Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sifre Ḳodesh

ʿim targumim u-veʾurim mi-meḥabrim shonim

Sefer Be-reshit

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 596 [1836 oder 1837]

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8807

Visual Library

Bibliotheca
D^ORIS JOSEPHI ŽALUD
LIT C* IV/1
N° 1718

ספרי קדש

עם

תרגומים ובאורים

ממחברים שונים

אבני נזר מתנוססות בהדר החבנית וביקר התכנית

הוציאם לאור

משה הלוי לנדא.

אנכי בדרך נחני ה' (בראשית כ"ד כ"ז).

Prag 1836.

Druck und Verlag des M. I. Landau.

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek
1575

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשת חמשי התורה

הוגה על פי תקון סופרים

עם

תרגום אונקלוס ופירש"י, ותרגום אשכנזי ובאור

מאת

הרב החכם הכולל

הגי' משה מדעסויא נ"ע.

ועל שדי תרומות אונקלוס המתרגם ורש"י, יצא עתה

המעמר

ללקט אורות בשביליהם ובתלמי שאר המפרשים ז"ל.

ספר בראשית

שנת ת'ק'צ'ו לפ'ק.

BERESCHITH.

פראג

דרוק אונר פערלאג דעם משה הלוי לנדא.

אור לנתיבה

והוא

הקדמה כוללת לכל חמשת הספרים

התורה הזאת אשר שם משה לפני בני ישראל נחלקת לחמשה ספרים והם: (א) **ספר בראשית**, הכולל מעשה בראשית והמבול ותולדות האבות הקדושים וכל הקורות אותם עד בא יעקב ובניו מצרימה ומיתת יעקב ויוסף. (ב) **ספר שמות**, יספר שעבוד ישראל וגאולתו ומתן תורה והמשפטים ועשיית המשכן והכלים והבגדים: (ג) **ספר ויקרא**, ונקרא ג"כ **תורת כהנים**. יכלול ענינ' הקרבנות וקדושת הכהנים, והטומאות והטהרות ויתר קדושות העם והארץ שהם דיני השמיטה והיובל: (ד) **ספר במדבר**, ויקרא ג"כ **חומש הפקודים**, לפי שתחלתו פקודי בני ישראל, ויספר כמו כן שלוח מרגלים וכל מה שיצא להם ממרים בדבר המרגלים, ויכלול המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה בערבות מואב: (ה) **ספר דברים**, ויקרא ג"כ **משנה תורה**, בו שנה משה בסוף ארבעים שנה ללמד לבני ישראל את תורת אלהיו, והוסיף עליהם מצות ודקדוקים שלא אמרם עדיין, ויעודים והבטחות אם ישמעו, ואזהרות ותוכחות אם לא ישמעו בקול ה' ללכת בדרכיו, והעד בם את השמים ואת הארץ, וכתב להם שירה לעד על זה, וברכם קודם מותו: ויש מרז"ל מנו שבעה ספרי תורה (שבת קט"ז ע"א), ולדבריהם פ' ויהי בנסוע האחרון ספר בפני עצמו, ושלמעלה ממנו ספר בפני עצמו, וכן מה שלמטה ספר בפני עצמו, נמצא ספר במדבר נחלק לשלשה ספרים:

והנה משה רבינו ע"ה כתב כל התורה כלה מן בראשית עד לעיני כל ישראל, ואף שמנה פסוקים האחרונים מן וימת משה עד סוף התורה, שעלה על דעת ר"י לומר יהושע כתבם, השיב עליו רבי שמעון ואמר אפשר ס"ת חסר אות אחת, והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה (דברים ל"א כ"ו)? אלא ע"כ הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כמו שכאמר להלן (ירמיה ל"ו י"ח), ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו (ב"ב דף ט"ו, מנחות דף ל'): ויש ספרים שגורסין הקב"ה אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. וכ' הריטב"א וההפרש שביניהם כי הראשונים נכתבים בדיו ואלו בדמע, וכ"כ רבינו מאיר ז"ל. ויש שגורסין עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, כלומר שהיה חוזר הפסוק קודם שיכתבנו מרוב חבה כדי שלא יטעה בה. מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כלומר שהי' כותב ובוכה ולא הי' חוזר הפסוק. והיינו דאמרינן כמה דכתיב להלן מפיו יקרא את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר, כי מפני הצער לא

היה לומר וכותב. ולפי' הרשזון מסתייעין מן הכתוב לענין מה שאמר כי הקב"ה לומר ומשה כותב כדיו כענין שאמר בפסוק הזה, ואין לזה טעם עכ"ל. והנה במכות פירש"י כטעם הזכי, אבל בב"ב פי' כטעם הרשזון, וכתב כמו שאמר להלן, אכולה מילתא קאי דקאמר הקב"ה לומר ומשה כותב כמה שמלינו שהנביאי' כותבין מפי רבן עכ"ל, וגם זה דחוק שלכאורה אין זה לריך לרמיה: ונראה לי שלכונה עלומה הביאו רמיה מדברי נרוך, שהי' אפשר להקשות לפ הקב"ה לומר ומשה כותב את כל התורה, איך ידבר בכל הכתוב עליהם כאלו הם גופות נפתרים ולא כמדברים בעדם? ד"מ בכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה, הי' מהראוי שיאמר אני ה' דברתי אל משה, או וידבר ה' אלי, אם בבחינת האומר המדבר בעדו, או בבחינת הכותב המדבר מגופו, ולאיזה מהם שנו מדרך הלשון לדבר כגוף שליפי המספר מגוף שליפי? והדבר ידוע שכבר כמלאו חכמים שנתקשו בזה וכמעט גרם להם הקושיא הזאת להסתפק בכותב התורה, ולזה מביא רמיה מדרוך שהעיד בעלמו שהי' כותב את המגלה מפי ירמי', ואעפ"י כן הזכיר תמיד ירמיה ובדרוך כתדבר מגופות נפתרים, וקרא את המגילה בשמו העם בלשון הזה, וילוה ירמיה את נרוך לאמר, ולא אמר אני ירמיהו מלוה את נרוך, ולא ואני ירמיהו, ומוכח משם שכדרך הזה הנביאים כותבין מפי רבן. והרמב"ן ז"ל כתב בתחלת התורה הטעם שלא כתב משה רבינו את התורה כמדבר בעד עלמו ולא הזכיר את עלמו בתורה עד שנולד ונזכר כאלו אחר מספר עליו, מפני שהתורה קדמה לבריאת עולם, אין לריך לומר ללידתו של משה רבע"ה, כאו שבא בקבלה שהי' כתובה בשם שמורה על גבי שם לבנה, והי' משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ע"פ: אבל זה אמת ונרור שכל התורה מתחלת פ' נראשית עד לעיני כל ישראל הי' משה הכותב מפי הגבורה, ולזה נאמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם (דברים ל"א כ"ד), שלשון תמם מורה על השלימות המוחלט בכל חלקיו, שכלה לכתוב שירת האזינו והברכה ומה שנאמר אחריו עד לעיני כל ישראל, כאו שנספרם שם בעז"ה. והיא הרמיה שמביא ר' שמעון, שפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב לקוח את ספר התורה הזה, כי אלו היה ספרו של משה חסר שמונת הפסוקים, איך נתנו לכהנים הלוים לשומו בארון, ולא מסרו תחלה ליהושע לגמרו ולהוסיף בו ספור מיתתו? אלא וודאי שמשה כתב הכל ולא היה ספר תורה חסר אות אחת מצד אחרון נרית ה':

והנה אנחנו כל קהל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה את תורתו כן היא עתה בידינו היום לא כשתנה בה דבר מאז עד עתה ולא קרה לה כאשר יקרה לספרי חול, שהסופרים והמעתיקים נרוב הימים יאנו בהם בתוספת וגרעון או חלוף, פעם בשגגה מחמת העלה, ופעם בזדון נרלותם לתקן את דברי המחבר, עד שבאורך הזמן תשתכח הקריאה האמתית לגמרי, ויתנשח הספר: ולא כן הבטיחנו האל הנאמן בנבואתו, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו (שם ל' כ"א), ושנה על ידי נביאיו הקדושים באמרו ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם (ישעיה נ"ט כ"א). ולכן העמיד לנו לעת הצורך אנשים סופרים ובעלי מסורה, שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, לומרם מיתר ואסר, והיו מגיהין על הספרים המועתקין להסיר מהם כל שגיאת הכתב על פי כללים מקובלים מימות

עזרת הסופר ומיעתו, כאשר נבאר להלן בעז"ה. וגם על הנקוד והטעמים שמו עין, לתקנם כראוי ולשמרם ממכשול, ואם בחלה נפל חלוף קלת בין הספרים, כגון חלוף הקריאה שבין ג"ח ובי"כ וכדומה, אין זה כי אם מעט, ובמקום שלא יזיק החלוף ההוא אל הכוונה, אם תקרא כך או תקרא כך, והכוונה אחת היא, ואין ביניהם הבדל, כי אם בליונים או בנעימות הקריאה, לא בענין המובן מהם, וכגון זה אמרו רז"ל מנלפ"ך שכחוס וחזרו ויסדוס, לפי שאין ביניהם לאותיות הפתוחות כי אם תקון הכתב לבד, היה אפשר שישכחו, עד שהיו נריכים ללופים לחזור וליסדם בנכונה:

וראוי להעיר בענין הזה ארבע בחינות, והן (א) המבטא, או הברות הקול היולאות מפי המדבר אל אוזן השומע, אשר על ידם יבין השומע מה שבלב המדבר: (ב) תקון המבטא, והוא לרוף ההברות הן, קבורס והפרדם עד שיהיו לתיבות ולאמרות שוכים, מולא ההברות, והקולות, ומדרגתו וזיעורס: (ג) המכתב, והוא הניורים והסימנים, אשר על ידם יוודעו הברות המבטא אל רולהן, כגון האותיות והתנועות: (ד) תקון המכתב, והוא סימני תקון המבטא שזכרנו, דהיינו מבור האותיות והתיבות והפרדם, על ידי הרווח שביניהם, והנקודות והטעמים, ובל"הק גם התנועות ירשמו על ידי נקודות שתחת הכתב, ואם כן גם התנועות מכלל תקון הכתב. ונדבר על כל אחת ואחת מאלו הבחינות בפרט:

לשון הקדש הוא נכתבו כ"ד ספרים אשר בידינו היום, הוא הלשון אשר בו דבר הש"י ב"ה לאדם הראשון לקין ולאבות הקדושים, ובו השמיע עשרת הדברים על הר סיני, ונכתבו הלוחות, ובו דבר עם משה ועם נביאיו, ודי לו בזה יתהון ומעלה והדר מעל כל הלשונות, לקרותו לשון הקדש:

ובב"ר (פרשה ל"ג ס"ק), עשה לך ארך, לא נתפרש. ר' יודן בשם ר' לימי אמר ישמע חכם ויוסף לקח זה משה. כיון שאמר לו הקב"ה עשה לך ארך ולא פי', אמר אם אני עושה אותו של זהב, אין הלשון הזה נופל על הלשון הזה. של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון הזה. אלא הרי אני עושה אותו של נחשת לשון נופל על לשון שאומר ויעש משה נחש נחושת, מכאן שנתנה תורה בל"הק. ר' פנחס ור' חזקי' בשם ר' סימון אמר כשם שנתנה תורה בל"הק כך נברא העולם בל"הק. שמעת מימיך אומר גיבי גייניא (ליתא בילתא כ"ה גירסת הערוך ערך לכתרופי), לכתרופי לכתרופיא גברא גברתא אלא אין ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה עכ"ל (שם והובא גם שם פ' י"ח סימן ז' עיין יפ"ת שם): וזהו פירושו, מכאן שנתנה תורה בל"הק, כלומר שהשם דבר עם משה בל"הק, שהו הלשון נופל על לשון, והבין מרע"ה מדעתו שכונת השם ב"ה שיעשה נחש נחושת. ובעבור כי אומרים שהכתב נתנה מלאולית לעברי, כמו שנאמר לקמן בעז"ה, הי' אפשר לטעות ולומר כדברי הטועים שנתנה גם הלשון, ובלשון אחר נתנה תורה, לכך הביא ראיה שבלשון הקדש הי': ור' סימון הוסיף שהעולם נברא בלשון הקדש, כלומר כך הי' לשון האדם מתחלת הבריאה, הוא הלשון אשר למד הקב"ה את האדם ואשתו, ובו היו מדברים הם ובניהם: והביא ראיה ממה שאמר אדם לאשתו נקרא שמה כי מאיש לקחה. כי אין שם איש והאשה דומה במבטא כי אם בל"הק, אבל בלשון יון שם האיש אנתרופוס ושם האשה גיני, ולא נגזרו זה מזה, וכן בלשון ארמי שם האיש גברא ושם האשה אינתתא, ומוכח שלא דבר אל"הי לא בל' יון

ולא בלשון ארמי. ולא הי' מן הצורך להביא ראיה על שאר הלשונות, כי אם יש מקום לטעות, אינו כי אם בלשונות הללו שהם קדומות ומשובחות, והאומות אשר השתמשו בהן היו מסודרות ואנשיה אנשי נימוס וחקים מזמן קדום. ובאמת לשון ארמי חשוב כמעט כל"הק שהתורה מספרת בו לפעמים, ובסנהדרין (דף ל"ח ע"ב) אמר רבי יהודה אמר רב אד"הר בל' ארמי ספר שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל, והכונה שספר גם בלשון ארמי, כי לא נעלם מר' יהודה שאין בלשון ארמי לשון איש נופל על לשון אשה. ולשון יון הי' משובח לחכמינו ז"ל כדאיתא במגילה (דף ט' ע"ב), על יפת אלהים ליפת ע"ש. מה שאין כן בכל יתר הלשונות שלא יפול עליהם הספק והטעות כלל: מעתה אין מקום לטענות הר' יצחק עראמה בספרו עקידת יצחק שער ח' בפרק הנקרא לו שער החבור, שהשיב על ראיות ר' סימון, דמאן אמר לו שלא הועתקו שמות האיש והאשה מלשון אחר, מאחר שמקבלים ההעתקה ואינם כמו שמות העצם הפרטי שלא יקבלו התעתקה? כי לפי דברינו לא הי' צריך ר' סימון לסתור, אלא שלא הועתק מלשון ארמי ומלשון יוני, ולכך אמר שבהם אין לשון זה נופל על לשון זה, ואם אולי יש איזה לשון בעולם שגם בו שם האשה והאיש דומה במבטא, אין לחוש לו כמ"ש, שלא היה מקום הטעות כי אם בלשונות הללו:

והנה באמת הראיה משמות העצם הפרטי שהונחו בתורה היא חזקה ונוצחת ואין להשיב עליה. לפי שדרך השמות הללו שלא יועתקו מלשון אל לשון, כי אם ישארו על הנחתם הראשונה, הומירוס, פלאטון, אלכסנדר וצעזאר וציצרא כך שמם בכל הלשונות לא ישתנו כי מעט בחלוף מבטא שפתים אשר לכל עם ועם. וראינו שהתורה נתנה סבה אל הנחת שמות העצם אדם מן אדמה, (אדמה על שם הצבע, שהאדמה אשר באקלם ההוא אמרו עליו בעלי המסעות שהוא אדום), חוה מן אם כל חי, וכן קין שת והבל נח ופלג, כלם סיבת הנחתם מבוארת ולא תתכן כי אם בל"הק, שבו הלשון נופל על לשון. ובכל הלשונות אשר אליהם נעתק ספורי התורה נשארו השמות ההם בלשון הקדש ממש אדם קין חוה ודומיהם, ובהם אין סבת ההנחה נכרת מתוך הלשון, וזאת היא ראיה עצומה ועדות נאמנה על היות ראשית הנחתם בל"הק:

והנה הי' בכל העולם שפה אחת ודברים אחדים עד ימי פלג שבימיו נפלגה הארץ ונתרחקו המשפחות זו מזו מקצה העולם ועד קצהו בחטא דור הפלגה, ונתבלבלו הלשונות, כמאמר הכתוב שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (בראשית י"א ט'). ונשתנה ונתחלף הלשון על ידי הבלבול והערבוב ההוא לכל עם ועם כלשונו, ונשאר לקצת הלשונות דמיון מה עם הלשון ההוא הקדום, אשר ממנו יצאו, וקצתם רחקו מעליהם באורך הזמן וטלטול האומות עד שלא נכר עוד להם שום התדמות בהברה כלל: והלשונות ההם רבו כמו רבו, וחז"ל חלקום לשבעים לשון, כפי מה שמצאו מספר בני שם וחם ויפת בעת ההיא, וכן נמנו בפסיקתא דרב כהנא אחד לאחד י"ד ליפת, ל' לחם כ"ו לשם, ובבני חם דלג אשור ופלשתים כי שני אלה יצאו מזולתם אשר כבר נחשבו, ולא נשאר הל' ההוא הקדש על זהרו וצחותו ונעימתו כי אם ביד עבר אבי פלג וזרעו, שהיו הם שומרים את המצוה אשר צוה ה' על האדם ועל אשתו בלשון ההוא. ואמרו חז"ל שהיא שבע המצות שנצטוו בהן בני נח, ואין ספק שאדם וחוה אשר שמעו את

המצות

המלות ההן מפי הגבורה בל"הק מסרו אותן לבניהם ובניהם לבני בניהם בלשון ההוא. וכן נראה שהיו ספורי בראשית נודעים לאדם וחוה מפי השם, ונמסרים על פה דור אחר דור עד עבר כאשר עוררתי על זה בבאורי לספר בראשית (ב' א'), והי' גם זה בל"הק. ולזה נקרא הל"הק לשון עברי על שם עבר כדעת קצת המחברים (כי לדעת רש"י ורע"ב נקרא עברי על שבא מעבר הנהר), בעבור שהלשון הזה לא נשאר בימי ההפלגה על מתכונתו כי אם לו, וממנו השתלשל לבניו עד שהגיע לאברהם אבינו ע"ה ולביתו, וליצחק וביתו וליעקב וביתו, וירד עמהם מצרימ', וגם שם לא שנו לשונם המקודש, כאשר זכרו חז"ל, ותהי להם לצדקה. ויש על כל זה ראיות נאמנות מן שמות העצמים הפרטיים הנזכרים בתורה דור אחר דור, שכלם נגזרו ממחצב ל' עברי, כגון אברהם מן אב המון וישמעאל מן שמע אל וכן יצחק ויעקב, ובניו שבטי יה כלם לשון נופל על לשון הקדש. ובנות לוט שנתגדל בבית אברהם קראו לבניהן מואב ובן עמי ע"ש שילדום מאביהם, ושמות הבארות והמקומות כגון באר לחי ראי, ובאר שבע ועשק ושטנה צוער ומצפה וסכת ובית אל אבל מצרים ודומיהם: כל אלה השמות מורים על מקורם שהוא לשון עברי, שבו הדבר מובן מענינו, ובכל הלשונות שנעתקה התורה אליהן נשארו שמות העצם כמות שהן בל"הק, והענינים אשר להם כמו סבה לקריאת השם נשתנו על ידי ההעתקה, ועל ידי זה נאבד הדמיון בהברה ולא יפלו עוד השמות על הענינים: ד"מ ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי מתורגם לאנקלוס ארי אמרת ארי גלי קדם ה' עולבני וכן לוי מן ילוה אישי אלי מתורגם יתחבר לי בעלי, ונחש הנחשת מתורגם בארמי חיואי דנחשא, ובל"א (קופפערנע שלאנגע), וכן בכל לשון נופל על לשון יהי' הדבר כן. ואם יאמר הנביא ויקו למשפט והנה מספח לצדקה והנה צעקה (ישעיה ה' ז'), ותרגם הארמי ואמרית דיעבדון דינא והא אינון אנוסין, אמרית דיעבדון זכו והא אינון מסגין חובין:

ולא יסתפק שום משכיל שכאשר ידבר הש"י ב"ה עם בני אדם, שישמיע את קולו עם כל התקון הראוי אל המבטא ההוא, אשר בו ישתמש, דהיינו הברת האותיות ע"י התנועות צרופן ופרודן כפי צורך הענין, מדרגות הקולות בעומק וגובה אורך וקוצר, עם ההפסקות הנעימות במקום הראוי, ובלעדי כל אלה לא יובן המאמר לשומע ככל הצורך: ד"מ אמר ה' לקין מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה ועתה וגו' (בראשית ד' י'). אין ספק שהקול הנשמע לקין חתך ההברות ההן כפי משפט הלשון, צרף האותיות עם התנועות הראויות להן והיו למלות, וחבר המלות ההן או הפסיק ביניהן כפי צורך המובן. חבר דרך משל תיבת מה עם תיבת עשית והפסיק זמן מה עם הרמת הקול במלת עשית כדרך השואל: והפסקה גדולה ממנו היתה בתיבת האדמה, ששם גמר את ענין הסיבה והתחיל לספר את המסובב, ועתה ארור אתה מן האדמה וגו': ובמאמר קול דמי אחיך וגו' יעמוד מעט בתיבת אחיך ששם גמר ענין הפועל והתחלת ספור הפעולה, צועקים אלי. ומלת מן שהיא מלת היחס, וגם היא קטנה בערך אל מלת האדמה שאחריה השמיע ברדיפה בלי העמדה כלל, והעמדה קטנה במלות אלי, ששם גמר הפעולה, ומה שאחריה אינו אלא ספור המקום אשר ממנו באה הפעולה ההיא, מן האדמה: וכל הדברים הללו ידועים ומפורסמים לבעלי הלשון, ועל קצתם כבנו ונוסדו כללי הנחת הטעמים ונגינתן, אשר בהן נתיחד לשון הקודש מיתר הלשונות הנודעות

לנו

לנו. אין בהן מדקדק כל כך בדקדוק עמוק להיות חבור התיבות והפרדן מיוחס עם חבור הרעיונים והבדלן, עד שיהיו דרכי הלשון מסכימים מצד זה עם דרכי הנפש ועשתנותיה, והדבור החצוני נערך ומיוחס עם הדבור הפנימי בשלימות רב, ונדבר עוד מזה להלן אי"ה:

ואולם דע שאין די בחבור ופרוד התיבות לבד אשר אליהם יורו ציוני הטעמי', כי אם יאמרו הדברים עם כל הדקדוק ברדיפה והעמדה, בלי שנוים וחלוף במדרגת הקולות וערכן ונעימתן כראוי לפי הענין, יהיו כעצמות היבשות אשר אין בהם רוח חיים, כמעט שלא יובן על ידם מה שבלב המדבר, ואם יובן לא ינעם לחיך, כתפל הזה שאין בו מלח, ולא יכנס בלב השומע להעירו ולבוננהו, עד שרז"ל אמרו הקורא בלא זמרה וכו': כי יש לכל רעיון ורעיון מדרג' בקול ונגון כפי אשר יפעול בנפש, נגון לשאלה ונגון לתמה, וכן לאהבה ולשנאה, לכעס ולרצון, להתראה ולנקמה, לשמחה ולעצב, ד"מ מלות אי הבל אחיך אין בהם אלא שאלה גרידא, בלי רגשת הנפש כלל. ושאלת מה זאת עשית יש בה מענין המשתאה ומתרה בחוטא. ומאמר קול דמי אחיך וגו' יש בהם מן החמלה על דם נקי אשר נשפך, ומן הקנאה לנקום את נקמתו בשופכו. וסיי' בדברי גערה ונאצה ותוכחה, ועתה ארור אתה מן האדמה וגו': ואף שאין לכל הענינים הללו סימנים וציונים במכתב, מכל מקום הרוצה להטעים את דבריו, צריך שישנה ויחליף בקולות ההברה, כפי הענין המובן מהם, וכפי היחס שבין רגשות הנפש למדרגות הקולות והנגון:

מעתה אין ספק שמרע"ה שמע את כל דברי התורה מפי הגבורה עם כל הדר ותקון הנקודות והטעמים המיוחסים להן, בדקדוקיהן וצרופיהן לא נעדר מהם דבר, וכן מסרם ליהושע ויהושע לזקנים וכן נשתלשלה הקבלה ההיא דור אחר דור: הבן הלומד מפי אביו או התלמיד השומע מפי הרב, שמע ממנו את המאמרים עם כל תקון המבט' הראוי להם, כפי אשר קבל גם הוא מאביו או מרבו, וכן שננם לבניו ולתלמידיו, כי כן המצוה ושננתם לבניך שיהיו הדברים מחודדים בפיו. לא נתנו את כתבי הקדש לבניהם או לתלמידיהם ועזבום לקרות בהם מתוך הכתב לבד, כי הי' להם כדברי הספר החתום, אלא קראו לפניהם, ושנו עמהם, בקול דברים בנעימה וזמרה, והי' מוסרין להם על ידי כך טעמי התורה, והמתיקו להם דבש אמריה, עד שנכנסו הדברים בלבם והיו שם כדרבונות ומסמרות נטועים:

ועל דבר המכתב אשר בו כתב משה את תורתו, יש מחלוקת בין המחברים האחרונים, אם הוא הוא הכתב אשר עתה בידינו היום, אם לא. עקר המחלוקת מהא דאיתא בסנהדרין פרק כה"ג (דף כ"א ע"ב), אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ול"הק, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי. ביררו להן לישראל כתב אשורית ול' הקדש, והניחו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי. מאן הדיוטות? אמר רב חסדא, כותאי מאי כתב עברי? אמר רב חסדא, כתב ליבונאה. (פירש"י כתב עברי, של בני עבר הנהר. וכתב ליבונאה, אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות. ור"ת פירש ליבונאה שם מקום שכותבין בו כתב משונה: וכן נראה שאין האותיות הגדולות משונות כל כך מהקטנות, עד שהבקי באלו לא ידע לקרות את אלו, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא (דניאל ה' ח'), ועוד שהדבר נודע בימינו שהכותיים שהם אנשי שומרון יש להם כתב משונה מכתב אשורית וכאשר נזכור להלן, וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפירוש משנת

ידים פ"ד משנה ה' שהוא הכתב הנהוג אצל העם הנקרא אל סאמיר"ה והוא שומרון, וכן כתב רבינו עובדיה מברטנורה שם). תניא רבי יוסי אומר ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל, אלמלא לא קדמו משה. במשה הוא אומר, ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט ג'), בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז' ו'), מה עלייה האמור כאן תורה אף עלייה האמור להלן תורה. במשה הוא אומר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים (דברים ד' י"ד). בעזרא הוא אומר כי הכין עזרא לבבו לדרוש את תורת ה' אלהיו ולעשות וללמד לישראל חוק ומשפט (עזרא ז' י'). ואע"פ שלא נתנה תורה על ידו נשתנ' על ידו הכתב, שנאמר וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית (שם ד' ז'), וכתב ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודע' למלכא (דניאל ה' ח') וכתיב וכתב את משנ' התור' (דברים י"ז י"ח), כתב הראוי להשתנות. למה נקרא אשורית שעל' עמהם מאשור. תניא ר' אומר בתחלה בכתב זה נתנה תורה לישראל, כיון שחטאו נהפך להם לרועץ, כיון שחזרו בהם החזירו להם, שנ' שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך (זכרי' ט' י"ב), למה נקרא אשורית? שמאושרת בכתב. רשב"א אומר משום ר"א בן פרטא שאמר משום ר"א המודעי, כתב זה לא נשתנה כל עקר וכו'. לר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה מאי לא כהלין כתבא? אמר רב בגמטריא איכתיב להון וכו'. ופירש"י ז"ל וכתב הנשתון, כתב שנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה על ידי המלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין בימי דניאל, כתב דארמי ולשון ארמי, ואומר ולא כהלין כתבא למקרא, שלא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשצר והיו שם יהודים הרבה ש"מ נשתנה להם אותו הכתב באותו היום: את משנה התורה רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן העברי לאשורית שנתן להם בימי דניאל ובא עזרא וכתב בו את התורה בכתב אשורית: בכתב זה נתנה תורה לישראל, בימי משה, ולמה לא כהלין כתבא למקרא, דכיון שחטאו בבית ראשון בזו את התורה נהפך להם לרועץ, לשון תרעץ אויב ששכחהו ע"כ. והנה דברי הרב ז"ל קשים להולמם עד מאוד, כי מה שפירש וכתב הנשתון כתב שנשתנה, ע"כ לומר שאין זה אלא דרך דרשה, שהרי באה התיבה ההיא בספר עזרא כמה פעמים, ובאורה לפי מקומה כמו אגרת, וכן השיב המלך (עזרא ד' י"ז) נשתונא די שלחתון עלינא, ואגרת שכתב המלך נקרא נשתונא די ארתחששתא מלכא (שם כ"ב), וכן פירש רש"י שם וכתב הנשתון וגו' וכתב האגרת כתוב באותיות ארמית והמכתב היה מפורש בלשון ארמית, ואם כן מה ראיה מכתב האגרת אשר כתבו סוטני ישראל אל המלך לכתב שכתב בו עזרא את התורה? ועוד שהם לא כתבו אשורית כי אם ארמית כמ"ש בפירוש, וכתב ארמית, ואם הכתב הוא נקרא כתב הנשתון, והוא ראוי להשתנות, כלומר ראוי שישונה הכתב אליו, יקשה באיזה כתב כתב המלאך בימי בלשצר, שלא היו יודעים לקרותו? ועוד שעם כל זה לא נדע מי שנה את הכתב? פעם נאמר שנשתנה ע"י המלאך, ופעם נאמר שנשתנה על ידי עזרא. ועוד תמה שר' יוסי בעל המאמר הזה שהביא שלשה פסוקים, מדוע הזכיר תחלה מקרא דעזרא ואח"כ מקרא דדניאל, ולסוף מקרא דתורה? סוף הדבר לא ידעתי לכוון את דברי הברייתא ע"פ פירוש רש"י ז"ל כלל וכלל. ונראה לפרש את דברי חז"ל באופן אחר. כי הנה הכתב או האגרת הזה אשר עליו נאמר וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית, היה דברי שטנה שכתבו הכותיים שוטני ישראל אל המלך ארתחששתא

להפר

להפר את עצת בוני הבית, וכן נאמר שם (עזרא ד' ט') רחום בעל טעם ושמשי ספרא (פירוש רחום המזכיר ושמשי הסופר), ושאר כנותהון (ושאר סיעותיהם), דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא (הללו כלן שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון); ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא והותיב המו בקריה די שמרון ושאר עבר נהרא (אפרסי' הם הפרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שמרון: ושאר עבר נהרא, ושאר האומות אשר בעבר הנהר, לפי שנהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל, נמצאו אותן האומות שלצד ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל. רש"י): והכותיים הללו כותבי האגרת הנקראים עם הארץ (שם ד' ד'), ורבותינו ז"ל קראום הדיוטות, לקחו להם כתב עברי ולשון ארמי, כמו שאמר מר זוטרא. והיה הדבר הזה נודע בימי חכמי תלמוד וכן הוא עד עתה כאשר נזכיר לקמן בעז"ה, והם כתבו את האגרת לשון ארמי, שהוא לשונם, ובכתב ארמי, שהוא כנראה כתב העברי אשר בחרו בו הכותיים. ואחרי שעזרא הסופר, שהביא את דברי האגרת בלשון אשר נכתב בו, (כי עזרא כתב את ספרו כמו שאמרו רז"ל בב"ב דף ט"ו), מזכיר שהיה כתוב בכתב ארמי ובלשון ארמי, משמע שאין זה הכתב אשר בו השתמש הוא בכתבו את ספרו, כי אלו היה הכתב ההוא בעצמו, מה היה צריך להזכיר ולפרש באיזה כתב או לשון נכתבה האגרת? לא היה לו לומר כי אם ובימי ארתחששתא כתב בשלם מתרדת טבאל וגו' כזה או כנמא, והיינו יודעים שהיה כעין האגרת שלפנינו בכתבה ובלשונה ממש: ואולם אם הי' כתב האגרת משונה מכתב ס' עזרא, יפה הזכיר לנו הכותב, והודיענו ששם הי' הכתב ארמי והל' ארמי והוא יכתוב בלשון ההוא בלי שנוי, אבל ישנה הכתב וישתמש בכתב אחר. ומוכח מזה שהכתב שכתב בו עזרא את ספרו, לא הי' כתב הכותיים, כי אם אשורית, כמות שהוא בידינו עתה:

והנה עזרא וסיעתו תקנו תרגום של תורה, כמ"ש רז"ל (נדרים ל"ז ע"ב), אמר ר' חננאל אמר רב מ"ד ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמי' ח' ח')? ויקראו בספר תורת אלהים זו מקרא, מפורש זו תרגום. ונראה שהי' התרגום לפניהם על ספר, כי כן משמעות הכתוב, ואחרי שהם כתבו בסכר עזרא ודניאל לשון ארמי בכתב אשורית, מסתמא כתבו כמו כן את תרגום התורה בכתב אשורית, לכן אמר מר זוטרא שבימי עזרא חזרה ונתנה תורה לישראל בכתב אשורית ולשון ארמי, הכוונה שבימיו ועל ידו נתרגם התורה בלשון ארמי, ונכתב התרגום בכתב אשורית. והנה המלאך שכתב לבלשצר, ע"כ שכתב בכתב ההוא אשר בו כתבו אנשי כ"הג את ספר דניאל (כי הם כתבו יחזקאל תרי עשר דניאל ומגלת אסתר, כמו שאמרו ז"ל בב"ב דף ט"ו), דהיינו בכתב אשורית, שהרי שם לא הזכיר הכותב שהיה כתוב ארמית, כאשר הזכיר בעזרא: ויותר הי' צריך לפרש שם, כדי להודיע איזה כתב הי', שלא היו יכולין לקרותו? אלא ודאי שהי' כתב אשורית כמות שהוא לפנינו בס' דניאל, ולא הי' א"כ מן הצורך להזכיר דבר לא מן הכתב ולא מן הלשון, כי כן הי' כמות שהוא לפנינו: והיו שם יהודים רבים ולא יכלו לקרות את הכתב ההוא, כדכתיב ולא כהלין כתבא למקרא, ואחר כך בימי עזרא נתפרסם הכתב ההוא ע"י הסופר הזה שכתב את התורה ותרגום ארמי בכתב אשורית, ומוכח מזה בראיה עצומ' שהכתב נשתנה ע"י הסופר הזה, אחרי שבימי דניאל לא היו יודעים לקרות כתב אשורית שהוא הכתב אשר בו השתמש

עזרא

עזרא וסיעתו. ותבין מזה מדוע הביא ר' יוסי בתחלה קרא דעזרא ואח"כ קרא דדניאל, כי לולי קרא דעזרא לא הי' נשמע מקרא דדניאל כלום, שלא היינו יודעים באיזה כתב כתב המלאך: אבל אחרי שהזכיר בעזרא שהי' כתוב ארמית ומתורגם ארמית, ובדניאל לא זכר מזה כלום, מוכח שהמלאך כתב באותו כתב שהשתמשו בו אנשי כ"הג בכתבם את ספר דניאל, שהוא כתב אשורית. וכתיב לא כהלין וגו' מוכח שנשתנה הכתב אחרי כן. וכדי שלא יקשה לך על עזרא וסיעתו, איך היו רשאין לשנות את הכתב, והלא כתיב אלה המצות, מלמד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וקאי גם על הכתב, כדאיתא במגילה (דף נ' ע"א)? לכך הוסיף ר' יוסי וכתיב את משנה התורה הזאת כתב הראוי להשתנות, כלומר קרא אשכח ודריש, כמו שתירץ התוספות שם על הקושיא ההיא בעצמה, שעל הדרש הזה סמכו הגדולים הללו בשנותם את המכתב. מעתה דברי ר' יוסי מבוארים בעזר האל יתברך באר היטב. ואולי יש לדחוק בדברי רש"י ז"ל ולפרשם באופן שיסכימו עם דברינו אלה:

ר' יוסף אלב"ו בעל ספר העקרים (מאמר ג' פ"ז), הבין הדברים כמשמען שלדעת ר' יוסי ומר זוטרא כתב משה הבינו את תורתו בכתב עברי, שהוא כתב שהכותיים משתמשין בו, ובו היו הלחות כתובים, ובימי עזרא נשתנה הכתב לאשורית, שעלה עמהם מבבל (והוא הנקרא סיר"ש): אבל הריטב"א כתב בשם בעלי התוס' שלא הי' מעולם אפילו דעת יחיד מרבותינו ז"ל שלא יהיו הלחות וספרו של משה רבע"ה כתובים בכתב זה המאושר והמקודש אשר בידינו וכמה תלי תלין של הלכות וסודות תלויין בו, ואם היו הלחות בכתב עברי מה נם במ"ם וסמ"ך שבלחות? (כי בכתבם של כותיים אין המ"ם והסמ"ך עגולים עגול שלם). אבל וודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקודש שבלחות וע"ש כך נקרא קודש: ומתוך תומת וקדוש' הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבים אותו אפי' בספרים שכל מלך או שכל יחיד כותב לעצמו, אלא היו כותבין כתב עברי. וזהו משנגנז האדון שכחו אותיות מנצפ"ך (שאין האותיות ההן נהוגות כי אם באשורית): וכשגלו לאשור וידעו בני אשור כתב זה נטלוהו להם, אם שהיה אצלם הכתב הזה קודם לכן, שנודע להם מספר הקודש, מלבד כתב שלהם, או שראו אותו עם יחידי סגולה מבני הגולה, וחמדו אותו, ובני ישראל הורגלו בו עמהם, וזהו שעלה עמהם מאשור וכו' עיין בספר עין יעקב (מגילה דף פ"א), והכותב האריך שם בטענות נגד בעל העקרים, והכריח כדברי הריטב"א הנ"ל, שלא נחלקו רז"ל אלא בספרים שהיחיד כותב לו, וזהו שדקדקו לומר נתנה תורה לישראל, דהיינו לכל יחיד ויחיד שלא נתפרסם הכתב האשורי להמון, כי אם בימי עזרא, אבל הלחות וספרו של משה אין ספק שהיו כתובים בכתב אשורית:

אבל בירושלמי דמגילה פרק קמא אי', אמר ר' לוי מאן דאמר ברעץ (מכאן משמע שרעץ שם לכתיבה נכרית, כמו לעז למבטא נכרי) נתנה תורה, עי"ן מעשה נסים, ומאן דאמר אשורי נתנה תורה סמ"ך מעשה נסים: ובאמת אנו רואין שבאותיו' הכותיי' (הביאם בעל אמרי בינה פ' נ"ו), העי"ן עגול שלם כצורת הסמ"ך שלנו, ולזה אמר ר' לוי שלדברי האומר ברעץ שהוא כתב עברי נתנה תורה עי"ן שבלחות מעשה נסים היה, ולדברי האומר שאשורי נתנה תורה סמ"ך בנס היה: על כל פנים אנו שומעים מדבריו שהיה דעת יחיד שגם הלחות היו כתובים בכתב עברי, דלא כדעת הכותב שזכרנו, שלא נחלקו רז"ל מעולם בדבר

אור לנתיבה

לדעתו, הבקיאי' מאוד במקרא ולחי לשון מכל שאר היהודים אשר היו בדורות ההם, ואחריהם לא קם כמוהם, הם תקנו את כל הנקוד והטעמים על סדר, ואולם שמות הנקודות והטעמים נשתנו אח"כ בכל דור ודור, ברצון המדקדקים חכמי הדורות:

ואולם בעל אמרי בינה ביטל את סברתו זאת מספרי המקובלים הראשונים, והם ספר הבהיר והזוהר והתקונין והאדרא, שקדמו לא לבד לחתימת הגמרא אלא אף לחבור המשנה, ונזכרים שם שמות הנקודות והטעמים כצורתן אשר אצלנו, ואמר כמתנצל בעד הבח ר שבימיו לא נדפסו ולא נתפרסמו הספרים ההן. והוא עצמו אם עמנו עומד היום, יודה ויאמר נעניתי: והנה אף שאין הראיה מן הספרים ההם מכרחת כל כך, אחרי שלא באה עליהם החתימה מכל הגולה, כאשר באה על המשנה והגמר', ויתכן שברבות הימים ואורך הגלות והטלטול באו בתוכם דברים אשר לא מן המחברים הראשונים המה ונקראים על שמם, כאשר העיר על זה הגאון מהר"ר יעב"ץ בספר מטפחת ספרים, והביא ראיות רבות ברורות שאין להשיב עליהם: וגם בנידן דידן איך נביא ראיה מזכרון התנועות והטעמים בספר הזוהר, והלא נזכרו שם גם מרי דקדוק, והם אין ספק שלא קמו אלא אחרי הגאונים, והראשון מהם היה ר' יהודה חיוג כידוע? אולם אחרי שאין הכרע כלל לדעת הרא"ב מדברי רז"ל בעלי התלמוד, כי קמו עליו המחברים האחרונים שזכרנו, ובטלו ודחו את כל ראיותיו, ורצצו את כל משענותיו, אשר הוא נשען עליהם בטענות נכוחות, כדאי הם המאמרים שהביא בעל אמרי בינ' מספרי הקבלה לדחות מפניהם סברת הרא"ב. ועל פיהם ישרו בעיני דברי החכם ר' עזריה בפרק נ"ט מספרו היודע פשר דבר. ואגיד לך את דעתו בזה בשנוי לשון ותוספת קצת. מרע"ה כתב את התורה הקדושה בלי נקוד וטעמים כלל, והודיע את אופני הקריאה וחלוף ההברות והקולות וההפסקות באר היטב, אבל לא כתב סימניהם בתורתו, אף שיתכן לנפול בקצת הדברים ספק זולתם. וטעם גדול היה לו בזה, כי רצה שלא יתבונן אדם במצותיה זולת המסורת על פה, כמ"ש החכם כוזרי מאמר ב', ובכן הואיל משה גם בקריאה הפשוטית שנתחיל ממנו, ואולם נכתבו גם מהעת ההיא הנקודות, למיניהם בקצת הספרים, ובפרט על האבנים כדבר בעל הסמדר, שנאמר וכתבת וגומר באר היטב, אשר בלתי הנקוד לא היה הקורא מבינם, ומי יבארם לו שם על שפת הנחל? וכל עוד שהתמיד ישראל להשתמש גם בין ההמון ובעניני חול שלהם בלשון הצח העברי, היה כל אחד מהם יודע ומבין בנקודות וטעמי התורה, ומשיג בלי עמל את הנרצה בהם ע"פ פשוטו, כי הורגלו על הענינים הללו יום יום. ומי ששמע פעם אחת או שתים קריאת התורה מאביו או מרבו, היה שומר את ענין ההפסקות, ותכונת הקולות, מבלתי צורך לעיין ולדקדק בכתיבתן בהשגחה עיונית ודקדוק וטורח רב כאשר יצטרך האדם שלא נסה ולא הורגל על הענינים הללו משדי אמו וחדר הורתו. ואפשר שבעת ההיא לא היו היחידים כותבים בספרים שכתבו לעצמן את הנקודות והטעמים כלם, על כל תיבה ותיבה, כאשר אנו עושים היום, כי אם במקום הצורך לבד, ולפעמים השמיטום, כי מצד ההרגל היה נקל עליהם לקרוא ולהבין הענין בלי הסימנים ההם: וכאשר גלו לבבל ושכחו את לשונם ועזבו את התורה וקריאתה, יתכן שנשתכחו גם הנקודות עד שבא עזרא ונתן על ידו תרגום התורה בלשון שהשתמשו בו אז, שהוא לשון ארמי, ובכתב אשורית, והוא השיב גם את הנקודות ויסדם על מכונם: והנה

היתה כוונת השלם ההוא שע"י תרגום התור' בל' הנהוג ביניהם, יבינו ענין המקרא גם בל"הק, ושום שכל ועיון ודקדוק בפסקי הטעמים, ומתוך שיקראו את תרגום התורה בכתב אשורית, יורגלו על הכתיבה הזאת המאושרת, אשר נשתכחה מהם עד ימיו, וידעו לקרותה גם בלשון העברי. ואולם מי יפח רוח חיים בלשון המת ונשכח מן הלב? כבר היו צריכין לעיון דק, ושקידה יתירה והתבוננות רב, לדעת את דרכי הלשון ועניניו, וזה לא יתכן כי אם ביחידים שומרי התורה ושוקדים על דלתיה יום יום: ורוב האומה התמידו כל ימי בית שני להשתמש בלשון ארמי או יוני גם בדברי התורה, כאשר נזכר עוד להלן, והיו הנקודות הלוך וחסור ובלתי נודעים כי אם למעטים, והם בני עליה, חכמי האמת, באופן שאין להתפלא אם על קצת מלות נפל ספק לקצתם, כמו שזכרו רז"ל. עד כי אחרי חתימת הגמרא (כמו שכתב הבחור) חכמי טבריא או זולתם אשר ידעום, ראו כי טוב לעשות לאופני הקריאה הנכונה כעין סיג וגדר, בהציב ציונים וסימנים למספר האותיות והתיבות והפסוקים והסדרים, וזכרון לכל השנויים והזרות אשר יפלו בנקודות וטעמים, וע"י זה העמידו התורה והמקרא על עמדם: ומאת ה' היתה נסבה טובה בחמלתו על שאריתנו לתת לנו בתורתו ומצותיו משען ומשענה, עד בא עת דודים שיקים את סכת דוד מעפר, ויאמר לבת ציון הנופלת קומי על רגלך וחיי! וישלח את רוחו גם בלשון המאושר, להחיותו ולהשיבו על כנו, כמשפט הראשון:

וגם בענין הקרי והכתיב נראה שהדבר כן הוא. משה רבינו ע"ה לא כתב בתורתו כי אם הכתיב לבד, וכאשר מסרה ליהושע, היה קורא לפניו לפי הקרי, והודיע לו סוד החלוף שביניהם, וממנו נעתק הדבר לאיש מפי איש: ולזה אמרו רבותינו ז"ל בנדרים פרק אין בין (דף ל"ז ע"ב), קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני, כי כן שמעו הקריאה מפי משה רבע"ה ראש הקבלה האמתית: ולא זכרו רז"ל כי אם קריין ולא כתבין וכתבין ולא קריין, ואולם הקרי והכתיב בכלל, כי בכל מקום שנשתנה הקרי מהכתיב, הנה הכתיב הוא כתבין ולא קריין, והקרי הוא קריין ולא כתבין: ד"מ כתיב הנער וקרי הנערה, הנה הנער כתיב ולא קרי, והנערה קרי ולא כתיב, וכל זה הל"מ: ורז"ל קראו את הקרי מקרא והכתיב מסורה, ואמרו מר סבר יש אם למקרא, ומר סבר יש אם למסורה: והנה יתכן שגם בימים הראשונים היו היחידים יראים מן השכחה, שלא ישכחו את השנויים הללו ששמעו מפי מורם, כי אין חלופי הקרי והכתיב הכרחיים בלשון, עד שידעום בעל הלשון מעצמו, או יוציאם מלבו, כאשר יחשבו קצת המחברים (עיין מה שכתב מזה מהר"ר יעקב בן חיים בהקדמתו לתנ"ך מקרא גדולה). כי אם באה לכוונה מיוחדת, אפשר שתשכח. וכדי להנצל מזה כתבו את הקרי על גליון הספרים אשר בידיהם, ויציבו להם ציונים לתועלת הזכרון לבד. עד שקמו עזרא וסיעתו, ואחריו בעצי המסורת דור אחר דור, ובדקו אחרי כל השנוים והחלופים שמצאו בספרים, ודקדקו בדקדוק גדול ובשקידה רבה אחרי כל תיבה ותיבה ואות ואות, וכפי הספרים הבדוקים שבידיהם הסירו כל שבוש וכל שגיאה מהבלתי בדוקים, ובמקום שנפל הספק בין הספרים הבדוקים בעצמם, הלכו אחרי הרוב, כמשפט התורה אחרי רבים להטות. וכן איתא במסכת סופרים (פרק ו' הל' ד'), אמר ר' שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמצאו בעזרה ספר מעונה ספר זאטוטי ספר היא. באחד מצאו כתוב מעון, ובשנים כתוב מעונה אלהי קדם, וקיימו

שנים

שנים ובטלו א׳. באחד מצאו כתוב וישלח את זאטוטי בני ישראל, ובשנים מצאו כתוב וישלח את נערי בני ישראל, וקיימו ב׳ ובטלו א׳. באחד כתוב אחד עשר הוא, ובשנים מצאו כתוב אחד עשר היא, וקיימו שנים ובטלו אחד ע״כ: ומסרו סימנים על כל חסר ויתר וחלוף וקרי וכתיב וכתבו את הסימני׳ הללו על גליון ספרי היחידים, או על קונטרס מיוחד כפי סדר האלפא ביתא, וזהו המסורה הגליונית והמסורה המערכית, ועשו בזה סיג ושמירה נאמנה לתורתנו הקדושה, עד שאי אפשר שתתנסח התורה בשום פנים אפי׳ כקוצו של י׳, כל ימי השמי׳ על הארץ שמורה וערוכה היא בידינו, ולא תשכח מפי זרעינו:

מענין התרגומים

מעתיק המאמר מל׳ עם זה אל ל׳ עם אחר נקרא **מתרגם**, (פֿערדאָלאעטטער,) ושם הקנין ממנו **מתורגמן**, כי המליץ בינותם (בראשית מ״ב כ״ג), ארי מתורגמן ביניהון. הוא יהיה לך לפה (שמות ד׳ ט״ז), יהי לך לתורגמן: ויפול לפעמים גם על הלשון הראשון אשר בו הדברים נאמרים, ומתורגם ארמית (עזרא ד׳) (בל״א פֿאָרגעטראַגען): והנה המתרגם מודיע את כונת המאמר בלשון עם אחר, והמפרש או המבאר גם הוא מודיע את כונת המאמר, אלא שהמבאר משתמש במלילות נרדפות בלשון ההוא בעצמו אשר בו השתמש האומר הראשון, מה שאין כן במתרגם: ד״מ בראשית ברא אלהים, המפרש או המבאר יאמר, פי׳ בתחלה הוציא בעל הכחות כלם מן האפס אל היש, ודעתו לברר את כונת המאמר בתיבות מתחלפות נרדפות ויותר מובנות לשומע או לקורא: והמתרגם יאמר בלשון עם אחר (אין אַנפֿאַנגע טיף גאָטט):

המתרגם היותר שלם במלאכתו אי אפשר לו להודיע את כוונת האומר בצמצום ודקדוק, בלי יתר וגרעון וחלוף כלל. והדבר ידוע לכל משכיל מבין בדרכי הלשונות, והחלוף העצום שביניהם: אין הוראות התיבות היותר מקבילות בשני לשונות שוות מכל וכל: ועל הרוב לא יתדמו כי אם בהוראתם הראשית והעצמית, ויתחלפו בהוראות טפליות ומקריות עד למרבה: דרך משל תיבת אנוש, בל״א (אענט), התיבות הללו יתדמו בהוראה עצמית, שהן מורות על עצם חי מדבר: ואולם בל״הק לתיבה ההיא הוראה טפלית, שעניכה מלשון עקוב הלב מכל אנוש הוא (ירמיה י״ז ע׳), מה שאין כן לתיבת אענט בל״א: מעתה המתרגם מל״הק אל ל״א, אם יתרגם בכל מקום אנוש (אענט), עדיין לא גמר אומר את כונת התיבה, ופעמים שיכוון האומר גם אל ההוראה ההיא הטפלית, ויצטרך אותה אל ענין המליצה אשר רצה בה: ואם יוסיף המתרגם לומר בל״א (געפֿלאַגטער אענט), גם בזה יצא מכונת האומר הראשון, כי לפעמים יביאהו הצורך שלא לפרש ההוראה ההיא הטפלית, כי אם לרמז עליה: ואם תדקדק תמצא בכל תיבה ותיבה בלשון אחד ענין שבו תתחלף ותתיחד, לא לבד מכל התיבות אשר בלשון ההוא, כי אם גם מן התיבות אשר על ידן תחשוב להעתיקן ללשון אחר, אף אם בהשקפה ראשונה נראה שהיא מתדמה אליהן במובן דמיון שלם: גם יש לתיבות המאמר סדר מיוחד בכל לשון ולשון, והמתרגם כאשר יצטרך לשנות את סדר התיבות זו אחר זו, כפי טבע הלשון אשר אליו יתרגם, אי אפשר לו מבלתי לשנות קצת גם את הוראתם ופעולתם בנפש השומע: כידוע לכל משכיל במדות הנפש, שיש לכל סדר וסדר

פעולה

פעולה מיוחדת מה שאין כן לשולחה: ד"מ כתיב ויאמר אם לשלום יהיו תפשוס חיים, ואם למלחמה יהיו חיים תפשוס (מלכים ב' כ' י"ח), הנה תיבת תפשוס פעל (ווערבוס), ותיבת חיים תואר הפעל (אדווערביום), ובל"ה פעמים שיקדם הפעל לתארו, ופעמים שיקדם התואר אל הפעל, כפי אשר יהיה עקר כוונת האומר: מעתה כח המאמר הזה ועקר כונת האומר נודע ע"י סדר התיבות, פעם יאמר תפשוס חיים, ופעם יאמר חיים תפשוס: כי אם לשלום יהיו אין זה חדוש שלא ימיתוס, ואולם אע"פ כן נוה לתפשס לכך אמר תפשוס ברחשונה, שהוא עקר הכונה. ואולם אם למלחמה יהיו, אין ספק שיתפשוס, אלא אף על פי כן נוה להגיחס בחיים, לכך אמר חיים תפשוס: ומה יעשה המתרגם, אם דרכי הלשון אשר אליה הוא מתרגם, מתנגדות אל הפך הסדר הזה, ומכריחות להקדים את תואר הפעל לפעל, או בהפך? אם יתרגם את המאמר מלה במלה, לא יבינו השומע כלל וכלל, ומה הגדל בל"ח בין (ערגרייפט זיא ועבענדיג), עם (ועבענדיג ערגרייפט זיא)? מלבד שהוא נגד דרכי ל"ח לומר כן: ואם ירצה בדברים ויוסיף על דברי האומר הרחשון, כדי לברר את כונתו, השחית את נועם המאמר ופעולתו בנפש:

וכן יתחלפו הלשונות כלם זו מזו בדרכי המליצה, ויש לכל אחת מהן סגולות מיוחדות מה שאין לזולתה, ולכן אם תעתיק את המאמר מלה במלה ותיבה בתיבה אל לשון אחר, פעמים שלא יבינהו בעל הלשון ההוא כלל וכלל, ואף אם יולי יבין את עקר הכונה, לא ירגיש בה את נועם המליצה ואין ערכה כמות שהיא בלשון הרחשון אשר ממנה נעתקה: רחה שהמתרגם היותר מצוחצח לרז"ל והוא אונקלוס הגר, גם הוא הנטרך פעמים רבות לשנות, להוסיף ולגרוע ולהחליף את סדר התיבות כפי דרכי הלשון אשר בו השתמש: וזה לשון ר"ח בהקדמתו לספר מהורגמן, והנה המתרגמים לא שמרו לפעמים דרך הדקדוק ותרגמו לשון עבר בלשון עתיד, והעתיד בלשון עבר, וכן הציווי לפעמים בלשון עבר או עתיד. וכן הקור עם בי"ת או כ"ף של בכל"ם תרגמו על הרוב בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד. ולפעמים תרגמו הפסוק כפי הלות בלשון תרגום, ולא אחר לשון המקרא, וכן כתב רש"י הרבה פעמים וז"ל, ואונקלוס יצא הדבר על לופכו, ולא דקדק אחר לשון המקרא. ויש מלות שלא תרגמו כלל רק הכוונה לבד, כמו כי במקלי (בראשית ל"ב י"א) אחרי ימידי. וכן תולעתם לא תמות (ישעיה ס"ו כ"ד) כשמתהון לא ימותון: ויש מלות שתרגמו הפך הכוונה, כמו לא תעלה בקרבך, וכן ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (במדבר כ"ד א') עיין שם: ולפעמים תרגמו לפי הלות בלשון אחרי, לא אחר לשון המקרא, ואין ביניהם הפרש בכונה, כמו ובני ישראל יולאים ביד רמה (שמות י"ד ח') ברים גלי, כי כן נוהגים לומר על דבר שיעשה אדם לעין כל בלי פחד, בלשון אחרי. וכן לפי אחד התרגום לפתגם אחד, כי כן נוהגים בלשון אחרי, אלה הם קלות דרכי המתרגמים. עכ"ל: ובאמת הרולה להוסיף משלים ולחיות על זה מתרגום אונקלוס הגר, יקרא פרשה אחת מפרשיות התורה, חיזה שירצה, ויעיין בתרגום, וימלא בהדברים האלה כנים ונכוחים: כמה מן התיבות הנטרך השלם הזה לשנות כדי להרחיק את ההגשמה כאשר זכר הרב המורה בספרו, ומצאו על זה כראוי לו? ולפעמים התיבות שאין בהם שום נגוד הגשמה בלשון הקודש, כפי יסוד הלשון ההוא המקובל, אלו תעתיק תיבה

בתיבה בלשון אחר, תהיה נוטה אל הגשמה ח"ו: ולכך הוסיף או שנה כפעם בפעם, כדי להשמר מכל מוקש, כידוע למעיין בו: הנך רואה שהמתרגם הנאמן צריך שישנה לפעמים, להוסיף או לגרוע או להחליף את סדר המאמר, כדי להודיע את כוונת האומר, ואין לך משחית הכונה ומפסידה יותר משומר המלות, המתרגם מלה במלה, ותיבה בתיבה, אף שכפי הנראה בהשקפה הראשונה הוא היותר נאמן וזריז במלאכתו: ולזה גנו חז"ל בכמה מקומות את המפרש הכתוב כצורתו, והכונה על שומר המלות, ומתרגם או מבאר תיבה בתיבה מבלי שנוי יחלוף כלל וכלל, אף במקום שיכריחו דרכי הלשון לשמור הטעמים ולעזוב המלות ומתרגם כזה נקרא בדאי, כי הוא נראה מתרגם נאמן, אחרי שלא השמיט תיבה שלא תרגמה, והוא כיזב, כי ע"י זה אבד הענין, ונתבלבלה הכונה: וכן אמרו רז"ל פרק החיש מקדש וסוף תוספתא דמגילה, כל המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי:

והנה כל עוד שלא שנו בני ישראל את לשונם, והיתה שפת ארץ צבי למודה ושגורה בפי ההמון מקטן ועד גדול, לא הוצרכו לתרגום התורה, וכל השומע מפי הקורא המדקדק בתנועות ונגון וטעמים כראוי, היה מבין מדעתו את כונת המאמר על פי פשוטו, כי במליצות וקולות וטעמים דומים לאלו הורגלו להשתמש בכל עסקיהם וצרכיהם: ובמקום שלא השיג את כונת הכתוב, היה צריך לבאור, שהוא פשר הדבר ע"י מליצות שונות בלשון הקודש בעצמו, לא לתרגום בלשון עם לועז: ואם יכול איש לדלות מבאר מים חיים, מדוע יחנוב לו בורות נשברים?

אמנם כאשר גלו לבבל נתערבו בין הגוים לקחת נשים נכריות ושכחו את לשונם, כעדות הכתוב, גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות, ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמיה י"ג כ"ד), ועם כי ימי גלות בבל שנות מספר היו, ולא הגיעו לימי שעבוד מצרים, אשר בו שמרו ישראל את לשונם (כי לא היו בבבל כי אם שבעים שנה), עכ"ז שכחו את לשון אבותיהם בגלות ההוא, בסבת הנשים הנכריות אשר לקחו, כי הן הנה למדו את לשונותו לבניהם אשר ילדו. גם היה לשון האומה המושלת עליהם בבבל קרוב יותר ללשון הקודש מלשון מצרים, ויותר ראוי אל הבלבול ותערובת המליצות, (כאשר אנו רואים בכל יום ויום, אנשי איטליא הדרים בצרפת שוכחים את לשונם בזמן קצר, וכן בני אשכנז כאשר יגלו להולאנדיא או לשווידן, מה שאינו כן בלשונות הרחוקות זו מזו. ואחינו בני ישראל, אשר הגלו מאשכנז לפולין, עדיין לא שכחו את לשון אשכנז מכל וכל, אף אם נשחת המבטא באורך הימים) עד שהורגלו לדבר בלשון שוביהם, ולא נשארה סגולת לשון הקודש רק אצל השרידים חכמי הדור ההוגים בתורת ה' תמיד: וגם אחרי כן כאשר עלו לירושלים, לא עלו רק מעט מהם, כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים (עזרא ב' ס"ד), מלבד עבדיהם ואמהותיהם: אכן החרש והמסגר ורוב החכמים בראותם כי לא זאת המנוחה והגאולה האמיתית היעודה לנו מפי כל נביאי ה', נשארו בבבל:

וכאשר ראו עזרא וסיעתו כי נשכח לשון הקודש מהמון ישראל, עמדו ותרגמו להם התורה בלשון ארמי, אשר עליה הורגלו ובה השתמשו בכל עסקיהם, כמו שארז"ל חזרה ונתנה תורה לישראל בימי עזרא בלשון ארמי, וכן אמרו מפורש זה

תרגום

תרגום: והיתה כוונתו שע"י התרגום יבינו במקרא, וישכילו בדרכי הלשון השכוח אצלם, ויחזרו ללמדו. כי על הדרך הזה ילמוד האדם להבין שפה אחרת, אשר לא הורגל עליה: ותקנו להם תפלת י"ח ברכות בלשון הקודש, כדי שיהיו סדורות וערוכות בפי הכל. כי מימות משה רבע"ה עד עזרא היה כל אחד מתפלל ומרבה בתחנה ובקשה כפי יכלתו, יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפלל פעמים הרבה, כפי אשר יעירנו לבו לשפוך שיחו, אם בהודות והלל לה' כי טוב גמלו, אם בהגיד לפניו נגעו ומכאובו וצרתו, ולא היה צריכים לנוסח כלל, כי אין מליץ כלב מתעורר מאליו, ודרכי הלשון היו ידועות לכל: ואולם עתה הצטרכו לנוסח קבוע ומתוקן, כמ"ש הרמב"ם ז"ל (הלכות תפלה פ"א הלכה ד'), כיון שגלו בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות ההם, ואותן הבנים נתבלבלה שפתם, והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה, וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צרכו בלשון אחת אלא בשבוש, שנאמר ובניהם חצי מדבר אשדודית וגו' (נחמיה י"ג כ"ד), ואינם מכירים לדבר יהודית ובלשון עם ועם, ומפני זה כשהיה אחד מהם מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב"ה בלשון הקודש עד שיערבו עמה לשונות אחרות. וכיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר, שלש ראשונות שבח לה', ושלש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש, ולצרכי הצבור כלן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל, וילמדו אותן, ותהיה תפלת העלגים תפלה שלימה, כתפלת בעל הלשון הצחה, עכ"ל:

ואולם כאשר גברה עליהם יד היוונים סרו מהר ועזבו גם את לשון הארמי, כי למדו תמיד את לשון האומה הגוברת ומושלת עליהם, וקצתם ערבו ובלבלו את הלשונות זו בזו, ולא נסו בדרכי שום אחת מהן כראוי, וע"י זה שכחו גם את התרגום שתקן להם עזרא וסיעתו, או נתבלבל ונסתבך בערוב הלשונות ועל ידי כך נשתבש בידם, עד שקם אונקלוס גר צדק, בימי ר' אליעזר ור' יהושע תלמידי ר' יוחנן בן זכאי, אחר חרבן הבית, וחזר ליסד לישראל את התרגום השכוח אצלם. וכן אמרו רז"ל (מגילה דף ג' ע"א), אמר ר' ירמיה ואיתימא ר"ח בר אבא תרגום התורה אנקלוס הגר אמרו מפי ר' אלעזר ור' יהושע. והקשו ותרגום התורה אנקלוס הגר אמרו, והאמר ר' איקא בר אבין אמר רבי חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא? ויקראו בספר תורת אלהים, זו מקרא, מפורש זו תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים, ואמרי להאלו המסורת, ותי' שכחום וחזרו ויסדום:

ואחריו קם גר אחר יווני, נקרא עקילס, או אקווילה, מאי פונטו"ס אשר בים האמצעי, ותרגם את התורה גם הוא לפני ר' אלעזר ור' יהושע בלשון יוני: וכן איתא בירושלמי פרק קמא דמגילה, גבי ההיא דתני רבי שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, אמר ר' חייא עקילס הגר תרגם את התורה לפני רבי אלעזר ורבי וקלס אותו, ואמרו יפיפית מבני אדם: וכתב בעל אמרי בינה (פרק מ"ה), שזה היה שבח ראוי לו, באשר תאר היופי הוא מיוחס מהם ז"ל ללשון יוני, שקראוהו בפרק א' דמגילה יפיותו של יפת: ועוד האריך שם בראיות נכוחות ונוצחות, מדברי רבותינו ז"ל בכמה מקומות, שעקילס

אינו

אינו אנקלוס, ושתרגום עקילס היה בלעז יוני, שהוא לשון עמו: ולא כמו שחשבו קצת המחברים ששני השמות הללו אנקלוס ועקילס נרדפים באדם אחד, ע"ש כל הפרק ההוא: וכן נמצא עוד בימינו תרגום יוני מכל התורה והוא מיוחס לאקוילה מאי פונטו"ס, ורז"ל הזכירו שעקילס היה מאי פונטו"ס, והוא בת"כ פרשת בהר סיני וז"ל אשר בארצך מה שבארצך אוכלין, לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לאפונטוס. וזכרו שם שאחר שהזהירוהו על זה, נמנע ממנו ולא הוציא עוד התבואה האסורה חוצה לארץ, כי היה שומע לדברי חז"ל: ויתכן שהיתה כוונת ר' אלעזר ור' יהושע ז"ל להועיל גם לאנשים מהמון ישראל אשר לא ידעו ארמית, והיו משתמשים בלשון יוני, לכך צוה לחכם ההוא שהשכיל בל"הק ודובר צחות בלשון יוני, לתרגם את התורה לפניהם בלשון עמו, כמו שעשה אנקלוס הגר לפניו, בלשון ארמי:

יונתן בן עזיאל היה מתלמידי הלל הזקן במאה השמינית לאלף הרביעי, בכמו מאה שנה קודם חורבן בית שני, ואמרו עליו רז"ל שהוא תרגם את הנביאים מפי חגי זכריה ומלאכי, והשעור כמ"ש מהרש"א בח"א שהיה התרגום מקובל אצלו מפי הנביאים הללו ע"י רבותיו, כי בודאי לא ראה את הנביאים שהיו בתחלת בית שני: ולא זכרו רז"ל דבר מתרגומו על התורה, ומשמע שלא תרגם את התורה כלל, אף שהיה קודם אנקלוס זמן ארוך, וכ"כ המהרש"א בח"א שלא היה יונתן חש לפרש התורה ע"ש הטעם: וא"כ התרגום שבידינו המיוחס ליב"ע אינו מהקדמון ההוא, ויתכן שאדם אחר ששמו כך חברו, והיה זמן רב אחר חורבן הבית: וכן נראה מכמה ראיות שהמתרגם ההוא מזכיר כמה דברים שלא היו ולא נולדו עדיין בימים ההם. כגון הגירמני"א ותרקי, שהם (דייטטלאנד אונד טירקייא) (בראשית י' ב') שית סדרי מתניתא (שמות כ"ו ט'), קוסטנטיני (במדבר כ"ד י"ט), והדבר ידוע שקיסר קונסטנטין לא קרא את שמו על העיר הזאת, כי אם שלש מאות שנה אחר חורבן הבית, ושמה בתחלה בילאנץ. וזכר לומבר"דיא (שם כ"ד), והלאנגא"ברדן לא נלחמו עם יושבי איטליא, כי אם כשש מאות שנה אחר החרבן והוא כמה דורות אחרי הלל הזקן: לולי תרצה לומר שכתב כל זה מפי חגי זכריה ומלאכי, כמו שזכרו חז"ל מתרגומו על הנביאים: וכן מי שיש לו חיך לטעום ירגיש ההבדל הגדול שבין הלשון הזך אשר בתרגום הנביאים, והלשון המעורב מכמה תיבות לועזות, אשר בתרגום התורה המיוחס ליב"ע: וגם לא הלך בדרך המתרגמים הראשונים לתרגם כונת המקרא הראשונה על פי פשוטה, כי אם הוסיף על דברי המקרא והרחיבו בפירושים ודרשות ורמזים, עד שילאה הקורא לדעת למצא, מה אמר משה, ומה הוסיף עליו יונתן? לא כן עשה אנקלוס הגר, ויב"ע עצמו בתרגומו על הנביאים, ויתר המתרגמים שנשארו לנו מן הימים ההם: אנקלוס בפרט לא נטה מדרך הכונה הראשונה הפשוטית, כי אם במקום ההכרח הגדול, לצורך המובן האמיתי, ולהרים כל מכשול, במקום שאפשר לטעות: ואף שיב"ע בתרגומו על הנביאים הרחיב מעט והוסיף על דברי הכתוב, לפעמים לתוספת באור, מ"מ אין לדמותו עם תיב"ע על התורה, שלא הלך אחר פשוטו של מקרא כי אם מקומות מספר, והרבה על הרוב בדרשות וספורים עד מאוד, שאף אם הם אמתיים, מ"מ אין למתרגם לקבצם עם דברי התורה הקדושה, בפרט אם לא היה בימיו שום תרגום התורה ע"פ פשוטה, כי תרגום עזרא ואנשי כה"ג היה שכוח באחרית הימים האלו, כמו שזכרנו: ומכל זה נראה שאין התרגום הנמצא בספרים הנדפסים, מיונתן בן עוזיאל תלמידו של הלל, כי אם מחכם אחד אחרון ששמו כך:

ויותר

ויותר נראה שהוא התרגום ירושלמי שנדפס עמו, אלא שמלאו שני ספרים מהתרגום ההוא, ומקום שהסכימו שניהם, השמיטו המדפיסים מתרגום הירושלמי, ולא הניחו כי אם במקום שהיו הנוסחאות שונות: ולכך תמצא בתרגום ירושלמי אלא יתרגם לפעמים בכל הפרשה, כי אם פסוק אחד או שנים, ולפעמים חצי הפסוק או תיבה אחת ממנו, ותראה שהוא מסכים תמיד עם תרגום יב"ע בטעם, ונבדל ממנו בנוסח הלשון: אין זה כי אם כמו שזכרתי, שהן נוסחאות שונות מספר אחד: ועוד כדאות ראיה על זה, שכל המחברים הראשונים, בעל הערוך והרי"ף והרמב"ן, הזכירו את התרגום ההוא בשם תרגום ירושלמי, או תרגום ארץ ישראל, לבד החכם ריקאנטי שזכר את יב"ע על כמה פסוקי התורה, ועל מקצת פסוקים זוכר תרגום ירושלמי, כמו שמצינו בעל אמרי בינה בשמו (פרק ט'), וכן ראיתי המחבר ההוא ר' עזריה בכתיבת יד שני תרגומים על התורה כלה דומים מלה במלה, ועל האחד כתוב שהוא תרגום יונתן בן עוזיאל. ועל השני כתוב תרגום ירושלמי: וכראיה שהספרים המעתיקים מלאו ראשי תיבות ת"י, וקראתם כולהו תרגם יונתן, וקראתם תרגום ירושלמי, ושניהם אחד, שגדו חכם מחכמי ישראל על המעט בכמו שם מלות שנה אחר החורבן (כי לא נודעו ונתפרסמו הלאנגוידג'ן, והטירק'ן בעולם), והוא ראיה וידע את תרגום לנקלום, שהלך אחר פשוטו של מקרא, ובקר לו דרך אחר, להודיע גם את הדרשות החמודות והספורים היקרים, אשר בהו במדרשי חז"ל, למען העיר את לב הקורא בתורה, לאחוז בפשט וגם מן הדרש לא יסר את ידו, וירא שמים ילא את שניהם: וידעתי שים להעיד על כל הטענות הללו, לפי שאין בעניים כאלו דרך משלי, גם לא נאה עליהם הקבלה, והותר לכל אחד מישראל לבחור הדרך היפר והטוב בעיניו, לפי דעתו וסברתו, ואני את הראשה בעיני כתבתי:

עקילס הנזכר לא היה המתרגם היוני הראשון, כי כבר נמלאו בימיו **תרגום השבעים** הנודע, ועוד תרגומים אחרים בלשון ההוא: חז"ל זכרו את מעשה הפתרון הנעשה ע"י הזקנים בשלות חלמי מלך בפ"ק דמגילה (דף ט' ע"א), שהיו מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים והכניסן בע"ב בתים, ולא גלה להם על מה כנסם, נכנס אצל כל אחד ואחד, אמר להם כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד, והסכימו כלם לדעת אחת, וכתבו לו שבעים דברים בדברים, (פירש"י ותוספות ז"ל, אלא יאמרו ג' דעיות הן, והפעול שבעים, והפעול שבעים), שעשה אחד בגלם ודמות, ויכל בשני ויצות בשביעי, זכר ונקבה בראו, אחדה ואמלה שם שפתם, והלחך שרה בקרוביה, בחפס הרגו שור וברזונם עקרו אבוס, ויריבם על נושא בני אדם, בשלשים ובשתר אדנות ת"ל שנה, וישלח את שבטוני בני ישראל, ואל שבטוני בני ישראל, לא אחד אחד מהם, אלא ה' אותם להחיד לכל העמים, אשר לא צויתי לעבדם, ובמקום האחרונה כתבו לעורת הרגלים, דאשתו של תלמי אחרונה שמה, ולא יאמר שאקו בי היהודים לכתוב אשתי בתורה ע"כ. והיא בריתא ממכילתא דאתא אל פרעה (פרשה י"ד), ואנויה גם במסכת סופרים, בשנוי הנוסח קצת. וכראיה מדברי חז"ל שהזקנים כתבו למלך את התורה בל"ק, וגם פתרונה בלשון יון, שאלו לא כתבו רק את התרגום לבד, לא היו צריכים לשנות בראשית ברא אלהים, שאין בלשון יון מקום לטעות ההוא, כידוע לכל מתחיל: וכן לא היו צריכים לשנות תיבת אחרונה, מטעם שאשתו של תלמי המלך אחרונה שמה, או כנוסח הירושלמי דמגילה פ"ק, אמו של תלמי כך שמה, שהרי שם היה בלשון יון

לאגום, לולי תאמר שפחדו לכתוב גם **לאגום**, מעין הטעם ההוא, לפי שאבי המלך כך שמו **בטלמיום לאגום**.

והנה אריסטיאה היוני כתב חבור שלם על אודות התרגום ההוא, בלשון יון, והועתק מר' עזריה מן האדומים ללשון נח ומזוקק בלשון הקודש, וקרא לו **הדרת זקנים**, והוא הספר השני מספר היקר **מאור עינים**, נדפס במנטובה של"ד: כפי ספור היוני הנזכר התעורר המלך **בטלמיום פילאדעלפום** ע"י **דימיטריאו** איש **פאליריאו**, שהיה פקיד המלך על בית המדרש הגדול אשר היה לו באלכסנדריא של מצרים, להביא גם את תורת היהודים בבית הספר המפואר, אשר שם אסף וכנס עד כחמש מאות אלף חבורים: והמלך ההוא קרא דרור אל כל היהודים אשר בארצו, ונתן עבורם כסף הפדיום, ושלח תשורה רבה ויקרא אל אלעזר הכהן הגדול לירושלים, ובקש מאתו לשלוח לו אנשי סגולה ששה לכל שבט, היודעים להעתיק את התורה ללשון יון. וכן עשה: והמחבר היוני ההוא האריך לספר בכל היקר הנעשה להמעתיקים ההם במצות המלך, וזכר שהיה בידם תורת אלהים כתובה על עורות באותיות מוזהבות, ושהתבודדו באי נבדל, וכלו את מלאכת ההעתקה בע"ב יום: ושמרו את הסדר הזה, כי כל איש מהם לבדו היה מעתיק כל חלק מהתורה, ואח"כ היו מכונים את כל העתקות יחד, והנוסח הנאות ומקובל אל כלם הובא אל ספר על יד **דימיטריאו** הנזכר, שומר הספרים אשר למלך: ואם נאמין לדברי היוני הזה, היה הוא בעצמו בעת ההיא באלכסנדריא, עומד על המאורע ההוא, ומעתיק את ספוריו מאת כותבי דברי הימים אשר למלך: וגם יוסיפון לרומיים ספר י"ב פ"ב מן הקדמוניות, וכן ידידיה האלכסנדרוני המכונה פילון, ספרו את המאורע ההוא כדברי **אריסטיאה** הנ"ל, בשנוי מעט וקצור הדברים, עד שכפי הנראה לקחו את רוב דבריהם מעל הספר היוני ההוא:

ודע שכל דברי המחבר ההוא חשודים בעיני המחברים האחרונים כמזוייפים, בדוים ומגוזמים, ואמרו שהם סותרין זה את זה, ומכחישים את ספורי הימים היותר מפורסמים ומקובלים. ומחברים אחרים הגינו בעדו וקימו את עדותיו, ורבו טענות המימינים והמשמאילים: וכפי הנראה אין להכחיש עדות הקדמונים בזה, ובפרט עדות ידידיה שהיה מתושבי אלכסנדריאה עצמה, העיר אשר בה נעשה מלאכת ההעתקה ההיא, אחרי הזקנים ההם כשלש מאות שנה, ועדות כמה חכמי נוצרים שהיו בימי התנאים הראשונים, שכלם מסכימים בכללות הספור של אריסטיאה, אף אם יתחלפו בפרטים. והדבר ידוע שבקורות הזמנים חלוף המגידים בפרט לא יזיק לאמונת הכלל. וכן הכריע בעל אמרי בינה בפרק ד', ופרט את דברי המחברים הקדמונים בענין הזה, הסכמתם וחלופם: וכתב עוד, ולא יקשה בעיניך שרז"ל אמרו כי תלמי כנס אותם, ולא הודיעם על מה כנסם, ומפי כתבים של המגידים הנזכרים שמענו כי מאז כתב לאלעזר כה"ג לשלחם אליו, הודיעם על מה יכנסם? כי הנה חז"ל ברצותם לקצר דבריהם, הטיבו להשקיף אל המכון, והואיל שאחרי בוא הזקנים אליו, הפרידם בלא יוכלו הוסד יחד כאמור, הלא זה כמי שלא הודיע אותם על מה נקראו עכ"ל. וכן אם אמרו חז"ל שנתן הקב"ה עצה אחת בלב כלם, והיוני כתב שהיו מכונים ההעתקות יחד, ובוחרים בנאות ומקובל אל כלם, אין גם בזה סתירה לדעתי. לפי שבעדות אריסטיאה נוסדו יחד

במעמד

במעמד שר בית הספר דימיטריא"ו ונוכחו על דבר הפתרון, והיה החכם ההוא שומע את דבריהם, ונושא ונותן עמהם, לכן באותן המקומות ששנו את דברי הכתוב עשה להם הקב"ה נס שהסכימו לעצה אחת, למען לא יהיו דבריהם חשודים כמזויפים בעיני החכם ההוא: אבל עם כל זה אפשר שיתחלפו בבאור כונת המקרא, וטעמים, או בבחירת המליצה היותר נאותה בלשון יון, עד שיתוכחו בטענות וראיות נכוחות, ויגבר יד המנצח, ולא יחשדם השר בשביל זה כעידי שקר: ויותר נראה שאלו הסכימו כלם מלה במלה בלי שום חלוף כלל, שיהיו חשודים בעיניו: כי לא יאמין שיד ה' עשתה זאת, ולפעולת אדם הסכמה מצומצמת כזאת אי אפשר, לולי נועצו ונוסדו יחד, ויגזור אומר שנדברו זה לזה, או שתהיה ההעתקה ההיא ידועה ומפורסמת לכלם, טרם בוא אליהם מצות המלך:

ובמסכת סופרים פרק קמא זכרו רז"ל עוד העתקה אחרת יונית נעשה על ידי תלמי קודם למעשה ע"ב זקנים הנזכרים, אמרו מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה, ואח"כ אמרו שוב מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים וכו', וכן משמע מדברי שר בית הספר דימיטריאו ובקשתו לתלמי פילאדיל"פיו הכתובה בתחלת ספר הדרת זקנים, שהיו קצת דברי התורה נעתקים להם מקדם, אלא שלא היתה ההעתקה מכונת ומספקת: וכן העיד אריסטובו"לו איש יהודי, כאשר זכרו המחברים בשמו (הוא אריסטבו"לו כתב לתלמי המלך הנקרא תלמי פילומיט"רה, חבור גדול בלשון יון על תורת משה כולל מאה פרקים, ונאבד באורך הימים, ולא נשאר ממנו כי אם מקומות מעט הבאים בתוך דברי מחברים אחרים, ובעל אמרי בינה שמע שימצא החבור ההוא בביבליאטעק אשר בעיר פיורינצ"ה), בפרק השני לתלמי, וז"ל אפלטו"ן בדברים רבים אחז דרך תורת משה, יען כי בהדיא נכר שהתבונן בהרבה פרטיה, מאשר ספרי משה היו נעתקים לפני דימיטריא"ו, וגם לפני אלכסנדר ולפני מלכות הפרסיים, ומהם הוציאו דברים הרבה, כמו שעשה גם כן הפילוסוף פיטאגור"ה, אלא שלא היתה מתורגמת משלם, עד ימי המלך בטלמיוס המכונה פילאדעל"פוס, שאז נעשתה ע"י זריזות החכם דימיטרי"או, במצות המלך עכ"ל:

ודע שהמדרש המפואר ההוא אשר למלכי מצרים באלכסנדריא, ואשר בו נשמרה העתקת השבעים הנזכרת נשרף כלו, כאשר רדפו אחרי פומפיוס הנמלט שמה לחסות בצל קליאופט"רה, ואמרו כותבי קורות רומי שנאבדו יתר משבע מאות אלף ספרים בשריפה ההיא:

התרגום היוני המצוי בידינו עד היום, ונודע בשם תרגום השבעים, אם הוא באמת מהזקנים ההם מוצל מאש אשר שרף את הבית, צריך לומר שכבר חלו בו ידי מגיהים, כי לא נמצאו בו מי"ג השנויים שזכרו רז"ל במגילה ובמס' סופרים כי אם ארבע, וזהו פרטן, ויכל בששי וישבות בשביעי, וירכיבם על נושא בני אדם, אשר ישבו הם ואבותיהם בארץ מצרים וכנען, לא חמד אחד מהם נשאתי, והשאר אינם: ואולם ימצאו תחתם שנויים וחלופים לאין חקר, זכרם בעל אמרי בינה בפרט בפרק ח' מספרו, וכן התרגום ההוא כולל גם הנביאים והכתובים ומדברי רז"ל משמע שלא כתבו הזקנים כי אם תורת משה לבד. וצריך לומר שמתרגמים אחרים הוסיפו הנביאים והכתובים: וכן נראה, שכל מי שיש לו לב להבין נועם

לשון

לשון יוני, ידע שלשון התרגום היוני בתורת משה נשגב ונעלה מעל לשון התרגום ההוא בידי הספרים, ולימים מ"כ ממחבר אחד. ועל דבר השגויים הרבים הנמים בהעתקת הזקנים אשר בידינו, בתיבות ובקודות ופסקי טעמי', אשר רבי עזריה בספרו הנ"ל שהזקנים לא הביאו עמהם את ספר התורה בל"ה, כי אם התרגום האחרמי שהיה בידם מימות עזרא וסיעתו, והוא היה מסור להמון, ומפורסם ביניהם, כי הלשון המקודם והמשובר לא היה נודע כי אם לסרידים, וכל איש ישראל היה משתמש או בלשון אחרמי, או בלשון יוני, כאשר זכרנו: והתרגום ההוא כבר נפלו בו שגויים וחלופי' רבים מאז הביאו עזרא הסופר עד העת ההי', אשר נמשך יותר על מאה שנה, אבל בעבור שהיה כן מקובל וטוב לכל ההמון רב מישראל שנמלטו אז בחלכסנדריא של מצרים, חשבו לעשות בזה את הטוב בעיני המלך, אם יעתיקו לו את התורה על פיו, ולא שמו מן נוסח התרגום האחרמי ההוא כי אם י"ג דברים שזכרנו חז"ל לבד, וכל היתר הניחו כמות שמלאוהו, זהו סברת החכם ר' עזריה הנ"ל. ויתכן אם כן שהשומרוניים כתבו את ספר התורה שבידם מעל נוסח התרגום ההוא המשובש והמבולבל, ולכך רוב דבריו מסכימים עם העתקת השבעים שבידינו, וכבר הודעתיך למעלה שרוב החלופים והשגיות אשר בנוסח השומרוני יצאו מחלוף לותיות הדומות בכתב האשורי:

בתחלת המאה השמינית לחלף השמיני, קם רב סעדיה גאון בר יוסף הפיתומי (ע"ש עירו פיתום אשר במחוז פיום"ס, בארץ מצרים), והעתיק את חמשה חמשי התורה ללשון ערב, ויש מיחסים לו גם תרגום נביאים וכתובים: וכל מקום שהזכיר ר' אברהם בן עזרא בפירושו על התורה את שם הגאון, ואמר שתרגם בלשון ישמעאל כך וכך, כוונתו על הגאון ר' סעדיה ותרגומו הערבי הנזכר, והערבי נקרא אצלנו לשון ישמעאל, שכן תרגם לנקלום על והנה ארחות ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה), והוא שירת ערבאי: ועד היום הזה כל הסרים והחכמי' של האומה ההיא מדברים בשפת הערבייה המפוארה, ובה חברו כל ספרי הדת שלהם, וכל התפלות וספרי החכמה כנודע: ובימים ההם גם חכמי עמנו אשר יצאו תחת ממשלת האומה ההיא, השתמשו בלשון הערבי, לנוחיה ונועמה, וכתבו בה את הספרים, לא לבד ספרי החקירה והמוסר והמליצות והשירים, כי אם גם הדינים ופירושי המצות, וחדושי הש"ס כנודע מספרי ר' סעדיה הגאון, והרמב"ם, ורבינו בחי', ומחבר ספר הכוזר, וחדושים הנמים בשטה מקובצת, המועתקים מלשון הערבי: והיה אם כן נוהג הזמן לתרגם התורה בלשון המפורסם ושגור: והתרגום הערבי ההוא נדפס בקונסטנטינא בשנת ש"ו עם חמשה חמשי התור', ותרגום לנקלום ותרגו' פרס ר' יעקב בר יוסף טאוו"ס, בכתב אשורי מרובע: בפוליגלוטא של פאריז' אזכרנו למעלה הדפיסו גם הס תרגום ר' סעדיה הנזכר, מתוך כתיבת יד אשר הגיע לידם, המסכים עם תרגום ר' סעדיה הנדפס בש"ו הנ"ל, כאשר נמחות מועתקת מעל ספר אחד, שיצא בהם החלוף לפעמים מפתח הסופרים המוסיפים וגורעים ומשנים לפעמים מדעתם, או משגיאות המכתב: ומשם בא התרגום ההוא גם אל פוליגלוטא הנדפס בלונ"דון: והרואה שהתרגום ההוא מרבינו סעדיה הגאון, שכן בשני הנמחות ההם נמצאו כל המקומות שהביא הרמב"ע בשם הגאון - ופופר הכתיבת יד הנזכר אומר בהקדמה שלו, שמחבר התרגום ההוא כותב מצרי, ושמו בחיר ממחוז פיום"ס, ואין ספק שטעה לו החליף בכוונה לשם הזה את שם הגאון ר' סעדיה מפיום"ס הדומה לו: והנה הגאון ההוא לא תרגם את התורה כמתכונתה,

כי אם הרחיב המאמרים, והוסיף עליהם באורים במקום הנאות להבנת קבלת חז"ל, כאשר העיד הוא בעצמו בהקדמתו, וז"ל המעיין בבאורי זה ישתכל בכל תיבה ותיבה שהוספתי או גרעתי, ויתבונן על המובן על ידה, ועל ידי זה יגיע להשגת כמה שאלות ותשובות; שהם יסוד הדינים הבאים במשנה ותלמוד, ויתר דברי הקבלה עכ"ל: וכן נפלו בתרגומו הנדפס כמה שגיאות וחלופים בדבר שאפילו תנוקת של בית רבן לא יטעו בו, ואין ספק שהם פרי מחשבת הסופר, שחשב להוסיף דברים מלבו: כגון **התחת** אלהים אני (בראשית נ' י"ט) תרגם (איך פירכטע גאָטט), כאלו כתוב **חתת** אלהים אני. וכן **משתאה** (שם כ"ד כ"א), פתר (צו טרינקען פערלאַנגט), **לבכר** (דברים כ"א ט"ז), פתר (פאָרליעהען), כאלו כתוב **לכבד**: ועוד באו בתרגום הגאון הנדפס בפאָליגלאָטע של פארי"ז ולונ"דון כמה חלופים שאינם בדפוס הראשון משנת ש"ו הנ"ל, ובאו אל תוכו מהעתקת השבעים או מתורת השמרוניים שזכרנו, אין להגאון הנ"ל חלק עמהם, ולכן אין לסמוך עליהם כלל. אם תרצה לדעת עד היכן הגיע זדון הסופרים, תדרוש את משלי החלופים ההם מעל ספר **מבוא התורה** אשר להחכם אייכהאָרן, פראָפעסאָר ביענאַ (איינלייטונג אין דאַז אַלטע טעסטאַמענט פאָן יאָהאַן גאָטטליעב אייכהאָרן, פראָפעסאָר צו יענאַ. לייפציג **1780**), כי משם לוקחו הדברים האלה:

בשנת ש"ז נדפס בקונשטנטינא חומש עם תרגם ספרדי (שפאַניש) ויוכי לא נודע מי חברו, והרבנים אשר בעיר פיראַרו בדקו אחרי התרגום ההוא, ודקדקו לכוונו תיבה בתיבה עם דברי הכתוב, והדפיסוהו על ידי ר' יום טוב עטי"אס בעיר ההיא שי"ג, ונדפס שלישית ע"י ר' מנשה בן ישראל ז"ל, בשנת ש"ץ באמשטרדם, בהגהה מעולה. ואח"כ נדפס פעמים רבות, ע"י ר' מנשה הנזכר בשנת ת"ד, ותט"ו, וע"י ר' שמואל די קאסירי"ש, בבית יוסף עטי"אס, בשנת תכ"א, באמשטרדם, וע"י ר"י אבוהב. וזה עשר שנים נדפס בדפוס היקר והמשובח, אשר לר' יוסף פרופס באמשטרדם, בכרך גדול, בתכלית הנוי וההדר, אין ערוך אל תפארת מלאכת הדפוס ההוא בכל הספרים הנדפסים עד הנה:

המדקדק הגדול ר' אליה בחור תרגם את התורה והמגילות בלשון אשכנז מתיבה לתיבה ממש, ונדפס בקונשטנצי"א במדינות טווייץ בשנת ש"ד: אחרי כן נדפסו ספרי תנ"ך בלשון אשכנז ואותיות עבריות על ידי המתרגם ר' יוזל וויצענהויזען באמסטרדם בשנת תל"ט, וחזר ונדפס שם בשנת תמ"ז, ותרגום אחר אשכנזי מהמתרגם ר' יקותיאל בליץ מוויטמונד נדפס גם הוא באמשטרדם, בשנת תל"ט הנ"ל, עם הסכמות וחרמות של כמה רבנים מופלגי הדור ההוא: והנה ר' יקותיאל מזכיר בהקדמתו שראה את העתקת התורה ללשון אשכנזי הנדפס' בקונשטנצי"א, והרבה לגנות אותה ולפסלה, עד אשר גזר שלא יצא ההעתקה ההיא מתחת יד המדקדק האשכנזי: אמנם אנכי הכותב לא ראיתי את תרגום המיוחס לר' אליה מימי, כי לא נתפשט במדינ' זו כלל, אבל ראיתי את העתקת ר' יקותיאל הנזכרת, ומצאתי שהוא פוסל במומו: ואם אולי כוונתו הית' רצוי', ולכך הסכימו בעדו חכמי הדור ההוא, אבל מעשיו בלתי רצוים כלל, כי לא ידע בטיב לשון הקודש, ולא הבין עומק מליצותיה, ומה שהשיג ממנה תרגם בלשון עלגים מקולקל ומשחת מאד. תגעל בה נפש הקורא היודע לדבר צחות:

ומאז ועד עתה אין איש שם על לב לתקן המעוות, ולתרגם את התורה הקדושה בלשון המתוקן הנהוג ומורגל בדורנו, וילדי בני ישראל אשר להם לב להבין

אמרי

אור לנתיבה

אמרי בינה ישוטטו לבקש את דבר ה' מעל העתקות חכמי נוצרים, כי הנוצרים
מתרגמים את התורה בכל דור ודור ללשונותם בגויהם, כפי צורך הזמן, ותקון
הלשון, ונעימות המליצה, פעם כפי המלות ופעם כפי הכונה, פעם תיבה בתיבה,
ופעם בהרחבה ותוספת באור, למען לא יחסר לרות צמאון התלמידים כרצון וצורך
איש ואיש: אמנם הדרך ההוא אשר דרכו בו רבים מבני עמנו, הוא רב המוקש
והמכשול למועדי רגל, ורעה גדולה יצאה משם, כי המתרגמים הנוצרים אחרי
שאין בידם קבלת חז"ל ואינם שומעין אל דברי המסורה, אף לא יקבלו את הנקודות
והטעמים אשר בידינו, עושים דברי התורה כחומה פרוצה, יעלה כל איש נכחו
ועושה בה כרצונו, והם מוסיפים וגורעים ומשנים בתורת ה' לא לבד הנקודות
והטעמי', כי אם לפעמים גם את האותיות והתיבות (כי מי יעצור ברוחם?) כפי
מחשבות לבם והשגתם, ועל ידי זה פעמים שלא יקראו בתורה את הכתוב שם, כי
אם את העולה על רוחם: ואין אני מגנה בזה את החכמים ההם, כי מה יכריחם
לשמוע אל הקבלה אשר לא קבלו מאבותיהם, או אל המסורה הבלתי מסורה להם
מאנשים נאמנים אצלם? אף לא יקבלו את דברי התורה לשמור ולעשות את כל
הכתוב שם, כי אם כמו ספר דברי הימים, לדעת את הקורות בימי קדם, ולהבין
בדרכי ההשגחה וההנהגה העליונה בכל דור ודור: ואל התועלת הזה לא יזיק אם
ישנו לפעמים בפרטים, בתוספת או גרעון אותיות או תיבות, כאשר הם עושים
בספרי חול המפורסמים ונודעים, שכל מגיה ומגיה משנה בם כחפצו: ואולם אם
יתכן זה לחכמי העמים ותלמידיהם, לנו בית ישראל לא יתכן, כי לנו התורה הזאת
מורשה, לא אל התועלת הנזכר לבד, כי אם לדעת את המצוה אשר צונו ה' אלהינו
ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, והיא חיינו ואורך ימינו: וכדי שלא יהיו חיינו
תלויים לנו מנגד בשערת הסברא וחוט ההתבוננות לבד, תקנו לנו חכמינו ז"ל את
המסורה, וגדרו גדר לתורה ולמצוה לחק ולמשפט, למען לא נגשש כעורים באפל':
ומעתה אין לנו לזוז מדרכיהם הסלולה, ולפלס אורח חיים, בלי פלס ומאזני
משפט, על פי סברת ואומד דעת של מדקדק או מגיה מלבו, ולא מפיו אנו חיים,
כי אם כאשר מסרו לנו בעלי המסורה הנאמנים אצלנו, כה יהיה וכה יקום, ועל
פיהם נבין במקרא, ושום שכל, נחקורה ונדעה את הכתוב שם, פעם על פי
פשוטו, ופעם על פי דרשת חז"ל, כי שניהם כאחד צודקים, כאשר אבאר להלן בעז"ה:

ויהי כאשר חנן לי ה' ילדים בנים זכרים, והגיע העת ללמדם תורה ולשננם
דברי אלהים חיים ככתוב, הואלתי לתרגם את חמשת חמשי התורה בלשון אשכנז
המסולסל והמתוקן, כפי אשר הוא נהוג בימינו, לתועלת הילדים הרכים: שמתי
התרגום בפיהם, עם הלמוד במקרא, פעם תיבה בתיבה, ופעם כפי הכונה והמשך
הענין, לחנכם בכונת הכתוב ובמליצות הלשון וזך לקחו, עד כי יגדלו ויבינו מלבם:
וה' הקרה לפני את הרב מוה"רר שלמה נ"י מדובנא, ללמד את בני יחידי אשר
נשאר לי אז, (האל יאמץ לבבו לעבודתו ויראתו), שעה אחת ליום בחכמת דקדוק
הלשון: וכאשר ראה הרב הנ"ל את תרגום התורה שבידי, מצא חן בעיניו ויכשר
לפניו, ויבקש מאתי להדפיסו לתועלת התלמידים, אשר חלק להם אלוה בבינת
משל ומליצה: נעניתי לו ראשי, אבל בתנאי שישים עיניו ולבו להעיר על כל מקום
אשר הכרעתי בתרגומי דעת מפרש ממפרשים הקדמונים, או אשר כטיתי מדעת
כלם לבחור לי דרך אחר נאות ומסכים לדעתי עם דרכי הלשון, המשך הענין, או
הנחת הטעם ויסודותיה, על כל אלה ידרוש ויחקור, וישא ויתן עמי, ויכתוב על

ספר

ספר, והיה לבאר הכתובים בלשון קל להבין לכל קורא: ואף גם זאת הבטחתיו הבטחה נאמנה להיות לו לעזר בחבור וכתיבת הבאור ההוא, כאשר תשיג ידי: ועוד תנאי אחר התניתי עמו שישתף את אחי הרבני מוהר"ר שאול נ"י במלאכת הדפוס והגהה הנכונה, וחלק כחלק יקחו שכר עמלם, מלבד הגמול הצפון לעושי הטוב והישר בעיני ה' להגדיל תורה ולהאדירה, ולהרחיק את לב ילדי בית ישראל מעל התרגומים אשר הסתפקו בהם עד עתה: והנה ה' הוא היודע ועד כי לא עלתה על דעתי מראש, אף לא קויתי להשיג בצע כסף או תועלת כבוד במלאכה זו, ולא רציתי להקרא שמי עליה, לולי בקש מאתי הרב הנ"ל לעשות כן, למען רבות החושקים בו והזלים זהב מכיסם: כי הוצאות הדפוס רבו עד מאד, ואין ידו משגת דים, לולי יתנדבו אנשי בריתי הנדיבים לבא על החתום ולהיות בעזרתו:

ויואל מהרש"ד הנ"ל לעשות כאשר דברתי, אסף וקבץ את באורי הכתוב לפי פשוטו, וכונתו הראשונה, מעל ספרי ראשי הפשטנים הגדולים אשר הם לנו לעינים בבאור המקרא. המה המאור הגדול רש"י ז"ל, אשר אין ערוך אליו בכל מקום שדרך בדרך הפשט, ונכדו הרשב"ם ז"ל המעמיק עד מאד בפשוטו של מקרא, ולפעמים יותר מהראוי, עד שלאהבת הפשוט הוא נוטה לפעמים מנקודת האמת, והראב"ע ז"ל שהיה בקי בכל החכמות, והרמב"ן, הוא הרמב"ן ז"ל אשר הפליא לעשות בפי' על התורה, לשונו ממתקים וכל דבריו מחמדים: ונלוה עמהם גם הרד"ק, עם שלא בא לידינו באורו על התורה, הנת בספר השרשים שחבר, בכל שרש ושרש יבאר פסוקים רבי' מתנ"ך: ובכל מקום אשר בחרתי בתרגומי בבאו' המפרש האחד יותר מבזולתו, הודיע את כונתי וטעמי, אם דרכתי בזה במסילת בעל הטעמים, או יביאני לזה דקדוק המלה, או המשך המאמר, או דרכי הלשון כפי הכללים המונחים אצלי: וכן בכל מקום שדרך הדרש והפשט מתחלפים ורחוקים זה מזה, אני בתרגומי הלכתי לפעמים בדרך הפשט לבדו, ולפעמים בדרך הדרש לבדו, והוא בבאורו הודיע מאיזה טעם עשיתי זאת: והיה בזה כלל מונח אצלינו להבדיל בין סותר למתחלף, כי הדברים המתחלפי' אפשר שיהיו שניהם כאחד צודקי' ואמתיים, ולכן בכל מקום שדרך הפשט אינו אלא נוטה ומתחלף מעל הדרש, לא מתנגד לו, אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והדרשה תדרש, כי אז יהיה פשוטו של מקרא הכונה הראשונה והעקרית, והדרשה היא כונה שנייה, כוון האומר גם אליה, כדרך בעל הלשון לכון לפעמים אל כונות שונות במאמר אחד, אלא שאינה העיקרית, (עיין מה שכתבתי מזה בהקדמת הבאור לספר קהלת, הנדפס פה בשנת תק"ל): והמליץ המתרגם את המאמר בלשון אחר, אם אי אפשר לו להמתיק את שתי הכוונות יחד בתרגומו, ולהסתיר את הכונה השניה בצל הכוונה הראשונה, כמות שהיא בלשון שלפניו, אין לו כי אם לבחור בכונה הראשונה הפשוטית, ולא לנטות ממנה ימין ושמאל, ולעזוב הדרשה למבין בספר המתורגם: ואולם אם הדרך הנראה לנו פשוטו של מקרא הוא סותר ומתנגד לדרך הדרוש המקובל ומועתק אלינו מאת חז"ל, עד שא"א שיהיו שניהם צודקים, כי הסותר נמנע, אז חובה עלינו לילך בדרך הדרש, ולתרגם את המקרא על פיהו, כי אנו אין לנו אלא קבלת חכמינו ז"ל, ובאורם נראה אור:

והוסיף עוד **מהרש"ד** על זה חבור **תקון סופרים** כי החכים עד מאוד בעניני המסורת, בחסרות ויתרות, ובדקדוק הלשון וביסודות הטעמים. אסף

מספר

אור לנתיבה

מספר מסורת סייג לתורה של רבינו מהיר הלוי אבד אלעפרה בר טוידום מטוליטולה ז"ל (אשר היה חבר להרמב"ן, ובפטר בשנת ה' אלפים ותרכעה לב"ע) ומספר אור תורה שחבר הרב מנחם די לונזאנו ז"ל, ומספר מנחת שי למוה"ר ידידיה שלמה מכורלי ז"ל, כי המה בחנו וחקרו ועמדו על כל מלה ומלה להודיע אם היא חסרה או מלאה, וכל אות ואות החזק הוא אם רפה, וכל נגינה ונגינה, אם היא מלעיל או מלרע: וכן לחיות קטנות וגדולות, יתרות ומנוזרות, מתגים וגעיות, פתוחות וסתומות: גם תקנו הסבורים אשר נפלו בספורת הדפוס, על פי מסורות כתובות יד שבאו לידם, כי אין לסמוך על מסורת הדפוס מרוב הטעיות שבהם: ומי יוכל לספר את רוב הטובה אשר עשו לנו המחברים הללו בספריהם? אלמלא הם כמעט נשתכחה תורה מישראל, ולא היו הסופרים יודעים לכתוב פרשה אחת כמשפטה, אף לא הקורא לקרות פסוק אחד כדינו, כי רבו החלופים בספרים הנדפסים, והטעיות בהם מלויות עד מאוד: **ומהרש"ד** הנ"ל עשה מלאכתו בחכמה ולא די לו במה שעשו המחברים ההם, כי אם בדק אחריהם בכל מיני בדיקה, והרבה טרח ויגע שלא להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, ולרוב אל שלשת המחברים ההם סגר תכ"ך עם פירש"י ז"ל כתיבת יד על קלף, נכתב בשנת רמ"ט, מוגה מאוד (תשורה היא בידי מאת ידידי הקנין פ"ומ כהר"ר **זעליגמאן מקעניגסבערג** יזכרו אל לטובה), ועל הגליון קלח מסורת מוגהים שלא נדפסו, והיה לו ליגיעה לבדר מאנו איזה ספיקות, כאשר יראה הקורא בספר תקון סופרים שלפנינו, וכן מלא בידי נירש"י והרשב"ם ז"ל כ"י על קלף, נכתב בק"ק ווירמייזא, בא אל ידי מביבליאָטהעק של יַעבָּאָמלקי, המדפים הראשון אשר הדפים את פירוש הרשב"ם מהעתק הכ"י ההוא, פה בעירנו בשנת תע"ה לפ"ק: והסופר המעתיק ממנו לא היה בקי בכתב היטן ההוא, ונטעה פעמים רבות, גם השמיט כמה שורות לפעמים. וה"ה **מהרש"ד** הנ"ל נעזר ע"י הכ"י ההוא במקומות המוטעים בפי' רשב"ם שבדפוס:

ואני הוספתי על גלוי **רש"ד** הנ"ל ובאתי כל לשון לעז הנזכר בפירש"י ז"ל ונעזרתי גם בזה עזר רב ע"י שני כ"י שבידי, כי הלשונות ההם שבדפוס מעוגים ומקולקלים מאד, כאשר יראה הקורא בשורותיו: וגם בדברי רש"י ז"ל מצאתי בשני הכ"י נוספות יתרות ומחוקות, שמחתי בהם עד מאד, ויאמת בהם לב הקורא גם הוא, כי על ידם יגלה הרב ז"ל מדברים זרים ותמוהים אשר באו בספרו שבדפוס מטעיות הסופרים או המדפיסים, או מדברי תלמיד טועה, שכתב את סברתו על הגליון, והמדפיסים הכניסוס עם דברי הרב: תרגמה דוגמתו בפ' תרומה (שמות כ"ה כ"ג), ובפ' תזריע (ויקרא י"ג ל"ג), ועוד שם (י"ג מ"ג).

והנה כל מלה עשה **מהרש"ד** הנ"ל בס' ברמזים, (לבד מפ' ברמזים שבאתי אני הכותב), **ומהרש"ד** הוסיף בהם מקומות הדקדוק עד כלותו, ובאו בתוכם דברים שבאתי בפיו, והם מצויינים בין שני חלקי מרובע כזה [ ], ותחלתם **א"ה**, שהוא ר"ת **אמר המתרגם**: ועוד הניח בידי לקוטים לצורך הבאור על איזה פרשיות מס' במדבר, אבל היו לריכות תקון, כי לא כתבם כי אם בהעברה ראשונה, ולא חזר לדקדק עליהם, כאשר עשה בפרשיות של ספר ברמזים:

ובספר שמות חברתי אני הכותב את כל הבאור כלו מראש ועד סוף, לבד ממקומות התוספות שבאו בהם מדברי **מהרש"ד** הנ"ל, והוא לבדו חבר את תקון

סופרים גם על הספר ההוא: ובראש הספר התחיל להדפיס הקדמה שלו, אבל לא גמרה, כי טרם כלותה רוח אחרת עברה עליו, לא ידעתי מה היה לו, כי עזבני והלך לו אל ארצו: אולי כאשר קרב אל המלאכה לעשותה, חשב בלבו לגמרה בעוד שנה או שנתים, ולטול שכר פעולתו משלם (וגם אני כן דמיתי בתחלת המחשבה), וכראותו כי המלאכה ארוכה וכבדה עד מאד, וצריכה יגיעה רבה ושקידה יום יום והוצאת הדפוס רבו כמו רבו, ולא יספיק כל ההון אשר הזילו העוזרים מכיסם, די צורך הנייר המשובח והדפוס היקר, כי יעלה עד יותר מסך שלשת אלפים וחמש מאות ר"ט, אזי רפו ידיו וחלף כחו, ונתיאש מן השכר לגמרי, בין כך ובין כך נשארתי אני לבדי עם אחי מוה"רר **שאול** נ"י, ומשא דבר ה' על שכמנו:

עוד זה מצאתי אוהב דבק כאח ה"ה גבאי דהספקות אביונים ידידי הקצין התורני כ"ה **ירמיה** יצ"ו בן כהר"ר **בענדיט** בר"י ז"ל, מנכבדי הקהלה הזאת, הוא היה לי לאון ולעזר, לכלח על העושים במלאכה, ולפקוד על פקודי ההוצאות והכנסות, אף לשלוח את הספרים בזמניהם ליד קוניהם, כי צריך לזה זריזות רב ושקידה, ואנכי לא נסיתי באלה: וכל חפציו ועסקיו לא מנעוהו מלשמור משמרתי, זכרה לו אלוה על זאת:

ואני מאז בינותי שתכבד העבודה על **מהרש"ד** הנ"ל, ולא יוכל שאתה לבדה, חליתי את פני אוהבי ידיד נפשי, גבר חכם בעוז, הרב מו"ה **הירץ וויזל** נ"י, המפורסם בחבוריו היקרים והנחמדים, אשר כתב במועצות ודעת, לכתוב הבאור ע"פ דרכנו על ספר **ויקרא**: והרב הנ"ל מאשר יקרתי בעיניו ולרוב אהבתו אותי, פנה מעסקיו ונתן את לבו לפרש הס' ההוא כלו מתחלתו ועד סופו, והכנים בבאורו עיונים נכבדים בהלכות ודינים, ובדרכי הלשון, ותהלוכות הנפשות, ומעגלי המדות והתכונות, לא הניח פרשה שלא חדש בה דברים באחד מעניניס הללו, ע"פ דרכו בחבורים הנודעים ומפורסמים ממנו: וענותו תרבנו, כי עם כל רוחב לבו נתן לי רשות לחלוק עליו, והכנים את השגותי וטענותי, סגורות בין ציוני חצאי מרובע, בתוך באוריו, והקורא יבור לו את הישר בעיניו: בספר **במדבר** ובס' **דברים** שגמרתי עתה בחסד האל ית', נעזרתי בבאורם ע"י אנשים אחרים בעלי בריתי, מביני מדע, אשר להם יד ושם בתורה ובחכמה, אלא שמרוב ענוה לא הרשוני לגלות את שמם: ומחבר של תקון סופרים משלשה הספרים האחרונים ה"ה המדקדק מו"ה **שלום** נ"י ממעזריטש:

מהרש"ד הנ"ל כתב בסוף הקדמתו לקונטרס **עלים לתרופה**, שיקצר כל כללי הדקדוק, הן החלק השייך אל האותיות והתנועות, הדגש והרפי, שוא נע ושוא נח, מלעיל ומלרע מתג וגעיא, הן החלק השייך אל משקלי השמות והפעלים והמלות עם כנוייהם, גם החלק השייך אל הטעמים, וחלוק מדרגותיהם בגודל ההפסק וקטנו וחבורו, וישים החבור ההוא בהקדמת החומש, ולזה תמצא בשני הספרים הראשונים בכמה מקומות, בזכרנו יסודות הלשון והנגינה, נאמר שהדבר מבואר בהקדמת הספר, ואינו כן, כי באמת כה היתה עצת **מהרש"ד** הנ"ל, אמנם לבבי לא כן ידמה, כי לא חסרי ספרי דקדוק הלשון אנו, שאבוא אני להוסיף על מספרם עוד אחד: כבר חוברו על כל אלו העניניס ספרים אין קץ, פעם בארוכה פעם בקצרה, ואם אולי יבצר לנו עד היום חבור מספיק על כל כללי הנגינה, הן בכ"א ספרים והן בספרי אמ"ת, כי אין בידינו בל' הקדש כי אם המעט מה שכתב

המדקדק

אור לנתיבה

המדקדק מו"ה **זלמן הענא** ז"ל, על כ"א ספרים, והחבור הקטן היקר שהדפיס **מהרש"ד** הנ"ל בשם הרב הגדול בעל מרכבת המשנה על הנגינה בספרי אמ"ת, עם כל זה אין מקום לענינים הללו בראש החבור הזה: ואחרי שת"ל בימינו התנוקת לומדים את כל החלק הזה מדקדוק הלשון בבית רבן, אין ספק שיחוברו על כל הענינים הללו עוד ספרים אחרים לצורך הילדים הרכים אשר בבית הספר, ולא יחסר כל בהם:

אמנם צורך גדול ראיתי להזכיר בראש החבור את הכללים, אשר עליהם סמכנו בתרגום הכתובים ובאורם, ואשר לא ימצאו בכל ספרי הלשון הנודעים לי, למען יבין הקורא את דברי הספר בכל מקום שהם מיוסדים על הכללים הללו: וכדי לשמור בהם סדר ראוי, הכנסתי את כלם בגדר **חלקי הדבור** ושמושיהם, ואתה הקורא שום תשים את הדברים האלה על לבך, כי נעים כי תשמרם:

מחלקי הדבור ושמושיהם בלשון

בעלי הלשון מצאו שכל התיבות, אשר בהן ישתמש האדם להודיע את מחשבות לבו לזולתו יחלקו לשלשה סוגים, ותהיינה או **שמות** או **פעלים** או **מלות**: ולכל אחד מהסוגים הללו סגולות מיוחדות מה שאין לזולתו. מקצתן סגולות עצמיות, והן שוות בכל הלשונות ההולכות על סדר הגיוני, ומקצתן מקריות, משתנות ומתחלפות לכל עם ועם כלשונו: ונדבר על כל אחד מהן בפרט, ונחקור על גדרו, ועל סגולותיו ושמושו בלשון הקדש: ולפי שהדבור החצוני שהוא המבטא, מיוחס ונערך עם הדבור הפנימי, שהוא הרעיון, צריך שאקדים לך איזה כללים מחכמת הדבור הפנימי, לקוחים מדברי הרמב"ם ז"ל במלות ההגיון, עם תוספת באור ושנוי לשון, הרחבה וקצור, כפי הצורך אל עניננו, ועזיבת העיונים, אשר אין בהם תועלת אל כונתינו עתה, כדי להקל הדבר על התלמידים, אשר לא הרגילו ללכת בדרכי הבחינה ההיא, ולא שקדו על שעריה:

המשתכל בנפשו ומשגיח על פעולותיה ימצא שיש בכחה להשקיף על שני מושגים (בין שיהיו מורגשים או מושכלים) יחד, ולשפוט עליהם, אם הם נכנסים בגדר אחד כללי, ויהי' האחד ממין השני או מסוגו, אם לא: ואם הם ממין או סוג אחד, אז יחברם הכח השופט בנפש ויגזור אומר, **א** הוא **ב**: ואם לא, יפריד ביניהם ויגזור לומר, **א** אינו **ב**: ד"מ אם תעלה על רוחך, התפוח הוא אדום, יהי' זה גזירת הכח השופט בנפש לחבר רעיון התפוח, עם רעיון האדמימו', ולגזור שהתפוח נכנס בגדר האדמימות: וכן אם תאמר האדם הוא חי, הנה חי הוא סוג, והתבונה גוזרת שהאדם נכנס ונכלל תוך הסוג הזה: ומשפט כזה יקרא משפט מחייב (בעיאַהענדער זאַטץ): ואם תאמר, התפוח אינו חי, או האדם אינו עץ השדה, הנה הבדלת בכח התבונה בין שני הרעיונים הללו, וגזר' עליה' שאין האחד נכנס בגדר השני, ומשפט כזה נקרא משפט שולל (פערניינענדער זאַטץ): וכל זה במחשבות הנפש ופעולתיה הפנימיות, שהן הדבור הפנימי, ואם יצא המשפט אל הדבור החצוני, ע"י המבטא וההברה בלשון, או ע"י סימנים אחרים מורגשים לאדם אחר, כגון הכתיבה והרמיזה, יקרא מאמר פוסק (אויסטפרוך): ואם כן גם הוא או מחייב או שולל:

מעתה

מעתה כל משפט הרעיון מחובר משלשה חלקים. ממוצג **א**, אשר עליו יסובו השכל אם הוא נכנס בגדר מה אם לא, והוא הנקרא בלעזי הדבור **נושא המשפט** (סובייקט): ממוצג **ב**, שהוא גדר המין או הסוג ההוא בעצמו, או דבר אשר ממנו נדע שהוא נכנס בכלל המין או הסוג ההוא, ויקרא **נשוא המשפט**, (פרעדיקאט): ומפעולת הכח השופט, הגוזר על **א** שהוא **ב**, או שאינו **ב**: וכן הדבר גם בדבור החלוני. אם תרצה להשמיע לזולתך את המשפט ההוא, צריך שתתן לכל שלשת החלקים הללו סימנים מורגשים לשכיכם: סי' מורגש **לא'** שהוא הנושא, וסימן לאחר **לב'** שהוא הנשוא, אשר על ידם תעיר את כפף השומע להשקיף על המושגים אשר עליהם תשפוט, ועוד צריך שתוסיף עליהם סימן לפעולת הכח השופט בנפשך, אם סימן ההרכבה והחבור בין שניהם, והוא סימן החיוב, או סי' הפרוד וההתנגדות שביניהם, והוא סי' השלילה: ד"מ אם תאמר **השמים הם נבראים**, יהי' תיבת **השמים** סימן הנושא, תיבת **נבראים** סימן הנשוא, ותיבת **הם** סי' החיוב: וכן אם תאמר **השמים אינם נצחיים** יהי' תיבת **השמים** נושא, תיבת **נצחיים** הנשוא, ותיבת **אינם** סימן השלילה: והתיבה היותר המיוחדת לסימן משפט הנפש והשערתה נקראת בלעזי העיון ההוא **הרכבת המשפט** (פערבינדונגסווארט):

פעמים שיהי' המשפט מוכרח בעצמו ומחויב מצד גדר הדבר ומהותו, עד שאי אפשר בשום פופן שיהי' הדבר בענין אחר: ד"מ **מספר תשעה הוא מרבע שלשה על שלשה**, שהוא משפט מחויב ומוכרח, כי אפשר להעלות על הדעת שלא יהי' כן: **וכן אין במשלש ישר הקוים זויה נצב יותר מאחד**, או **כל משפט הוא אם מחייב או שולל**, וכן **כל נמצא הוא אם רוח או גשם**, כל אלו נקראים משפטים מוכרחים, לפי שאי אפשר להעלות על לב שיהי' הדבר על ענין אחר, כי הפכם נמנע וכולל סתירת עצמו:

והנה משפט כזה לא יפול תחת הזמן, כי במוכרחות מה שהי' הוא שהיה, ומה שהיה כבר הוא, ולמתת המשפט כאשר על עניכו ומכוכו כל הימים בלי שנוי וחלוף כלל: לכן לא יהי' בהרכבת המשפטים הללו סימן להורות הזמן, ולא יתכן לומר **מספר תשעה היה או יהיה מרבע ג' על ג'**, וכן ביתר המשלי' שזכרנו, לא תמצא בהרכבתיהם כי אם החיוב או השלילה גרידא, בלי ענין הזמן העבר או העתיד או הציוני, כי אין לזמן ענין עמהם כלל: ודרך לשון הקדש שלא לתת סימן כלל להרכבת החיוב כאמר ד"מ **כל מכפר אם זוג אם נפרד**, והכונה **כל מספר הוא אם זוג אם נפרד**, (יעדע לאהן חיוב עניטוועדער גראדע אדער חוקגראדע), בלתי סי' לתיבת **הוא**, שהיא תיבת ההרכבה: וסימן השלילה הוא **אין** או **בלתי** ודומיהם:

ויש שיהי' ענין המשפט בלתי מחויב מצד גדר הדבר ומהותו, כי אם לפעמי מצד עצמו, לפעמי שיהא ולפעמי שלא יהא, ולפיכך צריכו לומר שהוא הי' או הוה או יהי' כמנא או בלתי כמנא, ומשפט כזה נקרא **משפט מחלט**. כגון **נח איש צדיק תמים**, או **ידו אוחזת בעקב עשו**, **השמש יוצא על הארץ** ודומיהם: הנה משפט כזה נופל תחת הזמן, ולמתתו תלויה בתולדות העתים והקורות: אם הי' לפעמי שלא יהי', ואם הוא בלתי הוה, לפעמי שהי' או יהי' וכן בהלופם, ולכך יתחבר בו סימן ההרכבה עם שנוי הזמן, ותוכל לומר נח

הי' או יהי' מים נדיק תמיס: **היד** היתה או תהי' לוחזת, **וכן השמש** הי' או יהי' יוצא על הארץ, ותיבת **היה** כוללת משפט הרעיון עם הורלת הזמן העבר, שעורה **הוא במה שעבר**: ותיבת **יהיה** כוללת משפט הרעיון עם הזמן העתיד לבא, שעורה **הוא במה שעתיד להיות**:

נושא המשפט ונשואו הם שמות, ועל הרוב נושא המשפט הוא שם עצם, ממנו התחלת המשפט, אם הוא נכנס תחת גדר מה אם לא. והנשוא הוא על הרוב שם תואר, מורה על גדר הסוג או המין אשר בו יכנס הנושא או לא יכנס: וסימן ההרכבה שביניהם המורה על פעולת הכת המשפט לחייב או לשלול כשות המשפט מנושא, הוא **הפעל הראשי**, נקרא לבעלי הלשון **דבור המציאות** (דאַס זעלבסטשטענדיגע לייטוואָרט) **היות** (זיין): כללו בסימן אחד כמה ענינים, (א) משפט הנפש **בחיוב** או **שלילה**, (ב) הורלת הזמן במשפטים מחלטים: ופעמים שכללו בו גם (ג) הורלת הגוף, אם הנושא הוא המדבר בעצמו, או הוא השומע או גוף שלישי, וכן (ד) הורלת המין, אם הנושא זכר או נקבה או טומטום, ד"מ, **אהיה תהיה, תהיה, איני, אינו, אינה** ודומיהם, ומאמר פוסק כזה נקרא לבעלי הלשון **מאמר שלישי**, על שם שלשת חלקי המשפט שהם הנושא והנשוא ותיבת ההרכבה המשומים כל אחד בסימן מיוחד:

והנה מלאנו שלפעמים כללו מניחי הלשון בדבור ההוא בעצמו גם את הנשוא, ד"מ **התהלך נח**, שעורו **נח היה מתהלך**: **יחי ראובן**, שעור **ראובן יהיה חי**, וכלל ג"כ בדבור אחד, משפט הנפש, הורלת הזמן, והגוף והמין ונשוא המשפט, וכל"ה וכן במקלת לשונות העמים הקדמוניים הוסיפו על כל ההורלות האלה את הורלת הנושא, וכללוהו עמהם בתיבה אחת, להגיד שם הנושא הוא גוף המדבר או גוף השומע, או גוף שלישי: ד"מ **גרתי**, עניני **אני הייתי גר**: **תחיה**, שעורו **אתה תהיה חי**: **שכבתם**, הוא **אתם הייתם שוכבים**, ודומיהם: וזהו ענין **הפעל** (לייטוואָרט) הנזכר לבעלי הלשון: שעורו הדבור הכולל את משפט הנפש לגזור בחיוב או בשלילה, מלוף עם הורלת הנשוא, (ולפעמים גם עם הורלת הנושא), והזמן והגוף והמין, לעת הצורך בהם לכונת המאמר: ומאמר כזה שיצא בתוכו הפעל, הכולל את הנשוא עם התיבה המרכבת, בסימן אחד, יקרא **מאמר שניי**. לפי שלא הוכרו לשלשת חלקי המשפט, כי אם שני סימנים, וסימן הנשוא כולל גם תיבת ההרכבה:

והמקור הורלתו משפט הנפש שזכרנו לעדו, לחייב או לשלול דבר מדבר, בלי שכויי הגוף והמין, ובמקלת לשונות גם בלי הורלת הזמן: כי לפעמים נלטרך להשתמש בפעל גרידא מופשט מיתר ההורלות הכלולות עמו, כגון אם תרלה לדרוש על נשוא המאמר, לעשותו נושא המאמר, ולגזור עליו: ד"מ מאמרת **האדם הוא לבדו**, הנה **האדם** נושא, **הוא** דבור המציאות, **לבדו** נשוא: ואם תרלה לגזור על ענין המלא החדש לעדו, ולשפוט עליו משפט מה, ע"כ תשתמש במקור, ותאמר **היות האדם לבדו לא טוב**: הנשוא נעשה נושא, ומשפטת עליו נשוא שני **לא טוב** והנה הנשוא הזה השני, פעמים שיהיה תואר הפעל, ופעמים שיהיה תואר התואר, כי נכל משפטים שניים, שנשואם פעל, אם תגזור דבר מנשואם, יהיה הנגזר **נשוא הפעל**, ויהי' הפעל המתואר,

ונשואו

ונשואו תואר ואולם במשפטים שלישיים שנשואם שם, כאשר תשפוט על השם ההוא, יהיה הנשוא השני תואר התואר. ולהלן נדבר עוד מזה: כאשר יביא הצורך בלשון לשמש הרבה במקור וליקס לו תוארים, יעשו ממנו שם, הנקרא **שם המקרה**, ד"מ אהבה, שנאה, בריאה, יצירה, ודומיהם: ולכן חז"ל שהצטרכו להשתמש פעמים רבות בתוארים על האופן הזה, עשו מרובם שמות המקרה, ישיבה, סיכה, רחיצה, נטילה, ודומיהם: והאחרונים הרבו לחדש שמות כאלה, כפי הצורך בהעתקתם הדרשות העיוניות מלשונות אחרי', אמרו הויה, הפסד, הרח אדמימות ודומיהם:

עיניך רואות בכל הלשונות הנודעות לנו, שלפעמים ותמשו במאמרים שלישיי', וסימנו הנשוא לבד ותיבת ההרכבה לבדה ע"י דבור המציאות, ויאמרו **הארץ היתה תהו, יוסף הי' נער, מה יהיו חלמתיו**, ודומיהם, מאמר כזה קראנו מאמר שלישיי: ולפעמים יגזרו להשתמש במאמרים שניים, לכל נשוא המשפט עם תיבת ההרכבה בסימן אחד, ולהשתמש בפעל, כאמרך ד"מ הר תחת היה הולך, יצא תחת היה יוצא, וכן ישוב, ישקוט, יאכל, ישמרו, ודומיהם:

ודע לך שלא בא הענין הזה על דרך מקרה והזדמן, או מצד ההסכמה לבדה בלי טעם וסבה, כי אם יש בזה כוונה מיוחדת וכלל הגיון, מתי נצטרך להשתמש בפעל ראשי הנקרא דבור המציאות, ומתי הותר לקצר והשתמש בפעל שניי: אף יש בזה הבדל בין ל"הק ליתר הלשונות הנודעות לי, כבהעירותי עליו בביאורי למלות ההגיון להרמב"ם ז"ל, אעתיק משם את הנאות המועיל לכונתינו:

בכל הלשונות הנודעות לי בחרו להשתמש בפעל שני אם היה נשוא המשפט פעולה או קבלת הפעולה (ווירקען אָדער ליידען), או יכו שהוא העדר פעולה או העדר קבלתה: והכלל שיהיה רעיון הנשוא שנוי ותמה על ידי פעולת הפועל במקבל הפעולה, או העדר השנוי והתמורה ההיא, (פֿעגנדערונג דורך ווירקען, אָדער אַנגעל דער פֿערענדערונג): (ואל תתמה על היות ין משותף לשני ההפכי', לשנוי ולהעדרו, כי כל ההפכים מתדמים בגדרם, אלא אחד יחייב ואחד ישלול, ולכן במבטא דין אחד להם, ויתחלפו בסימן החיוב או השלה): ד"מ הלך גינג, חי לעבטע, ימות ווירד טטערבען, ינוע ווירד זיך עוועגען, ודומיהם: הענין אשר עליו יורה נשוא המשפט הוא פעולה או קבלת עולה, או הפכם שהוא העדר פעולה או העדר קבלת הפעולה הראויה, ובכל ה נשתמש בפעל ונכלול נשוא המשפט והרכבתו בסימן אחד:

אמנם אם יהיה נשוא המשפט לא שנוי ולא העדר שנוי כי אם מקרה, תואר, או משיג ממשיגי הנושא, כמו שחור, תהו ובהו, אחד, ל, קטן, חכם, רב, מעט, ודומיהם, אז אין לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט ' אחד כי אם תצטרך ליחד לכל אחד מהם סימן לבד, ע"י דבור המציאות, ולו ד"מ וואַר טוואַרץ, וואַר אונפֿעראליך, וואַר פֿעראיטט, ווירד איינט, ווירד אָט, קליין, ווייזע, פֿיעל, וועניג זיין:

כן הדבר בלשונות העמים הנודעות לי, אבל בלשון ודש ימצאו מאמרים משתמשים בפעלים, אף על פי שאין נשוא המשפט לא שנוי העדרו, כ"א תואר מתארי הנושא, כגון **חשך משחור**, שעורו היה חושך: **גדל ממך**, פירוש אהיה גדול: וכן **אדמו עצם, יאדימו, ילבינו, יחכ, זקנתי, שבתי, קטנתי**

קטנתי: בכל אלה הפעלים ודומיהם אין רעיון הנשוא לא שנוי ולא העדר שנוי, לכן אם תרצה לתרגם בדבר בלשון אשכנז ד"מ, אי אפשר מבלתי שתשתמש בדבור המציאות, ותאמר וואַרן פֿאַסטער, איך ווערדע גרעָסט, או גרעסער זיין, ווערדען רעָטה, ווערדען ווייסזיין, ווערדען ווייזע זיין, איך וואַר אַלט, גרויא, קליין: וכן ביתר הלשונות שזכרת, כי זהו הכלל המונח להם, שלא לכלול הנשוא עם הרכבת המשפט בסימן אח, כי אם בהיות רעיון הנשוא שנוי או העדרו, ובכל אלו אינו כ"א תאר מתאריהנושא: ואולם בל"הק אם יהיה נשוא המשפט **מקרה משתנה**, כלומר הנופל תחת השנויי, נשתמש בפעל שניי, אף אם אין הכוונה עתה לדבר על ענין השנויאו העדרו: וכל המשלים שזכרנו ענינם מקרים משתני' ובלתי עצמותים לנושא, לא ישתמש בעל ל' הקדש בפעלים: אבל אם יהיה נשוא המשפט תואר עצמותי, ו מקרה קיים בנושא ובלתי נפרד ממנו, אזי תצטרך גם בל"הק להשתמש בדבורהמציאות: ויש עוד דברים ודקדוקים עיונים בענין הזה, אלא שאין להאריך בהם, לפי שהם יוצאים מכוונתינו: ואתה תן עינך ולבך על ההבדל הזה שבין הלשות, כי תועלתם רבה בבאור הכתובים ובלעדו א"א לתרגם המקרא בשום לשון כראוי, כי לא תדע מתי תצטרך להמיר מאמר שניי במאמר שלישיי:

והנה בכל הלשונות ס יש שילווה תואר הדבר אל המתואר, בלי גזירת הכח השופט כלל, לא נחייב ולא שלול עתה דבר מדבר בפועל, כי אם נשקוף במחשבתנו על העצם המתואר כך וכן אז לא יהיה התואר נשוא המאמר, כי אם חלק מחלקי הנושא או הנשוא, ויקראם התואר גרידא: והרמב"ם בשער י"ג ממלות ההגיון קרא לו **מאמר מרכב רכבת באור ותנאי**: דרך משל אם תאמר **העיר הגדולה** או **העיר הקובה**, תשתמש בשם עצם ותואר גרידא, ושניהם נושא המאמר או נשוא: וכן **הנשים השלמים** או **אנשים שלמים**, הנה תיבת **השלמים** או **שלמים** ו נשוא המאמר, כ"א תאר גרידא: אבל אם תאמר **העיר גדולה, העיר קבה, האנשים שלמים**, אז מלות **גדולה, קרובה, שלמים**, נשוא המאמר לא שמות התואר גרידא: והכלל נשוא המאמר יבוא תמיד בלי ה"א הידיעה, ף אם ילוה אל נושא הנודע בה"א הידיעה, אבל שם התואר גרידא צריך שישועם העצם המתואר על ידו. ואם יהיה המתואר נודע צריך להודיע גם את התו בה"א הידיעה: ולזה **והאבן גדולה על פי הבאר** (בראשית כ"ט ב') גדול נשוא לא תואר גרידא, עיין הבאור שם:

ובלשון אשכנז כך א הענין, אם יהיה שם התואר גרידא, ישתנה גם הוא בשנוי העצם, כפי המין מספר, תאמר גרעָסטער מאַן, גרעָסטע פֿרויא, טענעס בוך, גרעָסטע אעננער, נע ביכֿער: אבל אם יהיה השם נשוא המאמר, לא ישתנה לא במין ולא במס, כי אם ישאר על מתכונתו, כאלו הוא תואר הפעל (אַדווערביום): כמו ד מאַן איזט גרעָס לא גרעָסטער, דיא אעננער זינד גרעָס לא גרעָסטע, כמו התואר גרידא. דיא פֿרויא איזט גוט, לא גוטע. דיא ווייבער זינד גוט, א ביכֿער זינד טעהן, לא טענע: וביתר הלשונות הנודעות לי לא מצאתי ל בין שתי הבחינות הללו, כ"א משפט אחד לשתיהן:

ימצאו שמות העצמאינם לא נושא המאמר ולא נשואו, אף לא חלק מחלקיהם, כ"א מתיחס אליהם יחס מה, וע"י היחס הזה הם מגבילים את

הנושא

הנושא לו את הנשוא, ומיחדים לזה, להבדיל ביניו ובין כל דבר זולתו: ד"מ **באו בצל קורתי**, **באו** מוסב על האנשים המאורים למעלה, והם נושא המאמר, ותיבת **באו** היא נשואו. תיבת **בצל** אינו לא נושא ולא נשוא, כ"ת מציאת אל הבירה, שהיא הנשוא, להגבילו ולהודיע מקום בתו: תיבת **קורתי** מיחדת ומגבלת את הבל, להגיד על אל מה היה, והודיע שהוא על קורתו, וכן כל כמוהו:

ודע שיש הבדל בלשון בין השמות שהם נושאי המאמר או נשואו, או חלק מחלקיהם, לשמות שאינם אלא מתייחסים אליהם: **כל** שם שהוא חלק מחלקי המשפט, בין שיהיה נושאו או נשואו, או תואר מתאריהם, יצא ביואר, ויקרא שם יחד (קאָמפּאָזיטום, נאַמענטלעך, דער זוגעפֿאַל, דיא צערטעא עגדונג): וכל שאינו כ"א מציאת אל חלק מחלקי המאמר על התופן שזכרנו, יצוא בנטייה, ויקרא השם הכוטה (קאָנקרעטום, דיא חיבריגען עגדונגען): זכר הרמב"ם ז"ל מזה בשער י"ג מבאור מלות ההגיון, אלא שלא כתן בהם גדר כראוי: והגדר הזה הוא הגיוני, ברור ונכון ומצותף לכל הלשונות, אלא שיתחלפו בדרכי הנטייה ומספרם, ומשפט ל"הק להורות על הנטייה (א) ע"י סמיכות הענין, (ב) על ידי תיבת **את**, (ג) ע"י לותיות בכל"ס או ע"י התיבות הבאות במקומם, כאשר אבאר:

ותדע מזה שבכל מאמר לי אפשר שיהיו יותר משני שמות ביואר, והם הנושא, והנשוא, וכל מה שיתאבר עמהם. דהיינו אם תשתמש בדעור המליאות, ותניח הנשוא לבדו, כי אז אף הנשוא שם, ובא ביואר, כמו שאמרנו, ויהיה המאמר בעל שני שמות ישרים: ואולם יש אלא שבא במאמר כי אם שם אחד ביואר, וזהו במאמר המשתמש בפעל שבוי, שהוא כולל הנשוא עם התיבה המקשרת, ונותן לשניהן שימן אחד, כמו שבארנו למעלה, כי אז לא יאתר כי אם הנושא הבא ביואר, כי הנשוא נשתכח מתמונת השם, ונשתר בכלל הפעל, ויהי' המאמר בעל שם אחד ישר: ופעמים שישתר גם הנושא, ואז לא יבא במאמר ההוא שם ישר כלל, ד"מ ולאבדים החלה לא תעשו דבר כי על כן וגו', הין בכל המאמר הזה שם ישר כלל, כי הנושאים נוכחים **תעשו**, או נשתרים **באו**, והנשואים בכלל הפעלים השניים, ולא נשתרו ח"כ כי אם שמות כוטים, **לאנשים** עם ל"ד הנטייה, **דבר**, הוא הפעול, שדרכו לבוא עם מלת **את**, **בצל** עם ב"ת הנטייה, **קורתי** והוא נשתר עם הכנוי, כמו שנאתר:

והנטייה ההיא שזכרנו, או היתה שבין חלקי המאמר לשמות זולתם, פעמים שיהיה ממאמר **הבמות** (עיין מלות ההגיון להרמב"ם ז"ל שער י"ד ומה שפירשתי שם), ואז שם יהיה יחס השווי והדמיון, יוויין ע"י לות כ, כמו **כגן ה' כארץ מצרים** (בראשית י"ג י'), **כמוך כפרעה** (שם מ"ז י"ח): ואם יהי' יחס החלק אל הכל, יסומן ע"י לות מ, **יגדל ממנו** (שם מ"ח), **קטן מהכיל** (מ"ב ח' ס"ד) **קטנתי מכל החסדים** (בראשית ל"ב י'): ואם יהי' היחס ההוא ממאמר המנוגד (והוא יחס בין שני דברים, שאין מציאתו באחד מהם כלל, כ"ת בהקשה והלטרפות בין שניהם, כגון יחס החב והבן, החדין והעבד, החובב והנאהב, ודומיהם), אז תקרא הנטייה ההיא **סמיכת ענין** (געניטיו, לייגעפֿאַל, זוויטע עגדונג): ויש בסימן הסמיכות הנדל בין ל"הק ללשונות העמים הנודעות לי, והוא זה: כל"הק יתחנה השם הנסמך, והוא שם תדבר לגית להגבילו וליחדו ע"י יחוסו

עם

עם הדבר אשר הוא מלטרף אליו: ובלשונות אחרות יתחכה הפסוק אשר הוא נסמך
אליו, שהוא פסוק הדבר המגדיל ומיחד את הסמוך: ד"מ אם יהי' הכפרד **בנים**
(קינדער), ותרצה להגדיל וליחד את הבנים, אשר עליהם יסוב המאמר, ע"י
יקח מלטרף אל הבניהם, תאמר בל"ק **בני איש אחד**, ותחכה הפסוק המוגדל
והמיוחד ע"י היקח ההוא, ובל"ע תאמר, קינדער חייבעם אַמֶנשעם, ותחכה הפסוק
המיוחד ומסמן: וכן **חית השדה**, בל"ק טהיערע דעם פעלדעם, ודומיהם:
ואם יהיה היקח ההוא ממאמר **יפעול**, (עיין מלות ההגיון שם), והוא יקח
הפועל אל הפעול, יבוא הפעול עם תיבת **את** (דהיינו אם יהיה הפסוק כוללני, כידוע
למדקדקים), והנטייה ההיא הקרוי (אַקוזאַטיוו, קוֹמַענפַאוֹ, פֿיערטע ענדונג):
ואם יהיה היקח ממאמר **מתפעל**, והוא יקח הפעול אל פועלו, אז יש הבדל בין
ל"ק ללשונות העמים, שבל"ק יבוא עם מלת **את**, כאלו הוא אַקוזאַטיוו, ובל"ע
יבוא על משקל יבר כמו נאַמינאַטיוו: ונעם לדבר, הנה כל ידעת, שכונת המאמר
וכוונתו יבואו על משקל יבר, ושאר שמות המאמר יבואו על משקל נוטה, לזה נבניין
התפעל (הַמדעלונדע לייטווערטער), שהיקח בהן ממאמר יפעול, יהיה הפועל נוטה
המאמר, ויבוא על משקל יבר, והפעול יבוא עם **את**, על משקל נוטה: אמנם
בבניני הזולדות (זיידענדע לייטווערטער), שהיקח בהן ממאמר מתפעל, יסוב הפעול
להיות נוטה המאמר: המשל בזה, לאמרת **ראובן אכל את התפוח**: **ראובן**
נוטה, **התפוח** שהוא הפעול נטוי, ובל"ע בסימן אַקוזאַטיוו: ואם תאמר **התפוח**
נאכל מראובן, יסוב **התפוח**, שהיה נטוי המאמר להיות נוטה: מעתה יש
בתיבת **התפוח** בכל בניני התולדות שתי בחינות, בחינת הפעול, ובחינת הנוטה.
ומכיוני ל"ע עזבו בחינת הפעול, והכינו את הפסוק על משקל יבר, דער אַפּפֿעל
ווירד גענעמסטען, בסימן נאַמינאַטיוו: ובעל ל"ק ישתמש בסימן הפעול ויאמר:
את התפוח נאכל, לע"פי שצ"ב להיות נוטה המאמר, לאחרי שלא סר מהיות
פעול: לזה בל"ק מצפט אחד ליקח מאמר **מתפעל**, עם יקח מאמר **יפעול**,
ויאמר ד"מ **ולא יאכל את בשרו** (שמות כ"ג כ"ה), **יתן את הארץ** (במדבר
ל"ג ה'), **ויושב את משה** (שמות י' ח'), אף שהיקח בכל אלה ממאמר המתפעל
כמצפט בניני התולדות: ואני עוררתי על היסוד הזה בנאמרי (בראשית ג' ג'):

ויש מלת **את** שהיקח סימן הפעול, ושעורה כמו **עם**, כמו **את יעקב איש**
וביתו באו (שמות ג' ג'), **ויתהלך חנוך את האלהים** (בראשית ה' כ"ב):
וההבדל שבין שתי הורמות המלה, הוא שכאשר יהיה סימן הפעול, יהיה מגזרת
כתי עי"ן, והרמיה על זה, שעם לותיות הכנוי יאמר אותי ואותך, ודומיהם: ואם
יהיה הורמתו כהורמת מלת **עם**, אז הוא מהכפולים ויאמר בסמיכות, **אחי**
מלבנון (שה"ש ד' ח'), **אחי יאכלו** (בראשית מ"ג ל"ג), שבא הדגש לחסרון הכפל:

ופעמים שיהי' היקח ההוא ממאמר הלכה ומתי (והוא הסוג המתיחי והשני
להרמב"ם ז"ל), והוא יקח הדבר אל המקום או אל הזמן, כי הזמן והמקום מתחדשי,
וכל תנועה ושנוי בזמן ובמקום: וסימן יחוסי המאמרים הללו **בי"ח**, **למ"ד**,
מ"ם. כי לכל תנועה ושנוי שלשה גדולים, גדול **שממנו** התחיל הדבר להתנועע,
גדול **שאליו** יכוון השנוי או התנועה ההיא, וגדול **בו**, שבו הדבר עתה בזמן
המדובר עליו: וכן כל סבה פועלת היא כמו הגדול שממנו, כי מן הסבה ההיא
התחלת הפעולה: והסבה התכליתית, מיוחסת אל הגדול שאליו, לפי שהתכלית

הוא

הוא סוף המעשה, כעין הגבול שאליו תכונן הפעולה: ובלשונות העמים הגבול שממנו והגבול שבו מסומנים בסימן אַבלאַטיך, והגבול שאליו בסימן דאַטיך: ובל"הק הגבול שאליו, וכלל בו התכלית, מסומן באות למ"ד, שהוא כמו אל: עיין מה שכתבנו מזה על פירש"י לך לך מארצך (בראשית י"ב א'): והגבול שממנו, ועמו הסבה הפועלת, יסומן באות מ"ם, שהוא כמו מן: והגבול שבו יסומן באות בי"ח, שהוא כמו בו: עיין באורנו על והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), ועל במראת הצבאת (שמות ל"ח ח'), וההבדל שבין אמרנו מבשר ומלחם לאמרנו בבשר ובלחם, וכן בין אמרנו ממראת הצבאת לאמרנו במראת: ויש עוד שמוש מיוחד ללמ"ד, והוא לכלול הדבר הנאמר בפרט או לפרוט הדבר הנאמר בכלל, כמו לכל כלי המשכן (שמות כ"ז י"ט), לכל האתת והמופתים וגו' ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול (דברים ל"ד י"ב), ויהרג מלכים אדירים לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן (תהלים קל"ו כ'), עוררתי על היסוד הזה בכמה מקומות מבאורי, ואין כאן המקום להאריך בו:

חלק מחלקי הדבור נקרא בלע"ז (פראָנאָאינאַ, פֿירוועערטר), על שם שיבאו על הרוב במקו' שהי' צריך לכפול השם, ויבאו תחת השם ובמקומו: המשל בזה במקום שם המדבר יאמר אני, במקום שם הגוף השומע, יאמר אתה, ובמקו' הגוף השלישי המדובר בו, יאמר הוא: וכן תחת עבד האיש אשר נזכר שמו בהקודם יאמר עבדו, וכן עבדי, ועבדכם. ובפעלים במקו' הוציא גוף השומע יאמר הוצאת, במקום הוציא גוף השומע את גוף המדבר יאמר הוצאתני, והרמב"ם ז"ל במלות ההגיון קראם הנסתרים, ובעלי ל"הק יקראו להם הכנוים, על שם שהאותיות הללו ה א, כ"ף, נו"ן, וי"ו, יו"ד, מ"ם, יבאו תמורת השם כנזכר: גדר הכנוים, שהם סימני היחס שבין כל דבר עם אחד מהגופים, המדבר, והמדובר אליו, והמדובר ממנו: אם כנוי השם, בהיות השם מיוחס אל אחד מהגופים המדבר או הנוכח או הנסתר, כגון עבדי, עבדך, עבדו. או כנוי הפעל, אם יהי' אחד מהגופים הוא הפועל או הפעול, הנושא או הנשוא, כגון עשיתי, גמלת, אכלה. או כנוי המלה, כאשר תיוחס המלה אל אחד מהגופים, כגון מן את יאמר אותי, מן אל יאמר אליך, וכן מן מאוד יאמר מאודך כמוני. וכן כנוי השמושים, שמוש הבי"ת, כמו בך, בנו. והלמ"ד לך, לכם. והמ"ם, מני, ממני, כמו מן אני:

ודע שיש הבדל בין חלק הדבור הנקר' לבעלי ל"הק הכנוים, לחלק הנקרא בלע"ז פראָנאָאינאַ: בל"הק לא יקרא היחס ההוא הנזכר כנוי, כי אם בהיותו ממאמר המצטרף או ממאמר יפעול ומתפעל: ממאמר המצטרף, ויבא במקום סמיכות ענין, כמו אבי, אשתך, כשמעו, בואך, צאתך, למענך, כלם במקום שלי, שלך, שלו, שהם סימני הסמיכות: ואם יהיה ממאמר יפעול או ממאמר מתפעל, יבא במקום סימן הפועל והוא השם הישר, או במקום את, שהוא סימן הפעול: כגון, אהבתיך במקום המדבר אוהב את הנוכח, עשיתו, במקום הנוכח עשה את הנסתר: ומצאנו שיבא תחת יחס למ"ד או מ"ם השמוש, היקרך דברי (במדבר י"א כ"ג), במקום היקרה לך, יצאוני במקום יצאו ממני, נתתני במקום נתתה לי, עשיתיני, במקום עשיתיו לי:

והנה לפעמים תהי' הוראת הכנוי בספק, אם היחס הוא ממאמר המצטרף, או ממאמר יפעול: כגון **באהבתו אותה** (בראשית כ"ט כ'), השעור האהבה אשר לנסתר, ובא במקום הסמיכות, כמו באהבת הנסתר אותה: **באהבתה תשגה תמיד**, (משלי ה' י"ט), הוא ממאמר יפעול, ובא במקום **את**, כמו **באהבה את הנסתרת**, כי המקור יחובר עם הפועל בסי' יחס המצטרף (געניטיף), ועם הפעול בסימן יחס יפעול (מקוזמטיף): **ומשמרך את השבועה**, הוא במקום יחס המצטרף, שהמכונה אליו הוא הנוכח השומר: **לשמרך בדרך**, הוא במקו' יחס מתפעל, שהמכונה אליו הוא הנוכח השמור, וכן דומיהם. וכל ספק כזה צריך שיובן מעניכו: **ולזה** אני אומר בכונת הכתוב (משלי כ"ז כ"א) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו, שהכונה לא לפי מה שאחרים מהללים אותו, אלא לפי מה שהוא מהלל: שאם תרצה לבחון את האדם, ולדעת את הצפון בלבו, התבונן בדברים שהם משובחים אצלו, ויקרים בעיניו וע"י זה תדע את תכונתו ומדותיו: והבחינה הזאת לאדם, הוא, כמו מצרף לכסף וכור לזהב, אשר על ידיהם יוודעו הסיגים מבין המתכות הטהור:

ובלשונות העמים הכניסו בגדר חלק הדבור הזה עוד כמה ענינים, עד שקצתם מכו שבעת מיני פראנאמינא, ובקצת הלשונות העמידום על ששה: ואף שאין צורך בל"הק לזכרם ביחוד, ולדרוש על פרטיהם, מכל מקום יש בהם תועלת לתלמידים, המדקדקים אחרי התרגום האשכנזי, ורוצים לדעת מדוע פתר המתרגם פעם ככה, ופעם ככה: ואזכיר את שמותם למיניהם, ואודיע את שמושם והוראתם:

המין הראשון כנויי הגוף (פערזענליכע פירווערטר), אני, אתה, הוא, היא, אנחנו, אתם, אתן, הם, הן. וזהו כאשר יורו על הגופים שהם נושא המאמר או נשואו, שאז הם באים על משקל ישר (נאמינאטיף): ואם הם נוטים יבאו תחת השמות הנוטים, והוראתם כהוראת השמות הנוטים, שהיא היחס שבין חלקי המאמר לדבר אחר: אם סימן הפעול, כגון אותי, אותך, או סימן הגבול, ממני, ממך, לי, לך, בי, בכם, או סימן השווי, כמוני, כמוכם:

ובכלל כנויי הגוף **כנויים חוזרים** (פראנאמינא רעליפראקא, איך, אונז זעלבסט, איך זעלבסט, איינער זעלבסט), והם סימני יחס פעולת הפועל אל עצמו: חז"ל הרגילו לפרש תיבת עצמו, המאבד את עצמו, לטובת עצמו: וכ' הרד"ק בשרש את, וירא שוטרי בני ישראל אותם ברע (שמות ה' י"ג), עצמם: ביום המשח אותו (במדבר ז' פ"ד) עצמו: ויקבור אותו (דברים ל"ד ו') עצמו, כי משה רבע"ה קבר את עצמו, ודעת רז"ל שהשם קבר אותו, ויש מרז"ל שפי' גם הם ויקבור אותו עצמו. כמו שאמרו על והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כ"ב ט"ז) זהו אחד משלשה אתים שהי' ר' ישמעאל דורש בלשון עצמם: וכן יביא אותם, ויקבור אותו: וכן וירעו הרועים אותם (יחזקאל ל"ד ח'), עצמם: יביא אותו אל פתח אהל מועד (במדבר ו' י"ג), יביא עצמי, או פירושו יביא הכהן אותו, עכ"ל:

המין השני כנויי הקנין (פאסעסיווא: איין, דיין, זיין, אונזער וכו'): והן שאמרנו שהם ממאמר המצטרף, והוראתם הוראת הסמיכות, שהוא יחס מצטרף של כל דבר עם אחד מהגופים: המשל בזה **אשתי**, השעור **אשת גוף המדבר**: **עיניכם**, הוא **עיני הנוכחים**: במקום **אברהם ושרה אשת אברהם**, יאמר **אברהם ושרה אשתו**:

המין

המין השלישי כנויים רומזים (דעאמאנסטראטיוואַ, דיעזער, יענער,) ודומיהם, זה, הזה, הלזה, זו, זאת, ההוא, ההיא, והוראתם יחס גוף המדבר אל הדברים זולתו, בבחינת **המקום**, והוא ממאמר **האוה**: ולדעת הרשב"ם ז"ל כשהנרמז אליו קרוב אל המדבר, יאמר **הזה** (דיעזער היער), וכשהוא רחוק ממנו, יאמר **הלזה** (יענער דאָרט), (עיין באור בראשית ל"ז י"ט):

המין הרביעי כנויי השאלה (אינטערמאָגאַטיוואַ: פֿראַגענדע פֿירוואָרטער) והוראתם הבקשה לדעת הגוף אשר אליו הדבר מיוחס: כגון ווער? וואָס? על משקל ישר אם הוא נושא המאמר או נשואו: דהיינו אם ידענו שהוא אדם, נאמר ווער? ובל"הק מי? ואם לא, נאמר וואָס? ובל"הק מה? וכן וועלכער? וועלכע? וועלכעס?, **איזה? איזו?**. ויבא גם על משקל נוטה, כגון על משקל הסמיכות, וועסטען? **בשלמי?**, על משקל הפעול ווען? וועלכען? וועלכע? וועלכעס? **את מי?**, וכן על משקל יחס מה שאליו (דאַטיף), וועס? וועלכעס? וועלכער?, **למי? למה?**

המין החמישי כנויים מצרפים (רעלאַטיוואַ, בעליהענדע פֿירוואָרטער, וועלכער, וועלכע, פֿאָן וועלכעס וכו'), הבאים כשתרצה לתאר הגוף על ידי מאמר שלם, עד שיהי' המאמר ההוא כלו תואר הגוף, כגון במקום **אהובך** (דיין געליעבטער) שאז יתואר הגוף ע"י שם התואר גרידא, אם תאמר **אשר אהבת**, (וועלכען דוא ליעבסט), שיהי' התואר מאמר שלם: אז יבא הכנוי לחבר המאמר ההוא המתאר עם המתואר: המשל בזה, **בנך יחידך אשר אהבת**: הנה יחידך הוא תואר לבן, והי' יכול לומר בנך יחידך אהובך ע"י שני תוארים, אלא שרצה לתאר אהבתו במאמר שלם **אהבת**, ומלת אשר תקשור המאמר ההוא המתאר עם הגוף המתואר:

והנה בל"הע ישמש הכנוי המצרף לשני דברים, לחבר המאמר המתאר עם המתואר, ולהורות על מין היחס שבין המתאר למתואר: כגון במשל שזכרנו (וועלכען דוא ליעבסט), תיבת וועלכען מורה על החבור הנזכר, ותורה כמו כן שהיחס הוא יחס הפעול, הבא בסימן (אַקוזאַטיף): וכן (דער אַמַן, וועלכעס דוא לייהעסט), וועלכעס הוא סי' חבור המתאר עם המתואר, ויורה גם על יחס מה שאליו (דאַטיף): ובלשון הקדש תיבת אשר מורה על החבור שזכרנו, ואם תרצה להודיע גם את מין היחס שבין התואר למתואר, צריך שתוסיף עליו את סימנו, ולומר במשל שזכרנו **האיש אשר אתה נושה בו** (דברים כ"ד י"א), **גם איש שלומי אשר בטחתי בו** (תהלים מ"א י'): וכן תאמר ד"מ **אשר אליו דברת, אשר לו נתתי, אשר ממנו לוקח**: תיבות **אליו, לו, ממנו**, הם סימני מין היחס נוספים על מלת **אשר**, שהיא סימן חבור המאמר המתאר אל הגוף:

המין הששי כנויים בלתי מיוחדים (אינדעפֿיניטאַ, אונבעשטיאאטע פֿירוואָרטער), כגון איינער, יעאמַנד, **איש ישראל** (במדבר כ"ה ו'), (יעאמַנד או איינער פֿאָן ישראל): וכן לא נפקד מהם איש (שם ל"א מ"ט), (ניעאמַנד): ובמקום הכנוי הבלתי מיוחד (אַמַן), ישתמש בעל ל"הק בפעל נסתר, או בנפעל נסתר: **קרא** יתורגם לפעמים (אַמַן ריעף, אַמַן נאננטע), ויאמרו המפרשי' שהשעור קרא הקורא: יֵאָמֵר, יתורגם (אַמַן טפֿריכט), ודומיהם:

מסגולות

אור לנתיבה

מסגולות לשון הקודש שלא להשתמש תמיד בכנויי', בכל מקום שאפשר להשתמש בהם, כי אם להוסיף באור, לכפול השם ולשלשו, עד שמנאנו חמשה פעמים בני ישראל בפסוק אחד (במדבר ח'י"ט): וכן נאמר **וה' המטיר** וגו' **מאת ה'** (בראשית י"ט כ"ד), והיה יכול לומר **מאתו**, וכן **ואל משה אמר עלה אל ה'** (שמות כ"ד ז') ולא אמר **אלי**, כי כן דרך הלשון:

וסגולה אחרת בלשון לכפול הוראת הכנוי לפעמים, ולהוסיף השם על סימני הכנוי הנכללים בפעל, כגון **ואתה קח לך** (שם ל"א כ"ג), והיה די לומר קח לך, וכן **ואני אקשה** (שם ו' ג'), **ההוא אמר** (במדבר כ"ג י"ט): ויהיה זה אם לחזק הכוונה, או לעורר על הפך והתנגדות שבין הדבור הקודם והמאחר, כמו שפירשנו במקומות ההם בבאורנו:

והנה משפט לשון הקודש בכפל הוראת הכנוי על הדרך שאמרנו, שתבא תיבת הכנוי על משקל ישר, אף אם היה מהראוי שתבא על משקל נוטה, דוגמת אותיות הכנוי הנכפלות על ידה: המשל בזה, **ופגריכם אתם** (שם י"ד ל ב), הראוי **פגרים שלכם** או **אשר לכם**, אלא שכן נחות הלשון, ובא שם הכפל הזה, לעורר על ההפך שבינם לטף הנאמר בפסוק הקודם, כמו שפיר"שי שם: (אייערע קערפער אַבער): **ולשת גם הוא** (בראשית ד' כ"ו), מהראוי **גם לו**: **ישמח לבי גם אני** (משלי כ"ג ט"ו), הכונה לבי גם שלי, או **אשר לי**: **הצום צמתוני אני** (זכריה ז' ה'), כמו צמתוני **אותי** או **לי**, דוגמת הכנוי כי: וכן יש לפרש **יהודה אתה יודוך אחיך** (בראשית מ"ט ח'), שהוא כמו אותך יודו אחיך, ונכפל לעורר על ההפך שבינו לשמעון ולוי הנזכרים בפסוק הקודם, כמו שפי' המפרשים, ובא על משקל ישר **אתה** כמשפט שזכרנו:

במה שקדם הודעתיך שלפעמים מצורך הרעיון לדרוש על תואר הדבר (שהוא על הרוב נשוא המאמר) וליחס אליו משיגיו סגולותיו ומקריו, ואמרנו שאז נשתמש במקור הפעל, או בשם המקרה, שענינו עצמות התואר המופשט מהמתואר, ונעשה ממנו נושא המאמר. המשל בזה, עלה על רעיונך, כסיל עושה זמה, הנה **הכסיל** נושא, **עושה** נשוא, **זמה** הפעול: ורצית לתאר הנשוא במשיגיו, ולהודיע איכות הפעולה, תשמש במקור הפעל ותאמר ד"מ **כשחוק לכסיל עשות זמה** (משלי י' כ"ג), **עשות** הנושא, **כשחוק** נשוא: **וכן ענוש** לצדיק לא טוב (שם י"ח כ"ו), **ענוש** הוא המקור ונעשה נושא המאמר, וממנו נגזר שלילת הטובה, שהיא משיג ממשיגיו: וכן **עשה** צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח (שם כ"א ג'): וכן בשמות המקרה, **פעלת** צדיק לחיים (שם י' ט"ז), **יראת ה' טהורה** (תהלים י"ט י'): **יראה** שם המקרה, ונגזר ממנו הטהרה בחיוב:

בכל אלה ודומיהם יורה המקור או שם המקרה על נושא המאמר, ויבא על משקל ישר (נאָמינאַטיוֹ) כדין הנושא שהו' חלק ראשי מהמאמר: ויש שיורה על אחד משאר חלקי המאמר הבלתי ראשיים, כי אם מיוחסים אליהם ע"י יחס מיחסי המאמרים שזכרנו למעלה, ואז יבא המקור על משקל נוטה, כדין החלקים הבלתי ראשיים. כגון על הוראת יחס המצטרף, ובא בסמיכות, כמו **כימי צאתך** (מיכה ז' ט"ו), (דיא טאַגע דיינעם אויסליעהענם), **צאת** הוא המקור משרש יצא, ויחובר עם ימים ע"י יחס המצטרף (געניטיוֹ), וכן **ל-צאי דעת** (משלי ה' ט"ו): **בתחלת עלות הלקש** (עמוס ז' א') ודומיהם: ועם יחס מה שאליו, ומכללו

התכלית

התכלית (דַּמַטִין), נסיתן **למ"ד**, כמו **להוציא**, **לדעת**, **לעשות** ודומיהם: ועם יתם מה שממנו, ומכללו הסבה הפועלת (מַבּוּמַטִין) נסיתן **מ"ם**, **מבוא באר לחיראי** (בראשית כ"ד כ"ג), **משוט בארץ ומהתהלך בה** (יהושע ט' י'): ועם יתם השווי **בכ"ף** הדמיון, **כחצות**, **כשמעו**, **ככלותך**: ועם יתם הפעול (מַקוּמַטִין), נסיתן **את** כדיבו: **ואת התרגזך אלי** (ישעיה ל"ז כ"ח): והנה בכל המצלים שזכרנו הנה ודומיהם יהיה החלק הבלתי רחני פעולה לו הפעלה, ובעבור שלא נצטרך ליחד לה זמן מבלתי זמן, כשתתם במקור כמשפט שמות המקור שזכרנו למעלה: ממנם אם ירצה האומר ליחד לפעל ההוה הבלתי רחני זמן וגוף ומין, לז יכוכה מצקל הפעל כדיבו, יכוד להיות מחמר שלם בפני עלמו, ויחובר עם חלקי המחמר הרחניים ע"י לחת מהמלות, **כי**, **למען**, **בעבור**, כאו ודומיהם, כאשר זכר להלן שהמלות הללו מורות על יחוסי המצקל הנוטה: המצל זה, **וישמע אברם כי נשבה אחיו** (בראשית י"ד י"ד), שלו רצה להשתתם במקור לו בשם המקרה, היה לומר ויצמע לברם לת שבות לחיו, לו לת שבי לחיו, ובעבור שרצה ליחד הזמן והגוף והמין, למר כשבה, וקבדו עם החלק הרחני על ידי תיבת כי: וכן **וידע אונן כי לא לו יהיה הורע** (שם ל"ח ט'), הוה כמו **וידע אונן היות הזרע לא לו**: והמקור ההוה לו הפעל **יהיה**, הוה פעול הידיעה (מַקוּמַטִין), ויחובר עם הפעל ע"י תיבת כי: וכן **למען תדע** (שמות ח' י"ח), הוה כמו **לדעת**, והוה (דַּמַטִין), **לבעבור נסות** (שם כ' י"ט) **ומאז באתי** (שם כ' כ"ג), הוה כמו **מבואי**, **כמו השחר עלה** הוה כעלות השחר: וכטייית הפעל עם מלת כי (דַּמַם), נקר' בל"ה (קַמְיוּנְקְטִין), כי בל"ה יצחנה הפעל כאשר יחובר לל מחמר רחני על החופן הזה, משא"כ בל"ה: ודע והבן זה, כי לז מלחתי לכטיה הזאת גדר רחוי לאחד מהמדקדקים בל"ה, לף שהרבו לדבר ממנה, ולבקש לה גדר ככון.

פעמים שנצטרך לאבר מקרה התואר ומציגין לל התואר עלמי, בלי גזירת הכח השופט לז בחיוב ולז בשלילה, כי אם על דרך הרכבת בתור ותכלי שזכרנו למעלה, בתופן שלז יהיה המקרה ההוה כשות התואר, כי אם מקרה התואר גרידת: המצל זה, **טובה** הארץ **מאד מאד** (במדבר י"ד ז'), **הארץ** נושא, **טובה** כשות, **מאד** מקרה הכשות גרידת: ואלו רצה לגזר ענין המקרה ההוה בחיוב לו בשלילה מענין הטובה, היה משתתם בשם המקרה, ולומר **טובת** הארץ תלודית, ד"מ: עכשיו שרצה לגזור שניהם **הטובה**, ומקרה **המאד מהארץ**, תהיה מקרה **מאד** על דרך הרכבת בתור ותכלי, כמו שזכרנו: וכן בפעל, **ואולך אתכם קוממיות** (שם כ"ו י"ג), פעל ההולכה הוה כשות המחמר, **וקוממיות** הוה מקרה **ההולכה**, לו תחר הפעל: ואלו רצה לגזור ענין התואר ההוה מהתואר בחיוב לו בשלילה, היה משתתם במקור, לו בשם המקרה, ולומר **הלך** אתכם היה **בקוממיות** לו **הולכת** העם היה **בקוממיות**, עכשיו שלומר ואולך אתכם קוממיות, אין **ואולך** כי אם כשות המחמר, **וקוממיות** הוה מקרה הפעל: ותיבה כזאת נקרלת בלשון העמים (מַדְוועַרְבִיוּם, פְּרַיוֹוַרְט), ואנחנו קרלנו לו ג"כ תואר הפעל, שלז שבחת הוה פעמים תואר הפעל, ופעמים התואר התואר: כי אם יהיה משפט שליני, יהיה כשולו שם, ומציגי הכשות ההוה המתוברים עמו על דרך הרכבת בתור ותכלי, יהי. תוארי הכשות, שהוה על

הרוב תואר: ואם יהיה משפט שניי, שנשואו פעל, בהדבק עמו מקרה הפעל ההוא, יהיה תואר הפעל, והראוי א"כ לקרותו בשם כולל, מקרה התואר:

ואתה תראה במקומות רבים מבאורנו, שמדרכי ל"הק שיבא תאר הפעל או מקרה התאר ההוא בפלס שם המקרה, דהיינו ששם המקרה גרידא בלי שמוש יורה על מקרה התואר: כגון תיבת **קוממיות** שזכרנו באה בפלס שם המקרה, ובלי שמוש, והיא מקרה הפעל: וכן **ויאמר ה' פתאם** (במדבר י"ב ד'), פתאום הוא תואר האמירה, ובא על משקל שם המקרה בלי שמוש: וישלח יהושע בן נון מלאכים **חרש** (יהושע ב' א'), **חרש** הוא מקרה השתיקה והלט, והוא תואר השליחות: וכן אם המצא תמצא בידו הגניבה **חיים** (שמות כ"ב ג'), עיין הבאור שם: ויבאו על העיר **בטח** (בראשית ל"ד כ"ה), בטח מקרה הביאה, ולכך הוא בלי שמוש: וילך אליו אגג **מעדנות** (שמואל א' ל"ב), מעדנות תאר ההליכה: כי תשפוט עמים **מישור** (תהלים ס"ז ה'), **מישרים** תשפטו (שם נ"ח ב'), תיבות **מישור ומשרים**, אינם פעולים; כי הפעולים הם **עמים ובני אדם**, ואולם הם מקרי הפעל: **רבת צררוני** (שם קכ"ט א'), וכן הגר אשר בקרבך יעלה עליך **מעלה מעלה** (דברים כ"ח מ"ג), ובמקום אחר הוא אומר ופנה **למעלה** (ישעי' ח' כ"א), עם למ"ד השמוש: הנך רואה שתיבת למעלה עם שמוש הלמ"ד, אינה תואר הפעל, כי אם הודעה, לאנה יפנה: ואולם **מעלה מעלה** אינה הודעת המקום, כי זהו בכלל הפעל **יעלה**, אבל הוא מקרה הפעל: והכונה שתהי' העליה תדירה, בלי הפסק, ממעלה אל מעלה, ובלי ירידה ביניהם:

והתיבות השלמות המורות על יחס שבין דבר לדבר, הן הנקראות לבעלי הלשון מלות בפרט: יש מהן מורות על יחס שבין חלקי המאמר זה לזה, כגון (א) יחס שמושי הנטייה (אַרטיקעל), **את, של, עם, מן, בו, אל**: (ב) יחס החיוב: **יש, כן, הוא**: (ג) והשלילה, **לא** (לשולל, ולמזהיר), **אל**, (למתחנן), **אֵין** (שלילת השם והמקור), **אַיִן** (שלילת הקודם), **ואם אין** (בראשית ל' א'): **בל, בלי, בלתי, זולת**: (ד) יחס הספק, **פן**, והוא הספק עם האזהרה ממנו והרחקתו, ואמרו רז"ל פן הוא ל"ת ואם לא יזהיר ממנו ולא ירחיקו, יאמר **אולי**: (ה) יחס השאלה והתימה, **הלא, אי, איה, אן, אנה, איפד, איך, איכבה, איכה, מה, מדוע, מתי, מאין, לאין**: (ו) יחס השווי, **כמו, כאשר**, למשל, **כך, ככה**, כן לכמשל עמו: (ז) יחס הרמז, **הנד, הן, ראה, אשר**: (ח) יחס המקום, **על, בין, תחת, לעמת, הוך, בית, חוץ, פני, אחרי, נגד, מול, נוכח, הנה, פה**: (ט) יחס הזמן, **עוד, אז, טרם, אחר, אחרי, לפני, עד הנה, עד כה**: (י) יחס הערך, **לפי, כפי**: (יא) יחס העטף, **גם אף, עם, על**: ויש מהן מורות על היחס שבין מאמר למאמר (קאָניונקליאָנען), כגון (א) יחס האמצע והתכלית, העלה והעלול, הסבה והמסובב, **למען, יען, ביען, בגלל, בעבור, כי, עקב**, (ב) יחס העטף הנזכרות למעלה: (ג) יחס ההפך **רק, אך, לבד, זולת, אפס**: (ד) יחס התנאי, **כי, אם, כאשר**: (ה) ותשובת התנאי, **אז, אן אז**, וכבר זכרנו במקומות הרבה מבאורנו מדרך הלשון הנא להשתמש בוי"ו, פעמים לתשובת התנאי, ופעמים לעורר על ההפך: ולכן פעמים רבות תתרג' הוי"ו בל"א (זאָ), לתשובת התנאי, ופעמים הרבה תתרגמו (אַבער), לעורר על ההפך: הכל לפי הענין והמשך הדבורים, וסגולת כל מאמר לפי ענינו:

ויש

ויש תיבות מורות על רגשות הנפש והמייתה, כאשר תתפעל באחד מן הרעיונים, ונקראות (אינטעריעקציאָן) כגון סימני התימה, והזרוז, והשמחה, והעצב, הנקמה והחמלה. **הוי, האח, אוי, אבוי, לכה, קום, הבה, הידד**, ודומיהם, והם בלתי משתנות לא במין ולא במספר. עיין מה שכתבנו מזה בפ' שמות (א' י'): ואין נגינת הטעם מורה על אלו העניינים כלל, כי לא הונחה כי אם להודיע מקומות הרדיפה והעמידה, ואין הבדל בנגינת הטעם בין מאמר פוסק **וילכו שניהם יחדו** (בראשית כ"ב ו'), לשאלה **ואיה השה לעלה?** (שם ז') כי שניהם מרכא טפחא וס"פ: וכן בין **חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם** (תהלים ל"ז י"ד), הנאמר בכעס, למאמר **אמרה לאל כלעי למה שכחתני** (שם מ"ב י'), שהוא תחנה לעורר החמלה, כי הנחת הטעם שוה בשני הכתובים, וכן בדומיהם: הקורא הנבון מטעים כל מה שהוא שוער ומרגיש בנפשו, בקול ורמיזה וקרינה ותנועה, ואי אפשר לכותב ליחד לכל אלה סימנים מיוחדים: ולזה יתרון גדול ללומד מפי סופרים מעל הלומד מפי ספרים, כמו שזכרנו למעלה:

ודע שיש הבדל דק ומדוקדק בין כל אלו המלות, אף אם הן נראות כנרדפות מכל וכל, כי הרדיפה בלי הבדל בהוראה כלל אינה נאות, כי אם למותר, כאשר העירותיך: ד"מ סימני יחס התכלית והסבה שזכרנו אינן נרדפות באמת, כי אם תדקדק בהם תמצא, שהסבה הגורמת שקדמה למסובב תכליתי, והניעה רצון המסבב אל המעשה, תחובר אל המאמר בתיבת **יען**: ועם ב' **ביען**, תורה על ערך המסובב אל סבתו (עיין ויקרא כ"ו מ"ג): והמסובב או התכלית אשר אליו כוון בעל הרצון יחובר אל המאמר הקודם בתיבת **למען**: וגם יש הבדל בין חבור השמות לחבור המאמרים, כי הסבה התכליתית, אם היא שם, תחובר ע"י תיבת **בעבור**, והסבה הגורמת על ידי תיבת **בגלל**, והמאמר השלם המורה על הסבה, אם הוא נודע מאליו או ממה שקדם, יחובר על ידי תיבת **יען** (ווייל), כמ"ש, ואם צריך להודעה, נשתמש בתיבת כי (דען): והעלול או הפעולה המאוחרת בזמן יחובר ע"י תיבת **עקב**: וכן יש הפרש כזה בין כל המלות הנזכרות, אלא שהדקדוק בהם עמוק, ולא רציתי להאריך:

ויתר כללי הלשון, ומשפטי הנקודות והתנועות, ונטיית השמות והפעלים לכל פרטיהם ומחלקותם, הלא הם כתובים על ספרי הדקדוק המצויים ביד כל אדם, ואין צורך לכפול הדברים בלהג הרבה: וראוי לתנוקת של בית רבן ללמוד הדרכים ההם בבית הספר, כי אם תחנך את הנער הקטן לאט, ותרגילו יום יום ללכת בהם, ילמדם במעט עמל: ותינוק זך השכל בעוד שנתיים שנה ידע את כל הצריך מהם להבין במקרא, ובדברי רז"ל ובפירושי המפרשים ז"ל, ואם יזקין יוסיף לקח: הנסיון מעיד על זה שדרכי הלשון קלים על האדם בימי הילדות והבחרות, וכשחוק הוא לו ללמוד לשונות הרבה, לא כן בימי העמידה: וגם החכם השוקד על בית הספר, ומבין בכל מדע, יכבד עליו למוד הלשונות החדשות, אשר לא נסה בהן, ולא הורגל עליהן מנעוריו, וכדי עמל ויגיעה אם יביאנו ההכרח ללמדם בימים ההם: עד שבימי הזקנה והשיבה, שהשכחה גוברת על האדם, כמעט שאי אפשר לו ללמוד לשון לועז, אף אם יהיה בריא בכל חושיו, ומשתמש בכחות נפשו כראוי. ואחרי שזולת הדרכי' ההם אי אפשר להבין את דברי אלהינו, ולדעת את הנרצה בהם על פי פשוטו, ואשר לא ידע פשוטו של מקרא, שהוא

הכונה

אור לנתיבה

הכונה הראשונה, איך ישתכל אל הכונה השניה, שהיא מדרש חז"ל, אף כי להרים
ראש אל הסוד הכמוס עמהם, וחתום באוצרותיהם? אין טוב כי אם לחנך בהם
את הנער בבית הספר, שעה אחת בכל יום, כאשר תקנו ויסדו אנשי לב בכמה
קהלות קדושות בישראל. ומלבד הספרים היקרים אשר בידינו, אין ספק שיחוברו
עוד כהנה וכהנה לתועלת התלמידים הקטנים: ואני לא היתה כוונתי בזה המאמר
כי אם להעיר אוזן אנשים אשר כגילי, לשמוע בלמודים שאינם נזכרים בספרים
ההם, ואשר מצאתי להם תועלת רב ועצום בהבנת הכתובים לפי עומק פשוטם:
כאשר יראה הקורא במקומות רבי' מבאורינו, שלא עמדנו על כונת הכתוב, כי
אם בעזר הכללים והיסודות הללו: לכן אמרתי עת ומקום לבאר בהקדמ' הספר
את הכללים והעיונים הללו באר היטב, למען יכנסו בלב התלמיד, ויהיו שמורים
וחרותים עליו, טרם יבא אל מקומות מהכתוב המבוארים על ידם: והמחברים
הבאי' יכניסו גם את הכללי' הללו בספרי החנוך שלהם, בלשון קל וקצר, לצורך
הנערים הקטנים, וילמדו אותם גם הם בבית הספר, במעט העמל והשקידה:

אף לזאת יסלח הקורא הנעים, כי כתבתי בפ' תרומה (שמות כ"ז י"א), בבאור
שימצא דמות הכותרת שבראש העמודים בציור אשר בשער הספר, כשבור ומונח
לרגלי העמוד: ובאמת כן היה עם לבבי אז, גם עשיתי את הניור ההוא,
ונתתיו לאומן לחרוט כתבניתו בלוח נחושת, והוא לקח את שכרו, כאשר נדברנו,
אבל לא הצליח במעשיו, כי לא השיג את כוונתי כראוי, והיה ללא עזר וללא
הועיל: ובאמת שאין צורך כל כך בציור ההוא להבנת הדברי' הנאמרי' שם, ומי
לא ראה מימיו דמות הכותרת שזכרתי שם? תמצא בראשי העמודים לתפארת,
ובה כעין ארבעה ווי"ן, ראשם קפול ויוצא לחוץ כעין זיז קטן, ויש בו כדי להניח
שם את הקונדס ולהדקו, שלא יזח מעליו:

ועתה טרם אכלה לדבר אחלה את פני רעים אהובים, שאם ימצאו בספרים
הללו איזה טעות המדפים, או שגיאות הכותב, או מקום ספק הצריך באור,
להודיע לי אם במכתב או בדפוס, למען אעמוד על מקום השגיאה או הספק, אוני
אוכל לתקן את המעוות, ולמנות את החסרון, ועלי להדפים את התיקון ההוא
ולהפיצו בישראל, ועיני לא תחוס על הוצאת הדפוס, אף כי רבה היא וכבר עלה
יותר מאשר דמיתי בתחלת המלאכה הון יקר: אמנם בצע כסף לא ידחה את הטוב
והישר, ובגלל הדבר הזה לא רציתי להוסיף על מחיר הספרים מאשר קבעתי להם
בקונטרס עלים לתרופה, ואם מעט הוא, אמרתי טוב להפסיד מלעשוק: אתם
אנשי אמת! אוהבי תורת ה'! בחנוני נא בזאת, אם יש און בספרי' הללו, אל
תמנעו הטוב לשום אותו על ספר ולשלחו לי, אם בתוכחה מגולה, ואם באהבה
מסותרת, כאשר יעלה על רוחכם: שימו כה נגד כל בית ישראל, ויוכיחו בינינו
אם לא אודה לדברי חן ושכל, ואקבל האמת בשמחה ממי שאמרו: העוצם עיניו
מראות בנוגה האמת בחושך שמו יכוסה, ודורשיו לא יכשלו ולא יכלמו, כי הוא
חותמו של הקב"ה וברוך שמו הגדול, והנוסע והולך לאורו כצאת השמש בגבורתו:
ואתם האמת והשלום אהבו!

בערלין ר"ח ניסן תקמ"ג לפ"ק:

משה בן רבי **מנחם מענדל** סופר זלה"ה:

הרב הגאון הגדול המפורסם מ"ה **צבי הירש** אב"ד דפה ק"ק **בערלין** והמרינוח יע"א.

הן עם לבדד ישכון זרע יעקב מלפנים ישנו בחלקם וזר לא עבר בתוכם כן לשונם לשון הזהב המקודש לא התערב עם חלקת לשון נכרי', כי כולם ידעו משפטו כמשפט לשון תהלך בארץ. ומאז הלכו קדורנית וגורלו מהסתפח בנחלת ה' בגלה הובלו ובגלה עם ספתם ותשקע לשונם, כאשר שקעה אור יפעת המוסר, וגם אחרי כן אשר הלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר בלולים יעלה היש על שפתו שפת חלקות אשר חלק ה' לאותם לכל העמים כי לא יכלו להתממה לשבת בארץ לא להם בשפת לשון בל יכון בארץ. ויהי כי החלו לרוב בארץ מגוריהם, ובני' יולדו להם, וכדבר היש אל רעהו שפת זרה נשכח מהם מקור לשון הקודש ויסודו כי לא נשאר אחם מלבד אשר השאיר ה' לנו שריד בארץ ספרי תורתנו הקדושה, ומעט הנשאר בין חכמי התורה היזה תלות ואין עוד. אמנם לא רבים יחכמו להבין בתורת ה', אם תוכן המלות, ואם סדור הדברים ועניניהם ולאות מלילות פשוטי המקראות אז הוחל להכתן פתגמן כאב הדת בלשון עם הארץ אשר גרו בה לפרש בה להמון העם למען ישמעו ולמדו ליראה את ה' והן הנה מיני תרגימת לרבותינו ז"ל, ובאחרן האחרונות ההמה נשמו פנותם גם לשונם נשתה כי יבש מעיינה עד שנשארו דברי התרגומים ההם יותר אתומים. הן רבים עתה עמי האחרונות למשפחותם לגוייהם אשר כתן השם בלבם להאמין בתורת משה ובנביאים הקדושי' ויבינו במקרא נשא אותם לבם לקרבה אל המלאכה להעתיק המקרא היש בלשון עמו ויעשו להם מטעמים כאשר אהבו. ואנחנו עם בני ישראל אשר לא רגל על לשוננו לשון מדינה ומדינה ככתבה וביותר יושבי האחרונות האלו אשר כולם משכנים בשם יקראו, נפזרו עלמינו בהקצן יחדו מגלות ירושלים אשר בספרד עד צרפת ומבי משכנ בלעגי שפה נדבר כי ערב זר ואין אחנו מבין ויודע לשוני' לאזורו לפרש שיחו ללועזות בלע"ז לבד שטו העם ולקטו מספרי האומות העתיקו מהם מילין ויהי ערוב כבד מאוד. ועיני ראו הביבליאה הנדפסת באמשטרדם בדעיון גאוני עולם דד' אחרונות פולין ז"ל בשנת **תל"ט**, גם זה כמו עשרים שנה נעתק באמשטרדם, וכל אלו היכם מספיקים כלל בפרט בחבור הכתובים לייעד דבר דבור על אפניו, הן הנה היו לבני ישראל החפצים להבין הדברים למען יכונו על שפתותיהם ולשונם בפיהם יתיקו, הן לא בידם טובם ויגיעו עלות מרחוק וגילדי נכרים יספיקו. והי' לנוד מכשול לבעלי בני ישראל כי ימלו דעות זרות נכריות אשר לא מבני ישראל המה. הן כל יקר רוחה עיני אשר קם ונתעורר גבר חכם בעוז הרבני המופל' החכם המושלם כמהור"ר **משה דעבא** נר"ו נודע בשערים אשר לו יד ושם בחכמות תורניות ותלמודיות ובעניות ובדקדוק לשון הקודש ובייחוד בלשון משכנ פי שנים ברוח שפתיו על כן עמי' יהודהו יתנו עדיהן וילדקו כי לא כמל' כמוהו אחד מכי חלף מהם ומהמול', היש יודע דבר ומלין לחבר בפה לא בכתב ולשונם. ונשאו לבו בחכמה לעשות כווכים למלאכת השמים לפרש כל חמשה חומשי תורה בלשון לא על שפיים ובחבור הכתובים בדרך פשט על פי גדולי המפרשים רבותינו ז"ל אחרונה המה מטיבי לכת אשר מימיהם אנו שותים, וילקט מהם כל כוסף לדעת פשוטו של מקרא, והוא נוה ויעמוד התורני המופלא המדקדק כמהור"ר **שלמה** מדובנא נר"ו להעתיק בקולר מקור מולח פי' החבור הנ"ל בלשון הקודש למען ידע הקור' כי לא דבר רק הוא, על כן עתד טעמו בו ולהגי' המקרא בהגה'

מדוייקת

הסכמות

מדוייקת ויעש גם הוא מטעמים, בענין החסרות והיתרות והטעמים. ועוד בה שלישי' והיה לבאר בכל מקום אשר נמצא בלשון רש"י לתרגם המלה בלע"ז גם לפרש כל מלה קשה הבא בחבור תרגום האשכנזי הנ"ל אשר כמו זר נחשב לבלתי יודע הלשון על בריו. הן כל אלה חברו להביא לבית הדפוס בתכלית היופי ע"י התורני מוהר"ר שלמה הנ"ל, וע"י אחי החכם השלם מהר"מ הנ"ל ה"ה התורני החכם כהר"ר שאול יצ"ו, ולהיות ידעתי את האיש החכם השלם מהר"מ הנ"ל ומובטחני שלא יצא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו, ועיני לנוכח יביטו התועלת היוצא מזה לכל הבא בשם ה' לדעת צחות לשון המקרא ופשרי' יהחוה, ולא יעופו עוד הנערים, לשתות מי באר חפרוה זרים, אחרי אשר ימצאון מים קרים, מים חיים נוזלים מן הרי ישראל אשר לא יכזבו ולא יטו מני דרך מסלת ישרים, לכן יצאתי מגדרי ואף ידי תכון וזרועי תאמץ להסכי' להדפיס חמשה חומשי תורה באופן הנ"ל. ולא ירים איש את ידו להדפיס החומש הנ"ל כדמותו משך ששה שנים מיום כלות הדפוס. הכ"ד הכותב לכבוד התורה להיותה לשם ולתהלה ולתפארת, כי כל לשון תקום אתה מראה איננה שפלה מן האור לאור באור החיים לנפש הנשארת, וזאת אומרת, כי ליודעים חן תורת חסד על לשונה כפלים לתושי' בתורה שבעל פה לבלתי כתון בה מגרעת ויותרת. חותם פה ברלין יום ו' י"ב אלול לפרט לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח. הכ"ד מצפה לתשועת ה' ימהר יקבץ נדחיו יחד, ויהפוך אל כל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד.

הק' צבי הירש

אגרת

הרב הגאון הגדול מו"ה שאול נר"ו אב"ד דק"ק פ"פ דאדר להקצין המפורסם הנכבד היקר התורני כה"רר ירמי' ב"ר בר"י יצ"ו גבאי דחברת הספקת אביונים ומלביש ערומים. ובתוכה נכללה הסכמה על החח"ת עם תרגם אשכנזי ותקון סופרים ובאור.

ב"ה מעלי יומא דריש שתא

בראשית השנה הבאה, ביום פקודת כל ברי'. אם לחסד ולהרצא', ואם לשבט מני שמאל דחוי. זכותו תהי גראה, וחוט של חסר נטוי'. על ראש איש מעשהו נאה, וכוונתו רצוי'. יתן ה' לו מאויי נפשו אשר אליהם דאה, וירבה כבודו ובביתו תהי הברכה מצוי'. לה"ה או"נ הקצין המפורסם הנכבד היקר התורני כהר"ר ירמי' יצ"ו.

אד"ש זה ימים לא כביר נדרשתי מאת ידידי הקצין שי' על אודות הסכמה להדפיס חמשה חומשי תורה עם הספר הנחמד ומפואר ההעתקה האשכנזית על התורה אשר חבר ש"ב ידיד נפשי החכם השלם המפורסם מו"ה משה דעסא נר"ו, ועם באור בלשון קודש לא ונקי הנעשה על פי פקודת החכם הנ"ל מעם הנספח אליו במלאכתו זאת הרבני המופל' המושלם מהו' שלמה נר"ו מדובנא. והרבני מו' שלמה הנ"ל הרבה עוד להראו' כחו בחכמת הדקדוק בבאורו אשר חבר, וגם במסורה נתן דעתו מאד וילקט ממנה ומספר א"ת ומנחת שי חבור נחמד קראו

תקון

תקון סופרים, למען יהא הספר מוגה ומתוקן להעודה בישראל כדת של תורה שלימה. וכל זה אחרי אשר שקפה עליו עין הבדולח החכם המפורסם הנ"ל, והתחברו שני אנשי' נכבדים להדפיס כל הנ"ל בדפו' משובח להלל מאד ובהגה"ה מדוייקת, ה"ה מו' שלמה הנ"ל והחכם התורני מוה' **שאול** אחי החכם הגדול מו' משה דעסא הנ"ל. ואני אמרתי עם לבבי אז מה אני לבוא אחרי המלך אאמ"ו הגאון המפורסם נר"ו בהסכמתו וודאי כבר נשא הוא בישראל את הפארת יפעת חכמת המחבר נר"ו לתורה ולכל הידיעות ויותר שהוא חכם בכל דבר מדע עוד אזן וחקר וישלח ידו אל נערי בני ישראל ללמדם ספר ולשון ערומים ויפרוש להם על פי המדבר בינותינו בני אשכנז ופולין פשוטו של מקרא אשר דלה ממעין שכלו נוסף על מה שבחר וזקק שבעתים במפרשים הקודמים זכרונם לברכה כאשר ימצ' הכל בפירוש הנעשה בלשון הקודש מה ראה על ככה לבחור לפרקים אחד מפירושי הקדמונים אף שרבים חולקים עליו. מה מאד היטיב בזה מו' שלמה המחבר הבאור הנ"ל למען עשה צדקה עם כל בני עמנו אנשי הגולה בערים הרחוקות ממנו מאד אשר לא ידעו שפת אשכנזי, והי' כראותם הבאור הנחמד הזה אשר אין ערוך אליו לפי פשוטו של מקרא תלהב לבבם ויכספו נפשותם, בתשוקה נמרצה יחזרו אחרי אנשים נבונים וידועים בינותם, המכירים בלשון אשכנז ובמליצות האומות ההם אשר הגלו שמה ללשונותם, להעתיק להם להצדיק את הרובים בימי נערותם, ללמדם דברי התורה בפשט נכון וברור שיהיו משונני' על שפתות', ולכל ב"י יהי' אור במושבות', וזכות הרבים תלוי' בו צדקת ה עשה עמהם, בהגלות נגלות חרפת ישראל בין האומות אשר ילעיגו עלינו בראותם מלמדי המקרא לא די שספר תורת אלהים עמוקה ומכוסה מהם, עוד נבלה שפתם בלשון המדינ' והמלות אשר ישרתו לה בהם, לא ידעו מה המה אלה ועל מה הטבעו אדניהם, המה יציעו את המקרא לנערים כפי דעתם המשובשת, ורבי' אשר ילכו אחרי העתקת אחד מחכמי האומות הנשני' לישראל בדפוס בכתב הנשתון הניכר ליהודי' היושבים בערי המדינו' הללו ואם נודע שיש בהעתקה ההיא טעיות רבות ושגיאות גלויות לכל בעלי עינים, ובזה ניתן מקום לרדות אותנו כאלו מפיהם אנו חיים, העבד ישראל אוכל מה שרבו אוכל לא יחוש אם ימלא פיהו חצץ ויגרם שינים, לא כן עתה לא יבוש יעקב מהם יבואו ויעידו כי אין ערוך להעתקה הזאת אם בעצמות מכוון הענין ואם בצחות המליצה הנכונה, למשה היה למנה, תשבע כל לשון לו את יופיין ועדיין לגרגרותיו תעניקנה, לכן עקב יידע עמי מהטוב ההוא אשר היטיב החכם הידוע הנ"ל בספר הזה, ישים אותו ישראל לסגולתו, ואת בניהם ילמדון בו ספר תורת האלהים ודתו, ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה ידעתי נאמנ' כי ימצא כתוב ונלמד מכלל דברי אאמ"ו הגאון נר"ו בהסכמתו, המשובצת עדי מליצתו, המתוקה מדבש ומור נוטף על שפתו, א"כ איפוא מה אוסיף לדבר ואם אעתיר עוד במלים להראות את יקר תפארת הספר הזה, וכנחל שוטף נובע יצא הגיון מפי ויגר מזה, הלא אהי' עצת חכמי' פורע, אשר יגידו כי כל המוסיף גורע, וייתר בשבח גדולי הערך אשר הודם כל גליון לא יכילנה, משל משלו מרגניתא דלית לה טימא כל דאת משבח את מגנה, ומי עור כי לא יראה בעיניו ולבבו יבין בטוב טעם ודעת, כי האמת על אדני ספרו נטבעת, והשכל יצוק בו להעלות חן על לומדיו להיו' ברעיוניו נקבעת, עין רואה ואזן שומעת, הן הן עדיו נאמנו סלה וכבר שולח ביעקב ונתפשט בישראל **עלים לתרופה** מן החבור הזה כל רואיהם יראו אור בהיר

בשחקים

הסכמות

בשחקים, ומן הפרט הזה ילמדו על הכלל כולו כליל הוא בהדרת קדש כולו מחמדים וחכו ממתקים, הן הן הדברי' אשר הציאוני לטמון ידי, כי מה מני יהלוך ומה עמדי, אמנם לעוכם תשוקתי אני לדודי, ואהבתו על לבי כמו תנור בוערה, הי' בכליותי כאש עצורה, ונפשי יש לה נער אם לא אשיחה ואדברה, ואביא לו תשורה, בבוא כל ישראל לראות בעטרה, שעטרה לו אמו היא בינתו בינה יתירה, בפירושו זה על התורה, ואם כבר מלתי אמורה, אחזור ואשנה הדבר ואקבענה כשירה, ואביעה אשר אחזה, והנני נושא את המשל הזה:

הן יַזל איש כַּטל חרמון שיורד על הררי ציון אמרתו צרופה
ישא דברתו הגד לבני אדם מה מתוק האור וטוב לָעינים
אחריו כל אדם יפטיר בַּשפה כַּמטר על גז עליו ערופה
הביטו וראו הביא לנו האיש צפנת פענח בעל הכנפים
דבר עמוק עמיק מני חושך כַּמראה הַחמה מן הצל עטופה
כי כסתה השמש פניה בחצי שמים כקדשה היא בעינים
וַיזרח אך לו יען עינו שוטט על קצוות ארץ תחתים לו תקופה
או אך אם התערה עליו מנשמת שדי, עד לבלי די, רוח אפים
כן הדבר הזה איך אשא בלשוני כנשוא נס אם אניף תנופה
לפעולת אדם נודע בַּחכמה כחו, היא מוצקת על רוחו, פי השנים
לו בכנף הרננים יאבר חכי יעוף השמים בסערה וסופה
וַתקטן עוד זאת אברתי אל הוד ספרו הן ישא איש שחר בכנפים
אמנם כל הוגי בו ימצָאו אל מחלת בינתם בַּתורת אל תרופה
ומה אעיד הן חיך נופת יטעם, ואמרי נועם, יבחנו לאזנים
אך אומר פי יער, רוח זקני שער, שית לב שוב אל תער, חרב שלופה
שפתי קמינו, בוטים על אומני לנערינו, ספקו עלינו, כפים
הוי גוי אובד עצה, עברית מהם חלצה, ושפת לועז בַּביצה, טרופה
על פיו הוחיל נער במקרא מלא ידו אך עמל למלא חפנים
כי מימי המעתיק ארמית לא היתה מני עין חכמי דורות שקופה
העתק התורה ללשונותם, הרגילים מחיק אמותם, שא על השפים
כאשר הם העתיקו ירוץ קורא בו איש נקלה וָעבד שפחה חרופה
עתה אקום יאמר נא ישראל בַּספר הזה מידו לו קרנים
בהם עמים ינגח יען העתקת כל חכם נגדו יצאה חנופה
לו יוודע בַּגוים ספרו, לא יוחשב במחירו, כסף מנים אלפים
מאת השם היתה זאת המלאכה נעצרה עצרו שרים בעלי אסופה
מקום הַניחו לו יתגדר בו וַיקרא שם המקום ההוא מחנים
בָּעומק פירוש הפליא עצה ובחלקת הלשון עליו רוח אל רחופה
על זאת יתפלל כל חכם לחלוק כבוד אל משה מנה אחת אפים
כי זה משה האיש לכבוד ישראל הן, כמצנפת על כהן, צנופה

יאריך

יאריך אל ימיו, יבהיר אורו בשחק יחשוב קמיו, בשחק מאזנים
הוי כל צמא בואו, דרשו ספרו וקראו, טעמו וראו, נופת נטופה
אב לבן הורהו, על לבו כתבהו, חוק לישראל הוא, על כפים

את זה חזיתי ואספר. ואשא משלי משל אפר. נגד הדרת החבור הזה ורוב הספר. לפרט לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו על בניכם, ללמדם במסלה ישרה הכבושה לפניכם, לא ימוש ספר התורה הזה מפיכם ומפי זרעכם, ולא יופר. עד נזכה לראות כנשוא נס ובשמוע שופר. לכנס נדחי ישראל להשכיח ליעקב בשת עלומיו לעולם לא יבוש עוד ולא יחפר. ולתתם עליון לכהנם פאר תחת אפר. ולהביא עליהם כל המיועד מפי הנביאי' הטוב הגדול אשר לא ימד ולא יספר. אז יהפך אל עמים שפה ברורה ודברים אחדים, ונספחו על היהודים ולא יחלו עוד בני שת והיו לאחדים, כתאמי לבי' בני עופר. הכ"ד היום מעלי יומא דריש שתא אני עבד לעבדי ה' ומשועבד בשעבודא דאורייתא.

הק' שאול.

הסכמת

הרבנים יושבי על מדין פה ק"ק ברלין יע"א

עתים לטובה הי' לנו, בהיותנו שרוים על אדמתנו וכל היום באלהים הללנו, והי' קרוב ליריאיו לשכון כבוד בארצנו, וכסו הרים צלנו, ועמים רבים למדו לשוננו, למען יכונו יחדיו על שפתינו, ומעת זנח ישראל טוב ואף הוא ית' זנח ויכלימנו, ויטלטלנו טלטלה גבר והטענו כעוטיה על עדרי חברנו, לשאת עמים רבים בחיקנו, ונבלה שפתנו, ובנים יולדו יקומו ויספרו בלשון אשכנז בארצנו, והאזניחו נהרות נחלי חכמת קדושת לשוננו, ולא רבים מבני עמנו יחכמו בשרשי לשון הקדש והמונו צחה צמא בתורת ה' חפצם להבין פשטות המקרא והבנת הענין כראוי, ודברי התרגום אנקלוס יותר סתומים מן העברי בארצות הללו, והאנשים שהעתיקו התורה ללשון אשכנז לפנים הם לא ידעו בעצמם טיב הלשון על בוריו, ומלבם הוציאו מלים ובלעגי שפה אשר ידבר איש את רעהו במדינתם, אשר חשך וערפל חתולתם, כתבו בו פי' התורה ולא באו לחקור ממסך וערבוב הלשון ודבר דבר על אפניו, ועל כן דבריהם לעו בפני ההמון שבמדינה זו המדברים בצחות ל' אשכנזי. והנה בשנת תל"ט קם איש אחד והדפים הביבליאה בלשון אשכנז באמשטרדם ברשיון גאוני ד' ארצות אשר רום ידיהו נשאו ונתנו עדיהם והצדיקו והחזיקו לו טובה וחנות על הדבר, וגם הוא מבלי דעת מלין יחביר אכול ואין לשבעה בהעתקתו ולא יפיק רצון ההמוניים אשר לאכול בכורה אותה נפשם לדעת קשור הפסוקים וכוונת הענין בכללו יקבים דרכו ויצמאו, והיא שעמדה למכשול ולפוקה ביניכו ובחורי ישראל הכריע פרחת יקומו ונתסו נתיבת לשוננו הקדושה ויעזבו מקור מים חיים וסר סבאם ממשקה ישראל וזמורת זר יזרעו סורי הגפן נכרי' כי כוס התרעלה בידם ביבליאה שהדפיסו קצת האומות בלשונם אשר ילפתו ארחות דרכם ויחזו מתעו"ת שוא ומדוחים ויגר מזה אל העוסקים בה אך שמריה ימצו ישתו דעות

נכריות

הסכמות

כבריות ואלה מתע"י בני ישראל בתוהו לא דרך ובחורים כשול יכשלו וירא׳ שדי יעזובו, והי׳ אם כה יאמר איש אליהם דרשו מעל ספר ה׳ שתו איש מי בורו, לא אבו שמוע כי תנואות ימצאו לאמר קצור קצרה ידי ספרי לשוננו להשביענו ממגד התכת הכתובים לפי הבנתנו, והן נבלע ישראל עתה היו בגוים אשר יבינו במקרא עם ועם כלשונו ואנחנו לא נדע ולא נבין ענין תורתנו נשתה לעג כמים נחשבנו כבהמה נטמינו בעיניהם, ועתה העיר ה׳ את רוח גבר חכם בעוז ה"ה הרבני המופלא החכם השלם בתורניות ותלמודיו׳ וטבעיות גברא תליתאי לו שם בשלשה שיש להמעתיק צורך בהם, הא׳ לדעת הלשון שמעתיק ממנו עד תכליתו, והב׳ לדעת הלשון שמעתיק אליו עד תכליתו, והג׳ להיות שאין ההעתקה נשלמת בהעתק התיבות בפרטן מלשון אל לשון כי ישתנה סדורן של דברים רבים בין הלשונות באיחור וקדימה וכדומה, וצריך המעתיק שיהי׳ חכם גדול ומבין מדעתו כוונת הענינים בכללם לתת טוב טעם אל הקורא באופן היותר שלם בל׳ שהוא מעתיק אליו. והנה כבר נודע ביהודה ובישראל כי מוהר"מ הנ"ל לכח אמיץ הנה בדקדוק לשון הקודש וטוב טעם ודעת שפתיו ברור מללו, ובפקודתו על ידו החזיק התורני המופלא המדקדק מוה׳ **שלמה** מדובנא וטובי׳ השני׳ אשר גם שלמה בקש להיות כמשה למצא דברי חפץ להצהיל פני׳ בתורה פי׳ ישר ומספיק מבורר מתוך הארבעה מטיבי לכת המפרשים הגדולים רש"י וראב"ע ורמב"ן ורשב"ם, וטע"ם זקנים יקח ליתד ברזל להגי׳ על פי הנחת הטעם כל התורה בהגה׳ מדויקת אשר כמעט כמוהו לא נהייתה, וכל אשר תמצא ידו להכריע בין המפרשים יודיע דרכיו למשה ויחדיו ימתיקו סוד ושם ישר נוכח עמו וישלח קצירו עד יס התלמוד והפוסקים ראשונים ואל נהרי נחלי חכמה יונקותיו ואף חצציו יתהלכו אל מטרת הפשט היותר קרוב לאמת, והוא ג"כ בקי בלשון אשכנז עד שכמעט באומות לא קם כמשה ושרים יעצרו במלים ובשוט לשו"ן יחבאו מפניו, ובקי ג"כ מאוד בלשון לע"ז אשר הובא ברש"י אשר הוא כמו זר נחשב אצלנו ובאורו נראה אור וביאור בהיר. וכל מן דין סמוכו לנא בסמיכות חכמים ואפריין נמטי לי׳ אנחנו הב"ד ח"מ, ומוהר"מ הנ"ל אשר קם ונתעורר לשום אנ"ך בקרב עמו ישראל פי׳ פשוט ומספיק שפתים ישק ולארצו לחסד ימציאהו להציל את נערי בני ישראל מפח יקוש כי כנוח להם ישובו ללמוד מתורת ה׳ שום שכל והבן בספרינו הקדושים ולא ישבקו היתירא המותר לישראל והי׳ שם מסלול ואוילי׳ לא יתעו אחרי העתקות האומו׳ ללשוניהם בארצותם לגוייהם ונוזליהם בל ישתיון, וכבר עשה חיל בקרב ישראל ויראם בתום לבבו את פרי החבור **בעלים לתרופה** אשר הדפים למראה והית׳ ציצית נובל צבי תפארתו כבכורה בטרם קיץ [כי כל חיך הטועם יאמר לי] לפ"ק:

בכן הסמכנו אנחנו ב"ד ח"מ להעלות חבורו
הטהור לאות ולמשמרת, בעט ברזל ועופרת, כנ"ל,

היום יום ה׳ חי"ת מרחשון תקל"ט לפ"ק:

נאום הק׳ **שמואל זנוויל** מבראַנדיבורג
אב"ד דק"ק שטרעליץ.

הק׳ והצעיר באלפי **יהודה ליב** פארנבאַך.

הק׳ **שמעי׳ לאנצבורג** מיושבי ב"המד פה ברלין יע"א:

אחרי שנתבונן מפי לנגי לימה שגם הרב המח"ג המפורסם מוהר"ר אהרן הלוי הורוויץ זצ"ל שהי' ראב"ד דק"ק שקוד התזיפוט ומדינת קורלאנד ודיין דקהלתנו תצקה נפשו מאוד לחתום תחימת ידו על הסכמה הנ"ל ונפירוש לזה להסופר לבתוב את הדברים החלה בהוייתן ועד שלא נגמר מתחת ידי הסופר מחמת התרגלות קלת נטרפה עליו הדעה ותזיל לעלמא דקשוט ומיי' שניק לב"י, מחשבה טובה מלטרפת למעש' והרי הוא בחלו בק הרב הגדול הנ"ל בעלמו ובבניהו ע"ה, לאות אמת מחימתי יום הנ"ל פה ק"ק ברלין: נאום הק' יצחק בן המנוח מו"ה אליעזר יפה זצ"ל סופר ונתבן פה ק"ק ברלין:

ויהי כאשר ראה החכם המפורסם לשבח ולתהלה הרבני המופלג מוהר"ר **נפתלי הירץ** וויזל נר"ו בעל המחבר ספרי נן נעול ויין לבנון והמעתיק ללש"הק ס' חכמת שלמה ומבארו בפירושו הנקרא רוח חן, את תפארת הספר הזה, התרגום האשבנזי עם הבאור והת"ס, והצלח עליו רוח השיר בנועם מליצותיו, וטרם פתח את פיהו בשירו, הקרים לו המאמר הזה, לבאר תועליותיו הרבות, והצורך אליו בדור הזה, וקראו

מהללריע.

מעת ערי קדם היו מדבר, ובית תפארתנו לשרפת אש, ונעלה רוח אלהים מעל כניהו, ורוח דעת מלת יודעיו, כעדרה גם לשון קדם מפי מליליו, כי הורדנו בגלה, והבנים אשר נולדו שמה היו מדברים לשדודית ובלשון עם ועם, בללו זרות בשפת קדם, ומאז והלאה נטלה קדושת הלשון ולא שבה עוד לאיתנה, כאשר נטלו יתר הקדושות ועדן לא שבו, עד יעקיף ה' ממרום ויחדש ימינו כקדם, ואל יקטן בעיניך לשדן כלי חפץ כזה, כי כל הלשונות חול, ולשון עברי שנכתבו בה התורה והנביאים והכתובים קדש היא לנו, שכל ענין קדושה הוא הגדל דבר מדבר במעלה ובשגלה, וקדושת הלשון היא בהיותה ברה וזכה מטעו' ומשבוש הדעת, כמו שהתערבו בלשונו' חול שהשכימו עליהן בני האדם בתלותם לגוייהם, לא כן לשון עברי, כי אל ה' דבר בה, על כן היא ערוכה בכל ושמורה מכל שגיאה, כי מי מבלעדי ה' יודע סוד כל הדברים מראשית ועד אחרית, ומי כמוהו מורה להניח כל שרש ושרש וכל שם ושם בלשונו ובמשקל נדק על כל דבר ודבר, הן אותן המוכחים על העניגים האלהיים הנשגבים, כמו שמותיו ית', שם העצם, אל, אלהים שדי וכיוצא, הן המוכחים על כוויין כמו רחום חנון גדול גבור נורא ודומיהן, שכל אחד מהלו כולל בהוראותיו עמוקות בספרי החכמה, וכן השרשים המוכחים על המציאות בכללו, והמוכחי' על הכחות הנפשיות, כמו חכמה, בינה, שכל, דעת, ערמה, פקחות, תחבולה, עלה, מחשבה, מזמה, גבורה, חומן, עלמה, כח, אהבה, חשק, חפץ, שנאה ותיבה וחביריהן, והמוכחים על דברים פרטיים מלאכותיים, וכלל השמות המוכחים על חלקי המציאות, יען כלם מפי עליון יצאו, לין בהם נפתל ועקש, כי ממנו ית' לא נעלם דבר, ובעוד שהיו מדברים בה ערי אלהים ושרי קדם היתה רחבה ורבת העם פעלים שמות ומלות, ועתה לא נשאר ממנה רק מעט, אלה אשר נקבצו אתו בספר התורה ובספרי הנביאים והכתובים, וגם הנשארים לנו התגללו עדיים בתון מדין גם, וכן המלילות המשלים והזירים המחודרים מן הדברים והשמות האלו, כלם מעשה ידי יוצר הכל, כלם מפיקים תבונות, לדקו יחדו ושכלה תין בהם, והנה נביאינו וחכמינו קבלו סוד

מחלל דיע

הדברים ופירושם לים מפי לים, הם ידעו עומק הורחת הטרחים והשמות והתלויות והשלים, הם הין מכחי הרוח למקור חל כל תכלית כפי כחם, לכן הין מביהם בתקרת מפורש ושום שכל, הולידו דבר מדבר, ודמו דבר לדבר, עד שעמדו על תמתת דברי התורה, הן הנוגע לחכמת התלהות, הן הנוגע לחכמת הנפש, והן הספורים הנפלחים המלמדים דרכי ה' ויושר מנהגיו, וכן דברי התוכחו' והמוסרים ורומז ההלכות ועומק הדיניס, שעל פי הדברים החלה נוסדו דברי תורה שבע"פ, שהם דברי קבלה שקבלו מחבותיהם ורבותיהם דור לחר דור:

וכאשר חרכו הימי' ומחד כל חזון, ורחקנו יותר מן המקור הרחשון מקור חיים, כשחתמו מציות החכמה, יבשו כאלי ביהה, ועל כן זרועות השכל לח יעמודו, חין עוד בנו יודע לשחוב המים ממקורם, לבקע בנורות יחורים, ולהוליך מחצלומה חור, גם חין דורש וחין מבקש בכל חלה, חכחי לבב יחמרו חי ירד חל המים החדירי' החלה, חי ידלה פניניס בלב ים, ובהמון עדחנו רבתה הטבלות, ולח השיגו בדעתם החסרה גודל החסרון חשר השגנו, לח ידעו מה הוח, ולח יבינו מה בין תורתן של לשונים לתורתן של חחרונים, ונדמה להם כי נקל מחוד ללמוד מקרח, ולדעתם כל כער וכל חסר לב יוכל הבין בה, ולח יחמינו שהריך רוחב לב ודעת קדושים בינה לעמוד על דבריה, ותקטן עוד בעיניהם שלח יחוסו חפילו לדקדוק הלשון, ויחליפו בין עבר להוה ועתיד, בין יחיד לרבים ובין זכר לנקבה, וכשיחתר להם כי הדקדוק שער החינון לבח חל הקדש פנימה, וחשר יבוז מחשריו לח יבח חל הקדש, יהי' כמחחק בעיניהם - והם שולחים ידיהם חל בית הספר כבני ד' וכבני ה', תחת יד מורים ללמוד המקרח מבלי שים על לבחם הם דוברי נחות חו עלגי לשון וכבדי שפה, ולפעמים חינם יודעים חפילו בשיב הקריחה, וכ"ש שלח יבינו בשיב הלשון ובנחות המלילה, והם ילמדו עם הילדים הרכי' הלה כפי דרכם חת דבר ה' כמו שנה חו ימים בספר, וכללות התיעד, יבשרו חת מבותיהם לחמר כבר הגליתו בניכם ללמוד משנה ותלמוד, ואין עוד לבי כבודם ללמוד עתם המקרח, חז יתחילו ללמדם בחחת המקנועות שבחורה, דיבי קדושין כתובות חו גיטין, טרם ידע הטער מה בין זכר לנקבה, וטרם יבין מנהגי בני החדם ועסקיהם, על כן היו דבריהם על הנערים לטרח, וכחשת כבד יכבד עליהם, ועל הרוב כשיגדלו מהר יפרקו עול התלמוד מעליהם, ובחורם מחנו לח תשחר בידם תחומה לח תורה ולח יסודות חמונת ישרחל, לח דעת ולח מוסר השכל ולח דרך חרן חפילו לקרות עברי חינו יודע, ולח יבין דברי הספלות שמתפלל יום יום, כי מעולם לח הגיד לו רבו דבר מכל זה, והמעט שקרח לפני רבו בילדותו לח היה בידו הרב לפרש לו פשטי הדברים בשפה ברורה, ובדרך המקבל על דעתו עד שיכנסו הדברים בלבו, כי הרב היה רגיל בדרשות, ודרך הפשט כעלם ממנו, ובלה הדרשות לח שמעו חזניו מה שפיו מדבר, כי עיקר הכל הוח הפשט הברור, וכחמרם ז"ל בכל התורה כלה חין מקרח יולח מידי פשוטו, ולח ידע הרב שכל דרשות חבותינו ז"ל יסודתם בהררי קדשת הפשט, ומי שמסכל פשט הכתוב מי חפשר לו שיבין עומק הדרשה הנדרשת עליו, והנה הוח ממלח מוח החיבוק הרפה בדברים נפלחים ובדרשות סתומות שכעלם עיניהם גם משניהם, וכל זה לח לעזר ולח להועיל, ולח ישים על לבו שחובת כל רב הוח לשרד ולפתח לב תלמידיו, לזרוע בהם זרע קדש, ירחת השם, וטוהר החמונה, וכבוד התורה, ולגיירם במדות טובות ומעשים טובים, ובנימוסי דרך חרץ,

ולחנך

ולחנך באלה כל נער ונער לפי דרכו ולפי שכלו, ואילו ראה זאת יבין שמוטל עליו להכניס דברי התורה אל לבו, והיה מלמדו טיב הלשון ולחות המליצה ונועם השיר, והיה הנער שמח בתלמודו, הלוך ונגן לרגל המלאכה אשר לפניו, והיה לומד עמו מדי שבת בשבתו מעט מעט מן המשנה והתלמוד לא להתפאר ולהראות חריפותו, אלא מעט מעט בדרך נאה ומתקבל על דעתו, כדי להרגילו בלשון חכמים ובמשנתם, עד יגדלון הנערים ויהיו כבן עשר ויותר, אז ישמחו לצאת לקראת נשק ללחום במלחמתה של תורה, לפי שכבר נוסד יסוד האמונה וכבוד התורה בלבם, ויודעים שעל פי הדברים האלה כרת ה' ברית עם ישראל, וילכו הלוך וגדל, במקרא במשנה ובתלמוד, ובאחריתם יחכמו:

ועוד צרה אחרת בגלילות הללו, שגם אם הרב עומד על פשט הכתוב, אין בידו לפרשו לתלמידו, כי אין מלה בלשונו להנעים מחשבות לבו על אזן התלמיד, ואם טובים הדברים בלב הרב, לא יכונו על שפתיו, כי כל מפרש לזולתו, צריך שיבינו גם שניהם שפה אחת על בוריה, וידברו בה דברים אחדים, ובגלילות הללו שפתנו בלולה מכל לשונות העמים, ונוסף עליהם מלין ומליצות שחדשו ההמון מדעתם תבל המה מלין אין דעת בם, כי אנחנו בני אשכנז ופולין אין אנו מדברים שפת אשכנזי על מכונתה, אבל כמעט לכל אחד ממנו שפה אחרת ודברים אחרים, ותקצר יד לשון כל רב לפרש הענין לתלמידיו, וכמעט שאין תרופה למחלה הזאת, מי יגיד לנערי בני ישראל את דבר ה' המזוקק שבעתים, ובמה יודע להם שמליצות התורה טהורים כעצם השמים, אם יתרון להם במחשבת לב אך למחסור יהיו בדבר שפתים, על כן בחשכה יתהלכו יגששו כאין עינים:

עודני משתאה על מחלת בני עמי, האם אין דן דינם למזור, אם רופא אין בם, וכמעט אמרתי נואש, והנה לנגד עיני **עלים לתרופה**, הן המה הקונטרסים שיצאו בדפוס לדוגמא ולמראה ממלאכת העתקת התורה שהעתיק האיש המעולה כריע כאח לי החוקר הגדול זך הרעיון ונקי השכל החכם והרבני המופלא כמוהר"ר **משה** מדעסויא נר"ו וקרא שם העתקתו תרגום **אשכנזי**, כי בחר להעתיקה אל לשון אשכנזי המורגלת בפי יושבי הארצות האלה, ראיתי ואשמח, ואומר לנפשי שובי למנוחיכי, לשון חכם כי"ב מרפא, יודע כל שער בת עמי כי זה האיש אוצר בלום, גם בגוים יצא שמו בין חקרי לב, בין משוררים ודוברי צחות, כלם יעידו כי עטו עט סופר מהיר בלשון זאת, ומליצותיו האשכנזיות מעשה ידי אמן, יפלאו בעיני כל רואיהם, גם בלשון עברי שכל את ידיו, כי מלבד בקיאותו וידיעותיו בדקדוק הלשון, עוד ידיו רב לו בחכמת הלשון, להבין משל ומליצה, מבין בשיר, ובהיותו אמן מופלא בשתי הלשונות, נאוה לנדיב בחכמה כמוהו שפת יתר, יתר שאת ויתר עז, כי תנשא העתקתו על כל ההעתקות האשכנזיות שראינו וששמענו עד כה, הן מבני ישראל, והן מחכמי העמים, ותעוז על לב כל קורא בה, ותהיה דרך ומסלול למלמדי התינוקות, יוליכו בה את ילדי ישראל ויבינו במקרא, כי צדק לפניו יהלך, ויש לדרך הקדש פעמיו, כי הוא רועה את אחיו על משכנות אבירי הרועים, כי מפתח דבריו יאיר, שהקים עמודי העתקתו על יסודות יקרות שיסדו ארבעה מטיבי לכת זכרונם לברכ', שבארו דברי תורתנו על דרך הפשט הברור, וברעותו בגניהם ללקוט פרי מגדיה', לקח וברר את היותר קרוב לפשוטו של מקרא, כי אזנו אזן שומעת מלין תבחן, ולבו לב מבין לברר ללבן ולשפוט בין דבר לדבר, ועליהם הוסיף משה מדעתו

דברים

מהלל ריע

דברים יקרים בפטון של מקרות, כל רחה לותותין יאמר נפת תטפנה שפתותין, עתה זוהו לבנרון מסירי התקוה, היום מגיד משכה יהי' לכם, כי הוחיל משה באר את התורה באר היטב בלשון המורגלת בפי כעריכו בגלילות הללו, והיה מורה דרך לתוריהם, שימה בפיהם ללמוד לתלמידיהם דברי התורה על דרך התרגום הזה, למען יבינו מנעוריהם לחות הלשון וקשור המליות, וכאשר ישמע הנער יופי המליה ונועם השיר בלשון שהוא מבין בו, יגל לבו וישמח, ותכסוף והכלה נפשו ללמוד לשון קדש בדקדוק כמרן, ויתן כבוד להדר תורת מלהינו, כי יבין מדעתו אם בלשון העתקה הדברים כעימי' מחד על אחת כמה וכמה הם משמחי לב בלשון שכתבו זה על פי ה' ביד משה ע"ה:

גם פקחתי עיני על חודות הבאר אשר כרה החים היק' הרבני המופלא המדקדק הגדול כמוהר"ר שלמה מדובנא נר"ו שביב סביב להעתקת החכם הרבני מוהר"ר משה נר"ו, שתים טובות עשה, אחת שפירש התורה בלשון קלרה וברורה, את הכל לקח מחוקרות מאירי הרועים הנ"ל, להודיע לבני אדם על מי כשען החכם המעתיק בהעתקתו בדבר דבר, גם הוסיף דברים טובים מדעתו בפירושי המקרות ובדרכי דקדוק הלשון, ואחת שבים כי אבר אל ההעתקה הזאת ספר תקון סופרים, ישלם ה' פעלו, כי טרח ויגע מאד ע"פ ספרים רבים אדשים גם יבשים לטהר ולתקן תורת ה' מלאי' ומסרים נקודות וטעמי' פתוחות וסתומות לא אסר דבר:

סוף דבר רציתי את העליס הנ"ל והנה כזית הודס, אשר עליהו לא יציל, ואם מלה אם עליו, מה נאמד יהיה העץ כלו למרחה, ומה טוב יהיה להסכיל, ופרו ירמק לחיך טועמו, על כן תעלוזנה כליותי בדברי מסרים, ולבי רחש דבר טוב, ואמר מעירי אהודנו:

שיר

יִפְעַת עוֹלָם אֵשׁ דָּת! אֵלֶיךָ תַּגִּיהִי
מֵעַל לְמָרוֹמֵי אֵל שֶׁבֶת תַּגְבִּירִי
וּמֵאוֹר שַׁלְמָתֵךְ שֶׁפֶל זָרוּחַ

מְבָאֵר חָכְמָתֵךְ בְּרִי־לֵב שָׁאָבוּ
מְטַהֵר צְדָקָתֵךְ מִכָּל הוֹן אָהֲבוּ
אַתְּ תּוֹרַת אֵל חַי! אַתְּ חַיֵּי כָּל רוּחַ!

לֵב בּוֹזֵךְ כַּיָּם נִגְרָשׁ גּוֹרֵשׁ רֶפֶשׁ
אַתְּ שִׁקּוּי לָעֲצֵם מַרְפֵּא לַנֶּפֶשׁ
שָׁרְשֵׁךְ פּוֹרֶה גִּיל עֵץ חַיִּים יַצְמִיחַ

מוֹרֵי מֵאָז לִמְּדוּ דַרְכֵּךְ בְּשַׁעַר
זָרְעוּ זַרְעֵךְ עַל חַלְמֵי לֵב נַעַר
פֶּרֶם יֵצֵר עַז לַעֲנָה בּוֹ יַפְרִיחַ:

כַּמָּטָר יַעֲרוֹף לֶקַח טוֹב הַרְעִיפוּ
כִּנְטֹף חָלָב וּדְבַשׁ מִלִּין הִטִּיפוּ
שָׁתְלוּ מַטָּעֵךְ בַּבָּנִים גִּדְּלוּ
אִמְרוֹתַיִךְ מִלֵּב אֶל לֵב הֶעְתִּיקוּ
בַּמָּשָׁל וּמְלִיצָה אֹמֶר הִמְתִּיקוּ
אֹזֶן פִּתְּחוּ כִּי בָרוּר מִלֵּלוּ:

עַתָּה שׁוֹבֵב כָּל לֵב מוּסָר פּוֹרֵעַ
מִי יוֹרֶנּוּ מִי זַרְעֵךְ בּוֹ זוֹרֵעַ
עַד לֹא יֵחָרֵשׁ בּוֹ נִשְׁחַת תַּלְמֵהוּ
פִּי דוֹבְרֵי צַחוֹת יֵחָדוּ נִלְעָגוּ
בֵּמֵבִין בַּתַּלְמִיד בַּדֶּרֶךְ שָׁגוּ
מִי יַעֲלֶה בֵּית אֵל לִרְאוֹת אֶת נָוֵהוּ:

אִם סֻלָּם חָכְמָה עַד מָרוֹם יַגִּיעַ
רַחְתִּית מַעֲלוֹתָיו בֵּין מִלִּין תּוֹדִיעַ
וּלְאַמּ מִמַּעֲלָה אֶל מַעֲלָה יְצַעֲדוּ
לָמָּה זֶּה לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁוֹ תַּעְפִּילוּ
פֶּרֶם שִׂים לֵב מֵרֵם מִלִּין תַּשְׂכִּילוּ
הַחְתִּיכֶם מַעֲלוֹתָיו נָעוּ גַם נָדוּ:

יוֹם מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ יָצָא יָצָאנוּ
נִסְתַּם חָזוֹן גַּם חָכְמָה לֹא מָצָאנוּ
וּמְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן קֹדֶשׁ חָדַלְנוּ
כִּשְׂפַת גּוֹיֵי אֶרֶץ מַלֵּל לָמַדְנוּ
אַךְ לֹא כָהֵם דַּבֵּר צַחוֹת חָמַדְנוּ
נַחְנוּ עִלְּגִים שִׂפְתֵי עַמִּים בָּלָלְנוּ:

שיר

עַל כֵּן יַלְדֵי צִיּוֹן תּוֹם דַּת עִקֵּשׁוּ
בֵּית הַסֵּפֶר הָבֵן מִלִּין בֵּקֵשׁוּ
וּבְפִי מוֹרֵיהֶם אֵין דֵּי בָּאֵר לָמוֹ

תִּפְאֶרֶת שִׁירֵי קֹדֶשׁ בַּל יָדָעוּ
וּמַה מִּשְׁפָּט הַמְלִיצָה בַּל שָׁמָעוּ
לֹא הוֹדִיעוּם כִּי חָכְמָה תַּעְדָּה בָמוֹ:

עַל זֹאת יִדְוֶה לֵב עַל זֹאת תִּדְמַע עָיִן
כִּי חָדַל עוֹזֵר גּוֹדֵר גֶּדֶר אָיִן
אָפֵס תִּקְוַת הוֹלְכִים אֶל בֵּית הַסֵּפֶר

עַד כִּי קָם אִישׁ עַד הִתְעוֹדֵד גֶּבֶר
הוֹאִיל בֵּאֵר וַיְהִי אַב לִבְנֵי עֵבֶר
תִּרְגֵּם הַתּוֹרָה נָתַן אִמְרֵי שָׁפֶר:

מֹשֶׁה! דָּרַכְתָּ קַסְתֶּךָ עָלִיתָ
בֵּין שָׁרִים בֵּין חִקְרֵי לֵב שֵׁם עָשִׂיתָ
כָּל תּוֹפֵשׂ עֵט יִטְעַם טוּב טַעְמֶךָ

שֵׁבֶט סוֹפֵר מֶחֱקָרְךָ בּוֹ מָסַכְתָּ
אֶל נָהָר יוֹצֵא מֵעֵדֶן מָשַׁכְתָּ
שָׁם תִּרְעֶה עִם שִׁבְטֶךָ צֹאן עַמֶּךָ:

כִּי רוֹעֵיהֶם עָלֶיךָ יִסָּמֵכוּ
אֶל רֶגֶל הַמְּלָאכָה הַצֹּאן יֵלֵכוּ
וּמִן הַבְּאֵר חָפַרְתָּ יִשְׁתּוּ מָיִם

חֵן מִלֶּיךָ יִהְיֶה לָהֶם כַּצֹּהַר
הַמְלִיצָה תִּטְהָר כַּשַּׁחַק לָטֹהַר
עַתָּה לִלְמוֹד עִבְרִי יִתְּנוּ יָדָיִם:

כִּי רוֹאֵי אוֹתוֹתֶיךָ יִכְּלֵאוּ
יֹאמְרוּ אִם בִּשְׂפַת חוֹל נֹעַם מָלֵאוּ
בִּשְׂפַת קֹדֶשׁ מָה רָמוּ מַה נֶּהְדָּרוּ

שיר

אִם תַּרְגּוּם אַשְׁכְּנַזִי אֶרֶץ יַגִּיהַּ
מִכְתַּב קֹדֶשׁ מֵעַל לוֹ עוּף יַגְבִּיהַּ
נֶגְדּוֹ שֶׁמֶשׁ גַּם יָרֵחַ יִקְדָּרוּ:

פֹּה פִּרְחֵי גַנֶּךָ הַנּוֹתְנִים רֵיחַ
עִם לֶקֶט שׁוֹשַׁנִּים מֵעֵץ צוֹמֵחַ
עַל יִבְלֵי מַיִם בַּגַּנֵּי מוֹרֶיךָ
כִּשְׁתִילֵי זֵתִים לִרְאֹתָם שִׂבַּרְתָּ
אִישׁ עוֹבֵד בַּגַּנִּים לִמְצוֹא מִהַרְתָּ
וַיִּטָּעֵם מִסָּבִיב לִבְאֵרֶךָ:

קָרָאתָ לִשְׁלֹמֹה כִּי בּוֹ אִוִּיתָ
קוּם בֶּן יוֹאֵל וּכְתֹב — אוֹתוֹ צִוִּיתָ
וַיִּכְתּוֹב — אָז עִקְבוֹתֶיךָ נוֹדָעוּ
הוּא חִבֵּר תִּקּוּן סוֹפְרִים רַב הָעֶרֶךְ
לוֹ יַלְקוּט הָרוֹעִים הוּא יוֹרֶה דֶּרֶךְ
עַל מָה אַדְנֵי תַרְגּוּמֶךָ הָטְבָּעוּ:

מֹשֶׁה! מַתַּת טוּבָתֶךָ עִטַּרְתָּ
יֹשֶׁר בַּעֲבוֹתוֹת הַמְלִיצָה חִבַּרְתָּ
לֹא בָא כַּבֹּשֶׂם הַזֶּה רַק הַכַּעַם
לָךְ לֵב מֵבִין גַּם לָךְ אֹזֶן שׁוֹמַעַת
לָךְ כּוּר הַשֵּׂכֶל לָךְ מַצְרֵף הַדַּעַת
בָּז לָךְ — אוֹמֵר לַכֹּל חָסַרְתִּי טַעַם:

מטעם אוהב דבק מאח

נפתלי הירץ וויזל.

אלה הטורים כתבתי מאז, בצאת לאור הקונטרסים עלים לתרופ', אחרי כן נדרשתי מאת רעים אהובים הנ"ל העושים במלאכה המפוארה הזאת להיות להם לעזר מעט, להקל מעליהם ולשאת אתם במשא עבודת הקדש בענין הבאור, כי באמת מלאכה גדולה היא לפרש מקראי קדש ע"פ הפשט הברור כפי דקדוק הלשון ומשפט המליצה, והחכם המפורסם ידידי הרבני המופלא מוהר"ר משה מדעסויא נר"ו כל חפצו להשלים מעשהו, ובכלות הספר האחד בדפוס להתחיל בספר הבא אחריו, והיום קצר והמלאכה מרובה, ויען כי יקרו מעשיהם בעיני מאד, אמרתי חבר אהיה ליראי ה' ולאוהבי תורתו' ואור ר הנני, אז העלו על גורלי לבאר ספר ויקרא, ואט לבי לפרש הספר העמוק הזה, יהי' ה' עמדי, ואיר כבודי, ויתמוך ידי, להשלים חפצי הטוב הזה, ישמח לבי אם על המחברת הטובה הזאת יקרא עליו גם שמי הקטן בישראל נפתלי הירץ וויזל.

הקדמה

אמר שלמה במוהר"ר יואל ז"ל מדובנא רבתי

יתברך האל וישתבח הבורא הטוב ומטיב לנבראיו, לכל אחד כשעור הראיי לו לקבלו, והבוחר באדם מכל החי אשר על פני האדמה ויחננו בהשפיעו לו השכל ממרומים, והמציא לו חכמת הדבור, להוציא מחשבתו והשכלתו אל פועל הבטוי וההברה.

והדבור הזה חנן אותו לאדם הראשון כמבואר בכתוב, ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעיף השמים ולכל חית הארץ וגו' (בראשית ב' י"ט וב'), והיא הכמה נפלאה לו לדעת תולדות כל החיות והבהמות והעופות, ומזגם וטבעם, והבדליהם זה מזה, לגדרם בשמות, כי השם הוא גדר הדבר באמת, ומורה על הבדלו משאר הדברים אם באיש או במין או בסוג:

והנה חז"ל בב"ר (פ' י"ח סי' ז' ופ' ל"א סי' ח') אמרו לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (בראשית ב' כ"ג), מכאן שניתנה תורה בלשון הקדש, ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אמר כשם שניתנה תורה בלשון הקדש כך נברא העולם בלשון הקדש שמעת מימיך אומר גיני גינייא (איתא איתתא, כ"ה גרסת הערוך בערך אנתרופי). אנתרופי אנתרופיאה גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה עכ"ל, ועם כי החכם מוהר"י עראמה לא קבל ראייתם זאת בספרו עקידת יצחק שער ח' סמוך לפרק החבור, באמרו דמאן אמר לן שלא הועתקו מל' אחרת מאחר שמקבלים ההעתקה ואינם כמו אדם ופלג וקין וכדימה, ע"ש שמשך דבריהם אל כוונה אחרת נאותה, עכ"ז הוא מודה שהראיה מן אדם וקין ופלג הוא חזקה, וההבדל בזה הוא לפי שאיש ואשה שניהם שמות כוללים כל המין, ונעתקים לכל לשון ולשון בענין אחר, כמו שהובא בב"ר הנ"ל העתקתם לב' לשונות, ארמי ויוני שבארמי מתורגם איש גברא, ואשה איתתא, וביוני איש אנתרופוס, ואשה גיני, ועם שבלשונות ההם לא נגזרו זה מזה, עכ"ז יוכל להיות שיזדמן איזה לשון שיוגזרו זה מזה, כמו שהוא בל"א, איש (מאַן), אשה (מאֶנגין), ולכן אין ראיה מן איש ואשה שראשית הנחתם היתה בלשון הקודש, אבל אדם חוה קין שת נח פלג ודומיהם, שהם שמות עצם פרטי שלא יסבלו ההעתקה מלשון ללשון, וראינו שהתורה נתנה סבה אל ראשית הנחתם, אדם מן האדמה, חוה מאם כל חי, קין מקניתי, שת משת לי, נח מן זה ינחמנו, פלג מן כי בימיו נפלגה, ועם שנעתקו הספורים ההם לכל לשונות הגוים, עינינו רואות כי השמות הנזכרים עצמם לא נשתנו, אבל הובאו אצל העמים כולם בלשון הקדש ממש אדם קין נח ודומיהם,

ובל שונותיהם

ובלשונותיהם לא יפלו עוד על השרשים שבספורים ההב, כי רחוקים המה מהם וזאת היא הוראה עצומה ועדות נאמנה מכל הגוים על היות ראשית הנחתם בל"הק:

והנה לפי דעת רוב חכמינו לא נתחדש לשון אחר בעולם עד ימי פלג שאז נפלגה הארץ, ונתרחקו המשפחות זה מזה מקצה העולם ועד קצהו בחטא דור הפלגה, ונתבלבלה לשונם, כמאמר הכתוב כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (בראשית י"א ט'), ובחר לו כל עם ועם לשון לעצמו, וחז"ל חלקום לע' לשונות, כפי מה שמצאו מספר בני שם וחם ויפת בעת ההיא, וכן נמנו בפסיקתא דרב כהנא אחד לאחד י"ד ליפת, ל' לחם, כ"ו לשם, ובבני חת דלג אשור ופלשתים, כי שני אלה יצאו מזולתם אשר כבר נתישבו, אך ביד עבר אבי פלג וזרעו נשאר הלשון הקדש, וממנו נשתלשל לבניו, עד שהגיע לאברהם אבינו ע"ה וביתו וליצחק וביתו וליעקב וזרעו, כאשר יורו על זה השמות הנגזרים מפעלי לשון הקדש, הנזכרים בתורה במשך זמני הספורים מימי פלג ואילך, כמו ישמעאל מן כי שמע ה' אל ענך, והגר קראה את שם ה' הרבר אליה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי, וכן קראה עש"ו לבאר באר לחי ראי, וכן אברהם מן אב המון גוים, וקראו שם העיר צוער מן הלא מצער הוא, ובנות לוט שנחגדל בבית אברהם קראו בניהן ע"ש שילדום מאביהן, מואב ובן עמי, ויצחק מן צחוק, וכן על כן קרא שם המקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם, ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה, וכן יצחק קרא את בנו יעקב מן בעקב עשו, וקרא שם הבאר האחד עשק כי התעשקו עמו, וכן הב' שטנה ע"ש המריבה שהיה לשטן לו, והג' רחבות כי עתה הרחיב ה' לנו וכן קרא שם הבאר שחפרו עבריו בבאר שבע, שבעה ע"ש השבועה שנשבע לאבימלך, ועשו אמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני, וכן שמות כל ה"ב שבטים נגזרים מפעל לשון הקדש, וכן יעקב קרא את הגל גלעד ע"ש הגל הזה עד, אבל לבן הארמי קרא לו יגר שהדותא נגזר מן שרשי לשון הארמי המורים ההוראה ההיא עצמה של גלעד, וכן והמצפה אשר אמר יצף ה', וכן לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים, ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים, ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות, וקרא למזבח אל אלהי ישראל, וכן ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים, וכן ותמת דברה וגו' ותקבר וגו' תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות, ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל, ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני, וכן והאמר מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ, ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח, וכן ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני וגו' ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני וגו', וכן בברכת יעקב לבניו יהודה אתה יודוך אחיך, דן ידין עמו, גד גדוד יגודנו, וכן ויאמרו אבל כבד זה למצרים על

הקדמה

כן קרא שמה אכל מצרים, ושם משה מן כי מן המים משיתהו, ושם בנו הבכור גרשם כי אמר גר הייתי, וכן ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו', וכן ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה, וכן ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם וגו', וכן ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי, וכן ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי, וכן שמות ג' הרגלים חג המצות ע"ש עגות מצות (ונקרא ג"כ חג הפסח ע"ש אשר פסח על בתי וגו') וחג הקציר בכורי מעשיך (ונקרא ג"כ חג שבעות ע"ש שבעה שבעות תספר לך), וחג האסיף באספך את מעשיך מן השדה (ונקרא ג"כ חג הסכות ע"ש בסכות תשבו שבעת ימים), ונקרא האיל של שלמים שהקריב אהרן בז' ימי המלואים איל מלואי', ע"ש שבעת ימים תמלא ידם, ונקרא המשכן אהל מועד, ע"ש ונועדתי שמה, וים ז' נקרא שבת ע"ש שבת וינפש, וכן ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים, ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה, ויעש משה נחש נחשת, וירא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושם בסלע קנך, הנה כל אלה שמות האנשים ושמות הערים הנגזרים מפעלי לשון הקדש, הנמצאים בהורה, וקצתם מליצות נאות בלשון נופל על לשון, ובכל הלשונות שנעתקה התורה אליהם, נשארו השמות על מחכנתם, והפעלים הועתקו, ולא יפלו עוד על השמות הנזכרים, וכן לא נשאר בהם הצחות של לשון נופל על לשון, כי נחש נחשת מתורגם בארמי חיויא דנחשא, ובל"א (מיינע קופפערנע שלאנגע): וכן קיני תרגום אנקלוס שלמאה, וקניך תרגם הוא וכן יב"ע מדורך לפי הכוונה, ולפי משמעות המלה יתרגם אנקלוס קינך ויב"ע שבכפך, כמו שתרגמו קן צפור (דברי' כ"ב ו'):

ודע כי הדבור הזה מורכב מאותיות ותנועות, ואי אפשר לזה בלא זה, כי אין יכולת לשום אדם לבטא שום אות בלי תנועה וכן להפך, והמה קשורים ומצומדים יחד כחבור הגוף והנפש, וההנועות הן במדרגת הנפש אל האותיות שהן במדרגת הגוף:

עוד יש לך לדעת כי אף שבתחלת התשקפה די לכ' אלו (האותיות והתנועות) להוציא הדבור לפועל, הנה עדיין לא יספיקו רק להוציא המלה מכח מחשבתו אל פועל הבטוי, אולם לפי שלא תושלם כוונת המדבר כי אם במאמרים שלמים מצורפים יחד ממלות שונות, והכוונה תשתנה במאמר אחד בעצמו לפי חבור המלות והפסקותיהן, לכן צריך עוד המדבר לכונן את דבריו בהשבל, לחבר המלות אשר תחוברנה לפי כוונתו ולהפריד את הראויות להפרד, למען יבין השומע עומק כוונתו בברור, בלי ספק כלל: המשל בזה במלות לא תאכל הכוונה הפשוטה בהן היא השלילה בין האכילה והאזהרה לבלתי יאכל, והמלות מחוברות יחד; ויכלו להתפרש על חיוב האכילה או על נתינת הרשות לאכול, כגון אם ישאלהו איש לאמר, האם אמרת לי שלא אוכל וישיבהו לא, תאכל, בהפסק קצת ביניהם, או תהיה מלת לא תשובה שאלתו, כלומר לא אמרתי לך דבר זה, ומלת תאכל היא צווי שיאכל

או נתינת הרשות שרשאי לאכול והנה אלו ב' הכוונות מתנגדות זו לזו, הא' חשלול וחזהיר מלעשות, והב' תחייב ותצוה או הרשה לעשות, והדברים אחדים, ואין ביניהן רק ההפסק והחבור:

והנה בפסוק לא תרצח לא תנאף לא תגנב וגו' (שמות כ' י"ג) מלות לא מופסקות בטפחא לפי טעם העליון, ולטעם ההתחתון הן מחוברות בטעם משרת, כי הא' במרכא, והב' והג' במונח, ועם כי לפי פשט הכוונה אינם רק שלילה ואזהרו' לב' מיני הטעמים, רק שלטעם העליון כל אחד הוא פסוק לעצמו, והוצרכו מלות לא להיות בטפחא, כי לא יבוא אס"פ כלי טפחא (אם לא שנשלם כל המאמר במלה אחת), עכ"ו ע"ד הדרש נדרש בזוהר ע"ז שההפסק והחבור שבהן יורו על החיוב והשלילה יחד, וז"ל (נח"ג דף נ"ג ע"ב), לא תרצח לא תנאף לא תגנב, לא, פסקא טעמא בכל הני חלת, לא תרצח אי לא דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין. ויהא אסיר לן לקטלא נפשא בעלמא אע"ג דיעביר על אוריתא, אבל במה דפסקא טעמא אסיר ושרי: לא תנאף, אי לאו דפסקא טעמא אסיר אפילו לאולרא או למחדי באחתיה חדוה דמציה, ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי: לא תגנב, אי לאו דפסקא טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרביה באורייתא או דעתא דהכם לאסתכל' ביה או דיינ' דראין דינא לפום טענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרביה ולמגנב דעתא דהרווייהו לאפקא דינא לנהורא, ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי: לא תענה ברעך עד שקר, הכא לא פסקא טעמא בגין דאסיר הוא כלל וכלל, ובכל מלי דאוריתא קב"ה שוי רוין עלאין ואוליף לבני נשא ארחא לאתחקנא בה ולמהך בה כמא דאת אמר אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (ישעי' מ"ח י"ז), אוף הכי, לא תחמד, לא פסיק טעמא כלל (כי לא תענה ולא תחמד מחוברים בין לטעם העליון ובין למעם ההתחתון, כי לא תענה במקף לב' מיני הטעמים, ולא תחמד במרכא טפחא לשניהם), ואי תימא אפילו חמודא דאוריתא אסיר כיון דלא פסקא, תא חזי בכלהו עבדת אורייתא כלל ובהאי עבד' פרט. בית רעך שדהו ועבדו וגו' בכל מלי דעלמא, אבל אורייתא, איהו חמודת תדיר שעשועים גנזי דחיי ארכא דיוטין בעלמא דין ובעלמא דאתי עכ"ל, והוא נאות לענינו:

ולדעתי אין להבין המאמר הזה כפשוטו, שלולי טעם המפסיק שבמלה לא, היה אס' להמית את הזייב מיהה ע"פ התורה, או הביאה המוהרת באשתו, כי מפורש הוא בתורה להמית את הרוצח, ע"פ עדים, וכן מפורש בהורה על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד, כי יקח איש אשה ובעלה, וכבר צוה השם ב"ה לאדם ולנח לאמר פרו ורבו, אבל כיונת הזוהר לומר שע"י הפסק הנגינה נרמזו גם אלה המצוות בעשרת הדברים, ע"ד שכתב רש"י ז"ל על פסוק ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם (שמות כ"ד י"ב), כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן, ורבינו סעריה פי' באהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו עכ"ל:

הקדמה

ותדע עוד כי גם בכל אלה לא תושלם כוונת המדבר כראוי, כי גם במאמר אשר תחוברנ' מלותיו או תופסקנה בודאי, תשתנה לפעמים כוונת המאמר מהפך להפך, כמו מאמר אתה זה בני עשו (בראשית כ"ז כ"ה), יוכל להתפרש שהוא הודעה, ויוכל להתפרש לשאלה (כפי האמת), ואין הפרש במאמר זה בענין הפסק המלות וחבורן לפי ב' הכוונות, הנה המדבר המשביל יוכל בנקל לבאר כוונתו בהרמת קולו או בהשפלתו, כי לכוונת השאלה ירים קולו, ולכוונת ההודעה ישפילהו, ומזה תקיש על השאר:

ועתה בהצטרף כל אלה ד' הדברים יחד לאיש המדבר, שהם, הברת האותיות יפה, בטוי התנועות היטיב, חבור המלות והמאמרים והפסקותיהם כראוי, מדרגות הקולות כמשפטם, יגיע לחפץ כוונתו להודיע מחשבתו הנסתרת בלבבו לאחריב, למען ישמעו ויבינו:

אולם כל זה איננו רק לאיש הנוכחי העומד לנגדו לשמוע מה ידבר, ואזניו תשמענה דבר מפיו, אבל לאנשים הנסתרים ממנו ורחוקים מנגד עיניו, ומב"ש לד ר אחרון בנים יולדו, לא יספיקו כל אלה, לכן האל יתברך ברוב חסדו השפיע על האדם מטובו וחלק לו בינה יתיר' בהמציא לו חכמת הכתב והמכתב אשר על ידה ידבר איש אל רעהו הנסתר מנגד עיניו, וב' בני אדם הרחוקים זה מזה מקצה העולם ועד קצהו, הא' ישלח דברו בכתב לרעהו, ויודיעהו מחשבתו הנסתרת. גם מה גדלה חכמת הכתב, כי יניד האיש את דבריו לאנשים אשר יולדו אחריו למאות ולאלפים מן השנים:

ולפי שבבר אמרנו שלא תושלם כוונת המדבר כ"א ע"פ ד' הדברים אשר זכרנו לכן צריך שתושלם גם חכמת הכתב בארבעה דברים הנ"ל, ונשובה ונחקירה עליהם: **הא'** שתן האותיות, הנה בחכמת הכתב יש כ"ב המונות לכ"ב הברות אשר יוכל כל איש להשמיע, והמה כ"ב אותיות אל"ף בי"ת היוצאות מה' מוצאות הפה. שהם, היך, גרון, שנים, לשון, שפתים, וסימנן ח"ג של"ש, והמרקדקים חלקו האותיות לאלו הה' מוצאות, ואמרו אהח"ע מהגרון, גיכ"ק מהחיך, דטלנ"ת מהלשון, זסשר"ץ מהשנים, בומ"ף מהשפתים, ועוד נוסף עליהן ה' אותיות מנצפ"ך הבאות לעולם בסוף התיבה, אשר עליהן אמרו רז"ל (בשבת דף ק"ד ע"ח ונמגילה דף כ' ע"ב ודף ג' ע"ח) מנצפ"ך צופים אמרום, ימקשה והכתיב אלה המציות (ויקרא כ"ז ל"ד), שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה וכו', עד שהעלו ואמרו לא שבחום וחזרום ויסרום: ונקראו אותיות לפי שתן אותות וסימנים להבינות ההברות: והנה בזה נשתוו גם האומות ללשונותם לגוייהם שיש להם תמונות מיוחדות לכל הברה והברה, אלא שלא נשתוו אלינו במספרם:

הב' שתן התנועות, הנה עקרן הן שלש, החולם והחירק והפתח, ומהן מורכבות עוד ד' תנועות, הקמץ והשורק (הנקרא אצלנו מלאפוב) והצירי והסגול, וסימנן בֶּן רַב יוֹאֵל מִדּוּבְנָא, כ"ה דעת המרקדק הראשון ר' יהודה בר ר' רוד מגרב, ממדינת פעס, הנקרא היוג וכ"ה דעת בעל ספר הכוזרי (במאמר ג' סימן פ'). וכ"כ הראב"ע בתחלת ספר צחות וקראו אותן שבעה מלב"ם, ולא שמו הפרש בין חירק גדול לקטן, כי השבו אותן לתנועה אחת, וכן חשבו לתנועה

אחת

אחת הקמץ הגדול והקטן, וכן הקבוץ בעל שלש נקודות לא חשבו לתנועה בפ"ע, רק שהוא אחת עם המלאפום, ולא תביא כ"א במקום שתחסר הוא"ו ונשארה הנקודה לבדה, ואם ישימוה בין האותיות תתחלף עם היו"ד, ובתוך האותיות תתחלף עם הדגש, ואם ישימוה בראש האותיות או תחתיהן תתחלף עם החולם והחירק לכן עשו במקומו קבוץ בעל ג' נקודות עומדות באלכסון: אמנם הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קפ"ו ע"ב) חלק אותן לחמש תנועות, שהן קמץ צירי חולם חירק שורק, וסימנן אֵל אֲבִי הוא טוב והן נמשכות בקריאה, ולכן נקראות תנועות גדולות, כי כ"א מהן ממשכת אהריה אות אחת מאותיות אהו"י שדרכן להסתר לפעמים במבטא, ואלו נקראות אבות או תנועות גדולות: ויש להן חמש תולדות ונקראות תנועות קטנות והן פתח סגול קמץ חטף קבוץ חירק קטן, וסימנן נֶס מִכָּל פֶּשַׁע, ולדעתו הברת האבות והתולדות שוות כי לכל ת"ג מיוחדת אחת מן התנועות הקטנות אשר תדמה אליה בהברתה, ואין הפרש ביניהן אלא בהמשכת האבות ובמהירת התולדות, וכ"ה קריאת הספרדים, והמרקדקים האהרונים הלכו בדרך הרד"ק בענין מספר התנועות: מלבד נקודת השוא שאיננה במספר התנועות, כי אין לה הברה בפ"ע. רק היא נחטפת לאות שלפניה ואז נקראת שוא נח, או לאות שלאחריה, ואז נקראת שוא נע, ותמונתה שתי נקודות ביושר זו למעלה מזו: מכל זה תראה כי בחכמת הכתב יש ט' תמונות לעשר התנועות עם נקודת השוא: ונקראו נקודות לפי שרובן הן נקודות, כמו הצירי והכגול והקבוץ והחולם והחירק והשורק והשוא, מלבד הקמץ שהוא מורכב מקו ונקודה, והפתח שהוא קו לבד, ונקראו ג"כ תנועות, לפי שמניעות את האותיות, כנפש המכתתרת המניעה את הגוף הנראה, כן האותיות נראות ונכתבות בספר תורה, אבל התנועות אינן נכתבות בס"ת: אמנם יש הבדל בין ב' השמות, כי הנקודות כוללות גם השוא, משא"כ התנועות כי אין לשוא תנועה לעצמה כי אם בחברת תנועה שלפניה או שלאחריה כאשר כתבתי: והנה גם האומות (שוכני ארצות איילאָפאַ) יש להם ה' תנועות, הנקראות אצלם (וואָקאַ-לען), אך הן כצורת האותיות, גם יכתבו אותן בין האותיות.

עד כאן נדפס בדפוס ברלין מהקדמת מוה"רר שלמה דובנא.

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה. שמורה בכל טוב וערוכה. לקוחים מדברי המפרשים זכרונם לברכה. זה אומר ככה וזה ככה:

א כל מקום שפיר"ש כתרגומו. הנה הוא סותר את העברי פירוש שאין הפשט כמו העברי:

ב אונקלוס תרגם. אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס:

ג המתרגם בכל מקום שהוא. אז סותר התרגום שהוא טעות:

ד ותרגומי. או מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא:

ה וכשהוא כותב התרגים. כגון דהילו או כיוצא בו ואינו אומר כתרגומו או תירגם אינקלוס אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שחלתיה שהוא מפרש שהוא לשון הוצאה:

ו וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים. אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון:

ז כשהוא כותב העברי וגם התרגום. כגון כבר הרגום יקיר ולא אחייקר אז הוא מפרש הפעולה שלא המעה אחר העברי לומר שהוא ציווי אלא שם דבר כמו כי כבד מכך הרבר. וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפיז לשון התרגום י"ל כגון ופרינו בארץ ניפוש בארעא פרינו עבר והתרגום מהפכו להבא. או נקבה שברך תרגום פרש אנרך שלא נאמר שהגון שמוש:

לוח קריאת פרשיות המועדים

וסימני הפטרותיהן הלא הן כתובים בספר הפטרות כל השנה:

לראש השנה

ביום ראשון קורין חמשה בני אדם בפרשת וירא. מן וה' פקד את שרה עד ויגר אברהם. ואם הוא שבת קורין כו שבעה. והמפטיר קורא בפרשת פינחס. ובחדש השביעי עד אשה לה': ביום שני קורין חמשה בני אדם בפרשת וירא. מן ויהי אחר הדברים האלה עד סוף הפרשה. והמפטיר קורא כאחמול:

לצום גדליה ושאר תעניות

בשחרית ובמנחה קורין שלשה בני אדם בפרשת כי תשא. מן ויחל משה. עד וינחם ה' וגו'. ומדלגין עד פסל לך וקורין עד אשר אני עושה עמך. וכן בצום העשירי. ובצום אסתר. ובי"ז בתמוז. וכן בט"ב במנחה. ובשחרית קורין ג' בני אדם בפ' ואתחנן. מן כי תוליד בנים. עד כל הימים:

לצום כפור

בשחרית קורין ו'. ובשבת קורין ז' בני אדם באחרי מות. מתחלת הסדר. עד דבר אל אהרן. והמפטיר קורא בפ' פינחס ובעשור לחדש השביעי. במנחה קורין ג' בני אדם בפ' עריות. מן במעשה ארץ מצרים. עד סוף הסדר באחרי מות:

לסוכות

ביום ראשון קורין ה' בני אדם בפ' אמור. מן שור או כשב. עד ודבר משה את מועדי ה'. ואם הוא שבת קורין בו ז'. והמפטיר קורא בפ' פינחס ובחמשה עשר יום. וביום שני קורין כאחמול. והמפטיר ג"כ כאחמול:

לחולו של מועד

ביום ראשון קורין בפ' פינחס א"בעה בני אדם. האחד קורא ביום השני. והשני ביום השלישי. והג' ביום הרביעי. והרביעי קורא בפיקא דיומא ביום השני וביום השלישי וכל היומם על זה הסדר:

לשבת של חול המועד

בשחרית קורין ז' בני אדם בפ' כי תשא. מן ראה אתה אומר אלי. עד בחלב אמו. והמפטיר קורא בפ' פינחס בקרבנות בענייני של יום. ובמנחה קורא בסדרא דשבוע:

לשמיני עצרת

קורין ה' בני אדם בפ' ראה מן עשר תעשר. עד אשר נתן לך. ואם הוא שבת. קורין ז' בני אדם. והמפטיר קורא בפ' פינחס ביום השמיני עצרת:

לשמחת תורה

קורין ה' בני אדם כל סדר וזאת הברכה. ובספר שני מתחיל בראשית עד לעשות. והמפטיר קורא כאחמול:

לראש חדש

בחל קורין ארבעה בני אדם בפינחס מן את קרבני עד עולת התמיד. ובשבת המפטיר קורא בספר שני מן וביום השבת עד יעשה ונסכו:

לחנוכה

קורין מן ויהי ביום כל ח משה בפ' נשא עד כן עשה את המנורה בהעלותך. ביום הראשון קורין ג' בני אדם עד זה קרבן נחשון. ובשאר הימים נשיא אחד לכל יום וכן בשבת. כהן קורא עד מלאה קטרת. לוי עד סוף כל הסדרא. ישראל וביום השביעי משלימין כל הפרשה.

לארבע פרשיות

פ' שקלים. קורא המפטיר בכי תשא מתחלת הסדר עד על נפשותיכם: פ' זכור. קורא המפטיר בסוף סדר כי תצא מן זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף הפרשה: פ' פרה. קורא המפטיר מתחלת זאת חקת התורה. עד ותטמא עד הערב: פרשת החודש. קורא המפטיר בפ' בא מן החדש הזה עד תאכלו מצות:

לפורים

קורין ג' בני אדם בסוף סדר בשלח מן ויבא עמלק עד סוף הסדר:

לפסח

ביום ראשון קורין חמשה בני אדם בסדר בא מן ויקרא משה עד על צבאותם. ואם הוא שבת קורין שבעה גברי. והמפטיר קורא בפ' פינחס ובחדש הראשון עד עבודה

לוח קריאת פרשיות המועדים

לא תעשו. ביום שני קורין חמשה בני אדם באמור שור או כשב ביום ראשון של סכות. והמפטיר קורא כאתמול.

לחול המועד ולז' וח' דפסח

ביום שלישי קורין ג' בני אדם בפ' בא מן קדש לי כל בכור עד הוציאנו ה' ממצרים. והרביעי קורא כאתמול מן והקרבתם אשה. ביום רביעי קורין ג' בני אדם במשפטים אם כסף תלוה עד לא תבשל גדי. והרביעי קורא כאתמול והקרבתם. ביום חמישי קורין ג' בני אדם בכי תשא מן פסל לך עד לא תבשל גדי. והרביעי קורא כאתמול והקרבתם. ואם הוא שבת קורין שבעה בני אדם ומתחלין ראה אתה אומר אלי. ביום ששי קורין ג' בני אדם בבהעלותך מן וידבר ה' אל משה במדבר סיני עד ולאזרח הארץ. והרביעי כאתמול. ביום שביעי קורין שירת הים ה' בני אדם מתחלת ויהי בשלח עד אני ה' רופאך. והמפטיר קורא כאתמול והקרבתם. ביום שמיני קורין חמשה בני אדם בפ' ראה מן כל הבכור עד גמירא. ואם הוא שבת קורין ז' גברי ומתחילין עשר תעשר והמפטיר קורא כאתמול והקרבתם: סימן הקריאות האלה:

משך תורא קדש בכספא פסל במדברא שלח בוכרא

וזה כשחל פסח באחד בשבת או בשלישי בשבת או בשבת ואם חל בחמישי בשבת מהפכין על סדר זה:

משך תורא פסל בקדשא בכספא במדברא שלח בוכרא

ולעולם בח"המ ושבת קורין בפ' כי תשא ראה אתה אומר אלי עד בחלב אמו. והמפטיר קורא בפרשת פינחס והקרבתם:

לשבועות

ביום ראשון קורין ה' בני אדם בפ' יתרו מן בחדש השלישי עד סוף הסדר. והמפטיר קורא בפינחס וביום הבכורים עד ונכביהם. ביום שני קורין ה' בני אדם כשמיני של פסח והמפטיר קורא כאתמול:

לשבעה עשר בתמוז

קורין ג' בני אדם בפ' ויחל עד אשר אני עושה עמך. ואין מדלגין מעשה העגל ובאשבנז מדלגין ובמנחה קורין ויחל ומדלגין כמו שמדלגין בשאר התעניות:

לתשעה באב

בשחרית קורין שלשה בני אדם בפרשת ואתחנן מן כי תוליד בנים עד אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים. ובמנחה קורין בפרשת כי תשא ויהל משה. ומדלגין מעשה העגל:

זכרון תודה

לכבוד נפשות הטהורות, בצרור החיים צרורות

הלא המה

נפש הרבני המופלג האלוף המפורסם

מו"ה **משה באנדי** זצ"ל

ונפש אשתו היקרה והמהוללה יקרת רוח וטובת לבב

מרת **ריזל** נפש הערן

ומזכרת אהבה

לבנם רע כאחלי הנגיד המפואר

כ"ה **דוד** יחי'

מנחה שלוחה

מאת המעתיר

וואלף מאיר.

)(

כְּשֶׁמֶשׁ עֶת־בּוֹאָהּ עוֹד תְּשַׁלַּח חִצֶּיהָ
עוֹד תַּגִּיהַ עֲלֵי אֶרֶץ בְּיִקְרַת פָּנֶיהָ
כְּצֵאתָהּ מֵרֶחֶם מִשְׁחַר מְיַדָּהּ קַרְנַיִם
בֵּן לְשׁוֹן עֵבֶר! עוֹד הַפַּעַם לִי תוֹפִיעִי
מִבֵּין מֵיתְרֵי כִּנּוֹרֵךְ קוֹלֵךְ תַּשְׁמִיעִי
בְּטֶרֶם פִּי יְהוֹם, תְּאַלַּמְנָה שְׂפָתַיִם.

שְׁנוֹת עֲלוּמַי עָבְרוּ, בְּמְצוּלוֹת יַם נִטְבָּעוּ
אָבַד זִכְרָם הֵמָּה עִקְּבוֹתָם בַּל נוֹדָעוּ
יָמִים אֵין חֵפֶץ בָּם הוֹבִילוּם לַקֶּבֶר
עוֹד יְחִינוֹ יְקוּמוֹן בְּמַחֲזֵה סָעִיפֵי רַעְיוֹנַי
עוֹד בְּהַדְרַת הוֹד רִקְמָתָם תֶּחֱזֶינָה עֵינַי
וּנְעוּרַי תִּתְחַדֵּשׁ, תָּשׁוּב לִי רוּחַ גְּבָר.

מִבֵּית אַב הִתְעַנִי אֶל מֶחֱדַר הוֹרָתִי
נַעַר נֶעְזָב וּמְשֻׁלָּח לַקְּרָיָה בָּאחִי
יְדֵי אֲבוֹתַי מָטוּ, כִּי מַהֵר יָרְדוּ פְלָאִים.
יָמִין וּשְׂמֹאל פָּנֵיתִי מֵאַיִן מַשְׁעֲנָה
בָּעִירוֹם וּבְמַחֲסוֹר שָׁבַעְתִּי רוֹשׁ וְלַעֲנָה
מִי זֶה יָבִיא בָּיְתָה עֶלֶם בְּגָדָיו קְרוּעִים?

זֶה מֹשֶׁה אָבִיךָ הַבָּיְתָה הֱבִיאַנִי
פֹּה לֹא חָסַרְתִּי עוֹד דָּבָר, כִּי שָׂמַנִי
מוֹרֶה דֶרֶךְ לִבְנוֹ וְהוּא לִי לָעֵינָיִם.
וְאִמְּךָ עֲטֶרֶת נָשִׁים מֵאֶלֶף נִבְחֶרֶת
חֶסֶד כַּמְּעִיל לָבְשָׁה, נִדְבַת לֵב כְּאַדֶּרֶת
יִקְרַת רוּחַ כֵּלֶיהָ, צְדָקָה עֲדִי עֲדָיִם.

אַף הִיא גְמָלַתְנִי טוֹבוֹת עָצְמוּ מִסַּפֵּר,
וְעַל כָּל חַטֹּאת נְעוּרַי עוֹז אַהֲבָתָהּ תְּכַפֵּר
כְּבֶן יַקִּיר לָהּ הָיִיתִי כְּיוֹנֵק שָׁדֶיהָ.
בְּכָל צָרָתִי לָהּ צָר, עֵינֶיהָ תִּבְכֶּינָה
וּלְהָחִישׁ מַרְפֵּא, יָדֶיהָ בַּל תִּרְפֶּינָה
וּבְיִשְׁעִי יָגֶל־לִבָּה, יַעַלְזוּ כִּלְיוֹתֶיהָ.

עֵת אֶזְכָּרְכֶם יִמַּס לִבִּי וְהָיָה לְמָיִם
בְּפַלְגֵי דְמָעוֹת יִשְׁטוֹף מִמְּקוֹר הָעֵינָיִם
כִּי בְאִבְּכֶם עֲלִיתֶם לִמְקוֹם כְּבוֹד אֵל יוֹפִיעַ.
בְּרוֹן כּוֹכְבֵי בֹקֶר שָׁם יַקְשִׁיבוּ אָזְנֵיכֶם,
וְקוֹל זוֹחֲלֵי עָפָר הַאִם יָבוֹא עָדֵיכֶם?
וּמַה יוֹסִיף וְיִתֵּן עוֹד קוֹל תּוֹדָה לְהַשְׁמִיעַ?

אַךְ אַתָּה אָחִי! קַמְתָּ תַּחַת אֲבוֹתֶיךָ,
רוּחֲךָ רוּחָם, מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹתֶיךָ
קַרְנֵי שֶׁמֶשׁ צִדְקָם בְּאוֹר צִדְקְךָ יַזְהִירוּ.
קַח נָא מִיָּדִי מִנְחָתִי מִנְחַת עֹמֶר
הֵן בְּפִי אֵין מִלָּה, וּבִלְשׁוֹנִי אֵין אֹמֶר
רִגְשׁוֹת נַפְשִׁי עָצְמוּ — דַּל שְׂפָתַי יַסְגִּירוּ.

NB. Für den Buchbinder. Dieser Viertelbogen Nummt vor Sign. 5, zu binden.

א(א) בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת

ב' רבתי

השמים

תרגום אונקלוס

א (א) בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יַת

שמיא

א (א) אים אַנפֿאַנגע ערשוף
גאָטט דיא הימעל
אונד

רש"י

א (א) בראשית אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קי"א) שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שבבשת' ארצות ז' גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשי' ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רז"ל בשביל התורה שנקרא' ראשית דרכו (משלי ח') ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו (ירמי' ב'). ואם באת לדרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריא' לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו בראשית ממלכו' יהויקים (ירמי' כ"ו) ראשית ממלכתו (בראשית י') ראשית דגנך (דברים י"ח) אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגומר כמו בראשית ברוא ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע (הושע א') כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו: בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני (איוב ג') ולא פירש מי הסוגר. וכמו ישא את חיל דמשק (ישעי' ח') ולא פירש מי ישאנו. וכמו אם יחרוש בבקרים (עמוס ו') ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד מראשית אחרית (ישעי' מ"ו) ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר. אם כן תימה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בסדור הקודמים והמאוחרים בריאת המי' מתי היתה הא למדת שקדמו לארץ. ועוד שהשמים מאש וממים נבראו. ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת

באור

א (א) בראשית, כמו בתחלה ואונקלס תרגם בקדמין, ואינו סמוך, כמו קרבן ראשית (ויקרא ב' י"ב), וירא ראשית לו (דברים ל"ג כ"א), ותרגום ירושלמי בחוכמא ברא, אף הוא מענין תחלה, לפי שהחכמה ראשית דרכו של הקב"ה קדם מפעליו, והענין שהחכמה חכונן אל התכלית הנרצה בדרכים ישרים, והתכלית הוא אחרון במעשה ותחלה במחשבה, ויתכן א"כ לומר שהראשית הוא החכמה ובה ברא הקב"ה את כל מה שברא: ברא, הנחתו הראשונה על ההוצאה מן האפס אל היש, עשה מה שאינו ישנו, והועתק גם אל תוספת היש ורבות העצם וכחו: את, הוא סימן הפעול בכל מקו' שהוא, ולכן הוא לפעמי' סימן

המעמר

א (א) אלהים, הנכון לדעתי כדעת הראב"ע שבא אלהים ברבים ע"ד כבוד כמו אדון ובעל שנאמר מהם אדונים קשה ולקח בעליו וכדומה. ורש"י ז"ל פי' ע"פ דברי חז"ל שאמרו ברא אלהים ולא ה' לפי שבתחלה עלה בדעתו לברוא את העולם במדת הדין וכו', והנה לא איש אל ויתנחם, ואשר יעלה במחשבתו כבר נעשה לא יחליפנו ולא ימיר אותו, אולם כוונת דבריהם לדעתי כך הוא, כי כבר העירו גם חכמי ישראל גם חכמי האומות ראשונים וגם אחרונים על החילוף אשר בפרשיות של מעשה בראשית, כי בפרשה ראשונה נזכר תמיד אלהים לבדו ובפרשה שנייה המתחלת אלה תולדות השמים והארץ יזכיר ה' אלהים וע"ז השיבו ז"ל כי יען בפרשה ראשונה לא נזכר דבר מחטא האדם ולולא חטא היה העולם יוכל לעמוד במדת הדין, כי הדין נותן שיהיו כל הנבראים נפעלים כפי טבעם וכפי חקי הבריאה אשר שם למו הבורא יתברך בהבראם, וגם מדרך משפט הוא כי צדיק בצדקתו יחיה ואינו צריך למדת הרחמים והחנינה שהוא מה שלא יחויב מפאת המשפט והצדק, ולכן נזכר רק שם אלהים; אולם בפרש' השנית שספר חטא אד"הר ומרדו וא"כ היה ראוי להכחידו, לולא חמלת ה' עליו הצילה ממות נפשו והאריך לו אפו, ולזה הזכיר את השם הנכבד המורה על טובו וחסדו בב"ת. והנה בל

תרגום אשכנזי

בראשית א

אונד דיא ערדע. (ב) דיא ערדע

הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: (ב) וְהָאָרֶץ

היתה

רש"י

תרגום אונקלוס

הדין ורא"ה שאין העולם מתקיי' והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא: (ב) וְאַרְעָא

הות

באור

(אַקוּזאַטיף) ולפעמים סימן (נאָמינאַטיף), כי בכל בניני האבות הנקראים בל"א (האַנדעלנדע ליי"טוואָרטער) נושא המאמר הוא הפועל ויסומן בסי' (נאָמינאַטיף), ומקבל הפעולה יחובר אליו בסימן (אַקוּזאַטיף), כמו במאמר הזה אלהי' הוא הפועל ויבא בל"הע בסימן (נאָמינאַטיף) והשמי' והארץ הם מקבלי הפעולה, ויבואו בסימן (אַקוּזאַטיף), ובכל בניני התולדות הנקראי' בל"א (ליידענדע ליי"טוואָרטער) מקבל הפעולה הוא בעצמו נושא המאמר, ד"מ השמי' נבראים בל"א (דער הימעל איזט ערשאַפֿפֿען וואָרדען). והנה לשונות העמי' בחרו לסמן הנושא ההוא בסימן (נאָמינאַטיף), כדין נושא המאמר, אף שהוא גם המקבל, ובעל ל"הק יסמנהו בסי' את, בבחינת היותו מקבל הפעולה, כמו ולא יאכל את בשרו (שמות כ"א כ"ח), ויושב את משה (שם י' ח'), יחן את הארץ (במדב' ל"ב ה'), ורבים ככה, ושמור זה הכלל. ואמר ברא בלשון יחיד אף שתיבת אלהי' על משקל רבים, הכוונ' בזה כי המלה עקרה אל שהוא לשון כח, ויאמר אלהי' על היחיד ב"ה שהוא בעל הכחות כלם: השמי', כולל את כל אשר בהם וכן הארץ, אמר בתחלה דרך כלל שבראשית כל הדברי' הוציא הקב"ה את השמי' וצבאותיהם והארץ ומלואה מן האין המוחלט אל היש, ולא פרט בזה דבר, כאשר אמרו רז"ל כח מעשיו הגיד לעמו, להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: (ב) והארץ, שמוש הוי"ו הזה אינו לחבור, כי שמושי הוי"ו רבים,

המעמר

עצה היעוצה מאת השם ית' בבחינת האדם שהוא בעל בחירה ורצון אם לחסד ואם לשבט, הוא אך בתנאי אם יאחז את הדרך אשר בחר בו אם לטוב ואם לרע, אמנם אם יעזוב את דרכו גם עצת עליון תשתנה (ואך באופן הזה תמצא פעל נחם אצלו ית' דוק ותשכח), כי בדברים הנוגעים בבחירת האדם, על כרחנו אנו צריכים לדמות בנפשנו כאלו יתעלם הקב"ה ממנו, (והדברים עתיקים), ולזה יוצדק היטב שבתחלה עלה במחשבתו לברוא העולם במדת הדין, ולבסוף ראה וכו' והבן. ומה שאמר ר' אבהו שברא בתחלה העולם במדת הדין והחריבו וחזר ובראו במדת הדין ובמדת הרחמים, כבר כתב רבינו אליה מזרחי שלא הזכיר רש"י זה לפי שהוא רחוק מאד מן השכל האנושי. את, עיין בבאור בענין יחס הפעול בבניני הפעולים, וכדברים האלה כתב גם בהקדמתו לתורה בגדר חלקי הדבור, והיא כי יוצדק לאמר ג"כ את התפוח נאכל ע"ש, ואחריו החזיק המדקדק המפואר בן זאב בספרו תלמוד לשון עברי; אולם לבבי לא כן יחשוב, כי לדעתי נמנע הוא שיבוא מאמר בלי יחס הישר כלל לא בפועל ולא בכח, ומה שבא ויושב את משה יתן את הארץ וכדומה, הוא רק אם יקדים הפעל בגוף נסתר לפני השם כי אז נכלל בו כנוי סתמי (עם) כנודע, וא"כ כבר יש כאן יחס ישר, ומדרכי לשונות העמים לבוא במאמרים כאלה שני יחסי הישר (עם וואורדע צוריקגעפיהרט משה) הכנוי (עם) והשם משה שניהם ישרים, ובלשון עברי יסמן באופן הזה את השם ביחס הפעול לפי שבא כבר נושא סתמי בראש המאמר, אבל אם יקדם השם והפעל יסמך עליו ואז השם לבדו הוא נושא המאמר, אינו מן הראוי לסמן אותו ביחס הפעול, וא"כ את התפוח נאכל את השמים נבראים יהיה נגד משפט הלשון, ומה שבא ואת האח לפניו מבערת (ירמי' ל"ו כ"ב) ענין את לדעתי הוא כאן כמו גם וכאלו כתוב המלך יושב בבית החורף וגם האח לפניו מבוערת, וכמו שתרגם יונתן ובא הארי ואת הדוב (ש"א י"ד ל"ד) ואתא אריא ואף דובא; או ששעור הכתוב ובאח היתה מבוערת (אונד אַן קאַמינע וואַר עס אַנגעצינדעט) כי מצינו הוי"ו במקום בי"ת השמוש (עיין רד"ק שרש את), ויונתן תרגם וית נורא קדמוהי מדלקין, והעתיק הוראת הפעול לפועל. השמים, כתב הראב"ע: בה"א הידיעה להורות שעל אלה הנראים ידבר עכ"ל, וכוונתו שבמלת השמים לא נכללו המלאכים, וכמו שאמר בפסוק שאחר זה וז"ל: כי לא דבר משה על הע"הב שהוא עולם המלאכים כ"א על עולם ההויה וההשחתה, והמפרשים ששמים בפסוק הראשון הם שמי שמים

בראשית א

הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי

תהום

תרגום אונקלוס

הֲוַת צַדְיָא וְרֵיקַנְיָא וַחֲשׁוֹכָא פָּרִישׁ עַל אַפֵּי

תהומא

תרגום אשכנזי לך

דע אַבער וואַר אונפֿערמליך אונד פֿערמישט, פֿינסטער־נים אויף דער פֿלעכֿע דעס אַב־

רש"י

(ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטור"דישון בלע"ז: בהו. לשון רקות וכדו: על פני תהום. על פני המי'

באור

כאשר הודעתיך בהקדמה, וכאן הוא להמשך המאמר, פתח במה דסיי' כאומר ואולם הארץ שאמרתי, ולכך הוא מוטעם בטעם רביע, ובאמת לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכי' בפרט, וכללו עם השמי' שזכר בריאתם בפסוק ראשון, ואולם מעולם ההויה וההשחתה הנתון לבני אדם דבר בפרט והתחיל מהארץ: תהו, דבר המתהה בני האדם, ברש"י אשטורדי"שון בלע"ז, והוא עטורדיסא"נט, ובל"א (בעטייבענד) לשון תמה ושממון, הכוונה שהיתה הארץ בתחלת בריאתה בלי סדר נאות אל התכלי' המכוון מאתו ית': ובהו, מלשון בו הוא, שהיתה כוללת יסודות כל הנבראים הגשמיים, ושרש תהו ובהו, תהה, בהה, והווי"ן תחת הה"א

המעמר

(ושמי השמים הוא לדעתו כדור האש הסמוך אל כדור הלבנה כמו שבאר בתהלים קמ"ח ד', וגם מזה לא דבר משה לפי שהוא למעלה מגלגל הירח) מה יעשו בארץ וכו' ע"ש, ודבריו נכונים למבין כי לא היתה כוונת התורה כלל להורות כי ה' ברא כל, כי בעת ההיא האמינו בזה כל באי עולם. ואם גם לדעתם יש אלהים רבים, בכל זאת המה מושלים תחת יד אל עליון קונה שמים וארץ, גם לא בא ספור הבריאה להוציא מלבנו האמונה בקדמות החומר כאשר חשבו רבים מחוקרי בני עמנו, כי לא עלה זאת על דעת איש בימים ההם ורק חכמי יון אשר העמיקו לתור ולחקור בחכמת מה שאחרי הטבע מלאו קדים בטנם בסברות דקות וצנומות כאלה, ולמחקרים האלה לא שם משה את דברתו, ותורתו מורשה רק לקהלת יעקב אשר לא שלחו ידם בחקירות עקומות. ולזה לא תמצא בשום מקום שהזהירה התורה שלא להאמין בקדמות העולם רק שלא נאמין באל זולתו, ושלא להגשים את עצם ה' חלילה, כי בזה טעו כל יושבי תבל, אבל בחדוש העולם לא עלה על לב איש לספק; אולם עיקר סיפור מעשה בראשית היה להודיע כי ימי הבריאה ששה המה לפי שהוא סבה למצות שבת שהיא יסוד גדול באמונת ישראל, וכאשר בא בעשרת הדברים כי ששת ימים עשה ה' וגו' ולכן לא דבר רק מיצורי תחת, קרוצי חמר, כי עליהם נאמר מלת עשיה, ואם גם יבוא בבחינת הפועל שהוא השם ית' רק בדרך השאלה, עכ"פ מצד הפעולים יוצדק בדרך אמתי פעל עשה, כי המה נתפסים במקום ובעלי תמונה מיוחדת, אולם על הרוחנים לא תפול מלת עשיה רק יצירה לבד, וא"כ לא יוצדק לומר כי הפועל ית"ש שבת בזמן מן הזמנים מלעשות אותם. (ב) והארץ, אמר הראב"ע ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ואד יעלה מן הארץ ע"כ, ונבר קראתי זה שנים בספרי שפתי ישנים לחכמים מביני לשון לבאר לי תוכן הענין הזה אשר הביא הראב"ע בכמה מקומות, וגם יתר המפרשים הזכירוהו, כי אני לא זכיתי להבינו בכל מקום שהוא שם השגה שלמה, ויתן ה' את שאלתי כי בא אלי מכתב מאת ידידי צעיר לימים וישיש בחכמה המושלם והמפואר מו"ה יוסף ווייסע מעיר באסקאוויטן נ"י, ודבריו מלאים זיו המליצה ומפיקים נוגה האמת, והיא באר היטב הענין הזה ברוחב בינתו, ואעתיק את דבריו אלה לפניך קורא נעים וישמח לבך גם אתה וכה דבר: הן לשונות בני האדם בקדמותן, תשוינה לאנוש בימי ילדותו, וכאשר יקשה על הילד לבטא בשפתיו את כל יחסי הדברים וגבוליהם והצטרפם במלות מכוונות ומדויקות, כ"א ישתמש לכל מיני העיטוף והיחס בסימן חיבור הכולל (אונד — אונד), כן גם השפה בשחרותה לא תרחיב עוד את גבולה ולא תמצא מלין די באר לכל מושגי ההצטרפות ולא תבדילם בד בבד בשיעור דק ומצומצם, עד אשר יגדל הילד ויארכו ימי השפה, אז ההברה וההרגל ילמד את שניהם לבאר כל מאמר וכל יחס במלות מיוחדות ומובדלות, מבלי תת יד לשום ספק או מבוכה. והנה שפת עברית ואחותה הערבית (היא הנקראת בפי' הראב"ע לשון

קדר

תרגום אשכנזי

גרונדעס, אונד דער נעטטלי־
כע נייסט וועבענד אויף דען
וואס־

ר ש י

שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא
הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים

ב ר א ש י ת א

תְּהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־

פני

תרגום אונקלוס

תְּהוֹמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְׁבָא עַל

אפי

ב א ו ר

כמו וישתחו ארצה (בראשי' י"ח ב') ותרעינה באחו (שם מ"א ב'): ורוח אלהי' וגו', אעתיק לך פה פי' החבר למלך הכוזר בשנוי לשון קצת, והוא במאמר רביעי (סימן כ"ה), המים הם כנוי ליסוד וחומר הראשון המשותף לכל יסודות הנבראי' החמריים, והוא כולל צורות כל החמרי' בכח, וחפץ האל יתברך סובב אותו וממצי' בו כפי אשר תגזור חכמתו את כל הצורו' בפועל, וקרא את החפץ ההוא רוח האלהים כמה שנאמר עקב היתה רוח אחרת עמו (במדב' י"ד כ"ד), ותהי' הכוונה שהי' החומר הראשון הנברא בלי איכות וצורה הנאות אל התכלית, אבל כולל כל הצורות בכח, וזהו תהו ובהו, והחפץ האלהי מרחף עליו ונותן בו את הצורות ההם בפועל. ודמות החמר הטבעי עם המים דמיון נכון עד מאוד, כי כל מה שהוא עב מן המים, לא ישתוו פעולות הטבע בכל חלקיו, לפי שהם חזקים ושומרי' את מתכונתם, וזהו הבדל פעולת המלאכה מן פעולת הטבע, כי הפועל המלאכותי לא יתן את הצורה כי אם בשטחי החמר לא בכל חלקיו הפנימיים, לכן תהיינה כל פעולות החרש המלאכותי בגוף הארצי הקשה, לא כן הטבע כי הוא פועל בכל חלקי הדבר ומצייר את תוכם ופנימיותם, ואין הוה טבעי כי אם אחרי שהי' בתכונת המים זב נגר, ואם אינו כן לא יקרא הווה טבעי כי אם מלאכותי או מורכב מקרי, (וכן אמרו רז"ל מדת ב"ו אינו יכול לצור צורה במים אבל הקב"ה צר צורה במים), ובעודנו בתכונת המים הנגרים יפעול בו הטבע ויצייר את תוכו, אחר כן יתקשה מה שיצטרך להתקשות, ע"ש: והנה הרמב"ן והראב"ע פירשו ורוח אלהים על האויר היסודי, וסמך הרוח אל השם לדעת הראב"ע בעבור היותו שליח בחפץ השם ליבש המים, ולדעת הרמב"ן בעבור שהיא דקה מכולם, ויש מי שפי' שסמך אותו אל השם לפי שהיתה חזקה כי כן מנהג הלשון כשירצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג') כהררי אל (תהלים ל"ו ז') ארזי אל (שם פ' י"א) ותהי לחרדת אלהים (שמואל א' י"ד ט"ו), ויהי' לפ"ז תרגומו בל"א (איין שטארקער ווינד וועהענד), אבל רש"י ז"ל פי' וז"ל כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובט"יר בלע"ז, והוא בל"א (בריטען), ואולי תהי' זאת גם כוונת רש"י לכנות החפץ האלהי ביצירת הנבראים בשם כסא כבוד: ולפי הסברא לא בא הכתוב לסדר פה עניני היסודות הארבע והיאך הם מסודרים זה במעלה מזה ע"פ טבע גסותם ודקותם, כי אין זה מעניני התורה או האמונה: גם מלת מרחפת תורה על פי' זה שענינו תנועה קלה דממה דקה נקראת בל"א (וועבען), אבל על האויר היסודי המנשב בכח רגיל הכתוב לומר בו נשב או נשף כמו נשפת ברוחך (שמות ט"ו י') כי רוח ה' נשבה בו (ישעי' מ' ז') ישב רוחו יזלו מים (תהלי' קמ"ז י"ח), וכ"ה בב"ר פ' ב' מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות, ובירושלמי דאין דורשין מפרש נאמר כאן רחוף ונאמר להלן על גוזליו ירחף (דברים ל"ב י"א) מה להלן נוגע ואינו נוגע אף כאן וכו', ולכן בחר גם המתרגם האשכנזי לתרגם ע"פ ביאור החכם הכוזרי: פני, השטח הנראה מכל גשם נקרא פנים, הושאל מפני האדם הנראים בהשקפה הראשונה: תהום, לדעת הרד"ק (בשרשים

ה מ ע מ ר

קדר או לשון ישמעאל כמו שהראית מדבריו בסוף פירושו הראשון לשיר השירים) הן הישנות מכל הלשונות הנודעות לנו, ומפני הוסדם בשחרות דור אנוש, לזה נשארו להן עוד אותות ורשומים רבים על זמן הילדות ההיא (ולי מה יקרו רעיוניך הנעימים והמחוכמים בענין זה בספרך תל"ע), ואחד הרשומים האלה הוא, כי דבק בהם מנהג העלומים להשתמש על רוב היחוסים והקשורים בסימן חיבור הכללי, והוא ו י"ו העטוף בעברית (אם ישר ואם מהופך כי אף הוי"ו המהפך לא יחדל מהיות לו הוראת הקישור, רק שהנקודה והענין יוסיפו לו על זה גם הוראת ההיפוך) ובערבית פ"א רפה כידוע, ומזה המנהג בשתי הלשונות, אם יקדם

בראשית א

פְּנֵי הַמָּיִם: (ג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי

אור

תרגום אונקלוס

אַפֵּי מַיָּא: (ג) וַאֲמַר יְיָ יְהֵי

נהורא

תרגום אשכנזי לה

וואַסערן. (ג) דאַ שפראַך

גאָטט: עס ווערדע ליכט, זאָ

וואַרד

רש"י

ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן לאקוב"טיר בלע"ז:

באור

שרש תהם) הוא שם לרבוי המים בכלל, והרמב"ן כתב כי המים שנגבל בהן העפר יקרא תהום, ויקרא קרקע הים תהום, ויוליכם בתהמות כמדבר (תהלים ק"ו ט'), מוליכם בתהמות כסוס במדבר (ישעי' ס"ג י"ג), ויתכן שהוא כנוי לתחתית המים היורדי' בעומק בלי גבול ותכלית קצוב, ולכן הושאל לדבר שאין לו תכלית, נאמר משפטיך תהום רבה (תהלים ל"ו ז'): המים, לשון רבים גם לא יתפרדו, והם על בנין שנים, כי הם זכרי' ונקיבות ונמצא על לשון יחיד לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג וכ'): (ג) ויאמר, מלת אמירה בכאן להורות על החפץ, כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך (שמואל א' כ' ג'), מה תרצה ותחפוץ, וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' (בראשית כ"ד כ"א), כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או היא כגון מחשבה כמו האמרה בלבבה (ישעי' מ"ז י' ולפני' ב' ט"ו), ואמרו אלפי יהודה בלבם (זכרי' י"ב ה'), הענין לומר שלא היה בעמל וביגיעה כמעשה פועל ב"ת: וי"ו דויאמר מהפך העתיד לעבר וכן וי"ו דויהי אור, וישמשו גם להמשך המאמר וחבור הקודם עם הנמשך כאשר מתורגם בל"א (דאַ טפראַך, זאָ חאַרד): יהי, מלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד,

---

המעמר

חלק אחד מחלקי המאמר או המשפט, ונפרד בראש הענין משאר החלקים, אז יחובר בסימן חיבור הכללי אל מה שאחריו, ויורה על אחד מן היחסים הראויים בזה, ולכן יבאר הראב"ע אני ה' אלהיכם ולא תטמאו את נפשותיכם (ויקרא י"א מ"ד) וי"ו של ולא בהוראת על כן, ונפ"א רפה בלשון ישמעאל, וכן ואשר לא שם לבו ויעזוב את עבדיו (שמות ט' כ"א) הוראתו הוא עזב את עבדיו, וידמהו לפ"ר בל"י, ובפסוק אם את הדבר הזה תעשה ויכלת עמוד (שם י"ח כ"ג) כתב שהוא במקום אז ונפ"ר בל"י, וכן בראשית ברא אלהים וגו' והארץ היתה תהו, ביום השלישי וישא אברהם את עיניו, בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים, אשה כי תזריע וגו' וטמאה שבעת ימים, כנח עליהם הרוח ויתנבאו, אם יעברו ונתחם להם, ועוד הרבה כדומה, בכולם פי' הראב"ע היותם כפ"ר בל"י, וממילא יובן שאין לוי"ו כזה תרגום כולל בלשון אחרת, כי אם אנו מוכרחים לתרגמו בכל מקום לפי ענינו ויחסו המיוחד שהוא מורה עליו, ולזה כתב הראב"ע בזכריה (י"ד י"ז) ולא עליהם יהיה הגשם, כפ"ר בל"י וכמוה וביום השלישי וישא אברהם את עיניו וגו', ואין יכולת באדם לפרש זאת בלשון אחרת, כי לא ימצא זה הלשון כ"א בלשון ישמעאל ובלשון הקדש עכ"ל. וכמו שהיטבת להעיר (בספרך הנחמד שפתי ישנים) על שנוי ושילוש הדברים האלה (ר"ל על חסרון תרגום וי"ו כזה בלשון אחרת) בדברי הראב"ע (תהלים ס"ט ל"ג ושמות ט' כ"א) ונפלאת עליו שם, ועפמ"ש נכונו דבריו. — אך זולת זה מצאתי עוד סימן ילדות בל"הק, אשר ידמהו הראב"ע לפ"ר בלשון ישמעאל: הן כאשר יחל העלם לדבר ודלו עוד שפתיו מהתחיל את מאמרו במלה המכוונת, א כחש בו זכרונו באמצע הדבור מבלתי יכולת להמשיכו, אז באזנינו שמענו כי בצר לו יכביר ויכפיל את הקישור הכללי (אוכד — אוכד) ובקרב זה יחליפו רעיוניו כח להמנות החסרון ולזכור פאת הנשכחות. וכן תמצא בלשוננו כי יתחיל מאמר או ספר שלם בסימן החיבור, ואלה שמות בני ישראל, ויקרא ה' אל משה, ויהי בימי אחשורוש, וכדומה, וכן יבוא במנין שמות פרטיים וי"ו יתירה לפני הראשון מהם אף שהוא באמצע המאמר, (והוא כסימן הקריאה אצל הילד לרגשת נפשו בהתעורר כח זכרונו), והראב"ע ידמהו לפ"ר בל"י, ד"מ ואלה בני צבעון ואיה וענה (בראשית ל"ו כ"ג), ויביאו לנו איש שכל וגו' ושרביה (עזרא ח' י"ח), ודוגמת וי"ו יתירה לפני שם פרטי תמצא עוד בד"הי א' (ד' ט"ו, ה' כ"ד, ח' ז'). טרם אכלה לדבר, עוד אזכיר, כי מרבוי דמיון זה בלשון הראב"ע, הורגלו אח"כ גם שאר חכמים לאמר על יחסים ובאורים היתרים במאמר שהם כפ"ר בלשון ישמעאל, ומלבד שבא דמיון זה ברד"ק (בשרשים שרש אם, ובפירושו

בראשית א

תרגום אשכנזי

וואַרד ליכט. (ד) נאָטט זאַה
דאַז

אוֹר וַיְהִי־אוֹר: (ד) וַיַּרְא אֱלֹהִים
את

רש"י

(ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל.
אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו

תרגום אונקלוס

נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא: (ד) וַחֲזָא יְיָ יַת נְהוֹרָא
ארי

באור

כמו ואתה הוה להם למלך (נחמי' ו' ו'), והשעור יהי האור נמצא, והאור הוא עצם זך ספוגי קל התנועה סובב את הארץ עד למעלה מן הרוח, אם יולד בו תנועת הרעדה ע"י השמש והכוכבי' או ע"י אש ארצי יורה את חציו וקרנותיו על כל גוף עבור סביב על קוים ישרי' ובזה יזהיר ויאיר את כל הגופי' המונחים מנוגה נגדו על קוים ישרים במקום שקרנותיו מגיעי' בלי מסך מבדיל, ואז יקרא אור בפועל ובהעדר התנועה ההיא ישאר אור בכח, ולזה יתכן הבריאה על האור אף שלא היו המאורות ברקיע השמים כי אם ביום הרביעי: ודקדוק מלת יהי משונה, לפי שהעי"ן והלמ"ד מאותיות אהו"י כי שרשו ה י ה, והעתיד אֶהְיֶה יִהְיֶה, וכשתבא בחסרון הה"א כמנהג נחי למ"ד ה"א היתה ראוי' להיות אִהֵי יִהֵי, כמו מן בנה קנה וַיִּבֶן וַיִּקֶן, ולפי שאין דרך היו"ד לנוח אחר הסגו"ל בסוף התיבה, עם שמצאנוה נחה באמצע התיבה בעתיד לנוכחות ונסתרות מנחי למ"ד ה"א כשהנגינה לפני היו"ד כמו מלך ביפיו תֶּחֱזֶינָה עיניך תִּרְאֶינָה ארץ מרחקים (ישעי' ל"ג י"ז), לכן הפכו התנועו' ושמו סגול הה"א תחת היו"ד וחירק היו"ד תחת הה"א, ואמרו בהפסק כי הוא אמר וַיֶּהִי (תהלים ל"ג) מי זה אמר וַתֶּהִי (איכה ג' ל"ז) בזקף, שיש לו לפעמים משפט ההפסק, והקלו במלה זאת באמצע המאמר ואמרו יְהִי אור, אֱהִי קטבך שאול (הושע י"ג י"ד), וזהו לרוב השתמשם בשרש זה, וגם השוא היא מן פ"א הפעל כשיבא בשלימות אֶהְיֶה יִהְיֶה, (ודעת בעל פתח דברי (דף פ"ג ע"א) שעיקרה וַיִּהְיְ בפלס וַיִּשְׁבְּ (במדבר כ"א א') רק לפי שלא נמצאת אות היו"ד נקודה בשוא נע בסוף התיבה לכן הניחו היו"ד וחירק היו"ד הראשונה שמו תחת הה"א ושוא הה"א תחת היו"ד), ויש לו ריע לזה השרש, והוא שרש חיה שממנו נאמר יְהִי תְּהִי לסבה הנזכרת, ושניהם היו ראוים להיות בפתח האיתן וגם פ"א הפעל אף בבנין הקל להרחבת הפ"א שהיא גרונית כמו וַתַּהַר ותלד את קין (בראשית ד' א') וַיַּחַץ את העם (שם ל"ב ח') וְתַחַז בציון עינינו (מיכה ד' י"א), וכן ראוי לומר כאן אַהֵי יַהֵי, אַהֵי יַהֵי, רק שאין דרך היו"ד השרשית להיות נעה בסוף התיבה, וכתב הראב"ע (בתחלת פ' שמות) מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו (ד"ה ב' כ"ד כ"ז), ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן עכ"ל, ובלי ספק טעות הדפוס הוא, כי קמץ קטן הוא הצירי, ולא מצאנוה בצירי רק בסגול בהפסק, וכ"ל בפתח קטן שהוא הסגול, וכן הוגה בחומש עם הרשב"ם שנדפס באמשטרדם, עוד כתב כי אין בבנין הקל פעל שיהי' האות המשרת בשוא רק זאת הגזרה וגזרת ויחי, ותמה עליו ר"א בחור בס' ההרכבה באות יו"ד, ואמר איך לא זכר יְשׁוּבוּן יְקוּמוּן שהם עתידים מהקל מנחי העי"ן ובא האית"ן בשוא לסבת הנו"ן שבסוף, ואולי כוונתו כשאין בהן תוספת אות בסוף עכ"ל, וגם הוא לא זכר תְּסֻבֶּינָה (בראשי' ל"ז ז') שהוא מהקל ואין הנו"ן והה"א נוספות רק לשמוש הנסתרות, אבל כוונתו כשאין בסוף רק אות אחת נחה לשמוש: (ד) וירא,

המעמר

לד"הי א' ט' כ"ז), עוד נמצא בנושאי כלי הרמב"ם בפ"א מהלכות יסודי התורה שכתב (על דבר רבינו יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון ממציא כל הנמצאים וכו') וז"ל ומלת שם שכתב כאן רבינו אינו מורה על מקום (ר"ל שיקרא שיש שם מצוי ראשון) שהוא יתעלה אין לו מקום (ואיך יאמר שהוא שם הלא מלא כל הארץ כבודו)", אבל מלת שם פה כפ"א רפה בלשון ישמעאל (ר"ל שנוסף "שלא לצורך, כמנהג לשונות רבות להוסיף במאמריהם סימן המקום שלא לצורך כלל, וכן גם בלשוננו הגרמנית: ווער דא געהעט אין וועגע גאָטטעס, דיא דא רוהען אין דונקעלן גרטבע). ודומה לזה בפ"ג מהלכות תשובה (הלכה ח' האומר שאין שם נבואה

בראשית א

אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים

בין

תרגום אונקלוס

אֲרֵי טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ

בין

הרגום אשכנזי לו

ראז ליכט, דאס עס גוט זייא, אונד אונטערשיער צווישען דעם

בין

רש"י

שלימו כראוי להשתמש בו כשעים והבדילו להדיקים לעתיד לבא ולפי פשוטו כך

באור

מפני הפס להולכי הדבר מן הבא אל ההוי' יקרא לתמיה, ומפני נקיוס ההוה יקרא ראיה, כענין ורחיתי לכי דקהלת (ב' י"ג) ובחבר לתתו רוחה לכי את דברי לתמון וכתהו ויחמר המלך אל נדוק הכהן הרוחה לחתה שבה העיר בשלוס (שמואל ב' ט"ו כ"ז), הענין להורות כי עמידתם בחפלו לבד, ולפס החפן יתפרד רגע מהס ישובו לחין, ולבך לתמר בכל מעשה יוס ויוס וירח אלהי' כי טוב, הילון שהיה הדבר בלבבו הלורה המובנת פס על התבונה הנלוחה אל התכליה המכוון מאתו ית' ומסגמת עס החכמה הקדומה שהיא רחצית דרכו של הקב"ה, וכן רלה נקיוס והתמדת הדבר ההוא על התבונה ההיא, ובשני בחבר בשלס הבל לתמר וירח אלהי' לת כל לחבר עשה והנה טוב מאד בחבר שני בעו"ה, וכן בהיות האור נמלא, רלה בקיומו לעד, והבדילו מן החשך, והוסיף לומר לת האור, שאלו לתמר סתס וירח אלהי' כי טוב הי' חוזר על בריאת שמי' וחרן, ולא גזר בהס עדיין הקיוס, כי לא עמדו בכה כי אס בשתנו בימי הבריאה הבאים בשני ובשלישי, ואז גזר בהס הקיוס ולתמר וירח אלהי' כי טוב: וַיַּרְא, המלה הזאת זרה בדקדוק, והסבה היא בעבור שנתחברו בה העי"ן והלמ"ד מלותיות הנחות שבשרש רלה, ורלוי' להיות בתשלומה וַיַּרְאָה, רק בעבור שנעתקה הנגינה אל היו"ד פ"א הפעל, ולא תנוח הה"א לתר הסגול שתין הנגינה תחתיה, רלוי' שתפול הה"א וגס שוא הרי"ש והסגול יבוא תחת הרי"ש ולומר וַיִּרְא על משקל וַיִּבֶן מִן פָּנָה קָנָה לו וַיִּרְא על משקל וַיַּרְא על כנפי רוח (תהלים י"ח י') משרש דאה, ובתבר מלאוה בשתר לותיות לית"ן, וַתֵּרֶא האשה (בראשית ג' ו') וָאֵרֶא בשלוס (שם ל"ו י'), וכן ביו"ד בלי וא"ו ההפוך ועתה יִרְא פרעה (שם מ"א ל"ג), לתל בעבור שנשתמשו בזה השרש ביו"ד הלית"ן יותר מן השתר שהו תנועתו להקל בהתחבר עמו וא"ו החבור ולמרו וַיַּרְא, ובלא וא"ו ההפוך לא נתמר יָרְא, גס בשתר לותיות לית"ן לא עשו כן לומר נָאַרְא וַנַּרְא וַתֵּרְא, ודעת ר' יהודה חיוב כי וַיַּרְא בא במשקל וַיִּשְׁבְּ ממנו (במדבר כ"א ל') וַיִּפְתְּ בשתר לבי (חיוב ל"א כ"ז), ורלוי להיות וַיִּרְאָ, ולא נקדוהו כן שלא יתחלף בקריאה עס וַיֵּר מן וַיִּרְוּ המוריס (שמואל ב' י"א כ"ד), מגזרת יִרְה בית (שמות ט"ו ד'), וכן דעת הרשב"ם בס' לחות בשער בנין פָּעַל, (וכן כתב בפירושו בס' ויכוח כ"ט ב' ע"ב), ובעל פתח דברי (ד' פ"ג ע"ח) כתב כי לא נקדו וַיַּרְא בשוא תחת האל"ף לפי שתין דרך האל"ף להיות נקודה בשוא כשתבא בסוף התיבה כי משפטה משפט היו"ד; ולפי נרלה שנקדוה בפתח להרחיק על הרי"ם שים לה דין הרשבה קלת כמו וַיָּסָר (שמות י"ד כ"ה). והנה הקל וההפעיל שויס בשלה זאת, רק מן הענין תביר, שבלא מלאוה נהפעיל רק פעם ס' וַיַּרְא לתס את בן המלך (מ"ב י"ח ד'), ופתח הי"ד שם על משפטו כי בתשלומו רלוי להיו' וַיַּרְאָה:

המעמר

וכו') עכ"ל. גס יתבן לומר שקרא בדברי הרשב"ם שם מלוי רחצון, וכ"ל כי נוסף מלת שם בשתר (לרמוז לל הבורח הכולל כל השמות והתוארי' בתכלית השלימות) לף שהיה די "בל' הרשב"ם שס לתר שים מלוי רחצון כמובן לכל יודע לשון, ויתורגם בלשוניו שיש שס מלוי רחצון (דאס עס מיין העלפטעס וועזען גיבט־א. ז., וועלכעס אין אללערשטען פאר־האנדען וואר), עכ"ל ידידי הכ"ל ודפח"ת. תחו, לועז רש"י מטורדיסו"ן, ופי' הוא המבחר שהוא עטורדיסאנט (בעטייבענד) בלשו הוא פעל בינוני, ותינו בן כ"ח שס מופעט בל"ל נוצות, ובתב עתה עטורדיסעמע"ט ונקרא עטורדיסעמענק, ושס הנוצן כולל ג' נדלפים (ענטזעטצען, פערווירלונג, בעטייבונג) תמהון וממה ומהומה, וכמו שלועז ופי' שמות י"ל כ"ל ע"ב, ועיין מרפח לשון יומח פ"ג ס' ד"ם תוננח, וכל"ע מלת תהו היא תאר, ולשת רש"י תרגומו כל"ם עכטזעטצליך שלשם מופט וכו'; ודע שבדש"י דשום פרשג שנת כל"ח נוסף בהו

תרגום אשכנזי

דעם ליכטע אונד דער פֿינסטערנים. (ה) גאָטט נענטע דאָס ליכט טאָג, אונד דיא פֿינסטערנים נענטע ער נאַכט; דאָ ווארד אַבענד אונד ווארד מאָרגען, איין טאָג.

גאָטט

ר ש ״ י

פרשה רמזו כי טוב ורע נתה לרולחך שיהיו מזדמנים בערבוביה וקבע לזה תחומי ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום לאור. לפי סדר לשון הפרשה סיים לו לכתוב

בראשית א

בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: (ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ו לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ

תרגום אונקלוס

בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: (ה) וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צַפַּר יוֹמָא חַד:

ואמר

באור

(ה) ויקרא, הקריאה נכתן היה ההבדלה המוגבלת נסס כמלנזו לורתס, גזר שילני קרנות החור על קויס ישרי ויזהו לחור בפנסס גוף ענור, וע״י זה הוגבל תחום החור ומסתך, וכן לחרו יום יהח תחומך ולילה יהח תחומך: לילה, הה״ח נוספת ומינה לנקבה כי המלה מלעיל: ערב, תחלת הלילה יקרח ערב בימור שיתערבו בו הלורות והמרחות, ותחלת היום

המעמר

לשון ריקות ולזו מנוסי״ר בלשונינו ע״כ, וזהו בל״ח (ועערהייש). (ר״ה). מרחשת, פרש״י כיונה המרחפת על הקן לקובטי״ר בלע״ז, ותרגמי המעתיקים בריטען, ומעתקה זו תינה מחוורת לי, ובדפוס פרנק רל״ח תסר הבלע״ז, וכירמי׳ כ״ר ט׳ פי׳ רחפו הולכים ונעים כנגפי לפור המרחף על קנו טרימבלי״ט בלע״ז וזהו בל״ח ליטטערן, בעבען, חייבע טוועבענ, דע בעוועגונג מחבען, ולדעתי ל״ל כתן טרמבלי״ר במקום לקובטי״ר, כי זה מסנים עס כוונתו ועס פירושו בירמי׳ שס. (ר״ה). המים, כתב הרחב״ע: והמים לשון רבים ולח יחפרדו והס על שנין שנים (ר״ל רבים הזוגי) כי הס זכרים ונקבות ע״כ, כוונתו כמחבר חז״ל חין טעה יורדת מלמעלה חלח ח״ב שנים עולין מגדה מלמטה, ועיין ב״ר פרשה י״ג שנקראו שס המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות, לולס כבר נחמר ויבדל חלהים בין המים חשר מתחת לרקיע ובין המים חשר מעל לרקיע, ויחפרש הענין הזה לוך שיחפרש (ע״ש בנחור), עכ״פ היו לדעת התורה שני מיני מים, ולזה בח ע״ד הזוגי, ולף שעדיין לח נעשה הרקיע ולח הובדלו המים, מה בזה? הלח בלשון העס ידבר כחשר הוח עתה על שפתס, ובלשון נזדווג הזס הזה כי רחו שהנשס והשלג ירד מן השמים, ובחרן נהרות ומעינות יולחים. (ג) יחי, הרב המנחר נ״ע הרחיב לנחר דקדוק מלת ויהי ודבריו נכונים, רק נמה שהניח נסס בעל פתח דנרי שלח נמלחת היו״ד נקודה בשו״ת נע בסוף המלה, לח הבנתי לוס המקום שימלח שו״ת נע בסוף המלה, ולף גם במלות וַיִּשְׁבֹּ וַיִּבְרַךְ בנ״ד בס״ת בדגש קל, בכל זחת המה נחים ולח נעים בנודע. וכן לחמה על דברי הרב המנחר שלמר להלן רק שחין דרך היו״ד הנרחית להיות נעה בסוף התיבה ולף נמר שכוונתו במלת נעה שהיח מרגשת במנחח ולח על שו״ת נע, הנה גם זה לח יתכן שבנר בף חוי, גלוי שהיו״ד מרגשת בהס בסוף, וגם לחרי פת״ח חי, עי, והיו״ד נחלה שרשית והיח מרגשת בסוף התיבה. לף מה שהניג הרב המנחר על ר״ח בחור ע״ס, לדעתי גם ר״ח כוון לדעת הרב ושניהס לחמרו דנר לחד כי מה שכתב ר״ח בשחין נהן תוספות לות בסוף לח על לות המוסף שלח לנורך לנד היתה כוונתו כי ידוע הוח שנפי המדקדקים גס לותיות הסמוך והבנוים נקרחים נוספות, וכוונת הרחב״ע (לדעת ר״ח) שנחותם לחר חין נהס לות נוסף בין לנורך חו שלח לנורך, לח מלחנו המשרת בשו״ת בקל זולת ויהי ויחי. גם מה שחמר הרב המנחר בסוף דנריו, חבל כוונתו בשחין בסוף רק לות לחת נמה לשמוש, הנה לח גם לחת הדנר כי נעשור לות לחת הבחה לשימוש בסוף לח תשתנה תנועות חית״ן מ״מ כחן סוף בלחי מבוון, כי במלות ויהי, ויחי, לח נוסף לות השמוש בסוף.

בראשית א

(ו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ
הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם:
(ז) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ ק
וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת
לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל

לרקיע

תרגום אונקלוס

(ו) וַאֲמַר יְיָ יְהֵא רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא
וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: (ז) וַעֲבַד יְיָ
יַת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע

לרקיעא

תרגום אשכנזי לז

(ו) גאָטט שפראַך: עס ווערדע איינע אויסדעהנונג מיטטן אים וואַסער, דאַמיט איינע אַבשיידונג זייא צווישען וואַסערן אונד וואַסערן. (ז) אַלזאָ מאַכטע גאָטט דיא אויסדעהנונג אונד אַבשיידעטע צווישען דען וואַסערן, וועלכע אונטער דער אויסדעהנונג, אונד דען וואַסערן, וועלכע איבער דער

רש"י

לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימי' שני שלישי רביעי למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בבראשית רבה: (ו) יהי רקיע. יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באמרו יהי רקיע וזהו שאמר (איוב כ"ו) עמודי שמים ירופפו כל יום א' ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיי' עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ו) ויעש אלהי' את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את כפרני' (דברי' כ"א):

מעל

באור

יקרא בקר שיבקר האדם בינותם, אמר שהי' ערב והי' בקר של יום אחד, ויתכן להיות כאשר כתבו קצת המפרשים הביאם הרמב"ן ז"ל, שרמז בזה לאשר יהי' ברביעי אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים, שמיד כשיתחיל האור לצאת ויהי' בקר ליושבי מזרח ברגע ההוא ממש יהי' ערב ליושבי מערב וכן יתמיד הדבר בתנועות הגלגל על פני כל הארץ בעשרי' וארבע שעות, שכל רגע מהם בקר במקום זה וערב במקום שכנגדו על דרך גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, והנה באמת בבחינת כל הכדור כלו יהי' תמיד ערב ובקר יחד ערב לזה ובקר לזה, והכתוב התחיל מדת היום מן הערב ואמר ערב ואח"כ בקר רמז אל האפס שקדם להויה בתחלת הבריאה: ואמר יום אחד ולא יום ראשון לפי שאין ראשון בלי שני, ועדיין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה, אבל שניהם נמצאים, והוא ממאמר הנקרא לבעלי ההגיון מאמר המצטרף, אבל האחד לא יורה על שני, וכן מתורגם בל"א: (ו) רקיע, כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב (שמות ל"ט ג'), החומר ההוא בתחלה שבראו מאין אמר שיהי' רקיע מתוח כאהל בתוך המים, ויהי' מבדיל בין מים למים: בתוך המים, באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע, כמן הרקיע למים שעל הארץ, הא למדת שהן תלויין במאמרו של מלך (בראשית רבה ובדברי רש"י) (כ"ה הנוסח' ברש"י כ"י) וסיים בזה הרמב"ן ז"ל וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקי' צריכי' לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו עכ"ל, וק"ו בן בנו של ק"ו לקצרי ההשגה כמונו: ולפי פשוטו של מקרא הרקיע הוא האויר הזך והבהיר המבדיל בין מי הענן למים אשר על הארץ, כי אחרי שהיתה הארץ מתחלתה מכוסה במים מכל עבריה, הי' האויר כלו רטוב ולח מלא ענן וערפל ואדים עבים העולים מן המים, וברצון השם ב"ה הובדלו מים ממים, קצתם עלו למעלה והיו ענן, וקצתם התקבצו והיו למקוה מים הנקראי' ימים, ובין מים למים נתהוה אויר זך ובהיר לצורך נשימת כל אשר נשמת רוח חיי' באפיו ולגדול הצמחי' והאילנות אשר אין להם קיום באויר רטוב ולח ומלא איד עב: (ו) ויעש, לשון עשיי' בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו:

ויהי

בראשית א

לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן: (ח) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים
לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־
בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ
(ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד
וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן: (י) וַיִּקְרָא
אלהים

תרגום אונקלוס

לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה
כֵן: (ח) וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ
וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּינְיָין: (ט) וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן
מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לְאַתְרָא חָד וְתִתְחֲזֵי
יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן: (י) וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא
ארעא

תרגום אשכנזי

אויסדעהנונג, אונד עס גע-
שאַה אַלזאָ. (ח) גאָטט נענ-
טע דיא אויסדעהנונג היממעל,
זאָ וואַרד אַבענד אונד וואַרד
מאָרגען, דער צווייטע טאַג.
(ט) גאָטט שפּראַך פֿערנער:
עס פֿערזאַממעלן זיך דיא וואַס-
סער אונטער דעם היממעל אַן
איינען אָרט, דאַמיט דאַז
טראָקנע זיכטבאַר ווערדע; עס
וואַרד אַלזאָ. (י) גאָטט נעננטע

רש"י

מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוין באויר ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום ג' והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המי' והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים: (ט) יקוו המים. היו שטוחין על פני כל הארץ והקווס באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים:

קרא

באור

ויהי כן, שהי' כן בל ימי העולם: (ח) ויקרא אלהי' לרקיע שמים, הנכון לפי פשט הכתובים כאשר כתב הרמב"ן וז"ל עם תוספת באור קצת כדרכינו, השמי' הנזכרי' בפסוק ראשון הם השמי' העליוני' אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החי' רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזקאל א' כ"ב), ומהם נקרא הקב"ה רוכב שמים, ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר כתבנו שלא הזכיר המלאכי' וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף, ולא פרט דבר מיצירתם, כי אם הזכיר בכלל שהיו השמי' נבראים, כלומר שקדמותם אפס ובחפן השם יצאו אל היש, (ולכך אמרו רז"ל בראשי' נמי מאמר הוי כלומר שבפסוק הראשון אף שלא נאמר שם בפירוש ויאמר אלהי' אעפ"כ הוא מענין מאמר השם והוראתו כי הזכיר חפן השם ופעולתו בבריאת הרוחניים הנפרדים בהוציאם אל ההוי' אחרי האפס המוחלט), ואמר בשני שיהי' רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המי' הנזכרי' דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורי' שמים בשם השמי' העליונים הראשונים, ולכך יקראם בפרשה רקיע השמים, ויתן אותם אלהי' ברקיע השמים, לבאר שאינם הנזכרי' בשם השמים רק הרקיעי' שקראם שמים, והבי' הרמב"ן ראי' לדבריו אלה מדברי חז"ל ע"ש כי לא רציתי להאריך: שֵׁנִי, ראוי להיות שְׁנִיִּי, אחת יו"ד השרש במקום הה"א ששרשו שנה, ואחת לסימן התאר כמו שלישי רביעי, וכן בא הרבים שְׁנִיִּים, ונפלה למ"ד הפעל להקל: (ט) יקוו, יתחברו, וכן ונקוו אליה (ירמי' ג' י"ז): אל מקום אחד, הי' על פני כל הארץ

המעמר

(ח) שמים, הנכון לדעתי כטעם השלישי שכתב רש"י ז"ל שהוא מן אש ומים (ונפל האל"ף), כי כאשר נשאו האנשים עיניהם למרום ראו את השמש שהוא ככדור אש, וגם הגשם והשלג היורד על הארץ, ולזה קראו אש ומים. ודברה תורה כלשון בני אדם.

בראשית א

אֱלֹהִים ו לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה
הַמָּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים
כִּי־טוֹב: (י) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא
הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ
פרי

תרגום אונקלס

אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמְמֵי וַחֲזָא
יְיָ אֲרֵי טָב: (י) וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא
דִּיחֲוֵה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעַיָּה מְזַדְּרָע אִילָן
פירין

כל לחד לעלמו נקרי עשב פלוני ואין ל' למדבר לומר דשא הוא לבישת הארץ
כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לגמי עשבי' כל' לעז נקרי דשא ורב"ח
כלן בערבובי' וכל זרע לעלמו נקרי עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ

תרגום אשכנזי לח

דאָ טראָקנע ערדע, אונד דיא
פֿערזאַמלונג דער וואַסער
נענאַנטע ער מעערע, דאָ זאָה
גאָטט, דאָס עס גוט זייא.
(י) גאָטט שפראַך: עס שפראָ־
סע דיא ערדע אַללערליי
שפראָסען, קרויט, דאָ זאָא־
מען בריינגט, פֿרוכטבוים, דער
פֿרוכט

ר ש "י

(י) קרא ימים. והלא ים לאחד הוא אלא
לומר לך טעם דג העולה מן הים בעבור
לדג העולה מן הים נאספמיא: (יא) תדשא
הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא
עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא
לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין

באור

מים ועפר מעורבים, כעין המים העכורים, וגזר על המי' שיתחברו אל מקום מסובב מכל
צדה, וגזר על העפר שיעלה עד שירחה על המי' ושם יתיבש ויהי' לחמה יבשה שנאמר
ראוי' ליבוש בני אדם, וכן כתוב לרוקע הארץ על המים (תהלים קל"ו ו'): (י) ליבשה ארץ,
השם הראוי לה יבשה, כי בהפרד המי' מעל העפר היא יבשה, אבל יקרא לותה ארץ בשם
כלל היסודות הנקרא ארצות, והטעם כי בעבור היבשה נקראו היסודות כלם למען תהי' יבוש
לבני אדם שאין בתחתוני' מניר בורנו זולתו: קרא ימים, לשון רבים, לפי שאין
שם יש שיקיף את כל הארץ, והנה מקוה המי' כולל הקרקע עם המי' המכוסי' בו, ופעמי'
שיקרא הקרקע לבדו בשם יש כדכתיב ומלאו את המי' בימים, כמים לים מכסי' (ישעי'
י"ח ט'): וירא אלהי' כי טוב, הוא קיומם ברצון השם, והענין כי נאצר הבריאה הנזכרה
הזאת מפני שהם כי כך הם נאותי' אל התכלית המכוון מאתו ית' וגזר עליהם הקיום
וההתמדה על התכונה הזאת, וזהו מה שאמרו רז"ל מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא
נגמרה מלאכת המי' בשני, ולא היו ח"כ עדיין על התכונה הנאותה אל תכלית הבריאה,
לכן לא גזר עליהם הקיום עד היום השלישי שבו נגמרה מלאכת המים כראוי לעורך כל מי
וכמ"ש התלמה, והתחיל וגמר עוד מלאכה לחרת, וכו נאמר כי טוב שני מעמי' אחד למלאכת
המי' ואחד ליום: (יא) דשא, לבישת הארץ בגמחי' יקרא דשא, בדב"י תרגח"ז בלע"ז והוא
הערבח"י בל"ח (פֿלאַנצען, געוועכסע) קלחו יתגדל ויהי' עשב מזריע זרע וקלחו יהי' עץ
פרי עושה פרי למינו, ולכך לא אמר תדשא הארץ דשא ותולי' עץ פרי, כי בחמת תדשא הארץ
דשא הוא מוסב על עשב ועץ, דשא עשב ודשא עץ כאשר אמרנו, וכן מתורגם בל"ח: ונכון
לפ"ז להיות תיבת דשא נטעם ז"ק המסמיק יותר מן הז"ק שבתיבת זרע כי הוא מוסב על
עשב ועץ שאחריו, ולף שבפסוק י"ב תיבת דשא בת"ג מסמיק פחות מן הפשטא שבמלת זרע,
לין משם סתירה לדבריו, כי שם נאמר ותוצא הארץ, וח"כ היו מן הנורך לאבר דשא אל
עץ, כי פעל היציאה יקול על עץ ועל עשב בשוה, ויתכן לומר תוצא הארץ עץ עושה פרי,
ותולם בפסוק הזה אמר תדשא ואין פעל הדשיאה נופל על עץ, ואי אפשר לומר תדשא הארץ
עץ פרי, לפי שהיותו עץ בגר יצא מגדר הדשיאה, ועל כרחך לומר תדשא הארץ דשא עץ פרי,
וח"כ מוכרח שתיבת דשא מוסב גם על עץ שאחריו, וכן נמצא מלת דשא בז"ק נקלת מפרים
מדויקים, עכ"ז בת"ס אלי הטעמתי בדבריו בראשי הח"ת שכ"ה בס"ם ובס' עט סופר
להרד"ק: מוריע זרע, שיגדל בו הזרע לזרוע ממנו במקום אחר: אשר זרעו בו, הן הגרעין,

תרגום אשכנזי

פרוכט טרעגט, נאך זיינער
ארט, וואָרין דער זאַאמען
איזט, אויף דער ערדע; אונד
עס געשאַה אַלזאָ. (יב) דיא
ערדע בראַכטע אַללערלייא
שפראָסען הערפאָר, קרויט,
דאַז זאַאמען ברינגט, נאַך זיי-
נער אַרט, אונד בוים, דער
פרוכט טרעגט, אין וועלכער
דער זאַאמען ליעגט, נאַך זיי-
נער אַרט. דאַ זאַה גאָטט,
דאַס עס גוט וואַר. (יג) דאַ
וואַרד אַבענד, אונד וואַרד
מאָרגען, דער דריטטע טאַג.

בראשית א

פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־
בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: (יב) וַתּוֹצֵא
הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע
לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר
זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים
כִּי־טוֹב: (יג) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם שְׁלִישִׁי: פ
שני
(יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת
ברקיע

(יד) גאָטט שפראַך: עס ווערדען ליכטער אין דער ואויס-
דעה-

רש"י

פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי
והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ
עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל
אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה
ונתקללה: אשר זרעו בו. הן גרעיני כל
פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו:
(יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר
למינהו בדשאין בציווייהן שמעו שנצטוו
האילנות על כן ונשאו ק"ו בעצמן כדמפורש
באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מאורות

תרגום אונקלוס

פֵּירִין עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ
עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: (יב) וַאֲפֵיקַת אַרְעָא
דִּיתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי
וְאִילָן עָבֵיד פֵּירִין דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי
וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: (יג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה
צְפַר יוֹם תְּלִיתָאִי: (יד) וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין
ברקיעא

באור

כל פרי שמהן האילן צומח כשזורעין אותו, כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף שהמנהג במקצתם
ליטע מהם הענף, והרמב"ן ז"ל תמה מדוע לא הזכיר הכתוב אילני סרק ואיך צוה בעץ פרי
לבדו, ואולם האמת שגם עץ השדה יתן פריו אשר בו גרעיני הזרע, והראוי למאכל יקרא עץ
מאכל, אבל עץ פרי הוא שם כולל לאילני סרק ולאילני מאכל: ויתכן ג"כ שיהיו כל אילני
סרק בכלל קוץ ודרדר שלא צמחו כי אם אחר שנתקללה האדמה, והיתה הכוונה הראשונה
שלא תוציא הארץ כי אם עץ פרי הראוי למאכל אדם: למינו, מה שדומה לו והוא מתכונתו,
ויתכן שמלת למינו חוזרת על עשב ועל עץ פרי, אבל לפ"ז הי' ראוי להיות למינו בטעם
מפסיק יותר מן זרע, ויראה לי שלזה אמרו חז"ל בחולין (דף ס' ע"א) שלא נאמר למינהו
בדשאים בציווייהן רק שנשאו ק"ו בעצמן, ע"ש: (יב) וירא אלהי' כי טוב, כן נאות אל התכלית
בקיום המינים ההם על מתכונתם, וכל מין ומין לבד כאשר אמר למינהו, והוא אסור
הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית: (יד) יהי, ולא אמר יהיו כי בהקדים
הפעל אל הפועל נושא המאמר, לא ישמור בל"הק לא את המין ולא את המספר, יאמר כי
יהי' נערה בתולה (דברים כ"ב כ"ג), ויהי אנשי' אשר היו טמאים (במדבר ט' ו') דוגמתו
בל"הע (ווערבום איטפערזאָנטלי), יאמר בל"א (עם ווערדען) שלא ישמור המספר לומר (זיא
ווערדען) או (עם ווערדע), ושמור זה הכלל: מארת, עתה ברביעי גזר שיהיו ברקיע גופי'
מאירים מעוררים את זוהר האור לצאת אל הפועל ע"י תנועת הרעדה שיולידו בו, וע"י זה
יוציאו

בראשית א

בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין
הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת
וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים: (טו) וְהָיוּ
לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר
עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: (טז) וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים
אח

תרגום אשכנזי לט

דעהנונג דעס היממעלס, צו
אונטערשיידען צווישען טאַג
אונד נאַכט, דאַמיט זיא זייען
צו צייכען, פיר צייטען, טאַ-
גע אונד יאַהרע, (טו) אונד
זייען אויך ליכטער אין דער
אויסדעהנונג דעס היממעלס,
צו לייכטען אויף דער ערדע,
אונד עס געשאַה אַלזאָ. (טז) אַל-
זאָ מאַכטע גאָטט דיא צווייא
גראָסען ליכטער, דאַז גרעסע-
רע

תרגום אונקלוס

בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין
לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין וּלְמִימְנֵי בְּהוֹן
יוֹמִין וּשְׁנִין: (טו) וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא
דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן:
(טז) וַעֲבַד יְיָ יַת תְּרֵין נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יַת
נהורא

רש"י

וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה
עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות
שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל א'
וא' נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב
את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ
לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו
כתיב על שם שהוא יום מארה ליפול
אסכרה בתינוקות הוא ששנינו ברביעי היו
מתענין על אסכרה שלא תפול בתינוקו':
להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך
הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם שנאמר
מאותות השמים אל תחתו (ירמי' י') בעשותכם רצון הקדוש ב"ה אין אתם צריכין לדאג מן
הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד
הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי היום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה
ימים יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה: (טו) והיו למאורו'. עוד זאת ישמשו
שיאירו לעולם: (טו) המאורות הגדולים. שווים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני
מלכים

באור

יוציאו את קרנותיו להאיר על הארץ: והיו לאתת, השנוי שיולידו ויעשו ממנו אותות ומופתים
בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאתות השמים אל תחתו (ירמי' י' ב'), ויתכן
שיהיו לאותות לעוברי דרך והולכי ימים שעל ידם יכירו את מהלכם לאורך ורוחב המדינות
ביבשה ובים: ולמועדים, זרע וקציר וקור וחום וקין וחרף: ולימי', מדת היום ומדת הלילה:
ושנים, שישלימו מהלכם ויוסיפו שנות לשוב בדרך ההוא, אשר הלכו בה, ושנת החמה בשס"ה
יום ושנת הלבנה בשלשים יום: (טו) והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ, הוסיף
שיהיו אורם וזהרם מגיע לארץ, כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשי' הנזכרי'
מבלי שיאירו בארץ, ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המביט בארץ ויאירו עליה:
(טז) ויעש אלהי' וגו' ויתן אתם אלהי', מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל
גופי' נקבעי' בו, והזכיר ממשלתם, כי ענין הממשלה דבר אחר זולת האורה שזכר, כי יש
להם ממשלה בארץ בהויה ובהפסד, וממשלה בימים ובנהרות כידוע: שני המארת הגדלי',
נקראו השנים גדולים כנגד הכוכבים, ואם ישאל השואל והלא אמרו חכמי הספירות שכבב
צדק וכל הכוכבים חוץ מכבב ונוגה גדולים מהלבנה, התשובה אין פי' הגדולי' על מדתם
בגופם רק על אורם, ואור הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה לארץ, (ומאור לשון
זכר

תרגום אשכנזי

רע ליכט צור רעניערונג דעם טאַגעס, דאַז קליינערע ליכט צור רעניערונג דער נאַכט אונד דיא שטערנע. (יז) גאָטט זעטצטע זיא אין דיא אויסרעה=נונג דעם היממעלס, אויף דיא ערדע צו לייכטען, (יח) אויך צו רעניערען טאַגס אונד נאַכטס, אונד צו אונטערשיי=דען

בראשית א

אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת
הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן
לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים:
(יז) וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ:
(יח) וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל

בין

רש״י

מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבי׳. ע״י שמיעט את הלבנה הרבה לבאיה להפיס

תרגום אונקלוס

נְהוֹרָא רַבָּא לְמִישְׁלַט בִּימָמָא וְיַת נְהוֹרָא
זְעֵירָא לְמִישְׁלַט בְּלֵילְיָא. וְיַת כּוֹכְבַיָּא:
(יז) וִיהַב יַתְהוֹן יְיָ בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא: (יח) וּלְמִישְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא

באור

זכר אף שהמקובץ ממנו מאורות) והתשובה ההי׳ בעלמה נשיב לשואל איך נקרא ללבנה מאור ואין לה אור בעלמ׳ כי היא מקבלת אורה מן החמה, והיא בעלמה גוף עכור כידוע, כי נאמר לו שאין הכוונה כי אם דבר המאיר על הארץ ומזהיר את הגופים בהסתר השמש, והרי

המעמר

(יח) ולהבדיל, לדעתי הוי״ו של ולהבדיל הוא לבאר המאמר הראשון ולמשול ביום ובלילה, כלומר כל ממשלתם תהיה רק להבדיל בין היום והלילה, ויתורגם: (נעמליך לו אונטערשיידען ח. ג. ו.) כי הנה נראה שפרט לך הכתוב יעודי לבא שמים מה שלא עשה כן בשאר יצורים, ולהורות בא להוציא מלב התועים שחשבו כי יש ביד מערכות השמים לפעול פעולות שונות בארץ תחתיה בחפץ רוחם ולכן יזבחו ויקטרו למלכות השמים, ולזה הזכיר לנו הכתוב כי מחוקם הוא רק להיות לאותות ולמועדים וגו׳ ולהבדיל בין היום ובין הלילה ולא זולת זה, והעד כי המאורות נבראו ביום רביעי וכבר הוכנה הארץ על עמודיה והוציאה את צמחה, והנה ידוע כי לדעת הוברי השמים יהיה סוג הדומם והצומח בפרט תחת ממשלת כוכבי מעל, ולזה ספרה התורה כי גם בטרם הוקבע לבא מרום במרום, כבר היתה הארץ על מכונה להדשיא דשא ועץ השדה נתן פריו, ומזה נדע כי המתכות והצמחים כבר קבלו כחם מאת השם בטרם יוצרו שמש וירח וכל כוכבי אור, ומעתה אין ספק כי אין לאל ביד לבא מרום לשנות טבעם או לפעול בהם נגד החוק אשר הושם להם מאת בורא הכל, ומעתה אם קצרה ידם לפעול ברצון בדומם וצומח, אף כי בבעלי חיים ובאדם, ולכן המה בל ייטיבו אף בל יריעו בחפצם רק כפי החקים אשר שם להם רוכב שמים. וזה העיקר אשר רצתה תורתינו הקדושה להודיע לנו, והיא הנקודה אשר אליה יסובו כל ספורי מעשי בראשית להרחיק עם סגולתו מאמונת העמים, אך לא היתה כוונתו ית׳ ללמדנו חכמת הטבע (ואף כי מה שאחר הטבע) כי אין זה כלל מחק האמונה, וגם לא היו יוצאי מצרים אשר להם הנחיל משה את תורתו מוכשרים כלל להעמיק בחקירות עיוניות כאלה, כי איך יהי׳ לעבדים אשר יאנחו תחת סבלות פרך לב להבין עמקי סודות הטבע? ובהמעמר לם׳ שמות בכמה מקומות החזקתי הדעה הזאת בדברי הרמב״ם הרשב״ם והראב״ע שכלם הסכימו יחד שלא היה דור מדבר דור דעה, ומזה בין חבין מה שקרא את הירח בין שני המאורות הגדולים אף שאין לו אור בעצם וגם רוב כוכבי לכת גדולים ממנו לפי שלא דברה התורה רק

כפי

בראשית א

בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: (יט) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי: פ

(כ) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם:

ויברא

תרגום אונקלוס

וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: (יט) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאִי: (כ) וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָּא רְחִישׁ נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא יִפְרַח עַל אַרְעָא עַל

תרגום אשכנזי ט

דען צווישען ליכט אונד פינסטערנים; דאַ זאַה גאָטט, דאַס עס גוט וואַר. (יט) אַלזאָ וואַרד אַבענד אונד וואַרד מאָרגען, דער פיערטע טאַג. (כ) גאָטט שפראַך: עס רעגע דאַז וואַסער רעגעס בעזעעלטעס טהיער, אונד דאַז געפליגעל פליעגע איבער דער ערדע אַן דער אויסדעהנונג דעס הימ-

רש"י

להפיס דעתה: (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ. בעוף. כגון זבובים. בשקצים. כגון נמלים וחיפושים ותולעי'. בבריות. כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם

באור

והרי הלבנה מאירה בלילה במקום שאין זוהר השמש מגיע: (כ) ישרצו, פעל יוצא, וכמוהו ושרץ היאר צפרדעים (שמות ז' כ"ח), ההולדה ברבוי עם התנועה התמידית תקרא שרצה, ויקראו השרצי' כן בעבור שהם מתרבי' מאד ומתנועעי' בתנועה תמידית, או תהי' ההנחה הראשונה על השרץ בעבור שהוא רץ והועתק הפעל ממנו אל ההולדה ברבוי כי כן דרך השרצים. וכן דעת אונקלוס, כי ישרצו המי' שרץ תרגם ירחשון מיא רחיש, ושרצו בארץ (בראשית ט' ז') פתר מענין הולדה אתילדו בארעא, כי עשה הלשון מושאל מן השרצים, והענין ואתם פרו ורבו כשרצי' בארץ, וכן פרו וישרצו (שמות א' ז'), שהיו בהולדתם כשרצים לרוב: שרץ, שם כולל למינים הרבה, יש שרץ בשקצים כגון נמלי' ותולעים, ויש שרץ בחיות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים, ויש שרץ בעוף, והוא כל עוף שיש לו ארבע רגלים מפני שברגליו יסמוך וינוע כשרצים, ואשר איננו כן יקראו עוף כנף מפני שעיקר תנועתו לעופף: ועוף, נחלקו בו רבותינו ז"ל יש מהם שאמר שהעוף מן המים נברא, ולכך הזכיר בריאתם בחמישי לפי שביום הזה הי' מאמר הבריאה במים, ואמר רבי אליעזר הגדול בפרקיו בחמישי השרץ מן המים כל עוף כנף, וא"כ לדעתו פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך כאלו אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף, ותפול מלת שרץ גם על עוף כנף, והכתוב שאמר ויצר ה' אלהי' מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (ב' י"ט) כאלו אמר ויצר ה' אלהי' את כל חית השדה מן האדמה ואת כל עוף השמים ורבים כמוהו, אבל בגמרא נחלקו בו ויש אומרים שהעוף משניהם נברא, אמרו מהרקק נברא ואם כן בעבור שהרקק בקרקע הים ומשם תולדותם מפני זה הי' המאמר בהם ביום החמישי, ובעל הטעמי' נרא' שהסכי' עם הדעה הזאת לפיכך העמיד מלת חיה בטעם אתנח, והכוונה כאלו היו שם שני מאמרי' נבדלי' המים ישרצו שרץ נפש חיה, והעוף יעופף על הארץ, ואלו היו תיבות ישרצו המי' מוסבות גם על עוף יעופף היה צריך להעמיד מלת המים בטעם מפסיק יותר גדול מטעם מלת חיה: על פני רקיע השמים, שטח קערורית השמי' נראה לאדם ולכך נקרא פני השמי',

המעמר

כפי השגתם, והכלל הזה יהיה אור לנתיבתך בבאור ספורי מעשי בראשית, ואל תבקש (כאשר עשו המחקרים מבני עמנו וגם קצת חכמי העמים) להשוות הספורים האלה עם חקות הטבע הנודעות לנו עתה, כי לא היתה מגמת תורתינו לגלות כפוני הבריאה כפי מה שהם על אמתתם, רק כאשר יראו פעולותיהם באדמה אל תושביה ההולכים לתומם ואין בידם מחקרי ארץ. והבן.

תרגום אשכנזי

הימעלם. (כא) גאָטט ערשוף דיא גראָסען מעעראונגעהייער אונד אַללעם קריכֿענדע בע-זעעלטע טהיער, וועלכֿעם דיא וואַסער אויפֿגערעגט האַבען, יעדעם נאַך זיינער אַרט אונד אַללעם געפֿליגעל נאַך זיינער אַרט, אונד גאָטט זאַה, דאַס עס גוט זייא. (כב) דאַ זעגנעטע זיא גאָטט, אונד שפּראַך: זייר פֿרוכֿטבאַר, מעהרט אייך, אונד

בראשית א

(כא) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: (כב) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ

ומלאו

רש"י

בהם וכל הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם: נפש חיה. נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו. לשון פרי. כלומר עשו פירות. (תוס') ורבו אם לא אמר אלא פרו היה א' מוליד א' ולא יותר ובא ורבו שא' מוליד הרבה

תרגום אונקלוס

אַפֵּי רְקִיעָא שְׁמַיָּא: (כא) וּבְרָא יְיָ יַת תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא וְיַת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִרְחִישָׁא דִּי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיַת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: (כב) וּבָרִיךְ יַתְהוֹן יְיָ לְמֵימָר פּוּשׁוּ וּסְגוֹ וּמְלוֹ יַת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא

באור

ויאמר על פני השמי', אף שהעוף יעופף תחת פני השמים, כי כן משפט הלשון על כל גוף המסתיר את גוף אחר מעין הרואה בדרך תנועתו לאמר שהוא עובר עליו או על פניו, וכמוהו ותעבור המנחה על פניו (בראשית ל"ב כ"ב): (כא) ויברא וגו', בעבור גודל הבריות האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות הגידו היוני' בספריהם שידעו מהם ארובי' חמש מאו' פרסה ורז"ל גם הם הפליגו בהם, בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהי' כי הוא שהמציאם מאין מבראשית, כן כתב הרמב"ן ז"ל, והנה האמת שפעל ויברא מוסב גם על נפש החי' ועל עוף כנף שנלם ברואי השם והוא הוציאם מן האפס והביאם אל היש, ואף שאמר הכתוב אשר שרצו המים הנה יהיו המי' סבה פועלת או חמרית, בין כך ובין כך יתכן לומר שהשם ברא את הדגים מאין, לפי שהו' מקור הסבות ופועלם, ובלעדי חפצו בקיומם לא יתקיימו אפי' רגע וישובו לאפס. התנינם, דגים גדולים שבים, ויש מהם נזכרים במקרא ביבשה, והם מין נחשים: נפש חיה, שיש בה חיות: הרמשת, כענין בסמ"ך מן תרמסנה רגל (ישעי' כ"ו ו') וחביריו, יענינו התנועה והדריכה על הארץ הפך ההתעופפות: (כב) ויברך, גזר עליהם תוספת טובה שזהו ענין הברכה בכל מקום: לאמר, בכל מקום שיזכיר בעל ל"הק דברי האומר כמות שהם בלי לשנות הגוף מנוכח אל נסתר צריך שתקדם להם האמירה כמו

המעמר

(כא) את התנינם, הרד"ק הביא מלת תנן בשרש תנן (עיין ספר המלות להחכם גשוענוס), ואולי שרשו נון שענינו בארמית דג ובתי"ו המשקל יורה בעברית וכן בארמית על הדגים היותר גדולים, ואחר כך הועתק השם הזה גם על חיות הארץ אשר נורא מראיהן כמו הנחשים והיה לתנין (שמות ז' ט') וכדומה, ולפעמים נחלף הנו"ן במ"ם כמו התנים הגדול (יחזק' כ"ט ג'). וידידי רי"וו הוסיף עוד לזה, כי לא יפלא הדגש אשר אחרי תי"ו תַּנִּין שהיא למשקל, כי גם שם תַּנּוּר שרשו גר והתי"ו למשקל, ובכל זאת בא הדגש אחריה והרבה כי"ב. (כב) פרו ורבו,

בראשית א

וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף
יִרֶב בָּאָרֶץ׃ (כג) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־
בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ
(כד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ
נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ

וחיתו

תרגום אשכנזי מא

אונד פֿיללעט דאַז וואַסער אין דען מעערען אונד דאַז געפֿלי־געל מעהרע זיך אייף דער ער־דע. (כג) אַלזאָ וואַרד אַבענד, אונד וואַרד מאָרגען, דער פֿינפֿ־טע טאַג. (כד) גאָטט שפּראַך: דַיא ערדע ברינגע הערפֿאָר בעזעעלטעס טהיער אַללער־לייא אַרט, פֿיעה, געווירם,

אונד

תרגום אשכנזי

וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְאַרְעָא׃ (כג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה
צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאִי׃ (כד) וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק
אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנָהּ בְּעִיר וּרְחֵישׁ

וחות

רש״י

(ע״ב): (כד) תוצא הארץ. הוא שפרשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציא׳: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראי׳ כאלו נגררין שאין הלוכן ניכר כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונ״מובריש:

ויעש

באור

ויאמר או לאמר, והטעם (פֿאָלגענדע וואָרטע) או (וויא פֿאָלגט), כאלו אמר ויברך אותם אלהי׳ בלשון הזה פרו ורבו וגו׳ ואלו לא הוסיף תיבת לאמר לא יתכן לדבר אחר כן בלשון נוכח פרו ורבו, כי אם הי׳ צריך לשנות הגוף אל נסתר ולומר ויברך אתם אלהים שיפרו וירבו וגו׳ ושמור זה הכלל: פרו, לשון פרי, כלומר עשו פירות: ורבו, אלו לא אמר כי אם פרו הי׳ אחד מוליד אחד ולא יות׳ לכך הוסיף ורבו שהאחד יוליד הרב׳: ובא הצווי במקו׳ העתיד, וכן ומת בהר (דברי׳ ל״ב נ׳) כי אין זה בכחו ובידו לעשות, והענין אני נותן בכם כח שתפרו ותרבו: והעוף ירב בארץ, אע״פ שבריתו מן המים ברכתו תהי׳ בארץ שיפרה וירבה עליה, כי אין בעוף שיטיל ביציו במי׳ ויגדלו שם רק השוכני׳ תמיד במים ונזונים שם עושין ביציהם בארץ ונולדי׳ בה: (כג) חמישי, הנח בין המ״ם והשי״ן תמורת הדגש: (כד) בהמה, הם המינים האוכלי׳ עשב בין ישובי בין מדברי: ורמש, לשון רש״י, הם שרצים שהם נמוכי׳ ורומשי׳ על הארץ ונראי׳ כאלו נגררים שאין הלוכם ניכר, כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמו״בריה עכ״ל, והוא מלשון תנועה (רעגונג בל״א): והנה אף שפעל הרמישה יאמר גם על החי׳ ועל הבהמה כדכתיב ובכל החי׳ הרמשת על הארץ, וכן ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובכל השרץ השרץ על הארץ (בראשית ז׳ כ״א) וכתיב בו תרמש כל חיתו יער (תהלים ק״ד כ׳), אעפ״כ בכל מקום שנזכר רמש סתם הכוונה ביחוד על השרצים הנגררי׳, וכן הענין בפעל השריצה שיאמר על כל החי המוליד ברבוי עם התמדת התנועה, ואעפ״כ בכל מקום שנאמר

שרץ

המעמר

כתב הראב״ע: טעם פרו ורבו תפרו ותרבו, וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו ע״כ, וכוונתו לפי שהוא מחק בעל הלשון לצוות רק לפועל שיפעל אך לא לפעול לקבל הפעולה לפי שאין זה בידו, ולכן לא מצינו צווי בבנינים הפעולים (רק בנפעל אם יבוא במקום הקל או ההתפעל כמו הלחם השמר), ולכן כאן אף שהוא מהקל מ״מ לא שייך בו צווי באמת לפי שהפעולה הזאת אך מפאת הטבע תבוא, ובפרט שהעצם המצוה אינו בעל בחירה חפשית שיתכן צווי בו ולזה פירש שהוא במקום עתיד והוא נכון, אבל מה שנאמר ומות בהר (דברים ל״ב נ׳) לדעתי הוא ענין אחר כי הכוונה שם שיכין את נפשו למות (ועיין ברש״י שם), וע״ז יחול הצווי.

נעשה

בראשית א

וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃
(כה) וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ
לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת
כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ (כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ

וירדו

תרגום אשכנזי

אונד ווילד דעם לאַנדעם אַל־
לערליא אַרט, אונד עם נע־
שאַה אַלזאָ. (כה) נאָטט מאַכ־
טע ווילד דעם לאַנדעם אַללער־
ליא אַרט, פֿיעה אַללערליא
אַרט אונד נעווירם אַללערליא
אַרט, אונד נאָטט זאַה, דאַס
עם נוט זיא. (כו) נאָטט שפראַך:
נון ווָאַללען וויר איינען מענשען
מאַכען אין אינזערם עבענבי־
דע, אין עהנליכקייט מיט אונז,

דאַס

ר ש ״ י

(כה) ויעש. תקום נלביונן ונקימתן: (כו) נעשה לדם. עמוחנותו של הקב״ה למדנו מכאן לפי שהדם נדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נאמר בהם ונעשה דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מנינו בחזקה שאמר לו מיכה (מלכים א׳ כ״ב) ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל נבא השמים עומדי׳ עליו מימינו ומשמאלו וכי ים ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לגזות ואלו משמאילין לחובה. וכן (דניאל ד׳) בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא לפי כאן בפמליא שלו ונטל רשות ואמר להם יש בעליונים נדמותי אם אין נדמותי בתחתונים הרי יש קונה במעשה בראשית: נעשה אדם. תע״ם שלא מייעוהו מלירתו לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הנדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן [ואם כתב לעשה אדם לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו]. ויש מקום לומרים לרדות ותזוכת המיני׳ כתב בבלו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותנו. להבין ולהשביל:

באור

שרץ סתם הכוונה על המין השוה ביחוד: וחיתו ארץ, הוי״ו החזרון נוסף כוי״ו נגו בער (במדבר כ״ד ג׳ וט״ו), תוכלי הכאר יקראו חיות וכלם יטרופו: (כה) ויעש, תיקום נלביונם בתיקונם נקומתן: (כו) ויאמר אלהי׳, כתיחד נעצות האדם מאמר נאצור גודל מעלתו, כי לון טבעו כטבע החיה והבהמה אבר ברא כאמר הקודם לו, ולהודות על ותרון הכבוד האדר שבטרהו על כל בעלי חי, לאמרו מעט מאלהי׳ לתת בו נפש מחבלת מכרת את בוראה

ובלתי

ה מ ע מ ר

(כו) נעשה, על לשון הרבים הבא במלות נעשה בצלמנו וכדמותנו נראה לי הטעם כדעת הנאון שבחיי הראב״ע (לפ שהיה דמה את בריות) שאמר שכן דרך המלכים, והענין הוא כי כאשר כתב הראב״ע עצמו (עיין לעיל פסוק ו׳ בהמצמר) שבח מלכים בלשון רבים דרך כבוד כמו אדון ובעל, והנה מצינו לפעמים שאחר ופעל הנאמר עליו יתרבה, כמו אלהים קדושים הוא (יהושע כ״ד י״ט) ים אלהים אופטים בחרן (תהלים ס״ח י״ב) וכן באחר התעו אותי אלהים (לקמן כ׳ י״ג) ועיין שם בראב״ע, אחר הלכו אלהים (ב״ב ז׳ כ״ג), ולזה נאמר שגם כאן אחז הכתוב לשון רבים לכבוד ולאצולת, ור״ל אם גם העדים שבאויר הנחין האמ עדי שקר כמו שאמר הראב״ע, הנה־גם מלאי עדותם בבר בתחת הדבר. בצלמנו, בלשון נגור מן בל לפי שבבל

נברה

בראשית א

וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־
הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃
(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם
בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ
זכר

תרגום אונקלוס

יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא
וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ (כז) וּבְרָא
יְיָ יַת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בְּרָא
יתיה

תרגום אשכנזי מב

דאַס זיא רעגיערען איבער דיא
פֿישע דעם מעערעס, איבער
דאַז געפֿליגעל דעם היממעלס,
איבער דאַז פֿיעה אונד איבער
דיא גאַנצע ערדע, זאָ וויא אי-
בער אַללעס געווירם, דאַז
אויף דער ערדע קריעכֿט.
(כז) דאַ ערשוף גאָטט דען מענ-
שען אין זיינעם עבענבילדע;
אין דעם עבענבילדע גאָטטעס

רש"י

וירדו בדגת היס. יש בלשון הזה לשון
רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות
ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם
והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את
האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל
נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר
ותשת עלי כפכה (תהלי' קל"ט) נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קונ"ייו וכן הוא
אומר (איוב ל"ח) תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו
צלם

באור

ובלתי נופלת תחת ההפסד, ולהמשילהו בכל מעשה בראשית בכח תבונתו, אמר ביצירתו נעשה
אדם כאלו נמלך הקב"ה בפמלי' שלו שהם מלאכי יה וצבאותיו לאמר, אחרי אשר בראתי את
כל אלה לצורך האדם תשמישו והנאתו עתה יבא האדון אל היכלו, נעשה אדם בצלם העליונים:
וענין צלם כמו צורה, שיבדל בצורתו הנפרדת מצורת יתר החי בחכמה ותבונה ודעת ובשרון
המעשה ובזה יהי' לו דמות ודמיון עם מלאכי מרום, וע"י זה ירדה וימשול בחזקה בדגי'
ובעוף ובבהמה ובכל הרמש, והבהמה תכלול החי', וימשול גם בארץ עצמה לעקור ולנתוץ
ולחפור ולחצוב נחשת וברזל; ולשון רדי' ממשלת האדון בעבדו, כי הוא המושל על כל: ואמר
וירדו לשון רבים בעבור היות האדם זכר ונקבה, ואולי רמז בזה אל התכלית שיהי' האדם
מדיני בטבעו, יתחבר עם הדומי' לו ויחי' עמהם בקבוץ מדיני, איש את אחיו יעזור להגיע
אל ההצלחה, ואין היחיד מושל בכל החי ובכל הארץ עצמה כי אם בעזר הקבוץ הכללי:
(כז) ויברא, יחד גם בזה בריאה למעלת האדם ולהודיע כי הוא מוציא מאין עם דעתו
ושכלו: ואחר שאמר בצלמו כפל ואמר בצלם אלהי' ברא אותו לעורר הכוונה על עוצם היתרון
הזה אשר לאדם שהוא בצורתו ונפשו הנפרדת דומה לעליונים, והצלם המתוקן לו צלם דיוקן
של יוצרו הוא, האלהי' בשמי' והוא לבדו על הארץ הולך נכחו כאשר אמר המלין, ובזוהר
בצלמנו כדמותנו לאשתכללא דא בדא למהוי הוא יחידאי בעלמא שליט על כלא: ולשון רש"י
בצלמו, בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמ' ותשת עלי כפכה
(תהלי' קל"ט ה') נעשה בחותם כמטבע העשוי' על ידי רושם שקורין קונ"ייו עכ"ל, וברש"י
כ"י

המעמר

נברה תמונת הדבר אשר יעשה הצל והמ"ם למשקל, ולכן במלת צלם אין לטעות שידמה ח"ו
היציר ליוצרו כי גם הצל לא ידמה לדבר המצל רק במרחק המקומי באורך ורוחב, ולזה אמר
בצלמנו ביחס שבו, אבל בדמות שאפשר שידמה דבר לדבר מכל צד, אמר כדמותינו בכ"ף הערך
שבא ע"ד ההעברה כמו כאלפים איש וכדומה (מדברי הרדי"א הוא האברבנאל ז"ל ביתר באור).

בראשית א

זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: (כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ: (כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה

נתתי

תרגום אשכנזי

ערשוף ער איהן, מאַננסען אונד ווייבסן ערשוף ער זיא, (כח) זענ־נעטע זיא, אונד שפראַך צו איהנען: זייד פרוכטבאַר, מעה־רעט אייך, פיללעט דיא ער־דע אונד בעצווינגט זיא, הערר־שעט איבער דיא פישע דעם מעערעס, איבער דאַז געפליי־נעל דעם הימעלס אונד אי־בער אַללעס לעבענדינע טהיער, דאַז אויף ערדען קריעכט. (כט) גאָטט שפראַך: דאַ איבערגעבע איך אייך אַל־לעס

תרגום אונקלוס

יָתֵיהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יַתְהוֹן: (כח) וּבָרִיךְ יַתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוֹ וּמְלוֹ יַת אַרְעָא וּתְקוּפוּ עֲלָהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְּרָחִישָׁא עַל אַרְעָא: (כט) וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יַת

רש"י

כלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר ויקח אחת מצלעותיו וגו' ומדרש אגדה שנבראו ב' פרצופים בבריאה ראשונה ואח"כ חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בשוי ולא פירש לך כיצד ברייתן ופירש לך במקום אחר: (כח) וכבשה.

באור

ב"י נכתב קויי"ן בלע"ז והוא הנכון, ובל"א (שטעמפעל) שבו רושמין המטבעות: זכר ונקבה ברא אתם, שהיתה הבריאה מתחלה זכר ונקבה יחד, ונשמתם כלולה בהם, אבל היצירה היתה לאדם לבדו ובנין צלע לאשה כאשר יספר בפרשה הבאה, ולכך הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה: (כח) ומלאו את הארץ, ברכה שימלאו את העולם לרובם, ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם, ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה (לשון הרמב"ן ז"ל): וכבשה, נתן לאדם כח וממשלה בארץ לעשו' כרצונו בבהמות ובשרצים ובכל זוחלי עפר ולבנות ולנטוע ולעקור ולחצוב ויוצא בזה לתקין הקנין המדיני: ורדו בדגת הים, אמר שיהיו רודים גם בדגי הים המכוסים מהם, ובעוף השמי' שאינם עמהם באדמה גם בכל חי' רעה, וסדר אותם כבריאתם הדגי' והעוף תחלה ואח"כ החי' וכך אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפי' כלם וגם בהמות שדי לפור שמי' ודגי הים וגו' (תהלים ח' ז' וח' וט'), (הרמב"ן): (כט) ויאמר אלהי' הנה נתתי וגו' נתן לאדם ולאשתו לאכול כל עשב זורע

זרע

המעמר

(כח) פרו ורבו, כתב הראב"ע ח"ל: ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים רק היא מצוה שהעתיקוה קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר ע"כ, והרמב"ן אמר שיש לחלק כי בבריאת המים אמר אך ויברך אותם אלהים לאמר, וא"כ הכוונה רק שנתן בהם כח לפרות ולרבות, אבל כאן שנאמר ויברך אותם אלהים ויאמר להם הוא צווי גמור, ויפה דבר; אך שבכל זאת צדקו דברי הראב"ע שהוא רק אסמכתא, שלולי זאת יהיה גם ומלאו, וכבשה, ורדו, מצות עשין וזה לא עלה בדעת איש, ויש להצדיק דברי חז"ל לפי הכלל שאמרנו בחל"ע בגדר דרכי הלשון שאם יבואו שני צוויין רצופים והשני בוי"ו הקשור תהיה הצווי השניה כמו העתיד ונמשך ע"ד סבה ומסובב כמו זאת עשו ואיו (בראשית מ"ב י"ח) שענינו זאת תעשו למען תחיו וכן נאמר כאן פרו ורבו, ועי"ז תמלאו את הארץ וגו'.

נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ו זֹרֵעַ
זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ
וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ
זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה:
(ל) וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף א
הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ו רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק
עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן: (לא) וַיַּרְא
אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־
טוב

תרגום אונקלוס

כָּל עִיסְבָּא דְּבַר זַרְעַיָּה מְזַרַּע דִּי עַל אַפֵּי
כָּל אַרְעָא וְיָת כָּל אִילָנָא דִּי בֵיהּ פֵּירֵי
אִילָנָא דְּבַר זַרְעַיָּה מְזַרַּע לְכוֹן יְהוֹן לְמֵיכַל:
(ל) וּלְכָל חֵיְתָא דְּאַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא
וּלְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא דִּי בֵיהּ נַפְשָׁא
חַיְתָא יָת כָּל יְרוֹק עִיסְבָּא לְמֵיכַל וַהֲוָה כֵּן:
(לא) וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דִּי עֲבַד וְהָא תַקִּין
לחדא

לעם קרויט, דאז זאמען
פֿיחרט אויף דער גאַנצען ער־
דע, אונד יעדען בוים, וואָ־
ראַן פֿרוכט איזט, וועלכע זאַא־
מען פֿיחרט; דיעזע זאָללען אייך
ער זיין צור שפייזע. (ל) אַל־
לען טהיערען דעם לאַנדעם
אַבער אונד אַללעם געפֿליגעל
דעם היממעלם אונד אַללעם
קריעכענדען אויף דער ערדע,
וואָרין לעבענדיגע זעעלע איזט,
איבערגעבע איך אַללעם גרינע
קרייטערווערק צור שפייזע,
אונד זאָ געשאַה עם אויך.
(לא) נאָטט איבערזאַה אַללעם,
וואָס ער געמאַכט האַטטע,

רש"י

חסר וי"ו ללמדך שהזכר כונם את הנקב שלא תהא יולדנית ועוד למדך שהיא שדיכו לכנוס מלוה על פריה ורביה ולא החזה: (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. הטוה להם נהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט' ג') כמו ירק עשב שהתרתי לאדם הראשון
לא

באור

ורע, הכוונה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וכולם, וכן נתן להם כן העץ שיאכלו ממנו הפרי הראוי לאכילה, אבל העץ עצמו תינו לבני אדם לאכילה גם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה (הרמב"ן): ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט' ג') כמו ירק עשב שהתרתי לאדם הראשון: (ל) ולכל חיה הארץ וגו', נתן להם כל ירק עשב לא אמר כי אם ויראו אלהי' וגו', יתבונן המתבונן כי בימים שקדמו לא אמר כי אם ויראו אלהי' כי טוב וכאן ביום הששי אמר את כל אשר עשה והנה טוב מאד, והענין כי אין בפרטי המציאות טוב גמור ומושלם, כי אם טוב ורע מעורב וכלול זה עם זה, ורעות רבות ימלאו בפרטי הנבראים, אבל נמצאות אלו שהם נבראי' כי נמנע הוא שיהי' שום נברא אלא בהכלית השלמות, ומובדא שיהי' מורכב מקנין והעדר והתעדר מקור הרע, ואבל נמצאות אל ההתלכלות הסבות והמסובבים במקרה הזמן ופגעיו, ומהן נמצאות אל הבחירה והן רעות המדות והמעשים, וכלם רעות אלו וטובות אלו, רעות בבחינת החלק הפרטי וטובות בבחינת הכלל כלו, כי אין מציאות כלל לפע מוחלט בחכלית הרעה, והוא דבר נמנע וכולל סתירה בעלמו, כי כל נמצא אלו מציאותו הוא טוב, ולולי סיו הרעות הבם טובות בבחינ' לפת לא היו בבחר להמלך בעולם הבחירה מעלם הטוב

והמט"ב

תרגום אשכנזי

אונד פֿאַנד עס זעהר גוט ; אַלי
זאָ וואַרד אַבענד אונד וואַרד
מאָרגען, דעריעניגע זעכֿסטע
טאַג,

רא

בראשית א

טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם הַשִּׁשִּׁי: פ

ויכלו

רש"י

את כל: (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי
בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם
על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה
חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון המוכן
למתן תורה:

תרגום אונקלוס

לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאִי:

ואשתכללו

באור

והמטיב האוהב הטיב בתכלית האהבה ומואס ברע המוחלט בתכלית המאוס, ותדע מזה שגם
הרע הפרטי הוא טוב ונאות אל התכלית המכוון בכלל היצירה ולריך בקיומו, כענין
שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ (קהלת ג' א') ואמשול לך משל המות הוא רע מצד שהוא
מפסיד צורת החי אמנם בבחינת הכלל גם הוא טוב לפי שההוי' וההפסד כלול ומדובק ונאחז
עד שכל הפסד סבת הוי' וכל הויה סבת הפסד, וע"י שניהם ישתנה כל נברא מצורה לצורה כפי
התכלית הנרצה לשם ב"ה, וכן רעות הבחירה והמעשים הם רעות מצד הבוחר בהם, ואולם
התאוה וחפשית הבחירה טובה גדולה ויתרון לעולם בכללו, ולא יתכן הקיום זולתם, ואין
הבחירה חפשית בלי האפשרות לדבר והפכו, ותהיינה א"כ רעות הבחירות גם הם טובות
מצד, גם יהפכם השם ויטם לטובה בהשגחתו ובחמלתו, כי זה הוא תכלית הבריאה לתקן את הרע
ולהפכו אל הטוב, ומעתה בכל הימי' שקדמו לא זכר כי אם פרטי היצירה, ובהם לא ימצא
הטוב הגמור, כי אם רע וטוב מעורב, ואולם מצד שגם ברע צורך אל קיום הטוב, ראה
הש"י ב"ה שהוא נאות אל התכלית ורצה בקיומו, לא מצד שהוא רע, כי אם בבחינת היות
בו צורך אל הטוב, רצה במות, לא מצד היותו הפסד הצורה אלא מצד היותו סבת ההויה,
וכן רצה ביצר הרע לא מצד היותו מתעה בני האדם אל הרע, אלא מצד היות בו צורך
לקיום העולם, וזהו וירא אלהי' כי טוב, ואולם עתה בששי כאשר נשלמה כל המלאכה בכללה,
ראה אלהי' את כל אשר עשה והנה אין בכללות העולם רע כלל, כי בבחינת הכלל הכל טוב
ונאות מאוד אל התכלית המכוון מאתו ית', ואלו הי' אפשר שיושג התכלית ההוא באופן מסכים
יותר עם רצון הבורא אין ספק שהי' בוחר באופן ההוא, ואחרי שבחר בכללות וסדר הזה הנמצא
אין ספק שהוא מסכי' מאוד עם רצון הבורא ית' וע"י יושג התכלית המכוון מאתו על צד
היותר טוב והיותר רצוי לפניו וזהו והנה טוב מאוד, פרטי הבריאה יקראו טובי' אבל הכלל
כלו טוב מאוד, והבן זה, ותדע ותשכיל גם מה שאמרו רז"ל בבראשית רבה, והנה טוב
מאוד והנה טוב זה מות, וכן הזכירו זה יצר הרע, וזהו מדת פורענות, ובזוהר בראשית
וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, הכא אתקן מה דלא אתמר כי טוב בשני בגין
דאתברי בי' מותא והכא אתמר והנה טוב, ואזלא כמה דאמרו חברי' והנה טוב מאוד זה מות:
ובענין כללו' הבריא' והנרצה בו מצאתי שם מאמר יקר, את כל אשר עשה לאסגאה כל דרין
דייתון לבתר כן, וכן כל מה דיתחדש בעלמא בכל דרא ודרא עד לא ייתון לעלמא, אשר עשה
דא כל עובדין דבראשית דתמן אתברי יסודא ועקר לכל מה דייתי ויתחדש בעלמא לבתר כן,
ובגין כך חמא לי' הקב"ה עד לא הוה ושוי כלא בעובדא דבראשית: לפ"ז יכלול במאמר את כל אשר
עשה לא לבד הדברי' אשר יצאו אז אל ההויה, כי אם כל מה שיתחדש ויולד אח"כ עד סוף כל
הדורות כלם, כי שם הקב"ה שורש ועקר ויסוד לכלם במעשה בראשית, ועל כלל המציאות הזה
לבד, הכולל כל העולמות וכל הזמני', יאמר שהוא טוב מאוד, והבן זה: יום הששי, בא התואר

המעמר

(לא) יום הששי, הנכון כי יום הוא בסמיכות כי מספר סדורי לתאר יחשב ויסמך אליו השם
וכמו שבא בור הגדול (ש"א י"ט כ"ב), בית הגדול (ירמי' נ"ב י"ג), כן נאמר שנת החמשים וכן
יום הששי, ומה שבא הששי בה"א הוא כאשר השכיל הרמב"מן לתרגם.

בראשית ב

ב (ז) וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־
צְבָאָם: (ג) וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
וישבת

תרגום אונקלוס

ב (ז) וְאִשְׁתַּכְלַלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן:
(ג) וְשֵׁיצֵי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֵידֵיהּ דַּהֲוָה

תרגום אשכנזי מד

ב (ז) רַא פֿאלענדעט וואורדען
דיא ה׳ממעל, דיא ער־
דע אונד איהר גאַנצעם העער־
(ג) אַלזאָ האַטטע גאָטט אַם
זיעבענטען טאַגע זיין ווערק
פֿאַלענדעט, דאַז ער גאַמאַכט,
רו־

רש"י

ב (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. כ׳
שמעון אומר נאר ודם שחיבו יודע
עתיו ורגעיו לריך להוסיף מחול על הקדש
הקב"ה

באור

נה"ל הידיעה והמחוקר נלעדו שלא נמצכט, ואמר הרלב"ע שפירושו יום שהוא שבי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמלא כן ואין היפרחלי (ויקרא כ"ד י'), ורבי׳ כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שחים (לף שמשם אין ראי׳ כל כך לפי שהוא סמוך), ואחרי שלא נכתב ה"ל הידיעה בימי׳ הקודמי׳ כי אם בשבי לבד לכן היתה דעת המתרגם האשכנזי שיהי׳ מוסב על ויכלו השמים הנאמר בפסוק שלאחריו, ושעורו שהי׳ ערב ונקר של יום השבי שבו נגמרה מלאכת השמים והארץ וכל צבאם, והי׳ הכל לאחד שלא דנוק וכלול ואחוז זה בזה, וכדאית׳ בזוהר מאי שנא בגלהו יומי דלא אחמר בהו ה"ל הידיעה אלא הכא כו׳ אשתגללו כלא כחד, אשתגללו מכלא ואשחלימו בגלא:

ב (א) ויכלו, מהבנין שלא נזכר שם פועלו במשקל ויכסו כל ההרי׳ (בראשית ז' י"ט), וטעמו בשלמי, והיס בגלל הארץ כי הס בלגודה אחת: וכל צבאם, לבא הארץ הס הנזכרים מיה ורמש ודגים וכל הלומח, ובבא השמים שני המאורות הגדולי׳ והכוכבי׳ הנזכרים בענין וכן חסך עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבי׳ כל לבא השמים (דברים ד' י"ט), גם כלול הכל׳ הנבדלים בענין ראיתי את ה׳ יושב על כסאו וכל לבא השמי׳ עומד עליו וגו׳ (מלכים א׳ כ"ב י"ט), וכן יפקד ה׳ על לבא המרום במרום (ישעי׳ כ"ד כ"א), והנה בבאן רמז על יצירת המלאכי׳ במעשה בראשית, וכן בפסוח הלשם בגלל לבא השמים הוא:

(ב) ויכל, מבנין פָּיֶל ורלוי לפיות לָבֶלָה רק שנשמטה הה"א כדרכה בוי"ו ההפוך: אלהי׳ ביום השביעי, הרלון שביום השביעי בער היתה בלה ובשלמה המלאכה נמו ביום הראשון חשביתו (שמות י"ב ט"ו), יהי׳ בשבת בער, כי משפט כל זמן להיות בשך שעור מה, פעמי׳ יבער על התחלת השעור ההוא ופעמי׳ על בשך הזמן ופעמי׳ על סופו, ובלשונות העמי׳ ימלא הבער על בלשלה דרכים הבער הבלתי בשלם עתה והבער הבשלם בער בגון (עי פֿאָלענדעט טע, עי האַט פֿאָלענדעט, עי האַטטע פֿאָלענדעט), ובל"ה משפט אחד לבער הבשלם עתה ולבער הבשלם בער, ולבן כתורגמת בל"א תיבת ויכלו (עם וואָלענדען פֿאָלענדעט), ותיבת ויכל (עי האַטטע פֿאָלענדעט), כי בשבי בשלמה המלאכה ובשביעי היתה בשלמת בער, והבער הבלתי בשלם עדיין יאמר בל"ה בק בוי"ו המהפך העתיד לבער כידוע, וכן הדין בעתיד, יש עתיד שיהי׳ הוה בזמן ההוה ויש עתיד שיהי׳ לא בבר בבר כמו תשביתו הבזכר למעלה שהבינן שיהי׳ בשבת בבר, ויתבן לקרוא את העתיד ההוה זמן מרבב מעתיד ובבר, ועיין בבאורבו לפסוק ומולדתך אשר הולדת אחריהם (בראשי׳ מ"ח ו'), ובפסוק ואל פתח אהל מועד לא הניחו (ויקרא י"ו ז') ובפסוק כי בזה בשלחנו אליונו מבבר לירדן (במדבר ל"ב י"ט): ורז"ל אמרו ויכל אלהי׳ ביום השביעי מה הי׳ העולם חסר מנוחה בא שבת בשת מנוחה, כיוצא בזה שיתבן על לופן מה לומר אלא בשלם בל המעשה כי אם ביום השביעי עלמו, לפי שבבל שבת הימי׳ בחסרם דבר אלא הי׳, אם אומר אדם או לורה אדם אילמה אל גדר ההוי׳ בדלון יולר בראשית וחבו ענין המלאכה, ולולם הי׳ העולם חסר מנוחה ובביתה, אלא נהג עדיין בשנהגו

ולא

בראשית ב

וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: (ג) וַיְבָרֶךְ
אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים
לַעֲשׂוֹת: פ שלישי

תרגום אשכנזי

רוהעטע אם זיבעטען טאג פאן אללעם זיינעם ווערקע, דאס ער געמאכט, (ג) זגענעטע דען זיבעטען טאג, אונד היי־ליגטע איהן, דען אן דעמועל־בען רוהעטע גאטט פאן אל־לעם ווערקע, דאס ער ערשאפ־פען אונד גענאכט האטטע.

תרגום אונקלוס

די עבד ונח ביומא שביעאה מכל עיבדתיה די עבד: (ג) ובריך יי ית יומא שביעאה וקדיש יתיה ארי ביה נח מכל עיבדתיה די ברא יי למעבד:

רש"י

הקב"ה ידוע עתיו ורגעיו ננעס נג נמוט העזרה ונרקה כתילו כלס נו ניום. ל"מ מה היה העולם חסר מנוחה נאת שנת נאת מנוחה כלתה. ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש. נרכו נמן שכל ימות השנוע ירד להס עומר לגלגלת ובשני לאס משנה. וקדשו נמן שלש ירד כלל והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשו'. המלאכה שהיתה רשוי' לעשות בשבת בפל ועשלה אלין

באור

ולפי הלשון הנכתב על פוך וסדר הקשור להם מלת הנורף ית' בהשתלשלות הסבות והמסובבי', כי זהו ענין המנוחה במעשה נרלשית, ועתה בשביעי נתוסף להם השביתה הכי' שהתחיל העולם לנהוג כמנהגו על פי החקי' שגזר עליהם יוצר הכל, ולפי נתחדש דבר מן החפץ לפי היש, ותבין מזה מלשרש ז"ל עשרה דנרי' שנרלו בע"ש בין השמשות כי יש במעשה הנסי' מלאכה ושביתה, יש בהם התחדשות דבר שלפי הי' מן החפץ לפי היש, ויש בהם מנהג העולם על פי השתלשלות הסבות והמסובבי', כשלשרש ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה נרלשית, ולזה יש בהם מיום השני ומיום השביעי, מלאכה מיום השני, ושביתה מיום השביעי, וזוק כמו ערב שבת בין השמשות שהוא קלטו מן היום וקלטו מן הלילה. והבן זה: מלאכתו, לינינו מהנפרד מלאכה שא"כ הי' רשוי להיות החי"ו רפוי כמו מן לדקה לדקתו ומן נרכה נרכתו, לך הוא מהנפרד מְלַאכְתּוֹ בפלס מְשַׁמְרֶתּוֹ והי' רשוי להיות מְלַאכְתּוֹ, רק בעבור נטות החל"ף כמשפטו נרוב נעתק הסגו"ל לל הלמ"ד ושבא הלמ"ד לל המ"ם ונשמט החיריק: (ג) ויברך אלהי' את יום השביעי, זהו זו תוספת טובה ויתרון מכל הימים: ויקדש אתו, שהבדילו מיתר הימים לעבודת הש, שלא לעשות בו מלאכה כי אם להגות ולשמוח בפעל ה' ולרון במעשה ידיו: אשר ברא אלהי' לעשות, פי' הרמב"ן, שבשת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים מלין לעשות כל המעשים הנזכרי' בשבת הימי', והנה לומר כי שבת מנריעת' וממעשה, מן

המעמר

ב־(ג) ויברך, כתב הרלב"ע וביום הזה תתקדם בגופות דמות בת בתולת ובנשמות בת הברה והשכל עכ"ל, כוונתו לדעתי כי ידוע הוא כי גם נוקות הגוף גם נוקות הנפש יוסיפו לומן ויתגברו ע"י הרגילות בפעולות, לנרי הגוף יתחזקו אם יעבדו עבודה והשבת הנפש תתרבה אם תחסוב מחשבות נעיונות, לולם גם שניהם הגוף והנפש עד מהרה ייעפו וייגעו אם בלי מרגוע ומנוחה יפעלו תמיד מנלי חדך, לכן אם ינפשו לעתים מעבודה הקשה ומעומק העיון עוד יתחדש בהם ויבואו לתיתגם ביתר שלת, ולזה הגיף לשבת ימי המעשה יעבוד בשביעי אם יבל לחפצי יוסיף בה ויקנה לומן, והנפש לשר נימי המלאכה לל היתה לה שעת הכושר להעמיק

בראשית ב

(ד) אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים

ה' זעירא ארץ

תרגום אונקלוס

(ד) אִלֵּין תּוּלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִיתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דְעָבַד יְיָ אֱלֹהִים

ארעא

תרגום אשכנזי מה

(ד) דיעזעס איזט דיא ענטשטע=הונגס=געשיכטע דעס הימ=מעלס אונד דער ערדע, דאַ זיא ערשאַפֿפֿען וואורדען, דאַ נעהמליך דאַ זעוויגע וועזען,

רש"י

בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה', למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה"א בראם

באור

הבריא' שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים, ויתכן שיהי' לעשות נמשך למעל' כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספר (בראשית מ"א מ"ט), ויחדלו לבנות העיר (שם י"א ח'), השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ב), וכן רבי' עכ"ל, ואין הנחת הטעם מסכי' עם פירושו האחרון לפי שתיבת מלאכתו מועמדת בטעם ז"ק, לכך בחר המתרגם האשכנזי בפי' הראשון, וי"מ לעשות על הנבראי', שנתן כח בנבראי' לעשות את המעשי' ולפעול את הפעולות אשר הוטבעו עליהן כל אחד כפי תולדתו, ולפ"ז הי' ראוי שיתורגם (פֿחרט צו זוירקען): (ד) אלה, האמורי' למעלה: תולדות, ספור מעשה איך נולדו ונתהוו השמים והארץ: ביום עשות, למדך שכלם נבראו בראשון, לשון רש"י, ולפי פשוטו ביום כמו בעת וכן ביום אכלך ממנו מות תמות (להלן י"ז) וכמהו רבים: ועשות הוא תקון הדבר על מתכונת הראוי, וכמהו וימהר לעשות אתו (שם י"ח ז'), וכן בישעי' (מ"ג ז') בראתיו ואח"כ יצרתיו ואחר כן עשיתיו, הבריאה היא יציאת החומר מן האין אל גדר היש בל"א (טעפֿזוגג), היצירה היא נתינת הצורה בחומר, בל"א (בילדונג), והעשי' היא גמר תקון הדבר על מתכונתו בל"א (פֿערפֿערטיגונג), ויהי' ביום עשות וגו' מוסב על שבת ימי הבריאה הנזכרים: ה' אלהים, בפ' שלמעלה לא זכר כי אם שם אלהים, ופה אמר ה' אלהים, ה' הוא ששמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל, וכן פירושו בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים, ורז"ל דרשום לשני שמות מדת הדין ומדת הרחמים: ויתכן שהיתה הפרשה הראשונה מן בראשית עד לעשות מקובלת ליחידי סגול' מימות האבות הקדושי', ואפשר שתהי' מימות אדם ושת, מסורה על פה מן האבות אל הבנים, ובה היו הקדושי' ההם שוני' לבניהם ותלמידיהם סוד מעשה בראשית וחדוש העולם, וממנה נתפרסמה האמונה ההי' בכל קצוי ארץ לכל עם ולשון, עד שלא תמצא אומה ולשון שלא תהי' לה ידיעה קצת או רמז מן הכנה ההיא, ואולם נשתבשה הקבלה ההי' בקצתם ע"י הבלי המתחכמים וכזבי המשוררים אשר שתו בשמים פיהם, ובדו מלבם דברי' אשר לא כן להמשיך את לב ההמון אשר לא נגה עליהם אור תורת ה', וערבו האמת עם השקר, ולא נשאר להם כי אם רמזים מעטים כאור המתנוצן באישון

המעמר

להעמיק עצה בחכמות להבין בדרכי ה' ועמקי סודות תורתו, עתה ביום המנוחה תרגיל את עצמה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכל תורתו הקדושה, כי זה חכלית השביתה ביום השביעי, וע"י ההרגל הזה תוסיף תת כחה בעיוניות, ועפ"ז נוכל לומר כי השבת יוסיף כח גם לגוף גם לנפש, וזה סוד נשמה יתירה ע"ד הפשוט. לעשות, יונתן תרגם: מכל עבידתיה די ברא ה' ועתויד למעביד ע"כ, כוונתו כדעת הרמב"ם בפירוש המשנה לאבות, שלכל הנסים והנפלאות היוצאים מדרך הטבע כבר הושם מראשית הבריאה חק וגבול עד"מ שלעת כזאת יקרע הים, או תעמוד השמש כיום תמים וביוצא בזה, ולכן לא נתבלבלו בזה סדרי מעשי בראשית כי כבר הוקבע זה בהשתלשלות הסבות, וביאר עי"ז מאמרם ז"ל עשרה דברים נבראו בערב שבת בי השמשות, וכמו שכתב הרב המבאר לעיל (א') ע"ש.

תרגום אשכנזי

גאָטט, ערד אונד היממעל גע-
מאַכט האַט. (ה) אַללערלייא
בוימגעוועכס דעם פעלדעם
וואַר נאָך ניכט אויף דער ער-
דע, דאַז קרויט אויף דעם פעל-

ב ר א ש י ת ב

אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: (ה) וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה
טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב

השדה

ר ש " י

בראס שנא' ביה ה' צור עולמים (ישעיהו
כ"ו) בב' אותיות הללו של השם יצר שני
עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא
בה"א רמז שירדו למטה לראות שחת
כה"א זאת שסתומ' מכל צדדיה ופתוחה
למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וּשְׁמַיָּא: (ה) וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא
עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִשְׂבָּא דְחַקְלָא

עד

ב א ו ר

באישון לילה ואפלה, והנה ידוע שלא נתפרסם שם העצם המורה על השגחת השם הפרטי
על סגולת בני אדם והדבקות האלהי בשומרי דבריו כי אם ע"י האותות והמופתי' שעשה
לבני ישראל כאשר הוציאם ממצרי' והבדילם לעבודתו, כאשר נבאר אי"ה בפסוק ושמי ה' לא
נודעתי להם (שמות ו' ג') ע"ש, מעתה כאשר כתב משה רבע"ה את התורה על פי ה', קבע
בתחלתה הפרשה ההיא המקובלת ולא זכר בה כי אם שם אלהי' המורה על היכולת המוחלט
והשליטה על כל דבר אפשר, להוציא אל גדר ההויה ולהנהיגו כחפצו, והוסיף ואמר אלה
תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהי' להורות שהעצם ההוא היכול על כל הוא השם
הנכבד המשגיח על עבדיו המגלה סודו לנביאיו, והנמצא להם בעת קראם אליו הוא ה' אלהים:
והמתרגם האשכנזי פתר השם הנכבד (דאָז עוויגע וועזען) ופעמי' (דער עוויגע) לפי שהשם ההוא
כלול מהי' הוה ויהי' ועיין בפ' שמות בפסוק זה שמי לעולם (שמות ג' ט"ו), כי שם מקומו,
ואונקלס תרגם שם אלהי' שבפרשה הראשונה בתיבת י"י, ומלות ה' אלהי' פתר י"י אלהי'
ולא ידעתי כוונתו: (ה) וכל שיח השדה וגו', כוונת הפרשה הזאת להודיעך פרטי יצירת
האדם ואשתו, כי בפרשה שלמעלה לא זכר כי אם הכלל שהאלהי' ברא אותם זכר ונקבה,
ועתה יודיעך איך היתה השגחת שם העצם הנכבד על האדם לתקן הכל לטובתו ויצר לו עזר
מצלעותיו, ונתן להם מצוה, ולימד את האדם דעת להבין ביצוריו וכו', ואי' בבריתא של ר'
אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, הביאה רש"י ז"ל בפרשה הזאת, משלשים ושתים מדות
שהתור' נדרשת בהן וזו אחת מהן, כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, ויברא את האדם
זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו, חזר ופירש וייצר ה' אלהי' וגו' ויצמח לו גן
בעדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של
ראשון, וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' אלהים מן האדמ' כל חית השדה כדי לפרט ויבא
אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק ע"כ, ושמור זה הכלל בידך כי הוא
יסוד ועקר גדול בהבנת הכתוב, וע"י יבוארו לך כמה מקומות בכתוב, שאי אפשר להבינם
זולתו כלל, ולפעמי' נלאו כל המפרשים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם בהבנת פשטות הכתוב,
ובזכרך את המדה הזאת שהתורה נדרשת בה, תמצא שהם דברי' פשוטי' קלי ההבנה עד מאוד,
כאשר תראה אי"ה בבאורנו זה בכמה מקומות, והוה כדי להזכיר פרטי יצירת אדם וחוה
והקורות אותם צריך להזכיר גן עדן, ובעבור גן עדן התחיל ממעשה יום השלישי, ואמר שהי'
אז מכוונת הבורא ית' שלא יהי' עדיין שיח השדה בארץ [שיח הוא עץ וכן תחת אחד השיחם
(בראשית כ"א ט"ו) בין שיחים ינהקו (איוב ל' ז")], ולא יצמח עדיין עשב השדה, כי לא
המטיר וגו': טרם יהי' בארץ, רש"י פי' כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קידם
ואינו נפעל לומר הטרים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון (שמות ט' ל') עדיין לא תיראון,
ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ וכו', עדיין לא צמח עכ"ל, והראב"ע בפ' שמות חלק
עליו באמרו שלדעת רש"י טרם כמו לא, וזו המלה איננה נמצאת כאשר חשב כי לעולם בא
אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו (בראשית י"ט ד') כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על
הבית, גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן (שמואל א' ב' ט"ו), טרם יקראו ואני
אענה (ישעי' ס"ה כ"ד), וגם הרמב"ן כתב שיפה תפש עליו הראב"ע, ופי' מלשון קדם,

בראשית ב

הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר
יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן
לעבד

תרגום אונקלוס

עַד לָא צְמָח אֲרֵי לָא אָחִית יְיָ אֱלֹהִים מַטְרָא
עַל אַרְעָא וְאֵינַשׁ לַיָּת לְמִפְלַח יַת אֲדַמְתָּא:
ועננא

תרגום אשכנזי מי

דע נאָך ניכֿט געוואַכֿסען, דען
דאַז עוויגע וועזען, גאָטט,
האַטטע נאָך ניכֿט רעגנען
לאַסען אויף ערדען, אונד
דער מענש וואַר נאָך ניכֿט דאַ,
דאַז

רש"י

לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מובית ועוד אחר כי טרם תיראון (שמות ט') עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג' שכתוב תוצא הארץ על פתח קרקע עמדו עד יום ו': כי לא המטיר. ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין ל' ביד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאי': ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו

באור

ונלוה עמהם הרד"ק בשרשים שרש טרם, והנה בפסוק שלפנינו אין אחר טרם מאמר נמשך, וצריך לפרש לפי דבריהם כי פסוק ואד וגו' הוא המאמר הנמשך למחצית הא' של פסוק הקודם, ומאמר כי לא המטיר וגו' הוא כמו מאמר מוסגר, ויבא בס"פ שהוא מפסיק יותר מן האתנח שלפניו, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם:) ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ט ח' וט'), ויהי' ענינו כאן באופן זה, קודם' שהיה כל שיח השדה בארץ וקודם שצמח כל עשב השדה (בעבור שלא המטיר ה' אלהים על הארץ, וגם אדם לא הי' אז לעבד את האדמה) אז עלה אד מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, ועי"ז צמחו העשב והשיח בשלישי, וכן פי' פה הרמב"ן, ותהי' הוא"ו של ואד מחברת ב' המאמרים המתיחסים בזמן, כמ"ש בהקדמה, ואולם הפירוש הזה דחוק הוא בלשון עד מאד, כי לדעת רש"י שיהי' כאן מאמר פוסק שלא הי' עדיין שיח ולא עשב בארץ, שייך שפיר נתינת טעם, מדוע לא הי'? בעבור שלא המטיר עדיין, ומדוע לא המטיר בעבור שלא הי' שם אדם: אבל לדעת המפרשי' הנזכרים שאין למחצית הפסוק הזה כי אם הוראה זמנית כאלו אמר בזמן הקודם להוית השיח והעשב, אין שייך לשאול מה טעם, שתהי' המענה כי לא המטיר, כי אין ספק שקודם שהי' שיח עדיין לא הי' שיח, וקודם שצמח עדיין לא צמח, ומה טעם לשאלת הסבה בזה? לכן בחרתי בדעת רש"י ז"ל שהיא הנכונה לדעתי, והראב"ע העמים על רש"י ז"ל דבר שלא אמר, כי לא אמר שיהי' באור טרם כמו לא, כי אם כמו עדיין לא, או עוד לא, וכן כתב הראב"ע ז"ל בעצמו בפירושו לס' ישעי' (ס"ה כ"ד) וז"ל לפי דעתי טרם כמו עוד ואם בא בתוספת בי"ת כמו קודם עכ"ל, ודבריו הללו קרובים לדברי רש"י ז"ל כי אין ספק שיודה בהוספת השלילה במלת טרם ולומר עוד לא אחרי שמצאנו בכתוב ויהי הוא טרם כלה לדבר (בראשית כ"ד ט"ו), ששם אי אפשר לפרש כלל בלי שלילה כמו עוד לא כלה לדבר, כמ"ש רש"י ז"ל, ודע שכל מקום שכתב רש"י ז"ל עד לא, הכוונה שכן תרגומו, כי עוד לא יתורגם עד לא, ובאמת לדעת רש"י ז"ל ביאור מלת טרם בכל מקום כמו עדיין לא או עוד לא ואולם פעמים שתהיה נמשכת למאמר שאחרי', כמו טרם ישכבו ואנשי העיר וגו', פי' הם עדיין לא שכבו ואנשי העיר נשבו, טרם יקראו ואני אענה, ר"ל הם לא יקראו עדיין ואני אענה להם, ופעמי' אין אחרי' מאמר נמשך כלל, ויהי' מאמר פוסק כמו טרם תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט' ל'), הטרם תדע כי אבדה מצרים (שם י' ז') שפי' שם רש"י העוד לא ידעת כי אבדה מצרים, וכן פי' רש"י כאן, עדיין לא הי' בארץ, עדיין לא צמח, כי הוא מאמר פוסק לדעתו שהיא דעת רז"ל בב"ר שבשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם: ואדם אין לעבד את האדמה, הוא נתינת טעם למה שאמר, מ"ט לא

תרגום אשכנזי

בראשית ב

דאז ערדריך צו בעארבייטען.
(ו) אבער איין דונסט שטיג
אויף פאן דער ערדע, אונד
בעפייכטעטע ריא גאנצע פלע-
ץ פע דעם ערדרייך. (ז) דא
בילדעטע דאז עווינע ווען,
גאטט, דען מענשען אוים
שטויב פאם ערדרייך, אונד
בליעז

לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ (ו) וְאֵד יַעֲלֶה
מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה׃ (ז) וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים
אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח

באפיו

ר ש " י

תרגום אונקלום

(ו) וְעֲנָנָא הֲוָה סָלֵיק מִן אַרְעָא וּמַשְׁקִי יָת
כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא׃ (ז) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת
אָדָם עָפְרָא מִן אַדְמְתָא וְנַפַּח בְּאַפּוֹהִי

נשמתא

פשוטו ה'שהוא לשלים: (ו) ואד יעלה. לעניין גרייתו של אדם העלה התהום והשקה עניים לשרות העפר ונשרש אדם כנגד זה שנותן מים ואח"כ נם את העכה לף כאן והשקה ואח"כ ויייצר: (ו) ויייצר. שתי יצירות יציר' לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים. אבל בנהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. נבר עפרו מכל האדמה מלרבע רוחות שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ל"א נטל עפרו

ממקום

באור

לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין מכיר בטובתם של גשמי' ונהנה מהם עד שבא אדם, ורז"ל אמרו שעמדו המטרי' ביום השלישי על פתח הקרקע ונשתי לשתר שהמטיר עליהם: (ו) ואד יעלה מן הארץ, לף שכבר נבראו מים העליונים' ממי' התחתוני' נשתי, ונקוו המי' התחתוני' אל מקום אחד נשליטי, עדיין היו פני האדמה מוקפים ומורטנים מאוד מן האידי' הלחי' לשבר עלו מן הארץ, ולא היתה האדמ' עדיין ראוי' להצמית דשא, כי ה' ענן לנשה וערפל מתולתה ולא ה' האויר מטוהר כל כרכו: (ז) וייצר, שרשו יצר ומבנין הקל ובא האית"ן בחיריק כמו וייקן נח (בראשית ט' כ"ד): את האדם עפר מן האדמה, נקרא אדם בעבור שנוצר מן האדמ', והוא שם עלם פרטי לאדם הראשון ושם תואר מורה על מלבנו, ולכך יתכן בו ה"א הידיע': ויפח באפיו נשמת חיי', ירמוז לנו הכתוב בזה מעלת נפש האדם יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח בתפיו נשמת חיים להודיע כי לא נתה לו מן היסודות גם לא כהשתלשלות מן השכלי' הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונ' כי הנופח נתפי אחר יתן בו מנשמתו, וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם (איוב ל"ב ח'), כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה (הרמב"ן) ועל זה נקראה נשמה שהיא נשמת שדי, ועל ידי זה הי' האדם לנפש חיה, כתרגומו לרוח ממללא, הכוונה לנפש מדברת, שהנפש הדבור מפעולות הנפש המשכלת, ואין בבהמה ואי' מדבר כי אם האדם לבד שזהו הבדלו ויתרונו, והנה אף, שיש בנפש האדם כחות שונות מתחלפות בגון כח התנועה כח

ההרגש

המעמר

(ו) ואד יעלה, הרחב"ע הניח דעת הנאון שבשורו ולא אד יעלה, ורד"ק בשרש אוד פירש את דבריו, שאלת אין בפסוק הקודם עומד במקום שיש שלא היה לא אדם לעבוד ולא אד עולה אמנם מאחר שבא יעלה בעתיד ח"כ בדרך הלשון היה לריך לומר ואד לא יעלה כנודע כי בפעל נתחם בשלילה לא, ות"כ קשה לומר כי שלא אין בארץ עומדת במקום שיש ולריכים אנו לדחוק ולפרשו בחסרון שלא אשר, או זי"ן, ואד אין אשר יעלה או שיעלה, לכן לדעתי כוונת רבינו שעדיין שלא עשה בפסוק הקודם מושך עמנו ואחר עוד, וכל עשה שהוא עשה יגמר ואד עשה ומאמר כי לא המטיר עד סוף הכתוב הוא מוסגר כמ"ש הרב המאור נ"ע.
(ז) את האדם, דע שיש בשם אדם דרכים שהוא שם לשם עלם פרטי כי לא יתרגם ולא יבוא

בראשית ב

בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם
לְנֶפֶשׁ חַיָּה: (ח) וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים
גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־

האדם

תרגום אשכנזי מז

כליעז אין זיינע נאזע לעבענדי=
גען אָדעם. אַלזאָ וואַרד דער
מענש איין בעזעעלטעם
טהיער. (ח) דאַז עווינע ווענען,
גאָטט, פּפלאַנצטע איינען גאַר=
טען אין עדן צור מאָרגענזייטע,
זעטצטע דען מענשען דאַהין,

תרגום אונקלוס

נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוַת בָּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְלָא:
(ח) וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּנְתָא בְּעֵדֶן מִלְּקַדְמִין

ואשרי

רש"י

ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה
לי (שמות כ') הלואי תהא לו כפרה ויוכל
לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן התחתוני'
ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה
מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה
לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות
בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד:
לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור:
(ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו'. ראיתי
בברייתא

באור

ההרגש וכח המדמה וכח הזוכר והמעורר וכו' כאשר זכרו המחקרים, עם כל זה עכם כלם
אחד וכל אלה פעולות הנשמה והנשמה רק היא יחידה, והרבוי מצד פעולותי', ואין הרגש
האדם כהרגש הבהמה ולא דמיונו כדמיון הבהמה כאשר זכר הרמב"ם ז"ל בהקדמתו למס'
אבות (פרק א'), וז"ל דע שנפש האדם אחת ויש לה פעולו' רבות חלוקות יקראו קצת הפעולו'
ההם נפשות ויחשב בעבור זה שיש לאדם נפשות רבות, ופעמי' שיקראו כחות וכו', ואולם
יאמר על האדם ושאר בעלי חיי' מרגיש בשתוף השם לבד, לא שההרגש אשר באדם הוא
ההרגש אשר בשאר בעלי חיים וכו' והוסיף הרב להזהיר על זה הענין והמשיל בו משל נחמד,
והכלל שאף אם נמנה ונספור פעולות הנשמה ניחס לה נפשות וכחות שונות, לא מפני זה
תתחלק כהחלק הגוף המורכב כי היא עכם אחד ופשוט בלתי מקבלת החלוקה בשום פנים,
וזהו כוונת הכתוב שהיתה בריאת האדם נבדלת מבריאת יתר בעלי חי, כי נוצר עפר מן
האדמ', והי' בלי חיות והרגש ותנועה, והשם הנשגב בכבודו ובעצמו נפח באפיו נשמת חיי' ובכח
הנשמה היקרה ההיא נולד בו התנוע' וההרגשה והדמיון והשכל והתבונה, והי' בעל הכחות
ההם כלם, והכלל שהי' לחי מדבר, וזהו ויהי האדם לנפש חיה: באפיו, משפטו באנפיו,
כי שרשו אנף מגזרת כי אנפת בי (ישעי' י"ב א'), והנו"ן נשלמת בדגש הפ"א, ובלשון ארמי
נכתב' הנו"ן כמו אנפוהי (דניאל ג' י"ט), וכמו מן חטים ששרשו חנט, הנו"ן נבלעת בדגשות
הטי"ת, ונאמר בארמי חנטין (עזרא ז' כ"ב): (ח) ויטע ה' אלהי' גן בעדן מקדם, אונקלס
תרגם -

המעמר

בכנוי כי לא נכון לומר אדמים או אדמי ואך בדרך אחר שוה לעכם כללי כי יוכשר לה"א
הידיעה. (ח) מקדם, עיין בבאור, והנה מה שאמרו חז"ל כי שבעה דברים קדמו לבריאת
העולם, לדעתי אין כוונתם על הקדימה בזמן כ"א על קדימה במעלה כלומר שהם הנבחרים
מכל היצורים ובעבורם הושת תבל ומלואה. אולם בעיקר ענין ג"ע וחטא אד"הר דע ידידי!
כי אך לשוא עמלו כל המחקרים הן מבני עמנו הן מזולתם לקרב הענינים האלה אל השכל,
קורי עכביש יארגו ובתי שממית יבנו, כי כל חכמתם תתבלע לבאר ענין עץ הדעת ועץ החיים
על אמתתו, ואף כי לדעת האומרים כי לולי חטא אדם היה חי וקים לעולם, וכן נראה מפשטות
הכתובים, כ"א גם נחשוב שמה שנאמר ביום אכלך ממנו מות תמות, הוא כענין ביום צאתך
ועברת

תרגום אשכנזי

בראשית ב

דען ער גיבילדעט האַטטע. (ט) דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, ליעס

הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ (ט) וַיַּצְמַח יְהוָה

אלהים

רש"י

תרגום אונקלוס

נבריית' של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו לפי מהן כלל שאחריו מעשה הוא פירוט של ראשון.

וַאֲשֶׁרֵי חַמָּן יַת אָדָם דִּי בְרָא׃ (ט) וְאַצְמַח

"

ויצר את האדם זהו כלל פתח נריית' מהיכן ופתח מעזיו מזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' וילמח לו גן בעדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה. השומע שנוי שהוא מעשה לזר וחינו חלק פרטו של ראשון. וכן אתה מוצא בכל מקום שהוא מזר וכתב וייצר ה' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויצר את האדם לקרוס עם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) וילמח. לעניין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. בתמלע:

באור

תרגם מלת מקדם על הזמן מלקדמין, וכן דעת רז"ל אלא שנחלקו בזה אם הגלגל הוא קודם לנבריאת עולם, כמאמרם ג"ע אחד משבעה דברי' שקדמו לעולם, או אם הכוונה קודם לנבריאת אדם הראשון, ולפי זה היה לריך לפתרו בלשון אשכנז כזה (דאז עווינג וועזען גאָטט האָטטע אַנגעפאַנגען פּאַראַדיזעס צו פּלאַנצען): ורש"י פי' מקדם במזרחו של עדן נטע הגן, ולא פי' למזרחו של עולם, לפשר שהוא סובר ג"ע במערב, ויש לומרי' ג"ע במזרח העול', (ולולם מדשיות הכתוב למדנו (ג' כ"ד) משמע שגן עדן במערב ומשם נתגרש האדם למזרח העולם. עיין בלזורנו שם:) והנה במזרח היתה התחלת היסוד לבני האדם, ומשם התפשט האין וגפרדו הגוים לשונותם בארלותם, כנודע מכל ספורי דברי הימי' ומקדמוניות של כל עם ולשון, גלם יעידו שבכל מקום ובכל גוף נעתק היסוד מארץ המזרח לשם, וזכר הכתוב שנמזרחו של עולם מקום עדן ועוגג במקום שהה האויר והמזג נכרת בתכלית העונג דשן ושמן מעט ה' להתפאר, ושם הכין הקב"ה לאדם מקום לשבת בו וגזר שיהי' גן במקום ההוא, וגן מזרע גנון והוא מקום לילנית הסוכני' בענפיהם ומגיניס על היושבי' תחתם, והושיב שם את האדם לשמר ילרו: (ט) ויצמח ה' אלהי' מן האדמה, על לדמת הגן הכתוב מדבר

המעמר

ועברת את הירדן ידוע תדע כי מות תמות (מלכים ח' ב' ל"ז), מ"מ ממה שנתן וחי לעולם יקשה למאד, כי אין לומר כמ"ש הרמב"ן שמלת לעולם הוא רק זמן לרוך כי גם מבלי תכילת מען החיים כמו אלף שנים חין, וא"ב בוודאי הכוונה על עולמי עד, ולולא חטא היה לובל מען החיים וחיה יחיה לעולם. והנה מלבד שהוא זר מאד, כי קרוב מחומר לשר בלובל יסיב כשוב לא ירחה מות, מלבד זה אין לחשוב כלל שהיתה זאת הכוונה הראשונה בבריאת האדם שלא ימות לשחת הלא בבר נרך אותם לאמר פרו ורבו ומלאו את האלן, ואיך תובל האלן לשאת את כל שהמין הזה שם כל ימי השמים על האלן יפרו וירבו ולא ימות מהם עד אחד.— ויותר יקשה לנאור ענין הנחש, ובבר העיר הרמב"ן נגד דעת האומרים שהוא מבל ליצר הרע ושטן ואמר: ואיך לא ירחו סוף הפרשה כי אוך ילך השטן על גחון ויאבל עפר, (וידעתי גם ידעתי כי המפרשים האלה יתפלספו כי ג"ז משל לתאוות החומריות, אבל גם זה הבל ורעות רוח כי היל"ה שמו יגיד עליו שהוא בשנעו בן ומה ענין קללת ה' בזה) ומה טעם לקללת הוא יאוסף רחם ע"ב. אבל גם זה שבתב הוא ז"ל שהדברים כפשוטם (עיין לקמן בשחור שהניח את דבריו) לא יתכן לדעתי, כי אם היה הנחש בעל דעת ותבונה ובעל בחירה ורצון (כי לולא זאת לא יקולל) א"ב היו בחוד האדם לא נופל ממנו דבר, ומדוע לא נזבר זאת בבריאה? כי מן הכתוב נראה שאך האדם לבדו היה מבחר הבריאה, ורק בו בחר ה' לתת עליו מהותו ויפח באפיו נשמת חיים. סוף דבר הספורים האלה המה מפלחי סודות התורה לא ידע לנוע בערבי ערבם, ולזה תחזיק יד לפי. אך לעיניך קורת נעים על נקודה נפלאה היא בעיני והיא: היך רואים בי יש בתורה ובנביאים זבר למעשה בראשית במו בשבת ימים עשה ה' וגו', וכן הזבירם

שלמה

בראשית ב

וַיַּצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃

ונהר

תרגום אשכנזי מח

ליעם אוים דעם ערדרייַכ העראָרוואַכסען אַללערליא ביימע, ליעבליך צום אַנזעהען, אונד גוט צום עסען. דער בוים דעם לעבענס וואַר מיטן אים גאַרטען, אונד דער בוים דעם ערקענטניסעס דעם גוטען אונד באָזען. (י)איין שטראָם

תרגום אונקלוס

וַיְ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אִילָן דְּמַרְגַּג לְמֶחֱזֵי וְטַב לְמֵיכַל וְאִילָן דְּחַיֵּי בְּמִצְיעוּת גִּנְתָּא וְאִילָן דְּאָכְלֵי פֵּירוֹהִי חַכְמִין בֵּין טַב לְבִישׁ׃

ונהרא

באור

מדבר מזה נתקו' בתחלה מאמר תדשא הארץ, והוליחה החלמה כל עץ נחמד למראה עין וטוב למאכל, מסניס למה שכתבנו למעלה שכפי הכוונה הראשונה טרם שנתאררה האדמה בחטא חל"ה לא הוליחה כי אם עץ פרי הראוי למאכל בני אדם: ועץ החיי' בתוך הגן, אמר בתוך הגן, ולא אמר בגן, ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן, ולא הודיעו בזה לאחר, מזמע שבאמת הזה די להבדילו מיתר האילנות, לכך ת"ל במציעות גנתא, והיו שני העלי' עץ החיים ועץ הדעת בחמלע הגן, כלו תעשה בחמלע הגן ערוגה לחת סוגם ונה שני האילנות החלה, ויהי' החמלע הזה למנע רחב, כי חמלע הדק כאר אמרו שאין יודע בו למתת הנקודה בלת' הזה לבדו: ועץ החיים, לילן שפריו נותן בחוכליו חיי' לאוכים: ועץ הדעת טוב ורע, כמו החלה שרה אמו (בראשית כ"ד ס"ז), האהן הבכרית (יהושע ג' י"ד), ורבי' כחלה שיבא הסמוך בה"ן הידיעה, והמדקדקי' אמרו שהוא כמו האהן (אהרן) הבכרית

המעמר

שלמה במשליו (משלי ח') ודוד בנעימת זמירותיו (תהלים ק"ד) וכיולא בזה, וכן נזכר ענין דור המבול כי מי נח זאת לי (ישעי' נ"ד ט') וכן גם דניאל ויחזקאל (יחזקאל י"ד י"ל), לולם מספורי ג"ע הסתת הנחש ואשת חל"ה לא יזכרו ולא יפקדו עוד לא בתורת משה ולא בכל הנביאים והמשוררים שהיו אחריו, כי מה שבא אחיך הרמאון אחש (ישעי' מ"ג כ"ו) והבין הרד"ק שרמז על חל"ה, הוא כל מעיין יראה שאין זה כלל מענין הפרשה, וכבר פירשוהו רש"י ז"ל על מכונתם והרמב"ן על ירבעם מלך הרשעון לשבטי ישראל עיין בדבריהם; וכן מה שנאמר והמה נאדם עברו ברית (הושע ו' ז') וכאשר רש"י באדם הרשעון, הוא רק דרך דרש ע"פ מז"ל, ויונתן תרגם כדרך קדמאי וכו', ורד"ק פירש באדם הנוגד באביונו ועובר על בריתו; ומה שבא פעמים במשלי ע"ן חיים, הוא לפי דרך הענין, ולאינו מענין זה כלל, רק כמו שנאמר מים חיים על מעין אשר לא יכזבו מימיו, כן נאמר עץ חיים על העץ אשר לא יחדל מעשות פרי ועלהו לא יבול. לזאת יראה לי כי לכוונה מיוחדת העלים העלימו נביאי ה' וחכמי הדור מעיני עם האדץ הספורים האלה, ולא דברו מהם בשער ולא רמזו עליה' כלל, כי הספורי' האלה הינם מעיקרי האמונה, ולדרכם יגיע מפרסום הענינים האלה למי שלא יבינם על לאמתם (ומי כהחכם ויבן אלה?) הספר בלאמונתו, כי יוליכוהו בתהו לא דרך לאבוד זרות, והדברים עתיקים — ואף אם נאמר כי לדורנו משה אם הדברים האלה לעיני כל ישראל ולא רק ליחידי סגולה, לדעתי היתה מגמתו בזה להרחיק מלבבי דורו תועבות מלרים אשר הלכו אחריהם, כי ידוע הוא שאנשי מלרים עבדו לנחש, ולמות נחש אשר בפיו יאחז נזנבו היה להם ליור הנלחי (זיאבאָן דער מוזענרוֹלקייט), ומובן החכמה תאחז בתבנית נחש. לזה הראה להם משה כי הנחש היא החיה הנבזה והנמאסת מכל חית השדה כי אורחה היא מאת ה' ואינה הוסם בין זרעו ובין זרע האשה.

הבדלה

תרגום אשכנזי

שטראָם קעמטט אויס עדן, דען גאַרטען צו בעפֿייכטען, אונד פֿאָן

בראשית ב

(י) וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־

הגן.

תרגום אונקלוס

(י) וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יַת

ננתא

באור

הברית (יהושע ג' י"ד) הדעת (דעת) טוב ורע: ובענין ען הדעת אמרו המפרשי' הביאם הרמב"ן ז"ל כי הי' פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון הזה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע (שמואל ב' י"ט ל"ו), כי בטלה ממנו התאוה ההיא, ואיננו נכון אכלי בעבור שאמר והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע, ואם תאמר הנחש כחש לאשה כדי לפתותה, הנה אמר השם הן האדם הי' כאחד ממנו לדעת טוב ורע, וכבר אמרו שלשה אמרו אמת ונאבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי. ודעת הרמב"ן ז"ל שהיה האדם עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדות כאשר יעשו השמי' וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה, ופרי האילן הזה הי' מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע, ולכן נקרא ען הדעת טוב ורע, כי הדעת יאמר בלשונינו על הרצון כלשונם לא שנו אלא שדעתו לחזור, וכלשון הכתוב מה אדם ותדעהו (תהלים קמ"ד ג'), תחפון ותרצה בו, ידעתיך בשם (שמות ל"ג י"ב), בחרתיך מכל אדם, וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרעיון לא הי' בוחר בדבר ולא קן בו, והי' אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר, והנה בעת הזאת לא היו באדם ובאשתו התשמיש לתאוה אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו, ולכן היו האיברי' כלם בעיניהם שוים ולא יתבוששו בהם, והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדת אלהי' מכל אחד ורצה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה, ואפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהי' עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים, היושר שיאחוז דרך אחת ישרה והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשי' משתנים בבחיר' ממנו עכ"ל. וקרוב לזה דעת הרמב"ם ז"ל אלא שלדבריו הטוב והרע הוא הנאה והמגונה והן לדעתו אינן מן המושכלות כלל, כי אם מן המפורסמות, והדבר ידוע שהלך הרב ז"ל בזה בשיטת אריסטו כאשר זכר בכמה מקומות מחבוריו, שאין בהכרחי טוב ורע כלל, אבל שקר ואמת, והטוב והרע הם הענינים המפורסמי' אצל כל בני אדם, ואין להם מבוא בשכל כלל, ובמה שאמר והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע כתב כבר ידע כל עברי כי שם אלהי' משתתף לשם ולמלאכי' ולשופטי' מנהיגי המדינות וכבר ביאר אונקלס הגר ע"ה והאמת מה שבארו בו אמרו והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע רוצה בו הענין האחרון אמר ותהין כרברבי' עכ"ל, ולא זכר הרב כלל מאמר השם הן האדם הי' כאחד ממנו וגו' הקשה מאוד לפי פירושו, ואונקלס תרגמו הא אדם הוה יחידי בעלמא מיני' למידע טב וביש, ויהי' ממנו מוסב על האדם, לא על האלהים, והוא דחוק עד מאוד ולא ידעתי לכוונו עם פשטות הכתוב, כי מה ענין הן האדם הי' יחידי בעולם ממנו לדעת טוב ורע (עיין שם בביאורנו), ובלעדי זאת לא נודה להרב ז"ל במה שאמר מענין המפורסמו', והנראה באמת שגם הטוב והרע מן המושכלות, ואין הנאה והמגונה שמות משותפי' עם הטוב והרע, כי הטוב והרע נאמרי' בבחינת השכל והנאה והמגונה בבחינת החושים, ויש ראיות נכוחות על זה אלא שאין כאן המקום להאריך, והנה הרמב"ן ז"ל בפירושו שזכרנו נשמר מזה, ולדעתו יש יתרון רב ומעל' עצומה בידיעת הטוב והרע והיא מדת אלהי', אלא שהיא רעה בערך אל האדם, בהיות לו בה יצר ותאוה, וזהו הדרך היותר נכון, ואני אוסיף לך באור על דבריו, שכפי הנראה מפירושו לא הי' האדם קודם שחטא בעל בחירה ורצון כלל, כי אם מוטבע על מעשיו כפי התולדה, דומה בזה לגרמי' השמימי' כאשר זכר הרב בפירוש, והוא דבר קשה להולמו עד מאוד, ואין כוונתי להאריך בספקות רבות אשר יפלו על זה, ואולם אודיעך את דעת המתרגם האשכנזי בהתרתם וז"ל, טרם אענה אקדים לך הקדמה אחת, והיא שכל מעשה בראשית וכל מה שספר הכתוב ממה שקרה לאדם ולחוה לקין ולהבל הכל אמת ואמונה בלי

ספק

בראשית ב

הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה

ראשים

תרגום אונקלוס

גִּנְתָּא וּמִתַּמָּן מִתְפְּרַשׁ וַהֲוָה לְאַרְבָּעָה רֵישֵׁי

נהרין

תרגום אשכנזי מט

פֿאָן דאַ אויס טהיילט ער זיך,
אונד ווירד צו פֿיער הויפט-
שטרע-

באור

ספק, כפי מה שסיפר כן אירע ליחידים ההם בפועל ממש, אלא שעם כל זה יש בהם רמז
ודוגמה למה שיקרה לכל מין האדם בכללו, כמקרה האדם ובניו, וכאשר אירע להם ביחוד כן
מקרה כל המין בכלל, ולזה האריך הכתוב בספור פרטיהם, והמשכיל יבין מהם את כל הקורות
לבני האדם מעת הבראם עד סוף כל הדורות, והנה יש באדם כח השכל וכח התשוקה,
בכח השכל ישיג האמתות ויבחין בין אמת ושקר ובין טוב ורע, כי הדבר המבי' אל ההצלחה
יקרא טוב, והמונע ממנו יקרא רע, ובכח התשוקה יכסוף אל הטוב וידבק בו ויברח מן
הרע, והוא המועיל והמזיק בבחינת השכל, והטוב והרע בבחינת החושים יקרא נאה ומגונה,
והנה הדביקות בטוב תוליד עונג והדביקות ברע תוליד נגע, ויש טוב אמתי וטוב מדומה,
וכן רע אמתי ורע מדומה, הטוב האמתי יוליד עונג אמתי והטוב המדומה יוליד עונג מדומה,
וכן ברע ובנגע, ובבר אמרו קדמונינו אין בטובה למעלה מן העונג, ואין ברעה למטה מן
הנגע. והנה מחבור כח ההשגה וכח התשוקה יוולדו המדות הנפשיות, והן התכונות להרע
או להטיב אם לו אם לאחרים, שכלם נמשכות אחרי השגת האדם והבחנתו בין טוב לרע
ואחרי כח התשוקה שבו לעשות את הטוב ולמנוע את הרע, ומשלימות העצם המשכיל שיהי'
בו יחס וערך שווי בין כח התשוקה לכח ההשגה, ואז יולידו המדות הנכבדות, שכפי עוצם
כח ההשגה להכיר הטוב והרע כן תגדל התשוקה ותגבר אהבת הטוב ושנאת הרע, ויתעורר
העצם המשכיל להדבק בטוב, ובעין זה אמרו רז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו. ואולם
אם יחסר הערך ההוא שבין הכחות הללו, יצאו מהם מדות פחותות וגרועות, כי
אם יגבר כח התשוקה על השכל, יטה את האדם אל תאוות המותרות ועונג החושי', ירדוף
אחר הנאה והטוב המדומה, ויעזוב הטוב האמתי, ופעמי' שיראה בעיניו ובלבבו יבין את
הטוב האמתי המביאו אל ההצלחה, ועוצם התשוקה הגוברת בכחה על משפט השכל יפתנו
לילך אחרי הנאת הגוף וישקע ברדיפת תענוג החושים, וזהו סבת כל חטא וכל מרי באדם:
ואם יגבר כח ההשגה על התשוקה יתרשל האדם מעשות המעשים הטובים הרצויים, ולא
יגיע אל מעלת איש חיל רב פעלים המתגבר כארי לעשות הטוב והישר ונלחם מלחמת ה'
עם כל המונעי' המפחידים ומשטינים אותו, והאדם ההוא במעט מן הצער והיגון שיגיע לו
ממעשה הטוב ירף ממנו, וישב בעצלה ובשפלות ידים לקול עלה נדף ולסוף תתבלבל גם
השגתו ולא יצליח בכח שכלו ורוח מבינתו, כענין מה שזכרו רז"ל ממי שחכמתו מרובה ממעשיו
שאין חכמתו מתקיימת: מעתה האלהי' עשה את האדם ישר על הארץ וקבע יחס השווי וערך
הראוי בין השגתו לתשוקתו, ואלו הונח ונשאר על התכונה הישרה ההיא לא הי' נוטה מדרך
הטוב ע"י תגבורת הכח המתאוה כלל כי אם מפאת קוצר ההשגה, שיחשוב על הטוב שהוא
רע ועל הרע שהוא טוב, ולא יהי' זה כי אם לפעמי', מלבד שאין קוצר ההשגה חטא ולא
חסרון הידיעה מרי, אם לא הי' בכח המקצר להוסיף על דעתו והשגתו, כענין שזכרו חז"ל
משגגת התלמוד שהוא עולה זדון, ולזה אף שהי' האדם בעל בחירה ורצון אף קידם שחטא
מ"מ לא הי' עלול לפול ברשת התאוה ובקשת עונג החושים, כי היתה תשוקתו מיוחסת ונערכת
אל השגתו ביחס שוה וראוי לפי כוונת הבורא ית' ובאופן מבי' אל ההצלחה והטוב האמתי,
והיו האדם ואשתו מתאוי' אל המשגל ומתענגי' בתשוקה ההיא בשעור הראוי והנאות אל
התכלית לקיום המין, ותאות המשגל אם תהי' על התכונה הזאת איננה גנות וחרפה לאדם
כאשר חשבו קצת המחקרים, ונהפוך הוא כי היא לו לתפארת, ולכן הלבו אדם וחוה ערומי'
ולא התבוששו, כי לא תבוא הבושת לאדם והכלימה לגלות איבריו כי אם מצד תגבורת התאוה,
כי ישוטט הדמיון אנה ואנה בראותו גלוי האיברי' ויעורר את התאוה והתשוקה בשעור ומקום ואופן
בלתי נאות אל התכלית בידוע: והנה הי' מתולדת הען הדעת להגביר כח התשוקה ולהוסיף

רָאשִׁים: (יא) שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן
הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה
אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב: (יב) וְזְהַב הָאָרֶץ
הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן
השהם

תרגום אשכנזי

שטרעמען. (יא) דעם איינען נאמען איזט פישון, דעריעניגע, וועלכער אומרינגט דאז גאנצע לאנד חוילה, אללוואָ דאז גאלד איזט. (יב) דאז גאלד דעסזעלבען לאנדעס איזט גוט, אללדא פינדעט מאן אויך דאז ערץ בדולח אונד דען שטיין

רש"י

(יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתגברין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו (חבקוק ג'). ד"ל פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר ויפשו [illegible]

תרגום אונקלוס

נַהֲרִין: (יא) שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא מַקִּיף יַת
כָּל אַרַע חֲוִילָה דִּי תַמָּן דַּהֲבָא: (יב) וְדַהֲבָא
דְּאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדוֹלְחָא וְאַבְנֵי
בורלא

באור

גו לומן, עד שבאחל ממנו לד"הר הי' דומה בכח תשוקתו אל מלאכי מעלה, ותנועת התשוקה ההיא ולומן כחה מעלה גדולה ויתרון רב בנחיות העליוני' ההם לפי שהיא נערכת אל מעלת השגחת בשעור רחוי' ונפי מעלת השגחת ואכלם כן תגדל התשוקה בהם לעשות רצון קונם, לאהוב את הטוב בהנה עזה ולשנוא את הרע בשנאה יתירה, והיא תפארתם, אבל בנחיות בשלם הי' זה רעה גדולה, כי בערך אל השגתו הקלה התגבר בו כח התשוקה, יותר מן השעור והיתם הרחוי, ומשם יבאו כל המדות המגונות שזכרנו למעל', נקצת המותרות והחכת העונג הגופני', נשתקע בשלם ונטבע בין הטוב המדומה ופנם אל הנאה וערב אל החום או אל הדמיון עם עזיבת הטוב האמתי המניח אל ההבלחה והאוצר האמתי עכ"ל, והנראה שעל הדרך הזה יותרו כל הספיקות שזכרו המפרשי' בפרשה הזאת, כאשר תראה בפסוקי' הבאים בעז"ה:
(יא) פישון, לפי דעת רש"י ורבינו סעדי' גאון ז"ל והרמב"ן הוא נילוס היורד מהרי הלבנון שבארץ כוש השפלה הנקראת (עטיאפיא) שבחלק (אפריקא) ומשם עובר לצפון העולם ונא עד לי (מירוחי) ששם מתחלק לב' זרועות וחובק את הלי סביב וחוזר ומתחבר עד בואו למצרים ועובר כל לורך המדינה עד לאלכסנדריא שבחוף הים התיכוני המפסיק בין חלק (לירופא) לחלק (אפריקא) הנקרא (איטטעוועניריטעם וועלט) ושם נחלק לכמה לשונות ונופל אל הים התיכוני הזה: החוילה, כתב המ"י שנקרא כן על שם העתיד כי הוא לחד מבני עבר בן יקטן ונקרא שם מקומו על שמו, וכן כוש ואשור וכן כתב רש"י ז"ל, ואין ספק שבימי משה היו מדינות מפורסמות נקראות כן על שמות הבנוי' לפי בנאום: אשר שם הזהב, נראה שהולרך לתוספת בואר ום"מ פרטי למדינת חוילה מה שלא הולרך במדינת כוש ואשור, לפי שבני לבני' היו שמשם חוילה האחד בן כוש בן חם, והבני בן יקטן בן עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם, ובניהם קראו את ארלם על שמם, וכן כתב הרמב"ן לפי שם הזהב, לבאר שהיה חוילה של מלרים שאמר שם ויצאנו מחוילה עד שור (בראשית כ"ה י"ח) כי זו מזרח המזרח עכ"ל: (חקירה על מקום הנהרות ומקום הג"ע השייך לכאן עיין בקונטרס האחרון, אשר יעדתי לאחרו בסוף הספר אי"ה): (יב) הבדלח, היא לפי יקרה, ואומרי' שהיא לפי בנה לבנה עגולה שנוקבין אותה ומחברין

המעמר

(יב) הבדלח, הרמב"ן תרגם (רמז ערן בדלח), וכן העתיק ועינו בעין הבדלח (במדבר י"ל ז'), והרב המבאר לא ביאר לנו בוונת תרגומו, לפי הניח דברי הרד"ק בפרשים, והנה לדעתו יהיה בדלח מין מתבות, אבל לא ימלא מתבות לפי יפיק נוגה ויזהיר בלחתו מבטן החלמה, לפי לאחרי לפי יגוטע יקבל הזוהר, ולכן נאמר נחשת קלל נחשת ממרט נחשת מלהיר שיורה שבבר העבירו המתבות בלח לעפר לותו מבל פיגים ולו יזהיר, גם לין מדרך המתבות להיות

בראשית ב

הַשְּׁהַם: (יג) וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ: (יד) וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת: (טו) וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְּגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ

ולשמרה

תרגום אונקלוס

בּוֹרְלָא: (יג) וְשׁוּם נַהֲרָא תִּנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא מַקִּיף יַת כָּל אֲרַע כּוּשׁ: (יד) וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה דִּיגְלַת הוּא מְהַלֵּיךְ לְמַדִּינְחָא דְּאַתּוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְּרָת: (טו) וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יַת אָדָם וְאַשְׁרִיהּ בְּגִינְתָא דְּעֵדֶן

הוא פרת. המשוג גל כולם הנזכר על שם ח"י: (טו) ויקח. לקחו נדנרים נחים ופתחו ליכנם:

תרגום אשכנזי ג

שוהם. (יג) דער נאמע דעם אַנדערן שטראָמעם איז ניחון, דער יעניגע, וועלכער דאָו גאַנצע לאַנד כוש אומרינגט. (יד) דער נאמע דעם דריטטען שטראָמעם איז חדקל, דער יעניגע, וועלכער אויף דער מאָרגענזייטע פאָן אשור פליעסט, אונד דער פיערטע שטראָם איז פרת. (טו) דאָו עווינג וועזען, גאָטט, נאָהם דען מענשען, ועטצטע איהן אין דען גאַרטען ערן, אום

ר ש "י

לכל מלריס ובוזו עובדי פסחים (יעשי' י"ט): (יג) גיחון. שהיה הולך והוסמה והמייתו גדולה מלך כמו כי יגח (שמות כ"ל) שמנוח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבי' ומכרין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היה וכתב המקרא על שם העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור:

באור

ומזהרין ממנה לבניס לעשות ענק, ולפי שמלמן לחת מהבדולח לא יעשה שום מעשה ומלאכה לקטנותה, אלא שנוקבין לותה ומחברים לבן אל לבן בחוט עד שיעשה מהם ענק, לכך לא אמר ולבן הבדולח כמו שאמר ולבן השוהם, שהיה לבן גדולה, וגם היה לבנה וזכה, ויעשו ממנה כלים לתשמישי המלכי' ועליה היו מפותחי' שמות בני ישראל לרוב חשיבותה ונקיותה מכל פסולת, והיא הלבן הנקראת בל"ז (פֶּנְיִק טטיין): (יג) גיחון, לין זה הנהר הקטון שמוך לירושלי', שהרי כתיב הוא הסובב את כל ארץ כוש והנהר הקטן הזה לא יעבור לפי' בחלק ממנו, וכתב ר' יוסף קמחי שגיחון הוא נהר נילוס, ופישון הם מפרצי' שהו' נהר (גאנגיס) שבארץ הודו המזרחית תחת ממשלת המלך הגדול הנקרא (מאנאל) ונופל לים האוקיונוס הדרומי, וחולה שם מחוז שם, וי"ו שהוא נהר גחון הנזכר במלכי' ול"ה שעם הגלה שהביא את ישראל, ויהי' לפ"ז פישון בחלק (אסיאה) וגיחון בחלק (אפריקא), ועיין עוד בפ' נח בביאור ארץ כוש: (יד) חדקל, שמרו שהוא נהר (טיגרים) הסובב את כל ארץ (ארמיניא וסיריא), כעדות הכתוב הוא ההולך קדמת אשור ונופל בנהר פרת, ודרשו חז"ל כי נקיות חדקל לפי שמימיו חדי' וקלים, וכן שמרו המסורת' שמימיו רלים במבולם עלומה, והוא ג"כ בחלק (אסיאה): פרת, היא הנהר הנודע על שמו זה, הולך בתוך בבל ונופל אל לגון ים לחד שנמלרם מלכות (ימן) היולא מים האוקיונוס הדרומי ומפסיק בין ארץ (ארמניא) ובין ארץ פרס מזרחית, והים הזה נקרא בלגון העמים (סינוס פערסיקוס), והוא ג"כ בחלק (אסיאה): (טו) לעבדה ולשמרה,

ה מ ע מ ר

להיות מבהיק אור מעבר אל העבר (דורכזיכטיג), וח"כ מה יהיה כוונת הפסוק ועינו בעין הבדלח? והנה יש פירוש בדלח (נמדנר שם) (קריסטאל), ומעתיקי היונים שמו אחוח לרי הנוטף מעץ יהוע (מייעע פֿרט הַמַּרן) והוא מחיב מעבר לעבר, לולם גם הלרי לינו מגדר המתבות.

וּלְשָׁמְרָהּ׃ (טז) וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים
עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן
אָכֹל תֹּאכֵל׃ (ז) וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב
וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם

אכלך

איהן אַנצובויען, אונדצו בעוואַהרען. (טז) דאַז עוויגעוועזען, גאָטט, בעפֿאַהל דעם מענשען, אונד שפּראַך: פֿאָן יעדעם כוימע דעם גאַרטענס קאַננסט דוא עססען; (יז) נור פֿאָן דעם ערקעננטניסבוימע דעם גוטען אונד באָזען, פֿאָן דיעזעם זאָללסט דוא ניכֿט עססען, דען זאָבאַלד דוא דאַפֿאָן איססעסט

תרגום אונקלוס

לְמִפְלְחָהּ וּלְמִטְּרָהּ׃ (טז) וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימָר מִכֹּל אִילַן גִּינְתָּא מֵיכַל
תֵּיכוּל׃ (יז) וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּרוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טָב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא

דתיכול

באור

שתי ההי"ן במפיק והן כנוי לנקבה, ר"ל על האדמה שהגן נטוע בה, או אמר בלשון נקבה על הגן, אף שהוא לשון זכר וממנו נאמר ברבוי גניס, הנה נמצא גנה עם ה"א הנקבה ובגנה זרועיה תצמיח (ישעי' ס"א י"א) והרבוי המתקדשי' והמטהרי' אל הגנות (שם ס"ו י"ז): (טו) ויצו, מלת צווי עם על מצות לא תעשה, ובל"א (פערביעטען), ובלא מלת על הוא מצות עשה (געביעטען, בעפעהלען): אכל תאכל, רשות ומותר לך לאכול: (יז) לא תאכל ממנו, אמר ממנו אחר שאמר ומען לתוספת באור, וכן ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו'), או פי' ממנו מה שיוצא ממנו והוא הפרי, או טעמו אפילו מעט ממנו: ביום אכלך וגו', בעת שתאכל ממנו תהי' בן מות, וכמהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות (מלכים א' ב' מ"ב), שאין הכוונה שימות מיד בו ביום, ואין הכוונה על הידיעה בלבד, אבל הכוונה כי בעת שיצא יהי' חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה, ולא יבאו לראות כבלע את הקודש ומתו, ולא ישאו עליו חטא ומתו בו, כי אין ענינם אלא שיהיו חייבי' מיתה וימותו בחטאם זה. ועל דעת אנשי הטבע הי' האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדי' וזולתם שהכוונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם, ולכך אמר בעונש עד שובך אל האדמה, כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה הי' אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ א"ב היתה בו התכה וסבת הוי' והפסד. ועל דעת רבותינו אלמלא לא חטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיי' לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהי' דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהי' כי טוב, ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה, כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט, גם הקיום יהי' בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א"ב ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהי' בן מות לא תתקיים לעד בחפצי, והאכילה היתה לו מתחלה לעונג, ויתכן שפירות ג"ע נבלעי' באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר השם עליו לאכול את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם מן האדמה הי' זה סבה להפסד, כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב עכ"ל הרמב"ן ז"ל. ומ"ש שהיתה האכילה לו מתחלה לעונג הוא רחוק עד מאוד, כי גם העונג באכילה יבא לאדם מפאת צורך הגוף למזון ע"י ההתכה, ואולם לא ידעתי מי הכריחו לזה, ואפשר שיהי' האדם נזון במאכלו כשעור מה שהותך ממנו בכל יום, ויתמיד הגוף עי"ז, ויתקיים כל הימים

המעמר

והנה אין ספק כי הרמב"מן אשר כל דבריו שקל בפלס האמת מצא סמך בדבר הזה אשר עליו נשען, אם גם הוא נעלם מאתי, ולדעתו הן מצאנו ראינו כי גם החי"ת יוכשר לאות המשקל (וכדעת חכמי העמים) כי נאמר שרשו בדל והחי"ת נוסף למשקל:

אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ (יח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ (יט) וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם

לראות

תרגום אונקלוס

דְתֵיכוּל מִנֵּיהּ מֵימַת תְּמוּת׃ (יח) וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֲוֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעֲבִיד לֵיהּ סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ (יט) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵוַת בָּרָא וְיַת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְיתֵי לְוַת אָדָם לְמֶחֱזֵי מַה

יקרי

תרגום אשכנזי נא

סעסט, ביזט דוא דעם טאָדעס! (יח) דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, שפראַך אויך: עס איזט ניכט גוט, דאַס דער מענש אַלליין בלייבע, איך ווילל איהם אייגע געהילפין מאַכען, דיא אום איהן זייא. (יט) נון בילדעטע דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, אוס דעם ערדרייכע אַללעס ווילד דעם פעלדעס אונד אַללעס געפליגעל דעם הימעלס, אונד פיהרטע זיא פאָר דען מענ-

רש"י

(יח) לא טוב היות וגו'. שלא יאמרו שתי רשויות הן הקדוש ברוך הוא בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתוני' ואין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: (יט) ויצר מן האדמה. היא יצירה היא עשייה האמור' למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגומר אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי

שאמר

באור

הימים, ואולי כוון לזה במה שאמר שהי' נבלע באיברים: (יח) לא טוב היות האדם לבדו, הרצון בו אינו נאות לתכלית בריאת האדם שיהי' לבדו בלי עזר, כי האדם מדיני בטבעו, ולא יגיע אל ההצלחה בלי עזר מבני מינו, ואם ישאר לבדו לא יצאו כחות הנפש ומדותיה מן הכח אל הפועל ויהי' נמשל כבהמות הארץ, ואפשר שלא יגיע אל מעלתם, וגם חיי האדם ומזונו ובריאת גופו ושמירת איבריו הכל ע"י עזר מזולתו, וא"כ אין קיום לאדם לאמר עליו כי טוב בהיותו לבדו: עזר כנגדו, אמר כן על האשה כי היא עוזרת האדם תמיד ומשמשתו, ומלת כנגדו כלומר שהי' לפניו ולעומתו תמיד לשרתו, והכ"ף לאמתת הדבר ו'כ"ף כהיום (בראשית ל"ט י"א) כמתאננים (במדבר י"א א'), והרמב"ן ז"ל כתב וז"ל יתכן שיהי' כדברי האומר דו פרצופין, ונעשו שיהי' בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעבור, והי' הפרצוף ההוא עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהי' העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו: (יט) ויצר וגו', היא יצירה היא עשיי' האמורה למעלה ויעש

המעמר

(יט) ויבא, הענין לדעתי הוא כי הנה אין לספק כי בלשון אשר היתה ראשונה לכל הלשונות היו כל העצמים נקראים כפי תכונתם כפי התארים ומקרים הנמצאים בהם, והנה הביא ה' כל חית הארץ ועוף השמים אל האדם להתבונן במהותם ולחקור בכל מין ומין מה תועלת אשר ימצא בו לנפשו, ועפ"ז יקרא שמו כי השם נקרא ע"פ תואר העצמי אשר בו, והתואר העצמי הוא תכלית הדבר כנודע בהגיון, ולכן נאמר קריאת השם על היעוד אל התכלית, כמו ראה קראתי בשם בצלאל (שמות ל"א ב') שהבוונה יעדתי אותו לדבר הזה וכן הוא כאן וכל אשר יקרא לו האדם הוא שמו' כלומר שלכל דבר אשר יעדו האדם כפי תכונת העצם כן היה שמו עליו לדור דורים, אולם גם גם ברוח חכמתו היה מושל בכל הנבראים, והם כרים למשמעתו, בכל זאת לא מצא עזר כנגדו.

בראשית ב

לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר
יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא
שְׁמוֹ׃ * (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת
לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־
מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ (כא) וַיַּפֵּל יְהוָה
אלהים

תרגום אשכנזי

שען, אום צו זעהען, וויא ער
עס נעננען ווערדע; אונד יע-
דעס לעבענדיגע טהיער, וויא
עס דער מענש נעננען ווירדע,
זא זאללטע זיין נאמע זיין.
(כ) דער מענש נעננטע דיא
נאמען אללערלייא פיעהעס,
אללערלייא געפליגעלס אונד
אללערלייא ווילדעס, פיר דען
מענשען אבער פאנד ער קיי-
נע געהילפין, דיא אום איהן
זייא. (כא) דא ליעס דאז עווי-

תרגום אונקלוס

יִקְרֵי לֵיהּ וְכֹל דִּי הֲוָא קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא
חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ: (כ) וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן
לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל חֵיוַת
בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ:
(כא) וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁינְתָא עַל אָדָם

רש"י

שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן
אמר מן הארץ נבראו. ועוד למדך כאן
שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל
האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה
יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו כי תצור
אל עיר (דברי' כ"ד) שכבשן תחת ידו של
אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה
וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר
יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: (כ) ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים

באור

אלהים את חית הארץ אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים
נבראו וכאן אמר שמן האדמה נבראו, ועוד למדך כאן, שבשעת יצירתן מיד הביאם אל האדם
לקרות להן שמות: מה יקרא לו, מה שם יקרא לו: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה,
פירושו וכל נפש חי' אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו, וכן מקום שם קבר (יחזקאל ל"ט י"א)
כמו מקום קבר שם וכן רבי', וכן פתר המתרגם בל"א, ופי' הוא שמו הנאות לו לפי טבעו.
ולדעת הרמב"ן ז"ל קריאת השם נמשך אל ענין העזר שזכר, והענין כי הקב"ה הביא כל חית
השדה וכל עוף השמים לפני אדם, והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי
להם כפי טבעם, ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר לחבירו, כלומר הראוי' להוליד זה מזה, כי
עקר קריאת השם ע"י הבדלת המינים, והשם העבירם לפניו זכר ונקבה שיתבונן בטבעם איזה מהם
עזר זה לזה בתולדה, כדי שידע האדם שאין בנבראי עזר לו ושיתאוה שיהי' לו עזר כמותם, והנה
נפש האדם נפש חי' כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וזהו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חי', כלומר
כל מין שיקראנו האדם ויאמר בו שהוא נפש חי' כמהו הוא יהי' שמו ויהיה לעזר כנגדו,
והוא קורא לכלן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חי' כשמו: (כ) לכל הבהמה ולעוף
השמים, מלת לכל מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים, ורבים כן:
ולאדם, כלומר לעצמו, שם במקום הכנוי וכן משפט ל"הק כדרך נשי למך (בראשית ד' כ"ג),
ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א' י"ב י"א), ולדעת הרמב"ן ז"ל אין צורך לזה והכוונה לשם
אדם לא מצא עזר שיהי' ראוי להקרא בשמו שיוליד ממנו, כי קריאת השמות הי' הבדלת
המינים והפרד כחותם זה מזה כאשר פי' למעלה, ואין הענין שיהי' ביד האדם למצא בהם
עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו הי' הקב"ה
מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש, והשם ידע שלא ימצא
העזר הנאות לטבעו כי אם בבנין ההוא: לא מצא עזר כנגדו, ויפל ה' אלהי' וגו', לשון
רז"ל בב"ר כשהביאם הביאם לפניו זכר ונקבה מכל מין ומין אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן
זוג מיד ויפל: (כא) ויפל, מהבנין הכבד הנוסף כמו וישב אותם אברם (בראשית ט"ו י"א):

אֱלֹהִים וּתַרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם
וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר
בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ (כב) וַיִּבֶן יְהוָה
אֱלֹהִים וּאֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח
מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־
הָאָדָם׃ (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת

הפעם

תרגום אונקלוס

וּדְמוּךְ וּנְסִיב חֲדָא מֵעִילְעוֹהִי וּמְלֵי בִיסְרָא
תְּחוֹתָהּ׃ (כב) וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יַת עִילְעָא
דִּי נְסִיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתַיָּא לְוַת אָדָם׃
(כג) וַאֲמַר הָאָדָם הֲדָא זִימְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי

וביסרא

תרגום אשכנזי נב

גע וועזען, גאָטט, טיעפֿען
שלאַף אויף דען מענשען פֿאַל־
לען, דאַס ער ענטשליעף,
נאַהם איינע פֿאָן זיינען ריבבען,
אונד שלאָס אַנדערעס פֿלייש
אַן איהרע שטעללע אַן. (כב) דאַז
עוויגע וועזען, גאָטט, בילדע־
טע דיעזע ריבבע, דיא ער פֿאָם
מענשען גענאָממען האַטטע,
צו איינער פֿרויא, אונד בראַכ־
טע זיא דעם מענשען. (כג) דער
מענש שפּראַך: דיעזעס מאַהל

רש"י

תרדמה. כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לבולם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) מצלעותיו. מסטריו כמו ולצלע המשכן (שמות כ"ו) זהו שאמרו שני פרצופים נבראו: ויסגור. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו: (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטי' שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד (שופטי' ח') להיות אפוד: (כג) זאת

הפעם

באור

תרדמה, היא השינה החזקה ותרדמה יותר משינה ושינה יותר מתנומה, והתי"ו נוסף: מצלעתיו, שתי צלעות היו, כענין ולצלע המשכן השנית (שמות כ"ו כ'), ומלת צלע לשון נקבה והטעם צד, והוא מה שאמרו רז"ל שני פרצופי' נבראו, וא"כ הי' ראוי לתרגמו בל"א (איינע פֿאָן זייכען זייטען), ואולם אונקלוס פתר חדא מעלעוהי, וצלע המשכן פתר סטר משכנא, ובב"ר אמרו ויקח אחת מצלעתיו ר' שמואל בר נחמן אמר אחת מסטרוהי היך מה דאת אמר ולצלע המשכן ושמואל אמר עלעלא, וכן מתורגם בל"א (ריבבע): תחתנה, מקומה, והוא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתני גם תחתי, ועל הרוב כשתחובר מלת תחת עם הכנויים יבא בלשון רבים, תחתיכם, תחתיו, תחתיה, תחתי, ועל המנהג ראוי להיות פה תחתיה: (כב) לאשה, להיות אשה, כמו ויעש אתו גדעון לאפוד (שופטים ח' כ"ז) להיות אפוד: (כג) זאת, לנקבה, ובאו באל"ף במקום וי"ו כמנהג אותיות אהו"י להתחלף והתי"ו לנקבה, ויתכן שיהי' במקום ה"א של מלת זה, ולפי שלא ינוח הה"א באמצע תיבה נתחלף באל"ף שהוא ממוצאו, והכוונה בפעם הזאת מצאתי לי עזר שלא מצאתי עד הנה בשאר מיני בעלי חיי', כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי, והיא דומה לי בתמונת האיברי' מכל וכל, וראוי'

המעמר

(כב) ויבן, כתב הראב"ע והבנין הכבד גם מבנין הקל כמו ויפן ויקן עכ"ל, ודבריו תמוהים כי אין ספק כי ויבן הוא מבנין הקל ולא מצינו לשרש בנה כבד בכל המקרא גם יש הבדל בנחי למ"ד ה"א עם וי"ו ההפוך, בין הקל והכבד, כי בקל יבוא אית"ן בח"ק או בציר"י, ובכבד הדגש בשוא, ובכבד הנוסף בסגול כנודע למדקדקים.

תרגום אשכנזי

איזט עס ביין פֿאָן מיינען ביינען אונד פֿלייש פֿאָן מיינעם פֿלייש; דיעזע זאָלל מאֶנגין הייסען, דען פֿאָם מאַנגע וואַרד זיא גענאָממען. (כד) דאַרום פֿערלעסט דער מאַן זיינען פֿאַ-

ב ר א ש י ת ב

הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקְחָה־זֹאת: (כד) עַל־כֵּן יַעֲזָב־

איש

ר ש " י

הפעם. מלמד שנתקררה דעתו בחוה: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגומר. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש: (כד) על כן יעזוב איש.

תרגום אונקלוס

וּבִיסְרָא מִבִּיסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלָהּ נְסִיבָא דָא: (כד) עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק

גבר

ב א ו ר

וראוי' א"כ שתקרא בשמי ממש כי נוליד זה מזה: אשה, לדעת הראב"ע דגש השי"ן תמורת היו"ד הנחה של איש, ולא נאמר אישה ביו"ד שלא יתחלף עם אִישָׁהּ בה"א הכנוי שפירושו בעלה, כי פעמי' יחסר מפיק הה"א להקל כמו ויקרא לָהּ נבח בשמו (במדבר ל"ב מ"ב) וּשְׂעָרָה לא הפך לבן (ויקרא י"ג ד') ודומיהם, וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש איש, אבל בשרש אנש כתב ואפשר שתהי' אשה מזה השרש והדגש לחסרון הנו"ן והראוי אנשה וכן הקבוץ אִשּׁוֹת הזמה (יחזקאל כ"ג מ"ד) וכו' ולנקבות יחסרו האל"ף ואמרו נשים עכ"ל, וכן נראה לי, והנה תהי' אשה במשקל חטה ששרשו חוט כאשר בא בארמי חנטין (עזרא ז' כ"ב), והה"א בשני השמות לסימן הנקבה, ומלת אשה בא בסמיכות ואשת נח (בראשית ז' י"ג), ופעמים בא כן במוכרת נפל אשת (תהלים נ"ח ט'), אשת יפת תאר (דברים כ"א י"א), כ"כ הרד"ק שם, ואמר שבא בצירי תחת הדגש להקל, ואמנם לפי דעתי בא השם הזה בשני משקלים אשה ואשת, ושניהם שרשם אנש, והדגש באשה לחסרון הנו"ן ובאשת נשלם הדגש בצירי האל"ף, כי כן נמצא לפעמים אף באותיות המקבלות דגש, ובא הרבוי מן אשה נשים (בסי' הזכרים כמו מן פילגש פילגשים) ולא אשים במשקל חטים מן חטה, ובא כן להפרידו מלשון אֵשׁ שמצאנוהו אִשֵּׁי ה' (דברים י"ח א'), מהנפרד אִשִּׁים, וראוי לבא אנשים, רק להפריד בין זכרי' לנקבות יפול האל"ף. והרבוי אִשּׁוֹת שמצאנו, יתכן להיות מן אשת ובא הדגש על מקומו במקום הצירי, או יתכן להיות מן אשה, ויבוא בקבוץ הזכרים והנקבות כמו דור שממנו הרבים דורים גם דורות, וכן נראה לפ"ד הרד"ק שבא כן במוכרת להקל, וק"ו שיבא כן בקבוץ להקל, (אבל לדעתי לא נעשה כן להקל, ויש לי טעם אחר בזה ואין להאריך פה), והסמיכו' בא מן אשת כדרך משקל זה שיאתוה בסמיכות ובנפרד, אבל מן אשה הי' ראוי לבא אִשַּׁת בפתח כי דרך הקמץ להשתנות לפתח תולדתו בסמיכו' ולא לסגול כמו מן צדקה ברכה צדקת ברכת, והכנוים יבואו ג"כ מן אשת ולא מן אשה בראיית דגשות התי"ו אשתו אשתי, ואם היו מן אשה ראוי' להיות אִשָּׁתוֹ אִשָּׁתִי בתי"ו רפוי' כמו ברכתי צדקתו, והנה צירי האל"ף ישתנה במשקל זה לסגול כמו מן בהמת בהמתו או לחירק קטן, וכן נמצא בסגול אֶשְׁתְּךָ כגפן פריה (תהלים קכ"ח ג'), ודגש השי"ן נשמט בכל הכנוים להקל, גם שלא יהי' השוא נע כדינו באות הדגושה ותוכרח להיות התי"ו רפוי', וזהו נגד משקל זה, ועוד כדי שתשתוה המלה הזאת בכל הכנוים ובמלת אשתך לא תוכל להדגש, בעבור מניעת שני שואי"ן נעין: והנה לפי דברינו הנ"ל יהיו איש ואשה שני שרשים, ואף שהכתוב יאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת, כי הכוונה שהם דומים במבטא, ול' נופל על ל', וזהו השם הראוי לה: לזאת, הראב"ע פי' בעבור זאת כמו אמרי לי (בראשית כ' י"ג), ואין צורך לזה כי קריאת השם בכל מקום עם למ"ד, מלבד שלפי דבריו הי' המאמר חסר הנפעל כי באמרך בעבור זאת יקרא אשה לא הודעת מי יקרא כן, לכן תרגם המתרגם האשכנזי הזאת על חוה, וכן ת"א לדא יתקרי אתתא, וכפילת המלה לתפארת וחוזק ההוראה: (כד) על כן יעזב איש, רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח עריות (סנהדרין דף נ"ז ע"ב), ולפי פשוטו הן דברי

משה

בראשית ב ג

אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק
בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃
(כה) וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם
וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג (א) וְהַנָּחָשׁ
הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר
עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־

דגש אחר שורק האשה

תרגום אשכנזי נג

טער אונד זיינע מוטטער, אונד האַנגעט אַן זיינעם ווייבע, אונד ווערדען וויא איין פֿלייש. (כה) נון וואַרען זיא ביידע נאַקט, אדם אונד זיינע פֿרויא, אונד שעמטען זיך ניכֿט.

ג (א) דיא שלאַנגע וואַר ליסטיגער אַלס אַללע טהיערע דעס פֿעלדעס, וועלכֿע דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, געמאַכֿט האַטטע. זיא שפּראַך

תרגום אונקלוס

גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיִדְבַּק
בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן לְבִיסְרָא חָד׃ (כה) וַהֲווֹ
תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא
מִתְכַּלְמִין׃
ג (א) וְחִיוְיָא הֲוָה עָרִים מִכֹּל חֵוַת בָּרָא
דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא

בקושטא

רש"י

רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות: לבשר א'. הולד נוצר ע"י שניה' ושם נעשה בשרם אחד: (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואע"פ שנתנה בו דעה לקרוא שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע:

ג (א) והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאו' להם: ערום מכל. לפי. ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל:

באור

משה, ואין יעזב מצוה שיעזוב, כי אם כן מנהגו ורגילתו שיעזב, כמו ככה יעשה איוב (איוב א' ה'), והכוונה בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, על כן הושם בטבע האדם ותולדותיו בהיותו לאיש, שיעזוב את אהל ומשכנות אביו ואמו (אונקלס תרגם בית משכבי אבוהי ואמיה) אשר הי' כרוך אחריהם מעת צאתו מרחם, וידבק באשתו ויראה אותה כאלו היא עמו בשר אחד לאהבתה אותה, ישמח בשמחתה ויתעצב ביגונה ולא יעזוב אותה כל הימים, והענין כמו אחינו בשרנו הוא, אל כל שאר בשרו, והקרובים במשפחה יקראו שאר בשר, והנה יעזוב האיש שאר אביו ואמו וקורבתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם: (כה) ערומים, מלא וא"ו ונדגש המ"ם שלא כמנהג אחרי ת"ג, וזה הכלל כל שפירושו ערטילאי הנפרד הרי"ש בחול"ם עָרוֹם, והרבוי בשורק ודגש אחריו אף אם השורק מלא ו', ולפעמים הנפרד עֵרוֹם, והרבוי עֵירֻמִּים, וכל שהוא לשון תחבולה הרי"ש בשורק עָרוּם, והרבוי ברפי המ"ם, והסימן במסורה חכימין רפין וערטילאין דחיקין (ר"ל דגשין): ולא יתבששו, כבר זכרנו מענין הבושת לאדם ממערומיו, שאין לה מקום כלל כל עוד שהיתה תאות המשגל באדם על מתכונת ושעור ואופן הראוי, טרם פרץ גדר ועבר חוק להגביר כח תשוקתו ולהוסיף תאוה על תאוה, תאות המותר על תאות המועיל, ולזה לא התבוששו לא זה מזו ולא זו מזה, ומלת יתבוששו מהשניים שיש כח נעלם ביניהם, והוא מבנין מרובע ונקמן השי"ן בעבור שהוא ס"פ:

ג (א) והנחש, הראב"ע הזכיר דעות רבות שונות מהמתפלספי' מבני עמנו בענין הנחש, ודבורו והליכתו, ואמר שהישר בעיניו שהדברי' כמשמעם, והנחש הי' מדבר והלך בקומה זקופה, והשם דעת באדם שם בו, והנה הכתוב מעיד כי הי' ערום מכל חית השדה, רק לא באדם,

ופירש

בראשית ג

הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא
תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ (ב) וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן
נֹאכֵל׃ (ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־
הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ
מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן׃
(ד) וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־

מות

תרגום אשכנזי

צו דער פרויא: האט אויך גאָטט וואָהל געזאַגט: איהר זאָללט פאָן אַללערלייא בוים דעס גאַרטענס ניכט עססען? (ב) דיא פרויא שפראַך צור שלאַנגע: פאָן דער פרוכט יעדעס בוימעס אים גאַרטען דירפען וויר עססען; (ג) נור פאָן דער פרוכט דיעזעס בוימעס, וועלכער אין דער מיטטע דעס גאַרטענס שטעהט, האט גאָטט געשפראָכען: עססעט ניכט פאָן איהם, אונד ריהרעט איהן ניכט אַן, איהר מעכטעט שטערבען. (ד) דאַ שפראַך דיא שלאַנגע צור פרויא: איהר

תרגום אונקלוס

בְּקוּשְׁטָא אֲרֵי אָמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל
אִילַן גִּינְתָא׃ (ב) וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִיוְיָא
מִפֵּירֵי אִילָן גִּינְתָא נֵיכוּל׃ (ג) וּמִפֵּירֵי
אִילָנָא דִּי בִּמְצִיעוּת גִּינְתָא אֲמַר יְיָ לָא
תֵכְלוּן מִנֵּיהּ וְלָא תְקַרְבוּן בֵּיהּ דִּילְמָא
תְמוּתוּן׃ (ד) וַאֲמַר חִיוְיָא לְאִתְּתָא לָא מְמָת

רש"י

אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו'. ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברי' כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף על דבריו (משלי ל'): (ד) לא מות תמותון. דקפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה:

באור

ופירוש ערום שיעשה דבריו בערמה ותחבולה ועל הרוב הוא להרע: אף כי אמר אלהי', פעמי' יחסר ה"א השאלה או התמה כשיובן הדבר מענינו והוא כמו האף כי אמר אלהי' ואונקלס תרגם בקושטא ארי אמר ה', וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והנה אף שראה אותם אוכלים משאר הפירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ, ויתכן שפירוש אף כי לשון כל שכן, והכתוב קצר את ראשית דבריו, שאמר לאשה דברי' אחרים, ודומה שאמר לה כי המקום שונא אתכם אע"פ שאתם גדולי' משאר היצורים, שלא עשה לכם מעלה כך וכך וכל שכן שאמר לכם אל תאכלו מכל עץ הגן, ומזה תבירו ששנא אתכם, ואל יקשה עליך התוספת הזה, כי לא יתכן לפרשו בשום אופן בלי תוספת, לפי שאמר אף ומלת אף לעולם תוסיף על אשר אמר וכן מנהג הכתוב במקומות כמו שאמרו המרגלי' אל יהושע כי נתן ה' בידנו את כל הארץ (יהושע ב' כ"ד) ואין מלת כי תחלת הדברי' אלא אחז הכתוב תכלית הדברים, ומתכליתן תבין ראשיהם. ויש מפרשי' אותו בלי תוספת, ואמרו ששעורו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן פן תמותן, לא מות תמותון, והאשה נכנסה לתוך דבריו כאשר אמר לה מכל עץ הגן, ואמרה אין הדבר כן, כי מפרי עץ הגן נאכל וגו', ואז גמר הנחש דבריו שהי' כונתו לדבר לא מות תמותון, ויהי' אף כי כמו אף על פי: אלהים, לא הזכיר הנחש שם הנכבד והנורא כי לא ידעו, ואונקלס פתר גם כאן שם אלהים בתיבת ה' כמו בפרשה ראשונה: (ג) אשר בתוך הגן, תיבת הגן מועמד בטעם סגולתא, ועומק המליצה כך היא, מ"ם דמפרי מוסב על פעל האמירה לא על האזהרה, והאזהרה כוללת האכילה והנגיעה, ועל האכילה שייך לשון ממנו, ועל הנגיעה יאמר בו, והרי הוא כאלו אמר ועל דבר העץ אשר בתוך הגן הזהירנו האלהים שלא נאכל ממנו ולא נגע בו, וכן כוון המתרגם האשכנזי: ולא תגעו בו, הוסיפה על מצות השם לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף על דבריו (משלי ל' ו'): פן תמתון, שלא תמותון: (ה) אכלכם, מקור עם כנוי הנוכחים:

מוֹת תְּמֻתוּן׃ (ה) כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים
כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ
עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי
טוֹב וָרָע׃ (ו) וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי
טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־הוּא
לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל
וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם־

לאישה

תרגום אשכנזי נד

ווערדעט דאַפֿאָן ניכֿט שטער־
בען ; (ה)זאָנדערן נאָטט ווייס,
זאָכאַלד איהר דאַפֿאָן עס־
סעט , זאָ געהען אייך דיא אוי־
גען אויף , אונד איהר ווערדעט
וויא געטטליכֿע וועזען , ער־
קעננעט גוטעס אונד באָזעס .
(ו) אַלס נון דיא פֿרויא זאַה ,
דאַס דער בוים גוט זייא צור
שפייזע , איינע לוסט פֿיר דיא
אויגען , אונד אַנגענעהם צום
בעטראַכֿטען , דאַ נאַהם זיא
פֿאָן זיינער פֿרוכֿט , אונד אַס,

תרגום אונקלוס

תְּמוּתוּן׃ (ה) אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא
דְתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְיִתְפַּתְּחוּן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן
כְּרַבְרְבִין חַכְּמִין בֵּין טָב לְבִישׁ׃ (ו) וַחֲזַת
אִתְּתָא אֲרֵי טַב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אִיסוּ
הוּא לְעַיְינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִיסְתַּכָּלָא בֵּיהּ
וּנְסֵיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעֲלָהּ

עמה

רש״י

(ה)כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנתו
מן העץ אכל וברא את העולם: והיית'
כאלהים. יוצרי עולמות: (ו) ותרא האשה.
ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו:
כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה
הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו
עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה
יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא
תמות היא ויחיה הוא ויש אחרת: גם.

לרבות

באור

ונפקחו עיניכם, אין הכוונה על תוספת התבונה וידיעת האמתיות כי אם יתחדשו בכם צורות ותמונו' חדשות ותרגישו בעצמכם ענין הרגש חדש אשר לא נסיתם בו, כמו הראות לעור כאשר יפקח את עיניו: כאלהי', א"ת כרברבין, וי"ת כמלאכין רברבין, והדבר כמו שזכרנו למעלה, שיולד בהם תשוקה עצומה דומה במעלה ועוצם כחה לתשוקת המלאכים: (ו) ותרא האשה, בלבה: לעינים, בקמן הלמ"ד להורות על ה"א הידיעה: להשכיל, א"ת לאסתכלא בי', (חיהן לו בעטראַכֿטען), ומצאנו בכתוב שורש שכל על ענין המראה וההבטה בעיון כאשר נשתמשו בו רז"ל במאמרם הסתכל בשלשה דברי', כתיב והאשה טובת שכל (שמואל א' כ"ה) ענינו טובת עיון והבטה כאלו אמר טובת מראה, וכן ומצא חן ושכל טוב (משלי ג' ד') כלומר מראה טוב, אשרי משכיל אל דל (תהלים מ"א כ'), משקיף ומעיין עליו: והרמב"ן ז"ל כתב ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוק, וכי הוא תאוה לעינים שבו יתאוה האדם ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעיני' והחמדה לשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו עכ"ל, הלך בזה לפי דרכו שע"י עץ הדעת נוסף באדם הבחירה החפשית לחפוץ בדבר או בהפכו, וכבר הודעתיך למעלה שלדעת המתרגם האשכנזי הי' אדם בעל בחירה ורצון אף קודם שחטא, אלא שהעץ גרם לו שהגביר כח תשוקתו עד למעלה, וע"י זה נולדו בו הרגשות חדשות ודמיונות שונות אשר לא ידעם מעודו ולא נסה בהן, ועינינו רואות דמיון לדבר קצת בשותי יין אם ירבו לשתות, יגדל כח תשוקתם עד מאוד ויתגבר על משפט השכל והבינה, וידמה לאדם כאלו הוא רואה תמונות חדשות ושומע קולות נעימים, ויתפתה להם לעשות כמעשה חסר לב, וכמהו יארע לאדם בכל עת שיגבר כח התשוקה שבו

בראשית ג

לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ (ז) וַתִּפָּקַחְנָה
עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם
וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
חֲגֹרֹת׃ (ח) וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה
אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם

ויתחבא

תרגום אונקלוס

עִמָּהּ וְאָכָל׃ (ז) וְאִיתְפַּתָּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן
וִידָעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִינוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן
טַרְפֵּי תְאֵנִין וַעֲבָדוּ לְהוֹן זְרָזִין׃ (ח) וּשְׁמָעוּ
יַת קַל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים דִּמְהַלֵּךְ בְּגִינְתָא

למנח

תרגום אשכנזי

גאַב אויך איהרעם מאַננע דאַ־
פֿאָן, אונד ער אַס. (ז) נון
גיננען איהרער ביידען אויגען
אויף, אונד זיא מערקטען,
דאַס זיא נאַקט זינד. זיא פֿלאָכ־
טען פֿייגענבלעטטער צוזאַמ־
מען, אונד מאַכטען זיך שיר־
צען. (ח) דאַ האָרטען זיא דיא
שטיממע דעס עוויגען וועזענס,
גאָטטעס, וואַנדעלנד צור זיי־

רש"י

לרבות. בהמה וחיה: (ז) ותפקחנה וגומר.
לענין הסכמה דבר הכתוב ולא לענין
ראייה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו
כי עירמים הם. אף הסומא יודע כשהוא
ערום אלא מהו וידעו כי ערמי' הם מלוה
אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה: עלה
תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר
שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצים
מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הק"בה חפץ להינות בריה שלא יכלימוהו
ויאמרו זה שלקה העולם על ידו מדרש ר' תנחומא: (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים ובבר סדרום
רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשו' ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה
המיושבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך
בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם

באור

או שיחלש כח השכל כי על שני האופני' הללו יבטל ערך השווי שבין הכחות הללו: (ז) וידעו
כי עירמים הם, אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא שעתה הרגישו בעצמם הרגש הבושת
שבני אדם מרגישים בהיותם ערומים, כי נכנסה בהם תשוקה עזה ויתירה, כאשר אמרנו למעלה,
ויצאה תאות המשגל חוץ לגדרה והתגבר עליהם בקשת עונג החושים באין מעצור לרוח דמיונם
לשוטט אנה ואנה, והתחילו להתבייש זה מזו וזו מזה, כי זה הוא ענין הבושת, והנה חמדה
ותאוה שמות נרדפי' וההבדל שביניהם יתבאר לך במ"א אי"ה: עלה, נכתב בה"א במקום
יו"ד המשך המורה על הרבים, וכן ת"א טרפי תאנין, וכן מתורגם בל"א: (ח) וישמעו וגו',
לשון הרמב"ן ז"ל אמרו בב"ר אמר ר' חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמ' וישמעו את קול
ה' אלהים, וכן כתב הרב במורה נבוכים, וכן דעת ר"א כי מתהלך שב אל הקול כענין קולה
כנחש ילך (ירמי' מ"ו כ"ב), והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב, והזכיר
בשם ר' יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום, ולפי דעתי טעם מתהלך בגן כטעם
והתהלכתי בתוככם (ויקרא כ"ו י"ב), וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם (בראשית י"ח ל"ג),
אלך אשובה אל מקומי (הושע ה' ט"ו), והוא ענין גלוי השכינה במקום ההוא או הסתלקותו
מן המקו' ההוא (ויראה שההתפעל מורה על הגלוי והקל יורה על ההסתלקות), וטעם לרוח
היום כי בהגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר והנה ה' עבר ורוח גדולה וחזק
מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' (מלכים א' י"ט י"א), וכן וידא על כנפי רוח (תהלים
י"ח י"א), וכתוב באיוב ויען ה' את איוב מן הסערה (איוב ל"ח א'), ולפיכך אמר בכאן כי
שמעו את קול ה' שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה' נשבה בו בגן
כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במחזה כשאר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ"כ
נתחבאו מפני מערומיהם עכ"ל, והמתרגם האשכנזי העתיק הכתוב באופן מסכו' עם כל
הפירושים האלו, באין מכריע ביניהם, כי פעל מתהלך שתרגומו בל"א (וואַנדעלנד) אפשר

שישוב

וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי
יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן:
(ט) וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־
הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה: (י) וַיֹּאמֶר
אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־
עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא: (יא) וַיֹּאמֶר
מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־

העץ

טע דעס טאַגס, אונד אדם מיט זיינער פֿרויא פֿערקראָכֿען זיך פֿאָר דעם עוויגען וועזען גאָטט, צווישען דיא ביימע דעס גאַר טענס. (ט) דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, ריעף אדם, אונד שפראַך צו איהם: וואָ ביזט דוא? (י) ער שפראַך: דיינע שטיממע האַבע איך אים גאַר־טען פֿערנאָממען, אונד שייע־טע מיך, ווייל איך נאַקט ביזט דאַרום פֿערקראָך איך מיך.

(יא) דאַ שפראַך ער: ווער האַט דיר געזאַגט, דאַס דוא נאַקט ביזט? האַסט דוא עטוואַ פֿאָן

דעם

תרגום אונקלוס

לִמְנַח יוֹמָא וְאִטַּמַּר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם
יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילַן גִּינְתָא: (ט) וּקְרָא יְיָ
אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אָתְּ: (י) וַאֲמַר
יַת קַל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִינְתָא וּדְחָלִית
אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטַּמָּרִית: (יא) וַאֲמַר
מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אָתְּ הֲמִן אִילָנָא

די

רש"י

סרחו בעשירית: (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך (בראשית ד') וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב) ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן: (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה:

אשר

באור

שישוב על ה' כדעת הרמב"ן ז"ל, או על הקול כדעת רש"י וראב"ע או על האדם ואשתו כדעת רבי יונה שזכר הראב"ע, ותיבת לרוח לדעת הרמב"ן ז"ל צריך שיתורגם (נאַך דעם ווינדע) ודעת רש"י ז"ל לאותו רוח שהשמש בא משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב, והנראה לדעת מניח הטעמים שתיבות לרוח היום מוסבות על וישמעו שהם שמעו לרוח היום את קול ה' אלהי' מתהלך בגן, לפי שתיבת בגן מועמדת בטעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו: ויתחבא, בא ביחיד על האדם ואשתו כאשר אמרנו למעלה כי בהקדים הפעל אל הפועל אין צורך לשמור המספר, ולדעת המדקדקים המלה הזאת והדומים אלי' מושכת עצמה ואחרת עמה, ושיעורו ויתחבא האדם ותתחבא אשתו, והפעל יפול על הדבק בו על הרוב (בין שבא בראשונה ובין באחרונה) כמו ותכתב אסתר המלכה וגו' ומרדכי היהודי (אסתר ט' כ"ט), ובעל הטעמים מסכים לזה כאשר כתבתי בהקדמה: עץ הגן, עץ שם המין הכולל אישים רבים, ולכך מתורגם בל"א (בייטע): (ט) איכה, יודע הי' היכן הוא אלא לכנס עמו בדברי' שלא יהי' נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר), וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך (להלן ד' ט'), וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב ט'), לכנס עמו בדברים וכן בחזקי' בשלוחי מרודך בלאדן (רש"י): (יא) מי הגיד לך, מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום (רש"י): המן העץ, הה"א כה"א הרצחת וגם ירשת (מלכים כ"א כ"א), והשאלה אינה

כאן

תרגום אשכנזי

בראשית ג

דעם בויטע גענעסטען, רַאַ־
פֿאָן איך דיר צו עסטען פֿער־
באָטטען? (יב) אדם שפּראַך:
דיא פֿרויא, וועלכַּע דוא מיר
האַסט צוגענעבטען, דיעזע נאַב
מיר פֿאָן בעם בויטע, אונד
איך אַס. (יג) דאַ עויג ע וועזען,
גאָטט, שפּראַך צור פֿרויא: וואַס
האַסט דוא דאַ גענטהאַן? דיא
פֿרויא שפּראַך: דיא שלאַנג
האַט מיך נעריייצט, אונד איך
אַס. (יד) רַאַ שפּראַך דאַ עווי־
גע וועזען, גאָטט, צור שלאַנ־
גע: וויייל דוא דיעזעם געטהאַן
האַסט, זייא פֿערפֿלוכט פֿאָר
אַללעם פֿיעהע אונד פֿאָר אַל־

ר ש ״ י

(יב) לתת נתת עמדי. נתן כפר נטוכה: (יג) הנחני. הטעני כמו על יסיח לתכם מזקיהו (ישעיה ל״ו): (יד) כי עשית זאת. מכאן אתין מהפכים בזכותו של מסית אחילו אתה למה עשית זאת היה לו להזיק דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין: מכל הבהמה ומכל חית השדי. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן הנמידו רבותינו מדרש זה במס׳ נכורות ללמד

ומכל

תרגום אונקלוס

דִּי פַּקִּידְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנַּיהּ אֲכָלְתְּ:
(יב) וַאֲמַר אָדָם אִיתְּתָא דִּי יְהַבְתְּ עִמִּי הִיא
יְהַבַת לִי מִן אִילָנָא וַאֲכָלִית: (יג) וַאֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים לְאִיתְּתָא מָה דָּא עֲבַדְתְּ וַאֲמַרַת
אִיתְּתָא חִיוְיָא אַטְעֲיַנִי וַאֲכָלִית: (יד) וַאֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים לְחִיוְיָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ דָּא לִיט אַתְּ

מכל

באור

כאן לשמוע המענה כי הדבר ידוע לפני המקום ית׳ רק כן מצטט הכתוב: לבלתי, עם למ״ד כטעם אלא ובלא למ״ד כתיב אל ממנו: אכל ממנו, הוא מקור במקום פעול ומפני המקף נשתנה המובן לק״ח תולדתו: (יב) האשה אשר נתתה עמדי, הטעם החזה לשר לתת בבנוך נתת לותה לי לעזר היה נתנה לי מן העץ, והייתי חושב שכל לשר תאמר אלי יהי׳ לי לעזר ולהועיל, וזהו מה שאמר בענגו כי שמעת לקול אשתך אלא הי׳ ראוי לך לעמוד על מלותי בעמוד עלתה, ור״ל קורין לותו בזה בפוי טובה יבלו לפרש שענה לותו לתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי לתה לעזר ופיו יצלתני להרציע (הרמב״ן): ואכל, הלל״ף סימן המדבר והנח הנעלם שים לתריו תמורת הלל״ף השורש ונח עם קמץ קטן בעמוד שהוא ס״ם ולא יתכן שיבא וי״ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו״ת: (יג) זאת, תואר לנקבה ובמקום הסם המופלט, וכן דרך לבון הקודם בכל מקום, יאמר לאת דבר אלהי׳ אתים זו שמעתי (תהלים ס״ג י״ב), לאת היא על כן לאמרתי (לוכ ט׳ כ״ב), קטנה או גדולה (במדבר כ״ב י״ח), מה זאת (שמות י״ג י״ד), נבלה עשה (בראשית ל״ד ז׳), ומאכלו בריאה (חבקוק ו׳ י״ו), וכמוהו לדעתי למען ספות הרוה לת הלמאה (דברים כ״ט י״ח), ויבא בכל מקום שלא הוצרך המין. ויש״ם הלינו בטומטום לאמר (חיינעם, דיעזעם, עטוואס קלייניעם, גרויסעם, פרע־ פעלהאפטעם, פעטטעם), או בשם המופלט (אין פרעפעו), ושמור זה הכלל: השיאני, הטעני, כמו על יסיח לכם מזקיהו (מלכים ב׳ י״ח כ״ט, ויעצי׳ ל״ו י״ד), וי״מ מענין פתוי

והסתה

בראשית ג

וּמִכֹּל חַיַּת־הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ
וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃
(טו) וְאֵיבָה אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה
וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא
יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ
עָקֵב׃ ס (טז) אֶל־
הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה
עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים
וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־
בך

תרגום אשכנזי נו

לעם געווילדע דעם פֿעלדעס, אויף דיינעם בויכֿע זאָללסט דוא געהען, אונד שטויב עססען אַללע טאַגע דיינעם לעבענס; (טו) אויך ווערדע איך פֿיינד־שאַפֿט מאַכֿען צווישען דיר אונד דער פֿרויא אונד צווישען דיינעם זאַאמען אונד איהרעם זאַאמען; דיעזער זאָלל דיר דען קאָפּף פֿערוואונדען, אונד דוא איהם דיא פֿערזע פֿערוואונדען. (טז) צור פֿרויא שפּראַך ער: איך ווילל דיינע שמערצען אונד דיא ליידען דיינער שוואַנגערשאַפֿט זעהר פֿיעל זיין לאַססען; מיט שמערצען זאָללסט דוא קינדער געבעהרען, צו דיינעם מאַננע, זאָללסט דוא בעגיערדע האַבען, ער אַבער

תרגום אונקלוס

מִכָּל בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל מְעָךְ
תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵיכוּל כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ (טו) וּדְבָבוּ
אַשְׁוֵי בֵינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין
בְּנָהָא הוּא יְהֵי דְכִיר לָךְ מַה דְּעָבַדְתְּ לֵיהּ
מִלְּקָדְמִין וְאַתְּ תְּהֵי נְטַר לֵיהּ לְסוֹפָא׃
(טז) לְאִתְּתָא אָמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרַיְיכִי
וְעִדּוּיַיְכִי בְּצַעַר תֵּלְדִין בְּנִין וּלְוַת בַּעֲלִיךְ
תְּהֵי תִיאוּבְתִיךְ וְהוּא יִשְׁלָט בִּיךְ׃ (יז) וּלְאָדָם

רש״י

ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקללו: (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם שיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעו' לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. יכתתך. כמו ואכות אותו (דברי' ט') ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: (טו) עצבונך. זה צער גידול בנים: והרונך. זה צער העבור: בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך:

באור

והסתה: (יד) על גחנך, תרגומו על מעך, כלומר שתלך מושכב ארצה על בטנך, ודומה לו מה שארז"ל אתתך גוצא גחין ולחיש, ר"ל השפל עצמך אליה והתיעץ עמה: כל ימי חייך, כל הימי' שמין הנחש על האדמה: (טו) הוא ישופך ראש, לשון מכה וכתיתה שרשו שוף כמו ואכת אתו (דברים ט' כ"א), תרגומו ושפית יתיה, וכן אשר בשערה ישופני (איוב ט' י"ז), והטעם זרעה יכבה בראש, ויחסר הבי"ת כמו בי"ת הנמצא בית ה' (מלכים ב' י"ב י"א): ואתה תשופנו עקב, כלומר שיהי' לאדם יתרון עליך באיבה, כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירצץ מוחך, ואונקלס הלך בזה רחוק מפשטות הכתוב, שלא בדרכו בכל מקום: (טז) הרבה, מקור ובבא המקור על הפועל הוא להגדיל הענין: והרנך, שם שרשו הרה והנפרד הרון, ולא נשתנה תנועת הה"א עם הכנוי אף שדרכה להשתנות לשוא אפשר לפי שהוא ממשקל הדגושים, וכירי הה"א במקום הדגש הראוי לבא ברי"ש: ואל אישך תשוקתך,

תרגום אשכנזי

אַבער זאָלל איבער דיך הערר-
שען ; (יז) אונד צו אדם שפראַך
ער : ווייל דוא דער שטיממע
דיינער פרויא געהאָר געגע-
בען, אונד פאָן דעם בוימע גע-
געסען, פאָן וועלכעם איך
דיר צו עסען פערבאָטען האַ-
בע, זאָ זייא דיא ערדע אום
דיינעטווילען פערפלוכט, מיט
שווערער אַרבייט זאָללסט דוא
דיך פאָן איהר ערנעהרען, זאָ
לאַנגע דוא לעבסט. (יח) דאָר-
נען אונד דיסטעלן זאָלל זיא
דיר וואַכסען לאַסען, אונד
דוא זאָללסט דאַז קרויט דעם פעלדעם עסען; (יט) אים שווייסע דיינעם אַנגעזיכטס
זאָללסט

בראשית ג

בָּךְ: ס (יז) וּלְאָדָם
אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ
וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ
לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה
הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן
תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: (יח) וְקוֹץ
וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־
עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: (יט) בְּזֵעַת אַפֶּיךָ
תאכל

רש"י

כמו נפש שוקקה (ישעי' כ"ט): (יז) ארורה
האדמה בעבורך. מעלה לך דברים ארורי'
כגון זבובים ופרעושים ונמלים משל ליוצא
לתרבות רעה והבריות מקללות שדים
שינק מהם: (יח) וקוץ ודרדר תצמיח
לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח
קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין
על ידי תקון: ואכלת את עשב השדה.
ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר
לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה
בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרעני קטנית או ירקו'
גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: (יט) בזעת אפיך. לאחר
שתטרח

תרגום אונקלוס

אָמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּא לְמֵימַר אִיתְּתָךְ וְאָכַלְתְּ
מִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוּל
מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בַּעֲמָל תֵּיכְלִינָהּ
כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ: (יח) וְכוּבִין וְאַטְדִּין תַּצְמַח
לָךְ וְתֵיכוֹל יַת עִישְׂבָא דְחַקְלָא: (יט) בְּזִיעֲתָא
דאפך

באור

תהי נכספת ומתאוה אל בעלך, ולא תחוש לצער ועצבון ההריון והלידה, והוא ימשל בך כאדון,
ואף על פי כן תהי' משתוקקת אליו: (יז) בעבורך, כדי שיגיע לך צער וכזק ממנה: תאכלנה,
תאכל תבואתה, והיא דרך קצרה וכן והיו באכלי שלחנך (מלכים א' ב' ז'): (יח) וקוץ ודרדר
תצמיח לך, לשון רש"י, הארץ כשתזרענה מיני זרעים, תצמיח לך קוץ ודרדר קונדס ועכביות
והן נאכלין על ידי תקון (בילה ל"ד ע"א) עכ"ל, ובב"ר אמרו קוץ זו עכביות ודרדר זו
קונדס שהיא עשוי' דרים דרים ופי' בעל הערוך קונדס בלע"ז קרדו"ן, (דיסטעלן), ועכביות
י"א שהוא טאמאריס"קן בלע"ז, ובערוך כתב שהוא רוס"י בלע"ז ובל"א (אויזדטרן), והן ירקות
שאינן ראויות למאכל כמות שהן, מפני שהם מרין, וצריך למתקן ע"י האור ברותחין: ואכלת
את עשב השדה, לשון רש"י, ומה קללה היא זו, והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את
כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון
תאכלנה, ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרע קטניות או ירקות גנה היא תצמיח
לך קוצים ודרדרי' ושאר עשבי השדה ועל כרחך תאכלם עכ"ל, ולדעת הרמב"ן שזכרנו למעלה
לא אכל אדם קודם הקללה כי אם הזרעונים והעשב הי' מאכל הבהמות והחיות ואחר הקללה
הוכרח לאכול העשב: (יט) בזעת אפיך, לאחר שתטרח בו הרבה לזרות ולטחון ללוש ולאפות,

תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה
כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה
וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב: (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם
שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם
כָּל־חָי: (כא) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים
לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר
וַיַּלְבִּשֵׁם: פ חמישי

זאָללסט דוא בראָד עססען, ביז דוא וויעדער הין אין דאַז ערדרייך קעממסט, פֿאָן וועל־כֿעם דוא גענאָממען וואָרדען, דען דוא ביזט שטויב, אונד זאָללסט וויעדער צום שטויבע צוריק קעהרען. (כ) אדם נעננ־טע דען נאַמען זיינער פֿרויא: הוה; דען זיא איזט געוואָר־דען מוטטער אַללעס לעבענ־דיגען. (כא) דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, מאַכֿטע פֿיר אדם אונד זיינע פֿרויא רעקקע פֿאָן פֿעללען, אונד בעקליידעטע זיא.

תרגום אונקלס

דְּאַפָּךְ תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דְּתֵיתוּב לְאַרְעָא
דְּמִנָּהּ אִיתְבְּרִיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא
תֵּתוּב: (כ) וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִיתְּתֵיהּ חַוָּה
אֲרֵי הִיא הֲוַת אִימָא דְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא:
(כא) וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין
דִּיקָר עַל מְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהוֹן וְאַלְבֵּשִׁינוּן:

רש"י

שתטרח בו הרבה: (כ) ויקרא האד'. חזר הכתוב לעניינו הראשון ויקרא האדם שמו' ולא הפסיק אלא ללמדך שע"י קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמ' ועל ידי שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערות' ורא' אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליה' במחשב' ובמרמ': חוה נופל על ל' חיה בל' היה: (כא) כתנות עור. יש דברי

באור

ולא כמאכל הבהמות, כענין שזכרו רז"ל הרבה יגיעות יגע אד"הר, ופי' בזעת ידוע מדברי רז"ל והוא על משקל שֵׁנָה עצה, ושרשו יזע וכמהו לא יחגרו ביזע (יחזקאל מ"ד י"ח) עד שיבאו לידי זיעה, ולא נשתנה בסמיכות לשו"א כמו שנשתנה שנת עצת, הוא מפני העי"ן שלא לחטוף עלי': אפיך, הם הפנים, וכנה הכתוב הפנים באפים לפי שהאפים גבוהים על הפנים: עד שובך אל האדמה, חוץ לגן עדן כי ממנה לוקח, כאשר יבאר שהשם גרשו מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, והנה גזר עליו מיתה בע"הז שישוב גופו אל העפר אשר נברא ממנו, ולא יחי' החיי' הנצחיים כי אם אחרי הפרד הנפש מעל הגוף, וענין הקללה לאדם, כי קודם שאכל מעץ הדעת הבי' השם אותו מן האדמה אשר נברא משם והניחו בגן עדן לעבוד את הגן ולשמרו במעט עמל בנחת ושלוה, ויתכן שיחי' כן נצח, ולא יפסד הגוף כי אם בהיותו נזון מפרי הגן ישתנה מעט מעט עד שיזדכך ויגיע אל מעלת הנבדלים, ואולם עתה אחרי אכלו מעץ הדעת וגברה עליו התשוקה, אין טוב לאדם כי אם להיות עמל ויגע וטרוד בעבודת האדמה הארורה, אחרי שאם ישב בנחת ואכל ושבע ודשן יפנה לבו מדרך הטוב ויתור אחרי עיניו ויזנה אחריהם, ויתרחק מאוד מן האושר הנצחי המקווה, וא"כ טובה גדולה היא לאדם שיהנה מיגיע כפו ויאכל לחמו בזיעת האף ועמל רב, ואחרי שכן הוא לא יתכן שיחי' חיים נצחיים בהיותו על התכונה הזאת, ואם יחי' אלף שנים פעמי' לא יראה כי אם עמל ורעות רוח, וא"כ מחסד השם עליו שישוב גופו אל עפרו בעת הקצוב לו מבוראו ית', ותשוב הנפש אל האלהים, לראות בטוב ה' בארץ החיים, והיתה א"כ הקללה ההיא בעצמה חנינה וחמלה מאת החונן והמטיב יתברך, כדרכו שלא להעניש כי אם לטובת החוטא למען הטיב לו באחריתו, ואין העונש הבא מאתו יתעלה נקמה ורעה מוחלטת, כאשר אמרו רז"ל כל מה דעביד רחמנא לטב עביד: (כ) חוה, וי"ו תחת יו"ד, כמנהגם להתחלף זה בזה כמו הנה יד ה' הויה (שמות ט' ג'), כי מה הוה לאדם (קהלת ב' כ"ב), ולא קראה חיה להבדילה מן חית השדה: אם כל חי, מבני אדם: (כא) כתנות עור, של עור היו וי"מ כתנות לעורם:

תרגום אשכנזי

(כב) דאַז עוויגע וועזען, גאָטט, שפּראַך: נונמעהר איזט אדם וויא איינער פֿאָן אונז, צו קענ- נען גוטעס אונד באָזעס; וויא

ר ש ״ י

אגדה אומרים חלקים בכפורן היו מדובקי' על עורן. וי״א דבר הבא מן העור כגון כמר הארנבי' שהוא רך וחס ועשה להם כתנו' ממנו: (כב) היה כאחד ממנו. הרי הוא

ב ר א ש י ת ג

(כב) וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָֹה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע

ועתה

תרגום אונקלוס

(כב) וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידִי בְּעַלְמָא מִנֵּיהּ לְמִידַע טַב וּבִישׁ וּכְעַן דִּילְמָא

יושיט

ב א ו ר

(כב) ויאמר ה' אלהים וגו', אונקלס תרגם הא אדם הוה יחידי בעלמא מניה למידע טב וביש, וכן נראה דעת רש״י והוא בב״ר, וכתב הרא״ם שלפ״ז מלת ממנו דבקה עם לדעת טוב ורע כלומר שממנו ומעצמו ידע הטוב והרע ואין לו מכריח על פעולותיו הבחיריות כמו שאמר התנא והרשות נתונה ע״ש, והראב״ע העיר במתכוון אל האונקלס וז״ל כאשר יהי' אחד בפתח קטן (בסגול האל״ף) יהי' בטעם וענינו מוכרת, ואם יהי' בפתח גדול (תחת האל״ף) יהי' סמוך וכן כאחד שבטי ישראל (בראשית מ״ט ט״ז), על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד, ומה טעם יהי' לו, והי' בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת עג״ל, ודקדוק מלת אֶחָד ואַחַד כ״ה לפי דעתי, כי עיקר המשקל הוא אֶחָד והוא מספר מחובר אל המתואר וראוי להיות אַחַד בפלס גַּנָּב שַׁבָּת (כי בחי״ת לא יושלם הדגש), רק שלא יבוא לעולם פתח לפני אות גרונית הקמוצה, לכן נשתנה לסגול, ועיקרו להיות מוכרת בטעם, ולא יהי' אחריו עוד מלה או מלות השייכות אליו, אולם אַחַד הוא דבוק על הרוב אל המלה או המלות שאחריו (ולא כענין הסמיכות שאמרו המדקדקים שמורה על הקנין, כי נמצא עם מ״ם אחריו, והמורה על הקנין לא יתחבר עם המ״ם, רק הכוונה שבא באמצע המאמר, והמלה או המלות שאחריו הן ביאור לו, וזאת היא גם כוונת הראב״ע באמרו שהוא סמוך) ולכן נשתנה הקמץ לפתח, ואז ישוב הפתח הראשון למקומו, כמו השעיר הֶחָי (ויקרא ט״ז כ'), השעיר הַחַי (שם כ״א), ולפי שאַחַד יבא באמצע המאמר שהוא כדמיון סמיכות, לכן לא נמצא לעולם עם ה״א הידיעה, אבל תבא על מלת אֶחָד, (ועל המעט מצאנו גם מלת אֶחָד באמצע המאמר ואַחַד בסוף המאמר), והנה לפי דעתי שניהם אֶחָד ואַחַד לא יורו בעצמם על דבר מיוחד ומבורר, כ״א אֶחָד כשיבא עם ה״א הידיעה, ואַחַד כשיהי' דבוק לאיזה מלה או מלות המבארים אותו, אבל יש הפרש ביניהם כי אֶחָד עם ה״א הידיעה מורה על האחד הפרטי הנרצה אל המדבר, אבל אַחַד הדבוק למלות שאחריו איננו מורה על אחד פרטי דווקא, כ״א אחד מכלל המבוארים אחריו, להוציא את שאינם נכללים במלות שאחריו, ואלו לא היו אחריו מלות מבארות אותו, לא הי' נודע כוונת המדבר באחד על איזה מין או סוג יכוון, המשל בזה כמעט שכב אַחַד העם את אשתך (בראשית כ״ו י'), אלו נאמר שכב אֶחָד (או אַחַד) את אשתך לא הית' משמעות דבורו על עמו דוקא (אף שמענינו הי' מובן, אבל לא היתה נכללת כוונה זאת במאמרו זה), ואלו נאמר שכב הָאֶחָד מהעם את אשתך (או הָאֶחָד את אשתך) היתה הכוונה על האחד הפרטי שהוא המלך, אבל כשאמר שכב אַחַד העם, הנה העם בה״א הידיעה מורה על עמו דוקא, ואַחַד הדבוק אל העם הוא אחד מהם דוקא ולא מעם אחר, אבל יהי' מי שיהי' מהם

(כפי

ה מ ע מ ר

ג (כב) כאחד ממנו, הנה מה שאמר הרב המבאר כי אחד על משקל גנב, שבת, (עיין בדבריו על זה) יש להעיר אם מהדגושים הוא, מדוע יבוא אֲחָדִים הפ״א בשו״א וזה לא יתכן כנודע? (עיין תל״ע דפוס פראג ח״א הערה לשם המספר).

בראשית ג

וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם
מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם:
(כג) וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־
עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
לקח

תרגום אשכנזי נח

לייכט קאננטע ער זיינע האנד
אויסשטרעקקען, אונד נעה-
מען זאגאר פאן דעם לעבענס-
בוימע אונד עסען, דאס ער
עוויג לעבע. (כג) דאַ שיקטע
איהן דאַז עוויגע וועזען, גאָטט,
אויס דעם גאַרטען עדן וועג,
אום דיא ערדע צו בעאַרביי-
טען, פאָן וועלכער ער גענאָמ-

תרגום אונקלוס

יוֹשִׁיט יְדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיָּיא וְיֵכוֹל
וְיֵחֵי לְעָלָם: (כג) וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּינְתָא
דְעֵדֶן לְמִיפְלַח יַת אַדְמְתָא דְאִיתְנְסֵיב
מתמן

רש"י

יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים
ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין
כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו.
ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות
הבריות

באור

(כפי מה שביארנו שם), והנה גם בפסוק שלפנינו אלו נאמר כָּאֶחָד ממנו (שקמן הכ"ף מורה
על הידיעה) הי' מורה על אחד פרטי שהוא השם ב"ה, אבל כְּאַחַד מורה על אחד כל דהו,
ובאה מלת ממנו לבאר הכוונה על אחד ממלאכי מרום שהשם דבר אליהם, אבל אינו מבורר
מי מהמלאכים, ויהי' מי שיהי', (ועיין עוד מה שכתבתי בפ' תולדת על אחד העם הנ"ל),
ובב"ר נחלקו בזה ע"ש. והכוונה לפי דרכנו, אמר השם, הן האדם עלה בכח תשוקתו עד
למעלת מלאכי מרום, וע"י זה השחית את ייחס השווי שבין כחותיו הנפשיות והוא עלול לפול
במהמורת הדמיון ולפנות אל רהבי התאוה המדומית, ועתה בהיותו על התכונה הזאת אלו
ישאר בגן עדן ויהי' בעל רשות ובחירה לעשות את הטוב בעיניו פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים
ואכל וחי לעולם, וע"י זה תפול כוונת הבריאה בכללה, כי לא יגיע אל האושר הנצחי והטוב
המקווה כל הימים, כי החיי' הנצחיי' בעולם הזה אין בהם טובה ויתרון לאדם אחרי ששחת
את דרכו על הארץ, והטוב לו למנוע ממנו פרי עץ חיים, למען ישוב גופו אל עפרו כשהי':
ודקדוק מלת ממנו כזה, לפעמי' תורה על כנוי הנסתר, ומ"ם השני דגוש לחסרון נו"ן מן,
ודגש הנו"ן לא יורה מאומה, והראוי להיות ממנהו כמו שמן מנהו (איוב ד' י"ב), ושם הנו"ן
רפוי כי תושלם הת"ק שתחת המ"ם בשוא נח שבנו"ן, וכשירצה המדבר להקל ולחסר הה"א
ויניקד השורק תחת הנו"ן הוכרח הנו"ן להדגש להשלים ת"ק שלפניו, וכן הוא בכנויי הפעלים
יִשְׁמְרֶנּוּ בדגש יִשְׁמְרֶנְהוּ בלא דגש, ולפעמי' תורה על כנוי מדברי' בעדם כמו איש ממנו
את קברו (בראשית כ"ג ו'), והי' ראוי להיות הנו"ן רפוי ולפניו צירי מִמֶּנּוּ כמו בכנויי הפעלים
יִשְׁמְרֵנוּ, וכן היו קוראים אנשי מזרח (והם הנקראי' במסורה מדינחאי), אך אנשי מערב
(מערבאי במסורה) אשר על פיהם אנו נוהגין היו קוראי' בסגול: וחי, עבר המהופך
לעתיד, וראויה להיות הוי"ו בשו"א, רק כי כן משפט וא"ו החיבור הבאה לחבר שתי
מלות נפרדות והנגינה באות שאחר הוי"ו, אם אין אחרי' עוד מלה עם וי"ו החבור
כי וא"ו ההיפוך תשמש כאחד גם לחבור, ופירושו כמו ויחיה, ושרשו לדעתי חיי כדעת הרד"ק
בשרשים שרש חיי, ולא כהראב"ע, וכבר הארכתי בזה בקונ' עלי' לתרופ' אשר כבר יצא לאור
הדפוס בפסוק ואם בת הוא וחיה (שמות א' ט"ז) ע"ש: (כג) וישלחהו, כל שלוח שאחריו
מ"ם הוא לשון גירושין והוא לשון גנאי כמו שלח מעל פני (ירמי' ט"ו א'): לעבד
את האדמה וגו', כדי שיהי' טרוד בעבודת האדמה ההיא, ולא יפנה לבו לבטלה וילך
בדרך

תרגום אשכנזי

מען וואָרדען. (כד) ער פֿער־
טריעב אַלזאָ דען אדם, אונד
לאַגערטע צור מאָרגענזייטע
דעס גן עדן דיא כרובים אונד
דיא פֿלאַממענדע קלינגע דעס
שווערדטעס דאַז זיך אומוועל־
צעט, אום דען וועג צום לע־
בענסבוימע צו פֿערוואַהרען.
ד (א) אדם האַטטע זיינער
פֿרויא חוה בייאגע־
וואָהנט; זיא וואַרד שוואַנגער,
אונד

בראשית ג ד

לֻקַּח מִשָּׁם: (כד) וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם
וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־
הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב
הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ
הַחַיִּים: ס ד (א) וְהָאָדָם
יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד
את

רש"י

הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש
מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו:
(כד) מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן
חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה:
החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו
מלכנס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו
שלף שננא בסנהדרין ובלשון לעז לא"מה
ומ"א יש ואני איני בא אלא לפשוטו:

תרגום אונקלוס

מִתַּמָּן: (כד) וְתָרֵךְ יַת אָדָם וְאַשְׁרֵיהּ מִלְּקָדְמִין
לְגִינְתָא דְעֵדֶן יַת כְּרוּבַיָא וְיַת שְׁנַן חַרְבָא
דְמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יַת אוֹרַח אִילַן חַיָּיא:
ד (א) וְאָדָם יְדַע יַת חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת
וילידת

ד (א) והאדם ידע. כבר קודם ענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והליד' שאם
כתב

באור

בדרך שובב: (כד) ויגרש את האדם, ענינו כאשר גרש את האדם השכין וגו' וכן מתורגם
בל"א: מקדם לגן עדן, במזרחו של גן עדן חוץ לגן (לשון רש"י) וזהו לדעת האומר גן עדן
במערב וגורש אדם למזרח, והיו הכרובי' בין אדם לגן, ואולם אם גן עדן במזרח צריך לפרש
מקדם לגן עדן כתרגומו מלקדמין לגינתא כלומר קודם גן העדן טרם שיכנס לשם: את
הכרבים, מלאכי חבלה: החרב המתהפכת, (רש"י) ולה להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן,
תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ובלשון לע"ז לאמ"ה, בל"א (קוינגע), ונקר' החרב
כן לפי שדומה בהתהפכו ללהט, כענין ולהב חרב וברק חנית (נחום ג' ג'):

ד (א) והאדם ידע, כבר קודם הענין שלמעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון
והלידה שאם כתב וידע האדם (כדרך הכתוב בספוריו להקדים הפעל לפועל) נשמע
שלאחר שנטרד היו לו בנים, (רש"י), וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: ידע, הונח בראשונה על
הכנס

המעמר

(כד) הכרובים, בא בה"א הדעת לפי שבימיהם היתה הצורה הזאת נודעת לכל, והיתה נוראה
ונכבדת בעיניהם, לכן ירמוז אליו בה. אולם בעיקר הענין כרוב נעו גם נדו כל מחקרי
הלשון, כי חז"ל אמרו שהכרוב בדמות נער, ואמר הרד"ק ששמו הכ"ף משמשת (פירש לדמיון),
וכן כתב הראב"ע יש אומרים כנערים, אבל זה יקשה מאד שיביא שם עצם תמיד עם כ"ף
הדמיון, ואולי (לפי דרכנו שכל אותיות השמוש יוכשרו למשקל) כוונתם שהשרש הוא רביא,
והכ"ף נוסף למשקל. והראב"ע אומר: ולפי דעתי הוא מלה כוללת כל הצורות כולם. וזה יותר
דחוק לדעתי כי איך יאמר ה' אל משה ועשית שנים כרובים (שמות כ"ה י"ח) מבלי להגיד לו
איזהו

אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־
יְהוָה׃ (ב) וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו
אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן
וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ (ג) וַיְהִי
מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי

האדמה

אונד געבאַהר קין. דאַ שפראַך
זיא: איך האַבע איינען מאַן
ערוואָרבען פֿאָן דעם עוויגען.
(ב) זיא געבאַהר נאָכמאַלס, זיי-
נען ברודער דען הבל. הבל
וואַרד איין שאַאפֿ- אונד ציע-
נענהירטע, קין אַבער וואַרד
איין אַקקערסמאַן. (ג) נאַך
אייניגער צייט בראַכטע קין
פֿאָן דער פֿרוכט דעם ערד-

תרגום אונקלוס

וִילֵידַת יַת קַיִן וַאֲמַרַת קְנֵיתִי גַּבְרָא
מִן קֳדָם יְיָ׃ (ב) וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יַת אָחוֹהִי
יַת הָבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה גְּבַר
פְּלַח בְּאַרְעָא׃ (ג) וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְיתִי

לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג)

רש"י

כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו
לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו
עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו
אבל בזה שותפים אנו עמו: את קין את
אחיו את הבל. ג' אתי' רבויים הם מלמד
שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו
שתים לכך נאמר ותוסף: (ב) רועה צאן.
מפרי האדמה. מן הגרוע ויש אגדה

באור

הכנס וחול צורת הדברי' בנפש המציירת (געוואַהר ווערדען, זיך בעוואוסט זיין), בין שיהי'
ציור חושי (עמפפינדען, פיהלען), או ציור שכלי (ערקענגען, איינזעהען), והועתק אל האהבה
וההשגחה על הדבר (ליעבען, פערזאָרגען), לפי שהאוהב שומר בלבבו את תמונת הנאהב
ודמותו תמיד נגד עיניו, וכן המשגיח עיניו ולבו תמיד על הדבר המושגח, ומזה הענין כי
יודע ה' דרך צדיקים (תהלים א' ו'), מה אדם ותדעהו (שם קמ"ד ג'), והושאל אל
המשגל וכל אשה ידעת איש (במדבר ל"א י"ז), שע"י צורת האשה הנאהבת השמורה בנפש
האיש האוהב תתעורר התאוה להדבק בה (בייאוואָהנען) וכן מתורגם בל"א: קין, על שם
קניתי: קניתי, יש קנין שהוא בלא מכירה ובלא דמים כמו זה והדומי' לו, כאשר מתורגם
בלשון אשכנז (ערוואָרבען): את ה', כמו מאת ה', וכן תרגם אונקלוס מן קדם ה', והנה
התחיל בפרשה הזאת להזכיר השם המיוחד בלי צרוף שם אלהי', ויתכן שהי' זה בעבור שיזכיר
קרבן בני האדם שהקריבו מנחה לה', כענין שאמר בן עזאי (במנחות פרק הרי עלי עשרון),
בא וראה מה כתיב בפרשת קרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהי' אלא לה' שלא ליתן
פתחון פה לבעל הדין לחלוק, ואפשר שאף חוה כוונה לזה הענין הנכבד בקריאת השם לבנה:
ושיעור הכתוב ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה', וכן ותלד את חנוך
ורבים בפרשה ובמקומות אחרים: (ב) רעה צאן, יתכן שאף שלא הותר להם עדיין הבש',
מ"מ לא נאסרו החלב והגיזה והעור לצרכי בני אדם, אחרי שאינו מן ההכרח להמית ברי'
בשביל זה, וכאן שם המין לבהמה הדקה כולל כבשים ועזים כמו שמתורגם בל"א, ובמקומות
אחרים מתורגם (קליינעס פיה): עבד אדמה, לרוב צורך האדם אל האדמה, ושצריך להתעסק

המעמר

איזהו צורה יבחר, כי אם גם אמר אחר זה פורשי כנפים, עוד לא הודיע לו איזהו מין מן העוף
יהיו? והחכם געזעניזם כתב שברוב הוא צורה מרכבת מן תמונת אדם שור אריה ונשר, ואולי
נוכל לכוון גם דעת הראב"ע כן, ומה שאמר הצורות כולם הוא דרך העברה וענינו צורות הרבה.
עוד הביא החכם הנ"ל דעת מי שאומר שהוא מלשון סוריא כי שם הוראת המלה הזאת גדולה
עוצם וחוזק, אולם לפי דרכנו אין אנו צריכין לספוק בילדי נכרים, כי נאמר ששרשו רב, שגם
הוא לשון גדולה ושררה, כמו רב ביתו, רב הטבחים, וכדומה הרבה, והכ"ף בא למשקל.

תרגום אשכנזי

רייכס דעם עוויגען איין גע-
שענק, (ד) אונד הבל בראַכ-
טע אויך איין געשענק פֿאָן דען
ערשטלינגען זיינעס קליינען
פֿיעהעס אונד פֿאָן איהרען
פֿעטטשטיקקען. דער עוויגע
וואַנדטע זיך צו הבל אונד צו

בראשית ד

הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָֹה: (ד) וְהֶבֶל
הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ
וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָֹה אֶל־הֶבֶל
ואל

רש"י

שאומרת זרע פשתן היה: (ד) וישע.
ויפן וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה וכן
(שמות ה') אל ישעו אל יפנו וכן שעה
מעליו (איוב י"ד) פנה מעליו: וישע.
ירדה

תרגום אונקלוס

קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא* קוּרְבָּנָא קֳדָם
יְיָ: (ד) וְהֶבֶל אַיְיתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵיהּ
וּמִשַּׁמְנִינֵיהוֹן וַהֲוַת רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל
ובקורבניה

* נ"א תִּקְרוּבְתָּא

באור

בה תמיד, הוא אליה כעבד אל אדוניו: (ג) מנחה, שרשו מנח, והראי' במה שנהגו לקרות במשנה מְנָחוֹת המ"ם בשוא, כמו מן שִׁפְחָה שִׂמְלָה, נאמר שְׁפָחוֹת שְׂמָלוֹת בשוא ואלו הי' משרש נחה הי' ראוי להקרא בל"ר מִנְחוֹת כמו מִצְוֹת: (ד) ומחלבהן, לדעת המתרגם האשכנזי הוא שם לחלקים השמנים שבבהמה, והוא כמו חלב הכשב (ויקרא ד' ל"ה), ויש אומרים שהוא שם תואר לצאן ובהמות שמנות, ויתכן שיהי' הנפרד בל"י חֵלֶב ולא חֶלֶב כדעת הרד"ק, ואעפ"כ הוא תואר לבהמה שמנה כי מן משקל פֶּעֶל ראוי להשתנות בכנויי' לחירק או לפתח ובאותיות הגרון תמיד לפתח כמו מן חסד חסדו, משא"כ משקל פֵּיעֶל ישתנה באות הגרון לסגול כמו מן חלק חלקו, והנה הוא חסר יו"ד הרבים, אבל נשאר במבטא התנועה, כי אחרי שהבי"ת רפוי בכל הספרי' המדוייקים, על כרחך לומר שהוא מהנפרד חֲלָבִים שאז יבא בסמיכות וכנויי' תחת הלמ"ד שוא נע והבי"ת רפוי, כמו חֶלְבֵי השלמים (ויקרא ו' ה'), ואלו הי' מהנפרד חֶלֶב או חֵלֶב הי' צריך הבי"ת להדגש כמו חֶלְבָּם חֶלְבְּהֶן חֶלְבָּמוֹ, ששוא הלמ"ד נח והבי"ת דגוש: וישע, עינינו ויפן ר"ל קבל, כמו אל תפן אל מנחתם (במדב' י"ו ט"ו)

המעמר

ד (ג) מנחה, הרב המבאר הביא דברי הרד"ק (בשרש מנח), כי שרש המלה מנח מן השלמי' לפי שהורגלו לקרוא מְנָחוֹת ולא מִנְחוֹת, ואם כן אין עיקרו נחה. והוא לפי הכלל שביד המדקדקים שאות המשקל לא ישתנה, והנה מלבד שיש לפקפק על הכלל הזה, שהרי בא מן מָחוֹל שהוא מן הכפולים מְחוֹלוֹת, מלבד זה נוכל לומר ששרשו נוח מעלומי העי"ן, וזה נאה, לשמו, כי גם נחת לדעת הרד"ק הוא מן נוח, ונקרא השי מנחה לפי שהיא נחת רוח למקבלו והמ"ם למשקל והה"א לסימן הנקבה, כי בנע"ו הכל מודים שתנועת אות המשקל ישתנה ברבים ובחיבור, כמו מָקוֹם מְקוֹמוֹ מְקוֹמוֹת וכדומה, ומה שבא הפ"א בשו"א הוא מפני ה' הנקבה הנוספת כמו שנאמר יוֹם יָמִים, יְמֵי יְמֵיכֶם, כי ברבוי התנועות השמיטה לפעמים התנועה גם מאות שצריך לבוא נ"נס אחריו, כי הנך רואה שבמלות נַחַת רַחַת שַׁחַת (ושלשתם מנחי העי"ן לדעת הרד"ק) יבא הנפרד בפת"ח והנח בלתי נשלם כלל, וכיון שבנפרד יחיד בא הפ"א בשו"א, א"כ ראוי לבוא ברבים בקמ"ץ כמו מן שִׁפְחָה שְׁפָחוֹת. (ד) ומחלבהן, עיין בבאור, והנה מה שכתב הרב שאילו היה מהנפרד חֵלֶב היה צריך הבי"ת להדגש כמו חֶלְבָּם חֶלְבְּהֶן ע"כ, לא זכיתי להבין כי הכנויים הם הן הוא רק ברבים ולא ביחיד כי ביחיד הכנוי לנסתרים ונסתרות ־ָם ־ָן (ורק בנל"ה מצינו אביהם אחיהם ביחיד מפני נחות היו"ד) וא"כ אם יהיה ביחיד הי' צריך לבוא חלבן ולא חלבהן. וישע, הנכון ע"פ הפשוט כדעת הרדי"א כי ה' ברך עשתרות צאנו, ואל קין לא שעה כי עצר ה' את השמים והאדמה לא נתנה יבולה.

וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ (ה) וְאֶל־קַיִן וְאֶל־
מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד
וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃ (ו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
קַיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ
פָנֶיךָ׃ (ז) הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת
וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת
רבץ

זיינעם געשענקע. (ה) צו קין אַבער אונד צו זיינעם געשענקע האַט ער זיך ניכֿט געוואַנדט. דיעזעס פֿערדראָס קין זעהר, אונד זיין אַנגעזיכֿט פֿיעל אַב. (ו) דער עוויגע שפּראַך צו קין: וואַרום פֿערדריעסט עס דיך, אונד וואַרום איזט דיין אַנגעזיכֿט זאָ אַבגעפֿאַללען? (ז) איזט עס ניכֿט אַן דעם? ווען דוא דיך גוט אויפֿפֿיהרסט, קאַננסט דוא אויך דיינע אויגען עמפֿאָרהעבען; ווען דוא דיך אַבער ניכֿט גוט אויפֿפֿיהרסט, זאָ רוהעט

תרגום אונקלוס

*וּבְקוּרְבָּנֵיהּ׃ (ה) וּבְקַיִן *וּבְקוּרְבָּנֵיהּ לָא
הֲוַת רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִיתְכְּבִישׁוּ
אַפּוֹהִי׃ (ו) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָא תְקֵיף לָךְ
וּלְמָא אִיתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ׃ (ז) הֲלָא אִם תּוֹטֵיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵיק לָךְ וְאִם לָא תּוֹטִיב עוֹבָדָךְ
* נ״א וּבְתַקְרוּבְתֵּיהּ * נ״א וּבְתַקְרוּבְתֵּיהּ
ליום

רש״י

ירדה אש וליחכה מנחתו: (ו) הלוא אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ

באור

ישרשו שעה והפתח במקום הסגול להרחבת אות הגרון כמו וַיִּחַר: (ו) הלוא אם תיטיב שאת, הנכון שבפירושים הוא שאת פנים, כנגד מה שאמר ויפלו פניו ולמה נפלו פניך, והוא מפני הכעס והבושה על שלא נתקבלה מנחתו, הלא אם תיטיב אז תשא פניך: לפתח חטאת רבץ, העון תמיד צודה לקחת את נפשך ושוקד על זה בלי הפסק רגע להחטיאך, והוא מליצה נאה כאלו העון שוכן תמיד על פתח האדם ושוקד על הדלת הסגור להשמר ממנו עד שימצא עת להכנס שם, ובא רובץ ל״ז על חטאת שהוא ל״נ, לפי שהוא רובץ בכח עצום כשחל על דרך וכדוב שכול משתוקק אל האדם לטרפו, אם לא יתגבר עליו האדם טרם יפגשו, ומצאנו אמירת לשון זכר לנקבה להורות על הזריזות וההשתדלות העצום, כמו עמד פתח האהל (שופטים ד׳ כ׳), ולא עמדי, ופירש״י שם זרזי עצמך בדבר (כ״ל כזכר), ולשון רובץ הוא על המנוחה הארוכה כבהמה עת תנוח ותשכב על רגליה, ולכן הושאל גם כן לשון רביצה על

המעמר

(ו) הלא, הנכון לדעתי בפירוש הכתוב כי שאת הוא כמו שתרגם אונקלוס ויונתן מענין כפור עון וחטאת הוראתו כמו עונש שהוא פרי החטאת, ובמ״ש הרמב״מן גדול עוני לקמן, והכוונה כי אין ספק שה׳ מצא עול בקין ובעבור זה לא שעה אל מנחתו, ובאשר שחרה לו על זה ונפלו פניו עוד הוסיף חטא על פשע כי היה לו להטיב מעלליו ולא להיות סר רוח ועל ה׳ יזעף לבו, וע״ז אמר ויאמר ה׳ הלא אם תטיב שאת, אשא לחטאתך וסר עונך, ואם לא תשיב, ראה — הנה העונש רובץ לפתחך ואליך תשוקתו כאילו העונש אורב לך לבוא עליך, אולם אתה עוד תמשול בו אם תשיב מדרכך הרעה אז לא יגע בך, ולפ״ז יתורגם: (פירושאהר, ווען דוא דיך בעסטערסט, איזט פֿערגעבונג, בעסטערסט דוא דיך אַבער ניכֿט, זיעהע! — שאָן לויערט דיא שטראַפֿע פֿאָר דער טהיערע, זיא פֿערלאַנגט כאָך דיר, אַבער כאָך קאַנכסט דוא זיא איבערוועלטיגען).

בראשית ב

רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה
תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ (ח) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־
הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה
וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃
(ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל
אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר
אָחִי אָנֹכִי׃ (י) וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ
קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־
הָאֲדָמָה׃ (יא) וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה

מן

תרגום אשכנזי

העט דיא זינדע פֿאָר דער טהי־
רע; נאַך דיר איזט איהר פֿער־
לאַנגען, אַלליין דוא קאַננסט
איבער זיא העררשען. (ח) קין
שפּראַך צו זיינעם ברודער
הבל. אַלס זיא נון איינסט
אויף דעם פֿעלדע וואַרען, ער־
הוב זיך קין איבער זיינען ברו־
דער הבל, אונד ערשלוג איהן.
(ט) דער עוויגע שפּראַך צו קין:
וואָ איזט הבל, דיין ברודער?
ער אַנטוואָרטעטע: איך וויים
עס ניכֿט! בין איך דער הי־
טער מיינעם ברודערס? (י) דער
עוויגע שפּראַך: וואַס האַסט
דוא געטהאַן? דיא שטיממע
פֿאָן דיינעם ברודערס בלוט שרייעט אויס דער ערדע צו מיר. (יא) פֿאָן נון אַן זייא פֿער־

פֿלוכֿט

תרגום אונקלוס

לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דְּעָתִיד לְאִיתְפָּרְעָא
מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ׃
(ח) וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אָחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן
בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן עַל הֶבֶל אָחוּהִי וְקַטְלֵיהּ׃
(ט) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אָחוּךְ וַאֲמַר לָא
יְדַעְנָא הַנְטַר אָחִי אָנָא׃ (י) וַאֲמַר מֶה
עֲבָדְתָּא קַל דַּם זַרְעַיִן דַּעֲתִידִין לְמֵיפַק מִן
אָחוּךְ קַבְלִין קָדָמַי מִן אַרְעָא׃ (יא) וּכְעַן

ליט

רש"י

רובץ. לפתח קברך חטאך שמור: ואליך
תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד
שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל
בו. אם תרצה תתגב' עליו: (ח) ויאמר
קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל
עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה
ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך.
להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר
אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעש'
כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון
תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף
פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו.

ד"א

באור

על נפילתה תחת משאה, כי דרכה לפול על רגליה: תשוקתו, לשון תאוה וחשק, ר"ל החטאת
תמיד משתוקקת להחטיאך, אבל אתה אם תרצה תוכל למשול בה, כי בידך הרשות נתונה,
ומטעם זה אמרתי שבכחך להיטיב ולשאת פניך, ואין חרון אפך ונפילת פניך כי אם רוע לב:
(ח) ויאמר קין אל הבל אחיו, ולא פורש מה אמר לו, אף שדרך לשון הקודש אצל כל לשון
אמירה לפרש הדבור כמות שהוא, ויתכן שאמר לו לכה נצא השדה, כאשר כתב ת"י, וכן הוא
בהעתקה יונית שבידינו, המיוחסת לע' זקנים: אל הבל אחיו, כמו על, וכן אל ההרים לא אכל
(יחזקאל י"ח ו'): (ט) אי הבל אחיך, הוא לפתיחת דברי' כמו שאמר לאדם איכה, והוא
כמו איה, ויתכן שתהי' השאלה להפלאה כמו מה עשית: (י) קול דמי וגו', דם יאמר לפעמי'
בלשון יחיד ולפעמי' בלשון רבים, אף באיש אחד כמו דמיו בו (ויקרא כ' ט'), וצועקי' דבק
עם דמי לא עם קול, ותחסר מלת שמיעה או עלי' כאלו אמר עלה לפני או אנכי שומע קול

דמי

בראשית ד

מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־
פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ:
(יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־
תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה
בָאָרֶץ: (יג) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה
גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא: (יד) הֵן גֵּרַשְׁתָּ
אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה

ומפניך

תרגום אשכנזי סא

פֿלוכֿט פֿאָן דער ערדע הינוועג, וועלכֿע איהרען מונד אויפֿגעטהאַן, דיינעם ברודערס בלוט אַנצונעהמען פֿאָן דיינר האַנד. (יב) ווען דוא דיא ערדע בעאַרבייטען ווירסט, זאָלל זיא דיר איהרע קראַפֿט ניכֿט מעהר הערגעבען; אונשטעט אונד פֿליכֿטיג זאָללסט דוא אויף דעם ערדבאָדען זיין. (יג) קין שפראַך צו דעם עוויגען: מיינע שטראַפֿע איזט צו גראָס, אום זיא צו ערטראַגען. (יד) זיעהע! דוא האַסט מיך פֿערטריעבען פֿאָן דיעזעם ערדרייכֿע הינוועג, פֿאָר דיינעם

תרגום אונקלוס

לִיט אָתְּ מִן אַדְמְתָא דִּי פְתָחַת יַת פּוּמָהּ
לְמֵיסַב יַת דְּמֵי אָחוּךְ מִן יְדָךְ: (יב) אֲרֵי
תִפְלַח יַת אַדְמְתָא לָא תוֹסֵיף לְמִיתַּן חֵילָהּ
לָךְ מְטַלְטַל וְגָלֵי תְּהֵא בְאַרְעָא: (יג) וַאֲמַר
קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבָּק: (יד) הָא
תָרֵיכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא

ומן

רש"י

ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה: (יא) מן האדמ'. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אכלך לא תוסיף תת כחה. (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים

ועוני

באור

דמי אחיך הצועקים אלי, והוא דרך מליצה: (יא) מן האדמה, שיבא לו חסרון ומארה מפאת האדמה שיזרע ויטע, כי הוא הי' עובד אדמ', ולא תתן האדמה עוד פרי וקציר, ויצטרך להרחיק ממקום אדם אביו הקרוב אל הגן, ולא ישקיט במקום א' רק ינוע, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (פֿאָן דער ערדע הינוועג): אשר פצתה את פיה וגו', הכוונה אתה שפכת את דם אחיך וכסית את דמו באדמה, ואני אגזור עלי' שתגלה את דמי' ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה (הרמב"ן): (יב) כי תעבד את האדמה, בכל אשר תטרח לעבוד את האדמה בחרישה ועדור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה בהוגן, לא תוסף לתת כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה: נע ונד, שניהם הפך המנוחה, אלא שהמתנועע בכל גופו אפשר שישאר במקום אחד, והמתנודד גולה ממקום למקום, בל"א (אונשטעט אונד פֿליכֿטיג), וכן ת"א מטלטל וגלי: (יג) גדול עוני מנשוא, ר"ל ענשי גדול מלשאת אותו ולסבלו, כי מלת עון וכן חטאת תורה לפעמי' על העונש הבא עקב החטא ובעבורו, וכן אם יקרך עון (שמואל א' כ"ח י'), ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם (איכה ד' ו'), ר"ל הרעה הבאה על ישראל בעבור עונו גדולה מרעה הבאה על סדום,

זאת

המעמר

(יד טו) אמר המעמר: ראה ראיתי לחכם אחד מחכמי העמים אשר ערך לפנינו הספור הזה

ע"ד

תרגום אשכנזי

בראשית ד

נעם אנטליטצע ואלל איך מיך פֿערבערגען • וועז איך נון אונ• שטעט אונד פֿליטטיג אויף דער ערדע בין, זאָ ווירד מיך יעדער אומברינגען, דער מיך פֿינדעט. (טו) דאַ שפראַך דער עווינע צו איהם: ניעמאַנד וואַנע עם, קין אומצובריננען! קין דע•

וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָּל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי: (טו) וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג

רש"י

ועוני לי לפצר לטעון: (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקלרו דבריהם ורמזו ולא פירשו: לכן כל הורג קין• לשון גערה כה יעשה לו כך וכך

תרגום אונקלוס

וּמִן קֳדָמָךְ לֵית אֶפְשַׁר לְאִסְתַּמָּרָא וַאֲהֵי מְטַלְטַל וְגָלֵי בְּאַרְעָא וְיְהֵי כָּל דְּיִשְׁכְּחִנַנִי יִקְטְלִינַנִי: (טו) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּכֵן כָּל דְּיִקְטוֹל

באור

זאת תהי' תשלית מלרים (זכרי' י"ד י"ט), ר"ל עונש מלרים: (יד) ומפניך אסתר, שלא תשגיח עוד לשמרני, כי זה הוא הסתר פנים כמו שנאמ' ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא (דברים ל"א י"ח), והענין אחד בין שיסתיר הש"י פניו מן המושגח בין שיסתר הוא מפני הש"י: והייתי נע ונד בארץ והי' וגו', אם תדקדק בהנחת הטעמי' תדע שכוונת הכתוב כאשר אהי' נע ונד בארץ הלא כל מולאי יהרגני כאשר מתורגם בל"א, והטעם כי לא יוכל לבנות לי בית ונדרות בשום מקום בהיותי מטולטל וגולה, והחיות יהרגוני כי סר צלך מעלי, הודה כי האדם לינוח בשוב ונמלט מבעלי חיים רק בשמירת העליון עליו (הרמב"ן): (ט"ו) לכן כל הרג קין, לשון רש"י זה אחד מן המקראות שקלרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך ענשו, ולא פירש עונשו, וכיוצא בו ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יכוסי ויגע בלעור (שמואל ב' ה' ח'), ולא פירש הכתוב מה יעשה לו, לכל דבר הכתיב נרמז כל מכה יכוסי ויגע בלעור ויקרע אל האער וינבאנו ואת העורים וגו' וגם לותם יכה על לאשר לאמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אלי לעשנו לרמז

המעמר

ג"כ לומר ומענה (דיאלוג) דברים טובים ונכונים בענין הזה, ואמרתי לריס מהם לה' והיו קדם, ואפרש הפסוקים לפי דעתו, והוא: כי הנה ה' אשר לקין נע ונד תהיה בארץ, המבוך ממנו כי סערות רבות נפשו (געווישטענבישט) כל יתנו לו מנוח, ואף רגע השקט בל יוכל, בכל מקום אשר תדרך כף רגלו תמונת אחיו מכה ופצוע לנגד עיניו, וקול דמיו צועקים באזניו, וע"ז אמר קין גדול עוני (עונשי כתרגום הרמב"ן) מנשוא, הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה (כי לא אמלט שוב מנוסה וסערת נפשי בל תקום עוד לדממה) ומפניך אסתר (יהוא על תנחי, כלומר כל ישעי ותפלתי יהיה להסתר מפניך כי לא ימחק עוד לעיני חור הש"ם, וכל יפעת הוד הטבע לך ימר רוחי). והיה כל מולאי יהרגני (ע"ד בקשה מי יתן וכל מולאי יהרגני כי טוב מותי מחיי). והשיב לו ה' לכן כל הורג קין וגו' (לא תמות רק תיה תחיה בלחכון נפש וכליון עינים, כי תיו רליתת לא יהיה על מלחך תמיד, נורח וחיוס לעשים מרלך, וכל מי לאשר יפגשך בדרך ינום לפניך כמנוסת חרב וחלוך לא יקבע) וזה ענין ויאמ ה' לקין לות. עוד זה מלחתי בקורות ימי קדם לחכמי העמים, כי גם לחנוכי מלרים היה הספור הזה מקין והבל ידוע, לך שלבי קנלתם הרע הרועה בלן את עובד האדמה; והנה כל חיש למרלה עיניו יפשוט כי לך לכנוד עלמם הכבו ה־נר, והלדיקו את הרשע והרשיעו את הלדיק, כי רוב מנוחי מרן חם היו ע־ידי לדמה ותועבת מלרים כל רועה לאן. לולם תורתנו הקדושה הנחילתנו פלאת כי רועה לאן הוא נפשר מעובד לדמה, כי הוא נהנעו רך יותר, כי על עלות ירחם, והנחלאה

בראשית ד

קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ: (טז) וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה

וישב

תרגום אשכנזי סב

זיעבענפעלטיג זאָלל ער גערא־כען ווערדען! דער עוויגע מאַכטע דעם קין איין צייכען, דאַס איהן ניכט יעדער ער־שלאַגע, דער איהן פינדעט. (טז) אַלזאָ גינג קין פאָן דעם אַנטליטצע דעם עוויגען וועג,

אונד

תרגום אונקלוס

קַיִן לְשַׁבְעָה דָרִין יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ כָּל דְּיִשְׁכְּחִינֵיהּ: (טז) וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ וִיתֵב בְּאַרְעָא גָלֵי

ומטלטל

רש"י

עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצינור (שמואל ב' ה') ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרא אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבוא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו: (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה בגונב

דעת

באור

ושר, כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהי' לראש ושר: שבעתים יקם, לשון הרד"ק בשרשים שרש שבע ר"ל נקמות רבות ינקם קין ממי שיהרגהו, ולא ירצה לומר שבעתי' יוקם דוקא כי שבע ושבעה יבואו לסך חשבון שאינו חשבונו אלא יותר כמו שבע כחטאתיכם (ויקרא כ"ו כ"א), שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד י"ו), ר"ל פעמי' רבות עכ"ל, ולשון הרמב"ן אחר שהביא פי' המפרשים וז"ל וא"כ יאמר לכן כל הרג קין לשבעתים יקם ממנו ולא בימיו, וזהו תרגומו של אנקלוס כל קטוליא קין לשבעה דרין יתפרע מיניה וא"כ הי' ראוי שיהי' ויאמר למך לנשיו מוקדם, ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד שבעה פעמים כמו מזקק שבעתים (תהלים י"ב ז'), ישלם שבעתים (משלי ו' ל"א), ואור החמה יהיה שבעתים (ישעי' ל' כ"ו), כפול ומכופל שבעה חלקים, אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יקם ממנו כי אעניש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור ירצתו אותי והתודותו לפני עכ"ל, ותבין מזה את כוונת המתרגם האשכנזי, ועוד ראיה שלא יתכן לפרש שהוא מאמר אחד על ההורג, כל הורג קין יענש פעמי' רבות, כי לשון נקמה לא תפול כי אם על הנהרג או על סובל החמס הנעשה לו, לא על העושה, כמו כי שבעתים יקם קין דלקמן וכן נקם ינקם (שמות כ"א כ'): וישם ה' לקין אות, אמר וישם ולא אמר ויתן ה' לקין אות יורה ששם לו האות קבוע שיהי' עמו תמיד, אולי כשיהי' נוסע ממקום למקום הי' לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא (הרמב"ן): (טו) מלפני ה', בא עם מ"ם ולמ"ד, הטעם מן המקום אשר לפני ה' והוא הגן

והאדמה

המעמר

והנחלאה ישא בחיקו (ועיין מה שאכתוב לקמן פסוק כ'), ובבר העיר הרדי"א כי ה' נקרא רועה ישראל, ואבותינו הקדושים היו אנשי מקנה ע"כ, ולכן תראה גם במצות הקרבנות לדורות כי יש יתר שאת לקרבנות שהם מבע"ח, מאותם שהם מפרי אדמה כי בכל קרבנות צבור לא

בשו

בראשית ד

וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃
(יז) וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר
וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר
וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃
(יח) וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד

ילד

תרגום אונקלוס

וּמְטַלְטַל דַּהֲוָה עֲבִידָא עֲלוֹהִי מִלְּקָדָמִין
בְּגִינְתָא דְעֵדֶן׃ (יז) וִידַע קַיִן יַת אִיתְּתֵיהּ
וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יַת חֲנוֹךְ וַהֲוָה בָנֵי קַרְתָּא
וּקְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרֵיהּ חֲנוֹךְ׃
(יח) וְאִיתְיְלִיד לַחֲנוֹךְ יַת עִירָד וְעִירָד אוֹלִיד

יח

תרגום אשכנזי

אונד בעזעטצטע זיך אין דער לאַנדשאַפֿט נוד, צור מאָר־גענזייטע פֿאָן עדן. (יז) קין וואָהנטע זיינער פֿרויא בייא, זיא וואַרד שוואנגער, אונד געבאַהר חנוך, דאַ בויעטע ער איינע שטאַדט, אונד נעננטע זיא וויא זיינען זאָהן, חנוך. (יח) דעם חנוך וואורדע עירד געבאָרען, עירד צייגטע

רש"י

דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולט' בכל מקום את הרוצחים שנא' אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש (דברים ד') ד"א בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעה תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה ניש"טרא בלעז וזריעת תולדות האיש אינזיר"ראד בלע"ז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אניי"ריר:

באור

והאדמה הקרובה אליו שהיתה מקום השכינ' ומקום קבול הנבואה: בארץ נוד, יתכן שקראו כן בעבור שהי' נע ונד: קדמת עדן, גם פה ת"א מלשון קדימה לא על רוח מזרחית, אמר דהוה עבידא עלוהי מלקדמין בגנתא דעדן, ואם ג"ע במערב נוכל לפרשו כפשוטו למזרח הגן: (יח) ועירד ילד, לשון רש"י יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד, ויש מקום שהוא אומר ילד, שהלידה משמשת שתי לשונות, לידת האשה ניטטר"א בלע"ז (נעטר"ע ובל"א געבעהרען), וזריעת תולדת האיש אינזיראר בלע"ז (אינזעמ"ער, או אינזימינ"אר וכן ברש"י כ"י בל"א בעזאַאמען), כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת, כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אנייר"יר (ענשענד"רער, בל"א הערפֿאָר ברינגען

או

המעמר

באו מנחות ונסכים בפני עצמן, אך היו טפלים לקרבנות בע"הח. (יז) בנה עיר, לדעת קצת חכמי העמים אשר היה קשה בעיניהם כי קין בן לאדם הראשון, כבר היה בונה עיר, פירשו מלשון ערבי שהוראתו שם כמו מערה בעברית ויהיה בונה כמו ויבן ה' אלהים את הצלע, כלומר שהתקין לו לדור שמה, כי דורות הראשונות היו שוכני מערות (האָהלענבעזואָהנער), וכן פירשו מענין הזה כי הפליא חסדו לי בעיר מצור (תהלים ל"א כ"ב) כי באמת לא היה דוד סגור בעיר מצור כל ימיו, אך במערות נחבא פעמים מפני שאול, ויש קצת ראיה לדבריהם ממה שנאמר מְעָרָה מְעָרַת, ואם הוא משרש מער כדעת הרד"ק היה צריך לבוא מַעֲרַת, כמו מן קְעָרָה קַעֲרַת, לכן נאמר שהוא מעלומי העי"ן מן עיר בקמ"ן הפ"א ע"ד הרבוי עָרִים וכן מצינו עָר

מואב

בראשית ד

יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּאֵל יָלַד
אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד
אֶת־לָמֶךְ: * (יט) וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ
שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם
הַשֵּׁנִית צִלָּה: (כ) וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־
יבל

תרגום אשכנזי סג

מחויאל, מחויאל צייגט
מחושאל, אונד מחושאל צייג-
מע למך. (יט) דיעזער למך
נאַהם זיך צוויא ווייבער; דער
איינען נאַמע וואַר עדה, אונד
דער אַנדערן נאַמע וואַר צלה.
(כ) עדה געבאַהר יבל; דער-
זעל-

תרגום אונקלוס

יָת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּאֵל אוֹלִיד יָת מְתוּשָׁאֵל
וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד יָת לָמֶךְ: (יט) וּנְסִיב לֵיהּ
לֶמֶךְ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא עָדָה וְשׁוּם
תִּנְיָנָא צִלָּה: (כ) וְיָלִידַת עָדָה יָת יָבָל הוּא

רש"י

(יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש
כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים
הקדוש ב"ה הבטחתו שאמר שבעתים
יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בניס
ועשה דור שביעי והרג את קין שהוא שאמר
כי שים הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים.
כך היה דרכן של דור המבול לאחת לפרי
ורביה ולאחת לשמים זו שהיא לשמים מזקה כוס של עקרין כדי שתעקר ומקיזט' בכלה ומחבילה
מעדנים ומכרתה נזופה ולבלה כלמנה וזהו שפירש ליוב רועה עקרה לא תלד ולמנה לא ייטיב
(לייב ב"ל) כמו שמפורש בחגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרה
מלבלו עדה תרגים של סור': צלה. היא של תשמים על שם שיוצא' תמיד בצלו דברי חגדה הם בב"ר:

באור

לו לייגען) עכ"ל: (יט) שתי, וכן תינת שתים מצרת שנה והתי"ו נוסף לסימן הנקבה, והרמוי
לבא שְׁנָתַיִם רק שנפל הנו"ן להקל כמו בחלת בת שמקירה בן עם תי"ו הנקבה (אלא שם
בבואו עם הכנויים נשלם הנו"ן בדגש התי"ו כמו בָּתּוֹ בִּתִּי), ובתב הרד"ק בחכלול (ד' קטן
דף רנ"ה ע"ב), ונקדו לותה בחסקל שנים ונשאר התי"ו דגוש דגש קל כמו נשְׁנָתַיִם לאות
ולסימן כי כן משפטה כי לולי זה היה התי"ו רפה כחנהג כל בג"ד כפ"ת לאחר שוא נע עכ"ל,
אבל לדעת הרז"ה הי' התי"ו רפה בשנתים כי השוא הוא נע לאחר המירק שהוא בחקום שוא,
גם לדעת נעל אלל משה בעבור שבא השוא בחקום תנועה שהיתה בה הנגינה,
והרא"ע גם' לאות בתב שהדגש בא לאחרון הנו"ן, אבל גם זה לינגו נכון,
כי לין בא בדגש קל להבליט האחרון. ואנחנו לא נדע סבת הדגש הזה, ובענין קריאת

המעמר

מוצב ועיר מוצב. (יח) ילד, פירש"י וזריעת תולדות האיש לינזירל"ר, והגיה הרב המבאר
לינזעמע"ר (בעזאמען); ולזינו כן, כ"ל כמו שהעתיק בסמוך ענטענדרע"ר (הערפֿאָרברינגען,
לייגען), ובדפוס בחזיליאה תמ"ד בתוך בניהם לנייגדרי"ר, ועיין רש"י ירמי' כ' י"ד שבן לועז
שם לאבר ילדתי. (ד"ה). (כ) אח יבל, שלשה האחים האלה יבל ויובל ותובל קין היה את
אחיו יעזרו כי כלם היו לנשי מקנה, וגם למך לניהם תפש לומנותם, כי ידוע הוא שרוח הזיר
והנגון (שאר תאומים המה) האל לפעם ברועים, כי האבר שאר בשרו שאפו יעבוד אדמתו לא
ירגיש ולא יקום הדרת הענב והודה (ויפעת נועם התבל היא שם הזירי), נרון יאר כל בוכני
בקר והשדם תלא מספתה, הוא יאמר אל ויאמר מי יתן ערב; אולם הרועה בל יעבוד עבודת
פרך תחת לאליס יאבד, ויתעדן בעונג נאות דשא מתחת וטוהר עלם השמים ממעל, גם נפשו
יותר עליל לרגשות והתפעלויות הרכות והענוגות, כי יודע הרועה את נפש בהמתו מפתו יאכלם
ועיניו אליהם תמיד לשמרם, וגם המה ידעו קוליהם וחנום נעליהם, לקולו יאמינו ובעקבותיו
ילכו, ולכן נבר יאמר רשבי המשוררים מימי קדם זכות המדות וחכות לב להועיל בידוע זה
לכל קורא בספר הקדמוניס. ולזה אחי יבל שהיה יושב אהל ומקנה היה לבני כל תופש כנור
ועוגב, ולמך אביו השחיר לנו לאמיו ברכה בשיבו הראשון לכל השירים הנודעים לנו, ואחיו תובל

בראשית ד

יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל
וּמִקְנֶה: (כא) וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא
הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב:
(כב) וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־
תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת
וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קָיִן נַעֲמָה:

ויאמר

תרגום אשכנזי

זעלבע וואר דער ערשטע צעל־
טענבעוואהנער אונד פֿיעה־
טרייבער. (כא) דער נאמע זיין־
נעם ברודערס וואר יובל, דער־
זעלבע וואר דער ערשטע האר־
פֿען־ אונד ציטהערשלענער.
(כב) אונד אויך צלה נעבאהר
נעהמליך דען תובל קין, וועל־
כער גלענצענדעם וועפקצייג
פֿאן קופפֿער אונד אייזען צו
מאכען פֿערשטונד, אונד דיא
שוועסטער תובל קין'ס וואר

תרגום אונקלוס

הָוָה רַבְּהוֹן דְּיַתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר:
(כא) וְשׁוּם אָחוּהִי יוּבָל הוּא הָוָה רַבְּהוֹן דְּכָל
דְּמַנְגֵּן עַל פּוּם נַבְלָא וְיַדְעֵי זַמָּר כִּנּוֹרָא
וַאֲבוּבָא: (כב) וְצִלָּה אַף הִיא יְלִידַת יַת תּוּבַל
קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל דְּיַדְעֵי עֲבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא
וַאֲחָתֵיהּ דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה: (כג) וַאֲמַר לֶמֶךְ

לנשותיו

רש"י

(ב) מקני יושב לחל ומקנה. סוף היה לחזק לרועי בהמות ומדברות ויושב לאהלים חדם כאן וחדם כאן בשביל מרעה לאנו ובשבלה המרעה במקום זה הולך ותוקע לאהלו במקום אחר. ומ"ל בונה בתים לע"ז כמה דאת אמר סבל הקנאה המקנה(יחזק'א')וכן לאחיו תופס כנור ועוגב לזמר לעבודה זרה: (כב) תובל קין. תובל לומניתו של קין תובל ל' תבלין תובל והתקין לומניותו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל כלי נחושת ברזל. מפרד לומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי (לעיל ט"ו) מורה היה לזון פועל אלא לזון פועל בנרי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מפרד ומלטש כל כלי לומניות נחשת וברזל: נעמה. היא אחותו של נח בנראשית רבה:

באור

המלה עיין בתיקון סופרים: (ב) אבי, רחזון והומשל לו לזון אב, כי כן הלא רחזון וקודם לבנו, שרשו קנה, ובסמיכות וכנויים יבא ניו"ל במקום ה"ל השרש: ישב אהל ומקנה, ורועה מקנה לו עם מקנה, ומעינינו תבין משרשו, והנה גם הבל היו רועה לאן אלא שיובל היה רחזון לרועי בהמות במדברות ויושב לאהלים חדם כאן וחדם כאן בשביל מרעה לאנו, ובשבלה המרעה במקום הזה הולך ותוקע לאהלו במקום אחר (מלבין רש"י): (א) כנור ועוגב, מיני כלי הנגינה והיה חכמה גדולה: (כב) לטש, מחדד, ובמהו ללטוש היה את מחרשתו (שמואל ל' י"ג כ'): חרש, יחבן להיות גם בפלס ואת היותר החרמנו (שמואל ל' ט"ו ט"ו), כלומר מחדד כל לומנות נחשת וברזל, וכן מתורגם בל"ל: ואחות תובל קין נעמה, בלומר וגולדה לו לאחות ושמה נעמה, וכן ואחות לוטן תמנע (בראשית ל"ו כ"ב), ואת מריס לאחתם (במדבר כ"ו נ"ט), וגם לאחתו מעבה (ד"ה ל' ז' ט"ו). וים מדרש לשמותיהן ז"ל שהיה האשה היפה היה מלוד שממנה יצאו בני האלהים, והיה הנרמזת בפסוק וירלו בני האלהי' את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי ר' אליעזר, ואחרי אמרו כי היא היתי' אשת שמעון אם

המעמר

קין היה לוטש כל חרש וגו' כי יען שהיו עוכרים בחלים ומקנה רב להם והיו החיות טורפות בעדריהם, לזה הוסיף תובל כלי מלחמה להגילם. (כב) נעמה, הנה בכל התורה לא יזכיר בסדר הדור ת גם הנקבה, אם לא היתה בעלת גם מפורסמת, ולזה התחכמו חז"ל לפרש מהות האשה הזאת אשר קראה בשם (עיין בראשית רבה שמרו שהיתה אשתו של נח; ויותר נראה לי לדעת יונתן שאמר היא הות מרת (ובארמי"ת הגירסא ברת) קינון וזמרין, ונקראת נעמה על כי קולה ערב, ובאשר פרט לחיים יובל על פי כנור, היא

בראשית ד

(כג) וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאֲזֵנָּה

אמרתי

תרגום אונקלוס

לִנְשׁוֹהִי עָדָה וְצִלָּה שְׁמָעַן קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ (כג) שמען קולי. שנשיו היו פורשות ממנו

אציתו

תרגום אשכנזי סד

נעמה. (כג) למך שפראַך איינסט צו זיינען ווייבערן: עדה אונד צלה! האֶרעט מיינע שטיממע, ווייבר למך׳ס! פֿער.

רש"י

באור

אשמדאי, וממנה נולדו השדים, כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדי׳ והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה (מדברי הרמב"ן), ונשאר מזה רמז בהבל האומות, ושירי היווני׳, קראו את שם השד או האליל המושל על חרשי נחושת וברזל וואולקאן, והוא קרוב לתובל קין ושם אחותו ואשתו ווענוס, והיא המושלת על כל נועם וחשק ואהבה, והיא יפה עד מאוד כידוע לקורא בספריהם: (כג) ויאמר למך לנשיו, המאמר הזה הוא על דרך שירי, כאשר תראה אי"ה בפ׳ בשלח סימני השיר בכ"ד ספרי׳ וההבדל שבין הגדה לשיר בספרי׳ ההם. והעקר שמשפט השיר בל"הק לנתח כל מאמר מורכב אל חלקיו, ולחבר מהם מאמרים קצרי׳ שווי׳ כמעט בשעור ארכם, יקראו חרוזי׳ או דלתות, ולהציב דלת לעומת דלת אחרת עד שתהיינה מקבילות במובן, וזהו תפארת השיר וחין ערכו, פעם יכפלו ענין הדלת הראשונה בדלת השניי׳ בלי שנוי כי אם במלות, כגון

עדה וצלה שמען קולי
נשי למך האזנה אמרתי

וכן

ימין ה׳ רוממה
ימין ה׳ עשה חיל: (תהלים קי"ח י"ו)

וכמוהו

כרה שחת בה יפל,
וגלל אבן אליו תשוב: (משלי כ"ו כ"ז)

ויש שיהי׳ ענין הדלת הראשון דומה לענין דלת השני אם בכלו או במקצתו ופעמי׳ שיתנגד אליו בענין אלא שיתדמה אליו בחלקי המאמר, כגון

נאמנים פצעי אוהב
ונעתרות נשיקות שונא: (שם כ"ז ו׳)
מן המצר קראתי יה
ענני במרחב יה: (תהלים קי"ח ה׳)

ופעמי׳ יחסרו תיבה אחת או חלק אחד מחלקי המאמר בדלת אחת, ויסמכו על הכתוב באחותה, ומפרשים יאמרו שהתיבה ההיא הכתובה באחותה מושכת אחרת עמה, כגון

בצאת ישראל ממצרים
----- בית יעקב מעם לעז:
היתה יהודה לקדשו
---- ישראל ממשלותיו:
הים ראה וינס
הירדן ---- יסב לאחור:
ההרים רקדו כאילים
גבעות ---- כבני צאן:

תרגום אשכנזי

נעהמט מיינע רעדע! איינען
מאַן ערשלאַגע איך צו מיינער
וואונ=

בראשית ד

אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי
וילד

רש"י

ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמי' והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ

תרגום אונקלוס

אָצֵיתוּ לְמֵימְרִי לָא גַבְרָא קְטָלִית דִּבְדִילֵיהּ
אנא

באור

מה לך	הים	כי תנוס
-----	הירדן	תסב לאחור:
מלפני	אדון	חולי ארץ
מלפני	אלוה יעקב --------	(שם קי"ד),
	וכן כאן	
כי איש	הרגתי	לפצעי
וילד	-----	לחברתי:
כי שבעתים	יקם	קין
ולמך	---	שבעי' ושבעה:

ואין להאריך בזה, כי אין כוונתי פה כי אם להעיר שהמאמר הזה הוא שירי והוא שיר הראשון שבא לידינו משנים קדמוניות ההם, והוא נחצב על המשפט שזכרנו כל דלת לעומת מחברתו, ונקרא אצל מפרשי התורה כפילת הענין במלות שונות: שמען, בא בתוספת נו"ן לבד וחסר הה"א וראוי להיות שמענה: נשי למך, שם במקום הכנוי, כמשפט לשון הקודש ובפרט במלאכת השיר, להשתנות המלות: האזנה, משפטו האזננה בכפילת הנו"ן, אחד לשורש ששרשו אזן ואחד לשמוש הרבות, וחסרו הראשונה והשלימוה בדגש שבנו"ן השני: אמרתי, שם והנפרד אִמְרָה על משקל שפחה שמלה, לדעת רד"ק בשרשים שרש אמר, ובא התי"ו תחת ה"א הנקבה, ויתכן להיות הנפרד אֲמָרָה בפלס ברכה צדקה כי לא מצאנו הנפרד ממנו במקרא, ושני משקלים האלו שוים בסמיכות ובכנויים: כי איש הרגתי לפצעי וגו', לא הזכיר הכתוב את המאורע אשר אליו כוון למך במאמרו, וכל המפרשי' הלכו בזה איש לפי דרכו וסברתו זה אומר בכה וזה אומר בכה, והנכון בדברי' סתומי' כאלו לשמוע אל דברי רז"ל המקבלים האמתיים שאמרו במדרש שלמך הי' סומא ויצא לצוד ציד עם תובל קין בנו שהי' נער קטן ובראות הנער מרחוק את קין שהי' נחבא בתוך עצי השדה נדמה לו כחיה, ואמר ללמך שימשוך לשם ויכהו וימת, וכאשר הלכו שמה וראה שהי' קין זקנו הכה כף אל כף לגודל צערו, ולא ידע כי בנו עומד שם וספק אותו בניהם, והיו נשיו מצטערות הרבה ופורשות ממנו באמרן שהוא בן המרצח הראשון ותפס מעשה אבותיו בידו, והוא אמר להן לפייסן בדבריו כאשר פי' רש"י בלשון תימה, וכי איש (אשר) הרגתי, לפצעי (הוא נחשב) כלומר שיקרא הפצע על שמי, ואם הילד לחבורתי (יחשב כלומר הלא שוגג הייתי, ואל תדאגנה שיענישני השם), כי אם קין

המעמר

נגנה ללותו בנעים קולה ולזה הזכירה הכתוב. (כג) כי אייש, כפי דרכי בבאור לכן כל הורג קין יפורש המאמרים באופן יותר נכון לדעתי והוא שלמך אמר לנשיו כי האיש שהרג הוא אך לפצעו וילד אך לחבורתו, כלומר כי נפשו עליו תאבל ולא ימצא מנוחה כל הימים. ואולי גם זה כוונת הרמב"מן בתרגומו, אך בבאור היתה רוח אחרת עמו ע"ש, ואמר כי שבעתים

וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי: (כד) כִּי שִׁבְעָתַיִם יקם

תרגום אונקלוס

אֲנָא סָבִיל חוֹבִין לְמֵמַת וְאַף לָא עוֹלֶמָא חַבֵּילִיחַ דְּבִדִילֵיהּ יְשְׁתֵּיצֵי זַרְעִי: (כד) אֲרֵי

תרגום אשכנזי סה

וואונדע, אונד איינען יינגלינג צו מיינער בוילע. (כד) ווירד קין

רש"י

מקלדו"ם נלטון לעז: (כד) כי שבעתים יקס

באור

שהרג במזיד יקס שבעתים, הלא למך שלא הרג כי אם בשגגה ולוי שיקס שבעים ושבעה מן הסופג בו, והנה לפי רש"י יסבר ה"ת התימה, ויש מי שכירב שכך אמר להן, בחמת לוי הרגתי ע"י פגעי הוא קין, וילד ע"י מנורתי הוא תובל קין, לך שוגג הייתי ולא לעגם בשביל זה וגו', ואל תתמה על מה שקרהו במדרש לתובל קין נער וכן במלילת למך יכונה ילד, יסבר השמות הללו הונחו על לעיר לימים, וכפי המסופר ממנו בפסוק הקודם הוא הראשון לסבר המליח לומנות כלי נחושת וברזל, ולא יתכן לפסוק מחשבות ולהמליח מלחמה גדולה ונכבדת כזאת כי אם לאחרי היותו לאיש משכיל ויודע, י"ל שנקרא נער וילד לערך שנות אנשי הדורות ההם שהיו שמונה או תשעה מאות שנים, וראי' לזה מיעודי הנחמות ליעשי' הנביא (סימן ס"ה כ') שאמר כי הנער בן מאה שנה ימות וגו', ר"ל כאשר ימות בהיותו בן מאה שנה יתכן לקרותו נער, ובנערותו מת, ומסיי' ואמר כי כימי העץ ימי עמי (שם כ"ב), ור"ל כי יאריכו ימים כימי העץ עד שיהיו לבנות לבן מאה שנה נער. והנה לפי שדברי חז"ל אין לריבי' מזוק, עכ"ז לא לפוכל לאמנע מלהודיע שגם הסופר יוסף בן גוריון בס' הקדמוניות שלו הניח המאורע הזה, עם שהי' זמן רב קודם החמורלים בעלי המדרש, ולפשר שבימי מהם הי' הדבר מפורסם וידוע לכן השמיטו ולא זכר רק המליצה הנחמדת הזאת. ונמלא למאבר אחד לשר לא מבני עמנו דרך נאה ומסכים עם המשך הכתובים, לאמר יתכן שבימי' הם כבר החל החמס לרוב על פני האדמה, והיו בעלי זרוע שובני' במדברות בשערות ובנקיקי הסלעים ומליקים את בעלי היושב גוזלים ומומסים ושודדים את בהמתם ורכושם, וגם את נשותיהם לקחו בחזקה, עד שהולרכו בעלי היושב עובדי האדמה ויושבי האהלים להקהל ולעמוד על נפשם, לבנות להם ערי מומה לאתים ובריח, ולהמליח תחבולות וחכמות ומלחמות שונות לשבר על ידם יקוס החלש נגד הגבור וינלח לותו, והיתה לעיתת החרבו' והרמחים שבפסוק הקודם נאותה מאוד אל החכלית ההוא, כי על ידה עשו להם הכלים ההם ההורגים בלי גבורה, והחלש לשבר בידו חרב או חנית, יאמר גבור אני, ואחרי שתובל קין בן למך הי' לבי החומנות ההוא, ואפשר שלמדו מלמך לבניו כדעת הרמב"ן ז"ל, השתבח בה למך נגד נשיו, ואמר אליהן מעתה אין לני מתירא מפוס אדם אשר יקוס עלי לעשות לי חמס, ואם יקום עמדי האיש הגבור בחבן או בחגרוף ויבית בי פלא, או יעמוד לנגדי הילד נכח ידו וזרועותיו, ויעשה בי חבורה, הלא נקל לי להרגו בכלים המשחיתים אשר בידי, ולקחת את נקמתי ממנו שבעים ושבעה, ומלת ילד נופל גם על הנער טרם היותו לאיש, ואפשר שיהיה בעל זרוע וכח לאין, לאמר ויוען את הילדים (מלכים ב' י"ג ז'), ויהי' הרגתי תמורת להרוג כמו נתתי כסף הבדה (בראשית כ"ג י"ג) אשר לקחתי מיד האמורי (שם מ"ח כ"ב) ורבים כמוהם, וכן פי' הראב"ע תיבת אלו ע"פ דרכו בניאור המליצה הזאת: פצע,

המעמר

יקס קין פירוש מקין כמו עד יקוס גוי לויבי (יהושע י' י"ג) שעורו מלויבי, והכוונה אם מקין שהרג לך נפש אחד לקח ה' נקמתו ממנו שבע פעמים (בענין שבע על חטאתיכם) והי' נע ונד, ל"ב מלמך שהרג לאיש וילד יוקס ממנו שבעה ושבעים, ולכן מה זה תלעקו אלי מר לי מכן; או אולי דברו הנשים על לבו ואמר הוא לל תאילו לנחמני, כי מאהה הנחם נפשי, ויתורגם: (רען אתן ערטלוג איך זו אייגעם אייגענען שאדן, דען ייגליוק זו אייגער אייגענען וואונדע, דען וואורדע אן קין זיבענפאכא ראכא געכאאמען, זוֹ וויד זיו טן למך זיבענען מוכד זיבענע= ליג פאך זיין). לפצעי, פלא לועז רש"י מקלדו"ם, ונכון הניח הרב המבאר ע"ם, ועיין מרפח לשון

בראשית ד

יקם־קין וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה׃
(כה) וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת
כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת
הֶבֶל כִּי הָרָגוֹ קָיִן׃ (כו) וּלְשֵׁת גַּם־
הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם
יהוה

תרגום אשכנזי

קין זיעבענפֿעלטיג נעראָבֿען, זאָלמך זיעבען אונד זיעבענציג פֿעלטיג. (כה) אדם וואָהנטע פֿערנער זיינער פֿרויא בייא, זי גיבאָר איינען זאָהן, אונד נאַננטע אים שת, דען זי שפּראַך: נאָטט האַט מיר אַנשטאָט דערן זאַמען בעשעערט אַן דער שטעללע פֿאָן הבל, דען קין ערשלאַגען. (כו) דעם שת ווארד אויך איין זאָהן געבאָרען, אונד ער נאַננטע זיינען נאַמען אנוש. דאַמאַלס פֿינג מאַן אַן צו בענעננען מיט דעם נאַמען דעם עווינען.

ר ש "י

יקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שנעשה דורות לכי שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרגה: שבעים ושבעה. לי שביעיות שיזה לו כך דרש רבי תנחומא: ומדרש גדולות רבה. לא הרג למך כלום ונזיו פורעות ממנו משקיימו פריה ורביה. לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה לנו יולדות להתלה למאר המגול בא ושוטף את הכל והוא לומר להן וכי לים הרגתי לפלני וכי אני הרגתי את הכל שהיה לים נקום וילד בנים שיהא זרעי כלה בלותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות לכי שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרגה והוקו"ו של שטות מ"כ לין הקב"ה נוהג את חונו ומקיים את דבריו: (כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך חלל לדם הראשון וקבל על נזיו אמר להם וכי עליכם להקדק על גזרתו של מקום לדם עצו מלותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עלמך תחלה והלא פרשת מלחמה זה מלד וחלבי שנה מזנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו'. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תשוה על תלותו בגרלשית רבה: (כו) לז הוחל. לשון חולין: לקרא. לת שמות הלדם ולת שמות העלנים בשמו של הקב"ה לעשותן ע"ז ולקרותן אלוהות:

באור

פירש רש"י מכת מרב לו מן מקולל"ורה בלשון לע"ז, לא ידעתי למוזו, חולי שלריך להיות קל־ער"ע בלע"ז והוא בל"ז מענין (חֶפֶּענע וואוכדע) אלא שלא הורגל כי אם על הכויה לא על מכת מרב לו מן, וברש"י כ"י נכתב נבר"ורה בלע"ז והוא הנכון בלי ספק: (כד) שבעתי, וכן שבעים ושבעה בא המספר הקטן במקום הגדלי קטון להגדלי והפלגת הענין: יקם קין, ר"ל תלקר וקללתו מן ההורג לותו כלאר כתבנו למעלה: (כה) תחת הבל, במקומו. (כו) הוחל, מלעלי הכפל שרשו חלל, והוא מהענין שלא מכר שם פועלו מהנוסף, ופירושו לשון תחלה, ר"ל שהחלו להזכלל ולקרא בשם ה' (רש"בע) ורל"ק בס' המרשים שרש חלל כתב שאז התחילו בני אדם

המעמר

שבת פ"ב ד' ל"ה כ"ב ב, ובדפוס פרנק רל"ח כתוב בגרסול"ח בלע"ז כמו שלנו ב"הם ה' ז' ע"ב, ועיין מה שהעירותי שם בתרגום ונקוד מלות לועזיות לחצי מגילות. (ד"ה).

יְהוָֹה: ס ה (ה) זֶה סֵפֶר
תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בָּרָא אֱלֹהִים
אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ:
(ב) זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם
וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם
הִבָּרְאָם: (ג) וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ
כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת:
(ד) וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
ויולד

תרגום אשכנזי סו

ה (ה) דיעזעם איזט דאַז גע=
שלעכטסרעגיסטער דער
נאַכקאָממען פּאָן אדם: דאַ
גאָטט אדם ערשוף, מאַכטע
ער איהן אין דער עהנליכקייט
גאָטטעס. (ב) מאַננסען אונד
ווייבסען האָט ער זיא ערשאַפֿ=
פען, זענענטע זיא, אונד נאַנג=
טע איהרען נאַמען אדם
(מענט), דאַ זיא געשאַפֿען
וואורדען. (ג) אַלס אדם הונ=
דערט אונד דרייסיג יאָהרע
לעבטע, צייגטע ער אין זיינער
עהנליכקייט זיין עבענבילד,
אונד נאַננטע איהן שת. (ד) נאַכ=
דעם ער שת געצייגט, לעב=
טע אדם נאָך אַכט הונדערט
יאָהר=

תרגום אונקלוס

ה (ה) דֵּין סֵפֶר תּוֹלַדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא
יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ:
(ב) דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאנוּן וּבָרִיךְ יָתְהוֹן וּקְרָא
יַת שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ: (ג) וְחַיָּא
אָדָם מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּדָמוּתֵיהּ
דְּדָמְיֵלֵיהּ וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ שֵׁת: (ד) וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שֵׁת תַּמְנֵי מְאָה
שנין

ר ש "י

ה (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן התורה:

באור

אדם לקרוא שמות בני אדם והגלגלי' והעלונים בשם ה', ונתנ עוד שיתכן להיות מלשון חלול (וכן פי' רש"י ז"ל), והכוונה כי בימי אנוש טעו לחרי ע"ז והקריאה בשם ה' לא הוחלה:

ה (א) זה ספר תולדת אדם, ספירת התולדה הנאה מן אדם, והם הבנים אשר יזכיר: ביום ברא אלהים אדם, נמשך לפניו כי התחיל מאדם עלמו, יזכיר בו שהשם בראו מלין ועשה לותו בדמותו: (ב) זכר ונקבה וגו', הזכיר כי כאשר ברא את האדם מלין ועשהו בדמותו כן ברא ועשה את הנשה: ויברך אתם, שנתן בהם כח התולדה להתנרך לעד הבנים ובנות רבים מאוד, והכוונה לומר כי התולדות מברכת אלהים כי אדם ואשתו לא נולדו אבל נבראו מלין ונתברכו לעשות כן: ויקרא את שמם אדם, מפני שעשה אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכלם נשם אחד: (ג) ויולד בדמותו כצלמי, ידוע כי כל הנולדי' מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם, אבל בעבור שנתעלה אדם בדמותו ובצלמו שנאמר בו בדמות אלהים עשה אותו, פירש כאן שאף תולדותיו היו כן בדמות המעולה, ולא אמר זה בקין והבל שלא רצה להאריך בהם, אבל פי' כן בשת שהעולם הושת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית השלימות הילידה נאמר בשת כי הי'

תרגום אשכנזי

יאַהרע, אונד צייגטע זאֶהנע אונד טעכטער. (ה) אַלס דיא לעבענסיאַהרע אדם'ס ניין הונדערט אונד דרייסיג וואַרען, שטאַרב ער. (ו) שת לעבטע הונדערט אונד פינף יאַהרע, אונד צייגטע אנוש. (ז) נאַכ־דעם שת דען אנוש געצייגט, לעב־

בראשית ה

וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: (ה) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: ס (ו) וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ: (ז) וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי

הולידו

תרגום אונקלוס

שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (ה) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית: (ו) וַחֲיָא שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת אֱנוֹשׁ: (ז) וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר דְּאוֹלִיד

יַת

באור

כמוהו בכח וביופי: (ה) ויהיו כל ימי אדם אשר חי וגו', אינו מאמר בפני עצמו כי אין צורך להודעה הזאת והדבר מבואר מהקודם, רק הוא נמשך לתיבת וימת והכל מאמר אחד כאלו אמר וכאשר היו ר"ל נשלמו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות ושלשים שנה אז מת, ויש ווי"ן רבי' בתורה המשמשי' את השמוש הזה לחבר בין שני משפטים שביניהם קשר בזמן או במקום או בסבה, כמו ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט' כ"א), ר"ל עזב. והנך רואה שהאריכו בני האדם ימים רבים בעת ההיא עד הדורות שאחרי המבול, והסבה בזה כתב הרמב"ן ז"ל, כי אדם הראשון מעשה ידיו של הק"בה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהי' בן מות הי' בטבעו לחיות זמן רב, וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור, כי עד המבול הי' ימיהם באורך ההוא, ויש מהם שחיו יותר מאדם, ושם שנולד קודם המבול חי' שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ושבו למאות ארבע, ותראה שהי' זה בהם עד דור הפלגה, וכאשר משל עליהם שנוי האוירים בהפלגה נתקצרו ימיהם, כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה, ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו ימי האדם שבעים ושמונים שנה, כאשר הזכיר משה בתפלתו, אבל הצדיקים בדורותם יראת ה' תוסיף בהם ימים, כי פרעה תמה על יעקב, והוא הפליגו בימי אבותיו כמה שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי (בראשית מ"ז ט') עכ"ל, והנה בהשגחת האל ית' על המין האנושי נתן חיי' ארוכים לדורות ההם כדי שבחקירותיהם ובנסיונם יבואו ויביאו הדורות הבאים אחריהם לשלמות החכמה, ולא תהי' החכמה שהמצי' הבורא ית' באדם על זה לבטלה אם חייו כשעור חיותנו היום הזה כי הי' משיגם המות קודם התבוננם בטבע הנמצאות שילקחו התחלותיהם מן החוש בזמן ארוך מאוד, ובזה יכלו ג"כ להמציא כל המלאכות שנתחדשו בעולם לצרכי האדם, (ממהר"י אברבנאל), ובב"ר אמרו שהרבו ימי' בלא צער ובלא יסורין כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות:

ויתהלך

המעמר

ה (ה) ויהיו, הרב המבאר אמר שאין זה מאמר בפני עצמו וכו' עיין בדבריו, ולדעתי כך היא דרכה של תורה במספרים לפרש סך הכולל אחר הפרטים אם גם נוכל למצוא החשבון מהפרט, כמו מספר הקרבנות הכפות והמזרקות שהביאו הנשיאים (במדבר ז'), וכן במספר מלקוח שבי מדין (שם ל"א).

הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שְׁבַע שָׁנִים
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: (ח) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת: ס (ט) וַיְחִי
אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
קֵינָן: (י) וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: (יא) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ
חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת: ס (יב) וַיְחִי
קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
מַהֲלַלְאֵל: (יג) וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים
שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת: (יד) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי
קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת: ס (טו) וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים

שנה

לעבטע ער נאך אלט חונדערט
אונד זיעבען יאהרע, אונד צייג-
טע זאהנע אונד טעכטער,
(ח) אלם אללע לעבענסיאה-
רע שח׳ס ניין הונדערט אונד
צוועלף וואהרען, שטאהרב ער.
(ט) אנוש לעבטע נייניציג יאה-
רע, אונד צייגטע קינן. (י) נאכ-
דעם ער קינן געציגט האט-
טע, לעבטע אנוש נאך אלט
הונדערט אונד פינפצעהן יאה-
רע, אונד צייגטע זאהנע אונד
טעכטער. (יא) אלם אללע לע-
בענסיאהרע אנוש׳ס ניין הונ-
דערט אונד פינף וואהרען,
שטאהרב ער. (יב) קינן לעבטע
זיעבעניציג יאהרע, אונד צייג-
טע מהללאל. (יג) נאכדעם ער
דען מהללאל נעציגט, לעב-
טע קינן נאך אלט הונדערט
אונד פיערציג יאהרע, אונד
צייגטע זאהנע אונד טעכטער.
(יד) אלם אללע לעבענסיאה-
רע קינן׳ס ניין הונדערט אונד
צוועהן וואהרען, שטאהרב ער.
(טו) מהללאל לעבטע פינף

אונד

תרגום אונקלוס

יַת אֱנוֹשׁ תַּמְנֵי מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (ח) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי שֵׁת
תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתָּא עֲשַׂרְי שְׁנִין וּמִית: (ט) וְחָיָא אֱנוֹשׁ תְּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת
קֵינָן: (י) וְחָיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת קֵינָן תַּמְנֵי מְאָה וְחַמֵּשׁ עֲשַׂרְי שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן: (יא) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וְחַמֵּשׁ שְׁנִין וּמִית: (יב) וְחָיָא קֵינָן
שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת מַהֲלַלְאֵל: (יג) וְחָיָא קֵינָן בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מַהֲלַלְאֵל
תַּמְנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (יד) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה
וְעַשְׂרָא שְׁנִין וּמִית: (טו) וְחָיָא מַהֲלַלְאֵל שְׁתִּין וְחַמֵּשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת יָרֶד:

שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ (טז) וַיְחִי
מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ (יז) וַיִּהְיוּ
כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים
שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ ס (יח) וַיְחִי־יֶרֶד
שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ (יט) וַיְחִי־יֶרֶד
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
(כ) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ ס (כא) וַיְחִי חֲנוֹךְ
חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
מְתוּשָׁלַח׃ (כב) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ
אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־

מתושלח

תרגום אשכנזי

אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע ירד. (טז) נאכדעם ער דען ירד געצייגט, לעבטע מהללאל נאך אכט הונדערט אונד דרייסיג יאהרע, אונד צייגטע זאהנע אונד טעכטער. (יז) אלס אללע לעבענסיאהרע מהללאל'ס אכט הונדערט פינף אונד ניינציג ווארען, שטארב ער. (יח) ירד לעבטע הונדערט אונד צווייא אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע חנוך. (יט) נאכדעם ער דען חנוך געצייגט, לעבטע ירד נאך אכט הונדערט יאהרע, אונד צייגטע זאהנע אונד טעכטער. (כ) אלס אללע לעבענסיאהרע ירד'ס ניין הונדערט צווייא אונד זעכציג ווארען, שטארב ער. (כא) חנוך לעבטע פינף אונד זעכציג יאהרע, אונד צייגטע מתושלח. (כב) נאכדעם ער דען מתושלח געצייגט, וואנדעלטע חנוך פאר גאטט דרייא הונדערט

תרגום אונקלוס

(טז) וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת יֶרֶד תַּמְנֵי מְאָה וְתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (יז) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תַּמְנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית: (יח) וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ: (יט) וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (כ) וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית: (כא) וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת מְתוּשָׁלַח: (כב) וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח

תלת

באור

(כב) ויתהלך חנוך את האלהי', שם כל חשקו באהבת השם והתעסק בבאינת דרכיו ומעשה ידיו

מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת: (כג) וַיְהִי כָּל־יְמֵי
חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ
מֵאוֹת שָׁנָה: (כד) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ
אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ
אֱלֹהִים: ס שביעי (כה) וַיְחִי
מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ:
(כו) וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה
וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: (כז) וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח
תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת: ס (כח) וַיְחִי־
לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת

תרגום אשכנזי סח

יאַהרע אונד צייגטע זאֶהנע אונד טעכטער. (כג) אַללע לעבענסיאַהרע דעס חנוך וואַרען דרייא הונדערט אונד פינף אונד זעכציג. (כד) דאַ חנוך פאָר גאָטט וואַנדעלטע, זאָ וואַר ער ניכט מעהר היער, דען גאָטט האַטטע איהן צו זיך גענאָממען. (כה) מתושלח לעבטע זיעבען אונד אַכטציג יאַהרע, אונד צייגטע למך. (כו) נאַכדעם ער דען למך געצייגט, לעבטע מתושלח נאָך זיעבען הונדערט צווייא אונד אַכטציג יאַהרע, אונד צייגטע זאֶהנע אונד טעכטער. (כז) אַלס מתושלח'ס לעבענסיאַהרע וואַרען ניין הונדערט ניין אונד זעכציג, שטאַרב ער. (כח) למך לעבטע הונדערט צווייא אונד אַכטציג יאַהרע, אונד צייגטע

שנה אייי

תרגום אונקלוס

תְּלַת מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן:
(כג) וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלַת מְאָה
וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין: (כד) וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ
בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ וְלַיְתוֹהִי אֲרֵי לָא אַמִּית יָתֵיהּ
יְיָ: (כה) וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וְתַמְנִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת לָמֶךְ: (כו) וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח
בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְתַמְנִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן: (כז) וַהֲווֹ
כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית: (כח) וַחֲיָא לֶמֶךְ מְאָה וּתְמָנִין

רש"י

(כד) ויתהלך חנוך. כדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קוד' זמנו וזהו שכ' הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: כי לקח אותו. לפני זמנו כמו הוני לוקח ממך את מחמד עיניך (יחזקאל כ"ד):

ותרתין

באור

ידיו, והכיר את בוראו משהגיע לס"ה שנים, כטעם אשר התהלכו אבתי לפניו (בראשית מ"ח ט"ו), וכן את האלהים התהלך נח (שם ו' ט'): (כד) כי לקח אתו אלהי', ענין גוויעת הכדיק

שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן: (כט) וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ
וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
אֵרְרָהּ יְהוָה: (ל) וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים
שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: (לא) וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ
שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת

שנה

תרגום אשכנזי

אייגען זאָהן (כט) דיזען נאַמען
ער נח, נעהמליך: דיזער
ווירד אונז טרעסטען בייא אונ־
זערעם טהון אונד בייא דער
מיהזעליגקייט אונזערער האַנד־
ארבייט אויף דעם ערדרייכ,
דאַז דער עוויגע פערפלוכט
האַט. (ל) נאַכדעם ער נח גע־
צייגט, לעבטע למך נאָך פינף
הונדערט פינף אונד נייניצ
יאָהרע, אונד צייגטע זאָהנע
אונד טעכטער. (לא) אַלס אַל־
ל לעבענסיאָהרע למך'ס וואַ־
רען זיעבען הונדערט אונד זיע־

בען

רש"י

(כח) ויולד בן. שממנו נגנה העולם:
(כט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עבדון ידינו
עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה
והוא הכין להם והיתה הארץ מוליכה
קוצים ודרדרים בשורשים מטיח מקלתו
של אדם הראשון וכימי נח נחה וזהו ינחמנו
ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון מופל
על הפה ואתה צריך לקרות שמו מנחם:

נן

וְחַרְתִּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בַּר: (כט) וּקְרָא יַת
שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימָר דֵּין יְנַחֲמִינָנָא מֵעוֹבָדָנָא
וּמִלַּאוּת יְדָנָא מִן אַדְמְתָא דִּי לַטָּהּ יְיָ:
(ל) וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת נֹחַ חֲמֵשׁ
מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן:
(לא) וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין

ושבע

באור

הכלדיק, מטעם ותחר כנוד תקחני (תהלי' ע"ג כ"ד): (כט) זה, הוגח על הדבר שגרמז אליו
בלבנע, והוא הקרוב במקום, ופעמים שיאמר גם על הרחוק, (ואולם הלזה לא יאמר כי אם
על הרחוק הגרמז אליו, עיין נרחבות ל"ז י"ט), והשאל על הדבר הגרמז אליו במחשבה או
בדבור הקודם, זה הדבר אשר דברנו אליך (שמות י"ד י"ב), או כשיודע ע"י הרמיזה הנבואות
זה אלי ואלהו (שם ט"ו ב'), ואמרו חז"ל מלמד שהיו מורין באצבע וכו', ועל הנאתי נרמז
אליו במאמר הממוך יאמר הכוגח: ינחמנו ממעשנו, יתכן שידע בנבואה כי על יד זה הנולד
תחי' האדמה וכן הי' כי על ידו נתקיים העולם, גם הוא הי' לוים האדמה כי בן כתוב, והנם
ינחמנו שרצו נפש ולא נוח לך הוא קרוב לענייננו כי הנחמה היא מנוחה מן העבדון, ודרך
העברי' בשמות הטעמי' ולא המלות, כמו ירבעל שנקרא בפעמים ירבשת שהטעם אחד
לפי שהבעל יכונה גם בשם בושת: ומעצבון ידינו, עניינו העמל והיגיעה, וכתב רש"י ז"ל
שמא הכין להם כלי מחרישה ועל זה אמרו זה ינח ממנו את עבדון ידינו, וזה לשון ינחמנו,
ולדעתו ל"ב שמרו בזה השם גם המלות כראוי:

החל

המעמר

(כט) זה ינחמנו, דברי רש"י ז"ל כבר נתרתי בחיבור ספרי ישרים ערך לשון
נופל בקצתו משם.

בראשית ה ו

שָׁנָה וַיָּמֹת: ס (לב) וַיְהִי־נֹחַ
בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ
אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת: ו (א) וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ
להם

תרגום אשכנזי סמ

בען אונד זיעבענציג, שמארב
ער. (לב) נח וואר פינף הונ־
דערט יאהרע אלט, אונד צייג־
טע שם, חם אונד יפת.
ו (א) אלס נון דאז מענשליכע
געשלעכט אנפינג, זיך
צו פערמעהרען אויף ערדען,
אונד איהנען טעכטער געבא־
רען

תרגום אונקלוס

תִּשְׁבַּע שְׁנִין וּמִית: (לב) וַהֲוָה נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ
מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת:
ו (א) וַהֲוָה כַּד שָׁרִיאוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי
עַל אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא אִיתְיְלִידוּ לְהוֹן:
והוו

רש"י

מלה אין ימות רלוי לעונג לעתיד וכן לפני ממנו תורה: הוא שלח בתחלי' מתה דורש את שהוא לדיק וגולד כשהוא מהול ושחברהם ילח ממנו וכו'. בב"ר:
בני

(לב) בן חמש מאות שנה. מ"ל יודע מה מעש כל הדורו' הוליד לך' שנה וזה לחמש מאות אמר הקב"ה אם רשעי' הם יהנדו במי' ורע לדיק זה ואם לדיקים הם לטריח עליו לעשות תיבות פרבה בכדי שת מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה נדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו רלוי לעונין לפני המבול לבתיב (ישעיה ס"ה) כי הנער בן מאה שנה ימות ושת את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא שלח בתחלי' מתה דורש את שהוא לדיק וגולד כשהוא מהול ושחברהם ילח ממנו וכו'. בב"ר:
בני

באור

(א) החל, לשון תחלה, והוא מבאר הפעיל מפעלי הכפל: לרב, מקור מבנין הקל מהכפולים:
וירא

המעמר

ו (א) ויחי, בענין פרשה הסתומה הזאת נמר בתב הרדי"ק ז"ל: נמר ידעת מה שבתוב במדרש ושנוי בפרקי רבי אליעזר ומסולם בגמרא, בענין בני אלהים שהיו מלאכים, ואם בתנו למלאות הכתוב לין אפשר שיהיב נו הדעת היטיב עב"ל. והנה בל קורא בהבלי העמים הקדמוני' (מיטהאלאגיע) ובשירי היונים, בעיניו יראה בי גם להם היה הספור הזה למורשה, בי ירבו לספר מהתגולות שעשו אליליהם לבות על בנות האדם ומהם נולדו הגבורים לגבי שם (הערשען) ורבים מהם עלו למרום אל מברת האלילים וכל זה נודע, (ובבר רמז לזה הרדי"ק בי לאחרי שדחה דעת חז"ל יען הוא יתנגד אל הדעת בי שבל נפרד יתלוה תחות בשר, אמר וז"ל: ודמז"ל בחמת ים להם סוד ואינם במשמעותם במו שלקוט התומות ע"ב). אולם בעיני העמים ההמה לא היתה זאת בלל למרפה ולדרתן אם בחר אליל אשה מבנות האדם לשבב עמה ואדרבה היתה זאת (ואף אם היתה בעולת בעל) לשם ולתהלה, ומלבי תרן ובבודיה התפארו בזה לאמר בי לחומת הרשעונות הרו לזבונים מאליל לאחד, בי אשבו שבעבור זה גם עליהם יערה רוח ממרום ואליל הזה הוא להם אל מושיע, והגבורים ידועים, ובמה מן ההפסד יגיע מזה אל נקיות המדות, אם הנגידים יתאמרו בי זאתה לחם? — אולם תורתנו הקדושה אשר חבלית שנאת חמנת בל אנשי זמה, הגידה בי מאז בחו בני אלהים אל בנות האדם השחית בל בשר את דרבו ומלאה הארץ חמס עד בי אמר ה' את זברם ויאמר אך בא ובניו והם יהיו אחלי מחלבי קיון מחומר, ולא היו בני עליון, ולזה אך שבר נפי המתהללים בשלילים לאמר מבינו אתה.

בראשית ו

לָהֶם: (ג) וַיִּרְאוּ בְּנֵי־הָאֱלֹהִים
אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה
וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר
בָּחָרוּ: (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן
רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא

בשר

תרגום אשכנזי

רען וואורדען, (ב) דאַ זאַהען דיא געטטליכען מענשען דיא טעכטער דעם נעמיינען מאַנ־נעס, דאַס זיא שאָן וואַרען, אונר נאַמען זיך וועיבער, וועל־כע זיא זיך ערוועהלטען. (ג) דאַ שפראַך דער עוויגע: מיין גייסט ווירד ניכט איממער אין דעם מענשען שטרייטען, דיאוויל

רש"י

ו (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטי'. ד"ח בני האלהים הם השרי' ההולכי' בשליחותו של מקום לפי הם היו מתערבי' בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח לתה תהיה לו לאלהים (שמות ד') רלה נתתיך אלהים (שם ז'): כי טובות הנה. למר רבי יודן טבת בתיב בשהיו מטיבין לותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול ובנס ונועלה תחלה: מכל אשר בחרו. לפי שעולת בעל לפי הזכר והנהמה: (ג) לא ידון רוחי באדם. לפי יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לפי יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסנו"ל כלומר בשביל שגם זלת בו שהוא בשר ותעם"כ לינו ננטע לפני ומה אם יהיה אם לו לדבר קשה. כיולא בו עד שקמתי דבורה (שופטים ה') כמו שקמתי. וכן שתה מדבר עמי כמו שתה

באור

(ב) ויראו בני האלהים את בנות האדם, לונקלס תרגם בני רברבי' ית בני נשא, ויתכן שהיו בני אדם נימי' ההם נחלקים לשתי כתות, הכת האחת נולדו מאדם ומזה נדמות אלהים, בשלמות גדולה מן הגוזה והחוזק, והם הולידו בניס רבי' בינתו ויולד בניס ובנות, והיו חכמי' ומשכילים וכל עניניהם מסודרי' ע"פ החכמה והשכלה שבידיהם, ועל זה נקראו בני האלהי', לפי שאמרו דרך ה' המקובל אלפס וגם יד הבחינה היתה אחת לקרנם אל עבודת האל ית', והכת השנית היו מבני בניס של אלו שנולדו אחר שהחל לעבוד ע"ז, אחל מהשכל לגמרי, והיו בני אדם לובדי עלות שונאי היושב ותקון הקנין, עובני מלאכות תחת חרולים ובמערים ובנקיקי סלעים, בפרחים וחיות היער ולאלה ילדו בנות, וכאשר ראו בני האלהי' את בנות האנשי' האלה הנקראי' בני האדם כי טובות הנה, ר"ל יפות, גברה יד יצרם עליהם, עזבו מעלתם הנכבדה, ולקחו להם נשי' דרך חמס מכל אשר בחרו, גם בלו דרך זנות אל בנות האדם פחותי המעלה, ולא יודע הדבר עד שיולידו להם בניס ויבינו כי לוים מבני שאר האנשי' רק מאלו נולדו שהיו גדולי' וחזקי' בטבעם, אבל נופלי' מאבותם בגופה ובח, בלשון לא נפל לאנכי מכם (לעיל י"ב ג'), וע"ז נקראו נפילים, והמה גבורי' בנגד שאר בני האדם: (ג) לא ידון, י"ח שרשו נדן מלשון ויאב תרבו אל נדנה (ד"ה א' כ"א ו') שהניף לרוח בנדן והעד לאבנרית רוחי אבל אבל בני נדנה (דניאל ז' ט"ו), ורלוי להיות יְדוֹן בפלס יְגוֹשׁ, רק שבח הנח תמורת הדגש כמו נָגַד יעקב נזיד (בראשית כ"ה כ"ט), שרלוי להיות וַיְגֹד לו וַיְגַד, כ"כ רד"ק בשרשי' בשרש דון ושרש נדן, ולדעת רשב"ם יאבן להיות משרש דון ועניני נדן בלאבר מלאנו אם יעלה לשמי' שיחו (לעיל כ' ו'), שאשרשו שוח ועניני כמו נשח, ורלוי להיות ידון בשורק, ואולם מלאנוהו גם בחולם כמו ויאב העפר (קהלת י"ב ז'), והפירוש לא יהי' רוחי בשותו נדן שהוא הגוף לעולם אלא לוליתו ממנה, ו"ח שהוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף, והנכון בפי' ר' יהוד' חיוג ורד"ק בשם אבן שהוא משרש דון מלשון מריבה כמו יגרה מדון (משלי ט"ו י"ח וכ"ח כ"ה זכ"ט כ"ג), בפלס מלון משרש לין, ובלשון לא יהי' עוד רוחי העליונה תגיד בפחתי בשר תמיד במריבה ומדון עם האדם, בשגם הוא בשר, כמו

בָּשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה׃ (ד) הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ א
בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר
יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם
וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר
מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ

ערדאָך פֿלייש אייך איזט, עס זאָללען אַבער זיינע פֿריסטטאַגע נאָך זיין, הונדערט אונד צוואַנציג יאַה־ע. (ד) דיא ריעזען וואַרען דאַמאַלס אויף דער ערדע. זאָ וואַר עס אויך נאַכהער, ווייל דיא געטטליכען מענשען קאַמען צו דען טעכטערן דעס געמיינען מאַננעס; אונד דיעזע איהנען געבאַרען,

וידא

דיעזעס זינד דיא העלדען, וועלכע פֿאָן יעהער בעריהמטע מעננער וואַרען.

אַלס

תרגום אונקלוס

וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיבְנָא לְהוֹן מְאָה
וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן׃ (ד) גִּבָּרַיָּא הֲווֹ
בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא דָּאִינוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דִּי
עָלְלִין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנַת אֱנָשָׁא וִילֵדַן
מִנְּהוֹן אִינוּן גִּבָּרַיָּא דִּי מֵעַלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָן׃

וגלי

רש"י

אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"כ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. וא"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק' שנה אין מוקד' ומאוחר בתורה כבר הית' הגזירה גזורה כ' שנה קוד' שהוליד נח תולדו' וכן מצינו בסדר עולם. יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא כחצוח פשוטו: (ד) הנפלי'. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא: בימים ההם. בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבואו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו על שם אבדן שנמוחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם:

וינחם

באור

לפי שהוא גם בשר ואינו רוח עליון לבד, כי אם מורכב מבשר ורוח, והשי"ן פתוח כמו שלמה אהי' (שיר א' ז'), שקמתי דבורה (שופטי' ה' ז'), ונגזר מן אשר, והמלה מורכבת כאלו יאמר בעבור אשר גם בשר הוא, ומתורגם בל"א (דיאווייל ער דאָך פֿלייש אויך איזט): והיו ימיו מאת ועשרים שנה, אקבע לו זמן ק"כ שנה, אם ישובו אקיי' אותם בעולם, ואם לאו אכלה אותם, וכן ת"א ארכא יהיבנא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: (ד) הנפלים היו בארץ בימים ההם, הכוונה שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהי' בהיותם בתכלית השלימות שיולידו עם בנות האדם הנפילים ההם, וגם אחרי כן, כי הנפילים ההם עצמם

הולידו

המעמר

(ד) הנפלים, לדעתי הוא שם נגזר מן פלה שענינו הפרשה והבדל כמו ונפלינו אני ועמך (שמות ל"ג י"ז), והוא נרדף עם שרש פלא באל"ף, כי כל דבר שיוצא מדרך הטבע ומובדל ממנו הוא פלא, ויתורגם: (דיא אויסגעלייכנעטעסטען מאָננער), וכן הר נופל יבול (איוב י"ד י"ח) ענינו המופלג בגדלו וחזקו משאר הרים. ולדעת ידידי רי"וו שיעור נפילים ע"ד שיאמר האשכנזי: (אויפֿפֿאַללענד) והוא שהם נופלים לתוך העין ע"י הפלגת מראיהם.

תרגום אשכנזי

(ה) אַלס דער עוויגע זאַה, דאַס דיא באָזהייט דעס מענשליכען געשלעכטעס גראָס וואַר אויף דער ערדע, אונד אַללעס טיכטען דער געדאַנקען זיינעס הערצענס נור איממער אויף דאַז באָזע גינג. (ו) דאַ בערייעטע דער עוויגע, דאַס ער דען מענשען אויף ערדען געמאַכט האַטטע, אונד האַטטע פערדרוס אין זיינעס הער-

בראשית ו

(ה) וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם
בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק
רַע כָּל־הַיּוֹם: (ו) וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־
עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב
אל

רש"י

(ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתוני' שאילו ה' מן העליוני' הי' ממרידן בבראשית רבה: ויתעצב. האד' אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינח' נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשו' באדם שעשה בארץ. וכן כל לשון נחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות. וכן אדם ויתנחם (במדבר כ"ה). ועל עבדיו יתנחם (דברים ל"ב). וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ב) נחמתי כי המלכתי (שמואל א' ט"ו) כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו (שמואל ב' י"ט). וזה כתבתי לתשובת אפיקורוס אחד ששאל את ר' יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת

תרגום אונקלוס

(ה) וּגְלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי סְגִיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא
בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְחוֹד
בִּישׁ כָּל יוֹמָיָא: (ו) וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי
עָבַד יַת אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ
למתבר

באור

הולידו נפילים כמותם, והם הגבורי' אשר מעולם אנשי השם, כי האנשים אחר המבול כאשר ירא גבורים יזכירו אלה, ויאמרו בבר היו גבורים כאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן, וזהו פשט הגון בפרשה הזאת (לשון הרמב"ן ז"ל), ונשאר מזה הענין רמז קצת בספורי האומות, אלא שהמשוררים היונים בלבלו הענינים והחשיבו מאור האמת בכזביהם עד שכמעט לא יוכר ולא יבדל מן ההבל שהוסיפו עליו, כידוע לקור' בספריהם, יאמרו שהאלילי' זנו את בנות האדם ונולדו להם העצבים בני האלילי' הנקראי' (האַלבגאָטטער) ומהם נולדו הגבורים הידועי' בשמותם: (ה) וכל יצר, תאות לב האדם ורעיוניו נקרא כן לפי שהוא יוצר ופועל הענינים בלב שהלב יתאוה אליהם: (ו) וינחם, מבנין נפעל ולא מבנין התפעל, כי היה ראוי להיות בפתח הנו"ן, כי עם החי"ת לא יבא תשלום הדגש, ופירושו לדעת רש"י ז"ל נהפכה מחשבתו של מקום ממדת הרחמי' למדת הדין, עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ, וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות וכן אדם ויתנחם (במדבר כ"ג כ"ג), ועל עבדיו יתנחם (דברים ל"ב ותהלים קל"ה י"ד), וינחם ה' על הרעה (שמות ל"ב י"ד), נחמתי כי המלכתי (שמואל א' ט"ו י"א), כלם לשון מחשבה אחרת הם עכ"ל, והנה אמת גמור שכל לשון נחמה הוא תנודת הלב מעצה לעצה שכנגדה, פעם מן הרעה לטובה ופעם להפך כגון ונחמתי על הטובה (ירמי' י"ח י'), ואולם מה שפי' הרב בפסוק כי עשה את האדם בארץ הוא דחוק, והראב"ע כתב ידוע כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם והוא היותר נאות לפשטות הכתוב: ויתעצב אל לבו, א"ת ואמר במימרי' למתבר תוקפיהון כרעותיה, הכוונה עלה על לבו של מקום להעציב האדם, נטה מדרך פשטות הכתוב כדי

אֶל־לִבּוֹ: (ז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־

בהמה

תרגום אונקלוס

לְמִתְבַּר תּוּקְפֵיהוֹן כַּרְעוּתְהֵיה: (ז) וַאֲמַר יְיָ אֲמְחֵי יַת אֱנָשָׁא דִי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא

מאנשא

לְמִחְסַם לִת הַלֵּדֶס. הוֹא עִפֵּר וְלִנִיחַ עֲלָיו מִיס וְחִמְחָה לוֹתוֹ לָכֵן נֶאֱמַר לָצוֹן מִמְּוִי: מַחְדֵּס עַד

נהמה

תרגום אשכנזי עא

הערצען. (ז) אונד דער עווינג שפראך: איך ווילל דען מענשען, דען איך ערשאפֿען האבע, פֿאָן דעם ערדבאדען פֿערט־לענען, יאָ פֿאָן מענשען ביז פֿיעה

רש"י

נִצְעַת לִכְלַח לִכְלַח. לִמֵּר לוֹ כָּךְ מֵעֵצָה הַקב"ה לִצ"פ שֶׁגָּלוּי לְפָנָיו שֶׁסּוֹפָן לַחֲטוֹא וְלִכְעֹס לְפָנָיו לֹא נִמְנַע מִלְּבָרְאָן בִּשְׁבִיל הַצַּדִּיקִים הָעֲתִידִים לַעֲמוֹד מֵהֶם: (ז) וַיֹּאמֶר ה'

לִמְחֹס לִת הַלֵּדֶס. הוֹא עִפֵּר וְלִנִיחַ עֲלָיו מִיס וְחִמְחָה לוֹתוֹ לָכֵן נֶאֱמַר לָצוֹן מִמְּוִי: מַחְדֵּס עַד

נהמה

באור

כדי להרמיק מדת העונש מהאל יתעלה שהוא מרומם ונשגב מכל מדה פחותה, ובדברי רבותינו ז"ל נב"ר לפיקורים לאד שאל לת רבי יהושע בן קרחה ת"ל לין לחס מודי' שהקב"ה רואה לת הנולד אמר לו הן, אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו, אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן, אמר לו ומה עשית, אמר לו שמחתי ושמחתי לת הכל, אמר לו ולא היית יודע שסופו למות, אמר לו בשע' חדותא חדות' נצעת לכלח לכלח, אמר לו כך מעצה הקב"ה לע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא וסופו לכעסן לא נמנע מלבראן: יתבונן המשכיל כי המדות הנפשיות הנקראות התפעליות (ווירקונגען) או רגשות הנפש, יקלקו לבני מינים שבניהם הגדל עלמי, המין האחד יסתעף מן הקיני' וכוחות הנפש הלמחיים, והם התעוררות כח התשוקה להדבק בדבר לו להתרחק ממנו בפי הטוב והרע שימלא בו, כגון הלהבה והשנאה, השחוק והנעם והרגון החדוה והעצבון, והן כלם שלימות בעלם ורעותה רעויות ומשוחות בלב המשכיל, ולא יקשיעו כי לם כאשר יגלו מגדר השווי ויעברו החוק הקבוע, כי לז יטרידו לת מחשבות האדם ויטרפו לת דעתו והוא נא על ידיהם לסכלות רב כי יגבירו לת כח התשוקה על משפט התבונה וזהו מקור כל מרי וזדון כאשר נתבונן למעלה, ואולם כל עוד שלא יגלו, מגדרם הם בלדם לתפארת ולין בהם גנות ומסרון בעלם: והמין השני שרשו ההעדר והשלילת, ולין להם מציאות כי לם בעלם מוגבל, מקבל ההעדר ההוא לאשר ממנו יסתעפו, והן המשכל בזה הכילות, והחרטה, מורך הלב והיאוש מדומיהם, כי לז יתבן הכילות כי לם נרגות לרכי הכילי, כאשר ידאג שלא ימלא די מחסורו, ולא תתבן החרטה כי לם בהשתנות הידיעה והעצה, ולין מורך הלב כי לם בחלש, ולין יאוש כי לם בנעדר התקוה, וכן כלם, והדרכים החלה הם מסרונות בעלם ורעותה, שלא שבחינות הלדם פעמי' שיוכלו כי יגיעו לותו לל המעשים הטובים ביאוש מן החרטה ודומיה, והנה נרלו מדברי חז"ל שלא נמנעו ליחס לת דרכי המין הרשון לל האדם יתעלה, לומרו עליו שהוא כועס ושוחק ושמח ונעצב, לפי שאלו הדרכים הללו נקיות מכל מסרון ומכל גרות וליאות בעולם, הוא כועס במשפט ושוחק בלדק, שמח בטוב הגמור ונעצב ברע הלמתי מבלי בלבול המחשבה וטרוף, יתעלה שמו מכל זה התעלות בלי קלה, ולא יגיע לל"ב מזה כוס שנוי לו מסרון בחק לחת ממדותיו ח"ו, ולם הם לפעמי' מסרון בחיק האדם ויולידו אצלו המדות הפחותות, לין זה כי לם מהשגה שזכרנו כי יעברו חוק ויטרפו לת דעת קלר ההשגה: וכל זה ברגשות המין הרשון שזכרנו ואולם רגשות המין השני לא יאמרו על השם יתעלה כלל כי לם על דרך ההעברה, ולדבר בלשון בני האדם, כדי שיבינו השומעים, ולזה בתיבת וינחם שהורתה רגשת המין השני לאמרנו עליו שדברה תורה בלשון בני אדם, ואולם בתיבת ויתעצב המורה על שנאת הרע הלמתי, נאמר שבעצת העצבון הוא נעצב בתיבת כאשר זכרנו: (ו) ויאמר ה', יתבן שהוא דבק עם לבו הכתוב למעלה: אמחה את האדם, על הכלל יאמר: מאדם עד בהמה, לף הם השמיטו לת דרכם (נ"כ).

תרגום אשכנזי

פֿיעה, ביז געווירם אונד גע-
פֿליגעל דעם הימעלס; דען
עס רייעט מיך, דאַס איך זיא
געמאַכֿט האַבע. (ח) נח אַבער
פֿאַנד גנאַדע אין דען אויגען
דעם עוויגען.

(ט) פֿאָלגענדעם איזט דיא גע-
שלעכֿטספֿאָלגע דעם נח. נח
וואַר איין גערעכֿטער, אויפֿריכֿטיגער מאַן אין זיינען צייטען, אונד וואַנדעלטע מיט
גאָטט

בראשית נחו

בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם
כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם: (ח) וְנֹחַ מָצָא
חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה: פ
(ט) אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק
תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים

רש"י

בהמה. אף הם השחיתו דרכם. דבר אחר
הכל נברא בשביל האדם וכיון שהוא
כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתי.
חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:
(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק.
הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר
זכר צדיק לברכה (משלי יו"ד). ד"א למדך
שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים
טובים: בדורותיו. יש מרבותינו דורשים
אותו לשבח כ"ש שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר. ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו
היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא
אומר

תרגום אונקלוס

מֵאֲנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא
דִשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּינוּן:
(ח) וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ:
(ט) אִלֵּין תּוּלְדַת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים
הֲוָה בְּדָרוֹהִי בִּדְחַלְתָּא דַיְיָ הַלִּיךְ נֹחַ:
ואוליד

באור

ד"א הכל נברא בשביל האדם, וכיון שהוא כלה מה צורך באלו (רש"י): כי נחמתי כי עשיתם,
חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים (רש"י) הלך לפי דרכו בהוראת לשון נחמה, שהוא לשון
המלכה, ועיין מה שכתבנו למעלה: (ח) חן, ההטבה בלי הגמול תקרא חנינ', והחן הוא
ההכנ' אל ההטב' ההיא, והוא מפעלי הכפל משורש חנן, והשם הוא החונן האמתי,
כי אם נצדק מה נפעל לו, לכן תקרא בקשת הטובה מאתו תחנה, ואתחנן אל ה', והוא לבדו
חנון, כי החנינה בו בעצם, וזולתו לא יקרא חנון, כי אם חונן, שהחנינה אליו במקרה, ואין
להאריך פה:

(ט) אלה תולדות נח, למעלה בפ' בראשית כתיב ויהי נח בן ה' מאות שנה ויולד נח את שם
את חם ואת יפת ואח"כ מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן, ואח"כ מפרש אלא תולדות נח בני בניו
האיך כי שלשה בנים היו לו וצוה הקב"ה להכניסם בתיבה י"ב חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחר
המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו' (הרשב"ם בתחלת
פרשת וישב), והנה לפי זה מלת תולדות במשמעו: נח, נאמר שלשה פעמים בפסוק זה
והי' די באחד ואמרו המדקדקים כי בא השם במקום הכנוי דרך צחות וכן מצינו ה' פעמים
בני ישראל בפסו' אחד (במדבר פרשה ח' פסוק י"ט): צדיק, במעשיו: תמים, בלבו והוא
תאר השם מפעלי הכפל, ואיננה דבקה עם מלת צדיק להיות פירושו כמו צדיק גדול
שרוצה לומר שלם בצדקתו (איין פֿאָלקאָמען גערעכֿטער מאַן), (דא"כ היו ראויס להיות צדיק
תמים בנגינות מרכא טפחא, רק מלת תמים שבה למלת איש וכאלו מלת איש מושכת עצמה
ואחרת עמה, איש צדיק ואיש תמים לכן מלת צדיק בתביר שהוא טעם מפסיק: בדרותיו,
לשון רבים לפי שהאריך ימים וראה דורות הרבה ובכלם היה צדיק והנה הוא הי' חי קצת דורו
של

נח ו

הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ (י) וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה
בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃
(יא) וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ (יב) וַיַּרְא
אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה
כי

תרגום אשכנזי עב

גאָטט. (י) נח צייגטע דרייא זאֶהנע: שם, חם אונד יפת. (יא) דאַמאַלס וואַרד דיא ערדע פֿערדערבט פֿאָר גאָטט, אונד וואַרד פֿאָללער געוואַלטטהעטיגקייט. (יב) אַלס נון גאָטט דיא ערדע זאַה, אונד זיא פֿערדערבט פֿאַנד, דען אַל-

תרגום אשכנזי

(י) וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְּנִין יַת שֵׁם יַת חָם
וְיַת יָפֶת׃ (יא) וְאִיתְחַבָּלַת אַרְעָא קָדָם יְיָ
וְאִיתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוּפִין׃ (יב) וַחֲזָא יְיָ
יַת אַרְעָא וְהָא אִיתְחַבָּלַת אֲרֵי חַבִּילוּ כָל
בישרא

רש"י

אומר אשר התהלכתי לפניו (בראשי' כ"ד) נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר וזהו שמושו של ל' בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון אחד קום התהלך (שפ י"ג) להבא. התהלך נח לשעבר. התפלל בעד עבדיך (שמואל א' י"ב) להבא. ובא והתפלל אל הבית הזה (מלכים א' ח') ל' עבר. אלא שהוי"ו שבראשו הופכו להבא: (יא) ותשחת. ל' ערוה וע"א כמו פן תשחיתון (דברי' ד') השחית כל בשר: ותמלא הארץ חמס. גזל

באור

של מתושלח ועד שהי' אברהם בן נ"ח שנה ושי' אברהם היה בן נ"ח כשמת נח: התהלך נח, ענינו התעסקות בעבודת השם יתעלה, וסבת בנין התפעל נשתנה מסבת כל שאר מקבלי המקרה כי היא עצמו מסבב להיותו מקבל המקרה כמו והתברכו בזרעך (בראשית כ"ב י"ח), והתברך בלבבו (דברים כ"ט י"ח), והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה מ"ו), והתאויתם לכם (במדבר ל"ד י'), ופעמים המקרה יוצא מאתו לבד, כמו התהלך נח דכאן, ופירושו בעבור היותו בדורות רשעים וחומסים ולא התבודדו לעבודת השם יתעלה וליראתו כי אם הוא לבדו אומר כי הוא סבב בהתבודדו לבדו והפרדו מחברת' להיותו הולך את האלהים כ"א הי' מתחבר עמהם אע"פ שהי' לבו שלם עם השם הי' למד ממעשיהם כמו שאמר החכם הולך את חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע (משלי י"ג כ'), אבל בהפרדו מחברתם והתבודדו לבד זה סבב להיותו הולך את האלהים: (י) את שם את חם ואת יפת, הנראה כי יפת הוא הגדול, שנא' אחי יפת הגדול (בראשית י' כ"א), וכן ימנם בתולדותם, בני יפת תחלה, וחם הוא הקטן בכולם, כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (שם ט' כ"ד), אבל הקדים שם בעבור מעלתו, והזכיר חם אחריו כי כן נולדו, והנה נתאחר יפת, ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם, כי היו כלם נזכרים שלא כסדר תולדות' ואין ליפת מעלה שיבטל הסד' בעבורו, אבל שם הקדי' אותו בעבור מעלתו אע"פ שהוא האחרון בספור התולדות, וכן בני אברהם יצחק וישמעאל (ד"ה א' א' כ"ח), ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו (יהושע כ"ד ד'). (הרמב"ן): (יא) ותשחת הארץ, אנשי הארץ וכן ותמלא הארץ כמו וכל הארץ באו (בראשית מ"א נ"ז): לפני האלהים, יש שפירשו בפרהסיא, ויש שפירשו בסתר ולא ידע כי אם ה', וי"מ ותשחת הארץ לפני האלהים, במה שבין אדם למקום. ותמלא הארץ חמס, במה שבין אדם לחבירו, והנכון שדברה תורה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עברה לפני רבו ולא ירא ממנו: חמס, בגזל ועושק ולקחת גם הנשים

המעמר

(ט) התהלך, כתב רש"י ז"ל לשון עבר וזהו שמושו של ל' (של לשון) בלשון כבד (נקרא כן ההתפעל מפני שהוא שוה בנקודת אותיות השורש ובסימניהם אל בנין הכבד שהוא פיעל) משמשת להבא וכו', כוונת הרב ז"ל כי בהתפעל שוה הכווי ליחיד עם הנסתר בעבר. (יא) לפני האלהים, הנכון

נחו

כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ
עַל־הָאָרֶץ׃ ס (יג) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא
לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס
מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־
הָאָרֶץ׃ (יד) עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־

גפר

תרגום אשכנזי

אַללעס פֿלייש האַטטע זיינע זיטטע פֿערדערבט אויף דער ערדע. (יג) דאַ שפּראַך נאָטט צו נח: דער אונטערגאַנג אַל־לעס פֿליישעס איזט פֿאָר מיך נעקאָממען, דען דיא ערדע איזט דורך זיא פֿאָללער נע־וואַלטטהעטינקייט נעוואָרדען; דאַהער ווילל איך זיא פֿער־דערבען זאַממט דער ערדע. (יד) מאַכֿע דיר איינע אַרכֿע

תרגום אונקלוס

בִּישְׁרָא אֵינַשׁ יַת אָרְחֵיהּ עַל אַרְעָא׃ (יג) וַאֲמַר
יְיָ לְנֹחַ קִיצָא דְכָל בִּישְׁרָא עַל לֶקָדָמַי אֲרֵי
אִיתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן
בִּישַׁיָא וְהָא אֲנָא מְחַבְּלֵיהוֹן עִם אַרְעָא׃
(יד) עִיבֵד לָךְ תֵּיבוּתָא דְאָעִין דְקַדְרוֹס

מדורין

רש״י

גזל: (יב) כי השחית כל בשר. אפילו בהמה וחיה ועוף נזקקין לשא״מ: (יג) קץ כל בשר. כ״מ שאת׳ מוצא זנו׳ אנדרולומוס׳ באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל: את הארץ. כמו מן הארץ. ודומה לו כצאתי את העיר (שמות ט׳). מן העיר וחלה את רגליו (מלכים א׳ כ״ג) מן רגליו. ד״א את הארץ עם הארץ שאף ג׳ טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונשטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרבה ריוח והכלה לפניו

באור

בחזקה: (יב) דרכו, הרגל מעשיו: (יג) קץ כל בשר, שרשו קצן וראיה מהדגש שבצד״י בבואו עם כנוי קִצִּי קִצּוֹ, ור״ל סוף הזמן כאלו שם חתוך מענין וקצן פתילים (שמות ל״ט ג׳), או אפשר שרשו קנן כאשר מצאנו עד אנה תשימון קנצי למלין (איוב י״ח ב׳), והדגש שבכנויים לחסרון נו״ן ע״פ כמו חִטָּה מן חנט, אפו מן אנף: בא לפני, הגיע לפני: כי מלאה הארץ, פעל עומד: את הארץ, כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר (שמות ט׳ כ״ט) מן העיר, או פירושו עם הארץ כמו רעה את אחיו בצאן (בראשית ל״ז ב׳), או שמלת משחיתם מושבת עצמה ואחרת עמה ור״ל הנני משחיתם ומשחית את הארץ: (יד) עשה לך, לצורכך: תבת, איננה עשויה כדמות ספינה ואין לה משוטין: גפר, הוא עץ קל על פני המים ואין לו ריע במקרא, ואמר בו התרגום קדרוס, ואמרו רבותינו ארבעה מיני ארזים הם ארז קדרוס, עץ שמן וברוש, ויש נוסחאות אעין דקדרון, ויב״ע תרגם קיסין קדרונין וכן בתרגום ירושלמי קיסין קדרונין, ובבראשית רבה רבי נתן אומר עצי גופר אעין דקדרונא, ובילמדנו ויורהו ה׳ עץ (שמות ט״ו כ״ה), ר׳ יהושע בן קרחה אומר קדרונין, והוא שם כולל לדבר העשוי מעץ גפר שהוא עץ שטים, ול״נ שמין הארז הגדול בארץ אררט נקרא כן שתרגום אררט קדר, וכן מצאנו עוד ג׳ פעמים אררט בפסוק והם והמה נמלטו ארץ אררט (מלכים ב׳ י״ט ל״ז וישעי׳ ל״ז

המעמר

לדעתי שהכוונה כי לפני אלהים נגלה רעתם, ולזה אמר בפסוק הבא וירא אלהים. (יד) עצי גפר, כתב הראב״ע ואין לו רע במקרא; אולם אם גם אין לו את, הנה לדעתי הוא אב לשני בנים, כי הוא עץ שממנה יזוב כפר (הארץ) והיא ליחה אשר בהריחה אש תבער

מהר

נחו

גֹּפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה
וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ
בַּכֹּפֶר׃ (טו) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה
חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים
אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ (טז) צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה

לתבה

תרגום אשכנזי עג

פֿאָן גפר־האָלץ, טהיילע דיע־
זע אַרכֿע אין קאַממערן אַב,
אונד בעשטרייכֿע זיא פֿאָן אינ־
נען אונד פֿאָן אויסען מיט פעך.
(טו) פֿאָלגענדער געשטאַלט
זאָללסט דוא זיא מאַכֿען: דרייא
הונדערט עללען זייא דיא לענ־
גע דער אַרכֿע, פֿינפֿציג על־
לען איהרע ברייטע, אונד דריי־
סיג עללען איהרע האָהע.
(טז) דוא זאָללסט אויך אַן דער

אַר־

תרגום אונקלוס

מְדוֹרִין תַּעֲבֵיד יַת תֵּיבוּתָא וְתַחֲפֵי יָתָהּ מִגָּיו
וּמִבָּרָא בְּכוּפְרָא׃ (טו) וְדֵין דִּי תַעֲבֵיד יָתָהּ
תְּלַת מְאָה אַמִּין אוּרְכָּא דְתֵיבוּתָא חַמְשִׁין
אַמִּין פּוּתְיָהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמָהּ׃ (טז) גֵּיהוֹר

תעביד

רש"י

לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו
אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין
אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד
הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עלי
גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית
שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים
מדורי' לכל בהמה וחיה: כפר. זפת בל'ארמי.
ומלינו בגמרא כופרא. בתיבתו של משה
על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר בפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו לדיק ריח רע
של זפת. אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר. י"א חלון וי"א אבן טובה

המאירה

באור

ל"ז ל"ח), ממלכות אררט מני ואשכנז (ירמיה נ"א כ"ז), כולם מתורגמין קדרו ואף שנדפס
קרדו נראה שט"ם הוא, ולפי שהתיבה נעשתה במדינה ההיא, או סמוך לה כמ"ש ותנח התיבה
בחדש השביעי וגו' על הרי אררט (בראשית ח' ד'), לזה לעשותה מהארז המובחר הגדל שם:
קנים, מדורים חלוקים (כמו שעושין ליונים קנים רבים חלוקים) להיות כל חיה ועוף ובהמה
איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו: וכפרת, פעל נגזר מן שם כפר ור"ל שיכסנה בכפר ושם
כפר י"מ זפת מדברי רז"ל כופרא וי"מ שהוא מה שנקרא בערבי קפ"ר ובל"א (פעך, הארץ):
מבית, מבפנים: (טו) וזה אשר תעשה אתה, פירוש וזה השיעור והמדה, והנה קומתה
עשירית ארכה כדי שתהיה כפה על פני המים ולא יהפכנה הרוח: רחבה, הרי"ש בקמץ לבד
והוא ת"ק במקום אביו החולם: (טז) צהר, מגזרת להרים וביאורו חלון שממנו תכנס האורה,

וחז"ל

המעמר

מהר ומזה גם גפרית. (טו) צהר, זהר ולהר אחים, ואולי המה בחילוף והפוך האותיות מן
זרח כמו שהפכו השרש הזה במלת לחר מן אתונות לחורות (שופטים ה' י'), למר לחר (יחזק'
כ"ז י"ח) שענינו מראה לבן ומבהיק, ונקרא בעבור כן הירח סהר כמו שררך אגן הסהר (ש"הש
ז' ג') וכן הוא בארמית, וכתב הרד"ק ועל כן נקראו מראות הנשים (שפיעגעל) שהרנים (ישעי'
ג' י"ח) שהם דומים לסהר והוא כתוב בשי"ן, בית הסהר (בראשית ל"ט כ') שם המאסר שהוא
עגול כדמות הסהר עכ"ל, ויותר נראה לי כי בית הסהר גם הוא בחילוף והפוך מן אסר,
אולם ידידי רי"וו עמד לימין הרד"ק ואמר כי סהר הוא מענין היקף, רק לא על העגול
ביחוד, כ"א על דבר הסוגר ומגביל לענין ידוע, עד"ש ברפ"ב דעירובין לדיר או לסהר, ואולי

BERESCHITH-

תרגום אשכנזי

נח ו

אר5ע איינע בעליי5טונג מא5עז, אינד אָבערהאַלב דיא אר5ע בין צו איינער עללע אַבנעהמען לאַססען, דיא טהירע דער אר5ע זאָללסט דוא אַן דער זייטע אַנברינגען אונטער סטעס שטאָקווערק, צווייטעס שטאָקווערק אונד דריטטעס שטאָקווערק זאָללסט דוא דאַרין אַבטהיילען. (יז) איך אַבער ווייל דיא זינדפלוטה פאָן וואַססער אויף דיא ערדע ברינגען,

רש"י

תַּעֲבִיד לְחֵיבוּתָא וּלְאַמְרָא תְּשַׁכְלִלִינָהּ מְלֵעֵילָא וְתַרְעָא דְּתֵיבוּתָא בְּסִיטְרָהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין אַרְעָאִין תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעֲבְדִינָהּ: (ז) וְאֲנָא הָא אֲנָא מַיְיתֵי יָת מַפְּוָנָא מַיָּא

על

כל

אל

מחירה להם: וחל לומה תכלנה מלמעלה. כשויה מגופע ועולה עד שהוא קבר מלמעלה. ועומד על לומה כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן: בלהה תעשה. שלא יפלו הגשמים בה: תחתים שנים ושלישים. ג' עליות זו על גב זו עליוני, לאדם למעלה למדור תחתים לזבל: (יז) ואני הנני מביא. הגי' מוכן להסכי' עם לותם שזרזוני ואמרו לפני בכר מה לנוח כי תזכרנו (תהלים ח'): מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו ל' לונקלום שתרגם טופנא

באור

וחז"ל לומרו שהיתה לפנן טונה, וכן נראה שהוגש תוך החלל הנקרא חלון גשם נהיר מכנים לור היום ומונע הגשם והרוח מלבא ולא יקרה לכהר: תבלנה, מוסב על התיבה שהיא לשון נקבה, שתהיה מקורת ועולה עד לומה לחת בחוך, והיתה ל"כ התיבה בתנית מקודד, למען לא תתבבך בחבר יניענה הרוח: תחתים שנים ושלשים, כולם שמות תארים הם ורלוים להיות בב' יודי"ן תחתיים שניים שלשיים לחת ליחס ולחת לרבים והנה בחלית תחתים שניים נחלה יו"ד הרבים ובחלת שלשים נחלה יו"ד היחס, ויו"ד הרבים בתוכה כמו עברים נכרים הרלוי עברייס נכרייס כי תואר היחיד הוא עברי נכרי, לו ציו"ד היחס של שניס משמשת לעלמה ולחלת שלשים, ולדעת הרחב"ע לין כאן יו"ד היחס כלל רק שהתואר היחיד בחלות תחתים שניס הוא תחתי שני ויו"ד הרבים נחלה ומוזר היחיד של שלשים הוא שלישי נחלה נגיד מסיד שחהם לרבים נגידים מסידים ונח עם יו"ד הרבים, ועם כי תואר היחיד של שלשים מצוי מחארי היחיד של תחתים שניס לין תימה כי מחקלי השמות משתנים, והצי"ן שניה של שלשים רמויה כי הזירק של הלמ"ד הוא תנועה גדולה לחף שנחסרה היו"ד שלאחרי: (יו) המבול, י"ח שזרמו בלל מלטון בלילה עירוב לי מדרך המים שיעבו זה, ורלוי להיות מַבְלוּל כמו מַחלוּל (ישעי' ל"ה ח'), וכמו הַמַּשׁוֹר (שם י' ט"ו), ולף שגם בחולם הנה החולם והשורק מתחלפים, וי"ח שזרמו בגל ובירוחו גשם מעגין ובגלי שמים מי יסביב (לייב ל"ח ל"ז), שבירוחו גשמי שמים, והרלוי מַבּוּל על משקל מַבּוּל ותחסר הנו"ן ובגלעת בדגש הבי"ת ומשקלו מַבּוּע מחורג נכבע, והוא מחסר הנסחך והרלוי המבול מבול מים כי לא תבוא ה"ח*

המעמר

מזה בחילוף המולח מלוי שלוי שבינוני סביבות ביהוע עב"ד. (יו) המבול, הרב המלחר הביא דעת הרחב"ב שזרמו בגל, רק שהרחב"ע לומר שגם שזרמו בגל, הוא כמו מבלה בגלה הזרן יחעי'

נחו

כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ (יח) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה

ובניך

תרגום אשכנזי עד

אַללעס פֿלייש, אין וועלכֿעם לעבענסהויך איזט אונטער דעם היממעל צו פֿערדערבען; וואַס אויף דער ערדע איזט, זאָלל פֿערגעהען. (יח) מיט דיר הינגעגען ווילל איך מיינען בינד ערריכֿטען, דוא זאָללסט אין דיא אַרכֿע קאָממען, דוא אונד דייגע

תרגום אונקלוס

עַל אַרְעָא לְהַבָּלָא כָּל בִּישְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כָּל דִּי בְאַרְעָא יְמוּת׃ (יח) וְאָקִים יַת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוּל לְתֵיבוּתָא

את

רש"י

טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה ולכך נקראת שנער שנערו שם כל מתי מבול: (יח) והקימותי את בריתי. ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדו': אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים

באור

ה"א הידיעה על הנסמך וכמו האחרון הברית (יהושע ג' ט"ו), והנה גשם הוא שם עצם למי המטר ומבול הוא שם תואר לריבוי גשמים או לכל דבר שנופל מן השמים כמו אש וברד ושלג אם ירד לרוב, לכן אמר מבול מים ולא יתכן לומר גשם מים: (יח) את בריתי, שלא ימותו הוא ובניו במבול ושלא ימיתוהו החיות בתיבה, ור"י אברבנאל כתב כי ברית נאמר על חוקי הבריאה הראשונה כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה (ירמי' ל"ג כ"ה), את בריתי היום ואת בריתי הלילה (שם כ'), ואמר ה' לנח כי הברית והגבול אשר שם למים שלא יכסו את הארץ במאמר יקוו המים אין ראוי לשמרו לבני דורו שהפרו את בריתי אבל הברית הזה אקים אתך כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, ומלת ברית, י"א כי שרשו ברת וענינו קיום, וי"א ששרשו ברה והתי"ו במקום ה"א השרש ולכן לא תפול בלשון רבים כאמרם ז"ל י"ג בריתות ואם היתה נוספת או לנקבה היתה נופלת בל"ר כמו מן לילה לילות צדקה צדקות, והשם שוה בסמוך ובמוכרת, כמו שבת שְׁבִית יעקב (תהלים פ"ה ב'), סמוך, ובנתיו בַּשְּׁבִית (במדבר כ"א כ"ט), מוכרת, והוא מן וברא אותהן (יחזקאל כ"ג מ"ז), וענינו כריתה. והראב"ע כתב שיתכן שהברית הוא שנשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בכתוב כמו שכתוב במשנה תורה ותאמרו כשלחה אנשים לפנינו (דברים א' כ"ב), ולא נמצא בפ' שלח לך רק שהקב"ה אמר למשה שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'), ולדעת המתרגם האשכנזי אין צורך לאלו הדחוקים, כי תיבת והקמותי נופלת בשוה על שמירת הברית ועל כריתתו (המלטען חוכר ערריכֿטען), וכאן ענינה (ערריכֿטען).

שנים

המעמר

(ישעי' כ"ד ד') והרב המבאר הביא לעד ונבלי שמים מי ישביב (איוב ל"ח ל"ז) וכן כתב הרד"ק בשרש נבל וז"ל: ונבלי שמים פירוש גשמי שמים, וכן ויהי המבול כי משפטו מנבול ע"כ, אולם הראב"ע לטעמיה אזיל כי הוא באר בפירושו לאיוב כי נבלי שמים המה העבים, והוא הנכון לדעתי, והוא מענין נבל יין, וא"כ הענן ולא הגשם יקרא נבל, ולזה הביא הוא ראיה מן אבלה נבלה הארץ כי שם תרגם יונתן חרובת ארעא, ולכן נקרא מבול כי ישחית ויחרב הארץ; אולם דע שאין כוונת הראב"ע על נבלה הארץ רק שהוא תחלת הפסוק, ובאמת כוון על נבלה תבל השמוך אליו כי ז"ל בפירושו לספר ישעי' שם: נבלה מבנין נפעל כמו ונבקה רוח ויתכן היות נבלה השני כמו נבול תבול מהבנין הקל עכ"ל, הנך רואה כי נבלה הארץ (שהוא נבל הראשון) הוא לדעתו מן בלה ולא מן נבל. (יח) את בריתי, עיין בבאור, והנה מה שאמר הרב המבאר

וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃
ח (יט) וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם
מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת
אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ (כ) מֵהָעוֹף
לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל
רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל
יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ (כא) וְאַתָּה
קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל
וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם
ס לְאָכְלָה׃ (כב) וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר
ע צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃*

ויאמר

תרגום אשכנזי

נע זאהנע, דיינע פרויא אונד דיינער זאהנע ווייבער מיט דיר. (יט) אונד פאן אללעם לעבענדיגען, פאן אללעם פליישע זאללסט דוא צווייא פאן יעדעם אין דיא ארכע ברינגען, אום זיא מיט דיר צו ערהאלטען איין מעננכען אונד איין ווייבכען. (כ) פאן אללערלייא געפליגעל, פאן אללערלייא פיעה אונד פאן אללערלייא געווירם דעס ערדרייכס, פאן יעדעם זאללען צווייא מיט דיר היניין קאמען צור ערהאלטונג. (כא) נים דיר אבער אויך פאן אללערלייא שפייזע מיט, וועלכע געגעסען ווירד, אונד זאממלע זאלכעס בייא דיר איין, דאמיט עס דיר אונד איהנען צים שפייזען דיענע. (כב) נח טהאט דיעזעס אללעס; וויא איהם גאטט געבאטען, אלזא האט ער געטהאן.

דער

רש"י

לבד מכאן שנאסרו בתשמי' המט'. (יט) ומכל החי. אפילו שדים: שנים מכל. מן הפחו' שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין התבה:

תרגום אונקלוס

אַתְּ וּבְנָךְ וְאִיתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ (יט) וּמִכָּל
דְּחַי מִכָּל בִּישְׂרָא תְּרֵין מִכּוֹלָא תָּעִיל לְתֵיבוּתָא
לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא יְהוֹן׃ (כ) מֵעוֹפָא
לִזְנוֹהִי וּמִן בְּעִירָא לִזְנָהּ וּמִכֹּל רִיחֲשָׁא
דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכּוֹלָא יַעֲלוּן לְוָתָךְ
לְקַיָּמָא׃ (כא) וְאַתְּ סָב לָךְ מִכָּל מֵיכַל דִּי מִתְאֲכִיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵא לָךְ
וּלְהוֹן לְמֵיכָל׃ (כב) וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד׃

באור

(יט) שנים מכל, אח"כ ביאר ואמר זכר ונקבה יהיו וזהו כלל, ובפסוק שלאחריו פרט ואמר מין העוף ומין הבהמה ומין הרמש, ואכל רמש אמר האדמה להוציא הדגים שבים שגם הם בכלל הרמש, וגם בכלל בשר, כמ"ש ואתה אמרת בשר אחן להם וגו' אם את כל דגי הים יאסף להם וגו' (במדבר י"א כ"א וכ"ב), שלא להביאם אל התיבה כי עיקר חיותם במים ולא יוכלו להתקיים בתיבה, כי לא רצה הקב"ה לחדש דבר מעתה ולברוא בריאה חדשה: (כא) לאכלה, מקור מבנין הקל עם תוספת ה"א מאותיות האמנת"יו: (כב) ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים, שעשה את התיבה ואסף המאכל ולרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה:

המעמר

אם היתה התי"ו נוספת או לנקבה, שיתה נופלת בל"ר כמו לילה לילות, כדקה כדקות ע"כ,

נח ז

ז (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה
וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ
רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה:
(ב) מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־
לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ
וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שׁ
שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ: (ג) גַּם מֵעוֹף
השמים

תרגום אשכנזי עה

ז (א) דער עווינע שפראך צו נח: נעהע הינין, דוא אונד דיין נאנצעס הויז, אין דיא ארכע, דען דיך האבע איך גערעכט פאר מיר בעפונדען אין דיעזער צייט. (ב) פאן אל־לעם ריינעם פיעה זאללסט דוא דיר זיעבען פאאר פאן יע־דער ארט נעהמען, דאז מעננ־כען אונד זיין ווייבכען; אבער פאן דעם פיעה, וועלכעס ניכט ריין איזט, זאללסט דוא צווייא נעהמען, דאז מעננכען אונד זיין ווייבכען. (ג) אויך פאן דעם פליעגעלווערק דעם הימעלס זיע־

תרגום אונקלוס

ז (א) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוּל אַתְּ וְכָל אֵינַשׁ
בֵּיתָךְ לְתֵבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ חֲזֵיתִי זַכַּאי
קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין: (ב) מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא
תִּסַּב לָךְ שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא וּמִן
בְּעִירָא דִּי לַיְתוֹהִי דְּכֵי תְּרֵין דְּכַר וְנוּקְבָא:

רש״י

ז (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו: (ב) הטהורה. העתידה להיות טהור׳ לישראל למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה. כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו׳. בטהורים הכתוב מדבר וילמד

באור

ז (ב) שבעה שבעה, שבעה זוג זכר ונקבה שהם י״ד: איש ואשתו, הנה שמות איש ואשה יפלו גם על מין חי ואף גם על מיני הצמחים והדוממים, על ב׳ דברים שיש ביניהם קצת יחוס ודמיון: (ג) גם מעוף השמים, הטהור כי הכתוב נמשך למעלה: (ד) היקום לדעת

המעמר

בל ידעתי לכוון דבריו היטב, כי אנכי לא מצאתי תי״ו נוספת בשמות, אך היא תמיד אם לשרש כמו שבת או תמורת ה״א השרש כמו הָגוֹת, אָחוֹת, או לנקבה כמו עטרת וכדומה, אבל נוספת בל ידעתי, כי דין אות הנוסף להיות נופל גם בסמיכות כמו לילה, ליל שמורים, אבל איה אפוא התי״ו שתפול?

ז (ב) הבהמה הטהורה, כתב רש״י ז״ל העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה, שבעה שבעה כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו ע״כ, ודבריו תמוהים, כי אם כבר נודע לנח חקי אלהים ונהג בהם א״כ לא היה לו לקחת מהעופות שבעה שבעה רק מתורים ובני יונה שראויים לקרבן כפי חקי תורתנו, ומן הפסוק נשמע שלקח מכל העופות הטהורים שבעה שבעה כי הוא נמשך על מכל הבהמה הטהורה, ובבר הרגיש הרב רבינו יכחק אבוהב בזה בפירושו להרמב״ן. ובפשוט יראה כי יען הבהמות הטהורות הנה ביתיות, ויש בהן צורך לבני אדם, את אדמתו תעבודנה והוא חלבן ישתה ומגזתן יחם לו, לכן צוהו ה׳ לקחת שבעה שבעה למען ימצא צרכו לעבודתו בצאתו מן התיבה, ומן העוף לקח ג״כ שבעה שבעה רק מאותם השובנים עם בני אדם אשר רובם מאכלם זרועים או רמש האדמה, והמה קטני הקומה ותלושי הכח, ולזה המה עלולים להיות טרוף לעופות החומסים, ולכן אם יצאו מן התיבה רק זוג אחד עד מהרה ירד עליהם העיט ויכחד המין מן הארץ, ויען היו מן הבהמות הטהורות ועופות טהורים שבעה לכן בחר נח בצאתו מן התיבה להקריב מהם קרבן לה׳

נחז

הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה
לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃
(ד) כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי
מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־
הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה׃ (ה) וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּהוּ יְהוָה׃ (ו) וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־
ג הָאָרֶץ׃ (ז) וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ
וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי

מי

תרגום אונקלוס

(ג) אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָא שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר
וְנוּקְבָא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃
(ד) אֲרֵי לְזַמַן יוֹמִין עוֹד שַׁבְעָא אָנָא מַחֵית
מִיטְרָא עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין
לֵילָוָן וְאַמְחֵי יַת כָּל יְקוּמָא דִּי עָבָדִית מֵעַל
אַפֵּי אַרְעָא׃ (ה) וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקְדֵיהּ
יְיָ׃ (ו) וְנֹחַ בַּר שִׁית מְאָה שְׁנִין וְטוּפָנָא הֲוָה
מַיָא עַל אַרְעָא׃ (ז) וְעֵאל נֹחַ וּבְנוֹהִי
וְאִיתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְתֵיבוּתָא מִן

קדם

תרגום אשכנזי

זיעבען פאַאר, מעננכען אונד
ווייבכען, דען זאַאמען דאַפאָן
אויף דער גאַנצען ערדע צו ער-
האַלטען. (ד) דען איבער זיע-
בען טאַגע לאַסע איך אויף
דיא ערדע רעגנען, פיערציג
טאַגע אונד פיערציג נעכטע,
אונד פערטילגע אַללעס ווע-
זען, וועלכעס איך געמאַכט האַ-
בע פאָן דעם ערדבאָדען הינ-
וועג. (ה) נח טהאַט אַללעס,
וויא איהם דער עוויגע געבאָ-
טען. (ו) נח וואַר זעכס הונ-
דערט יאַהרע אַלט, אַלס דאַז
וואַסער דער זינדפלוטה אויף
דיא ערדע קאַם. (ז) דאַ גינג
נח, זיינע זאָהנע, זיינע פרויא
אונד זיינער זאָהנע ווייבער אין
דיא אַרכע פאָר דעם געוועס-

רש"י

וילמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימי'
עוד שבעה. אלו ז' ימי אבלו של מתושלח
הצדיק שחס הקב"ה על כבודו וענב את
הפורענות לא וחשוב שנותיו של מתושלח
ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי
נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר
זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעים
יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח
ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש
נח. זה ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו.
האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו
בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער:
מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה
היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול
ולא

באור

לדעת הראב"ע שרשו יקם והוא שם במשקל כרוב, או מנחי הע"ן ושרשו קום רק שבא הפוך
הע"ן קודם הפ"א וראוי להיות קיום כמו ריבה ה' את יריבי (תהלים ל"ה א'), ולדעת הרד"ק
היו"ד נוסף בפלס יבול יתור הרים (איוב ל"ט ח'), והוא שם כלל לכל חי שהוא על האדמה:
(ו) והמבול הי', וי"ו והמבול הוא וי"ו ההמשך שזכרנו בכמה מקומות, והוא לחבר שני משפטים
שביניהם קשר תנאי או זמני או מקומי, והכוונה כאשר הי' נח בן שש מאות שנה אז הי'
המבול על הארץ וכן מתורגם בל"א: והמביל הי' מים, המבול מושך עצמו ואחר עמו כאלו
אמר והמבול הי' מבול מים: (ז) מפני מי המבול, מ:ני פחד מי המבול.

שנים

מֵי הַמַּבּוּל׃ (ח) מִן־הַבְּהֵמָה
הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר
אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל
אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ (ט) שְׁנַיִם
שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר
וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃
(י) וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי
הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ (יא) בִּשְׁנַת
שֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת

תהום

תרגום אשכנזי עו

סער דער זינדפלוטה. (ח) פאָם
ריינען פיעה זאָוואָהל אַלס פאָן
דעם פיעה, וועלכעס ניכט ריין
איזט, פאָם געפליגעל אונד
פאָן אַללעם, וואַס אויף דעם
ערדרייכע קריעכט, (ט) קאַ-
מען איהרער צווייא אונד
צ־וייא, מעננכען אונד ווייב-
כען, צו נח אין דיא אַרכע,
וויא גאָטט געבאָטען האַטטע.
(י) אַלס דיא זיעבען טאַגע פאָר-
בייא וואַרען, קאַם דאַז גע-
וועסער דער זינדפלוטה אויף
דיא ערדע. (יא) עס וואַר אים
זעכס הונדערטען יאַהרע פאָן
דעם לעבענסאַלטער נח, אים
צווייטען מאָנאַטע, אַם זיע-
בענצעהנטען טאַגע דעם מאָ-
נאַטס, אַן דיעזעם טאַגע ער-
בראַכען אַללע קוועללען דער

גראָ-

תרגום אונקלוס

קֳדָם מֵי טוּפָנָא׃ (ח) מִן בְּעִירָא דַּכְיָא וּמִן
בְּעִירָא דִּי לֵיתָא דַּכְיָא וּמִן עוֹפָא וְכֹל דִּי
רָחִישׁ עַל אַרְעָא׃ (ט) תְּרֵין תְּרֵין עָלוּ עִם
נֹחַ לְתֵיבוּתָא דְּכַר וְנוּקְבָא כְּמָא דִּי פַקֵּיד
יְיָ יַת נֹחַ׃ (י) וַהֲוָה לְזַמַּן שַׁבְעָא יוֹמִין וּמֵי טוּפָנָא הֲווֹ עַל אַרְעָא׃ (יא) בִּשְׁנַת שִׁית מְאָה
שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁבְעָה עָשָׂר יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזָעוּ כָּל

מבועי

רש״י

ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים:
(ט) באו אל נח. מאליהן: שנים שנים.
כלם הושוו במנין זה מן הפחו׳ היו שנים:
(יא) בחדש השני. רבי אליעזר אומר
זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר:

נבקעו

באור

(ט) שנים שנים באו אל נח, לא פירש כאן שממינים הטהורים באו שבעה שבעה, ורש״י פי׳ שמן הפחות היו שנים, ועכ״ז לא היה צורך להודיענו זאת, והנכון כי כוונה אחרת יש כאן להודיע מפלאות תמים דעים שבין שבעה זוגות הטהורים ובין כל זוג ממיני הטמאים כולם באו מאליהם זוגות זוגות דהיינו זכר ונקבה ולא ב׳ זכרים או ב׳ נקבות. והרמב״ן כתב כי שנים מכל מין באו מאליהן לז״נ באו אל נח, וכן לקמן והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו ר״ל הבאים מעצמם הנצרכים לקיום המין, אך מהטהורים נצטוה נח שאף שכבר יהיו לו שנים לקיום המין יחזיר הוא אחר עוד איזה מהם עד שיושלמו למנין שבעה ולז״א אכל שבעה שבעה תקח לך ולא יבואו:
(יא) בחדש השני, נחלקו בו חכמי ישראל ר׳ אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר (ר״ה דף י״א ע״ב) עיין רא״ם: תהום, מצאנוהו לשון זכר ולשון נקבה כמו תהום אל תהום

קורא

תרגום אשכנזי

נ ח ז

תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ: (יב) וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה: (יג) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־

וחם

גראָסען טיעפֿע, אונד דיא שלייסען דעס הימעלס וואור־דען אויפֿגעטהאַן. (יב) רַאַ וואַר רעגענגום אויף דער ערדע פֿיערציג טאַגע אונד פֿיערציג נעכטע. (יג) אַן עבען דעמזעל־בען טאַגע גינג נח נעבסט שם,

חם

רש"י

נבקעו. להוליח מימיהן: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם וגו' על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול שלש בשה בילקוטיין ברמז' שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלש חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. לין יום לחשון מן המנין לפי שלין לילו עמו שהרי ניתן ניום הזה ונקבו כל מעינות נמלאו מ' יום כלים בכ"ח בנסלו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן לחד מלח ולחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסלו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו

חם

תרגום אונקלום

מַבּוּעֵי תְהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִיתְפַּתָּחוּ: (יב) וַהֲוָה מִיטָרָא נָחֵית עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילְוָן: (יג) בְּכַרְן יוֹמָא הָדֵין

עאל

לומרים

באור

קורח (תהלים מ"ב ח'), לשון זכר, תהום רממתהו (ישעיה ל"ח ד') לשון נקבה: וארבת, ארובה וחלון שמות נרדפים, חלק שהארובה נגד הבית חו החלל וחלון בגדו וחכלית שניהם הכחת מחור השמש בבית, וחולם הארובה תשתמש גם להוליח העשן, בעוין שנאמר וכעשן מארובה (הושע י"ג ג'), ולהוליח ולהביח הכלים והפירות דרך שם בנוחה ממאמרם מזילין פירות דרך ארובה (נידה פ"ה מ"ח), והחלון תשתמש להשקיף בעדו, נעד החלון נשקפה (שופטים ה' כ"ח), ולפי שהשמים ידמו לעין הרואה בחלל נטוי על הארץ, והשמש יורדים מפונם על הארץ, יפול נהם על דרך המליצה לשון ארובה, בחלו נפתח החלל שנגע החלל להעריף משם המטר, וכן להריק משם הברכה אמר הנה ה' עשה ארובות בשמים (מלכים ב' ז' ב'), ועל השמש והירח היולחים במזרח ובחים במערב התקינו מיסדי התפלות לומר ובוקע חלוני רקיע, וכן בעניני ההשקחה יפול על כל המליצה לשון חלון ושרם ארובה הוא ארב לדעת הרד"ק בשרשים שרש ארב, ותימה על הראב"ע שכתב בי"ח שרשו רבב והחל"ף נוסף כחל"ף לגדות, ובחמת גם במלת לגדות שרשו לגד וחז"ל עשו ממנו פעל כחמרם יבק הנלגד (מעשרות פ"ח מ"ה), לין לוגדין לח הלולב חלח בחמינו (סוכה פ"ג מ"ח), ונראה שלריך להיות בחל"ף לגורת כסף (שמואל ח' כ' ל"ו), שהוח מן גרה והחל"ף נוסף ולין כוונתו להניח רחיה מן לגורת רק לענין תוספת החל"ף לכל חינו מגזרתו כי לגורת הוח מנחי ל"ה, וכאן כתב שהוח מפעלי הכפל: (יג) בעצם היום הזה, י"ח שהוח לשון תוקף כמו בחי ועצם ידי (דברים מ' י"ז), ועשם הכתוב שבחותו היום בעצמו הנגזר מחת ה' בח נח ובניו חל התיבה, והבנים בה כל החי' וכל הבהמה, והרמש וכל עוף השמים למיניהם וכל מזונותיהם עם גשם ורוח זלעפות, וזה דבר

המעמר

(יא) וארבת, הרב המבחר הניה בדברי הראב"ע, עיין בדבריו, ולדעתי לין לנו לריכין לשלוח יד בהם, כי נאמר שלדעת הראב"ע נגזר מגד מן גדוד שגם הגדוד קנוץ פרטים רבים לתכלית לחת, ושרשו גדד, (כמו חגלי טל (לשיר ל"ח כ"ח) שפירש הוא ז"ל שהחל"ף נוסף והוא כמו גלי טל) והדגש במלת לגדה לו לעד יהיה, ומדברי חז"ל לין להניח רחיה מכרחת כי לשון משנה לשון, ונמו שחמרו מהשם התורה שלח מדעת לף שרשו רוס, כן יחמרו מן לגדה לגד לף גם שהחל"ף רק למשקל. וכבר הרחתיך בסדר חמור (במלת מרוח לחך) בשם ידידי רי"ו כי גם בלשונו הנקיה ימלחו מלות נחלה ל"מ פעל הבן מן כון, חחב מן לבה וכדומה ע"ב.

וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ
וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־
הַתֵּבָה׃ (יד) הֵמָּה וְכָל־הַחַיָּה
לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־
הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ
וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־
כָּנָף׃ (טו) וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה
שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־
בּוֹ רוּחַ חַיִּים׃ (טז) וְהַבָּאִים זָכָר
וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר
צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה
בַּעֲדוֹ׃ * (יז) וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים

יום

תרגום אונקלוס

עַאל נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ
וּתְלַת נְשֵׁי בְנוֹהִי עִמְּהוֹן לְתֵיבוּתָא׃ (יד) אִינוּן
וְכָל חַיְתָא לִזְנָהּ וְכָל בְּעִירָא לִזְנָהּ וְכָל
רִיחֲשָׁא דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא לִזְנוֹהִי וְכָל עוֹפָא
לִזְנוֹהִי כֹּל צִיפַּר כָּל דְּפָרָח׃ (טו) וְעָלוּ עַם
נֹחַ לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל בִּישְׂרָא דִּי
בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי׃ (טז) וַעֲלַיָּא דְּכַר וְנוּקְבָא
מִכָּל בִּשְׂרָא עָלוּ בְּמָא דִּי פַקֵּד יָתֵיהּ יְיָ וְאָגֵין
יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עֲלוֹהִי׃ (יז) וַהֲוָה טוּפָנָא אַרְבְּעִין

תרגום אשכנזי עז

חם אונד יפת, דיא זאהנע
נח'ס, וויא אויך דיא פרויא
פאן נח אונד דרייא ווייבער זיי=
נער זאהנע מיט איהנען אין דיא
ארכע. (יד) זיא אונד אללער=
לייא טהיער, אללערלייא פיעה
אונד אללערלייא נעווירם, דאז
אויף דער ערדע קריעכט, אונד
אללערלייא געפליגעל, יעדער
פאגעל, דער פליעגעל האט,
(טו) גינגען צו נח אין דיא אר=
כע הינין, יע צו ייא אונד צווייא
פאן אללעם פליישע, אין וועל=
כעם לעבענסהויך איזט,
(טז) דיא הינין געהענדען, פאן
אללערלייא פלייש קאמען,
מעננכען אונד ווייבכען, וויא
איהם גאטט געבאטען האט,
זאדאן שלאס דער עוויגע הינ=
טער איהם צו. (יז) נון וואר דיא
זינדפלוטה פיערציג טאגע

רש"י

אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיב'
אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר
הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה
דבר מי יקום: (יד) לפור כל כנף. דבוק
הוא כפור של כל מין כיף לרבות חגבי':
(טז) ויסגר ה' בעדו. הגין עליו שלא
שברוהו הקיף התיבה דובים ואריות והיו
הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו
מן המים וכן כל בעד שבמקרא ל' כנגד
הוא. בעד כל רחם (בראשית כ') בעדך
ובעד בניך (מלכי' ב' ד'). עור בעד עור
(איוב ב') מגן בעדי (תהלי' ג') התפלל
בעד עבדיך (שמואל א' י"ב) כנגד עבדיך:
ותרס

באור

מתמיה שיעשה ביום אחד אם לא בעזר האל כי רוחו הוא קבלם: (יד) כל צפור כל כנף, ר"ל
כל לפור בעל כנף, ומלת לפור שם כלל לאשר יש לו כנף: (טז) ויסגר יי בעדו, סגר את
התיבה שלא נפתחה מהמים והרוחות כי לולא כן היו מתים לשעתם: בעדו, כנגדו וכן כל בעד
שבמקרא לשון כנגד הוא, בעד כל רחם (בראשית כ' י"ח), עור בעד עור (איוב ב' ד'), מגן
בעדי (תהלים ג' ד'): (יז) ויהי המבול וגו' וירבו המים וגו', כבר נכתב ויהי הגשם על הארץ
ארבעים יום וארבעים לילה, אבל כן פירושו כאשר הי' המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים
ונשאו

יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ
אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ:
(יח) וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־
הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי
הַמָּיִם: (יט) וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד
מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים
הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם:
(כ) חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה
גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים:
(כא) וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־
הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה
וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ
וְכֹל הָאָדָם: (כב) כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־

רוח

אויף דער ערדע; דיא וואַס־סער פֿערמעהרטען זיך, הי׳בען דיא אַרכֿע עמפּאָר, זאָ דאַס זיא האָך איבער דער ערדע וועגגינג. (יח) דאַז געוועסער פֿערשטערקטע זיך, אונד נאַהם איממער צו אויף ערדען, זאָ דאַס דיא אַרכֿע אויף דעם וואַסער פֿאָרטגינג. (יט) ענד־ליך פֿערשטערקטע זיך דאַז גע־וועסער זאָ זעהר אויף ערדען, דאַס אַללע האָהע בערגע בע־דעקט וואורדען, וועלכֿע אונ־טער דעם גאַנצען הימעל זינד. (כ) פֿינפֿצעהן עללען האָך דאַריבער ערהוב זיך דאַז געוועסער, אונד דיא בער־גע וואורדען בעדעקט. (כא) דאַ פֿערגינג אַללעס פֿלייש, דאַז אויף דער ערדע זיך רעגט, גע־פֿליעגעל, פֿיעה אונד טהיער אונד אַללעס געווירם, דאַז אויף דער ערדע קריעכֿט אונד דאַז גאַנצע מענשליכֿע געשלעכֿט. (כב) אַללעס, וואַס

אין

רש״י

(יז) ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י״א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה במים. ומקראות שלפנינו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהושוו המים לראשי ההרי׳: (כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח

תרגום אונקלוס

יְמָמִין עַל אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָא וּנְטָלוּ יַת
תֵּיבוּתָא וְאִתָּרָמַת מֵעַל אַרְעָא: (יח) וּתְקִיפוּ
מַיָא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל אַרְעָא וּמְהַלְכָא
תֵּיבוּתָא עַל אַפֵּי מַיָא: (יט) וּמַיָא תְּקִיפוּ
לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִיתְחַפִּיאוּ כָּל
טוּרַיָא רָמַיָא דִּי תְחוֹת כָּל שְׁמַיָא: (כ) חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְּעֵילָא תַּקִּיפוּ מַיָא וְאִיתְחַפִּיאוּ
טוּרַיָא: (כא) וּמִית כָּל בִּישְׂרָא דְּרַחֵישׁ עַל אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְיתָא וּבְכָל
רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכָל אֱנָשָׁא: (כב) כֹּל דִּי נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל

באור

ונשאו התיבה וגבהה מעל הארץ. (הראב״ע): (יט) והמים גברו, נתרבו מאוד כי לרבוי הגדול יקרא גבורה, וכן ופשעיהם כי יתגברו (איוב ל״ו ט׳), רבו מאד, גבר חסדו על יריאיו (תהלים ק״ג י״א), גדל, וכן ואם בגבורת שמונים שנה (תהלים ל׳ י׳), ברבוי גדול: (כב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, דומה כי כל רוח בעלי חיים יקרא נשמה, ולפיכך נסמך אל

רוח

נחז

רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ (כג) וַיִּמַּח אֶת־כָּל־

היקום

תרגום אשכנזי עח

אין זיינער נאַזע דען אָדעם דעם לעבענסהויכֿס האַט, פֿאָן אַל־לעם, וועלכֿעס אויף דעם טראָקנען לעבט, איזט אומגע־קאָממען. (כג) אַלזאָ פֿערטילג־

טע

תרגום אונקלוס

דִּי בְיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ׃ (כג) וּמְחָא יַת כָּל יְקוּמָא

די

רש"י

חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים: (כג) וימח. ל' ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל

באור

רוח כלומר כל שיש בו נשימת רוח כלומר תנועה, והראב"ע כתב כל אשר נשמת רוח חיים שבה אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם, כמ"ש נתן נשמה לעם עלי' (ישעי' מ"ב ה'), ורבים אומרים שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שנים שרשים נמצא כמוהו רבים עכ"ל הרד"ק בשרשים שרש נשם, עוד כתב הרד"ק בפי' פ' בראשית על פסוק ויפח באפיו נשמת חיים, אעפ"י שרוח ונפש נשאלים ג"כ פעמים לנשמת האדם נשמה הוא שם מיוחד לנשמת האדם, ואעפ"י שאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו פירושו נשמת חיים ורוח חיים, כי שניהם סמוכים לחיי' כמו מבחר וטוב לבנון (יחזקאל ל"א י"ו), חכמי יעצי פרעה (ישעי' י"ט י"א), נשמת חיים על האדם, ורוח חיים על שאר בעלי חיים אשר בחרבה, וכן נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ' י"ז), פי' נהרי דבש ונחלי דבש והוא סמוך על סמוך: אשר בחרבה, אבל דגים שבים לא מתו, כדי שלא יאבד המין ההוא, כי לא ראה השם יתעלה להשחית את העולם ולהחזירו לתוהו ובהו ולא לברוא עולם חדש, שהרי השאיר מכל מין ומין ואמר להחיותכם עם נח בתיבה, והדגים לאלהי' להם דרך להחיותם ולהשאיר מהם עם נח בתיבה כי אין דרך חיותן כי אם במים: בֶּחָרָבָה, על משקל כַּפָּרָה חַטָּאָה, ולולי הרי"ש הי' דגוש, ונשלם הדגש בהצטרפו עם הפתח שבחי"ת ונעשה קמץ, וסגול הבי"ת במקום הפתח הראוי להורות על ה"א הידיעה, רק שנמנע לבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה: (כג) וימח, מחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע, כי כן מצאנו על אשר אין לו זרע ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), והרמב"ן פי' כי ויגוע שנאמר למעלה נאמר על המיתה וכן מתו דלעיל, ומלת וימח ר"ל שנמחו הגופות ויהיו למים כמ"ש ומחה אל מי המרים (במדבר ה' כ"ג), וכתב הא"ת כי המ"ם רפוי' וצריך להזהר בו מאד כי הקורא וימח במ"ם דגושה נמצא אמר ששונאו של הקב"ה נמחה עם כל היקום, כי וימח בדגש הוא מהנפעל כמו יִמַּח שמם (תהלים ק"ט י"ג), אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא עכ"ל, ואין דבריו מוכרחים, כי באמת מלת וימח בהיותה מהקל איננה שבה על השם ב"ה שאיננו נזכר בפסוקים אלו כלל רק על הגשם או על המבול הנזכר בפסוקים הקודמים, אך יותר מתיישב להתפרש מהנפעל ושב על מלת היקום שאחריו שהוא לשון יחיד, ואין הוראת מלת את פה כמו עם, כי אם כמשמעו להורות על עצם מקבל הפעולה, כאשר זכרנו בהקדמה ובתחלת פ' בראשית שדרכו לבוא עם הנושא גם בבנינים המקבלים הפעול', אחרי שבהם הנושא בעצמו הוא מקבל הפעולה, ויהי' ביאורו כמו כל היקום נמח, וסוף הפסוק מוכיח וימחו מן הארץ שהוא ג"כ מן הנפעל, אך בענין רפיון המ"ם אין לזוז מקבלת הא"ת אשר מצא כן בספרים ישנים מלת וימח בקו רחב על המ"ם המורה על הרפיון, ויש ראיה לרפיון המ"ם מן הטעם שהוא מלעיל (כדין הגרש שהוא תמיד מלעיל), כמו וַיִּבֶן וַיִּפֶן, כי לעולם לא תבא נגינה אצל תנועה קטנה שאחריה נח נראה זולת אצל פתח גמור שהוא בעצם או תמורת ת"ג, אף שהתנועה שלפני' היא ג"כ ת"ק מ"מ אז הנגינה בבחינת נסוג אחור שדינו כמתג, ולכן אחריה רפה, ולכן אם יש לפני הת"ק האחרונה שוא נח או דגש בהכרח נדחה הנגינה אל הת"ק האחרונה כמו בַּרְזֶל גַּרְזֶן דִּבֶּר כִּפֶּר, כי אחר הנגינה שהיא בבחינת נסוג אחור שדינה כמתג לא יבא שוא נח או דגש ולכן במלת יִמַּח שמם, הנגינה מלרע, כדי להדגיש המ"ם לחסרון נו"ן נפעל, ולכן ת"א וימח ומחא, מבנין הקל, ומלת וימחו, ואתמחיאו, מבנין נפעל כדרכו לתרגם כל' בנין נפעל בל התפעל, וכי תרגמם יב"ע ושיצי, ואשתיצי, וכן מתורגם בל"א:

תרגום אשכנזי

טע דיא איבערשוועממונג אַל־
לעם וועזען, וועלכֿעם אויף
דעם ערדבאָדען לעבט פֿאָן
מענשען ביז פֿיעה, ביז געווירם
אונד געפֿליעגעל דעם הימ־
מעלס, אַללעם וואורדע פֿאָן
דער ערדע פֿערטילגט. נח
אַלליין בליעב איבריג, אונד
וואַס מיט איהב אין דער אַרכֿע
וואַר. (כד) זאָ האָך שטונד דאַז
געוועסער איבער דער ערדע
הונדערט אונד פֿינפֿציג טאַגע.
ח (א) ענדליך דאַכֿטע גאָטט
אַן נח אונד אַן אַללעם
טהיער אונד אַן אַללעם פֿיעה,
וועלכֿעם מיט איהם אין דער
אַרכֿע וואַר, אונד פֿיהרטע
איינען ווינד איבער דיא ערדע,

נח זח

הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־
עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ
וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה:
(כד) וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ
חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם: ח (א) וַיִּזְכֹּר
אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה
וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ
בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־
הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם: (ב) וַיִּסָּכְרוּ
מעינות

דאַפֿאָן דאַז געוועסער זיך לעגטע. (ב) דיא קוועללען דער
טיע־

רש"י

ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה
שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא
נותן וי"ו יו"ד בראשה נקוד בחירק תחת
היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו. ומ"א
גונח ונוהה דס מטורח הבהמות והחיות.
ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו
ועליו נאמ' הן כדיק בארץ ישול' (משלי י"א):
ח (א) ויזכר אלהים. זה השם מדת
הדין הוא ונהפכה למדת רחמי'
על ידי תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעי'
הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר
וירא ה' כי רבה רעת האדם (בראשית
ו') ויאמר ה' אמחה. והוא שם מדת
רחמי': ויזכור אלהים את נח וגו'. ומה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן
ושלא שמשו בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי
הארץ: וישכו. כמו כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל
מעינות

תרגום אונקלום

דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד
רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן
אַרְעָא וְאִשְׁתָּאַר בְּרַם נֹחַ וְדִי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא:
(כד) וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין
יוֹמִין:
ח (א) וּדְכִיר יְיָ יַת נֹחַ וְיַת כָּל חַיְתָא וְיַת
כָּל בְּעִירָא דִּי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעֲבַר
יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא: (ב) וְאִסְתַּכָּרוּ

באור

ח (א) ויזכר וגו', הזכירה בנח מפני שהי' צדיק תמים, וכרת לו ברית להצילו ונח יכלול זרעו אשר
אתו שם, ולא הזכירם כי בזכותו נצולו גם הם, אבל הזכירה שאמר בחי' ובבהמה אינה בזכות
שאין בבעלי הנפש זכות וחובה, זולתי באדם לבדו, אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר
והי' העולם, והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה קיומו במינים אשר ברא בו, והנה ראה
עתה להוציאם שלא יבלו בתיבה, ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה שוה עמהם ויגיד עליו רעו
(הרמב"ן): וישכו, לשון מנוחה, ושרשו שכך והוא מבנין הקל: (ב) ויסכרו, לשון סגירה,

מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם
וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם:
(ג) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ
וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה
חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם: (ד) וַתָּנַח
הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט:

והמים

תרגום אונקלוס

מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכַוֵּי דִשְׁמַיָּא וְאִתְכְּלִי מְטַרָא
מִן שְׁמַיָּא: (ג) וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין
וְרַתְּיְבִין וַחֲסָרוּ מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין
יוֹמִין: (ד) וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה
בְּשַׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדּוּ:

תרגום אשכנזי עט

טיעפֿע, אונד דיא שליסען
דעס הימעלס וואורדען פֿער־
שלאָסען, אונד דער רעגען
פֿאָם הימעל האָרטע אויף:
(ג) דיא וואַסער פֿערלאָרען
זיך פֿאָן דער ערדע וועג אימ־
מער מעהר אונד מעהר, אונד
נאַהמען נאַך הונדערט אונד
פֿינפֿציג טאַגען דערגעשטאַלט
אַב, (ד) דאַס דיא אַרכע אים
זיעבענטען מאָנאַט אַם וויר־
בעניעהנטען טאַג דעס מאָ־
נאַטס, אויף דעם געבירגע

ר ש " י

מעינות וכתן לון כח כל לפי שנסתיירו
מהם לולן שים נהם לורך לעולם נגון
תמי טנדיל וביומל נהן: ויכלא. ויסיע
כמו לל תכלא רחמיך (תהלים מ') לל
יכלה ממך (בראשית כ"ג): (ג) מקלה
חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא
לחד בסיון כיצד נכ"ז נבסלו פסקו הגשמי'
הריג' מכסלו וכ"ט מטנת הרי ל"ג ושנע

ולדר וניסן ולייר ק"ס הרי ק"ן: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא השביעי לנסלו שנו פסקו הגשמים:
בשנעה עשר יום. מכלן לתה למד שהיתה התנה משוקעת במים י"ל לחמה, שהרי כתיב בעשרי נחקל

לחודש

באור

ופי' נכ"ף כמו בגימ"ל: ויכלא, ענין מניעה ועלירה: (ד) בחדש השביעי, לפ' רש"י הי' זה בחדש סיון שהוא שביעי לנסלו שנו פסקו גשמים, והחדש העשירי הנזכר בפסוק שלפנינו הי' חב עשרי למרחשון לירידת גשמים והרב ז"ל הוכיח את החשבון הזה מן הכתוב, והוא ע"פ מאמר חז"ל בע"ר, ועולם הרמב"ן ז"ל כתב עליו וז"ל כיון שרש"י מדקדק במקומות לחרים מדרשי ההגדות ועורך לבאר פשטי המקרא הרשה לותנו לעשות כן כי שנעים פנים לתורה ומדרשים רנים חלוקים נדברי רז"ל, ולפעתו החדש השביעי הוא ניסן והעשירי הוא תמוז נמשמעם, שביעי ועשירי למנין העולם, והשיב על הראיות שהניא רש"י ז"ל מן הכתוב, ועיין לנמלא החשבון על פי דרכו, והרח"ס ז"ל התנגל נעד רש"י ז"ל וגם הרב בעל יפ"ת התריך נזה בע"ר, הרולה לעמוד על לחמת הדברים יעיין בספריהם, כי לל רליתי להאריך, ובלי תריכות דברים ומשך ומתן לל יובנו הטעמות והראיות בכל הנודך: והנה לפעת כל המפרשים המספר בתנורת המים חמשים ומאת יום ומנות התיבה ולליית ראשי ההרים ולרנעים יום לחרי כן, הכל ידענו בדרך הנטוחה, כי הכתוב מודיע לותנו כן, לכל נח לל ידע רק שהמנים כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים, ושלח את העורב ואת היונה לדעת החמת: הרי אררט, ל' הרמב"ן ז"ל, והנה גם לדברינו גם לדברי רבות נו ז"ל וכל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים לחר תחת כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו לחה, ולכן יקשה זה כי הידוע נהר היונים שגבוה מהם הרבה מלד ולרן אררט בשפלת הכידור הקרוב לנגל, ואולי נלמר כי הי' החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מלוד מע"ו לחה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לת הרי

אררט

תרגום אשכנזי

אררט רוהטע. (ה) דיא וואַס־
סער פֿוהרען פֿאָרט אַבצונעה־
מען ביז דען צעהנטען מאָנאַט.
אַם ערשטען טאַגע דעם צעהנ־
טען מאָנאַטס זינד דיא שפּיט־
צען דער בערגע זיכֿטבאַר
געוואָרדען. (ו) אַלס פֿיערציג
טאַגע צו ענדע וואַרען, עפֿפֿ־
נעטע נח דאַז פֿענסטער דער
אַרכֿע, וועלכֿעס ער געמאַכֿט
האַטטע, (ז) אונד שיקטע דען

נח ח

(ה) וְהַמַּ֫יִם הָיוּ֙ הָלֹ֣וךְ וְחָסֹ֔ור עַ֖ד
הַחֹ֣דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֑י בָּעֲשִׂירִי֙ בְּאֶחָ֣ד
לַחֹ֔דֶשׁ נִרְא֖וּ רָאשֵׁ֥י הֶהָרִֽים׃ (ו) וַיְהִ֨י
מִקֵּ֤ץ אַרְבָּעִ֣ים יֹ֑ום וַיִּפְתַּ֣ח נֹ֔חַ אֶת־
חַלּ֥וֹן הַתֵּבָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ (ז) וַיְשַׁלַּ֖ח

את

רש"י

לחודש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבי"ו בסיון לא חסרו אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא י' למרחשון שהתחיל הגשם. וא"ת הוא אלול וי' לכסלו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש הז' סיון והוא ז' להפסקה א"א לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו מ' של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה וא"ת באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התיבה אשר עשה. לכהר. ולא זה פתח התיבה העשוי לביא' ויציאה:

תרגום אונקלוס

(ה) וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחַסְּרִין עַר יַרְחָא עֲשִׂירָאָה
בַּעֲשִׂירָאָה בְּחָד לְיַרְחָא אִתְחַזִּיאוּ רֵישֵׁי
טוּרַיָּא: (ו) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח
נֹחַ יַת כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבָד: (ז) וְשַׁלַּח יַת

עורבא

באור

אררט, ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם, והנה נח מעת שכלה הגשם הי' פותח וסוגר אותו כרצונו, ואחר ע"ג יום ממנוח התיבה (הולך בזה ע"פ דרכו בבאור החדש השביעי והעשירי ע"ש) השגיח מן התיבה ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו, והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימצאו העופות להם מנוח כאשר תקנינה, ופתח החלון לשלוח העורב וכו' עכ"ל: (ה) הלוך וחסור, בא המקור לבדו, והראוי הולכים הלוך וחוסרי' חסור: (ו) חלון, שרשו חלל והראוי חללון כמו בחללן תמר (בראשית י"ד ז'), והוא הכהר שאמר כהר תעשה לתבה, ונראה שכל עוד שהוא סתום ע"י הגשם הספירי אשר הושם בתוך החלל יקרא כהר, שאז איננו כי אם לאורה, וכאשר יפתח הסתום יקרא חלון, ויהי' מאמר ויפתח את חלון, ע"ד ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ"ב

אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־
יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃
(ח) וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ
לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה׃ (ט) וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה
מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו
אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־
הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא
אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ (י) וַיָּחֶל

עוד

ראַבען אויס. דיעזער גינג אימ־
מער אויס, אונד קאַם צוריק,
ביז דיא וואַסער פֿאָן דער
ערדע אויסטראָקנעטען. (ח) דאַ
שיקטע ער אויך דיא טויבע
אויס, אום צו זעהען, אָב דיא
וואַסער געפֿאַללען זינד אויף
דעם ערדבאָדען. (ט) דיא טוי־
בע פֿאַנד אַבער קיינע רוהע־
שטעטטע פֿיר איהרן פֿוסבאַל־
לען, אונד קעהרטע צו איהם
אין דיא אַרכֿע צוריק, דען נאָך
וואַר וואַסער אויף דער גאַנ־
צען ערדע; ער שטרעקטע זיי־
נע האַנד אויס, נאַהם זיא,
אונד בראַכֿטע זיא צו זיך אין
דיא אַרכֿע. (י) היערויף וואַר

תרגום אונקלוס

עוּרְבָא וּנְפַק מֵיפַק וְתָאֵיב עַד דְּיַבִּישׁוּ מַיָּא
מֵעַל אַרְעָא׃ (ח) וְשַׁלַּח יַת יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ
לְמֶחֱזֵי אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃
(ט) וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנַח לְפַרְסַת רִגְלָהּ
וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא עַל אַפֵּי
כָל אַרְעָא וְאוֹשֵׁט יְדֵיהּ וְנַסְבָהּ וְאָעֵיל יָתָהּ
לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא׃ (י) וְאוֹרֵיךְ עוד שַׁבְעָא

יומין

ר ש ״ י

(ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות
התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה
חושדו על בת זוגו כמו שמצינו באגדת
חלק: עד יבושת המים. פשוטו כמשמעו.
אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחו'
אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר
והעורבים מביאים לו לחם ובשר (מלכי'
א' י"ז): (ח) וישלח את היונה. לסוף
ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים
אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה
הוחיל שבעה ימים: וישלח. אין זה לשון
שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה
בזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: (י) ויחל. לשון המתנה

וכן

באור

כ"ב ו'): (ז) יבשת, מקור שלם עם התי"ו שלא בדרך חבריו וראוי להיות יָבוֹשׁ כמו יָרֹד ירדנו (בראשית מ"ג י"ט), או בֶּשֶׁת כמו עד רֶדֶת חמתיך (דברים כ"ח נ"א), והוא על משקל יְכוֹלֶת, או יהי' שם ונוספה בו התי"ו אעפ"י שהיו"ד כתובה מה שלא נוספ' בשאר נחי הפ"א אא"כ תעדר היו"ד, ועיין מ"ש בפ' שלח לך על מבלתי יכלת ה' (במדבר י"ד י"ו): (ח) הקלו. שרשו קלל, וביאורו מעטו כי הדבר המועט הוא קל מהמרובה והמרובה יקרא כבד כמו יכבדו בניו (איוב י"ד כ"א), מקנה כבד מאד (שמות י"ב ל"ח), בחיל כבד (מלכים ב' י"ח י"ז): (ט) ולא מצאה היונה מנוח, אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ, ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר יטב לה ובעת הראות האילנות הלכה לנפשה כי בדליותיהם תקננה. (הרמב"ן): (י) ויחל, דקדוק המלה הזאת קשה, כי ממלת וַיַּחֶל דלקמן יראה ששרשו יחל, לפ"ז ראוי להיות כאן (אם הוא מבנין

הקל

נ ח ח

עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף
שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה:
(יא) וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב
וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע

נח

תרגום אשכנזי

טעטע ער נאָך אַנדערע זיע־
בען טאַגע, אונד שיקטע
אַבערמאַחלס דיא טויבע אוים
דער אַרכע. (יא) אַלס דיא
טויבע צור אַבענרצייט צוריק
קאַם, האַטטע זיא איין אֶהל־
בלאַטט אַבגעפּליקט אים
מונדע. דאַ מערקטע נח, דאַס

תרגום אונקלוס

יוֹמִין אַחֲרָנִין וְאוֹסִיף שַׁלַּח יַת יוֹנָה מִן
תֵּיבוּתָא: (יא) וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִידַן
רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּכִיר מַחֵית בְּפוּמָהּ

וידע

רש"י

וכן לי שמעו ויחלו (איוב כ"ט) והרבה
יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני
שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר
ופעמים ל' נקבה לפי שכל יונה שבמקרא
לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים

באור

הקל וַיֵּחֶל על משקל וַיֶּקֶץ נח מיינו (בראשית ט' כ"ד), או וַיֵּחֶל על משקל וַיֵּשֶׁב יעקב (שם
ל"ז א'), לכן דעת הראב"ע שאיננה מגזרת תוחלת רק מגזרת תחלה, ושרשו חלל, אבל לפי
פשטות הכתוב לא שייך פה ענין תחלה, ולכן סיים הראב"ע ויתכן להיות מלה זרה בדקדוק,
ולדעת הרד"ק בשרשים שרש יחל ובמכלול (ד' קטן דף קכ"ג ע"ב), שרשו יחל מבנין פיעל הדגוש,
ונפל הפ"א, וכתב עוד שיותר טוב היותו מבנין נפעל, עד שבסוף דבריו כתב שם, וז"ל ויותר
נכון הוא היותו מנחי העי"ן מבנין הפעיל והוא דבור על אפניו, וכן כתב אדוני אבי ז"ל בספר
הזכרון עכ"ל, ור"ל שעם ששרשו חול ביאורו כמו שרש יחל דלקמן והם ב' שרשים מענין אחד
כמו טוב וייטב, וראוי להיות וַיָּחִיל, רק לשבת וי"ו ההפוך הטעם נסוג אחור, ולא יבא נח
נראה אחרי ת"ג בלי נגינת טעם לכן נשתנה לסגול כמו וַיָּשֶׁב לו את שרה אשתו (בראשית כ'
י"ד), ונמצאו לו חברים מענין זה, ומבנינו וַיַּחִילוּ עד בוש (שופטים ג' כ"ה), על כן לא
יָחִיל טובו (איוב כ' כ"א), וכן כתב בשרשים שרש חול שכל אלו המה מענין תוחלת. והנה אונקלוס
ויב"ע תרגמו ואוריך, מלשון המתנה (וכן פי' רש"י אבל לפי מה שהביא ראיה מן לי שמעו
וְיַחֲלוּ (איוב כ"ט כ"א), יראה שדעתו כי שרשו יחל), וכן תרגמו המתרגמים בפסוקים הנזכרים
כי המה ענינים קרובים זה לזה, כי הממתין הוא מיחל ומקוה, ומי שאבדה תוחלתו ותקותו
לא ימתין: (יא) עלה זית טרף בפיה, רש"י פי' כי טרף הוא פעל, ושב אל היונה שטרפה
בפיה עלי זית (ואף שהוא כולו קמוץ בלא אש"פ, הנה מצאנו כן כמה פעלים עברים כמו כי
הוא טָרָף וירפאנו (הושע ו' א'), ה' מָלָךְ גאות לבש (תהלים צ"ג א'), ועוד רבים הביאם
הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ה' ע"ב), ועם שכל הכינוים שבפרשה שאצל היונה הם לשון
נקבה, כתב רש"י שנראה שהי' זכר לכן שייך בו ב' מיני הכינוים לפי שמין היונה הוא לשון נקבה
בכל המקרא, וגם הראב"ע נראה לו הפי' הזה נכון יותר מכל הפירושים שהביא, אך לדעתו
טרף שב על פיה (והבי"ת נוסף כמו ב' של ברואו שמים שפרה (איוב כ"ו י"ג), לדעת קצת
מפרשים

המעמר

ח (ו) את הערב, הנה העורב יגביה עיף וירחיק נדוד יותר מיונה לכן שלח תחלה את העורב
אחרי כי כבר נראו ראשי ההרים לדעת אם כבר יבשו ראשי ההרים, והוא היה יצוא ושוב
והיה שוהה שם ומצא טרפו (כי מאכלו נבלות) אך שב תמיד אל קנו (וכמו שפי' הראב"ע שהי'
הולך ושב עד שיצא נח מן התיבה) כי העורבים המה בייתים וישכנו עם בני אדם אם הורגלו
בהם, ושלח אח"כ היונה לחקור אם גם מארץ המישור כבר שבו המים.

נ ח ח

נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ (יב) וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ (יג) וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד

לחדש

תרגום אשכנזי פא

דיא וואַסער אויף דער ער־דע געפֿאַללען זינד. (יב) נון וואַרטעטע ער נאָך זיעבען אַנ־דערע טאַגע, אונד שיקטע דיא טויבע אויס, זיא קעהרטע אַבער ניכֿט וויעדער צו איהם צוריק. (יג) אַלס נח זעכֿס הונ־דערט אונד איין יאַהר אַלט וואַר, אַם ערשטען טאַגע

דעס

תרגום אונקלוס

וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ (יב) וְאוֹרֵיךְ עוֹד שַׁבְעָא יוֹמִין אוֹחֲרָנִין וְשַׁלַּח יַת יוֹנָה וְלָא אוֹסִיפַת לְמֵתַב לְוָתֵיהּ עוֹד׃ (יג) וַהֲוָה בְּשִׁית מְאָה וְחַד שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיִרְחָא

נגיבו

רש"י

(שיר ה') רוחצות כיונות הגאיות כלם הומות (יחזקאל ז') וכמו כיונה פותה (הושע ז'): טרף. חטף ומ"א לשון מזון ודרשו בפיה ל' מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי ב"ו: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה ל' ויתפעל ויחל וימתן וייחל ויתמתן: (יג) בראשון.

באור

מפרשים שביאורו כמו ורוחו שמים שפרה כי שפרה הוא ל"נ שב אל הרוח שהוא ג"כ לפעמים לשון קבה), ור"ל שפיה טרף עלה זית כי פה הוא ל"ז כמו וכל הפה אשר לא נשק לו (מלכים א' י"ט י"ח), והרד"ק בשרשים שרש טרף פי' שהוא שם תואר בעבור שהוא קמוץ, והוא תואר לעלה, כלומר עלה זית הי' טרוף בפי היונה וכן דעת אונקלוס שתרגם תביר והוא ענין הלקיחה בחטיפה וההבאה בכריתה, ולכן אמר לשון טרף כי הכיר בו נח כי טרפתו ושברתו מהזית ולא שמצאתו על פני המים, וכן פירש גם הראב"ע בסוף דבריו, וכתב שיש תאר דומה לפועל ויש תאר דומה לפעול, וכן פי' הרמב"ן, וכן מתורגם בל"א, ואין מסדר הנחת הטעמים סתיר' לזה הפירוש כי כאשר ראה נח עלה זית התפלא ושמח בו, לפיכך הוא מוכרת בטעם, אח"כ הכיר בו שהוא טרף, ושהוא בפי היונה (זיהע, דאַ וואַר איין עהלבלאַט! אַבגעפּפֿליקט, אין איהרעם מונדע), כענין ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה (שמות ב' ו'), עיין ביאורנו שם: וכתב הרמב"ן ז"ל מפשטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים, ואולם לדעת רז"ל נשארו האילנות בארץ ישראל, לפי שלא ירדו שם מי המבול כי אם נתגלגלו משאר הארצות ונכנסו לתוכה וע"י זה נשברו ונעקרו האילנות בכל העולם ונשארו בארץ ישראל ומשם הביאה היונה את העלה מהר המשחה (ב"ר): (יב) וַיִּיָּחֶל שרשו יחל בלי ספק, אך בבניינו יש מחלוקת, לדעת ר' יוסף קמחי אביו של הרד"ק (הביאו הרד"ק במכלול דף קי"ו ע"ב ודף קכ"ג ע"ב ובשרשים שרש יחל), הוא מבנין התפעל ודגש שביו"ד השניה לחסרון תי"ו התפעל וקמץ היו"ד לתשלום דגש הראוי לבוא בחי"ת לסי' הבנין ועקרו וַיִּתְיַחֵל וכתב שאלו הי' מבנין נפעל כאשר כתבוהו ר' יהודה ור' יונה הי' וַיִּוָּחֵל בוא"ו כי בבנין נפעל תהפך היו"ד פ"א הפעל לוא"ו נראית בעתידים לעולם ובהתפעל פעם בוי"ו ופעם ביו"ד כמו ויתיצבו (שמות י"ט י"ז), ויתילדו (במדבר א' י"ח), ובנו הרד"ק כתב עליו במכלול (דפוס קטן דף קכ"ג ע"ב), ובשרשים שרש יחל וז"ל וטוב מה שאמר אם היו"ד פ"א הפעל היתה פתוחה אבל מצאנוה קמוצה כמשפט האית"ן מבנין נפעל עכ"ל, ור"ל כי לתשלום דגש ההתפעל איננה ראוי' להיות קמוצה כי אין כח בחי"ת להוריד הדגש, ולכן הסכים שהוא מבנין נפעל, וכן הוא דעת הראב"ע וכתב שבא ביו"ד על משקל

השלם

לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ
וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא
וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
(יד) וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה
וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה
הָאָרֶץ׃ ס רביעי (טו) וַיְדַבֵּר
אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ (טז) צֵא
מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ
וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ (יז) כָּל־הַחַיָּה
אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ הַוְצֵא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ

היצא קרי בארץ

תרגום אשכנזי

דעס ערשטען מאָנאַטס, וואַר דאַז וואַסער אַבגעטראָקנעט פֿאָן דער ערדע, דאַ טהאַט נח דיא דעקקע דער אַרכֿע אַב, אונד זאַה, דאַס דיא אָבערפֿלעכֿע דעס ערדרייכֿס אבגעטראָקנעט וואַר. (יד) אַבער אים צווייטען מאָנאַטע אַם זיעבען אונד צוואַנציגסטען טאַגע דעס מאָנאַטס וואַר דיא ערדע פֿעלליג אויסגעטראָקנעט. (טו) דאַ רעדעטע גאָטט מיט נח, אונד שפּראַך: (טז) געהע הערויס אויס דער אַרכֿע, דוא, דיינע פֿרויא, דיינע זאֶהנע, אונד דיינער זאֶהנע ווייבער מיט דיר. (יז) אַללערלייא טהיער, וועלכֿעס בייא דיר איזט, פֿאָן אַללערלייא פֿלייש, אַן געפֿליגעל, פֿיעה, אונד אַן אַללערלייא געווירם, דאַז אויף ערדען קריעכֿט, ברינגע מיט דיר הערויס, דאַס זיא זיך פֿאָרטפֿפֿלאַנצען אויף דער

ר ש " י

לר' אליעזר הוא תשרי ולר' יהושע הוא ניסן: חרבו. נעשו כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) יבשה. נעשה גריד כהלכתה: בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: (טו) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המט': (יז) היצא. הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו

בתשמיש

תרגום אונקלוס

נְגִיבוּ מַיָא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יַת חוֹפָאָה
דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגִיבוּ אַפֵּי אַרְעָא׃
(יד) וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַשְׂרִין וְשַׁבְעָא יוֹמִין
לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא׃ (טו) וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ
לְמֵימָר׃ (טז) פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ
וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ (יז) כָּל חַיְתָא דִּי
עִמָּךְ מִכָּל בִּשְׂרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל
רִיחֲשָׁא דְּרָחִישׁ עַל אַרְעָא אַפֵּיק עִמָּךְ

ויתילדון

באור

השלם כמו ירה יֵרֶה (שמות י"ט ג'), וכ' עוד שבא מלעיל כמו וַיֵּלָחֶם (במדבר כ"א א'), וַיֵּצָמֶד (שם כ"ה ג'), ויש מזה הבנין שהוא מלרע וַיִּפָּקֵד מקום דוד (שמואל א' כ' כ"ה וכ"ז), וביאורו שעמד בתוחלת שבעת הימים הראשונים ועוד שבעת ימים אחרים: (יג) חרבו, ועדיין לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם: (יד) יבשה הארץ, נעשית גריד כהלכתה: (יז) הוצא, כתיב והוא כמנהג נחי פ"א יו"ד מבנין הפעיל, היצא קרי ובא

בָּאָ֫רֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָ֫רֶץ׃ (יח) וַיֵּצֵא־נֹ֫חַ וּבָנָ֫יו וְאִשְׁתּ֫וֹ וּנְשֵׁי־בָנָ֫יו אִתּ֫וֹ׃ (יט) כָּל־הַחַיָּ֫ה כָּל־הָרֶ֫מֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּ֫ל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָ֫רֶץ לְמִשְׁפְּחֹ֫תֵיהֶם יָצְא֫וּ מִן־הַתֵּבָה׃ (כ) וַיִּ֫בֶן נֹ֫חַ מִזְבֵּ֫חַ לַיהוָ֫ה וַיִּקַּ֫ח מִכֹּ֫ל ׀ הַבְּהֵמָ֫ה הַטְּהֹרָ֫ה וּמִכֹּ֫ל הָעוֹף הַטָּהוֹר וַיַּ֫עַל עֹלֹ֫ת בַּמִּזְבֵּ֫חַ׃ (כא) וַיָּ֫רַח יְהוָ֫ה אֶת־רֵ֫יחַ הַנִּיחֹ֫חַ וַיֹּ֫אמֶר יְהוָ֫ה אֶל־לִבּ֫וֹ לֹ֫א ׀ ח

אסף

דער ערדע, פֿרוכֿטבאַר זייען, אונד זיך פֿערמעהרען אויף דער ערדע. (יח) דאַ גינג נח אונד זיינע זאֶהנע אונד זיינע פֿרויא אונד זיינער זאֶהנע ווייבער מיט איהם הערוים, (יט) אַללערלייא טהיער, אַללערלייא געווירם אונד אַללערלייא געפֿליגעל, אַללעס, וואַס אויף ערדען קריעכֿט, קאַמען נאַך איהרען געשלעכֿטערן אויס דער אַרכֿע הערוים. (כ) נח בויעטע דעם עוויגען אייגען אַלטאַר, נאַהם פֿאָן אַללערלייא ריינעם פֿיעה אונד פֿאָן אַללערלייא ריינעם געפֿליגעל, אונד בראַכֿטע גאַנצע אָפפֿער אויף דען אַלטאַר. (כא) דער עוויגע נאַהם דעז ליעבליכֿען דופֿט מיט וואָהלגעפֿאַללען אַן, אונד שפּראַך צו זיך זעלבסט: איך ווילל דאַז

תרגום אונקלוס

וְיִתְיַלְּדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן עַל אַרְעָא׃ (יח) וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ (יט) כָּל חַיְתָא כָּל רִיחֲשָׁא וְכָל עוֹפָא כֹּל דְּרַחֵישׁ עַל אַרְעָא לְזַרְעַיְתְהוֹן נְפָקוּ מִן תֵּיבוּתָא׃ (כ) וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קָדָם יְיָ וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דְכֵי וְאַסֵּיק עֲלַוָּן בְּמַדְבְּחָא׃ (כא) וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יַת קוּרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסֵיף למילט

ר ש ״ י

בתשמיש: (יט) למשפחותיהם. קבלו עליה׳ על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה. אמר לא צוה לי הקב״ה להכניס מאלו ז׳ ז׳ אלא כדי להקריב קרבן מהם: מנעוריו

באור

על דרך ההפעיל מהשלמים הַפְקֵד כמו הַיְשַׁר לפני דרכך (תהלים ה׳ ט׳), כתיב הושר וקרי הַיְשַׁר: (יט) למשפחתיהם, יתכן שמין אחד כולל משפחות הרבה: (כ) ויעל, מבנין הפעיל והוא יוצא שהעלה דבר אחר, וראוי להנקד בשש נקודות על משקל וַיָּפֶן ובעבור העי״ן נפתחו, אבל ויעל משה (שמות י״ט כ׳), מבנין הקל והוא עומד שעלה בעצמו וראוי להנקד בחירק סגול על משקל וַיָּפֶן ונפתחו בעבור העי״ן, ומן הענין נודע אם הוא מהקל או מההפעיל: (כא) וירח, על משקל וַיָּנַח בכל גבול מצרים (שמות י׳ י״ד), ופתח הרי״ש להרחבת החי״ת: הניחח, מל׳ מנוחה, ושרשו נוח וכפול בו למ״ד הפעל בפלס ופועלו לניצון (ישעי׳א׳ ל״א), ששרשו נון ואם הי׳ מהשלמים היה משקלו פִּעֲלוֹל: אל לבו, לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא, רק ביום צוותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא להכות עוד כל חי: וחלילה חלילה שיתפעל השם ע״י הריח, וטעם המליצה כך הוא לדעת המתרגם האשכנזי וז״ל חוש הריח הוא כנגד הזכרון בנפש, ולכן יאמר מזכיר לבנה (שם ס״ו ג׳), במקום מקטיר

לבונה

תרגום אשכנזי

דאַז ערדרייך ניצט מעהר פֿער־
פֿלוכֿען אים דעם מענשען ווייל־
לען, דען דאַז טיכֿטען דעם
מענשליכֿען הערצענס איזט
באַזע פֿאַן יונענד אויף. איך
ווייל ניצט מעהר אַללעם לע־
בענדיגע טעדטען, ווי א איך
גענטהאַן האַבע. (כב) זאָ לאַנ־
גע דיא ערדע זיין ווירד, זאָלל
זאַאט אונד ערנדטע, פֿראָסט

ישבתו

אונד היטצע, זאָממער אוד ווינטער, טאָג אונד נאַכֿט ניצט טעהר אויפֿהאָרען.

ר ש " י

(כא) מנעוריו. מנעריו כתיב משנעור לנחת ממעי לשון נתן נו יצר הרע: לא אוסף ולא לוסף. כפל הדבר לשנועה היא שכתוב לפר נשבעתי מעבור מי נח ולא מלינו בה שנועה אלא זו שכפל דבריו היא שנועה וכן דרכו תכפי' בפ' שבועו': (כב) עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו. ו' עתיס הללו שני מדשים לכל אחד וא' כמו שמנינו חלי תשרי ומרחשון וחלי כסלו זרע חלי כסלו וטבת וחלי שבט קור וג' וברין

בנ"מ. קיר. קשה ממורף: חורף. את זרע שעורים וקטניות החריפין להתעבל מהר: קור. הוא חלי שבט וחלר וחלי ניסן. קליר. חלי ניסן וחלייר וחלי סיון. קין. הוא זמן לקיט' תאנים וזמן שמינין לותן בשדות ושמו קין כמו הלחם והקין לאכול הנערים (שמואל ג' ט"ז): חום. הוא ס"ץ ימות החמה חלי לב וחלול וחלי תשרי שהעולם עס ניותר כמו שמנינו בפס' יומף שלהי ק"ט קשה מקיטף: ויום ולילה לא ישבותו. מכלל שבתו כל ימות המבול שלא שבתו המזלות ולא נכר בין יום ובין לילה: לא ישבתו. לא יפסקו כל שלה מלהתנהג כסדרן:

באור

לנוחה, וכן יזכר כל מנחתיך (תהלים כ' ד'), והחלק המוקטר מהקרבן יקרא לזכרה, מעתה מאמרו וירח ה' את ריח הניחח הטעור שעלה לפניו זכרון ההקרבה ופקודת המקריב לטובה, וכן ת"ח וקבל י"י בנעוח יח קורבניה עכ"ל, וכן תרגמו בל"ח: לקלל עוד, מהיום והלאה לו פעם שנית כמו ויבך על לוחריו עוד (בראשית מ"ו כ"ט): בעבור האדם, כי בעבורו נענשה: כי יצר לב האדם, תאות לב האדם ורעיוניו נקרא כן לפי שהוא יוצר ופועל העניינים בלב שהלב מתאוה אליהם, והכוונה לחרי שיצר לב האדם רע מנעוריו הנה אין בנתו של אדם להיות מוצל ברוחו ולכבוש את יצרו, ולכן לף שהחטיאם הלדיקים בכל דור ודור מתי מספר המה, נדמי הם ציקויים כל המין בגללם, ולא תשחת עוד החדמה בעבור החוטאים: (כב) וקר, שרשו קיר וכן מעדה בגד ניוס קָרָה (משלי כ"ה כ'), ולין כשות בַּקָּרָה (לחיוב כ"ד ז'), הרחוי קָרָה ע"מ חַמָּה ובעבור הרי"ם שלא תקבל דגש נקמלה הקו"ף, וכן לפני קָרָתו מי יעמד (תהלים קמ"ז י"ז), הרחוי קָרָתו על משקל חַמָּתו, וכן מיס קָרִים (משלי כ"ה כ"ה), על משקל חַמִּים וכן בעלית הַמְּקָרָה (זוסטים ג' כ'), רחוי להיות מְקָרָה ע"מ מְחָתָּה משרש חתת, מְגִנָּה משרש גנן, ומז"ל זכרו השרש בשלימית מיח קיריי, חמרת לפילו בתקיפות תמוז קייר לי': והנה חלק

המעמר

(כא) כי יצר, לולי שהיה הוגחת כי כאן כמו כי קרוב הוא (שמות י"ג י"ז) ורגיש כמוהו

יִשְׁבֹּתוּ: ט (א) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים
אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם
פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ:
(ב) וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל
כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף
הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ

האדמה

ט (א) גאָטט זעעגנעטע נח אונד זיינע זאָהנע, אונד שפראַך צו איהנען: זייד פֿרוכֿט=באַר, מעהרעט אייך, אונד ערפֿיללעט דיא ערדע. (ב) איי=ערע פֿורכֿט אונד אייער שרעקקען זאָלל אויף אַללע טהיערע דעס לאַנדעס, אונד אויף אַללעס געפֿליגעל דעס הימעלס קאָממען, אַללעס, וואַס אויף ערדען זיך בעוועגט,

אונד

תרגום אונקלוס

ט (א) וּבָרִיךְ יְיָ יַת נֹחַ וְיַת בְּנוֹהִי וַאֲמַר
לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יַת אַרְעָא:
(ב) וְדַחֲלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל חֵוַת
אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַרְחֵשׁ

ארעא

רש"י

ט (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת (איוב ו' כ"א). ואגדה לשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן העכברים שנ' ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי יהיה

מוכראס

באור

את השנה בתחלה לשני חלקים והם זרע וקציר, ואח"כ דרך פרט לארבע' חלקים, קור כנגד חום, וקיץ כנגד חורף, וכלם יום ולילה יחלקו כי החסר מזה נוסף בזה אח"כ ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: לא ישבתו, מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא היה ניכר בין יום ובין לילה, ועתה לא ישבותו ולא יפסקו מלהתנהג כסדרן:

ט (ב) ומוראכם, השם הוא מורא ושרשו ירא' וחתכם, שרשו חתת והשם הנפרד הוא העשוי לבלי חָת (איוב מ"א כ"ה), ובא בקמץ בעבור הס"פ ועקרו חַת במשקל פַּת שהרבים ממנו פִּתִּים והכנוי פִּתְּכֶם: בכל אשר וגו' ובכל דגי הים בידכם נתנו, הביתי"ן במקום על ומלות ומוראכם וחתכם חוזרות על כולם, ור"ל ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית וגו' ועל כל אשר תרמש וגו' ועל כל דגי הים כי בידכם נתנו וחסר מלת כי, ויתכן שענין ב' ביתי"ן הבאים זה אחר זה, הוא מדבר עד דבר (זאָ וואָהל אייכם אַלם דאַז אַנדערע), בגר ובאזרח הארץ (שמות י"ב י"ט), ענינו מגר עד אזרח הארץ (זאָ וואָהל פֿרעמדער אַלם איינגעבאָרענער), בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב), כמו מבשר עד לחם (זאָ וואָהל אַן פֿלייט אַלם אַן בראָד), וכן כאן הכוונה מכל אשר תרמש האדמה עד כל דגי הים בידכם נתנו (זאָ וואָהל וואָס אויף ערדען זיך בעוועגט אַלם אַללע פֿישע דעם מעערעם), והאתנח שבמלת השמים יורה על אמתת הפירוש הזה השני, ויהיו א"כ שני מאמרים שונים, ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ולא הזכיר דגים שלא יפול בהם לשון מורא וחתת, ואח"כ אמר בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו כי אף הדגים בידי אדם נאחזים במצודתו וכן תרגם המתרגם האשכנזי:

תרמש

המעמר

שענינם אף כי, והכוונה לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם אף אם יצר לב האדם וגו', ולולא הנגינה הייתי אומר כי המאמר כי יצר לב האדם נמשך לאחריו, והוי"ו של ולא אוסיף הוא במקום אבל (עיין מכלול לרד"ק), והענין אף כי יצר לב האדם רע מנעוריו בכל זאת לא אוסיף וגו'.

נחט

הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם
נִתָּנוּ׃ (ג) כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי
לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב
נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ (ד) אַךְ־בָּשָׂר
בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ (ה) וְאַךְ
אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ
מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד

האדם

תרגום אשכנזי

אונד אַללע פֿישע דעם מעע־
רעם זינד אין אייערע געוואַלט
געגעבען. (ג) וואַס זיך בעוועגט,
אונד לעבענדיג איזט, זאָלל
אייער זיין צום עסען, וויא
גרינע קרייטער האַבע איך
אייך אַללעם געגעבען; (ד) יע־
דאָך פֿלייש, וואָרין דאַז טהיע־
רישע לעבען, נעהמליך דאַז
בלוט איזט, זאָללט איהר
ניכֿט עסען. (ה) אויך ווער־
דע איך אייער בלוט, וואָראַן
אייער לעבען הענגט, פֿאָר־
דערן, פֿאָן דער האַנד אַללעם לעבענדיגען ווילל איך עס פֿאָרדערן, אונד פֿאָן דער האַנד

דעם

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בְּיֶדְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין׃
( ) כָּל רִיחֲשָׁא דִּי הוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכָל
כִּירוֹק עִשְׂבָּא יְהָבִית לְכוֹן יַת כּוֹלָא׃ (ד) בְּרַם
בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן׃ (ה) וּבְרַם
יַת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חַיְתָא

איתבעיניה

רש"י

מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים:
(ג) לכם יהיה לאכלה. שלא הרשיתי
לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם
כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי
לכם את כל: (ד) בשר בנפשו. אסר להם
אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא
תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו
בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן
החי. ואף דמו לא תאכלו הרי דם מן
החי: (ה) ואך את דמכם. אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש השופך דם
עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול

והופקרו

באור

תרמש האדמה, הטעם על האדמה, או תהיה האדמה פועלת: (ג) כל רמש אשר הוא חי,
ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש בדכתיב כל נפש החיה הרמשת אשר
שרצו המים (בראשית א' כ"א), (הרמב"ן, והראב"ע): לכם יהי' לאכלה, שלא הרשיתי לאדם
הראשון בשר אלא ירק עשב, ולכם כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל:
כירק, בא על שני משקלים פֶּעֶל וּפָעֶל כמו כגן הַיָּרָק (דברים י"א י'), כמו עָשָׁן וְעָשָׁן, כְּעָשָׁן
הכבשן (שמות י"ט י"ח), אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש ירק יהי' יָרָק תאר לעשב שהוא מאכל
אדם, ועכ"ז אמר שיש לירק ב' משקלים כי נמצא וִירַק דשא (ישעי' ל"ז כ"ז) כי משקל פֶּעֶל
לא ישתנה בסמיכות: (ד) אך בשר בנפשו דמו, עינינו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו
ור"ל בעוד נפשו בו שהוא עדיין חי: (ה) ואך את דמכם לנפשתיכם, ר"ל שפיכת דם שהנפש

תלויה

המעמר

ט (ה) מיד כל חיה, לדעתי הכוונה כי בטבע נפש החיה שמתי חק לבל ירעו ולא ישחיתו
לבני מינם, האריה לא יטרוף אריה ונמר בל יזיק לנמר, ויען קבעתי זאת לטבע
בהחיות, לכן מידכם (בעלי רצון ובחירה) אדרוש את נפש האדם, וגם לדעת חז"ל שפירשו
ואך את דמכם על המאבד עצמו לדעת יוצדק זה כי אין בכל החיות אשר ישפיך את דם עצמו.

נח ט

הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־
נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ (ו) שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם
בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם
אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃ (ז) וְאַתֶּם
פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־
בָהּ׃ ס חמישי (ח) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ

לאמר

תרגום אשכנזי פד

דעם מענשען ווילל איך דאַז לעבען איינעם מענשען, פֿאָן דער האַנד איינעם יעדען ברו־דערס דעסזעלבען פֿאָרדערן. (ו) ווער מענשענבלוט פֿער־גיעסט, דעסען בלוט זאָלל דורך מענשען וויעדער פֿער־גאָסען ווערדען, דען אים עבענבילדע גאָטטעס האַט ער דען מענשען געמאַכֿט. (ז) איהר אַבער זייד פֿרוכֿטבאַר, אונד מעהרט אייך, פֿפֿלאַנצט אייך אויף דער ערדע פֿאָרט, אונד ווערדעט איממער מעהר אויף דערזעלבען. (ח) גאָטט שפּראַך צו נח אונד צו זיינען זאָהנען׳

וויא

תרגום אונקלוס

אֶתְבְּעִינֵיהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵשׁוֹד
יַת דְּמָא דַאֲחוֹהִי אֶתְבַּע יַת נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא׃
(ו) דְּיֵשׁוֹד דְּמָא דֶאֱנָשָׁא בְּסַהֲדִין עַל מֵימַר
דַּיָּנַיָא דְּמֵיהּ יִתְּשָׁד אֲרֵי בְּצֵלַם אֱלָהִין עָבַד
יַת אֱנָשָׁא׃ (ז) וְאַתִּין פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִיתְיְלִידוּ
בְּאַרְעָא וּסְגוּ בָּהּ׃ (ח) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי

עמיה

רש"י

והופקרו למאכל חיות רעות לשלוח בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו (תהלי׳ מ"ט) לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: ומיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדי׳ אני אדרוש: מיד איש אחיו. שהא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדי׳ לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכ׳ מכות הקב"ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳: (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדי׳ המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו׳: עשה את האדם. וזה מקרא חסר עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים

באור

תלויה בו והלמ"ד במקום של, וחיבור הפסוקים האלו הוא כך לפי שהתיר למעלה בעלי החיים לאכילה (מה שלא הותר מקודם) הזהירם שלא יאכלום בעודם חיים רק שימיתים תחלה, ואח"ז אמר אף שהתרתי לכם להמית בעל חי לצרככם לא התרתי לכם שפיכת דם האדם גם לא נתתי רשות לכל חיה לשפוך דמכם ור"ל שהחיות מותרות לכם ולא אתם להם ולזה התחיל אלו ב׳ הפסוקים במלת אך: (ו) באדם דמו ישפך, ע"י האדם שישפטוהו במשפט מות: (ז) שרצו, ענין השרצה הוא רוב ההולדה כמו השרצים שהם לרוב וכן ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א׳ ז׳), ונחב ר׳ אלי׳ בחור בנימוקיו לס׳ השרשים בשרש שרץ כי יש מהם יוצאים ויש מהם עומדים והיוצאים הם לשון תולדה והעומדים הם לשון ריחוש וכן אונקלוס יתרגם פעם לשון ריחוש ופעם לשון לידה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי פעם בלשון (רעגען) שהוא הריחוש, ופעם בלשון (פֿאָרטפֿפֿלאַנצען) שהוא ההולדה: (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו, על יד

המעמר

(ו) כי בצלם, כלומר אל תחוסו על רוצח לאמר התחת אלהים אנו אם אין בידינו להחיות איש גם אין ראוי לנו לשפוך דמו לא כן הוא כי בצלם אלהים עשה את האדם, והורשה לו לעשות

תרגום אשכנזי

וויא פֿאָלגעט: (ט) מיינערזייטס ערריכֿטע איך איינען בונד מיט אייך, מיט אייערעם זאַאמען נאַך אייך, (י) מיט אַללער לע=בענדיגען זעעלע, דיא בייא אייך וואַר, מיט געפֿליעגעל, פֿיעה אונד אַללען טהיערען דעס לאַנדעס, דיא בייא אייך וואַרען, זאָ פֿיעל איהרער אויס דער אַרכֿע גינגען, אַן אַללער=לייא טהיער דעס לאַנדעס; (יא) איך ווילל נעמליך מיינען בונד מיט אייך דאַהין ערריכֿ=טען, דאַס ניכֿט מעהר אַללעס פֿלייש דורך דאַז געוועסער דער זינדפֿלוטה פֿערטילגט ווערדע, אונד איבערהויפט קיינע זינדפֿלוטה מעהר זייא, דיא ערדע צו פֿערדערבען.

נ ח ט

לֵאמֹר: (ט) וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־
בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם
אַחֲרֵיכֶם: (י) וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה
אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה
וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל
יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ:
(יא) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם
וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי
הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל
לְשַׁחֵת הָאָרֶץ: (יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן

כיני

(יב) גאָטט שפראַך פֿערנער: דיעזעס געבע איך אייך צום צייכֿען דעס בונדעס צווישען

מיר

רש"י

דמים: (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורבי' עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה. ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמתי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך:

לדרת

תרגום אונקלוס

עִמֵּיהּ לְמֵימָר: (ט) וַאֲנָא הָא אֲנָא מֵקִים יַת
קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן: (י) וְעִם
כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא
וּבְכָל חַיַּת אַרְעָא דְּעִמְּכוֹן מִכֹּל נַפְקֵי תֵיבוּתָא
לְכֹל חַיַּת אַרְעָא: (יא) וְאָקִים יַת קְיָימִי
עִמְּכוֹן וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָל בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי
טוּפָנָא וְלָא יְהֵי עוֹד טוּפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא:
(יב) וַאֲמַר יְיָ דָּא אַת קְיָים דִּי אֲנָא יָהֵב בֵּין

מימרי

באור

אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע חס למעלת הנבואה, וכן ויוסף ה' דבר אל אחז לאמר (ישעי' ז' י'), וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן, כדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים אל נח. (הרמב"ן): (ט) ואת זרעכם, עם זרעכם: (י) בעוף בבהמה, ענינו כאשר כתבנו למעלה כמו מעוף עד בהמה עד כל חית הארץ: ובכל חית הארץ אתכם, אשר אתכם ונכפל לתוספ' באור: (יב) זאת אות הברית, אות הוא לשון זכר כמו

המעמר

משפט בארץ ולנער רשעים ממנו כי אלהים בשמים והוא בארץ הולך נכחו. (יב) אות הברית,

נחט

בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה
אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃
(יג) אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה
לאות

תרגום אשכנזי פה

מיר אונד אייך אונד אַללעם לעבענדיגען טהיערע, דאז בייא אייך וואַר, אויף עוויגע צייטען. (יג) מיינען באָגען האבע איך אין דיא וואָלקען געזעטצט; דיעזער זאָלל צום
צייי

תרגום אונקלוס

מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי
עִמְּכוֹן לְדָרֵי עַלְמָא׃ (יג) יַת קַשְׁתִּי יְהָבִית
בעננא

רש"י

(יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורו' שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורי' היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה
ודורו

באור

האות הזה (שמות ח' י"ט), ואולם תיבת זאת בכאן היא נושא המאמר, מוסב אל מה שלמטה את קשתי נתתי וגו' והרי הוא כאלו נכתב זאת הוא אות הברית ובא בלשון נקבה כדרכו בכל מקום בהעדר הוראת המין (דיעזעם זייא דאַז ניי̇כען): (יג) את קשתי נתתי בענן, בענין אות הקשת נבוכו בו רבים כי עינינו הרואות שהוא דבר טבעי כי יתילד מלהט השמש באויר הלח, וגם אם יושם כלי מים לפני השמש יראה אחורי הכלי כמראה הקשת, והנה הראב"ע כתב כמתנבא שה' חזק אור השמש אחר המבול מה שלא הי' קודם זה, ולכן לא הי' כח בלהט ההוא להראות הקשת, והשר דון יצחק אברבנאל כתב שמתחלת הבריאה היו האדים העולים מן הארץ גסים מאד לחוזק הארץ ודשנותה בבריאה ולרבוי העבים ועביים היו העננים כ"כ עבות וגסות שלא היו יכולים נצוצי השמש לעבור בהם עד שלא הי' מתרשם מראה הקשת לא באויר ולא בענן ומפני זה היו מעותדים להביא מבול לעולם ואחרי התכת העננים הקודמים במבול נתמעטו האדים ונדקדקו העננים כ"כ עד שנצוצי השמש יעברו בהם ומתוך כך תתרשם הקשת בענן ולא יוכלו עוד להמטיר גשם שוטף על הארץ וזהו אות הברית, והיותר נעים ומקובל בכל הפירושים לדעתי הוא פיר' הרמב"ן בזה וז"ל וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי תורה שהיתה לו הקשת תחלה, ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהי' מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראה אזכור כי ברית שלום ביני וביניכם, ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה (בראשית ל"א נ"ב), וכן כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהי' לי לעדה (שם כ"א ל'), כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות, וכל הסכמה ברית, וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם (שם י"ז י"א), בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם וכו' ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע, הטעם באות שבה אחד הוא עכ"ל וכן
מתורגם

המעמר

כתב הרב המבאר אות הוא לשון זכר וכנ"ל ע"ש, הנה כונן חציו נגד הראב"ע שאמר אות זכר ונקבה, אולם אם גם אין ראיה ממלת זאת שלפנינו בכל זאת צדקו דברי הראב"ע שהוא שם משותף שהרי מצינו האותות הגדולות (יהושע כ"ד י"ז) וכן והיה כי תבאנה האותות האלה (ש"א י' ז'), אף מה שאמר הרב ז"ל ובא בלשון נקבה כדרכו בכל מקום בהעדר הוראת המין ע"כ, גם זה הכלל אינו כולל, כי בא פעמים בל"ז וזה לך האות (שמות ג' י"א) ועוד רבים כמוהו גם על דבר שלא נודע כלל, ולדעתי יותר טוב הוא לשטת הרב ז"ל לומר כי לפי שהוא נמשך על הקשת וקשת ל"נ לכן אמר זאת. (יג) את קשתי, אמר המעמר: כבר הודעתיך שלא באתי לבאר הספורים האלה ע"פ חקי תולדות הטבע כי כבר קדמוני בזה כל המפרשים, והרוצה לדרוש יבוא וידרוש מעל ספריהם, אך כל חפצי ויעשי הוא להראותך תכלית ותועלת הדברים אשר שם משה לפני בני ישראל, כי לדעתי כל הספורים הבאים בספר בראשית סובבים והולכים אל
מרכז

נחט

לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ (יד) וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ (טו) וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ (טז) וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר

ברית

תרגום אשכנזי

צייכען דעם בונדעם דיענען צווישען מיר אונד דער ערדע. (יד) ווען איך איינע וואָלקע אי=בער דיא ערדע פיהרע, אונד דיעזער באָגען אים געוועלקע זיכטבאַר ווירד, (טו) דאַ דענ=קע איך אַן דען בונד צווישען מיר אונד אייך, אונד אַללעם לעבענדיגען. ראַז זעעלע אים פליישע האט, אונד לאַסע דיא וואסער ניכט מעהר צור זינדפלוטה ווערדען, אַללעם פלייש צו פערדערבען; (טז) דער באָגען זאָלל אַלזאָ אים געוועל=קע זיין, אונד איך ווערדע איהן

תרגום אונקלוס

בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְאַת קְיָים בֵּין מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא׃ (יד) וִיהִי בַּעֲנָנוּתִי עֲנָנָא עַל אַרְעָא וְתִתְחֲזֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא׃ (טו) וּדְכִירְנָא יַת קְיָימִי דִּי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא וְלָא יְהוֹן עוֹד מַיָּא לְטוּפָנָא לְחַבָּלָא כָּל בִּישְׂרָא׃ (טז) וּתְהֵי קַשְׁתָּא

בעננא

רש"י

ודורו של ר"ש בן יוחאי: (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואב דון

באור

מתורגם בל"א (איינען באָגען האַבע איך אין דיא וואָלקען געזעלט): (יד) בענני, מקור מבנין הכבד עם כנוי מדבר בעדו והוקלה המלה מהדגש, ונראה לי שהיתה זאת כדי שלא יתחברו ג' נונ"ן רצופים במבטא כי הדגושה בדגש חזק תקרא כמו שתים: (טו) ולא יה' עוד המים למבול, בענין שרש היה שבא בלשון יחיד על המים שהם לעולם לשון רבים עיין מה שכתבתי בפ' בראשית

בפסוק

המעמר

מרכז אחד, והוא להרחיק הדעות הנפסדות מהבלי האלילים אשר בעת ההיא החזיקו בם כל באי עולם ולירות אבן פנה ליסוד אמונת ישראל ודת משה. והנה אין ספק כי הגוים ההם החפיאו דברים אשר לא כן על מהות המראה הנורא בקשת ואופן הווייתו, וכדרכם שמו אותו למשכן אליל, ונודע הוא כי בהבלי יונים הקשת היא אלילה שנקראה בשם (איריס), ולזה הזכירה התורה איך נתהוה הקשת ומה תכליתה, ומזה נדע שאין בו רוח חיים, ומאת ה' היתה כשאר הברואים, ואם גם נחזיק בדעת הרמב"ן שגם קודם המבול נראתה הקשת, הנה בכל זאת לא היה נכון להזכיר אותה במעשי בראשית כי מלבד שאין באמת בה שום יצירה, לפי שהיא רק נוגה מנגד השמש הנה גם לא תפעל כשאר צבא השמים פעולה בארץ לכן אחר מלהזכירו עד כאן. (טו) ולא יהיה, כתב הרב המבאר בענין השרש היה שבא בלשון יחיד וכו' ע"ש, וגם הראב"ע אמר וז"ל: מלת יהיה עם המים איננה ראיה כי המים לשון יחיד, וכן ויהי אנשים עכ"ל, והוא הכלל הידוע כי בהקדם הפעל לפועל אינו שומר מין ומספר, ובאמת מצינו מים בפעל יחיד גם אם לא יקדם הפעל, מי נדה לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג ושם כ').

בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־
נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ׃ (יז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ
זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי
בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ׃ פ ששי
(יח) וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־
הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא
אֲבִי כְנָעַן׃ (יט) שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־
נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃

ויחל

תרגום אשכנזי פו

אַנזעהען, דעס עוויגען בונדעס צווישען גאָטט אונד אַללער לעבענדיגען זעעלע אים פֿלייש, וועלכֿעס אויף דער ערדע איזט, איינגעדענק צו זיין. (יז) גאָטט שפּראַך צו נח: דיעזעס איזט דאַז צייכֿען דעס בונדעס, דען איך ערריכֿטעט האַבע צווישען מיר אונד אַללעם פֿליישע, דאַז אויף דער ערדע איזט. (יח) דיא זאֶהנע נח׳ס, דיא אויס דער אַרכֿע גינגען, וואַרען: שם, חם אונד יפת. חם וואַר דער פֿאַטער כנען׳ס. (יט) דיעזעס זינד דרייא זאֶהנע נח׳ס, אונד פֿאָן איהנען וואַרד דיא גאַנצע ערדע בע=

תרגום אונקלוס

בַּעֲנָנָא וְאֶחֱזִינָהּ לְדוּכְרַן קְיַיִם עֲלָם בֵּין
מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא
דִּי עַל אַרְעָא׃ (יז) וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אַת
קְיַיִם דִּי אַקֵּימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל בִּישְׂרָא
דִּי עַל אַרְעָא׃ (יח) וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִּי נְפָקוּ
מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי
דִכְנָעַן׃ (יט) תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין

איתבדרו

ר ש״י

ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה ובינינם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמ׳ לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן

באור

בפסוק יהי מארת (שם א׳ י״ד): (טז) בין אלהים, ראוי לומר ביני כי אלהים הוא המדבר אך הוא מצחות לשון המקרא כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳ (שמות כ״ד א׳) ולא אמר עלה אלי ודומיהם רבים: (יז) זאת אות הברית אשר הקמתי, נראה שמלת הקימותי חוזרת על הברית ורצה לומר זה האות של הקשת הוא אות על הברית שהקימותי וכן מתורגם בלשון אשכנז עם שהטעם אינו מסכים לזה, כי אות מוקף לברית, והיה טעמו בזה לפי שמלת אות סמוכה לברית בסמיכות ענין אות של הברית, והראב״ע כתב זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי עכ״ל והטעם אינו מסכים גם לפירושו כי הי׳ ראוי להיות מלת הברית בטעם מפסיק יותר ממלת הקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען, הקדים להודיע זאת בעבור שספר אח״כ שנתקלל כנען בעבורו: (יט) נפצה, פעל עומד ושרשו נפן, והוא לשון פיזור,

ושרש

תרגום אשכנזי

בעזעטצט. (כ) נח בויעטע ראז ערדרייך, אונד וואר דער ערשטע, דער איינען וויינבערג פפלאנצטע. (כא) אלס ער פאן דעם וויינע טראנק, וואר ער בעטרונקען, אונד דעקטע זיך אויף אין זיינעם צעלטע. (כב) חם, דער פאטער כנען'ס, זאה דיא שאאם זיינעם פאטערס, אונד זאגטע עס זיינען כיידען ברידערן דרויסען.

נח ט

(כ) וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם: (כא) וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה: (כב) וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ: (כג) וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־

שכם

(כג) דאַ נאַהם שם אונד יפת איין געוואַנד, לעגטען עס אויף איהרע שולטערן, גינגען

רש"י

כאן וחס הוא אבי כנען: (כ) ויחל. עשה עצמו חולין שהיו לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו איש נעמי (רות א'): ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות וייחורי תאני': (כא) אהלה. אהלה כתיב רמז לי' שבטי' שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין שנאמר השותים במזרקי יין (עמוס ו'): ויתגל. לשון ויתפעל:

תרגום אונקלוס

אִיתְבַּדָּרוּ כָּל אַרְעָא: (כ) וְשָׁרֵי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצֵיב כַּרְמָא: (כא) וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוַי וְאִיתְגְּלֵי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ: (כב) וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנָעַן יַת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא: (כג) וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יַת

כסותא

(כב) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. י"א סרסו. וי"א רבעו: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח לימד

באור

ושרש פון ג"כ מענינו, וענינו נפלו כל אנשי הארץ: (כ) ויחל, מבנין הפעיל מהכפולים, והוא מלשון תחלה: איש האדמה, שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מלאו הארץ שממה, שכל נבדל לדבר יקרא כן, אנשי העיר הם יושביה, ואנשי דוד עבדיו, איש האלהים המיוחד בעבודתו. (הרמב"ן): ויטע כרם, כי מתחלה נטעו הגפנים נפרדים לאכול פריהם לא לעשות יין מהם אך הוא החל לנטוע הגפנים הרבה ביחד כדי לעשות מהם יין, כי כרם הוא הרבה גפנים ביחד נטועים שורות שורות, וכן אמרו חז"ל שאינו נקרא כרם רק כשנטועים בו ב' שורות שתים נגד שתים ואחת יוצאה זנב: (כא) וישת, ענין ב' שואין שבסוף התיבה עיין בהקדמה: ויתגל, מלשון גלוי מבנין התפעל, והראוי ויתגלה ונפלה הה"א ל"פ בבוא המלה עם וא"ו ההפוך, ולפעמים תפול גם בלי וי"ו ההפוך כמו ואל יתעל (ירמי' נ"א ג'): (כג) ויקח שם ויפת, עיין בהקדמה מה שכתבתי מענין ב' שמות הנשואים על פעל אחד

שלפעמים

המעמר

(כ) ויחל נח, תכלית הספור הזה הוא להגיד לעם ישראל כח לאלאי שם, המה זרע ברך מני חז כי שם אביהם היה הנבחר מבני נח, וחם אבי מצרים וכנען היה נבזה ואיש עון, ובזה הושפל גאון מצרים אשר חשבו עצמם להיות ראשית גוים ומבחר העמים, אכן בכל זאת לא נשא ה' קללה על כל זרע חם כ"א על כנען לבדו כי המה ארורים לפני ה', ועליהם נצטוו ישראל לא תחיה כל נשמה, אבל מצרים כבר נאמר עליהם לא תתעב מצרי (דברים כ"ג ח') ואדמת כוש ופוט היתה רחוקה מעל גבול ישראל ולא היה להם דבר עמהם.

נח ט

שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ
אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם
אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ:
(כד) וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר-
עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן: (כה) וַיֹּאמֶר

ארור

תרגום אשכנזי פז

גען ריקלינגס, אונד בעדעק-
טען איהרעס פאַטערס שאַאם,
איהר געזיכט אַבער וואַר ריק-
ווערטס געקעהרט, זאָ דאַס
זיא איהרעס פאַטערס שאַאם
ניכט זאַהען. (כד) אַלס נח
פאָן זיינעם וויינע ערוואַכטע,
ערפוהר ער, וואַס איהם זיין
יינגסטער זאָהן געטהאַן,

אונד

תרגום אונקלוס

כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזָלוּ מְחַזְּרִין
וְכַסִּיאוּ יַת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוּן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְּרִין
וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא חָזוּ: (כד) וְאִתְעַר נֹחַ
מֵחַמְרֵיהּ וִידַע יַת דִּי עָבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא:

ואמר

רש"י

על סס שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך
זכו בניו לטלית של ציצית. ויפת זכה
לקבורה לבניו שנאמר אתן לגוג מקום שם
קבר. ואם שבזה את אביו נאמר בזרעו
כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת
גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף
ותשופי שת וגו' (ישעיה כ'): ופניהם
אחורנית. למה נאמר פעם שנייה ללמד שבשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו
פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי (ירמיה מ"ט):

ארור

באור

שלפעמים יבא הפעל בלשון יחיד ואז יהי' כטעם מושך עצמו ואחר עמו, ולפעמים יבא בלשון
רבים, והנגינה תפריד ביניהם: על שכם שניהם, כל אחד שם קצת השמלה על שכמו, ופירושו
על שכם של שניהם, ור"ל על שכם של כל א' משניהם, ואין לפרש כי מלת שניהם חוזרת על
וישימו, ור"ל וישימו שניהם על שכמם, ומלת שכם מפורדת (כי מצאנוה גם במוכרת במשקל
זה כמו שְׁכֶם אחד על אחיך (בראשית מ"ח כ"ב), לעבדו שְׁכֶם אחד (צפניה ג' ט'), ובאשר
הביאו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קצ"ט ע"ב), במשקל פְּעֶל), דא"כ ראוי להיות על השכם
או על שכמם, גם הי' ראוי להיות שכם בטעם מפסיק ולכן הנכון כמו שפירשתי תחלה, וכן
מתורגם בל"א: אחרנית, הפך הלוך הא"ם כי כל תנועתו לפנים: (כד) בנו הקטן, הראב"ע
פי' כי בנו הקטן שב על חם הכתוב בפסוק שלפני פניו ור"ל בנו של חם הקטן שהוא כנען
הרביעי שבבניו ולא נזכר בפסוק מה שעשה לו, ועם שהמליצה לא תסבול זאת, עכ"ז הואיל
והכתוב לא ייחס לחם בתחלה רק ראיית ערות אביו שלא כסה אותה ולא שום מעשה שעשה
וכאן ייחס לו איזה עשיה עם כי לא נודע מה היא, בצירוף עוות המשפט הנראה בתחלת
ההשקפה לקלל את בנו בעון אביו ולמה בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו, ולכן פי' שחם
לא עשה דבר רק ראה ולא כסה ובנו כנען כששמע זאת עשה מה שעשה ולא גלה זאת הכתוב
ואפשר מפני כבודו של נח, והנה ראינו כמה פעמים שקצר הכתוב ולא גלה עיקר המעשה לסבת
איזה דבר כמו שלא נודע על מה תסוב מליצת למך לנשיו, ויותר מזה מצאנו בחשבון ערי הלויס
בס' יהושע (כ"א בין פסוק ל"ה ול"ו) נחסרו ב' פסוקים שלימים וממטה ראובן וגו' ובד"ה (א' ו' ס"ג
ס"ד) נכתבו, גם בספור מנשה מלך ישראל כפי המסופר ממנו במלכים (ב' כ"א י"ו י"ז), מת
ברשעו כי לא נזכר שם שום דבר אפי' ברמז שעשה תשובה, ובס' ד"ה (ב' ל"ג מן פסוק י"ב עד
פסוק כ') סופר שם מתשובתו אל ה' ונמצאת תפלה מיוחסת לו ומקובלת ליוני' ולא לו, והנה גם חז"ל
דקדקו מלת עשה ויחסו לו בעבור זה עשיית עון י"א סרסו וי"א רבעו, רק שהם יחסו המעשה
לחם, ונתנו טעם על קללו את כנען לפי שמנעו מלהוליד בן רביעי לשמשהו והוטל על אלו
הגדולים לשמשו יותר, לכן קללו שבנו הרביעי ישמש זרעם של אלו, ולא ראה הראב"ע לפרש

פשוטו

תרגום אשכנזי

(כה) אונד שפראַך: פֿערפֿלוכֿט זייא כנען! איין קנעכֿט וויא אַללע קנעכֿטע זייא ער זיינען ברידערן! (כו) אונד שפראַך ווייטער: געלאָבט זייא דער עוויגע, גאָטט דעס שם, אונד כנען זייא איהר קנעכֿט! (כז) גאָטט ברייטע יפת אוים, וואָה.

נחט

אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו: (כו) וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ: (כז) יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן

באהלי

רש"י

(כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך ד' להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ

תרגום אונקלוס

(כה) וַאֲמַר לִיט כְּנָעַן עֲבֵד פָּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי: (כו) וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: (כז) יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיִשְׁרֵי

שכינתיה

באור

פשוטו של מקרא ע"פ הנ"ל כי המה דרך דרש כי מי יודע אם היה מוליד עוד אם לא סרסו, ואם היה מוליד אפשר היה מוליד יותר מאחד, גם למה חטא בנו להענש בעון אביו, גם למ"ד רבעו למה קלל בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו. לכן פי' הראב"ע כנ"ל, והנה גם הסופר הקדמון ברוסו הכשדי סיפר שסרסו, והנה הראב"ע את אשר יראה מפשטות המקרא יגיד כאשר גם חז"ל הגידו הדרשה תדרש ועכ"ז אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ובפרט כי אין בו לא איסור ולא היתר בדבר הזה, והרמב"ן מפרש כי חם הי' הצעיר שבכולם ויפת הגדול שבכולם כאשר כתבנו למעלה בשמו רק שחשב שם ראשונה לפי חשיבותו ואחריו חם שנולד אחריו, גם כנען הי' הגדול שבבני חם רק אחר שנתקלל להיות עבד עבדים לאחיו נחשב באחרונה, ואפשר שבשעה שאירע המעשה הזה לא היה לחם זרע כ"א כנען בנו ואם היה מקלל את חם לא יזיק רק לגופו כי בנו שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד עוד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהי' לו ואם יוליד מאה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו: (כה) עבד עבדים, עבדות חזק ונפלא כמו קדש קדשים (ויקרא ו' י"ח וז' א'), או ר"ל עבד כשאר העבדים וכן מתורגם בל"א: (כו) עבד למו, למו הוא לשון רבים כמו להם והוי"ו נוסף כמו תבאמו ותטעמו (שמות ט"ו י"ז), ור"ל לזרע שם שהם רבים או שחוזר על לאחיו שבפסוק הקודם: (כז) יפת, שרשו פתה והוא מבנין הפעיל וראוי להיות יַפְתֶּה ועיין בהקדמה מענין ב' שואין בסוף התיבה, והוא לשון הרחבה כי תרגום כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך (דברים י"ב כ'), ארי יפתי: וישכן באהלי שם, שב על מלת אלהים ור"ל שאלהים ישרה שכינתו באהלי שם, ולפי דעתי בסדר דבריו כי בגודל קצפו על חם התחיל לקללו בתחלת דבריו, ואח"כ ברך ב' בניו שם ויפת כסדר תולדותם ר"ל תחלה יפת ואחריו שם, רק קודם שברכם התחיל בשבח הא יתעלה כמו משה רבע"ה קודם שהתחיל לברך את ישראל החל בשבח השם יתעלה ואמר ה' מסיני בא וגו' (דברים ל"ג ב'), ואמר ברוך ה' אלהי שם לפי שמזרעו יצא העם הנבחר אשר שם ה' נקרא עליהם לכן יחד שמו על שם, והואיל והזכירו אמר ויהי כנען עבד למו, וגם זאת קללה לחם, ואח"ז התחיל לברך ב' בניו והתחיל לברך יפת הגדול תחלה

נח ט י

בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ (כח) וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה׃ (כט) וַיְהִי כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ פ

י (א) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל׃ (ב) בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג

ומדי

תרגום אשכנזי פח

וואָהנע אין דען היטטען שם׳ס, אונד כנען זייא איהר קנעכט. (כח) נח לעבטע נאַך דער זינד־פלוטה דרייא הונדערט פינפ־ציג יאַהרע. (כט) אַלס אַללע לעבענסיאַהרע נח׳ס ניין הונ־דערט אונד פינפציג וואַרען, דאַ שטאַרב ער.

י (א) דיעזעס איזט דיא גע־בורטספאָלגע דער קינ־דער נח׳ס, שם, חם אונד יפת; עס וואורדען איהנען נעמליך קינדער געבאָרען נאַך דער זינדפלוטה. (ב) דיא זאָה־נע דעס יפת זינד: גמר, מגוג,

תרגום אונקלוס

שְׁכִינְתֵּיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ (כח) וְחַיָּא נֹחַ בָּתַר טוּפָנָא תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין׃ (כט) וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית׃

י (א) וְאִלֵּין תּוּלְדַת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וְאִיתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוּפָנָא׃ (ב) בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבָל

ומשך

רש״י

אע״פ שיפת אלהים ליפת שבנה כולם שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען:

ותירס

באור

תחלה ואחיו הקטן אחריו וברכם איש איש כברכתו הראוי׳ לו, ליפת באושר הע״הז שירחיב ה׳ גבולו, וכן הי׳ כי רוב המדינות הראשיות מזרעו של יפת הם כי גמר בנו הראשון ממנו יצאו אשכנז הגדולה, וריפת שהיא מלכות בריטאניא הגדולה, ותגרמה המיוחס למלכות ישמעאל הגדולה והרחבה, וגם בנו השני מגוג כבר נודע גדולתו בס׳ יחזקא׳ אשר נבא עליו על גוג נשיא המדינה ההיא על גודל תקפו וגבורתו עם שלא נדע באמת כעת מדינה ההיא גם מדי בנו הג׳ מלכו מלכות עצומה לפני׳ ומשלו על עמים רבים אחר נפילת מלכות כשדי׳, גם יון שהם הגריק״ן שמלכו מימות אלכסנדר הגדול מלכות חזקה כמה מאות שנים, ותבל היא שפניא מלכות תקיפה עד היום, ומשך היא מושקוביא״ה הגדולה והרחבה, ותירס לפי דעת רז״ל הוא פרס הנודע גדולתה מלפנים, (ועיין להלן דעות אחרות בביאור קצת המדינות האלו), גם כתים שהוא מלכות רומי המה הקסרים אשר מעולם מלכו על רוב ארצות האירופ״ע, ואח״כ ברך את שם באושר האמתי שישכון אלהים באהליו: עבד למו, לשם וליפת:

י (ב) בני יפת, החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדות שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם. (הרמב״ן): גמר, לדעת יוסף בן גוריון היא ארץ צרפת הנקראת (פרחַנצע), ואחרים אמרו שהיא הארץ שהיו היונים קורין (גלאַטע), ואחרים אמרו שהיא (גאַליציען) שבארץ ספרד, ויחסו לגמר אומה אחת חוץ מהאומות היוצאים מג׳ בניו, אולי היו לו עוד בנים שלא יצאו מכל א׳ עם ויחסום כולם לגמר והיא בחלק אירופ״ע: ומגוג, הם הגיט״י או הגודי״ש אשר ארצם נקראת ארץ השיט״י קרוב לקוטב הצפוני

תרגום אשכנזי

מדי, יון, תובל, משך אונד תירס. (ג) דיא זאֶהנע דעס גמר זינד: אשכנז, ריפת אונד תגרמה. (ד) דיא זאֶהנע דעס יון זינד: אלישה, תרשיש, כתים אונד דודנים. (ה) פֿאָן איה.

נחי

וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: (ג) וּבְנֵי גֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה: (ד) וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים: (ה) מֵאֵלֶּה

נפרדו

רש"י

ו (ב) ותירס. זו פרס:

תרגום אונקלוס

וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: (ג) וּבְנֵי גֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה: (ד) וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים: (ה) מֵאִלֵּין אִיתְפָּרָשׁוּ נַגְוַת

באור

הכפיני אכל מושקובי"אה בחלק האזי"א, שנתפשטו אח"כ באיטליא וצרפת וספרד: ומדי, המדינה ההיא נודעת ונקראת גם בפי האומות (מעדיא) והיא אכל יס כוזר הנקרא יס כאספיא"ה במערבו בין ארץ פרס ובין אשור בחלק האזי"אה: ויון, גם היא נודעת ונקראת (גריכענלאנד) ושם מלכות מקדוניאה בחלק אירופ"ע אכל היס האמצעי המבדיל בין חלק אירופ"ע לחלק אפריקא הנקרא (מיטעללאנדיטע מעער), אשר היא היום למלך ישמעאל וקורין אותה טורקי"א: ותבל, היא ארץ ספרד, ובס' תולדות אדם (הנדפס בויניצאה בשנת שמ"ז) כתוב וז"ל אלף רמ"ו לפטירת רב יוסף נכנסו בני לוט בספרד הנקרא ביבארלוס ולקחו כל ארץ ספרד וקראוה אינדילוסיאה ולפנים היו בינדילוסים מבני תובל בן יפת ונהרגו כלם מלבד איש נמלט מהם בינביריאן ועכשיו נקראת ארץ אישפניא עב"ל, ולדעת יוסף בן גוריון תובל הם היושבים בארץ תושקאנ"ה ובפיש"א המדינה אשר באיטליא ובצרפת על נהר סינ"א ובבריטאניא על נהר לירא"ל שמבני תובל נחלו להם ארץ ספרד ובעבור כן היה נקראים אנשי ספרד סינטובאלי"ש, ר"ל אנשי תובל וחייליו, והיא בחלק אירופע: ומשך. לדעת קצת ממנו יצאו אנשי קאפדוציא"ה שקראו סיסאריא"ה, והיא מלכות אחת קרוב לארמיניאה הגדולה, ונהר פרת עובר בתוכה, והיא בחלק אזיא"ה, ולדעת אחרים היא מדינת מושקוביא"ה מלכות גדול אשר למעלה על שפת היס השחור ועד היום בארצם נהר נקרא מושכינו, ועיר הממלכה נקרא מושק"ף, והוא בחלק אירופ"ע: ותירס, לדעת קצת היא ארץ טראסי"א אשר מן ויניצא"ה עד אונגאריא"ה, והיא בחלק אירופ"ע, ולדעת קצת היא בארץ שיטי"א, ומהם יצאו מלכות רוסי"א ואינגלאטיר"א שהיא בריטאני"א: (ג) אשכנז, היא אלימאני"א (דייטשלאנד) לדעת רבים, ויש עוד דעות אחרות בזה והיא בחלק אירופ"ע: וריפת, לדעת בן גוריון היא בריטאניא (ענגלאנד), והיא בחלק אירופ"ע, ויש דעות אחרות שהם אנשי טראוי"ה, בחלק אזיא"ה הקטנה וכשנחרבה באו לויניציא"ה ונתיישבו שם: ותגרמה, לדעת בן גוריון יצאו ממנו עשר משפחות, ואחת מהם היא טורק"י שהיא מלכות ישמעאל הנודעת היום, ותגרמה קרובה לצד פרס, והיא בחלק אזיא"ה: (ד) אלישה, לדעת קצת היא אי סיסיליא"ה הקרובה לארץ איטליא"ה, ולדעת בן גוריו"ן היא אלימאניא"ה, ומהם ישבו בלומבארדיא"ה, אבל לדעתי הוא שם כולל לכל האיים הרבים אשר בים הנקרא (ארכיפלאג"ו) המחבר את הים השחור עם הים האמצעי, וכפי עדות דורכי אניות בלב ימים יש שם יותר מן אלף ות"ק איים, ויכוון לפי זה שמו המורגל (עלים פונטו"ס) ע"ש אלישה כי הים נקרא ע"ש האיים אשר שם, וע"כ אמר הנביא בהנבאו על צור מאיי אלישה הי' מכסך (יחזקאל כ"ז ז'), קראם איי אלישה לשון רבים כי רבים הם בים הזה והם בחלק אירופ"ע, ואח"ז מצאתי בס' יוחסין שגם הוא מפרש כן: ותרשיש, ראש מלכות גדול על שפת הים קרוב לאנטוכי"א, והיא בין האזי"א הקטנה ובין הסיריא"ה, והיו מקדם קורין אותה שיליציא"ה, ומהם באו ונתישבו בפלורינציא"ה ויניציא"ה ומילאנ"ו, ויש עוד דעות אחרות בזה, ולפי דעתי היא אי אחד בים האמצעי שנקרא כן, ובקונטרס אחרון אשר יעדתי לחברו אאריך בזה: כתים, י"א שהיא אי ציפר"י שנקראת מקדם כיתינא, ודעת בן גוריון שהם הרומיים החונים בבקעת כנפניא על נהר טיב"ר, וכ"ה דעת אנקלוס ויב"ע בפסוק וכים מיד כתים (במדבר כ"ד כ"ד): ודדנים, הם היושבים באי רודוס, ובד"ה (א' א' ז') נקרא ורודנים, ויש עוד

נח י

תרגום אשכנזי פט

נִפְרְדוּ אֵיֵי הַגּוֹיִם בְּאַרְצָתָם אִישׁ

ללשנו

איהנען האבען זיך דיא בעזונדערן פֿעלקערשאַפֿטען אין אירשיערענען לענדערן אבגעטהיילט, יעדע נאַך אירער שפראַכע

תרגום אונקלוס

עַמְמַיָּא בְּאַרְעָתְהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵיהּ לְזַרְעַיָּתְהוֹן

נעפֿזיהון

באור

דעות לחזרות זה: (ה) איי הגוים, שם לי הוגח נרחזונה על המדינה הנטויה נחמלע היס לו הנהר, והועתק גם לל המחוזות שלין נהר לו ים מקיפס, וירחה לי כי זלת היח הכוונה נמה שלח נחמר ליי הנוים לחר ייחום נני חם ונני שם כדי לרמוז על הלי"ם לחנר נים החמלעי ונים (עליספונטום) שהם לנני יפת יחזנו כפי ההנחה הרחזונה, ואולי לינהו נס הפסוק הזה רק על הפסוק הקודם לו ונני יון לליחם ותרחיח שהם זונני הלייס, ולח על הפסוקים הקודמים. ולזון הרמב"ן וטעם מלמה נפרדו ליי הנוים נחרלתם, כי נני יפת יוחבי ליי היס והם נפרדים כל לחד מנניו נלי לחד יוחב לנדו וחרלותם רחוקות זו מזו והיח נרכת חניהם שחמר יפת חלהים ליפת שיהיו רנים נמרחבי חרן לנל נני חם כלם קרובים יוחבי החרלות ולנן לחמר ויהי נפול הכנעני מלידן וגומר עכ"ל: והנה לפי נחורנו הנזכר ולחר נזכר עוד חרלות נני חם ונני שם, תרחה כי כל חרלות (לירופח) היו לבני יפת לנחלה, גם נתוך חרלות נני שם שנחלק (לזיחה) נחלו ג"כ לזיה מדינות, גם החיים שנים החמלעי ונים (עליספונטום) להם יחזנו, וכל חרלות נני שם נחלק (לזיחה) הם, וכל חרלות נני חם נחלק (לפריקח) הם, חון מחרן כנען שהיח נחלק (לזיחה), וכן יחסו הקדמונים ג' החלקים החלו לנ' נני נח: ועל פי הדנרים הללה יראה כי נרכת נח לשם ויפת וקללתו לחם תחוננה על קוטב כוונה לחת, והיח כי נרוח הקודש לחר שרחה עליו ידע כי העם הנזכר מקנלי התורה המעותדים לחזור החמיתי והנלחה לחזרונה מחלקי שם יהיו, ולכן רחה לנרכו מעין נרכתו המעותדת לו, ואמר נרוך ה' לחלהי שם, והיח נרכה וזכח לחל וגם נרכה לשם על הנלחתו החמיתית שנשם ה' נקרח עליו (וכרך רחזונה לח שם נעבור מעלתו כמו שחוזנו נפסוק תחלה, וזהו הפך פירוחנו דלעיל) ולח"כ נרך לח יפת, ונחהנתו לותו רלה להנליחו ג"כ נהנלחה החמיתית, לך רחה נרוח קדשו כי לינהו רלוי לה, כי זרעו יהיו עובדי חלילים, לנן רלה להנליחו נלד מה נהנלחה ההיח החמיתית, ולזה נרכו נירחיב ה' גבולו עד שעי"ז לח יסניק לו חלק (לירופח) רק יהיה לו לזיה מדינות נחלק (לזיחה) שהוח חלקו של שם, ועי"ז ישכין נחהלי שם, ואולי ילמוד מדרכיו וילך נלורחותיו, ומש שלח יזכה לחורת משה שהיח מורשה לקהלת יעקב, עכ"ז ישליך חלילי כספי וזהבו, גם יקבל לשמור לזיה מלוות שנחורה שהשכל מחייבם, עד שיזכו גם הם לקבל ההנלחה החמיתית כמ"ש חז"ל חסידי חומות העולם יש להם חלק לע"הב, וכחזר נחמת נעת רוב שוכני (לזיחה ולירופח) מודים נחחדות החל ב"ה גם שומרי מלוות שהשכל מחייבם, (ולמרו נזהר על מלכות יון דלינון קרבן לחרחך דמהימנותח, ופי' הרב מו' מנחם מרקנחטי שכוונתו על הפילוסופים הרחזונים (כסוקרחט ופלחטון) חשר להם דעות יפרות), וקללת חם גם היח על כיוצה זחת, שלח יזכה לל ההנלחה ההיח, רק שלח הולרך לקבל ג' נני חם הגדולים שהם כוש ומלרים ופוט, כי נלמ"ה לח יזכו לה, (כי נשבטם נדד נחרלות (לפריקח) מחין יזכו לנחלת שדי ממרומים ודבר חין להם עם נני שם). והנה כל הד' גליות שגלו ישרחל לחר קבלם

חת

המעמר.

ר (ה) איש ללשונו, הפרשה הזחת נחזרה חזר הפלגה, וכמו שכתב הרחב"ע לקחן על מן החרן ההיח ילח לחבור, וזה היה קחר הפלגה.

תרגום אשכנזי

שפראַכע אין פערשיערענען געשלעכטערן אונד פעלקערשאַפטען. (ו) דיא זאָהנע דעס חם זינד כוש, מצרים, פוט אונד כנען. (ז) דיא זאָהנע דעס כוש: סבא, חוילה, סבתה, רעמה אונד סבתכא;

נ ח י

לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם: (ו) וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: (ז) וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי

רעמה

תרגום אונקלוס

בְּעַמְמֵיהוֹן: (ו) וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: (ז) וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה

ורעמה

באור

את התורה לא היו רק בחלקי (אזיאה ואירופא) כי גלות בבל ופרס בחלק (אזיאה) ויון ורומי בחלק (אירופא) ומהם למדו איזה עיקרים מן האמונה, ומשפטים ישרים, אבל בחלק אפריקא לא גלו מעולם), כאשר עוד היום רוב בני ארצות (אפריקא) עובדי אלילים הם, (עטיופיע הגבוהה והשפלה וארצות ליביאה), אך ראה נח כי כנען יתישב בארץ (אזיאה) (ולפי דעת חז"ל הארץ ההיא מחלקו של שם היא בדכתיב ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד י"ח), אך אח"ז כבשוה בני כנען מזרעו של שם, כמ"ש רש"י בפ' לך לך על פסוק והכנעני אז בארץ (שם י"ב ו') ע"ש), ומשנאתו אותו כדי שלא יזכה אל ההצלחה האמיתית ההיא, קללו בעבדות הנפלא כאשר אמר עבד עבדים שיהא גופו קנוי לאדוניו, ובל"א (לייבאייגענער, סקלאַפע), ועי"ז לא יוכל לעבוד מצות אלהיו בעבור העבדות החזקה המוטלת עליו יום ולילה, ועבד כנעני אף כשהוא אצל ישראל הוא פטור מן רוב המצות, כל זה נראה לי בביאור אלו הפסוקים, (גם כל זה לפי דעת המפרשים כי כוש היא (עטיופיע) אבל להלן תראה דעת אחרת בזה):

(ו) כוש, לדעת ה' יוסף קמחי שפי' גיחון הוא נילוס ועליו נאמר הוא הסובב את כל ארץ כוש (בראשית ב' י"ג), א"כ יהי' כוש בחלק (אפריקא) מדינת (עטיופיע), אמנם לדעת יוסף בן גוריון יצאו ממנו הכושים השחורים ושוכני האיאופייא"ה שהיא בסוף מאוריטא"ניאה ארץ גדולה כנגד המזרח, והיא מלכות (אלחב"ש), והוא בחלק אסיא"ה סמוך למדינת הודו, (והנה במס' מגילה דף י"א ע"א, נחלקו רב ושמואל חד אמר מהודו ועד כוש הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם וחד אמר הודו וכוש בהדי הדדי הוו קיימי, ונבוכו בו רבים לומר איך יחלקו במציאות, ולפי דעתי פלוגתתם היא לפי שנסתפקו לפי' כוש, כי הודו לדעת הכל היא מדינת (אינדי"אה) המתחלת קרוב למזרח העולם וכאשר נקראת בל"א (אָסטאינדיען), וכוש לדעת הא' היא (עטיופיא) אשר באפריקא המגעת עד סוף מערב העולם, ולדעת הב' היא מלכות (אלח"בש) הסמוכה להודו), ובקונטרס אחרון אכתוב עוד בזה: ומצרים, נודעת בתחלת חלק אפריקא סמוך לארץ כנען ונקראת (אֶגיפטען): ופוט, לדעת בן גוריון יצאו ממנו עם ליבי"אה שבאפריקא ושבראשונ' הי' נקרא שמו פוט, ואח"כ לקח השם מאחד מבני בניו, ליב"יו, ולכן נקראת ארצו ליבייא, ונהר גדול מקיף אותה ונקרא פוטי: וכנען, בן רביעי לחם, נתישב בארץ כנען אשר אח"ז לקחוה אבותינו מהם, ונודעת בגבוליה ומצריה בפ' אלה מסעי: (ז) ובני כוש סבא וחו לה, אלה היו ראשי אומים ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא הי' לאום על כן כתב אח"כ וכוש ילד את נמרד ולא אמר ובני כוש נמרד סבא וחוילה, אבל פוט ה' לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות במצרים וכנען ע"כ לא החזירו הכתוב וכו', גם במגוג ומדי ותבל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם, וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד ראשי אומות ולא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות. (הרמב"ן):

סבא, לדעת קצת ממנו באים הסבאים שהם אנשי אראבי"אה והיא באסי"אה הגדולה, ולדעת אחרים אינו כן: וחוילה, ממנו יצאו העמים הנקראים גיט"ולים השוכנים באפרי"קא: וסבתה, ממנו יצאו הסאביט"יניש שקורין היונים אשטאב"רי: ורעמה וסבתכא, אמרו שבאים מהם עמים מהעטיופ"יע השוכנים לצד המזרח, והיינו בחלק אפריק"א אשר לצד המזרח

סמוך

רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: (ח) וְכוּשׁ יָלַד
אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר
בָּאָרֶץ: (ט) הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד
לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד

גבור

תרגום אונקלוס

וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן:
(ח) וְכוּשׁ אוֹלֵיד יַת נִמְרוֹד הוּא שָׁרֵי לְמֶהֱוֵי
גִּבַּר תַּקִּיף בְּאַרְעָא: (ט) הוּא הֲוָה גִּבַּר
תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל כֵּן יִתְאַמַּר כְּנִמְרוֹד גִּבַּר

תקיף

תרגום אשכנזי צ

דיא זאֶהנע דעם רעמה: שבא
אינד דדן. (ח) כוש צייגטע
נמרוד, דיעזער פֿינג אַן איין
געוואַלטיגער הערר אויף דער
ערדע צו ווערדען; (ט) ער
וואַרד נעמליך דורך דיא יאַגד
איין געוואַלטיגער הערר פֿאָר
דעם עוויגען; דאַהער מאַן צו
זאַגען פפֿלעגט: וויא נמרוד

רש"י

(ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על
הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד.
כל דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד
במקום: לפני ה'. מתכוין להקניטו על
פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע
בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד

בו

באור

סמוך ליס האדום: שבא, איננו מלכות אל ימ"ן רק אותו שנזכר בבני קטורה הוא שבא ממלכות ימ"ן, כ"כ בס' יוחסין, ועם שאין להרחיק דבריו אלה, מ"מ יותר נראה ששבא הנזכר בבני יקטן ממנו יצאה מלכות ימ"ן כאשר חזר וכתב הוא בעצמו שם (באותו הדף), ובקוג' אחרון אחר ך בזה אי"ה: (ח) הוא החל להיות גבור בארץ, להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה (רש"י), ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל, ואפשר שנאמר כי החל בדור הפלג' מרד ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם לאלהים אחרים. (הרמב"ן): (ט) הוא היה גבור ציד לפני ה', רש"י פירש לגנאי שהי' כל דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום ולפני ה' פירש"י מתכוין להקניטו על פניו, והראב"ע פי' שהוא החל להראות גבורת בני האדם על החיות לצוד אותם ופי' לפני ה' לשבח שהי' בונה מזבחות ומעלה אותן חיות עולה לה', ואח"ז על הפסוק מן הארץ ההיא יצא אשור, פירש"י כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם, והראב"ע כתב שאשור הוא בן יפת, ולא ידעתי היכן מצא לו בן ליפת ששמו אשור, והנכון כפי' הרמב"ן וז"ל כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואח"כ יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה

שם

המעמר

(ט) גבר ציד, הנכון כפי הפשוט כדעת הראב"ע שצד חיות הטורפות, ובזה הטיב לחברת בני אדם ושמוהו לראש ולקצין עליהם, גם היתה אימתו ופחדו עליהם כי היה גבור חיל, ולזה סרו למשמעתו ועבדו אותו. ומה שאמר לפני ה' הענין כמו שכתב הרדי"ק כלומר תחת כל פני השמים היה הוא גבור בגבורים. והנה גם מן הספור הזה נשאר עוד רושם בהבלי האלילים (איטהאָלאָגיע) כי שם נאמר שראש הנפילים (העראָען), (עיין מה שכתבתי על הכתוב הנפלים היו בארץ) היה (הערקולעס) והוא בן אליל הגדול (יופיטער) והוא נלחם עם חיות גדולות ונוראות ועלה למרום והיה כאחד האלהים (וכבר נודע מאמר חז"ל שנמרוד עשה עצמו אלוה), ולכך הודענו תורתנו הקדושה כי זה הגבור היה כאחד האדם ונולד מן כוש ומירך קרון מחומר גם הוא יצא, ואולי בעבור זאת נתיחד לו מאמר בפני עצמו וכוש הוליד את נמרוד, ולא נכלל בשאר בני כוש לומר כוש הוא ולא אחר הוליד את נמרוד.

תרגום אשכנזי

דירך דיא יאַגד איין געוואַלטי.
גער הערר פֿאַר דעם עוויגען.
(י) דער אַנפֿאַנג זיינעם רייכֿם
ו אַר בבל אונד ארך, אכד אונד

נחי

גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָֹה: (י) וַתְּהִי
רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ
ואכד

רש"י

בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד:
מן

תרגום אונקלוס

תַּקִּיף קֳדָם יְיָ: (י) וַהֲוָה רֵישׁ מַלְכוּתֵיהּ
בבל

באור

שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה מן הארץ ההיא, במלכו עליה יצא אשור כי אשור מבני שם הי' וזהו בלשון ויצא חצר אדר ועבר עצמנה (במדבר ל"ד ד'), ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו אדרעי (דברים ג' א'), ורבים כן, ושב לארצו ברכוש גדול ולכך תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנאמר ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרד בפתחיה (מיכה ה' ה'), ירמוז אל נינוה ואל רחובית עיר ואל כלח, וספר עוד בגבורתו כי הוא הי' גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד איתן, ואמר לפני ה' להפליג כי אין תחת כל השמים בגבורה כמהו וכן ותשחת הארץ לפני האלהים (בראשית ו' י"א), כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו בענין ונכרתה הנפש ההיא מלפני (ויקרא כ"ב ג'), כי בכל מקום הוא לפניו עכ"ל. ומה נעמו אמריו בכאן לפי פשטות המקרא, כי לפי פירש"י ששב על אשור בנו של שם ויצא משם שלא רצה להיות בעצת דור הפלגה מה עניינו כאן וראוי להכתב להלן בפרשת ספור בנין המגדל, אבל מרוצת הספור שבכאן הוא להגדיל תוקף גבורתו וגודל ממלכתו של נמרוד, ויתכן שהיו הדורות ההם בתחלת הישוב מפליגי' מאוד בשבח האיש הציד ומרוממים את מעשיו, עד שיקראו לו גבור ציד לפני ה', כי הי' בו אז תועלת עצום לצורך קיום המין ותקון קבוצו, לפי שחיות השדה רבו על בני האדם, מהן דורסות והורגות ומהן ברגלים תרמסנה את כל עבודה בשדה, ומשחיתות את יבול הארץ, ועדיין לא ידעו בני אדם לבבוש את הבהמות הביתות כגון הסוס והכלב, ולרדות בהם ככל הצורך להלחם על ידם עם הבריות המשחיתות הללו, והצטרכו לתחבולות רבות עצה וגבורה למלחמה עם עזי הנפש, וכל איש ידע לצוד ציד להביא הרי זה משובח ביניהם, ואפשר שימליכו אותו עליהם ויבנו ערים ויטעו שדות וכרמים על פיו ועצתו, וזה הי' ענין נמרוד ובזה הצליח למלוכה ולעשות לו שם בארץ עד שאף בימי משה עדיין הי' הדבר בפרסום גדול, והיו בני אדם רגילים לומר כנמרוד גבור ציד לפני ה': ואין תימה על אמרו יצא אשור ולא יצא לאשור או אשורה, כי מצאנו רבים כמהו שנפל בהם הלמ"ד גם הה"א כמו ויצא חצר אדר דלעיל וכמו שמצאנו ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבל (מלכים ב' כ"ה ז'), בלא ה"א, ונשנה פסוק זה בירמי' ("ב י"א), ושם כתיב ויאסרהו בנחשתם ויבאהו מלך בבל בבלה בה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה ודקדקתי בתרגום אונקלוס ומצאתי שכוון ג"כ לפי' זה כי תרגם מן ארעא ההיא נפק אתוראה, שבלי ספק אין כוונתו על אשור בן שם שאין דרכו לשנות שם עצם אדם כנודע וכאשר מתרגם לקמן פסוק עילם ואשור כל הפסוק כצורתו, אכן בשם אשור המדינה דרכו להחליף השי"ן בתי"ו כי נקראת כן בארמי כמו שתרגם באכה אשורה (בראשית כ"ה י"ח), מטי לאתור, גם הה"א שהוסיף על מלת אתוראה יורה שרצונו לאשור כי הרבה שמושי לשון הקודש ישמשו גם בארמי, גם יונתן בן עוזיאל תרגם מן ארע' ההיא נפק נמרד ומלך באתור, וגם מלשון ראשית ממלכתו יראה כפי' הרמב"ן ור"ל שהחל להיות גבור ולמשול על איזה אנשים עד שעלה מעלה מעלה והצליח למלוכה אך בתחלה לא מלך רק בבבל וג' עיירות הסמוכות לה, אולם בהחזקו עוד יצא למלוך גם באשור, ודקדקתי אחר זה גם בגמרא דיומא (דף י' ע"א), וראיתי שגם שם פירשוה על שם מדינה ולא על שם אדם, כי שם אחר שמפרשים מדינות בני יפת וקצת מדינות בני חם וארבע מדינות בבל וארך ואכד וכלנה מפרש מן הארץ ההיא יצא אשור זו סילק ע"ש. גבור ציד, מלת ציד הוא שם דבר ומלת גבור סמוך אל ציד גבור של ציד ר"ל גבור על ידי ציד, ואיננו שם תואר לנמרוד שא"כ הי' ראוי להנקד צַיָּד בפלס גַּבָּב, כ"כ ר' אלי' בחור בנימוקיו לספר השרשים בשרש צוד, וכן מתורגם בל"א: על כן יאמר, משל הי' גם בימי משה: (י) ראשית ממלכתו,

וְאַבַּד וְכַלְנֶה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר: (יא) מִן־
הָאָרֶץ הַהוּא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־
נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח:
(יב) וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח
הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה: (יג) וּמִצְרַיִם
יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־
להבים

תרגום אשכנזי צא

כלנה אים לאַנדע שנער.
(יא) אוים דיעזעם לאַנדע גינג
ער גען אשור, אונד בויעטע
נינוה, רחבת עיר אונד כלח,
(יב) אונד רסן צווישען נינוה
אונד כלח. דיעזעם נינוה איזט
דיא בעקאַננטע גראָסע
שטאַדט. (יג) מצרים צייגטע
דיא לודים, דיא ענמים, דיא

תרגום אונקלוס

בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְּבָבֶל:
(יא) מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אָתוּרָאָה וּבְנָא
יָת נִינְוֵה וְיָת רְחֹבֹת קִרְיָתָא וְיָת כָּלַח:
(יב) וְיָת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִיא קִרְיָתָא רַבְּתָא: (יג) וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יָת לוּדָאֵי וְיָת
ענמאי

ר ש " י

(יא) מן הארץ. כיון שרצה לפשוט לה נניו
שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות
המגדל ילך מחונם. (יב) העיר הגדולה.
היא נינוה שנאמר ונינוה היתה עיר גדולה

ב א ו ר

שם והנפרד מִמְּלָכָה ולא מַמְּלָכָה בריש׳ דגזות התי״ו ור״ל תחלת ממלכתו: (יא) מן הארץ
ההוא יצא אשור, כגר פירשנוהו בפסוק הוא הי׳ גבור ליד וגו׳: (יב) הוא העיר הגדלה,
ירצה לפי פשוטו שבב על נינוה, ובגמרא דיומא (דף י׳ ע״ב) היא העיר הגדולה לויני יודע לם
נינוה העיר הגדולה לם ורסן העיר הגדולה כשהוא אומר ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים
מהלך שלשת ימים (יונה ג׳ ג׳) הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה, ועיין שם בתוס׳ שכתבו
שעל כלח ליכא לספוקי שם״כ היה לו לומר ובין כלח העיר הגדולה, ולא כהרא״ש שכתב
שלינוה רוצה להיותו שב על כלח: (יג) את לודים וגו׳, הרא״ש פי׳ כי אלה הם שמות
מדינות ובכל מדינה משפחה אחת ועל כן הם כולם לשון רבים והרחי׳ הגמורה אשר יצאו משם
כי שם רמז למקום, ואחרים פירשו אשר יצאו משם פלשתים, מכפלוחים או משניהם מפתרוסים
ומכפלוחים שהתחתנו יחד כי מלחנו מלת שם נופלת על הזכר כמו משם רעה תבן ישראל
(בראשית מ״ט כ״ד) ועשם יצאו על דעתם שהולידו בלשון מחלניך יצאו (שם ל״ה י״ח),
וכן מתורגם בל״ת, וכתב הרמב״ן וזה לשונו יזכיר למצרים תולדותיו, ולא הזכיר מוצאם כמו
שהזכיר בחחרים כי בניי יפת הזכיר חיים ובניי כוש חרש שנער וחצור (לעיל י׳ ו׳) ולא
כוש בחלק (לעיל י״ח), אבל לדעת המפרשים שהזכרתי לעיל שלא נתיישבו רק בחלק אפריקא,
יאמרו כי רק נמרד לבדו גרוש גבורתו מלך בבבל בחרן לא לו, ומשם יצא גם לאשור ובנה שם
חיזה ערים ומלך עליהם), ובבני בנען הזכיר תחומי חרלם וכן בניי שם, והי״ז כי מצרים
חרן מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים, (וכן הוא שם׳
היבר כי כלם היו חונים על יאור סיחור הוא נחל מצרים ויבנו להם ערים ויקראו לעריהם
בשמותם), ושם חרלם ג״כ בשמם כי בן מלחנו לפתרוסים חרן פתרוס והיא מכלל חרן
מצרים כמו שכתוב ונתתי ירצה בחרן מצרים והשמתי את פתרוס (יחזקאל ל׳ י״ג י״ד)
ובנתי את שבות מצרים והשבתי להם חרן פתרוס על חרן מכורתם (שם כ״ט י״ד), וכן
לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם חרלם שוא וכן פלשתים חרלם פלשת וכן כתוב יצאי
פלשת (שמות ט״ו י״ד) עכ״ל: לודים, לדעת קצת ממנו יצאו עם לידי״ה שהיא חרן לחת
בחסי״ה הקטנה, ואחרים אמרו שהם נתיישבו בחרן המורי״ה, אולם לדעת הרמב״ן לוד וכל
הקומות שלאו ממצרים סביבות מצרים הם: ענמים, וכן להבים ונפתחים, לא נודע שם
מקומם

תרגום אשכנזי

לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים: (יד) וְאֶת־
פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר
יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־
כַּפְתֹרִים: ס (טו) וּכְנַעַן

להבים אונד דיא נפתוחים,
(יד) אונד דיא פתרוסים, ווא
אויך דיא כסלוחים, פֿאן וועלכ
כֿען דיא פלשתים הערשטאמ־
מען, אונד דיא כפתורים.
(טו) כנען צייגטע צידון, זיינען
ערשט־

ילד

תרגום אונקלוס

עַנָמָאֵי וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי: (יד) וְיָת
פַּתְרוֹסָאֵי וְיָת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפָקוּ מִתַּמָּן
פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת קַפּוֹטָקָאֵי: (טו) וּכְנַעַן אוֹלֵיד

רש"י

לתלהים (יונה ג'): (יג) להנים. ספניסס
דומים ללהב: (יד) פתרוסים וכסלוחים
תשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו
פתרוסים וכסלוחים מחליפין משנה
נשותיהם חלו לחלו ויצאו משם פלשתי:

באור

מקומם נפרט בהיום: (יד) ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים, כבר פירשתי ז"מ
שהתחתנו יקד פתרסים וכסלחים ויצאו משם פלשתים, וכ"ה דעת רש"י ע"פ המדרש שמשניהם
יצאו, והרמב"ן כתב וז"ל ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלחים יושבי עיר שמה כן והיתה מכלל
תרן כפתור תשר שם כפתורים לחיה' ויצאו משם הכפתורים תשר הם מזרע כסלוחים וה'כו
לתיר להם מנוחה והניחו התרן לחיותם וכשבו להם תרן שמה פלשתים ונקראו ת"כ פלשתים
על שם התרן והוא מה שכתוב בפתורים היולאים מכפתר השמידם ויושבו תחתם (דברים ב' כ"ג)
והם מבני כסלוחים יושבי תרן כפתור עכ"ל, והנה טעם הגרשיים שנמלת פתרסים שהוא מפסיק
פתוח מן הגיע שמלת כפלחי' יורה שפי' רש"י הוא הנכון ונתוח הפסוק לפירושו הוא כן,

ואת־פתרסי | ואת־ כסלחים ||| תשר יצאו | משם | פלשתים |||| ואת־כפתרים: תכל לפי

דעת המפרשים שמכסלחים לבד יצאו הפלשתים רצוי להיות פתרסים נטעם מפסיק יותר
מן הטעם שנמלת משם ופתוח מן הטעם שנמלת פלשתים, ורצוי להיות הטעם על פי הנתוח
הזה, ואת־פתרסים |||| ואת־כסלחים ||| תשר יצאו | משם || פלשתים |||| ואת־
כפתרים: ודוק: פלשתים, נודעת היום מעזה עד מצרים למזרח היס התיכני: כפתרים,

לונקלוס ויב"ע תרגומו קפוטקאי, והיא נקראת בערבי (דלמית"ט) וכן נקראת עוד היום:
(טו) וכנען ילד את צידן בכרו וגו', תלה עזרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם לניני כי
כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו לכל נחלה השם ברוכם בימי אברהם כי בכלן
נכתבו בשם שקראם לניהם יום הולדם ותארי שנפרדו בתרגומם לנוייהם נקראו בשמות
תארים לולי העלו להם שם על שם התרן כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר
שעיר וכן רבים, (ועיין מ"ש בפסוק ויענר לנרש בתרן (לקמן י"ג ו') כי דרכם הי' לקרוא
ערים לו תרנות ע"ש הנונה לותם ולא להפך, וכן סופר שם' היצר ז"ל וילך שעיר בן חור
בן חוי בן כנען וימלך בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר ויצב שם הוא ושנעה בניו וניתו. ויקרא
לעיר תשר שנה שעיר על שמו היא תרן שעיר עד היום הזה עכ"ל), לו שהולידו הערבי
והסיני משפחות ונכרתו משם ונניהם היו קיני וקנזי על דרך משל והיו לרשעי בתי תנות תקרא
התומה בשמה כנהוג בשנעי ישראל והנה קיקם בשם שהי' להם נימי תברהם במתנתו ורצוי'
לתבר כי החוי הנזכר בכתן לינינו נזכר במתנתו של תברהם והוא הי' משם שנאמר ושל גויים
רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גויים (דברים ז' א'),
וכן בכל מקום, וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בהן רק עשרה כי תחד מבניו לא שבר בתחיו
ונקרא עם תחיו בשם תניו ויתכן שהי' לידון בנורו הנקרא כנעני עם תחד מתחיו שלא הי'
לבוי, ותל יקשה עליך תרן פלשתים שהיתה לתברהם כדבתיב גור בתרן הזאת וגו' כי לך ולזרעך
אתן את כל התרנות האל (בראשית כ"ו ג'), והם מבני מצרים, כי הכתיב אמר לבנעני תשבב
ממשת שרני פלשתים (יהושע י"ג ג'). כי בנשו מקנת התרן ויושבו בה ובכלן תרתה כי גבול
הבנעני מלידן בתכה גדרה עד עזה ותלה ערי פלשתים כי תבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא

נחי

יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ (טז) וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ (יז) וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ (יח) וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת

הכנעני

תרגום אשכנזי צב

ערשטנעבאָרענען, אונד חת. (טז) אויך דען יבוסי, דען אמורי אונד דען גרגשי, (יז) דען חוי, דען ערקי אונד דען סיני; (יח) פֿערנער דען ארודי, דען צמרי אונד חמתי. נאַכֿהער האַבען זיך דיא געשלעכֿטער דעס כנעני אויסגעברייטעט.

ריא

תרגום אונקלוס

יַת צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיַת חֵת׃ (טז) וְיַת יְבוּסָאֵי וְיַת אֱמוֹרָאֵי וְיַת גִּרְגָּשָׁאֵי׃ (יז) וְיַת חִוָּאֵי וְיַת עַרְקָאֵי וְיַת אַנְתּוֹסָאֵי׃ (יח) וְיַת אַרְוָדָאֵי וְיַת צַמָּרָאֵי וְיַת חֲמָתָאֵי וּבָתַר כֵּן אִיתְבַּדָּרוּ

זרעית

רש"י

(יח) ואחר נפוצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה

באור

וכן לעזה אחד וצידון לפלשתים דכתיב כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה (שם ו'), וכתוב וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת (יואל ד' ד'), ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם, ודע כי ארץ כנען לגבולותי' מאז היתה לגוי היא ראוי' לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנ' בהנחל עליון גוים בהפרידו בני חדם יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח'), אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד, (הרמב"ן), ועוד האריך מאוד בדברי טעם בפ' דברים ע"ש ולהלן אכתוב דעתי בזה: צידן, עד היום נקרא כן, ובערבי נקרא ציידא, ושם כהיום נמל לספינות: חת, וכן אמרי סמוך לירושלים, כ"כ בס' יוחסין, ונראה לי שהיו סמוכים לנגב א"י כי המרגלים היו מיראים את ישראל (שהיו אז בנגב א"י) בהם, באמרם עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר (במדבר י"ג כ"ט): (טז) היבוסי, בירושלים עצמו: הגרגשי, הניח ארצו לישראל והלך אל ארץ אשר עד היום נקרא גורגיסטאן (מס' יוחסין), ואולי היא ארץ (יורגיאן), וגם חז"ל זכרו זה שהגרגשי פנה מעצמו: (יז) החוי, היו יושבי ההר אשר לפני הלבנון: הערקי, נקרא עד היום קרוב יום אחד לטריפול נקרא ערקא: הסיני, הם טריפול (היא עיר סין הנקראת בערבי טראבל"וס א"ל שא"ם ובלע"ז טריפולי די פליסטינה): (יח) הארודי, עד היום הוא אי אחד קרוב לאנטארטוש בגבולי טריפול נקרא ארוד: הצמרי, הם חמ"ן: החמתי, היא חמא (כ"ז מספר יוחסין), והנה זכר כל אלו עם יו"ד היחס כי המשפחות היוצאות מהן נקראו כן לפיכך באה עליהן ה"א הידיעה כי לא תבא ה"א הידיעה על שם אדם פרטי: ותמהתי הלא הכתוב מעיד כי גבול הכנעני הוא מצידון נמשך לדרום העולם עד עזה, ואיך תגבל בה עיר טריפול ושאר הערים אשר הם לעבר השני של צידון לצפון העולם, ואשוב אתפלא כי בפ' אלה מסעי יגבול הכתוב גבול צפונית מערבית אצל הר ההר ומשם לפאת צפון לבא חמת (שהוא החמתי הנזכר כאן ובזכריה (ט' ב') אומר וגם חמת תגבל בה, לפי שמלפנים היתה חמת חוץ למיצר כי לא נכבשה לפנינו כי לא נחלנו רק ז' אומות מבני כנען, אך לעחיד גם חמת תהיה בתוך הגבול ומיצר הגבול יהיה בצד צפון של העיר), שהוא רחוק הרבה להלאה מצידון, גם גבול דרום מגיע עד נחל מצרים שהוא לצד דרום העולם רחוק הרבה מעיר עזה שהיא לפלשתים, וגם הכתוב מעיד כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, נמצאת ארץ פלשתים סמוכה לארץ כנען יותר ממצרים שהנחל

סמוך

תרגום אשכנזי

(יט) דיא גרענצען דעס פֿאָל־
קעס כנען וואַרען פֿאָן צידון
נאַך גרר צו ביז עזה אונד נאַך
סדום, עמורה, אדמה אונד
צבוים צו ביז לשע. (כ) דיעזעס
זינד דיא נאַכֿקאָממען דעס חם
נאַך איהרען פֿערשיעדענען
געשלעכֿטערן אונד שפּראַכֿען
אין איהרען פֿערשיעדענען

נ ח י

הַכְּנַעֲנִי׃ (יט) וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי
מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְּרָרָה עַד־עַזָּה
בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה
וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃ (כ) אֵלֶּה בְנֵי־חָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם

וצבוים קרי בגויהם

ר ש " י

הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול
ל' סוף וקצה: בואכה. שם דבר. ול"נ
כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד
אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשונותם
בארצותם. אע"פ שנחלקו ללשונות וארצו'
כלם

תרגום אונקלוס

זַרְעַיַת כְּנַעֲנָאֵי׃ (יט) וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאֵי
מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד עַזָּה מָטֵי לִסְדוֹם
וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה וּצְבוֹיִם עַד לָשַׁע׃ (כ) אִלֵּין
בְּנֵי חָם לְזַרְעַיַתְהוֹן לְלִישַׁנְהוֹן בְּאַרְעַתְהוֹן

באור

סמוך לה, (יום שהנחל הזה איננו נהר נילוס שבתוך ארץ מצרים, עכ"ז היא סמוך למצרים
יותר מעזה ולכן נקרא נחל מצרים), גם בלי ספק שהכתוב בפ' אלה מסעי לא יסמן רק גבול
ארץ הנתונה לנו וכלשון התחלת הפרשה ההיא זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען
לגבלתיה (דברים ל"ד ב'), לכן אחר ההסתכלות היטיב במלות ואחר נפלו משפחות הכנעני,
שלא נכתב כן בבני שם ויפת ואף לא בבני כוש ומצרים מזרע חם, יראה לי שבתחלה לא היה
גבולם רק מצידון עד עזה זה היה להם גבול מערבי ומעזה עד ארבעת ערי הכבר הי' להם
גבול דרומי (והזכיר גבול ג' מקצועותיהם ולא הוצרך להזכיר מקצוע צפונית מזרחית כי הירדן
יגבלהו, אבל במערב הוצרך להזכיר אף שהים האמצעי יגבלהו, מפני שרוחב הים ימשך עוד
מעזה ולדרום העולם ומצידון ולצפון העולם, לכן הודיע שמשם ולהלן לא הי' גבולם),
רק שאח"ז הלכו וכבשו עוד לדרום עד נחל מצרים ולצפון עד חמת שהוא סמוך לארם ולמערב
עד הים אשר מתחלה לא הי' גבולם רק עד עזה שהיא רחוקה איזה פרסאות מן הים ומשם
עד הים הי' לפלשתים זרע מצרים, אבל אחר זה כבשו להם עוד מדינות הסמונות ונתפשטו
בכבוש הזה אחת לאחת עד שבעת ביאת ישראל לארץ כנען הי' מתפשט גבולם למערב עד הים
ולדרום עד נחל מצרים ולצפון עד חמת, ולכן הוצרך הכתוב לסמן גבולי ארץ כנען בפ' אלה
מסעי ולא נסמך על הגבולים שנתפרשו כאן כי נשתנו אז להתרחב יותר, וכאן לא הוצרך
לסמן גבול מזרחי שסמך על המפורש שם שהירדן יגבול צד המזרחי עד ים המלח (שנופל לתוכו)
ההולך בגבול סדום שבמקצוע מזרחי דרומי המפורש כאן, והנה בהנחל עליון ארץ כנען לבני
ישראל לנחלה הנחילם בעין יפה אף מה שכבשו בני כנען אחר זה בחרבם והוסב שמה להקרא
גם היא ארץ כנען ע"ד שאמרו חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון, ושיעור הכתוב שבכאן הוא כן
ואחר נפלו משפחות הכנעני ויהי גבול הכנעני מצידן וגו' ר"ל וכבר מקדם הי' גבול הכנעני
מצידון (ומצאנו מלת ויהי על הדרך הזה הרבה במקרא), רק אחר זה נפלו ונתפשטו משפחות
הכנעני להרחיב גבול מדינתם, ומכוון ג"כ מלת ואחר, ומשה בעת כתבו זאת כבר ראה
שנתפשטו הרבה להלאה מגבולם, וכתב גם גבולם הראשון, להודיע חסד האל עם בניו שעם
שלא הבטיחם רק ארץ כנען שהיתה קטנה מאוד, סבב להרחיבה טרם ייראוה ע"י מלחמת
בני כנען עם העמים הסמוכים להם, כי כל ספורי התורה עיקר כוונתם על ההודעה הזאת
חסד האל עם בניו, והנה בדברינו אלה יותרו כמה ספיקות שהעיר הרמב"ן בפ' דברים
והאריך שם מאד ע"ש, ויש לי עוד דברים בזה ויתבארו בקו"א: (יט) באכה, אין הנ"ף
נוספת אך היא לנוכח היודע המקום (רד"ק בשרשים שרש בוא), וכן תרגם יב"ע, מעלך,
והה"א

בְּגוֹיֵהֶם: ס (כא) וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחֵי יֶפֶת הַגָּדוֹל: (כב) בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם:

ובני

תרגום אונקלס

בְּעַמְמֵיהוֹן: (כא) וּלְשֵׁם אִיתְיְלִיד אַף הוּא אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵבֶר אֲחוֹהִי דְּיֶפֶת רַבָּא: (כב) בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד

תרגום אשכנזי צג

לענדערן אונד פֿעלקערשאַפֿטען. (כא) אויך דעם שם וואורדען קינדער געצייגט. דיעזער שם איזט דער פֿאַטער אַללער קינדער דעם עבר, איין ברודער דעם עלטעסטען יפת. (כב) דיא זאֶהנע דעם שם זינד: עילם, אשור, ארפכשד, לוד אונד ארם;

רש"י

כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר הנהר. היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' בנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן ק' שנה ושם לא הגיע לק' עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם

באור

והה"א נוספת כה"א על ידכה (שמות י"ג ט"ז), הנצבת עמכה (שמואל א' א' כ"ו): (כא) ולשם ילד גם הוא, בעבור שאיחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היו לו בנים אמר בכאן גם הוא, (הרמב"ן): אבי כל בני עבר, רש"י והרמב"ן פירשו שהוא שם מקום ור"ל שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם, וכתב הרמב"ן שלא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותן אליו, אך לא מצאנו בכל המקרא מלת עבר הסמוכה למלת הנהר שתבוא בלי הסומך, ולכן הנכון לדעתי שהוא שם עצם אדם והוא עבר בן פלג ולהיותו גדול המעלה (כאשר גם חז"ל קבלו שנביא גדול הי' גם קבלו שיעקב למד בבית שם ועבר), לכן אליו ייוחסו אנשי המעלה כמו לאברם העברי (שם י"ד י"ג), ע"ש עבר הנזכר שלמד שם דרכי ה' ומוסריו בעת ברחו מנמרוד כאשר סופר במדרשים ולא ע"ש עבר הנהר, עם שבתוכחת יהושע לישראל נאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כ"ד ב'), לא על שם כך יקרא עברי שמליצת הלשון לא חסבלהו כנ"ל ויותר הי' נכון לכנותו על שם הנהר כמו הפרתמים שהם יושבי עבר הנהר פרת ולא על הסמוך בחסרון הסומך, והנה סוף הפסוק יורה שהכוונה בכאן ליחסהו בתור המעלה שאמר אחי יפת הגדול שאין צורך להודיענו זאת כי כבר הוא נודע רק הוא על הכוונה הנזכרת וכן פי' דון יצחק אברבנאל וכן נראה שהוא דעת הראב"ע: אחי יפת הגדול, הנכון הוא כדעת בעל הטעמים שהגדול תאר ליפת שאם הוא תאר לשם צריך להיות אחי יפת הגדול במרכא טפחא, וכן הוא דעת רש"י ולא כפי' הרמב"ן, וראייתו מן ישעיהו בן־אמוץ הנביא (מלכים ב' כ' א'), חנני' בן־עזור הנביא (ירמיה כ"ח א'), שבכל מקום הוא תאר למדובר בו, איננו ראיה, כי אמוץ הוא בטעם מפסיק בכל מקום, ואף שחנניה בן עזור מלת עזור הוא במשרת כזה חנני' בן־עזור הנביא זהו לסבה שהזכרתי בהקדמה, כמו ויסר ביום ההוא את־התישי' (בראשית ל' ל"ה), ויתן להם יוסף לחם (שם מ"ז י"ז), ודומיהם רבים, והכל לסבה הנזכרת שם, וראייתו מן לחבב בן־רעואל המדיני חתן משה (במדבר י' כ"ט), גם היא איננה ראיה, כי המדיני הוא תאר לרעואל לפי' שהם מחוברי' בטעם וחתן משה שב על חבב להיות תאר אליו, בעבור שמלת המדיני היא בטעם מפסיק יותר מן הטעם שבמלת לחבב, והכלל שבכל דבר המסופק ביאורו. ראוי לשמוע לביאור בעל הטעמים, כי הוא ידע הפירוש יותר ממנו: (כב) בני שם, חמשה היו באסי"אה מנהר פרת עד יס אינדיא: עילם, ממנו יצאו הפרסיים והגוי הנקרא אלאמי"נוש: ואשור, נתישב בשיריא"ה, ונקראת אסירי"אה גם נקראת מוצול: וארפכשד, י"א שממנו יצאו הכלדיים

(כג) וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ:
(כד) וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר: (כה) וּלְעֵבֶר
יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי
בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו
יָקְטָן: (כו) וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד
וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־
יָרַח: (כז) וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל
וְאֶת־דִּקְלָה: (כח) וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־
אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא: (כט) וְאֶת־
אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־

תרגום אשכנזי

(כג) דיא זאהנע דעס ארם זינד:
עוץ, חול, גתר אונד מש.
(כד) ארפכשד צייגטע שלח,
אונד שלח צייגטע עבר.
(כה) דעם עבר וואורדען צוויי
זאהנע גענאנט; דעם איינעם
נאמע וואר פלג, דען אין זיי-
נען טאגען איז דיא ערדע
געטהיילט וואָרדען, אינר דער
נאמע זיינעם ברודערס איזט
יקטן. (כו) יקטן צייגטע
אלמודד, שלף, חצרמות אונד
ירח; (כז) וויא אויך הדורם,
אוזל אונד דקלה; (כח) פֿער-
נער עובל, אבימאל אונד
שבא, (כט) אופיר, חוילה
אונד יובב; אללע דיעזע זינד

זאהנ-

ר ש " י

וזה נזהו: (כה) נפלגה. ויתבלבלו
הלשונות ונפזלו מן הנקעה ונתפלגו בכל
העולם למדנו שהיה ענבר ובימיו נקרא
שם גם על שם העתיד ובנינו בסדר
עולם שבסוף ימיו נתפלגו שמ"ת בתחילי'
ימיו הרי יקטן לחיו לעיר ממנו והוליד
כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן
ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגומר.
ומ"ת בחמשע ימיו לא נא הכתוב לסתום
מלא לבדם הא למדת שבשנת מות פלג
נתפלגו: (כו) ויקטן. שהיה עניו ומקטין
עצמו לפיכך זכה להעמיד כל המשפחות
הללו: מלרמות. על שם מקומו דברי הגדה:

שפה

תרגום אונקלוס

זַאֲרָם: (כג) וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ:
(כד) וַאַרְפַּכְשַׁד אוֹלִיד יַת שֶׁלַח וְשֶׁלַח אוֹלִיד
יַת עֵבֶר: (כה) וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין
שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי בְיוֹמוֹהִי אִיתְפְּלִיגַת
אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן: (כו) וְיָקְטָן אוֹלִיד
יַת אַלְמוֹדָד וְיַת שֶׁלֶף וְיַת חֲצַרְמָוֶת וְיַת יָרַח:
(כז) וְיַת הֲדוֹרָם וְיַת אוּזָל וְיַת דִּקְלָה: (כח) וְיַת
עוֹבָל וְיַת אֲבִימָאֵל וְיַת שְׁבָא: (כט) וְיַת
אוֹפִיר וְיַת חֲוִילָה וְיַת יוֹבָב כָּל אִלֵּין בְּנֵי

באור

ויקרא נקרות נל"יקה, והיא נחלק מסיק"ה נסוף מרלנ"יקה, מנל לדעתי הכלדים המה הנעדים
ויכלו מן נשד נן נמור, וכ"ה נם' היסר, ועיין מ"ש נסוף פ' וירא: ולוד, לדעת קלת נקרלת כעת
לידי"לה, וקלת מיחסים חותם ללודים שנכנני מלרים: וארם, קלת לומרים שממנו יצלו הלרמיים
שנקרא נלשון יון סיריה ומזה נקרלת סוריה ורלם מלכותם דמשק: (כג) עוץ, לדעת קלת
הוא התחלת העם טרלקו"ניטה, שהיא לרץ נין פלשתים ונין הסירי"לה ושם הי' חיוב, וחולי
חרס הנזכר נסוף ויכח נשני נמור היא מיריה, ועון הנזכר שם היא עון שיצב שם חיוב, ועיין
מ"ש שם: וחול, לתרו כי ממנו יצלו תגזי תרמיניה: וגתר, ממנו יצלו הקלרמנ"יי: ומש,
ממנו יצלו למלו"ני: (כה) נפלגה הלרץ, כלומר נחלקה למחלקות הלשון ומסנת מחלקית
הלשון נחלקה נ"כ ליסוב: (כט) ולת אופר ולת חוילה, שמית נני לדם ונקרלו שמות מקימותם
כל שכן והם מקימות הזהב כתנר לתר לת כל לרץ המול' לשר שם הזהב (נרלשית נ' י"ל)

אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ (ל) וַיְהִי מוֹשָׁבָם
מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃
(לא) אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃
(לב) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ
לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה
נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר
הַמַּבּוּל׃ פ שביעי

יא (א) וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת
וּדְבָרִים אֲחָדִים׃ (ב) וַיְהִי בְּנָסְעָם
מקדם

זאֶהנע דעס יקטן. (ל) איהרע וואָהנונגען וואַרען פֿאָן משא אַן ביז נאַך ספרה, דעם געבירגע געגען מאָרגען. (לא) דיעזעס זינד דיא נאַכֿקאָממען דעס שם נאַך איהרען פֿערשיעדענען געשלעכֿטערן אונד שפראַכֿען אין איהרען פֿערשיעדענען לענדערן, נאַך איהרען פֿעלקערשאַפֿטען. (לב) דיעזע צוזאַממען זינד דיא געשלעכֿטער דער נאַכֿקאָממען דעס נח נאַך איהרען געבורטספֿאָלגען אונד פֿעלקערשאַפֿטען, אונד פֿאָן דיעזען האַבען זיך דיא פֿעלקער אויף דער ערדע אַבגעזאָנדערט נאַך דער זינדפֿלוטה.

יא (א) דאַמאַלס וואַר אויף דער נאַנצען ערדע איינערלייא שפראַכֿע אונד איינערלייא רעדענסאַרטען. (ב) אַלס זיא נון פֿאָן דער מאָר-

תרגום אונקלוס

יָקְטָן׃ (ל) וַהֲוָה מוֹתְבָנֵיהוֹן מִמֵּשָׁא מָטֵי
לִסְפַר טוּר מַדִּינְחָא׃ (לא) אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם
לְזַרְעַיְתְהוֹן לְלִישַׁנְהוֹן בְּאַרְעַתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃
(לב) אִלֵּין זַרְעַית בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדַתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן
וּמֵאִלֵּין אִיתְפָּרְשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר
טוּפָנָא׃

יא (א) וַהֲוָה כָּל אַרְעָא לִישָׁן חָד וּמַמְלַל חָד׃ (ב) וַהֲוָה בְּמֵיטַלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא

רש"י

יא (א) שפה אחת. לשון הקדש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליוני' נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמ'. ד"א על יחידו של עולם. ד"א ודברים אחדים אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבו' בואו ונעשה לו סמיכות בראשית רבה: (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם

באור

וכן כתוב זהב מאופיר (מלכים א' י' י"א), ובקו"א אאריך בזה אי"ה: (ל) ויהי מושבם ממשא, היא הנקרא בלשון ערבי מיכה, והולך ומתפשט מלכותם עד אל ימ"ן ונקרא מלכות שבא ועוד היום היהודים אשר שם קורים לכנעא אשר היא ראש מלכות ימ"ן, אוזל, וכן מכרמות נקרא כן עד היום (מס' יוחסין): ספרה, לספר, ואולי היא ארץ ספרוים הנזכר בסנחריב (מלכים ב' י"ט י"ג וישעי' ל"ז י"ג), ונראה שיב"ע תרגמו שהוא שם מדינה ולא לשון גבול ומיצר שתרגם מעלך לספרואי, והנה לא נמצא בכל המקרא שם ספר שיורה על גבול או מיצר, רק הוא לשון ארמי, לחוף ימים (בראשית מ"ט י"ג), ת"א על ספר יממיא: הר הקדם, כל הארצות המזרחיות לארץ ישראל נקראו ארץ קדם כאשר בארתי בהקדמה:

יא (א) שפה אחת, לשון אחד, והקרוב שהי' לשון הקודש: אחת, עיין בפ' בראשית (ג' כ"ב), ובפ' תולדת (בראשית כ"ו י'), דקדוק מלת אֶחָד ואַחַד ואֲחָדִים, ודקדוק מלת אַחַת ואֶחָת כן הוא, כי היא לנקבה ונגזרת ממלת אחד לזכר, ונוספה התי"ו לנקבה ומשפטה אחדת, וחסרו הדל"ת לכובד הלשון לדבר ב' אותיות דל"ת ותי"ו יחד כמו הרה ללת (שמואל

תרגום אשכנזי

מאָרגענזייטע הינוועג געצאָגן, פֿאַנדען זיא איינע עבענע אים לאַנדע שנער, אונד בעזעטצטען זיך דאַזעלבסט. (ג) דאַ שפּראַכֿען זיא איינער צום אַנ-

נ ח יא

מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: (ג) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ

אל

ר ש " י

כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים

תרגום אונקלוס

וְאַשְׁכָּחוּ בִקְעָתָא בְּאַרְעָא דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן: (ג) וַאֲמָרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לִבְנִין

ונוקידינון

באור

א' ד' י"ט), משפטו ללדת לדעת קצת מפרשים, וכתב הרד"ק בשרשים שרש אחד ובמכלול (ד' קטן דף רנ"ה ע"ב), וז"ל ולפי דעתי שמלת אחת גזרה בפני עצמה ולא נגזרה ממלת אֶחָד כי אם ממלת אַח ועשה אח מאחת מאלה (יחזקאל י"ח י'), ותאמר אַח לזכר אַחַת לנקבה, אבל מגזרת אחד לא נאמר ממנו לנקבה כי נקל עליהם לומר אחת מלומר אחדת כי כבד עליהם לומר שתי אותיות רפות ממוצא אחד, וי"ת כמשמעו ויעבד לאחוהי מחדא מאילין עכ"ל, וכתב עוד במכלול (שם), ואפשר שהם שתי לשונות, רוצה לומר אחד ואחת עכ"ל, אמנם בענין אין הבדל בין אַחַת לְאֶחָת, ושניהם אינם מורים על דבר מיוחד ומבורר כ"א בבואם עם ה"א הידיעה, כמ"ש במלת אַחַד וְאֶחָד, אבל יש הבדל בין אחד לאחת, כי אֶחָד נקמץ במוכרת אף בלי פיסוק טעמים ולא יִפְתַּח אַחַד כ"א באמצע המאמר (שדומה לסמיכות) ולכן לא תבוא ה"א הידיעה לעולם על אַחַד כ"א על אֶחָד, אבל מלת אחת לא תבא קמוצה כ"א בפיסוק טעמים כגון אס"פ ולפעמים בזקף, ובלי פיסוק טעמים היא פתוחה אף בלי דבקות המאמר, ולכן יתכן לבא ה"א הידיעה אף במלת אַחַת, הנה זאת חקרנוה כן היא, ולא רציתי להאריך בראיות: והנה בפ' בראשית כתבתי שעיקר המשקל הוא אֶחָד (במקום אַחַד על משקל גַּנָּב שַׁבָּת), ובא הפתח בחי"ת באמצע המאמר (שהוא כדמיון סמיכות), ואז ישוב הפתח הא' למקומו ע"ש, ואין זה מספיק למלת אַחַת שיבוא כן גם בלי דבקות המאמר, לכן תדע שהי' זה בעבור חסרון הדל"ת, ואעתיק לשון הראב"ע בס' צחות אות ד' וז"ל והנה חסרו הדל"ת ופתחו החי"ת להורות על לשון נקבה גם כן מלת מְשָׁרַת את המלך (מלכים א' א' ט"ו), הנה בתחלה הי' מְשָׁרֵת על משקל מְבָרֵךְ והי' ראוי להיות לשון נקבה מְשָׁרֶתֶת כמו מְבָרֶכֶת ובעבור שהתחברו שני תווי"ן והם ממוצא אחד כבד על הלשון וחסרו האחד ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה עכ"ל, ויהי' א"כ אַחַת לנקבה נגזר מן אחד לזכר, וזה עיקר משקלו ולכן בא כן אף בלי דבקות, ונשתנה בפיסוק הטעם פתח החי"ת לקמץ, ואז מוכרח להשתנות פתח האל"ף לסגול, כי לא יבוא פתח לפני אות גרוני' הקמוצה, והוא הפך ממלת אחד, ועוד לי דברים בזה, אבל אין להאריך פה: ודברים אחדים, לפי פשיטו נ"ל באורו כי גם בדרכי הלשון לא היה שנוי ביניהם כאשר נודע שגם בלשון אחד ישתנו דרכיו ודקדוקיו ותנועותיו וסדור דבריהם בהקדמת המאוחר ואיחור המקדם בשנוי הארצות עד שמתוך זה כמעט לא יבינו אנשי מדינה אחת שפת אנשי מדינה אחרת אף אם לשון אחד להם, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע כתב וטעם דברים אחדים בעבור שימצא בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים: (ב) מקדם, הראב"ע פי' כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנאמר והמה נמלטו ארץ אררט (מלכים ב' י"ט ל"ז וישעי' ל"ז ל"ח), ונח ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו. (הרמב"ן): וימצאו, שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה: בקעה, מקום מישור בלי הרים כמ"ש והרכסי' לבקעה (ישעי' מ' ד'), והנה היא

הסך

נחיא

אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר: (ד) וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם

ונעשה

תרגום אשכנזי צה

דערן: וואהלאן! וויר וואל-לען ציענעל שטרייכען, אונד זיא ברענען. דיא ציענעל דיענטען איהנען אנשטאטט דער שטיינע, אונד דען טאן ברויכטען זיא צום מערטעל. (ד) זיא שפראכען: וואהלאן! לאסט אונז איינע שטאדט בייען אונד איינען טהורם, דעסען שפיטצע אן דען הימטעל

תרגום אונקלוס

וְנוֹקֵידִינוּן יוֹקֵדְתָּא וַהֲוַת לְהוֹן לְבִינְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ: (ד) וַאֲמָרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי

עד

רש"י

לבוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמיכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפרקל"ייר בלע"ז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. כך עושים הלבני' שקורין טוו"לש שורפין אותן בכבשן: לחמר.

באור

הפך הרכסי': (ג) הבה, שרשו יהב, והוא על משקל הצווי ליחיד שישתנה ויאמר לרבים הבו לכם עצה (שמואל ב' י"ו כ'), ולנקבה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו), ופעמי' שלא ישתנה וישאר על מתכונתו גם לרבים כמו כאן הבה נלבנה לבנים, הבה נבנה לנו עיר, הבה נרדה, הבה נתחכמה (שמות א' י'), ולנקבה הבה נא אבוא אליך (בראשית ל"ח י"ו), ואני אגיד לך הכלל הנכון בזה מתי דרכו להשתנות ומתי לא ישתנה. הפעל הזה הונח בראשונה על נתינת הדבר והזמנתו לאדם שירצה להשתמש בו, בל"א (הערגעבען, רייכען), והושאל משקל הצווי ממנו על הזירוז שיזרז האד' את רעהו על המעשה אשר ירצה לעשותו, והוא כמו חלק הדבור שקוראין (אינטריעקציא) שענינו הקריאה וההתעוררות על איזה דבר, מעתה בכל מקום שיורה הצווי על ההנחה הראשונה שהיא הזמנת הדבר, ונתינתו ממש, אם נתינת איזה דבר גשמי או הזמנת דבר בלתי גשמי כגון עצה או כבוד, ישתנה כפי המספר והמין כמשפטו, וברובם יבא הפעול אחריו, והוא הדבר הניתן, כמו הבי המטפחת, הבו לכם עצה, הבו לה' כבוד ועז (תהלים כ"ט א'), ואולם כאשר יורה על הזרוז לבד, אף שבא על משקל הצווי, אינו צווי ממש כי אם קריאה בלבד, והעד על זה שהמזרז בו יכלול גם את עצמו עם הנוכחי' אשר ידבר אליהם, ויאמר הבה נלבנה, ואין האדם מצוה לעצמו, והוא אם כן כמו מלה שלא תשתנה במין ובמספר, וכן כל מלות הקריאה כמו הא לכם זרע (בראשי' מ"ז כ"ג), הא דרכך (יחזקאל י"ו מ"ג), וכן בל"א לא תשתנה הקריאה ״ שקורין (אינטעריעקציאן) במין ״ ולא במספר, ויאמר (ליעבער!) עם סימן הקריאה וההתעוררות בין ליחיד בין לרבי' בין לזכר בין לנקבה, וכן (זיעהע!) כאשר יהי' לסימן הקריא' בלבד לא ישתנה ברבים לאמר (זעהעט), ולכן בכל מקום שתורה מלת הבה על הענין הזה השני יתורגם בל"א (וואהלאן!) שהוא ענין הקריאה: ורש"י ז"ל כתב וז"ל הבה, הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכיני' עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא, הבה הזמינו אפרל"ייר בלעז, והוא אפא"רעליער מלשון הזמנה, ולבנים פירש"י טוויל"ש בלע"ז ונקרא בל"א (ציעגעלטטיינע או ציעגעל): ״ ״ הלבנה, מגזרת לבנים ואעפ"י שבא הרבוי ביו"ד מ"ם היחיד הוא לשון נקבה כמו נשי' פלגשי': לאבן, במקום אבן: והחמר הי' להם לחמר, החמר הי' טיט מגובל עפר במי' וחמר הוא המגובל מסיד ומחול במים ושם לא היו אבני' שיהיו שורפי' לסיד והי' להם לבנינם החמר במקום החומר, (רד"ק בפירושו לס' בראשי'): (ד) וראשו בשמי', נשאל זה השם לגובה האויר, (רד"ק בשרשים שרש שם):

תרגום אשכנזי

ריכ̄ע, דאַמיט וויר אונז אייי-
נען נאַמען מאַכ̄ען, אונד פ̄ער-
היטען, דאַס וויר ניכ̄ט אויף
דער גאַנצען ערדע צערשטריי-
עט ווערדען. (ה) דער עוויגע
ליעס זיך העראַב, אום דיא
שטאַדט אונד דען טהורם צו זעהן, וועלכ̄ע דיא מענשענקינדער ערבויעט האַבען.

דאַ

נחיא

וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי
כָל־הָאָרֶץ: (ה) וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת
אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ

בני

רש"י

לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא
עלינו שום מכה להפיצנו מנאן: (ה) וירד
ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא
ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד
שיראו ויבינו. מדרש רבי תנחומא: בני
האדם. אלא בני מי שמא בני חמרים
וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו
בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול:

הן

תרגום אונקלוס

עַד צֵית שְׁמַיָּא וְנַעֲבֵיד לָנָא שׁוּם דִּילְמָא
נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: (ה) וְאִיתְגְּלֵי יְיָ
לְאִיתְפְּרָעָא עַל עוֹבַד קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא דִּי

בנו

באור

(ה) וירד ה', א"ת ואתגלי ה' לאתפרעא על עובדי קרתא. בענין הירידה והעליי' אעתיק
לך דברי הרמב"ם בשנוי לשון ותוספת באור קצת להקל על הקורא: ענין השמות הללו ידוע,
כי כשיעתק הגוף ממקום גבוה אל מקום נמוך יאמר עליו שירד, (הערחב או הינחב געגחנ-
גען), וכשיעתק ממקום נמוך אל מקום גבוה יאמר עליו שעלה (הערויף או הינויף געגחנגען),
אח"כ הושאלו השמות האלה לגדולת המעלה ועוצם החשיבות, עד שכשתשתנה מעלת האיש
ומדרגתו למדרגה גרועה ופחותה ממנה יאמר עליו שירד (געזונקען) וכשתשתנה ממדרגה
פחותה למעלה נכבדת יאמר עליו שעלה, (געהחבען), ואמר השם יתעלה הגר אשר בקרבך
יעלה עליך וגו' ואתה תרד וגו' (דברים כ"ח מ"ג), ואמר ונתנך ה' אלהיך עליון וגו' (שם
א'), ואמר ויגדל אלהים את שלמה למעלה (ד"ה א' כ"ט כ"ה), ובלשון חז"ל מעלין בקודש
ולא מורידין, וההשאלה ההי' בעצמה תפול על ירידת העיון ופנות מחשבות המשכיל אל
ענין פחות ממנו במדרגה, יאמר עליו שירד (זיך הערחב געלחסטען), וכן כשיפנה במחשבתו
להשקיף ענין מעולה ונכבד ממנו יאמר עליו שעלה, (זיך ערהחבען): וכאשר היינו אנחנו
בני האדם בתחתית המדרגה ומעלת המציאה בערך אל האישים הנכבדים, אף בערך אל השם
יתעלה שאין ערוך אליו בגדולה והתרוממות, והוא נעלה ונשגב על כולנו לא בענין המקום
כי אם לפי אמתת המציאה והגדולה וההתרוממות, ורצה הוא יתעלה להאציל מחכמתו ולהשפיע
רוח נבואה על הנבחרים אצלו מבני האדם, יקרא חול הנבואה על הנביא או שכון השכינה במקום
הנבחר בלשון ירידה, והסתלקות הנבואה ההיא מן האיש או סור השכינה מן המקום יקרא
עלייה, וכל ירידה ועליי' שתמצאם מיוחסות אל הבורא יתעלה הכוונה בהם זה הענין שזכרנו,
לא שהשם יתברך יהי' לו מקום שיעלה עליו או ירד ממנו, יתעלה השם מאלה הדמיונים
עליו רב, וכן כשתרד מכה על אומה מן האומות כפי רצונו הקדום ויקדימו ספרי הנבואה
לזכרון המכה ההיא לאמר שהשם פקד מעשי אנשי האומה ההי' וגזר עליהם העונש ההוא
יכנו גם הענין הזה בשם ירידה, להיות האדם שפל המדרגה שיפקדו מעשיו ויענש עליהם,
לולי רצון המטיב להשקיף על מעשי אפס ותהו לטובת הנענש, כמו שאמר הכתוב מה אנוש
כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלים ח' ה'), ולזה כנה זה הענין בשם ירידה, אמר
הבה נרדה ונבלה שם שפתם, וירד ה' לראת, ארדה נא ואראה (בראשית י"ח כ"א), והענין
פנות המחשבה לפקוד על מעשי החוטאי' ולענשם כראוי להם ע"כ, ולזה כוון האונקלס
בתרגומו, והמתרגם האשכנזי באר בלשון (זיך הערחבלחסטען). ובמדרש רבי תנחומא אמרו

וירד

בְּנֵי הָאָדָם: (ו) וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם
אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה
הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר
מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת:
(ז) הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם
אשר

תרגום אשכנזי צו

(ו) דאַ שפּראַך דער עיויגע: ון
איזט עם איין איינציגעם פֿאָלק,
אונד האַבען אַללע איינערלייא
שפּראַכֿע, אונד דיעזעם איזט
איהרע ערשטע אונטערנעה-
מונג; זאָלל איהנען נון ניכֿטס
פֿעהלשלאַגען, וואַס זיא זיך
פֿאָרגענאָממען? (ז) וואָהלאַן!
ווי׳ר וואָללען אונז הערא̈בלאַסען, אונד איהרע שפּראַכֿע דאַזעלבסט פֿערווירען, דאַ-
מיט

תרגום אונקלוס

בְּנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא: (ו) וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חָד
וְלִישַׁן חָד לְכֻלְּהוֹן וְדֵין דְּשָׁרִיאוּ לְמֶעְבָּד וּכְעַן
לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן כֹּל דִּי חֲשִׁיבוּ לְמֶעְבָּד:
(ז) הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל רַמָּן לִישַׁנְהוֹן דִּי
לא

רש"י

(ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהם שעם
א' הם ושפה א' לכלן ודבר זה החלו לעשות:
החלם. כמו אמרם עשותם להתחיל הם
לעשות: לא יבצר. בתמיה יבצר לשון
מניעה כתרגומו ודומה לו יבצר רוח נגידי'
(תהלי' ע"ו י"ג): (ז) הבה נרדה. בבית דינו
ומלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד
מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם
מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל

באור

וירד ה' לראת לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו את הנדון עד שיראו ויבינו, והוא ענין נכבד ראוי לאומרו: (ו) ויאמר ה' הן עם אחד, כלומר וכבר אמר קודם שירד וביאורו וירד ה' וגו' בעבור שאמר הן עם אחד וגו', או הוא כאשר כתבנו כבר שהוא כלל ואח"כ פרט בתחלה ספר דרך כלל שבנאו העיר וה' ירד לראותה ואח"כ פרט הסיפור בביאור יותר מפורש וכן הוא דרך המקרא ברוב המקומות: הן עם אחד, שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות מתחדש הקנאה והשנאה וגם בהשתנות הלשון וע"כ צוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו (אסתר א' כ"ב). (הראב"ע): החלם, מקור מבנין הפעיל מהכפולים עם כנוי הנסתר, והכנוי מורה כאן על הקנין כדרך כנויי השמות הָחֵל שלהם ולא על הפעול כדרך כנויי הפעלים הָחֵל אותם, כי המקיר להיותו כדמות שם והוא אמצעי בין שם לפועל יתחבר עם ב' מיני הכנויים וכאן הוא במקום השם וביאורו וזה התחלה שלהם, והה"א ראוי' להיות קמוצה כמו הָחֵל, אך בהתחבר המלה אל הכנויים ישוב הקמץ לשו"א ופת"ח ולהרחבת אות הגרון שלאחריו נשמטה השו"א ונשאר הפת"ח לבדו כמו החלתי תת (דברי' ב' ל"א), שראוי להיות החלתי: לא יבצר, ענינו לא ימנע, והוא לשון תמי', והראוי הלא יבצר מהם וגו', ונמצאים רבים שיחסר ה"א התימה או השאלה ויובן מהענין, כמו אף כי אמר אלהים (בראשית ג' א'), כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (שמואל א' י"ד ל'), ודומיהם, ור"ל אם אעזבם יחשבו שיובלו לעשות כל חפצם: יזמו, פי' חשבו, וענין יזמו וזממו אחד הם והם שני שרשים וענינם אחד: (ז) ונבלה, שרשו בלל והנו"ן מן אית"ן ומבנין הקל וראוי להיות וְנָבֹלָה בדג"ש לחסרון ל' עי"ן הפעל בשקל וְנָבֹזָה בהם (שמואל א' י"ד ל"ו), והה"א נוספת כה"א של נרדה, או יתכן להיות עבר מבנין נפעל לנקבה נסתרת אלא שהיי"ו מהפכתו לעתיד ושב על מלת שפתם ור"ל נרדה ותתבלבל שם שפתם ומשפטו וְנָבֵלָה בדג"ש הל, בפלס נָסֵבָּה אלי (יחזקאל כ"ו ב'), אלא שהוקלה המלה מהדגש על משקל וְנָבֵקָה רוח מצרים (ישעי' י"ט ג'), ורחבה וְנָסֵבָה (יחזקאל מ"א ז'), שמשפטם וְנָבֵקָה וְנָסֵבָּה, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"ב ודף ק"פ ע"א), ובשרשים שרש בלל, (עוד כתב במכלול (דף קע"ז ע"ב), שיש אומרים שהם שרש אחר שפאי"הם
נו"ן

תרגום אשכנזי

מיט איינער דיא שפראַך דעס אַנדערן ניכט פֿערשטעהע. (ח) דער עוויגע צערשטרייע־ טע זיא פֿאָן דאַ וועג אויף דיא אָבערפֿלעכע דער גאַנצען ער־ דע, אונד זאָ האָרטען זיא אויף, דיא שטאַדט צו בויען. (ט) דאַ־ רום האַט מאַן דיא שטאַדט בבל גענאַננט, דען דאַועלבסט

נח יא

אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שִׂפַת רֵעֵהוּ׃
(ח) וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי
כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃
(ט) עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־

שם

ר ש " י

ון מסמ נלמן רגיס וה"ל לתרונה יתירה כה"ל אל נרדה: לה ישמעו. זה שולל לגמה וה מביח ט"ט וזה עומד עליו ופוגע לת מוחו: (ח) ויפן ה' לותם מסם. בעולם הזם מה שאמרו פן נפון נתקיים עליהם הוח שאמר שלמה מגורת

תרגום אונקלוס

לָא יִשְׁמְעוּן גְּבַר לִישָׁן חַבְרֵיהּ: (ח) וּבַדַּר יְיָ יַתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וּמְנָעוּ לְמִבְנֵי קַרְתָּא: (ט) עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל

ארי

באור

ון נסלם וְנִבְלָה עכ"ל, וה"כ יהי' ונבלה ענר מנוין הקל ומהופך לעתיד, ויהי' מן הפעלים העומדי' שהם כדמות נפעלים, וזכ נ"כ על מלת שנחם), לך הרחנ"ע מיתן לשמוע זה נחמרו כי מה טעם נרד ותתבלבל לשוס כי לה נבלה נעבור הירידה והכתוב לומר בסיף כי שם נבל ה', גם לדבריהם שהנו"ן לנפעל והיח ליחידה נסחר' למה הוכ־כו הזקנים לשנות המל' לתלמי האלך לומר ותבלה (כדחיתח נמגילה דף ט' ע"ח), לכן כתב שהמלה מבוין הפעיל והי' רחוי להיות שלם ונבלילה והה"ח מוספת וכשתסר ע"פ משפטו וְנָבְלָה ע"מ וְנָשָׂם חת לרון ה' (ד"ה ח' י"ג ג'), רק שהוקלה המלה, וגם הרד"ק נמכלול (שם) מניח גם דעה זחת: לא ישמעו, ר"ל לה יכ־נו ולימו זו מלשון שמיעה כי הוח על שמיעת הלב: שפת רעהו, דברי רעהו ולמעמים יוחלל עליהם מלת לשון כמו חבר לה תשמע לשונו (דברים כ"ח מ"ט), והדברי' לפי שילמו ע"י שפה ולשון יקרלו שפה ולשון: (ח) ויחדלו, מבוין הקל והי"ד נפתח להרחנת לות הגרון, ובלור לבנות העיר שחרית העיר כי כבר בנו קלת העיר וקלת המגדל כי כן כתוב לחבר בנו בני החדם (הרחנ"ע): (ט) בבל, הרלוי להקרית בלל רק שהורכב מן ב' מלות

בא

המעמר

יא (ט) בבל, הרב המבחר הסביס לדעת הרחנ"ע שהוח מלה מורכבת בא בל כמו בגד, והרחנ"ע הוסיף עוד מלת נמ"ה לרחי' ולה זכיתי להבין זה, ויותר נכון דעת החכם גשעניום שעיקרו בלבול (הרגיל נדברי חז"ל) והוח על משקל נלגלת מן גלגל, ונוסל למ"ד הפעל כמו שחמר נחרמית מן גלגלת גולגלתח (רק שלין משם רחיה גמורה כי במלת גולגלתח נוסף תי"ו ולל"ף ולכן נשמע הלמ"ד), לולם לפי דרכי שכל לותיות השמוש יוכשרו למשקל, ל"ב נחמר שהבי"ת למשקל ובח פ"ח הפעל כשמו"ל כמו תָּבָל וְתָבֵל מָבָם וּמָבֵר, שכלם לדעת הרד"ק המה מהכפולים, ויהיה נבל ע"מ פָּעַל בשלמים, וחף שלח מבינו פָּעַל כ"ח בהיות ע"ן הפעל וי"ו (לו יו"ד במלת גיח לדעת הרד"ק) הנה לח רחינו לחיה, והלח לָחַם לדעת הרד"ק הוח שם וכן נָעַר, וח"כ כנר יש לו רעים. לולם בציקר הדבור דור הפלגה תבבי לת דברי משמור לבחר לך לך החכלית הנרלה בספור הזה, והוח לדעתי כן: הנה תורתנו הקדושה גל ניחוחיה שלום וכל מגמתה כי כל עם ועם ישבו בטח וישכן בחרבם מחר חלק ה' להם ולח יחז גוי לל גוי חרב, ושם הזמיד משבי בבי ישרחל לת הזמורי ויתר בני בנען, הנה

נוחת

נח יא

שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ: פ

אלח

תרגום אונקלוס

אֲרֵי תַמָּן בִּלְבֵּל יְיָ לִישַׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדָּרִינוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא:

אלין

תרגום אשכנזי צז

האַט דער עוויגע דיא שפראַכ̄ע דער גאַנצען ערדע פֿערווירט, אונד פֿאָן דאַ אוים האַט זיא דער עוויגע צערשטרייעט אויף דיא אָבערפֿלעכ̄ע דער גאַנצען ערדע.

רש"י

רשע היא תבואנו (משלי י'): (ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה

באור

בָּא בֵּל כמו בָּגָד (בראשית ל' י"א), ופי' בא להם הבלבול מן השמים וּבֵל הוא שם ע"מ חֵן מן חנן קֵן מן קנן לֵב מן לבב, רק שבא כאן סגו"ל תחת הציר"י אביו, כמו שמצאנו גם במשקלים השלמים סגול תחת צירי כמו אז לָחֶם שערים (שופטים ה' ח'), שהראוי לָחֵם, כמ"ש הרד"ק שם בפירושו, ובמכלול (ד' קטן דף ה' ע"א ודף ר"ב ע"א), ובשרשים שרש לחם, וכן מלת וָעֵד שהראוי וָעֵד כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רנ"ב ע"ב): והנה בענין דור הפלגה מחלוקת בין אנשי הפשט לבעלי הסוד, דעת הראב"ע שאלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים, גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו, וכלם היו סרים למשמעתם כי בניהם היו, והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות לשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמוד שמם אחריהם כל ימי המגדל, וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם, ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו, והשם לא יען כן, ובענין בלבול הלשונות כתב יש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה, וכל אחד חידש לשון, ויש אומרים כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם, והנכון שנפוצו משם, ואחר שנפוצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים במות הדור הראשון נשכח הלשון הראשון והשם הפיצם והוא טוב להם, כי היתה מכוונת הבורא יתעלה שלא ישארו במקום אחד כי לא לתהו ברא את הארץ כי אם לשבת וכן אמר ומלאו את הארץ (בראשית א' י"ח), והנה אף שאמת נכון הדבר שהיתה עצת השם שיתישבו בני האדם בכל הארץ, ולא יתקבצו באקלים אחד, מ"מ בענין עצת הבונים נראה מפשטות

המעמר

כזאת גזרה חכמתו הקדושה ודבר ה' יקום לעד כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח') אבל לשלוח ידם בשאר העמים נמנעו בני ישראל כמה שנאמר אכל עשו מואב ובני עמון כי לא אתן לך מארצם עד מדרך כף רגל כי ירושה לעשו נתתי (דברים ב' ה' ט' י"ט), וידוע הוא כי הלשון המדברת הוא האות הנאמן להבדיל כל אומה מזולתה, ולזה ספרה לנו תורתנו השלמה כי ה' בעצמו ובכבודו חלק הלשונות והפין גויי הארץ על פני האדמה למשפחותם ללשונותם (כמו שאמר בפרשה הקודמת שהיא מאוחרת כאשר בארנו) ולזה מן הראוי כי כל עם על מקומו יבא בשלום, ולא ייטיב זאת בעיני ה' אם נסיר גבולות עמים ונגלה גוים מעל נחלתם אשר הנחיל ה' אותם מימי קדם. ועוד דע כי מה שאמרו חז"ל שדור הפלגה אמרו נעלה שמים ונלחם בו, יש גם לזה זכר בהבלי האלילים אשר ספרו לנו כי הענקים רצו להלחם עם יושבי שמים (גיגאַנטענקריעג) והעתיקו הרים ממקומם וצברו אותם במקום אחד להר גדול ותלול עד כי הגיע לשמים שיאו ומשם הורידום בני אלהים. ומי לא יבין כי הבלי הגוים האלה לקוחים המה מקבלת חז"ל האמתית? רק שהם בדאו דברים מלבם והוסיפו וגרעו מהם כפי העולה על רוחם.

נח יא

(י) אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם
אַחַר הַמַּבּוּל׃ (יא) וַיְחִי־שֵׁם
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד
חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס (יב) וְאַרְפַּכְשַׁד
חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
שָׁלַח׃ (יג) וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים

ובנות

תרגום אשכנזי

(י) דיזעס איזט דיא געשלעכטס־פאָלגע דעס שם. שם וואַר הונדערט יאַהרע אַלט, אַלס ער ארפכשד צייגטע, צווייא יאַהרע נאך דער זינדפלוטה. (יא) נאַכדעם שם דען ארפכשד געצייגט האַטטע, לעבטע ער נאָך פינף הונדערט יאַהרע, אונד צייגטע נאָך אַנדערע זאָהנע אונד טעכטער. (יב) ארפכשד לעבטע פינף אונד דרייסיג יאַהרע, אונד צייגטע שלח. (יג) נאַכדעם ארפכשד דען שלח געצייגט האַטטע, לעבטע ער נאָך פיער הונדערט אונד דרייא יאַהרע, אונד צייגטע נאָך אַנדערע

זאָה־

תרגום אונקלוס

(י) אִלֵּין תּוּלְדַת שֵׁם שֵׁם בַּר מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת
אַרְפַּכְשָׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר טוּפָנָא׃ (יא) וַחֲיָא
שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מְאָה
שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ (יב) וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא
תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת שָׁלַח׃ (יג) וַחֲיָא
אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת שֶׁלַח אַרְבַּע
מְאָה וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃

ושלח

רש״י

הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתיים אחר המבול:

על

באור

מפשטות הכתוב שפשטו ומרו נגד ה׳, וירד ה׳ להעניש ולגמלם כמעשיהם, כאשר כתבנו וכן דעת רז״ל שהיו מורדי׳ בבוראם. והרמב״ן ז״ל כתב אם כדברי הפשטנים מכל מקום יהיו הבוני׳ ההם טפשים כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם, או שמא היו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעי׳ יכרת, ורמז הרב ז״ל לסוד נפלא בענין הזה ואמר שהיו קוצצים בנטיעות ע״ש, והנה אף שאמת הדבר בלי ספק שהיו חוטאים לה׳ כאשר זכרו רז״ל מכל מקום סבב השם במשפטו הצדק שהעונש בעצמו יהפך לטובת המין בכללו, כדי שיפרדו בני האדם ויפרצו לרוב בכל קצוי ארץ ללשונותם בארצותם ולא יתחברו במקום אחד, וכן דרכי השופט המרחם בכל מקום, יעניש את החוטא ויהפוך את מריו לטוב גמור, עד שהרב בעצמו ישוב לטוב ויתוקן על ידי זה להסכים עם כוונת הבריאה בכללה, כאשר זכרנו בפסוק והנה טוב מאד (לעיל א׳ ל״א), ע״ש, וזהו כוונת הכתוב בספור הזה, לעורר לב בני האדם על דרכי השם יתעלה, שדיניו נמתקים ברחמי׳ ונמזגים בחסדים גדולים:

ומאתים

וּבָנוֹת: ס (יד) וְשֶׁלַח
חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
עֵבֶר: (טו) וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: ס (טז) וַיְחִי־
עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־פֶּלֶג: (יז) וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: ס (יח) וַיְחִי־
פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־רְעוּ: (יט) וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: ס (כ) וַיְחִי
רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־שְׂרוּג: (כא) וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי
הולידו

זאֶהנע אונד טעכֿטער. (יד) שלח לעבטע דרייסיג יאַהרע, אונד צייגטע עבר. (טו) נאַכֿדעם שלח דען עבר געצייגט האַטטע, לעבטע ער נאָך פֿיער הונדערט אונד דרייא יאַהרע, אונד צייגטע נאָך אַנדערע זאֶהנע אונד טעכֿטער. (טז) עבר לעבטע פֿיער אונד דרייסיג יאַהרע, אונד צייגטע פלג. (יז) נאַכֿדעם עבר דען פלג געצייגט האַטטע, לעבטע ער נאָך פֿיער הונדערט אונד דרייסיג יאַהרע, אונד צייגטע נאָך אַנדערע זאֶהנע אונד טעכֿטער. (יח) פלג לעבטע דרייסיג יאַהרע, אונד צייגטע רעו. (יט) נאַכֿדעם פלג דען רעו געצייגט האַטטע, לעבטע ער נאָך צווייא הונדערט אונד ניין יאַהרע, אונד צייגטע נאָך אַנדערע זאֶהנע אונד טעכֿטער. (כ) רעו לעבטע צווייא אונד דרייסיג יאַהרע, אונד צייגטע שרוג. (כא) נאַכֿדעם רעו דען שרוג געצייגט האַטטע, לעבטע

תרגום אונקלוס

(יד) וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת עֵבֶר: (טו) וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: (טז) וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת פָּלֶג: (יז) וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: (יח) וַחֲיָא פֶּלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת רְעוּ: (יט) וַחֲיָא פֶּלֶג בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: (כ) וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת שְׂרוּג: (כא) וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלֵיד

באור

(יט) וּמָאתַיִם, הרמוי מְאָתַיִם כמו שְׁפָתַיִם שְׁנָתַיִם, (כי אלו ב' המשקלים פָּעָה פַּעָה שויס

הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: ס (כב) וַיְחִי
שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
נָחוֹר: (כג) וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת: ס (כד) וַיְחִי
נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־תָּרַח: (כה) וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה
שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת: ס (כו) וַיְחִי־
תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן:
(כז) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח
הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־
הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט:

וימת

תרגום אשכנזי

טע ער נאָך צווייא הונדערט אונד זיעבען יאַהרע, אונד ציינ־טע נאָך אַנדערע זאֶהנע אונד טעכטער. (כב) שרוג לעבטע דרייסיג יאַהרע, אונד צייגטע נחור. (כג) נאַכדעם שרוג דען נחור געצייגט האַטטע, לעב־טע ער נאָך צווייא הונדערט יאַה־ע, אונד צייגטע נאָך אַנ־דערע זאֶהנע אונד טעכטער. (כד) נחור לעבטע ניין אונד צוואַנציג יאַהרע, אונד צייגטע תרח. (כה) נאַכדעם נחור דען תרח געצייגט האַטטע, לעב־טע ער נאָך הונדערט אונד ניינ־צעהן יאַהרע, אונד צייגטע נאָך אַנדערע זאֶהנע אונד טעכ־טער. (כו) תרח לעבטע זיע־בענציג יאַהרע, אונד צייגטע אברם, נחור אונד הרן. (כז) פאָלגענדעס איזט דיא גע־שלעכטספאָלגע דעס תרח: תרח צייגטע אברם, נחור אונד הרן

תרגום אונקלוס

יַת שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: (כב) וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת נָחוֹר: (כג) וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: (כד) וַחֲיָא נָחוֹר עַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת תָּרַח: (כה) וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן: (כו) וַחֲיָא תֶּרַח שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן: (כז) וְאִלֵּין תּוּלְדַת תֶּרַח תֶּרַח אוֹלֵיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן וְהָרָן אוֹלֵיד יַת

לוט

באור

בנטייתם), ובא כן להניח האל"ף וכן מאות בסמיכות הראוי מאות בפלס שנות ולא ישתנה בצבור

נח יא

(כח) וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו
בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃

ויקח

תרגום אשכנזי צט

הרן, הרן צייגטע לוט. (כח) הרן שטאַרב פֿאָר דעם אַנגעזיכטע זיינעם פֿאַטערס תרח, אים לאַנדע זיינער געבורט, נעמליך

צו

תרגום אונקלוס

לוֹט׃ (כח) וּמִית הָרָן עַל אַפֵּי תֶּרַח אֲבוּהִי
בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַסְדָּאֵי׃ (כט) וּנְסֵיב

אברם

רש"י

(כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו ומדרש אגדה אומר שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם

אני

באור

בעבור האל"ף (הרד"ק במכלול ד' קטן דף רמ"ב ע"ב): (כח) על פני תרח, בחיי תרח שמת ואביו רואה כמו על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'): בארץ מולדתו באור כשדים, פירושו בקעה או עמק כמו בארים כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו), מאורת לפעוני (שם י"א ח'), כן פי' רש"י בשם מנחם. וראיתי להרמב"ן שהאריך כאן בדברים נכוחי' ע"פ סיפור חז"ל ומסכים גם לסיפורי האומות כפי מה שהביאם הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים, ולפי שראיתי שגם פשוטי המקראות יסכימו לדבריו לכן אעתיק לשונו פה וז"ל, והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו, אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדי' כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם (זהו לפי דעתו, אבל לדעת אחרים ארצות בני חם הם בחלק אפריקא, ולדעתם כ"ל שרק נמרד לבדו (שהוא מבני חם) נפרד מאחיו אחר שהיו כולם יחד בבנין המגדל והפין ה' אותם הם באו עד אפריקא, לעבר המערבי של ים האדום, כאשר בני יקטן התישבו בארץ ארא"בי"אה לעבר המזרחי של ים האדום, אך נמרד נשאר בארץ שנער שהיא מארצות בני שם ומלך עלי' ברוב גבורתו כאשר הלך אח"ז גם לאשור ובנה שם ערים, אף שהיא מארצות בני שם, גם ארץ כשדים לדעתי הי' לבני שם ונקראת ע"ש כשד בן נחור אחי אברהם, כמ"ש בסוף פ' וירא ע"ש, ע"כ"ז דבריו נראי' נכונים בזה כי אברהם ואבותיו לא היו משם, רק כשד בן נחור הלך מחרן ומצא בקעה לשבת שם עם ביתו וקראוה אח"ז על שמו), והכתוב אמר ויגד לאברם העברי (בראשית י"ד י"ג) לא הכשדי, וכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור (יהושע כ"ד ב'), ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (שם ג'), וראייה לדבר כי נחור בחרן הי' ואם הי' מקום תרח אור כשדי' בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדי' לא לקח אתו רק אברהם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ הי' נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא מנחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצתם לגויהם, וכתוב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג י"א), (ואנכי פירשתי למעלה מקום המדינה ההיא), והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם, ומצינו בתלמוד כי אברהם נחבש בכותה וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת (מלכים ב' י"ז כ"ד), וכתוב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל (שם ל'), אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשי' כ"ד י') שהיא חרן, ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותה עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ו' ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור. והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתיישב

בה

הרגום אשכנזי

צו אור כשדים. (כט) אברם אונד נחור הייראַטהעטען.

אברם׳ס

נח יא

(כט) וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים

שם

רש״י

אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן באורים

תרגום אונקלוס

אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת אַבְרָם

שרי

באור

בה מכותה וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו, והענין הזה המקובל נמצא גם כן בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האיברים המצרים כי אברם אשר נולד בכותה חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עמהם בתובחות ימים רבים שם, אחר כך פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני אדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו, והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה גם לאברהם אבינו גם נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או גם מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו, ואל יפתה אותך ר״א בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו, אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה (בראשית ט״ו ז׳), כי מלת הוצאתיך תלמד על גם כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ׳ ב׳ ודברים ה׳ ו׳). ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדים היה הרצון לפניו ית׳ שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שנצל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נצטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ״ד ג׳), כי בעבר הנהר נצטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען, והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור (ישעיה מ״ד י״ו), ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה (דברים ט׳ כ״ב), חולתם, וירמוז הכתוב כי בצאת אברהם מן הכבשן ברחו להם כלם משם, ופירוש בארי׳ כבדו ה׳ (ישעיה כ״ד ט״ו) על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה׳ אלהי ישראל (שם), והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני (שם י״א ח׳), החור שלו ששם אורו וחמימותו הגדול כמו שקורא אותו שרף. וראיתי במדרש קומי אורי (שם ס׳ א׳), על כן בארים כבדו ה׳ (שם כ״ד ט״ו), במה מכבדין אותו רבי ייבא ברבי בהנא אמר באילין פנסיא הן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו. עכ״ל הרמב״ן. (כט) ויקח אברם ונחור, כבר זכרתי לך משפט הלשון בהקדים הפעל לנושא הפעולה שלא לשמור לא את המין ולא את המספר, ויהיה ויקח אברם ונחור כמו ויקחו אברם ונחור אלא שמסד׳ הנחת הטעמי׳ משמע שתבת ויקח מושכת עצמה ואחרת עמה וכאלו כתוב ויקח אברם ויקח נחור ולכן ויקח אברם מחוברים בטעם ולא אברם ונחור כי הדרגא במקים. ואזלא כמו שכתבתי בהקדמה, וכן ויבא

משה

נח יא

שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־
נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה
וַאֲבִי יִסְכָּה׃ (ל) וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה
אֵין לָהּ וָלָד׃ (לא) וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־
אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־
בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם
בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים
לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן
וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ (לב) וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח
חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת
תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ

ויאמר

צווייא הונדערט אונד פינף יאהרע, דאַ שטאַרב תרח צו חרן.

דער

תרגום אשכנזי ק

אברם'ס פרויא היעס שרי, אונד נחור'ס פרויא היעס מלכה, טאָכטער דעס הרן, דער איין פאַטער דער מלכה אונד דער יסכה וואַר. (ל) שרי וואַר אונפרוכטבאַר, אונד האַטטע קיין קינד. (לא) תרח נאַהם זיינען זאָהן אברם אינד לוט דען זאָהן הרן'ס, דער זיין ענקעל וואַר, אינד זיינע שנוהר שרי, דיא פרויא זיינעס זאָהנעס אברם, אונד נאָך אַנדערע גינגען מיט איהנען פאָן אור כשדים וועג אין דאַז לאַנד כנען צו רייזען, אַלס זיא אַבער ביז חרן קאַמען, בעזעטצטען זיא זיך דאַזעלבסט. (לב) אַלס דיא לעבענסיאַהרע תרח'ס וואַרען

תרגום אונקלוס

שָׂרָי וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה בַּת הָרָן אֲבוּהָא
דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ (ל) וַהֲוַת שָׂרַי
עֲקָרָה לֵית לָהּ וְלָד׃ (לא) וּדְבַר תֶּרַח יַת
אַבְרָם בְּרֵיהּ וְיַת לוֹט בַּר הָרָן בַּר בְּרֵיהּ
וְיַת שָׂרַי כַּלְתֵּיהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפָקוּ
עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא
דִכְנַעַן וְאָתוּ עַד חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן׃ (לב) וַהֲווֹ
יוֹמֵי תֶרַח מָאתָן וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃

רש"י

באורים כבדו ה' (ישעיה כ"ד) וכן מאורת
כפעוני (שם י"א) כל חור ובקע עמוק
קרוי אור: (כט) יסכה. זו שרה על שם
שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכין ביופי'
ולשון נסיכות כמו שרה לשון שררה:
(לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם
עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן.
לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען
יותר מששים שנה שהרי כתוב ואברם בן
חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן
ע' שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה
לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו

באור

משה ואהרן (שמות י' ג'): (ל) אין לה ולד, הוי"ו תמורת היו"ד והוא שם בפלס חכם והוא לתוספת באור וכן אשתו עקרה ולא ילדה (שופטים י"ג ב'), דמנוח: (לא) ויצאו אתם מאור כשדים. בעבור כי אברם נכבד מאביו והולכים בעכתי ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח אבל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו. (הרמב"ן): (לב) וימת תרח בחרן, הנה באמת לא מת תרח בזמן ההוא

המעמר

(לא) מאור כשדים, עיין בבאור במה שהביא דברי הרמב"ן אשר אזר מתניו לצאת לקראת הראב"ע בעבור שמאן במאמר חז"ל בענין הצלת אברהם מכבשן האש באור כשדים, אולם הרדי"א אמר ותשובת הרמב"ן על הראב"ע לפי דעתי הם בלתי מספיקות ע"כ, ואמת בפיו, ובפרט

מה

תרגום אשכנזי

יב (א) דער עוויגע האַטטע אַבער צו אברם גע־שפראָכען, ציעהע הינוועג אויס דיינעם לאַנדע, פאָן דיי־נעם געבורטסאָרטע אונד פאָן

לך לך יב

יב (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ

ומבית

רש"י

משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים והצדיקים אף במיתתן קרויי' חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

יב (א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול. כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם

תרגום אונקלוס

יב (א) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵיל לָךְ מֵאַרְעָךְ

ומילדותך

באור

כי בעת שהיה אברם בן ע"ה שנה לא היה תרח רק בן קמ"ה שנים וחי' עוד ששים שנה אחרי כן וכתב הראב"ע שאין מוקדם ומאוחר בתורה וגם דרשת רז"ל ידוע, אך הרמב"ן פי' על פי פשוטו וז"ל ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים והנה נח עצמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם עכ"ל והוא תירץ גם דרשת רז"ל מאין הוציאוה ע"ש:

יב (א) לך לך, כן הוא משפט הלשון וכן הגשם חלף הלך לו (ש"הש ב' י"א), אלכה לי אל הגדלים (ירמי' ה' ה'), קמו ועברו לכם את נחל זרד (דברי' ב' י"ג), ורובם ככה. (הרמב"ן נגד דעת רש"י שפי' לך לך, להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים). ולשון המתרגם האשכנזי, נרא' שאין כאן מחלוקת, כי גם הלועז יוסיף לפעמים הכנוי, במקום שאין צורך בו כל כך ויראה מגלויו בתחלת המחשבה שאינו אלא תקון הלשון, ואולם אם תדקדק בו היטב, תמצא על הרוב שיהיה בנסתרו ענין הצורך וההטבה למי שאליו הכנוי, שימלא בו חפצו ורצונו, ישמר על ידו מן הנזק, או יגיע אל המבוקש ממנו, ואף במאמר הגשם חלף הלך לו יש בו מענין ההוראה הזאת, כי היא מליצה שירית, כאלו ברח הגשם מפני עת הנצנים והזמיר והלך לו אל אקלים אחר, לרדת שם להשלים טבעו שהוא חפצו ורצונו והטבה אליו, ולזה פי' רש"י גם כאן לך לך, להנאתך ולטובתך וכו' עכ"ל: מארצך, כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה

המעמר

מה שאמר הרמב"ן כי מלת הוצאתיך מורה שהיתה זאת על דרך נס הוא פלא שהרי נאמר ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדבר כ"ז י"ז) ועוד רבים כמוהו שאין הכוונה על הוצאה ממסגר אף לא על כד הנס, ובפרשת לך לך גלה הרדי"א את דעתו שהוא מסכים עם הספור שהביא הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פרשה כ"ט) בשם חכמי העמים, כי בפשטות הספור שלח נמרוד את אברהם מארצו ולא נשלך מעולם לתוך הכבשן, ויש לבאר שגם חז"ל כוונו רק שה' הטה את לב המלך עליו לטובה לבלתי תת אותו ביד ההמון אשר רצו להשליכו לתוך כבשן האש וזה היה נס נסתר. והבוחר יבחר!

יב (א) לך לך, כוונת הכתוב לדעתי כי יעזוב את ארץ מולדתו ולא ישוב עוד אליה כי אין לו עוד חלק ונחלה בארץ אביו, ורק ארץ כנען היא נחלתו ואותה ינחיל לבניו אחריו כי זה עיקר סיפורי מעשי אבות להודיע כי מני אז הציב ה' גבולות עמים למספר בני ישראל, וארץ כנען היא חבל נחלתם, ולזה בא לך לך בכנוי אחרי הפעל להורות על החוזק והתמדות הפעולה כי ילך ולא ישוב עוד למקומו.

לך לך יב

וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ (ב) וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה

ברכה

תרגום אשכנזי קא

דיינעם פאטערס הויזע אין דאז לאנד, דאז איך דיר צייגען ווערדע. (ב) איך ווילל דיך צו איינער גראסען נאציאן מאכען, ווילל דיך זעגנען, אונד דיינען נאמען גראס ווערדען לאסען,

דוא

תרגום אונקלוס

וּמִיַּלְדוּתָךְ וּמִבֵּית אָבוּךְ לְאַרְעָא דִּי אַחֲזִינָךְ׃ (ב) וְאַעְבְּדִינָךְ לְעַם סַגִּי וַאֲבָרְכִינָךְ

וארבי

רש"י

בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לג' דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לג' ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם: ואברכך. בממון ב"ר: והיה ברכה. הברכות כתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפון ב"ר. ד"א ואעשך לגוי גדול. זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך. זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך. זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד וצא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור. כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת (בראשית כ"ב). כיוצא בו על אחד ההרים (שם) כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך (יונה ב'):

ונברכו

באור

הקב"ה התרחק עוד מבית אביך, ור"א פירש וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם, ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו (לעיל י"א ל"א), יורה כי אברם אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד ג') היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נצטוה בזה, ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך (בראשית כ"ד ד'), והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי (שם ל"ח), כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר השתבש ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות, אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אבותיו מעולם ושם נצטוה לעזוב אותם וכך אמרו בב"ר לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחור וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה. (הרמב"ן): אראך, מנהג הלשון להוסיף נו"ן באחרונה לפעמים לתפארת הלשון כמו שפתי ישבחונך (תהלים ס"ג ד'), וכאשר תחסר יבוא לפעמים דגש להשלימה ולא יבוא הדגש רק בהפסק ולפניו תנועה קטנה. (הרד"ק): (ב) והיה ברכה, כמו ותהיה והוא צווי במקו' עתיד כמו ומת בהר (דברי' ל"ב מ"ט), ואם בין כוכבים שים קנך (עובדי' א' ד'), ופירושו אמר לו כל כך תהי' ברכתך והצלחתך גדולה עד שתהיה ברכה לאחרים כי כשיברך אדם בנו יאמר לו ה' יברכך כברכת

אברהם

בְּרָכָה׃ (ג) וַאֲבָרְכָה מְבָרֲכֶיךָ
וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל
מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ (ד) וַיֵּלֶךְ אַבְרָם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ
לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים
וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃
(ה) וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ
וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־
רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת
אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה
כנען

תרגום אשכנזי

דוא זעלבסט זאָללסט איין זעע־
גען זיין; (ג) איך ווילל נעמליך
זעגנען, דיא דיך זעגנען, ווער
דיך פלוכט, דען ווילל איך פער־
פלוכען, אונד מיט דיר ווערדען
זיך אַללע געשלעכטער דעס
ערדרייכס זעגנן. (ד) אברם רייז־
טע, וויא דער עווינע איהם גע־
זאַגט האַטטע, מיט איהם רייז־
טע לוט, אונד אברם וואַר פינף
אונד זיעבענציג יאַהר אַלט
בייא זיינעם אברייזען פאָן חרן.
(ה) אברם נעמליך נאַהם זיינע
פרויא שרי, זיינעס ברודערס
זאָהן לוט אונד אַלל איהר גוט,
וועלכעס זיא געוואָנגען, וויא
אויך דיא זעעלען, דיא זיא צו
חרן ערוואָרבען, אונד גינגען
אויס, אום אין דאַז לאַנד כנען צו רייזען, קאַמען אויך ווירקליך אין דעם לאַנדע כנען אַן.

רש"י

(ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו
אדם אומר לבנו תהא כאברה' וכן כל ונברכו
בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל
לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה:
(ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי
השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה
מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב
כאלו עשאום. ופשוטו של מקרא עבדים
ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל
הכבוד הזה (בראשית ל"א) וישראל עושה
חיל (במדבר כ"ד) לשון קונה וכונס:
ויעבור

תרגום אונקלוס

וְאַרְבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵא מְבָרָךְ׃ (ג) וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ
וּמְלַטְטָךְ אֵילוֹט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיַת
אַרְעָא׃ (ד) וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דִי מַלֵּיל עִמֵּיהּ
יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ
שְׁנִין בְּמִפְקֵיהּ מֵחָרָן׃ (ה) וּדְבַר אַבְרָם יַת
שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיַת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיַת כָּל
קִנְיַנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיַת נַפְשָׁתָא דִי שַׁעְבִּידוּ
לְאוֹרַיְתָא בְּחָרָן וּנְפָקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא

באור

אברהם: (ג) מברכיך, לשון רבים: ומקללך, לשון יחיד כי מעטים יהיו המקללים אותו:
אאר, מהכפולים כי שרשו ארר, והוא עתיד מבנין הקל בפלס אָסַב: ונברכו בך, שיהיו
מבורכים בעבורך ובזכותך לא מסבתם, ובל"א (זאָלען דורך דיך געזעגנעט ווערדען), ואין כן
פי' והתברכו בזרעך, וזהו ההפרש שיש בין נפעל להתפעל: (ה) רכושם, כולל כל ממון
האדם, מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: אשר עשו, לשון אסיפה וקנין והם העבדים

המעמר

(ד) וילך אתו לוט, כלומר לוט הלך רק עם אברם אבל לא על פי ה' ולכן אין לבני
לוט חלק ונחלה בארץ ישראל. (ה) אשר עשו, כתב הרב המבאר: ורז"ל פירשו וכו' ולדעתם
מלת עשו חוזרת על אברהם ושרה ע"כ, והנה באמת אם יתפרש איך שיתפרש בכל זאת עשו
מוסב על הנושאים אברם ושרי כמו פעל רבשו במאמר הקודם, ואין הבדל בזה בין דעת חז"ל
ודעת יתר המפרשים, אך רצה לומר כי לדעת חז"ל הוא מוסב על אברהם ושרה לבד, ולדעת

לך לך יב

כְּנָעַן: (ו) וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ
עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה
וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ: (ז) וַיֵּרָא
יהוה

תרגום אשכנזי קב

(ו) דאַ צאָג אברם דורך דאַז לאַנד ביז אין דיא געגענד פאָן שכם, ביז אַן דען האַין מורה. דאַז פאָלק כנען וואַר דאַמאַלס נאָך אים לאַנדע. (ז) דער עוויגע ערשיען דעם אברם, אונד שפראַך

תרגום אונקלוס

דִכְנַעַן וְאָתוּ לְאַרְעָא דִכְנָעַן: (ו) וַעֲבַר אַבְרָם
בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה
וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵין בְּאַרְעָא: (ז) וְאִיתְגְּלֵי יְיָ
לאברם

רש"י

(ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבואו להלחם לשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל

באור

והשפחות שקנו בחרן, ויהיה עשו כמו עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), ורז"ל פי' על הנפשות שגיירו והחזירו לאמונת האל ולדעתם מלת עשו חוזרת על אברהם ושרה, כי אמרו שאברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים, וגם אנקלוס תרגם וית נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן, ויהי' לפ"ז פי' עשו כמו אשר עשה את משה ואת אהרן (שמואל א' י"ב ו'), שהגדילם ולמדם, והמתרגם האשכנזי תרגם בלישנא דמשתמע לתרי אפי: (ו) שכם, לא נולד אז עדיין שכם בן חמור שעל שמו נקראת העיר כן רק משה כתב השם שהי' לה בימיו, נ"כ הראב"ע, ואין צורך לזה, כי אולי שכם אחר הי' שם מקדם, והיתה העיר נקראת על שמו, או אירע שהי' שם איש ושם עירו שוה, בלי סבה מיוחדת. והרמב"ן כתב שהי' שכם בן חמור נקרא כן על שם עירו, אבל לא מצאנו בכתוב שיקרא האיש על שם עירו בלא יו"ד היחס: אלון מורה, אנקלוס ויב"ע תרגמו אלון, מישר, ולשון הרמב"ן ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה (דברים י"א ל'), ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ, אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן, ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר (לקמן י"ד י"ג), וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון (שם ל"ה כ"ז), על פני ממרא הוא חברון (שם כ"ג י"ט), כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר, וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם, (ועיין מ"ש לפני זה), ובב"ר על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא, ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא עכ"ל: והכנעני אז בארץ, היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה בשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (שם י"ד י"ח), לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם, (רש"י), וכן סופרי האומות המיחסים ג' חלקי העולם הקדומים לג' בני נח, מיחסים חלק (האסיאה) לבני שם, אך הרמב"ן בפסוק ומלכי צדק מלך שלם תפש עליו מפסוק ויהי גבול הכנעני מצידון (שם י' י"ט) ע"ש, ויש לי עוד דברים בזה, ואם יגזור ה' בחיים אאריך בזה בקו"א: אז, מלת אז תורה על זמן מיוחד, פעם לשלול זמן המוקדם, ר"ל אז ולא קודם, ופעם לשלול זמן המאוחר, ר"ל אז ולא עתה, וכאן לפי פי' רש"י תשלול זמן המוקדם, וכן פי' הראב"ע בתחלת דבריו, וכן מתורגם בל"א: (ז) וירא, שרשו ראה והוא מבנין נפעל

המעמר

שאר המפרשים מוסב עשו גם על לוט. (ו) אלון מורה, הרמב"מן ז"ל תרגם אלון (החין), והוא

לך לך יב

יְהוָֹה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ
אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם
מִזְבֵּחַ לַיהוָֹה הַנִּרְאֶה אֵלָיו:
(ח) וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם

לבית

תרגום אשכנזי

שפראַך: דיינעם זאַאמען ווילל איך דיעזעס לאַנד איינגעבען! דאַ בויעטע ער איינען אַלטאַר, דעם עוויגען צו עהרען, דער איהם ערשיענען וואַר. (ח) ער צאָג פֿאָן דאַ ווייטער אין דאַז געבירגע צור מאָרגענזייטע פֿאָן

בית

תרגום אונקלוס

לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא
וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְּאִיתְגְּלֵי לֵיהּ:
(ח) וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנָח לְבֵית

אל

רש"י

מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד) לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשור' הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של

בית

באור

היו"ד בצירי לתשלום הדגש הראוי להיות בפ"ם לחסרון נו"ן נפעל, ולפי שהרי"ש לא תקבל דגש נתחבר אל החירק שבאות אית"ן ונעשה צירי, והיה ראוי להיות וַיֵּרָאֶה, ונפלה ה"א השרש לפי שלא תנוח אחרי הסגול שהיא ת"ק רק בהיות הנגינה תחתיה, וכאן שבה הנגינה להיות מלעיל, בעבור הוא"ו המהפכת העתיד לעבר: הנראה, בינוני מבנין נפעל והוא תאר כדרך הבינוני: (ח) ויעתק, מבנין הפעיל והוא יוצא כמו המעתיק הרים (שם ט' ה'), ויהיה מוסב על אהלו הנאמר אח"כ, או יהיה עומד ויוצא בבנין אחד, וכמוהו רבים: ויט, שרשו נטה, והראוי וַיֵּטֶה, והטי"ת בדגש לחסרון הנו"ן, ובעבור הוא"ו המהפכת מעתיד לעבר נעתקה הנגינה אל היו"ד, ונפלה הה"א, כמ"ש בפסוק שלפני זה על מלת וירא, ודגש הטי"ת נשמט, כי לא יבא לעולם באות שאין בה נקודה לגמרי, ובא הצירי לתשלום הדגש כדינו: מקדם לבית אל, פירש"י במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים עכ"ל, הכוונה כמ"ש הרא"ם ז"ל שמ"ם מקדם כמ"ם בעדן מקדם (לעיל ב' ח'), מפאת מזרחה שפירושו במזרחה, ומלת מקדם דבקה עם ההרה שההר הוא במזרחה של בית אל, לא עם מלת משם דא"כ יהיה האהל הנטוי בהר לפאת מערב בית אל, והכתוב אומר ויט אהלה בית אל מים, משמע שבית אל הית' למערב האהל עכ"ל, וכן תיב"ע לטורא דממדנח לבית אל, ואל תתמה על היות

תיבת

המעמר

והוא אינו מכוון לתרגום מישור, רק הוא יער קטן צומח עצים, והעמים עבדו שם לאלהיהם, והנה אלון הוא שם לעץ אחד, ונקרא גם הקבוץ מהם בלשון יחיד (וכן הענין במלת אשרה שגם זה תרגם הרב (התין), ועיין מ"ש ידידי רי"וו בבאורו לספר ד"הי א' (י' י"ב) ולד"הי ב' (י"ד ב'), ובא גם ברבוי אלוני, אולי היה להם כמה יערות שם לאלילים שונים. (ז) ויבן, הנה שכם הוא קרוב לירדן אצל הר גריזים ועיבל כמ"ש הרב המבאר, והנה מצאנו כי ה' צוה לתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל, וגם נאמר ובנית שם מזבח לה' אלהיך (דברים כ"ז ה'), ולזה ספרה לנו תורתנו כי במקום הזה כבר בנה אברהם מזבח וקדוש הוא מני אז, והנה לא קרא שם בשם ה' כי לא שהה שם רק בנה מזבח להקריב קרבן לה', וכאשר אמרנו.

לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל
מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ
לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה:
(ט) וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ
הַנֶּגְבָּה: פ
(י) וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם
מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב
בָּאָרֶץ: (יא) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב
לבוא

תרגום אשכנזי קג

בית אל, אונד ריכטעטע זיינע היטטע אויף; בית אל וואר איהם געגען אַבענד, אונד דיא שטאַדט עי געגען מאָרגען; דאַזעלבסט בויעטע ער דעם עוויגען צו עהרען איינען אַל־טאַר, אונד לעהרטע אים נאַ־מען דעם עוויגען. (ט) היע־רויף רייזטע אברם איממער מעהר געגען מיטטאַג. (י) עס ענטשטאַנד איינע הונגערס־נאָטה אים לאַנדע, דאַ רייז־טע אברם העראַב נאַך מצרים, זיך דאַזעלבסט אויפצוהאַלטען, דען דיא הונגערסנאָטה וואַר שווער אים לאַנדע. (יא) אַלס ער נון נאַהע אַן מצרים קאַם שפראַך

תרגום אונקלוס

אֵל וּפַרְסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל מִמַּעַרְבָא
וְעַי מִמַּדִּינְחָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ
וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַיְיָ: (ט) וּנְטַל אַבְרָם אָזִיל
וְנָטִיל לְדָרוֹמָא: (י) וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא
וּנְחֵת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרֵי
תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא: (יא) וַהֲוָה כַּד קָרִיב
למיעל

רש"י

בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחילה נטה את אהל אשתו ואח"כ את שלו ב"ר: ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חודש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו בראשית רבה: (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה

באור

תיבת ההרה מובדלת בטעם רביע, אף שהיא דבוקה בענין לתיבות מקדם לבית אל, כי יתכן שאין שם כי אם ההר ההוא, ויהי' א"כ נודע מצד עצמו, ולא אמר מקדם לבית אל, כי אם לתוספת באור, והוא כמו מאמר מוסגר, ויעתק משם ההרה (מקדם לבית אל) ויט אהלה, ולזה הוכרת בטעם כמשפט, והראב"ע פי' שאברהם נסע ממזרח בית אל למערבו, ואין לכוונו עם משמעות הכתוב: בית אל מים והעי מקדם, אין המ"ם לסימן מה שממנו כי אם להוראת הצד והפאה שהיתה בית אל למערב המקום ההוא ועי למזרחו, וכן כתוב ביהושע (ז' ב'), שעי הוא למזרח בית אל, ואין התיבות הללו בית אל מים והעי מקדם מוסבות על ההר או על האהל הנזכר למעלה, כי הובדלו בטעם אתנח, ולריך לומר שחסר כאן מלת ויהי כאלו אמר ויהי לו בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח: ויקרא בשם ה', התפלל שם, או קרא בני אדם לעבודת השם: (ט) הלוך ונסוע הנגבה, לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקו' אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא לצד ירושלים שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו, בראשית רבה. (רש"י): הנגבה, פאת דרום נקרא נגב בעבור רוב היובש הנמצא שם מגודל החום, כי נגב בלשון ארמי יבש, נגיבו מיא, וה"א אחרונה במקום למ"ד בתחלתה, לכן המלה מלעיל: (י) ויהי רעב בארץ, בארץ כנען: (יא) הקריב, מחנהו, או הוא עומד ויוצא כמ"ש למעלה: הנה נא ידעתי, דעת

תרגום אשכנזי

שפראך ער צו זיינער פרויא שרה: זיהע נון! איך וויים, דאס דוא איינע פרויא פאן שאנעם אנגעזיכטע ביזט. (יב) ווען דיך נון דיא מצרים זעהען ווערדען, אונד ווערדען שפרעכען: דיזעם איזט זיין ווייב, זא קאנטען זיא מיך אומברינגען, אונד דיך בים לעבען ערהאלטען. (יג) שפריך ליעבער, דוא זיי עסט מיינע שוועסטער, דאס מיט מיר גוטעם נעשעהע דיר צו ליעבע, אונד איך

לך לך יב

לָבוֹא מִצְרַיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ: (יג) וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ: (יג) אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי

בגללך

ר ש ״ י

לבדה לנסותו לפי שהרהר אחר דבריו של הקדוש ברוך הוא שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו מגיעו לנחל ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה אלא מתוך לניעות שבגדיהם ועכשיו הכיר בה ע״י מעשה. ד״ח מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך לפעמים מתנוה וזאת עמדה ביופיה. ופשיטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו לנו בלבד בין לגנזים חזורים ומצוערים לחייהם של בושים ולא הורגלו בחמה יפה. ודומה לו הנה נא לפני סרו נא (בראשית י״ט): (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות:

תרגום אונקלוס

לְמֵיעַל לְמִצְרַיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי אִתְּתֵיהּ דָּא כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ אָתְּ: (יב) וְיְהֵי כַּד יֶחֱזוֹן יָתֵךְ מִצְרָאֵי וְיֵמְרוּן אִתְּתֵיהּ דָּא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּמוּן: (יג) אִמְרִי כְעַן אֲחָתִי אָתְּ בְּדִיל דְּיוּטַב לִי בְדִילֵךְ

באור

הרמב״ן ז״ל אחרי מלת נא מורה על דבר שיתקדם בעת ההיא לכל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן, כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה בכאן, הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מאז ועד עתה, וכן הנה נא עלרני ה׳ מלדת (להלן ט״ז כ׳), מנעורי ועד היום הזה, וכן הנה נא לי אתי בנות (שם י״ט ח׳), כי לא נולדו עתה, ונולם בכאן עכ״ל, וכן מתורגם בל״ת: וכ׳ עוד הרמב״ן והנכון בעיני כי זה דרכם למו מעת לאחת מאחרן בכל מקום היה לומר לאחותי היא, כי כן אמר ויהי כאחר התעו אתי מלהיות מניות לאבי וגו׳ (שם כ׳ י״ג), לכל הנתוב יזכיר זה במקומות לאחר יתחדש להם ענין בדבר והנה זרו לותה עתה כאחר לוה לה מתחלה עכ״ל: את, דגשות תי״ו את להתבלע הנו״ן כי אחה מנזרת אחי, (הרא״ע). והנה לזכר יאחר אחה, ולנקבה את, ואנקלום ויב״ע (החמתי המתרגם נ״ך ונ״ת) יתרגמו אניהם את, לכל בתרגום התורה המיותם ליב״ע יתורגמו אניהם אנת, בתאלום הנו״ן, כמו שהוא בתאלומו בתרגום דניאל ועזרא והוא על דרך מלת מעים שזרשה מנט בתרגום עזרא כתוב מנטין (ו׳ ט׳ וז׳ כ״ב), וכן אמיו שזרשו אנף, יתורגם אנפוהי (דניאל ג׳ י״ט): (יב) ואחך יחיו, פי׳ שיעמידוך בחיים אלא יהרגוך, וכן מלאנו בענין הכנד החייתם כל נקבה (במדבר ל״א ט״ו), שפירושו אם העמדתם לחיות בחיים. וכן אמי׳ בענין הפעיל ואותה החייתי (שם כ״ב ל״ג): (יג) למען ייטב לי בעבורך, ירצה אלא אמר לה זאת רק להגלל מסכנת מות, ופי׳ למען ייטב לי בעבורך שיהיה ולא ימיתוהו, כמ״ש אחר זה ותיתר נפשי בגללך, והוא לתוספת בחור: בעבורך, לא יבא לעולם בלא בי״ת על

המעמר

(יב) ואותך יחיו, לפי׳ אחי ידע אברם כי נפש שרי קשורה בנפשו, והחכמה עזה ממות, ולזה אמר ואותך יחיו, כלומר ואת תרצי במיתתי ולא תמותי עמי, וזה לך מר ממות.

בִּגְלָלֶךָ׃ * (יד) וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם
מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־
הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃
(טו) וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ
אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה
בית

תרגום אשכנזי קד

ביים לעבען דיינעטוועגען ער־
האַלטען ווערדע. (יד) אַלס נון
אברם אין מצרים קאַם, זאַ־
הען דיא מצרים דיא פֿרויא,
אונד פֿאַנדען זיא זעהר שאֶן.
(טו) אויך דיא פֿירשטען דעס
פרעה זאַהען זיא, אונד ריהמ־
טען זיא פֿאָר פרעה. דאַ וואַרד
דיא פֿרויא הינגענאָממען אין
דאַז

תרגום אונקלוס

וְתִתְקַיֵּים נַפְשִׁי בְּפִתְגָמָיְיכִי׃ (יד) וַהֲוָה כַּד
עָאֵל אַבְרָם לְמִצְרָיִם וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יַת אִתְּתָא
אֲרֵי שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא׃ (טו) וַחֲזוֹ יָתָהּ
רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְשַׁבָּחוּ יָתָהּ לְפַרְעֹה וְאִדְבָּרַת

רש"י

(יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. הי'לו לומר
כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה
בתיבה וע"י שתבעו את המכס פתחו
וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה.
הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך:
ולאברם

באור

ההיראה הזאת, שלא יתערב עם ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה' י"א), וכן בגללך שהו' מענין
ההוראה הזאת שפירושו בסבתך, לא יבא ג"כ בלא ב"ת לעולם, שלא יתערב עם כאשר יבער
הגלל (מלכים א' י"ד י'): (טו) ויראו אתה שרי פרעה, כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו
ראויה זאת לשרים הגדולים (לכן אמר בתחלה ויראו המצרים את האשה), (הרמב"ן), וכן
מתורגם בל"א (אויך דיא פֿירשטען): ויהללו אתה, ביניהם לומר ראויה היא למלך, לשון
רש"י, וזה דעת אונקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה, או שהללוה אל המלך עצמו ושלח
ולקחה. (הרמב"ן): ותקח, מבנין הפעל אף כי לא נמצא ההפעיל ממנו בכתוב, ונבלעה
הלמ"ד

המעמר

(טו) ותקח, יש הבדל בין נלקח בנפעל, ולקח בפעל, ובין הקח בהפעל, כי בנפעל ופעל
הוראתו רק על הסרת הדבר ממקומו אם גם לא ביד יקחו, כמו בטרם אלקח (מ"ב ב' ט) אם
תראה אתו לקח (שם י') אבל ההפעל נאמר אך על הלקיחה ביד כמו יקח נא מעט מים (לקמן
י"ח ד'), היקח מגבור מלקוח (ישעי' מ"ט כ"ד) וכל כיוצא בזה, וכן כאן, כי לא באומר
ודברים פתו אותה רק ביד חזקה לקחו אותה והביאוה אל המלך. אולם גם בין נלקח ולקח
יש הבדל מה לדעתי, כי הנפעל נאמר גם אם ישוב עוד הדבר למקומו הראשון, כמו כי
נלקח ארון האלהים (ש"א ד' כ"ב) כי אין ספק שידעו כי לא יניח ה' ארון עוזו ביד צר, אולם
הדבר אשר לקח לא ישוב עוד, כמו כי מאיש לקחה (לעיל ב' כ"ג), וכן כי ממנה לקחת (שם
ג' י"ט) שאם גם אמר ואל עפר תשוב, הכוונה רק כי יקבר בארץ אבל לא שישוב אליו באותו תואר
אשר לקח משם, וכן הכסף אשר לקח לך (שופטים י"ז ב') כלומר על דעתך הוא לקח, כי
היא כבר נתיאשה ממנו, כי לקחו בניך בשבי (ירמי' מ"ח מ"ו) שאם גם אמר אחר כך ושבתי את
שבות מואב באחרית הימים הנה השבויים אשר נשבו בארץ אויביהם יתמו, ורק בניהם ישובו
לארץ אבותם. ובזה בין תבין דבר אליהו שאמר אל אלישע, כי בתחלה אמר לו שאל מה אעשה
לך בטרם אלקח מעמך (מ"ב ב' ט') כי לא רצה אליהו לעורר את אלישע כי לא ישוב עוד אליו
ולכן אמר רק אלקח בנפעל, אבל כאשר בקש אלישע פי שנים, ואליהו נתן לו אות אם
יראה אותו בעת הפרדו ממנו, אמר אם תראה אותי לקח מאתך (שם י') כלומר אם תראני
נפרד ממך באופן שתדע שלא אשוב עוד, אז יהיה כדברך.

בֵּית פַּרְעֹה: (טז) וְלְאַבְרָם הֵיטִיב
בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר
וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת
וּגְמַלִּים: (יז) וַיְנַגַּע יְהוָה ו אֶת־
פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ
עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם:
(יח) וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר
מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־
הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא: (יט) לָמָּה
אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי
לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ:
(כ) וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ
אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־

דאָו הויז דעם פרעה. (טז) דעם אברם אבער ערציינטע מאן גוטעס אום איהרעטווילען, א'נד ער ערהיעלט שאפע אונר רינדער אונד עזעלן, קנעכטע אינר מענדע, עזע־ליננען אונד קאמעלע. (יז) דער עוויגע פלאגטע היע־רויף פרעה אונד זיין הויז מיט גראסען פלאגען וועגען שרי, דעם אברם'ס פרויא. (יח) דאַ ליעס פרעה דען אברם רופען, אונד שפראך: וואס האסט דוא מיר געטהאן? וואַרום האַסט דוא מיר ניכט געזאגט, דאס זיא דיינע פרוא איזט? (יט) וואַרום האַסט דוא גע־שפראכען: זיא איזט מיינע שוועסטער? דאַ נאַהם איך זיא מיר צור פרויא. נון אבער היער איזט דיינע פרויא, נים

לו

זיא, אונד געהע הינוועג! (כ) אונד פרעה בעפאהל אייניגען מענערן איבער איהן, דאס זיא איהן אונד זיינע פרויא אונד אללעס, וואס ער האטטע, געלייטעטען.

ר ש "י

(טז) ולאברם היטיב. פרעה בענורה: (יז) ויגע ה'. בזכות רחמן לקה שהתפללו קמה לו נרחמית רבה: על דבר שרי. על פי דבורה. לומרת למלאך הך והוא מכה: (יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך שלח אמר לו לך ואל תעמוד שהמלריס שטופי זמה הם שנאמר חזרת סוסיס זרמתס (יחזקאל כ"ג): (כ) וילו עליו. על לודות יו לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ושלוחו:

תרגום אונקלוס

אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה: (טז) וּלְאַבְרָם אוֹטֵיב
בְּדִילָהּ וַהֲוָה לֵיהּ עָנָן וְתוֹרִין וְחֲמָרִין וְעַבְדִין
וְאַמְהָן וְאָתָן וְגַמְלִין: (יז) וְאַיְתֵי יְיָ עַל
פַּרְעֹה מַכְתְּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ
עַל עֵיסַק שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם: (יח) וּקְרָא
פַּרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מָה דָּא עֲבַדְתְּ לִי לְמָא
לָא חַוַיְתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא: (יט) לְמָא
אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וּדְבָרִית יָתָהּ לִי לְאִנְתּוּ וּכְעַן דָּא אֵיתַתָּךְ דַּבַּר וַאֲיזֵיל:
(כ) וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה גוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְיָת כָּל דִּי לֵיהּ:

באור

הלמ"ד בדגש הקו"ף: (טז) ולאברם היטיב, פרעה בענורה, (רש"י), וכן היטיב על פרעה בזכות נסוף הפסוק הקודם, וכן תיב"ע, ויש לפרש היטב המיטיב, וכן מתורגם בל"ח: על דבר, ענינו כמו בעבור: (יח) ויקרא פרעה לאברם, יתכן כי בנח הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת לבר לוקחה שרה אל ביתו הרהר בדעתו לחמר מה זאת עשה אלהים לנו ומחל לותה והגידם כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והתנים לותו. (הרמב"ן): (כ) ויצו עליו פרעה

לך לך יג

לוֹ: יג (א) וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם
הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט
עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה: (ב) וְאַבְרָם כָּבֵד
מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב:
וילך

תרגום אשכנזי קה

יג (א) אַלזאָ צאָג אברם פֿאָן מצרים הינויף געגען מיטטאַג, ער אונד זיינע פֿרויא אונד אַללעס, וואַס ער האַטטע, אונד לוט מיט איהם. (ב) אברם וואַר זעהר רייך אַן פֿיעה, זילבער אונד גאָלד.
ער

תרגום אונקלוס

יג (א) וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִתְּתֵיהּ
וְכָל דִּי לֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא:
(ב) וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא

רש"י

יג (א) ויעל אברם הנגבה. לבא לדרומ' של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ב) כבד מאוד. טעון משאות

באור

אנשים, הראב"ע פי' שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו, והנכון כמו שמתורגם בל"א ששב על מה שאחריו שצוה עליו איזה אנשים שישלחוהו, וכן ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (אסתר ו' א'): עליו, על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו אתו, דרך ליווי בכבוד, וכן ואברהם הלך עמם לשלחם (להלן י"ח ט"ז):

יג (א) ויעל, שרשו עלה מגזרת נחי למ"ד ה"א, והעתיד מבנין הקל ראוי להיות יַעְלֶה על משקל יִפְנֶה, ובהפעיל יַעְלֶה על משקל יַפְנֶה, והנה הגזרה הזאת תבוא לפעמים בעתיד בחסרון הה"א (ובפרט כשיש בראש העתיד וא"ו המהפכתו לעבר, שאז נעתקה הנגינה להיות מלעיל, ואין כח בסגול עי"ן הפעל להמשיך הה"א, לכן תחסר לעולם), ואז תהיינה אותיות אית"ן לפעמים בחירק כמו יִפֶן, וַתִּבֶן צור (זכרי' ט' ג'), ולפעמים בצירי, כמו אל תֵּפֶן (במדבר ט"ז ט"ו), ובבנין הפעיל תהיינה בסגול, כמו וַיֶּפֶן זנב (שופטים ט"ו ד'), וכן מלת עלה ראויה להיות בקל וַיַּעַל, ובהפעיל וַיָּעֶל, אך כדי להמציא הרחבה לאותיות הגרון, נשתנו החירק והסגול שבמלת וַיַּעַל, וכן ב' הסגולין שבמלת וַיָּעֶל לפתחין, ואין הפרש במלה זאת בנקודותי' בין הקל וההפעיל, רק לפי ענינו הוא מובן, כמו ויעל אברם דכאן הוא קל ועומד, ויעל עלת (לעיל ח' כ'), הוא הפעיל ויוצא: הנגבה, לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ, (רש"י), ואין פי' מלת הנגבה כאן כמו הנגבה של מעלה (פסוק ט'), כי שם הלך מצפון לדרום דהיינו מחרן שהיא בצפונית מזרחית לא"י לבית אל שהיא סמוך לדרומה, ופי' הנגבה, נגב למקומו הראשון שהלך משם, וכאן פירושו כאלו כתוב ויעל אברם ממצרים וגו' לבא בנגב, ר"ל בנגב א"י, לפי שמצרים איננה בנגב ממש לא"י רק מערבית דרומית לה, ושם פניו למזרח וקצת לצפון באופן שיבא לדרום א"י, ולכן הוסיף רש"י מלת לבא, והיא ג"כ כוונת יב"ע שתרגם פה למיעל לדרומא, ולמעלה לא הוסיף מלת למיעל: (ב) ואברם כבד מאד, מלשון ואת הכבודה לפניהם (שופטי' י"ח כ"א), שפירושו מקניהם ושאר ממונם, ומלת כבד היא תאר, ולפי שמי שיש לו הרבה מקנה ורכוש תנועתו כבדה נקרא כן, ופירושו שהוא הי' כבד מצד מקנהו ורכושו שהי' רב וכבד מאד, וכן כאלה נבלת עלה (ישעי' א' ל') מצד עליה שהם נובלים יאמר על האלה שהיא נובלת, וכן מגלחי זקן וקרעי בגדים (ירמי' מ"א ה') ורבים כן, ואנקלוס ויב"ע שתרגמו כבד, תקיף, וכן המתרגם האשכנזי שתרגם (רייך), תרגם לפי

תרגום אשכנזי

(ג) ער רייזטע זיינע פאָרינען טאַגערייזען, פאָן מיטטאַג נאַך בית אל צו, ביז אַן דען אָרט, וואָ פאָרהער זיינע היטטע וואַר צווישען בית אל אונד עי, (ד) ביז אַן דען אָרט דעם אַל־טאַרס, דען ער פאָרהין ער־ריכטעט, וואָ ער נעהמליך אין דעם נאַמען דעם עוויגען געלעהרט האַטטע. (ה) אַבער אויך לוט, דער מיט אברם גינג, האַטטע שאַאפע, רינ־דער אונד היטטען. (ו) נון קאָנג־טע עס דאַז לאַנד ניכט ער־טראַ־

לך לך יג

(ג) וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי: (ד) אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה:* (ה) וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים: (ו) וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם

הארץ

רש"י

משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן במסעו' ואכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. ד"א בחזרתו פרע הקפיתיו: מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם י"ל ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם: ולא נשא. לשון קצר וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר:

ויהי

תרגום אונקלוס

וּבְדַהֲבָא: (ג) וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִּי פַרְסֵיהּ תַּמָּן מַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי: (ד) לְאָתַר מַדְבְּחָא דִּי עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַּמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַיְיָ: (ה) וְאַף לְלוֹט דְּאָזִיל עִם אַבְרָם הֲווֹ עָאָן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין: (ו) וְלָא

סוברת

באור

לפי הכוונה: (ג) למסעיו, שלא שינה לילך בדרכים אחרים, רק כל נסיעותיו שנסע יום יום בתחלה, נסע גם עתה, וכן ת"א ויב"ע למטלנוהי, לשון נסיעה: מנגב, ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען, (רש"י), ויראה לי כי מנגב ועד בית אל שב על למסעיו ולא על וילך, ושעורו, וילך למסעיו אשר מנגב ועד בית אל, לפי שאם הי' שב על וילך הי' לו לומר מנגב אל בית אל או לבית אל: (ד) אשר עשה שם בראשנה, ואשר קרא שם אברם בשם ה', וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה', (רש"י), אך לשון ויקרא שם יורה על פי' הא', וכן מתורגם בל"א: (ה) ואהלים, בחולם האל"ף וכן שלח איש לאהליו (שופטים ז' ח' ושמואל א' ב'), ויששכר באהליך (דברים ל"ג י"ח), ועל דרך משקל אֹהֶל הי' האל"ף בקמץ חטף כמו מן קֹדֶשׁ, קֳדָשִׁים, ומן חֹדֶשׁ, חֳדָשִׁים, וכן בא כי בָּאֳהָלִים תשבו (ירמי' ל"ה ז'), ונשב באהלים (שם י'), השכוני באהלים (שופטים ח' י"א), ובתב הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ז ע"ב) כי אותם שבא בהם האל"ף בחולם הוא להאריך על הה"א, או אלו שבאים בחולם האל"ף יהיו ממשקל אחר, ויהי' הנפרד מהם אֹהֶל, בפלס גֹּרֶל, כֹּכָב, גֹּזֶל, תֹּלַע, שהמקובן מהם גֹּרָלוֹת, כֹּכָבִים, גֹּזָלוֹת, תֹּלָעִים, ואף כי לא נמצא במלת אהל משקל זה בכתוב, וכ"ה דעת הראב"ע: (ו) ולא נשא אתם, פירושו ולא סבל ובא ארץ בלשון זכר וכמוהו נעתם ארץ (ישעי' ט' י"ח), ולדע' רש"י הוא לשון קצר ובתשל מו הוא ולא נשא אותם מרעה הארץ, אבל כבר כתבתי בהקדמה

ובכמה

הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה
רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו:
(ז) וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם
וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי
וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ: (ח) וַיֹּאמֶר
אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי
מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין

רעיך

תרגום אשכנזי קו

טראַגען, דאַס זיא בייאזאַמ=
מען וואָהנטען, דען איהר גוט
(נעמליך איהרע העערדען) וואַר
זעהר גראָס, דאַהער קאָנג=
טען זיא ניכט בייאזאַממען
וואָהנען. (ז) דאַ ענטשטונד
איין שטרייט צווישען דען
פיעההירטען דעס אברם אונד
דען פיעההירטען דעס לוט.
דער כנעני אונד דער פרזי זאַ=
סען שאָן דאַמאַלס אים לאַנ=
דע. (ח) דאַ שפראַך אברם צו
לוט: ליעבער! לאַס קיינע
שטר יטיגקייטען זיין צווישען מיר אונד דיר, אונד צווישען מיינען אונד דיינען הירטען,

וויר

תרגום אונקלוס

סוֹבָרַת יַתְהוֹן אַרְעָא לְמִיתַב כַּחֲדָא אֲרֵי
הֲוָה קִנְיַנְהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִיתַב כַּחֲדָא:
(ז) וַהֲוַת מַצּוּתָא בֵּין רְעַן בְּעִירֵיהּ דְּאַבְרָם
וּבֵין רְעַן בְּעִירֵיהּ דְּלוֹט וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה
בְּכֵן יָתֵיב בְּאַרְעָא: (ח) וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט
לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין

רש"י

(ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט
רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים
ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל
והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו
אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב
אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ

ולא

באור

ובכמה מקומות בבאורי כי משפט הלשון הוא שלא לשמור המין והמספר כאשר יקדם הפעל
לפועל. והכוונה שלא היתה הארץ יכולה להספיק מרעה למקניהם: יחדו, הוא"ו היא סימן
הרבים על יחיד כמו עליו אליו, ואף על פי שאין בו יו"ד ברוב, הרי מצאנו עלו בשמים ירעם
(שמואל א' ב' י') (שהכתיב עלו והקרי עליו) בלא יו"ד, וכן יחדו נמצאו ביו"ד שלשה וכו',
ולפי שנתקבן בו היחידות והרבוי נאמר כן, (רד"ק בשרשים שרש יחד), ומלה זאת תאמר על
שנים כמו כאן, ותאמר על רבים כמו ויענו כל העם יחדו (שמות י"ט ח'), ועל נקבות כמו
ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית (מלכים א' ג' י"ח), אצל שתים נשים זונות: כי הי' רכושם
רב, ר"ל מקניהם (כי רכושם כולל הכל), וכן מתורגם בל"א: (ז) ויהי ריב וגו', על דרך
הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר הי' מקנה אברם רועה
באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם, והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד
אברם פן ישמע הכנעני. והפרזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב
ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברם וזה טעם והכנעני והפרזי
כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם
הארץ ואת אברם ולוט, וממלת אז יראה לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה
נאספים מקצתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים, ונוסעים משם אל גבול אחר אשר
לא רעו אותו, וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפרזי היו אז בארץ הנגב ובשנה
האחרת יבאו שם היבוסי והאמורי. (הרמב"ן): והכנעני והפרזי אז ישב בארץ, כוונת המתרגם
האשכנזי פה לשלול זמן הקודם שלא ישבו בארץ קודם שנבשוה מזרעו של שם כמ"ש רש"י

תרגום אשכנזי

וויר זינד יאַ נאַהע פֿערוואַנד=
טע. (ט) דוא האַסט דאָך
דאַז גאַנצע לאַנד פֿאָר דיר!
טרעננע דיך אַלזאָ פֿאָן מיר;
ווילסט דוא צור לינקען, זאָ
ווערדע איך צור רעכֿטען,
ווילסט דוא אַבער צור רעכֿ=
טען, זאָ ווערדע איך צור לינ=
קען. (י) אַלס נון לוט זיך אומ=

לך לך יג

רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ:
(ט) הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד
נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה
וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה: (י) וַיִּשָּׂא־

לוט

רש"י

ולא זכה בה אברם עדיין: (ח) אנשים
אחים. קרובים. ומ"א דומין בקלסתר
פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל
אשר תשב לא אתרחק ממך ואעמוד לך
למגן ולעזר וסיף דבר הוצרך לו שנאמר
וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': ואימינ'.

אימין

תרגום אונקלוס

רַעֲיָתִי וּבֵין רַעֲיָתָךְ אֲרֵי גוּבְרִין אָחִין אֲנָחְנָא:
(ט) הֲלָא כָל אַרְעָא קָדָמָךְ אִתְפְּרַשׁ כְּעַן
מִלְּוָתִי אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם
אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִפּוּנָא: (י) וּזְקַף לוֹט

יח

באור

לעיל (י"ב ו') על והכנעני אז בארץ: (ח) אחים, קרובים, ועיין מ"ש בפ' חיי' שרה בפסוק
וישלחו את רבקה אחתם (לקמן כ"ד נ"ט): (ט) אם השמאל, אם תרצה ללכת לצד שמאל: ואימנה,
אימין את עצמי, ר"ל אלך אני לצד ימין, ושרשו ימן, והוא מבנין הפעיל, ובא האית"ן בצירי שלא
כמנהג רוב השרשים מנחי פ"א יו"ד שהאית"ן בהם בחולם, וכמוהו שרש יטב, ההפעיל ממנו
ואיטיבה עמך וכן ילל וינק: ואשמאילה, השם משרש זה הוא שְׂמֹאל, והנה י"א ששרשו שמל, וכמו
שנאמר מן שרש תמל, תְּמוֹל, כך הי' ראוי לומר מן שמל שְׂמוֹל, אלא שהומרה הוא"ו באל"ף
נחה, כמנהג אותיות אהו"י להתחלף זו בזו, והפעל מזה השרש נמצא מימינם וּמַשְׂמְאִלִים,
בנוח האל"ף, ונמצא בחסרון האל"ף, להמין וּלְהַשְׂמִיל, השימי הַשְׂמִילִי, ונמצא
בנוע האל"ף, וְאַשְׂמְאִילָה, וכי תַשְׂמְאִילוּ, והוא זרות גדול מאד להוסיף אות כעה נוספת בין
שתי אותיות השרשיות, ועכ"ז נמצא חבר לזרות זאת, לְדַרְיוֹשׁ הדבר (עזרא י' ט"ז), ששרשו
דרש והיו"ד נוספת באמצע השרש והיא נעה: (י) וישא לוט את עיניו וגו', עיקר כוונת הכתוב
להודיע שנפרד לוט מאברהם, וישב בערי הכבר, אבל מה שנשא עיניו וראה כי ככר הירדן
היא כלה משקה, איננו רק טפל למה שאחריו, להודיע סבת בחירתו לישב שמה, לכן תהיינה
הווי"ן האלו מחברות המאמרים להיות המאמר הא' סבה אל הב', ושעורו כאן, וכשנשא לוט
את עיניו וראה את כל ככר הירדן שכלה משקה, אז בחר לו לוט את כל ככר הירדן וגו',
ומאמר

המעמר

יג (ט) ואימנה, דברי הרב המבאר צריכין קצת באור, והנה הכלל הוא כי בנחי פ"א יו"ד
באותם שאית"ן בקל בציר"י, בהפעיל ישתנה היו"ד לוי"ו נח אחרי חול"ם כדי להבדיל
בעתיד הקל מן הכבד (כמ"ש הרד"ק במכלול), ורק אותם שאית"ן בקל בח"ג (והמה מעטים)
יבואו בהפעיל בציר"י (ואך שרש ירש יוצא מזה שנאמר ממנו בקל אירש ובהפעיל הוריש) וא"כ
השרש ימן שלא מצאנו ממנו הקל, יבוא ציר"י במשפט ההפעיל על הרוב, כי כמו שנאמר
בשלמים הִפְקִיד כן ראוי בנחי פ"א יו"ד הֵינִיק וכן בכל הבנין (זולת הבינוני הפעול) בעבור יו"ד
השורש. וראיתי בקצת ספרים שנדגש הנו"ן של ואימנה ויהיה זה דגש תמורת הנח, כי ראוי
להיות ואימינה בח"ג כדין ההפעיל רק שברוב הספרים לא נמצא הדגש, וגם הרב בעל תקון
סופרים

לך לך יג

לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר
הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי שַׁחֵת

יהוה

תרגום אשכנזי קז

זאַה, אונד דען גאַנצען קרייז
דעס ירדן'ס בעזיכטיגטע, וועל-
כער דורכאויס געוועסערט
וואַר, (בעפאָר נאָך דער עווי-
גע סדום אונד עמורה צו גרונ-
דע

תרגום אונקלוס

יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי
כוּלָּהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם דְּחַבֵּל יְיָ יַת סְדוֹם

ויח

רש"י

אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל
את עצמי. ואם תאמר היה לו לינקד
ואימנה כך מצינו במקום אחר אם יש
להימין ואין נקוד להימין: (י) כי כלה
משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה'

באור

ומאמר לפני שחת ה' וגו' עד סוף הפסוק הוא הודעה אחרת מן כותב הספר להודיע תכונת
הארץ בעת ההיא, ובלשונות העמים יסגירו מאמר כזה בשני חצאי לבנה, אולם בלשון המקרא
אין צורך, כי בעל הטעמים יבארהו בתתו טעם מפסיק יותר בסוף המאמר המוסגר מן המפסיק
שבסוף המאמר שלפניו, ואם יהי' סוף המאמר שלפניו באתנח, יתן בסוף המאמר המוסגר
סוף פסוק, כמו ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם:) ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה
ח' וט'), ותבין עוד שאין כגן ה' שב אל כי כלה משקה, לומר כי כלה משקה כגן ה' וכארץ
מצרים וגו', דא"כ ראויה להיות האתנח במלת עמורה, רק מקרא קצר הוא וצריך להוסיף
מלת היה, לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה היה (המישור ההוא) כגן ה', וכן פירש רש"י
ז"ל, ועל פי דברי אלה תבין כוונת המתרגם האשכנזי, ואשוב לבאור המלות: ככר, ת"א
ויב"ע מישר, ולדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ב ע"א), ובשרשים שרש ככר יהיה ככר
שם משמות הכבדים ע"מ אִסָּר, אִכָּר, והרבוי והסמיכות והכנוי שוה בהם, וענינו מישור,
וכר נרחב שרשו כר משרשים בעלי ב' אותיות, או כרר בעבור שהמקובץ נמצא לבשו כָּרִים
הצאן (תהלים ס"ה י"ד), שהכ"ף קמוצה, ואולי הוא לתשלום הדגש הראוי להיות ברי"ש
לחסרון הרי"ש ע"פ, וענינו קרוב לענין ככר, רק שהוא שם פרטי למקום מרעה הבהמות
לבד ולא למישור אחר שאין שם מרעה: כי כלה משקה, אמר כלה אחר שאמר כל להגדיל
הדבר, וכן כל מלכי גוים, כלם יענו (ישעי' י"ד ט' וי'): משקה, בא שם המקרה חחת שם
התאר וענינו בעלת משקה, רוצה לומר ארץ נחלי מים: לפני שחת, קודם שהשחית והוא
מקור

המעמר

סופרים לא דבר מזה מאומה, וא"כ אין ספק שראוי למחוק. (י) ככר הירדן, לדעתי שרשו
כור ע"מ זָר, זַר, זָרִים, ואם לפעמים גם בנפרד בפת"ח (כאשר אבאר במה שיבוא) כבר מצינו
דוגמתו (עיין מכלול לרד"ק), והנחתו הראשונה על דבר העגול, ומזה נקראת הבקעה אשר
היא מוסגרת מהרים סביב לה, כָּר, ירעה מקניך ביום ההוא כַּר נרחב (ישעי' ל' כ"ג) ושעורו
בכר נרחב (דיין פיעה ווירד אין ווייטען קרייזע ווייידען) והוא בסמיכות, והרבוי לבשו כרים
הצאן (תהלים ס"ה י"ד); ונקראו גם הצאן השמנות כרים, כי מרוב שמנם ודשנם נראו עגולים
כמו שיאמר על איש שמן (קוגעלרונד), ומזה כור הזהב לתנור המתכת לפי שהוא בתמונת עגולה,
וכן תנור וכירים שנעשה משתי חצי עגולות (האַלבצירקעל), ולכן הוא על דרך הזוגי, וכן
כיור שגם הוא עגול, ולכן נקרא המדה שמודדים בה כור לפי שהכלי זה עגול, ובדברי
חז"ל נקרא בעבור זה גל של תבואה כרי שהוא מתגלגל והולך בסיבוב, כר הגמל אוכף, וע"פ
לשון ערב הוא כמין אוהל קטן שהיה אזור על דבשת הגמלים ובו היו הנשים יושבות (עיין
געזעניזס), והיה עגול, וכן בדברי חז"ל כרים וכסתות, והפעל הנגזר ממנו ודוד מכרכר (ש"ב
ו' י"ד) ענינו מרקד והוא ע"ד כלכול מן כול לפי שהריקוד היה במחוגה, וחוגג וחוג לעד,
ומזה

תרגום אשכנזי

דע ריכטעטע, וואַר עס וויא איין גאַרטען דעס עוויגען, וויא דאַז לאנד מצרים, אונד זאָ וואַר עס ביז נאַך צוער הין, (יא) דאַ ערוועהלטע זיך לוט דען גאַנצען קרייז דעס ירדן'ס, אונד צאָג געגען מאָרגען; אַל־זאָ וואורדען זיא איינער פאָם

לך לך יג

יְהוָֹה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־
יְהוָֹה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר:
(יא) וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר
הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ

א ש

רש"י

את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור כגן ה' לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים: בואכה צער. עד צער. ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכנותם במסכת הוריות: (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל

תרגום אונקלוס

וְיַת עֲמוֹרָה כְּגִינְתָא דַיְיָ כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מָטֵי לְצוֹעַר: (יא) וּבְחַר לֵיהּ לוֹט יַת כָּל
מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט בְּקַדְמֵיתָא וְאִיתְפָּרָשׁוּ

גבר

באור

מקור מבנין הכבד: כגן ה' כארץ מצרים, יאמר כי ארץ הכבר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנאמר בה ונהר יצא מעדן להשקות את הגן (לעיל ב' י') וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמר בה והשקית ברגלך כגן הירק (דברים י"א י'), והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקום הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה, והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לראיה. ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים, ירצו לפרש שיש בכבר נהרות גדולות ישקו אילני הגנות כגן ה' ובו יאורים כארץ מצרים ישקו כגן הירק, ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורת וטובה למרעה, (הרמב"ן). וכן נודע עוד היום שאין הגשמים יורדים במצרים רק נהר נילוס עולה ומשקה את כל השדות: באכה צער, עד צער היה המקום משקה, ועיין מ"ש בפ' נח על באכה גררה (לעיל י' י"ט): (יא) ויסע לוט מקדם, רש"י פי' נסע מאצל אברם ממזרחו והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב עכ"ל, ויותר מפורש בדברי הראב"ע שכתב כי סדום מערב בית אל, ומאד יפלא כי הוא נגד המציאות הנודע כי בית אל בתוך ארץ כנען בחלק בנימן וסדום הוא למזרח ארץ כנען כי הירדן ההולך למזרח ארץ כנען נופל בים המלח ככתוב בפ' מסעי בגבולי הארץ ויס המלח הוא למערב ערי סדום ועמורה, וכן תמה ע"ז הרא"ם והניח בצ"ע, והיה נראה לי להגי' ברש"י במקום של אברם, של סדום, והיה א"כ כוונתו שהלך ממערב למזרח, רק שרצה לפרש מ"ם מקדם במקום מן כשמושה העצמי ברוב המקומות, לכן מפרש שהלך ממזרח של מקום אברם אל מערב של סדום, ואף שלמעלה (י"ב ח') בפסוק ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל, מפרש במזרחה של בית אל, וענינו כמו בקדם בית אל, היינו לפי ששם אין מקדם מוסב על פעל ויעתק שלפניו, רק על ההרה, ושעורו ההרה אשר מקדם לבית אל, משא"כ כאן שמוסב על פעל ויסע, ורצה לפר' המ"ם לשמוש מן, אבל לא מצאתי כן בשום נוסח, גם בשני נוסחאו' של רש"י כ"י שבידי הנוסח של אברם, וצ"ע, ואונקלוס תרגם בקדמיתא, ויב"ע תרגם ממדינחא, וכן מתורגם בל"א, ובאור מקדם כמו בקדם ר"ל מצד קדם של א"י, ואחד משמושי המ"ם הוא שתשמש במקום בי"ת, כמ"ש הרד"ק במכלול

המעמר

ומזה ובברכרות (ישעי' ס"ו כ') לדעת הרד"ק שהם הגמלים שמרקדים, ואולי ברכרות הוא מין עגלות, וכמו שנקרא עגלה מן עגול (עיין רד"ק שרש עגל) כן נקרא כרכר מן כור, ויהיה נרדף עם כבים שזכר קודם זה. והנה במלת כבר יהיה הב"ף הראשונה למשקל והוא מן השמות אשר במעט הוראתן אחת עם אות המשקל ובלעדהו, כמו פאר ותפארת, זכר וזכרון וכדומה, ומזה גם כבר לחם שהוא עגול.

לך לך יג

אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ (יב) אַבְרָם יָשַׁב
בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי
הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃ (יג) וְאַנְשֵׁי
סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד׃
(יד) וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי
הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ
וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם

צפנה

אַנדערן געטרעננט. (יב) אברם וואָהנטע אים לאַנדע כנען, אונד לוט וואָהנטע אין דען שטערטען דעם קרייזעס, אונד שלוג זיינע היטטען אויף ביז נאַך סדום. (יג) דיא מעננער פֿאָן סדום אַבער וואַרען דעם עוויגען זעהר באֶזע מענשען אונד גראָסע זינדער. (יד) דער עוויגע שפּראַך צו אברם, נאַכ־דעם זיך לוט פֿאָן איהם גע־טרעננט האַטטע: העבע דיינע אויגען אויף, אונד זיעהע דיך אום פֿאָן דעם אָרטע וואָ דוא ביזט, געגען מיטטערנאַכט, גע־

תרגום אונקלוס

גְּבַר מִלְּוַת אֲחוּהִי׃ (יב) אַבְרָם יָתֵיב בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן וְלוֹט יָתֵיב בְּקִירְוֵי מֵישְׁרָא וּפְרַס עַד
סְדוֹם׃ (יג) וֶאֱנָשִׁין דִּסְדוֹם בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן
וְחַיָּבִין בִּגְוִיַּתְהוֹן קָדָם יְיָ לַחֲדָא׃ (יד) וַיְיָ
אָמַר לְאַבְרָם בָּתַר דְּאִתְפְּרַשׁ לוֹט מֵעִמֵּיהּ
זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מִן אַתְרָא דִּי אַתְּ תַּמָּן

לצפונא

רש"י

אברם ממזרח והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגד' הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי איפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים. ואעפ"כ לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב (משלי י'): רעים. בגופם: וחטאים. בממונם: לה' מאוד. יודעים רבונם ומתכונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע

באור

במכלול (ד' קטן דף נ"ב ע"א) ובשרשים שרש מן ע"ש: (יב) אברם ישב בארץ כנען, בשאר ארץ כנען כולה כי ערי הככר מכלל ארץ כנען (עיין מה שכתבתי בפ' וירא (לקמן י"ח י"ז) בפסוק וה' אמר), ושעם בערי הככר פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברהם שלא יבא בכל הככר, (הרמב"ן): ויאהל עד סדום, נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום וגו', בא מלת וחטאים באתנח שלא כמשפט, לפי שאנשי סדם נושא המאמר, וכל שאר הכתוב רעים וחטאים לה' מאד הוא נשוא המאמר, וכפי דרך נגינות הטעמים בכל מקום ראוי שיובדל הנושא מנשואו בטעם היותר מפסיק, והי' א"כ מן הראוי להטעים מלת רעים בדרגא ומלת חטאים בתביר, אלא שנתחזקה ההעמדה במלת וחטאים לעורר הכוונה על עוצם המרי, וזהו מה שאמרו חז"ל בסנהדרין (דף ק"ט ע"א) שמתכוונים וחוטאים, דהיינו שיודעים רבונם ומתכוונים למרוד, כמו שפי' רש"י כאן, ותיבות לה' מאד מוסבות על רעים וחטאים כאלו אמר שהיו רעים לה' והיו חטאים לה', היו רעים מאד והיו חטאים מאד, לפיכך הובדלה גם תיבת לה' מתיבת מאד בטעם מפסיק שהוא הטפחא, אבל אינו מפסיק כל כך כמו האתנח: וגראה לי שהפסוק הזה הוא הקדמה אל הספור בענין הפיכת סדום ועמורה והצלת לוט, שבפ' וירא, כענין וחם הוא אבי כנען (לעיל ט' י"ח), ועוד רבים כן: רעים, בגופם, וחטאים, בממונם, (רש"י), והיא דעת רב יהודה בסנהדרין (דף ק"ט ע"א), ואונקלוס ויב"ע תרגמו להפך והיא דעת הברייתא שם, והנה באמת נמצאו שניהם מפורשים בכתוב (עם שיחזקאל

תרגום אשכנזי

געגען מיטטאַג, געגען מאָר-
גען אונד געגען אַבענד; (טו) דען
דאַז גאַנצע לאַנד, וועלכֿעס
דוא זיעהסט, ווערדע איך דיר
אונד דיינעם זאַאמען אויף
עוויג איינגעבען. (טז) דיינען
זאַאמען אַבער ווילל איך דעם
שטויבע דער ערדע גלייך מאַ-
כֿען, זאָ דאַס, ווען יעמאַנד
ווירד דען שטויב דער ערדע
צעהלען קאָננען, אויך דיין זאַא-
מע זאָלל געצעהלט ווערדען.

לך לך יג

צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה: (טו) כִּי
אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה
לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם:
(טז) וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר
הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ
לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ
יִמָּנֶה: (יז) קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ
לארכה

(יז) מאַכֿע דיך אויף, דורכֿציעהע דאַז לאַנד נאַך דער לענ-
גע

רש"י

עמו היה הדבור פורש ממנו: (טז) אשר
אם יוכל איש. כשם שא"א לעפר לימנות
כך

תרגום אונקלוס

לְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְמַעֲרָבָא:
(טו) אֲרֵי יַת כָּל אַרְעָא דִּי אַתְּ חָזֵי לָךְ
אֶתְּנִינָהּ וְלִבְנָךְ עַד עַלְמָא: (טז) וַאֲשַׁוֵּי יַת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא כְּמָא דִּי לֵית
אֵיפְשַׁר לִגְבַר לְמִמְנֵי יַת עַפְרָא דְאַרְעָא אַף בְּנָךְ לָא יִתְמְנוּן: (יז) קוּם הַלִּיךְ בְּאַרְעָא
לאורכה

באור

שיחזקאל לא פי' רק רעתם בממונם שאמר (בסי' ט"ז פסוק מ"ט) הנה זה הי' עון סדם אחותך
גאון שבעת לחם ושלות השקט הי' לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה) בפ' וירא, בענין
ממונם, מה שהרע בעיניהם קבלת האורחים שהכנים לוט לביתו, ובענין גופם, מה שאמרו
הוציאם אלינו ונדעה אתם (להלן י"ט ה'): (יד) צפנה, היא הפאה השמאלית: ונגבה, היא
הפאה הימנית, ונקראת בכתוב גם דרום וימין ותימן: וכתב הרד"ק בשרשים שרש נגב, כי
נקרא הכל הזה נגב לפי שיש בפאת דרום חרב הרבה ואין בה ישוב כמו בשאר הפאות מפני
החמימות, ותרגום חרבו פני האדמה (לעיל ח' י"ג), נגיבו אפי ארעא: וקדמה, היא הכל
שלפניו, ונקרא ג"כ מזרח ע"ש שהשמש תזרח משם: וימה, הוא הכל שלאחריו, ונקרא ג"כ
מערב מלשון ערב, ולפי שהים הגדול לפאת מערב ארץ ישראל קראו לפאת מערב ים:
(טו) לך אתננה, הראב"ע פי' בדבור, כי לא הנחילה בפועל לאברהם רק לזרעו יוצאי מצרים,
וכן כתב הרמב"ן וטעם כי לך ולזרעך שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו
רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם עכ"ל: כי ענין הנתינה יפול על מסירת הזכות בדבר, שיזכה
בו המקבל עתה אף שלא יחזיק בדבר ההוא כי אם לאחר זמן, ועל מסירת הדבר הנתון
בעצמו ליד המקבל או לרשותו, לכן תובן הנתינה הנזכרת בכתוב הזה על שני העניני' יחד,
כי הנתינה לאברם היא מסירת הזכות, ועדיין לא נתן לו הכח לכבשה כמו שאמר לו כי לא
שלם עון האמרי עד הנה (לקמן ט"ו ט"ז), אולם נתינת הארץ לזרעו תובן על הענין הב'
שהיא נתינה לרשותם ממש שיכבשוה: (טז) גם זרעך ימנה, אם יהי' זה יהי' זה ואם לא לא
כלומר כשם שזה אי אפשר גם זה כמו כן וכן היהפך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להיטיב
(ירמי' י"ג כ"ג): (יז) קום, ענין זרוז:

אמרפל

לך לך יג יד

לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ (יח) וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי

יד (א) וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ (ב) עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע

צבוים קרי היא

תרגום אשכנזי קט

גע אונד ברייטע, דען דיר ווילל איך עס איינגעבען. (יח) אברם שלוג זיינע היטטען אויף, קאַם אונד בעזעטצטע זיך אין דעם האַינע ממרא, וועלכער בייא חברון איזט, אונד ערבויעטע דאַזעלבסט דעם עוויגען צו עה־רען איינען אַלטאַר.

יד (א) אין דען טאַגען אמרפל׳ס, דעם קעניגס פאָן שנער, ארייך, קעניג פאָן אלסר, כדרלעמר, קעניג צו עילם, אונד תדעל, קעניגס דער גוים, (ב) פיהר־טען דיעזע קריעג מיט ברע, דעם קעניגע פאָן סדום, מיט ברשע, דעם קעניגע פאָן עמורה, שנאב, דעם קעניגע פאָן אדמה, שמאבר, קעניג פאָן צבוים, אונד מיט דעם קעניגע פאָן בלע, נונמעהר צוער

תרגום אונקלוס

לְאוּרְכָּהּ וּלְפוּתְיָהּ אֲרֵי לָךְ אֶתְּנִינָהּ׃ (יח) וּפְרַס אַבְרָם וַאֲתָא וִיתֵיב בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא דִּי בְחֶבְרוֹן וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃

יד (א) וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל אַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין׃ (ב) סְדָרוּ קְרָבָא עִם בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדוֹם וְעִם בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַעֲמוֹרָה שִׁנְאָב מַלְכָּא דְאַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִצְבוֹיִם וּמַלְכָּא

דבלע

רש״י

כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם:

יד (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברה׳ פוללתוך כבשן האש: מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומו׳ והמליכו איש עליה׳ ושמו תדעל בראשית רבה: (ב) שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם עבר לעיף ולקפוץ ולמרוד בהקב״ה: בלע. שם העיר:

באור

יד (א) אמרפל מלך שנער, אמרו חז״ל בב״ר שהוא נמרד, וכן סופר בספר הישר, ואמר שם כי אחר בנין המגדל שנפוצו כל העם מעליו ויתפרדו לארצות רבות ונתחלקו ללשונות רבות, מרדו בו והמליכה כל אומה ואומה עלי׳ מלך אחר, תחת כי קודם בנין המגדל ישבו כולם יחד בבקעת שנער, ונמרוד מלך על כולם, ולפי שבבנין המגדל נפלו כל גבוריו, קראוהו כל עבדיו ושריו אמרפל. ובב״ר אמרו ע״ש שאמר להפיל את אברם לכבשן האש: מלך גוים, שם מדינה כחביריו שבפסוק, וכ״ה בס׳ הישר, וכ״כ רש״י בשם הב״ר מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל עכ״ל, ונמצא ביהושע (י״ב כ״ג) מלך גוים לגלגל אחד, וכן מתורגם בל״א, אבל אונקלוס ויב״ע תרגמו עממין: (ב) ומלך בלע, שם העיר, (רש״י), ואיננו מפורש בכתוב שם המלך, אבל מפורש

תרגום אשכנזי

צוער גע אַ:נט. (ג) אַללע דיע־
זע פֿעראייניגטען זיך אין דעם
טהאַלע שדים, דאַסזעלביגע
איזט נונמעהר דיא זאַלצזעע.
(ד) זיא וואַרען נעמליך צוועלף
יאַהרע דעם כדרלעמר אונ־
טערווירפֿיג, אים דרייצעהנטען
יאַה־

לך לך יד

הִיא־צֹעַר: (ג) כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ
אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח:
(ד) שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־
כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה

מרדו

רש"י

(ג) עמק השדים. כן שמו על שם שהיו
בו שדות הרבה: הוא ים המלח. לאחר
זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח.
ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים
סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתי'
עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו
את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס
בעובי הקורה:

והמלכים

תרגום אונקלוס

דְּבֶלַע הִיא צוֹעַר: (ג) כָּל אִלֵּין אִיתְכְּנָשׁוּ
לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא אֲתַר יַמָּא דְמִלְחָא:
(ד) תַּרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין פְּלָחוּ יַת כְּדָרְלָעוֹמֶר

ותלת

באור

מפורש בס' הישר ששם המלך הי' בלע ובשבנאה קרא שם העיר על שמו, ולכן חהי' כוונת הפסוק
ומלך בלע לרמוז גם שמו, ואז לא היתה נקראת רק בלע, רק אחר הפיכת ד' הערים והי'
נשארה הוסב שמה להקרא צער ע"ש והוא מצער (להלן י"ט כ'), ומשה כתב גם השם שנקראת
בימיו: (ג) חברו, מבנין הקל, והוא פעל עומד, ור"ל נתחברו: אל עמק השדים, נסעו
ממקום שהיו אל עמק השדים, ושם נתקבצו יחד, ונראה כי למלחמה נתקבצו שם, ופסוק
זה הוא כלל, ואחריו יכרט ואמר כי מתחלה עבדו את כדרלעמר שתים עשרה שנה וגו' עד
סוף הענין ויצא מלך סדום וגו' ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים, הוא הדבר אשר התחיל
בו, וכ"ה בס' הישר: השדים, ת"א חקליא, פתרו מלשון שדה, וכן פי' רש"י עמק השדים,
כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה, ויהי' שרשו שדד והדגש לחסרון הכפל, כי הענין הזה
נמצא בשני שרשים, שדה ושדד, השם ממנו יבוא משרש שדה, והפעל ממנו יבוא משרש שדד,
יפתח וישדד אדמתו (ישעי' כ"ח כ"ד), ישדד לו יעקב (הושע י' י"א), אם ישדד עמקים
אחריך (איוב ל"ט י'), ויהיו אלו ג' השדים שבפרשה שלפנינו שמות נגזרים משרש שדד עם
שלא נמצא הנפרד ממנו, וו"א כי שרש שדים שוד, והוא מענין ושדת אתם בשיד, (דברים
כ"ז ב' וד'), והדגש תמורת הנח כמו ופטורי צִצִּים (מלכים א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב ול"ה), ששרשו
כין, ובא הדגש בצד"י שני' תמורת הנח, וכן מפרשים מזה הענין ותשם בסד רגלי (איוב י"ג
כ"ז), ישם בסד רגלי (שם ל"ג י"א), ואף ששם כתוב בסמ"ך וזה בשי"ן שמאלית, הכל אחד,
ויורה על זה הפירוש הכתוב הבא אחר זה ועמק השדים בארת בארת חמר, שנוטלין משם אדמה
לטיט של בנין, והמתרגם האשכנזי לא תרגם שם שדים, כי לכל הפירושים משמע מפשטות
הכתוב שנקרא כן בשם עצם פרטי אם מרבוי השדות או מענין הסיד, והשם העצם הפרטי
לא יתורגם, וכן פירש"י כך שמו ע"ש שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח, העמק עצמו
נעשה אח"כ ים והוא הנקרא ים המלח, והוא גבול א"י לצד מזרח קרוב לדרום כמפורש בפ'
אלה מסעי: (ד) ושלש עשרה שנה מרדו, ר"ל ובשלש עשר', ותחסר הבי"ת כמו כי ששת
ימי' עשה ה' (שמו' כ' י"א), הנמצ' בית ה' (מלכי' ב' י"ב י"א), כן פי' הראב"ע, והכוונה
בשנת השלש עשרה, כי דרך שם המספר בל"הק כשירצ' לדבר מאחד מהמספר יאמר המספר
בעצמו, וכן שנת החמשי' שנה (ויקר' כ"ה י' וי"א), ר"ל השנה ההיא לבדה, עם ששם חמשי'
הוא שם כולל לחמש פעם עשר, כ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רנ"ט ע"א), וכן תיב"ע
ובתליסרי שנין, וכן מתורגם בל"א, והיא דעת רשב"ג בבראשית רבה (פ' מ"ב סי' י'), אבל
דעת

מָרָדוּ: (ה) וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה
בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר
אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת
קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת
הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם: (ו) וְאֶת־
הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל

פארן

תרגום אונקלוס

וּתְלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין מָרָדוּ: (ה) וּבְאַרְבַּע
עַשְׂרֵי שְׁנִין אָתָא כְדָרְלָעוֹמֶר וּמַלְכַיָּא דִּי
עִמֵּיהּ וּמְחוֹיַת גִּבָּרַיָּא דִּי בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם
וְיַת תַּקִּיפַיָּא דִּבְהֶמְתָּא וְיַת אֶמְתַנֵּי דִּבְשָׁוֵה
קַרְיָתָיִם: (ו) וְיַת חוֹרָאֵי דִּי בְטוּרַיָּא דְשֵׂעִיר

תרגום אשכנזי קי

יאַהרע אַבער פֿיעלען זיא אַב,
(ה) אונד אים פֿיערצעהנטען
יאַהרע קאַם כדרלעמר אונד
דיא קעניגע, וועלכֿע מיט איהם
היעלטען, אונד שלוגען דיא
רפאים אין עשתרת קרנים, דיא
זוזים אין הם, דיא אמים אין
שוה קריתים, (ו) אונד דאַז
פֿאָלק חרי'ס אויף איהרעם
געבירגע שעיר ביז נאַך איל

פארן

רש"י

(ה) והמלכים אשר אתו. אלה שלשה
מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם.
בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור.
ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא
מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני
שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל
שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו
וכלן מתורגמין מישור וכל אחד שמו עליו:

באור

דעת ר' יוסי שם כי שלש עשרה שנה נמשכו ימי המרידה, וכ"ה בסדר עולם (נראה לי כי לשיטתי' אזיל כי מאן תנא ס"ע ר' יוסי), וכ"ה דעת רב בשבת (דף י' ע"ב וי"א ע"א), וכן ת"א: (ה) בא כדרלעמר והמלכים אשר אתו, פי' רש"י לפי שהוא הי' בעל המעשה נכנס בעובי הקורה והאחרים טפלים לו לכן הזכירו פה לבדו, ולא ידעתי למה הזכירו תחלה שלישי להם, ואולי בעבור שהי' תחלה תחת יד אמרפל, כנודע מרז"ל בב"ר שהוא נמרד המולך בשנער, אשר נודעה גבורתו בפ' הקודמת, ואח"כ התגבר עליו ועל חביריו והכניעם להיות תחת רשותו, וכן סופר בס' הישר: ויכו את רפאים, בא פה מלת את ואין אחרי' לא ה"א הידיעה ולא כנוי ולא סמיכות שלא כמנהג הלשון, והראוי את הרפאים כחביריו שבפסוק ואת הזוזים, ואת האימים, וכמוהו את שבע כבשת תקח מידי (להלן כ"א ל'), את אחיכם אחר (שם מ"ג י"ד), ונקראו רפאים, שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאים, שהם המתים, ואימים ע"ש שיש מהם אימה, כן פי' הראב"ע, ועל זוזים כתב רש"י שהם זמזמים הנזכרי' בפ' דברים (י"ט כ'), ופי' הרמב"ן שם שהוא מלשון זממו אל תפק (תהלים ק"מ ט'), אלא שנכפל, כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. והנה אף שהכתוב מעיד שהאומות קראו להם השמות הללו, כמו שנא' שם (ב' ט' וי' י"א), והמאבי' יקראו להם אמים, וכן והעמנים יקראו להם זמזומים (שם י"ט כ'), על כל זה נראה מכוונת הכתוב בהודעת השמו' הללו, שהוראת שרשיהם בלשונות ההם מסכמת או קרובה להוראתה בל"הק, על ענין החוזק והגבורה, והנה המתרגם האשכנזי לא תרגם את השמות הללו כלל, לפי שנשתנו ונעשו שמות פרטיים, ואונקלוס ויב"ע תרגמו רפאים וגבריא, וזוזים תקיפיא, ואימים אמתני: (ו) בהררם, לדעת הראב"ע הוא פעל והוא מקור מבנין הכבד עם כנוי נסתרים

המעמר

יד (ו) בהררם, עיין בבאור, ויונתן תרגם דבטווריא רמיא, הנה לדעתו יהיה בהררם שתי מלות בהר רם, וא"כ יחסר במלת שעיר בי"ת ושעורו בהר רם אשר בשעיר, וגם אונקלס תרגם בטוריא דשעיר; ומצאתי דוגמא לדעת יונתן כי הכשדי תרגם נודי הרכם כפור (תהלי' י"א

תרגום אשכנזי

פארן, וועלכעס אויף דער וויסטע ליעגט. (ז) היערויף ווענדעטען זיא זיך, אונד קאַ-מען נאַך עין משפט, דאַס-זעלבע הייסט אויך קדש, אונד שלוגען דאַז גאַנצע געפֿילדע דעם פֿאָלקעס עמלק אונד אויך

לך לך יד

ש פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר: (ז) וַיָּשֻׁבוּ
וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ
וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם

את

רש"י

על המדבר. אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב'): (ז) עין משפט היא קדש. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק

תרגום אונקלוס

עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּי סְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא:
(ז) וְתָבוּ וְאָתוּ לְמֵישַׁר פִּלּוּג דִּינָא הִיא רְקָם
וּמְחוֹ יַת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יַת אֲמוֹרָאָה

באור

נסתרים על משקל בְּדַבְּרָם ובאורו שהכוס בעלותם להר שעיר, אך לא מצאנו פעל נגזר מזה השם, גם לא יתכן לומר כן מפני פתחות הה"א, כי ראוי' להיות בקמץ לתשלום הדגש, כי עם הרי"ש יושלם הדגש על הרוב, והנכון הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש הרר שהוא שם והנפרד הָרֵר על משקל מלך ועם כנוי נסתרים במלכם, והרבים הררים ע"מ מלכים, ונמצא ממנו סמיכו' המקובן כהררי אל (תהלים ל"ו ז'), ועם הכנוים ומהרריה תחצב נחשת (דברים ח' ט'), ותהי' פה המ"ם לכנוי נסתרים ובאורו בהר שלהם, שהוא שעיר, ותחסר מלת שהוא, וכמוהו שב לארצו מצרים (ירמי' ל"ז ז'), פי' שב לארצו שהיא מצרים, מעירך ירושלים (דניאל ט' ט"ז), ר"ל מעירך שהיא ירושלים, וכן פירש"י ז"ל (עיין רא"ם שהתפלא בזה על חנם), וכן ת"א בטוריא דשעיר, ויב"ע בטווריא רמי' דגבלא, ונראה מדבריהם שלדעתם שם הרר בשש נקודות הוא שם המין כללי, כמו (געבירגע) בל"א, ואף שנמצא מהם המקובן אין בזה סתירה, לכך שנו אותו מיחיד לרבים: איל פארן, אנקלוס ויב"ע תרגמו ל' מישור, ורש"י ז"ל פי' דבריו שאין רצונו שתרגום איל הוא מישור, כי כן תרגם ג"כ ככר הירדן ואלני ממרא ואבל השטים, רק שמישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו וכן בעל גד בעל שמו וכולם מתורגמים מישור וכל אחד שמו עליו, ואנקלוס רודף אחר באור הענין ולא אחר באור המלות: (ז) עין משפט, אנקלוס תרגם כפשוטו למישר פילוג דינא, מקום שהיו בני המדינ' מתקבצין שם לכל משפט, (רש"י), ויהי' לפ"ז עין שם המישור כמו איל פארן ואלני ממרא ודומיהם (כפי כוונת אונקלוס לדעת רש"י ז"ל), ומשפט הוא שם תאר ע"ש המשפט אשר שם: הוא קדש, לפי דעת רש"י היא קדש שנשפטו שם משה ואהרן שהיא במדבר צין, וטען עליו הרמב"ן, אבל הרא"ם החזיק דעת רש"י ע"פ ברייתא דס"ע, והשיב על כל טענותיו בדברים נכונים, וגם לי בזה דבור ארוך לישב כמה פסוקים בסדר שלח לך ובס' דברי' ובהגיעי לשם אי"ה אאריך בזה, או בקו"א אשר יעדתי לחברו בע"ה, וקדש היא תחלת גבול אדום כמ"ש והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במדבר כ' ט"ז): שדה העמלקי, לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד עכ"ל, והכוונה שמשה כתב כן על שם שהי' עתיד להקראות כן, ובימיו כבר נקרא בשם הזה, והרמב"ן

המעמר

י"א א') אטלטלי לטורא היך צפרא, כאלו נכתב נודי להר כמו צפור. (ז) ויבו, לפי הפשוט השחיתו, כמו הובה כעשב (שם ק"ב ה') וכדומה.

לך לך יד

הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם: (יד) וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ

מאות

תרגום אשכנזי קיב

אונד ערצעהלטע עס דעם עברי אברם; דיעזער וואָהנ=טע דאַמאַלס אין דעם האַינע דעס אמריטער ממרא, איי=נעס ברודערס פֿאָן אשכל אונד ענר, אונד דיעזע וואַרען בונ=דעסמעננער דעס אברם. (יד) אַלס אברם האָרטע, דאַס זיין פֿערוואַנדטער געפֿאַנגען וואָרדען, וואַפֿפֿנעטע ער זיי=נע געאיבטען הויזגעבאָרנען, דרייא הונדערט אונד אַכֿט=

תרגום אונקלוס

(יג) וְאַתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוֵּי לְאַבְרָם עִיבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִינוּן אֱנָשֵׁי קְיָימֵיהּ דְאַבְרָם: (יד) וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִישְׁתְּבֵי אֲחוּהִי וְזָרִיז יַת עוּלֵמוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ תְּלַת

מאה

רש"י

זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזה נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו בשהכו הרפאי' בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש בראשי' רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר: בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב (ויקרא כ"ו) אזדיין בחרבי עליכם וכן אריק חרבי (שמות ט"ו) וכן והרק חנית וסגור (תהלים ל"ה): חניכיו. חנכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחל' כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער (משלי כ"ב) חנכת המזבח (במדבר ז') חנכת הבית (תהלים ל') ובלעז קורין לו אינכני"יר: שמונה עשר וגו'. רבותיו אמרו אליעזר לבדו היה והוא

באור

בסדום, וכן כתב הראב"ע והוא הי' ביום ההוא יושב בסדום עכ"ל: (יג) הפליט, ענין הצלה והמלטה והוא תאר, וכתב רש"י בשם תנחומא כי לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה, והוא שכתוב כי רק עוג וגו' נשאר מיתר הרפאי' (דברים ג' י"א) וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו בשהכו הרפאי' בעשתרת קרנים עכ"ד: העברי, שבא מעבר הנהר, (רש"י), והיא דעת רבנן בב"ר (פ' מ"ב סי' י"ג), ודעת רבי נחמיה (שם) שהוא מבני בניו של עבר ועוד יש שם דעה שלישית ע"ש: (יד) וירק, ענין חליצה למלחמ', והוא יוצא לשלישי ופירושו נתן להם כלי מלחמה, ונמצא ג"כ יוצא לשני כמו והריקו חרבותם (יחזקאל כ"ח ז'), והרק חנית (תהלים ל"ה ג'), או הוא לשון הרקת הכלי מענין מריקים שקיהם (להלן מ"ב ל"ה), על הארץ יריקו (קהלת י"א ג'), ור"ל פה הוצאת הכלי זיין מתערו, ואולי יש חנית שיעשו לו גם כן תער, ולשון הרקה נופל על הכלי ועל היוצא ממנו: את חניכיו, הנערים שחנך אותם ולמד אותם (ד"ק בשרשים שרש חנוך). ורש"י כתב שחנוך הוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן חנך לנער (משלי כ"ב ו'), חנכת המזבח (במדבר ז' י' ופ"ד ופ"ח), חנכת הבית (תהלי' ל' א'), ובלעז קורין לו אינסי"נייר עכ"ל, והוא אנסעגני"ער, ובל"א (אונטערריכטען או לעהרען), ואין המלה מכוונת כראוי עם פירש"י, ואולם ברש"י כ"י ישן על קלף הוסיף ויש שלועזין אותו אישטריני"ר עכ"ל, והוא עטרע"נער, ובל"א (לזק ערשטענאַהל ברויכען), והוא הנכון: ילודי ביתו, שנולדו בביתו מהנפש אשר

המעמר

(יג) הפליט, רש"י ז"ל כתב לפי פשוטו הוא עוג, כוונתו לפי שבא בה"א הדעת, א"כ יכוון

לך לך יד

מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ (טו) וַיֵּחָלֵק
עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם
וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל
לְדַמָּשֶׂק׃ (טז) וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ
וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב
וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃

ויצא

תרגום אשכנזי

צעהן אַז דער צאַהל, אונד פֿערפֿאָלגטע זיא ביז דן; (טו) דעם נאַכֿטס טהיילטען ער אונד זיינע קנעכֿטע זיך אין הייפֿען, שלוג זיא, אונד פֿערפֿאָלגטע זיא ביז חובה, וועלכֿעם צור לינקען זייטע פֿאָן דמשק ליענט. (טז) ער בראַכֿטע אַללעם גוט וויעדער צוריק, וויא אויך זיינען פֿערוואַנדטען לוט אונד זיין גוט, אויך דיא ווייבער אונד דאַז פֿאָלק פֿיהר-

תרגום אונקלוס

מְאָה וְתַמְנֵי עֲסַר וּרְדַף עַד דָּן׃ (טו) וְאִיתְפְּלַג
עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדּוֹהִי וּמְחָנוּן וּרְדָפִינוּן
עַד חוֹבָה דִּי מִצְּפוּנָא לְדַמָּשֶׂק׃ (טז) וְאָתֵיב
יַת כָּל קִנְיָנָא וְאַף יַת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ
אָתֵיב וְאַף יַת נְשַׁיָּא וְיַת עַמָּא׃ (יז) וּנְפַק

מלכא

רש"י

מנין גמטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל: (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגין אחר הנרדפים כשבורחי' זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכ'לא נמנעו מלרדפ'. ומדרש אגדה שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"א שעתידה להיות שם:

באור

עשו בחרן ובארץ כנען והיו שלשה עשר ושלש מאות: עד דן, קרא משה את המקום ההוא דן על שם העתיד, כי בימיו הית' נקראת ליש או לשם, ולא נודע אז עדיין שבני דן יכבשוה ויקראוה כן רק משה בנבואתו ידע זאת: (טו) ויחלק עליהם לילה, כ' רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן, לילה, כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם, והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו וכאשר חשך עליהם בלילה ולא הי' רואה איזה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם, ושעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו ליל'. (הרמב"ן): לילה כמו בליל': וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק, ידוע כי מרחק רב בין אלני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חוצה לארץ אם כן רדף אחריה' ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהי' נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבוא (ישעי' מ"א ג'). (הרמב"ן): (טז) את לוט אחיו, ר"ל בן אחיו כי כן משפט לשון

המעמר

לאיש ידוע והוא עוג הנשאר מיתר הרפאים. והראב"ע שהרגיש גם הוא בזרות הה"א, אמר וז"ל: שברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלים (יחזקאל ל"ג כ"א); אולם אין ראיה משם כי הוא נמשך על מה שנאמר למעלה (שם כ"ד כ"ו) ביום ההוא יבוא הפליט אליך, ומה שבא שם בה"א כי יורה שהשם כבר יעד האיש המבשר.

לך לך יד

(יז) וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃ (יח) וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ (יט) וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר

ברוך

תרגום אשכנזי קיג

טע ער צוריק. (יז) אַלס ער צו־ריק קאַם פֿאָם שלאַגען דעם כדרלעמר אונד דער קעניגע, דיא מיט איהם היעלטען, גינג איהם דער קעניג פֿאָן סדום ענטגעגען אין דאַז עבענע טהאַל, וועלכֿעס אויך קעניגס־טהאַל הייסט. (יח) מלכי צדק קעניג צו שלם ליעס בראָד אונד וויין הערויס ברינגען. דיעזער וואַר איין דיענער דעס האֶכֿסטען גאָטטעס. (יט) ער זעגנעטע איהן, אונד שפּראַך:

תרגום אונקלוס

מַלְכָּא דִסְדוֹם לֶקָדָמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתַב מִלְּמִמְחֵי יַת כְּדָרְלָעוֹמֶר וְיַת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אָתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא: (יח) וּמַלְכִּי צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשָׁלֵם אַפֵּיק לְחֵים וַחֲמָר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קָדָם אֵל עִילָאָה: (יט) וּבָרְכֵיהּ

ואמר

רש"י

(יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס אחד שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומדרשי אגדה עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליה' לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מדרש אגדה הוא שם בן נח: לחם ויין.

כך

באור

לשון הקדש, כמו שאמר חנמאל דדי (ירמי' ל"ב י"ב), ר"ל בן דודי: (יז) ויצא מלך סדום לקראתו, (אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו) אל עמק שוה הוא עמק המלך, כ"ה שעור הכתוב, כי אל עמק שב על ויצא, לכן מלת אתו באתנח שהוא מפסיק יותר מן הסגולתא שבמלת לקראתו, כמשפט המאמר המוסגר, ועקרו בלי סדום כ"ה, ויהי אחרי שובו מהכות את כדרלעומר ואת המלכים אשר אתו ויצא מלך סדום לקראתו אל עמק שוה הוא עמק המלך: מלך סדם, ולמעלה אמר שנפלו שמה מלך סדם ועמרה, ולכן כתב הרמב"ן ונאמר כי מלך עמרה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שמה רמז לעמק עכ"ל: אל עמק שוה, כך שמו כמו שת"א ויב"ע למישר מפנא, פנוי מאילנות ומכל מכשול: הוא עמק המלך, הנקרא ג"כ עמק המלך שהי' מיוחד למלך לצחק שם: (יח) ומלכי צדק מלך שלם, היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סכו (תהלים ע"ו ג'), ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדוני צדק (יהושע י' א' וג'), כי מאז ידעו הגויים כי המקו' ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש שלמעל' ששם שכינתו של הק"בה שנקרא צדק, ובבראשית רבה המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדני צדק נקראת ירושלים צדק שנאמר צדק ילין בה (ישעי' א' כ"א), (הרמב"ן), וכן פי' הראב"ע פה והרד"ק בס' יהושע (שם), וכן ת"א ויב"ע, וכ"ה בס' הישר. ולי נראה כי שלם הוא שם המחוז ההוא, אשר שם ערים רבות, שכם ושילה ונוב וגבעון, וגם ירושלים היתה במחוז ההוא, וכ"ה בס' הישר פ' וישלח וז"ל ויסע יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם עכ"ל, ועיין מה שאכתוב שם אי"ה: לחם ויין, כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. (רש"י): והוא כהן לאל עליון, בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמכה באלים (שמות ט"ו י"א), יקרא הק"בה אל עליון, וענינו התקיף הגבוה על

כל

תרגום אשכנזי

נעזעגנעט זייא אברם דעם העכסטען גאָטטע, דער הימ=מעל אונד ערדע הערפאָרגע=בראַכט, (כ) אונד נעלאָבט זייא דער העכסטע גאָטט, דער דיינע פיינדע אין דיינע האַנד געגעבען האַט! דאַ גאַב איהם אברם דען צעהנטען פאָן אַללעם. (כא) דער קעניג פאָן סדום שפראַך צו אברם: גיב מיר דיא פערזאָנען, אונד דאַ גוט נים דיר! (כב) אברם אַבער שפראַך צום קעניגע פאָן סדום: איך העבע מיינע האַנד אויף

לך לך יד

בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: (כ) וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל: *(כא) וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ: (כב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי

אל

רש"י

כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומדרש אגדה רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ. כמו עושה שמים וארץ (תהלים קל"ד) על ידי עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן אמגנך ישראל (הושע י"א): ויתן לו. אברהם מעשר: מכל אשר לו. לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. מן השבי שלי שהכלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם לְאֵל עִילָאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: (כ) וּבְרִיךְ אֵל עִילָאָה דִּי מְסַר סַנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב לֵיהּ חַד מִן עַסְרָא מִכּוֹלָא: (כא) וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא סַב לָךְ: (כב) וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם אֲרִימִית יָדִי בִּצְלוֹ

קדם

באור

כל גבוהים כמו יש לאל ידי (להלן ל"א כ"ט). (הרמב"ן): (יט) ברוך אברם, ענין ברכה ממש: קנה שמים וארץ, יש קנין שאין שם מכירה ולא דמים כמו זה והדומים לו והרי הוא כאלו אמר עושה או ממציא כמו קניתי איש את ה' (לעיל ד' א'). (רד"ק בשרשים שרש קנה): (כ) וברוך אל עליון, לשון שבח ותהלה: אשר מגן, ענינו נתן ומסר, וכן עטרת תפארת תמגנך (משלי ד' ט'), והמ"ם שרשית, וכן ת"א דמסר שנאך בידך: ויתן לו מעשר מכל, אברם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגביה הפריש לתתו לכהן, ומלך סדם יצא לקראת אברם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר, אבל כאשר ראה נדיבו' לבו ולדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה, ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר, (הרמב"ן), ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק. (הראב"ע): (כא) תן לי הנפש, נפש האדם לבד, והרכש כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה ונסף וזהב ובל מטלטלין: (כב) הרמתי ידי, לשון שבועה, מרים

המעמר

(כ) ויתן לו, הזכירה זאת התורה להורות לבני ישראל שמנהג אבותיהם היה מני קדם לתת מעשר לכהן ה', וכן אמר יעקב ובל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (לקמן כ"ח כ"ב).
(כב) הרמתי, כן היו נשבעין כאלו יאמרו זה אלי היושב בשמים יהיה עד כי לא אחל דבר, ובא

לך לך יד

אֶל־יְהוָֹה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם
וָאָרֶץ: (כג) אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־
נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ
וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־
אַבְרָם: (כד) בִּלְעָדַי רַק

אשר

תרגום אשכנזי קיד

אויף צום עוויגען, צום העכ־
סטען גאָטטע, דער היממעל
אונד ערדע הערפאָרגעבראַכט
האַט, (כג) דאַס איך וועדער
פאַדען נאָך שיהבאַנד, דאַס
איך פאָן אַללעם, וואַס דיין
איזט, ניכטס נעהמע! דאַמיט
דוא ניכט זאַגעסט: איך האַבע
אברם רייך געמאַכט. (כד) פערן
פאָן מיר! נור וואַס דיא

תרגום אונקלוס

קָדָם יְיָ אֵל עִילָאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא:
(כג) אִם מִחוּטָא וְעַד עַרְקַת מְסָנָא וְאִם
אֶסַּב מִכָּל דִּי לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא עֲתָרִית
יַת אַבְרָם: (כד) בַּר מִדְּאָכַלּוּ עוּלֵמַיָּא וְחוּלַק

גיבריא

רש"י

ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי
לאל עליון וכן בי נשבעתי (בראשי' כ"ב)
נשבע אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני
(שם כ"ג) נותן אני לך כסף השדה וקחהו
ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל.
אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל
אשר לך. ואם תאמר לתת לי שכר מבית
גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ברוך הוא הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו':

הנערים

באור

מרים אני את ידי לאל עליון, וכן בי נשבעתי (לקמן כ"ב ט"ז), נשבע אני עכשיו, וכן נתתי
כסף השדה קח ממני (שם כ"ג י"ג), נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני. (רש"י): אל
עליון, הזכיר זה השם לומר הנני נשבע בשם שברכני זה הכהן, כ"כ הראב"ע: (כג) אם מחוט
ועד שרוך נעל, אעכב לעצמי מן השבי, ואם אקח מכל אשר לך, וא"ת לתת לי שכר מבית
גנזיך לא אקח, כן פי' רש"י, ושעור הכתוב לדעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם מכל אשר
לך אקח, ויהי' אקח חוזר על כולם, והנה כל אם שבא אחרי ל' שבוע' או אלה הוא במקו'
שלא, וכן אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג), שלא יראו, אם אתם תבאו (שם ל'), שלא
תבאו, חי ה' אם יומת (שמואל א' י"ט ו'), שלא יומת, חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח
(מלכי' ב' ה' ט"ו), שלא אקח, וזולתם רבים: ולא תאמר וגו', שהק"בה הבטיחני לעשרני
שנאמר ואברכך וגו' (לעיל י"ב ב'): (כד) בלעדי, ענינו זולת, ואין תוכן המלה שתאמר בלשון
יחיד כי אם בלשון רבים, והיו"ד אינה לכנוי המדבר אבל היא לרבים כמו בכויי אע"פי שהיא
נראית ובלא מ"ם, הנה כמוהו מצאנו הרבה יו"ד הרבים נראית כמו וקרע לו חַלּוֹנָי (ירמי'
כ"ב

המעמר

ובא על דרך דברה תורה בלשון בני אדם כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ'). (כג) ולא
תאמר, כבר הקשה הרדי"א, כי נראה שהתשובה הזאת היא גסות הרוח גאה וגאון ודרך רע
עכ"ל, לזה יראה לי כי חרה לאברם על כי מלך סדום שאל שלא כהוגן, כי ע"פ המשפט היה
ראוי כי הנפש אשר הציל אברם מיד האויבים בחרבו ובקשתו יהיו עבדים לאיש אשר הציל ממות
נפשם, ועל מלך סדום לתת כופר נפשם, ולכן כאשר בקש מלך סדום את הנפש מבלי פדיון,
הבין אברם כי נבזה ונקלה הוא, ולזה דבר אתו קשות. (כד) בלעדי, מה שהעיר הרב המבאר
על הרד"ק שיהיה זה כפל לשון עיין בדבריו, הנה אין זה זר כלל, כמו שמצינו הרק אך במשה
(במדבר י"ב ב') ועוד רבים, אולם בכל זאת נראה דעת הרמב"ן נכון לפי תכונת המלה
שהיא מורכבת מן בל ומן עד, בל (יהיה) לעד (אין עוויגקייט ניכט).

לך לך יד טו

אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר
אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ
חֶלְקָם: ס טו (א) אַחַר ו
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה
אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־

תירא

תרגום אשכנזי

בורשען פֿערצעהרט האַבען, אונד דאַז אַנטהייל דער מענ=נער, וועלכֿע מיט מיר גענאַנ=גען זינד: ענר, אשכל אונד ממרא; דיעזע מאֶגען איהר אַנטהייל נעהמען.

טו (א) ניכֿט לאַנגע הערנאַך וואַרד דעם אברם אין איינעם געזיכֿטע דאַז וואָרט דעם עוויגען אַלזאָ: פֿירכֿטע

דיך

תרגום אונקלוס

גּוּבְרַיָּא דִּי אָזָלוּ עִמִּי עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא אִינוּן יְקַבְּלוּן חוּלַקְהוֹן:

טו (א) בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָמָא דַיְיָ עִם אַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימָר לָא

תדחל

רש"י

(כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אע"פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחבריו ישבו על הכלים לשמור אפ"ה הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו (שמואל א' ל') ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם:

טו (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג בראשית רבה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו

באור

כ"ב י"ד), וארגים חוֹרָי (ישעי' י"ט ט'), וְשָׂרַי בישכר (שופטים ה' ט"ו), כן פי' הרד"ק בשרשים שרש בלעד, והראב"ע פירש היו"ד לכנוי כלומר אך בלעדי לקחו והוא מה שאכלו נערי והם חניכיו וילידי ביתו, והנה כולם לא יצאו ידי חובתם בבאור מלת רק, כי לפי' הרד"ק הוא כפול, ולפי' הראב"ע ראוי להכתב קודם בלעדי, אבל לדעת המתרגם האשכנזי מלת בלעדי חוזרת על אברם, שאחר שאמר שאינו רוצה ליהנות ממנו מחוט ועד שרוך נעל, רצה לחזק דבריו ואמר בלעדי ר"ל המדה הזאת להתאוות ממון אחרי' רחוקה היא ממני, ולא תפצר בי כי לא אקח, רק אשר אכלו הנערים וגו' הם יקחו חלקם, והרביע שעל מלת בלעדי שהוא מפסיק גדול יסייע לבאור הזה:

טו (א) אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג, והיה זה מיד אחר שובו מהכות את המלכים, כאשר נבאר: במחזה, כמו שת"א בנבואה, כי יחזה הנביא את המראות בראי' רוחנית כאשר יראה האדם בעינים הפקוחות את התמונות העומדות לנגדו, והרמב"ן ז"ל כתב שזכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום, כי מתחלה היתה נביאתו במראות הלילה: אל תירא אברם וגו', היה מתירא משני דברים מן המלכים פן ירבו צבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע, והבטיחו כי הוא יהי' מגן בעדו מהם ועוד יהי' שכר לכתו עם ה' הרבה מאד, (הרמב"ן), והרלב"ג כתב אולי הי' ירא שיקרה לו חטא במה שהטיב לאנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה' עכ"ד, ואין משמעות הענין כן, כי עיקר מלחמתו עם המלכים לא היתה רק להציל את לוט בן אחיו, ואם עי"ז יצא גם להם עזר, מה הי' לו לעשות? ואם בעבור שהשיב למלך סדם כל הפש והרכוש, הלא גם בזה לא הית' מגמתו להיטיב להם, רק לכבודו עשה זאת, שלא יאמרו שמרכוש סדם נתעשר, אך דברי הראב"ע נכונים בזה שכתב אנכי מגן לך, אנכי

הייתי

לך לך טו

תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ (ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִֹה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ (ג) וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה

בן

תרגום אשכנזי קטו

דיך ניכט, אברם! איך בין דיר איין שילד, דיינע בעלאָה־נונג זאָלל זעהר גראָס זיין. (ב) דאַ שפראַך אברם: אָ הערר! אָ עוויגער! וואָצו ווילסט דוא מיר געבען? איך געהע קינדערלאָז הערום, אונד דער פערוואַלטער מיינעס הוי־זעס איזט אליעזר אויס דמשק. (ג) אברם שפראַך נאָך ווייטער: זיעהע! מיר האַסט דוא קיינען זאַאמען געגעבען, אַלזאָ ערבט

תרגום אונקלוס

תִּדְחֵל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא׃ (ב) וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה תִּתֵּן לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלָד וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּי בְּבֵיתִי הוּא דַּמַּשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר׃ (ג) וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלָד וְהָא בַר בֵּיתִי

ירית

רש"י

לו המקו' אל תירא: אנכי מגן לך. מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך הרבה מאוד: (ב) הולך ערירי. מנחס בן סרוק פירש לשון יורש וחבר לו ער ועונה (מלאכי ב') ערירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש (איוב ל"א) תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלעז דישנפנטין. ולי נראה ער ועונה מגזרת ולבי ער. וערירי לשון חורבן וכן ערו ערו (תהלים קל"ז) וכן ערות יסוד (חבקוק ג') וכן ערער תתערער (ירמיה נ"א) וכן כי ארזה ערה (ישעי' ס'): ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו ועל פיך ישק (בראשית מ"א) אפוטרופא שלי ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכי' עד דמשק. ובגמרא שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתת זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי:

באור

הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים, גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי עכ"ל: (ב) מה תתן לי, פי' למה תתן לי הואיל ואנכי הולך ערירי (וכן מתורגם בל"א), או מה היא הנתינה להיותה חשובה בעיני הואיל ואין לי בנים שירשוה: ערירי, חסר בנים, והיו"ד כמו יו"ד אכזרי, וברש"י דושפנ"טין בלע"ז וכ"ל כמו שמצאתי ברש"י כ"י דיסנפאנ"טין והוא (קינדערלאָז) בל"א: ובן משק ביתי, על משקל מכם, והוא מפעלי הכפל מגזרת שקק בו (ישעי' ל"ג ד'), מענין הליכה בתמידו', והכוונה שכל עניינו הבית הולכי' ומתנהגים על ידו: דמשק, ת"א דמשקאה שהי' מדמשק, ושעורו איש דמשק, ומענינו תבין חסרונו, או שתהי' מלת בן מושכת עצמה ואחרת עמה, וענינו ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר, וכן מתורגם בל"א, והענין מה יהי' שכרי, אחרי שאין לי בנים, ואני הולך יחידי בארץ נכרי' כערער בערבה, אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי, אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי, ואותו הפקדתי על כל אשר לי: (ג) הן לי וגו',

---

המעמר

טו (ב) ערירי, לועז רש"י דישנפנטי"ן (ענטקינדערט) הסך הבלע"ז של עלות (למטה ל"ג י"ג), ובדפוס באזיליאה הגי' סינל"ה פילייול"י וזהו לשון איט' (אָהנע קינדער) (ד"ה). ובן משק, הרב המבאר החליט כדברי הרד"ק היות שרשו שקק, אבל דעת הרמב"מן נראה לי שאחז בפירוש הראב"ע שהוא נשק, וכמו שתרגם להלן (מ"א מ') על פיך ישק, וכן העתיק אונקלס שם ע"ש, ונפל הדגש לפי שבא בשש נקודות, ואין דרך ד"ח לבוא אחרי סגיל.

בֶּן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי: (ד) וְהִנֵּה
דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ
זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא
יִירָשֶׁךָ: (ה) וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה
וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר
הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם
וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ:
(ו) וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ

צדקה

תרגום אונקלוס

יְרִית יָתִי: (ד) וְהָא כְּחֶגְמָא דַיְיָ עַמֵּיהּ לְמֵימַר
לָא יַרְתִינָךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּחוֹלִיד הוּא
יַרְתִינָךְ: (ה) וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר
אִיסְתְּכִי כְּעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִם תֵּיכוֹל
לְמִימְנֵי יַתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כֵּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ:
(ו) וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְחַשְׁבָהּ לֵיהּ לְזָכוּ:

פרגום אשכנזי

מיך מיין הויזדיענער. (ד) דא־
רויף וואַרד איהם דאַז וואָרט
דעם עוויגען אַלוּאָ: דיעזער
ווירד דיך ניט ערבען, זאָנ־
דערן איינער, דער אוים דיי־
נען איינגעוויידען קאָממען
ווירד, דער זאָלל דיך ערבען.
(ה) ער פֿיהרטע איהן הינוים,
אונד שפראַך: זיעהע גען הימ־
מעל, אונד צעהלע דיא שטער־
נע, ווען דוא זיא צעהלען
קאַננסט! אונד שפראַך פֿער־
נער: זאָ זאָלל דיין זאַמע זיין!
(ו) אברם גלויבטע דעם עווי־
גען, אונד דיעזער רעכנעטע

ר ש "י

(ה) ויולך אותו החוצ'. לפי פשוטו הוליכו
מן הבית לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו
חז"ל כח מחלטגיניות שלך שרואין במזלות
שאין עתיד להעמיד בן. לפיכך אין לו בן
אבל אברהם יש לו בן. שרי לית תלד אברה
תלד. לכן קורא לכם שם לאחר ויאמינה
המזל. דבר אחר הוליכו מחללו של עולם
והגביהו למעלה מן הכוכבים. וזהו לשון
הנטה מלמעלה למטה. (ו) והאמין בה'.
לפי שאול לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו

באור

והוסיף הזקן להתלונן, הן לא נתתה לי זרע, והנה בני עניו ואבד שכרי אבד הנטחתני בו ברחשונה: (ד) והנה דבר ה' אליו, הכוונה מיד בעוד דברו בפיו בא אליו בפתוס דבר ה' להנטיעו שזרעו ייעשנו: ממעיך, לדעת הרלב"ע הוא בנוי לאבר בעבור היותו קרוב, ואין צורך לזה, כי שריגי הזרע הם בתינוקי הפנימיים סמוך לבליות, כידוע למנתחים, ומשם הזרע שותת ויורד אל האבר והתינוקי הפנימיים יקרוש מעיו: (ה) ויוצא אתו החוצה, לפי פשוטו הוליכו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים, והנה הי' זה בעלם היום, כי לאחרי כן נאמר ויהי השמש לבוא, והשם הראהו את כוכבי השמים, ואין לומר שהי' על דרך פלא, כי אלו הי' כן מה צורך להוליכו החוצה, ויתכן שהי' בלילה ונשאך מעשה הנבואה עד סוף היום ממקומו, ואפשר שהי' כל זה במחזה הנבואה, והיתה גם היציאה לחוץ במחזה, ורמז לו השם בזה שילך מגדר ההתחכמות התנועי, כדרך שאמרו ז"ל לאבר לו לאב מחלטגיניות שלך וכו', דבר אחר הוליכו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבי', הרמזן שאמר לו אל תתמכם, על דרך המנהג בחללו של עולם ומקו' התולדות, כי אין מנהגי עמך בפי התולדות ומקי הטבע, כי אם למעלה מהם, ומעתה יהיה לכך בין עתות, שיתקיימו לך הבטחותי ויהי' זרעך רב כעפר הארץ, אף על פי שזקנת נגי נגיס: (ו) והאמן בה', לא שאל לו הבטחה וברית על זאת, ואולם על ירושת הארץ שאל לו הבטחה יתירה ויקיום ויאמר במה אדע: ויחשבה לו צדקה, הקנ"ה רצונה לאברם לזכות

המעמר

ויו והאמן, אף כי היה זקן וגם אשתו עקרה נתאמן ביכולת הבורא ית'. ונענין במה אדע שאל

לך לך טו

צְדָקָה׃* (ז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים
לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
לְרִשְׁתָּהּ׃ (ח) וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה
בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃ (ט) וַיֹּאמֶר
אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז

משלשת

תרגום אשכנזי קטז

עם אוהם צור טוגענד, (ז) אונד שפראַך צו אוהם: איך בין דער עוויגע, דער איך דיך אויס אור כשדים הערויס געפיהרט האַבע, דיר דיעוע לאַנדשאַפט צום בעזיטצע איינצוגעבען. (ח) יענער שפראַך: אָ הערר! אָ עוויגער! וואָדורך ווערדע איך פערזיכערט, דאַס איך זיא בעזיטצען ווערדע? (ט) אונד דער עוויגע שפראַך: ברינגע מיר איינע דרייאיעהריגע קאַל.

תרגום אונקלוס

(ז) וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דִּי אַפֶּקְתָּךְ מֵאוּרָא
דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ יַת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתָהּ׃
(ח) וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה אִידַע אֲרֵי אַרְתִּינָהּ׃
(ט) וַאֲמַר לֵיהּ קָרֵיב קָדָמַי עֶגְלִין תְּלָתָא

ועזיו

רש"י

לדקה. הקדוש ברוך הוא חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו. ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: (ט) עגל' משולשת. שלשה עגלים רמז לשלשה פרים

פר

באור

ולצדקה, על שהאמין בו ולא שאל לו אות ברית על דבר יוצא ממנהג התולדות, וצדקה כמו וצדקה תהי' לנו (דברים ו' כ"ה), מענין זכות, וצדק ומשפט אחים, כי ענין הצדק התכונה בנפש לתת לכל איש את הראוי לו, וכשעור הראוי לו, והמשפט הוא לחייב את החייב ולזכות את הזכאי, ואחרי שיש בנפש כחות ומדות רבות שונות, ומשלמות הנפש לתת לכל מדה ומדה את הראוי לה, ובשעור הראוי לה, לא להעדיף לאחת ולגרוע מאחרת, כי אם לכלכל לכל אחת ואחת בפלס השווי והיחס הנכון את הראוי לה על פי משפט השכל, לכן תקרא התכונה ההי' צדקה בלשון הכתוב, בל"א (טוגענד או רעכטטאַפפענהייט), ובדברי חז"ל דרך צדקה אחרת, והיא התכונה לפתוח את ידו לעני: (ז) אני ה' וגו', הכוונה בעת שהוצאתי אותך מאור כשדים ועשיתי לך נס הי' הרצון לפני לתת לך את הארץ הזאת ועל דעת כן הוצאתיך: (ח) במה אדע כי אירשנה, הנראה שלא שאל מהשם אות על יעודו, וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו דבר נפלא, אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמתית שיירשנה, כי חשש פן יהי' בירושת הארץ תנאי המעשי' שיעשה הוא או בניו, ופן יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם, או שמא יעשו הכנעני' יושבי הארץ תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתון ולהאביד ושב הגוי רה"א מרעתו וגו', ונחמתי על הרעה (ירמי' י"ח ז' וח'), והקב"ה כרת עמו ברית, שיירשנה על כל פנים מבלי שום תנאי, וזהו ההודעה שבקש אברהם מאתו יתברך: כי אירשנה, לפי דרך הדקדוק ראוי להיות אורישנה, מההפעיל, ור"ל לבניו, אבל דבר בעבור בניו, ופירושו יירשוה בני, וכן אשר לקחתי מיד האמרי (לקמן מ"ח כ"ב): (ט) עגלה משלשת, י"א שלשה, וכן ת"א, וי"א

המעמר

אחר זה יראה לי כי לא שאל אות ומופת כלל שדבר ה' יקים, אבל חפץ שיעשה ה' אות ויכרות עמו ברית למען יודיע זאת לבניו אחריו וישרש האמונה הזאת בלבם, כי אם גם יגיד להם שהשם הבטיח אותו כן, אולי לא יאמינו לדבריו בכל נפשם, בחשבם כיון שזה היה רק במחזה הלילה

(כמו

תרגום אשכנזי

בע, איינע דרייאיעהריגע ציע-
גע אונד איינען דרייאיעהריגען
ווידדער, אויך איינע טורטעל-
טויבע אונד איינע יונגע טויבע.

לך לך טו

מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל:
(י) וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר
אתם

(י) אברם בראַכטע איהם אַללע דיעזע שטיקקע, צערשניטט זיא אין דער מיטטע,
אונד

רש"י

פר יום הכפורים ופר העלם דבר של
ציבור ועגלה ערופה: ועז משולשת. רמז
לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של
מועד ושעיר חטאת יחיד: ואיל משולש.

תרגום אונקלוס

וְעִזִּין תְּלַת וְדִיכְרִין תְּלָתָא וְשַׁפְנִינָא וּבַר
יוֹנָה: (י) וְקָרֵיב קָדָמוֹהִיַּת כָּל אִלֵּין וּפַלֵּיג
יתהון

אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תורים ובני יונה: (י) ויבתר אותם. חלק כל
אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו
להוריש

באור

וי"א בת שלש שנים וכן תיב"ע, אבל דעת אנקלוס נראה נכונה, כי בת שלש שנים תקרא פרה,
וכ"כ הרמב"ן והרד"ק בשרשים שרש עגל, ובשרש שלש כתב בת שלש שנים או שלישית לבטן:
ואיל, הוא הכבש הגדול: וגוזל, בן יונה ודוקא קטן, והנה רמז לו השם בזה לקרבנות
שיקריבו ישראל לפניו, כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף יביאו קרבנותיהם, ומן היונים
לא יכשר לקרבן כי אם הקטנים, ואף על פי שכל קטני העופות יקראו גוזלי' שנאמר כנשר
יעיר קנו על גוזליו ירחף (דברים ל"ב י"א), הבין אברהם מעצמו המין הנבחר שירצה בו השם,
או הקריב בן יונה ברצונו, והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן כאשר כרת ה' עמו
את הברית: (י) ויבתר, חתכם כל אחד לשני חלקים, ותוך הוא הנפרד מן תוך ובסמיכות
תנוח עי"ן הפעל, והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמי'
כחזה ושוק וחלבים, והחטאת והאשם לחלבי', ואת הכפור לא בתר, נתן התור והגוזל איש
לקראת רעהו, כי גם הם היו בכלל הברית, אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל עוף הקרב
נאמר לא יבדיל (ויקרא א' י"ז), והנה אף על פי שעל כרחנו נודה שיש בכל זה רמז לקרבנות,
שיקריבו ישראל לה', מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו כמ"ש רש"י ז"ל, לפי שהי' כורת
עמו ברית לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית
לאמר וגו' (לקמן י"ח), ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר
העוברי' בין בתרי העגל (ירמי' ל"ד י"ט), אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא
שלוחו של שכינה שהוא אש עכ"ל רש"י, והנה ענין הברית בבני אדם הוא שיסכימו בני אדם
ויקבלו עליהם כחוב שיעזור האיש את רעהו להגיע אל תכלית מה, אם להשיג הטוב המקווה
או לדחות ממנו נזק מה, ואחרי שאין הבטחה בבטוי שפתים לבד בלי מעשה, הרגילו בני
אדם לקיים ולאשר את דבריה' ע"י מעשה המיוחד לכך, כגון על הגאולה ועל התמורה
בשליפת הנעל ויתר הקניינים הידועי' במכר ומתנה, והיה המנהג בימי' הקדמוני' ברצותם
לתת תוקף וקיום לדברי הברית שביניהם, לקחו בעל חי שלם, וחצו אותם לשנים, ועברו
בין

המעמר

(כמו שכתבו המפרשים) אולי בא' החלום הזה ברוב ענין, אבל אם יספר להם שהשם נתן לו
אות במעשה נפלא בזה ידעו ויבינו כי יד ה' היתה עליו ולא חלם חלום. ויש לפרש במה אדע
כמו במה אודיע, וכמו שהביא הרד"ק בשם י"מ על אפוד ירד בידו (ש"א כ"ג ו'), ויען
היה לבבו שלם עם ה' ולא שאל על הקיום כ"א האמין בלב שלם, לכן מלא ה' שאלתו והודיע
בפרטות מתי יגיעו בניו אל הנחלה ואל המנוחה, אחרי אשר יתגוררו ארבע מאות שנה בארץ
נכריה למען אשר יצוה כל זאת לבניו אחריו, ולא יכלו ימיהם באפס תקוה אם ישיגום צרות
רבות ורעות בארץ אויביהם.

לך לך טו

אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ (יא) וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים

תרגום אשכנזי קיז

אונד לעגטע יעדעס שטיק דעם אַנדערן געגענאיבער; דאַז גע־פליגעל אַבער צערשניטט ער ניכט. (יא) דאַ קאַמען רויבפע־געל הערא̈ב אויף דיא לייכנאַ־

וישב מע

תרגום אונקלוס

יַתְהוֹן בְּשָׁוֵה וִיהַב פַּלְגַיָּא פְּלַג לְקָבֵל דַּבְרֵיהּ וְיַת עוֹפָא לָא פַלֵּיג׃ (יא) וּנְחַת עוֹפָא

על

רש"י

להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעביר בין בתריה כמ"ש להלן העוברי' בין בתרי העגל (ירמי' ל"ד) אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרי' הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומו' עובדי כוכבים נמשלו לפרים אילים ושעירים שנ' סבבוני פרים רבים (תהלי' כ"ב) וגומר ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס (דניאל ח'). ואומר הצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע (שיר ב'). לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות עובדי כוכבים כלין והולכין: הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל וכמו ותעט אל השלל (שמואל א' ט"ו): על הפגרים

באור

בין הבתרים, והנראה שבחרו בזה המעשה, לפי שכל חלק ממנו מורה על ענין, הכריתה מורה על היות הדבר נפסק ונגזר כאלו כבר עשוי ואין לשנות בו מאומה, וההעברה בין הגזרי' מורה על אחדות הכוונה והרצון בכורתי הברית, וכמו שאין החצי האחד שלם בלתי צרוף עם החצי שכנגדו, כן אין רצון אחד מהם שלם בלי רצון חבירו, וזה מורה על ההסכמה שביניהם, שהיא אחדות הרצון לתכלית מה, ומן המעשה הזה הושאל בלשון הקודש לאמר שכרתו ברית, שבאו בברית ועברו בברית, ואם יצא מן הגבול והגדר הקצוב על ידי דברי הברית יאמר שעבר הברית או הפר הברית, ובלשון העמי' לקחו ההשאלה מענין הקשר שבין בעלי הברית לתכלי' אחד ונקרא (בזנד או ביכדנים), והנראה ממנו שהוא הפך הכריתה, אלא שהענין אחד שגם הכריתה נוסדה על ענין אחדות ההסכמה והרצון כאשר זכרנו, ותבין מזה הלחן לתרגם מליצת כריתת הברית בל"א שהי' צריך לתרגם (חיין ביכדנים לערשניידען), והי' מליצה זרה ובלתי נכונה, אחרי שהכריתה הפך הקשירה, אלא שאי אפשר בענין אחר לפי טבע הלשון, מעתה השם יתעלה כאשר רצה לעשות ברית עם אברהם בחר במעשה ההוא, כמנהג בני אדם הבאי' בברית, ונתן לו בזה הבטחה וקיום על דבריו, ובמעשה ההוא בעצמו רמז לו ענין הקרבנות והעבודה שיעבדו בניו בארץ אשר ינחילם: ויתן איש בתרו, מלת איש כמו בעל, וכן איש מלחמה (שמות ט"ו ג'), ופי' עצם הדבר, וכן איש בליעל (שמואל ב' כ' א'), סמוך, גם כן בחיות וכן ביריעות אשה אל אחותה (שמות כ"ו ג' וו'), הכוונה שנתן בתר כל איש לקראת רעהו: ואת הצפר לא בתר, התור והגוזל, כי צפור שם כלל, והרמז בזה כאשר זכרנו, ויש עוד רמז אחר בדברי רז"ל, הביאו רש"י ז"ל וז"ל לפי שאומות עובדי כוכבים נמשלים לפרים ואלים ושעירים שנאמר סבבוני פרים רבים וגו' (תהלים כ"ב י"ג), ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס (דניאל ח' כ'), ואומר והצפיר השעיר מלך יון (שם כ"א), וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר יונתי בחגוי הסלע (שיר ב' י"ד), לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלים והולכים, ואת הצפור לא בתר, רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם עכ"ל, ואינו רחוק מענין הנבואה שתרמוז הדבר האחד על עניינים שונים: (יא) העיט, הוא מין עוף הדורס, וכן העיט צבוע נחלתי (ירמי' י"ב ט'), ונקרא עיט על שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו ותעט אל השלל (שמואל א' ט"ו י"ט), (רש"י), וכן בל"א קורין לו (גייער) מלשון (גיער, גיעריג), וכפי טבע מהלך הלשון והעתקת ההוראה מענין לענין יתכן יותר שהונח בראשונה על הבעל חי ומשם הועתק על התכונה בנפש, ויהי' ותעט אל השלל שנעשה כעיט, וכן גיעריג שהוא כמו גייער, כי כל תוארי הנפש הושאלו ממוחשים גשמיים והועתקו אל עניינים רוחניים, כידוע לכל משכיל: על הפגרים, על הגופות,

תרגום אשכנזי

לך לך טו

וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ (יג) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ
לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם
וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת
עָלָיו׃ (יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ
תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ
לא

מע, אברם אַבער שייכטע זיא הינוועג. (יג) אַלס דיא זאָננע אינטערגעהען זאָללטע, פֿיעל איין טיעפֿער שלאַף אויף אברם, אונד נון איבערפֿיעל איהן צוגלייך איינע פֿינסטערע גראָסע אַנגסט. (יג) דאַ שפּראַכ׳ס צו אברם: דוא זאָללסט וויססען, דאַס דיין זאַאמע איין פֿרעמדלינג זיין ווירד אין איינעם לאַנדע, דאַז ניכט

רש"ו

תרגום אונקלוס

עַל פַּלְגַּיָּא וְאַפְרַח יַתְהוֹן אַבְרָם׃ (יג) וַהֲוַת
שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁינְתָּא נְפָלַת עַל אַבְרָם
וְהָא אֵימָתָא קְבֵל סַגִּי נְפַלַת עֲלוֹהִי׃ (יג) וַאֲמַר
לְאַבְרָם מִידַע תִּידַע אֲרֵי דַיָּירִין יְהוֹן בְּנָךְ
בארעא

הפגרים. על הבתרים: וישב. ל׳ נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו (תהלים קמ"ז) רמז שיבא דוד בן ישי להיות גואל האחרון ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו׳. רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"ל ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ת׳ שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה לא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוציא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו׳.

באור

לאכול אותם כמנהג העופות: וישב, בדגשות השי"ן תחת הנו"ן המובלע כמו יגרש וישלח מהפגרי׳ וכן ישב רוחו (תהלים קמ"ז י"ח), ונרמז לו בזה כי יבאו העמי׳ לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם: (יב) והנה אימה חשכה וגו׳, דעת הרמב"ן ז"ל שמצא הנביא בנפשו אימה, ואח"כ בא בחשכה ואח"כ גדלה החשכה, ואח"כ הרגיש בנפשו כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו, וחולם משמעות פשוטו של מקרא שתיבות חשכה גדולה שמות התוארי׳ לתיבת אימה, שהיתה האימה הנופלת עליו חשכה וגדולה, כי החשך בלשון הקודש כנוי לצרה ויגון הלב, וכן מתורגם בל"א, ורמז לו בזה לשעבוד ארבע מלכיות שישתעבדו בבניו, וימשלו בארצם, וזהו בעל מנת אם יחטאו לפניו: (יג) גר, נקרא בל"הק האיש שיש לו משפחה, כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כטעם כאזרח רעין (תהלים ל"ז ל"ה), וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת ממקום גדילתו שהוא הסעיף: יהי׳ זרעך וגו׳, משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרי׳ ארבע מאות שנה, (ודקדוק החשבון תראה בס׳ שמות י"ב מ׳), והרי המקרא מסורס, ושעורו כי גר יהי׳ זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אתם, כי לא היו ישראל במצרי׳ כל כך כאשר יבואר לך בפרשה הנזכרת: בארץ לא להם,

---

המעמר

(יג) בארץ לא להם, כתב הרב המבאר ולא נאמר בארץ מצרים וכו׳ ע"ש, דע כי לדעת הרמב"ם (בשמונה פרקים ובחיבורו הלכות יסודי התורה) לא היה אפשר להזכיר מצרים ביחוד כי אז היו המצריים בגלל מוכרחים לישראל, ואין ראוי לענשם, ואם גם לכל אחד ואחד היה לו בחירה חפשית מ"מ האומה בכללה כבר היתה מכרחת, אבל עתה שהרשות נתונה לכל אומה ולשון. א"כ ראוי להעניש את מצרים כדי רשעתם.

לך לך טו

לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: (יד) וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל: (טו) וְאַתָּה

תבוא

תרגום אשכנזי קיח

ניכט איהנען געהאָרט, מאַן ווירד זיא דיענסטבאַר מאַכען, אונד זיא דריקקען פיער הונדערט יאַהרע; (יד) אַלליין אויך דאַז פאָלק, וועלכעם זיא דיענען ווערדען, ווילל איך ריכטען, אונד זאָדאַן זאָללען זיא אויסציעהען מיט גראָסעם גוט. (טו) דוא זעלבסט אַבער זאָללסט

תרגום אונקלוס

בְּאַרְעָא דְּלָא דִילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יַתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין: (יד) וְאַף יַת עַמָּא דִּי יַפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאִין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי: (טו) וְאַתְּ תִּתְכְּנֵישׁ לְוַת אַבְהָתָךְ

בשלם

רש"י

ויצחק ויגר בגרר. ויעקב גר בארץ חם (תהלים ק"ה) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות מלכיות אחרות שאף הן כלין על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר וינצלו את מצרי' (שמות י"ב): (טו) ואתה תבא. ולא תרא'

באור

ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם, כי משנולד יצחק התחיל הגרות ויגר אברהם וגו' (לקמן כ"א ל"ד), וישב יצחק בגרר (שם כ"ו ו'), ויעקב גר בארץ חם (תהלים ק"ה כ"ג), לגור בארץ באנו (בראשית מ"ז ד'): ועבדום, א"ת ויפלחון בהון, וא"כ חוזר למצרים ושעורו ועבדו בהם, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי, ויותר הי' נראה שחוזר על זרעך (ששייך בו ל"י ול"ר), ויהי' הכנוי כמשמעו ועבדו' ועבדו אותם או ועבדו להם, אבל לפי שמאמר וענו אתם שב על מצרים גם ועבדום כן, ואם שמצרים לא נזכר בכתוב, חוזרים עליהם, כי פי' ועבדום העובדים בם, וענו המעניים, ורבים כן בכתוב: (יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, הטעם אע"פ שאני גזרתי על בניך להיות גרים ועבדים בארץ לא להם, אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי, והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכרי' א' י"ד וט"ו), ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי (ישעי' מ"ז ו'), וכן הי' במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמם, וזהו טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט, אם עשו כמו שנגזר עליהם, או הוסיפו להרע להם, מלשון הרמב"ן ז"ל, והאריך עוד בזה הענין העמוק שאף אם לא הוסיפו המצרי' על גזירת הבורא ית' מכל מקום היו ראוים להענש מצד הכוונה לרעה, כי לא ידעו מגזירת הבורא ולא כוונו לעשות רצונו כי אם להרע לישראל, וכלל בזה כלל נחמד והוא זה דע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בר"ה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש, אבל כאשר תצא הגזירה מפי נביא יש בעושה אותה דינים, כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר, אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעי' ישיו לך על כסא ישראל (מלכים ב' י' ל'), אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוון ועבירה היא לו, וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישעי' י' ה' וו'), ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו (שם ז'), ועל כן העניש בסוף: אשר יעבדו, שיהיו להם עבדים, (הראב"ע), וכן תיב"ע דיפלחון להין, ככל לשון עבדות שאינו קשור עם בי"ת שחוזר על העובד, וכן מתורגם בל"א, אבל א"ת דיפלחון בהון, חוזר על הנעבד: (טו) ואתה תבוא וגו', מלת תבא לבד כנוי לנוכח,

ואם

תרגום אשכנזי

זאָללסט אין פֿריעדען צו דיי-
נען פֿאָטערן קאָממען, אונד
ווירסט בעגראַבען ווערדען
נאַך איינעם גליקליכען אַל-
טער. (טז) דאַז פֿיערטע גע-
שלעכֿט אַבער זאָלל היעהער
צוריק קעהרען, דען ביז דאַהין
איזט דאַז זינדענמאַאס דעס פֿאָלקעס אמרי נאָך ניכֿט פֿאָלל. (יז) אַלס דיא זאָננע
אונ-

לך לך טו

תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר
בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: (טז) וְדוֹר רְבִיעִי
יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן
הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה: (יז) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ
באה

רש"י

כל אלה: אל אבותיך. אביו עע"א והוא
מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשוב':
תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל
תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה
בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו
ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי.

תרגום אונקלוס

בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא: (טז) וְדָרָא
רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי לָא שְׁלִים חוֹבָא
דֶּאֱמוֹרָאָה עַד כְּעָן: (יז) וַהֲוַת שִׁמְשָׁא עָלַת
וקבלה

לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר
עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים כא ותשוב
דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמרי. להיות
משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתמלא סאתה שנאמר בסאסאה בשלחה
תריבנה (ישעיה כ"ז): (יז) ויהי השמש באה. כמו ויהי הם מריקים שקיהם (בראשית מ"ב) ויהי

באור

ואם תוסיף עליו מלת אתה תחזק הוראת הכנוי באומר ואולם אתה (רוח זעלבסט אבער),
כלומר אף שגזרתי על בניך להיות עבדים בארץ לא להם, אתה לא תראה דבר העבדות
והענוי בימיך: אל אבתיך, כנוי למיתה כדרך כל הארץ, וטיים בשלום שימות בכבוד, ולא
יהי' כמו זרעו, והנה המתבונן במליצה הזאת ואיך הונחה בלשון עד שישתמשו בה ויבינו
השומעים מיד שהיא כנוי למיתה טבעית, ידע וישכיל שהיתה נצחית הנפש והשארתה אחר
המות דבר ידוע ומפורסם באומה, לא יסתפק בה אדם, ולכן הורגלו על הדעה הזאת שהמת
נאסף אל אבותיו, והיתה המליצה גלוי' ומבוארת מעצמה, ואלו כדעת המתעקשים הידועים
בימינו תהי' המליצה זרה ונלתי מובנת כלל לשומעי', ולא תמצא בשום לשון מליצה מיוסדת
על מושכל בלתי מפורסם ומקובל באומה שתשתמש בה, וההקש מדרכי הלשון על הדעות
המפורסמות באומה הוא נכון בלי ספק, ולא אאריך בזה כי הוא יוצא מכוונת הבאור:
(טז) ודור, פירושו כמו יושב, מלשון מדור באהלי רשע (תהלים פ"ד י"א), ומדתו הזמן
שידור האדם בחלדו יש ארוך ויש קצר, ודור רביעי לדעת הראב"ע אחר היות זרעו גר,
והטעם על מצרים, וכן כתוב כי גר היית בארצו (דברים כ"ג ח'), וכן הי' קהת גר ועמרם
ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען, ולדעת הרמב"ן דור רביעי לאמורי המשלים עונו,
כי מיום הגזרה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם
אבל יהיו למס עובד או יפנו להם: ישובו, דור שם עצם יחיד הכולל אישים רבים, לכך
יתכן שיבא הפעל בלשון יחיד או בלשון רבים, ואם כדברי הרמב"ן ז"ל שדור רביעי מוסב על
האמרי כ"ל שהוא כמו בדור רביעי: הנה, כל הנה בלי מלת עד מורה על המקום והוא כמו אל
המקום הזה, ועם מלת עד יורה על הזמן, עד הנה כמו עד העת הזאת, וכן אנה מורה על
המקום אשר אליו התנועה, ועם מלת עד מורה על הזמן אשר אליו: עון האמרי, עדיין לא
נתמלאה סאתו להיות נענש ומשתלח מארצו עד כלות ארבע מאות שנה, על דרך שאמר
הכתוב כי ברשעת הגוי' האלה ה' אלהיך מוריש מפניך (דברים ט' ה'), והזכיר האמרי
שהוא הגדול שבשבעה האומות כמו שאמר הנביא ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר
שגבה ארזים גבהו וגו' (עמוס ב' ט'): (יז) ויהי השמש באה, לשון רש"י כמו ויהי הם מריקי'
שקיהם

הָאֵלֶּה: (יח) בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה
אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ
נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר
מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־
פְּרָת: (יט) אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי
ואת

אונטערגענאנגען, אינד עם
פֿינסטער ווארד, דא ויאר עם
וויא איין אָפֿן, אוים וועלכ=
כעם רויך אונד פֿלאַממע דעם
פֿייערס צווישען דיעזע שטיק=
קע געפֿאַהרען. (יח) דאמאלס
צערשניטט דער עוויגע מיט
אברם איינען בינד, אינד
שפראך: דיינעם זאמען הא=
בע איך דיעזעם לאַנד איינגע=
געבען פֿאַן דעם שטראָמע

מצרים אַן ביז אַן דען גראָסען שטראָם פרת, (יט) דאז פֿאָלק קיני, קניזי אונד קדמוני,

וְקַבְלָה הֲוָה וְהָא חַנּוּר דְּבְעוּר דְּאֶשָּׁא
דִּי עַבְרָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין: (יח) בְּיוֹמָא
הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימָר לִבְנָךְ
יְהַבִית יָת אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְּמִצְרַיִם עַד
נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא דְּפָרָת: (יט) יָת שַׁלְמָאֵי
ויח

הס קינרים לים (מלכים ג' י"ג) כלומר ויהי דבר זה: הזמם נחה. שקעה: ועלט' היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות מדי פרס ויון בניהן: נחה. טעמו למעלה לכך הוא מניחך שבא בכר ואם היה טעמו למטה בחל"ף היה מנוחר כשהיא שוקעת. ות"י לומר כן שהרי בכר כתיב ויהי הזמם לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה

נמצא שבכר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקיבה שיסודה שתי לותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון שעבר הוא כגון זה וכגון ורחל בחה קמה לשומתי הנה שבה ינמחך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו בחה עם הלמן. נערב היא בחה ובנקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. לשירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה: הנהר הגדול. לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול לע"ם שהוא מאוחר בארבעה נהרות היולא מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת משל הדיוט שבא מלך מלך הרבה לשחוור ויתחוו לך: (יט) את הקיני. עשר לומות

ים

באור

שקיהם (נראה' מ"נ ל"ה), ויהי הס קנרי' לים (מלכי' ג' י"ג כ"ח) כלומר ויהי דבר זה, עכ"ל, ובבר הודעתיך הכלל שבהקדים הפעל לנושא המאמר לא יחוש העברי לשמור המספר והמין, והנה שמש פעם זכר ופעם נקבה, ויתכן שיבא במאמר לחד זכר ונקבה בחת כמו ורוח גדולה וחזק (שם ח' י"ט י"ח), הלא שבאן אין לורך לזה: באה, מלעיל לפי שהוא פעל עבר: ועלטה, הוא חשך אפלה: והנה תנור עשן, עשן שם ואפשר שהוא תואר נשקל חבס סבל, לאמר שרואה דמות תנור מעלה עשן, ובתוכו לפיד אש: (יח) לאמר, בבר הודעתיך בהקדמה הורחת המלה הזאת, שבכל מקום שיזכיר דברי הלומר במות שהם לריך שיקדי' להם פעל האמירה, ועגינו כדברי' הלה, (ויא פולעט לו בעהאלך): לזרעך נתתי, כמו אני נותן, וכן נתתי בסף השדה קח ממני (לקמן כ"ג י"ג), והטעם ע"י הבטת הזאת אני נותן ומתנה לזרעך את הארץ הזאת, וכ"י פי' לשירתו של הק"ה בלו היא עשויה: מנהר מצרים, לינו היאור, כי שם נהר שמו נחל מלרים והוא למערב ארץ ישראל נגבול חלק שמעון: נהר פרת, למזרחית לפונית ארץ ישראל: (ט) את הקיני וגו', (נ"ר) עשר לומות יש בתן, ולא נתן להם חלא שבעה גויס, והשלשה לדוס מואב ועמון והם קיני קנזי וקדמני עתידים

להיות

תרגום אשכנזי

(כ) דאַז פֿאָלק חתי, פרזי אונד דיא רפאים, (כא) דאַז פֿאָלק אמרי, כנעני, גרגשי אונד יבוסי.

טז (א) שרי, אברם'ס פֿרויא, געבאַר קיינע קינדער, אונד האַטטע איינע מצרישע מאַגד, דיא הגר היעס. (ב) דאַ שפראַך שרי צו אברם: זיעהע! דער עוויגע האַט מיך פֿערשלאָסען, דאַס איך ניכֿט געבערע; ליעבער! קאָממע צו מיינער מאַגד, פֿיעללייכֿט ווערדע איך דורך זיא געבויט! אברם געהאָרכֿטע דער שטימ-

מע

לך לך טו טז

וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ (כ) וְאֶת־
הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־
הָרְפָאִים׃ (כא) וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־
הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־
הַיְבוּסִי׃ ס טז (א) וְשָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ
שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃
(ב) וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־
נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא
אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה
וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃

ותקח

רש"י

יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום מואב ועמון והם קיני קניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד שנ' אדו' ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעי' י"א): (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג'):

טז (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה. למוד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה. בזכות שאכנים כרתי לתוך ביתי: לקול

תרגום אונקלוס

וְיַת קְנִיזָאֵי וְיַת קַדְמוֹנָאֵי׃ (כ) וְיַת חִתָּאֵי
וְיַת פְּרִיזָאֵי וְיַת גִּבָּרָאֵי׃ (כא) וְיַת אֱמוֹרָאֵי
וְיַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת גִּרְגָּשָׁאֵי וְיַת יְבוּסָאֵי׃
טז (א) וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם לָא יְלֵידַת לֵיהּ
וְלָהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמָהּ הָגָר׃
(ב) וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא כְּעַן מְנָעַנִי
יְיָ מִלְּמֵילַד עוּל כְּעַן לְוַת אַמְתִי מָאִים
אֶתְבְּנֵי מִנָּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרָי׃

ודברת

באור

להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעי' י"א י"ד): (כ) הרפאים, ארץ עוג, שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג' י"ג), ודעת הראב"ע כי השבעה גוים כלם כנעניים ועשתי עשר בנים היו לכנען וכלם נקראים על שמו, והם לידון את יבוסי אמורי גרגשי חוי ערקי סיני ארודי צמרי חמתי, וקני וקנזי וקדמני הם שלשה מהנזכרים שהי' להם ב' שמות לכל א' וא', ופעמים שיזכור מקצתם בפרט, ויאמר כנעני על הנשארים, וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט, ובמקום אחר פרט מהם ששה לבד, וכמוהו יהודה וישראל רבים (מלכי' א' ד' כ') אע"פי שיהודה מישראל הוא:

טז (כ) עצרני, ענין המניעה וכן ת"א: אבנה, מגזרת בן, והי' ראוי לתרגמו (בעקינדערט ווערדען), אלא שיתכן שמלו' בן ובנים עכמן נגזרות מלשון בניין, כי מי שיש לו בנים נקרא בנוי, לכך תרגמו המתרגם האשכנזי מלשון (בויען): לקול שרי, (ב"ר) לרוח הקודש

(ג) וַתִּקַּ֣ח שָׂרַ֣י אֵשֶׁת־אַבְרָ֗ם אֶת־
הָגָ֤ר הַמִּצְרִית֙ שִׁפְחָתָ֔הּ מִקֵּ֖ץ
עֶשֶׂר שָׁנִ֑ים לְשֶׁ֣בֶת אַבְרָ֖ם בְּאֶ֣רֶץ
כְּנָ֑עַן וַתִּתֵּ֥ן אֹתָ֛הּ לְאַבְרָ֥ם אִישָׁ֖הּ
לֹ֥ו לְאִשָּֽׁה׃ (ד) וַיָּבֹ֥א אֶל־הָגָ֖ר וַתַּ֑הַר
וַתֵּ֙רֶא֙ כִּ֣י הָרָ֔תָה וַתֵּקַ֥ל גְּבִרְתָּ֖הּ
בְּעֵינֶֽיהָ׃ (ה) וַתֹּ֨אמֶר שָׂרַ֣י אֶל־
אַבְרָם֮ חֲמָסִ֣י עָלֶיךָ֒ אָנֹכִ֗י נָתַ֤תִּי ל׳
שפחתי

תרגום אשכנזי קב

מע שרי'ס • (ג) דאַ נאַהם שרי, אברם'ס פֿרויא איהרע מצרי־שע מאַגד הגר, נאַכֿדעם אברם צעהן יאַהרע אים לאַנדע כנען געוואָהנט, אונד גאַב זיא איהרעם מאַננע אברם צור פֿרויא • (ד) ער קאַם צו הגר, אונד זיא וואַרד שוואַנגער. אַלס זיא זאַה, דאַס זיא שוואַננער וואָרדען, וואַרד איהרע הויזפֿרויא גערינגע אין איהרען אויגען. (ה) דאַ שפּראַך שרי צו אברם: איך מוס אונרעכֿט ליידען דורך דיך; איך האַ־

תרגום אונקלוס

(ג) וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יַת הָגָר מִצְרֵיתָא
אַמְתָהּ מִסּוֹף עֲשַׂר שְׁנִין לְמֵיתַב אַבְרָם
בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהָבַת יָתָהּ לְאַבְרָם בַּעֲלָהּ
לֵיהּ לְאִינְתּוּ׃ (ד) וְעָאַל לְוַת הָגָר וְעַדִּיאָת
וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאָת וְקָלַת רִיבוֹנְתָהּ בְּעֵינָהָא׃
(ה) וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין לִי עֲלָךְ אֲנָא
יהבית

רש"י

שרי. לרוח הקודש שבה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה: מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעל' חייב לישא אחרת: לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה: ותקל גבירתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה: (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך • ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק: אנכי נתתי

באור

שבה, ולשון שמיעה שאחריו בי"ת או למ"ד השימוש, מורה על ההקשבה וההסכמה לדברי האומר, שקבל את דבריה והסכים עמה, כלומר שלא נתכוון שיבנה הוא מהגר ויהי' זרעו ממנה, כי אם לעשות רצון שרה שתבנה ממ"ה ויהי' לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ז"ל (מלשון הרמב"ן): (ג) מקץ עשר שנים, מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת (יבמות דף ס"ד ע"א): לשבת, הראוי בקמץ הלמ"ד, ובא בשוא להסמך הענין: בארץ כנען, מגיד שאין ישיבת ח"ל עולה מן המנין, כלומר שאם שהה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ועלה לארץ ישראל שנותנין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ, אולי בזכות הארץ יבנו: (ד) ותקל, שרשו קלל והנח הנעלם הנמשך מן הצירי הוא במקום הדגש הראוי להיות לחסרון אות הכפל, ודעת ר' יונה שהוא מן הקל וכן ואקל, ויתכן שהם מבנין נפעל ויהי' הנח במקו' הדגש הראוי להיו' לחסרון כו"ן נפעל, ודלא כהראב"ע, ואין להאריך פה: (ה) חמסי עליך, החמס שאני סובל משפחתי עליך הוא, ועל ידך ובשבילך אני סובלו, כי

תרגום אשכנזי

האַבע מיינע מאַגד אין דיינען שאָאס געלעגט, אַלס זיא זאַר, דאַס זיא שוואַנגער וואָרדען, וואַרד איך גערינג אין איהרען אייגען, דער עוויגע ריכטע צווישען מיר אונד דיר. (ו) אברם שפראַך צו שרי: דיינע מאַגד איזט אין דיינער געוואַלט, טהוע איהר, וואַס דיר גוט דינקט. שרי דעמיטהיגטע זיא הערויף, זאָ דאַס זיא פאָן איהר ענטליעף. ( ) זיא פאַנד איין ענגעל דעם עוויגען אין דער וויסטע אַן איינעם וואַסערקוועלל, נעמל ך אַם קוועלל אויף דעם וועגע שור, (ז) אונד שפראַך: הגר, מאַגד דער שרי! וואָ קאָממסט דוא הער? אונד וואָהין געהסט דוא? זיא שפראַך: איך ענטפליעהע פאָר מיינער הויזפרויא

לך לך טז

שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ: (ו) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ: (ז) וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר: (ח) וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי

נקוד על י' בתרא אנכי

רש"י

נתתי שפחתי וגומר ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך (ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר היך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי: (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה

תרגום אונקלוס

יְהָבִית אַמְתִי לָךְ וַחֲזַת אֲרֵי אַעֲדִיאַת וְקַלִּית בְּעֵינָהָא יָדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ: (ו) וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא אַמְתִיךְ בִּידֵיךְ עִיבִידִי לָהּ כִּדְתַקִּין בְּעֵינָיְכִי וְעַנִּיתָהּ שָׂרַי וַעֲרָקַת מִן קֳדָמָהָא: (ז) וְאַשְׁכְּחָהּ מַלְאָכָא דַיְיָ עַל עֵינָא דְמַיָא בְּמַדְבְּרָא עַל עֵינָא בְּאוֹרְחָא דְחַגְרָא: (ח) וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי מְנָן אַתְּ אַתְיָא וּלְאָן אַתְּ אַזְלָא וְאָמַרַת מִן קֳדָם שָׂרַי רִבּוֹנְתִּי אָנָא

באור

אני לטיבתך נתכוונתי, ונתתי את שפחתי בחיקך כדי שיהי' לך ממנה זרע: ותרא ואקל, כאשר ראתה אז קלותי, כאשר הודעתיך שמוש הוי"ו להמשך וקשור המאמר: ישפט וגו', כי עליך לתבוע עלבוני מידה, כי אני לכבודך לא רציתי ליסרה: (ו) ותענה שרי, לשון הרמב"ן ז"ל, חטאה אמנו בענוי זה, וגם אברהם על שהניחה לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה זרע פרא אדם שיענה זרע אברהם ושרה בכל מיני ענוי: (ח) ויאמר, בא בפתח עם הרביע כמו בהפסק לפי שיש לרביע במקומות מנהג ההפסק, וטעם ההפסק לפי שאינו דבק עם הבא אחריו, שהוא הדבר אשר דבר: אי מזה, אי כמו איה וכן אי הבל (לעיל ד' ט'), וטעם מזה מקום כאלו אמר איה המקום אשר באת משם: ותאמר, בז"ג כמ"ש א"ת, לפי שהוא מובדל מן הבא אחריו באשר נתכנו במלת ויאמר, ומה שבא כאן בז"ג ולא ברביע כמו ויאמר שבתחלת הפסוק, לפי שאין

אָנֹכִי בֹּרַחַת: (ט) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ
יְהוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי
תַּחַת יָדֶיהָ: (י) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ
יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא
יִסָּפֵר מֵרֹב: (יא) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ
יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת
שמו

תרגום אשכנזי קכא

פרויא שרי. (ט) דער ענגעל דעם עוויגען שפראך וויעדער: קעהרע צו דיינער הויזפרויא צוריק, אונד דעמיטהיגע דיך אונטער איהרען הענדען. (י) דער ענגעל דעם עוויגען שפראך פערנער צו איהר: איך ווילל דיינען זאמען מעהרען, דאס ער פאר מענגע ניכט זאלל געצעהלט ווערדען קאנ-נען. (יא) אויך שפראך דער ענגעל דעם עוויגען צו איהר: דוא ביזט נון שוואנגער, אונד ווירסט איינען זאהן געבעה-רען

תרגום אונקלוס

עָרָקָא: (ט) וַאֲמַר לָהּ מַלְאָכָא דַיְיָ תּוּבִי
לְוַת רִבּוֹנְתִּיךְ וְאִשְׁתַּעֲבִידִי תְּחוֹת יְדָהָא:
(י) וַאֲמַר לָהּ מַלְאָכָא דַיְיָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יַת
בְּנָיְיכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי: (יא) וַאֲמַר לָהּ
מַלְאָכָא דַיְיָ הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין בָּר

רש"י

באה: (ט) ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. צווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת

באור

שאין שם ז"ק אחריו רק תביר, ודי ברביע שהוא מפסיק יותר ממנו, ואף שאיננו מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת באת, היינו לפי שכבר נשלם המאמר, כי ואנה תלכי היא שאלה אחרת איננה תלוי' בראשונה, משא"כ כאן שיש אחריו ז"ק במלת גברתי והיא עם אנכי ברחת מאמר אחד, ולכן כ"ל ותאמר בז"ג שהוא מפסיק גדול מן הז"ג או הז"ק הבא אחריו, כי ב' מפסיקים משתוי המדרגה הבאים רצופים, תמיד הא' מפסיק יותר מן הב', וז"ק וז"ג כח אחד להם: ברחת, כפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שאחריו, וכן ברחת כל העיר (ירמי' ד' כ"ט), והיא כפרחת (לקמן מ' י'), ברחת ובמזרה (ישעי' ל' כ"ד), ידעת איש (במדבר ל"א י"ז), בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן משפט הלשון, ובא הרי"ש בפתח בס"פ שלא כמנהג: (ט) ויאמר, שלש פעמים לפי שאמר לה שלשה עניינים, ויש בו דרש כי שלשה מלאכי' שלח לה לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה, והטעם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות: והתעני תחת ידיה, רמז לה שלא תצא לחפשי ממנה, כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (יא) הנך הרה, לשון רש"י, כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח (שופטים ג' ז'), וי"א שהכוונה הנך הרה עתה (כן פי' מהר"י אברבנאל, וכן משמעות אונקלוס ויב"ע), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: וילדת בן, לדעת רש"י הוא כמו ויולדת, ודומה לו יושבת בלבנון (ירמיה כ"ב כ"ג), וכ"ה דעת ר' יונה ובא בב' שואין במקום ב' סגולין להרין המלה אל אשר לפני', וי"א שהמלה מורכבת מעבר ובינוני, וטעם ההרכבה, כי וְיָלַדְתְּ שהוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו, לפי שהוא עתיד, כי עדיין לא ילדה, והרכיב עמה יולדת כי ללשון שזכר הנך הרה יפול לשון יולדת, וענינו אמר לה כמו שאת יודעת שאת הרה כן תדעי באמת שתלדי בן כאלו את יולדת אותו עתה, וי"א כי אינה מורכבת אלא שהיא פעל עבר מבנין מרובע: וקראת, צווי לנקבה

תרגום אשכנזי

רען; דיעזען זאָללסט דוא ישמעאל נעננען, דען דער עוויגע האַט דיין עלענד ערהאָרט; (יב) ער אַבער ווירד איין ווילדער מענש זיין, זיינע האַנד ווידער יעדערמאַן, אונד יעדערמאַננס האַנד ווידער איהן, אונד ווירד פאָר אַללען זיינען ברידערן וואָהנען. (יג) דאַ נאַננטע זיא דען נאַמען דעס עוויגען, דער צו איהר רעדעטע: דוא ביזט איין זיכטבאַרער גאָטט! דען זיא שפראַך: האַבע איך דען אויך עטוואַס געזעהען, אַלס מיין זעהענדער מיר דען ריקקען צוגעוואַנדט?

דאַי

לך לך טז

שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־
עָנְיֵךְ: (יב) וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם
יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־
אֶחָיו יִשְׁכֹּן: (יג) וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה
הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רָאִי כִּי
אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי

ראי

רש"י

וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטי': ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכן. שיהא זרעו גדול: (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמן מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עליבין: כי אמרה הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום

במדברות

תרגום אונקלוס

וְתִקְרִין שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי הַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִיךְ:
(יב) וְהוּא יְהֵא מְרוֹד בֶּאֱנָשָׁא הוּא יְהֵא צְרִיךְ
לְכוֹלָא וְאַף אֱנָשָׁא יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְעַל
אַפֵּי כָל אָחוּהִי יִשְׁרֵי: (יג) וְצַלִּיאַת בִּשְׁמָא
דַיְיָ דְּאִיתְמַלֵּל עִמָּהּ אֲמַרַת אַתְּ הוּא אֱלָהָא
חֲזֵי כוֹלָא אֲרֵי אֲמַרַת אַף הָכָא שָׁרֵיתִי חַזְיָא

בתר

באור

לנקבה כמו שאמר לזכר וקראת את שמו יצחק (לקמן י"ז י"ט): אל עניך, הכוונה אל צעקתך מעניך, וכן ת"א קבל ה' צלותיך: (יב) פרא אדם, פירושו אדם מדברי כפרא והוא חמור הבר: ידו בכל, שינצח בתחלה כל הגוים, ויד כל בו, שינוצח לבסוף, וכן מפורש בדניאל שהוא החיה הרביעית, (הראב"ע), ולפי פשוטו נראה שזהו באור מה שאמר שיהי' פרא אדם למוד מדבר, איהו לטרוף ויטרוף הכל והכל יטרפוהו, והכוונה על זרעו שיהי' להם מלחמה עם כל הגוים: ועל פני כל אחיו, שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל (שם כ"ה י"ז), וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים, (הראב"ע), ואין כן דעתי כי אין הישמעאלים מדינים, כמו שסתר דבריו הרמב"ן בפ' וישב (שם ל"ז כ"ח), ועיין מ"ש עוד בפ' בהעלתך (במדב' י"ב א'), ובקו"א, ופי' ועל פני אחיו ישכן, שיתרחב נחלתו כנגד כלם כמ"ש בסוף פ' חיי שרה: (יג) אל ראי, שם המקרה על משקל עֲנִי דְּמִי צְרִי כלומר אל ראות אתה, הנראה לבני אדם, וכן מתורגם בל"א: הגם הלם ראיתי, כלומר בזה הכירה שהיה מלאך, כי בעוד שהי' מדבר עמה נעלם מעיניה ולא ראתהו, וזהו פי' הגם הלם ראיתי אפי' הלם במקומי, כלומר שלא ראיתי דבר אחריו כאשר פנה ממני, כדרך העולם שיראה עוד האדם אחרי אשר יפרד מחבירו וילך לו עד אשר ירחק ויתעלם מעיניו, אבל מלאך הנראה לבני האדם ברצותו יתעלם כרגע: אחרי ראי, כמו רואה אותי, ר"ל

הנראה

המעמר

טז (יב) ועל פני, עיין בבאור כאן ולהלן (ל"ז כ"ח) בענין שם ישמעאלים, ולהסיר כל הספקות הנופלות בחקירה הזאת יראה לי כי בני ישמעאל תפסו אומנת אביהם שישב במדבר

פארן

רֹאִי׃ (יד) עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר
לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין
בָּרֶד׃ (טו) וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם
בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם־בְּנוֹ
אֲשֶׁר־יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃
(טז) וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ
שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל

לאברם

תרגום אונקלוס

בָּתַר דְּאִיתְגְּלֵי לִי׃ (יד) עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא
בֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִיתְחֲזֵי עֲלָהּ הָא הִיא
בֵּין רְקָם וּבֵין חַגְרָא׃ (טו) וִילֵידַת הָגָר
לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרֵיהּ דִּי
יְלֵידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ (טז) וְאַבְרָם בַּר תַּמְנָן
וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלֵידַת הָגָר יַת יִשְׁמָעֵאל
לְאַבְרָם׃

והוח

תרגום אשכנזי קכב

(יד) דאַרום נעננט מאַן דענ־
זעלבען ברוננען: ברוננען
דעם לעבענדיגען זעהענדען;
ער איזט צווישען קדש אונד
ברד. (טו) הגר געבאַר דעם
אברם איינען זאָהן, אונד
אברם נאַננטע זיינען זאָהן,
וועלכען הגר געבאָרען האַט־
טע, ישמעאל. (טז) אברם
וואַר זעכס אונד אַכטציג יאַה־
רע אַלט, אַלס הגר ישמעאל
געבאַר.

רש"י

במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי
רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי
רגילה לראות המלאכים ותדע שהיתה
רגילה לראות' שהרי מנוח ראה את המלאך
פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה
ד' זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר
לחי ראי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם
שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי
המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה
רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם
בן שמנים וגו' לשבחו של ישמעאל נכתב
להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב:

באור

הנראה אלי וראה אותי בעניי, וכן מתורגם בל"א, וי"א שהכוונה אחרי ראותי, כלומר אחרי נבואתי, בל"א (נאַכדעם איך (דיא ערטיינונג) געזעהען): (יד) על כן קרא, הקורא בלשון אשכנז (אאַן נעננט): באר לחי ראי, לפי שאמרה הגר אתה אל ראי והמלאך חי לעולם לפיכך אמר לחי, וכן ת"א דמלאך קיימא: ברד, הוא שור שזכר למעלה ושני שמות היו לו לפיכך זכר את שניהם, וכן ת"א שניהם חגרא, אבל יב"ע תרגם שור חגרא, וברד חלוצה, והירושלמי תרגם שור חלוצה: (טו) ויקרא אברם שם בנו וגו', לשון רש"י אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר להגר וקראת שמו ישמעאל שרתה ר"הק עליו וקראו ישמעאל, והרמב"ן כתב שהיא יראה לקרא שם לבן אדוניה וגלתה לו דבר המלאך, אבל לא הוצרך הכתוב להאריך, ולפי זה יתכן שגם המלאך לא צוה אותה לקרא שם לבן אדוניה, וטעם וקראת שמו ישמעאל בצווי, (דוא זאָלסט איהן נעננען לאַסטען):

המעמר

פארן והיה רובה קשת וגם המה היו שוכני מדבר באהלים ועל חרבותם חיו לפשט גדוד בארצות הקרובות להם לשלול שלל ולבוז בז, וע"ז נאמר ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישכון, כי ישכון פעם במחוז זה ופעם במחוז אחר מבלי היות לו ארץ אחוזה, וכן אמר להלן (כ"ה י"ח) וישכנו מחוילה עד שור וגו' על פני כל אחיו נפל, ענינו שהיו חונים בהמדברות שבין הארצות האלה, ונפל על פני כל אחיו כאשר יפול הארבה בפתע פתאום (ועיין מה שכתבתי לקמן כ"ה ט"ז) ואח"כ הושאל שם זה לכל האומות אשר גם המה בחרו באורח זו לנסוע מארץ לארץ, ובזה יוצדק מה שבא להלן (ל"ז שם) פעם ישמעאלים ופעם מדינים, וכן מה שהעיר הראב"ע שאמר על מלכי מדין כי ישמעאלים המה (שופטים ח' כ"ד) כי הכוונה רק שהם שוכנים באוהלים.

תרגום אשכנזי

ין (ל) אלס אברם ניין אונד נייניצ יאה־ר אלט וואר, ערשיען איהם דער עווי־גע, אונד שפראך צו איהם: איך בין גאטט, דער אללמעכ־טיגע; וואנדלע פאר מיר, אונד זייא אונגעטהיילטען הערצענס; (ב) איך ווילל צווי־שען

ר ש ״ י

תרגום אונקלוס

בריתי

ין (א) לגי הוא שדי. לגי הוא שים די בלהיתי לכל גרי' לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה ליוי לאזר לויי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במלות מילה ובדבר הזה תהי תמים שכל זמן שהערלה בך לא תהה בעל מום לפני. ד״ח והיה תמי' עכשיו לא תהה תאזר תמצה לחברים ב' ענינים ב' לשונים וראם הגויה שלוסיף לך חוה על שמך ויהיו מכין לותיותיך רמ״ח כמנין לבריך: (ב) ואתנה

באור

ין (א) אל שדי, פירש״י לגי הוא שים די בלהיותי לכל גרי', וקיצור לזה פי' הרמב״ם בא״ג שחיננו לקיים במציאותו ולא בקיומו לזולתו ושולם מליאותו תסביק לעצמה, ותספיק לכל לאזר זולתו, ולפ״ז הי' רלוי שיתורגם בל״א (דער מוגלוויייאענדע), ושולם הרחב״ע פירש שהוא מנוצח שודד כלומר מנוצח ומשודד מערכות השמים, והסבי' עמו הרמב״ן ז״ל וכתב שהוא הנכון, כי הוא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו החכמי' בה מדת הדין של מטה, וטעם להזכיר עתה זה השם, כי בו יעצו הנסיים הנסתרי' לבדיקי' להכיל אותם מנגעי בני אדם, ככל הנסיים לאזר נעצו לזכרים ולאלית וככל הנלוים בתורה בפרשת שם בחקתי ובפרשת והי' כי תבוא בברכות ובקללות שכלם נסיים שם, כי אין מן הטבע שירבו הנשמי' בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמי' בכרזל בלאזר מזרע בשנה השביעית, לאכל כלם נסי' ובכולם תלוים מצרכת המזלות (כענין שלאזר האמורה כי לתת ה' מטרי וגו' לא תלונה לליך רעם וגו' תלים ל״ד ט' וי'), אלא שאין שהן שנוי (מפורסם וגלוי) ממנהגו של עולם בנסי' לאזר נעשו ע״י משה רבינו ע״ה בעזר השכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתי' מצוים הטבע בפרסום והם שיעשו בשם האיומד לאזר הגיד למשה, ולכן עתה הידיע לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שינבר על מלו ויוליד ויפי' ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהי' אלקי ה' עמו וברלונו ינהיגם לא יהיו תחת משלת כוכב או מזל עכ״ל הרמב״ן ז״ל, והוסיף עוד להעיר על ענין נבבך ונעבך והוא כי לאברה' אבינו לא הזכיר בהבריו שם יו״ד ה״א רק בברוף השם הכתוב בחל״ף לו בנרוף אל עליון עמו, ויזכיר בענינו אלהים, וכן יאמר ה' אלקי השמים (לקמן כ״ד ז'), ואמר ה' ירחה (זס כ״ב י״ד), על מקום המקדש לעתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם, ועיין עוד מזה בפרשת וארא (שמות ו' ג'), ולזה מתרגם בל״א (דער מוגלאפטיגע), ועיין מה שכתבתי בפרשת בשלח בקדוק השלה לפי כ' הפירושים, ובבאור כ״ר (פ' מ״ו סי' כ'), גם' מקן (לקמן מ״ג י״ד): התהלך לפני, כתרגומו פלח קדמי, הדבק בעבודתי: והיה תמים, מלוה לאזרת עוד בענין

המעמר

ין (א) והיה תמים, לפירוש הזה של רש״י יהיה הלווי והיה תמים ע״ד התנאי התהלך לפני למען תהיה תמים, וכמו שהמרנו לעיל (ז' כ״ח) ע״ש.

בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ
בִּמְאֹד מְאֹד׃ (ג) וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־
פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃
(ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ
לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ (ה) וְלֹא־יִקָּרֵא
עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ
אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃
(ו) וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד

ונתתיך

תרגום אשכנזי קכג

שען דיר אונד מיר איינען בונד מאַכֿען, אונד דיך אויסנעה־מענד פֿערמעהרען. (ג) דאַ פֿיעל אברם אויף זיין אַנגע־זיכֿט, אונד גאָטט רעדעטע פֿערנער מיט איהם, אונד שפּראַך: (ד) איך בין עס! מיין בונד איזט מיט דיר גע־מאַכֿט, דוא זאָללסט צו איי־נעם פֿאַטער פֿיעלער פֿעלקער ווערדען. (ה) מאַן זאָלל דיך אויך ניכֿט מעהר אברם נענ־נען, זאָנדערן דיין נאַמע זאָלל אברהם זיין, דען איך האַ־בע דיך צו איינעם פֿאַטער פֿיעלער פֿעלקער איינגעזעטצט. (ו) איך ווילל דיך אויסעראָרדענטליך פֿרוכֿטבאַר

אונד

תרגום אונקלוס

קְיָימִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא
לַחֲדָא׃ (ג) וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלֵּיל
עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימָר׃ (ד) אֲנָא הָא גְזַר קְיָימִי
עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגִּי עֲמָמִין׃ (ה) וְלָא יִתְקְרֵי
עוֹד יַת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם
אֲרֵי לְאַב סַגִּי עֲמָמִין יְהַבְתִּיךְ׃ (ו) וְאַפִּישׁ

יתך

רש"י

בריתי. ברי'של אהב' וברי'האַרץ להורישה לך ע"י מצוה זו: (ג) ויפול אברם על פניו ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נכנת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר' אליעזר מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהית' בו בתחילה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו לא זזה ממקומה שאף יו"ד

של

באור

הזה, כטעם תמים תהי' עם ה' אלהיך, (דברים י"ח י"ג), אחרי אזהרת השם לא ימצא בך וגו' קסם קסמי' מעונן ומנחש ומכשף וגו' (שם י'), והענין בשניהם כי המאמין בה' ושומע אל מעוננ' וקוסמים יהיה כאלו לבו חלוק לחלקים, ואינו תמים, וצוה השם שיהיו כל מחשבות הלב ועשתונותיו תקותו ופחדו פונות אליו לבדו, שלא לירא מזולתו ולא לקיות דבר מזולתו, כי הוא הכל יכול ולו לבדו נתננו עלילות, וזהו ענין תמימות הלב, אמר לו הי' שלם בכל נסיונותי (כמו שפי' רש"י) שלא להרהר אחר מדותי, היה שלם ולא מאלטגנינות שלך כי אני מפיר אותות בדים (כמו שפי' הרמב"ן ז"ל), היה שלם בכל מצוה אשר אצוך ולא תתחכם יותר (כמו שפי' הראב"ע), וכל אלו הענינים נכללו בתיבת תמים לדעת המתרגם האשכנזי, ולזה מתורגם בל"א (אונגעטהייוטען הערצענס), כי היא מדה גדולה באדם ועל זה התכלל דוד המלך ע"ה יהי לבי תמים בחקיך (תהליב ק"ט פ'), כי ההתחכמות בחקי השם וגזרותיו היא הפך התמימות: (ד) הנה בריתי אתך, הוא ברית המילה, כאשר יפרש זאת בריתי אשר תשמרו, ואחרי הברית תהי' לאב המון גוים, והקדים השם וצוה אותו על המילה קודם שהיה שרה להיות זרעו קדוש: (ה) אברהם, עם ת ככת רי"ש אביר המון גוים, ולא

בא

תרגום אשכנזי

אונד צו גאַנצען נאַציאָנען מאַ-
כֿען, אינד קעניגע זאָללען פֿאָן
דיר אַבשטאַממען. (ז) איך
ווערדע מיינען בונד צווישען
מיר אונד דיר אונד דיינעם
זאַאמען נאַך דיר אויף איהרע
קינפֿטיגען געשלעכֿטער צו איי-
נעם עוויגען בונדע מאַכֿען,
נעמליך דיין, אונד נאַך דיר,
דיינעם זאַאמענס גאָטט צו
זיין. (ח) דיר אונד דיינעם
זאַאמען נאַך דיר ווערדע איך
דאַז לאַנד דיינעם אויפֿענט-
האַלטס, דאַז גאַנצע לאַנד
כנען צור עוויגען בעזיטצונג
איינגעבען, אונד איהר גאָטט
זיין. (ט) גאָטט שפּראַך נאָך
פֿערנער צו אברהם: דוא
אַבער מוסט אויך מיינען בונד
האַלטען, דוא אונד דיין זאַא-
מע נאַך דיר אויף איהרע קינפֿטיגען געשלעכֿטער. (י) דיעזעס איזט דער בונד צווישען
מיר

לך לך יז

וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ
יֵצֵאוּ׃ * (ז) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי
בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ
לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ
לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ׃
(ח) וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת
אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן
לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־
אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי
תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ
לְדֹרֹתָם׃ (י) זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר
תשמרו

רש״י

של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה
ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון
יהושע: (ו) ונתתיך לגוים. יעקב ועשו
שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה
מבשרו עליו: (ז) והקימותי את בריתי.
ומה היא הברית להיות לך לאלהים:
(ח) לאחזת עולם. ושם אהיה לכם לאלהים
אבל הדר בחוכה לארץ כמו שאין לו אלוה:
(ט) ואתה. וי״ו זו מוסיף על ענין ראשון
אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר
לשמרו ומה הוא שמירתו זאת בריתי אשר
תשמרו

תרגום אונקלוס

יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּיִינָךְ לְכִינְשָׁן וּמַלְכִין
דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְקוּן׃ (ז) וְאָקִים
יַת קְיָימִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ
לְדָרֵיהוֹן לִקְיַיִם עֲלָם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֵאלָהָא
וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ׃ (ח) וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ
יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יַת כָּל אַרְעָא דִכְנַעַן
לְאַחֲסָנַת עָלָם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֵאלָהָא׃ (ט) וַאֲמַר
יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יַת קְיָימִי תִטָּר אַתְּ וּבְנָךְ
בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן׃ (י) דֵּין קְיָימִי דִּי תִטְּרוּן

באור

בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף: הסון, ענין קבון ורבוי: (ו) ונתתיך לגוים,
ישראל לבדם נקראו גוים ועמים, וכן אף חבב עמים (דברים ל״ג ג׳), עמים הר יקראו
(שם י״ט), בנימן בעממיך (שופטים ה׳ י״ד), גם אחרי הולדת השבטי׳ כלם אמר גוי וקהל
גוים יהי׳ ממך (לקמן ל״ה י״א), ונתתיך לקהל עמים (שם מ״ח ד׳), (הרמב״ן): (ט) ואתה,
וי״ו מוסיף על ענין ראשון, אני הנה בריתי אתך ואתה היה זהיר לשמרו, ומהו שמירתו זאת
בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו׳ כן פירש״י ז״ל, והוא מסכים למה שבתבנו במקום אחר
מכפילת ההוראה על הגוף, ואתה תשמור שהוא כמו וא לם אתה, ולכן מת רג׳ בל״א (דוא
בער

תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר:
(יא) וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם
וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם:
(יב) וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם
כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת
וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר
לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא: (יג) הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל
יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה
בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם:
(יד) וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל
את

תרגום אשכנזי קבד

מיר אונד דיר, אונד דיינעם זאַאמען נאַך דיר, דען איהר האַלטען זאָללט: איהר מ סט אַללעס בעשניידען, וואַס מעננליך איזט. (יא) בעשניידעט אייערע פֿאָרהויט, זאָ זאָלל דיעזעס דאַז בינדעסצייכֿען זיין צווישען מיר אונד אייך. (יב) אַללעס מעננליכֿע בייא אייערן נאַכֿקאָממען זאָלל, ווען עס אַכֿט טאַגע אַלט איזט, בעשניטטען ווערדען, איין הויזגעבאָרנעס קינד, אָדער וועלכֿעס פֿאָן איינעם פֿרעמדען פֿיר געלד ערקויפֿט, אונד ניכֿט פֿאָן דיינעם זאַאמען איזט. (יג) בעשניטטען מיס ווערדען, וואַס אין דינעם הויזע געבאָרען וואָרדען, אונד וואַס דוא פֿיר געלד ערקויפֿסט, דאַמיט מיין בונד אַן אייערעם פֿליישע זייא צו איינעם עוויגען בונדע. (יד) איינע אונבעשניטטענע מאַננספֿערזאָן אַבער, וועלכֿע נעמ-

תרגום אונקלוס

בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְמִגְזַר
לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא: (יא) וְתִגְזְרוּן יַת בִּסְרָא
דְעָרְלַתְכוֹן וִיהֵי לְאַת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן:
(יב) וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא
לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִין כַּסְפָּא מִכֹּל בַּר
עֲמָמִין דִּי לָא מִבְּנָךְ הוּא: (יג) מִגְזַר יִתְגְּזַר
יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָימִי בְּבִשְׂרֵיכוֹן
לִקְיַיִם עָלָם: (יד) וְעָרֵל דְּכוּרָא דִּי לָא יִגְזַר

רש"י

תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושך וכ' של נושא ונמלת' כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל: (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית: ומקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמונת ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת: (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא מבדיל בין זכר לנקבה: אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה

באור

אַבער): (י) המול, כמו להמול, והוא מקור מבנין נפעל מנחי העי"ן כי שרשי מול כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון, והוא ענין כריתה: (יא) ונמלתם, כמו ושמרתם, והנו"ן שרש, ויהיו א"כ שני השרשי' מול ונמל מורים על ענין אחד: (יב) ימול לכם, מבנין נפעל וכן המול ימול: (יג) המול ימול וגו', כוה בתחלה דרך כלל, שכל הנולדי' מאנשי הבית או ממקנת כסף ימולו לשמונת ימים, ועתה פרט הכווי לאברהם שימול את אנשי ביתו ומקנת כספו ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר, כאן למדך הכתוב שהמילה באותו מקום שניכר בין זכר לנקבה (ב"ר), וכל ערלה סתם היא בערוה וערלת לב ושפה ואוזן הם סמוכים: ימול, יפעול כמו כי ידר נדר (במדבר ל' ג'), והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם, ודגש המ"ם לחסרון נו"ן השרש

אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי
הֵפַר׃ ס (טו) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ
לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי
שָׂרָה שְׁמָהּ׃ (טז) וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ
וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ
וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה
יִהְיוּ׃ (יז) וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו

ויצחק

תרגום אשכנזי

נעמליך דאַז פֿלייש איהרער פֿאָרהויט ניכֿט בעשניידען ווירד, דיעזעלבע פערזאָן זאָלל אויסגעראָטטעט ווערדען אייס איהרעם פֿאָלקע, זיא האַט מיינען בונד צערשטערט. (טו) גאָטט שפראַך צו אברהם: דיינע פֿרויא שרי זאָללסט דוא ניכֿט פֿערנער שרי נענגען, זאַנדערן שרה זאָלל איהר נאַמע זיין. (טז) איך ווילל זיא זענגען, אונד דיר אויך פֿאָן איהר איינען זאָהן געבען; דורך מיינען זעגען זאָלל זיא צו נאַציאָנען ווערדען, אונד קעניגע דער פֿעלקער פֿאָן איהר הערקאָמען. (יז) דאַ פֿיעל אברהם אויף זיין אַנגעזיכֿט

תרגום אונקלוס

יַת בִּשְׂרָא דְעוּרְלָתֵיהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מֵעַמֵּיהּ יַת קְיָימִי אַשְׁנִי׃ (טו) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם
שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יַת שְׁמָהּ שָׂרָי אֲרֵי
שָׂרָה שְׁמָהּ׃ (טז) וַאֲבָרֵךְ יָתָהּ וְאַף אֶתֵּן מִנָּהּ
לָךְ בַּר וְאֵבָרְכִינָהּ וּתְהֵי לְכִינְשָׁן וּמַלְכִין
דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּהּ יְהוֹן׃ (יז) וּנְפַל

רש״י

אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו: (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל: (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה (בראשית י״ח): וברכתיה. בהנקת שדים כשנכרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר היניקה בנים שרה ב״ר רמזו במקצת: (יז) ויפל אברהם על פניו

באור

ויתכן להיות גם זה מן הנפעל כי מלת את תבוא גם אחר הנפעל בבוא הפעל בראשונה כמו ולא יקרא עוד את שמך אבר׳, אבל לפי שאינו חיי׳ כרת כי אם כשבטל מצות המילה ברצון, לכן נראה יותר שיהי׳ מן הקל, ששב המעשה עליו, משא״כ הנפעל שב על הגוף, שהגוף שלא נמול יכרת, גם אם הוא מבנין נפעל, ראוי להיות בשר ערלתו קודם, וראוי לומר וערל זכר אשר בשר ערלתו לא ימול (ר״ל לא יהי נמול) וגו׳, וטעמו אם יגיע לכלל עונשין ולא ימול יש עליו כרת, אבל אביו אין ענוש כרת עליו כי אם עובר בעשה: ונכרתה הנפש, נפש כמו איש שיש לו נפש, בל״א (פערזאָן), וענין הכרת לדעת רז״ל שיהי׳ הולך ערירי ומת קודם זמנו (יבמות דף נ״ה ע״א): (טו) לא תקרא את שמה שרי, דמשמע שרה לי ולא לאחרי׳ כי שרה סתם שמה שתהא שרה על הכל (ברכות דף י״ג ע״א): כי שרה שמה, ר״ל יהי׳

לך לך יז

וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־
שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־
תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ (יח) וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל
יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ (יט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

אבל

תרגום אשכנזי קכח

זיכט, לאַכטע, אונד שפראַך אין זיינעם הערצען: זאָללטע איינעם הונדערטיעהריגען מאַננע נאָך געבאָרען ווערדען? אָדער אויך שרה, דיא ניינציג יאַהר אַלט איזט, נאָך געבעהרען? (יח) אברהם שפראַך היערויף צו גאָטט: מעכטע נור ישמעאל לעבען, אונד דיר געפאַללען! (יט) דאַ שפראַך

גאָטט

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם עַל אַפּוֹהִי וְחַדִּי וַאֲמַר בְּלִבֵּיהּ הַלְּבַר
מְאָה שְׁנִין יְהֵי וְלָד וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִין
שְׁנִין תְּלִיד׃ (יח) וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוֵי
יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיֵּים קֳדָמָךְ׃ (יט) וַאֲמַר יְיָ

בקושטא

רש"י

פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי (שמואל א' ב') היש בזה הרואה (שם ט') אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואע"פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח בעולם וכא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע'; (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל אינו כדי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני

באור

יהי' שמה כמ"ש בו והי' שמך אברהם: (יז) ויצחק, ת"א וחדי, וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו (משלי ח' ל"א), משחקים לפני ה' (שמואל ב' ו' ה'), ונראה שהכוונה בלשון הזה שכל הרואה או שימע דבר זר יתפעל על ידו אל הצחוק, ואם יהי' בו דבר סכלות והוללות או ענין בלתי ראוי שיאומן, יתפעל אל הלעג, ואולם אם יהי' דבר אמתי וטוב ישמח בו, כענין שנאמר עד ימלא שחוק פיך (איוב ח' כ"א) אז ימלא שחוק פינו (תהלי' קכ"ו ב'), וכן הדבר באברהם כאשר נאמר לו זה התפלא מאוד על הדבר ושמח שמחה גדולה, כי אחרי שנאמר שנפל אברהם על פניו והוא מורה על חול הנבואה ור"הק עליו בחוזק יד, עד שלא הי' בו כח לעמוד על רגליו, ידענו שהאמין באמונה תמימה, ושחק שחוק של שמחה, לא של לעג ח"ו, ואולם שרה לא האמינה ולגלגה, וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן מאה שנה, ה"א התימה, לא להרחיק אמתת הדבר כי אם להודיע ענין הפלא אשר בו, כמו הנגלה נגליתי (שמואל א' ב' כ"ז), הרואה אתה (שם ב' ט"ו כ"ז), שהם תמיהות קיימות להעיר על פליאת הדבר והיותו זר ויוצא מן המנהג והראוי, וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: מאה שנה יולד, אין הפלא באיש בן מאה שנה שיוליד, כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה, גם בדורות האלה אף כי בדור אברהם שהחיים בימיו ארוכי', אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי שהוא בן מאה שנה והיא בת תשעים שנה, זה הוא ענין נפלא עד מאוד ראוי למלאות פיו שחוק ולבו שמחה: יולד, ולד: (יח) לו, הלואי שיחיה ישמעאל, כי כאשר נאמר לו שהברכה אשר ברכו השם על זרע שרה נאמרה, פחד פן ימות ישמעאל, והתפלל עליו: לפניך, הטעם וימצא חן בעיניך, כאשר מתורגם בל"א:

אבל

אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן
וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם
לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ (כ) וּלְיִשְׁמָעֵאל
שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ
וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ
בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם
יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ (כא) וְאֶת־
בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר
תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה
הָאַחֶרֶת׃ (כב) וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל
אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ (כג) וַיִּקַּח

אברהם

תרגום אשכנזי

גאָטט: וואַהרליך! דיינע פֿרויא שרה געבעהרט דיר איינען זאָהן, דיעזען זאָללסט דוא יצחק נעגנען, אונד איך ווילל מיינען בונד מיט איהם, אויף זיינען זאַאמען נאַך איהם, צו איינעם עוויגען בונדע ערריכֿטען. (כ) וועגען ישמעאל'ס האַבע איך דיך אויך ערהאָרט; זיעהע! איך האַבע איהן געזעעגנעט, ווערדע איהן פֿרוכֿטבאַר מאַכֿען אונד זעהר פֿערמעהרען, צוועלף פֿירשטען ווירד ער צייגען; איך ווילל איהן צו איינער גראָסען נאַציאָן מאַכֿען. (כא) מיינען בונד אַבער מיט יצחק ווילל איך בעשטענדיג האַלטען, דעם זאָהנע נעהמליך, וועלכֿען שרה דיר געבעהרען ווירד אום דיעזע צייט אין דעם אַנדערן יאַהרע. (כב) אַלס ער מיט איהם אויסגערעדעט האַטטע, ערהוב זיך גאָטט פֿאָן אברהם הינוועג. (כג) אברהם נאַהם זיינען זאָהן ישמעאל

רש"י

לפני פלא קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב) אבל בן אין לה (מלכים ב' ד'): וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק ועל שם הי' נסיונות וכ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו ליצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח (משלי כ"ה): (כב) מעל אברהם. ל' נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של

תרגום אונקלוס

בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי
יַת שְׁמֵיהּ יִצְחָק וְאָקִים יַת קְיָימִי עִמֵּיהּ לִקְיַיִם
עָלָם לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃ (כ) וְעַל יִשְׁמָעֵאל
קַבֵּילִית צְלוֹתָךְ הָא בָּרֵכִית יָתֵיהּ וְאַפֵּשִׁית
יָתֵיהּ וְאַסְגֵּית יָתֵיהּ לַחֲדָא לַחֲדָא תְּרֵין עֲשַׂר
רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִינֵהּ לְעַם סַגִּי׃ (כא) וְיַת
קְיָימִי אָקִים עִם יִצְחָק דִּי תוֹלִיד לָךְ שָׂרָה
לְזִמְנָא הָדֵין בְּשַׁתָּא אוֹחֲרַנְתָּא׃ (כב) וְשֵׁצֵי
לְמַלְלָא עִמֵּיהּ וְאִסְתַּלֵּק יְקָרָא דַיְיָ מֵעַלַּוּוֹהִי

באור

(יט) אבל, לשון אמתת הדברי' וכן אבל אשמי' אנחנו (בראשית מ"ב כ"א), אבל בן אין לה (מלכי' ב' ד' י"ד): יצחק, על שם הצחוק: את בריתי אתו, בו אני מקיים את בריתי לעולם ובזרעו אחריו, ואת ישמעאל אברך להפרות אותו ולהרבות אותו במאוד מאוד, אך לא יהי' בריתי אתו ואת זרעו: (כב) ויכל, ויעל, הענין כאשר כלה לדבר אתו אז עלה: ויעל אלהים מעל

אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֶת כָּל־יִלִידֵי בֵיתוֹ וְאֶת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים: (כד) וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: (כה) וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ: (כו) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הזה

תרגום אונקלוס

דְּאַבְרָהָם: (כג) וּדְבַר אַבְרָהָם יַת יִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ וְיַת כָּל יְלִידֵי בֵיתֵיהּ וְיַת כָּל זְבִינֵי כַסְפֵּיהּ כָּל דְּכוּרָא בֶּאֱנָשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וּגְזַר יַת בִּשְׂרָא דְעוּרְלַתְהוֹן בְּכַרְן יוֹמָא הָדֵין כְּמָא דִי מַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ: (כד) וְאַבְרָהָם בַּר תְּשְׁעִין וְתִשַׁע שְׁנִין כַּד גְּזַר בִּשְׂרָא דְעוּרְלְתֵיהּ: (כה) וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ בַּר תְּלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין כַּד גְּזַר יַת בִּשְׂרָא דְעוּרְלְתֵיהּ: בכרן

תרגום אשכנזי קכו

ישמעאל אונד אללע קנעכטע, דיא ער פיר נעלד געקויפט האטטע, אללעם מענליכע אונטער זיינען הויזלייטען, אונד בעשניטט דאז פלייש איהרער פארהויט נאך אן דעמזעלבען טאגע, ווי אלאטט ביט איהם גע־ שפראכען האטטע. (כד) אברהם ווער נין אונד נייניציג יאהרע אלט, אלס ער בעשניטטען ווארד אם פל ישע זיינער פאר־ הויט. (כה) זין זאהן ישמעאל ווער דרייצעהן יאה־ע אלט, אלס ער בעשניטטען ווארד אם פלויישע זיינער פארהויט. (כו) אן דעמזעלבען טאגע

פסוק

וואור־

ר ש ״ י

על מקום: (כג) בעצם היום. גו ביום שנטוותה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הלילנים ולא יהיו חויניו ובני דורו חומרים אלו לחיותהו לא הנחיהו למול ולקיים מצותו של מקו׳: וימל. ל׳ ויפעל: (כד) בהמולו. בהפעלו. כמו בהנרתם (נחמיה ג׳): (כה) בהמולו את בשר ערלתו. בחנרהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע״י תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את כ״ר: (כו) בעצם היום הזה

ב א ו ר

מעל אברהם, דרך כבוד כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרוכזתו של מקום (נ״ר): (כג) בעצם היום הזה, נחותו יום שנטוותה ולא אחר לעשות הדבר, ספר הכתוב מעלתו בירחת ה׳ ומעלת כל אנשי ביתו, והיו שמנה עשר ושלש מאות יליד ביתו חוץ ממקנת כספו, וכלם זריזים מקדימין למלוה: (כד) בהמלו בשר ערלתו, נהמולו מבנין נפעל ויהי׳ ת״כ לאנרהם מקבל הפעולה, ובא לאחריו בשר ערלתו לתוספת באור כאלו אמר דהיינו מלך בשר ערלתו, וכן כאלה נגלת עלה (ישעי׳ ח׳ ל׳), נובלת סובל עומד והאלה נקראת נובלת מלך עליה שהם נובלים, וכן קרעי נגדיס (שמואל ב׳ י״ג ל״ו), מגלחי זקן (ירמי׳ מ״ח ה׳), מלך נגדיהם וזקניהם, ורגיס

ה מ ע מ ר

(כד) בהמלו, עיין בבאור, ולדעתי אין לנו לדיקון בפירש״י כי הענין בהמול לו בשר ערלתו כאשר נמול לו, כי לפי הפשט נגרהם לא מל את עצמו, ובא הכתוב תמורת יהם

אחליו

תרגום אשכנזי

וואורדע אברהם אונד זיין זאָהן ישמעאל בעשניטטען, (כז) אונד אַללע זיינע לייטע, וואַס איינ- געבאָרען וואַר, וויא אויך וואַס ערקויפֿט וואַר פֿאָן איי- נעם פֿרעמדלינגע, וואַרד מיט איהם צוגלייך בעשניטטען.

יח (א) דער עוויגע ערשיען איהם פֿערנער אין דעם האַינע דעם ממרא; ער

לך לך יז יח

הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ:
(כז) וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת
וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ
אִתּוֹ: פ
יח (א) וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי

ממרא

רש"י

הזה. שמלאו לאברהם ל"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

יח (א) וירא אליו. לבקר את החולה. אמר ר' חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה

תרגום אונקלוס

(כו) בִּכְרָן יוֹמָא הָדֵין אִיתְגְּזַר אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ: (כז) וְכָל אֵנָשֵׁי בֵיתֵיהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בְּנֵי עַמְמַיָּא אִתְגְּזָרוּ עִמֵּיהּ:

יח (א) וְאִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ בְּמֵשְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא

באור

כנה, ועל הדרך הזה נקרא אברהם נמול מצד בשר ערלתו שנמול: (כו) נמול, עבר משרש נמל מבנין נפעל בחולם וכן נמולו, ובאו במשקל נפעול כמו ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג): אברהם, בתחלה מל את כל יליד ביתו, אם הוא בעצמו או ע"י מוהלי' אחרי' והוא עומד עליהם, ואחר כך מל את עצמו, שאלו הקדים מילתו הי' חולה או מסיכן בה, ולא הי' יכול להשתדל במילתם: וישמעאל בנו, אף ישמעאל נמול תחלה כמו שנאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנו, ואין כוונת הכתוב על סדר הקודם והמתאחר כי אם לכפילת ענין בעצם היום הזה, להגיד שישמעאל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו הטעם ברצונם שלא הכריחם על כך, רק מהרו כלם ביום ההוא בעצמו לעשות ולמלאות רצון השם, ולדעת רש"י ז"ל הכוונה בעצם היום הזה שמלאו לאברהם ל"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים מיום אל יום, וזהו לדעת האומר בניסן נברא העולם ובניסן נולדו האבות, כי בחדש ניסן נמולו, שהרי למועד הזה בשנה האחרת נתבשר שיולד יצחק ויצחק נולד בפסח (הרמב"ן והרא"ה):

יח (א) וירא אליו ה', לדעת הרמב"ן ז"ל פסוק וירא אליו ה' מחובר לפרשה שלפניו, כי בעבור שנימול וקיים מצות ה', נראה אליו למעלה ולכבוד לו, וכענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם (ויקרא ט' כ"ג), כי מפני השתדלותם במצו' המשכן זכו לראיית השכינה, להודיע כי רצה האלהי' את מעשיהם, ואל תחוש להפסק הפרשה (ר"ל פה כי מן וירא מתחל' פרשה אחרת), כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה' אל אברהם, אבל בפרשה זאת רצה לסדר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו, וזו כוונתם שאמרו לבקר את החולה שלא הי' לדבור אלא לכבוד לו, כל זה מהרמב"ן, אבל המתרגם לל"א הלך ע"פ המדה שזכר ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בתוך ל"ב מדות שהתורה נדרשת בהן, והיא כל כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, הביאה רש"י ז"ל למעלה

המעמר

שאליו כמו היקרך דברי (במדבר י"א כ"ג) ששעורו היקר לך, ועוד רבים כמוהו, ובפרט כאן שנשמט הלמ"ד בעבור כחות שלא להסמיך שתי למ"ד.

וירא יח

מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם: (ב) וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח

האהל

תרגום אשכנזי קכז

זאַס עבען אין דעם איינגאַנגע דעם צעלטעס, אַלס דער טאַג זעהר היים וואַר. (ב) ער הוב נעמליך זיינע אויגען אויף, אונד זאַה, דאַ שטונדען דרייא מעננער ניכט ווייט פאָן איהב; אַלס ער עס געוואַהר וואַרד, ליעף ער איהנען פאָן דער

טהי.

תרגום אונקלוס

יָתֵיב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא: (ב) וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גּוּבְרִין קַיְימִין עִלַּוּהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקָדָמוּתְהוֹן

מתרע

רש"י

המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו: יושב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין: פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב יכניסם בביתו: כחום היום. הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאת את אברהם שאין מלאך א' עושה שתי שליחות. תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפני. ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי בהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. לפניו אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני

באור

למעלה בפרשת אלה תולדות השמים בפסוק ויטע (בראשית ב' ח'), וכבר הראיתיך בהקדמת הספר תועלת המדה הזאת בהבנת הכתו', שעל הרוב בכל הספורים יכלול מתחלה עקר ענין הספור במלות קצרות אח"כ יסדר פרטי הדברים אחד אחד, ולפי זה כוונת הכתוב פה כמ"ש הרשב"ם ז"ל בפסוק ראשון הוא מזכיר דרך כלל שנראה אליו ה', ואח"ז מפרש האיך ואמר שראה שלשה אנשים שהיו מלאכים, כי בהרבה מקומות כשנראה המלאך קוראו בלשון שכינה כדכתיב כי שמי בקרבו (שמות כ"ג כ"א), שלוחו כמותו, וכן וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה (שם ג' ב'), וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות (שם ד'), וכן מתורגם בל"א (ער הוב נעהאליך), וסופיר ענין המראה נמשך עד ואברהם שב למקומו, אמנם ענין מעשה המלאכי' נמשך עוד להלן עד פסוק ותבט אשתו מאחריו (י"ט כ"ו): ישב פתח האהל כחם היום, להתקרר שם מפני חם היום אשר יחליש נו, או יקדים הכתוב להודיע שהי' בעת הזאת שאין מדרך המוסר להפציר באורחי' שילינו, משא"כ בלוט שבאו בערב אמר להם ולינו, ומלת כחם היא מקור מהקל מן הכפולי', והכ"ף תור' לפעמי' על הזמן כמו ויהי כמשיב ידו (בראשי' ל"ח כ"ט), כלומ' בשע' שהשיב ידו והנה יצא אחיו, וכן והיא כפרחת עלתה נצה (שם מ' י'), כלומ' בשע' שפרח' עלת' נצה והבשילו אשכלתיה, וכן כאן בעת שהי' היום חם: (ב) וישא עיניו וירא, הוא ל' ראי' ממש: נצבים עליו, לפניו וסמוכים אליו כמו ועליו מטה מנשה (במדב' ב' כ'), כן פירש"י וכן תרגם יב"ע, קומוי, וכן מתורגם בל"א, אבל אנקלוס תרגם, עלווהי: וירא וירץ, הוא ל' הבנה והסתכלו' מחשבי, נסתכל שהיו עומדי' במקו' אחד והבין שלא רצו להטריחו ולכן רץ לקראתם, כן פירש"י והרמב"ן, אמנם לפי פשוטו כן דרך הלשון ושעורו, וירא והנה שלש' אנשי' נצבי' עליו, ובשראם רץ לקראתם תיכף, וכן ת"א שניהם וחזא,

---

המעמר

יח (א) כחם היום, ואז הוא עונג לעוברי אורח לחסות תחת צאלים משרב ולהשיב את נפשם

תרגום אשכנזי

טהירע דעס צעלטעס ענטגע-
גען, ביקטע זיך צור ערדע,
(ג) אונד שפראַך: מיין הערר!

ויראיח

הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה: (ג) וַיֹּאמַר
אדני

רש"י

והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נכנים
במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו
ואע"פ שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו
במקום' לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם. בב"מ כתיב נכנים עליו
וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר
אדני

תרגום אונקלוס

מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגֵיד עַל אַרְעָא: (ג) וַאֲמָר
יי

באור

ויב"ע תרגם ג"כ שניהם בל' אחד וכלל גם הכוונ' בלשונו כמו שפירשנו כי תרגם וחקף עינוהי
וחמא וגו' וכד חמינון רהט לקדמותהון, והוי"ו של וירץ הוא מאותן אשר הראב"ע המשילם
לפ"א רפי בלשון ישמעאל, ורבות הן מאד על פני המקרא, והן המחברות ב' מאמרי' אשר
להם יחס בזמן או בסבה, כאשר כתבתי בהקדמה, וכן מתורגם בל"א: וישתחו, מלה משונה
בדקדוק, כי שרשו שחה מנחי למ"ד ה"א, וכן נמצא ממנו הצווי מבנין הקל, שְׁחִי ונעברה
(ישעי' נ"א כ"ג), בפלס עֲשִׂי בְּנִי, ולדעת ר"י קמחי גם העבר, כי שָׁחָה אל מות ביתה
(משלי ב' י"ח), (עם כי יותר נראה שיהי' שרש שחה שוח מנחי העי"ן בעבור שהוא מלעיל,
כדרך נחי העי"ן להמשיך אל"ף נחה שהיא במקום וא"ו עי"ן הפעל, וכדעת ר' יונה הספרדי),
גם נמצא ממנו הכבד הנוסף, דאגה בלב איש יַשְׁחֶנָּה (שם י"ב כ"ה), אמנם ההתפעל ממנו
ראוי להיות יִשְׁתַּחֶה על משקל יִתְגַּלֶּה, ועם וא"ו ההפוך וַיִּשְׁתַּח בפלס וַיִּתְגַּל בתוך אהלה
(בראשית ט' כ"א), (רק שבאה בו תי"ו ההתפעל אחר השי"ן פ"א הפעל כדרך אותיות זס"שן),
אך בעלי הלשון הקדמונים הוסיפו עוד ה"א אחרת בבנין התפעל משרש זה (לסבה אשר
ידעוה ונעלמת ממנו), ולא חשבוה כשאר ההי"ן הנוספות מאותיות האמנת"יו כמו לילה,
נחלה עבר (תהלים קכ"ד ד'), ונשובה אליכם (לקמן כ"ב ה'), תעפה כבקר תהי' (איוב י"א
י"ז) שא"כ הי' ראוי להיות קמץ לפני', והנגינה ראוי' להיות מלעיל, ועוד שמצאנו וְהִשְׁתַּחֲוָה
(יחזקאל מ"ו ב'), שהוא עבר (אלא שהוא"ו מהפכו לעתיד), ואין מנהג הה"א לעולם שתהי'
נוספת בפעל עבר. אך שמוה כמו שרש במלה זאת, וכאלו השרש הזה הוא בן ד' אותיות כמו
שהוסיפו ה"א כזאת במלת תְּתַחֲרֶה את הסוסים (ירמי' י"ב ה'), מְתַחֲרָה בארז (שם כ"ב
ט"ו), ובבר מצאנו אל תתחר במרעים (תהלים ל"ז א'), בלא ה"א, וכאשר הוסיפו נו"ן במלת
שאנן ובמלת רענן וחשבוה כשורש, ולכן לא נפלה גם באמצע תיבה, כמו יחד אסירים שאננו
(איוב ג' י"ח), שהוא פעל עבר, הלעג השאננים (תהלים קכ"ג ד'), נשים שאננות (ישעי'
ל"ב ט'), שהם תוארים, ובמלת רענן אף ערשנו רעננה (ש"ה א' ט"ז), דשנים ורעננים (תהלים
כ"ב ט"ו), שהם תוארים, וכולם הם כשרש כרסם, כרבל, שמהם נאמר יכרסמנה חזיר מיער
(שם

המעמר

העיפה והצמאה. (ב) וישתחו, עיין בבאור בדקדוק המלה הזאת, והנה מה שכתב הרב
המבאר שאם הוא ה"א נוספת צריך להיות הנגינה מלעיל (כבודו במקומו מונח), אין זה
רק בשמות אבל בפעלים אם יבוא ה"א נוספת כמו במדבר בעדו ליחיד ולרבים בעתיד וליחיד
בצווי, הנגינה מלרע (אם לא בנגינה מפסקת) כמו אלכה נלכה שמרה כנודע, גם מה שאמר
בסוף דבריו כי במלת וישתחו שמו הנגינה מלעיל שלא תתערב וכו', לא ידעתי לכוונו, כי
הלא בוי"ו ההפוך מעתיד לעבר ראוי להנגינה להיות נסוגה אחור? ויש לי עוד דברים בזה
הענין, אך חק הושם לי ובל אוכל להאריך. (ג) ויאמר, יתכן כי כאשר ראו איש אחד רץ
לקראתם

אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃
(ד) יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ
רגליכם

תרגום אשכנזי קכח

ווען איך גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען, זאָ געהע דאָך ניכט פאָר דיינעם קנעכטע פאָראיבער. (ד) ליעבער! לאַסעט איין וועניג וואַסער ברינגען, וואַשט אייערע פיסע, אונד

תרגום אונקלוס

יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ לָא
כְּעַן תְּעִיבַר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ (ד) יִסְּבוּן כְּעַן
זעיר

רש"י

אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובל' זה הוא חול. ד"א קדש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירון ויכנים את האורחים ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אכל לא ידון רוחי באדם שכתב אחר ויולד נח וא"א לומר אלא א"כ קודם גזירת כ' שנה ושתי הלשונות בבראשית רבה: (ד) יוקח נא. ע"י שליח והקב"ה שלם לבניו ע"י שליח שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם.

באור

(שם פ' י"ד), ודוד מכרבל (ד"ה א' ט"ו כ"ז), והנה במלת ישתחוה באה הוא"ו תחת ה"א השרש בחלוף אותיות אהי"י בעבור כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע התיבה, כמו שהומרה הה"א בוא"ו במלת לא שָׁלַוְתִּי (איוב ג' כ"ו) משרש שלה, ובמלת וַיִּשְׁתַּחוּ הפילו הה"א השני' והניחו הוא"ו שבמקום הה"א הראשונה בעבור שהיא בסוף המלה להקל על הלשון, ושמו המלה מלעיל שלא תתערב הוא"ו הזאת עם הוא"ו שהיא סי' לנסתרים כמו ויתכסו שקים (יונה ג' ח'), כי היא לשון יחיד, והעד שאמרו על ל' רבים וישתחוו בב' ווי"ן, ולא נמצאת ליחיד בוא"ו נחה בסוף אלא עם יו"ד או עם תי"ו האית"ן, בלבד וישתחו, ותשתחו למלך (מלכים א' א' ל"א), ואולי נוכל לומר כן בכל האית"ן, זהו דקדק המלה על נכונה: (ג) אדני, רש"י פי' ב' פירושים פירוש אחד שהוא חול ואל המלאך אמר כן, ופירוש שני שהוא קדש ולהקדוש ברוך הוא הנראה אליו בטרם בוא המלאכים אמר כן, שימתין ולא יעבור עד שיכנים את האורחים, אבל הפי' השני היא דרך דרש, גם לפי דרכנו וירא אליו ה' עם והנה שלשה אנשים הכל מראה א', והאחרון ביאור אל הראשון, ולכן נראה לפי פשוטו שהוא חול, ואף שכתבתי בתקון סופרים שהוא קדש לענין כתיבת ס"ת כי כן פסק הרמב"ם (בפ"ו מהל' יסודי התורה ה"ט), ע"פ סוגית הגמרא דשבועות (דף ל"ה ע"ב), שהוא דעת ר' חנינא אחיו של ר' יהושע ורא"ב"ע, ומסקינן שם כמאן אזלא וכו' כמאן כאותו הזוג ע"ש, ש"מ דהלכ' כמותם, כמ"ש הנ"מ שם, עכ"ז הנה הפשט דרך לעצמו, והדרש דרך לעצמו, ורז"ל עם שאמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו, עכ"ז לפעמים רדפו הדרש לפסוק הלכה כמותו נגד הפשט, וחקי התורה ומשפטיה על פיו יצאו ועל פיו יבואו, ועיין מה שהארכתי בזה להלן בפרשה זאת (י"ט י"ח) בתקון סופרים. והנה מדכתיב אדני בקמץ אין להכריע שיהי' קודש, כי כבר כתבו המדקדקים שמנהג המלה הזאת לבא בלשון רבי' אף ליחיד, כמו אדניך, אדניו, זולתי מדבר בעדו, כדי שלא יתחלף בשם הנכבד, ומצאנו בגדעון גם ליחיד מדבר בעדו (שופטים ו' ט"ו), ויאמר אליו בי אדני, והוא חול, ובא הקמץ שם תחת הפתח מפני הזקף, שהוא מקום ההפסק, ואף כאן אפשר שבא הקמץ תמורת הפתח בעבור הרביע, כי גם הרביע לפעמים דינו כדין הטעם המפסיק, ויהי' א"כ אדני ליחיד ע"ד הגדולה והרוממות עם כנוי מדבר בעדו, או יתכן שהוא קבוץ אמתי, כי לכלם אמר כן, כמו שפירש"י בלשון ראשון: אל נא תעבר מעל עבדך, עם כל אחד ידבר, ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר, ויתכן שאמר לגדול אל נא תעבר, ואתה ורעיך אשר ישארו עמך תרחצו רגלכם: אל נא, אנקלוס ויב"ע תרגמו לשון עתה, ויש לפרשו לשון בקשה, וכן מתורגם בל"א: (ד) יקח נא מעט מ ם, הכיר בהם שהם

המעמר

לקראתם הלך אחד מהם לשאול מה לו? ואליו דבר אברהם אדני וגו' בלשון יחיד, ואחר כך

תרגום אשכנזי

ויראה יח

אונד רוהעט אויס אונטער דעם בוימע. (ה) איך ווילל איין שטיק בראד ברינגען, דאס ערקווויקט אייער הערץ, הערנאך מעגט איהר וויטער גיין, העון, דאס איהר דאך נון איינמאהל פאר אייערעם קנעכטע פארביי געקאמען. זיא אנטוואָרטעטען: טהו אלוא, ווי דוא גישפראכען האסט. (ו) דאס איילטע אברהם אינס צעלט צור שרה, אונד שפראך:

רש"י

כסנור שהם עובדים שמתקוים למנק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"ז לביתו. לכך לוט שלא הקפיד הקדים לומר לרקיל' שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת הצילן: (ה) וסעדו לבבכם. נתורה נביאים וכתובים מלינו דפתח סעדתך דלמך. נתורה וסעדו לבבכם. נביאים סעד לבך פת לחם (שופטים י"ט). נכתובים ולחם לבב תמוך יסעד (תהלים ק"ד). ת"ר חמש לבבות הין בתיב כאן אלא לבבכם מגיד שאין יכר הרע שולט בשלשים: אחר תענוגו. לח"ל תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה לתי מנקש מכם שעברתם עלי לבבודי: כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא כי על כן רחיתי פניך. כי על כן לא נתתיה. כי על כן ידעת מנוחתנו:

תרגום אונקלוס

זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא: (ה) וְאֶסַּב פִּתָּא דְלַחְמָא וְסָעֲדוּ לִבְכוֹן בָּתַר כֵּן תְּעִיבְרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וְאָמְרוּ כֵּן תַּעֲבִיד כְּמָא דִי מַלֵּילְתָּא: (ו) וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוַת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלַת סָאוָן קֶמְחָא

שלש

באור

עוברי דרך וחין חפלם ללון שם ולכן לח נקט מהם רק שיוקח מעט מים לרחון רגליהם מעט מפני הקום, ומלת יקח מכנין הפעל כל"ח (עם וועדע גענומען), לו כמו שתרגם המתרגם התאכנזי (לאסט ברינגען): ורחצו, נפתחה הרי"ם בשבור החי"ת, ורלוי להיות בחירק כי הוח לווי מהקל, לכל הענר קמון: והשענו, לשון סמיכה, שכן הי' דרכם לו לסמוך על לחם שתכילתם, ושרש זה לח נמלח רק בנפעל, וגכ"ז יתפרש בקל: תחת העץ, תחת הלילן, לרוח היום לח יכלו בחהל ובמשכן, ובח בה"ל הידיעה כי ידוע הי' שם בחלני ממרח: (ה) ואקחה פת לחם, להכיח לכם, והמתרגם לל"ח מפרש קולר הענרי: וסעדו לבבם, בלחם כי הלחם יסעד ויסמוך הלב כת"ם ולחם לבב תמוך יסעד (תהלים ק"ד ט"ו), ומזה קרלו חז"ל למאכל סעודה, והנה מלת יסעד מוזרת על הלחם שהלחם יסעד הלב, לכל וסעדו שב על האנשים שהם יסעדו לבם בלחם: כי על כן עברתם על עבדכם, כי על כן (חני מנקש מכם דבר זה, הוחיל) ועברתם על עבדכם, והוח כמו על אשר עברתם, ורבים כמוהו, כי על כן נאו בכל קרתי (נרחשית י"ט ח'), כי על כן רחיתי פניך (שם ל"ג י'), וכן מתורגם בל"ח: כן תעשה כאשר דברת, לפי פשוטו הוח רק הודעה שנתרלו לבבריו שיחכילם ולמרו הננו מרולים ועשה כדברך: (ו) וימהר אברהם האהלה, ללכת האהלה: מהרי שלש סאים

המעמר

נאו עליהם גם האחרים ודבר עם כולם בלשון רבים. (ד) תחת העץ, הנכון לדעתי כי הרחה להם בתכבד תזרח רענן סמוך לאהלו אשר בללו יפסי מעשם ושרב, ולזה לאמר בה"ח הדעת, ויתורגם: (אונטער די עזיעץ בוימע). (ה) אחר, כמו לאחרי כן, וכן תרגם אונקלוס בתר

ויראיח

שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת: (ז) וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם

ויקח

תרגום אונקלוס

דְסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבִידִי גְרִיצָן: (ז) וּלְוַת תּוֹרֵי

רחט

תרגום אשכנזי קכט

ברינגע איילענדס דרייא מאַאס דעם פֿיינסטען מעהלס, קנעטע עס, אונד מאַכֿע קוכֿען. (ז) צו דעם רינדפֿיעה ליעף

אברהם

רש"י

(ו) קמח סלת. סלת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את

באור

לכי מהר וקחי שלש סאים וגו', וכן מתורגם בל"א: שלש סאים קמח סלת, רש"י פי' שהם ב' דברי' קמח וסלת סלת לעוגות וקמח שאיננו טוב כמו סלת לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא, שכן הי' המנהג אז, וכ"ה בב"ר, ויחסר לפי פירושו וי"ו החיבור כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א) והרמב"ן תמה למה הוצרך כל כך להרבות בלחם לג' אנשים ובפרט לפי מה שאמרו בב"ר שהי' שלש סאים לכל א' וא' (שכל סאה קמ"ד בצים) וכתב אולי סעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם, (אמנם לפי דעתי שזו היא כוונת רש"י במה שחילקם לב' דברים שהם ביחד הקמח והסלת היו ג' סאים ולא הי' כולם לאכילה כ"א גם לכסות את הקדרה), והוא מפרש שעל דרך הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות מהם סלת והנה הוציאה מכל השלש סאין סלת מעט, אבל לדעת אנקלוס סלת הוא תאר אל הקמח שתרגם קימחא דסולתא, וכן הוא לדעת יב"ע שתרגם סמידא דסולתא, וכן מתורגם בל"א, וכתב הרשב"ם קמח של חטים שכל מקום שכתיב סלת מחטים הוא כדרשינן ממלואים דכתיב סלת חטים תעשה אתם (שמות כ"ט ב') עכ"ל: לושי, ענינו התערבות המים בקמח לעשות עיסה: עגות, עגה היא חררה דקה הנאפת ע"ג גחלים ולא בתנור כמ"ש עגת רצפים (מלכים א' י"ט ו'), שפי' רצפים גחלים, גם נמצא עגה בלי הפוכה (הושע ז' ח') פי' שלא נתהפכה להניח גם הצד האחר אל הגחלים ולכן אינה אפוי' רק מצד אחד כי לצד מעלה לא הוחם האויר, משא"כ הנאפה בתנור אין צורך להפכו כי כל אויר התנור חם הוא ונאפה הלחם מכל צדדיו, אך לא מהר כמו העוגה על הגחלים, וצוה לה לעשותן דק כדי שתאפינה מהר, כי נחוצים הם לדרכם, והנה לדעת הרד"ק בשרשים שרשו עוג, אמנם אנכי מסתפק בדבר כי דעתי נוטה להיות מן הכפולי' ושרשו עגג בעבור הקבון שבעי"ן, ואף כי אחריו רפי בספרים מדויקים בכל הז' פעמים שנמצא בתנ"ך, הנה לדעתי הוקלו המלות ההן כאשר מצאנו רבים כמוהן שנפל הדגש להקל, ואם הרד"ק לא רצה לסבול הזרות הזה, הלא על כרחו צריך לסבול זרות גדולה ממנה כי בא הקבון במקום המלאפוס אשר צריך להיות להמשיך הוי"ו עי"ן הפעל, ומצאנו ממנו פעל אחד, תְּעֻגֶּנָה לעיניהם (יחזקאל ד' י"ב), ע"מ תְּסֻבֶּנָה מן הכפולי', ואם הי' מנחי העי"ן הי' צריך להיו' תָּעוֹגְנָה אם הוא לנסתרות ע"מ תָּשׁוּבְנָה, ואם הוא לנכח עם כנוי לנסתרת יבא תְּשׁוּבֶנָה במלאפוס ולא בקבון, ואף כי גם שם הגימ"ל רפה, היינו לפי שהוקלה המלה, ואולי בעבור שנמצא ב' פעמים שם מָעוֹג מענין זה הוציא הרד"ק שרשו ממנו, הנה גם משם אין ראי' כי אולי הוא ע"מ מָעוֹז ששרשו עזז וּמָחוֹל ששרשו חלל, ובפרט כי נטיית שם מעוג לא נמצא במקרא ולא נדע אם הוא דגוש בנטייתו אם לא: (ז) ואל הבקר רץ אברהם, להגיד רוב חשקו בנדיבות, כי האדם הגדול אשר היו בביתו שי"ח איש שולף

המעמר

כן. (ו) עגות, עיין בבאור, והנה במה שהעיר הרב נגד הרד"ק מפעל תעגנה, יש לי להשיב, כי כבר מצאנו מנחי העי"ן תְּשֻׁבֶינָה לקדמתכן (יחזקאל ט"ז נ"ה), ומה שכתב בשרשים שרש עוג, תעגנה לעיניהן הנכון תעוגנה בדגש הנו"ן, כי הנפרד תעוג אותה ובא הנח תמורת הדגש עכ"ל, הנה הנוסח היה לפניו תעגינה ביו"ד נח אחר הגימ"ל (כמו שתראה להדיא במכלול, בדיני הכנוים בפעלי העתיד) ולזה אמר שהנח תמורת דגש כי הראוי תְּעֻגֶּנָה בדגש הנו"ן. ומ"ש

תרגום אשכנזי

ו י ר א י ח

וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וְטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־
הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ:
(ח) וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר
אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־
עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ:
(ט) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ

אברהם זעלבסט, נאַהם איין יוננעם רינד צאַרט אונד ניט, גאַב עם דעם יוננע, עם אי׳ לענדם צוצובע־ייטען. (ז)ער נאַהם היערויף בוטטער אונד מילך, אונד דאַז יוננע רינד, דאַז ער צובערייטען לאַססען, זעטצטע עם איהנען פֿאָר; ער אַבער שטונד בי א איהנען אונ׳ טער דעם בוימע, אונד זיא

נקוד על א׳ י׳ ו׳ ויאמר

אַסען. (ט) דאַ שפראַלען זיא צו איהם: וואָ איזט דיינע שׂרויא שרה? ער שפּראַך:

זיא

ר ש ׳ י

לת הזומ׳: (ז) בן בקר רך וטוב. ג׳ פריס היו כדי להאכילן ג׳ לסונות בחרדל: על הנער. זה ישמעאל לחנכו במלות: (ח) ויקח חמאה וגו׳. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה אחר לה אורח כגבים לותו היום ונטמאת העיסה: חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר לחד עגל. לחד תיקן קמח קמח אחיקן לחצי ופייתי קצייתו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן אלא ישנה לדם מן המנחה: (ט) ויאמרו אליו. נקוד על ו׳. ותניא

תרגום אונקלוס

ב ש ב נ א

וְהַט אַבְרָהָם וְנָסֵיב בַּר תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטַב
וְיָהַב לְעוּלֵמָא וְאוֹחֵי לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ: (ח) וּנְסֵיב
שְׁמָן וְחָלָב וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וְיָהַב קֳדָמֵיהוֹן
וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עֲלֵוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכָלוּ:
(ט) וְאָמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא

במשבנא

ב א ו ר

מרב יהוסף זקן מאד וחלוש בחילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם וחזרי כן רץ אל מקו׳ הבקר לבקר מהם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד לחד ממשרתיו העומדים לפניו. (הרשב"ן): וטוב, שמן וכן תרגם יב"ע: לעשות אתו, לתקן אותו ולבשלו: (ח) ויקח חמאה וחלב, לפי פשוטו של מקרא לא הוכרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא שהיתה שלא אמר להם הוכרך לומר שהביא, הכנית פת על השלחן לינו מיוחד אבל החלב והחמאה והבשר שהינו מזומן לכל האורחים הוכרך לפרש. (הרשב"ם): חמאה, שומן החלב שקולטין מעל פניו, (רש"י) וכן ת"א ויב"ע שמן, וכן מתורגם בל"א: והוא עמד עליהם, סמוך להם לשמשם, כשהיו יושב ואחד עומד אצלו קורהו עומד עליו, וכן ואברהם הוא עומד עליהם (בראשית ח' ח' כ'), וכן בזיכיהו וכל נצב השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו (מלכים א' כ"ב י"ט). (הרשב"ם): (ט) איה שרה אשתך, אע"פ שהיו יודעים היו שואלים כדרך שאנשי נהק"ב שואל לאדם אינה (בראשית ג' ט'), וכן בנבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב ט'), וכן

ה מ ע מ ר

הרב שנעבור כי מלשון הזה מעוג לכן תשב הרד"ק שהוא מנחי העי"ן, לא נראה לי שהרי הרד"ק בעצמו כתב שם שלדעתו מעוג לשון מענין זה רק הוא כמו לעג והוא מלשון חו"ל ע"ב, אך לדעתי מכר הרד"ק שנקרא עוגה מלשון התלמוד עג עוגה ועמד בתוכה (תענית כ"ו), שענינו עגה מסוגה (ציין עריך ערך עג), (וחולי נחלף חי"ת בעי"ן והוא כמו חוג) כי העוגה היא בתמונת עגולה, גם נמסורה על תענוגה לחית וחסר, וכיון שנקרא שם מכר הרי נראה כי לעלומי העי"ן יקשב.

וירא יח

וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל: (י) וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־ בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו: (יא) וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בימים

תרגום אשכנזי קל

זיא איזט אים צעלטע. (י) יע= נער שפראך: איך ווערדע אי= בער דאז יאהר אום דיעזע צייט וויעדער צו דיר קאממען, דא ווירד דיינע פרויא שרה איינען זאהן האבען. שרה הארטע דיעזעם אם איינגאנגע דעם צעלטעם, דען דער אינ=

גאנג וואר ה׳נטער איהם. (יא) נון ווארען אברהם אונד שרה אלט אונד בעטאגט,

תרגום אונקלוס

בְּמַשְׁכְּנָא: (י) וַאֲמַר מֵיתֵב אֵיתוּב לְוָתָךְ בְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיְמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמַעַת בְּתָרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי: (יא) וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סָיְבוּ עָאלוּ בְּיוֹמִין פָּסֵק מלמהוי

ר ש ״ י

ותניא רבי שמעון בן אלעזר לומר כל מקום שכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב ואין הנקודה רבה על הכתב ואתה דורש הנקודה אף לשרה אחלו היו לאברהם למדנו שיחק לך בחכמתי אלו לחיים על החזה ולחזה על החיים. נב״מ אומרים יודעים היו מלאכי השרת

שרה לאמנו היכן היתה אלא לומדיך שמוע׳ היתה בדי לחבבה על בעלה. מ״ר יוסי בר חנינא בדי לשנר לה כום של ברכה: הוה בחלל. לנועה היא: (י) כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק שדלת קרוין פעת אלא כעת. כעת חיה כעת הזאת שתה׳ חיה לכם שתהיו בלבם שלמי׳ וקיימי׳: שוב אשוב. לא נאמרו המלאך שיבוא אלא אליהותו של מקום אמר לו. כמו ויאמר לה מלאך ה׳ הרבה אברכה והוא לא נידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו כן כ״ר: והוא אחריו. הפתח

באור

וכן יעצי׳ שהי׳ יודע שאל כך לחזקי׳ בשלומי חויל מרודך, וכל זה דרך התחלת הדיבור, (הרשב״ם): (י) שוב אשוב אליך כעת חיה, הרד״ק בשרשים שרש חיה פי׳ שהוא לשון יולדת מלשון חז״ל שקראו ליולדת חיה כמ״ש והחיה תנעול את הסנדל (יומא פ״ח דף ע״ג ע״ב), ויהי׳ ביאורו פה לשנה הבאה כעת הזאת תהי׳ שרה חיה ופי׳ לאחר כן והנה כן לשרה אשתך, אבל רש״י והרשב״ם מפרשים מלשון חיים, אך לדעת הרשב״ם הוא תאר לשרה שכתב כעת הזאת בשנה הבאה ושרה חיה כמו כה לחי (שמואל ח׳ כ״ה ו׳), וכן פי׳ הרד״ק בשרשים (שם) בתחלת דבריו, אולם לדעת רש״י היה בשורה לכל בית אברהם שיהיו חיים לשנה הבאה, ויהי׳ לדעתו מלת חיה שם המקרה מופשט מהמתואר כמו חיות, כי רוב שמות המקרה באים בלשון נקבה, וכ״כ רש״י בפירוש כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו בלבם שלמים וקיימים עכ״ל, ולמונה זאת תרגמו לונקלוס ויב״ע דלתון קיימין. והנה לדעת רש״י לא נידו המלאך שיבוא אלא בשליחותו של מקום אמר לו כן כאשר מלאנו ויאמר לה מלאך ה׳ הרבה ארבה את זרעך (בראשית ט״ז י׳), יהיה לון נידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לה כן לף כאן כן, והולך לזה לפי שלאלן נאמר ויאמר ה׳ וגו׳ לאועד לחזור אליך, והרשב״ם מפרש כי ויאמר ה׳ הוא דברי המלאך ונקרא בשם אולהו, וזה אלו בשנה הבאה לא שנאמר מזה בבחור להלן, ונכון הוא לפי דרכנו (שהוא דרך הרשב״ם) שכל המראה הזאת היתה ע״י המלאכים וכולה היתה ביאור לפסוק הא׳ ויהי אלו ה׳: ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו, שיעורו, שרה שמעה כל זה בעמדה בפתח האהל לפי שהפתח הי׳ לאחרי המלאך, ולכן היתה יכולה לשמוע דבריו, וכן פי׳ רש״י שהוא זה על הפתח כי פתח לשון זכר כמו והנה פתח לחד (יחזקאל מ׳ מ׳), ופתח הבית לאותיו (ל״ה כ׳ ד׳ כ״ב), והרשב״ם מפרש זאת והוא על המלאך שהי׳ אחרי האהל, ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה את שרה, אבל יותר נראה זאת על הסמוך ולא על הרחוק: (יא) ואברהם ושרה זקנים, היה תאר, ושיעורו, היו זקנים, וכן מתורגם בל״א, ולונקלוס ויב״ע תרגמו כאלו הוא פעל עבר, כפי הכוונה: באים בימים, החסר נימי

תרגום אשכנזי

אונד זיא האַטטע ניכֿט מעהר דאַז געוועהנל כֿע וויא אַנדע־רע ווייבער. (יב) דאַ לאַכֿטע שרה אין איהרעם הערצען, אונד דאַכֿטע: נאַכֿדעם איך אַלט בין, זאָללטע איך וויע־דער

ויראיח

בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנִּשִׁים: (יב) וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי

עדנה

רש"י

היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק ממנה דרך נשים נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טוענין ולד השדים הללו שלמקו

מושכין

תרגום אונקלוס

מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא: (יב) וְחַיְיכַת שָׂרָה בִּמְעָהָא לְמֵימָר בָּתָר דְּסֵיבִית תְּהֵי לִי

עולמו

באור

בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג כ"ו), אבל כאשר יזקין ויחי' ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום. (הרמב"ן): ארח כנשים, מנהג כנשים הילדות והוא הנדות וכן אמר כי דרך נשים לי (בראשית ל"א ל"ה), והוא הזמן הראוי להריון כי אחרי הפסק האורח מחמת זקנה לא תהרינה עוד: (יב) לאמר, שרש אמר יובן לפעמים על המחשבה שהיא אמירה פנימית, כמו האמרה בלבבה (ישעי' מ"ז י' וכפני' ב' ט"ו), אמרתי אני בלבי (קהלת ב' א'), ולפעמים אף שאין מפורש אחריו בלב יתפרש על המחשבה כמו הלהרגני אתה אומר (שמות ב' י"ד), פי' אתה חושב, ויאמר להכות את דוד (שמואל ב' כ"א ט"ו), פי' יזם להרגו, וביאורו שלחקה ואמרה בלבה אחרי בלתי וגו', ולא הוליאה דבר מפיה, ולכן היתה יכולה לכחש. והנה לשון כחק יתבאר על ה' ענינים, (ספילען, שפאָטטען, לאַכֿען, טיאפּכֿען, פרייען), וכל אחד יובן מעניינו, וכתב הרמב"ן כי השחוק שבקרב הלב הוא ללעג כמו יושב בשמים ישחק אדני ילעג למו (תהלים ב' ד'), ולא יאמר בשמחה, אבל השחוק אשר לשמחה הוא בפה כמו אז ימלא שחוק פינו (שם קכ"ו ב') עכ"ל, וכוונת הרב ז"ל שבכל מקום שיזכיר הכתוב בפירוש שהי' השחוק בלב אז הוא שחוק של לעג וכל מקום שיפרש שחוק בפה אז הוא וודאי של שמחה, ואולם כל מקום שנאמר שחוק סתם יפורש לפי ענינו, וכבר בארנו למעלה סוף פ' לך לך שבאברהם נאמר ויפל על פניו ויצחק (בראשית י"ו י"ז), שנפל על פניו מחזקת יד הנבואה ששרתה עליו א"כ אין ספק שהי' שחוק של שמחה, וכאן בשרה באר הכתוב שהי' השחוק בקרב לבה והוא א"כ ללעג, גם לא אמרה בלבה דרך תמיה קיימת כאשר אמר אברהם, כי אם דרך הרחקה גמורה אחרי בלתי היתה לי עדנה, כמשפט המלעיג, וכן באר השם את מחשבות לבה, האף אמנם, הגם אמת הדבר שאלד: בלתי, שרשו בלה והוא מקור מן הקל, וענינו ל' זקנה: היתה לי, עבר במקום

עתיד

המעמר

(יב) ותצחק, עיין בבאור במה שהשכיל לפרש דעת הרמב"ן, ואל יקשה בעיניך שאם כוונת הרמב"ן רק אם יפורש בו לב או פה, מה ראיה הביא מן יושב בשמים ישחק ששם לא נזכר לב ואך מענינו נדע שהוא לעג כי נאמר לפי שבא אח"ז אז ידבר אלימו הרי שלפני זה היה רק במחשבה. לאמר, לדעתי הכוונה שלחקה באופן שיובן ממנו כאילו אמרה אחרי בלתי וגו', וכמוהו ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל (ש"א ד' כ"א), וכן יאמר הלועז: (דאַס זאָ פיעל זאַגען וואָללטע, אַלס —).

וירא יח

עֶדְנָה וַאדֹנָי זָקֵן: (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה
לֵאמֹר הַאַף אָמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי
זָקַנְתִּי: (יד) הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר

למועד

תרגום אשכנזי קלא

דער וואָלוסט האַבען, אונד
מיין הערר איזט אויך אַלט.
(יג) היערויף שפראַך דער עווי־
גע צו אברהם: וואַרום לאַ־
טע שרה, אונד דאַטע: זאָלל
טע איך וואָהל נאָך געבעה־
רען, דאַ איך דאָך אַלט בין?
(יד) איזט וואָהל דעם עוויגען
עטוואַס צו וואונדערבאַר? צור
בע־

תרגום אונקלוס

עַלְמוּ וְרִבּוֹנִי סִיב: (יג) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם
לְמָא דְנָן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא
אֵילִיד וַאֲנָא סָבְית: (יד) הֶיְחַפֵּי מִן יְקָדָם
"

ר ש "י

מוכין חלב תנחומין: עדנה. לחלוק כבר ולבון מצינו מציר לת הבער ומעדן לת הבבר. ל"ל לבון עידן זמן ופת נדות: (יג) הלף למנם. הגם למת חלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היל לומרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו

באור

עתיד כמו תהי' לי, והכוונ' תתקדם לי: עדנה, תענוג נערות ועדונו עד שיהי' מותר יתהוה ממנו הולד: ואדני זקן, ועוד כי גם אדני זקן, ואין לחשוב שצרה לא החמינה ביכולת האל, חלא שלא ידעה שהם מלאכי אל ונמלוותו בחיים לבשרה, רק חשבה שהם לנשים ודבריהם אלו לנים רק כרכ' כדרך החורת המברך לבעל הבית טרם לכתו מעמו בעבור שנהנה ממנו ואכל משלו, ובעבור שראו כי היה ברכת ה' ככל לאשר יש לו, לכל כן נתן לו משרה לאשתו (עיין שיש לו משפחתו), לכן ברכוהו בזה ואמר החלך שוב לאשר, אולי הי' בדעתו לעבור בדרך הזה לשנה הבאה, ולכן לחקה שרה על זה בחשבה שהיה ברכת שוא, וגם לאברהם לא הכירם ולא ידע שהם מלאכי אלה, כי לא התודעו אליו ואכלו לעין כל כאנשי', ואף כשהלכו משם נאמר ויקמו משם האנשים ואברהם הלך עמם לשלחם, בעבור משנו שהם לנשים, וכן כתב רש"י לשלחם, ללוותם, כסנור לורחים הם עכ"ל, אבל החמין להם בעבור שבאר נגלה עליו האל בטרם שמל עלמו ויאמר לו אני אל שדי וגו' והבטיח לו שצרה תלד לו בן לשנה החורת, לכן שרה לא ידעה עדיין מהבטחת האל לאברהם כאשר כתב הרמב"ן ז"ל, והנה עם שצרה לא ידעה מהבטחת האל לאברהם קודם המילה, גם לא הכירה שהם מלאכי אל, עכ"ז האנשים לותה השם, כי אולי נדמו האנשים ההם בעיניהם כאלו הם קדושי עליון ונביאים והנרת פניהם עמהם נם, והי' ראוי לה להחזיק דבריהם ולא להחזיקם לנמנע עד שתאחק עליהם, זהו טיעור מה שנרש' לי בענין זה, ומלאתי נפי' כ"ע שפורנו שגם הוא כוון בקולר מלין אל מה שבתבתי: (יג) האף אמנם אלד, הגם בחמת יהי' זה הפלא שאלד, ומלת למנם שרשו אמן והמ"ם נוסף כמ"ש אלשם, והאל"ף בקמץ, ומלאמה בקמץ, למנם ה' (מלכי' ג' י"ז י"ח): ואני זקנתי, רש"י פי' ע"פ חז"ל שטינה הדבר מפני השלום כי היל לומרה ואדני זקן, אבל לפי פשוטו אין לורך לזה כי היל לומרה שניהם לחרי בלתי וגו' ואדני זקן, ובאמת עיקר הלמוק הי' בעבור זקנתה ומאמר ואדני זקן טפל לזה, כי בבר הוליד לאברהם מהגר והוא בן פ"ו שנה, ולכן כשהגיד ה' לאברהם לא הגיד רק עיקר הדברים והוא מאמר לחרי בלתי וקילר שארית הדברים: (יד) היפלא מה' דבר, לשון פלא נופל על הדבר הנעלם והמכוסה כמו כי יפלא ממך דבר למשפט (דברים י"ז ח'), ועל הדבר המופרש והמובדל שגם הוא קרוב מענין ההעלמה כמו לפלא נדל (במדבר ט"ו ג'), והושאל על הנס והפלא שהוא ענין נעלם סבתו מבני אדם, וגם הוא מופרש ומובדל מכל מעשי האדם, והכוונה פה היהי' שום דבר נעלם ומובדל מאת השם לעשותו, והמתרגם האשכנזי תרגמו מלשון נס, וכוונתו

כמו

וירא יח

לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וּלְשָׂרָה בֵן: (טו) וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה
לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יָרֵאָה
וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחָקְתְּ: (טז) וַיָּקֻמוּ
מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי

סדום

תרגום אשכנזי

בעשטימטען צייט איבער דאז יאהר קאמט איך וויעדער צו דיר, אונד שרה האט אין נען זאהן. (טו) שרה לייגנעטע אונד זאגטע: איך האבע ניכט געלאכט! דען זיא פירכטטעטע זך; ער אבער שפראך: ניין! דזא האסט אללערדינגס גע־לאכט. (טז) דיא מענער שטינדען פאן דאזיך, קעהר־טען זיך נאך דער זייטע פאן

סדום

ר ש " י

כתרגומו היתכסי וכי אום דבר מיפלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרלוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך לחמול למועד הזה נבנה לחרת: (טו) כי ירלה כי לחקת. הרחטון מפחם לטון דהל הוח שניתן טעם לדבר וחכחם שרה לפי שירלה והשני מפחם בלטון חלל ויחמר לח כדבריך הוח חלל לחקת. שחמרו רבותינו כי מפחם בד' לשומת לי לדמת חלל דהל: (טו) ויקיפו. כל הסקפה שנמקרח לרעה: מין מהקיפה ממעון קדוך (דבריס

תרגום אונקלום

יְ פַּחְגָּמָא לְזִמַּן אֶתּוּב לְוָתָךְ בְּעִדָּן דְּאַתְוִן קַיְמַיִן וּלְשָׂרָה בַר: (טו) וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימָר לָא חַיֵּיכִית אֲרֵי דְּחֵילַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיֵּיכְתְּ: (טז) וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי כְּדֹם וַאֲבְרָהָם אָזֵיל

עמהון

באור

כמו שזכרנו שענין הנס וההפרשה וההעלמה קשה הוא, וכן נאמר לא יפלא ממך כל דבר (ירמי' ל"ב י"ז): מה', הרשב"ם מפרש כי ויאמר ה' נפסוק הקודם הוא המלאך הגדול שנסה, ואמר היפלא מה' שנלחני אליך דבר: (טו) ותכחש שרה, לא פורש בכתוב שאמר לה אברהם דבר הנס למה זה לחקה וגו', לפי הרוח מובן מענינו, ולשון הרמב"ן והנה אברהם אמר אלי' למה לחקת היפלא מה' דבר ולא בירם אלי' כי הנס גלה אליו סודה והיא מפני ירחתה אל אברהם בשעה בו כי חשנה שאברהם נהברת פניה יאמר כן או מפני שצחקה ולא נתנה שנת והודאה בדבר ולא שאמרה והוא אמר לה כי לחקת לו הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושחקה ולא ענתה לזותו דבר עכ"ל: ויתכן לפי פשוטו הכתוב שרה עמדה פתח האהל ושמעה את דבר המלאך כאשר שאל למה זה לחקה שרה וגו', ונעצור שלא ידעה כי מלאך ה' הוא והיתה יראה מאברהם, הזינה לזותו דבר והבחינה את מאמרו, והמלאך ענה ואמר לא כי לחקת, ויהי' ויאמר מוסב על האומר הנזכר למעלה שהוא המלאך: כי יראה, ל' דהל, לפי שירחה: יָרֵאָה, פעל ענר לנזרת פָּעַל: כי צחקת, חלל לחקת, רוב כי שאמר לא מתפרשים חלא, שהרי כי משמש בתרנעה לשונות אי דלמא חלא דהל, וכן לא תשתחוה לאלהיהם וגו' כי הנס מהרשם (שמות כ"ג כ"ד), ולא תקפן את ידך וגו', כי כתח הפתח וגו' (דבריס ט"ו ז' ח'). (הרשב"ם): (טו) ויקמו משם האנשים, שניס מהם הלכו לסדום כדכתיב וינלו שני המלאכים סדמה, וגדול שנהם הי' מדבר עם אברהם, והוא שנתב בו וה' אמר המכסה אני וגו', וכן ואברהם עודנו עומד לפני ה', פסוקים אלו מדברי אליעזר. (הרשב"ם): וישקפו, ענין השנחה והלכה, ונשתמשו נשרש זה לפעמים בלשון הפעיל ולפעמים בל' נפעל כמו ונשקפה על־פני היפיון (במדבר כ"ח כ'), הנשקף על פני היפיון (שם כ"ג ל"ג), לשון משמים נשקף (תהלים פ"ה י"נ), נעד תשנני נשקפתי (משלי ז' ו'), לפי שהעומד נמקום נבוה ומניט הוא

נשקף

וירא יח

סְדֹם וַאֲבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם:
(יז) וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי
מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:
(יח) וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל
ועצום

תרגום אשכנזי קלב

סדום, אונד אברהם גינג מיט
איהנען, זיא צו בעגלייטען.
(יז)רער עווינג אבער שפראך:
זאללטע איך פאר אברהם
פערהעהלען, וואם איך פאר.
האבע? (יח) דא דאך אברהם
צו אייניעם גראסען אונד מעכ-
טי-

תרגום אונקלוס

עִמְּהוֹן לְאַלְוָיוּתְהוֹן: (יז) וַיְיָ אָמַר הַמְכַסֵּי
אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבִיד: (יח) וְאַבְרָהָם
מֵיהֲוֵה יְהֵוֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן
בדיליה

רש"י

(דברים כ"ו) שגדול כח מתנות עניים שהיפך מדת הדוגן לרחמים: לשלחם. ללוותם כמנהג תורתם הם: (יז) המנסה לני. נתמיה מה שלני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו לני נתתי לו את הארץ הזאת ומשם נכנין הללו שלו הן שנ' גמול הבנעני מלידון נתנה סדומה ועמורה וגו', קראתי לו לאברהם לב המון גוים ואשמיד את הגוי' ולא לוודיע לאב שהוא לוקני: (יח) ואברהם היו יהיה. מדרש אגדה זכר לדיק לברכה הואיל והזכירו נכרו. ומשותו וני ממנו לני מעלים והרי הוא מניב לפני להיות לגוי

באור

נשקף למגיטים שלו, ולכן אמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים (דברים כ"ו ט"ו), כי הק"נה משקיף ואינו נשקף וכן פה אמר וישקיפו לפי שהמלאכים היו רואים לוות' לגל לא היו נראים אליהם; לשלחם, ללוותם, כן פי' רש"י וכן ת"ח, וכן מתורגם בל"ח: (יז) וה' אמר, נגד מה שאמר נפסוק הקודם וישקפו על פני סדם, השקפה לרעה נאמרה, אמר כה לגל ה' אמר שלא יתכן לנסות דבר זה מאברהם אהבי, ולכן מתורגם בל"ח (דער עווינג מבער שפראך): המכסה אני מאברהם, שאני רולה להסוך את סדום ואני יודע שבניו יאמרו דרך ה' וישבו להביא עליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ בנען ואלי העיירות מנחלת בניו הם נלכתיב בגבול בני בנען בפ' נח וייהי גבול הבנעני מלידון בואה גררה עד עזה בואה סדמה ועמרה ואדמה וצבוים עד לשע (בראשית י' י"ט) ואיך לאחריב קרקע שלו וקרקע בניו שלא מדעתו, (הרשב"ם), וכן פי' רש"י, והוא מנ"ר, ואני בעניי לא ידעתי מאין נודע להם שהערים האלה הם מארץ בנען, כי אולי מגיע הגבול עדיהן ולא הן בגבול, והנה לפי פשוטי המקראות שבגבולי הארץ בפ' מסעי נראה שאינן כן, כי ערי הגבול יש מהן שהן בתוך הגבול ונחשבות לא"י ויש מהן חוץ לגבול, והנה כתוב שם והי' לכם גבול נגב מקלה ים המלח קדמה (במדבר ל"ד ג'), יהי' פירושו שגבול נגב מתחיל מקלה ים המלח שהוא במזרח א"י, ואף לם יהוב קדמה על ים המלח, ור"ל שהגבול מתחיל מקדם לים האלח ומלח היה בתוך גבול א"י, הנה עדיין לא שמענו רק שהים הוא לא"י, והוא רק אלק קטן ממנה במקום עמק השדים אשר שם ערכו מלחמה לרנעה מלכיש את החמשה, ונשמע ממנו כי שארית האמ' לא לא"י תחשב, (ואולי משה נעת נתנו החור' לא רלה לגלול הארץ ההיא כ"ן הגבול בעבור שכבר היתה לרן מלחה ולא יקליח עוד היושב בה), אבל נראה יותר כי ניקור המכסה אני מאברהם הוא כפשוטו בעבור שהוא אוהבי לין ראוי לכפות ולהעלים ממנו דבר, והוא ע"ד שאמר הנחוש כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז'), ומפרש להלן מהו האהבה ומה הבטיח לו בעבורה ואמר ואברהם היו יהי' וגו', ואח"ז מפרש מדוע אהבו האל, ואמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וכן פי' רש"י בפסוק שאח"ז שזהו ניקורו לפי פשוטו, וגם ניקור זה הוא בנ"ר, וכן מתורגם בל"ח: (יח) ואברהם היו יהי', ל' הרמב"ן והנכון כי הש"י דבר בנבוא לאברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהי' זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הבריות הבאים אחריו בשם ממנו לו אין נתאכזר הקדוש ברוך הוא עליו ולא רצה ולא התפלל עליהם כלל והגלוי

תרגום אשכנזי

טיגען פֿאלקע ווערדען ווירד, זאָ דאַס זיך אַללע פֿעלקער דער ערדע מיט איהם זעגנען ווערדען; (יט) דען איך האבע איהן צום פֿריינדע ערוועהלט, אונד וויים, דאַס ער זיינען קינדערן אונד זיינעם הויזע נאַך איהם געביעטהען ווירד, דען וועג דעם עוויגען צו בעאָבאַכ-טען, טוגענד אונד גערעכטיגקייט צו איבען, דאַמיט דער עוויגע דעם אברהם ער-פֿאָל-

ו י ר א יח

וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:
מ (יט) כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה
אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו
וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה
וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־

אברהם

רש"י

לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו מודע לאישה (רות ב') מודעתנו ואדעך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון: יצוה. ל' הווה כמו ככה יעשה איוב (סימן א'): למען הביא. כך היא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדוו כל המעמיד בן

תרגום אונקלוס

בְּדִילֵיהּ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא: (יט) אֲרֵי גְלֵי
קָדָמַי בְּדִיל דִּי יְפַקֵּיד יַת בְּנוֹהִי וְיַת אֱנָשׁ
בֵּיתֵיהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן אוֹרְחַן דְּתַקְנָן קָדָם
יְיָ לְמֶעְבַּד צְדַקְתָּא וְדִינָא בְּדִיל דְּיַיְתֵי יְיָ עַל

אברהם

באור

אליו טוב ויפה כי ידעתי בו (והוא לפי מה שמפרש הוא כי ידעתיו) שהוא מכיר ויודע שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להניחם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד ה' עכ"ל: ונברכו בו, מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו, (הראב"ע), וכן תרגום אונקלוס פה, ויותר מבואר בתרגום יונתן בן עוזיאל, ויתברכון בדיליה בזכותיה כל עממי ארעא, אבל הם תרגמו גם והתברכו כן, והפך מזה תרגם המתרגם לל"א כי תרגם ונברכו כמו והתברכו, כידוע מדרך הדקדוק כי יש מין נפעל אשר יתבאר ע"ד ההתפעל על דעת המדקדקים הקדמונים: (יט) כי ידעתיו, לשון חבה כמו מודע לאישה (רות ב' א'), הלא בעז מדעתנו (שם ג' ב'), ואדעך בשם (שמות ל"ג י"ז), ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי, ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון, (רש"י), והרמב"ן רוצה לפרש ידעתיו לשון גדול ורוממות והביא ראיות לדבריו. ולפי דעתי הכל ענין אחד, והכל נובע מענין ידיעה ממש כמ"ש רש"י, וכמ"ש לעיל בפסוק והאדם ידע את חוה אשתו (בראשית ד' א') ע"ש, וכתב עוד או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען ינוח שורך וחמרך (שמות כ"ג י"ב), שינוח עכ"ל, ואולם אין משם ראי' כי הוא כפשוטו מורה על נתינת טעם וסבה כמו שמפרש הוא בעצמו במקומו ואעתיק לשונו שם אי"ה, והנה באמת מלת למען קשה גם לפירש"י, שפירשה כמו בעבור, כי הנרא' אף ששתי המלות הוראתן הסבה עם כל זה יש הבדל ביניהן, שתיבת בעבור תורה על הסבה הפועלת ותיבת למען על הסבה התכליתית והוא כמו כדי בלשון חז"ל, ולפי פירש"י הכוונה לתת סבה פועלת המביאה אל האהבה, אהבתיו בעבור שיצוה ואין זה מהוראת למען, ולכן נראה לפי עומק פשטות הכתו' שהכוונה לכלול שתי ההוראות יחד, שכן תיבת ידעתיו סובלתן כמ"ש, כאלו אמר ידעתי שיצוה ואהבתי אותו בעבור שיצוה ולזה כוון המתרגם האשכנזי ע"ש: למען הביא ה' על אברהם, כך יצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו',

ויראיח

אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו׃
(כ) וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה
כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃

ארדה

תרגום אשכנגזי קל

פֿאָלגען לאַססע, וואַס ער אי-
בער איהן פֿערהייסען האַט,
(כ) אַלזאָ שפּראַך דער עוויגע:
דאַ דאַז געשרייא איבער סדום
אונד עמרה זאָ גראָס, אונד איה-
רע זינדע זאָ זעהר שווער איזט,
זאָ

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם יַת דִּי מַלֵּיל עֲלוֹהִי׃ (כ) וַאֲמַר יְיָ
קְבֵילַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאָת וְחוֹבַתְהוֹן

ארי

רש"י

צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה' אל
אברהם זעקת סדום וגו' כי רבה. כל
רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי
שהן

באור

(רש"י), אבל האתנח שבמלת ומשפט יורה כי איננו מאמר אחד עם למען אשר יצוה, גם איננה העבודה הרצויה אשר היא על מנת לקבל פרס, וחלילה לאברהם מעשות זאת ללמוד העבודה הזאת לבניו, ולכן נראה לי כי מאמר למען הביא וגו' שב על כי ידעתיו, והוא מאמר ה' הנזכר למעלה וה' אמר שהוא המלאך הגדול שבהם הנקר' בשם שולחו (כפי דעת הרשב"ם), והשם הנזכר פה הוא הקב"ה (כמו שפי' הרשב"ם בפסוק היפלא מה', והעתקתיו למעלה, וכמו שיפרש להלן בפסוק וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' מן השמים, וכפי מה שאעתיק דבריו שם), ויהי' מן למען הא' עד הב' כמו מאמר מוסגר שאיננו עיקרי, ודרך בעל הטעמי' בכל מאמר כזה להניח בסופו טעם מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, כמו שכתבתי בביאורי פעמים רבות וגם בהקדמתי, ולפ"ז יהי' שיעור הפסוקים כן, וה' (המלאך) אמר (חשב) המכסה אני מאברהם וגו' ואברהם וגו' כי ידעתיו (וחבבתיו בעבור שיצוה לבניו ולבני ביתו שישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט) למען הביא ה' (הקב"ה ששלחני) על אברהם את אשר דבר עליו, ומלות כי ידעתיו הם מאמר המלאך בשם שולחו, ומאמר למען הביא וגו' הוא ביאור על כי ידעתיו, לאיזה תכלית חבבו ומה יעשה לו בעבור החבה הזאת: (כ) ויאמר ה', המלאך לאברהם שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים (בראשית י"ג י"ג), (הרשב"ם), וכן פי' רש"י והראב"ע שהמאמר הזה הוא לאברה', אבל מלו' כי שבפסוק שבות על הענין של מעל' לפי דעת הרשב"ם, והוסיף בו מאמר שלם שאמר לאברהם שאני שולח שלוחים אלו בעבור זעקת סדם כי רבה. ולדעת המתרגם האשכנזי אין צורך לתוספת הזה, ושעור והמשך הכתובי' כך הוא, זעקת סדם בעבור שהי' רבה וחטאתם בעבור שהי' כבדה מאד, לכן ארדא נא וגו': זעקת סדם, זעקת העשוקים אשר יזעקו וישועו מזרוע רשעתם על אנשי סדם, כן פי' הראב"ע והרמב"ן ומהר"י אברבנאל, כי ישוב הכנוי והסמיכות במלת זעקה פעם אל הפועל ופעם אל הנפעל כמו במלת תפלה שנאמר ושמחתים בבית תפלתי (ישעי' נ"ו ז'), ונאמר שמעתי את תפלתך (מלכים א' ט' ג'), וכן מתורגם בל"א: רבה, שרשו רבב, והדגש לחסרון הבי"ת הראשונה

המעמר

(כ) כי רבה, כבר כתבתי במקום אחר (עיין שפתי ישנים) כי נפלא הוא ממני למצוא דרך סלולה בדברי הרב המבאר כאן במה שרצה להצדיק הקמ"ץ ברי"ש (אם גם הוא בינוני), כי כל יודע בטיב דקדוק הלא יבין כי אם יהיה הבינוני אז לא תתהפך הפת"ח תחת מסבות כאלה רק כי הנגינה תבוא מלרע כדין שם נקבה בה"א קמוצה בסוף, וא"כ ישאר הפת"ח על מקומו והדגש במשפט, אבל יען שהוא עבר יבוא הטעם בפ"הפ כדין כל הפעלים ע"מ השניים ולפי שהוא בהפסק ישתנה הפת"ח לקמ"ץ כי התנועה שלפני המפסיק לא תשתנה כי אם במקומות מעטים, כמו בוי"ו החבור קור וחום.

תרגום אשכנזי

(כא) זאָ ווילל איך מיך הערַאַב לאַכסען, אינד זעהען, ווען זיא זאָ געטהאַן האַבען, וויא דאַז געשרייא פֿאָר מיך געקאָממען, פֿערדערבען איבער זיא! וואָ

ויראיח

(כא) אֵרֵדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ | כָּלָה וְאִם־לֹא

אדעה

רש"י

שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברוש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפרשתי ויהי השמש באה הנה שבה יבמתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרד' אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן.

תרגום אונקלוס

אֲרֵי תְקִיפַת לַחֲדָא: (כא) אִיתְגְּלֵי כְּעַן וְאֵידוּן הַכְּקְבֵלְתְּהוֹן דְּעָלַת לְקָדָמַי עָבְדוּ אַעְבֵּיד עִמְּהוֹן גְּמֵירָא אִם לָא תַיְיבִין וְאִם תַּיְיבִין

לא

באור

הראשונה ובא מלעיל לפי דעת רש"י בעבור שהוא עבר, וכ"כ ר"א בחור בנימוקיו לס' השרשים שרש רבב, ותמהתי הלא דינה להיות מלעיל בעבור הפתח שנשתנה לקמץ בשביל האתנח, כי כן הוא הדין בכל מקום שתשתנה איזה תנועה באס"ף לתנועה אחרת תהי' בה הנגינה להרגיש השינוי היטב, גם יש פה עוד סבה אחרת שצריך להיות מלעיל כי אחרי הקמץ גדול לא יבא דגש חזק אם לא כשיש נגינה תחתיה, אבל עם כ"ז אומר אני שהוא עבר כי יגיד עליו רעו מלת כבדה שהיא באה לגזרת פָּעַל על הרוב וראוי להיו' הבינוני כְּבֵדָה, כמו וידי משה כְּבֵדִים (שמו' י"ז י"ב): (כא) ארדה נא, עיין מ"ש בהקדמה ובפ' נח בפסוק וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל (בראשית י"א ה'), על איזה דרך יובן זה בהבורא יתברך, ולפי פי' הרשב"ם אשר בדרכו הלכנו בזה, המלאך הגדול שבהם דבר זאת, ואכלו שייך העלם וידיעה כפי קבלתו מהאל ית' וכ"כ מהר"י אברבנאל: הכצעקתה, במפיק הה"א, ור"ל של המדינה או עיר סדם כי היא היתה אם לכל הערים ההם: עשו | כלה, טעם הפסיק שבין עשו לכלה מפריד הענין ויהי' פירושו אראה אם כצעקתה הבאה אלי כן עשו, אעשה אותם כלה, ומלת כלה שם דבר לכליון והשחתה, כן פירשו רש"י ורשב"ם והרמב"ן וכן פי' הראב"ע בשם י"א וכן תרגמו אנקלים ויונתן בן עוזיאל, וכן מתורגם בלשון אשכנז, אמנם יש להתעורר על בעל הטעמי' ולומר מי הכריחו לעשות פסיק בין עשו לכלה על הכוונה הזאת, והי' יכול להשים הטעמים האלו בפסוק זה, ארדה־נא ◠ ואראה | | | | הכצעקתה | הבאה ◠ אלי | | עשו | | | כלה, על כוונתו הנזכרת, ולכן נראה לי שכוון בעל הטעמי' גם לכוונה שני' והוא הביאור אשר בחר בו הראב"ע ואמר אחר שהביא פי' הי"א, ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת (אמנם לא כפי שארית דבריו אשר כבר העלו עשן באפו של הרמב"ן ז"ל ואמר עליהם כי מילדי נכרים יספיקו בו, וחס להם לשארית ישראל להאמין בהם או להעלותם על שפתותיהם, אך כפי מה שפי' רש"י למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה, או כפי מה שפי' ר"ע ספורנו אראה זה בפועל בהתגלות לכם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא על חנם הי' העונש הגדול עכ"ל), וכן פי' ר"ע ספורנו עשו כלה, עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרש יגרש (שם י"א א'), שענינו כלכם עכ"ל, ולפי פי' זה שם בעל הטעמים מונח תחת עשו כדי לחבר יחד מלות עשו כלה, ואל תתמה על בעל הטעמים אשר יניח ב' מיני טעמים על ב' כוונות, כי כן עשה בפ' וישלח בפסוק ויהי בשכן ישראל (בראשית ל"ה כ"ב), ואולי מזה נתעורר אברהם להתפלל שימחול להם אם יש שם צדיקים ע"ד ועתה הניחה לי (שמות ל"ב י'): כלה, לדעת המפרשים כלה אני עושה בהם, יהי' הפעל בכח השם, ורבים כמוהו במליצות הנבואיות, אם חיטיב שאת (בראשית ד' ז'), יתר שאת ויתר עז (שם מ"ט ג'), ויותר מזה בספרי הנביאים, חרב על כשדים (ירמי' נ' ל"ה), שהכוונה חרב חבוא על כשדים, וכן הוא על הרוב השם בכח הפעל: ואם לא אדעה, הרמב"ן פי' אדעה מי החיטאים

ויראיח

אֵדָעָה: (כב) וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים
וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד
לִפְנֵי יְהוָה: (כג) וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם
וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־

רשע

תרגום אשכנזי קלד

אַבער ניכֿט, זאָ ווילל איך פֿער
שאָנען. (כב) דיא מעננער
ווענדעטען זיך פֿאָן דאַ וועג,
אונד גינגען גען סדום; אברהם
אַבער שטאַנד נאָך פֿאָר דעם
עוויגען. (כג) אברהם טראַט
נעהער, אונד שפּראַך, ווירסט
דוא וואָהל דען גערעכֿטען מיט

דעם

תרגום אונקלוס

לָא אֶתְכְּרַע: (כב) וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא
וַאֲזָלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ
בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: (כג) וְקַרֵב אַבְרָהָם וְאָמַר
הֲבַרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכְּאָה עִם חַיָּיבָא: (כד) מָאִים

אית

רש"י

וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד
עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך
(שמות ל"ג) ולפיכך יש הפסק נקודות פסיק
בין עשו לכלה כדי להפרידם תיבה מחברת
ורבותינו דרשו הנצעקתה צעקת ריבה
אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון
לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם.
ממקום שאברהם ליווס שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה
בא אכלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא
תיקון סופרים הוא זה: (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו' (ד"ה י"ט). הגשה
לפיוס ויגש אליו יהודה (בראשית מ"ד). והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא (מלכים א' י"ח) ולכל
אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס
שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע:

אולי

באור

אמנם לפ"ז לא היצרך אברהם להתפלל על הצדיקים שלא ישחיתם עם הרשעים, ולדעת הי"א שהביא
הראב"ע פירושו ארחם אותם ותדבק השגחתי בהם להכילם ע"ד וידע אלהים (שם ב' כ"ה), וכן רק
חתכם ידעתי (עמוס ג' ב'), וכן פי'גם הרמב"ן בסוף דבריו בפרשו הפסוק הזה על דעת מקבלי
האמת, וכן מתורגם בל"א. (כב) ויפנו משם האנשים, ממקום שאברהם ליווס שם, וכתב הראב"ע כי
ראוי להיות אחר מאמר השם זעקת סדום עד אדעה, מאמר אברהם ולומר תיכף ויגש אברהם ויאמר
האף וגו' ונכנס הפסוק ויפנו. משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדים אז אמר השם לאברהם
זעקת סדום וכן אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עמד כיום (שמואל א' ט' כ"ז), והנכון
בזה לפי דרכנו כי אחר שהלך אברהם לשלחם נשאר הגדול שבהם וגלה לאברהם כוונת הליכתם
ואמר לו זעקת וגו' ואחר שגמר דבריו חזר לשפורו הראשון ואמר שהמלאכים פנו משם והלכו
לסדום ואברהם מעת הפרדם ממנו עד בואם לסדום עודנו עומד לפני המלאך הנשאר (ע"ד
הרשב"ם שפי' כן לפני ה' לפני המלאך לבקש פניו), ומפרש אח"ז מדוע נשתהה כ"כ לפי שנגש
אברהם והתפלל: (כג) האף, הגם, והה"א ראוי להיות בחטף פתח כדין ה"א התימה, ובאה בפתח
לבד להרחיב על האל"ף שהוא מהגרון: תספה, לשון כליון והוא פועל יוצא וכן חספה עלימו
רעות חכי אכלה בם (דברים ל"ב כ"ג), ואכלה כפל לשון של אספה, אבל אספה מההפעיל
ותספה מהקל, וכן פי' רש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, אבל אונקלוס תרגם האף הברגז:
צדיק עם רשע, יש להפליא על הסתירות אשר בתפלתו זאת מתחלה התפלל שלא להמית צדיק
עם רשע, ובפסוק שאח"ז הוסיף להתפלל שיצילו הצדיקים גם את הרשעים, ועדיין לא נענה
על הראשון, ובפסוק השלישי חזר על הראשון להתפלל רק על הצדיקים: ורש"י כתב בפסוק השלישי
וז"ל חלילה לך, ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים עכ"ל, הנה לא
יישב רק סתירת הפסוק הב' עם הג', אך סתירת הא' עם הב' במקומה עומדת, איך יתחיל
המתפלל

תרגום אשכנזי

דעם באֶזעוויכֿטע הינריכֿטען? (כד) פֿיעללייכֿט זינד פֿינפֿציג גערעכֿטע אין דער שטאַדט, ווירסט דוא וואָהל הינריכֿטען, אונד ניכֿט ליעבער דעם גאַנצען אָרטע פֿערגעבען אום דער פֿינפֿציג גערעכֿטען ווילען, וועלכֿע דאַריננען זינד? (כה) עס איזט דיינער אונווירדיג, זאָ עטוואַס צו טהון, דען גערעכֿטען מיט

ויראיח

רָשָׁע: (כד) אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: (כה) חָלִלָה לְךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית

צדיק

רש"י

(כד) אולי יש חמשים צדיקים. י' צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש. וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעי' למה תמית הצדיקים: (כה) חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך היא אומנתו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא

תרגום אונקלוס

אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִּשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי כְגַוָּהּ: (כה) קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינָךְ מִלְּמֶעְבָּד

כפתגמא

באור

המתפלל בקטנה, וטרם שיענוהו, יסיי' בגדולה ויבקש חסד גדול מן הראשון, הלא להלן נזהר מזה, כי לא התפלל אולי יחסרון וגו' עד שנענה על הראשון וכן אולי ימצאון שם ארבעים וגו' ושלשים ועשרים ועשרה? והנלע"ד, כי הכל היה שאלה אחת להציל הצדיקים, אך לפי שידע אברהם כי כן דרכי ההנהג' שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע ומשחית הכל, ולכן נאמ' במצרי' ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ועבר ה' לנגף את מצרי' וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחי' לבא אל בתיכם לנגף (שמו' י"ב כ"ב וכ"ג), ופירש"י שם ואתם לא תצאו שמאחר שנתנה רשו' למשחי' לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע עכ"ל, ולכן כאשר שמע אברהם כי ההשחתה תהי' ע"י המלאכי' הנשלחי', הי' מתירא פן תעבר כוס גם על הצדיקי' כי לא יבחינו, ולכן הגיש להתפלל עליהם ואמר האף תספ' צדיק עם רשע והטיב אנקלו' בתרגימו הברגז, כי בשעת הרוגז שמדת הדין מתוח' אינו מבחין, ואמר אחר זה אולי יש חמשי' צדיקי' בתוך העיר האף תספ' ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקי' אשר בקרבה, ותהי' הכוונ' שאם יש שם חמשי' צדיקי' ישא למקו' ולא ישלח שם המלאך המשחי' כדי שינצלו הצדיקי', ופי' למען חמשי' הצדיקי' שינצלו ולא שיצילו, ולכן פי' ואמ' בפסו' הג' שאם לא תעש' כן ותשלח עכ"ז מלאך המשחי' להשחית' ובלי ספק גם הצדיקי' יסופו עמהם, חולין הוא לך דבר זה להמית צדיק עם רשע וגו', (ואף שלפי דרכנו שהוא דרך הרשב"ם שאל המלאך דבר כל זאת, מ"מ לא הית' התפל' אליו, כי היא לה' לבדו רק עם המלאך דבר להשיב לו דבר מאת ה', והוא השיבו כל התשובו' בשם ה' שולחו), כן נ"ל בביאור התפל' הזאת: (כד) בתוך העיר, סדום כי היא העיקרית והגדולה שבהם, ומלך סדום הי' ראש לכל המלכיו' שבמקו' ההוא, ולפ"ד תהי' הכוונ' בכל עיר מהם: ולא תשא למקו', ולא תשא עונם כי סליחת העון היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם: למקום, הראב"ע כ' כי למקו' הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט, ולפ"ד אין לחשוד את אברה' שלא יחוש על אבדן כל הערים ולא ידאג רק על קרובו, גם מדוע לא התפלל בפי' על לוט, הממנו ית' יכס' ויסתיר כוונתו, אבל אומר אני שתהי' הכוונ' על המקו' אשר ימצאון שם הצדיקי' אם בסדום או באחרת, אותו המקום בלבד ימלט ולא יכנס בה המשחית כדי שינצלו הצדיקים, והית' ג"כ כוונתו אם ימצאו חמשים צדיקים מפוזרי' בכל הערים ימלטו כלן כדי שינצלו הצדיקי', אבל לא כאש' ימצאו כלם באחת מהם שיכולין להנצל בתוכ', שינצלו כלן בזכותם: (כה) חללה לך, חולין הוא לך ושרשו חלל והוא הפך הקדוש'

כמו

ויראיח

צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק
כָּרָשָׁע חָלִלָה לָךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־
הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט:
(כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם
חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר
וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם:
(כז) וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא
הואלתי

תרגום אשכנזי קלה

דעם באזעוויכטע אומצוברינ-
גען, דאס דער גערעכטע אונד
דער באזעוויכט גלייך זייא;
עס איזט דיינער אונווירדיג!
זאלל דער ריכטער דער גאנ-
צען ערדע ניכט גערעכטיגקייט
איבען? (כו) דער עוויגע שפראך:
ווען איך אין סדום פינפציג גע-
רעכטע אין דער שטאדט פינ-
דען ווערדע, זא ווילל איך
דעם גאנצען ארטע אום איה-
רענטווילען פערגעבען.

(כז) דא אנטוואָרטעטע אברהם אונד שפראך: איך האבע נון איינמאהל אנגעפאנגען, מיי-
נעם

תרגום אונקלוס

כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּיבָא
וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּיבָא קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינְךְ
דְּדָאִין כָּל אַרְעָא לָא יַעְבֵּיד דִּינָא: (כו) וְאָמַר
יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ
קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן: (כז) וְאָתֵיב אַבְרָהָם וְאָמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי
למללא

רש"י

הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם
הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פתח
ה' של השופט ל' תמיה וכי מי שהוא
שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם
אמצא בסדום וגו'. לפי שסדום היתה
מטרפולי'

באור

כמו ואחלל שרי קדש (ישעי' מ"ג כ"ח), וחללו המקדש המעוז (דניאל י"א ל"א), כהניה חללו
קדש (צפני' ג' ד'), ואנקלו' תרגם, קושטא אינון דינך, ולא ידעתי לכוונו על המלה, כי
לא תרגם רק הכוונה, ואולי כוון ג"כ לפירש"י חולין הוא לך, רק לכבוד השם שנה הל' שלא
ליחס אליו פחיתו' או חסרון: והיה כצדיק כרשע, כאשר יתחברו ב' כפ"י הדמיון יורו על
הפלגת הדמיון וחוזק השווי ביניהם ותהי' הכווני' זה כזה וזה כזה, וכן פה והי' הצדיק כרשע והרשע
כצדיק שניהם שוי' רק שקיצר בל' וכן כי כמוך כפרעה (בראשי' מ"ד י"ח), כעמי כעמך (מלכים
א' כ"ב ד' וב' ג' ז'), כחשיב' כאור' (תהלי' קל"ט י"ב), וכן מתורגם בל"א: השפט כל הארץ,
נקוד בח"פ ה"א של השופט ל' תמיה וכי מי שהוא שופט כל הארץ לא יעש' משפט אמת,
וכ' הרשב"ם השפט כל הארץ ששלחך כאן לא יעש' משפט עכ"ל, והוא לפי דרכו שעם המלאך
הגדול שבהם דבר כל זאת: (כו) ויאמר יי, המלאך. (הרשב"ם): אם אמצא בסדם חמשי'
צדיק' בתוך העיר, כפל לומ' בתוך העיר אחר שאמר בסדם, ולכן פי' הראב"ע כי טעם בתוך
העיר שהם יראי' את השם בפרהסי' וכן שוטטו בחוצות ירושלים (ירמי' ה' א'), אמנם לפי
דרכי הנ"ל לא התפלל אברהם רק על הצלת העיר אשר בה הצדיקים, כדי שינצלו המה ולא
יסופו עמם, ולכן לא אמר רק בתוך העיר, ר"ל בעיר אשר הם בה ולא האחרות שאינם
בתוכה, והשם השיב לו בכפל הלשון בסדום בתוך העיר כלומר אף אם אמצא בה לבדה כל
החמשים הצדיקים, ונשאתי לכל המקום בעבורם, וכלל בזה כל הערים והיינו כל המקום
אשר נגזר עליו להשחית אציל בזכותם כי דרכי להציל גם הרשעים בזכות הצדיקים, ויתישב ג"כ
מה שאברהם אמר ולא תשא למקום, והק"בה אמר לכל המקום, ולפי הסברא אחר ששמע
שיציל בזכותם גם הרשעים, היתה אח"ז תפלתו ג"כ על הדרך הזה להציל גם הרשעים בזכותם
ולא על הצדיקים בלבד, רק שהתפלל בהדרגה, אולי יחסרון חמשה, אולי ימצאון שם ארבעי',
שלשים, עשרים, ועשרה, ובכל אלה היתה על כל הערים, וכן פי' הרמב"ן ז"ל שתפלתו
היתה

תרגום אשכנזי

נעם הערר̇ן פ̇אָרצושטעללען, דאַ איך דאָך שטייב אונד אַשע בין. (כח) ווען נון פ̇יעללייכ̇ט אן פ̇ינפ̇ציג גערעכ̇טען פ̇ינף פ̇עהלען, ווירסט דוא וואָהל אום פ̇ינף ווילל̇ען דיא גאַנצע שטאַדט פ̇ערדערבען? ער שפראַך: איך ווערדע ניכ̇ט פ̇ערדערבען, ווען איך פ̇ינף אונד פ̇יערציג דאַזעלבסט פ̇ינדען ווערדע. (כט) יענער פ̇והר פ̇אָרט איהם פ̇אָרצושטעללען, אונד שפראַך: ווען זיך נון פ̇יערציג דאַזעלבסט פ̇ינדען? וואָרויף דער עוויגע אַנטוואָרטעטע: זאָ ווערדע איך עס ניכ̇ט אויספ̇יהרען, אים דער פ̇יערציג ווילל̇ען. (ל) יענער שפראַך ווייטער: מיין הערר! ערצירנע ניכ̇ט, ווען איך אַבערמאַהלס פ̇אָרשטעללע! פ̇יעללייכ̇ט ווערדען נור דרייסיג דאַזעלבסט

ויראיח

הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי
ל עָפָר וָאֵפֶר: (כח) אוּלַי יַחְסְרוּן
חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה
הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר
וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא
שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: (כט) וַיֹּסֶף
עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי
יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא
אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים:
יא (ל) וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי
וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם

שלשים

רש"י

מטרפולי' ואשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כ) הואלתי. רליתי כמו ויואל משה: (כח) התשחית בחמשה. והלא בן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעי'. וימלטו ד' הברכים. וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחד מהם

תרגום אונקלוס

לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עָפָר וּקְטָם: (כח) מָאִים
יַחְסְרוּן מֵחַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל
בְּחַמְשָׁא יַת כָּל קַרְתָּא וְאָמַר לָא אֲחַבֵּל אִם
אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: (כט) וְאוֹסֵף
עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וְאָמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן
תַּמָּן אַרְבְּעִין וְאָמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמֵירָא בְּדִיל
אַרְבְּעִין: (ל) וְאָמַר לָא כְעַן יִתְקַף רוּגְזָא דְיָיָ וְאֵמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין

ואמר

באור

היתה על כל הערים ע"ש: (כז), הואלתי, רש"י והרא"ב פי' פה לשון רצון ולא לשון התחל' כמו ויואל משה (שמות ב' כ"א), וכן הואיל משה (דברים א' ה'), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש יאל, ואנקלוס תרגום ויואל משה, וצבי, לשון רצון, הואיל משה, שרי, לשון התחלה, אבל מה שתרגם פה, אסגיתי, לשון רבוי לא ידעתי לכוונו, ויב"ע תרגם פה, שריתי, לשון התחלה, וכן מתורגם בל"א: ואנכי עפר ואפר, כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה, שיעורו אולי יחסרו חמשה מן החמשים, וכן ת"א ויב"ע, והשרש חסר בבנין הקל הוא תמיד פעל עומד: התשחית בחמשה את כל העיר, שיעורו, האם בעבור החמשה שיחסרו תשחית את כל העיר, ובי"ת בחמשה במקו' בעבור: לא אשחית אם אמצא שם, יבעיח אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא הי'

שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־
אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים: (לא) וַיֹּאמֶר
הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי
אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר
לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים:
(לב) וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי
וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן
שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית
בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה: (לג) וַיֵּלֶךְ יְהוָה
כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם
וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ: יט (א) וַיָּבֹאוּ

שני

תרגום אשכנזי קלו

זעלבסט געפֿונדען? ער
שפּראַך: איך פֿיהרע עס ניט
אויס, ווען איך דרייסיג פֿינ-
דע. (לא) אברהם שפּראַך
וויעדער: איך האַבע נון אויף-
מאַהל אַנגעפֿאַנגען, מיינעם
העררן פֿאַרצושטעלען; ווען
מאַן נון צוואַנציג פֿינדעט? ער
שפּראַך: זאָ וויל איך ניט
פֿערדערבען אום דיעזער
צוואַנציג ווילען. (לב) יענער:
מיין הערר! ערצירנע ניט,
איך ווייל נור נאָך דיעזעם
מאַהל פֿאַרשטעלען, ווען
מאַן נון צען דאַזעלבסט פֿינ-
דען זאָללטע? ער שפּראַך:
זאָ ווערד איך ניט פֿערדער-
בען אום דיעזער צען ווילן.
(לג) יענער עווִיגע גינג הינווענ, אַלס ער מיט אברהם אויסגערעדעט האַטטע,
אברהם אַבער קעהרטע אַן זיינען אָרט צוריק.

תרגום אונקלוס

וְאָמַר לָא אֶעְבֵּיד גְּמִירָא אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן
תְּלָתִין: (לא) וְאָמַר הָא כְעַן אֲסֵגִיתִי לְמַלָּלָא
קֳדָם יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן עֶסְרִין וְאָמַר
לָא אֶחֱבֵל בְּדִיל עֶסְרִין: (לב) וְאָמַר לָא
כְעַן יִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ וְאֶמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא
הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן עַסְרָא וְאָמַר לָא
אֶחֱבֵל בְּדִיל עַסְרָא: (לג) וְאִסְתַּלַק יְקָרָא
דַיְיָ כַּד שֵׁצִי לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ:

ר ש ״ י

דיא

מהס: (לב) תולי ימלוכן סם עזרה.
על הפחות לין נקט לומר ל ר המניל היו
ח' נח ובניו ונשיהם ולח הלילו על דוכס
ועל ט' ע"י לירוף כנר נקט ולח מלח:
(לג) וילך ה' וגו'. כיון שנסתלק הסניגור
הלך לו הדיין: ולחרהס שב למקומו.
נסתלק הדיין ונסתלק הסניגור והקטיגור
מקטרג ולפינך ויבלו שני המלחכים
סדומה להשחית:

יט (א) ויבואו שני. והג' שנח לנשר
לח שרה כיון שעשה שליחותו

תרגום אשכנזי קלו

ב א ו ר

הי' חומר לו דע שחין סם כמספר הזה שחמרת לפי שעליין לח נגמר דינם כחשר חמר חרפה
כח וחרפה והנה חברהם לח ידע מה יעשה בהם ולכן הזכיר בנקל והזקיף על פני סדם
וברחותו כי נשחתו ידע שלח היו סם כן (הרמב"ן): (ל) לא אעשה, כלה בהם, והעניין חחד
עם לח חשחית: (לב) אך הפעם, ענינו למעט, כמו רק, ושיעורו לך הפעם הזחת, וכן
תרגם לנקלוס ויונתן בן עוזיחל, ברם זמנא הדח, וכן מתורגם בלשון חשכנז: ויאמר,
הק"כה לח חשחית וגו', ולפי דעת הרשב"ם כל חלו התשובות הן דברי המלחך הגדול-שבהם
בשם הסם שולחו, וכן חברהם שהתפלל לח חליו התפלל רק עמו דבר להשיב לו דבר מחת
ה' לכל התפלה היח לה' לבד, וחין סמך שכן היח כוונ' הרשב"ם, ועיין מ"ם ב ז"ם נפסוק
שמ"ז: (לג) ואברהם שב, מן המקום שלוה שם המלחכים כי שם נחמר לו זעקת סדום
וגו' ושם התפלל: למקומו, חל חלוני ממרח:

תרגום אשכנזי

ו י ר א י ט

שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט
יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם
לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה:
(ב) וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא
אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ
רגליכם

יט (א) דיא בייד ען ענגעל קאַמען אַבענדס נאַך סדום. לוט זאַס עבען אים טהאָר פֿאָן סדום. אַלס ער זיא זאַה, שטונד ער אויף, גינג איהנען ענטגענען, ביקטע זיך מיט דעם אַנגעזיכטע צור ערדע, (ב) אונד שפראַך: הערט דאָך, מיינע העררען! קעהרט דאָך אין אין דאַז הויז אייערעם דיענערס, אונד איבערנאַכטעט דאַ, נאַכדעם איהר אייערע פֿי־

סע

ר ש ״ י

תרגום אונקלוס

יט (א) וְאָלוּ תְּרֵין מַלְאָכַיָּא לְסְדוֹם בְּרַמְשָׁא
וְלוֹט יָתֵיב בְּתַרְעָא דִּסְדוֹם וַחֲזָא
לוֹט וְקָם לְקַדְמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל
אַרְעָא: (ב) וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן רְבוֹנַי זוּרוּ
כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן
ותקדמון

נסתלק לו: המלאכים. ולהלן קרוי לזה כתיב זכינה עמהם קרוי מלאכים. דבר אחר לפי שכרסם שבאו גדול והיו המלאכים תדירין אללו בתורים קרוי מלאכים ואצל לוט קרוי מלאכים: בערב. וכי כל כך זהו המלאכי' מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינין שמא יוכל לכרסם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. יצב כתיב לומר היוס מינוהו שופט עליהם: וירא לוט וגו'. מבית אכרסם למד להזיר על הא רחים: (ב) הנה נא. אתם לדונים לי אחר שעברתם עלי. ד"א לריבים אתם לתת לב על הדברים הללי שלא יכירו בנס וזו היא עלה בנונה: סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאת' בנסין שם לבך

נאזר

ב א ו ר

יט (א) ויקם לקראתם, מקרא קצר הוא וענינו ויקם וילך לקראתם, לו ויקם וילך לקראתם, וכן מתורגם בל"א: אפיים, על פניו, עד שהם לפיו בארץ, וכנה הכתוב הפנים נאפים לפי שהאפים שהם הנאריכים גבוהים על הפנים: (ב) הנה, מלת הן תשמש להזמנת הדבר וכאן לשעמים בתוספת ה"א וכדבר הנו"ן לעולם וזו לירי הה"א תשתוה לחירק קטן, והנו"ן תמיד בלירי, חוץ מזה לבד שהנו"ן בסגול, ועיין מה שכתבתי בתקון סופרים ע"ז, והוא רש"י פי' הנה נא שב על מלת לדני הנה נא לחם לדונים לי אחר שעברתם עלי, והרמב"ן מפרש לשון תחנה ושב על הזמנת הבית לשר לומר לתת להם ושיעורו, לדני, הנה נא בית עבדכם מזומן לפניכם וסורו שמה: אדני, בפתח הנ"ן והוא חול לדעת כל המפרשים והוא לשון רבים וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, רבוני, וכן מתורגם בל"א: סורו נא אל בית עבדכם, לשון הרמב"ן בשער תמנ' מלת סור ולחריה מ"ם היא במשמעה ושם לחריה אל"ף הפתוח בפתח קטן, (ר"ל מלת אל שהי' בסגול הנקרא פתח קטן, או מלות אלי אליו אליה שנשתנה גם הסגול לתנועה לחרת), בעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח) עכ"ל, וכלל נכון הוא, ועכ"ז מצאנו גם בלא אל לחריה, ופירוש' שילך אל הקורא כמו סורה שבה שה (רות ד' ל'), ועיין מה שכתבתי עוד בם' ויקי בפסוק וירא יוסף וגו' להסיר לתה וגו' (בראשית מ"ח י"ז): ולינו ורחצו רגליכם,

לפי

ה מ ע מ ר

יט (ב) סורו, עיין בנאור, והנה מה שכתב ועכ"ז מצאנו גם בלא אל וכנ"ל, אין זה סותר כלל לדברי הרמב"ן כי הוא לא דבר רק אם בא לאחריו יתם, אבל אם יחסר אז יש

להתבאר

רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי בָרְחוֹב נָלִין: (ג) וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ: (ד) טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי

ל' דגושה סרום

(ד) זיא האטטען זיך נאך ניכט ניערגענט, אלס דיא שטאדטלייטע, דיא לייטע פאן סרום

תרגום אשכנזי קלז

סע גענואשען ; מארגען קאננט איהר פריה אויפשטעהען, אונר אייערן וועג געהען. ויא שפראכען : ניין ! ווייר וואללען אויף דער שטראסע איבער־נאכטען . (ג) ער דראנג אבער זא זעהר אין זיא, דאס זיא בייא איהם אינקעהרטען . זיא קאמען אין זיין הויז, ער מאכ־טע איהנען אייניג מאהלצייט צו רעכט, אונר בוק אונגעוויי־ערטע פלאדען, אונד זיא אסען.

תרגום אונקלוס

וּתְתַדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאוֹרְחַתְכוֹן וְאֶזְלוּ לָא אֲלָהֵן בְּרְחוֹבָא נְבִית: (ג) וַאֲתְקֵיף בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעָלוּ לְבֵיתֵיהּ וְעָבַד לְהוֹן מִשְׁתַּיָא וּפַטִּיר אָפָה לְהוֹן וַאֲכָלוּ: (ד) עַד לָא שְׁכִיבוּ וֶאֱנָשֵׁי קַרְתָּא אֱנָשֵׁי סְדוֹם אַקִּיפוּ

ר ש "י

נלמר סורו נ"ר: ויאמרו לא. ולאנרהם לאורו כן תעזה מכאן ממרנין לקטן ואין מזרנין לגדול: כי ברחוב נלין. הרי כי משמע בלשון חלק שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את הדרך לבא ביתו: ומלות לשון פסח הם: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי

באור

לפי פשוטו פירושו ולינו לשון שתרחלו רגליכם, וכן מתורגם נל"ח: והשכמתם והלכתם לדרככם, רלה לומר כהולכי תרחות לא יתעכבו בעיר, ולשון והשכמתם והלכתם לדרככם לשון תרלו, (הרמב"ן): ויאמרו לא, נסור אל ביתך: כי ברחוב נלין, אלא ברחובה של עיר נלין: נלין. מבנין הפעיל, ועב"ז הוא פעל עומד: (ג) ויפצר בם מאד, לשון פלור בכל מקום יורה על רבוי דברים בדברי פיוסים החזק על חבירו להעבירו על רלונו, ולהברילו בדוב פיוסיו, ולכן תרגם יב"ע, ופייס, על כוונת רבוי הדברים, ואתקיף, על כוונת ההכרח, וכן מתורגם נל"ח: משתה, קניעות משודה על היין לשון לחוב לבלו כמו שהוכיח סופו על תחלתו לבל לאברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שחתם, (ר"ע ספורנו), ולי נראה שאברהם לא עשה להם משתה לפי שהיו נחוצים לדרכם שהי' ביום ולכן מהר לאברהם בכל עשיותיו וגם לוה לעשות ענות שהם קרות דקות שנאפות מהר על הגחלים, לבל יאחר לפי שלנו אינו, הי' לו שהות לאפות מלות ולעשות משתה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר, כל טרם שנמקרש לשון עד לא הוא כמ"ש רש"י בפשוק וכל שיח השדה טרם יהיה נאחו (בראשית ב' ה'), וכמ"ש שם, ובא לאחריו הפעל העתיד טרם יהי', טרם ילמח, טרם יבוא (שמואל א' ג' ג'), על הזמן שאר ממנו ידבר, כי אז הי' הדבר בעתיד, ואם תפרשו בל"ח לריך שתעתיק הזמן לענר, כי כן משפט הלשון שהי' להסב הורלת הזמן על העת שאר בה עומד המדבר, ואז הדבר נעשה בבר, לבן שינה המתרגם האשכנזי הורלת הזמן מעתיד לענר: ואנשי העיר אנשי סדום, לפי פשוטו הוא לתוספת

המעמר

להתבונן בפי מקומו אם בחסרון למ"ד כמו שהניח הרב, או בחסרון מ"ם כמו סורו טמא (לויה ד' ט"ו) שפשוטו סורו ממני.

תרגום אשכנזי

ויראֵ יט

סדום, דאָס הייסט אומרינגטעס
פֿאָן יונג ביז אַלט, דאָס גאַנצע
פֿאָלק אויס יערעם ענדע דער
שטאָדט. (ה) זיא ריעפֿען דעם
לוט, אונד שפּראַכען צו אים:
וואָ זינד דיא מענער, וועלכע
דיעזע נאַכט צו דיר גענאָממען
זינד? ברינגע זיא צו אונס
העראוס, דאַמיט ווירן זיא נעהער
קאָננען מענעו. (ו) דאַ גינג

אחריו

לוט היינוס פֿאָר דעם איינגאַנגע דעם הוזעם צו איהנען, דיא טהירע אַבער שלאָס ער הינ

טער

תרגום אונקלוס

ר ש "י

סדום. כך נדרש בב"ר טרם יבואו ויחזו
העיר היו נפיהם על מלאכים שהיו שולחים
לליט מה טיבם ומעשיהם והוא לומד להם
רובם רשעים עומדם מדברים בהם וחבתי
העיר וגו' וכך היו על מקרח וחבתי העיר
לחבי רשע נסבו על הבית כל שהיו רשעים
נקראים לחבי סדום כמו שאחר הכתוב
וחבתי סדום רעים וחטאים: כל העם
מקצה. מקצה העיר על הקצה שהיו לחד
מוקה בידם שלמילו נדיק לחד מין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכב זכור כמו לחד

בעו

באור

נאור לחבי העיר שהם לחבי סדום, ויתורגם בל"ח במלת (נעהאוך): נסבו, מבחין נפעל מן
הכפולים: כל העם מקצה, הכוונה מכל קצה מן העיר, והוא מקרח קצר כאלו אמר מן
הקצה של הקצה, וכן מתורגם בל"ח ופת להודיע שהמילו ח' חו עשרה שאמר לאברהם לא נמלאו
בהם: (ה) ונדעה אתם, במשכב זכור, כי ערב יבא בגוי לשבושה כמו אשר לא ידעון תיש,
והלשון ידוע לת מוה לשון (נרחשית ד' ח'), ועיין מה שכתבתי שם, ומתורגם בלשון לשון מדינה
תרגם (קענגען), וכן אשר לא ידעו לים (ערקאנגט), כי הכל נוכן מלשון ידיעה ממש,
והושאל אל המחבה (ווערען), ואל המשגל (בייחוואהנען). ונעל
מכלל יופי פי' ונדעה אותם מי הם להרגם והוא מן הרל"ק בשופטים (י"ט כ"נ), אשר לפי
מה שנתן לשיפת בשתי בנותיו לזנות עמהן, נראה שהיתה כוונתם למשכב, וכ"כ הרל"ק
בשוף דברים שם: (ו) החחתה, אל הפתח והם"ח שבשוף במקום למ"ד בתחלה, והפתח הוא
החלל שבו ובשביל ויונחים, והדלת הוא הסובב לנעול ולפתוח, ולשת הרחב"ע שחין התי"ו
ארבעית נדלת בעביר שנמלת נגר' על דל שפתי (תהלים קמ"ח ג'), שנפלה התי"ו עב"ד, ומה
יועידנו שדל שפתי הוא מענין דלת, לולי היות מלשון רומעות כמו דלו עיני למרום (ישעי'
ל"ח י"ד), כחבר מבחו המדקדק ר' יונה לענין זה. ובן כי' רש"י שם דל שפתי היות שפה
העליונה, שם לו יהיה כדבריו בניח' על דל שפתי, חין להוליח השבח מחלה תחת הנלחה
על דרך הזרות, ולהניח הרבים, והבכון לשעתי כשעת הרל"ק בשופטים שהרם דלת על מזקל
קשת, ושוה חלין בנכיותו יבקבולו, כי בחבר יחבר מן קשת, בחיתן קשתי (נרחשית מ"ט כ"ד),

המעמר

(ו) והדלת, עיין בבח ר; והוא עיני בל תחזינה זרות בשעת הרחב"ע כי לשעתו ים למלה הוחת

שני

אַחֲרָיו: (ז) וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי
תָּרֵעוּ: (ח) הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָא
אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב
בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־

תעשו

תרגום אשכנזי קלח

טער זיך צו, (ז)אונד שפראַך:
מיינע ברידער! האַנדעלט דאָך
ניכֿט זאָ באָזע. (ח) וואָהלאַן!
איך האַבע צווייא טעכֿטער,
וועלכֿע נאָך קיינען מאַן ער=
קאַננט האַבען, דיעזע ווילל
איך אייך הערוים ברינגען,
טהוט מיט איהנען, וויא אייך
גוט דינקט; נור דיעזען מענ=
נערן טהוט ניכֿטס, דאַ זיא דאָך
אין

תרגום אונקלוס

בְּבָעוּ כְּעַן אַחַי לָא תַבְאִישׁוּן: (ח) הָא כְּעַן
לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דִּי לָא יְדָעוּנוּן גְּבַר אַפֵּיק
כְּעַן יַתְהֶן לְוַתְכוֹן וְעִיבִידוּ לְהֶן כִּדְתַקִּין
בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגוּבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא תַעְבְּדוּן

רש"י

לא ידעו איש: (ח) האל. כמו האלה:
כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו
לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום.
בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא:
גש

באור

כן מן דלת, חר בדלתו (מלכים ב' י"ב י'), שניהם בדגש התי"ו, והקבוץ מן קשת, וְהִשָּׁתוֹת
נערים (ישעי' י"ג י"ח), ומן דלת, ושתים דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת (יחזקאל מ"א כ"ד), וכנויי הרבות
התי"ו רפוי' בשניהם: ומה שהשי"ן דגושה בכנויי הרבים מן קשת בכל ארבעה פעמים שנמצא
במקרא בספרים המדוייקים, ואין כאן הלמ"ד, כבר כתב הרד"ק בשרשים שרש קשת שאינו
מן שם קֶשֶׁת רק מן קַשָּׁת ע"ש: והדלת סגר אחריו, סגר הסוגר מבפנים אחריו של לוט
אחר שיצא אליהם, ויותר נראה ששב על לוט שהיא סגר מבחוץ אחר שיצא אליהם כי ירא פן
יבואו בחזקה אל הבית לקחת האנשים, וכן מתורגם בל"א: (ז) אל נא אחי תרעו, בבקשה
מכם אל תרעו, וכן מתורגם בל"א נא לשון בקשה: תרעו, שרשו רוע, והוא מבנין הפעיל,
ועל המנהג ראוי להיות תָּרִיעוּ כמו תָּשִׁיבוּ תָּקִימוּ, ובא בצירי כמו הכפולים תָּסֵבּוּ, ונראה
לי שהי' זה להפריד בין ענין זה לענין אחר אשר בשרש זה והיא ענין התרועה כמו תתקעו ולא
תָרִיעוּ (במדבר י' ז'), לכן בא כל שהוא מענין הרעה בצירי אחי החירק: (ח) הנה, לשון
הזמנה

המעמר

שני משקלים זכר ונקבה (ורבים כמוהו) והיא מנל"ה כמו קַו, שַׁי וכדומה, וע"ד נקבה דֶּלֶת
ושוה בנטייתו למשקל פָּעֶל כי כל הסגולים דרך אחד להם הלא תראה כי גם עֶלֶת לֶדֶת, וְפֶלֶת
נַחַת שַׁחַת (שהם לדעת המדקדקים מנחי העי"ן) שוים בנטיה עם בֶּגֶד וּבַעַל, ואם כי לא מצינו
משקל פֶּעֶת, הנה מי יערב לנו אם לא גם קשת וכיוצא בו ממשקל הזה (ואף שמן קשת הרבוי
קשתות) וידמה שהתי"ו אינה לנקבה לכן נתקימה ברבים, הנה גם מן דלת נאמר דלתות גם בא
דלתי מהנפרד דלתים, כי בעבור שהתי"ו אם גם היא לנקבה היא גם חמורת ל"הפ לזה תתקיב,
וכמו שנאמר שֶׁקֶת ששרשו שקה, שקתות המים. ואף שלדעתי גם שַׁחַת רַחַת וּנַחַת המה מנחי
ל"ה כי איך יתכן שיבוא בעלומי העי"ן הפ"א בפת"ח גם ביפרד (עיין תל"ע דפוס כראג הערה
לנע"ו). (ז) תרעו, הרב המבאר התחכם לתת סבה מדוע בא פ"הפ בציר"י ולא בח"ג, אולם
לפענ"ד אין לבקש טעם על חילוף התנועות הדומות (כי הוא מטבע כל לשון ולשון, ואין פה
המקום לברר זאת באר היטיב) וז"ל הרד"ק במכלול בערך נע"ו בהפעיל א"ת"ן אבין יבין או

תרגום אשכנזי

אין דען שאַטטען מיינעס אָבדאַכֿס געקאָממען זינד. (ט) זיא אַנטוואָרטעטען: געהע הינוועג! אונד פֿוהרען פֿאַרט: דיעזער איינציגע מאַן קאַם אַלס פֿרעמדלינג היער אַן, אונד ווילל שאָן ריכֿטער זיין! נון וואָללען וויר מיט דיר שליממער פֿערפֿאַהרען אַלס מיט איהנען. זיא דראַנגען היערויף זעהר

ויראיט

תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי: (ט) וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ

באיש

רש"י

(ט) גש הלאה. קרב להלאה כלו' התקרב לכדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה הנה החכי ממך והלאה (שמואל א' כ') גש הלאה המשך להלן בל' לעז טרי"טי דנו"ש ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגש בי (ישעי' ס"ה). וכן גשה לי ואשבה (שם מ"ט) המשך לכדדין בעבורי ואשב אכלך. אתה מלין על האורחין איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה ל' נחת ועל שאתה מלין על האורחים. האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה ביניו

תרגום אונקלוס

מִדַּעַם אֲרֵי עַל כֵּן עָלוּ בִּטְלַל שָׁרִיתִי: (ט) וַאֲמָרוּ קְרֵיב לְהַלָּה וַאֲמָרוּ חַד אָתָא לְאִיתוֹתָבָא וְהָא דָאִין דִּינָא כְּעַן נַבְאִישׁ לָךְ

מדילהון

באור

הזמנה וזריזות וכן מתורגם בל"א: האל, כמו האלה: כי על כן באו, על אשר באו כמו כי על כן עברתם (בראשית י"ח ה'), ורבים כמוהו: (ט) ויאמרו גש הלאה, כלו' התקרב לכדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה (במדבר י"ז ב'), הנה החכי' ממך והלאה (שמואל א' כ' כ"ב), גש הלאה, המשך להלן, בלע"ז טריטי"ד"נוש (נראה שכ"ל ריטי"רי ד"י נו"ש, בל"א וויכֿע פֿאָן אונז צוריק), ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגש בי (ישעי' ס"ה ח'), וכן גשה לי ואשבה (שם מ"ט כ'), המשך לכדדין בעבורי ואשב אכלך, אתה מלין על האורחים איך מלאך לבך. (רש"י): ויאמרו, עוד האחד בא וגו': האחד, רע"ס פי' היש גם אחד שיעשה כך עכ"ל, פי' הה"א לתימה, אבל קמצו' הה"א מורה שהיא לידיעה, וכן ת"א חד אתא, והשמיט הה"א כדרך ל' הארמי, ולפ"ז ביאורו האיש האחד הזה בא לגור בינינו, ונתנו לו מלון אורחים, בעברנו על מדותינו, עתה רוכה לשפוט בינינו, לא נוסף עוד לחון את הגר: לגור, אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ונעשית מוכיח אותנו, כן פירש"י, ויהי' א"כ לפ"ז פי' וישפט שפוט שרוכה לשפוט את מעשינו הכדקו אם לא, ואפשר שהיא כמשמעו רוכה להתנשא עלינו כשר ושופט עד שלכבודו ולמוראו לא נרע לאנשים שבאו בכל קורתו, ולדעת רז"ל שנעשה באמת שופט עליהם, התחרטו על כך, באמרם שזה היה בסופם, עקב עשות החסד עם הגר: נרע לך מהם, למ"ד לך מושכת עצמה ואחרת עמה ושיעירו מלהם, והכוונה נעשה לך רעה יותר ממה שנעשה להם, והנה בהסתכל בכפל מלת ויאמרו בפסוק, ואין אחר הראשון מאמר ארוך, והוא שלא כמנהג לשון הכתוב, גם בלשון המאמר

המעמר

אָבֵן יָבֵן וכן כולם, יָגֵל יעקב ע"כ, וגם בשלמים יבוא לפעמים העי"ן בציר"י, כמו יכרת ה' (תהלים י"ב ד') וכדומה. (ט) גש הלאה, בדפוס פראג רכ"א הגי' וכן כל הלאה וכו' ואל תתמה על לשון ג י ש ה האמור כאן שכך דרך מקראות לדבר כן כמו קרב אליך אל תגש בי וכן בלשון לע"ז טרייט"ן שו"ש וכו' ע"כ, ואולי הוא לשון אשכנז (טרעטען צוריק), והכלע"ז הכתוב בספרינו טריט"י דנו"ש הוא טירע טוא דע כו (ליהע דיך פֿאָן אונז צוריק). (ד"ה).

ויראיט

בָּאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ (י) וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ (יא) וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־

גדול

תרגום אשכנזי קלט

זעהר אין דען מאַן, אין לוט נעמליך, אונד גינגען הינצו, דיא טהירע צו ערברעכען. (י) דאַ שטרעקטען דיא מענ־נער איהרע האַנד אויס, בראַכ־טען לוט צו זיך אין דאַז הויז, אונד דיא טהירע פערשלאָסען זיא. (יא) דיא מעננער אַבער, וועלכע פאָר דעם איינגאַנגע דעם הויזעס וואַרען, שלונען זיא מיט בלינדהייט פאָן קליין

ביז

תרגום אונקלוס

מִדִּילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִיתְּבַר דָּשָׁא׃ (י) וְאוֹשִׁיטוּ גּוּבְרַיָּא יַת יְדֵיהוֹן וְאָעִילוּ יַת לוֹט לְוַתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת דָּשָׁא אָחָדוּ׃ (יא) וְיַת גּוּבְרַיָּא דִּי בִתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְעֵירָא וְעַד רַבָּא

רש"י

בינינו שבאת לגור ונעשית מוכיח אותנו: דלת • הסובבת לנעול ולפתוח. פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: (יא) בסנורי'. מכת עורון: מקטון ועד גדול • הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנ' מנער ועד זקן לפינך התחילה הפורענות מהם:

עוד

באור

המאמר ששינה מנוכח לנסתר ושב לדבר בלשון נוכח, גש הלאה, צווי לנוכח, האחד בא לגור וישפט שפוט, לנסתר, עתה נרע לך מהם, לנוכח, וכן בדקדוק הטעמים בפסוק זה, כי כפי הנראה סוף המאמר הראשון הוא מלת הלאה, והמאמר השני נמשך מן האחד עד מהם, וראוי לפ"ז להיות במלת הלאה טעם מפסיק יותר, והוא טעם סגולתא ולפניו זרקא, והנראה מכוונת הכתוב שלא היה כל זה מאמר אדם אחד או מאמר כל העם מנער עד זקן, אך עשו כמשפט עם הארץ כאשר יתאספו בערבוביא שכל אחד יעשה בזדון לבו וכפי העולה על רוחו, זה יתקלף וזה ילעג, זה יגעור וזה יגש בזרוע נטויה לעשות המעשים, ויהי' משפט הכתוב שכאשר שמעו את דברי לוט גערו בו כלם ואמרו גש הלאה! והוסיפו קצתם לאמר זה לזה הראית את האחד שבא לגור בינינו, ולא עשינו עמו רק טוב, עתה מה היה בסופו, כבר רוצה להתנשא עלינו לא נוסיף עוד לעשות חסד כזה! קצתם אמרו ללוט עתה נרע לך מהם, אם לא תגש הלאה, וקצתם נגשו לשבור הדלת: ויפצרו באיש בלוט, לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוסים א"כ נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת, וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותה או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליה והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גש הלאה שיגש למקום אחר (הרמב"ן), ואף אנקלוס ויב"ע שתרגמו ואתקיפו, אין כוונתם שביאור המלה כן הוא, רק שתרגמו לפי הכוונה, ועכ"ז לא רחוקה היא מן ההכרח, כי רבוי הפיוס והבקשה כמעט יכריח את האדם לעבור על רצונו, ולכן תרגם גם המתרגם לל"א בלשון הכרח: (יא) בסנורים, שרשה סנור ארבע אותיות, ורש"י פי' מכת עורון, ואין כוונתו על סימוי עינים ממש, רק כמו שפי' הראב"ע מחשך העין והלב, וכן פי' הרשב"ם מכת עורון ושממון, ולכן תרגם אונקלוס בשבריריא, שהוא חולה של שגעון וסיבוב המוח, ואל תטעה בלשון רש"י שכתב רק עורון בר"ל עורון ממש, כי בספר (מלכים ב' ו' י"ח), כתב רש"י בפי' כדעת כל המפרשים הנ"ל וז"ל שם: סנורים, חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה עכ"ל, וכן פירש ר' אליה בחור בנימוקיו לס' השרשים שרש סנור, הארכתי בזה לישב מה שחפשו למצא הפתח אחר שנתעורו, וכי שוטים היו שלא להרגיש המופת העצום הזה אשר כמה מאות או אלפים אנשים נסמו עיניהם ברגע א', והיה להם לדעת כי

תרגום אשכנזי

ביז גראָס, זאָ דאַס זיא מידע וואורדען, דען איינגאַנג צו זו־כֿען. (יב) דאַ שפראַכֿען דיא מעננער צו לוט: האַסט דוא עטיוא נאָך יעמאַנדען היער, איינען איידאַם, זאָהנע, טעכֿ־טער, אונד וואַס דיר אין דער שטאַדט אַנגעהאָרט, פֿיהרע אויס

ויראיט

גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפֶּתַח: (יב) וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹּה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא מִן־

המקום

רש"י

(יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקו': ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד

תרגום אונקלוס

וּלְאִיאוּ לְאַשְׁכָּחָא תַרְעָא: (יב) וְאָמְרוּ גוּבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַאן לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן אַתְרָא: (יג) אֲרֵי

באור

יד ה' עשתה זאת על גודל רשעם, אבל בתמהון הלב היו רואים הדלת ועכ"ז לא יכלו להגיע אליה לשברה, וגם לא הרגישו השממון ההוא ולא ידעו כי מאת ה' היתה להם כל זאת: וילאו, הרשב"ם פי': פירושו לא יכלו עוד למצוא הפתח, לא בקשו הפתח, וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור (שמות ז' י"ח), לא יכלו לשתות מאחר שהיה הדם, וכן מוכיח לבסוף ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור (שם כ"א), ובכמה מקומות לשון נלאו מכופל כמו ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמי' כ' ט'), וכן והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישעי' י"ו י"ב), וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלין מי יוכל (איוב ד' ב'), כלומר בשביל שנסה אותך הקב"ה ביסורין אתה נלאה, כלומר אין אתה יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואמרת ועצר במלין מי יוכל עכ"ל, ואין כוונת הרב ז"ל להוציאו מענין היגיעה לגמרי, מצאנוהו פעמים רבות על הכוונה הזאת, ובלתי סובל כוונה אחרת כמו עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכה ו' ג'), את כל התלאה (שמות י"ח ח', ובמדבר כ' י"ד, ונחמי' ט' ל"ב) ורבים כמוהם, והנה באמת היגיעה ומעוט הינולת קרובים בענין, כי היגע בדבר ונלאה לעשותו, תקצר יכלתו להגיע אל התכלית, ובשביל שאמר הכתוב שנלאו למצא הפתח ולא אמר לבקש, לכן ביארו הרב ז"ל שהוא כמו לא יכלו, ואולם מה שכתב שלא בקשו הפתח כלל, הוא בלתי מכוון בפי' הכתוב, ויתכן שתהיה הכוונה יגיעה ממש שחפשו הפתח ולא מצאוהו מגודל תמהון הלב, ושעורו וילאו לבקש כדי למצוא הפתח, והכתוב מזכיר תכלית המעשה שהיא מציאת הפתח, וא"ת ולאיאו לאשכחא תרעא, והמתרגם האשכנזי באר כפי הכוונה: (יב) עד מי לך פה, שיעורו מי לך עוד פה, ור"ל העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית: חתן וגו', לשון רש"י אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום, וא"כ יהיה דבורם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות, ור"א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך, ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה סבור שבניו ישמעו לו, וכאשר צחקו עליו חתניו וארכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמצאים אתו בביה, (הרמב"ן), וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"א. והראב"ע כתב והנה פה טענה על האומר כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו, ועוד כי משחתים אנחנו, גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך, הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר עכ"ל, ועיין בפי' מהר"י אברבנאל שנלחם בעד הדרש לישב קושיותיו של הראב"ע עליו, וישר כחו וחילו, אבל לא היה צריך לכל הטורח הזה, כי ידענו שכן משפט הדרש לפעמים שלא יסכימו אליו כל פרטי הכתובים, ודי לו אם ימצא מלה אחת או פסוק אחד אשר עליו יבנה סודו, והנה פה מפורש במדרש כדברי, כי ז"ל בפ' נ' סי' י"ח ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו וגו' מי היה זה רפאל, אתיבין (פי' הקשו) והא כתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכתיב

ויהי

הַמָּקוֹם: (יג) כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ
אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה
צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ
יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ: (יד) וַיֵּצֵא לוֹט
וַיְדַבֵּר אֶל־חֲתָנָיו לֹקְחֵי בְנֹתָיו

ויאמר

תרגום אונקלוס

מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יָת אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי סְגִיאַת
קֳבְלְהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְחָנָא יְיָ לְחַבָּלוּתָהּ:
(יד) וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם חוֹתְנוֹהִי נָסְבֵי

בנתיה

תרגום אשכנזי קמ

אוים דעם אָרטע הינים:
(יג) דען וויר פֿערערבען דיעזע נעגענד, ווייל דאָגעשריא
איבער זיא פֿאָר דעם עווינען
זאָ נראָס איזט, זאָ האָט דער
עווינע אונז אַבגעזאַנדט, זיא
צו פֿערדערבען. (יד) לוט נינג
אוים, אונד רעדעטע מיט זיי
נען שוויעגערזאָהנען, דיא זיי
נע טעכטער נעהמען זאָללטע:

ער

ר ש "י

מחבלין אנחנא. שחתין: כי גדלה. פה ללמד סניגוריא עליהם שכל כל כך היה מלין עליהם צוחות קרי ביה מי לך פה: (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שהיתן שבנות תרוסות

באור

ויהי כהוליכם אתם החוצה, אמר ליה קרון דבתריה (פי' קרוב מה שכתוב לאחריו) ויאמר המ"ו על נפשך עכ"ל, הוך דהוה שלח יד להציל לו על קיבייתו שכתיב ויוליכוהו ויניחוהו כהוליכם בלשון רבים, רק הרחה לו מקום לאחד לחבר יסמוך עליו הדורם ולי לו בזה, ולכן גם המקרא קיבל תירולו, כי בחמת עסק הפיכת סדום והכלת לוט על שניהם יקרא כי זה עזר לזה ולא היו יכולים לעשות דבר זה בלא זה, רק מז"ל לאחרי שמלאו בנתוב פעמים בלשון יחיד, משמו על זה מאמרם אחין מלך אחד עושה שתי שליחות, ואמרו שהאחד היתה עיקר שליחותו להסיך העריס והשני להכיל את לוט: (יג) צעקתם, לעקת העשוקים הלוצקים עליהם: וישלחנו, משקל דגש, ות"פ שכל שליחות של אלוחים המוזכרים בחוב נהם וַיִּשְׁלַח משקל רפי, בחלו בתב משקל דגש, לפי שהוא שלוח של השחתה כדכתיב ושן בהמת תשלח נס (דברים ל"ב כ"ד), ישלח נהם ערב (תהלים ע"ח מ"ה). (הרשב"ם): לשחתה, לשחת העיר כי העיר נכלל הסדום שזכר, שכל מקום על הרוב לשון זכר הוא: (יד) חתניו לקחי בנתיו, לפי פשוטו לא היו לו רק שתים והיו תרוסות לשני מחוזי סדם, וכן ת"ל סתם כלשון המקרא נסני בלשון בינוני, ולכן מתורגם בל"ל: (דיא זייעא טעכטער נעהאבען זאָלטען), כי מתן יקרא גם טרם הנשואין בעודנו תרוס, למנס רש"י פי' ע"פ המ"ר כי חתניו הם בעלי ג' בנותיו שהיו נשואות כבר, ולוקחי בנותיו הם שלוחן שבנית תרוסות להם, ולדבריו תסבר ו"ו העטוף, בחלו כתוב חתניו ולוקחי בנותיו, והרשב"ם עם שהסכים נ"כ להרבות בנותיו, מ"מ אינו מחלק לסרס חתניו לוקחי בנותיו רק מפרש חתניו שהם לוקחי בנותיו, שלקחום כבר ומתי נסרוס, ולזמן שבנית לא היו תרוסות, וכ"ה דעת יב"ע שתרגם חתניו לנסיבו נרתיה, בלשון עבר, מכל מה שכתב הרשב"ם והצד הנמלאות, אין עדותו עדות כלל, כי אין הנמלאות מיעוט על האחות, שאין נמלאות עוד, רק הוא לתוספת נאור מדברי המלאכים, שאמרו אליו לא תשתהל ית להציל את חתניך כי אין פנאי עוד רק לקחת אשתך ובנותיך לפי שנמלאים בית אחד, ומלת הנמלאות מוזרת גם על אשתך, והנגינה תעיד על זה בעבור שמלת אשתך נוחלת שלוש טעמים מפסיק פשוט מן התרין פשטין שנמלת בנותיך, ונחוש המאמר כן הוא, קוס | קד־חת־ אשתך || ות־חתי־בנותיך ||| הנמלאת |||, אבל לפי דברי הרשב"ם שהנמלאות אינו אלא על הבנות יהי' כן נחוש המאמר, קוס | קד־חת־אשתך || ות־חתי־בנותיך | הנמלאת |||, ורצוי להיות קוס נלגרמיה וקד נמונח ואשתך נרגיע שהוא טעם מפסיק יותר מן התרין פשטין

הרגום אשכנזי

ער שפּראַך: אויף! נעהט אויס דיעזעם אָרטע הינוועג, דען דער עוויגע פֿערדערבט דיעזע שטאַדט. ער ווּאַר אַבער אין דען אויגען זיינער שוויעגער זאָהנע וויא איינער, דער שערץ טרייבען ווילל. (טו) אַלס דער מאָרגען אַנבראַך, דראַנגען דיא ענגעל אין לוט, אונד שפּראַכען: אויף! נים דיינע פֿרויא אונד דיינע ביידען טעכטער, דיא נעגענווערטיג זינד, דוא מעכטעסט זאָנסט דורך דיא זינדע דער שטאַדט מיט אומקאָממען. (טז) אַלס ער נאָך פֿערווילטע, ערגרייפֿען דיא מענער איהן, זיינע פֿרויא

אינד

ויראא יט

וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה
כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי
כִּמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו: (טו) וּכְמוֹ
הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים
בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ
וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־
תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר: (טז) וַיִּתְמַהְמָהּ
וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־

אשתו

צ' דנוסח

רש"י

מרוסות להם: (טו) ויאיצו. נתרגמו ודחיקו מהיכו: המזומנות. המזימנות לך בנית להכילם ומדרש אגדה יש וזה יסודו של מקרא: תספה. תהיה בלה עד תום כל הדור מתורגם עד דסף: (טו) ויתמהמה. כדי להכיל את ממוני: ויחזיקו. לחד מהם היה שליח להכילו ומכיון להסיק

תרגום אונקלוס

בְּנָתֶיהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי מְחַבֵּיל יְיָ יָת קַרְתָּא וַהֲוָה כְּמָחֲאִיךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי: טו) וּכְמִיסַּק צַפְרָא הֲוָה וְדָחִיקוּ מַלְאָכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימָר קוּם דְּבַר יָת אִתְּתָךְ וְיָת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכָחָא מְהֵימְנָן עָמָּךְ דִּילְמָא תְּלֵקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא: (טז) וְאִתְעַבֵּב וְאַחֲקִיפוּ גוּבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבְיַד

באור

ודוק: במצחק, כמו לחים שלחק, כן מתורגם בלשון תשבחה, ויב"ע תרגם והוה פחגמח כחימהח כגבר מגחיך בעיני חתניו, והוסיף מלות כחלו כתיב, ויהי הדבר בחימה, והוא היה כמלחק בעיני חתניו: (טו) וכמו חישחר עלה, ונחשר עלה הבוקר, ומלת כמו היא להשערת הזמן, ונכון הוא לפרש שלח עלה השחר עדיין רק שהיה הזמן קרוב לעליית השחר, וכן תרגם יב"ע, ובלחישון מיסק קריבחח הוה למיסק, ותהיה כב"ף כחלת הלילה (שמות י"ח ד'), ובל"ח רחוי לתרגם: (חוכגעפֿעהר חַם דער מאָרגען זאָלוטע חַאבראַעלען): ויאיצו, לשון מהירות ודחיקה ועניינים קרובים המה כי הדוחק על מנירו לעשות חיזה דבר הוא ממהר עליו, ולכן ת"ח ויב"ע ודחיקו, וכן מתורגם בל"ח: לאמר, ויאמרו: המזומנות, המוזמנות לך בנית להכילם, כן פי' רש"י, וכן תרגם יב"ע והמתרגם המזומנות, ול"ת דרך דרש דחשחכחח מהימן עמך, ור"ל שלח נחקו עליך כחרוסיהם: פן תספה, תהיה כלה, ולח ידעתי כוונת רש"י שהולרך להניח רחיה מן לשון חרמי עד חם כל הדור (דנרים ג' י"ד), מתורגם עד דסף כל דרח, והלח שנית הוח נסמוך כמו למעלה הלח תספה, שהוא פועל יולח, והנפעל ממנו ים נִסְפֶּה בלח מצעט (מלכי י"ג כ"ג), לו כמלחמה ירד וְנִסְפֶּה (שמואל ח' כ"ו י"ח), והעתיד מנין נפעל עתה אִסָּפֶה (שם כ"ז ח'): בעון העיר, בעבור עון יושבי העיר, וכן תרגם יב"ע: (טו) ויתמהמה, לי עכוב, ודעת הרחב"ע כי שרשו מהם והם"ח כפולה, ולדעת הרד"ק כמגלול (ד' קטן דף קפ"ה ע"ב), שרשו מהם והעי"ן כפולה, וענ"ז כמסחפק הוא, ולכן בשרשים הניחו לבדו בסוף לות המ"ם ועשה ממנו שרש מהמה: ויחזיקו האנשים, אמר ל"ח כי ויחזיקו יחלר שפקד ואין בו כח לנרום

ויראיט

אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר: (יז) וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד

בכל

תרגום אשכנזי קמא

אונד זיינע ביידען טעכטער בייא דער האנד, דאַ דער עוויגע זיך זיינער ערבאַרמטע, פיהרטען איהן הינוים, אונד ליעסען איהן אויסער דער שטאַדט. (יז) אַלס זיא זיא הינוים געפיהרט האַטטען, זאַגטע איינער: נון רעטטע דיין לעבען! זיעהע דיך ניכט אום, אונד שטעהע אין דעם

תרגום אונקלוס

אִתְּתֵיהּ וּבְיַד תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ כִּרְחַם יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא: (יז) וַהֲוָה כַּד אַפֵּיק יַתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס עַל נַפְשָׁךְ לָא תִסְתְּכֵי לְאָחוֹרָךְ וְלָא תְקוּם בְּכָל מֵישְׁרָא

לטורא

רש"י

סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הכבר. כבר הירדן

באור

והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ (שמות י"ב ל"ג), אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם. (הרמב"ן): בחמלת ה' עליו, לא בזכותו רק בחמלת האל וברחמיו הרבים, או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאו בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה, (הרמב"ן), ובל"א מתורגם כפירושו הראשון, ומלת בחמלת איננה מקור רק שם המקרה והוא סמוך ויהיה ביאורו לפ"ז בחמלת ה' (אשר היתה) עליו, וכן תרגם יב"ע, כד חייסא מן קדם ה' הות עלוי, ואונקלוס עשה ממנו פעל כפי הכוונה, וכ"ה מתורגם בל"א: (יז) כהוציאם אתם, המקור בבואו עם הכנוי, לפעמים תהיה הוראתו קרוב אל השם ולכן תהיה הוראת כנויו כהוראת כנויי השמות המורים על הפועל, והם כטעם שלי שלו שלהם, ואם תהיה מלת כהוציאם מאופן זה מן המקור, תהיה ביאורה כהוציא שלהם והכנוי שב על המלאכים הפועלים ההוצאה, ולפעמים תהיה הוראתו כהוראת הפעל ממש כשמע עשו (בראשית כ"ז ל"ד), פי' כאשר שמע, ואז תהיה הוראת כנויו כהוראת כנויי הפעלים המורים על הפעול, ואם תהיה מלת כהוציאם מהאופן הזה תהיה ביאורה כהוציא אותם, ותהיה מלת כהוציא שבה על הפועל, והכנוי חוזר על הפעול להודיע מינו ומספרו, והם לוט ואשתו ושתי בנותיו, ואין לבאר פה מהענין הב' שיורה הכנוי על הפעול במקום אותם, כי כבר נאמר אחריו אותם בפירוש, ולכן צריך לפרש שהוא מהענין האחד והוא מקור ממש שיורה על הפעולה מופשטת מהפועל והכנוי יורה על הפועל ומלת אותם על הפעול, ועפ"ז תבין המאמר הקצר של הראב"ע פה: ויאמר, יב"ע תרגם, והדר חד מנהון לסדום לחבלותה וחד אשתאר עם לוט ואמר ליה, וכן מתורגם בל"א (זאַגטע איינער). המלט על נפשך, כמו בנפשך, כלומר המלט מהר ממקום זה למען תהיה לך נפשך לשלל, ואונקלוס ויב"ע שתרגמו חוס, תרגמו הכוונה ולא כהוראת המלה, כי להלן בענין נזכר שרש זה עוד איזה פעמים ותרגמום בשרש שזיב, ורש"י כתב המלט ל' השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אישמוצי"ר בלע"ז (עשקאמאזע"ר, מלה ישנה בל' ההוא, בל"א ענטשליפפען), וכן והמליטה זכר (ישעי' ס"ו ז'), שנשמט העובר מן הרחם עכ"ל: אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הכבר, הזהירו לבל יתעכב בדרך לא מרצון להביט אחריו מה יעשה

המעמר

(יז) המלט, לשון השמטה וכו', עיין בבאורי לשופטים ג' כ"ו. (ד"ה).

תרגום אשכנזי

גאַנצען קרייז ניכֿט שטילל, רעטטע דיך אויף דען בערג, דאַס דוא ניכֿט מיט אומקאָמ-מעסט. (יח) דאַ שפראַך לוט צו איהנען: ניכֿט דאָך, מיין הערר! (יט) דיין דיענער האַט נון איינמאַל אין דיינען אויגען געוואָגענהייט געפֿונדען, אונד דוא האַסט מיר דיא גראָסע גנאַדע ערצייגט, מיינע פערזאָן ביים לעבען צו ערהאַלטען, נון

ויראיט

בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־
תִּסָּפֶה׃ (יח) וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־
נָא אֲדֹנָי׃ (יט) הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ
חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי

ואנכי

רש"י

הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההר'. ואף עכשיו היה יושב שם שנא' אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט. לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמוצי"ר בלע"ז וכן והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם. כצפור נמלטה ולא יכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני. רבותינו אמרו ששם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא

תרגום אונקלוס

לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזַב דִּילְמָא תִלְקֵי׃ (יח) וַאֲמַר
לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְּעַן יְיָ*׃ (יט) הָא כְּעַן אַשְׁכַּח
עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְאַסְגֵּיתָא טֵיבוּתָךְ דִּי
עָבַדְתְּ עִמִּי לְקַיָּמָא יַת נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית אֲנָא

*) נוסחת הפוליגלאטע רִבּוֹנִי ואחריו נמשך הרב המבאר

באור

יעשה בחתניו ובכל רכושו, ולא מאונס בעבור יגיעת מרוצתו מהר להנפש מעט, כי פן יסתכן, גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי אלהים ראינו (שופטי' י"ג כ"ב), וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראשית ל"ב ל"א): (יח) ויאמר לוט אלהם, אל שניהם, וכן ת"א וכן מתורגם בל"א, אבל יב"ע תרגם לותיה: אל נא, אל תצריכוני לעלות ההרה כי לא אוכל למהר פעמי כל כך, ונא ל' בקשה, וא"ת בבעו כען, ולא תרגם מלת אל, וכן יב"ע לא תרגמה, ואולי יבאר מלת אל כפי' ר"ש הספרדי הנגיד ז"ל שהביא הראב"ע כי אל נא מגזרת הואל ל' רצון, הִתְרַצֶּה נא אלי, ותהיה מלת בבעו תרגומו של אל כפי הכוונה, וכען תרגום של נא שפירשו מלשון עתה: אדני, רש"י פי' שהוא קדש כפי מה שאמרו חז"ל בשבועות (דף ל"ה ע"ב), ובמסכת סופרים (פ"ד ה"ז), וכתב ותרגומו בבעו כען אדני עכ"ל, ואין כוונתו שאונקלוס תרגם כן, כי באונקלוס נמצא ההפך רבוני, גם דרכו של רש"י לומר וא"ת או ות"א, רק פירושו ותרגומו שצריך לתרגם כן, אבל בנוסחאות החומשים הישנים מצאתי בבעו ה' כנוסחת רש"י אך הושמטה מלת כען, ועיין מה שכתבתי בת"ס כי מפרשי הפשט ילכו לבטח לבאר הכתיב ע"פ פשוטו של מקרא, והדרשה תדרש, לכן גם פה הראב"ע ורבי' בחיי פירשוהו לשון חול וכן מתורגם לפנינו בתרגום אונקלוס, ואחריהם הל"ך המתרגם לל"א, והראב"ע כתב שראוי להיות הנו"ן בפת"ח ונקמצה מפני ההפסק, א"כ הוא לשון רבים כי לשניהם התחיל לדבר כמ"ש אליהם, ואח"ז בפסוק השני הסב דבורו אל האחד אשר חשב שהוא גדול מחבירו: (יט) להחיות את נפשי, להשאירני חי: תדבקני, יש בשרש זה ב' ענינים הא' ענין חבור, והב' ענין השגה, וכן תרגום וישיגם ואדבקינון ואינו זז מל' חבור כי המשיג את חבירו דבק בו, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש דבק, ובא פת"ח גדול תחת פת"ח קטן

ויראיט

וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה
פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי: (כ) הִנֵּה־
נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה
וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָא שָׁמָּה
הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי: *

ויאמר

תרגום אשכנזי קמב

נון אבער קאן איך מיך ניכט
אויף דען בערג רעטטען, דאז
אונגליק מעכטע מיך צו גע-
שווינד ערריכען, אונד איך
דאך שטערבען. (כ) זיעהע!
דיעזע שטאדט היער איזט נאַ-
הע, דאהין צו פליכטען, זיא
איזט אויך קליין, ערלויבע,
דאס איך מיך דאהין רעטטע,
(זיא איזט יאַ נור זאָ קליין) דאַ-
מיט

תרגום אונקלוס

יָכִיל לְאִשְׁתְּזָבָא לְטוּרָא דִּילְמָא תְעַרְעִינָנִי
בִּישְׁתָּא וְאֵמוּת: (כ) הָא כְּעַן קַרְתָּא הָדָא
קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אִישְׁתֵּיזַב
כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיֵּים נַפְשִׁי:

ואמר

רש"י

נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני
הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה
הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר
והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא
אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפית
לאליהו (מלכים א' י"ז) באת אלי להזכיר
את עוני עד שלא באת אצלי היה הקדוש:
ברוך הוא רואה מעשי ומעשי עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה
(כ) העיר הזאת קרובה. קרובה ישיבתה נתישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין
ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו והיא היתה
בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו
את רעו ר"ט שנה כא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד
שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א חן להם מ"ח הרי ר"ט
ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה
עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנאמר
אמלטה נא. נא בגמטריא נ"א: הלא מצער היא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה:
ותחי נפשי. בה. זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך

באור

קטן בלמ"ד והראוי תִּדְבָּקַנִי בציר"י: ומתי, התי"ו דגושה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל, והחסירוה
לקושי פגישת שתי תוי"ן כמו אתו תשחית וְכָרָתָּ (דברים כ' כ'), וענין כוונת חבור הפסוק לפי
כוונת המתרגם לל"א הוא כן, הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו' להחיות את נפשי (באופן
שאמלט ההרה, אך) אנכי לא אוכל להמלט ההרה (ולבא שמה מהר, כי יראתי) פן תדבקני
הרעה (בטרם אבא שמה) ומתי (ר"ל ועכ"ז אמות בטרם אמלט, ולא יועיל לי חסדך, לכן אבקש)
הנה נא וגו': (כ) קרבה לנוס שמה, לפי פשוטו שאיננה רחוקה כמו ההר ואוכל מהר לנוס
שמה, וכן ת"א וכן מתורגם בל"א: והוא מצער, קטנה מגזרת כעיר והוא תאר השם ובא בלא
סימן נקבה כמו שגל, (הראב"ע), ור"ל שהוא תאר אל עיר וכ"ל עיר מצער, ולפי שעיר לשון
נקבה ראוי להיות עיר לעירה, ונמוהו שגל ע"ש המשכב והמשגל מתוארת האשה כן וראוי להיות
בסימן הנקבה, והכוונה בעבור שעיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה
עתה שאין בה רוב חוטאים: אמלטה נא שמה, תן לי רשות להמלט שמה: הלא מצער הוא,
היא כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת שמה ברביע מפסיק פחות מן הטפחא שבמלת היא, ועד"ז

המעמר

(יט) תדבקני, עיין בבאור, כי נפל שם טעות בדפוס שאמר: ובא פת"ח גדול תחת פת"ח קטן בלמ"ד,
והראוי תדבקני בציר"י עכ"ל, וג"ל תחת קמ"ן קטן והוא הציר"י, אבל פת"ח קטן הוא הסגו"ל.

תרגום אשכנזי

מיט איך לעבען בלייבע. (כא) יע-
נער שפראַך צו איהם: אויך
אין דיעזער זאַכע ווילל איך דיר
צו געפאַללען זיין, דאַס איך
דיא שטאַרט ניכט אומקעהרע,
פאָן וועלכער דוא געשפראָכען
האַסט. (כב) איילע! רעטטע
דיך דאַהין, דען איך קאַן ניכטס
טהון, ביז דוא דאַהין קאָממסט;
דאַרום נעננט מאַן דיא
שטאַרט, צוער. (כג) אַלס
דיא זאָננע אויפגינג, קאַם לוט
צו צוער אַן. (כד) דער עוויגע

ויראיט

(כא) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ
גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־
הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: (כב) מַהֵר הִמָּלֵט
שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר
עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־
הָעִיר צוֹעַר: (כג) הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־
הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה: (כד) וַיהוָה

המטיר

תרגום אונקלוס

(כא) וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסֵיבַת אַפָּךְ אַף לְפִתְגָמָא
הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יַת קַרְתָּא דִּי
בְעֵיתָא עֲלָהּ: (כב) אוֹחִי אִישְׁתֵּיזַב לְתַמָּן
אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא עַד מֵיתָךְ
לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר:
(כג) שִׁמְשָׁא נְפַק עַל אַרְעָא וְלוֹט עָאל לְצוֹעַר:

ויי

רש"י

להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה:
(כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה
ניצול אלא אף כל העיר אציל בגללך:
הפכי. הופך אני כמו עד בואי. אחרי
רואי. מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל
לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו
כי משחיתי' אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך
לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר
ברשותן: כי לא אוכל. ל' יחיד מכאן אתה
למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין שני
מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער: (כד) וה'

המטיר

באור

אמלטה נא שמה (הלא מצער הוא) ותחי נפשי, ואז תחיה נפשי כי אנצל שם: (כא) גם לדבר
הזה, לא דייך שאתה נצול אלא אף כל העיר אציל בגללך: לבלתי הפכי, עיין בת"ס מ"ש בענין
דגשו' הכ"ף, ויהי' שם המקרה שהנפרד ממנו הוֹפֵךְ וענינו כמו שם הֲפֵכָה, ויהי' פירושו,
לבלתי עושה הפיכתי בעיר הזאת, וקצת דחוק הוא אבל הדגש שבכ"ף לחצני לפרש כן, כי אם
יהי' מקור עם הכנוי ראוי להיות הכ"ף רפוי' כמו ויהי בשכבו (רות ג' ד'), על רדפו בחרב אחיו
(עמוס א' י"א), או יהי' שם המקרה במקום המקור, כנודע שמחמת קורבתם רגילים להתחלף
ולבא זה במקום זה, וזאת תהי' ג"כ כוונת רש"י במ"ש הפכי, הופך אני, והי' ראוי לפרש
הוֹפֵךְ שלי או הָפוֹךְ שלי, רק שכתב כן לפרש הכוונה, אבל אין כוונתו שיהי' בינוני, וראי' לזה
שכל הראיות שהביא המה מקורים כמו עד בואי, אחרי רואי, מדי דברי בו: (כב) קרא, הקורא:
צוער, על שם והיא מצער: (כג) השמש יצא על הארץ, הרד"ק בשרשים שרש עין פי' יצא
הזהיר, ואין צורך להוציאו מפשוטו כי היציאה הפך הביאה, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, וכן
מתורגם בל"א, ושמש פעם לשון זכר במקרא ופעם ל"נ: ולוט בא צערה, הוי"ו פה לחבור
ב' המאמרים המתיחסים בזמן, וביאורו, כאשר יצא השמש על הארץ, אז בא לוט לצער,
ובל"א (אַלס דיא זאָננע וכו', דא קאַם וכו'): (כד) וה' המטיר, לפי פשוטו תהי' גם הוי"ו
שזאת לחיבור המאמרים שבפסוק שלפניו שמתיחס אליהם בזמן, ואומר עוד כי שב על מאמר
השמש יצא על הארץ, ומאמר ולוט בא צערה הוא כמו מאמר מוסגר ולכן בא בסוף פסוק
ההוא מפסיק יותר מן האתנח שבמלת הארץ כי כן מצאנו המאמר המוסגר לפעמים בס"פ כמו
ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם): ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' ט'), ויהי'

ביאורו

ויראו יט

הַמְמַטִּיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־
הַשָּׁמָיִם: (כה) וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים
הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־
ישבי

תרגום אונקלוס

(כד) וַיְיָ אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא
וְאִישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא: (כה) וַהֲפַךְ
יַת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיַת כָּל מֵישְׁרָא וְיַת כָּל
יתבי

תרגום אשכנזי קמג

ליעם אויף סדום אונד עמורה
שוועפל אונד פייער רעגנען,
פאן איהם, דעם עווינגן, פאם
היממעל הערַאב׃ (כה) ער
קעהרטע אללע ריעוע שטער־
טע אום אונד דען גאנצען
קרייז, אונד אללע בעוואה־
נער

רש"י

המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו: המטיר על סדום. נעלות השחר כמו שנת' וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת נרקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם לפרע מהם ניום יהיו עובדי החמה אומרים לילו היתה גלילה שהלבנה מושלת לא היינו מרבין. ואם לפרע מהם גלילה יהיו עובדי החמה אומרים לילו היה ניום שהחמה מושלת לא היינו מרבין לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. נתחל' מטר ונעשה גפרית ואש: מאת ה'. דרך המקרא' לדבר כן כמו נגי למך ולא אמר נגי. וכן אמר דוד קמו עמכם מעבדי לדוניכם ולא אמר מעבדי. וכן לאשורום נשם המלך ולא אמר נשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתי: מן השמים. והוא שאמר הכתוב כי גם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מניח עליהם אף מן השמים כמו שעשה למבול. וכשבא להוריד האש מן השמים הגני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפך את הערים וגו'. תרגעתם יושבות נפלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנא'

באור

ניחורו, כאשר ילא השמש על הארץ (ולוט בא לצערה) אז המטיר ה' וגו'. ובל"ח (שם דיו זשכנע מויפגיגע (זע עבען קאַם לוט צו צער אן) רוח ניעם דער עוויגע חויך פרם אוכר עמרה טוועפעל אוכר פייער רעגנען): המטיר, שרש מטר יורה על הנשם, למנם הפעל ממנו הוצאל גם לשאר הדברים היורדי' מן השמים כמו הגני מטיר לכם לחם מן השמי'(שמות י"ו ד'), ועניני תוריד, וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים ע"ח כ"ז), וכן כאן פירושו הוריד, או הוריד מטר עם גפרית ואש: על סדם ועל עמרה, הזכיר אלו הנ' לפי שהיו הגדולות שבהן: מאת ה', לפי פשוטו דרך המקראות לדבר כן והלשון מלתו כמו ויאמר למך וגו' נגי למך (בראשית ד' כ"ג), ולא אמר נגי ורבים כמוהו, כן פי' רש"י והראב"ע, וכ"ה במ"ר ובגמרא דסנהדרין (דף ל"ח ע"ב). אבל הרשב"ם כתב וז"ל וה' המטיר, המלאך גבריאל, (שנקרא על שם שולחו), מאת ה', שכינה ממש, וכן הוא בבראשית רבה ובתומות עב"ל. וכ"ע ספורנו כתב וז"ל לא שהעלה נשיאים מקלה האדן בתופן שיתהלכו בתויר כמו שיקיה שנקרא ואנשי אש שטבע עב"ל: (כה) ויהפך את הערים האל, לשון ר"ע ספורנו שנה האדן ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את מימיהם לדם (תהלים ק"ה כ"ט), ונהפך לטבע מלא לותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל אדמה (דברים כ"ט כ"ב), כמשפט כל לאות תפול מעורב עם אלקים שרופים עב"ל, וכן פי' מהר"י אברבנאל, ואין דעתי נוחה בניאור זה, כי רוב לשונות ההפוך הבאים במקרא להורות על הפיכת הנשם לגשם אחר נזכרו שניהם והנשם שנתהוה מהדש יחובר עם למ"ד נתחלתו כמו הפך את מימיהם לדם, והמטה לשאר נהפך לנחש (שמות ז' ט"ו), ולפעמים תפול הלמ"ד, אבל שני הנשמים יוזכרו בפשוק כמו ההפכי הלור לגשם מים חלמים למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), (ואולי למ"ד של לאעינו מושכת עוד אחרת נכתה אל הגשם), וכן בתכונות נפשיות והפכתי אבלם לששון (ירמיה ל"א י"ג), והפכתי קניכם לאבל (עמום ח' י'), ההפכים לשנוה משפט (עם ה' ז'), שתי התכונות נזכרות, ולמ"ד על המושאת, משא"כ רוב לשונות

ההפוך

תרגום אשכנזי

ויראיט

יְשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה:
(כו) וַתִּבְטַח אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי
נְצִיב מֶלַח: (כז) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם
בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד
שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה: (כח) וַיַּשְׁקֵף
עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי
אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר

הארץ

נער דער שטערטע, אונד דאז
געוועכם דעם ערדרייכם.
(כו) אלם זיינע פרויא הינטער
איהם צוריק זאה, ווארד זיא צו
איינער זאלצוויילע. (כז) אברהם
בענאב זיך דעם מארגענם
פריה אן דען ארט, וואו ער פאר
דעם אנגעזיכטע דעם עווינען
נעשטאנדען, (כח) שויעטע
הין נאך דער זייטע פאן סדום
אונד עמורה אונד נאך דער
גאנצען זייטע דעם קריזולאנד
דעם, אונד זאה אוים דער ער־

תרגום אונקלוס

יַחֲבֵי קִירְוָיָא וְצִימְחָא דְּאַרְעָא: (כו) וְאִסְתְּכִיאַת
אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוָת קָמָא דְּמִלְחָא:
(כז) וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לַאֲתְרָא דִּי
מְשַׁמֵּשׁ תַּמָּן בְּצְלוֹ קֳדָם יְיָ: (כח) וְאִסְתְּכִי
עַל אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא דְּמִישְׁרָא וַחֲזָא וְהָא סְלִיק תְּנָנָא דְּאַרְעָא

כחננא

ר ש " י

שנא' בחלמים שלח ידו וגו' (לעיל כ"ח):
(כו) ותבט לאחריו, מאחריו של לוט:
ותהי נציב מלח, במלח שלקה ובמלח נקתה
לומר לה תני מעט מלח לחורמים הללו
לומרה לו לף המנהג הרע הזה לחתה נא
להגיה במקום הזה: (כח) קיטור.

באור

ההפיך המורות על ההפיכה התקומית אין לחריכם שם לחר ולא למ"ד, וכיון שנכל מקום שנזכר
הפיכת סדם במקרא לא נתלוה עמו שם לחר עם למ"ד בתחלתה לו נלי למ"ד, תהי' ההפיכה
כהורחתה השניה הפיכה מקומית ממטה למעלה, כחזר קבלו חז"ל נב"ר וחמרו תרבעתן יושבות
בסלע לחד ולא מלאך והסבן מלמעלה למטה שנחמר בחלמים שלח ידו הסך מצרם הריס (לעיל
כ"ח ט'), ואנכי לא ידעתי מדוע נלמלם בייסי הלל ובפלוחיו, ומה נלע כי נרוויח נוסיס
המיפלחים לחזר שנהנו עד קוס שמים, כחלי זרת מהם להקטינם, ומה גדול הי' הנס העלום
הזה בלחן לחזר היתה כגן עדן לשנה ורענה, וכמו רגע היתה לשממת עולם וירד שחוגה
והמולה ועלז בה, ולא חלו בה ידי השבע כלל, כי לא נרחו בה לחות החורבן לף רגע טרם
זה, כחזר כתב ר"ע על ספורנו על מלח. ה' מן השמים וכפר העמקתי דבריו, וכתב מהר"י
מברבנאל שזהו ג"כ כוונת הכתוב השמם ילח על הלרן להודיע שלח הי' שם כדרך הטבע לחזר
טרם האטר יתקדרו שמים בענים וזוהר השמש לינו נרחה, רק שהי' להפך שהשמש זרחה על
הלרן: (כו) ותבט אשתו מאחריו, כתב הרד"ק בספר השרשים ערך לחר וז"ל פי' לחתו
שהיתה מלחריו הביטה לחריה עכ"ל, ויפי' בעיוני ותבט לחתו (לחזר) מלחריו, לכל הנראה
לא תסתים עמו, ולבן נרחה נכון לדעת המפרשים שהביטה מלחרי לוט שהי' הולך לחריהם
מלסף לכל ניתו מלהריס להחלט: והתי נציב מלח, ונעשית מבנת מלח, ולמר נציב כי
כמו שהיתה נלכדת עומדת בהביטה לחריה כן שנה מלח בקומתה, כי הי' שם ג"כ מלח בין
הגפרית ולחש, ולף שלא נזכר פה הנה מפורש במקום לחר גפרית ומלח שרפה כל לרלה וגו'
כמספכת סדם וגו' (דברים כ"ט כ"כ), ושרש הי' יורה לפעמים על השתית ההויה לדבר
לחר כמו שכתבתי בפסוק והי' טעמו כטעם לבד השמן (במדבר י"ל ח'): (כז) וישכם אברהם
בבקר אל המקום וגו', שיעורו ללכת לל המקום, והמתרגם השכמה תקן זה בלשונו:
(כח) וישקף על פני סדם וגו', לדעת לם נמלטו שם עשרה ונילולו ס לחו. (הרשב"ם):
קיטר, תימור של עשן טור"קט בלע"ז. [עתרמי, בל"ח בהמדפתקעו]. (הם"י), והוא מנזרת

קטורת

הָאָרֶץ כְּקִיטְּרֹ הַכִּבְשָׁן: (כט) וַיְהִי
בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח
אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בְּהַהְפֵךְ
אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֶן לוֹט:
(ל) וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר
וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת
בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי
בנתיו

דע איינען רויך אויפשטיגען
וויא דער רויך אוים איינעם
קאלקאפען. (כט) אלוא דא
גאטט דיא שטערטע דעם
קריועם פערדערבטע, דא־
טע גאטט אן אברהם אונד
שיקטע לוט מיטטען אוים דער
פערווויסטונג הינווע, דא ער
נעמליך דיא שטערטע אום־
קעהרטע, אין וועלכען לוט גע־
וואהנט האטטע. (ל) לוט גינג
פאן צוער הינוים, אונד בע־
זעטצטע זיך אויף דעם געביר־
גע אונד זיינע ביידען טעכטער
מיט אים, דען ער פירכטעטע זיך, לענגער אין צוער צו בלייבען, אונד וואהנטע מיט
זיי־

פַּחֲנָא דַּאֲתוּנָא: (כט) וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת יְיָ יָת
קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח
יָת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד הָפַךְ יָת קִרְוַיָּא
דִּי הֲוָה יָתִיב בְּהֶן לוֹט: (ל) וּסְלִיק לוֹט
מִצּוֹעַר וְיָתִיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ
אֲרֵי דָחֵיל לְמִיתַב בְּצוֹעַר וְיָתִיב בְּמְעָרְתָּא
הוּא

תימור של עזן טירק"ן בלע"ז: הנזען.
מפיריה שזורפין גם את האנשים לסיל
וכן כל כנסן שנתורה: (כט) ויזכור אלהים
את אברהם. מהו זכירתו של אברהם על
לוט וזכר שהיה ליט יולא שזרה לחתו
של אברהם ושמע שאמר לאברהם נמלרים
על שרה לאשתי היא ולא גלה הדבר שהיה
חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: (ל) כי
ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה
לסדום

באור

קטורת: הכבשן, תפירה שזורפין בה את האנשים לסיד, לו אחר מפלין בו כלי החרס
והחס דולקת בה תמיד: (כט) ויהי בשחת וגו' ויזכר, וגו' הפסוק הזה כולל עיקר סלתו של
לוט אחר שספר בפרט, כדרך הכתוב, ועם זה הודיע ג"כ שעיקר הנלתו היתה בזכותו של
אברהם, והוי"ו של ויזכר מחברת כ' המאמר המתיחס' בזמן, ובל"ח (חום, דט): בהפ־כאחר
הפך, וכן ת"ח כד הפך: אשר ישב בהן לוט, בחרת מהן וכן ויקבר בערי גלעד (דברים
י"ב ז'), פי' בחרת מערי גלעד, ועל עיר בן תחמות (זכריה ט' ט'), פי' בן לתון לחת
מהחתונות, וכן בחם יערפו לחו ולחתן (ויקרא כ' י"ד), ולח לחת מהן והיה האחרונה שבחת
בחיסור: (ל) בהר, היליע שחזר לו המלאך, ולח לזכת נהר כי חצד שהפנה לו
תשבעה יותר כמו שהורה לו המלאך בחמרו ההרה והמלט: כי ירא לשבת בצוער, לחחבב
עוד בנייר, מפני שרחה מן המקומות שנגזרה עליהן ההשחתה ונתחנתו של לוט הניחה המלאך
בצוער שלח יוכל להמלט ההרה בו ביום, חבל בלבו כי לח יחריך לי עוד לחרי שים לי ימן כמ
להמליט

המעמר

(כט) ויהי, הפסוק הזה יגאר תבלית הספיר והוח להגיד לנו כי בעבור חברהם בחיר ה' נמלט
לוט, וזה יהיה לנו לאות כי לח יטוש את בניו, ובכל ברהם אל מוציא הוח להם:

תרגום אשכנזי

זיינען ביידען טעכטערן אין איי-
נער העהלע. (לא) דאַ שפראַך
דיא עלטעסטע צור יינגסטען:
אונזער פאַטער איזט אַלט,
אונד קיין מאַן איזט מעה־אים
לאַנדע, דער אונז בייאוואָהנען
קאָננטע נאַך דער אייף דער
גאַנצען ערדע איבליכען ווייזע.
(לב) וואָהלאַן! נעבען וויר אונ-

ויראיט

בְּנֹתָיו: (לא) וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין
בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־
הָאָרֶץ: (לב) לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־

אבינו

רש"י

לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו
אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד:
ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם
נחרב

תרגום אונקלוס

הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ: (לא) וַאֲמַרַת רַבְּתָא
לְזֶעֶרְתָּא אָבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא
לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא: (לב) אִיתָא

באור

להמלט ההרה ואילי יהפוך העיר: וישב במערה, להסתר שם מזרם וגשם: (לא) הבכירה, הרמב"ן
כתב וז"ל אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה (כוונתו לפי שכבר היו לו שתי
בנות נשואות כמו שפי' למעלה ומסתמא לא השיא הצעירות לפני הבכירות, וא"כ איך יקרא
פה הגדולה בכירה, לכן אמר שיתכן שהי' לו אשה אחרת והיו הנשואות מן אשתו הראשונה ואותן
שנילולו מן השניי', ואחת מהן בכירה ואחת מהן צעירה), ואין צורך כי הבכירה הפך צעירה
כל גדול באחוה יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו, והפרי הראשון יקרא בכורים וכן בכורי דלים
(ישעיה י"ד ל'), המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה
(יהושע ו' כ"ו), וכן תרגם אונקלוס רבתא עכ"ל, כי בכל מקום שהכוונה במלת בכור על הפטר
רחם לאמו או הראשון לאביו מתרגם אנקלוס בוכרא, ולפי מה שפירשנו שאין הכרח שהיו לו שתי
בנות נשואות, יהי' פי' בכירה כפשוטו: אבינו זקן, ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק
מלהוליד: ואיש אין בארץ, סבורות היו שכל העולם נחרב שהביא מבול של אש, ור"ע ספורנו
פי' אבינו זקן, ולא יתאמץ להרחיק נדוד אל ארץ אחרת, ואיש אין בארץ לבוא עלינו, אין איש
בזה הגליל ראוי לבא עלינו עכ"ל: כדרך כל הארץ, שהמנהג הוא שלא תנשא אשה אלא להגון
לה. (ר"ע ספורנו): (לב) לכה נשקה, לשון זרוז והזמנה ולפי שההליכה זרוז והישיבה עצלה
נאמר הזירוז בלשון הליכה, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש יהב, והנה כבר כתבתי ענין מלת הבה
ריע של לכה בפ' נח בפסוק הבה נלבנה (י"א ג'), והנה שרש ילך גם הוא יורה לפעמים על
הזריזות בלא הליכה ולפעמים על ההליכה לבדה ולפעמים על שתיהן כאחד, ולא מצאתי מלת
לכה לנקבה יחידה רק פה, אשר בתחלת ההשקפה ראוי להיות לכי, כאשר נמצא כן י"ז פעמים
במקרא, ונמצאת מלת לכה ליחיד הרבה פעמים, גם מלת לכו לרבים, וכלם יורו פעם על
הזריזות ופעם על ההליכה ממש, ואחר הבחינה הראויה בכל א' מהן אומר כי בכל מקום
שיורה רק על ההליכה לא תשתנה בלי ספק הוראת המין והמספ', ויאמר לנקבה לכי, לזכר
לֵךְ או לכה (בתוספת ה"א מאותיות האמנתי"ו), ולרבים לכו. אמנם בכל מקום שיורה על
הזריזות, אם יזרז לרבים יאמר לכו, ואם ליחיד יאמר לכה אף אם המדבר ישתתף עמו
במלאכתו כמו לכה נכרתה ברית (בראשית ל"א מ"ד), לכה נא ונסורה (שופטים י"ט
י"א), ולנקבה, אם המדבר איננו משתתף עמו במלאכתו אז יבא על משפטו, לכי, כמו
לכי את מלכי עלינו (שם ט' י' וי"ב), כי המדברים לא השתתפו במלוכה, ואם ישתתף עמו המדבר
אז יאמר לכה כמו כאן לכה נשקה, אף ששתיהן נקבות, כי אינו צווי, אחרי שלא יצוה אדם
לעצמו, כי אם סימן הקריאה והזרוז (אינטריעקציאָן בלע"ז), ולזה אין לו הוראות הנדברים
והמין והמספר, והכוונה פה זרזי עצמך ואזדרז גם אני ונשקה את אבינו יין, וכן מתורגם
בל"א

אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה
מֵאָבִינוּ זָרַע: (לג) וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־
אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא
הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־
יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ: (לד) וַיְהִי
מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־

נקוד על ו׳ אבי

תרגום אונקלוס

נַשְׁקִין יָת אֲבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ וְנַקְיֵים
מֵאֲבוּנָא בְּנִין: (לג) וְאַשְׁקְיָאַת יָת אֲבוּהֶן
חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וְעָלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת
עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבָהּ וּבְאָקִימָהּ:
(לד) וַהֲוָה בְיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וַאֲמַרַת רַבְּתָא
לְזְעֵירְתָּא הָא שְׁכִיבִית רַמְשָׁא עִם אַבָּא

תרגום אשכנזי קמה

זערם פֿאַטער וויין צו טרינקען,
אונר לעגען אונז בייא איהם,
דאַס וויר פֿאָן אונזערם פֿאַטער
זאַמען צור וועלט ברינגען.
(לג) זיא נאַבען אַלזאָ איהרעם
פֿאַטער דיעזעלבע נאַכט וויין
צו טרינקען, אונר דיא עלטע־
סטע קאַם, אונר לאַג בייא
איהרעם פֿאַטער, אָהנע דאַס
ער עס מערקטע, וועהרער בייא
איהרעם ניעהרלענגען נאָך
בייא איהרעם אויפֿשטעהען.
(לד) דעם מאָרגענס דאַרויף

שפראַך

רש״י

כחרב כמו בדור המבול כ״ר: (לג) ותשקין וגו׳. יין מזמן להם בשערה להוליח מהן כ׳ תומות: ותשכב ח׳ חביה. ובלעיכה כתיב ותשכב עמו. לעיכה לפי שלח פתחה בזנות אלא לחותה למדתה מיסך עליה הכתוב ולח פי׳ גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב כמפורש. ובקומה על בכירה נקוד לומר שבקומה ידע ואעפ״כ

לז

באור

בל״ח (וזהו״ן): יין, רש״י כתב ע״פ המדרש שע״פ נס מזמין להם יין במערה, להוליח מהן שתי תומות, אבל לפי פשוטו אין צורך לזה כי בוודאי לקחו להם בלוער כל הצריך להם מאכילה ושתיה, ומאחר במדרש נ״ל מבין הי׳ להם יין במערה אלא ממה שהיין מרובה להן היו מאכילין אותו במערות עכ״ל, פי׳ שארץ הכנר היתה ארץ מבורכת ומוליכה יין הרבה והיו מאכילין אותו במערות אלא יתכן, ובשחרבה כל ארץ הכנר נשאר היין שבמערה הפקר: (לג) בלילה הוא, הרחוי בלילה ההוא, כי הנס הזה עס ה״ח הידיעה משפט הלשון שיזוח נס התוחר שעשו בה״ח הידיעה. ונחסרה פה דרך זרות, כמו נהגים את העגלה חדשה (שמואל ב׳ ו׳ ג׳), את הבכר לחד (במדבר כ״ח ד׳) הרחם לחד (שמואל ח׳ י״ג י״ז), והדומים להם: בשכבה, מקיר עם הכנוי, ועל דעת הרד״ק אותם שהכווי בהם ע״מ שֶׁעול יבואו בהכנויי המקור בקמן הפ״ח כמו פָּקְדוֹ, ואותם שהם ע״מ שֶׁיָּבֹל יבואו בחיסר הפ״ח, אבל רבו הזרים בזה הכלל: (לד) אמש, הלילה שעבר קרוי אמש, ופעם ח׳ נמלח על כוונת תוכך, אמש שוחה ומשחה (לחיוב

לי

המעמר

(לג) בלילה הוא, עיין בבחור, ולדעתי יהיה מסרון הה״ח בתוחר כאן יותר זר מבכל המקומות שבניח הרב, כי בכל המקומות החלה נוכל לפרש שה״ח של הזה מוסך עלמו ואחר עמו מה שח״כ כאן שהה״ח בהם היח נבלעת.

תרגום אשכנזי

ויראו יט

אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע: (לה) וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ: (לו) וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן: (ז) וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם: (לח) וְהַצְּעִירָה גַּם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן עַד־

היום

שפראך דיא עלטעסטע צור יינגסטען: אך האבע נע־סטערן בייא מיינעם פאטער נעלעגען! נעבען וויר אים אויך דיעוע נאכט ווין צו טרינ־קען! זאדאן קאממע, אונד לענע דיך בייא איהם, דאם ווי־ פאן אונזערם פאטער זאע־מען ערהאלטען. (לה) זא גא־בען זיא אים אויך דיעוע נאכט ווין צו טרינקען, אונד דיא יינגסטע שטונד אויך, אונד לענטע זיך בייא איהם; ער אבער מערקטע ווערער איהר ניעדערלענען, נאך איהר אויפ־שטעהען. (לו) ביידע טעכטער לוט'ס ווארדען פאן איהרעם פאטער שוואנגער. (לז) דיא עלטעסטע נעבאהר איינען זאהן אונד נאננטע איהן מואב; דיעוער איוט דער שטאממפאטער דעס פאלקעם מואב ביז אויף דיזען טאג. (לח) דיא יינגסטע נעבאהר אויך איינעז זאהן, אונד נאננטע איהן בן עמי (זאהן מייגעם פאלקעם); דיעזער איוט דער שטאממפאטער דער קינדער עמון ביז אויף דיזען טאג.

אברהם

רש"י

לא נאמר ליל שני מלאות: (לו) ותהרין שנים. אף על פי שהיה תשמיש מעוברת מניקה לשונה אלו שלשו בעצמן והוליכו ריוח לעון ועברו מניקה לשונה: (לז) מואב. זו שלח היתה ל ועה פירוש שאתיה הוא. לפי שניהם קראתו בלשון נקיים וקבלו שכר ביתי מזה שלא אמר נבזי עמין אל תתגר בם כלל ובמוחב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לגערן התיר לו:

תרגום אונקלוס

נַשְׁקִינֵיהּ חַמְרָא אַף בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין: (לה) וְאַשְׁקְיָאַת אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יַת אֲבוּהֶן חַמְרָא וְקָמַת זְעֵירְתָּא וּשְׁכִיבַת עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבָהּ וּבְמָקְמֵיהּ: (לו) וְעִדְיָאן תַּרְתֵּין בְּנָת לוֹט מֵאֲבוּהֶן: (לז) וְיָלְדַת רַבְּתָא בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְּמוֹאָבָאי עַד יוֹמָא דֵּין: (לח) וְזְעֵירְתָּא אַף הִיא יָלְדַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דְּבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵּין:

באור

יג): (לו) מואב, כמו מאב, וכן בן עמי שאבי הילד ממשפחתה הוא, וכתב ר"ע ספורנו שרצו להודות גזה שלא נתעברו מלדת בלתי הגון: עד היום, בימי משה, וכן כל עד היום, עד ימי הסופר שכתב לת הדבר, (הרשב"ם):

המעמר

(לח) הוא אבי, תכלית הסיפור הזה להבזות בני הגוים שאר יהוה עליהם לא ינשו בקהל לך

הַיּוֹם: ס כ (א) וַיִּסַּע
מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב
בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר:
(ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה
אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ
מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה: (ג) וַיָּבֹא
אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם

הלילה

תרגום אשכנזי קמו

כ (א) אברהם רייזטע פֿאַן דאַ
וועג אין דאַז לאַנד גע=
גען מיטטאַג, בעזעטצטע זיך
צווישען קדש אונד שור, אונד
וואָהנטע אַלס פֿרעמדלינג צו
גרר. (ב) אברהם זאַגטע פֿאַן
זיינער פֿרויא שרה: זיא איזט
מיינע שוועסטער! דאַ שיקטע
אבימלך, קעניג צו גרר, אונד
נאַהם שרה צו זיך. (ג) נאָטט
קאַם צו אבימלך אים נעכֿטלי=
כֿען טרוימע, אונד שפֿראַך

צו

תרגום אונקלוס

כ (א) וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לְאַרַע דָּרוֹמָא
וִיתֵיב בֵּין רְקָם וּבֵין חַגְרָא וְאִתּוֹתָב
בִּגְרָר: (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אִתְּתֵיהּ
אֲחָתִי הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִגְרָר
וּדְבַר יַת שָׂרָה: (ג) וְאָתָא מֵימַר מִן קֳדָם
יְיָ לְיַת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ

הא

רש"י

כ (א) ויסע משם אברהם. כשראה
שחרבו הכרכים ופסקו העוברי'
והשבים נסע לו משם. ד"א להתרחק
מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו:
(ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות
אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקח'
לבית פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו.
על שרה אשתו וכיוצא בו אל הלקח ארון
וגו'. ואל חמיה (ש"א ד'). שניהם בל' על:

לא

באור

כ (ב) אל שרה, על שרה, וכיוצא בו אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה (שמואל
א' ד' כ"א), שניהם בלשון על או בעבור: אחותי הוא, לא היה זה כמו במצרים כי
שם בבואם מצרימה וירא המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך
כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה תם ויש גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והיה
אומר לכל אחותי היא. (הרמב"ן): וישלח אבימלך וגו', הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי
בלותה יפה עד מאד יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה הם היתה בת ששים וחמש אפשר
שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה הארח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר
בשרה המלאך כדברי רבותינו. (הרמב"ן): (ג) ויבא אלהים אל אבימלך, כענין שנאמר בלבן
ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר
הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר י"ב ו'), כי אמנם לא נראה
האל ית' כלל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד, (ר"ע ספורנו), ולכן תרגם אונקלוס ויב"ע
ואתא

המעמר

בעיני ישראל והראה כי משחתם בם ובחטא יחמתם אמם, כי אף שהעריות לא נאסרו לבני
נח, מ"מ שביבת האב עם בתו הוא זר בטבע ונחשב לתבל גם בעיני האומות, והעד כי בנות לוט
היו צריכות להשקות אביהן יין והוא לא ידע בשכבן ובקומן.

הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת
בָּעַל: (ד) וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ
וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג:
(ה) הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא
וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא
בְּתֹם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי
זֹאת: (ו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים

בחלם

תרגום אשכנזי

צו איהם: דוא מוסט שטארבן וועגן דער פֿרויא, וועלכע דוא נענאָממען האָסט, דען זיא האָט אײנען מאַן! (ד) אבימלך אַבער וואָר איהר נאָך ניכט נאהע נעקאָממען, ער שפּראַך: אַלוּף ווירסט דוא וֹאהל אויך אין אונשולדיג פֿאָלק טעדטען? (ה) האָט ער מיר ניכט נעזאָגט: זיא איזט מיינע שוועסטער!? אונד זיא זעלבסט, אויך זיא האָט נעזאָגט: ער איזט מיין ברודער! מיט אופֿריכטיגקייט מיינעס הערצענס אונד מיט

ריינקייט מיינער הענדע איך דיעזעס נעטהאַן. (ו) דא שפּראַך נאָטט צו איהם אים

ר ש " י

(ד) לא קרב אליה. המלך מנעו כמו שנ' לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרוג. אף לפי היות לדיק תהרגנו אמת כך דרכך לצדד התומות חנם כך עזית לדור המבול ולדור הפלגה אף תני לזכר שהרגת על לא דבר כשם שאתה חומר להרגני: (ה) גם היא. לרבות ענדים וגמלים וזמרים שלה את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא

תרגום אונקלוס

הָא אַתְּ מָאִית עַל עֵיסָק אִתְּתָא דִּי דַבַּרְתָּא
וְהִיא אִתַּת גְּבַר: (ד) וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קָרֵיב
לְוָתָהּ וַאֲמַר יְיָ הֲעַם אַף זַכַּאי תְּקַטּוֹל:
(ה) הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא אַף
הִיא אֲמַרַת אָחִי הוּא בְּקַשְׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת
יְדַי עֲבַדִית דָּא: (ו) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא

אף

באור

ותחת מימר מן קדם ה': (ד) ואבימלך לא קרב אליה, לשון הרשב"ם להגיד מה שהקב"ה אומר על כן לא נתתיך לנגוע אליה עכ"ל, ר"ל שהיה הקדוש על מה שנזכר להלן כאן וזה הוא לחכי כנשן (בראשית ט' י"ח), לפי לשון לוקח לזה, כי אחר ואבימלך וגו' שב על מאמר שלחני ויאמר הגוי וגו', והם כ' מאמרים האחרונים נפסקה, והוי"ו של ויאמר מחברם ומיעורם, ואבימלך לפי שלא קרב אליה, לכן אמר הגוי וגו': הגוי גם צדיק תהרג, פיעורו, הגם גוי לדיק תהרג, ומלת גוי פי' כמו יונה שניפל גם על שם אחד, וכן הגיה הרשב"ם ב"ר מפעמים בשם הגאון, (וכן תרגם יב"ע), לפי הוא לא הפעמים עמו, וגם הרל"ק בפרקים שרש גוי הפעמים עם הרשב"ם ויכתב ויפיר בעיני כי בעבור עמו אמר כי היה קנף ה' עליו ועל עמי וכן אמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדלה, ועוד ויכפר אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו הנה נראה כי לא לקה אבימלך לבדו עכ"ל, וכן ת"ח, וכן מתורגם בל"ת, ולפ שלא אמר לו רק הנך מת, ואולי הודיע לו גזם על עמו תעבור טוס רק שקיצר הפתור כאן, ומירש לי חז"ל בחלומו דע כי מות אתה אתת וכל אשר לך, וכלי פשק הוכו תיכף בלילה כי לאחר שעבור חזר בו מיד ולמה יבאו אל"כ, והוה כתוב אח"ו כי עבר עבר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך וגו', ולא נזכר למעלה שהוכו, ומה מצינו מאד פי' ר"ע שזכרנו שכתב ו"ל הנך מת, הנך חולה וכלה בחולי שתחיל בך כי עבר עבר ה' עכ"ל: (ה) בתם לבבי, שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי, נקי אני מן החטא שלא נעשתי בם, כן פירש"י, אבל לפי

ויראכ

בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־
לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹאת וָאֶחְשָׂךְ גַּם־
אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־
נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ: (ז) וְעַתָּה
הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא

חסר א׳ ויתפלל

תרגום אונקלוס

אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְּקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ
דָּא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי
עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתָהּ: (ז) וּכְעַן
אָתִיב אִיתַת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָא הוּא וִיצַלֵּי

עלך

תרגום אשכנזי קמז

טרוימע: אויך איך וויים עס, דאַס דוא דיעזעס אין אויפֿריכ־טיגקייט דיינעס הערצענס גע־טהאַן האַסט, דאַהער האַבע איך דיך אויך אַבגעהאַלטען, מיר צו זינדיגען, אונד דאַרום האַבע איך דיר ניכֿט צוגעלאַס־סען, זיא צו בעריהרען; (ז) נונ־מעהר אַבער גיב דעס מאַנגעס פֿרויא צוריק, דען ער איזט

רש״י

שלא נגעתי בה. (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו׳. אמת שלא דמית מתחילה לחטא אבל נקיון כפים אין כאן שלא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא: לא נתתיך. לא נתתי לך כחי וכן לא נתנו אלהים (בראשית ל״א). וכן ולא נתנו אביה לבא (שופטים ט״ו):

(ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שתתגנה בעיניו או ישנאך ולא יתפלל עליך: כי נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך:

מעשים

באור

משמעות הכתוב שאמר אחריו עשיתי זאת משמע שבנקין כפים חוזר על עשייתו זאת שלקחה לביתו, וב׳ המליצות, בתם לבבי, ובנקין כפי, כוונה אחת להם, שמה שלקחה לביתו הוא בעבור שלא ידע שהיא אשת איש, והלב כנוי למחשבה והכף אל המעשה, ושעורו שלא חטא לא במחשבה ולא במעשה בלקיחתו זאת: (ו) כי בתם לבבך, לפי מה שכתבתי שב׳ המליצות חוזרים על לקיחתו אותה, לא יהיה פה רק קיצור לשון כי לא רצה להאריך ולחזור את דבריו: ואחשך, ואמנע, והוי״ו הזאת המהפכת העתיד לעבר, תשמש כאחד לחבר גם ב׳ המאמרים אשר הא׳ הוא סבה אל הב׳. והכוונה בעבור שידעתי כי בתם וגו׳ לכן חשכתיך מן החטא, ובל״א (וזייג וגו׳ דאַרום וגו׳): לא נתתיך, לא הנחתיך ואינו זז מלשון נתינה ממש, כי ענינו לא נתתי לך כח לעשות חפצך, וכן לא נתנו אלהים להרע עמדי (בראשית ל״א ז׳), ולא נתנו אביה לבוא (שופטים ט״ו א׳): (ז) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, ויודע שלא נגעת בה ויקחנה ממך, ומלת נביא לדעת הרשב״ם פה ורש״י בפ׳ וארא (שמות ז׳ א׳), היא מלשון ניב שפתים והוא המשמיע לעם דברי חוכחה ובל״א (פרעדיגער), ואין כן דעת הראב״ע, ונימוקו עמו כי ניב מנחי העי״ן ונביא מנחי למ״ד אל״ף, ולדעתו נביא הוא האיש אשר האל יגלה אליו סודו, והנראה אלי כי שרש ניב יורה על דבור לבד ולא דבר האלהים, אבל שרש נבא יורה על הדבור אשר ידבר הנביא בשם ה׳ בלבד, וכן כתוב נביא אקים להם וגו׳ ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם וגו׳ (דברים י״ח י״ח), ובל״א (פרעפעט), ואפילו נביא שקר נקרא כן לפי דברו שבא בדבר ה׳, וכ״ה דעת הר״דק בשרשים שרש נבא, ולא נמצא הפעל ממנו רק בבנין נפעל והתפעל

המעמר

כ (ז) כי נביא, לדעתי כי פה במקום אשר, והודיע לו השם שאברהם נביא שבל יחשוב עון על אברהם שראה כי אשתו לקוחה לאיש אחר, ולא שם נכשו בכפו להצילה ולהגיד האמת, לפי שהוא נביא ויודע כי אנכי לא אתנך לנגוע בה.

וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וְחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ
מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה
וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ: (ח) וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ
בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר
אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם
וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד: (ט) וַיִּקְרָא
אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־
עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־
הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה

גדלה

תרגום אשכנזי

אין וואַהרזאַגער, זאָ ווירד ער פֿיר דיך בעטען, אונד דוא דאַו לעבען בעהאַלטען, ניבסט דוא אַבער ניט ווירסט, זאָ ווים סע, ראַס דוא שטארבען מוסט, דוא אונד אַללעס, וואַס דיר אַננעהאָרט. (ח) אבימלך שטונד דעם מאָרגענס פֿריה אויף, ריעף אללע זיינע בעדיענטען, בראַכטע אַללע דיעזע דיננע פֿאָר איהר נעהאָר, אינד דיא לייטע גערעטהען אין גראָסע פֿורכט. (ט) אבימלך ליעס היערוף אברהם רופֿען, אונד שפראַך צו איהם: וואַס האַסט דוא אונז געטהאַן? וואַס האַבע איך נעגען דיך פֿערשולדעט, דאַס דוא אויף מיך אונד אויף מיין רייך אייניגע נראָ־

תרגום אונקלוס

עָלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מֵיתִיב דַּע אֲרֵי מַיְמַת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דִּי לָךְ: (ח) וְאַקְדִּים
אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדּוֹהִי וּמַלֵּיל יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן
וּדְחִילוּ גוּבְרַיָּא לַחֲדָא: (ט) וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וְאָמַר לֵיהּ מַה עֲבַדְתְּ
לָנָא וּמָה חַבְתִּי לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָאָה רַבְתָּא

עובדין

באור

והתפעל, ורובו בנפעל, ונתב"ס הרד"ק שהיה זה בענין שענינו קבול הנעולה מהפעל ולדבר
הם כל הפעלות הללו יחיד לו רניס, (ומ"ש הס כ"ח בחור בנימוקו כי רוב לשון נפועל שקר בח
בלשון התפעל על דרך יש מתעבר וגו' ודוק עכ"ל, עפ"י בכל חפר לוגי ודקדקתי לחריי,
ומלתי כי רובם מהנפעל), ולחרי שהמדבר בלשת נסס ה' יודע לת סודו, לכן לתר כי נניח
הוא: ויתפלל בעדך, שב על הסב לשת החים, לס תשיבנה לו לז יתפלל בעדך, וטעם
הז"ק שעל מלת הוא שהוא מפסיק יותר מן הטעמים שלפניו, מורה שלישו שב למטה נפי'
הרשב"ם, והוא כמו שלתר מוסגר, ועתה השב לשת החים (כי נניח הוא) ויתפלל בעדך,
שהרי היה לריך רחמים בבתוב לפנינו כי עבר עבר וגו': ודיה, כמו ותקיה, וכן ת"ח ויב",
וכן מתורגם בל"ח, ור"ע בפרנו פי' ותרפח במו עד תיוחס (יהושע ה' ח'). וכן פי' המכלל
יופי מדעתו עם שהרד"ק בשרשים שרש זיה לח הניח זה בין לוחס שהם מענין הנריאות (ולולי
העתיק בן מפי' הרד"ק לס' ברלשית שנח לידו), לכל לין נורך להוליחו מפשוטו, כי כשנד
מה שלתר לו מות תמות לתר ותיה, ור"ל שלתחר קי ולח תמות: (ט) מה עשית לנו ומה
חטאתי, הממי"ן בסגול בענור לותיות הגרון שלחריהם, והנה לפי דעת בעל הטעמים יסוב
מלתר כי הבלת וגו' על מה עשית לנו, כי הניח ז"ק שהוא מפסיק יותר מהטעמים שלפניו
בפלת לך, ויהיה כמו מלתר מוסגר, מה עשית לנו (ומה חטחתי לך) כי הבלת עלי ועל
ממלכתי חטלה גדלה, וינוון ג"כ בשה שבלל לומר עלי ועל ממלכתי בענור מלת לנו שהיח

לרבים

וירא כ

תרגום אשכנזי קמה

גְּדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי: (י) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: (יא) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי: (יב) וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי

וחתי

גראָסע פֿערשולדונג געבראַכט האַסט? טהאַטען, דיא ניכט געשעהען זאָללטען האַסט דוא נעגען מיך אויסגעאיבט. (י) אונד אבימלך שפראַך פֿער־ נער צו אברהם: וואַס האַסט דוא רען געוועהען, דאַס דוא דיעזעס געטהאַן האַסט? (יא) אב־הם שפראַך: איך האַ־ בע נעראַכט, אַן דיעזעם אָר־ טע זייא קיינע נאָטטעס פֿורכט, מאַן קאָננטע מיך אַלזאָ אומ־ ברינגען, אום מיין נער פֿרויא ווילללען; (יב) זאָראַן איזט זיא אויך אין דער טאַט מיינע

שוועסטער, נעמליך מיינעס פֿאַטערס טאָכטער אַבער ניכט מיינער מוטטער טאָכטער,

תרגום אונקלוס

ר ש "י

עוֹבָדִין דִּי לָא יִתְעֲבְדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי: (י) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵית אֲרֵי עֲבַדְתְּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין: (יא) וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחֲלָתָא דַיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי: (יב) וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַּת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַת אמי

(ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלו לבוא על כריה נחה נא על ידך עליו כל נקניס של זרע ושל קטניס ורעי ואזני וחוטס: (יא) רק אין יראת אלהים. מנסתי שבח לעיר על עסק אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא: (יב) אחתי בת אבי היא. ובת אב מותרת לב"נ שאין מצות לא"י. וכדי לחמת דבריו הביא כן ות"ת והלא בת אחיו היתה. כיני בניס

כרי הן בנניס והרי היא בתו של תרח וכך הוא לומר ללוט כי מנשים אחיס מנאנו: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה:

באור

לרנים: חטאה גדלה, חטא גדול לשבב את אחת אים, וכן מתורגם בל"ת: מעשים אשר לא יעשו, מעשים שאינם ראויים להיעשות, וכן ת"ח דלא בזרין לאתעבדא, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"ת, ורש"י פי' מכה שלא הורגלה לנוח על שום כריה נחה נא על ידך, ולפי פשוטו הוא שב על לאמרו אחתו היא, וכן פי' ר"ע ספורנו ז"ל מעשים אשר לא יעשו לגרום היזק לאים לא ידעתו קודם לכן ואין לך חיבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן עכ"ל: (י) מה ראית כי עשית את הדבר הזה, מה ראית בי שחשת לו דבר שפחדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן, כן פי' הרמב"ן: (יא) כי אמרתי רק אין יראת אלהים וגו', ענה אברהם אני לא ידעתי אחכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת לאתי מארצי ולכתי בעמים אלים תועה ולא ידעתי אל איזה מקום נסוע התניתי עמם לאמר בכל מקום כי הבאר אשר אשתנה לי זו הכלה נפש ולא החלותי בדבר בסוחי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון חטא חטא, (הרמב"ן): והרגוני, ואולי יהרגוני, וכן מתורגם בל"ת: (יב) וגם אמנה אחתי בת אבי הוא, וגם ואת אחבכל לפניך שלא דברתי שקר כי אם אמת שהיה אחותי את אני כי בני בניס הרי הם כבניס היה היתה את הרן בן תרח, ובן קרוב אברהם ללוט לז ואחר כי מנשים אלים מנאנו (נדרים ל"ג מ'): אך לא בת אמי, רש"י פי' הרן מאם אחרת היתה, ובתב עוד בענין שבת אב

תרגום אשכנזי

וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה: (יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי

ואמר

אינד וואיר מיינע פרויא.
(יג) אלס מיך גאט אוים
מיינעם פאטערס הויז הינווענ
וואנדערן ליעס, שפראך איך

צו

רש"י

(יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו'. תרגום אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש לייסבו עוד דבר קטן על תרגומו. כשהוליכני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שלענוה במקום רשעים ואומר לה זה מסדך: כאשר התעו. ל' רבים. ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי בלשון רבים. אשר הלכו אלהים.

אלהים

תרגום אונקלוס

אִמּוֹ וַהֲוָת לִי לְאִנְתּוּ: (יג) וַהֲוָה כַּד טָעוּ
עַמְמַיָּא בָּתַר עוֹבָדֵי יֵדִידוּתִי יְהֵי קָרֵיב יְיָ
לְדַחֲלְתֵיהּ מִבֵּית אַבָּא וַאֲמָרִית לֵהּ דֵּין

מיבוחיך

באור

מותרת לבן את שלין לכות לעבו"ס, לבל יקשה על זה, כי לא היתה כוונתו לאמת דבריו שקרלה לאחותו על נכון, מדוע הסתיר ממנו שהיתה בת לחיו, והי' לו לומ' שהיא בת לחיו ולכן קרלה לאחותו, והיא מותרת לו לף לא היא בת לחיו מלא, כי בת לחיו מותרת לף לאחר נתינת התורה, ולא מצב שלא יקבל ממנו התגללותו שקרלה לבת לחיו לאחותו, ולכן העלים ממנו ואמר ואם לאמנה לאחל וגו', שיחשוב שהיא לאחותו ממש. הנה ת"ב לא אמה דבריו, ויהי' מאמרו זה מיותר ולא נורך כלל, ולכן יותר מתיישב נזה פי' הרשב"ם שפי' לף לא בת לאי, לא לאחותי ממש שילוה מבטן לאי והיא מותרת לי ותהי לי לאשה עכ"ל, ונזה הודיע לו האמת שהיתה בת לאיו וקרלה לאחותה לפי שדרכן הי' כן. ועיקר התגללות נזה לכאורה לין לה אחר כמ"ש הרמב"ן, וז"ל לא ידעתי טעם להתגללות הזה כי גם לא אמת הדבר שהיתה לאחותו ולאשתו ובראשית נאשה אמר להם לאחותי היא להטעותם בדבר קטן אלא להניח עליהם תעלה גדולה ולין חלוק והפרש כלל בין שהדבר לאמת או שקר עכ"ל, ונפשוף כתב ז"ל וגם לאמנה לאחתי בת לבי הוא, טענה לאחרת לאמר, לבי לפי דרכי לאמרתי כן שהוא לאמת וחזקתי לא לולי יאפלו בה ישללוני לא היא גם לאחתי וכיון שלקחוה ענדיך ולא אחללוני דבר לאמרתי גם לין במקום הזה ירלת אלהים והחרגתי, ויתכן שהיה התגלות הזה ודברו עמה בנועה מלרים לף על פי שאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי, או שחזר וזרז אותה שם במלרים בשעת מעשה כאשר פירשתי עכ"ל: (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי, י"ע תרגם שם זה מול, והוה כד טעו לאטעאה יתי מלאי טעוותיך ונפקית מבית אבא, ואונקלוס עם שתרגם השם קדם, תרגם מלת התעו כמוהו על טעיית הלב אחר ע"ז, כי תרגם והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידידותי יהי קריב ה' לדחלתיה מבית אבא, והנה תרגם התעו שהוא מן ההפעיל (שפירושו התעו את המריכ) כמו תעו מן הקל, וי"ע שתרגמו כהוראת ההפעיל על נכונה, לעומת זה העביר הכוונה מן המעשה (במשמעות מלת התעו שהוא התעייה נפועל) אל המחשבה והרגון לומר שרלו להטעותי, וכל כוונתם היתה שלא רלו ליתם התעייה (שהוא פעל רע) אל האלהים יח', אבל פירושם הוא נגד הענינה, ונפרט לפי אונקלוס יהיה התעו מופרך מן אתי והמה נטעם מונח בניה. והנה המחבון בענינת הטעמים ידע שאף הוא כוון להרחיק פעל התעייה מן השם ב"ה, ולזה הפרידה מלת אותי נטעם רביע שהוא מפסיק יותר מן ה רקיא שבמלת אלהים, ויהי' כאלו אמר האלהים אשר בבית אבי, ויהיה אלהים מול, ובאור הכתוב שהאלהים אשר בבית אבי גרמו לו לעזוב את ארץ מולדתו ולהיות תועה בארץ לחרת. ואולם יותר נכון כפי פשטות הכתוב, שאלהים קדם בפי' רש"י והרשב"ם והרחב"ע, כאשר הגלני הקב"ה ממקומי שנאמר לך לך מארצך (שם י"ב א'), והוליכני משם להיות משם נחרן וגם ממקום למקום וידעתי שלענוה במקום רשעים ואומר לה זה מסדך וגו', והפרידה הוראת תיבת אשר רע ובפרט אחר שהלך בארם נהרים שהלך אשר הלכו לקיים דבר השם: התעו, לשון רבים כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון אדונות נאמרים בלשון רבים, אשר הלכו אלהים (שמואל ב' ז' כ"ג), כי אלהים קדושים (יהושע כ"ד י"ט) וכל לשון אלהים הוא לשון רבים,

כי

וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי
עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא
שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃ (יד) וַיִּקַּח
אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים
וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ
אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ (טו) וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב
בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃ (טז) וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה
נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־

לך

תרגום אשכנזי קמט

צי איהר: דיעזעס איזט דיא
געוואָגענהייט, וועלכע דוא
מיר ערצייגען זאללסט, אַן יע=
דעם אָרטע, וואהין וויר קאָמ=
מען ווערדען, שפריך פאָן מיר:
ער איזט מיין ברודער. (יד) דאַ
נאַהם אבימלך שאַאפע, רינדר,
קנעכטע אונד מענדע, שענק=
טע זיא דעם אברהם, אונד
גאַב איהם אייך זיינע פרויא
שרה וויעדער. (טו) אבימלך
שפראַך: דאַ איזט מיין לאַנד
פאָר דיר, וואָ עס דיר וואָהל=
געפעללט, בעזעטצע דיך.
(טז) צור שרה אַבער שפראַך
ער: זיעהע! איך האַבע דיינעם ברודער טויזענד זילבערשטיקקע געשענקט! דיעזעס
דיע=

תרגום אונקלוס

טֵיבוּתִיךְ דִּי תַעֲבִידִין עִמִּי לְכָל אַתְרָא דִּי
נְהַךְ לְתַמָּן אִמְרִי עָלַי אָחִי הוּא׃ (יד) וּדְבַר
אֲבִימֶלֶךְ עָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב
לְאַבְרָהָם וְאָתֵיב לֵיהּ יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃
(טו) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קָדָמָךְ בְּדַתְקִין
בְּעֵינָךְ תִּיב׃ (טז) וּלְשָׂרָה אָמַר הָא יְהָבִית
אֶלֶף סַלְעִין דִּכְסַף לְאָחוּךְ הָא הוּא לִיךְ

רש"י

אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל ל'
אלהים ל' רבים. וכן ויקח אדוני יוסף.
אדוני האדונים. אדוני הארץ. וכן בעליו
עמו. והועד בבעליו. וא"ת מהו לשון
התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב
קירא תועה. כמו ותלך ותתע (בראשית
כ"א). תעיתי כשה עובד (תהלים קי"ט).
יתעו לבלי אוכל (איוב ל"ח). יצאו ויתעו
לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן וישאלו
אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו). על
אשתו. וכן ואמר פרעה לבני ישראל (שמו'
י"ד). כמו על בני ישראל. פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטים ט'): (יד) ויתן לאברהם. ודי
שיתפיים ויתפלל עליו: (טז) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי
שנתיירא שהמצרים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי

באור

כי לשון יחיד הוא אלוה, וכן ויקח אדני יוסף (בראשית ל"ט כ') ואדני האדנים (דברים י' י"ז),
אדני הארץ (בראשית מ"ב ל' ול"ג), וכן בעליו עמו (שמות כ"ב י"ד), והועד בבעליו (שם כ"א
כ"ט), ולשון התעו הוא כל הגולה ממקומו ואינו מיושב נקרא תועה כמו ותלך ותתע (בראשית
כ"א י"ד), תעיתי כשה אבד (תהלים קי"ט קע"ו), יתעו לבלי אכל (איוב ל"ח מ"א), יצאו
ויתעו לבקש אכלם, כל זה לשון רש"י, אמנם הושאל לשון תועה גם אל התעייה בלב ובמחשבה,
כמו עם תעי לבב הם (תהלים צ"ה י'), וידעו תעי רוח בינה (ישעי' כ"ט כ"ד): אמרי לי,
הלמ"ד תשמש במקום בעבור, או בשביל, וכן מתורגם בל"א, או עלי, וכן וישאלו אנשי המקום
לאשתו (בראשית כ"ו ו'), על אשתו: (יד) ויתן לאברהם, כדי שיתפיים ויתפלל עליו: (טז) ולשרה
אמר, אבימלך לפייסה: הנה נתתי אלף כסף לאחיך, כל מפרשי הפשט הלכו פה איש

המעמר

(טז) הנה נתתי, ראיתי את הלחן אשר לחצו כל המפרשים (הן מבני עמנו הן מזולתם) בפי'

תרגום אשכנזי

דיענע דיר צור עהרענער־קלעהרונג געגען אַללע, דיא בייא דיר זינד, געגען יעדען אַנ־דערן אַבער ווירסט דוא פֿער־טהיידיגט ווערדען. (יז) אברהם

ויראכ

לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת: (יז) וַיִּתְפַּלֵּל

אברהם

רש"י

לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה. עכשיו שהוכרכתי לבזבז ממון ולפיים' יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך וע"י וס: ואת כל. ועם כל באי עולם: ונוכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראו' דברי' נכרים הללו ולשון תוכחה

בכל

תרגום אונקלוס

כְּסוּת דִּיקַר עַיְינִין חֲלַף דִּשְׁלָחִית וּדְבַרְתִּיךְ וַחֲזֵת יָתִיךְ וְיַת כָּל דְּעִמִּיךְ וְעַל כָּל מַה דְאָמַרְתְּ אִיתוֹכָחַת: (יז) וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם

באור

לדיבו, ואנחנו נפרש את הפסוק הזה ע"פ דרכו של המתרגם האשכנזי וזהו, הנה נתתי אלף כסף לאחיך (לאברהם אשר קראתו אח) הנה הוא (הדבר שנתתי לו יהי') לך כסות עינים (מלשון וכסה קלון ערום) (משלי י"ב י"ו), ור"ל שלא ישיגך בשת על זה ולא יאמרו שנתעללתי בך) לכל אשר אתך (הם בני ביתך או שאר האנשים הרואים זאת כעת) ואת כל (ר"ל אבל עם כל האנשים אשר לא ראו את כבודך אשר הוכרכתי לפייסך, ואת אלף הכסף אשר נתתי לאחיך, והוי"ו של ואת היא כטעם אבל) ונכחת (תהיי נכחת על ידי האנשים אשר ראו כעת את כבודך והם יגידו לכל את אשר ראו בעיניהם), ומלת ונכחת היא בינוני לנקבה מבנין נפעל והראוי נוֹכָחָה או נוֹכָחֶת, ובאו הפתחין בעבור אות הגרון כמו נוֹדַעַת, ובעבור הס"פ נשתנה הפתח הא' לקמץ, ויהי' ונוכחת כדמות תואר לשרה כנודע שרוב הבינונים הם תארים, והמפרשים ונכחת עבר נפעל לנוכחת המהופך לעתיד ע"י הוי"ו ואומרים ונכחת כמו ותתווכח, לא כן ידברו, לפי שהיה ראוי להיות וְנֹכַחְתְּ בדגש התי"ו על משקל פָּקַדְתְּ יָדַעַתְּ לָקַחַתְּ, וכ"ה דעת המתרגם האשכנזי שמלת ונכחת היא תאר בינוני, ואף שתרגם כמו עבר לנמצאת המהופך לעתיד, הוא לפי שלא תרגם פה רק כפי הכוונה ולא כהוראת המלה: והנה לפי פשוטו נראה שנתן לאברהם אלף כסף מלבד הצאן והבקר והעבדים והשפחות, רק שהצאן וכו' נתן לאברהם לפייסו והאלף הכסף נתן לו בעבור שרה, ולכן לא נזכר מתחלה האלף הכסף

בין

המעמר

הפסוק הזה, ואמרתי אחוה דעתי גם אני אולי ירצה, ולדעתי שעור הכתוב כן הוא: הנה נתתי אלף כסף לאחיך (והוא לך כסות עינים מוסגר הוא כמו שאבאר) לכל אשר אתך, ואת כל ונוכחת, והענין הוא, כי אם גם בימים ההם לא הסתירו הנשים את פניהם מפני איש להתכסות בצעיף אם לא מצד המוסר והענוה (כמו ברבקה), בכל זאת היה המנהג כי ביום חתונתה כסתה הכלה את פניה, וכן הוא עוד עתה בארן הודו (וגם לנו בני ישראל עוד מנהג אבותינו בידינו כנודע) ולזה קראו למהר אשר נתן איש לארוסתו ביום חתונתו כסות עינים, ומעתה יתבאר הכתוב באר היטיב, כי אמר אבימלך הנה נתתי כבר לאחיך אלף כסף לכל אשר אתך כלומר מלבד המתנות אשר מסרתי לך, הנה הוא לך כסות עינים, הכוונה שהיה זה מיועד להיות לך לכסות עינים (למוהר ומתן) בחשבי לקחת אותך לי לאשה, והנה הוא גם עתה לך אף שלא ארשתיך לי, וגם את כל ונוכחת, כלומר את כל אשר עתה נוכח לפניך והוא הצאן והבקר עבדים ושפחות לך יהיה, ובא ונוכחת בלשון נקבה כדין על דבר סתמי, כי הכוונה כל אשר יראו עיניך, והוי"ו של ונכחת במקום אשר, כל אשר נכחת, ויהי' לפ"ז המאמר הנה הוא לך כסות עינים מאמר מוסגר. ונוכחת, פירש"י לשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע"ז אשכרובי"ר; עיין מה שהעירותי להלן ל"א ל"ז. (ד"ה).

אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא
אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ
וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ: (יח) כִּי־עָצֹר
עָצַר יְהוָה בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית
אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת

אברהם

תרגום אונקלוס

יְיָ וְאָסֵי יְיָ יַת אֲבִימֶלֶךְ וְיַת אִתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ
וְאִתְרַוָּחוּ: (יח) אֲרֵי מֵיחַד אָחַד יְיָ בְּאַפֵּי
כָּל פְּתַח וַלְדָּא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק
שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם:

ויי

תרגום אשכנזי קנ

בעטעטע צו גאָטט, דאַ היילטע גאָטט אבימלך אונד זיינע פֿרויא אונד מעגדע, דאַס זיא געבאַהרען; (יר) דען דער עוויגע האַטטע יעדע געבעהרמוטטער אים הויזע אבימלך'ס פֿערשלאָסען, אום שרה, אברהם'ס פֿרויא, ווילען.

דער

רש"י

בכל מקום ברור דבריס ובלע"ז אשפרובי"ר. וא"ת בפנים אחרים ול' המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגומו וחזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואיתרווחו נפתחו נקביה' והוציאו והיא לידה שלהם: (יד) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. ע"פ דבור' של שרה:

באור

בין המתנות שנתן לאברהם, ובדברי הפיוס לשרה לא נזכרו מתנות הצאן וכו' רק אלף הכסף, וכן סופר בס' הישר שנתן לו צאן ובקר ועבדים ושפחות ואלף כסף: כתב רש"י לשון תוכחה בכל מקום ברור דבריס ובלעז אשפרובי"ר (ערלייטערן בל"א): (יז) ואמהתיו, השם היחיד ממנו לא נמצא רק אָמָה, והשרש הוא כן רק שנפלה ה"א השרש וה"א הכתובה היא לנקבה, ראוי להיות הקבון ממנו אָמוֹת כמו מן אָלָה אָלוֹת, כי כן המשפט בקבון שתפול ה"א הנקבה, וכנוי הרבים אֲמוֹתָיו בפלס שְׁנוֹתָיו מן שנה, או אָמוֹתָיו שישאר קמ"ץ הפ"א בעבור האל"ף שהיא מהגרון כמו מן הָרוֹת הָרוֹתֶיהָ, אבל אין משפט הה"א הנחה ביחיד שתתראה בקבון ומנ"ש בבוא הקבון עם הכנוים, ולכן יפה דקדק הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"כ ע"א ודף רמ"ג ע"ב), כי היחידה והנפרד מן אמהות ואמהותיו יהיה אֲמֶהֶת בפלס עֲקֶרֶת עֲטֶרֶת. שהקבון ממנו עֲטָרוֹת עֲקָרוֹת, ובסמוך עֲטָרוֹת עֲקָרוֹת, ובכנוי עֲטָרוֹתָיו עֲקָרוֹתָיו, ולהקל על הלשון אמרו ליחידה אמה ולא אמהת ולא אמהה והפילו הה"א והתי"ו והונחה הה"א כמשפט, ועשו כנוי היחיד מן אָמָה אֲמָתוֹ אֲמָתְךָ, וכנוי הרבות מן אֲמֶהֶת אמרו אֲמָהוֹת ולא אמרו אָמוֹת: וילדו, הראב"ע פי' ששב רק על אשתו ואמהותיו, וצריך לדחוק ולומר שהוא במקום ותלדנה, והביא לו ראי' ממלת כל רחם שבפסוק שאחריו, והנה בפסוק מפורש שרפא את אבימלך ובלי ספק לקה כמוהם, ולא נודע במה לקה, ולפי ששרש ילד הושאל לענינים רבים המורים על יציאת הדבר הסתום לחוץ, כמו והרה עמל וילד שקר (תהלים ז' ט"ו), כי לא תדע מה ילד יום (משלי כ"ז א'), מה יולידו ויחדשו הימים, וכן לדת חק (צפניה ב' ב'), לכן נכון לפרש שנעצרו נקביו בלי לצאת החוצה, כאשר קבלו חז"ל שנסתמו כל נקביהם, ובפסוק הבא שזכר רחם לא נזכר בו רק לבית אבימלך שהם אשתו ואמהותיו, ולא הוזכר אבימלך שם כלל, ואולם בפסוק שלפנינו שמודיע בו רפואת כלם עם אבימלך לא נזכר בו רחם, ואמר וילדו שהושאל גם לשאר דברים היוצאים לחוץ, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, ואתרווחו, ולא כמו שתרגמו בכל מקום, ואולידו: (יח) בעד כל רחם לבית אבימלך, לשון הרמב"ן והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברי התשמיש ולא יוכל לשמש וזהו לא כתתיך לנגוע אליה, כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש, כענין אל תגשו אל אשה (שמות י"ט, ט"ו), ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח' ג'), ואשתו ואמהותיו שהיו מעוברות עצר בעד רחמן ולא

יכלו

תרגום אשכנזי

כא (א) דער עוויגע בעדאַכ־
טע שרה, וויא ער גע־
שפראָכען, דער עוויגע ליעס
דער שרה געשעהען, וויא ער
צוגעזאַגט האַטטע. (ב) זיא
וואַרד נעמליך שוואַנגער, אינד
געבאַר דעם אברהם איינען
זאָהן אין זיינעם אַלטער, צום
צייטפונקטע, דען גאָטט בע־
שטיממט האַטטע. (ג) אברהם
נאַננטע דען זאָהן, דער איהם
געבאָרען וואָרדען, דען איהם
נעמליך שרה געבאָרען האַט־
טע

ויר א כא

אַבְרָהָם: ס כא (א) וַיהוָה
פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ
יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: (ב) וַתַּהַר
וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו
לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים:
(ג) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ
הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה

יצחק

ר ש י

כא (א) וה' פקד את שרה וגו'. סמך
פרשה זו ללמדך שכל המבקש
רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר
הוא נענה תחילה שנא' ויתפלל וגו' וסמיך
ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם
שרפא את אבימלך: פקד את שרה.
בהריון: כאשר דבר. בלידה ומה היא
אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר
אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה
דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא ייראך זה וגו' והביא היורש משרה: ויעש ה'
לשרה כאשר דבר. לאברה': (ב) למועד אשר דבר אתו. דמלל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר
לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת
תלד

תרגום אונקלוס

כא (א) וַיְיָ דְּכִיר יַת שָׂרָה כְּמָא דִּי אָמָר
וְעָבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דִּי מַלֵּיל:
(ב) וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר
לְסֵבְתוֹהִי לְזִמְנָא דִּי מַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ: (ג) וּקְרָא
אַבְרָהָם יַת שׁוּם בְּרֵיהּ דְּאִיתְיְלִיד לֵיהּ דִּי
ילידת

באור

יכלו להמלט, כי עצירת רחם הוא (ר"ל במקום שלא כתוב בעד), שלא תהר בדרך וה' סגר
רחמה (שמואל א' א' ה'), אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא
(איכה ג' ז'), ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו
האלהים בחלום והודיעו, ולא פי' הכתוב חולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה עכ"ל:

כא (א) וה' פקד וגו', אין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד, כמו פקד יפקד
אלהים אתכם (בראשית נ' כ"ה), פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם (שמות ג' י"ו),
ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים (שופטים ט"ו א'), אף כאן וה' זכר את שרה ועשה לה
כאשר דבר, וכן הלשון בכל העקרות היולדות, ברחל ויזכר אלהים את רחל (בראשית ל' כ"ב),
ובחנה ויזכרה ה' (שמואל א' א' י"ט) וכך אמרו פקדנות הרי הן כזכרונות הרמב"ן, ועיין מה
שהארכתי בענין שרש פקד בתחלת פ' במדבר: (ב) לזקניו, בימי זקנתו, ויראה לי כי שם
זקונים תאר אל הימים ימי הזקונים ולכן לא יבא ממנו יחיד לעולם כמו נעורים שנמצא את
ימי נעוריה (יחזקאל כ"ג י"ט) גם נמצא התאר לבדו ויובן המתואר מענינו כמו אל בית אביה
בנעוריה (ויקרא כ"ב י"ג), וכן זקונים ענינו ימי זקונים, עם שלא נמצא במקרא עם המתואר:
למועד אשר דבר אתו, אתו שב על המועד וכן תרגם אונקלוס ויב"ע, וכן פי' רש"י את
המועד

וירא כא

יִצְחָק: (ד) וַיָּ֫מָל אַבְרָהָם֙ אֶת־
יִצְחָ֣ק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַ֖ת יָמִ֑ים כַּאֲשֶׁ֥ר
צִוָּ֥ה אֹת֖וֹ אֱלֹהִֽים: * (ה) וְאַבְרָהָ֖ם
בֶּן־מְאַ֣ת שָׁנָ֑ה בְּהִוָּלֶ֖ד לוֹ אֶ֥ת יִצְחָ֥ק
בְּנֽוֹ: (ו) וַתֹּ֣אמֶר שָׂרָה צְחֹ֗ק עָ֥שָׂה
לִ֖י אֱלֹהִ֑ים כָּל־הַשֹּׁמֵ֖עַ יִצְחַק־לִֽי:
(ז) וַתֹּ֗אמֶר מִ֤י מִלֵּ֙ל לְאַבְרָהָם

היניקת

תרגום אונקלוס

יְלִידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק: (ד) וּגְזַר אַבְרָהָם
יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דִּי
פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ: (ה) וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין
כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ: (ו) וַאֲמָרַת
שָׂרָה חֶדְוָא עָבַד לִי יְיָ כָּל דְּשָׁמַע יֶחְדִּי לִי:
(ז) וַאֲמָרַת מָאן מְהֵימַן דְּאָמַר לְאַבְרָהָם

תרגום אשכנזי קנא

טע, יצחק. (ד) אברהם בע-
שניטט זיינען זאָהן יצחק, דאַ
ער אַכט טאַגע אַלט וואַר,
וויא איהם גאָטט געבאָטען.
(ה) אברהם אַבער וואַר הונ-
דערט יאַהרע אַלט, אַלס
איהם זיין זאָהן יצחק געבאָרען
וואָרדען. (ו) דאַ שפראַך שרה:
צום לאַכען איזט עס, וואַס מיר
גאָטט געטהאַן! ווער עס
האָרט, מוס איבער מיך לאַ-
כען. (ז) זיא שפראַך פערנער:
מאַן זעהע, ווער דעם אברהם

רש"י

תלד: (ו) יצחק לי. ישמח עלי. ומדרש
אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה
חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפילות
נעו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי
מלל לאברהם. לשון שבח ותשיבות ראו
מי הוא וכמה הוא גדול שומר הבטחתו
הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. שנה הכתוב
ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר
לסוף

באור

המועד דבר וקבע, כמו שאמר לו למועד אשוב אליך, וכן מתורגם בל"א: (ה) ואברהם
בו מאת שנה וגו', אין צורך להודיע פה זאת, כי כבר נודע הוא מהפרשיות הקודמות,
אך הוא חוזר אל הפסוק שאחריו, והכוונה לפי שהיה אברהם בן מאת שנה בהולד לו וגו'
לכן אמרה שרה מאמרה הנמשך, והוי"ו של ותאמר המהפכת העתיד לעבר מחברת ג"כ ב'
המאמרים אשר הראשון סבה אל השני, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: בהולד לו את, באה
מלה זאת אחר הנפעל, וכן להלן ביום הגמל את יצחק, ועיין בהקדמה ובתחלת פ' בראשית:
(ו) צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי, הוא כחוק בפה, והוא הצחוק אשר לשמחה,
[ועיין מ"ש למעלה בפסוק ותצחק שרה (י"ט י"ב)], וכל השומע שילדתי בן, יצחק בעבורי
לשמחה כמו שיצחק האדם לדבר התימה, ולשון הרשב"ם צחק, שמחה של תמהון עב"ל, וא"ת,
חדוא, יחדי, ויב"ע תרגם, תימהא, יתמה, והמתרגם לל"א תרגם (אַכען), והכל על כוונה
אחת, ולכן תרגם יצחק לי (מוס איבער מיך אַכען) כטבע האיש הרואה דבר מתמיה שאינו
יכול לעצור עצמו מן השחוק: לי, עלי או בעבורי: (ז) ותאמר, עוד: מי מלל לאברהם וגו',
יראו הרואים וישמעו כל השומעים מי הוא זה השומר הבטחתו הוא הקב"ה שמבטיח ועושה
שאמר

המעמר

כא (ו) מי מלל, עיין בבאור במה שהשיג על הרמב"ן, ולדעתי הרמב"ן מודה שאם יבוא
מי לשאלה גרידא ויש עליו תשובה כמו מי ברא אלה, שהוא אז גם לכבוד ולמעלה
וכן בכל הפסוקים שהביא הרב המבאר שהתשובה באלה כי ה' הוא, יהיה זה לשבח, אבל כוונתו
שאם מלת מי לתימה ואין לבקש עליו מענה, כמו מי דוד מי אבימלך. וכן מי מלל שהשואל
לא יקו לתשובה כלל רק הוא קורא זה לתימה ולפליאה, אז הוא לגנאי ודרך בזיון.

תרגום אשכנזי

ויראא

צונעזאגט, דאס שרה נאך קינדער זיינען ווירד! נון האבּ איך איהם אין זיינעם אלטער איינען זאהן געבאָרען.

הֲיִוָּלֵד לְמֵאָה שָׁנָה הַאִם יֵלֵד בֶּן וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד: (ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ:

(ח) דאַ קינר ווארד גראָס אונד עטוואהנט, אונד אברהם מאַכטע איין גראָסעס גאַסטגעבאָט אַן דעם טאַגע, דאַ

הגמל

יצחק

רש"י

לסוף מאה לאברהם: הניקה בניס שרה. ואם בניס ל' רניס ניוס המשתה הניולו הזרות בניהן שהן לומרות לה ילדי שרה תלך לסופי הניולה מן השוק והניקה תותס: (ח) ויגמל. לסוף כ"ד חדש: משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם

תרגום אונקלוס

קַיָּם דְּחַנֵּיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלִידַת בַּר לְסֵיבְתּוֹהִי: (ח) וּרְבָא רַבְיָא וְאִיתְחַסִּיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחַסִּיל יַת

יצחק

באור

שאמר לאברהם כי עוד יכילון ימי עדנה לשרה ותניק בניס, כי הנה עתה קיים דבריו וילדתי בן לזקוניו, כן פירשו רש"י והרשב"ם, והוא שבח על הסס, וירמה לי שהוא כדמיון שרה קטנה שנשרה שרה על הנס הנפלא הזה כשבר שרה תניה תשר שפקדה ה' לתת לה בן, ולכן המאמר הזה מתולק למאמרי' קנרים בעלי ג' תיבות, גם בזה נו מלת מילל שמקורו מן הזרמי תרגומו של דבר, ולא נמלת הסרם הזה נכל סשרי השעניס תשר בתוכ"ך לכל נמלת ממנו הרגש בשליטת שרי לפ"ק, ולכן בזה ג"כ מלת היניקה ענר במקום עתיד כשר הוא והוג בשרים, והרמכ"ן הקשה על רש"י וכתב כי לא מלאנו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לנזיון מי תכימלך ומי שכם (שופטים ט' כ"ח), מי דוד ומי בן יזי (שמואל ל' כ"ה י') עכ"ל, אין זה מוכרע, כי בלשת תמצא מלת מי גם לנכבוד ומגלה, שלו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישעיה מ' כ"ו) מי פעל ועשה קורא הדורות מרשם (שם מ"ל ד'), ונקלת נוסחאות בשרום רש"י שם הובאו ג' פסוקים אלו לראי' שהיא לשון תשיבי', אבל ירמה שאין בשלמת מי הנרעה, פעמים שתנות על דרך הלעג ואו תסיה להקטין הדבר, כמו בתקימות שובר הרמכ"ן ז"ל, וכן מי זה מחשיך עלה בתלין בלי דעת (איוב ל"ח כ') וכשם עוין הלעג שהל המעשה המכוון יכשרך לשם נעל מעלה ושפלות, ושהל הלועג השמלת מעלה שלת בחים הזה? והנה בפסוקים שהשיו בשוב נאמרה שהלת מי ומי כמה פעמים על לד השפלות ויתרון המעלה, מי שם מאדיר וגו' (שם ה' וכל פיסן ל"ט), ולכן הנכון בשיר הכתוב שלמינו כפי' רש"י, וכמו שמתורגם בל"ת: היניקה, שרשו יונק, ומכנין הפעיל ועל המנהג תהיה ה"ת ההפעיל שנשנר ומקור ולווי ומ"ס הבינוני פועל ותותיות תי"ן שבהפעיל בחולם מוסך וי"ו במקום יו"ד השרש כי לותיות תחו"י מתחלפות זה בזה, כשו הוריד מוריד לוריד יוריד, ולא יבולו בלירי להמשיך היו"ד עלמה, כדי להפריד בינו ובין הקל שגם הוא בלירי כמו אֵרֵד יֵרֵד, ולא השתפקו בי"ת ההפעיל להשרים ביניהם כי תפול לפעמים מן ההפעיל, כמו זכר מלחמה של תוסף (איוב מ' ל"כ), ונמלת גם בקל בפתח כמו אֵדַע יֵדַע, שכל יש שרשים מפעטים שתהיינה לותיות תי"ן בקל בשרק מוסך יו"ד, ובאלו תבולה בהפעיל לותיות תי"ן בלירי, ותנות גם הה"ת בעבר ומקור ובוי ומ"ס הבינוני פועל בלירי: בנים, ע"ד המליצה תשבר מי יחשוב שתוכל שרה להניק בניס לפת זקנתה: כי ילדתי בן לזקניו, הנס של שרה גילה לפר שתל לה האורת הוא בשל מפל לאברהם כי כמה זקנים יוליד בנשים בניס בתורות, וא"כ יש להפליא שלת הזכירה שרה עיקר הנס שילדתו לזקנתה והזכירה הטפל? ומה יפה פי' הרשב"ם שפתב ז"ל היניקה בניס שרה, לפרי זקנתה, ולזקניו של אברהם, ולפ"ז הזכירה גודל הנס בתחלה ולפ"ז הטפל: (ח) ויגדל, עיינו תוספת הבניס: ויגמל, נגדל מן הדדים ונפלאה יניקתו לפר כ"ד חודש כדפתיב בשמואל עד גמלך לפתו (שמואל ל' ל' ג"ג): ביום הגמל, שעשה לו משתה כמו שמלינו בשמואל בפפר גמלתו הניקתו שילה וקרבנות

הַמְלַ֖ל אֶת־יִצְחָֽק׃ (ט) וַתֵּ֥רֶא שָׂרָ֖ה
אֶת־בֶּן־הָגָ֣ר הַמִּצְרִ֑ית אֲשֶׁר־
יָלְדָ֥ה לְאַבְרָהָ֖ם מְצַחֵֽק׃ (י) וַתֹּ֣אמֶר
לְאַבְרָהָ֗ם גָּרֵ֤שׁ הָאָמָה֙ הַזֹּ֣את
וְאֶת־בְּנָ֔הּ כִּ֣י לֹֽא־יִירַ֗שׁ בֶּן־הָאָמָ֛ה
הַזֹּ֥את עִם־בְּנִ֖י עִם־יִצְחָֽק׃ (יא) וַיֵּ֥רַע

הדבר

תרגום אשכנזי קנב

יצחק ענטוועהנט וואָרדען.
(ט) שרה זאָה דען זאָהן דער
מצריות הגר, וועלכען זיא דעם
אברהם געבאָרען האַטטע, זיין
געשפעטטע טרייבען. (י) דא
שפראַך זיא צו אברהם: יאָגע
דיעזע מאַגד אונד איהרען
זאָהן פֿאָרט, דען דער זאָהן
דיעזער מאַגד זאָלל ניכט מיט
מיינעם זאָהנע, נעמליך מיט
יצחק, ערבען. (יא) ריעזעם
מ׳ם׳

תרגום אונקלוס

יְצָחָֽק׃ (ט) וַחֲזַת שָׂרָה יָת בַּר הָגָר מְצְרָיְתָא
דִּי יְלִידַת לְאַבְרָהָם מְחָאיְךְ׃ (י) וַאֲמַרַת
לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ אַמְתָּא הָדָא וְיָת בְּרָהּ אֲרֵי
לָא יִירַת בַּר אַמְתָּא הָדָא עִם בְּרִי עִם יִצְחָק׃

ובאיש

רש"י

ועבר ותנימלך: (ט) מצחק. לשון ע"ז
כמו שנאמר ויקומו לנחק. ד"ח לי גלוי
ערוות כמה דתימא לנחק בי. ד"ח לשון
רציחה יקומו נא הנערים ויצחקו לפנינו
וגו' ומתרגמינן שרה כי לית ירת בן האמה
עם בני אתם למד שהיה מריב עם יצחק
על הירושה ואומר תני נכור ונוטל פי

שנים ויונקים נשדה ונוטל קשתו ויורה בו חנים כדאמרת במתלמה היורה זקים וגו' (משלי כ"ו)
ואמר הלא מצחק לני: (י) עם בני עם יצחק. מכיון שהוא בני אפילו חם לינו הגון ביצחק
לו הגון ביצחק אפילו לינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק שבאיהן בו:

באור

עמו: (ט) ותרא שרה את בן הגר המצרית (אשר ילדה לאברהם) מצחק, מלת לאברהם
נראים מפסיק יותר מן הטעמים שלאחריו כדין סוף המאמר המוגמר, ומלת ותרא חוזרת על
מ"ת מצחק, וענינו ותראהו מצחק, וענין הצחוק הזה רז"י פי' ע"פ המדרש ע"ז לו ג"ע לו
ג"ל, ופי' עוד שהיה מריב עם יצחק על הירושה, והרשב"ם פי' מצחק משחעשע כדרך כל
נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה, לפי שלילה לפדקת שרה לשלש נ' נפשות המדברה
נזקוק שכנה בלי חטא ועון רק בעבור קנאתה, ונפרע שהיה בעיניה יעלה את לבבה לחשר
בו נא לא שפחתי ותלד על ברכי ואנוכה גם לנכי ממנה, ואחר שנכנסה גם היא, תשלחנה
בלי פצע, והניאור הנכון הוא כפי ר"ע ספורנו שהב על הפסיק שלפניו ויעם לבבה מאחה
גדול ניוס הגאל את יצחק, וע"ו פי' מלילין יפשעאל בלחמו כי מחנימלך נתענרה שרה ולינו
בו כמו שהיו לילני הדור מומרים לו, ולא דברו אלו ולילנותו זלת שייך ג"כ לבריס אלו שכיון
שלינו בנו הנה לי תהיה כל הירושה, ולכן גרשה לותו שרה ולחרה כי לא ירש וגו', ומכוון
לזה שלמרו רז"ל שהיה בשעה שגורש בן שבע עשרה שנה, ול"ב היה זה בשנה ההיא לחר
שנגמל יצחק, ובתב עוד והטעם שלח קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע בזאת לח"כ
מלילני הדור וגם הרמב"ן פי' שהי' הלחוק ללענ בעת המשתה לבל לא בתב סבת הלחוק, וכן
מתורגם לל"ח (שפאטטען): (י) ג-ש האמה הואת ואת בנה, כי בעלתה עשה הבן שהוליח
דבה למען יירש בנה את הבל לפיבך גרש מפני שלינו דין שיירש לחרי בקלת. (ר"ע ספורנו):
כי לא יירש בן האמה, שלינו מיוחש לחריך שהולד הולך לחר הפנוס, (ר"ע ספורנו), ולי
הרמב"ן לחמר הכתוב. את בן הגר המצרית ולא לחמר לת ישמעאל מלחק וכן לחמרה גרש לת
האמה הזאת ולת בנה כי לחמרה העבד המלעיג על לדוניו חייב הוא למות לו להלקותו ולינו
רוצה רק שתגרש לותו מלתי ולא יירש בנפשיך בלל עם בני שהוא בן גבירה ולחמרה שיגרש
גם לתו כי לא יוכל הנער לעזוב לת לתו ועזב לת לתו ולת ענ"ל: עם בני עם יצחק, לפי
פשוטו הוא לתוספת בחור, וכן מתורגם בל"ח (בשאוין): (יא) וירע, לדעת ר' יהודה חיוב,

ויראא כא

הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל
אודת בְּנוֹ: (יג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־
אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־
הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר
תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ
כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע: (יג) וְגַם
אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי

זרע

תרגום אשבנזי

מיספּיעל אין דעם אויגען אברהם'ס, אים זייענדיג זאה נעם ווילליגן. (יב) אבער גאטט שפראך צו אברהם: לאז דיר נישט באנגעזיין אים דעם קנאבן, אונד אים דיינע מאגד! וואס דיר שרה זאגען וויזד, נעמ האר׳ע; דעם נור דורך יצחק זאלל דיין זאמען גענאננט ווערדען. (יג) אבער אויך דעם זאהן דער מאגד ווילל איך צו אייגעם פאלקע מאכען, ווייל

ער

רש״י

(יא) על אודות בנו. שמע אילך לתרנות רעה. ופשוטו על פי מרז לו לבלחו:
(יב) שמע בקולה. למדנו שהיה אברהם טפל

תרגום אונקלום

(יא) וּבָאַיש פְּתָגָמָא לְחַדָּא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם
עַל עֵיסַק בְּרֵיהּ: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לָא
יַבְאֵשׁ בְּעֵינָךְ עַל עוּלֵמָא וְעַל אַמְתָךְ כֹּל

דִּי תֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּל מֵימְרָהּ אֲרֵי בְיִצְחָק יִתְקְרוֹן לָךְ בְּנִין: (יג) וְאַף יַת בַּר אַמְתָא

לעמא

באור

שרשו רוע, וכן הלית"ן בלירי ע"ד הזרות, כי משפטו בקמן, ולפעמים הרל"ק בשרשים שרש ירע ונמצלול (ד' קמן דף ק"ל ע"ח) שרשו ירע, וכן הלית"ן על משפטו בלירי והרי"ם רחוי להיות ג"כ בלירי כמו יָרֵד, ונגוע עליו ו"ו ההפוך תשתנה לסגול כמו וַיֵּרֶד ה' (שם י"ח ה'), רק שנשתנה פה לפתח להריחת לות הגרון שלאחריו, וכוח פעל עומד, וירע ורוע הם שני שרשים מגנין לחד: על אודת בנו, הכתוב סבר בנגוד לאברהם ולמר שלא היו' הדבר רע במלד בעיניו מפני חסק פלגשו ופשטו כה ולזו למרה לו שתשרם הלמה בלבד היו' עושה כרצון שרה לבל מפני נזו חרה לו מלד ולא רלה לשמוע לליה. (הרמב"ן): על אודת, כמו על דבר, ותרגום תרגם על דבר ועל לודת, שניהם על עיסק, ושרשו לוד, וכוח לשון רבות לבל לא נמלא ממנו הפרד: (יב) שמע, לשון קבלה, ולשון שמיעה בלא למ"ד לו בי"ת לאחריו, הוא לפי שמיעת האזן בפשוטו, ולפעמים קבלת הדברים, ולפעמים הבנת הדברים, וכאשר למריו בי"ת לו למ"ד, לא תהיה הכוונה רק על קבלת הדברים: כי ביצחק, כי רק ביצחק, וכן מתורגם בלשון לשכח: יקרא לך זרע, רק זרע יצחק יקרלו על שמך זרעך, ובריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את לרץ כנען בהכתיב כי גר יהיה זרעך וגו' (שם ט"ו י"ג), על יצחק הנטשיך: (יג) וגם את בן האמה, מפני שהיה לאברהם מצוד עליו שלא יקרלנו לשון נבלתו לותו ממנו לכן למר לו הקב"ה לל תדאג עליו כי לף אותו יקרא בן האמה ולא בנך, לנוי לשומנו: כי זרעך הוא, הוליל וזרעך הוא שנולד ממך, ואלא כי משמת בל' לשונות לי לימא שלא דהא, והנה בשנין דהא יוכללו שתי כוונות, האחת נתינת טעם וסבה מוכרלת למלמר הקודם לא מדעה עליון, והב' נתינת טעם וסבה ידועה למלמר הקודם, ולפי

המעמר

(יב) ויאמר, כבר כתב הרמב"ן על ותענה שרי (לעיל ט"ז ו') שמרי לשמו מטאה בזה, וגם לאברהם לא עשה כהוגן שלא מיחה בידה, ולין מסק שנתרלה לאברהם על זה, ולכן הים לריך לזרז לותו כי עתה ישמע בקול לשתו, כי דברה נכונה.

זַרְעֲךָ הוּא: (יד) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀
בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן ל
אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־ ג
הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע
בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע: (טו) וַיִּכְלוּ

המים

תרגום אונקלוס

לְעַמָּא אֲשַׁוִּינֵיהּ אֲרֵי בְרָךְ הוּא: (יד) וְאַקְדֵּים
אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וּנְסֵיב לַחֲמָא וְרוּקְבָא דְמַיָּא
וִיהַב לְהָגָר שַׁוִּי עַל כַּתְפָּהּ וְיַת רַבְיָא וְשַׁלְחָהּ
וַאֲזָלַת וְטָעַת בְּמַדְבְּרָא בְּאֵר שָׁבַע: (טו) וּשְׁלִימוּ

מיא

תרגום אשכנזי קנג

ער דיין זאַמע איזט. (יד) דאַ
שטונד אברהם דעם מאָרגענס
פֿריה אויף, נאַהם שפייזע אונד
איינען שלויך מיט וואַסער,
גאַב עס דער הגר, לעגטע עס
נעמליך אויף איהרע שולטער,
וויא אויך דאַז קינד, אונד שיק-
טע זיא הינוועג; זיא גינג, אונד
פֿעראיררטע זיך אין דער ווי-
סטע באר שבע. (טו) אַלס

רש"י

טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת
מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו
על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד.
אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה
עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך
ברגליו: ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית
אביה: (טו) ויכלו המים. לפי שדרך

באור

ולפי שהן קרובות בעיקר הענין, לכן לא הבדיל בעל הלשון הארמי ביניהם כי תרגם אונקלוס
שניהם ארי, ויב"ע תרגם שניהם ארוס, אבל בעל הלשון האשכנזי יפריד ביניהם, כי המורה
על נתינת סבה מחודשת יתורגם (דען) והמורה על נתינת סבה ידועה יתורגם (ווייז), ולכן
במאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, שלא נודע לו מקדם שלא יהיה ישמעאל יורש עם יצחק רק
יצחק לבד, מתורגם בל"א (דען), אבל כי זרעך הוא, שהיא סבה ידוע' מתורגם (ווייז),
ועיין בריש פ' בשלח: (יד) וחמת מים, נאד, ובנפרד נקוד חֵמָת, ובסמיכות ישתנה הסגול
לפתח, ובאורו חמת מלא מים: שם על שכמה ואת הילד, לשון הרמב"ן נמשך למעלה
ויתן אל הגר ואת הילד כי גם הילד נתן לה שילך עמה באשר תלך, (ויהי' פי')
ותשלך את הילד, גברה עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן
מושלך ונעצב, או בענין וישלכם אל ארן אחרת (דברים כ"ט כ"ז), אל תשליכני מלפניך
(תהלים נ"א י"ג), ענין שלוח, ור"א אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש בצמא, ורבותינו
אמרו שהיה חולה בעת ששלחו ושם על שכמה את הילד וזה טעם ותשלך והיה כל הענין הזה
לאברהם מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא צותה להוציאו מיד ובמצותה לא נתן
להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נשאים אותם עכ"ל, וכן פירש"י שגם הילד שם על שכמה כדעת
רז"ל, וכן מתורגם בל"א: ותתע, שרשו תעה, ומשפטו תִּתְעֶה בפלס תִּפְנֶה, והוא פעל
עומד מן הקל, ובבואו עם וי"ו ההפוך תפול הה"א ובא הסגול תחת הפ"א, והאית"ן לפעמים
בחירק כמו וַיִּפֶן ולפעמים בצירי כמו וַתֵּפֶן וַנֵּפֶן, ונשתנה במלת ותתע הסגול לפתח להרחבת
העי"ן הגרוני': במדבר באר שבע, לא נקרא אז עדיין באר שבע רק אח"ז אודות שבועת
אברהם לאבימלך, כמפורש בפ' שאח"ז, רק משה רבינו הגותב התורה קראה בשם שנקראת
בימיו. והנה לדעת הראב"ע היה אז אברהם בגרר ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד
באר שבע והיא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע, אבל לא כן דעתי כי אם היה אז אברהם
עדיין בגרר לא היתה צריכה לפנות לבאר שבע למזרח א"י כי אם למערב כי דעתה היה
לחזור לארן מולדתה מצרימה כמפורש אח"ז ותקח לו אמו אשה מארן מצרים, ובלי ספק הראה לה
אברהם את הדרך אשר תלך בה למצרים, ומדבר פארן שישב שם ישמעאל איננו רחוק משם, וגם ארן
פלשתים ומצרים אינם רחוקים זה מזה, כמפורש בתחלת פ' בשלח, ולא נחם אלהים דרך ארן פלשתי'
כי קרוב הוא, גם י"ב בני ישמעאל שכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים, כמפורש

תרגום אשכנזי

דאז וואַסער אין דעם שלוי-
כע צו ענדע וואַר, וואַרף זיא
דאז קינד אונטער איינעז פּאַן
דען בייסען: (טז) זיא אַבער
ניגג, ועטצטע זיך פּאַן פּערנע
זאַ ווייט ווי איין באָגענשום,
דען זיא זאַגטע: איך מאַג ניכט
צוזעהען, ווען דאַז קינד
שטי-כט. זיא זאַס אַלוּאַ פּאַן
פּערנע, ערהוב איהרע שטים-
מע אונד ווינטע. (יז) גאָטט
ערהאָרטע דיא שטימע דעס

קנאַ

ר ש " י

חולים לשחות הרבה: (טז) מנגד.
מרחוק: כמטחוי קשת. כשתי מיתות והוא
לי יריות חץ בלשון משנה שהטיח בחבירו
על מס שהורע יורה כאן. ולי"ת היה לו
לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס
לכאן כמו בחצי הסלע מגזרת והיתה
לשארית יהודה למכרים לחגל ומגזרת יחוגו
וינועו כשכור וכן קלוי לחן מגזרת קלה:
וחצב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה
להתרחק: (יז) את קול הנער. מכאן

תרגום אונקלוס

מַיָּא מִן רוּקְבָּא וּרְמַת יַת רַבְיָא תְּחוֹת חָד
מִן אִילָנַיָּא: (טז) וַאֲזָלַת וְיָתְבַת לָהּ מֻקְבֵּיל
אַרְחֵיקַת כְּמֵיגַד בַּקְשָׁתָא אֲרֵי אֲמָרַת לָא
אֶחֱזֵי בְּמוֹתֵיהּ דְּרַבְיָא וְיָתְבַת מֻקְבֵּיל וַאֲרִימַת
יַת קָלָהּ וּבְכָת: (יז) וּשְׁמַע יְיָ יָת קָלֵיהּ

דרביא

באור

בסוף פ' חיי שרה, לכל נאר שבע לצאר ליהודה הי' סמוך למנרון ולא בארץ פלשתים, ובנר
הלך לכרמם מארץ פלשתים ונסע אל המקום הסמוך למנרון, והי' סמוך לגבול פלשתים,
כאצר לפרש עוד במקומו, ולכן הנר בלכתה מנאר שבע למלרים תעתה במדבר נאר שבע
טרם נוחה אל מדבר פארן: (טו) וחשלך, כתרגומו, ורמת, כי הי' נילה, כאצר בתנתי
למעלה, וכן מתורגם בל"ת: אחד השיחם, לאחד מן האילנות: (טז) מנגד, כתרגום המלה
הוזאת עם מ"ם ענינה מרחוק: הרחק, בא המקור במקום השם כדרכו, והוא שם תאר אל
מקום המרחק לאצר בין שני מקימות כמו דרך רחוק, וכן מתורגם בל"ת: כמטחוי קשת,
עיקר שרשו טחה, ולין לו ריע במקרא, לאנס נתוספה בו ה"ת אל השרש ונעשה שרש נעל
ל' פוחיות. והנה לדעת ר' יונה הוא פעל ויאמר ממנו כל בנין הדגוש, טָחֹה טְחִיתִי
וכו', והוא על דרך הפעלים נעלי ל' פוחיות השרש, והוי"ו במקום ה"ת למ"ד הפעל האמיתית
והה"ת שאחריה הוסיפו אחל לא כפיספ# פות אחות התנתי"ו שלא לנוכך ותפול בנקל,
אחל הה"ת הזאת שמוה כמו שרשית, ולכן בכל מקום שהה"ת השרשית בנתי למ"ד ה"ת
תשתנה ליו"ד תשתנה גם היא ליו"ד ובמקו' שנשמטה נם"שמטה גם היא, כמו כי אחה מתארה
נאצר (ירמי' כ"נ ט"ו), ואיך תתאר את הסוסים (שם י"נ ה') וכן כל ההוי"ן במלת תשתחוה
ישתחוה תשתחוה נשתחוה, ונשלשים כמו שאנן, כמו שנתבתי בתחלת הפרשה (י"ח נ'), על
מלת וישתחו ע"ם, והנה במלת מטחוי יאמר הבינוני לרבים מטחוים בחסרון ה"ת האות
הרביעית, כי גם בתי למ"ד ה"ת בעלי שלש אותיות תפול הה"ת בבינוני לימידה ורבים
ורבות, כמו מן סנה מַסָּנָּה (הה"ת לוקנה והי"ת השרש נשמטה), מַסָּנִים מַסָּנוֹת, ובסמיכות
הרבים תפול המ"ם ותשאר הי"ת לבדה לסימן הרבים, והכוונה על האנשים המוריס בקשת,
ויהי' פי' כמטחוי קשת, כמו שמתיקין המטחוים בקשת, וי"ת שהוא שם בלשון רבים נתוספת
מ"ם החמנתי"ו נרשאו, ופירושו כיריית החץ בקשת בלומר שעור מרולת החץ, והנה

ל דעת

וירא כא

מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־
הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר
אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־
קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם:
(יח) קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי
אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ:
(יט) וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ
וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא
אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־

הנער

תרגום אשכנזי קנד

קנאַבען, אונד איין ענגעל גאָט־
טעס ריעף דער הגר פֿאָם
היממעל צו, אונד שפראַך צו
איהר: וואַס איזט דיר, הגר?
פֿירכֿטע דיך ניכֿט! דען גאָטט
האַט דיא שטיממע דעס קנאַ־
בען ערהאֶרט, דאַ וואָ ער
יעטצט איזט. (יח) אויף! נים
דען קנאַבען, אונד שליעסע
איהן אין דיינע אַרמע, דען איך
ווילל איהן נאָך צו איינם גראָסן
פֿאָלקע מאַכֿען! (יט) דאַ עפֿפֿ־
נעטע גאָטט איהרע אויגען,
דאַס זיא איינען ברוננען זאַה.
זיא גינג אַלזאָ, פֿיללטע דען שלויך מיט וואַסער, אונד ליעס דען קנאַבען טרינקען.

גאָטט

תרגום אונקלוס

דְּרַבְיָא וּהְרָא מַלְאָכָא דַיְיָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא
וְאָמַר לָהּ מַה לִּיךְ הָגָר לָא תִדְחָלִין אֲרֵי
שְׁמִיעַ קָדָם יְיָ לְקָלֵיהּ דְּרַבְיָא בְּאָתַר דִּי הוּא
תַמָּן: (יח) קוּמִי טוּלִי יַת רַבְיָא וְאַתְקִיפִי
יַת יְדֵךְ בֵּיהּ אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֵשַׁוִּינֵיהּ: (יט) וּגְלָא
יְיָ יַת עֵינָהָא וַחֲזַת בֵּירָא דְמַיָּא וַאֲזָלַת
וּמְלַת יַת רוּקְבָא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת יַת רַבְיָא:

והוה

רש"י

שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו
והיא קודמת להתקבל: באשר הוא שם.
לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון
ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות. לפי
שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים
רבש"ע מי שעתיד להמית בניך בצמא
אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו
מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק
אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו
וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל
בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנא' משא בערב

וגו'

באור

לדעת רש"י הוא ג"כ שם ליריית החן, ול' רבים אשר בו פי' שמורה על שתי טיחו', ב' פעמים
כשיעור הזה, אבל לדעת הרד"ק בשרשים שרש טחה, אין עניינו רק כשיעור יריית חן פעם
א', ובא בלשון רבים כמו שמצאנו הרבה שמות בלשון רבים תמיד, בתולים, נעורים, שמים,
מים, רחיים, מאזנים, מספרים: (יז) באשר הוא שם, ל' הרמב"ן הנכון בעיני בדרך הפשט
שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת
משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שתותו כי לגוי
גדול אשימנו, ונמוהו באשר כרע שם נפל שדוד (שופטים ה' כ"ז), ובאשר חללים שם הוא
(איוב ל"ט ל') ירמוז למקום עכ"ל, וכן ת"א, באתר דהוא תמן, והרשב"ם הוסיף בו עוד כוונה
אחרת ואמר לפי שלא היתה רואה אותו שהרי נתרחקה מאותו מקום הוצרך לומר במקום
אשר הוא שם נתן לו את המים, ועל כוונה זאת מתורגם בל"א (וואָ ער יעטצט איזט), כי
בתחלה קודם שהרחיקה עצמה ממנו היו שניהם במקום אחד: (יח) והחזיקי את ידך בו,
פעל חזק שקשור עם הבי"ת ענינו שיחזיק עצמו בדבר לתקף אותו בחזקה, ואף כאן לשון
אחיזה בין הזרועות בחזקה כחק האם לבנה באהבתה אותו, וכן מתורגם בל"א: (יט) ויפקח

תרגום אשכנזי

(כ) נאָטט וואָר מיט דעם קנאַבען, ער וואָלט הערַאַן, וואָהנטע אין דער ווייסטע, אונד וואָרד איין באָגענשיטצע. (כא) ער וואָהנטע נעמליך אין דער ווייסטע פארן, אינד וינע מוטטער נאַהם איהם איינע פרוי'א אוים דעם לאַנדע מצרים. (כב) עם וואָר אום דיע זיט ציוט, רַא שפּראַך אכימלך אונד

ר ש " י

וגו' לקרות נמי היו מים וגו' (יחזקאל כ"ח) כשהיו מולכין לרוחם לכל ערכיים היו ישראל לומרים לשנאים שנקנה שכם הוליכונו לכל בני דולינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר ורמות דלנים (שם כ"ח) אל תקרי דלנים אלא דודים ואל יוכלים לקרותם ומכילין להם שכר מלוי ונודות נפוחים כשנורים ישראל שהם מלוים מים ומאכילים לרוך פיו ופותחו הרוח ונכנסת בגופו ימת: (ב) רונה קשת. יורה חלים בקשת: קשת. על שם החומות כמו חמר גמל נייד לפיכך הש"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלשטם את העוברים הוא שנא' ידו בכל וגו': (כא) מארן מצרים. ממקום גדולה שנאמר ולה שפחה מצרית וגו', היינו

ויראא כא

הַנָּעַר: (כ) וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר
וַיִּגְדַּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה
קַשָּׁת: (כא) וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן
וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם: פ ששי
(כב) וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר

אבימלך

תרגום אונקלוס

(כ) וַהֲוָה מֵימְרָא דְיָי בְּסַעֲדֵיהּ דְרַבְיָא וּרְבָא
וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי קַשְׁתָּא: (כא) וְיָתֵיב
בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן וּנְסִיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ אִתְּתָא
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (כב) וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִוא

ואמר

באור

אלהים את עיניה, ניתן בה דעת להביר מקום מים שהי' שם: (כ) רבה קשת, מושך בקשת ומורה חלים, ולא נמלא שרש רבה על הענין הזה בכל המקרא עוד, אלא נמלא שרש רבב ונמלאים כמוהם במקרא שני שרשים מענין אחד, שרר ושרה. ומלת קשת, לדעת רש"י והרא"ע הוא שם תואר, וכתב הרמב"ן ז"ל נראוני היות קשת תואר לחצו כי רובה הוא המורה החלים מלשון יסגו עליו רגיו (לעיל ט"ז י"ג), וימרכוהו ורבו (בראשית מ"ט כ"ג), וקשת הוא העושה הקשתות, (וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש קשת בתחלת דבריו, ויש' לפ"ז שם חסר וי"ו העתוק, רבה וקשת כמו שמם ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"ו), וכיוצא בו), ויתר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החלים ועל מאליך החנויים וזולתם, אשר ילמדו בניו ובניך (בראשית ל"ו כ"ב), ולכן יתאר חיתו פעם אחרת כי הוא קשת, וכן וימלאהו המוריו לחנים בקשת (שמואל ב' ל"ו ג') עכ"ל. אלא הרד"ק בשרשים שרש הכ"ל בסוף דבריו פי' שהוא שם כמו שָׁבָח, והמקובן ממנו וכל קִשְׁחוֹתָיו דרכות (ישעי' ה' כ"ח), וְקִשְׁחוֹתָם תשברנה (תהלים ל"ז ט"ו) עכ"ל, ויש' לפי דבריו לכלי הקשת ג' שמות, קֶשֶׁת, וְקֶשֶׁת, ויהי' לפי דעתי היחיד משם קשת הנה במקרא עם הכנוי', מן קֶשֶׁת, לפי שנבואם נמלאת הש"ן רמויה והתי"ו דגושה נדגש קל קִשְׁתִּי קִשְׁתּוֹ על משקל מַלְבִּי מַלְבּוֹ מן מֶלֶךְ, ולא מן קֶשֶׁת לפי שאין דרך להפיל הדגש החוק מן הסמות הכבדים כמו שלא יפול ממלת שָׁבָח וגבר בנוחם בכנוים, וכן המקובן מן קשת שנמלא ג' פעמים בלי הכנוי, וְקִשְׁחוֹת נערים (ישעי' י"ג י"ח), המגיס וְהַקְּשָׁתוֹת (נחמ' ד' י'), ורבינו קִשְׁחוֹת (ד"ה ב' כ"ו י"ד), נהשתות הפתח לשון ומסרון לדגש הש"ן, גם המה מן קֶשֶׁת נפלט אַרְצוֹת מן אֶרֶץ, אבל לותם שנתו לרבים עם הכנוי, בכלם הש"ן דגוש והתי"ו רפוי' קִשְׁחוֹתָיו קִשְׁחוֹתָם, והם מקובלים מן שם קֶשֶׁת כמו מן שָׁבָת שִׁבְחוֹתָיו, שִׁבְחוֹתָם, בִּשְׁבְחוֹתֵיכֶם בשבחכם עליה (ויקרא כ"ו ל"ה)

אלהים

וירא כא

אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־
אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל
אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ (כג) וְעַתָּה
הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־
תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד
אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי
וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃
(כד) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃

והוכח

תרגום אשכנזי קנה

אונד זיין העערפיהרער פיכל
צו אברהם, וויא פאלגט: גאטט
איזט מיט דיר אין אללעם, וואס
דוא טהוסט. (כג) נון שווארע
מיר בייא גאטט, דאס דוא מיר
אונד מיינען קינדערן אונד ענ-
קעלן ניכט פאלש ווערדען
וויללסט! וויא דיא געוואגענ-
הייט, וועלכע איך דיר ער-
צייגט, זא זאללסט דוא אויך
מיר אונד דעם לאנדע ערצייג-
גען, אין וועלכעם דוא דיך אויפ-
געהאלטען האסט. (כד) אברהם
שפראך: יא! איך ווילל שוואר-
ען

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם
לְמֵימַר מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ בְּכֹל דִּי אַתְּ עָבֵיד׃
(כג) וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ הָכָא דְּלָא
תְשַׁקֵּר בִּי וּבִבְרִי וּלְבַר בְּרִי כְּטֵיבוֹתָא דִּי
עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעְבֵּד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דִּי
אִיתוֹתַבְתָּא בָהּ׃ (כד) וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא

רש"י

היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא
אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי
שראו שיצא משכונות סדום לשלום ועם
המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו
לזקוניו: (כג) ולניני ולנכדי. עד כאן
רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי
עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי
לפניך

באור

(כב) אלהים עמך בכל אשר אתה עשה, לפי שראו הנסים שנעשו לו שיצא משכונת סדום
לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) הנה, ת"א ויב"ע, הכא,
כי הנה בלא עד מורה על המקום, ועם מלת עד מורה על הזמן, ועיין מ"ש בפ' שלח לך
בפסוק סלח נא וגו' ממצרים ועד הנה (במדבר י"ד י"ט): אם תשקר לי, מלת אם בכל
מקום מספקת אל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה אם תשקר לי, ולכן
נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א' ג' י"ד), אחת נשבעתי בקדשי אם
לדוד אכזב (תהלים פ"ט ל"ו), ובאורה בכל מקום שתבא על שבועה כמו שלא, אם אחם תבאו
אל הארץ (במדבר י"ד ל'), שלא תבאו אל הארץ, וכן ת"א פה, דלא תשקר בי, וכן מתורגם
בל"א, ועיין מ"ש בפ' שלח לך בפסוק אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג): תשקר, אין לו
ריע בבנין הקל, ונמצא ה' פעמים בבנין פִּעֵל, ושם נתלוה ג"פ עם הבי"ת, וב' פעמים
בלי שום אות שמושית אחריו, ובאה פה הלמ"ד אחריו, לי ולניני ולנכדי, והשקר הפך האמת,
דבר שאינו כן, והטעם אל תעשה דבר לי או לניני או לנכדי שעל ידו יהי' הדבור הזה
שקר, והוא קרוב מענין הכזב והבגידה, שהמכזב מוליד תקוה לדבר שלא ירצה לעשותו,
והבוגד גומל רעה למי שהוא חייב להטיב, וכתב הרמב"ן ולשון תשקר לי בעבור היותו
מלך והוא גר בארצו, או שיהי' משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות
כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר
לו כחסד אשר עשיתי עמך עכ"ל: ועם הארץ, ועם אנשי הארץ כמו ושמעו מצרים
(במדבר י"ד י"ג), אנשי מצרים: (כד) אנכי אשבע, באה מלת המדבר בעדו לפני אל"ף האית"ן
שגם

תרגום אשכנזי

רען. (כה) ער שטעללטע אבער דען אבימלך צו רעדע וועגען דעם ברוננענס, דען דיא קנעכ־טע אבימלך'ס נערויבט האַט־טען. (כו) אַלליין אבימלך שפראַך: איך ווייס ניכ̄ט, ווער דיעזעס נעטהאַן האַט; דוא האַסט מיר אויך ניכ̄טס גע־זאַגט, אונד איך האַבע ניכ̄טס דאַפ̄אָן ערפ̄אהרען אויסער הייטע. (כז) אברהם נאַהם שאַאפ̄ע אונד רינדער, נאַב זיא דעם אבימלך, אונד זיא צערשניטטען ביידע איינען בונד. (כח) אברהם שטעללטע זיעבען יונגע שאַאפ̄ע בעזאָנ־דערס. (כט) דא שפראַך אבימלך צו אברהם: וואַס בע־דייי

ויראכא

(כה) וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ
עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְרוּ
עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ: (כו) וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ
לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי
הַיּוֹם: (כז) וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר
וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם
בְּרִית: (כח) וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־
שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן:
(כט) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם

מה

רש"י

לפניך: (כח) והוכיח. נתוכח עמו על כך: בעבור

תרגום אונקלוס

אֲקַיֵּים: (כה) וְאוֹכַח אַבְרָהָם יַת אֲבִימֶלֶךְ עַל
עֵיסַק בֵּירָא דְמַיָּא דִּי אָנִיסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ:
(כו) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדָעִית מָאן עָבַד יַת פִּתְגָמָא דָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּיתָ לִי וְאַף
אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֱלָהֵין יוֹמָא דֵין: (כז) וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזָרוּ
תַרְוֵיהוֹן קְיָים: (כח) וַאֲקִים אַבְרָהָם יַת שְׁבַע חוּרְפַּן דְּעָן בִּלְחוֹדֵיהֶן: (כט) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ
לאברהם

באור

שגם היא למדבר בעדו, ותהי' הכוונה אני אעשה את שלי לעשות עמך חסד ואשבע, אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלו ממני (וכן פי' ר"ע ספורנו): אשבע, בחירק הא"לף ורוב א"לף אית"ן בנפעל בסגול שלא יתערב עם יו"ד אית"ן בקריאה: (כח) והוכח אברהם את אבימלך, נתוכח עמו בטענת דברים: אשר גזלו עבדי אבימלך, הוכיחו באשר הוא מלך, על הגזל הנעשה בארצו ואין מכליס, והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים על דרך לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה (תהלים ק"א ז'), (ר"ע ספורנו): (כו) לא ידעתי מי עשה, גם עבשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי מי מהם עשה זה: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי, על מה שהוכחתני שבהיותי מלך עלי היה לאשר חמון, הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פני' אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסום איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון

בזה

וירא כא

מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה: (ל) וַיֹּאמֶר
כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי
בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי
אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת: (לא) עַל־כֵּן
קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי
שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם: (לב) וַיִּכְרְתוּ
בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ

ופיכל

תרגום אשכנזי קנו

דייטען דיעזע זיעבען יונגען שאַאפֿע, וועלכֿע דוא בעזאָנ=דערס געשטעללט האַרט? (ל יענער אנטוואָרטעטע: דאַס דוא דיא זיעבען שאַאפֿע פֿאָן מיינער האַנד נעהמען זאָללסט, דאַמיט עס מיר צום צייגנים דיענע, דאַס איך דיעזען ברונ=נען געגראַבען האַבע. (לא דאַ=רום נאַננטע מאַן דיעזען אָרט באר שבע, דען אַללדאַ האַט=טען זיא ביידע געשיוואָרען. (לב) זיא צערשניטטען אַלזאָ איינען בונד אין באר שבע; אַלסדאַן שטונד אבימלך אונד

תרגום אונקלוס

לְאַבְרָהָם מָה אִינוּן שְׁבַע חוּרְפַּן אִלֵּין דִּי
אֲקִימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן: (ל) וַאֲמַר אֲרֵי יַת שְׁבַע
חוּרְפַּן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסַהֲדוּ
אֲרֵי חֲפָרִית יַת בֵּירָא הָדֵין: (לא) עַל כֵּן
קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיָּימוּ תַּרְוֵיהוֹן: (לב) וּגְזָרוּ קְיָים בִּבְאֵר שָׁבַע

רש"י

(ל) בעביר תהיה לי. זאת: לעדה. ל' עדות של נקבה כמו ועדה המלכה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עלי' רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת

באור

בזה, (כן פי' פסוק זה ר"ע ספורנו), וכן תרגם יב"ע: (כט) הנה, כנוי לנקבות נסתרות, כמו לזכרים הם: לבדנה, הה"א נוספת, ואין ריע במקרא למלה זאת עם ה"א נוספת: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי, על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה (רות ד' ז'), כי הי' זה עדות הסנמת הבעלים והודאתם בדבר. (ר"ע ספורנו): את שבע כבשת, באה פה מלת את ואין אחריה לא ה"א הידיעה ולא כינוי ולא סמינות, שלא כמנהג, וכמוהו את אחיכם אחר (להלן מ"ג י"ד), ויכו את רפאים (לעיל י"ד ה'): תהיה לי, בא על משקל נקבה כמשפט במקום שאין המין מפורש: לעדה, שרשו עוד, ושם המקרה ממנו עֵדוּת, (לייגנים), ושם התאר לזכר עֵד ולנקבה עֵדָה, כמו עד הגל הזה ועדה המלכה (בראשית ל"א כ"ב), ונמלא גם שם המקרה עֵד כמו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ' י"ג), ר"ל עדות שקר, והנה תהי' לי לעדה נוכל לפרש שהוא תואר נקבה ומוסב על הדבר שאין מינו מבורר שאמר עליו תהי' לי, וכמו שת"א וירושלמי לסהדו, כי שם המקרה בארמי, סהדותא, ויתורגם בל"א (דאַמיט עס מיר איין לייגע) או בלשון נקבה (איינע לייגין זייא), ואולם יותר נראה שהוא שם המקרה (לייגנים), וכן מתורגם בל"א: (לא) על כן קרא, הקורא: כי שם נשבעו שניהם, חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), ראובן שמעון (שמות א' ב'), רולה לומר על כן על שבע כבשות וכי שם נשבעו שניהם על שני הדברים האלה קרא למקום ההוא באר שבע ונשתתף באר עם שבע על הבאר שחפר שם אברהם, (מכלל יופי). ולדעתי אין צורך לזה כי בפ' תולדת נאמר ג"כ על כן שם העיר באר שבע (בראשית כ"ו ל"ג), ולא הי' שם רק שבועה ולא שבע כבשות, ולכן גם פה נקר' כן על שם עיקר הדבר שהיא השבועה, אבל שבע הכבשות טפל הי' רק לזכרון ולעדות, ואולי גם שבע הכבשת אשר הציב לבדנה היתה הנוונה לזכר השבועה בעבור מלת שבע: (לב) ויכרתו ברית בבאר שבע, הוא כלל אחר הפרט;

ומתורגם

תרגום אשכנזי

זיין העערפיהרער פיכל אויף,
אונד קעהרטען אין דאַז לאַנד
פלשתים

וירא כא

וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ

פלשתים

תרגום אונקלוס

וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ לְאַרַע

פלשתאי

באור

ומתורגם בל"א (חִזּוּחָ): וישבו אל ארץ פלשתים, לשון הרמב"ן ענינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו, אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר עכ"ל, אבל הרמב"ן עצמו כתב בפ' תולדת כי נחל גרר הוא נחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת, ואחר זה כתב שם ואולי איננ' ממלכותו אעפ"י שהיא בארץ פלשתי', והוצרך הרמב"ן שם לכל זה בעבור שאמרו ליצחק לך מעמנו וגם סתמו הבארות טרם בוא יצחק, ואיך יניחוהו לשוב לחפרם בארצם, והנה מ"ש שאולי איננה ממלכותו אף שהיא בארץ פלשתים, לא שמענו מעולם שתהיה ארץ פלשתים מחולקת למלכים שונים, כי לא נמצא רק חמשת סרני פלשתים, והסרנים אינם מלכים, אך מדרגה פחותה מהם, אבל בעת שמלכו שם מלכים מלך אחד היה לכלם, ויותר נראה כדבריו הראשונים כי הנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת, והנה שם נאמר אח"ז ויעתק משם, והיינו עוד להלן מארץ פלשתים, לפי שרבו על ב' בארות הראשונות בעבור שהיו סמוך לגבולם, ואח"ז נאמר ויעל משם באר שבע, וא"כ לא הי' באר שבע בנחל גרר, אבל לפי דעתי לא היתה באר שבע בארץ פלשתים, כמו שכתבתי למעלה, ולפ"ז יהי' פי' וישבו אל ארץ פלשתים כמשמעו, וראי' לזה מלשון ועם הארץ אשר גרתה בה, בלשון עבר, ולא אמר הארץ אשר אתה גר בה, משמע שגר בה לפנים ולא עתה, וכן מצאתי אח"ז בפי' ר"ע ספורנו שכתב וז"ל וישבו אל ארץ פלשתים, שבו מבאר שבע שלא הי' מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לראות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית עכ"ל, ואין לתמוה על שלא נזכר בכתוב הליכת אברהם מארץ פלשתים, כי דרך הכתוב לקצר בפרטים כאלה, כמו שלא נזכר ספור הענין שחפר באר ושגזלוה ממנו עבדי אבימלך, רק בתוכחתו לאבימלך אמר על אדות באר המים אשר גזלו וגו', כי עיקר כוונת הפרשיות האלו היא לספר מה שקרה לקדושי' ההם, שע"י יראתם ואהבתם את ה' גדלו והצליחו עד שגם מלכים עע"ז התאוו לכרות ברית עמם. והנה לכל הפנים אם תהי' באר שבע בארץ פלשתים או לאו, הנה לא הודיע הכתוב אימת נסע אברהם משם לחברון עם שרה או שרה לבדה, כי בסוף פ' העקדה נאמר וישב אברהם בבאר שבע, ואח"ז נאמר ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון וגו', כי חברון איננה באר שבע כמפורש בס' יהושע, שבאר שבע היא מן הערים אשר נפלו לשמעון בתוך נחלת בני יהודה, אבל חברון נשארה ליהודה, ונתנוה לכלב בן יפנה: ונראה לי עוד שהבאר שגזלו ממנו לא הי' במקום שנשבעו (אשר נקרא אח"כ באר שבע), כי איננו מארץ פלשתים ומדוע יגזלו ממנו באר בארץ אחרת אשר אין להם שום טענה עליו, רק שכן הי' הדבר, כי עבדי אברהם לא נשארו עם מקנהו על מרעה אחד, כי אם נסעו ממקום למקום למצא נאות דשא למקנהו הרב, והוא הלך לפעמים לראות את מקנהו ומה יעשה בהם והי' שוכן בערים השמוכות אל המרעה, ועקר מושבו הי' בגרר, והנה הרועי' בכל מקום שילכו יצטרכו אל המים צורך רב, והוא יקר עד מאד במחוז ההוא, וצריכין לחפור בארות בשדה להשקות ממנו העדרים, ובהיות אברהם בגרר חפר באר בארץ פלשתים אצל עיר גרר במקום מרעה מקנהו, ועבדי מלך גזלוה ממנו, ואברהם חשב שבידיעת אבימלך גזלוה ממנו, לפי שקנא אותו על הצלחתו ולכן עזב את הבאר ההיא וילך לו אל המקום הנקרא אח"ז באר שבע שאיננו בארץ פלשתים, וכראות אבימלך שעזב מדינתו נתעורר ללכת אליו ולכרות עמו ברית, ואברהם גלה לו בתוכחתו, כי על אדות הבאר אשר גזלו נסע משם, בחשבו כי על פיו גזלוה ממנו, ואבימלך השיב כי לא ידע את הדבר הזה, והנה אברהם נתן לו צאן ובקר וכבשות למען יחזיר לו את הבאר, כי הי' לו בו צורך גדול בשוב עבדיו עם מקנהו לארץ פלשתים למען ימצאו מים ב וה טוב ודשן, ואולי שב אחר כך לגרר וישב שם, ולפי שלא היו אצל הבאר בעת השבועה, לכן לא נאמר על כן קרא לבאר ההוא באר שבע רק למקום ההוא, ומפרש עוד כי שם נשבעו שניהם, ור"ל אף

שלא

ויראכא

פְּלִשְׁתִּים׃ (לג) וַיִּטַּע אֵשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃ (לד) וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ שביעי

ויהי

תרגום אשכנזי קנז

פלשתים צוריק. (לג) ער פפלאַנצטע איינען וואַלד אין באר שבע, אונד בעטעטע דאָרט מיט דעם נאַמען דעם עוויגען, דער איין גאָטט איזט עוויגער צייטען. (לד) אברהם היעלט זיך אים לאַנדע פלשתים לאַנגע צייט אויף.

עם

תרגום אונקלוס

פְּלִשְׁתָּאֵי׃ (לג) וּנְצֵיב נִצְבָא בִּבְאֵר שָׁבַע וְצַלִּי חַמָּן בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא דְעַלְמָא׃ (לד) וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין׃

והוה

רש"י

אברהם: (לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחי' בסעוד'. וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ' ויטע אהלו אפדנו (דניאל י"א): ויקרא שם וגו'. ע"י אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם: (לד) ימי' רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שנה שהרי בן ע"ה שנה

באור

שלא הי' שם הבאר, הנה השבועה היתה שם, וע"פ גזל הבאר נולדה השבועה: (לג) ויטע אשל, רז"ל נחלקו בו אם הוא פונדק לאורחים או פרדס, אבל מפרשי הפשט (הרשב"ם והראב"ע), פירשוהו פרדס, וז"ל הרד"ק בפירושו על שמואל בפסוק ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה (א' ל"א י"ג), תחת האשל, ובדברי הימים (א' י' י"ב) תחת האלה, אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא, (כ"ה בקצת נוסחאות בת"א, אבל בנוסחאות ישנות מצאתי ונציב אילנא), ובדברי הימים פירש שזה העץ הי' אלה עכ"ל, וכן תרגמו יב"ע והירושלמי, וכן מתורגם בל"א: ויקרא שם בשם ה' אל עולם, על דעת הרמב"ן ור"ע ספורנו יהי' פי' ויקרא שלימד והודיע לרבים שם ה' שהוא המנהיג בכחו הזמן וממציאו ועוד פי' כי נוכל לפרש עולם הוא השמים והארץ כל' הבא תמיד בדברי רז"ל והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכולם. וא"ת ויקרא, וצלי, וכן פי' הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, ואל עולם ת"א, אלהא דעלמא, אבל המתרגם לל"א תרגם עולם לשון נכח כפי' הרמב"ן והרמב"ם בס' מורה נבוכים והר"ע ספורנו, וכ"כ הראב"ע בפי' קהלת (ג' י"א), בפסוק את הכל עשה יפה בעתו, גם את העולם וגו' שכל עולם שבמקרא פירושו נכח וזמן: (לד) ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, לפי מה שנתבתי כי באר שבע איננה בארץ פלשתים יתכן ששב אל ארץ פלשתים אחרי אשר כרת ברית עם אבימלך והשיב לו את הבאר אשר גזלו ממנו עבדיו, גם יתכן לפרש ויגר אברהם שכבר גר בארץ פלשתים ימים רבים טרם יצא משם אל באר שבע, ונמצאים רבים כמוהו במקרא, וירם תולעים ויבאש (שמות ט"ז כ'), ר"ל ויבאש בתחלה קודם שבאו בו התולעים, הן אתה קצפת ונחטא (ישעי' ס"ד ד'), ונחטא בתחלה קודם שקצפת: ורש"י כתב ע"פ ברייתא דס"ע שגר שם כ"ו שנה, והדרך הזה האחרון הוא הנכון לדעתי כאשר אבאר עוד אי"ה: ויגר, בלי וי"ו ההפוך הוא יָגוּר כמו יקום, ועם וי"ו ההפוך ישתנה השורק לקמץ חטף וַיָּקָם: ואם למ"ד הפעל רי"ש ישתנה הק"ח לפתח להרחיב על הרי"ש כי יש לה קצת דין הרחבה כאותיות אחה"ע כמו ויסר אליה (שופטים ד' י"ח), ויצר עליה (דניאל א' א'), ובא זה בקמץ שלא בדרך חבריו:

המעמר

(לג) אשל, הנכון מה שנתב הרד"ק בפרשים בשם ר' יונה שהוא האילן שקורין, בערב את"ל

תרגום אשכנזי

כב (ח) עס ווּאר נאך דיעזן בענעבענה ייטען, אלס גאָטט אברהם פערזוכטע, אונד שפראך

ר ש " י

כב (ח) וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם

ויאמר

תרגום אונקלוס

כב (ח) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַיְיָ נַסִּי יח

שנה היה בלתו מהרן. לומה שנה ויבא ויבא בלעזי מארח אלא לשון קודם לכן שניצב אלא שם שנבל מקומותיו היה כלורך מזה ונוסע והולך שנאמר ויעתק משם. ויהי רעב וירד לגרר מלרימה. ונמלרים לא עשה אלא שלשה מדרשים שהרי אלהו פרעה מיד וילך למלעיו עד ויבא בלעזי ממרח לשון בהברון שם יצב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם לגרר משם נוסה אל לוט ובא לחרן פלשתים וכן תשעים ותשע שנה היה שהרי בשליחי למילתו בתו אמרו המלאכים הרי כ"ה שנה וכתן בתיב ימים רבים מרובים על הרשעים ולא בא הכתוב לסמוך אלא לפרע ואם היו מרובים עליהם שתי שנים לו יותר היה מפרשם ועל כרחך לינק יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם

ותזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים. כך בסדר עולם:

כב (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל

סעודה

באור

כב (א) ויהי אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר הדברים האלה מחובר אל הפרשה שלמעלה, אחר הדברים האלה שהרג לגרש את המלכים, אמר לו הקב"ה אל תירא לגרש מן התומות (נדרשית ט"ו ו'), ויהי אחרי הדברים האלה שמלד יצחק ויגד לאברהם לאמר עוד ונתוסל ילד את רנקה וגו' (שם כ"ב כ"ג), אף כאן אחר הדברי' שברת לאברה' ברית לאבימלך לו ולזרעו ולנכדו של אברה' וכו', ומרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי אין פלשתים ניתן לאברהם, וגם ביהושע מטילים על ערי ממשת סרני פלשתים גורל בנגל גבול ישראל, והקב"ה נוה עליהם לא תחיה כל נשמה, לכן והאלהים נסה את אברהם, קנתו ולערו, כדכתי' הנסה דבר אליך אלהה (חיוב ד' ב'), ועל נסתם את ה' (שמות י"ז ז'), משה ומריבה (שם), בחנני ה' ונסני (תהלים כ"ו ב'), כלומר נתנתי בנן שנתתי לך לברות ברית ביניכם ובין בניהם, ועתה לך והעלהו לעולה, וירא' מה הועילה בריתו' ברית שלך, (הרשנ"ם), וכת' נסה, קונטרס ר"שה, אבל אין בן דעת המפרשים והמתרגמים ללשון תרמי ג"ל לשון הנחנה בחבר יבא עוד, ולדעת מהר"י אבראבאל ענין נסיון הוא מלשון התוממות מענין ונשא גם לגויים (ישעי' ה' כ"ו), והכוונה ברוממו והגדילו, ואין דעתי נוחה בפירוש הזה כי לינגו משרשו כי גם שרשו נסס, וזה שרשו נסה, (ואף כי במדרש מפרש פסוק כי לבעבור נסות לתכם בת האלהים (שמות כ' י"ז), לגדל ולרומם לתכם, זהו דרך דרש, אבל אנו בלתי אל הפשט עינינו בביאורנו זה), גם מלתנוהו מתחבר לשרש בחן כמו בחנני ה' ונסני, (תהלים כ"ו ב'), תחר נסוני לבותיכם בחנוני גם רמו פעלי (שם ל"ה ט'), ודעת המתרגם התשבנזי כדעת המפרשים בללות ענין הנסיון מטעם בחינה, והיא הולאת מחשב' הפועל אל המעש', והם שמות נרדפים כמו שזכרנו, אלא שים ביניהם הבדל פרטי ככל השמות הנרדפים שים להם הורחה בללית משתתפת להם, ועוד הורחות פרטיות מבדילות ביניהם, וז"ל היד והמקום הגורמי' לפועל לעשות בחבר עם לבנו יקרא נסיון, והגורם את הנסיון ההוא יקרא מנסה, פעמים שיבון המנסה להוליא מחשבת המנוסה אל היש, לדעת את הלבון בלבבו, כמו וינסו

לתי

המעמר

ובלע"ז (טאמאריסקע), וכן בתב החכם בעזעכיום, והוא עץ גבוה עד מאד, ולזה הורגל בפי חז"ל תלוי בחבלי רבבי. ונראה בוטע החבל לזכרון הברית אבר ברת בם עם מלך פלשתים, ותבלית הספור הזה להראות לת בבוד יקר לבינו הראשון כי מלך גרר בא עמו בברית לחיים.

וע"ע מ"ב בענין אבל ידידי ר' יוסף ווייסע בביאורו לל"ה ח' (י' י"ב).

וירא כב

וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי:
(ב) וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־
יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק
וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ
שם

תרגום אונקלוס

יַת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר
הָא אֲנָא: (ב) וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יַת בְּרָךְ יַת
יְחִידָךְ דִּי רָחֵמְתָּא יַת יִצְחָק וְאֵיזֵיל לָךְ לְאַרְעָא
פולחנא

הרגום אשכנזי קנ

שפראך צו איהם: אברהם!
אברהם שפראך: היער בין
איך! (ב) דא שפראך נאטט:
נים דיינען זאהן, דיינען איינ=
ציגען, דען דוא ליעבסט, נעמ=
לך יצחק, גיהע הין אין דאז
לאנד מוריה, אונד בריינג
איהן

רש"י

סיעודה שעשו אברה'ם לפניך פר ח'
או ליל ח' אמר לו כלום עשה חלק בסעו
דנו אלו הייתי אומר לו זבח בניך לפני
לה הי' מעכב. וי"ת לאחר דבריו של ישמעא
שהיה מתפאר על יצחק אמל בן י"ג שנה
ולא מיחה אמר לי יצחק בלבר לאחד את'

מירלני אלו אמר לי הק"בה זבח עלמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא עניותם של חסידים
לשון ענוה הוא ול' זימון: (ב) קח נא. לין נא אלא לשון בקשה אמר לי בבקשה ממך עמוד
לי בזה הנסיון שלא יאמרו האומות לא היה בהי ממם: את בנך. ת"ל שני בנים יש לי אמר
לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אבר אהבת אמר לו שניהם אני
אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחלה שלא ליערבבו פחדום וחזוק דעתו עליו
ותטרף וכדי לחבב עליו את המלוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים
וכן

באור

אחי זה עשר פעמים (במדבר י"ד כ"ב), (ואז יפול לשון בחינה על ההתבוננות במעשה הגלוי,
לדעת על ידו את מחשבת הפועל הלפונה בלבו), ופעמים שאהי' כוונתו לחזק ולאמץ את
לב המנוסה במדה מן המדות, עד שתשוב קנין ותכונה בנפשו, כי החלק המעשיי לא יובלס
בידיעת המדות הטובות והבנתם לבד, כי אם בהוסיף עליהם התמדת הפעולות הנמשכות
מהם וההרגל בהם עד שתתחזק המדה בלב העושה, ותאמן את רוחו להיות תמיד מוכן וזריז
לילך בדרכיה ולעשות המעשים הנמשכים ממנה בשמחה בלי עצלה והתרשלות כלל. ועל הדרך
הזה אמר והקלסים נסה את אברהם, כלומר שנתן לו יד והמליץ לו מקים לאמן את לבבו
בדרכי הירחה ועבודת האל יתברך, ע"י המעשה הגדול והנורא אשר לוהו לעשותו, וכל"ח
(עי החט חיהן פערזוכט), ועל הדרך הראשון יאמר בל"ח (עי החט חיהן גיעפריפט) עכ"ל:
הנני, לשון הזמנה, הנני מזומן למלותך והיה מלה מורכבת מן הן אני לו מן הנה אני:
(ב) את בנך את יחידך, בענור היותו בן הנבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קרלו יחידו
ואת הלשון להגדיל המלוה אמר קח נא לת בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני.
(הרמב"ן): אל ארץ המריה, נמלאת המלה הזאת עוד פעם אחת בל"ה (ב' ג' ח'), ויאל
שלמה

המעמר

כב (ב) ארץ המוריה, מה שאמר הרב המבאר נפש הרמב"ן כי נפסוק אל הר המור ואל
גבעת הלבונה (ש"ה ד' ו') הכוונה על אותו הר המור וגבעת הלבונה שהם בזרן
שבח; הנה לדעתי הוא רחוק, כי בפי הנרחה הרועה והרעיה היו בארץ ישראל, וכמו שאמר
מיד אחר זה (שם ז') אחי מלבנון כלה, וש"כ איך יאמר עד סיפוק היום אלך לי אל הרן שבח,
אבל הנכון כי שם הוא על דרך ההעברה ונרוח סירי קרוב הרועה להר אחד אשר שם יזלו בשמים
ופרחים יתנו ריח על כל השלה הר המור וגבעת הלבונה והוא יופי המליצה בנודע, ואולי
גם הרב נוון לזה, אך שלא נאחר דבריו.

תרגום אשכנזי

ויראא כב

שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: (ג) וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֶת יִצְחָק

איהן דארט צום נאנצען א׳ פֿאר אויף איינעם דער בערגע, דען איך דיר אנצייגען ווערדע. (ג) אברהם שטונד דעם מארגענס פרי אויף, זאטטעלטע זיינען עזל, נאהם זיינע צוויא קנאבען מיט אונד זיינען זאהן

ר ש " י

וכן בדברי הימים (סימן ג׳) לבנות את בית ה׳ בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הורתה יולדה לישראל ותורגלוס תרגמו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור ונרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה מבין הקב"ה לבחטו תלה להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהלך הלדיקים ואחר כך מגלה לפס וכל זה כדי להרבות שכרן. וכן כיוצא בו לקמן. וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. מזדרז למלוה: וישכם. הוא בעלמו ולא לוה לאחד מעבדיו שהמצוה מוטלת הגדול: את שני נעריו. ישמעאל ואליעזר שהיו לפס חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני תלמידי שפס ילטרך האחד לנקניו

תרגום אונקלוס

בראשית כב

פּוּלְחָנָא וַאֲסֵקֵהּ קֻדָּמַי תַּמָּן לְעָלְתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ: (ג) וַאֲקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרִיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח

אעי

עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהלך הלדיקים ואחר כך מגלה לפס וכל זה כדי להרבות שכרן. וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. מזדרז למלוה: וישכם. הוא בעלמו ולא לוה לאחד מעבדיו שהמצוה מוטלת הגדול: את שני נעריו. ישמעאל ואליעזר שהיו לפס חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני תלמידי שפס ילטרך האחד לנקניו

ויחרחק

באור

שלמה לבנות את בית ה׳ בירושלים בהר המוריה אשר נרא׳ לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי, והנה מפורש שם שהוא מקום המקדש, ועל דעת חז״ל בפרקי ר״א הוא המקום שהקריבו בו אדם וקין והבל ונח, למנוס שם מוריה חז״ל דרשו בו דרשות שונות, והרמב״ן כתב וז״ל והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה (שיר ד׳ ו׳), כי ימלאון שם בהר ההוא מור ואהלי׳ וקנמון כענין שאמרו קנמון הי׳ גדל בא״י והיו עזים ונחלים חוכלים ממנו לו שנקרא בן לבנת ישראל והנה בנתן קורא שם החרן ארן מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקר׳ הר המוריה, ואולי נקראת העיר (נ״ל שכ״ל החרן) על שם ההר ההוא אשר בתוכה, החרן אשר בא הר המוריה, והבר לבדו נקרא מוריה עכ״ל, והנה מה שהוציא כי המור גדל שם ממה שאמרו חז״ל קנמון הי׳ גדל בא״י והי׳ מרעה לבהמים, לא ידעתי מה ענין מור אצל קנמון, ונודע כי המור והלבונה לימים גדלים רק בארצות שבא אחר בחרן ערב (כפי דעת הרמב״ן עלמו שחולק על הרמב״ם בפי׳ סממני הקטורת האומר שהמור הוא המוס״קו שהוא דם מיה קרוש שבארלות הודו, אבל הוא אומר שהוא (המירה) שבחרן שבא הי׳ גדלה על הר אחד, וסמוך לו בגבעות הנמוכות ממנו יגדלו אילני הלבונה, ועליהם אמר שלמה בשה״ש (ד׳ ו׳), אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה) והי׳ לו לקרותו הר הקנמון או הרן הקנמון, ואף שעכ״ז אפשר הדבר שהי׳ גם המור גדל בא״י בימים ההם, מכל מקום אין לזה רא׳ מדברי חז״ל שלא הזכירו רק קנמון לבד, והנה אף לנקלוס ניאדו מענין המור, שתרגם לקרעת פולחנא על שם עבודת הקטורת שיש בו מור ונרד ושאר בשמים, כמו שהבין רש״י ז״ל מדבריו, ואולם אין בכל זה הכרע, ועם שנחן רשות לדורש לדרוש שמות העלם בכל אחד כאות נפשו וכפי העולה על רוחו, וכלם יפי׳ וערכי׳ לאוזן לשומע, אבל אנחנו לא נדע שבת האמת ההם בנכון, במקום שלא גלתה לנו התורה או הקבלה את טעמם, ומי הוא זה אשר הי׳ יכול להתנחות בשם ישכר ז׳קרא כן שענוד שכר הדולחים שנתנה לאה לרחל, אם לא שפרה לנו התורה הזאת, ומי הי׳ יודע שבת שם יעקב לולי גלתה לנו התורה כי ידו אחזה בעקב עשו, ומי יגלה לנו שבת שאול שחר החנשים, נשון בן עמינדב, אליעבע, פינחס, אהרן, ודומיהם, אשר היו בלי ספק לאיזה סבה ידועה לז ונעלמה ממנו? אשר אמר אליך, להרבות שכרו לא גילה לו מיד: (ג) וישכם, מזדרז למלוה: ויחבוש, ענין קשור

הגהה

ויירא כב

בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ
הָאֱלֹהִים׃ (ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא
אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־
הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ (ה) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם
אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־
הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה
וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃

ויקח

תרגום אשכנזי קנט

יצחק, שפאלטעטע אָפפֿער-
האָלץ, מאַכֿטע זיך אויף, אונד
גינג אַן דען אָרט, וועלכֿען
איהם גאָטט אַנגעצייגט האַט-
טע. (ד) אַם דריטטען טאַגע
הוב אברהם זיינע אויגען אויף,
אונד זאַה דען אָרט פֿאָן פֿערן.
(ה) דאַ שפראַך אברהם צו זיי-
נען קנאבען: בלייבט נור היער
מיט דעם עזעל, איך אַבער
אונד דיעזער קנאַבע, ווירוואָל-
לען ביז דאָרטהין געהען, אונז
צום אַנבעטען ניעדערווערפֿען,
אונד צו אייך צוריק קעהרען.

אברהם

תרגום אונקלוס

אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וְאָזַל לְאַתְרָא דִּי אָמַר לֵיהּ
יְיָ׃ (ד) בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יַת
עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת אַתְרָא מֵרָחִיק׃ (ה) וַאֲמַר
אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם
חֲמָרָא וְאָנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגּוֹד

ונתוב

רש"י

ויחרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום
וצלח כמו וצלחו הירדן (שמואל ב' י"ט)
לשון ביקוע פונדר"א בלע"ז: (ד) ביום
השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי
שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום ונטרף
דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו
לא היה עושה: וירא את המקום. ראה
ענן קשור על ההר: (ה) עד כה. כלומר
דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש
אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם:

המאכלת

באור

הבהמה באזור שלה: ויבקע, א"ת וצלח כמו וצלחו הירדן (שמואל ב' י"ט י"ח), לשון ביקוע,
פונדר"א בלע"ז ובל"א (שפאלטען). (רש"י): עצי עלה, הגיד הכתוב זריזותו במצוה אולי לא
ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים, (הרמב"ן), כוונת הרב ז"ל לפי דרכו
שאברהם לא ידע את ההר ואשש פן לא ימצא על ההר אשר יאמר לו השם עצי'
מזומנים, כי על הר המורי' אמר הרב ז"ל שהמור ואהלים וקנמון גדל שם לרוב עד
שהעזים וצבאים אוכלים ממנו, והמור ואהלים הם מיני עצים, אבל האמת לדעתי
כי המור איננו גדל שם, וחז"ל לא אמרו רק הקנמון שלדעת קצת המחברים איננו עץ רק
מין תבן מבושם וריחני מאד ונקרא בלאטינו, סקוינאנטו, ולכן היא מאכל בהמות, וגם לא
אמרו שגדל בהר ההוא רק בא"י, ואולי במקום ההוא לא היו עצים: ויקם, לשון זריזות,
עיין מ"ש בפ' בלק (במדבר כ"ד כ"ה): (ד) ביום השלישי וישא וגו', שעורו כאלו אמר,
ויהי ביום השלישי וישא וגו', ובל"א (אלס דער דריטטע טאג קאמ, זא הוב וכו'): וירא את
המקום מרחק, ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אמר אליך, ויתכן על דרך הפשט
וירא את המקום מרחק שראה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע. (הרמב"ן); (ה) שבו
לכם פה, המתינו פה, וכן ת"א ויב"ע, אוריכו, ולא רצה שילכו עמו, כדי שלא ימחו בידו
ויטרידוהו בעשותו הזבח: עד כה, באורו דרך מועט למקום אשר לפנינו:

וישם

תרגום אשכנזי

(ו) אברהם נאַהם דאַז אָפּפֿער־
האָלץ, לעגטע עס אויף זיינען
זאָהן יצחק, נאַהם אין זיינער
האַנד דאַז פֿייער אונד דאַז
שלאַכטמעסער; אַלזאָ גינ־
גען זיא ביידע צוזאַממען.
(ז) יצחק שפּראַך צו זיינעם פֿאַ־
טער אברהם, אונד זאַגטע:
מיין פֿאַטער! אברהם שפּראַך:
היער בין איך, מיין זאָהן! יע־
נער שפּראַך: היער איזט צוואַר
פֿייער אונד האָלץ, וואָ איזט
אַבער דאַז לאַם צום גאַנצען
אָפּפֿער? (ח) אברהם שפּראַך:
גאָטט ווירד זיך זעלבסט אויס־
ערזעהען דאַז לאַם צום גאַנצען אָפּפֿער, מיין זאָהן! אַלזאָ גינגען זיא ביידע צוזאַממען.
אַלס

ויראא כב

(ו) וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה
וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ
אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ
שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: (ז) וַיֹּאמֶר יִצְחָק
אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי
וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ
וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה:
(ח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־
לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם
יחדו

רש"י

(ו) המאכלת. סכין. על שם שאוכלת
את הבשר כמא דתימא וחרבי תאכל
בשר (דברים ל"ב). ושמכשרת בשר
לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת על
שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו
שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך
לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה
כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה
לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה
ואם אין שה לעולה בני. ואע"פ שהבין
יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם
יחדו

תרגום אונקלוס

וּנְתוּב לְוַתְכוֹן: (ו) וּנְסֵיב אַבְרָהָם יַת אָעֵי
דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ
יַת אֵשָׁתָא וְיַת סַכִּינָא וְאָזָלוּ תַרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא:
(ז) וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אָבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא
וַאֲמַר הָא אֲנָא בְּרִי וַאֲמַר הָא אֵשָׁתָא וְאָעַיָא
וְאָן אִמְרָא לַעֲלָתָא: (ח) וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם
יְיָ גְּלֵי לֵיהּ אִמְרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזָלוּ תַרְוֵיהוֹן
כחדא

באור

(ו) וישם על יצחק בנו, כי בתחלה שם העצים על החמור ועתה שעזב החמור עם נעריו שם העצים על יצחק: המאכלת, הסכין נקרא כן ע"ש שהי' אוכל ומכלה, כמ"ש וחרבי תאכל בשר (דברים ל"ב מ"ב), ונשאר כן בהפסק בסגול ועל המשפט הי' ראוי להיות בקמץ כמו וצדקה לְמִשְׁקָלֶת (ישעי' כ"ח י"ז), ויתכן לפי דעתי שלא הונח שם מאכלת רק על הסכין המיוחד לחתוך בשר, ונקראת כן לפי שמאכילה את הבשר והיינו שגורמת שיאכל הבשר, וכן כת' רש"י שמכשרת בשר לאכיל', ר"ל שמחקנת ומכינה, ולפי שמכינה לאחרים שיאכלו נקראת בלשון הפעיל: (ז) חנה האש והעצים ואיה השה לעלה, הוי"ו מחברת ב' המאמרים כי המה מתיחסים יחד בענין הכנת העולה: (ח) אלהים יראה לו השה לעלה, בני, אלהים יבחר לו את השה לעולה

המעמר

(ו) המאכלת, כתב הרב המבאר: ועל המשפט הי' ראוי להיות בקמץ וכו', אולם רבו כמו רבו שמות ממשקל פֶּעֶל ופֶּעֶל שלא ישתנו בהפסק, והביאם הרד"ק במכלול.

יַחְדָּו: (ט) וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים
וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ
עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים:
(י) וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח
אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ:
(יא) וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־
הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ו אַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: (יב) וַיֹּאמֶר אַל־
תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ
לוֹ מְאוּמָה כִּי ו עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא
אלהים

תרגום אשכנזי קם

(ט) אלס זיא נון אן דען אָרט קאמען, דען איהם גאָטט אנ־
געזיינט האטטע, ביעטע אברהם איינען אלטאר, אָרד־
נעטע דאז האָלץ, באנד זיי־
נען זאהן יצחק, אונד לענטע
איהן אויף דען אלטאר איבער
דאז האָלץ. (י) היערוף
שטרעקטע אברהם זיינע האנד
אוים, אונד נאהם דאז מעס־
סער זיינען זאהן צו שלאכטען.
(יא) דאַ ריעף איהם איין ענ־
געל דעם עוויגען פאָם הימ־
מעל צו, אונד שפראך:
אברהם! אברהם! ער שפראך:
היער בין איך! (יב) יענער:
שטרעקע דיינע האנד ניכט
נאך דעם קנאבען, אונד טהוע
איהם ניכטס. דען נון ווייס
איך, דאס דוא גאטטעספיר־

תרגום אונקלוס

כַּחֲדָא: (ט) וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ
וּבְנָא תַּמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת
אָעָיָא וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל
מַדְבְּחָא לְעֵיל מִן אָעָיָא: (י) וְאוֹשִׁיט אַבְרָהָם
יָת יְדֵיהּ וְנָסִיב יָת סַכִּינָא לְמֶיכַס יָת בְּרֵיהּ:
(יא) וּקְרָא לֵיהּ מַלְאָכָא דְּיְיָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר
אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אָנָא: (יב) וַאֲמַר
לָא תּוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַּעֲבֵיד לֵיהּ
מִדְעַם אֲרֵי כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי דָּחֲלָא דְיְיָ אַתְּ

ר ש " י

יחדו כלנ שוה: (ט) ויעקד. ידיו ורגליו
מאזריו הידים והרגלים כיחד הין עקיד'
והין ל' עקודים שהיו קרסוליהם לכניס
מקוס שעוקדים לתוכן בו היה נכר:
(א) לאברהם לאברהם. ל' תנה הוא שכופל
לת שמו: (ב) אל תשלח. לשחוט. אמר
לו אם כן לזמן אחר לעשה בו
מצלה ומוניח ממנו מעט דס אמר לו
אל תעש לו מחומה אל תעש בו מום:
כי עתה ידעתי. ק"ר אנח ק"ל לאברהם
לאברהם לפניך אח אשתי אתמול אמרת לי
כי יצחק יקרא לך זרע ועכשיו אמרת קח
נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל
תשלח ידך אל הנער אמר לו הקב"ה לא

באור

לעולה, אתה בני, ומלת ירצה יאמר גם על הנחירה והרצון, כמו פן תעלה עלתיך בכל מקום אצר תרצה (דברים י"ב י"ג), ענינו אצר תבחר ותרצה, כן פירושו לפי פשוטו כי התניר אחרת מלת השה שהוא מפסיק פעות מן הטפחת שבמלת לעולה מוכיח שכן הוא:
(ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים, עתה הוא הר המוריה, שאמר לו הנם זה הר אצר אמרתי לך. (הרמב"ן): ויעקד, ויקשר ידיו ורגליו יחד מאחוריו, וכל לשון עקידה יד עם רגל יחד, והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לכניס מקום שעוקדין אותן בו הי' ניכר:
(א) אברהם אברהם, קריאת הכפל לעורך שהי' קורא פעם אחד פעם לזרז הנקרא, וכן פי' הרמב"ע, ורמ"י פי' שהוא לשון חבה: (יב) כי עתה ידעתי וגו', הרמב"ע בשם הגאו

תרגום אשכנזי

טיג ביזט, דאַ דוא דיינען איינ־
ציגען זאָהן מיר ניכט פֿערווי־
גערט האַסט. (יג) אברהם
הוב זייגע אויגען אויף, אונד
זאַה אייגען ווידער (פֿאַרבייז
זויפֿען), העראַנאַך וואַרד ער
אין רען העקקען מיט זיינען
הערנערן פֿערוויקקעלט; דאַ
גינג אברהם הין, נאַהם רען

ויעלהו

ו י ר א כב

אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־
בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: (יג) וַיִּשָּׂא
אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־
אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו
וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל

תרגום אונקלוס

וְלָא מְנַעְתָּ יַת בְּרָךְ יַת יְחִידָךְ מִנִּי: (יג) וּזְקַף
אַבְרָהָם יַת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא
דִכְרָא חָדָא אָחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל
אַבְרָהָם וּנְסִיב יַת דִּיכְרָא וְאַסֵּקֵיהּ לַעֲלָתָא

חלף

ר ש " י

לחלל בריתי ומולך שפתי לך לחנה כשאמרתי
לך קץ מולך שפתי לך לחנה לא אמרתי
לך שתהו לולי העלהו מסקתיהו לחתיה:
כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב
לאותן האומות מה היה תכתי לולך יש
לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהי'
אתה: (יג) והנה איל. מוכן היה לכך
מששת ימי בראשית: לחר. לאחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך לנערו והוא שמתרגמינן
ונקף אברהם עינוהי בתר לין: בסבך. לשון: בקרניו. שהיו רן לגל לאברה' והשען סובכו ומערבבו
בשילונות

ב א ו ר

לאמר כי ידעתי כמו הודעתני ור"ל היודעתי לבתי עולם, ולפי' זה נוטה גם דעת הרשב"ם,
וגם רש"י שפתב מעתה יש לי מה להשיב וכו' שרואים כי ירא אלהים אתה עכ"ל נוטה ג"כ
לפי' זה, והרמב"ן ימשך מלקבל פי' זה ופי' פי' לאחר ע"כ, והרמב"ן ז"ל כתב כי עתה ידעתי
מתחלה הי' יודע ירחתו בכח, לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה, והי' זכותו
שלם עכ"ל, ובזה בחר המתרגם התנחומי, והוסיף בו מלת ותבלין ז"ל ידוע שהאל יתברך נשבע
ומרומם ממקרי הזמן ושנוייו, והשלמת הדברי' בעבר והוה ועתיד לא יהיו בערך אל הפשם
יתברך שמו כי שם הפשלמות הפנות והמפונים בפי לחד גזרה תבחתו ורצונו הקדוש, והוא
ידע מאז את כל לאחר יעשה בעתיד ע"י ידיעת הפנות לאחר מהן יסובב, וא"כ הענין לאחר
בעלבנו הוא עתה יהיה בערך הפשם הפנה, ומה שבערבנו הוא עתיד יהיה בערבו המסובב,
ולע"ה והבן לאמרו עתה ידעתי, והכוונה, לא על הזמן ההוה, כי אם על המעשה שהוא
סבת הידיעה, כי זה הוא הזמן ההוה בערך אל הפשם, עלידי המעשה הזה ידעתי כי ירא אלהי'
אתה, וזהו כלאחר לאמרו, שהשם יתב' התעתיד להיות על ידי ידיעת הפנאי, וכל"ח (תירוך החבע
חיך ערקאנט, רעם דוא וכו') עכ"ל: (יג) ויראה והנה איל אחר נאחז בשבך בקרניו,
הרמב"ע מזכר מלת לחר אל נלחז, והכוונה לחר שנלחז לחר היותו נלחז בשבך בקרניו,
והנה הוא נגד בעל העשים שהעשים זקף גדול בשלת לחר להפסיקו ממלת נלחז, והבין
בפי' הרשב"ם וז"ל וירא והנה איל, עובר לפניו. לחר נלחז בשבך בקרניו, כלומר לחרי כן
ראה את האיל מדי עברו נלחז בשבני היער חצ בלבו ולקי זה המלאך בח בשליחותו של הקב"ה
וזימן לי איל זה מחת כני ולכן נלחז בשבך שלוכל לקחתו ולהקריבו, וכן קדמו ארים לחר
נגנים (תהלים פ"ז כ"ו), ובני העניים לחר הנשם (קהלת י"ב ב'), ולח"כ יכל הנשם, וכן
ולחר בלו מצם ולחרן (שמות ה' ח'), כולם פירוש לחרי כן עכ"ל, וכן פי' וסיבלו לבנם
לחר מעברו (בראשית י"ח ה'), וכן מתורגם בל"ח: בסבך, ענין הסתבכות והסתעפות ועיקר
הלשון שנקרא כן הענף והסבוף לפי שהענפים והסניפים נלחזים ונקשרים ומעורבים זה
בזה, וא"ח בשילונת, וכן פי' רש"י, לכל י"ב תרגם בתרגומתא לשילונת, והוא היצר המסובך
בשילונות

ויר א כב

וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃ (יד) וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה׃ (טו) וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃

ויאמר

תרגום אשכנזי קסא

ווידדער, אונד בראכטע איהן צום גאנצען אפפער אנשטאטט זיינעס זאהנייס. (יד) אברהם נעננטע דענזעלבען ארט: ה' יראה, וויא נאך יעטצט גע-שפראכען ווירד: אויף דעם בערגע דעם עוויגען ווירד עס זיך צייגען. (טו) היערויף ריעף איין ענגעל דעם עוויגען דעם אברהם צום צווייטען מאהלע פאם הימטעל הערא ב,

אונד

תרגום אונקלוס

חֲלַף בְּרֵיהּ׃ (יד) וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא וְאָמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פַּלְחִין דָּרָיָא בְּכֵן יִתְאַמַּר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פָּלַח׃ (טו) וּקְרָא מַלְאָכָא דַיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָּא׃

ואמר

רש"י

באילנות: תחת בנו. מאחר שכתיב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו הוא מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן: (יד) ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא' הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו. ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהכילם מן

באור

באילנות, דחוקים ומעורבים זה בזה, וכן מתורגם בל"א: (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה וגו', א"ת ויקרא לשון תפלה, ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם ה' הכא יהון פלחין דריא, ולפי תרגומו יהי' פי' ה' יראה, ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו, להקריב כאן קרבנות, וכן פי' רש"י, ולא תרגם המלות רק הכוונה, כדרכו, וסוף הפסוק מתרגם, בכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם ה' פלח, ולפי פירושו יהי' יראה עתיד במקום עבר, אבל רש"י לא פי' כן סוף הפסוק רק עתיד כמשמעו, וז"ל שיאמרו לימי הדורות עליו בהר ה' יראה הקב"ה לעמו, היום, הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורו' הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו עכ"ל (ואין כן דעת הרשב"ם במאמר עד היום הזה, רק עד ימי הסופר שכתב את הדבר, ולכן בתורה פירושו עד ימי משה, כמ"ש למעלה (י"ט ל"ח), והעתקתי שם לשונו ע"ש), ופי' הפסוק הזה לפי דעת המתרגם לל"א הוא כן, שאברה' קרא שם המקום ההוא [ה' יראה], ע"ש המאורע בעבור שאמר בתחלה ליצחק אלהים יראה לו השה לעולה, ונתקיים כן שהראה לו הקב"ה איל להקריבו תחת בנו, ולזכר הנס הנפלא הזה קרא כן למקום ההוא, כי כן הי' המנהג בנביאים ועובדי האל, לקרוא למקומות שנעשו בהם דברים רשומים נסיים, שמות מורים עליהם, וכמו שקרא משה שם המזבח ה' נסי (שמות י"ז ט"ו) מפני הנס שנעשה לו שם במלחמת עמלק, ויעקב קרא למזבח אל אלהי ישראל (בראשית ל"ג כ'), להורות שהש"י הוא אלהיו, וקרא למקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל (שם ל"ה ט"ו), כי שם נגלו אליו האלהים, ופי' אשר יאמר היום בהר ה' יראה, הם דברי משה כותב התורה ברצותו לסמן המקום ולהודיעו לבני דורו, ואמר שהוא ההר אשר עליו יאמר בזמנינו בהר ה' יראה, כלו' שכך הי' רגיל ומפורסם בימיו בפי ההמון, שעל ההר ההוא יראה הכבוד וכן הבטיחם משה שעליו יֵרָאֶה הכבוד לעולם,

תרגום אשכנזי

(טז) אונד שפראַך: בייא מיר זעלבסט האַבע איך געשוואָרען, שפריכֿט דער עוויגע, דאַס, ווייל דוא דיעזעס געטהאַן, אונד דיינען איינציגען זאָהן נכֿט פֿערווייגערט האַסט, (יז) דאַס איך דיך זעגנען, אונד דיינען זאַאמען מעהרען ווילל וויא דיא שטערנע דעס הימעלס, אונד וויא זאַנד אַם אופֿער דעס מעערעס, זאָ דאַס דיין זאַאמע איינעהמען זאָלל דאַז טהאָר זיינער פֿיינדע; (יח) מיט דיינעם זאַאמען זאָללען זיך אויך זעגנען אַללע פֿעלקער דער ערדע צור בעלאָהנונג, דאַס דוא מיינער שטיממע געהאָרכֿט האַסט! (יט) היערויף גינג

ויראכב

(טז) וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָֹה
כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ:
(יז) כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה
אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל
אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיָרַשׁ זַרְעֲךָ
אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו: (יח) וְהִתְבָּרְכוּ
בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר
שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: (יט) וַיָּשָׁב אַבְרָהָם
אל

רש"י

הפורענות כדי שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק כבור ועומד לכפרה: (יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנ' ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם ששה

תרגום אונקלוס

(טז) וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי
חֲלַף דִּי עֲבַדְתָּא יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּ
יַת בְּרָךְ יַת יְחִידָךְ: (יז) אֲרֵי בְרָכָא אֲבָרְכִינָךְ
וְאַסְגָּאָה אַסְגֵּי יַת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא
דִּי עַל כֵּיף יַמָּא וְיִרְתּוּן בְּנָךְ יַת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן:
(יח) וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמַיָּא דְאַרְעָא
חֲלַף דִּי קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרִי: (יט) וְתַב אַבְרָהָם

באור

שבאשר יבואו לא"י יבחר ה' מקום לשבתו להיות בית עולמים כענין שנאמר והי' המקום אשר יבחר ה' (דברים י"ב י"א), אותו המקום קרא אברהם ה' יראה: (טז) בי נשבעתי, אף שהבטיחו השם בצאתו מחרן, וגם אחרי הפרד לוט מעמו, ובברית בין הבתרי', ובצוותו על המיל', לא מצאנו בכל ההבטחו' שבועה עמהן כמו כאן בעבור עשותו הדבר הגדול הזה, וכ' הרמב"ן ז"ל הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקים, והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו עכ"ל: יען, הרד"ק בשרשי' הביא המלה הזאת בשרש יען ופירשה כמו בעבור (ור"א בחור בנימוקיו שם כתב שלא באה לעולם רק לתשלום גמול אם טוב אם רע, הנה יען משח ה' אתי (ישעי' ס"א א'), שהביא שם הרד"ק, יכחיש כללו), והראב"ע כתב שהיא כטעם ענה שהמעשה הזה יענה ויעיד: (יז) כי, שב על בי נשבעתי נאם ה', והתחיל שם במלת כי שהוא כמו אשר להזכיר ענין השבועה ומה נשבע, ור"ל כי ברך אברכך, וטרם גמרו כוונתו זכר סבת ההבטחה ההיא, מן יען עד יחידך, ואחרי אשר גמר ענין הסבה כפל מלת כי ושב אל ענין השבועה שהתחיל בו כי ברך אברכך, וכן דרך הכתוב בכמה מקומות: את שער איביו, פי' ארץ אויביו, ונקראת כל הארץ כן על שם כניסתה שהיא שער הארץ לפי שהארץ החזקה והבצורה חזקה היא בכניסתה שיש סביבותיה הרים או ימים וכיון שנכנסו האויבים ועברו אותם השערי' הרי כל הארץ נכבשת לפניהם: (יח) עקב, שכר באחרית, ונקרא כן כי כמו שהעקב סוף הגוף, כן השכר סוף המעש': (יט) וישב אברהם אל נעריו, ולא הזכיר יצחק

ויראכב

אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־
בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר
שָׁבַע: פ

ויהי

תרגום אשכנזי קסב

אברהם צו זיינען קנאַבען צו-
ריק; זיא מאַכטען זיך אויף,
גינגען צוזאַממען נאַך באר
שבע, אונד אברהם בעזעטצ-
טע זיך אין באר שבע.

עס

תרגום אונקלוס

לְוַת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזָלוּ כַּחֲדָא לִבְאֵר
שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:

רש"י

ועשרים שנה כמו שפירשנו למעלה:
אחרי

באור

כי הוא ברשותו, (הראב"ע), ולדעת רז"ל הוליכו משם לבית שם ועבר ללמוד דרכי ה': וישב אברהם בבאר שבע, ל' רש"י לא ישיבה ממש שהרי בחברון הי' יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנ' ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (בראשית כ"א ל"ד), מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה עכ"ל, וכן כתב למעלה בפסוק ויגר אברהם בשם ס"ע, אבל לא נמצאו כל דבריו אלה בס"ע רק ז"ל ימים רבים, הימים הללו מרובים על של חברון שהיו עשרים וחמש שנה והללו עשרים ושש שנה עכ"ל, וכלשון הזה ממש הוא בב"ר, ולא יותר, ומלת הראשונים הוסיף רש"י, והכל הוא לפי דעתו שאברהם חזר לחברון אחר שיצא מארץ פלשתים, ולפי שבעל ס"ע אמר שלא ישב בארץ פלשתים רק כ"ו שנה ואח"ז חזר לארץ כנען, ולפי דעת רש"י באר שבע היא בארץ פלשתים, ופסוק ויגר אברהם נמשך אל הפסוקים שלפניו ע"כ כשיצא מארץ פלשתים יצא מבאר שבע והלך לו אל עיר מערי א"י, ויראה שהוצרך לומ' שחזר לחברון ולא לעיר אחרת מא"י בעבור הכתוב בתחלת פ' חיי שרה ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון וגו', והוקשה לו ומי הביאה לשם אם לא שאברהם גר שם והלך משם עם יצחק אל הר המוריה והיא נשארה שם ומתה, אבל דוחק הוא לפרש וישב אברהם שאיננו ישיבה ממש, גם מדוע יודיע לנו הכתוב זאת אם לא תהי' הכוונה ששב אל ביתו, שדרך הכתוב להודיע תמיד אחר איזה סיפור שהי' בדרך, כמו וילך וישב לבן למקומו (בראשית ל"ב א'), ויקם בלעם וילך וישב למקומו (במדבר כ"ד כ"ה), ומדוע יספר כאן ישיבת ארעי שהי' לו בבאר שבע ויעזוב מלהודיע חזרתו אל מקום עיקר ישיבתו, ויותר גדלה התמיהה כי לא זו הדרך מירושלים אל חברון (שאינם רחוקים מן הירדן והמה כמעט בקו שוה שניהם), ללכת דרך ארץ פלשתים הסמוכה לים המערבי רחוקה מחברון וירושלי' ומדוע הוצרך ללכת דרך שם, אבל כבר כתבתי דעתי בפסוק ויגר אברהם שיתכן שאיננו נמשך למעלה רק שהוא כמו וכבר גר טרם בא אל באר שבע הי' גר בארץ פלשתי' כ"ו שנה כדעת בעל ס"ע והיינו בגרר עיר המלך, לפי שבאר שבע איננה בארץ פלשתים רק בארץ כנען סמוך לחברון (ומצאתי און לי בפי' ר"ע ספורנו כאשר העתקתי לשונו למעלה בפסוק ויקם אבימלך וגו' וישבו וגו' ע"ש), ואברהם היה גר בגרר כ"ו שנה, וכשנעשה יצחק בן כ"ה שנה נשלמו כ"ו שנה של גרר אז בא לגור בבאר שבע שהיא בא"י ואיננה מארץ פלשתים, ונתפעל מזה אבימלך לילך אליו לבקש ממנו כריתת ברית, ואח"ז ויקם אבימלך וגו' וישבו אל ארץ פלשתים כמשמעו כי יצא מארצו, ושב אליה, ואחר שגר אברהם, בבאר שבע י"ב שנה שהי' אז יצחק בן ל"ז שנה נצטוה על העקידה, ואחר העקידה, שב לבאר שבע, ולפי הסברא ישב שם כל שארית ימיו, ולכן נטע שם אשל שהוא גן אילנות לקבוע בה דירת קבע (שבלי ספק לא יטע פרדס בארץ פלשתים שהיתה לו כדירת ארעי, ולכן נאמר ויגר בגרר ולא וישב, משא"כ בבאר שבע נאמר וישב אברהם בבאר שבע), רק שרה בשמעה מעקידת בנה הלכה לחברון לפי שהיתה סמוכה לבאר שבע לשאול שם על אודות בנה, כנזכר בס' הישר, שהלכה לשם לשאול את פי עוברי דרך על יצחק בנה, שלא ידעה להיכן הוליכו אברהם, כי לא הגיד לה, וכשהגיעה לחברון מתה מחמת צער, בשמעה שלקחו להעלהו לעולה, וכן נזכר במדרש רבה הביאו רש"י ז"ל בתחלת פ' חיי שרה, ומאמר ויבא אברהם לספוד לשרה הוא

תרגום אשכנזי

(כ) עם וואר נאך דיעזען בעגעי בענהיטען, אלס דעם אברהם געזאגט ווארד: זיעהע! מלכה האט אויך קינדער נעבארען דיינעם ברודער נחור; (כא) נעמליך זיינען עלטעסטען זאהן עוץ

אונד

ויראבב

(כ) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַּם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ: (כא) אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־

בוז

רש"י

(כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים הי' לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה: גם היא. אף היא השוו' משפחותיה למשפחו' אברהם מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד'

תרגום אונקלוס

(כ) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִיתְחַוֵּי לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אָחוּךְ: (כא) יַת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיַת

באור

כפשוטו לפי שחזר לבאר שבע ולא מצא שם את שרה ואמרו לו שהלכה לחברון ומתה שם ובא מבאר שבע לספדה, ואין צורך לפרש מהיכן בא, כי הוא חוזר על פרשה הקודמת שמפורש שם וישב אברהם בבאר שבע, ואף כי בבואו מהר המורי' לבאר שבע לא ישב שם כי הלך לחברון לספוד לשרה ולקברה, הנה ענין הכתוב הוא רק להגיד ששם נתיישב להיות לו לדירת קבע והשלים ענין באר שבע ואח"ז יספר שהלך לחברון לקבור את שרה ואח"ז חזר לבאר שבע: והנה המתבונן בדרכי זה יראה שעל ידו יותרו כל הספיקות שנפלו בכתובי', והוא מסכי' עד מאוד לדברי חכמינו ז"ל בב"ר ובבריית' דס"ע, ונשאתי את לבבי לחלוק. על דברי רש"י ז"ל בזה, כי ראיתי שגם הרמב"ן ז"ל בפי' חולק עליו מכמה טענות נכוחות וחזקות שהביא, ואולם גם דעת הרמב"ן ז"ל לא ישרה בעיני מכל וכל, ויש לי בזה משא ומתן ארוך נגד דברי הרב ז"ל, והשבתי על כל הראיות שהביא לחזק את דעתו, בטענות ישרות, ולפי שהדברי' ארוכים ויוצאים מגדר באור הכתובי' שגדרתי בעדי, הוצרכתי לעזבם, וכבר הארכתי בזה יותר מן הרגיל אצלי: ועל פי דרכי זה תרגם המתרגם האשכנזי פה וישב אברהם בבאר שבע (חזר אברהם בעזעטלטע זיך וכו'), כוונתו בקביעו' דירה: (כ) ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם הוא, שעור הכתוב, שהוגד לאברהם הנה מלכה אחות שרה ילדה גם היא לנחור אחיך בני' ושראוי שתתחתן בהם כי בבר נולדה רבקה מבניו, והיא היתה נאותה לאברהם מצד אביה שהי' אחיו, ולשרה מצד אחותה, ועיקר הכוונה היא בשביל רבקה, אבל אחרי שהוצרך להזכירה, הזכיר כל בני נחור, להודיע יחוסו ובניו, שהיו ראוים לידבק בזרעו של אברהם, ועל כלם אמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך, כי רחוק הוא שנאמין שהוגד לאברהם בפעם אחת כי חלה גם ילדה מלכה את בני' אלה כולם, ושלא ידע מהם עד עתה, (ממהר"י אברבנאל בשם ר"ן, ועיין עוד שם), והנה לפי כשוטו יראה שעיקר כוונת מגיד הבשורה היתה על רבקה שנולדה אז, ושעורו, הנה כבר ידעת כי ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך, שהם אלה עוץ ובוז וגומר ובתואל, הנני מבשר לך עתה שבתואל ילד את רבקה, והפרש' הקטנ' הזאת הוא הקדמה לסיפור זווג יצחק שבפרשה שאחריה, והיתה הבשורה בעבור שידעו שאברהם לא יתחתן בעיי הארצות רק במשפחתו, וכן פי' ר"ע ספורנו, ואולי לא נולדה נקבה עדיין בבית אביו עד רבקה: (כא) את עוץ, על שמו נקראת ארץ עוץ שישב שם איוב, והיא סמוכה לדמשק ונקרא' בלשון העמים (גוטע), כי הברת העי"ן אצלם כמעט כמו גימ"ל מעורבת עם נו"ן כקריאת העברים הספרדים, והטי"ת קרובה לצד"י אצלם, כנודע:

בוז

בּוּז אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃
(כג) וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־
פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃
(כד) וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה
שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר
אֲחִי אַבְרָהָם׃ (כה) וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ
רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח
וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־
מַעֲכָה׃ פ

אונד דעסען ברודער בוז, וויא
אויך דען קמואל, דען שטאמם־
פאטער פאן ארם; (כג) פער־
נער דען כשד, דען חזו, דען
פלדש, דען ידלף אונד דען
בתואל. (כד) בתואל האט
האט רבקה געצייגט; דיזע
אכט קינדער האטט מלכה
דעם נחור געבארן, וועלכער
אברהם'ס ברודער וואר;
(כה) אויך זיין קעבסווייב, דער־
רען נאמען ראומה וואר, אויך
דיזע געבאר טבח, גחם,
תחש אונד מעכה.

עם

וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את
רבקה. כל היוסין הללו לא נכתבו אלא
לנשיכל פסוק זה:

ויהי

בּוּז אָחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַּאֲרָם׃
(כג) וְיָת כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת יִדְלָף
וְיָת בְּתוּאֵל׃ (כד) וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת רִבְקָה
תְּמַנְיָא אִלֵּין יְלִידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אָחוּהִי דְּאַבְרָהָם׃ (כה) וּלְחֵינָתֵהּ וּשְׁמָהּ
רְאוּמָה וְיָלִידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה׃

באור

בוז, ממנו ילמ יליהוש בן נרכאל הבוזי, לפי מדעי ליוב: ואת קמואל אבי ארם, לפ הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם הי' נכנד מאביו וחולי קמואל לאר הי' נדוש וזה לבני ארם, (הרמב"ן), ול"ע מגם זאת היה הקדמה ממנה הכותב התורה לכל מה שנזכר ארם כמה פעמים בתורה: אבי ארם, רלם מסבתם, וכן מתורגם בל"ם: (כב) ואת כשד, מזרחו ותיישנה ארץ בשדים לפי קרלוה ע"ם לנ"ם: (כד) והלד גם הוא וגו', פירוש, ותלד לו גם היא, והו"ו של ותלד ע"ם דרכנו תהי' לאחור המלמד הקודם המתיחס אליו בזמן לו נסנה, ויהי' פעורו כן, כי הגיד לו המגיד שכאשר נקח לו פילגש ונמה רלומה, אז ילדה לו גם היא בנים ארנעה, ור"ע ספורנו נתב ז"ל והגיד המגיד גם פלגשו ילדה את מעכה שהית' כמו כן ראוים לבנו אם לא יבחר בהנקה ולא ילטרך לזרע כנען עב"ל, הנה בחר בפחיטות ממעכה הית' נקבה, ולא ידעתי מי הגיד לו זאת, ואם ה"א הנקבה מבסוף לאמרו לזה, הלא מלאוה פעמים רבות לנביים, כמו יהוד', ישעיה, ירמיה, ודומיהם רבים, וחולי נעבור שמלאנו לבנלוס בן מעכה בת חלמי מלך גשור (שמואל ב' ג' ג'), וכן מעכה בת לבישלוס (מלכים א' ט"ו ב') שהוא גם אמה, אבל אלא יתבן להיות גם הים, אבל ומלאו שמות משותפים לאים ולאמה כמו שרי לפני לאברהם נמלא שהוא גם גם הים מן האנשים אבל נמלאו גשים נכריות בתולת בית אבי, מכנדבי שמי שרי (שמות י' מ'), וכן לבניה בן רחבעם מלך יהודה, ואביה בן יבנעם, ומכל ג"כ גם אמה ומשת מלכות לביה (ד"ב א' ב' כ"ד), וודבים בן, במ"ב הרלב"ע בסוף פ' וישלח, והנה עם אבל מפרשי הפשט לא הודיעו לנו אם מעכה זכר או נקבה הוא, הנה חז"ל אמרו במ"ר אזכר הוא, כי דרכו הנה ילדה מלבה גם היא, מה לאברהם ילאו מזרעו י"ב שבטים, ס' בני גבירות, וד' בני שפחות, לף אלו מ' בני גבירה וד' בני פלגש:

חיי שרה כג

כג (א) וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: (ב) וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת

ארבע

תרגום אשכנזי

כג (א) עם וואר דאז לעבענס־ אַלטער דער שרה הונ־ דערט יאַהרע אונד צוואַנציג יאַהרע אונד זיעבען יאהרע ד־ דיעזעם וואַרען דיא לעבענס־ יאהרע דער שרה. (ב) אַלס שרה שטאַרב צו קריח ארבע,

רש"י

כג (א) ויהיו חיי שרה מלה שנה ועשרי' שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל ובכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו את ק' כאת כ' לחטא מה את כ' לא חטאה שהרי חיתה את עינען לף את מלה בלח חטא ואת כ' נאת ז' לי־ שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקריית ארבע. על שם ד' ענקים שהיו שם לחיתן שני ותלמי ואחיהם. ד"ח על שם ד' זוגות שנקברו שם לחיו ואשתו. לדם ואדה. לאברהם ושרה. יצחק ורבקה

תרגום אונקלוס

כג (א) וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: (ב) וּמִיתַת שרה

באור

כג (א) חיי, ממוך, והנפרד חיים, ויכוח תמיד בלשון רבים ולא יתפרד לעולם כמו שמות ריחים, מחזיק, מספרים, נשבור שהם כלים מורכבים משני כלים ומלאכתם לא תעשה כי אם בהרכבתם יחד ונפרד' נטלה מלאכתם המיוחדת להם בהיותם יחד אף שעדיין כלים הם ורחוי' למלאכה אחרת. וג"ל שכח השם חיים בלשון רבים לפי שחיי העולם מחוברים אל הזמן המורכב מן מלקים ורגעים הבאים תכופים יחד ולא יתפרדו, והשרש ממנו חיי כדעת הרד"ק בשרשים שרש חיי, ובכר האריכתי בזה בקונטרס עליס לתרופה לאשר בנר יגח לאור בס' שמות בד"ה ואיה: מאה שנה וגו', מנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט, ונמלא גם להפך בשני חיי יעקב בריש פ' ויחי, ומה שנכתב שנה בכל פרט, רש"י פי' ע"פ הדרש, והרמב"ן טען עליו ע"ש, ופי' שדרך הלשון בן הוא, ויונקלוס ויב"ע לא תרגמו ב' מלות שנה רק מלת שנים כי עיקר תרגומם לנאור הכוונה, ובל"ח מתורגמים כולם, וכ' הרשב"ם לע"ם שבאחר בשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הולרך לפרש בשביל שהולרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירש מתי מתה לאחר תשעים של הריונה עכ"ל: שני חיי שרה, לפי פשוטו הוא פרט ואחריו כלל וענינו, אלו היו שני חיי שרה, ובן מתורגם בל"ח: (ב) בקריח ארבע, שם החיש ארבע כדכתיב ביהושע את קריח ארבע הוא הענק (ט"ו י"ג), כמו מקריח סיחן (במדבר כ"ח כ"ט), (הרשב"ם), ובן פי' הרשב"ע, והוא שם עלם לו לפי פשוטו, ורש"י נתב שהעיר נקראת בן ע"ש ד' ענקים שהיו שם לחיתן שני ותלמי ואחיהם, וגם זה נכון, לקרות העיר על שם לפי שהיו בה, או שהיתה שלהם, והנה יונקלוס ויב"ע תרגמו ג"כ, קריח הענב. וירלה כי לדעתם היה שמה בן, כמו קריח ספר (יהושע ט"ו ט"ו וי"ג ושופטים א' י"ח וי"ב), קריח יערים (יהושע ט"ו ט' ס' וי"ח י"ד), ולזננו סמינות קריה של החיש שמו ארבע כי שם הי' בן היה להם לתרגום קריתת דארבע כמו שמתרגמים מקריח סיחן, מקריתת דסיחן, וכן כל הסמיכיות יתורגמו בארמי בדל"ת בתחלת המלה השניה שמורה בארמי הורלת הקנין כמלת של כמו

המעמר

כג (א) חיי, הרב המבאר אמר שחיים הוא כמו ריחים מחזיק מספרים, ואין המשל דומה לנמשל כי נחלה אשר ימשול בהם השם ע"ד רבים הזוגי, אבל חיים בא על לד הרבוי הפרטי, ועל משקל בַּדִּים כי הוא מן הכפולים, והעד כי הכוונה מלרע ובכל הזוגים הכוונה מלעיל כנודע, לך בא ברבים מטעם שכתב הרב, ולבן גם השמות אשר יורו על זמן מיוחד מהחיים יפרבו תמיד, כמו עלומים נעורים זקונים.

חיי שרה כג

אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה

ולבכתה

תרגום אונקלוס

שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְאָתָא אַבְרָהָם לְמִסְפְּדָה לְשָׂרָה

תרגום אשכנזי קסד

דאַסועלבע איזט חברון אים לאַנדע כנען, דאַ קאַם אברהם, אום שרה צו טרויערן, אונד זיא

רש"י

ורבקה. יעקב ולאה: ויבא אברהם. מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי

באור

כמו מלך גרר (בראשית כ' ב'), מלכא דגרר, אבי כנען (שם ט' י"ח), אבוהי דכנען, והנה בהשקפה ראשונה תהי' דעתם הפך הכתוב המפורש ג' פעמים ביהושע, קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא (י"ד ט"ו), קרית ארבע אבי הענק (ט"ו י"ג) קרית ארבע אבי הענוק (כ"א י"א), שהוא שם בוודאי שם האיש כי יבוא אחריו התאר שהוא אבי הענק, והאדם הגדול בענקים, אבל אחר ההסתכלות יראה לי כי קראוה קרית ארבע ע"ש האיש ההוא לגודל גבורתו, אם שהיתה שלו או שהיה דר בתוכה, ואז נעשה השם הזה שם העצם לה, ולכן נאמר שם, ושם חברון לפנים קרית ארבע, שזה היה שמה, ומפרש אח"ז למה קראוה כן על שמו, ואמר כי האדם הגדול בענקים הוא, ולכן תרגם שם יונתן בן עוזיאל, קרית ארבע, אלא שהכתוב מפרש שם אח"ז שנקראת כן ע"ש האיש שהיה שמו ארבע שהיה האדם הגדול בענקים, כמו שתרגם קרית יערים ג"כ כן בלי שנוי, (וקרית ספר אף שתרגם, קרית ארכי, בלי ספק הי' לו איזה כוונה במלת ספר, ועכ"ז חשבו לשם אחד בעבור שלא תרגם קרתא דארכי), משא"כ מקרית סיחן, ת"א מקרתא דסיחן, בעבור שאיש זה שמה העצמי, רק חשבון, אלא שהמושלים בנשאם מליצתם עליה רצו לכפול הלשון במלות שונות אמרו בתחלה, באו חשבון, תבנה ותכונן עיר סיחון, כי אש יצאה מחשבון, להבה מקרית סיחן, ומה שמצאנו ממרא קרית הארבע (בראשית ל"ה כ"ז), ישבו בקרית הארבע (נחמי' י"א כ"ה), בה"א הידיעה, שלא תבא על שם עצם אדם פרטי, היינו בבחינת צירוף ב' הכוונות יחד, הא' שנעתק השם ארבע מן האדם ההוא אל העיר להיות לה שם עצמי, והב' שהיא קריה של האיש ששמו כן, והבן זה, אבל אונקלוס תרגם גם קרית הארבע, קרית ארבע, ולא קרתא דארבע, על הכוונה הא' לבד, ועיין מ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף נ"ד ע"א), ויש לי עוד דברים בזה, אבל אין להאריך פה, שלא לצאת מכוונת החבור [ועיין מ"ש בפ' וישלח (ל"ה כ"ז)], ולכוונה זאת תרגם פה גם המתרגם האשכנזי, קרית ארבע: הוא חברון, הכוונה שנקראת עתה חברון בימי משה כותב התורה שבימיו כבר מת ארבע אבי הענק, ולכן בפרשת מרגלים לא הוזכר רק ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק (במדבר י"ג כ"ב), ולא ארבע, אבל בימי אברהם אולי הי' עדיין חי, ואפשר לא היתה נקראת אז רק קרית ארבע: ויבא אברהם, הרשב"ם כתב אפילו לא בא ממקום אחר אעפ"כ ראוי לומר כי בא לסופדה עכ"ל, והיא ג"כ דעת הרמב"ן שפי' ויבא על התעוררות המעשה, והראב"ע כתב וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר ע"כ אמר ויבא אברהם עכ"ל, ורש"י כתב ויבא אברהם, מבאר שבע, ולא פי' מדוע שב לבאר שבע כיון שהיה דר בחברון י"ב שנים קודם העקידה לפי דעתו, וכבר הגדתי דעתי בזה בסוף פ' הקודמת, ואוסיף עוד כאן לבאר כי בעבור שאמרו במדרש ויבא אברהם מהר המוריה, נוכל לומר שבשובו מהר המוריה ללכת לביתו לבאר שבע שמע בדרך שמתה שרה בחברון לכן בא תחלה לחברון לספדה ולקברה שם ואח"ז שב לבאר שבע ושם ישב כל ימי חייו, ומה שכתוב בסוף פ' העקדה ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע, היינו שבעת שקמו ללכת מהר המוריה היה דעתם ללכת לבאר שבע, אך בדרך כששמע מיתתה הלך תחלה לחברון, ומה שאמר שם וישב אברהם בבאר שבע היינו אחר שבא מחברון, רק שרצה להשלים ענין באר שבע, ואח"כ לספר ענין ביאתו לחברון וקנין המערה בארוכה, כי זהו הדרך הנהוג בכל התורה להשלים ענין אחד כולו, ואח"ז יתחיל לספר ענין אחר הקדום לסוף הענין הראשון כאשר הגדתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמים. ונוכל עוד לומר כי הוא כעין כלל ואחריו פרט, כי בתחלה כלל ששב לבאר שבע וישב שם בקביעות ואח"ז פרט האיך בא לבאר שבע ואמר שבא דרך חברון כי מהר המוריה בא תחלה לחברון לספוד לשרה ולקברה ומשם חזר לבאר שבע: לספד לשרה, ענינו על שרה או

חיי שרה כג

וְלִבְכֹּתָהּ׃ (ג) וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל
פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת
לֵאמֹר׃ (ד) גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם
תְּנוּ־לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם

ואקברה

תרגום אונקלוס

וּלְמִבְכֵּהּ׃ (ג) וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מֵיתֵיהּ
וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה לְמֵימָר׃ (ד) דַּיָּיר
וְתוֹתָב אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אֲחֻסַּנַת קְבוּרָא

נשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה
ונמעט שלח נשחט פרטה נשמתה ומתה׃
(ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מתרן לחרת
ונתושבתי עמכם, ומ"ל לס תינו הרוני גר
ותס בלו להיות תושב ותשלוה מן סדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ: לחזת קבר, לחזת קרקע

באור

נשמור שרה כמו לאמרי לי אחי אתי (בראשית כ' י"ג), ר"ל עלי או נשנוני: ולבכתה, ולבכות עליה, ופת השרה הזה עם מלת את כמו ובכתה את לביה (דברים כ"ח י"ג), וכך אתו אביו (בראשית ל"ז ל"ה); וכן בלת קשר את לו על, כמו ואשכה בלוש נפשי (תהלים ס"ט י"ח), עמינו אלפנפשי׃ (ג) מתו, התאר לזכר מת ולנקבה מתה כמו ואם אין אתה אתי (בראשית ל' ט"ו), ובבנויס רחוי' אתשתנה ה"ל הנקבה לתי"ו כמו מן לדקה לדקתו ומן ברכה ברכתו, וכחוץ לשאת נתן מֵתָהּ, ולכן פי' הרשב"ם שהוא רמז לגוף, ור"ל גוף בלי נשמה יקרא לדס מת, בן זכר בין נקבה: לאמר, לבני את מה שיאמר לאחריו, גר ותושב וגו', והפסוק הג' דבוק לכל הת': (ד) גר ותושב אנכי עמכם, גר אני מתרן לאחרת ואאחי לגור אתי ונתישבתי עמכם, כן פי' רש"י והרשב"ם, ולי הרשב"ע גר לבדו הוא הלן, ותושב הוא הגר היושב אתרן עכ"ל, ופי' דבריו בעל לקבל יוסף שהגר הלן הוא מתרן לחרת והוא עובר דרך שם וילן שם בלילה ההוא, והגר היושב אתרן, הן שיושב בעיר ההיא והן בעיר לחרת קרובה לה נקרא תושב, ופי' הפסוק לפי דעתי, גר ותושב אנכי עמכם, כלומר גר אני אחיכי שוכן בעירכם, ותושב אני אתכי שוכן אתוכם, ומאחר שאמר גר אנכי עמכם זה רואי שלא היו שוכן אתכם בתכיון עכ"ל, ועיקר הדבר נכון הוא ומסכים לנחורי שאברהם לא היו דר אתכן כלל אחר שיצא מתרן פלשתי, לא לפני העקידה ולא לאחריה ואף לא אחר מיתת שרה, רק בנאר שבע הסמוכה לחברון ומאלה תושב, אבל תינני מסכים עמו בנאור דברי הרשב"ע, רק כוונתו הפשוטה היא שבכל מקום שג' גר לבד הוא הלן בין בעיר שהיא או בארץ שהיא, ותושב המתלו' עם מלת גר הוא שהיה אבר נתישב בין בעיר אחרת או בארץ אחרת שלא נולד בה ולא גרו בה אבותיו, ולפי שאברהם לא היו אבותיו מן הארץ ההיא כי אם מאור כשדים, רק שאברהם נתישב בה אתה מתרן שהיתה בן ע"ם שנה, ודר בחלקי ממרא אשר בחברון כ"ה שנים, ואח"כ בארץ פלשתים כ"ו שנים, ואח"כ חזר לארץ כנען ודר בבאר שבע סמוך לחברון זה י"ב שנים, ולכן כיון שנתישב בארצם נקרא גר תושב, וגר תושב הוא גר ותושב אחד הוא, ועמכם כ"ל בארצכם: חנו, ת"ח, הנה זכן מתורגם בל"ת, ויב"ע תרגם, חזונו כפי הכוונה ולא כהוראת המלה, ולשון הרשב"ם חנו לי אחזת קבר, הניחו לי לקנות קרקע כאן ואתרצו אתם יושבי העיר לתת לי לקבוע בה מתי ממשפחתי כי אחזת קבר אין יכול להיות אלא בגוי העיר, וכך מוכיח לפנינו בשנתן לאברהם הכסף לעפרון, ויקם ויו' לאברהם למקנה וגו' ואח"כ קבר אברהם וגו' וקם לו לאחזת קבר מאת בל בני חת עכ"ל: אחוז, הנאלה נקראת כן לפי שהאדם נאחז במקום ומחזק בעבודה כמו שאמר ויאחזו בה (לקמן מ"ז י"ז), ונאחזו אתכם

(במדבר

חיי שרה כג

תרגום אשכנזי קסה

וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: (ה) וַיַּעֲנוּ
בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ:
(ו) שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה

בתוכנו

דאַמיט איך מיינען טאָדטען
בענראַבע פאָן מיינעם אַנגע-
זיכטע הינויענ! ה דיא קינ-
דער חת אַנטוואָרטעטען דעם
אברהם, אונד שפראַכען צו
איהם: (ו) האָרע אונז, מיין
הערר! דוא ביזט איין נעטט-
ליי

תרגום אונקלוס

עִמְּכוֹן וְאִקְבַּר מִיתִי מִן קֳדָמָי: (ה) וְאָתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יַת אַבְרָהָם
לְמֵימַר לֵיהּ: (ו) קַבֵּל מִינָנָא רִיבּוֹנָנָא רַב קָדָם יְיָ אַתְּ בֵינָנָא בִשְׁפַר

באור

(במדבר ל"ב ל'): עמכם, אלכם: ואקברה מתי מלפני, אוציאנו מלפני לקברו: (ה) לאמר לו, ויאמרו לו המאמר הנמשך בלשונו ממש בהוראת מלת לאמר בכל התורה וכבר פירשנוה היטב בהקדמה, וכמה פעמים בבאורי זה בפ' ויחי ובפ' נשא ועוד בשאר מקומות, והנה פה אי אפשר לפרש לאמר לאחרים בעבור מלת לו שלאחריו, מלבד שענין המאמר הזה אינו שייך לאחרים, וזה בנין אב לכולם: (ו) שמענו אדני, לפי משפט הלשון ראוי לומר אדננו בכנוי לרבים המדברים בלשון כל המאמר הזה, אבל בלי ספק היה אחד המדבר בעד כולם ואין זה מדרך המוסר שיש המדבר את אחרים שותפים עמו בקבלת האדנות והמרות, כ"כ הראב"ע, (ומלת שמענו היא לשון קבלת דברים פה וכן ת"א ויב"ע, ובל"א מתורגם (הערע אונז), כי בל"א תוכלל בו גם כוונת קבלת הדברים), ואדני תרגמו אנקלו' ויב"ע, רבוננא, לשון רבים, כאלו כתוב אדוננו, כי דרכם לתרגם הכוונה, אמנם אנכי לא ידעתי בזה דרך מוסר כי המדבר בעד כולם ידבר ומלתם על לשונו, ובכלל דבריו דבריהם, ואולי נהפוך הוא שאינו מדרך המוסר שהשליח המדבר בעד כולם יפרש בדבורו שלא יקבלו לאדון רק על עצמו ולא על שולחיו, ולדעתו אנקלוס ויב"ע שתרגמו בלשון רבים עברו חק המוסר, גם המדבר ההוא אחד מבני חת תוך כדי דבור חזר בו ואמר נשיא אלהים אתה בתוכנו, קבלו לנשיא אלהים על כולם: לכן נ"ל שמלת אֲדֹנִי פה הוא שם על משקל זה, כאשר מצאנו שמות תארים רבים ביו"ד האמנת"יו בסופם, קצתם ליחס האיש ע"ש מקומו או משפחתו כמו יהודי, מצרי, עברי, אדומי, כושי, פלשתי, פנימי, וקצתם ע"ש המקרה שחוצה לו כמו ערירי, וקצתם ע"ש המקרה הטבעי אשר לו באחת ממדותיו אם טובה אם רעה, כמו אכזרי, רחמני, מן ידי נשים רחמניות (איכה ד' י'), כי מן רחמן יאמר רחמנים כמו מן גזלן גזלנים, כמו שמורגל בדברי חכמינו ז"ל רחמנים בני רחמנים, ויאמר התאר הזה בשני אופנים, אדון, אדוני, כמו לא אכזר כי יעורנו (איוב מ"א א'), אכזרי הוא (ירמי' ו' כ"ג), וכמו רחמן, רחמני, ויש חילוק ביניהם כי בבוא השם בלא יו"ד בסוף תבא ה"א הידיעה בראש, ולא ישובח האומר שמעני אדון רק האדון, אך בבאו עם יו"ד בסוף אין צורך אל ה"א הידיעה, ולרבים יאמר אֲדוֹנִים, יתכן שיהי' מקובץ מן אָדוֹן, כמו מן שָׁלוֹם שְׁלוֹמִים, מן גָּדוֹל גְּדוֹלִים, ומן קָרוֹב, קְרוֹבִים, ויתכן ג"כ שיהי' מקובץ מן שם אֲדוֹנִי, כמו מן אֱדוֹמִי, אֱדוֹמִים, שהראוי להיות אֱדוֹמִיִּים בשתי יוד"ין, אחת ליחס ואחת לרבים, כמו הלא כבני כֻשִׁיִּים וגו' וּפְלִשְׁתִּיִּים מכפתור (עמוס ט' ז'), והשאר כשים פלשתים הנמצאים במקרא חסרים יו"ד היחס, לקושי פגישת שתי יודי"ן, וכן מצאנו יהודיים בשתי יוד"ין כתיב ולא קרי ו' פעמים במגלת אסתר, והשאר יהודים קרי וכתיב, וכן פה הראוי מן אדוני אֲדוֹנִיִּים אך הוקלה המלה, ויהי' לפ"ז באור שמענו אדוני בלא ה"א כבאור שמענו האדון בה"א ויהי' ביאורו בל"א (הערע אונז, הערר!): נשיא

המעמר

(ו) אדני, הרב המבאר התובח עם הראב"ע אם הוא מדרך המוסר שאם האחד ידבר בעד כלם

חיי שרה כג

בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר
אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ
לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְבֹּר מֵתֶךָ׃
(ז) וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־
הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ (ח) וַיְדַבֵּר אִתָּם
לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר
את

תרגום אשכנזי

ליכער פירשט אונטער אינז! אין דעם אויסגעזוכטעסטען אונזערער בעגרעבניסס בע־גראבע דיינען טאָדטען, ניע־מאַנד פאָן אונז ווירד דיר זיין בעגרעבנים ווייגערן, דיינען טאָדטען צו בעגראַבען. (ז) דאַ שטאַנד אברהם אויף, ביקטע זיך פאָר דעם פאָלקע דעם לאַנדעס, פאָר דען קינדערן חת, (ח) אונד רעדעטע מיט איהנען, וויא פאָלגעט: ווען עס אייער וויללע איזט, דאַס איך מיינען טאָדטען בעגראַבע
פאָן

תרגום אונקלוס

קִבְרָנָא קְבַר יַת מִיתָךְ אֱנַשׁ מִינָנָא יַת
קִבְרֵיהּ לָא יִמְנַע מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ׃
(ז) וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה׃ (ח) וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימָר אִם אִית
רעוא

רש"י

לבית הקברות: (ו) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך. וכמו ויכלא הגשם: (ח) נפשכם. רצונכ׳:

באור

אלהים, ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות: במבחר קברינו, במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: לא יכלה, לא ימנע, ועיקר שרשו כלא בא"לף כמו ויכלא הגשם (בראשית ח׳ ב׳), לא תכלא רחמיך ממני (תהלים מ׳ י"ב), וימצא גם בה"א במקום האל"ף כמו אשר כליתני היום הזה (שמואל א׳ כ"ה ל"ג): (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת, ענינו לעם הארץ שהם בני חת, והשתחוה להם לכבודם ולהודות להם על טובתם עמו, ודקדוק מלת וישתחו עיין בתחלת פ׳ וירא (י"ח ב׳), ובקו"א אי"ה אגיד דעתי בהבדל הפרטי שבין ב׳ השרשים הנמצאים בענין זה שחה ושחח, עם שבענין הכללי הוראה אחת להם, הואיל ולא ראיתי לשום אחד מן המדקדקים הראשונים גם האחרונים שיבדיל ביניהם באיזה ענין פרטי, כדרך השרשי׳ הנרדפים: (ח) אם יש את נפשכם, אם רצונכם שאקבור את מתי, כמו אל תתנני בנפש צרי (תהלים כ"ז י"ב), ואנקלוס תרגם נפשכם, נפשכון, והוסיף מלת רעוא, וכן תרגם יב"ע, ויראה

המעמר

כלם כי ידבר בלשון יחיד או רבים עיין בדבריו, ולדעתי צדקו דברי הראב"ע שבאופן הזה יותר נכון לדבר ביחיד, וכן מצינו ביהודה אשר המליץ בעד אחיו אמר הננו עבדים לאדני גם אנחנו וגו׳ (לקמן מ"ד ט"ז) ובפרט כאן שמלת אדני הוא לקריאה, ושעור הכתוב כך הוא: שמענו אדני! נשיא אלהים אתה בתוכנו, וכן יאמר הלועז: (איין הערר! דוא ביזט איין אז"וו) כי המדבר אשר יקרא לשומע ידבר בעדו אם גם תוכן דבריו הוא בעבור שולחיו, וכן תרגם הרמב"מן. ומה מאד השכיל בעל הטעמים כי אף שחיבר מלת שמענו עם אדני במונח רביע, בכל זאת העמיד פסיק ביניהם, כי באמת מלת אדני עולה ויורד. גם מה שחשב הרב היות היו"ד של אדני ליחוס כמו אכזרי, אך זר הוא כי לא מצאנו יו"ד היחס כ"א אם על יחס גופני כמו אדמוני או על תכונה נפשית כמו אכזרי שהם קניינים דבוקים בעצם (אַקְצִידֶעְנְצִיעֶן), אבל תואר שהוא רק מאמר המצטרף (רעזאַטיף) (עיין מלות הגיון להרמב"ם), כמו שר ומלך ועבד וכיוצא, לא נמצא ביחס היו"ד במקרא כלל, ואל תשיבני מן שעיר החורי (להלן ל"ו כ׳) שדעת הראב"ע שם היות היו"ד ליחס והוא מן חורי יהודה (ירמי׳ כ"ז כ׳) כי כבר דחה הרב ז"ל שם את דבריו ע"ש.

חיי שרה כג

אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־
לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר: (ט) וְיִתֶּן־
לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ

אשר

תרגום אונקלוס

רַעֲוָא בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יַת מִיתִי מִן קָדָמַי
קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹ לִי מִן עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר:
(ט) וְיִתֵּן לִי יַת מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי

תרגום אשכנזי קסו

פֿאָן מיינעם אַנגעזיכֿטע וועג,
זאָ האָרט מיך! לעגט מיינעט-
וועגען איינע ביטטע איין בייא
עפרון, צחר'ס זאַהן, (ט) דאַס
ער מיר דיא האָהלע צו מכפלה
נעבע, וועלכֿע איהם געהאָרט,

אונד

רש"י

ופגעו לי. ל' בקש' כמו אל תפגעי בי:
(ט) המכפלה. בית ועליה על גביו.
ד"א שכפולה בזונות:

בכסף

באור

ויראה שמפרשים הכתוב כאלו הוא מקרא קצר, ושעורו, אם יש רצון בנפשכם, והוא שב על המאמר הקודם אם רצונכם לקבור את מתי כמו שאמרתם במבחר קבריכם, שמעוני ופגעו לי וגו': ופגעו לי, לשון תחנה ובקשה, כמו אל תפגעי בי (רות א' י"ו), ולי, ר"ל בעבורי, ופי' התחננו בעבורי אצל עפרון בן צוחר, ולשון הרמב"ן וטעם ופגעו לי כי הי' עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהי' לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד עכ"ל: (ט) ויתן לי, שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה, וכן אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי (דברים ב' כ"ח), שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות, (הרמב"ן), ויב"ע תרגם ויזבון, לפי הכוונה, אבל אנקלוס תרגם ויתן, אף שלמעלה תרגם תנה לי, הבו, כי בלשון ארמי משתמשין בשני השרשים על ענין הנתינה, גם בלשון הקודש ישתמשו בשניהם כמו הבו מקניכם (בראשית מ"ז י"ו), הבי המטפחת (רות ג' ט"ו), ועוד רבים, וכן בלשון אשכנז מתורגם (געבע): מערת המכפלה, רש"י פי' ע"פ גמרא דעירובין (דף נ"ג ע"א), בית ועליה על גביו, ד"א וכו', והראב"ע פי' מערה בתוך מערה, והרד"ק בשרשים שרש כפל פי' מערה לפנים ממערה, ואין כוונתם אחת, כי דעת הראב"ע שהיתה קרקע המערה העליונה עליית המערה התחתונה, אבל דעת הרד"ק שהיו שתיהן ביחד וכותל מפסיק ביניהן אלא שלאחת הי' לה פתח אל החוץ והיא נקראת חיצונה, ולשנית לא היה לה פתח לחוץ, רק דרך החיצונה נכנסין לה בפתח שבכותל המפסיק ביניהן, והיא נקראת פנימית, והמערה היא חפירה שתחת הארץ, אבל הרמב"ן הביא דברי רש"י וכתב שאיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות עכ"ל, ואף לדעת רש"י והרד"ק שבארוהו מענין הכפל אינו שם התואר, כי לא יסמך השם העצם אל התואר שאחריו והי' ראוי להיות המערה המכפלה לא מערת המכפלה, אבל לדעתם הוא שם המקרה כמו מערת הכפל, ויתכן לפי דרכם שעל דבר הכפלת המערה ההיא קראו את כל הבקעה ההיא מכפלה כמו ככר הירדן (בראשית י"ג י'), וכ"כ הרשב"ם, וכן נראה דעת המתרגמים אנקלוס ויב"ע ששינו מלת מכפלה ותרגמוה כפלתא, ואין דרכם על הרוב לשנות שמות העצם שלא נודעו סבות קריאת שמותיהם, והנה תרגמו מערת המכפלה מערת כפלתא, ג"כ בסמיכות, ושדה עפרון אשר במכפלה תרגמו די בכפלתא, יראה שדעתם שמכפלה

המעמר

(ט) מערת המכפלה, עיין בבאור, והנה מה שאמר הרב כי לא יסמך השם העצם על התואר שאחריו, במח"כ מצינו שמות שנסמכים אל תואריהם כמו בית הגדול (ירמי' נ"ב י"ג) עד בור הגדול (ש"א י"ט כ"ז).

אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא
יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃
(י) וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת
וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־אַבְרָהָם
בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־

עירו

תרגום אשכנזי

אונד אַם ענדע זיינעם פֿעלדעם ליעגט, ער געבע זיא מיר פֿיר דען פֿאללען ווערטה אַן זיל־בער צום ערבבעגרעבנים בייא אייר. (י) עפרון אַבער זאַס אונטער דען קינדערן חת, דאַ אַנטוואָרטעטע עפרון דעם אברהם, דאַס עס דיא קינדער חת האָרטען, פֿאָר אַללען, דיא אין דאַז טהאָר זיינער שטאַדט

רש"י

בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן בדוד אמר לארונה בכסף מלא: (י) ועפרון יושב. כתיב אסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכלן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה:

לא

תרגום אונקלוס

בִּכְטַר חַקְלֵיהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים יִתְּנִינָהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא: (י) וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּאָה וְאָתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יַת אַבְרָהָם קָדָם בְּנֵי חִתָּאָה לְכָל עָאלֵי תְּרַע

קרתיה

באור

שמכפלה הוא שם המקרה, ואח"ז קראו את כל הבקעה ההיא מכפלה, ע"ש המקרה ההיא, ונעשה שם העצם לה, ואין מקום לפי זה לטענת הרמב"ן ז"ל, ומלת מַכְפֵּלָה שם בשקל ורבה מַשְׂטֵמָה (הושע ט' ז'), משען וּמַשְׁעֵנָה (ישעי' ג' א'), וְהַמַּכְשֵׁלָה הזאת (שם ו'). בכסף מלא, כתרגומו בכספא שלים, בכל שוויו, כן פי' רש"י והרשב"ם, שלמים במשקלם לא יחסר דבר כמ"ש עבר לסחר, וכן מתורגם בל"א: בתוככם, לעיניכם שתהיו עדים, כן פירש הרשב"ם, ור"ע ספורנו כתב במעמד כולכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות, וכן עשה כאמרו וישקל אברהם לעפרון את הכסף וגו' לעיני בני חת עב"ל, ואפשר עוד לפרש ששב בתוככם על לאחזת קבר, שתהיה לי לאחזת קבר בתוככם, וכן מתורגם בל"א, ואין ראיה מן הטפחא שבמלת בתוככם המפסיק יותר מן התביר שבמלת לי, לפי' הרשב"ם ור"ע ספורנו ששב על מלות יתננה לי, כי גם לפי' המתרגם האשכנזי ראוי להיות במפסיק יותר מן יתננה לי, כי היא כמו מלה מוסגרת, כי שייכת אחר לאחזת קבר, ושעורו בכסף מלא יתננה לי לאחזת קבר בתוככם: לאחזת קבר, שתתרצו כלכם לקבור בה מתי, (הרשב"ם וכן פי' ר"ע ספורנו): (י) ועפרון ישב בתוך בני חת, לפי פשוטו יפרש הכתוב מה שאמר בתחלה אברהם ופגעו לי בעפרון בן צחר, ולא נזכר בשום מקום איש ששמו עפרון, לכן אמר שהיה שם בין בני חת איש אחד ועפרון שמו, וכבר כתבתי בהקדמה כי בסיפורי התורה יש בזה שני דרכים, הא' כי בספור איזה ענין עיקרי יזכור לפעמים אגב גררא גם דבר שאיננו עיקרי אל הסיפור ההוא בעצם, אבל הוא הקדמה אל סיפור אשר יבוא עוד בתורה, פעמים יהי' הסיפור הב' קרוב אל ההקדמה ההיא בפרשתה כמו ויהיו בני נח היוצאים מן התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען (בראשית ט' י"ח), ולא הזכיר שם בני שם ויפת גם לא שארית בני חם, ולא הוצרך להזכיר כנען רק בענור הספור הבא אחריו שנתקלל כנען בענור חם אביו, ופעמים יהיה הספור הב' רחוק ממנה, והדרך הב' הוא בדבר שלא מצא לו משה מקום להודיעו מקודם, יודיע ההקדמה ההיא אחר התחלת הסיפור כמ"ש בפ' בהעלתך בפסוק ותדבר מרים ואהרן וגו' כי אשה כשית לקח (במדבר י"ב א'), ויהיה הענין פה מן הדרך הב', וחז"ל אמרו שהיה שוטר עליהם ובענור שמלת ישב חסר וי"ו דרשו שאותו היום מנוהו עליהם. באזני בני חת, בקול רם שישמעו כולם, וכן מתורגם בל"א, וא"ת קדם בני חתאה, ויב"ע תרגם באנפי בני חתאה, לא תרגמו כוונת המלה: לכל באי וגו', ולכל באי, ותחסר וי"ו העטוף כמו שמש ירח (חבקוק ג' י"א) ומלת באזני משמשת לעצמה ולאחרת עמה, ועניינה באזני בני חת ובאזני באי שער עירו, או שתהי' הלמ"ד של לכל במקום לפני, וכן מתורגם בל"א: באי שער, שבאים ויוצאים בשער ר"ל כל

עִירוֹ לֵאמֹר: (יז) לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי
הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־
בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְּנֵי־עַמִּי
נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ: (יח) וַיִּשְׁתַּחוּ
אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ:
וידבר

תרגום אונקלוס

רש"י

(יז) לָא רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי
דַּחֲקָלָא יְהָבִית לָךְ וּמְעָרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ
יְהָבִיתָהּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמִּי יְהָבְתָּהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ: (יח) וְסָגִיד אַבְרָהָם קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא:

(יז) לא אדני שמעני. לך כן לדעתי, לך שמעני, ותימה על יג"ע שתרגם לך לדעתי, נגעו דבורי, והנה לפי נתוח המלות רצוי להיות לדעתי במסקיק פתוח מן הז"ק שהוא הפשטא, ולא כמונח מסרת הז"ק כי לישנה מחוברת כ"כ עד שתהיה רצוי למשרת, ולא עוד אלא שאף אם היתה מחוברת רצוים היה על הפשטא, בענין שיש כמלת שמעני ב' נקודות מתנועעות לפני הנגינה כמו וילמר לחברם הן לי (בראשית ט"ו ג'), וילמר לחברם אלהים ירפא לו הזה (שם כ"ג ח'), כי הזו"ת נע בתנועת לפעיל זה בתנועה, כמו בזאת תדעון (במדבר י"ו כ"ח), אלא ידוע תדע כי בעל הטעמים ירמז לפעמים לג' פירושים, ולכן העמיד ד' מיני נגינות במסקיק וילך רחובן ויצבב וגו' (בראשית ל"ה כ"ב), ופעמים העמיד בחיזה מלה טעם משרת לחברת אל המלה שאחריה, ולחבירה מסיק להמסיקה ממנה, כמ"ש גם' וירח על עשו כלה (לעיל כ"ז ח'), ואם לא הלה רק בהמסקה היה יכול להעמיד בה רק טעם מפסיק, אבל היתה כוונתו לג' כוונות של ג' פירושים, לחבר ע"פ הלחד תהיה מחוברת לאחריה, וע"פ הב' תהי' מופסקת מאחריה, והנה גם פה נוכל לפרש, לך לדעתי בלחבר לאמרת, לך שמעני, ומלות לך לדעתי מחוברות יחד, ולדעתי מופסקת מן שמעני, ולך רצוי להיות לדעתי במסיק פתוח מן הז"ק שהוא הפשטא, ומלת לך במפסיק משרת הפשטא לו במקף, גם נוכל לפרש, לך כן, לך לדעתי שמעני, ועפ"י תהיה מלת לך מופסקת, ומלת לדעתי מחוברת, ולך רצוי להיות מלת לך במפסיק פתוח מן הז"ק שמלת שמעני (כי עכ"פ לנגה מופסקת כמלת שמעני) שהוא הפשטא, ולדעתי במונח משרת הז"ק, לפי שכבר נח פקידו במלת לך, ולטירוף ב' המונות תבר מלת לך במקף למלת לדעתי, ומלת לדעתי במונח משרת הז"ק, כן נ"ל: תשרה נחתי לך, כחון הוא לך, ובח הענבר במקום הניתוני כדכתו בעמים רבות, והמסיק רש"י וכתב מוכן הוא לכלי והלוחי נתתי לך נכר, עוד כתב רש"י וגם הרשב"ם, דונ"ש בלע"ז, בל"ח (בעגעבען): וחמערה אשר בו, לחוך שלא כי אם המערה לחבר נקלה הקדה ובמכירה, לחני נותן לך במתנה כל הסדה והמערה (הרשב"ם), ולולי היה חוסך עפרון לנוף שדהו אם תהיה בה ב"הק, לו במ"ש הרמב"ן שלהך מוסר לו מרמה לחמר לו אינן לו הסדה והמערה לחבר בו, כי לא יתכן לחדם נתנך במוהו שתהיה לו המערה לחחזק קבר והסדה יהיה לחחך ולחברים שמת בתך וקנית הכל בדמים שהזכיר לו: לעיני בני עמי, לחני עמי, והכווגה לומר כי היה כל העם הנה והם היודעים ועדים ושל תמוך למפורה לו לחזרה וקמוך מתך שם מעתה כי שלך היה ולא שוכל לגזול: (יב) וישתחו אברהם לעמי

קאממען, שפראך נעמליך:
(יז) ניין אלוף מיין הערר!
האָרע מיך! דאָז פעלד האָבע
איך דיר היערמיט נענעבען,
אינר ריא האהלע, ווען
דאָרינגען איז, ווילא דיר
נענעבען פאָר דען אויגען מיי
נער לאנדסלויטע ווילא דיר

נענעבען, בענראבע נור דיינען טאָרטען. (יח) דאָ ביקטע זיך אברהם פאָר דעם פאָלקע דעס

(יא) לא אדני. לך כן לדעתי. נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך:

באור

מנגי העיר ופעם יאמר בחי ופעם יאמר יושבי כמ"ש כל יושבי שער עירו (בראשית ל"ד כ"ד) ועניין אחד הוא ר"ל כל מנגי העיר, וע"ד הקצור יאמר בחי לבד או יושבי לבד, ופעם יאמר שניהם כמ"ש ועמדת בשער בני העם אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו (ירמי' י"ז כ'): (יא) לא אדני שמעני, לך כן לדעתי, לך שמעני, ותימה על יג"ע שתרגם לך לדעתי, נגעו דבורי, והנה לפי נתוח המלות רצוי להיות לדעתי במסקיק פתוח מן הז"ק שהוא הפשטא, ולא כמונח מסרת הז"ק כי לישנה מחוברת כ"כ עד שתהיה רצוי למשרת, ולא עוד אלא שאף אם היתה מחוברת רצוים היה על הפשטא, בענין שיש כמלת שמעני ב' נקודות מתנועעות לפני הנגינה כמו וילמר לחברם הן לי (בראשית ט"ו ג'), וילמר לחברם אלהים ירפא לו הזה (שם כ"ג ח'), כי הזו"ת נע בתנועת לפעיל זה בתנועה, כמו בזאת תדעון (במדבר י"ו כ"ח), אלא ידוע תדע כי בעל הטעמים ירמז לפעמים לג' פירושים, ולכן העמיד ד' מיני נגינות במסקיק וילך רחובן ויצבב וגו' (בראשית ל"ה כ"ב), ופעמים העמיד בחיזה מלה טעם משרת לחברת אל המלה שאחריה, ולחבירה מסיק להמסיקה ממנה, כמ"ש גם' וירח על עשו כלה (לעיל כ"ז ח'), ואם לא הלה רק בהמסקה היה יכול להעמיד בה רק טעם מפסיק, אבל היתה כוונתו לג' כוונות של ג' פירושים, לחבר ע"פ הלחד תהיה מחוברת לאחריה, וע"פ הב' תהי' מופסקת מאחריה, והנה גם פה נוכל לפרש, לך לדעתי בלחבר לאמרת, לך שמעני, ומלות לך לדעתי מחוברות יחד, ולדעתי מופסקת מן שמעני, ולך רצוי להיות לדעתי במסיק פתוח מן הז"ק שהוא הפשטא, ומלת לך במפסיק משרת הפשטא לו במקף, גם נוכל לפרש, לך כן, לך לדעתי שמעני, ועפ"י תהיה מלת לך מופסקת, ומלת לדעתי מחוברת, ולך רצוי להיות מלת לך במפסיק פתוח מן הז"ק שמלת שמעני (כי עכ"פ לנגה מופסקת כמלת שמעני) שהוא הפשטא, ולדעתי במונח משרת הז"ק, לפי שכבר נח פקידו במלת לך, ולטירוף ב' המונות תבר מלת לך במקף למלת לדעתי, ומלת לדעתי במונח משרת הז"ק, כן נ"ל: תשרה נחתי לך, כחון הוא לך, ובח הענבר במקום הניתוני כדכתו בעמים רבות, והמסיק רש"י וכתב מוכן הוא לכלי והלוחי נתתי לך נכר, עוד כתב רש"י וגם הרשב"ם, דונ"ש בלע"ז, בל"ח (בעגעבען): וחמערה אשר בו, לחוך שלא כי אם המערה לחבר נקלה הקדה ובמכירה, לחני נותן לך במתנה כל הסדה והמערה (הרשב"ם), ולולי היה חוסך עפרון לנוף שדהו אם תהיה בה ב"הק, לו במ"ש הרמב"ן שלהך מוסר לו מרמה לחמר לו אינן לו הסדה והמערה לחבר בו, כי לא יתכן לחדם נתנך במוהו שתהיה לו המערה לחחזק קבר והסדה יהיה לחחך ולחברים שמת בתך וקנית הכל בדמים שהזכיר לו: לעיני בני עמי, לחני עמי, והכווגה לומר כי היה כל העם הנה והם היודעים ועדים ושל תמוך למפורה לו לחזרה וקמוך מתך שם מעתה כי שלך היה ולא שוכל לגזול: (יב) וישתחו אברהם לעמי

חיי שרה כג

(יג) וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־
הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ
שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶסֶף הַשָּׂדֶה קַח
מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה:
(יד) וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר
לוֹ: (טו) אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע
מאת

תרגום אשכנזי

לאַנדעס, (יג) אונד רעדעטע
מיט עפרון, דאַס עס דאַז
פֿאָלק דעס לאַנדעס פֿער-
נאַהם, וויא פֿאָלגט: מעכ-
טעסט דוא מיך נור האֶרען, זאָ
העטטע איך דאַז זילבער פֿיר
דאַז פֿעלד גענעבען; נים עס
פֿאָן מיר אַן! אַלסדאַן ווילל
איך מיינען טאָדטען דאַ-
זעלבסט בעגראַבען. (יד) עפרון
אַנטוואָרטעטע דעם אברהם,
שפראַך נעמליך צו איהם: (טו) מיין הערר! האֶרע מיך! איין שטיק לאַנדעס פֿאָן פֿיער הונדערט
שקל

תרגום אונקלוס

(יג) וּמַלֵּיל עִם עֶפְרוֹן קָדָם עַמָּא דְאַרְעָא
לְמֵימַר בְּרַם אִם אַתְּ עָבֵיד לִי טִיבוּ קַבֵּיל
מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא דְמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר
יַת מִיתִי תַּמָּן: (יד) וְאָתֵיב עֶפְרוֹן יַת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵיהּ: (טו) רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי אַרְעָא
שויא

רש"י

(יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר
לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי
בנך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני:
נתתי. דונש בלע"ז. מוכן הוא אצלי הלואי

באור

לפני עם הארץ, לעיניהם, והיתה ההשתחויה הזאת רק לעפרון להודות לו על טובתו, כן
פי' הראב"ע והרשב"ם ומהר"י אברבנאל, וכן תרגם יב"ע, וגחן ליה אברהם באנפי בני חתאה,
אבל לא ידעתי מדוע תרגם עם הארץ, בני חתאה, ובכל הפרשה תרגם עמא דארעא: (יג) אך
אם אתה לו שמעני, לשון הרמב"ן, שעורו, אם אתה אם תשמעני, ועניינו כמו אם אתה
תשמעני ובא הכפל לנחץ הענין כמו סורה אדני סורה אלי (שופטים ד' י"ח), הטוב טוב אתה
(שם י"א כ"ה), ולאמר עליו לאמר וגו' (דברי הימים ב' ל"ב י"ז), וכן ואני אנה אני בא
(בראשית ל"ז ל'), ופניתי אני (קהלת ב' י"א וי"ב), וראיתי אני (שם י"ג), כי כל העדה כלם
קדשים (במדבר י"ו ג'), כלם רידוף הענין, וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח
(בראשית י"ד כ"ג), שעורו, אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך, או יאמר אם אתה כאשר
אמרת, כלו' שפיך ולבך שוים בענין, ואם תשמעני, וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם (שופטים
י"ח ח'), ודומה ללשון הזה על דעתי למה זה אנכי (בראשית כ"ה כ"ב), (כוונתו שבכל אלו הפסוקים
יש חסרון איזה מלית, ויאמרו להם אחיהם מה אתם (אומרים), למה זה אנכי (בעולם) וכן
כאן אם אתה (איש חסד ואמת), ולו שמעני כמו ואם תשמעני, וחסר ו"ו החבור כדרכה
להחסר לפעמים), אילי זה דעת אנקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה רצוני כאשר
אמרת עכ"ל הרמב"ן, אבל רש"י פי', לו הלואי, אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני, ומפרש
שמעני שהוא ציווי במקום עתיד, וכאשר מצאנו לרוב עתיד במקום ציווי, והטעם מסנים
לפירושו שמוטעם אם־אתה לו במרכא טפחא, ולפי ת"א והרמב"ן שאם אתה הוא מאמר נפרד
מן לו שמעני, ראוי להיות אתה בטפחא ולו במונח: נתתי כסף השדה וגו', אנקלוס ויב"ע
תרגמו, אתן, ולפי דעתם הוא עבר במקום עתיד, וכבר כתבתי דעת רש"י והרשב"ם, והמתרגם
האשכנזי תרגמו שהוא עבר מורכב, אחר שאתן לך אז הוא עבר, וחבר המאמר הזה לשלפניו
באופן זה, הלואי שתשמעני, אז הי' הכסף כבר נתון לך. ולכן אני מבקש עתה קחהו ממני
ואז אקברה את מתי שמה, ואף כי נאות הוא, מ"מ הנה הוא נגד הנגינה, שמלת שמעני
באתנח: (טו) ארץ ארבע מאת שקל כסף, ארץ שאינה שוה אלא ארבע מאות שקל כסף:
ביני

מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־
הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ (טז) וַיִּשְׁמַע
אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל
אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת
שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃ * (יז) וַיָּקָם
שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר
לפני

תרגום אשכנזי קסח

שקל זילבער, וואס בעדייטעט
דאז צווישען מיר אונד דיר?
בעגראבע נור דיינען טאָדטען.
(טז) אברהם מערקטע דיא
וואָרטע דעס עפרון, אונד ער,
אברהם, וואָג איהם, דעם
עפרון, דאז זילבער צו, וועל-
כעס ער בעשטיממט האַטטע,
דאַס עס דיא קינדער חת פער-
נאַהמען, פיער הונדערט שקל,
נעמליך, בייא יעדעם קויפ-
מאַננע אויסצוגעבען. (יז) דאַ-
דורך בעשטאַד עפרון'ס פעלד, וועלכעס צו מכפלה וואַר, דאַז פאָר ממרא ליעגט,
דאַז

תרגום אונקלוס

שַׁוְיָא אַרְבַּע מְאָה סַלְעִין דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ
מַה הִיא וְיַת מִיתָךְ קְבַר׃ (טז) וְקַבֵּל אַבְרָהָם
מִן עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יַת כַּסְפָּא
דִּי מַלֵּיל קָדָם בְּנֵי חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה סַלְעִין
דִּכְסַף מִתְקַבֵּל סְחוֹרָא בְּכָל מְדִינְתָּא׃ (יז) וְקָם
חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בְּכָפֶלְתָּא דִּי קָדָם מַמְרֵא
חקלא

רש"י

נתתיו לך כבר: (טו) ביני ובינך. בין שני
אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום
אלא הנח את המכר ואת מתך קבור:
(טז) וישקול אברהם לעפרן. חסר וי"ו
לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה
שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין
שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל
מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן
קנטרין כנטינה ר"ש בלע"ז: (יז) ויקם
שדה עפרון. תקימה היתה לו שיכא מיד

באור

ביני ובינך, בין שני אוהבים כמונו, או שני עשירים כמונו: מה הוא, חשובה ויש לך לקחתה
בחנם, כן פי' הרשב"ם: ואת מתך קבר, בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברהם אל עפרון,
יש שמיעה שהוא לשון הבנה כמו גוי אשר לא תשמע לשנו (דברים כ"ח מ"ט), לב שמע (מלכים
א' ג' ט'), וכן כאן פירושו שהבין כי חפץ בעד השדה והמערה ארבע מאות שקל כסף, וכן
מתורגם בל"א, אבל בעבור שנתלוה עם מלת אל, נ"ל יותר לפרשו לשון קבלה שקבל עליו לתת
כאשר רמז לו: וישקל, פרע כמו או כבר כסף תשקול (מלכים א' כ' ל"ט), (ר"ע ספורנו),
ונ"ל כי רוב הפעלים משרש שקל אשר יתלוו עם למ"ד לאחריהם מורים על הפרעון עם המשקל
יחד, ורובם הבאים בלא למ"ד יורו על המשקל לבד, ולכן נאמר ואקנה את השדה מאת חנמאל
בן דדי אשר בענתת ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף, ואכתב בספר ואחתם
ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים (ירמיה ל"ב ט' וי'), הא' עיקר כוונתו על הפרעון ולכן
בא אחריו מלת לו, ובל"א (לו = ווייעגען), והב' אין כוונתו רק על מעשה המשקל, ולכן מפורש
אחריו במאזנים, ובל"א (ווייעגען), וכאן שבא למ"ד אחריו, לעפרון, יהי' באורו על הפרעון
עם המשקל יחד, ולכן מתורגם בל"א (ער וואָג, וכו' דאַז זילבער לו): עבר לסחר, מלת עובר
נאמרה על הכסף על דרך ההשאלה לפי שהכסף פעמים לוקח אותו הסוחר ופעמים נותן אותו
כאלו הוא עובר ושב תמיד ליד הסוחר, ור"ל כסף מלא במשקלו כמו שנושאים ונותנים בו
הסוחרים כי הם מדקדקים במשקל, וגם כסף צרוף שמתקבל בכל מיני סחורה ובן ביהוידע
מצינו כסף עובר (מלכים ב' י"ב ה'), טוב בכל מקום, ורש"י פי' שנתן לו שקלים גדולים שהם
קנטרין כנטינאר"ש בלע"ז, מלשון (לענטנער) בל"א: לסחר, נקרא החגר כן לפי שהוא סובב
את הארצות תמיד עובר ושב, כי תרגום סביב, סחור: (יז) ויקם שדה עפרון וגו' נתקיים
ועמד

חיי שרה כג

לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה
אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב:
(יח) לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־
חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ:
(יט) וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־
שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה

המכפלה

תרגום אשכנזי

דאַז פֿעלד מיט דער האֶהלע
אין דעמזעלבען, מיט אַללען
ביימען אויף דעם פֿעלדע, דיא
אין דעם נאַנצען בעצירקע
אומהער וואַרען, (יח) דעם
אברהם צום אַנקויף פֿאַר דען
אויגען דער קינדער חת, אַל־
לער דערען, דיא אין דאַז
טהאָר זיינער שטאַדט קאָמ־
מען (יט) נאַכֿהער בענרוב
אברהם זיינע פֿרויא שרה
אין דער האֶהלע אויף דעם
פֿעלדע צו מכפלה פֿאַר

תרגום אונקלוס

חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ וְכָל אִילָנֵי דִּי
בְחַקְלָא דִּי בְכָל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר:
(יח) לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְנֵי חִתָּאָה
בְּכֹל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ: (יט) וּבָתַר כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל

כפלתא

רש"י

הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם
השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם
למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו.
בקרב כלם ובמעמד כלם הקנהו לו:

באור

ועמד השדה בידו, וכל הפסוק הזה נמשך אל הפסוק שאחריו, ויקם שדה וגו' והמערה וגו'
וכל העץ וגו' לאברהם למקנה וגו', ולפי שהוא מאמר ארוך להיותו פסוק אחד, חלקו בעל
הטעמים לשני פסוקים. ולפי שמלת ויקם הוא נושא המאמר אל מלות לאברהם למקנה,
ושארית הפסוק היא כמו מאמר מוסגר, לכן בא סביב בסוף פסוק, כדין המאמר המוסגר
שמפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו אשר עד נושא המאמר, כי יש בפסוק הזה אתנח, ואין
גדול ממנו רק הס"פ, ועניינו, ויקם שדה עפרון (אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה
והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב): לאברהם למקנה וגו', ^וכן ועשו
לי מקדש (ושכנתי בתוכם): ככל אשר אני מראה 'אותך וגו' (שמות כ"ה ח' וט'): אשר
במכפלה^, סימן אל שדה' עפרון שהוא בבקעה הנקראת מכפלה: אשר לפני ממרא, בתחלת
ההשקפה נראה שהוא סימן על בקעת המכפלה לדעת היכן היא הבקעה ההיא, אבל לפ"ז
הי' ראוי להיות עפרון בטעם מפסיק יותר מהטעם שבמלת מכפלה, וראוי להיות בטעמים
אלו, ויקם ׀ שדה עפרון ׀׀׀ אשר במכפלה ׀׀ אשר ׀ לפני ממרא, ולכן נ"ל כי גם
אשר לפני ממרא הוא סי' אל שדה עפרון, והודיע הכתוב שהי' ש"ה עפרון בבקעת המכפלה
והי' לפני ממרא, כלומר באותו חלק מן המכפלה שהוא לפני ממרא, לא בחלק אחר ממנו,
כי משמעות כוונת המאמר שבא לסמן שדה עפרון, ולא להודיע עתה אנה תמצא המכפלה:
(יח) למקנה, שם לכל דבר הנקנה, ונמצא גם מקנה בסגול, מקנה השדה (בראשית מ"ט ל"ב),
הנפרד מקנה, ובא הכירי בעבור הסמיכות, אבל שאר מקנה הבא בסגול הוא רק על הבהמות:
לעיני בני חת, אנשי המקום: בכל באי שער עירו, כל עובר ושב. והכוונה בקרב כולם
ובמעמד כלם הקנהו לו, ולשון הרשב"ם לאברהם למקנה, קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב
ונתן הכסף וקם לו (כוונתו על הפסוק ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו (ויקרא כ"ז י"ט),
ולא דקדק להביא לשון הכתוב רק עניינו), אבל לאחזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק
לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחזת קבר מאת בני חת עכ"ל, ובבר כתבתי כי לעשות
שם בית הקברות הוצרך להסכמת כולם, וכן כתב ר"ע ספורנו, והטעם כי יזיק לשדותיהם
הסמוכים אל המערה: (יט) אל מערת, כמו במערת, כי מלת אל תשמש לפעמים במקום

הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (כ) וַיָּקָם
הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ
לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת
בְּנֵי־חֵת: ס כד (א) וְאַבְרָהָם
זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־
אַבְרָהָם בַּכֹּל: (ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם
אל

תרגום אונקלוס

כְּפֶלְתָּא עַל אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן: (כ) וְקָם חַקְלָא וּמְעָרְתָּא דִי בֵיהּ
לְאַבְרָהָם לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חֵתָאָה:
כד (א) וְאַבְרָהָם סִיב עָאל בְּיוֹמִין וַיְיָ בָּרִיךְ יָת אַבְרָהָם בְּכֹלָּא: (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם
לעבדיה

תרגום אשכנזי קסט

ממרא, דאס־איז־חברון אים לאנדע כנען: (כ) אלזא בליעב דאז פעלד מיט דער האהלע דארין דעם אברהם צום ערבענגר־עבנים פאן דען קינדערן חת. כד (א) אברהם וואר אלט, האבטטע האהעם אל־טער ערריכט, אונד דער ליי־נע האבטטע איהן נעזענענט אי־בערהל. (ב) דאז שפראך אברהם

רש"י

כד (א) בא בימים. נכנס עולה בימיו, בן ומחכך שהיה לו.

באור

בי"ת במו והמדנים מכרו אותו אל מלרים לפוטיפר וגו' (בראשית ל"ז ל"ו), פי' במלרים, ואל האחרון אחז את העדת (שמות כ"ה כ"ח), כמו באחרון, ובן ת"ל במערת, וכן מתורגם נל"ת: (כ) ויקם השדה וגו', כבר כתבתי פי' הרשב"ם ור"ע ספורנו ז"ה, אבל לפי פשוטו הוא כלל הנאת אחר הפרט, וכן מתורגם בל"ת (חזקוני בויעב), ומלת ויקם לשון זכר אב על השדה שהוא לשון זכר, ומושבת לאחרת עמה נס אל השערה, וכאלו אמר ויקם השדה והמערה, ובפי׳ ענין הלשון בנוסף פעל אחד על שני שמות יסוד הפעל על הסמוך בו אם זכר אם נקבה כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י"ב א') כאחרו ותדבר מרים ויכבר לאהרן, ובת ותדבר בלשון נקבה בענוף מרים הסמוך בו, וכ"ה על הרוב:

כד (א) ואברהם זקן, לשעת פטר"ק בשרשים ערב זקן הוא אחר, ובעל מ"י כתב שנפיקוסו פי' שהוא פעל עבר על אחר, ונכון שהוא עבר כאחרו בת ימים: בא בימים, הוא הראשון שגדל הזקנים והי' עתה בן ק"מ שנה. ואף שנס כשהיה בן כ"ע שנה ושרה בת כ' נאמר עליהם בחיי בימים, הנה שם הוא בינוני שהתחילו לבוא בימי הזקנה אבל כאן הוא עבר, כן כתב הרמב"ן: וה' ברך את אברהם בכל, כאורך ימי' ועושר ובנות ובנים מכל תאוות הלבב, והנה הפסוק הזה הוא הקדמה אל כל הספור הבא אחריו, ע"ל וחס הוא אחי אבי כנען (בראשית ט' כ"ב), כאופן זה, ואחריהם זקן בת בימים, והגיע העת להזיל את בנו בחייו, וה' ברך את אברהם בכל, להודיע שלא מחמת חוסר נשים בארץ כנען שלא היו רוצים להזדווג לו שלח את עבדו למשפחתו, שהרי ניתברך בכל, וכל העולם מתחוים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כ"ש מרשפחתו

המעמר

(ב) ויקם, הוא אחד מכללות הספור והוא שנגד היה לאברהם נחלה ואחוזת קבר בארץ הנכחית וידוע כי בימים ההם תמקום אחד בחזקת קנין לא לפחות לנבדם היה, אבל הוא מיועד להקבר שמה כל בני משפחתם, ולא"ב בכר התחיל לנרהם בארץ כי אחב לו מה קבר.

חיי שרה כד

אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־
אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי:
(ג) וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח
אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר

אנבי

תרגום אשכנזי

אברהם צו זיינעם קנעכטע, דעם עלטעסטען זיינעם הויזם, דער איבער אללעם זיינעם גוט שאלטעט: לעגט דיינע האנד אינטער מיינע היפט, (ג) איך ווילל דיך בעשווערן בייא דעם עווינגן, דעם נאטטע דעם הימעלס אינד דעם נאטטע דער ערדע, דאס דוא מיינעם זאהנע קיינע פרוא נעהמען זאללסט פאן רען טעכטערן דעם כנענישען פאלקעם

רש"י

לו כן היה לריך להזהיר מזה: (ב) זקן ביתו. לפי שהיה לבוק נקוד זקן: תחת ירכי. לפי שהנשבע לריך שיטול בידו חפץ על מנת כן נתן ספר תורה לו תפילין. ומילה היתה מצוה רלזונה לו ובזה לו ע"ו לער והיתה פגימה עליו ונטלה:

תרגום אונקלוס

לְעַבְדֵּיהּ סָבָא דְּבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל דִּי לֵיהּ שִׂוִי כְעַן יָדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי: (ג) וַאֲקַיֵּם עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְּאַרְעָא דִּי לָא תְּסַב אִתְּתָא לְבְרִי מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי דִּי

אנא

באור

מצמצתו, וזהו מלאך הגבר וה' נרך לת לדני מלך ויגדל, כן פי' הרשב"ם: (ב) וק ביתו, תלר סמוך מן זקן: שים נא ידך תחת ירכי, וכן ביוסף כתיב בישבע ליעקב, כריתת ברית ושבועה על כן לריכין ועבל לזהויו כך היתה זהומת עין הרשניד וכן כתיב בן יבבד לא ועבד לדניו (לדני ל' ו'), לפני תקיעת כף על כף לו כריתת דבר לעיים ולנבור בין כתריו מצוה בזלר בני לדם, (הרשב"ם), וכן כתב הרלב"ע, וכתב זה המצפע שרין הוא בלרן הולו, ועם שמר' לברכנאל הבזיו על פניו ולמר כי לין הדבר כן, רק מנהוס הוא שבלרון ירבב על סוס, והעבד לזר יקרו לו מלדם, יפים ילו תלת רגלו, וירון הלדון בסוס, והעבד רן לזניו, וזהו סימן עבדות, לפני לך והנו דבר ניריך עב"ל, נשוב הרלוה הרמוקה לזר היכלה מלרן ה' לי, כי בהשכלית פזוט של מקרי ירלה שהי' לו המנהג כן: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ, ולהבן לומר ה' ללהי השמים לזר לקלני מנית לקני, לומר לו עבזיו הוא ללהי השמים וללהי הלרן שלו היו בלי עולם מכירים בו ושמו לת הי' רגיל בלרן. כן פי' רש"י, והרמב"ן כי חי"ל הק"ם יקרח לולהי ה' כלבזיב לת ילעו לת שעבד ללהי הלרן (מלכים ב' י"ז כ"ו), וילבדו לל ללהי יוזבלם כעל ללהי עמי הלרן (ל"הב' ל"ב י"ט), (ור"ל בלינה תרח מעבלת הצולות וסב בניים לזר חלק ה' חוסס לבל הבמים), לפני בשבוק לזר לקני מנית לקני לת כלומר בו ללהי הלרן כי ה' בלרן לו בלור בשדים, וכן לומרו הלר בת"ל דומה לקי שלין לו חלים שבומר כי נרצוי היים מהשפע בנחלת ה' לומר לך ענד חלנים לחרים (מלכים ח' כ"ו כ') עב"ל: מבניח הבנעני, הקציל לברהם שלל להתחתן בם לפי שבינען הי' לרור מבי נח ולל רלה שיתבבב בנו זרע בלך ה' עם הזרע המקולל ההוא, ועוד שבל"ב יעד לתת לת הלרן לזרעו שהי' מבני חם בם ובישהו לבנים בני בנען חמוה, ולם הי' יבחק נוזל לזה מבני בנען היו היורשים לת הלרן כנעניים ולבן לחסרם עליו. והר"ן בדרשותיו כתב בזה ענין לחר יפר ונבון הוא כי המלות והבטרות לזר בתורה, הם על ג' פנים, מהם שיעשו רושם בנוף ובנפש, כמדות ובמבזים, ומהם לזר יעשו רושם בנפש לבד, כתמונות, והנה לותם לזר יעשו רושם בנוף ובנפש, הם לזר יעשו רושם בל הבנים לזר יסתלקו מהם, כזנחה והנקמה והשבועות והזימה והבילות ולבמיהן, שהן יעשו רושם בנפש, מהלך שהן ענינות, ובנוף, לפי

שמחות

חיי שרה כד

(ז) יְהוָֹה ׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר
לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ
מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר

נשבע

תרגום אשכנזי קעא

פֿיהרסט! (ז) דער עוויגע, דער גאָטט דעם הימ̇מעלס, דער מיך הערויסגענאָממען אויס מיינעם פֿאַטערס הויז, אונד אויס דעם לאַנדע מיינער פֿער=וואַנדשאַפֿט, וועלכֿער מיר פֿערהייסען אונד מיר צוגע=

תרגום אונקלוס

לְחַמָּן: (ז) יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא דִּי דִבְּרַנִי מִבֵּית
אַבָּא וּמֵאַרַע יַלְדוּתִי וְדִי מַלֵּיל לִי וְדִי קַיֵּים
לי

רש"י

(ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי כמו אשר דבר

באור

ועל פיו מתורגם כן פה בל"א: (ז) ואשר דבר לי, לשון רש"י לצרכי, כמו אשר דבר עלי, וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על, ותרגום שלהם, עלי עלוהי עליהוי, שאין נוכל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם, ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון, אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם עכ"ל, ובפרשת ויצא (לקמן כ"ח ט"ו), הביא ראיה ממה שכתוב את אשר דברתי לך (שם), שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן, אבל הרמב"ן לא הסכים לדבריו וכתב וז"ל, ואין החלוק הזה אמת כי הנה מצאנו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב' ד'), והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'), וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג), ואת אשר דברתי לך, פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך עכ"ל. וז"ל המתרגם האשכנזי, והנה לדעתי אין טענות הרמב"ן ז"ל מכריעות נגד דעת רש"י, כי פעל הדבור יבוא על שני ענינים, פעמים שיבוא עם הפעול כמו את הכסף אשר דבר (בראשית כ"ג י"ו), יהיה הכסף הפעול, וכן האות והמופת אשר דבר (דברים י"ג ג'), הנה האות והמופת נדברים, ויתורגם בל"א (זאַגען או אַנצייגען), ופעמים שיבא בלי פעול כלל ויורה על ענין השיחה שבין אדם לחבירו, מבלי להשגיח על המדובר, בל"א (רעדען), מעתה אין כוונת רש"י ז"ל כי אם על הדבור הבא על הענין האחרון שזכרנו מבלי פעול המדובר כלל, שאין לי ולו ולהם שייך אצלו, כי אם אלי ואליו ואליהם, ואולם אם יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר אז שייך שפיר לשון לי ולו, כמו וזאת אשר דבר להם אביהם (בראשית מ"ט כ"ח), הנה זאת הפעול המדובר ויבא עם להם, וכן לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), עינינו אל המקום אשר דברתי לך, (דען איך דיר אַנגעצייגט האַבע), ויהיה המקום הפעול המדובר, וכן וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב' ד'), הנה מלת ארמית תורה על הפעול, ואולם כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'), הוא נכנס תחת כללו של רש"י ז"ל שענינו לצרכך ולטובתך, והכלל שבכל מקום שיבא פעל הדבור בלי פעול עם לי ולו ולהם צריך שיתורגם (צוזאַגען), כמו לי דבר צור ישראל (שמואל ב' כ"ג ג'), (איר האַט ער צוגעזאַגט), וכן כאשר דבר ה' ביד משה לו (במדבר י"ז ה'), (איהם צוגעזאַגט) וכהנה רבות, ואולם אצל אמירה נופל לי ולו ולהם וגם אלי ואליו ואליהם, כמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג), וכן וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו (שם ו' ב'), ובלל נכון ומדוקדק הוא מאד כפי משפט הלשון, שכל דבור בלי פעול שיבא עם לי יתורגם בל"א (איי=נעטוועגען או איר צוזאַגען), ועם אלי (איט איר רעדען) עכ"ל. ולכן המתרגם האשכנזי שמר את דברי כללו זה בכל מקום בתרגומו: ומ"ש רש"י ותרגום שלהם אין כוונתו על אונקלוס, רק שראוי לתרגם כן, אבל אנקלוס תרגם פה, ודי מליל לי, וכן את אשר דברתי לך, ית דמליל ית

חיי שרה כד

נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ
לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם:
(ח) וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת
אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק
את

תרגום אשכנזי

שוואָרען האַט מיט דע ווואָר־
טען: דיינעם זאַאמען ווילל איך
דיזעס לאַנד איינגעבען! דער־
זעלבע ווירד זיינען ענגעל פֿאָר
דיר הער זענדען, דאַס דוא
מיינעם זאָהנע פֿאָן דאָרט הער
איינע פֿרויא ברינגען ווירסט.
(ח) ווען אַבער דיא פֿרויא דיר
ניכֿט ווירד נאַכֿפֿאָלגען וואָללען, זאָ ביזט דוא פֿרייא פֿאָן דיעזעם מיינעם שוואורע; נור
מיי־

תרגום אונקלוס

לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא הוּא
יִשְׁלַח מַלְאָכֵיהּ קֳדָמָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי
מִתַּמָּן: (ח) וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי
בַתְרָךְ וּתְהֵי זַכָּאָה מִמּוּמָתִי דָא לְחוּד יַת
ברי

רש"י

דבר עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים
אצל דבור מפורשים בל' על ותרגום שלהם
עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור
ל' לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם
ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל
אצל אמירה נופל לי ולו להם: ואשר נשבע
לי. בין הבתרים: (ח) ונקית משבועתי
וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול
וממרא: רק את בני וגו'. רק מעוט

באור

דמלילית לך: ואשר נשבע לי, במעמד בין הבתרים, כן פירש"י ומהר"י אברבנאל, ויש לתמוה
עליהם כי לא מצאנו שם שבועה רק כריתת ברית, וג"ל ששב על ההבטחה שאחר העקדה ששם
נאמר בי נשבעתי נאם ה' ואף ששם אינה מפורשת הבטחת הארץ, הנה במאמר וירש זרעך את
שער שנאיו תהיה הכוונה על ירושת הארץ, כי לא הובטח להם ארץ אחרת ואיזה שער יירשו
חון מזה: הוא ישלח מלאכו, תפלה ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה,
(הראב"ע), ויותר נכון לומר שהוא לשון בטחון, והיתה התשובה לאליעזר על מה שאמר אולי
לא תאבה וגו', ואמר אבטח בה' שיזמין לך אשה הוגנת לבני שלא תמאן ללכת אחריך, וא לם
אם מה' יצא הדבר שלא תצליח בשליחותך ולא תאבה האשה וגו' ונקית וגו', ולשון הרשב"ם
ה' אלהי השמים, שהביאני כאן ונתן לזרעי הארץ הזאת ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן
שאם כן מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכך לקיים לי
הבטחתו עכ"ל, ואין כוונתו באמרו יודע אני, בדרך נבואה, רק ר"ל בטוח אני: (ח) ונקית
משבעתי זאת, רש"י פי' וקח לו אשה מבנות ענר אשכל וממרא, והרמב"ן מיאן בזה כי כנענים
הם כדכתיב ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר (בראשית י"ד י"ג), (אולם לדעת בעל ספר
הישר לא היו ענר ואשכל כנעניים מבני חם, רק אחי שלח בני ארפכשד בן שם, ויהי' לדעתו
פי' ממרא האמרי אחי אשכול ואחי ענר, אוהב אשכל ואוהב ענר, והושאל לו האחוה לאוהב
בעבור רוב האהבה שיש לאחים זה לזה, כי היא הקורבה הקרובה מכולן, שהם ראשון בראשון
וכן כתב אחי מאין אתם (שם כ"ט ד'), ולא היה רק ממרא לבד כנעני והי' יכול להשיאו אשה
מבנות ענר ואשכל, אם לא יתנו לו ממשפחתו), ולפי דעת הב"ר עליהם הזהיר באמרו אשר
חנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו, והוא מפרש ונקית
משבועתי שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה, ואברהם הי' יודע ביצחק הצדיק שישמע
לאביו ושיזהר בהן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים, וכתב עוד ויתכן כי משבועתי
זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר
אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת, ולכך אמר העבד ואפנה על ימין
או

אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה: (ט) וַיָּשֶׂם
הָעֶבֶד אֶת־יָדָיו תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם
אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה: *
(י) וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים
מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב
אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם
נהרים

תרגום אונקלוס

בְּרִי לָא תָּתִיב לְתַמָּן: (ט) וְשַׁוִּי עַבְדָּא יַת
יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים
לֵיהּ עַל פִּתְגָמָא הָדֵין: (י) וּדְבַר עַבְדָּא עֲשָׂרָא
גְּמַלִּין מִגְּמַלֵּי רִבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל שְׁפַר רִבּוֹנֵיהּ
בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרָם דְּעַל פְּרָת לְקִרְתָּא

תרגום אשכנזי קעב

מיינען זָאהן פֿיהרע נישט דא־
הין צוריק. (ט) דער קנעכט
לענטע זיינע האַנד אונטער דיי־
נעם העררן היפֿטע, אונד
שוואור איהם אויף דיי ווע, ב־
רערע. (י) דער קנעכט נאַהם
צעהן קאַמעלע פֿאַן זיינעם
העררן קאַמעלען, אונד רייי־
טע, האַטטע מיט זיך פֿאַן אַל־
לען גיטערן זיינעם העררן!
מאַכטע זיך אויף, אונד גינג

ר ש "י

הוא בני לאינו תזיר לכנעני ממנו ויאמר לו לכך יעקב בן בנו
סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. נכרין
היו משאר גמלים שהיו יולאין זמומים
מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: וכל
טוב אדוניו בידו. שטר מתנה כתב
לו אברהם על כל אשר לו בדי שיקבלו לאחר
לו נתס: ארם נהרים. בין שתי נהרות

באור

אל על שמאל ולא אמר תשובה לי עכ"ל, וק"ל שהשביעו על ג' דברים הללו שלא יקח לו אשה
מבנות הכנעני, והכי שיקח לו אשה דוקא ממשפחתו, לכך על ההשתדלות לילך מיד להביא
לו אשה ולא יסב נשל לו יאחר מלכת, אין לזוק להשביעו כי עבדו הוא, ולריך על כרחו לילך
נאשר ישלחנו, ולא היה לריך להשביעו רק על הדברים הנכתבים שיבי' לבנו ואחר אליו, והם
הג' דברים הנזכריב, ולכן אמר לו אם לא תאבה האשה שהיא ממשפחתי ללכת אחריך, אז
תנקה משבועתי זאת היינו האחרונה שהיא ולקחת אשה לבני משם דוקא, ועכ"ז לריך שתשתדל
להביא אשה לבני (בלא שבועה רק מחמת לווי האדון), ולא תביא מבנות הכנעני רק מאחר
העמים, כי שבועתי האחרונה קיימת, ולכן אליעזר מחמת שהי' כועס עליו להביא אשה לבנו
לקייס לווי אדוניו, אמר להם ואם לא תגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל, והיינו לקחת
מאחר העמים, ולא אמר ותשובה לי, ומדוקדק גם מלת זאת דמשמע שיש שבועה אחרת:
(כ) על הדבר הזה, על כלל השבועה, ואם היו שם תנאים, הכל בטל בהוה אחת, וכן
מתורגם בל"ת, והרשב"ם כתב על התנאי שהי' לו לאברהם, ור"ל הת אי האשה שלא יביא את
בנו שמה: (י) וכל טוב אדניו בידו, מלת כל תבוא לפעמים על הפלגת הדבוי כמו וכל החרן
בתו מלרימה (בראשית מ"ח כ"ז), פי' רבים מבני החרן, לף כאן לקח מכסף וזהב ומרגליות
בדי להראותם עושר לאברהם להטות לבבם אליו, ומלת ויקח מושבת עמה ואחרת עמה, ויקח
העבד וגומר וילך וכל טוב אדניו לקח בידו, לו שהוא מסורס, ויקח העבד וגומר וכל טוב
אדניו בידו וילך, וכ"ה הרמב"ן, והנכון נשיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל וילך
חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל (מלכים ב' ח' ט'), לף כאן
אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים, והענין כי כל הטוב והמעולה במינים
הם פירות ומגדנות מכל הנמלא בדמשק נדמשק לו בניה אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם
וכן עשרה חמרים נשאים מטוב מלרים (בראשית מ"ה כ"ג), והמקראות יקלרו לשונם במוכן עכ"ל,
ולפירושו יהי' וכל כמו ומכל כי תחסר המ"ם לפעמים כמו השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ג),
ר"ל מעלות, עד יקח גוי מויניו (יהושע י' י"ג), פי' מויניו, ורבים כן, וכן מתורגם בל"ת
כמו במ"ס, לכל ענין מלת טוב פי' נכעת רש"י ע"פ הב"ר שטר מתנה כתב לילחק על כל אשר
לו בדי שיקבלו לאחר לו נ"ס: בידו, בחזקתו ולפי דעת רש"י ע"פ הב"ר הוא בפשוטו:
ויקם, ל' זירוז: אל ארם נהרים. היא שם המדינה, לפי שיושבת בין שתי הנהרות, ובב"ר

תרגום אשכנזי

נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר: (יח) וַיְבָרֶךְ
הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר
הַמַּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת
הַשֹּׁאֲבֹת: (יט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי
הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי
אַבְרָהָם: (יג) הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־
עֵין הַמַּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר
יֹצְאוֹת לִשְׁאֹב מָיִם: (יד) וְהָיָה

נאך ארם נהרים נאך דער־
שטאדט דעם נחור: (יח) דיא
קאמעלע ליעם ער איינער־
האלב דער שטאדט זיך לאגערן
בייא דעם ברונען צור אבענד־
צייט, דא דיא דירנען הערויס
צו קאמען פלעגען, וואס־
סער צו האלען, (יט) אונד
שפראך: א עווינער! דוא נאטט
מיינעם העררן אברהם! לאס
מיר עם הייטע דאך נעלינגען,
אונד ערצוינע מיינעם העררן
אברהם ננאדע! (יג) איך שטע־
הע היער בייא דער וואסער־
קוועללע, אונד דיא טעכטער

הנער

דער שטאדטלייטע קאמען הערויס, וואסער צו שעפפען. (יד) ועז נון איין מעדכין

קעממט

תרגום אונקלוס

ר ש "י

יוצאת: (יא) ויברך הגמלים. הרגילים: דְּנָחוֹר: (יח) וַאֲשֶׁרִי גַּמְלַיָּא מְבָרָא לְקָרְתָּא
עִם בֵּירָא דְמַיָּא לְעִידַן רַמְשָׁא לְעִידַן דְּנַפְקָן חַלְיָתָא: (יט) וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי
אַבְרָהָם זַמִּין כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵּין וְיַעֲבֵד טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם: (יג) הָא
אֲנָא קָאִים עַל עֵינָא דְמַיָּא וּבְנָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָּא:

ותהי

באור

פ' ל' ומ"ד וס' קורת לוחה מיסוטומית (רק שנדפס בטיונוס במדרשים בעבור מסרון הבנת המעתיקים והמפרשים, בלשון יווני) היא וקרלת בן בלשון יווני, והיא מלה מורגת משתי מלות, מיסי, פי' חוץ, פוטמית, פי' נהרות, והם פרת וחידקל, ות"ת לחרס די על פרת, כי כן תרגם כל נהר סחס שבכל המקרא, ויבואר דבר זה בהקדמה: אל עיר נדור, אל העיר אשר נקור לחי לחרחס יושב שם, ובן ת"ק ויב"ע, וכן מתורגם בל"ח, ולולי היתה שם עיר שמה כן: (יא) ויברך הגמלים, הגריכס על ברכיהם, ובתב הרשב"ם שני ברגיים יש לגמל זה על גב זה וצריך להגריכו פעמים קודם שיושיבה מפני גובהו, והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין ובנגדו בגמל ניכר, ות"ת ויברך, ולשרי, מלשון חניה, ובן מתורגם בל"ח: אל באר המים, לחלל, ובת"ק בנוסחאות ישנות מתורגם לבחירת, לחבל בנוסחאות חדשות, עם בירת, וכן מתורגם בל"ח: לעת צאת השואבת, בעת שרגילין הנערות לצאת לשאוב מים: (יב) הקרה נא לפני, כעשה הכן תפני למני וכן כי הקרה ה' אלהיך (נחמיה ב' ז'), והכלל כל דבר שיארע לחרס בלי השתדלות וחרילות מכוון לנך, יקרא מקרה בל"ה, והכל בהשגחה אחת השם המסבב הסבות אל התכלית הטוב מאתו ית', (ימה שקראו המחקרים האחרונים מקרה גמור, והיא מחורע בלי עלה וסבה כלל, הוא ענין אחר לית ימצא זכרו בכל ספרי הקודש, ויתכן שאין לו מציאות כי אם בדמיון להיותנו בלתי יודעים המשך הסבות וסבותיהם, וירלו לנו בחלו קרו בלי סבה כלל): (יד) והיה הנערה, המדקדקים מפרשים הל' הזה על הענין, בעבור שיהי' ל"ז, ובבר כתבנו בהקדמה שבנות הפעל קודם השם לא יבואו לא על המין ולא על המספר:

אתה

חיי שרה כד

הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא
כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־
גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ
לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־
עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי: (טו) וַיְהִי־
הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה ט
יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־
מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם
וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ: (טז) וְהַנַּעֲרָ

הנערה קרי. והנערה קרי טכת

תרגום אשכנזי קעג

קעממט, צו וועלכעם איך שפרעכע: האַלטע דאָך דיינען איימער הער, דאַס איך טרינ=קע, אונד זיא שפריכט: טרינ=קע, אונד דיינע קאַמעעלע ווילל איך אויך טרענקען! דיע=זעלבע האַסט דוא דיינעם קנעכטע יצחק בעשטיממט, אונד אַן איהר ווערדע איך ער=קעננען, דאַס דוא מיינעם הערן ננאַדע ערציינט האַסט. (טו) בעפאָר ער אויסגערעדעט האַטטע, קאַם הערויס רבקה, (זיא וואַרד געבאָרען דעם בתואל, זאָהן מלכה, דיא נחור'ס, אברהם'ס ברודערס פרויא וואַר) אונד האַטטע איהרען איימער אויף דער שולטער. (טז) דאַז מעדכען וואַר

זעהר

תרגום אונקלוס

(יד) וּתְהֵי עוּלֵימְתָּא דִּי אֵימַר לָהּ אַרְכִינִי כְעַן
קוּלְתִיךְ וְאֶשְׁתִּי וְתֵימַר אֵשְׁתְּ וְאַף גַּמְלָךְ
אַשְׁקֵי יָתָהּ זַמִּינְתָּ לְעַבְדָּךְ לְיִצְחָק וּבָהּ אִידַע
אֲרֵי עָבַדְתְּ טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי: (טו) וַהֲוָה הוּא
עַד לָא שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא וְהָא רִבְקָה נְפָקַת דִּי
אִתְיְלִידַת לִבְתוּאֵל בַּר מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם וְקוּלְתָהּ עַל כַּתְפָּהּ:

ועולימתא

רש"י

(יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרובי"שט בלע"ז: ובה אדע. ל' תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת

באור

אתה הכחת, ל' רש"י, ראוי' היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי לכנס בביתו של אברהם ול' הוכחת, ביררת, אפרובי"שט בלע"ז ענ"ל, בל"א (בילליגען, אויסערזעהען): ובה אדע, ל' תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד, אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד, כן פירש"י, ול' הרמב"ן וא"כ יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה, אבל פירושו הקרה כא לפני היום המקר' שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק (היא תאמר לי כן ולא אשה אחרת שלא הוכחת, הרשב"ם) ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בא אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה וכן אמר (להלן העבד) והיה העלמה וגו' הוא האשה אשר הכיח ה' וגו' ענ"ל, והמתרגם לל"א לא תרגם כן, כי תרגם כפי הענין: (טו) טרם כלה, בעוד שלא כלה: אשר ילדה וגו', בעבור שהי' לנחור בנים מפילגשו ראומה ויחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה אם אביה תחלה בת בתואל אנכי בן מלכה כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה, לכן יזכירנו הכתוב כן, בן מלכה אשת נחור, אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור, כי תקן הדבר בדרך מוסר, אבל אמר אשר ילדה לו מלכ' לומר שהוא בן הגבירה, (הרמב"ן), ודע כי מן אשר עד אברהם הוא כמו מאמ' מוסגר, שאיננו מעיקר הכוונה, ועיקרו הוא והנה רבקה יוצאת וכדה על שכמה, ולכן מלת אברהם

חיי שרה כד

תרגום אשכנזי

טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ
לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא
כַדָּהּ וַתָּעַל: (יז) וַיָּרָץ הָעֶבֶד
לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא
מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ: (יח) וַתֹּאמֶר
שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ
עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ: (יט) וַתְּכַל
לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ
אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת:

וחמהר

זעהר שֵׁין פֿאָן אַנזעהען, נאָך
איינע יונגפֿער, אונד קיין מאַן
האַטטע זיא ערקאַננט. זיא
גינג הערַאַב צור קוועללע,
פֿיללטע איהרען אייטער, אונד
קאַם הערויף. (יז) דער קנעכט
ליעף איהר ענטגעגען, אונד
שפּראַך: לאַס מיך דאָך איין
וועניג וואַסער שליר פֿען אויס
דיינעם אייטער. (יח) זיא
שפּראַך: טרינקע, מיין הערר!
איילטע, נאַהם דען אייטער
הערונטער אין רער האַנד,
אונד גאַב איהם צו טרינקען.
(יט) אַלס זיא איהם גענוג גע-
געבען האַטטע, שפּראַך זיא:

ר ש "י

והוגנת לי לדע כי עצית חסד: (טו) נחול'. ממקום נחוליס: ותיכ לא ידעה. שלא נדרכה לפי שנות הנערים היו מצמרות מקום נחוליהן ומפקידות עלמן ממקום לחבר העיר על זו שנקייה מכל: (יז) ויץ. העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה: הגמיאיני נא. ל' גמיעה הומי"ר בל"ע: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם מצמם בלשון אחר אם כלו כי מסוקן שזו היא גמר

אויך פֿיר דיינע קאַמעלען ווילל איך שעפּפֿען, כיז זיא גענוג געטרונקען האַבען!

תרגום אונקלוס

(טז) וְעוּלֵימְתָּא שַׁפִּירַת חֵיזוּ לַחֲדָא בְּתוּלְתָּא
וּגְבַר לָא יְדָעָהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמַלַּת קוּלְחָהּ
וְסָלִיקַת: (יז) וּרְהַט עַבְדָּא לְקָדָמוֹתָהּ וַאֲמַר
אַטְעֵמְנִי כְּעַן זְעִיר מַיָּא מִקּוּלְחָיִךְ: (יח) וַאֲמַרַת
אֵשְׁתְּ רַבּוֹנִי וְאוֹחְיָאַת וְאַחֲתַת קוּלְחָהּ עַל
יָדָהּ וַאַשְׁקִיתֵיהּ: (יט) וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקוּיוֹתֵיהּ
וַאֲמַרַת אַף לִגְמָלָךְ אִמְכֵּי עַד דִּיסַפְּקִין

למשתי

ב א ו ר

נלחנת שהוא מפסיק יותר מן כל הטעמים שלפניו, נלחר הודעתי כמה פעמים שכן הוא מנהג המלמר המוסגר, ולכן גם המתרגם הלשכנזי הסגירו: (כז) טבת מראה מאד, מרלית הנער היפה הרלוי לל החפה: והעל, לונקלוס ויב"ע מרגמו, וסליקת, מהקל שעלתה, וכן מתורגם בל"ת, כי שרש הכלה הזהת עלה והעתיד נקל תעלה נדרך ההפעיל נפתח הלית"ן בעבור העי"ן שלחריו, ועם ו"ו ההפ"ך חפול הה"ת, ותעל ונלה התי"ו בקמן בעבור הס"פ, ולא מי מההפעיל שהעלתה לת הבד, דה"נ כי' רלוי לגת עם הכנוי, ותמלא כדה ותעלהו: (יז) הגמיאיני, ת"ת, מהקיני, וכן כי' הרד"ק בשרשי' שרש גמא, וכן נראה מסיפור העבד להלן שאמר הקיני, אבל לפי העניין נראה שלשון גמיאה הוא כמות מהשקאה, ולכן יב"ע תרגם, מטעמני, ובלשון לשכנז מתורגם (טרינקען), והעבד נשברו הדברים לא דקדק בפרטים בלשר שינה עוד לזה דברים, רק מון לספר עיקר העניין, וכן פירש"י ז"ל, לשון גמיעה, הומי"ר בלע"ז, בל"ת (חוינטויגען, טרינקען): (יח) והרד כדה, מעל שכמה: (יט) ולכל להשקתו ולאמר וגו', ולשר שלתה להשקתו לשרה וכו', ובבר נלחתי מלו הוי"ן המלברות נ' מלמרים המת-חסים בזמן ו נסבה, וכן מתורגם בל"ת: עד אם כלו לשתה, אם מצמם ב' אלר, אם כלו כי

סטוקו

חיי שרה כד

(כ) וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֶּׁקֶת
וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב
ותשאב

תרגום אונקלוס

לְמִשְׁתֵּי: (כ) וְאוֹחִיאַת וּנְפָצַת קוּלְתָהּ לְבֵית
שַׁקְיָא וּרְהָטַת עוֹד לְבֵירָא לְמִימְלֵי וּמְלַת
לכל

תרגום אשכנזי קעד

(כ) איילטע, גאָס איהרען אייי-
מער אין דיא טרענקרינגע אויס,
ליעף וויעדער צום ברונגען,
אום מעהר צו שעפפֿען, אונד
שעפפֿ-

רש"י

שתייתן כששתו די ספוקן: (כ) ותער. ל' נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה. אל תער נפשי (תהלים קמ"א). אשר הער' למות נפשו (ישעיה נ"ג): השוקת. אבן

באור

ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן, (רש"י), וכן ת"א מלת אם בדל"ת דיספקון למשתי, כמו שמתרגם מלת אשר בדל"ת המחוברת אל הפעל שאחרי' או במלת די, והנה אונקלוס מתרגם פה כלו בלשון עתיד, ובנוסחאות ישנות הם שתי מלות די ספקון, וכ"ה בתרגום יב"ע, אבל המתרגם לל"א תרגמו עבר מורכב עם עתיד, אחר כלותם לשתות יהי' אז עבר, כמו ואל פתח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י"ז ד'), ומולדתך אשר הולדת אחריהם (בראשית מ"ח ו') ע"ש: (כ) ותער, לשון שפיכה ויציקה כמו אל תער נפשי (תהלים קמ"א ח'), ויערו את האיון (ד"ה ב' נ"ד י"א), והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי, והכוונה ששפכה המים הנותרים בכדה משתיית העבד, אל השוקת: השקת, אבן חלולה שמשקים שם הגמלים, ושרשו שקה והתי"ו תמורת הה"א למ"ד הפעל, והי' דינו עם הה"א שוקה בפלס שואה תועה, וכשהומרה הה"א בתי"ו הושבה המלה מלעיל כמו עטרה עטרת, גבירה גברת, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש שקה: אל הבאר, אשר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמו' (ר"ע ספורנו), ואין זה נכון כי מן השוקת ישתו, רק הבאר והעין שתיהן מימיהן נובעים, אבל העין מימיה נובעים יוצאים מתהומות הארץ בלי מעשה ידי אדם כמו שנאמר עינת ותהמת יצאים בנקעה ובהר (דברים ח' ז'), אך יש אשר נבראו כן מימי עולם, ויש מהם נבקעו בעת מן העתים לרצון הבורא ית', כמו נבקעו כל מעינות תהום רבה (בראשית ז' י"א), ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), ולכן שמשון נשנבקע לו המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים, קרא שמה עין הקורא אשר בלחי (שופטים ט"ו י"ט), ולא באר, לפי שלא הי' שם מעשה ידי אדם רק ברצון האל ע"י נס, והעיינות כאשר ימשכו מימיהם על פני הארץ בשטיפה יקראו נחלים, כמ"ש המשלח מעינים בנחלים (תהלים ק"ד י'), ויהי' זה על הרוב בדרך צר בין שני מקומות גבוהים, כמ"ש בין הרים יהלכון (שם), ובאר היא ג"כ שמימיה נובעים אבל חפרוה בני אדם, כאשר יעידו ע"ז פסוקים רבים, כי חפרתי את הבאר הזאת (בראשית כ"א ל'), באר חפרוה שרים (במדבר כ"א י"ח), ועוד רבים, וגם העין הנובעת מאליה אם תקנוה בני אדם במחיצות וכותלים סביב לה או שהרחיבו והעמיקו את המקור הנובע, אז תקרא באר, ולפעמי' יפורש במקרא באר מים, ולפעמי' מפורש יותר באר מים חיים, ולפעמים יקצר בדרך המקרא, והנה לא נמצא בתורה באר בלי מים או שאר דבר לח כמו חמר, כמו בארת בארת חמר (בראשית י"ד י'), וגם הן חפרו אותן בני אדם לקחת מהן חמר לבנין, אולם בור גם הוא נחפר בידי אדם, כמ"ש כי יכרה איש בר (שמות כ"א ל"ג), בור כרה ויחפרהו (תהלים ז' י"ו), אבל אין שם מים נובעים רק מכונסין בידי אדם או מי גשמים, ונקרא בור אף כשאין בו מים, כמ"ש והבור רק אין בו מים (בראשית ל"ז כ"ד), וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצהו מן הבור (שם מ"א י"ד), ומ"ש כי בור שיש בו מים הם מכונסין ובאר נובעין, כן הסכים גם הרד"ק בשרשים שרש בור, ורש"י בפסוק שתה מים מבורך ונוזלי' מתוך בארך (משלי ה' ט"ו) ע"ש, וכן הראב"ע בפ' שמיני בפסוק אך מעין ובור (ויקרא י"א ל"ו) וע"פ הדברים האלה בהסתכלות השנוים שיש פה פעם יזכיר באר ופעם עין, נ"ל לפרש באופן זה, כי הי' שם עין המים נובע בעמק והיו צריכים לרדת אליו, ומפני הטמל והטורח הרב, חפרו שם באר במקום מישור סמוך אל העין והיו בו מים נובעים אך לא טובים ומתוקים

כמימי

חיי שרה כד

וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו: (כח) וְהָאִישׁ
מִשְׁתָּאֶה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת
הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא:

ויהי

תרגום אונקלוס

לְכָל גַּמְלוֹהִי: (כח) וְגַבְרָא שָׁהֵי בָּהּ מְכַתַּכֵּל
עָתִיק לְמֵידַע הֲאַצְלַח יְיָ אוֹרְחֵיהּ אִם לָא:

והוה

תרגום אשכנזי

שעפּטע פּיר אַללע זיינע קאַמעלע. (כח) דער מאַן ער־
שטיינטע איבער זיא, שוויעג אַבער שטיללע, אים צו ער־
פֿאַהרען, אַב דער עווינע זיי־
נע רייזע האַבע גליקקען לאַס־

ר ש "י

חלולה שבותים נה הגמלים: (כא) משתא'. ל' שתיה כמו שתו ערים. תשתה שממה: משתה. משתומם ומתנהל על שריה דברו קרוב להצליח לכל לישנו יודע לס ממפחת לנרהם היה לס לבו. ואל תתמ' נתי"ו של משתה שלין לך תינה שתצליה שי"ן ומדגרת בלשון מתפעל שלין תי"ו מפרידה בין שתי תותיות של עקר היסוד כגון משתה משתולל כנגזרת שולל יתחום' מנזרת שממה ויתמר תקות עמרי מנזרת תמר לף כלן משתה מנזרת תשתה וכשם שתתה מולף ל' מתיתם בתדם ונהל ונלעם ונעל מחשבות כמו שתו נשמו לתרונים (לשון י"ח) שמו שמים (ירמי' נ') לתשומם כשנה תדל נך תכרת ל' שתייה נתדם נהיל ונעל מחשבות ולונקלוס תרגם ל' שתיה וגנזרת שהי שוהה ועומד במקום לתד לרתות ההצליח ה' דרכו ולין לתרגם שתי שהרי לינו ל' שתייה שלין לל"ף נופלת בל' שתייה: משתה לה. משתומ' עליה כמו לתמרי לי לתני הוא (בראשי' כ')

באור

כמימי המעין ננודע שהמים היוצעים מליהם זכים המה וטובים יותר ממימי הבלרות שמלחוס ע"י חפירה, ולכן לשתיית בני לדם היו יורדים לל העין, ולהשקות לת הגמלים היו שולנים מן הנהר, והנה העבד הבריך הגמלים לל נהר המים ולח לל העין, ורבק' עם כדה ירדה לל העין כי שהנה לשתיית לנשי ניתה, ולכן נלמר ותרד העינה, ותעל, ולחר שעמה העבד ולמרה נם לגמליך לשלוך, לח הלכה עוד לל העין רק לל הנהר ולח נלמר רק ותרן עוד לל הנהר לשלוך ולח ותרד, ותעל, כי הי' במקום מיסור, ומה שנתוב הנה לנכי נלכ על עין המים, ולחנ היום לל העין, היינו לפי שבלמת היו סמוכים זה לזה העין והנהר ומנו הוח ילונזו סמוך לעין, רק הגמלים הבריך לל נהר המים: (כא) והאיש משתאה לה, משתומס עליה ולמה על שרש' דברו קרוב להצליח לכל לישנו יודע לס ממפחת לנרהם היה לס לבו, ושרשו שתה, והוח מנזרת שלו ערים וגו' תשתה שממה (ישעי' ו' י"ח), וכמו שנמלח שרש שמס בתדם ונהל ונלעם ונעל מחשבות כמו שמו שמים (ירמי' נ' י"נ), לתשומם כשנה תדל (דניל ל' י"נ), כן לשון שתייה נתדם נהול ונעל מחשבות, והמלה מנוין התפעל! ונעבור שם"ם זי"ן נשה התי"ו לתרי', כי כן משפט לותיות השריקה, והל"ף רלוי' להיות נסניל! ונח הלירי לנישו תתיו, ות"ת לשון שהייה והשתנה וכן תרגם יב"ע, ויהי' לפ"ד הל"ף במקום ה"ח עי"ן הפעל כי שרשו שהה, מבל לח נמלח השרש הזה בכל המקרח, גם לח נמלח שתתלף הה"ח בל"ף בלחמנע המלה, וי"מ מענין שתייה, ולינו נכון כי לח נמלח השרש הזה בכל המקרח רק בקל, ופעם לחת בנפ ל וכל מזקה לחר יִשָּׁתֶה (ויקרח י"ח ל"ר), גם לין ל"ף נופלת בשרש זה, גם הס"ם עם החירק לח תנוח כ"ח בבינוי מבנין התפעל ולין כאן סוס סימן שיורה על הבנין הזה לח התי"ו ולח הדגש לחר יורה עלי' ולח דגש חזק בעי"ן הפעל, ועוד כתב הרשב"ם שלח לתר' לו רבקה להשקו' לת גמליו עד לחלר שיתו ולח התמיל להיות מחזב ותוהה, לכן הוכין כאן שפירשתי וכן פירש"י והרשב"ם והרלב"ע ור"ע ספורנו, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש שלה, וכן מתירגם נל"ח: לה, בשבילה ובשבורה, לו עליה, כמו לתמרי לי לתי הוא (בראשית כ' י"נ), עלי, ויהלכו לנשי המקום לחשתו, (שם כ"ו ז'), פי' על לחשתו: לדעת, להביר מתיך לוסן מסייה והרירות: ההצליח ה' דרכו, רלה דברו וסיעתו

המעמר

(א) משתאה, שם שבתב הרב המלחר שלח נמלח שתתלף הה"ח בלחמנע המלם ע"כ, נמ"כ

לין

(כב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם: (כג) וַיֹּאמֶר

כח

תרגום אונקלוס

(כב) וַהֲוָה בַּד סַפִּיקוּ גַּמַלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַּבְרָא קְדָשָׁא דְּדַהֲבָא חֻקְלָא מַתְקָלֵיהּ וּתְרֵין שִׁירִין עַל יְדָהָא מַתְקָל עֲשַׂר סְלְעִין דְּדַהֲבָא

תרגום אשכנזי קעה

סען אָדער ניט. (כב) אַלס נון דיא קאַמעלע אַללע געטרונקען האַטטען, נאַהם דער מאַן אינען גאָלדענען נאָזענרינג, איינען האַלבען שקל אַן גע־וויכט, אונד צוויא צַרמבענדער אַן אירען העגדען, צעהן שקל אַן געוויכט, (כג) אונד

ר ש "י

וכמו לנגדי המקום לחזתו (נרחצו כ"ו): (כב) נקע. רמז לשקלי ישראל נקע בגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשר הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את.

באור

מתקיים לפי עדיין הי' מסופק לו היה מעשרת לנרהם לו לזו: (כב) ויקח האיש וגו', חסר פם מעשה הנתינה, ועצורו, ויקח היום נזם זהב ויתן על לחמה ושני צמידים נתן על ידיה, וכן תרגם יב"ע ותרין שירין יהב על ידהא, ולפי נזם זהב לא תרגם יהב, כי יהב שלפי הצמידים שב על שניהם, והרשב"ם פי' כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום, ולכן נספר הענד לה הדברים לאמר בתחלה ולחזק לחתה ולחזק הנזם, ולשון הרשב"ם יש לומר שחזר שחזל לה בת מי את נתן לה כאו שבתב לפניו בפשוט דבריו, חלח שלח להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה, לכן הקדי' מעשה לנתינתה אחן לה על"ל: נזם, יש נזם שהוא תכשיט על החף, ויש שהוא תכשיט לחזן כמו ולח הנזמים חשר בלוניהם (נרחצו ל"ה ד'), ולחתו שבלחן הוא שעל החף כמו שמפורש בפיסקי הענד ולחזק הנזם על לחמה, ולחולי שבכל מקום שיאמר נזם בלשון יחיד תהי' הכוונה על תכשיט החף, ונזמים לו נזמי נל"ך על תכשיט החזן כי שניהם יכלכלו ושה שמלחנו ונזמי החף (יחזקי' ג' כ"ח), היינו לפי שידבר שם מנשים רבות נחשר לאמר בתחלת נבואתו ישן כי גבהו בנות לציון וגו' (שם י"ו), ולכן נחמרו שם כל התכשיטים בלשון רבים: בקע, חלי שקל כמו ובטה לת יד על היס ובקעהו (שמות י"ד י"ו), וח"ת חקלח, לפי שקל מחלית השקל (שם ל' י"ג), תרגם פלגות סלעח, כי בלשון התלמוד נקרח השקל השלם שבתורה (שהוח לרבעת דינרים) סלע, ומחציתו נקרח שקל, ולפי שהעם היו שוקלין לותו בכל שנה לקרבנות הציבור, קרחוהו כן, ויב"ע תרגם דרכמונח, שהוח ג"כ שם המטבע שהיו שוקלים עולי הגולה בתחלת בית שני, כמפורש בעזרח (ב' ס"ט), ובנחמי' (ז' ע' וע"ח וע"ב), לפי נרחו משם שהוח מטבע לחרת על זהב, ומחלית השקל תרגם גם הוח פלגות סלעח, ונרחה שהמטבע שהית' שוה שני דינרים העשוי' מכסף נקרח שקל בלשון חכמים ובלחמי חקלח, והעשוי' מזהב דרכמון, ולפשר לפי שהי' הנזם מזהב והי' רק חלי שקל משקלו, תרגם דרכמון, והלמידים שהיו עשרה שקלים סלמים (על ד' דינרים) משקלם, תרגם כלעין לפי שהשלמים היו נקרחים סלעים נין שהיו של זהב לו של כסף: צמידים, נקרח כן החלי שעל היד לפי שהוח מקובר בה תמיד, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש למד, ולדעת הרשב"ם כי גם הכמיד שעל יד החזק מקובר משתי חתיכו': עשרה זהב משקלם, כתרגומו, עשר סלעין דזהבח מתקלהון וכן מתורגם בל"ח: (כג) ויאמר בת מי את הגידי נא לי, היה שחלה לחת, והחתים שבמלת לי

המעמר

לין זה זר כלל, כמו טלחים מן טלה, חלחים מן חלה, וכן ועמי תלוחים (הושע י"ח ז') מן תלה, ולולי כוונתו שהם"ח מתחלף לזל"ף רק שם היה לפ"ד הפעול, ונתן יהיה פחילוף הוף בעי"ן

חיי שרה כד

בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־
אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין: (כה) וַתֹּאמֶר
אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה
אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר: (כה) וַתֹּאמֶר

אליו

תרגום אונקלוס

מַתְקַלְהוֹן: (כג) וַאֲמַר בַּת מַן אַתְּ חַוִּי כְעַן
לִי הַאִית בְּבֵית אֲבוּךְ אָתַר כְּשַׁר לָנָא לְמָבָת:
(כד) וַאֲמַרַת לֵיהּ בַּת בְּתוּאֵל אָנָא בַּר מִלְכָּה
דִּי יַלֶּדֶת לְנָחוֹר: (כה) וַאֲמַרַת לֵיהּ אַף תִּבְנָא

תרגום אשכנזי

שפּראַך: וועסטו אַ־טאַטער ביזט דוא? זאַג מיר דאָך, אָב אין דיינעם פֿאַטערס הויז פּלאַטץ פֿיר אינו זויא צור נאַכטהערבערג. (כד) זיא שפּראַך: איך בין איינע טאָכטער בתואל'ס, דעם זאָהנעם דער מלכה, דען זויא דעם נחור געבאָרען, (כה) אונר זאַגטע

ר ש "י

לאחר שניתן לה אחלה לפי שהיה נטוע בזכותו של אברהם שהלילה הקב"ה לרבקה: לין. לינת לילה. לין זה דבר והיה לאמרם ללין כמה לינות: (כד) בת בתיאל. הם נתנו על רחמין רחמין ועל לחרון לחרון: מספוא

באור

לי מורה שהוא מחובר אל הצחלה הלז', והכ' היא בית לחניך וגו', ועל דעתי היתה זאת כוונת בעל הטעמים לחברו אל הקדש, לפי שצחלתו הראשונה היא הציקרית ולותה הוא מבקש לדעת מצחתה לאחלת דבר שליחותו ולהיות נחמן לזולתו, ולכן הולרך להפסיקה. ות"ת פה נח, כעין, וגם יכ"ע, כ־ן, שהוא לשון עתה, ויותר נראה שהוא לשון בקשה, וכן מתורגם בל"ק: היש, ענין המלה הזאת בכל מקום ענין דבר הנמצא כ"כ הרד"ק בשרשים שרש יש, ובעל פתח דברי רוכל לתלקה לעיונים שונים, פעמים תורה על עיון שונה פעמים הוא כך ופעמים הוא כך כמו ויש לאל יהי' הענן ימים מספר (במדבר ט' כ'), ויש לאחר יהי' הענן מערב עד בקר (שם כ"ג), ופעמים תורה על קיום הדבר כמו ויאמר יהונדב יש ויש תנה לת ידך (מלכים ב' י' ט"ו), אבל לפי דעתי הכל הורלה לזאת על הדבר הנמצא רק שלאחר לפעמים הדבר ההוא בנתוב, כי בחור ויש לאחר יהי' הענן, פי' שנמצא עת לאחר יהי' וגו', ויאמר יהונדב יש ויש, ר"ל יש לאמונה בלבבי לתיך לו לתכנה תליך כאחר שלנו מתחלה היא לת לבנך יאר וגו': ביח אביך, נבית לתיך, כמו כי שלח ימים עשה ה' (שמות כ' י"ח), פי' בשבח, ועוד רניש שתאחר הני"ת: ללין, רש"י פי' שהוא שם דבר, ולכן מצעותו לינה לאחר והיה לאמרם ללון כמה לינות עכ"ל, לאבל לא מלאנו בכל המקרא שם דבר לין לו לינה, רק מלון לו מלינה שהוא ענית תחרים אל הבית לו האחר שרוצים ללון בו, ולינה הוא שם הנמצא בדברי חז"ל לאבל לין לא נמצא גם בדבריהם, והנה לדעת רש"י הוא שם המקרה המופשט מן האחוזר, ולא נמצא בכתוב מן השרש הזה, ובלבבי הלך המתרגם הלשונני שתרגם הלז (לוד כאַטטהערבערגע), וכ' (לו חיבערנאַטטען), ול"ל נכון כדעת הילקו"ע והרד"ק, וזה לשון הרד"ק בפי' ספר בראשית כפי לחאר הכינו בעל מכלל יופי, ללין, כמו להלין ניו"ד שהיא מבנין הפעיל וללון בוי"ו שהוא מבנין הקל לחאר הוא אל העבין כי גם בנין הפעיל עומד בזה השרש והצחלה והמענה לחאר הוא כי על לינת הלילות והנמלים שלא כי לין דרך מרן שלינו חלה בלח חלה ועליהם עותה לו, ויובל לומר הלומר כי ללין פיעל יולא כמו ערוס שלינו מכלי לבוש (לעיל כ"ד ז'), ר"ל כי מקום להלין הנמלים שלא והיה עותה לו ללון כי גם להם יש מקום בבית לחניה ללון עכ"ל, וגם לנקלום ויכ"ע תרגמו שניהם לנמצא, כדברי הרד"ק הילחונים, ולפ"ז יש לתרגם בל"ח ללין (לו הערבערגען): (כה) בת בתואל, הסיבתו על

המעמר

ניצ"ן. (כג) ללינו, עיין בנחיר, ולעי"ד נהפוך הוא כי לא לין היא שם דבר, וכמו שתרגם הרמב"ן (נאַכטהערבערגע) ל"ב הוא מקום מוכן ללינת לורחים, ויתכן שיונן מצאנו לינות

אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן: (כו) וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה: * (כז) וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית

אחי

תרגום אשכנזי קעו

פֿערנער: שטראָה אונד פֿוט־טֿער האַבען וויר פֿיעל, אויך פּלאַטץ צו אינערנאַכטען. (כו) דאַ ניינטע זיך דער מאַן, אונד וואַרף זיך הין, רעזן עווי־גען אַנזובעטען, (כז) אונד שפּראַך: געלאָבט זייא דער עווינע, דער נאָטט מיינעם העררן אברהם, וועלכער זיי־נע ג׳נאַדע אינד טרייע מיינעם העררן נישט ענטצאָגען האָט! אין בין אויף דעם רעכטען וועגע, וועלכען מיך דער עווינע גע־הערט האָט, אַם הויז מיי־

תרגום אונקלוס

אַף תִּבְנָא סַגִּי עִמָּנָא אַף אָתַר דְּשַׁרְיָא לְמֵיתָב: (כו) וּכְרַע גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם יְיָ: (כז) וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דְּיָ לָא מְנַע טֵיבוּתֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ מִן רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח תַּקָּנָא דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית אָחוּהִי דְּרִבּוֹנִי:

רש"י

(כה) מספוא. כל מאכל הנמלים קרוי מספוא בגון תבן וזעורים: (כו) כדיך. דרך המזמן דרך היזר נתיתי דרך שהייתי בר ר. וכן כל ב"ת ולמ"ד וה"ח המחזיס ברוח התיבה ונקודים כפתח מדגיש נדגיר הפעול שנזכר בכל מקום לחר לי שהוא מנוקד

באור

רחצון רחצון ועל רחצון רחצון: (כה) גם תבן, שלח שחלת, גם מקום ללון, שחלה, דרך המקרא לכאול כאו גם לי גם לך (מלכים ח' ג' כ"ו), (הרשב"ם), ולפי נראה שגם ללון לא שחל לעצמו רק ללון הגמלים, יהי' הלשון יותר מדוקדק, מלבד הדבר שחלה, תאלה גם תבן גם מספוא רב גם מקום ללון: מספוא, כל מאכל הגמלים קרוי מספוא בגון תבן וזעורים, (רש"י), לפי הרד"ק נראים שרש ספח כ' שהוא שם כללי לאחל הבהמות כגון סוסים וחמורים ושאר הדברים לבד מתבן, ומן הפעול שהזכיר תבן לעצמו ולא כללו במספוא יש רמז קטן אל הרד"ק, ולדעת רש"י יש לומר שלתבן לורך אחר בלילה מלבד המאכל לבהמו', לבן הזכירו לבדו, גם כללו עם המספוא: רב, שם על שהיסס על התבן והמספוא לבן מלת מספוא בפשוט. (כה) ויקד, שרצו קדד, והוא הכניעת הקדקד לדעת הרד"ק בשרש קדד, ולדעת הרשב"ם בשם מקץ (מ"ג כ"ו), תמיה קלה יותר מהשתחויה כי השתחויה היא רק השפלת הגוף מעט אבל קדה היא לשום הקדקד בארץ, ולפי כן דעת רש"ל (בכורות דף ל"ד ע"ב ומנילה דף כ"ג ע"ב ושבועות דף י"ו ע"ב), שחמרו קילה על לחיים, השתחוחה זו פיזור ידים ורגלים, וכן כתב רש"י בפ' מקץ, קדה בשיפת קדקד, השתחוחה משתטח לארץ עכ"ל, ועפי פירש"י תרגם המתרגם לל"ח כ' מלית חלו, וגרסה שפוכת רש"י בחה שכתב קילה בשיפת קדקד, פירוש עד לארץ אבל לא בהשתחוחה שכל גופו מונח על הארץ, אבל הפני' מגיעי' לארץ גם בקילה כמו שמפורש בסוכה (דף נ"ג ע"ח), ובתענית (דף כ"ה ע"ב), ובמגילה (דף כ"ב ע"ב), ועיין ברש"י בסוכה (דף הנ"ל): (כז) אנכי בדרך נחני ה', הנני רואה כי לובני בדרך המזמן דרך היטר לותו דרך שהייתי לריך נחני ה' בה, ופתח הני"ת מורה על ה"ח הידועה שנחסרה,

---

המעמר

ה־בה, לולם לפי היה פעל (חיבערנאַכטען) אין בכללו חלה ליום אחת, לבל בכל זאת לדקו דברי רש"י, לבל לא מטבעו כי שיהיס הם מקור בדעת הרד"ק, רק יען היה לומר מקום ללו ללין, ח"ב כוון שלך המה ילומו שם הלילה, לבל היה הזיבה מקום ללין בלומר שם בבית לבים להלין שם לורמים מדי יעבורון והוא מיועד לזה וח"ב יכול ללין כמה לילות. (כה) שם אוא

חיי שרה כד

אֲחֵי אֲדֹנִי׃ (כח) וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ׃
וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
(כט) וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ
לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃
(ל) וַיְהִי ׀ כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־

הנערה קרי הצמדים

תרגום אשכנזי

נעם הערן ברודערם. (כח) דיא יונגפער אבער ליעף, ערצעהל־טע אים הייזע איהרער מוט־טער דיעזע בענעבענהייטען. (כט) רבקה האטטע איינען ברודער, דעסען נאמע וואר לבן; דיעזער ליעף צו דעם מאננע הינויס צור קוועללע, (ל) נעמליך נאכדעם ער דען נאזענרינג אונד דיא ארמבענ־

רש"י

מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ. למה וירץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה

תרגום אונקלוס

(כח) וּרְהָטַת עוּלֵימְתָּא וְחַוִּיאַת לְבֵית אִמָּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ (כט) וּלְרִבְקָה אָחָא וּשְׁמֵיהּ לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוַת גַּבְרָא לְבָרָא לְעֵינָא׃ (ל) וַהֲוָה כַּד חָזָא יַת קָדָשָׁא וְיַת שֵׁירַיָּא עַל

באור

וכן ת"א ויב"ע באורח תקנא, ואליעזר בספרו הדברים פי' ואמר בדרך אמת: בית אחי אדוני, לבית אחי אדני, ונמצאו רבים שתחסר הלמ"ד גם הה"א שבסוף שבאה במקום למ"ד בתחלתה כמו ויבוא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), ואין אנכי מוסב על נחני כי הי' ראוי להיות אותי נחני, גם אין נחני ה' מוסב על בית אחי אדני, כי הוא מועמד בטעם ז"ק המפסיק יותר מן הפשטא שבמלת בדרך, וכ"ל שתיבות נחני ה' הן כמו מאמר מוסגר, וכן פירושו אנכי בדרך הישר (נחני ה'), אנכי בדרך לבית אחי אדני, או תחסר מלת אשר ויהי' שעורו אנכי בדרך אשר נחני ה', בית אחי אדני, ולפי הפי' הזה האחרון אין צורך להוסיף מלת תקנא כאש' עשה אנקלוס, והמתרגם האשכנזי בחר בפי' הזה האחרון והוסיף מלת (רעכטען) לתוספת באור: אחי אדוני, הראשון בצירי החי"ת לשון רבים כי נחור אחיו ומלכה בת אחיו והאחרון בחירק לשון יחיד: (כח) ותרץ הנערה ותגד לבית אמה כדברים האלה, כפי ההשקפ' הראשונה הי' האתנח ראוי להיות במלת הנערה, כי ותרן הנערה היא עשיה אחת שנשלמה, ומלת ותגד דבוקה עם כדברים האלה, והנראה כפי הטעמי' שתיבות לבית אמה מוסבות גם על ותרן הנערה, כאלו אמר ותרן הנערה לבית אמה ותגד לבית אמה (והוא כמו והקול נשמע בית פרעה (בראשית מ"ה י"ו), שחסר מלת אנשי), ולזה יבא האתנח על נכון, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה. וכתב רש"י לבית אמה, דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) ולרבקה אח וגו' וירץ לבן וגו', זהו כלל הסיפור וסוף המעשה שהוא העיקר, ואח"ז בפסוק שאחריו התחיל לפרט ולספר מתחלת הדבר מדוע רץ ומה הניעו לזה, וזהו הדרך הנהוג בכל המקרא כאשר הודעתי בהקדמה ובפ' בראשית בפסוק וכל שיח השדה (ב' ה'), ועוד כמה פעמים בבאורי זה: (ל) ויהי כראת וגו', פסוק זה הוא פרטו של ראשון: כראת, כראותו, ואולי וי"ו הכינוי של וכשמעו מושכת אחרת עמה, ועניינו כאשר ראה, כי בל"הק יבוא המקור עם בכל"ם פעם במקום ענר פעם במקום עתיד, וא"ת, כד חזא, בלשון עבר, וגם יונתן בן עוזיאל תרגם בלשון עבר, וכן מתורגם בל"א: את הנזם, על אפה, ובא את הנזם ברביע שהוא מפסיק גדול מן הזרקא שבמלת הצמידי', כדי

המעמר

לדעתי הוא מדברי חז"ל כמו ספי ליה כי תורא (כתובות נ'), ואולי יש לפרש מענין הזה למען ספות הרוה את הצמאה (דברים כ"ט י"ח) כאלו הרוה עוד יאכיל את הצמאה ויחזק כחה.

הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ
אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר
כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־
הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים
עַל־הָעָיִן: (לא) וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ
יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי
פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים:
(לב) וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח
הגמלים

תרגום אשכנזי קעז

דער אַן דען ענדעק וויינער שוועסטער נעוועהען, אונד דיא וואַרטע וויינער שוועסטער רבקה געהאַרט, אַלס וויא זאַנ־טע: ריעוועם האט דער מאַ־צו מיר געשפראַכען. ער קאַם אַלוֹאָ צו דעם מאַננע הין, דער נאָך כייא דען קאַמעלען אַן דער ק׳וועללע שטאַנד, (לא) אונד שפראַך: קאָם העריין, נע־ועננעטער רעם עוויגען! וי־רום שטעהסט דוא דרויסען? איך האַבע דאַו הויז גערייכט אונד אויך איינען אָרט פֿיר דיא

קאַמעלע. (לב) דער מאַן קאַם אין דאַו הויז, מאַן זאַטטעלטע דיא קאַמעלע אב, יע־ מאַנד

יְדֵי אֲחָתֵיהּ וְכַד שְׁמַע יַת פִּתְגָמֵי רִבְקָה
אָחָתֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וְאָתָא
לְוָת גַּבְרָא וְהָא קָאִים עַלְגֵּי גַּמְלַיָּא עַל עֵינָא:
(לא) וַאֲמַר עוֹל בְּרִיכָא דַּיְיָ לְמָא אַתְּ קָאִים בְּבָרָא וַאֲנָא פַּנֵּיתִי בֵיתָא
וְאַתַר כְּשַׁר לְגַמְלַיָּא: (לב) וַעֲאל גַּבְרָא לְבֵירְתָא וּשְׁרָא גַּמְלַיָּא וְיָהֵב

זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם לשמש: (לא) פניתי הבית. מע״ש: (לב) ויפתח־ התיר חמס שלהם שיהיה פותח לת פיהם

באור

כדי להפרידו ממנו, ויפוג על־ידי לחותו רק על הנמי־די', כי הנחש שם על לחם ולח על הידיס: על הגמלים, לחכל הגמלים, לשמרן, כאו והוח עומד עליהם (לעיל י״ח ח'), לשמשם, והרגה כמוהו, וכן על העין: (לא) פניתי הבית, נערך ונעד למנוך: ומקום לגמלים, ופניתי גם מקו' נעד הגמלי': (לב) ויבא האיש הביתה, לליעזר הוח האיש הבח, ויפתח הגמלים, יחזור לל לבן שעשה עם לורחת דרך מוסר ופתח גחליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחין הרגלים רגלי לליעזר ורגלי האנשים לחר לחו, כי רמוז הוח שהיה לליעזר הוח הנותן כיס לרחון רגליו ורגלי לנשיו, וכן ויעברו לנשי' מדינים סחרי' וימשכו ויעלו לת יוסף מן הבור (שם ל״ז כ״ח), כי וימשכו ויעלו חוזר לל לחיו המוכרים בפסוק הרחשון (זהו לפי פירושו שם, ולחני מפרש שם בדרך לחר, ועכ״ו יש רמזי' לכחן ע״ש), וכן ויחמר ביעח לל המלך נכל לחר יהוה לדני המלך לת עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת חכל על שלחני בלחם מנחי המלך (שמואל ב' ט' י״ח) וכמ דברי דוד ורבים כן, (הרמב״ן), והנכון שחינו שב לח על לליעזר ולח על לבן, רק על עבדי לבן, ופי' ויפתח, המפתח, כנהוג בכל המקרח לדבר בלשון נסתר על הרגיל לדבר ההוח עם שחינו נזכר ויממיך על הידוע ומפורסם, וחפי' ה״ח הידועים חנוח לפעמים על המפורסם לף שחינו נזכר, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (חתן וחטטעלטע שב), וחם תדקדק בסדר הנחת הטעמי' מפרש ויפתח הגמלים שב על לליעזר, ולכך נח בלחנח, וי״ג הניחו שהוח לבן לו לחד מלנשיו נתן תבן ומספוא וגו': ויפתח, שפתח מוסרי נוחרם כי

המעמר

(לא) ואנכי פניתי, לף שלפירש״י לחמרה רבקה שים נניח לביה מקום מיוחד לגמלים, מ״מ לחמר לבן כי לכבודם פנה לת הבית.

הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא
לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ (לג) וַיּוּשָׂם
לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד
אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃
(לד) וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃
(לה) וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד
וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף
וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים
וַחֲמֹרִים׃ (לו) וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת

ויושם קרי אדני

תרגום אשכנזי

מאַנד גאַב דען קאַמעעלען שטראָה אונד פֿוטטער, אויך וואַסער, זיינע פֿיסע צו וואַשען, אונד דיא פֿיסע דער לייטע, וועלכֿע מיט איהם וואַרען. (לג) עס וואַרד איהם פֿאָרגעזעטצט צו עסען, ער אַבער שפּראַך: איך ווערדע ניכֿט עסען, ביז איך מיינע וואָרטע פֿאָרגעבראַכֿט האַבע. מאַן אַנטוואָרטעטע: זאָ רעדע דען! (לד) יענער שפּראַך: איך בין איין קנעכֿט אברהם׳ס; (לה) דער עוויגע האַט מיינען הערן רייכֿליך געזעגנעט. דאַס ער גראָס געוואָרדען, ער גאַב איהם שאַאפֿע אונד רינדער, זילבער אונד גאָלד, קנעכֿטע אונד מעגדע, קאַמעעלע אונד עזעל; (לו) דאַצו האַט שרה, מיי.

רש״י

שלא ירעו בדרך בשדות אחרים: (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בל׳ אשר ובל׳

תרגום אונקלוס

תִּיבְנָא וְכִיסְתָא לְגַמְלַיָא וּמַיָא לְאַסְחָאָה
רַגְלוֹהִי וְרַגְלֵי גוּבְרַיָא דִּי עִמֵּיהּ׃ (לג) וְשַׁוִּי
קֳדָמוֹהִי לְמֵיכַל וְאָמַר לָא אֵיכוּל עַד דַּאֲמַלֵּיל פִּתְגָמָי וֵאֲמַר מַלֵּיל׃ (לד) וַאֲמָר
עַבְדָּא דְאַבְרָהָם אֲנָא׃ (לה) וַיְיָ בְּרִיךְ יַת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב לֵיהּ עָאן
וְתוֹרִין וּכְסַף וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃ (לו) וִילֵידַת שָׂרָה

באור

המנהג להולכים שיקשרום או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חגר כמפתח (מלכים א׳ כ׳ י״א), התפתחי מוסרי לוארך (ישעי׳ נ״ב ב׳), ורש״י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים, (הרמב״ן). ויב״ע תרגם כרש״י, אבל הרשב״ם פי׳ כהרמב״ן, התיר חבישתם, וכן מתורגם בל״א, והוא קרוב לענין הפתיחה: (לג) ויושם, כתיב ויישם כמו שכתוב למעלה ויתן וכן ויישם בארון (בראשית נ׳ כ״ו), ושרשו ישם לדעת קלת, ויהי׳ לפ״ז מבנין הקל, ושב על הפועל, ופי׳ ויישם, המשי׳, וכן ת״א, ושויאו, ויב״ע, וסדרו, אבל קרי ויושם, ואז הוא מבנין הפעל, ונוכל לשומו משרש שום שנמצא בכל המקרא, כי שרש ישם, בשי״ן שמאלית, לא נמצא רק מלה זאת פה (לפי הכתיב), ובסוף ויחי וגם עליהן לא הסכימו כולם ששרשן ישם רק שום, והחירק במקום שורק כמו וּפִתְּחוּ שעריך תמיד (ישעי׳ ס׳ י״א), שלדעת קלת הוא כמו וּפִתְּחוּ, והפת״ח קטן של שי״ן וַיִּישֶׂם (בפ׳ ויחי), הוא במקום פתח גדול, כ״ה דעת ר׳ יונה, והסכים עמו הרד״ק במכלול (ל׳ קטן דף קל״א ע״א), ובשרשים שרש שום, ולא הביא כלל שרש ישם בשי״ן שמאלית, והנה לפ״ז ישוב על המאכל שיחסר בכתוב, ושעורו ויושם לפניו (מאכל) לאכול, וכן מתורגם בל״א מבנין הפעל, ועיין מ״ש בסוף פ׳ ויחי: עד אם דברתי דברי, אחר שראה שהספים הקנ״ה על ידו לא רצה להתעסק באכילה ושתיה תחילה, ומלת אם במקום אשר או כי: (לה) וה׳ ברך את אדני מאד, לכן הקדי׳ למעלה וה׳ ברך את אברהם בכל: ויגדל, בעושר וכבוד, ולכן היו רבים חפצים להזדווג עמו,

אדני בן לאדני אחרי זקנתה
ויתן־לו את־כל־אשר־לו:
(לז) וישבעני אדני לאמר לא־
תקח אשה לבני מבנות הכנעני
אשר אנכי ישב בארצו: (לח) אם־
לא אל־בית־אבי תלך ואל־
משפחתי ולקחת אשה לבני:
(לט) ואמר אל־אדני אלי לא־תלך
האשה אחרי: (מ) ויאמר אלי

יהוה

תרגום אשכנזי קעח

מיינעם העררן ווייב, מיינעם
העררן אייגען זאהן אין איהר
רעם אלטער געבאָרען; דיע
זעם שענקטע ער אללעם זיינע
גע. (לז) נון בעשוואָר מיך מיין
הערר אויף דיעזע וואָרטע: דוא
זאללסט מיינעם זאהנע קיינע
פרויא נעהמען פאָן דען טעכ
טערן דעם כנעניטישען פאָל
קעם, אין דעסטען לאנדע איך
וואָהנע; (לח) פיעלמעהר
זאללסט דוא אין מיינעם פא
טערם הויזע אונד צו מיינעם
געשלעכטע גענהען, מיינעם
זאהנע איינע פרויא צו נעהמען.
(לט) איך שפראך צו מיינעם

העררן: פיעללייכט ווירד דיא פרויא מיר ניכט נאכפאָלגען וואָללען. (מ) דא שפראך ער

צו

תרגום אונקלוס

אחת רבוני בר לרבוני בחר דסיבת ויהב
ליה ית כל די ליה: (לז) וקיים עלי רבוני
למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי
די אנא יתיב בארעהון: (לח) אלהין לבית
אבא תיזל ולזרעיתי ותסב אתתא לברי:
(לט) ואמרית לרבוני מאים לא תיתי אתתא

בחרי

רש"י

וכל' כי כמו עד כי יבוא שילה (בראשית מ"ט) וזהו שלמדו מכאים כי משמש בל' לשונות ומשלח לי והוא שם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. שם לא תלך תפלה אל בית לבני ולא תתנה לנכנת תחלך: (לט) אלי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו

מברהם

באור

לך הוא לישנו חפץ נס: (לו) אחרי זקנתה, ולכן היה חביב עליו משעה שנולד: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, שם לא תלך תפלה אל בית לבני ולא תתנה לנכנת לחריך, (רש"י), ומשמעית הכתו' שלאחריו כן הוא, שם לא תל בית לבני תלך וגו', שמשמעותו שהו' תניחי, אנכי לפי פי' הרמב"ן שהעתקתי למעלה שמבנות כנען לא הרשה לו כלל ליקח, לריך לפרש שאם לא לישנו תניחי, אנכי פירושו כמו לך לו רק, כלומר שלא תקח מבנות הכנעני לך אל בית לבני תלך, וכן ת"ח ויב"ע, שלהן לבית לבא תזיל, וכן מתורגם בל"ח: (לט) אלי, מסר ו"ו ויש גו דרש, ולפי פשוטו מנהג הכתוב בשנותו ליזה דבר יפמוד הטעמים ולא המלות

כי

המעמר

(לו) לא תקח, עיין בביאור, הנה ירלה לי כי לדעת הרמב"ן שילה העבד בכוונה פקודת אדוניו, ואמר שלמהו אל מרכו ואל מולדתו רק לרמות בדברות הארץ אם ימלא לבבו למען לא יתפנו מנסי רבקה כי מברהם לא יקח כלל לשה לבנו אם לא ממשפחתו, וידבו עליו

מהר ומתן.

חיי שרה כד

יְהוָ֗ה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו
יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ
דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי
מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃ (מא) אָז
תִּנְקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־
מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ
וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃ (מב) וָאָבֹא
הַיּוֹם אֶל־הָעַיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָא
מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ
עָלֶיהָ׃ (מג) הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־

עין

תרגום אשכנזי

צו מיר: דער עוויגע, פאר דעם איך געוואנדעלט בין, ווירד זיינען ענגעל מיט דיר זענדען, אונד דיינע רייזע גליקקען לאַסען, דאַס דוא מיינעם זאָהנע איינע פרויא נעהמעסט אויס מיינעם נעשלעכטע, אונד אויס מיינעם פאַטערס הויזע. (מא) נור אַלסדאַן ביזט דוא פרייא פאָן מיינעם איידע, ווען דוא צו מיינעם נעשלעכטע קאָממעסט: ווילל מאַן זיא דיר אַלסדאַן ניכט געבען, זאָ ביזט דוא פרייא פאָן מיינעם איידע. (מב) נון קאַם איך הייטע צו דער קוועללע, אונד שפראַך: אָ עוויגער! דוא גאָטט מיינעם הערן אברהם! ווען דוא דען וועג ווילסט גליקקען לאַסען, וועלכען איך געהע, (מג) היער שטעהע איך בייא דער וואַסער

תרגום אונקלוס

בַּתְרָי: (מ) וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי פְלָחִית קֳדָמוֹהִי
יִשְׁלַח מַלְאָכֵיהּ עִמָּךְ וְיַצְלַח אוֹרְחָךְ וְתִסַּב
אִתְּתָא לִבְרִי מִזַּרְעִיתִי וּמִבֵּית אַבָּא: (מא) בְּכֵן
תְּהֵי זַכָּאִי מִמּוּמָתִי אֲרֵי תְהַךְ לְזַרְעִיתִי וְאִם
לָא יִתְּנוּן לָךְ וּתְהֵי זַכָּאִי מִמּוּמָתִי: (מב) וְאָתֵית
יוֹמָא דֵין לְעֵינָא וַאֲמָרִית יְיָ אֱלָהֵיהּ דְרִבּוֹנִי
אַבְרָהָם אִם אִית כְּעַן רַעְוָא קֳדָמָךְ לְאַצְלָחָא אוֹרְחִי דִּי אֲנָא אָזֵיל עֲלָהּ: (מג) הָא אֲנָא

קאים

רש"י

אברה' לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ. אמר ר' אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תור'

לא

באור

כי גם בעשרת הדברי' בשנותו אותם במשנה תורה שנה בהם כמה מלים אבל הטעם אחד. ולפעמים יקצר באחד ויאריך באחר, ולכן בספור אליעזר יש איזה שנוים במלות מספור הקודם: (מ) ישלח מלאכו, יודע אני שיתנו לך, (הרשב"ם), וכוונתו בטוח אני בחסדי השם: (מא) אז תנקה מאלתי, ולא אמר משבועתי, והטעם כי אפחד מאדוני ומאלתו, (הראב"ע), והוא מפרש אלה לשון קללה, אבל אונקלוס ויב"ע תרגמו, ממומתי כמו שתרגמו משבועתי, והם לדעתם שמות נרדפים, ובאמת מצאנו אלה על ענין שבועה כמו תהי נא אלה בינותינו (בראשית כ"ו כ"ח), אלות שוא (הושע י' ד'), כי הקללה בשבועה ובהזכרת השם, וכן הנשבע מקלל את עצמו אם יעבור על שבועתו, ובל"א מתורגם לשון שבועה (שווחור) ולשון אלה (חייד): (מב) ואמר ה' וגו', כל אריכות הדברי' להודיעם, שמאת הק"בה יצא הדבר

עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיּוֹצֵאת
לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־
נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ: (מד) וְאָמְרָה
אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ
אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ
יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי: (מה) אֲנִי טֶרֶם
אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה
רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ
וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ
הַשְׁקִינִי נָא: (מו) וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד
כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־
גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֶשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים

השקתה

תרגום אשכנוי קעצ

סערקוועללע; וועז נון איין
מערצען, דאז הערוים קעממט,
צו שעפּען, אונד איך שפּרעע־
צע צו איהר: לאַם מיך דאך
איין וועניג וואַסערע אוים דיי־
נעם איימער טרינקען! (מד) זא
אַבער שפּריצט: רוא קאַננסט
טרינקען, איך ווילל אַכער
איך פּיר דיינע קאַמעלע שע־
פּען, זא ווירד דיעזעם דיא
פּרויא זיין, דיא דער עווינע
פּיר מיינעם העררן זאהן בע־
שטימט האט. (מה) איך
האַטטע נאך נידט אויפּגע־
הערט, אין מיינעם הערצען
צו שפּרעכען, זא קאַם רבקה
הערוים מיט רעם אייטער אויף
איהרער שולטער; ויא גינג
העראב צור קוועללע, אונד
שעפּפּטע. איך שפּראַך צו
איהר: לאַם מיך דאך טרי־
נקען! איך ווילל טרינקען: טרינקע! איך דיא קאַמעע־
לע

קען! (מו) דא אייליטע ויא, ליעם רען אייטער העראב,
איך דיינע קאַמעלע טרענקען. איך טראַנק, אונד זיא טרענקטע איך דיא קאַמעע־

תרגום אונקלוס

קָאִים עַל עֵינָא דְמַיָּא וְהֵא עוֹלֵימְתָא דְתִפּוֹק
לְמִימְלֵי וְאֵימַר לָהּ אַשְׁקִינִי כְּעַן זְעֵיר מַיָּא
מִקּוּלְתִיךְ: (מד) וְתֵימַר לִי אַף אַתְּ אֵשְׁתְּ
וְאַף לְגַמְלָךְ אַמְלִי הִיא אִתְּתָא דִי זַמִּין יְיָ
לְבַר רִבּוֹנִי: (מה) אֲנָא עַד לָא שֵׁיצֵירִית לְמַלָּא בְלִבִּי וְהָא רִבְקָה נְפָקָת
וְקוּלְתָהּ עַל כַּתְפָּהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת וַאֲמָרִית לָהּ אַשְׁקִינִי כְּעַן: (מו) וְאוֹחֵיאַת
וַאֲחֵיתַת קוּלְתָהּ מִנָּהּ וַאֲמָרַת אֵשְׁתְּ וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקִי וּשְׁרֵיתִי וְאַף

לע

רש"י

לח נתנו טלח כרמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות לנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכח שבמקרא: (מה) טרם אכלה. טרם שתני מכלה וכן כל לי הוסף פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב

באור

הדבר: (מג) העלמה, הנערה: (מד) גם אתה שתה, דרך המקרא לנפול מלת גם כמו גם לחתנו גם אתה גם טפנו (בראשית מ"ג), וכל אחד בא לרבות על חברו, וכאן מקום שאין דבר מוקדם בענין הכוונה יאמר גם בשניהם כי יכבד היותו לאחרון: (מה) אני טרם אכלה, כעוד שלא הייתי מכלה, וכן בלשון עתיד על הזמן יקבר, כי הי' הדבר לו בעתיד ולא נלה עדיין לדבר אל לבו, וכן רוב טרם שבמקרא דרכו לבא עם העתיד, ועיין מ"ש בפ' בראשית (ג' ה'), ובפ' ויקרא (שמות ט' ל'): והנה רבקה יצאה, כי בהיותו בניתם שמע את שמה,

חיי שרה כד

הִשְׁקָתָה: (מז) וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר
בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל
בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה
וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים
עַל־יָדֶיהָ: (מח) וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה
לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ
אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי

לבנו

תרגום אשכנזי

לע. (מז) איך פראַנטע זיא: וועסען טאָכטער ביזט דוא? זיא שפראַך: בתואל'ס טאָכ־טער, נחור'ס זאָהן, דען איהם מלכה געבאָרען. דאַ לעגטע איך דען רינג אַן איהרע נאַזע, אונד דיא אַרמבענדער אַן איהרע הענדע, (מח) נייגטע מיך, אונד וואַרף מיך הין, דען עוויגען אַנצובעטען, לאָבטע דען עוויגען, דען גאָטט מיינעס הערן אברהם, דער מיך אויף דען ריכטיגען וועג געפיהרט האַט, מיינעס הערן ברודער־טאָכ־

רש"י

לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב (סימן א') הרי ל' עבר. ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשים. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח"כ שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו האיך נתת לה

ועדיין

תרגום אונקלוס

גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאָת: (מז) וּשְׁאֵילִית יָתָהּ וַאֲמָרִית
בַּת מָן אַתְּ וַאֲמַרַת בַּת בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר
דִּי יְלֵידַת לֵיהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קָדָשָׁא עַל
אַפָּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל יְדָהָא: (מח) וּכְרָעִית וּסְגָדִית
קָדָם יְיָ וּבָרֵכִית יַת יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם
דִּי דַבְּרַנִי בְּאוֹרַח קְשׁוֹט לְמִסַּב יַת בַּת

באור

או מתחלה הגידה לו שמה אף על פי שלא נזכר, (הרמב"ן), ול"נ כי כבר הוגד לאברהם הנה ילדה מלכה גם היא וגו' ובתואל ילד את רבקה (בראשית כ"ב כ' כ"ג), וידע שמה מאז רק שלא הכירה, וכשאמרה לו שהיא בת בתואל, אז הבין שהיא רבקה שנתבשר אברהם בעבורה, כי לא נתבשר רק בבת אחת לבתואל: (מח) בדרך אמת, אמת משרש אמן ומשפטו בתשלומו אֱמֶנֶת בפלס דְּבֶלֶת ונפלה הנו"ן להקל כמו שנפלה מן בת הראוי בנת, והדגש בהסמכו אל הכנוים יוכיח אֲמִתּוֹ אֲמִתֶּךָ, שהיא דגש חזק מורה על חסרון הנו"ן כמו בִּתִּי, בִּתּוֹ, והתי"ו לשון נקבה כן כתב הרד"ק בשרשי' שרש אמן וכן הוא דעת הראב"ע. וז"ל המתרגם האשכנזי, ועתה אשכילך על דבר האמת והאמונה, כל דבר שהוא בנפש כמות שהוא בעולם חוץ לנפש הוא אמת, ד"מ אם תכייר במחשבתך אילן או פרח, בדמותו ותבניתו כאשר הוא בעולם יהי' הכיור אמתי, או תשער במחשבתך שמרובע שנים יעלה ארבע, וכן הוא חוץ לנפש, תהי' המחשבה ההיא אמת, והפכו שקר, והוא דבר שלא יסכי' בו המציאות חוץ לנפש עם מה ש נפש, ואם יוליד תקוה לדבר שלא יהי', יקרא כזב או כוזב, והאמת הפך שניהם כי הוא במציאו' כמות שהוא בנפש ובלתי מוליד תקוה שלא תתקיים, והוא א"כ ראוי לבטוח בו, והנה כל דבר שתוכו כחוכו לא יכזב, וראוי לבטוח בו ולסמוך עליו, ובבחינה הזאת יקרא נאמן, כלומר שיש לסמוך על מה שהוא מראה מתוכו ופנימיותו, כי אין בו כזב, ומזה הענין יאמר מים נאמנים, כמו מימיו נאמנים (ישעי' ל"ב י"ו), שלא יבוש המקוה אליהם, וההפך מים כזבים, כמו אשר לא יכזבו מימיו (שם נ"ח י"א), וכן יתד במקום נאמן (שם כ"ב כ"ג), שיש לסמוך עליו, מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דברים כ"ח נ"ט), שתוכם כברם ויש לסמוך עליהם

שיענשו

לִבְנוֹ: (מט) וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם
עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי
הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה
על

תרגום אונקלוס

אָחוּהִי דְרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ: (מט) וּכְעַן אִם אִיתֵיכוֹן
עַבְדִין טֵיבוּ וּקְשׁוֹט עִם רִבּוֹנִי חַוּוֹ לִי וְאִם

תרגום אשכנזי קפ

ת טער פיר זיינען זאָהן צו נעה-
מען. (מט) וואָללט איהר נון
געוואָגענהייט אונד טרייע גע-
גען מיינען הערן צייגען, זאָ
זאַגט עס מיר; וואָ אַבער
ניכט, זאָ זאַגט עס מיר נור
דאַס

רש"י

ועדיין אינך יודע מי היא:
על

באור

שיענשו את החוטאים כראוי, והנה המחשבה היא בנפש, והדבור והמעשה חוץ לנפש, והאדם שפיו ולבו ומעשיו שוים, יקרא איש אמונים, כמו ואיש אמונים (משלי כ' ו'), שבו יסכי' מה שבנפש עם מה שחוץ לנפש ועליו יש לבטוח, ואם אין פיו ולבו שוים יקרא איש שקר, שהדבור היוצא מפיו מתנגד אל מה שבנפשו, ואם ידבר טוב ולא יקימנו יהי' איש כזב, כמו וטוב רש מאיש כזב (שם י"ט כ"ב), שאין תוכו כברו ואין לבטוח ולסמוך על דבריו, (והמחשבה והדבור והמעשה בערך אל השם יתעלה יקרא בס' יצירה ספר סופר וספור והם נאחדי' בחקו בתכלית האחדות ואין ביניהם פרוד כלל, כידוע למשכיל, ולזה יקרא אלהים אמת, ואמרו חז"ל חותמו של הקב"ה אמת, ואין להאריך בזה), והמשער בנפשו שהדבר בלתי שקר כי אם אמת, הוא מאמין את הדבר, ואם ישער בנפשו שהדבר בלתי כזב והבוטח בו לא יבוש מסברו, היא מאמין בו, ומזה הענין ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות י"ד ל"א), והאמן בה' (לעיל ט"ו ו'), ובלשון הכתוב יבוא על הרוב עם הבי"ת או הלמ"ד, וענינו הבטחון בדבר שלא יכזב, וענין אמן קיום או תפלה שיסכי' המעשה עם הדבור, ארור האיש אשר יעשה וגו' ואמרו אמן (דברי' כ"ז ט"ו), שיסכים המציאות עם הדבור ויקולל האיש אשר יעשה פסל או מסכה וגומר בפועל ממש, וכן ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה' כ"ב), שתבא עליה הקללה אם שטתה, כאשר דבר הכהן, ויאמר לפעמי' שרש אמן על היושר הפך העול, כי כל עול שקר שהנראה ממנו שהוא מיישר אל ההצלחה ומביא אל הטוב ואינו כן, והכלל שיש בו טוב מדומה לעושהו והוא חושב בנפשו שיגיע לו ע"י העול ההוא טובה גדולה ואינו כן כי היושר לבד הוא טוב אמתי גם בערך אל עושהו, ולזה יהי' אמונה לפעמים שם נרדף ליושר, יאמר אל אמונה ואין עול (דברי' ל"ב ד'), וכן ידעתי ה' כי צדק משפטיך ואמונה עניתני (תהלים קי"ט ע"ה), הנה אמונה כפל לשון של צדק, וענינו בישר עניתני, ותחסר הבי"ת כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כ"ו כ"א), שהוא כמו בקרי, וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית (נחמי' ט' ל"ג), ענינו כפי הצדק והראוי הבאת עלינו את כל העונשים הללו, וכבר יצאתי מן הכונה במקום הזה והארכתי קצת בבאור הגדר הזה לפי שהוא רב התועלת, ולא נצטרך לבארו עוד בכל מקו' שיבא בספרי' שלפנינו, והנה בדרך אמת פי' הרשב"ם ז"ל שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברה' ולכם, ויהי' א"כ הפך הכזב, ולי נראה שהוא הפך השקר, והכוונה שהדרך אשר אני עליו במציאות מסכים עם הדרך אשר בנפשי לילך בו ועם הכוונה והתכלי' לקחת אשה לבן אדני מבית אביו: (מט) חסד ואמת, חסד הוא טובה בלתי מחויבת, ואמת שתעשו בפועל ממש כאשר אני מקוה מכם, ומשער בנפשי שראוי לכם לעשות, כמו שבארנו בפסוק הקודם, ופי' אם ישכם עושים אם תרצו לעשות, והראב"ע כתב חסד דבר שאינו של חיוב, ואמת לקיים דבר החסד, הכוונה שלא יכזבו וישנו מדבורם, וגם הוא כנון ומסכים עם באור גדר האמת. ור"ע ספורנו כתוב ואמת, שתרצו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם, וזהו בהכנים אותה בבית אברהם עכ"ל, לפי דרכו הכוונה שיעשו האמת עם בתם והכתוב אומר שיעשו אמת עם אברהם עכ"ל המתרגם האשכנזי: ואם לא הגידו לי ואפנה וגו', שעורו ואם לא תרצו ג"כ הגידו לי כדי שאדע לפנות על ימין או על שמאל, אל שאר קרובים שיש לאדוני, ומלות ימין ושמאל הם שמות תארים, ופי' על צד ימין או על צד שמאל, ועיין מ"ש בפ' ויחי

בפסוק

עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ (כ) וַיַּעַן
לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא
הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־
טוֹב׃ (כא) הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח
וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ (כב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע
עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם
וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ * (כג) וַיּוֹצֵא

העבד

תרגום אונקלוס

לָא חַוּוֹ לִי וְאִתְפְּנֵי עַל יַמִּינָא אוֹ עַל שְׂמָאלָא׃
(כ) וְאָתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמָרוּ מִן קֳדָם יְיָ
נְפַק פִּתְגָמָא לֵית אֲנַחְנָא יָכְלִין לְמַלָּלָא עִמָּךְ
בִּישׁ אוֹ טָב׃ (כא) הָא רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר
וְאִיזֵיל וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר רְבוֹנָךְ כְּמָא דִי
מַלֵּיל יְיָ׃ (כב) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְאַבְרָהָם
יַת פִּתְגָמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל אַרְעָא קֳדָם יְיָ׃

תרגום אונקלוס

דאס איך מיך צור רעכטען אָדער צור לינקען ווענרע. (כ) הערויף אנטוואָרטעטע לבן אונד בתואל, אונד שפראָכען: דיא זאַכע איזט פאם עווינען שאן ענטשיעדען! וויר קאָנען דיר גיכטס מעהר זאַגען, ווערער באזעס נאָך גוטעס. (כא) היער איזט רבקה פאָר דיר; נים זיא אונד רייזע, דאַס זיא דיינעס העררן זאָהנעס פרויא ווערדע, וויא דער עווינע געשפראָכען האַט. (כב) אַלס נון דער קנעכט אברהם'ס איהרע וואָרטע פערנאַהם, וואַרף ער זיך צור ערדע, דען עווינען אַנצובעטען, (כג) אונד דער קנעכט צאָג

רש"י

(מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם ב"ר: (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. לאמן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר. לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך: (נב) וישתחו ארצה. מבאן שמודים על בשורה

באור

בפסוק ויקח יוסף את שניהם את אפרים בומינו וגו' (לקמן מ"ח י"ג), ורש"י כתב על ימין, מבנות ישמעאל, על שמאל, מבנות לוט שהי' יושב בשמאלו של אברהם, ולא ירדתי לסיף דעתו כי היכן מצא שלוט הי' יושב בשמאלו של אברהם, כי אחר הפרדו ממנו נאמר ויסע לוט מקדם (בראשית י"ג י"א), והי' הוא שוכן בערי הככר ויאהל עד סדום, ואברם ישב בארץ כנען באלוני ממרא אשר בחברון, ובאשר נודע כי סדום היא במזרח א"י, ואחר הפיכת ערי הככר בא לוט לצוער ומשם עלה אל ההר (לא נודע איזה הר אבל סמוך לצוער הי'), ואח"ז נאמר וישב במערה, ולא נזכר עוד מקום ישיבת לוט בתורה, ולפי הסברא כי באשר הלכו ב' בניו ויבנו להם ערים וקראו אותן מואב ועמון הנודעים שהם במזרח א"י סמוך לדרום, הלך הוא עמהם, כי לא היו לו בנים אחרים, ושם מת, והנה רש"י כתב דבריו בשם הב"ר אבל אין שם הלשון כן כי ז"ל שם על ימין זה ישמעאל על שמאל זה לוט כמד"א אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה עכ"ל, ואין הכוונה שם לפי דעתי שישב לשמאלו של אברהם, רק הוא על דרך דרש, לפי שנאמר שם שמאל, והוא כדמיון ג"ש, ואף שכתוב שם גם ימין, ראה לדרוש ימין על ישמעאל בעביר שישב במדבר פארן שהוא לדרום א"י, וכן בניו שבנו מחוילה עד שור אשר על פני מכרים, שהוא ג"ב בדרום א"י: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב, לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצונינו כי על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקב"ה עשה שהיכולת בידו. (הרשב"ם): (נא) קח, אותה: ולך, גם בלתי רשותינו: כאשר דבר ח', גזר, כמו בדבר

הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶרֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים
וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ
וּלְאִמָּהּ׃ (נד) וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא
וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ
וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי
לַאדֹנִי׃ (נה) וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ
תֵּשֵׁב הַנַּעַר אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר

הנערה קרי

אחר

תרגום אשכנזי קפא

צאָג הערפאָר זילבערן אונד
גילדען געשמיידע אונד קליי-
דוננען, גאַב עס דער רבקה,
אונד אַנדערע קאָסטבאַרקיי-
טען שענקטע ער איהרעם
ברודער אונד איהרער מוט-
טער. (נד) אַלסדאַן אַסען זיא,
אונד טראַנקען, ער אונד דיא
לייטע, וועלכע מיט איהם וואַ-
רען, אונד איבערנאַכטעטען.
אַלס זיא דעם מאָרגענס אויפ-
שטינדען, שפּראַך ער: שיקט
מיך פאָרט צו מיינעם הערן! (נה) דאַ שפּראַך איהר ברודער אונד איהרע מוטטער: לאַס
דאַס מעדכען נאָך איין יאַהר אָדער צעהן מאָנאַטע בייא אינז בלייבען, הערנאַך מאַג

זיא

תרגום אונקלוס

(נג) וְאַפֵּיק עַבְדָּא מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב
וּלְבוּשִׁין וִיהַב לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין יְהַב לַאֲחוּהָא
וּלְאִמָּהּ׃ (נד) וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגוּבְרַיָּא
דִי עִמֵּיהּ וּבָתוּ וְקָמוּ בְצַפְרָא וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי
לְוַת רִבּוֹנִי׃ (נה) וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמָּהּ תְּתֵיב
עוּלֵמְתָּא עִמָּנָא עִידַן בְּעִידַן אוֹ עַסְרָא

ירחין

רש"י

בשורה טובה: (נג) ומגדנות. ל' מגדים
שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל:
(נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה
אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל
היכן היה רוצה היה לעכב ובא מלאך
והמיתו: ימים. שנה כמו ימים תהיה
גאולתו (ויקרא כ"ה) שכך נותנין לבתול'
זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה:
או עשור. י' חדשים וא"ת ימים ממש

אין

באור

ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'): (כג) כלי כסף וכלי זהב, תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב
איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וגו' (במדבר ל"א כ'), וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה
כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמתם על בניכם ועל בנתיכם (שמות ג' כ"ב): ומגדנת, רש"י פי'
לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י, ויהי' לפ"ז שרשו מגד, והשם מִגְדָּן בפלס אַלְמָן
(כי הפת"ח הוא בעבור האל"ף), שהרבים ממנו אַלְמָנוֹת, והרד"ק בשרשים שרש מגד כתב כלל
המלה הזאת הדבר המשובח והמעולה בין בפירות בין בזהב וכסף ואבנים יקרות
ובגדים וכל אחד ואחד לפי מקומו הכתוב בו יקרא הדבר המשובח בהם מגד ומגדנות, וכן פי'
ממגד שמים מטל (דברים ל"ג י"ג) כי הטל הוא המשובח מן המטר שיועיל ולא יזיק עכ"ל,
ויב"ע תרגם, ודורונין, כלל ג"כ כלל המתנות המשובחות, וכן תרגמה המתרגם האשכנזי
(קאָסטבאַרקייטען): (נד) וילינו, כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה, הם
שקבלו המתנות והאב מחריש ויתכן שלבן הי' גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן
ובתואל, (הראב"ע), ובא ויאמר בלשון זכר, כי דרך המקרא על הרוב להזכיר הפעולה על
הדבק בו אם זכר אם נקבה, וכן ותדבר מרים ואהרן (במדבר י"ב א'), ותכתב אסתר המלכה
בת אביחיל ומרדכי היהודי (אסתר ט' כ"ט): ימים, שנה, כמו ימים תהי' גאלתו (ויקרא כ"ה
כ"ט), שנאמר אחריו ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה, ונקראת השנה ימים כי לא
תשלם לנו השנה כי אם ביום שלם לא במקצת היום, ואעפ"י שענינו שנה הוא לשון רבים כי
משפטו ימים שלמים והם ימי השנה ששלמו ימי תקיפת השמש במסבתו והוא חוזר חלילה לפי'
קורא השנה ימים סתם: או עשור, תאר לזמן, והוא כולל כל מספר ימים או חדשים או

חיי שרה כה

אַחַר תֵּלֵךְ: (נו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ
דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי:
(נז) וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה
אֶת־פִּיהָ: (נח) וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה
וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ
הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ: (נט) וַיְשַׁלְּחוּ

לנערה קרי — את

חרגום אשבנוי

זיא רייזען. (נו) ער שפראך צו איהנען: האַלטעט מיך ניט אויף, דא דער עוינג מיינע רייזע האַט זא גליקליך זיין לאַסטען; שיקט מיך פּאַרט, דאַם איך צו מיינעם העררן רייזע. (נז) זיא שפראַכען: ווייר ווילללען דאַז מערכען רופען, אונד זיא זעלבסט פּראַגען. (נח) זיא ריעפען דיא רבקה, אונדך שפראַכען צו איהר: ווילללסט דוא מיט דיעזעם מאַנ־נע רייזען? זיא שפראַך: איך ווילל רייזען. (נט) זיא ליעסען אַלזוא איהרע שוועסטער

רבקה

ר ש"י

לין דרך המנקדים לנקד דגר מועט וחס לית תרגם תן למי מרומם מזה: (נז) ונשאל את פיה. מכאן אתין מצינו את השאל שלא מדעתה: (נח) ותאמר אלך. מעצמי

חרגום אונקלום

יַרְחִין בָּתַר בֵּן תֵּיזִיל: (נו) וַאֲמַר לְהוֹן לָא תְּאַחֲרוּן יָתִי וַיְיָ אַצְלַח אוֹרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיזֵל לְוָת רִבּוֹנִי: (נז) וַאֲמָרוּ נְקָרֵי לְעוּלֲמְתָא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אָמְרָה: (נח) וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ הֲתֵזְלִי עִם גַּבְרָא הָדֵין וַאֲמַרַת

אזיל

באור

שנים, וכזה ר"ל עשרה חדשים, ומין כן בעשור לחודש (ויקרא י"ו כ"ט), כי הוא תחר ליום העשירי מן החודש, וכתב רש"י ות"ת ימים ממש, לין דרך המנקדים לנקד דגר מועט וחס לית תרגם תן לנו מרומם מזה: (נו) וה' הצליח דרכי, מין הקב"ה רואה שיהח לימור בדבר שאין זה עיקר הכלחה אם יתעכב. (הרשב"ם): (נז) נקרא לנערה, אם תרלה להתעכב ימים או עשור כדבריכו או לילך מיד כדבריך, דרך מרן הוח כן כלומר לע"ם שהקב"ה מפן בזיווג זה לעם"כ לחמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם לדם לחר לאחר ימים או עשור שמנהג הוח כמו שאנחנו נותנים לבתולה שנים עשר חודש לפרנם לת עלמה. (הרשב"ם): ונשאלה את פיה, כתרגומו, ונשמע מה דהיח לחמרה, כמו ולת פי ה' לח שאלו (יהושע ט' י"ד), וכן מתורגם גל"ת: (נח) והאמר אלך, לינו מוכן להתעכב כשנים קטוני עלמי. (הרשב"ם): (נט) וישלחו, הרד"ק בשרשים שרש שלח פירשו מלשון לויה וכן תרגם יב"ע, לכל לונקלום עם שתרגם ולכרהם הלך עמם לשלחם (לעיל י"ח י"ו), לשלויתהון, תרגם פם, ושלחו, נרלה שמפרש כשמוטו, שהרשות נלכת עם העבד, ועל פיו תרגם כן גם המתרגם השאנוזי:

אחחם

המעמר

(נו) נקרא לנערה, הנה מין מדרך בני קדם לשחול לת פי בתם לם נפשם חשקה בחים לשר יעדו לה לם לח, כי הלא ימכור לת בתו לשחה לו לחשה כלות נפשו, וכבר לשרו חז"ל שהלב מקדם ומקבל קידושי בתו והוח זוכה בכסף קידושין, ולפי בע' מסר לה למנוול ומוכז שמין, לף התקינו כי יתומה מתקדשת ע"י לחמה ולחיה, ולזה לח שחלו לת פי רבקה נתחלה לם תרלה להיות לשה לבן לברהם חבל שחלוה לם תרלה ללכת מיד עם העבד וכמ"ש הרשב"ם. והנה תכלית כל הסיפור הזה הוח להודיענו, כי הכנענים היו נבזים ונחלחים בעיני לברהם לכינו, וכי שבועי ים היו זרע קדם ולח התעכב בחוכם זרע שם החרור.

אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ
וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו:
(ס) וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ
אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה

ויירש

תרגום אונקלוס

אֵיזִיל: (נט) וְשַׁלְּחוּ יַת רִבְקָה אֲחַתְהוֹן וְיַת
מֵנִקְתָּהּ וְיַת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיַת גַּבְרוֹהִי:
(ס) וּבָרִיכוּ יַת רִבְקָה וַאֲמָרוּ לָהּ אַחֲתָנָא אַתְּ

הוי

תרגום אשכנזי קפב

רבקה אונד איהרע אַממע אונד אברהם'ס קנעכט מיט זיינען לייטען ציעהען. (ס) זיא זעגנעטען רבקה, אונד שפראַכען צו איהר: אונזערע שוועסטער! אָ, דאַס דוא צו טויזענד מאַהל טויזענדען ווער-

רש"י

ואף אם איננכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את זרעך תקבלו אותה ברכה שנ' לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' יהי רצון שיהא אותו הזרע

ממך

באור

אחתם, המפרשים לא פירשו המלה הזאת הבאה בלשון רבים שלא כמשפט כי לא נזכר בכתוב רק אח אחד והוא לבן, ונראה לי לפי פשוטו כי לא נמנע הכתוב מלקרא אח או אחות גם לשאר קרובים כמו כי אנשים אחים אנחנו (שם י"ב ח'), וגם אמנה אחתי בת אבי היא (שם כ' י"ב), ורצה לתרץ דבריו על שקראה אחותי בעבור שיש איזה קורבה ביניהם, ונראה שהושאל השרש הזה אל הקרובים בעבור האהבה אשר ביניהם בטבע מחמת קורבתם, ולכן הושאל ג"כ אל האוהבים הנאמנים שאינם קרובים כמו אחי מאין אתם (שם כ"ט ד'), ודוד אמר בקינתו על שאול ויהונתן, צר לי עליך אחי יהונתן (שמואל ב' א' כ"ו), וכן חירם לשלמה, מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מלכים א' ט' י"ג) ובחרו באח להפלגת האהבה, בעבור שהיא הקורבה היותר גדולה שהוא ראשון בראשון, אבל אב או בן עם שהקורבה יותר גדולה בהם לא השתמשו בו רק במקום שיש לאחד מעלה על חבירו בחכמה או בזקנה כמו שאמר אלישע על אליהו בהפרדו ממנו אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (שם ב' ב' י"ב), ועלי אמר לשמואל, בני שוב שכב (שמואל א' ג' ו'), ולכן הואיל ולכן היה פה ראש המדברים כמו שכתוב ויאמר אחיה ואמה, לכן אמר כאן אחתם ששב עליו וכלל בכנוי הזה גם אביו ואמו הטפלים אליו בענין הספור הזה בעבור שמלת אח תאמר בשלוח גם על שאר הקרובים, כ"ז נ"ל לפי פשוטו, אבל לפי מה שסופר בספר הישר היה לה עוד אח שלא נזכר בכתוב ושמו שכר, ואולי ירמז עליו הכתוב פה במלת אחתם: מנקתה, בסדר עולם פ"א אמרו שרבקה היתה בת ג' שנים כשנשאת ליצחק, אבל לפי פשוטו נראה שלא היתה קטנה כ"כ, כי שלחוה מחון לעיר לשאוב מים, וכן משמע ביבמות (דף ס"א ע"ב) שהיתה אז נערה, וכתבו שם התוספות שה"ר שמואל חסיד משפירא הוכיח שהיתה אז בת י"ד שנה ע"ש, וכפי המסופר בס' הישר היתה אז בת עשר שנים, ויהי' פה הפי' מנקתה מקדם בשנות יניקתה, ויראה שהיה דרכן אז שהמינקת היתה אצלה לשמשה גם אחר שתגדיל, ולא נזכר פה נערות, כי קיצר הכתוב, ולהלן מפורש ששלחו עמה גם נערות: (ס) את היי, תהיי, ובא הצווי במקום העתיד: לאלפי רבבה, על דעת הראב"ע (במדבר י' ל"ו) בפסוק רבבות אלפי ישראל, נקרא כן בעבור היותו מספר רב ועל כן נסמכה מלת רבבות לאלפי, והכוונה ריבוי של אלפים, אבל איך יתישב לדעתו פה הסמיכות של לאלפי רבבה, גם שאר ב' מספרים שיבואו סמוכים הא' על חברו כמו שְׁנֵים עשר (בראשית מ"ב י"ג), שבא בסי' האחד של הסמיכות שהוא הצירי"י אבל המ"ם לא נפלה, ונמצא ג"כ בב' סימני הסמיכות, וּשְׁנֵי עשר בקר (במדבר ז' ג'), וכן וּשְׁלֹשׁ עשרה (בראשית י"ד ד'), אבל לדעת הרד"ק במכלול (דפוס קטן דף רנ"ו ע"א), יהיה ענין סמיכות המספר על חבירו כענין וי"ו החבור וענינו לאלפים ולרבבות, וכן ת"א בוי"ו החבור, ויתכן שיהי' אלפי רבבה כמו אלפים של רבבות, וכן תרגם יב"ע אלפין דרבוון: וכוונת הברכה, את זרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם והרבה ארבה את זרעך וגו' וירש זרעך את שער אויביו (בראשית כ"ב י"ז), ממך יצא אותו הזרע ולא מאשה אחרת (כן פירש רש"י והרשב"ם):

הגמלים

תרגום אשכנזי

וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃
(סו) וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ
וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה
אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־
רִבְקָה וַיֵּלֶךְ׃ (סז) וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא
בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ
הַנֶּגֶב

דעסט, אונד דיין זאמע רַאז טהאָר זיינער פֵּיינדע ערָאבע־
רע. (סו) רבקה אונד איהּ־
רע קאַמערמענדע מאַכטען
זיך אויף, ריטטען אויף דען
קאַמעלען, אונד רייזטען דעם
מאַננע נאַך. אַלזוֹ נאַהם דער
קנעכט רבקה, אונד רייזטע.
(סז) יצחק קאַם עבען פֵּאן דער־
רייזע נאַך דעם ברוננען דעם
לעבענדיגען זעהענדען; ער
וואָהנטע אַבער אים זידליכען

תרגום אונקלוס

חֲזֵי לְאַלְפִין וּלְרִבְוָן וְיַרְחוּן בְּנַיְכִי יַת קְרָוֵי
סַנְאֵיהוֹן׃ (סו) וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֶמְתָהָא
וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזָלַת בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר
עַבְדָּא יַת רִבְקָה וַאֲזָל׃ (סז) וְיִצְחָק אֲתָא

רש"י

ממך ולא מאשה לחברת׃ (סב) מביא באר לחי רואי. שהלך להביא הגר לאבימלך שיושלמה׃ יושב בארץ הנגב. קרוב לבאותו באר שנאמר ואלך הנגב ויבא עד קדש ובין שור ושם היה הבאר שכ' הוא בין קדש

בְּמֵימְרֵהּ דְּמָרְיָא דְּמַלְּאָךְ קַיָּמָא אִתְחֲוִי עֲלָהּ וְהוּא יָתֵיב בְּאַרַע דָּרוֹמָא׃ (סג) וּנְפַק יצחק

באור

(סא) הגמלים, נה"ל הידיעה, והם הנזכרים למעלה שהניח העבד עמו: ויקח העבד וגו', הוא כלל שאחר הפרט הבא בספורים רבים מן התורה וכן מחורגם נל"ח: וילך, נסת"ח הלמ"ד והם הי"ם נם"פ, ולא נקמן, בעבור שמתחלה הי' נסג"ל וַיֵּלֶךְ שהוא פתח קטן, ועלה מדרגה תחת בעבור הם"פ, לבל לא יעלה אחי מדרגות, וכן כל ויאמר: (סב) ויצחק בא מבוא וגו', מבוא הוא מקור, ולפי דעתי תמצר בו וי"ו הבנוי, והרחוי מבואו, כמו ויהי כרחת לחת הנים (לעיל פסוק ל') פי' ברחותו, והכוונה כמ"ש הרמב"ן ז"ל: בא מבוא באר לחי רואי, יאמר כי יצחק בא עתה מבוא באר לחי רואי שבא אמה, שהלו אמר בא מבאר לחי רואי הי' נראה שהיה דר שם, ולבך הולרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא על באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו, ויתכן בעבור היות מבוא מקור אחי' יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא (כוונתו כי המקור אין לו הורחת הזמן), כי הוא לו מקום תפלה בעבור הרחות שם המלאך, והוא יושב בארץ הנגב קריב משם, וכן תרגם אונקלוס, לחזי ממיתוהי עכ"ל, ונוסחאות התרגום שלפנינו הוא נמיתוהי ונקלחם על במיתוהי, ולבאר היטב הכוונה יהיה שעור הכתוב כן, ויצחק בא מבוא (מביאו, ור"ל מדרכו, או יהי' המקור במקום השם כדרכם לבוא זה תחת זה בעבור קורבת ענינים, ויהי' מביא כמו מביאתו) באר לחי רואי (ר"ל מבאר, כי מלאנו שתמצר הם"ס כמו מלחנן נן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ז), פי' מבית לחם, ויהיה הודעה על הודעה, והודעה הכפולה היא נלרכת כדברי הרמב"ן). ומתרגם התאכזי שתרגם (פתן דער רייזע נחך דעק ברוכנען) כוונתו לפרש בחופן זה, ויצחק בא מדרכו לבאר לבאר לחי רואי, ותמצר הלמ"ד כדרכה לפעמים כמו ויבא ירושלים (מלכים ב' ג' ט"ו), ורבים כן, ונחות הוא מאד לבחור הכתוב, ואין בו כפל לבון, לבל הוא נגד הנגינה כי בא הוא נמונח ומבוא בז"ק, ולפי פירושו רחוי להיות בא בטעם זקף וכחופן זה, ויצחק בא מבוא || באר לחי | רואי, ולפי בחור אונקלוס והרמב"ן שהניחוח כן, ויצחק | בא מבוא || באר לחי | רואי, יתורגם נל"ח: (יצחק קאַם עבען פֵּאן דער רייזע, פערהאלוך פֵּאן דעק ברוכנען

הַנֶּגֶב: (סג) וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ
בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עֶרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו
וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים:

והשא

תרגום אונקלוס ר ש"י

יְצְחָק לְצַלָּאָה בְּחַקְלָא לְמַפְנֵי רַמְשָׁא וְזָקַף קדם וגין גרד: (סג) לשוח. ל' תפלה כמו
עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַמְלַיָּא אָתָן: (סד) וְוָקְפַת

באור

דעם זעבענדיגען זונהענדען) • עיין כאב הרמב"ן ז"ל: ועל דעתו (ר"ל של אונקלוס) הוא נאר שבע מתרגם גין קדם וגין זיר (נרחבית כ' ח'), גין קדם וגין גרד (סס י"ו י"ל), רקס ומגרת, וא"כ המקום ההוא מקום לבד לאברהם רלו ל־פלה, והנה יצחק בא מן הבאר ההיא של עיר פחות לבר היתה בדרך עירו וילך לפיות ערב לשוח בשדה עם רעיו ולהכינו לבר שם, ומלא את העבד ורבקה והלבו כולם יחדיו של עירו ויבילה ההילה שרה לאמו ע"ל, זהולרך לכל זה לפי ד־תו שפרשת ויהי בעת ההיא ויאמר לבימלך וגו' (סס כ"ח כ"ב), נמשכת למעלה של פרשת ויסע משם לאברהם וגו' ויבא בין קדש ובין שור ויגר בגרר (סס כ' ח'), שלפני פניה, ובאר שבע היתה בארץ פלשתים סמוך לגרר, וסס היתה השבועה וכריתות הברית עם לבימלך, ולפי שאחר זה דר לאברהם בחברון שסס מתה שרה ובאר שבע רחוקה מחברון, לבן הולרך לומר שילחק בא של החבל להשפלל סס שהוא לפי דעתו מקום קדוש ורלוי לתפלה, וזה רמוק עד מאד שיבקש לו יצחק מקום לתפלה בארץ פלשתים שסס גר חניו ונטע אשל, והוא בחברון שסס דר הזקן עד יום מותו, והר המוריה קרוב לו שסס נעקד. אבל בבר הודעתיך דעתי בזה שבאר שבע סמוכה לחברון וסס נטע לאברהם את האשל והכנים סס תורחים עד יום מותו, וסס התפלל יצחק (לדעת המפרשים כי לשוח פי' להתפלל), ופרשת ויהי בעת ההיא לינוה נמשכת למעלה לפרשת ויסע משם לאברהם, כאשר האריכתי בזה למעלה, גם פסוק ויסע משם לאברהם וגו' ויבא בין קדש ובין שור ויגר בגרר, אין ויגר בגרר בתור למאמר שלפניו, רק הס ב' דברים, בתחלה יבא בין קדש ובין שור ליזה זמן לא נודע כמה, והוא סמוך של באר לחי רלי וסמוך גם לבאר שבע, ואח"ב הלך לגרר ויגר שם: ועוד אומר אני כי הבאר ההוא אשר על לודותיו נקרא שם המקום שנשבעו שם באר שבע, לינוה הבאר הנקרא באר לחי רלי, כי הבאר ההיא חפר לאברהם בהיותו בארץ פלשתים אשר חפרה לאחר שהיה בן כ"ט שנה בוודאי, כי בהיותו בן כ"ט מל עלמו בחלני ממרא ערם בא לארץ פלשתים, אבל הבאר באר לחי רלי בבר היה בהיות לאברהם בן פ"ה שנה כי אז נראה הגר מפני שרה בהיותה שרה, וקראה שם הבאר באר לחי רלי, גם באר לחי רלי היתה בארץ ישראל סמוך לבאר שבע, אבל הבאר אשר גזלו עבדי לבימלך הי' לדעתי סמוך לעיר גרר בארץ פלשתים באשר בתבתי למעלה בפסוק ויכרתו ברית בבאר שבע (סס כ"ח ל"ב), ויבחק הי' דר קרוב לאותו באר, וכן כתב רש"י ז"ל בארץ הנגב, קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם לאברהם לרלה הנגב ויבא בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד עב"ל, וארץ הנגב פי' ר"ע שפירוש בדרומו של באר לחי רלי, ואין כן פירושו רק נגב ח"י נקרא כן בכל המקרא, וכן ארץ הקדם נקראות ארלות מזרחיות לז"י וכן ממלכות לפונה לו ארץ לפון, כל אלה יסובו על מרכז ח"י והיא העיקרית בכל התורה באשר בתבתי בהקדמה, וכן פי' פה הרלב"ע: (סג) לשוח בשדה, רש"י פי' שסס ב"ר לשון תפלה בָּאוּ יפה שיחו (תהלים ק"ב ח'), וכן פ' הרד"ק בשרשים שרש שוח, וכן ת"ח ויב"ע לצלאה, אבל הרלב"ע פי' לטייל בשדה בין השיחים כמו וכל שיח השדה (בראשית ג' ה'), תחת אחד השיחים (סס כ"ח ט"ו), ולשון הרשב"ם כלומר לטעת תילמות ולרחות עניני פועליו ואז בהיותו בשדה רחה גמלים נחים והלך לקראתם לרחות אם הם גמלי חניו שהוליך העבד עב"ל, וכן מתורגם בל"ח. לפנות ערב, כשהערב פונה ובא, והוא קרוב מבינת השמש:

לאירע. (סג) אלס נון יצחק זיך ערנינג אויף דעם פֵּעלדע גע־ געו אבענד. הויב ער ווינע אוי־ גען אויף, אונר ווארד גע־ ווהר, ראם קאמעלע קאם־ מען

חיי שרה כד

(סד) וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא
אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל:
(סה) וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ
הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ
וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח
הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס: (סו) וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד
ליצחק

תרגום אשכנזי

מען. (סד) וויא אַבער רבקה
איהרע אויגען אויפהוב,
אונד יצחק געוואַהר וואַרד,
פֿיעל זיא פֿאָם קאַמעעלע,
(סה) אונד שפראַך צום קנעכ-
טע. ווער איזט דער מאַן דאָרט,
דער אונז אויף דעם פֿעלדע
ענטגעגען געהט? דער קנעכט
שפראַך: דאַז איזט מיין הערר.
זיא נאַהם דען שלייער, אונד
פֿערהיללטע זיך. (סו) דער

רש"י

כמו ישפוך שיחו (תהלי' ק"ב): (סד) ותרא
את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא מפניו:
ותפול. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו
ואיתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה
עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני
ויט שמים וארכין ל' מוטה לארץ ודומה
לו כי יפול לא יוטל (תהלים ל"ז) כלומר
אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע:
(סה) ותתכס. לשון ותתפעל כמו ותקבר
ותשבר: (סו) ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו
רבקה

תרגום אונקלוס

רִבְקָה יַת עֵינָהָא וַחֲזַת יַת יִצְחָק וְאִתְרְכֵינַת
מֵעַל גַּמְלָא: (סה) וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מָאן
גַּבְרָא דֵיכִי דִּמְהַלֵּיךְ בְּחַקְלָא לְקָדָמוּתָנָא
וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסֵיבַת עֵיפָא
וְאִתְכַּסִּיאַת: (סו) וְאִשְׁתָּעִי עַבְדָּא לְיִצְחָק יַת
כל

באור

(סד) ותפל מעל הגמל, א"ת ואתרכינת, ופירושו הטתה עצמה לצד אחד מעל הגמל אשר
היא רוכבת עליו להסב פניה ממנו דרך צניעות, כמו ויראה נעמן רץ אחריו ויפל מעל המרכבה
לקראתו ויאמר השלום (מלכים ב' ה' כ"ח), הכוונה שהשפיל עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר
היה בארץ לשאל לו לשלום, וכן אמר אליפע כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (שם כ"ו),
אמר הפך במקום ויפל, (מפי' הרמב"ן), ורש"י פי' השמיטה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע,
וכן מתורגם בל"א: (סה) ותאמר אל העבד, הראב"ע פי' כי הפסוק הזה הוא מוקדם ובאורו
וכבר אמרה, והרמב"ן כתב עם שמצאנו כן לפעמים, אבל בכאן איננו נכון שיצטרך לערב שתי
המקראות, ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, ותאמר אל העבד מי האיש וגומר ותקח
הצעיף ותתכס, ותפל מעל הגמל, ולכן פי' הוא כי בראותה איש הולך לקראתם בשדה שירט
הדרך והלך לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה
כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע עכ"ד, ולפי דעתו כשלקחה הצעיף לא ידעה שהוא יצחק,
ומ"ש ותרא את יצחק, משה הכותב התורה קוראו כן: הלזה, לעומד מרחוק יאמר הלזה לזכר,
כמו הנה בעל החלמות הלזה בא (בראשית ל"ז י"ט), ולנקבה הלזו כמו הארץ הלזו (יחזקאל
ל"ו ל"ה), והזה יאמר על הקרוב לזכר, ולנקבה הזאת, אבל הלז בלי ה"א באורו כמו ההוא
ויאמר על הרחוק לזכר ולנקבה, כמו הפלשתי הלז (שמואל א' י"ז כ"ו), השונמית הלז (מ"ב
ד' כ"ה): הוא אדני, בעבור שנתן אברהם ליצחק את כל אשר לו והעבד בכלל הנכסים קראו
אדוני: הצעיף, עטוף שמעטפין בו הנשים פניהם: ותתכס, מבנין התפעל, והתי"ו הראשונה
מן האית"ן והשני' לסימן התפעל, והראוי ותתכסה, רק בעבור וי"ו ההפוך יעתק הטעם אל
התי"ו, ולא תנוח הה"א אחר הסגו"ל לבד בלי נגינה (שהיא תנועה קטנה) לכן נפלה, וקמץ
הכ"ף במקום הפת"ח בעבור הס"ם: (סו) ויספר העבד, נסים שנעשו לו לדעת כי בת מזלו
היא

לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
עָשָׂה: (סז) וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה
שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־
לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק
אַחֲרֵי אִמּוֹ: פ ששי
כה (א) וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה
וּשְׁמָהּ קְטוּרָה: (ב) וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
זמרן

תרגום אונקלוס

כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי עָבָד: (סז) וַאֲעִלַת יִצְחָק
לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא תַקְנִין עוֹבָדָהָא כְּעוֹבָדֵי
שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יַת רִבְקָה וַהֲוַת לֵיהּ לְאִנְתּוּ
וְרָחְמָהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר דְּמִיתַת אִמֵּיהּ:
כה (א) וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא וּשְׁמָהּ
קְטוּרָה: (ב) וִילֵידַת לֵיהּ יַת זִמְרָן
וית

תרגום אשכנזי קפד

קנעכט ערצעהלטע דעם יצחק אללע דינגע, דיא ער אויסנע־ריכטעט האטטע. (סז) יצחק פיהרטע זיא אין דאז געצעלט זיינער מוטטער שרה, הייראַ־טהעטע רבקה, אונד זיא וואַרד זיינע פרויא; יצחק ליבטע זיא, אונד טרעסטעטע זיך איבער דען פערלוסט זיינער מוטטער.
כה (א) אברהם נאַהם וויע־דער איינע פרויא, דערען נאַמע וואַר קטורה.
(ב) דיעזע געבאַהר איהם דען

רש"י

רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו; ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דולק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו ב"ר: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו:
כה (א) קטורה. זו הגר ונקראת

באור

היא (הרשב"ם): (סז) האהלה שרה אמו, חסר הנסמך, כי לא תבא ה"א הידיעה על מלה הסמוכה לאחריה, ושעורו, האהלה אהל שרה אמו, כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד ב'), ענינו הארץ ארץ כנען, והנבואה עדד הנביא (ד"ה ב' ט"ו ח'), פי' הנבואה נבואת עדד הנביא, כסאך אלהים (תהלים מ"ה ז'), פי' כסאך כסא אלהים, וכמוהו רבים, ולשון הרמב"ן וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטה אהלה, כי אמר לא תבא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת, ובאשר ראה רבקה הביאה אל האהל לכבודה ושם לקחה וזה טעם ויאהבה, וינחם ירמוז שהי' מצטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו ואנקלוס פי' ויבאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו, ולכן הזכיר האהבה כי מפני צדקתה ובשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה היתה ברכה מצויה בעיסה וכו' עכ"ל, וכ"ל שעזב אנקלוס פשוטו של מקרא ותרגם, ואעלת יצחק למשכנא וחזא והא תקנין עובדהא כעובדי שרה אמיה, בעבור שלא יתכן לבוא ה"א הידיעה על המלה הסמוכה לאחרי' ולכן הפריד האהלה מן שרה אמו, ויב"ע חברם כי תרגם, למשכנא דשרה אמיה, כמו שפי' הראב"ע והרמב"ן, וכ"ה דעת בעל הטעמים שהטעים מלת יצחק ברביע שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת האהלה, ואם כדברי אנקלוס ראוי להיות יצחק במהפך הבא במקום ואזלא (שהוא מפסיק פחות מן הפשטא), למהירות המבטא, כמבואר בהקדמה, ובאופן זה ויבאה ⌒ יצחק | האהלה || שרה ⌒ אמו |||, וכן מתורגם בל"א: אחרי אמו, אנקלוס ויב"ע תרגמו, בתר דמיתת אמיה, וכן מתורגם בל"א.
כה (א) ושמה קטורה, בב"ר אמרו שהיא הגר, וכן תרגם יב"ע, אבל הרשב"ם והרמב"ן והראב"ע

תרגום אשכנזי

זמרן, דען יקשן, דען מדן, דען מדין, דען ישבק אונד דען שוח. (ג) יקשן צייגטע דען שבא, דען דדן; אונד דדן'ס קינדער וואַרען דיא אשורים, לטושים

חיי שרה כה

זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־
מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ:
(ג) וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן
וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם

ולאמים

רש"י

קטורה על שם שנאים מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורים ולטושים. שם ראשי אומות. ותרגום של אונקלוס אין

תרגום אונקלוס

וְיַת יָקְשָׁן וְיַת מְדָן וְיַת מִדְיָן וְיַת יִשְׁבָּק וְיַת
שׁוּחַ: (ג) וְיָקְשָׁן אוֹלֵיד יַת שְׁבָא וְיַת דְּדָן
וּבְנֵי דְדָן הֲווּ לְמַשִּׁירְיָן וְלִשְׁכּוּנִין וּלְנַגְוָן:

ובני

באור

והראב"ע בעלי הפשט אמרו כי איננה הגר, ודייק הראב"ע מדכתיב ולבני הפילגשים לשון רבים: ולשון הרמב"ן והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען ואם תאמר שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו ברת הברית, ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והמצרי מארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקצר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן עכ"ל, ובס' הישר סופר בפירוש שהיתה מארץ כנען: (ב) מדן, נזכר להלן בפ' וישב והמדנים מכרו אתו (בראשית ל"ז ל"ו), שהם מזרע מדן, כאשר אפרש שם בע"ה: מדין, נודעה המדינה במזרח א"י: שוח, ממנו יצא בלדד השוחי אחד מריעי איוב: (ג) אשורם ולטושם ולאמים, רש"י כתב שהם שמות ראשי אומות, ותרגומו של אנקלוס אין לי לישבו על לשון המקרא עכ"ל, ולשון הרמב"ן ולי נראה שסבר אנקלוס באשורים שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר ארחת ישמעאלים (בראשית ל"ז כ"ה) עשאו מלשון באשרו אחזה רגלי (איוב כ"ג י"א), לא תמעד אשריו (תהלים ל"ז ל"א), וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היינו ישכנו במקום ההוא ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה נשכה, ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות (נחמיה י"ב מ"ד), ומזה חרב נטושה (ישעיה כ"א ט"ו) כמו לטושה, ואמר בלאומים ולנגון בלשון חיים, ומלת היו עוררה אותנו בזה שהיה ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים (בראשית י' י"ג), ובב"ר רבי שמואל ברבי נחמן אמר אף על גב דאנן מתרגמינן תגרין ולפדין וראשי אומין כלם ראשי אומות הן, והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושין אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע פניהם פני להבים בוערים בלפידים מן ללטוש חיש את מחרשתו ואת אתו (שמואל א' י"ג כ'), ילטוש עיניו לי (איוב י"ו ט'), ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאף ע"פ שנהגו לתרגום כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכן הדבר עכ"ל, וכן פי' הראב"ע שהם שמות ואין בהם תאר שם, ואין היו"ד מ"ם סימן הריבוי כמו מצרים כתים דדנים שהם שמות העצם, ויב"ע תרגום תגרין ואמפורין וריבי אומין, (ואמפורין הוא בלשון יווני סוחרים), ובתרגם ירושלמי כתוב במקום ואמפורין, ואומנין, ועל אלו כוון רבי שמואל בר נחמן רק שהיה הנוסח אצלם במקום ואמפורין או ואומנין, ולפדין, ולא על ת"א שתרגם באופן אחר, והמתרגם האשכנזי לא תרגם השמות רק שעשאם לשון רבים שהם אומות בעבור היו"ד מ"ם שבסופם ובעבור מלת היו כמ"ש הרמב"ן, וכ"ל שהם שמות לאומות שיצאו מהם ואינם שמות בניהם כלל כמו מצרים כתים שהם שמות בני אדם ואח"ז הוסבו שמות ם אל האומות היוצאים מהם, רק שהכוונה שמן דדן יצאו אומות שנקראו אשורים ולטושים ולאומים, לאיזה סבה ידועה אז, ולא ע"ש בני דדן שהיו נקראים כ, כי לא היו לו בנים שנקראו כן, וראיה לזה כי בדברי הימים מונה שם אלו ו' הבנים,

וגם

וּלְאֻמִּים: (ד) וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה
בְּנֵי קְטוּרָה: (ה) וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק: (ו) וְלִבְנֵי
הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן
אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל
יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־
ארץ

תרגום אונקלוס

(ד) וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע
וְאֶלְדָּעָה כָּל אִלֵּין בְּנֵי קְטוּרָה: (ה) וְיָהַב
אַבְרָהָם יַת כָּל דִּי לֵיהּ לְיִצְחָק: (ו) וְלִבְנֵי
לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב אַבְרָהָם מַתָּנָן
וְשַׁלְּחִינוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּעוֹד דְּהוּא
קיים

תרגום אשכנזי קפה

לטושים אונד לאמים. (ד) מדין'ס
קינדער וואַרען עיפה, עפר,
חנך, אבידע אונד אלדעה.
אַללע דיעוע זינד קינדער דער
קטורה. (ה) אברהם שענקטע
דעם יצחק אַללעס זייניגע.
(ו) דען קינדערן זיינער קעבס־
וויבער אַבער נאַך אברהם נע־
שענקע, אונד שיקטע זיא פֿאָן
זיינעם זאָהנע יצחק (דאַ ער
זעלבסט נאָך לעבטע) הינוועג
געגען מאָרגען, געמליך אין
ראַז

רש"י

מין לי ליתנו על ל' המקרא: (ה) ויתן
לאברהם וגו'. ת"ר נתמיה בראה לחתי"קי
שאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם והים
נראה הבראית מסורות ביד לנרך לת מי
שתולה ולאברהם מסרן ליצחק: (ו) הפלגשי'.
פסר בתיב שלש היתה שלש פלגש לחת
סיח הגר היח קטורה: גזים נכתובה.
פלגזים נלח בתובה. כדתמרינן בסנהדרין
גנזים ופלגזים דדוד: נתן לאברהם מתנו'.

באור

ונם בני יקטן ובני מדין, ולח בני דדן: (ד) ובני מדין וגו', ללו הם ממשה בתי לחנות מפר למדין ולפס
ממשה מלנים לפר ההרנו באלחמת ישרחל במדבר בסוף לרבעים שנה: (ו) ולבני הפילגשים, הגר
וקטורה, והרמב"ן ז"ל טען על קטורה שהיתה פילגש, מדבתיב ויקח לשה ושמה קטורה, ותמר שבד"ה
(ד' ח' ל"ב), קרחה הבתוב פילגש בשביל סיוחה שפחה, ועל דעתי לין טענתו טעות, שהרי גם בהגר
נחמר ותתן לחתה לאברם לישה לו לאשה (בראשי' י"ו ג') ונם מודה הרב שהית' פילגש, ונחמ' מלחנו
שגם הפילגש תקרח לשה, כמ"ש ויקח לו לשה פילגש מנית לשם יהידה (שופטים י"ט ל'), והנה
הלשה פילגשו נפלת פחת הנות (שם כ"ז), והות יקרח לישה כמ"ש ויקם לישה וילך לחריה
(שם ג'), לפי שנוסף בם מנהג לישות, רק הלשה העקרת לת תקרח פילגש, וענין ספילגש
על דעת רבותינו ז"ל (בסנהדרין דף כ"ח ע"ח), היח בלח כתובה ובלח קדושין, וכ' הרמב"ן
ז"ל ולפשר שגם בני נח כשיחו להם נשים כמשפטן בנעילה היו נוהגים לכתוב מוהר ומתן,
ולזר לנוסרשהיה להם פילגש ויבלח לותה כלזר יכנה ובלח יהיו בניה בנותלים לת שלו לח
היה כותב לה בלום, ועל דעת רבותינו שהיח הגר הנה סיח פילגש ודלח עכ"ל, ועיין מה
שכתבתי דשתי בענין בני הפילגש בפ' ויצא (סי' ל' פסוק ה'): נתן לברהם מהנת, ממון
נתן להם, ולין לורך להזכיר לאברהם כי לשר ליתחלה לאר לאברהם, רק בן דרך המקרח
כלזר נמלח נח ג"פ בפסוק ל' (בראשית ו' ט') ובני ישרחל ה' פעמים בפסוק ל' (במדבר ל' י"ט):
בעודנו חי, בעוד לאברהם חי, ומוסב על ויבלח מלפני פניו ולח על ילמק מלפניו, והות
כ"ו מלמר מוסגר מן מעל עד מי ולכן הוח בז"ק שהות מפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו:
ק־דמ אל ארץ קדם, הרחב"ע פי' שהות לתוספת בלור, קדמה, שהות מל ארץ קדם, וכן
ל' זר לל יעבדו לתו לת נבוכדנלר (ירמי' כ"ז ז'), וקדם מזכת ת"ו, וכן מתורגם בל"ל,
והכון כמ"ש בעל מ"י וז"ל לאר שמלאם כלפי מזרח ופירם לאר לך לחיזה ארץ מארלות המזרח
שלאם

תרגום אשכנזי

דאָ מאָרגענלאַנד. (ג) רייַעם זינד דיא לעבענסיאַהרע אברהם'ס, וועלכע ער נע־ לעבט האַטטע, איין הונדערט פינף אונד זיבענציג יאַהרע. (ח) זאָראַן פערשיעד אב־ הם, אונד שטאַרב אין איינעם בע־ גליקטען אַלטער, אין גרייו אונד לעבענסאַטט, אונד וואַרד איינגעטהאַן בייא זיינען פאָרפאַהרען. (ט) זיינע זאָה־ נע יצחק אונד ישמעאל כעגרו־

חיי שרה כה

אֶרֶץ קֶדֶם: (ז) וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־ חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מֵאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים: (ח) וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו: (ט) וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל

בניו

תרגום אונקלוס

קַיָּים קִדּוּמָא לְאַרַע מַדַּיְנְחָא: (ז) וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דִּי חַיָּא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין: (ח) וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם

בְּרֵיבוּ טָבָא סִיב וְשַׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: (ט) וּקְבָרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל

פירוש נבואתינו סם טומאה מסר להם: (ז) מאה שנה ושבעים שנה וחמש שנים. גן ק' כגן ע' וגן ע' כגן ס' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. מכאן שעשה ישמעאל

באור

שלחם ואמר אל ארץ קדם והיא ארץ וגזר כשדים ואותן מלכות נקראות בשתם ארץ קדם וארץ בני קדם, ובלותה בארץ היתה מצפחת לאברהם לפיכך שלחם בשכן שם כי לאהבתו יקרבם אצלו מצפחתו: (ח) ויגוע, לשון רש"י לא נאמרה נויעה אלא בצדיקים וכגזרת הקצו והח דור המגול נאמר בהם נויעה ויגוע כל בשר הרמש על הארץ (בראשית ז' כ"א), כל אחד בארץ יגוע (שם ו' י"ז), ומתרן נויעה ואבידה קאמרינן, כוותיה כי הגויעה מיתה בלא חולי מבחוץ ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואצל דור המבול הספוכים כמו רגע ולא אלו בשם ידיס וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם נויעה בנוע תחזינו (במדבר כ' ג'), ושוא אים אחד לא נוע בעונו (יהושע כ"ב כ'), אלא האיש לחיתו עונו פתלוס, אבל בשאיר הבתוב כן עם זכרון המיתה במלת ויאסף אל ויאת תרמ ו לאיתת הצדיקים, (הרמב"ן), והאריך עוד שם לבאר דעת המקלים בחינה כן, וכן הסכים הרד"ק בשרשים שרש נוע, גם הראב"ע בתב כי הנויעה היא לאת הרוח מבגוף רגע אחד בלי ענוי ועבוב, וכל נויעה מיתה ואין כל מיתה ניעה על כן בתוב באבל ויגוע, ומה שתרגם האנקלוס אתכנש (פערטיעד), כוונתו כן על רגע המיתה: בשיבה טובה, כתי אחר לו הקב"ה ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה (בראשית ט"ו ט"ו), אלא לתירא הענוי בימיו. (זרשב"ם): ושבע, שעורו שבע ימים, כמו שנאמר בילמד זקן ושבע ימים (שם ל"ה כ"ט), ובלשון ויאת לשון זקן ושבע ימים (שיר מ"ב י"ו), ובדוד ויאת בשיבה טובה שבע ימים עשר ובכוד (ד"ה ח' כ"ט כ"ח), וכן הוסיף שם לאקלוס מלת יומין, וכן מתרגם בל"ת. והרמב"ן מפרש ושבע שהיה כל מחלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים אחרונה נפשו בימיו ולא יחלוה איחרתו בו הימים הבר ובעניין שנאמר בדוד ויאת בשיבה טובה שבע ימים עשר ובכוד והכוונה אלא יחלוו במותרות. עב"ד, וכן תרגם יב"ע, ושבע כל טוכה: ויאסף אל עמיו, נאמר הענין הזה במיתה כי המת הולך בדרך אבותיו בלבו נאסף אליהם, כ"כ הרד"ק בשרשים ערב אסף, וכ"כ הראב"ע, אבל הרא"ם בשמות כ"ט ל"ע ספורנו ויאסף אל עמיו נאסף אל בורר החיים לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומין אליו, ואחרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים בשאלה גם היותם כולם זוכים לחיי עולם בשרש ז"ל (זבח פרק אחד), ובל אחד בהם מחזקו על מבירו עב"ל: (ט) יצחק וישמעאל בניו, אחרו חז"ל בב"ר שעשה ישמעאל תשובה והולך

חיי שרה כה

בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־
שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי מַמְרֵא: (י) הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־
קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה
קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ:
(יא) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ
אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק
עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי: פ שביעי
(יב) וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־
אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית
שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם: (יג) וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם

לתולדתם

תרגום אשכנזי קפו

בען איהן אין דער האהלע צו מכפלה, אין דעם פעלדע דעם חתין עפרון, זאהנס צוחר'ס, וועלכעס פאר ממרא ליעגט. (י) אין דעם פעלדע, וועלכעס אברהם פאן דען קינדערן חת געקויפט האטטע, דאזעלבסט ווארד אברהם אונד זיינע פרויא שרה בעגראבען. (יא) נאך דעם אבלעבען אברהם'ס זענ-נעטע גאטט זיינען זאהן יצחק, אונד יצחק וואהנטע בייא דעם ברוננען דעם לעבענדיגען זע-הענדען. (יב) דיעזעס איזט דיא געשלעכטספאלגע פאן ישמעאל, דעם זאהנע אברהם'ס, וועלפען הגר, דיא מצרישע מאגד דער שרה, דעם אברהם געבארען. (יג) דיעזעס זינד דיא נאמען דער קינדער ישמעאל'ס איהרעם נאמען אונד

איהרער

תרגום אונקלוס

בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר
צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא: (י) חַקְלָא
דִּי זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר
אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ: (יא) וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית
אַבְרָהָם וּבָרִיךְ יְיָ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק
עִם בֵּירָא דְמַלְאָךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלָהּ:
(יב) וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא
אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם: (יג) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן

לתולדתהון

רש"י

תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה לאברהם: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים. ד"א אעפ"י שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתיירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל העולם ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקדוש ברוך הוא וברכו: (יג) בשמותם

לתולדותם

באור

את יצחק לפניו: אל מערת, וכן אל שדה כמו במערת, בשדה. וכן ואל הארן תתן את העדת (שמות כ"ה כ"א), כמו בארון: (י) קבר אברהם ושרה אשתו, כבר כתבנו כי זכר הפעולה על הדבק בו (יא) עם באר, בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר: (יב) אשר ילדה הגר המצרית, כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה, אבל ביצחק כתוב לפנינו, ואלה תולדות יצחק בן אברהם, כיצד הי' בנו, אברהם הוליד את יצחק, כלומר זה הוא עיקר הולדתו של אברהם כמו פרן הוליד את פצרון וגו' (רות ד' י"ח), (הרשב"ם):

בשמותם

חיי שרה כה

לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת
וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: (יד) וּמִשְׁמָע
וְדוּמָה וּמַשָּׂא: (טו) חֲדַד וְתֵימָא
יְטוּר נָפִישׁ וְקֶדְמָה: (טז) אֵלֶּה
הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם
בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר

נשיאם

תרגום אונקלוס

לְתוֹלַדְתְּהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר
וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: (יד) וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא:
(טו) חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וְקַדְמָה: (טז) אִלֵּין אִינוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל
וְאִלֵּין שְׁמָהָתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבְכַרְבֵּיהוֹן תְּרֵין עֲשַׂר רַבְרְבִין לְאוּמֵיהוֹן:

ואילן

תרגום אשכנזי

איהרער נעשלעכטס־אלנע
נאַך: דער ערשטגעבארנע
ישמעאל'ס הייסט נביות, דער
נאַך קדר, אדבאל אונד מבשם,
(יד) אונד משמע, אונד דומה,
אונר משא, (טו) חדד אונד
תימא, יטור, נפיש אונר קדמה,
(טז) דיעזעס זינד דיא זאהנע
ישמעאל'ס, אונר דיעזעס איהר
ר נאַמען אין איהרען גענעד־
טען אונד אין איהרען שלעס־
סערן, צוועלף שטאַמפֿיר־

ר ש ' י

לתולדותם. סדר לידתן זה לאחר זה: (טו) נחליוסס. נככים אלין להם תומה.

באור

(יג) בשמחם להולדתם, סדר לידתן זה לאחר זה: בכר ישמעאל נביות וקדר ואדבאל ומבשם, בכל המקרא נבוח לרגשה שמות סמוכים יהיו שניים הראשונים מחוברים בטעם לגד, ושניים האחרונים לגד, כמו כום ומלרים ופוט וכנען (בראשית י' ו'), דן ונפתלי גד ואשר (שמות א' ד'), וכאשר ס"ם במלה האחרונה ויש לפני הגרגיה שתי תנועות ומתג בתנוע' הראשונה, אז יהי' הטעמ' במלה המחוברת שלפני הס"פ ולפניה ז"ק, והמלה שלפני הז"ק במזרת, כלומר שתי מלות הראשונות מהרגשה המה' תמיד מחוברות בטעם, כמו בלומן שמעון לוי ויהודה (שם ג'), ונפתלי כאן להיות הראשונה בז"ק, וג' אחריה מחוברות במרכא טפחא, מפסיק פשוט' מן הז"ק, כדי להפריד מלת נביות מן האחרות כי היא לבדה חוזרת על נכור, וכן בני לאה נכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהוד' ויששכר וזבולן (בראשית ל"ה כ"ג), ולכן המתרגם אשכנזי תרגם (הערגאַך קדר): וקדר, יב"ע תרגם, וערב, וכן העיד הכתוב להלן שנכנו מחוילה עד שור לחזר על פני מלרים, והוא כמדינת מרקניאה בחלק הלסיאה, ואחר הגמות לא נודעו שמות לרגשתם היום: (טו) בחצריהם, הם הכפרים והפרזות שאינ' מוקפים חומה שהם כמו חצר, וי"ת בפלחיהון, שהם מטלגים לצון פתיחה כמו פלטו ורננו (תהלים ל"ג ד'): ובטירתם, לרמונים כאן טירת כסף (ז"ה ח' ע') (הכתב"ע). ול' הרל"ק בשרשים שרש טיר פי' לרמון ונקרא הלרמון כן לפי שנותני הלרמון עשויים טירות טוב בזוה בלבני גזית, כי השור היא הנקרא בל"ז רוז"ל ודבק והלוחיזין קורין ברוח הנדבך (נדרים פ"ח מ"ה),

המעמר

כה (טו) בחצריהם ובטירתם, גם זה רלוי לאזר לתרתי למעלה (ע"ז י"ג) שבני ישמעאל היו נפולים על פני כל המדבר, ולזה לא היה להם ערי מבלר רק חלרות וטירות, כי טירות הוא לדעת החכם בעוכיהם הוא הלאן אזר יבנו סביניו הרועים, ורלוי לדברי ממה שנלמר תהי טירתם נזמה (תהלים ס"ט כ"ג) לאזר יניד עליו רעו בתהלים אל יהי יושב באהל מבלן רועים, והנה גם שוכני מדבר כי ירלו לעזוב במקום לאזר ימים רבים יבנו להם בתים וגדרות לינום, ומעת לעת ונפרט בעת החזרף יתפרטו אל הכפרים ההם.

חיי שרה כה

נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם: (יז) וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו: (יח) וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָּל־אֶחָיו נָפָל: פ

תרגום אונקלוס

(יז) וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִיתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: (יח) וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר עַל אַפֵּי כָּל אָחוֹהִי שְׁרָא:

תרגום אשכנזי קפז

שטען נאך איהרען נאַציאָנען. (יז) דיא לעבענסיאַהרע דעס ישמעאל ווארן הונדערט יאַהר אונד דרייסיג יאַהרע אונד זיבען יאַהרע; זאָרען פֿאר־שיעד ער, אונד שטאַרב, אונד ווארד בייא זיינען פֿאָר־פֿאַהרען אייגענטהאַלב. (יח) דיא ישמעאלים וואָהנטען פֿאָן חוילה אַן ביז שור, וועלכעס פֿאָר מצרים ליעגט, ביז נאַך אשור הין. ישמעאל לאַג אַלע־וָאָ צור זיינער ברידער.

רש"י

ואלין ואלה שני חיי ישמעאל מאה ושלשים שנה ושבע שנין ואתנגיד ומית ואיתכנש לעמיה: (יז) ושרו מחוילה עד חגרא די על אפי מצרים מטי לאתור על אפי כל אחוהי שרא:

ותרגומו בפלמיהון שהם מפולחים לה"ן פתיחה כמו פלחו ורננו: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. ת"ר חייה בר חנא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליתם בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו שמת יעקב בניח עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שנתן לבן שכרי ואלין בפלמיהון קודם שנתן לבן שכרי ואלין בפלמיהון קודם שנתן לבן שכרי ואלין בפלמיהון

תרגום אשכנזי

(יט) דיעזעס איזט דיא געשלעכטספאלגע פאן יצחק, זאהן אברהם'ס; אברהם האט יצחק

תולדת כה

(יט) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יצחק

רש"י

בעמק. כאן הוא אומר ל' נפילה ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

תרגום אונקלוס

(יט) וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוליד

(יט) ואלה תולדות יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. ע"י שכתב הכתוב יצחק בן אברה' החזק לומר אברה' הוליד את יצחק לפי שהיו לצני הדור אומרי' מאבימלך

באור

א"י כמו מצרים, ולכן הרחיק הפי' על פני כל אחיו נפל ששכן סמוך לאחיו בני קטורה, בעבור שלפי דעתו רחוקים הם זה מזה כי הר הקדם במזרח א"י ואשור ומצרים במערב א"י, אבל אין האמת כן, כי אשור היא במזרחית לפונית של א"י, ונינוה ראש המלכות ההיא היא על נהר חדקל, וכן נאמר בתורה ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (בראשית ב' י"ד), וכבר הרגיש בזה בעל אהל יוסף וכתב שמלת אשור היא טעות בפי' הראב"ע וצ"ל שיר ומצרים מערב לא"י, אבל ג"ז איננו נכון כי שור הוא בדרום א"י כמפורש בכתוב ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור (לעיל כ' א'), וכן כתוב ויך שאול את עמלק מחוילה בואך שור אשר על פני מצרים (שמואל א' ט"ו ז'), ומפורש בכתוב עמלק יושב בארץ הנגב (במדבר י"ג כ"ט). אמנם בבאור הכתוב פה נ"ל שאין פי' באנה אשורה שהגיע גבולם עד אשור, רק שמודיע שהיה ארצם על פני מצרים בדרך שהולכים ממצרים לאשור, אבל הוא קצת דחוק כי כל מקום שנזכר באנה בפסוק פירושו שהגיע הגבול עד שם כמו ויהי גבול הכנעני מצידן באנה גררה עד עזה באנה סדמה ועמרה וגו' (בראשית י' י"ט), ויותר נ"ל כי אין אשור הנזכר פה מדינת אשור הנודעת שבמזרחית לפונית לא"י, רק היא אשורים הנזכר למעלה בבני קטורה ובני דדן היו אשורים וגו', ויתכן ששם מדינתם הי' ג"כ אשור והם היו נקראים אשורים ע"ש מדינתם, ויכוון לפ"ז שאמר על פני כל אחיו נפל שהם בני קטורה, לפי שהם היו יושבים בארץ קדם, כמו שאמר הכתוב וישלחם וגו' אל ארץ קדם, וכל המדינות שבמזרח א"י מן ארם נהרים עד כל האראביה עד סוף מלכות שבא שאכל ים אוקינוס נקראות ארץ בני קדם, כמ"ש בבני יקטן ויקטן ילד וגו' ואת חצרמות וגו' ואת אוזל וגו' ואת שבא, ואת אופר ואת חוילה וגו' ויהי מושבם וגו' הר הקדם (בראשית י' כ"ו וכ"ז וכ"ח וכ"ט ול'), כי עוד היום יש שם עיר נקראת חצרמות, וגם יש שם מלכות נקרא אוזל, ומלכות הגדולה ימן שהוא שבא, ושם הוא לפ"ד אופר ששלח לשם שלמה המלך אניותיו, לקחת משם זהב, ויש לי בזה חקירה רבה ועיון, רק כדי שלא לצאת מכוונת הספר אאריך בזה בקי"א אשר יעדתי לחברו אי"ה: על פני כל אחיו נפל, ר"ל שנפל גורלו כנגד גורל כל אחיו, או פירושו שכן, כמו נפלים בעמק (שופטים ז' י"ב), פי' שוכנים בעמק, ויגיד עליו ריעו ועל פני כל אחיו ישכן (בראשית י"ו י"ב), ואין פירושו ששכן למזרח אחיו כי אדרבה הם שכנו בארץ הקדם למזרח, והוא שכן למערב להם במדבר פארן סמוך למצרים, רק פירושו שיתרחב נחלתו כנגד כולם:

(יט) ואלה תולדת יצחק בן אברהם, לפי דרכנו אין צורך להוציא מלת תולדת מפשוטו לומר שפי' מאורעות רק הוא כדרך כלל ופרט כי עיקר הכוונה היא על יעקב ועשו האמורים להלן בפרשה, רק שהתחיל לספר בפרטות היאך בא לידי תולדות, ואמר שהיתה עקרה והתפללו ונעתר להם השם והוליד את יעקב ואת עשו, וזו היא ג"כ כוונת רש"י שאמר, יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק, הראב"ע פי' שטעם הוליד גדל ורבה כמו ילדו על ברכי יוסף (בראשית נ' כ"ג), והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו, ולשון הרמב"ן והנכון בעיני כי חזר עתה והחל באב היחס כמנהג הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס, וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם, וארפכשד ילד את שלח (א' א' י"ז וי"ח), וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם (שם כ"ד וכ"ז)

וכן

יִצְחָק׃ (כ) וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים
שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־
בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת

לבן

תרגום אונקלוס

אוּלֵיד יָת יִצְחָק׃ (כ) וְהָוָה יִצְחָק בַּר
אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד נְסֵיב יָת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל
אֲרַמָּאָה מִפַּדַּן אֲרָם אָחֳתֵיהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה

ליה

רש"י

יצחק נעשיינט. (כ) יצחק וואר פיערציג יאהרע אלט, אלס ער רבקה, דיא טאכטער דעס ארמיטען בתואלס אוים פדן ארם, דיא שוועסטער

תרגום אשכנזי קפח

נמענדה זרם זהרי כמה שנים זהרת עם לבנהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה גר קלסתר פיו של יצחק דומה לאבהם והיו כולם הכל לאבהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן לאבהם היה זהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק:

(כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשנת לאברהם מהר המוריה ותשכר שנולדה לנחור ויצחק היה בן ל"ז שנה שהרי בו נפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנים היו ושת ל' היתה כשנולד יצחק וכת קכ"ז כשמתה שנ' ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו נפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביתה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שכשה שהיתה בת ששׁ ואחות ששׁ ומקומה לשני ששׁ ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם שני ארם היו ארם נהרים וארם נוהה קורא אותו פדן לשון כמד נקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם

באור

וכן ביתום שנימן מזר למפרע והחל ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול (שם ח' ל"ג), אף כאן לאברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר, ואזר לפשר זה נעבור שאמר ואלה תולדת ישמעאל בן לאברהם שאם אמר ג"כ ואלה תולדת יצחק בן לאברהם בלבד, הנה הבוה שניהם ביחוס ונמעלה ואף כי הקדים הנביר, ועוד שהי' ראוי שיתחיל באברהם, ויאמר אלה תולדת לאברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטורה, ולכך אזר והשלים לאברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנא' כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כ"ח י"ב), ולכך אמר למעלה ג"כ ואלה תולדת ישמעאל בן לאברהם לשון יחיד שהגר האגרית שפחת שרה לאברהם לבנוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה ונמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו (שם י"ג), וכן עשה הכתוב אף בד"הי כי אמר מתחלה בני אברהם יצחק וישמעאל, אלה תולדתם בכור ישמעאל נביות (א' א' כ"ח וכ"ט), והזכיר ובני קטורה פילגש לאברהם ילדה את זמרן (שם כ"ה) והי' רצוי שיאמר בני יצחק ואזר והחל ויולד לאברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל (שם ל"ו) עכ"ל, וכ"כ הרשב"ם: (כ) בן ארבעים שנה, ונתוב ויצחק בן ששים שנה בלדת להם, מצני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה עשרים שנה: מפדן ארם, נקרא כן לפי שהיו שני המקומות שהיו נקראים ארם ארם נהרים וארם נוהה, ולשון פדן בדברי רז"ל שניים ההוא נגרת דגזל פדנך דתורי מאבריה, פירוש כמד בקר, ותרגום ויקח כמד בקר (שמואל א' י"ח ז') פדן דתורי, ותע"מ שים ג"כ ארם דמשק וארם בית רחוב, שניים אלה קרובים זה לזה למיקך מזוג אותם שניים וארם אשר מעבר הנהר זהו ארם נהרים, וי"מ פדן ארם שהה ארם וכן יקרא בלשון ישמעאל השדה פדן, (הרד"ק בשרשים שרש פדן), ותרגלום ויב"ע לא תרגמו אלא פדן, ועל פיהם לא תרגמה ג"כ המתרגם התשבחי: מִפַּדָּן, לפשר שהוא שם במשקל שני פתחין כמו וַאֲגַד ובלנה (בראשית י' י'), בחטי מנית וּפַגּוֹ (יחזקאל כ"ז י"ז), לו הוא פתוח מבני הסמיכות, (הרד"ק בשרשים ד' קטן דף ר"ט ע"ב), ונראין דבריו הלחרונים כי נמלאת קמולה בלי סמיכות, ואני בנאי מִפַּדָּן (בראשית מ"ח ז'), ואין שם חס"ס ולא ז"ק, ולפ"ז תהי' ע"מ שִׁפְחַ גַּבָּב: אחות לבן הארמי, וממנה נולד עשו הלומה לאחי האם (ר"ע מפורנו), והוא כמו הקדמה למה שאמר להלן, והרשב"ע כתב הוא ידוע

תולדת כה

לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ (כא) וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ (כב) וַיִּתְרֹצְצוּ

הבנים

תרגום אשכנזי

סטער דעס ארמיטען לבן׳ס צור פרויא נאהם. (כא) יצחק פלעהעטע צום עוויגען אום זיי־נער פרויא ווילען, דען זיא וואר אונפרוכטבאר. דער עוויגע ליעס זיך פאן איהם ער־פלעהען, אונד זיינע פרויא רבקה וואר שוואנגער. (כב) נון בעוועגטען זיך דיא קינדער

תרגום אונקלוס

לֵיהּ לְאִינְתּוּ׃ (כא) וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לְקָבֵיל אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקָרָה הִיא וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃ (כב) וְדַחֲקִין בְּנַיָּא

במעהא

רש״י

ארס כמו שדה ארס שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר. נתפצר ונתפיים ונתפת׳ לו ואומר אני כל לשון עתר ל׳ הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח׳) מרבית עליית העשן וכן והעתרתם עלי דבריכם (שם ל״ה) וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ״ז) דומות למרובות והנס למשא אנרקריש״רא בלע״ז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן צדיק. לתפלת צדיק בן רשע לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרוצצו. על כרחך המקרא הזה אומר דרשוני שסתם מה היא רציצה זו וכתב א״כ למה זה אנכי רבותינו דרשוהו ל׳

באור

ונכבד מאביה, וכן אחות נחשון (שמות ו׳ כ״ג): (כא) ויעתר, ענין רצוי ותפלה, והעותר או המעתיר הוא המרצה והמתפלל, והנעתר ומי שיתפללו אליו הוא המרוצה ומקבל התפלה, ופה הוא מבנין הקל, ונמצא גם מהנבד הנוסף, העתירו אל ה׳ (שמות ח׳ ד׳), למתי אעתיר לך (שם ה׳), והוראה אחת להם, והרשב״ם פי׳ לשון רבוי דברים, וכן פירש רש״י וז״ל ויעתר, הרבה והפציר בתפלה, ויעתר לו, נתפצר ונתפיים ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר ל׳ הפצרה ורבוי הוא וכן ועתר ענן הקטרת עלה (יחזקאל ח׳ י״א), מרבית עליית העשן, וכן והעתרתם עלי דבריכם (שם ל״ה י״ג), וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ״ז ו׳), דומות למרובות והנס למשא, אנקירי״ש בלע״ז עכ״ל, קי״ף במקום שי״ן כמנהגו בכל מקום, והוא ענשערי״ש בל״א (געהייפט): לנכח אשתו, א״ת לקביל, וכן פירש״י ע״פ גמ׳ דיבמות (דף ס״ד ע״א), זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת, וכן פי׳ הרד״ק בשרשים שרש נכח, ועוד פי׳ שם לעומת אשתו כלומר בעבורה, וכן פי׳ הרשב״ם, וכן מתורגם בל״א, וגם דעת יב״ע לא רחוקה היא מכוונה זאת, שתרגם והפך יצחק בצלותיה דעתיה דקב״ה ממה דגזר על אנתתיה, הנה פי׳ לנכח שהתפלל בעדה, ובמלת ויעתר תפש דרש חז״ל ביבמות (שם), ובסוכה (דף י״ד ע״א), אמר ר׳ אליעזר (בסוכה הגירסא אמר ר׳ יצחק) למה נמשלה תפלתם של צדיקים כעתר מה עתר זה מהפך את התבואה ממקום למקום, כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב״ה ממדת רגזנות למדת רחמנות: ויעתר לו, לפי פירוש הרשב״ם והרד״ק שרק הוא התפלל ולא היא יהי׳ מלת לו כפשוטו: (כב) ויתרצצו, הרד״ק במכלול (ד׳

המעמר

(כא) ויעתר, כתב רש״י הרבה והפציר בתפלה ע״כ, ובסדר וארא (ח׳ כ״ו) וַיֶּעְתַּר כתב נתאמן בתפלה, וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה עכשיו כשהוא אומר בלשון וַיִּפְעַל משמע וירבה להתפלל עכ״ל, (וע״ע מ״ש שם בפסוק ד׳), וכל המעיין בדברי רש״י בשני המקומות יראה את קושי המובן ואת הסתירה אשר בהם, לכן לא אתאפק

מהודיעך

תולדות כה

הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה: (יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גיים

תרגום אונקלוס

בְּמֵעָהָא וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָה דֵנָן אֲנָא וְאָזְלַת לְמִיתְבַּע אוּלְפָּן מִן קֳדָם יְיָ: (יג) וַאֲמַר יְיָ לַהּ

תרגום אשכנזי קפס

העפטיג אין איהר. דא שפראך זיא: ווען דעם אלוא איזט, ווארום האבע איך עס רעכט, וויניגשט? אונר גינג, דען עווי־גען צו בעפראגען. (כג) דער עוויגע ליעס איהר זאגען: ציוויי־א פעל־

רש"י

ל' רילה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכם לצאת עוברת על פתח ע"ז של עשו מבקשם לצאת. ד"ק מתרוצצים זה עם זה ומרגיש בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול כעד העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפלל על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרש של שם: לדרוש את ה'. להגיד לה מה יהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי מלאך לשם נאמר נרוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גויים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם

באור

(ד' קטן דף ק"ס ע"ב), כתב שהרשו בלשון, ויהי' מענין שנאמר בי בלון עזב דליס (לעיל כ' י"ט), אבל בשרש"י הביאו בשרש רון וכן בפירושו על התורה (בפי' שהביאו בעל מנחת יופי) פי' מלשון ריצה ונחב כי בשנולדו והגיעו לזמן התנועה היו מתנועעים מאד עד שנדמה לה שהיו רגיש זה לעומת זה, וכן בנרקיס ירבלו (נחום ג' ד'), וכן פי' הרלב"ע והרשב"ם, וכן פירש"י ל' רילה, וכן מתורגם בל"ת, אבל מן הקדוק המלה עכמה אין לעמוד על הבירור שם שרשה רון או רבן, כי שתי האזרות יבואו בבניינים דגושי ע"ן הפעל על דרך המרובע, ולא כהרשב"ם שהלה להוכיח שהיא מבני ע"ן נעבור שלא נאמר וַיִּתְרַצְּצוּ כמו ובטרם יְהִתְבַּצְּרוּ רגליכם (ירמי' י"ג י"ו), ואין להשוות יחד גזרת הכפולים עם תסרי פ"ך לו שלמים: חבנים, בבטן יקראו עוברים, ונקראו בנים ע"ש סופם כמו ובנדי ערומים תסגיר (לעיל כ"ב ו'): אם כן, גדול כעד העבור: למה זה אנכי, למה התאוויתי על ההריון, כן פירש"י, וכן מתורגם בל"ת, והרלב"ע כתב שהיא שאלה לנשים שילדו שם תירא להן ככה ותאמרנה לה, וטעם ותאמר ת"כ, הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון מסונה, ולשון הרשב"ן והנה הכתוב מסר ולינגו שלם בפי' הזה, והנכון כי אמרה שם כן יהי' לי למה זה אנכי בעולם, הלואי לינגי שלמות לו שלא הייתי בטעם כאשר לא הייתי להיות עכ"ל: לדרש את ה', אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את ה' מאתו (מלכים א' כ"ב ח', ודה"י כ' י"ח ז'), וכתיב כי יגח אלי העם לדרש אלהים (שמות י"ח ט"ו), (הרשב"ם), ורש"י פי' לבית מדרשו של שם (וכן הוא בב"ר), לדרש את ה', להגיד לה מה יהא בסופה, וטעון עליו הרשב"ן וכתב ולא מלאתי דריסה אל ה' רק להתפלל בטעם דרשתי את ה' וענני (תהלים ל"ד ד'), דרשוני ויהי (עמוס ה' ד'), חי אלהי שם אדרש לכם (יחזקאל כ' ג') עכ"ל, והנה לותם שהביא הרשב"ם הם לפי' ואינם להתפלל, ואולי כוונתו במקום שלא נאמר הדריסה רק לה', משא"כ בלאו בתוב ג"כ בבוי אל האדם, את ה' מאתו, כי יבוא אלי העם לדרש, ויב"ע תרגם למבעי רחמין, בהרשב"ן, אבל אונקלוס תרגם למתבע אולפן, כרש"י והרשב"ם, ובן מתורגם בל"ת: (כג) ויאמר ה' לה, ע"י נביא, (הרשב"ם והרלב"ע), ובן פירש"י, ובן מתורגם בל"ת: שני גוים בבטנך, אל

המעמר

מהודיעך מחשבת רבי רי"ו בישוב זה ז"ל: עלם הורלה בנין הקל היא הפעולה בעלמותה, והורלת ההפעיל על הגורם והסבב הפעולה, ומעתה עתר בקל יורה על פעולת רבוי התפלה בעלמותה, והוא לשון הרבה בתפלה, והעתיר בהפעיל יורה על הגורם פעולת רבוי התפלה (ולפ שם הוא אבל עלמו) וזה ענין חרבה להתחלל, וכל זה בהבדל הפעולי הדק, אבל בכלל הענין הורלתם שוה על הסרבה ומפליר בתפלה עכ"ל. (כב) לדרש, עיין מה שרלה הרב המבאר להמלין פעד הרמב"ן, ולפענ"ד לא יתבן היות דרש על התפלה, כי אין לקשור פעל

תולדת כה

גּוֹיִם בִּבְטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ
יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאְמָץ וְרַב
יַעֲבֹד צָעִיר: (כד) וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ

גוים קרי — ללדת

תרגום אונקלוס

לָהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכָוָן
מִמֵּעַיְכִי יִתְפְּרָשָׁן וּמַלְכוּ מְמַלְכוּ תְּתַקַּף
וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבֵּד לְזְעִירָא: (כד) וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא
למילד

רש"י

לח נגון ולח מזרת לח ניחות החמה ולח ניחות הגשמים: ושני לאומים. אין לאום אלח מלכות: ממעיך יפרדו. מן המעיים הם נפרדים זה לרשעו וזה לחומו: מלאם יאמץ. לח יהיו בגדולה בזה קס זה נופל וכן הוח חומר למלאך החרבה (יחזקאל כ"ו) לח נתמלחה לור חלח מקורנגה של ירושלים: (כד) וימלאו ימים. לכל נחמר בחיב

באור

תירגי, כי לער אלך הוח בשביל שתאומים יש בבטנך, שמרומה לער העיבור של שוים מלער עיבור לחד ודרך נשים לך, ומלת גוים נפלה גם יו"ד הרגיש מהמכחב, ונשארה במנטח: ושני לאמים, רש"י כתב אין לאום אלא מלכות, ולשון הרשב"ם ושני לאמים מלכיות, כדכתיב מלכי ארץ וכל לאמים (תהלים קמ"ח י"ח), בכל לשון הוא, אבל לשון לאמים (ג"כ של לאמים) הוא עמים עכ"ל, והנה אונקלוס ויב"ע תרגמו לאמים מלכיון, ולדעתי אף פה אין לאומים אלא בכל לשון של גוים, כי ירלה שמלית נטויות היו שבאה נמאמרים קודמים, מנ' ד' מלות*, ולכן תהיה מליצת שני גוים ושני לאמים אחת בענין *שני גוים בבטנך, וכפולה במלות שונות, וכן הוא בפיל חמיד במליצות הנביאים, ושני לאמים ממעיך יפרדו, למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק (תהלים ב' ח'), אמר לרשע לדיק אתה יקניטו עמים יזעמוהו לחמים (מלכי כ"ד נ"ד), ולאם מלאם יאמץ, ורבים כן, וכתב רש"י בתהלים (ב' ח') כי מנחם פתר לאומים ורב יעבד צעיר: ולאומים וגוים בלם קריבי ענין, ואולם בנר הודעתיך אתין בשמות הנולדים מצורתי התירלה מכל וכל, כי אם ים לכל אחד מהן הורלה נבדלת בענין, ומלת לאם יאמר על הגוי שעניניו מסודרים ומיושרים בתוכן המניח של ההנלה המדינית, וזה הוא ענין המלכות, לכן אמרו אין לאום אלא מלכות, בל"ת (רייך, שטעטש, או בחליקן), כי כל עוד אתין עניני הגוי מסודרים על התוכן ההוא לא יקרא (בחליקן), ומלת גוי ועם כיולל גם קנין בלתי מסודר, כמו בל"ת (פאלק), ולכן גם המתרגם התשבנזי תרגם לאמים (בחליקנען), וגוים (פעלקער): מלאם, בת רשב"ם של"ת כמנהג ורתוי להדגש לאחרון נו"ן מן: זרב, ר"ל הגדול בזמן יניחו לבולם ויע"פ שהזמן מועט קרא את היולא רתוק רב, והשני היולא לתריו לעיר וכן לא רגיש יאבמו (חיוב ל"ב ט'), גדולים בשנים: יעבד צעיר, הפעל

המעמר

התפלל עם יתם בשעול כי תנחנו נתפלל תך לעשם ולא את העגל, ומלבד זה הנה מלינו וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים (ד"ה ב' ט"ז י"ב) וכיון שאמר כי ברופאים הרי מוכח שתין הכוונה לתפלה. (בג) ולאם, הרב המנהר השביל מתד להבדיל ע"פ דעת רש"י בין לומה ולתום ע"פ, והנה גם מזה רתים לזה שאמרתי זה פעמים שכל לותיות השמות יתכנו למשקל, והנה אם ועם תתד המה בשורק (כי גם אם ולומה הם מהכפולים בש"פ הרד"ק שרש לא בשם תניו ע"פ) רק שנתחלף הזל"ף בעי"ן וכלם נגזרים מן עם (כמו עמית וכן לעמת כי גם נמתנגדים

פ תולדת כה

תרגום אשכנזי קצ

לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ:
(כה) וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ
כאדרת

רעז, דאַ וואַרען צווילליגע אין
איהרעם לייבע. (כה) דער ערשטע קאַם העריים, וואַר
רָאָטה, ווינע גאַנצע הויט וויא
איין

תרגום אונקלוס

ר ש ״ י

לְמֵילַד וְהָא תְּאוֹמִין בְּמֵעָהָא: (כה) וּנְפַק
קַדְמָאָה סְמוֹק כּוּלֵיהּ כִּגְלִים דְּשַׂעַר וּקְרוֹ
שמיה

כתיב ויהי בעת לדתה והנה תומים בבטנה: (כה) ויצא הראשון אדמוני. סימן הוא שיהא עופך דמים:

כי לו׳ מדכיס ילדתם: והנה תומים. פסוק ובתמר פלומים מלא לפי שמניהם לדיקים לכל כתן לחד לדיק ולחד רשע: כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של

ב א ו ר

הפעל הקל משרש עבד יתמר לפעמים על העובד ולפעמים על הנעבד חלף שיש הבדל ביניהם, כי הנעבד קטור עם בי״ת כמו לית תעבד בו (ויקרא כ״ה ל״ט), מ״כ תתמר על העבד עובד לאותו ועל האדון עובד בו, ולכן תהי׳ הכוונה פה על העבד, ובכ״ז תפסיר פה מלת את, המורה על הפעול, לכל על הדרוש הפועל הוא הרחמן (חין מהברים שתין לספק בהם יכול הפועל בלחרונה ובלח לת כמו מים תנעש לח (ישעי׳ ס״ד ח׳), שהלח הפועל והמים הפעול, לבניס שחקו מים (ליוב י״ד י״ט), מבניס הפעולים ומים הפועלים), ולכן יהי׳ פה הרחמן הפועל שהרב יהי׳ העובד לל הלעיר, וכן בן יכבד לב (מלאכי ל׳ ו׳), שגם בלי ספק הבן הוא המכבד כמ״ש לאחר זה, ולאם לב לגי לים כבודי, וכן ת״ל ויכ״ע, וכן מתורגם בל״ת: ובכוונה מכוונת נכתב המאמר הזה בלתי מבואר, לפי שפעמים יעבד הרב לת הלעיר לבן הי׳ הפועל רחמן וכן יהי׳ לאחר שוב שבותינו, ופעם יעבוד הלעיר לת הרב בזמנינו בעוונותינו, כ״ם מהר״י לברבנאל, והנה להשובת דריאתה לל הי׳ נריך לומר רק שני גוים בבטנך ולכן הי׳ לשרה גדול, רק מתוך שהבניאל התחיל לומר לה גמר ופי׳ לה כל העתידות: (כד) ללדת, הרחוי בקמן בהפסק ובלאחר עם הסגול: והנה תומם, בבל דבר אחים רגיל לומר כן, וכן ויהי בנקר והנה היה לאה (בראשית כ״ט כ״ה), כי על עתם הי׳ סבור שהיה רחל, וכן וייקן פרעה והנה חלום (שם מ״ל ז׳), כי לל הי׳ סבור שהי׳ חלום עד שניעור משנתו, והמתרגם התשכנזי מבר המחמרים בחלות (חלם, דחם), כדרך הווי״ן המחברות ג׳ מחמרים שהיחסי הזמן, ומלת תומים מסרה חל״ף והוטלה תנועתה על התי״ו כמו חס לל שריתיך לעיב (ירמיה ט״ו י״ח) שפירושו נתתי שריתיך לעוב, וכן יתן לת שלתך (שמואל ל׳ י׳), רלה לומר שלתך: (כה) ויצא הראשון אדמוני, לינו שם המקרה רק תחר פעם, ולכן לריך לבחר ויצל הרחמן, והיה לים לדמוני, ומלת התחר משרש זה גם בפשקל פחר, דודי לת ולחום (שיר השירים ה׳ י׳), והרחב״ע כתב כי הי״ד נוסף ביו״ד לכזרי, ולל ידעתי מלין לו זאת כי לל נמלל בשקרת לדמון בלחר נמלל לכזר גם לכזרי, ולדמוני נמלל שלשה פעמים בשקרת, ל׳ פה, ושני פעמים בדוד (שמואל ל׳ י״ו י״ב וי״ז מ״ב), וכמה שנות תחרים נמלחים בי״ד בשוף תשיד, גם בנו״ן יו״ד ולם מעטים שם בנו״ן יו״ד כמו לוב לו ידעני (ויקרא כ׳ כ״ז) וכן פְּלוֹנִי אַלְמוֹנִי (רות ד׳ ל׳), פְּלוֹנִי, שרבו פלל מלשון נסוי והעלמה, וילחר כן על החיים שמתו מכוסה ונעלם, ומשפטו נתשלומו, פְּלָאוֹנִי, ולפי שנפל החל״ף נעתק החולם חל

ה מ ע מ ר

ים יתם הלטרפות ביניהם כנודע) ויורה על קנון מנשים יחדיו שכל לחד עם רעהו לעזרו, ולם נוסף בו הלמ״ד למשקל לז נתיחד יותר (כדרך כל לותיות המשקל שלם יניחו על מלה לחר בלעדיהן ים לו הורלה זלת כמו פלר ותפלרת ובדומה, שהלחרון יותר נכבד מן הרחמן בחיבות, ולכן יתמעט ממנו בכמות כי יכלול הרחמן בגדרו יותר לנשים מן השני כנודע ליודעי הניון), ויורה כי המנשים נתיחדו בקבר לחין וכל לים פרטי הוא לך חלק מהכל וזה הוא ענין תקון המדיני (סטאַאַטספּאָליטיק), וכמו שכתר הרב.

תולדת כה

כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ (כו) וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ (כז) וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים

ויהי

תרגום אשכנזי

איין האַארענער מאַנטעל, אונד זיא נעננטן איהן עשו (כו) נאַכ־הער אַבער קאַם זיין ברודער הערוים, אונד זיינע האַנד פאַס־טע אַן עשו'ס פערזע, אונד ער נאַננטע איהן יעקב. יצחק וואַר זעכציג יאַהרע אַלט, אַלס זיא געבאָרען וואורדען. (כז) דיא קנאַבען וואוכסען; עשו וואַרד

איין

תרגום אונקלוס

שְׁמֵיהּ עֵשָׂו׃ (כו) וּבָתַר כֵּן נְפַק אָחוּהִי וִידֵיהּ אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלֵידַת יַתְהוֹן׃

ורביאו

רש"י

של צמר המלאה שער פלוקי"רא בלע"ז: ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרב': (כו) ואחרי כן יצא אחיו. שמעתי מדרש חגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אותז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה חן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונ' יצא ראשונ' ויעקב שנוצר בראשונ' יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלת הימנו: ויקרא שמו יעקב. הקב"ה. דבר אחר אביו קרא לו יעקב על ס אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת שלש עשרה שנה וראויה להריון ועשר שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימ': (כז) ויגדלו. ויהי עשו. כל זמן שהיו

באור

הלמ"ד ושוא הלמ"ד אל הפ"א, ונשמט החירק ושניהם תוארים ולא נמצאו בלי יו"ד, כי מה שמצאנו שכול וְאַלְמֹן (ישעיה מ"ז י"א), איננו תאר רק שם המקרה, וכל אלו ממשקל אחד הם, כי בא הפתח במקום החירק להרחבת האל"ף, ואם הוצרך לזה בעבור שנמצא התאר אדום, היה צריך לומר כי הנו"ן יו"ד נוספים, ולא לשים לו אחזרי לריע ששם היו"ד לבד נוסף, גם נמצאים תוארים נרדפים משרש אחד כמו כָּבֵד וְכָבֶד, אָסִיר וְאַסִּיר, אֶרֶךְ וְאָרוּךְ, ודומיה' רבים: וכתב הרשב"ם אדמוני, רו"ש בלע"ז ובל"א (רָטָה): כרו כאדרת שער, מלא שער בטלית של צמר המלאה שער פלוקיר"א בלעז, (רש"י), פעללושערי"א, ובל"א (געפליטט) ונקראת אדרת לחשיבותה וגדולתה משרשו אדר שהוא לשון חוזק וגדולה, ואין מלת שער תאר לאדרת, לפי שאדרת לשון נקבה בעבור התי"ו הנוספת, וראוי להיות כאדרת שעירה אבל אדרת הוא סמוך אל שער, והטעם אדרת הנעשה משער, כמו כלי עץ, שהוא הכלי הנעשה מעץ, או אדרת בעלת שער ותחסר מלת בעלת, ולא כאשר חשב הראב"ע להפוך הכוונה ולומר כלו שער כאדרת, כי לפ"ז ראוי להיות כאדרת בטעם מפסיק: ויקראו, הקוראים: שמו עשו, אדם עשוי ונגמר בשערו כבן שנים הרבה, וא"ת וקרא בלשון יחיד*): (כו) ויקרא שמו יעקב, הקורא, או יצחק אביו: בלדת אתם, אנקלוס ויב"ע תרגמו, כד ילידת, הסבו הפעל אל רבקה שאינה נזכרת בפסוק, וענינו כמו בלדתה אותם, ויותר נראה להסב אותו אל יצחק הנזכר פה וענינו כמו בלדתו אותם כי פעל ילד יאמר גם על האיש כמו ועירד ילד את מחויאל (בראשית ד' י"ח) ולא אמר הוליד, כי מדבר על זריעת האיש כמ"ש רש"י שם וע"ש בבאורי, והמתרגם האשכנזי באר בלדת (המוליד) אותם, בל"א (אַלס אַאַן זיא געבאַהר), ופתר (אַלס זיא געבאָרען וואָרדען), שהוא הלשון היותר מתוקן בל"א: (כז) ויגדלו, ענין

ת וספת

*) לפנינו הנוסחא וקרו.

תולדת כה

וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה
וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים:
(כח) וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־
צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־
יַעֲקֹב: (כט) וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא
עשו

חרגום אשכנזי קצא

איין יאגדפערשטענדינער אונד
איין פעלדמאן, יעקב אבער
ווארד איין פראמער מאן,
דער אין צעלטען ווהנעט.
(כח) יצחק ליעבטע דעו עשו,
דען ער אס פאן זיינעם ווילד-
פרעט; רבקה אבער ליעבטע
דען יעקב. (כט) יעקב קאכטע
איינסט איין נעריכט, אונד
עשו

תרגום אונקלוס

(כז) וּרְבִיאוּ עוּלַיְמָא וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכַן
גְּבַר נָפֵק חַקְלָא וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים מְשַׁמֵּשׁ
בֵּית אוּלְפָנָא: (כח) וּרְחִים יִצְחָק יָת עֵשָׂו
אֲרֵי מְצֵידֵיהּ הֲוָה אָכִיל וְרִבְקָה רְחִימַת יָת
יַעֲקֹב: (כט) וּבְשִׁיל יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וַאֲתָא
עשו

ר ש ״ י

קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י״ג שנה זה סימם לבתי מדרשות וזה סימם לע״ז: יודע ליד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו תמיד היאך מעשרין את המלח הלזך מעשרין את התבן בשביל שיהו מדקדק במצות: איש שדה. כמשמעו לדם נטל ולזדה נקראת חיות ועופות: תם. היה נקי מכל חלאה כלשון

כן פיו מי שלחנו תרוף לרמות קרוי תם: יושב אהלים. לאכלו של עם ולאכלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרש בפיו של עשו שהיה לו לאותו ומרמהו בדבריו: (כט) ויזד. לשון ביעול

כתרגומו

באור

תוספת הצניעות כי יש לתרגם ניקר ומצוינות: ידע ציד, לצוד ליד לצוות, ולשון מרמית כי רוב החיות נלכד מרמה יתעצו: איש שדה, כתרגומו איש נפיק חקל, יוצא והולך תמיד בשדות לצוד חיות ועופות: ויעקב איש תם, הפך מן איש תם ליד, לא היה נקי לרמות: ישב אהלים, הפך מן איש שדה, ורש״י פי׳ לאכלו של עם ולאכלו של עבר, וכן תרגם לאונקלוס, משמע בית אולפנא, וכן תרגם יב״ע, והרשב״ם כתב וייתכן להיות פירושו כאן יושב פעם לאהל ומקנה (זס כ׳), וכן פי׳ הרשב״ם רועה כאן מקניו, וזמר לאהלים ל״ר כי יתכן שבי׳ יושב פעם כה ופעם כה במקום שרואה כי יש שם מרעה טוב לעדרו: (כח) כי ציד בפיו, אמרו המפרשים כי יתן ליד בפיו של יצחק, או יניח, ויפסר המעשה, וכן לאוצר אוצל (שמואל ח׳ י״ג ז׳), (פי׳ אוצר כאן שמואל), יש לותי בנביר ערין (ירמי׳ כ׳ י״ח), נתן לו שם לותי, ויתכן לפרש ויאכיל יצחק את עשו בנבור כי בפיו של יצחק ליד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יוכל לבר אחר והוא המכיל לו כאשר אמר אין יודע ליד, והנכון בעיני כי היא מלילה כי עשו ליד בפיו של אביו, יכנה הלשון במעשהו לתדירותו, וכמוהו אשרי כאיש מרמה (זס ט׳ ה׳), (הנוונה כאיש מגבי מרמה או רמאים), וכן ואני תפלה (תהלים ק״ט ד׳), (פי׳ ואני מתפלל), וכן אמרו בב״ר קופרת טבח לפומיה, כפת טבח לפומיה, (ירמב״ן), ול״נ כי תשבר וי״ו הנכוי כדרכה לפעמים באקור, וייתי כרשת את הנחש (כרשות כ״ד ל׳), פי׳ כרשותו, ויצחק לא מבוח (זס ס״ב), פי׳ מביאו, וכן כאן כי לידו בפיו, כי המקור והפה קרובים, וח״ת מרי מביאים הוא לאביו, וכן פירש״י והרשב״ם, וכן מתורגם בל״ת: ורבקה אהבת את יעקב, שהיתה מכרת בתומתו, וגם משם שאמר הקב״ה ורב יעבד לעיר, ולכן לחכמה אותו שהלהנו הקב״ה וכלכתיב ויאהב את יעקב (אלישי ח׳ כ׳), (ויתולי לא גלתה רבקה ליצחק מה שנאמר לה כשנלכה לדרוש את ה׳, ורב יעבד לצעיר), והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אהבת את יעקב לידוע מה שכתוב לפניו כי יצחק רצה לברך עשו ורבקה הצנימה לברך את יעקב. (הרשב״ם): (כט) ויזד יעקב נזיד, כתרגומו, ונזל יעקב תבשילא, ולדעת הרל״ק (כשרשים שרש נזד,

ובמכלול

תולדת כה

עֲשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃
(ל) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי
נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף
אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃

ויאמר

תרגום אשכנזי

עשו קאַם פֿאָם פֿעלדע, אונד
ווער אַבגעמאַטטעט. (ל) דאַ
שפראַך עשו צו יעקב: לאַס
מיך דאָך פֿאָן דיעזעם ראָטהען
נעריסטע קאָסטען, דען אך
בין אַבגעמאַטטעט! דאַרום
נעננם מאַן אוהן אדום.

יעקב

ר ש " י

כתרגומו: וסיף עיף. נכליסה כמה דתימ' כי עיפה נפשי להורגים (ירמיה ד'): (ל) הלעיטני. לפתח פי ושפוך הרבה לתוכם כמו שאנינו אין לוכמין את הגמל אלא מלעיטין לוחו: מן האדום האדום. עדשים לדומות ולוחו היוס מת מכרסם אלף ירחה את עשו כן נגו יולף לתרגות רעה ואין זו אינה טובה שהנעיסו הקנ"ה לפיכך קנר הקנ"ה ס' שנים מאנותיו שיאמר מי ק"פ שנה וזה קע"ה וגיבל יעקב עדשים להנרות את האבל ולמה עדשים

תרגום אונקלוס

עֲשָׂו מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי׃ (ל) וַאֲמַר עֲשָׂו
לְיַעֲקֹב אַטְעִימְנִי כְּעַן מִן סִימוֹקָא סְמוֹקָא
הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קָרָא שְׁמֵיהּ

ארום

באור

ונמכלול דסוס קטן דף ק' ע"ב), ויחד שרשו ג"כ נוד ובא בו כנא תמורת הדגש, כי הי' רצוי להיות וַיּוֹד, כמו מלת גַּוְיָת שהרצוי שרשו גוז, וכן אל יסף פרעה הָהַל (שמות ה' כ"ה), הרצוי הַהֵל, אבל לדעת הרמב"ע שרשו זוד והם שני שרשים והסירוס לחד, וכן לא ילון רוחי (בראשית ו' ג'), עם ויבא מרגו על נדנה (ד"ה א' כ"ח כ"ז), לדעת קלת מפרשים, ורנים כן: והנה לפי עומק פשוטו לא היו הדברים הנוכרים בפרשה תבופים זה לזה רק ניניהם עתיד ושנים, רק שעיקר כוונת הספור להודיע סבירת הבכורה ליעקב, ולבן הקדים להודיע טבע רשעות עשו מנשוריו, לזאר בחר תמיד בחי המפשית כפרק למוד מדבר, ומשם נעשל הירחה ועבודת האל שהוא סבה לסבירת הבכורה, והשמיע לזה דבריס שאינם עקריים לספור זה, והודיע לזיר גם אל סבירת בכורתו והסבה הקרובה, ולחר שפגם אחת לירע שבשביל יעקב לזה תבשיל והוא גם מן השדה עיף וינע ונתאוה לאכול ממנו ובענור רעבתנותו מכר בכורתו, ומבין עפ"ז כוונת המתרגם האשכנזי במה שהוסיף מלת (חייבט): והוא עיף, עיקר הנחת המלה הזאת על העייפות, ולפי שהעיף גמל למיס קראו בדרך ההשאלה לגמל עיף, ולע"ס שאין בו ענין העייפות כ"א ענין הגמילה לבד כמו שאחר ובאחר יחלס הגמל והנה אתה ותקין והנה עיף ונפשו שוקקה (ישעי' כ"ט ח'), וכן בזרע הגמילה שלח יד מטר עליה, בזרן ליה ועיף בלי מים (תהלים ס"ג ב'), נפשי כאדץ עיפה לך סלה (שם קמ"ג ו'), בכל סלע בבל בזרן עיפה (ישעי' ל"ב ב'), ופי' כאן הרמב"ן שהי' רעב וגמל, ויורה ע"ז תאותו אל הנזיד, ותנקלום ויב"ע תרגמו משלהי, וכן מתורגם בל"א: (ל) חלעיטני, אין לו דומה במקרא, אבל בתשנה שנינו אין ממרין את הענלים אבל מלעיטין לוחם, והנה רש"י פירש לפתח פי ושפוך הרבה לתוכה, והרמב"ע והרד"ק בשרשים שרש לעט פירשו לפי ענינו התבילני, אבל תנקלום ויב"ע תרגמו לשון טעימה שהיא רק מעט, ונראה פירושם כי כן דרך המבקש מתת חנם שלא לבקש אלא מעט, ועל פיהם תרגם האשכנזי (קאָסטען): מן האדם האדם הזה, פי' התבשיל מאוס מן העדשים שהיו אדומות או שרקאו בדברים אדומים, ועשו לא ידע מה הוא וקרא שמו אדום, ודרך אדם האמור לאחול מאכילו, כופל את הדבור: על כן קרא, הקורא: שמו אדום, הוא אדמוני ונתאוה לאכול אדום, ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו, ולפי' בזיון קראו לו כן, כי לענו עליו שאבר בכורה בשביל מעט כי סוכח וולל

יוכח

(לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם
אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ (לב) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה
לִי בְּכֹרָה׃ (לג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב

השבעה

תרגום אונקלוס

אֱדוֹם׃ (לא) וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבֵּין כְּיוֹם דִּילְהֵן
יַת בְּכֵרוּתָךְ לִי׃ (לב) וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא
אָזֵיל לְמֵמָת וּלְמָה דְנָן לִי בְּכֵרוּתָא׃ (לג) וַאֲמַר

יעקב

תרגום אשכנזי קצב

(לא) יעקב שפראַך: פֿערקויפֿע מיר אויך זאָ פֿאָרט דיינע ערשטגעבורט. (לב) דאַ שפראַך עשו: זיעהע! איך געהע דאָך צום טאָדע! וואָצו ניטצט מיר דיא ערשטגעבורט? (לג) יעקב

שפראַך

רש"י

עדשים שדומות לגלגל שהאכלות גלגל שחוזר בעולם: (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דלהן כיום שהוא ברור כך מבור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבוד' בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותו ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה:

ויבז

באור

יוורש: (לא) מכרה כיום את בכרתך לי, פשוטו כעת הזאת, וכן ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שמואל א' ט' כ"ז), אתו כהיום תמצאון אותו (שם י"ג), קטר יקטרון כיום החלב (שם ב' י"ו), ולנו בשת הפנים כיום הזה (דניאל ט' ז'), (הרמב"ן), וכן פי' הרד"ק בפרשים שרש יום, כי יאמר יום על העת, ופעמים יבוא עליו כ"ף האמתי, וכן פי' הרשב"ם, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' ע"פ אנקלוס כיום שהוא ברור, פי' הכ"ף לדמיון, והרמב"ן פי' דעת אנקלוס באופן אחר ע"פ נוסח אחר אשר מצא ע"ש, ואין רצוני להאריך: וכתב עוד הרמב"ן, וי"א כי אין מחיר הבכורה הנזיד, רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח"כ נאכל, וענה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך, ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות, והכתוב לא פי' המחיר ואין זו דעתי עכ"ל, אבל הרשב"ם מפרש כן ופי' כי המאכל הוא לעדות ולקיום כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל (בראשית ל"א מ"ו), לקיום ברית בין לבן ליעקב, וכן פי' רע ספורנו: והנה מכרה יצא מדרך מביריו כי הוא מגזרת פְּעוֹל, וראוי להיות בקמץ חטף כמו מן זְכוֹר זָכְרָה, ומן שְׁמוֹר שָׁמְרָה, ובא בחיר"ק על דרך אותן שהן מגזרת פְּעַל, כמו מן שְׁכַב שִׁכְבָה עמי (בראשית ל"ט ז'), ומן שְׁלַח שִׁלְחָה הנער (שם מ"ג ז'): (לב) הנה אנכי הולך למות, בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המצויים שם דבים ואריות וחיות רעות,

ואני

המעמר

(לא) מכרה לי, לדעתי הענין הוא כי כאשר שאל עשו הלעיטני נא נתן לו יעקב מיד הנזיד (כי לא נכון לחשוב על אבותינו הקדושים אשר היה ביתם פתוח לרוחה, ולכל רעב פרסו לחם, כי יאכיל איש את אחיו רק במחיר, גם אין נפשי לדעת הרמב"ן (עיין בבאור), כי גם זה אינו מדרך המוסר שאם יראה את אחיו כי ירעב והוא תאב לאכול, לבוא אליו במרמה שימכור לו דבר טרם שישב לאכול) והכתוב קיצר בספור כדרכו, וסמך על מה שאמר להלן (ל"ד) ויעקב נתן וגו', וכאשר אכל עשו בטוב לבו, אמר יעקב מכרה כיום וגו'. בכרתך, יפה אמר רש"י לפי שהעבודה בבכורים וכו', כי כן היה המנהג בבני קדם שהאח הגדול הוא כהן לבית אביו לעבוד עבודת אלהים ולחנך שאר בני בית. ויעקב היה חפץ בזה כי קרבת אלהים לו טוב, ולכן השיב עשו, הנה אנכי הולך למות, ולבי איננו נכון לעבודת אלהים ולמה זה לי בכורה.

תולדת כה כו

הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר
אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ (לד) וְיַעֲקֹב
נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים
וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו
אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ
כו (א) וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד
הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי

אברהם

תרגום אשכנזי

שפראך: שוואָרע מיר אַלזאָ דאַרויף! ער שוואָר איהם, אינד פֿערקייפֿטע זיינע ערשטגעבורט דעם יעקב. (לד) יעקב אַבער נאַכ דעם עשו בראָד אונד איין נעריכֿט לינזען. דיעזער אַס, טראַנק, שטונד אייף, אונד גינג דאַפֿאָן; זאָ פֿער־אַכטעטע עשו דיא ערשטגעבורט.

כו (א) עס וואַר הונגערסנאָטה אים לאַנדע, אויסער דער ערשטען הונגערסנאָטה, וועלכֿע אין דען צייטען

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּילְהֵן וְקַיֵּים לֵיהּ וְזַבֵּין
יַת בְּכֵרוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב׃ (לד) וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו
אל
לְחֵים וְתַכְשִׁיל דִּטְלוּפְחִין וְאָכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזָל וְשַׁט עֵשָׂו יַת בְּכֵרוּתָא׃
כו (א) וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דִּי הֲוָה בְיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזָל

יצחק

רש"י

(לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום:

באור

ואני מסיכן למות למה זה לי להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אבינו, כך פי' אבי הרב ר' מאיר מ"כ, (הרשב"ם), ואין לבכור מעלה רק אחר מיתת אביו, ואולי ימות קודם אביו, וכן פי' הראב"ע והרמב"ן: (לג) השבעה לי, מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש, השבועה תמלא חסרונו, (ר"ע ספורנו): וימכר את בכרתו, בדמים, ואח"כ ויעקב נתן לעשו וגו', כמנהג בני אדם לקיום דבר, (הרשב"ם), וכן נמצא בס' הישר כי מכר לו את בכורתו במחיר: (לד) ויבז עשו את הבכורה, לפי שלסוף נתחרט על כך, כדכתיב את בכרתי לקח, לכן הקדים כאן להודיע שטותו עתה בשביל אכילה בזה את הבכורה, אבל לבסוף הי' מתחרט, (הרשב"ם), אבל לפי פשוטו אינו אלא כלל שאחר הפרט, כמנהג הכתובים על הרוב, וכן מתורגם בל"א. והראב"ע אמר שסבת בזותו הבכורה היא בעבור שראה כי אין לאביו עושר, ומשך הכתובים המכחישים אותו בבח אל סברתו, ולמען לא יתנגדו לי הכתובים יצטרך לומר שהי' לו עושר והעני ושוב העשיר וחזר והעני, אמנם הרמב"ן ז"ל בטל טעניותיו בדברי טעם ע"ש.

כו (א) מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם, אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה, והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם

עשה

המעמר

כו (א) ויהי רעב, לדעתי אין סדר לפרשיות האלה, והרעב היה בארץ טרם נולדו עשו ויעקב אך התורה (מן ואלה תולדות יצחק ומעלה) סיפרה לידת בניו, ויען כי בלידתם היה עשו הבכור, לכן הזכיר מיד כי יעקב לקח את בכורתו מידו, כי זה אבן פנה בדת ישראל כי ברכות אברהם ויצחק אך התנחלו ליעקב וזרעו, כי לו משפט הבכורה, ואח"כ יספר הכתוב מה שאירע ליצחק קודם זה. ואשר הביאני לזה הדעת, כי רחוק הוא בעיני שבאורך

הימים

תולדת כו

אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ
מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ (ב) וַיֵּרָא
אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד
מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר
אליך

תרגום אשכנזי קצג

אברהם'ס געווע:ען, דאַ רייז-
טע יצחק צו אבימלך, דעם קע-
ניגע דער פלשתים, גען גרר.
(ב) דער עוויגע ערשיען איהם,
אונד שפראַך: רייזע ניכט
העראַב גען מצרים, וואָהנע
אין דעם לאַנדע, וועלכעס
איך דיר אַנצייגען ווערדע;
האַל-

תרגום אונקלוס

יִצְחָק לְוַת אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר׃
(ב) וְאִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר לָא תֵחוֹת לְמִצְרָיִם
שרי

רש"י

כו (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו
לרדת מצרים כמו שירד אביו בימי
הרעב: אל תרד מצרימה. שאתה עולה
תמימה

באור

עשה לו השם כבוד גדול, ולכן הי' יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו
אל תרד מצרימה, (הרמב"ן וכן פי' הרשב"ם), וכן נמצא בס' הישר שהי' דעתו ללכת למצרים
עד שאמ' לו הק"בה אל תרד מצרימה: אל אבימלך מלך פלשתים, לא נודע אם הי' אבימלך
אשר הי' בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן, כי גם בימי דוד יקרא
אבימלך, ודעת אנקלוס שהי' בנו, (הרמב"ן), ור"ל להלן בפסוק ויאמרו ראו ראינו וגו' בינותינו
בינינו ובינך, ת"א בין אבהתנא וכו', וכן נמצא בס' הישר שהי' בנו ונקרא בנמלך ואביו מת
לתקופת השנה אחרי מות שרה והמלינו את בני בן שתים עשרה שנ' וקראוהו אבימלך כמשפטם
אז לעשות בגרר: וילך יצחק אל אבימלך, כי הי' בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך
בעל בהית אביו אולי ייטיב עמו ולא יצטרך לירד למצרי' והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם
לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא
אמר אחותי ואעפ"כ לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזכרים בענין אברהם ולכך
אמר כמעט שכב אחד העם יאמ' אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב הי' שיכשל בה
אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר הי' עלינו חטא בענין אביך. (הרמב"ן):
(ב) שכן בארץ אשר אמר אליך, אין טעם שיאמר בבת אחת שכן בארץ אשר אמר אליך גור
בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם
ע"פה' תסע ועל פי ה' תחנה וגור עתה בארץ הזאת בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב
לכנעני

המעמר

הימים לא ירגישו אנשי המקום ביצחק כי הבנים בניו; גם נראה לי שזה גם דעת הראב"ע,
כי הוא כתב על ויבז עשו וגו' בעבור שראה שאין לאביו עושר ונכסים וכו', והביא עוד לראי'
ממה ששאל יצחק להביא ציד כי לא היה לו מה לאכול עיין בדבריו, ואם גם באמת יסודות
ראיותיו ימעדו וינועו כאשר יבין המעיין, בכל זאת מוכח שלדעתו הספור הזה הוא מקודם,
כי לולא זאת הלא נאמר ויגדל האיש וגו', וצריכין אנו לומר שהעני והעשיר וחזר והעני, וזה
רחוק מאד. אל אבימלך, עיין בבאור, אך אנכי בל אדע מדוע נאמר כי זה אבימלך לא היה
אבימלך שחיה בימי אברהם, הלא גם פיכל שר הצבא עודנו חי הנהו ומדוע יגרע אדוניו ממנו,
ומן הכתובים אין הכרע כלל לדעת הזאת, ואדרבה יתישבו יותר באמרנו כי הוא אבימלך המלך
הראשון כאשר יתבאר במה שיבוא, ועל ספר הישר כבר מלתי אמורה במ"א שאם הוא ישר
בעיני הרב המבאר לדעתי אין לסמוך עליו כלל, כי לא נודע לנו המקור ממנו יבעו דבריו,
וכל מעיין בו למראה עיניו ישפוט כי המחבר הלך בדרך המליצים והמשוררים להגדיל ולהפליח
כל דבר עד למעלה מהשגת השכל, ואין זה דרך סופר נאמן.

תולדת כו

אֵלֶיךָ׃ (ג) גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה
עִמְּךָ וַאֲבָרֲכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל
וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃
(ד) וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־
הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרֲכוּ בְזַרְעֲךָ

כל

תרגום אשכנזי

(ג) האַלטע דיך אין דיעזעם לאַנדע אויף, זאָ ווילל איך מיט דיר זיין, אונד דיך זעגנען, דען דיר אונד דיינעם זאַאמען ווילל איך דיעזע לענדער אַללע איינגעבען, אונד דען אייד האַלטען, דען איך דיינעם פאַ־טער אברהם געשוואָרען; (ד) דיינען זאַאמען ווילל איך מעהרען זאָ פיעל אַלס שטער־נע אַם היממעל, אונד ווילל דיינעם זאַאמען אַללע דיעזע לענדער איינגעבען, זאָ דאַס זיך מיט דיינעם זאַאמען זעג־נען

תרגום אונקלוס

שְׁרֵי בְּאַרְעָא דִּי אֵימַר לָךְ׃ (ג) דּוּר בְּאַרְעָא
הָדָא וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְאֵבָרֵיכִינָךְ אֲרֵי
לָךְ וְלִבְרָךְ אֶתֵּן יַת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין
וְאֵקַיֵּים יַת קְיָימָא דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם
אָבוּךְ׃ (ד) וְאַסְגֵּי יַת בְּרָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא
וְאֶתֵּן לִבְרָךְ יַת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וְיִתְבָּרְכוּן

בדיל

רש"י

תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישמך וגו' ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעיה ס"ה) שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי

כך

באור

לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים וגו' (יהושע י"ג ג'), (הרמב"ן), ול"נ עוד להוסיף על דבריו (ואולי תהי' גם כוונתו כן) שהי' בענין הזה ג' צוויים א' אל תרד מצרימה כלל אפי' לגור שם דרך עראי עד עבור ימי הרעב; ב' שכן בארץ אשר אמר אליך היא ממרא קרית הארבע או באר שבע (לפי מה שהוכחתי למעלה שאיננה מארץ פלשתים) שהם מארץ שבעת עממים ממש וצווהו לשכן שם ימי חייו ואחר עבור ימי הרעב ישיב לשם מארץ פלשתים, ולפי שלא הי' הצווי הזה לעשותו מיד לכן לא פי' לו הארץ רק אמר אשר אומר אליך אחר עבור ימי הרעב, ובלי ספק מה שנאמר להלן ויעל משם באר שבע הי' ע"פ צווי השם ואף שקיצר הכתוב, ג' גור בארץ הזאת, היינו בארץ פלשתים שהי' שם אז תהי' רק בגר בארץ אחרת ולא בקביעות דירה רק עד אחר עבור ימי הרעב, ומפרש ואומר כי לך ולזרעך אתן כל הארצות האל, ר"ל כי גם ארץ פלשתים אתן לך משא"כ ארץ מצרים איננה בכלל המתנה: (ג) האל, האלה: והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך, אין צריך שיבטיח הק"בה את יצחק שלא יעבור על השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם ואברהם אין לו זרע אחר בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הוצרך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית ובזרעו לא בעשו. ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב (דברים ל"ד ד'), אשר נשבעת להם בך (שמות ל"ב י"ג), כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הק"בה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אח' לברות עמו ברית ושתה' זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אף על פי שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי

יעקוב

תולדת כו

כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: (ה) עֵקֶב אֲשֶׁר־
שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר
מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי*: פ״ג

וישב

תרגום אשכנזי קצד

נען זאָללען אַללע פֿעלקער דער ערדע, (ה) צור בעלאָהנונג, ווייל אברהם מיינער שטיממע געהאָרזאַם וואַר, אונד מיינע פֿאָרשריפֿט בעאָבאַכטעטע, נעמליך מיינע געבאָטהע, מיינע געזעטצע אונד מיי=

תרגום אונקלוס

בְּדִיל בְּרָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא: (ה) חֲלַף דִּי
קַבֵּיל אַבְרָהָם בְּמֵימְרִי וּנְטַר מַטְרַת מֵימְרִי

פקודי

רש״י

כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. בשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת: מצותי. דברים שאלו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכו׳ דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא

באור

יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר (ויקרא כ״ו מ״ב), כי כלם בעלי ברית לאלהים, ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהי׳ הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ (בראשית כ״ב י״ח), ויהי׳ פי׳ הכתוב והקמותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכה בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך (שם כ״ח י״ד). (הרמב״ן): (ה) עקב אשר שמע אברהם בקלי, על העקידה דכתיב אשר שמעת בקלי (שם כ״ב י״ח): וישמר משמרתי, כגון מילה דכתיב בה ואתה את בריתי תשמר (שם י״ז ט׳): מצותי, כגון מצות שמנה ימים דכתי׳ כאשר צוה אתו אלהים (שם כ״א ד׳): חקותי ותורתי, לפי עיקר פשוטו הניכרות כגון גזל ועריות וחימוד ודינין והכנסת אורחים כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימן, (פי׳ כל הפסוק הזה מהרשב״ם). והנה עם שחפש ומצא פסוקים מכוונים, אין כל פירושו זה מכוון כי פסוק ואתה את בריתי תשמר חוזר על כל הפרשה הנמשכת אחריו שנ׳ בה ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר, וכן פסוק כאשר צוה אתו אלהים חוזר על כל הפסוק ההוא וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים, ובלא״ה מצות שמנת ימים אין בה ענין לבדה כ״א בקשר עם מצות המילה, ורש״י מפרש משמרתי, גזירות להרחקה כמו שניות לעריות ושבות לשבת, מצותי, דברים שהשכל מחייב בהם כמו גזל ושפיכות דמים, חקותי, דברים שאין בהם טעם כמו אכילת חזיר ולבישת שעטנז, ותורתי, תורה שבע״פ עכ״ד, והוא ע״ד חז״ל שאמרו קיים אברהם כל התורה עד שלא נתנה, ועיין בפי׳ הרמב״ן מה שפלפל בחכמה על זה, ואין רצוני להאריך, וסוף דבריו הם אלה, ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי, אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע״ז וקרא בשם ה׳ להשיב רבים לעבודתו, מצותי, ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה, חקותי, ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצות את בניו ואת ביתו בהם, ותורתי, המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהם תורה להן עכ״ל, וזה לשון המתרג׳ האשכנזי (והנראה בכתוב הזה שענינו כמו שזכרנו פעמי׳ רבית, כלל ואחריו פרט, ויהי׳ משמרת שם כולל לכל מאמר המודיע לאדם חובת המעשה שעליו לעשות, והוא משותף למצוה חקה ותורה, שאם יבא החיוב ההוא מפאת רצון המצוה, פעמי׳ שנתחייב לשמרו מחמת יראת הגדולה והכבוד, כמשמרת האב על הבן ויקרא מצוה, ופעמי׳ שיהי׳ זה מחמת יראת העונש, כמשמרת האדון על העבד והמושל על העם, ויקרא חקה או גזירה, ואם יהי׳ כמשמרת המורה על תלמידו שלא יבא בו החיוב מפאת רצון המצוה, כי אם מצד הטובה

תרגום אשכנזי

מיינע לעהרען. (ו) אַלזאָ בליעב יצחק אין גרר. (ז) ווען דיא שטאַדטלייטע זיך נאַך זייַנער פֿרויא ערקונדיגטען, שפּראַך ער: זיא איזט מיינע שוועסטער! דען ער פֿירכֿטעטע זיך צו זאַגען: זיא איזט מיינע פֿרויא! דיא שטאַדטלייטע מעכֿטען מיך אומברינגען אום רבקה ווילען, דען זיא איזט שאָן פֿאָן אַנגעזיכֿט. (ח) אַלס ער נון לאַנגע צייט דאַ וואַר, שויעטע אבימלך, קעניג דער

תולדת כו

(ו) וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ (ז) וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃ (ח) וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים

בעד

תרגום אונקלוס

פִּקּוּדַי קְיָמַי וְאוֹרַיָתָי׃ (ו) וִיתֵיב יִצְחָק בִּגְרָר׃ (ז) וּשְׁאִילוּ אֱנָשֵׁי אַתְרָא עַל עֵיסַק אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר אֲחָתִי הִיא אֲרֵי דָחֵיל לְמֵימַר אִתְּתִי דִּלְמָא יִקְטְלוּנַנִי אֱנָשֵׁי אַתְרָא עַל רִבְקָה אֲרֵי שַׁפִּירַת חֵיזוּ הִיא׃ (ח) וַהֲוָה כַּד סְגִיאוּ לֵיהּ תַּמָּן יוֹמַיָא וְאִסְתְּכִי אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא

דפלשתאי

רש"י

להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני: (ז) לאשתו. על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ'): (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד ענשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך

באור

שיש בו לעושהו, שהמור' יורנו הדרך אשר יבחר להג"ע אל ההצלחה, יקרא תורה: והנה כל פקודי השם הם מצד האמת מצות וחקות ותורות, כי יבא בהם החיוב לאדם לשמרם משלש פנות הללו יחד, מצד יראת הכביד וגדולת המצוה, מצד יראת העונש מאת אדון כל, ומצד שהם כלם עצות מאת המטיב להגיע על ידם אל האושר האמתי, ואולם בבחינת האדם המצווה לעשותם, פעמי' שיתגלה בהם יותר ענין המצוה, ויתעורר האדם לעשותם מפאת יראת הגדולה, ופעמי' שיתעורר עליה' מצד יראת העונש, ויש שיתברר לו בהם עצת ה' לטובתו. ולזה תמצא לפעמי' שישתמש בעל הלשון בשמות הללו בלי הבדל ובוונת ענין, כי בערך אל נותן התורה והמצוה, אין ביניהם הבדל כלל, ופעמי' שיכוון אל ההבדל שזכרנו, בבחינת האדם המחויב לעשותם, שבבחינת המשיג המקבלם, פעמים שיקצר להשיג ענין אחד, ויקבלו מפאת ענין אחר שיש בו) עכ"ל, וכן נראה שהוא דעת בעל הטעמי' שהטעי' משמרתי בז"ק, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: (ו) וישב יצחק בגרר, עשה כאשר צוהו השם ולא ירד למצרים רק נתישב שם עד עבור ימי הרעב: (ז) וישאלו וגו', שעורו וכששאלו אנשי המקום על אשתו הי' אומר תמיד אחותי היא, וכן מתורגם בל"א: לאשתו, על אשתו או בעבור אשתו, כמו אמרי לי אחי הוא (שם כ' י"ג). אחותי הוא, ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי. (הרמב"ן): כי יָרֵא, פעל עבר לגזרת פָּעֵל כמו ויהי כי יָקֵן יצחק (שם כ"ז א'): לאמר אשתי, היא: פן יהרגני, שעורו, כי אמר פן יהרגני, כמו ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני וגו', ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני וגומר (שם מ"א נ"א ו.ב): על רבקה, על אודות רבקה, וכן תרגם יב"ע על עיסק רבקה: (ח) ארכו לו שם הימים, מלת ארכו

המעמר

(ח) וישקף, אין ספק כי יצחק אבינו קדוש עליון היה הצנע לכת בדרך המוסר והיאות, ולא שחק עם רבקה לעין השמש באופן שיודע כי אך אשתו היא, אבל היה משעשע עמה ע"ד היאות

תולדת כו

בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק
מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ:
(ט) וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר
אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ
אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק
כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ:
(י) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם
עׂ
את

תרגום אונקלוס

דְּפְלִשְׁתָּאֵי מִן חַרְבָּא וַחֲוָא וְהָא יִצְחָק מְחָאִיךְ
עִם רִבְקָה אִתְּתֵיהּ: (ט) וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק
וַאֲמַר בָּרַם הָא אִתְּתָךְ הִיא וְאֵיכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲרֵי אֲמָרִית
דִּילְמָא אִיתְקְטֵיל עֲלָהּ: (י) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מָה דָּא עֲבַדְתָּ לָנָא כְּזֵעִיר פּוֹן שָׁכִיב דְּמִיחַד
בעמא

תרגום אשכנזי קצה

פלשתים, איינסט דו־כּ פּעט־
סטער, אונד זאה, דאס יצחק
מיט זיינער פרויא רבקה
שערצטע. (ט) דא ריעף אבימלך
דעם יצחק, אונר שפּראך: וויא־
הע! זיא איזט דיינע פרויא;
וויא האסט דוא דען וואגען קאג־
נען; זיא איזט מיינע שוע־
סטער? יצחק אנטוואָרטעטע
איהם: ווייל איך נעדאכט האב
בע, אין טעכטע איהרענט־
ווילללען אומקאממען. (י) דא
שפּראך אבימלך: וואס האסט
דוא אונז נעטהאן? וויא ליכט
העטטע איינער אוס דעם

ר ש "י

לגימלך וגו'. ולהו משמע מטתו: (י) לחד
מעם

באור

סעל עומד וסיומו כי סי' זמן גדול סם והוא לחריך ימים סם והימים לרבו לו, ולא מהר להיות נשמר: מצחק, עיין מ"ש נפ' ויחי נפסוק ותלחק שרה (בס י"ט י"ג), והנה סם עניינו לשון שעשוע ושמחה, כן פי' הרד"ק בשרשיו שרש לחק, וכן ת"י מלחיך, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"ח, והרשב"ם פי' מלחק משמים כלשניהם נא אלי הענד העניני לחד־ הנאת לגו לגחק בי (בס ל"ט י"ו), ונמקום לחר הוא לומר נא אלי לשכב עמי (בס י"ל), וכן פירש"י, אבל אף אם יפי' לפעמים כגוי לשעשוע השמשים, מלד הלגיעות והבושת, שדרכו לבנות עניני משגל, מכל מקום אין לורך להוליאו ממשמעותו הכללי ולומר שהי' לגימלך רואהו משמש מטתו, כי אם שכאהו מחק ומשעשע (טערלען בל"ח) עם רבקה, וכן לא יעשה כגוע כמוהו כי אם עם אשת חיקו: את רבקה, עם רבקה: (ט) אך הנה אישתך הוא, פירושו אבל ועניינו אין זה כי אם כלומר לחינה לאותך כמו שאמרת אבל הנה אחי רואה כי היא אשתך: פן אמות עליה, ע"י הממית, וב"ל להרג: עלי, בעבורה: (י) כמעט, כלו' קרוב הי' הדבר לשכב אחד מן העם עם אשתך אחת אמרת לאחותי היא, וכן כמעט נטיו רגלי (תהלים ע"ג ב'), קרוב היתי לנטות רגלי: שכב, סוא עבר מוכיח עם עתיד וכן והבאת עלינו אשם כי הוי"ו היא וי"ו החבור ולא וי"ו המהפכת לעתיד כי בא סעל עבר לפניה, ועיין בהקדמה ובפרשת ויחי בפסוק ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'): אחד העם, רש"י פי' המיוחד שבעם זה המלך, וכן ת"א וי"ע, אבל לא

המעמר

גם לאח ואחות, קולם לגימלך לאו בכך ידע מהנהגם כי מדרך הענגים לאמר על אשתו לאחותי היא, לכן גם מתחלה אמר לא יצחק בזה והיה עוין לאותו, וכאשר ראה עתה יצחק משחק

תרגום אשכנזי

פֿאָלקע דיינער פֿרויא בייאנע-
וואָהנט, זאָ העטטעסט דוא
איין פֿערשולדען אויף אונז נע-
בראַכֿט. (יא) אבימלך ליעס
דעם גאַנצען פֿאָלקע פֿאָלגענ-
דעם

תולדת כו

אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם:
(יא) וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם

לאמר

רש"י

העם. המיוחד בעם זה המלך: והבאת
עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת אשם
עלינו

תרגום אונקלוס

בְּעַמָּא עִם אִתְּתָךְ וְאַיְתֵיתָא עֲלָנָא חוֹבָא:
(יא) וּפַקֵּד אֲבִימֶלֶךְ יַת כָּל עַמָּא לְמֵימָר

דינזק

באור

ידעתי מדוע תלה הבאת האשם דוקא בשכיבת המלך את אשתו הלא גם בשכיבת אחר את אשת איש כבר הביא אשם במה שאמר אחותי היא, ואולי הכוונה בדברי אבימלך כי אף אם משכיבת אחר לא נתיירא כי ידעת שרבקה לא תתרצה לשכב עם אחד ברצונה, ומן האונס לא יראת כי מי הוא זה אשר יעוז לעשות זאת ולא יירא מעונש המלך כי אף שלא נחשב להם שכיבת הפנויה לעון של זמה וזנות, מ"מ חמס הוא לענותה ולאנסה על כרחה, אבל מדוע לא יראת פן יקחנה המלך בעל כרחה בחשבו שהיא פנויה, ועל החמס מי יאמר לו מה תעשה, ואולי לא נחשב זה חמס למלך, או יאנסהו יצרו לעשות חמס, ונכון הוא מ"ש הרא"ם דאל"כ והבאת עליו אשם מיבעי ליה, אבל לפי מה שכתבתי בפ'בראשית על כאחד ממנו (שם ג' כ"ב), כי אין הפרש בין אֶחָד לאַחַד רק בענין הסמיכות והנפרד, ר"ל שאֶחָד על הרוב מוכרת בטעם ואַחַד דבוק אל המלה שאחריה, ולא כענין הסמיכות האמיתי, אשר כל המדקדקים אמרו שמורה דוקא על הקנין, כי מצאנוהו עם מ"ם אחריו, והמורה על הקנין לא יתחבר עם המ"ם, רק הכוונה שבא באמצע המאמר ועל הרוב תביא עוד מלה או מלות אחר אַחַד השייכות אליו ולא אחר מלת אֶחָד ולכן נאמר ואתם תלקטו לְאַחַד אֶחָד בני ישראל (ישעי' כ"ז י"ב), הנה לְאַחַד איננו סמוך אל אֶחָד, רק הוא באמצע המאמ' ואֶחָד הוא סוף מאמר כי ב"י חוז' על ואתם כאלו אמר ואתם ב"י תלקטו לאחד אחד, ולכן בא אחד בטעם מפסיק יותר מן תלקטו, רק הוא כענין הסמיכות אשר כתבתי בהקדמה, שהמלה או המלות שאחריו הם באור לו ויתכן לבוא עם מ"ם וזולתה, וכוונה אחת היא אַחַד העם או אַחַד מהעם או אֶחָד מהעם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי פה כמו אחד מהם יהיה מי שיהי', ולכן מצאנו את אַחַד מהנערים (שמואל א' ט' ג'), ויען אֶחָד מהנערים (שם י"ו י"ח), וכוונה אחת להם, אבל המשקל המבורר הוא לבוא אֶחָד בסוף המאמר או כשהוא נושא והמלה שאחריו נשואה כמו והיה אֶחָד חטאת והאֶחָד עלה (ויקרא י"ד כ"ב), ואַחַד באמצע המאמר או כשהמלה שאחריו באור לו, והוא כדמיון סמיכות ואינו סמיכות ממש ולכן יבוא לפעמים גם אֶחָד באמצע המאמר, ואַחַד בסוף המאמר, ושניהם אֶחָד ואַחַד ממשקל אחד הם ממשקל פֶּעָל בפלס גַּנָּב שַׁבָּח, רק לפי שלא יבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצה לכן ישתנה לסגול כמו מן אַחַי נאמר אֶחָי ולא אַחָי, וכן את השעיר הֶחָי (ויקרא י"ו כ'), הראוי בפתח הה"א כדין ה"א הידיעה כמו השעיר הַחַי (שם כ"א), ונשתנה לסגול בעבור הקמץ שאחריו. ובבוא אֶחָד באמצע המאמר ויסמך למלה שאחריה אשר תבארהו וישתנה הקמץ לפתח כמשפט, אז ישוב הפתח הראשון למקומו, ולפי שאַחַד יבוא באמצע המאמר שהוא כדמיון הסמיכות, לכן לא נמצא לעולם עם ה"א

הידיעה

המעמר

אף שהיה בדרך טהור ונקי בכל זאת החליט שהיא אשתו. (י) והבאת עלינו אשם, לדעתי אשם בכאן ענינו עונש ע"ד גדול עוני מנשוא וכיוצא בו, כי אבימלך עוד זכר אשר נעשה להם על דבר שרה אשת אברהם (כ' י"ז י"ח).

תולדת כו

לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת: (יב) וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה: * (יג) וַיִּגְדַּל

האיש

תרגום אשכנזי קצו

דעס בעקאַננט מאַכֿען: ווער דיעזעם מאַננע אָדער זיינער פֿרויא ליידעס טהוט, דער זאָלל אומגעבראַכֿט ווערדען. (יב) יצחק זאָעטע אין דיעזעם לאַנדע, אונד ערוואַרב אין דעמזעלבען יאַהרע דען אַנ=שלאַג הונדערטפֿאַך; זאָ זענ=נעטע איהן דער עוויגע. (יג) דער

שלישי

תרגום אונקלוס

דְּיַנְזֵק לְגַבְרָא הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: (יב) וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל חַד מְאָה בִּדְשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ: (יג) וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אֲזִיל וּרְבֵי עַד דִּי

רבא

רש"י

עלינו: (יב) בארץ ההיא. אף על פי שאינה חשובה כארץ ישראל עכמה כארץ שבעה גוים: בשנה ההיא. אעפ"י שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון: בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשת על א' שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה

באור

הידיעה, אבל תבוא על מלת אָחָד, והוא גם כן דעת הראב"ע וכן הוא דעת מהר"י עמדן בספר לוח ארש, וראיתי מי שאומר שהם שני משקלים דהיינו אָחָד משקל פֶּעֶל, ואַחַד משקל פֶּעֶל ובאו הפתחין בעבור החי"ת כמו שַׁחַר לַהַט בַּעַל והיה נראה לומר כן בעבור שבא הריבוי אֲחָדִים בהשתנות הפתח הראשון לשוא כמו מן בֶּגֶד בְּגָדִים ומשקלים הדגושים לא ישתנו כמו גַּנָּבִים, אבל באמת איננו כן כי משקל פֶּעֶל תמיד מלעיל ומלת אַחַד תמיד מלרע, ואולי לא נמצא היחיד מן אחדים ולא הריבוי מן אַחַד, ויותר נראה לומר כי יש לשמות המספר סגולה לעצמן בנטייתם ומשקלים מיוחדים להם כמו שלא נמצא משקל פְּעוֹלָה ונמצא במספר שְׁמוֹנֶה, וכאשר יש להם סגולה לעצמן בהוראת המין שבא הזכר בתוספת ה"א והנקבה בלי ה"א ובמספר שמונה לזכר בקמץ ולנקבה בסגול הפך משאר השמות, כן מלת אַחַד הוא משקל בפ"ע שבא מלרע ועכ"ז איננו מהדגושים ולכן ישתנה לשוא בריבויו: (יא) הנגע, לרעה, וכן תרגם יב"ע דיקרב לביש, וא"ת דינזק תרגם הכוונה ולא המלה, וכן מתורגם בל"א: (יב) בארץ ההוא, אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עכמה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההוא, אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): מאה שערים, שם ענין שיעור ואומד ופירושו שמצא במה שאסף מאה חלקים יותר ממה ששערו בני אדם שיצא מן הזרע ההוא כגון שדה ששיערוהו שיוציא כור א' הוציא מאה כורין, וחז"ל אמרו אומד זה למעשרות היה, ונכון הוא גם לפי פשוטו כי האבות קיימו לתת המעשר לעובדי השם כאשר מצאנו באברהם ויתן לו מעשר מכל (בראשית י"ד כ'), וביעקב וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (שם כ"ח כ"ב), ובלי ספק גם יצחק קיים מצוה זאת כאשר קבלה מאביו וממנו קבלה יעקב לקיימה ג"כ: ויברכהו ה', הוא כלל שאחר הפרט כמו שמתורגם בל"א, או היא ברכה אחרת בשגר אלפיו ועשתרות צאנו: (יג) ויגדל האיש, בעושר, ונלמד מעניינו: וגדל, לדעת הראב"ע הוא פעל עבר לגזרת פֶּעֶל כמו יָרֵא זָקֵן, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש גדל הוא מקור (מהדגוש והראוי גַּדֵּל ונפל הדגש כמו אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח' כ"ה) ובא הנח תמורתו כן הוסיף בעל מכלל יופי בדבריו, ואולי מצא כן בפירושו לספר בראשית אבל במכלול (ד' קטן דף י"ז ע"א) כתב ואפשר שיהיה המקור ג"כ פֶּעֶל, ושם כוונתו על המקור מבנין

תרגום אשכנזי

מאַן נאַהם צו, וואַרד אימ-
טער גרעסער אינד גרעסער,
ביז ער זעהר גראָס וואַר;
(יד) ער האַטטע קליינעס פֿיעה
אונד רינדפֿיעה אונד שטאַר-
קען אַקקערבויא, זאָ דאַס דיא
פלשתים איהן בעניידעטען.
(טו) אַללע ברונען, וועלכע
דיא קנעכטע זיינעס פֿאַטערס

תולדת כו

הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי-
גָדַל מְאֹד: (יד) וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־
צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה
וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים: (טו) וְכָל־
הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו

בימי

רש"י

היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים
זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו
של אבימלך: (יד) ועבדה רבה. פעולה
רבה בל' לעז אוברייי"נא עבודה משמע
עבודה אחת. עבדה משמע פעולה רבה:

סתמוס

תרגום אונקלוס

רְבָא לַחֲדָא: (יד) וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא וְגֵיתֵי
תוֹרֵי וּפוּלְחָנָא כַּגִּי וְקַנִּיאוּ בֵּיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי:
(טו) וְכָל בֵּירֵי דִּי חָפָרוּ עַבְדֵי אָבוּהִי בְּיוֹמֵי

אברהם

באור

מבנין הקל ע"ש), או הוא תואר, והנכון לדעתי כדעת הראב"ע, כי המקור מבנין הכבד
בשרש זה הוא יוצא וענינו לגדל אחרים כמו אחל גַּדֶּלְךָ (יהושע ג' ז'), חוץ מהזרות לבוא
הנח תמורת הדגש עם שנמצאו מעטים כמוהו, ובאמת המלות המוסגרות לא מצאתי בס'
השרשים רק במכלל יופי ואולי העתיקם מפי' הרד"ק לספר בראשית כ"י שבא לידו, וגם
לפרש שהוא תאר הוא זרות בלשון לחברו עם וילך שהוא פעל עבר מהופך מעתיד ע"י הוי"ו,
או עם הלוך שהוא מקור, אבל לדעת הראב"ע יחוברו ב' עברים על נכון עם שהראשון הוא
עבר מהופך מעתיד והשני עבר בעצם, ענינם אחד, וגם נגינת הטעם מורה שאין הלוך
וגדל מחוברים רק וילך הלוך, ומלת וגדל חוזרת על וילך: (יד) ועבדה רבה, עבודת
שדה וכרמים, כי סתם עבדה עבודת קרקע היא, (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א, וכתב
הרד"ק בשרשים שרש עבד שנקראו תוצאות האדמה על שם העבודה שעובדין אותה, עֲבֻדָּה.
ול' רש"י ועבדה רבה, פעולה רבה בל' לע"ז אוברייי"נא עבוד' משמע עבודה אחת עבדה משמע פעולה
רבה עכ"ל, יראה שכ"ל אובר"אשי בלע"ז עבודה אחת בלע"ז אובר"ע (זוערק בל"א) ופעול' רבה תקרא
אובר"אשי, (בל"א חרבייט): וכ' הרמב"ן ויזני' הכתו' עשרו במקנה הצאן ומקנה הבק' ועבדה רבה ולא

יזכיר

המעמר

(יד) ויקנאו, המשך שלשה הפסוקים האלה לדעתי כן הוא, אחרי שאמר ויקנאו אותו פלשתים
הוסיף לאמר שהפלשתים מני אז היו שונאים לעברים, ולזה סתמו אחר מות אברהם את הבארות
אשר חפר וקראן בשמות (כנזכר להלן י"ח) ועשו זאת להשבית זכר העברים לבל יהיה להם שם
ושארית בארץ, והנה אבימלך עצמו היה לבבו שלם עם יצחק, וגם נאמן בבריתו אשר כרת
עם אברהם אביו, אולם יען ראה כי אנשי עירו יקנאוהו וישטמוהו לכן שלח אותו מעיר, וכן
כתב הרב המבאר לקמן, אך שלדעתו עשה זה לטובת יצחק, וזה לא נראה כי אם כן הוא
מדוע דבר עמו יצחק קשות (להלן כ"ז), כי אין ספק שאם היתה זאת מגמת אבימלך היה מודיע
לו זאת טרם שלחו, ואם לא האמין לו אז, מדוע יאמין לו עתה אחרי אשר יראה שחפצו לבוא
בברית עמו כי נסל פחדו עליו, ולכן אמר לו לך מעמנו ולא ממני וכן כי עצמת ממנו
בלשון רבים, כי הכוונה על אנשי עירו, ונתן לו עצה להתרחק מעיר המלוכה במקום שלא
ישגיחו בו אנשי גרר כל כך, ולזה התישב יצחק בנחל גרר, ובאשר גם שם פחד מאנשי גרר,
נסע לבאר שבע (כמו שפירש הרב המבאר).

תולדת כו

בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם
פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר׃
(טז) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק
לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד׃
(יז) וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־
גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם׃ (יח) וַיָּשָׁב יִצְחָק
וַיַּחְפֹּר ׀ אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר
חפרו

תרגום אשכנזי קצז

געגראַבען האַטטען אין זיינעס פֿאַטערס אברהם׳ס צייטען, פֿערשטאָפֿטען דיא פלשתים, אונד פֿיללטען זיא אַן מיט ערדע. (טז) ענדליך שפראַך אבימלך צו יצחק: ציעהע פֿאָן אונז הינוועג, דען דוא ביזט אונז פֿיעל צו מעכטיג געוואָרדען. (יז) יצחק גינג אַלזאָ פֿאָן דאַ וועג, שלוג זיינע צעלטען אויף אין דעם גרונדע גרר, אונד בעזעטצטע זיך דאַזעלבסט. (יח) יצחק ליעס דיא וואַסטערברוננען, דיא מאַן צו זיינעס פֿאַטערס אברהם׳ס צייטען

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם אָבוּהִי טַמּוֹנִין פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹנִין
עַפְרָא׃ (טז) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק אֵיזֵיל
מֵעִמָּנָא אֲרֵי תְקֵיפְתָּא מִנָּנָא לַחֲדָא׃ (יז) וְאָזַל
מִתַּמָּן יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחֲלָא דִגְרָר וִיתֵיב תַּמָּן׃
(יח) וְתַב יִצְחָק וְחָפַר יַת בֵּירֵי דְמַיָּא דִּי חָפָרוּ
ביומי

רש״י

(טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקל׳ הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו טמונין פלשתאי ל׳ סתימה ובלשון משנה מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפור את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום וקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן:
עשק

באור

יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם, בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא, וזה טעם כי עצמת ממנו מאד אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך עכ״ד. ויקנאו, קל הנו״ן ומשפטה להדגש: (טו) סתמום פלשתים, שלא יחזיקו בניו בהם אחרי מותו והוצרך לכתוב זה בשביל שכשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת וחם הוא אבי כנען (בראשית ט׳ י״ח), וכן פירש״י שהם הבארות הנזכרות להלן שחזר וחפרן, והרמב״ם הקשה ע״ז וכתב שהן בארות אחרות ע״ש: (טז) כי עצמת ממנו, יותר ממנו: (יז) בנחל גרר, העמק שנגרים בו המים יקרא נחל, ואע״פ שאין בו מים יקרא ג״כ נחל כי המקום הוא הנקרא נחל, ופעמים יש בו מים, והרמב״ן כתב כי נחל גרר שם מקום, ואיננו נראה כי להלן אמר ויחפרו עבדי יצחק בנחל, בפתח המורה על ה״א הידיעה, ולא תבוא ה״א הידיעה על שם עצם פרטי, גם ממה שכתוב ויריבו רעי גרר ומה להם לריב בעבור המרעה של עיר אחרת, אלא וודאי שהנחל הוא העמק ששייך אל גרר, ושם רעו רעי גרר את מקניהם בנחל, וכ״מ מפירש״י: עוד כתב או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכו׳ והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת, ואולי איננה ממלכותו אע״פ שהיא בארץ פלשתים עכ״ד, ויתכן שלא הקפיד רק שלא ישב בעיר המלוכה אבל הרשהו לישב בכל ארץ פלשתים, ולכן אמר לו לך מעמנו ולא אמר לו לך מארצנו, ויכוון ג״כ שאמר לו אבימלך בבואו לחדש עמו הברית, וכאשר עשינו עמך רק טוב, והיינו שהרשהו לדור בכל ארצו אף אחר ששלחו מעיר המלוכה: (יח) וישב יצחק ויחפר וגו׳, אותן הבארות שחפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום אחרי מות אברהם חזר עתה יצחק וחפרן: בְּאֵרוֹת, הנפרד והסמיכות שיה בו, ומצאנו עוד שישתנה בסמיכות
בארות

תרגום אשכנזי

טען נעגראַבען, אונד דיא פלשתים נאַך אברהם'ס אַבלע=בען פֿערשטאָפֿפֿט האַטטען, וויעדער אויפֿגראַבען, אונד נאַננטע זיא מיט דען נאַמען, וועלכֿע איהנען זיין פֿאַטער גע=געבען האַטטע. (יט) אויך גרו=בען דיא קנעכֿטע יצחק'ס אים גרונדע, אונד פֿאַנדען דאַ=זעלבסט איינע קוועללע לע=בענדיגען וואַסערס. (כ) אַל=ליין דיא הירטען אויס גרר צאַנקטען מיט יצחק'ס הירטען, שפּראַכֿען נעמליך: אונזער איזט דאַז וואַסער! ער נאַנ=טע דאַהער דען ברוננען, עשק (לאַנקברוננען), דען זיא האַט=טען מיט איהם געצאַנקט.

תולדת כו

חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו: (יט) וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים: (כ) וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ: (כא) וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה: (כב) וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם

ויחפר

(כא) זיא גרובען איינען אַנדערן ברוננען; אַבער אויך איבער דיעזען שטריטטען זיא, דאַ=הער נאַננטע ער איהן שטנה (פֿערהיכדערונגם = ברוננען). (כב) ער ריקטע פֿאָן דאַ וועג,

גרוב

רש"י

(כ) עשק. ערער: כי התעשקו עמו. נתעשקו עמו עליה במריבה וערער: (כא) שטנה. נושימנט:

ופרינו

תרגום אונקלוס

בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אָבוּהִי וְטַמּוֹנִין פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּקְרָא לְהֵן שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי קָרֵי לְהֵן אָבוּהִי: (יט) וַחֲפָרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בְּנַחֲלָא וְאַשְׁכָּחוּ תַמָּן בֵּירָא דְּמַיַּין נַבְעִין: (כ) וּנְצוֹ רַעֲוָותָא דִגְרָר עַם רַעֲוָותָא דְיִצְחָק לְמֵימַר דִּילָנָא מַיָּא וּקְרָא שְׁמָא דְבֵירָא עֵסֶק אֲרֵי אִתְעַסָּקוּ עִמֵּיהּ: (כא) וַחֲפָרוּ בֵּירָא אוֹחֲרִי וּנְצוֹ אַף עֲלָהּ וּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה: (כב) וְאִסְתַּלַּק

באור

בָּאֳרוֹת בֶּאֱרוֹת חמר (שם י"ד י'), ועיין מ"ש שם דעתי בזה: ויקרא וגו' כשמת וגו', כדי שלא יוכל אדם לערער עליהן: (יט) באר מים חיים, שהם נובעים תמיד, וכבר כתבתי למעלה כי כל באר היא שמימיו נובעים ומים חיים הוא לתוספת באור, והוצרך הכתוב אל התוספת הזה לומר שלא היו המים מתמצית הנחל, כאשר אמרו רועי גרר המריבים עליה (כפירוש הרמב"ן להלן), כי אם מים חיים הנובעים ממקורם במקום ההוא: (כ) לנו המים, הראוי לומר לנו הבאר, ויתישב לפי' הרמב"ן וז"ל, והטעם לומר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימצו שם ומתמציתם ימלא הבור והנחל יתמעט בהם (כי לדעתו הי' שם נחל מים), והנה הם שלנו ועל כן הזכיר הכתוב וימצאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל, כאשר אמרו מריביו עכ"ל: עשק, בסי"ן וההתפעל ממנו כי התעשקו עמו, ואין לו ריע במקרא, אבל בדברי רז"ל ויצאו עליה עשיקים פי' מערערים לומר שלי הוא, והוא קרוב מענין עסק בסמ"ך, הידוע גם הוא מדברי רז"ל שהוא ענין הטרידה ופנות המחשבה אל דבר, וברש"י כ"י עסק ערעור, אינטרמיש"טרא בלע"ז, והוא בלשון אשכנז (לו טהון מאַכֿען): (כא) שטנה, כלומר לשטן הם לנו כי בכל אשר אנחנו חופרים הם מריבים

תולדת כו

וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ
וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי־
עַתָּה הִרְחִיב יְהוָֹה לָנוּ וּפָרִינוּ
בָאָרֶץ: * (כג) וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר
שָׁבַע: (כד) וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָֹה בַּלַּיְלָה
הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי
וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ
בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי: (כה) וַיִּבֶן
שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָֹה וַיֶּט־

שם

תרגום אשכנזי קצח

נרוב איינען אַנדערן ברוננען, איבער וועלכען זיא ניכט שטריטטען, דיעזען נאַננטע ער רחיבות (פרייהייטסברוננען), דען ער שפראַך: נון האַט אונז דער עוויגע רוים געמאַכט, אונד וויר ווערדען וויעדער צו־נעהמען אים לאַנדע. (כג) פאָן דאַ גינג ער הינויף נאַך באר שבע. (כד) דער עוויגע ער־שיען איהם אין דערזעלבען נאַכט, אונד שפראַך: איך בין דער גאָטט דיינעס פאַ־טערס אברהם! פירכטע ניכטס, דען איך בין מיט דיר, אונד ווילל דיך זעגנען, אונד דיינען זאַאמען מעהרען אום מיינעס דיענערס אברהם ווילל ען. (כה) ער בויעטע דאַזעלבסט איינען אַלטאַר, אונד בעטעטע אים נאַמען דעס עווי־גען

תרגום אונקלום

מִתַּמָּן וַחֲפַר בֵּירָא אוֹחֲרִי וְלָא
נְצוֹ עֲלָהּ וּקְרָא שְׁמָהּ רְחוֹבוֹת וַאֲמַר אֲרֵי
כְעַן אַפְתִּיא יְיָ לָנָא וְנִיפּוּשׁ בְּאַרְעָא: (כג) וּסְלֵיק מִתַּמָּן לִבְאֵר שָׁבַע: (כד) וְאִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ
בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר אָנָא אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אָבוּךְ לָא תִדְחַל אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי
וַאֲבָרֵכִינָךְ וְאַסְגֵּי יַת בְּנָךְ בְּדִיל אַבְרָהָם עַבְדִּי: (כה) וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וְצַלִּי בִּשְׁמָא

דיי

רש"י

(כב) ופרינו בארץ. כתרגומו וניפוש בארע': ואחזת

באור

עמנו, ולשון רש"י נושימנ"ט, וברש"י כתב יד נויש"מנט, והוא בל"א (טאַדען, היכדערזנג): (כב) ויחפר, בלשון יחיד מוסב על יצחק, והכוונה שכוה לחפור, ובשנים הראשונים נאמר ויחפרו מוסב על עבדי יצחק: ולא רבו עליה, לפי שנתרחק ממרעיתם דכתיב ויעתק משם: ויאמר כי עתה, פי' לפי שאמר וגו' וכן מתורגם בל"א: ופרינו בארץ, כתרגומו וניפוש בארעא, והוא עבר המהופך לעתיד ע"י הוי"ו, וכן מתורגם בל"א: (כג) ויעל משם באר שבע, כי הי' מתירא מהם שכן מוכיח שא"ל הקב"ה אל תירא כי אתך אני נמצא שהי' מתירא (הרשב"ם), וכבר הארכתי בזה כי באר שבע איננה לפלשתים רק סמוך לחברון, ולכן נאמר ויעל כי ההולך אליה מארץ פלשתים הסמוכה ליס המערבי נקרא עולה, ואף שכבר נתרחק מגרר אל הנחל, ואח"ז נאמר ויעתק משם, עכ"ז נתיירא לשכון עוד בכל ארצו ויצא מארצו: (כד) אל תירא כי אתך אנכי, בעבור שהבריחו אבימלך מעליו מקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו הי' מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו, והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכל שר צבאו ועוד הוסיף

להביא

תולדת כו

שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר׃ (כו) וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ׃ (כז) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם

אתי

תרגום אונקלוס

דַיְיָ וּפַרְסֵיהּ חַמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ וּכְרוּ תַּמָּן עַבְדֵי יִצְחָק בֵּירָא׃ (כו) וַאֲבִימֶלֶךְ אָתָא לְוָתֵיהּ מִגְּרָר וְסִיעַת מְרַחֲמוֹהִי וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ׃ (כז) וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מַה דֵּין אָתֵיתוּן לְוָתִי

ואתון

תרגום אשכנזי

גען, שלוג דאַ זיין צעלט אויף, אונד דיא קנעכטע יצחק'ס גרוּבען דאַזעלבסט איינען ברונּנען. (כו) אבימלך קאַם פֿאָן גרר צו איהם, אונד דאַז געפֿאָלגע זיינער פֿערטרויטען, וויא אויך זיין העערפֿיהרער פיכל. (כז) דאַ שפּראַך יצחק צו איהנען: וואַרום קאָממט איהר צו מיר, דאַ איהר מיך

רש"י

(כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו. ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואעפ"י שאין תיבה סמוכ' יש דוגמת' במקר' עזרת מצר (תהלי"ס') ושכור' ולא מיין (ישעיה כ"ח). אחזת. ל' קביצה ואגודה

באור

להביא עמו רבים רעיו, (הרמב"ן): (כה) ויכרו, חפרו וכן אשר כריתי לי (בראשית נ' ה'), וכן כי יכרה (שמות כ"א ל"ג), כרה שחת (משלי כ"ו כ"ז): (כו) ואחזת מרעהו, בב"ר רבי יהודה אמר אחזת מרעהו הי' שמו, ורבי נחמי' אמר סיעת מרחמוהי, והנה דעת ר' יהודה היא דעת המסורת שאמרה עליו לית שום בר נש, אך המסורת היא רק על מלת אחזת, ומרעהו פירושו אוהבו כמו רֵעֶה המלך (מלכים א' ד' ה'), ומ"ם מרעהו איננה לשמוש מן, רק היא מאותיות האמנתיו הנוספות לפעמים על השמות, והיא בציר"י כמו שלשים מֵרֵעִים (שופטים י"ד י"א), לְמֵרֵעֵהוּ אשר רעה לו (שם כ'), ויהי' הכנוי הבא בלשון יחיד על נכון, ודעת ר' נחמי' היא דעת אנקלוס, ור"ל שהלך עם חבורת אהוביו, ונקראת חברת האיש אחוזה לפי שנאחזים בו ולא יפרדו ממנו בצאתו ובבאו, ויהי' לפ"ז רעהו כמו רעיו, שלא כמנהג כנוי הרבים, ונמצא לו ריע, מגן גבוריהו (נחום ב' ד'), כמו גבוריו, ויתכן שיהי' שם המקרה, (זיינער פֿריינדשאַפֿט, זיינער העלדענשאַפֿט בל"א), וכן פי' רש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א, אבל בענין המ"ם של מרעהו חלוקים הם הרשב"ם עם רש"י, כי לפי דעת רש"י היא משמשת במקום מן, ואחזת איננה סמוכה למרעהו כי לא תבוא על המ"ם סמיכות, ונמצאים כמוה עזרת מצר (תהלים ס' י"ג), ושכרת ולא מיין (ישעי' כ"א כ"א), והוא מפרש כן דעת האנקלוס מרחמוהי מאוהביו, והיצרך לזה שלא תהי' משמעותו שכל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים, אבל דעת הרשב"ם היא שהמ"ם נוספת על השם, ואחזת סמוך ממש, והביא גם הוא ראי' מן האנקלוס, ואולי דעתו כי גם בארמי תהי' המ"ם נוספת על השם, ויהי' השם מרחמא ולרבים מרחמי, וכ"ה בגמרא דשבת (דף ל"ב ע"א), אבב חנואתא נפישי אחי ומרחמי אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי, או אפשר אין כוונתו להביא ראיה מן האנקלוס רק על מלת ואחזת שפי' חבורה ואיננה שם עצם פרטי: (כו) ואתם שנאתם אותי, כתבנו כמה פעמים כי באה מלת הכנוי קודם הפעל עם הכנוי לחזק הענין ולעורר הכוונה על האיש

אשר

המעמר

(כו) ואחזת מרעהו, נבר הודעתיך כי השמות השווים בהוראתם בין אם יבואו עם אות המשקל או מבלעדו כמו כאר ותכארת, יורה אות המשקל על חוזק האיכות והתיחדות הענין, ויהי'

ח"ב

אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃ (כח) וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ׃ (כט) אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר

עשינו

דוא אונז ניכטס באזעס טהועסט, זא וויא וויר דיך ניכט בעריהרט, אונד דיר ניכטס

אלס

תרגום אשכנזי קצט

דאך האסטעט, אונד מיך פאן אייך וועגגעטריעבען האבט? (כח) זיא אנטוואָרטעטען: וויר האבען געזעהען, דאס דער עוויגע מיט דיר איזט, דא בעשלאָסען וויר, עס זאָלל איין אייד זיין צווישען אונז, נעמליך צווישען אונז אונד דיר, אונד וויר וואָללען איין בינדנים מיט דיר צערשניידען, (כט דאס

תרגום אונקלוס

וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוַתְכוֹן׃ (כח) וַאֲמָרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיֵּים כְּעַן מוֹמָתָא דַהֲוָה בֵּין אַבְהָתָנָא בֵּינָנָא וּבֵינָךְ וְנִגְזַר קְיַיִם עִמָּךְ׃ (כט) אִם תַּעְבֵּד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא דִי לָא אַנְזֵיקִינָךְ וּכְמָא דִי עָבַדְנָא

עמך

רש"י

ואגולה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו. ראו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו'. תהי נא האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו:

אתה

באור

אשר אליו יסוד הכינוי, וכן פה, מדוע באתם אלי לבקש אהבה וברית, ואתם לא כן חשבתם עד הנה כי שנאתם אותי: (כח) ראו, בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל: תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך, רש"י פי' האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, ולכן תרגמו תהי, תתקיים, והנה לפי פירושם תחסר ה"א הידיעה במלת אלה, גם מלת אשר, אמנם לפי המתרגם האשכנזי יהי' בינינו ובינך באור על מלת בינותינו, וכן נראה מפשטות הכתוב כי באה מלת בינותינו בשני מיני רבוי, ולכאורה הי' די באחד מהם, ואולם אלו אמר תהי נא אלה בינינו לבד הי' משמע או בינו ובין אחזת מרעהו או בינו ובין יצחק, והכוונה שתהי' האלה בין אבימלך ואחזת מרעהו מכד אחד ויצחק מכד השני, לכך אמר בינותינו בשני רבוים, להיינו בינינו מכד אחד ובינך מכד השני, ויתפרש תהי כפשוטו כמו שאמר אח"כ ונכרתה ברית עמך, ואין צורך לה"א הידיעה ולא למלת אשר: (כט) אם תעשה עמנו רעה, שלא תעשה עמנו רעה, ועיין מ"ש בפ' וירא בפסוק אם תשקר לי (כ"א כ"ג), ובפ' שלח לך בפסוק אם יראו את הארץ (במדבר י"ד כ"ג), וכן מתורגם בל"א: כאשר לא נגענוך, להרע לך: וכאשר עשינו עמך רק טוב, מלת לא עומדת במקום שתים

כאלו

המעמר

א"כ פירושו כאן הנבחרים שברעיו. (כח) ראו ראינו, לפי דרכי תהיה הכוונה אני והאנשים אשר אתי אנחנו ראינו מתחלה כי ה' עמך ולא היינו מתקנאים בך מעולם (ולזה בא המקור עם הפעל המוחלט להורות על התמדה), ויען אנחנו היי ו שלמים עמך תמיד, לכן אמרנו תהי נא אלה וגו'. והנה היה זה ברית חדש ולא רצה כלל לזכור את הברית אשר כרת את אברהם כי פחד (כמ"ש הרד"ק) פן יאמר יצחק הלא אתה עברת הברית הזה, ולזה לא אמר כאן לניני ולנכדי כמו באברהם, כי חשב שיצחק ישיבהו הלא אתה הראית כי בל תשמור ברית האב לבניו.

תרגום אשכנזי

אַלס גוטעס געטהאַן, דאַ וויר
דיך אין פֿריעדען ציעהען גע-
הייי

תולדת כו

עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ

בשלום

תרגום אונקלוס

עִמָּךְ לְחוֹד טָב וּנְשַׁלְּחִינָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן

באור

כאלו אמר ובעבור שלא עשינו עמך רק טוב, וכמוהו כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים תאבד לעד (תהלים ט' י"ט), פירוש תקות עניים לא תאבד לעד, וכן מתורגם בל"א. ולשון הרמב"ן וטעם לא נגענוך, שלא נפתה לבנו על אשתך ליגע באחד מכם, כלשון הנגע באיש הזה ובאשתו, ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בצותנו את העם להשמר מכם, ונשלחך בשלום, כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום, וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנה אינו נראה שירא מלך פלשתים שלא יבא עליו יצחק למלחמה, אבל הבטיחם אברהם לו ולנינו ולנכדו, ועתה אמרו בלבם בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו, גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרעו את זרענו מן הארץ, ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב, וזה טעם תהי נא אלה בינותינו, שנבא עתה עמך באלה להחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו (דברים כ"ט י"א), ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיה בביתו שלש מאות איש שולף חרב, ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונצחם, וכאשר ראו הנלחתו כי היא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכותו, ונקל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו את הארץ, ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקר לי ולניני ולנכדי, כי היה שקר אם ימרוד על המלך, וחשב כי אפשר שיחי' אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי הי' יצחק גדול כאביו, ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו עכ"ל, ואין דבריו נראים לי, במה שאמר שפחד פן יכבוש מלכותו בידו החזקה, כי חלילה לאברהם מעשות זאת וה' אמר לו בפירוש ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה (בראשית י"ו י"ו), ולא הרשה לו לקחתה עד בא העת המוגבל ממנו יח', ואפי' ארץ האמרי ומכ"ש ארץ פלשתים שאיננה מעיקר א"י, ומדוע יתאוה אברהם לזה והוא יחיד עם בניו ובני ביתו האם יחפון למלוך או למשול בעמים, חלילה לחשוב זאת על עבד ה', כי אף אם לזרעו הוצרכה הבטחת הארץ, לפי שהיו עם גדול ורב בצאתם ממצרים, וכן הבטיח ה' אל אברהם להרבות זרעו כעפר הארץ וכבוכבי השמים לכן הבטיח לו לתת להם גם את הארץ לשבת שם חפשי מעבודת מלכי עמים אחרים כדי לעבוד שם את ה', אבל אברהם ויצחק די להם באהל אחד ושדה אחד או שנים לצורך בני ביתם, וכאשר התפלל יעקב ואמר ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (שם כ"ח כ'), ואף כי ברכם ה' ונתן להם עושר גדול עד שהיה לאברהם שי"ח עבדים וכן יצחק היה עשיר מאבימלך, זהו תוספת טובה אשר השפיע ה' לאוהבי שמו, לא שהם התפללו על זה, ומכ"ש שירצו לקחת בחרבם ארץ אחרת נגד רצון השם, ואם כלחם אברהם עם ארבעת המלכים לא היה זה אלא להצלת לוט בן אחיו, ואפילו השבי אשר לקח מן המלחמה שמותר מן התורה וגם לפי נימוסי כל הדתות, ועפ"י רשיון מלך סדום שנתן לו במתנ' גמורה ואמר לו תן לי הנפש והרכש קח לך, ועכ"ז אמר לו אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך, ואם ידע אבימלך מהבטחת הארץ לאברהם ידע ג"כ מאמר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה, ולכן לדעתי לא היתה פחדו רק בעבור זרעו פן יפרו זרע יצחק את הברית בעבור שהוא החל בהפרת הברית כמ"ש הרמב"ן בתחלה ובזה דבריו נכונים, וג"ל לפרש מאמר עשינו עמך רק טוב, שנראה שאיננו מאמר אמיתי כי אף אם לא עשו עמו רעה לקחת את שלו, מ"מ לא יתיחס השילוח מארצם להטבה עד שיאמרו שלא עשה עמו רק טוב, ולכן אומר שבאמת הקנאה לא היתה רק מאנשי הארץ והמלך וכסאו נקי וגם שרי המלך הקרובים אליו כמו פיכל ואחזת לא קנאו אותו, ולכן נאמר ויקנאו אתו פלשתים, והמלך בראותו קנאת העם כי רב הוא, נתיירא פן בקנאתם באש עברתם ימרדו גם במלך ויעשו רעה עם יצחק, ולכן לטובת יצחק אמר לו לך מעמנו,

ולא

בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ (ל) וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ (לא) וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ (לב) וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר

חפרו

הי״סעו ז יעטצט ביזט רוא איין נעזעגנעטער דעם עווינען. (ל) ער מאַכטע איהנען איין גאַסטגעבאָט ז זיא אַסען אונד טראַנקען, (לא) שטאַנדען דעם מאָרגענס פֿריה אויף, אונד איין יעדער לייסטעטע דעם אַנדערן דען אייד. יצחק בע־גליטעטע זיא, אונד זיא רייז־טען אין פֿריעדען פֿאָן איהם. (לב) נאָך אַן דעמועלבטען טאַגע קאַמען יצחק׳ס קנעכטע, אונד בעריכטעטען איהם וועגען דעם ברוננעגס, וועלכען זיא גע־

תרגום אונקלוס ר ש״י

בְּרִיכָא דַיְיָ׃ (ל) וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ׃ (לא) וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקַיְּימוּ גְּבַר לְאָחוּהִי וְשַׁלְּחִינוּן יִצְחָק וַאֲזָלוּ מִלְוָתֵיהּ בְּשָׁלָם׃ (לב) וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וְאָתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוְיָאוּ לֵיהּ עַל עֵיסַק בֵּירָא דִּי חָפָרוּ

תתה. גם לתה עשה לנו כמו כן: שבעה

ואמרו

באור

ולא אמר לו לך מארצנו, כי לא שלחו מארצו רק מציר המלוכה שלא ירעיבו המקנאים ותשבח קנאתם מלבם, ולבן נתיצב יצחק בנחל גרר שהוא מארץ פלשתים (שלא כדעת הרמב״ן) וכאשר רצה שגם שם רבו עמו על הבארות, ילא מארצו לגמר שהוא לארץ כנען ממש. וכראות אבימלך שיצחק ילא מכל ארצו לא חשב לו לזה ולא עלתה על לבו, לז נתעורר לבוא אליו לחדש הברית כי אמר לולי חשב יצחק שכוונתו היתה לרעה נאמרו לך מעמנו והוא המקנא, ואמר לו גם תעשה וגו׳ וכאשר עזינו רק טוב (נמה שאמרנו לך מעמנו, והטוב׳ היא) ונשלחך בשלום, כדי שלא יפגעו בך מנשי הארץ המקנאים: והנה בענין הבארות חשב רבו עליהן ולא הזכיר זאת יצחק לאבימלך, לולי קיצר פה הכתוב, וז״ל עוד לומר שלא גזלו ממנו הבארות רק שרבו עליהן וכאו בע״ה לאמר לנו המים, והוא טען בנגדם עד שהודו לו לו השוו עמו גם הם יפקו גם לחנם, ולבן נאמר בארבעה חשר גזלו עבדי אבימלך (לעיל כ״ח כ״ה), וכאן לא נאמר רק ויריבו, רבו, גם מדוע יקרא יצחק שמות לבארות שניה לאחרים, ולמן לפרש ויקרא, הקיוא, ולא יצחק, כי בבאר הג׳ מפורש ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב ה׳ לנו, הוסב הדיבור אל יצחק לו אל ה׳ מעבדיו, ואל יקשה בעיניך מדוע מפר עוד בזה לאחרת, כי חשב בן יריבו עוד עליה לו לולי לא הספיקו לו ולאם המי׳ ואל יהי דבר זה מידוע בעיניך שהבארות נשארו לו כי מלאתי בתרגום יב״ע בפסוק ויריבו, ולא רעותא כו׳ והוה לבו מן שמיא ויבעת ובבן להדרו יתה ליצחק וכו׳: אתה עתה ברוך ה׳, שב למעלה, עתה אתה שולחים ממך אתה ברוך ה׳ שלא תעשה עמנו רעה וגו׳, ולשון הרשב״ם כמו כן כרות ברית עמנו ושלא תנו בשלום כמו שעזינו לך, אתה שאתה ברוך ה׳ דוגמת נא ברוך ה׳ שבתוב בלבן, וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום עכ״ל, ולדעת המתרגם התשבזי בתורו נאנו חלק לכרות ברית עמך כי ראינוך שאתה בעת ברוך ה׳: (לא) וישלחם, לשון לויה, וכן תרגם יב״ע, וכן מתורגם בל״א: (לב) על אדות הבאר אשר חפרו, הוא האמור בו למעלה ויבאו גם עבדי יצחק בשר כי הצלו לאפור קומו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלבתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים, וקרוב לי שהוא הבאר שבאה אברהם ונתן לו שבע בבשות לעדה כי אתמוהו פלשתים עם

תרגום אשכנזי

געגראַבען, שפראַכען צו איהם: זויר האַבען וואַסער געפונ-דען. (לג) דיעזען ברוננען נאַנג-טע ער שבעה, דאַרום איזט דער נאַמע דער שטאַדט באר שבע ביז אויף דיעזען טאַג. (לד) אַלס עשו פיערציג יאַהרע אַלט וואַר, הייראַטהעטע ער יהודית, טאָכטער דעס חתין בארי,

אונר

תולדת כו

חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם: (לג) וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ס (לד) וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי

ואת

רש"י

(לג) שבעה. על שם הברית: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ') החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו כל נשים תחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא

תרגום אונקלוס

וַאֲמָרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא: (לג) וּקְרָא יָתָהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּאֵרָא דְשֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין: (לד) וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא יַת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי

חתאה

באור

האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע על שם הבאר אשר קראוה כן האב והבן, (הרמב"ן), ופי' כן לפי דרכו שבאר שבע הי' בארן פלשתים, ואין דעתי כן כאשר הוכחתי למעלה, והראב"ע כתב נקרא כן על ב' דברים או היא עיר אחרת, וכן כתב הרשב"ם ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה (מלכים א' י"ט ג') עכ"ל, אבל אין זו ראי' מספקת שיש עוד עיר אחרת ששמה באר שבע, כי דרך הלשון הוא לבאר לפעמים בתוספת באור, ורבים כמוהו, וכבר פירשתי בפ' וירא כי הבאר של אברהם הית' בארן פלשתים ובעבור שגזלוה ממנו הלך לו משם לארן כנען, וע"ז נתעורר אבימלך ללכת אליו לארן כנען ושם כרתו הברית ולא אצל הבאר ולכן נאמר שם על כן קרא למקום ההוא באר שבע, ולא נזכר שם קריאת שם הבאר כי לא הי' שם באר, רק הואיל והויכוח שביניהם הי' על עסק הבאר שגזלו ממנו, לכן קראו כן שם המקום ההוא, והבט וראה כי לא נזכר שם עד היום הזה וכאן כתוב עד היום הזה ושם נאמר על כן קרא, וכאן לא נזכר אצל העיר קרא רק על כן שם העיר, ויהי' הענין כי אברהם קרא כן המקום ההוא אבל לא נתחזק השם ההוא להשאר לדורות כן עד שאירע שם ג"כ דבר יצחק עם אבימלך אז נתחזק השם ההוא בפי כל לקראה כן עד היום הזה, ולא הוצרך יצחק לקראה כן כי זכרו כולם שכבר נקראת כן מימי אברהם אביו. ור"ע ספורנו פי' שאברהם קרא באר שבע בקמן על שם השבועה בלבד ויצחק קרא באר שבע בסגול ע"ש מספר השבע בארות שחפר אברהם ויצחק (לפי חשבונו), ואין דבריו נכוני' כי הקמן הוא בעבור החס"ף ועקרו שֶׁבַע והוא ממשקל פֶּעֶל והפתח להרחב' העי"ן כמו סֶלַע מֶלַח, אבל אם הי' עיקר השם בקמן השי"ן ראוי להיות גם הבי"ת בקמן שָׁבָע ע"מ דָּבָר חָכָם כי משקל פָּעַל לא נמצא בשמות כלל: (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה, ואז הי' יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם, להודיענו בא מה שכתוב אחריו ויהי כי זקן יצחק: יהודית, שם (העצם ולא תאר כמו יהודי) ולא הוליד ממנה, (הראב"ע), כי להלן בסיפור יחוס בני עשו לא נזכר לה בנים, וכן סיפר בס' הישר שמתה בלי בנים זכרים רק ב' בנות היו לה:

בשמת

תולדת כו

וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ (לה) וַתִּהְיֶיךָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק

ולרבקה

תרגום אונקלוס

חִתָּאָה וְיַת בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה׃ (לה) וַהֲוָאָה מְסַרְבָן וּמְרַגְּזָן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה׃

והוה

תרגום אשכנזי רא

אונד בשמת, טאָכטער דעס חתין אילן. (לה) דיעזע מאַכטען יצחק אונד רבקה פֿיעל הערצלייד.

אַלס

רש"י

אשה אף אני כן: (לה) מורת רוח. ל' ממרים הייתם כל מעשיהן היו לעצבון: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"א:

ותכהין

באור

בשמת, ולהלן בסיפור יחוס בני עשו נאמר ואת עדה בת אילן החתי, והיא היא כי היה לה שני שמות ובמקרא נמצאי' למאות כן, כ"כ הראב"ע, ובס' הישר סופר כי לא לקחן בעת אחת רק את יהודית לקח בהיותו בן ארבעים שנה, ואת בשמת לקח אחר כ"ג שנה אחר היותו בן ס"ג שנה ועשו קרא שמה עדה לאמר כי עדה ממנו הברכ' בעת ההיא, ואין הכחשה מן הכ' הזה שאמ' שלקחן שתיהן בהיותו בן ארבעים שנה, כי בן ארבעים שב על התחלת הלקיחה: (לה) ותהיין מרת רוח, כל אחת ואחת היתת מרת רוח ליצחק ולרבקה כלומר מחלפת ומשנה רצונם, ומלת מרת לדעת רבי יהודה חיוג (כפי מה שהביאו הרד"ק בשרשים שרש מרר) שרשו מרר וכענין לב יודע מָרַת נפשו (משלי י"ד י'), ושם המ"ם בקמן חטף והרי"ש דגושה לחסרון אות הכפל (שלא כמנהג כי הרי"ש איננה מקבלת דגש), והוא שם, ובא כאן החולם במקום הק"ח (תולדתו) והדגש, והסכים כן הראב"ע, אבל לדעת הרד"ק (בשרש הנזכר ובשרש מרה) שרשו מרה מענין מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה ס"ג י'), שהוא לשון הקנט' והכעסה. ודקדוק המלה פי' הרשב"ם היטיב וז"ל מרת רוח, כמו מן עושה לזכר, יאמר עושה דברו (תהלים קמ"ח ח') לנקבה, וכשהוא דבוק יאמר עושת כן יאמר ∴מן מורה לשון ממרה", מן ימרה את פיך (יהושע א' י"ח) יאמר מורה לנקבה ־וכשהוא דבוק יאמר∴מור' רוח, קונטרר"יאנן ∴, (ובל"א ווידערטפענסטיג), אבל לב "יודע מרת נפשו חטף קמן לפי שהוא־שם דבר לשון מררות, אבל זה מלאפוס (ר"ל חולם) הוא לשון פּוֹעֵל ומגזרת כי מרו מריתי (איכה א' כ'), מחטופי למ"ד פעל עכ"ל. ולפי דעתו הוא בינוני לנקבה והוא סמוך כמו חולת אהבה (ש"ה ב' ה'), וכתב עוד הרד"ק בשרש מרה או יהי' שם בפלס ולדבר אל ה' תּוֹעָה ־(ישעי' ל"ב ו') עכ"ל, וכוונתו שיהי' מורה שם המקרה (בל"א איין ווידערוויללען), ולא נצטרך להוסיף ולומר כל אחת מהן, כי יתכן לומר על שתיהן שהיו למרת רוח וכמוהו נפרש אל תהי מרי (יחזקאל ב' ח'), שהוא שם המקרה, וכן פי' רש"י משרש מרה ומלשון הכעסה, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, אלא שהסבו מלות מרת רוח מן היחידה אל הרבות כדרכם לתרגם כפי הכוונה ולא כהוראת המלה, ובל"א מתורגם (הערצלייד), שגם הוא שם המקרה, והראב"ע עם שהביא בתחלה שי"א מלשון סורר ומורה נטה מן הפירוש הזה בלי טעם וסבה, אל הפי' האחר שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש, ולי נראה כי טבע מליצת הל' יורה שהאמת כפי' רש"י והרשב"ם והרד"ק כי ההרגשות שבכללם המרירות והמתיקות שייכות אל הנפש אשר יפורש לפעמים כפי הענין על הנפש המתאוה, אבל ההתפעליו' שמהם הכעס והרצון שהמה כוחות הנפש השכלית הנקראת על הרוב במקרא רוח, וכענין שנאמר אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש (איוב י"ב י'), אמר בשאר החיים נפש, ובאדם רוח, (עם שעל דרך ההשאלה תקרא גם הראשונה רוח כמו ורוח הבהמה (קהלת ג' כ"א), אנחנו על הרוב נדבר) יתיחסו אל הרוח, ולכן מה שהוא משרש מרר יחובר עם מלת נפש, כמו ושדי המר נפשי (איוב כ"ז ב'), וכל איש מר נפש (שמואל א' כ"ב ב'), נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל מר מתוק (משלי כ"ז ז'), על מר נפשי (ישעי' ל"ח ט"ו), במר נפשי (איוב ז' י"א וי' א') במר נפש (יחזקאל כ"ז ל"א), אנשים מרי נפש (שופטים י"ח כ"ה), כי גברים המה ומרי נפש (שמואל ב' י"ז ח'), למרי

BERESCHITH.

תולדת כו

וּלְרִבְקָה׃ ס כז (ו) וַיְהִי
כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיֶן עֵינָיו מֵרְאֹת
וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר

אליו

תרגום אונקלוס

כז (ו) וַהֲוָה כַּד סֵיב יִצְחָק וְכָהֲיָא עֵינוֹהִי
מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יַת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא

ואמר

רש"י

כז (א) ותכהין. נעשתן שלו. ל"ח כדי שיטול יעקב את הברכות: לח

הרגום אשכנזי

כז (ו) אלס יצחק אלט וואר, אונד זיינע אויגען צו טריבע וואורדען, זעהען צו קאננען, ריעף ער זיינען עלטסטען זאהן עשו, שפראך צו אהם: מיין זאהן! דיעזער

שפראך

באור

למרי נפש (משלי ל"ח ו' ויוב ג' כ'), בנפש מרה (לעיל כ"ח כ"ה), כי מרה נפש כל העם (שמואל ח' ל' ו'), כי נפשה מרה לה (מלכים ב' ד' כ"ז), והיא מרת נפש (שמואל ח' ח' י'), מרת נפשו (משלי י"ד י'), ונמלט והלך מר בחמת רוחי (יחזקאל ג' י"ד), תמר והלך מר על סגוף המחובר עם הנפש החיונית, ויקח החמס על הרוח, רוחית בכל חלה כי המרירות תתיחס לנפש כאשר מלאנו שגם המתיקות תתיחס אליו כמו מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי י"ז כ"ב), ומה שהוא משרש מרה נמלט מחובר אל הרוח פעמיים כמו מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעי' ס"ג י'), כי המרו את רוחו (תהלים ק"ו ל"ג), ולכן יהי' גם מרת רוח בשני מבניו משרש מרה ומענין הנעשה והקונה, וכתב הרשב"ם לפי שעתיד לומר חס לקח יעקב חשם מנחות את כחלה לכך הוכרך לפרש תחלה עכ"ל: ליצחק ולרבקה, שהיו עובדות ע"ז. (ב"ר):

כז (א) זקן, פעל עבר לנזרת פעל: ותכהין עיניו, מן הזקנה כמו שמלינו בספר שמואל (ח' ג' כ'), ועינינו תחלו בהות ״ ועינינו הקמוט והעלור כי הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יתרי העין כי יגבר עליהם היובש ותחלש הרטות, ונוונת הכתוב לדעת המתרגם התשבחי כן הוא, כאשר זקן יצחק ונהו עיניו, לז קרא לעשו וגו', ותהי' מלת ויהי מצמצת גם למאמר ותכהין עיניו מרטות, ולז נשלם התנאי, ולכן בא בסופו התחנת, ומן ויקרא הוא תחלת תשובת התנאי, והוי"ו מחברתו על המאמר הקודם המתיחס אליו בזמן,

כאשר

המעמר

כז (א) ויהי, לאמר המעמר: הסתיקות לאשר יפלו בענין הפרשה הזאת הלא הן גלויות לעין כל קורא בחמת, ובאשר נתחבטו בהן כל המפרשים חדשים גם ישנים, ולאשר הן יותר קשה להולמן לדעתי, להן שם בשלשה: (הא') איך היתה נרבקה לאמת מיל רוח מרמה ליעקב ליעקב להיות בן מנים ומפיר ויצנם מביו העור, ואיך תצנם כי יחולו הברכות החלה (לאשר לקחם בתרמית לב ודברי כזב) על ראש יעקב וזרעו? (והב') מה יצחק הרגיש כי הקול קול יעקב מדוע לא דרש היטב, והלא בשר נפל בלבו כי אמר האתה זה בני עשו? והנה נודע כי העור למשמע אוזן יוכיח אמתת דבר, ובמ"ש חז"ל סומא היה מותר בחשתו בטביעת עינו דקלח. (והג') מדוע מיד לאשר ברך יצחק את יעקב ונודעה לו תרמיתו, לא חשב לו עון על זה ולא עלבו לאמר מדוע לאתה עושה ככה, ולאדרבה אמר גם ברוך יהיה, ובאשר הלך מאתו פדנה אליו עוד הוסיף לברכו, ואשר ויתן לך את ברכת אברהם (לקמן כ"ח ד'); ולהסיר כל המבוכות החלה ירחה לי כי רבקה גלתה ליצחק את דבר ה' ורב יעבוד לצעיר (כי בל ידעתי בלל סבה מדוע הזכירם תזכירם מלגלות את לוזן חיסה מה דבר חלוה הלא ידעה כי יצחק בז ר' חלציה ורוח שדי יבינהו), חולם יען המאמר הזה משתמע לתרי תמי (עיין לעיל בגח ר') לבן בשלה בפירושו מזלוקת בן חיה ויעקב, כי יבן לאשר חשב את עשו פתרו בחברון

בי"מ

אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי׃ (ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי׃ (ג) וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צָיִדָה׃ (ד) וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי

ה׳ יתיר׃ והביאה

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא׃ (ב) וַאֲמַר הָא כְּעַן סֵיבִית לֵית אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְאֵימוּת׃ (ג) וּכְעַן סַב כְּעַן זֵינָךְ סַיְיפָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא׃ (ד) וְעַבֵּיד לִי תַּכְשִׁילִין כְּמָא דִי רָחֵימִית וְתָעֵל לִי וְאֵיכוּל

בדיל

תרגום אשכנזי רב

שפראַך: היער בין איך! (ב) יע־נער שפראַך: איך ווערדע נון זעהר אַלט, אונד ווייס דען טאַג מיינעס טאָדעס ניכט. (ג) זאָ נים נון דיין יאַגדגערעטהע, דיין געהענגע אונד דיינען באָ־גען, געהע הינוים אויף דאַז פעלד, עריאַגע מיר איין ווילד־פרעט, (ד) מאַכע מיר שמאַק־האַפטע געריכטע, וויא איך

זיא

רש״י

(ב) לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש לאחר כן ויכחק היה בן קכ״ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ״ז והריני בחמש שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אבא: (ג) תלייך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. ל׳ השחזה כאותה ששנינו אין משחיזין את הסכין אבל שלא תאכילני נבלה: וצודה לי. מן

ההפ׳ ן׳

משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה

באור

כאשר כתבנו כמה פעמים: (ב) הנה נא, כמו עתה, כן פי׳ הראב״ע, וכן ת״א ויב״ע והמתרגם האשכנזי, והרשב״ם פי׳ לשון בקשה והוא דחוק פה: לא ידעתי יום מותי, כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין שהיה ביעקב ובמשה, כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר, (ר״ע ספורנו): (ג) שא, רש״י פי׳ ע״פ ב״ר לשון השחזה, אבל אנקלוס ויב״ע תרגמו סב, וכן מתורגם בל״א: נא, אנקלוס ויב״ע תרגמו לשון עתה וכן מתורגם בל״א, ויש לפרשו לשון בקשה, ולא יהי׳ כפול בלשון: כליך, יתכן היותו שם כלל, כלי זיין שאתה צד בהם, והפרט תליך וקשתך, ותליך האשפה התלויה באזור האדם ששם החצים, וכן פי׳ הרשב״ם וכן תרגם יב״ע או הוא הסייף כמו שתרגם אנקלוס סייפך כי גם הוא נתלה, ותחסר וי״ו העטוף מן תליך כמו אדם שת אנוש (ד״ה א׳ א׳ א׳), והמתרגם האשכנזי שתרגם (געהענגע) כלל כל מה שתולה הצייד באזורו האשפה והחרב, והוא פרט למלת כליך, ולכן בא כליך בלשון רבים, ותליך בלשון יחיד כי הוא שם יחיד כולל, ושרשו תלה, והנפרד תְּלִי בפלס שְׁבִי פְּרִי שהקבון מהם ושבה שֶׁבְיְךָ (שופטים ה׳ י״ב), ממני פֶּרְיְךָ נמצא (הושע י״ד ט׳), וכ״נ דעת בעל הטעמים ששם ז״ק במלת כליך, ואם היו שלשתם שמות פרטיים ראוי להיות כליך תליך מחוברים במרכא טפחא כמו אדם שת אנוש, אדם במרכא שת בטפח׳, כי על הרוב בשלש שמות יחוברו ב׳ הראשונים בטעם: וצא השדה, אל השדה כתרגומו לחקלא, ותחסר לפעמי׳ הלמ״ד או מלת אל: (ד) מטעמים, ענין הטעימה שיטעם

אדם

המעמר

בי״ת ורב יעבוד בצעיר, ורבקה באהבתה את יעקב פירשה אותו בחסרון את, ולדעתי נתוובחו יחדיו על ענין הזה, עד כי היה יצחק מסופק בדבר והיה פוסח על שני הסעיפים, פג לבו להאמין לדברי אשתו; ומ״מ היה חושש לדעתה אולי הוא אמת, וידוע הוא כי האנשים אשר

תולדת כז

וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר
תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת:
(ה) וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק
אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה
לָצוּד צַיִד לְהָבִיא: (ו) וְרִבְקָה
אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר

הנה

תרגום אשכנזי

זיא גערן האבע, אונד ברינגע
מיר, דאס איך עססע, דאמיט
דיך מיינע זעעלע זעגנע, בע=
פאר איך שטערבע. (ה) רבקה
הארטע עם, אלס יצחק מיט
זיינעם זאהנע עשו רעדעטע. נון
נינג עשו אויף דאז פעלד,
ווילדפרעט צו יאגען, אונד
היים צו ברינגען. (ו) רבקה
אבער שפראך צו איהרעם
זאהנע יעקב: איך האבע דיי=

תרגום אונקלוס

בְּדִיל דִּי תְּבָרְכִינָךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֵימוּת:
(ה) וְרִבְקָה שָׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו
בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה: (ו) וְרִבְקָה אָמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרָהּ

למימר

רש"י

ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד
להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד
יביא

באור

אדם בפיו ואינו אוכל ממנו ומעביר על גרונו כי אם מעט, וכן אמרו רז"ל מטעמת אינה
צריכה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום, הנה כי הטעימה בפה או בלשון בלבד
שיקח אדם בקצה לשונו ויטעם כדרך הטועמים, ורבי יונה חלק מהם בענין אכילה ומהם
בענין טעימה, והנכון כי כלם ענין טעימה, ופירוש ולא טעם כל העם לחם (שמואל א' י"ד
כ"ד), אפילו טעם ואין צריך לומר שלא אכל, ולפי שהחיך טועם מיני המאכלים כמו שאמר
וחך אכל יטעם לו (איוב י"ב י"א), אמר פה ועשה לי מטעמים כלומר תבשיל שיטעם החיך
מטעמי מיני התבלין הטובים (רד"ק בשרשים שרש טעם), ולכן תרגם המתרגם האשכנזי
(טאמקהאפטע געריכטע), ואנקלוס ויב"ע תרגמו תבשילין: בעביר תברכך נפשי, היה
בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית
לאלהים כי הוא הבכור, ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב
יעבד צעיר כי איך הי' יצחק עובר את פי ה' והיא לא תצלח, והנה מתחלה לא הגידה לו
דרך מוסר וצניעות כי ותלך לדרש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק, או שאמרה אין אנכי
צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמר לו כך הוגד לי
מאת ה' טרם לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והיא ידעה
כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה, או הם סבות מאת ה' כדי יתברך
יעקב וגם עשו בברכת החרב ולו לבדו נתכנו עלילות. (הרמ"בן): (ה) ורבקה שמעת, היתה
שומעת: להביא, לביתו, כ"ה לפי פשיטו, וכן מתורגם בל"א, ולפי שהוא מיותר דרשו רז"ל
שאם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ו) ורבקה אמרה וגו' לאמר, כבר פירשתי כמה פעמים

ענין

המעמר

לבבם בלתי נכון להשען על משפט שכלם, מאד יחפצו לעזוב את דבר המסופק אל המקרה,
וכאשר יפול הדבר יחשבו כי כן הוא, ומאת ה' היתה הנסבה כי כה יהיה, והנה רבקה טובת
שכל ידעה את האיש ואת שיחו שאם ישיג יעקב את הברכה, יהיה זה באיזה איפן שיהיה, זאת
יהיה לו לעד כי היא צדקה ממנו, וכי דעת עליון היתה שיעבוד הרב את הצעיר, אף ידעה
שיצחק לא יתאמן לחקור הדבר היטיב כי יסמך על המקרה, בחשבו כי על ידו יתן ה' משפט
תמים, ולכן אמרה עלי קללתך בני, וכבר רמז הראב"ע לדעת הזאת, כי ז"ל להלן מ"א: ואחרים

אמרו

תולדת כז

הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר
אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר: (ז) הָבִיאָה
לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה
וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי:
(ח) וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר
אֲנִי מְצַוֶּה אֹתָךְ: (ט) לֶךְ־נָא אֶל־
הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים

טבים

תרגום אשכנזי רג

נען פאטער צו דיינעם ברודער
עשו רעדען האֶרען: (ז) ברינ-
גע מיר ווילדפרעט, אונד מאַ-
כע מיר שמאַקהאַפטע געריכ-
טע, דאַס איך עססע, זאָ ווילל
איך דיך פאָר דעם עוויגען
זעגנען פאָר מיינעם טאָדע!
(ח) נון מיין זאָהן! געהאָרכע
מיינער שטיממע, וואַס איך דיר
הייסע: (ט) געהע צו דעם קליי-
נען פיעהע, ברינגע מיר דאַ-
הער צווייא גוטע ציעגענבעק-
ליין

תרגום אונקלוס

לְמֵימָר הָא שְׁמָעִית יַת אָבוּךְ מְמַלֵּיל עִם
עֵשָׂו אָחוּךְ לְמֵימָר: (ז) אַיְתֵי לִי צֵידָא וְעָבֵיד
לִי תַבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרֵיכִינָךְ קֳדָם יְיָ
קֳדָם מוֹתִי: (ח) וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי לְמָא
דִי אֲנָא מְפַקְּדָא יָתָךְ: (ט) אִיזֵיל כְּעַן לְוַת עָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי בַּר עִזִּין טָבִין

ואעבד

רש"י

יביא מן הגזל: (ז) לפני ה'. ברשותו
שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם
ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה
ליטול שני גדיי עזים בכל יום ב"ר: שני
גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו
של

באור

ענין מלת לאמר הכפולה שתורה על לשון המדבר בלי שינוי, וכן פה בלשון הזה אמרה הנה שמעתי וגו' ולאמר שבסיף הפסוק מורה על הלשון שאמר יצחק, ואין הכוונה שלא תשנה המלות שאמר, כי באמת שינתה המלות כאשר יראה הרואה שכווי יצחק לעשו הי' בשינוי המלות, וכן דרך הכתוב לשמור הטעמים ולא המלות, וכן רבקה שמרה הכוונה ולא המלות בספרה לבנה דברי יצחק, רק הכוונה כשיסובב הדבור אל המדבר ההוא אז תבוא מלת לאמר כמו שאמרה רבקה הביאה לי ציד וגו', ובלא מלת לאמר היתה צריכה לומר, הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך להביא לו ציד ולעשות לו מטעמים לאכל לברכו לפני ה' לפני מותו, ושלא להסב הדבור אל יצחק: (ז) לפני ה', בשם ה', אבל כנמרד גבור ציד לפני ה' (בראשית י' ט'), פירושו בכל העולם, וכן ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ב'), בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה, (הרשב"ם), ורש"י פי' לפני ה' ברשותו שיסכים על ידי, ולשון הרמב"ן לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה' תהי' ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו ובזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו עכ"ל: לפני מותי, כמו בטרם אמות: (ט) גדיי, הקטן יקרא גדי בין מן העזים בין מן הכבשים שהרי סמך גדי לעזים, ודומה כי יש גדי שאינו מן העזים, והראב"ע

פירש

המעמר

אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו? והנה הדבר היה בספק אכלו, כי כן אמר הקול קול יעקב וברך מי שיהיה מהם, כי בניו היו שניהם עכ"ל. ואחר ההכעה הזאת הן נקל בעיני הקורא המשכיל למצוא דרך סלולה גם מבלעדי, ולזה לא אאריך כי לקצר הושם לי לחוק.

תרגום אשכנזי

מְרִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב: (י) וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבוּר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ: (יא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק: (יב) אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה: (יג) וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ

עלי

איין בּאָטרינגער, אונד ברינגע פֿלוך אויף מיך אַבער ניכט זעגען. (יג) דיא מוטטער שפּראַך

תרגום אונקלוס

צו

וְאַעְבֵּד יְהֹוֹן חַבְשִׁילִין לָאבוּךְ כְּמָא דִּי רָחֵם: (י) וְתֵיתִי לְאָבוּךְ וְיֵכוֹל בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ קָדָם מוֹתֵיהּ: (יא) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו אָחִי גְּבַר שַׂעֲרָן וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ: (יב) מָאִים יְמוּשֵׁנַּנִי אַבָּא וְאֶהֱוֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעֵב וְאַיְתֵי עֲלַי לָוְטִין וְלָא בִרְכָן: (יג) וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ עֲלַי

אחאמר

רש"י

של יצחק חלק הלז הקדיש פסקא זו ניוס והלאה עשה מעשים נפרקי דר"ל: נתבר לאבו. כי טעם הגדי נעשם הלבני: (יא) לים שעיר. נעל שער: (יב) ימושני. ימשני, סמנים, וכן ריח ושוב (בראשית י"ח ז'), שנע פרת הטבת (שם מ"ח כ"ו), וכן תרגם יב"ע, סמנין, ונתב הרשב"ם שלוחה לקחת גדיי עזים ולא כבשים בשביל העורות שעערן קשה כשער לדם: (יא) איש שער, נעל שער, והוא תאר וכן שערת, וההפך חלק: (יב) ימשני, שרשו משם מן ממשש בלהרים (דברים כ"ח כ"ט), ודגם הש"ן לחסרון הרלשונה שהיא עי"ן הפעל ע"מ עון עקבי יַעְקְבֵנִי מן שכב, ולשון הרמב"ן אין הטעם שימושהו להכיר לוחו, שכל אמר לולי יקרב לוחי אל עלמו לנשק לי או לגשש ידו על פני כדרך חנף האב על בנו וימלא נמשוש שחני חלק, ואני תמה איך לא פחד מהביר הקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו האיך סומא מוצא בחשו והאיך בני אדם מוצרין בנשותי בלילה אלא בטביעות: קלה ואם סחם בני אדם מבירין בן מה יהיה ביצחק החכם והנקי להכיר בין בניו שחהי' לו בחמת טביעות בקול, לולי היו החיים החלה דומים בקולם, וזה הקל קול יעקב דברינו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים, או שהיה משנה קולו לדבר בלשון לחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן ע"ל: כמתעתע, שרשו תעה ונכפלו העי"ן והלמ"ד, והיא מבנין פֻּעַל ופירושו כחים שמתעה אחר: ולא ברכה, אם לולי יקבל עלי ברכה לא

באור

פירש לא יקרא גדי כי אם מהעזים ומה שאמר גדי עזים כלומר קטן שעדיין לריך לעזים, וכן שעיר עזים, ואמר כי כן נקרא בערבי גדי. והקטן שבהם גְּדָיִים (שמואל א' י' ג'), וסמיכות הקטן גְּדֵי עזים. (הרד"ק בשרשים שם גדה): טבים, סמנים, וכן ריח וטוב (בראשית י"ח ז'), שנע פרת הטבת (שם מ"ח כ"ו), וכן תרגם יב"ע, סמנין, ונתב הרשב"ם שלוחה לקחת גדיי עזים ולא כבשים בשביל העורות שעערן קשה כשער לדם: (יא) איש שער, נעל שער, והוא תאר וכן שערת, וההפך חלק: (יב) ימשני, שרשו משם מן ממשש בלהרים (דברים כ"ח כ"ט), ודגם הש"ן לחסרון הרלשונה שהיא עי"ן הפעל ע"מ עון עקבי יַעְקְבֵנִי מן שכב, ולשון הרמב"ן אין הטעם שימושהו להכיר לוחו, שכל אמר לולי יקרב לוחי אל עלמו לנשק לי או לגשש ידו על פני כדרך חנף האב על בנו וימלא נמשוש שחני חלק, ואני תמה איך לא פחד מהביר הקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו האיך סומא מוצא בחשו והאיך בני אדם מוצרין בנשותי בלילה אלא בטביעות: קלה ואם סחם בני אדם מבירין בן מה יהיה ביצחק החכם והנקי להכיר בין בניו שחהי' לו בחמת טביעות בקול, לולי היו החיים החלה דומים בקולם, וזה הקל קול יעקב דברינו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים, או שהיה משנה קולו לדבר בלשון לחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן ע"ל: כמתעתע, שרשו תעה ונכפלו העי"ן והלמ"ד, והיא מבנין פֻּעַל ופירושו כחים שמתעה אחר: ולא ברכה, אם לולי יקבל עלי ברכה לא

עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי
וְלֵךְ קַח־לִי: (יד) וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא
לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים
כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו: (טו) וַתִּקַּח
רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל ק
הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ
אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן: (טז) וְאֵת
עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־
יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו: (יז) וַתִּתֵּן
אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר

עשתה

צו איהם: דיין פלוך זאלל אויף מיך קאממען, מיין זאהן! גע־האָרכע נור מיינער שטיממע, אונד געהע, ברינגע מיר. (יד) ער גינג, נאַהם, בראַכ־טע עס זיינער מוטטער. דיא מוטטער מאַכטע שמאַקהאַפ־טע שפייזען, וויא זיין פאַטער זיא גערנע האַטטע. (טו) רבקה נאַהם דיא בעסטען קליידער איהרעס עלטעסטען זאָהנעס עשו׳ס, דיא בייא איהר אים הויזע וואַרען, בעקליידעטע איהרען יינגסטען זאָהן יעקב. (טז) דיא פעללע דער יונגען ציעגען אַבער לעגטע זיא אויף זיינע הענדע אַן אונד אויף דאַז גלאַטטע זיינעס האַלזעס.

(יז) היערויף גאַב זיא דיא וואָהלשמעקקענדען שפייזען אונד דאַז בראָד, וועלכע זיא צו־

תרגום אונקלוס

אִתְאַמַּר בִּנְבוּאָה דְּלָא יֵיתוּן לְוָטַיָא עָלָךְ בְּרִי
בְּרַם קַבֵּיל מִנִּי וְאִיזֵיל סַב לִי: (יד) וַאֲזַל וּנְסֵיב
וְאַיְיתֵיהּ לְאִמֵּיהּ וַעֲבָדַת אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין
כְּמָא דִי רָחֵם אָבוּהִי: (טו) וּנְסֵיבַת רִבְקָה
יַת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרָהּ רַבָּא דַּכְיָיתָא דִּי עִמָּהּ בְּבֵיתָא וְאַלְבֵּישִׁינוּן יַת יַעֲקֹב
בְּרָהּ זְעֵירָא: (טז) וְיַת מַשְׁכֵי גַּדְיֵי בַר עִיזֵי אַלְבֵּישַׁת עַל יְדוֹהִי וְעַל
שְׁעִיעוּת צַוָּארוֹהִי: (יז) וִיהָבַת יַת תַּבְשִׁילַיָא וְיַת לַחֲמָא דִּי עֲבָדַת בִּידָא

רש״י

כמו ממשש בכהרים: (טו) החמודות הנקיות דכייתא כתרגומו. ד״א שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אכל אמו אלא

באור

יברכני אם אטעהו. (ר״ע ספורנו): (יג) עלי קללתך, אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך, כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב״ה ורב יעבד לעיר, כן פי׳ הראב״ע והרשב״ם וכן תרגם יב״ע והמתרג׳ האשכנזי, ואנקלוס תרגם באופן אחר ואינו מיושב על לשון המקרא: (טו) בגדי, רובו יבא בקבוץ הזכרים בגדים, אבל נמצא גם ברבוי הנקבות, קציעות כל בגדתיך (תהלים מ״ה ט׳), ויבוא כאן סמוך בקבוץ הזכרים ואח״ז התאר בריבוי הנקבות, החמדת, כמו המחנה האחת והכהו (בראשית ל״ב ט׳) ורוח גדולה וחזק (מלכים א׳ י״ט א׳): החמדת, כלומר בגדים חשובים ונחמדים, וא״ת דכייתא, פי׳ הנקיות, והם

המעמר

(טו) בגדי עשו, יראה לי שהיו בגדי יעקב ועשו שונים גם בתמינתם, גם בחומר (שטחן) שממנו נעשו, כל אחד ואחד כפי צורך מלאכתו, והיו לעשו איש ציד בגדים אחרים מאשר ליעקב שהיה יושב אוהלים רועה צאן, ולזה פחדה רבקה אולי יכיר יצחק במשוש היד כי המה בגדי יעקב, לזה הלבישה יעקב בהחמודות שהיו בביתה, כי לא לבש אותם בכל עת בעבור יקרם.

תרגום אשכנזי

צוגערי כ̄טעט האַטטע, איהרעם זאָהנע יעקב אין דיא האַנד. (יח) דיעזער קאַם צו זיינעם פ̄אַטער, אונד שפראַך: מיין פ̄אַטער! ער שפראַך: היער בין איך; ווער ביזט דוא, מיין זאָהן? (יט) יעקב שפראַך צו זיינעם פ̄אַטער: איך בין דיין ערשטגעבאָרנער עשו, איך האַבע געטהאַן, וויא דוא צו מיר געשפראָכ̄ען האַסט; שטעהע נון אויף, זעטצע דיך, אונד איס פ̄אָן מיינעם ווילדפרעט, דאַמיט דיינע זעעלע מיך זעגנע. (כ) יצחק שפראַך צו זיינעם זאָהנע: וויא האַסט דוא זאָבאַלד עטוואַס געפ̄ונדען, מיין זאָהן? דיעזער שפראַך: דער עוויגע, דיין גאָטט, האַט עס פ̄יר מיך הער געפ̄יגט.

תולדת כז

עָשִׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ: (יח) וַיָּבֹא
אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר
הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי: (יט) וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ
עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־
נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר
תְּבָרַכַנִּי נַפְשֶׁךָ: (כ) וַיֹּאמֶר יִצְחָק
אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא
בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְפָנָי: (כא) וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב
גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה
בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא: (כב) וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב

אל

(כא) דאַ שפראַך יצחק צו יעקב: קאָם דאָך נעהער, דאַס איך דיך בעטאַסטע, מיין זאָהן אָב דוא אויך מיין זאָהן עשו ביזט אָדער ניכ̄ט. (כב) יעקב טראַט נעהער צו זיינעם פ̄אַטער

רש"י

אלא שהיה בקי במעשיהן וחשדן: (יט) אנכי עשו בכורך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לי' מיסב על השולחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמושך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים

תרגום אונקלוס

דְּיַעֲקֹב בְּרָהּ: (יח) וְעַל לְוַת אָבוּהִי וַאֲמַר
אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא מָאן אַתְּ בְּרִי: (יט) וַאֲמַר
יַעֲקֹב לְאָבוּהִי אָנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבָדִית
כְּמָא דִי מַלֶּלְתָּא לִי קוּם כְּעַן אִסְתְּחַר וְתֵיכוֹל
מִצֵּידִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינַנִי נַפְשָׁךְ: (כ) וַאֲמַר
יִצְחָק לִבְרֵיהּ מַה דֵּין אוֹחֵיתָא לְאַשְׁכָּחָא בְּרִי וַאֲמַר אֲרֵי זַמֵּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָי: (כא) וַאֲמַר
יִצְחָק לְיַעֲקֹב קְרֵיב כְּעַן וַאֲמוּשִׁינָךְ בְּרִי הָאַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו אִם לָא: (כב) וּקְרֵיב

יעקב

באור

שהי' עובד בהם את אביו בשעת אכילה. (הרשב"ם): (יט) ואכלה, צווי בתוספת ה"א והאל"ף שרש ובקמן חטף כמו זכרה לחסדי דויד עבדך (ד"ה ב' ו' מ"ב): תברכני, בא הפתח במקום הצירי, ולדעת הרד"ק הנו"ן הנכתבת סימן המדבר והנוספת נבלעת בדגש, [וכ"ה דעת הראב"ע כמו יסבבנהו (דברים ל"ב י'), ישחרנני (הושע ה' ט"ו, ומשלי א' כ"ח)], או יהי' מבלי תוספת והדגש לתפארת הקריאה והוא הנכון לדעתו, ואדבר מזה עוד בקו"א אי"ה: (כא) ואמשך, הי' ראוי להדגש כחבריו שבפרשה והוקל על הלשון, ולשון רש"י אמר

יצחק

אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר
הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו:
(כג) וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי
עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרֲכֵהוּ:*
(כד) וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו
וַיֹּאמֶר אָנִי: (כה) וַיֹּאמֶר הַגֵּשָׁה
לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן
תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל

ויבא

תרגום אשכנזי רה

טער יצחק הין. דיעזער בע־
טאַסטעטע איהן אונד שפ־אַך:
דיא שטיממע איזט יעקב'ס
שטיממע, דיא הענדע אַבער
זינד עשו'ס הענדע. (כג) ער
ערקאַננטע איהן אַלזאָ ניכֿט,
ווייל זיינע הענדע זאָ האַאריג
וואַרען, וויא דיא הענדע זיי־
נעס ברודערס עשו; דאַהער
זעגנעטע ער איהן (כד) שפ־אַך
אַבער נאָכֿמאַלס: ביזט דוא
אויך מיין זאָהן עשו? דיעזער
שפראַך: איך בין עס. (כה) דאַ
שפראַך ער: רייכֿע מיר הער!
דאַ ווילל איך פֿאָן מיינעס זאָהנעס ווילדפרעט עסען, דאַמיט דיך מיינע זעעלע
זעג־

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב לְוַת יִצְחָק אָבוּהִי וּמַשְׁיֵיהּ וַאֲמַר קָלָא
קָלֵיהּ דְיַעֲקֹב וְיָדַיָא יְדוֹהִי דְעֵשָׂו: (כג) וְלָא
אִישְׁתְּמוֹדְעֵיהּ אֲרֵי הֲווֹ יְדוֹהִי כִּידֵי עֵשָׂו אָחוּהִי
שְׂעִירָן וּבָרְכֵיהּ: (כד) וַאֲמַר אַתְּדֵין בְּרִי עֵשָׂו
וַאֲמַר אֲנָא: (כה) וַאֲמַר קָרֵיב לִי וְאֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינָךְ נַפְשִׁי

וקריב

רש"י

שמים שגור בפיו וזה אומר כי הקרה ה'
אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון
תחנונים קום נא אבל עשו בל' קנטוריא
דבר יקום אבי: (כד) אני. לא אמר אני
עשו

באור

יצחק אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך עכ"ל, וכ"ה בב"ר, וכתב הרמב"ן ואני תמה כי לא הי' עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור או מבלי כוונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים, ועל דרך הפשט יהי' זה בעבור טביעות הקול עכ"ל: (כב) הקל קול יעקב, לפי שתאומים היו הי' קולן דומה קצת זה לזה, ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צוארו, (הרשב"ם), ור"ל שטעה עד הנה וקבל דבריו במה שאמר אנכי עשו בכרך, ואמר לו מה זה מהרת למצא בני, בחשבו שהוא עשו, עד שלבסוף אחר דברו עם יעקב דברים הרבה והתבונן היטב בקולו הכיר איזה שינוי בקולו וקראהו אליו להמישהו, ותמה על זה ואמר הקל קול יעקב וגו': (כג) כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת, שעורו, כי היו ידיו שערת כידי עשו אחיו, ולפי שמאמר כידי עשו אחיו הוא כמו מאמר מוסגר, לכן מלת אחיו בטפחא שהוא טעם מפסיק יותר מן הרביע שבמלת ידיו: ויברכהו, הוי"ו מחברת מלת ויברכהו למאמר שלפניו בסבה, ושעורו, ולפי שלא הכירו כי היו ידיו שערת, לכן ברכהו, וכן מתורגם בל"א: (כד) אתה זה בני עשו, דרך שאלה אע"פ שאין עמו ה"א השאלה, כי לפעמי' יחסרו ה"א השאלה או התמיהה, וכן אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי (מלכים א' א' כ"ד), ר"ל האתה אמרת, כן פי' הרד"ק, וכן מתורגם בל"א, והרשב"ם מפרש אתה זה בני עשו, נראה שאתה בני עשו: (כה) וְאֹכְלָה, האל"ף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השורש, וכן אומרה לאל סלעי (תהלים מ"ב י'): מציד בני, כאלו אמר מצידך אלא כן הוא מנהג הלשון, וכן יקם אבי ויאכל מציד בנו:

תולדת כז

וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ (כו) וַיֹּאמֶר
אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשֶׁה־נָּא וּשְׁקָה־
לִּי בְּנִי׃ (כז) וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח
אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר
רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר
בֵּרְכוֹ יְהוָה׃ (כח) וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים

מטל

תרגום אשכנזי

זעגנע. ער רייכטע איהם הין, אונד ער אַס, בראַכטע איהם אויך וויין, אונד ער טראַנק. (כו) דאַ שפּראַך זיין פאַטער יצחק צו איהם: קאָם דאָך נעהער, אונד קיסטע מיך, מיין זאָהן! (כז) דיעזער קאַם נעהער, קיסטע איהן. אַלס יענער דען גערוך זיינער קליידער ראָך, זעגנעטע ער איהן, אונד שפּראַך: זיעהע! דער גערוך מיינעס זאָהנעס איזט וויא דער גערוך איינעס פעלדעס, וועלכעס דער עוויגע געזעגנעט האַט. (כח) גאָטט געבע דיר פאָם

רש"י

עשו אלא אני: (כו) ויתן. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך. ויתן ויחזור ויתן בראשית רבה. ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו

תרגום אונקלוס

וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכָל וְאַיְתֵי לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי׃
(כו) וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אָבוּהִי קְרֵיב כְּעַן וְנָשֵׁק
לִי בְּרִי׃ (כז) וּקְרֵיב וְנָשַׁק לֵיהּ וְאָרַח יַת
רֵיחָא דִלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר חָזֵי רֵיחָא
דִבְרִי כְּרֵיחַ דְּחַקְלָא דִּי בָרְכֵיהּ יְיָ׃ (כח) וְיִתֶּן
לך

באור

(כו) ושקה לי, כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו (בראשית ל"ג ד' ושמואל א' י' א') ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי ע"פ מנהג המדינו' כמו ושקה לי, וכן וישק לו, וכן וישק יעקב לרחל (בראשית כ"ט י"א), (הראב"ע בתחלת ש"ה וכ"כ פה), ולא ידעתי מנין לו זה, וכמדומה מהוראת הכתובים שמנהגם הי' שכל נשיקה תהי' בפה, כי מצאנו הלמ"ד שתשמש במקו' את כמו הרגו לאבנר (שמואל ב' ג' ל'), וכן מנה הרד"ק במכלול (ד' קטן דף נ"ז ע"א וע"ב) ענין הנשיקה עם למ"ד בין אותן המשמשות במקום את, וגם בשרשים שרש נשק לא חילק ביניהם: (כו) וירח את ריח בגדיו, החמודות ובגדיהם היו מבושמים במוגמר, ושעור הכתוב, וכשהריח את ריח בגדיו אז ברכהו, וכן מתו' בל"א, והוא נאות לקשר הווי"ן: ראה ריח בני, לפי שהרגשת העין היא גדולה משאר ההרגשות נשאלו שאר ההרגשות לה, (רד"ק בשרשים שרש ראה), ועוד כתב המ"י כי הציווי הזה לא בא לאדם מיוחד אלא למי שיהי' והוא על דרך מליצה וכן רבים, ולי נראה שאיננה צווי רק היא לקריאה וענינה כמו הנה, ולכן נמצאת גם לרבים, ראה אנכי נתן לפניכם (דברים י"א כ"ו), כאשר כתבתי על מלת הנה בפ' נח (י"א ג'), ומלת לכה בפ' וירא (י"ט ל"ב), שלא ישתנו בכל מקו' שהם לסימן הקריאה לבד: כריח שדה אשר ברכו ה', את השדה שהוא מלא נרד וכרכם קנה וקנמון, וחשב בלבו שהו' עשו ולפי שבא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנו' כי יחכן כי זה המעשה הי' בחדש הראשון, כ"כ הראב"ע. ובפרקי רבי אליעזר אמרו שהי' דבר זה בפסח וכ"ה בתרגום יב"ע, ודעת רש"י והרשב"ם כי אשר ברכו מוסב על השדה, וכן הסכים המתרגם האשכנזי, והרמב"ן ז"ל פירש שהוא שב על מלת בני שה' ברכו בשדה והוא נגד נגינות הטעמים שהז"ק שבמלת בני מכסיק יות' מז"ק שאחריו במלת שדה, ועוד שיחסר בי"ת השמוש והי' כ"ל אשר ברכו ה בו: (כח) ויתן לך, רש"י פי' כי לפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו', ועוד יתן לך מטל השמים וגו', והרשב"ם פירש שמוסב על ברכו ה',

תולדת כז

מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב
דָּגָן וְתִירֹשׁ: (כט) יַעַבְדוּךָ עַמִּים
וְיִשְׁתַּחֲוּ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר
לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ
אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרֲכֶיךָ בָּרוּךְ:
וישתחוו קרי ויהי

תרגום אשכנזי רו

פֿאָם טהויא דעם הימעלס,
אונר פֿאָן דער ערדע פֿעטטיג-
קייט, נעטרעירדע אונר מאָסט
דיא פֿיללע; (כט) פֿעלקער
מיסטען דיר רינעגן, נאַציא-
נעזיך ביקקען פֿאָר דיר נוועד-
דע דיינער ברידער הערר! דיי-
נער מוטטער זאָהנע ביקקען זיך
פֿאָר דיר. פֿערפֿלוכט זייא, ווער דיר פֿלוכט, אונר ווער דיך זענענט, גזועגענט!
אַלס

תרגום אונקלוס

ר ש "י

לָךְ יְיָ מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא דְאַרְעָא
וְסַגִּיאוּת עִבּוּר וְחָמָר: (כט) יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין
וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְוָן הֱוֵי רַב לְאָחוּךְ וְיִסְגְּדוּן
לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ לֵיטַיָּךְ יְדוֹן לִיטִין וּמְבָרְכָךְ
יהון

לו הקב"ה כרים שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו' כמשמעו ומדרש אגדה יש הרבה לנמה פניס (ד"ח מהו התלמי' נדין חס רצוי לך יתן לך וחס לאו לח יתן לך לגבל לעזו לאמר משמני הארץ יהיה מושבך בין לדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה בשנוה הבית בסידור תפלתו ישראל שהוא נעל חמונה ומלדיק עליו את הדין לא יקרה עליך תגר לפיכך ונתת לחים בדרכיו תשר תדע לת לבבו לכל עיבד כוכבים ומזלות מחוסר חמנה לפיכך לאמר ואתה תשמע השמים ועשית בכל אשר יקרה עליך הנכרי בין רצוי ובין שלינו רצוי תן לו כדי שלא יקרה עליך תגר. ברש"י יש מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אתה לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אחת אומר בני אמך: אוריך ארור ומברכיך ברוך. ובנלעם הוא אומר מברכיך ברוך וארריך ארור

באור

יתן לך מטל השמים כעין ברכת השדה: ומשמני הארץ, לשון המ"ם מלותיות כנל"ם הנלה נמקום מן כמ"ם מטל כי הש"ן רפוי' רק היא מיולס השם שהוא מִשְׁמַן ובאשור הנמוים תדגז למ"ד הפעל, ותהי' מ"ם מטל מוסכת עלמה ואחרת עמה כאלו אמר וממשמני (נדע' הרא"ע, והרד"ק נפי' ס' נרא"ת), וכן ת"א ויב"ע נשני ממי"ן, או יהי' נוון גם כלא מ"ם שמוסת וכן על ויתן לך, ויתן לך מטל השמים, וגם יתן לך משמני הארץ ולין פי' משמני הארץ כמו ארץ שמנה, כי משמני מופשט ממלת הארץ, כאשר יורה הסמיכו', רק פי' שמוניות של הארץ והמתרגם הלשכנזי תרגם על כוונה זאת, ויתן לך האלהים (מדינה מנוכת) מטל השמים ושמוניות הארץ, ויכוון השם המופשט הזה: דגן, כולל שמחת המינים, חטה ושעורה שיפון שבולת שועל וכוסמים, ונקראו דגן לאחר שנמרמו, לדעת הרד"ק נשרשים שרש דגן: ותירש, הוא היין החדש, ושרשו ירש נפלם תינוק (שבשרי חז"ל) מן ינק, אלא שתינוק תאר וזה שם: (כט) הוה, הוי"ו נמקום יו"ד: גביר, לשון ורחב: לאחיך, הרא"ע פי' נני הפילגשים, אבל לא היו לו ליעקב פילגשים, ואולי כוונתו לפרש על בני קטורה כי אלת לאחיך פירושו קרוביך כמו כי לאנשים יאחים לנחנו (לעיל י"ג ח'): בני אמך, ויעקב אמר ליהודה ישתחוו לך בני אביך (שם מ"ט ח'), לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות ובאן שלא נשא אלא אחת אומר בני אמך (נ"ר), ולפי פשוטו לאחיך ובני אמך ענין אחד הוא, והוא נפל לשון בחלוקת שונות נדרך התלמידות הנביאיות: ארריך ארור, כל אחד מאוריך,

המעתר

(כט) הוה גביר לאחיך, עיין בראשית, ולדעתי היתה מטבע הברכה הזאת מורגל בפי המברכים שהלא טרם נמותו אמר כזה אל הבכור נגד אחיו למען יכבדוהו וישמעו לקולו, לכן הניח גם יעקב בתוך ברכותיו המאמר הזה ולא שינה את לשונו, גם ברכת לבן לרבקה יבואו לי

תרגום אשכנזי

(ל) אַלס נון יצחק פֿאָללענדעט האַטטע, יעקב צו זעגנען, אונד יעקב זאָ עבען פֿאָן זיינעם פֿאַטער יצחק וועגגענאַנגען, דאַ קאַם זיין ברודער עשו פֿאָן זיינער יאַגד צוריק. (לא) אויך ער מאַכֿטע וואָהלשמעקקענדע געריכֿטע, בראַכֿטע זיינעם פֿאַטער, אונד שפּראַך צו זיינעם פֿאַטער: מיין פֿאַטער! שטעהע אויף, אונד עססע פֿאָם ווילדפּרעט זיינעם זאָהנעס, דאַמיט מיך דיינע זעעלע זעגנע. (לב) דאַ שפּראַך זיין פֿאַטער יצחק צו איהם: ווער ביזט דוא דען? ער שפּראַך: איך בין דיין ערשטגעבאָרנער

תולדת כז

(ל) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֶךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ: (לא) וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרֲכַנִּי נַפְשֶׁךָ: (לב) וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו:

ויחרד

רש"י

הכדיקי' תחלתם יסורי' וסופן שלוה ואחריה' ומצעריהם קודמי' למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אחריים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצוא יצא

תרגום אונקלוס

יְהוֹן בְּרִיכִין: (ל) וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי יִצְחָק לְבָרָכָא יַת יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מֵיפַק נְפַק יַעֲקֹב מִן קֳדָם יִצְחָק אָבוּהִי וְעֵשָׂו אָחוּהִי אָתָא מִצֵּידֵיהּ: (לא) וַעֲבַד אַף הוּא תַּבְשִׁילִין וְאָעֵיל לְאָבוּהִי וַאֲמַר לְאָבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵכוּל מִצֵּידָא דִבְרֵיהּ בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינַנִי נַפְשָׁךְ: (לב) וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אָבוּהִי מָן אָתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ

בוכרך

באור

וכן ומברכיך: (ל) ויהי כאשר וגו' ויהי אך וגו', בא כפל ויהי בעבור שנתארך המאמר אחר הראשון ומצאנו כמוהו במלת ויאמר: יצא יצא, זה יוצא חוה בא, ולהגיד נסים שנעשו ליעקב בא הכתוב שאלו הקדים לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב: מצידו, שם במקום מקור כמו מצודו: (לא) גם הוא, לפי שעשה יעקב מטעמים אמר כי גם עשו עשה מטעמים:

ויחרד

המעמר

שהיה אז המנהג לברך את הבנות בדרך זה עת יצאו מבית אביהן, וכבר נודע הוא כי מצינו כמה פסוקים בתנ"ך ובפרט בספר משלי שחלק ראשון או האחרון של הפסוק הוא משל המוני ידוע לכל, והמלין הוסיף עוד משלו מאמר עליו. אדריך, כבר הודעתיך זה פעמים שמדרך העברי להקדים ברכה לקללה וטובה לרעה, וא"כ היה מן הראוי להיות כאן בהיפך מברכיך ברוך תחלה, וכמו שבא ואברכה מברכיך ומקללך אאור (לעיל י"ב ג'); אולם המלין כוון פה אל ההדרגה (שטייגערונג) כי אמר שלא לבד כי אדריך יהיו ארור שזה כפי המשפט כי המקלל את חברו עונו ישא, וכמו שנאמר כן קללת חנם לא תבוא (משלי כ"ו ב') שהקרי לו בוי"ו שהקללה תחול על המקלל (ע"ש בבאור), אבל מברכיך יהיו מבורכים אף שלא עשו רק מה שראוי.

ויחרד

(לג) וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה
עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא
הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל צ
בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ
יהיה

זאָהן עשו. (לג) דאַ ערשראַק יצחק איבער דיא מאַססען זעהר, אונד שפראַך: ווער איזט דען אַלזאָ יענער, וועלכער ווילדפרעט געיאַגט, אונד מיר געבראַכט האַט, דאַס איך פאָן אַללעם געגעסען, בעפאָר דוא קאַמסט, אונד איהן געזעגנעט האַבע? ווירד אויך געזעגנעט בליבען.
אַלס

תרגום אונקלוס

בּוּכְרָךְ עֵשָׂו: (לג) וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוָהָא רַבָּא
עַד לַחֲדָא וַאֲמַר מַאן הוּא דֵיכִי דְצַד צֵידָא
וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכּוֹלָא עַד לָא תֵיעוֹל
ובריכתיה

רש"י

יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה ל' תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי אפוא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפה איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד: ואוכל מכל. מכל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו: גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך

באור

(לג) ויחרד, א"ת ותוה, לשון תמיה, אבל הרד"ק בשרשים שרש חרד כתב כי ענינו ענין הפחד בתנועת הגיף כשיבא לאדם פחד פתאום יתנועע כל גופו עכ"ל, ולזה כוון יב"ע שתרגם ואזדעזע יצחק זעזוע, וגם המתרגם האשכנזי תרגם לשון פחד פתאומי: מי אפוא, הם שתי שאלות נבדלות מי הוא, ואפוא הוא, כלומר אנה הוא הצד ציד ויבא לי כן פי' הרד"ק בשרשים שרש איף, וכן פי' הראב"ע, ולדעתם היא מורכבת מב' מלות, אי פה, וכ"נ דעת רש"י ז"ל, ויש שאינה מורכבת ומורה על ענין עתה, ונמצאת י' פעמים בה"א בסוף ע"פ המסו' וד' פעמים בוי"ו, ושאר איפוא בוי"ו אל"ף, והרשב"ם כתב וז"ל תיקון לשון הוא כמו איזי שבתלמוד אימא לי איזי אתאו"רש בלע"ז עכ"ל כ"ה בנו' כ"י, ובנוסח הדפוס מוטעה, ונראה להגיה עוד שכ"ל אסט או"רש בלע"ז, בל"א (צור שטוגרע), והוא תקון הלשון בלשונות הללו ליחד הבקשה על הזמן ההוה כעת, ופעמים יאמר הלועז האשכנזי (זאַגע איר חייכאַזאָ), ובל"הק פעמים יאמר מכרה כיום ביחס אל הזמן, ופעמים אפוא ביחס אל המקום, ושניהם לתקון הלשון: וכתב עוד הרשב"ם שהחרדה היתה על שמצא שער בחלקת צוואריו של יעקב עכ"ל, ור"ל כי כשנודע לו הדבר פתאום טרם שהתבונן עליו הי' סבור שהי' איש אחר ולא יעקב בעבור השער: בטרם תבוא, עתיד כדרכו אחר מלת טרם, כאשר הודעתיך כמה פעמים, בפ' בראשית (ב' ה'), ובפ' וארא (שמות ט' ל'), שהי' אז הדבר בעתיד, וא"ת תיעול, הניח העתיד כמשפטו, אבל יב"ע תרגם עלת: ואברכהו, הוי"ו קמוצה ולכן הוא עבר כי היא וי"ו המהפכת מעתיד לעבר ודינה להיות בפתח ודגש אחריה, ובעבור האל"ף שאינה מקבלת דגש נשלם בקמץ, ואם היתה וי"ו החבור היתה בפתח, כי עיקרה בשוא, רק שלא תבוא שוא לפני ח"פ ונשתנה לפתח: גם ברוך יהיה, עיין בפי' הרמב"ן

המעמר

(לג) ויחרד, לדעת אונקלס יהיה זה מענין ויחרדו איש אל אחיו (לקמן מ"ב כ"ח) שענינו השתוממות, ופתר כן לפי שבאמת לא פחד יצחק כי ידע עתה שמאת ה' יצא הדבר לברך את יעקב כאשר אמרתי; אולם אם גם נפרש כדעת ב"ע (עיין בבאור), אין זה סותר לדעתי כי כן דרך תהלוכת נפש האדם שאם גם היה מפקפק בדבר רע, יבהל אם יתברר לו כי את אשר יגור בא, והנה לא נבהל יצחק לפי שלקח יעקב את הברכה כי הבין שיד ה' עשתה זאת, רק פחד כי יפריד זאת בין אחים, ועשו ישנא את יעקב בלבבו על זה, כאשר היה באמת. מי אפוא

תרגום אשכנזי

(לד) אַלס עשו זיינעס פֿאַטערס וואָרטע האָרטע, שריע ער לויט אונד איבעראוים יעמ־מערליך, אונד שפראַך צו זיי־נעם פֿאַטער: זעגנע מיך דאָך אויך, מיין פֿאַטער! (לה) דיע־זער שפראַך: דיין ברודער איזט מיט הינטערליסט געקאָממען, אונד האַט דיינען זעגען הין גענאָממען. (לו) יענער שפראַך: האַט ער מיך דעסוועגען שאָן צווייא מאַהל אונטערטרעטען, ווייל ער יעקב (וואזטערטרעטער) הייסט

תולדת כז

יהיה: * (לד) כִּשְׁמַע עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרֲכֵנִי גַּם־אָנִי אָבִי: (לה) וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ: (לו) וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה

פעמים

רש"י

הסכים וברכו מדעתו: (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. ל' תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב ע"ש סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מכר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני

תרגום אונקלוס

וּבְרִיכְתֵּיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי: (לד) כַּד שְׁמַע עֵשָׂו יַת פִּתְגָמֵי אָבוּהִי וּצְוַח צְוָחָא רַבְּתָא וּמְרִירָא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר לַאֲבוּהִי בָּרֵכְנִי אַף לִי אַבָּא: (לה) וַאֲמַר עַל אָחוּךְ בְּחוּכְמָא וְקַבֵּיל בִּרְכָתָךְ: (לו) וַאֲמַר יָאוּת קְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב

וחכמני

באור

הרמב"ן, ולפי פשוטו שאף שחרד מתחלה, מ"מ אח"ז כאשר התבונן לתת לב על הדבר הבין שבלי ספק לא הי' זה כ"א יעקב כמו שהשיב אח"ז לעשו בלשון ברור בא אחיך במרמה ובלתי מסתפק בדבר, לכן אמר גם ברוך יהיה, והרשב"ם כתב גם ברוך יהי' שמיהר לעבדני, וגם ידע שבעלת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות עכ"ל, ומלת גם ענינה לתוספת ופירושה לפי שאמר ואברכהו שברך אותו שלא מדעתו כיון שהרגיש בו והכיר שיעקב היה, אמר גם ברוך יהי' כלומר אברך אותו עתה: (לד) כשמע עשו את דברי אביו וצעק וגו', כאשר שמע עשו את דברי אביו אז צעק, והוא"ו מהפכת העתיד לעבר: גם אני, בקמץ שלא בהפסק אבל הוא בהעמדת טעם והוא אחד מג' שבאו כן, וכבר כתבתי כמה פעמים שבבוא הכינוי כפול דהיינו הפעל עם הכינוי יחד וסמוך לו בין מלפניו בין מלאחריו מלת הכינוי, יהי' הענין לעורר הכוונ' ולהגיד כי על הכינוי ההוא תסוב עיקר כוונת המדבר במאמר ההוא ועיין מ"ש בפסוק ופגרינם אתם (במדבר י"ד ל"ב), וענין גם אני יהי' כענין גם אותי, כתרגום יונתן בן עוזיאל, ברכני אוף לי אבא: (לה) במרמה, אנקלוס ויב"ע תרגמו בחוכמא, וכן פי רש"י, והראב"ע פי' שלא דבר אמת, ור"ל שאף שעיקר הענין הי' נחשב אצל יצחק לזריזות ובעבור זה לא כעס עליו ואדרבה שאמר גם ברוך יהי', עכ"ז בהכרח הוצרך לדבר שקר ולומר אנכי עשו בכרך וההוא יקרא מרמה: (לו) הכי, הה"א לאמתת הדבר

המעמר

אפוא, אם גם כבר ידע יצחק מי הוא זה ואי זה הוא, אולי עשה עצמו כאלו לא ידע לבל ירגיש עשו כי כבר היה מסופק בדבר, ובכל זאת ברך את יעקב ואח"כ אמר כאלו נזכר עתה, אין זה כ"א בא אחיך במרמה. (לד) גם אני, לדעתי הוא כאלו אמר אני! גם אני בנך,

פַּעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמֶר הֲלֹא־ אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה: (לו) וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְיַעֲקֹב חֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים

ורגן

דאיך איהן דיר צום העררן געמאכט, אללע זיינע ברידער איהם צו קנעכטען אונטערגע־

בען

תרגום אשכנזי רח

הייסט? טיינע ערשטגעבורט האט ער גענאמטען, אונד נון איטצט האט ער אוך מיינען זעגען גענאמטען! אונד שפראך פֿערנער: האסט דוא מיר קיינען זעגען צוריק בע־ האלטען? (לו) יצחק אנטוואר־ טעטע, אונד שפראך צו עשו:

תרגום אונקלוס

וְחַבְּמַנִי דְּנַן תְּרֵתֵין זִמְנִין יַת בְּכִירוּתִי נְסֵיב וְהָא כְּעַן קַבֵּיל בִּרְכָתִי וַאֲמַר הֲלָא שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכְתָא: (לו) וְאָתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו הָא רַב שַׁוִּיתֵיהּ עֵילָּנָךְ וְיָת כָּל אֲחוֹהִי יְהָבִית

ליה

רש"י

לינני ולרב וכמן ויש מתרגמין ומכמני כתוכס לי: מלמ. ל' הפרשה כמו ויחכל: (לו) הן גניר. נרכה זו שניתנת היא והוא עומד לותה רחטוג'מלח לומר לו מה תועלת לך בנרכה אם תקנה נכסים אלו הם שהרי גניר שמתיו לך ומה שקנה ענך קנה

רבו

באור

הנה לדעת הרל"ק בשרשים שרש כי ונפירושו לפ"ז ברחצית כה"ק הרלפת וגם ירצת (מלכים ח' כ"ט י"ט), המן השלש הזה (במדבר כ' י), והדומים להם, וכן פי' הרחב"ע הכי כמו חמת, וכן הכי לתי לתה (ברחצית כ"ט ט"ו), וכן תרגם מנקלוס פה, יאות, ויב"ע, בקושטא, לשון נפשוק הכי לתי לתה תרגמו שניהם ל' תמיהה, והרשב"ם פי' בלשון לתר ולחוק הוא, ויותר מתיישב פירש"י שפי' שניהם לתימה, שמא לכך נקר' שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני שנ"ל, ויותר מדוקדק הוא ודרך לשות שהכוונה היא על היו"ד של יעקב שהיא לעתיד כמו כי כל לח עקוב יעקב (ירמי' ט' ג'), ואם כשביל הפקפ שלחז כידו לא הי' לריך הקורא להוסיף היו"ד, רק הוא ע"ם הענתיד, וחולי זאת היא ג"כ כוונת רש"י, לשון לפי פרושו שהעקבה לשון יעשה היתה סבה לקריאת השם בשולדו, רלוי לכתוב ויעקבני או לפחות חסר בלי עיקר הסבה והתחיל בתולדה הנמשכת ממנה, והוא קלר לשון, וגם לין הוי"ו מחוברי היטיב, לשון לפי כוונת המתרגם התשבחי יהי' השם סבה של העקבה (ולא קריאת השם כי לא היתה רק על שם העקב שלחז בו, רק הוא ע"ד שלמרו חז"ל שמא גרים), ושעור הכתוב כשלר בלרו ר"ע שסבורו ור"ל הכי קרא שמו יעקב ויעקבני, החמנם בשביל שקרא הקורא לת שמו יעקב קרא זה שיעקבני לשמא גרי עכ"ל, ותהי' הוי"ו מחברת כ' השתברים המתיחסים בסבה בשל שלר הוי"ן הלומות שלי', וכנות הן במקרא: קרא, הקורא: ויעקבני, ענין תרמות ועשמה וכן בעקבה (מלכים ב' י' י"ט), ויתכן היותו מליצה שלולה מדרך החנוי' המתחנקים זה עם זה, שכשלר יכה החלד שלא יגבר בנקו על רעהו, יערים לחטוף בעקבו דרך תחבולות, ולהשליכו מרכה בשרמה: ויאמר, עוד: הלא, עיקרה לא, והה"ק לתימה, כן פירש הרל"ק מלא זאת בשרשים שרש לו: אצלת, מענין חכל המזבח (ויקרא ו' י"ו), ופי' כלומר השם לא הנחת לכלך שום ברכה בעבורי חלא הכל נתת לו חיך היה זה, וכן פי' הרחב"ע עזבת לי חכלך, ומנקלוס ויב"ע תרגמו שבקת וכן פי' רש"י לשון הפרשה, ועיין מ"ש גם נפ' נהעלתך על מלת וחכלתי (במדבר י"ח י"ו): (לו) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים, חינני נרכת הוא גניב

המעמר

ולמה לא תנרכני? לך מחוק רגשות נפשו לא השלים דבריו, ולזה יוסיף הקמ"ן במלת אני. (לו) את ברכתי לקח, יתכן כי יחק לא ידע עד עתה כזה דבר (שם גם לא השלים וחת

יעקב

תרגום אשכנזי

בען, אונד איהן מיט געטריי־
דע אונד מאסט פֿערזאָרגט. זאָ
געהע הין, מיין זאָהן! וואַס
זאָלל איך טהון? (לח) דאַ
שפֿראך עשו צו זיינעם פֿאַטער:
האַסט דוא דען נור איינען
זעגען? זעגנע מיך דאָך אייך,
מיין פֿאַטער! אונד ערהוב זיי־
נע שטיממע, אונד וויינטע.
(לט) אונד זיין פֿאַטער יצחק ער־
וויעדערטע: זאָ ווירד דען דיין

תולדת כז

וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא
מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי: (לח) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ
אָבִי בָּרַכְנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא
עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ: (לט) וַיַּעַן יִצְחָק
אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי

הארץ

רש"י

רבו: ולכה איפוא מה אעשה. איה איפא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחנים. השמנה היא (במדבר י"ג). הכמות נבל (שמואל ב' ג'): (לט) משמני הארץ וגו'. זו איט"ליאה של יון:

והיה

תרגום אונקלוס

לֵיה לְעַבְדִין וְעִבּוּר וַחֲמַר סְעַדְתֵּיהּ וְלָךְ כְּעַן
מָה אַעְבֵּיד בְּרִי: (לח) וַאֲמַר עֵשָׂו לְאָבוּהִי
הֲבִרְכְתָא חֲדָא הִיא לָךְ אַבָּא בָּרֵכְנִי אַף
אֲנָא אַבָּא וַאֲרֵים עֵשָׂו קָלֵיהּ וּבְכָא: (לט) וְאָתֵיב
יִצְחָק אָבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא מִטּוּבָא דְאַרְעָא

באור

לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך, אבל יתכן שיהי' הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כענין בי יהודה גבר באחיו (ד"ה א' ה' ב'), אבל אמר נתתי לו לעבדים ממאמרו וישתחוו לך בני אמך כי הוא השתחואת העבד לאדוניו כמו שאמר יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים, וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בל' רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. (הרמב"ן): ודגן ותירש סמכתיו, רוצה לימר סמכתיו לו שיהיו סמוכים וקרובי' לו לעולם, וכן ורוח נדיבה תסמכני (תהלי' נ"א י"ד), שתהיה סמוכה וקרובה לו, או יהיה פירושם סעד ומשען ויהיה חסר בי"ת השמוש כאלו אמר ובדגן ותירש, וכן מתורגם בל"א: ולכה אפוא מה אעשה בני, א"ת ולך כען מה אעביד ברי, וכן פי' רש"י איה איפוא מה אבקש לך עכ"ל, ויהיה ולכה מלת הטעם ליוכח ולא פעל, וגם המסורה הסכימה לפי' זה שמסרה כן ד' כתיב ה"א בסוף תיבותא וסי' ולכה אפוא מה אעשה בני, ולכה אין בשרה מצאת (שמואל ב' י"ח כ"ב), שמלה לכה קצין (ישעי' ג' ו'), ולכה לישעתה לנו (תהלים פ' ג'), וכל לשון הליכה כתוב ה"א בר מן ג' וסימן וכו' עכ"ל, ש"מ דהך דהבא איננה לשון הליכה, אבל יב"ע תרגם, ואזיל ותטרד מיני דמה אעביד לך ברי, תרגמו לשון הליכה, והנגיד' תסכים לפירושו, כי מלת אפוא מוטעמת בטעם ז"ק כמשפט המאמר הנשלם, כי מה אעשה בני הוא מאמר אחר, ואם איננה מל' הליכה לא נשל' בה המאמר עדיין ואיננה ראוי' לז"ק, ולכן גם המתרגם האשכנזי תרג' לשון הליכה: אפוא, זה הוא לשון עתה כמו שת"א, או יהי' לתקון הלשון כמ"ש בשם הרשב"ם: (לח) הברכה, הה"א לתימה כדעת רש"י ז"ל וכן מתורגם בל"א, וראוי' להיות בח"פ, רק בעבור שוא הבי"ת שלא יתחברו ב' שואין בראש התיבה, לכן הה"א בפתח לבד, והיא בגעיא והבי"ת רפה: (לט) הנה משמני הארץ יהיה מושבך, טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך

המעמר

יעקב מאמו), ואולי שאל יצחק את עשו איך היה הדבר, והוא סיפר לו, אך שהפסוק לא יזכיר זה כדרכו לקצר, ומזה עוד נתברר כי ליעקב ראוי הברכה כי לו משפט הבכורה, ולכן אמר לו ואת אחיך תעבוד ולא הכחיד ממנו כי שמהו לגביר לו כי מידו היתה זאת לו והוא היה בעוכריו. (לט) הנה משמני הארץ, ראה נא איך נגרעת ברכת עשו מברכת יעקב, אף בדבר שהשוו

שניהם

תולדת כז

הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל: (מ) וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ: (מא) וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־

יעקב

תרגום אשכנזי רט

וואָהנזיטץ זיין, וואָ פֿעטטיג־קייט דער ערדע איזט, אונד טהויא פֿאָם הימ̇מעל הערא̇בג (מ) דיין שווערדט ווירד דיך ער־האַלטען, דיינעם ברודער ווירסט דוא דיענען, יעראָך ווען דוא גענוג געליטטען, זיין יאָך פֿאָן דיינעם האַלזע ווערפֿען. (מא) עשו וואַר

יעקב

תרגום אונקלוס

יְהֵי מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא: (מ) וְעַל חַרְבָּךְ תְּחֵי וְיַת אָחוּךְ תִּפְלָח וִיהֵי כַּד יַעַבְרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְיתָא וְתַעֲדֵי נִירֵיהּ מֵעַל צַוָּארָךְ: (מא) וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל

רש"י

(מ) והיה כאשר תריד. ל' לער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להלטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו':

יקרבו

באור

משמני הארץ ומטל השמים כי לשניכם יספיק שיהי' משמני הארץ וטל השמים, אבל בענין הממשלה שלו תהי' ולו תעבוד, (הרמב"ן), ושעור המאמר הנה במקום משמני הארץ יהי' מושבך: ומטל השמים מעל, ירד לך, או שמוסב על יהי' מושבך, ושעורו במקום שירד טל השמים מעל יהי' מושבך: (מ) ועל חרבך תחיה, כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דברים ח' ג') בלחם, ואין הברכה שתהי' מחיתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובה יחיה, אבל הענין לומר שיחי' במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב, ועל כן אמר ואת אחיך תעבד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך, (הרמב"ן), ויתישב לפי דבריו מה שאמר פה ואת אחיך תעבד אף שאיננה מכלל הברכה, ולפי דעתי הוצרך לומר לו זה בעבור הברכה שאחריו והי' כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך, והרשב"ם כתב ועל חרבך תחיה, אומנותך שהיית צד חיות בכלי זיינך עכ"ל: והיה כאשר תריד, כמו תרדה לשון ממשלה והם שני שרשים והענין אחד, ופי' כאשר תמשול כלומר כשיבוא עת הממשלה לך שישראל יעברו על התורה ויפרקו מעליהם עול המצות ופרקת עלו מעל צוארך, ויש מפרשים אותו מלשון אריד בשיחי (תהלים נ"ה ג'), ופירושו כשתריד בשיחך להשם מתגרת ידו, והיינו כשיעבוד בך בפרך ולא תוכל לסבול, אז ירחמך האל ופרקת וגו', כן פי' רש"י והראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א: ופרקת, הרד"ק בשרשים שרש פרק פי' שהוא ענין שבר והפרשת דבר מדבר, וכן פי' הראב"ע שהוא מגזרת מפרק הרים, (מלכים א' י"ט י"א), וכן מפרקתו (שמואל א' ד' י"ח), ולפי שהוא עשוי פרקים פרקים נקרא כן, וכן מתורגם בל"א, ולשון הרמב"ן ירמוז לישראל שלא יתגרו בם יותר מדאי והוא מה שצוה הכתוב ונשמרתם מאד, אל תתגרו בם כי לא אתן וגו' (דברים ב' ג' וד') עכ"ל: (מא) וישטם, נטר איבה וכן

וישטמהו

המעמר

שניהם, והוא משמני ארץ וטל השמים, כי ביעקב אמר ויתן לך האלהים אבל בעשו לא הזכיר בשם ה' בכל הברכה, כי היא היתה רק בדרך שאלה ובקשה ולא על דרך הבטחה, כי לא דבר בו עתה רוח ה', וכן אמר הראב"ע: והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא.

תולדת כז

יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַכוֹ
אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי
אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב
אָחִי: (מג) וְעַתָּה בְּנִי שְׁמַע בְּקֹלִי
עֲשֵׂה בְּנָה הַגְּדֵל וְתִשְׁלַח וְתִקְרָא
לְיַעֲקֹב בְּנָה הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו
הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ
להרגך

תרגום אשכנזי

יעקב גראַם, וועגען דעם וועג־
נעגם, דען איהם זיין פֿאַטער
געזעגנעט; אונד עשו שפּראַך
אין זיינעם הערצען: דיא
טעג־ויערטאַג מיינעם פֿאַטערס
ווערדען קאַממען, זאָ ווילל אִך
מיינען ברודער יעקב אומברינ־
גען. (מג) מאַך הינטערבראַנ־
טע דער רבקה דיא ווארטע
איהרעם עלטעסטען זאָהנעס
עשו׳ם, דאַ שיקטע ויא, ליעס
איהרען יינגסטען זאָהן יעקב
רופֿען אונד שפּראַך צו איהם: ויעהע! דיין ברודער עשו נעהט רַאַמיט אום, דיך אומצובריני־
נען

רש״י

(מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלח לבעור את אבא ומ״ח לבאה פנים יפים: (מב) ויגד לרבקה. נרוח הקדש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על הקלות לעשיב מחשבתם לחזרת לתשובה לך ולהרוג. ומ״ח בגר אחיך מה בעיניו ושתה עליך כוס של תגרומים. ולפי פשוטו לשון תגרומים מתנחם הוא על

תרגום אונקלוס

בְּרִכְתָּא דִּי בָרְכֵיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ
יְקָרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלָא דְּאַבָּא וְאֶקְטוֹל יָת יַעֲקֹב
אָחִי: (מג) וְאִתְחַוָּה לְרִבְקָה יָת פִּתְגָמֵי עֵשָׂו
בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלַחַת וּקְרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ וְאֵירָא
וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אָחוּךְ כָּמֵן לָךְ לְמִקְטָלָךְ:
וכען

באור

ויטמטו (בראשית מ״ט כ״ג): על הברכה, בשביל הברכה, והם״ל לידיעה: ויאמר עשו בלבו, יתכן שעלה סודו לאחד מלומניו, (הרא״ע), ולשון הרמב״ן ומין נוכח כי ההסכמה נדבר אחר ימלך האדם עם לבו תקרוי לשירה עם הלב מצ״ם שיהיה בה דיבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו (תהלים י״ב ג׳), כי הרעון יקראו לב, וגם כל ברית ישראל לב אחד להאליך את דויד (ד״ה ל׳ י״ב ל״ז), שהיו כלם על לותה ההסכמה והיו מדברים בה, וכן ויאמר ירבעם בלבו (מלכים ל׳ י״ב כ״ו), וכן תאמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי (בראשית כ״ד מ״ה), ואיתה שם תשלה בשביו ויאמר ה׳ אלהי אברהם (שם י״ב), אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלימי מה שעלה בדעתי, ויאמר כאן בחשר בלם מעשה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיסרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוע לבו וזה טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולבך תמרה מתנחם לך, ורש״י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה ושם כן יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי (קהלת ז׳ י״ו) ע״כ לשון: יקרבו ימי אבל אבי, כי בחייו לא יעזבנו לו מפחדו שלא יקללנו ותסבך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו לו שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו. (הרמב״ן): ואחרגה, הם״ל נוספת מלותיות הזמ״תיו, והשלה מבנין הקל, ומנהג הבורא הזה בכל המקרא להיות לותיות ית״ן נפתח להרחבת הפ״ה, ובחל״ף לית״ן לא נמלאת רק ה׳ פעמים, ורק לותה שבחלן בפתח הזל״ף, ור׳ הבחרים החל״ף בסגול והה״ח בח״ם: (מב) ויגד לרבקה את דברי וגו׳, כאה מלת לת לאחר בנין הפעל, ועיין בהקדמה ובתהלת פ׳ בראשית: ותשלח ותקרא ליעקב, כי היה יעקב במקום לאחר לוינו בחיל חכיו ולמו כי כי׳ מתנחל מפני עשו לחיו שהי׳ לועק עליו והי׳ מתכויח ממנו לו מתפחד. (הרמב״ן): מתנחם לך להרגך, לפי פשוטו לשון תגרומים מתנחם הוא על הנרכות בהרוגתך, (רש״י),

וכן

לְהָרְגֶךָ׃ (מג) וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃ (מד) וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ (מה) עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה

אשכל

תרגום אשכנזי רי

גען. (מג) דאַהער מיין זאָהן! געהאָרכֿע מיינער שטיממע, מאַכֿע דיך אויף, אונד פֿליע־הע הין צו מיינעם ברודער לבן גען חרן, (מד) בלייבע בייא איהם איינינע צייט, ביז זיך דיינעם ברודערס היטצע גע־לעגט האַט, (מה) ביז דיינעם ברודערס צאָרן פֿאָן דיר זיך אַבגעווענדעט, אונד ער פֿער־געססען האַט, וואַס דוא איהם נעטהאַן; זאָ ווילל איך אַלס־דאַן שיקקען, אונד דיך פֿאָן דאַ אַבהאָלען לאַסען. וואַרום זאָלל איך אייערער ביי־דער

תרגום אונקלוס

(מג) וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי וְקוּם אֵיזֵיל לָךְ לְוַת לָבָן אָחִי לְחָרָן׃ (מד) וְתֵתֵיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעֵירִין עַד דְּתֵתוּב חֵימְתָּא דְאָחוּךְ׃ (מה) עַד דִּיתוּב רוּגְזָא דְאָחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יַת דִּי עָבַדְתְּ לֵיהּ וְאֶשְׁלַח וַאֲדַבְרִינָךְ מִתַּמָּן לְמָא

אתכל

רש"י

על הברכות בהריגתך: (מד) אחדי'. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב

באור

וכן פי' הראב"ע, ולשון הרמב"ן ופשוטו מתנחם בך וכן כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א' כ' ל'), והחזיק לו (שם ב' ט"ו ה'), ורבים כן, או פירוש מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו ז'), ויפל לאפיו (ש"א כ' מ"א), כי כן צוה לו המלך (אסתר ג' ב'), אבל אנקלוס אמר כמין לך, אורב לך, ונראה מדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכו' וכאלו אינו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשתמר ממנו ותרגם הענין אל הלשון עכ"ל, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א: (מד) אחדים, מועטים ולפי שהאחד הוא תחלת המספרים והוא המעט שבנספרים יכנו הדבר המועט באחד, וכן כימים אחדים (בראשית כ"ט כ'), ודקדוק מלת אחדים כתבתי לעיל (כ"ו י'): חֲמַת, שרשו יחם, והשם הנפרד חֵמָה בפלס עֵצָה מן יעץ, שֵׁנָה מן ישן, ובסמיכו' עֲצַת ה' (תהלים ל"ג י"א), שְׁנַת המלך (אסתר ו' א'), ולפי שיתחמם האדם בעת כעסו, וכן הכעס מרוב חמימות האדם הוא נקרא הכעס חמה, ולכן תרגם יב"ע מלת חמת, ריתחא, ומלת אף, רוגזא, וכן המתרגם האשכנזי תרגם חמת (היטצע) ואף (צאָרן), ומדוקדק הלשון בכתוב שלא אמר אצל חמת ממך כי חמימות הכעס לא תתיחס רק אל הכועס, והחמימות תוליד הרוגז על הנכעס, כי טרם התכעסו תוולד בלבו החמימות על הדבר ההוא, ולא יוכר אז עדיין על מי יכעס, ומן החמימות יולד הרוגז על הנכעס, ואז יוכר לפעמים מי הוא הנכעס, ולכן במלת אף אמר ממך: (מה) אף, עקרו אֶנֶף בסגול וחסרה עי"ן הפעל ממנו ונבלעה בדגש עם הכנוים אַפּוֹ אַפְּךָ אַפִּי: ושכח את אשר עשית לו, ושכח הוא פעל המחובר מעבר ועתיד, והכוונה שאז יהי' עבר ויהי' כבר נשכח אצלו, ועיין מ"ש בפ' ויחי בפסו' ומלדתך אשר הולדת וגו' (לקמן מ"ח ו'): למה אשכל גם שניכם יום אחד, שעורו, למה תסבב (אם לא תברח) שאהי' שכולה משניכם ביום אחד, והקובר את בניו קרוי שכול כמו ואני כאשר שכלתי שכלתי (שם מ"ג י"ד), ואשכל הוא פעל עומד:

גם

תרגום אשכנזי

אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃ (מו) וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִי חַיִּים׃ כח (ז) וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ (ב) קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה

ק׳ זשירת בתואל

דער אויך איינען טאג בעי־ רויבט וועדען? (מו) אונד רבקה שפראך צו יצחק: מיר א זט דאז לעבען צוי־ווידער פאר דען טעכטערן דעם חת! וועז יעקב פאן דען טעכטערן דעם חת אייגע הירראטהעט, וויא ריעוע זינד פאן דען טעכטערן דעם לאנדעם, וואצו זאלל מיר דאז לעבען?

כח (ז) יצחק ריעף דען יעקב, זענעטע איהן, גאב איהם זיינע בעפאהלע, אונד שפראך צו איהם: הירראטהע קיינע פרויא פאן דען טעי־ טערן כנעז׳ם! (ב) מאכע דיך אויך, רייזע נאך פדן ארם צום הויזע בתואל׳ם, דיינער מוט־

טער

תרגום אונקלוס

אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חָד׃ (מו) וַאֲמָרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עֲקִית בְּחַיַּי מִן קֳדָם בְּנַת חִתָּאָה אִם נָסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנַת חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנָת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין׃ כח (ז) וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרִיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ (ב) קוּם אֵיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית

בתואל

רש״י

ניעקב: לשון כאדם שכלתי שכלתי שניכם. לא יקוס עליך ולתה תהרגנו יעמדו בניו ויכרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ותענך׳ שניום לשון ימותו כמו שמצינו בפיטה פרק המקוח לאשתו: (מו) קלתי נפשי. מאסתי נפשי:

כח (ב) פדנה. כמו לפדן: ניתה נתוש. לבית נתואל כל תינה שבריכה לע״ד בתאלתה העל לה ה״ח בסופה: ואל

באור

גם שניכם, ענינו לתוספת כל אחד לרבות על חברו וכן גם לאחנו גם לתה (בס ח׳), כי לם יהרוג יהרג גם הוא ע״י גואלי הדם, וחז״ל לשמו בפיטה (קה י״ג ע״ח), שניום לשון נקטרו שניהם, לשון לא מתו ביום א׳, וכ״ה גם בוונת רש״י, רק שקיצר בלשון: (מו) קצתי בחיי, מאסתי נפשי, (רש״י), וכן מתורגם בל״א, ושרצו קיון, והירמ״ע כתב שהוא כמו הפוך וכן בעלה ניפודה ונקילנה (ישעי׳ ז׳ ו׳), וכן לשון הכתוב לשון לתה קן (בס י״ו) עכ״ל, ול״ל שפירושו כאו לוקה שנרצו לוק, וכן פ׳ הרל״ק בשרשים שרש קיון, וכן ת״ח, עקית, וי״ע, לית׳צקית, לשון סוף הפסוק לשון לי חיים יוכיח על כוונת רש״י: אם לקח יעקב, דרך חכמה תאמר רנקה ליעקב להרחיק יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שטימת לתיו עשתה כן, (הרשב״ם), ותינת כתלה מוסבה על נשי עשו שהן מכנות את, ותאמר לם יקח יעקב מכנות הארץ, מכנות את שהן רעות במעותיהן כנגיש הללה שהן לנו מרת רוח, למה לי חיים:

כח (ב) קום, ענין זרוז כלומר מצאתי לך פדנה ארם: פדנה, בתוספת ה״ח נסוף במקום לע״ד בתאלתה, וכן ניתה בתואל, וכן בשלת פדנה פתח קטן בגל״ת במקום פתח גדול

בְּתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם
אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃
(ג) וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ
וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃
(ד) וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם
לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־
אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים
לְאַבְרָהָם׃ (ה) וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־
יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן
בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה
אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ (ו) וַיַּרְא עֵשָׂו
כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח

אתו

תרגום אשכנזי ריא

טער פֿאַטערס, אינד נים דיר דאָרט איינע פֿרויא פֿאָן דיינעם מוטטער = ברודערס לבן׳ס טעכֿטערן. (ג) דער אַללמעכֿטיגע גאָטט זעגנע דיך, מאַכֿע דיך פֿרוכֿטבאַר, אונד מעהרע דיך, דאַס דוא צו איינער מענגע פֿאָן פֿעלקערן ווערדעסט, (ד) אינד געבע דיר אברהם׳ס זעעגען, דיר אונד דיינעם זאַאמען מיט דיר, דאַס דוא דאַז לאַנד דיינעם אויפֿענטהאַלטעס אייננעהמעסט, וועלכֿעס גאָטט דעם אברהם געשענקט האַט. (ה) אַלזאָ שיקטע יצחק דען יעקב הינוועג, אונד דיעזער רייזטע נאַך פדן ארם, צו לבן פֿאָן ארם, דעם זאָהנע בתואל׳ס, דעם ברודער רבקה׳ס, דער מוטטער פֿאָן יעקב אונד עשו. (ו) אַלס נון עשו געוואַהר וואָרדען, דאַס יצחק דען יעקב געזעגנעט,

אונד

תרגום אונקלוס

בְּתוּאֵל אָבוּהָא דְאִמָּךְ וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא
מִבְּנַת לָבָן אָחוּהָא דְאִמָּךְ׃ (ג) וְאֵל שַׁדַּי
יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ וּתְהֵי לְכִינְשַׁת
שִׁבְטִין׃ (ד) וְיִתֶּן לָךְ יַת בִּרְכְתָא דְאַבְרָהָם
לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ
דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ (ה) וּשְׁלַח יִצְחָק יַת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוַת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל
אֲרַמָּאָה אָחוּהָא דְרִבְקָה אִמֵּיהּ דְיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ (ו) וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בָרִיךְ יִצְחָק יַת יַעֲקֹב

ושלח

רש"י

(ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברה׳. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו

באור

גדול פַּדַּן ארם: (ד) את ברכת אברהם, שאמר לו ואעשך לגוי גדול (בראשות י"ב ב'), והתברכו בזרעך (שם כ"ב י"ח), תהיינה אותן הברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: לרשתך את ארץ מגריך, מאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו עבדים כמו שצוה אברהם ליצחק: ארץ מגוריך, ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ה) וישלח יצחק את יעקב, כלל שאחר הפרט: אחי רבקה אם יעקב ועשו, בעבור שאמר שצוה יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו, הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו וראויה היה שיצוה גם כן לעשו, אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן. (הרמב"ן): וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב, בברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען

שניתנה

תרגום אשכנזי

אונד נאַך פדן ארם געשיקט, זיך פֿאָן דאַהער איינע פֿרויא צו נעהמען, נעמליך אינדעם ער איהן זעגנעטע, פֿערבאָט ער איהם צוגלייך, אונד שפראַך: נים קיינע פֿרויא פֿאָן דען טעכ־טערן כנען'ס! (ז) אונד דאַס יעקב זיינעם פֿאַטער אונד זיי־נער מוטטער געהאָרכֿט, אונד נאַך פדן ארם גערייזט זייא, (ח) דאַ מערקטע עשו, דאַס דיא טעכֿטער כנען'ס אין דען אויגען זיינעם פֿאַטערס מיספֿעללג זינד; (ט) דאַהער גינג עשו צו ישמעאל, אונד נאַהם איבר זיינע ביזהעריגען פֿרויען, דיא מחלת, טאָכֿטער ישמעאל'ס, דעס זאָהנעס אברהם'ס, שוועסטער דעס נביות, זיך צור עהעפֿרויא.

תולדת כח

אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם
אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו
לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת
כְּנָעַן: (ז) וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־
אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם:
(ח) וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת
כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו: (ט) וַיֵּלֶךְ
עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־
מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־
אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ

לאשה

רש"י

מלמדנו: (ז) וישמע יעקב מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגומר וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם ניסואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב וי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ששים

תרגום אונקלוס

וְשַׁלַּח יָתֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן
אִתְּתָא בִּדְבָרִיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי לְמֵימַר
לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן: (ז) וְקַבֵּיל
יַעֲקֹב מִן אָבוּהִי וּמִן אִמֵּיהּ וַאֲזַל לְפַדַּן דַּאֲרָם:
(ח) וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁן בְּנַת כְּנָעַן בְּעֵינֵי
יִצְחָק אָבוּהִי: (ט) וַאֲזַל עֵשָׂו לְוַת יִשְׁמָעֵאל
וּנְסֵיב יַת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם
אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת עַל נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִיתוּ:

באור

שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם צוהו שלא לקחת מבנות כנען, חשב עשו בלבו מה שנשאתי מבנות כנען גזל ממני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם, חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם. (הרשב"ם): בברכו אתו ויצו עליו וגו', מחכית הפסוק האחרון הוא באור אל הראשון, ולומר כי עיקר השגחת עשו היה כי בעת שברכו צוה לו שלא יקח אשה מבנות כנען, ושכט מזה כי זאת היא סבת הברכה, ונתעורר גם הוא לזה, וכפי' הרשב"ם שהעתקתי, והוי"ו של ויצו מחברת המאמרים בזמן, בעת שברכו צוה עליו לאמר, כאשר כתבתי כמה פעמים, וכן מתורגם בל"א: (ז) וישמע יעקב, מחובר לענין של מעלה, וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם, וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ח) וירא עשו, לפי שהראיה גדולה משאר ההרגשו' נשאלו כלם אליה וגם ראות הלב מן ההרגשות, והכוונה שמכל זה הבין עשו כי רעות בנות כנען וגו': (ט) מחלת, ולהלן קורא אותה בשמת (בראשית ל"ו ג'), שהיו לה שתי שמות, ורבים כן במקרא: אחות נביות, לפי שהיה ראשון

שבבני

לְאִשָּׁה: ס וַיֵּצֵא
יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה:
ויפגע

תרגום אונקלוס

(י) וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשָׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן:
וערע

תרגום אשכנזי ריב

(י) יעקב צאָג אויס פאָן באר שבע, אונד רייזטע גען חרן.
אונ׳

רש״י

שנה בלדת אותם הרי שבעים וד׳ ושנותיו היו קל״ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳ נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס״ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י״ד שנה ואח״כ הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י״ד שנה שנא׳ עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שני׳ בצאנך ושב׳ הצאן משנולד יוסף היה שנא׳ ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ וכתיב ויוסף בן שלשים שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט׳ שנים ז׳ של שבע וב׳ של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י״ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ״ג וכשפירש מאביו היה בן ס״ג הרי קי״ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י״ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י״ד שנים: על נשיו.

הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות:

(י) ויצא יעקב. על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגומר ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקו׳ עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות (סימן א׳): וילך חרנה. יצא ללכת לחרן:
ויפגע

באור

שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות, וכן ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט״ו כ׳), לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן, אבל במקום שהזכיר משה ואהרן בפסוק אחד קורא אותה אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחתם (במדבר כ״ו נ״ט), וכן ואחות לוטן תמנע (בראשית ל״ו כ״ב), לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה (שם כ׳), (הרשב״ם). והראב״ע כתב אחות נביות, נכבד היה מכל אחיו, אז שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות עכ״ל, ובדבריו האחרונים סופר בס׳ הישר שד׳ בניו הראשונים ואחותם היו מאשה אחרת, וח׳ האחרונים מאשה אחרת, וגם בתרגום יב״ע לעיל (כ״א כ״א) כתוב שהיו לו שתי נשים: על נשיו, הודיע הכתוב כי עם שקיים במקצת רצון האב שלקח אשה ממשפחתו, לא קיים כלו כי לא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו, כן פי׳ הרמב״ן: לו ראשה, שב על ויקח את מחלת, והשאר הוא כמו מאמר מוסגר לתוס׳ באור, ולכן יש במלת על־נשיו טעם מפסיק יותר, מכל הטעמים שלפניו עד ויקח:

(י) ויצא יעקב, ע״י שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתב וירא עשו כי ברך וגו׳ ומשגמר חזר לענין הראשון (רש״י): וילך חרנה, רב סעדיה גאון פי׳ כי וילך פי׳ ללכת, בעבור שאח״ז יספר מה שאירע לו בדרך, וכן פי׳ רש״י, ולפי דרכנו ע״פ המדה מל״ב מדות של ר״א בנו של ר״י הגלילי (שזכרנו בהקדמה ובפ׳ בראשית (ב׳ ח׳) ע״ש) אין צורך כי הפסוק הא׳ הוא כלל כי עיקר כוונתו בדרך הזה לא היה רק ללכת לחרן, ואח״ז יספר דרך פרט מה שאירע לו מעת צאתו מבאר שבע, וכן פי׳ הראב״ע, גם מלבד זה אין צורך לפרש ללכת, כי אין וילך חרנה כמו ויבא חרנה, שיהי׳ כוונת המאמר שכבר היה בחרן, וגם אין וילך כולל דוקא כל ההליכה מבאר שבע לחרן, כ״א גם מקצת ההליכה, ופירושו וילך לבד חרן ושם אירע לו דרכו במקום אחד אין מעיר לוז (וכן פי׳ הרשב״ם), והמתרגם האשכנזי
תרגם

תרגום אשכנזי

(יא) אונטערוועגס קאַם ער אן איינען אָרט, אינד איבער־נאַכטעטע דאַזעלבסט, ווייל דיא זאָננע אינטערגעגאַנגען וואַר, נאַהם איינען פאָן דען שטיינען דעם אָרטעס, טהאַט איהן אונטער זיינען קאָפף, אונד לעגטע זיך דאַזעלבסט ניעדער. (יב) היער האַטטע ער איינען טרויב: דאַ וואַר איי־נע לייטער געשטעללט אויף דער ערדע, איהרע שפיטצע אַבער רייכטע גען הימעל,

אונד

ויצא כח

(יא) וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא: (יב) וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה

והנה

רש"י

(יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת. ורבותינו פירשו ל' תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה: כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה

עוסק

תרגום אונקלוס

(יא) וְעָרַע בְּאַתְרָא וּבַת תַּמָּן אֲרֵי עָאל שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי אִיסָדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא הַהוּא: (יב) וַחֲלַם וְהָא סֻלְמָא נָעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא

והא

באור

תרגם באופן כולל אחד מב' הפירושים הנזכרים: (יא) ויפגע, לשון פגישה כמו ופגע ביריחו (יהושע י"ו ז'), ופגע בדבשת (שם י"ט י"א), וכן ת"א וערע, וכן מתורגם בל"א: במקום, נפתחה הבי"ת לידיעת המקום שהיה ידוע בימי משה, ולדעת רש"י שב על המקום הנזכר במקום אחר הוא הר המריה שנאמר בו וירא את המקום מרחק (לעיל כ"ב ד'): כי בא השמש, ולא היה לי פנאי ליכנס בעיר ביום, ולפי שה"ל לכתוב ויבא השמש וילן שם (כדרך לשון ספורי התורה), לכן דרשו רז"ל בחולין (דף כ"א ע"ב) ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם, ולזה כוון גם המתרגם האשכנזי: מאבני, אחת מאבני כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשתיו, (הרשב"ם וכן פי' הראב"ע וכן פי' התוספות בחולין (שם) לפי פשוטו של מקרא) וכן מתורגם בל"א: מראשותיו, האחד מְרַאֲשָׁה בפלס מְבַשְּׁלָה מְזַמְּרָה מְקַטְּרָה, ובא השם הזה תמיד בהנעת האל"ף, והמ"ם נוספת לצורך השם מאותיות האמנתי"ו, כי היא נקודה בשוא, ופירושו תחת ראשו, ועם שהוא אחד בא בלשון רבים כמו מרגלותיו (רות ג' ז' וי"ד): (יב) מצב, מצב, על ידי אחרים, נצב, מעצמו, וכן נגש אל הערפל (שמות כ' כ"א) מעצמו. מקטר מגש (מלאכי א' י"א) על ידי אחרים. וכן אשר אתה מראה בהר (שמות כ"ה מ') אחרים הראו לו, אבל נראה, מעצמו, (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א (זוהר געטטעללט): מגיע,

אינו

המעמר

כח (יא) במקום, לדעתי תשמש הוי"ו של וילן במקום אשר (עיין מכלול לרד"ק) ששעור הכתוב

וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים
בּוֹ: (יג) וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו
וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה
וּלְזַרְעֶךָ: (יד) וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר
הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה

וצפנה

תרגום אשכנזי ריג

אונד דיא ענגעל נאָטטעס שטיענען אויף דערזעלבען אויף אונד אַב׃ (יג) דער עווינע אַבער שטונד אָבען דאַרויף, אונד שפראַך: איך בין דער עווינע, דער נאָטט דיינעס פֿאַטערס אברהם׳ס אונד דער נאָטט יצחק׳ס! דאַז לאַנד, אויף וועלכעם דוא ליענסט, ווילל איך דיר איינעבען אונד דיינעם זאַמען. (יד) דיין זאַמע מע אַבער זאָלל זיין וויא דער

שטויב דער ערדע, אונד דוא זאָללסט דיך אויסברייטען נעגען אַבענד, נעגען מאָרגען, גע=

תרגום אונקלוס

וְהָא מַלְאָכַיָּא דַיְיָ סַלְּקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ: (יג) וְהָא
יְקָרָא דַיְיָ מְעַתַּד עֲלוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ
אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אָבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְּיִצְחָק אַרְעָא
דִּי אַתְּ שָׁכִיב עֲלָהּ לָךְ אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ:
(יד) וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא
וְתִתְקֻף לְמַעַרְבָּא וּלְמַדִּינְחָא וּלְצָפוֹנָא

ולדרומא

תתחיו כדי שתהא נוחה ליכנס לגניו: (יר) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ:

רש״י

עומק כמורם: (יב) עולים ויורדים. עולי תחלה ואח״כ יורדים. מלאכים שליוהו בארץ הין יולאין חיצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. לפי״ש שלח מלינו במקרא שייחד הקב״ה שמו על הצדיקים צריכים לכתוב אלהי פלוני מפני שנ׳ הן בקדושיו לא יאמין וכאן ייחד שמו על יצחק לפי שבהו עיניו וכלות נפשו והרי היה כמת ויל״כר שפתי ישנים ממנו. תנומתי: שוכב עליה. קיבל הקב״ה כל ארץ ישראל

באור

לינו יולאין, לפי כי לדקות העיון כל הפעיל הוא יולא: עלים ויורדים בו, לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים אבל דרך ארץ להזכיר עליה קודם ירידה, (הרשב״ם): (יג) נצב עליו, מפרשי הפשט שתמו ולא פירשו אם עליו על יעקב או על הסלם, ומשמעות רש״י הוא שנצב על יעקב שכתב, נלב עליו, לשמרו עכ״ל, ואם כוונתו שנצב על הסלם היה ל״ל לשמור את יעקב, ועיין ברש״ס, לכל הרמב״ן מפרש על הסלם, ובנ״ר פ׳ ס״ט ליתא רבי חיי רבם ור׳ יוחי חד אמר עליו על הסלם וחד אמר עליו על יעקב מלן דאמר עליו על הסלם ניחא דלא למ״ד ובו׳ עכ״ל ע״ש, וז״ל המתרגם הלשבנזי כן נראה משמעות פשוטו של מקרא לפי שהסלם הוא סימן המורה על השתלשלות הסבות והמסובבים והקשר החמין והחזק שבין העליונים והתחתונים, וכולם לחוזים ודבוקים ונלחדים בין ס׳ עלות כל העלות, ובראשו הפשוט לכל אחד יפסון ישלפם, ולזה נדמה לו שה׳ נלב על ראש הסלם והמלאכים עולים חליו לשמוע, ויורדים ממנו לעשות, כאשר יוסף עכ״ל: אברהם אביך, קורא לאבי אב, אב, וכן בכול בית אבי (יהעי׳ כ״ב כ״ד), שאמר על אחיו ורבים בכך: הארץ אשר אתה שכב עליה, שאתה שוכב במקום ממנה, וכן כי את כל הארץ אשר אתה רואה (לעיל י״ג ט״ו): (יד) ופרצת, עניני ורבית, וכן ויפרץ הלים (שם ל׳ מ״ג) ועיקרו מענין ההריסה והנתילה

המעמר

ויפגע במקום אחר לן שם כי בא השמש, ולזה הביא״ת פתוחה. (יב) עולים, עיין מה שהניח הנאור בשם הרשב״ם, והוא הדבר אשר אמרתי זה פעמים כי דרך הענני להקדים העוב והמשונה במאמרו, ועליה הבי ובנדת היא מן הירידה.

וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־
מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃
(טו) וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ
בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־
הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֶזָבְךָ עַד
אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר־
דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ (טז) וַיִּיקַץ יַעֲקֹב
מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה
במקום

תרגום אשכנזי

נעגען מיטטערנאַכט אויר גע־
נען מיטטאָג, זָא דאַס זיך מיט
דיר אונד דיינעם זאַמען אַל־
לע נעשלעכטער דעם ערד־
ריכם זעגנען זָאללען. (טו) זיע־
הע! איך ווערדע מיט דיר
זיין, דיך אַללענטהאַלבען בע־
היטען, וואָהין דוא רייזעסט,
אונד דיך ענדליך אין דיעזעם
לאַנד ווריק ברינגען; דען איך
ווערדע דיך ניכט פֿערלאַסען
סען, ביז איך געטהאַן, וואַס
איך דיר צוגעזאַגט האַבע.
(טז) אַלס יעקב אוים זיינעם
שלאַפֿע ערוואַכטע, שפראַך ער: וואַהרליך! דער עווינע צייגט זיך אַן דיעזעם אָרטע,
אונד

תרגום אונקלוס

וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל זַרְעַיַת אַרְעָא
וּבְדִיל בְּנָךְ׃ (טו) וְהָא מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְאֶטַּרְנָךְ
בְּכֹל אֲתַר דִּי תְהַךְ וַאֲתֵיבִינָךְ לְאַרְעָא הָדָא
אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִנָּךְ עַד דִּי אֶעְבֵּיד יַת דִּי
מַלֶּלִית לָךְ׃ (טז) וְאִיתְעַר יַעֲקֹב מִשְּׁנָתֵיהּ
וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקָרָא דַיְיָ שָׁרֵי בְּאַתְרָא

ר ש "י

(טו) לנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אסר לא אעזבך. לא משמע נלעזן כי: דברתי לך. לנרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי יצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמים ל' על וזה יוכיח שברי עם יעקב לא

באור

כי לרוב הדברים ופעם ידמה הבחור לפרילה, כאלו מרובם יפרטו הנדרים שלא יכילם מקום נגדר: ונברכו, עיין בתחלת פ' לך לך (סס י"ב ג'): (טו) והנה אנכי עמך, לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: כי לא אעזבך, בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך להשניך אל האדמה הזאת, כי בדרכים לתה לריך שמירת מלאכים יותר בדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים ל"ב י'): עד אשר אם עשיתי, אס הוא מלת התנאי, כאלו אמר כי לא לעזבך אלא אס עשיתי, ובאמרו עד אשר הוא תוספת בלור כי די לו בלחוד מהם (הרד"ק בשרשים שרש אס): דברתי לך, דבור עם מלות לו ולך ולי ולהם הכוונה על ההבטחה, בל"ז (בשפראכע לו פערשפרעכען), בין שהיתה לשירת ההבטחה אליו או לאחר בשנולו, ועם מלת אליו אליך אלי להיסס הכוונה על הדבור לבד, בל"ז (רעדען), וזה בשלא יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר, אבל אס יתלוה הפעול עמו יבא תמיד עם מלות לו ולך ולי ולהם ויהי' פירושו בל"ז (זאגען או טעלייגען), לולם לשירה יבא עם שניהם אליו אליך וכו' וגם עם לו ולך וכו', ובל"ז (או הייסט שפרעכען או זאגען), ובבר האלכתי בזה בפ' חיי שרה (כ"ד ז'): (טו) וייקץ וגו' ויאמר וגו', בשהקיץ משנתו אסר אכן וגו': אכן יש ה' וגו' לא כמה שהייתי סבור בשבכתי בלן שהוא מקום חול אך בן הוא שהוא מקום קודש, וכן בל אבן שנמקרת אך בן ולא במו שהייתי סבור, וכן אבן מודע הדבר (שמות ב' י"ל), (הרשב"ם), וירלה לי לפ"ז שיהיה מורבב מב' מלות אך בן, וילחו' להיות הב"ף דגושה לאסרין הב"ף הרלשונה, רק שבא הנח נמקום הדגש, במו בֵּיוֹת שבראשו גזז והרלוי בֵּיוֹת, והרד"ק בשרשים שרש אבן מפרש שעינינו לאמת הדבר ולקיימו, וכן מ"ש ויע"ש בקושטא, ובן מתורגם בל"ז: יש ה' במקום

ויצא כח

בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ (יז) וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃ (יח) וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ

מצבה

תרגום אשכנזי ריד

אונד איך וואוסטע עס ניכט. (יז) ער פירכטעטע זיך, אונד שפראך: וויא פורכטבאר איזט דיעזער ארט! ניכט אנדערס! היער איזט גאטטעס הויז, אונד היער דאז טהאר דעס היממעלס (אזיס וועלכעס נעמליך דיא ערטיינזכגען גאטטעס אזיך ערדען קאמאען). (יח) דעס מארגעגס שטונד יעקב אויף, נאהם דען שטיין, וועלכען ער אונטער זיינען קאפף געלעגט האטטע, ערריכטעטע איהן צום דענקמאהל

תרגום אונקלוס

הָדֵין וְאָנָא לָא הֲוֵיתִי יְדָע׃ (יז) וּדְחִיל וַאֲמַר מַה דְחִילוּ אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אָתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין אַתְרָא דְרַעֲוָא בֵּיהּ מִן קֳדָם יְיָ וְדֵין תְּרַע קָבֵיל שְׁמַיָּא׃ (יח) וְאַקְדֵים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יַת אַבְנָא דִּי שַׁוִּי אִיסָדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתָהּ

קמא

רש״י

לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א״ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלים וכלפי שאמרו רבותינו שאמר הקב״ה כדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה. ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא״ת וכשעבר יעקב על בית המקד׳ מדוע לא עבבו שם איהו לא יהיב ליביה להתפלל על מקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעבבוהו איהו עד חרן אזל בדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטה לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ ע״כ: מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכסו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות

באור

הזה, כבוד שכינתו נראה במקום הזה אל הראוים אליו, כי מקום נבחר יש לגלוי השכינה כמ״ש והיה המקום אשר יבחר ה׳ אלהיכם בו לשכן שמו שם (דברים י״ב י״א): ואנכי לא ידעתי, שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים, שיתפלל אדם בו בשעת צרכו כי המקום נבחר: וזה שער השמים, מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה ע״ד ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים (ד״ה ב׳ ל׳ נ״ז), והמתרגם האשכנזי פי׳ מקום קבול שפע הנבואה ומראה החזיון מן השמים, כי אין במה שראה בחלום ראיה על היות המקום ראוי לקבול התפלה, אבל ראה שיש ה׳ במקום הזה, ושם שער השמים שממנו יראה אל עבדיו: (יח) וישם אתה מצבה, הציבה על קומתה ולשון הרמב״ן כבר פירשו רבותינו ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה, ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה יין וליצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים, ובבאם לארץ נאסרה עליהם המצבה מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק, יותר מן המזבחות, אע״פ

שכתוב

ויצא כח

מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ (יט) וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ (כ) וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי

הולך

תרגום אשכנזי

מאהל, אונד נאם אבען אהל דארויף, (יט) נאננטע רענועל־בען ארט: בית אל, רא פאר־הער דער נאמע דער שטאדט לוז וואר. (כ) יעקב טהאט איין נעליבדע. וויא פאלנט: ווען נאטט מיט מיר זיין אונד מיך בעהיטען וירד אויף רייזעם וועגע, וועלכען איך רייזע,

מיר

ר ש ׳ י

לעלות תפלתם בשמים. ומדרשו שנית המקדש על מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך

נכל

תרגום אונקלוס

קָמָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישֵׁהּ׃ (יט) וּקְרָא יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּכְרֵם לוּז שְׁמָא דְּקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין׃ (כ) וְנַדַּר יַעֲקֹב נִדְרָא לְמֵימָר אִם יְהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדִּי וְיִטַּרִינַנִי בְּאוֹרְחָא הָדָא דִּי אָנָא אָזֵיל וְיִתֶּן

באור

שכתוב בהם את מזבחם תתצון (שמות ל"ד י"ג), לו שלח רצה לאסור הכל והצדיר המזבח שרוי לנסך ולקרבנות ע"ל: ויצק שמן על ראשה, כבר רשית דעת הרמב"ן שהשמן היה לנסך, ואין כן דעת הרשב"ם ז"ל ויצק שמן על ראשה, משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשח ויקדש אתם (במדבר ז' ו'), וכן מוכיח לפנינו לנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו' (לקמן ל"ה י"ג), יהיה בית אלהים, לקרבנות ע"ל, וקשה לזה פי' הרשב"ם שצק שמן על ראשה בשעה שהבטיחה בשורה: (יט) ביח אל, לח שהו הסמיך לשני שלח לירושלים וכו' ורוח הר המוריה וכו', (רש"י), ועיין בפי' הרמב"ן שכ' כי כן הוא לדעת ר' יוסי בן זמרת, לגל לדעת ר' יהודה בר סימון בב"ר שהו בית אל הסמוך לשני ואולם, ושלח: לוז שם העיר, ועל שם המקום שהיו לעיר שכבר ייקב וקרא שם העיר עלמה בית אל. (הרשב"ם): (כ) אם יהיה אלהים עמדי, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני, כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך:

ונחן

המעמר

(יט) ויקרא, לדעתי אין הכוונה שעתה קרא לו יעקב בשם הזה, כי אחרת יעקב קרא השם הזה בחזר הלך בשם על פי ה' (לקמן ל"ה ט"ו), אבל כותב הספר הזכיר זה לסמן המקום ואמר שהוא המקום שקרא יעקב לח"כ בית אל. והנה שם היו בדעת הרב המבאר שתי בתי אל, אין ספק לדעתי שהוא בית אל שבנאו בני יוסף (שופטים פרשה א') כי שם פשוט כ"ג נאמר ושם העיר לפנים לוז, וירמה כי עוד בימים ההם שם העיר אין יושבי הארץ לוז, כי כן בא שם (כ"ו) וכן עיר ויקרא שמה לוז, אך בני יעקב קראו לה בית אל ע"פ הקבלה שהיה בידם. אולם נאמת אין הכרע לדעתי מהשפוקים כי היו שתי בתי אל, רק שאין כאן המקום להאריך בחקירה הזאת. והנה תכלית סיפור המעשה הזה היא להודיע כי ארץ ישראל היא הנבחרת מכל הארצות והשיחתו ית"ש דבוקה בה כיתר שאת כי ה' דורש אותה תמיד, וע"ז רומז הסילם המובא שלמה ורחבו מגיע השמימה ומלאכיו עושי רצונו עולין ויורדים שם תמיד בשליחות המקום ב"ה.

הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד
לִלְבֹּשׁ: (כא) וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־
בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים:
(כב) וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי
מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל

אשר

תרגום אשכנזי רטו

מיר אויך בראָד צו עססען, אונד געוואַנד צום אַנקליידען געבען ווירד, (כא) ווען איך פֿער־נער בייא וואָהלזיין אין מיינעס פֿאַטערס הייזע צוריק קאָמ־מע, אונד דער עוויגע מיר אַלס שוטצגאָטט ביישטעהען ווירד, (כב) זאָ זאָלל דיעזער שטיין, וועלכֿען איך צום דענקמאַהל ערריכֿטעט, גאָטטעס הויז זיין (מיין מָרט, וזאָ גאָטט רעזידירט, מזכר מיהם געדיענט ווירד),

אונד

תרגום אונקלוס

לִי לַחְמָא לְמֵיכָל וּכְסוּ לְמִלְבָּשׁ: (כא) וְאֵתוּב
בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהִי מֵימְרָא דַיְיָ לִי
לֵאלָהָא: (כב) וְאַבְנָא הָדָא דִי שַׁוֵּיתִי קָמָא
תְּהֵי דְאֶהֵי פָלַח עֲלָהּ קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי תִתֶּן

לי

רש"י

בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי נעזב שנא' ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמר אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנ' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (כב) והאבן הזאת. כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך:

ויש

באור

ונתן לי לחם לאכל, כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז כ"ה): (כא) ושבתי וגו', כמו שאמר לי והשבתיך אל האדמה הזאת, כן פירש"י והרשב"ם ב' הפסוקים האלו, ולשון הרמב"ן וטעם התנאי שלא יגרום החטא וכך אמרו בבראשית רבה וכו', ויתכן עוד ע"ד הפשט שאין הספק בדבר, אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי, וכן ואם יהיה היבל לבני ישראל (במדבר ל"ו ד'), אם יבא העת שיהיה התנאי או יתקיים המעשה כלומר בבואו עכ"ל, והמתרגם האשכנזי תרגם בלישנא דמשתמע לתרי אפי: בשלום, מלת שלום כוללת כל ההצלחות כולן וביאורה האמיתי בל"א (גליקזעליגקייט), ובמקום שתבא בענין הריב או המלחמה אז ביאורה בל"א (פריעדע) כמ"ש בפ' נשא (במדבר ו' כ"ו), וכן תרגם המתרגם האשכנזי פה, ורש"י פי' שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והי' ה' לי לאלהים, לפי דרכי בבאורו יהיה מאמר זה כולל כל הפרטים אשר מן אם יהיה אלהים וגו' עד הנה, וכ"כ הרשב"ם שיסייעני בכל מעשי, והנה לדעתו וכן לדעת רש"י גם זה נמשך אל התנאי, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, אבל לדעת הרמב"ן נמשך למטה אל הנדר, וענינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהי' לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר: (כב) והאבן הזאת, כך תפרש וא"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת, האבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו' כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה', וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל (לקמן ל"ה ח'), מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך (שם י"ד), (רש"י), והיא וא"ו המחברת ב' מאמרים מתיחסי הזמן או הסבה, וכן וי"ו של והיה ה' שבפסוק הקודם, לדעת הרמב"ן. והנה לדעת רש"י

שכל

תרגום אשכנזי

אונד אַללעס, וואַס דוא מיר ניבסט, ווילל איך דיר פֿער־צעהנטען.

כט (א) היערויף הוב יעקב זיינע פֿיסע אויף, אונד רייזטע אין דאַז לאַנד דער מאָרגענלענדער. (ב) דאַזאַה ער איינען ברוננען אויף דעם פֿעלדע, דרייא העערדען קליי־נען פֿיעהעס לאַגען אום דען ברוננען הער; דען פֿאַן דעמ־זעלבען ברוננען טרענקטע מאַן דיא העערדען; דער שטיין אַבער אויף דער מינדונג דעם ברוננענס וואַר גראָס. (ג) דאַרום פפֿלעגטען זיך דאַזעלבסט אַללע העערדען צו פֿערזאַמ־מעלן

ויצא כט

אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ כט (א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְּנֵי־קֶדֶם׃ (ב) וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ (ג) וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים

וגללו

רש״י

כט (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בב״ר: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בל׳ קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו ליאסף לפי

תרגום אונקלוס

לִי חַד מִן עַשְׂרָא אַפְרְשִׁינֵיהּ קָדָמָךְ׃ כט (א) וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי וַאֲזַל לְאַרְעָא בְּנֵי מַדִינְחָא׃ (ב) וַחֲזָא וְהָא בֵּירָא בְּחַקְלָא וְהָא תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרִין דְּעָן רְבִיעִין עֲלָהּ אֲרֵי מִן בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקִין עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא׃ (ג) וּמִתְכַּנְשִׁין תַּמָּן כָּל עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יַת אַבְנָא מֵעַל

פומא

באור

שכל הנזכר מקודם הוא תנאי, הם מתיחסים בסנה, ולהרמב״ן בזמן: אעשרנו לך, אפרש המעשר ממנו לתתו למי שראוי לקחתו לכבוד ה׳ והרשב״ם פי׳ לך, להקריב לפניך עולה:

כט (א) וישא יעקב רגליו, משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת, (ב״ר), הנה כשילך אדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו יכדק עליו שהוא נושא את רגליו, אבל כאשר יסע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו יכדק עליו שרגליו נושאות אותו כענין יבלוה רגליה (ישעיה כ״ג ז׳) (ר״ע ספורנו): בני קדם, ארם כדכתיב ארם מקדם (שם ט׳ י״א), מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ״ג ז׳), ועיין מ״ש בהקדמה: (ב) עדרי, מערכת הצאן נקרא עדר, וכתב הרד״ק בשרשים שרש עדר, שהוא מענין עדרי מערכה בלבב שלם (ד״ה א׳ י״ב ל״ח) שפירושו עורכי, וכן אמר בפסוק למעלה ערכי מלחמה וגו׳ ולעדר בלא לב ולב (שם ל״ג), פירוש אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב כלומר שלא היו להם שתי לבבות כי אם לב שלם אל דוד וכן אמר לנגד זה עדרי מערכה בלבב שלם, שהיה לבם שלם אל דוד, עכ״ד: רבצים עליה, סמוך לה: ישקו העדרים, משקים הרועים את העדרים: והאבן גדלה על פי הבאר, שעורו, והאבן אשר ע״פי הבאר, גדלה, והיתה גדלה שלא יפול אדם שם או שלא ישאבו ממנה שאר בני אדם: (ג) ונאספו שמה, ולכן בעבור שהיתה האבן גדולה היו רגילין להתאסף

ויצא כט

וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר
וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־
הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃
(ד) וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן
אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃
(ה) וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־
לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃

ויאמר

תרגום אשכנזי רמז

מעלן. זיא וועלצטען זאָראַן דען שטיין פֿאָן דער מינדונג דעם ברוננענס, פרענקטען דאַז קליינע פֿיעה, אונד בראַכ־טען דען שטיין וויעדער אויף דיא מינדונג דעם ברוננענס אַן זיינע שטעללע. (ד) יעקב שפּראַך צו איהנען: מיינע פֿריינדע! וואָ זייר איהר הער? זיא אַנטוואָרטעטען: וויר זינד פֿאָן חרן. (ה) יענער שפּראַך צו איהנען: קעננט איהר לבן, נחור'ס זאָהן? זיא אַנטוואָר־טעטען: וויר קעננען איהן.

תרגום אונקלוס

פּוּמָא דְּבֵירָא וּמַשְׁקִין יַת עָאנָא וּמְתִיבִין יַת
אַבְנָא עַל פּוּמָא דְּבֵירָא לְאַתְרָהּ׃ (ד) וַאֲמַר
לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנַן אַתּוּן וַאֲמָרוּ מֵחָרָן
אֲנָחְנָא׃ (ה) וַאֲמַר לְהוֹן הַיְדַעְתּוּן יַת לָבָן
בַּר נָחוֹר וַאֲמַרוּ יָדְעִין׃ (ו) וַאֲמַר לְהוֹן

רש"י

לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגנדרין. כל ל' הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. ומתיבין:

באה

באור

להתאסף שמה כל העדרים: וגללו, היו גוללים הרועים את האבן: והשקו, והיו משקים: והשיבו, ומשיבים, כולם לשון בינוני הם, כי כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההוה תמיד כבר הי' ועתיד להיות (רש"י) והנה מן כי מן הבאר וגו' עד למקמה, הוא נתינת טעם וסבה שהכתוב נותן, על שהיו רובלים שם ג' עדרי צאן בלא עת האסף המקנה, והוא כמו מאמר מוסגר, ושיעור המאמר, והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה (לפי שממנה היו משקים צאנם, אבל לפי שהאבן שעל פי הבאר היתה גדולה, ולא היו יכולים לגוללה, לכן היו רגילים להתאסף כולם לגוללה ולהשיבה, לכן היו אלו ממתינים עליהם) ויאמר להם יעקב אחי וגו' ואין זה מאמר הרועים ויעקב לא ידע זאת ושאל להם והודיעו לו כמו שיבא: (ד) אחי, כמו אל נא אחי תרעו (בראשית י"ט ז'), כי יאמר אדם לאוהביו או לשכנו אע"פ שאינו קרוב, אחי, או אע"פ שלא ידעו, וזה להכנס עמו באהבה ובדברי שלום, ועיין מ"ש בפ' חיי שרה בפסוק וישלחו את רבקה אחתם (שם כ"ד נ"ט): מאין, ענינו על שאלת מקום כמו מן אנה, ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז הכוונה על האפס, ונמצאו גם עם מ"ם על הוראת האפס, הן אתם מאין (ישעי' מ"א כ"ד), כ"כ הראב"ע: (ה) לבן בן נחור, זכר אבי אביו ולא זכר אביו כי נחור היה ידוע ובעל השם ונכבד יותר מבתואל וכן אמר לבן אלהי אברהם ואלהי

נחור

המעמר

בש (ד) אחי, עיין בבאור, ולדעתי קרא להם יעקב אחי לפי שהיו בני אומנתו כי גם הוא יושב אוהלים ורועה צאן.

תרגום אשכנזי

(י) ער שפראַך: איזט ער בייא וואָהלזיין? זיא אַנט־וואָרטעטען: ער איזט בייא וואָהלזיין; דאַ קעממט עבען זיינע טאָכטער רחל מיט דעם קליינען פֿיעה. (ז) יעקב שפראַך: נאָך איזט דער טאַג גראָס, עס איזט דיא צייט נאָך ניכט, דאַז פֿיעה איינצוטרייבען; טרענקט דאַז קליינע פֿיעה, אונד געהט הין אונד וויידעט. (ח) זיא אַנט־וואָרטעטען: וויר קאָננען ניכט ביז אַללע העערדען זיך פֿער־זאַממעלן, אונד מאַן דען שטיין פֿאָן דער מינדונג דעם ברוננענס וועגיועלצט, אַלסדאַן טרענקען וויר דאַז קליינע פֿיעה. (ט) אינדעם ער מיט איהנען רעדעטע, קאַם רחל אַן מיט דעם קליינען פֿיעהע

איה־

ויצא כט

(ו) וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן: (ז) וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ: (ח) וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן: (ט) עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם־

הצאן

רש"י

(ו) באה עם הצאן. הטעם באל"ף ותרגומו אתיא: ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון ל' עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצי' לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא השלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכ' אעפ"כ לא עת האסף המקנה וגו' ב"ר: (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא ל'

תרגום אונקלוס

הַשְׁלַם לֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלַם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּיהּ אַתְיָא עִם עָאנָא: (ז) וַאֲמַר הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִידַן לְמִיכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוּ עָאנָא וְאֵזִילוּ רְעוּ: (ח) וְאָמְרוּ לָא נֵיכוּל עַד דִּי יִתְכַּנְשׁוּן כָּל עֶדְרַיָּא וִיגַנְדְּרוּן יַת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָאנָא: (ט) עַד דְּהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אָתַת עִם עָאנָא

די

באור

נחור (לקמן ל"א נ"ג): ידענו, אותו, וכן מתורגם בל"א: (ו) ויאמרו שלום, לו: והנה רחל בתו באה עם הצאן, לפי פסוק הטעמים שהאתנח במלת לו, יהיה מאמר והנה רחל שב על ויאמרו, ואיננו מספור משה כותב התורה, ושעורו ויאמרו שלום, וראה כי רחל בתו באה לפניך כעת עם הצאן, וכן מתורגם בל"א: באה, מלרע, והוא בינוני, ות"א, אתיא, ובל"א (קעאאט): (ז) הן עוד, עדיין: היום גדול, לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד: (ח) לא נוכל, להשקותם: יאספו, וכן וגללו, והשקינו שבפסוק זה, ת"א ויב"ע בלשון עתיד וכן פירש"י, ותהיה כוונת תשובתם על שרבצו בפעם הזאת, אבל אין הכרח לפרש כן, כי בטוב יתפרש שספרו לו כי זה דרכם כל הימים, והם ג"כ לשון בינוני, וכן מתורגם בל"א: (ט) באה, מלעיל, והוא עבר, ות"א ויב"ע, אתת, ובל"א (קאמ): כי

רעה

הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעֶה הוּא:
(י) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־
רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־
צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב
וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי
הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי
אִמּוֹ: (יא) וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא
אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְ: (יב) וַיַּגֶּד יַעֲקֹב
לרחל

תרגום אשכנזי ריז

איהרעס פֿאַטערס, דען זיא
וואַר איינע שעפֿערין. (י) אַלס
יעקב זאַה רחל, דיא טאָכ־
טער לבן'ס, זיינער מוטטער
ברודערס, אונר דאַז קליינע
פֿיעה לבן'ס, זיינער מיטטער
ברודערס, טראַט יעקב הינצו,
הוב דען שטיין פֿאָן דער מינ־
דונג דעס ברוננענס, אונד
טרענקטע דאַז קליינע פֿיעה
לבן'ס, זיינער מוטטער ברו־
דערס. (יא) אונד יעקב קיסטע
רחל, ערהוב זיינע שטימע,
אונד ווינטע. (יב) אויך זאַג־
טע

תרגום אונקלוס

דִּי לְאָבוּהָ אֲרֵי רָעְיָתָא הִיא: (י) וַהֲוָה כַּד
חֲזָא יַעֲקֹב יַת רָחֵל בַּת לָבָן אֲחוּהָ דְאִמֵּיהּ
וְיַת עָאנָא דְלָבָן אֲחוּהָ דְאִמֵּיהּ וּקְרֵיב יַעֲקֹב
וְגַלְגַּל יַת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא וְאַשְׁקִי
יַת עָאנָא דְלָבָן אֲחוּהָ דְאִמֵּיהּ: (יא) וּנְשַׁק
יַעֲקֹב לְרָחֵל וְאָרִים יַת קָלֵיהּ וּבְכָא: (יב) וְחַוִּי

ר ש "י

ל' עתיד: (י) וינס יעקב ויגל. כלשון שמעביר הפקק מעל פי הבלוטית להודיעך שכחו גדול: (יא) ויבך. לפי שלפה נרוח הקדש שלוה ונכנסה עמו לקבורה. ד"ק לפי שבא בידים ריקניות. לפי שלעזר ענד לפני לבן היו בידיו גזמים ומקלות ומגדנות ולפי שלין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו נמלות לקניו לחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק

באור

רעה הוא, להגיד כי אין לנתן לבן רועה לאחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה לאותה בלל ולא היה עניגם בננות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה (שמות ב' י"ו), ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה הצמם מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראויה לאיש ומצד לה לאביה לאחר שלא יתרו בנכד במקומו וכהן הארץ וירלו מנשת אל בנותיו, או שהיה לבן לנוע ממנו כי משפחת לבנהם בשרה ונועה ורחל היתה קטנה ואין למוש לה, וזה ענין ויצק יעקב לרחל, או הוא כדברי ר' לבנהם כי בזיקה בלמ"ד לינוה בפה רק נשק לאותה על רחשה או על כתפה, (הרמב"ן), ועיין מ"ש בפ' תולדת (לעיל כ"ז ג"י): (י) ויגל, גם הוא מלשון וגללו שהוא ענין סבוב, שלא שמלת וגללו מהקל, ומלת ויגל מההפעיל, והנה הוא גלל את האבן לבדו מה שלא יכלו הרועים עד שיאספו כלם, ולהודיע גבורתו בא הכתוב: (יא) ויבך, לפי פשוטו מחמת שמחה: (יב) ויגד יעקב לרחל, מלאך ושלחו ובבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן ויצק ורגיש כמוהו, (הרמב"ן), לבל ר"ע ספורנו כתב שהגיד לה כי לאחי אביה הוא, להודיע שלא חטא במוסר

המעמר

(ט) כי רועה היא, הזכיר זאת יען בעבור זאת תשקה נפש יעקב נרחל ובאר לותה לרעיתו, לפי שגם היא היתה רועה. (י) ואת צאן לבן, המאמר הזה ירמה בפעם יתר, כי מה ליעקב עמה עם לאן לבן, אך לדברי יולדק זה, כי שעור הכתוב בלאחר רמה יעקב את רחל עם לאן לבן, מיד יקד בלבו יקוד אם האהבה לרעיה לילת לאהניה ויעלת חן, וזה הרהיב עוז בנפשו והוסיף לו לומן לגלול האבן.

לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי
בֶן־רִבְקָה הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד
לְאָבִיהָ: (יג) וַיְהִי כִשְׁמֹעַ לָבָן
אֶת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בֶּן־אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ
לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ וַיְנַשֶּׁק־לוֹ
וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:
(יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי
אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים:

ויאמר

תרגום אשכנזי

טע יעקב דער רחל, דאַס ער איהרעם פֿאַטערס פֿערוואַנדטער, נעמליך רבקה'ס זאָהן זייא. זיא ליעף, אונד זאַגטע עס איהרעם פֿאַטער. (יג) אַלס לבן דיא נאַכריכט פֿאָן זיינעם שוועסטערזאָהנע יעקב האָרטע, ליעף ער איהם ענטגעגען, אומאַרמטע איהן, קיסטע איהן, בראַכטע איהן אין זיין הויז, אונד יעקב ערצעהלטע דעם לבן אַללע דיעזע בענעבענהייטען. (יד) לבן שפראַך צו איהם: וואַהרליך: דוא ביזט מיין ביין אונד מיין פֿלייש (מיין כאַהער אַנפֿערוואַנדטער). אַלס ער נון איינען פֿאָללען מאָנאַט לאַנג בייא איהם

וואַר

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַר אֲחַת אָבוּהָא הוּא וַאֲרֵי
בַּר רִבְקָה הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לְאָבוּהָ:
(יג) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יַת שֵׁמַע יַעֲקֹב בַּר
אֲחָתֵיהּ וּרְהַט לְקָדָמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וּנְשֵׁיק
לֵיהּ וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתָּעִי לְלָבָן יַת כָּל
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין: (יד) וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם
קָרִיבִי וּבְשָׂרִי אָתְּ וִיתֵיב עִמֵּיהּ יְרַח יוֹמִין:

ואמר

רש"י

משך ידו אמר לו מה אעשה לציווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. לפי שאמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו: וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו: ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני

באור

כשנשק אותה עכ"ד, ואין צורך לפרש שהוא מאוחר, וכן מתורגם בל"א: כי אחי אביה הוא, קרובו: וכי בן רבקה הוא, הזכיר לה את רבקה, אע"פ שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה. (ר"ע ספורנו): ותרץ ותגד לאביה, ל' רש"י אמה מתה וכן בב"ר, ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושיצא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה תעשה לו, אבל רבקה הראת את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות. (הרמב"ן): (יג) את כל הדברים האלה, להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו: (יד) אך, ענינו לפעמים לאמת הדבר כמו אך עמי המה (ישעי' ס"ג ח'), אך טוב לישראל (תהלים ע"ג א'), לכן יבאו אלו ודומיהם בתחלת הדברים, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש אך, וכן מתורגם בל"א: עצמי ובשרי, כלומר קרובי, כי קרובו של אדם כבשרו הוא, וכן ומבשרך לא תתעלם (ישעי' נ"ח ז'), ולדעת הרד"ק בשרשים שרש עצם יהיה עצם כולל עצם ובשר, ובשר שזכר הוא כפל דבר, וכל אחד כנוי אל הגוף הכלול משניהם. וענין מאמרו פה אך עצמי וגו', ויפה כוונת לבא אלי: וישב עמו חדש ימים, לדעת המתרגם האשכנזי הוא מחובר לפסוק שלאחריו, ושעורו, וכשישב עמו חדש ימים, אז אמר לבן ליעקב וגו': חדש ימים, פי' חדש

(טו) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי
אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי
מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ: (טז) וּלְלָבָן שְׁתֵּי
בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם
הַקְּטַנָּה רָחֵל: (יז) וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת

ורחל

תרגום אונקלוס

(טו) וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲמִדְּאָחַי אַתְּ וְתִפְלְחִנַּנִי
מַגָּן חַוִּי לִי מָה אַגְרָךְ: (טז) וּלְלָבָן תַּרְתֵּין
בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֵירְתָּא רָחֵל:
(יז) וְעֵינֵי לֵאָה יָאְיָן וְרָחֵל הֲוַת שַׁפִּירָא
בריוא

תרגום אשכנזי רש"י

(טו) ואַר, שפראַך לבן צו
איהם: וויל דוא מיין פֿער-
וואַנדטער ביזט, זאָללטעסט
דוא מיר דאַרום אומזאָנסט
דיענען? צייגע מיר אַן, וואָס
דיין לאָהן זיין זאָלל. (טז) נון
האַטטע לבן צוויא טעכטער,
דיא עלטעסטע היעס לאה,
אונד דיא יונגסטע רחל.
(יז) לאה'ס איינען וואַרען בלע-

רש"י

קורנח לטפל בך חדש ימים ובן עשה וחף
זו לא לחנם שהיה רועה לצאנו: (טו) הכי
אחי אתה. לשון תמיה וכי בשביל שאחי
אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני
וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו
בראשו והיא הופכת התיבה להבא:
(יז) רכות. שהיתה סנורה לעולם בגולגו
של

באור

שלם כי לא תשלם לנו החדש כי אם ניוס שלם לא במקלת היום: (טו) הכי אחי אתה, לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם, (רש"י), וכן תרגמו פה לנקלוס ויב"ע, וכן מתורגם בל"ף, ועיין מ"ש בפ' תולדת (בראשית כ"ז ל"ו): ועבדתני, ותעבדני, ולשון הרמב"ן לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד לומו ויתכן כי מעת שאמר ויצק את לבן לאחי אמו לא ידע הלשן מידו כי ברחותו את רחל כי רועה היה אמל עליה שלא תשוב לרעות לצאן עוד והיה הוא רועה לותן בשהבטו לותה. ולפשוטו עוד לומר כי לבן דבר בערמה לאמר לו מתחלה כי עלמו ובשרו היא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עלמו ועל בשרו וכאשר רחה שהיה יעקב מתענג עם מחפרנס מאשר ללבן לאמר לו הכי לאחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד לותי כי לית מוסר לאתה ולא תתפרנס מזל לאחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תנקב לאתה במשכורתך ואתן, לז הכיר יעקב דעתו לאמר לו שיעבוד לותו ז' שנים ברחל והעבודה מן הסתם היא מרעה הלאן כי לא היו לריכים ובא היו מדברים, עכ"ל: משכרתך, הנפרד מַשְׂכֻּרֶת בפלם מַלְכֻּדֶת, מַחְבֶּנֶת הלבנים (שמות ה' ח'), שבנוי יאתנה המולם לשורק בְּמַחְבְּנָתָהּ (שמות ל' ל"ז), והנה הפעל נכא הזה כנהוג בעברי, ושעורו מה יהיה משכרתך, וכן מתורגם בל"ף: (טו) וללבן שתי בנות, הפסיק הכתוב בזה קודם תשובת דבריו של יעקב, לפי שהיא הקדמה לתשובתו, שהיה לו שתי בנות והקטנה מנלה מן בעיניו לבן נקב את הקטנה: (יז) רכות, כמשמעו מורה על מולשת העיני' כאשר בלר המתרגם החשבוני, והרשב"ם מפרש בהפך, ז"ל רכות נאות ורש בלע"ז והוא לוועד"ש (אָפֿפען, פֿרייא בל"ף), וכלה שעיניה נאות אין בל גופה לריך בדיקה, ועיניס שחורות אינן רכות כלבניס עכ"ל, וכן ת"ל ועיני לאה יאיין, ותולס אין משמעות המשך הכתוב מסכים לזה:

יפח

המעמר

(טו) ועבדתני חנם, עיין בשלור, ולדעתי כי יעקב בשהבטו את רחל הלך עמה לרעות לצאן אביה ועי"ז נתחוק עוד קשר אהבתם.

ויצא כט

וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת
מַרְאֶה׃ * (יח) וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־
רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים
בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃ (יט) וַיֹּאמֶר
לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי
אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃
(כ) וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים
וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים
בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ (כא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ
ימי

תרגום אשכנזי

רע, רחל אַבער וואַר שאֶן
פֿאָן בילדונג אונד שאֶן פֿאָן
פֿאַרבע. (יח) יעקב ליעבטע
רחל, אונד שפראַך: איך
ווילל דיר זיעבען יאַהרע דיע=
נען אום דיינע יינגסטע טאָכ=
טער רחל. (יט) לבן שפראַך:
בעסער איזט עס, איך געבע
זיא דיר אַלס איינעם אַנדערן,
בלייבע ביא מיר! (כ) דאַרויף
דיענטע יעקב זיעבען יאַהרע
אום רחל. זיא וואַרען אַבער
אין זיינען אויגען וויא איינצעל=
נע טאַגע, זאָ זעהר ליעבטע
ער זיא. (כא) יעקב שפראַך צו
לבן: גיב מיר נונמעהר מיינע
פֿרויא, דען מיינע צייט איזט
הערום

רש"י

של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני
בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה
לגדול והקטנה לקטן: תואר. הוא צורת
הפרצוף ל' יתארהו בשרד קונפאש בלע"ז:
מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך
שבע שנים. הן ימים אחדים שאמרה לו
אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן
הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימי' אחדים:
ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו
למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר
לו אעבדך ברחל ושמה תאמר רחל אחרת
מן השוק ת"ל בתך ושמא תאמר אחליף
ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ואף ע"פ כן לא הועיל: (כא) מלאו ימי.
שאמרה

תרגום אונקלוס

בְּרֵיוָוא וְיָאיָא בְּחֵיזְוָא׃ (יח) וְרָחֵים יַעֲקֹב יַת
רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִינָךְ שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל
בְּרַתָּךְ זְעֵירְתָּא׃ (יט) וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן
יָתָהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתָהּ לִגְבַר אוֹחֲרָן תֵּיב עִמִּי׃
(כ) וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ
בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין זְעִירִין בִּדְרָחֵים יָתָהּ׃
(כא) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יַת אִתְּתִי אֲרֵי
שלימו

באור

יפת תאר, על צורת הפנים ושאר האיברים כמו דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים אשר
הם בערך השווי והמצוע וכן קומת הגוף כמו ובמחוג' יתארהו (ישעי' מ"ד י"ג), וכתב רש"י
קונפא"ש בלע"ז, ובל"א (רעגעל, ליקעל): ויפת מראה, הוא זיו קלסתר, וצבע העור שהיה
לבן כח ואדום והשער שחור, כי אמנם הצבע הוא מושג לחוש הראות לבד: (יח) ברחל,
בעבור רחל, וכן תרגם יב"ע, בגין רחל: (כ) כימים אחדים, כלומר היו בעיניו כימים
מעטים, ולפי שאחד מיעוט המספר יכנו הדבר המועט באחד: באהבתו, מקור עם תוספת
ה"א, ונשתנה הה"א לתי"ו בבנוים, או הוא שם במקום המקור, ושעורו בעבור אהבו אותה:
(כא) כי מלאו ימי, פשוטו כתרגומו של אונקלוס, ארי שלימו יומי פולחני, וכן תרגם יב"ע,
וכן

יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ (כב) וַיֶּאֱסֹף
לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ
מִשְׁתֶּה׃ (כג) וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח
אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו
וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ (כד) וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ
אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ
שִׁפְחָה׃ (כה) וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא
לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי
עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ (כו) וַיֹּאמֶר
לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת
הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ (כז) מַלֵּא

שבע

הערום, דאַס איך איהר בייא־
וואָהנע. (כב) לבן פֿערזאַמ־
מעלטע אַללע לייטע דעס אָר־
טעס, אונד מאַכֿטע איין גאַסט־
געבאָט. (כג) דעס אַבענדס
נאַהם ער זיינע טאָכֿטער לאה,
פֿיהרטע זיא צו איהם, אונד
יעקב וואָהנטע איהר בייא.
(כד) לבן גאַב איהר זיינע מאַגד
זלפה, נעמליך זיינער טאָכֿ־
טער לאה צור מאַגד. (כה) אַלס
דער מאָרגען קאַם, זיעהע!
זאָ וואַר עס לאה. דאַ שפראַך
ער צו לבן: וואַס האַסט דוא
מיר געטהאַן? האַבע איך דיר
ניכֿט אום רחל געדיענט? וואַ־
רום האַסט דוא מיך דען בע־
טראָגען? (כו) לבן שפראַך: אין
אונזערם אָרטע פפֿלעגט עס
ניכֿט צו געשעהען, דאַס מאַן דיא יינגסטע פֿאָר דער עלטעסטען אויסגעבע. (כז) האַלטע דיא
האָכֿ־

תרגום אונקלוס

שְׁלִימוּ יוֹמֵי פּוּלְחָנִי וְאֵיעוֹל לְוָתָהּ׃ (כב) וּכְנַשׁ
לָבָן יַת כָּל אֵינָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתַּיָּא׃
(כג) וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יַת לֵאָה בְּרַתֵּיהּ
וְאָעִיל יָתָהּ לְוָתֵיהּ וְעַאל לְוָתָהּ׃ (כד) וִיהַב
לָבָן לָהּ יַת זִלְפָּה אַמְתֵיהּ לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ
לְאָמְהוּ׃ (כה) וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה
וְאָמַר לְלָבָן מַה דָּא עָבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל
פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שְׁקַרְתְּ בִּי׃ (כו) וַאֲמַר
לָבָן לָא יִתְעֲבֵיד כְּדֵין בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֵירְתָּא קָדָם רַבְּתָא׃ (כז) אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא

רש"י

שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי
אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד שנים עשר
שבטים וזהו שנ' ואבואה אליה והלא קל
שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות
אמר כן: (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה.
אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר
יעקב סימני' לרחל וכשראתה רחל שמכניסין
לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה
ומסרה לה אותן סימנין: (כז) מלא
שבוע

באור

וכן מתורגם בל"א, והם שבע שנים שעבדתיך: (כד) ויתן לבן לה, וחוזר ומפרש ללאה בתו,
ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי (נעהאליך): (כה) והנה היא לאה, ענינו, והנה נודע לו
שהיא לאה, או וירא והנה היא לאה, וכן תרגם יב"ע, ואסתכל בה והא היא לאה, וכן
מתורגם בל"א. וכתב הרשב"ם בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה, וכן והנה חלום (בראשית
מ"א ז') עכ"ל: (כו) לא יעשה כן במקומנו, כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה
הוא אכלם, (הרמב"ן וכ"פ ר"ע ספורנו): לתת, לאיש: (כז) מלא שבע זאת, אין מלת זאת

תרגום אשכנזי

האָכצייטוואָכע מיט דיעזער אויס, זאָ זאָללסט דוא אויך דיעזע בעקאָממען, פיר דען דיענסט, דען דוא בייא מיר נאָך זיעבען אַנדערע יאַהרע דיענען זאָללסט. (כח) יעקב טהאַט אַלזאָ, ער היעלט נעמליך דיא האָכצייטוואָכע דער לאה אויס; דאַ גאַב איהם לבן זיינע טאָכטער רחל צור פרויא. (כט) לבן גאַב זיינער טאָכ-

ויצא כט

שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־
זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי
עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת: (כח) וַיַּעַשׂ
יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־
לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה:
(כט) וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־

בלהה

רש"י

שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במועד קטן: ונתנה לך. לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה ל' וניתן: גם את זאת. מיד לאחר ז' ימי המשתה ותעבוד לאחר נשואיה: עוד שבע שנים אחרות. אחרות הקישן לראשונו' מה ראשונו' באמונ' אף האחרונו' באמונה ואע"פ שברמאות בא עליו:

תרגום אונקלוס

דְּדָא וְנִתֵּן לָךְ אַף יַתְדָּא בְּפוּלְחָנָא דִּי תִפְלַח
עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין: (כח) וַעֲבַד
יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְּדָא וִיהַב לֵיהּ
יַת רָחֵל בְּרַתֵּיהּ לֵיהּ לְאִינְתּוּ: (כט) וִיהַב
לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ יַת בִּלְהָה אַמְתֵיהּ לָהּ

לאמהו

באור

תאר לשבוע, כי השי"ן של שבוע בשוא להורות שהוא סמוך ולא יסמך השם אל התאר שאחריו, ועוד ששבוע לשון זכר הוא כמו שבעה שבעת (דברים י"ו ט'), שבוע אחד (דניאל ט' כ"ז), והיה כ"ל שבוע זה, ולכן פירש"י והרשב"ם והרמב"ן והראב"ע שמלת זאת חוזרת על לאה, שבוע של זאת, וכן ת"א, שבועתא דדא, וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, ורש"י מפרש שבוע מלשון שבעה, שטיינ"א בלע"ז, והוא השם המופשט מן שבעה באומר בל"א (זיבענטויכג), והנה ענין מלת מלא, אין כוונתה כענין מלאו ימי, כי כבר מלאו ימי עבודתו, רק הכוונה על שבעת ימי המשתה, כי אולי נהגו בהם נכבדי האומות מימי קדם כענין באבילות דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים (לקמן נ' י'), והרמב"ן מפרש גם זה על השלמת העבודה, מלא שבוע השנים של לאה זאת, ע"ש שמפרש בב' אופנים, ולא רציתי להאריך: ונתנה לך, לשון רבים כמו נרדה ונבלה שם (שם י"א ז'), ונשרפה (שם ג') אף זה לשון ונתן, זה פירש"י (ויהיה עתיד למדברים מבנין הקל בתוספת ה"א האמנתי"ו בסוף) ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש במאמר אחרים, ור"א אמר בכאן שהוא נפעל (והוא עבר לנקבה נסתרת) והוי"ו השיבו לעתיד ופירש ותנתן לך, והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו, כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם, אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה, (הרמב"ן), והרשב"ם מפרש שהוא מלשון נפעל, אבל אנקלוס ויב"ע שתרגמו ונתן, כוונתם כפירש"י, כי בנין נפעל משרש זה דרכם לתרגם בהתפעל משרש יהב, והי' להם לתרגם, ותתיהב, אבל בנין הקל משרש נתן דרכם לתרגם העבר בשרש יהב, והעתיד בשרש נתן. הנה זאת חקרנוה היטיב ואין בו ספק כלל, והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה, ואין להכריע ממנו א' מב' הפירושים: גם את זאת, מיד לאחר שבעת ימי המשתה: בעבדה, בשביל העבודה: אשר תעבד עמדי, אחר נישואי רחל: עוד שבע שנים אחרות, בדכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני וגו' כי עכשיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך: (כט) את בלהה שפחתו,

להיות

בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ (ל) וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ (לא) וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ (לב) וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃ (לג) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃

ותהר

תרגום אשכנזי רכ

טער רחל זיינע מאַגד בלהה צור מאַגד. (ל) יעקב קאַם אויך צור רחל, האַטטע אַבער רחל ליעבער אַלס לאה, אונד דיענטע בייא איהם נאָך פֿערנער זיעבען יאַהרע. (לא) אַלס דער עוויגע זאַה, דאַס לאה געהאַסט וואַר, עפֿפֿנעטע ער איהרע בעהרמוטטער, רחל אַבער וואַר אונפֿרוכטבאַר. (לב) לאה וואַרד שוואַנגער, אונד געבאַהר איינען זאָהן, דיעזען נאַננטע זיא ראובן; דען זיא שפּראַך: דער עוויגע האַט מיין עלענד אַנגעזעהען, אונד נונמעהר ווירד מיין מאַן מיך ליעבען. (לג) זיא וואַרד אַבער מאַלס שוואַנגער, אונד געבאַהר איינען זאָהן, אונד שפּראַך: ווייל דער עוויגע געהאָרט, דאַס איך געהאַסט בין, זאָ גאַב ער מיר אויך דיעזען, אונד נאַננטע איהן שמעון.

זיא

תרגום אונקלוס

לְאַמְהוּ׃ (ל) וְעָאַל אַף לְוַת רָחֵל וְרָחִים אַף יַת רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּיהּ עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֲרָנִין׃ (לא) וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי שְׂנוּאֲתָא לֵאָה וִיהַב לָהּ עִידוּי וְרָחֵל עַקְרָא׃ (לב) וְעַדִּיאַת לֵאָה וִילֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמָרַת אֲרֵי גְלִי קָדָם יְיָ עוּלְבַּנִי אֲרֵי כְּעַן יְרַחֲמִינַנִי בַּעֲלִי׃ (לג) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת אֲרֵי שְׁמִיעַ קָדָם יְיָ אֲרֵי שְׂנוּאֲתָא אָנָא וִיהַב לִי אַף יַת דֵּין וּקְרַת שְׁמֵיהּ שִׁמְעוֹן׃

ועדיאת

רש״י

(לב) ותקרא שמו ראובן. רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא

באור

להיות לה לשפחה: (ל) ויאהב גם את רחל, וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה, רוב גם הפוכים כן בתורה, וכן וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), גם תברכו אותי, וכן גם אתכה הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), הנה לחכתי רגלך, ונעשיתה שפי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך, (הרשב"ם): (לא) כי שנואה לאה, לא הי' שונא אותה אלא לפי שהיה אוהב את רחל יותר, קרא לאה שנואה, כלומר כנגד אהבתה של רחל, היתה שנואה, וכן האחת אהובה והאחת שנואה (דברים כ"א ט"ו), ולפי שהיתה בושה בדבר, ראה אלהים את עניה, ועיין עוד בפי' הרמב"ן: ורחל עקרה, נשארה עקרה כמו שהיתה, ובשביל שכתוב לפנינו שאמרה ליעקב הבה לי בנים כתוב כן: (לב) יאהבני, כאחותי ובא הפתח תחת הצירי, והראוי יאהבני, כמו פן תדבקני (בראשית י"ט י"ט), הבדל יבדילני

ישעי'

ויצא כט

(לד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר
עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־
יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן
קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי: (לה) וַתַּהַר עוֹד
וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה
אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ
יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת: ל (א) וַתֵּרֶא
רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא
רחל

תרגום אשכנזי

(לד) זיא וואַרד אַבערמאַלס שוואַנגער, געבאַהר איינען זאָהן, אונד שפּראַך: נונמעהר ווירד מיין מאַן מיר פֿערבונדען ווערדען, דען איך האַבע איהם דרייא זאָהנע געבאָרען! דאַהער נאַננטע מאַן איהן לוי. (לה) זיא וואַרד פֿערנער שוואַנגער, אונד געבאַהר איינען זאָהן, דאַ שפּראַך זיא: נון ווילל איך דעם עוויגען דאַנקען, דאַרום נאַננטע זיא איהן יהודה. זאָדאַן היעלט זיא איין מיט געבעהרען.

ל (א) אַלס רחל זאַה, דאַס זיא דעם יעקב קיינע קינדער געבאָרען, דאַ בעניידע

תרגום אונקלוס

(לד) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת הָדָא
זִמְנָא יִתְחַבַּר לִי בַּעֲלִי אֲרֵי יְלֵידַת לֵיהּ תְּלָתָא
בְּנִין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ לֵוִי: (לה) וְעַדִּיאַת
עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת הָדָא זִימְנָא אוֹדֵי
קֳדָם יְיָ עַל כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ יְהוּדָה וְקָמַת
מִלְּמֵילַד:

ל (א) וַחֲזַת רָחֵל אֲרֵי לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב

רש"י

שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנ' בו על כן מרובה באוכלסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. תמהתי שבנולן כתיב ותקרא וזה כתיב בו קרא ויש מ"א באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות:

ל (א) ותקנא רחל. קנאה במעשיה אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים:
הבה

באור

(ישעי' נ"ו ג'). (לד) ילוה, לשון חבור, יתחבר אלי בעלי: על כן קרא שמו לוי, הקורא ורשב"ם כתב יש לומר שיעקב קרא לו שם עכ"ל, ולפי משפט הלשון שהתחיל ותאמר עתה הפעם ראוי לכתוב קראה ולכן דרשו חכמים בזה, ועיין בב"ר: (לה) הפעם אודה, לשון הראב"ע כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד, כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת עכ"ל: ותעמד מלדת, פסקה:
הבה

המעמר

ל (א) ותרא, גם הספור הזה העמיד הכותב לעמוד חזק להשען עליו המצות אשר יצוה לבני ישראל, והוא כי נראה שהעריות שהן מצד קורבה ושאר בשר ובהן תמאן גם הטבע, חדלו גם שאר האומות מהן, ורק אנשי ארץ מצרים וכנען השחיתו התעיבו עלילה גם זה (ונודע כי גם בימי קיעחפחטרח המלכה היה מדרך מלכי מצרים לישא את אחיותיהן למען
בל

ויצא ל

רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב
הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה
אָנֹכִי: (ב) וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל
וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־
מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן: (ג) וַתֹּאמֶר
הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד

על

תרגום אשכנזי רכא

דעטע רחל איהרע שוועסטער אונד שפראַך צו יעקב, שאַפֿ־פֿע מיר קינדער, וואָ ניכֿט, זאָ שטערבע איך. (ב) דאַ ענט־בראַננטע יעקב'ס צאָרן איבער רחל, אונד ער שפראַך: בין איך דען אַן דער שטעללע גאָטטעס, וועלכֿער דיר לייבעספֿרוכֿט פֿערזאַגט האַט? (ג) זיא שפראַך: הייער איזט מיינע מאַגד בלהה, קאָממע

תרגום אונקלוס

וְקַנִּיאַת רָחֵל בַּאֲחָתָהּ וַאֲמַרַת לְיַעֲקֹב
הַב לִי בְּנִין וְאִם לָא מִיתָא אָנָא: (ב) וּתְקִיף
רוּגְזָא דְיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר הֲמִנִּי אַתְּ בַּעְיָא
הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ תִּיבְעִין דִּמְנַע מִנִּיךְ וַלְדָא
דִמְעִין: (ג) וַאֲמַרַת הָא אַמְתִי בִלְהָה עוּל

רש"י

הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת: (ב) התחת. וכי במקומו אני: ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני:

על

באור

ל (א) הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי, על דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים, ואם אין תמות בצער, דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה. (הרמב"ן): מתה אנכי, טעמו מלרע שהוא בינוני אבל מתה עלי רחל (לקמן מ"ח ז'), טעמו מלעיל שהוא לשעבר: (ב) ויחר אף יעקב ברחל, שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה. והנה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים, ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא נתפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא. (הרמב"ן): החחת, במקום: (ג) וחלד על ברכי,

ת"א

המעמר

בל יתערב זר בזרע המלוכה) ולכן בא בתחלת פרשת העריות כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו (ויקרא י"ח ג'), גם חמותו וכלתו ואשה ובתה הוא זר בטבע, אבל שתי אחיות שלא יתנגד לטבע מזה לא היו נמנעים כל אומה ולשון, ולזה הוצרך הכתוב לתת טעם לצווי הזאת (מה שלא עשה בשאר הקרובים) והוא, באמרו ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (שם י"ח) שגלה הטעם שלא תהיינה שתי אחיות אשר מבטן אחד יצאו צרות זו לזו, ולזה ספרה לנו התורה שלאה ורחל אף שהיו נשים צדקניות בעלות מדות יקרות, בבל זאת קנאה אשה את אחותה ותרע עיניה בה, ויעקב הכנים מריבה לתוך ביתו כאשר נשא אותן, וא"כ הוא בנשים הנבחרות אף כי בנשים דעלמא.

וחלד

תרגום אשכנזי

צו איהר, דאס זיא קינדער בעקאממע, ריא איך אויף מיינען שאם ערציעהע, זא וועלדע איך דורך זיא אויך נע־ בויט וועלדען. (ד) זיא גאב איהם אלוא איהרע מאגד בלהה צור פרויא, אונד יעקב וואהנטע איהר בייא. (ה) בלהה וואר שוואנגער, אונד גע־

ר ש ״ י

(ג) על נרכי. כתרגומו ותנק לירכי: לחנוה גס לנני. מכו גס לחרה לו זקנך לחנרהס היו לו נניס מהנר וחנר מתניו כנגד ארה לחר לה זקנתי הכניס' לרתה לביתה לחרה לו לח הלנר הזה מעכב הנה לחתי: ולחנוה גס לנני ממנה. נזרה:

ויצא ל

עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַּם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה: (ד) וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב: (ה) וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד

ליעקב

תרגום אונקלוס

לְוָחָהּ וּתְלֵיד וַאֲנָא אֵירַבֵּי וְאֶתְבְּנֵי אַף אָנָא מִנָּהּ: (ד) וִיהַבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה אַמְתָּהּ לְאֵינְתּוּ וְעָאל לְוָתָהּ יַעֲקֹב: (ה) וְעִדְיַאַת בלהח

באור

ת״ק ויב״ע, ותליד ותנק לירכי, וכן מתורגם בל״ק: ואבנה, עיין מ״ש גם׳ לך לך (לעיל י״ו כ׳): גם אנכי, לפי פשוטו כלתומי: (ה) ותלד ליעקב בן, הזכיר בכל הפסקות ליעקב להגיד כי הוא תפן ומודה בהס ותינוו וקרא לו בן הלמה רק בן ליעקב בנני הגבירות המתיפס׳ עליו ולחר בלהה בן תמיני וכן שבי ליעקב בעבור רניי הבנים לומר כי בכולן יחפון ולח כולס יקרב ולח הזכיר בילפונים בן, (הרמב״ן), ח״ל ר״ע ספורנו, ויתן לי בן, והנם הסכימו הגבירות בדבריהן לזה שתהיינה הפסקות מסוחרות וזה בלתרן שהיו בני הפסקות להן לבנים לח לעבדים כמו שהי׳ הדין לח היו לתותם פסקות כלתרו הלזה וילדיה תהי׳ לחדניה (שמות כ״ל ד׳), לפיכך לח שעבדו בהן כמו שעבדה ארה לח הגר בהסכמת לזה כלתרו הנה פסקתך בידך (לעיל י״ו ו׳), וכבן היו בלס בני יעקב לירבו, והיו בלס רלויס לזכרון לפני ה׳ בלפוד ובחבן שבל לחד מהס נחשב ליעקב זרעו המיוחס לחריו, והפך זה הי׳ בישמעאל כלתרו כי בילחק יקרלך לך זרע (בס כ״ל י״ב) עכ״ל. ולפ״ד לל מן הבס הוא זה, כי זהו מחוקי התורה ומשפטיה להיות בן הפקה עבד עולם לחדוניו ולבן הגביר׳ ולהיות נחשב כלתו הפקה ובלל להיות בתורת ירושה כלל, ובלל להתייחס לחר לניו רק לחר לתו הפקה, ולולי קודס שנתנה התורה היו בלס שוים לירושה ולהתייחס, ורקי׳ לזה ממלמר שרה כי לל יירש בן הלמה הזלת עם בני עם ילחק (בס י׳), ולל היתה לריכה לומר זלת בס הי׳ לל המנהג בן, ומדוע ירע זלת בעיני לברהס בס לינו במשפט הירושה, גם בס נדמה ישמעלל בעבור היותו בן הפקה, מדוע נדמו בני קטורה, כי בס שהיתה פילגש, לל היתה שפחה,

כי

המעמר

(ה) ותלד, עיין בנלוד מה שכתב בענין הפסקות, ולי נרלה כי מיד בלחר נתן לבן הפסקות לבנותיו בבר הוליכם מתחת סנלות העבדות הגמורה, כי היה מחקן עמהם רק לעמוד לפני גבירתן ולל לעבוד עוד עבודת הפרך, כי בבנות חורין היו נחשבות, ולזה לחר לעיל (כ״ט כ״ד) ויתן לבן לה לת זלפה שפחתו ללאה בתו שפחה כלומר שתהיה לך שפחה ללאה, וכן נלמר בדקל לת בלהה שפחתו ל ה לשפחה הרי שבחר בפירוש שלך לה היתה לשפחה, לה ולל לחר, לבל גבי הגר בס נלמר הגר שפחתה, הנה גם לחר לו הבס לל ירע בעיניך על הנער ועל לממך (לעיל כ״ל י״ל) הרי שים לותה הכתוב גם לחבריהם, ומה שנלמר לבל יעקב ולת שתי שפחותיו (לקמן ל״ב כ״ג), בס נל בן דרך הענרה, כדי לזווג עם נשיו ובניו

המזכירים במלמר.

ויצא ל

לְיַעֲקֹב בֵּן: (ו) וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִי
אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי
בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן:
(ז) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת
רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: (ח) וַתֹּאמֶר
רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי
עם

תרגום אשכנזי רכב

באַהר דעם יעקב איינען זאָהן.
(ו) דאַ שפראַך רחל: גאָטט
וואַר מיין ריכטער, אונד האַט
אויך מיינע שטיממע ערהאָרט,
אונד מיר איינען זאָהן געגע-
בען! דאַרום נאַננטע זיא איהן
דן. (ז) בלהה, רחל'ס מאַגד,
וואַרד אַבערמאַלס שוואַנגער,
אונד געבאַהר דעם יעקב דען
צווייטען זאָהן. (ח) דאַ שפראַך
רחל: וועטטאייפערונגען גאָט-
טעס

תרגום אונקלוס

בִּלְהָה וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר: (ו) וַאֲמַרַת רָחֵל
דָּנַנִי יְיָ וְאַף קַבֵּיל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בַּר עַל
כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן: (ז) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת
בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תִּנְיַין לְיַעֲקֹב: (ח) וַאֲמַרַת רָחֵל קַבֵּיל יְיָ בָּעוּתִי בְּאִיתְחַנָּנוּתִי

רש"י

(ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני:
(ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פרשו
במחברת כמיד פתיל חבורים מאת המקו'
נתחברתי

באור

כי לקחה אחר מות שרה, והנה ראינו שנדחה עשו מהתיחס אל יצחק אף שהי' בן הגבירה, אבל יראה לי כי אז הי' המנהג להיות הכל תלוי ברצון האב, ובידו לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור, גם לתת הירושה לאחד מבניו ולסלק האחרים מכל וכל, והיו כולם שוים בני הגבירות ובני השפחות, את אשר יבחר בו האב יקריב אליו, ולכן בקשה שרה מאברהם לאמר גרש האמה הזאת ואת בנה (שם), להיות כי ברצונו הדבר תלוי, ואברהם הי' רע בעיניו לסלקו מירושתו כי הי' אוהב אותו, והי' רוצה שירשו שניהם נחלתו יצחק וישמעאל, ואולי לא הי' עושה רצון שרה בזה (אף שלא הקפיד על אמתו, וכבר אמר לשרה בעת שהרתה הגר הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (שם י"ו ו'), ואפשר הי' מגרשה גם כעת לרצון שרה אבל לא את בנו, לכן נאמר וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו (שם י"א), ולא על אודות שפחתו) עד שאמר לו השם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע (שם י"ב), והנה אחר שגילה לו השם כי רק ביצחק יקרא לו זרע, לכן שלח מעל פניו גם בני קטורה, ובבני יצחק היתה נסבה מאת ה' שימכור עשו את בכורתו ליעקב, וגם הברכות תוסבנה אליו, ולא נתיחס עשו ליצחק כמו שדרשו חז"ל ביצחק ולא כל יצחק, אולם בני יעקב היו כולם רצוים לפני השם, ואהובים בעיני יעקב אביהם, לכן נתיחסו כולם אליו בין לירושה בין לכבוד ומעלה, באין להשגיח על אמותם אם הם גבירות או שפחות, ועל המנהג הזה הי' רשות ביד יעקב לקחת מעלת הבכורה מראובן ולתתה ליוסף, ואולי לזה כוונה התורה בפרשת כי תהיין לאיש שתי נשים וגו' לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר (דברים כ"א ט"ו וט"ז), שלא יהי' עוד המנהג כמקדם, ולא יהי' עוד רשות להעביר הבכורה מבן האחד אל השני. כנ"ל: (ו) דנני, עיין מ"ש בתקון סופרים בענין הדגש שבנו"ן השנית, ול' ר"ע ספורנו דנני אלהים כדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון, וגם שמע בקלי, ואעפ"כ קבל תפלתי עכ"ל, ומכוון פה שם אלהים שהוא דין, גם מלת וגם, וזו היא ג"כ כוונת רש"י שכתב דנני וחייבני וזכני, והוא מב"ר, וכ"ה בנוסחאות החדשות, ובנוסחאות הישנות כתיב דנני וזכני, ותמה הרא"ם כי איננו כנוסח הב"ר, ואף מלת וגם אינה מכוונת, ולפי הנוסח החדש ניחא: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי וגו', ענינו ההפוך והעוות ופירושו נתהפכתי ונשתדלתי עם

אחותי

ויצא ל

עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ (ט) וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃ (י) וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת

לאה

תרגום אשכנזי

טעם האַבע איך מיט מיינער שוועסטער געוועטטאייפֿערט, בין איהר אויך בייאגעקאָממען! אונד נאַננטע איהן נפתלי. (ט) אַלס לאה זאַה, דאַס זיא איינגעהאַלטען מיט געבעה־רען, נאַהם זיא איהרע מאַגד זלפה, גאַב זיא דעם יעקב צור פֿרויא. (י) דיעזע זלפה,

מאַגד

תרגום אונקלוס

בִּצְלוֹתִי חֲמֵידִית דִּיהֵי לִי וְלָד כַּאֲחָתִי וְאַף אִתְיְהֵיב לִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי׃ (ט) וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמָת מִלְּמֵילָד וּדְבָרַת יַת זִלְפָּה אַמְתָהּ וִיהָבַת יָתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִינְתּוּ׃ (י) וִילֵידַת

זלפה

רש"י

נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי. הסכים על ידי ואונקלס תרגום לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונעתרתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ"א יש רבים בלשון נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בבולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מבולן ותינוקת בשנים ואין הריון נכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין

באור

אחותי לנצחה וגם יכולתי וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה (ירמי' ב' ל"א), שלהבת יה (ש"ה ח' ו'), עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג'), כהררי אל (תהלים ל"ו ז') וכו', וי"מ מזה (ר"ל מן פתיל תכלת שהוא חוט כפול ושזור), נפתולי אלהים נפתלתי, כלומר נתחזקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהי' שזור היא יותר חזק (רד"ק בשרשים שרש פתל), וכן פי' הראב"ע וז"ל, נפתולי שם מבנין נפעל ועצמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל (שמואל ב' כ"ב כ"ז), ועצם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי עכ"ל, ומזה תבין כוונת המתרגם האשכנזי, ומלת אלהים תרגם כהראב"ע, ויש עוד פירושים אחרים, לדעת מנחם בן סרוק והרשב"ם הוא מלשון חיבור, ורש"י פירש מלשון עקש ופתלתל (דברים ל"ב ה'), והוא קרוב לפי' הרד"ק אבל הוא מפרש עם אחתי, להיות שוה לאחתי (ולא נגד אחתי כדעת הרד"ק), ואינו מיושב היטיב לפי פירושו גם יכלתי, גם לפי הסברא היו דברים אלה נגד מה שקנאה באחותה פן תגבר עלי' באהבת בעלה בעבור בני', וע"ז תסוב מאמרה, השתדלתי עליה לנצחה, נתתי שפחתי לבעלי, וגם השתדלותי עמדה לי ונצחתיה, וא"ת לשון תפלה, וכתב הרשב"ם נו"ן ראשונה בשביל נו"ן שני', וכן נִכְסוֹף נכספתה (בראשית ל"א ל'), נִשְׁאַל נִשְׁאַל דוד (שמואל א' כ' כ"ח) עכ"ל, ור"ל שהמקור מבנין נפעל הוא, הִכָּסֵף, הִשָּׁאֵל, אבל אין הנדון דומה לראי', כי מלת נפתולי פה היא שם לרבים סמוך והנפרד נפתולי' והיחיד נפתול, ולא מקור ומשקלי השמות משתנים ואינם שומרים את תמונתם: (ט) ותרא לאה כי עמדה מלדת, לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה

ממנה

המעמר

(ט) ותרא, עיין בבאור מה שהביא בשם הרמב"ן לבאר מה ראתה לאה על ככה, אולם לדעתי אין לתת סבה על עסקי אשה אשר עברה בה רוח קנאה כנודע. והנה בימים ההם חשבו שאם

שפחת

ויצא ל

לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן: (יא) וַתֹּאמֶר לֵאָה
בָּגָד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד:

בא גד קרי — ותלד

תרגום אשכנזי רכג

מאַגד דער לאה געבאַהר דעם יעקב איינען זאָהן. (יא) דאַ שפראַך לאה: דאַז גוטע גליק איזט געקאָממען (ב ג ד)! אונד נאַנג=

תרגום אונקלוס

זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בָּר: (יא) וַאֲמַרַת
לֵאָה אָתָא גָד וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ גָד: (יב) וִילֵידַת

זלפה

רש"י

יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו גד גדי וסינוק לא ודומה לו העורכים לגד שלחן. ומ"א

באור

ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רוב הבנים לה ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עלי' בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו, ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם ואברהם ויצחק לא הרבו בנים הי' חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית. (הרמב"ן): (יא) בגד, הקרי הוא שתי תיבות בא גד, ופרושו בא מזל טוב כמו הערכים לגד שלחן (ישעי' ס"ה י"א), וכן הוא בלשון ערבי והוא כוכב צדק, שיורה על כל דבר טוב, וכן במס' שבת (דף ס"ז ע"ב) גד גדי וסנוק לא, פי' התמזל מזלי ועיף על תהי, וכתוב במלה אחת בלא אל"ף ופירושו במזל טוב בא זה, וכן פי' רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק (בשרשים שרש גד בשם ר' משה הכהן) לשון מזל וכן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי, ואונקלוס לא שינה המלה רק תרגמה בב' מלות, אתא גד, ועוד הביא הרד"ק בשרש גדד פי' אחר, בא גד, כלומר גודד הגדוד כי בהולדו הי' לה גדוד בנים, וחבר אליו גד גדוד יגודנו (לקמן מ"ט י"ט), לעלו' לעם יגודנו (חבקוק ג' י"ו), והנח בהם תמורת הכפל, וכן הראב"ע הביא פי' זה, והרשב"ם כתב וז"ל בא גד, בא אלינו מזל טוב וכו' וכן בב"ר אתא מזליה דביתא (בנוס' ב"ר שלפנינו הוא אתא גדא דביתא) והמפרש לשון גדוד טועה הוא, שאע"פי שהשמות מעין האמירה כמו ראובן, כי ראה ה' בעניי, ושמעון כי שמע ה' (ר"ל ואין צריכין להיות מדוקדקים ממש כשרשם בלי הוספת או חסרון איזה אותיות), אמירת האשה אין לנו לכותבה אלא כעין עיקר הדיבור, וגד אינו יכול להיות לשון גדוד בלא כפילות של שני דלתי"ן, יָגוֹדוּ על נפש צדיק (תהלים צ"ד כ"א) דגש תחת דל"ת שנייה החסירה, כמו וַיָּסוֹבּוּ בעונם (תהלים ק"ו מ"ג), וַיָּסוֹלּוּ עלי ארחת אידם (איוב ל' י"ב), יָסוֹבּוּ עלי רביו (שם י"ו י"ג), בכלם דגש תחת אות החסירה עכ"ל מוגה מפי' הרשב"ם כ"י, ולפי דברי הרד"ק שהנח תמורת הדגש נסתרו דבריו, גם בלא"ה אף בגזרת הכפולים נמצאו שמות בחסרון אות הכפל מהם בקמץ ומהם בפתח, ומהם פעמים כן ופעמים כן, וגם הפתוחים כשיבאו באתנח וס"פ על הרוב הם קמוצים, כמו טַל גַּן חַג, ובאס"ף טָל גָּן חָג, ועוד רבים כמוהם, ואין בהם דגש לחסרון עי"ן הפעל, לפי שלא יבא באות בלתי נקוד, אך כשיבאו ברבוי או בכנוים תדגש למ"ד הפעל, כמו ירד לְגִנּוֹ וגו' לרעות בְּגַנִּים (ש"ה ו' ב'), כי טל אורת טַלֶּךָ (ישעי' כ"ו י"ט), חלב חַגִּי (שמות כ"ג י"ח), ולכן מלת גד שהיא שם לגדודי חילות אף במאמרה, חוכל

המעמר

שפחת אשה שגופה קנוי לגבירתה אם תלד על ברכי הגברת, אז בנה לבן הגבירה יחשב גם הוא, ולכן כאשר ראתה לאה כי ילדה שפחת רחל שני בנים ליעקב ופחדה כי בעבור זה עוד עזוז אהבת אישה לרחל תוסיף אומץ, נתנה את שפחתה ג"כ ליעקב באמרה כי אם תלד גם שפחתה, הנה בזאת תהיה שוה אל אחותה, וישאר לה עוד יתר שאת בבנים אשר יצאו ממעיה.

ויצא ל

(יב) וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן
שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ (יג) וַתֹּאמֶר לֵאָה
בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ * (יד) וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן
בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּמְצָא
דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־

לאה

תרגום אשכנזי

נאַננטע איהן גד. (יב) זלפה, מאַגד דער לאה נעבאַהר דעם יעקב איינען צווייטען זאָהן. (יג) דאַ שפראַך לאה: צו מיינער גליקזעליגקייט, דען דיא טעכטער פרייזען מיך גליקזעליג! אונד נאַננטע איהן אשר. (יד) ראובן גינג צור צייט דער ווייצענערנדטע, פאַנד אַלרוין אויף דעם פעלדע, אונד בראַכטע איהן זיינער מוטטער לאה.

תרגום אונקלוס

זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה בַּר תִּנְיָין לְיַעֲקֹב׃
(יג) וַאֲמַרַת לֵאָה תּוּשְׁבָּחָא הֲוַת לִי אֲרֵי בְּכֵן
יְשַׁבְּחוּנַנִי נְשַׁיָּא וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ אָשֵׁר׃
(יד) וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַשְׁכַּח
יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יַתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ

ואמרת

רש"י

ומ"א שנולד מהול כמו גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת. ד"א למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאי'.

שיגלי

באור

תוכל להיות מן הכפולים ממשקל פֶּל כמו עָם יָם הקמוצים גם בלי אס"ף ולא ידגשו רק כשיבאו בכנוי' או ברבוי, עַמִּי יַמִּים, ואז ישתנה קמץ פ"פ לפתח בעבור הדגש שאחריו, ויתכן להיות הערבים לַגַּד שלחן, ג"כ מענין גדודי השמים כמו שפי' שם הראב"ע, ויהי' השם מהפתוחים ממשקל פֶּל, ובא פה קמוץ בעבור האתנח, ולא נמצא ברבוי ובכנוים, ועל דרך סברא תהי' בהם הפ"א פתוחה ואחרי' דגש, ונעשה אח"ז שם עצם פרטי לבנה: (יג) באשרי, מקור מן הקל, ויוכל להאמר כל הבנין ממנו, כ"כ במכלל יופי, ולפ"ד בעבור שלא נמצא השרש הזה מענין הכלחה כ"א בבנין פִּעֵל ופֻּעַל יהי' שם במשקל פֻּעַל, אשר ישתנה לקמץ בכנוים כמו מן גֹּרֶן גָּרְנִי ומן חֹדֶשׁ חָדְשׁוֹ, ועם שלא נמצא משקל פעל משרש זה במקרא, הנה מצאנוהו בבעלי הלשון הקדמונים שיקראו את ההכלח' האחרונ' בשם אושר האמיתי, ולשון הרשב"ם באשרי, אני עומדת באישור ובשבח שמאשרות אותי בנות עכ"ל, ובנוסח הדפוס מוטעה: כי אשרוני בנות, כי הנשים אומרות עלי אשרי שהיו לי כמה בנים בין ממני בין משפחתי: (יד) דודאים, סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין (ובל"א ג"כ יאַסמין) כך מצאתי בפירש"י ואינו כן כי יאסמין בל' ערבי כך שמו בדברי רבותינו כדאמרינן בפרק במה טומנין (דף נ' ע"ב) האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפסגא שאמרו בהן (בברכות דף מ"ג ע"ב) מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה, (הרמב"ן), והנה רש"י עצמו סותר דבריו כי בברכות (שם) איתא האי סמלק מברכין עלויה בורא עצי בשמים, ופירש"י סמלק, יסמי"ן קורין לו בלשון ישמעאל והוא מין עשב שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ושלש' עלין לכל שורה, ואח"ז אמרו הני סיגלי מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים, ופירש"י סיגלי, ויו"לש, ובל"א (פייזכען), הנה מפורש שם שהם ב' דברים שונים, ומה שרוצה הרא"ם להגיה פה ברש"י סמלק במקום סיגלי, הנה ראיתי בב' נוסחאות כ"י על קלף (שהאחת מהן נכתבה בשנת רמ"ט) והנוסח שם ג"כ סיגלי: עוד כתב הרמב"ן וז"ל והראוי לקבל בדודאים דעת אנקלוס שתרגם בהן

יברוחין

ויצא

לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה
תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃
(טו) וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ
אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי
בני

תרגום אונקלוס

וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הָבִי כֶּעַן לִי מִבְּרוּחֵי
דִּבְרֵיךְ׃ (טו) וַאֲמַרַת לָהּ הֲזָעִיר דְּבַרְתְּ יַת
בַּעֲלִי וְלָמְהַב אַף יַת יַבְרוּחֵי דְּבָרִי וַאֲמַרַת
רחל

תרגום אשכנזי רכד

דַּא שפּראַך רחל צו לאה׃ (טו) גיב
מיר דאָך אויך פֿאָן דיינעם
זאָהנעם אַלרוין. (טו) יענע
אַנטוואָרטעטע׃ איז עס ניכט
גענוג, דאַס דוא מיינען מאַן
וועגניממסט, זאָ ווילסט דוא
נאָך מיינעם זאָהנעם אַלרוין
אויך

רש"י

שיגלי עצב הוא ובלעזון ישמעל יסמי"ן׃
(טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה
ולעצות עוד זאת ליקח גם את דודאי
בני

באור

יבראין וכנ"ר ג"כ ר' מייא בריה לחנא לחמר יבראין והן יברוח בלעזון ערבי וכ' ר"ת דודאים לחמר המתרגם יבראין וכך יקראו בלעזון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן בתוב הדודאים נתנו ריח (ש"ה ז' י"ד), והן על כורח נן ל"ס כי יש להן דמות בלם וידים וי"ל כי יועילו להריון, ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו, והנכון כי רצתה בהן להתעצב ולהתעגג בריחן כי בחפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות ורחובן הביא ענפי הדודאים לו הפרי והוא כדמות תפיחים ולהן הריח מבוש לבל הטרם והוא העשוי' בלורות בלם וידים לא הביא והטרם הוא שחומרים אלו התגשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא נתבע לבל לא רציתי כן בלחד מספרי הרפואות המדברים בהם עכ"ל, והרשב"ם בתב דודאים, דודאי תאנים, בלתינ הדודאים בתנו ריח עכ"ל, והנה בנ"ר יש עוד ב' דעות, ר' יצחק אומר שושין, רבי יהודה בר' סימון אומר מיוחן, ואין ל' מהם בדברי הרשב"ם כי מיוח בלי ספק לינגו תאנה, ממה שאמרו בתמיד (דף כ"ט ע"ב) בחלו היו רגילין (בעלי המערבה) במרגיות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן ר' אלעזר מוסיף אף של מיוח ושל אלון ושל דקל ושל חרוב ושל שקמה, ובפ' חלק (דף ל"ט ע"ב) אמרו מלי דודאים אומר רב יברוחי לוי אומר סיגלי (שהוא עצב כמו שאמרו בגרות שאבדון עליו בורח עצבי בשמים) ר' יונתן אומר סינפוך, ופי' הרשב"ם דלא כאלו, ובאמת שאין בדברי' שהביא מהבתוב בש"ה ממש, ובמה יוביח שהבוונה אם על התאנים, ואלו דוחין שאין התאנה נותנת ריח בלל: היולא מבל זה בין שאמרו בי בגמרא מפרש רב יברוחי, וכנ"ר פי' בן ר' יצחק בר לחנא, ונלוה עליהם הגר תונקלם שהי' קורם להם בימי ר"ח ור"י וגם יב"ע תרגם בן, ואף ב' הפשטנים הרחב"ע והרמב"ן קבלו הבאור הזה, ונלוה עליהם הרד"ק בשרשים שרש דוד שבתב שם ו"ל: לפשר שתפי' החל"ף בהם נוספת או הם שרש לחר, והם שרש עצב שהוא בדמות לדם זכר ונקבה מנדרגור"ם בלע"ז עכ"ל, ואף בהעתקה המיוחסת לע' זקנים הועתק מנדרגור"ם שבן שמו בלעזון יון ובלעזון רומי, ובל"ח (מורין), והוא הנקרא בלעזון ערבי יברוח, לבן נאר נו גם המתרגם האשבנזי ותרגם כמוהם: (טו) המעט קחתך את אישי, הטעם המעט ממך שתקחי לך את אישי בחלו את לשתו ואני החמה אף בי תעצבי עלמך שגרת לקחת הדודאים לשר אני מתענגת בריחן, וייתכן שרצתה בהן לבנוד יעקב לבשם יצועיו בי דרך בשים לה בענין שבתוב בפתי משבני מר לחלים וקינמון (משלי ז' י"ז), ולבן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף בי תקחי דודאי בני לפתותו בהם, וי"ל בי הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים בגזר מלעזון עת דדים (יחזקאל י"ו ח'), ולבן אמרה לאה המעט קחתך את אישי בשר הזכרתי, (הרמב"ן): ולקחת, מקור בחסרון הפ"ח, והלמ"ד לשמוש מלותיות בכל"ס, והוא בלעזון תמיה ותרבי עוד לקחת גם את דודאי בני? וכן ת"ח ולמסב, ויותר מבואר ומקובר היטב בפעלים בתרגום יב"ע, ואות בעיא למיסב, וכן מתורגם בל"ח, לבל אין לפרש שהוא ענר המהופך לעתיד, והלמ"ד שרש והוא מובא לנקבה, שאם בן רצויה

ויצא ל

בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב
עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ:
ע (טז) וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב
וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר
אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ
בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה
הוּא: (יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־
לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן
חֲמִישִׁי: (יח) וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן

אלהים

תרגום אשכנזי

אויך נעהמען? רחל שפראַך: ער זאָלל אויך דיעזע נאַכט בייא דיר ליעגען פֿיר דיינעס זאָהנעס אַלרוין. (טז) אַלס יעקב אַבענדס פֿאָם פֿעלדע קאַם, גינג לאה איהם ענטגעגען, אונד שפראַך: צו מיר קאָממע! דען איך האַבע דיך געמיעטהעט פֿיר מיינעס זאָהנעס אַלרוין. אונד ער לאַג בייא איהר דיעזעלבע נאַכט. (יז) גאָטט ערהאָרטע לאה, זיא וואַרד שוואַנגער, אונד געבאַהר דעם יעקב דען פֿינפֿטען זאָהן. (יח) לאה שפראַך:

גאָטט

תרגום אונקלוס

רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוּב עִמָּךְ בְּלֵילְיָא חֲלַף יַבְרוּחֵי
דִבְרִיךְ: (טז) וְאָתָא יַעֲקֹב מִן חַקְלָא בְּרַמְשָׁא
וּנְפָקַת לֵאָה לְקָדָמוֹתֵיהּ וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵיעוּל
אֲרֵי מֵיגַר אֲגַרְתִּיךְ בְּיַבְרוּחֵי דִבְרִי וּשְׁכֵיב
עִמָּהּ בְּלֵילְיָא הוּא: (יז) וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָהּ
דְּלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר חֲמִישָׁאֵי: (יח) וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ אַגְרִי דִּי

יהבית

רש"י

בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו: (טו) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שיצא משם יששכר: (יז) וישמע אלהים אל לאה.

באור

להיות התי"ו דגושה כמשפט, כמו וְלָקַחְתְּ בידך (מלכים א' י"ד ג'), (גם ראויה להיות התי"ו בשו"א, כמשפט שני שואין בסוף התיבה, שמנוקדין שניהם, כי משפטו וְלָקַחְתְּ, רק שנפתחה החי"ת להרחיבה), ומצאנו דומה לה וְלָקַחַת רצון מידכם (מלאכי ב' י"ג), ור' יונה כתב כי שניהם מקור שלם והלמ"ד פ"א הפעל, והנכון מ"ש כי הלמ"ד בשניהם לשמוש כי לא מצאנו מקור שלם בתוספת ה"א או תי"ו אלא א"כ הפ"א בקמן חטף כמו שָׁמְרָה או בשוא כמו שְׁמָעָה או בחירק כמו לְיִרְאָה לְשִׁמְצָה או בפתח אם תהיה העי"ן גרונית כמו לְאַהֲבָה אבל בקמן רחב לא מצאנו: לכן, בעבור כן: תחת דודאי בנך, חלף ושכר: (טו) ויבא יעקב וגו' ותצא וגו', הכוונה כמו שביאר המתרגם האשכנזי, כאשר בא יעקב מן השדה בערב יצאה לאה לקראתו, ומה שיצאה לקראתו מדרך המוסר עשתה זאת, לפי שיעקב לא ידע בדבר והיה הולך כדרכו לבית רחל ולא היה מדרך המוסר שתוציאנו לאה מבית אחותה אחר שנכנס שם: אלי תבא, אל אהלי כי לכל אחת היתה לה אהל בפני עצמה וכן כתוב ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת וגו' (לקמן ל"א ל"ג): שכר שכרתיך, נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא, בידיעת המתואר וחסרון ידיעת התואר וכן את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד') את העגלה חדשה (שמואל ב' ו' ג'), ורבים כמהם, ורז"ל בב"ר דרשו על זה: (יז) וישמע אלהים אל לאה, שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים:

יששכר

אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי
שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
יִשָּׂשכָר׃ (יט) וַתַּהַר עוֹד לֵאָה
וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ (כ) וַתֹּאמֶר
לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים אֹתִי זֶבֶד
טוב

תרגום אשכנזי רכה

גאָטט האַט מיך בעלאָהנט, דאַס איך מיינעם מאַננע מיינע מאַגד געגעבען! אונד נאַננטע איהן יששכר. (יט) אַבער־מאַלס וואַרד לאה שוואַנגער, אונד געבאַהר דעם יעקב דען זעכסטען זאָהן. (כ) דאַ שפראַך לאה: גאָטט האַט מיך אַבגע־טהיילט מיט איינעם שאָנען

תרגום אונקלוס

יְהָבִית אַמְתִי לְבַעְלִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ יִשָּׂשכָר׃ שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים:
(יט) וְעַדִּיאַת עוֹד לֵאָה וִילֵידַת בַּר שְׁתִיתָאֵי לְיַעֲקֹב׃ (כ) וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ יָתִי לִי

ר ש"י

באור

(יח) יששכר, שני שכרים א' שכר הדודאים וא' שכר שנתתי שפחתי לאישי, (הרשב"ם), אבל לפי שאין השי"ן השני' נקראת בשום מקום כמ"ש בתקון סופרים שלי, א"כ איך יהי' נשמע ממלה זאת שני שכרים, גם מלשון הכתוב נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי, נראה שלא נתכוונה רק על השכר הזה, ולכן אומר אני שבאמת הכל אחד והא' סבה אל הב', כי הלילה הזה של רחל הי', רק לפי שנתנה שפחתה ליעקב, וראה השם השתדלותה להרבות בנים, סבב כל זה שרחל תבקש ממנה דודאים, ובשכרם תניח לה משכב הצדיק, ועי"ז נתעברה ממנו באותו לילה והולידה בן, והיא בצדקתה בהכירה כי מציאת הדודאים לא במקרה פשוט הי', רק בהשגחה מאת מסבב הסבות למען תת לה שכר טוב בעמלה, לכן כדי לתת שבח אל הש"י קראה שמו יששכר ע"ש עיקר הסבה ולא על המסובב אם כי הכל נאחז זה בזה. ור"ע ספורנו כתב שאמרה כי הב' בנים יששכר וזבלון נתן לה השם על ב' ההשתדליות שעשתה, כי הא' קראה יששכר על ההשתדלות הראשון שנתנה שפחתה לאישה, ועל הב' אמרה זבדני אלהים אתי, נתן לי חלק וגמול על ההשתדלית השני בדודאים: (כ) זבדני אלהים אתי, השרש הזה אין לו ריע במקרא, ופי' בו הראב"ע והרשב"ם לפי הענין נתן לי חלק ומנה יפה, וכן ת"א יהב ה' יתי לי חולק טב, וכן פירש"י והמתרגם האשכנזי, ור' יונה מפרש שענינו נתן לי אלהים מתן טוב כי הוא דומה ללשון הערב שאומר הלשון הזה על המתנה, וכ"פ הרד"ק בשרשים שרש זבד, וכפל הכנוי דני אתי הוא לתוס' באור כמו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו'). ולשון הרמב"ן לא מצאו למלה הזאת מוצא בל"הק ויתכן שנא' שהיא מלה מורכבת זה בד כמלת מדוע ומלת בגד בכתיבה והסגול והפתח מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת צלמות ומלת בלעדי ויצאה מלשון בדים בדי עצי שטים (שם כ"ה י"ג וכ"ז ו' ול"ז ד'), ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל י"ז ו'), כי ענפי האילן הגסים נקראים כן והשאילוה לבנים, יאכל בדיו בכור מות (איוב י"ח י"ג), לא כן בדיו (ישעי' י"ו ו'), ולכן אמרה לאה כי עשה לה אלהים זה הבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בצלה כי יזבלני יתלונן בצלי וכן בנה בניתי בית זבל לך (מלכים א' ח' י"ג), להתלונן בצלו, ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (שם כ"ז), וכן שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' י"א), עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם (תהלי' י"ט ה'), וא"ת זבד טוב חולק טב, ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי (כוונתו על תיב"ע כי בירושלמי לא נמצא תרגום על פסוק זה, ועיין בהקדמה מ"ש בענין תיב"ע, אבל בנוסח תיב"ע שבידנו נמצא נוסח אחר, עבד יתי ה' זבודין טבין) זוד יתי מימרא דה' זוודין טבין, ולמדתי שעשו המלה כאלו כתובה בוי"ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין צדה זוודין, אמרה שהבן הזה עשאו השם לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהי' עיקר דירתו עמה לרוב

בניה

ויצא

טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־
יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן: (כא) וְאַחַר יָלְדָה
בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה:
(כב) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע
אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ:
(כג) וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף
אלהים

תרגום אונקלוס

חוּלַק טַב הָדָא זִמְנָא יְהֵי מְדוֹרֵיהּ דְּבַעְלִי
לְוָתִי אֲרֵי יְלִידִית לֵיהּ שִׁתָּא בְּנִין וְקָרַת יַת
שְׁמֵיהּ זְבוּלֻן: (כא) וּבָתַר כֵּן יְלִידַת בְּרַתָּא
וְקָרַת יַת שְׁמָהּ דִּינָה: (כב) וְעַל דְּוְכָרָנָא
דְּרָחֵל קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתָהּ יְיָ וְיָהַב לָהּ
עִידּוּי: (כג) וְעִדְּיַאת וְיָלִידַת בַּר וַאֲמָרַת כְּנַשׁ
״

זבד טיב. כתרגומו: יזבלני. לי בית זבול בלע"ז הירבירי"ה בלע"ז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שים לי בגימ"ל כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאחיה דין בעלמה אף זה זכר לא תהא דאל לאחותי כאחת הנפשות והתפללה עליו ונפקדה לנקבה: (כב) ויזכור אלהים את רחל. זכר לה שמפרה סימניה לאחותה ואמרה מלמד שעלה בגורלו של עשו שאת יגרשנו יעקב לפי שאין לה בנים. הוא שיסד הפיוט החלמון בכל שלש חלה. לנה לקחתה לו ונהללה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף

באור

בנים תתפרנס עמו בטיב לו, ושו"ו וכני"ת יאתו בלשוננו במקומות רבים כאו תלוה ותלבה, נוי נתתי למכים (יחזקי' כ' ו'), כמו על גבי תרגו מורדים (תהלים קכ"ט ג'), וכן לקבני הרים ירדתי (יונה ב' ז'), כמו לקבוי, וכן לפרכר למערב תרגינה (ד"הי א' כ"ו י"ח), יאמר ממנו פרוור, אל לבית נתן מלך הסרים אשר בפרורים (מלכים ב' כ"ג י"א), ופירוש שניהם מה שהוא מקיר פחומה לחוצה, ומגרם לעריס תרגום ירושלמי ופרוור (בנוסח תרגום ירושלמי שלנו ופרווילי ובנוסח תיכ"ע שלנו ופרוילין), וכן תרגם יונתן מנרשות (יחזקאל כ"ז כ"ח), וכמשנה מלא תרוור תרכד, בעבלא שאין לה לזכיו באמות שוין ממנו לזכיו, ובאמות שוין ממנו לזויו, לילטבא לימטוי, וכן ביולא בהן סרכה ונהגו בירושלמי לכנר בני"ת באמים וי"ו שאינם מקבילים בכך עב"ל: חשעם, עניו הדבר הזאת כאו את"ח, הלא ויאמר, וכן תרגם יב"ע, והמתרגם הלשבחני, ודרכה של המלה הזאת לבוא בלא מלת הזאת, לכל יבנה בבחי: יזבלני, לי דירה יזבול עמי יסי' זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבל לך (מלכים ח' ח' י"ג), ולשון רש"י יזבלני, לי זבול הירבירי"ה בלע"ז ובל"ח (תערבערג), בית מדור, מעתה לא תהיה עיקר דירתו אלא עמי שים לי בגימ"ל כנגד כל נשיו עב"ל: (א) דינה, ולא נתבנה הולשה על לילת הבת להעיד לאם נקרזת בן אחין מולים על הבת כמי על הבן, ולשוליעך בת שבל בני יעקב היו זכרים חין אחד, וכן וזאת ברית (בראשית י"ו מ"ו), בכל שבעים נפש לא היו רק שבעי נפות, יובכד ומרים, (הרשב"ם), לכל רז"ל דרשו על זה בגרכות (דף ס' ע"א): (כב) וישמע אליה אלהים, ת"ח וקבל צלותה ה', וכן תרגם יב"ע, ושמיע קדמוי קל צלותה, וכן שי' ר"ש ספורנו, ובספר תיסר כתוב נוסח תפלתה: (כג) אסף אלהים את חרפתי, כמי

המעתר

(ב) יזבלני, פירש"י לי בית זבול הירבירי"ה בלע"ז; עיין מ"ל ע"ז י"ק ב' ד"ה מזבלין (ד"ח).

אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃ (כד) וַתִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה
לִי בֵּן אַחֵר׃ (כה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה
רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי
וּלְאַרְצִי׃ (כו) תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־
יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן

ואלכה

תרגום אונקלוס

יְיָ יַת חִיסּוּדִי׃ (כד) וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ יוֹסֵף
לְמֵימָר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר אוֹחֲרָן׃ (כה) וַהֲוָה
כַּד יְלֵידַת רָחֵל יַת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן
שַׁלְּחֵנִי וְאֵיהַךְ לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי׃ (כו) הַב יַת
נְשַׁי וְיַת בְּנַי דִּי פְלָחִית יָתָךְ בְּהֵן וְאֵזִיל אֲרֵי

את

תרגום אשכנזי רכו

מיינע שמאַך הינוועג גענאָמ־
מען, (כד) אונד נאַננטע איהן
יוסף, דאַז הייסט: דער עווי־
גע ווירד מיר נאָך איינען זאָהן
געבען. (כה) אַלס נון רחל דען
יוסף געבאָרען האַטטע,
שפראַך יעקב צו לבן: ענט־
לאַסטע מיך, זאָ ווילל איך אַן
מיינען אָרט אונד אין מיין
לאַנד רייזען! (כו) גיב מיר
מיינע ווייבער אונד מיינע קינ־
דער, אום וועלכע איך דיר
געדיענט האַבע, זאָ ווילל איך

רש"י

חרפתנו ולא יאסף הביתה אספו נגהם
(יואל ד') וירחך לא יאסף (ישעי' ס')
לא ישמן: חרפתי. שהייתי לחרפה על
שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה
לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין
לאשה בן אין לה במי לתלות פרחונה משיש
לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי
אכל תאנים אלו בנך: (כד) יוסף ה' לי
בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין
יעקב עתיד להעמיד לא שנים עשר שבטים אמר' יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני
לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (כח) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו
שנ' והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק
משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם
ברשות

באור

ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'), וכמו כי אספתי את שלומי (ירמי' י"ו ה'), הכנסת
והטמנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה, (הרשב"ם מנוסח כ"י ובנוסח הדפוס מוטעה),
ובן פירש"י. והנה הרד"ק בשרשים שרש אסף חלקו לג' ענינים, א' לשון קבוץ (אלא שלשון
הקבוץ לא יאמר כי אם על המפוזר ולשון אסיפה אף על שאינו מפוזר), ב' לשון כנוס, והוא
קרוב אל הראשון, ג' לשון הסרה וכליה, והראב"ע מפרש פה כטעם כרת וכן ונאסף שמחה
וגיל (ישעי' י"ו י'), ולשון הרמב"ן והנכון דעת אנקלוס שעשאן בלן לשון קבוץ וכנוש כפשוטם
מלשון ויאספו את השלו (במדבר י"א ל"ב), כי מאספיו יאכלהו (ישעי' ס"ב ט'), ונקראת
המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים, ולא יאסף הביתה (שמות ט' י ט), להקבץ
לאנשי ביתו, ואספו נגהם (יואל ד' ט"ו), שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ, או
שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים. ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין
בני אדם להיות נדברים בה עוד בחוצות עכ"ל: (כד) ותקרא את שמו יוסף, על שאמרה
אסף אלהים את חרפתי, וא"כ חקראהו וסף (ר"ל הוו"ו במקום אל"ף בחילוף אותיות אהו"י
כי מצאנו שמות בל"הק שראשיהן וי"ו, ופסי ושני, ואולי כ"ל אסף במקום וסף), יו"ד של יוסף
למה על שם שהתפללה יסף ה' לי בן אחר, הרי שם זה משמש שני אמירות אסף ויוסף,
(הרשב"ם): (כח) שלחני, כי עתה כשנולד יוסף נשלמו שבע שנים אחרות של רחל. (כו) תנה
את נשי וגו', איני רוצה לצאת כי אם ברשות: אשר עבדתי אתך בהן, שב אל נשי ולא אל

תרגום אשכנזי

וְאֵלֶּה בֵּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עָבַדְתִּיךָ: (כז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ: (כח) וַיֹּאמֶר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה: (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עָבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר

רייזען, דען דוא ווייסט מיינען דיענסט, וויא איך דיר נעריענט האבע. (כז) לבן אנטוואָרט טעטע איהם: קאָן איך נעווא, גענהייט אין דיינען אויגען פינ, דען? איך האבע אהנדונג, דאס מיך דער עווינע אום דיי, נעטווילללען נעזענגעט האט. (כח) אונד שפראך פערנער: בעשטימטע מיר נור דיינען לאהן, זא ווילל איך איהן גע, בען. (כט) יענער אנטוואָרטעטע איהם: דוא ווייסט, וויא איך דיר נעריענט האבע, אונר

אשר

רש"י

נחשתי: (כז) נקסתי. מנחש היה נסיתי בניחום שלי שעל ידך בלה לי נרכה. כשלחת לבתן לא היה לי בנים שנ' והנה רחל בתו בלה עם הצאן לפשר יש לו בנים והוא שולח בתו לבד הרועים. עכשיו היה לו בנים שנ' וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה. כתרגומו פרש לנרך: (כט) ואת לשר היה מקנך לתי. לת תשבון

מעוט

תרגום אונקלוס

אַתְּ יְדַעְתְּ יַת פּוּלְחָנִי דִּי פְלַחְתָּךְ: (כז) וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי יְיָ בְּדִילָךְ: (כח) וַאֲמַר פָּרֵישׁ אַגְרָךְ עָלַי וְאֶתֵּן: (כט) וַאֲמַר לֵיהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יַת דִּי פְלַחְתִּיךְ וְיַת דִּי הֲוָה בְּעִירָךְ עִמִּי:

ארי

באור

ילדי: כי אתה ידעת את עבדתי וגו', כ"ל כי אין לך צורך פתרון פה לענגם כי אתה בעצמך ידעת עבודתי שנתמנה: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך, קילר הכתוב סוף דבריו ושוהו, אם נא וגו' אל נא תצזוב לותי, וכ"ם בם' היבר, לו יהי' לפי דעתי לא נא ונומר שב אל השפוק שלחריו, ומלמר נחשתי הוא כמו מלמר מיסגר, ולבן הוא בם"ם, ולפי שהי' המלמר חרוך חזר הכתוב לכתוב מלת ויאמר, ומלאנו רבים כמוהו, ושעורו, אם נא מלאתי חן בעיניך (לפי שנחשתי ויברכני ה' בגללך לבן) נקבה וגו', וכ"ם בם' היבר שבגלל הבל נמלמר אחד, ומסתרגם לחשבנתי מיזרו לי שלמה ונקבה: נחשתי, ל"ת נסיתי, ועניינו נסיתי בניחום שלי, שעל ידך בלה לי נרכה, כי היה מנחש, והי' לו תרפים לניחש בהם כמו שמפורש להלן בפרשה: (כח) נקבה, ל"ת פרש, כמו לשר פי ה' יקבנו (ישעי' ס"ב ב'), (ולגזרת הקו"ף להתבלע הנו"ן זו כמו לשר ידבנו לבו (שמות כ"ה ב'), ועוד רבים), נקבי רחבית הגויס (עמוס ו' ז'), והוא לשון בתוספת ה"ל הזמנתי"ו במשקל זכלה לי (נחמי' י"ג י"ל וכ"ב ול"ל), וכן מתורגם בל"ל: (כט) את אשר עבדתיך, בלשונה: ואת אשר היה מקנך אתי, לת לשבון מיעוט מקנך

שבח

המעמר

(כז) נחשתי, המנשפים הקלמונים (ועוד עתה בהולו ומלריס) פתו והדיוו בזלת לת המון העם להלמין בכזביהם, כי ידעו להתעסק בקסמיהם נחשים רבים סביבותם והיו מזחקים בהם ולת הרעו ולת הזמיתו ולמרו כי לחזו עליהם, וכמו שנת לם יסוד הנחש בלת לחש (קהלת י' י"ל), וכן בפתן חרש יפעם חזו לבל יזמע לקול מלחשים (תהלים נ"ה ה' — ו'), ומזה נקרלת בל סנפ לשר בל נדע יסוסה לשסונג ע"ם חקי העבע, נחש.

אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי: (ל) כִּי
מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ
לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי
וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי
לְבֵיתִי: (לא) וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה
אם

וואַס דיין פֿיעה בייא מיר גע-
וואָרדען איזט ; (ל) דען איין
וועניגעס, דאַז דוא פֿאָר מיי-
נער צייט געהאַבט האַסט,
האַט זיך אין איינע מענגע אויס-
געברייטעט, זאָ האַט דער עווי-
גע דיך נאַך מיינעם איינטריט-
טע געזעגנעט, אונד נון וואַן
ווערדע אויך איך פֿיר דיא מיי-
ניגען זאָרגען? (לא) ער שפראַן:
וואַס זאָלל איך דיר געבען? יעקב שפראַך: דוא זאָללסט מיר ניכֿטס בעשטיממטעס גע-
בען

תרגום אונקלוס

(ל) אֲרֵי זְעֵיר דִּי הֲוָה לָךְ קָדָמַי וּתְקֵיף לִסְגֵי
וּבָרִיךְ יְיָ יָתָךְ בְּדִילִי וּכְעַן אֵימָתַי אֶעֱבִיד
אַף אֲנָא לְבֵיתִי: (לא) וַאֲמַר מָה אֶתֵּן לָךְ
וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תִתֶּן לִי מִדַּעַם אִם תַּעֲבֵיד

רש"י

מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו:
(ל) לרגלי. עם רגלי בשביל ביאת רגלי
באת אלכך הברכה כמו העם אשר ברגליך.
לעם אשר ברגלי (שופטים ח') הבאים
עמי: גם אנכי לביתי. לצורך ביתי עכשיו
אין

באור

שבא לידי כמה היה, לשון רש"י, כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי, ויותר ראוי שיאמר ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה לך טרם באי פרן לרוב, (ר"ל כי לפירש"י מקנך הוא הנושא וראוי להכתב תחלה), או נפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך, כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם (ר"ל המאמר הא' על איכות העבודה שהיתה באמונה, והב' על כמות העבודה שעבדו זמן ארוך, ויהי' שעורו ואת (הזמן) אשר הי' מקנך אתי) וידעת כי מעט אשר הי' לך לפני ויפרץ לרב מאד שלא כדרך כל הארץ רק ברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון, (הרמב"ן בקצת תוספת באור), אמנם לדעת המתרגם האשכנזי יהי' פי' היה שנעשה אח"ז, ואת אשר נעשה מקנך אתי (אחר שהיה אתי) והוא כדרך כלל, והפסוק הב' יפרש את המאמר הזה, כי מעט וגו' ויפרץ לרב עתה, כמו והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'), שפירש שם הרשב"ם שנעשה טעמו אחר זה ע"ש, ויונתן בן עוזיאל תרגם, וית דהוה בעירך נטר עמי, ויהיה לפי דעתו כפילת המאמר של את אשר עבדתיך, אבל מלת כי שבתחלת הפסוק הב' אינה מקושרת היטב: (ל) לפני, קודם בואי: ויפרץ לרב, עתה: לרגלי, עם רגלי, בשביל ביאת רגלי באה אלכך הברכה, כמו העם אשר ברגליך (שמות י"א ח'), לעם אשר ברגלי (שופטים ח' ה'), הבאים עמי, וכן מתורגם בלשון אשכנז: אעשה גם אנכי לביתי, עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהם לסמכן וזהו גם, לשון רש"י, ולא מצאנו שיהיה ליעקב כאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן, ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון, אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי, מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה (בראשית כ"ט ל'), ויאהב את רחל גם מלאה, וכן גם אתכה הרגתי (במדבר כ"ב ל"ג), גם הרגתי אותך, ורבים בן, (הרמב"ן), ודעת המתרגם האשכנזי שמלת גם אני שב על לבן, כאומר הנה אתה עשית על ידי אחרים לצרכך ולצורך אנשי ביתך, ועתה מתי אעשה גם אני לביתי ולצורך אנשי? : לביתי, לצורך אנשי ביתי: (לא) לא תתן לי מאומה, מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך בשתי בנותיך, (הרשב"ם), וכן תרגם יב"ע

מדעת

ויצא ל

אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה
אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר: (לג) אֶעְבֹר
בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־
שֶׂה־נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם

בכשבים

תרגום אונקלוס

לִי פְּחָגָמָא הָדֵין אֲתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֱטַר:
(לג) אֶעְיבַר בְּכָל עָנָךְ יוֹמָא דֵין הַעְדֵי מִתַּמָּן
כָּל אִימַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל אִימַּר שְׁחוֹם

רש"י

לין עוסין לגרבי חלק בני ובריך לני להיות עושה גם לני עמהם לסומכן וזהו גם: (לב) נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פייטור"ש בלע"ז: טלוא. לי טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום

באור

חדעם לוחרן, והמתרגם החשבנזי תרגמו (ניכטם בעטטיחשטעם) ר"ל לא תתן לי דבר קלוב לכל שנה, וה"ת מלומה נוסף, ונמלא בלי ה"ת, ובנסי דבק מלוס (לעיל ל"ת ז'): אשובה ארעה, תחסר הוא"ו, וכן שם ירא (לעיל ג' י"ת), ולוחן שמעון (שמות ח' ב'): אשמר, ואשמר לותם: (לב) הסר משם, הוא לויי, הסר לתה מזם לותן שם עבזיו בלאך עקדים וכו' והפקידים ביד בניך בלא תלמר לי על הטולדים מעתה לילו היו שם מתחלה, ועוד בלא תלמר לי ע"י הזכרים שהם נקדים וטלאים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ולילך, כן פי' רש"י והרשב"ם, ולולם לפי העזך התלמר נראה ג היה הכר מקור בחסרון הלמ"ד כדרכו לפעמים והכוונה לעבור בכל לילך להסיר משם, וכן מתורגם בל"ת: נקד, מנומר בחברבורות דקות כמו נקידה פונטור"ש בלע"ז. (רש"י), ובל"ת (פונקטירט), וכן פי' הראב"ע והרד"ק בזרעים שרש נקד, וכן מתירגם בל"ת, ותהי' הדל"ת דגושה בלא לעורך ולולי יהי' הדגש במקום הנח כדרכו לפעמים, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"י ע"ב), ולפי דעתי יהי' מן השמות הכפולים דגושי למ"ד הפעל, רק שבלשון יחיד ת"ת להדגישה בעבור שתין תחתים נקוד', לבל בלשון נקב' שתוסף בו ה"ת תהי' הלמ"ד דגושה נְקֻדָּה בפלס סַגְלָה, אֲדֻמָּה, ודומיהם, שממנו לרבות נְקֻדוֹת, וכן לזכרים נְקֻדִּים בדגש מן נָקֹד כמו אֲדֻמִּים מן אָדֹם, יבוא הדגש למקומו בעבור שים נקידה בלמ"ד הפעל, ויבתנה הסולם לשורק כי לא יבא דגש אחר הסולם (שהוא ת"ג) בלי נגינה תחתיו, לבל הרשב"ם כתב ו"ל נקד נראה לי טלאי הקדקד והלומר, שהרי ויקד לרלה (שמות ל"ד ח'), כפיפת הלילר והקדקד הוא, והוא נדגש שהוא כמו ויפל, מגזרת נפל, ונקוד מן ויקוד הוא על שם הקדקד, כמו עקוד נרגל על שם ויעקד לת יצחק (בראשית כ"ב ט'), קשירה נרגל עב"ל, והנה לפי דעתו יהי' נקוד הב"ן נוסף גו לו שם מחכונת בנין נפעל, ודגש הד' לחסרון עי"ן הפעל, והעקוד יהי' מן השלמים, והדגש לפי' הכתב לו במקום הנח, גם כ"ל לדעתו כי עם שויקד הוא מגזרת קדקד, מ"מ לינגו משרשו, כי קדקד שרשו קדד, והעי"ן כפולה, לבל ויקד שרשו נקד, והם לדעתו ב' שרשים מענין לחד, ונמלאו רגיש כן, (לו יהי' גם שם נקוד משרש נקד, ודגש הלמ"ד לשימן הכתב לו במקום הנח), וחולי עשתם ב' שרשים לפי שיסבור כי לין הדגש מורה על חסרון לות שלאחריו כדעת קלת מדקדקים: וטלוא, לשון טלאי (שנדברי חז"ל ונמלא גם בתקרא, ונעלות נלות ומטלחות (יהושע ט' ה'), שהן מחוקות בחתיכות עור עליהן במקום נלייתן), וכן מתורגם בל"ת, לבל הראב"ע מפרש כי טלוא הוא שם כולל לעקוד ונקוד ובדוד, ונמקום שמפרש עקוד לו נקוד יהי' שם כולל לשנים האחרים, ופי' נקד וטלוא, נקד לו טלוא: חום, לדעת

בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים
וְהָיָה שְׂכָרִי: (לג) וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי
בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי
לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד גְּ
וטלוא

תרגום אשכנזי רכח

לאַם, וויא אויך וואַס גראָס־פֿלעקקיג אָדער קליינפֿלעקקיג איזט אונטער דען ציעגען, אינד קינפֿטיג זאָלל דערגלייכֿען מיין לאָהן זיין. (לג) מיינע עהרליכֿקייט ווירד מיר דאַז צייגנים געבען אַן איינעם קינפֿטיגען טאַגע, ווען דוא ווירסט בייא מיינעם לאָהן קאָממען, דער פֿאָר דיינען אויגען איזט, וואַס אונטער דען ציעגען ניכֿט גראָס אָדער

תרגום אונקלוס

בְּאִמְרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר בְּעִזַּיָּא וִיהֵי אַגְרִי:
(לג) וְתַסְהֵד בִּי זְכוּתִי בְּיוֹמָא דִמְחָר אֲרֵי
תֵיעוֹל עַל אַגְרִי קֳדָמָךְ כֹּל דִּי לֵיתוֹהִי נְמוֹר
ורקוע

רש"י

דומה לאדום רוש"ו בלע"ז. לשון משנה שחמתית ונמלאת לבנה לענין התבואה; והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהו שלי ואותן שיצן עכשיו הפיש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי

באור

הראב"ע הוא השחרות וכתב שיתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש חום ושרש חמם וכתב ששרשו חום ויתכן ששרשו חמם והוא תאר כמו לחם חם (שמואל א' כ"א ז'), והשירק במקום חולם כדרכם להתחלף זה בזה, ולדעת הראב"ע הוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב (משלי י"ד י"ד), ולשון הרמב"ן ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה וא"כ יהיו כלם ליעקב, והנכון דעת אנקלוס שחום והוא קרוב לאדום וקורין אותו רוש"ו (ובל"א רטֶטה), וכן פרש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה (ישעי' ל' כ"ו), שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת עכ"ל, ובלשון משנה שחמתית ונמלאת לבנה לענין התבואה, ואין התבואה שחורה ממש רק אדומה קצת, וכן מתורגם בל"א: והיה שכרי, כאלה אותן שיוולדו מכאן ולהבא אחר שתסירם, כן פירשו רש"י והראב"ע והרשב"ם והרמב"ן, ויהי' פירוש הסר משם על לבן שיסיר לעצמו, וכן להלן ויתן ביד בניו על לבן שלבן נתן ביד בניו של לבן, אבל הראב"ע הביא עוד פירוש אחר בשם מדקדק גדול כי הסר משם הוא מקור ושב על יעקב הנזכר מקודם (כדרך המקור שלפי שאין לו הוראות המין והמספר והמדברים ימשכם אצלו מהפעל הסמוך לו מלפניו או מלאחריו), ושעורו, אעבר בכל צאנך להסיר משם כל שה וגו' והי' זה שכרי, וכוונת ויתן ביד בניו על יעקב, והיתה הכוונה בזה רק לסבה שני' שזכר רש"י שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך, ועם שהראב"ע טען על פי' זה ואמר כי אין ליעקב בן גדול מראובן ולא הי' אז עדיין בן ז' שנים, הנה מסתימת לשון אנקלוס ובפרט יב"ע שדרכו לבאר קוצר לשון עברי, שתרגמו שניהם, והי' שכרי, ויהי אגרי, משמע כפי' זה, וכ"ה מפורש בס' הישר, ויהי' לפ"ז פי' לא תתן לי מאומה כתרגום יב"ע, מדעם אוחרן, אבל המתרגם האשכנזי הלך בזה אחר באור המפרשים: (לג) וענתה בי צדקתי, לשון עדות, אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום, תענה בי צדקתי ותעיד על שכרי והוא העדר שאפריד לנפשי שלא תמצא שם כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהם שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי, והנה לפי דעת הראב"ע והרשב"ם, שב לפניך על וענתה, וכ"פ בעל מכלל יופי (ואולי הוא מפי' הרד"ק לספר בראשית), וכן משמע מפי' רש"י, אבל הוא נגד הנגינה, כי לפ"ז ראוי להיות שכרי במפסיק יותר מן מחר, ולכן יותר מרוון בזה באור המתרגם האשכנזי, ששעורו על שכרי אשר לפניך, כלומר לנגד עיניך, שתוגל לראות אם יש בו דבר שאינו שלי: מחר, יש מחר שהכוונה בו גם לאחר זמן ברחוק ולא על הקרוב

תרגום אשכנזי

אָדער קליינע פֿלעקקע האַט, אונד אונטער דען לעמטערן ניכֿט דונקעלראָטה איזט, זאָלל בייא מיר געשטאָהלען זיין. (לד) לבן שפראַך: וואָהלאַן עס זייא, וויא דוא געשפראָכֿען!

ויצא ל

וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי: (לד) וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ: (לה) וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים

ואת

(לה) אונד זאָנדערטע דענזעלבען טאַג אויס, דיא פֿוסגעצייכֿנעטען אונד גראָס פֿלעקקיגען

בעקקע

רש"י

כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: (לד) הן. לשון הן קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי ותחפון בכך: (לה) ויסר. לבן ביום ההוא וגו': תישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו.

כל

תרגום אונקלוס

וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָא וּשְׁחוּם בְּאִמְרַיָא גְּנִיבָא הוּא עִמִּי: (לד) וַאֲמַר לָבָן בְּרָם לְוַי יְהֵי כְּפִתְגָמָךְ: (לה) וְאַעְדֵּי בְיוֹמָא הַהוּא יַת תְּיָשַׁיָא רְגוֹלַיָא

ורקועיא

באור

דווקא על היום שיבא אחר היום שהוא בו: (לד) הן, כמו הנה, והה"א נוסף כמו האל, האלה, והוא לשון קבלת דברים, וא"ת ברם, ויב"ע תרגם יאות, והמתרגם האשכנזי תרגם (וזאָהלאַן!), ל' קבלת דברים עם הזירוז: לו, ל' ולואי, הלואי שתחפון בכך, ועיין מ"ש בפ' ויחי (לקמן נ' ט"ו): (לה) ויסר, לבן, לפי דעת המפרשים שזכרתי, וכן משמע מהמשך הנתובי', שתיבת וישם שבפסוק הבא אין ספק שהוא שב על לבן לא על יעקב: התישים, עזים זכרים, והנה בפסוק הראשון לא נזכר תישים, ולכן פי' הראב"ע שם, כל שה נקד וטלוא, שהכוונה על התישים כאשר מצאנו שה כשבים ושה עזים (דברים י"ד ד'), וטלוא ונקד בעזים, הנקבות, ובפסוק השני כלל במלת בעזים זכרים ונקבות ובפסוק השלישי פי' ואמר התישים שהם הזכרים ולכן בא התאר בלשון זכר, העקדים והטלאים, והעזים שהם הנקבות ולכן בא התאר בל' נקבה, הנקדות והטלאות: עוד פי' רש"י והראב"ע כי היה התנאי ביניהם שכל הנולדים מכאן ולהבא נקד וטלוא (וגם עקד וברד ונכלל בם) במין העזים, וחום במין הכשבים, יהיו ליעקב, ולכן פי' הראב"ע, כל אשר לבן בו שב על הנזכרים כבר, והוא לבאר מה שאמר והטלאת שנכלל בו עקודות וברודות, וזהו כל אשר לבן בו, אפילו מעט, אבל הרמב"ן כתב וז"ל ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בהם הי' שכרו שהרי לא עשה במקלות מראה חום והי' מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן וכן בחלומו הראוהו העולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקד וטלוא וכל חום בכשבים והסר טלוא ונקד בעזים והיה שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים, ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי, וטעם ויסר ביום ההוא את התישים ספר הכתוב כי יעקב אמר סתם הסר משם טלוא ונקד בעזים ולבן חשש לזרע האב והפריש הזכרים והנקבות והפריש אפילו העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והפריש בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר שהפריש בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהיה וכל חום מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכשבים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין בתישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהם חום עכ"ל (והרשב"ם כתב להפך, חום בכשבים, אבל לא בעזים כי רובם חום הם), והנה לא יישב בזה עדיין קושייתו מדוע התנה בכשבים, נקד וטלוא, עם שאין בתולדתם להיות בעלי גוונין, ועזב תנאי החום בעזים בעבור שאין בתולדתם להיות בהם חום, ואדרבה כי מזה יש סיוע לפירש"י והראב"ע ואולי כוונתו

שבעזים

ויצא ל

וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו: (לו) וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן

הנותרת

תרגום אשכנזי רכט

בעקקע, אויך אַללע קליינ־פֿלעקקיגען אונד גראָספֿלעק־קיגען ציעגען, וואָ נור עטוואַס ווייסעס דאַראַן וואַר, אויך אַל־לעס דונקעלראָטהע אונטער דען לעממערן, איבערגאַב עס זיינען זאָהנען, (לו) אונד ליעס איינען רוים פֿאָן דרייא טאַגע־רייזען צווישען זיך אונד יעקב זיין; יעקב אַבער ווייידעטע לבן'ס איבריגעס קליינעס פֿיעה

תרגום אונקלוס

וּרְקוֹעַיָא וְיַת כָּל עִזַּיָא נְמוֹרָתָא וּרְקוֹעָתָא כֹּל דִּי חִיוַר בֵּיהּ וְכָל דִּשְׁחוּם בְּאִמְרַיָא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי: (לו) וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי יַת עָנָא דְלָבָן

רש"י

כל אשר היתה בו חברבורות לבנה: ויתן לבן

דאישתארא

באור

שבעזים לא ימצא כלל חוס, אבל בכשבים ימצאו בעלי גוונים אבל לא שכיח בהם, או אולי דעתו שגם בעזים נמצא חוס ולא שכיח בהם, אבל רק על הכשבים שהם מיטב הצאן חשש להתנות אף על הדברים שאינם שכיחים בהם, אמנם מה שהקשה שהיה מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן בעבור שלא עשה במקלות מראה חוס, הנה לדעת הראב"ע איננו קושיא כלל כי הוא מפרש חוס שחור, ולא הוצרך לתחבולה כי רובם שחורים ואף כי בארץ קדם כמ"ש הרמב"ן עצמו (כאשר העתקתי דבריו למעלה), אבל לפירש"י תקשה, והנה בעל הטעמים מסכים לדברי הרמב"ן, כי מלת והטלאת היא בז"ק שהוא מפסיק יותר מן הז"ק שאחריו (כמשפט שתי נגינות שוות רכופות שהראשונה מפסקת תמיד יותר מן השניה), ויורה כי כל אשר לבן בו מחובר לאחריו: העקדים, רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש עקד מפרשים שמשונים במראה במקום עקידתם ביד וברגל, ובבר העתקתי לשון הרמב"ן שגם הוא מפרש כן, ואונקלוס תרגם, רגוליא, יהיה מלשון רגל, כי אף שרגליהם הראשונות לפי שהם במקום הידים שבאדם יקראו ידים על דרך ההשאלה וההעברה, עכ"ז עיקר שם כולם הוא רגלים, ויב"ע תרגם, דסימנא ברגליהון: כל אשר לבן בו, כל מי שהיה בו שום לבנינות בין מעט בין הרבה, ולבן יהיה תאר כחבריו ופירושו כל מי שהיה כמר לבן בו רוצה לומר בחלק ממנו ויחסר המתואר כמו כעדר הקצובות (ש"ה ד' ב'), והדומים לו: ויתן, לבן: ביד בניו, של לבן, לפי דעת המפרשים: (לו) וישם, גם הוא לבן: בינו, כל המפרשים לא פירשו על מה שב בינו שהוא לשון יחיד, כי לבן עצמו לא היה רועה איתם, ובניו הנזכר בסוף הפסוק רבים הם אבל נראה ששב על הצאן כי הוא שם כלל לכל מיני הבהמות הדקות זכרים ונקבות ולכן יתוארו לפעמים בלשון יחיד כמו הצאן הזה (שמואל א' ט"ו י"ד), ולפעמים בלשון רבים כמו הצאן ההנה (שם י"ז כ"ח), ואלה הצאן (שם ב' כ"ד י"ז וד"ה א' כ"א י"ז), כמו שם עם, ולפי שהוא כולל זכרים ונקבות לכן יכונה פעם בלשון זכר כמו כל צאן קדר יקבצו לך (ישעיה ס' ז'), ולא תקבצנה, ועל הרוב בלשון נקבה, כמו צאן אבדות (ירמיה נ' ו'), הצאן המקשרות (להלן פסוק מ"א), תעברנה הצאן (ירמיה ל"ג י"ג), ובאו להלן ל"ז ול"ניחד על הצאן, ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן, וכתב שם הראב"ע וז"ל ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים (ר"ל כי אף שהשם כולל זכרים ונקבות, מ"מ פה וודאי הכוונה על הנקבות), כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא

יחושו

תרגום אשכנזי

פֿיעה. (לז) יעקב נאַהם פֿרישע שטעבע פֿאָן עספען=האָלץ, נוסבוים=האָלץ אונד קאַסטאַ=

ניען

ויצא ל

הַנּוֹתָרֹת: (לז) וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקֵּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן

ויפצל

תרגום אונקלוס

דְּאִישְׁתַּאֲרָא: (לז) וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב חוּטְרִין דִּלְבַן רַטִּיבִין וּדְלוּז וְדִדְלוּב וְקַלִּיף בְּהֵן

קלפין

רש"י

לבן ביד בניו: (לו) הנותרות. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שירים אותן מסר לו: (לו) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמא דתימא תחת אלון ולבנה (הושע ד') ואומר אני הוא שקורין טרינב"לא שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: לוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"ים בלע"ז: וערמון. קשטניי"ר בלע"ז:

פצלות

באור

יחושו עכ"ל, ומצאתי שגם יב"ע תרגם כן מלת בינו, ביני עניה: (לו) ויקח לו יעקב מקל לבנה, כיון שהסכימו להיות שברו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדת הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בדנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא ישאר ללבן עד פרסה, ויש אומרים כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודי' וטלואים רבים בברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנוב הוא אתו וזה פי' בכל יחס הצאן המקשרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והיה העטפים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשרים כלם ליעקב כי יולדו כלם נקודים. (הרמב"ן): מקל לבנה, לפי שהוא דבוק מקל של לבנה לפיכך הוא פתח, וכן מעשַׂר בקר (ויקרא כ"ז ל"ב), מספַּד תמרורים (ירמיה ו' כ"ו), ובלא דבקות ויך את האתון במֵקֵל (במדבר כ"ב כ"ז), בכל רחבות מספֵּד (עמוס ה' י"ו), מעשֵׂר מן המעשֵׂר (במדבר י"ח כ"ו), כ"כ הראב"ע והרשב"ם, אבל דעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ר"ח ע"ב), שהוא אחד בסמוך ובמוכרת בצירי כמו וּבְמַקֵּל יד (יחזקאל ל"ט ט'), מַקֵּל שקד (ירמי' א' י"א), שהם סמוכים וצרוים, אבל מַקֵּל לבנה שנשתנה לפתח בסמיכות הוא משקל אחר עכ"ד, ואולי משקלו האחר, דַּיָּן, שַׁבָּת, שהם בסמיכות וְדַיָּן אלמנות (תהלים ס"ח ו'), שַׁבַּת קדש (שמות י"ו כ"ג), ועיין עוד להלן מזה: לבנה, הוא עץ שגזרתו לבן, וכתב רבי יונה כי הוא הנקרא בערבי לובנ"י. (רד"ק בשרשים שרש לבן), ורש"י כתב עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא תחת אלון ולבנה (הושע ד' י"ג), ואומר אני שהוא שקורין טרינ"בלא שהוא לבן עכ"ל, ובל"א (עספען=האָלץ): לח, כשהוא רטוב, ולח הוא הפך היבש, והוא תאר ושרשו לוח: ולוז, ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלים בו אגוזים דקים קולד"רי בלע"ז, (רש"י) (קודראיע והוא בל"א האַזעלנוסטטרויך), ורבינו סעדיה ז"ל פירש לוז שקדים בעבור שנקראו כן בלשון ישמעאל וכן בתרגום ירושלמי תרגום שקדים לוזים, וכן כתב הראב"ע בשם הגאון שהוא רב סעדיה, וכתב כי הב' לשונות (ר"ל עברי וערבי שהוא ל' ישמעאל) והארמית ממשפחה אחת היו: וערמון, הוא הנקרא בלשון רז"ל דופלי וכן אמר התרגום ודדלוב, ואומרי' כי הוא האילן הנקרא בלע"ז קשט"נייר, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ערם, וכן פי' רש"י, ונקרא בערבי

המעמר

(לו) מקל, לדעתי צדקו דברי הראב"ע, כי אם גם השמות שהתנועה הראשונה לא תשתנה (יהיה מאיזה סבה שיהיה אם בעבור שהיא ת"ג שאינה מוכשרת לשוי או שהיא ת"ק עם נ"נר או ד"ח אחריה) והשני ציר"י על הרוב שוים בנסמך למוכרת כמו חֹתֵן, וכן כל הבינוני הפועלים כמו שומר וכדומה, בכ"ז מצינו גם בבינוני גוי אבַד עצות (דברים ל"ב כ"ח) שישתנה הציר"י לפת"ח

ויצא ל

וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ (לח) וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר

תבאן

תרגום אשכנזי רל

ניען־האָלץ, שאָלטע דאַראַן וייסע שטרייפֿען, דורך דיא ענטבלעסונג דעס ווייסען, וועלכֿעס אַן דען שטעבען איזט, (לח) זעטצטע דיא שטעבע, ויעלכֿע ער געשאָלט האַטטע, אין דיא ריננען, אין דיא וואַסערטרענע, וואָ נעמליך דאַז

תרגום אונקלוס

קַלְפִּין חִיָּרִין קִלּוּף חִיוַר דִּי עַל חוּטְרַיָּא׃ (לח) וְדַעֵיץ יַת חוּטְרַיָּא דִּי קַלִּיף בְּרַהֲטַיָּא אָתַר בֵּית שַׁקְיָא דְמַיָּא אָתַר דִּי אָתָן עָנָא

רש"י

פצלות. קליפי' קלופי' שהי'עושהו מנומר: מחשוף הלבן. גלוי לובן של מקל כשהיה קילפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקו' הקילוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעין לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דצה ושלפה דן ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגומר. ברהטים אשר תבאנה הצאן

באור

בערבי שי"ך ב"לוט כלומר מלך האלונים והוא הערמון, ובל"א (קאסטאניען־בוים): ויפצל, ענינו הסרת הקלף מעל העץ בעודו לח: פצלות, קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשף הלבן, גלוי לובן של מקל כשהי' קילפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף, ומחשוף ענינו גלוי כמו וזרעך חשופה (יחזקאל ד' ז'), חשף ה' את זרוע קדשו (ישעי' נ"ב י'), וקישור המאמר הוא קשה קצת, ומפרשי הפשט לא פירשוהו, ואונקלוס תרגם, קילוף חיור, כמו שתרגם ויפצל, פצלות, ואיננו תרגום המלה רק הכוונה, ויב"ע תרגם, לגלאה חיוורא עשה ממנו מקור, וענינו, ויפצל בהן פצלות לבנות לגלות הלבן אשר על המקלות, ואף שהוא שם המקרה, הנה מצאנו שבא במקום המקור כמו למקרא העדה ולמסע את המחנות (במדבר י' ב'), שפירושו לדעת קצת לקרוא העדה ולהסיע את המחנות, וּמִשְׁלוֹחַ מנות (אסתר ט' י"ט וכ"ב), שפירושו ולשלוח, כמ"ש הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ל"ט ע"א), ותחסר פה למ"ד השמוש כדרכה ליפול לפעמים, והוא שם ממשקל קל על משקל מִשְׁעוֹל, מִזְמוֹר, מִגְדוֹל, מִשְׁלוֹחַ, ופתח המ"ם להרחיב על החי"ת, או שהוא מהפתוחים גם בלא אחה"ע בפלס מַכְאוֹב, מַטְמוֹן, מַשְׁקוֹף, ושרש זה הוא תמיד יוצא, ועכ"ז דחוק הוא, אבל המתרגם האשכנזי הניחו על הוראתו שהוא שם המקרה, וענינו לפי תרגומו, שעשה בהן פצלות ע"י גלוי הלובן של המקלות: המקלות, נפל הדגש ברבוי ובכנוי להקל, ושרשו מקל, ומשקלו פַּעֵל בפלס רַחֵם מַהֵר, כי לפעמים לא יושלם הדגש, ואפשר שיהי' שרשו נקל, והדגש לחסרון הנו"ן, והמ"ם נוסף מאותיות האמנתי"ו ומשקלו מַעֵל, ובתשלומו מַנְקֵל בפלס מַמְוֵר, מַשְׁבֵּר, מַשְׁעֵן, כן כתב הרד"ק במכלול (דפוס קטן דף ר"ח ע"ב ורכ"ו ע"א), ובשרשים שרש מקל: (לח) ויצג, תרגומו ודעין לשון תחיבה ונעיצה הוא בל' ארמי, והרבה יש בגמרא דצה ושלפה דן בה מידי, דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו, (רש"י), ויב"ע תרגם ונעיץ: ברהטים, במקום מרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הבהמות, תרגום וירן ורהט: בשקתות, שרשו שקה, ואיננו מהנפרד שֹׁקֶת, כי החולם לא ישתנה לחיר"ק, רק לקבוץ או לקמן חטף בכנוים, ויהי' שֻׁקָּתָהּ או שֻׁקָּתָהּ כמו קֻבָּתָהּ (במדבר כ"ה ח'), וברבוי ובסמיכות הרבוי ישאר החולם, ויהי' שׁוֹקָתוֹת, קוֹבָתוֹת בנפרד, ובסמיכות שׁוֹקְתוֹת, קוֹבְתוֹת, אבל

המעמר

לכת"ח, ובאות הח"ע הוא כפי המנהג, עיין מכלול לרד"ק בגדר הבינוני. ויפצל, יפה אשר

ויצא

תֶּבֶן הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיַּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת:

ויחמו

תרגום אשכנזי

קליינע פֿיעה הין קאַם צו טרינקען, דאַ זעטצטע ער דיא שטעקען בע דעם קליינען פֿיעה נעגענאיבער, דאַמיט זיא זיך ערהיצטען, וען זיא צו טרינקען

רש"י

הצאן לשתות שם הגיע המקלות לנכח הצאן: ויחמנה וגו'. הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה וילדת ביולך נו.. רבי הושעיה אומר המים נעשין זרע נמעיהן ולא היו לריעות לזכר

תרגום אונקלוס

לְמִשְׁתֵּי לְקֳבֵלֵהֶן דְּעָנָא וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהֶן

למשתי

באור

בְּשַׁקֻּתוֹת לוינו ממשקל זה, ולא נמצא בנסרד, ועיין בתקון סופרים מ"ש בענין הס"פ שנקו"ף: אשר חבאן וגו', נרהטים לצד מבחוץ הצאן לשתות שם הגיע המקלות לנכח הצאן, (רש"י), והנה לפ"ז יהי' מלחמר לצד מבחן הצאן לשתות, תוספת בחור על נרהטים בשקתות המים, ויורה על המקום שהעמיד, ומלת לנוכח הצאן, שב על ויבא, וכן ת"ל, לחר דלחן ענח למשתי לקבלהן דענח, ויותר מבואר בתיב"ע, לחר דלחיין ענח למשתי חמן שווינון לקבליהן דענח, לכל לפ"ז רלוי להיות החתנח נמלת הצאן השנית, ומלת לשתות נמכסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, כנודע לבקי היטב במשפט פסקי הטעמים, ורלוי להיות נטעמים לגו, ועל פי הנתוח הזה, ויבא ו׀׀ את־המקלות ו׀ לחבר ֗ כלל ׀׀׀׀ נרהטים־ן בשקתות ֗ המים ׀׀׀ לחבר ֗ תבן ו׀ הצאן ׀׀ לשתות ׀׀׀׀ לנכח ֗ הצאן, לו בחופן זה, ויבא ׀׀ את־המקלות ו׀ לחבר ֗ כלל ׀׀׀׀ נרהטים ו׀ בשקתות ֗ המים ׀׀׀ לחבר תבן ו׀ הצאן ׀׀ לשתות ׀׀׀׀׀ לנכח הצאן, ולבחר זאת הייתי נריך להקדים רוב כללי פסקי הטעמים והייתי יולא מכוונת המבור, לכל גלי ספק לפי הפירוש הנ"ל נריך לבוא בטעמים אלו, לתנח הרד"ק בנרהטים ברש לחר מפרש, שהוא כמו כלחר ותחסר הכ"ף כמו לחר רלחים את מלרים היום (שמות י"ד י"ג), פי' כלחר רלחים ותחסר כ"ף הדמיון, וכן תלכל מלות לחר נויתך נפ' תבח (שם ל"ד י"ח), תחסר הכ"ף כתניהו שנפ' מפטיס (שם כ"ג ט"ו), שם נלמר כלחר נויתך, וכן תחסר פה כ"ף השיעור המורה על הזמן, כלומר בשעה שבאו הלחן לשתות, ולפי פירושו הוא מלמר מופרד, מן נרהטים בשקתות המים, ויהי' בחורו בזה לפי הנגינה, לך בחלות לנכח הלחן, לח גילה דעתו לם מוזרות על ויבא, וירלה שכן דעתו לפי לטון בעל מכלל יופי (שקורב הוא שהעתיק זאת מפי' הרד"ק לם' נרלחית שבח לידו), שכתב בלומר בשעה שבח להשקות הלחן עכ"ל, שהסב מלות חבחן לצאות לל יעקב המשקה לותם, בדי לחבר המלמר לל ויבא, ובדי להסב לליו גם לנכח הלחן, ויהי' גם פירושו נגד הנגינה כי כ"ל החתנח בחלת הלחן הב', ונרלה דעת בעל הטעמים שלנכח הלחן שב על חבחן, ומלת לחבר בפשוטו במקום לחבר תבחנה, ושעור הכתוב כך הוא, במקום לחבר תבחן הלחן לשתות לנכח הלחן (החברות שהם הזכרים בנגד הנקבות להזדקק זה לזה, כי מלת לחן כולל זכר ונקבה) ויחמנה בחן לשתות, (שדיבן להתחמם בעת ההיות חלו בנגד חלו שם הגיע לת המקלות) ויחמו הלחן (מעתה) לל המקלות ותלחן וגו', זהו גלי ספק דעת בעל הטעמים, ולפי זה רלוי שיתורגם בל"ל על הדרך הזה, (וזה כעהאוירך רמז קליינע פֿיעה חיינם בעגען דעם מַנדערן מיבער זו טרינקען הינקמַק, חוכר זיך זו ערהיטצען פֿפֿועגטע: (לט) מַוזוֹ וומַכר רמז קליינע פֿיעה היטציג וכו'), לכל המתרגם החשבני הלך בזה לחר ת"ח ויב"ע ופירש"י, כי דחוק הוא לפרש כן מלחר לנכח הלחן: ויחמנה, מלה מורכבת מסימן

המעמר

החכם גשעניות כי בכל היח מענין שכל, לפי שהפרי הזה מחפכל. (לה) ויחמנה, לדעת כל המפרשים

ויצא

(לט) וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת
וַתֵּלַדְן הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים
וטלאים

תרגום אונקלוס

וְאִתְחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָּא
וִילִידָן עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּרְקוֹעִין:
ואימריא

תרגום אשכנזי רלא

קאָמען. (לט) דאָו קליינע פֿיעה
וואָרד היטציג ביי״א דען שטע־
בען, אונר וואָרף פֿוסגעציי־
נעטע, קליין־ אונד גראָסֿלעק־
קי־

רש״י

לזכר חה ויחמנה: (לט) אל המקלות. אל מרחות המקלות: עקודים. מזוגים במקו׳ עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהן: והכתנים

באור

הזכרים וסימן הנקבות, כי לזכרים לבד היה ויחמו, ולנקבות לבד היה ותחמנה על מקל ותלדנה, והרי דקדוק המלה כך הוא, עתיד לנסתרות מורכב עם הנסתרים מנינן הקל מכתי פ״ח יו״ד שרשו יחם, ומצד הניר״י להאזיך יו״ד פ״ח הפעל, ויש למלה זאת עוד כ׳ חברים בהרכבה זאת כמו שכתבתי בתקון סופרים שלי: (לט) ויחמו, נפלס וַיֵּרְדוּ לכל וַיֶּחֱמוּ היו״ד נסגו״ל, בעבור שהחי״ת נקודה בחטף סגו״ל, וכבר כתבתי למעלה בענין המלה הזאת, שהיא לשון זכר על הצאן: הצאן, הזכרים והנקבות: אל המקלות, בנגד המקלות, לו על מרחית המקלות: וחלדן הצאן, הנקבות: ועקדים, לדעת הרלב״ע הם פה רק הנרודים כי טלאים לעיניו הם על סימן פרטי רק הם כלל לנקוד ועקד ונקד, וכאן הוסיל ונזכרו הזכרים

המעמר

המפרשים תהיה זאת מלת לנדרוגינוס מורכבת מזכרים ונקבות; ולולא ירדתי להעיז מלחי נגד מזוכי בעלי הלשון, הייתי לומר כי יחם הוא נסתר יחיד מן בנין הפעיל בנחי פ״י, ובח לית״ן בניר״י ע״מ איניק (כך שיפול יו״ד הפרש כי גם בנבד תחסר לפעמים, עיין מכלול לרד״ק, ולזה לך תשתנה גם בנגוי, כמו ונבוקהו דבר מסלע לנרים ל״נ ט״ו) והברת בה הוא בנוי לנקבה, ע״ד מרכבת תְּבִיאָה (ויקרא ו׳ י״ד) ות״כ שעור ויחמנה, ויחס לותה, (ובח בלשון יחידה כמו ליחמנה להלכן לדעת הרד״ק ע״ב בנחור, ולף לדעת ר״ח בחור כי גם הכנוי לנסתרות, מ״מ בבר נודע כי לשון יבח בכנוי יחידה וכמ״ש הרב המבחר לעיל ל״ו), לך שהוקל מהדגש, ומלחנו לו לח תענינה לעיניהם (יחזקאל ד׳ י״ז) עיין מכלול, ולח גם לפ״ז רלוי לבוח המ״ס בסגו״ל, הלח טוב לנו לבלתי לגיס פנינו לל הקולות מלערב זכרים ונקבות, ולף שמלינו גם בזה זרות ליחמנה (לקמן מ״ח) שבח הא״ס בניר״י שלח כמצפע, ומה שבח בבוחן ברבות, הוח ע״ד ותצח כל העלה ויתנו לת קולם (במדבר י״ד ל׳), לפי שהוח גם הקבון, והפעל מוסב על יצקב שיעקב הזם לת הלשון כי לפקם בטרם בוחן לבחות למען יתחממו, ובלשר בבר יחם להן בנ״ח, לבן התחממו גם הנה מעשן לל המקלות. והנה תכלית הספור הזה הוא, כי בבר תזרנו זה כמה פעמים שמטת תורתינו הקדושה היתה שישראל ירעו לחונה ויבכונו בחרן לחבר חלק ה׳ להם בטח ושלחן תחת גפן ותחנה, מפני לדמתם יעבנו, ומבן בבשים יתחממו, ולח לזכות ממרחק לחמם לעבור בחרחות סוחרים לל קנוי הלרן לו לעבות מלחכה בחים רבים בלחיות סוחר, והנה היתה עבודת הזהב יקר גם בעיני המכריים, רק רוצה לתן תוענה להם לחסורם, וידוע הוא כי בני ישראל נשחלו בגלולי מלרים כשבר ניחזקאל (כ׳) ולהרחיקם מדעת הפסלה הזאת, ספרה תורתנו כי ברבת ה׳ בחהל רועה, והוא מסגית עליו בהסגחה פרטית לשרבות מקנהו למען יפרון בחרן, כי המלחכה הזאת והטהורה הזאת היא רלויה מלד בעיני מלהים (כשוב בתבתי בפרשת בראשית בשם הרד״ק).

תרגום אשכנזי

קינע יונגע. (מ) דיעזע לעמ=
מער שיידעטע יעקב, אונד
ווענדעטע דאַז אַנגעזיכט דעם
קליינען פֿיעהעס געגען דאַז
פֿוסגעציינעטע, אונד געגען
אַללעס רונקעלראָטהע אונ=
טער דעם קליינען פֿיעה לבן'ס,
זיינע העערדען אַבער היעלט ער בעזאָנדערס, אונד טהאַט זיא ניכט אונטער דאַז קליינע
פֿיעה

ויצא ל

וּטְלֻאִים: (מ) וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד
יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד
וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ
עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן
לבן

רש"י

(מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדים
עקודים נקודים הבדיל והפריש לעצמן
ועשה אותן עדר עדר לבדו והולך אותו
העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן
ההולכת אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר
ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן
אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפירשתי:
המקישרות

תרגום אונקלוס

(מ) וְאִימְרַיָּא אַפְרֵישׁ יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ עָנָא
כָּל דַּרְגּוֹל וְכָל דִּשְׁחוֹם בְּעָנָא דְלָבָן וְשַׁוִּי
לֵיהּ עֶדְרִין בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא עָרֵיבִינוּן עִם
ענא

באור

השנים האחרים בפירוש, לא נשארו כ"א הברודים שיוכללו בו: (מ) והכשבים הפריד יעקב
וגו', ועוד עשה דבר אחר שהבדיל והפריד לעצמן את הנולדים עקודים נקודים ועשה אותן
עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהן צופות
אליהן וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא
בצאן לבן, כדי שתראנה אותן ותתעברנה כמותן, כפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע, ויהיה פי'
וישת לו עדרים לבדו, וכבר השית טרם שנתן פני הצאן אל עקד, ורבים כמוהו, וי"א כי
וישת מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו, והרמב"ן אחר שהקשה על פי' רש"י כתב וז"ל
אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים
ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל
צאן לבן ששם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים
וכל חום הכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן,
והנבין בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבים אל עקוד
ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן
לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו, ואל
תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך מקראות לדבר כן בפרשה הזאת כדומה לו
בהר הגלעד (להלן ל"א כ"ה), וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או
שידע בתולדת הכשבים שצריכום לסימנים רבים בכבדותם יותר מן התישים לקלותם עכ"ל.
אבל המתרגם האשכנזי פי' באופן אחר מסכים לפשטות לשון הכתוב וז"ל כן נראה בפי' הכתוב
הזה שיעקב הבדיל העקודים וכו' הנולדים בצאן לבן ולא לקחם עדיין לעצמו להיות שכרו,
כי אם כל זמן היותם קטנים הנהיגם בראש העדר, כדי שהצאן המתחממות תתנינה עיניהן
בהן ותלדנה כמותן, וזהו ויתן פני הצאן וגו' אולם כשהגדילו הוולדות והיו ראויות לילד, לא
שתם עוד על צאן לבן, כי אין לשמרם שיהיו תמיד בראש העדר ולא יבאו בין שאר הצאן
ויראו הצאן הלבן ויתחממו מהן לילד כמותן, לכן לקחם בשכרו, והנהיגם לעצמו, ועשה
מהם עדרים לבדם, ושם לא היו כ"א עקודים נקודים וכו', ליחס הצאן על ידיהם עכ"ל,
ועפ"ז תבין תרגומו האשכנזי בפסוק זה: אל עקד וכל חום, אל כל עקד וכל חום, ומלת
כל תשמש גם למלת עקד הקודמת: וכל חום בצאן לבן, לדעת רש"י פירושו וכל חום שמצא
בצאן לבן, כי החום הם של יעקב, וכן מתורגם בל"א, ויש לפרש כי בצאן לבן שב על ויתן,
ושעורו

ויצא

לָבָן: (מח) וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרָהָטִים לְיַחֲמֶנָּה בַּמַּקְלוֹת: (מט) וּבְהַעֲטִיף

תרגום אשכנזי רלב

פֿיעה לבים. (מח) וועז דאָז פֿריה־ לייפֿינג פֿיעה ערהיצט וועדדען זאָללטע, וועטצטע יעקב דיא שטעבע פֿאָר דיא אויגען דעם קלייגען פֿיעהעם אין דיא רינ־ נען, אום זיא דורך דיא שטעבע צו ערהיטצען. (מט) וועז אַבער

הצאן

תרגום אונקלוס

עָנָא דְלָבָן: (מח) וַהֲוִי בְּכָל עִדָּן דְּמִתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכְּרַיָּא וְשַׁוִּי יַעֲקֹב יָת חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחֲמוּתְהֶן בְּחוּטְרַיָּא:

רש"י

דאָז

(מא) המקושרות. כתרגומו הנכירות ואין לי עד נמקרת. ומנחם חברו עם לחיתופל בקצרים (שמואל ב' ט') ויהי הקצר לחמין לותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ונהעטיף. לשון ליחור כתרגומו

באור

ושעורו, שניתן בכל לילה לבן פני הלילה לפי כל עקד ועקד כל חוש: על צאן, עם לבן: (מא) בכל יחם, מקור ובעבור הדבקו למלת בכל נאמר שהוא במקום שם ואם נאמר שהוא חסר את כלומר בכל עת שהיו מתחממות והוא את חבורן הוא מקור כמשפט, וכן ת"ח ויב"ע בכל עידן דמתיחמן, וכן נוהן התרגום האשכנזי: הצאן המקשרות, ת"ח מנכירים, וכ"ת יב"ע מנכרתא, והם שיולדו נימי ניסן והם חזקים ונדולים מהאחרים וקראם בלשון קצר כי הקצר חזק וכן והקצרים ליעקב, ול' הרמב"ן הנכון בעיני כל' הזה שהם הכתן תחר הזכרי' מהם הולכי' לחר הנקבו' לא יתכבדו מהם לרוב תאוותם מלשון וגפזו קשורה בנפשו (בראשית מ"ד ל'), ולשון חכמים בן הוא, חזיר כרוך הוא לאחר רחל, בנרונין לאחריה, ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם לבניהם, ורבים לחמרו כי קשורים הם החזקים לחבר חיבריהם קשורים זה בזה קשר לחזק החבורים, והצעופים הם הלבנים לחבר נפשם בהם תתעטף ותחן להם תלוה, מלשון העטופים בראש (לינה ב' י"ט), והתרגום לחמר בכירים ולקיטים כי כן הדבר עב"ל, ר"ל כי לא תרגם רק לפי הכוונה: ליחמנה, בספרים מדויקים המ"ס בלירי, וכתב הרד"ק בשרשו (ד' קטן דף קכ"ד ע"ב), שהוא מקור מן הדגוש, והנו"ן הדבוקה עם הה"א לבנוי הנסתרת כמו ליחם לותה כמו תשמטנה ותעזבה (שמות כ"ג י"א), ולפ"ז שמ"ם ליחמנה לירי", ולינו בן מנהג הלות לחבר על נו"ן ה"א הנקבה כי לם בסגול, וכתב ע"ז ר"א בחור בספר הרכבה בלות ל', שדבר זר הוא כי אין מנהג הנסתרת לבא בנו"ן ה"א רק עם לותיות לית"ן, ולבן הסכים עם סוף דברי הרד"ק שהנו"ן לבנוי הנסתרות כמו ליחמן, ור"ל ליחם לותן, ובא בתוספת ה"א כמו אַתְנָה בחכמה (זס ל"ה כ"י), שהוא כמו לותן, וכן עד בּוֹאָנָה בית לחם (רות ד' י"ט), כמו בואן, והי' ראוי להיות המ"ם בקמ"ן והנו"ן רפויה לְיַחֲמָנָה, אלא שהוסב הקמ"ן גדול לקטן, וכן בכון לדעתי לבנותן בלשון רבות כמו שהתיזל, הלשן המקושרות, ולפ כי בשם המין נמלא שיכונם בלשון יחיד ורבים לפ בענין לחד ובמחבר לחד כמו וירב העם ויעלמו (שמות ד' כ'), כי שחת עמך וגו' סרו מהר (זס ל"ב ו'), מ"מ על הרוב לא יהי' זה כ"א בשינוי הפעל הלשון קודם השם, שאז לא ישגיח על המספר, ולפ לא על המין, והוא הנקוד בלשון העמים (וועבוך מיאפערסאָנאַלי), מבא"כ כלן שבא השם בתחלה, אין נכון לבנותו בלשון רבים ולמ"ז בל' יחיד, לם לא ע"ד הזרות, ולוק נזה, וסבת הקמן שהוסב לבירי" כתב שם רש"י שהוא בענור הבנוי, ולא זאת הסבה לדעתי בעבור שלא נשתנה במלת בוחנה, והרד"ק כתב שם שבא המ"ם בלירי כמו שהיה מבלי תוספת ה"א לְיַחֲמוּ כמו לְשָׁמְרָם לְזָכְרָם, ולפ"ז שהמקור בא בקמ"ן כמו בְּשָׁמְרָם עקב נב (תהלים י"ט י"ב), לחר שהלווי יבוא בלירי יבא גם המקור בלירי עב"ל, וגם זה אינו נכון לדעתי כי הלא בכל לווי ליחיד עם בנוי נסתרים ונסתרות יהי' לירי לפני הבנוי, ובמקור יהי' קמן לפניו כמו בְּשָׁמְרָם הנ"ל שבלווי אינו שָׁמְרָם רק שָׁמְרָם, ועוד כתב הרד"ק לו בא בלירי ומשמעו בקמן כי התנועות משתנות כי הנה בא לעיר רַבִּים (תהלים

תרגום אשכנזי

ויצא ל

דאָז פֿיעה שפּעטליִיפֿיג וואַרד, זעטצטע ער זיא ניכט הין; אַל־זאָ דאָם דיא שפּעטליִיפֿינען פֿיר לבן, דיא פֿריהליִיפֿינען אַבער פֿיר יעקב וואַרען. (מג) דער מאַן בריטעטע זיך איבער דיא מאַסטען זעהר אויס, אונר האַטטע פֿיעל קליינעם פֿיעה, מעגרע אונד קנעכטע, קאַמעעלע אונד עזעל.

וחמרים

רש"י

בלקיות - ומנחם חכרו עם המחלוֹת והמעטפות (ישעיה נ"ו) ל' עטיפת כסות כלומר מתעטף בצורן ובמרן ולוקח מתחתיו להתיחם על ידי הזכרים: (מג) לשון רבות. פרות ורבות משאר לשון: ושפחות ועבדים. מוכר לשנו בדמיס יקרי' ולוקח לו כל שלה:

עם

תרגום אונקלוס

(מב) וּבְלַקְשׁוּת עָנָא לָא מְשַׁוִּי וְהַוָּאָה לַקְשָׁיָא לְלָבָן וּבַיְרָיָא לְיַעֲקֹב: (מג) וְתֵקֵיף גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא וַהֲוָו לֵיהּ עָאן סַגִיאָן וְאַמְהָן וְעַבְדִין וְגַמְלִין וַחֲמָרִין:

ושמע

באור

ס"ת כ"ז) בלירי ומצעטו בקמן, כמו יִלָּשֵׂם הכהן (זמות כ"ט ל'), ומצעטו בלירי עכ"ל, ועדיין לא נועצנו כי גם המה זרים הם ולזן בהם בח לעזור לעזאם ומכ"ש לאחרים, אבל לי נראה כי בעבור שהמקור והלווי קרובים הם, יבואו זה תחת זה, כמו עת פָּקוֹד ועת רָקוֹד (קהלת ג' ד'), בח המקור בשקל הלווי, זכור את יום השבת (זמות כ' ח'), בח המקור במקום הלווי, לאנס בנוים יש הפרש ניהם, כי בנויי הלווי מורים תמיד על הפעול בטעם לותי לותה לותם, לבל המקור לפי שהוא לאכעי בין שם לפעל, יבוא בנ' מיני הבנויים, כי לפעמים הם בטעם שלי שלו שלהם, ולזו יורו על הפועל דהיינו ליחס הפעולה אליו ולהקנותם לו, ופעמים יורו על הפעול בטעם לותי לותו לותם, ולבן במקו' יורו על הפועל, יבוא קמ"ן לפני המ"ס והמו"ן כדין בנויי הזמות כמו לת ערתם ולת בזרם ולת פרסם (ויקרא י"ו כ"ז), שפירושו עור שלהם בשר שלהם יכו', ובן בשמרם עקב רב, פירושו בשמירתם (בשמור שלהם) יש עקב רב וזכר טוב, כמו שפי' שם רש"י והרשב"ם והרד"ק, ובן עד בלזם בית לזם, פירושו עד בוא שלהן, (ותענה בחכמה תיננו בנוי המחובר אל השם או הפעל כי היא מלת הבנוי עלמה ומצעטה לותן), ולבן הם קמולים, אבל ליחסנה שפירושו ליחס לותן, והבנוי מורה על הפעול בבנויי הפעלים, לבן יבוא עם הלירי בבנויי מ"ס ונו"ן המחוברות אל הלווי, עוד כתב שם הרד"ק ונדמה הנו"ן שלא כמצעטה כמו תרחילה נה (תיכה ז' י'), שלא פי' מצעטה להדגיש ובא בן לתפארת הקריאה, ולדעתי לא תהי' תפארת הלשון, כונד הקריאה, אבל ירצה לי שיורה על חיוב הפלגה, ואולי תהי' שם ההפלגה שתחזמו מהר, כענין והקצרים ליעקב, או על הרבוי, כענין ויפרץ הלים: (מב) ובחעטיף, נגר כתבתי פי' הרמב"ן, ומנחם חברו עם המחלוֹת והמעטפות (ישעיה נ' כ"ב), לשון עטיפת כסות כלומר מתעטית בצורן ובמרן ולוקח מתחתיו להתיחם ע"י הזכרים, והנה זונקלוס תרגמה בשם המקום מופשט מן המחובר כמו התחזרות, ויב"ע תרגמה בשם התובר, ולריך להפוך המלו' כדי שיבוא התיחר לחר המחובר בדרכו, ושבורו ובלשן המעטפות לח יתים, ולשנה זחת השם המלה מיוחד לרבים, כי מלת לשן על הרוב ל"ר, ולדעתו תשמ תבי"ת על המקום, כמו בתוך העטופים לח יתים, ולדעת מנקלוס תורה על הזמן, בעת התחזרות של עיבור הלשן, אבל יותר נראה שיהיה במקום העבר לו העתיד כדרך המקור, והבי"ת על הזמן כמו בת"ח, וכן מסורס להלן ויהי בעת יחם הלשן, על הזמן, ועניבו, בעת הרטיפו לו בעת יעטבו, וכן מתורגם בל"ח, וכתב הרחב"ע כי הם נימי תשרי, וזה עשה יעקב שלח ירנים לבן בדבר המקלות, לו כחבר כתב הרשב"ם שלח הי' מוגז על המחזרות, וכבר נרחי לעת הרמב"ן בזה: (מג) ושפחות ועבדים, מוכר לשנו בדמיס יקרים ולוקח לו כל שלה:

ויצא לא

וַחֲמֹרִים: לא (א) וַיִּשְׁמַע אֶת־
דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב
אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר
לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה:
(ב) וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה
אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם:
(ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב
אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ
וְאֶהְיֶה עִמָּךְ: (ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב
וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־

צאני

תרגום אשכנזי רלג

לא (א) עס קאַמען איהם דיא רעדען דער קינדער לבן'ס צו אָהרען, וועלכע שפּראַכען: יעקב האַט אַלעס גענאָממען, וואַס אונזערם פֿאַטער געהאָרטע, אונד פֿאָן אונזערם פֿאַטערם פֿערמעגען האַט ער דיעזען שווערען רייכטהום אַנגעשאַפֿפֿט. (ב) יעקב זאַה אויך לבן'ס אַנגעזיכט, דאַס עס איהם ניכט מעהר זאָ גינסטיג וואַר אַלס געסטערן אונד פֿאָרגעסטערן. (ג) דער עוויגע אַבער זאַגטע צו יעקב: קעהרע אין דאַז לאַנד דיינער עלטערן אונד אַן דיינען געבירטסאָרט צוריק, איך ווילל מיט דיר זיין. (ד) דאַהער שיקטע יעקב אויפֿס פֿעלד צו זיינעם קליינען פֿיעה, ליעס רחל

תרגום אונקלוס

לא (א) וּשְׁמַע יַת פִּתְגָמֵי בְנֵי לָבָן דְּאַמְרִין
נְסֵיב יַעֲקֹב יַת כָּל דִּי לְאָבוּנָא וּמִדִּי
לְאָבוּנָא קְנָא יַת כָּל נִכְסַיָּא הָאִלֵּין: (ב) וַחֲזָא
יַעֲקֹב יַת סְבַר אַפֵּי לָבָן וְהָא לֵיתַנִּין עִמֵּיהּ
כְּמֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקָדְמוֹהִי: (ג) וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב
תּוּב לְאַרַע אַבְהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי מֵימְרִי
בְּסַעְדָךְ: (ד) וּשְׁלַח יַעֲקֹב וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה

רש"י

לא (א) עשה. כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק (שמואל א' י"ד): (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך. אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך: (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואח"כ ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדוג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' הקדימו

באור

לא (א) בני לבן, בנים זכרים נולדו לו אחר שבא יעקב לביתו, עם שבתחלה לא היו לו ולכן הוצרכה רחל להיות רועה צאנו, וכן סופר בספר הישר ואמר ובשנה הרביעית לשבת יעקב בבית לבן פקד ה' את לבן ויזכרהו ה' בעבור יעקב ויולדו לו בנים, ואלה שמות בני לבן אשר יולדו לו בימים ההם, ויהי בכורו בעור ומשנהו אליב והשלישי מורש עכ"ל: עשה, כנס, כמו ויעש חיל ויך את עמלק (שמואל א' י"ד מ"ח): הכבד, עוצם ממון, כמו ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב (בראשית י"ג ב'), כי מי שיש לו כן תנועתו כבדה, והנה תראה כי כבוד מגזרת כבד אבן (משלי כ"ז ג'), וקלון מגזרת קל ברגליו (שמואל ב' ב' י"ח), וא"ת נכסיא, לפי הכוונה, ויב"ע תרגם יקר נכסיא, כירף עמה גם הוראת החשיבות והגדולה, והמתרגם האשכנזי שתרגם (שווערען רייכטהום), לפי שכירף עמה גם עצם הוראת השרש, אשר ממנה יסתעפו הוראת החשיבות, והוראת העושר: (ב) והנה איננו, מרוצה, וב"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: כתמול, הוא היום שעבר, פעמים יורה על הרחוק, ופעמים על הקרוב כמו כאן: שלשום, תאר אל היום השלישי לאחור: (ד) וישלח יעקב ויקרא לרחל

תרגום אשבנזי

צאנו: (ה) ויאמר להן ראה אנכי
את־פני אביכן כי־איננו אלי
כתמל שלשם ואלהי אבי היה
עמדי: (ו) ואתנה ידעתין כי בכל־
כחי עבדתי את־אביכן: (ז) ואביכן
התל בי והחלף את־משכרתי
עשרת

רחל אימ לאה רופען, (ה) אונד שפראך צו אירהנען: איך זעהע אן דעם אנגעזיכט אייערעם פאטערס, דאס ער מיר ניכט מעהר זא נינסטינ וויא אלס נעסטערן אדער פארגעסטערן; אבער דער נאטט מיינעם פאטערס איזט מיט מיר נעווען. (ו) נון ווייסט איהר, דאס איך אייערם פאטער מיט אלער מיינער קראפט נעדיענט האבע. (ז) אייער פאטער אבער האט מיך הינטערנאנגען, אונד האט מיינען לאהן צעהן

תרגום אונקלוס

לחקלא לות עניה: (ה) ואמר להן חזי אנא ית פני אבוכן ארי ליתנין
עמי כמאיתמלי ומדקדמוהי ואלהיה דאבא הוה בסעדי: (ו) ואנתין ידעתין
ארי בכל חילי פלחית ית אבוכן: (ז) ואבוכן שקר בי ואשני ית אגרי
עשר

באור

וללאת חשדה אל צאנו, האחנת פזר הועמד במלת וללקח נרמה קמה, כי הוא בחסרא המחסר, ולכן תרגם יב"ע, ועלן למקלח לות עניה, ולפי תרגומו הסדה לינו שב על ויקרא, רק הוא מחסר מחר והודעה שעשו כן, אבל המתרג' האשכנזי תרגמו כמו מקרא מסורס, ושעורו, וישלח יעקב הסדה אל לאנו, ויקרא לרחל וללאה, ונזכרה רחל קודם לאה לפי שהיא העיקרית: (ה) את פני אביכן כי איננו אלי וגו', רוחה אני נפניו כי אין לנו אלס עמי כתמל שלשם, ומלת לינו מוחרת על לנן ולא על מלת פני, ויתכן ג"כ שיהה על מלת פני, וחף שהיה בלשון יחיד על פני שהוא לשון רבים כמו פני ס' מלקס (חיבה ד' י"ו), ולא אמר מלקוס, ובן מי נדה לא זרק עליו (במדבר י"ט י"ג וכ'), והנה לנקלוס ויב"ע תרגמו שחוזרת על פני, ולכן הסבו המלה מלשון יחיד ללשון רבים, ליתנין, ובן תרגמו גם הרלשון, והמתרגם האשכנזי תרגמה למעלה כפי' הכ', ופה כפי' הפ', כי שניהם נכונים: כי איננו אלי, כמוהב שים בידי משלו: ואלהי אבי היי עמדי, אבל נחמת לא נזלתי ממנו מחימה רק הק"נה פי' עמדי ונתן לי: (ו) ואתנה, כמו לתן, והה"ל נוספת מלות התמנת"ו, וכבר כתבתי כי תבסל לפעמים הורלת הנוף ותבוא נמלה נפ"ע מלבד מכורה עם הפעל, לחזק ההורלה ולהורות הפך הקודם כענין לבל, וכן כתן לבל לתן לא כאניכן לאזדני, רק ידעתן כי בכל כחי עבדתי לת לניכן: (ז) התל, לדעת הרלב"ע והרד"ק ושאר המדקדקים היא מלה זרה נאבור שהיא מבנין פעל ורלוי להדגם התל ובא בנוף נמקום הדגש, ונמלא הזרש הזה י"ב פעמים נמקרא, ג' מהם שמות, החלים, מהחלות,

---

המעמר

לא (ה) איננו, כתב הרב המבאר ז"ל: ויתכן ג"כ שהוא (מלת לינו) על מלת פני וכו', כמו פני ס' מלקס (חיבה ד' ט"ו) ולא אמר מלקוס עכ"ל, והוא מדברי הרלב"ע ועל מה שהניח הרב ז"ל עוד הפסוק ומי נדה לא זרק עליו, יש קלת לפקפק ולומר כי מיס הוא רבים הזוגי (יהיה זה מחיזה שבה שיהיה) והזוגיים אם לינם מלאכותיים (כמו מחזנים, מלקחים) יתפרדו כמו לוזן עין וכדומה, לבל השמות הנחים בלשון רבים לפי שהם כוללים פרטים רבים לא יתבנו לנוף ניחיד.

ויצא לא

עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים

להרע

תרגום אשכנזי רלד

צעהן מאהל פערענדערט ; יע-
דאך האט גאטט ניכט שגעגע-
בען

תרגום אונקלוס

עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא

עמי

רש"י

רחל ללאה: (ז) עשרת מונים. אין מונים
פחות מעשרה: מונים. ל' סמים כלל
החשבון

באור

ו' מהם פעלים, ט' מהם מבנין פִּעֵל, הֵתֵל, הֵתַלְתָּ (ג' פעמי') הָתֵל, כְּהָתֵל, תְּהָתֵלוּ, יְהָתֵלוּ, וַיְהַתֵּל, וא' מבנין פֻּעַל הוּתַל, (ועיין בקונטרס עלים לתרופה שבבר נדפס (שמות א' י"ו), שם הראיתי מקומם), וכולם יבואו על דרך זרות חוץ מאחד מהם שהוא וַיְהַתֵּל, אולם לפי דעתי רחוק הוא לשומם כולם זרים, ולכן נ"ל כי שני שרשים יש למלה זאת ששניהם מורים על ענין השקר והתעתוע (או הלעג כפי' הראב"ע), והם שרש התל ושרש תול, כאשר מצאנו ענינים רבים אשר להם שני שרשים, כענין החמימות אשר לו שרש יחם וחמם, יטב וטוב, ולפעמים שלשה שרשים מורים על ענין א', ובמ"ש הראב"ע במלת וַיָּזֶד יעקב נזיד (בראשית כ"ה כ"ט), ששרשו זוד והם ב' שרשים וענינם אחד, ושלא כדעת הרד"ק שאמר כי הנח במקום הדגש, ויהיו ג' מלות וַיְהַתֵּל, הֲתֻלִּים, מַהֲתַלּוֹת, משרש התל, וט' הנשארים יהיו משרש תול, ומבנין הפעיל והפעל, ויהי' הֵתֵל עבר נסתר, והראוי הֵתִיל על משקל הֵשִׁיב (או הֵתֵל כי נחי העי"ן יבואו לפעמים על דרך הכפולים בצירי), רק בעבור שהנגינה נסוג אחור מפני קירוב הטעמים, ולא יבוא לעולם נח נראה אחר תנועה גדולה שאין בה נגינה, נשתנה לתנוע' קטנה כמו מן יָשִׁיב לנו (שם כ' ט"ו), נאמר וַיָּשֶׁב את כל הרכש (שם י"ד י"ו), הֵתַלְתָּ. הוא עבר נוכח מההפעיל בפלס הֵנַפְתָּ עלי' (שמות כ' כ"ה), התל, הוא מקור מההפעיל ע"מ הָשֵׁב תשיבנו (שם כ"ג ד'), וכן כְּהָתֵל, ותְּהָתֵלוּ ויְהָתֵלוּ הם עתיד לנסתרים מההפעיל, והראוי תָּתֵלוּ יָתֵלוּ או תָּתִילוּ יָתִילוּ על משקל תָּרֵעוּ (בראשית י"ט ז'), כי לא יָרֵעוּ (ירמי' י' ה'), או תָּשִׁיבוּ, יָשִׁיבוּ, רק שלא נפלה ה"א הבנין כמו יְהוֹשִׁיעַ ה' (שמואל א' י"ז מ"ז), ולי יְהוֹשִׁיעַ (תהלים קי"ו ו'), משלו יְהֵילִילוּ (ישעי' נ"ב ה'), ומשירי אהודנו (תהלים כ"ח ז'), על כן עמים יהודוך (שם מ"ה י"ח), יְהוֹדֶה לתפלה (נחמי' י"א י"ז), כי מהראוי להכתב הה"א לסי' הבנין בכל העתידים מבנין הפעיל ויו"ד האית"ן בשוא רק שלהקל נפלה הה"א ובאה תנועתה אל אות האית"ן, ובאלו הנזכרים באה כמשפטה, ויהי' תְּהָתֵלוּ יְהָתֵלוּ כאחד מהם, ודגש הלמ"ד נוסף כאשר יאמרו גם המה, ומלת הוּתַל תהי' מבנין הפעל בפלס הוּקַם המשכן (שמות מ' י"ז), ואולי גם וַיְהַתֵּל הוא מההפעיל בתשלום ה"א הבנין והדגש במקום הנח כמו ופטורי צִצִּים (מלכים א' ו' י"ח וכ"ט ול"ב ול"ה), שהם במקום ציצים, ששרשם ציץ, כי יותר טוב ויותר נאה להיות כולם במשפט ואחד זר, מן ההפך להיות האחד על משפטו, וכולם זרים, כי איך יהי' הפרוץ מרובה על העומד. ועם כי הרד"ק דרכו למנע בשרשים, הנה אביו הר"י קמחי איננו מבעלי הסברא הזאת, עיין במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א) ובאמת לא ידעתי מדוע נצמצם בהם עד שנרבה דוחקים במשקלים, ואף כי הראב"ע התמרמר ג"כ בזה בפ' שמות (ד' ל"א), ולא רצה לקבל שרש נתם במלת וַיִּתְּמוּ, ובחר לומר שהדגש יורה על חסרון אות שאחריו, ושרשו תמם, עכ"ז לא רצה לקבל הזרות הזה שהנח יהי' במקום הדגש במלת וַיָּזֶד יעקב נזיד (לעיל כ"ה כ"ט), ולהיות שרשו נזד, כדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף ק' ע"א), ובשרשים שרש נזד, ואמר ששרשו זוד, והם ב' שרשים וענינם אחד, עם שאינו נמצא רק פ"א, ושרש נזד נמצא ו"פ, וכן אמר במלת לא ידון (לעיל ו' ג'), ומכ"ש במלת התל שבט"פ מן הי"ב שנמצא ממנו נצטרך לומר שהנח במקום הדגש, והמה זרים, רק פ"א בא על משפטו, לכן אבחר יותר לומר שהם ב' שרשים תול והתל, ושניהם מענין אחד, ובאו כולם במשפט, ולפי דעתי יהי' ותוללינו שמחה (תהלים קל"ז ג'), מענין זה ויהי' שרשו תול, והשם תּוֹלָל בכפל הלמ"ד ומשקלו בשלמים שַׁאֲנָן, רַעֲנָן, פִּרְחָה יקומו

תרגום אשכנזי

בען, דאם ער מיר באזעם
טה״ע. (ח) ווען ער שפראך:
דיא קליינפלעקקיגען זאללען
דיין לאהן זיין! זא ווארף אל־
לעם קליינע פיעה קליינגע־
פלעקטע; אונד ווען ער שפראך:
דיא פוסגעציילטען זאללען
דיין לאהן זיין! זא ווארף אל־
לעם קליינע פיעה פוסגעצי־לטע.
טע. (ט) נאטט אלוה האט דאז
פיעה אייערעם פאטערם אב־
גענאנדערט אונד מיר גענע־

ויצא לא

לְהָרַע עִמָּדִי: (ח) אִם־כֹּה יֹאמַר
נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־
הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר
עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־
הַצֹּאן עֲקֻדִּים: (ט) וַיַּצֵּל אֱלֹהִים
אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי:

ויהי

רש״י

תרגום אונקלוס

החזנן והן עזיריות למדנו שהחליף תנאו עִמִּי: (ח) אִם כְּדֵין הֲוָה אֲמַר נְמוֹרִין יְהֵי
אַגְרָךְ וְיַלְדָן כָּל עָנָא נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין הֲוָה אֲמַר רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ
וְיַלְדָן כָּל עָנָא רְגוֹלִין: (ט) וְאַפְרֵישׁ יְיָ מִן בְּעִירָא דַאֲבוּכֶן וְיַהַב לִי:

והוה

באור

(לעיל ל׳ י״ב), שנרשם שלן, רעך, פרח, ונלמ הבי״ן והרי״ם בפתח במלות שלמן רענן בעבור לות הגרון שלחריהן, והתי״ו במלת הוֹלֶל נחולם להמשיך הוא״ו הנחה שהיא עי״ן הפעל, ועל משקל השלמים הי׳ ראוי להיות הוֹלָל, ויהי׳ שם תואר לכל המלעיגים עליו על משקל וילך שׁוֹבָב בדרך לבו (ישעי׳ נ״ז י״ז), בניס שׁוֹבָבִים (ירמי׳ ג׳ י״ד וכ״ב), הנה הַשּׁוֹבָבָה (שם ל״א כ״ב ומ״ט ד׳), ומשקלו פּוֹעֵל, ויהי׳ ותולדיו שמחה כפל לשון על שונינו דברי שיר, כדרך מליצת השירים בכל מקום, והענין שם שחלונו השונים לותנו דברי שיר, והמלעיגים עליו שחלו ממנו שנשמחם בשירנו, ואמרו שירו לנו משיר ליון, ומין כוונתם כי לם להחל בנו ולגעוג עלינו ולהרלותנו בזה כח יכלתם כי נטלו ממנו שיר ליון: עשרת מנים, מניניס מלשון מנה לת ישראל (שמואל ב׳ כ״ד ל׳), והטעם עשרה בספר, לו מניס, פעמים, לפי שהם מנין נאמר בזה הלשון, ואמר עשרת לפי שהוא סוף החלדים ורחץ העשרות לפיכך לשון רבוי המספר בזה השם בספם רולה לומר פעמים רבות, וכן ואתו עשר בניס (ויקרל כ״ו כ״ו), זה עשר פעמים תכלימוני (לעיל י״ט ג׳), ועשר לאו דוקא, ולשון הרמב״ן זה הי׳ לאמת ולא לל ספרו הכתוב מתחלה, וכן לאמר לו ותחלף לת משכרתי עשרת מניס, וכזה בלקומות רבים בתורה ובפרשה הזאת למעלה לל ספר שתנה לקה לת הדולקים לרחל עכ״ל: ולא נתנו, לל עזבו, ולשון זה מלשון נתינה, כלומר לל נתן לו כח להרע עמדי: (ח) וילדו כל הצאן נקדים, בזה לל הועיל מחשך הלבן, (הרשב״ם), וירלה כוונתו לפי מה שפי׳ למעלה נקד היה רק טלפי הקדקד והלולר, ולולי הבין לבן לו רלה מכמת יעקב בענין המקלות, ולבן שינה בכל פעם תנאו ולמר נקדים יהי׳ שכרך, ולל טלפי שאר המקומות, וע״י המקלות לל יכוון שיולדו דוקא נקודי הקדקד, ולאר שרלה שיולדו כן, מזר לשנות תנאו מנקדים לעקדים, בחשבו שלל יולדו נקודי הרגלים דוקא בהסתכלם במקלות, והרשב״ם כוונתו גם על העקדים רק שליין על תחלת הפסוק, ולשון הרמב״ן כי מתחלה נתן לו שני המרלות נקדים וטלפים גם המוס בנשנים וחזר בו לחת מרלה לאר והי׳ מחליף לותו בכל שנה והיו הכלן יולדות כן ולל הי׳ זה במקלות כי הוא יספר להם מעשה השם הגדול שעשה עמו להכליח מדי שנה בשנה בשאר לאמר ולל נתנו לללהים להרע עמדי עכ״ל, וכן כתב הרלב״ע: כל הצאן, רוב הכלן כמו וכל הארן בתו מצרימה (בראשית מ״ז ו׳), והדומי׳ לו: (ט) ויצל, הפריש,

ויצא לא

(י) וַיְהִי בְּעֵת יַחֶם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים: (יא) וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי: (יב) וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־

הצאן

תרגום אשכנזי רלה

בען. (י) צור צייט דאַ דאַז קליינע פֿיעה זיך ערהיטצטע, היב איך מיינע אויגען אויף, אונד זאַה אים טרוימע, דאַ וואַרען דיא ווידדער, וועלכֿע דאַז קליינע פֿיעה בעשפרונגען, פֿוסגעצייכֿנעטע, קליינפֿלעקקיגטע אונד ווייס געשפרענקעלטע. (יא) אונד איין ענגעל גאָטטעס שפראַך צו מיר אים טרוימע: יעקב! איך שפראַך: היער בין איך! (יב) ער פֿוהר פֿאָרט: העבע דיינע אויגען אויף, אונד זיעהע! אַללע בעקקע, דיא דאַז קליינע פֿיעה בע-

תרגום אונקלוס

(י) וַהֲוָה בְּעִידַן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא תְיָשַׁיָּא דְּסַלְקִין עַל עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין: (יא) וַאֲמַר לִי מַלְאָכָא דַיְיָ בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית הָא אָנָא: (יב) וַאֲמַר זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי כָּל תְּיָשַׁיָּא

דסלקין

רש"י

ק' פעמים: (י) והנה העתודים. אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב: וברודים. כתרגומו ופציחין פייש"יד בלע"ז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל

זו

באור

וכן כל לשון ישועה והמלטה וחליצה לשון הפרשה הם, שמפרישו מן הרעה ומן האויב, כן פי' רש"י והרשב"ם: (י) והנה העתדים, אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב, (רש"י בשם ב"ר), ועל דרך הפשט הי' זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד מלת והנה כי בכל חלום יאמר כן כטעם כאלו הדבר לפניו, ובב"ר לא הזכירו המלאכים אלא ממדרש אמרו עולים אין כתיב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו, (הרמב"ן), עוד כתב זה היה אחר שהחליף את משכרתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך, וטעם והנה העתדים העלים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתדים וכולם עקדים ואחרי כן היו כלם נקדים ושוב היו כלם ברדים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכרתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה' ישוגב, והנה העתדים העלים על הצאן התישים והאילים יקראו עתדים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ (ישעי' י"ד ט') עכ"ל, וכתב הרד"ק בשרשים שרש עתד ידוע כי הם הזכרים מן העזים ונקראו גם כן תישים והגדולים יקראו עתדים ותישים והקטנים יקראו שעירים, ונקראו האצילים והגדולים בזה הלשון בדרך ההשאלה כל עתודי ארץ, לפי שהם הולכים לפני העם ומנהיגים אותם כעתודים לפני הצאן עכ"ל: על הצאן, הנקבות: וברדים, תרגומו ופציחין פיי"שיד בלע"ז [פיעסטע בל"א אין גאַנצען שטיקקען געפֿלעקט] חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו ואין לי להביא עד מן המקרא, (רש"י), והרד"ק בשרשים שרש ברד פי' שיש להם כתמים לבנים כמו ברד, וכן פי' פה הראב"ע (ולדעתו גם זה נכלל בשם טלוא שהוא כולל לכולם), וכן מתורגם בל"א,

ויב"ע

תרגום אשכנזי

בעשפרינגען, זינד פֿוסגעציי־
נעטע, קליין פֿלעקקינגטע אונד
ווים נעשטרייפֿטע, דען אך
האַבע אַללעס גענוהען, וואַס
דיר לבן טהוט. (יג) איך בין
דער נאָטט פֿאָן בית־אל, אַלל־
וואָ דוא ראַז דענקמאַהל גע־
זאַלבט, אונד מיר איין גע־
ליבדע נעטהאַן האַסט! נון
מאַך דיך אויף, ציעהע אוים
דיזעם לאַנדע, אונד קעהרע

מולדתך

ר ש " י

א ואין לי להניח עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הס"ת יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם נתים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד): מצחת אם. לשון רבוי וגדולה כשנמצא למלכות כך ויקן שמן על ראשה למשוח מזוזה למזגת: אשר נדרת לי. ונדיך אתה

לשלמו

תרגום אונקלוס

דְּסַלְקִין עַל עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין אֲרֵי
גְּלִי קֳדָמַי יַת כָּל דִּי לָבָן עָבִיד לָךְ: (יג) אֲנָא
אֱלָהָא דְּאִיתְגְּלֵיתִי עֲלָךְ בְּבֵית אֵל דִּי מְשַׁחְתָּא
תַּמָּן קָמָא דִּי קַיֵּימְתָּא קֳדָמַי תַּמָּן קָיֵם בְּעַן
קוּם פּוּק מִן אַרְעָא הָדָא וְתוּב לְאַרַע יַלְּדוּתָךְ:

ואתיבת

באור

ויב"ע תרגם וגניהון חיוורין, והוא קרוב לזה, אך לא ידעתי מניין לו לפרש דוקא גניהון: אנכי האל בית אל, כמו אל בית אל, הה"ת יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם נתים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד כ'), (רש"י), ולדעת הרמב"ע והרד"ק חסר הנסמך ורוצה לומר האל אל בית אל, וכן ועז הדעת (דעת) טוב ורע (נחמיה ג' ט'), וכן החרון הנרית (יהושע ג' י"ז), וכתב עוד הרד"ק במכלול (ד' קטן דף נ"ג ע"ב וג"ד ע"ח), וז"ל ולפי דעתי כי נאלו נשתי ידיעות כי סמיכות המלה אל מלה אחרת היא ידיעה והה"ת ידיעה מזרת ונאלו המלות האלה נשתי ידיעות לרוב ההודעה כמו כל הָעָם האזרח (יחזקאל מ"ה י"ו), אנכי האל בית אל, הָאָרוֹן הנרית, ועז הדעת טוב ורע וכו', הַיַּיִן החמה (ירמי' כ"ה ט"ו) וכו', והדומים להם, ואף על פי שים נהם שאינם נקודים כדרך הסמוכים כמו הָעָם האזרח, הָאָרוֹן הנרית, הַיַּיִן החמה, מפני ה"ת הידיעה בהו כן, או יתכן שנהם (ר"ל נאלו לנדם) חסר הנסמך עכ"ל. ולשון הרמב"ן לנכי האל בית אל, יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פיום להן שתלכנה עמו לכל מה שיספר לה חלום אחד הוא כי מאמר אל תי עיניך וראה כל העתדים היה בהיותו עובד את לבן בנאלו בעת יהם הצאן בחרת מהצנים הרחטוגות ומאמר לנכי האל בית אל היה אחר כן בעת הנסיעה כי לאחר שאמר לו קום צא מן האזרח הזאת לא נתעכב עוד באזרן לרעות עוד לאזן לבן ויעלו התיטים על הגאן ותלדנה נקדים וטלאים רק ממארת החלום שלח לרחל ולילאה ויספר להן חלומו והלכו להם וכו' המלאך ידבר בשם שולחו, (הרמב"ן), ובן אתה נדרת לי, ידבר המלאך בלשון מדניו כאלו הוא מדבר כי יעקב לא נדר למלאך אלא לאל: אשר משחת שם מצבה, להקדישה ועדיין לא הקריבת

המעמר

(יג) אנכי האל בית אל, אין זה סותר למה שאמרתי שיעקב קרא למקום בית אל לאחר שנת שנים לשם (עיין מה שכתבתי בחלת ויצא) כי כוונת המלאך רק שהוא המלאך הנראה במקום שהם בית אל, ולא שהמקום יקרא כן, וכמו שאחר יעקב (שם) אין זה כי אם בית האלהים

וזה שער השמים.

מוֹלַדְתֶּךָ׃ (יד) וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה
וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק
וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ (טו) הֲלוֹא
נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ
וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃
(טז) כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל
אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ
וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים
אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ * (יז) וַיָּקָם יַעֲקֹב
וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־

הגמלים

תרגום אונקלוס

(יד) וַאֲתֵיבַת רָחֵל וְלֵאָה וְאָמָרָה לֵיהּ הַעוֹד
כְּעַן לָנָא חוּלַק וְאַחֲסָנָא בְּבֵית אָבוּנָא׃
(טו) הֲלָא נוּכְרָאָן אִיתְחַשַּׁבְנָא לֵיהּ אֲרֵי זַבְּנָנָא
וַאֲכַל אַף מֵיכַל יַת כַּסְפָּנָא׃ (טז) אֲרֵי כָל
עוּתְרָא דִּי אַפְרֵישׁ יְיָ מֵאָבוּנָא דִּילָנָא הוּא
וְדִבְנָנָא וּכְעַן כֹּל דִּי אֲמַר יְיָ לָךְ עַבֵּיד׃
(יז) וְקָם יַעֲקֹב וּנְטַל יַת בְּנוֹהִי וְיַת נְשׁוֹהִי
על

תרגום אשכנזי רלו

אין דיין געבורטסלאַנד צוריק.
(יד) רחל אונד לאה אַנטוואָר-
טעטען, אונד שפראַכען צו
איהם: האַבען וויר וואָהל נאָך
טהייל אָדער ערבע אין אונ-
זערס פאַטערס הויז? (טו) זינד
וויר איהם ניכט וויא פרעמדע
געאַכטעט, דאַ ער אונז פער-
קויפט האַט? נון ווילל ער נאָך
אונזער געלד פערצעהרען!
(טז) דען אַללער רייכטהום,
דען גאָטט פאָן אונזערם פאַ-
טער אַבגעזאָנדערט, געהאָרט
אונז אונד אונזערן קינדערן.
טהוע אַלזאָ אַללעס, וואַס דיר
גאָטט געזאַגט האַט. (יז) יעקב
מאַכטע זיך אויף, זעטצטע זיי-
נע קינדער אונד ווייבער אוף

רש"י

לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב
שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב
על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש
מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא
נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך
בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת
נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך
בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי
שכר פעולתך: (טז) כי כל העושר. כי
זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו
אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה
מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש
וכן כל לשון הצלה שבמקרא ל'הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים
זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו' (בראשית
ל"ו)

באור

עלי' נדריך, (הרשב"ם), וכן פי' רש"י: (יד) ותען רחל ולאה, ותען מושך עצמו ואחר
עמו, ועיין בהקדמה מזה: העוד לנו, ואיך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טו) הלא
נכריות, כנכריות: כי מכרנו, כאלו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות לתת נדוניא
להן בשעת נשואין רק אמר שמור צאני וקח בנותי במשכרתך: ויאכל גם אכול את כספנו,
עכינו לתוספת באור ופירושו לפי שאמרו הלא נכריו' נחשבנו לו כי מכרנו כי לא די שלא נתן
לנו משלו אלא אכל מה שראוי לתת לנו וגם אכל כספנו שהוא שכירתך, וכן פי' רש"י ורשב"ם,
ולפי שהוא קצת קרוב אל תחלת מאמרן, לכן תרגם המתרגם האשכנזי כאלו הוא ענר במקום
עתיד, והכוונה שרוצה לאכול את כספנו בעתיד כאשר הי' יעקב חושדו שרוצה לגזול ממנו
את רכשו: (טז) כי כל העשר, כי זה משמש בלשון אלא, כלומר משל אבינו אין לנו כלום
אלא

תרגום אשכנזי

דיא קאַמעעלע, (יח) פֿיהרט אויך אַלל זיין פֿיעה, אינד אַלל זיין האַבע, וועלכֿע ער ערוואָרבען, דאַז אייגענטהום נעהמליך, וועלכֿעס ער צו פרן ארם ערוואָרבען, אום צו זיינעם פֿאַטער יצחק צו רייזען אין דאַז לאַנד כנען. (יט) לבן אַבער וואַר הינגעגאַנגען, זיין קליינעם פֿיעה צו שעערען. דאַ שטאַהל רחל דיא געטצען איה-

ויצא לא

הַגְּמַלִּים: (יח) וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן: (יט) וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־

התרפים

רש"י

ל"ו): (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מלאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנוב רחל את התרפים. להפריש את אביה מע"ז

נתכוונה

תרגום אונקלוס

עַל גַּמְלַיָּא: (יח) וְדַבַּר יַת כָּל גֵּיתוֹהִי וְיַת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא גֵּיתוֹהִי וְקִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא בְּפַדַּן אֲרָם לְמֵיתֵי לְוַת יִצְחָק אָבוּהִי לְאַרְעָא דִכְנָעַן: (יט) וְלָבָן אָזַל לְמֵיגַז יַת עָנֵיהּ

ונפיכת

באור

אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא, (רש"י), וכ"כ ר' עובדי' ספירנו שהיא כמו כי כחקת (בראשית י"ח ט"ו), אולם אנקלוס תרגם שם ברם, ויב"ע, בקושטא, וכאן תרגמו, ארי, ארום, לפי שמפרשים כפשוטו שהוא לנתינת טעם על שאמרו את כספנו, לפי שאף שהעשרנו משל אבינו, עכ"ז שלנו הוא, כי ה' הציל אותו מאבינו, וכן מתורגם בל"א, ועיין מ"ש בפסוק כי כחקת בשם הרשב"ם שרוב כי שאחר לא מתפרשים אלא: (יח) מקנה קנינו, מה שקנה מלאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים, (רש"י), ומקנה סמיך כי הוא בצירי, וכן מתורגם בל"א שהוא שם כולל כל המטלטלין, וא"ת, גיתוהי דקניניה*), והוא שם פרט רק אל הבהמה, אבל יב"ע תרגם, גיתוי ונכסוי די קנא, הנה מפרש מקנה קנינו בב' דברים מקנה על הבהמות וקנינו על שאר הנכסים, וכן כתב הרד"ק בשרשי' שרש קנה כי בכל מקו' שנאמר מקנה וקנין יחד כמו עשה מקנה וקנין (יחזקאל ל"ח י"ב), מקניהם וקנינם (בראשית ל"ד כ"ג), יהי' האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים, ובס' יהושע (י"ד ד'), פי' הרד"ק באופן אחר, ואין להאריך פה: (יט) לגזז את צאנו, שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב, (רש"י), וכן פי' הראב"ע, וזהו על דעת המפרשי' ויתן (לבן) ביד בניו (של לבן), והמפרשים ויתן (יעקב) ביד בניו (של יעקב) יאמרו שעכ"ז הי' ללבן עוד עדרי כאן אחרים שנתן ביד בניו חוץ מאלו שביד יעקב: את התרפים, לא נתכוונה אלא להפריש אביה מע"ז לשון רש"י (והוא מב"ר וכ"ה בפר"א פ' ל"ו), ואפשר כי היו ללבן לע"ז כאשר אמר למה גנבת את אלהי אבל לא היו כל התרפים נעבדים כי איך תמצא ע"ז בבית אדננו דוד? והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון ורפה ידים (שמואל ב' י"ז ב'), נרפים אתם נרפים (שמות ה' י"ז), יקראו אותם רפים לרמוז בשמם כי דבורם כמו נבואה רפה תבא ברב ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמר כי התרפים דברו אין (זכרי' י' ב'), והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהים לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים אשר יגידו להם התרפי' וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים (שופטים י"ז ה'), ושם כתוב שאל נא באלהים ונדעה התצלח דרכנו (שם י"ח ה'), כי בתרפים היו שואלים, וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בחלום, לא ידרשו

---

* לפנינו הנוסחא וקניניה.

ויצא לא

תרגום אשכנזי רלז

הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ: (כ) וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא:

ויברח

רעם פֿאַטערס. (כ) עס גע־לאַנג אַלזאָ דעם יעקב, דען ארמיטען לבן צו הינטערגעהן, אינדעם דיעזעם ניעמאַנד אַנ־צייגטע, דאַס ער פֿליעהען וואָלל־

תרגום אונקלוס

וּנְסֵיבַת רָחֵל יַת צַלְמָנַיָא דִי לַאֲבוּהָא: (כ) וְכַסִּי יַעֲקֹב מִן לָבָן אֲרַמָּאָה עַל דְּלָא חַוִּי

ליה

באור

את ה' כי אם בהם וזה טעם ויעש אתו גדעון לאפוד ויצג אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שם ח' כ"ז), כי סרו מאחרי ה', והנה לבן הי' קוסם ומנחש כאשר אביר נחשתי וארצו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם וענים כפלשתים (ישעי' ב' ו'), ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי, (הרמב"ן), והיתה כוונתה שלא יגידו ויודיעו ללבן כי רוצה יעקב לברוח: (כ) ויגנב יעקב את לב לבן הארמי, פי' גנב דעתו כי הוא הי' חושב שהי' עם כאנו והוא ברח, וכנה הכתוב הדעת, לב, כי עיקר הדעת בלב, ויב"ע תרגם המלה הזאת כפי הכונ', דעתי' דלבן, ואנקלוס שינה כל המאמר לתרגם רק ע"פ הכוונה, ונסי יעקב מן לבן ארמאה וכן עשה המתרגם האשכנזי: על בלי הגיד לו, על שלא הגיד לו דרכו: כי ברח הוא, לא שיאמר לו אני בורח כי זה לא יתכן אלא טעם כי ברח למלת ויגנב גנב דעתו כי הוא הי' בורח והעלים ממנו ולא הגיד לו כי הי' רוצה ללכת, כ"פ במ"י, ואין הטעם מסכים לזה, כי לפ"ז הי' ראוי להיות האתנח במלת לו, וגם על בלי הגיד לו הוא מאמר קצר וחסר הנמשך, גם מלת על דחוק, ולבן נראה לי ששב על מאמר על בלי הגיד לו, כי מלת ברח תכלול ב' ענינים, ההליכה, בהחבא, ופה עיקר הכוונה על ההליכה, על בלי הגיד לו כי הולך הוא, אבל לפי שבאמת ברח תפש הכתוב לשון בורח, הואיל וסובל גם כוונת ההליכה המכוונת פה בעצם. וכתב ר"ע ספורנו מלת הבריחה בכל מקום תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת הזק עתיד, אבל סור האדם מן המקום מפני הזק היה או מפני רודף יקרא ניסה, ויגנב יעקב את לב לבן הארמי, שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לשון הרע מבניו ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם, וזה עשה מפני שהי' לבן בעל מרמה באופן שאם הי' מרגיש שידע יעקב דבר מזה הי' סופר כל צעדיו ולא הי' אצל יעקב דרך להמלט, על בלי הגיד לו, כמו על עלת התמיד (במדבר כ"ח ט"ו), הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו כי חפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי ברח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר בן עב"ד ר"ע ספורנו. ולדעת המתרגם האשכנזי אין הגיד שב על יעקב, כי אם חסר המגיד, ושעור הכתוב כך הוא, שהצליח יעקב בעצתו ועלתה לו לגנוב את דעת לבן הארמי עם היותו מעונן וקוסם ובקי בערמומיות, כי לא הי' אדם שהגיד לו דבר מבריחת יעקב, לפי שהסכימו כלם על ידו, ואף התרפים לא גלו את אזן לבן על הדבר הזה, כי לקחתם רחל, לזה לא באה לו הידיעה כי אם ביום השלישי:

ויברח

המעמר

(יט) התרפים, הרב המבאר אמר בשם הרמב"ן שהוא מן רפה עיין בדבריו, וא"כ יהי' התי"ו למשקל, אבל הרד"ק הביאהו בשרש תרף, ולדעתי הוא מלשון ארמית שתרף ענינו גלוי כמ"ש רש"י על אחד אדוק בתורף ואחד אדוק בטופס (בבא מציעא דף ז') ונקראו צלמים האלה כן, לפי שמגלים העתידות לדעת המאמינים בהם, גם יש לומר שהתורה קראה אותם תרפים, כי שרש תרף יורה לדעת הערוך על דבר מתועב ונגאל (עיין ערך תרף) ויהיה דומה ממש לשם גלולים, שהוא מן גלל אדם.

ויצא לא

(כא) וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד: (כב) וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב: (כג) וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיִּדְבַּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד: (כד) וַיָּבֹא

אלהים

תרגום אשכנזי

וואללטע. (כא) אלוא ענט־פלאה ער אונד אללעם, וואם זיין וואר, ער מאכטע זיך אויף, גינג איבער דען שטראם, אונד וואנדטע זיך נאך דעם בערגע גלעד. (כב) אם דריטטען טאגע וואורדע דעם לבן אנגעזאגט, דאס יעקב ענטלאפען. (כג) דא נאהם ער זיינע פערוואנדטען מיט זיך, זעטצטע אים נאך זיבען טאגע רייזען, אונד האלטע איהן איין אם בערגע גלעד.

ר ש "י

ניכוונה: (כב) ביום השלישי. שהרי דרך ג' ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל לותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמלט יעקב רחוק מלבן ו' ימים וכו' השיגו לבן לאחרו שכל מה שהלך יעקב ז' ימים הלך לבן ביום אחד

מטוב

תרגום אונקלוס

לֵיהּ אֲרֵי אָזַל הוּא: (כא) וַאֲזַל הוּא וְכָל דִּי לֵיהּ וְקָם וַעֲבַר יַת פְּרָת וְשַׁוִּי יַת אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד: (כב) וְאִיתְחַוִּיָה לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי אָזַל יַעֲקֹב: (כג) וּדְבַר יַת אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד: (כד) וְאָתָא

באור

(כא) ויברח הוא וכל אשר לו, כלל שחזר הפרט: את הנהר, פרת כמו שת"ל ויב"ע: וישם את פניו, ללכת הר הגלעד: (כב) ביום השלישי, שהרי דרך שלשת ימים הי' ביניהם: (כג) את אחיו, קרוביו, וכן תרגם יב"ע והמתרגם הלשכנזי: דרך שבעת ימים, כל לותן הימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמלט יעקב רחוק מלבן שזה ימים למדנו שכל מה שהלך יעקב ז' ימים הלך לבן ביום אחד לפי שהוא רחוק ממנו ז' מהלכות, ונכון הוא שילך לבן כנגדו לרוץ לתרוף כי בן דרך הרודפים אחר לבן דרך ג' ימים שם בין לאחו ובין הגלעד חזר ויל יעקב לא בין העיר ובין לאחו כאלו לבן רואה לאחו נמוזח לעיניו יעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים, והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הגמלים והוגד ללבן ביום הג' כי לא הרגישו ביום הרחוק ושב לבן לעירו ולקח את אחיו מעמו ורדף אחריו מעירו שבעת ימים והשיגו ביום השביעי אחר על נאמר על דעת הרחוק רבה כי מן השדה חזר שם הגמלים נסע יעקב ולבן לקח את אחיו עמו מגוזי לאחו, ובפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומעמ לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו מעמ, (הרמב"ן). והרשב"ם כתב דרך שבעת ימים, כי יעקב הי' הולך לאט בשביל לאחו ולבן שהי' רחוק ממנו הלך לנזוז את לאחו בדבתיב ויעמ דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיהר לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים: וידבק, ענין השגה וכן תרגום ויעמ (בראשית מ"ד ו'), ולשכנינון: (כה) ויבא אלהים וגו', הרשב"ם מפרש קודם וידבק אתו ומיעוטו ובבר בח אלהים ורבים כמוהו, ואין לזוך לזה פה כי יוכל להתפרש כפי' הרמב"ן ז"ל וידבק וגו', כי ביום השביעי לעבר הגיע לבית, אל תחת ההר ורחה את יעקב חונה מעליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא אליו הלום, ועשה אל לבן האדמי להגיד כי לא"פי שהוא ארמי ולשבי מקומו לשבי תרפים ועונים כשלשתים בא אליו אלום הנזוכה לבבוד הלדיק, וכן ויגנב יעקב את לב לבן האדמי לא"פי

שהוא

ויצא לא

אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ (כה) וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ (כו) וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיּוֹת חָרֶב׃ (כז) לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִי

תרגום אשכנזי רלח

(כד) גאָטט אַבער קאַם צו לבן דעם ארמיטען אים נעכטליכען טרוימע, אונד שפראַך צו איהם: היטע דיך, דאַס דוא ניכט (פֿאָן דער ריקרייזע) רע־דעסט מיט יעקב וועדער אים גוטען נאָך אים באָזען. (כה) אַל־זאָ ערהייכטע לבן דען יעקב. יעקב האַטטע זיין צעלט אויפֿ־געשלאַגען אויף דעם בערגע, אונד לבן מיט זיינען פֿערוואַנד־טען שלוגען אויף, אויף דעם בערגע גלעד. (כו) דאַ שפראַך לבן צו יעקב: וואַס האַסט דוא געטהאַן, דאַס דוא זאָ מיין הערץ געשטאָהלען, אונד מיינע טעכטער וועגגעפֿיהרט האַסט וויא קריעגסגעפֿאַנגע־נע? (כז) וואַרום ביזט דוא זאָ היימליך געפֿלאָהען, אונד האַסט מיך אַלזאָ בעשטאָה־

תרגום אונקלוס

מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוַת לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תְמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃ (כה) וְאַדְבֵּיק לָבָן יַת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יַת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרִי יַת אָחוֹהִי בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ (כו) וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מַה עָבַדְתְּ וְכַסִּיתָא מִנִּי וְדַבַּרְתְּ יַת בְּנָתַי כְּשִׁבְיַת חַרְבָא׃ (כז) לְמָה אִטַּמַּרְתָּ לְמֵיזַל וְכַסִּיתָא מִנִּי וְלָא חַוֵּיתָא לִי

רש"י

(כד) מטוב ועד רע. כל טובתן של רשעי' רעה היא אצל הצדיקים: (כו) כשביות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב; (כז) ותגנוב אותי. גנבת את דעתי:

באור

שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים עכ"ל: פן תדבר, שלא תדבר: מטוב עד רע, לפי פשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישוב עמך מדרכו או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יבא עמך כי אני צויתיו לשוב אל ארצו, (הרמב"ן), וכפי' הראב"ע ור"ע ספורנו, ושעור הכתוב לפ"ז השמר לך מדבר עם יעקב (מענין שובו אליך) בין באופן שטוב לו או באופן שרע לו, ועפ"ז תבין כוונת המתרגם האשכנזי: (כה) וישג לבן את יעקב, פרע שאחר הכלל, ולפי פי' הרמב"ן שהעתקתי בפסוק הקודם, תהי' ההשגה הזאת יותר קרובה, כי הראשונה לא היתה רק אצל ההר בתחתיתו ויעקב הי' בראשו, אבל זאת היתה בראש ההר: תקע את אחיו, א"ת ויב"ע תרגמו תקע הראשון, פרס, לפי הענין השייך לאהל, ותקע הב', אשרי, לפי הענין השייך אל אחיו, כי מלת את מתרגמים, ית, שמורה על הפעול שהם אחיו, אבל הראב"ע מפרש תקע הב' כמו הא', ומלת אהלו מושבת עצמה ואחרת עמה, ומלת את פי' עם, ושמורו, ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד, וכן מתורגם בל"א: ברד הגלעד, הוא ההר הנזכר בתחל' ולכן תרגם יב"ע, בההוא טוורא דגלעד, והנה היו שניהם בהר אלה נכח אלה: (כו) כשביות חרב, כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) נחבאת לברח, מליצה כפולה לתוספת באור: ותגנב אתי, ל' הרד"ק בשרשים שרש גנב כאלו אמר דעתי או יהיה אותי במקום מן כלומר גנבת דעתך

תרגום אשכנזי

לען? וואַרום האַסט דוא מיר עס ניכֿט געזאַגט, זאָ העטטע איך דיך הינוועג געשיקט מיט פֿריידען אונד געזענגען, מיט פויקע אונד האַרפֿע. (כח) זאָ אַבער האַסט דוא מיך ניכֿט איינמאַהל מיינע זאָהנע אונד טעכֿטער קיסען לאַססען. זיעהע! דוא האַסט אונפֿערנינפֿטיג געטהאַן. (כט) נון האַבע איך דיא מאַכֿט אין דער האַנד, מיט אייך שלים צו פֿערפֿאַהרען; אַלליין דער גאָטט אייערעס פֿאַטערס שפראַך

ויצא לא

לִי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר: (כח) וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ: (כט) יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ

אמר

רש"י

(כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא ל' קדש על שם עיזוז

תרגום אונקלוס

וּשְׁלַחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָן וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִין וּבְחִנְגִּין: (כח) וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד: (כט) אִית חֵילָא בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא

באור

ממני וכן אמר התרגום וכסיתא מני עכ"ל, ועם שאמת הוא שיבא לפעמים את במקום מן כמו כלאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), פי' מן העיר, ונמוהו רבים, מ"מ יותר נראה כפי' הא', ותהי' בענין המליצה הראשונה, ותגנב את לבבי, וכן אותי הכוונה על הלב שהוא העיקר, ועיקר כוונת שתיהן על גניבת דעתו, וכן תרגם יב"ע, וכן פירש"י, ואין ראי' מן אנקלוס לפירושו הב', כי הוא תרגם גם ותגנב את לבבי, וכסית מני, כי לא תרגם בשתיהן רק הכוונה, ועל מלת וכסית לא שייך רק מני. אבל המתרגם האשכנזי שתרגם (אונד האַסט איך אַזאָ בעטטאָהלען) כוונתו לפרש באופן אחר יותר נאות, כי בתחלה שאל שתי שאלות בדרך כלל, א' למה נחבאת לברח, ב' ותגנב אתי, והוא גניבת התרפים, ואח"ז פרט שתיהן, כי ולא הגדת עם הפסוק שלאחריו באור על הראשונ' ופסוק ועתה הלך הלכת באור על השני' שהיא ותגנב אתי: ולא הגדת לי ואשלחך וגו', תרגם יב"ע, ולא תניתא לי ואלו תניתא לי שלחתיך וכו', והוצרך לזה לפי שחשב כי ולא הגדת לי איננו לשון שאלה, רק מאמר אמיתי, הנה לא הגדת לי, אבל יותר נכון לפרש כי מלת למה מושכת עצמה ואחרת עמה, וענינו, ולמה לא הגדת לי והייתי משלח אותך וכו', ואין צריך להוסיף, וכן מתורגם בל"א: ואשלחך, עתיד מורכב עם העבר כמ"ש בהקדמה ובבאורי כמה פעמים, וכן מתורגם בל"א (זאָ העטטע איך דיך הינוועג געשיקט), ואלו הזמנים המורכבים יבאו לפעמים בלשון עבר ולפעמים בלשון עתיד: ובכנור, א"ת ובחנגין, ואין זה תרגומו של כנור כי תרגם אבי כל תפש כנור ועוגב (בראשית ד' כ"א), כנורא ואבובא, אבל תרגם פה לפי כוונת המאמר כדרכו בהרבה מקומות עם שלא הוצרך לזה: (כח) נטשתני, עזבתני: לבני, כתרגום יב"ע לבני בְּרַתַּי: הסכלת, לשון טפשות: עשו, מקור, ובוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל, וענינו הסכלת לעשות זאת, או לעשות כן, כן פי' הראב"ע, וכוונתו לבאר המקור בהוראתו, ואין צורך, כי המקור יפורש בזמן הפעל המתלוה עמו אם עבר או עתיד, וביאורו פה הסכלת מה שעשית, וכן תרגם יב"ע, אסכלת מה דעבדת: (כט) יש לאל ידי, יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע, וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא, ושרשו איל כמו כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה'), ולכן לא ישתנה הצירי ברבוי ובכנוים, אֵלִים אֵלִי, ואפי' בסמיכות הרבים לא נשתנה כמו אילי מואב (שמות ט"ו ט"ו), ונמצאת ד' פעמים במקרא בסמיכו' הרבים ובכולם בתובה היו"ד ע"הפ, ואות השמוש הפוכה, והראוי יש אל לידי, וכן ת"א, אית חילא בידי, בן תרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי: ואלהי אביכם, הוא"ו כמו אבל, וכ"מ בל"א: אמש,

אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ
מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע:
(ל) וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף
נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ
אֶת־אֱלֹהָי: (לא) וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר
לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־
תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי: (לב) עִם
אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא ה
יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה
עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב
כי

שפראַך פֿאָרינע נאַכֿט צו מיר, אונד זאַגטע: היטע דיך, מיט יעקב (פֿאָן דער ריקרייזע) צו רעדען וועדער אים גוטען נאָך אים באָזען. (ל) אינדעסען ביזט דוא נון אויך וועגנעגאַנגען, ווייל דוא דיך זעהנטעסט נאַך דיינעס פֿאַטערס הויז. וואַרום שטאַהלטעסט דוא נאָך מיינע געטטער? (לא) יעקב אַנטוואָרטעטע, אונד שפראַך צו לבן: ווייל איך מיך פֿירכֿטעטע, אונד דאַכֿטע, דוא מעכֿטעסט; מיר דיינע טעכֿטער מיט געוואַלט וועגנעהמען. (לב) בייא וועם דוא אַבער דיינע געטטער פֿינדען ווירסט, דער זאָלל ניכֿט לעבען בלייבען! אים בייאזיין אונזערער פֿערוואַנדטען אינטערזוכֿע, וואַס פֿאָן דעם דייניגען בייא מיר איזט, אונד נים עס דיר. יעקב וואוסטע

תרגום אונקלוס

דַאֲבוּכוּן בְּרַמְשָׁא אָמַר לִי לְמֵימַר אִיסְתַּמַּר
לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ:
(ל) וּכְעַן מֵיזַל אָזַלְתָּ אֲרֵי חַמָּדָא חַמֵּידְתָּא
לְבֵית אָבוּךְ לְמָא נְסֵיבְתָּא יַת דַּחַלְתִּי:
(לא) וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית
אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא תֵנוֹס יַת בְּנָתָךְ מִנִּי: (לב) עִם דִּי תַשְׁכַּח יַת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיֵּים
קֳדָם אֲחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מַה דְעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵבְתִּינוּן:

רש"י

עיזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספתה: חמדת והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ"ד). למעשה ידיך תכסוף (איוב י"ד): (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך: מה עמדי.

באור

הלילה שעבר: אמר אלי לאמר, אמר אלי בלשון זה, כמבואר בהקדמה, ובבאורי כמה פעמים: השמר וגו', ואני חולק לו כבוד לאלהי אביכם, כן פי' הרשב"ם, אבל הי' ראוי להיות מאמר זה בסוף דבריו, ויראה לי כי מאמר זה הוא הקדמה אל שאלתו השנית, כלומר אף כי ראיתי כי רצון השם הי' בהליכתך לבית אביך בעבור שאמר אלי שלא אחזירך בין בכפי' ובין בדברים טובים, אבל למה גנבת את אלהי, כי על דבר זה לא הי' דבר האלהים עמך, או תהי' הכוונה לחזק שאלתו הא', כי אם מה' הית' לך נסיעתך זאת כאשר אמר אלי אמש, לא הי' לך לברוח, כי לא הייתי יכול לעכב על ידך כמו שאינני יכול להחזירך עתה: (ל) ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי, הכוונה אם מריב חשקך לבית אביך הלכת ממני, ויש לך קצת התנצלות בזה, אין לך התנצלות על גניבת אלהי, כי לא היתה תאוותך לבית אביך סבה שתגנב את אלהי: נכסף נכספתה, ענין תאוה וחשק כמו נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ"ד ג'), למעשה ידיך תכסף (איוב י"ד ט"ו), ונכסף, מקור מבנין נפעל בפלס אם נִלְחֹם נלחם בס (שופטים י"א כ"ה), נִשְׁאֹל נשאל דוד (שמואל א' כ' כ"ח): (לא) כי יראתי וגו', השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (לב) עם אשר תמצא וגו', כלומר כל מי אשר תמצא את אלהיך עמו לא יחיה, כי אני אעשה נקמה מגופו: מה

ויצא לא

כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם: (לג) וַיָּבֹא לָבָן
בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל לֵאָה
וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא
וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל
רָחֵל: (לד) וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־
הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל
וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־

כל

תרגום אשכנזי

נעמליך ניכט, דאס זיא רחל
געשטאהלען האטטע. (לג) לבן
גינג אין יעקב'ס צעלט אונד
אין לאה'ס צעלט אונד אין דער
ביידען מענדע צעלט, אונד
פאנד ניכטס. אויס לאה'ס
צעלט גינג ער הערויס, אונד
קאם אין רחל'ס צעלט. (לד) רחל
נאהם אינדעסען דיא הויז-
געטצען; טהאט זיא אין דען
זאטטעל-קיסען דעס קא-
מעעלס, אונד זעטצטע זיך
דארויף. אלזא דורכוויהלטע

תרגום אונקלוס

(לג) וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא
דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא
אַשְׁרָח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעַל בְּמַשְׁכְּנָא
דְרָחֵל: (לד) וְרָחֵל נְסֵיבַת יַת צַלְמָנַיָא
וְשַׁוֵּיתִינוּן בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן

ומשש

רש"י

משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל
רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא
אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא ואמר
אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא
מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש
באהל האמהות. וגל כך למה לפי שהיה
מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר הגמל.
ל' כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא

והיא

באור

עמדי, משלך: וקח לך, הדבר ההוא: (לג) ויבא לבן באהל יעקב וגו', רש"י פי' כי אהל
יעקב הוא אהל רחל, ואחר שחפש בכל האהלים חזר וחפש באהל רחל שידע בה שהיא משמשנית,
והרמב"ן טען עליו ואמר שעל דרך הפשט לא יתכן שיקראנו בפסוק אחד בשני שמות, והנכון
כפי' הרשב"ם וז"ל ויבא לבן באהל יעקב, ואחר כך באהל לאה ואחר כך באהל שתי השפחות,
ולמה לא מצאם באהל רחל שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל
שהתרפים בתוכו, ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל, כלומר אעפ"י שאמרנו למעלה באהל
לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היה אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל
רחל, אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק
את הפסוק הראשון עכ"ל, ולפ"ז לא חפש רק פעם אחת בכל אהל, וכן פי' הראב"ע
בסוף דבריו וכתב שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא
מצא כי לא היו שם וחזר ופי' כי בעת צאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים
רק שכבר לקחתם רחל ותשימם בכר הגמל, וגם הרמב"ן הסכים לפירוש זה: ובאהל שתי
האמהת, שאהל אחד הי' לשתיהן או באהל כל אחת מהן, (הראב"ע), והרמב"ן הסכים לפי'
האחרון וכתב כי אהלים היו לכלם כי היה זה מצניעות הצדיק כעבור שלא תדע האחרת בבואו
אל רעותה וגם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם
תאכלנה על שלחנו עם בניו ועם בני ביתו עכ"ד: (לד) ורחל לקחה, לפני זה: בכר הגמל,
לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשוי' במין כר (שנותני' על הגמל
לשבת עליו), ובעירובין (דף י"ו ע"ב) שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו בלע"ז,
(רש"י), ובל"א (זויאזאטטעל), והראב"ע מפרש כי כר הוא מין ממיני הגמלים הרצים מהר,
ותשימם במקום שעומדים הכרים והגמלים דהיינו באורותם, ותשב עליהם ולא היתה באהל,

אבל

ויצא לא

כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃ (לה) וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ (לו) וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר

ללבן

תרגום אשכנזי רמ

לבן דאַז גאַנצע צעלט, אונד פֿאַנד ניכֿטס. (לה) רחל אַבער שפּראַך צו איהרעם פֿאַטער: מיין הערר בעליעבע ניכֿט צו צירנען, דאַס איך ניכֿט אויפֿשטעהען קאַן, ווייל איך עבען ווייבערשו אַכֿהייט האַבע! ער זוכֿטע אַלזאָ, אונד פֿאַנד דיא געטצען ניכֿט. (לו) נון פֿערדראָס עס יעקב, אונד ער צאַנקטע מיט לבן. יעקב פֿינג אַן, אונד שפּראַך צו לבן:

תרגום אונקלוס

וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃ (לה) וְאַמַרַת לְאָבוּהָא לָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אֵיכוֹל לְמֵיקָם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אוֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יַת צַלְמָנַיָא׃ (לו) וּזְקֵיף לְיַעֲקֹב וּנְצָא עִם לָבָן וְאָתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מַה חוֹבִי מַה

סורחני

רש"י

והיא מרדעת העשויה כמין כר. ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים

בש"טו

באור

אבל דחוק הוא, ויתכן ששרשו כרר: (לה) דרך נשים, מנהג והוא הנדות, ואמר כן דרך כבוד, וכן ארח כנשים (בראשית י"ח י"א), ולשון הרמב"ן לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם האורח לא יקומי ולא יעמודו אולי אמרה כי ראשה ואבריה כבדים עליה והיא חילה בבא הארח כי כן דרכן וכל שכן במעטית הלידה כרחל שדמיהן מועטין והארח יכבד עליהם מאד, והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר באר הפילוסופים, עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה, והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלומה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולנך אמרה רחל ראויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החריש ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהם כלל מפני שדבורה טמא עכ"ל: ויחפש וגו', כלל שאחר הפרט: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן, מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי, ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני, והמצאת לבן היתה כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: ויען, שרש ענה עיקרו תשובת הדבר, ויש עני' בתחלת הדברים כמו בדברי הוויכוח או בשיר כמו ויען איוב ויאמר (איוב ג' ב') הראשון, שעדיין לא דברו אליו רעיו, ותען להם מרים (שמות ט"ו ב"א), והיינו לפי שבעניין הוויכוח, הראשון צריך אל השני, ולא יושלם ענין הוויכוח כי אם כשזה שואל וזה משיב, וכן היו גם השירים הקדמונים שהיו שנים משוררים זה תחלת המאמר וזה סופו, וג"ל שזהו הסבה שרוב השירים הם כפל לשון במלות שונות, כדי שכל אחד ישורר כל מאמר, ואם נבדלו בלשון אין רע, כי הכוונה היא העיקרת, ולא נבדלו

בלשון

תרגום אשכנזי

וואַס איזט נון מיין פֿערברעכֿען, וואַס איזט מיינע זינדע, דאַס דוא מיר זאָ נאַכֿגעזעטצט האַסט? (לז) דוא האַסט יאַ אַללע מיינע נערעטהע דורכֿ־וויהלט, וואַס האַסט דוא פֿאָן דיינעם הויזראַטה געפֿונדען? לעגע הער אין געגענוואַרט מיינער אונד דיינער פֿער־וואַנדטען, דאַס זיא צווישען אונז ביידען ענטשיידען! (לח) דיע־זע צוואַנציג יאַהרע, דיא איך בייא דיר געוועזען, האַבען דיינע שאַאפֿע אונד ציעגען ניכֿט פֿערלאַממעט, אונד דיא ווידדער דיינעם קליינען פֿיעהעם האַבע איך ניכֿט געגעס־סען

ויצא לא

לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטֹּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי: (לז) כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ: (לח) זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא

אכלתי

רש"י

בש"טו בלע"ז: (לו) דלקת. רדפת כמו על ההרים דלקונו (איכה ד') וכמו מדלק אחרי פלשתי' (שמואל א' י"ז): (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז: (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל (הושע ט') תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כ"א): ואילי צאנך. מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא

כן

תרגום אונקלוס

סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בַּתְרָא: (לז) אֲרֵי מַשֵּׁשְׁתָּא יַת כָּל מָנַי מַה אַשְׁכַּחְתָּ מִכֹּל מָנֵי בֵיתָךְ שַׁוִּי הָכָא קָדָם אַחַי וְאָחָךְ וְיוֹכְחוֹן בֵּין תַּרְוָנָא: (לח) דְּנַן עֶסְרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רַחְלָךְ וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית:

תבירא

באור

בלשון רק כדי להמתיק הדבר ולתת עריבות אל אזן השומע, אבל דעת חז"ל בסוטה פ"ה מ"ד איכה כן כי לדעת ר"ע היו עונין רק ראשי פרקים, ודעת ר"נ שמשה התחיל והם קראו אחריו כולה, ועוד דעה אחרת שם בגמרא: מה פשעי מה חטאתי, מה מצאת בי עול לשעבר שחשדתני עתה לגזלן. (ר"ע ספורנו): כי דלקת, רדפת, כמו מדלק אחרי פלשתים (שמואל א' י"ז נ"ג), על ההרים דלקנו (איכה ד' י"ט): (לז) שים כה, ענינו כמו הנה, ור"ל שים דבר הוויכוח שבינינו נגד אחי ואחינו והמה יוכיחו בין שנינו, ונראה את מי יצדיקו ואת מי ירשיעו וכן תרגם יב"ע, שוי כדון דינך: ויוכיחו, לשון רש"י ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז עב"ל, ובל"א (בייפֿאַלל געבען): (לח) לא שכלו, לא הפילו עיבורם, כמו רחם משכיל (הושע ט' י"ד), תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כ"א י'), והכוונה כי הנה הפך זה מצאת בי שלא בלבד שעבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו מתוך חוסר מרעה ומתוך שמירה פחות': ואילי צאנך לא אכלתי, אפילו כמנהג שאר הרועים, כי דרך רועי צאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרים, (פי' ואילי, ומאילי, ואפילו אחד לא אכלתי, ותחסר מ"ם השמוש כמו אלחנן בן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ד), ר"ל מבית לחם

המעמר

(לז) ויוכיחו, לשון רש"י ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז ע"כ, ובבאור להרמב"מן מתורגם הבלע"ז בל"א (בייאפֿאַלל געבען); והפלא שיצא זה התרגום מעט סופר מהיר בלשונות שונות, ולמעלה (כ' ט"ו) שפירש"י ונכחת יהיה לך פתחון פה להתוכח וכו' ולשון הוכחה בכל מקום ברור דברים אשפרובי"ר תרגם נכון (ערלייטערן) בל"א ע"ש, לכן כ"ל גם כאן בל"א (ערלייטערן).

אָכַלְתִּי: (לט) טֶרֶפָה לֹא־הֵבֵאתִי
אֵלֶיךָ אָנֹכִי אַחַטָּנָּה מִיָּדִי
תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִּי יוֹם וּגְנֻבְתִּי
לָיְלָה: (מ) הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי
חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי

מעיני

תרגום אשכנזי רמא

סען ס (לט) צעריסס׳ענעס האַבע איך דיר ניכט נעבראַכט, איך מוסטע עס מיסס׳ען, פֿאָן מיינער האַנד קאַננסט דוא פֿאָרדערן, וואַס דעס טאָגס אונד וואַס דעס נאַכטס גע־שטאָהלען וואַרד. (מ) וואָ איך אַם טאָגע וואַר, פֿערצעהר־

טע מיך דיא היטצע, אונד בייא נאַכט דער פֿראָסט, אוין דער שלאָף וויך אוים מיינען אוי־

תרגום אונקלוס

(לט) תְּבִירָא לָא אַיְתֵיתִי לְוָתָךְ כַּד הֲוָה שַׁגְיָא
מִמַּנְיָנָא מִן יְדִי אַתְּ בָּעֵי לָהּ נָטָרִית בְּיוֹמָא
וְנָטָרִית בְּלֵילְיָא: (מ) הֲוֵיתִי בְיוֹמָא אֲכָלַנִי
שַׁרְבָּא וּגְלִידָא הֲוָה נָחִית עֲלַי בְּלֵילְיָא וְנָדָת
שנתי

ר ש " י

כן מה שנתו לילים לח לכל לכנזים לכל לס כן גזלן הוח: (לט) טרפה. על ידי לרי וחלב: לוכי לחטנה. לשון קולע נחנן לל הטערה ולח יחטיח (שופטים כ'). לני ובני שלמה חטלים (מלכים ח' ח' כ"ח). חסרים. לנכי לחסרנה לס מסר' חסרה לי שמידי תנקשנה: לוכי לחטנה. תרגומו דסות שגיח ממניינך שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולח נפקד ממנו לים (נחמדבר ל"ח) תרגימו לח שנח: גנובתי יום וגנובתי לילה. גנובת יום לו גנובת לילה הכל שלמתי: גנובתי. כמו רגתי בגויס שרתי כמדינית (ליכה ח') מלתי משפט(יחעי' ח') לוהבתי לדום (יהוע י') : (מ) לכלני חרב. לשון חוכלה: קרח. כמו מזלין קרחו (תהלים קמ"ז) תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה:

באור

לחס, עד יקס גוי לויבו (יהושע י' י"ג), מלויבו, והדומים להם): (לט) טרפה, ע"י לרי וחלב: אנכי אחטנה, לשון קלע נחנן לל הטערה ולח יחטיח (שופטים כ' י"ו), לני ובני שלמה חטלים (מלכים ח' ח' כ"ח), חסרים, לנכי לחטנה לס מסרה חסרה לי שמידי תנקשנה, והיינו שלמה נעדה: אחטנה, מצר חל"ף למ"ד הפעל, והרחוי לחטלנה, ורש"י והרשב"ם פי' מלה זחת מלשון חסרון וכן ת"ח והמתרגם החזקוני, לכל הרל"ק נזרעים שרש חטח הניח כל האלות מזרע זה תחת ענין לחד, והוח לשון חטח ועון הנעשה בשוגג, ופירושו כחן שיהי' החטח עלי ותשלם לך כמוה, וכן פי' הרלנ"ע וכ"ע ספורנו, וכן תרגם יב"ע: תבקשנה, קלת הקו"ף וכן רוב הנקין כחזר הקו"ף בשוח הוקלה מהדגש: גנבתי יום וגנבתי לילה, גנובת יום וגנובת לילה הכל שלמתי, והיו"ד נוסיפת נוספת לו ליתם כמו מלתי משפט (יחעי' ח' כ"ח), רבתי בגויס שרתי במדינות (ליכה ח'), כלנו לחמר גְּנֻבַּח יום וּגְנֻבַּח לילה, והוח פעול קל לנקבה בשמיות על משקל בְּעֻלַת בעל (נרחשית כ' ג'), ולנו היתה היו"ד לבנוי פי' לו לומר גְּנֻבָתִי נקמן הבי"ת, וח"ת, נטרית ביממח ונטרית בלילית, ולח לובל לכוונו על לשון הכתוב: (מ) הייתי ביום, עניני בחקים שהייתי ביום לחכלני חרב, וכ"ת יב"ע, הויתי ביממח בחקלח, וכן מתורגם בל"ח: אכלני, לשון לם לחכלה (דברים ד' כ"ד). (רש"י): חרב, עין היובש והנגוד והחמימות: וקרח, כמו מזלין קרחו (תהלים קמ"ז י"ז), תרגימו גלידא,

המעמר

יותר נלות לתרגם (ערפרחבען, בינועהרען, ערקעלטען). (ר"ח). (לט) אנכי אחטנה, פירש"י לשון קולע נחנן לל הטערה ולח יחטיח וכו', וחמ"כ התחיל עוד הפעם אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיח ממניינך וכו', הנה שני לכורים החלה נלמדים יקדיו וכח זה ולמד על זה כחזר הערנו זה פעמים שחלמרי רש"י זה דרכם למו, נתחלה נחר שלשון חטח פה לינו מענין חטח ועון

ויצא לא

מֵעֵינָי׃ (מא) זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה
ת בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה
שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים
בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי
עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ (מב) לוּלֵי אֱלֹהֵי
אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק

היה

תרגום אשכנזי

אויגען (מא) איך בין נון צוואַנ־
ציג יאַהרע אין דיינעם הויזע,
איך האַבע דיר געדיענט פֿיער־
צעהן יאַהרע אום דיינע צווייא
טעכֿטער, אונד זעכֿס יאַהרע
אום דיין קליינעס פֿיעה, דוא
אַבער פֿערוואַנדעלטעסט מיי־
נע בעלאָהנונג צעהן מאַהל.
(מב) וואָ ניכֿט דער גאָטט מיי־
נעס פֿאַטערס, דער גאָטט
אברהם'ס אונד דיא עהר־
פֿורכֿט יצחק'ס מיר צום ביי־

תרגום אונקלוס

שִׁינְתִּי מֵעֵינָי׃ (מא) דְּנַן לִי עֶסְרִין שְׁנִין
בְּבֵיתָךְ פְּלָחִיתָךְ אַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין
בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ וְאַשְׁנֵיתָא יַת אַגְרִי
עֲשַׂר זִמְנִין׃ (מב) אִילוּלָא פּוֹן אֱלָהָא דְאַבָּא
אֱלָהָא דְאַבְרָהָם וּדְדָחֵיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה

בסעדי

רש"י

(מא) ותחלף את משכורתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מנקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פי שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. יעקב נתיירא לומר

באור

(רש"י), ובס' יחזקאל (א' כ"ב), כתב רש"י הקרח הנורא, ת"י גליד חסין, גליא"ה פור"ט בלע"ז, ובל"א (שטחרקער פרחסט): שנתי, לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי, היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים, והכוונה בזה כי הנה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכרתי עשרת מנים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין: (מב) אלהי אבי, ואחר כך פירש אלהי אברהם: ופחד יצחק, א"ת וכן יב"ע, ודדחל ליה יצחק, ולשון רש"י לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (בראשית כ"ח י"ג), בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת, יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד עכ"ל, וזהו שאמר

המעמר

כדעת הראב"ע ורד"ק, כ"א מענין חסרון ויבוא כנוי הפעול על נכון, כי לדעת יתר המפרשים יהי' שעורו החטא יהיה עלי, וא"כ הכנוי כמו זר יחשב, ואם גם מצינו כמוהו, וגם תרגום המיוחש ליונתן דאין אנא חטי בה מסכים עמהם, הלא טוב לפרשו על דרכו, גם יוצדק לפי' זה בנינו בפיעל, כי כמו שנאמר וחטא את הבית (ויקרא י"ד נ"ב) בכבד על הסרת הטומאה, כן נאמר כאן על מלאת החסרון, ולדבריו הביא רש"י עוד ראיה מתרגום אונקלוס, ובאמת שני הפירושים במלת אחטנה עולים בקנה אחד, יען כל לשון חטא מענין חסרון הוא, ולזה אמרו חז"ל שכל חטא הוא שוגג כלומר חסרון ידיעה, ושגא בארמית כמו שגה בעברית, וכן שגיאות מי יבין (תהלים י"ט י"ג). גנובתי יום וגנובתי לילה, לשון רש"י: גנובתי כמו רבתי וכו', אחר שהקדים כי גנובתי נסמך לשם יום הוסיף לפרש שהיו"ד איננה לכנוי רק נוספת כדעת כל המפרשים. ובבאור להרמב"מן במקום או ליחס כ"ל ולא ליחס. (מב) ופחד יצחק, מה נחמד ונעים פירש"י ז"ל שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהן,

כי

תרגום אשכנזי רמב

הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי
אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה
אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ: * (מג) וַיַּעַן
לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת
בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי

שבעיעי

וכל

שטאַנד געוועזען וואָרע, דוא העטטעסט מיך וואָהל לעער וועגגעשיקט. מיין עלענד אונד מיינער הענדע אַרבייט האַט גאָטט געזעהען, אונד דיא פֿאָרינע נאַכֿט ענטשיעדען. (מג) לבן אַנטוואָרטעטע, אונד שפּראַך צו יעקב: דיא טעכֿטער זינד מיינע טעכֿטער, דיא זאָהנע מיינע זאָהנע, דאַז קליינע פֿיעה מיין קליינעם פֿיעה,

אונד

תרגום אונקלוס

בְּסַעֲדִי אֲרֵי כְּעַן רֵיקָן שְׁלַחְתָּנִי יַת עַמְלִי
וְיַת לֵאוּת יְדִי גְּלֵי קְדָם יְיָ וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא:
(מג) וַאֲתֵיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא בְּנָתַי וּבְנַיָּיא בָּנַי וַעֲנָא עָנָי וְכֹל דִּי אַתְּ חֲזֵי דִּילִי

רש"י

לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה

באור

שאמר להלן וישבע יעקב בפחד אביו יצחק במי שמפחד יצחק ממנו, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש פחד, וכתב שאמר זה ביצחק לפי שפחד מהשם ומסר עצמו בדבר העקדה, ולדעתי יותר הי' שייך זה על אברהם לפי דברי הכתובים המיחסים הנסיון הזה לאברהם ולא ליצחק, ולכן שפט מזה הראב"ע שהי' אז יצחק עדיין נער ורך ועקדו בע"כ, ויהיו דבריו אלו אמתיים או לאו, עכ"פ ראינו שהפסוק מיחסו לאברהם, ולכן הנכון כדברי רש"י, והראב"ע פי' ופחד הוא שם המקרה, והכוונה יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זבות האב תועיל לבן, והוא יותר מכוון ע"פ דקדוק המלה, וכן מתורגם בל"א, אבל להלן בפסוק וישבע צריך גם הוא לפרש כרש"י והרד"ק: היה לי, בעזרי, כ"ת אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי: ריקם, שרש ריק, והוא שם בתוספת מ"ם וימצא עם זכר ונקבה יחיד ורבים, כמו מ"ם של אמנם וחנם: שלחתני, ולא בשמחה ובשירים: ויוכח, לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה, (רש"י), ולשון הרמב"ן ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש עכ"ל, וכן מתורגם בל"א, אולם מה שרצה להוכיח פירושו ממה שלא אמר ויוכח אותך, איננה הוכחה לדעתי כי גם לפי פירושו צריך לקשרו עם מלת בין ולומר ויוכח בינינו אמש כמ"ש למעלה ויוכיחו בין שנינו. ובאמת יותר נראה לי פה פירש"י כי ההוכחה היא ע"פ בירור הטענות של שניהם והשלישי מבחין עם מי הצדק והיושר כמו שאמ' למעלה שים כה נגד אחי ואחיך, ר"ל נספר הדבר שבינינו לפניהם למען ישכילו לדעת דבר מי יצדק, משא"כ בדבר ה' אל לבן לא הי' לא שמיעת טענות שניהם ולא בירור דברים רק גזירה מוחלטת, השמר לך וגו', שהיא התוכחה ולא ההוכחה: (מג) והבנים בני, כבני הם חשובים: ולבנתי מה אעשה לאלה, אמרו שהוא

כמו

המעמר

כי האדם בעל בחירה חפשית, וכל עוד נשמתם בם, כצדיק כרשע יוכלו לעזוב דרכיהם, ואז גם צדקת הצדיק גם רשעת הרשע לא תזכרנה כמאמר הנביא יחזקאל, ולזה לא יחד ה' את שמו על צדיק כל עוד בחיים חיתו, אבל יצחק כיון שכהו עיניו ונתבטלו ממנו תאות החושים, לכן אמר הקב"ה אלהי יצחק, אולם יעקב מדרך המוסר לא רצה לדבר מאביו אשר עודנו חי הנהו כאילו כבר מת, אך לקמן (ל"ב י') שהתפלל יעקב אל ה' לבדו, שמר הדבור באשר בא אליו מאת ה', ועיין ברש"י שם, כי לדעתי גם רש"י כוון לזה.

ויצא לא

וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ (מד) וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (מה) וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ (מו) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ

אבנים

תרגום אשכנזי

אונד אַללעס, וואַס דוא זיע־העסט, נעהאֶרט מיר צו; אַל־ליין וואַס קאַן איך מיינען טעכ־טערן אָדער איהרען קינדערן, וועלכע זיא נעבאָהרען האבען, נונמעהר טהון? (מד) קאָממע! וויר וואָללען איינען בונד צער־שניירען, איך אינד דוא, וועל־כער צום צייגנים זייא צווישען מיר אונד דיר. (מה) יעקב נאַהם איינען שטיין, ריכטע־טע איהן צום דענקמאַהל, (מו) אונד שפראַך צו זיינען אַנ־

תרגום אונקלוס

הוּא וְלִבְנָתַי מָה אַעְבֵּיד לְאִלֵּין יוֹמָא דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִּי יְלִידָא׃ (מד) וּכְעַן אִיתָא נִיגְזַר קְיָים אֲנָא וְאָתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ (מה) וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וּזְקָפָהּ קָמָא׃ (מו) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְאָחוֹהִי לְקוּטוּ אַבְנִין

רש"י

איכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה־אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשים לצרה

באור

כמו ולבנתי מה אעשה להן היום והוא תוספת באור, וכן נשבענו שנינו אנחנו (שמואל א' כ' מ"ב), ויותר נכון נראה שהוא דרך חמלה, ולבנתי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני, וזה טעם אשר ילדו. ואמר זה כמתנצל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להן טובה או לבניהן ועתה אטיב להן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים, (הרמב"ן), ותכין בזה כוונת המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' מה אעשה לאלה, איך תעלה על לבי להרע להן, וכ"פ הרשב"ם: (מד) והיה לעד, הקב"ה, לשון רש"י, ואיננו במשמע, אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת (דברים כ"ח מ"ו), או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהי' לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע אל כל העם הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז), (הרמב"ן), ודבריו האחרונים נראים כי ברית לשון נקבה, וכ"ה דעת אונקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי שיהי' לעד איננו שב על השם: (מה) וירימה מצבה, הרימה להיותה מצבה שהציבה על קומתה ושמה במקום גבוה מההר להיותה נראית מרחוק זהו שאמר וירימה ולא אמר ויסם אותה מצבה לפיכך קראה מצפה, וכ"ת יב"ע, וזקפה לקמה, וכ"מ בל"א: (מו) ויאמר יעקב לאחיו, לאחי לבן הנזכר אשר באו עמו כי לא רצה לאמר כן לחמיו שהיה נוהג בו בבוד, וכן ויקרא לאחיו לאכל לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבוד, כאלו הכל ברשותו והכל שלו, ודומה להם ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם (בראשית מ"ז ג'), (פי' לאחיו של יוסף). ורש"י פי' לאחיו של יעקב (הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה, והוא מב"ר), כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו, ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם, ועשה כן בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא יריבו עמו בכח או יחמדו ויגזלו ויגיבו מאשר לו, והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחי' לשניהם, וי"א שאמר להם אחי' דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם (שם כ"ט ד'), (הרמב"ן). והמתרגם האשכנזי תרגם לאחיו לקרוביו של יעקב כפי' הב' של הרמב"ן, ויב"ע תרגם כפירש"י: לקטו אבנים ויקחו אבנים, אונקלוס ויב"ע

אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל
וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ (מז) וַיִּקְרָא־
לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא
לוֹ גַּלְעֵד׃ (מח) וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל
הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן
קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ (מט) וְהַמִּצְפָּה
אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ
כי

תרגום אשכנזי רמג

פֿערוואַנדטען: לאָזט שטיינע צוזאַממען! זיא נאַהמען שטיינע, מאַכֿטען איינען הויפֿען, אונד מאַן שפייזטע דאַזעלבסט אויף דעם שטיינהויפֿען. (מז) לבן נאַננטע איהן יגר שהדותא, אונד יעקב נאַננטע איהן גלעד. (מח) דען לבן שפראַך: דיעזער שטיינהויפֿען זייא הייטע איין צייגנים צווישען מיר אונד דיר. דאַהער נעננט מאַן דען אָרט גלעד, (מט) וויא אויך מצפה, ווייל מאַן געזאַגט האַט: דער עוויגע ווירד עס שויען צווישען מיר אונד דיר, ווען ווייר

תרגום אונקלוס

וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבָדוּ דְגוֹרָא וַאֲכָלוּ תַּמָּן עַל
דְּגוֹרָא׃ (מז) וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שַׂהֲדוּתָא
וְיַעֲקֹב קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד׃ (מח) וַאֲמַר לָבָן
דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין
עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד׃ (מט) וְסַכּוֹתָא דִּי אֲמַר יְסַךְ מֵימְרָא דַיְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ אֲרֵי
נתכסי

רש"י

ולמלחמה עליו: (מו) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה לפי

באור

תרגמו ויקחו, ולקטו, לא ככוונת המלה, רק לפי שנופל על לשון לקטו: גל, שיגולו שם אבנים עד שיתחברו, ונקרא חומר האבנים כן לסבובו, ושרשו גלל, וחבורו אל הכנוים יוכיח, גַּלָּיו, גַּלֶּיךָ, שהלמ"ד דגוש' לחסרון אות הכפל: ויאכלו שם על הגל, אכלו שם לזכרון, או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברית זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה, ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהי העד בבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא משתה בלבד. (הרמב"ן): (מז) יגר שהדותא, תרגומו של גלעד וכן תרגום והיתה בבל לגלים (ירמי' נ"א ל"ז) ליגרין, לעי השדה (מיכה א'ו'), ליגרי חקלין: גלעד, מלת עד שם המקרה ור"ל גל עדות כנגד שקרא לו לבן יגר שהדותא, ואלו היתה מלת עד תאר הי' אומר יגר שהדא, כאשר מצאנו לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ' י"ו), שר"ל עדות שקר, אבל להלן עד הגל הזה ועדה המצבה, המה תארים: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד, אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקר' שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניה', או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש, (הרמב"ן), ומלת עד פה תאר, ולכן ת"א ויב"ע סהיד: קרא, הקורא: (מט) והמצפה, כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד (שופטים י"א כ"ט), למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית, וא"כ הוא שם מקום גבוה בראש ההר, ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך למעלה על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף ה', ואפשר שהוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם, (הרמב"ן), וכן פי' בעל מ"י, וכן מתורגם בל"א: אשר אמר, לפי שאמר איש לרעהו: יצף ה', ענין הבטה כמו צפה נתתיך

כִּי נִסְתָּר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃ (ג) אִם־
תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים
עַל־בְּנֹתָי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה
אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ (נ) וַיֹּאמֶר
לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה ו הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה
הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃
(נא) עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה

ווייר אויך אייגער דעם אַנדערן
אוים דעם געוויסטע קאָממען.
(ג) וועז דוא מיינע טעכטער
כעליידיגסט, אָדער צו מיי=
נען טעכטערן נאָך אַנדערע
וויבער ניממסט; זאָ אויז
צוואַר קיין מענש ריכטער צווי=
שען אונז; אַבער ויהע! נאָטט
איזט צייגע צווישען מיר אונד
דיר. (נא) לבן שפראַך פַּער=
נער צו יעקב: היער איזט דיע=
זער שטיינהויפּע, אונד היער
איזט דיעזעם דענקמאַהל, וועלכע איך אויפּגעוואָרפּען האַבע צווישען מיר אונד דיר. (נב ד"ע=
זער שטיינהויפּע נעמליך זייא צייגע, אונד דיעזעם דענקמאַהל זייא אויך צייגע, ראַם

אם

איך

ר ש "י

לפי שאמר כל אחד מהם לחבירו יפלף ה' ביני וביך לפי תענור את הבריות: כי נסתר. ולפי נראה לים את רעהו: (נ) בנותי. שני פעמים לפי פלהה וזלפה בנותיו היו מפלגם: לפי תענה את בנותי. למנוע מהן עונת תשמיש: (נא) ירית. כמו ירה

תרגום אונקלוס

נִסְתַּפְּיוּ גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃ (ג) אִם תְּעַנֵּי יַת בְּנָתַי וְאִם תְּסַב נְשִׁין עַל בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזֵי מֵימְרָא דַיְיָ סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ (נא) וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הָא דְגוֹרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ (נב) סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסַהֲדָא קָמְתָא אִם אֲנָא לָא

איך

אעבר

באור

נתתיך (יחזקאל ג' י"ז), וזכרנו לפה, וכמו שכתוב מן הנה, יָרֵב נאלין (נחמיה ז' כ"ג), נמסרון הם"ל, כן נאמר מן לפה, יָפֵץ, והכוונה, יראה ה' ביני וביניך, לפי כי נסתר לים מרעהו, ונהי' לנמנו רחוקים כל אחד מחבירו ולא יראנו, הנם יראנו, וכן מתורגם בל"ל. והרלב"ע פי' כי אמר אמר שב אל לבן, ויעקב קראה מלפה בעבור שאמר לו יפלף ה', ואינו מוכרח: (ג) אם תענה את בנתי, לפי פשוטו כל ענוי במשמע, שאל יעצה להם רע ויכריחם על דבר שאינן חפילות בו, כן פי' הרלב"ע: אין איש עמנו, והלא כמה אנשים היו עמהם אלא לין לים עמנו שיוכיח בין שנינו לנם תעשה זה כי אתה תצטון נאלן אחרת ואין מי שיאמר לך מה תעשה: ראה אלהים עד ביני וביניך, והוא ירצה הנסתרות וירצה נם תצטוך בשבועתי: (נא) אשר יריתי ביני וביניך, שעורו, אשר יריתי להיות עד ביני וביניך: יריתי, תנקלוס ויב"ע תרגמו, לקימית, לפי הכוונה, לאל עיקרו לשון השלכה מענין ירה נים (שמות ל"ד ט"ו), ומענין יריית חלים, וענינו כאן שהשליכו אבנים רבים אל מקום אחד, וכן מתורגם בל"ל (חויפּגעוואָרפּען) בהורות המלה, והנה לפי פשוטו של מקרא נתחלה העמיד יעקב אבן אחת (והיא שקראה מלפה בפי' הרמב"ן), ואח"כ אמר יעקב לאחיו לעשות עוד גל של אבנים רבות ועל הגל הזה אכלו, והיו נם שני עדים, הגל והמצבה (ולפי דעתי מצבה ומלפה לאחד הוא רק שנתחלף הבי"ת בפ"ת בתלוף לותיו' בומ"ף, ועשאו כן לכוונת יפלף), ומה שאמר למעלה שיעקב הוא לאחיו לעשות הגל והם עשוהו, ופה אמר לבן אשר יריתי, לפי שיעקב הוא לעשות כן בעצת לבן, או שהוא ואחיו ירו האבני', רק יעקב דרך מוסר לא אמר לאחיו רק לאחיו לעשות הגל, ולפי דעת בעל הטעמים שהטעים המ"נ בז"ק מפסיק יותר מן הרביע שבמלת הזה, שב אשר יריתי על שניהם על הגל ועל המצבה, ואהי' דעתו נם הקמת המצבה היתה

בלווי

אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל
הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי ת
אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת
לְרָעָה: (נג) אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי
נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם חול
וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק:
(נד) וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא

לאחיו

תרגום אשכנזי רמד

איך ניעמאַלס צו דיר פֿאָר דיעזעם שטיינהויפֿען פֿאָרבייא ציעהע, אונד דוא ניעמאַלס צו מיר פֿאָר דיעזעם שטיינהויפֿען אונד פֿאָר דיעזעם דענקמאַהל פֿאָרבייא ציעהעסט צום באָזען. (נג) דער גאָטט אברהם'ס אונד דער גאָטט נחור'ס מעגען צווישען אונז ריכֿטען! (נעמליך דיא געטטער איהרער פֿאָרפֿאַהרען, אונד יעקב שוואָר בייא דער עהרפֿורכֿט זיינעס פֿאַטערס יצחק'ס. (נד) יעקב שלאַכֿטעטע איין שטיק פֿיעה אויף דעם בערגע, אונד לוד זיינע פֿערוואַנד.

תרגום אונקלוס

אַעֲבַר לְוָתָךְ יַת דְּגוֹרָא הָדֵין וְאִם אַתְּ לָא
תְעֲבַר לְוָתִי יַת דְּגוֹרָא הָדֵין וְיַת קָמְתָא
הָדָא לְבִישׁוּ: (נג) אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם וֶאֱלָהֵיהּ
דְּנָחוֹר יְדִינוּן בֵּינָנָא אֱלָהָא דַאֲבוּהוֹן וְקַיֵּים
יַעֲקֹב בִּדְדָחֵיל לֵיהּ אָבוּהִי יִצְחָק: (נד) וּנְכַס

רש"י

ביס כזה שהוא יורה חן: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: (נג) אלהי אברהם. קדש: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו.

באור

בצווי לבן עם שלא נזכר בפסוק: (נב) אם אני וגו' ואם אתה וגו', אם זה משמש במקום אשר או במקום שי"ן השמוש כמו עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד י"ט), עד אם דברתי דברי (שם ל"ג): לא אעבר, הראב"ע פי' לא אעבר ברית זה הגל כמו עברו תורת חלפו חק (ישעי' כ"ד ה'), ואיננו נכון לדעתי כי על הכוונה הזאת לא יתלוה השרש הזה עם מלות אל אלי אליך דוק ותשכח, והי' די לומר פה לא אעבר את הגל וגומר לא תעבור את הגל וגו', ודעת אונקלוס ויב"ע נראה שמפרשים כפשוטו, וכן פירש"י, לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא, והוא מב"ר הנה מפרש עובר כפשוטו, וכן מתורגם בל"א, ויראה ששם הי' המעבר והדרך מחרן לבאר שבע, ואולי לא הי' דרך אחרת מחמת הרים גבנונים או נהרות רבות: לרעה, לעשות רע: (נג) אלהי אברהם, קדש: ואלהי נחור, חול, ולא זכר יצחק ובתואל לפי שהם היו נודעים יותר ומפורסמים בגדולה (מ"י), ול"נ שזכר אברהם שהיה הראשון שעזב האלילים ומצא בחקירתו דרך האמת, והוא הראשון אשר נטה מדעת אבותיו, והנה זה הי' ממאמר לבן, כי כל זה ומשך עדיין אל ויאמ' לבן, אבל ביעקב נאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, בעבור שחייב לכבדו יותר מאבי אביו, והראב"ע פי' כל אחד אמר ישפטו בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהי' עובד ע"ז וכן העיד יהושע (כ"ד ב'): אלהי אביהם, חול, (רש"י), ועיין מ"ש בתקון סופרים שלי, ומאמר זה הוא מיותר, ולשון המתרגם האשכנזי, יתכן שהדברים האלה הם מאמר מרע"ה הכותב התורה, כלומר שכל אחד מכורתי הברית נשבע באלהי אביו, ויעקב הוסיף להזכיר בפירוש שהוא נשבע בפחד אביו יצחק, ולא באלהי נחור עכ"ל, ויהי' לפ"ז אלהי אביהם כמו מאמר מוסגר, ולכן הסגירו המתרגם הנזכר: בפחד אביו יצחק, כבר פירשתי לעיל, והמתרגם האשכנזי תרגם גם פה שהוא שם המקרה: (נד) ויזבח יעקב זבח, שחט בהמות למשתה

תרגום אשכנזי

וואַנדטען איין, גאַסטמאַהל צו האַלטען. זיא היעלטען גאַסטמאַהל, אונד איבערנאַכ־טעטען אויף דעם בערגע.

לב (א) דעם מאָרגענס דאַ־רויף שטונד לבן אויף, קיסטע זיינע ענקעל אונד זיינע טעכטער אונד זעגנעטע זיא. זאָדאַן רייזטע לבן אַב, אינד קאַם וויעדער אין זיינע הייי־מאַטה צוריק. (ב) יעקב אַבער גינג זיינעס וועגעס ווייטער, דאַ בעגעגנעטען איהם ענגעל גאָט־

ויצא לבן

לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ לב (א) וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃ (ב) וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃

ויאמר

רש"י

לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה'). נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א):

לב (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלכים של א"י באו לקראתו ללוותו

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוֹהִי לְמֵיכַל לַחְמָא וַאֲכָלוּ לַחְמָא וּבָתוּ בְּטוּרָא׃

לב (א) וְאַקְדֵּם לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵיהּ וּבָרִיךְ יַתְהֶן וַאֲזַל וְתַב לָבָן לְאַתְרֵיהּ׃ (ב) וְיַעֲקֹב אָזַל לְאוֹרְחֵיהּ וְעַדָּאוּ בֵיהּ מַלְאָכַיָּא דַיְיָ׃ (ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב

כד

באור

למשתה: לאחיו, לאוהביו שעם לבן, אבל לא הוצרך לקרוא את לבן כי הוא הי' אז כאב לבני יעקב, ויב"ע עם שתרגם למעלה לאחיו, לבנוי, ע"פ הדרש, תרגם פה, לקריבוי: לאכל לחם, כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה' א'), נשחיתה עץ בלחמו (ירמי' י"א י"ט):

לב (א) לבניו ולבנותיו, יב"ע תרגם, לבנוי דיעקב ולבנתיה דליה, רוצה לפרש בניו ממש, ולכן הסב הכנוי אל יעקב הנזכר בפסוק שלפני זה והכנוי של ולבנותיו על לבן הנזכר בפסוק זה, ודוחק הוא, וה כון כדעת הראב"ע שפי' לבניו, בני בנותיו, שקורין בנים לפעמים וכן מתורגם בל"א: וילך וישב לבן, לפעמים יבא השם אחר הפעל הראשון, ולפעמים אחר ב' הפעלים: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים, אונקלוס ויב"ע תרגמו מלאכים ממש, וכפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע והרמב"ן ור"ע ספורנו. ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, אבל לפי מה שסופר בס' הישר כי לבן אחרי עברו מאת יעקב וימהר וישלח את בעור בנו בן שבע עשרה שנה ועמו אביחורף בן עוץ בן נחור ועמהם עשרה אנשים, ויעברו הדרך לפני יעקב ויבאו בדרך אחר ארצה שעיר ויעוררהו לבא עם אנשיו אל יעקב להרגו, ויעש עשו כן ויקבץ את

המעמר

הערה מאת הרב החכם מו"ה יוסף פלעש נ"י.

לב (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים, לפי אוצר השרשים שכ"מ שנקשר מלת פגע עם בי"ת הוא נגע לרעה, א"כ פה זרות לענין זה, אבל לענ"ד נראה שאין פה זרות כלל, יען לפי באור הרמב"ם במורה נבוכים פסוק ויפגעו בו מלאכי אלהים כלל מהפרט ויאבק איש עמו אשר יסופר אחרי כן, וא"כ ויפגעו באמת מענין נגע לרעה בהכאה, לכן נקשר עם בי"ת כדינו, ופירושו בל"א מבפחלען.

(ג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם
מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־
הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃ פ
(ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו
אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה
אדום

תרגום אונקלוס

כַּד חַזִּינוּן מַשְׁרִיתָא מִן קָדָם יְיָ דָּא וּקְרָא
שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃
(ד) וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קָדָמוֹהִי לְוַת עֵשָׂו
אָחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר חַקְלֵיהּ דֶּאֱדוֹם׃
ופקיד

תרגום אשכנזי רמה

גאָטטעס. (ג) יעקב שפראַך, אַלס ער זיא זאַה: דיעזעס איזט איין לאַגער פֿאָן ענגעלן; אונד נאַננטע דענזעלבען אָרט מחנים! צווייא • לאַגער.

(ד) יעקב שיקטע באָטען פֿאָר זיך הער צו זיינעם ברודער עשו; אין דאַז לאַנד שעיר, אין

רש"י

ללוותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות של ח"ל שבאו עמו ע"כ ושל א"י שבאו לקראתו: (ד) וישלח יעקב מלאכים. מלאכים ממש: ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה

באור

את כל חילו וילך לקראת יעקב, ומלאכי לבן יצאו מאת עשו וילכו ארצה כנען ויבאו בית רבקה ויגידו לה כי הלך עשו להרוג את יעקב, ותמהר רבקה ותשלח שבעים ושנים איש מעבדי יצחק לעזור ליעקב, ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה לעמוד לי מאת אלהים זה ויקרא יעקב את שם המקום ההוא מחנים עכ"ד בקיצור, ולפ"ז פירושו מחנה אנשים מאת האלהים, וטעם קראו מחנים בלשון רבים, הוא בעבור מחנה יעקב והמחנה ששלחה לו רבקה, או כי כן הדרך בשמות שאינם שומרים מתכנתם, ולא יקפיד בעל הלשון על זה לקרוא בלשון רבים ע"ש מאורע יחיד או להפך, כאשר מצאנו ג"כ שמות אנשים פרטיים בל' רבים, מצרים, כתים, דודנים, ודומיהם וכ"כ הרמב"ן: (ג) מחנים, הראב"ע ור"ע ספורנו פירשו ע"ש שתי מחנות, שלו ושל מלאכים, ורש"י פי' שתיהן של מלאכים, של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו ללוותו לארץ, והוא מב"ר ותנחומא, וכתב הרמב"ן וז"ל ואני תמה בזה שהרי עדין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבר את מעבר יבק שהוא יבק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לא"י ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען (בראשית ל"ג י"ח), אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו בייחודו עכ"ל, אבל לא היה צריך להרחיב דרכו כל כך לילך כל כד מזרחית של א"י וקצת דרומית אל ארץ אדום ממש, כי הדרך הישר לילך מגלעד לא"י הוא קרוב, ואין צורך רק לילך אל הירדן שבמזרח א"י ולעבור לעבר השני. וכפי משמעות פשוטו של מקרא לא היתה דעתו של יעקב ללכת אל עשו כלל רק מלאכיו שלח אליו לרצותו בדברים, רק אחר ששבו המלאכים ואמרו כי כבר החזיק בדרך והולך לקראתו עם ארבע מאות איש שעמו, אז לקח לו עצה לילך לקראתו, ואז לא הוכרך ללכת אל ארצו כי ידע שעשו בא כנגדו, ולפי המסופר בס' הישר ידע גם קודם שלחו המלאכים כי עשו בא לקראתו כי הגידו לו מלאכי רבקה:

(ד) מלאכים, אלה המלאכים היו מעבדיו, (הראב"ע), וכן הוא דעת הרשב"ם, וכן נראה דעת אונקלוס ויונתן בן עזיאל כי למעלה תרגמו מלאכי אלהים מלאכיא דה', ופה תרגמו אזגדין: ארצה שעיר, בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו:

וישלח לב

תרגום אשכנזי

אֱדוֹם: (ה) וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה

אמר

אין דאָז געפֿילדע אדום.
(ה) אונד בעפֿאהל איהנען,
וויא פֿאלגעט, אלזוֹ שפּרע=
כעט צו מיינעם העררן עשו:

דיין

תרגום אונקלוס

(ה) וּפַקֵּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן

לרביני

באור

ולכאו יובן בלאן הנגב יש לו לענור דרך לדום לו קרוב מצם על כן פחד לולי ישמע עשו והקדים לשלוח מליו מלאכים לאמרו, (הרמב"ן), ולפי המסופר בם' היצר (כפי לשר העתקתי בסוף הפרשה הקודמת), שנודע לו ליעקב שהולך לקראתו עשו, ע"י שלוחי רבקה, לין לורך לדברי הרמב"ן, כי מירלתו פן יפגשהו בדרך עם חילו שלח מליו מלאכיו לרגלותו, ובלשם לאמרו כי לולי לא יכל עדין מלרגו, לולם מה שכתב הרלב"ע ז"ל הנה ידעגו כי ארץ לדום בין ארץ ובין ארץ ישראל וחלת תשובה על הגלות שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם עכ"ל, לין הדבר כן כי לדום הוא שנגיל דרום לא"י ובן פארן וסיני ולינם רחוקים ממלרים, אבל ארץ הוא לגד מזרחית לסוגית לארץ ישראל בין ארת וחלקל, ולין לורך להאריך בראיות, כי מפורש הוא בכתובים נגד דבריו, כי כתוב ובאן ונסע המדברה דרך יס סוף וגו' ונסב את הר שעיר ימים רבים, וייאמר ה' וגו', רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם לפנה וגו', ונעבר מלת לחיגו בני עשו היושבים בשעיר וגו' מחילת ומעלין גבר (דברים ב' ח' וב' ו' וג' וח'), והנה הלכו לדרום א"י אבל הר שעיר ומצם פנו למזרח א"י ופניהם לפונה והלכו למזרח מואב ועמ"ז למזרח עמון ועמ"ז לארץ סיחון ועוג וכל אלה בעבר הירדן מזרחה, ולארץ הגלעד (מצם תקעו יעקב ובבן את אהליהם) היא בארץ עוג שהיא בחלת חבי שבט מנשה שהיא קרובה לבפון א"י, גם כתוב ואבי עשה המלך שלמה בעליון גבר לאבר את אילות על שפת יס סוף בארץ אדום (מלבים א' ט' כ"ו), ויס סוף לדרומה של א"י קרוב ממלרים, ועוד כתובים רבים יתנגדו לו, ובבר תפשו בזה הגאון מוהר"ר יעקב עמדן בם' מור וקליעה סי' ג"ו ע"ב: שדה אדום, שדה יאמר על שדות הזריעה, ולפעמים על המדבדות, ולפעמים על האילות כמו ויבדח יעקב שדה ארם (הושע י"ב י"ג), כמו ארץ ארם, וכמוהו לבור בשדה מואב (רות א' א'), והכוונה פה לרלה שעיר בחותו החלק שדר עם אדום, כי לא היה עדיין האזרי יושב בה, ובבי עשו לא ירשוס עדיין: (ה) ויצו אתם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר וגו', כבר כתבתי בהקדמה ובשורי פעמים רבות שאין כוונת לאמר על השומע והמלווה, רק הוא מוסב תמיד על המלווה, והכוונה להודיע לשונו ממש, ומבאן רחיה לזה, כי אם היה פירושו וילו אתם שיאמרו, יהיה כה תאמרון מיותר, אבל בחורו וילו אתם ויאמר כה תאמרון וגו', ובלי מלת לאמר לא היה שייך להסב הדבור אל יעקב, ולספר לשונו ממש, רק כותב התורה היה מספר כוונתו בלשון זה וילו אתם שיאמרו לאדוניו לעשו, והנה מלת לאמר תודיע לשון יעקב אליהם המתחיל מן כה תאמרון, וכה תאמרון מודיע לשונם שיאמרו לעשו ומתחיל מן כה אמר, וכה אמר מודיע לשון יעקב אל עשו ומתחיל עם לבן גרתי, והנה הרשב"ם מודיע פה ענין מלת לאמר במלות מועטות ז"ל וילו אתם לאמר, לוה אותם ואמר להם כה תאמרון, והשלוחים לא היו יודעין דאבתו של יעקב עכ"ל: לאדני, אמר להם כן עד שיחבדר אבאם

שהוא

המעמר

(ה) לאדני לעשו, מדרך בעל לשון עבר להקדים השם לתואר, לפי שהשם הוא עיקר והתואר אך טפל לו, וכן ינוח הנסמך לפני הסומך, רק במלת מלך ואדון יקדים לפעמים לבנוד ולתהלה התואר כמו והמלך דוד, והמלך שלמה וביולא בזה, וכן ואדני יואב (ב"ש י"ח י"ח), ולזה בא בבתוב שלפנינו לאדני לעשו, וגם במקום שעיקר כוונת המאמר על התואר יקדימהו, כמו אל תירא עבדי יעקב (ישעי' מ"ד ב') שהענין אל תירא יעקב כי עבדי אתה, וכן כל כיולא בו,

(זך

ו י ש ל ח לב

אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה: (ו) וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ: (ז) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־

אחיך

תרגום אשכנזי רמו

דיין קנעכט יעקב לעסט דיר זאגען: איך האבע מיך בייא לבן אויפגעהאלטען אונד ביז׳ הער פערוויילט. (ו) דאזעלבסט האבע איך ערלאנגט רינד אונד עזעל, קליינעס פיה, קנעכט אונד מאגד. נון שיקקע איך עס מיינעם הערן קונד צו טהון, אום געוואגענהייט אין דיינען אויגען צו פינדען. (ז) דיא באטען קעהרטען צו יעקב צוריק, אונד שפראכען:

תרגום אונקלוס

לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כִּדְנַן אָמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית וְאוֹחָרִית עַד כְּעָן: (ו) וַהֲווֹ לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ: (ז) וְתָבוּ אִיזְגַּדְיָא לְוַת יַעֲקֹב לְמֵימָר אֲתֵינָא

לות

ר ש " י

בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר ומשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכו׳ אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא נתקיימה בי, ד"א גרתי בגימטרי׳ תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שוורי׳ הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולי׳: ואשלחה להגיד לאדוני. להודיע שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו

ב א ו ר

שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד, (הראב"ע), ולשון הרמב"ן כוה אותם שיאמרו לאדני לעשו, אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני, ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אכלו כלום וכי הוא נוהג בו ככבוד האב להוציא את המשטמה מלבו עכ"ל: עם לבן גרתי, כאשר ידעת במצות אבי ואמי שלא יחשוב בשבילי ברח, (הרשב"ם): וָאֵחַר, כמו ואאחר, כמו ואהב את יעקב (מלאכי א׳ ב׳), כמו ואאהב, וכן ואכל ואמר חסרון אל"ף של יסוד, (הרשב"ם כ"י), והוא מבנין הקל, ועל הרוב יהיה האית"ן בחולם בגזרת נחי פ"א אל"ף, ומעטים בצירי כמו אני אהבי אֶהָב (משלי ח׳ י"ז), וכולם כדי להמשיך אות נחה במקום פ"א הפעל, והכוונה הואיל ואחרתי עד עתה בבית לבן, לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) שור וחמור וגו׳, כלם לשון כלל וכן כי אם הסוס אסור (מלכים ב׳ ז׳ י׳), ואיש ישראל נגש (שמואל א׳ י"ד כ"ד), ורבים כמוהם ידבר על רבים דרך כלל בלשון יחיד: להגיד לאדני, להודיע שאני בא אליך בעושר ונכסים: למצא חן בעיניך, שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) וישבו המלאכים וגו׳, השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא סיפר הכתוב זה כי אין צורך: באנו אל אחיך

ה מ ע מ ר

(אך שפה אין המקום להרחיב הדבור) וכיון שהקדים התואר צריך לבוא יחס הלמ"ד בשניהם, כמו שאבאר בסמוך. (ז) אל אחיך, רש"י ז"ל כתב שהיית אומר אחי הוא וכו׳ ע"ש והוא מבראשי׳

תרגום אשכנזי

וויר זינד צו דיינעם ברודער עשו געקאָממען; ער ציעהעט דיר אויך ענטגעגען, אונד פֿיער הונדערט מאַן מיט איהם. (ח) יעקב פֿירכֿטעטע זיך זעהר, אונד איהם וואַרד באַנגע. ער

טהייל=

ויש לח לב

אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ
וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ:
(ח) וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ

את

רש"י

אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו עודנו בשנאתו: (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג. ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים:

המחנה

תרגום אונקלוס

לְוַת אָחוּךְ לְוַת עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקָדָמוּתָךְ
וְאַרְבַּע מֵאָה גַּבְרָא עִמֵּיהּ: (ח) וּדְחִיל יַעֲקֹב
לַחֲדָא וְעָקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג יָת עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ

ויח

באור

אל עשו, ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה הוא מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך, זהו עיקר פשוטו, וכן וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד' י"ד), (הרשב"ם), אבל הר"ע ספורנו מפרש להפך וז"ל וגם הלך לקראתך, לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת כאשר הגדנו את עשרך אבל גם הולך לקראתך עם ד' מאות איש ואין זה אלא להלחם בענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד (במדבר כ' כ') עכ"ל, ושניהם כוונתם לישב מלת וגם, והרמב"ן כ' וטעם וגם הלך לקראתך לאמר כאשר אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה עכ"ל: (ח) ויירא יעקב, בלבו שאעפ"י שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוין הוא לא האמין שמחשבת עשו לטובה אלא לרעה. (הרשב"ם): ויצר לו, ענינו הצר שהוא הפך המרחב, ושרשו יצר. והצירי מושך יו"ד השרש כמנהג בנין הקל מנחי פ"י, ויש לומר כי הוא משרש צרה ויהי' יצר וצרה בענין אחד, וראוי לפ"ז להיות ויצרה רק שנפלה הה"א למ"ד הפעל כמנהג ובפרט בבוא המלה עם וא"ו ההפוך, ואז אות האית"ן בצירי או בחירק כמו ויפן ונפן כ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש יצר, ודעת הרשב"ם ששרשו צרר מגזרת צרור את המדינים, (במדבר כ"ה י"ז), ובא על משקל ותקל גברתה (לעיל י"ו ד'), משרש קלל ומבנין הקל כדעת ר' יונה או מבנין נפעל כדעת הרד"ק, אבל היה ראוי להיות ויצר בפתח כמו ותקל ובפרט עם הרי"ש שיש לה דין הרחבה קצת: ולשון הרמב"ן ויירא יעקב מאד, בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו

המעמר

רבה, ולדעתי רמזו חז"ל בזה אל כלל גדול בדקדוק הלשון מיוסד על אדני הגיון, והוא כי מנהג הלשון שאם יבוא המתואר לפני תואריו יבוא סימן היחס רק במתואר לבדו כמו ברחל בתך הקטנה אבל אם יקדמו התארים למתואר יבא היחס גם בתארים וגם במתואר כמו כאן, וכן עם בני עם יצחק, את בנך את יחידך את יצחק וכדומה; ומה שבא כעבדי איוב (איוב מ"ב ח') ומי כעמך ישראל (ד"הי א' י"ז כ"א) שם הוא על דרך מושך עצמו ואחר עמו, והעד כי בשמואל ב' (ז' כ"ג) נאמר כעמך כישראל, והסבה הזאת היא כי מאחר שהוא מדרך לשון עברי כאשר אמרנו להקדים תמיד המתואר, ואז כיון שנתיחס השם העיקר שוב אין צריכין התארים הדבוקים ליחס, אולם אם יבואו התארים לפני השם אז נחשוב כל חלק וחלק למאמר בפני עצמו, והפעל מוסב על כלם כמו כאן באלו יאמרו באנו אל אחיך, אולם לא כן הוא רק באנו אל עשו, וכן פירש"י ז"ל על קח נא את בנך שאמר אברהם שני בנים יש לי וכו' ע"ש, הרי שהבין שהם מאמרים שונים, וכן דרשו חז"ל בב"ר על עם בני עם יצחק, עם בני אע"פ שאינו יצחק, ואף כי שהוא יצחק, ויען במקומות האלה המתואר והתארים הם מאמרים נפרדים, לזה ראוי שיבוא היחס בכל אחד ואחד. (ח) ויירץ, הרד"ק בשרש חצן אמר ואפשר שיקרא חן לפי שהוא חוצה הדבר

וישלח לב

אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן
וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי
מַחֲנוֹת: (ט) וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו
אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה
המחנה

תרגום אשכנזי רמז

טהיילטע דיא ליימע וועלכע
ער בייא זיך האַטטע, וויא אויך
דאַז קליינע פֿיעה, דאַז רינד־
פֿיעה, אונר דיא קאַמעעלע
אין צוויא לאַגער. (ט) דען
ער שפּראַך: וועז נון עשו אייך
קעממט צו דעם איינען לאַגער,
אונד שלעגט עם, זאָ קאַן דאָך
דאַז

תרגום אונקלוס

וְיָת עַמָּא וְיָת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָתָא:
(ט) וַאֲמַר אִם יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חָדָא

רש"י

וימחיניה

(ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמע לשון זכר ולשון נקבה. לפי תחנה על מחנה (תהלים כ"ז) הרי נקבה. המחנה הזה (בראשית ל"ג) לשון זכר. וכן יש שהן דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ (שם י"ט) מקבה השמים מועלו (תהלים י"ט) הרי זכר. השמש זרחה על השמים (מלכים ב' ג') הרי לשון נקבה. וכן רוח והבה רוח גדולה נשא (חיוב ל') הרי נקבה ויגע בארבע פינות הבית הרי זכר. ורוח גדולה וחזק מפרק ההרים (מלכים א' י"ט). הרי זכר ונקבה. וכן לפי ולפי יצאה מלפני ה' (במדבר ט"ז) לשון נקבה. לפי לישע (תהלים ק"ד) לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפלטה. על כרחו כי פלטה עמו

התקין

באור

מאד כי אמר לו לקח כל אלה רק להלחם בי, והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קנא בשלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות איכותו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר שאל להם מה שלום אחי ומה ענינו וענין ביתו ובניו וקרוביו לו בשלמי ואמרו לו כי אחי הולך לקראתו ואם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא סבל שיאמרו השלוחים דבר בזה עשו אחיו שמורה בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה, והנה השלוחים חקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב, וזה טעם וגם, כי אמרו בחנו אל תזיק אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזריזות וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו כי השלומים הכירו בו שנאה אמרו בחנו אל תחזיק אל עשו אחיך נוהג בו בחן והוא נוהג עמך בעשו אחיך בלא נשוק בחזר לחם הכנסת הגדול שעשה לו יעקב וחזר הפיל עצמו לפניו שבעתים אחרים שנא פעמים מרחוק על גחתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מולה בנכורתו וגדולתו עליו בחזר פירשתיו וחנם בזה כי הלבנות לה' המה לכל אחר יחסון יטה לאיתם עכ"ל: ויחן, שרשו חנה, והרחוי ויָּחַן כמו מן בנה וַיִּבֶן, ונפתחה הח"ת כעניין שהוא גרונית, וגם זה גם היו"ד כעניינם כמו וַיַּעַל משה (שמות י"ט כ'): (ט) המחנה האחת והכהו, מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה, אם תחנה עלי מחנה (תהלים כ"ז ג') הרי נקבה, המחנה הזה

המעמר

ומיתך לחותו ע"כ, ולי יראה כי בהפוך הוא הפעל חנה נגזר משם חן יען היותו מפעולת החן לחלק ולחלות הלבב, כי לדעתי משפט לחל לשמות ולפעלים, ובחזר הסיפו לות למזקל השמות, בין הנגזרים מן פעלים כמו מוכח משכן מן זָבַח שָׁבַן, ובין לותם הנגזרים משם לחזר, כמו מכוזה (מ"ח ז' כ"ו) הנגזר מן שׁוֹ, כן הדין בפעלים לחזר גם הזה נחשבו ממקור לחזר אם משם לו מפעל, אולם יען שפעלים הניתו ליסול שיהיו לך בעלי שלש לותיות לכן לא תמלא זה רק בבעלי הזנייש ונחי ל"ה שאם גם נוסף לות לא יתרבו הלותיות המרבעות, ולזה לרוב רק בלה תמלא פעלים שהם משני שרשים, כמו טוב ויטב, חיי וחיה, מול ונמל, כי בלה הוסיפו לות למזקל והחזירו לות השרש, ולכן מצד שים הכלל דק כיניהם רק שלין בידי עתה

לנרר

וישלח לב

תרגום אשכנזי

הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃
(י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם
וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר
אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ

ואיטיבה

דאָז איבריגע לאַגער ענטרינ־
נען. (י) יעקב שפראַך פֿער־
נער: נאָטט מיינעם פֿאַטערס
אברהם׳ס, אונד נאָטט מיי־
נעס פֿאַטערס יצחק׳ס, עווי־
גער! דער דוא צו מיר גע־
שפראָכען האַסט, קעהרע אין
דיין לאַנד אונד אַן דיינען גע־

ר ש "י

תרגום אונקלוס

וְיַחֲנֵיהּ וִיהֵי מַשְׁרְיָתָא דְּאִשְׁתְּאָרָא לְשֵׁיזָבָא׃
(י) וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם
וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִּי אֲמַר לִי תּוּב

לארעך

התקין עצמו לג׳ דברים לדורון לתפלה ולמלחמה: לדורון. ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברה׳ (בראשי׳ ל״ב). למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו אחזר והזכיר עם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו׳. אלא כך אמר יעקב לפני הקב״ה אתי הבטחות הבטחתני אחת בלחתי מבית אבי אמרת לי אני ה׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ואם אמרת לי ואמרתיך בכל אחר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך וגו׳ אתי הבטחות אלו

באור

(לקמן ל״ג ח׳), ל׳ זכר. וכן יש אחר דברים מצאתי׳ ל׳ זכר ולעון נקבה, השמש יצא על הארץ (בראשית י״ט כ״ג), מקום השמים מולאו (תהלים ״ט ז׳), ל׳ זכר, והשמש זרחה על המים (מלכים ב׳ ג׳ כ״כ), הרי ל׳ נקבה. וכן רוח, והנה רוח גדולה בחה מאבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית (חיוב ל׳ י״ט), הרי ל׳ נקבה ול׳ זכר, ורוח גדולי וחזק מפרק הרים (מלכים ל׳ י״ט י״ל) הרי לעון זכר ולעון נקבה. וכן אש, ואש יצאה מאת ה׳ (במדבר י״ו ל״ה) לעון נקבה, אש לאבד (תהלים ק״ד ד׳), לעון זכר, (רש״י), וכן בית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה, על דרך הפשט זה נאולי כי אמר אולי יגעל המחנה הזאת כי בהכותו הזאת יבראו או תשוב רלונו או תנוח להם הללה מאת השם, וכן אמרו בפ״ר למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בשוית אחת, (הרמב״ן), וכאשהו יש תחזק ארם ממני והיתה לי ליעודה (שמואל ב׳ י׳ י״ל), (הראב״ע), וכן פי׳ הרשב״ם וכן מתורגם בל״ל: (י) ואלהי אבי יצחק, ולהלן הוא אומר ופחד יצחק (לעיל ל״ל מ״כ), ועוד מהו אחזר והזכיר עם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו׳ אלא כך אמר יעקב לפני הקב״ה אתי הבטחות הבטחתני אחת בלחתי מבית אבי אמרת לי אני ה׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק

המעמר

לבדר דעתי בזה כי ירחיב הדבור, וזה תינוי מתבלית המלאכה אלוי עתה בה, רק לדוגמא אביא לפניך הספרים שבין בחל ומול, כי נמל לא נאמר רק על הבריתה הטבעית (פהיזיט), ואולי אך על המילה בלחתו מקום [ומה שבח ומצאל יֵשׁ קבירו (חיוב י״ח ט״ז) וכדומה, הוא הנפעל מהבפולים ומענין וקצות מלילות (דברים כ״ג כ״ו) ודומה לזרע אחל (ציין תהלים ו׳ ג׳ בהאעמר) והוא עומד (וועקען)], כי לא מלינו הקל ממנו ולכן יכוח הנפעל בהורחת הקל לכל מול יאמר על פי הפשלה גם על האוסרי, ומל ה׳ את לבבך (דברים ל׳ ו׳), ועפ״ז אני אומר שגם נפעל מָהַל נופף הא״ס לאזקל ועניני הבקיעה בכח (לערטשטאגען, לערטהיילען), כמו ימהן רחם חויביו (תהלים ס״ח כ״ב), וכן תמהן רגלך (שם כ״ל) שהוא תבקע, כמו שפירש שם רש״י וכתרגום יונתן, ומזה גם השם ומהן מכתו (יחזי׳ ל׳ כ״ו). וע״ע בהמעמר ויקרח (כ״ח כ׳) בענין מרוח אחר.

וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ (יא) קָטֹנְתִּי מִכֹּל
הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי
עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה
הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ (יב) הַצִּילֵנִי
נא

תרגום אשכנזי רמח

בורטסאָרט צוריק, זאָ ווילל איך דיר פֿערנער וואָהל טהון. (יא) איך בין צו גרינג פֿיר אַללע וואָהלטהאַטען, אונד פֿיר אַללע טרייע, וועלכֿע דוא דיינעם קנעכֿטע ערצייגט האַסט; דען בלאָס מיט מיינעם שטעקקען בין איך איבער דיעזען ירדן געגאַנגען, אונד איטצט בין איך צו צווייא לאַגערן געוואָרדען. (יב) עררעטטע מיך
דאָך

תרגום אונקלוס

לְאַרְעָךְ וּלְיַלְּדוּתָךְ וְאוֹטֵיב עִמָּךְ׃ (יא) זְעֵירַן
זַכְוָותִי מִכֹּל חַסְדִּין וּמִכָּל טַבְוָן דִּי עָבַדְתְּ
עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידִי עֲבָרִית יַת יַרְדְּנָא
הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לִתְרֵין מַשְׁרְיָין׃ (יב) שֵׁיזַבְנִי
כען

רש"י

אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת. אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא

באור

יצחק (לעיל כ"ח י"ג) ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך (שם ט"ו), ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך (שם ל"א ג'), ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' (שם), בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך, (רש"י). ור"ע ספורנו פי' וז"ל הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו ובהזכיר זכות אבות כסד' אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכות עכ"ד. וכן מצאנו בברכת משה את ישראל לפני מותו שהתחיל בשבחי המקום ה' מסיני בא וגו' (דברים ל"ג ב'): (יא) קטנתי, לומר כי קטן הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו, וכן מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז' ב' וה'), מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו, וכן אמרו בב"ר קטנתי, רבי אבא אמר איני כדאי, והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו, יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו, ולא הבינותי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבוון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט, ואולי עשה חסדים הכלתו אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד, והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם (שמואל ב' ז' י"ו), ענין קיום, לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעיה ל"ג י"ו), כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמיה ט"ו י"ח), (הרמב"ן). ויב"ע תרגם מכל טבוון ומן כל קושטא, וכבר הארכתי בזה בפרשת חיי שרה בפסוק אשר הנחני בדרך אמת (לעיל כ"ד מ"ח) ע"ש, והנה לדעת הרמב"ן (וכן הרשב"ם והראב"ע) יהיו החסדים פעולים אל פעל הקבלה החסר בכתוב, ומ"ם מכל כענין שלא, וקטנתי סבה לזה, וכן מתורגם בל"א, אבל רש"י פי' (והוא מגמרא דשבת דף ל"ב ע"א) נתמעטו זכיותי ע"י החסדים והאמת שעשית עמי עכ"ד, ויהיה לפ"ז מ"ם מכל מ"ם הסבה והחסדים הם הסבה אל ההקטנה המסובבת והרמב"ן טען על פירושו ע"ש, ומלת קטנתי פעל עבר לגזרת פעול כמ"ש גם יכלתי (שם ל' ח'): כי במקלי, בלבד, בלי הון ורכוש, וכ"ת יב"ע, בחוטרי בלחוד, וכן מתורגם בל"א, וא"ת ארי יחידי, לא תרגם המלה רק הכוונה: ועתה הייתי, נעשיתי, ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני
ירא

וישלח לב

נָ֣א מִיַּד֮ אָחִי֒ מִיַּד֙ עֵשָׂ֔ו כִּֽי־יָרֵ֖א
אָנֹכִ֑י אֹתֹו֙ פֶּן־יָבֹ֣וא וְהִכַּ֔נִי אֵ֖ם עַל־
בָּנִֽים׃ (יג) וְאַתָּ֣ה אָמַ֔רְתָּ הֵיטֵ֥ב
אֵיטִ֖יב עִמָּ֑ךְ וְשַׂמְתִּ֞י אֶת־זַרְעֲךָ֗
כְּחֹ֙ול הַיָּ֔ם אֲשֶׁ֥ר לֹא־יִסָּפֵ֖ר מֵרֹֽב׃

וילן

תרגום אשכנזי

דאָך פּאָן מיינעם ברודערס האַנד, פּאָן עשו׳ס האַנד דען איך פֿירכטע איהן, דאַס ער ניכט קאָמטע, אונד מיך אומ־ברינגע, דיא מוטטער זאַממט דען קינדערן. (יג) דוא זאַגטעסט האַבער גענשפראָכען: איך ווילל דיר וואָהלטהון; אונד דיינען זאַמען מאַכען, ווי א זאַנד אַם מיעֶרע, וועלכער פאָר מענגע

ר ש "י

זכר ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומ"מ נתן מקלו בירדן ונקקע הירדן: (יב) מיד לאחי מיד עצו. מיד אחי אחינו נוהג עמי כאח אלא כיצד הרצע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך: ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן אמר לו כן

והלא

תרגום אונקלוס

כְּעַן מְיָדָא דְּאָחִי מִדָּא דְּעֵשָׂו אֲרֵי דָחֵיל
אֲנָא מִנֵּיהּ דִּילְמָא ייֵתֵי וְיִמְחִינַנִי אִמָּא עַל
בְּנָיָא: (יג) וְאַתְּ אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ
וְאֶשַׁוֵּי יַת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא דְיַמָּא דִּי לָא

יתמנון

באור

ירח לע"פ שהנטחתני אזיהך דן את הלוט אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקיהו שאמר לו הנביא מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ' א') ויצעי ל"ת ת'), ואח"כ בתפלת חזקיהו הוסיף הקב"ה על ימיו חמש עשרה שנה, כן פירש הרשב"ם. והרמב"ן כתב כי הכל היה מידלת אמת כי דרך הצדיקים ליראות תמיד והיה מתירא פלגי מפי' משיאת פנים אמת בנוחו בנבית עם לבן עובד ע"ז לו נדבר לאמר ושגיאות מי יבין עכ"ל, וכ"כ רש"י והרלב"ע: (יב) מיד אחי מיד עשו, לפי פשוטו הוא לשון בקשת נאור: והכני, מושבת עלמו ואחר עמו כמו ושני לגשים שרי גדודים היו בן אחזל (שמואל ב' ד' ב') (פי' היו שרי בן אחזל), וכן הוא והכני והכה אם על בנים, (ירלב"ע), וכן פי' הרמב"ן, ואין צורך לזה כי על דרך ההשאלה יאמר על החים שהוכה, כ' בעור בניו ובני ביתו שהוכו, אף אם הוא בעצמו לא הוכה, וכן יאמר על המלך שהוכה כמלחמה, כעבור עמו שהוכה, גם כי הוא בעצמו נמלט, וכ"כ ר"ע ספורנו ז"ל והכני אם על בנים, יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם אחוכל אני להמלט מידו עכ"ל: אם על בנים, אם עם בנים כמו אם על בנים רעתה (הושע י' י"ד): (יג) ואתה אמרת, בזה מלת הניכח קודם הפעל שהוא לנוכח, כלי לעורר עיקר הכוונה ועל הפך הקודם, מכוון למ"ש ר"ע ספורנו ז"ל ואתה תאמרת היטב איטיב עמך, ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם תרצה בזכות מולדתי עכ"ל, וכן מתורגם בל"ת (דוא טבער): היטב איטיב עמך, לע"פ שאיתה פחדתי פן יגרום החטא הזה אצל עצית עמדי חמדים גדולים אלא הייתי רלוי להם כ"פ אים לעשות עמי חסד החשב הזה אצר הנטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעי ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטובה אצר הנטחתני בה כי גם מתחלה לא הייתי רלוי לה אם ונות תאמור לי ולא הנטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים. (הרמב"ן): ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב, ל"ת ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מלמסגי, הנה יפרש אצר לא יספר מרוב על זרעך, בעבור שתרגם יתמנון בל' רבים, ומול הוא לשון יחיד בכל המקרא, וגם זרע לשון יחיד, לכל הוא תרגמו בנך והוסיף מלת סגיאין, גם בעבור שתרגם מרב, מלמסגי, ועשה ממנו פעל, ור"ל אצר לא יספרו מהתרבותם אצר יתרבו, אצר לא שייך אלא לכל הכולל כי כאצר נכרת כן הוא לעולם, אבל יב"ע תרגם ואשוי ית בנך סגיאין כי כחלא דימא דלא מתמני מסני, תרגם גם הוא זרעך, בנך סגיאין, בל' רבים, ותרגם מתמני, בלשון יחיד, גם מסני הוא שם, ור"ל אצר לא יספר מריבויו, וכן

(יד) וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח
מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו:
(טו) עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים
רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים:
(טז) גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם
שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים
עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם

עשרה

תרגום אונקלוס

יִתְמְנוֹן מִלְּמִסְגֵּי: (יד) וּבַת תַּמָּן בְּלֵילְיָא
הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְּאַיְתֵי בִידֵיהּ תִּקְרוֹבְתָּא
לְעֵשָׂו אָחוּהִי: (טו) עִזֵּי מָאתָן וּתְיָשַׁיָּא עַסְרִין
רְחֵילֵי מָאתָן וְדִיכְרֵי עַסְרִין: (טז) גַּמְלֵי
מֵינִיקָתָא וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין
וְתוֹרִין עַסְרָא אַתְנָן עַסְרִין וְעִילֵי עַסְרָא:

ויהב

תרגום אשכנזי רמט

ניכט צו צעהלען איזט. (יד) ער בליעב אַלדאַ דיעזעלבע נאַכט; אונד נאַהם פאָן דעם וואַס ער מיט זיך פיהרטע, איין געשענק פיר זיינען ברו־דער עשו. (טו) צווייא הונ־דערט ציעגען אונד צוואַנציג בעקקע, צווייא הונדערט שאַ־פע אונד צוואַנציג ווידדער, (טז) מעלקענדע קאַמעעלע, נעבסט איהרען יונגען, דריי־סיג, פירציג קיהע אונד צעהן שטירע, צוואַנציג עזעליננען

רש"י

והלא לא אמר לו אלא והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שאמר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמי' וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו. וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א). ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צרינות עשרים חיישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובב"ר דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לבוין המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקים במלאכה לא מסר לזכר אלא ד' נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכי' דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טו) גמלים מניקות שלשים. ובניהם עמהם. ומ"א ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שכמוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב: עירים. חמורים זכרים:

באור

על החול, אבל בעל הטעמים ששם ז"ק במלת היס יסייע לת"א: (יד) ויקח מן הבא בידו מנחה, יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה כאן ובקר ומהם שלח כי בדרך היה ואיננו מקום לשליח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות, (הרמב"ן), ונן ת"א מן דאייתי בידיה, וכן מתורגם בל"א: בידו, ברשותו, וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א כ"ו): (טו) עזים מאתים ותישים עשרים, מאתים עזים צרינות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות כי ידע תולדתם, כי רועה היה: (טז) ובניהם, לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים, ופירושו הגמלים עם בניהם היו שלשים: אתנת, חמורים נקבות: ועירים, חמורים זכרים, והנפרד ממנו עַיִר במשקל זַיִת, ואיננו על משקלו ברבוי כי מן זית נאמר זֵיתִים בנוח היו"ד ומן עיר עֲיָרִים בהראות עי"ן הפעל, כמו קבוץ חֵיל, שרי הַחֲיָלִים (מלכים א' ט"ו כ'):

תרגום אשכנזי

אונד צעהן עזעל. (יז) איבער-
גאַב זאָלכֿעס זיינען קנעכֿטען
יעדע העערדע בעזאָנדערס;
אונד שפראַך צו זיינען קנעכֿ-
טען: געהט פֿאָר מיר הער!
אונד לאַסט איינען צווישענ-
רוים זיינצווישען איינער העער-
דע אונד דער אַנדערן. (יח) ער
געבאָט דעם ערשטען וויא
פֿאָלגעט: ווען דיך מיין ברו-
דער עשו בעגעגנעט, אונד
פֿראַגט וועם געהערסט דוא
אַן? וואָ געהעסט דוא הין?
אונד וועסען זינד דיעזע פֿאָר דיר הער? (יט) זאָ שפריך: דיינעם קנעכֿטע יעקב געהערט עם צו-
עם

וישלח לב

עֲשָׂרָה: (יז) וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר
עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ
לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין
עֵדֶר: (יח) וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר
כִּי יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ
לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי
אֵלֶּה לְפָנֶיךָ: (יט) וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ
ליעקב

רש"י

(יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו:
עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבוא
אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו
מלא עין כדי להשביע עינו של רשע
ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) למי אתה.
של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את:
ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי
הם למי המנחה הזאת שלוחה. למ"ד
משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל
אשר אתה רואה לי הוא (בראשית ל"א)
שלי הוא. לה' הארץ ומלואה (תהלים כ"ד) של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל
אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו לעבדך דיעקב וששאלת ולמי אלה לפניך

תרגום אונקלוס

(יז) וִיהַב בִּידָא דְעַבְדוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא
בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי עִבְרוּ קָדָמַי וְרַוְחָא
תְשַׁוּוּן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא: (יח) וּפַקֵּיד
יַת קַדְמָאָה לְמֵימָר אֲרֵי יְעַרְעִינָךְ עֵשָׂו אָחִי
וְיִשְׁאָלִינָךְ לְמֵימָר דְּמָאן אָתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵיל
וּלְמָאן אִלֵּין קָדָמָךְ: (יט) וְתֵימַר דְּעַבְדָּךְ
דיעקב

באור

(יז) עדר עדר לבדו, כל מין ומין לעצמו, והנה היה כאן חמשה מינים ובכל מין זכרים
ונקבות, והם עשרה, וכן סופר בס' הישר שעשה עשרה עדרים, ולדעת הראב"ע היו שם
חמשה עדרים כה' המינין, כי יחשוב שהיו הזכרים עם הנקבות ממינו עדר אחד: עברו
לפני, דרך יום או פחות ואני אבא אחריכם: ורוח תשימו, מקום פנוי, והיתה הכוונה
כדי להשביע עינו של אותו רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) יפגשך, ענין פגיעה: וּשְׁאֵלְךָ,
לגזרת פָּעֵל כמו כי אֲהֵבְךָ (דברים ט"ו ט"ז): למי אתה, של מי אתה מי שולחך, ותרגום
דמאן את, למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא (לעיל ל"א
מ"ג), שלי הוא, לה' הארץ ומלואה (תהלים כ"ד א'), של ה', (רש"י), והנה לא ידע
יעקב מה ישאל עשו אחיו, ובאיזה לשון ישאל, ואמר אל עבדו אם ישאלך עשו של מי אתה
ואנה פניך מועדות לילך, או שישאלך של מי אלה לפניך, תאמר לו חנכי עבד של עבדך
יעקב, ואלה מנחה שלוחה לאדני לעשו, ולפי שהשאלות הראשונות למי אתה ואנה תלך
שתיהן על העבד, והשאלה הג' על העדר, לכך הראשונות מחוברות בטעם, ונבדלות מן
השאלה השלישית בז"ק, והיתה בזה כוונת יעקב שעל כל השאלות שישאלם אחיו, בין שישאלם
על עצמם ובין שישאלם על העדר, על כלם יודיעו לו את דבר המנחה לרצותו, ויאמרו לו
שהוא בעצמו יבא אחריהם, אף שלא יהיה זה מענין השאלה, זהו עומק פשוטו של מקרא:
(יט) לעבדך ליעקב, הלמ"ד מורה להבאת הדבר אל העצם ויבא זה אחר זה ויספיק באחד,

לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי
לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃
(כ) וַיְצַו גַּם אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־
הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־כָּל־הַהֹלְכִים
אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה
תְּדַבְּרוּן אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃
(כא) וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב
אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו

במנחה

תרגום אונקלוס

דְּיַעֲקֹב תִּקְרוֹבְתָּא הִיא דִמְשַׁלָּחָא לְרִבּוֹנִי
לְעֵשָׂו וְהָא אַף הוּא אָתֵי בַתְרָנָא׃ (כ) וּפַקֵּיד
אַף יַת תִּנְיָנָא אַף יַת תְּלִיתָאָה אַף יַת כָּל
דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימָר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין
תְּמַלְלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תִּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃
(כא) וְתֵימְרוּן אַף הָא עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי
בַתְרָנָא אֲרֵי אָמַר אַנְחִינֵיהּ לְרוּגְזֵיהּ

תרגום אשכנזי רנ

עס איזט איין געשענק, אַבגע-
שיקט פֿיר מיינען הערן עשו;
אונד דאָרט קאָממט ער
זעלבסט הינטער אונז. (כ) ער
געבאָט אויך דעם צווייטען,
זאָ אויך דעם דריטטען, זאָ
אויך אַללען דיא הינטער דער
העערדע הערגעהען; נעהמ-
ליך: זאָ זאַגעט צו עשו ווען
איהר איהן פֿינדעט. (כא) זאַגט
איהם: דיין קנעכֿט קעממט
אויך זעלבסט הינטער אונז;
דען ער דאַכֿטע זיך, איך ווילל
איהן פֿערזעהנען דורך דאַז גע-
שענק

רש"י

מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא
אחרינו. יעקב: אכפרה פניו. אבטל רוגזו
וכן וכופר בריתכם את מות (ישעיה כ"ח).
לא תוכלי כפרה (שם מ"ז). ונראה בעיני
שכל כפרה שאכל עון וחטא ואכל פנים
כלן ל' קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא
והרבה בגמרא וכפר ידיה בעי לכפוריה
ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקרא
נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על
שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק:
על

באור

ולשון ר"ע ספורנו כוה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשוב עשו
שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו
שליח לשעיר וכבלתי מכיר את עשו עכ"ל: והנה גם הוא אחרינו, יעקב, ולשון הרשב"ם לפי
שרצה יעקב לברוח בלילה, דרך אחרת אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו
לעשו שלא יפגשהו עכ"ל: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו, לכל אחד כוה מה ישוב לעשו
ויודיע שהוא עם שאר כל העדרים והם כלם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: בְּמוֹצַאֲכֶם,
הראוי בְּמָצְאֲכֶם על משקל בְּשָׁמְעֲכֶם את קול השופר (יהושע ו' ה'), כְּתָפְשְׂכֶם את העיר (שם ח'
ח'), והוא מקור מן הקל עם כנוי הנמצאים מנחי למ"ד אל"ף ובא החולם תמורת החטף קמץ
כדרכו בהרבה מקומות והכד"י בפתח להרחיב על האל"ף מפני שהיא גרונית: (כא) ואמרתם
גם הנה עבדך יעקב אחרינו, כוה שכל אחד מהם יאמר זה הדבור, מלבד הדבור המיוחד לו
כדי שימצא עשו דברי כלם מכוונים בזה שהיה יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו
(ר"ע ספורנו): כי אמר, יעקב בלבו, ואין זה מדברי השלוחים רק דברי משה: אכפרה
פניו, אבטל רוגזו, וכן וכפר בריתכם את מות (ישעי' כ"ח י"ח), לא תוכלי כפרה (שם מ"ז
י"א), ונראה בעיני שכל כפרה שאכל עון וחטא ואכל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון
ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה, בעי לכפורי ידיה בההוא גברא, וגם בלשון המקרא
נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב (עזרא א' י'), על שם שהכהן מקנח ידיו בהן
בשפת המזרק, (רש"י), וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש כפר שאכפרה לשון הסרה

והסחרה

תרגום אשכנזי

שענק, דאַז פֿאָר מיר הער-
געהט; הערנאַך ווילל איך זיין
אַנגעזיכֿט זעהען, פֿיעלליכֿט
ניממט עד מיך רעסטאָ פֿריינד-
ל כֿער אויף, (כב) דאַז געשענק
גינג אַלזאָ פֿאָר איהם הער,

ויש לח לב

בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן
אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי:
(כב) וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא
לן

רש"י

(כב) על פניו. כמו לפניו וכן חמס ושוד
ישמע בה על פני חמיד (ירמיה ו') וכן
המכעיסים אותי על פני (ישעיה ס"ה)
ומ"א

תרגום אונקלוס

בְּתִקְרוֹבְתָּא דִּמְהַלְכָא קֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי
אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב אַפָּי: (כב) וַעֲבָרַת תִּקְרוֹבְתָּא
על

באור

והסתרה, ופניו ל' כעס ורוגז כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א' א' י"ח) שהוא כנגד מה
שנאמר בתחלה וכעסתה צרתה גם כעס (שם ו'), וכן ת"א, אנחיניה לרוגזיה, ולפי שהכעס
נראה בפנים כנהו בם, אבל אין דעת הרמב"ן כן, וז"ל אחר שהעתיק לשון רש"י, וא"כ יהיה
פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשו
ככה, וכך פי' ר"א ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה
בכל שולחי מנחה, ועוד שא"כ היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב
אכפרה פניו ועתה לא הוסיף על הצואה ההיא, אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו
הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו
לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת, כאשר יתנו העבדים כפרם בתת להם
רשות לראות פני המלך, ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני, להיותי מרואי פני
המלך, וזה דרך מעלה מיראתו ממנו, ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה (משלי י"ו
י"ד), יתן כפר על החמה, ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמית, וכן כפורי
זהב שם המזרקים בבבל (ר"ל שלא נקראו כן בכל המקרא רק בס' עזרא וס' ד"הי שכתבו ג"כ
עזרא והוא הביא שם זה מבבל), כי לעולם לא תבוא כפרה בחטא, אבל יאמר לכפר על נפשתיכם
(שמות ל' י"ו), לכפר עליו ונסלח לו (במדבר ט"ו כ"א), על נפשו, ויאמר אכפרה בעד
חטאתכם (ר"ל שלא נאמר אכפרה על חטאתכם או את חטאתכם רק בעד, ותהי' הכוונה אכפרה
עליכם בעד חטאתכם), וכולן מלשון ונתנו איש כפר נפשו (שמות ל' י"ב), שהוא פדיון עכ"ל,
וכן פי' ר"ע ספורנו שאלה הדברים כי אמר אכפרה וגו' שם בפי עבדיו כדי שימעט רוגזו של
עשו בדבור ההכנעה עם המנחה, ואחרי-כן אראה פניו, דרך הבקור הראוי לשרים, כענין
יראה כל זכורך את פני האדון (שם ל"ד כ"ג), ולא יראו פני ריקם (שם כ' וכ"ג ט"ו), וכן
אמר לעשו אח"כ כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים, כי המנהג לפקד את השרים במנחה
עם ראיית פניהם עכ"ד, ועם כי דברי הרמב"ן נכונים, ויראה שהיא ג"כ דעת יב"ע שתרגם
כרעי ית סבר אפוי, וכ"ה כוונת המתרגם האשכנזי, עכ"ז כללו אשר החליט שלא תבוא כפרה
בחטא בהתלוות מלת על או את, איננו מכוון, כי פסוקים רבים יתנגדו לו, כמו פשעינו אתה
תכפרם (תהלים ס"ה ד'), והוא רחוס יכפר עון (שם ע"ח ל"ח), וכפר על חטאתנו (שם ע"ט
ט'), אל תכפר על עונם (ירמי' י"ח כ"ג), אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א' ג' י"ד),
בחסד ואמת יכפר עון (משלי י"ו ו'), אם יכפר העון הזה (ישעי' כ"ב י"ד), בזאת יכפר עון
יעקב (שם כ"ז ט'), וחטאתך תכפר (שם ו' ז'), ואולי כוונתו שלא נמצא בתורה חטא ועון פשע
פעולים אל הכפרה, [ויתכן שיהי' ענין כופר לשון הגנה וכסוי, יקרא הכלי שבו מכסים את
האדון, כפורת, והזעת יקרא כופר לפי שמכסין בו את העץ להגין בעדו שלא ירקב, וכן הדבר
המכסה את החטא שלא יזיק, יקרא כפרה, מלשון כסוי חטאה (תהלים ל"ב א'), וכן המכסה
על הנפש החוטאת ומגין בעדה שלא יזיקה החטא, יקרא כפרה, והפדיון גם הוא יקרא כפר
שהוא מגין בעד הפדוי, ומכסה אותו שלא יארע לו נזק (שמעתי מפי ידידי הרב בעל יין לבנון
נר"ו, והוא נכון)]: (כב) על פניו, כמו לפניו, וכן עברים על פני המלך (שמואל ב' ט"ו
"ח), המכעיסים אתי על פני (ישעי' ס"ה ג'): והוא לן בלילה ההוא במחנה, לפי פשוטו
נשאר

וישלח לב

לָן בַּלַּיְלָה הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ (כג) וַיָּקָם בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ (כד) וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ (כה) וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ

ויאבק

תרגום אונקלוס

עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בָּת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ (כג) וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יַת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיַת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיַת חָד עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יַת מַעֲבַר יוּבְקָא׃ (כד) וְדַבָּרִינוּן וְאַעֲבָרִינוּן יַת נַחֲלָה וְאַעֲבַר יַת דִּי לֵיהּ׃ (כה) וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בְּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל

גברא

תרגום אשכנזי רנא

ער אַבער בליעב דיא נאַכֿט אים לאַגער. (כג) אונד אין דערזעלבען נאַכֿט שטונד ער אויף, נאַהם זיינע צווייא נוייבער, זיינע צווייא מעגדע, אונד זיינע איילף קינדער, אונד זעטצטע איבער דען פֿורט דעס יבק'ס. (כד) ער נאַהם זיא, פֿיהרטע זיא איבער דען פֿלוס, אונד בראַכֿטע אַללעס זייניגע הינאיבער. (כה) יעקב אַבער בליעב אַל־

רש"י

ומ"א על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה: (כג) ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכן נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למיטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן: (כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם:

ויאבק

באור

נשאר במחנהו ולא הלך אחר עבדיו מוליכי המנחה, ולשון הרמב"ן יאמר שלא בא באהלו בלילה ההוא עם עבדיו ועם הרועים בכאן ערוך כאיש מלחמה פן יבוא אחיו ויכה בו עכ"ל: (כג) בלילה הוא, חסר ה"א הידיעה מן התאר שלא כמנהג, ולשון הרשב"ם נתנוון לברוח דרך אחרת ולפיכך עבר הנחל בלילה כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה, כמו כן ויאמרו אל דוד קומו ועברו מהרה את המים וגו', ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו', ודוד בא מחנימה ואבשלום עבר את הירדן וגו' (שמואל ב' י"ז כ"א וכ"ב וכ"ד) עכ"ל. אבל לדעתי אדרבה הפך פניו לדרוס ללכת לקראת עשו לפייסו כי איך יברח והוא מתקרב לכל ארצו, כי ההולך מן הגלעד והבשן שהם במזרח הירדן לשעיר צריך ללכת דרך ארץ עמון ובגבולם הוא נחל יבק ואח"ז דרך ארץ מואב, אבל ההולך מן הגלעד לחברון אין צריך לעבור דרך נחל יבק ולא דרך ארץ בני עמון, ונקל היה לו לברוח טרם עברו את נחל יבק והנחל מפסיק בינו ובין עשו ואנשיו, ועיין מה שכתבתי בסוף פ' ויצא בפסוק ויאמר יעקב כאשר ראם (ל"ב ג') ולהלן בפ' זו בפסוק ואביו קרא לו בנימין (ל"ה י"ח): ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו, אין מוקדם ומאוחר בפסוק זה להכלה, אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבק לראות אם גבהו המים, ושב ולקחם עמו כלם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מחנהו ורכושו, (הרמב"ן). והראב"ע כתב הוא עבר בתחלה ואח"כ לקח נשיו ובניו והעבירם, והנה פירוש ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום עכ"ל, ול"נ שהפסוק הזה הוא כלל, ופי' ויעבר עמהם, והפסוק שאחריו הוא פרטו של ראשון ומפרש כי בתחלה העביר הנפשות, ואח"כ הבהמה והמטלטלין ונשאר הוא לבדו ויאבק איש עמו: מעבר יבק, מעברות המים, והוא מקום שעוברים בו את הנהר, ויבק שם

הנהר

תרגום אשכנזי

ליין צוריק; דאַ ראַנג איין מאַן
מיט איהם, ביז דער מאָרגען
אַויפֿגינג. (כו) אַלס ער זאַה,
דאַס ער איהם ניכֿט בייאקאָמ-
מען קאָננטע; גריף ער אַן דען

ר ש"י

ויאבק אש. מנחס פירש ויתעפר אש
לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם על
ידי נענועם. ולי נראה שהוא ל' ויתקשר
ולשון

ו י ש ל ח לב

וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר:
(כו) וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־

ירכו

תרגום אונקלוס

גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלִיק צַפְרָא: (כו) וַחֲזָא
אֲרֵי לָא יָכִיל לֵיהּ וּקְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכֵיהּ וְזַע

פתי

ב א ו ר

הנהר: (כה) ויאבק, מנחס פי' ויתעפר אש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם על ידי
נענועם, (וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש אבק), ול"נ שהוא לשון ויתקשר ול' ארמי הוא,
בתר דאביקו ביה, ואביק ליה מיבק, לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את
רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו, לשון רש"י, ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה
אבקתא אית בה דרגש עיולי ואפוקי באבקתא, וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעלים דקים
חגורים וקשורים יחד, כי החי"ת חכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף, ופעמים רבים יבליעו
החי"ת תותך במקום תחותך, מסותא במקום מסחותא, ואפשר שיהי' ויאבק ויחבק כמו ויחבקהו,
כי אולי כן הלשון, ומצינו ברדים אמצים (זכרי' ו' ג'), כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים (ישעי'
ס"ג א'), ואמרו המפרשים כי ואחזים במרכלתך (יחזקאל כ"ז כ"ד), כמו וחרוזים מן צוארך
בחרוזים (ש"הש א' י'), וכן אמרו במלת ותאלצהו (שופטים י"ו י"ו), שהוא כמו ותחלצהו,
מהופך מן ותלחצהו (כמו כבש כשב, שלמה שמלה), ושמא הוא דעת אנקלוס שאמר ואשתדל
וכך תרגם וכי יפתה (שמות כ"ב ט"ו), ארי ישדל, יחבק וינשק שהוא דרך הפתוי, או שלא נזדמן
לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה וברור ענין, ובב"ר מי נתמלא אבק
האיש שהיה עמו כדברי מנחס והוא הנכון. (הרמב"ן): איש, מלאך וכן והנה איש עמד לנגדו
(יהושע ה' י"ג), והאיש גבריאל (דניאל ט' כ"א), ונקראו אישים המלאכים שמדברים עם בני
אדם ונראים בצורות איש כמוהם במראה או בהקיץ, וכן פי' כל המפרשים שהיה מלאך ובמפורש
להלן בפרשה כי שרית עם אלהים וגו', כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וגו', ויותר מפורש
בדברי הנביא, בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את אלהים, וישר אל מלאך ויכל בכה
ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו (הושע י"ב ד' וה'), והמתרגם האשכנזי תרגם
כהיראת המלה כמו שתרגם גם אנקלוס גברא, ולא מלאכא. כי נקרא כן בעבור שנראה כאיש.
והנה לדעת הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"ב פרק מ"ב), גם כל הענין הזה הוא בדרך
כלל ופרט שכתב שם, כי אמרו בענין יעקב ויאבק איש עמו וכו', והוא בענין אברהם בשוה
אשר הקדים ספור כלל וירא אליו ה' וגו' אחר כן התחיל לבאר איך היה, וכן ביעקב אומר
ויפגעו בו מלאכי אלהים ואחר כן התחיל לבאר איך קרה עד שפגעו בו ואמר שהוא שלח שלוחים
ופעל ועשה ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וזהו מלאכי אלהים הנאמר עליהם תחלה ויפגעו
בו מלאכי אלהים וכו' עכ"ד: עד עלות השחר, עד סור שחרות הלילה, (ויהי' עלות ל'
הסתלקות כמו נעלה הענן (במדבר ט' י"א), העלו מסביב (שם י"ו כ"ד), אבל לדעתי אין
זה מענינם בעבור שהוא מהקל, ואשר הם מענין הסתלקות הם מבנין נפעל) וי"א כי שחר
דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש, (וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש עלה, עלה
זוהר היום), וכן אשר אין לו שחר (ישעי' ח' כ') (כלומר אין לו זוהר וברירות). (הראב"ע
בקצת תוס' באור): (כו) כי לא יכל לו, לשון הרמב"ן, מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן

ה מ ע מ ר

(כה) ויאבק, לדעת רש"י שהוא לשון עניבה, ולדעת הרמב"ן שהוא מענין חבוק, יתכן שיהי'
מענין הזה ויתאבכו גאות עשן (ישעי' ט' י"ז) בחלוף אותיות הדומות, וכן פירש"י שם נבוכים,
וכן

וישלח לב

יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב
בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ (כז) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי
כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא
אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי׃
(כח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר

יעקב

באַללען זיינער היפֿטע; דאַ
וואַרד דער באַללען אַן יעקב'ס
היפֿטע איבער דעם רינגען
פֿעררענקט. (כז) דער מאַן
שפּראַך: לאַס מיך געהען,
דען דער מאָרגען איזט אויפֿ
געגאַנגען; יעקב שפּראַך: איך
לאַס דיך ניכֿט געהען, דוא האַ
בעסט מיך דען פֿאָרהער געזעגנעט. (כח) יענער שפּראַך צו איהם: וויא הייסעסט דוא? דיע
זער

תרגום אונקלוס

פְּתֵי יַרְכָא דְיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃
(כז) וַאֲמַר שַׁלַּחְנִי אֲרֵי סַלִּיק צַפְרָא וַאֲמַר
לָא אֲשַׁלְּחִינָךְ אֱלָהֵין בֵּרַכְתְּ לִי׃ (כח) וַאֲמַר
לֵיהּ מַה שְּׁמָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב׃ (כט) וַאֲמַר לָא

יעקב

רש"י

ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק
ליה מיבק ל' עניבה שכן דרך ב' שמתעלמי'
להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו
בזרועותיו: (כו) ותקע. נתקעקע' ממקו'
מחברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך
(ירמי' ו') לשון הסרה ובמשנה לקעקע
ביצתן לשרש שרשיהן: ויגע בכף ירכו.
קולית הירך התקוע בקלבוסית קרוי כף על שם שהבשר שעליה כמין כף של קדיר': (כז) כי עלה
השחר. וצריך אני לומר שירה: ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן:
לא

באור

לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו עכ"ל: ויגע
בכף ירכו, של יעקב, וקולית הירך התקוע' בקלבוסית קרוייה כף על שם שהבשר אשר סביב
עצם הקולית העליונה עשוייה כמין כף של קדירה, וי"א שנקרא כן לפי שהעצם הנכנס בו
עצם הירך כפוף: ותקע, נבדלה מן הירך ונתקעקע ממקום מחברתה ודומה לו פן תקע
נפשי ממך (ירמיה ו' ח'), לשון הסרה, ובמשנה לקעקע ביצתן, לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה
השחר, וכיון שהאיר היום מעתה יש לילך לדרכך. (הרשב"ם): ברכתני, פעל מורכב משני
זמנים עבר ועתיד, ור"ל שבשעה שאשלחך אהיה כבר מבורך מפיך, ועיין בפ' ויחי מ"ש בפסוק
ומולדתך אשר הולדת (בראשית מ"ח ו'), זהו ייחוס הלשון לפי פשוטו, וכן מתורגם בל"א,
ורש"י פי' הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן, לפי שהיה שרו של עשו,
וכוונתו לפי שלא אמר ותברכני בלשון עתיד ממש, אלא שכבר נתברך והוא עבר, והעתיד אינו
אלא שיודה עליהן: והרשב"ם פי' כי אם ברכתני, שתשלחני מאתך בשלום שלא אהיה נזוק
במה שנתאבקתי עמך: (כח) מה שמך, השאלה לפתיחת דברים כמו איכה (בראשית ג' ט'),
מזה

המעמר

וכן תרגם החכם געזעניוס (פֿערזויקקעלן), אך שלדעתו מקורו בערבית. (כז) עלה השחר,
עיין בבאור, ולדעתי אין ספק כי דברי הי"א שהביא הראב"ע צדקו ממנו, כי שחר לא נאמר
על הלילה רק על תחלת אור היום ולא חשכת לילה, והעדים הנאמנים לזה המה, אשא כנפי
שחר אשכנה באחרית ים (תהלים קל"ט ח'), וכן אז יבקע כשחר אורך (ישעי' נ"ח ח') ועוד
הרבה כמוהם שאין לפרשם בפשוט על חשכת הלילה, ומזה הענין נקראו ימי הנעורים שחרות,
כי הילדות והשחרות הבל (קהלת י"א י') וכמו שכתב הרד"ק בשרש שחר, ואמר עוד שהוא
מענין שוחר טוב (משלי י"א כ"ז) שהוא לשון הבקשה והבחנה, וכן נקרא בקר לפי שבעת ההיא
יבקר האדם המראות והענינים.

למה

תרגום אשכנזי

זער שפראַך: יעקב! (כט) ער שפראַך: דוא זאָללסט ניכט מעהר יעקב גענאַננט ווערדען, זאָנדערן ישראל; דען דוא האַסט אום דען פאָרצוג גע=שטריטטען מיט געטטליכען וועזען, אונד מיט מענשען; אונד ביזט איהנען בייאגעקאָמ=מען. (ל) יעקב פראַגטע, אונד שפראַך: זאַגע מיר דאָך דיינען נאַמען? יענער שפראַך: וואַרום פראַגסט דוא נאַך מיי=

וישלח לב

יַעֲקֹב: (כט) וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב
יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל
כִּי־שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים
וַתּוּכָל: (ל) וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר
הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה

תשאל

רש"י

(כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהי' ואודה לך עליהן וזה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו (הושע י"א) בכה המלאך. ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: (ל) למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו לפי מצות עבודת השליחות

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב יִתְאַמַּר עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל אֲרֵי
רַב אַתְּ קָדָם יְיָ וְעִם גּוּבְרַיָּא וִיכֶלְתָּא:
(ל) וּשְׁאַל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר

למה

באור

מזה בידך (שמות ד' ב') והדומים להם, כי יודע היה מה שמו כיון ששולח אליו: (כט) לא יעקב, לבד, וכן לא גוע בעונו (יהושע כ"ב כ'), לא אחת ולא שתים (מלכים ב' ו' י'): כי אם, גם ישראל: כי שרית עם אלהים וגו', אין פי' שרית כמו וישר אבימלך על ישראל (שופטים ט' כ"ב), כי אין עם כמו על, רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשים שרים, כן פי' הראב"ע, וכן תרגם אנקלוס ארי רב את קדם ה' ועם גובריא ויכלתא, והוא כי שר אתה לפני אלהים ועם אנשים ויכולת, ואולם לפי זה תיבת ותוכל מיותר לגמרי, ומה טעם לומר נעשית שר לפני אלהים ובין אנשים וגם יכולת להיות שר, ועוד שכפי הנראה תיבת ותוכל שבה על וירא כי לא יכל לו הנאמר למעלה, לכן נראה שהכוונה במלת שרית על ההשתדלות וההתאמצות לשרור, כידוע שכל פעל יורה לפעמים על המעש', ולפעמי' על ההשתדלות והבקשה לעשות, והטעם רבת ונלחמת עם מלאך ה' ועם אנשים, מי ינצח את מי ומי ישרור על מי, ותוכל להם שלא נצחוך, כענין נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם יכלתי (בראשית ל' ח'), שחסר ג"כ הכנוי יכלתי לה, וכן תרגם יב"ע ארום אתרברבת עם מלאכיא דה' ועם גובריא ויכלת להום, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, ומלת אנשים על עשו ולבן שהתחכם נגדם בעצות ותחבולות שלא ינצחוהו: (ל) למה זה תשאל לשמי, אין לנו שם קבוע משתנים הם שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים, (ב"ר). וג"ל פירושו כי הוסדו השמות של כל הדברים בעבור רוב ההשתנות אשר יש בחמרים, כדי להכירם ולהגבילם ולהבדילם זה מזה, ע"י השמות ההם

המעמר

(ל) למה זה תשאל לשמי, הרב המבאר השכיל מאד לבאר מדוע בל יתיחד המלאך בשם, ואל תתמה במה שמצינו והאיש גבריאל ומיכאל שרכם, כי כבר אמרו שמות המלאכים עלו עמהם מבבל, ודבר גדול דברו בזה, והמשכיל יבין.

ויצא לב

תרגום אשכנזי רנג

תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ (לא) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ (לב) וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־

פנואל

נעם נאמען? אונד זענעטע איהן דאזועלבכט. (לא) יעקב נאננטע דען אָרט פניאל; דען איך האבע איין נעטטליכעם וועזען געזעהען, פאן אנגעזיכט זו אנגעזיכט, אונד מיינע פערזאן איזט ערראטטעט וואָרדען. (לב) דיא זאָננע פינג איהם אן צו שיינען אלס ער

פאר

תרגום אונקלוס

ר ש "י

לָמָּה דְנַן אֵת שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרִיךְ יָתֵיהּ הַתָּם׃ (לא) וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דַּאֲתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזִיתִי מַלְאָכָא דַיְיָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּזִיבַת נַפְשִׁי׃ (לב) וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יָת

השליחות שלחו משתלחים: (לב) ויזרח לו. לרפאות את בלעתו כמו דתימא שמש לדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג'). ותוכן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשילך מנחר שנע מיהרה לזרוח בשבילו:

והוא

באור

ההם הפרטיים הקנועים להם, והנה במלאכי מעלה אין לורך לאלו השמות לפי שאין לנו קצר ההשגה ופחותי המעלה מנוח ודרך אל גדולי ההשגה ורבי המעלה, ודבר אין לנו עמהם להכירם לו להשיגם כי אין שם רחייה מוסיית כ"א רחייה שכלית והשגה, ואם נשיגם הנה במדרגתם ומעלתם, ואולם כשיזכלמו מאת השם ברוך הוא אל העולם השפל לְהֶרָאוֹת אל איזה נביא, נעל כרחם ילבשו איזה לורה מוסיית, ואז יוגדרו בשמות לפי הלורה אשר ילבשו, והלורה תהיה לפי השליחות ההיא, ולפי מדרגת האיש אשר ישלחו אליו, ואחרי גמרם שליחותם יפשטו את הלורה ההיא ויעלו למדרגתם הראשונה. והנה המלאך הזה בעצמו כשישלח עוד הפעם אם ילבש לורה אחרת לפי השליחות ההיא אל מדרגת האיש הזה שאינגו כראשון כי אם גדול או קטן ממנו, בהכרח גם שמו המורה על גדר לורתו ישתנה: וז"ל הרמב"ן למה זה חשאל לשמי, אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מבראך לא תושיעך אבל עתה אנרך תורך כי בן לוויתי ולא פי' הכתוב הברכה, והקושי מה שאמרו רבותינו שהודה לו על הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רלה יעקב להמתין לו עד בית אל עכ"ל: ויברך אתו שם, אמר שם לפי שעתיד לברכו בבית אל, (מ"י), וכבר כתבתי דעת הרמב"ן ודעת חז"ל, והנראה לפי פשוטו שהברכה היא לא יעקב יאמר וגו', והוא כלל אחר בפרט כמונח הכתובים: (לא) כי ראיתי, שעורו כי אמר כי ראיתי, וכן תרגם יונתן בן עזיאל: (לב) ויזרח לו השמש, לשון נני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו וכן ויאר להם בחברון (שמואל ב' ב' ל"ב), ולשון הרמב"ע וחוקלים יאמלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא נרגע לאד זריחת בכל העולם, ואמלתם תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום יאתה, והנה בין יהושלים ובין אלת המדינה שבחברתי נה זה הפי' ושמה לוק"ח (במדינת לונבארדיאה) שעה ושליש שעה (רולה לומר בחורף שמן המזרח למערב, והם בשיעור עשרים מעלות) ובארבע (רולה לומר מן הלפון לדרום) שתים עשרה מעלות זה הדבר ברור בלא ספק עד כאן לשונו, ואף שיעקב הלך מלפון לדרום מהרם נהרים לבאר שבע שהוא בנגב ח"י, ואין זרוח השמש מקדים או מאחר לשנוי המקומות ברוחב כי אם בחורך, הנה בחמת הלך בחלבסון כי הרים נהרים הוא קרוב למזרחית לפונית לא"י בן פרת ומדקל, והוא הלך למערבית דרומית, בחופן שבהלוכו הי' מתקרב עלמו תמיד

לבד

תרגום אשכנזי

פֿאָר פנואל פֿאָרבייא קאַם; אונד ער הינקטע אַן זיינער היפֿטע. (לג) דאַרום עססען דיא קינדער ישראל ניכֿט דיא שפאַננאַדער (הנשה דעם אי= בערשפרונגס) וועלכֿע אויף דעם באַללען דער היפֿטע איזט ביז אויף דען הייטיגען טאַג; ווייל ער אַן דען באַללען דער היפֿטע יעקב'ס, אַן דיא שפאַנג= אַדער געריהרט.

וישלח לב לג

פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ: (לג) עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה: לג (א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־

הילדים

לג (א) אַלס יעקב זיינע אויגען אויפֿהוב, זאַה ער עשו אַנקאָממען מיט פֿיער הונדערט מאַן, דאַ טהיילטע

ער

רש"י

והוא צולע. היה צולע כשזרחה השמש: ויזרח לו השמש. ל' בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא ל' קפיצה וכן נשתה גבורתם (ירמיה נ"א) וכן כי נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מ"א):

ואח

תרגום אונקלוס

פְּנוּאֵל וְהוּא מַטְלַע עַל יַרְכֵיהּ: (לג) עַל כֵּן לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל פְּתֵי יַרְכָא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קָרֵיב בִּפְתֵי יַרְכָא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא:

לג (א) וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מֵאָה גַּבְרָא וּפַלֵּיג

באור

לצד מערב, ושייך לומר ויזרח לו השמש: פנואל, פניאל ביו"ד ופנואל בוי"ו אחד הוא, כי אותיות אהו"י מתחלפות; והוא צלע על ירכו, עתה כשהיה השמש ראוהו צולע על ירכו, כמו ויהי בבקר והנה הוא לאה (בראשית כ"ט כ"ה), כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה, (הרשב"ם): צלע, נקרא הפסח כן לפי שהולך על צדו אחד ולפי שהצלעות שני צדדין הימין והשמאל כנה צד כל דבר בלשון צלע: (לג) על כן לא יאכלו, לזכרון גבורתו של יעקב ונס שעשה לו הקב"ה שלא מת, (הרשב"ם), וכן פי' הראב"ע, והנה לפי פשוטו אין זה צווי, רק שעורו, ע"כ אינם אוכלים בני ישראל את גיד הנשה, וכן מתורגם בל"א, ובאמת הצווי הי' במתן תורה, לפי שבשעת מעשה לא נקראו עדיין בני ישראל כי אם בני יעקב, אלא שמשה כתבו במקומו להודיע הטעם שנאסר להם, כת"ק דר' יהודה בחולין (דף ק' ע"ב וק"א ע"ב), ואולם בעבור שאמר עד היום הזה משמע לפי פשוטו שאף שלא נצטוו בני יעקב ע"ז, הם נהגו מעצמם שלא לאכלו לזכרון נס אביהם, אך בסיני נאסר להם מפי הקב"ה, וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה שם, ועפ"ז תבין דבריו: הנשה, ארז"ל כי נקרא כן שנשה ממקומו ועלה, ופירש"י לשון קפיצה, וכן נשתה גבורתם (ירמי' נ"א ל'), וכן נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מ"א כ"א), וכן מתורגם בל"א: הַיָּרֵךְ, טעמו למטה ברי"ש, וכן גָּדֵר מזה (במדבר כ"ב כ"ד), וכן גָּזֵל, וכשירך דבוק נהפך להיות פתח קטן (ר"ל סגול) ועעמו באות ראשונה, ירך יעקב, ירך המשכן (שמות מ' כ"ב וכ"ד), (הרשב"ם), והם ארבעה שרשים שבאים בנפרד על משקל פָּעֵל, ובסמיכות ע"מ פֵּעֶל, או פָּעֶל, והם גָּדֵר, גָּזֵל, יָרֵךְ, כָּתֵף.

ראשונה

וישלח לג

הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת: (ב) וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים: (ג) וְהוּא

עבר

תרגום אשכנזי רנד

ער זיינע קינדער איין, אויף לאה, אויף רחל אונד אויף דיא ביידען מעגדע, (ב) שטעללטע דיא מעגדע אונד איהרע קינדער פֿארנע אַן, לאה אונד איהרע קינדער הערנאַך, אונד רחל אונד יוסף צו לעטצט; (ג) ער אַבער גינג פֿאָר איהנען

הער

תרגום אונקלוס

יַת בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא: (ב) וְשַׁוִּי יַת לְחֵינָתָא וְיַת בְּנֵיהֶן קַדְמֵיתָא וְיַת לֵאָה וּבְנָהָא בַּתְרָאִין וְיַת רָחֵל וְיַת יוֹסֵף בַּתְרָאִין: (ג) וְהוּא עָבַר קָדָמֵיהוֹן

וסגיד

רש"י

לג (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב:

עבר

באור

לג (ב) ראשונה, שם המקרה, ופירושו בתחלה כמו ראשנה יסעו (במדבר ב' ט'), ויש לפרש שהוא תאר ושב אל כל אחת מהשפחות, ושעורו וישם כל אחת מהשפחות במקום שתהיה ראשונה עם ילדים, וכ"נ מת"א שתרגם קדמתא, וכשהוא שם המקרה יתרגם בקדמיתא, כמו שתרגם ראשונה יסעו, אבל יב"ע תרגם גם פה בקדמיתא, וכן מתורגם בלשון אשכנז: אחרנים, שם התאר, ושעורו, שם אותם במקום שיהיו אחרונים, והראשון אין פירושו אחרונים ממש, רק אחרונים כנגד הראשונים, וכן ת"א ויב"ע כשם התאר, בתראין, ויש לפרש שבא התאר הא' במקום שם המקרה, ופירושו אחריהם, ובא כן כדי לזווגו עם האחרון שהוא אחרון ממש, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, כבוונת שם המקרה, ושינה תרגומו הראשון מן האחרון כפי הכוונה: ואת רחל וגו', אחרון אחרון חביב, כי אם יהרגו הראשונים אולי ימלטו האחרונים: והנה למעלה אמר ויחן וגו' לשני מחנות, ויאמר אם יבוא וגו' והי' המחנה הנשאר לפליטה, והי' זה טרם בא עשו אליו, וכאן כשראה כי עשו הולך לקראתו ועמו ד' מאות איש לא חלקם לב' מחנות, רק סדרם באופן שיהיו החביבים לאחרונה, אבל הלכו כולם יחד זה אחר זה, וזאת היא פליאה על יעקב מדוע חזר מעצתו הנכונה, והנה מפרשי הפשט לא העירו על זה, ומהר"י אברבנאל כתב כי גם מתחלה לא חלק לשתי מחנות רק הכאן והבקר והמטלטלין, והרחיקם זה מזה, ולא שם נשיו ובניו כ"א במחנה אחד בלבד, גם העביר המחנה האחד בלבד את מעבר יבק והוא אותו שהיו בו נשיו וילדיו, והוליך אותם אחר הנחל, שהוא הכל האחר ממה שהי' מחשבתו שיבא עשו, כי הי' אפשר שיבא עשו מכל האחד

המעמר

לג (א) ועל רחל, הרב המבאר השתדל לתת סבה מדוע חזר יעקב מעצתו הראשונה לחלקם לשתי מחנות עיין בדבריו, אולם כבר העיר הרשב"ם (לעיל ל"א ז') על באנו אל אחיך וז"ל: ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת והוא מתוך ששמח בביאתך ובאהבתו בלבו אותך, הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך זהו עיקר פשוטו, אך יעקב לא האמין כי מחשבת עשו לטובה כי אם לרעה עכ"ל, ולפ"ז נאמר כי כיון שראה יעקב עשו בא, וארבע מאות איש אשר אתו אינם חלוצי צבא כעורכי מלחמה הבין כי אמת בפי שלוחיו שעשו אך לכבדו נתכוון ולכן נחם על עצתו. ועל סדר ערכם יראה לי כפי פשוטו שגם עוד היום המנהג שאם יצאו לקראת איש יקר לכבדו אחרון אחרון הכי נכבד הוא, למען יתעלה כבודו מעלה מעלה, ואם יהיו הנכבדים ראשונה שוב לא ישים עין על הפחותים, ומה שיעקב עצמו עבר לפניהם, זה להראות

רגום אשכנזי

הער, ביקטע זיך צור ערדע זיעבען מאַהל, אינדעם ער הינטראַט צו זיינעם ברודער. (ד) עשו ליעף איהם ענטגעגען, אומאַרמטע איהן, פיעל איהם אום דען האלז, קיסטע איהן, אונד זיא וויינטען. (ה) עשו הוב זיינע אויגען אויף, זאַה דיא ווייבער אונד דיא קינדער, אונד שפראַך: וואַס געהאֶרען דיר

ויש לח לג

עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו: (ד) וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ: (ה) וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־

צואריו קרי. נקוד על וישקהו אלה

רש"י

(ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחוואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתי' דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו: (ה) מי אלה לך

תרגום אונקלוס

וּסְגֵיד עַל אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ עַד אָחוּהִי: (ד) וּרְהַט עֵשָׂו לְקֳדָמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל צַוָּארֵיהּ וְנַשְׁקֵיהּ וּבְכוֹ: (ה) וּזְקַף יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת נְשַׁיָּא וְיַת בְּנַיָּא וַאֲמַר מן

באור

האחד מהנחל או מצד האחר ממנו, ויעקב שם המחנה שלא היו בו הנשים והילדים, מהצד שהי' יותר אפשרי וקרוב כפי מחשבתו שיבא עשו, עכ"ד ע"ש עוד שהאריך, והנה יהיו דבריו נגד הכתיב שאמר ויעבר את כל אשר לו, ויותר יעקב לבדו (ירז"ל אמרו ששכח פנים קטנים), ויותר נ"ל שמתחלה חלק גם נשיו וילדיו לשני מחנות (ונכללו במאמר את העם אשר אתו שמשמעו בין בניו ונשיו או עבדיו) בעבור שהי' ירא אולי נתמעטו זכיותיו ולא תתקיים ההבטחה ואהיה עצך, ולכן הוצרך לתחבולה אנושית אולי על ידה יציל המחנה, ובבואו אל נחל יבק הוצרך לקרבם ולאחדם למחנה אחת, כדי שיעבירם כולם את הנחל, והי' בדעתו שיחלקם עוד לשני מחנות אחר שיעבירם, אבל אחר שנאבק איש עמו וברכהו ויעקב הבין שהי' מלאך אלהים כאשר אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וגו', הי' לו המראה הזאת והברכה לאות כי ינצל מיד עשו, ולכן לא החצם עוד רק סדרם באופן נאות לכל אשה מושיו שם בניה אצלה, ומה שהוצרך לשום את השפחות וילדיהן ראשונה ולאה וילדיה אחריהם ורחל ויוסף אחרונים, לדעתי לא היתה כוונתו בזה פן יהרגם עשו וינצלו האחרונים, כי איך ינצלו אם לא הרחיקם זה מזה, כמו שעשה מתחלה, והמה הולכים קרובים זה לזה, אך חשש על נשיו ועל בניו פן יתפחדו מעשו בראותם אותו טרם ידעו כי לשלום בא, והאחרונים אחרי רואם כי לא עשה לראשונים דבר לא יפחדו עוד, ולכן שם החביב אצלו יותר לאחרונה: (ג) עד גשתו עד אחיו, שעורו לדעת המתרגם האשכנזי, שהשתחוה שבע פעמים בעוד גשתו אל אחיו: (ה) מי אלה לך, מי

המעמר

להראות תשוקתו אליו, כאילו מאהבתו בל יוכל להתאפק מלראות פני אחיו: (ג) עד גשתו, לדעת הרב ז"ל בשיעור תרגום רמב"מן ז"ל, פי' עד גשתו בעוד גשתו אל אחיו, והרב לא תמך את הפירוש הזה בראיות נכוחות ויסודות נאמנים, אך ידידי ר' יוסף ווייסע נ' כתב באחת מהערותיו וז"ל: מלת עַד נהוג בס"הק לפעמים כמו בְּעוֹד, ד"מ עד זה מדבר (איוב א' י"ח), עד היותי על אדמתי (יונה ד' ב'), עד התמהמהם (שופטים ג' כ"ו) וכדומה, כולם

וישלח לג

אֵלֶּה לָךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־
חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ * (ו) וַתִּגַּשְׁן
הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיךָ׃ (ז) וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה
וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף
וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ (ח) וַיֹּאמֶר מִי לְךָ
כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי

ויאמר

תרגום אשכנזי רנה

דיר דיעזע צו? ער אַנטוואָר־
טעטע: עס זינד דיא קינדער,
וואָמיט גאָטט דיינען קנעכט
בעגנאַדיגט האַט. (ו) דיא מענ־
דע טראַטען הינצו, זיא אונד
איהרע קינדער, אונד ביקטען
זיך; (ז) דאַ טראַט אויך לאה
אונד איהרע קינדער הינצו,
אונד ביקטען זיך; צו לעטצט
טראַט יוסף אונד רחל הינצו,
אונד ביקטען זיך. (ח) ער
שפראַך: וואַס ווילסט דוא מיט יענעם גאַנצען הירטענלאַגער, וועלכעס איך אַנגעטראָפ־
פען

תרגום אונקלוס

מַן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי חַן יְיָ יַת עַבְדָּךְ׃
(ו) וּקְרֵיבָא לְחֵינָתָא אִינוּן וּבְנֵיהוֹן וּסְגִידָא׃
(ז) וּקְרֵיבַת אַף לֵאָה וּבְנָהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר
כֵּן קְרֵיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ (ח) וַאֲמַר מָאן
לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא הָדָא דִּי אַרְעִית וַאֲמַר

לאשכחא

רש"י

לך. מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגד' ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו

של

באור

מי אלה להיות שלך, שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: הילדים אשר חנן וגו', הרמב"ן פי' ששאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהן נשיו, והבין עשו שהן אמות הילדים: אשר חנן אלהים את עבדך, בהם, וכן מתורגם בל"א, והוא קרוב לענין מתנה: (ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי, הכלל שלא תמצא מי כ"א על חי מדבר ופירושו מי הוא ששיגרת לו כל המחנה הזה שלך אשר פגשתי והם העדרים ששלחת, ולשון הרמב"ן הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם, או שהוא בגאוותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם יראו מגשת אליו, יאמר עתה מי לך כל המחנה הזה, כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או שאלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו, או שאין אדם אחר בדרך ההוא להיות לו כן, וטעם

מי

המעמר

כולם שיעורם בעוד, וכן עד בחיבור השלילה לא, הוא כמו בעיד לא, ד"מ עד לא עשה ארץ וחוצות (משלי ח' כ"ו), ולפעמים יבוא יחס המצטרף בין שניהם עד אשר לא תחשך השמש (קהלת י"ב ב'), עד אשר לא ירתק חבל הזהב (שם שם ו'), ומזה בל' חז"ל עד שלא שקעה שמשו של עלי (יומא ל"ח ע"ב), עד שלא קדשו בכלי (מנחות פי"ב מ"א) וכי"ב, וכן בסדר התפלה אתה הוא עד שלא נברא העולם, שיעורו בעוד לא נברא העולם כמ"ש; והחכם בן זאב התעלם מן הראיות שכתבתי ושבש נוסח התפלה על לא דבר (עיין תקוני תפלה שלו) כמו שהעיר כבר הר"ר שד"ל בב"הע לשנת תקפ"ט צד קל"ב, ובאמת כל לשון התפלה ההיא נוסד בלשון המדרש שמות רבה פ"אז ישיר, עד שלא נברא העולם היית אתה, ומשבראת אותו, אתה הוא עכ"ל, והדברים נאמנים מאד.

תרגום אשכנזי

פֿען? ער אַנטוואָרטעטע: ראַ=
מיט איך גנאַדע פֿינדע אין מיי=
נעס הערן אויגען. (ט) עשו
שפראַך: איך האַבע גענוג,
מיין ברודער! בעהאַלטע, וואַס
דוא האַסט. (י) יעקב אַבער
שפראַך: אָ ניין! ווען איך גנאַ=
דע אין דיינען אויגען געפֿונדען,
זאָ ניממסט דוא מיין געשענק
פֿאָן מיינער האַנד, דיאווייל

ר ש " י

של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו
כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו
ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם
והם אומרים להם של עשו והן אומרים
הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק
היא ולא היו משגיחין עליו. בן בנו של
אברהם ולא היו משגיחין. אחיו של יעקב
הוא אומרים להם א"כ משלנו אתם:

ו י ש ל ח לג

וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי:
(ט) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי
לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ: (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן

ראיתי

תרגום אונקלוס

לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: (ט) וַאֲמַר
עֵשָׂו אִית לִי סַגִּי אָחִי אַצְלַח בְּדִי לָךְ: (י) וַאֲמַר
יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ
וּתְקַבֵּיל תִּקְרוֹבְתִּי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִינוּן

לאפך

(ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות: (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן: אם נא
מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך שתקבל
מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני מלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית
לי למחול סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים
וניצול איני יכול לו מעתה:

ותרצני

באור

מי לך כל המחנה הזה, כלומר מי זה לך, שתשלח לו כל אלו, כלומר מי הוא הגדול אצלך
שתשלח לו כל אלה, והוא ענהו למצא חן בעיני אדני כי אתה הגדול והאדון לעיני עכ"ל:
(י) אל נא, תאמר לי כן, וכ"ת יב"ע לא תימא כן, וכן מתורגם בל"א, ואנקלוס לא תרגם
מלת אל, רק מלת נא, בבעו, ונא הב', כען, ואולי דעתו כדעת הנגיד שהביא הראב"ע
בפ' וירא בפסוק ויאמר לוט אליהם (בראשית י"ט י"ח) ע"ש: אם נא וגו' ולקחת וגו', פי'
אם מצאתי חן בעיניך, אזי תקח מנחתי מידי: כי על כן ראיתי פניך וגו', אמר לו תקח
מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראת פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה, כאשר
האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם, כענין ונרצה לו (ויקרא א' ד'), עולותיהם
וזבחיהם לרצון על מזבחי (ישעי' נ"ו ז'), מלשון יהי רצוי אחיו (דברים ל"ג כ"ד), ואור פניך
כי רציתם (תהלים מ"ד ד'), כי רצו עבדיך את אבניה (שם ק"ב ט"ו), (וכן כל ל' רצה ורצון
שבמקרא עניינו הסברת הפנים בל"א (וואהלגעפאלען בעלייגען) והוא הפך האף), ורש"י כתב
על שנתרצית למחול לי על סורחני, ותרצני, נתפייסת לי וכבר אמרתי שאיננו טוב שיהי' לו
מזכיר עון, (הרמב"ן), ופתחות הוי"ו ותרצני מורה על העבר שקבלו בסבר פנים יפות כפי'
רש"י ולא על בקשת קבלת המנחה שבזה ידע שיתרצה לו כפי' הרמב"ן, וגם אנקלוס תרגם
על העבר, ויותר מפורש בתיב"ע, דהא אתרעיתא לי, (ואולי יפרש הרמב"ן שהוא עתיד מורכב
עם העבר, דהיינו אחר שתקבל מנחתי יהיה הרציון כבר בעבר כי בלי ספק אם תקבל מנחתי
מרוצה אתה לי קודם קבלתה כי בלא"ה לא תקבלה, כמ"ש בפ' ויחי בפסוק ומולדתך וגו'
(בראשית מ"ח ו') ע"ש), ועל דבר קושית הרמב"ן כי לא טוב להזכיר העון, הנה אנקלוס
ויב"ע לא הזכירהו, וכן המתרגם האשכנזי נשמר מזה כי אין הכוונה לדעתם רק על הרצון

גרידא

רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים
וַתִּרְצֵנִי׃ (יא) קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי
אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים
וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃
(יב) וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה

לנגדך

תרגום אשכנזי רנו

איך דיין אַנטליטץ געזעהען, וויא מאַן דאַז אַנטליטץ איינעס געטטליכען וועזענס זיעהעט, אונד דוא האַסט מיך גיטיג אויפגענאָממען. (יא) נים דאָך מיינען זעענען אַן, וועלכער דיר איבערבראַכט וואָרדען, דען גאָטט האַט מיך בעגנאַדיגט, אונד איך האַבע אַללעס גענוג. אַלס ער זעהר אין איהן דראַנג, נאַהם ער עס אַן. (יב) עשו שפראַך: לאַס אונז נוגמעהר רייזען, אונד אונזערן

תרגום אונקלוס

לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעֵיתָ לִי׃
(יא) קַבֵּיל כְּעַן יַת תִּקְרוֹבְתִּי דִּי אִתּוֹתֵיאַת לָךְ
אֲרֵי רְחַם עָלַי קֳדָם יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כּוֹלָא
וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּיל׃ (יב) וַאֲמַר טוּל וּנְהַךְ

ואיהך

רש"י

ותרצני. נתפייסת לי. וכן כל רצון שבמקר' לשון פיוס אפייצימ"נטו בלע"ז: כי לא לרצון יהיה לכם (ויקרא כ"ב). הקרבנות באות לפיים ולרצות. וכן שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י') יודעים לפיים ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה. עשו אתי ברכה דסנחריב (מלכים ב' י"ח) וכן לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת (שמואל ב' ח') כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע"ז של"ו ד"אר אף זו ברכתי מו"ן של"ו ד: אשר הובאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך: חנני. נון ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נונין שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נונין והג' לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בל' גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: (יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן

באור

גרידא, כי אמר אליו שנחשב בעיניו לשר גדול וטוב לו רצונו ויקר בעיניו אהבתו אותו: אלהים, א"ת רברביא, ויב"ע תרגם מלאכא, וכן פירש"י והראב"ע, וכן מתורגם בל"א, וכלם מודים שאיננו על השם ב"ה ולכן הוא חול לענין כתיבת ס"ת כמ"ש במס' סופרים (פ"ד הלכה ה'), כמ"ש בת"ס שלי: ותרצני, לשון רש"י נתפייסת לי, וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפיצימנ"טו בלע"ז (ובל"א בעזענפטיגונג), הקרבנות באות לפיוס ולרצות, וכן כי לא לרצון יהיה לכם (ויקרא כ"ב כ'), שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י' ל"ב), יודעים לפיים ולרצות עכ"ל: (יא) ברכתי, מנחתי, מנחה זו הבאה על ראיית פנים, ולפרקים אינה באה אלא לשאלת שלום, וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ"ז י'), עשו אתי ברכה (מלכים ב' י"ח ל"א) דסנחריב, וכן לשאל לו לשלום ולברכו (שמואל ב' ח' י') דתעי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע"ז שלודי"ר (ובל"א גריסען), אף זו ברכתי מו"ן שלו"ד (ובל"א איין גרוס), (רש"י): ולשון הרמב"ן את ברכתי, המנחה וכו', ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו ברכה, כי הוא שולח מאשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו (דברים ט"ו י"ד), כאשר אמר למעלה מן הבא בידו, והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס, עכ"ל: הבאת, בא עם התי"ו להורות על הנקבה במקום ה"א הֻבָאָה, כמו כי אָזְלַת יד (דברים ל"ב ל"ו), במקום אָזְלָה, וְקָרָאת אתכם (שם ל"א כ"ט), במקום וְקָרְאָה, ורבים כן, וקבוץ הה"א הוא ת"ג במקום שורק: חנני, נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן שהי' לו לומר חֲנָנַנִי שאין חנן בלא שתי נוני"ן והשלישי לשמוש, כמו עשני זבדני, ובא החי"ת בפת"ח כדרך הכפולים שהפ"פ בו פתוחה בבנין הקל בעבור הדגש שאחריו: יש לי כל, כל ספוקי: ויפצר בו, עיין מ"ש בפ' וירא (י"ט ג' וט') פי' המלה, ובאור המאמר לדעת המתרגם האשכנזי כן הוא, וכשהפציר בו לקח: (יב) נסעה, כמו שמעה

תרגום אשכנזי

וועג פאָרטזעטצען; איך ווילל נעבען דיר נעהען. (יג) יענער אַנטוואָרטעטע: מיין הערר וויים, דאַס דיא קינדער צאַרט זינד, אונד דאַס איך אויך ביים קליינען אונד גראָסען פיעה פיר דיא שוועבליכען זאָרגען מוס; ווען מאַן זיא איינען טאַג איבערטרייבט, זאָ שטירבט אַללעס קליינע פיעה. (יד) מיין

ויש לח לג

לְנֶגְדֶּךָ: (יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן: (יד) יַעֲבָר־

נא

רש"י

נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגו' של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלת עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימי'. ושתי פרות עלות ובלע"ז אנפניטיי"ש: ודפקום יום אחד. ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקים. כמו קול דודי דופק (שיר ה') נוקש בדלת: (יד) יעבר

תרגום אונקלוס

וְאֵיהַךְ לְקִבְלָךְ: (יג) וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנִי יְדַע אֲרֵי יַנְקַיָּא רַכִּיכִין וַעֲנָא וְתוֹרֵי מֵנִיקְתָא עָלָי וְאִם אִדְחוֹקִינוּן יוֹמָא חָד וִימוּתוּן כָּל עָנָא:

באור

סלחה, שהוא כמו שמע סלח, אף כאן נסעה כמו נסע, והנו"ן יסוד בתיבה, ותרגום של אנקלוס טול ונהך, עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך, (רש"י), וכן פירש הראב"ע בשם יש אומרים, וכן פירש הרד"ק בשרשים שרש נסע בשם יש אומרים שהוא צווי בתוספת ה"א, ויש מפרשים שהוא עתיד והנו"ן מאותיות אית"ן לרבים מ"ב, וכן פי' הרד"ק שם והראב"ע, וכן תרגם יב"ע, נטייל ונהך, וכן מתורגם בל"א: ואלכה לנגדך, בשוה לך, טובה זו אעשה לך, שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך, (רש"י), וכן מתורגם בל"א: (יג) כי הילדים רכים, כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים מספר: עלות, הצאן והבקר שהן עלות, מוטלות עלי לנהלן לאט, עלות, מגדלות עולליהן, לשון עולל ויונק (ירמי' מ"ד ז', ואיכה ב' י"א), עול ימים (ישעי' ס"ה כ'), שתי פרות עלות (שמואל א' ו' י'), ובלע"ז אנפניטיי"ש, (רש"י), ובל"א (בעקינדערט, יזנגע האבען), וא"ת מניקתא, וכן פירש הרד"ק בשרש עול, וכתב שנקראו הבהמות המניקות כן על שם בניהם שהם עולים, וכן הנערים בבני אדם נקראו כן עול ימים, התשכח אשה עולה (ישעי' מ"ט י"ד), אבל הראב"ע מפרש בענין אחר וז"ל, עלות כמו עלות ינהל (שם מ' י"א), והנה ההרות שעלו עליהן העתודים על כן נקראו עלות עכ"ל, והוא ג"כ דעת המתרגם האשכנזי, והנה לדעת כולם יהי' עלות תאר, ותחסר ה"א הידיעה כי דרך זרות הוא שתבא הה"א במתואר לבד, אמנם יש לו חברים, את הכבש אחד (במדבר כ"ח ד'), את העגלה חדשה (שמואל ב' ו' ג') ודומיהם, ולכן תיב"ע דמיינקן, בדל"ת במקום ה"א הידיעה כדרך הארמי, ויש לפרש כי עלות הוא נשוא, ויהיה יחוס ב' המאמרים שוים בנושא ונשוא, כי הילדים הם רכים, והצאן והבקר הן עלות, וכולם מוטלים עלי, אבל בעל הטעמים יתנגד לכל אלו הפירושים בעבור ששם מונח בעלות, ויראה שהוא מפרש עלות עלי שטרחת הצאן והבקר ומשאם עולים עלי ור"ל שמוטלים עלי: ודפקום, ענין דחייה, ופירושו ואם ידפקום, וכן ונתן לכם אדני לחם צר (ישעי' ל' כ'), פירוש ואם נתן, כלומר אם ידפקום הרועים יום אחד שיצטרכו למהרם בעבורך ימותו כל הצאן: ומתו, פי' אז ימותו, והוי"ו משמשת להפך העבר לעתיד ועם זה תשמש גם לקשר המאמרים המתיחסי' בסבה כאשר כתבתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמים: ולשון הרמב"ן ומתו כל הצאן, דרך חמלה שהיה לו לומר ומתו כלם, אבל לא יאמר כן על הילדים, וגם לא רצה לומר ומתו סתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע, ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר, או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים ויגעו, ולא ירצו ללכת, והצאן והבקר עלות ואם ידחקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם עכ"ל: (יד) יעבר נא אדני, אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: ואני אתנהלה,

נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה
לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־
לְפָנָי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־

אבא

תרגום אונקלוס

(יד) יְעִיבַר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אֲדַבֵּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוֹבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי וּלְרֶגֶל

תרגום אשכנזי רנז

הערר געהע נור פֿאָר זיינעם קנעכֿטע פֿאָראויס, איך ווילל מיינען לאַנגזאַמען צוג נאַכֿפֿיהרען, זאָ וויא דער טראָס פֿאָרט קאַן, וועלכֿען איך פֿאָר מיר האַבע, אונד זאָ וויא דיא קינדער פֿאָרט קאָנגען, ביז איך

רש"י

נא אדני. אל נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך. ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת ההולכים לאט (ישעיה ח'). לאט לי לנער (שמואל ב' י"ח): לאטי. הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת לפני להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהן יכולין לילך: עד אשר

באור

תבא מלת אני קודם אל"ף האית"ן המורה ג"כ למ"ב, והוא להפליג הכוונה על המ"ב ולהורות הפך הקודם, ר"ל אתה תסע מהר אבל אני אתנהל לאטי: אתנהלה, הכוונה אתנהל עמם, והה"א שבסוף נוספת מאותיות האמנתי"ו: לאטי, ענינו בנחת והיו"ד נוספת, או הוא כנוי המדבר בעדו (וכ"ה דעת רש"י לאט שלי), וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והלמ"ד נוספת ורבי יהודה כתב שהיא שרשית (וכ"ה דעת רש"י), (רד"ק בשרשים שרש אט): לרגל המלאכה, לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך, והראב"ע כתב המלאכה, בעבור המקנה שהוא מלאכתי (כי לפי שהאדם המתעסק בקנין הצאן כל מעשהו ומלאכתו עליהם אמרו עליהם מלאכה), והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו, גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ"ב ז') ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח, ויהי' לרגל כמו ויברך ה' אתך לרגלי (בראשית ל' ל'), ויתכן להיות לרגל במשמעו שהוליכם על רגליהם עכ"ל, והמתרגם האשכנזי בארו בל"א (טראָס) שהוא כולל כל דבר שיוליך האדם אחריו לצרכו בעת נסיעתו ממקום למקום: ולרגל הילדים, לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה, לשון הרמב"ן, היה ליעקב בשובו אל

המעמר

(יד) לאטי, הנה אין לברר כאן אם הלמ"ד לשרש (או למשקל כפי דרכי מן אט) או שהיא רק לשמוש והיא במקום בי"ת, כלומר אתנהלה כפי מנהגי האט, וכן נראה דעת אונקלוס ויב"ע, אך יותר נראה שהלמ"ד שרשית והוא כמו לוט מענין וילט פניו (מ"א י"ט י"ג) ובא גם והמלך לאט את פניו (ש"ב י"ט ח'), ויען שכל דבר הנעשה בלי מהירות הוא בלתי מורגש כל כך והוא כאלו מכוסה ונסתר, לכן נאמר ההולכים לאט (ישעי' ח' ו'), אך שלפעמים יפול הלמ"ד השרש (וכמו שבא ללת תמורת ללדת וכיוצא בו), ומזה ויהלך אט (מלכים א' כ"א כ"ז), ואל האטים (ישעי' י"ט ג'). והנה כוונת הספור הזה מלבד מה שנגלה להראות כי מלאך ה' חונה סביב ליראיו, עוד יראה לי כי יען שלא היתה מגמת תורתנו לשלח מדנים בין אחים, בין זרע יעקב ועשו, וזה מבואר כי אף שלא נתן אדום לצבאות ה' לעבור בארצו ויצא לקראתו בעם כבד וביד חזקה, בכל זאת לא הרשו בני ישראל מאת ה' לקחת נקמתם מאדום ויט ישראל מעליו, גם צותה לנו התורה לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, ולכן תגיד לנו שאף אם בתחלה שטם עשו את אחיו בעבור הבכורה והברכות, בכל זאת אח"כ נכמרו רחמיו עליו, ורצה להטיב עמו ככל אשר לאל ידו, וכבר כתבתי בשם הרשב"ם שעשו מתחלה לטובה ולא לרעה נתכוון, וכן כתב הראב"ע (לעיל ד') וז"ל: הדרש על נקודת וישקהו טוב הוא לעתיקי משדים, כי לפי הפשוט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו, והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו עכ"ל. עד אשר אבוא, עיין בבאור, אולם לדעתי ענין הפסוקים הוא, כי עשו אמר ליעקב אלכה לנגדך

תרגום אשכנזי

צו מיינעם הערר נאַך שעיר קאָממע. (טו) עשו שפראַך: זאָ ווילל איך דען בייא דיר לאַסען פאָן דעם פאָלקע, דאַז בייא מיר איזט. ער אַנט=וואַרטעטע: וואָצו דיעזעס? ג° לאַס מיך נור פאָר מיינעם הערר גנאַדע פינדען. (טז) עשו גינג דענזעלבען טאַג זיינען וועג

ויש לח לג

אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה: (טו) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי: (טז) וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה:

ויעקב

רש"י

אבוא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סכות אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אכלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' (עובדיה א') ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקדוש ברוך הוא בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאות איש אשר רכבו על הגמלים (שמואל א'

תרגום אונקלוס

יַנְקַיָּא עַד דִּי אֵיתֵי לְוָת רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר: (טו) וַאֲמַר עֵשָׂו אֶשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ מִן עַמָּא דִּי עִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי: (טז) וְתַב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאוֹרְחֵיהּ

לשעיר

באור

ארצו דרך בארץ שעיר, והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות לו כבוד כבואו אל ארצו, ויעקב אמר אני אלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפון, ולא היה זה נדר ממנו שיבא אליו שאין עשו צריך לו, ורבותינו ראו עוד שלא הי' בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עצת חכמה עכ"ל, אבל לא ידעתי איזה דרך הי' לו בארץ שעיר שהיא בדרום א"י ורחוק הרבה מן הקו הישר שמן חרן עד באר שבע, ואם כוונתו שאמר לעשו שמהלכו יהיה דרך הר שעיר, וכחש לו כדי להרחיקו מעליו, א"כ תהיה קרובה לדעת רבותינו שאמרו שאמר לעשו שיבא לגור שם וכחש לו: (טו) ויאמר למה זה, תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה, אמצא חן בעיניך, ולא תשלם לי עתה שום גמול, (רש"י), וכן פי' הראב"ע, והכוונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורתם כלל וכ"ש שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת, (הרמב"ן), ולשון מכלל יופי למה זה אמצא חן בעיני אדני, לעשות לי כל הכבוד הזה, וכן מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני (רות ב' י') עכ"ל, אבל טעם הז"ק שבמלת זה יורה

המעמר

לעזרך פן ילחמו עמך יושבי ארץ כנען בראותם את כל הכבוד אשר עשית, ועל זה השיב יעקב אדני יודע וגו' ולא תוכל ללכת לנגדי, ואמר עוד ואני אתנהלה וגו', כלומר הנה לא באתי לכבוש את הארץ או לגרש יושביה, רק אתנהלה לרגל המלאכה את צאני ארעה ולא זולת זה, וזאת לא ירע בעיני הכנענים כאשר הניחו את אבותינו להיות רועים בארץ, לכן יעבר נא אדני וגו' כלומר ילך לדרכו, ואם גם בעת מן העתים אולי אבוא במצוק לבקש עזרה, וכמו שאירע באברהם עם ד' המלכים אז אחיש לעזרה אל אדני שעירה, וזה הכוונה עד אבוא אל אדני, ובכל זאת הוסיף עוד עשו לאמר אציגה נא וגו' פן יקרך מלחמה בדרך. והנה לא נודע בבירור אם קיבל זאת יעקב מידו אם לא, אך האחרון נראה יותר מפשטות הענין.

וישלח לג

(יז) וַיַּעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן
לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת
עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם
סֻכּוֹת: ס (יח) וַיָּבֹא
יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ
כנען

תרגום אונקלוס

לְשֵׁעִיר: (יז) וַיַּעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ
בַּיְתָא וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלָּן עַל כֵּן קְרָא
שְׁמָא דְאַתְרָא סֻכּוֹת: (יח) וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים
יְרַרְתָּא דִשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן בְּמֵיתוֹהִי
מפדן

תרגום אשכנזי רנח

צוריק נאַך שעיר. (יז) יעקב
אַבער רייזטע נאַך סכות, בוי=
עטע זיך איין הויז, אונד זיינעם
פֿיעהע מאַכֿטע ער היטטען,
דאַרום נעננט מאַן דען אָרט:
סכות. (יח) יעקב קאַם געזונד
אין שכם'ס שטאַדט אַן, וועל=
כֿע אים לאַנדע כנען ליענט,
אַלס

רש"י

א' ל'): (יז) ויבן לו בית. שהה שם
שמונה עשר חדש קיץ וחורף וקיץ. סכות
קיץ. בית חורף. סכות קיץ: (יח) שלם.
שלם בגופו שנתרפא מכלעתו. שלם בממונו
שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם
בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן:
עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד בואנה
בית

באור

יורה שהוא כפירש"י והראב"ע, והמתרגם האשכנזי תרגם כפירש"י לחלקו לב' מאמרים, אך
במאמר אמצא חן בעיני אדני, נטה קצת מפירש"י שאמר שהוא בקשה מיעקב שלא יעשה לו
גמול, והוא יפרש למה זה תעשה לי הטובה הזאת, די לי במציאת החן בעיניך, וטוב לי זה
מכל המתנות, ויקושרו לפ"ז המאמרים היטב: (יז) סכתה, יראה שהוא סכות שבעבר הירדן
במלכות סיחון המוזכר בספר יהושע (י"ג כ"ז), ויש עוד סכות אצל מצרים, והוא המסע
הראשון לישראל שנסעו מרעמסס לסכות: ויבן לו בית, יתכן כי היה מקום אין שם עיר, והוצרך
לבנות לו בית ולעשות סוכות: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם וגו' מפדן ארם, רש"י כתב
שלם בגופו ובממונו ובתורתו כאומר לחבירו יצא פלוני מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא
יעקב שלם מלבן ומעשו, וכן ת"א ויב"ע, וכן מתורגם בל"א. והראב"ע פי' שבא בשלום ולא
אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה, אבל הרשב"ם כתב ויבא יעקב שלם,
אל עיר ששמה שלם, כמו עד בואנה בית לחם (רות א' י"ט), עיר שכם, עירו של שכם,
כמו כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי הוא (במדבר כ"א כ"ו), כדכתיב וירא אתה שכם בן חמור
החוי נשיא הארץ, והמפרש שכם שם העיר טועה הוא, שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר
ירושלים, אלא העיר נזכרת אחרי השם, ואפי' אם זאת היא שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב
שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל, וכדכתיב ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם
(יהושע י"ט מ"ז), לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר, וכדכתיב ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר
כשם בנו חנוך (לעיל ד' י"ז), וגם מי שמפרש שלם, שלם בתורתו שלם בממונו, טועה הוא
לפי הפשט שאין דרך המקרא לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצרך
לכתוב כן עכ"ל מוגה מפי' הרשב"ם ישן כ"י על קלף, ובנוסח הדפוס הוא מוטעה, ודעת מהר"י
לברבנאל היא באופן אחר שהמחוז ההוא כולו הי' נקרא שכם ובתחלת המחוז שהי' לצד פדן ארם
היה שם עיר ושמה שלם והיא רחוקה מחברון הרבה, ושם ענה שכם את דינה, והי' במחוז
ההוא ג"כ עיר ששמה שכם והיתה קרובה לחברון כמו מהלך יום ושם היו בני יעקב רועים
כשמכרו את יוסף, ושכם שקלקלו בה השבטים איננה שכם שענו בה את דינה כי אותה שקלקלו
בה השבטים נקראת שכם, ואותה שענו בה את דינה נקראת שלם ולא נקראת שכם רק בשם
הכללי של המחוז ההוא, ע"ש שהאריך בקושיות כמנהגו, ולא ידעתי איך יפרש ויהי בשלם סכו
ומעונתו בציון (תהלים ע"ו ג'), היכן מצינו ששכן בשלם העיר אשר בקצה שכם, כי לא מצאנו
שישכן שכינתו רק בשילה, וכשנחרבה, בנוב וגבעון, ואח"ז בחר עוד בירושלים לקדושת עולם,
והנה

תרגום אשכנזי

אַ"ם ער פֿאָן פדן ארם צוריק קאַם, אונד שלוג זיין הירטענ־לאַגער אויף פֿאָר דער שטאַדט. (יט) ער קויפֿטע דאַז שטיק פֿעלדעס, וואָ ער זיין צעלט אויפֿריכטעטע, פֿאָן דער האַנד דער קינדער חמור'ס, שכם'ס פֿאַטערס, אום הינדערט קשיטה. (כ) דאַ־זעלבסט זעטצטע ער איינען

ר ש"י

בית לחם (רות א'): בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחברו יצא פלוני מבין שני אריות ובא שלם אף כן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (יט) קשיטה. מעה. א"ר עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה:

ויקרא

ו י ש ל ח לג

כְּנַ֫עַן בְּבֹא֥וֹ מִפַּדַּ֖ן אֲרָ֑ם וַיִּ֖חַן אֶת־פְּנֵ֥י הָעִֽיר׃ (יט) וַיִּ֥קֶן אֶת־חֶלְקַ֖ת הַשָּׂדֶ֑ה אֲשֶׁ֤ר נָטָה־שָׁם֙ אָהֳלֹ֔וֹ מִיַּ֥ד בְּנֵֽי־חֲמ֖וֹר אֲבִ֣י שְׁכֶ֑ם בְּמֵאָ֖ה קְשִׂיטָֽה׃ (כ) וַיַּצֶּב־שָׁ֖ם

מזבח

תרגום אונקלוס

מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא לְקָבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא׃ (יט) וּזְבַן יַת אַחֲסָנַת חַקְלָא דִּי פַרְסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִידָא דִבְנֵי חֲמוֹר אָבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן׃ (כ) וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא

ופלח

ב א ו ר

והנה חז"ל אמרו ששלם היא ירושלים, ולפ"ד צריך לפרש הפסוק ויהי בשלם וגו' שהוא כפל לשון במלות שונות, ודבריהם אמת, אבל לפי מה שהרשונו חז"ל לחקור בפשוטו של מקרא כפי השגתנו, נ"ל לפרש ע"פ פשוטו הפך מפירושו של מהרי"א, כי המחוז כולו הי' נקרא שלם, ובה עיר ששמה שכם, ויהי' פי' הפסוק ויבא יעקב לארץ שלם לעיר שבה ששמה שכם (או כפי' הרשב"ם לעירו של האיש שכם), והיה לפי דעתי במחוז ההוא גם עיר שילה, כי היא סמוכה לשכם, כמ"ש ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה וגו' (יהושע כ"ד א'), וישם לו חק ומשפט בשכם (שם כ"ה), וכתוב שם אח"ז ויקח אבן גדולה ויקימה שם תחת האלה אשר במקדש ה' (שם כ"ו), ואז הי' הארון בשילה, וכן כתוב ויאמרו הנה חג ה' בשלו מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מזרחה השמש למסלה העלה מבית אל שכמה (שופטים כ"א י"ט), וכתוב עוד ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון (ירמי' מ"א ה'), והיו גם נוב וגבעון במחוז ההוא, וגם ירושלים הי' במחוז ההוא, ולכן אמר ויהי בשלם סכו, כלל בזה משכן שילה ונוב וגבעון, ולכן קראם בשם המחוז הכולל את כולם, ואמר סכו שפירושו דירת ארעי, לפי שלא היתה קדושתן קדושת עולם, ואין אחת מהן המקום אשר בחר ה' לשבתו עד עולם, ומעונתו בציון שהיא מעון לו ודירת קבע כי קדושתה קדושת עולם, והפריד ביניהם לקרא לציון בשם הפרטי המיוחד אליה, ולא כללה בשם שלם שכולל גם אותה, בעבור הפרש קדושתה שהיא קדושת עולם, מקדושת שילה ונוב וגבעון שאיננה לעולם, וקושיותיו של מהרי"א בטלות הן, אך אין רצוני להאריך פה, ומצאתי מפורש בספר הישר כדברי, שכתוב שם בזה הלשון, ויהי מימים ויסע יעקב מגבול הארץ ויבא בארץ שלם היא עיר שכם אשר בארץ כנען עכ"ל, ולפ"ז צריך שיתורגם בל"א (יעקב קאַם אין דיא פרטוויכן שלם, אין שכם'ס שטאַדט אַן): ויחן את פני העיר, שחנה לפני העיר, ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים: (יט) חלקת השדה, חלק בשדה: במאה קשיטה, מעה, וכן בדברי רז"ל אמר ר' עקיבא כשהלכתי לערביא

ה מ ע מ ר

(יט) ויקו, הזכיר הכתוב זה להודיע שגם ליעקב כבר היתה אחוזת נחלה בארץ ישראל, ובאשר הערנו ע"ז פעמים. קשיטה, אולי היתה זאת מטבע כ ש ד י ת אשר הביא יעקב עמו מעבר הנהר, ושיעור קשיטה כמו בשידה בחלוף אותיות הדומות כ"ף בקו"ף ודל"ת בטי"ת. (כ) ויצב,

שכם

מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ * ס לד (א) וַתֵּצֵא
דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה
לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃
וירא

תרגום אונקלוס

וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃
לד (א) וּנְפָקַת דִּינָה בַּת לֵאָה דִּי יְלֵידַת
לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנַת אַרְעָא׃
וחזא

תרגום אשכנזי רנט

אַלטאַר, אונד נאַננטע איהן:
גאָטט איזט דער גאָטט ישראל!
לד (א) דינה לאה'ס טאָכ־
טער, דיא זיא דעם יעקב
געבאָהרען, גינג אויס, זיך אומ־
צו זעהען אונטער דען טעכ־
טערן דעם לאַנדעס. (ב) דאַ
ער־

רש"י

(ב) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמו' י"ו) לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקדוש ברוך הוא ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל. ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים. ואני לישב פשוטו של מקרא באתי:
לד (א) בת לאה. ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה שנא' ותצא

באור

שמעתי שהיו קורין למעה קשיטה, אבל אונקלס תרגם חורפן (טובים חריפים בכל מקום כגון עבר לסחר), ותרגם ג"כ כבשת הצאן (לעיל כ"א כ"ח), חורפן דעאן, והנה לפי דעת רבי עקיבא מאה קשיטה הם חמשה שקלים, כי עשרים גרה השקל והגרה היא מעה כמו שתרגם אונקלוס עשרים גרה (שמות ל' י"ג), עשרין מעין, וכן כתוב בספר הישר בחמשת שקלים:
(ב) ויקרא לו אל אלהי ישראל, לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהי' הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח ע"ש הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח, כלומר מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל, וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות י"ז ט"ו) לא שהמזבח קרוי ה', אלא ע"ש הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי, ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני לישב פשוטו באתי, כל זה לשון רש"י, והנה צדקו דברי הרב כפשוטו של מקרא, ויהא טעם לו כטעם קרא לו בנימן (לקמן ל"ה י"ח) (ר"ל קרא אותו), וקרא לך גדר פרץ (ישעי' נ"ח י"ב), (וקורא אותך), ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורי שדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל, וכן שם המשיח ה' צדקנו (ירמי' כ"ג ו'), ושם ירושלים ה' שמה (יחזקאל מ"ח ל"ה), וכן יעשה בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמהו, אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל, ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בחר אתה לבן ישי (שמואל א' כ' ל'), והחזיק לו (שם ב' ט"ו ה'), למי מריבה (במדבר כ' כ"ד), (הרמב"ן), וכפירש"י פי' גם הרשב"ם והראב"ע, וכן מתורגם בל"א:
לד (א) ותצא דינה, כי חוץ לעיר נטה אהלה ויצאה משם ונכנסה לעיר: בת לאה אשר ילדה ליעקב, הטעם לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים ונוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה, (הרמב"ן): לראות בבנות הארץ, יב"ע

המעמר

שנם היה קרוב להר גריזים ולהר עיבל לפיכך זכר הכתוב שבנה שם מזבח, וכמו שכתבתי בריש פרשת לך לך.
לד (א) ותצא דינה, הרב המבאר כתב ע"פ הרשב"ם כי חוץ לעיר נטה אהלו ויצא משם

תרגום אשכנזי

ערבליקטע זיא שכם, זאהן דעם
חיוי חמור, דעם פירשטען
דעם לאנדעם, נאהם זיא, בע"י
שליעף זיא אונד טהאט אידר
געוואלט אן. (ג) זיין הערץ היינג
אן דינה, יעקב'ס טאכטער;
ער ליעבטע דיא יינגפער, אונד
רעדעטע איהר פרייונדליך צו.
(ד) אונד שכם שפראך צו זיי-
נעם פאטער חמור: נים מיר

דיע.

ר ש "י

ותלח לקחה לקיחתו: (ב) וישכב לותה.
כדרכה: ויענה. שלח כדרכה: (ג) על לב
הנערה. דברים המתיישבים על הלב רלי
לניך בחלק' שלה קטנה כמה ממון בזבז
תני לעיל ותקנה העיר וכל שלותיה:

ון

ויּשלח לד

(ג) וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי
נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב
אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ: (ג) וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ
בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־
הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ:
(ד) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו

הנערה קרי. הנערה קרי

לאמר

תרגום אונקלוס

(ב) וְחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא
דְּאַרְעָא וּדְבַר יָתַהּ וּשְׁכִיב יָתַהּ וַעֲנָיָהּ:
(ג) וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בַּרַת יַעֲקֹב
וּרְחֵים יַת עוּלֵּמְתָּא וּמַלֵּיל עַל לִבָּא
דְּעוּלֵּמְתָּא: (ד) וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי

באור

תרגם למיחמי בנימוס בנת לרעת, וקילר הכתוב פעול הרחייה, והמתרגם האשכנזי תרגם (זיך מוואלוזעהען, מוגטער דען טעכטערן דעם לאנדעם), תרגם לרחות כחלו הוא נודד, וני"ת נכנות פיכוסה בין בנות הארץ. והנה לתרי שמלינו שרוב לשון רחוי' נקל המקום' עם הני"ת לתריו יהי' נודד, והמלה שלתריו עם הני"ת הוא הפעול ר"ל הנרחה כמו ורלה נקניתי (מלכים ב' י' י"ו), הקנלה נרחית, ורלה נטוע (קהלת ב' ו'), לל לרחה נמות הילד (לעיל כ"ל י"ו), (חון נמקום שחנות הני"ת על העינים תהי' בי"ת העזר כמו ורלה בעיניך (דברים ג' כ"ז ויחזקאל מ"ד ה'), ר"ל עם עיניך), גם תמיד יבוא הפעול עמו, חון מלינו שהפ-ול בנכח, ולל תהי' הכוונה על רחייה שכלית כמו ורלו רחו ולל תדעו (יהושע ו' ט'), הי' ג"ל לפרש כי בנכות הוא מקור מבנין הקל מנחי למ"ד ה"ל מבנין בנין, שדרך הה"ל להשתנות לתי"ו בנוסף עם בכל"ס, כמו בשפך סללה ובנכות דיק (יחזקאל י"ז י"ז), ולולי היו בונים לו לת החרן ההיל ויכלו לבני העיר לרחות בנוי המגדלים והבנינים וילחה גם היל לרחות הבנינים ההם, לולי הזרות לומר על החרן שהיל בנית שלח מלינו כן בכל המקרל, ולח יפול לשון בנין כי לם על הערים והבתים והמגדלים שלליה: (ב) וישכב אתה ויענה, וישכב כדרכה, ויענה שלח כדרכה, לשון רש"י, לבל ר"ל לומר ויענה בענוד היותה בתולה, ולין לורך כי כל בילה בתולים תקרל ענוי וכן לל תתעמר בה תחת לשר עניתה (דברים כ"ל ט"ו), וכן ולת פלגזי ענו וחמת (שופטים כ' ה'), וגם היתה בחר בעולה, ויגיד הכ' כי היתה תנוסה ולל נתרלית לבתולת החרן לספר בשבחה, כ"כ הרמב"ן ז"ל, ולפשר שכוו ת רש"י לתרן לומרו בתחלה וישכב לותה ולח"כ ויענה, ולפי' הרמב"ן הי' לו לומר ויענה וישכב לותה: (ג) וידבר על לב הנערה, דברים המתיישבים על הלב:

כי

הערה

ונכנס לעיר. וירלה לי כי היה בנת הבית חג בעיר, ויכלו בנות שכם לחול בתולות (כתוב מלינו בנכות שילה שכתוב כ"ל) ויולה ויוצא גם מלהלה לל המקום הזה וגם רלה לותה שכם.

לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת
לְאִשָּׁה: (ה) וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא
אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־
מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־
בֹּאָם: (ו) וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם
אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ: (ז) וּבְנֵי
יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם
וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיֵּחַר לָהֶם
מְאֹד כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל
לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא

יעשה

תרגום אשכנזי רס

דיעזעס מעדכֿען צור פֿרויא. (ה) נון האַטטע יעקב געהערט, דאַס מאַן זיינע טאָכֿטער דינה ענטעהרט. זיינע זעהנע אַבער וואַרען מיט זיינעם פֿיהע אויף דעם פֿעלדע; דאַהער שוויעג יעקב, ביז זיא צוריק קאָממען ווירדען. (ו) חמור שכב'ם פֿאַטער גינג אַלזאָ אויס צום יעקב, אום מיט איהם צו רעדען. (ז) יעקב'ס זעהנע קאַמען צוריק פֿאָם פֿעלדע, אַלס זיא עס הערטען, דיא מעננער וואַרען בעטריבט, אונד עס פֿערדראָס זיא זעהר, דאַס איינע זאָלכֿע פֿרעפֿעלטהאַט געשעהען אַן ישראל, יעקב'ס טאָכֿטער צו בעשלאַפֿען, וועלכֿעס ניכֿט געשעהען זאָללטע.

נון

תרגום אונקלוס

לְמֵימָר סַב לִי יַת עוּלֶמְתָּא הָדָא לְאִתּוּ:
(ה) וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי כָאֵיב יַת דִּינָה בְרַתֵּיהּ
וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב
עַד מֵיתֵיהוֹן: (ו) וּנְפַק חֲמוֹר אָבוּהִי דִשְׁכֶם לְוַת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ:
(ז) וּבְנֵי יַעֲקֹב עָאלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמָעוּ וְאִיתְנְסִיסוּ גֻּבְרַיָּא וּתְקִיף לְהוֹן
לַהֲדָא אֲרֵי קְלָנָא עָבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יַת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כְשַׁר לְאִתְעָבְדָא:

ימליל

רש"י

(ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עלמן מן העריות על ידי המבול:

חשקה

באור

(ה) כי טמא, שכם: ובניו היו את מקנהו בשדה, הוא כמו מאמר מוסגר והקדמה למאמר והחרש יעקב עד באם: (ז) ובני יעקב באו מן השדה כשמעם, הוא אחד מן המקראות שאין להם הכרע אצל חז"ל, אם כשמעם שב למעלה או למטה, כשמעם ויתעצבו, ותהי' לפ"ז הוי"ו מאותן המחברות המאמרים המתיחסים בזמן או בסבה כמו כשמוע עשו וגו' ויצעק (לעיל כ"ז ל"ד), והנגינה שלפנינו תכריע ששב למעלה שהוא בז"ק, ואולי הי' להם לחז"ל ספק גם בנגינה אם הוא בז"ק או בנגינה המחברת המלה לאחריה: ולשון הרשב"ם ובני יעקב באו מן השדה, בתוך כך שי"א חמור לדבר אל יעקב ומצאם וידבר אתם וגו' עכ"ל: לשכב את בת יעקב, המקור בא על המחשבה שקודם המעשה, ופעמים בא על המחשבה והמעשה, לשכב את בת יעקב ושכב, וכן וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה (שמות כ"א י"ד), וכן עשה שהרגו: וכן לא יעשה, לענות הבתולות שהאומות גדרו עלמן מן העריות מפני המבול, ל' רש"י, (והוא מב"ר), ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ובזכור דכתיב כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (ויקרא י"ח כ"ז), ולא התחילו בהן באותו הדור ובימי אברהם ויצחק היו ירא"ים פן יהרגו אותם לקחת נשיהם, אבל וכן לא יעשה נמשך עם בישראל

כי

תרגום אשכנזי

(ח) נון רעדעטע חמור מיט איהנען, אונד שפראַך: מיין זאָהן שכם, זיינע זעעלע איזט אין אייערע טאָכטער פֿערליעבט; זאָ גיבט זיא איהם דאָך צור פֿרויא. (ט) פֿערשוועגערט אייך מיט אונז, גיבט אונז אייערע טעכטער, אונד אונזערע טעכטער ניממט אייך. (י) איהר קעננט בייא אונז וואָהנען, דאַז לאַנד זאָלל אייך אָפֿפֿען זיין; בעזעטצט אייך, ציעהעט דאַרין הערום אונד ערווערבט דאַרין. (יא) שכם שפראַך צו איהרעם פֿאַטער אונד צו איהרען ברידערן: לאַסעט מיך גנאַדע אין אייערען אויגען פֿינדען; וואַס איהר נור זאַגט ווילל איך געבען. (יב) פֿאָרדערט נאָך זאָ פֿיעל מאָרגענגאַבע אונד גע=

ויש לח לד

יֵעָשֶׂה: (ח) וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם
לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ
בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה:
(ט) וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם
תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ
לָכֶם: (י) וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ
תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ
וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ: (יא) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־
אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן
בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן:
(יב) הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן

ואתנה

רש"י

(ח) חשקה. חפצה: (יב) מהר. כתובה: במרמה

תרגום אונקלוס

(ח) וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימָר שְׁכֶם בְּרִי
אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתֵּיכוֹן הָבוּ כְעַן יָתָהּ
לֵיהּ לְאִתּוּ: (ט) וְאִתְחַתָּנָא בָּנָא בְּנַתְכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיַת בְּנָתָנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן: (י) וְעִמָּנָא
תֵּתְבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי קָדָמֵיכוֹן תִּיבוּ וְעִבִידוּ בָהּ סְחוֹרְתָּא וְאַחֲסִינוּ בָּהּ: (יא) וַאֲמַר שְׁכֶם
לְאָבוּהָא וּלְאָחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן: (יב) אַסְגּוּ עָלַי לַחֲדָא

מוהרין

באור

כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנעניס, ואונקלוס אמר, לא כשר לאיתעבדא, לומר שהוא אסור ולכן היא נבלה בישראל. (הרמב"ן): (ח) חשקה, חפצה: (ט) והתחתנו אתנו, עמנו או בנו: (י) שבו, בה: וסחרוה, סחרו בה, והראוי להיות הפ"א בחירק כמו פִּקְדוּנִי או בקמן חטף רק שבא כן בעבור אות הגרון כמו שְׁמָעוּנִי ופגעו לי (לעיל כ"ג ח'): והאחזו בה, קחו לכם אחוזה בה עד שתהיו בגדולי העיר: (יב) מהר ומתן, מהר, כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה, כדנתיב כמהר הבתולת (שמות כ"ב י"ו), והם סבלונות שהבחורי' שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן, ומתן, מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה, ובב"ר אמרו מהר, פראנון, מתן, פרא פרון, והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אצלו כנכסי מלוג, וטעם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד, וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמ' קח לי את הילדה הזאת לאשה שבבר היא בביתי ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוציאה מביתו, והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תאר מאד

אבל

וישלח לד

וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־
לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה: (יג) וַיַּעֲנוּ
בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר
אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא

הנערה קרי את

תרגום אונקלוס

מוֹהֲרִין וּמַתְּנַן וְאֶתֵּן כְּמָא דִי תֵימְרוּן לִי
וְהָבוּ לִי יַת עוּלֶמְתָּא לְאִתּוּ: (יג) וַאֲתִיבוּ
בְנֵי יַעֲקֹב יַת שְׁכֶם וְיַת חֲמוֹר אָבוּהִי בְּחוּכְמָא

תרגום אשכנזי רסא

געשענקע, זאָ ווילל איך גע-
בען, וואַס איהר פֿאָרדערט;
גיבט מיר נור דיא יונגפֿער צור
פֿרויא. (יג) יעקב'ס זעהנע
אַנטוואָרטעטען דעם שכם
אונד זיינעם פֿאַטער חמור
מיט הינטערליסט, אונד זאָ
רעדעטען זיא דען, ווייל ער

רש"י

(יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב
אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את
דינה

באור

אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו
אליה למכשול עון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו (נ"ל שצ"ל ולא בבזוי), וכן לא הזכיר
מה נעשה בה אחרי כן, ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה
טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחתם. ורבותינו נחלקו בה, והקרוב דברי
האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה
עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום בקבלה והיא בעיר ארבאל
עם קבר ניתאי הארבלי, ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לחמלה עליה או שהעלו אותם
ישראל עם עצמות אחי' כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו, (הרמב"ן). ודבריו הם דברי רבנן דר'
יהודה ור' נחמיה בב"ר (פ' פ' סי' י'), אבל דעת רב הונא שם שנאה לאשה וילדה לו את שאול,
ולכן נקרא שאול בן הכנענית (בראשית מ"ו י'), בן דינה שנבעלה לכנעני, וכן פי' שם רש"י, ועיין
ביפ"ת שפי' גם דעת רבנן נשואין ממש, אמנם לפרש בן הכנענית בן דינה שנבעלה לכנעני
הוא דרך דרש, אבל בס' הישר סופר וז"ל ויהי מספר הנשים אשר שבו שמעון ולוי מעיר שכם
אשר לא הרגו אותם שמונים וחמשה אשר לא ידעו איש, ותהי בהן נערה קטנה יפת תאר
ויפת מראה מאד ושמה בונה ויקחה שמעון לו לאשה, ומספר כל זכר אשר שבו ולא הרגו מ"ז
איש והיותר הרגו עכ"ל, ובפרשת וישב כתב וז"ל ושמעון אחיו לקח את דינה אחותו לאשה
ותלד לו נמואל וימין ואהד ויכין וצחר בנים חמשה, ואחרי כן בא אל בונה הכנענית היא
בונה אשר שבה שמעון מעיר שכם, ותהי בונה לפני דינה ותשרת אותה, ויבא אליה שמעון
ותלד לו את שאול עכ"ל: (יג) במרמה, כל תחבולה להעלים את התכלית אשר אנו מכוונים
אליו, ולכונן את הנראה ממעשינו אל תכלית אחר, תקרא ערמה, ואם הכוונה להרע לאחרי'
ע"י הערמה ההיא תקרא מרמה, ועיין מ"ש בפ' תולדת (כ"ז ל"ה): אשר טמא את דינה
אחתם, שב על וידברו, ור"ל וידברו עם שכם אשר טמא וגו', ויותר נכון לפרש ששב על
במרמה, והוא מאמר הכתוב שאמר שלא היתה רמיה, בעבור שטמא את דינה אחתם, כן
פירש"י, והוא מב"ר, והאתנח שבמלת וידברו מסכים לפי' זה, כי היא כמו מלה מוסגרת
הבאה במפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, וכן מתורגם בל"א: ולשון הרמב"ן ויענו בני יעקב
את שכם ואת חמור אביו במרמה, הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא
ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון
לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל. ויש כאן שאלה שהדבר נראה שברצון אביה ובעצתו ענו
כי לפניו היו והוא היודע מענם כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס, ועוד שלא יתכן שיהי'
רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה
ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפס להם לבדם, והתשובה כי המרמה היתה
באמרם להמול להם כל זכר כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו
כלם

ויש לח לד

אֵת דִּינָה אֲחֹתָם: (יד) וַיֹּאמְרוּ
אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר
הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ
אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא
לָנוּ: (טו) אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם

תהיו

תרגום אונקלוס

וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יַת דִּינָה אֲחַתְהוֹן: (יד) וַאֲמִרוּ
לְהוֹן לָא נֵיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין לְמִתַּן
יַת אֲחָתָנָא לִגְבַר דִּי לֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי חִיסְדָא הִיא לָנָא: (טו) בְּרַם בְּדָא נִטְפַּס לְכוֹן אִם

תרגום אשכנזי

איהרע שוועסטער דינה ענטעהרט האַטטע. (יד) זיא שפראַכֿען נעהמליך צי איהנען: וויר קעננען דיעזעס ניכֿט טהון, דאַס וויר אונזערע שוועסטער איינעם מאַנוע געבען, וועלכֿער איינע פֿאָרהויט האַט; דען דיעזעס וואָרע אונז איינע שאַנדע; (טו) יעדאָך אַלסדאַן וואָללען וויר אייך צו ווילען

רש"י

דינה אחותם: (יד) חרפה היא. שמן פסול היא אכלנו. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות. נתרצה לכם לשון ויאותו

באור

כלם נמולי' יבואו ביום השלישי בהיותם נואשים ויקחו את בתם מבית שכם, וזאת עצת כל האחי' וברשות אביהם, ושמעון ולוי רצו להוקם מהם והרגו כל אנשי העיר, ויתכן שהי' הכעס ליעקב שאחר אפס על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו, וזהו מש"ה ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם, כי כולם הסכימו לדבר לו במרמ' בעבור הנבל' שעשה להם עכ"ל, והאריך עוד שם לבאר איך עשו בני יעקב הצדיקי' המעש' הזה לשפיך דם נקי, והביא דעת הרמב"ם מ"ש בס' שופטים בתירון השאלה הזאת, והוא השיב עליו ותירן באופן אחר ע"ש כי אין רצוני להאריך, אבל לפי המסופר בס' הישר שאחר שנמולו התחרטו על זאת כי יראו מאחיהם הכנעני' פן יבואו עליהם למלחמ' על אשר עזבו את דתם, לכן המתיקו סוד כי אחר שיתרפאו יתאספו כלם על בני יעקב להרגם בחרב, ודינה שמעה זאת כי הית' עדיין בבית שכם, ושלחה להודיע זאת לאביה ולאחיה ביד נערה אחת מנערותיה אשר שלח יעקב לשמרה בבית שכם, ועל זה נתמלאו חמה שמעון ולוי ועשו מה שעשו, הנה לפי זה לא עשו שום עול, וענ"ז כעס עליהם יעקב כי לפי דעתו הי' טוב לברוח מפניה' אל ארץ אחרת מלהרגם כי ירא מיושבי הערי' אשר סביבותיה' שלא יתאספו כלם עליו להשמידו: וכ' עוד הרמב"ן וז"ל ואם נאמין בס' מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמו' גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא, ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי (לקמן מ"ח כ"ב), אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו"ש רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי הי' נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קיצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל, אבל הזכיר בכאן כי הי' חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נוכלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה וגו' הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה עכ"ל, והנה המלחמה הזאת סופרה בארוכה בס' הישר (ואולי הוא הס' מלחמות בני יעקב שהזכיר הרמב"ן), וכן הביא בעל הילקוט הסיפור הזה באריכות בשם ס' מדרש ויסעו, שנקרא כן ע"ש תחלתו שמתחיל בפסוק ויסעו: (יד) ערלה, ערלת בשר, ושעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים (שמות ו' י"ב), ערלה אזנם (ירמי' ו' י'), וכל דבר היתר והכבד שראוי להשלינו ולהסירו יקרא ערלה, ועיין מ"ש בפ' לך לך (י"ז י"ד): כי חרפה הוא לנו, שמן פסול וגדוף: (טו) נאות, נתרצה, ושרשו יאת

וישלח לד

תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ (טז) וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃ (יז) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ (יח) וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃ (יט) וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ

בבת

תרגום אשכנזי רסב

זיין, ווען איהר אויך זיין וואללט וויא וויר, דאס אללעס מאנניסען בעשניטטען ווערדע; (טז) אלסדאן וואללען וויר אייך אונזערע טעכטער געבען, אייערע טעכטער אונז נעהמן, בייא אייך וואהנען, אונד צוזאממען איין פאלק ווערדען. (יז) ווען איהר אונז אבער ניכט פאלגט, אייך בעשניידען צו לאססען, זא נעהמען וויר אונזערע טאכטער אונד געהען. (יח) איהרע וואָרטע געפיעלען אין דען אויגען חמור'ס, אונד אין דען אויגען שכם'ס חמור'ס זאהן'ס. (יט) דער יינגלינג זיימטע ניכט דיעזעס אינז ווערק צו ריכטען, דען ער זעהנטע

תרגום אונקלוס

תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל־דְּכוּרָא׃ (טז) וְנִתֵּן יַת בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיַת בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב לָנָא וְנִיתֵיב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חָד׃ (יז) וְאִם לָא תְקַבְּלוּן מִנָּנָא לְמִיגְזַר וּנְדַבַּר יַת בְּרַתָּנָא וְנֵזִיל׃ (יח) וּשְׁפָרוּ פִּתְגָמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר׃ (יט) וְלָא אֵיחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא אֲרֵי אִיתְרְעִי בְּבַת

יעקב

רש"י

(מלכים ב' י"ב): להמול. להיות נמול אינו ל' לפעול אלא ל' להפעל: (טז) ונתנו. נון שניה מודגשת לפי שהיא משמשת במקו' שתי נונ"ין ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו. אתה מוכא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכ' נקח לנו בכל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים

באור

וכירי האית"ן להמשיך פ"א הפעל, והעבר כי לך יאתה (ירמי' י' ז') בקמץ הע"ן בעבור האתנח, והעתיד בא לגזרת פעול (שלא כמנהג נחי העי"ן שדרכו לבא לגזרת פָּעֵל בעתיד, כמו ארד ישב), נאות, יאות, בתשלומו על משקל יפעול נפעול: להמל, להיות נמול, והיא מבנין נפעל ושרשו מול, ודגש המ"ם לחסרון נו"ן נפעל, אמנם יש ג"כ שרש נמל מענין זה כמ"ש בפ' לך לך (י"ז י"א): (טז) ונתנו, נו"ן שני' מודגשת לחסרון נו"ן למ"ד פ"ל, במקום נתננו, והוא עבר המהופך לעתיד, ופירושו וְנִתֵּן: ואת בנתיכם נקח לנו, אתה מוכא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנתינו לפי דעתנו ואת בנתיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ, וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם כדי לרציתם שיאותו להמול, (רש"י וכן פי' הרשב"ם). את בתנו, ולא אמרו את אחתנו כי היו מדברים בעבור אביהם: (יט) אחר, איננו כמו ואחר עד עתה שבתחלת הפרשה, כי הוא עתיד מהקל כמ"ש שם, אבל זה הוא עבר מהכבד והכירי לתשלום דגש סי' הבנין כמו ברך נבות (מלכים א' כ"א י"ג): חפץ, פעל

בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית
אָבִיו: (כ) וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ
אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי
עִירָם לֵאמֹר: (כא) הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ
וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־
יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־
לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן
ז לָהֶם: (כב) אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ
הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת

לעם

טע זיך נאַך דער טאָכטער יעקב'ס; אונד וואַר דער גע־עהרטעסטע אונטער אַללען זיינעם פאַטערס הויזלייטען. (כ) אַלס נון חמור אונד זיין זאָהן שכם אין דאַז טהאָר איה־רער שטאַדט קאַמען, רעדע־טען זיא מיט דען בירגערן איה־רער שטאַדט וויא פאָלגעט: (כא) דיעזע לייטע זינד געגען אונז פריינדליך געזיננט, זיא וואָללען אין דעם לאַנדע וואָה־נען, אונד דאַרין הערום ריי־זען, דאַז לאַנד אַבער האַט רוים גענוג פיר זיא, איהרע טעכטער וואָללען וויר אונז צו ווייבערן נעהמען, אונד אונ־זערע טעכטער איהנען געבען.

(כב) אַלליין נור אַלסדאַן וואָללען אונז דיא לייטע צו וויללען זיין, דאַס זיא בייא אונז וואָה־נען

רש"י

הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלם ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אָבוּהִי: (כ) וַאֲתָא
חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתְּהוֹן וּמַלִּילוּ
עִם אֱנָשֵׁי קַרְתְּהוֹן לְמֵימָר: (כא) גּוּבְרַיָּא
הָאִלֵּין שַׁלְמִין אִינוּן עִמָּנָא וְיֵתְבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בָּהּ סְחוֹרְתָּא וְאַרְעָא הָא
פַּתְיוּת יְדִין קֳדָמֵיהוֹן יַת בְּנַתְהוֹן נִסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיַת בְּנָתָנָא נִתַּן
לְהוֹן: (כב) בְּרַם בְּדָא יִטְפְּסוּן לָנָא גּוּבְרַיָּא לְמִתַּב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חָד

במיגזר

באור

עבר לגזרת פָּעַל: והוא נכבד, שכם בעיני העם לכן שמעו לו, או אפשר לפרש שהוא נכבד בעיני אביו מכל בני ביתו לכן שמע אליו אביו לילך עמו לפיים אנשי עירו שיתרצו להמול: (כא) שלמים, תאר בלומר בשלום ובלב שלם ואין בלבם לתבוע עלבונם, ולשון הרמב"ן היו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עצבים ויחר להם מאד ואולי היו נשמרים מהם ונותנים בעירם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו עכ"ל; רחבת ידים, מקומות כמו ויד תהיה לך (דברים כ"ג י"ג), כי כמו שהיד מוכנת לאדם לכל צרכיו כן נקרא המקום המוכן

יד

המעמר

(כא) שלמים, לדעתי הכוונה אנחנו והאנשים האלה הננו שלמים יחדיו, מחשבותם מחשבותינו ודרכינו דרכיהם ולגוי אחד נחשב ולכן ראוי כי ישבו בארץ וגו' כי היא רחבת ידים, ויתורגם:

(דיא

לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים: (כג) מִקְנֵהֶם
וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ:
(כד) וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ
כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ:
(כה) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהְיוֹתָם
כאבים

תרגום אשכנזי רסג

נען, אונד מיט אונז איין פֿאלק ווערדען; ווען ווייר אונטער אינז אללעם מאננסען בעשניידען לאסטן, זא וויא זיא בעשניטטען זינד. (כג) איהרע העערדע, איהרע האבע אונד אללע איהר פֿיה ווירד יא אונזער זיין; לאסט אונז דאך איהנען צו ווילליען ווערדען, דאמיט זיא בייא אונז בלייבען. (כד) דא געהארכטען דעם חמור אונד זיינעם זאהנע שכם, אללע דיא אין דאז שטאדט טהאר הינוים קאממען, אונד אללעם כאננסען זא פֿיעל אין דאז טהאר הינוים קאממען, ליעם זיך בעשניידען. (כה) אם דריטטען טאגע אבער דא זיא

כאבים

תרגום אונקלוס

בְּמֵיגַזַר לָנָא כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דִי אִינּוּן גְּזִירִין:
(כג) גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנֵהוֹן וְכָל בְּעִירֵהוֹן הֲלָא
דִּילָנָא אִינּוּן בְּרַם נְטַפַּס לְהוֹן וְיֵתְבוּן עִמָּנָא:
(כד) וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר וּמִן שְׁכֶם בְּרֵיהּ כָּל
נַפְקֵי תְּרַע קִרְתֵּיהּ וּגְזָרוּ כָּל דְּכוּרָא כָּל נַפְקֵי תְּרַע קִרְתֵּיהּ: (כה) וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה

ר ש " י

רחבה ותרגית כלומר לל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה נלה לכאן ואין לה קונין: (כב) נמול. נהיות נמול: (כג) לך נלוחה להם. לדבר זה ועל ידי כן יבאו לתנו

באור

יד, ולשון רש"י כאדם שידו רחבה ותרגית כלומר לל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה נלה לכאן ואין לה קונים עכ"ל: (כב) נמולים, ניונוי נפעל מזרע נמל ונח נמשקל גָּעֳעוֹל כמו וְנִשְׁלוֹחַ ספרים (לאסתר ג' י"ג): (כג) מקנהם וקנינם וכל בהמתם, עיין מ"ב נפ' ויצא (ל"ו י"ח). ולשון הרמב"ן וטעם מקנהם וקנינם וכל נהמתם, כי הנהמות לשר נעדרים נאדם הם יקראו מקנה נענור שהם עיקר קנין האדם נין טמאות נין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה נמקנך לשר נשדה נסוסים נחמורים נגמלים נבקר ובצאן (שמות ט' ג'), ולשר אינן עדר כגון נהמות יחידות נניח אמם מקנה ויכונו נכלל וכל נהמתם לו היה כפל הל' לחזוק כלומר וכל נהמתם לשר הנה רבות מאד עכ"ל: אך נאוחה להם, לדבר זה ועל ידי כן יבאו לחנו: (כה) בהיותם כאבים, לפי דרך לרן ופשוטו של מקרא לז היו נוחנים

המעמר

(דיא אענענער טשיאנען גאנץ מיט אונז מיבערהויין, זיא זאללטען אונז ז. וו י). (כב) נמולים, כתב הרב המבאר ניונוי נפעל מזרע נמל וכו' ע"ש, והנה נאמת נפלוח הוא מקור ולא ניונוי, וכן כתב הרד"ק שרש פלח, ואין ספק שגם רש"י כוון לזה שאחר ונפלוח ספרים, ויהיו נפלחים ספרים, והוא מגזרת אם נלחום נלחם, נגלה נגליתי, נדמה נדמיתי עכ"ל, הרי שלדעתו אם גם הכוונה יהיו נפלחים נכל זאת הוא מקור כמו נלחום וכו', גם יראה לי שאף הרמב"ע שכתב שהוא תואר, כוונתו רק שנאת המקור תמורת התואר (כי אם המקרה יבוא לפעמים תחת התאר כמו כאשוף קליר קמה (ישעי' י"ז ה') שהורגלתו קולר) כי גם הוא העיד נפלוח נפעל דוד.

תרגום אשכנזי

שמערצען האַטטען, נאַהמען שמעון אונד לוי, צווייא פֿאָן דען זעהנען יעקב'ס, דינה'ס ברידער, יעדער זיין שווערדט, איבערפֿיעלען דיא שטאַדט, דיא זיך זיכֿער גלויבטע, אונד ערשלוגען אַללעס מאַננסען. (כו) אייך דען חמור אונד זיי=נען זאָהן שכם ערשלוגען זיא מט דער שערפֿע דעם שווערדטס; נאַהמען דינה אוים דעם הויזע שכם'ס, אונד גינגען הינוים. (כז) דיא זעהנע יעקב'ס פֿיעלען איבער דיא ערשלאַגענען אונד פלינדער=טען

ויש לח לד

ק כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר: (כו) וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ: (כז) בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזוּ

העיר

רש"י

אתנו: (כח) שני בני יעקב. בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומ"א בטוחים היו על כחו של זקן: (כז) על החללים

תרגום אונקלוס

כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן כֵּיבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְרֵין בְּנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה גְּבַר חַרְבֵּיהּ וְעָאלוּ עַל קַרְתָּא דְּיַתְכָא לְרוֹחֲצָן וּקְטָלוּ כָּל דְּכוּרָא: (כו) וְיַת חֲמוֹר וְיַת שְׁכֶם בְּרֵיהּ קְטָלוּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב וּדְבָרוּ יַת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפָקוּ: (כז) בְּנֵי יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלָּצָא

באור

מיום ראשון ושני. (הרשב"ם): שני בני יעקב, תרגם יב"ע תרין מבנוי דיעקב, וכ"ת המתרגם האשכנזי, ורש"י פי' בשם ב"ר בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: ויבאו על העיר, שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם, וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאי', (הרשב"ם). וכן ת"א על קרתא דיתבא לרוחצן, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, אבל רש"י פי' בטח על שמעון ולוי שהלכו בטח בעבור שהיו כואבים, ויראה שהנגינה תסכים לפירושו: (כו) לפי חרב, לדעת הרד"ק בשרשים שרש פה נקרא כן חודו של חרב, וכ"ת המתרגם האשכנזי, אבל אונקלוס ויב"ע תרגמו לפתגם דחרב, כפי הענין ולא כהוראת המלה: ויקחו את דינה מבית שכם, לפי שעד הנה היתה עדיין בבית שכם, והי' זה לפי דעתי מחכמה כדי שיבטחו שכם וחמור עליהם ויתרצו להמול עם אנשי עירם, או אולי לא רצו שכם וחמור להחזירה עוד כמו שסופר בס' הישר וז"ל וישמע יעקב כי טמא שכם את דינה בתו וישלח יעקב שנים מעבדיו להביא את דינה מבית שכם וילכו ויבאו בית שכם לקחת את דינה משם, ויהי בבואם ויצא שכם אליהם עם אנשיו ויגרשו' מביתו ולא נתנו' לפ' דינה לבוא אך ישב שכם את דינ' וינשק' ויחבק' לעיניה' עכ"ל, ובני יעקב לא רצו להלחם עמם כי ירא בעבור שהיו מתי מספר נגד רבים עד שיתחכמו עליהם שימולו וכאשר נמול אז לקחו בחזקה את דינה משם: (כז) בני יעקב, תיב"ע, מותר בנוי דיעקב: על החללים, לפשטם: ו כזו העיר אשר טמאו אחותם, בעל מכלל יופי פי' העיר אשר טמאו בה אחותם, וכ"ת יב"ע, קרתא דסאינו בגוה אחתהון, אמנם טעם האתנח שבמלת העיר יורה שאיננו שב על מלת העיר, רק הוא נתינת טעם על מחצית הפסוק הא' שבאו לפשט החללים

הָעִיר אֲשֶׁר טִמְאוּ אֲחוֹתָם׃ (כח) אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ (כט) וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ (ל) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי

ואני

תרגום אשכנזי רסד

טען דיא שטאַדט, ווייל זיא אהרע שוועסטער ענטעהרט האַטטען. (כח) איהר קליינעס פֿה, איהרע רינדער, עזעל; וואַס אין דער שטאַדט אונד אויף דעם פֿעלרע וואַר, נאַהמען זיא מיט. (כט) אַלל איהר גוט, אויך איהרע קינדער אונד ווייבער נאַהמען זיא געפֿאַנגען, אונד פלינדערטען, וויא אויך אַללעס וואַס אים הויזע וואַר. (ל) דאַ שפּראַך יעקב צו שמעון אונד לוי: איהר האַבט מיך בעטריבט, דאַס איהר מיך שטינקענד געמאַכֿט, (דאַז הייסט: פֿערהאַסט געמאַכֿט) בייא דעם איינוואָהנער דעם לאַנדעס, בייא דעם כנעני

אונד

תרגום אונקלוס

קַטִּילַיָּא וּבָזוּ קַרְתָּא דִּי סָאִיבוּ אֲחַתְהוֹן׃ (כח) יַת עַנְהוֹן וְיַת תּוֹרֵיהוֹן וְיַת חֲמָרֵיהוֹן וְיַת דִּי בְקַרְתָּא וְיַת דִּי בְחַקְלָא דְּבָרוּ׃ (כט) וְיַת כָּל נִכְסֵיהוֹן וְיַת כָּל טַפְלְהוֹן וְיַת נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבָזוּ וְיַת כָּל דִּי בְּבֵיתָא׃ (ל) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִתֵּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין יַתְכֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה

ובפריזאה

רש"י

החללים. לפשט החללים: (כט) חילם. ממונם. וכן עשה לי את החיל הזה (דברי' ח'). וישראל עשה חיל (במדבר כ"ד). ועזבו לאחרים חילם (תהלים מ"ט): שבו. ל' שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרת'. לשון מים עכורים אין דעתי כלולה עכשיו. ואגדה כלולה היתה החבית ועכרת' אותה. מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין:

מתי

באור

החללים ולבוז העיר בעבור שטמאו אחותם, כי בלי ספק לא הי' דבר זה נבלה בעיני כל אנשי העיר כיון שנתרצו אליו להמול והיו דברי רצויו נחשבים בעיניהם, וכן תרג' המתרגם האשכנזי: (כט) חילם, ממונם, וכן עשה לי את החיל הזה (דברים ח' י"ז), וישראל עשה חיל (במדבר כ"ד י"ח), ועזבו לאחרים חילם (תהלים מ"ט י"א): שבו, לשון שביה לכן טעמו מלרע כמשפט נחי למ"ד ה"א, ואם הי' שרשו שוב הי' טעמו מלעיל כדי להמשיך הנח במקום עי"ן הפעל: ואת כל אשר בבית, בבית חמור או בבית שכם, (הראב"ע), ואין צורך כי שב על כל בתי העיר ור"ל בבית של כל אחד מהחללים: (ל) עכרתם, הרד"ק בשרשי' שרש עכר פי' לשון השחתה, ורש"י פי' לשון מים עכורים אין דעתי כלולה עכשיו: להבאישני, את ריחי, כמו אשר הבאשתם את ריחנו (שמות ה' כ"א), (הרשב"ם). ולשון הרד"ק בשרשי' שרש באש, כל אשר תמצא בלשון הזה הם ענין סרחון אבל תפרש כל אחד לפי ענין הקרוב אליו, להבאישני

ביש

תרגום אשכנזי

אונד פריזי. אך אַבער האַבע וועניג ליטע, ווען זיא זיך איבער מיך פֿערזאַממעלן, זאָ קעננען זיא מיך שלאַגען; אַלזאָ קאַן איך מיט מיינעם הויזע פֿערטילגט ווערדען. (לא) זיא שפּראַכֿען: זאָלל ער אונזערע שוועסטער וויא איינע הורע האַלטען?

לה (א) גאָטט שפּראַך צו יעקב: מאַכֿע דיך אויף, געהע הינויף נאַך בית אל, בלייבע דאַ, אונד מאַכֿע דאַזעלבסט איינען אַלטאַר דעם

ויש לח לד לה

וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי: (לא) וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ: פ

לה (א) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־

שם

ד ש " י

מתי מספר. אנשי' מועטי': (לא) הכזונ'. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא:

לה (א) קום עלה. לפי שאחרת בדרך נענשת ובאה לך זאת מבתך:

תרגום אונקלוס

וּבִפְרִיזָאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיַן וְיִתְכַּנְשׁוּן עָלַי וְיִמְחוּנַנִי וְאֶשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנַשׁ בֵּיתִי: (לא) וַאֲמָרוּ הַכְנַפְקַת בָּרָא יִתְעֲבֵיד יַת אֲחָתָנָא:

לה (א) וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לאלהא

באור

בישב הארץ להתעיבני ולמאוס בי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש עכ"ל: מתי מספר, אנשים מועטים שיכולין לספרים בנקל, מתי, פי' אנשים, וכולל זכרים ונקבות, ושרשו מתה, ולא נמצא היחיד ממנו: ונאספו עלי, ואם יתאספו עלי יכולים להכות אותי ואז ונשמדתי אני וביתי: (לא) ויאמרו, שמעון ולוי: הכזונה יעשה, העושה את אחותנו, כ"ה פשוטו של מקרא, וכן פי' הראב"ע, וכן מתורגם בל"א, ויהי' לפ"ז יעשה פעל יוצא, ואחותנו היא הנעשה, אבל א"ת הכנפקת ברא יתעביד ית אחתנא, תרגם יעשה כמו יעשה בצירי היו"ד והעי"ן בקמץ כמנהג הארמי לתרגם כל נפעל בלשון התפעל, אך בנוסחאות קדמוניות נמצא, יעביד, וא"כ יפרש כפי' הראב"ע והמתרגם האשכנזי:

לה (א) ושב שם ועשה שם מזבח, לא ידעתי מהו ושב שם, ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה ואחר כן יעשה המזבח להטהר מטומאת ע"ז או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים (במדבר ל"א י"ט), כי לא צוו עדיין במי חטאת ויעקב נזדהר במצוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה ושב שם לפנות מחשבתו לדבקה באל, (הרמב"ן). מה שאמר כי ונקומה וגומר מוקדם במעשה שכוונתו שאמר להם הסרו וגו' אחר שנקומה ונעלה וגו', איננו מכוון כי במעשה נאמר ויתנו אל יעקב וגומר

המעמר

(ל) מתי מספר, הרב המבאר אמר שמתי משרש מתה מנחי ל"ה, וכן כתב הרד"ק, ויותר נראה שהוא מעלומי העי"ן מן מות, ונקראו האנשים כן לפי שהם מיועדים למות, כמו שיאמר בל"א (דער טטערבליכֿע), ומה שהמ"ס בשו"א הנה כבר מצינו מן שָׂשׂוֹן שְׂשׂוֹן, ומן זָדוֹן זְדוֹן וכן עיר עֲירים הפ"א בשו"א, גם יונתן תרגם וכבודו מתי רעב (ישעי' ה' י"ג) ויקיריהון מיתו בכפנא, אף שהמ"ס של מתי בשו"א.

והחליפו

שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ
בְּבִרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃
(ב) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־
אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר
אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ
שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ (ג) וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה
בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל
הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ (ד) וַיִּתְּנוּ
אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר

אשר

דעם גאָטטע, דער דיר ערשיע־
נען איזט אַלס דוא פֿאָר דיינעם
ברודער עשו פֿלאָהעסט. (ב) דאַ
שפראַך יעקב צו זיינען הויזליי־
טען, אונד צו אַללען, דיא
בייא איהם וואַרען: לעגט דיא
פֿרעמדען געטטער אַב, וועל־
כֿע אונטער אייך זינד, רייני־
געט אייך, אונד וועכֿסעלט
אייערע קליידער! (ג) וויר
וואָללען אונז אויפֿמאַכֿען, אונד
הינויף נאַך בית אל געהען,
דאָרט ווילל איך דעם גאָטטע
איינען אַלטאַר מאַכֿען, דער
מיך אַם טאַגע מיינער נאָטה
ערהאָרט האַט, אונד אויף
דעם וועגע, וועלכֿען איך גע־
גאַנגען, מיט מיר געוועזען
איזט. (ד) זיא איבערגאַבען דעם יעקב אַללע פֿרעמדע געטטער, דיא זיא בייא זיך
האַט־

תרגום אונקלוס

לֵאלָהָא דְּאִתְגְּלִי עֲלָךְ בְּמֵעַרְקָךְ מִן קֳדָם
עֵשָׂו אָחוּךְ׃ (ב) וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ
וּלְכֹל דִּי עִמֵּיהּ אַעְדּוּ יַת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוּ וְשַׁנּוּ כְּסוּתְכוֹן׃ (ג) וּנְקוּם
וְנִיסַק לְבֵית אֵל וְאַעֲבִיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֵאלָהָא דְּקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעַקְתִּי וַהֲוָה
מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי בְּאוֹרְחָא דִּי אַזָּלִית׃ (ד) וִיהָבוּ לְיַעֲקֹב יַת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן

ויח

רש״י

(ב) הנכר. שיש בידכם משלל של שכם: ועהרו. מע״א: והחליפו שמלותיכ׳. שמא
יש

באור

וגומר ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם, נמצא שהסירם וטמנם אצל שכם קודם
שנסע לבית אל, ולי נראה כי ושב שם הוא כמו הבטחה שתוכל לשבת שם ולא תירא מיושבי
הארץ שירצו להנקם ממך על הריגת שכם, ועל זה נאמר אחריו ויסעו ויהי חתת אלהים וגו׳:
(ב) אלהי הנכר, שיש בידכם משלל שכם, ונכר הוא תאר מענין ההכחשה והזרות והוא הפך
ההכרה: והטהרו, שירחצו הגוף, והחליפו שמלתיכם, מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל
כאשר

המעמר

לה (ב) והחליפו שמלתיכם, לולא יראתי לסור מדרך בו דרכו כל המפרשים, הייתי אומר
שהחילוף שמלות לא היה בעבור הע״ז, ואף לא מסבת חללי חרב, רק שפחד יעקב
פן ירדפוהו יושבי הארץ וכמו שנאמר בסוף פרשה הקודמת, ולזה צוה שיחלפו שמלותם למען
יתנכרו ולא יכירום אנשי המקום אשר יעברו דרך שם כי עבריים המה, (לפי שהיו לבני עבר
מלבושים מיוחדים), ומזה הטעם בעצמו הסירו הנזמים כי גם בזה היו ניכרים, ויש זכר לדבר
ממה שנאמר כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים המה (שופטים ח׳ כ״ד) ולישמעאלים ובני ישראל

תרגום אשכנזי

האטטען, וויא אויך דען שמוק אין איהרען אָהרען, אונד יעקב פֿערגרוב זיא אונטער דער לינדע, וועלכֿע בייא שכם שטאַנד. (ה) זיא רייזטען אַב, אונד איינע אַנגסט פֿאָן גאָטט קאַם איבער דיא שטעדטע, וועלכֿע אום זיא הערום לאַגען, דאַס זיא יעקב'ס זאָהנען ניכֿט נאַכֿזעטצטען. (ו) יעקב קאַם צו לוז אַן, וועלכֿעס אים לאַנדע כנען ליעגט, יעטצט בית אל, ער אונד אַללעס פֿאָלק, וועלכֿעס בייא איהם וואַר.

וישלח לה

אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר
בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב
תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם:
(ה) וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־
הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא
רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב: (ו) וַיָּבֹא
יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא
בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־

עמו

דאַ

רש"י

יש בידכם כסות של ע"ז: (ד) האלה. מין אילן סרק: עם שכם. אצל שכם: (ה) חתת. פחד:

תרגום אונקלוס

וְיַת קַדָּשַׁיָּא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְטַמַּר יַתְהוֹן יַעֲקֹב
תְּחוֹת בּוּטְמָא דִּי עִם שְׁכֶם: (ה) וּנְטָלוּ וַהֲוַת
דַּחֲלָא מִן קֳדָם יְיָ עַל עַמְמַיָּא דִּי בְּקִרְוֵי סַחֲרָנֵיהוֹן וְלָא רְדָפוּ בָתַר בְּנֵי יַעֲקֹב:
(ו) וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ: (ז) וּבְנָא

באור

כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים. (הראב"ע): (ד) ואת הנזמים אשר באזניהם, מפרשי הפשט לא באו בזה מדוע פרט הכתוב הנזמים והוא צוה להחליף כל שמלתיהם דמסתמא עשו כן, ויראה לי כדעת הראב"ע שחלוף השמלות לא היה רק לנקיות ולא משום ע"ז (כדעת רש"י), ולא הוצרכו רק להחליפם וללבוש אחרים נקיים ולא לתנם ליעקב לטמנם. אבל הנזמים היה מצוייר בהם ע"ז והם בכלל הסרו את אלהי הנכר וגו' ולכן נתנום אליו לטמנם עם יתר הע"ז, ומצאתי כן בתרגום יב"ע, וית קדשיא דהוו באודניהון דיתבי קרתא דשכם דהוה צייר בהון דמות פיסליה, והוא מפרש באזניהם של אנשי שכם, ומה שאמר דמות פיסליה ולא פיסלהון, יראה שכוונתו פסל של שכם, ר"ל שצורתו היתה חקוקה בנזמיהם, אולי לשם ע"ז, או אפשר לאהבתם אותו ולכבודו, ואף שלא היו לפ"ז ע"ז, נתנום לטמנם להכרית מארץ זכרו: האלה, אנקלוס ויב"ע תרגמו בוטמא, וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי בטם (ובל"א טערעבינטע), והוא אילן ופרי שלו גרגיר ירוק ועושין ממנו שמן ונקרא שמן בוטם, וי"א כי הוא הנקרא בלע"ז או"למו (ובל"א חולם-בוים), (רד"ק בשרשים שרש אלה), והרמב"ם בפירושו למס' שביעית פ"ז משנה ה' מפרשו בלו"ט בערבי שהוא פי' האלון לדעת יב"ע מתרגם הנביאים והירושלמי מתרגם החו ה, כמ"ש להלן (בפסוק ח'): עם שכם, סמוך לשכם, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי: (ה) חִתַּת, פחד, ושרשו חתת

המעמר

אב אחד להם. (ד) ויטמו, לדרכי בפשוט, אולי עשה יעקב זאת שאם יבוזו הכנענים את צאנו ובקרו ישוב בשעת הדחק אל המקום הזה ויחפש אחר מטמונו, וגם אלהי הנכר שהיו בידם נראה שהיו מקצתם מכסף ומזהב, ולא בא עוד הצווי ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, לכן הי' בדעתו להתיכם לעת הצורך. ולפירוש הזה יסכים הפעל טמן כאשר יבין כל משכיל. וכל זה בפשוט המוחלט, אבל לפי דרושי חז"ל שמרו האבות את כל המצות.

וישלח לה

עָמּוֹ: (ז) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו: (ח) וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רבקה

תרגום אונקלוס

חַמָּן מַדְבְּחָא וְקָרָא לַאֲתָרָא אֵל בֵּית אֵל אֲרֵי חַמָּן אִיתְגְּלוֹ לֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַּיְיָ בְּמֵעָרְקֵיהּ מִן קֳדָם אָחוּהִי: (ח) וּמְיָתַת דְּבוֹרָה מֵנִיקְתָּא דרבקה

תרגום אשכנזי רסו

(ז) ראָעלבסט בויעטע ער אײַנען אַלטאַר, אונד נאַננטע דען אָרט: גאָטט צו בית אל! דען ראָעלבסט האָבען זיך איהם ריא געטטליצען וועזען אָפּגעאָפּענבאָרט, אַלס ער פֿאָר זײַנעם ברודער פֿלאָה. (ח) דבורה, ריא אַממע דער רבקה,

ר ש ״ י

(ז) אל בית אל. הקדים נרוך הוא בנית אל גילוי שכינתו בנית אל יש תימה מסרה ני״ת המשמרת נרחה כמו הנה בית מכיר בן עמיאל (שמואל ב׳ ט׳) כמו בנית מכיר בית לנין כמו בנית לנין: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אלהי יוסף (בראשית ל״ט) וכמו אם בעליו עמו (שמות כ״ג) ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון זכר ופעמים נזכר בל׳ רבים אבל לא אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בנית יעקב אלא לפי שאמרה

באור

והשם חטאה, והרעוי חטאה בשלם שמלה שפחה, ולכבודו שתי תו״ן חסרו הת׳ והבליעה נדגש הב׳, והתי״ו שני בשלת חתת היא במקום ה״ל הנקבה שתשתנה בסמיכות לתי״ו כמו שמלת, שפחת ארי (לעיל י״ו ח׳): (ז) ויקרא למקום, שהרי לוז שהקים מלכה שם נגלו מניה לכניו, אל בית אל, כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל, ואולם לוז שם העיר לראשונה, אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל שהרי לעיר אחר קלם שם, אל בית אל, לפי שעד עתה הוא היה נעזרו. (הרשב״ם): אל בית אל, הקב״ה נבנית אל גילוי שכינתו נבנית אל יש תימה מסרה ני״ת המשמרת נרחה כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (שמואל ב׳ ט׳ ד׳), כמו נבנית מכיר, בית לחיך (בראשית כ״ד כ״ג), כמו נבנית לחיך, (רש״י), וכ״ת יב״ע, אל לראשי שכינתיה נבנית אל: נגלו אליו האלהים, המלאכים כמו שנאמר שם והנה מלאכי אלהים עליס ויורדים בו, (שם כ״ח י״ב), בן פי׳ הראב״ע, ובן ת״ל ויב״ע, מלאכיה דה׳: נגלו, הרבה פעמים מלאני לשון אלהות ואדנות בלשון רבים וכן לשון נעל, וכן אלהות שהוא לשון זכר ופעמים נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים, ועיין מ״ש בס׳ וירא (שם כ׳ י״ג): (ח) ותמת דבורה, מה ענין דבורה בנית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם (שם כ״ז מ״ה), שלחה דבורה אללו לפדן ארם לפחת משם ומתה בדרך, מדברי רבי משה הדרשן למדתיה, (רש״י), והרמב״ן הביא עליו ראמרו ברמוק הוא שתהיה הזקנה הנלוית שתלך אמו ליעקב, ולכן פי׳ בחיבן אחר ע״ה. אבל בס׳ היובל סר בדברי ר׳ משה הדרשן, אך לא כאשר אמר הוא שבעת ההיא נשלחה, אבל בנר היתה בנית יעקב זה שמונה שנים, כי בעת שנולד יוסף שהיה אז יעקב בן ל״ו שנה, ואז נשלמו י״ד שני עבודתו בשתי בנותיו, שלחה רבקה את דבורה בת עוץ בן נמור מונקתה ושני מנשים מעבדי יצחק אל יעקב לשוב אל יצחק אביו, ויעקב השביר את עלמו לעשוד בנית לבן עוד שש שנים בשנר הלזן, וכאשר ראו עבדי יצחק כי לא שב יעקב ושובו אל יצחק, אך דבורה נשארה שם עם בני יעקב ועם בניו בחרן, עד כה ספורו, ואולי שלחה אללו רבקה את דבורה בידעה שיש לו בנים קטנים י״ב והגדול שבשם לא היה אז עדיין בן ז׳ שנים, כדי שתהיה לו לעזר בטורח בניו הקטנים ולהיות להם לאומנת, כמו שכתב גם הרמב״ן לפי דרכו, ובתב עוד הרמב״ן ז״ל לא ידעתי למה נכנס הספור הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחר שהיה בבת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבואו לוז היה בית

תרגום אשכנזי

שטאַרב, אונד וואַרד אונטער בית אל בעגראַבען, אונטער דעם אייכענבוים. דיעזען נאַנגטע מאַן אלון בכות (קלאַגע־ווייכע).

וישלח לה

רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת: פ

נאָטט

רש"י

שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתי: מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה. ואלון בלשון יוני אחר. ולפיכך העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרם שיל' ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה:

תרגום אונקלוס

דְּרִבְקָה וְאִיתְקְבָרַת מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוּלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בְּכוּתָא:

ואיתגלי

עוד

באור

אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחר, והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בני ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו, אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו, ולכן נגלה אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולחת אותו שם והגורמת לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם עכ"ל: תחת האלון, א"ת בשפולי מישרא, וכ"ת יב"ע, וכן פי' רש"י לפי פשוטו, הנה פתרו אלון בפתח האל"ף כמו אלון בצירי שענינו מישור כמו אלוני ממרא, וכתב רש"י לא שאלון פירושו מישור, רק שמישור של בית אל היו קורין לו אלון, ולפ"ז לא תרגמו אנקלוס ויב"ע המלה רק ענינה כי שם העצם לא ישתנה בארמי, ועיין מ"ש בפ' לך לך (לעיל י"ד ו'), ואלון בכות ת"א ג"כ מישר בכותא, אבל יב"ע תרגם אוחרן בכיותא, והוא ע"פ דרש האגדה מב"ר שהביא רש"י שנתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה, אולם בתרגום ירושלמי מתורגם תחות בלוטה וקרא שמיה בלוט בכותא, וכן כאלה וכאלון (ישעי' ו' י"ג), אלונים מבשן (יחזקאל כ"ז ו'), תחת אלון ולבנה (הושע ד' י"ג), תרגם שם יב"ע בלוטא, בלוטין, והוא הנקרא בערבי ג"כ בלוט, ובלע"ז גאנד"א, (ר"ל הפרי נקרא בלשון איטאלי' גיאנ"די והוא מאכל חזירים ובני אדם אוכלים אותו בשעת הדחק), ובל"א (חייכעון), והערמון נקרא בערבי ש"ך בלו"ט כלומר מלך האלונים והוא הערמון: אלון בכות, לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש, פנואל, סכות, אל אלהי ישראל, שכם, עירו של שכם, לוזה, אל בית אל, אלון בכות, בית אל השני שאחר וירא אלהים אל יעקב עוד, בית לחם, אפרת, מגדל עדר,

הרשב"ם

המעמר

הערה מאת הרב החכם מו"ה יוסף פלעש נ"י.

(ח) אלון בכות, בקצת נוסחאות כתוב ברש"י: „ואלון בלשון יוני אבל", כבר העירותי בספר בבורי העתים לשנת תק"ן, שטעות נפל בדפוס רוב חומשים שראוי להיות תחת מלת אבל אחר (כמו שהוא לפנינו), לפי שכן פירושו בלשון יוני, וכן הוא מתוקן ברש"י שבתהלים ק"ט י"ד וברש"י שבמדרש רבה.

וישלח לה

(ט) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד
בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ:
(י) וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב
לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־
יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: (יא) וַיֹּאמֶר לוֹ
אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי
וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים
מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ: * (יב) וְאֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ:

תרגום אשכנזי רסז

(ט) נאָטט ערשיען רעם יעקב אבערמאַלס, אַלס ער פֿאָן פֿדן ארם צוריק קאַם אינד זענעטע איהן, (י) שפּרי ך נעהמליך צו איהם: דיין נאַמע איזט יעטצט יעקב, מאַן זאָלל דיך אַבער ניכט מעהר יעקב נעננען, זאָנדערן ישראל זאָלל דיין נאַמע זיין. ער נאַננטע איהן אַלזאָ ישראל. (יא) נאָטט שפּראַך פֿערנער צו איהם: איך בין דער אַללמעכטיגע נאָטט! זייא פֿרוכטבאַר אונד מעהרע דיך! איין פֿאָלק אונד איינע מענגע פֿעלקער וואָלען דען פֿאָן דיר הערקאָמען, אונד קענינע אויס דיינען לענדען

אחננח

דען הערפֿאָרגעהען: (יב) דאָס לאַנד, וועלכעם איך דעם אברהם אונד דעם יצחק גע-

שענקט

תרגום אונקלוס

(ט) וְאִיתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתֹהִי מִפַּדָּן
אֲרָם וּבָרִיךְ יָתֵיהּ: (י) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ
יַעֲקֹב לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין
יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל:
(יא) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וְסַגֵּי
עַם וְכֻנְשַׁח שִׁבְטִין יְהוֹן מִנָּךְ וּמַלְכִין דְּשַׁלְטָן
בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְקוּן: (יב) וְיַת אַרְעָא דִּי
יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִינַהּ וּלְבָנָךְ

ר ש "י

(ט) עוד. פעם שני במקום הזה לחד בלכתו ולחד בשובו: ויברך לגמו. נרכת חגלים: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון לחש הבח במחרב ועקבה חלח לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. מנחה ולפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים: ומלכים. שאול ואיש בושת שהיו

מזבח

באור

(הרשב"ם כ"י על קלף וכנוסח הדפוס חסר): בבוח, שם מעיין בניה: (ט) עוד, פעם שני במקום הזה לחד בלכתו ולחד בשובו: (י) שמך יעקב, לבד עד עתה: לא יקרא שמך עוד יעקב, לבדו: כי אם ישראל, משתתף עמו, כן פי' הרחב"ע ומ"י, ולשון הרשב"ן שמך יעקב, יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב לף על פי שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שמך, לבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא לת שמו ישראל, לו יאמרו שקרא לת שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב עכ"ל: (יא) אני אל שדי, שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה, על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו: מחלציך, הם המתנים, ולשון ר"ע ספורנו מנשים הגוים למלכות ולא תשתרך לתת עליך אלא ונכרי כענין במלכי אדום שמלה ממשרקה שאול מרחבות הנהר וזולתם עכ"ל: ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אחננה, כאשר נתתי להם כן אתנה לך ירמוז זה לשנועה כי להם נתנה לשנועם שלא יגרום

פתטת

תרגום אשכנזי

שענקט האַבע, ווילל איך דיר
געבען, נעמליך דיינעם זאַא-
מען נאַך דיר ווילל איך דאַז
לאַנד איינגעבען. (יג) גאָטט
ערהוב זיך פֿאָן איהם אַן דעם
אָרטע, וואָ ער מיט איהם גע-
רעדעט האַטטע. (יד) יעקב
שטעללטע איין דענקמאַהל
אויף, אַן דעם אָרטע, וואָ ער מיט
איהם גערעדעט האַטטע, איין
דענקמאַהל פֿאָן שטיין, גאָס
טראַנקאָפֿפֿער דאַרויף, אונד
ליעס אָהל דאַרויף פֿליעסען. (טו) יעקב נאַננטע דען אָרט, אַללוואָ גאָטט מיט איהם גע-

ו י ש ל ח לה

אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־
הָאָרֶץ: (יג) וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ: (יד) וַיַּצֵּב
יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר
אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ
וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן: (טו) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב
אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ
שם

ר ש י

משבט בנימין שעדיין לא נולד: (יג) במקו'
אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו:
כברת

תרגום אונקלוס

בַּתְרָךְ אֶתֵּן יַת אַרְעָא: (יג) וְאִסְתַּלַּק מֵעִילַוֹהִי
יְקָרָא דַיְיָ בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ: (יד) וְאָקֵים
יַעֲקֹב קַמְתָּא בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ קַמְתָּא דְאַבְנָא וְנַסֵּךְ עֲלָהּ
נִסְכִּין וְאָרֵיק עֲלָהּ מִשְׁחָא: (טו) וּקְרָא יַעֲקֹב יַת שְׁמָא דְאַתְרָא דִּי מַלֵּיל

ב א ו ר

החטא אבל לא (נ"ל שכ"ל לו) נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי
לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנבואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר (לעיל כ"ו
ג'). (הרמב"ן): לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ, אתננה באורו מתנה לבד
שתהיה הארץ שלו עם שלא יכבשה עדיין באופן שאם יוכל לכבשה או ירצה איננה גזל בידו כי
שלו היא, ואתן פירושו הנתינה ממש לרשות המקבל אחר שיכבשה, כי שרש נתן יסבול ב'
הפירושים הנזכרים, ומעתה יהיה ולזרעך אחריך וגו' באור על לך אתננה, ור"ל לך אני
נותנה שתהיה שלך, ולזרעך אחריך אתן את הארץ שיכבשוה ממש, ותבין כוונת המתרגם
האשכנזי שתרגם אתננה (געבען) ואתן (איינגעבען), גם הוסיף מלת (נעאליך). (יג) ויעל
מעליו אלהים, כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם (לעיל י"ז כ"ב), ובשניהם
להודיע כי לא היה זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים
(יחזקאל ח' ג'), אבל ששרתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד: (הרמב"ן): (יד) ויצב
יעקב מצבה, וכבר הכיב בפעם הראשונה (ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן), או
עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי, (הראב"ע). וכן הסכים הרמב"ן: ויסך עליה נסך,
מים או יין והטעם שרחן אותה ואחר כך יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר
מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי לקחתו, (הראב"ע). ומשמע מדבריו שעיקר קיום
הנדר הוא יציקת השמן, אבל הנסך איננו רק הכנה וטהרה אל העבודה כמו רחיצת הגוף
לתפלה, אבל אין כן משמעות לשון נסך, והנה בבית עולמים היו מנסכים בכל קרבנות צבור
ובקצת קרבנות יחיד, והיא עבודה גמורה שזר חייב עליה, ואדרבה יציקת שמן על המזבח
איננה עבודה לדורות, ויב"ע תרג' ונסיך עלה ניסוך חמר וניסוך מוי ארום כדין עתידין למעבד בחגא
דמטלייא ואריק עלה משח זיתא: ויקרא יעקב וגומר ביח אל, יקראנו כן פעם אחר פעם
להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע,
(הרמב"ן). ועיין בפ' תולדות (כ"ו ל"ב), שכתבתי דעתי בענין באר שבע באופן אחר. ולדעת
הרשב"ם הוא מקום אחר שקרא בית אל וז"ל למעלה (בפסוק ט'), וירא אלהים אל יעקב
עוד, אחר שנסע מלוז הוא בית אל קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך
עכ"ל: המקום אשר דבר אתו, כמה פעמים נאמר לשון זה בפרשה זו לפי שהיה המקום

וישלח לה

שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל: (ט) וַיִּסָּעוּ
מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ
לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ
בלדתה

תרגום אונקלוס

עַמְּיהּ תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל: (ח) וּנְטָלוּ מִבֵּית
אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרוּב אַרְעָא לְמֵעַל לְאֶפְרָת
וְיָלֵדַת רָחֵל וְקַשְׁיָאת בְּמֵילָדָהּ: (י) וַהֲוָה
בקשיותה

תרגום אשכנזי רסח

רערעט האטטע, בית אל,
(ט) זיא רייזטען פאן בית אל
וועג, אונד האטטען נאך איינע
וויטע שטרעקקע לאנדעס נאך
אפרת הין; דא וואללטע רחל
געבעהרען, אונד עס גינג
איהר

רש"י

(ט) כברת הארץ. מנחס פירש לשון כניר
רבוי מהלך רב ותגדם נזמן שהארץ חלולי
ומנוקבת כנברה שהניר מלוי הסתיו ענר
והזרע עדיין לא נח ואין זה פשוטו של
מקרא שהרי בנעמן מלינו וילך מאתו כברת
ארץ

באור

נאמלע הרכים ואין שם עיר. (הרשב"ם): (ט) כברת הארץ, מנחם פירש לשון כניר מהלך רב (ויהיה לפ"ז הפ' שרשית, וכן פי' הרשב"ם וכן מרגם יב"ע והמתרגם האשכנזי), ותגדם נזמן שהארץ חלולה כנברה שהניר מלוי והסתו ענר ועדיין הזרע לא נח ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מלינו וילך מאתו כברת ארץ (מלכים ב' ה' י"ט), לומר לפי שהוא שם מדת קרקע, לשון רש"י, והנכון מה שחשב בו רבי דוד קמחי כי הכ"ף לדמיון ואינה שרשית ומושלת המלה היו לבדות למו (לויקח ד' י'), ותבדני לחם (שמואל ב' י"ג ה'), עניין תכילה מועטת בנוקר ופירושה זיעור מהלך מן הנקר עד לעת הלוכל כי כן יעשיו כל הולכי דרך. זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובחתי לפי לירושלם שגם לחל הטוב והמטיב רציתי בעיני שחין מן קנורת רחל לבית לחם לפילו מיל והנה הוכחת הפירוש הזה וגם דברי מנחם לחל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הסכמה נרוב הטמות והכ"ף לשמוש שלח ומדד נכון ואם יהיה השם הזה מתואר יתכן שיהיה נרת כמו את מלאון מה נרי ומה נר נטני (משלי ל"ו ב'), והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי חרחות כמו למיל היום ויאמר לה את ארץ כי המדה כמו את לפרסה או למדה לחרת ידועה נימים ההם ובן רציתי שחין קנורה נרמה ולא קרוב לה אבל הרמה לחר לבניתן רחוק ממנה כחרנע פרסחות והרמה לחר נהר לפרים רחוק ממנה יותר מזוי ימים על כן אני לומר שהכתוב שלומר קול נרמה נשמע (ירמי' ל"ו ט"ו), מליצה נדרך משל לאמר כי היתה רחל לועקת נקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק נרמה שהיא נרשם ההר לבנה נניתן כי לינתו שם והיא חרנה משם לא נאמר נכתוב נרמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול, ונראה בעיני כי קברה יעקב נדרך ולא הבניסה לעיר נית לחם יהודה הקרובה שם (עיין מה שכתבתי נפ' ויחי מ"ח ז'), לפי שלפה נרוח הקדש שנית לחם לפרתה יהיה ליהודה ולא רלה לקברה רק בגבול בני בניתן והדרך לחר המבחר גם קרובה לבית חל בגבול בניתן וכך לאמרו בספרי בחלקו של בניתן מתה בלחיתה בפרשת וחלת הברכה ורלחתי לייחס נ"ע שהוא מרגיע זה ואמר קל ברוס עלמה לחשמע ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל, (הרמב"ן). וכן פי' הרד"ק (בשרשים שרש ברה) בשם רב סעדיה גאון שהכ"ף כ"ף הדמיון והוא נמיל לפי הענין נלא חבר, וגם הרד"ק עלמו בפירושו על מלכים (ב' ה' י"ט), חזר בו ופי' כן, וגם רש"י בפי' כתן לדעת עלמו שהוא שם מדת קרקע נמו מהלך פרסה או יותר חזר בו בפ' ויחי וכתב מדת ארץ והם אלפים אמה נמדת תחום שנת בדברי רבי משה הדרשן, ויתורגם לפ"ז בל"ח (חייטע קוייטע מייל), ובמלבים (שם) כתב רש"י שם מדה של קרקע כמו כמדי ברס אפר"ט בלע"ז (ינל"ח הופען, או מאזרן): וחקש, פועל יולח מנחן הכנד, ומשפטו ותקשה, רק שנפלה הה"ח בעניר וי"ו ההפוך נמו

המעמר

(ט) ותקש, לדעת הרד"ק הוא יולח ועניגו תחד עם ההצעיל (עיין שרש קשה), ולדעתי יש הכלל

תרגום אשכנזי

איהר האַרט בייא איהרעם גע-
בעהרען. (יז) אַלס עס איהר
גון זאָ האַרט גינג ביים געבעה-
רען, שפּראַך דיא וועהעמוט-
טער צו איהר: פּירכטע דיך
צור ניכט! דוא האַסט אַבער.
מאַלס איינען זאָהן. (יח) עס
וואַר עבען, אַלס איהר דיא
זעעלע אויסגינג, (דען זיא
שטאַרב), דאַרום נאַננטע זיא
איהן: בן אוני (זאָהן מייכער טאַערלען), זיין פּאַטער אַבער נאַננטע איהן: בנימין (זאָהן
דעם מַלטערס). (יט) רחל שטאַרב אַלזאָ, אונד וואַרד בעגראַבען אויף דעם וועגע
נאַך

ויש לח לה

בְּלִדְתָּהּ: (יז) וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ
בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל-
תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן: (יח) וַיְהִי
בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ
בִנְיָמִין: (יט) וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר
בדרך

רש"י

ארץ (מלכים ב' ה'). ואומר אני שהוא
שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או
יותר כמו שאתה אומר למד כרס חלקת
שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה כברת
ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף.
ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה
ועם בנימן נולדה תאומה יתירה: (יח) בן
אוני. בן כערי: בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם
כהרים כמו שב' בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון כסון וימין אתה
בראתם

תרגום אונקלוס

בְּקַשְׁיוּתָהּ בְּמֵילְדָהּ וַאֲמַרַת לָהּ חַיְתָא לָא
הִדַּחֲלִין אֲרֵי אַף דֵּין לִיךְ בַּר: (יח) וַהֲוָה
בְּמֵיפַק נַפְשָׁהּ אֲרֵי מִיתַת וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר
דְּוָיֵי וַאֲבוּהִי קְרָא לֵיהּ בִנְיָמִין: (יט) וּמִיתַת
רחל

באור

ותכל להשקתו (לעיל כ"ד י"ט), ופירושו שהקשתה הלידה על נפשה: (יז) בהקשתה, מקור
מבנין הכבד הנוסף, והוא ג"כ פועל יוצא ע"ד ותקש, ולכן הקורא בהמה הַמַּקְשָׁה (חולין
פ"ד מ"א) לא משתבש, וגם הקורא הַמְקַשָּׁה לא משתבש, ולא כמ"ש שם התי"ט לקרותו כמו
בינוני הפיעל: אל תיראי כי גם זה לך בן, נוסף על יוסף, וכאשר התפללת יוסף ה' לי
בן אחר (שם ל' כ"ד), כן היה שקבל תפלתך ועתה התחזקי ואל תיראי שתמותי, ולדבר על
לבה נתכוונה, ור"ע ספורנו כתב וז"ל אל תיראי, שיהיה הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים
כאמרם ז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר, כי גם זה לך בן, אף על פי שחבליו מרובים גם
הוא זכר עכ"ל: (יח) כי מתה, כשקרבה למות ואין בה תקוה קראה לו קודם שתמות בן
אוני: בן אוני, בן כערי, וכן ת"א בר דוויי, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, והראב"ע
פי' בן אבלי כמו לא אבלתי באני (דברים כ"ו י"ד), כלחם אונים (הושע ט' ד'), וכן פי' הרמב"ן: בנימין,
בן זקונים, בן ימים כמו לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג), כמו הימים, (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א.
והרד"ק בשרשים שרש ימן פי' לשון ימין הפך השמאל וז"ל נתחבר שם העלם מימין ופירושו בן
ימין, ולפי שהימין נכבד וחביב על האדם מהשמאל והקטן שבבנים חביב על האדם יותר, קראו
בנימין

המעמר

הבדל ביניהם כי ותקשה ענינו שהיתה הלידה קשה עליה, אבל בהקשתה יורה שהיא התאמצה
בחוזק ללדת, ולזה אמרה לה המילדת אל תיראי וגו', ולפ"ז יפה אמר הרב בעל תי"ט כי ראוי
לקרות הַמְקַשָּׁה בפיעל, כי שם הכוונה רק שהלידה קשה.

ויִשלח לח

תרגום אשכנזי רסט

בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם: נאַך אפרת, יעטצט בית לחם.

ויצב

יעקב

תרגום אונקלוס

רש״י

רָחֵל וְאִיתְקְבַרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית בראתם (תהלים פ״ט) לפיכך הוא מלא·

לחם

בשכן

באור

בנימין כלומר בן ימיני חביב ונכבד עלי שנולד לעת זקנתי, וכן תהי ידך על איש ימינך (תהלים פ׳ י״ח), האהוב והחביב עליך כמו שאמר על בן אדם אמצת לך (שם) עכ״ל עם קצת תוס׳ מהמ״י. אבל רש״י פי׳ בענין אחר וז״ל בנימין, נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען (במדבר ל״ג מ׳), הלוך ונסוע הנגבה (לעיל י״ב ט׳), בנימין, בן ימין כמו לפון וימין אתה בראתם (תהלים פ״ט י״ג), לפיכך הוא מלא עכ״ל, (וכ״ה בס׳ הישר, ויקרא יעקב את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו רחל בנימין כי בארץ הימין נולד לו), וכתב עליו הרמב״ן וז״ל ולא הבינותי זה שתהא א״י דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לא״י כדכתיב וילך ארצה בני קדם (לעיל כ״ט א׳), וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ״ג ז׳), ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של א״י והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום א״י נמצא ארם מזרחית דרומית לא״י וא״י לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב מבית לחם יהודה (רות א׳ א׳), וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה׳ א׳), הנה הוא בדרומה של א״י, והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד, ואם המקום בהר אפרים הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמד על גבלו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולו מצפון (יהושע י״ח ה׳), ואם בחלקו של בנימן ג״כ אינה בדרום דכתיב ויהי להם הגבול לפאת צפונה (שם י״ב), ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום, והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלחם אונים לא אכלתי באני ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אונו (דברים כ״א י״ז), ולאין אונים (ישעי׳ מ׳ כ״ט), ולכן קרא אותו בנימן בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו (קהלת י׳ ב׳), ימינך תמצא שנאיך (תהלים כ״א ט׳), ימין ה׳ רוממה (שם קי״ח י״ו), רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו והנה תרגם אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב״ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שמות כל בניו לשון קדש הם אבל רמזו למה שאמרתי שתרגם הלשון לטובה עכ״ל, אבל כבר כתבתי דעתי בסוף פ׳ ויצא בפסוק ויאמר יעקב כאשר ראם כי אין ארם מזרחית דרומית לא״י רק מזרחית צפונית לא״י כאשר יעידו ע״ז פסוקים רבים בגבולי הארץ בפ׳ אלה מסעי ובס׳ יהושע, אשר לכוונת הקיצור לא הבאתים, ויעקב בנסעו מחרן לחברון לא הוצרך ללכת דרך ארץ אדום ולא לעבור את מעבר יבק, עד אחר שהגידו לו המלכים כי עשו בא לקראתו אז נטל עצה ללכת לקראתו, ותחת כי היו פניו מועדות תחלה לצד מערבית דרומית ללכת באלכסון מחרן לחברון, הפך עתה פניו לצד דרום ממש ללכת לקראת עשו לפייסו ואז בא אל נחל יבק בגבול בני עמון, ועפ״י דברינו אלה יסולקו כל הדוחקים, ואין הכחשה לדברי מן הפסוקים שהביא הרמב״ן שארם במזרח א״י, כי גם רש״י יודה זה אך הוא סמוך לצפון, כאשר גם לדבריו היא מזרחית דרומית ועכ״ז קורא אותה הכתוב ארצה בני קדם, מן ארם וגו׳ מהררי קדם, וידעתי כי עיקר קושית הרב ז״ל על רש״י הוא בעבור שכ׳ שהיא בנגב כשאד׳ בא מארם נהרים, והבין הוא ז״ל שכוונתו נגב ממש, וא״כ ארם צפונית לא״י והוא נגד הכתובים הקוראי׳ אותה ארץ קדם, אבל אין כן כוונת רש״י כי לא בא לפרש רק מלת ימין, אבל באמת יש לה קצת נטיה אלכסונית למערב, והנה עיר חברון אשר לשם היתה מגמת פני יעקב איננה בסוף הדרום סמוך למערב, אדרבה היא סמוכה יותר למזרח, ולכן ההולך לשם ממזרחית צפונית יהי׳ עיקר מראית פניו לדרום, אך יש לו נטיה אלכסונית קצת לצד מערב באלכסון מרובע ארוך, אשר אין להמדבר דרך כלל (בלי כוונה אל פרט הנטיה המועטת) להקפיד עליה ולפרשה, ויתכן לה הקריאה העיקרית לצד דרום, ומלבד כל דברי הנזכרים המדייק בלשון רש״י שכתב

בארץ

תרגום אשכנזי

(כ) יעקב זעטצטע איין דענק־
מאהל אויף איהר בענרעבניס;
דאסזעלבע איזט דאז נראב־
מאהל רחל'ס ביז אויף דיעזען
טאג. (כא) ישראל רייזטע ווייי־
טער, אונד שלוג זיין צעלט
אויף, יענזייטס דעם העער־
דענטהורמס. (כב) אלס ישראל
נאך אין דעם לאנדע וואהנטע,
גינג ראובן הין, בעשליעף דיא
בלהה, זיינעס פאטערס קעבס־
ווייב, אונד ישראל ערפוהר
עס

ויש לח לה

(כ) וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ
הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם:
(כא) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה
מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר (כב) וַיְהִי
בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ
רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ
אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל: * פ

פסקא באמצע פסוק

ויהיו

רש"י

(כב) בשכן ישראל בארץ ההיא. עד שלא
בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה:
וישכב. מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו
הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו
שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה
נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים
ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון
אמו אמר אם אחות אמא היתה צרה
לאמא שפחת אחות אמא תהא צרה לאמא
לכך

תרגום אונקלוס

לָחֶם: (כ) וְאָקֵם יַעֲקֹב קָמָא עַל קְבוּרְתָּהּ
הִיא קָמַת קְבוּרְתָּא דְרָחֵל עַד יוֹמָא דֵין:
(כא) וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפַרְסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ
מִלְּהָלְאָה לְמִגְדְּלָא דְעֵדֶר: (כב) וַהֲוָה כַּד
שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן
וּשְׁכִיב עִם בִּלְהָה לְחֵינָתָא דַאֲבוּהִי וּשְׁמַע
ישראל

באור

בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים, ולא כתב בקוצר מלין כדרכו שהיא נגב לארם נהרים, יבין בלי ספק שכוונתו שאיננה נגב ממש לארם נהרים, רק כשאדם בא מארם נהרים לצד שכנגדו הנה הוא הולך בנגב א"י (כי כן כוונתו במלת בנגב על נגב א"י ולא נגב ארם, באשר יורו הכתובים שהביא, וכאשר כתבתי בהקדמה כי כל הרוחות שבתנ"ך מזרח ומערב צפון ודרום על קוטב א"י סובבות), ולא כדעת הרמב"ן שארם במזרחית דרומית לא"י, ואז ההולך ממנה לצד שכנגדה, הנה הוא הולך בצד צפון של א"י, ועוד לאלוה מלין בזה, ולא ראיתי להאריך: (כ) מצבה, היא אבן שמציבין אותה לציון הקבר, וכתב ר"ע ספורנו מפני שהקבר על אם הדרך ויש לחוש לחטוטי קברי: קברתה, ר"ל קברה, והנה קבר הוא שם תאר אל המקום המיוחד לקבור שם מת או מתים, אבל קבורה מצאנוהו על ב' ענינים, א' הוא שם המקרה מופשט מהמתואר כמו קבורת חמור יקבר (ירמי' כ"ב י"ט), ב' שם תאר אל מקום הקבורה, וכן ענינו פה, ויהי' שם נרדף אל קבר כמו צדק וצדקה פטר ופטרה: (כא) למגדל עדר, סמוך לביח לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם אפרתה וגו' (מיכה ה' א'), וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו' (שם ד' ח'): (כב) ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא, עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעו כל זה: וישכב את בלהה פילגש אביו, לשון מכלל יופי (ואולי הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית) פילגש היא האמה המיוחדת לאדם למשכבו בלא כתובה ובלא קידושין וראובן חשב כי לא היתה אסורה עליו לפי שהיתה תחלה שפחה ואח"כ לקחה אביו לפלגש והכתוב מעיד עליה שהיתה לו לאשה שכן כתיב ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה (לעיל ל' ד') עכ"ל, הנה מפרש הפסוק כפשוטו, וכן פי' הרמב"ן, וחז"ל אמרו (בשבת דף נ"ה ע"ב) שלא חטא בשכיבה ממש רק שבלבל משכבו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכבה, וכן תרגם יב"ע וכן פירש"י, וכן סופר בס' הישר וז"ל, ויהי אחרי מות רחל ויתן יעקב את אהלו באהל בלהה שפחתה: ויקנא ראובן אל לאה אמו על הדבר הזה וימלא חמה: ויקם בחמתו וילך ויבא

וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃ (כג) בְּנֵי לֵאָה בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן
וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר
וּזְבֻלוּן׃ (כד) בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃
(כה) וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן
וְנַפְתָּלִי׃ (כו) וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת
לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי־יַעֲקֹב
אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ (כז) וַיָּבֹא

יעקב

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְנֵי יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר׃ (כג) בְּנֵי
לֵאָה בּוּכְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי
וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן׃ (כד) בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ (כה) וּבְנֵי בִלְהָה אַמְתָּא דְּרָחֵל דָּן
וְנַפְתָּלִי׃ (כו) וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָּא דְּלֵאָה גָּד
וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי אִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּפַדַּן

תרגום אשכנזי רע

עם. עם חאטטע אבער יעקב צוועלף זאהנע. (כג) לאה'ס זאהנע וואַרען: יעקב'ס ערשט־
געבארענער ראובן, זאראן שמעון, לוי, יהודה, יששכר
אונד זבולון. (כד) רחל'ס זאה־
נע וואַרען: יוסף אונד בנימין.
(כה) דיא זאהנע דער בלהה,
רחל'ס מאַגד, וואַרען: דן
אונד נפתלי. (כו) דיא זאהנע
דער זלפה, לאה'ס מאַגד וואַ־
רען: גד אונד אשר. דיעזעם
זינד דיא זאהנע יעקב'ס, וועל־
כע איהם זו פדן ארם נעבא־
רען וואָרדען. (כז) יעקב צאָג זו

יעקב

ר ש"י

לכך נלכל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין רחמן מגולל בנימין נגלמ' המטה ומעתה רחו'לימנו' ומנתן ורבותינו דרשו ללמדנו בח שבטן שוין וכולן לדיקים שלח חטח רחובן: (כג) בכור יעקב. לפילו בשעת הקלקלה קרלו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולח נתנה בכורה ליוסף חלח לענין

השבטים

באור

חל יהל בלהה ויוחק חת מבנך חניו משם: בעת ההיח הוסרה מבני רחובן חלק הבכורה והמלכות והכהונה כי חלל יהועי חביו ותתן הבכורה ליוסף והמלכות ליהודה והכהונה ללוי על יחבר חלל רחובן יהועי חביו עכ"ל, חולם חנקלוס תרגם הכתוב כפשוטו, וג"ל שכוונתו לפרש שכיבה ממש, כדעת רבי חליעזר ורבי יהושע בשבת (נה), כי תרגום של תורה חנקלוס הגר חמרו מפי ר"ח ור"י בדחיתח במגילה (דף ג' ע"ח), והמתרגם החשבנזי תרגם בפי בחור המלות, ויובלו דבריו להחפרש ג"כ כדעת החומרים שלח חטח חלח שמעלה עליו הכתוב כחלו חטח, וקורחו חטח ממש: וישמע ישראל, ספר הכתוב ענותו, כי שמע בחלל בנו יהועו ולח נוה שיהיהו מניחו מכלל בניו ולח ינחל עמהם לכל ימנה עמהם חניס עשר, והוח ימנה רחובן ולכך עשה משתי הפרשיות פסוק חחד, כי לע"פ שהוח חחלת ענין שלח למנות השבטים משולדו כולם רמז כי רחובן לח נדחה ממעלהו, (הרמב"ן), ולשון הרשב"ם וישמע ישראל, לח נחתב זה חלח להודיעך שבשביל שבשמע יעקב חת הדבר חמר לו בשעת כוועתו פתו כמים חל תותר כי עליח משכבי חביך (לקמן מ"ט ג'): ויהיו בני יעקב שנים עשר, עתה כשולד בנימין היו חניס עשר (וכן פירש"י), ועוד חם יש כל ענין לותה הפרשה, לח היה רובה להפסיקה עכ"ל: (כג) בכר יעקב ראובן, לח בחתנה חף שלשך בעל הטעמים לפבר ג' שמות הרחשונים נטעם כשיבותו ג' חו ד' שמות רלופים חו יותר, הפסיק פה מלת רחובן נעשוי מלת נכור שחיננה חוזרת רק עליו, ולכן גם המתרגם החשבנזי הוסיף ותרגם (זאהרטן שמעון): (כו) חשר ילד לו, דרך כלל לשון יחיד על רניס: בפדן ארם, עשתי עשר נולדו לו חם כי בנימין

תרגום אשכנזי

זיינעם פֿאַטר יצחק נאַך ממרא צו קרית ארבע! דאַסזעלבע הייסט אויך חברון, אַללוואָ זיך אברהם אונד יצחק אויפֿגע=האַלטען. (כח) אַלס יצחק הונ=דערט אונד אַכֿטציג יאַהרע אַלט וואַר, (כט) פֿערשיעד ער, שטאַרב, אונד וואַרד צו זיינען פֿאָרפֿאַהרען איינגעטהאַן, אַלט אונד לעבענסזאַטט. זיינע זאָהנע

ויש לח לה

יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק: (כח) וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה: (כט) וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע

ימים

רש"י

השבטים שנעשה לשני שבטי': (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע איל מישור של קרית ארבע. ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השניה בית הלחמי (שמואל א' ט"ז) בעפרת אבי העזרי (שופטי' ו') בנה חיאל בית האלי (מ"א י"ו): (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה ויצחק מת בשנת מאה

תרגום אונקלוס

אֲרָם: (כז) וְאָתָא יַעֲקֹב לְוַת יִצְחָק אָבוּהִי לְמַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דִּי דַר תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק: (כח) וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק מְאָה וּתְמָנִין שְׁנִין: (כט) וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ סִיב וּשְׂבַע

יומין

באור

בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב, ורבים כן: (כז) ממרא, שם המישור, קרית הארבע, שם העיר, ממרא קרית הארבע, איל מישור של קרית ארבע, וא"ת הי' לו לכתוב ממרא הקרית ארבע, כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה, וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השניה, בית הלחמי (שמואל א' י"ו א'), בעפרת אבי העזרי (שופטים ו' כ"ד), בנה חיאל בית האלי (מלכים א' י"ו ל"ד), (רש"י), ויהי' לפי דבריו קרית ארבע שם עצם לעיר ההיא והה"א לידיעה כאלו אמר ממרא של הקרית ארבע, וימצא בכתוב הזה שם עצם פרטי עם סמיכות ושם עצם פרטי נודע בה"א הידיעה, והוא נגד דרכי ל"הק, והנה באמת אינו דומה אל הראיות שהביא רק מצד הה"א הידיעה שתבוא בשם עצם פרטי המחובר משתי מלות, אבל יש הבדל ביניהם, כי בכל הראיות שהביא אין התיבה האחרונה שם עצם ממש, כי אם שם יחוסי הנגזר מן העצם בתוספות יו"ד היחס, הלחמי, העזרי, האלי, כמו הראובני השמעוני, משא"כ קרית ארבע שנעשו ב' המלות שם עצם אחד אל העיר כמו בית אל, בית שמש, ואין ארבע יחס גמור, ואין צורך אל יו"ד היחס בסוף, ועל כן מתורגם בארמי ג"כ קרית ארבע, ולא קריתא דארבע כדרך הארמי בסמיכות, ואפי' קרית הארבע ת"א ויב"ע קרית ארבע לפי שאיננה רק ה"א הידיעה ואין בארמי ה"א הידיעה, ועיין מה שכתבתי עוד בפ' חיי שרה (לעיל כ"ג ב'): (כט) ויגוע יצחק, אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה, לשון רש"י (ועיין שם החשבון), וכבר כתבתי, שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר, וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב (ר"ל לכתבה בסוף פ' תולדת כי אח"ז לא סופר עוד ממנו דבר), כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים, אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי

ו י ש ל ח לו

יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו:

פ

לו (א) וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: (ב) עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה

בת

תרגום אשכנזי רעא

זאֶהנע עשו אונד יעקב בעגרו=
בען איהן.

לו (א) דיעזעס איזט דיא נע=
שלעכטס פאָלגע פאָן עשו
אָדער אדום. (ב) עשו נאַהם
ווייבער פאָן דען טעכטערן
כנען'ס, נעהמליך: עדה טאָכ=
טער דעס חתין אילון,
אהליבמה, טאָכטער דעס ענה,
טאָכ=

תרגום אונקלוס

יוֹמִין וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי:

לו (א) וְאִלֵּין תּוּלְדַת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם:

(ב) עֵשָׂו נְסֵיב יַת נְשׁוֹהִי מִבְּנַת כְּנָעַן יַת עָדָה בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה וְיַת אָהֳלִיבָמָה

בת

ר ש י

מאה ועשרים ליעקב. שנ' ויצחק בן ששים
שנה אם תוציא ששים ממאה ושמונים
שנה נשארו מאה ועשרים ויוסף נמכר בן
שבע עשרה שנה ואותה שנה שנת ק"ח
ליעקב כיצד בן ס"ג נתברך ארבע עשרה
שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע
וי"ד עבד באשה ובסוף י"ד נולד יוסף
שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי צ"א וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי ק"ח:

לו (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לעבוד' אלילי': אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"א כדי להטעות

ב א ו ר

אחרי ששב אליו בנו המבורך הנוחל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם, ולא היצרך להזכיר, כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההיא ואנה יקברוהו רק בקבר אביו, (הרמב"ן): עשו ויעקב, לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב, אבל בקבורת אברהם הקדי' הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהי' בן השפחה (הרשב"ם):

לו (א) עשו הוא אדום, תיב"ע הוא דמתקרי אדום: (ב) את עדה בת אילון החתי וגו' ואת אהליבמה בת ענה וגו', ובפסוק שאחריו ואת בשמת בת ישמעאל וגו', מפרשי הפשט נבוכו בזה כי בפ' תולדות כתוב יהודית בת בארי החתי, ופה לא נזכר לא שמה ולא שם אביה, ואשתו השני' נקראת שם בשמת בת אילן החתי, ופה נקראת עדה בת אילון החתי, ולכן רש"י ז"ל חפש לו עזר מהדרש, ואמר עדה בת אילון היא בשמת בת אילן ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים, אהליבמה היא יהודית והוא כינה שמה יהודי' לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו, בשמת בת ישמעאל, ולהלן קורא לה מחלת, מצאתי באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלים להם על כל עוונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עוונותיו ע"כ לשון רש"י, ולא נתחוור לי המדרש הזה כי הכופרי' בע"ז כאברהם וזרעו היו נקראים אז עברים, כי היו מעבר הנהר (או ע"ש עבר בן שלח שהי' מורה לשומעים בקולו דרכי השם כמורגל בדברי חז"ל בית מדרשו של שם ועבר), אבל שם יהודי נגזר מן יהודה בן יעקב, אשר הוחל כל ישראל להקרא בזה השם אחר מלך מלך לבני ישראל משבט יהודה, והוא מימות דוד המלך ע"ה ואילך, אשר נגררו כל ישראל אחר השבט ההוא לכבוד מלכות בית דוד ע"ה, אבל מאין יהיה לו לעשו לקרוא את אשתו יהודית לכוונה זאת אשר לא היתה ולא נבראה עדיין, גם הרמב"ן לא קבל את הדרש הזה וז"ל והנה לא נתן טעם באבי אהליבמה שנקרא שם בארי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העצם והוא שם תואר לקטור הבשמי', ובבראשית רבה אמרו נתן עשו דעתו להתגייר. מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה

דעתו

תרגום אשכנזי

טאָכטער דעס חוין צבעון'ס, (ג) אונד בשמת, טאָכטער דעס

רש"י

וישלח לו

בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי: (ג) וְאֶת־בָּשְׂמַת

בת

תרגום אונלקום

בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן חִיוָאָה: (ג) וְיַת בָּשְׂמַת

בת

להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנ' ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת

באור

דעתו עליו והנ' שמם תאר אין שם העצם נודע בה ולכך אמר ר"א כי היו לה שני שמות וגם לאביה, ויתכן לומר כי השתים נשים ההם מתו בלא בנים אולי כענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אלון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהי' לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבו' שהיתה ממשפחתו ואיננה רעה בעיני יצחק אביו עכ"ל, והרשב"ם כתב בזה וז"ל המדקדק יתן לב כי בפרשה ראשונה של תולדת יצחק נאמר יהודית בת בארי החתי, בשמת בת אילן החתי, מחלת בת ישמעאל, ובפרשה זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה, אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנו' כאשר מצינו בכמה מקומות, בשמת בת אילן נקראת כאן עדה בת אילון, ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת, לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים, אבל בת אילון ובת ישמעאל היו להם בנים המפורשים כאן, ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אחרי כן אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי כלתוב לפנינו כי אהליבמה הית' בת ענה בן צבעון בן שעיר החרי וגם תמנע פילגש אליפז כתובה שם בבני שעיר, ולפי שאהליבמה אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף עכ"ל, ודבריו מכוונים יותר מכל המפרשים עם המסופר בס' הישר וכן הוא, כי עשו בהיותו בן ארבעים שנה לקח את' יהודית בת בארי בן עפר ממשפחות חת בן כנען בארץ שעיר, ובהיותו בן ששים ושלש שנים אחר שלקח יעקב את הברכות בערמה ונמלט לבית עבר ויתחבא שם ארבע עשרה שנה וילמוד שם עוד יעקב את דרכי ה' ואת מצוותיו, ויחר לעשו גם על אביו ואמו וילך ארצה שעיר מפני אביו ואמו וישב שם, וירא שם עשו עוד אשה מבנות חת ושמה בשמת בת אילון החתי ויקחה לו לאשה על אשתו ויקרא עשו את שמה עדה לאמר עדה ממני הברכה בעת ההיא, וישב בהר שעיר ששה חדשים, ואחר כן לקח את נשיו וישב ארצה כנען חברונה בית אביו, ותהיין נשי עשו מקציפות את יצחק ורבקה במעשיהן, ובהיות עשו בן ששים וחמש שנה ותהר עדה אשת עשו ותלד לו את אליפז, ובהיות עשו בן שבעים ושמנה שנה לקח את מחלת (היא בשמת ולא כתב סבה לשינוי שמה) בת ישמעאל, ובהיותו בן שמנים שנה ילדה לו בשמת את רעואל, ובהיותו בן שתים ושמנים שנה מתה יהודית בת בארי אשת עשו בארץ כנען ובנים לא היו לה כי אם בנות, ואלה שמות בנותיה אשר ילדה לעשו שם הגדולה מרצית ושם השנית פועית, ויהי כאשר מתה יהודית ויקם עשו וילך שעירה לצוד ציד בשדה בפעם בפעם, וישב עשו בארץ שעיר ימים רבים, ובהיותו בן שלש ושמנים שנה לקח את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי על נשיו לו לאשה ויביאה עשו ארצה כנען, ותהר אהליבמה ותלד לעשו את יעוש ואת יעלם ואת קרח בנים שלשה, ותהי מלחמה בימים ההם בארץ כנען בין רועי מקנה עשו ובין רועי מקנה יושב הארץ הכנעני כי היה מקנה עשו ורכשו רב מאד משבת בארץ כנען בבית אביו ולא יכלה ארץ כנען לשאת אותו מפני קנינו, ויהי כראות עשו כי גדלה מלחמתו עם יושב הארץ הכנעני ויקם ויקח את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל אשר לו ואת מקנה קנינו ואת כל רכושו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ שעיר מפני יושבי הארץ, ויגר שם עשו הוא וכל אשר לו בארץ שעיר, אך מיום ליום ומחדש לחדש יבוא עשו ארצה כנען לראות אביו ואמו, ויתחתן עשו את החורים, ויתן את בנותיו לבני שעיר החורי, ויתן את מרצית בתו הגדולה לענה בן צבעון אחי אשתו ואת פועית נתן לאצר בן בלהן החורי, וישב עשו בהר שעיר הוא ובניו ויפרו וירבו מאד, עד כה ספורו בקיצור: בת ענה בת צבעון, אם בת ענה לא בת צבעון ענה

וישלח לו

בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃
(ד) וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז
וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃
(ה) וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יְעִישׁ
וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי
עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃
(ו) וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו ש

יעוש קרי

ואת

תרגום אשכנזי רעב

דעם ישמעאל, שוועסטער דעם נביות. (ד) עדה געבאַהר דעם עשו דען אליפז, אונד בשמת געבאַהר דען רעואל, (ה) אהליבמה געבאַהר יעוש, יעלם אונד קרח; דיעזעס זינד עש'ס קינדער, וועלכע איהם אים לאַנדע כנען געבאָהרען וואורדען. (ו) עשו נאַהם זיינע ווייבער, זעהנע, טעכטער, אונד

אַל־

תרגום אונקלוס

בַּת יִשְׁמָעֵאל אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת׃ (ד) וִילֵידַת
עָדָה לְעֵשָׂו יַת אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יַת
רְעוּאֵל׃ (ה) וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יַת יְעוּשׁ וְיַת
יַעְלָם וְיַת קֹרַח אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו דִּי אִתְיְלִידוּ
לֵיהּ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ (ו) וּדְבַר עֵשָׂו יַת נְשׁוֹהִי

וית

רש"י

בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנישא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקרא' מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא' על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה

וגו'

באור

בנו של כנעון שנאמר ואלה בני כנעון ואיה וענה מלמד שבא כנעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכולן בני ממזרות היו, (רש"י). אבל לפי דעת הרמב"ן שאעתיק להלן אין צירך לזה לפי פשוטו של מקרא, אך לפי שנמצאו בפרשה שני ענה אחד בן שעיר, ואחד בן כנעון בן שעיר, ויודיע הכתוב שהיא היתה בת ענה בן כנעון והיתה נכדת כנעון, וקורא אותה בת כנעון כי בני בנים הרי הם כבנים, ולא נמנע הכתוב לקרוא את בן בנו, בנו, וכן בת בנו, בתו, ודעת רבינו תם בב"ב פ' יש נוחלין (דף קט"ו ע"ב) שענה אשה היתה (והיא ע"פ סוגית הגמרא דהתם שכל ענה הנזכר בפרשה אחד הוא), והא דכתיב הוא ענה בלשון זכר, היינו משום שירשה עם אחי כנעון בזכר, וכתב הריטב"א ואע"ג דכתיב הוא ענה וכתיב נמי אלוף ענה, י"ל שאע"פ שהיא נקבה עשאו' אלוף שכן אהליבמה נקבה היא והיתה אלוף וע"ש האלוף קורין אותה בלשון זכר עכ"ל: (ג) אחות נביות, על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו, (רש"י), וכ"ת יב"ע דאסיבא ליה נביות אחה, אבל דעת הרשב"ם היא שדרך הכתוב ליחס הנקבה לגדול שבאחים, וכן אחות אהרן (שמות ט"ו כ'), וכן ואחות לוטן תמנע, כמ"ש בסוף פ' תולדת (לעיל כ"ח ט'), ועיין מ"ש שם בשם הראב"ע וס' הישר ויב"ע: (ה) ואהליבמה ילדה וגו' ואת קרח, קרח זה ממזר היה וכן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין, (רש"י), והיא דעת ר' לוי בב"ר, ועיין להלן בפסוק ותמנע היתה פילגש דעת הרשב"ם, ולהרמב"ן והראב"ע יש דרכי' אחרי' בזה: (ו) ויקח עשו וגו', משמעות הכתוב פה כי אחרי בוא יעקב מחדן לעיר חברון יצא עשו משם ונתישב בארץ שעיר, כאמרו מפני יעקב אחיו, ויקשה כי מצאנו למעלה שכבר נתישב שם לפני בוא יעקב לארץ כנען, כמ"ש וישלח יעקב מלאכים וגו' ארצה שעיר שדה אדום (לעיל ל"ב ד'), וכתוב עד אשר אבא אל אדני שעירה (שם ל"ג י"ד), וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה (שם י"ו), ולכן אמר הרמב"ן בזה וז"ל, אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אליפי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד' מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען, ויתכן

שהיתה

תרגום אשכנזי

וישלח לו

אללע פערזאנען זיינעם הויזעם, זיינע חעירדען אונד אללעם דיה, אונד וואם ער זאנסט פיר גוט אים לאנדע כנען ערווארבען; אונד צאג אין איין אנדערעם לאנד, פאר זיינעם ברודער יעקב; (ז) דען איהר ערווארבענעם גוט וואר צו

וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֶת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו: (ז) כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב

נראם

ר ש"י

וגו'. קרי זה ממאר סיח וכן לעיכו היה שבח על שבת אביו של אהליפאה לשבת עמו אחרי הות מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: (ז) וילך אל ארץ. לגור בשכם

משבת

תרגום אונקלוס

וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת בְּנָתֵיהּ וְיָת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ וְיָת גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל בְּעִירֵהּ וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא בְּאַרְעָא דְּכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא אוֹחֳרִי מִן קֳדָם יַעֲקֹב אָחוֹהִי: (ז) אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנֵהוֹן

באור

שהיתה לו שם לחזה במקום אחר במיצור לא נהר שעיר על כן ייחס לו תרגם שעיר שדה אדום ואחרי שחזר לחיו לארץ כנען סגה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח גניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתיישב שם ולו נלחם בגני שעיר אחרי יוצאי הארץ כי אולי פחדו ממנו ולא היו נותנים לותו לבוא בגבולם נהר שעיר שהיו שם המגוררים אלא שיבא בשדה אדום במקומו הראשון ויעמידם ה' מפניהם וירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירשם לעשו נתתי את הר שעיר (דברים ב' ה') עכ"ל, וכן כתב מהר"י אברבנאל, ולפי המסופר בם' היצר הי' הענין כן כי טרם מת יצחק לא שנתיישב בהר שעיר מ"מ לא יצא שם בתמידות כי הלך בפעם בפעם לגור בחברון אצל אביו עם בניו ונשיו, אך לאחרי מות יצחק הניח ירושת הארץ ליעקב ולאלקו בירושת אביו לקח את כל העושר אשר הניח יצחק לאחרי מותו וילך אל ארץ שעיר אחרי הות ובניו אל מקומם מפני יעקב לחיו ובניו, ויאחז עשו בחוך בני שעיר ולא שב עשו אל ארצה כנען מהיום ההוא והלאה, ותהי כל ארץ כנען לבני ישראל לנחלה עד עולם ועשו וכל בניו ירשו את הר שעיר, וזהו שאמר פה מפני יעקב אחיו, ולא שאמר כאן כי היה רכושם רב וגו', דמשמע מסנה זאת אלך לו לארץ שעיר, אולי זה וזה גרם, כי אלו יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם הי' עשו ויעקב יושבים כאשת אחים גם יחד אף שהארץ ליעקב כי לו היו בהבטה יחד כי שניהם כאחד אבדה, וכאשר בקש עשו מיעקב נסעה ונלכ' וגו' והי' רוכה ויעקב יצב עמו בשעיר אף שחין ליעקב חלק ונחלה שם: וילך אל ארץ, אמר מנקלוס אל ארץ אחרת (וכ"ת יכ"ע והמתרגם האשכנזי), ורש"י פי' לגור בשכם ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקו' לאחוזתו עד שבא אל הר שעיר ויצא שם, ומהמין בניני שאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שבבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יולין ויזכיר בסמוך ויצב עשו בהר שעיר, ונמלט כזה ויבא אל ארמון בית המלך ויסרף עליו את בית מלך (מלכים ח' י"ו י"ח), ושעורו בית המלך הזה שהיה בו זכן ויסרף את הכמה הדק עפר ושרף אשרה (שם ג' כ"ג ט"ו), כלומר אשר ליראעם המוצבת במקום ההוא, וכן ויאמר יואב לנושי לך הגד למלך אשר ראיתה ויאמר כושי ליואב (שמואל ב' י"ח כ"ח), (פי' הכושי), וחמור והאחים (מלכים ח' י"ג כ"ח), (שעורו והחמור), וכן כי נשבעה לניות בעליון גבר (שם ב"כ מ"ט), האניות, וכן רנים, אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר המוצבת, (הרמב"ן): מפני יעקב אחיו, כי יעקב קנה את הבכורה ודינו היה לירש את יצחק בארץ מגורי אביו, (הרשב"ם). ויב"ע תרגם דהוה רמיז עלוי לימתך דיעקב לחוסי, וכבר כתבתי למעלה דעת ם' היצר בזה והיא

הנכונה

וישלח לו

מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם: (ח) וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: (ט) וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר שֵׂעִיר: (י) אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו: (יא) וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז: (יב) וְתִמְנַע הָיְתָה

פילגש

תרגום אשכנזי רעג

גראָס, בייא איינאַנדער וואָהנען צו קעננען; אונד דאַז לאַנד איהרעס אויפֿענטהאַלטס קאָננטע זיא ניכֿט ערטראַגען, וועגען איהרער העערדען. (ח) עשו וואָהנטע אויף דעם געבירגע שעיר, עשו אָדער אדום. (ט) דיעזעס איזט דיא געשלעכֿטספֿאָלגע דעם עשו שטאַמפֿאַטערס דעם פֿאָלקעס אדום אויף דעם בערגע שעיר. (י) דיא נאַמען דער זעהנע עשו'ס זינד: אליפז זאָהן דער עדה, עשו'ס פֿרויא, רעואל, זאָהן דער בשמת, עשו'ס פֿרויא. (יא) דיא זעהנע דעם אליפז וואַרען: תימן, אומר, צפו, געתם אונד קנז. (יב) תמנע וואַר איין קעבסווייב

דעם

תרגום אונקלוס

סַגִּי מִלְּמֵיתַב כַּחֲדָא וְלָא יְכִילַת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹכָרָא יַתְהוֹן מִן קֳדָם גֵּיתֵהוֹן: (ח) וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם: (ט) וְאִלֵּין תּוּלְדַת עֵשָׂו אָבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר: (י) אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: (יא) וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז: (יב) וְתִמְנַע

הות

רש"י

באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריה'. להספיק מרעה לבהמות שלהם ומ"א מפני יעקב אחיו מפני שטר חיב של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברה' כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנ' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר

היה

באור

הנכונה לפי פשוטו: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם, להספיק מרעה לבהמות שלהם: ארץ מגוריהם, טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים חבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו. (הרמב"ן): (ט) ואלה תלדות עשו אבי אדום, בא להזכיר התולדו' אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה החל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה. הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר, (הרמב"ן). וכן סופי בס' הישר כי כל בניו נולדו לו בארץ כנען, אך שם סופר כי גם לבני אהליבמה היו תולדות כאשר אכתוב עוד להלן: (יב) ותמנע היתה פילגש, כתב רש"י ז"ל, ובדברי הימי' (א' א' ל"ו)

תרגום אשכנזי

דעם אליפז, עשו זאָהנס, דיעזע נעבאַהר דעם אליפז דען עמלק; דיעזעס זינד דיא קינדער דער עדה, עשו'ס פרויא. (יג) דיא זעהנע דער רעואל וואַרען נחת אונד זרח, שמה אונד מזה, דיעזעס וואַרען דיא זעהנע דער בשמת, עשו'ס פרויא

ויש לח לו

פִּילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יג) וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃

ואלה

רש"י

היה מן החורים שישבו בה לפ"ים אמרה אינו זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פלגש. ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר

תרגום אונקלוס

הֲוַת לְחֵינָתָא לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יַת עֲמָלֵק אִלֵּין בְּנֵי עָדָה אִתַּת עֵשָׂו׃ (יג) וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו׃ (יד) וְאִלֵּין

הוו

באור

מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב, והרמב"ן ז"ל הרחיק את הדרך הזה ונתב שאין הדעת סובלתו, והכניס את עצמו בריחקי' אחרים, והמחוור מכלם מה שהבי' הרשב"ם ז"ל בשם שוחר טוב וז"ל, ותמנע היתה פילגש, ראיתי בשוחר טוב, ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים צפו וגעתם קוז ותמנע ועמלק, ואח"כ הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן תמנע, דוגמת אחות נביו', אחות אהרן (שמות ט"ו כ'), כמו שפרשתי, ותמנע היתה פילגש, הראשון זכר מבני אליפז, והשני נקבה, ואחות לוטן תמנע, וכמוהו ביהושע ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה, עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה (יהושע י"ג ז' וח'), על כרחיך פסוק שני חסר ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה השני כבר לקחו נחלתם, לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי השבט המנשה אע"פ שמדברים הפסוק בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע, ואני שמואל מצאתי פסוק שלישי בדברי הימים דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול, ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז, ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד את עלמת וגו' (ד"ה א' ח' ל"ה ול"ו), ואותה פרשה נשנית ונפולה בתוך דף אחד תחילת הפרשה אשר נשנית ובגבעון ישבו וסוף הפרשה אלה בני אצל, (הפרשה הראשונה היא בסי' ח' י' פסוקים מפסוק כ"ט עד פסוק ל"ט, והפרשה השני' היא ג"כ י' פסוקים בסי' ט' מפסוק ל"ה עד סוף פסוק מ"ד שהוא סוף הסימן, ואין בהן שינוי רק באיזה מלות) ובתיב ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע: ואחז הוליד וגומר (שם ט' מ"א ומ"ב), בעל כרחך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותחרע ואחז: ואחז הוליד, אלא שתיבת ואחז הוליד עונה על פסוק שלמעל' כאילו כתוב ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע ואחז: ואחז הוליד וגו' שכן כתוב בפרשה ראשונה עכ"ל, ואני שלמה מצאתי פסוק רביעי דוגמתן בפרשה הנפולה הזאת עצמה כי בפרשה ראשונה כתוב וגדר ואחיו וזכר: ומקלות הוליד וגו' (ח' ל"א ול"ב), ובפרשה שני' כתוב וגדור ואחי' וזכריה ומקלות: ומקלות הוליד וגו' (ט' ל"ז ל"ח), והנה זכר שבפרשה ראשונה הוא זכריה שבפ' שני' כי הכתו' ישמור הטעמים בשמות ולא המלות, ובעל כרחך חסר בפרשה ראשונה ומקלות בסוף הפסוק הראשון שכן כתוב בפרשה שני', אלא שתיב' ומקלות שבראש הפסוק השני עולה

לסוף

(יד) וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־
עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד
לְעֵשָׂו אֶת־יְעוּשׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־
קֹרַח: (טו) אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו
בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן
אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף קְנַז:
(טז) אַלּוּף־קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף
עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ
אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה: (יז) וְאֵלֶּה
בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת
אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה
אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם

יעוש קרי אלח

תרגום אשכנזי רעד

פרויא. (יד) פאלגענדע אבער וואַרען דיא זעהנע דער פרויא עשו'ס אהליבמה, טאָכטער דעם ענה, טאָכטער צבעון'ס; זיא געבאַהר דעם עשו, דען יעוש, יעלם אונד קרח. (טו) דיעזעס זינד דיא שטאַמפירשטען דער זעהנע עשו'ס: דיא זעהנע דעם אליפז עשו'ס ערשטגעבאָהרנען, שטאַמפירשט תימן שטאַמפירשט אומר, שטאַמפירשט צפו אונד שטאַמפירשט קנז. (טז) שטאַמפירשט קרח, שטאַמפירשט געתם, שטאַמפירשט עמלק; דיעזעס זינד שטאַמפירשטען דעם אליפז אים לאַנדע אדום, אונד זינד זעהנע דער עדה. (יז) דיא זעהנע רעואל'ס עשו'ס זאָהן, זינד: שטאַמפירשט נחת, שטאַמפירשט זרח, שטאַמפירשט שמה, שטאַמפירשט מזה; דיעזעס זינד שטאַמפירשטען רעואל'ס אים לאַנדע אדום

תרגום אונקלוס

הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן אִתַּת
עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יַת יְעוּשׁ וְיַת יַעְלָם וְיַת
קֹרַח: (טו) אִלֵּין רַבְרְבֵי בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא דְעֵשָׂו רַבָּא תֵּימָן רַבָּא
אוֹמָר רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז: (טז) רַבָּא קֹרַח רַבָּא גַּעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק אִלֵּין
רַבְרְבֵי אֱלִיפַז בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי עָדָה: (יז) וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר עֵשָׂו
רַבָּא נַחַת רַבָּא זֶרַח רַבָּא שַׁמָּה רַבָּא מִזָּה אִלֵּין רַבְרְבֵי רְעוּאֵל בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם

אלין

רש"י

שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי משפחות: יושבי

באור

לסוף הפסוק הראשון: (טו) אלופי, ענין אלוף הוא שר וגדול, ואמרו רבותינו ז"ל כל אלוף מלכותא בלא תגא כלומר אינו חסר מהיותו מלך אלא הכתר כי מלך יקרא כשהוא מוכתר ואלוף שאינו מוכתר, ולשון הרשב"ם כל אלופים שבפרשה משרי עיירו' ומשפחות, ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז, נרא' בעיני שהוא תמנע שבבני אליפז הנזכר בדברי הימים שהרי בבני אהליבמה יש קרח

תרגום אשכנזי

אדום, אונד זינד זעהנע דער בשמת, עשו'ס פרויא. (יח) דיא זעהנע דער אהליבמה עשו'ס פרויא, זינד: שטאַמפירשט יעוש, שטאַמפירשט יעלם, שטאַמפירשט קרח; דיעזעס זינד שטאַמפירשטען דער אהליבמה, טאָכטער דער ענה, עשו'ס פרויא. (יט) דיעזעס זינד אַלזאָ דיא זעהנע עשו'ס, אונד דיעזעס זינד איהרע שטאַמפירשטען, דערזעלבע הייסט אויך אדום. (כ) דיא זעהנע דעם חורין שעיר, בעזיטצער דעם לאַנ=

ויש לח לו

אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו: (יח) וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו: (יט) אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם: ס שביעי (כ) אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ

לוטן

רש"י

(כ) יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם בא עשו לשם. ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישיבה של ארץ מלא קנה זה לזתים מלא קנה זה לגפני' שהיו טועמין העפר ויודעין

תרגום אונקלוס

אִלֵּין בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: (יח) וְאִלֵּין בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אִתַּת עֵשָׂו רַבָּא יְעוּשׁ רַבָּא יַעְלָם רַבָּא קֹרַח אִלֵּין רַבְרְבֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה אִתַּת עֵשָׂו: (יט) אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא אֱדוֹם: (כ) אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר

חוראי

באור

קרח אחר עכ"ל: (כ) אלה בני שעיר החרי, הראב"ע כתב וז"ל לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יכוו על בני עשו עכ"ל, וכ"ל שהכוונה על מלות לא תתעב אדמי כי אחיך הוא הנאמרה במשנ' תורה (דברי' כ"ג ח') ועליה יאמר הרב ז"ל שאינה בבני שעיר ולא היזהרו ישראל מלתעבם, כי להתגרות בם מלחמה אי אפשר כי בימי משה הכותב ומודיע זאת כבר השמידום בני עשו ויאבדו כל זכר למו, כאשר העיד הכתוב כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם (שם כ"ב), וכאשר יורה לשון השמדה שהוא כליון חרון, וכן סופר בספר הישר בפ' ויחי באורכה ספור מלחמת בני עשו

עם

המעמר

לו (כ) בני שעיר החרי, יפה אמר הראב"ע והזכיר הכתוב להפריש יחוס עשו וכו' עיין בבאור שהביא דבריו, כי אין ספק שאך כדי לכבד את בני עשו בעיני ישראל התיחס אותם למשפחותם והזכיר מלכיהם, ולכן יחס גם את בני שעיר החורי להבדילם, כי על עשו נלטוו ישראל שלא להתעיבם, אבל בני החורי שהיו כדעת הרב המבאר לקמן, מבני כנען, עליהם בא הצווי לא תחיה כל נשמה. ומה שהעיר הרב המבאר שבימי משה כבר נשמדו החורים, כי נעשה בהם כליון חרון; הנה לדעתי אין זה מוכרח כלל, כי כיון שהאומה בכללה נחבשה ונפלה המלוכה מעל זרועם ובגויים לא יתחשבו עוד, אם גם עוד יחיו רבים מהם תחת ממשלת עם אחר כבר נאמר עליהם כי נשמדו, והעד הנאמן לזה עד השמדך ועד אבדך (דברים כ"ח כ'), וכן עד השמידו אחך (שם מ"ח), ששם בודאי אין הכוונה על הכליון הגמור שהרי כבר הבטיח ה' שלא לעשות כלה בזרע יעקב בשום פנים, ולכן נאמר שאף בימי משה עוד היו רבים מבני החורי יושבים בארץ אביתם, אך היו נכנעים תחת ממשלת בני אדום.

ויִשלח לו

לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ (כא) וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ (כב) וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃

ואלה

תרגום אשכנזי רעה

דעס וואַרען: לוטן, שובל, צבעון אונד ענה. (כא) פֿערנער דישון, אצר אונד דישן; דיעזעס זינד שטאַמפֿירשטען דעס פֿאָלקעס חורי, זעהנע שעיר'ס אים לאַנדע אדום. (כב) לוטן'ס זעהנע וואַרען חורי אונד הימם, אונד לוטן'ס שוועסטער היעס תמנע.

שובל'ס

תרגום אונקלוס

חוֹרָאֵי יַתְבֵי אַרְעָא לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ (כא) וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ (כב) וַהֲווֹ בְּנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ דְּלוֹטָן

תמנע

באור

עם החורי וסבת ראשית מלחמתם ותבליתה ע"ש, אבל נכונה מזה דעת רש"י שכתב ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החרי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה עכ"ל או כדעת הרמב"ן ומהר"י אברבנאל להודיע שקודם שבא עשו לשעיר היו שמה אנשים גדולים בני שעיר החרי שהיה אבי אומה קדמונית וכבשו אותם זרע עשו לקיים מה שנאמר לו ועל חרבך תחי' (בראשית כ"ז מ'): שעיר החרי, הראב"ע פירש וז"ל כמו חרי יהודה (נחמיה ו' י"ז וי"ג י"ז וירמי' כ"ז כ' ול"ט ו'), וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת וארגים חורי (ישעי' י"ט ט'), שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו (ר"ל בגוונים), והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשכים (משלי כ"ב כ"ט) עכ"ל, והוא כמתנבא לתת טעם לשם חורי, ומי זה יתפאר לתת סבה לכל שמות העצם לוטן ושובל וגו', ואם חשב שהוא שם תאר בעבור היו"ד שבסוף השם חרי, הלא נמצא בבני לוטן חרי והימם שהמה שמות עצמיים, מלבד שמצאנו יבוסי אמורי וגו' בני כנען, ולשון הרמב"ן שעיר החרי שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפרזי כמו שנאמר אשר השמיד את החרי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה הי' לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום ממנו היה אבל הכתוב יפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החרי שהיו יושבי הארץ למבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בא שם ועוד אפרש יחוס החרי במשנה תורה בע"ה עכ"ל, אבל אם נקבל כי שם אדום שנקראת הארץ ההיא הוא מחודש אחר בוא שמה עשו וזרעו לשבת בה, לא נקבל שישתנה שם האיש אבי האומה (ואולי כבר מת) להקרא שעיר ע"ש אחד הבא לגור שם באחרית הזמן אחר שכבר היתה מדינה מיושבת עם שרים נכבדים ואלופים, אבל האמת ששעיר הוא שם העצמי של האיש הבונה המדינה ההיא ואביו חור או חורי מגזע כנען, וכן סופר בספר הישר פ' נח כי אחר שהפין ה' את בני האדם בוני המגדל ויתפרדו לחלקים רבים וכתב שם וז"ל וילך שעיר בן חור בן חוי בן כנען וימצא בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר וישב שם הוא ושבעה בניו וביתו: ויקר' לעיר אשר בנה שעיר על שמו היא ארץ שעיר עד היום הזה עכ"ל ושעיר תיב"ע והירושלמי גבלא, וכן שמה עד היום, והיא בדרום א"י סמוכה יותר למזרח, ויש עוד גבל אחרת והיא במערבית לפונית לא"י סמוכה לצידון ואנשי' היו חכמי' גדולים במלאכת הבנין, והמה הגבלים בוני הבית, ויחזקאל אמר עליהם זקני גבל וחכמיה (יחזקאל כ"ז ט'): ישבי הארץ, שהיו יושבים מתחלה קודם שבא עשו לשם, ובני עשו יירשום ככתוב באלה הדברים וישבו תחתם: (כב) ואחות לוטן תמנע, כמו ואחות תובל קין נעמה (לעיל ד' כ"ב), ואחותיהם צרויה ואביגיל (ד"ה א' ב' י"ו), ותמר אחותם (שם ג' ט'), וסרח אחתם (לקמן מ"ו י"ז), כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודשון ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן

בת

תרגום אשכנזי

(כג) שובל'ס זעהנע וואַרען עלון אונד מנחת אונד עיבל, שפו אונד אונם. (כד) דיא זעהנע דעם צבעון וואַרען, איה אונד ענה; דיעזעס איזט דעריעניגע ענה, דער דיא ימים אין דער וויסטע גע. פון.

ר ש"י

אי זו נטיעה ראויה לו: (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה. והרבה יש במקרא תת וקדש וכבא מרמס (דניאל ח') נרדס ורכב וסוס (תהלים ע"ו): הוא ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים. פרדים

ו י ש ל ח לו

(כג) וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם: (כד) וְאֵלֶּה בְּנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר

ברעתו

תרגום אונקלוס

תִּמְנָע: (כג) וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם: (כד) וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דִּי אַשְׁכַּח יַת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא

ב א ו ר

בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החרי, (הרמב"ן). והרשב"ם כתב וז"ל לפי שהי' גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן, וכן אחות נביות, וכן מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו כ') עכ"ל: (כד) ואיה וענה, רש"י והראב"ע והרמב"ן פי' שהוא"ו יתירה כאשר מצאנו רבות כהנה במקרא, וכתב הראב"ע כי היא כפ"א רפה בלשון ישמעאל (שאינה משמשת כלום אלא שהיא תחלת הדבור, והסכים עמו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף נ"ד ע"ב ונ"ה ע"א) ע"ש), ובד"ה (א' א' מ') איננה, ועיין בפ' וירא בפסוק ביום השלישי ובשאר מקומות בביאורי ובהקדמה מענין רוב אלו הווי"ן שהן משמשות שמושן העצמי לחבר ב' מאמרים מתיחסי הזמן או הסבה, אבל במלת ואיה וענה שאין פה ב' מאמרי' המתיחסים בזמן או בסבה, נראה בעיני דעת הרשב"ם נכונה, וז"ל ואיה וענה, נראה בעיני כך שמן ופסי ושתי ואע"פי שבדברי הימים כתיב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתוב בתורה עוץ וחול וגתר ומש (לעיל י' כ"ג), ובד"ה (א' א' י"ז) ומשך, והמפרש לו' יתירה יש לתמוה מה הי' לו לכתוב ו' יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאים אינן ראיות כי אותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות, ותשב תמר ושממה (שמואל ב' י"ג כ'), פירושו כמו שני אלמנה בית אביך (לקמן ל"ח י"א), כי השיבה הוא כפל לשון של שוממה, והרי הוא כאלו כתוב ותשב בדודה ושוממה, מגערתך אלהי יעקב, נרדס ורכב וסוס (תהלים ע"ו ז'), כך פירושו, מגערת אלהי יעקב נרדס חיל שונאינו הנזכר למעלה וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו א') עכ"ל, והתימה על שאר המפרשים המביאים ראיה שבד"ה כתוב איה, וכי לא ראו שהשמות משתנים לרוב בספורים הנשנים, אם לסבת שהיו להם שני שמות, או שכותב הספר ידע סבת קריאת שמו, וטעם ב' השמות מסכים אל הסבה ההיא, ולכן ישמור הטעם ולא המלה, ולפעמים קצת אנשים קראוהו כן וקצתם כן, והכתיב יזכירו פעם בזה ופעם בזה להודיע כי איש אחד הוא ואף שישתנה בשמו, כמ"ש הרד"ק בפירושו לדברי הימים במלות ורודנים (א' א' ז'), שבס' בראשות (י' ד') כתוב ודדנים ע"ש, וכן בבני שעיר החרי נשתנו איזה שמות בד"ה, ונראה שגם דעת אונקלוס ויב"ע כן הוא שתרגמו ואיה בוי"ו: הוא ענה, האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה, (רש"י). והוא דעת חז"ל בפסחי' (דף נ"ד ע"א) ובב"ב (דף קט"ו ע"ב), וכבר כתבתי דעת ר"ת והריטב"א בזה, אבל דעת מפרשי הפשט איננה כן כמ"ש הרמב"ן וז"ל והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החרי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו עכ"ל, וכן פי' הראב"ע, וכן סופר בס' הישר: אשר מצא את הימם וגו', כדעת

וישלח לו	תרגום אשכנזי רעו
בִּרְעוֹתָו אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו: (כה) וְאֵלֶּה בְּנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן	פֿונדען, אַלס ער זיינעם פֿאַטטער צבעון דיא עזעל ווידטע. (כה) דיא זעהנע דער ענה ווּאַרען דישון, אונד אהליבמה
ואהליבמה	וואַר
תרגום אונקלוס	רש"י
כַּד הֲוָה רָעֵי יַת חֲמָרַיָא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי: (כה) וְאִלֵּין בְּנֵי עֲנָה דִּשׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה:	פרדים. כרגיע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והניח פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים
ואלין	שמתן

באור

מקלת דבותינו בתלמוד (במס' פסחים (דף נ"ד ע"ב) היא דעת רשב"ג ודורשי חמורות) הם הפרדים וזה הלים מלא כי יולידו מין אלא במינו ואין בן בשאר מיני הבלאים ואמר במדבר נרעתו את החמרים כי היו לו שם במדבר חמורים רגיל תובעים לחתנו' והרגיעם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בזכות לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו, והנה נודע במעשה ההוא ועל כן יתארהו בו [וכן פירש"י, וכן כתב הרשב"ץ בשם הגאון שהם פרדים, ואמר עוד ופי' מלא הרכיב ויתכן להיות מלא שהוא מלא בתחלה זאת החכמה כי מין לאחד עם מין לאחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב נרעתו את החמרים ולילו היו הימים למחיה בשאר פירשו רגיל מה טעם להזכיר החמרים עכ"ל, וכ"ת יב"ע, ולריך לתרגם לפ"ז בלא"ל (דער דיא מוילעזעלן עראָבערען האָט)], ותרגום תרגם בגרוא והנראה מסברתו כי ענה זה נתן עליו מן האומה הנקראת לימים לפנים עם גדול ורב בענקים ורלו לגזול ממנו החמרים של לבעון אביו והוא הי' במדבר ואין עוזר לו ותמלא ידו להסיגיל מידם והוא מלשון תמלא ידך לכל לוביך (תהלים כ"ח ט'), ולא המליתך ניד דוד (שמואל ב' ג' ח'), (ויהי' לדעת לתרגום ימים במקום לימים כי ימלא הלא"ף ויתחלף ניו"ד כמו תתימרו (ישעי' ס"ו ו'), כ"כ הרשב"ם וכל"ל במקו' יתימרו ויתורגם לפ"ז בל"ל (דער דאָז פֿאָלק יָמִים מיבערוואוחנדען האָט), ועם שהרמב"ן מפרש כן לפי דעת תרגום נראה שהוא תרגום לאינו מפרש כן מלת מלא לפי שתרגם, דלשבח, מלשון מליאה, ולא תרגם דנלח). או יאמר שמלא לותם ונלל והוא נודע בגבורה הזאת ונתון הוא, (הרמב"ן). ולפי פירושו זה ת"ל דלשבח, ובל"ל יתורגם לפ"ז (דער דאָז פֿאָלק יָמִים גיעפֿונדען האָט), וכ"ת האתרגם האשכנזי מלא מלא כי כן הוא תרגום הפרש מלא בכל המקרא מלשון מליאה או ההזמנה או הסיפוק הקרובים בענין אל המליאה, ורלויות הרמב"ן מן תמלא ידך, ולא המליתך, יתין מכריעות בשאר לשאר נפי' ס' תהלים אם יזכני ס' לחכנו, אבל מלת יָמִים לא תרגם בלל כי אין בין הפירושים הנרעה מספקת: (כה) ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה, דרך הכתוב לאמר בנות כן בשו ולא דיבם בתו (לקמן מ"ו ט"ו), (והוא לפי דעתי להודיע שהיא נקבה ולא שנמנית בכתוב בין הזכרים, ואמר כאן בת ענה ולא אמר בתו, מלאנו רגיל כן שבא בשם במקום הבנוי כמו ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם (מלכים א' א' ל"ג), ולא אמר עבדי), וזה ענה הוא הבן הרגיעני לשעיר החרי לחי לבעון הנמנה לאחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החרי בתולדותם והי' לזה ענה בן לאחד יקרא ג"כ דשן בשם דודו ולו בת תקרא להליבמה בשם קרובתה בת ענה בן לבעון ולכך יאמר הכתוב בחלת עבו להליבמה בת ענה בת לבעון להגיד כי היא בת ענה שמלא הימים נכדת לבעון לא להליבמה בת ענה בן שעיר החרי לחי לבעון, ועל דעת קלת רבותינו אין בפרשה רק לים לאחד הנקר' ענה והוא בן לבעון שבא בזכות על לאבו אחת שעיר החרי וימנה לותו הכתוב בבני שעיר החרי כי יחשבוהו האחשים בבנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה לותו הכתוב פעם לאחרת על פי האמת בן לבעון וזה מדרש של דורשי חמורות כמו שמוזכר בשם' פסחים (דף נ"ד ע"ב), ואיננו לבבי הבל בגמר' ולא משמעו של מקרא כלל, (הרמב"ן). ואין בן דעת הרשב"ץ שבתב ז"ל ואלה בני ענה דשן ואהליבמה בת ענה. זין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו

הי'

וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה: (כו) וְאֵלֶּה
בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן
וּכְרָן: (כז) אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן
וְזַעֲוָן וַעֲקָן: (כח) אֵלֶּה בְּנֵי־דִישָׁן
עוּץ וַאֲרָן: (כט) אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי
אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף
צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה: (ל) אַלּוּף דִּשָׁן
אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה
אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלּוּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ
שֵׂעִיר: פ

ואלה

תרגום אשכנזי

וואַר איינע טאָכטער דעם ענה.
(כו) דיא זעהנע דישן׳ם זוא׳ן
רען חמדן, אשבן, יתרן אונד
כרן. (כז) דיא זעהנע אצר׳ם
וואַרען בלהן, זעוון אונד עקן.
(כח) דיא זעהנע דעם דישן וואַ׳ן
רען עוץ אונד ארן. (כט) דיע׳
זעם זינד ריא שטאַמפֿירשטען
דעם פֿאָלקעם חרי, שטאַמ׳
פֿירשט לוטן, שטאַמפֿירשט
שובל, שטאַמפֿירשט צבעון,
שטאַמפֿירשט ענה, (ל) שטאַמ׳
פֿירשט דשון, שטאַמפֿירשט
אצר, שטאַמפֿירשט דישן; דיע׳
זעם זינד דיא שטאַמפֿירשטען
דעם פֿאָלקעם חרי, נאַך אירען
שטעמטען אים לאַנדע שעיר.

דיע׳

תרגום אונקלוס

(כו) וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן:
(כז) אִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן:
(כח) אִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן: (כט) אִלֵּין
רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי רַבָּא לוֹטָן רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא
צִבְעוֹן רַבָּא עֲנָה: (ל) רַבָּא דִשָׁן רַבָּא אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי
לְרַבְרְבֵיהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר:

ואלין

ר ש " י

אלופי מוטלת על הנביות דאמר רבי חנינא מימי לא שמעתי לדם על מנת פרדה לנהג ויפה. ולא הוזקק לכתוב לנו מגסותם החזקי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה

באור

הי׳ הוא מה צורך להזכירנו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הריאשון עכ״ל, וכ״ל בפסוק שקודם זה ענה בן לבעון, אבל בס׳ היובר כתוב בפירוש, ובני ענה בן שעיר דישון ואהליבמה אחיותו, הנה מסכים לפי׳ הרמב״ן שכתב בת ענה בן שעיר, ומסכים עמו ג״כ שאני ענה הם ג׳ בן שעיר אחי לבעון וג׳ בן לבעון, אבל לא הזכיר רק אהליבמה אחת, ועם זה יקרא אחת אשר אהליבמה בת ענה בת לבעון, ואולי דעתו כי ענה בת אל אחת אחיו לבעון או לבעון אל אחת ענה ואחיתם לאויהם לאחד בפי הלשון ולהב׳ כפי מסורת הלועזים, והיותר נכון שהיה נשתמת בת לבעון שנשב עם אחת ענה ונקרא בת ענה לפי מסורת הלועזים, ואחמת היתה בת לבעון שילדה ממנו אחת ענה, והיתה אחות דישון מאמו, ולבן עם שנשכל מקום נקראת בת ענה לפי סברת הלועזים, וכן קורא אותה הכתוב שם, הוא נעל ס׳ היובר שינה שם בפירוש לכתוב היפה האמתי וכתב ואהליבמה לחזוקי, אלא היתה רק אחות דישון מאמו ולא בת ענה: (כו) ואלה בני דישון חמדן ואשבן, הוא דישון הבן האמצעי לשעיר כי לא קדמה שקראתו דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש תירם את הכיורות וגו׳ ויכל חירם (מלכים ג׳ ז׳ מ׳), והילוך הכתוב נבון לקראתו דישון שלא יחשב שהיה דישון בן ענה הנזכר בשמוך ליהם לו תולדות כי כן יהי׳ בשמע (הרמב״ן). אבל בס׳ ד״ה (ג׳ ג׳ מ״ט) כתוב ובני דישון חמדן וגו׳:

ואלה

וישלח לו

(לא) וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ

תרגום אונקלוס

(לא) וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִּי מְלָכוּ בְּאַרְעָא דְאֱדוֹם

למעלה:

תרגום אשכנזי רע

(לא) דיעזעם אבער זינד דיא קעניגע, וועלכע אים לאנדע אדום

ר ש " י

(לא) ואלה המלכים וגו'. זמנם היו

באור

(לא) ואלה המלכים וגו', כתב הרלב"ע יש לומרים כי נדרך נבואה נגחנה זאת הפרשה כי חשבו כי לפני מלך מלך היה יודע זאת משה כ"ז בנבואה, וע"ש שהניח דעת הילחק, (הוא יצחק בן יצוג הספרדי), ומה שטען עליו, וסוף דבריו והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישרון מלך (דברים ל"ג ה') עכ"ל, וכ"כ הרשב"ם ז"ל לפני מלך מלך, לפני משה שהושיע לת ישראל, כל זרי עם ועם קורת מלך כי עד דוד מלחת ניוסיפון לחרי לילו המלכים קרוב לחרבעים מלכים ונקובי שמות זה לחר זה עכ"ל, לנגל לין רחייתי מכרחת כי מה ענין ללו המלכים שהם מלכי בני נתים נבקעת בנפניות לנגל מלכי לדום בחרן שעיר ולין שמותם כשמותם ולת שנות מלכותם כשנותיהם כי המלך הרחשון לבני כתים הי' נפו בן לליפז ומלך חמשי' שנה ולחריו יהניום חמשים שנה ולחריו לטילמום מ"ה שנה ולחריו לניתנום ל"ח שנה ולחריו לטימום נ' שנה נמיזבר ניוסיפון וגם בספר הישר, ומלכי לדום הם ללו המזכרים בכתוב בשמותם, גם שנות מלכות כל לחד משונה נמספר מהם, גם התחלת מלכות לדום היתה זמן רב קודם התחלת המלכות לבני כתים כי נפו המלך הרחשון התחיל למלוך בשנה הלחרונה לחיוס מלך לדום שהוא המלך השליטי לחדום ושית השנים להתחלת מלכותם כפי המסופר נס' הנזכר, לנגל החמת נפירושו כי לפני מלך מלך הוא משה. ולשון הרמב"ן וללה המלכים לשר מלכו בחרן לדום, ונחנ זה להגיד כי נתקיימה בו נרכת יצחק שתמר לו ועל חרבך תחיה (לעיל כ"ז מ') כי גברו על בני שעיר החרי ומלכו עליהם נתרנס וכו', ולפני מלך מלך ימים רבים קודם ולין טעם לפני מלך מלך שומשכה מלכות ללה עד מלכות ישראל, לנגל לומר כי לז לת תהיה להם מלכות לקיים ולת לחיך תעבד (שם): וייתכן שהלו בולס בימי משה נבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו לוחם ולת יחריבו ימים עכ"ל, וגם זה נכון, לנגל בולס מתונלים כי לת פורש נכתוב מתי מלכו וכמה שנים מלכו בנלל ונמה שנים מלך בל לחד נפרט, והרלב"ע לומר כי שני ללה המלכים קרנים לבני מלכי ישראל, ונעל לחל יוסף מפרש דבריו ולומר כי ת' שנה לגלות מלרים התחילו משולל־ יצחק ויצחק בן ששים שנה כשנולד עשו ורז"ל דרשו שיעקב ועשו מתו ניום לחד והוה היו ימי עשו קמ"ז שנה ולת מלכו בניו רק לחר מותו והנה קמ"ז ום' הם ר"ז נחסרו מן ת' ישחרו רק קכ"ג מעת שמת עשו עד יליחת מלרים שהוא עד ימי משה כחשר יפרש, ושנות מלכי ישראל שהם מלכי שומרון עלו ר"ן שנה עכ"ל, ולין לחשנון הזה יסוד ועיקר נלל, כי מנין לו שתיכף נשנת מות עשו המליכו מלך עליהם חולי היו עוד חמשים לו מלה שנה תחת ממשלת החלופים, ולח"ז ליחזה סנה (שלת נודעה לנו כי לת פורש) הוכרכו להמליך עליהם מלך, והנכון לשמוע נזה לל הסופר הקדמון מכל המפרשים הנ"ל המחיר עין נל משניל בנמ' דברים סתומים ופסוקים קלרים בתורה, וגם נכמה ספורים שנמורה לשר לת להודיעה נהם רק רמז מועט (להיות שלינם עיקריים לל כוונת התורה) נמו ענין תניך בן ירד שתמר הכתוב ויתהלך תניך לת החלהים ולינינו כי לקח לתו חלהים (שם ה' כ"ד) ולת נזכר זו מיתה רק לקיחת החלהים כלשון הנתוב לנל חליהו הנניח, כי היום ה' לקח לת לדניך מעל רחשך (מלכים ב' ב' ג'), ונלי ספק פקודת כל החדם לת נפקד עליו לך עלתה עליהם נמדרגה כשאר קנלו חז"ל והודיעונו נקולר דבריהם כי עלה נסערה השמימה נחליהו ז"ל כמנוחר נמדרשים, לך לת הודיעו כל תודותיו, ונעל הספר הזה ספר נחרונה שנה ששים שנה נחרונה נתורה ומעשיו עד שיספוד לל משניל כי הי' רחוי לכל לותו הכנוד על פי מדותיו ומעשיו, וכן קנלו חז"ל שלברהם הושלך לכבשן האש ע"י נמרוד ולין זה לפי' רמז נמקרת, ונעל הספר הזה ספר דבר זה נחרונה, וכן מענין מלנות משה נחרץ כוס תרנעים שנה שסופר נס' הזה נחרונה ומביחו נעל הילקוט וגם יב"ע תרגם כן כסוק על לדות החשה הנבית וגו', לת נזכר נתורה

תרגום אשכנזי

אדום רעגיערט האבען, עהע נאך דען קינדערן ישראל איין קעניג רעגיערט האט. (לג) אין אדום רעגיערטע בלע זאהן בעור'ס, אונד זיינע שטאדט הייסט דנהבה.

ויש ל ח לו

בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מֶלֶךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (לג) וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה:

ויומת

תרגום אונקלוס

דַּאֲדוֹם קַדָם דְּיִמְלוֹךְ מַלְכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (לג) וּמְלַךְ בַּאֲדוֹם בָּלַע בַּר בְּעוֹר

ושם

ר ש " י

בלע

היו ובנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם. ולפי הן שחיל וחיים בנת דוד ושלמה נתבעס לכיה לפלץ יהושפט

וכימי

ב א ו ר

רק רמז קטן על לדות הלשה הנזיח לשר לקח כי לשה כזית לקח (נמדבר י"ב ח'), ומפרשי הפשט בעבור שימלנו לקבל ספור חדש לשר לח נזכר במקרח עם שזכרוהו חז"ל במדרשים, יתחכמו לפרש ע"פ הפשט הנרחה בעיניהם, ובהלר להם הדרך יהח להם פשט הנתוב לפעמים נלוסן ממוסך וממורט. ולכן רחוי לקבל הספורים ההם (לם ליום מנחיים הדעת הנטונה, לו הלמונה, לו קבלת חז"ל במלות) נסבר פנים יפות, נלשר הלרכתי בזה גם בהעלחך בפסוק ותדבר מרים ולהרן במשה על לדות וגו', ונרחה שגם חז"ל נשקפו על הספר הזה ומשנו הוליחו מלין בספורים ההם, לך קילרו בהם ושמכו עליו, ונהיותי לני הנותב צוקך להסתבל בספר זה, ונפרט במקומות רבים שהם קצי ההבנה, ומפרשי הפשט לח יחלו ידי מוכתם בהם ונלחכו לל הקיר, בעבור שנעלם מהם הספור שחשר לו שקבר הנתוב, וע"פ ספור הספר הזה דברי הנמוב הולך ולור עד נעין היום, ולמרותיו לחרות עהורות בלי לחץ ודוחק כלל, ולכן קרבתיו ללי להיות סמך לנחורי וסעד לפירושי, והנה קבר הנתוב בספרי מלכי לדום ולח זכר כמה שנים מלך כל לחד ומלחמות שנלחם כל לחד מהם ונחיזה מהן נלח לו נולח ועם לחיזה מלכים נלחמו, כי לחים מעניני התורה, והפרשה הקטנה הזחת לח נכתבה רק להודיע שנתקיימה לעשו ברכת יצחק כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, לולם גם' היטר הזה סופר בפרטות מתי התחילה מלכותם, וע"י לחזה סבה נחרו להם מלך, ולח התנהגו ע"פ החלופים במקדם ומדוע הסכימו להמלין עליהם לחים נכרי דוקח, וסבת מלחמתם עם בני שעיר החרי שהיו עיקרי יושבי הלרן ובלהם היתה ומדוע הזמידוס לחר שועבו קרוביהם על ידי שהתחזקו עמהם, גם סופר בו שנות מלכות כל לחד ומלחמת כל לחד עם לחזה לומות והסבה שנטלה מלכותם וע"י מי נטלה, וע"י ספוריו בהם כמה ספקות נתורה יותרו, ורבים יתישרו, בלשר יבוח עוד בניחורי, ובדי שלח לנחת מבוחת החיבור הזה לח לעתיק לת דבריו לקריחתם, והרולה לעמוד עליהם יעיין בספר ההוח כי הוח מלוי ניד כל לדם וימלח מרגוע לנפשו, והנה על פי הספורים הנזכרי' שם מלכו כל המלכים החלה רל"ה שנה, ולפני מלך מלך לבני ישרחל פירושו לפני משה, ולף שהדד החזרון מלך בימי משה ועוד חמש שנים לחריו, מ"מ הוחיל והתחיל למלוך ג' שנים קודם שמלך משה שייך לשר מלכו לפניו, כי מלת מלך תובן לפעמים על התחלת המלוכה ולפעמים על כל שני המלכות כמו ונשות עשרים לירבעם מלך ישרחל מלך בשומרון על יהודה (ר"ל התחיל למלוך) ולרבעים ולחת שנה מלך בירושלים (ר"ל נמשכה מלכותו) (מלכים ל' ט"ו ט' ו') וכנים כן, ועל כרחנו לריכים לנו לומר כי לפני מלך מלך לין פירושו דוקח על כל שנות מלכותם דהיינו שנטלה המלכות מהם קודם שמלך משה, כי בנתוב מפורש וישלח משה מלחכים מקדש לל מלך לדום (נמדבר כ' י"ד), ולחת היתה לחר מות מרים בשנת הלרבעים לשלת בני ישרחל ממלרים ונשותה השנה מת משה והי' לז עדיין מלך בשדום: (לב) בלע בן בעור, יב"ע תרגם בלעם בן בעור, וכן הניח הרחב"ע בשם הדרש, לשל ימשן מלקבלו בעבור כי בלעם לרמי וזה בלע לדומי, וגם לשעת בעל פ' היטר לינינו בלעם, לשל לינינו לדומי כדברי הרחב"ע רק מלשריקה שהיל דוהבה לשעתו והי' מלבני חיל קנייתם: ושם עירו, יב"ע תרגם ושם קרחת דבית מלכותיה, וכן תרגם כל ושם עירו

שנפרשה

ויִשְׁלַח לוֹ

(לג) וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה: (לד) וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חוּשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי: (לה) וַיָּמָת חוּשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־

מדין

תרגום אונקלוס

וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ דִּנְהָבָה: (לג) וּמִית בָּלַע וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר זֶרַח מִבָּצְרָה: (לד) וּמִית יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חֻשָׁם מֵאַרַע דָּרוֹמָא: (לה) וּמִית חֻשָׁם וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד בַּר בְּדַד

דקטל

תרגום אשכנוי רעח

(לג) בלע שטאַרב, אונד אַן זיינער שטאַמט רעגיערטע ייבב זאָהן זרח'ס אוים בצרה. (לד) יובב שטאַרב, אונד אַן זיינער שטעללע רעגיערטע חשם, אוים דעם תימנער לאַנד. (לה) חשם שטאַרב, אונד אַן זיינער שטעללע רעגיערטע הדד זאָהן בדד'ס,

דער

רש"י

וכימי יורס נמו כתוב נימיו פשע לאדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך (מלכים ב' ח') וכימי אחזיהו כתוב ומלך אין נאדום נלב מלך (מלכים ב' כ"נ): (לג) יובב בן זרח מבצרה. נלרה מערי מואב היא שנ' ועל קריות ועל נלרה וגו' (ירמיה מ"ח). ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנ' כי זבח לה' בנלרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעי' ל"ד'), (רש"י), והוא מדרש חז"ל בב"ר ובפסיקתא, ואין בן דעת הרמב"ן כי כתב וז"ל ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי נלרה לאדום היא כמו שכתוב כי זבח לה' בנלרה וטבח גדול בארץ אדום, וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר נו ואחו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו (עבדיה ל' ט'), וכולם כך הסה לכל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאחר היו בישראל עכ"ל. ומספור בעל ס' היצר נרלה כי יובב היו' מלכני בני קדם ואחרן בלרה, ואולי היתה בלרה מחוז ממחוזות ארץ הקדם, או אולי הי' מחיל בני קדם ונזכר ללחום מלחמותם, ולא הי' מלרכם רק מבלרה לצור למואב או לצור לאדום, כי לדעתי כ' ערים או מחוזות היו הנקראות בלרה, אחת בארץ אדום ואחת בארץ מואב. (לד) מארץ התימני, לונקלוס ויב"ע תרגמו מארע דרומא, עשאו המלה מצדק ימין כי דרום נקרא ימין כמ"ש לפון וימין אתה נרחתם (תהלים פ"ט י"ג), ותי"ו תימן מחותיות התמנתי"ו הנוספות בשמות, וכן פי' הרד"ק בצדיקים שרש ימן, לכל לי נרלה שהוא מחוז או מלך מדינה מארץ אדום הוקראת כן ע"ש תימן כמו בנוהו על אליפז, והיו לנשיאי נבורים לכן אמר ואחו גבוריך תימן, וכן פי' הרד"ק והרלב"ע בפירושם על פסוק זה (עבדי' ל' ט'), וב"ה דעת הרמב"ן, וכן נרלה מספר היצר, ויורה על זה לדעתי הה"ח שנרחם והיו"ד שנסוף שהן ליסם הארץ אל הדיים הנקראת על שמו כמו קרית הארבע (לעיל ל"ה כ"ז), ארץ המגוג (יחזקאל ל"ח ב'), ואף שלדעת בעל ס' היצר לא האליכו עליהם מלך מאחיהם, אולי הי' מושם זה לים נכרי ושא לנור שם או לאותיו נאו שזה והוא גולד שם ולא הי' ממשפחתם, ונרלותם חכמתו או נבורתו נאויהו למלך עליהם: (לה) המכה את מדין בשדה מואב, שנאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך לאדום לעזור

באור

שנפרשה זאת, וקרוב לזה פי' מהר"י לנרשנאל כי לותו שנת' בו ושם עירו הי' לאומי, והלחרים שלא נאמר זה שהם היו נכרים, לכל לדעת בעל ס' היצר לין הפרש זה רק כולם היו נכרים כי לא המליכו עליהם לים מלרכם, ופי' ושם עירו, עיר מולדתו, וכן מתורגם בל"ת: דנהבה, היא לפריקה. (מס' היצר): (לג) יובב בן זרח מבצרה, נלרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל נלרה ועל כל ערי ארץ מואב וגו' (ירמי' מ"ח כ"ד), ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנ' כי זבח לה' בנלרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעי' ל"ד ו'), (רש"י), והוא מדרש חז"ל בב"ר ובפסיקתא, ואין כן דעת הרמב"ן כי כתב וז"ל ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי נלרה לאדום היא כמו שכתוב כי זבח לה' בנלרה וטבח גדול בארץ אדום, וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר נו ואחו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו (עבדיה ל' ט'), וכולם כך הסה לכל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאחר היו בישראל עכ"ל. ומספור בעל ס' היצר נרלה כי יובב היו' מלכני בני קדם ואחרן בלרה, ואולי היתה בלרה מחוז ממחוזות ארץ הקדם, או אולי הי' מחיל בני קדם ונזכר ללחום מלחמותם, ולא הי' מלרכם רק מבלרה לצור למואב או לצור לאדום, כי לדעתי כ' ערים או מחוזות היו הנקראות בלרה, אחת בארץ אדום ואחת בארץ מואב. (לד) מארץ התימני, לונקלוס ויב"ע תרגמו מארע דרומא, עשאו המלה מצדק ימין כי דרום נקרא ימין כמ"ש לפון וימין אתה נרחתם (תהלים פ"ט י"ג), ותי"ו תימן מחותיות התמנתי"ו הנוספות בשמות, וכן פי' הרד"ק בצדיקים שרש ימן, לכל לי נרלה שהוא מחוז או מלך מדינה מארץ אדום הוקראת כן ע"ש תימן כמו בנוהו על אליפז, והיו לנשיאי נבורים לכן אמר ואחו גבוריך תימן, וכן פי' הרד"ק והרלב"ע בפירושם על פסוק זה (עבדי' ל' ט'), וב"ה דעת הרמב"ן, וכן נרלה מספר היצר, ויורה על זה לדעתי הה"ח שנרחם והיו"ד שנסוף שהן ליסם הארץ אל הדיים הנקראת על שמו כמו קרית הארבע (לעיל ל"ה כ"ז), ארץ המגוג (יחזקאל ל"ח ב'), ואף שלדעת בעל ס' היצר לא האליכו עליהם מלך מאחיהם, אולי הי' מושם זה לים נכרי ושא לנור שם או לאותיו נאו שזה והוא גולד שם ולא הי' ממשפחתם, ונרלותם חכמתו או נבורתו נאויהו למלך עליהם: (לה) המכה את מדין בשדה מואב, שנאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך לאדום לעזור

תרגום אשכנזי

דער אין דעם געפילדן מואב'ס דאָ פֿאלק מדין געשלאגען; אונד זיין געבוהרטסאָרט וואר עויה. (לו) הדד שטאַרב, אונד אַן זיינער שטעלע רע־ גיערטע שמלה אוים משרקה. (לז) שמלה שטאַרב, אונד אַן זיינער שטעלע רעגיערטע שאול אוים רחיבות אַם וואַס־ כער. (לח) שאול שטאַרב, אונד אַן זיינער שטעלע רע־ גירטע בעל חנן זאהן עכבור'ס. (לט) בעל חנן זאהן עכבור'ס שטאַרב, אונד אַן זיינער שטעל־ לע רעגיערטע הדר, זיין געמהטסאָרט וואר פעו, אונד זיינע פֿרוא היעם מהיטבאל, בת מאַ־ טאַב.

ויּשׁלח לו

מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ (לו) וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ (לז) וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ (לח) וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־ עַכְבּוֹר׃ (לט) וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־ עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל

תרגום אונקלוס

דְּקַטֵּל יָת יְדַנָּאֵי בְּחַקְלֵי מוֹאָב וְשׁוּם קִרְתֵּיהּ עֲוִית׃ (לו) וּמִית הֲדַד וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ (לז) וּמִית שַׂמְלָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת דַּעַל פְּרָת׃ (לח) וּמִית שָׁאוּל וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר׃ (לט) וּמִית בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַר וְשׁוּם קִרְתֵּיהּ פָּעוּ וְשׁוּם

באור

את מואב ומכאן למדו לחכמים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עצו בלעם להחזיר על ישראל, (רמ"ן). ולכאי דנראי נעל ס' היסר שזכרתי נהפוך הוא שחלוש בח על מואב להלחם עמם ובקש מואב מדין לעזרם ובנוסף שם עזבו את מדין להלחם והמה נמלטו אחד אחד ממערכת המלחמה, ודבר זה סבב את השנאה ביניהם כל הימים: (לו) שמלה ממשרקה, מחרן בני קדם. (מס' היסר): (לז) מרחבות הנהר, מקלום וי"ע תרגמו, דעל פרת, וכל נהר סחס שבמקר' ובספרי הנח בה"ת הידועם תרגמו כן, כי שנה הידועה על הנהר הנזכר בתחלת החורה והנהר הרביעי הוא פרת (לעיל ב' י"ד), ונם' היסר אמר וישלחו בני עבו פתורה לשבר על הנהר וגו', ירמה שניר פתור היא רחובות: (לח) בעל חנן בן עכבור, הי' ממקו' שאול ע"כ לא הזכיר לו עיר אחר ויתכן שהי' מון מקום והוא נעל עליו ואחרי כן מלך. (הרמב"ן): (לט) הדר, בם' היסר סופר שהי' מחרן קדום, ואולי גם הוא הי' גר שם לו נולד שם חבל לא הי' ממשפחתם, או אולי עברו על שבועתם: ושם אשתו וגו', נאמר כאן להלחיק שם אשתו ולא נאמר כן בשאר המלכים, לפי שהי' חמיו עשיר גדול עד שנעבוד זה נקרא מי זהב, שהי' הזהב בניתו כמים, ומפני שנטרד בו המלך ההוא, נפסקה מלכותו, ולא היה בהם עוד מלך, (מהר"י חגרנחל), וכן תרגם יע"ע והירושלמי שמחללה היה לחם עני ונגע לפרנסתו וכשעשיר לחרי כן אמר מי זהב ומי כסף ולא הי' מחזיקו לכלום, וכן פירש"י מלות שם מי זהב, והוא מנ"ל, ורב סעדיה גאון פי' לורף זהב, וכן ת"ח את מלרף דהנח, וכ"ת הירושלמי, אבל לפי פשוטו כך הי' שמו וכן פי' הרחנ"ע והרל"ק בשרשים שרש מי, וכן מתורגם בל"ח, וענין נתינת מטרד את מי זהב יחברש כמו בת ענה את לנטון, עיין מ"ש לעשלה, לו יהי' מעדר שם קטיה ומי זהב שם קמה לו להפך, כן פי' הרחנ"ע: והנה

ויש לח לו

בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב: (מ) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם

למקמתם

תרגום אונקלוס

אִתְּחֵיהּ מְהֵיטַבְאֵל בַּת מַטְרֵד בַּת מַצְרֵף דַּהֲבָא: (מ) וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו

לזרעיתהון

תרגום אשכנזי רעט

א טאָכטער מטרד'ס טאָכטער מי זהב'ס. (מ) דיעזעס זינד דיא נאַמען דער שטאַמפירשטען עשו'ס, נאַך איהרען געשלעכ-

טערן

רש"י

על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם

באור

לא נזכר פה מיתת הדר ובד"ה (א' א' נ"א) נאמר וימת הדד, והנה ע"פ פשוטו נכון הוא כי בימי משה עדיין לא מת, כאשר סופר בס' הישר שאחר ה' שנים שעברו ישראל את הירדן נלחם עמו אביאנוס מלך בני כתים ויהרגהו, אולם בס' הזהר דרש על זה ועל הפרשה הקטנה הזאת בכללה דברים נוראים ונשגבים עד אין חקר, והם מסוד ה' ליראיו: (מ) ואלה שמות אלופי עשו, שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר, ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם, וכן מפורש בד"הי וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו', (רש"י), אבל לפי מה שכתבתי בשם ספר הישר שלא מת הדר עד אחר ה' שנים אחרי מות משה, ונוכרח לומר לפ"ז שמשה כתב זאת ע"פ נבואה מה שיהי' אחר מותו, ורחוק הוא ע"פ הפשט, כמ"ש הרמב"ן ז"ל, וז"ל ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים, ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם עב"ל, ולזה בחר לו הרמב"ן ז"ל דרך אחר, וגם הוא כר ודחוק לפי פשטות הכתוב, ע"ש, ולהראב"ע והרשב"ם והר"י אברבנאל לכל אחד מהגדולים דרך מיוחד וכלם כמתנבאים בפירוש הפרשה הקטנה הזאת, כי מי הוא זה אשר יתפאר לאמר באתי אל מרכז האמת בספורים הקדומים אשר קיצר בהם הכתוב ואין מבוא לשכל בהם לדעת הדברים שעברו, והקבלה עיקרית בהם, והסופר היותר קדמון כאמן בהם יותר מן המשכיל האחרון, כי הקבלה תתמעט דור אחר דור לסבת השכחה המצויה, ולכן אנכי בבאורי זה בחרתי בספורי ס' הישר אשר חובר מסופר קדמון מאד (ובהקדמה אי"ה אגיד דעתי בו) מכל מפרשי התורה, וגם פה יתבאר לנו על ידו הפרשה הקטנה הזאת בלי לחן ודוחק כלל, כי הנה בכתוב לא סופר שהיו בנים לכל בני עשו, רק לאליפז בן עדה ו' בנים, תימן אומר צפו וגעתם וקנז ועמלק, ולרעואל בן בשמת ד' בנים, נחת וזרח שמה ומזה, אבל לא לג' בני אהליבמה, יעוש ויעלם וקרח, ובס' הישר סופר שאלו האלופים שבסוף הפרשה היו בניהם, וז"ל ובני יעוש תמנע על ה יתת: ובני יעלם אלה ופינן וקנז: ובני קרח תימן מבצר מגדיאל עירם עב"ל, והשמיט אהליבמה הנזכר בסוף הפרשה, אולי שגגת המעתיק או המדפיס היא: ולבאר מדוע לא נזכרו בכתוב למעלה בין בני בניו של עשו, אחר שהזכיר בני אליפז ובני רעואל, גם שינוי הלשון שהזכיר למעלה בבני אליפז ורעואל אלופים סתם, ופה אמר אלופי עשו למשפחתם למקמתם, למשבתם בארץ אחזתם, מצורף לזה הערת הרשב"ם שבד"ה לא נזכרו האלופים הראשונים כלל, רק אלו שבסוף הפרשה, לבי אומר לי כי יבואר הכל על נכון ע"פ סיפורי הספר הנזכר, כי לדבריו כפי מה שהעתקתי למעלה (בפסוק ב'), היתה אהליבמה אחרונה מכולם, כי את יהודית לקח בהיותו בן ארבעים שנה (ומתה בהיותו בן פ"ב שנה בלי בנים זכרים, רק ב' בנות היו לה), ובהיותו בן ס"ג שנה לקח את בשמת בת אילון (והסב את שמה עדה), וילדה לו את אליפז בהיותו בן ס"ה שנים, ובהיותו בן ע"ח שנה לקח את מחלת בת ישמעאל (היא בשמת) וילדה לו את רעואל בהיותו בן פ' שנה ובהיותו בן פ"ג שנה לקח את אהליבמה וילדה לו ג' בנים יעוש ויעלם וקרח, ולא הזכיר באיזה זמן נולדו לו, ואולי אחר כמה שנים, ויהי' איך שיהי' היו לעירים לימים מן אליפז ורעואל, והנה מספור הנ"ל ומספרים אחרים הנזכרים בספר ההוא, שלא העתקתי אותם לאהבת הקיצור, תראה כי מעת שמת יצחק (שאז קבע עשו דירתו בארץ שעיר של ז לשוב עוד לארץ כנען) עד מלחמתו עם בני יעקב לא עברו רק כ"ז שנה, ולפי משמעות פשוטו של מקרא, לא נולדו לו בארץ

כנען

תרגום אשכנזי

טערן, וואָהנפלעטצען אונד בענעננונגען, שטאַמפֿירשט תמנע, שטאַמפֿירשט עלוה, שטאַממפֿירשט יתת, (מא) שטאַמפֿירשט אהליבמה, שטאַמפֿירשט אלה, שטאַמפֿירשט

ויש לח לו

לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת: (מא) אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן:

אלוף

רש"י

שם מדינותיהם לאחר שמת הדד ופסקה מהם מלכות. והראשוני' הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף

תמנע

תרגום אונקלוס

לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהַתְהוֹן רַבָּא תִּמְנָע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת: (מא) רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִּינוֹן: (מב) רַבָּא

קנז

באור

כנען רק חמשה בניו, אבל בני בניו לא נולדו עד אחרי בואו לשבת בארץ שעיר, במ"ש אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען, ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בניו וגומר וילך אל ארץ וגומר, וישב עשו בהר שעיר וגו', ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר, ומונה שם בניו ובני בניו, ובשנתישבו בארץ שעיר הסכימו שה' בני עשו עם בניהם יהיו אלופים לכל משפחותיהם והנלוים אליהם, ולא שיהי' כל אחד אלוף ושר על מקום מיוחד, רק שכולם כאחד יהיו שרים על כל ארצם, ינהיגו בעצתם את כל אנשי ארצם, ועת שיצטרכו לפקח על ענין תקון קבוץ הכללי יתאספו כולם יחד ע"ז, כמנהג איזה מדינות החפשיות עוד היום כמדינת (הולאנדי, שוויץ) ועיר (ווינציאה) ואחרות, ונקראות (רעפזבליקען) והם היו ג"כ שרי צבאותיהם במלחמתם עם בני יעקב, ואולי נפלו כל האלופים במלחמה ההיא, רק צפו נשאר ונלכד גם הוא ביד יוסף כמו שסופר בס' הנ"ל וביוסיפון לעברים פ"ב, ואחר שנלחמו עם בני שעיר יושבי הארץ מלפנים והרגום כלם וירשו את ארצם, הסכימו להמליך עליהם מלך, ויתכן שהיתה הסבה בזה כי ראו שלא תכון קבוצם ולא תחזק ממשלתם כ"א בהיותם מונהגים תחת מלך אחד, ויתכן שבני אהליבמה להיותם קטנים מאד לא עצרו כח עדיין ללכת במלחמה, כי הגדול שבבני בניו, אפי' של אליפז ורעואל הגדולים מבני אהליבמה, לא הגיע לכ"ז שנה, ואולי היו אלו בני יעוש ויעלם וקרח רק בני ה' או ו' שנים, ולכן נשארו אלו בחיים, ואחר שהסכימו למנות מלך עליהם, הסכימו ג"כ שבני בניו של עשו הנשארים בחיים, ישארו אלופים כאשר היו, אך לא להנהיג המדינה כבתחלה, כי לא תהיה רק ע"י המלך, רק למשול על איזה מקומות מיוחדות, זה על עיר אחת או שתים, וזה על אחרת, ועל כן בפרשה ראשונה הוזכרו האלופים בני אליפז ורעואל סתם ולא למקומותם, כי לא היו להם מקומות מיוחדים, רק כולם משלו על כל הארץ, ולא נזכרו בני יעוש ויעלם וקרח, כי לקטנותם אז לא הגיעו עדיין לממשלת האלופים, ובסוף הפרשה אחר מלך מלך באדום לא הוזכרו הראשונים, כי ספי תמו כולם במלחמות, והוזכרו בני יעוש ויעלם וקרח, כי נעשו אלופים גם אחר מלך מלך להם ולא למשול עליהם, רק להיות חשובים ביחוס, ולהיות להם אחוזת איזה ערים, ועל כן נאמר כאן למקמתם, למשבתם בארץ אחזתם, ולפי שהראשונים נכרתו טרם מלך מלך ולא ארכה ממשלתם, לכן לא הוזכרו בספר ד"ה, משא"כ אלו שהיו אלופים גם אחרי מלך מלך להם, ואולי האריכו ימים, ויתכן גם כן שהורישו גדולת ממשלתם וערי אחזתם גם לבניהם ולבני בניהם אחריהם, לכן הוזכרו בד"ה, ולפי זה יהיה באור הכתוב בד"ה וימת הדד ויהיו אלופי אדום וגו', וכבר היו אלופי אדום בזמן המלכים, ונמצאו כתובים רבים כמוהו, כמו שפי' הראב"ע בפסוק ויעבר את מעבר יבק (לעיל ל"ב כ"ג) ע"ש, וכמו וירם תולעים ויבאש (שמות י"ו כ'), כמו שפירש"י שם, הן אתה קצפת ונחטא (ישעי' ס"ד ד'), וכן פירושו בפ' שלפנינו ואלה שמות אלופי עשו וגו', בזמן המלכים, ודלא כפירש"י ז"ל שהיו אלופים אחר שבטלה מלכותם, כמ"ש למעלה, גם לפי המסופר בספר הישר לא היה להם גם ממשלת האלופים מזרע עשו אחר שנהרג הדר

על

(מב) אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף
מִבְצָר: (מג) אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף
עִירָם אֵלֶּה | אַלּוּפֵי אֱדוֹם
לְמוֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא
עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם: פ

לז (א) וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי סם
אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (ב) אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פש
יעקב

תרגום אונקלוס

קְנַז רַבָּא תֵּימָן רַבָּא מִבְצָר: (מג) רַבָּא
מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם
לְמוֹתָבָנֵיהוֹן בְּאַרַע אַחֲסָנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו
אֲבוּהִי דְּאֱדוֹמָאֵי:

לז (א) וְיָתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרַע תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי
בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן: (ב) אִלֵּין תּוֹלְדָת
יעקב

הרגום אשכנזי רפ

פירשט פינז, (מב) שטאמ־
פירשט קנז, שטאמפירשט
חימן, שטאמפירשט מבצר,
(מג) שטאמפירשט מגדיאל,
שטאמפירשט עירם; דיעזעם
זינד דיא שטאמפירשטען
אדום'ס, נאך איהרען בעזיט־
צונגען אין איהרעם ערבלאנ־
דע, דערזעלבע עשו איזט
דער שטאמפאטער דעם פאלק
קעם ארום.

לז (א) יעקב אבער בעזעטצ־
טע זיך אין דעם לאנ־

דע, וואו זיין פאטער זיך אויפגעהאלטען, נעהמליך אים לאנדע כנען. (ב) היער פאלגט
דיא

ר ש "י

תמנע וגו': (מג) מגדיאל. היא רומי:

לז (א) וישב יעקב וגו'. לאחר שכתב לך יצוני עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים ומצויים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הוריש את המורי פירש לך יצוני יעקב ותולדותיו בדרך לרוכה כל גלגולי שנתם לפי שהם מצויים לפני המקום להתריך בהם. וכן אתה מולא ביו"ד דורות שמלדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח התריך

בו. וכן בי' דורות שמנח ועד אברהם קיצר בהם ומשהגיע אצל אברהם התריך בו. משל למרגלית שנפל בין החול לדם ממשש בחול וכובר בכברה עד שמולא את המרגלי' ומשלשה הוא מצליח את הכבורות מידו ונוטל המרגלית: (ב) אלה תלדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלו יוסיפס
וגלגוליהם

באור

על ידי אנטיוכוס מלך בני יתים, רק היו שם נלוים בתוכם ויהיו כל בני תוכם עבדים למם עובד לאנטיוכוס, זהו שעור הדברים שבארתי בפרשה הקטנה הזאת, ליישב כל הדוחקים ולהסיר כל הספקות הנופלות בה, ע"פ פשוטו של מקרא, כדרכי בקשורי זה, ואם שגיתי, ה' הטוב יכפר: (מג) מגדיאל, זו רומי, לשון רש"י, ולא הבינותי זה כי לא נאמר שיהי' נבואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לתוכם על מלכות רומי, ואין רומי מלוף אצל היא מלכות גדולה תקיפה ומחתני יתירה לא היה כמוה בממלכות, אצל מה שאמרו בפרקי רבי אליעזר וכו' ומגדיאל זו רומי וכו', כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו הזקנים בתלמודים רמז לזרעם וכו', (הרמב"ן), ע"פ שהתריך עוד, ולפי פשוטו הוא שם ח' מהאלופים מזרע עשו שנתרן בעיר, ולפי המספר נספר בהיבר הוא בן קרח בן אליפזמה
תמנע עשו:

לז (א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו, ר"ל מאחר שאלופי עשו ישבו בהרן לתוכם כלומר הארץ שלקחו להם לתזקת עולם אצל יעקב יצב גר כתבו בהרן לא להם אלא לכנען והכוונה להגיד כי הם נוחרים לגור בהרן הנבחרת ומיקיים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית ט"ו י"ג), ולא בעשו כי ביעקב נקרא להם זרע, (הרמב"ן), וכן מתורגם נל"ת (יעקב מבער). (ב) אלה תולדות יעקב, זה לשון הרשב"ם ז"ל, כפי מה שמלאתי

תרגום אשכנזי

דיא געשלעכטס פאָלגע יעקב׳ס: יוסף אין איינעם אַל־טער פאָן זיעבענצעהן יאַהרען,

ר ש״י

וגלגוליהם עד שבאו לכלל יישוב. סבה ראשונה יוסף בן י״ז וגו׳ ע״י זה נתגלגלו

ו י ש ב לז

יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה

היה

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין כַּד הֲוָה

רעי

באור

בכ״י ישן על קלף שביד המתרגם האשכנזי, (כי בפי׳ הרשב״ם שבדפוס נפלו טעיות רבות מחסרון הבנת המעתיק הראשון שהדפיסו בברלין, והעתיק מן הרשב״ם כ״י הזה, ולא היה בקי באותיות הישנות ההן, כאשר כתבתי בהקדמת הקונטרס עלים לתרופה שנדפס כבר) אלה תלדות יעקב, ישכילו ויבינו אוהבי שכל, מה שלמדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו ברמיזת הפשט ההגדות וההלכות והדינין על ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מדות של ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי ועל ידי שלש עשרה מדות של ר׳ ישמעאל, והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטן של מקראות. ולפי שאמרו חכמים אל תרבו ביניכם בהגיון, וגם אמרו העיסק במקרא מדה ואינה מדה העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטן של מקראות, וכדאמרינן במס׳ שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואף אני שמואל בר מאיר חתנו זצ״ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום, ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשונים אלה תלדות יעקב, אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב והנה זה הכל הוא, כי כל אלה תלדות האמור בתורה ובכתובים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבים שמפרשים בני בנים, כאשר פירשתי באלה תלדות נח, למעלה בפרשת בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת (לעיל ה׳ ל״ב), ואחרי כן מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן, ואחרי כן מפרש אלה תולדת נח בני בניו האיך כי ג׳ בנים היו לו וצוה הקב״ה להכניסם בתיבה י״ב חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחר המבול (שם י׳ א׳) עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב ומאלה נפרדו וגו׳ (שם ל״ב), וכן בעשו בפרשה ראשונה מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו׳ (שם ל״ו ו׳), וישב לו בהר שעיר וכל הפרשה, ובתיב ואלה תלדות עשו אבי אדום שעיר (שם ט׳), וכל פרשה שנייה זאת בבני עשו (ר״ל מה שהולידו בני עשו), וכשם שמצינו בעשו שפירש שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר, כן ביעקב למעלה כתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו׳ (שם ל״ה כ״ב), ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם, ויבא יעקב אל יצחק אביו וגו׳ (שם כ״ו וכ״ז), הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו, ועתה כותב אלה תלדות יעקב, בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו כיצד יוסף בן שבע עשרה שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והיו לו בנים בכזיב ובעדלם שלה ופרץ וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרים מנשה ואפרים ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעים, וכל זה היה צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבתיך וגו׳ (דברים י׳ כ״ב) עכ״ל: בן שבע עשרה שנה, להודיעך כי עשרים ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי

המעמר

לז (ב) בן שבע עשרה, פרט לך הכתוב את שנותיו להתנצל בעדו להודיע כי מה שהביא את דבתם רעה אל אביהם, וגם לא היה מעצור לרוחו להחריש מחלומותיו, הנה רק משובת הנערות עשתה זאת כי היה בן שבע עשרה שנה. והיא נער, לדעתי הכוונה שגם בני השפחות נתנו דופי באחיהם בני הגבירה וסיפרו בגנותם, ויוסף הביא הדבה אשר שמע מהם אל אביו. גם יראה לי כי שנאת בני לאה ליוסף באה גם מפאת ירושת אמם שהיתה מתקנאה

ברחל

ויישב לו

הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי

זלפה

תרגום אונקלוס

רָעֵי עִם אָחוֹהִי בַּעֲנָא וְהוּא רָבֵי עִם בְּנֵי בלהה

תרגום אשכנזי רפא

היטעטע מיט זיינען ברידערן דאז קליינע פיעה, אונד גינג אלס קנאבע אום מיט דען זאהנען דער בלהה אונד זלפה, דער

רש"י

וירדו למצרים זהו אחר ייסוד פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומ"א דו"ש תלה הכתוב תולדת יעקב ביוסף מפני כ"ה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אלא לבן אלא ברחל ישהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לע"ה אלא שמבקשים לישב בשלוה בע"הז: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו

באור

בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השובע ושני שנים של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לקמן מ"ה ו'). (הרשב"ם): היה רעה את אחיו בצאן, לשון הרשב"ם בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות: והוא נער את בני בלהה וגו', נערותו ורגילותו ומשתיו היו עם בני בלהה ועם בני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אתו: את אחיו, עם אחיו רועה, ובשמחת נערותו היה נבדל מהם ורגיל עם בני השפחות כמו נער, כדכתיב כי נער ישראל (הושע י"א א'), וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (שמואל ב' ב' י"ד), הולך ומונה כל מיני עניינים שגרמו לשנוא אותו, וגם ויבא יוסף את דבתם רעה את דבתם של אחיו רעה, כמדרש אגדה לפי פירושו שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני מכבדם ואני רגיל אצלם, פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר עכ"ל הרשב"ם. וא"כ היו בני השפחות אוהביו, וכן פי' רש"י, אבל לדעת רבותינו בב"ר על כולם היה מוציא הדבה, וכן נראה מהכתוב שכלם הסכימו במכירתו, שאל"כ מדוע לא הצילוהו בני השפחות. ולהרמב"ן בזה דרכים אחרים, אלא שכלם לא יסכימו עם סדר הנחת הטעמים כמבואר למבין, ולסוף העלה שהנכון כמו שתרגם אנקלוס, והוא נער והוא רבי, יאמר כי בהיותו נער היה תמיד עם בני השפחות, הם גדלוהו באב ולהם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות, והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם, ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים, ואחר כן אמר כי אביו אהבו, וירא אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם, ויקנאו בו וישנאוהו, נמצא שנוא מכלם, בני הגבירות יקנאו בו בעבור שאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו, ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם, ישנאו אותו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם: וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה היא, ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה, ומביא דבה הוא אשר יראה יגיד (אף שיאמר אמת), אבל ומוציא דבה הוא כסיל (משלי י' י"ח), האומר שקר [ודבר מגונה כמו ויציאו דבת הארץ (במדבר י"ג ל"ב)]: ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק

המעמר

ברחל בעבור אהבת יעקב אליה, כמו שאמרה המעט קחתך את אישי, וחשבו כי באהבתו את רחל גם את בניה אחריה יאהב יותר מהם, אבל בני השפחות ידעו והבינו כי לבני הגבירה יאות יתר שאת, ואולי כי מה שאמר רעה את אחיו הענין על בני השפחות (ולא כדעת הרשב"ם), ושעור הכתוב היה רועה בצאן ונער את בני בלהה וזלפה נשי אביו. ומה שהעיר הרב המבאר שאם בני השפחות השלימו עמו מדוע לא הצילו אותו מיד אחיהם? ע"ז נשיב:

תרגום אשכנזי

וויבער זיינעם פאטערס, אלס ליין יוסף איבערב־אכטע איהם רעם פאטער אללערלייא איבלע נאכריכטען פאן איהנען. (ג) נון ליעבטע ישראל רעזן יוסף מעהר אלס אללע זיינע זאהנע, ווייל ער אין זאהן זיינעם האהען אלטערס ווער,

ר ש " י

שהיו לקיו מבזין לותן והיו מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה בלבן שהיו לוכלין בני לאה היה מגיד לאביו שהיו לוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקריתן עבדים וחבדים על הערוות ובלבדן לקה ויאמרו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו מי. ועל דבה שבאר עליהם שקרין לאחיהם עבדים לענין מכר יוסף. ועל הערוות שסבר עליהם ותבא את אדוניו וגו': דבתם. כל לי־בה פרלרי"ן בלע"ז כל מה שהיה יכול להגיד בהם רעה היה מספר: דבה. לשון דובב שפתי ישנים (שיר ו'): (ג) בן זקונים. שנולד לו לזקנותו

תרגום אונקלוס

בְּלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאֵיתֵי יוֹסֵף יָת דִּבָּהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן: (ג) וְיִשְׂרָאֵל רְחִים יָת יוֹסֵף מִכָּל בָּנוֹהִי אֲרֵי בַר חַכִּים

הוא

באור

בלחיו וילטרך להיות עם בני בלהה וזלפה ממני נערותו וכחיב נרחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (ד"ה ב' י"ג ז'), והוא בן לרבעים ולחת שנה במלכי, וכן הללים לנער מבנלוס (שמואל ב' י"ח ל"ב), וכנימין נרדמו למלרים גדול ממנו ויקרלנו נער כמה פעמים (מדרי הרמב"ן ז"ל), וב"ת התרגם הלבנוני: בשי אביו, כי נשיו היו שלקס לנשים [כמו שכתוב בכל לחת מהן לחזה (לעיל ל' ד' וט')] ולא יקרא לותן הכתוב שפחות רק בפיותן עם רחל ולאה שהן גבירות להן וכן ויסף את השפחות ואת ילדיהן (שם ל"ג ב'), לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל ולאה שם לותן לפניהן, וכן ויגש בלהה גם היא וילדה לו (שם ל"ה כ"ב), אלו היתה נערת לה יצוה כן, ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא לותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקרן לנשים, כ"כ הרמב"ן, ונבר הזכרנו למעלה שהורלה שגם הפלגש תקרל לזה: דבתם, כל לשון דבה פרל"רין בלע"ז [ובל"ת (gerardez ou rerdez), וברש"י מנחתי כתן ובפ' שלח לך (במדבר י"ד ל"ז), ליבז אל דבת פלי"יהן, והוא פלעדת"יע ובל"ת (פאדטרחג)], כל מה שהיה יכול להגיד בהם רעה היה מספר, דבה, לי דובב שפתי ישנים (ש"ה ז' י'), (רש"י), ושראו דבב ודבה הכי"ת יורה על חסרון בי"ת עי"ן הפעל: (ג) וישראל אהב וגו', כל זה גרם הקנלה. (הרשב"ם): אהב את יוסף, יותר מכל בניו: כי בן זקנים היא לו, שהולידו לזקניו והיה בן חצעים ולזת ש"ה וגם לזה בנימין קרלו וילד זקנים קטן (לקמן מ"ד כ'), וכן פי' הרשב"ם ז"ל בן זקנים כי לחרון היה לי"ב בנים, מכל בנימין לז נולד לחרי בן עד זמן מרובה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל להתבוננ עב"ל. והרמב"ן כתב על הפירוש הזה שזהו נכון בעיניו כי הכתוב לחר שהבב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולדו לו בזקניו, והנה יעשכר וזבולון לינם גדולים מיוסף רק בשנה לו שנתים והנראה כי מנהג הזקנים שיקחו לחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בשביל שישרתו לזקוניו, והנה לקח יעקב לת יוסף לשבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם הבנים ברעותם בחקים רחוק, ותרגום אונקלוס אמר בר חכים, ירלה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני לחרים

המעתר

כי בני השפחות היו נכנעים תחת יד בני הגבירה, ולא היה לאל יד לעשות דבר נגד רצונם

ולפ

לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים: (ד) וַיִּרְאוּ אֶחָיו
כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו
וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ
לְשָׁלֹם: (ה) וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם
וַיַּגֶּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ:
(ו) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא
הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי:
(ז) וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים

תרגום אשכנזי רפב

אונר מאַטע איהם איינען בונ=
טען ראָק. (ד) אַלס דיא ברי=
דער זאהען, ראַם איהר פא=
טער איהן מעהר ליעבטע אַלס
אַללע זיינע ברידער, האַסטען
זיא איהן, אונד קאָננטען ניכט
פרייונדליך מיט איהם שפרע=
כען. (ה) איינסט האַטטע יוסף
איינען טרוים, דיעזען ערצעהל=
טע ער זיינען ברידערן; דא
האַסטען זיא איהן נור דעסטא
מעהר. (ו) ער שפראַך נעהם=
ליך צו איהנען: האָרט דאָך

בתוך

דען טרוים, וועלכען איך נעטרוימט האַבע! (ז) עס וואַר אַלס וועז וויר גאַרבען באָנדען

אויף

תרגום אונקלוס

הוּא־לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוֹנָא דְּפַסֵּי: (ד) וַחֲזוֹ
אָחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רְחִים אֲבוּהוֹן מִכָּל אָחוֹהִי
וְסָנְאוּ יָתֵיהּ וְלָא יָכְלוּ מַלָּלוּהִי לְשַׁלָּם:
(ה) וְחֶלֶם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לְאָחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ
עוֹד מִנּוֹ יָתֵיהּ: (ו) וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְּעַן
חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֶלְמֵית: (ז) וְהָא אֲנַחְנָא

מאסרין

רש"י

ותרגם כר מכיס הוא ליה כל מה שלמד משם וענר מסר לו. ד"א שהיה זיו מיקרין שלו דומה לו: פסים. לשון כלי מלת כמו כרסם ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ותמנון ומ"ח ע"ם לרותיו שנאמר לפוטיפר ולסוחרים וליטמעאלים ולמדיניים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתיך גנותם למדנו שנאחם שלא דברו אחת נפש ואחת נלב: דברו. לשבר עמו: (ו) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין

מיסרין

באור

וטעמו כטעם זקנים, ותרגם וילד זקנים, ונר מנחין, כי לא אמר הכתוב שנאהן כי בן זקנים היה אבל אמר הוא לו שהיה בן נעוריו, וזאת גותם בתמרם כל מה שלמד משם וענר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וספרי תורה ומצאו מצויל ונעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים עכ"ד: וקנים, שם בלשון רבים לפי שבא ממנו יחיד, ועיין מה שכתבתי בפ' וירא (לעיל כ"ח כ'): כתנת פסים, לשון כלי מלת כמו כרסם ותכלת (אסתר ח' ו'), וכמו כתנת פסים דתמר ותמנון (שמואל ב' י"ג י"ח), (רש"י). והרד"ק בשרשים שרש פס כתב כתנת פסים, היה מלבושים רקמים שכל פס ממנו היה מלבוש בפני עצמו ותרגום כתף לים (מלכים ח' י"ח מ"ד) בפסח ידלק עכ"ל, וכ"ת יכ"ע והתרגום הירושלמי פרגוד מלוויר, וכן מתורגם בל"ח: (ד) דברו, לשבר עמו: (ה) ויגד, לאחיו: (ו) מאלמים אלמים, כתרגומו מאסרין לשרין, ור"ל לוגדין לגודות ועומרי התבילה, ונמלח הפס הזה גם בקנון הנקנות כמו נשח שלמתיו (תהלים קכ"ו ו'), כ"כ הרחב"ע והרד"ק בשרשים שרש אלם, והנה הרחיקו עדותם והיה להם להביא מפסוק זה, אלמתיכם, אבל לי נראה שאין אלמתיו ואלמתיכם הקנון מן אלם, רק מן אֵלָמָה, ויאמר

בלשון

המעתר

ואף כי להוכיחם על פניהם. (ג) כתנת פסים, עיין מ"ש בשלחי לספר יהושע (ג' ו').

תרגום אשכנזי

אויף דעם פֿעלדע, אונד אַלס
ווען מיינע גאַרבע זיך אויפֿריכ־
טעטע, אונד שטעהען בליעב,
אייערע גאַרבען אַבער זיך
הערום שטעללטען, אונד זיך
צו מיינער גאַרבע ביקטען.
(ח) דאַ שפּראַכֿען זיינע ברי־
דער צו איהם: דענקסט דוא
עטוואַ אינז אַלס קעניג צו רע־
ניערען? אָדער אונז צו בע־
הערר שען? זיא האַסטען איהן
אַלזאָ נור דעסטאָ מעהר אי־
בער זיינע טריימע אונד איבער
זיינע רעדען. (ט) ער האַטטע
נאָך איינען אַנדערן טרוים,
אונד ערצעהלטע איהן זיינען
ברידערן, שפּראַך נעהמליך:
זיעהע! איך האַבע נאָך איי־
נען טרוים געהאַבט: עס וואַר
אַלס ווען דיא זאָננע, דער מאָנד אונד איילף שטערנע זיך פֿאָר מיר ביקטען. (י) דיעזעס
ער־

ו י ש ב לז

בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי
וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה
אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶין לַאֲלֻמָּתִי:
(ח) וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ
עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ
וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו
וְעַל־דְּבָרָיו: (ט) וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם
אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר
הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה
הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר
כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי: (י) וַיְסַפֵּר
אל

ר ש " י

איסרן עמרין וכן נושא אלומותיו (תהלים
קכ"ו) וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל
ומנריז: קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצב'.
לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל
דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא
לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו.
לאחר

תרגום אונקלוס

מְאַסְּרִין אֵסָרָן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֵסַרְתִּי
וְאַף אִיזְדְּקֵפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֵסַרְתְּכוֹן
וְסַגְדַּן לְאֵסַרְתִּי: (ח) וַאֲמָרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי
הֲמָלְכוּ אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ שׁוּלְטַן
אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ
יָתֵיהּ עַל חֶלְמוֹהִי וְעַל פִּתְגָמוֹהִי: (ט) וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אוֹחֲרָנָא וְאִשְׁתָּעִי יָתֵיהּ לְאָחוֹהִי
וַאֲמַר הָא חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וְחָד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא סַגְדִּין לִי:
ואשתעי

באור

בלשון יחיד אלם גם אלמה ומלת אלמתי לעד שהנפרד אלמה בעבור התי"ו ושבאה במקום
הה"א: קמה אלמתי, נזקפה: וגם נצבה, לעמוד על עמדה בזקיפה: תסבינה, מפעלי הכפל
ודגשות הבי"ת יוכיח: וכתב הרמב"ן ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה
ישתחוו לו, וענין תסבינה, כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יחנו סביב לו
עכ"ל: (ח) המלך תמלך עלינו אם משל תמשל בנו, פירש רבי אברהם אנחנו נשימך מלך
עלינו או אתה תמשל בנו בחזקה, ויותר נכון לפרש כדעת אונקלוס התהיה מלך עלינו או
שלטן מושל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל. (הרמב"ן): ן
על חלמתיו ועל דבריו, שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו
להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי. (הרמב"ן): (י) ויספר אל אבי
ואל

אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה: (יא) וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר: (יב) וַיֵּלְכוּ אחיו

תרגום אשכנזי רפג

ערצעהלטע ער זיינעם פאַטער אונד זיינען ברידערן. דער פאַטער גאַב איהם אינען פֿער־וויז, אונד שפראַך: וואַס איזט דאַס פֿיר איין טרוים, וועל־כען דוא געטרויסט האַסט? זאָלל איך, דיינע מוטטער, אונד דיינע ברידער קאָממען, אונז פֿאַר דיר צור ערדע צו ביקקען? (יא) דיא ברידער

וואורדען אייפֿערוכטיג אויף איהן; דער פֿאַטער מערקטע זיך דיעזעס. (יב) איינמט

תרגום אונקלוס

(י) וְאִשְׁתָּעִי לְאָבוּהִי וּלְאָחוֹהִי וּנְזַף בֵּיהּ אָבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ מָה חֶלְמָא הָדֵין דִּי חַלְמְתָּא הֲמִיתָא נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ וַאֲחָךְ לְמִסְגַּד לָךְ עַל אַרְעָא: (יא) וְקַנִּיאוּ בֵּיהּ אָחוֹהִי וְאָבוּהִי נָטַר יַת פִּתְגָמָא: (יב) וַאֲזָלוּ אָחוֹהִי לְמִרְעֵי

רש"י

לאחר שמיפר לאחיו מזר ומיפרו לאחיו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא לאחר כמה שנים מתה והוא לא היה יודע שהדברי' מגיעין לנלהה שגדלתו בחלום. ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים. ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקניאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה

כאשר שלח בחיר הוא בטל: (יא)

באור

ואל אחיו, לאחר שספר לאחיו מזר וספרו לאחיו בפניהם, וספר החלום הזה לאחיו ולא הרגיזון כי הוא עלמו הכיר פתרונו כי השמש ירמוז לאחיו, כ"כ הרמב"ן: ויגער בו אביו, גערה המחוברת עם ני"ת הוא נערה ממש דרך קלון, ובלא ני"ת הוא לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב' ג'), נערת גויים לנדת רשע (תהלים ט' ו'), נערת הוא כפל לשון של לבדת, וכן נער חית קנה (שם ס"ח ל"ח), ונעבוד שרשה בפניהם שהיו שונאים לוחו על זה, לכן נער בו לשבך חמשם מעליו: מה החלום הזה אשר חלמת, כמו מה לדם ותדעהו (שם קמ"ד ג'), כלומר מה החלום הזה היה כלום שתגידנו כי היום שלא דברים בטלים, לו טעם הגערה לומר היך נשחך לבך לחלום החלום הזה היה כי לם גובה לב ונערות שיעלו דברים בלבו על לבבך כענין שב' בחלומו' רעיונך על משכבך שלקו (דניאל ב' כ"ח), והרהרין על משכבי (שם ד' ב'). (הרמב"ן): הבוא נבוא אני ואמך, (לשון רש"י), והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לנלהה שגדלתו בחלומו ובותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקניאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שאי אפשר בחלום בלא דברים בטלים ואינו בהבלי החלומות ואין זה שלא מעשה נערות, וכ"כ הרשב"ם מה החלום הזה וגו', לפי' היתה אמו קיימת היה לומר להוכיחו עכ"ל. וכ"ה בס' הישר ז"ל התחבוק בלבבך לחשר בא נבוא אני ואמך ואחד עשר אחיך להשתחות אליך כי תדבר הדברים האלה עכ"ל, הנה לא החזיקו רק על לחשר הוא מדבר הדברים האלה ומחשבם: (יא) ויקנאו, קל הנו"ן להקל ומשפטו להדגש: שמר את הדבר, בלבו וכן שמרו עדותיו (תהלים כ"ט ז'), על הפירוש הנכון, (הרלב"ע), וכת"ל נטר, ויב"ע תרגם נטר בלביה. ולשון הרשב"ם ואביו שמר את הדבר, מה טורך לכתוב זה, אלא כשבאה לו הבשורה ולא האמין לבניו שהיה מי ויודע יגלה לו את העגלות לשבר שלא פרעה כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כאשר שכתוב שם עגלות על פי פרעה (לקמן מ"ה כ"ז), לז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל, ועגלות הללו על ידי מלכות וממשלה בחיים, ומתוך כך אמר רב עוד יוסף בני מי (שם כ"ג), כי תימה גדולה היה לפניו לשרי שרשה כתנתו מלאה דם כאשר יגמרך יעקב על ישקב בשביל שלא שער בשלות לוחניו עכ"ל: (יב) וילכו אחיו, לא היה

תרגום אשכנזי

גינגען זיינע ברידער, איהרעס פאַטערס קליינעס פיעה צו שכם צו וויידען. (יג) דאַ שפראַך ישראל צו יוסף: וויידען דיינע ברידער ניכט צו שכם? קאָמ=מע! איך ווילל דיך צו איהנען שיקקען. דיעזער אַנטוואָרטע=טע: איך בין עם צופריעדען. (יד) יענער שפראַך: געהע דאָך הין, זיעהע נאַך דעם וואָהלבעפינדען דיינער ברי=דער אונד דער העערדע, אונד ברינגע מיר נאַכריכט. ער שיקטע איהן אַב פאָן דעם טהאַלע בייא חברון, אונד ער גינג נאַך שכם. (טו) אונטער=וועגס

ו י ש ב לז

אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם: (יג) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי: (יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה:

נקוד על את — וימצאהו

ר ש " י

מתי יבא וכן שומר אמנים (ישעיה כ"ו) וכן לא תשמור על חטאתי (איוב י"ד) לא תמתין: (יב) לרעות את צאן. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן: (יג) הנני. לשון ענוה וזריזו' נזדרז למצות אביו ואע"פי שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנ' ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר י"ג) אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנא' לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך (בראשית ט"ו): ויבא שכמה. מקום מוכן לפורעניות

תרגום אונקלוס

יַת עָנָא דַאֲבוּהוֹן בִּשְׁכֶם: (יג) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲלָא אַחַךְ רָעַן בִּשְׁכֶם אִיתָא וַאֲשַׁלְּחִינָךְ לְוָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא: (יד) וַאֲמַר לֵיהּ אִזֵּיל כְּעַן חֲזֵי יַת שְׁלַם אָחָךְ וְיַת שְׁלַם עָנָא וְאָתֵיבְנִי פִּתְגָמָא וְשַׁלְּחֵיהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן

ואתא

באור

הדבר סמוך אל החלומות, רק הכתוב מספר סוף דבר הקנאה השמור' בלבבם ומה שגרמה, וכן מתורגם בל"א (חייכסט גינגען): (יג) הלא אחיך רועים בשכם, במקום סכנה שהרגו אנשי המקום, זה שמעתי מר' יוסף קרא חבירנו והנאה לי, (הרשב"ם), וכן כתב יב"ע בתרגומי, ומ"מ יש להפליא מה נתחדש לו עתה ששלח את יוסף לראות שלומם, ומדוע לא מנעם בתחלה מלילך לשם, אבל לפי המסופר בספר הישר נכון הוא, כי ז"ל ויהי בהיות בני יעקב רועים בשכם ביום ההוא ויתמהמהו, ויעבור עת האסף כל מקנה ולא באו וירא יעקב כי התמהמהו בניו בשכם ויאמר יעקב בלבו פן יקומו עליהם אנשי שכם להלחם בם על כן התאחר בואם היום הזה: ויקרא יעקב אל יוסף בנו ויצוהו וגו' עכ"ל: הנני, אעשה כדבריך, והוא לשון ענוה וזריזות, נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאים אותו. (רש"י): (יד) והשבני, פירושו והשיב לי: מעמק חברון, והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר י"ג כ"ב), אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך (לקמן ט"ו י"ג), (רש"י), והוא מב"ר, אבל לפי פשוטו היה שוכן בעמק שאצל חברון בהר ואצלה עמק לרגלי ההר, וכ"ה בספר הישר: ויבא שכמה, ולא מצאם,

---

המעמר

(יג) רועים בשכם, עיין בבאור מה שהביא בשם הרשב"ם וספר הישר כי פחד יעקב פן יבואו עליהם

וישב לז

(טו) וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹּעֶה בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ: (טז) וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים: (יז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה

דתינה

תרגום אונקלוס

וְאָתָא לְשִׁכֶם: (טו) וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא וְהָא תָּעֵי בְּחַקְלָא וּשְׁאֲלֵיהּ גַּבְרָא לְמֵימָר מָה אַתְּ בָּעֵי: (טז) וַאֲמַר יָת אַחַי אֲנָא בָּעֵי חַוִּי כְעַן לִי אֵיכָא אִינוּן רָעָן: (יז) וַאֲמַר גַּבְרָא נְטָלוּ מֵיכָא אֲרֵי שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזֵיל לְדֹתָן וַאֲזַל

יוסף

הרגום אשכנוי רפד

וועגם פֿאַנד איהן איין מאַן, דאַ ער אויף דעם פֿעלדע אירע גינג. דער מאַן פֿראַגטע איהן: וואָס זוכסט דוא? (טז) ער שפּראַך: מיינע ברידער זוכע איך. זאַגע מיר דאָך, וואָ זיא ווידען! (יז) דער מאַן שפּראַך: זיא זינד פֿאָן היער וועג נעצאָגען, דען איך האָבע זיא זאַגען האָרן: לאַכט

אונז

רש"י

סם קלקלו הגנטים סם ענו לת דינה סם נחלקה מלכות בית דוד סל' וילך רחבעם שכמה (מלכים ח' י"ב): (טו) ויתעהו תים. זה גבריאל סל' והתים גבריאל (דניאל ג'): (יז) נסעו מזה. הסיעו עכמן מן החטוה: נלכה דותינה. לבקע לך נגלי דתות שימיתוך בהם ולפי כשעטו סם מקים הוא ואין מקים יולל מידי כשעטו:

ויתנכלו

באור

וילך יוסף בשדה אשר חלל שכם לראות מנה פנו אחיו ויתעה בדרך במדבר ולא ידע לנה ילך, (מספר היסר), ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי ותרגם (אונטערוועגס פֿאָר), והכתוב קיצר בספור: (טו) וימצאהו איש, לפי פשוטו לים מהם אחד מעוברי דרך, כן פירש הרמב"ן ובן תרגם אונקלוס, גברא, ובן תרגם המתרגם האשכנזי, לפי שמעינו ז"ל בתנחומא שמרו לים זה גבריאל שנאמר והתים גבריאל (דניאל ט' כ"ג), ובן תרגם יונתן בן עזיאל, והשכחיה גבריאל בדמות גברא, ובן פירש"י, וגם זה לימנו רמוז מן הפשט, כי כן נקרא המלאך לים גם ס' ויפלח ויתנק לים עמו (שם ל"ב כ"ה), ונאמר לחזיו כי שרית עם אלהים (שם כ"ט), כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (שם ל"ג), ומפורש ע"י הושע וישר אל מלאך ויכל (הושע י"ב ה'), ובן סופר שם ס' יסר וימלחהו מלאך ה' תועה: והנה העה וגו', להגיד מעלותו של יוסף שנתן זה שלש רמה לאחיו כשלש מלאים שנאמר לו אחיו והשבני דבר. (בראשית ל"ז): (טז) איכה הם רעים, לא תדע, ומלת לאיכה נתחבה בה"א על פי המסורה והקבלה: (יז) נסעו מזה, מהמקום הזה, ובן לא היתה זאת קדמה (לקמן ל"ג כ"ו) נמקום הזה: כי שמעתי אומרים,

שמעתי

המעמר

עליהם לויניס, לך ל"ב מה יוסף ומה יתן לא שלח נער בן שבע עשרה שנים לעזרם ומדוע יניח את צאנו יקידו נשכנה, ולא ירא בן יקחהו לאסוף; ולכן ידאה לו כי יען בני יעקב הכו בל זכר בשכם לפי חרב, והטף והנשים שבו ואת חמוריהם והצאן והבקר שללו להם בעוזר לעיל, לזה היתה העיר הזאת בעת ההיא חרבה מלין יושב, ופשל יעקב כן יהיו שם בית האלהים, ויערכו את עדריהם, ולכן שלח את יוסף לראות את שלום אחיו ואת שלום הצאן, ולא ירא כי יגיע מזה נזק ליוסף, כי הוא הלך בעבור היות בעת ההיא הטורפות בשדותיהם יובבון. ויש זכר לדבר ממה שנאמר איה רעה אחיהם.

ונראה

תרגום אשכנזי

אונז גען דותן געהען! יוסף גינג זיינען ברידערן נאַך, אונד פֿאַנד זיא צו דותן. (יח) אלס זיא איהן פֿאָן פֿערנע ערבליקטען, עהע ער נאָך צו איהנען הערא̄ן קאַם, פֿאַסטען זיא שאָן דען באָזען אַנשלאַג, איהן צו טעדטען. (יט) איינער שפֿראַך צום אַנדערן: דאָרט קעממט דער טריימער הער! (כ) נון קאָממט, וויר וואָללען איהן ערשלאַגען, אין איינע דער גרובען ווערפֿען, אונד זאַ=

ו י ש ב לז

דֹתָינָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן: (יח) וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ: (יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא: (כ) וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ

חיה

רש"י

תרגום אונקלוס

(יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיו': אותו. יוֹסֵף בָּתַר אָחוֹהִי וְאַשְׁכָּחִינוּן בְּדֹתָן: (יח) וַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק וְעַד לָא קָרֵיב לְוַתְהוֹן וַחֲשִׁיבוּ עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵיהּ: (יט) וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוֹהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דֵּיכִי אָתֵי: (כ) וּכְעַן אִיתוֹ וְנִקְטְלִינֵיהּ וְנִרְמִינֵיהּ בְּחָד מִן גּוּבַיָּא

ונימר

באור

שמעתי אותם שהיו אומרים, ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה, כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך, דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין, (הרמב"ן), וכפירושו הראשון ת"א: דתינה, לפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, (רש"י), וכ"כ הרשב"ם לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים (ל"ל במלכים ב' ו' י"ג) היא נזכרת, והנה דתינה כתיב ביו"ד ולהלן בדתן בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו אתו, נתמלאו נכליות וערמומיות עליו כמו ואדור נוכל (מלאכי א' י"ד), בנכליהם אשר נכלו (במדבר כ"ה י"ח), (הרשב"ם) וכן פירש"י והראב"ע, וענינו המחשבה הרעה הכפונה בלב ויהיה ממנה המעשה בערמה, ותרגום להרגו בערמה (שמות כ"א י"ד), למקטליה בנכילו, ואנקלוס תרגם וחשיבו, ויב"ע תרגם ואתייעטו תרגמו לפי הכוונה, וכ"ה בס' הישר ויתיעצו עליו להמיתו: אתו, רש"י ז"ל כתב שאותו הוא במקום אתו שפירושו עמו, והוא במקום אליו, וכוונתו שלא נפרש אותו ממש ככל אותו שבמקרא המורה על הפעול, ואי אפשר לפרש כן פה כי פועל ההתנכלות עומד הוא ואין יוסף הפעול ממנו, ובפרט ההתפעל לא יהיה לעולם יוצא, לכן צריך לפרש שאותו שב על ויתנכלו ואיננו כנוי ממש רק הוא במקום אליו, וכן ת"א עלוהי, ויב"ע עלוי: (יט) ויאמרו איש אל אחיו, בס' הישר כתוב ויאמר שמעון אל אחיו, וכן תרגם יב"ע ואמרו שמעון ולוי דהוו אחין בעיטתא גבר לאחוי: הלזה, כל הלזה כשרואים אותו מרחוק, וכן מי האיש הלזה (לעיל כ"ד ס"ה) (עיין מה שכתבתי עוד שם), כי"ל בלע"ז (ובל"א יעכער), אבל הזה ליש בלע"ז (ובל"א דיעזער), כמו המן הרע הזה (אסתר ז' ו') כשהוא בקרוב. (הרשב"ם): (כ) לכו ונהרגהו, לשון הזמנת בני אדם, וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים, וכן הבה נא (לקמן ל"ח ט"ז), הבה נתחכמה (שמות א' י'), וכן ראה אנכי נתן לפניכם היום (דברים י"א כ"ו), (הרשב"ם), ועיין מ"ש בפסוק הבה נלבנה (לעיל י"א ג'), ובפסוק לכה נשקה (שם י"ט ל"ב), ובספר

עלים

ו י ש ב לז

חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־
יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ (כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן
וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ
נָפֶשׁ׃ (כב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְאוּבֵן
אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ
אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד
אל

תרגום אשכנזי רפה

זאַגען: איין ווילדס טהיער האַ־
בע איהן געפֿרעסען; אַלסדאַן
וואָללען וויר זעהען, וואַס זיינע
טריימע זיין ווערדען! (כא) אַלס
ראובן עס האֶרטע, ערערעט־
טעטע ער איהן פֿאָן איהרער
האַנד, שפּראַך נעמליך: וויר
וואָללען איהן ניכֿט אומס לע־
בען ברינגען. (כב) ראובן שפּראַך
פֿערנער צו איהנען: פֿערגיעסט
קיין בלוט! ווערפֿט איהן ליעבער אין דיעזע גרובע, דיא אין דער וויסטע איזט, לעגט אַבער
קיי־

תרגום אונקלוס

וְנֵימַר חַיְתָא בִישְׁתָּא אֲכָלְתֵּיהּ וְנֶחֱזֵי מַה
יְהֵי בְּסוֹף חֵלְמוֹהִי׃ (כא) וּשְׁמַע רְאוּבֵן
וְשֵׁיזְבֵיהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִינֵיהּ נְפָשׁ׃
(כב) וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן לָא תֵישְׁדוּן דְּמָא
רְמוֹ יָחֵיהּ לְגוּבָא הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא וִידָא

ר ש ״ י

כמו אתו עמו כלומר אליו: (כ) ונראה
מה יהיו חלומותיו. א״ר יצחק מקר׳ זה
אומר דרשני רוח הקדש אומרת כן. הם
אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה
מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום
או שלכם או שלי ואי אפשר שיאמרו הם
ונרא׳ מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו
בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש.

ב א ו ר

עלים לתרופה (הנדפס כבר) בפסוק הבה נתחכמה (שמות א׳ י׳): ונראה מה יהיו חלמתיו,
מליצה דרך לעג נראה אחרי מותו אם נשתחוה לו, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, וכן נראה
שהיא דעת אונקלוס ויב״ע: (כא) ויצלהו מידם, שלא נהרג, והוא כלל, ואח״ז פרט ופירש
האיך, ויאמר לא נכנו וגו׳, וכן תרגם המתרגם האשכנזי (טפראַך נעמליך): לא נכנו נפש,
לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו, (הראב״ע), וכן פירש״י וכן מתורגם בל״א: (כב) אל תשפכו
דם, אל תהיו שופכים דם בידכם חלילה לכם, והכונה לראובן בכל זה היתה להכילו להשיבו
אל אביו, והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו, אבל דברים אחרים אמר להם
מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא
שמעתם (לקמן מ״ב כ״ב), וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם אם כן אל תשפכו דם
בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם, לימד
אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו, (הרמב״ן). ולי נראה שיתכן שלא השמיט
הכתוב גם דבריו הראשונים, ומאמר לא נכנו נפש הוא מאמרו הראשון וירצו בו לא נכנו כלל
לא בידים ולא ע״י גרמא, וכשראה שלא שמעו לו, אז אמר להם אל תשפכו דם השליכו אתו
וגו׳, ולכן חלקם הכתוב לב׳ מאמרים: אל הבור הזה אשר במדבר, טעמו לאמר הנה

ה מ ע מ ר

(כ) ונראה, הרב המבאר אמר מליצה דרך לעג וכו׳, ולי נראה שגם אחי יוסף היו חוששין
לחלומותיו, ולזה התנכלו להמיתו שבל יהי׳ שר ומושל עליהם, ואל תתמה שא״כ הוא איך חשבו
להפר עצת עליון? כי נודע הוא שכל האנשים המאמינים בחלומות וחזיון לילה, או בקסמי
הוברי שמים, בכל זאת אם דבר רע יבשרו להם בל יחדלו מלחשוב מחשבות לבטל הגזירה,
וכבר אמרו שפרעה ידע כי יולד מושיע לישראל, ולזה צוה כל הבן הילוד היארה תשליכוהו,
ומקור הפתיות הזה הוא בלב״ כל איש אשר ישים כסלו בהבלים, כי חנוף יחנף לעצמו לומר
אם גם נגזרה הגזרה אנכי בחריצות השתדלתי אשימה לאין, והדבר ידוע, ולכן אמרו אחי
יוסף ונראה מה יהיו חלמתיו.

תרגום אשכנזי

קיינע האַנד אַן איהן! (דיעזעס טפרחַך ער) אום איהן פֿאָן איה=רער האַנד צו ערר עטטען. אונד צו זיינעם פֿאַטער צוריק צו ברינגען. (כג) אַלס נון יוסף צו זיינען ברירערן הינגעקאָמ=מען, צאָגען זיא איהם זיינען ראָק אויס, דען בונטען ראָק נעמליך, דען ער אַן האַטטע, נאַה=

ר ש " י

מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אותו. רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו מידם שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יחלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו. זו חלוק: את כתונת הפסים.

היא

ו י ש ב לז

אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו: * (כג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו:

ויקחהו

תרגום אונקלוס

לָא תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידֵיהוֹן לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוַת אָבוּהִי: (כג) וַהֲוָה כַּד אָתָא יוֹסֵף לְוַת אָחוֹהִי וְאַשְׁלָחוּ יַת יוֹסֵף יַת כִּתּוּנֵיהּ יַת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי: (כד) וּנְסָבוּהִי

ידמו

ב א ו ר

הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת ממנו והא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו, וימות מאליו, כן פי' הרמב"ן: תשלחו, ל' הושטה: למען הציל אתו מידם, הכתוב מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שמוכיח סופו, והיתה כוונתו לבא אח"כ ולהעלותו משם להביאו אל אביו, אמר אני בכור וגדול שבכולם לא יחלה הסרחון אלא בי, ותיבת למען שב על ויאמר שבראש הפסוק, ושעירו ויאמר אליהם ראובן (למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו) אל תשפכו דם וגו': (כג) ויפשיטו, פועל יוצא לשני פעולים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו, (הראב"ע), והוצרך לזה בעבור שהקל והכבד משרש זה יוצאים לשני, כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו' ד'), מהקל והוא יוצא לשני, לפשט את החללים (ד"ה א' י' ח'), יוצא לשני מבנין הכבד. וכן בפסוק והפשיט את העלה (ויקרא א' ו'), כתב כהן או הלוי נלוה אליו, הכוונה שיכול להפשיט ע"י כווי ואין הברע לדקדוק הזה, כי מצאנו שרשים שגם ההפעיל דומ' לבנין הקל אם עומד אם יוצא, ואין הפרש ביניהם רק בקלות וכבדות המלאכה: את כתנתו את כתנת הפסים, אמר את כתנת הפסים אחר שאמר את כתנתו לפי שעליה קנאו בו, ול' הרשב"ם את כתנת הפסים, י"מ (כב"ל ונדפס בשבוש) לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחילת השנאה וזה חינו, אלא לפי שהוא אומר לפנינו וישלחו את כתנת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו, כמו שאמר ויכירה ויאמר כתנת בני לבך הוא מזכירה כאן עכ"ל. והנה רש"י מפרש את כתנתו, זה חלוק, את כתנת הפסים, היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו עכ"ל, והוא מב"ר, והוא דרך דרש כי לפי פשוטו הוא רק באור נוסף כי לא אמר ואת כתנת הפסים, וכ"ה בס' הישר שלא הפשיטוהו רק מכתנת הפסים, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (דען בונטן ראָק נעהמליך). והראב"ע כ' והכתונת בל' הקדש החליק הדבק לעור והנה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור עכ"ל, אבל מן הכ' אבל אמר אחת אבשלום, ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (שמואל ב' י"ג י"ח), משמע שאין הכתנת דוקא הדבק לעור, כי אין המעיל המלבוש הדבק לעור, אבל יובן לפי הענין, כי הכתנת שבבגדי בהונה היא הדבק לעור כי המעיל היה שם מלבוש אחר והכהן לובש אותו על האבנט אשר על הכתנת, ולכן נקראת כתנת סתם ואיננה נעשה לכבוד רק לקבל הזיעה ואיננה נעשה רק מפשתן לבן, אבל השרים לובשים עוד כתונת אחר והיא נעשה לכבוד ונעשה מצבעים שונים גם ממשי לפעמים והיא אינה נקראת כתנת סתם רק כתנת פסים וחקרא ג"כ מעיל, והיה לו ליוסף שתי כתנות, אחת הדבק לעור והיא החלוק מפשתן, ואחת העליונה החשובה, ואותה הפשיטוהו, ולא הניחוהו

ערום

ו י ש ב לז

תרגום אשכנזי רפו

(כד) וַיְקָחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה
וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם: (כה) וַיֵּשְׁבוּ
לֶאֱכָל־לָחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ
וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה
מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת
וצרי

(כד) נאַהמען איהן, אונד ווארפֿען איהן אין דיא גרובע; דיא גרובע אבער ווער לעער, אונד קיין וואסער דארינען. (כה) הערנאך זיטצטען זיא זיך, מאהלצייט צו האלטען. זיא זאהען זיך אום, אונד ערבליקטען אינע קאראוואנע (רייזענדע עזובלוטשפט) פאן ישמעאלים, דיא קאם פאן גלער, אונד איהרע קאמעלע ווארען בעלאדען מיט געווירצען, באלזאם

תרגום אונקלוס

וּרְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָּא וְגוּבָּא רֵיקָן לֵית בֵּיהּ
מַיָּא: (כה) וְאִסְתָּרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקִפוּ
עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא שַׁיָּרַת עָרְבָאֵי אָתְיָא
מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהוֹן טָעְינִין שַׁעֲף וּקְטַף וּלְטוּם

ר ש " י

היו שהוסיף לו לזניו יותר על לחיו: (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שי' והבי' רק לזיני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו: (כה) ויראו. כתרגומו שיירת של סם הולכי לטרח: וגמליהם נושאים וגו'. למה כרסם הכתוב לת מצאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערבים לשאת אלא נכאת ועטרן שריפין רע ולזה נזדמנו בשמי' שלא יזוק מרי' רע: נכאת. כל כמוסי בשמי' הרבה קרוי נכאת וכן וירא את כל בית נזיתה

ב א ו ר

ערום, ולכן יפרש הכתוב את נתנו את נתנת הכסים, וכדעת המתרגם האשכנזי, ונלי ספק גם דעת יב"ע כן היא שכתבת סהם הוא מלבוש לחר, ולזינו הנקרא כתנת פסים, כי כל כתנת הנאמר בנגדי כהונה מתרגם ניתונא, אבל כתנת פסים תרגם פרגוד, שהוא לזיזה מלבוש עליון, ועל כיו תרגם גם המתרגם האשכנזי (רוק), וגם דעת הנ"ר שזכרתי היא שהיו לו שתי כתנות. אך הוא דרים מיתורא דקרא שהפשיטוהו שתיהן, אבל לפי פשוטו של מקרא הוא רק תוספת גאוה: (כד) והבור, כמו נאר אבל נאר אבל נחפירה לכך מנלי בנין אבל הבור בבנין, ובית הסהר נקרא בור לפי שהוא דומה לבור, אבל בנית הבור (שמות י"ב כ"ט), בבית הסוהר, וירילהו מן הבור (לקמן מ"ל י"ב), וכן הקבר, ונמצלתי עם יורדי בור (תהלים ע"ח ח'). (רל"ק בשרשים שרש בור): אין בו מים, שהם היו מצליחין מיתו שם שהם כן היו מטענין לותו וממיתין לותו בידים והם לחרו ויד אל תצלחו בו, וידעו אל תהי בו לגרום לו מיתה, (הרשב"ם), וכן כתב הרמב"ן, והוסיף עוד ז"ל וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק לזיני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, לשון רש"י מדברי רבותינו ז"ל, ושם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור, או שהיה עמוק ולא ידעו בהם, שאלו היו רואים לותם ולא יזיקו ליוכף היה הדבר נרור להם שנעשה לו נם גדול ושהוא לדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ולזיך יגיעו בעצית השם אשר הוא שמן בו ומלילו, ונענין שי' אלהי אלא מלאכה ומגר פוס לזריתא ולא מבלומי כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי (דניאל ו' נ"ג), אבל הם לא ידעו בדבר, וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם שם היו בו מים מעט יקרא רק, וכן כי מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ' ו' ישעיה ל"ח ח'), כלל בשום פנים, והכל בחור וחזוק עכ"ל: (בה) ארחת ישמעאלים, כמו את"ח, שיירת ערבאי, ולפי שהשיירות הולכות תמיד למרחות והדרכים נקראו הן עלמן על שמן למרחות, (רל"ק בשרשים שרש ארח), ויממעלים תרגם לונקלוס וינ"ע בכל מקום, ערבאי: נבאה, הרמב"ן בשם ר' משה הכהן פי' דבר נחמד וכן וירלהם את בית נכתה (ישעי' ל"ט ב'), כי הוא"ו והמל"ף יתחלפו שהם לותיות הנת, ורב"י כתב, כל בנוכי בשמים הרבה קרוי נכחת וכן וירלהם את כל בית נכתה (מלכים ב' כ' י"ג), מרקחת בשמיו, ולנקלוס תרגם לשון שעוה

תרגום אשכנזי

זאם אונד לאטום; זיא רייזטען, אים זאלבעם נאך מצרים הינאב צו פיהרען. (כו) דא שפראך יהודה צו זיינען ברי־

וישב לז

וְצָרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְרוּרִיד מִצְרַיְמָה: (כו) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־

אחיו

רש"י

נכוחה (מלכים ג' כ') מרקחת בזמיו ואונקלוס תרגם ל' ערוה: וצרי. ערף הנוטף מעצי הקטף והוא ונוף הנמצ' עם סמני הקטור': ולוט. לוטית"ה בזמו בל' מדנה. ורבותינו פירשו בגרם עצב ובזמו מצטרל"זיילה בגמרא נדה

תרגום אונקלוס

אֲזְלִין לַאֲחָתָא לְמִצְרָיִם: (כו) וַאֲמַר יְהוּדָה

לאחוהי

באור

עכ"ל, וכ"ה בנ"ר, והוה לדעת רש"י יהיה נכחת כלל, וצרי ולט פרט לגיו, ונראה לי שבעל הטעמים מסכים לפירש"י, כי על הרוב כשיבאו שלשה שמות פרטיים רצופים, יהיו בזנים הראשונים מחוברים כמו ומצמצ ודוסה ומשח (לעיל כ"ה י"ד), חלם את לחום (ל"ה ל' ל'), לכל לם הראשון הוא כלל ושנים האחרונים פרטו, יהיה הכלל נטעם מפסיק, והפרטים יתחברו, כמו ושם לבחי לברהם ויצחק (לקמן מ"ח י"ו), (ועיין מ"ב בפ' תולדות (לעיל כ"ו ה'), בפסו' ויאמר משמרתי), וק"ל הוציל והעמיד פה טעם מפסיק בשל' נכחת, יחבר מלות וצרי ולט בטעם, יהיה נכחת כלל ל כל מיני בשמים ואחר זה פרט לזה מיני בשמים הוליכו, ולזה תרגם המתרגם הלשבוזי נכחת (געווירלע): וְצָרִי, הלד"י בשוח לבד, ולח נמל' עוד בשוח לבד, כי לם בק"ח ופעם אחת בחולם, ופנג ודבש ושמן וָצֳרִי (יחזקאל כ"ז י"ז), לומנם בפירוש הלרי מלוקים המפרשים, הרשב"ע פי' בשם רב סעדי' גחון כי הוא הנעשה משנעים ומשחה עקרים (ור"ח בחור בנמוקיו לם' השרשים כתב בשרש לרה בשמו מע"כ עקרים), ולדעת יוסף בן גוריון הוא פרי לו שמן הילן שהובא מיריחו לל מלרים, ורבי יהמעלל לומר (בבריחות (לף ו' ע"ב) הובסחל ר' שמעון לומר הלרי לינו ללא ערף הנוטף מעלי הקטף) שהיה ערף ולחנחנו נסמוך על דעתו ע"כ דברי הרשב"ע, ובן הסכים רש"י, לבל מה שלמר שדעת יוסף בן גוריון היה שהוא שמן הילן שהובא מיריחו למלרים, לינו כן, רק שהוא מפרש בן פנג הנלמר ביחזקלל ולא לרי, כי ז"ל בפ' ל"ח מספרו לעברים, וילכו הלוך ונוף עד יריחו עיר הרית ויחנו שמה ונקרל שם העיר עיר הרית כי במקום ההוא הי' נומה הילן לפרסמון הנקרל בלם"ש לשר ממנו יצל השמן הטוב הנקרל שמן לפרסמון והוא שמן פנג עכ"ל, וכן בנ"ר פ' מקן בפסוק מעט לרי (לקמן מ"ג י"ל) לומר בלשם קטף, וכן מתורגם בל"ל (בחוַחָץ) ועיין מה שלתבתי מזה בפסוק קחו מזמרת הלרץ וגו' מעט לרי וגו' (לקמן מ"ג י"ל): ולט, פירשו בו כי הוא הנקרל בלע"ז קשטנייל"ם, ובנרחשית רבה בפ' מקן (מ"ג י"ל) ולט, מסטיכי, והוא פרי גם ערף הילן שמו (מסטיכם) לו (ועסטיסקום), והר"ר בנימין מוסיף כתב בתוספות הערוך ערך לטם, כי תרגום וצרי ולט וקטף ולוטום פי' בלשון יווי ורומי מין עץ גבוה ופריו כמו פיל טוב למלכל ולחזק הבטן ולינו גדל בכל הלרלות, ויש נוטע נקרל בשם זה ובנעוליו שלשה עלין זה בנגד זה ובנקב הבנעולים פורחים בלנים קטנים ודקים לו לבנים לו ירוקים וריחם ערב עכ"ל, והנוטע ידוע, נקרל מעלוקסום

המעמר

(כו) ויאמר יהודה, ירלה לי כי בחשר ישבו לחכול רלה יהודה כי בבר נחה מעט זעפת רוחם, ודבר על לבם שלין לפחוד מהכלי חלומות חשר חוא ידברו (והכתוב קיצר בדרכו וכמו שכתב הרמב"ן גם על דברי רלובן, עיין לעיל כ"ב בחשוב) ובחשר הבין שדבריו נכנסו חל לבם לומר מה בלע. והנה לח רלה לתת עלה להשיבו, כי ירל שיוסף יבעס חמם חל לניו; כי המוליח דבה בוודלי בל יחריש לם לחיו פשעו בו, ולזה יען למכור לותו לעבד לבל יבוא עוד למקומו מבלי לשית לב על חלומותיו עוד.

וישב לז

אֲחִיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־
אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ: (כז) לְכוּ
וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־
תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא
וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו: (כח) וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים
מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ
את

תרגום אשכנזי רפז

דערן: וואס פֿיר פֿאָרטהייל האַבען ווער, ווען ווער אונזערן ברודער אימברינגען, אונד בעדעקקען זיין בלוט (דאָז הייסט: פֿערהערלען זיינען טאָר)? (כז) קאָמטט! ווער וואָללען איהנדען ישמעאלים פֿערקויפֿען, אונד אונזערע האַנד ניכט אַן איהן לעגען, דאַ ער אונזער ברודער, אונזער פֿלייש איזט. דיא ברידער געהאָרכט

טען. (כח) דאַ דיא מענער, קויפֿלייטע פֿאָן מרין, פֿאָרבייא קאַמען, צאָגען זיא, אונר

תרגום אונקלוס

לַאֲחוֹהִי מָה מָמוֹן נֵיתְהֵנִי לָנָא אֲרֵי נִקְטוֹל
יָת אָחוּנָא וּנְכַסֵּי עַל דְּמֵיהּ: (כז) אֵיתוֹ
וְנִזְבְּנִנֵּיהּ לַעֲרָבָאֵי וְיָדָנָא לָא תֶהֵי בֵּיהּ אֲרֵי
אָחוּנָא בִּיסְרָנָא הוּא וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אָחוֹהִי:
(כח) וְעָבְרוּ גַּבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגָּרֵי וְנָגִידוּ

רש"י

נדה: (כו) מה נבצע. מה ממון ניתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו: (כו) וישמעו. וקבילו מיניה וכל שמיעה שהיה קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל לבניו ונעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיה שמיעת האזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות בני

מתרגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים'. זו היא שיירה לחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמי' הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלי' והישמעאלים למדנים

באור

(אעליקטום), בל"ח (שטייקלעט), וכוונת הכתוב על פרי העץ שמו כך, וכן תרגם המתרגם התכנזי (וֶקטום), ויש פותרין לותו (וַחַדַנום) והוא ערף לילן (ענדי), וכיוצ נופף: ורש"י כתב ולא לותיתת שמו בלשון מזרח, ורז"ל וסי' ערב עשב ושמו לקטרוזי"לה בשם' נלה עכ"ל, ורש"י כ"י לקטרוזי"לה, והוא מין עשב מר, גדל בגרגרות החמות בין מיני הדגן, והוא טוב לרפואה, נקרא גם בל"ח (לקטרלוכיי), ובלשון רומי (לרים טולוכיא): (כו) מה בצע, מה תועלת: וכסינו את דמו, ונעלים את מיתתו, לשון רש"י, וכן לאמר לנקלוס ונכסי על דמיה, והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג נרוצתי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר, כענין שנ' ויטמנהו בחול (שמות ב' י"ב), ולכך יאמר להם הנה לנחנו הורגים את לחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יעשב לנו, (הרמב"ן): (כז) וישמעו אחיו, וקבילו מיניה וכל שמיעה שהיה קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל לבניו (לעיל כ"ח ז'), ונעשה ונשמע (שמות כ"ד ז'), מתרגמים נקבל, וכל שהיה שמיעת האזן וכו', כלן מתרגמים ושמעו, ושמעת וכו', (רש"י), ועיין מ"ש בפ' וירא (לעיל כ"ח י"ב): (כח) ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו וגו', פה יש מבוכה גדולה למפרשי הפשט, הס רש"י והרשב"ם והרמב"ן והרשב"ם, כי מתחלה אמר ישמעאלים ואח"כ מדינים, וחזר ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים ונסוף הפרשה אמר מדנים, והנה לדעת הרשב"ם המדינים יקרלו ישמעאלים, וגם הרשב"ם ז"ל כתב בכמו זה, שמדן ומדין וישמעאלים אחים היו, ומדן וישמעאלים אחד הס, והניח הרשב"ם רש' לסברתו מן הכתוב, שאמר על מכרי מדין כי ישמעאלים הס (שופטים ח' כ"ד), והרמב"ן ז"ל בטל דלייתו זאת, והשיב על דבריו, ותולם גם פי' הרמב"ן ז"ל בזה לינו מחוור אלא ירצה הקורא את דבריו שהוא דוחק את עלמו מאד בנאור הכתובים, מלבד שהוא ז"ל בעלמו הודה שדבריו

תרגום אשכנזי

בראַכטען יוסף הערויף אוים דער גרובע, אינד פערקויפ־טען יוסף דען ישמעאלים אום צוואַנציג זילבער־שטיקקע; דיעזע בראַכטען יוסף נאַך מצרים

וישב לו

אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃

וישב

תרגום אונקלוס

וְאַסִּיקוּ יַת יוֹסֵף מִן גּוּבָא וְזַבִּינוּ יַת יוֹסֵף לַעֲרָבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסָף וְאַיְתִיאוּ יַת יוֹסֵף

למצרים

באור

נגד דברי רבותינו ז"ל, והנה אף שהותר למפרשי הפשט לעזוב דברי חז"ל במדרשים, ולבאר פשוטו של מקרא באופן אחר, מ"מ לא יהי' זה כי אם במקום שאפשר ליש הכתוב באופן יותר נאות ומסכים עם טבע הלשון וקשור המאמרים, אך בפסוקים שלפנינו דעת רז"ל תסכים יותר בהתרת הספקות, כאשר אזכיר: אמרו בב"ר, שנמכר פעמים רבות, ונחלקו שם רבי יודן ורבי הונא, ר' יודן אומר ד' פעמים נמכר, אחיו לישמעאלים, וישמעאלים לסחרים, וסחרים למדינים, ומדינים למצרים, (דרש ר"ת פסים, פוטיפר סחרים ישמעאלים מדינים), ור"ה אמר חמש, מדינים מכרו אותו לדימוסיא של מדינה, בא פוטיפר ולקחו מדימוסיא של מדינה, (יראה לי שאינו רוצה לפרש והמדנים כמו מדינים, ואמר שהוא דימוסיא של מדינה, שהוא שר הממונה על המדינה), וגם בספר הישר נזכר שנמכר פעמים רבות, וכפי המסופר שם באריכות בפרטים רבים, יהיו כל ענייני הכתובים מיושרים ומבוארים הטיב בלי לחן וקושי כלל, רק שהכתוב קצר בספורים כדרכו ברוב, כאשר הודעתיך בכמה מקומות, כי לפי הספור ההוא, בטרם באה אליהם ארחת הישמעאלים, עברו אנשים מדינים ללכת גלעדה ושמעו את קול יוסף מן הבור, וימשכו ויעלו אותו, ובעברם על אחיו, ראו האחים את יוסף ביד המדינים, ורצו להלחם עמהם ולקחת את אחיהם מידם בחזקה, באמרם שהוא עבדם ומרד בם, והמדינים פחדו מגבורתם והתרצו לקנותו מהם בעשרים כסף: וכאשר הלכו משם התנחמו על מקחם, מיראתם אולי גנוב הוא מארץ העברים, ביד בעלי זרוע ההם, עודם מדברים והנה ארחת הישמעאלים ההולכת מגלעד למצרים הנזכרת באה נגדם, וימכרו המדיני' לישמעאלי' את יוסף בעשרים הכסף אשר נתנו בו לאחיו, והישמעאלים הורידוהו מצרימה למכרו שם: המה הקרינו לבא מצרימה, ויפגעו בם ארבעה אנשים מבני מדן בן אברהם, וימכרו להם את יוסף בחמשת שקלים, והישמעאלים באו מצרימה לדרכם, וגם המדנים שבו מצרימה ביום ההוא, וילכו אל פוטיפר למכור לו את העבד הטוב אשר בידם, ופוטיפר בראותו את תארו ומראהו, אמר לא עבד ולא בן עבד הוא זה, ארבע מאות כסף אתן לכם כאשר אמרתם, אם תביאו אלי את מוכרו אליכם, להגיד לי את דברו, אולי גנוב הוא: וילכו המדנים ויביאו לו את הישמעאלים אשר מכרוהו אליהם, ויגידו לו לאמר עבד הוא ואנחנו מכרנוהו, וישמע פוטיפר את דברי הישמעאלים ויתן הכסף אל המדנים: והנך רואה שלפי הספורים הללו יתישרו כל הרכסים ויותרו כל הספקות הנופלות בפרשה זו בלעדם, גם חז"ל קבלו שנמכר פעמים הרבה, אף שלא נזכר בכתוב כי אם ב' פעמים, מאחיו אל הישמעאלים, ומהישמעלים לפוטיפר, ומה שזכר שפוטיפר לא אבה לקנותו מידם, אם לא יביאו אליו את מוכריו הראשוני', גם זה מוזכר בב"ר (פרשה פ"ו סי' ד') ויקנהו פוטיפר, איש מצרי, גבר ערום (ר"ל שאיש מצרי מיותר, אלא שבא להודיע שהי' איש מצרי בחכמתו שהכתוב משבחם בחכמה), ומה הוות ערימותיה, אמר בכ"מ גרמני (פי' איש לבן) מוכר כושי ובאן כושי מוכר גרמני אין זה עבד: אמר להם הביאו לי ערב, ואין לשון מיד זה אלא ערב, היך מד"א אנכי אערבנו מידי תבקשנו (לקמן מ"ג ט'), על כן אמר מיד הישמעאלים ע"כ, וכן תרגם יב"ע מיד הישמעאלים בערבנותא מן ערבאי: והנה הרשב"ם ז"ל שלא ראה את ספר הישר השתכל בעומק פשוטו של מקרא, וכוון אל מקצת הדברים המסופרים שם, חוץ מהמדנים שחשב גם הוא כי הם המדינים, וכנראה שכן הוא דעת התרגומים, ועיין להלן בפסוק והמדנים מכרו אותו וגו' מה שאפרש

שם

ויישב לו

(כט) וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה
אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו:
(ל) וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד
אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא: (לא) וַיִּקְחוּ
אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר
עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם:
(לב) וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים

ויביאו

תרגום אונקלוס

לְמִצְרָיִם: (כט) וְתָב רְאוּבֵן לְגוּבָא וְהָא לֵית
יוֹסֵף בְּגוּבָא וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי: (ל) וְתָב
לְוַת אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא לֵיתוֹהִי וַאֲנָא
לְאַן אֲנָא אָתֵי: (לא) וּנְסִיבוּ יַת כִּתּוּנָא
דְיוֹסֵף וּנְכָסוּ צְפִירָא בַר עִזֵּי וּטְבָלוּ יַת
כִּתּוּנָא בִּדְמָא: (לב) וּשְׁלָחוּ יַת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי

תרגום אשכנזי רפח

מצרים. (כט) אלס ראיבן צור
גרובע צוריק קאם, אונד יוסף
ניכט מעהר אין דער גרובע
וואר, צעררים ער זיינע קליי=
דער, (ל) קעהרטע צו זיינען
ברידערן צוריק, אונד שפראך:
דער קנאבע איזט ניכט דא,
איך אבער, וואָ זאלל איך היז?
(לא) זיא נאהמען יוסף'ס ראק,
שלאכטעטען איינען ציעגענ=
באק, אונד טונקטען דען ראק
אין דאז בלוט, (לב) ליעסען דען
בונטען ראק איהרעם פאטער

רש"י

למדנים והמדנים למצרים: (כט) וישב
ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע
יומו לילך ולשמש את אביו ד"א עסוק הי'
בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו:
(ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של
אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל
אדם: הכתונת. זה שמה וכשהיא דבוקה
לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסי'
כתנת

באור

שם ע"פ פשוטו של מקרא: (כט) וישב ראובן אל הבור, ובמכירתו לא הי' שם שהגיע יומו
לשמש את אביו, דבר אחר עסוק הי' בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו, (רש"י), ודבריו
האחרונים הם בב"ר: (ל) ואני אנה אני בא, אנה אברח מצערו של אבא, וכתב הראב"ע
הזכיר אני ב"פ והאחד רב רק דרך הלשון כך עכ"ל, וכבר כתבתי בהקדמה ובבאורי כמה פעמי'
שיובפל הכנוי לחזק כוונת הענין ולהורות יותר על שלילת ההפך, ופה יורה על שלילת התרעומות
על שאר אחיו, כי בעבור שהוא בכור לא יתלה הסרחון אלא בו, כי ישמעו אליו אחיו הקטני'
ממנו, ולז"א ואני (ולא אתם) אנה אני בא, וכן מתורגם בל"א (איך אבער, וואָ זאָלל איך
הין?). (לא) ויטבלו, הטבילה קרובה לענין הרחיצה, אך הרחיצה היא רק לנקות הדבר
והטבילה היא שימת דבר היבש בדבר הלח כולו או מקצתו, בין לנקיון בין להפך: הַכֻּתֹּנֶת,
זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף, כתנת פסים, כתנת בד, נקוד כְּתֹנֶת,
(רש"י), ומסתבר כדבריו בעבור שלא נמצא בכל המקרא כְּתֹנֶת בנפרד ולא כֻּתֹּנֶת בסמיכות,
ואין כן דעת הרד"ק בשרשים שרש כתן, רק שג' משקלים יש לזה השם, האחד כֻּתֹּנֶת, ולא
ישתנה בכנוים וברבוי כמו את כֻּתָּנְתּוֹ, וילבשם כֻּתֹּנֶת (ויקרא ח' י"ג), כי המשקלי' הדגושים
לא תשתנה בהם תנועת פ"פ, בעבור דגש ע"פ, רק חולם התי"ו נשתנה לק"ח תולדתו, ומשקל
הב' כְּתֹנֶת שמצאנוהו בסמיכות, ויהי' הנפרד ג"כ כְּתֹנֶת (אף שלא נמצא, בפלס נְחֹשֶׁת, קְטֹרֶת,
שנמצאים כן גם בנפרד), ומשקל הג' כְּתֹנֶת בעבור שנמצא את הַכֻּתֹּנֶת שש (שמות ל"ט כ"ז),
ואיננו סמוך, בעבור הה"א הידיעה שבראש, רק שהתיבה מושכת עמה אחרת, את הכתנת
כתנת שש: (לב) וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם, בצווי, או ויביאו השליחים

המעמר

(לב) כתנת הפסים, מקור מלת כתנת הוא בארמית, ולכן תרגום של והפשתה (שמות ט' ל"א)
ובתנא, לפי שהיו הכתנות ע"פ רוב מן פשתים, ועיין בערוך ערך כתן.

תרגום אשכנזי

איבערברינגען אונד זאַגען: דיעזעס האַבען וויר געפֿונדען; ערקעננע דאָך, אָב עס דיי־נעס זאָהנעס ראָק זייא אָדער ניכֿט. (לג) ער ערקאַננטע איהן, אונד שפּראַך: עס איזט דער ראָק מיינעס זאָהנעס, איין ווילדעס טהיער האַט איהן גע־פֿרעסען! יוסף איזט צערריס־סען וואָרדען! (לד) יעקב צער־רים זיינע קליידער, לענטע איינען זאַק אום זיינע לענדען, אונד טרויערטע אום זיינען זאָהן לאַנגע צייט. (לה) אַללע זיי־

וישב לז

וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹא: (לג) וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף: (לד) וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים:

ויקמו

רש"י

כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נכנכה בו רוח הקדש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם אבל יכחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: (לד) ימים רבים. כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה וז' שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרי' הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם. כ' שנה שהיה בבית לבן. וב' שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסוכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופי ללקות כנגדן:

וכל

תרגום אונקלוס

וְאַיְיתִיאוּ לְוַת אֲבוּהוֹן וְאַמָּרוּ דָּא אַשְׁכָּחְנָא אִישְׁתְּמוֹדַע כְּעַן הֲכִתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם לָא: (לג) וְאִישְׁתְּמוֹדְעָא וַאֲמַר כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ מִיקְטַל קְטִיל יוֹסֵף: (לד) וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא בְּחַרְצֵיהּ וְאִיתְאַבֵּל עַל בְּרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין: (לה) וְקָמוּ

כל

באור

המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או ששלחוה אל חברון לבית האחד מהם ובבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו הי' חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו, וי"מ וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעברו (איוב ל"ו י"ב) (ובפי' ר"ע ספורנו והרד"ק בשרשים שרש שלח בשם יש מפרשים), וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו, (הרמב"ן): (לג) כתנת בני, היא זו, (רש"י): חיה רעה אכלתהו, כאשר נראה מן הדם שעל הכתנת: טרף טרף יוסף, מחובר פה המקור מבנין הקל עם העבר מבנין פֻּעַל, כי ראוי להיות הטי"ת בקבוץ ונשתנה לחולם בעבור הרי"ש שאיננה מקבלת דגש, כמו וּמֹרַק וְשֻׁטַּף (ויקרא ו' כ"א): (לד) שק, השק הוא לבוש כמר או חגור כמר ילבש אדם אותו על בשרו, והיא פחות ועבה וקשה, כי בעת הצער והאבל ילבש אדם אותו או יחגור, ואפשר שיהי' שרשו שקק והדגש בחבורו יוכיח, (רד"ק בשרשים שרש שק): ימים רבים, כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנא' יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה הי' בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים כי בהתודע יוסף

אל

ויש ב לו

(לה) וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו ק׳
לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר
כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה

ויבך

תרגום אונקלוס

כָּל בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ לְנַחֲמוּתֵיהּ וְסָרֵיב
לְקַבָּלָא תַנְחוּמִין וַאֲמַר אֲרֵי אֵחוּת לִבְרִי
כַּד אֲבֵילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵיהּ אָבוּהִי:

תרגום אשכנזי רפט

זיינע זאהנע אונד טעכטער טראטען אויף, איהן צו טרעסטען, ער וויינערטע זיך אבער, טרעסטען צו לאסטען, אונד שפראך: איך ווערדע פיעל מעהר צו מיינעם זאהנע טרויערנד אין דיא גרופט פאהרען,

רש״י

(לה) וכל בנותיו. ר׳ יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום ר׳ נחמיה או׳ כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי: ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בל׳ על. אל שאול ואל בית הדמים (שמואל ב׳ כ״א) אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואשה (שמואל א׳ ד׳): אבל שאלה.

כפשוטו

באור

אל אחיו אמר כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לקמן מ״ה ו׳), הרי כ״ב: (לה) וכל בנתיו, הראב״ע והרמב״ן פי׳ בתו ובת בנו, והוכרבו לזה בעבור בנתיו שהוא לשון רבים ולא הי׳ לו רק בת אחת, דינה בת לאה, אבל לא נמצאו לו בנות בנים רק שתים יכבד בת לוי ושרח בת אשר, והנה יכבד על דעת חז״ל לא נולדה עד בוא יעקב למצרים בהיותו בין החומות, ושרח לדעת אנקלוס בפ׳ פינחס בפסוק ושם בת אשר שרח (במדבר כ״ו מ״ו), לא היתה בתו רק בת אשתו כאשר הביא שם הרמב״ן נוסח ת״א, ושום בת אחת אשר שרח, ולכן נאמר בפרשת ויגש ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם (לקמן מ״ו י״ז), לפי שלא היתה רק אחתם מן האם ולא בת אשר, וכן סופר בספר הישר שהדורה בת אבימאל בן עבר בן שם אשת אשר הביאה עמה מעבר הנהר את סרח בתה, והיתה בת שלש שנים, ותגדל הנערה בבית יעקב ע״ש, והרמב״ן ז״ל כתב בסוף דבריו וז״ל ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן, או כמאמר חז״ל אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו בנותיו, וכן אמרה נעמי לכלותיה, שבנה בנתי (רות א׳ י״א וי״ב), אל בנתי (שם י״ג), לכי בתי (שם ב׳ ב׳), ואיננו רק דרך חבה בלבד, כמו הלוא שמעת בתי (שם ח׳), (ר״ל שאיננו מאמר חמותה רק מאמר בעז איש נכרי, וקראה בתי דרך חבה) עכ״ל, וזהו דעת רבי נחמי׳ בב״ר והיא תסכים לפשוטו של מקרא: כי ארד, לא אנחם אלא ארד על בני אבל שאולה, (הרשב״ם), הנה יפרש מלת כי שאחר שרש מאן בלשון אלא כמו כי שאחר מלת לא, כמ״ש בפ׳ וירא על ויאמר לא כי צחקת (לעיל י״ח ט״ו), כי ענין מאן הוא בדבור או במעשה ובזה יבדל מפעל לא אבה, כי לא אבה הונח על הרצון והמחשבה, והמאון על הבטוי והמעשה, ויהי׳ כאלו אמר ויאמר לא אנחם, כי אם ארד וגומר, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: אל בני, כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על, אל שאול ואל בית הדמים (ש״ב כ״א א׳), אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואשה (שם א׳ ד׳ כ״א), (רש״י), וענינו כמו בעבור בני, אבל אנקלוס מתרגם לברי, וכן יב״ע לות ברי, מפרשים אל כפשוטו, על דרך ויאסף אל עמיו (לעיל כ״ה ח׳) ועוד רבים, ובלשון זה אמר דוד על הילד אשר מת לו, אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי (שמואל ב׳ י״ב כ״ג), וכן תרגם המתרגם האשכנזי: שאלה,

כפשוטו

המעמר

(לה) וכל בנותיו, עיין בבאור, ולא ידעתי מה כל החרדה הזאת? ומדוע לא נחזיק בדברי

תרגום אשכנזי

וישב לז

אלזא בעווינטע איהן זין פאַ־
טער. (לו) דיא מדינים פֿער־
קויפֿטען איהן נאַך מצרים אַן
פּוטיפֿר, האָפֿבערייגטען דעם
פֿרעה, פֿירשטען דער לייב־
ווַאַכּע.

וַיִּבְךְ אֹתוֹ אָבִיו: (לו) וְהַמְּדָנִים
מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרַיִם
לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר
הַטַּבָּחִים: פ רבעי

רש"י

אום ויהי

תרגום אונקלוס

כפש טו ל' קנר הוח נאנלי לקנר ולח לתנחס כל ימי, ומדרטו ניהנס סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה שם לח ימות לחד מבני בחיי מיכטח לומי שלוני רוחק ניסנס: ויבך לחותו לחביו. כלפי ילקוט נוכח היה מפני לרתו של יעקב לחבל לח היה מתחבל שהיה יודע שהוח חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך:

ויהי

(לו) וּמִדְיָנָאֵי זַבִּינוּ יָתֵיהּ לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר
רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קַטוֹלַיָּא:

והוה

באור

כפשוטו לשון קנר הוח, נאנלי לקנר ולח לתנחס כל ימי, וכ"ת יב"ע לבי קבורתח, וב"מ בל"ח: ויבך אחו, ענינו עליו: אביו, לפי פשוטו הוח יעקב, והוח בלל לחר הפרט, ולכן מתורגם בל"ח: (חוזף בעוויינטע), והרשב"ם כתב ויבך לתו לחביו, בלומר זמן מרובה, ולפי שהוח מיותר דכתיב מנמים לחביו יצחק, לף כי היה יודע שלח נהרג עכ"ל, כי יצחק הי' עדיין בן כ' לח מת עד לחר י"ב שנה לחר מכירת יוסף, וכתב רש"י שיצחק הי' בוכה מפני לרתו של יעקב לחבל לח היו מתחבלל שהי' יודע שהוח חי, יכן תרגם יב"ע על יצחק: (לו) והמדנים, כגר הזכרתי נכתוב הזלנים לזעלה בפסיק ויענרו חנשים מדינים וגומר: אל מצרים, כמו במצרים, וכן ויחר לף בלק בלעם (במדבר כ"ב י'), פי' בפלגש, קנר לנרשם לת שרה לחתו לל מצרת שלם המכבלה (לעיל כ"ג י"ט), כמו במערת, ורבים בן: סריס פרעה, הרל"ק בשרשים שרש סרס כתב שהם המסורסים (שלח יתלוו לל לחשה), ופוטיפר סריס פרעה היה סריס בלים ולח סריס הניי לפיכך היתה לוחשה, ויש סריס שענינו שר וממונה, והיו סריסים שהיכל מלך בבל (ישעי' ל"ט ז'), וכן תרגם יונתן ויהון רברבן, וכן תרגם לנקלוס פוטיפר סריס פרעה, על שני סריסיו (לקמן מ' ב'), סריסי פרעה (שם ז'), רברבין עכ"ל, וכ"ת פה יב"ע, וכן מתורגם בל"ח (האָפֿבערייגטען), וכתב ר"ח נחיר בנמוקיו לספר השרשים (שם), כי לח נמלחו המשרתים נקראים סריסים רק בשרים ובבל ובשם ומדי כי בחוקן החרבות רוב משרתי המלכים הם מסורסים עכ"ל: שר הטבחים, שוחטי בהמות המלך, לשון רש"י, וכן וילם הטבח (שמואל ל' ט' כ"ד), לרקחות ולטבחות (שם מ' י"ג), לבל יותר קרוב דעת לנקלוס שתרגם

המעמר

הרמב"ן שהיו בהמות בנין, ושם שלח בלו למצרים רק יוכבד וסרח, נלמר כי היו לבניו בהמות ומהו טרם בולם למצרים. שאולה, כתב הרמב"ן ז"ל: ופה טעה המתרגם לט עיט שתרגם שאולה ניהנס, והנה כי לין שאול תולך, ומציע שאול מנך, הבך שם חסק שמים שם חתה, ערום שאול נגדו, ורבים לחרים עכ"ל, והנה לין ספק כי המלינו בשר בית המיוחד בחלוקת ארץ תחתיות (חונטערוועלט) וקרלו מוחה שאול, והרלי הנכונה לזה המצל על מלך בבל (ישעי' י"ד), לף כיונת הרמב"ן שבמן לין הכוונה על ניהנס רק הקבר שהוח פתח שאול. וטעם המלה הזאת ירחה לי שבלת מענין שאלה וחפץ (דאָז ערווינטע, ערזוהנטע) והוח ע"ד לחוזת להורות על ההפך על מקום לין חפץ בו, ולין זה זר בידוע, וכבר הורגלו העם לקרלות לבית המתים בית החיים, וכן נקרלו בבי היונים העלמות הסובלות (פּוריען) בשם (חייאַנידען) שענינו הטיבות (דיא וואוהלוועבטען).

לח (ו) וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד
יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ
עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה: (ב) וַיַּרְא־
שם

תרגום אונקלוס

לח (ו) וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה
מִלְוָת אֲחוֹהִי וְסָטָא עַד גַּבְרָא
עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵיהּ חִירָה: (ב) וַחֲזָא חַמְּוָן יְהוּדָה
נח

תרגום אשכנזי רצ

לח (ו) אום דיעזעלבע צייט,
גינג יהודה פֿאַן זיינען
ברידערן הינאַב, אונד שלוג
זיינע צעלטען בייא איינעם מאַן
אויס עדולב, דער חירה היעב.
(ב) יהודה זאַה דאַזעלבסט

ר ש "י

ריא

לח (א) ויהי בעת ההוא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו מחיו מגדולתו כשראו בלבת לבניהם שמרו תחת לחזרת למקרו לולי לחמרת להשובו היינו שומעים לך: ויט. מלת נקוי: עד לוי עדלמי.

כחחף

באור

(אתרגם רב קטוליח), בעבור היות בית המקדש בניתו ומציון טניחה להריצת הלנטים, הנינו לבניו מטבח (ישעי' י"ד כ"ח), טבחת לח חמלת (זיכה ב' כ"ח), ורחוה לדבר הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיח די מלכח די נסק לקטלה לחכימי בבל (דניאל ב' י"ד), (הרמב"ן), וכ"ת יב"ע ואהירוזלמי, רב סבוקלטריח, והוח בלשון רומי הממונה על הריצת בני לדם, והרד"ק בשרשים שרש טבח הניח כלם תחת ענין לחד שהוח הזביחה קלחם זביחת הנהמות וקלחם זביחת בני לדם, לבל הבי יונה חלק בהם לענין ניסול, וכן עבו רוב המפרשים ודמו לוחם ללשון הערב שלומר למנשל הבשר טב"ך, והחי"ת בענרי כ"ף בערבי, והמתרגם המשבנזי שתרגם (פירשטען דער וייבווש, כע) כי מלכים היה מנהג מלכי לרכות ישמעאל וערב ובנרניחה שהלנטים השומרים רחם המלך היו ג"כ ממונים על הריצת בני לדם מחויבי מיתה, ועם שבשר בטל המנהג הזה בחרן ישמעאל, עדיין הוח נוהג (בנרנריחה) לבל קצרי (מחרוקח):

לח (א) ויהי בעת ההיא, בסדר עולם (פרק נ') לחמרו בי בעת ההיח במשמעו לחר מכירת יוסף, ובעבור שחין מן העת שנמכר עד בוח יעקב עם שבעים נפשות ניתו (שבניהם חלרון וחמול בני פרץ בן יהודה מתמר כלתו) רק כ"ב שנים, לבן לחמרו סם החשבון הזה, שנה לחת לעיבורו של ער, הגדיל ער שבע שנים וגשת חזה, הרי שמונה, שנה לחת לער, שנה לחת לחונן שיבם, שנה לחת לשבי חלמנה בית לחיך, שנה לחת לוירבו הימים ותמת בת שוע, שנה לחת לעבורו של פרץ, הגדיל פרץ ז' שנים וגשת חזה, הרי י"ח (הגלון מו"ה יעב"ן עמדן ז"ל מגיה סם בפירוש, הרי כ', וגכון הוח לפי החשבון), שנה לחת לחלרון, שנה לחת לחמול, וחלרון וחמול ירדו עמו למלרים עב"ל, והרחב"ע ימלן מלקבל החשבון הזה כי רע בעיניו הלשון הזה לומר שנשלו ער וחונן ופרץ בהיותם בני ז' ופרץ הוליד בניס תיכף לחר שנה לנשולין, כי חמר שלינגו רלוי להוליד עד שיהיה בן י"ב שנה, ולכן יפרש בית הבוח, קודם המכרו, וכמוהו מצם וסעו הגדנדה וגו', בעת הבוח הבדיל ה' לת שבט הלוי וגו' (דברים י' ז' וח'), ושבט הלוי נבחר בשנה השנית, ונפשעו לל נד"ה בשנת הלבנים, ולמה הזכיר הכתוב זלת הדבר במקום הזה, והיה רלוי להיות לחר והמדנים מכרו חוקו פרשת ויוסף הורד מלרימה, להפרים בין מעשה יוסף בדבר לשת לחנות (שבשם יסרו בדבתיב וימלן) למעשה לחיו (שבלך לשר ילרו בתמר כדבתיב הבה נח חבות לליך), ללה דבריו, לבל נס' היסר סופר ג"כ שבשנת מכירת יוסף לקח יהודה לת לשתו, וגס בל השבטים לקחו נשים לחר מכירתו: וירד יהודה, בחמרו וירד נרלה כי מדותן לעולם הוח וגבוה, והדבר יקוע, והרחב"ע כתב כי הבח מלך לפון על עולם להרומו הוח יורד ור"ל נרלה כיורד כי עיקר היסוד הוח מקו הזוה לעפין העולם: ויט, מלת חזיו, (רש"י), וכ"ת תנקלוס ויב"ע, ויסח, כי ויט תפלה (לעיל י"ב ק' ול"ה ב"ח) מתרגמים ופרסיה למשכניה. חבל גמבלעופי

שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקְחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ (ג) וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃

ותהר

דיא טאָכטער איינעס קויפ־מאַננס דער שוע היעס, הייראַ־טעטע זיא, אונד וואָהנטע איהר בייא. (ג) זיא וואַרד שוואַנגער, געבאַהר איינען זאָהן, דען נאַננטע ער ער.

תרגום אונקלוס

בַּת גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵיהּ שׁוּעַ וְנַסְבָהּ וְעָאל לְוָתָהּ׃ (ג) וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בָּר וּקְרָא יַת

רש"י

נשתתף עמו: (ב) כנעני. תגרא: והיה

באור

מפרש ויע עד איש עדלמי, נטה אהלו עם צאנו עד שהלך לעדלם ונתחבר עם זה האיש: (ב) בת איש כנעני, אמר אנקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו, ודעתו לומר כי בני יעקב ישתמרו מלישא כנעניות כאשר צוה אביהם יצחק גם אברהם, וכן הזכירו בגמרא במס' פסחים (דף נ' ע"א) והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיוחסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון ושאול בן הכנענית (לקמן מ"ו י' ושמות ו' ט"ו), כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיא דינה שנבעלה לכנעני, ורבותינו נחלקו בדבר אמרו ר' יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום ר' נחמיה אומר כנעניות היו, ויתכן שלא הקפיד ר' נחמיה בייחוסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מנשי ארץ כנען, אבל היו מן הגרים והתושבים הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח, (הרמב"ן). וגם הרשב"ם מפרש כנעני תגר ואמר כי מבנות כנען היו נזהרים, וכן פי' רש"י, וכן ת"א ויב"ע. והראב"ע אמר יש אומרים סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע י"ב ח'), ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד (זכריה י"ד כ"א), ועל פיהם תרגם בן המתרגם האשכנזי, ובעבור שהיו יושבי ארץ כנען בעת ההיא ידועים ומפורסמים בסחורה, והיו סוחרים את כל הארצות אל איים רבים בספינותיהם, הושאל שם כנעני על כל תגר: ובפ' ויחי יעקב (לקמן נ' י"ג) כת' רש"י ז"ל וישאו אתו בניו, ולא בני בניו שכך צוה אל יטענו במטחי אחד מבניכם לפי שהם מבנות כנען, ויהיה זה לפי ששאול בן שמעון הנקרא בן הכנענית ושלה בן יהודה היו מבנות כנען, ולכן יוציא את כלם, ולפ"ז שוע כנעני ממש היה, וכן משמע בס' הישר המודיע שמות כל נשי בני יעקב ויחוסן בפרט, אשר לא נזכרו במקרא ולא במדרשים, וכפי הנראה משם היו כל האחים נזהרים בצוואת אביהם שלא לשאת אשה מבנות כנען, חוץ מראובן ויהודה, ושמעון לא נשא את הכנענית לאשה, כי אם להיות שפחה לדינה אשתו, והוליד ממנה את שאול לבד, ויתר בניו הוליד מדינה, ויתכן שלא עבר בזה על צוואת אביו, שלא היתה הקפידה רק על האשה, לא על הפילגש, ולכן לקח אברהם את קטורה, שהיתה מבנות כנען: והכתוב לא זכר דבר מנשי בני יעקב, ובאר רק אשת יהודה וכלתו ונראה לי שהבוונה בזה על יחוס השלשלת הקדושה, שממנה יצאה מלכות בית דוד ומשיח צדקנו שיבוא ב"ב, ולפי שבימי משה (שלא היה רק דור רביעי מלוי, והיה בן בנו של קהת שהיה מבאי מצרים, וכן נחשון בן עמינדב נשיא יהודה במדבר היה רביעי לחצרון שהיה מבאי מצרים) היה הדבר מפורסם שנשא יהודה כנענית, והוליד ממנה בנים, ולא היה מפורסם שבא אל תמר שאיננה כנענית, כי לא שכב אותה עוד רק בפעם ההיא בפתח עינים על הדרך, כמו שאמר הכתוב ולא יסף עוד לדעתה (לא הוסיף, כדעת רוב המפרשים הפשטנים), לכן בא הכתוב לספר בארוכה שאשתו הראשונה היתה באמת בת איש כנעני כמפורסם אז, והוליד ממנה ג' בנים, וב' מהם מתו בלי זרע ונשאר הג', ולא מהם הוא הזרע המבורך, וספר שהיתה זקוקה ליבם, ונתגלגל הדבר שבא יהודה אליה, ואף שחשבה לזונה, הנה באמת היתה מוטלת עליו או על בנו מצוות יבום (כי אז היתה המצוה לאחד מקרובי משפחת בעלה כמו שהאריך בזה הרמב"ן), וכן אמר יהודה צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני, ר"ל וחל עלי חיוב היבום, והולידה ב' בנים צדיקים ע"י מצוות היבום, ואף יהודה לא יסף עוד לדעתה, ומן היבום הזה יצאה המשפחה הקדושה מלכות בית דוד שתתכונן במהרה בימינו: (ג) ויקרא את

(ד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן: (ה) וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ: (ו) וַיַּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר: (ז) וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה

רע

תרגום אונקלוס

שְׁמֵיהּ עֵר: (ד) וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ אוֹנָן: (ה) וְאוֹסֵיפַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ שֵׁלָה וַהֲוָה בִכְזִיב כַּד יְלֵידַת יָתֵיהּ: (ו) וּנְסֵיב יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ וּשְׁמָהּ תָּמָר: (ז) וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא

תרגום אשכנזי רצא

(ד) זיא וואַרד אַבערמאַהלס שוואַנגער, אונד געבאַהר איינען זאָהן, דען נאַננטע זיא אונן. (ה) זיא געבאַהר וויעדערום איינען זאָהן, אונד נאַננטע איהן שלה, ער וואַר צו כזיב אַלס זיא איהן געבאַהר. (ו) יהודה נאַהם פיר זיינען עלטעסטען זאָהן ער איינע פרויא, דיא היעס תמר: (ז) אַבער ער יהודה'ס עלטעסטער זאָהן

וואַר

רש"י

(ה) והי' בכזיב. שם המקו' ואומר אני על שם שפסקה מלד' נקרא כזיב ל' היו תהי' לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו) אשר לא יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח). ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר

באור

שמו ער, יהודה קרא את שמו ער מלשון עוררה את גבורתך (תהלים פ' ג'), ואשתו קראת שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקש בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כאם יעבץ שקראה שמו יעבץ לומר כי ילדתו בעצב (ד"ה א' ד' ט'), וגם כן עשתה אם אונן והוא מל' ויהי העם כמתאננים (במדבר י"א א'), מה יתאונן אדם חי (איכה ג' ל"ט), כמו בן אוני דרחל (לעיל ל"ה י"ח), ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו. (הרמב"ן): (ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו, כ' רש"י על שפסקה מלדת נקרא כזיב ל' היו תהיו לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו י"ח), אשר לא יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח י"א), שאל"כ מה בא ללמדנו, ודעת הראב"ע שספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אתו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם, ור"ע ספורנו כ' שקראתו שלה ל' אל חשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני איש בעת לדתה והוא אם היה שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות עכ"ל: (ו) תמר, ל' ב"ר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר אמר משום ר' מאיר תמר בתו של שם היתה וכתוב ובת איש כהן וגו' לפיכך הוציאוה ותשרף עכ"ל, וכן תרגם פה יב"ע, וגדלה הפליאה כי שם מת בהיות יעקב בן חמשים שנה (והתימה על רש"י שכתב בסוטה (דף י' ע"א), שמשנת ששים ליעקב כלו שנותיו של שם, כי המעיין בחשבון הכתובים יראה שבשנת נ' ליעקב מת שם), ואף אם נניח שנשא שם אשה אחרת קודם מותו וילדה לו את תמר בשנת מותו, עכ"ז היתה אז קרובה לבת שבעים, ואיך השיאה יהודה לבנו שהיה בן ט' או י' שנים, אבל בש' הישר כתוב תמר בת עילם בן שם, ולפ"ז יתכן שעילם חי שש מאות שנה כאביו (והי' אז חי עדיין לפי החשבון כשיעוין בכתוב), או קרוב להם וילדה בזקנותו, והיתה אז עדיין רכה

המעמר

לח (ה) והיה בכזיב, כתב הרדי"א לפי שהיה המנהג (יראה לי שזה היה רק בבנות כנען אשר מהן לקח יהודה אשה כי אצל יעקב באמת לא הי' הדבר כן) שלבן הראשון היה האב קורא שמו, ולבן השני קראתו האם, ולבן השלישי שוב האב, וכן היה חוזר חלילה, ולכן אמר בבן הראשון ויקרא כי יהודה קרא שמו, ובבן השני נאמר ותקרא האם קראתהו, ולכן בבן השלישי היה מן הראוי כי יהודה יקרא אותו בשם, לזה אמר והיה בכזיב בלדתה ולא היה שם כאשר ילדה אותו, ולכן ותקרא שמו, כי האם נתנה שמו.

תרגום אשכנזי

וואַר אין דען אויגען דעם עוויגען מיספעלליג, אונד דער עוויגע ליעם איהן שטערבען. (ח) דאַ שפּראַך יהודה צו אונן: וואָהנע דער פרויא דיינעם ברודערס ביא, אונד נים זיא צור ברודערעהע, דאַמיט דוא

ויש ב לח

רַע בְּעֵינֵי יְהוָֹה וַיְמִתֵהוּ יְהוָֹה: (ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם

זרע

רש"י

ראיתי ותקרא שמו שלה וגומר פסקת: (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויבחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא על שם המת:

ושחת

תרגום אונקלוס

דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲמִיתֵיהּ יְיָ: (ח) וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוֹל לְוַת אִתַּת אָחוּךְ וְיַבֵּם

יתה

באור

בשנים: (ז) רע בעיני ה', כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אתו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה הי' ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויבחיש יפיה, (רש"י), והוא מגמרא דיבמות (דף ל"ד ע"ב) וכן סופר בס' הישר, ולשון הרמב"ן לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטו זו מת להודיע שלא הי' זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי ההצלה עמדה על המכירה ולא הי' בבית האבית שנול זילתי זה שהי' רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן הי' יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהי' הדבר בעיניו ענש גדול לו מלבד אהבתו אותו עכ"ל: (ח) ויבם אתה, הראב"ע כתב טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך עכ"ל, כיונתו כי יבם הוא שם עצם פרטי לאחי בעל האשה, והוא הנקרא בלשון משנה גיסה, ולכן יקשה לדעתו לשון וְיַבֵּם, כי כבר הוא יבם לה גם בהיות אחיו בחיים, לכ"א כי פירושו הראה לה שאתה יבם לה מאז שהי' אחיך חי, וזה בעשות החיוב המוטל עליך להקים זרע לאחיך והיינו שתשאנה, והנה לפי דעתו נגזר פעל יַבֵּם מן השם יָבָם, והנה אף שנראה שגם הרד"ק בשרשים הסכים עמו בזה, מ"מ לא כן דעתי, אבל אומר אני כי אחי בעל האשה לא נמצא לו שם פרטי בלשון מקרא וכן לא נמצא שם פרטי לאשת אחיו, רק אחי בעלה נקרא אחי אישה, ואשת אחי האיש נקראת אשת אחיו, ולכן בפרשת העריות נאמר ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא י"ח י"ו), ולא נאמר ערות יבמתך לא תגלה, רק חז"ל בלשון המשנה קראו לו שם חדש, גיסה, ולה גיסתו, כי לשון מקרא לחוד ולשון חכמים לחוד, אבל שם יָבָם הוא שם תאר ונגזר מן הפעל יַבֵּם, והפעל הזה לא הונח רק על לקיחת אשת אחיו שמת בלא בנים, לאשה, ואז יש לו תאר יבם ולה יְבֻמָּה (עם שלא נמצא הנפרד משם זה לנקבה במקר', כי נמצא במקרא ג"פ יבמתו, וב"פ יבמתך, כולם בתי"ו דגושה, ואם הי' הנפרד יְבֻמָּה היתה התי"ו רפויה בכנוים כמו מן צְדָקָה, צְדָקָתוֹ ומן בְּרָכָה, בְּרָכָתִי), ולא הונח להם התאר הזה רק במקום שיש יבום והיינו כשמת אחיו בלא בנים, והושאל השם יְבֻמָּה גם אל נשו שני אחי' שמתו בלא בנים, שנקראו כן ע"ש בעליהן שבל א' מהם היו ראוי ליבם אשת אחיו לפי שמת אחיו בלא בנים, ולכן נאמר הנה שנה יבמתך וגו' שובי אחרי יבמתך (רות א' ט"ו), והתאר הזה יש לו גם קוד' היבום אחר שמת אחיו בלא בנים, בעבור היבום שחל עליו: והקם זרע לאחיך, הבן יקרא ע"ש המת, ל' רש"י, ואין זה אמת כי במנות התורה נאמר ג"כ יקום ע"ש אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל (דברים כ"ה ו'), ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבעז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו (רות ד' י'), ותקראנה אותו עובד לא מחלון, ועוד שאמר וידע אונן כי לא לו יהי' הזרע ומה הרעה אשר תבוא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם

בנו

זֶרַע לְאָחִיךָ: (ט) וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזֶּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו: (י) וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ: (יא) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵּית־אָבִיךְ

עד

דיינעם ברודער נאכקאמען פערשאפֿסט. (ט) נון וואס סטע אונן, דאס דיא נאכקאמען מען ניכט אים הם געהערען ווירד דען, וואן ער אלזא זיינער ברודערס פרויא בייאיאהנטע, פֿערדערבטע ער עם צור ערדע, אום זיינעם ברודער קיינע נאכקאמטען צו גיבען. (י) וואס ער טהאט וואר אין דען אוגען דעם עווינען מים־פֿעלליג; דארום ליעס ער אויך איהן שטערבען. (יא) יהודה

שפראך צו זיינער שוויעגערטאכטער תמר: בלייבע אלס וויטווע אין דיינעם פֿאטערס

תרגום אונקלוס

יָתֵהּ וְאָקִים זַרְעָא לְאָחוּךְ: (ט) וְיָדַע אוֹנָן (ט) ונפק לארעא. דם מבפנים וזירה מבח ן
אֲרֵי לָא עַל שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי זַרְעָא וַהֲוָה כַּד
עָיֵיל לְוָת אִתַּת אָחוּהִי וּמְחַבֵּל אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא בְּדֵיל דְּלָא לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי:
(י) וּבְאִישׁ קֳדָם יְיָ עֲבַד וְאָמִית אַף יָתֵיהּ: (יא) וַאֲמַר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתֵיהּ תֵּיבִי

באור

גנו כשם לחיו המת ורוב בני העדם מתקוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר יהודה אונן אמר וידע יהודה אונן כי לא לו יהי' הזרע כי ידיעה נאורה היתה לו כזה שלא יהי' לו הזרע, אבל הענין סוד גדול מסודות התורה נתולדת העדם וזכר הוא לגיני רוחים לזכר נתן להם השם עיניים לראות וחזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קידם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ניבוש העדם והוא הראוי להיות קודם נו ואחריו הקרוב נמשפחה כי כל שאינו הקרוב אליו ממשפחתו אשר היא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים ליטול לאשת המת העדם לו העדם לו הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים שם הי' המנהג קדמון לפני יהודה, ונב"ר אמרו כי יהודה התחיל נמלות יבוש תחלה כי נאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו ואשר נאשה התורה ואסרה אשת קבל הקרובים רבה הק"בה להתיר ליסור אשת האח מפני היבום ולא רבה שידחה מפניה ליסור אשת אחי האב והבן ואולאם כי בשל הרגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נאשר לאזניות גדולה בשל נאשר לא יאפון ליבם וקורא ם אותו בית שלון הגעל כי עשתה מבן מהם ורצוי הוא שתעשה המלוה הזאת נאליצת הגעל וח:אי ישראל הקדמונים מדעתם הגון היבבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה נפל יודעי הנחלה בשם שלא יהי' בהם ליסור האשר וקראו אותו גאולה וזהו ענין נעז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין. (הרמב"ן): (ט) כי לא לו יהיה הזרע, ת"א מדי לא על ז זים מתקרי זרעא, וכ"ת יב"ע והמתרגם השכנוי: אם בא, כאשר בא: ושחת, זרעו ארצה: כמו שתרגם מנקלוס ומבבל תורחים על ארעא, וב"ת יב"ע ויחמרו חז"ל בב"ר שהי' דם מבפנים וזורה מבח ן: נהן זרע, חטף קמץ, אבל תיבת מלאפוס (ר"ל שלום) שטעמה בשות לאחר יה ותיבה השם כה לה טעמה בשות רחשונה הרי הם בחטף והמלאזמים נהפך לחטף קט, וכן אורך לאכים וגדל מאד (אהלים קמ"ה ח'), ולאם שלא לא יעשה לה (שמות כ"א י"א), אבל את שלש העניים (במדבר ל"ה י"ד), מלאפוס הוא, (הרשב"ם). ומלת נתן היא מקור הבא ע"ד השלמים, ומנהג השרש הזה שלא יבא בו המקור בשלמות רק בנוהו מחובר אל הפעל כמו נתון תתן לו (דברים ט"ו י'), אבל בניאו לבא בדרכו לגיא בחסרון שתי האלוות כמו לא חסף את כתה לך (ישעיה ל' י"ב): (יא) שבי, לשון המתנה ובבבה כמו ימים לבים תשבי

תרגום אשכנזי

ד״ז, ביז מיין זאהן שלה ער־
וואכסען זיין וו רד; דען ער
דאכטע זיך, ער קעננטע אויך
שטערבען וויא זיינע ברידער.
תמר גיגג אונד בליעב אין איה־
רעס פאטערס הויז. (יג) עס
פערפלאסען פיעלע טאגע, דא
שטארב דיא טאכטער דעס
שוע, יהודה׳ס ווייב־אלס יהודה
געטרעסטעט וואַרד, גינג ער
הינויף צו דען שעערערן
זיינעס קליינען פיהעס, ער
אונד זיין פריינד הירה נאַך תמנה. (יג) דיעזעס וואַרד דער תמר אַנגעזאַגט, מאַן
שפראַך

ויש ב לח

עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְּנִי כִּי אָמַר פֶּן־
יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר
וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ (יג) וַיִּרְבּוּ
הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־
יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־
גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ
הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ (יג) וַיֻּגַּד
לתמר

רש״י

מבחון: (יא) כי אמר וגו׳. כלומר דוחה
היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה
לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו
שימותו אנשיה: (יב) ויעל על גזזי צאנו.
ויעל תמנתה לעמוד על גזזי צאנו:
עולה

תרגום אונקלוס

אַרְמְלָא בֵּית אָבוּךְ עַד דִּיְרְבֵי שֵׁלָה בְּרִי
אֲרֵי אָמַר דִּילְמָא יְמוּת אַף הוּא כַּאֲחוּהִי
וַאֲזָלַת תָּמָר וִיחֵיבַת בֵּית אָבוּהָא׃ (יב) וְסַגִּיאוּ
יוֹמַיָּא וּמִיתַת בַּת שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה וְאִיתְנְחֵם
יְהוּדָה וּסְלֵיק עַל גַּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא וְחִירָה רַחְמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְתִמְנָת׃ (יג) וְאִיתְחַוָּאָה
לתמר

באור

לי (הושע ג׳ ג׳), כלומר המתיני באלמנות: בית אביך, בא בחסרון בי״ת השמוש, ועניינו
בבית אביך כמו הנמצא בית ה׳ (מלכים ב׳ י״ח ט״ו), ולשון הרמב״ן וטעם שבי אלמנה בית
אביך שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן
כאשה חגורת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתיבמת כי
היוצאת וחפצ׳ להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת
שנים, ותכם בצעיף ותתעלף עד שתנשא לאיש. (הרמב״ן): כי אמר וגו׳, כלומר היה
דוחה אותה בקש שלא הי׳ בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא
זו שימותו אנשיה, לשון רש״י. ולדעת הרמב״ן ז״ל ידע יהודה שאין על תמר אשם כלל, כי
רחוק הוא בעיניו שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לה׳ וישלחם ביד פשעם, וכתב שהנכון שהי׳
שלה ראוי ליבם, אבל לא רצה אביו שיבם אותה ועודנו נער פן יחטא בה כאחיו אשר מתו
בנעוריהם כי ועדים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו,
אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער
לאביו כי אין לו עשר שנים והי׳ ממתין לו עוד, אז מהרה תמר ברוב תאותה להוליד מזרע
הקדש ועשתה המעשה הזה עכ״ל, וכן פי׳ ר״ע ספורנו: על גזזי, פי׳ אל גזזי, כמו ותתפלל
על ה׳ (שמואל א׳ א׳ י׳), וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שם ב׳ י״א), ודומיהם רבים, כן
פי׳ הראב״ע, ולפ״ד יהי׳ באורו בחסרון מלה, ועינינו ויעל לעמוד על גזזי צאנו, ודרך הכתוב
לומר כן על האדון המשגיח על פועליו או על הממונה עליהם, כמו ויאמר בעז לנערו הנצב
על הקוצרים (רות ב׳ ה׳), וכן פירש״י וז״ל ויעל תמנתה לעמוד על גזזי צאנו עכ״ל: ולשון
הרמב״ן ויעל על גזזי צאנו, הי׳ עולה שם תמיד להתנחם שישים לבו בצאן וישכח רישו, והוגד
לתמר כי הוא עולה שם בכל יום תמיד וארבה לו באחד הימים, או שהיה יהודה גדול בארץ
והיו

ויש ב לח

לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה
תִּמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ: (יד) וַתָּסַר
בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס
בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח
עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה
כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא

לא

תרגום אשכנזי רצג

שפראַך: דיין שוויעגערפאַ-
טער רייזעט הינויף נאַך תמנה,
זיין קליינעם פיעה צו שעערען.
(יד) דאַ לעגטע זיא איהרע
וויטווענקליידער אַב, בעדעק-
טע זיך מיט איינעם שלייער,
פערהיללטע זיך אונד זעטצ-
טע זיך אַן דער עפפענטליכען
העערשטראַסע, וועלכע אויף
דעם וועגע נאַך תמנה איזט;
דען זיא זאַה דאַס שלה ער-
וואַכסען וואַר, אונד זיא איהם

תרגום אונקלוס

לְתָמָר לְמֵימָר הָא חָמוּיִךְ סָלֵיק לְתִמְנַת
לְמֵיגַז עָנֵיהּ: (יד) וְאַעְדִּיאַת לְבוּשִׁי אַרְמְלוּתָהּ
מִנָּהּ וְאִיתְכַּסִּיאַת בְּעֵיפָא וְאִיתַקָּנַת וִיתֵיבַת
בְּפָרָשׁוּת עַיְינִין דִּי עַל אוֹרַח תִּמְנָת אֲרֵי
חֲזַת אֲרֵי רְבָא שֵׁלָה וְהִיא לָא אִיתְיְהֵיבַת

ליה

רש"י

(יג) עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומר
וירד שמשון תמנתה (שופטים י"ד) בשפוע
ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין
לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה
שלא יכיר בה: ותשב בפתח עיני'. בפתיחת
עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה
ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו
שכל עינים מכפות לראותו: כי ראתה כי
גדל

באור

והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד
להם טרם עלותו עכ"ל: (יג) עלה תמנתה, ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה (שופטים
י"ד א'), ויש מרז"ל שאמרו שני ערים היו ששמן תמנה, ויש מהם שאמרו חדא תמנת היא דאתי
מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה, לפי שהיתה יושבת בשפוע ההר עולין לה מכאן
ויורדין לה מכאן, וכן פירש"י פה: (יד) ותכס, פעל יוצא וטעמו ותכס ראשה: בצעיף,
הוא כסוי על הראש ויורד על הפנים: ותתעלף, ענין העטוף והכסוי, וכסתה פניה שלא
יכירנה יהודה: בפתח עינים, בשער של פרשת דרכים שהכל עוברים ונראים לעינים דרך שם,
והמפרשו שם עיר טועה, שהרי כתוב לפנינו היא בעינים, ואלו היה שם עיר היה לו לומר
בעינים הבי"ת חטף (ר"ל שוא), שלא מצינו שיאמר בבית אל ביריחו בירושלים, (הרשב"ם),
ואין זאת ראיה גמורה כי מעטים נמצאו גם שמות הערים בפתח המורה על הידיעה או בה"א
הידיעה עצמה כמו אנשי העי (יהושע ז' ה'), בקרקר (שופטים ח' י'), וישב דוד בחרשה (ש"א
כ"ג י"ח), כמ"ש הרד"ק במכלול (דפוס קטן דף נ"ד ע"ב), (ושלא כדעת הרז"ה בצ"ה תיבת
השוא אות י"ז שלא רצה בסי' הידיעה על שם העיר ואמר שהפתחין הם לסוף המאמר, וברח
מזרות הזה אל זרות אחר, כי על המנהג לא תהיה השתנות התנועות משוא לפתח או לקמץ
כ"א באס"ף ואין במלות הנ"ל אס"ף), עכ"ז פירושו נכון הוא במלות פתח עינים, וכן פירש"י
והרד"ק, והראב"ע פי' שם מקום וי"א כי שני מעינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח
ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו, אבל אונקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי תרגמו כפירש"י
והרשב"ם: כי ראתה כי גדל שלה וגו', לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה
להעמיד

המעמר

(יד) ותתעלף, עיקר הוראתו על הכסוי והעטוף, ונשאל גם על העדר הרגשות הנפש אם
יאחזה

תרגום אשכנזי

ויֵשֶׁב לח

לֹא־נְתָנָהּ לוֹ לְאִשָּׁה: (טו) וַיִּרְאֶהָ
יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה
פָּנֶיהָ: (טז) וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ
וַיֹּאמֶר הָבָה־נָא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי
לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר
מַה־תִּתֶּן־לִי כִּי תָבוֹא אֵלָי:
(יז) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים

ניט צור פרויא געגעבן ווארן דעו. (טו) יהודה ערבליקטע זיא, אונד היעלט זיא פיר איינע הורע; דען זיא האטטע איהר געזיכט בעדעקט. (טז) ער לענקטע צו איהר הין אין דען ווג, אונד שפראך: ערלויבע דאס איך דיר בייאוואהנע; דען ער ווארטע ניט דאס זיא זיינע שנור זיא. זיא שפראך: וואס ווילסט דוא מיר גענבן ווען דוא מיר בייאוואהנסט? (יז) ער שפראך: איך ווילל מן איינען ציגענבאק פאן דער העערדע זענדן; זיא אנטוואר=

תרגום אונקלוס

ר ש "י

ליה לאתו: (טו) וחזאה יהודה וחשבה
כנפקת ברא ארי כסיאת אפהא: (טז) ומטא
לותה לאורחא ואמר הבי כען איעול לותיך
ארי לא ידע ארי כלתיה היא ואמרת מה
תתן לי ארי תיעול לותי: (יז) ואמר אנא

גדל שלה וג'. לפיכך הפקירם עצמה אצל יהודה שכיתה מתחו' להעמיד ממנו בני': (טו) וייחזכה לזונה. לפי שיוצאת בפרצת הדרכים: כי נסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכיריה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה לנועה לפיכך לא תצדם: (יח) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה גטה אל הדרך לצד היא בה ובלשון לעז דסטורנ"יר: הבא נא.

אישלח

באור

להעמיד ממנו בנים, (רש"י), וידעה שרצוי לו לבעה לא לא יהיה שמנו ייצמה: (טו) ויחשבה לזונה, לפי שיוצאת בפרצת הדרכים, כי דרך הזונה ליטב בפתח עינים כדכתיב ויושבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת לקרא לעוברי דרך וגו' (משלי ט' י"ד וט"ו) וכו', ויאמר כי כסתה פניה ולא הכירה, והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שהנשים הבנים כי אח"כ אמר כי לא ידע כי כלתו הוא, והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים, מעולפת הלציף מנסה קלת השער וקלת הפנים ומסקרת בעינים ובפתים ומגלה הגרון והלוחר, כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תנסה קלת הפנים, ועוד כי הקדמות היוצנות על דרך בעניר שחזינה גם עם הקרונים תכסינה כניהן, וכן יעשו הקדשים גם היום בחרלוחם וכשופס לעיר לא נודעו, (הרמב"ן): (טו) ויט אליה אל הדרך, מדרך שהיו בה נטה אל הדרך לצד היא בה ובלשון לע"ז דיסטורני"ר, (רש"י), ובל"ח (חוי"ל ענקטן): הבה נא, הכיני עצמך ודעתך לכך, כל לשון הבא לשון הזמנה הוא חון ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה וחף ל חן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם, (רש"י), ונכר בתרתי הישב שנין הפרש הזה גם בעלים לחרופה בפסוק הבא נתחכמה לו (שמות א' י'), ובפסוק הבא נלבנה (לעיל י"ח ג'), ובפרשה

ה מ ע מ ר

יחזיק הסבל (החמאלט) כמו ויתעלף (זונה ד' ק') וכדומה, לפי שיחשיכו העינים וכאלו בלמות יכסה עליהם, ואולי מזה הענין עשת שן מלשת סביבים (ב"ם ה' י"ד) כלומר שחזיר כל בך עד שתכבה ותחשיל נוגה סביבים, ויתירגם: (דיא סטיירען חיבערגלענצט), וכן בייוני הפעול תמורת הפועל ע"ד בת נבל הפלודה (תהלים קל"ט ח') שענינו הפלודה כמו שפי' המפרשים.

ותהילך

ויישב לח

מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן
עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃ (יח) וַיֹּאמֶר
מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָךְ
וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ

אשר

תרגום אשכנזי רצד

וואָרטעטע: ווען דוא פפֿאַנד
געבען ווילסט ביז דוא זענ-
דעסט. (יח) ער שפּראַך: וואַס
פֿיר אוין פפֿאַנד זאָלל איך
דיר געבען? זיא אַנטוואָרטע-
טע: דיינען פּעטשאַפֿטרינג,
דיין טוך אונד דען שטאַב, דען

דוא

תרגום אונקלוס

אֶשְׁלַח גַּדְיָא בַּר עִזֵּי מִן עָנָא וַאֲמַרַת אִם
תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח: (יח) וַאֲמַר מַה
מַשְׁכּוֹנָא דִּי אִתֵּן לִיךְ וַאֲמַרַת עִזְקָתָךְ וְשׁוֹשִׁיפָךְ

וחיטרך

רש"י

הכיני עצמך ודעתך לכך כל לשון הבת
לשון הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו
בל' נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים
ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון:
(יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך

טבע'

באור

זו בפסיק ועתה לכו ונהרגהו (לעיל ל"ז כ'): (יז) אם תתן ערבון, אז אתרצה: ערבון, משכון: עד שלחך, רפי שתשלח שלוחך להביא הגדי, וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשליחות דורון כדכתיב מנחה הוא שלוחה (לעיל ל"ב י"ט), הנה שלחתי הגדי הזה (להלן בפרשה), (הרשב"ם), ור"ל כי שרש שלח כשיבוא בבנין הקל מורה על השליחות שיש בה חזרה להשיב דבר, ובאורו בל"א (זענדען אוטיקען), וענין השליחות הוא קל כי לא ישלחו להיות שם עד עולם, וזה אינו שייך רק באדם, אבל כשיבוא בבנין פעל מורה על כבדות השליחות, דהיינו שישלחנו מעל פניו ולא ירצה לראותו עוד, כמו ושלחה מביתו (דברים כ"ד א'), ובאורו בל"א (פערטיקען), ולכן בשליחות העורב והיונה מן התיבה נאמר וַיְשַׁלַּח בבנין הכבד, כי לא היתה הכוונה שם שישובו, ויאמר גם על ענין הלויה, כמו וישלחו את רבקה אחתם (לעיל כ"ד נ"ט) שהיא שליחות שאין בה חזרה, בל"א (בעגלייטען), וכן בשליחות דורון ומנחה, כמ"ש אנכי אשלח גדי עזים, ומלת שלחך היא מקור מבנין הקל עם כנוי הנוכח, וראוי לומר עד שַׁלֵּחֲךָ, לכן מפרש שלחך על השליח המביא הגדי, שאיתיה בחזרה, ואח"ז אמר שעכ"ז נמצא השרש הזה בבנין הקל גם בשליחות דורון כמו מנחה הוא שלוחה, הנה שלחתי הגדי הזה, שאין לפרשם על מביא הדורון, וכוונתו כי כלל זה לא נאמר על הדקדוק, רק על הרוב, ויש מעטים היוצאים ממנו: (יח) חתמך ופתילך, עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלחך שאתה מתכסה בה, לשון רש"י, והרד"ק בשרשים שרש חתם כתב כי הוא הטבעת שחותמין בו הכתבים, וענין השרש הזה היא ענין סגירה, ולפי שהחותם הוא סוגר הספר נקרא כן וכן הקשירות שיעשה אדם על הדברים להסתירם נקראות חותם כמו שאמרו רז"ל חותמות שבקרקע מתיר, ולפיכך נקרא המשלים חותם כאילו הוא סוגר הדבר שאין בו עוד, וכן אמרו במשנה הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה, ולפיכך נקראת כתיבת העדים בספר חתימה, כמו שאמרו עד שיאמר לסופר ויכתיב ולעדים ויחתמו וזולת זה הרבה לפי שהעדים הם השלמת השטר וסגירתו שאין אחריהם דבר עכ"ל. ובשרש פתל כתב אשר אין צמיד פתיל (במדבר י"ט ט"ו), פי' חתיכת בגד קטנה, ודומה לו בדברי המשנה פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה, ובמהו לפי דעתי,

חתמך

המעמר

(יח) ופתילך, יונתן תרגם וחוטייך, וכן הביא הרד"ק בשם י"מ בשרש פתיל, כי הי' המנהג בבני קדם לתלות טבעת החותם על צוארם בפתילים מקילעים (עוין געזענטס ערך חותם), ויהיה וי"ו של ופתילך כעין עם, כמו כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל (ש"ב י"ד י"ז) שעורו עם בני ישראל, וכן הכוונה כאן חותמך עם הפתילים שהוא תלוי בו.

הרה

תרגום אשכנזי

דוא אין דער האַנד האַסט; ער גאַב עס איהר, וואָהנטע איהר בייא, אונד זיא וואַרד פֿאָן איהם שוואַנגער. (יט) זיא מאַכֿטע זיך אויף, גינג דאַפֿאָן, לעגטע איהרען שלייער אַב, אונד צאָג וויעדער איהרע וויטווענקליידער אַן. (כ) יהודה שיקטע דען ציעגענבאָק דורך זיינען פֿריינד דען עדולמער, דאַז פֿפֿאַנד פֿאָן דער האַנד דער פֿרויא אַבצוהאָלען, ער פֿאַנד זיא אַבער ניכֿט. (כא) ער פֿראַגטע דיא לייטע איהרער שטאַרט, אונד שפּראַך: וואָ איזט דיא בייאשלעפֿערין? זיא זאַם זאָנסט אַם עפֿפֿענטליכֿען פּלאַטצע אַם וועגע; זיא אַנטוואָרטעטען: אין דיעזער געגענד וואַר קיינע בייאשלעפֿערין. (כב) ער קעהרטע צו יהודה צוריק אונד שפּראַך:

איך

ויש ב לח

אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ
וַתַּהַר לוֹ׃ (יט) וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר
צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי
אַלְמְנוּתָהּ׃ (כ) וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה
אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ
הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד
הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ (כא) וַיִּשְׁאַל
אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה
הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ
וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃
(כב) וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא

מצאתיה

רש"י

טבע' שאת' חות' בה ושמלתך שאתה מתכס' בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנ' וְחוּטְרָךְ דִּי בִידָךְ וִיהַב לָהּ וְעָאל לְוָתָהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ: (יט) וְקָמַת וַאֲזָלַת וְאַעְדִּיאַת עֵיפָהּ מִינָהּ וּלְבֵישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתָהּ: (כ) וְשַׁדַּר יְהוּדָה יַת גַּדְיָא בַּר עִזִּי בְּיַד רַחְמֵיהּ עֲדֻלָּמָאָה לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחָהּ: (כא) וּשְׁאֵיל יַת אֱנָשֵׁי אַתְרָא לְמֵימַר אָן מְקַדַּשְׁתָּא דְּהִיא בְעַיְינִין עַל אוֹרְחָא וְאָמְרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: (כב) וְתַב לְוַת יְהוּדָה

ואמר

תרגום אונקלוס

באור

חתמך ופתילך, ר"ל אדרתו או הכניף שעל ראשו, וכן דעת המתרגם שתרגם שושיפך, ותרגם וילט פניו באדרתו (מ"א י"ט י"ג), בשושיפיה, ותרגם המחלכות והמעטפות (ישעי' ג' כ"ב), כתוניא ושושיפיא וכו' עכ"ל. וכתב הרמב"ן ז"ל שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם, וזה המנהג עודנו היום בארצות המזרח, ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידוע במושלים, והיו בידו פתילים שבהם כצורה ההיא לתייר בה והמטה הי' בידו כמשפט שליט ונוגש כענין שכתוב מטה עז שבט למשול (יחזקאל י"ט י"ד), וכתיב לא יסור שבט מיהודה (לקמן מ"ט י'), ואלה נתן בידה עכ"ל, והרשב"ם ז"ל פי' ופתיל אזור וכתב שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינן מלבוש: (כא) הקדשה, מקודשת ומזומנת לזנות לכל באיה, כדכתיב וגם קדש היה בארץ (מלכים א' י"ד כ"ד), לא תהיה קדשה מבנות ישראל (דברים כ"ג י"ח). היא בעינים, הרגילה לישב בעינים על הדרך: לא היתה בזה, בזה המקום, וכן נסעו מזה (לעיל ל"ז י"ז):

חקה

מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ
לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ (כג) וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז
הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה
לֹא מְצָאתָהּ׃ (כד) וַיְהִי כְּמִשְׁלֹשׁ
חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר
זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה

לזנונים

תרגום אשכנזי רצה

איך האַבע זיא ניכֿט געפֿונדען, אונד דיא שטאַדטלייטע האַבען אויך געזאַגט: אין דיעזער געגענד וואַר קיינע בייאשלעפֿערין. (כג) יהודה שפראַך: זיא מאַג עס היננעהמען, וויר קעננטען צו שאַנדען ווערדען. זיעהע! איך האַבע דען ציעגענבאָק געשיקט, דוא אַבער האַסט זיא ניכֿט געפֿונדען. (כד) אַלס בייאנאַהע דרייא מאָנאַטע פֿאָרבייא וואַרען, וואַרד דעם יהודה אַנגעזאַגט: דיינע שוויעגערטאָכֿטער תמר האַט הורערייא געטריעבען, אונד איזט הורענווייזע שוואַנגער

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתָּהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אָמְרוּ
לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ (כג) וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב
לָהּ דִּילְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא
הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתָּהּ׃ (כד) וַהֲוָה כְּתַלְתּוּת
יַרְחַיָּא וְאִיתְחֲוָא לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנְיַאת תָּמָר

כלתך

רש"י

לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי הגדי הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתונת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים: (כד) כמשלש חדשים. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשי' כמו ומשלוח מנות (אסתר ט') משלוח ידם (ישעי' י"א) וכן תרגו' אנקלוס כתלתות ירחיא: הרה

לזנונים

באור

(כג) תקח לה, תעכב לעצמה הערבון שבידה: פן נהיה לבוז, אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהי' גנאי בדבר לחזר אחר הקדשות: הנה שלחתי הגדי הזה, כלומר עשיתי מה שהבטחתי לה ומה עלי לעשות עוד: (כד) כמשלש, רש"י פי' לשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים (ר"ל קרוב למקור), כמו ומשלח מנות (אסתר ט' י"ט וכ"ב), משלוח ידם (ישעיה י"א י"ד), וכן ת"א כתלתת ירחיא (ר"ל ולא תרגם כתלת ירחין, אבל יב"ע תרגם והוה בזמן תלת ירחין), ואמרו בב"ר רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם, כי הכרת העובר הוא בחדש השלישי להריונה, והכ"ף כמשלש הוא לדעת רש"י ככ"ף הבאה על המקור המורה על הזמן לפעמים, ולדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף רכ"ז ע"א ורנ"ו ע"ב) הוא שם המספר במשקל מִזְמוֹר, וכל עיר מִבְחוֹר (מלכים ב' ג' י"ט), וענינו כמו כשלשה חדשים, והכ"ף כ"ף האמיתות ור"ל למשלש חדשים כ"ב בפי' שמואל (א' כ"ה ל"ח), והנכון כמו שכתב במכלול (ד' קטן דף נ"ו ע"ב) שהיא כף השיעור והקירוב כמו כשש מאות אלף (שמות י"ב ל"ז), כאיפה שערים (רות ב' י"ז), ותורה כי אין השיעור או המנין והמספר מדוקדק ומצומצם רק קרוב לו, וכן מתורגם בל"א: הרה, שם דבר מעוברת כמו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב) וכמו ברה

המעמר

(כד) הרה, לדעתי הפעל הרה וכן התאר נגזר מן הר, לפי שע"י העובר יר.ם ויתנשא בטן האם, וכן יאמר בעל ל"א על אשה מעוברת (האָהען לייבעם), עיין ספר המלים להחכם אַדעלונג

ערך

תרגום אשכנזי

וישב לח

לְזֹנוֹנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף: (כה) הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ

אשר

גער וואָרדען: יהודה שפּראַך: פֿיהרט זיא הינוים, דאַס זיא פֿערברענט ווערדע. (כה) זיא ווארד אויסגעפֿיהרט, האַט טע אַבער צו איהרעם שווי־גער־פֿאַטער גשיקט אונר זאַגען לאַספֿען, דעמיעניגען מאַן

ר ש"י

לזנונים. סם דבר מעיברת כמו לחזה הלם (זמות כ"ח) וכמו ברה נחמה (זיר ו'): ותשרף. אמר לחכים מקשלה מצוס ר' מלוור בחו על סם היתה שהות בהן לפיכך דנוה בשריפה. (כה) היל מילחל. ליזרף: והיל שלחה אל חמיה. לה רלתה להלבין

תרגום אונקלוס

כַּלָּתֵךְ וְאַף הִא מְעַדְיָא מְזוּנוֹתָא וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָ וְתִיתְוֹקַד: (כה) הִיא מִתַּפְקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוָת חָמוֹהָ לְמֵימַר לְגַבַּר דִּי אִלֵּין

דיליה

פניו ולומר ממך לחי מעוברת אלא לאיש לחזר אלה לו אחרה אם יודע יודה מעלמו ואם לאו יזרפוני ואל

באור

נחמה (ב"ס ו' י'), (רמ"ע), וכ"כ הרל"ק בשרשים שרש הרה שהות סם תחר: לזנונים, שרשו זנה, והות סם המקרה בלשון רבים ולא נאלח היחיד ממנו רק במשקל לחר, זנות, לו תזנות, והתי"ו לו הוי"ו בסם תמורת הה"ח למ"ד הפעל, לו שנפלה הס"ח בדרכה, והוי"ו והתי"ו נוספות כדרך שיתוספו בשמות כמו מַלְכוּת. גְּבוּהוּת לחד סם (ישעי' ב' י"ח), ובסם זנונים תהי' הנו"ן תחת התי"ו, לו נכפל בו עי"ן הפעל כמו מן הנה הגיני כן מן זנה זנונים, כ"כ הרל"ק בשרשים שרש זנה, ולפי דבריו הלחרונים תהי' הי"ו במקום ה"ח למ"ד הפעל כמו היו"ד הל' במלת הגיני, ולדעתי יהי' שרש הסם הזה זנן, ויהי' בענין הזיות ב' שרשים נרדפים זנה, וזנן, ויהי' זנונים במשקל זקונים, נשורים, בתולים: ואמר יהודה היציאוה ותשרף, לחר לחכים מקשלה תלמידו של רני מלוור מצוס רבי מלוור תמר בתו של סם היתה שהות בהן לפיכך דנוה בשריפה זה בתב רש"י ולל פירשו, ולני לל ידעתי הדין הזה שנת בהן לינה חיבת שריפה חלל בזנות עם זיקת הבעל לחרוסה לו נראה כמו שמצורע בגמרת נסנהדרין, חבל בת בהן מומרת יבם שזנתה לינה במיתה בסקילה וכן בת ישרחל וכן בת בהן לינה חלל בחלו גרידא, ואם תחמר שהי' הינוס מוהג בבני נח והיל להם בכלל לחת לח"ת ולחזרה שלהם זו היל מיתתם והלל הם לומרים שיהודה התחיל במלות ינוס תחלה וכן בגמרת סנהדרין מוכיח שחין יכולים בני נח מיבת כלל, ונראה לי שהי' יהודה קלין מוטר זמיכל בחרן והכלה תחר תזנה עליו לינה נדונית כמשפט שחר החנשים חך כשבאה חת המלכות זעל כן כתוב ויחמר יהודה הולילוה ותשרף כי בחו לפניו לעשות בה בכל חשר יגזה והות מ"מ חותה מיתה למעלת המלכות ושפט חותה כמחללת חת חביה לכבוד כהינתו לל שיהי' דין הדיוטות בן, ועל דרך הפשט יתכן שהי' מוהגם בנהג היום במקלת חרנות סמרד שהחזה לחר תזנה תחת חיזה מוסרין חותה לבעלה והות דן חותה למיתה חו לחייס כרלונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיל להם בחזת לית ב' יומיים. (הרמב"ן): (כה) הוא מוצאת, להזרף, והי' רחוי להיות מוצאת, ובעבור שות הגרון מוצאה כמו מודעה זאת (ישעי' ב' ה'), רק שמשפט הפלי"ף להיות נתה ואין דין הרחנה נוהג בה כמו בלותיות הח"ע: והיא שלחה אל חמיה, לל רלתה להלבין פניו ולומר ממך לחי מעוברת, אלא לחים לחר חלה לו, חמרה אם מעלמו יודה יודה ואם לאו יזרפוני ואל חלבין פניו מכחן למדנו שות לו לחדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, (רמ"ן), והות מגמרת דברכות (דף מ"ג ע"ב),

---

המעמר

ערך טוואַנגער), והנה הר הות"מ כתבו ונפל שות ערבית ונוסף שות המשקל, כדרך שחר הרלשיתיך

ויגש לח

אֲשֶׁר־אֵלֶה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר
הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים
וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה: (כו) וַיַּכֶּר יְהוּדָה
וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן
לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף
עוד

תרגום אונקלוס

דְּלֵיהּ מַנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְיָא וַאֲמַרַת אִישְׁתְּמוֹדַע
בְּעוֹדְמָן עִוְקָתָא וְשׁוֹשִׁפָּא וְחוּטְרָא הָאֵלֵין:
(כו) וְאִישְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי
מְעַדְיָא אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבִיתָהּ לְשֵׁלָה בְּרִי
ולא

תרגום אשכנזי רצון

בין איך שוואַנגער, וועלכעם
דיעזע דינגע, געהערען; זיא
שפראַך פֿערנער: ערקענט
דאָך וועם דיעזער פּעטשאַפֿט,
רינג, דיעזעם טוך אונד דיע,
זער שטאַב געהערט! (כו) יהודה
ערקאַננטע עם, אונד שפראַך:
זיא איזט גערעכטער אַלס איך,
ווייל איך זיא טיינעם זאָהנע
שלה ניכט גענעבען; ער בע,

עוד

רש"י

ולא אלכין פניו. מכאן למדו חז"ל לחדש שימלכו לכבוד החג ולא יליון פני חבירו בדברים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בורתך ואל תאבד אלם נפשות: (כו) צדקה. נדברה: ממני. היה מעוברת ורז"ל דרשו שילחה את קול ואמרה ממני ומתוך יצאו הדברים לפי שהיתה למודה בבית חמיה גזרתי שילחו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על חמי לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. י"ל לא הוסיף וי"ו

לא

באור

וכתובות (דף ס"ז ע"ב), וסוטה (דף י' ע"ב), ונדה מליעה (דף נ"ט ע"ב): ותאמר הכר נא, משפט שלשון בן הוא נכתב מקומות לשון החמירה במאמר תרוך, ונחמת הכל מאמר תחד שמה כפי השלית, תשר שלחה שליו בסחר בעוד שהוליחוה להשרף, כדי שלא לביישו כמו שאמרו רבותינו ז"ל. והעלימה הכשרה ההיח את קלונו גם מן השלית, וסתמה את הדברים, לחים תשר חלה לו: הכר נא, אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בורתך ואל תאבד שלם נפשות, (רש"י), ולא ירדתי לסוף דעתו כי מי הגיד לה שתחומים ננטנה, ואף שהמילדת הבחיקה הבירה זאת בעת לדתה, לא תוכל להכיר בחדם שליה להריונה שזו הובאה נמשפט כמפורש בכתוב, ועיין בדח"ס שייבב זה בדוחק, והנה הברים לקוחים מגמרת דסוטה (דף י' ע"ב), תכל שם הנושא הכר נא בורתך ואל תעלים עיניך ממני: (כו) צדקה ממני, הנכון לפי הפשט הוא כפי הרמב"ן והרשב"ם ז"ל וזה לשון הרמב"ן והנכון שהוא כמו לדיקים ועניים ממנו (מלכים ח' ג' ל"ג), ויאמר חל דוד לדיק חתה ממני כי חתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה (שמואל ח' כ"ד י"ח), לדקה נמעשיה יותר ממני כי היח הלדקת ואני החוטח חליה שלא נתתיה לשלה בני והט גם כי שלה הוא היפם ולא לח יחפין לקחת את יבמתו אביו היה הגואל לחריו כשר פירשתי למעלה בדין היבום עכ"ל, וכן מתורגם בל"ח: כי על כן לא נתתיה לשלה בני, חסר הבי"ן שנמקוט תשר כמו כי על כן רחיתי פ"ק (לעיל ל"ג י'), ופירושו כי על כן שלא נתתיה לשלה בני עשתה זאת ובדין עשתה, ועל כן בדקה היח ממני: ולא יסף עוד לדעתה, מלמדו בתרגום נ' נוסחאות ים נוסחאות ולא הוסיף עוד למדעה

ויצ

המעמר

הרחיתיך נפרשת ויצלח. (כו) ויאמר, מכלית הספור הזה הוא, כי כבר למדנו בהמעמר לספר דברים נפרשת יבום, כי מני לז היה היבום חק לישראל, ורק תורתנו הקדושה תשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום הוסיפה דין חליצה, למען לא יהי' הלום מוכרח לדבק

בחמה

תרגום אשכנזי

ריהרטע זיא הירויף ניכט מעהר. (כז) צור־צייט איהרער ניעדערקונפט ציינטע זיך, דאס זיא צווילליננע אים לייבע האט. טע. (כח) אינדעם זיא ניעדער. קאם גאב איינס דיא האנד;

דיא

ויש ב לח

עוֹד לְדַעְתָּהּ: (כז) וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ: (כח) וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח

המילדת

רש"י

לא פסק: (כז) בעת לדתה. וברבקה היא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלא'. וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תימים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד

תרגום אונקלוס

וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִידְעָהּ: (כז) וַהֲוָה בְּעִידַן מֵילְדָהּ וְהָא תְיוּמִין בְּמֵעָהָא: (כח) וַהֲוָה בְּמֵילְדָהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חַיְיתָא וּקְטָרַת

על

באור

ויש נוסחא ולא פסק עוד מלמעדה, כ"כ הרד"ק בפירושו לס' בראשית, ונוסח שלפנינו בת"א ולא אוסיף וכו', וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, כי כן הוא משמעות פשוטו של מקרא, ולשון הרשב"ם ולא יסף, לא הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף עוד לדעתה עכ"ל, וכ"ה בנוסח כ"י ונראה להגיה המלה האחרונה, מלדעתה, ולשון הרמב"ן ולא יסף עוד לדעתה, אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אע"פ שהיא ברצונו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו במשפט היבמים. וזה טעם האומר לא פסק [הוא שמואל סבא חמוהי דרב שמואל בר אמי משמי' דרב שמואל בר אמי בסוטה (דף י' ע"ב)], כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף (דברים ה' י"ט) עכ"ל: (כז) והנה תאומים בבטנה, קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת על ידו שני להכיר הראשון, (ר"ע ספורנו), והיתה הכוונה להכיר איזה הוא הבכור. ועל דעת הרשב"ם לא יאמר והנה רק בדבר שלא נודע תחלה כמ"ש לעיל (כ"ט כ"ה) על והנה הוא לאה, ולקמן (מ"א ז') על והנה חלום, וכן כאן לא נודע שתאומים בבטנה עדי באו לה חבלי יולדה: תאומים, שם בפלם רחוקים קרובים, ולא נמצא הנפרד ממנו כי עיקר השם הזה לא הוסד רק על שנים הנולדים בעת אחת, והוא כמו ריחים, מספרים, מאזנים, שיבואו תמיד בלשון רבים, בעבור שמחוברים משנים, וכשיפרדו בטלה מלאכתן שנתקנו בעבורה: (כח) ויתן יד, הוציא האחד ידו לחוץ (ולא נזכר שמו כי עוד לא קראו לו שם), ולאחר שקשרה על ידו השני החזיר': ותקח המילדת, את היד, וכן מתורגם בל"א, ולי נראה שמלת שני חוזרות על ב' הפעלים,

ותקח

המעמר

באשה בל ישרה בעיניו, ויכל ביגון ימיו עם אשתו אשר תגעל נפשו בה, וכבר אמרו חז"ל שאם היה הוא זקן והיא ילדה או בהיפך נותנים לו עצה לחלוץ, ולזה ספרה לנו התורה כמה מן הרעה יגיע מן היבום אם לא ימכאו היבם והיבמה בשום פנים מקום להמלט מזה, כי עי"ז נעשתה זאת גדולה כי בא יהודה על כלתו (אשר גם לבני יעקב תבל היה כאשר באורנו בפרשת ויצא, והעד כי לא יסף עוד לדעתה) וכמעט רגע נשרפו האם ושני בניה. ועל פי הדברים האלה כבר סרה קושית הרמב"ן על דרש חז"ל שחמר היתה דינה בשריפה לפי שהיתה בת כהן, ואמר היא: והלא חמר רק שומרת יבם היתה? (עיין לעיל כ"ד בבאור), כי כוונת חז"ל לדעתי הוא שהיה אז כ"ר המנהג שאם זנתה בת כהן אם פנויה אם ארוסה או נשואה כי באש תשרף, ותורתנו התמימה לא באה להחמיר רק להקל כאשר אמרנו, וגזרה שאך בת כהן ארוסה או נשואה היא בשריפה ולא זולת זה.

הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי
לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה: (כט) וַיְהִי
כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו
וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ: (ל) וְאַחַר יָצָא
אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ זָרַח: ס חמישי לט (א) וְיוֹסֵף
הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר

פרים

תרגום אשכנזי רצז

דיא וועהמוטטער נאַם זיא, באַנד איינען ראָטהען פֿאַדען אַן דיא האַנד, אַנצוצייגען דיעזעס קאַם צו ערשט הערפֿאָר. (כט) אַלס עס אַבער זיינע האַנד צוריק צאָג, קאַם זיין ברודער הערפֿאָר, זיא שפּראַך: וואַרום האַסט דוא זאָ פֿאָרגעדרונגען? אויף דיך קאָממט דיא שולד דעס פֿאָרדרינגענס; מאַן נאַננטע איהן פרץ. (ל) הערנאַך קאַם זיין ברודער, וועלכער דען ראָטהען פֿאַדען אַן דער האַנד האַטטע, אונד מאַן נאַננטע איהן זרח.

לט (א) יוסף וואַרד אינדעסען הינונטער געפֿיהרט נאַך מצרים, אונד פוטיפר

תרגום אונקלוס

עַל יֶדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימָר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה:
(כט) וַהֲוָה כַּד אָתֵיב יֶדֵיהּ וְהָא נְפַק אָחוּהִי
וַאֲמַרַת מַה תְּקוּף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא
שְׁמֵיהּ פָּרֶץ: (ל) וּבָתַר כֵּן נְפַק אָחוּהִי דִּי
עַל יֶדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח:
לט (א) וְיוֹסֵף אִיתָחַת לְמִצְרָיִם וְזַבְּנֵיהּ

פוטיפר

רש"י

האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ד' ידות כתובות כאן כנגד ד' חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. וי"א כנגד ד' דברים שלקח אדרת שנער וב' חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב ב"ר: ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראות השני:
לט (א) ויוסף הורד. חוזר לענין הראשון אלא שהפסיק בו כדי

באור

ותקח ותקשר, ושעורו, ותקח המילדת שני ותקשרהו על ידו: שני, חוט כבוע בכבע השני והיו"ד בו ליחס, והוא הגוון האדום שקורין כרמ"ז: (כט) ויהי כמשיב ידו, כ"ף כמשיב להשערת הזמן, ושעורו בעת שהשיב ידו, וכן והוא כפרחת (לקמן מ' י'): מה פרצת עליך פרץ, כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו, והנה יש עליך משפט זה הפרץ (אם מת אחיך בדחקך עליו, מ"י), (הראב"ע). ועשם הנגינה מסכים לפי' זה, כי הושם טפחא במלת מה־פרצת וחובר עליך פרץ במונח אתנחתא, וכ"ת יב"ע (אבל העביר הכוונה מן הפשט אל הדרש כדרכו לפעמים): (ל) זרח, בשביל השני שהוא אדום, ומראה האדמימות דומה לאור הזורח:
לט (א) ויוסף הורד מצרימה, בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתוב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד, (ר"ע ספורנו), וכן מתורגם

המעמר

(כט) מה פרצת, הרמב"מן נ"ע תרגם כדעת הראב"ע (עיין בבאור), ולדעתי הפשוט כדעת רש"י שאמר חזקת עליך חוזק, ועל ענין מצב הנגינה יראה כי לדעת בעל הטעמים תהיה מלת פרצת עולה ויורד, ושעור הכתוב: מה מאד פרצת! פרצת עליך פרץ.
לט (א) ויוסף, אמר המעמר: יבין המשכיל וישתומם החוקר אם יתבונן בפלאי תמים דעות אשר לו נתכנו עלילות, ויסבב כל עתות בני אדם אל מרכז כוננו ידיו, למען יבוא

תרגום אשכנזי

ויש"ב לט

פוטיפר, האָבערשטער רעם פרעה, אָבערסטער דער לייבוואַכע, איין געבאָרנער מצרי, קויפֿט איהן פֿאָן דען ישמעאלים, וועלכע איהן דאָ הינונטער געפֿיהרט האָטטען.
(ב) דער עווינע ווער מיט יוסף, אונד ער וואָ"ד איין מאָן, דעם אַללעם גליקטע. ער וואָר אַלזאָ אים הויז זיינעם העררן,

אדניו

דעם

תרגום אונקלוס

ר"ש"ד

סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה: (ב) וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית

פּוֹטִיפַר רַבָּא דְּפַרְעֹה רַב קְטוֹלָיָא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עָרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַּמָּן: (ב) וַהֲוָה מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלָח וַהֲוָה בְּבֵית רְבוֹנֵיהּ מִצְרָאָה:

וחוא

לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשביל הורידוהו מגדולתו ועוד כדי לסמוך מעשה לחבתו של פוטיפר למעש' תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שרחה בלטטרולוגין שלה שעתידה להעמיד מלכים ונביאים ומשיח יודעת

לס

באור

בל"ח (יוסף ווערד וויבערשטען היינונטער געפֿיהרט), והוא מדכתיב ויוסף הורד ולא ויורד יוסף, שהי' משמעו לאחר המעשה הקודם, לכל זה משמע כבר בעת המעשה הקודם כמ"ש רש"י בפסוק והחלם ידע (לעיל ל"ז ו'), ובפסוק וה' פקד את שרה (שם כ"א א'): מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה, כבר נאמרתי למעלה (ל"ז כ"ח), כי פוטיפר לא קנהו מן הישמעאלים, רק ערבים היו בעד המדנים, ועל זה אמר מיד הישמעאלים, ונראה לי עוד לפרש לפי פשוטו שהמ"ס היא מ"ס הסבה ופירושו על יד הישמעאלים, ומכוון הלשון לאחר הורדהו שמה, ולא לאחר מכרוהו לו, כי בחמת המדנים מכרוהו לו, רק הישמעאלים הורידו אותו לשם: (ב) ויהי איש מצליח, מציג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדניו המצרי, הי'

ענד

המעמר

דברו וימלך חפלו ותכלית הגזרה מלתו ית'. הנה בחבר גזרה מכמתו העליונה כי לעבד ימכר יוסף ונכזל תבוא נפשו, למען זקק נפשו מכל סיגי פתיות הנערות לאחר החלו לפעם נקיבו, ולפרש חוטר גחוה וגחון, לאחר כבר הפין בין תלמי לבו, בגזרה מחלומותיו ודבריו, תחת מסבות התסבך הדבר, כי הי' עבד לבר הטבחים שהי' איש גדול בשער המלך ומן מזרתיו הקרובים אליו ונתנהו לחן בעיני אדוניו, והחלון נהסך לאוהב, ובחבר נפשו ה' בחבת אדוניו ורקח זמית לבו וטוהר נפשו, עוד הביאהו לבית האסורים, לך אל מקום אחר אסירי המלך אסורים שם, ולדעתי היתה זאת לבוונה מיוחדת מאת יוצץ פלא, כי ה' יעד את יוסף לשוש לומו אל לפרעה ומוכל בכל אחין מלכים, והיה זה נמנע מנער רועה צאן מנעוריו להיות יועץ למלך בחבת תחכמוני ולחגיזו ממלכה עדינה ותקיפה בחבר היתה אחין מלכים בימים ההם, לזה השתלשלו הסבות כי בית יוסף אל בית פוטיפר סרים פרעה והיה אחוב לאדוניו, ושם למד את הנמוס המחיני ודרך ארץ, ובאחבר היה נבית האסורים עם שר האופים ושר המשקים שרים נכבדים רוחי פני המלך, נגלו לו כל רזי המלכות ומנהגת המדינה, כי אין ספק שהשרים האלה שלח היה להם מה לעשות, הנבו תמיד מענייני המלוכה ועסקיה, ויוסף אחר נתן לו השם אחון טוטפת ולב מבין השתעבד עמם ושמר את דבריהם בלבו, ולזה מבית האסורים יצא למלוך, כי כבר הכלית למלוכה.

אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי: (ג) וַיַּרְא אֲדֹנָיו
כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא
עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ: (ד) וַיִּמְצָא
יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ
וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ
נָתַן בְּיָדוֹ: (ה) וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד
אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־
לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי
בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה
בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה:

ויעזב

תרגום אשכנזי רצח

רעם מצרי. (ג) אלס ויין הערר זאה, דאס רער עווינע מיט איהם איוט, אונר אללעס, וואס ער טהוט, אין זיינער האנר נעלינגען לעסט. (ד) רא פאגר יוסף גונסט אין זיינען אוינען, אונר בערינגטע איהן, רישער מאכטע איהן צים פער= וואלטער איבער זיין הויז, אונד וואס ער האטטע, נאכ ער אין זיינע געוואלט. (ה) זייטרעם ער איהן צום פערוואלטער מאכטע איבער זיין הויז, אונד אללעס, וואס ער האטטע; זענגעטע דער עווינע רא הויז דעם מצרי אום יוסף׳ס ווילען; רא נון רער זענען רעם עווי=

נען מערקליך וואר אין אללעם, וואס ער האטטע, צו הויז אונד אויף רעם פעלרע, (ו) ליעס

ער

תרגום אונקלוס

ר ש "י

(ג) וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ וְכֹל דִּי הוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ: (ד) וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ קֳדָמוֹהִי וּמַנְיֵהּ עַל בֵּיתֵיהּ וְכָל דְּאִית לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ: (ה) וַהֲוָה מֵעִידָן דַּמַנֵּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל דִּי אִית לֵיהּ וּבָרִיךְ יְיָ יָת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַיְיָ בְּכָל דִּי אִית לֵיהּ בְּבֵיתָא

וכחקלא

לא ממנה לא מכתה: (ג) כי ה׳ לתנ. שם שמים שגור בפיו: (ד) ונכל ים לו הכי

באור

ענד כשאר העבדים שבבית אדניו, בלי מעלה ויתרון עליהם: (ג) וירא וגו׳, עיניו וכחשר ראה לאדניו: כי י״י אחו, כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל לחם וידע כי מאת אלהים הוא לו וכן ראו לחיגו כי הי׳ ה׳ עמך (לעיל כ״ו כ״ח). (הרמב״ן): (ד) וישרת אחו, העלה לאותו ממדרגת העבד הכנזה, ושמהו משרת לעצמו ופקיד על כל ביתו, וזהו ענין חבור הוי״ן, וירא וימצא: וכל יש לו, הרי זה מקרא קצר מאד, וכל אשר יש לו: בידו, ברשותו: (ה) ויהי מאו הפקיד אחו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך י״י וגו׳, פעל הברכה מסובב על פעל הפקידה בזמן וכסבה, מיד בחאר הפקידו על ביתו, ומאותו הזמן והלחה, היו שכוח מורגש וניכר בברכת ביתך, על ידע פוטיפר שבגלל יוסף היתה לו הצלחה הזאת, ולולי שהחלה בהפקידו על ביתו, היו פוטיפר פוקד על דרכיו ולוקח ממנו מכל הבא לידו, לפי נדחותו חמ״ז הנרכה הנאה לו פחאום בגללו, מגזרף על ההצלחה שרחה בפיותו עדיין עבד מבזרת ביתו, חז עזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה וגו׳, ר״ל שהחמיחה בכל הבר מאז ואילך בלי לבקש מאתו חשבון כלל, והיה הכוונה בפשוט ויעזב וגו׳: בגלל, ענינו מן וגללו את האבן (שם כ״ט ג׳ ז׳) שהוא ענין סבוב, ולפילושו בפשט, שעל ידי יוסף היתה מסובב הנרכה לבית פוטיפר, ולא תמוה לעולם מלה אחת בלי שמוש הבי״ת כמו בענור, וכמו

וישב לט

(ו) וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף
וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־
הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף
יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה: * (ז) וַיְהִי
אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא
אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־
יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי:
(ח) וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו

חן

תרגום אשכנזי

ער אַללעם, וואָס ער האַטטע, אין יוסף'ס נעווענדלט, אונר בע־קימערטע זיך בייא איהם אום וויטער ניכטס אַלס אום דאָז ברויט, וועלכעם ער אָס. יוסף אַבער וואָר שאָן פּאָן גע־שטאַלט, אונר שאָן פּאָן אַנזע־הען. (ז) אויפסט נאָך דיעזען בעגעבענהייטען וואָרף זיינעם העררן פרוי איהרע אויגען אויף יוסף, אונר שפראַך, לע־נע דיך צו מיר! (ח) ער וויינער־טע זיך אַבער, אונר שפראַך צו זיינעם העררן פרוי: זיע־הע

רש"י

הרי לזון קלר מסר לחזר: (ו) ולא ידע לחזו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היה לחזו חלק אחר בלזון נקיים: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מוצל מתחיל לוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה לגיך מתאכל ואתה מסלסל בשעריך לגי מגרה בך את היצה"ר: (ז) ותשא את עיניה וגו'. כל

מקום

רבוני

באור

מלת למען שלא תבוא בלי הלמ"ד: (ו) ולא ידע אתו מאומה, נכית: כי אם הלחם אשר הוא אוכל, לא היו מעיין ומביט כלל בכל נכסי ביתו מהיכן בא לו עד שעה שרוחה את מאכלו על השלחן ולוכלו, כל מיני מאכל קורא לחזו לחם כדכתיב ענך לחם רב (דניאל ה' ח'), וכן כי לפני לחמי לחתי תמיד (לויב ג' כ"ד), מאכלי, לא ידע לחו, מכל לוכלי ביתו לא היו רוחה עד שעת אכילה, (הרשב"ם). וכן תרגם לונקלום והמתרגם סחשנזי, לחל רש"י פי' כי אם הלחם, היה לחזו חלק אחר בלזון נקיים, והוא מכ"ר, ומחזר יוסף להלן ולא חזך ממני מאומה כי אם לותך בלזר את לחזו, יחזיק הפי' הזה, וכן תיב"ע: ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה, פירשתים למעלה בפ' ויגש (כ"ט י"ו), ומחמר זה הוא הקדמה לפרשה שלאחריו, כי בעבור שהיו יפה תלר ויפה מראה לכן ותשא חזת לחניו וגו', ע"ד ותס הוא לחני כנען (שם ט' י"ח): (ח) וימאן ויאמר אל אשת אדניו, שכר הכתוב כי מתן לעשות כרלונה לע"ם שהיא גברתו חזת לחניו והוא ירא ממנה כי היו יכול את הדבר יותר וזה טעם על חזת

לחניו

המעמר

(ו) כי אם הלחם, רש"י ז"ל פירש שהוא לן נקיים, וזה ע"ד לוכלו ומשתה פיהם, והרב המבאר הביא ראיה לדעת הזה מזת עיין בלכריו, ולי"ב הוא נוכל לומר ע"פ דרכי כי פעמ זה הוא נגזל מן זון, ונפלה הטיו"ן ונוסף ה"ן להורחה פרטית,

וישב לט

הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת
וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃
(ט) אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי ׃
וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־
אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ
אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ (י) וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ
אֶל־יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע
אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃
(יא) וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה

לעשות

תרגום אשכנזי רצט

הע! מיין הערר בעקיממערט זיך בייא מיר ניכט, וואס אים הויזע פאָרגעהט, אונד אַל־לעס, וואס ער האַט, האַט ער אין מיינע געוואַלט געגע־בען; (ט) ניעמאַנד איזט אין דיעזעם הויזע גרעסער אַלס איך, אונד ער האַט מיר ניכט דאַז גערינגסטע פאָרבעהאַל־טען אַלס נור דיך, אין זאָ ווייט דוא זיינע פרויא ביזט; וויא זאָללטע איך אַלזאָ דיעזע גראָ־סע איבעלטהאַט בעגעהען, אונד ווידער גאָטט זינדיגען? (י) אַלס זיא נון טאַג אויף טאַג זאָ מיט איהם רעדעטע, אונד ער איהר ניכט געהאָרכטע, דאַס ער בייא איהר לאָגע, אָדער אויך אום זיא וואָרע, (יא) זאָ וואַר איין געוויסער טאַג, דאַ קאַם יוסף אין דאַז הויז

תרגום אונקלוס

רִבּוֹנִי לָא יָדַע עִמִּי מַה בְּבֵיתָא וְכֹל דִּי אִית
לֵיהּ מְסַר בִּידִי׃ (ט) לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא
הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵן יָתִיךְ
בְּדִיל דִּי אַתְּ אִתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אֶעְבֵיד בִּישְׁתָּא רַבְּתָא הָדָא וְאֵחוֹב קָדָם יְיָ׃ (י) וַהֲוָה כַּד
מַלֵּילַת עִם יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קִבֵּל מִנָּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתָהּ לְמֶהֱוֵי עִמָּהּ׃ (יא) וַהֲוָה בְיוֹמָא

רש"י

מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהי'. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפילו בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה.

באור

אדניו. (הרמב"ן): (ט) וחטאתי לאלהים, בני נח נצטיו על העריות, לשון רש"י, ונכון הוא רק בעבור חסרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו, ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים, ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה היא שיהי' בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא ודברו אמת רק לא הזכיר אסור הערוה כי דבר עמה כדרך הנשים. (הרמב"ן): (י) לשכב אצלה, בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו כי לא מצאנו אצלה על המשגל רק עמה או אותה, שכבה עמי, ואם שכב ישכב איש אתה (ויקרא ט"ו כ"ד), והנשים תשכבנה (זכרי' י"ד ב'). (הראב"ע והרמב"ן): להיות עמה, נזהר הי' אפי' להתייחד עמה עד שאירע מעשה שנשאר יחידי בעל כרחו לעשות מלאכת צרכי הבית כדרכו ואירע באותו יום שלא נותר איש בבית, ומדרש אגדה שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו, (הרשב"ם), ותכין מזה כוונת המתרגם האשכנזי: (יא) ויהי כהיום הזה, רש"י פי' הכ"ף להשערת הזמן וז"ל ויהי כהיום הזה, כלומר

המעמר

(י) להיות עמה, אולי שמוש הלמ"ד כמו בי"ת (עיין מכלול לרד"ק), ושעור הכתוב: ולא שמע אליה לשכב אצלה בהיותו עמה.

וישב לט

לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת: (יג) וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בִּבְגָדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה: (יג) וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה: (יד) וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא

לנו

תרגום אשכנזי

הויז, זיין געשעפט צו פֿערריכטן, אלס קיינער פֿאן דען הויזלייטען אים הויז נאר, (יב) אונד זיא ערגריף איהן בייא זיינעם קלייד, אונד שפראך: לענע דיך צו מיר! ער אבער ליעס זיין קלייד אין איהרער האנד, ענטפלאהן, אונד גינג צום הויז הינוים. (יג) אלס זיא נון זאה, דאס ער זיין קלייד אין איהרער האנד גילאסטן, אונד הינוים גענפלאהן, (יד) ריעף זיא אירע רען הויזלייטען, אונד שפראך צו איהנען: זעהט דאך! ער

ר"ש"י

כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יוס לאחוק יוס לויד שלהס שהלכו כלס לבית ע"ז לומרס לין לי יוס הגון ליזקק ליוסף כהיוס הזה לומרס להס קולה לני ולייני יכולה ליכך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד לומר מלאכתו ממש וחד לומר לעשות נרכיו עמהס שלא שגרתית לו דמות דיוקנו של אדון וכו' נדתית' בסס' סוטה: (יד) ראו הביא לנו. ה"ז לשון קלרה הביא לנו ולא כי' מי הביאו ועל נעלה לומרת כן:

תרגום אונקלוס

הֲדֵין וַעַאל לְבֵיתָא לְמִבְרַךְ בְּכְתְבֵי חוּשְׁבָּנֵיהּ וְלֵית אֱנַשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵּיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא: (יג) וְאָחַדַתְּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקַת לְלָבוּשֵׁיהּ בִּידָהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא: (יג) וַהֲוָה כַּד חֲזַת אֲרֵי שַׁבְקַת לְלָבוּשֵׁיהּ בִּידָהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא: (יד) וּקְרַת לֶאֱנָשֵׁי בֵּיתָהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא

באור

ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יוס לאחוק יוס לויד שלהס שהלכו כלס לבית ע"ז לומרס לין לי יוס הגון ליזקק ליוסף כהיוס הזה לומרס להס קולה לני ולייני יכולה עכ"ל, והוא מגמרת דסוטה (דף ל"ו ע"ב), וכ"ת המתרגם האחרוני, והוא המאיך ג"כ כוונת כ' הספוקים יחד בקושן זה, ויהי כאשר דברה אליו תמיד ולאחה שלא שמע אלי, לירע בין הימים יוס אחין לים בנית, ומלאכה מקוס לאחדו בנגדו, והוא נאות לאחנר הוו"ן המאברים המאימרים המאיאסים בזמן לו נסנה: לעשות מלאכתו, לפי הפשט מלאכתו ממש והיא מלאכת לרכי הבית לו הממון המוטל עליו כי הי' פקיד על הכל, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכ"ת לונקלוס למנדק בנאחני מושבניה: (יב) ויעזב בגדו בידה, לכנול גנדאתו לא רלה להוליאו מידה בנוסו הגדול ממנה והסיר לוסו מעליו כי הי' כנגד שיאעאף, כד במציל וכניף והיא בדאותה כי הבית בנגדו בידה פאדה פן יגלה עליה לכלי הבית לו למדאית ומקדימאת אליהס לומר כי הפשיט בגדו לעבד עמה ובדאותו כי הרימותי קולי ונאבל לבלות זאה שעשה והבי בדאותה כי עזב בגדו ולכן לא תניד היא ויעזב בגדו בידי לק לומרה לאחבי בואה ולנעלה ויעזב בגדו מלכי. (הרמב"ן): וינס, מן האדר פן יגבר עליו יל"הר, (רש"ס). וכפי המסופר בספר היסר נאחה לה הקרב על לוופל יוסף להמיאהו אס לא יאדפה לה, ויבדל בנהלה, ז"ש כה נקדע הבגד האחר האזיקה בו: (יד) הביא לנו

המעתיק

(יד) הביא, הרמב"ן ל"ע מדגים: (על הפס האוב בעברילט) והוא כלעת הרמב"ן עיין בנאות, ולא ידעתי מדוע שינה לת טעמו, ולא תרגם כדרכו בדרך כנוי קמני (אבן בדילטע).

לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא
אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל
גָּדוֹל: (טו) וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־
הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ
אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה: (טז) וַתַּנַּח
בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־
בֵּיתוֹ: (יז) וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד
הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ לְצַחֶק
בִּי: (יח) וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא
וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה:

ויהי

תרגום אשכנזי ש

האַט אונז איינען עברישען מאַן
געבראַכט, מיט אונז מוטה־
ווילען צו טרייבען; ער קאַם
צו מיר, זיך צו מיר צו לענען,
דאַ שריע איך מיט לויטער
שטיממע; (טו) אַלס ער נון
האָרטע, דאַס איך מיינע
שטיממע ערהאָב אונד שריע,
ליעס ער זיין קלייד בייא מיר,
אונד פלאָה צום הויזע הינויס.
(טז) זיא לענטע זיין קלייד בייא
זיך הין, ביז זיין הערר נאַך
הויזע קאַם. (יז) צו איהם
שפראַך זיא עבען דיעזעלבע
וואָרטע: דער עברישע
קנעכט, דען דוא אונז גע־
בראַכט האַסט, קאַם צו מיר,
מוטהווילען מיט מיר צו טריי־
בען. (יח) וויא איך אַבער מיי־
נע שטיממע ערהאָב, אונד שריע, ליעס ער זיין קלייד בייא מיר, אונד פלאָה הינויס.

אַלס

תרגום אונקלוס

גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עַאל לְוָתִי
לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא: (טו) וַהֲוָה
כַּד שְׁמַע אֲרֵי אָרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק וּנְפַק
לְשׁוּקָא: (טז) וַאֲחַתְּתֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתָהּ עַד דְּעַאל רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ: (יז) וּמַלֵּילַת
עִמֵּיהּ כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר עַאל לְוָתִי עַבְדָּא עִיבְרָאָה דִּי אַיְיתֵיתָא לָנָא
לְחַיָּכָא בִי: (יח) וַהֲוָה כַּד אָרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי

וערק

רש"י

עברי. מעבר הנהר מבני עבר: (טו) אדניו.
של יוסף: (יז) בא אלי. לצחק בי העבד
עברי

באור

איש עברי, על בעלה, ולא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא ידוע
וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו, וכן
ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי (שמואל ב' ג' ז'), לא יזכיר האומר ולא דבר בו
כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת. (הרמב"ן): עברי, מעבר הנהר מבני עבר, (רש"י).
יראה שכוונתו לומר ב' דברים שנקרא עברי, א' בעבור שהוא מזרע אברהם שהי' מעבר הנהר, ב'
שהי' מבני עבר בן שלח, ונקראו כל ההולכים בדרכי האבות הקדושי' לעבוד לאל אחד ולשמור חקיו
ומצותיו, על שמו, לפי שהוא למד לכל השומעים בקולו דרכי השם, גם יצחק ויעקב למדו אצלו דרכי
השם ועבודתו, וחז"ל אמרו נביא גדול הי' עבר, ועמ"ש בפ' וישלח (לעיל ל"ו ב'): בנו, ל'
רב"ם לתפארת, או כללה עמה את כל אנשי הבית, ראו שהעבד הזה, אחר שעלה לגדולה,
הוא מצחק בנו: (יז) בא אלי וגו', שעורו בא אלי לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו ומלו'

העבד

ויגש כ לט

(יט) וַיְהִי כְּשָׁמְעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ: (כ) וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ

אסירי קרי — אסורים

תרגום אשכנזי

(יט) אלס נון זיין הערר דיא וואַרטע זיינער פֿרויא האָרטע, דיא צו איהם זאַגטע: זאָ איזט דיין קנעכט מיט מיר אומגעגאַנגען! רַא ענטבראַנטע זיין צאָרן, (כ) אונד יוסף'ס הערר נאַהם איהן, טהאט איהן אין דאַז גע֯פֿענגנים, אַן דעז אָרט, וואָ דיא גע֯פֿאַנגענען דעם קע֯ניג אייגנעשפֿעררט וואַרען.

רש"י

ענרי לחר הנחת לנו: (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו'. נשעת תשמים לחרה לו כן וזהו שחמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני

תרגום אונקלוס

וַעֲרַק לְשָׁקָא: (יט) וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ יָת פִּתְגָמֵי אִתְּתֵיהּ דִּי מַלֵּילַת עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּפְתָגַמַיָּא הָאִלֵּין עָבַד לִי עַבְדָּךְ אִתְקֵיף רוּגְזֵיהּ: (כ) וּדְבַר רִבּוֹנֵיהּ דְּיוֹסֵף יְתִיהּ וְיָהֲבֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִּי אֲסִירֵי

דמלכא

באור

העבד הענרי לחר הנחת לנו המה כמו מחמר מוסגר, שנחזר הלשונות יסגירו לותו נשני מלחי לגנה, ובכתוב הנגיע' מנחר זה שחבח נסיף המחמ'המוסגר נגיעה מפסק' יותרמן הנגיע' שנמלי שלפני המחמר המוסגר המוזרת על המלו' שחחריו, כחבר הודעתי זה נסקדמ' ובנחורי פעמי' רבות: (יט) ויהי כשמוע אדניו וגו' כדברים האלה, ע"ד הפשט יין הכ"ף נזה לדמיון נדבר לחד, כ"ל כ"ף השעור וסקרוב, נהניח ספור הדברים קלחס לו נולם, והכוונה נענין הדברים החלה פחות מהם לו יחר עליהם, וכן ותקרלנה לחתי כחלה (ויקרח י' י"ט), וכמוהו ותשנו נקדם ימים רנים כימים לחבר יחנתם (דברים ל' מ"ו), כלומר היו כמו שהיו והניח מספרים, וכן נחמר ותגד לבית לחמה כדברים החלה (לעיל כ"ד כ"ח), ונדברו עמי בדברים החלה (לניחל י' ט"ו), וכן רנים, כן פי' ר' יצ"ן והרד"ק נמכלול ד"ק קף נ"ז ע"ח: (כ) ויחנהו חל בית הסהר, כ' הרחנ"ע ולח הרגו, כי נספק היו הדבר לחלו: מקום חשר חסורי המלך חסורים, חמר ר"ח כי הכתוב יפרש שנית הסהר הוח מקום לחבר לחסירי המלך לחסורים שם ולכך חמר כי הוח שם מלרי כי דרך הכתוב לפרש לשון וכריכה כמו הפיל פור הוח הגורל (לחסתר ג' ז'), (וכמו החחשתרנים (שם ח' י'), שהוח לשון פרש ופירש שהם שני הרחכים), ולח חמר כלום, לכל ויתנהו חל בית הסהר הידוע למלך שהוח מקום לחבר יחסרו שם לחסירי המלך לומר כי הי' זה סנה שינעמו עמו המשקה והחופה, (ויהי' זה כמו הקדמה לפרשה שלחרי'). ויחכן כי טעם לחסורי המלך ענדיו ומשרתיו החוטלים לו נמשפט המלוכה כי שחר החסירים לעם ניד השופטים והשטרים נבית סהר לחבר ינתנו, וספר הכתוב שנמו שם יוסף מלהנת לחדניו לותו והכל סנה מלת ה', ונעלי הלשון יפרשו (כוונתו על הרד"ק שפי' כן נס' השרשים שרש סהר) סהר כיפה ענולה (דמות הסהר) מל' לגן הסהר (ז"ה ז' ג'), ולפי דעתי שהוח הנור בית ננוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו החסורי' וממנו להם לורם והוח מלשון סיהרת נחרמית כחבר לחמר להר תעשה לחנה (לעיל ו' י"ו), מלשון להרים, ושנו שהם זה לרוב חורו וזה למיעוטו. (הרמב"ן): מקום חשר וגו', כחב הרד"ק נשרשים שרש קוס כי לעולם ינח השם הזה על מלת לחבר ועל בי"ן השימות נסמיכות כמו נמקום לחבר חשחט העלה (ויקרח י' י"ח), נמקום לחבר נגרחת (יחזקחל כ"ח ל"ה), מקום שיסול השן שם יהו. (קהלת י"ח ג') ענ"ד, לחבר הנה לנגדו רנים נקמץ לפני מלת לחבר, כמו נכל מקום לחבר תרחה (דנרים י"ב י"ג) כל מקום לחבר תדרך (יהושע ח' ג'), כל מקום לחבר יהי' שם (ישעי' ז' כ"ג),

יחם

אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ (כא) וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ (כב) וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֶת כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃ (כג) אֵין שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בידו

תרגום אשכנזי שא

אַלזָא וואַר ער דאָועלבסט אין דעם נעפֿענגניססע׃ (כא) אַבער דער עווינע וואַר מיט יוסף, נייגטע איהם נעווּאָנעהייט צו, אונד בראַכטע איהם גונסט אין דען אויגען דעם אויפֿזעהערס איבער דאַז נעפֿענגנים. (כב) דער אויפֿזעהער דעם נעפֿענגניסס׳ים נאַב אין יוסף׳ס גיוואַלט אללע דיא נעפֿאַנגענען, וועלכע אים נעפֿענגנים כע וואַרען, אונד אַללעם, וואס דאָועלבסט געשאַה, מוסטע ער פֿערזאָרגען. (כג) דער אויפֿזעהער איבער דאַז נעפֿענגנים זאַה ניכט דאַז מינרעסטע נאַך, וואַס ער אין זיין

תרגום אונקלוס

דְּמַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה תַמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי׃ (כא) וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְיוֹסֵף וְנָגַד לֵיהּ חַסְדָּא וְיָהֲבֵיהּ לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי׃ (כב) וְיָהַב רַב בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא דְיוֹסֵף יַת כָּל אֲסִירַיָּא דִי בְּבֵית אֲסִירֵי וְיַת כָּל דִּי עֲבִדִין תַּמָּן עַל מֵימְרֵיהּ דַיְיָ מְרַתְּעֵבֵד׃ (כג) לֵית רַב בֵּית אֲסִירֵי חָזֵי יַת כָּל סוּרְחַן בידיה

רש"י

ענייני תמיד כאלה׃ (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רוחין לתת בלה נאה וחסודה שבמדינה׃ (כב) היה היה עושה. כתרגומו נמימרי׳ הזה מתעניד׃ (כג) כאשר ה׳ אתו. בשביל שה׳ אתו׃

אחר

באור

וזה יאמר שמלת כל תגרום זה, הנה מלאנו מקום לחזר אין שם מחסור (שופטים י"ח י'), גם בחתונת מלת מקום בה"ק הידיעה תהי׳ לעולם קמולה לף לפני מלת אחר, והנכון בעיני כי בכל מקום שתהי׳ המ"ם בשוף יחסר הנסמך, בשקיש המוכן (או המשכן) לחזר תשחט העלה, במקום תרוך לחזר בנרחת, מקום החדמה שיסול העץ, וכן כאן מקום העיר לחזר לאסירי המלך לאסורים: אשורי, כתיב והוף פעול לאסירי קרי והיה תחר והענין אחד: ויהי שם בבית הסהר, בלל שאחר הפרט, וכן מתורגם בל"ף: (כא) ויט אליו חסד, שהי׳ מקובל לכל רוחין לתן בלה נאה וחסודה שבמדינה: (כב) הוא היה עשה, כמו שת"ף על מימריה הוה מתעביד, שלא היו עושים דבר אלא על פיו, כאלו הוא הי׳ עושה, וכ"ת יב"ע הוא מפקד למעבד: (כג) אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו, לנקלוס תרגם לית רב בית אסירי חזי ית כל סורחן בידיה, ויב"ע תרגם לית לחך לרב בית אסירי למנטר ית יוסף בחורת כל אסיריא דרוס לא תמי ית כל סורחן בידיה, יתכן שיבאתו מלאומה מלחון מוס ואולי שרשו כן לדעתם והאל"ף נוסף בתחלת המלה כאל"ף של ואתמחילה (לעיל י"ג ט') לולם הכוונה שרשה יב"ע נמחמר זה שלא הי׳ פרין לומר לת יוסף שלא יבגוד, היא קטנה מלד נגד תשיבותו שבפסוק הקודם שהי׳ מושל על כל האסירים שם ולא נעשה שום דבר בלי רשותו, אבל הרד"ק בשרשים שרש מלם כתב שרשו מלם והה"ק במלה הזאת נוספת לפי שהמלה מלעיל ועניינם בלום, ונא פה מיעוט לחזר מיעוט, כל מלומה, כמו הרק לך נמשה (במדבר י"ב ב') עכ"ל, וכן

תרגום אשבנוי

בָּדַד בַּאֲשֶׁר יְהוָה אֹתוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ: פ שביעי

(ט) וַיֹּחֶי אַחַר חַדְבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם:

(ג) וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו

זיינער געזואלט האטטע, אינ־
דעם ער עונינע מיט אירם
וואר, אונד וואס ער טהאט,
ליעם ער עוויגע נעליגנען.

מ (ט) איינסט נאך דיעזען
בעגעבענהייטען פערזון,
דינגטען זיך ער שענקע דעם
קעניגם פאן מצרים אונד ער
באקמייסטער אן אירהערן
אן דען קעניג פאן מצרים.

(ג) פרעה וואר זאר זועהר ערצירנט איבער זיינע ביידען האפבעדיענטען, איבער דען

על

אבער.

תרגום אונקלוס

בִּידֵיהּ בְּדִמֵּימְרָא דְיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ וְדִי הוּא עָבִיד יְיָ מַצְלָח:

מ (ט) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין סְרַחוּ שְׁקְיָא דְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְנַחְתּוֹמָא לְרִבּוֹנֵהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם: (ב) וּרְגִיז פַּרְעֹה

על

רש"י

מ (א) לאחר הדברים האלה. לפי שהגילה לוותה לדבר בו הניח להם הקב"ה סודותם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתנות הרווחה לגדיק על ידיהם: חטאו. זה נמלא זכות בפיולי פוטיפרי אלו וזה נמלא לרוב בגלוסקין שלו: והאופה. את פת המלך ואין לשון אפיי

אור

מרגמו אונקלוס ויע"ש למעלה מלת מחומה (שבפסוק ו' וט') מלעש, וחולי לא רצו לתרגם פה המלה רק הכוונה, ואכל בכוונת המאמר יותר נראה לפרש ככוונת ולא ידע אחו מחומה (שבפסוק ו'), שהאמינהו בכל דבר שיעשה שם ועליו יסמוך בלי לשאלו על מה עשית ככה, נידעו כי בחומנה הוא עושה, וכן מתורגם בל"ת: באשר יי אתו, בשניל שה' אחו, וכ"ת יב"ע. ושעור הכתוב כך הוא, אין שר בית הסהר רואה ומשגיח אחר מעשיו כי ה' היי אתו לאת את אחנו בעין שר בית הסהר, ואחר ואשר הוא עושה וגו' הוא הודעה אחרת שבני עלמה, לכן בא האחנת נמלא אחו:

מ (א) חטאו, אטא מוסר המלוכה כמו שאמר הכתוב לאדניהם למלך מצרים, וסופר שם' היינו כי זה נמלא זכויות ביין שהביא לפני המלך, וזה נמלא נתר בלשון המלך וכן הוא בנ"ר, וי"נע תרג' שנטלו עלה לאת סם המות למלך נמאכלו ונמשקיו, לכל לא יכווה לבר זה אטא רק פשע ומרד: והאפה, את פת המלך ואין לשון אפייה אלא נפת בלע"ז פיסטו"ר, (רש"י), [כ"ל פטי"סיר, בל"א (פאסטעטען בעקער)]: (ב) סריסיו, לדעת הראב"ע הוא ממשקים לגושי העי"ן נמשקל

לעיר

המעמר

מ (א) חטאו, קרב המבאר לשה לדעת יב"ע שאמר שנקטו לשלוח יד במלך, נמשנו שזה לא נקרא אטא רק פשע ומרד; לולם בכר מלינו לשון אטא גם בשפיכת דמים, שהרי דוד אמר אל נתן אטאתי (ש"ב י"ב י"ג) וסם נאמר ואותו הדבר נאכב (שם ט'), ואם שהרימו יד במלך, הלא נאמר רגזו ואל תאטאו (תהלים ד' ה') וסם הכוונה על מרידה במלכות כמ"ש הרמב"ן שם, ואין לך משל יותר ממה שמעל יהבעם במלך מלבי המלכים, ובכל זאת נאמר בכל מקום אטאת ירבעם, ובן בא יהיה אטא מסבת מות (דברים כ"ד ט"ו), ועיקר הכתוב בין לדעת כ"ת ובין לדבנן (בפ' נגמר הדין) בשקלל את הסם מאטאי, הלא יש מרד גדול מזה?

ויפקד

ויש ב מ

עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים: (ג) וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם: (ד) וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף

אתם

תרגום אשכנזי שב

אָבערשענק אונד איבער דען אָבערבאַקמייסטער; (ג) דאַס ער ויא אין פֿערהאַפֿט ברינגען ליעס, אין דאַז הויז דעס אָבערסטען פֿאָן דער לייבוואַכֿע, אין דאַז געפֿענגנים, אַן דען אָרט וואָ יוסף איינגעשפֿעררט ק וואַר. (ד) דער אָבערסטע דער לייבוואַכֿע טרוג עס דעם

יוסף

תרגום אונקלוס

עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי: (ג) וִיהַב יַתְהוֹן בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִּי יוֹסֵף אָסַר תַּמָּן: (ד) וּמַנִּי רַב קָטוֹלַיָּא יַת יוֹסֵף עִמְּהוֹן

ושמש

רש"י

אפיי' אלא בפת ובלע"ז פי"שטור: (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם:

ויהיו

באור

אביר, כביר, בעבור שלא נשתנה קמץ הפ"א לשוא בכנויס, וקמץ הפ"א הוא לחשלים הדגש שלא יקבלו הרי"ש, כי אם היה ממשקלים הקלים והקמץ בעצם, היה משתנה לשוא בסמיכות ובכנויס כמו מן נָדִיב, נְדִיבֵי עמו (תהלים קי"ג ח'), ומן קָצִין, קְצִין עם (ישעי' ג' ז') אבל לפי שמצאנו סְרִיס פרעה (לעיל ל"ז ל"ו ול"ט א'), וכן סְרִיסֵי פרעה (להלן פסוק ז'), שנשתנה בהם הקמ"ץ לשוא, מוכרחים אנו לומר כי יש לשם זה ב' משקלים א' קל ואחד כבד, כמו אַבִּיר שנמצא אֲבִיר יעקב (להלן מ"ט כ"ד), וכ"ה דעת הרד"ק בשרשים שרש סרס: ולשון הרמב"ן על שני סריסיו, היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבתי הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם, ודעת אנקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן תרגם יונתן והיו סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ' י"ח וישעי' ל"ט ז'), עכ"ל, וכבר דברתי בזה לעיל (ל"ז ל"ו) בפסוק והמדנים, שכל עבדי המלך בארצות המזרח נקראו סריסים על שם רובם, והיו בהם אנשים בלתי מסורסים, ולהם נשים, כמשמע מפשטות הכתוב: (ג) במשמר בית שר הטבחים, מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו, והנה יתכן לפרש שהוא סמוך, במשמר של בית שר הטבחים והוא בית הסהר שהיה בביתו, וכן ת"א במטרת בית רב קטוליא, ובלא סמיכות יתרגם מטרא, ויתכן ג"כ לפרש שאיננו סמוך ואז צריך להוסיף בי"ת השימוש, ושעורו במשמר בבית שר הטבחים, וכ"ת יב"ע והמתרגם האשכנזי, אבל שוא הבי"ת ופתח המ"ם השנית המורים על הסמיכות, יורו על הבאור הא', ואין סתירה לזה מן הרביע שבמלת במשמר, שהוא טעם מפסיק גדול ואין מקומו במלה הסמוכה לאחריה, כי כבר מבואר בהקדמה שבבוא ד' מלות סמיכות זו לזו תהיינה ב' האחרונות מחוברות בטעם, והמלה שלפניה בטעם מפסיק, והראשונה בטעם מפסיק יותר ממנה: (ד) ויפקד, ענין מנוי וגזברות, וכן ת"א ויב"ע ומני, (ועיין בפ' במדבר (א' ג'), שם הארכתי בענין השרש הזה ובכל ההוראות הנכללות בו): את יוסף אתם, להיות אתם, לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים

היו

המעמר

(ד) ויפקד, הנה אף שאין ספק שמקום אסירי המלך אינו גרוע כל כך כמסגר שאר האנשים מדלת העם, מ"מ היו הנעצרים שם צריכים שמירה יתירה והשגחה פרטית שלא ימתיקו סוד נקשור קשר נגד המלך, כי היו שרים נכבדים ואנשי מופת, ויען ראה שר בית הסהר כי יוסף

איש

תרגום אשכנזי

יוסף אויף בייא איהנען צו זיין, ער בעדיענטע זיא, אונד זיא וואַרען איין גאַנצעס יאַהר אין פֿערהאַפֿט. (ה) דאַ טריימטען זיא ביידע אין איי=נער נאַכֿט, יעדער זיינען בע=זאָנדערן טרוים, אונד יעדעס טרוים קאַם מיט דער בעדיי=

ר ש"י

ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו. וזהו שנא' וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל א' חלם

ו י ש ב מ

אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר: (ה) וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה

והאפה

תרגום אונקלוס

וְשַׁמֵּשׁ יַתְהוֹן וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְרָא: (ה) וְחָלָמוּ חֶלְמָא תַרְוֵיהוֹן גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא חָד גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ שַׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא דִּי

למלכא

באור

היו: ויהיו ימים במשמר, שנה שלימה כדכתיב ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט), ימים או עשור (לעיל כ"ד כ"ה), וכן סופר בס' הישר: (ה) ויחלמו חלום שניהם, ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו, ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו וזה שנ' וירא שר האופים כי טוב פתר, (רש"י). והנה לפי הדרש יהיו חלום סמוך למלת שניהם, חלום של שניהם, אבל לפי משמעות פשוטו הוא מופרד, ואין טענה נגד הפשט מן הח"פ שבחי"ת, כי איננו מסבת הסמיכות, רק הוא בעצם והנפרד הוא ג"כ חֲלוֹם, כמו והנה חֲלוֹם (לקמן מ"א ז'), שבא כן בס"פ, וגם אונקלוס ויב"ע תרגמו וחלמו חלמא תרויהון, כוונו אל משמעות פשוטו, כי אם היה סמוך היו צריכים לתרגם חלמא דתרויהון או די תרוויהון כמו שתרגמו חלום פרעה (שם מ"א כ"ה), חלמא דפרעה, ועל פיהם תרגם כן גם המתרגם האשכנזי: איש חלמו, כל אחד חלם חלום אחר ולא שניהם חלום אחד, וכן מתורגם בלשון אשכנז, ולי נראה להמתיק עוד כוונת המאמר הזה שחלמו כ"א חלום מענין מלאכתו ומעשהו, זה גפן, וזה סלים עם מעשה אופה: איש כפתרון חלמו, לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר, ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירוש, (הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש פתר והראב"ע, וכ' הראב"ע כי לא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום), ושעם איש כפתרון חלמו, כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו, זה לשון רש"י, ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף, (הרמב"ן), ואני תמה על דברי הרב בזה, כי מהידוע שאין הפרש בין חלום לחלום למי שלא ידע העתיד לבא על החולם, והפותר יכול לפתור את החלום בכמה אופנים וכולם ידמו אליו, כמו בחלום פרעה שאמרו חז"ל במדרש רבה שהחרטומים פתרו אותם בכמה ענינים, שבע בנות אתה מוליד ושבע אתה קובר, שבע מלכיות אתה מכבש ושבע אפרכיות מורדות בך, וגם המה היו דומים אל החלום, על כן לא ידע שר המשקים אם אמת פתר לו, עד אחר ראותו שנתקיים פתרונו לו ולחבירו, מעתה כוונת הכתוב פה לדעת רש"י ז"ל לספר את המעשה כפי שהיה ונודע בסוף, שאמר שחלמו כל אחד כפי הפתרון האמתי שיפתור יוסף והוא העתיד לבא אליו, לא שהם ידעו זה

מתחלה

המעמר

איש חכם ונבון ונאמן רוח, לכן פקד אותו אתם לשרתם למען יהיו עיניו פקוחות על מעשיהם, ואזניו קשובות לכל דבריהם, ואולי שגם זאת כוונת הראב"ע שאמר, כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו ע"כ. (ה) כפתרון, מה שהביא הרב בשם הראב"ע כי פתרון לא

נמצא

וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר
אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר: (ו) וַיָּבֹא
אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם
וְהִנָּם זֹעֲפִים: (ז) וַיִּשְׁאַל אֶת־
סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר
בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם
רעים

טינג איבעראיין; נעהמליך דער אָבערשענק אונד דער אָבערבאַקמייסטער דעם קעניגס פֿאָן מצרים, וועלכֿע אין דעם געפֿענגנים איינגעשפערט וואַרען. (ו) אַלס יוסף דעם מאָרגענס צו איהנען קאַם, זאַה ער דאַס זיא בעשטירצט וואַרען. (ז) דאַ פֿראַגטע ער דיא האָפֿבעדינטען פרעה'ס, וועלכֿע מיט איהם אין פֿערהאַפֿט אין דעם הויזע זיינעס העררן וואַרען: וואַרום זינד אייערע געזיכֿ-

תרגום אונקלוס

לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם דִּי אֲסִירִין בְּבֵית אֲסִירֵי:
(ו) וַאֲתָא לְוַתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא יַתְהוֹן
וְהָא אִינוּן נְסִיסִין: (ז) וּשְׁאֵיל יַת רַבְרְבֵי פַרְעֹה דִּי עִמֵּיהּ בְּמַטְּרַת בֵּית רִבּוֹנֵיהּ לְמֵימַר

רש"י

חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם:
(ו) זועפים. עצבים כמו סר וזעף (מלכי' א'

באור

מתחלה אם הוא הפתרון האמתי ועתיד לבא עליהם, ולכן בספר שר המשקים זאת לפרעה, ברכותו להגדיל חכמת הפותר, אמר איש כפתרון חלמו חלמנו, ר"ל כפי הפתרון שראינו שנתקיים אחר כך, וא"כ אין טענת הרמב"ן טענה על פי' רש"י ז"ל, ונראה מסתימת לשון האנקלוס שדעת כדעת רש"י, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: המשקה והאפה וג', הוא תוספת באור למלת שניהם, ומן איש עד חלמו הב' הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן מלת חלמו מוטעמת בטעם האתנח המפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו, וכן מתורגם בל"א: (ו) ויבא אליהם יוסף בבקר, יתכן שבלילה היה לן בבור, (הראב"ע), יראה שדעתו שבית הסהר איננו הבור, והי שר המשקים והאופים בבית הסהר שהיה בית חשוב קצת, וראוי לשרים כמוהם, ויוסף היה בבור, אבל מן הכתובים אינו נראה כן רק שהכל אחד, ופעם יקרא בור בעבור שהיה תחת הקרקע ופעם יקרא בית הסהר בעבור שהיה עשוי כמין בית, ופעם יקרא בית הבור, עד בבור השבי אשר בבית הבור (שמות י"ב כ"ט), וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש בור, וכן כתב רש"י בפ' מקץ (לקמן מ"א י"ד), וז"ל מן הבור, מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא, וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור עכ"ל, וגם אנקלוס ויב"ע תרגמו בור גובא בכל מקום, וזה, וכן וירידהו מן הבור, תרגמו בית אסירי, כמו שתרגמו בית הסהר, כדרכם לתרגם לפי הענין, ופי' ויבא אליהם יוסף בבקר, ממקום משכבו: זעפים, עצבים כמו סר וזעף (מלכים א' כ"א ד'), זעף ה' אשא (מיכה ז' ט'), (רש"י). והראב"ע כתב, זעפים, מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו (יונה א' ט"ו), והוא הפך המנוחה וההשקט, והכוונה שראה בפניהם העדר מנוחת הלב, ושהוא נגרש וזועף כים: (ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו, בשביל שהפקיד אותם אדוניו בידו כאמרו ויפקד שר הטבחים

את

המעמר

נמצא רק בחלום, הנה אין ספק כי פשר דבר (קהלת ח' א') הוא הענין הזה בעצמו רק שנחלף התי"ו בשי"ן, וכן תרגמו אונקלוס ויונתן כאן ופושרן. והעירני ידידי רי"וו כי מצוי הוא בתלמוד ירושלמי שיאמר תפתר (במקום שיאמר הבבלי הכא במאי עסקינן) ומזה גם בפירוש רש"י לד"הי ודניאל פעמים רבות פתרון תחת פירוש, וזה אות כי הנחת פתר לא על החלום לבד היא.

שלשה

רָעִים הַיּוֹם: (ז) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה
בָּא: וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ
בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה
אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו:
(ח) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם
וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ: (ט) וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם רְאוּבֵן אַל תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְׁלִיכוּ
אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר
וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בּוֹ לְמַעַן הַצִּיל
אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו:
(י) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף אֶל אֶחָיו
וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת יוֹסֵף אֶת כֻּתָּנְתּוֹ אֶת
כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו: (יא) וַיִּקְחֻהוּ
וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין
בּוֹ מָיִם: (יב) וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכֹל לָחֶם
וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרַח
יִשְׁמְעֵאלִים בָּא מִגִּלְעָד וְגְמַלֵּיהֶם
נֹשְׂאִים נְכֹאת וְצֳרִי וָלוֹט הוֹלְכִים
לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה: (יג) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
אֶל אֶחָיו מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ
וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ: (יד) לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ
לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל תְּהִי בּוֹ כִּי
אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו:
(טו) וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים
וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר
וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים
בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת יוֹסֵף
מִצְרָיְמָה: (טז) וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר
וְהִנֵּה אֵין יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת
בְּגָדָיו: (יז) וַיָּשָׁב אֶל אֶחָיו וַיֹּאמֶר
הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אָנִי בָּא:
(יח) וַיִּקְחוּ אֶת כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ
שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכֻּתֹּנֶת
בַּדָּם: (יט) וַיְשַׁלְּחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים
וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת
מָצָאנוּ הַכֶּר נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא
אִם לֹא: (כ) וַיַּכִּרֶהָ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת
בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף
יוֹסֵף: (כא) וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו
וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ
יָמִים רַבִּים: (כב) וַיָּקֻמוּ כָּל בָּנָיו
וְכָל בְּנוֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם
וַיֹּאמֶר כִּי אֶרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה
וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ אָבִיו: (כג) וַיִּמְכְּרוּ אֹתוֹ
הַמִּדְיָנִים אֶל מִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס
פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים: (כד) וַיְהוָה
הָיָה אֶת יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ
וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי: (כה) וַיַּרְא
אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר הוּא
עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ: (כו) וַיִּמְצָא
יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרְתֵהוּ וַיַּפְקִדֵהוּ
עַל בֵּיתוֹ וְכָל יֶשׁ לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ:
(כז) וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל
אֲשֶׁר לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת בֵּית הַמִּצְרִי
בִּגְלַל יוֹסֵף וַתְּהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל
אֲשֶׁר לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה: (כח) וַיַּעֲזֹב
כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא יָדַע אִתּוֹ
מְאוּמָה כִּי אִם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל
וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה תֹאַר וְיָפֶה מַרְאֶה:
(כט) וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא
אֵשֶׁת אֲדֹנָיו אֶת עֵינֶיהָ אֶל יוֹסֵף וַתֹּאמֶר
שִׁכְבָה עִמִּי: (ל) וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר אֶל אֵשֶׁת
אֲדֹנָיו הִנֵּה אֲדֹנִי לֹא יָדַע אִתִּי מַה
בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ נָתַן בְּיָדִי:
(לא) אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא
חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם אוֹתָךְ
בַּאֲשֶׁר אַתְּ אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה
הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים:
(לב) וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם
וְלֹא שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֵצֶל לִהְיוֹת
עִמָּהּ: (לג) וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה
לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי
הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת: (לד) וַתִּתְפְּשֵׂהוּ
בְּבִגְדּוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב
בִּגְדּוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:
(לה) וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי עָזַב בִּגְדּוֹ בְּיָדָהּ
וַיָּנָס הַחוּצָה: (לו) וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי
בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ
אִישׁ עִבְרִי לְצַחֵק בָּנוּ בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב
עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל: (לז) וַיְהִי
כְּשָׁמְעוֹ כִּי הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא
וַיַּעֲזֹב בִּגְדּוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:
(לח) וַתַּנַּח בִּגְדּוֹ אֶצְלָהּ עַד בּוֹא אֲדֹנָיו
אֶל בֵּיתוֹ: (לט) וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי
אֲשֶׁר הֵבֵאתָ לָנוּ לְצַחֵק בִּי: (מ) וַיְהִי
כְּהַרִים אֲדֹנָיו אֶת חֲרוֹן אַפּוֹ וַיִּתְּנֵהוּ
אֶל בֵּית הָאֲסִיר מְקוֹם אֲשֶׁר אסירי
הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים שָׁם וַיְהִי שָׁם בְּבֵית
הָאֲסִיר: (מא) וַיְהִי יְהוָה אֶת יוֹסֵף וַיַּט
אֵלָיו חֶסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית
הָאֲסִיר: (מב) וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית הָאֲסִיר
בְּיַד יוֹסֵף אֶת כָּל הָאֲסִיר אֲשֶׁר בְּבֵית
הָאֲסִיר וְאֵת כָּל אֲשֶׁר הָיוּ עֹשִׂים שָׁם
הוּא הָיָה עֹשֶׂה: (מג) אֵין שַׂר בֵּית הָאֲסִיר
רֹאֶה אֶת כָּל מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה
אִתּוֹ וַאֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ:

תרגום אשכנזי

זיבטער הייטע זאָ בעטריבט? (ח) זיא אַנטוואָרטעטן: ווייר
דאַבען אויינען טרוים גענאַבט, אונד היר אויט ניעמאַנד דער
אוהן אויסלענגן קאָן; יוסף שפּראַך: זינד דיא טרוים דיי=
טונגען ניבט גאָטטעם? ער=
צעהלט זיא מיר דאָך! (ט) רא=
רויף ערצעהלטע דער אָבער=
שענקע זיינן טרוים דעם יוסף
אונר שפּראַך: אין מיינעם
טרוימע וואַר עם אַלם ווען איין
וויינשטאָק פֿאָר מיר וואָרע;
(י) אם וויינשטאָקע וואַרן דרייא
רעבען, עם וואַר אַלם וועז עך גרינטע, זאָדאַן קאַם דיא בליטהע הערפֿאָר, ענדליך
הבשילו
רי=פּ=

תרגום אונקלוס

ר ש "י

מַה דֵּין אִפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דֵּין: (ח) וַאֲמַרוּ
לֵיהּ חֶלְמָא חֶלְמְנָא וּפִשַׁר לֵית לֵיהּ וְאָמַר
לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ פּוּשַׁרָנִין אִשְׁתָּעוּ
כְּעַן לִי: (ט) וְאִשְׁתָּעִי רַב שָׁקֵי יָת חֶלְמֵיהּ
לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵיהּ בְּחֶלְמִי וְהָא גוּפְנָא קֳדָמָי:
(י) וּבְגוּפְנָא תְּלָתָא שָׁרְבִּין וְהִיא כַּד אַפְרַחַת

ז ל כ"ל) זעף ה' לפח (מיכה ז'): (י) שריגי'.
זמורות לרוכות שקורין ווידי"ן: והיא
כפורחת. דומה לפורחת והיא נפורחת
נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר
הפרח עלתה גלה נעצו סמדר לפני"נר
בלע"ז ולח"כ הנשילו והיא כד לפרחת
לשזיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת.
נן נדול מפרח כדמחיב ונוסר גומל יהים
נלה (ישעי' י"ח) וכתיב ויול'פרח והדר ויכן נין

באור

לת יוסף לחס, כי לולח זה לח היה רחוי ליוסף לחקור על מחזנותיהם. (ר"ע ספורנו):
(ח) ואחר אין אחו, כמו ולין פתר לחו, וכן ניחזקל ועזיס לינס לותס (ל"ג ל"כ). (הרשב"ם).
ועשס ופתר לין לחו, לין מודיע העתיד ממנו, להיותנו במצר, אלס היינו חין מכלין, היינו
מנקציס פתרון מחרטמי מלריס ופותריהם: הלא לאלהים פתרנים, טעות הוח ניהכס לחשוב
שיש לס פתרון הקלומות במלחכה וחכמה, דעו כי לחלהים פתרנים, ולח יוכל חדס לפתור
חלומות בחלמות, לס לח נסיות רוח חלהיס נוסכה בו, ולכן ספרו נח לי, לולי יקרה ה'
לקרלתי, ולבר מה ירלני והגדתי לכס, (מדברי מהר"י לנרבונלל ורע"ס): (ט) והנה, לחר
כל חלוס במקרח תבוח מלת והנה, ושעמה כחילו: (י) שריגם, שעסיס, (רד"ק בשרשיס
ערך שרג). ולשון רב"י שריגים, זמורות לרוכות שקורין ווידי"ן, [ל"ל ויס"ין, והוח ווירג"ים,
וכל"ל (רוטען, ווייטרעבען)]: והיא כשרחת עלתה נצה, דמה לפורחת והיא כפורחת נדמה
לי:

המעמה

(י) שלשה שריגם, לדעת רב"י יהי' שריג ומרק ענין לחד (עיין לקמן מ"ם י"ח), ונחלף
הנימ"ל נקו"ף, ולדעת הרל"ק ערק הוח המשוכח נמיני הנפנים (עיין נשרשיו ערג ערק) חבל
נכל זאת יתכן כי משרש לחד יבחו. שריגם, פירש זמורות לכוכות שקורין ווידי"ן, והוח ל'
שפניס, וכל"ל (ווייטרעבקען), עיין מרפק לשון נרכות נ"ם ק' ל"ם לרל"י גפנים (ד"ה).

תרגום אשכנזי שד

רִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים:
(יא) וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־
הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס

רייפֿטען אויך דיא בעערען אן
דען טרויבען. (יא) פרעה'ס
בעכער וואר אין מיינער האנד,
דא נאם איך דיא בעערען,
דרוקטע זיא אין פרעה'ס בעכער

פרעה

תרגום אונקלוס

ר ש י

אַפֵּקַת לַבְלְבִין וַאֲנִיעַת נִץ בְּשִׁילוּ אַחֲלָדָא (נמדבר י"ז): (יא) וחזמט. כתרגומו
הָוֹוּ עֲנָבִין: (יא) וְכַסָּא דְּפַרְעֹה בִּידִי וְנָסֵיבִית יַת עֲנָבַיָּא וְעַצַּרִית יַתְהוֹן לְכַסָּא דְּפַרְעֹה

ויהביח

באור

לי נחלומי נחלו היא פורחת וחמר הפרח עלתה נלה נעזו סמדר לחנפ"יר נלע"ז (ונל"ז חויפ"ו בויעהען) וחמר כן הנזילו, והיא כד לפרחת לפיקת לנלנין עד נחלן תרגום של פורחת, לשון רש"י, וחינלו נכון שהם היה מדבר כמדמה מפני שהם דברי חלום היה לומר והנה נגפן לפני ונגפן ג' שריגים והכ"ף הזו לינה נחלום אר החופים ולא נחלום פרעה ולמה ידמה זה יותר מכל החחרים לחנל יחמר נכולם והנה הדמיון שטעמו כחלו, לכל פירושו והיא נפרחת עלתה נלה ושרשה נחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נלה והנזילו לחנטיה ענבים, וזה להורות כי ממהר החלהים לעשותו, ונזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים ומשנ נדעתו כי ביום לחד ישא פרעה את ראשו ויחזיר את שרו למשתה ולחן לריך לדברי ר"ח שחמר שהיה יוסף יודע יום הולדת של פרעה, ונחלת הכ"ף נמקומות רנים, ויהי כמשיב ידו (לעיל ל"ח כ"ט), נמוח מנרש (שם י"נ י"ד), וכיצד מותה ותדנרנה הנלנות (שמואל ח' ד' כ'), וכן רנים, ותונקלוס שחמר והיא כד לפרחת לפיקת לנלנין תרגם עלתה שהעלתה לולני נפנים הוליחה פרח יהעלתה לולנין נדולים והנלו והנזילו חשנלותיה ענבים כי לא יבוח לו לשון עלתה נקן כי חינהו עולה. (הרמב"ן): נצה, כן נדול מפרח כדכתיב וכשר נמל יהיה נלה (ישעיה י"ח ה'), וכתיב ויולח לרח (והדר) ויכן לין (נמדבר י"ז כ"נ), (רש"י). ונענין שרש המלה כתב הרד"ק נשרשים שרש נון כי שרשה נון, ושם נהנלע עי"ן הפעל נדגש הלד"י עלתה נָצָּה, נמפיק הה"ח, והנפרד נָץ, או ניחזר נו הנפרד נָצָה נה"ח (כמו ונסר גמל יהיה נָצָה, שהה"ח שם רפה, וכן ויחלך כזית נָצָּחוֹ (לחיוב ט"ו ל"נ), שהה"ח הנוספת של השם נשתנה לחי"ו כדרכה נכנויים), והרחוי פה לומר עלתה נָצָּחָה, כי ה"ח של השם משתנה לחי"ו ולחריה ה"ח לכנוי נסתרת וכמו נָצָּחוֹ, ונשמטה ה"ח השם על דרך זרות כמו שנשמטה נמלת חלל פָּנָּה (משלי ז' ח'), שהרחוי להיות לדעת קלת פָּנָּחָה כמו חלן פָּנָּחָה (לחיוב ל"ח ו'), והוח הנטון מפני מלת עלתה: חבשילו, נשול הפירות כמו נשל הנשר כמו שחין רחוי לחכול הנשר קודם שיתנשל כן חין רחוי לחכול הפירות קודם שיתנשלו (רד"ק נשרשים שרש נשל), והנה נשל המקרח יבח השרש הזה נענין פָּעַל ופָּעַל ולח נמלח נקל רק ב' פעמים כי נשל קלינ (יוֹאֵל ד' י"נ), נשלו עלמיה (יחזקחל כ"ד ה'), ושניהם עומדים, נם נמלח השם התחר ב' פעמים מן הקל, ובִּשֵּׁל מנשל (שמות י"ב ט') לח הזרע נשלה (נמדבר ו' י"ט), ולותם שהם מן פָּעַל ופָּעַל המה יולחים, ולח נמלח נהפעיל רק פה, (והוח פעל יולח ג"כ כי הוספה המליכה חל החשכלות שנרוב לחותם, סנבו נשול הענבים מהר): אשכלחיה, הנרנרים (כל לחד לנד) יקרחו ענבים (ונל"ז בערערן), ולחנר נו הנרנרים (הזמורה הקטנה שמוכרים נה הרבה ענבים יחד) יקרח חשכול נרנ"ם נלע"ז), (ונל"ז טרויבע), (רד"ק נשרשים שרש שכל), והנפרד ממש זה תמיד החל"ף נסנול, מכל נקבולו מלחנוהו נסנול כמו חֶאֱשְׁכְּלוֹת הגפן (ש"ה ז' ט'), וגם נפתח אַשְׁכֶּלֶת מכרת (דנרים ל"ב ל"ב), ונהשמנו חל הענוים כה הוח נפתח. ויתכן שנוכל לומר כן נסנול, ושם לח נמלח: (יא) ואשחט, כתרגומו ועלרית והרנה יש נלשון מנזה לין סוחטין לת הפירות: אל כוס, שיוב היין חל תוך כוס פרעה, וכן והנשקתי נדם ימנה חל יקוד המזנח (ויקרח ה' ט'),

תרגום אשכנזי

כֿער אויס, אונד זעטצטע דען בעכֿער אויף פרעה'ס האַנד. (יב) יוסף שפראַך צו איהם, דיעזעס איזט זיינע דייטונג: דרייא רעבען בעדייטען דרייא טאַגע. (יג) נאַך דרייא טאַגען ווירד דיך פרעה מיט אויפֿ-ברינגען, אונד ווירד אויף דען פֿאָריגען פֿוס דיך זעטצען; דוא ווירסט פרעה דען בעכֿער וויע-דער אין דיא האַנד זעטצען נאַך דער פֿאָריגען ווייזע, דאַ דוא זיין שענק וואַרסט. (יד) ווען דוא דיך נון מיינער וויעדער עראיננערסט, ווען עס דיר וואָהלגעהען ווירד, זאָ ערצייגע מיר דאָך גנאַדע, גע-דענ-

ויש ב מ

פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף
פַּרְעֹה: (יב) וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה
פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת
יָמִים הֵם: (יג) בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ
עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ
כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ
מַשְׁקֵהוּ: (יד) כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ
כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָא עִמָּדִי
חסד

רש"י

ועכֿרית והרבה יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרש אגדה הרבה: (יג) ישא פרעה את ראשך. לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) כי אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך: ועשית נא עמדי חסד. אין

תרגום אונקלוס

וִיהָבִית יַת כַּסָּא עַל יְדָא דְפַרְעֹה: (יב) וַאֲמַר
לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא שִׁבְשִׁין תְּלָתָא
יוֹמִין אִינוּן: (יג) בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יִדְכְּרִינָךְ
פַּרְעֹה וְיָתֵיבִינָךְ עַל שִׁמּוּשָׁךְ וְתִתֵּן כַּסָּא
דְפַרְעֹה בִּידֵיהּ כְּהִלְכָתָא קָדְמֵיתָא דִּי הֲוֵיתָא
מַשְׁקֵי לֵיהּ: (יד) אֱלָהֵן תִּדְכְּרִינַנִי עִמָּךְ כַּד
יוֹטֵב לָךְ וְתַעְבֵּיד כְּעַן עִמִּי טֵיבוּ וְתִדְכַּר

באור

ימצה באופן שיהיה הדם ניתז והולך אל היסוד ע"ש: (יב) שלשת ימים הם, סי' הם לשלשת ימים, והראב"ע השיב לשואלים מאין ידע יוסף שמנין השלשה רומזין על ימים ולא על שבועות או חדשים ושנים, ואמר שיום הולדת הוא היום שנולד בו פרעה והיה עושה בו משתה בכל שנה והיום ההוא היה נודע לכל אנשי מצרים, ואירע שחלמו בלילה שהיה ג' ימים לפני היום ההוא והמנהג היה שם להוציא ממסגר אסירי' קודם יום משתהו, ולכן היו האסורים שומרים החשבון בעבור שהיו יודעים שעתידים לצאת אז ממאסרם. וכבר העתקתי דעת הרמב"ן לעיל (פסוק י'), כי הכיר זאת ממהירת הנן והבשול מיד אחר שפרחה, ויתכן בזה גם דעת מהר"י אברבנאל שרוח הקדש היה מיישיר את יוסף במה שפתר, לא כחו המשער בלבד: (יג) ישא פרעה את ראשך, ל' חשבון כשיפקד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם, (רש"י), וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו והרשב"ם: כנך, משרש כון בסיס שלך ומקום מושבך שהיית נכון בו מתחלה, ובא הדגש במקום הנח, ואנקלוס ויב"ע לא תרגמו רק הכוונה: כמשפט, ענין החוק והמנהג: (יד) כי אם זכרתני אתך, אם תזכרני כאשר יטב לך, ועצם אתך שתזכרני בלבך כאלו אני עמך ולא תשכחני, אז אני מבקש מאתך לעשות עמדי חסד, והוא שתזכירני אל פרעה, הכוונה שיהלל אותו לפני פרעה, וע"י זה תוציאני מן הבית הזה, כי אין בי עון, וראוי למלך שיצילני מיד עושקי (מדברי הרמב"ן ז"ל): זכרתני, בא עבר במקום עתיד:

חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה
וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה׃ (טו) כִּי־
גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־
פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ
אֹתִי בַּבּוֹר׃ (טז) וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים
כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף
אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה
סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ (יז) וּבַסַּל

העליון

תרגום אשכנזי שה

דענקע נעהמליך מיינער פאָר פרעה, אונד לאַס מיך אויס דיעזעם הויזע העראויס נעה־מען; (טו) דען איך בין אויס דעם לאַנדע דער עברים גע־שטאָהלען וואָרדען, אונד האַ־בע היר צו לאַנדע אויך ניכטס בעגאַנגען, דאַס זיא מיך אין דיעזע גרובע געזעטצט האַ־בען. (טז) אַלס דער אָבער־באַקמייסטער זאַה דאַס ער גוט געדייטעט האַטטע, שפראַך ער צו יוסף: אויך אין מיינעם טרוימע וואַר עס, אַלס ווען איך דרייא געפלאָכטענע קערבע אויף מיינעם קאָפפע העטטע. (יז) אים אָבערסטען קאָר־

תרגום אונקלוס

עָלַי קָדָם פַּרְעֹה וְתַפְקִינַנִי מִן בֵּית אֲסִירֵי
הָדֵין׃ (טו) אֲרֵי מִיגְנַב גְּנִיבְנָא מֵאֲרַע עִבְרָאֵי
וְאַף הָכָא לָא עָבָדִית מִדַּעַם אֲרֵי מַנִּיאוּ יָתִי בְּבֵית אֲסִירֵי׃ (טז) וַחֲזָא רַב נַחְתּוֹמֵי אֲרֵי
יָאוּת פְּשָׁר וַאֲמַר לְיוֹסֵף אַף אֲנָא בְּחֶלְמִי וְהָא תְּלָתָא סַלִּין דְּחֵירוּ עַל רֵישִׁי׃

רש״י

אין נא אלא לשון בקשה: (טז) סלי חורי. סלים של נצרים קלופים. חורין חורין. ובמקומנו

באור

(טו) גנב, מקור מבנין פֻּעַל: מארץ העברים, טעמו מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם שהיה ראש היחס נקרא אברהם העברי כי היה מעבר הנהר וגדל שמו בגויים כי נתקיים בו ואגדלה שמך (לעיל י"ב ב'), ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יחזיקו את שמן כן שלא יתערבו בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביא לנו איש עברי (שם ל"ט י"ד), כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו ככנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר הארץ אשר העברים שם או שנקרא שמה כן כי הם גדולי הארץ ואציליה כמו שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו (שם כ"ג ו'), וכתיב אל תגעו במשיחי (תהלים ק"ה ט"ו וד"ה י"ו כ"ב). (הרמב"ן): (טז) וירא שר האופים כי טוב פתר, ראה בלבו להשמעת אזניו הפתרון כי טוב הוא ומסכים עם פרטי החלום בכל חלוקיו, (וטוב, ענינו יפה וכהוגן כמו שתרגם אונקלוס ויב"ע), הכיר בזה דברי אמת ונתן אל לבו להגיד גם את חלומו, והטעם לומר כן כי היה האיש מבזה את יוסף וחושב בו שלא ידע לפתור חלומו, לולי ראותו כי פתר לחבירו יפה וכהוגן: סלי חרי, סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים

המעמר

(טז) כי טוב פתר, יראה לי כי שר האופים נזכר עתה כי ביום השלישי יום הלדת פרעה, (כבר אמר הראב"ע שגם יוסף ידע זאת, כי היתה זאת מודעת בכל ארץ מצרים, ואף כי לשר הטבחים, והוא לא העלים זאת מיוסף) וידע כי ביום הזה דרך המלך לשלח אסורים חפשי, ולהציל לקוחים למות, ומזה הבין כי טוב פתר, וגם לא הי' מסופק עוד כי גם הוא יפיק רצון מאת המלך, כי גם לו חלם שלשה סלים המורים על שלשת ימים, ועת הזאת היא עת רצון לפני המלך. סלי חורי, עיין בבאור, ומאד אתמה גם על הרשב"ם שאמר לפיכך יכול

תרגום אשכנזי

וישב מ

הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֶׂה
אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל
מֵעַל רֹאשִׁי: (יח) וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר
זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת
יָמִים הֵם: (יט) בְּעוֹד וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים
יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ

ותלה

קאָרבע אַבער וואָר אַללערליא
שפּיזע פֿיר פּרעה נעהמליך
אַן באַקווערק; אונד דער פֿאָ-
געל אַם זיא אויס דעם קאָרבע
איבר מיינעם קאָפּפֿע. (יח) זוסף
אַנטווארטעט אונד שפּראַך,
דיעזעם איז זיינע דייטונג:
דריא קערבע בעדייטען דריא
טאַגע. (יט) נאַך דריא טאַגען
ווירד פּרעה דיינען קאָפּף פֿאָן
דיינעם רומפּפֿע נעהמען, אונד

ר ש " י

תרגום אונקלוס

ונמקומנו יש הרגה ודרך מוכרי פת כיסנין
שקורין חובל"ש לתחם נלוחם סלים:
(יח) וּבְסַלָּא עִלָּאָה מִכֹּל מֵיכְלָא דְּפַרְעֹה
עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכֵיל יַתְהוֹן מִן סַלָּא מֵעַלַּוֵי רֵישִׁי: (יח) וְאָתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר דֵּין
פּוּשָׁרָנֵיהּ תְּלָתָא סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִינוּן: (יט) בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין יַעֲדֵי פַּרְעֹה ית

רישך

באור

מוכרים ובמקומנו יש הרגה ודרך מוכרי פת כיסנין שקורין חובל"ש [ובערב"י כ"י חובלל"ש ובניסב לחם, ובל"ת היספן־קוכאן)] לתחם נלוחם סלים (רש"י), הנה פי' חרי מענין נקבים וחרטו קור, וכן פי' הרשב"ם וכתב סלי חרי, מנוקבים, כמו חורי עפר וכתיב (ישע' ל' ו'), וחרגים חורי (ישעי' י"ט ט'), לפיכך יכול היה העוף לחכול דרך נקבי חריצת הסל עכ"ל, וכן פי' הרד"ק בשרשים ערש חור, והרלוי להיות חורים ונפלה המ"ם כמו רחם הסלעי (שמואל ב' כ"ג ח') לכרי ולרגים (מלכים ב' י"ח ד') הרדד עמי תחתי (תהלים קמ"ד ב'), הרלוי בהם הסלעים, לכרים, עמים, ורגים כן. והנחון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן בלחם המלך מלבון ולח עתה פניו יחורו (ישעיה כ"ט כ"ב), מן החרמית שתאמר ללבן חיור, ולבון רבותינו נמצאה פתין גריבין וחורי (בילה פ"ב מ"ו), ואמר בירושלמי רבנן שמעין לה מן הרח והנה סלי חרי על ראשי, וכ"ת יכ"ע, סלין דפיתח נקיט, והנה מסמיכות מלת סלי לחרי נראה לי שהין פירושי כדעת רש"י והרשב"ם, כי לדעתם מלת חרי היא תאר אל הסלים ולא יסמך השם אל התאר כי אם על דרך זרות גם הין ליוך להמליץ מקום אל העוף החוכל לומר שהיה חוכל דרך נקבי הסל, כמ"ש הרשב"ם, כי הסל סעליון היה מגולה למעלה וחכל חותם משם ולא דרך הנקבים, וחלו חכל דרך נקבי חריצת הסל, מדוע לא חכל כי אם מן העליון, כמשמעות הכתוב. ולדעת הגאון תהיה הסמיכות כמשפטה, והמתרגם האשכנזי שתרגם (גע־פֿוגלטענע קערבע) תרגם כפי הכוונה לפי פירש"י. והרד"ק בשרשים ערש חרר מפרש עוד בשם תלמוד ירושלמי שהיו הסלים מלאים חרירות, ויהיה לפ"ז חרי מערש חרר ולא הנח במקום הדגש הרלוי לבא ברי"ש לחסרון הרי"ש הח', בענור שהין הרי"ש מקבלת דגש, ולפי' זה תהיה ג"כ הסמיכות על נכון: (יט) ישא פרעה את ראשך, יחלנו ממש ממקומו ושעמו יסירנו בסיף לו יריחנו על עץ, וזה לינו בשיחות של מחנון מלא זקיפת תלייה, בענור מלת

מעליך

המעמר

היה העוף לחכול דרך נקבי חריצת הסל, גם על הרב האמלר שהקשה לדבריו מדוע לא חכל העוף רק מסל העליון? הן מי זה יעלור ברוח הדמיון, ומי יחמר לחלוס מה תעשה? ולים מולס חלוס חשר עיניו בל תחזינה זרות, הין להן מליחות בעבע?

וישב מ

וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף
אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ (כ) וַיְהִי
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־
פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו
וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ שַׂר הַמַּשְׁקִים
וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ
עֲבָדָיו׃ (כא) וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים
עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף
פַּרְעֹה׃ (כב) וְאֵת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה

כאשר

תרגום אשכנזי שו

דיך אַן דען גאַלגען הענגען לאַסטען, דאַ דען דער פֿאָגעל דיין פֿלייש פֿאָן דיר אַבפֿרעסטען ווירד. (כ) דען דריטטען טאַג דאַרויף, דען טאַג אַן וועלכֿעם פרעה געבאָהרען וואָרדען, מאַכֿטע ער איין גאַסטמאַהל פֿיר אַללע זיינע בעדיענטען, אַלס ער נון דאַז הויפט דעס אָבערשענקס, אונד דאַז הויפט דעס אָבערבאַקמייסטערס מיט אונטער זיינען בעדיענטען אויפֿגעבראַכֿט, (כא) זעטצטע ער דען אָבערשענק אין זיין שענקאַמט וויעדער איין, אונד דיעזער זעטצטע דען בעכֿער אין דיא האַנד דעס פרעה. (כב) דען אָבערבאַקמייסטער אַבער ליעס

ער

תרגום אונקלוס

רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל צְלִיבָא וְיֵכוֹל
עוֹפָא יַת בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ׃ (כ) וַהֲוָה בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה יוֹם בֵּית וַלְדָּא דְפַרְעֹה וַעֲבַד
מִשְׁתַּיָא לְכָל עַבְדּוֹהִי וְאִדְכַּר יַת רֵישׁ רַב
שָׁקֵי וְיַת רֵישׁ רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדּוֹהִי׃
(כא) וַאֲתֵב יַת רַב שָׁקֵי עַל שַׁקְיוּתֵיהּ וִיהַב
כַּסָּא עַל יְדָא דְפַרְעֹה׃ (כב) וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי

צלב

רש"י

(כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן ומולדתיך ביום הולדת אותך (יחזקאל ט"ז) וכן אחרי הוכבס את הנגע (ויקרא י"ג) שכיבוסו ע"י אחרים: וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש

לשון

באור

מעליך שאחריו, וכן ת"א ויב"ע יעדי: (כ) הלדת, מקור מבנין הפעל, והראוי להיות הולדת כי שרשו ילד, ובא הדגש בלמ"ד תמורת הנח, ופירושו יום הלדת לפרעה שנולד לו בן או פירושו שנולד הוא עצמו שהיה עושה משתה בכל שנה באותו יום, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש ילד, ואמר את אחר ההפעל בעבור שהוא נושא המאמר כמו יחלק את הארץ (במדבר כ"ו נ"ה), וכן אמר ביום הולדת אותך (יחזקאל י"ו ד'), ונראה מזה שפרעה עצמו הוא הנולד, והוא עשה משתה כפי' השני שזכר הרד"ק: וישא את ראש וגו', מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש (במדבר א' ב' וכ"ו ב') לשון מנין, (רש"י). ואנקלוס תרגם ואדכר, לפי הכוונה, ויב"ע תרגם ורומם, כמו שתרגם ישא פרעה (בפסוק י"ג), וירים, אבל פליאה דעת ממני כי איך שייך לשון רומם על שר האופים אשר תלה אותו, ואינו דומה אל ישא פרעה (של פסוק י"ג), כי שם היה דברו אל שר המשקים לבד: (כא) משקהו, שם אל הדבר אשר ישתה, אבל אשר היית משקהו דלעיל (פסוק י"ג), הוא שם תאר אל הפועל והוא האדם הנותן את היין לשתות לאחרים, כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש שקה, וכן ת"א ויב"ע, אבל נוכל לפרש גם פה שהוא שם

תרגום אשכנזי

ער הענגען, וויא יוסף איהנען נעדייטעט האַטטע. (כג) אַל־ליין דער אָבערשענק עראינ־נערטע זיך יוסף'ס ניכֿט אונד פֿערגאַס איהן ענדליך פֿעלליג.

מא (א) נאַך פֿערליף צווייער יאַהרע האַטטע פרעה

אייי

ויש ב מ מא

כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף: (כג) וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכְּחֵהוּ: פ

מא (א) וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים

ופרעה

רש"י

לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזוכרו היזקק להיות אסור שתי שנים שנ' אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים (תהלים מ') ולא בטח על מלכים הקרוים רהב:

מא (א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף

תרגום אונקלוס

צְלָב כְּמָא דִי פָשַׁר לְהוֹן יוֹסֵף: (כג) וְלָא אַדְכַּר רַב שָׁקֵי יַת יוֹסֵף וְאַנְשֵׁיהּ:

מא (א) וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה

חלם

באור

תאר, ושעורו וישב את שר המשקים על התמנותו להיות משקהו, ובאופן זה תרגמו המתרגם האשכנזי: (כג) ולא זכר וגו', בו ביום: וישכחהו, לאחר מכאן, (רש"י), וכן כתב הרשב"ם ולא זכר שר המשקים את יוסף, מיד בלאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך, וישכחהו, זמן מרובה אחרי כן, עד שעה שהקב"ה עשה ליוסף נסים והוצרך להזכירו עכ"ל. אבל הראב"ע פי' ולא זכר שר המשקים, לא הזכירו בפה אל פרעה, וכן ומשא ה' לא תזכרו עוד (ירמיה כ"ג ל"ו), זכר את ושתי (אסתר ב' א'), והנה אין ראיותיו מכריעות, כי גם שם נוכל לפרש על הזכירה בלב, המדקדק בכתובים יראה שיבא השרש הזה בבנין הקל על הזכירה בלב, ועל הזכירה בפה דרכו לבא בבנין הפעיל, ואולם אחרי שאין הזכירה בלב פועל בחיריי חפשי לאדם, לא יתכן בו הצווי, כי אם על ידי הזכירה בפה, לכן פי' חז"ל זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו בפה, וכן זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' לא תשכח (דברים כ"ה י"ז וי"ט), אמרו בספרי זכור בפה ואל תשכח בלב, הענין הוא שעל ידי הזכירה בפה, שהיא המעשה המצווה, לא ישכח בלב ממילא, וכן הענין כאן, על ידי שלא העלה שר המשקים את זכרון יוסף לפניו בלאתו מבית הסהר, ולא שם אל לבו לזכור פתרון חלומו שפתר לו לטובה גרם לו זה שנמחה הרושם ההוא מנפשו, וישכחהו מכל וכל, ונראה שלזה כוונו רש"י והרשב"ם, וכן מתורגם בל"א:

מא (א) מקץ, כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: שנתים ימים, שתי שנים שלימות כדכתיב ימים תהיה גאלתו, ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (ויקרא כ"ה כ"ט

המעמר

מא (א) ויהי מקץ, כבר כתב הרד"ק בשרש קץ ושרש קלה, כי קץ וקלה ענינם אחד. והנה על פי דרכי אשר סלותי לי כבר למעלה, גם שניהם משרש אחד יצאו והוא קלץ, ובמלת קצה נעדר אות השרש ונוסף ה"א, ועי"ז נתיחד ונגדר המושג יותר (כאשר אמרנו), והוא גם בפעל גם בשם, כי הפעל קלץ יכלול גם הכריתה (אבשניידען), כמו ויקללו את בהנות ידיו (שופטים א' ו'), גם השבירה (לערברעכען, לערטואַגען), כמו ויקלץ את כל כלי הזהב (מ"ב כ"ד י"ג), וכן יאמר על הנתיקה (לעררייטען), כמו קלץ עבות רשעים (תהלים קכ"ט ד'), אבל פעל קלה יאמר רק על הכריתה והכליון, כמו מקלה רגלים (משלי כ"ו י') על רגלים כרותות, וכן החל לקלות בישראל (מ"ב י' ל"ב) שענינו להשחית ולכלות את ישראל, ומזה הענין העפר אשר הקלו (ויקרא י"ד מ"א) שהוא הגרירה (אבקראַטצען), שהוא ג"כ כמו כריתה, ומה שמצאנו

מקץ מא

וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר: (ב) וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת

שבע

תרגום אונקלוס

חֲלַם וְהָא קָאֵים עַל נַהֲרָא: (ב) וְהָא מִן

תרגום אשכנזי שז

איינען טרוים, אַלס ווען ער אַם פֿלוסע שטינדע, (ב) אונד אויס דעם פֿלוסע קאָמען

ז׳ע׳

רש״י

וכל ל׳ קן סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס

באור

כ״ט ול׳) וכן ימים אועשור (לעיל כ״ד כ״ה), וכן למועדה מימים ימימה (שמות י״ג י׳), בפסח מדבר שהיא משנה לשנה שלימה, אבל מקץ שנתים בלא ימים היה משמע מקץ שנה ויום כדכתיב בן שנתו (ויקרא י״ב ו׳), בתוך השנה קורהו בן שנתו, (הרשב״ם), ונקראת שנה לפי ששבה השמש שנית אל הנקודה שהחלה ממנה, ובס׳ הישר זכר תחלת זה החשבון מאיזה יום התחילו שתי השנים הללו, ואמר שהם ליציאת שר המשקים מבית הסהר, וי״ב שנים לשבת יוסף שם: חלם, איננו פעל בינוני, כי לא מצאנו בינוני במקום עבר, אבל הוא תואר ותחסר מלת ההרכבה היה, ושעורו היה חלם וכן ורבקה שמעת (לעיל כ״ז ה׳): על היאר, סמוך ליאר כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב׳ כ׳): היאר, כל שאר נהרות אינם קרוי׳ יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי׳ יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדים במצרים תדיר כשאר ארצות, (רש״י), (וכן פירש הרד״ק בשרשים שרש יאר), אבל א״ת יאור נהרא, רק תרגם על יאריהם (שמות ז׳ י״ט) על אריתיהון, כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר שם על נהרתם ועל יאריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים הגדולים נקראים נהרות ויאורים ואלו העשוים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל וגו׳, והנה איש אחד לבוש בדים (דניאל י׳ ד׳ וה׳), וכתיב והנה שנים אחרים עמדים אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר, ויאמר לאיש לבוש הבדי׳ אשר ממעל למימי היאר (שם י״ב ה׳ וו׳), ולדעתי כדברי אנקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם ל׳ אורה, וכן הגשם נקרא אור שנאמר הן פרש עליו אורו (איוב ל״ו ל׳) יפץ ענן אורו (שם ל״ז י״א), וכמו שאמר ר׳ יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות. (הרמב״ן): (ב) והנה מן היאר עלת, דרך ארץ לשתות

המעמר

שמצאנו בלשון חז״ל מוקצה, גם הוא על דבר המוכרת ומובדל מדעת האדם וממחשבתו; אולם ההבדל שבין קץ וקצה לדעתי הוא זה, כי קץ יאמר לא לבד על סוף הזמן והמקום, כמו מקץ שנתים בזמן, ואבוא מרום קצו (ישעי׳ ל״ז כ״ד) במקום, כ״א גם על סוף דבר וחכליתו, כמו אין קץ לעונותיך (איוב כ״ז ה׳), ולשלום אין קץ (ישעי׳ ט׳ ו׳) והרבה כדומה, אבל קצה לא נאמר רק על הסוף במקום או בזמן, כמו מקצה האדון, בקצה השמים וכדומה, וכן מקצה חמשים ומאת יום (בראשית ח׳ ג׳), וכן ואין קצה לאוצרותיו ואין קצה למרכבתיו (ישעי׳ ב׳ ו׳), ענינו מקום האוצרות והמרכבות, וכן ואין קצה לתבונה (נחום ב׳ ט׳) שת״י ולית סוף לאוצריא, ואין קצה לגויה (שם ג׳ ג׳) שפירוש אין קצה למקום שהגויות מושלכות שמה, וכן אפס קצהו תראה (במדבר כ״ג י״ג), ענינו קצה מקום המחנה תראה, ואין להאריך יותר. שנתים ימים, לדעתי הנכון כפירוש הראשון של הראב״ע, שתחלתם מעת יציאת שר המשקים והפסוק הזה נמשך לסוף פרשה הקודמת, כי אמר ולא זכר שר המשקים את יוסף וגו׳ כלומר לא זכר שר המשקים אותו לפני פרעה לפי ששכח אותו, ולא מפאת רוע לבו, אבל לאחר שתי שנים כאשר חלם פרעה אז נזכר והזכירהו לטובה לפני פרעה, ואולי לזה כוון הראב״ע שאמר: ולא זכר לא הזכירו לפני פרעה וישכחהו בלב, כלומר שהשכחה היתה הסבה שלא זכר אותו, (ועיין לעיל בבאור). היאר, יפה כתב הרמב״ן (עיין בבאור) שיאור נגזר מן אור כמו נהר שהוא בארמית אור ואש, סגי נהור, ונהר דינור, וכן בעברית אל תופע עליו נהרה (איוב ג׳

תרגום אשכנזי

מ ק ץ מא

שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ: (ג) וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר: (ד) וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֶת

שבע

זיעבען קיהע הערויף, שאֶן פָּאן אַנועהען אונד שטאַרק פָּאן פָּלייש, אונד ווירעטען אויף דער וויעזע, (ג) אונד אַלס ווען נאַך איהנען זיעבען אַנדערע קיהע הערויף קאַמען אוים דעם פָלוסע, שלעכט פָּאן אַנועהען אונד מאַגער פָּאן פָּלייש, אונד שטעללטען זיך נעבען יענען קיהען אַם אופער דעם פָלוסעם. (ד) ריעזע קיהע, וועלכע שלעכט פָּאן אַנועהען אונד מאַגער פָּאן פָּלייש ווארען, פְרֵאסען

תרגום אונקלוס

ר ש " י

נַהֲרָא סַלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר וְרַעְיָן בְּאָחָוָא: (ג) וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אָחֳרָנִין סַלְקָן בַּתְרֵיהֶן מִן נַהֲרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וְחַסְירָן בְּשַׂר וְקָמָא לְקֳבֵלֵיהֶן דְּתוֹרָתָא עַל בֵּיף נַהֲרָא: (ד) וְאָכְלָא תּוֹרָתָא דְּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא דְּשַׁפִּירָן

למחזי

מפני שכל הלחן עשויין יפוריס יפוריס נידי לחדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה לותס לפי שלין נשמי' יורדין נמלרים תדיר כשלר לרעות: (ב) יפות מרלה. סימן הוא לימי שובע שהנרויות נרלות יפות זו לזו שלין עין נויה לרה נתנרתה: נאחו. נלגס מר"יק כמו יגלח לחו: (ג) ודקות בשר. ט"יכ"ז נלע"ז לגון דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב:

נקנה

באור

לשחות הנהמות ביחד ותוזרות ועולות ורועות באחו, (הרשב"ם). ולגון הרמב"ן נעגור כי לרן מלרים תשתה מן היחור וממנו להם השובע והרעב רלה לותן עולות מן היחור והפרות סימן למריבה והשנלים סימן לקליר כמו שלמר לשר לין מריב וקליר (לקמן מ"ה ו'), רלה כי היחור לל יעלה רק מעט ולין מרים ולשר יזרעו מעט במקומות הלזיס יגל קדיס רוב ה' ויפרוף לותס כשלר רלה לותס שנופות קדיס עכ"ל: יפות מראה, סימן הוא לימי שובע שהנרויות נרלות יפות זו לזו שלין עין נריס לרה נתנרתה: ובריאת, שמנות ונעלות נשר: באחו, נלגס מריס"ק (ונל"ז זוופף) כמו יגלח לחו (ליוב ח' י"ל), (רש"י), ודעת הרמב"ן ז"ל שהוא שם לדשא ועשב הגדל בלגס ועל שפת הנהרות, וייתכן שהושלל מן הלגס לל העשב לו מן העשב לל הלגס, ושרש המלה לחה והוי"ו תמורת ה"ל: (ג) ודקות בשר, טינני"ז נלע"ז לגון דק, (רש"י), כמו טענוס, נל"ל (דיננע, טוחך): ותעמדנה אצל הפרות, נלדן וקרוב להן והוא סימן שלל יהל הפסק בין שני השבע ושני הרעב ולף על פי שלל ספר זה ליוסף ולולי המרלה והספור היו שוים והכתוב לל יקוס נלשר הוסיף בספור ולל נודע כי נאו לל קרננה וכן עלות נקנה לחד סימן שתהיינה שבע שניס רלופות. (הרמב"ן): שבת, לד: (ד) והאכלנה, סימן שיאכלו שני הרעב לת שנות השבע ומזה למד יוסף לומר לפרעה ויקבצו לת כל לכל השניס הטובות וגו' והיה הלכל לפקדון לארן לשבע שני הרעב (לקמן פסו' ל"ה ול"ו)

המעמר

ג' ד'), לך שלדעתי נקרל כן, לפי שקרני הלור יתכוללו ויצריקו נשטל המים, ולולי לור נגזר מן רלה נהיסך, ולפי שלם תנות הה"ל נלמנע המלה נלפה נוי"ו, והנה המים המה

המרלה ריטב"ל (חיין כאטירליכער טפיגעל

מקץ מא

שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה
וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה: (ה) וַיִּישָׁן
וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת
וְטֹבוֹת: (ו) וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת
אַחֲרֵיהֶן: (ז) וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים
הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים

הבריאות

תרגום אשכנזי שח

יענע אַנזעהנליכֿע אונד פֿלייׄ-
שיגטע קיהע אויף, וואָרויף
פרעה ערוואכֿטע. (ה) ער
שליעף אַבער וויעדער איין,
אונד טריימטע צום צווייטען
מאַהלע, אַלס ווען זיעבען קער-
ניגטע אונד גוטע אֶהרען אין
איינעם האַלמע אויפֿשאֶסען,
(ו) אונד זיעבען אַנדערע אֶה-
רען, דיננע אונד פֿאָם אָסט-
ווינד אויסגעדראָשען, וויכֿסען
נאַך איהנען; (ז) אַלליין דיא
דיננען אֶהרען פֿערשלאֶנגען
יענע זיעבען קערניגטע אונד

תרגום אונקלוס

לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא וְאִתְעַר פַּרְעֹה: (ה) וּדְמוּךְ
וְחֵלֵם תִּנְיָנוּת וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלִין סַלְקַן בְּקַנְיָא
חָד פַּטִּימָן וְטָבָן: (ו) וְהָא שְׁבַע שִׁכְּלִין
לַקְיַין וּשְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן: (ז) וּבְלָעָא
שִׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יַת שְׁבַע שִׁבְּלַיָּא פַּטִּימָתָא

רש"י

(ה) בקנה אחד. טו"דל בלע"ז: בריאות.
שיינש בלע"ז: (ו) ושדופות. הליי"אש
בלע"ז שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף
החבוט תמיד ע"י הדלת המכה עליו:
קדים. רוח מזרחית שקורין ביש"א:
הבריאות

באור

ול"ו), כי ראה שהפרות והשבלים העובות תבואנה אל קרב הרעות. (הרמב"ן): וייקץ פרעה, ויישן מיד ויחלם וגו' בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף לענין אחר ועדיין אינו נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה לבסוף והיה חלום אבל עד עתה לא ידע. (הרשב"ם): (ה) שבלים, לשון רבות נקבות ואם הוא במ"ם כמו נשים ופלגשים, ולכן באו התארים בסימן קבון הנקבות, בריאות וטבות: בקנה אחד, זהו סימן לשובע לכל גרעין שבע שבלים, (הרשב"ם), ולשון רש"י בקנה אחד, טוד"יל בלע"ז עכ"ל, וברש"י כ"י טוא"יו, והיא הנכון, ובל"א (האלם): בריאות, על דרך ההשאלה בשבלים כלומר מלאות, וכתב רש"י שיינ"ש בלע"ז, ובל"א (געזונד, קרעפֿטיג): (ו) ושדופות קדים, הוא לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלים עד שלא נשלם בשולם ולא יגמלו וזהו שאמר ושדפה לפני קמה (מלכים ב' י"ט כ"ו), טרם היותו קמה כי כאשר נגמר יקרא קמה, (רד"ק בשרשים שרש שקף). ולשון רש"י ושדופות, הלייא"ש בלע"ז, [וברש"י כ"י השליד"ש, (ונקרא עליד"עש, ובל"א מוויסגעטואַגען)] ושקיפן קידום (הוא ת"א על ושדופות קדים), חבוטות, לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו עכ"ל: קדים, רוח מזרחית שקורין ביש"א עכ"ל והוא שם כולל לכל רוח קר, ובמדינה אשר היה שם רש"י ז"ל יקרא רוח מזרחית ביש"א לפי שהוא עובר על הרי שלג וקרח אשר במדינת (העלזעליען): צמחות אחריהן, דומה ממש אל

המעמר

(ה) בקנה, לועז רש"י טוד"ל, עיין מה שהעירותי במרפא לשון יומא מ"ז א' ד"ה איכא דאמרי וכו', ובמ"ל למשנית סדר מועד פ"א דסוכה משנה ה' ד"ה חבילי זרדין (ד"ה).

אח

תרגום אשכנזי

פֿאָללע אֶהרען פּרעה ערוואַכֿ־
טע, אונד זיעהע! עס וואַר
איין טרוים. (ח) דעס מאָר־
גענס דאַרויף וואַר זיין געמיטה
בעאונרוהיגט; ער שיקטע,
אונד ליעס אַללע בילדער־
שריפֿטקונדיגען פֿאָן מצרים
אונד אַללע אֶהרע ווייזען מענ־
נער רופֿען, ערצעהלטע איה־
נען זיינען טרוים; אַלליין קיי־

רש"י

(ז) הבריאות. שינש בלע"ז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו (דניאל ב') לפי שהיו שם שתי פעימות שבחת החלום והעלמת פתרונו: חרטומי. הנחרים בטימי מתי'

מקץ מא

הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה
וְהִנֵּה חֲלוֹם: (ח) וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם
רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ
וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ

ואין

תרגום אונקלוס

וּמַלְיָתָא וְאִיתְעַר פַּרְעֹה וְהָא חֶלְמָא: (ח) וַהֲוָה
בְּצַפְרָא וּמִטַּרְפָא רוּחֵיהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יַת כָּל
חֲרָשֵׁי מִצְרַיִם וְיַת כָּל חֲכִימָהָא וְאִישְׁתָּעֵי
פַּרְעֹה לְהוֹן יַת חֶלְמֵיהּ וְלֵית דְּפָשַׁר יַתְהוֹן

לפרעה

באור

אל הפתרון כי שבע שני הרעב באו אחר שבע שני השבע ולא היו בעת אחת: (ז) והנה חלום, כמו והנה הוא לאה (לעיל כ"ט כ"ה), אבל עד עתה היה סביר שראה ממש ולא חלם, (הרשב"ם). ורש"י כתב והנה חלום, והנה נשלם חלום שלם והוצרך לפותרים, ונכון הוא גם מה שפי' ר"ע ספורנו וז"ל והנה חלום, הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה באותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון עכ"ל, ויב"ע תרגם והא הוה חילמא, כוון לדברי הרשב"ם, וכן מתורגם בל"א (אונד זיעהע, עס וואַר איין טרוים): (ח) ותפעם רוחו, נתחלפה דעתו, טרישפ"שא בלע"ז (ובל"א פֿערטטאָרבען, פֿערוואַנדעלט), וחשב לבקר ולדעת הפתרון, וכן בדניאל (ב' ג'), ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום, (הרשב"ם). ורש"י כתב ותפעם רוחו, ומטרפא רוחיה (הוא תרגומו של אונקלוס וי"בע), מקשקשת בתוכו כפעמון, וכן חבר הרד"ק בשרשים שרש פעם, את הולם פעם (ישעי' מ"א ז'), מענין זה מלשון שבר ובתיתה וקשקוש, וכן פעמון זהב ורמון (שמות כ"ח ל"ד), לפי שהוא מתקשקש ומתכתת בענבל שבתוכו, אבל היא מליצה נכבדת אל הרוח שבאדם שאיננה מוושבת מחמת הצער שאולה מן הגוף המוכה ונשבר, ועל פי הכוונה האמתית השייכת אצל הרוח תרגם המתרגם האשכנזי (בעאונרוהיגט), והמלה מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר (תהלים ע"ז ה'): חרטמי, חרטם היא מלה מרובעת ששרשה ארבע אותיות, ובתב הראב"ע שיתכן להיות ארמית או מצרית, וכתב עוד בפירושו לדניאל (ב' ב'), כי הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטמי מצרים, לפיכך קרא להם נבוכדנצר בעבור שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה עכ"ד. והמתרגם האשכנזי הסכים עם חכם אח' שפת' המלה הזאת מגזר' חרט והמ"ם נוסף מענין ויצר אותו בחרט (שמות ל"ב ד'), בחרט אנוש (ישעי' ח' א'), והוא הכלי אשר בו עושין רשמי' בגוף קשה והושאל אל הרושם, והדבר ידוע שבתחלת מלאכת הכתיבה נרשמו כל הענינים והרעיונים ע"י ציורים ורשמים נקראים (הירוגליפֿען או בילדערשריפֿט), והיתה הכתיבה ההיא מצויה אצל אנשי מצרים, ובה העלימו כהניהם וחכמיהם את חכמת התולדות והתחבולות ומעשה הכשפים מעיני ההמון, כי לא הבינו אותה כי אם הכהנים וראשי העם, ועוד היום נשארו הציורים והתמונות ההן, ופותר אין אותם, ויתכן אם כן שנקרא חרטם האיש המבין הטמונות והחריטים ההם, ויודע להשתמש בהם ולפתרם כראוי,

והם

מקץ מא

וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ (ט) וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ (י) פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו

ויתן

תרגום אשכנזי שט

נער וואוסטע איהן דעם פרעה רעכט צו דייטען. (ט) דאַ רע־דעטע דער אָבערשענק פֿאָר פרעה, וויא פֿאָלגט: איך מוס מיינע פֿערברעכֿען היערמיט געדענקען. (י) פרעה וואַר איינסט איבער זיינע דיענער ער־

תרגום אונקלוס

לְפַרְעֹה׃ (ט) וּמַלֵּיל רַב שָׁקֵי עִם פַּרְעֹה לְמֵימָר יַת סוּרְחָנִי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא דֵין׃ (י) פַּרְעֹה רְגַז עַל עַבְדּוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת

בית

רש"י

ששואלים בעצמות. טימי הן עצמות בל' ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה. פותרי' היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונ'

באור

והם היו החכמים והמכשפים ופותרי החלומות במצרים: ואין פותר אותם לפרעה, פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולם נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר, (רש"י), וכן פי' הרשב"ם, והוא מב"ר, ומפורש שם עוד פתרון אחר שפתרו לו, ובס' הישר סופר עוד פתרונים רבים, והסבה שלא נכנסו באזניו כתב ר"ע ספורנו וז"ל ואין פותר אותם, מפני שחשבו שהם שנים טעו בפתרון כי בחלק הראשון היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות חורשות והיאור המשקה ובחלק השני היתה הסבה הצירייתי והתכליתיית בלבד והם השבלים עכ"ל, אבל פרעה הבין ששניהם חלום אחד הם כמ"ש בפסוק שלפני זה. והנה לפי זה שב אותם על החלום ואמר לשון רבים בעבור שנשנה פעמים, והרד"ק בשרשים שרש את פי' אותם, מהם, כמו כלאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), מן העיר, והתנחלתם אתם (ויקרא כ"ה מ"ו), מהם, חנונו אותם (שופטים כ"א כ"ב), פי' מהם, ואין מכל זה ראי' לדבריו, לפי שבכל המקומות הללו אותם הוא סימן הפעול, וכאן ישוב לפי דבריו על הפועל, ואין כן משפט הלשון: (ט) את פרעה, א"ת עם פרעה, ויב"ע תרגם קדם פרעה, והוא נאות לפני מלכים, וכן מתורגם בל"א: את חטאי אני מזכיר היום, אע"פ שאזכיר חטאי מוכרח אני לספר דבר זה: (י) פרעה קצף על עבדיו, כל פרעה בלשון מצרים מלך, וכן נקראים כל מלכי מצרים, ושל פלשתים אבימלך אפילו בימי דוד, בשנותו את טעמו לפני אבימלך (תהלים ל"ד א'), ושל ירושלים מלכי צדק, ביהושע אדני צדק מלך ירושלים (יהושע י' א' וג'), ובימי דוד על דברתי (אני מבטיח שתהי') מלכי צדק (מלך ירושלים) (תהלים ק"י ד'), ושל עמלק אגג, בימי משה וירם מאגג מלכו (במדבר כ"ד ז'), ובימי שאול אגג מלך עמלק (שמואל א' ט"ו ח' וכ' ול"ב), אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרין לפניו דוד קצף על עבדיו, אלא כך אומר לפניו המלך קצף על עבדיו, וכן לפנינו אני פרעה (להלן פסוק מ"ד), אני אהיה המלך לבדי

המעמר

(ט) את חטאי, הנה אין ספק אצלי כי שר המשקים סיפר לפרעה את אודות יוסף כאשר צוהו, כי לולא זאת רחוק הוא שינשא המלך עבד שהוא אסור בבית הכלא מעל כל השרים אשר אתו, אם לא שידע פרעה כי גונב מארץ העברים, ועל לא חמס בכפו ברזל באה נפשו, ומאין ידע זאת אם לא כי שר המשקים הגיד לו, ולכן איננו רחוק כי שר המשקים בתום לבבו סיפר גם שיוסף בקש ממנו לחלות בעדו את פני המלך, אך הוא שכח אותו (כאשר בארנו לעיל) רק שהכתוב קיצר בדבר בדרכו, ועפ"ז נוכל לפרש כי מה שאמר את חטאי, הכוונה על אשר חטא ליוסף, ואיחר עד עתה מלהזכירהו.

תרגום אשכנזי

ערצירנט, אונד טהאַט מיך אין פֿערהאפֿט, אין דעם הויזע דעם אָבערסטען פֿאָן דער לייבוואַכֿע, מיך אונד דען אָבערבאַקמייסטער. (יא) וויר האטטען ביידע אין איינער נאכֿט איינען טרוים, איך אונד ער, וויר טריימטען יעדער נאַך דער בעזאָנדערן בעדייטונג זיינעם טרוימעם. (יב) דאַזעלבסט וואַר בייא אונז איין עברישער קנאַבע, דיענער דעם אָבערסטען פֿאָן דער לייבוואַכֿע; וויר ערצעהלטען איהם, אונד ער דייטעטע אונזערע טריימע, איינעם יעדען, וויא עס מיט זיינעם טרוימע איבעראיינקאַם, (יג) אונד וויא ער אונז געדייטעט,

זאָ

מקץ מא

וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר
הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים:
(יא) וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד
אֲנִי וְהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ
חָלָמְנוּ: (יב) וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי
עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ
וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ
כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר: (יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר

פתר

רש"י

שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד ושבע בנות אתה קובר: (יא) איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בל' בזיון. נער שוטה ואין ראוי לגדולה. עברי אפילו לשוננו אינו מכיר. עבד וכתוב בנימוסי מכרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים: איש כחלומו. לפי החלום

תרגום אונקלוס

בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי:
(יא) וַחֲלַמְנָא חֶלְמָא בְּלֵילְיָא חַד אֲנָא וְהוּא
גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ חֲלָמְנָא: (יב) וְתַמָּן
עִמָּנָא עוּלֵים עִיבְרָאָה עַבְדָּא לְרַב קָטוֹלַיָּא
וְאִישְׁתָּעֵינָא לֵיהּ וּפָשַׁר לָנָא יַת חֶלְמָנָא גְּבַר
כְּחֶלְמֵיהּ פָּשַׁר: (יג) וַהֲוָה כְּמָא דִי פָשַׁר

לנא

באור

לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך (שם מ'), לכך נקרא יוסף אברך, אב למלך, ובספר לקח טוב פירש כמותי, (הרשב"ם), (והספר לקח טוב הוא לדעתי ס' פסיקתא דרבי טוביהו ברבי אליעזר ז"ל שנדפס ממנו על ג' ספרים ויקרא במדבר דברים, וס' בראשית ושמות הם בתבי יד, וספר בראשית מתחיל הדרוש על הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם וגו', כי קצת מן הראשונים נתנו שמות לספריהם ע"ש ההתחלה כמו מדרש חזית ע"ש התחלתו חזית איש מהיר וגו', ומדרש שוחר טוב ע"ש התחלתו בפסוק שוחר טוב יבקש רצון וגו'), וכן כתב הראב"ע, ובס' הישר סופר בארוכה מתי התחילו שם לקרוא את מלכיהם כן וסבת הדבר, ואין להאריך פה: אתי ואת שר האפים, אע"פי שזכר אתי שנה עוד מפני הדברים שביניהם, כי כן דרך הלשון כמו ואם באמת ובתמים (שופטים ט' י"ט), ששנה אותו מפני הדברים שהיו ביניהם: (יא) אני והוא, הכפל בזה להגיד כי ענין החלומות היה כמעט שוה, רק שהיה לכל אחד מענין מלאכתו, עד כי פותר אחר בלתי מבין וחכם גדול כמוהו ה' פותר שניהם בשוה אם למות ואם לחיים: איש כפתרון חלומו, כבר פירשתיו בפ' וישב (לעיל מ' ה'): (יב) איש בחלומו פתר, תחשר למ"ד המשמשת, ור"ל לאיש כחלומו כלומר לכל אחד פתר כענין חלומו, וכן פירש"י, ולשון הרשב"ם איש כחלומו פתר, כמשמעות חלומו פתר, וגם כמו שפתר לנו כן

הי'

פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־
כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ (יד) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה
וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־
הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא
אֶל־פַּרְעֹה׃ * (טו) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין
אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר
תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ (טז) וַיַּעַן
יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי
אלהים

תרגום אשכנזי שי

זאָ איזט ערפאָלגט: מיך נעמ=
ליך זעטצטע מאַן וויעדער אויף
מיינען פוס, אונד יענער וואַרד
געהענגט. (יד) פרעה שיקטע
היערויף, אונד ליעס יוסף רו=
פען, זיא האָלטען אהן אויס
דער גרובע, ער ליעס זיך שעע=
רען, אונד וועכסעלטע זיינע
קליידער, אונד קאַם פאָר
פרעה. (טו) פרעה שפראַך צו
יוסף: איך האַבע איינען טרוים
געהאבט, אונד ניעמאַנד קאַן
איהן דייטען. איך האָרע אַבער
פאָן דיר, דאַס דוא איינען
טרוים צו דייטען פערשטעהעסט. (טז) יוסף אַנטוואָרטעטע דעם פרעה: פערן פאָן מיר!
אַל=

תרגום אונקלוס

לָנָא כֵּן הֲוָה יָתִי אָתֵיב עַל שִׁמּוּשִׁי וְיָתֵיהּ
צְלָב׃ (יד) וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא יַת יוֹסֵף
וְאַרְהָטוּהִי מִן בֵּית אֲסִירֵי וְסַפַּר וְשַׁנֵּי כְסוּתֵיהּ
וְעֵאל לְוַת פַּרְעֹה׃ (טו) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף
חֶלְמָא חֲלֵימִית וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲנָא שְׁמָעִית
עֲלָךְ לְמֵימַר דְּאַתְּ שָׁמַע חֶלְמָא וּמַפְשַׁר
יָתֵיהּ׃ (טז) וְאָתֵיב יוֹסֵף יַת פַּרְעֹה לְמֵימַר
לָא מִן חוּכְמָתִי אֱלָהֵן מִן קֳדָם יְיָ יִתָּתַב יַת
שְׁלָמָא דְפַרְעֹה׃ (יז) וּמַלֵּיל פַּרְעֹה עִם יוֹסֵף
בחלמי

רש"י

האלוס וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני.
פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה
קלף על עבדיו הרי מקרא קלר לשון ולא
פירש מי השיב לפי שאין לריך לפרש מי
השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן
דרך כל המקראות קלרים על מי שעליו
לעשות הם סותמים את הדבר: (יד) מן
הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין
גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא
ואף אם אין בו מים קרוי בור פוש"א
בל"ז: ויגלח. מפני כבוד המלכות:
(טו) תשמע חלום לפתור אותו. תאזין
ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון
הבנה והאזנה כמו שומע יוסף (בראשית
מ"ב) אשר לא תשמע לשונו (דברים כ"א)
אנטי"נדרא בלע"ז: (טו) בלעדי. אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן ענייה בפי
לשלום

באור

הי', ויהי כאשר פתר וגו' עכ"ל: (יג) השיב, פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קלף
על עבדיו, הרי מקרא קלר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין לריך לפרש מי השיב מי שבידו
להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קלרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר,
(רש"י): (יד) ויריצהו, שלוחי פרעה: מן הבור, פירשתיו בפ' וישב (שם מ' ו'), ומלת פוש"א
בלע"ז, שברש"י כאן, כמו פאס"ע, בל' אשכנז (גרשבען): ויגלח, יוסף את עלמו, או חסר
המגלח, ושעורו ויגלח אותו המגלח: (טו) תשמע חלום לפתר אתו, תאזין ותבין חלום לפתור
אותו, תשמע, לשון הבנה והאזנה כמו שמע יוסף (לקמן מ"ב כ"ג), אשר לא תשמע לשנו
(דברים כ"ח מ"ט), אנטנד"רא בלע"ז, (רש"י), ובל"א (פערשטעהען): (טז) בלעדי, אין
החכמה

מקץ מא

אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃ (יז) וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי
הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ (יח) וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע
פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר
וְתִרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ (יט) וְהִנֵּה שֶׁבַע־
פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן
דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת

בשר

תרגום אשכנזי

אַללַיין גאָטט ווירד צום וואָהל־
ערגעהען פרעה׳ס אַנטוואָר־
טען לאַססען. (יז) נון שפראַך
פרעה צו יוסף: אין מיינעם
טרוימע וואַר עס, אַלס וו ען איך
אַם ראַנד ע דעס פֿלוסעם
שטינדע, (יח) אונד אויס דעם
פֿלוסע קאָמען הערויף זיעבען
קיהע, שטאַרק פֿאָן פֿלייש
אונד שאָן פֿאָן געשטאַלט,
אונד ווירדעטען אויף דער וויע־
זע. (יט) נאַך איהנען אַבער
קאָמען זיעבען אַנדערע קיהע
הערויף, אויסגעצעהרט, זעהר
שלעכט פֿאָן געשטאַלט אונד

תרגום אונקלוס

בְּחֶלְמִי הָא אֲנָא קָאֵים עַל כֵּיף נַהֲרָא׃
(יח) וְהָא מִן נַהֲרָא סַלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן פַּטִּימָן
בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וְרָעָן בַּאֲחוָא׃ (יט) וְהָא
שְׁבַע תּוֹרָן אָחֳרָנִין סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן חַסִּירָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר לָא

ר ש "י

לשלום פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו מדוע לחה כנה דל לחמנון (שמואל ב' י"ג): ורקות בשר. כל לשון רקות שנמקרא חסרי בשר ובלעז גולפ"ש:

באור

החכמה משלי חלק אלהים יענה יתן עצותיה בפי לשלום פרעה, (רש"י), וכן פירש הרשב"ם, ולפ"ז יהיה יענה מן ההפעיל, כי הלית"ן פתוח בשרש זה בקל ובהפעיל בענור הרחבת הביי"ן פ"פ, וכמו וכוח מביניתי יעניני (לעיל ב' ג'), הוא עונר לשנים פעולים ור"ל ינריחני לענות, וכן כאן יענה יתן המענה בפי לשלום פרעה, וי"מ יענה, ימליך תמיד, ומביאים ראיה מן כי האלהים מענה בשמחת לבו (קהלת ה' י"ט), והאיך תענה (הושע ב' כ"ד), ואולם גם שם הוא קרוב לענין השנת הדבור והעניית, והוא ע"ד מליצה, וכן מתורגם שם בל"ש (אנטוואָרטען לאַססען): (יז) וידבר פרעה אל יוסף בחלומי, נא שם וידבר נלא לאמר לאחריו, שלא כמנהג, ויב"ע תרגם כאלו כתוב לאמר: בחלמי, ראיתי כתיב"ע, או בחלמי היה כאלו לפני עמד וגו' כתרגום האשכנזי: (יח) ויפת תאר, תחת מראה שנספור הכתוב למעלה אמר שם תואר, כי זה קרוב מזה, וכן להלן במקום ורקות אמר שם ורקות, וכן הוסיף שם דלות, וכן בחלום השבלים הוסיף וגרע ושינה, אבל הכוונה לאחת היא, והכלל כי בשנות החלום הדברים יוסיף או יגרע או ישנה לינו שומר אלא שיהי' הענין אחד, ולכן גם יוסף בהזכירו ענין החלום כדי לפתרו, שינה בקצת פרטים, ואמר בפרות ובשבלים, השנת, כלל במלה אחת כל הפרטים, בריאת בשר ויפת תאר שבפרות, ומלאת ושנות שבשבלים, ובשבלים הרעות אמר הרקות תחת דקות: (יט) דלות, כחושות כמו מדוע לחה כנה דל לחמנון (שמואל ב' י"ג ד'): ורקות בשר, כל לשון רקות שנמקרא חסרי בשר ובלע"ז גלופ"ש, (רש"י), יחכן

המעמר

(יט) ורקות בשר, פירש"י חסרי בשר ובלע"ז גלופ"ש, ולדעת הרב המאסר הוא לשון רומי (לאָטיג, פטוריג), וזה לינו מסכים עם פירושו, והעיקר שב"ל גלופ"ש (פלועטש) ובל"ש (לעראָטיך, טוועלוך). (ד"ח).

בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ (כ) וַתֹּאכַלְנָה
הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע
הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃
(כא) וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא
נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה
וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה
וָאִיקָץ׃ (כב) וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה
שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד
מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ (כג) וְהִנֵּה שֶׁבַע
שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת
קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃

ותבלען

תרגום אשכנזי שיא

מאַגער פֿאָן פֿלייש; איך האַבע דערגלייכֿען עלענדעס פֿיעה אים גאַנצען לאַנדע מצרים ניכֿט געזעהען. (כ) דיעזע אַבגעצעהרטען מאַגערן קיהע פֿראַסען דיא ערשטען זיעבען געזונדען קיהע אויף. (כא) זיא קאַמען אין איהרען לייב; עס וואורדע אַבער ניכֿט געמערקט, דאַס זיא אין איהרען לייב געקאָממען, דען איהר אַנזעהען בליעב נאָך זאָ שלעכֿט וויא פֿאָרהין; דאַ ערוואַכֿטע איך. (כב) איך זאַה פֿערנער אין מיינעם טרוימע זיעבען פֿאָללע אונד גוטע אֶהרען אַן איינעם האַלמע אויפֿגעהען; (כג) נאַך איהנען אַבער קאַמען זיעבען פֿערטראָקנעטע, דיננע אונד פֿאָם אָסטווינד אויסגעדראָשענע אֶהרען

תרגום אונקלוס

חֲזֵיתִי דִכְוַתְהֶן בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ׃
(כ) וְאָכְלָא תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא יַת
שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמַיָּתָא פַּטִּימָתָא׃ (כא) וַעֲלָא לִמְעֵיהֶן וְלָא אִיתְיְדַע אֲרֵי עָלוּ לִמְעֵיהֶן
וּמֶחֱזֵיהֶן בִּישׁ כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְעָרִית׃ (כב) וַחֲזֵית בְּחֶלְמִי וְהָא שְׁבַע שִׁבְלִין סַלְקַן
בְּקַנְיָא חָד מַלְיָין וְטָבָן׃ (כג) וְהָא שְׁבַע שִׁבְלִין נָצַן לַקְיָין שְׁקִיפַן קִדּוּם צָמְחָן

בתריהן

רש"י

(כג) צנומות. צונמא בל' ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח ויבשות כסלע ותרגומו

באור

שהוא כמו ווילאזו"ם בלשון רומי, ובל"א (נאָטיג, פֿאַזריג), ושרשו רקק: (כא) קרבנה, הראוי לכנוי נסתרות קִרְבָּן, ובא בה"א נוספת כמו אשר הכבת לבדנה (לעיל כ"א כ"ט), עלי היו כלנה (לקמן מ"ב ל"ו), אשר נשא לבן אתנה (שמות ל"ה כ"ו), וגם ראוי להיות קמ"ץ לפני הכנוי כמו באלו הנזכרים, ובא בסגול שלא כמנהג: ולא נודע כי באו אל קרבנה, כך אמר פרעה עכשיו ליוסף עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאילו לא באו אל קרבנה, אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראיית האכילות שראה שזו אוכלת זו, אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמה שמראיהן רע כבתחלה לא הי' ראוי לכתוב, (הרשב"ם): (כג) צנמות, צונמא בל' ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נכן לקיין אין בהן אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע, לשון רש"י, ובקצת הנוסחאות נמצא ויבשות כסלע, והוא הנכון, שאין השבלים הדקות קשות כסלע כמו שטען הרמב"ן ז"ל על רש"י, אבל הם יבשות ואין בהן לחות כסלע, ואולם מה שטען עוד על רש"י שהשבלים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין בהן נץ,

אינה

(כד) וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֹּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃ (כה) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ (כו) שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃

ושבע

תרגום אשכנזי

העראפֿאר. (כד) דיעוע זיעבען דיננען אֶהרען פֿערשלאַנגען יע־נע זיעבען גוטען. איך האַבע דיעוועם דען בילדערשריפֿט־קונדיגען ערצעהלט, אַלליין ניעמאַנד קאַן מיר דיא בעריי־טונג זאגען. (כה) דאַ שפּראַך יוסף צו פֿ־ערה: פּרעה'ס טרוים ווּאַר נור איינער (דער בעדייטונג כמך); וואַס נאָטט טהון ווּיללּ, האַט ער־דעם פּרעה פֿאָראוים געזאַגט. (כו) דיא זיעבען גוטען קיהע בעדייטען זיעבען יאַהרע, אונד דיא זיעבען גוטען אֶהרען בעדייטען אויך זיעבען יאַהרע; ביידעם איוט נור איין טרוים.

ר ש "י

ותרגומו נתן לקיין נתן לון נתן חלום הכן לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן לוין חלום שבע. ותאר נשנה

תרגום אונקלוס

בַּחֲרִיחָן: (כד) וּבְלָעָא שִׁבְלַיָּא לַקְיָתָא יַת שְׁבַע שִׁבְלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחַרְטֻמַיָּא וְלֵית דְּמְחַוֵּי לִי: (כה) וַאֲמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא דְּפַרְעֹה חַד הוּא יַת דִּי יְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה: (כו) שְׁבַע תּוֹרְתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִינּוּן וּשְׁבַע שִׁבְלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִינּוּן חֶלְמָא חַד הוּא: (כז) וּשְׁבַע

תורתא

באור

לינה טענה, לפי שזומר הגרעין, והוא הגניע שכו הגרעין תחוב, גם הוא יקרוץ בן, והזב המיוחד לה בהיותו יבש ונדף הוא מון, וממנו יגלח מחללה הפרח, ונפול הפרח יבש הגרעין תחתיו, והפרח עם הגניע יחד יקרוץ בן, ופעמים שיקרוץ כל אחד מהם בן: והנה להעת הרמב"ן ז"ל נמומות כאו פרורות לחתיכות הרבה, מלשון רז"ל את הכומה בקערה, וכן מה שכתב תוקלוס נלן לשון תוך ומסרון, ויהי' הפך מלאות נמומות ונלן הפך מליאן, והרד"ק בשרשים שרש נמס, הניח גם את הכומה בקערה על ענין היובש, ופירושו את הינשה כי את הינשה יעשו לותה פתיתין קטנים לשורתם בשרק בקערה, וכן נומאת בדברי רז"ל שהוא הסלע והשבלים הגדלות בסלעים יש בהן יובש עד שהן לקות הרבה מפני היובש עכ"ל: (בד) ואין מגיד לי, הפתרון, וכן מתורגם בל"ת, ולשון ר"ע שפורנו ואין מגיד לי, שרמה שבלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו לותם על שני דברים והוא הניר שבשניהם היו חלום אחד כחמרו ואחרו בחלומי עכ"ל, וכן סופר בספר היובר כמה פתרונים שונים שפתרו לו חכמיו זה בכה וזה בכה, וכ לם פתרו חלום הפרות וחלום השבלים בב' ענינים: (כה) חלום פרעה אחד הוא, ולפיכך עשו הפותרים, (ר"ע שפורנו), והמתרגם הלשונו הוסיל לנחר לת הכוונה, חלום פרעה אחד הוא לפי פתרונו: את אשר האלהים עשה וגומר, מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה, כי על המלך תלויות תקנות המלכות, (הרשב"ם), ומאמר זה הוא הקדמה אל סוף הפתרון ועתה ירא פרעה וגו': (כו) שבע שנים הנה, תיב"ע שבע שניית לינון מבוארן, וכן מתורגם בל"ת (בעדייטען זיעבען יאַהרע): חלום אחד הוא, לפי בינות התינות כי חלום בעשה ואחד

בחכמ

מקץ מא

(כז) וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב: (כח) הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה: (כט) הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים

באות

טהון ווילל, האַט ער דעם פרעה אַנגעצייגט. (כט)

תרגום אשכנזי שיב

(כז) אונד דיא זיעבען אַבגעצעהרטען שלעכטען קיהע, דיא נאַך איהנען הערויף געקאָממען, בעדייטען זיעבען יאַהרע, זאָ וויא דיא זיעבען לעערען, פאָם אָסטווינד אויסגעדראָשענען אֶהרען, זיא שטעללען זיעבען יאַהרע הונגערסנאָטה פאָר. (כח) דאַז איזט נון, וואַס איך דעם פרעה געזאַגט האַבע: וואַס גאָטט עס ווערדען זיעבען יאַהרע קאָמען

תרגום אונקלוס

תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דִּסְלִיקָא בַּתְרֵיהֶן שְׁבַע שְׁנַיָּא אִינוּן וּשְׁבַע שִׁבְּלַיָּא לַקְיָיתָא דִּשְׁקִיפַן קִידוּם יֶהֱוְיַין שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא: (כח) הוּא פִּתְגָמָא דִּי מַלֵּילִית עִם פַּרְעֹה דִּי יְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחֲזֵי לְפַרְעֹה: (כט) הָא שבע

רש"י

נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו'

באור

במרכא (כפי הנוסח שבמ"ג ומ"ק אשר תא"ת סמך ידיו עליהם כמ"ש בת"ס שלי), לא יהיה אחד תאר אל חלום, רק חלום, נושא, ואחד, נשוא, וענינו חלום פרעה, אחד הוא בפתרונו, וכמ"ש למעלה חלום פרעה אחד הוא, וקצר כאן ולא הזכיר מלת פרעה כי סמך על הראשון, והי' ראוי לומר החלום אחד הוא, כי במקום שתחסר הודעת האיש, תבוא ה"א הידיעה במקומה ותשלימנה, רק ששב על פסוק הא', כמ"ש בשם הרמב"ן בפ' וישלח (לעיל ל"ו ו'), על וילך אל ארץ: הרקת, שרשו ריק, מן והבור רק (שם ל"ז כ"ד), ואנקלוס ויונתן ב"ע תרגמו לפי הכוונה, לקייתא, ולא כהוראת המלה, כי כן תרגמו גם דקות, ות"א והבור רק, וגובא ריקן, ויב"ע תרגם וגובא סריק, אולם המתרגם האשכנזי תרגם שניהם כהוראת המלה, כי תרגם דקות (דיננע), ורקות (ועערע): יהיו שבע שני רעב, בעבור שהשבע בארץ מצרים איננו חדוש גדול כי היא כגן ה' הזכיר תחלה פתרון הרעות, כי הוא החדוש ותועלת החלום, כי האלהים ברחמיו הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה, וזה טעם ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב, (הרמב"ן): (כח) הראה, בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהי' סמוך, ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהי' הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה, (רש"י): (כט) הנה שבע וגומר שבע

המעמר

(בז) שני רעב, עיין בבאור מה שהביא בשם הרמב"ן מדוע הקדים פתרון הרעות, ולי נראה כי יען כי בא החלום רק להגיד לפרעה ענין שני הרעב למען ישכיל לצבור בר, כמ"ש הרב המבאר בעצמו, לכן הקדים פשר של שבע פרות הרעות, כי כן דרך בעל ל"הק לדבר ראשונה מן העיקר כאשר זכרנו זה פעמים.

בָּאוֹת שָׁבַע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ (ל) וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב
אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃
(לא) וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי
הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד
הוּא מְאֹד׃ (לב) וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם
אֶל־פַּרְעֹה פְּעָמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר
מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים

לעשתו

תרגום אשכנזי

מען פֿאָן גראָסער פֿרוכֿטבאַר־
קייט אים גאַנצען לאַנדע
מצרים. (ל) נאַך איהנען אַבער
ווערדען זיעבען יאַהרע הונ־
גערסנאָטה ענטשטעהען, דאַס
מאַן אים לאַנדע מצרים אַללער
פֿרוכֿטבאַרקייט פֿערגעסען
ווירד, זאָ ווירד דיא הונגערס־
נאָטה דאַז לאַנד פֿערדערבען.
(לא) דיא פֿרוכֿטבאַרקייט ווירד
אים לאַנדע ניכֿט פֿערשפירט
ווערדען וועגען דעריעניגען
הונגערסנאָטה, דיא הערנאַך
זיין ווירד, דען זיא ווירד זעהר
שווער זיין. (לב) דאַס אַבער דעם
פרעה דער טרוים צום צווייטען
מאַהלע וויעדערהאָלט וואור־
דען, בעדייטעט, דאַס דיא זאַכֿע פֿעסט בעשלאָסען פֿאָן גאָטט, אונד גאָטט איילע,
זיא

רש"י

וגו': (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון
הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא
פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה:
(לב) נכון. מזומן. בשבע שנים הטובות
נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך.
ובשבע שני הרעב נאמר הראה את פרעה
לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו ל'
מראה

תרגום אונקלוס

שְׁבַע שְׁנַיָּא אַתְיָין שׂוֹבְעָא רַבָּא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ (ל) וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא
בַּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָל שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם
וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יַת עַמָּא דְאַרְעָא׃ (לא) וְלָא
יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן קָדָם כַּפְנָא הַהוּא
דִּיהֵי בָתַר כֵּן אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ (לב) וְעַל
דְּאִיתְנֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִימְנִין אֲרֵי תַקִּין פִּתְגָמָא מִן קָדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמַעְבְּדֵיהּ׃
וכען

באור

שבע גדול וגו', תקון הלשון המקולר הוא כן, הנה שבע שנים באות אשר יהיה בהם שבע
גדול בכל ארץ מצרים, והמתרגם האשכנזי תקנו במלת (פֿאָן): שבע, שם המקרה כמו רעב:
(ל) ונשכח כל השבע, הוא פתרון הבליעה, (רש"י): (לא) ולא יודע השבע, הוא פתרון
ולא נודע כי באו אל קרבנה, (רש"י): (לב) ועל השנות וגו', מלשון שנים, והוא מקור מבנין
נפעל, ובאמרו פעמים הוא תוספת באור או לפי שלשון השנות אפשר יותר משני פעמים לפיכך
פירש פעמים כי יש בזה הלשון שר"ל פעמים רבות כמו כסיל שונה באולתו (משלי כ"ו י"א),
ר"ל פעם אחר פעם כמה פעמים, (הרד"ק בשרשים שרש שנה). והראב"ע מפרש כי השנות
החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים אבל בעבור כי הי' פעמים בלילה אחד לעד
כי ממהר האלהים לעשותו, ומכוון הוא לדעתי בלשון הכתוב, כי בחליו הא' באו ב' ענינים,
השנות, פעמים, המורים על ב' ענינים שבמחליתו הב', כי נכון וגו', והוא הקיום אשר
לא ישונה ולא יתבטל, וממהר וגו', והוא שלא יתעכב עוד שנים רבות. והמתרגם האשכנזי
תרגם גם כן כי נכון הדבר (פֿעסט בעשלאָסען), שמודיע ענין הקיום שלא ישונה, וממהר
האלהים, הוא ענין אחר שיהי' הדבר בלי אחור: ועל השנות וגו' כי נכון וגו', שעור הכתוב
ועל

לַעֲשֹׂתוֹ: (לג) וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה
אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם: (לד) יַעֲשֶׂה פַרְעֹה
וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ
אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי
הַשָּׂבָע: (לה) וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל
הַשָּׁנִים הַטֹּבוֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה

ויצברו

תרגום אשכנזי שיג

זיא אויסצופיהרען. (לג) נון ערזעהע זיך פרעה איינען פערשטעגדינען אונד ווייזען מאן אויס, אונד זעטצע איהן איבער דאז לאנד מצרים. (לד) ו רעה טהוע אויך דיעזעס, אונד זעטצע בעפעהלסהאבער איבער דאז לאנד, אונד לאססע דאז לאנד מצרים דען פינפטען אבנעבען אין דען זיעבען יאהרען דער פרוכטבארקייט; (לה) זיא מאנען דען אללען פאררראטה דיעזער קינפטיגען גוטען יאהרע זאממעלן, אונד שיטטען דאז געטריידע אויף, אונטער דער

תרגום אונקלוס

(לג) וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים
וִימַנִּינֵהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (לד) יַעְבֵּיד
פַרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל אַרְעָא וִיזַרֵז יַת
אַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא:
(לה) וְיִכְנְשׁוּן יַת כָּל עִבּוּר שְׁנַיָּא טָבְתָא דְאַתְיָין הָאִלֵּין וְיֶצְרוּן עִבּוּרָא תְּחוֹת

רש"י

מראה: (לד) וחמש. כתרגומו ויזרזון וכן חמושים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו בא"לף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכ' ונקוד קמץ קטן:

תחת

יד

באור

ועל השנות החלום אל פרעה פעמים, אני פותר שיורה כי נכון וגו': (לג) ועתה ירא פרעה, איננה עלה, כי מי הרשהו לזה הליועץ למלך נתנוהו? אבל שייך אל הפתרון, שלכן הראה לו השם כעת גם שבע שני הרעב אשר לא תהיינה עד אחר עבור שבע שני השבע, בעבור כי עתה ירא פרעה וגומר, לכבור בר למחיית העם לשני הרעב, ואם לא הודיע אותו את ימי הרעב כעת, לא הי' מתעורר לכבור בר, והיו אז כולם מתים ברעב: איש נבון וחכם, נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו, ולמכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה, וחכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו, כגון חומטון שהזכירו רבותינו והכסף החי הממית הכנימה וכיוצא בהן, ואמרו בב"ר ערב בהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה, (מדברי הרמב"ן), ולפי פשוטו הנבון הוא המבין דבר מתוך דבר, מבלי צורך להודיע לו כל פרט ופרט, כי צריך הממונה להשכיל בכלל התכלית המכוון למלך, ולהבין ממנו מעצמו במה יגיע אליו, והחכם הוא היודע לכלכל מעשיו בלדק ובמשפט לקרב המועיל, ולדחות המזיק בחכמתו: (לד) יעשה פרעה, זו העלה: ויפקד פקדים על הארץ, עיין בפרשת במדבר (א' ג'), מ"ש שם שנויי הוראות השרש הזה לפי בניניו, ובפרט הוראתו עם מלת על: וחמש, כתרגומו ויזרזון וכן וחמשים (שמות י"ג י"ח), (רש"י), אבל הרשב"ם כתב וחמש, שהממונים יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר כדכתיב בשמואל וזרעיכם וכרמיכם יעשר (שמואל א' ח' ט"ו), עתה יטול פי שנים וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחמש עכ"ל, וכן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חמש, וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי: (לה) אכל, שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן (ר"ל סגול), ואוכל שהוא פועל כגון כי כל

אכל

תרגום אשכנז

וְיִצְבְּרוּ־כָל חַתַּת־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמְרוּ: (לו) וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיוְן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב: (לז) וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַּרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו: (לח) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אלהים

דער געוואלט פרעה'ס, צום פֿאַרראטה אין דען שטעדטען, אונד פֿערוואַהרען זאלַעם, (לו) דאַמיט דער פֿאַרראטה דעם לאַנדע אויפֿבעהאלטען ווערדע אויף דיא זיעבען יאה־רע דערער הונגערסנאטה, וועל־כע אים לאַנדע מצרים זיין ווערדען, אונד דאַז לאַנד דורך דיא הונגערסנאטה ניכט גאַנץ אויפֿגעריעבען ווערדע. (לז) דיא זאַכע נעפֿיעל אין דען אויגען פרעה'ס אונד אין דען אויגען אללער זיינער דיענער. (לח) פרעה שפראַך צו זיינען דיענערן: ווירדען וויר אויך אינען פֿינדען ווי אייזען? אייגען מאַן, אין וועלַעם אין

תרגום אונקלוס

יַד מְהֵימְנֵי פַּרְעֹה עִבּוּרָא בְּקֻרְוַיָּא וְיִטְרוּן: (לו) וִיהֵי עִבּוּרָא גְּנִיז לְעַמָּא דְּאַרְעָא לְשִׁבְעַ שְׁנֵי כַפְנָא דִּי יֶהֱוֵין בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא דְּאַרְעָא בְּכַפְנָא: (לז) וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי פַּרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל עַבְדּוֹהִי: (לח) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדּוֹהִי הֲנַשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בֵּיהּ:

ר ש " י

מקץ יד פרעה. נתנותו ונלוגרותיו: (לו) והיה האוכל. הנזכר בזאת פקדון הגנות לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנזכת

באור

מקל מלג (ויקרא ז' י"ה), טעמו נכ"ף וקוד קמץ קטן (כ"ל לירי). (רש"י): ויצברו בר תחת יד, ממונה פרעה, וכל זה היה נעל כרחם של מצריים, ולכך כתוב ויפקד פקדים ויצברו שכן מצינו בתחזורים ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבלו את כל נערה ובומר אל יד הגוי וגו' (לסתר ב' ג'), (וכן סופר נספר היזכ כי ב' דברים יען, ג' לגנות מהם למושר המלך, ונ' שגם הם יקבלו לים לים מתבואת שדהו ויתנו בלוגרותיהם), ויקבלו היא הנגייה מבעלי השדות, ויבנרו, היא התסיפה ע"י שומרי הלוגרות, וכן ביוסף תמכה ויקבץ ויבנך, (הרשב"ם): בר, י"ל כי טעם בר להיותו עם שבליו, והבטן בעיני שבקרא בר לחר מלאכת לזרות לו להבר, (הרלב"ע), ולפ"ז יהי' שרשו ברה ולא ברה: אבל בערים, שב על ויבנרו, ושעורו ויבנרו בר (תחת יד פרעה) להיות לכל בעריס: ושמרו, הוא מאמר לעלמו, ויאמרו לכל הנזכר, ויהי' תחת יד פרעה כמו מאמר מוסגר, וטעם הגניכה יסייע לפירוש זה: (לו) לפקדון, ענין גניזה והנחה, יהיה להם כמו פקדון הגנוז, שימלאו ממנו לעת הצירך: לארץ, לצורך הארץ לשבע שני הרעב: (לח) הנמצא כזה, בנין נפעל והוא

ה מ ע מ ר

(לח) הנמצא כזה, בנר התפלת הרלי"ח מדוע הפליג פרעה לפחד חכמת יוסף בל כך בטרם נחמנו דברין? ואם בעבור העלה פישוטה מאתו לבדו בר, הלא גם זאת יזיב כל איש בנינת לחם ובכל חנוט, ולא ולטרך לזה רוח אלהים ונשמת שדי לאזר יבוננהו, ולבן יראה לי כי גם מה קילר הכתוב, ויותר ממה שנאמר בתן דבר יוסף עם פרעה, כי לדעתי גלה יוסף עתה את לזן פרעה, מן הקועלת הרבה לאזר לפרעה משני הרעב, והוא כי בהיותו הוא המשניר

אֱלֹהִים בּוֹ: • (יט) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים
אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן
וְחָכָם כָּמוֹךָ: (מ) אַתָּה תִּהְיֶה עַל־
בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק
הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ: (מא) וַיֹּאמֶר
פרעה

געטטליכער נייסט איזט ? (לט) אונד צו יוסף שפראך ער: דאדורך נאטט ריעזעס אללעס בעקאננט נעמאכט האט, זא איזט ניעמאנד זא פערשטענדיג אונד זא וויזע אלס דוא. (מ) דוא זאללסט איבער מיין הויז געזעטצט זיין, אונד דורך דיינען בעפעהל זאלל מיין נאנצעס פאלק פערפאלגט ווער-

דען ; נור וואס דען טהראן בעטרייפט, ווילל איך גרעסער זיין אלס דוא. (מא) פרעה

שפראך

תרגום אונקלוס

(לט) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְּהוֹדַע יְיָ
יָתָךְ יַת כָּל דָּא לֵית סוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ:
(מ) אַתְּ תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי וְעַל מֵימְרָךְ
יְתִּזַּן כָּל עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא אֶהֱוֵי
אֵיהֵי יַקִּיר מִנָּךְ: (מא) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף

חוי

רש"י

הנשבח כדין לפם נלך ונקצנו כנמלא כמוהו. הנמלא לצון תמיהה וכן כל ה"ל המסמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) לית נבון וחכם כמוך. לנקד לית נבון וחכם שחסרת לה נמלא כמוך: (מ) ישק. יתזן יתפרנס כל לרבי עמי יהיו נעזרים על ידך כמו בן מזק ביתי וכמו נשקו בר (תהלים ב') נרגי"ש בלע"ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא.

לי

באור

פעל עבר כלומר הנמלא נעולם כזה, ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים, הנמלא לנחנו כמוהו לס נלך ונקצנו, והס דנרי פרעה לל עבדיו, וכן תרגם לונקלוס ויכ"ע הנשבח כדין, ומלת הנמלא לצון תמיהה וכן כל ה"ל המסמשת בראש התיבה ונקודה בחטף פתח: אשר רוח אלהים בו, נפתרון חלומות, וכ"ם לחכמת דרך ארץ, (הרשב"ם): (לט) אחרי הודיע אלהים אתך את כל זאת, לומר, לחרי שהודיע לאלהים לותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך לין נבון וחכם בכל ענין כמוך ורלוי אתה לנהוג שררה ומלכות ולהיות לי למשנה. (הרמב"ן): (מ) ישק, שרשו נשק, ודגש הסי"ן למסרון הנו"ן, והרד"ק כשרשים שרש נשק מפרשו מענין נשיקה ממש, כלומר להולותו לאדון, והרשב"ם מפרש שיהיה נניד המיל, לאנל רש"י ז"ל יתפרנסו כל לרבי עמי יהיו נעזרים על ידך כמו ובן מזק ביתי (לעיל ט"ו ב'), וכמו נשקו בר (תהלים ב' י"נ), נרניש"ן נלע"ז עכ"ל, וכל"ל (פערזאמרגונג): רק הכסא אגדל ממך, ענינו מפחת לו בדבר הכסא להיה נדול ממך, ולדך זה כמקרא ידוע, כמו כי תהיו כחלה נבלת עליה

יבעי'

המעמר

לכל לרן מלרים ולכל עמי החלרות הנחים שם לשנור לוכל (כי לרן מלרים היתה מני לז לולר התבואה לבני קדם כנודע), יחסוף הון עתיק וכסף כחול על שפת היס, וגם יסובב מזה כי לזבי מלרים יהיו לריכים למכור לים לת שדה לחוזתו ויהיו ענדים לפרעה (וזה נרמז נמה שלמר לנגור בר תחת יד פרעה), ולין ספק כי הדבר הזה ייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו הסרים למשמעתו, ולזה לחמר הנמלא כזה, לין נבון וחכם כמוך, כי לחרי לאר הודיע ה' לותך כל זאת לין ספק שרק לחה תשיג התכלית הנדלה, ולכן לחה תהיה על ביתי וגו'.

מקץ מא

פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ
עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מב) וַיָּסַר
פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן
אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ
בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־
צַוָּארוֹ׃ (מג) וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת

המשנה

תרגום אונקלוס

חֲזֵי דְּמַנֵּתִי יָתָךְ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
(מב) וְאַעְדֵּי פַרְעֹה יַת עִיזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ
וִיהַב יָתָהּ עַל יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ
לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מְגִיכָא דְדַהֲבָא עַל
צַוְּארֵיהּ׃ (מג) וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִיכָא תִּנְיֵיתָא

די

תרגום אשכנזי

שפראך פערנער צו יוסף:
זיעהע! איך זעטצע דיך איבער
דאז נאנצע לאנד מצרים!
(מב) נאהם זיינען רינג פאן זיי-
נער האנד, נאב איהן יוסף אן
זיינע האנד, קליידעטע איהן
אין פיינע ליינוואנד, אונד
טהאט איינע גילדענע קעטטע
אום זיינען האלז, (מג) ליעס
איהן אין דען אנדערן
שטאאטסוואגען פאהרען, דער

רש"י

ל' שם המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסאך
(מלכים א' א'): (מא) נתתי אותך.
מניתי יתך ואף על פי כן לשון נתינה
הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין
לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי
אתכם נבזי' ושפלים (מלאכי ב'): (מב) ויסר
פרע'את טבעתו נתינת טבעת המלך היא
אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה:
בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים:
רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן רבדתי ערשי (משלי ז') רצפתי ערשי מרצפות.
ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן. על הרובד שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה.

השניה

באור

(ישעי' א' ל'), שמלת נבלת היא תאר אל אלה, שהיא אלה נבלת מפאת עליה, וכן ותאבדו
דרך (תהלים ב' י"ב), תאבדו הוא פעל עומד, ור"ל שאתם תאבדו מפאת הדרך, והטעם
לא תהיה לי גדולה יותר ממך כי אם גדולת הכסא שאקרא מלך: (מא) ראה נתתי אתך,
ת"א חזי דמניתי יתך ואעפ"כ לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון (דברים כ"ו י"ט). ונראה
שבשעת נתינת טבעת על ידי יוסף אמר לו כך נותן אני אותך, (כ"כ הרשב"ם): (מב) ויסר
פרעה את טבעתו מעל ידו, נתינת טבעת המלך (שהיא חותמו) היא אות למי שנותנה לו
להיות שני לו לגדולה, (רש"י): בגדי שש, של מצרים חשובים כדכתיב שש ברקמה ממצרים
(יחזקאל כ"ז ז'), (הרשב"ם): רבד, ענק ועל שהוא רצוף בטבעת קרוי רביד, וכן רבדתי
ערשי (משלי ז' י"ו), רצפתי ערשי מרצפות, ובל' משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד
שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה, השניה למרכבתו המהלכת אל שלו, (רש"י),
ויהי לפי זה משנה שם המקרה המופשט מן המתואר, כמו כהני המשנה (מלכי' ב' כ"ג ד'),

אח

המעמר

(מב) רבד, הרב המבאר פירש מענין מוקף רובדין של אבן בלשון משנה (מס' מדות פרק א'),
אבל בערוך ערך רבד פירש רובדין מצבות, ואמר לדעתו הוא מענין מרבדים בלשון עברית,
ור"ב אמר שבלשון יוני נקרא כן עמוד מרובע, וכל זה לא שייך כאן היטב, לכן יראה לי שהוא
מענין רבד הראשון שהביא הערוך שהוראתו שריטה (חיוכטביטט), ריבדא דבוסילתא (מ"ק דף
כ"ח), ונקרא רביד על שחקקו בו צורות (ואולי הוא בעין קמיע מאולעט), ואין רחוק כי תאמר
גם האשה המנאפת מרבדים רבדתי ערשי, כלומר עשיתי כונים והשבעות סביב למטתי, לבל

תאונה

מקץ מא

הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: (מד) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־

ירים

תרגום אונקלוס

דִּי לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנִּי יָתֵיהּ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (מד) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר מִמֵּימְרָךְ לָא

תרגים אשכנזי שטו

איהם נעהערטע, אונד מאַן ריעף פֿאַר איהם הער: אויף דיא קניע נעפֿאללען! אַלזאָ זעטצטע ער איהן איבער דאַז גאנצע לאַנד מצרים. (מד) אויך שפּראַך פרעה צו יוסף: איך בין פרעה, אַבער אָהנע דיך זאָלל

רש"י

השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בל' ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה דרש רבי יהודא אברך זה יוסף שהיא אב בחכמה ורך בשנים. אמר לו בן דורמסקית עד מתי'אתה מעוות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזירות על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: ובלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר

באור

את משנה התורה הזאת (דברים י"ז י"ח). והרמב"ן ז"ל פי' במרכבה המיוחדת למשנהי של מלך, ולפ"ז משנה תואר לאדם שהוא משנה למלך, כמו ואני אהיה לך למשנה (שמואל א' כ"ג י"ז), כי מרדכי היהודי משנה (אסתר י' ג'), שבכל אלה משנה תואר, לא שם המקרה, ולכן באו בסגול, ומשנה התירה וכל השמות בצירי כמשפט הסמיכות, וכדבריו פירשו גם הרד"ק בשרשים שרש רכב והראב"ע, אבל אנקלוס ויב"ע והמתרגם האשכנזי תרגמו כפירש"י ז"ל, וכ"ה בס' הישר וירכיבו את יוסף במרכבת השניה אשר למלך ההולכת מול מרכבת המלך, ופי' מלת מרכבה הוא שם לסוס או לכל בהמה שירכב אדם עליה, ויש שהוא שם כולל לסוסים רבים עם העגלה הנהוגה על ידיהם: אברך, דקדוק המלה הוא שהיא מבנין הפעיל ולדעת רבי יונה המדקדק הספרדי היא מקור, והאל"ף תחת ה"א הברך כלומר לזה נאה להבריך לפניו, וכאשר מצאנו אשכים ודבר (ירמי' כ"ה ג'), שהוא מקור במקום השכים, וכן פי' ר"ע ספורנו וז"ל אברך כמו הברך, כלומר כל איש יכרע על ברכיו כמו שצועקים לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך עכ"ל: ונתון אתו וגומר, מקור במקום עבר, ע"י זה נתן אותו על כל ארץ מצרים, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע: (מד) אני פרעה, אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא אגדל ממך. (רש"י): לא ירים איש את ידו ואת

המעמר

תאונה רעה, וידמה למלת החריטים (ישעי' ג' כ"ב) שהוא נגזר מן חרט אנוש. (מג) אברך, אם גם לדעתי אין ספק שצדקו דברי חכמי העמים כי היא מלת מצרית, וכותב התורה כתב אותה בלשונה כאשר קראו לפניו, כי ליוצאי מצרים היתה הוראת המלה נודעת, בכל זאת יפה עשה הרמב"מן שהעתיק אותה ע"פ דעת ר"י המדקדק, כי כל לשונות בני קדם אחיות הנה, וא"כ יש לשער כי במצרים יהי' ענין המלה דומה להוראתה בעברית. וידידי ד' יוסף ווייסע כ"י אמר, כי אברך הוא עתיד בהפעיל ומדבר בעדו כמשמעו, וכמו שיאמרו הרבים אל איש נכבד אֲדֹנִי (למעלה כ"ג ו'), אָבִי (מ"ב ה' י"ג) ביחיד, להורות בזה כי הוא אדון על כל אחד ואחד ביחוד, וכן בלשון חז"ל רַבִּי, כמו כן קראו כלם אברך, כלומר כל אחד מחוכנו יברך על ברכיו

תרגום אשכנזי

זאלל ניעמאנד זיינע האנד אראר זיינען פום רענען (נעמען זיך: רמז געריגעסטע פסוקענע מען) אים גאנצען לאנדע מצרים. (מה) פרעה נאננטע דען יוסף: צפנת פענח (חייענר, רער ריח פערבארגענסטען ריכטע וויים), אונד גאב אים צור פרוא דיא אסנת, טאכטער פוטיפרע'ס, דעם פריעסטערס

כהן

רש"י

לחד לחי פרעה לחי להיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) לפנת פענח. מפרש הלפומות ולין לפענח דמיון במקר': פוטיפרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מלליו לפי שחמד את יוסף

לזכר

תרגום אונקלוס

צו

וְיָרִים גְּבַר יַת יְדֵיהּ לְמֵיחַד זַיִן וְיָח רַגְלֵיהּ לְמֵרְכַּב עַל סוּסְיָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (מה) וּקְרָא פַרְעֹה שׁוּם יוֹסֵף גַּבְרָא דְמַטַּמְּרָן גְּלָיָן לֵיהּ וְיָהַב לֵיהּ יָת אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶּרַע

רבא

באור

ואת רגלו, לפי פשוטו ויש דרך משל, שלא יהיה רשות לעשות דבר בכל ארץ מצרים בעניני הנהגת המדינה והשררה, כלעדו, וכן כתוב בספר היובר, את ידו ואת רגלו לנתק ולנוח על עמי בכל ארץ מצרים: (מה) צפנת פענח, כתרגומו ולשון מצרים הוא, וכן היה דרכם לקרוא לחדם נשנת שממנים אותו על ביתם שם הרשוי, וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע (במדבר י"ג י"ו), כשנעשה משרתו, וכן ויסם לדניאל בלטשאצר (דניאל ד' ז'), כלכתיב די שמה בלטשאצר כשם אלהי (שם ד' ה'), (הרשב"ם), ולשון הרמב"ן לפנת פענח, לומר רבי לנרהם כי שם היה מלה מלרית לא ידענו פירושה ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף, ועל דעת הרשונים שאומרים שהמפענח נעלמים (נוסף נשמת כל מי לספרדים), יתכן שקרא לו שם נשנב כלשון לרנו כי שאל לו, או שהיה המלך יודע שפת לרן נשען הקרובה אליו ושניהם לשונה אחת, וכן כתו (לא נתו ממש כי פרעה שהיה בימי משה לאר היה מזרעו, ולדעת ספר היובר הוא בן בנו) קרלה שם משה רבינו בלשון עמו מן המים משיתיהו (שמות ב' י'), ולל תשתומם בעבור שקרלוהו סופרי המלריים מוניום כי ישנו השמות ללשון מונן או מורגל להם לאבר יעשה התרגום בקלתם בגון בין קדש ובין שור (לעיל כ' ל'), בין רקם ובין תגרת וכן בהרכה מן השמות ובקלתם לא ישנה דבר לאבר עשה בסיתון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה וזה לפי מה שהיו נקרלים בלשון האמרית בדורו וכן עשו הנולריס המעתיקים עכ"ל, והנה לפי זה פי' פענח, מגלה לאחריס, וכן תיב"ע דשתירן מפרשם, לכל לונקלוס תרגם דמטמרן גליין ליה, וכן מתורגם בל"ח: בת פוטי פרע כהן און, הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע וכו', עיין נרש"י, והוא ממדרש רז"ל בסוטה (דף י"ג ע"ב), והרשב"ם

כתב

המעמר

נרכיו. (מה) ויחן, ילוע הוא כי יוסבי לרן מלריס היו נחלקים לבתות (קאסטען), וכל כתה וכתה נבדלת מאבריתה הנדל עלוס, ולא הורשה לאיש לקחת לשם ב"ח מבנות כתתו, והנה בת הכהנים היתה הדחשונה והמעולה ועליה על כלנה, ולבן כאבר נתן פרעה ליוסף בת כהן לון לו לאשה, כבר מלך לו יפת הכהנים.

כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ (מו) וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה
וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
(מז) וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי
הַשָּׂבָע לִקְמָצִים׃ (מח) וַיִּקְבֹּץ אֶת־
כל

צו און. יוסף בערייזטע דאַז לאַנד מצרים. (מו) ער וואַר דרייסיג יאַהרע אַלט, אַלס ער פֿאָר פרעה, קעניג צו מצרים שטאַנד. יעטצט גינג ער פֿאָן דער גענענוואַרט פרעה׳ס הינוועג, אונד דורכ־רייזטע דאַז גאַנצע לאַנד מצרים. (מז) דאַז לאַנד בראַכ־טע אין דען זיעבע יאַהרען דער פֿרוכטבאַרקייט צו הענדע־פֿאָלל אויף יעדעס קאָרן. (מח) מאַן זאַממעלטע אַללען

תרגום אונקלוס

רַבָּא דְאוֹן לְאִתּוּ וּנְפַק יוֹסֵף שַׁלִּיט עַל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ (מו) וְיוֹסֵף בַּר תְּלָתִין שְׁנִין כַּד קָם
קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְעָבַר שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ (מז) וּכְנָשׁוּ דַיְיֵרֵי אַרְעָא בִשְׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא עִבּוּרָא לְאוֹצְרִין׃ (מח) וּכְנַשׁ

רש״י

למשכב זכר: (מו) ותעש הארץ. כתרגומו ואין לשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ

באור

כתב כי לפי הפשט אין זה פוטיפר, וכ״ה בספר הישר: כהן -אן, אנקלוס תרגם פה רבה דאון וכן תרגם יב״ע רבא דטנים, ושאר לשונות של כהן או כהנים תרגמו כהנא, כהניא, וכן פי׳ הרמב״ן כוונת רש״י שהביא הדרש להגיד כי הוא שר הטבחים ולומר כי עם שכל כהן הוא משרת לאלהות, כאן פירושו לשון גדולה וכן כהן מדין (שמות ג׳ א׳), אבל לדעת הרמב״ן עצמו גם כאן אולי נעשה אח״ז כומר לע״ז, וכן יתרו היה כומר לע״ז כקבלת חז״ל, וסוף לשונו והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו (שמואל ב׳ ח׳ י״ח), ובמקומו בדברי הימים ובני דויד הראשונים ליד המלך (א׳ י״ח י״ז), וכן מוליך כהנים שולל (איוב י״ב י״ט), שהם משרתי המלך, וכן יכהן פאר (ישעי׳ ס״א י׳), יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת, וכן ומידעיו וכהניו (מלכים ב׳ י׳ י״א), ראשי משרתיו עכ״ל. וכן הסכים הרד״ק בשרשים שרש כהן, והמתרגם האשכנזי תרגם פה (פריעסטער): ויצא יוסף על ארץ מצרים, יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על ארץ מצרים, (ר״ע ספורנו), וכן ת״א ויב״ע ונפק יוסף שליט על וכו׳, והמתרגם האשכנזי תרגמו כמו ויעבר בכל ארץ מצרים שבפסוק שאחריו, והוא כלל ואחריו פרט: (מו) ויעבר בכל ארץ מצרים, לפקוד הערים ולסדר עניניהם בענין וסבב בית אל והגלגל והמצפה בענין שמואל (שמואל א׳ ז׳ י״ו), (ר״ע ספורנו), וכ״ה כוונת המתרגם האשכנזי: (מז) ותעש הארץ, הרשב״ם פי׳ ותעש הארץ, הוציאה הרבה תבואה, כמו ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקרא כ״ה כ״א), וכן תיב״ע ואצלחת ארעא וכו׳, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: לקמצים, קומץ על קומץ יד על יד היר אוצרים, לשון רש״י, וא״ת לאוצרין, וזהו לדעת רש״י באור הכוונה ולא המלה, כי הוא מלשון וקמץ משם מלא קמצו (שם ב׳ ב׳), שהוא מלא אגרופו, אבל הרמב״ן יפרש כי דעת האנקלוס פה לבאר המלה וז״ל, ות״א לאוצרין כי החפירות העשויות בארץ לאוצר או לדברים אחרים יקראו קמצים, באחת הפחתים (שמואל ב׳ י״ז ט׳) תרגם יונתן בחדא מן קומציא, וכן כל פחת תרגם קמצא והוא קריב מן חפר גומץ (קהלת י׳ ח׳), כי הגימ״ל תשמש בכאן כמו קו״ף, כאשר תשמש כמו כ״ף באל יחסר המזג (ש״ה ז׳ ג׳), מן מסכה יינה (משלי ט׳ ב׳), וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ׳ י״ו), שהוא כמו גנה, ויסברו מעינות תהום (לעיל ח׳ ב׳), כטעם ויסגרו וגו׳, הכ״ף והגימ״ל בהם שוים, וישתוו הקו״ף והכ״ף תמיד כמו קובע וכובע וכו׳ עכ״ל, והרשב״ם כתב

מקץ מא

כָּל־אָכְלוֹ שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֵּן־אֹכֶל בֶּעָרִים
אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ
נָתַן בְּתוֹכָהּ: (מט) וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר
כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־
חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר:
(נ) וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם
תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־

לז

תרגום אשכנזי

פּאָר־אַנדע דער זיבעדן יאָר־
רע, וועלכע אים לאַנדע
מצרים וואַרען, אונר לעגטע
פּאָראַנדע אין ריא שטעדטע,
נעמליך דען פּאָראַנדע דעם
פּעלדעם אייגנער שטעדטע
שטאַדט, וועלכעם אין איה־
רעם בעשירקע וואַר, לעגטע
מאן היניין. (מכ) יוסף שיטטע
טע געטרייד אויף ויא זאַנר
אם סעערע, איבער דיא מאַס־
כען פיעל, זא דאַס מאַן אויפ־
האַרמע צו צעהלען, דען עס
האַטטע קיינע צאַהל. (נ) דעם
יוסף וואורדען צוויא זאהנע
געבאָרען, בעפאָר נאָך דאַז יאַהר דער הונגערסנאָטה קאַם, וועלכע איהם אסנת,

מא

תרגום אונקלוס

יַת כָּל עִבּוּר שְׁבַע שְׁנַיָּא דִי הֲוָה בְּאַרְעָא
דְּמִצְרַיִם וִיהַב עִבּוּרָא בְּקִרְוַיָּא עִבּוּר חֲקַל
קִרְתָּא דִי בְסַחֲרָנַהָא יְהַב בְּגַוָּהּ: (מט) וּכְנַשׁ
יוֹסֵף עִבּוּרָא כְּחָלָא דְיַמָּא סַגִּי לַחֲדָא עַד
דִי פְּסַק מִלְּמִמְנֵי אֲרֵי לֵית מְנָיָן: (נ) וְלְיוֹסֵף
אִיתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין עַד לָא עָאלַת שַׁתָּא

דכסנא

רש"י

קומן על קומן יד על יד היו לוקרים:
(מח) לכל שדה העיר לצד סביבותיה
נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת
סביבותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום
ומעמיד את התבואה מלירקב: (מט) עד
כי חדל לספור. עד כי חדל לו הספור
לספור והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר.
לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון
דהח: (נ) בטרם תבא שנת הרעב.
מכאן שלא נאסור לשמש מטתו בשני רעבון:

באור

לקמנים, נקנה לאחד מלא קומן שבלים ולקח ה' השבע גדול, ובן פי' כ"ע ספורנו, והרד"ק נשרשים שרם קמן, וכן מתורגם בל"ח: (מח) ויקבץ את כל אכל, יוסף הנזכר למעלה וגם לאחרי כן ויצבר יוסף וגו' כי חדל לספר יוסף הנזכר, ואמר הרשב"ם כי אין פי' כל כי נראה היו מתים, וכן וכל הארץ באו מצרימה (להלן פסוק נ"ז), רק טעמו שקנן כל אחד יכול, ודעת הרמב"ן ז"ל שקנן את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו, והנכון לפי פשוטו כי ויקבץ ליינו שב על יוסף לבד רק על בל העם, ועניינו ויקבץ הקונן, כמו שתרגם המתרגם התשבחי (חתן זשאעלטע), ומלות אכל כוללת כל הנאכל לאדם בר ולחם וגמון תבילו תאנים וכמוקים וכיולת בהן, ובר הוא התבואה שהובדה בגרת וגמזרה, כ"כ הרמב"ן ז"ל, ותרגום אונקלוס לוקל ובר בשה: ויתן אכל בערים, שיעורו שהכל ותקצר ה"ח הידיעה, כי יסמוך על הנאמר לפניו, כמו וילך אל ארץ (לעיל ל"ו ו'), כמ"ש שם בשם הרמב"ן: אכל שדה העיר, הוא נאור למאמר ויתן אכל בערים: (מט) כחול הים, דרך הפלגה: עד כי חדל לספר, עד שצר מדל לו הסופר לספור, והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר, לפי שאין מספר, והרי כי משמש בלשון דהח: (נ) וליוסף ילד שני בנים, דרך כלל, שולי תשומים נולדו לפיכך לשר ילד כי נולדו בלידה אחת (מ"י), ולשמ"ם שהקדמה נבואה לו על ידי מלרת (לעיל מ' י"ד), לכן הוא כמשבט הלשון שנעשר שבאה מלת ילד קודם

שני

לוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃
(נא) וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר
מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־
עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ (נב) וְאֵת
שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי
אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ * (נג) וַתִּכְלֶינָה
שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ (נד) וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי
הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף
וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־

ארץ

תרגום אשכנזי שיז

טאָכטער דעס פוטיפרע פריע־
סטערס צו און, געבאָרען
האַטטע. (נא) יוסף נאַננטע
דען ערשטגעבאָרנען: מנשה;
דען (ער שפרמך) גאָטט האַט
מיך פערגעסען לאַסען אַלל
מיין אונגליק אינד דאַז גאַנצע
הויז מיינעס פאַטערס. (נב) דען
צווייטען נאַננטע ער אפרים;
דען (ער שפרמך) גאָטט האַט
מיך וואַכסען לאַסען אים
לאַנדע מיינעס עלענדס.
(נג) אַלס דיא זיעבען יאַהרע
דער פרוכטבאַרקייט צו ענדע
וואַרען, וועלכע אים לאַנדע
מצרים געוועזען, (נד) פינגען
דיא זיעבען יאַהרע דער הונ־
גערסנאָטה אַן צו קאָמטען,
וויא יוסף געשפראָכען האַטטע. דאַ וואַר הונגערסנאָטה אין אַללען לענדערן, אים גאַנ־
צען

תרגום אונקלוס

דְכַפְנָא דִי יְלֵדַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן׃ (נא) וּקְרָא יוֹסֵף יַת שׁוּם בּוּכְרָא
מְנַשֶּׁה אֲרֵי אַנְשְׁיַנִי יְיָ יַת כָּל עַמְלִי וְיַת כָּל בֵּית אַבָּא׃ (נב) וְיַת שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם
אֲרֵי אַפְשַׁנִי יְיָ בְּאַרַע שִׁעְבּוּדִי׃ (נג) וּשְׁלִימָא שְׁבַע שְׁנֵי שׂוּבְעָא דִי הֲוָאָה בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ (נד) וּשְׁרִיאָה שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא לְמֵיתֵי כְּמָא דִי אָמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא בְּכָל
ארעתא

באור

שני בנים, ואונקלוס ויב"ע תרגמוה בלשון רבים: (נא) נשני, מן נשש, כמו חֲנַנִּי אלהים (שם
ל"ג י"א) מן חנן, הדגש תחת אות החסירה, ואלו הי' מגזרת לא תנשני (ישעי' מ"ד א'),
נשיתי טובה (איכה ג' י"ז), שהוא מחטופי למ"ד פעל היה לו לומר נִשַּׁנִּי, כמו עבדי רִמַּנִּי
(שמואל ב' י"ט כ"ז), האיש אשר כִּלָּנוּ (שם כ"א ה'), רמני מן רמה את רעהו (משלי כ"ו
י"ט), כלנו, מן כלה ה' את חמתו (איכה ד' י"א), (הרשב"ם), וכ"ה דעת ר' יהודה המדקדק
הראשון, והיה ראוי להיות נְשָׁשַׁנִּי, על משקל פְּקָדַנִּי, ובחסרון השי"ן עי"ן הפעל נעתקה
נקודתה אל פ"א הפעל, ונשתנה הקמץ לפתח תולדתו, בעבור הדגש שאחריו שלא יבא אחר
ת"ג, אבל דעת רבי משה הכהן הספרדי היא שהוא מנחי ל"ה, וראוי להיות נִשַּׁנִּי בפלס צִוַּנִּי,
ובא הפת"ח במקום החיר"ק, ולשניהם הוא ענין שכחה, וכ"ל כל כך נתן לי עושר וכבוד עד
כי השכיחני את כל עמלי שהי' לי משנמכרתי וגם כל בית אבי השכיחני, ושעורו ויקרא וגו'
מנשה כי אמר כי נשני וגו' וכן כי הפרני, שעורו כי אמר כי הפרני וגו': (נג) וחכלינה,
ענין השלמה: (נד) ותחלינה, שרשו חלל מן הכפולים, עתיד לנסתרות מבנין הקל, והיו"ד
היא רק יו"ד המשך שלא לצורך שורש או שמוש, כמו היו"ד במלת תסבינה (לעיל ל"ז ז'),
והרז"ה נתן סבה עליה בס' יסוד הניקוד שער התנועות יסוד ל' ע"ש: ויהי רעב בכל הארצות,
אשר

מקץ מא

אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם: (נה) וַתִּרְעַב
כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־
פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־
מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר
לָכֶם תַּעֲשׂוּ: (נו) וְהָרָעָב הָיָה
עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבָּר

למצרים

תרגום אשכנזי

צען לאַנדע מצרים אַבער זואַר
ברויט צו בעקאָמטען. (נה) אַלס
נעמליך דאַז לאַנד מצרים הונגערנאָטה צו שפּירהען אָנפּינג, שריע דאַז פֿאָלק צו פּרעה
אום ברויד; אַבער פּרעה
שפּראַך צום לאַנדע מצרים:
געהט צו יוסף! וואָס ער אייך
זאָגען וועט, דאָז טהוט.
(נו) אַלס נון הונגערסנאָטה
אים נאַנצען לאַנדע וואַר, עפֿענטע יוסף אַללע (פֿאָרראַטהס-
היזער), וואָרין נעטרייד

רש"י

(נה) ותרעב כל ארץ מצרים. שהקיני תבואתם אחלוו מן משל יוסף: לחר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף חומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא לכרתם בר והלא הכריז לכם שאני הרעב בא עליכם אמרו לו משפנו הרעה אמר להם אם כן כל אחר יאמר לכם תיצטו הרי נזר על התבואה והרקינה מה אם יגזור עליכם וגמות: (נו) על כל פני הארץ. מי הם פני הארץ אלו העזירי': את כל אחר מהם. בתרגומו די נהון עבורא ויבזבר: וישבר למצרים

תרגום אונקלוס

אַרְעָתָא וּבְכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא:
(נה) וּכְפֵינַת כָּל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם וְצָוַח עַמָּא
קֳדָם פַּרְעֹה עַל לַחְמָא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל
מִצְרָאֵי אִיזִילוּ לְוָת יוֹסֵף דִּי יֵימַר לָכוֹן תְּעַבְדוּן:
(נו) וְכַפְנָא הֲוָה עַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא וּפְתַח
יוֹסֵף יַת כָּל אוֹצָרַיָּא דִּי בְהוֹן עִבּוּרָא
ווּבִין
לְמִצְרָאֵי

באור

לחר סביב לרן מצרים (וכן פי' הרחנ"ע), כי מה יעשו הרחוקות לם הי' בהן רעב כזה, וכן לחרו בנ"ר בשלש מרכות בפינקיו ובצרניו ובפלטיני, (הרמב"ן), ולכן החרכות נודעת שהן סמוכות למצרים, פינקיו, הוא (פעניליח), והוא שם כולל לכל גלילות צור ולידון חבל הים, ופיו להלחה מקרן מזרחית לפונית למצרים, ערביו היו (חרטביח), שהיו למזרח מצרים ממש, ונמשכה לדרים העולם עד יש לוקינום, וכולל לרכות רבות, פלישטינה, היו לרן כנען לשר הנחיל ה' ליסרחל, והחומות קרוחה בן ע"ם פלשת, והיו לפונות מזרחית ממש למצרים: וכבל ארץ מצרים היה לחם, כי נתן יוסף לוכל בעבים: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים, ע"פ הדרך שנלרתי כמה פעמים שהכתוב יכלול ויפרט, יהי' גם כאן על הדרך הזה, שנפסוק הקודם לומר וגכל לרן מצרים היה לחם, ועתה פרט לנו איך הי' זה, שלמת הי' הרעב גם במצרים, חלח שנעזק העם אל פרעה, והוא שלחם אל יוסף ויוסף מכר להם בר ולחם, וכן מתגלגל הדבר עד שנתו מכל המרכות למצרים, ונתוכם נתו גם בני יעקב עד סוף הספור: כל ארץ מצרים, פירוש לרבי לרן מצרים, וכן וכל הלרן כאו מצרימה (בפסוק נ"ז), פירוש וכל לרבי הלרן: (נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם, מקרח קלר הוא, ושעורו כתרגומו, ויפתח יוסף לת כל (המוכרות) לחר בהם (תבואה), ובלשון זה תרגמו לונקלוס ויב"ע והמתרגם השבעים: וישבר, לשון מכר מבנין הקל יאמר על המוכר ועל הקונה, כי הפעולה הזה ע"פ התבואה שנקראת שבר לפי שהיה שוברת הרעב, [ומלשונו לף ביין ושלב, ולכן שברו בלוי כסף ובלוי מחיר יין וחלב, (ישעי' נ"ה ח')]: וכן לומר שבר לענין בתיכם (להלן מ"ב י"ט), ע"י ישברו פרישים למשם (תהלים ק"ד י"ח), פנה המוכר נותן השבר והקונה

לוקח

לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם: (נז) וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ
מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־
חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ:
מב (א) וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר
בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה
תִּתְרָאוּ: (ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי
כי

וואר, אונד פערקויפטע אן מצרים, דען דיא הונגערסנאטה נאהם צו אים לאנדע מצרים. (נז) אונד אללע איים דעם לאנדע אומהער, קאמן נאך מצרים צו יוסף, אום איינצוקויפען, דען דיא הונגערסנאטה וואר גראס אין דעם גאנצען לאנדע.

מב (א) אלס יעקב מערקטע, דאס אין מצרים נאך געטריידע פייל וואר, שפראך ער צו ויינען זאהנען: וואס זעהט איהר אייך איינאנדער אן? (ב) אונד שפראך פערנער: איך האבע געהארט, דאס אין מצרים

תרגום אונקלוס

וְזַבֵּין לְמִצְרָאֵי וּתְקִיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם:
(נז) וְכָל דַּיְירֵי אַרְעָא אָתוֹ לְמִצְרַיִם לְמִזְבַּן
עֲבוּרָא מִן יוֹסֵף אֲרֵי תְקִיף כַּפְנָא בְּכָל אַרְעָא:
מב (א) וַחֲזָא יַעֲקֹב אֲרֵי אִית עִבּוּר מִזְדַּבַּן
בְּמִצְרָיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי לְמָא
תִּתְחָזוּן: (ב) וַאֲמַר הָא שְׁמָעִית אֲרֵי אִית
עבורא

רש"י

למצרים. שבר ל' מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל. לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף וגו' (ישעיה נ"ה): (נז) וכל הארץ באו מצרימ'. אל יוסף לשבור. ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף:

מב (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרי'. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו'. ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נביאה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה. ומפי

באור

לוקח השבר, והנה הפעולה על שניהם אבל בנין הפעיל ממנו אינו נופל אלא על המוכר לפי שהפעולה יוצאת מאתו ובנין הפעיל ברוב הוא יוצא, (הרד"ק בשרשים שרש שבר): (נז) וכל הארץ, באה המלה הזאת ע"ד הפלגת הרבוי: באו מצרימה לשבר אל יוסף, הפוך וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבר, ואם תדרשהו כסדרו הי' צריך לכתוב לשבר מן יוסף, כן פי' הראב"ע והרשב"ם, וכן הוא בנוסחאות חדשות של פירושי רש"י ז"ל, וכן מתורגם בל"א. והנה אנקלוס ויב"ע תרגמו מן, והנגינה תסכים לתרגומם, כי אם הי' פירושי מהופך, ראוי להיות מלת לשבר בטעם מפסיק יותר מהטעמים שלפניו, ובאופן זה, וכל־הארץ | באו מצרימה || לשבר ||| אל־יוסף:

מב (א) וירא יעקב, בעבור היות ההרגשו' נחברו' במקום אחד במות הראש יחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני (לעיל כ"ז כ"ז), ומתוק האור (קהלת י"א ז'), וכן וירא יעקב כי אחריו כתוב הנה שמעתי. (הראב"ע): למה תתראו, למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין הי' להם תבואה, (רש"י), והוא מגמרא דתענית (דף י' ע"ב), ור"א בחור בנמוקיו לס' השרשים שרש ראה כתב שיותר נכון לפרש למה תתראו למה תראו איש את אחיו ולא תלבו לשבור שבר, וכן פי' ר"ע ספורנו וכתב למה

מקץ מב

כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת: (ג) וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבָּר בָּר מִמִּצְרָיִם: (ד) וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן: (ה) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (ו) וְיוֹסֵף

הוא

תרגום אשבנזי

מצרים נעטרירט פֿיול איזט ריזט הינאב, אונר קויפֿט אינו האָו דאָ איין, דאַמיט ווירדאו לעבען ערהאַלטען, אינד נישט שטערבען. (ג) צעהן ברידער יוסף'ס ריזטען הינאב, פֿאָן מצרים נעטרירט אינצוקויפֿען: (ד) בנימין, אַבער יוסף'ס ברודער, שיקטע יעקב ניכט מיט זיינען ברידערן, דען ער שפראַך: עס קאָננטע איהם אונגליק בעגעגנען (ה) דיא קינדער ישראל'ס קאַמען אונטער אַנדערן אין קאָממענדען אי נצוקויפֿען: דען אים לאַנדע כנען ווער הונגערסנאָטה. (ו) יוסף

ר ש"י

ומפי לחרים שמעתי שהיה לשון כחישה למה תהיו כחושים נראה. ודומה לו ומרוה גם הוא יורה (משלי י"ח): (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למלחים ועשר שנים שנתעכבו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתוכח עמו נחמה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה תלמוד לומר והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב עם אחיו אלא לעניין החביה היו חלוקין לעשרה שלא היתה לבם שוה לו לכל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם בנ"ר: (ד) פן יקראנו אסון. ובנימין לא יקראנו אמר ר' אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: (ה) בתוך הבאים. מטמיעין עצמן שלא יכירוס לפי שהוה להם לחכיהם שלא יתרחו שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורי:

ויתחזו

באור

למה תכישו זה אל זה וכל אחד מכם מלפה שלך תכירו כלשון ז"ל קדירה דשותפי לא תמימה ולא קרירת וכן נתרוה פנים שנראה זה אל זה עכ"ל, ונפי' זה נאר המתרגם האשכנזי: (ב) רדו שמה, לפי פשוטו אמר רדו לפי שהיו נהרים וארץ מצרים בשפל תשב נגדה, ולכן ממצרים לא"י נאמר לשון עלי', ועל הכרס ממצרים (לעיל י"ג א'), ולהפך מא"י למצרים נאמר לשון ירידה, וירד הכרס מצרימה (שם י"ב י'): ושברו לנו, וקנו לנו שבר: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה, כי לא הי' המצוי מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים כן יעשה גו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב, (ר"ע ספורנו), וכן סופר בספר היובל שלוח יוסף אלא יבשור כל איש כי איש מחיית ביתו, לכל לכוונה לחברת כדי שיוכרחו גם אחיו לבוא למצרים, כי ידעו לולי יתנו כסף לשאר יושבי כנען הבאים מצרימה לשבור בר, להניח גם להם: (ד) אסון, מות נידי חדם או נידי שמים, והמתרגם האשכנזי תרגם (אוכגליק), לפי הכוונה: (ה) בתוך הבאים, שהיו הולכות שם שנורות יחד להמלט מן הרעבון שהיו שכנו אז בימי

מקץ מב

הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה: (ז) וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן

באתם

תרגום אונקלוס

(ו) וְיוֹסֵף הוּא דְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא הוּא מְזַבֵּין עִבּוּרָא לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא וְאָתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא: (ז) וַחֲזָא יוֹסֵף יַת אָחוֹהִי וְאִישְׁתְּמוֹדָעִינוּן וְחָשֵׁיב מַה דְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן קָשְׁיַן וַאֲמַר

להון

תרגום אשכנזי שיט

רעגיערטע דאַז לאַנד, ער פֿערקויפֿטע אויך געטריידע דעם געזאַממטען פֿאָלקע דעם לאַנדעס. נון קאַמען דיא ברידער יוסף'ס, אונד ביקטען זיך פֿאָר איהם מיט דעם אַנגעזיכֿטע צור ערדע. (ז) אַלס יוסף זיינע ברידער זאַה, ערקאַננטע ער זיא, שטעללטע זיך אַבער געגען זיא פֿרעמד, רעדעטע האַרט מיט איהנען, אונד שפּראַך: וואָ

רש"י

(ו) ויִשתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניה' וכן כל השתחואה שבמקרא פשוט ידים ורגלים הוא: (ז) ויתנכר אליהם. נעשה להם

באור

הרעב. (ר"ע ספורנו): (ו) הוא המשביר, מוכר השבר יקרא שובר ומשביר פעל יוצא לשלישי מצוה לאנשיו שישברו ותחלה היו הקוני' באים אליו כי כן כוס שלא ימכרו עד שיבואו לפניו הקונים וישאלו ממנו בתחנה שיצוה שימכרו להם וצוה זה בעבור אחיו שבשיבאו יתראו אליו על כל פנים וכן עשו. (מ"י): (ז) וירא יוסף את אחיו ויכירם, מיד שראה אותם הכירם: ויתנכר אליהם, עשה את עצמו כאלו לא הכירם, ודבר עמהם קשות, ואונקלוס תרגם פה כוונה רחוקה מאוד, וחשיב מה דמליל עמהון, ונראה לי שכוונתו לפרש ויתנכר כמו ויתנכל, בחילוף הרי"ש בלמ"ד, כמו שיחשבו קצת מדקדקים במלת וידע אלמנותיו ועריהם החריב (יחזקאל י"ט ז'), שמפרשים כמו ארמנותיו, וכן ואלו צלם חד (דניאל ב' ל"א), פירושו והנה, כמו וארו ארבע רוחי שמיא (שם ז' ב'), ברי"ש, וכן הוה משתדר להצלותה (שם ו' ט"ו), כמו משתדל, וכן פי' קצת מפרשים התציא מזרות בעתו (איוב ל"ח ל"ב), מזלות, וכן בחולין (דף ז' ע"א), אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, פי' להתגדל, וכן במשנה דאבות (פ"ב מ"ה) ובמקום שאין אנשים השתדר להיות איש (לפי גי' הערוך), פי' השתדל (ועיין בערוך ערך גדר א' וערך שדר א'), והנה עם שאין הרי"ש והלמ"ד ממוצא אחד נראה לעין שהם קרובים במבטא, כי הילדים הקטנים שלא נשלם להם עדיין מבטא האותיות כראוי, ברצותם לדבר אות הרי"ש יחליפוה בלמ"ד: קשות, תיב"ע מילין קשיין, ומנהג הכתוב שבבוא

החאר

המעמר

מב (ו) ויכרם, הפעל נכר נגזר מן השם נכר, ולא נמצא הקל ממנו, כי מה שמצאנו ביום נכרו (עובדי' א' י"ב), הנכון שהוא שם כמו שאמר הרד"ק עצמו בסוף דבריו (שרש נכר) ואינו מקור, והפעל ממנו על שני פנים, אם הוא בעיקר הוראת השם מענין זרות והכחשה (פערקענען, פרעמד ווערדען), כמו פן ינכרו צרימו (דברים ל"ב כ"ז) ובדומה, שבא הכבד במקום הקל, או שיורה על ההפך והתנגדות הזרות כדרך הכבד הדגוש (ערקענען), כמו ולא נכר שוש (איוב ל"ד י"ט), שפי' הראב"ע כמו יכיר, וכן על ואותותם לא תנכרו (שם כ"א כ"ט) תכירו, [וכבר מצאנו לו רעים כי גם סקול בסיל יורה לפעמים על השלכת אבנים,

כמו

מקץ מב

בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל: (ח) וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ: (ט) וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם

להם

תרגום אונקלוס

לְהוֹן מְנַן אָתֵתוּן וַאֲמָרוּ מֵאַרְעָא דִכְנַעַן לְמִיזְבַּן עִבּוּרָא: (ח) וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יַת אָחוּהִי וְאִינוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוֹהִי: (ט) וְאִדְכַּר יוֹסֵף יַת חֶלְמַיָּא דַהֲוָה חָלֵים לְהוֹן וַאֲמַר

להון

תרגום אשכנזי

קאמטט איהר הער? זיא שפראַכען: אויס דעם לאַנדע כנען, שפייזע איינצוקויפען. (ח) יוסף ערקאַננטע צוואַר זיינע ברידער, אַלליין זיא ערקאַננטען איהן ניכט. (ט) יוסף געראַכטע אַן דיא טריימע, דיא ער פאָן איהנען נעטריימט

רש"י

להם כנכרי בדברים לדבר קשות: (ח) ויכר יוסף וגומר. לפי שהניחם חתומי זקן: והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן. ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם: והם לא הכירוהו. כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע

באור

החאר בלי המתיאר שיבוא בלשון נקבה כמו כי עשית זאת (לעיל ג' י"ג), ועיין מ"ש שם: (ח) והם לא הכרהו, כי בא עתה לפניהם בחתימת זקן, ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי על ידי מתורגמן ה' מדבר עמהם כדכתיב כי המלין בינתם (לקמן פסוק כ"ג), (הרשב"ם), וכן פירש"י, והיא דעת רבנן דרבי לוי בב"ר, ובתב הרמב"ן והם לא הכרהו כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם וכו', והנה יששכר וזבולון איכם גדולי' מיוסף רק מעט, אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד הי' מכירם מדעתו שיבואו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהי' העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ עכ"ל: ויכר יוסף את אחיו, כפל המאמר לעורר על ההתנגדות שבין יוסף לאחיו בענין ההכרה, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (יוסף ערקאַננטע צוואַר וכו' אַלליין). ומדרש אגדה ויכר יוסף את אחיו, כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם, והם לא הכרהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם, עליהם, וידע

שנתקיימו

המעמר

כמו ויסקל באבנים (ש"ב ט"ז י"ג), ופעמים על הסרת האבנים, ויסקלהו (ישעי' ה' ב'), וכן הפעל שרש לדעת הרד"ק (עיין שרשים)], ולכן גם ההתפעל ששוה בהוראתו לפיעל יבוא על שני האופנים האלה, כי ויתנכר שלפנינו הוא מענין הראשון, (זיך פרעמד געשטעללט), וגם במעלליו יתנכר נער (משלי כ' י"א), הוא מענין השני (גיבט זיך צו ערקעננען), אבל ההפעיל הוא תמיד בהוראה השניה (עיין שרשים לרד"ק וספר המלים לגעזעניוס), ומזה הבנין נגזר הנפעל (כי כבר נאמר בתל"ע שלפעמים הנפעל נגזר מן הכבד), כמו כי לא נכרו בחוצות (איכה ד' ח'), כי מה שנאמר בשפתיו ינכר שונא (משלי כ"ו כ"ד), אם שהוא ההתפעל כדעת הרד"ק בשרשים, או שהוא באמת מל' הכרה, וכמו שתרגם הארמי שם מתידע, אולם מה שבא נכר אותו אלהים בידי (ש"א כ"ג ז'), הוא מענין אחר, וענינו מסירה וסגירה כמו שתרגם יונתן, וכמו שפי' רש"י והרד"ק, ואולי נחלף הנו"ן במ"ם והוא הפעל מן מכר, כמו שמצינו ההתפעל התמכרך לעשות הרע (מלכים א' כ"א כ') שענינו הנתינה (היגעבען), עיין שרש מכר לרד"ק, ולדעתי אין ספק שאונקלוס הבין ג"כ ויתנכר כאן כמו ויתמכר, ולכן תרגם וחשיב, כי כן ת"י התמכרך דחשבתא, (פי' הרד"ק כל מחשבתך לרע), וכן התמכר (שם כ"ה), ויתמכרו (מ"ב י"ז י"ז) כלם מלשון מחשבה, והנה יהי' לדעת אונקלוס גם נכר אותו אלהים מזה הענין, והוא מקרא קצר נכר לתת אותו בידי, וכמו שהוסיף כאן מה דמליל עמהון. (ט) אשר חלם

לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם
לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם:
(י) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ
באר

תרגום אונקלוס

לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יַת בִּידְקָא דְאַרְעָא
אָתֵיתוּן: (י) וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָּךְ
אתו

תרגום אשכנזי שכ

האַטטע, אונד שפראַך צו איהנען: איהר זייד קונד שאַפֿטער! איהר זייד נעקאָממען, דיא שוועכֿע דעם לאַנדעם וואַהר צו נעהמען. (י) זיא אַנטוואָרטעטען: ניין, מיין הערר!

רש"י

שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה לכבוש. כמו את מקורה הערה (ויקרא כ'). וכמו עירם ועריה (יחזקאל ט"ז). וכן כל ערוה שבמקרא לשון גילוי. ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר ל' המקרא: (י) לא אדוני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבר אכל:

כלנו

באור

שנתקיימו שהרי השתחוו לו, (רש"י), והרמב"ן כתב להפך כי בראותו אחיו משתחוים לו זכר את ב' החלומות וראה שלא נתקיים עדיין אף אחד מהם, כי בא' ראה שכל אחיו ישתחוו לו כאמרו והנה אנחנו מאלמים וגו' (לעיל ל"ז ז'), והנה לא הי' כאן בנימין, ובב' ראה השמש והירח ואחד עשר כוכבי' משתחוים לו שירמוז גם לאביו ואשת אביו וי"א אחיו, ולפי שידע בפתרונם כי יקיימו שניהם לכן חשב זאת התחבולה להעליל עליהם ולהכריחם שיביאו את אחיו בנימין הנה ויקוים החלום הא', ואח"ז יתוודע להם ויביאו גם את אביהם וכל ביתו למצרים ויקוים גם הב', ולכן לא הגיד להם בתחלה שהוא יוסף, כי הי' אביו בא מיד בלי ספק, ולא הי' מקוים החלום הא', ולולי כן הי' יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבי' בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם הי' רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל כל העניינים האלה היו ליוסף מחכמתו בפתרון החלומות, כי לולי זאת יש לתמוה כי גם לפני בוא אחיו הלא עמד יוסף במצרים ימים רבים, והי' פקיד נגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואף אלו הי' מהלך שנה הי' ראוי להודיעו לבביד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון, אבל הי' רואה כי השתחוית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו, אי אפשר להיות בארצם, והי' מקוה להיותו שם במצרים, כ"ז מדברי הרמב"ן בקצור: ערות הארץ, גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש, כמו את מקרה הערה (ויקרא כ' י"ח), וכמו עירום ועריה (יחזקאל י"ו ז' ול"ט), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי, ואנקלוס תרגם בידקא דארעא, כמו בדק הבית, רעוע הבית, אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא, (רש"י), וכן פי' הרשב"ם, וכתב עוד ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אילו מאילו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבור בר אמר להם מרגלים אתם: (י) לא אדני ועבדיך וגו', הוי"ו

במקום

המעמר

להם, עיין בבאור במה שהביא דעת הרמב"ן לפרש, מה ראה יוסף לעשות ככה להתנכר ולהניח את אביו הזקן ימים רבים באבל ויגון, אבל טעמו לא יטעם לי, כי איך נחשוב שרק בעבור החלומות יהי' בן מביש ומחפיר לאביו, ידע בצרת נפשו ולא יחיש לישועתו, והלא ידע שאין חלום בלא דברים בטלים, וכמו שכתב רש"י ז"ל על הבוא נבוא אני ואמך, לכן נראה לי כי יוסף אשר הכיר את אחיו, וידע את לבם הקשה ועזות רוח עברתם, פחד פן אם יודיע לאביו כי עודנו חי הנהו, וכי הוא מושל בארץ מצרים, ויבוא הוא וביתו אליו מצרימה, פן יתנכלו אחיו עוד הפעם להמיתו, ואם לא יוכלו להרע לו, ירא אולי במשובת לבם ורוח נקמתם, יחרחרו ריב באנשי מצרים ויהי' לו זאת לשמצה בקמיו (כי אין ספק שרבים מהשרים העומדים בחצר המלך יקנאוהו וישטמוהו) ולכן העלים הדבר מאביו (וכן נוטה דעת הרדי"א), והנה עתה

כאשר

תרגום אשכנזי

מקץ מב

דיינע דינער זינד פֿיעלמעהר
נעקאָממען, פֿאָרַאטה אי"נ
זוקויפֿען: (יא) ווער אַללע זינד
זאָהנע איינעס מאַננעס, ווי
זינד עהרליכע ליוטע, דיינע
דינער זינד נישמאַהלס קונד
שאַפֿטער געווינען. (יב) ער
שפּראַך צו אהנען: נין! איהר
זיד ווירקליך נעקאָממען, דיא
שוועכע דעם לאַנדעס וואָהר
צו נעהמען. (יג) זיא אַנטוואָרטעטען: ווער, דיינע דינער, זינד צוועלף ברידער, זאָהנע
איש
איש

בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל: (יא) כֻּלָּנוּ בְּנֵי
אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־
הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים: (יב) וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ
בָּאתֶם לִרְאוֹת: (יג) וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים
עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים וְאַנַחְנוּ בְּנֵי

תרגום אונקלוס

אָתוֹ לְמִיזְבַּן עִבּוּרָא: (יא) כּוּלָּנָא בְּנֵי גַבְרָא
חַד נָחְנָא כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָךְ אַלִּילֵי:
(יב) וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱלָהֵן בְּדָקָא דְאַרְעָא
אֲתֵיתוּן לְמֶחֱזֵי: (יג) וַאֲמַרוּ תְּרֵי עֲסַר
עַבְדָךְ אָחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא
דכנען

ר ש "י

(יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נכנלה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שלש הוא בן לחייהם: כנים. לשתים כמו כן דברת (שמות י'). כן בנות ללפחד דוברות (במדבר כ"ז). ועברתו לא כן נדיו (ישעיה י"ו): (יב) כי ערות הארץ בחתם לראות. שהרי נכנסתם בשערה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער אחד: (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגומר.

באור

במקום אחד ופירושו לפי כן כמו שאתם אומר, אחד עבדיך בתו לשבר אכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו, לכך אנו הולכים יחד ולא בזבזל עלה רעה כמרגלים. (הרשב"ם): נחנו, נגדעה האל"ף: כנים, נכונים ואמתיים, כמו כן דברת (שמות י' כ"ט), כן בנות ללפחד דברת (במדבר כ"ז ז'), כ"ל יפר ונכון, וגם מלת בן המורה על השווי והדמיון כמו כן תעשה (לעיל י"ח ה'), ויהי כן (שם ל' ז'), היה קרובה בענינה לענין הראשון, ושרש שניהם כון: ור"ע ספורנו כתב כנים אנחנו, בכל עסקינו, לא היו עבדיך מרגלים, מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה ע"כ, וכן מתורגם בלשון אשכנז (ניעמחלם): (יב) ויאמר אלהם לא, אין זה אמת: כי ערות הארץ באתם לראות, שאם כן היך לא נשחר אחד מכם את אביכם, כלומר אללו, ולדעת אם נימין קיים אמר להם כן, והם השיבו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגו', וכן כתוב לפנינו שאול האיש אבינו ולמולדתנו (להלן מ"ג ז'). (הרשב"ם): (יג) שנים עשר עבדיך וגו', הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ

המעמר

כאשר בתו אחיו ובנימין אינו אתם, תשב כי גם בו שלחו ידם, כי ידע שעיקר שנאתם אליו הי' בענור שהוא בן האהובה (כאשר בארנו בתחלת פרשת ויצא), והנה כי עתה יגדל עוד אהבת יעקב לבנימין, כי הוא הבן האחרון וכאשר לבדו לאמו תשר מתה עליו, ול"כ אין לספק שגם בו יקנאו אחיו, ולזה נתן אותם למרגלים עד הביאו את בנימין, ולבן מה שדבר אתם קשות לא היתה זאת ע"ד התנכרות, אבל נאמת לאמלך אמה כי יאם לבבנו על אחיו מאמו שדר לפי דעתו המיתוהו, רק כאשר שמע (לקמן כ"ד וכ"ב) כי אחרו אבל אחרים אנחנו וגו', אז הבין כי אך לו ולא לאחיו הרעו לעשות, ונכמרו רחמיו עליהם ויבך, אבל בכל זאת לא שב מעלתו, כי כבר גמר אומר לעשות עליהם לילות דברים למען קחתו את בנימין מאתם לעבד, לנסותם אם יעשו את נפשם כ.סם להצילו, ואך כאשר עמדו בנסיון ראה כי בבר נכנע לבבם הערל, וני גם בן האלכנע בחת להם, ואהבת נפש יאהבוהו, לו התודע להם.

אֶחָד־אָח בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ: (יד) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם: (טו) בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־

בכוא

תרגום אשכנזי שלא

איינעם מאננעם אים לאנדע כנען; דער קליינסטע איוט יעטצט בייא אונזערם פאטער, אונד איינער דאפאן איוט הינ= ווענ געקאממען. (יד) יוסף שפראך צו איהנען: דיא ואבע איוט, וויא איך איך געזאגט האבע: איהר זיינ קונדשאפ= טער! (טו) דאדורך ואללט איהר נעפהרליפט ווערדען: בייא

לעב ן פרעה'ס! איהר קאממט פאן היער ניכט אנדערס ווע, אלס ווען אייער קליינסטער

ברו=

תרגום אונקלוס

דְּכְנָעַן וְהָא זְעִירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא דֵּין וְחָד לֵיתוֹהִי: (יד) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דִּי מַלֵּילִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלְּילֵי אַתּוּן: (טו) בְּדָא תִּתְבַּחֲנוּן חֵי פַרְעֹה אִם תִּפְּקוּן

מבא

רש"י

וכשניל לותו לאד שלינו נתפזרנו בעיר לבקש: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרש לאמר להם ואילו מכאתם לותו ויפשקו עליכם ממון הרבה תמדוהו. לאמרו לו הן. לאמר להם ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו. לאמרו לו לכך נאנו להורי

לו ליהרג. לאמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנאתם אני בגניב שלי שמנים מכם האריבו כרך גדול של אנשים: (טו) חי פרעה. לא יהיה פרעה כשהיה נשבע על שקר היה נשבע בחיי פרעה: לא תצאו מזה. מן המקום הזה:

האמת

באור

בנימן ויניד הוא ושבניו שהיינו י"ב בניו ואפר אחד והקטון נשאר לבלבל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת מאליך. (ל"ע ספורנו): (יד) הוא אשר דברתי, הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. (רש"י): (טו) בואת תבחנו, שאם תיננם אחיכם לא יסכן הקטן את עצמו לבוא ולהיות בן מות עמכם, (ל"ע ספורנו). ויתכן ג"כ שהכוונה שיברו דבריהם האמת אתם בזה שים להם עוד את קטן, ואם זה אמת אז יאמינם גם על שארית דבריהם: חי פרעה, הוא שם שמיך, והנפרד ממנו חיים, והוא בל"ר לעולם ולא יתפרד, ור' יהודה כ' כי חי פרעה הוא יחיד מן מות וחיים (מזלי י"ח כ"ח), והנכון שהוא ל"ר נשמיך והיו"ל יו"ד הרבים, ויו"ד השרש נבלעת, והרחוי חַיֵּי כמו ויהיו חיי שרה (לעיל כ"ג ז'), ושרש השלה חיי, ונכנר הלרכתי בזה נקו' עליס לתרופה (נפ' שמות ז' ט"ז), וכוונת המאמר, חי פרעה, נשבע בחיי המלך: אם תצאו, שלא תלאו מכאן כי אם

נבוא

המעמר

(טו) חי פרעה, רצוק הוא בעיני עד מאד, כי ישבע יוסף למרמה (כנראה להלן נפסוק ט"ז) בחיי המלך אשר הגדיל לעשות עמו ככל הטובות האלה, והלא הוא ידע שאינם מרגלים, ולכן אומר אני, שהכוונה לחרון לו משבטכם כמשפט מרגלים שאתם דתם להמית, וכמו שאתר להלן ויאמנו דבריכם ולא תמותו, ויתורגם: (בייא לעבען פרעה'ס! איהר זאלט ווידר קונדשאפטער ב ע ה ט כ ד ע ל ט ווערדען), ונזה לא נשבע לשקר, שאמת כי לולא הניחו את בנימין, הי' נדעת יוסף לקחת נקמת דמו ממנם, כי לז לא יהי' בעיניו שום ספק כי ילם היתה בו, וכאשר בחרנו.

בְּבֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה:
(לד) שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־
אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסֵרוּ וְיִבָּחֲנוּ
דִּבְרֵיכֶם הֲאֶמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא
חֵי פַּרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם:
(ל) וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר
שְׁלֹשֶׁת יָמִים: (יח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וְחְיוּ
אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא: * (יט) אִם־
כֵּנִים אַתֶּם אֲחֵיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר

תרגום אשכנזי

ברודער הי׳עהר קאַממט.
(לד) שיקט איינעז פאַן איך
אַב, דאַס ער איירן ב־ודער
האַלע, איהר אַבער זאַללט
איינגעשפעררט ווערדען; דאַס
דורך זאַללען איירע וואָרטע
געפרי־פט זיין, אַב איהר טיט
וואָהרהייט אומגעהט; דרען וואָ
ניכט, בייס לעבען פרעה׳ס!
זאָ זייד איהר קונדשאַפטען.
(ל) מאַן טהאַט זיא אין פּער־
וואַהרונג דרי א טאַגע לאַנג.
(יח) אַם דריטטען טאַגע
שפראַך יוסף צו איהנען: טהוט
פאַלגענדעס, דאַמיט איהר
אייער לעבען ערהאַלטעט,
איך פירכטע גאָטט: (יט) זייד איהר עהרל כע לייטע, זאָ בלייבע איין ברודע־ פאַן
בבית
איך

ר ש " י

(ט) הלוא תאכס. לס לאת לחכס לפיכך ה"ח נקוד פתח סהוף כמו בלעון תימה. ואס לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורין:

תרגום אונקלוס

מְבָּא אֱלָהֵן בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא:
(לה) שְׁלָחוּ מִנְּכוֹן חַד וְיִדְבַּר יַת אֲחוּכוֹן
וְאַתּוּן תִּיתָאֲסְרוּן וְיִבָּחֲרוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הֲקְשׁוֹט
אַתּוּן אֲמְרִין וְאִם לָא חֵי פַּרְעֹה אֱרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן: (יז) וּכְנַשׁ יַתְהוֹן לְבֵית
מַטְרָא תְּלָתָא יוֹמִין: (יח) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה דָּא עִבִידוּ
וְאִתְקַיְּמוּ מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָחֵיל: (יט) אִם כֵּיוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד יִתְאַסַּר
בבית

באור

נכוח וגו', ועיין מ"ב נפסוק לס תצקר לי (לעיל כ"ח כ"ג), נלאור מלת לס הנלה לאחר לשון שבועה: (לה) האסרו, תלסלו כמו ומת בהר (דברים ל"ג מ"ט), (הרלב"ע). ועל דעתי הכוונה כלומר כלו' התרלו בזה. ועל דרך חסד וירלת חלהים תמר להם בן התרלו להלסר פה עד שתשלחו לאחד מכם לנזר דבריכם, (וכן כי' מהר"י לנרבונלל), ובן ומת בהר, בל הלוי מלת הסם כ"ם הפועל כל המעשים הנרלים לנו כמקריס, נרלון גמור ולתכלית טוב הידוע לו, ולל מסה בחירו לחזר התחנן לפניו לחמר לעבדה בל ולרלה לת הלרן הטובה וגו' (בס ג' כ"ם), לחמר הסם בלהבתו לותו ע"ד פיום ורלוי, התרלה למות, כי לתכלית טוב לנבי מפן בזה, ולס הוא בעלם ממך: האמת אתכם, לס תמת לתכס, לפיכך ה"ח נקוד פתח סהוף כמו בלעון תימה. (רם"י): (יז) ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים, שצוו, לסיות בס שלשת ימים, כי הלסיפה היא תחלת העשיה והיא הנכסתם לבס, ולינגה שייכת על יציחתם ועבוגם בס, ובמו"ב ותספתו לל תוך ביתך וכי עמך עד דרש לחיך לתו (בס כ"ג ג'): משמר, בית האסורים, ולשון הרמב"ן ויאסף וגו', עשה כן להפחידם וללימנו בו כי לת הלהים הוא ירת ומפני מורלו יוליל לותם שלת ימותו לנבי ביתם בריעב וזה טעם ולתם לבו הניחו שבר רעבון בתיבם ועוד כי לת יסמעו להניח הלחד רק להשלת בלס עב"ל:
(יט) יאסר, יעלר לסור, בן תרגם המתרגם הלשכזי, וכן נרלה דעת רש"י ממה שבתב

בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעְבוֹן בָּתֵּיכֶם: (כ) וְאֶת־ אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלָי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמֻתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: (כא) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת: (כב) וַיַּעַן רְאוּבֵן אתם

תרגום אשכנזי שכב

אייך אין אייערעם געפענגנים, סע איינגעשפעררט, איהר אַבער ציעהעט, אונד ברינגעט הין דען אינקויף פֿיר דיא הונגערסנאָטה אייערעם הויזעס: (כ) אייערן קליינסטען ברודער ברינגט מיר הער, דאַמיט דורך ווערדען אייערע ווָארטע גלויבהאַפֿט ווערדען, אונד איהר נישט שטערבען. זיא טהאַטען דיעזעם, (כא) אונד שפראַכען אײנער צום אַנדערן: פֿירוואַהר! וויר האַבען אונז אָן אונזערם ברודער פֿערשולדעט, דאַס וויר דיא אַנגסט זיינער זעעלע געזעהען, אַלס ער אונז פֿלעהעטע, אונד האַבען נישט האָרען ווָאללען. דאַרום האַט אונז דיעוע נָאטה געטראָפֿען. (כב) ראובן אַנטווָארטעט איהנען, אונד

תרגום אונקלוס

בְּבֵית מַטַּרְתְּכוֹן וְאַתּוּן אֵיזִילוּ אוֹבִילוּ עִבּוּרָא דַּחְסִיר בְּבָתֵּיכוֹן: (כ) וַיַת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תַּיְתוּן לְוָתִי וְיִתְהֵימְנוּ פִּתְגָמֵיכוֹן וְלָא תְמוּתוּן וַעֲבָדוּ כֵן: (כא) וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוֹהִי בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִין אֲנַחְנָא עַל אָחוּנָא דִּי חֲזֵינָא בְּעָקַת נַפְשֵׁיהּ כַּד הֲוָה מְתְחַנֵּן לָנָא וְלָא קַבֵּילְנָא מִנֵּיהּ עַל כֵּן אָתַת לָנָא עֲקָתָא הָדָא:

תרגום אונקלוס שפראַך

ר ש "י

(יט) בנית משמרכם. זאתם לסורים נו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון לגזי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתקיימו כמו לימן (במדבר ה' כ"ב), יימן נא דבריך (מלכים ח' ח' כ"ו). (רש"י): (כא) אבל, כמו לכל שרה תשחך (לעיל י"ז י"ט), כמו לכן, (הרלב"ע). ורש"י כתב לכל, כתרגומו בקושטא, ורלוזי בר"ר ליבנת דרומא הוא לכל, גרס עכ"ל, וכפי' הרד"ק בשרשים גרס לכל שעינינו לימת: אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו, חזנו להם התכוונות לעונש גדול יותר מן המכירה, כי הי' לחייהם בגרס מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו, והכתוב לא ספר זה בס, לו מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן לדם לחיו בנותו לידם להרע לו וכו', לו מדרך הכתובים שמקלרים במקום לחד ומאריכים בו במקום לחבר. (הרמב"ן): בהתחננו, הנו"ן הא' רלוי' להדגש לפי' הבנין, והוקלה שלא יתעכבו ג' נוני"ן יחד, כי הדגושה תקרא בכפל לות: באה, מלעיל שהוא שבר ות"ח וינ"ע לחת: (כב) ויען ראובן אתם וגו', הנה רלובן ענה להם שכבר אמרתי לכיכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו

באור

בנית משמרכם, שאתם לסורים בו עכשיו ע"ל: ואתם, לכל לחם, ומירה על מלת לכל, כמשפט מלת הנוכחים הבאה קודם הלווי לנוכחים, כמ"ש בהקדמה ובנקודי פעמים רבות: שבר רעבון בתיכם, מה שקניתם לרעבון לגזי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם, יתקיימו, כמו לימן לימן (במדבר ה' כ"ב), יימן נא דבריך (מלכים ח' ח' כ"ו). (רש"י): (כא) אבל, כמו לכל שרה תשחך (לעיל י"ז י"ט), כמו לכן, (הרלב"ע). ורש"י כתב לכל, כתרגומו בקושטא, ורלוזי בר"ר ליבנת דרומא הוא לכל, גרס עכ"ל, וכפי' הרד"ק בשרשים גרס לכל שעינינו לימת: אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו, חזנו להם התכוונות לעונש גדול יותר מן המכירה, כי הי' לחייהם בגרס מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו, והכתוב לא ספר זה בס, לו מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן לדם לחיו בנותו לידם להרע לו וכו', לו מדרך הכתובים שמקלרים במקום לחד ומאריכים בו במקום לחבר. (הרמב"ן): בהתחננו, הנו"ן הא' רלוי' להדגש לפי' הבנין, והוקלה שלא יתעכבו ג' נוני"ן יחד, כי הדגושה תקרא בכפל לות: באה, מלעיל שהוא שבר ות"ח וינ"ע לחת: (כב) ויען ראובן אתם וגו', הנה רלובן ענה להם שכבר אמרתי לכיכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו

הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא
לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ
וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ:
(כח) וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי
וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם
וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־
זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ: (כט) וַיָּבֹאוּ
אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן

הערבערנע עפּענעטע איינער זיינען זאק, זיינעם עוּעל פוּטטער צוּ נעבען, אונר זאה זיין געלר, וועלכעם אבען אן דער עפּענונג דעם פוּטטערזאקקעס וי״א. (כח) ער שפּראך צו זיינען ברידערן: מאן האט מיר מיין נעלר וויעדער נעגעבען, הי׳ער ליענט עם אים פוּטטער־זאקקע! דא ענטפּיעל איהנען דאו הערץ, אונד וי״א ערשראק־קען איינער נעגען דען אנדערן, שפּראכען: וואם האט אונז גאטט דא גענטהאן? (כט) זיא קאמען צו איהרעם פאטער יעקב אין דאו לאנד כנען, אונר

ויגידו

חַד יַת סְקִיהּ לְמִתַּן כִּיסְתָּא לַחֲמָרֵיהּ בְּבֵית
מָבָתָא וַחֲזָא יַת כַּסְפֵּיהּ וְהָא הוּא בְּפוּם
טוֹעֲנֵיהּ: (כח) וַאֲמַר לְאָחוֹהִי אִיתוּהַב כַּסְפִּי
וְאַף הָא בְּטוֹעֲנִי וּנְפַק מַדַּע לִבְהוֹן וּתְוָוֹ֫ו
גְּבַר לַאֲחוֹהִי לְמֵימַר מַה דָּא עֲבַד יְיָ לָנָא: (כט) וַאֲתוֹ לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא דִּכְנָעַן

וחויו

הלחד. הוא לוי שנאמר יחיד מסמעין בן זונו: במלון. במקום שלנו בלילה: לחמרו. הוא שק: (כח) וגם הנה בלחמרתי. גם הכסף הוא עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו שלא הוסב אלא להתעולל עלינו:

באור

הלחד מסס ויתכן להיות רמזן כי הוא הנכור כמו לחד בחזנן, וכוונתו בענור הס״ל הילידה, ורש״י פי׳ שהוא לוי שנאמר יחיד מסמעון בן זונו, וכן תרגם יב״ע, וכן סופר גם׳ היזר: אמתחתו, הלב״ף נוספת ויהי״ו לנקבה והיא לסמיכות ולהפכה כי מבלי הסמיכות אַמְתָּחָה בפלס אַזְכָּרָה. והנכון כי אַמְתַּחַת חחד בסמוך ובמוכרת ותיבות לכנויים יוכיח לחתתתי לחתתתי ולילו היה מן לחתתת היה התי״ו רפה, והוא הסק. (רד״ק בשרשים שרש מתח). והנה חיבע לאחד מהם שמלת כספו בפי שקו הסק שפתח ולא קרא לאחרים בן עד היותם מריקים את כלם, לולי קרא הדבר במקרה שהוסב כסף אחד מהם קרוב לפי הסק למעלה, וניתר הסקים הוסב למטה, והרמב״ן ז״ל כתב והקרוב אלי כי לחתתת סק גדול יש לו שני לדדים הנקרא בלעזון תלמוד מתרחתת ובפי אחד מן הלדדין הוסב הכסף לכלם ולירע לאחד שפתח הלד השוה שהיה בו הכסף ולא לאחרים, ונקרא לחתתת בשבור שמתת לדדין עכ״ל: (כח) ויצא לבם, על דרך נפשי יצאה בדברו (ש״ה ה׳ ו׳), ותרגום זה כפי המליצה הנהוגה בענין זה בתרגומי, ויפה מדע לנהון, וכן תיב״ע, וכן המתרגם האשכנזי תרגם וילך (עטפיעו), כפי הכוונה והמליצה הנהוגה בל״ש: ויחרדו, התרגום הי׳ פחד מתאומי המניח לחדש נשרה ותמוגת הגוף, ועיין מ״ש בפסוק וגחרד (לעיל כ״ז ל״ג): מה זאת עשה אלהים לנו, להביאנו לידי עלילה זו שלא הוסב אלא להתעולל עלינו:

המעמר

להם, לבן הציב לת כספם: (כז) אמתחתו, שרשו מתח, והורחתו הפתפשטות והמשיכה, ולולי הוא נחילוף מן מסך), כמו ויתמכו בחבל לשבת (ישעי׳ מ׳ כ״ג), ומזה נקרא הסק לחתתת לפי שהוא נתפשט (מדברי הרד״ק).

וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם
לֵאמֹר׃ (ל) דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ ב״ב
אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים
אֶת־הָאָרֶץ׃ (לא) וַנֹּאמֶר אֵלָיו
כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃
(לב) שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים
בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן
הַיּוֹם אֶת־אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃
(לג) וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי
הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם
אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־
רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃
(לד) וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן ב״ב
אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם
כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן
לכם

בעריכטעטען איהם, וואס איה-
נען בעגעגנעט וואר, וויא
פאלגט: (ל) דער מאן, דער
הערר דעם לאנדעס, רעדע-
טע הארט מיט אונז, אונד
היעלט אונז פיר קונדשאפטער
דעם לאנדעס. (לא) וויר אנט-
וואָרטעטען איהם: וויר זינד
עהרליכע לייטע, וויר וואַרען
ניעמאלס קונדשאפטער,
(לב) וויר זינד צוועלף ברידער,
זאהנע אונזערס פאטערס,
איינער איזט ווענגעקאָממען,
דער קליינסטע אבער איזט
יעטצט בייא אונזערס פאטער
אים לאנדע כנען; (לג) אלליין
דער מאן, דער הערר אים
לאנדע שפראך: דאראן ווילל
איך ערקעננען, דאס איהר
עהרליך זייד: איינען ברודער
פאָן אייך לאסט בייא מיר, אונד
איהר נעהמט דיא נאָטהדורפט
פיר אייער הויז, אונד רייזט,
(לד) אונד ברינגט מיר אייער
קליינסטען ברודר הער! היעראן ווערדע איך אלסראן ערקעננען, דאס איהר קיינע קונדשאפ-
טער, זאָנדערן עהרליכע לייטע זייד, געבע אייך אייערן ברודער וויעדער, אונד איהר

תרגום אונקלוס

וְחַוִּיוּ לֵיהּ יַת כָּל דְּעָרָעָא יַתְהוֹן לְמֵימָר: (ל) מַלֵּיל גַּבְרָא רִבּוֹנָא דְאַרְעָא עִמָּנָא קָשְׁיָן
וִיהַב יָתָנָא כִּמְאַלְלֵי יַת אַרְעָא: (לא) וַאֲמַרְנָא לֵיהּ כֵּיוָנֵי אֲנָחְנָא לָא הֲוֵינָא
אַלִּילֵי: (לב) תְּרֵי עֲסַר אֲנַחְנָא אַחִין בְּנֵי אָבוּנָא חָד לַיְתוּהִי וּזְעֵירָא יוֹמָא
דֵין עִם אָבוּנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: (לג) וַאֲמַר לָנָא גַּבְרָא רִבּוֹנָא דְאַרְעָא בְּדָא
אִידַע אֲרֵי כֵּיוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חָד שְׁבוּקוּ לְוָתִי וְיַת עִבּוּרָא דַחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן
סְבוּ וְאֵיזִילוּ: (לד) וְאַיְתִיוּ יַת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא לְוָתִי וְאִידַע אֲרֵי לָא אַלִּילֵי
אַתּוּן אֲרֵי כֵּיוָנֵי אַתּוּן יַת אֲחוּכוֹן אֶתֵּן לְכוֹן וְיַת אַרְעָא תַּעְבְּדוּן בָּהּ סְחוֹרְתָּא:
יהוה

באור

(לג) ואת רעבון בתיכם, מקרא קצר הוא ופירושו ואת שבר או צורך רעבון בתיכם: (לד) כי לא
מרגלים אתם כי כנים אתם, א״ת שניהם ארי, אבל לדעת הרשב״ם בפ׳ וירא (שם י״ח ט״ו), רוב כי

תרגום אשכנזי

קאֶננעט אים לאַנדע פֿרייא הערום רייזען. (לה) דאַ זיא נון איהרע זעקקע אויסלעער=טען, האַטטע יעדער זיין בינדגעלד אין זיינעם זאַקקע. אַלס זיא נון זאַממט איהרעם פֿאַטער דיא געלדבינדעל זאַ=הען, געריעטהען זיא אין פֿורכֿט. (לו) איהר פֿאַטער יעקב שפּראַך צו איהנען: מיך וואָללט איהר אום מיינע קינ=דער ברינגען! יוסף איזט הין,

מקץ מב

לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ (לה) וַיְהִי
הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ
צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־
צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם
וַיִּירָאוּ׃ (לו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ

ושמעון

רש"י

(לד) ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אותי שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול:

תרגום אונקלוס

(לה) וַהֲוָה אִינוּן מְרִיקִין סַקֵּיהוֹן וְהָא
גְּבַר צְרָר כַּסְפֵּיהּ בְּסַקֵּיהּ וַחֲזוֹ יַת צְרָרֵי
כַּסְפֵּיהוֹן אִינוּן וַאֲבוּהוֹן וּדְחִילוּ׃ (לו) וַאֲמַר
לְהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן יָתִי אַתְכֶּלְתּוּן יוֹסֵף לַיְתוֹהִי

ושמעון

באור

שאחר לא מתפרשים אלא ע"ש, וכן יהיה באורו כאן כי לא מרגלים אתם אלא כנים אתם, וכן תיב"ע הא' ארום והב' אלא: ואת הארץ תסחרו, ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא ספרו הכתוב (ובס' הישר סופר זה בדברי יוסף אליהם), וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור. (מדברי הרמב"ן ז"ל): (לה) צרור כספו, קשר כספו: ויראו את צררות כספיהם וגו' ויירא, כאשר ראו הם ואביהם את צררות כספיהם, אז יראו מזה, כי כשפתח האחד את שקו במלון היה עדיין ספק בלבבם אולי משגה הוא, וכשראו כלם את צררות כספיהם, אז נתחזק הדבר בלבם, כי בכוונה הושב להם להתעולל עליהם, ואף כי לא היו אז בארץ מצרים תחת רשות יוסף, מ"מ נתיראו אולי יצטרכו עוד הפעם לילך למצרים כשבר אוכל, או אולי יעשה רעה עם שמעון שהוא אצלו במשמר, וכן תיב"ע ודחילו על שמעון דשבקו תמן: כַּסְפֵּיהֶם, הפ"א דגושה שלא כמנהג המשקל הזה שלמ"ד הפעל רפי בסמיכות הרבים ובכנויו כמו מן מלך, ונתן מלכיהם בידך (דברים ז' כ"ד), ומן דרך, בחרו בדרכיהם (ישעי' ס"ו ג'), ולשון הרשב"ם פה, כספיהם, לפי שהסמ"ך מבלעת את החטף נדגשת הפ"א של כספיהם, וכן נסך נסכיהם עכ"ל, והנה כנגדו מלת מלך חרב ודומיהם למאות שלמ"ד הפעל רפה, ואם כוונתו שהסמ"ך יש לה סגולה אחרת משאר אותיות, מה יענה במלת חסד שהדל"ת רפוי' בסמיכות הרבים, כמו חַסְדֵי דוד (ישעי' נ"ה ג), לחסדי דויד (ד"ה ב' ו' מ"ב), שבכולם הדל"ת רפוי': (לו) שכלתם, כל מי שבניו אבודים קרוי שכול, ולדעתי הקל משרש זה הוא עומד כמו למה אשכל (לעיל כ"ז מ"ה), והכבד ממנו פעמים עומד כמו רחליך ועזיך לא

המעמר

(לד) תסחרו, יפה תרגם הרמב"מן (דאַז לאַנד פרייא בערייזען), כי כל לשון סחורה וסוחר הוא מענין סחור סחור שהוא תרגם מן סביב סביב (עיין רד"ק שרש סחר), ולפי שחשד אותם במרגלים אמר עתה שאם יביאו את אחיהם, אז יוכלו לעבור בארץ לארכה ולרחבה.

וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ
עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ (לז) וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן
אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי
תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ
תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ
אֵלֶיךָ׃ (לח) וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי
עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ
נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי

ביגון

תרגום אשכנזי שכה

אונד שמעון איזט הין, בנימין וואָללט איהר אייך נעה־מען; איבער מיך ערגעהט דיע־זעס אַללעס. (לז) ראובן אַנט־וואָרטעטע זיינעם פֿאַטער, אונד שפּראַך: מיינע ביידען זאָהנע זאָללסט דוא טעדטען, ווען איך איהן דיר ניכֿט וויעדער ברינגע! גיב איהן נור אין מיי־נע האַנד, איך ווילל איהן דיר וויעדער צוריק ברינגען. (לח) ער שפּראַך: מיין זאָהן זאָלל ניכֿט מיט אייך הינאַב רייזען, דען זיין ברודער איזט טאָדט, ער איזט אַלליין איבריג; ווען איהם איין אונגליק בעגעגנעטע אויף דעם וועגע, וועלכֿען איהר רייזט, זאָ וזירדעט איהר מיין גרויעס הויפט מיט קוממער אין דיא גרופֿט ברינגען.

אינ־

תרגום אונקלוס

וְשִׁמְעוֹן לֵיתוֹהִי וְיַת בִּנְיָמִן תִּדְבְּרוּן עָלַי
הֲוָאָה כוּלְהֶן׃ (לז) וַאֲמַר רְאוּבֵן לְאָבוּהִי
לְמֵימַר יַת תְּרֵין בְּנַי תְּמִית אִם לָא אַיְתִינֵיהּ
לָךְ הַב יָתֵיהּ עַל יְדִי וַאֲנָא אֲתֵיבִינֵיהּ לָךְ׃ (לח) וַאֲמַר לָא יֵחוּת בְּרִי עִמְּכוֹן
אֲרֵי אָחוֹהִי מִית וְהוּא בִלְחוֹדוֹהִי אִשְׁתָּאַר וִיעַרְעִינֵיהּ מוֹתָא בְּאוֹרְחָא דִּי
תַהֲכוּן בָּהּ וְתַחֲתוּן יַת שֵׂיבְתִי בְּדָווֹנָא לִשְׁאוֹל׃

רש״י

(לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן. אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני:

כאשר

וכפנא

באור

לא שכלו (שם ל״א ל״ח), וכן לא תהי׳ משכלה ועקרה (שמות כ״ג כ״ו), ורובו יוצא כמו כאשר שכלה נשים חרבך (שמואל א׳ ט״ו ל״ג), וכן פה אתי שכלתם, הוא יוצא, והכוונה הרי הוא נאלו כבר גרמתם לי רעת השכול: כלנה, הה״א נוספת והראוי כלן, והוא כנוי לנסתרות, ולכן פי׳ הראב״ע כל הצרות האלה, וכבר נתבתי פעמי׳ רבות שכן דרך התואר בחסרון המתואר לבא בל״נ: (לז) את שני בני תמית, קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך עלי אם לא אשיבנו אליך והוא בענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים וכו׳, והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה וכו׳, והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להביאו לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו. (קצור מדברי הרמב״ן ז״ל): על ידי, אין הכוונה בו כמו אל ידי, רק הכוונה בו על אחריותי: (לח) לא ירד בני עמכם, לא קבל דבריו כי אמר וכי בניו אינם בני, כן פי׳ רש״י, והוא מב״ר: והוא לבדו נשאר, תיב״ע מן אמיה: וקראהו, ענין מקרה והזדמנות שלא בכוונה, והמורה על הענין הזה נמצא רובו בה״א למ״ד הפעל, ומעוטו באל״ף למ״ד הפעל, וכן להלן בפ׳ ויגש (מ״ד כ״ט) נאמר וקרהו, בהשמטת למ״ד הפעל על דרך גזרת נחי למ״ד ה״א:

באשר

תרגום אשכנזי

מג (א) אינדעסטען וואַר דיא הונגערסנאָטה שווער אים לאַנדע. (ב) אַלס זיא נון דען איינקויף, וועלכען זיא פֿאָן מצרים געבראַכט, אויפֿגעצעהרט האַטטען, שפּראַך איהר פֿאַטער צו איהנען: געהעט וויעדער הין, קויפֿט אונז איין וועניג שפּייזע איין. (ג) יהודה אַנטוואָרטעטע: דער מאַן האַט אונז געוואַרנט, אינד שפּראַך: איהר זאָללט מיין אַנגעזיכט ניכט וויעדער זעהען, ווען אייער ברודער ניכט בייא אייך איזט! (ד) שיקסט דוא אונזערן ברודער מיט אינז, זאָ רייזען וויר הינאַב, אונד קויפֿען דיר שפּייזע איין; (ה) שיקסט דוא איהן אַבער ניכט מיט, זאָ קאָננען

מקץ מב מג

בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה: מג (א) וְהָרָעָב
כָּבֵד בָּאָרֶץ: (ב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ
לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ
מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם
שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל:
(ג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר
הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־
תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם:
(ד) אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ
אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל:
(ה) וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד

כי

רש"י

מג (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית: כאשר כלו. כד שליאו. והמתרגם כד ספיקו טועה. כאשר כלו הגמלים לשתות. מתורג' כד ספיקו כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שליאו: (ג) העד העיד. ל' התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן העידותי באבותיכם (ירמיה י"א ז'). רד העד בעם (שמות י"ט): לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני

תרגום אונקלוס

מג (א) וְכַפְּנָא תְּקִיף בְּאַרְעָא: (ב) וַהֲוָה כַּד
שֵׁיצִיאוּ לְמֵיכַל יַת עִבּוּרָא דִּי אַיְתִיאוּ
מִמִּצְרָיִם וַאֲמַר לְהוֹן אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ
לָנָא זְעֵיר עִבּוּרָא: (ג) וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה
לְמֵימַר אַסְהֲדָא אַסְהִיד בָּנָא גַּבְרָא לְמֵימַר
לָא תֶחֱזוּן אַפָּי אֱלָהֵן כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן:
(ד) אִם אִיתָךְ מְשַׁלַּח יַת אָחוּנָא עִמָּנָא נֵיחוֹת
וְנִזְבַּן לָךְ עִבּוּרָא: (ה) וְאִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח

לא

באור

מג (ב) כאשר כלו, לשון רש"י כאשר כלו, כד שליאו (כן ת"א, ויב"ע תרגם כד פסקו, והיא היא), והמתרגם כד ספיקו טועה, כאשר כלו הגמלים לשתות (לעיל כ"ד כ"ב), מתורגם כד ספיקו, כששתו די ספוקם הוא גמר שתייתם, אבל זה כאשר כלו לאכל, כאשר תם האוכל הוא ומתורגם כד שליאו עכ"ל, הכוונה כי שם סבת ההפסק בפועל, אבל כאן הסבה בפעול, כי תם האוכל: (ג) העד העד, לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים העדתי באבותיכם (ירמיה י"א ז'), רד העד בעם (שמות י"ט כ"א). (רש"י): לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם, לא תראוני בלא אחיכם אתכם, ואונקלוס תרגם אלהן כד אחוכון עמכון, ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא, (רש"י). ויב"ע וכן המתרגם האשכנזי

דק־הי

כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ
פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם:
(ו) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָּה הֲרֵעֹתֶם
לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח:
(ז) וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ
וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם
חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־
פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע
כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם:
(ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל
אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה

ונלכה

תרגום אשכנזי שכו

וויר ניכט הינאַב רייזען, דען דער מאַן האַט צו אונז גע־שפראָכען: איהר זאָללט מיין אַנגעזיכט ניכט זעהען, וואָ אייער ברודער ניכט מיט אייך איזט. (ו) ישראל שפראַך: וואַ־רום האַבט איהר מיר דאַז צו ליידע געטהאַן, דאַס איהר דעם מאַננע געזאַגט וויא איהר נאָך איינען ברודער האַבט? (ז) זיא אַנטוואָרטעטען: דער מאַן האַט אויסגעפראַגט נאַך אונז אונד נאַך אונזערער פער־וואַנדשאַפט, שפראַך: לעבט אייער פאַטער נאָך? האַבט איהר נאָך איינען ברודער? דאַ זאַגטען וויר איהם, זאָ וויא דיא זאַכען זיך פערהאַלטען; קאָננטען וויר וויססען, דאַס ער שפרעכען ווערדע: ברינגעט אייערן ברודער הערא̄ב!? (ח) יהודה שפראַך צו זיינעם פאַטער: שיקקע דען קנאַבען מיט מיר, זאָ וואָללען וויר אונז אויפ־

תרגום אונקלוס

לָא נֵיחוֹת אֲרֵי גַּבְרָא אֲמַר לָנָא לָא תֶחֱזוּן
אִפָּי אֱלָהֵן כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן: (ו) וַאֲמַר
יִשְׂרָאֵל לָמָא אַבְאֵשְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא
הַאִית לְכוֹן אָחָא: (ז) וַאֲמָרוּ שְׁאָלָא שָׁאֵיל
גַּבְרָא לָנָא וּלְיַלְדוּתָנָא לְמֵימַר הַעַד כְּעַן
אֲבוּכוֹן קַיָּים הַאִית לְכוֹן אָחָא וְחַוֵּינָא לֵיהּ
עַל מֵימַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע הֲוֵינָא
יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר אָחִיתוּ יַת אֲחוּכוֹן: (ח) וַאֲמַר
יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אָבוּהִי שְׁלַח עוּלֵימָא עִמִּי

רש"י

תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהן כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקר': (ו) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפי' עכי עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: ע"פ הדברים האלה. ע"פ שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בל' אם. ואם משמש בל' אשר הרי זה שמוש אחת מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: ונחיה

באור

דקדקו לתרגם אחר ל' המקרא: (ו) לנו ומולדתנו, עלינו ועל משפחותינו: על פי הדברים האלה, ע"פ שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד, (רש"י). והמתרגם האשכנזי מפרש ונגד לו (תשובת שאלותיו) על פי הדברים האלה (דברי אמת שאנו יודעים, ולא עלתה על דעתנו לשנות איזה דבר, כי) הידוע נדע וגו', ומכוון היטב מבור המאמרים: הידוע נדע, אונקלוס ויב"ע תרגמו המידע הוינא ידעין, בלשון עבר, וכן המתרגם האשכנזי תרגם בלשון עבר בלתי נשלם כדרך ספורי המעשים

וְנִלְכְּרָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־
אֲנַחְנוּ גַּם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ: (ט) אָנֹכִי
אֶעֶרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא
הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ
וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים: (י) כִּי
לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ

זה

תרגום אשכנזי

אויפֿמאַכן אונד רייזן, דאַמיט וויר דאַז לעבן ערהאַלטען אונד ניכט אַללעזאַמט אומקאָממען, זאָווהל וויר, אַלס דוא אונד אונזערע קינדער. (ט) איך ווילל בירגע זיין פֿיר איהן, פֿאָן מיינער האַנד פֿאָרדערע איהן! ווען איך דיר איהן ניכט ברינגע, אונד פֿאָר דיך הינשטעללע, זָא ווילל איך אַללעצייט נעגען דיך געזינדיגט האַבען. (י) העטטען וויר ניכט זָא לאַנגע נעווייסט, ווער ווּאַרען צוויא מאַל צוריק גע־

קאָמען

ר ש"י

(ח) ונחיה. נכנסה בו רוח הקדש ע"י הליכה זו תחי רוחך אמ' ותחי רוח יעקב לגביהם: ולא נמות. נרעב. בנימין ספק יתפס ספק לא יתפס ואנו כלנו מתים נרעב אם לא נלך. מוטב שאניח את הספק ותתפוס את הודאי: (ט) והבאתיו לפניך. שלא תניחנו תליך את כי אם אני: וחטאתי לך כל הימים. לע"הב: (י) לולא התמהמהנו. על

כעו

תרגום אונקלוס

וְנָקוּם וְנֵזִיל וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אַף אֲנַחְנָא
אַף אַתְּ אַף טַפְלָנָא: (ט) אֲנָא מְעָרַבְנָא
בֵּיהּ מִן יְדֵי תְּבָעִינֵיהּ אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ לָךְ
וַאֲקִימְנֵיהּ קֳדָמָךְ וְאֶהֱוֵי חָטֵי לָךְ כָּל יוֹמַיָּא:
(י) אֲרֵי אִלּוֹלֵא פּוֹן בְּדָא אִיתְעַכָּבְנָא אֲרֵי

כען

באור

כמעשים, והוא זמן מורכב (האבען ווייר לוּפֿט פֿאָרווּיסען וויסענען קענענען): (ח) ונחיה ולא נמות, דרך הכתוב לכפול כזה: גם אנחנו גם אתה גם טפנו, כל אחד לרבות על חבירו ולפי ענין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך לומר גם עם הקודם כי יבצר היותו לחרון לפיכך יאמר גם עם כל אחד, ונמו זה הדרך בל"הק נכ"ף הפעול נאמרו כעם כנהן כעבד בחדניו (ישעיה כ"ד ג'), כמוך כפרעה (להלן מ"ד י"ח), כלומר זה כזה וזה כזה. (רל"ק נזרשים ערב גם): (ט) אנכי אערבנו, על מנת נידי תמיס, לומר לו מוטב להניח את הספק ולתפוס את הודאי, ובנימין ספק לו ימות לו לאו, ואם לא תשלחנו, לו נמות נודאי נולנו גם לנחנו וגו' ועל מנת מיתה נידי תדע, קבל עליו לחבריותו וערב נעדו: הביאתיו וכן והצגתיו, לשון פעיל תרגומו, ואקימיניה, לשון עתיד, ויהיו ענרים נמקום עתידים, ולפי מ"ש נהקדמה ונפ' ויתו נכסוק ומולדתך (לקמן מ"ו ו'), ונשאר מקומות נשחורי שהענר המורכב עם העתיד ינוח לפעמים נלשון ענר ולפעמים נלשון עתיד, יהיו גם אלו ממין זה והיינו שלו יהיה ענר לאחר שחניאנו ואכיאנו לפניך, ויחורגם לפ"ז (וען איך איהן דיר ניכט געבראַכט האַבען, אונד פֿאָר דיר גשטעלט האַבען וואַרדע): והצגתיו לפניך, שלא תניאנו תליך מת כי אם אני, (רש"י), ור"ל מת ע"י בני אדם: וחטאתי לך כל הימים, עניין וחטאתי לאחב עלמי כחוטא כל הימים, ורש"י כתב כל הימים, לע"הב: (י) לולא, כתוב נחל"ק עניינה אם לא, ואפשר שהמלה מורכבת מן לו שעניינה אם ומן לא: התמהמהנו, עניין ענוב:

אפוא

המעמר

מג (ט) אנכי אערבנו, ירחה לי כי משתי שנות מלן יעקב לתת את בנימין להלוך עמהם, הלחת, והוא שנזכר נכאן נפעם הרחשון מן יקרהו לפנין, כי יען היה לו רעב נכל המלכות

זֶה פַּעֲמָיִם: (יא) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא
זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ
בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה
מְעַט צְרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט

בטנים

תרגום אונקלוס

כְּעַן תַּרְנָא דְנַן תַּרְתֵּין זִימְנִין: (יא) וַאֲמַר
לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם כֵּן הוּא דָּא עִיבִידוּ
סָבוּ מִדְּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וַאֲחִיתוּ
לְגַבְרָא תְּקְרוֹבְתָּא זֵעַר קְטַף וּזְעֵיר דְּבַשׁ שַׁעַף
ולטום

תרגום אשכנזי שכ

קאָממען. (יא) דאַ שפראַך
ישראל, איהר פאַטער, צו
איהנען: ווען דעם אַלזאָ איזט,
זאָ טהוט דיעזעס: נעהמט פאַן
דען בעסטען פריכטען דעם
לאַנדעס אין אייערעם געפע=
סע מיט, אונד ברינגעט דעם
מאַנגע איין געשענק, איין ווע=
ניג באַלואַם, איין וועניג האָ=
ניג, געווירצע אונד לאַטום,
פיס=

רש"י

על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא
נלטערת כל הימים הללו: (יא) איפוא.
ל' יתר הוא לתקן מלה כל' עברי א"כ
אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם לריך אני
לחזור ולבקש איה פה תקנה ועל' להשיאכ'-
ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ.
מתרגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים
עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה

באור

(יא) אפוא, לשון יתר הוא לתקון המלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם
לריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועלה להשיאכם ואומר אני זאת עשו. (רש"י): מזמרת
הארץ, ממיטב פירות הארץ, ורש"י כתב שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: צרי,
פירשתיו בפ' וישב (לעיל ל"ז כ"ה): דבש, הוא דבש תמרים שנשתבחה בו א"י כמ"ש ארץ זית
שמן ודבש (דברים ח' ח'): נכאת ולט, פירשתים בפ' הנ"ל (שם): בטנים, יש אומרים שקורין
להם בלע"ז פינ"ולי (פיניאַלען, פיאפערניסטע בל"א), והם גרעיני הזרע הנמלאים בין גלדי פרי
הפינו"ס (פיכטע), ואולם יותר נראה שהוא הפרי הנקרא פסתא"ק או פיס"תאלי (ושניהם
אחד כמו כורש וליר"ס, קיסר וליז"אר), וכן בל"א קורין לו (פיסטאַליען), וכן פי' רש"י בשם
פירושי א' ב' של רבי מכיר, והרמב"ם בפי' למס' שביעית פ"ז מ"ה, וכן משמע בירושלמי
דכלאים פ"א, והאומר שהם אגוזים (שהוא בעל הערוך בערך בטן, והראב"ע) גם הוא לא
ישקר, כי נראה שאגוז הוא שם כולל לכל גרעין השמור תוך קליפה קשה, ויש בכללו מינים
הרבה, וגם הפיסט"אלי מין אגוז, והוא משובח מאוד, טוב לרפואה ולתבשיל ולמרקחת, אמרו
עליו שהוא דומה בתבניתו לתבנית בטן, ולכך נקראו בטנים, וגדולי המחקרי הטבעיי'
דיי

המעמר

האחרות הסמוכות לארץ מצרים, היו כל הדרכים בחזקת סכנה, כי נאספו שם שודדים לשלול
האחרים ההילכים אל מצרים לשבור אוכל, וכמו שכתב הרמב"ן להלן על פסוק אל תרגזו בדרך
עיין בבאור שם, אולם עתה עוד בא פחד בלבו ממושל הארץ, פן יתגולל עוד עליהם, ויתן
גם את בנימין במשמר כאשר עשה לשמעון, ולזה השיב יהודה אנכי אערבנו וגו', אנכי אתן
את נפשי תחתיו להכילו, ובל אתננו ביד אויב, והוא נגד פן יקרהו אסון, ומה שתפחד פן
לא ישוב עוד ממצרים הנה, אם לא הביאתיו אליך וגומר.

מקץ מג

בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים: (יב) וְכֶסֶף מִשְׁנֶה
קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשַׁב
בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם
אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא: (יג) וְאֶת־אֲחִיכֶם
קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ:
(יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים

לפני

תרגום אשכנזי

פיסטאַציען אונד מאַנדעלן, (יב) אונד צווייאמאַל זאָ פֿיעל געלד נעהמט מיט, נעמליך אויך דאַז געלד, דאַז מאַן אין אייערע פֿוטטרזעקקע ווידער היניין געלעגט האַט, זאָללט איהר וויעדער מיט ברינגען, פֿיעלליכֿט איזט עס איין איררטהום. (יג) דאַצו נעהמט אויך אייערן ברודער מיט, אונד מאַכֿט אייך אויף, אונד קעהרט צו דעם מאַננע צוריק. (יד) גאָטט, דער אַללמעכֿטיגע געבע אייך באַרמהערציגקייט פֿאָר דעם

מאַנ-

תרגום אונקלוס

וּלְטוֹם בּוּטְנִין וְשַׁגְדִּין: (יב) וְכַסְפָּא עַל חָד
תְּרֵין סָבוּ בְיֶדְכוֹן וְיַת כַּסְפָּא דְאִיתוֹתַב בְּפוּם
טוֹעֲנֵיכוֹן תָּתִיבוּ בְיֶדְכוֹן דִּלְמָא שָׁלוּ הֲוַת:
(יג) וְיַת אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תּוּבוּ לְוַת
גַּבְרָא: (יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין קֳדָם

רש"י

ב"ר: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירושי א"ב של ר' מניר ראיתי פיסטל"יאש ודומה לי שהם אפרסקין: (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבור אכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם: אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי. שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף

צרת

באור

דיאַסקאַרידעס, פֿוליגוס וגאַלענוס) העידו עליו שהוא מיוחד לארץ ארם: ושקדים, הם בלי ספק (מאַנדעלן) שהשקדים ממהרים להתבשל יותר משאר פירות, וכן העידו המחקרים על המאַנדעלן, וכן בתבנית המנורה נאמר משקדים וה"ו הגביעים עשויות בתבנית (מאַנדעלקערנער) ובל' הערב נקראו המאַנדעלן לוזים, וכן בל' ארמי של יב"ע, לכך תרגמו יב"ע והגאון שקדים לוזים, וכן בלשון חז"ל נראה שקראו השקד לוז (בכורות דף ח' ע"א), ואולם בלשון הכתוב נראה שלוז הוא מין אחר, ושניהם מין אגוז, ולוז שבכתוב הוא האגוז הקטן, וכן אונקלוס תרגם לוז ג"כ לוז, ושקדים תרגם שגדין: (יב) וכסף משנה, אונקלוס ויב"ע תרגמו וכספא על חד תרין וכן פי' רש"י, אבל כתב לשבור אכל שמא הוקר השער, והוא מב"ר, ודעת המתרגם האשכנזי כי ואת הכסף הוא פרטו של וכסף משנה, לבאר מדוע צוה לקחת פי שנים כראשון, והיינו א' כראשון לשבר אכל, והב' להחזיר הכסף המושב, והוא הדרך הנהוג במקרא, כמ"ש בהקדמה ובפ' בראשית (ב' ה'), ובשאר מקומות בבאורי, וראיה לפירושו כי אח"ז (בפסוק ט"ו) נאמר ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימין, ולא נזכר שם ואת הכסף המושב, וכן לקמן (בפסוק כ"א וכ"ב), נאמר ונשב אתו בידנו, וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל, לא נזכר שם משנה כסף, בעבור שכבר הזכירו הכסף המושב, ולא נשאר עוד משנה כסף: אולי משגה הוא, שמא הממונה על הבית שכחו שוגג, ומשגה הוא שם משמות בעלי הה"א באחרונה, והוא מענין שוגג, עם שאיננו משרשו: (יד) ואל שדי, אל שיש די בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו, (רש"י), הרכיב בו ב' ענינים, ענין די, ושרשו די מהשרשים בעלי ב' אותיות, ודגש הדל"ת לא יורה כלום, רק בא אחר הפתח להשלים הת"ק, והשי"ן שמושית נגזרת ממלת אשר, ובאה בפתח כמו בְּשֻׁגָּם

הוא

לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־
אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי
כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ (טו) וַיִּקְחוּ
הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת
וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־
בנימן

תרגום אונקלוס

וַבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן יַת אֲחוּכוֹן אוֹחֲרָן וְיַת
בִּנְיָמִין וַאֲנָא כְּמָא דִי אִתְכּוֹלִית תְּכוֹלִית׃
(טו) וּנְסֵבוּ גוּבְרַיָא יַת תִּקְרוֹבְתָּא הָדָא וְעַל
חָד תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבוּ בִידֵיהוֹן וּדְבָרוּ יַת
בנימן

תרגום אשכנזי שכח

מאַננע, דאַס ער אייך דען אַנ־
דערן ברודער וויעדער מיטציע־
הען לאַסס אונד בנימין אויך;
איך אַבער, ווען איך דער קינ־
דער בערויבט זיין זאָלל, נון זאָ
זייא איך איהרער בערויבט.
(טו) דיא מעננער נאַהמן דיזעס
געשענק, אויך צווייאמאַל זאָ
פֿיעל געלד נאַהמען זיא מיט,

רש"י

כרת שמעון כרת בנימין: ושלח לכם.
ויפטור לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו
לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום
ל' וישלח שהרי לשם הם הולכים אללו:
את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקדש
נזרקה בו לרבות יוסף: ואני. עד שובכם
אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף
ומשמעון: שכלתי. מבנימין:

באור

הוא בשר (לעיל ו' ג'), עד שַׁקַּמְתִּי דבורה (שופטים ה' ז'), וענין שודד ומנלח מערכות השמים
ביכלתו הגדולה, ותהי' השי"ן שרשית, ולזה הסכים הרד"ק בשרשים שרש שדד [אבל מ"ש שם
שהיו"ד תמורת אות הכפל, לדעתי יהיה הדגש לחסרון הכפל כמנהג, והיו"ד לתאר וליחס,
כמו שפי' הוא שם בשרש אחר בשם אביו ז"ל פסוק מוכיח אדם אחרי (משלי כ"ח כ"ג) ע"ש,
וכן הסכים אביו ז"ל בשם שדי, והרמב"ן בפ' לך לך (י"ז א')], ולכן תרגם המתרגם האשכנזי
(דער מַלְלְמַעְכְּטִיגַע): (ובב"ר (פ' מ"ו סי' ב') אמרו, ר' נתן ור' אחא ור' ברכיה בשם ר' יצחק
אני אל שדי, אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים די, לארץ די, שאלולי שאמרתי להם די
עד עכשיו היו נמתכים והולכים, תניא משום ר' אליעזר בן יעקב אני הוא שאין העולם ומלואו
כדי לאלהותי, תרגם עקילס אכיום אנקוס עכ"ל, פי' שעקילס הוא אקווילה גר יווני (ולא
אונקלוס) שתרגם את התורה ביווני ולא בארמי, תרגם אל שדי כן, ופירוש המלות האלו ביווני, נכחי
לבלתי נכון להפסד, ואחשוב אני שפלוגתתם תליא בזה שר"נ ור"א ור"ב יפרשוהו משרש די, ורא"י
ועקילס יפרשוהו משרש שדד, כי בעבור שהוא נכחי ובלתי נפסד הוא משדד המערכות חלושי הכח
מעותדים להפסד): ושלח לכם, ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו ל' לחפשי ישלחנו (שמות כ"א
כ"ו וכ"ז), ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים. (רש"י): לכם, כמו לך לך
(לעיל י"ב א'), שלח לך אנשים (במדבר י"ג ב'), ורבים כמוהם, והוא לתקון הלשון, כמ"ש
הרמב"ן בתחלת פ' לך לך, ועיין מ"ש שם שמ"מ תמצא על הרוב שיהיה בנסתרו ענין הצורך
וההטבה למי שאליו הכניי, וכן כאן היה ענין הצורך וההטבה בפרטות אל בני יעקב להחזיר
את שמעון ובנימין (מלבד שהם אחיהם) בעבור התרעומת שהיה ליעקב עליהם שגרמו זאת,
כמו שאמר להם יעקב אתי שכלתם, לכן מלת לכם מדוקדקת פה היטיב: את אחיכם אחר,
בא שלא כמנהג והראוי את אחיכם האחר, וכמוהו את שבע כבשת תקח מידי (שם כ"א ל'),
ויראה לי שמזה דרשו חז"ל בב"ר אחיכם זה יוסף, אחר זה שמעון (וברש"י הנוסחא להפך),
ויהיה לדבריהם חסר וא"ו העטוף, ונמצאו רבים כן, ושעורו אחיכם ואחר, אבל לפי פשוטו
הוא תאר אל אחיכם ושב על שמעון, ולא זכרו בשמו את שמעון בני, כי לא היה שמעון רצוי אביו
בעבור דבר שכם, כ"כ הרמב"ן: ואני כאשר שכלתי שכלתי, ואני, עד שובכם אהיה שכול מספק:
כאשר שכלתי שכלתי, כמו וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד' י"ו), כלומר על הספק אני שולחו
מה שיארע יארע. (הרשב"ם): שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי, הראשון לגזרת פָּעוֹל והשני לגזרת פָּעַל והקמץ

בעבור

תרגום אשכנזי

אונד בנימן, מאַכֿטען זיך אויף, רייזטן ה נאב נאך מצרים, אונד שטאַנדען פֿאָר יוסף. (טז) אַלס יוסף בנימין בייא איהנען זאַה, שפראַך ער צו זיינעם הויזפֿער־וואַלטער: פֿיהרע דיא לייטע אין דאַז הויז, לאַס שלאַכֿטען, אונד איינע מאהלצייט בערייטען, דען דיא לייטע זאָללען מיט מיר שפייזען דיעזען מיטטאַג. (יז) דער מאַן טהאַט, וויא יוסף נעזאַגט האטטע, אונד בראַכֿטע דיא לייטע אין

יוסף'ס

מקץ מג

בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם
וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף: * (טז) וַיַּרְא
יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר
לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־
הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח
וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים
בַּצָּהֳרָיִם: (יז) וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר
אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־

האנשים

רש"י

(טו) ואת בנימן. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בל' ארמי בדבר הנקח מיד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבוח טבח והכן. כמו ולטביח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרי'. זה מתורגם בשירות' שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז די"זנר. ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה בצע אכולא שירותיה. אבל כל תרגום של צהרים טיהרא:

תרגום אונקלוס

בִּנְיָמִן וְקָמוּ וּנְחָתוּ לְמִצְרַיִם וְקָמוּ קֳדָם
יוֹסֵף: (טז) וַחֲזָא יוֹסֵף עִמְּהוֹן יַת בִּנְיָמִין
וַאֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בַּיְתֵיהּ אָעֵיל יַת גּוּבְרַיָּא
לְבֵיתָא וְכוֹס נִכְסְתָא וְאַתְקִין אֲרֵי עִמִּי יֵיכְלוּן
גּוּבְרַיָּא בְּשֵׁירוּתָא: (יז) וַעֲבַד גַּבְרָא כְּמָא
דִי אֲמַר יוֹסֵף וְאָעֵיל גַּבְרָא יַת גּוּבְרַיָּא לְבֵית

יוסף

ויירחו

באור

בעבור הס"פ: (טו) ואת בנימן, מתרגמינן ודברו ית בנימין (כן ת"א ויב"ע), לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוות בלשון ארמי, בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ובדבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר, (רש"י), ולכן אף שבכתוב מלת לקח מושכת אחרת עמה, הוצרכו אנקלוס ויב"ע להוסיף מלת ודברו, כי מלת ונסב לא תמשוך אחרת לבנימין, אבל בל"א יתורגמו שניהם (נעהמען), ולכן הסתפק המתרגם האשכנזי בפעם אחת שיומשך על שניהם בלשון הכתוב: ויעמדו לפני יוסף, לפי דרכנו הוא כלל שלפני הפרט: (טז) וטבח טבח, ענין זביחה, ורש"י פי' שהוא מקור וחסר הלמ"ד וענינו ולטבוח כי אם היה לשון צווי היה לו לומר וטבח בפתח: והכן, סעודה, וכן תיב"ע ואתקן תישילא: בצהרים, היא העת שאור היום חזק ונקרא בלשון שנים לפי שהיום נחלק מאורו לשנים מהבקר ועד חצי היום הילך ואור ומחצי היום ולמעלה הילך וערב, והצהרים הוא העת שהאור חזק בו בשני הצדדין, (רד"ק בשרשים שרש צהר). ורש"י כתב בצהרים, זה מתורגם בשירותא שהוא ל' סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיז"ינר [ובל"א (מיטטאַגס מאַהלצייט)], ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה, בצע אכולא שירותיה, אבל כל תרגום של צהרים טיהרא עכ"ל, אבל משמוש הבי"ת המתלוה אליו פה יראה שהכוונה על העת והזמן, ולכן יב"ע תרגם באישון שירותא דטיהרא, תרגמו במשמעו,

והוסיף

הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף: (יח) וַיִּירְאוּ
הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף
וַיֹּאמְרוּ עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב
בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ
מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ
וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ
לַעֲבָדִים וְאֶת־חֲמֹרֵינוּ: (יט) וַיִּגְּשׁוּ
אל

תרגום אשכנזי שכט

יוסף׳ס הויז. (יח) דיא מענער פֿירכטעטען זיך, דאַ מאַן זיא אין יוסף׳ס הויז ברעכטע, אונד שפּרעכען: אום דעס געלדעס ווילען, וועלכעס דאַז פֿאָריגע מאָהל ווידער אין אונזערע פֿוטטערזעקקע געקאָממען איזט, וועדרען וויר היניין־גענראַכט, (אום זיך איבער אונז הער צו ווועלצען, אונד איבער אונז צו פֿאַללען), אום זיך אונזערער צו בעמעכטיגען, איבער אונז הער צו פֿאַללען, אונז צו שקלאַפֿען צו מאַכען, אונד אונזערע עזעל ווענ צו נעהמען. (יט) ויא טראַטען זו

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף: (יח) וּדְחִילוּ גוּבְרַיָּא אֲרֵי אִתְּעָלוּ
לְבֵית יוֹסֵף וְאָמְרוּ עַל עִסְקָא דְּאִיתוֹתָב
בְּטוֹעֲנָנָא בְּקַדְמֵיתָא אֲנַחְנָא מְיַתְּעָלִין
לְאִתְרַבְּרָבָא עָלָנָא וּלְאִסְתַּקָּפָא עָלָנָא וּלְמִקְנֵי
יָתָנָא לְעַבְדִּין וְלִמְיַדַּר יַת חֲמָרָנָא:
וקריבו

רש"י

דעם

(יח) ויירלו האנשים. כתוב הוא בבני יוד"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך אחר הבתים לבנות בר לבן בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: ויירלו. אחין זה חלת לחספס על מזמר: לנחנו מובאים. על ידי הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ולנקלוס

שתרגם

באור

והוסיף מלות לבאר הנה, וכן מתורגם בל"ת (דיעזען מיטטאג): (יז) ביתה יוסף, אל בית יוסף: (יח) ויראו, בבני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף, ואין דרך אחר הבתים לבנות בר לבן בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר, ויירלו אחין זה חלת לחספס על מזמר. (רש"י): השב, לפי דרך הלשון ראוי לומר המושב כמו שאמר למעלה (פסוק י"ג), אבל דרך הכתוב לפעמים ליתן הפעולה אל הדבר שנעשה בו הפעולה ע"י אחר, ובפרט בפעל עומד, וכמו שאמר להלן כספכם נמצא בפי (פסוק כ"ג), במקום הובא, ותרגום אונקלוס תרגם לאחותב כמו שתרגם המושב, לפי הכוונה, אבל יב"ע תרגם פה דתב, לפי הורלת המלה, וכן המתרגם האשכנזי חלק ביניהם שמלת המושב הסב הפעולה אל העושים, ופה אל הכסף: אנחנו מובאים, אל הבית הזה: להתגלל עלינו, מן ועמאח מתגלל בדם (שמואל ב' כ' י"ב), ושמלה מגולגלה בדמים (ישעיה ט' ד'), כלומר שיספוק מכל אל כל על חברו, ולהתנפל עלינו, כלומר שיתנפל עלינו עלילות על חנירו מלוא קומתו, ותרגום אונקלוס להתגלל, לשון התגלגלות עלינו, שיגשמו עלינו בשוא היס לגלגל, ולהתנפל, לשון שתקפת, לשון היו כי הדבר אשר אנו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד (יהושע כ"ג י"ד ומלכים א' ח' נ"ו), ותרגום עלינו תרגם תסקופי מלין, וכן ת"י תחנה (שופטים י"ד ד'), תוסקפת, (הרמב"ן), וכ"ת המתרגם האשכנזי: ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו, ולקחת מושך עמו ואחר עמו, ולקחת את חמרינו, ולפי שבלשון חרמי לא יתורגם לקיחת החדש לעבד בלקיחת הבהמה, לכן אונקלוס שתרגם ולקחת ולמקני, הוסיף את"ז ותרגם ולמידבר ית חמרנא, וכן יב"ע תרגם ולמיסב ית חמריה, יכן המתרגם האשכנזי שתרגם (טוכט זו טקלאפען זו משכען), הולרך להוסיף ולתרגם

אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף
וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבָּיִת:
(כ) וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד יָרַדְנוּ
בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל: (כא) וַיְהִי
כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה
אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ
בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בִּמְשָׁקְלוֹ
וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְיָדֵנוּ: (כב) וְכֶסֶף אַחֵר
הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל
לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם כַּסְפֵּנוּ
בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ: (כג) וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם

לכם

תרגום אשכנזי

רעם מאנע הין, ווען לעד יוסף'ס הויפֿערוואלטער ווער, אונד רעדעטען מיט איהם אן רעם איינאנגע רעם היזעס; (כ) ויא שפראכען נעמליך: אים פֿערציהינג, מיין הערר! וויר זינד דאו פֿאר יגע מאהל הער אבּ נעקאמטען פֿאר אטה איינצוקויפֿען. (כא) אלס וויר אין דער הערבערגע אנקאמטען, אונד אונזערע פֿוטטערזעקקע עפֿפֿנעטען, דא ווער איינעם יעדען נעלד אבּען אים פֿוטטערזאקקע, אונזער־נעלד נאך דעמועלבען נעווי־כטע, וויר כרינגען עס ווידער מיט; (כב) אויך אנדער נעלד האבּען וויר מיטגעבראכט. פֿאר אטה איינצוקויפֿען; ווער ווים־סען נידט, ווער דאו נעלד אין אונזערע פֿוטטערזעקקע נעלעגט האט. (כג) ער אנטוואָרטעט:

זייד

ר ש ״ י

שתרגם ולשחקפח עלנח הוח ל׳ להתעלל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מלין. ולח תרגמו לחר לשון המקרח ולהתעלל שתרגם לשתרבדח הוח לשון גלח הזהב (קהלת י׳) והכי גלתם העלתה (נחום ג׳) שהוח לשון מלכות: (כ) בי חדני. לשון נעיח ותחנונים הוח בלשון חרמי בייח בייח: ירוד ירדנו. ירידה היח לנו. רגילים היינו לפרנס לחרים עכשיו לנו

לרגיים

לְמִזְבַּן עִבּוּרָא לָא יַדְעָנָא מַן שַׁוִּי כַּסְפָּנָא בְּטוֹעֲנָנָא: (כג) וַאֲמַר שְׁלַם לְכוֹן לָא

תרחלון

תרגום אונקלוס

(יט) וּקְרִיבוּ לְוַת גַּבְרָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ בְּתָרַע בֵּיתָא: (כ) וְאָמְרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי מֵיחַת נְחַתְנָא בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן עִבּוּרָא: (כא) וַהֲוָה כַּד אֲתֵינָא לְבֵית מָבָתָא וּפְתַחְנָא יַת טוֹעֲנָנָא וְהָא כְסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא בְּמַתְקָלֵיהּ וַאֲתֵיבְנָא יָתֵיהּ בִּידָנָא: (כב) וְכַסְפָּא אוֹחֳרָנָא אַחֵתְנָא בִּידָנָא לְמִזְבַּן עִבּוּרָא לָא יְדַעְנָא מַן שַׁוִּי כַּסְפָּנָא בְּטוֹעֲנָנָא: (כג) וַאֲמַר שְׁלַם לְכוֹן לָא

תרחלון

באור

מוכר מוכזערע עזעל וועגלוכעהאנן): (כ) בי אדני, לשון בעיח ותחנונים הוח, וכן תרגמו יונקלוס

המעמר

(כב) לא ידענו, לפי משפט הלשון היה מן הרחוי כי יבוח המאמר הזה בפסוק הקודם לאחר והנה כסף וגו', אבל לפי שהיו האנשים נבהלים מאד, ולבם חרד בקרבם, לכן לא זכרו סדר הגיוני ודרך המליצה.

תרגום אשכנזי של

לָכֶם אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי
אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן
בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי
וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן: (כד) וַיָּבֵא
הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף
וַיִּתֵּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן
מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם: (כה) וַיָּכִינוּ
אֶת־הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף
בַּצָּהֳרַיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ
לָחֶם: (כו) וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה
וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־
בְּיָדָם הַבַּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַרְצָה:
(כז) וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר
הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר

זייד נוטען מוטהם, פֿירט־טעט
אייך ניט! אייער נאָטט אונד
דער נאָטט אייערעם פֿאטערס
האַט אייך איינען שאַטץ נענע־
בען אין אייערע פֿוטטערזעק־
קע, אייער געלר האַבע איך
בעקאָממען! ער פֿיהרטע איה־
נען אויך שמעון הערוים.
(כד) דער מאַן בראַכטע דיא
לייטע אַלסאָ אין יוסף'ס הויז,
רייכטע וואַסערע, דאַם זיא
איהרע פֿיסע וואשען, נאַכ איה־
רען עזעלן פֿוטטערע. (כה) זיא
בערייטעטען אינדעסטען דאַז
געשענק, ביז יוסף צו מיטטאָג
נאַך הויז קאָממע; דען זיא
האַטטען געהאָרט, דאַם זיא
דאַזעלבסט שפייזען זאָללען.
(כו) אַלס יוסף צו הויז קאַם,
בראַכטען זיא איהם דאַז גע־
שענק, וועלכעם זיא בייא זיך
האַטטען, הינין, אונד ביקטען
זיך פֿאָר איהם צור ערדע.
(כז) ער פֿראַגטע נאַך איהרעם

א' דגוסה אמרתם

וואָהלבעפֿינדען, אונד שפראַך פֿערנער: בעפֿינדעט זיך אייער אַלטער פֿאַטער נאָך וואָהל, פֿאָן

תרגום אונקלוס

ר ש "י

חַדַּחֲלוֹן אֱלָהֲכוֹן וֵאלָהָא דַּאֲבוּכוֹן יְהַב
לְכוֹן סִימַן בְּטוּעֲנֵיכוֹן כַּסְפְּכוֹן אֲתָא
לְוָתִי וַאֲפֵיק לְוַתְהוֹן יַת שִׁמְעוֹן:
(כד) וְאָעֵיל גַּבְרָא יַת גּוּבְרַיָּא לְבֵית
יוֹסֵף וִיהַב מַיָּא וְאַסְחוֹ רַגְלֵיהוֹן וְיָהַב
כַּסְתָּא לַחֲמָרֵיהוֹן: (כה) וְאַתְקִינוּ יַת תְּקָרוֹבְתָּא

לריכים לך: (כג) אלהיכם. נזכותכם
ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם נזכות
אביכם נתן לכם מטמון: (כד) ויבא האיש.
הנאה אחר הנאה לפי שהיו הן דומיס
לאותו מון עד שהכרו אלין בתת הכנית
ומתחיל להסבלים לכם נמצאו ובאו אחריו:
(כה) ויכינו. הזמינו עטרוה בכלים יאים:
(כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין:

ויקדו

עַד דַּיְתֵי יוֹסֵף בְּשֵׁירוּתָא אֲרֵי שְׁמָעוּ אֲרֵי תַּמָּן יֵיכְלוּן לַחְמָא: (כו) וַיָּבֹא יוֹסֵף
לְבֵיתָא וְאַיְתִילוּ לֵיהּ יַת תְּקָרוֹבְתָּא דִּי בִידֵיהוֹן לְבֵירְתָא וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל
אַרְעָא: (כז) וּשְׁאֵיל לְהוֹן לִשְׁלָם וַאֲמַר הַשְׁלָם אֲבוּכוֹן סָבָא דִּי אֲמַרְתּוּן

בא ו ר

לוקלוס נכעי רגוני: (כג) ואלהי אביכם, הגל היו יודעים שמלומים בניסים היו. (הפצנ"ס):
מטמון, כמו לוקח, דברים הנלקרים ונטמנים לחזיונות: (כג) אשר ביתם הביתה, נחו
עתה עם המנחה לקדר המיוחד ליוסף, וכן פי' רש"י, מפרוזדור לטרקלין: (כו) השלום

תרגום אשכנזי

דעם איהר געשפראָכען האַבעט? לעבט ער נאָך? (כח) זיא שפראַכען: דיין דיענער, אונזער פאַטער בעפינדעט זיך וואָהל, ער לעבט נאָך. זיא מאַכטען איינע טיעפע פערבייגונג, אינד ביקטען זיך. (כט) ער היב זיינע איינען אויף, אונד זאַה דען בנימין, זיינען ברודער, זיינער מוטטער זאָהן, שפראַך: איזט דאַז אייער קליינער ברודער, פאָן דעם איהר מיר געזאַגט האַבט? אונד שפראַך פערנער: נאָטט זייא דיר גנעדיג, מיין זאָהן! (ל) יוסף איילטע הינוועג, דען זיינע צערט-

מקץ מג

אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי: (כח) וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוֻ: (כט) וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן־אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי: * (ל) וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ

וישתחוו קרי רחמיו

רש"י

(כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחואה משתטח לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך את מאם אמר לו את היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה

תרגום אונקלוס

הַעַד כְּעַן קַיָּים: (כח) וַאֲמָרוּ שְׁלָם לְעַבְדָּךְ לְאָבוּנָא עַד כְּעַן קַיָּים וּכְרָעוּ וּסְגִידוּ: (כט) וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת בִּנְיָמִין אָחוּהִי בַּר אִמֵּיהּ וַאֲמַר הָדֵין אֲחוּכוֹן זְעֵירָא דִּי אֲמַרְתּוּן לִי וַאֲמַר מִן קֳדָם יְיָ יִתְרְחַם עֲלָךְ בְּרִי: (ל) וְאוֹחִי יוֹסֵף אֲרֵי אִיתְגּוֹלָלוּ רַחֲמוֹהִי עַל אָחוּהִי

ובעא

באור

אביכם חזקן, לדעת הראב"ע מלת שלום איננה בכל מקום רק שם דבר ולא תאר, ולכן יפרש פה שתחשר הלמ"ד, ושעורו השלום לאביכם, וכן ואתה שלום וביתך שלום (שמואל א' כ"ה ו'), וכן תיב"ע, אבל הרד"ק בשרשים שרש שלם פי' זה, וכן ואתה שלום ועוד רבים כמוהם שהם תארים, על משקל קרוב ורחוק: (כח) ויקדו וישתחוו, על שאלת שלום, קידה, כפיפת קדקד, השתחוואה, משתטח לארץ, (רש"י), ועיין מ"ש בפ' חיי שרה (לעיל כ"ד כ"ו): (כט) יחנך, שרשו חנן, והעתיד מבנין הקל יחן, כמו וחנתי את אשר אחן (שמות ל"ג י"ט) ובבואו עם הכנוי ישתנ' החולם שהוא ת"ג לת"ק, כדי שיוכשר לבוא אחריה דגש לחשרון ע"פ, וישתנה לפעמים לקבוץ, כי הוא מוכשר יותר אל הדגש מן הק"ח, כמו עון עקבי יְסֻבֵּנִי (תהלים מ"ט ו'), ולפעמים לקמץ חטף תולדתו כמו אלהים יְחָנֵּנוּ (שם ס"ז ב'), וגם פה היה ראוי להיות יְחָנֶּךָּ אלא שהוקלה המלה ונפל הדגש מן הנו"ן, ונתחלפו תנועות היו"ד והחי"ת מזה לזה שבא שוא היו"ד אל החי"ת וקמץ החי"ת אל היו"ד, ורעהו חנון יָחְנְךָ לקל זעקך (ישעיה ל' י"ט): (ל) נכמרו, בערו ונתחממו, וכן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), נתחממו:

ויבקש

המעמר

(כט) בן אמו, הוא הדבר אשר אמרתי כי בעבור שהי' בנימין בן אמו, דאג עליו, ולכן שמח עתה

רַחֲמָיו אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת
וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃
(לא) וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק
וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃ (לב) וַיָּשִׂימוּ
לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים
הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא

יוכלון

תרגום אשכנזי שלא

צערטליכקייט ענטבראַננטע
געגען זיינען ברודער, אונד זוכ-
טע צו וויינען, גינג הינייין אין
דאַז צימער, אונד וויינטע
דאַזעלבסט, (לא) וואוש היע-
רויף זיין אַנגעזיכט, קאַם הע-
רויס, היעלט אַן זיך, אונד
שפראַך: טראַגט דאַז עסען
אויף! (לב) מאַן טרוג פיר איהן
בעזאָנדערס אויף, פיר זיא בע-
זאָנדערס, אונד פיר דיא
מצרים, דיא מיט איהם שפייזטען, אויך בעזאָנדערס; דען דיא מצרים קאָננען ניכט מיט
דען

תרגום אונקלוס

וּבְעָא לְמִיבְכֵּי וְעַאל לְאִדְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא
וּבְכָא תַמָּן׃ (לא) וְאַסְחֵי אַפּוֹהִי וּנְפָק וְאִיתְחַסַּן
וַאֲמַר שַׁוּוֹ לַחְמָא׃ (לב) וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי
וּלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי דְּאָכְלִין עִמֵּיהּ
בִּלְחוֹדֵיהוֹן אֲרֵי לָא יָכְלִין מִצְרָאֵי לְמֵיכַל

עם

רש"י

עשרה. אמר לו ומה שמם. א"ל בלע ובכר
וגו'. אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר
לו כלם על שם אחי והכרות אשר מצאוהו.
בלע. שובלע בין האומות. בכר שהיה
בכור לאמי. אשבאל. ששבאו אל. גרא.
שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים
ביותר. אחי וראש אחי היה וראשי היה.
מופים. מפי אבי למד. וחופים. שלא
ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד.
שירד לבין האומות. כדאיתא במס' סוטה. מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובל' משנה על
הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא. ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו
קמטים קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכון: (לא) ויתאפק.
נתאמן. והוא לשון אפיקי מגינים (איוב מ"א) חוזק. וכן ומזיח אפיקים רפה (שם י"ב):

באור

ויבקש, מקום לבכות שלא יראוהו אחיו בוכה, ושעור הכתוב, וימהר יוסף ללכת לבקש לו
מקום לבכות שם, כי נכמרו רחמיו אל אחיו, ולא יכיל להתאפק עוד, על כן מהר ללכת,
ויהיה מאמר כי נכמרו רחמיו אל אחיו, כמו מאמר מיסגר, ולכן מלת אחיו בטעם מפסיק
יותר מן יוסף: (לא) ויתאפק, התחזק והתאמץ עצמו מלבכות עוד, והוא לשון אפיקי מגנים
(איוב מ"א ז'), חוזק, וכן ומזיח אפיקים רפה (שם י"ב כ"א): (לב) וישימו לו לבדו, שלא
ירגישו אחיו שהוא עברי, (ר"ע ספורנו). כי לא יכלון המצרים, לפיכך לא אכל הוא עם
אחיו

המעמר

עתה בראותו. (לא) ויתאפק, השם אפיק נגזר לדעתי משרש פוק שענינו הוצאת דבר מכח
אל הפועל כמו ואדם יפיק תבונה (משלי ג' י"ג), ותפק לרעב נפשך (ישעי' נ"ח י') והוא כעין
נפק בארמית, ואם נוסף אל"ף נתיחד על מוצאי מים השוטפים בחזקה כאפיקים בנגב (תהלים
קכ"ו ד'), כאפיק נחלים (איוב ו' ט"ו) וכדומה, ונקרא גם המקום שבו ינבעו האפיקים בשם
הזה, לאפיקים ולגאיות (יחזקאל ו' ג') שענינו העמקים, כמו שם נחל שיאמר בשתוף על
הנהר ועל הבקעה, והושאל ג"כ על כל דבר החזק והתקיף, ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב
כ"א), ושוב נבנה ממנו הפעל אפק והוראתו על ההפוך וההתנגדות, והוא המניעה מצאת
דבר מכח אל הפועל (צוריקהאַלטען, אַן זיך האַלטען), כי לא מצינו הפעל הזה רק בהתפעל
ששוה בהוראתו עם הפיעל, והפיעל יורה גם הפך הפעולה בנודע.

תרגום אשכנזי

דען עברים צוזאַמען עסען, ווייל עס ד״א מצרים פֿיר איין גרייעל האַלטען. (לג) זיא זעטצטען זיך פֿאָר איהם הין, דער עלטעסטע נאַך זיינעם אַלטער אינד דער יונגסטע נאַך זיינער יונגער. דיא מענער פֿערוואונדערטען זיך אונטער איינאַנדער

רש״י

דער

(לב) כי תועבה הוא. דבר שלוי הוא למצרים לאכול את העברים ותונקלום נתן טעם לדבר: (לג) הבכור כבכרתו. מכה בגניבה וקורת רחובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני לאה תחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיהם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין

וישא

תרגום אונקלוס

עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ עִבְרָאֵי אָכְלִין: (לג) וְאִסְתְּרוּ קֳדָמוֹהִי רַבָּא כְּרַבְיוּתֵיהּ וְזֵעִירָא כְּזֵעִירוּתֵיהּ וְתָמְהוּ גוּבְרַיָּא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ: (לד) וּנְטַל

חולקין

באור

לחיו ולא הוא ולא לחיו עם המצרים, (ר״ע ספורנו). ויראה לי שלזה כונת הכתוב שאמר לו לבדו ולמצרים לבדם בשבור שהוא עברי והמצרים לא יאכלו עמו, כי לא יעשה כן העבד לאדוניו, ומכ״ש ליוסף שהיה מושל במצרים, מלבד שלפי דעתי לא ידעו כולם שהוא עברי, רק פרעה וסריסי הקרובים אליו, וכן מה שלא רצה לאכול עמהם לישנו בשבור שלא יראיבו בו כי לפי מה שכתב בע״ר הושיב את בנימין לבדו בסעודה לפי שהוא לו אחיו ואני אין לי אח יש לאבי, וכן כתוב בספר היובל, ולא משם לולי יראיבו בו, גם לא משם ל שות זאת לפני המצרים להושיב בנימין לבדו, אף כי תועבה היא להם, כי המושל יעשה מה שלבו חפץ, בדבר שאינו מחוקי התורה והמדתיהם, לזה גם המלך לא יענוש עליהם, לבל שלא לאכול עם העברים לא היה להם זה לאסור או דת רק תועבה להם בטבעיתם, כנראה מלשון הכתוב, לבל מה שנראה לי הוא זה, כי לפי שהמצרים לא רצו לאכול עם אחיו בשבור שהם עברים, לכן לא רצה הוא לאכול עם המצרים לבבוד אחיו ולא עם אחיו לבבוד המצרים ולבל עם בנימין כי בשבור שהוא קטן לא יקפידו המצרים ע״ז, והראה יוסף בזה לאחיו כי לא יקפיד לאכול עם העברים, רק לסבת תמימותו יפרד מכולם גם מן המצרים מלאכול עמהם, ויתכן שבעל הטעמים כוון על דברי אלה בשומו האתנח במלת לבדם הח׳, שרצוי להיות במלת לבדם הנ׳, כי מאמר כי לא יוכלון וגו׳ שב על כלם, לך לפי דברי הנ״ל אינו שב כ״א על ולמצרים וגו׳, ולא על ויושבו לו לבדו ולהם לבדם, שהיה לסבת תמימותו ולא בשבור כי תועבה וגו׳: כי תועבה הוא, נצוי היה למצרים לאכול עם אנשי עבר הנהר כי נבזים היו בעיניהם ואנשי מצרים גסי הרוח היו כדאיתא בקדושין לזה רהב הם שבת (יבמות לי ז׳) וכו׳. (הרשב״ם) תועבה, הוא תואר בחסרון המתואר, וכן במשקל נקנה כמשמעו, כמ״ש בשמה מקומות: (לג) וישבו לפניו, לזה יוסף להושיבם כך, (הרשב״ם), ותמהו זו לב״ר שבטל את הגניבה והיה עושה עלמו כמעורים ומריח בגניבה, לאמר יהודה שהוא מלך יבא בראש, ראובן שהוא בכור יבא אחר לו, וכן כולם, לאמר אולי לית לי למיתב ובנימין ליה למיתב כל ילידת לי׳ לאמים מיתת, מן בגין דייתי ויתן ראשיה בגי דידי לפיכך ויתמהו האנשים וכו׳ וקרוב לזה סופר בס׳ הישר, רק שלא ספר שם שאמר יהודה שהוא מלך, רק ראובן הבכור ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבולון בני לאה לפי שהם שבו לפי לכבוד בראשי תולדותם וכו׳ ע״כ, ונוסף זה הניח גם רש״י ז״ל: כבכרתו, הנפרד בכורה, והוא נלמוד המקרא תמיד שם המקרא ולא תאר: בצעירתו, הנפרד בעירם, והוא נכל המקרא שם תאר, רק פה הוא שם המקרא: ויתמהו, שהרי כולם נולדו בשבע שנים ואין להבחין ביניהם לזה, (הרשב״ם), ונפרש

לפי

מקץ מד

(לד) וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ: מד (א) וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי

אמתחתו

תרגום אשכנזי שלב

דער. (לד) מאַן בראַכטע דיא טהיילע פאָן יוסף'ס אַנגעזיכט צו איהנען, אונד בנימין'ס אַנטהייל וואַר פינף מאַהל גרעסער אַלס דיא אַנטהיילע אַללער איבריגען. זיא טראַנקען, אונד בערוישטען זיך בייא איהם.

מד (א) ער בעפאַהל זיינעם הויזפערוואַלטער, וויא פאָלגט: פיללע דיא פיטטערזעקקע דיעזער לייטע מיט פאָרראַטה, זאָ פיעל זיא פאָרטברינגען קאָננען, אונד לעגע דאַז געלד איינעס יעדען אָבען

אין

תרגום אונקלוס

חוּלָקִין מִן קֳדָמוֹהִי לְקֳדָמֵיהוֹן וּסְגִי חוּלָקָא דְבִנְיָמִן מֵחוּלָקֵי דְכוּלְהוֹן חַמְשָׁא חוּלָקִין וּשְׁתִיאוּ וְרַוִּיאוּ עִמֵּיהּ:

מד (א) וּפַקֵּיד יַת דִּי מְמַנָּא עַל בַּיְתֵיהּ לְמֵימַר מַלֵּי יַת טוֹעֲנֵי גוּבְרַיָּא עִבּוּרָא כְּמָא דִּי יָכְלִין לְמִיטְעָן וְשַׁוִּי כְסַף

גבר

רש"י

לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אכלי: (לד) משאות. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים: וישכרו עמו. ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו:

באור

לפי דעת חז"ל שהגיד גם איזה מהם נולדו מאם אחת ואיזה מאחרת: (לד) וישא, הנושא: משאות, רש"י פי' מנות, ואולי כוונתו על חלקי הסעודה כמו שכתוב ויזבח אלקנה ויתן לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות, ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל א' א' ד' וה'), וכן מפורש במדרש תנחומא פ' ויגש הביא מנות בסעודה, ויראה שנ"ה גם דעת אונקלוס שתרגם חולקין, ויותר מפורש בתיב"ע ונטל חולקין מעל פתוריה, וכן מתורגם בל"א. ויתכן לדעתי לפרשו מלשון מתנה, שנתן להם מתנות ודורונות בעת הסעודה, כמו שסופר בס' הישר, ויראה שכן היה דרכם אז שבעל הסעודה נותן מתנות אל המסובים לכבדם, ולפי הסברא נראה כן, כי אם הכוונה על חלקי הסעודה, מדוע יתן לבנימין חמש ידות כי לא יאכל ה' פעמים יותר מאחיו: ותרב, כמו ותרבה, נתרבתה מתנתו, וכן ותכל כל עבדת משכן אהל מועד (שמות ל"ט ל"ב), נשתלמה. (הרשב"ם), כוונתו לב' דברים, א' שנפלה הה"א כדרכה בנחי למ"ד ה"א בעתיד בבואו עם וא"ו ההפוך בעבור שבא הטעם מלעיל ולא תנוח הה"א אחר הסגול בלי נגינה, כמו ותכל, והב' שהיא פעל עומד וענינו כמו התפעל או נפעל: חמש ידות, חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים, (רש"י), וכ"ה בב"ר, ובתנחומא פ' ויגש, וכ"ה בתיב"ע, וכן סופר בספר הישר, וכן פירושו בין אם הכוונה על מנות האכילה, או על שאר מתנות. ידות, נקרא החלק יד שהוא מקום מוכן לאדם חלקו. (רד"ק בשרשים שרש יד):

מד (א) כאשר יוכלון שאת, יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו, (הרמב"ן), ובאת, ענין הטעינה והמשא, וענינו לשאת, ובא בחסרון הלמ"ד כדרך המקור לפעמים

תרגום אשכנזי

אַמְתַּחְתּוֹ׃ (ג) וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ
הַכָּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן
וְאֵת כֶּסֶף שִׁבָּרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף
אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ (ג) הַבֹּקֶר אוֹר
וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם׃
(ד) הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הַרְחִיקוּ
וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ
קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם
ואמרת

אין זיינען פֿוטטערזאַקן (ב) מיינען בעכער אַבער, דען ווילבער־נען בעכער אַבער, לענע אָבען אין דען פֿוטטערזאַק דעם קליינסטען, אויך דאַז גע־לד זיינעם אייגקויפֿט. ער טהאַט, וויא יוסף געשפּראָכען האַטטע. (ג) זאָבאַלד דער מאָרגען לייכטטע, לויסמאַן דיא מענער ציעהען, זיא מיט איהרען עזעלן. (ד) אַלס זיא צור שטאַדט הינוים אונד נאָך ניכט ווייט ענטפֿערנט וואַרען, שפּראַך יוסף צו זיינעם הויפֿערוואַלטער: מאַכע דיך אויף, זעטצע דען מענערן נאַך! אונד ווען דוא זיא ער־

רייכט

ר ש " י

תרגום אונקלוס

מד (ב) גביע. כוס לרוך וקורין לו מדי"רנו גְּבַר בְּפוּם טַעֲנֵיהּ׃ (ב) וְיָת כַּלְיָדָא דְּכַסְפָּא תְּשַׁוִּי בְּפוּם טַעֲנָא דְּזְעֵירָא וְיָת כְּסַף זְבִינוֹהִי וַעֲבַד כְּפִתְגָּמָא דְּיוֹסֵף דִּי מַלִּיל׃ (ג) צַפְרָא נְהַר וְגוּבְרַיָּא אִשְׁתַּפְטָרוּ אִינוּן וַחֲמָרֵיהוֹן׃ (ד) אִינוּן נְפָקוּ מִן קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בַּיְתֵיהּ קוּם רְדֹף בָּתַר גּוּבְרַיָּא וְתֵיסַר

להון

באור

למעמים: (ב) גביע, רש"י פי' גביע, כוס לרוך וקורין לו מדי"נו עכ"ל, ולא ידעתי פירושו, לולי כ"ל מטרס, והוא שם לכלי זכוכית שמשתמשין בו הלורפים, תחתיתו עגול ככדור ורחבו לרוך ולר: השים בפי אמתחת הקטן, לשון ס' היסר ויאמר אליו יוסף (לבניכן שאכל עמו לבדו כאשר סופר שם בתחלה) אני הוא יוסף אך אך אל תגלה את הדבר הזה אל לחיך הנני עולה לאוחך עמס וילכו ונויתי להשיב לאחכם העירה ולקחתיך מאחס: והיה אס יאמנו את ופשם והלאמו עליך לא ידעתי כי נאמו על אשר עשו לי ונודעתי לאליהס: ואס יעזובך ולקחתי לאוחך ויצאת אתי ונלאמתי לאוחס וילכו להס ולא אוודע אליהס עכ"ל, הנה לא כוון יוסף בזה רק לבחון לבנס, וכן פי' כ"ע ספידנו, גס הודיע זאת אחלה לבניכן, אולי יעצרנו, כי הוא לא חטא נגדו: (ג) הבקר אור, פעל ענר לנזרת פָּעוּל כמו רמו נא כי ארז עיני (שמואל ב' י"ד כ"ט), מה טבו אהליך יעקב (במדבר כ"ד ה') ועניכן בא החיר, רק שאור הוא עומד, והחיר על הרוב יולא: (ד) יצאו אם העיר, מן העיר וכן נפלאתי את העיר (שמות ט' כ"ט), וכן יצא השרש הזה עם הכנוי הנא במקום לא, ועניכן מן, כמו בני יצאני (ירמי' י' כ'), פי' יצאו ממני: הרחיקו, הקל משרש זה תמיד עומד, והפעיל פעמים יולא כמו הרחיק ממנו את מעשינו (תהלים ק"ג י"ב) הרחק מעלי' דרכך (משלי ה' ח'), ופעמים עומד כמו לא תרחיקו מן העיר (יהושע ח' ד'), המה הרחיקו מבית מיכה (שופטים י"ח כ"ג), וכן כאן הוא פעל עומד: והשגתם, לשון לווי, כדרך העתיד לבא במקום ליוי, כי אין הפשנה

המעמר

מד (ב) גביעי, פירש"י כוס לרוך שקורין מדי"נו; נגר הרחבתי לבאר הבלע"ז נמרפא לשון

וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שְׁלַמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה: (ה) הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם: (ו) וַיְשַׁגֵּם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: (ז) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה: (ח) הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מארץ

תרגום אשכנזי שלג

רייכט האסט, זאָ שפריך צו איהנען: וואָרום האבט איהר באָזעם פֿיר נוטעס פֿערנאָל־ טען? (ה) איזט עס ניכט דאָז, וואָרויס מיין הערר טרינקט? ער וויזרד דיא וואַהרהייט שאָן העָרויס ברינגען; איהר האַבט שלעכט נעהאַנדעלט, דאַס איהר זאָ נעטהאָן האַבט! (ו) דיעזער ערריכטע ויא, אונד שפראָך צו איהנען דיעזע וואָר־ טע. (ז) זיא אַנטוואָרטעטען: וואָרום שפריכט רער הערר זאָלכע וואָרטע? פֿערן זייא עס פֿאָן דיינען דיענערן, זאָ וואַס צו טהון! (ח) זאָנאַר דאָז געלר,

וועלכעם וויר אָבען אים פֿוטטערזאַקקע נעפֿונדען, האַבען וויר דיר ווידער געברַאכט

תרגום אונקלוס

אוים

ר ש "י

לְהוֹן לְמָא שַׁלֶּמְתּוּן בִּישְׁתָּא חֲלַף טַבְתָּא: (ה) הֲלָא דֵין דִּי שָׁתֵי רִבּוֹנִי בֵּיהּ וְהוּא בָּדָקָא מְבַדַּק בֵּיהּ אַבְאֵישְׁתּוּן דִּי עֲבַדְתּוּן: (ו) וְאַדְבֵיקִינוּן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת פִּתְגָמַיָּא

מד"רנו: (ז) חלילה לעבדיך. חולין לנו לזון גנאי. ותרגם אם לעבדיך אם מאת הקב"ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה ים בגמ' אם ובלוס: (ח) הן כסף אשר מלאנו. זה לאחד מעשרה ק"ו החמורים בתורה.

וכלן

הָאִלֵּין: (ז) וַאֲמָרוּ לֵיהּ לְמָא יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין חַס לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא הָדֵין: (ח) הָא כַסְפָּא דִי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעָנָנָא אֲתֵיבְנָהִי לָךְ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן

ואיכדין

באור

גילו, ועוד שהיה הלשון רגיל להיות בגלות והשפחה, כי יותר תתיפם ההשפה על הרציפה, ממה שתתיפם על מלמר ואמרת חלהם וגו' לכל המונה כמו שתרגם התרגום האשכנזי, קוס רדף לחרי הלשונות, ובלחר תרגום תאמר חליהם וגו': (ה) הלא זה אשר ישתה אדני בו, לל הזכיר להם הנגיעה לכל דבר עמהם כאלו ידוע שהם לקחו ולכך לאמר הלוח זה שלקחתם הוא לחר שאתה לדני בודם הם עמו כאלו לינם יודעים מה מבקש, ואיך נגנב מבית לדניך כסף או זהב, ואמרו לחר ימלא לחתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת, ועשם לחר שאתה לדני בו עלילה להגדיל עליהם החטא כי הגונב כוס המלך לחר שאתה בו בוזה המלכות ולל יועיל כי ירבה שחד ושלומין, (הרמב"ן): והוא נחש ינחש בו, יקבר עליו נעלמו על ידי קסם ונחש, או ישאל למנחשים בענודו כי לל ירבה שיהיה כוס שלו ביד לחרים: (ז) חלילה לעבדיך, חולין הוא לנו לזון גנאי, ותרגום (יונתן בן עזיאל) חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה ים בגמרא חס ובלוס. (ר"ש). ואונקלוס

המעמר

נתונות ס"ה ע' ל"ה שופרות, שהוא מין כלוחית שקורין (שפיגלגלאז) והגביע נתונית זו על כסף הי'. (ד"ה).

מקץ מד

מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית
אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב: (ט) אֲשֶׁר
יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־
אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים:
(י) וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם
כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־
לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם:
(יא) וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־

אמתחתו

תרגום אשכנזי

אויס דעם לאַנדע כנען; וויא זאָללטען וויר זון אויס דיינעם הערן הויזע שטעהלען זילבער אָדער גאָלד? (ט) בייא וועלכעם פאָן דיינען דיענערן עטוואַס געפונדען ווירד, דער זאָלל שטערבען, אונד אויך וויר וואָללען בייא מיינעם הערן לייבאייגנע זיין. (י) ער אַנטוואָרטעטע: עס קאַן פריילך זיך אויך יעטצט זאָ פערהאַלטען, וויא איהר שפרעכט, אינדעסען בייא וועם עס געפונדען ווירד, דער זאָלל מיין לייבאייגנער זיין, איהר אַבער זאָללט שולדלאָז בלייבען. (יא) זיא איילטען, ליעסען יעדער

תרגום אונקלוס

וְאֵיכְדֵין נִיגְנוּב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ מָנִין דִּכְסַף
אוֹ מָנִין דִּדְהָב: (ט) דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ מֵעַבְדָּךְ
יִתְקְטֵיל וְאַף אֲנַחְנָא נְהֵי לְרִבּוֹנִי לַעֲבָדִין:
(י) וַאֲמַר אַף כְּעַן כְּפִתְגָמֵיכוֹן כֶּן הוּא דִּי
יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן תְּהוֹן זַכָּאִין: (יא) וְאוֹחִיאוּ וְאָחִיתוּ גְּבַר יַת טוֹעֲנֵיהּ

לארעא

רש"י

וכלן מנויין בבראשית רבה: (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר עשרה שנמצא' גנב' ביד אחד מהם כלם נתפשים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו

באור

ויב"ע שנו תרגומם פה מתרגומם חלילה לך (לעיל י"ח כ"ה), ותרגמו פה לפי הכוונה, ושם ת"א באופן אחר לפי הכוונה ולסלק החסרון מהשם כמ"ש שם, אבל יב"ע תרגם שם כהוראת המלה, וכן המתרגם האשכנזי תרגם שם כהוראת המלה, ופה לפי הכוונה: (ט) אשר ימצא אתו מעבדיך ומת, שעורו, האיש מעבדיך אשר ימצא אתו הגביע ומת: ומת, ע"י אחרים, וענינו כמו והומת, ור"ל יהרג: וגם אנחנו נהיה לאדני, עיין מה שכתבתי בפ' חיי שרה (שם כ"ג ו'), בפסוק שמעני אדני, על כנוי היחיד הבא לרבים במלה זאת: (י) גם עתה כדבריכם כן הוא, הדין והמשפט שכלכם חייבים בדבר שהרי כלכם שותפים, י' שנמצאת גניבה ביד א' מהם כלם נתפשים, וכן מנהג סוחרים ללקות זה על זה, אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו הוא לבדו יהיה לי עבד, ואתם תהיו נקיים מעונש מכל וכל, כן פי' רש"י והרשב"ם, ויהיה פי' כן הוא כן היה ראוי להיות, ויתכן לפרש כן הוא כפשוטו ויכוון ג"כ גם עתה, כמו שכתב מהר"י אברבנאל וז"ל והעבד השיבם גם עתה כדבריכם כן הוא וגו' ופירושו אצלי שאינו מוסב למעלה מאשר קנסו עצמם כמו שחשבו המפרשים אבל לפי שהם צדקו נפשם מהגנבה ועשו ק"ו מהן כסף וגו' לכן השיבם העבד, כמו שבאותו הפעם הראשונה צדקתם במעשיכם גם עתה בפעם הזאת כדבריכם כן הוא, ר"ל שכללותכ' נקיים מבלי אשמה בדבר הזה, אבל אולי שאיש אחד חטא בזה מעצמו ואתם לא ידעתם ממנו דבר, ולכן האיש אשר ימצא אתו הגביע יהיה לי עבד, כי אחרי שהוא גנב הגביע בכונה וכו', ואתם שכדבריכם כן הוא שלא ידעתם מזה דבר, תהיו נקיים כי בלי ספק הכללות

אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ
אַמְתַּחְתּוֹ׃ (יב) וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל
וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ
בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ (יג) וַיִּקְרְעוּ
שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ
וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃ (יד) וַיָּבֹא יְהוּדָה
וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ
שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃ (טו) וַיֹּאמֶר
לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה
אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־
נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃
(טז) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר

לאדני

תרגום אשכנזי שלד

דער זיינען פוטטערזאַק צור ערדע, אונד טראַטען יעדער זיינען פוטטערזאַק אויף. (יב) ער זוכטע; ביים גרעסטען פינג ער אַן, אונד ביים קליינסטען האָרטע ער אויף, דאַ וואַרד דער בעכער אין בנימין'ס פוטטערזאַק געפונדען. (יג) זיא צערריסען איהרע קליידער, לודען יעדער וויעדער אויף זיינען עזעל, אונד קעהרטען צור שטאַדט צוריק. (יד) יהודה אונד זיינע ברידער קאַמען אין יוסף'ס הויז, ער אַבער ואַר נאָך דאַזעלבסט, זיא פיעלען פאָר איהם צור ערדע, (טו) אונד יוסף שפראַך צו איהנען: וואַס פיר איינע טהאַט האַבט איהר געטהאַן? וויסט איהר דען ניכט, דאַס איין מאַן, וויא איך, דא וואַהרהייט הערויס ברינגען קאַן? (טז) יהודה שפראַך: וואַס זאָללען וויר צו מיינעם הערן שפרעכען? וואַס זאָללען וויר רע=

תרגום אונקלוס

לְאָרְעָא וּפְתָחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵיהּ׃ (יב) וּבְלַשׁ
בְּרַבָּא שָׁרֵי וּבְזֵעֵירָא שֵׁצִי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא
בְּטוֹעֲנָא דְבִנְיָמִן׃ (יג) וּבְזָעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ
גְּבַר עַל חֲמָרֵיהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא׃ (יד) וְעַאל
יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עַד כְּעַן תַּמָּן
וּנְפָלוּ קֳדָמוֹהִי עַל אַרְעָא׃ (טו) וַאֲמַר לְהוֹן
יוֹסֵף מָה עוֹבָדָא הָדֵין דִּי עֲבַדְתּוּן הֲלָא יְדַעְתּוּן
אֲרֵי בַדָּקָא מְבָדֵק גַּבְרָא דִּכְוָתִי׃ (טז) וַאֲמַר

יהודה

רש"י

אתו יהיה לי עבד: (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמוס איש על חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוכרכו לסייע זה את זה לטעון. וישובו העירה מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של י' בני אדם לענין המלחמה: (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם: (טו) הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גובחם

באור

הכללות מכם נקיים אתם בעיני עכ"ל: (יב) בגדול החל, שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (יג) ויעמס, ענין הטעינה והמשא: (יד) עודנו שם, שהיה ממתין להם: (טו) מה המעשה הזה, שהיה בו רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלה זה בידכם, (ר"ע ספורנו): הלוא ידעתם, כי נחש ינחש איש אשר כמני, כי דרך השרים לקסום קסם כמו שמצינו כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם (יחזקאל כ"א כ"ו), והנני יודע מי גונב ממוני, הרשב"ם

תרגום אשכנזי

רעדען? וואס זאָללען וויר אונז רעכטפערטיגען? גאָטט האַט דיא מיסעטהאַט דיינער דיענער היימגעפונדען, נון זינד וויר דיינע לייבאייגענען! זאָוואָהל וויר אַלס דער, בייא וועלכעם מאַן דען בעכער געפונדען. (יז) ער אַנטוואָרטעטע: פערן זייא פאָן מיר, דיעזעס צו טהון! בייא דעם דער בעכער געפונדען וואָרדען, דער זאָלל מיין לייבאייגנער זיין; איהר אַבער ציעהעט הינויף אין פריעדען צו אייערעם פאַטער.

מקץ מד

לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק
הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ
הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ
גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ:
(יז) וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת
הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ
הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ
לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם: ס (יח) וַיִּגַּשׁ

אליו

תרגום אונקלוס

יְהוּדָה מַה נֵימַר לְרִבּוֹנִי מַה נְמַלֵּיל וּמַה
נִזְכֵּי מִן קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּכַח יַת חוּבָא דְעַבְדָךְ
הָא אֲנַחְנָא עַבְדִּין לְרִבּוֹנִי אַף אֲנַחְנָא אַף
דִּי אִישְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ: (יז) וַאֲמַר חַס
לִי מִלְּמֶעְבַּד דָּא גַּבְרָא דִּי אִישְׁתְּכַח כַּלִּידָא
בִּידֵיהּ הוּא יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן סָקוּ לִשְׁלָם
לְוַת אֲבוּכוֹן:

וקריב

רש"י

גנבתם הגביע: (טו) האלהים מצא. יודעי' אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: מה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד"י והיא באה לדבר בל' מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צידה לדרך. ותיבה שתחילתה סמ"ך כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העקר כגון ויסתבל החגב (קהלת י"א) מסתכל הוית בקרניא (דניאל ז'). ויסתמר חקות עמרי (מיכה ו'). מגזרת שמר. וסר מרע משתולל (ישעיה נ"ט). מגזרת מוליך יועצים שולל. (א"ב י"ב). מסתולל בעמי מגזרת דרך לא סלולה (ירמיה י"ח):

באור

(הרשב"ם): (יו) ומה נצטדק, כלומר מה נוכל לטעון שנהיה צדיקים: נצטדק, שרשו צדק, והטי"ת במקום תי"ו ההתפעל, כמו ויצטירו (יהושע ט' ד'), מגזרת וציר אמונים (משלי י"ג י"ז), הצטידנו (יהושע ט' י"ב), מגזרת צדה לדרך (לעיל מ"ב כ"ה), וכל מלה שפ"א פעל שלה מאותיות שכ"ם תבוא תי"ו ההתפעל אחר פ"א הפעל, רק שאם היא שי"ן או סמ"ך לא תשתנה לטי"ת, ואם היא צד"י תשתנה לטי"ת, בעבור שהטי"ת והצד"י קרובים במבטא לפי קריאת אנשי א"י והמזרחיים בכלל, אך אנשי מערב לא ידעו לקרוא כן: האלהים מצא, יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת, מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו כן פי' רש"י: הננו עבדים לאדני וגו', יתכן לדעתי שלא אמרו זאת על צד ההחלט שכן רצונם וכן יקום, כי מה יעשה יהודה בערבותו אשר ערב אתו אל אביו ואמר אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לאבי כל הימים (לעיל מ"ג ט') אבל הרצין ההחלטי היה כמו שאמר יהודה בפ' שאח"ז ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו, ונתרצה לעבוד ליוסף לפייסו על הגנבה כדי להציל את בנימן, ומאמרו פה הננו עבדים לאדני גם וגו', לא היה רק כאיש נדהם, וכמו נקי כפים שנתפש במחתרת, ואינו יודע מה להשיב בעבור שולכד פתאום:

ויגש מד

אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי
יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי
אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי
כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה: (יט) אֲדֹנִי שָׁאַל
אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב
או

תרגום אשכנזי שלה

(יח) יהודה טראַט צו איהם הין, אונד שפראַך: אום פֿערצייהונג, מיין הערר! לאַס דיינען קנעכֿט איין וואָרט שפרעכֿען פֿאָר דען אָהרען מיינעס הערן, אונד דיין צאָרן ענטברעננע ניכֿט איבער דיינען קנעכֿט, דען דוא אונד פרעה זינד איינאַנדער גלייך! (יט) מיין הערר פֿראַגטע זיינע קנעכֿטע: האַבט איהר נאָך איינען פֿאַטער אָדער איינען

תרגום אונקלוס

(יח) וּקְרֵיב לְוָתֵיהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי
יְמַלֵּיל בְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָּמָא קָדָם רִבּוֹנִי
וְלָא יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי כְפַרְעֹה כֵּן
אָתְּ: (יט) רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יַת עַבְדּוֹהִי לְמֵימָר
האית

רש"י

(יח) ויגש אליו. דבר באזני אדוני. יכנסו דברי באזניך: ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרע'. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה ע"י זקנתי שרה על לילה אחת שעכב'. ד"א מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. ד"א כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך: (יט) אדוני שאל את עבדיו. מתחיל' בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל

באור

(יח) כי כמוך כפרעה, בא בשתי כפ"י הדמיון להשוות הדברים מכל צד, לומר אתה מושל כפרעה ופרעה כמוך, כמו כעמי כעמך (מלכים ב' ג' ז'), והוא דרך קצרה, והכוונה כי ירא אני לדבר לפניך כמו לפני פרעה, וכן פירש רש"י לפי פשוטו של מקרא, וכן פירש הרמב"ן והרשב"ם: (יט) אדני שאל את עבדיו, הכוונה בספור כל הדברים הללו כמו שכתב הרמב"ן ז"ל על דרך הפשט שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לנחם אותם על הצער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באונם הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בנפשינו נביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תספון לראות פני ולא רצה

המעמר

(יט) אדני שאל, אין ספק שלדקו דברי רש"י שיש בדבריו תוכחה מסותרת כי יהודה הבין שרק תואנה הוא מבקש להתגולל ולהתנפל עליהם, כי מתחלה חשדם כמרגלים, ואח"כ שם עליהם עלילות בדבר הגביע, כי כל אחי בנימין ידעו כי הוא נקי כפים (ואל תשת לבך לספר הישר שסיפר שאחיו הכוהו ופצעוהו על דבר זה), וע"ז אמר בתחלה כי כמוך כפרעה, הכוונה הלא אתה כפרעה, ומלך במשפט יעמיד ארץ ולא יאות לו לפרוש רשת להולכי תמים, ואמר אדני שאל וגומר, ואין ספק שכן היה, כי הוא שאל לזה בראשונה, וכמו שנאמר לעיל (מ"ג ז') שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו, אך שלדעתי לא שאל ע"ד הספור כאלו נפשו חשקה לדעת את תולדותם ואודותיהם, רק היתה זאת על צד הדרישה והחקירה כאשר נתן אותם למרגלים כדרך שבודקים כל איש אשר יעמוד במשפט על דבר פשע ומרי, ומה שבא לעיל (מ"ב י"א) כלנו בני איש אחד וגו' הענין שהשיבו כזה כאשר נשאלו והכתוב קיצר כדרכו, ובזה כבר הזכיר לו

תרגום אשכנזי

נען ברודער? (כ) דאַ זאַגטען
וויר צו מיינעם הערן: וויר
האַבען נאָך איינען אַלטען פאַ-
טער אונד איינען קליינען אים
אַלטער ערציינטען קנאַבען;
דעסען לייבליכער ברודער
איזט געשטאָרבען, ער בליעב
זיינער מוטטער אַלליין איבריג,
אונד זיין פאַטער ליעבט איהן.

ויגש מד

אוֹ־אָח: (כ) וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי
יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן
וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ
וְאָבִיו אֲהֵבוֹ: (כא) וַתֹּאמֶר אֶל־
עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה
עיני

(כא) דוא שפראַכסט צו דיינען קנעכטען: ברינגט איהן צו מיר הערַאב, דאַס איך איין
אוי-

רש"י

כל אה בתך היינו מבקש' או אחותינו אתה
מבקש ואע"פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו
ממך דבר: (כ) ואחיו מת. מפני הירא
היה מוליא דבר שקר מפיו אמר אם אומר
לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אלי: לבדו
לאמו. מאותו האם אין לו עוד אח:
ועזב

תרגום אונקלוס

הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ אָחָא: (כ) וַאֲמַרְנָא
לְרִבּוֹנִי אִית לָנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סִיבְתִין
זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִישְׁתָּאֵר הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי
לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי רְחֵים לֵיהּ: (כא) וַאֲמַרְתְּ
לְעַבְדָּךְ אַחֲתוּהוּ לְוָתִי וְאֵשַׁוִּי עֵינִי עֲלוֹהִי:

באור

רצה אבינו לשמוע עד היותנו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה
ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל
הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה כדקה וזה טעם כל
הפרשה ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד והורדת את שיבת עבדך
אבינו וכן וחטאת עמך (שמות ה' י"ו): ועם כל דברי הפיוס ותחנונים הללו יש בסתר דבריו
גם דברי תוכחה, ורמז לו שבפי הנראה מתחלה בא עליהם בעלילה, כמו שאר"ז בב"ר כמה
מדינות ירדו לקח אוכל, כלום שאלת אותם כמו ששאלת אותנו, שמא בתך אנו מבקשים,
או אחותנו אתה מבקש, וכן אמרו ובי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו, הכוונה
כי היה זה נרמז בדבריו, כי כן מוסר המדברים נגד מלכי ארץ, והיה בכלל הרמז ההוא
שיתכן שגם מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם, כי למה יבקש לראותו על כרחם:
(כ) אב זקן, הוצרכו להודיע זאת כי יתכן להיות בחור בשנים כי ראובן הגדול שבאחים לא
היה יותר מבן מ"ה שנים. (כ"כ הראב"ע): לבדו לאמו, מאותה האם אין לו עוד אח:
(כא) ואשימה עיני עליו, לשון שימת עין אינו נופל על הראיה בלבד, כי אם על הכוונה
להטיב או להרע, כמו ושמתי עיני עליהם לטובה (ירמי' כ"ד ו'), ושמתי עיני עליהם לרעה
ולא

המעמר

לו העון על שנתן אותם כמרגלים רק לא רצה לפרש זה מדרך המוסר. (כא) ואשימה, כתב
הראב"ע שאראה אותו ע"כ, וע"ז אמר הרב המבאר שהוא סותר את דברי עצמו בתהלים (ל"ג
י"ח), כי שם כתב הראב"ע הנה עין ה' אל יראיו וז"ל: על דרך ואשימה עיני עליו, ועינך
שים עליו (ירמי' ל"ט י"ב) עכ"ל, ולדעתי שבאמת לדעת הראב"ע אם יבוא ביחס על, תהיה
הכוונה על הראיה לבד כמו כאן, וכן בירמי' שענינו קחנו ועיניך שים עליו כלומר קחנו מבית
המשמר (כמו שנזכר שם), והבט בו למען תכירנו לבלתי תעשה לו מאומה, וכן יהיה הענין
בתהלים הנה עין ה' רואה אל יראיו, רק שביאר מיד למה יראה עליהם להציל ממות נפשם,
וכן הוא במשלים שהביא הרב, שפירש מיד אחריו שהשימה לטובה או לרעה, אבל אם יבוא
שימת

עֵינֵי עָלָיו׃ (כב) וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי
לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו
וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ (כג) וַתֹּאמֶר
אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם
הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת
פָּנָי׃ (כד) וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ
אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃
(כה) וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־
לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ (כו) וַנֹּאמֶר לֹא
נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן

אתנו

תרגום אשכנזי שלו

אויגע אויף איהן ווערפֿע. (כב) וויר אַנטוואָרטעטען מיינעם הערר׳ן: דער קנאַבע קאַן זיינען פֿאַטער ניכֿט פֿערלאַסען, דען ווען ער זיינען פֿאַטער פֿערליעסע, ווירדע ער שטערבען. (כג) אַלליין דוא שפּראַכֿסט צו דיינען קנעכֿטען: ווען אייער קליינסטער ברודער ניכֿט מיט אייך העראב קעממט, זאָ זאָללט איהר מיין אַנגעזיכֿט ניכֿט מעהר זעהען. (כד) אַלס וויר נון הינויף קאַמען צו דיינעם דיענער, מיינעם פֿאַטער, זאָ ערצעהלטען וויר איהם דיא וואָרטע מיינעם הערר׳ן. (כה) אונזער פֿאַטער שפּראַך: געהט וויעדער הין! קויפֿט אונז עטוואַס שפּייזע איין. (כו) אַלליין וויר אַנטוואָרטעטען: וויר קאָנגען ניכֿט הינאַב רייזען! נור ווען אונזער קליינסטער ברודער מיט אונז איזט

תרגום אונקלוס

(כב) וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי לָא יֵיכוֹל עוּלֵימָא
לְמִשְׁבַּק יַת אָבוּהִי וְאִם יִשְׁבּוֹק יַת אָבוּהִי
יְמוּת׃ (כג) וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אִם לָא יֵחוֹת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵי
אַפָּי׃ (כד) וַהֲוָה כַּד סְלִיקְנָא לְוַת עַבְדָּךְ אַבָּא וְחַוֵּינָא לֵיהּ יַת פִּתְגָּמֵי רִבּוֹנִי׃ (כה) וַאֲמַר
אָבוּנָא תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר עִבּוּרָא׃ (כו) וַאֲמַרְנָא לָא נִיכוֹל לְמֵיחָת אִם אִית

אחונא

רש״י

(כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו

באור

ולא לטובה (עמוס ט׳ ד׳), והכוונה פה כמ״ש הרמב״ן ז״ל כי נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו, ואם לא נזכר בפירוש, כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה בפניו ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלים אתם דרך מוסר או אימת מלכות, וכן תרגם פה יב״ע ואשוי עיני לטבתא עלוי, וכן מתורגם בל״א [והראב״ע כאן סותר את דברי עצמו (בתהלים ל״ג י״ח) ע״ש]: (כב) ועזב את אביו ומת, אביו ימות, (הרשב״ם כ״י). ול׳ הרמב״ן ועזב את אביו ומת, פירש ר׳ אברהם ומת אביו, ואם כן היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו, כי לא יתלו החמלה על אביהם

המעמר

שימת עין עם על בלי יחס אחר אחריו הוראתו רק ראות העין בלבד. (כג) לא תספון, גם פה אך רמז יהודה על החמס אשר נעשה לו״ם ולא רצה להוכיחהו על פניו, ולזה לא הזכיר מה שאמר יוסף ויאמנו דברינם ולא תמות (לעיל מ״ב כ׳), גם הכחיד תחת לשונו הסגרם ג׳ ימים ומאסר שמעון, כי כל זה הי׳ משפט מעוקל ועון פלילי בחק מושל הארץ.

תרגום אשכנזי

ויגש מד

אזט, קאננען ווייזען, דען ווייר דיר פֿען רעם מאננעם אַנטליטץ ניכט זעהען, ווען אונזער יינגסטער ברודער ניכט מיט אונז אזט. (כז) דיין דיענער, מיין פֿאַטער, שפראך צו אונז: אידער ווייסט, דאַס מיינע פֿרויא מיר צווייא זאהנע געבאָרען; (כח) איינער גינג פֿאָן מיר הינוועג; אידְ דאַכטע מיר, ער מוס וואָהל צערריסען ווארדען זיין, דאַ אידְ איהן ביזהער ניכט וויעדער געזעהן. (כט) ווען אידער נון אויך דיזעזען פֿאָן מיינעם אַנגעזיכטע ווענגעהמט, אינר איהם בענגעטע איין אונגליק זאָ ברינגעט אידער מיין גרויעס הויפט מיט קוממער אין דיא גרופֿט. (ל) ווען אידְ נון צו דיינעם דיענער, מיינעם פֿאַטער, צוריק קאָמע, אונד דער קנאַבע איזט ניכט בייא אונז, (לא) דעם

וַיִּגַּשׁ מד

אֹתָנוּ וַיְדַבֵּר אֵנוֹכִל לְרָאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ: (כז) וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי: (כח) וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרַף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה: (כט) וְלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה: (ל) וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ

ונפשו

תרגום אונקלוס

ר ש " י

אָחוּנָא זְעֵירָא עִמָּנָא וְנֶחוּת אֲרֵי לָא נֵיכוֹל לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַּבְרָא וַאֲחוּנָא זְעֵירָא לֵיתוֹדֵי עִמָּנָא: (כז) וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְּרֵין יְלִידַת לִי אִתְּתִי: (כח) וּנְפַק חַד מִלְוָתִי וַאֲמָרִית בְּרַם מְיַקְטַל קְטִיל וְלָא חֲזַיְתֵיהּ עַד כְּעַן: (כט) וְתַדְבְּרוּן אַף יַת דֵּין מִן קֳדָמַי וְיַעֲרְעִינֵיהּ מוֹתָא וְתַחֲתוּן יַת שֵׂיבְתִּי בְּבִישְׁתָּא לִשְׁאוֹל: (ל) וּכְעַן כְּמֵיתִי לְוָת עַבְדָּךְ אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא וְנַפְשֵׁיהּ

חכיבא

למו בדרך מתם: (בט) וקדמו לסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו בשהות הללי לפני מתנחם הוא על למו ועל לחיו ולפ ימות זה דומ' עלי

שאלתון

באור

למיכס בנער כי הס יחזיקוהו בילד לף ידע בין טוב לרע לכל פירוש לף יובל הנער לעזוב את לביו מפני נערותו והיותו ילד שצטועים בחיק לביו לבד לבכו ולפ יעזבנו ויבף בדרך ימות הנגר עכ"ל, וכן פי' רס"י שצב על בנימין, וכן תרגם יב"ע: (כז) ילדה לי אשתי, העיקרית לבד בעבורה היה עיקר עבודתי, ולבן גם בניה לחבתי יותר מכולם, ולחיו את ולף נשאר לי ממנה רק זה לבדו לבד לחבתיו: (כח) אך טרף טרף, בודאי בגר נטרף, והעד שלף ראיתיו עד הנה: טרף טרף, בף הדקוד מהקל לפני הענר נסתר מבנין שלף נזכר שם פועלו מהכתב: עד הנה, עד עתה: (בט) ולקחתם גם את זה וגו', ולפ תקחו גם את זה מעם פני ויקרא אירקאנו לסון כאיזו (בעבור שהוא נער ורך ולף נסה ללכת בדרך לו שיתפעל מצנוי הקויר), תורידו את שיבתי בדצה לשאול, והוי"ן מחברות המלמדים מתיפצי

וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ׃ ° (לא) וְהָיָה
כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת
וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ
אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ (לב) כִּי עַבְדְּךָ
עָרַב אֶת־הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר
אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי
לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים׃ (לג) וְעַתָּה
יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד
לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃

כי

תרגום אשכנזי שלז

דעסטען זעעלע מיט דער זייני־
גען פֿערקניפּפֿט איזט), (לא) ווען
ער נון זאֵהע, דאַס דער קנאַ־
בע ניכֿט בייא אונז איזט, זאָ
ווירדע ער שטערבען, אונד
דיינע דיענער העטטען דאַז
גרויע הויפּט דיינעס דיענערס
אונזערס פֿאַטערס מיט יאַמ־
מער אין דיא גרופֿט געבראַכֿט;
(לב) דען דיין דיענער האַט דען
קנאַבען פֿערבירגט פֿאָן מיינעם
פֿאַטער, אונד שפּראַך: ווען
איך איהן ניכֿט וויעדער ברינ־
גע, זאָ ווילל איך מיך יעדער
צייט אַן מיינען פֿאַטער פֿערזינ־
דיגט האַבען. (לג) אַלזאָ לאַס דאָך דיינען קנעכֿט אַנשטאַטט דעס קנאַבען איינען לייבאייג־
נען בי א מיינעם הערר זיין, דער קנאַבע אַבער מאַג הינויף ציעהען מיט זיינען ברידערן.

וויא

תרגום אונקלוס

חֲבִיבָא לֵיהּ בְּנַפְשֵׁיהּ׃ (לא) וִיהֵי כַּד יֶחֱזֵי אֲרֵי
לֵית עוּלֵימָא וִימוּת וְיַחֲתוּן עַבְדָּךְ יַת שֵׂיבַת
עַבְדָּךְ אָבוּנָא בְּדָווֹנָא לִשְׁאוֹל׃ (לב) אֲרֵי
עַבְדָּךְ מְעָרַב בְּעוּלֵימָא מִן אַבָּא לְמֵימָר
אִם לָא אַיְתִינֵיהּ לְוָתָךְ וְאֵיהֵי חָטֵי לְאַבָּא
כָּל יוֹמַיָּא׃ (לג) וּכְעַן יִתֵּיב כְּעַן עַבְדָּךְ חֲלַף עוּלֵימָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם

אחוהי

רש"י

ששלשתן מתו ביום אחד: (לא) והיה כראותו
כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי
עבדך ערב את הנער. ואם תאמר למה
אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כלם
מבחון ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות
מנודה בשנ עולמות: (לג) ישב נא עבדך
וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה
ולמלחמה ולשמש:

באור

הסבה פה כדרכן בכל המקרא: (ל) ונפשו קשורה בנפשו, מרוב אהבתו כאלו נקשרה נפשו
בנפשו ונתחברה בה, ואונקלוס ויב"ע תרגמו ונפשי' חביבא לי' כנפשיה, תרגמו לפי הכוונה
ולא המלות: והנה ג' מלות אלו הם כמו מאמר מוסגר, וחצי הפסוק הראשון מחובר אל
הפסוק שלאחריו, באופן זה, ועתה כבאי וגו' והנער איננו אתנו (ונפשו קשורה בנפשו) והיה
כראותו וגו' והורידו עבדיך וגו' ולפי שהאריך בדברים, לכן חזר ואמר והיה כראותו כי אין
הנער, כדרך הכתוב בכמה מקומות, ולכן בא בנפשו בס"פ שהוא מפסיק יותר מכל הטעמים
שלפניו וכן הסגירו המתרגם האשכנזי: (לא) ומת, זה שב על אביו כמ"ש רש"י והרשב"ם כי
המאמר הקודם המחובר אליו שב על אביו, לכן גם הנמשך כמוהו, משא"כ למעלה שהנושא
שב על בנימן גם הנשוא כמוהו, וכן מתורגם בל"א: (לב) כי עבדך ערב את הנער, לכך
אני מדבר יותר מכל אחי ומתרצה להיות עבד תחתיו, כן פי' רש"י והרשב"ם, ובספר הישר
סופר ששאלו יוסף על כך מדוע ידבר יותר מכל אחיו, והכתוב קצר בספור ולא הודיע שאלת
יוסף: (לג) ועתה ישב נא עבדך, (אצלך) תחת הנער (להיות) עבד לאדני, זהו שעור

הכתוב

תרגום אשכנזי

(לד) וויא קאֶננטע איך הגויף ציעהען צו מיינעם פֿאַטער, ווען דער קנאַבע ניכֿט בייא מיר איזט? איך ווירדע דען קוממער ניכֿט אַנזעהען קאֶננען, דער מיינען פֿאַטער טרעפֿפֿען ווירדע.

ויגש מד מה

(לד) כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי: מה (א) וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עליו

מה (א) נון קאֶננטע יוסף ניכֿט מעהר אַן זיך האַלטען פֿאַר אַללען, דיא אום איהן שטאַנ-

רש"י

מה (א) להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצריים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם: וישמע

תרגום אונקלוס

אָחוֹהִי: (לד) אֲרֵי אֵיכְדֵין אֶסַּק לְוַת אַבָּא וְעוּלֵימָא לַיְתוֹהִי עִמִּי דִּלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתָּא דִּי תַשְׁכַּח יַת אַבָּא:

מה (א) וְלָא יָכִיל יוֹסֵף לְאִתְחַסָּנָא לְכֹל

באור

הכתוב: (לד) כי איך אעלה אל אבי, אמר כן להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום. (הרמב"ן):

מה (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו, לא יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישים בהודעו להם, לשון רש"י. ורבי אברהם אמר להתאפק, לסבול, לכל הנצבים עליו, טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם, אבל אונקלוס תרגם לאתחסנא, להתחזק, וכן ואתאפק ואעלה העלה (שמואל א' י"ג י"ב), וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק, והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצריים אנשים רבים יחלו פניו למחול לבנימן כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכולם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה המוצאי' מעליו כי עודם בחצר החיצונה, ויתכן כי פירוש הנצבים עליו, משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים (רות ב' ו'), שרי הנצבים (מלכים א' ט' כ"ג וד"ה ב' ח' י'), להתיצב על ה' (איוב א' ו' וב' א'), (הרמב"ן). ויב"ע תרגם למסוברא דלא למבכי, וכן פי' בעל מ"י, ויראה שיש להם כדמות ראי' בעבור שנאמר אח"ז שבכה, אבל באמת שההתאפקות הזאת חוזרת על הענין כולו אשר הי' לו עם אחיו, שעיקרו הוא שהי' מתיכר אליהם עד עתה ולא יכול עוד להתאפק מלהודע אליהם (כי אם תהי' הכוונה על הבכי, הי' יכול לבוא החדרה לבכות שמה כמו בב' פעמי' הראשוני'), כי ענין השרש הזה הוא ההתאמצות מלעשות איזה דבר אשר יחפוץ לעשותו, כמו ויתאפק המן (אסתר ה' י'), פי' שלא לעשות כחפצו אז בכעסו, ורחמיך אלי התאפקו (ישעי' ס"ג ט"ו), שלא לעשות כחפצו ברחמיו, וכן פי' רש"י והרד"ק על פסוק ואתאפק ואעלה העלה, ע"ש, וכן פי' פה הרשב"ם, וזהו ג"כ כוונת המתרגם האשכנזי: ויקרא, הרים קולו ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה, והטעם בהוצאה שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהי' להם לחרפה וגם

המעמר

מה (א) להתאפק, הנכון לדעתי כתרגום יב"ע כי לא יכול לעצור מלבכות כי חס לבו בקרבו ולזה צוה להוציא מעליו כל איש, כי לא יאות למושל להראות רכות לבב ולבכות, כי זה דרך נשים חלושי כח, אולם בכל זאת יצדקו אף דברי הרמב"ן שהיתה גם כוונתו שלא לתת את אחיו לשמצה.

ויגש מד

עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ
מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ
בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו: (ב) וַיִּתֵּן
אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם
וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה: (ג) וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד
אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת
אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו: (ד) וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ

ויאמר

תרגום אשכנזי שלח

שטאַנדען; ער ריעף: לאַסט יעדערמאַן פֿאָן מיר הינויס נע־הען, אינד עס בליעב ניעמאַנד בייא איהם, אַלס זיך יוסף זיי־נען ברידערן צו ערקעננען גאַב. (ב) ער ליעס זיינע שטיממע אויס אין וויינען, דאַס דיא לייטע פֿאָן מצרים עס האָר־טען, אונד דיא הויזלייטע פרעה'ס עס האָרטען. (ג) יוסף שפראַך נעמליך צו זיינען ברי־דערן: איך בין יוסף! מיין פֿאַ־טער, לעבט ער נאָך? דיא ברידער אַבער קאָננטען איהם ניכֿט אַנטוואָרטען, דען זיא וואַרען פֿאָר איהם ערשראָק־קען. (ד) יוסף שפ־אַך צו זיינען ברידערן: טרעטעט נעהער הער צו מיר! זיא טראַטען נע־הער

תרגום אונקלוס

דְּקַיְימִין עֲלוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ כָּל
אֱנַשׁ מֵעִילַוָּי וְלָא קָם אֱנַשׁ עִמֵּיהּ כַּד
אִתְיְדַע יוֹסֵף לְאָחוֹהִי: (ב) וִיהַב יַת קָלֵיהּ
בִּבְכֵיתָא וּשְׁמָעוּ מִצְרָאֵי וּשְׁמַע אֱנַשׁ בֵּית
פַּרְעֹה: (ג) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף הַעַד כְּעַן אַבָּא קַיָּים וְלָא יְכִילוּ אָחוֹהִי
לַאֲתָבָא יָתֵיהּ פִּתְגָם אֲרֵי אִיתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹהִי: (ד) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ

רש"י

(ב) וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה מישנ"דה בלע"ז: (ג) כי נבהלו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוג"ס

באור

וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמנותינו באחיהם גם באביהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו גם ביוסף לא יאמינו עוד. (הרמב"ן): (ב) בבכי, הראוי להיות הבי"ת השני' בסגול בעבור האתנח כמו ודיבון הבמות לבכי (ישעי' ט"ו ב'), ובא בשוא שלא כמנהג, כמו ראה עני (איכה ג' א'), בחטף קמץ במקום החולם כמו לחם עוני (דברים י"ו ג'), כי הזקף שבראה עני כחו כמו האתנח, ופעמים רבות יש כח גם לזקף לשנות הנקודה כמו האס"ף: ו שמעו מצרים, המצרים שיצאו מן הבית שמעו קול הבכי והלך הדבר מאיש לאיש עד ששמעו אנשי בית פרעה: בית פרעה, ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו, ואין זה לשון בית ממש, אלא כמו בית ישראל, בית יהודה, מישנד"ה בלע"ז (ובל"א הויז דעם), (רש"י): (ג) העוד אבי חי, לא שהי' שואל אם הוא עדין בחיים, כי כבר אמרו לו שהי' חי, והוא אמר השלום אביכם הזקן, אבל אמר להם זה כדי להכנס עמם בדברים, כי חשב ראשונה בלבו, כדי שלא יתביישו ממה שעשו, שלא לזכור להם ענין המכירה, אבל שידבר אליהם בענינים אחרים, ולזה התחיל מאביו העודנו חי, או אם מת בצער, או עתה בצער בנימן, הגידו לי האמת, והי' דעתו לשאול להם אח"כ על נשיהם וילדיהם ומקניהם ובל עניני הבית, אבל לפי שהם נבהלו, ולא ענו אותו, ואולי יהיו מפחדים בדבר, ויחשבו שמפי אנשי' שמע זה השם, לכן הוצרך לפרש להם

הענין

הרגום אשכנזי

ויגש מה

וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־
מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה: (ה) וְעַתָּה
אַל־תֵּעָצְבוּ וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם
כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה
שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם: (ו) כִּי־זֶה
שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד
חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ
וְקָצִיר: (ז) וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים
לִפְנֵיכֶם לָשׁוּם לָכֶם שְׁאֵרִית
בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה
גְּדֹלָה: * (ח) וְעַתָּה לֹא־אַתֶּם
שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי הָאֱלֹהִים

ויישימני

הער הין. ער שפראך: איך בין אייער ברודער יוסף, דען איהר נאך מצרים פערקויפט! (ה) נונמעהר זייד ניכט בעטריבט, אונד לאסט עס אין אייערן אויגען ניכט פערדריסען, דאס איהר מיך היעהער פערקויפט האבט, דען צור ערהאלטונג דעס לעבענס האט מיך גאטט פאר אייך הער געזענדעט. (ו) דען יעטצט זינד שאן צווייא יאהרע הונגערסנאטה אים לאנדע, עס ווערדען נאך פינף יאהרע קאממען, אין וועלכען וועדער פפליגען נאך ערנדטען זיין ווירד. (ז) דארום האט מיך גאטט פאר אייך הער געזענדעט, אייך איין בלייבען אים לאנדע צו פערשאפפען, אונד אייך ביים לעבען צו ערהאלטען דורך איינע גראסע ערדעטטונג. (ח) ניכט א הר האבט מיך היעהער געזענדעט, זאנדערן גאטט! ערהאט

רש"י

כסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נבלמי' קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול: (ה) למחיה, להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני

תרגום אונקלוס

כְּעַן לְוָתִי וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף אֲחוּכוֹן
דִּי זַבֵּינְתּוּן יָתִי לְמִצְרָיִם: (ה) וּכְעַן לָא
תִתְנַסְסוּן וְלָא יִתְקַף בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי זַבֵּינְתּוּן
יָתִי הַלְכָא אֲרֵי לְקַיָּמָא שַׁלְּחַנִי יְיָ לְקֳדָמֵיכוֹן:
(ו) אֲרֵי דְנַן תַּרְתֵּין שְׁנִין כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חָמֵשׁ שְׁנִין דִּי לֵית זְרוֹעָא
וְחַצָּדָא: (ז) וְשַׁלְּחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שַׁאֲרָא בְּאַרְעָא וּלְקַיָּמָא
לְכוֹן לְשֵׁיזָבָא רַבָּא: (ח) וּכְעַן לָא אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן יָתִי הַלְכָא אֱלָהֵן

באור

הענין כולו, ולהסיר מסוה הבושה מעל פניהם, והוא אמרו אני יוסף אחיכם וגו'. (ממהר"י אברבנאל): נבהלו מפניו, מפני הבושה: (ד) אשר מכרתם, ובזה תדעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי ושאני אחיכם זולתנו כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם, (ר"ע ספורנו), וכן פי' מהר"י אברבנאל: (ה) כי למחיה, להיות לכם למחיה, והק"בה עשה כל זאת לטובתכם: (ו) כי זה שנתים הרעב, עברו משני הרעב: (ז) ולהחיות לכם, ר"ל אתכם, ויש לפרש לכם כמשמעו ולהחיות נשיכם וטפכם שהם השארית אשר לכם: לפליטה גדולה, להיות לכם פליטה גדולה מן הרעב: (ח) ועתה לא אתם שלחתם, הנה בראותכם תכלית אלהי שלא הי' מושג בזולת אלה הסבות הקודמו' אין ספק שהסבו' הקודמו' היו ג"כ ברצון אלהי לסבב זה התכלית. (ר"ע ספורנו): כי, אלא, כרוב כי הבא אחר מלת לא, כמ"ש הרשב"ם בפ' וידא על ויאמר לא כי כחקת (לעיל י"ח ט"ו), ובשאר מקומות: האלהים, שלחני, ור"ל

ויגש מה

וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה וּלְאָדוֹן
לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם: (ט) מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־
אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר
בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן
לְכָל־מִצְרָיִם רְדָה אֵלַי אַל־
תַּעֲמֹד: (י) וְיָשַׁבְתָּ בְאֶרֶץ־גֹּשֶׁן
וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי אַתָּה וּבָנֶיךָ
וּבְנֵי בָנֶיךָ וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ וְכָל־
אֲשֶׁר־לָךְ: (יא) וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ
שָׁם כִּי־עוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים רָעָב פֶּן־

חורש

תרגום אשכנזי שלם

מיך דעם פרעה צום פאטער
געזעטצט, זיינעם גאנצען הוי-
זע צום הערן, אונד איבער
דאז גאנצע לאנד מצרים צום
הערשער. (ט) איילט, געהט
צו מיינעם פאטער הינויף אונד
שפרעכט צו איהם: זא האט
דיין זאהן יוסף געשפ־אכען:
גאטט האט מיך צום הערן
איבער גאנץ מצרים געזעטצט;
קאממעצו מיר הערא, האל-
טע דיך ניכט אויף! (י) דוא
זאללסט אים לאנדע גשן וואה-
נען, דאמיט דוא מיר נאהע
זייסט, דוא, דיינע קינדער
אונד קינדעס קינדער, דיין
קליינעס פיעה, רינדפיעה אונד
אללעס, וואס דוא האסט;
(יא) דאזעלבסט ווערדע איך דיך פערפפלעגען, דען עס ווירד נאך פינף יאהרע הונ-
גערס.

תרגום אונקלוס

מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁוְיַנִי לְאַבָּא לְפַרְעֹה וּלְרִבּוֹן
לְכָל אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם:
(ט) אוחוּ וְסַקּוּ לְוַת אַבָּא וְתֵימְרוּן לֵיהּ כִּדְנַן
אָמַר בְּרָךְ יוֹסֵף שַׁוְיַנִי יְיָ לְרִבּוֹן לְכָל
מִצְרָאֵי חוֹת לְוָתִי לָא תִתְעַכָּב: (י) וְתִתֵּיב בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וּתְהֵי קָרִיב לִי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנֵי
בְנָךְ וַעֲנָךְ וְתוֹרָךְ וְכָל דִּי לָךְ: (יא) וְאֵיזוּן יָתָךְ תַּמָּן אֲרֵי עוֹד חָמֵשׁ שְׁנִין כַּפְנָא דִילְמָא

תתמסכן

רש"י

משני הרעב: (ח) לאב. לחבר ולפטרון:
(ט) ועלו אל אבי. ארץ ישראל גבוהה מכל
הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן

באור

מה' היתה המכירה, ולא תתחייבו בה, וכן תיב"ע: לאב לפרעה, למורה וליועץ למלך, ולא
יעשה דבר בלתי עצתי כמו הבן הנסמך תמיד על עצת האב: ולאדון לכל ביתו, ממונה
על הבית: ומשל בכל ארץ מצרים, להנהיג עניני העמים: (ט) מהרו, שלא יכטער יותר:
ועלו, המהלך ממצרים לא"י נקרא עלי' לפי שהיא גבוהה ממנה, ומא"י למצרים נקרא
ירידה: אל תעמד, כמו שת"א ויב"ע לא תתענב, וכן מתורגם בל"א: (י) וישבת בארץ
גשן, הי' יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן
שלח לו מעתה כי בארץ גשן יושיבנו, (הרמב"ן). ויתכן שהודיע לו שיושיבנו במבחר הארץ
שהיא ארץ גשן, וכאשר אמר פרעה במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן
וגו' (להלן מ"ז ו'): אתה ובניך, מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וכאנך
ובקרך וכל אשר לך, (הרמב"ן), ולא ידעתי מה הבריחו לזה, גם נגינת הס"פ שבמלת תעמד
לא תסכים לזה, כי הי' ראוי להיות פסוק אחד ומלת אלי בטעם מפסיק יותר מן תעמד,
או מלת אלי בס"פ, ולכן המתרגם האשכנזי תרגם כפשוטו ששב אתה ובניך ובני בניך על וישבת
בארץ גשן: (יא) פן תורש, תתגרש מן הארץ על ידי רעבון, כמו והורשתם ואבדתם מהר

ויגש מה

תִּוָּרֵשׁ אַתָּה וּבֵיתְךָ וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ (יב) וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין כִּי־פִי הַמְדַבֵּר

אליכם

תרגום אשכנזי

נערסנאָטה זיין, דאמיט דוא ניכט פערדערבסט מיט דיינעם הויזע אונד אַללעם, וואס דוא האַסט. (יב) אייערע אייגענען אויגען זעהען, זאָ וויא דיא אויגען מיינעם ברודערס בנימין, דאַס מיין מונד זעלבסט מיט

רש"י

לשון מורים ומעשיר: (יב) והנה עיניכם רואות. בכבודי. ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש: ועיני אחי בנימין. השוה את כלם

תרגום אונקלוס

תִּתְמַסְכֵּן אַתְּ וֶאֱנַשׁ בַּיְתָךְ וְכָל דִּי לָךְ׃ (יב) וְהָא עֵינֵיכוֹן חַזְיָין וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין

ארי

באור

(דברים ט' ג'), מגזרת ירש יאמר תורש, מן יקש יאמר תוקש בו (שם ז' כ"ה), הרשב"ם. והראב"ע כתב כמו תכרת וכן להגרים גוים (שם ד' ל"ח), אבל באמת גם להורים הוא לשון גירוש ושלוח, אבל רש"י פי' מל' רשות ומסכנות, כי נמצא מהענין הזה בכתוב בג' שרשים, כפירים רשו (תהלים ל"ד י"א), שרשו רוש, כי תאמר אדום רששנו (מלאכי א' ד'), שרשו רשש, ה' מורים ומעשיר (שמואל א' ב' ז'), שרשו ירש, וכולם ענין הדלות והמסכנות, וכן פי' הרד"ק בשרשים, ור"ע ספורנו, והוא הנכון, כי מה טעם לומר שיצא מן הארץ, כדי שלא יגרשנו הרעבון משם, והלא גם עתה בבואו מצרימה גורש מארצו ע"י הרעבון, ועוד שלשון גרוש ושלוח לא יפול כי אם על הפועל הבחירי, והמתרגם האשכנזי שתרגם (פערדערבסט) תרגם לפי הכוונה: ול' הרמב"ן ואמר פן תורש אתה וביתך דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות עכ"ל: (יב) ועיני אחי בנימין, שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם, בלשון הקדש בלי מליץ זה דעת המפרשי', (רש"י והרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו), והוא תרגום אונקלוס (ויב"ע והמתרגם האשכנזי). ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננה ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא ואף כי המושל שדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דניאל ב' ג'), בעבור שהיו שם חרטמים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו והם ענו לו בארמית, וידברו הכשדים למלך ארמית (שם ד'), כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם הי' הרשות לדבר אל המלך ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יבאו רבים ויותר הי' להם ראיה בהזכירו שמו וענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה, (הרמב"ן). ולדעתי אין דבריו מוכרחים כי אחר שנפרדו בוני המגדל ונתבלבל' לשונם עד שנחלקו ללשונות רבות, נשארה לשון הקדש ביד עבר וזרעו, ולכן נקראת ג"כ לשון עברי, או ע"ש אברהם וזרעו שהם מעבר הנהר, אבל מדוע תשאר לבני כנען ולא למצרים, ושניהם המה בני חם, גם מי הגיד לו שנבוכדנצר דבר דבריו בלשון הקדש, אולי כותב הספר העתיק דבריו ללשון הקדש, והסבה שכתב כדי שכלם יבינו אותו, אינה מכרעת כלל, כי לא ידבר המלך בלשון אחר למען יבינוהו, אך ידבר בלשונו, ויש לו מתרגמים ומליצים רבים ימליצו דבריו לכל איש ואיש כלשונו, ומ"ש כי כאשר בא יוסף למצרים יבאו רבים, זה אמת כי יבאו רבים שמה מארצות אחרות אשר יכירו ל' הקדש, אבל ראייתו פה היתה בעבור שעד עתה לא דבר עמהם כ"א ע"י מליץ ולא הכיר לשונם, ואף אם באמת לא היתה כ"א תחבולה ממנו שלא יכירוהו שהוא יוסף, עכ"ז התחבולה עצמה היא ראי' שהוא יוסף, ולשון הרשב"ם ולפי עיקר פשוטו, בשורה שתאמרו

לאבי

אֲלֵיכֶם: (יג) וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־
כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־
אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם
אֶת־אָבִי הֵנָּה: (יד) וַיִּפֹּל עַל־
צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן
בָּכָה עַל־צַוָּארָיו: (טו) וַיְנַשֵּׁק
לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי
כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ: (טז) וְהַקֹּל
נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ

אחי

תרגום אונקלוס

אֲרֵי בְלִישַׁנְכוֹן אֲנָא מְמַלֵּיל עִמְּכוֹן: (יג) וּתְחַוּוּן
לְאַבָּא יַת כָּל יְקָרִי בְּמִצְרַיִם וְיַת כָּל דִּי
חֲזֵיתוּן וְתֵחוּן וְתַחֲתוּן יַת אַבָּא הַלְכָא:
(יד) וּנְפַל עַל צַוְארֵי דְבִנְיָמִן אָחוּהִי וּבְכָא
וּבִנְיָמִן בְּכָא עַל צַוְארֵיהּ: (טו) וְנַשֵּׁיק לְכָל
אָחוֹהִי וּבְכָא עֲלֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן מַלִּילוּ אָחוֹהִי
עִמֵּיהּ: (טז) וְקָלָא אִישְׁתְּמַע בֵּית פַּרְעֹה

למימר

תרגום אשכנזי שם

אייך רעדעט. (יג) איהר
קאֶננט אַלזאָ מיינעם פֿאַטער
ערצעהלען אַללע מיינע עהרע
אין מצרים, אונד אַללעס,
וואַס איהר געזעהען האַבט.
איילעט, אונד ברינגט מיינען
פֿאַטער היעהער. (יד) ער
פֿיעל זיינעם ברודער בנימין
אום דען האַלז, אונד בנימין
וויינטע אויך אַן זיינעם האַלזע;
(טו) ער קיסטע אַללע זיינע
ברידער, אונד וויינטע אַן איה=
נען. הערנאַך רעדעטען זיינע
ברידער מיט איהם. (טז) דאַז
געשרייא וואַרד אים הויזע
פרעה'ס געהאֶרט: יוסף'ס

רש"י

יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין
אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי
שנאה עליכם: (יד) ויפל על צוארי בנימין
אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות
בחלקו של בנימין וסופו ליחרב: ובנימן
בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד
להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב:
(טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו
שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה
היו בושים ממנו: (טז) והקול נשמע בית
פרעה. כמו בבית פרעה. וזהו לשון בית

ממש

באור

לאבי לא מפי שמועה ששמעתם מאחרים שהרי אתם בעיניכם רואים ומכירים כי אני יוסף אחיכם מדבר אליכם, ולפיכך והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם עכ"ל: פי, השם הנפרד פה, ובסמיכות תשתנה הה"א ליו"ד, בין ליחיד כמו פי צדיק (תהלים ל"ז ל'), ובין לרבים כמו ופי רשעים (משלי' ו'), ובהתחבר היו"ד הזאת עם היו"ד שהיא לסימן המדבר בעדו כמו כאן, ראוי להיות בשתי יודי"ן, וחסרו האחת להקל על הלשון: (יג) את כל כבודי, לא ידאג לבוא כי יש כח ויכולת להטיב לו. (הרשב"ם): (יד) צוארי, שרשו צור, והאל"ף למשך, ולא תפול האל"ף אף כשהוא"ו בשוא שאבד בה המשך כמו במלת צַוְארֵי צַוְארֵיכֶם, רק ב' פעמים נמצאו שנפלה בהם האל"ף, והם מצורניך (ש"ה ד' ט'), צַוָּרָם (נחמי' ג' ה'), ע"פ המסרה רבתי בערך אות צד"י, (דלא כהראב"ע פה, והרד"ק בשרשים שרש צור שכתבו מצוארניך מלא א'): (טו) ואחרי כן, אחרי אשר שב רוחם אליהם ונתקררה דעתם ע"י הבכי: דברו אחיו אתו, שמתחלה לא היו יכולים לדבר מרוב הבושת והבהלה: (טז) והקל נשמע בית פרעה, כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש, (רש"י), לפי שכאן כתוב נשמע ל' נפעל, משא"כ למעלה (בפסוק ב'), שכתוב וישמע לשון קל, ולא נזכר מי השומע, לכן מפרש שבית

פרעה

תרגום אשכנזי

ברידער זינד אַנגעקאָמטען! דיעזעס געפֿיעל אין דען אויגען פרעה'ס אונד אין דען אויגען זיינער בעדיענטען. (יז) פרעה ליעס דעם יוסף זאַגען: זאַגע צו דיינען ברידערן: טהוט דיעזעס, בעלאַדעט אייער פֿיעה, אונד געהעט, רייזט אין דאַז

ויגש מה

אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו: (יז) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־

באו

תרגום אונקלום

רש"י

ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: לְמֵימַר אָתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּשְׁפַר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדּוֹהִי: (יז) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֵימַר לְאָחָךְ דָּא עִיבִידוּ טְעִינוּ יַת בְּעִירְכוֹן

באור

פרעה הם השומעים והם אנשי בית פרעה: וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו, שמחו בשמחתו של יוסף מרוב אהבתם לו. ור"ע ספורנו כתב שחשבו שמכאן ואילך תהי' השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אלא כהשגחת אזרח חושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (יז) טענו, פירוש עמסו וכן תרגום תחת משאו (שמות כ"ג ה'), תחות טועניה, ובדברי רבותינו ז"ל כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים, או יהי' פי' טענו ענין דקירה שדוקרין הבהמות בדרבן שלהם ללכת מהרה כן פירשו א"א ז"ל ודמהו ללשון הערב שאומר אטע"ן אל חמ"ר כלומר דקור החמור בדרבן למהרו, וכן מטעני חרב (ישעי' י"ד י"ט), מדוקרי חרב, (הרד"ק בשרשים שרש טען). וכן תרגם רב סעדיה בתרגומו הערבי שעל התורה, והראב"ע פי' שומו משא כפי' הא' של הרד"ק, וכן מתורגם בל"א. ומלת טענו כווי מבנין הקל, והטי"ת ראוי' להיות חרוקה ע"מ פקדו, ובאה פתוחה להרחבת העי"ן. והרא"ם כתב שהיא מבנין הדגוש והעי"ן אינה מקבלתו והי' ראוי להיות פ"א הפעל בקמץ לתשלום הדגש, רק נפתחה שלא יתערב עם העבר, גם מצאנו רבים שלא נשלם בהם הדגש והם ידועים, שאם היתה מן הקל כמו רחקו מעל ה' (יחזקאל י"א ט"ו), ושחטו הפסח (שמות י"ב כ"א), תהי' הבהמה טעונה לא טוענת עכ"ד. ואין הטענה הזאת נכונה לדעתי, כי אם תדקדק, תמצא שאין ל' טעינה נופל על נשיא' המשא, כי אם על הנחתו על הבהמה, ולכן לא יתכן לומר שהבהמה טוענת, כי הטוען הוא האדם נותן המשא עליה, ואולם הבהמה טעונה כל עוד שהמשא עליה (וכן אמרו חז"ל עגלה טעונה, ספינה טעונה), כי היא הפעול ע"י הדבר הנתון עליה, על כן לא יאמר טענו את התבואה, כי אין התבואה טעונה, וצריך לומר טענו את בעירכם בתבואה או ע"י תבואה, כי המשא הוא הכלי שעל ידו טוענין את הבהמה, ולפי דברי אלה גם באור הרד"ק שפי' עמסו, איננו לפי הכוונה הפרטית של השרש הזה, כי הפעול של שרש עמס הוא המשא, ולכן נאמר ויעמס איש על חמרו (לעיל מ"ד י"ג), ולא את חמרו, אבל הכוונה היא ויעמס איש את משאו על חמרו, ואולם יתכן לומר ויטען איש את חמרו, כי החמור הוא פעול הטעינה, וכן בכל המקרא תמצא שרש עמס מחובר עם הבהמה במלת על, ושרש טען נמצא פה במלת את, ובל"א יתורגם שרש עמס (דיא לאַסט אויפֿלאַדען), ושרש טען (דאַז פֿיה בעלאַדען): בעירכם, בהמתכם, תרגום בהמה בעירא:

המעמר

(טז) וייטב, עיין בבאור, ולדעתי הענין הוא, כי הנה אין לספק כי יוסף הגיד עתה לפרעה ולעבדיו המשרתים את פני המלך האמת מה שקרה לו עם אחיו, אך התנצל בעדם לאמר כי מאת ה' הנסבה, וכמו שאמר לאחיו לא אתם מכרתם אותי, כי לולא זאת הלא כמו זר יחשב בעיניהם במה שחשדם יוסף כי לחפור את הארץ באו ונתן אותם במשמר ובמה שהאשימם בגניבת הגביע, כי כפי הנראה מראש לא בסתר עשה את כל זאת, ולכן היה מוכרח שלא להכחיד האמת ולהראות להם כי עשה כזה רק לנסותם ולדעת אם כבר רפתה רוחם הקשה (באשר בארנו בפרשת מקץ), וע"ז נאמר וייטב בעיני פרעה וגו', כלומר כל מה שעשה מצאו כי נכון הוא לעשות כן. (יז) טענו, עיין בבאור במה שהשכיל הרב להבדיל בין טען ועמס,

בֹּאוּ אַרְצָה כְּנָעַן: (יח) וְקַחוּ אֶת־
אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי
וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ
מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ: *
(יט) וְאַתָּה צֻוִּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־
לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת
לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־
אֲבִיכֶם וּבָאתֶם: (כ) וְעֵינְכֶם אַל־

חחם

תרגום אשכנזי שמא

לאַנד כנען, (יח) נעהמט איר ערן פאַטער, אונד אייערע היוול יטע, אונד קאָמט צו מיר, איך ווילל איך דאַז בעסטע פאַן מצרים איינגעבען, אונד אהר זאָללט פאַם פעטט דעם לאַנדעם צעהרען. (יט) דוא האַסט דען בעפעהל, דיעזעם טהוט פערנער: נעהמט אייך אוים דעם לאַנדע מצרים וואַגען פיר אייערע קינדער אונד פרויען, זאָ קאָננט אהר אייערן פאַטער אויפנעהמען אונד היעהער קאָממען. (כ) לאַסט

תרגום אונקלוס

ר ש "י

וְאִזִּילוּ אוֹבִילוּ לְאַרְעָא דִכְנָעַן: (יז) וְדַבְּרוּ
יַת אֲבוּכוֹן וְיַת אֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וְאֵיתוֹ לְוָתִי
וְאֶתֵּן לְכוֹן יַת טוּב אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְתֵיכְלוּן
יַת טוּבָא דְאַרְעָא: (יט) וְאַתְּ מְתְפַּקֶּדָא עִיבִידוּ

(יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גשן. ניצח וחינו יודע מה ניצח סופה לעמוד כמלואי שתין נה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך תמור להם שנרשותי

סָבוּ לְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עֶגְלָן לְטַפְלְכוֹן וְלִנְשֵׁיכוֹן וְתִטְּלוּן יַת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוֹן:

ועינכון

באור

(יח) את טוב ארץ מצרים, ארץ גשן. (רש"י): חלב הארץ, כל חלב לשון מיטב הוא. (רש"י), וכן ת"ל טובת ארעא, ולפי שהחלב מבחר הבשר קראו למבחר כל דבר חלב ע"ל ההשאלה: (יט) ואתה צויתה, מפי לומר להם: זאת עשו, כך תמור להם שנרשותי הוא, (רש"י וכן פי' ר"ע ספורנו), והרי"קס פירש כי יוסף לווה מפרעה שלח יוליכו עגלו' מאלהי' נתבואה כדי שלא תחסר התבואה ממכרי' ואמ' לו פרעה לך על פי שאתה לוויתה כזה תמור לאחיך שיקחו להם עגלות ויטענום תבואה ובשובם יהיו להם לשאת טפם ונשיהם, ויורה על זה מה שכתוב להלן ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה כי שלח רשות לא הי' יכול לתת להם עגלות, וקרוב לזה פי' הרשב"ם: קחו לכם מארץ מצרים עגלות, כי כשירצו העגלות מוכנות שלוחות מאתו לא ימצא כל כך מקום לדחות ולמלן וכן הורה לאחר כך בשמרו וירץ את העגלות לאחר שלח יוסף לשאת אתו ויאמר ישראל אלהם ותרחמו. (ר"ע ספורנו): (כ) ועינכם אל החם, מנהג לשון הקדש לסמוך הסמלה נרוב אל העין ואף על פי שאין הסמלה בעין שלח שלח לפי

כי

המעמר

ודכריו נכונים, וירחה לי כי לכוונה הזאת אמרו חז"ל היה טוען בשניהם, פי' שנתן עליו משאת מה והעמים עליו שים חוב, וכן טוענין ליורדים בעבור יורדים, וכמו שיאמר בעל לשון משכנו: (יעאטירען בעלאסטען, אָרעד עטוואַס נור וואַסט זעגען), ולזה כדעת בעל מוסף הערוך שאמר שהוא כמו טעם בעברית (עיין ערוך ערך טען).

אל

תרגום אשכנזי

אייך ניכט לייד זיין וועגען אייערער גערעטהע, דען דאַז בעסטע פֿאָן מצרים זאָלל אייער זיין. (כא) דיא קינדער ישראל'ס טהאַטען דיעזעס, יוסף גאַב איהנען וואַגען אויף פרעה'ס בעפֿעהל; ער גאַב איהנען אויך צעהרונג אויף דיא רייזע; (כב) אַללען ברידערן שענקטע ער פֿערנער, יעדעם איין פאַאר עהרענקליידער, דעם בנימין אַבער שענקטע ער דרייא הונדערט זילבער־שטיקקע אונד פֿינף פאַאר עהרענקליידער; (כג) זיינעם פֿאַטער שיקטע ער, וויא פֿאָלגט: צעהן עזעל, בעלאַדען מיט דען בעסטען זאַכֿען אויס מצרים, אונד צעהן עזעליננען, בעלאַדען מיט געטריידע, געבאַקקענעם בראָדע אונד אַנדערן שפייזען פֿיר זיינען פֿאַטער

ויגש מה

תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא: (כא) וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף
עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם
צִדָּה לַדָּרֶךְ: (כב) לְכֻלָּם נָתַן
לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן
נָתַן שִׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ
חֲלִפֹת שְׂמָלֹת: (כג) וּלְאָבִיו שָׁלַח
כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים
מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת
נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו
א
לדרך

רש"י

שברשותי הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו כחשבון י' חמורים וגומר: מטוב מצרים. מצינו בגמ' ששלח לו יין ישן שדע' זקנים נוחה הימנו. ומדרש אגדה גריסין של פול: בר ולחם. כתרגומו: ומזון. ליפתן

תרגום אונקלוס

(כ) וְעֵינְכוֹן לָא תְחוּס עַל מָנֵיכוֹן אֲרֵי טוּב כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילְכוֹן הוּא: (כא) וַעֲבָדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף עֶגְלָן עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה וִיהַב לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא: (כב) לְכוּלְהוֹן יְהַב לִגְבַר אִיצְטְלַוָּן דִּלְבוּשִׁין וּלְבִנְיָמִן יְהַב תְּלַת מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְחַמְשָׁא אִיצְטְלַוָּן דִּלְבוּשִׁין: (כג) וּלְאָבוּהִי שְׁלַח כְּדֵין עַסְרָא חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּב מִצְרָיִם וַעֲסַר אַתְנָן טְעִינָן עִבּוּר וּלְחֵים וּזְוָדִין לְאָבוּהִי
לאורחא

באור

כי לראות העין תהי' החמלה בלב: (כב) לאיש, לכל איש ואיש: חלפות שמלות, מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים, וא"ת אצטלון דלבושין, וכן תיב"ע, ומלת חלפות ענינו התחדשות התמורה, מענין ויחלף שמלותיו (שם מ"א י"ד), ויהי' ענינו זוג בגדים חדשים ומשובחים הראוים להחליפם לעת הצורך: (כג) שלח כזאת, כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו', (רש"י). והוא הבאור היותר מכוון עם פשטות הכתוב, ומה שדקדק עליו הרמב"ן ז"ל, שאינו נכון שירמיז על החשבון, ונראה שכוונתו שהי' לו לומר כזה בלשון זכר, כבר הודעתיך דרך הלשון בבוא התואר בלי המתואר, להשתמש במשקל נקבה, ויהי' כזאת כמו (וזיא פֿאָלגט), וכן ת"א, ויב"ע תרגם דורון כדין. וכתב הרמב"ן שהזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לן והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו: בר, דגן: ולחם, אפוי:

ויגש מה

בַּדָּרֶךְ: (כד) וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו
וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תִּרְגְּזוּ
בַּדָּרֶךְ: (כה) וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרַיִם וַיָּבֹאוּ
ארץ

תרגום אונקלוס

לְאוֹרְחָא: (כד) וְשַׁלַּח יָת אֲחוֹהִי וְאָזָלוּ וַאֲמַר
לְהוֹן לָא תְּחָנְצוּן בְּאוֹרְחָא: (כה) וְסַלִּיקוּ
ממצרים

רש"י

הרגום אשכנוי שמב

טער צור רייזע, (כד) בענליי.
טעטע זיינע ברידער, אונד
זיא רייזטען. ער שפראך צו
איהנען: פֿירכטעט אייך ניכט
אויף דער רייזע! (כה) זיא גינ-
נען הינויף פֿאן מצרים, אונד

קאי

ליפתן: (כד) אל תרגזו בדרך. אל תעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. ד"ח אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמ' לעיר. ולפי פשוטו של מקרא י"ל לפי שהיו נכלמי' היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך ומכר

באור

ומזון, אחר דברים שהם מזון לחדש: (כד) וישלח, כל לשון לוויה משקל דגש, לשון שליחות, שלא חזר משקל רפי, (הרשב"ם). יר"ע ספורנו פי' ויצלח את לחזיו, פטרן ונתן להם רשות, כמו שלחני כי עלה השחר (לעיל ל"ב כ"ז), שלחוני ואלכה לחדני (שם כ"ד כ"ו), והיה השליחות שלזה של חזרה הנאה תמיד במשקל הכבד, אף אם לין עמה לויה, כמו ויצלח את הערב (שם מ' ז'), ושלחה מניחו (דברים כ"ד ח' וג'), שהם לשון פיטורין לפטרם ולילך לדרכם, ולכן גם פה אף שהי' רצון יוסף שיסעו עם אחיהם ובני ביתם, עכ"ז השליחות לא הי' בעניר זה, רק פטרם לשלום, ואם ירצו יסעו, לכן נח פה במשקל כבד, אבל לפי הסברת לוסף יוסף להחניחו לחוסם ולכבודם וכן סופר שם' היטב: אל תרגזו בדרך, רש"י פי' לפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים הי' דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך ומכר אחר דברים שהם מזון לחדש: (כד) וישלח, כל לשון לוויה משקל דגש, לשון שליחות, שלא חזר משקל רפי, (הרשב"ם). יר"ע ספורנו פי' ויצלח את לחזיו, פטרן ונתן להם רשות, כמו שלחני כי עלה השחר (לעיל ל"ב כ"ז), שלחוני ואלכה לחדני (שם כ"ד כ"ו), והיה השליחות שלזה של חזרה הנאה תמיד במשקל הכבד, אף אם לין עמה לויה, כמו ויצלח את הערב (שם מ' ז'), ושלחה מניחו (דברים כ"ד ח' וג'), שהם לשון פיטורין לפטרם ולילך לדרכם, ולכן גם פה אף שהי' רצון יוסף שיסעו עם אחיהם ובני ביתם, עכ"ז השליחות לא הי' בעניר זה, רק פטרם לשלום, ואם ירצו יסעו, לכן נח פה במשקל כבד, אבל לפי הסברת לוסף יוסף להחניחו לחוסם ולכבודם וכן סופר שם' היטב: אל תרגזו בדרך, רש"י פי' לפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים הי' דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך ומכר אחר דברים שהם מזון לחדש: (כד) וישלח, כל לשון לוויה משקל דגש, לשון שליחות, שלא חזר משקל רפי, (הרשב"ם). יר"ע ספורנו פי' ויצלח את לחזיו, פטרן ונתן להם רשות, כמו שלחני כי עלה השחר (לעיל ל"ב כ"ז), שלחוני ואלכה לחדני (שם כ"ד כ"ו), והיה השליחות שלזה של חזרה הנאה תמיד במשקל הכבד, אף אם לין עמה לויה, כמו ויצלח את הערב (שם מ' ז'), ושלחה מניחו (דברים כ"ד ח' וג'), שהם לשון פיטורין לפטרם ולילך לדרכם, ולכן גם פה אף שהי' רצון יוסף שיסעו עם אחיהם ובני ביתם, עכ"ז השליחות לא הי' בעניר זה, רק פטרם לשלום, ואם ירצו יסעו, לכן נח פה במשקל כבד, אבל לפי הסברת לוסף יוסף להחניחו לחוסם ולכבודם וכן סופר שם' היטב: אל תרגזו בדרך, רש"י פי' לפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים הי' דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך ומכר אחר דברים שהם מזון לחדש: (כד) וישלח, כל לשון לוויה משקל דגש, לשון שליחות, שלא חזר משקל רפי, (הרשב"ם). יר"ע ספורנו פי' ויצלח את לחזיו, פטרן ונתן להם רשות, כמו שלחני כי עלה השחר (לעיל ל"ב כ"ז), שלחוני ואלכה לחדני (שם כ"ד כ"ו), והיה השליחות שלזה של חזרה הנאה תמיד במשקל הכבד, אף אם לין עמה לויה, כמו ויצלח את הערב (שם מ' ז'), ושלחה מניחו (דברים כ"ד ח' וג'), שהם לשון פיטורין לפטרם ולילך לדרכם, ולכן גם פה אף שהי' רצון יוסף שיסעו עם אחיהם ובני ביתם, עכ"ז השליחות לא הי' בעניר זה, רק פטרם לשלום, ואם ירצו יסעו, לכן נח פה במשקל כבד, אבל לפי הסברת לוסף יוסף להחניחו לחוסם ולכבודם וכן סופר שם' היטב: אל תרגזו בדרך, רש"י פי' לפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים הי' דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך ומכר

המעמר

(כד) אל תרגזו, עיין בלחור, ולדעתי האמת כדברי הרד"ק כי שרש רגז נאמר על כל התרגשות ותנועה בין מכעס בין שמחה, כי בן דרך הבריאה והשמחה כי יחזקו ויחיל, ירגז לעשות מעשהו (ישעי' כ"ח ט"ז), כי לא יאמר על ה' שהוא שמחה ומרעד, אבל התואר בעם ניכר חליו יש' בלשון נ"ח, וכן בהתפעל"ותא בתרגום חלי (שם ל"ז כ"ח), שאנינו נמלאת תמיד.

ודברו

תרגום אשכנזי

קאַמען אין דאַז לאַנד כנען צו איהרעם פאַטער יעקב, (כו) בע=ריכטעטען איהם, דאַס יוסף נאָך לעבע, דאַס ער הערר זייא איבער דאַז גאַנצע לאַנד מצרים; אַלליין ער האַטטע קיין צוטרויען (זיין הערן וואַר טוואַך), דען ער גלויבטע איה=נען ניכט. (כז) זיא זאַגטען איהם אַבער אַללע וואָרטע יוסף'ס,

ויגש מה

אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃
(כו) וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי
וְכִי־הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃
(כז) וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי

יוסף

רש"י

נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בל' משנה. וכמו מאין הפוגות (איכה ג'). וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג. (ירמי' מ"ח): (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה

עוסק

תרגום אונקלוס

מִמִּצְרָיִם וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנַעַן לְוַת יַעֲקֹב
אֲבוּהוֹן׃ (כו) וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר עַד כְּעַן
יוֹסֵף קַיָּים וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם וַהֲווֹ מִלַּיָּא פַּיְגַן עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא
הֵימֵין לְהוֹן׃ (כז) וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ יַת כָּל פִּתְגָמֵי

יוסף

באור

או מן הכעס, וכן מתורגם בל"א: (כו) וכי הוא מושל, ועוד כי הוא מושל ועוד שזכר עומד במקום שתים, ואל תירא מלבא אליו: ויפג לבו, נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפגות (איכה ג' מ"ט), וריחו לא נמר (ירמי' מ"ח י"א), מתורגם וריחיה לא פג, וכן פי' הרשב"ם, וכן תרגם המתרגם האשכנזי, והרמב"ן פי' כל אלה מלשון ביטול ושביתה, עיין שם, וגם זה ויפג לבו שנתבטל לבו ופסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והי' כמת וזה הענין ידוע בבא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבא להם שמחה בפתע פתאום כי יהי' הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת ואמ' כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתקבע בו בנחת רוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות ואז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם. ואנקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מן רוח אדני ה' עלי (ישעי' ס"א א'), ועתה אדני ה' שלחני ורוחו (שם מ"ח י"ו), איש אשר רוח בו (במדבר כ"ז י"ח): (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף, יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב

כל

המעמר

(כז) וידברו, עיין בבאור שהביא דעת הרמב"ן כי יעקב עד יום מותו לא ידע ממכירת יוסף ע"י אחיו, אבל מאד יקשה אם בן הוא, הלא יפלא בעיני יעקב מדוע התנכר יוסף לאחיו, ונתן אותם כמרגלים, ולקח מהם את שמעון (כי כל זאת ספרו לאביהם כנזכר), ומה יענה יוסף אם ישאל אביו ע"ז, האם ידבר לו כזבים או יכחש אליו בפיו, ולכן יראה כי אחי יוסף התוודו את חטאתם לאביהם, אולם יען ראה יעקב כי יד ה' עשתה זאת, כי סבב את הדברים האלה

למען

ויגש מה

יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־
הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת
אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: *
(כח) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף
בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם

אמות

תרגום אשכנזי שמג

דיא ער איהנען געזאַגט האַט־
טע, ער זאַה אויך דיא וואַ־
גען, דיא יוסף געשיקט האַט־
טע, איהן אויפֿצונעהמען, דאַ
וואַרד דער גייסט איהרעס פֿאַ־
טערס יעקב'ס וויעדער בע־
לעבט, (כח) אונד ישראל
שפּראַך: עס איזט גענוג! מיין

זאָהן יוסף לעבט נאָך! איך מוס הינרייזע ן, אונד איהן זעהען, עהע איך שטערבע!
ישראל

תרגום אונקלוס

יוֹסֵף דִּי מַלֵּיל עִמְּהוֹן וַחֲזָא יַת עֶגְלָתָא דִּי
שְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵיהּ וּשְׁרַת רוּחַ קוּדְשָׁא
עַל יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: (כח) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל סַגִּי
לִי חֶדְוָא עַד כְּעַן יוֹסֵף בְּרִי קַיָּם אֵיזֵיל
וְאַחֲזִינֵיהּ עַד לָא אֵמוּת:

רש"י

עוסק בשפירש ממנו בפ' עגלה ערופה זהו
שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף
ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח
יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו:
(כח) רב לי. רב לי עוד שמחה וחדוה
הואיל ועוד יוסף בני חי:
באורה

באור

כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי הי' תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי, ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו, ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו (לקמן נ' י"ו), ואלו ידע יעקב בענין הזה הי' ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים, (הרמב"ן). והרשב"ם כתב את כל דברי יוסף, שאר דברים שדבר אליהם הכתובים למעלה שבכה על צואריהם והכירו בודאי שהוא אחיהם, וגם ראה את העגלות אשר שלח יוסף על פי פרעה, ותחי רוח יעקב, כי שמר את הדבר שסוף יוסף להיות מושל כי העגלות אינן יוצאות ממצרים כי אם על פי מושל כמו שפירשתי למעלה עכ"ל: (כח) רב, רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי, (רש"י), וכן ת"א סגי לי חדוא, וכן פי' הראב"ע, והרשב"ם כתב רב, די בפוגת לבי שלא האמנתי אלא ודאי עוד יוסף בני חי וכו', ואני הצעיר שמעתי רב עוד יוסף בני חי, אתם אומרים עוד יוסף חי וכי הוא מושל, רב לי במה שהוא עדיין חי אפילו אינו מושל, אלכה ואראנו בטרם אמות וגומר עכ"ל, וכן מתורגם בל"א: אלכה ואראנו, לא שאגור שם כדבריו,

---

המעמר

למען בוא דבריו אשר דבר בחלומות ליוסף, לזה לא עצבם לאמר מדוע עשיתם ככה. ומה שלא בקשו מאת אביהם קודם מותו (כי כל עודנו חי ידעו כי בל ירע להם יוסף) כי הוא יחלה בעדם את פני יוסף, לפי שהיו נכלמים מפניו ולא רצו להזכיר עונם. ותחי רוח יעקב, הרמב"ן אמר שאנקלוס תרגם רוח נבואה (עיין בבאור), אולם בכל הספרים שבידי הנוסחא רוח קודשא (אך בתיב"ע הוא רוח נבואה), וידוע שיש הבדל עצום בין ר"הק ובין נבואה, וכמו שהורה הרב המורה, גם הראיות שהביא אין מוכרחות, כי בכל המקומות ההם נתיחס הרוח אל ה' ולכן הוא רוח נבואה, גם בפסוק אשר רוח בו יש לומר כי נחסר יו"ד היחס (ואין זה זר כל כך כנודע) ושעורו אשר רוחי בו, ולכן תרגם אנקלוס רוח נבואה, אבל כאן שבא רוח יעקב יראה שהוא רק ר"הק השורה על כל איש טהור לבב ונפש יקרה אם רוחו נכון ולבו שמח, כמאמר חז"ל אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה. (כח) רב עוד, מלת עוד נמשכת למטה

ויגש מו

אָמוּת: מו (א) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל
וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָׁבַע
וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק:
(ב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל
בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀
יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: (ג) וַיֹּאמֶר
אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא

מרדה

תרגום אשכנזי

מו (א) ישראל רייזטע אַלזאַ
מיט אַללעם, וואַס
איהם אַנגעהאָרטע, אונד
לאַנגטע צו באר שבע אַן; דאַ-
זעלבסט בראַכטע ער אָפפער
דעם גאָטטע זיינעס פאַטערס
יצחק. (ב) גאָטט שפראַך צו
ישראל אים נעכטליכען געזיכ-
טע, שפראַך נעמליך: יעקב!
יעקב! דיעזער שפראַך: היער
בין איך! (ג) ער שפראַך: איך
בין דער גאָטט דיינעס פאַ-
טערס! פירכטע דיך ניכט,

תרגום אונקלוס

מו (א) וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וְכָל דִּי לֵיהּ וַאֲתָא
לִבְאֵר שָׁבַע וְדַבָּח דִּבְחִין לֵאלָהָא
דְאָבוּהִי יִצְחָק: (ב) וַאֲמַר יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶזְוָוא
דְלֵילְיָא וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא אֲנָא:
(ג) וַאֲמַר אֲנָא אֵל אֱלָהָא דְאָבוּךְ לָא תִדְחַל

רש״י

מו (א) באר שבע. כמו לבאר שבע ה״א
בסוף תיבה במקום למ״ד בתחילתה:
לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו
יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא
באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה:
(ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה
מיצר

באור

(ר״ע ספורנו), וכן סופר בספר הישר שאמר אלך ואראה את בני במצרים ואשובה ארץ כנען אשר דבר אלהים לאברהם כי לא אוכל לעזוב את ארץ מולדתי: והנה דבר ה׳ אליו רד מצרימה עם כל ביתך ושב שם אל תירא מרדת מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם עכ״ל:

מו (א) לאלהי אביו יצחק, שעשה שם יצחק מזבח בבאר שבע כשנגלה לו הקב״ה כמה שכתב בפ׳ אלה תולדת (לעיל כ״ו כ״ה), ועשה גם הוא שם זבחים כמו שעשה אביו (הרשב״ם), ור״ע ספורנו כתב לאלהי אביו יצחק, שאמר ליצחק אל תרד מצרימה (שם ב׳): (ב) יעקב יעקב, קריאת הכפל לצורך שהי׳ קורא פעם אחר פעם לזרז הנקרא, ועוד כ׳ הרד״ק (בפירושו לספר בראשית) לפי שעמד כמה שנים שלא שרתה עליו רוח נבואה קראו פעמים כדי שיתבונן כי רוח נבואה הוא שקורא לו עכ״ל, אבל מה יאמר באברהם אברהם משה משה, ורש״י כתב יעקב יעקב, ל׳ חבה: (ג) אנכי האל אלהי אביך, אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה עתה, וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים פה היו מתחתנים בגויי הארץ ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי נבדל באמרם ז״ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם, (ר״ע ספורנו). ורש״י פי׳ אל תירא מרדה מצרימה, לפי שהי׳

המעמר

בעדות הנגינה, ורב הוא תואר הפעולה כמו די, ובא בפ״ע ע״ד רב עתה ה׳ קח נפשי (מ״א י״ט ד׳), רב עתה הרף ידך (ש״ב כ״ד ט״ז), שגם שם אינו מחובר אל עתה, ולזה בא מפסיק על רב, ולא כמ״ש החכם געזעניוס כי רב מחובר לשלאחריו, ופירוש חדש בזה תמצא בחידושי הטור על התורה (מפי רעי ר׳ יוסף ווייסע נ״י).

ויגש מו

מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל
אֲשִׂימְךָ שָׁם: (ד) אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ
מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַּם־עָלֹה
וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ:
(ה) וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם
וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת
אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ:
(ו) וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־
רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
וַיָּבֹאוּ מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ
אִתּוֹ: (ז) בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו

ובנות

תרגום אשכנזי שמד

נאַך מצרים הינאַב צו ציעהען, דען איך ווילל דיך דאַזעלבסט צו איינעם גראַסען פֿאָלקע מאַכֿען; (ד) איך ווילל מיט דיר נאַך מצרים הינאַב ציעהען, אונד איך ווילל דיך אויך וויעדער הינויף ברינגען, אונד יוסף זאָלל זיינע האַנד אויף דיינע אויגען לעגען. (ה) יעקב מאַכֿטע זיך אויף פֿאָן באר שבע. דיא זאֶהנע ישראל'ס פֿיהרטען איהרען פֿאַטער יעקב, איהרע קינדער אונד איהרע ווייבער אין דען וואַגען, וועלכֿע פרעה געשיקט האַטטע, איהן אויפֿצונעהמען; (ו) זיא נאַהמען איהר פֿיעה אונד איהר גוט, וועלכֿעס זיא אים לאַנדע כנען ערוואָרבען, קאַמען נאַך מצרים, יעקב אונד אַלל זיין זאַאמע מיט איהם, (ז) זיינע זאֶהנע אונד קינדעס זאֶהנע, זיינע טעכֿטער אונד קינ-

תרגום אונקלוס

מִלְּמֵיחַת לְמִצְרַיִם אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֵשַׁוִּינָךְ
תַּמָּן: (ד) אֲנָא אֵיחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וַאֲנָא
אַסֵּקִינָךְ אַף אַסָּקָא וְיוֹסֵף יְשַׁוִּי יְדוֹהִי עַל
עֵינָךְ: (ה) וְקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשָׁבַע וּנְטָלוּ
בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיַת טַפְלְהוֹן
וְיַת נְשֵׁיהוֹן בַּעֲגָלָתָא דִּי שְׁלַח פַּרְעֹה לְמִטַּל יָתֵיהּ: (ו) וּדְבָרוּ יַת גֵּיתֵיהוֹן וְיַת קִנְיָנֵיהוֹן
דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרָיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ: (ז) בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי

עמיה

רש"י

מיכֿר על שנזקק לכֿאת לחוכֿ'לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוכֿה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו כבורין של זהב ונסף כמין כרי ואמ' לו טול את אלו:

באור

שהי' מכֿר על שנזקק לכֿאת לחוכֿה לארץ: מרדה, מקור מנחי פ"א יו"ד, ובא שלא על מנהגו [כי בהחסר היו"ד תבוא תי"ו בסוף ולפניה ב' סגולים כמו פדעהו מרדת שחת (איוב ל"ג ב"ד)], וכמוהו אשר תנה הודך (תהלים ח' ב'): (ד) אעלך גם עלה, כלומר ארד עמך וגם עלה אעלך, כמו וברכתם גם אתי (שמות י"ב ל"ב), ואעלך, מבנין הפעיל: גם עלה, הבטיחו להיות נקבר בארץ, או שהוא רמז לבניו שיעלו ממצרים: ישית ידו על עיניך, על ענייניך וצרכיך ישתדל לעשותם כדכתיב ישת ידו על שנינו (איוב ט' ל"ג), כ"כ הרשב"ם ז"ל. וראב"ע פי' ישית ידו על עיניך במותך, כן מנהג החיים עם המתים, ואונקלוס ויב"ע וכן המתרגם

האשכנזי

וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ
מִצְרָיְמָה: ס (ז) וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים
מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב
רְאוּבֵן: (ט) וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ
וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי: (י) וּבְנֵי
שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין
וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית:
(יא) וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי:
(יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה
וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ

כנען

תרגום אונקלוס

עַמֵּיהּ בְּנָחֵיהּ וּבְנַח בְּנוֹהִי וְכָל זַרְעֵיהּ אֵיתֵי
עַמֵּיהּ לְמִצְרָיִם: (ח) וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דָּעָאלוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וּבְנוֹהִי בּוּכְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב
רְאוּבֵן: (ט) וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרוֹן
וְכַרְמִי: (י) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד
וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנִיתָא: (יא) וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי:
(יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וְזָרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא

הרגום אשכנזי

קינדער טעכטער אונד אַלֶ֫ל זײ־
נען וּאַמען בראַכטע ער מיט
גען מצרים. (ח) דיעזעס זינד
דיא נאַמען דער צו מצרים אַנ־
קאָמענדען קינדער ישראל׳ס
יעקב אונד זיינע קינדער: זיין
ערשטגעבאָרנער ר א ו ב ן.
(ט) ראובן׳ס זאָהנע: חנוך,
פלוא, חצרון אונד כרמי.
(י) שמעון׳ס זאָהנע: ימואל,
ימין, אהד, יכין, צחר אונד
שאול, זאָהן אײנער כנענית.
(יא) לוי׳ס זאָהנע: גרשון, קהת
אונד מררי. (יב) יהודה׳ס זאָהנע:
ער אונד אונן, שלה, פרץ אונד
זרח; ער אונד אונן אַבער
שטאַרבען אים לאַנד כנען,

ריא

ר ש " י

(ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת
לוי: (ח) הבאים מצרימה. על שם העתיד
קורא להם הכתוב באים. ואין לתמוה על
אשר לא כתב אשר בלהו: (י) בן הכנענית.
בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרגו את שכם
לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה

שמעון

וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנִיתָא: (יא) וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי:
(יב) וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וְזָרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא

ב א ו ר

הלשונות תרגמו המלות כמות שהן, כי יתכן לכלול שתי הכוונות יחד: (ז) ובנות בניו, סרח בת אשר ויוכבד בת לוי, לשון רש״י, ומה יראה בנותיו מכל דרך הכתוב בזידבר ביקוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, ובני דן חשים (להלן כ״ג), ובני פלוא אליאב (במדבר כ״ו ח׳), וכן בנותיו דינה, ובנות בניו, סרח בת אשר, מכל יוכבד לא יוכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש שבעים וגו׳, מכל ירמוז אליה בדעת רבותינו (הרמב״ן), ועיין מה שהבאתי שם׳ ויצב בספוק ויקמו כל בניו וכל בנותיו (לעיל ל״ו ל״ה), ועיין מ״ש הרא״ם ז״ל והמהרש״ל בחידושי אגדות שבש״ס (דף קכ״ג ע״ב): (ח) הבאים, על שם העתיד קורא להם הכתוב באים, ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר בלהו, (רש״י), כי היתה להם לז הבחינה כמו תואר דבק בהם, והוא כמו חלק הלשון הנקרא (פארטיציפיום) שהוא פעל ושם יחדיו (דיא מענקמאענדען), וכן תרגמו המתרגם התכמי: (י) ושאול בן הכנענית, רש״י פיכח ע״פ ג׳ ר׳ בן דינה שנבעלה לכנעני, ועם שהדבר מקויים גם ע״פ סיפור ספר היסר שמעון לקח את דינה לאשה, מכל מקום כנענית ע״פ שנבעלה לכנעני הוא דרך דרש, מכל מספר הל״ל יספר כי כנענית אחרת לקח לאשה מבני חת וכח אליה וילדה לו את שאול, וה׳ בניו הראשונים נולדו לו מדינה לאשתו, כמ״ש גם׳ ושלח (לעיל ל״ד י״ב), ועיין מ״ש עוד גם׳ ויצב (שם ל״ה ג׳):

ויגש מו

כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְּנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן
וְחָמוּל׃ (יג) וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע
וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן׃ (יד) וּבְנֵי זְבֻלוּן
סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל׃ (טו) אֵלֶּה ׀
בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב
בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־
נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ׃

ובני

תרגום אשכנזי שמה

דיא זאֶהנע פרץ: חצרון אונד חמול. (יג) יששכר'ס זאֶהנע: תולע אונד פוה, יוב אונד שמרן. (יד) זבולן'ס זאֶהנע: סרד, אלון אונד יחלאל. (טו) דיעזעס זינד לאה'ס זאֶהנע, וועלכע זיא דעם יעקב צו פדן ארם געבאָרען, וויא אויך זיינע טאָכטער דינה; זאֶהנע אונד טעכטער צוזאַממען דרייא אונד דרייסיג פערזאָנען

תרגום אונקלוס

דִּכְנַעַן וַהֲווֹ בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃
(יג) וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן׃
(יד) וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל׃ (טו) אִלֵּין
בְּנֵי לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְיַת
דִּינָה בְּרַתֵּיהּ כָּל נַפֵּשׁ בְּנוֹהִי וּבְנָתֵיהּ תְּלָתִין

וחלת

רש"י

שמעון שישאנה ב"ר: (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקב' תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה

באור

(טו) שלשים ושלש, ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אתה ללוי במצרים (במדבר כ"ו נ"ט), לידתה במצרים ואין הורתה במצרים, זו היא שיטת רבותינו (בסוטה דף י"ב ע"א ובב"ב דף ק"כ ע"א וקכ"ג ע"ב ובב"ר פ' צ"ד סימן ח'), וכן סופר בספר הישר. והראב"ע אחר שטען על דעת חז"ל בענין יוכבד כתב והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאלו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראי' על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו, ואם טען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש (שמות א' ה'), דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר ילד לו בפדן ארם (לעיל ל"ה כ"ו), ולא נולד לו בנימין שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים, האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו, והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב, והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחר בשבעים

המעמר

מו (טו) שלשים ושלש, עיין מה שהביא המבאר ז"ל בשם הראב"ע כי יעקב נכלל בחשבון וכו', ויפה העיר רעי רי"וו וז"ל: אני מצאתי ראי' נכונה בס' ד"הי (א' כ"ה ג') שמונה שם בני ידותון ואומר: בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה על יד אביהם ידותון וגו' (ומדרש חז"ל אשתו של ידותון מעוברת היתה אינו בפשטות הכתוב) הרי להדיא כי כלל את ידותון בתוך בניו, אף כי התחיל בני ידותון וסיים על יד אביהם; ועוד ראוי להזכיר בזה מ"ש הר"אש בסוף ערבי פסחים וז"ל: יש מקשין כיון דקרא קאמר תספרו חמשים יום למה אין אנו מונין אלא מ"ט יום וכו' ולי נראה שאין אנו צריכין לדחוקות הללו וכו' ומתספרו חמשים יום לאו קשיא מידי שכן דרך המקרא בשמגוע המנין לסכום עשירית

ויגש מו

(טז) וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן
עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ (יז) וּבְנֵי
אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה
וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר
וּמַלְכִּיאֵל׃ (יח) אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה
אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד
אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה
נָפֶשׁ׃ (יט) בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב

יוסף

תרגום אשכנזי

נען. (טז) דיא זאֶהנע גד׳ס: צפיון, חגי, שוני, אצבן, ערי, ארודי אונד אראלי. (יז) דיא קינדער אשר׳ס: ימנה, ישוה אונד ישוי, בריעה אונד איה־רע שוועסטער שרח; דיא זאֶהנע בריעה׳ס: חבר אונד מלכיאל. (יח) דיעזעס זינד זלפה׳ס זאֶהנע, וועלכע לבן זיינער טאָכטער לאה מיטגע־געבען; זיא געבאַהר דעם יעקב דיעזע זעכצעהן פערזאָ־נען. (יט) דיא זאֶהנע רחל׳ס, יעקב׳ס פרויא: יוסף אונד

תרגום אונקלוס

וּתְלָת: (טז) וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבּוֹן
עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי: (יז) וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה
וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחַתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל: (יח) אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה
דִּי יְהַב לָבָן לְלֵאָה בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יַת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁתָּא עֲשַׂר נַפְשָׁן: (יט) בְּנֵי רָחֵל

אחת

רש״י

הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו

באור

בשבעים נפש ירדו אבתך מצרימה (דברים י׳ כ״ב), ואלה שניהם לא ירדו, ג״כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר עכ״ל, וגם זה הי׳ נכון בפשט הכתוב ולא רחוקה היא דעה זאת מדעת חז״ל בב״ר (פ׳ צ״ד סי׳ ח׳), שאמרו שם ויש אומרים יעקב השלים עמהם את המנין, ע״ש עוד, והנה הרשב״ם עם שפי׳ כהראב״ע, מ״מ לא הרחיק גם דעת חז״ל שיובבד השלימה החשבון, והביאה באחרונה, ובבר עמד הרמב״ן ז״ל ובטל את טענות הראב״ע נגד דברי רז״ל בדברים ישרים ונכוחים: (יט) בני רחל אשת יעקב, ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית, (רש״י), ולשון הרמב״ן דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמור בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם כתולדותם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב, אבל בכאן מפני שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות, ולכך הזכיר רחל בתוך הלחינות, והוצרך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה עכ״ל:

ונעמן

המעמר

פחות אחת מונה אותו בחשבון עשירית ואינו משגיח על חסרון האחת כיוצא בו כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים וכו׳ ע״ש; והנה הראב״ע אינו מסכים לזה כי כתב וז״ל: י״א כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ס״ט היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים עכ״ל, ולדעתי אין טעות בזה כ״כ כי מספר שלשים ושלש מוסב על התחלת הפרשה אלה שמות בני ישראל יעקב ובניו, הרי שכלל גם את יעקב בתואר בני ישראל, רק שפרט באמצע את בניו מן לאה, ולבסוף הוא כולל אותם יחד ואמר שלשים ושלש והוא בצירוף יעקב, אמנם בסוף הפרשה הוא אומר כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, ועל זה כ״ל כי בא שבעים מפני סך החשבון, כי קשה הוא פה לומר שנכלל יעקב בתוך בית יעקב עכ״ל.

יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: (כ) וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ ה
אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן
אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם: (כא) וּבְנֵי
בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא
וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים
וָאָרְדְּ: (כב) אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר
יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה
עָשָׂר: (כג) וּבְנֵי דָן חֻשִׁים: (כד) וּבְנֵי
נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם:
(כה) אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן
לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה
לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה: (כו) כָּל־
הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה ג
יצאי

תרגום אשכנזי שמו

בנימין. (כ) דעם יוסף וואורדע אים לאַנדע מצרים נעבאָרען: מנשה אונד אפרים, וועלכע איהם אסנת, טאָכטער פוטי פרע'ס, פריעסטערס צו און, געבאָרען האַטטע. (כא) בנימין'ס זאָהנע: בלע, בכר, אשבל, גרא, נעמן, אחי אונד ראש, מפים אונד חפים אונד ארד; (כב) דיעזעס זינד דיא זאָהנע רחל'ס, דעם יעקב געבאָרען, צוזאַממען פיערצעהן פערזאָנען. (כג) דן'ס זאָהנע: חשים. (כד) נפתלי'ס זאָהנע: יחצאל, גוני, יצר אונד שלם. (כה) דיעזעס זינד בלהה'ס זאָהנע, וועלכע לבן זיינער טאָכטער רחל מיטגעגעבען; זיא געבאַהר דעם יעקב דיעזע, צוזאַממען זיעבען פערזאָנען. (כו) אַללע פערזאָנען, דיא מיט יעקב נאַך מצרים קאַמען (נעמליך זיינע

תרגום אונקלוס

אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: (כ) וְאִתְיְלִידוּ
לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּי יְלֵידַת לֵיהּ
אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן יַת מְנַשֶּׁה
וְיַת אֶפְרָיִם: (כא) וּבְנֵי בִנְיָמִין בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים
וָאָרְדְּ: (כב) אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דִּי אִיתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשְׁתָא אַרְבְּעַת עָשָׂר: (כג) וּבְנֵי
דָן חֻשִׁים: (כד) וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם: (כה) אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּי יְהַב
לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יַת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשְׁתָא שְׁבַע: (כו) כָּל נַפְשְׁתָא דְעָלָא
ליעקב

רש"י

עיקרו של בית: (כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו

באור

(כא) ונעמן, הוא בן בנימין כי יש נעמן שהוא בן בנו בפ' פינחס כמ"ש ויהיו בני בלע ארד ונעמן (במדבר כ"ו מ'): (כג) ובני דן חשים, יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כי כן דרך הלשון, (הראב"ע), ולא נמצא בשום מקום שיהי' לו שנים, ומדוע ירמוז עליו הכתוב אם מת טרם בואו למצרים, והנכון כי כן דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, כמ"ש בשם הרמב"ן לעיל (בפסוק ז'): (כו) כל הנפש וגו' מצרימה

תרגום אשכנזי

ויגש מו

נע איינענען נאַכקאָממען, אַלע נע ריא ווייבער רער זאָהנע יעקב'ס), צוואַממען זעכס אונר זעכציג פערזאָנען; (כז) אונר ריא זאָהנע יוסף'ס, וועלכע איהם אין מצרים געבאָרען וואורדען, וואַרען צוויי פערזאָנען. ריא פאַמיליע יעקב'ס, ריא צו מצרים אייגנטראַף, ווער אַלזאָ צוואַממען זיעבציג פערזאָנען. (כח) דען יהודה זאַנרטע ער פאָראויס צו יוסף, דאַס ער

להורת

ויגש מו

וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף

תרגום אונקלוס

לְיַעֲקֹב לְמַצְרַיִם נַפְקֵי יָרְכֵיהּ בַּר מִנְשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית: (כז) וּבְנֵי יוֹסֵף דִּי אִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תְּרֵתַיִן כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב דִּי עֲלָא לְמִצְרַיִם שַׁבְעִין: (כח) וְיַת יְהוּדָה שְׁלַח

קדמוהי ז

ר ש " י

איהם

כמו בערב היה נלה (לעתר נ') וכמו והנה רחל כתו בלה עם הצאן לפיכך טעמו למטה בלע"ף לפי שכשילתו לבת מלרן כנען לא היו אלא שבעים ושם. והבני כל הנפש לבית יעקב הבאה מלרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בני"ת לפי שמנאן אם היו שבעים שמלאו אם יוסף ובני בניו ותוספה להם יובנך בין הסומות. ולפרני הלומר תלומות נולדו עם השבטים לריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למלרים שהרי לא נמנו כאן. מלתי ביקרית הרבה עבו שם נפשות היו לו והכתוב קורא לותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדים לאלהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא לותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד:

להורות

באור

(יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב) כל נפש ששים ושש, וכן השניו התרגום האשכנזי, ולכן מלת יעקב בלתוך שהוא מפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, ולפי שהאומר לרוך חוזר וכופל מלת נפש שהיא נוצא המאמר, וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות: יצאי ירכו וגו' כל נפש ששים ושש, כי יעקב שהוא מחשבון של שלשים ושלש היו בכלל יצאי ירכו כי יצאי ירכו לא היו אלא שבעים ותשע, וכי תאמר מנה בשבעים נפש ירדו לבתך מלרימה (דברים י' כ"ב), שיעקב ובניו היו שבעים, (הרשב"ם), ובבר בתבתי דעת מבמינו ז"ל שיובנך השלימה החשבון: (כו) נפש ישים, תאמר הרי הספר פרטים חשבון הזברים, כמו כל נפש לרבעה עשר, כל נפש שבעה, ופעמים חשבון הנקבות כל נפש וגו' שלשים ושלש, שם עשרה נפש, לפי שהנוף הוא בלשון זבר והנפש בלשון נקבה, והבוונה בכל אלה בלרופם יחד: הבאה מלרימה שבעים, מלעיל שהוא פעל עבר (והה"ק במקום אחר, ופירושו אחר בלה לא תאמר ה"ק הידיעה נעבדים), לפי שמנאן בשם היו שבעים, שמלאו שם יוסף ובני בניו ותוספה להם יובנך בין הסומות, לבל את' כל הנפש הבאה ליעקב וגו' שלשים ושם, מלרע שהוא בינוני, ופירושו שילתו מלרן כנען לבת למלרים, ואז לא היו אלא שלשים ושם, כן פירש", ותרגום אונקלוס שניהם שעלה, וב"ת יב"ע, לבל נמנה את"ת את' מנוקד העי"ן והלמ"ד שניהם בקמץ, והכ' העי"ן את"ם, ואולי לריך להגיה כן גם בתיב"ע, וגם התרגום האשכנזי חלק ביניהם ותרגם את' (ריש כתך מצרים קאתען), והכ' (ריש לו מצרים וויבטרמען): מצרימה, לשון הביר שנקרלת

ויגש מו

לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה
גֹּשֶׁן: (כט) וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ
וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה
וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ
עַל־צַוָּארָיו עוֹד: (ל) וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם
אחרי

תרגום אשכנזי שמז

איהן אַנווייזע נאַך גשן, אונד
זיא קאַמען אַן אים לאַנדע
גשן. (כט) יוסף ליעס זיינען
שטאַאַטסוואַגען אַנשפאַננען,
אונד צאָג הינויף נאַך גשן זיי-
נעם פאַטער ענטגעגען; אַלס
ער איהם צו געזיכטע קאַם,
פיעל ער איהם אום דען האַלז,
אונד וויינטע לאַנגע אַן זיינעם
האַלזע. (ל) ישראל שפראַך
צו יוסף: נונמעהר ווילל איך
נערן

תרגום אונקלוס

קָדָמוֹהִי לְוַת יוֹסֵף לְפַנָּאָה קָדָמוֹהִי לְגֹשֶׁן
וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן: (כט) וְטַקִּים יוֹסֵף
רְתִיכוֹהִי וּסְלֵיק לְקָדָמוּת יִשְׂרָאֵל אָבוּהִי
לְגֹשֶׁן וְאִיתְחֲזֵי לֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְארֵיהּ וּבְכָא
עַל צַוְארֵיהּ עוֹד: (ל) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף
אִילוּ אָנָא מָאִית זִימְנָא הָדָא מְנַחֵם אָנָא
בהר

רש"י

(כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו
מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו.
קודם שיגיע לשם. ומ"א ולהורות לפניו
לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה:
(כט) ויאסור יוסף מרכבתו, הוא עצמו
אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד
אביו: וירא אליו, יוסף נראה אל אביו:
ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה
וכן כי לא על איש ישים עוד (איוב ל"ד)
לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות
נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא
נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי
למות

באור

כן כי לא באו אלא לגשן, רק ר"ל מצרימה ארץ מצרים וגשן בכללה: (כח) להורת לפניו,
כמו שת"א לפנות לו מקום ולהורות איך יתישב בה ואיך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגשן:
לפניו, קודם שיגיע לשם, כי נמצאת מלה זאת בענין ההקדמה, כמו לפני בוא יום ה' (מלאכי
ג' כ"ג), לפנים הארץ יסדת (תהלים ק"ב כ"ו): (כט) ויאסר יוסף, ע"י צווי כמו ויבן שלמה
את הבית (מלכים א' ו' י"ד), כן פירש הראב"ע, וכן מתורגם בל"א: וירא אליו, רש"י פי'
יוסף נראה אל אביו, ויפל על צואריו, וכן ויבך על צואריו, שב ג"כ על יוסף, ועוד ל' הרבות
בכיה, וכן כי לא על איש ישים עוד (איוב ל"ד כ"ג), לשון רבוי הוא, אינו שם עליו עלילות
נוספות על חטאיו, אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל, אבל הרמב"ן כתב והנכון
בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזקן או שבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת
בדרך מלכי מצרים. ולא היה ניכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר
נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צוארו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד
עד היום הזה כשלא ראהו ואח"כ אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא
מי דמעתו מצוייה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך
ואל תחוש בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבן את כל אבל
שבע שנים וגו' ויצבר יוסף בר וגו' וליוסף ילד שני בנים וגו' (לעיל מ"א מ"ח ומ"ט וכ'), וכן
במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא עכ"ל, ובס' הישר סוכר כי יעקב נפל על צוארי יוסף
ובכה כפי' הרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי תרגם ויו"א אליו ויפל וגו' ויבך וגו' באופן מסבים
לב' הפירושים בלי הכרעה: (ל) אמותה הפעם, ת"א אלו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא,
וכן

תרגום אשכנזי

ויגש מו

אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ (לא) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃ (לב) וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ (לג) וְהָיָה כִּי־

יקרא

גערן שטערבען, נאַכרעם איך דיין אַנגעזיכט וויעדער געזעהען, דאַס דוא נאָך לעבעסט! (לא) יוסף שפראַך צו זיינען ברידערן אונד צור פאַטיעליע זיינעם פאַטערס: איך ווילל הינגעהען, אונד עס פרעה בעריכטען, אונד איהם זאַגען: מיינע ברידער אונד דיא פאַמיליע מיינעם פאַטערס, דיא אים לאַנדע כנען צו הויזע זינד, זינד צו מיר געקאָמטען; (לב) דיא מעננער זינד פיעההירטען, דען זיא האַבען זיך פאָן יעהער מיט פיעהצוכט אַבגעגעבען; איהר קליינעס פיעה, איהר רינדפיעה, אונד וואַס איהנען אַנגעהאָרט, האַבען זיא אויך מיטגעבראַכט. (לג) ווען אייך

נון

רש"י

תרגום אונקלוס

בָּתַר דַּחֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ אֲרֵי עַד כְּעַן קַיָּים אַתְּ׃ (לא) וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי וּלְבֵית אָבוּהִי אֶסַּק וַאֲחַוֵּי לְפַרְעֹה וְאֵימַר לֵיהּ אַחַי וּבֵית אַבָּא דִּי בְאַרְעָא דִכְנַעַן אָתוֹ לְוָתִי׃ (לב) וְגוּבְרַיָּא רָעֵי עָנָא אֲרֵי גַבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ וְעַנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אַיְתִיאוּ׃ (לג) וִיהֵי

ארי

למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים

רועי

באור

וכן תיב"ע והמתרגם האשכנזי: (לא) אעלה ואגידה לפרעה, כאשר הלך ממצרים לגשן אמר ויעל לקראת ישראל אביו גשנה ואיך אמר בשובו למצרים מגשן אעלה, אלא פי' אעלה על המרכבה (מ"י): (לב) והאנשים רעי צאן וגו', ועוד אומרה אליו והאנשים וגו', ול' הרמב"ן והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו, אמר לו שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית ירעו אותם אלא שעשרם במקנה, וזה טעם כי אנשי מקנה היו והי' להם עושר ועבודה רבה מאד במקנה רב אשר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד עכ"ל: כי אנשי מקנה היו, מעולם, וכן מתורגם בל"א:

בעבור

המעמר

(לא) אעלה, הרב המבאר פירש בשם מ"י שהכוונה אעלה על המרכבה, ויותר יראה שהוא דרך כבוד, שכל הבא לחצר המלך לעליה נחשב לו. (לב) והאנשים, לדעתי לכוונה מיוחדת אמר יוסף אל פרעה בדברים האלה, כדי להרחיק את אחיו מעיר המלוכה, כי עוד פחד מסערות נפשם פן תהיה זאת לפוקה גם לו גם להם אם יתרחרו ריב עם שרי המלך, גם ידע כי רועי מקנה הם ואינם מורגלים להתיצב לפני מלכים ולעמוד בחצר המלך, ולכן לקח רק מקצת אחיו והעמידם לפני פרעה אך לרגעים.

לגור

יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־
מַּעֲשֵׂיכֶם׃ (לד) וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי
מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־
עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ
בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־
תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃
מז (א) וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה
וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם
וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן
וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ (ב) וּמִקְצֵה
אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם

לפני

תרגום אשכנזי שמח

נון פרעה רופֿען לעסט, אונד שפריכֿט: וואַס איזט אייער טהון? (לד) זאָ זאַנֿעט: דיינע דיענער זינד לייטע, דיא זיך מיט דער פֿיעהצוכֿט אַבגעבען פֿאָן אונזערער יוגענד אַן ביז יעטצט, זאָוואָהל וויר אַלס אויך אונזערע עלטערן, דאַמיט איהר אים לאַנדע גשן בלייבען מאֶגעט; דען דיא פֿיעההיר־טען זינד דען מצרים איין גרייל.

מז (א) יוסף קאַם הין, בע־ריכֿטעטע עס דעם פרעה, שפראַך נעמליך: מיין פֿאַטער אונד מיינע ברידער זאַממט איהרעם קליינען אונד גראָסען פֿיעה, אונד וואַס זיא זאָנסט האַבען, זינד אויס דעם לאַנדע כנען אַנגעקאָממען, אונד זינד יעטצט אים לאַנדע גשן. (ב) פֿאָן דען יינגסטען זיינער ברידער נאַהם ער פֿינף מעננער, אונד שטעללטע זיא פֿאָר

תרגום אונקלוס

אֲרֵי יִקְרֵי לְכוֹן פַּרְעֹה וְיֵימַר מָה עוֹבָדֵיכוֹן׃
(לד) וְתֵימְרוּן גַּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּךְ
מִזְעֵירָנָא וְעַד כְּעַן אַף אֲנַחְנָא אַף אַבְהָתָנָא
בְּדִיל דְּתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן אֲרֵי מְרַחֲקִין
מִצְרָאֵי כָּל רָעֵי עָנָא׃
מז (א) וַאֲתָא יוֹסֵף וְחַוִּי לְפַרְעֹה וַאֲמַר
אַבָּא וְאַחַי וְעַנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל
דִּי לְהוֹן אָתוֹ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְהָא אִינוּן
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ (ב) וּמִקְצַת אָחוֹהִי דְּבַר

רש"י

רועי צאן וגו': (לד) בעבור תשבו בארץ גושן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לפי שהם להם אלוהות:

מז (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד

באור

(לד) בעבור תשבו בארץ גשן, והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה, וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאים במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רעי צאן, לפי שהם להם אלוהות, (רש"י), ולשון הראב"ע כי תועבת מצרים כל רעה צאן, לאות כי בימים ההם לא היו המצרי' אוכלי' בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היו' הזה עכ"ל:

מז (ב) ומקצה, המ"ם אינה לשמוש מן קצה, בעבור שאין דגש אחריה לחסרון נו"ן, אבל

לִפְנֵי פַרְעֹה: (ג) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ
אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־
אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ: (ד) וַיֹּאמְרוּ
אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־
אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ
כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה

ישבו

תרגום אשכנזי

פאר פרעה. (ג) פרעה שפראך צו זיינען ברידערן: וואס איזט אייער טהון? זיא אנטוואָרטע= טען דעם פרעה: דיינע דיע= נער זינד פיעהההירטען, זא= וואהל ווייר אלס אונזערע פאר= פאהרען, (ד) אונד זאנטען פערנער צו פרעה: ווייר זינד נעקאמען, אונז היער צו לאנ= דע אויפצוהאלטען, דען אים לאנדע כנען, וואָ דיא הונ= גערסנאָטה זא גראס] איזט, האט דאס פיעה דיינער דיענער קיינע ווייד מעהר, וא

לאם

ר ש"י

ולנפתלי לחמר נפתלי ולדן לחמר דן וכן לזבולן וכן לגחר זהו לשון ברכות רבה שהיה לנגדו לחרן ישראל. לפל בגמרא בגלית שלנו מלינו שחותן שכפל משה שמותן הם החלבים וחותן הניח לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר בגמרא קמא. ובכרייתא דספרי שנינו בה

בוחלת

תרגום אונקלוס

חַמְשָׁא גוּבְרִין וְאַקְיְמִינוּן קֳדָם פַּרְעֹה:
(ג) וַאֲמַר פַּרְעֹה לַאֲחוֹהִי מָה עוֹבָדֵיכוֹן וְאָמְרוּ
לְפַרְעֹה רָעֵי עָנָא עַבְדָּךְ אַף אֲנַחְנָא אַף
אֲבָהָתָנָא: (ד) וְאָמְרוּ לְפַרְעֹה לְאִיתוֹתָבָא
בְּאַרְעָא אֲתֵינָא אֲרֵי לֵית רַעְיָא לַעֲנָא דִּי
לְעַבְדָּךְ אֲרֵי תַקִּיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן

באור

היה נוספת, כדרך לותיות החמנתי"ו שנוספו לפעמים בשמות, ופירושו כמו מקנת, וכן ת"ח ויכ"ע. ורש"י כתב ומקנה לחיו, מן הפחותים שנהם לנגורה (וכן מחורגם גל"ח), שאין נרחים גבורים שאם ירחה לוחם גבורים יעשם תוכי מלחמתו, ולחה הם רחוקין שמעון לוי יעקב ובניימין, לוחם שלח בכל משה שמותם כשנרכן, לפל שמות הגבורים בכל, וזאת יהודה שמע ה' קול יהודה וכו' זהו לשון ב"ר שהיה לנדת ח"י, לפל בגמרא בגלית שלנו (ב"ק דף כ"ב ע"ח), מלינו שחותן שכפל משה שמותן הם החלבים וחותן הניח לפני פרעה (והם זבולן דן נפתלי גד ואשר), ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב"ק, ובכרייתא דספרי שנינו בה בוחלת הנוכה כמו גמרא שלנו ענ"ל, וכן כתיב"ע היה כמו בגמרא שלנו: (ד) לגור בארץ, לני תמה נטעם הזה שאמרו לו, כי גם נמלרים אין מרעה כי נכד הרעב בחרן מלרים כמו בחרן כנען אז יותר, כי עליה היתה עיקר הגזרה ואולי אמרו כי בחרן כנען מפני כובד הרעב יאכלו החנוים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה, לפל בחרן מלרים יש בה [שבר יהיו בה החנוים ותשאר בה מרעה מעט, ויתכן שהיה בחרן

מלרים

הערה

מז (ד) לגור בארץ, עיין בגחוה כמה שהקשה הרמב"ן כי הלא גם בחרן מלרים אין מרעה מפני הרעב, ויתחה לי כי בחרן מלרים שהיה היאור והשקה את האדמה, אם גם לא עלה במהגו להוליך ולהלמיח עד כי החרן תחן יבולה ועץ השדה פריו, בכל זאת הלמיח מלוי לבהמה ומרעה לצאן, יען זה חינו לריך לאדמה שמוה ולחה כשדות וכרמים, ולזה פי' למלרים עוד בחן ובקר בשני הרעב בגרלה גמה שינוק, חולם בשאר החרלות לפני כמוי האדמה רק למטר השמים יחתו מים, אם יאמל הנשם, יבש מלוי בכל לין.

ויגש מז

יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ (ה) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃ (ו) אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה

על

תרגום אשכנזי שמט

לאַס נון דיינע דיענער אים לאַנ=
דע גשן וואָהנען. (ה) פרעה
שפראַך צו יוסף: עס איזט דיין
פֿאַטער אונד דיינע ברידער,
דיא צו דיר געקאָממען! (ו) דאַז
לאַנד מצרים איזט פֿאָר דיר
אָפֿפֿען, זעטצע דיינען פֿאַטער
אונד דיינע ברידער אין דיא
בעסטע נעגענד דעס לאַנדעס,
לאַס זיא אים לאַנדע גשן וואָה=
נען, אונד ווען דוא ווייסט,
דאַס טיכֿטיגע מעננער אונטער איהנען זינד, זאָ מאַכֿע זיא צו אָבעראויפֿזעהערן איבער מיין
פֿיעה

תרגום אונקלוס

וּכְעַן יֵתְבוּן כְּעַן עַבְדָּךְ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ (ה) וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף לְמֵימָר אָבוּךְ וְאָחָךְ אָתוֹ לְוָתָךְ׃ (ו) אַרְעָא דְמִצְרַיִם קָדָמָךְ הִיא בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא אוֹתֵיב יַת אָבוּךְ וְיַת אָחָךְ יֵתְבוּן בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאִם יָדַעְתְּ וְאִית בְּהוֹן גּוּבְרִין דְּחֵילָא וּתְמַנֵּינוּן רַבָּנֵי גֵיתֵי עַל דִּי

רש"י

בוזאת הברכה כמו בגמ' שלנו: (ו) אנשי
חיל. בקיאין באומנותן לרעות צאן: על
אשר

באור

מצרים מעט באתו מפני היאורים והאגמים, (הרמב"ן): (ה) אביך ואחיך באו אליך, הכנסת
דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא, והנכון בעיני שיאמר
אביך ואחיך אליך באו לשמע כבודך, ועליך השליכו יהבם, ראה שתעשה עמהם טובה, כי עליך
הדבר ויש לאל ידך, (הרמב"ן), ועפ"ז תבין כוונת המתרגם האשכנזי: (ו) בארץ גשן, שם
כולל, ובה מחוזות לכל אחת שם פרטי, והמחוז המובחר שבהם היא ארץ רעמסס, ולכן אמר
להלן במיטב הארץ בארץ רעמסס, וגשן היא הארץ הנבחרת בכל ארצות מצרים, וכ' הראב"ע
והעי"ן נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות
פרעה היתה עכ"ל: ואם ידעת ויש בם אנשי חיל, שעורו שיש בם אנשי חיל, וכן תיב"ע
דאית, וכן מתורגם בל"א: אנשי חיל, ראוים לגבורה ולשררה כמו אשת חיל את (רות ג'
י"א), ואני הצעיר מצאתי תרגום שרי מקנה רבני חילא לפירוש רבינו, (הרשב"ם), ומן ואני
הצעיר הוא הוספה מאיזה תלמיד שרצה להביא ראי' לפי' הרשב"ם שפי' אנשי חיל לגבורה ולשררה
והבין שאין צורך אל הגבורה והשררה רק לממונה על החיל, ולפי שנאמר אחריו ושמתם שרי
מקנה, שאין צורך לזה להיות איש חיל, לכן הרחיק עדותו מאיזה תרגום אשר מצא שתרגם
מקנה, חילא, ואנחנו לא ראינו ולא שמענו התרגום הזה, כי ב' התרגומים שבידנו, ת"א
ויב"ע תרגמו רבני גיתי, אבל כוונתו האמתית היא, בעבור שאמר שרי, שאין הכוונה להיות
רועים, רק ממונים על הרועים, כשאר הממונים של מלך, כמו שר האופים, שר המשקים,
שר הטבחים, וכל שר ומושל צריך לגבורה, ולא גבורת הגוף למלחמה, רק גבורת הלב כמ"ש
רוח עצה וגבורה (ישעי' י"א ב'), והיא אחת מהמדות שצריך כל שר וממונה להתנהג על פיהם
(וגבורת חז"ל שאמרו בפ"ד דאבות משנה ד' איזהו גבור וכו' לא רחוקה היא ממנה) ועליה כוון
הרשב"ם, ולכן הביא ראי' מפסוק כי אשת חיל את הנאמר ברות, שאין הכוונה שם במלת
חיל על צבא המלחמה, ורש"י פי' אנשי חיל, בקיאין באומנותן לרעות צאן (וכן מתורגם בל"א),
ואין כוונתו להיות רועים, כי אמר שרי מקנה, ולא רועי מקנה, רק כוונתי שהם בקיאין
במלאכה ההיא, יודעים להשגיח כראוי על הרועים שתחת ידם, וכוונתו קרובה לכוונת הרשב"ם
ז"ל: שרי מקנה, הראב"ע פי' כסוס כפרד, והרחיק הצאן בעבור שתועבת מצרים כל רעה

תרגום אשכנזי

פֿיעה. (ז) יוסף בראַכֿטע זיינען פֿאַטער יעקב, אונד שטעללטע איהן דעם פרעה פֿאָר; יעקב גריסטע פרעה. (ח) פֿרעה שפראַך צו יעקב: וויא פֿיעל זינד דיא יאַהרע דיינעס לעבענס? (ט) יעקב אַנטוואָרטעטע דעם פרעה: דיא טאַגע מיינער וואַללפֿאַהרט זינד הונדערט אונד דרייסיג יאַהרע; וועניג אונד בעטריבט וואַרען מיינע לעבענסיאַהרע, אונד לאַנ-

ויגש מז

עַל־אֲשֶׁר־לִי: (ז) וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־
יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה: (ח) וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי
חַיֶּיךָ: (ט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה
יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת
שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי

ולא

רש"י

אשר לי. על כאן שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלו"דיר בלע"ז: (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר

תרגום אונקלוס

לִי: (ז) וְאַיְיתִי יוֹסֵף יַת יַעֲקֹב אָבוּהִי וַאֲקִימִינֵיהּ
קֳדָם פַּרְעֹה וּבָרִיךְ יַעֲקֹב יַת פַּרְעֹה: (ח) וַאֲמַר
פַּרְעֹה לְיַעֲקֹב כַּמָּה יוֹמֵי שְׁנֵי חַיָּיךְ: (ט) וַאֲמַר
יַעֲקֹב לְפַרְעֹה יוֹמֵי שְׁנֵי תוֹתָבוּתִי מֵאָה וּתְלָתִין שְׁנִין זְעֵירִין וּבִישִׁין הֲווֹ יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי

ולא

באור

כאן, אבל לפי מה שפי' הוא למעלה הסבה היא בעבור שלא אכלו בשר הבעל חי ולא ישתו חלבו, עדיין נשארה הגזה הכריכה להם לבגדים, ורש"י פירש על אשר לי, על כאן שלי: (ז) ויברך יעקב, היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז, (רש"י), ובל"א (גריסען), והרמב"ן כתב ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמרו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היא ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשא מלכותם, וכענין שאמר הכתוב יחי אדני המלך דוד לעלם (מ"א א' ל"א), ובכאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו עכ"ל, והרא"ם אמר שכוונת רש"י היא ג"כ כפי' הרמב"ן ע"ש, כי אין הכוונה בשאילת השלום שזכר רש"י ז"ל דוקא שישאל השלום לו, כי אם שיברכהו בשלום, וכן הוא ענין שלודי"ר בלע"ז, וגריסען בל"א, והכלל נתינת השלום: (ח) כמה, באה על המלה הזאת הכ"ף והיא שאלה על כמות הדבר: (ט) שני מגרי, ימי גרותי שכל ימי הייתי גר בארץ, וכן מתורגם בל"א (וואַללפֿאַהרט): מעט ורעים היו ימי שני חיי, לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך, ומה טעם לאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי, כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם, ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה, והיה נראה זקן מאד, ופרעה תמה על זקנותו, כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך, שכבר קצרו שנותם, ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי, אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה, ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו

המעמר

(ט) מעט ורעים, עיין בבאור. ולולא הנגינה הייתי אומר כי מלת מעט נמשך למעלה ונחסר כ"ף הדמיון, ושעורו שני ימי מאה ושלשים שנה כמעט כלומר בקרוב (בייאנאַהע) כי עוד לא נשלמו, ואמר ורעים וגומר כלומר אף שימי מגורי היו רעים, בכל זאת השגתי ימי זקנה כזאת.

וְלֹא הִשִּׁיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי
בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃ (י) וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב
אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ *
(יא) וַיּוֹשֵׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־
אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ
רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃
(יב) וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־
אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי
הַטָּף׃ (יג) וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ
כי

תרגום אשכנזי שנ

לאַנגען ניכ̄ט אַן דיא לעבענס־
יאַהרע מיינער עלטערן אין
איהרער וואַללפאַהרט. (י) יעקב
גריסטע פרעה אַבערמאַלס,
אונד גינג הינויס פאָן דער גע־
גענוואַרט פרעה'ס. (יא) יוסף
זעטצטע זיינען פאַטער אונד
זיינע ברידער אַן, גאַב איהנען
אייגענטהום אים לאַנדע
מצרים, אין דער בעסטען גע־
גענד דעס לאַנדעס, אים לאַנ־
דע רעמסס, וויא פרעה בע־
פאָהלען האַטטע. (יב) יוסף
פערזאָרגטע זיינען פאַטער
אונד זיינע ברידער אונד זיי־
נעס פאַטערס גאַנצעס הויז
מיט בראָד נאַך אַנצאַהל דער קינדער. (יג) נון וואַר קיין בראָד מעהר אים גאַנצען לאַנ־
דע

תרגום אונקלוס

וְלָא אַדְבִּיקוּ יַת יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתַי בְּיוֹמֵי
תוֹתָבוּתְהוֹן׃ (י) וּבָרִיךְ יַעֲקֹב יַת פַּרְעֹה וּנְפַק
מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ (יא) וְאוֹתֵיב יוֹסֵף יַת אָבוּהִי
וְיַת אָחוֹהִי וִיהַב לְהוֹן אַחֲסָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא בְּאַרַע רַעְמְסֵס כְּמָא דִי
פַקֵּיד פַּרְעֹה׃ (יב) וְזַן יוֹסֵף יַת אָבוּהִי וְיַת
אָחוֹהִי וְיַת כָּל בֵּית אָבוּהִי לַחְמָא לְפוּם
טַפְלָא׃ (יג) וְלַחְמָא לֵית בְּכָל אַרְעָא אֲרֵי

רש"י

בארץ ולא השיגו בטובה: (י) ויברך יעקב.
כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים
אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו
שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים
שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה
ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא
על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את
הארץ תנחומא: (יא) רעמסס. מארץ
גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך
לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל
הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני
הרעב

באור

אבותיו שחיו יותר, אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד (הרמב"ן),
וכן פי' הרשב"ם: (י) ויברך יעקב, כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים
רשות, (רש"י): (יא) ויושב יוסף וגו' ויתן להם אחזה וגו', טעמו שהושיב אותם במיטב
הארץ ובאחזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם
ונתן להם, וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור, כי בעבור הרעב נשוב
לארצנו, ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיבם כאנשי הארץ התושבים בארץ גשן (הרמב"ן):
(יב) ויכלכל, שרשו כול, ונכפלו בו הפ"א והלמ"ד, וענינו ספוק צורך המזון כמדת כל אחד
ואחד: לפי הטף, כשעור הטף כמו שיאכלו: (יג) ולחם אין בכל הארץ, חוזר לענין הראשון
לתחלת

ויגש מז

כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ
מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב:
(יד) וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף
הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ
כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים
וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה
פַרְעֹה: (טו) וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ

מצרים

תרגום אשכנזי

דע, דען דיא הונגערסנאָטה וואַר זעהר שווער, אונד דאַז לאַנד מצרים אונד דאַז לאַנד כנען פֿערשמאַכטעטע וועגען הונגערסנאָטה. (יד) יוסף בראַכטע אַללעס געלד צוזאַמ־מען, וועלכֿעס אים לאַנדע מצרים אונד אים לאַנדע כנען צו פֿינדען וואַר, אום דאַז גע־טריידע, דאַז זיא איינקויפֿ־טען, אונד בראַכטע דאַז געלד אין פרעה'ס הויז. (טו) אַלס אַללעס געלד אים לאַנדע

ר ש " י

הרעב: ותלה. כמו ותלאה ל' עיפות כתרגומו ודומה לו כמתלהל' היורה זקים (משלי כ"ו): (יד) בשבר אשר הם שוברים.

נותנין

תרגום אונקלוס

חֲקִיף כַּפְנָא לַחֲדָא וְאִשְׁתַּלְהֵי עַמָּא דְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וַעַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן מִן קֳדָם
כַּפְנָא: (יד) וּלְקַט יוֹסֵף יַת כָּל כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְאַרְעָא דִכְנַעַן בְּעִבּוּרָא דִּי אִינוּן זַבְנִין וְאַיְיתֵי
יוֹסֵף יַת כַּסְפָּא לְבֵית פַּרְעֹה: (טו) וּשְׁלִים כַּסְפָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם

ומארעא

באור

לתחלת שני הרעב: וַתֵּלַהּ, לדעת הרד"ק שרשו להה, וענינו ותשתגע, כי מרוב הרעב יצא האדם מדעתו, וכן בהכפל פ"א הפעל, כמתלהלה היורה זקים (משלי כ"ו י"ח), וכן וַתֵּכַהּ מכעש עיני (איוב י"ז ז'), שרשו כהה, וכן כתב הראב"ע שהוא ע"מ וַתֵּחַע (לעיל כ"א י"ד), ששרשו תעה, ובתשלומו וַתִּתְעֶה, כן ותלה בתשלומו וַתִּלְהֶה, ובא פתח לפני הה"א להרחיבה בעבור שהיא גרונית, והיא נראית לפי שהיא במפיק, כמו שנפתח לפני העי"ן במלת ותתע, משא"כ ותלאה, ותתעה, שהה"א נחה ואין צורך להרחיבה, בא סגול לפניה, וכן בא שרש תעה בהכפל הפ"א בבנין הכבד, כמתעתע, כמו כמתלהלה, אלא שזה מבנין התפעל, והראשון מבנין פיעל, ופי' ג"כ שטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה, אבל הגאון רבינו סעדי' ז"ל בתרגומו הערבי על התורה פירש ותלה כמו ותלא, כלומר כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות, וכן במתלהלה, המראה עצמו כאילו לא ידע מה לעשות, וכן פירש"י שניהם ותלה וכמתלהלה ל' עיפות, וכן ת"א ויב"ע: ארץ מצרים וארץ כנען, אבל הרחוקות יותר מארץ כנען לא היו באים לארץ מצרים כי רחוקות יותר מדאי או שמא לא היה שם רעב גדול כל כך, (הרשב"ם), וכבר כתבתי בפ' מקץ (לעיל מ"א נ"ד) בשם הב"ר כי לא הי' הרעב רק בג' ארצות (פעניציא, אַרְאַבִּיא, פְּאַלְעַסְטִינָא): (יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו', ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלת יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומצא בזה חן ג"כ בעיני העם כי השם הוא המצליח את ירחיו, (הרמב"ן): בשבר אשר הם שברים, נותנין לו את הכסף: (טו) ויתם, שרשו תמם לדעת הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א) ובשרשים שרש

מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ כָל־
מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־
לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי
אָפֵס כָּסֶף: (טז) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ
מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם
אִם־אָפֵס כָּסֶף: (יז) וַיָּבִיאוּ אֶת־
מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף
לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן
וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם
בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה

ההוא

תרגום אשכנזי שנא

ד׳ מצרים אונד אים לאַנדע כנען
ג׳ דרויף געגאַנגען, קאַמען אַל־
ב׳ לע מצרים צו יוסף, אונד
שפראַכען: גיב אונז בראָד!
וואַרום זאָללען וויר פֿאָר דיר
הינשטערבען? דען געלד האַ־
בען וויר ניכֿט מעהר. (טז) יוסף
שפראַך: ברינגט אייער פֿיעה
הער! זאָ ווילל איך אייך פֿיר
אייער פֿיעה געטריידע געבען,
ווען קיין געלד מעהר דאַ איזט.
(יז) זיא בראַכֿטען איהר פֿיעה
פֿאָר יוסף, אונד יוסף גאַב
איהנען בראָד פֿיר פפֿערדע,
קליינעס פֿיעה, רינדפֿיעה
אונד פֿיר עזעל; ער אונטער־
היעלט זיא דאַסזעלבע יאַהר
מיט בראָד פֿיר אַלל איהר

תרגום אונקלוס

וּמֵאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתוֹ כָל מִצְרָאֵי לְוַת יוֹסֵף
לְמֵימַר הַב לָנָא לַחְמָא וּלְמָא נְמוּת לְקִבְלָךְ
אֲרֵי שְׁלִים כַּסְפָּא: (טז) וַאֲמַר יוֹסֵף הָבוּ
גֵיתֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן בְּגֵיתֵיכוֹן אִם שְׁלִים כַּסְפָּא: (יז) וְאַיְתִיוּ יַת גֵּיתֵיהוֹן לְוַת יוֹסֵף
וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף לַחְמָא בְּסוּסְוָתָא וּבְגֵיתֵי עָנָא וּבְגֵיתֵי תוֹרֵי וּבַחֲמָרַיָא וְזָנִינוּן בְּלַחְמָא

בכל

רש״י

נותנין לו את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה (ישעי׳ נ״א). על מי מנוחות ינהלני (תהלים

באור

תמס, וכ״ה דעת הראב״ע, והראוי בתשלומו יתמוס על משקל יפקוד, וכשחסרו האחת נעתקה נקודתה אל הפ״א, ודגש הפ״א יורה על חסרון העי״ן, ויורה על חסרון אות שלאחריו לפי סברתם, וכן ויתמו ימי בכי אבל משה (דברי׳ ל״ד ח׳), הדגש לחסרון המ״ם שאחריו, וכת׳ עוד שם הרד״ק ויתכן שיהיו מבנין נפעל, ודגש הפ״א לחסרון נו״ן נפעל, ומלת ויתמו ראוי להיות וַיִּתַּמּוּ בב׳ דגשים הא׳ לחסרון נו״ן והב׳ לחסרון מ״ם עי״ן הפעל, כמו יִתַּמּוּ חטאים (תהלים ק״ד ל״ה), רק שהוקלו, אבל בשם אביו ר׳ יוסף קמחי כתב שכל הדגושים בתי״ו לבד שרשם נתם, והם מהקל והדגש לחסרון אות שלפניו כדרכו שהיא נו״ן השרש, וכל הדגושים גם במ״ם שרשם תמם, והם מהנפעל, ושני השרשים הם מענין אחד, לשון השלמה, כאשר מצאנו ענינים רבים שיש להם ב׳ או ג׳ שרשים: אפס, פעל עבר בשקל כי חָפֵץ בבת יעקב (לעיל ל״ד י״ט), כי יָרֵא לשבת בצוער (שם י״ט ל׳), ופירושו כלה הכסף, כמו שת״א ויב״ע שלים: (טז) הבו, הה״א היתה ראוי להיות בח״פ, ובאה בקמן שלא לחטפה בעבור שהיא גרונית, כ״כ הרד״ק במכלול (דפוס קטן דף קכ״ג ע״א): במקניכם, תמורת מקניכם: (יז) וינהלם. כמו וינהגם, ודומה לו אין מנהל לה (ישעי׳ נ״א י״ח), על מי מנוחת ינהלני (תהלים כ״ג ב׳), ופי׳ ר״ע ספורנו וינהלם בלחם, נהלם לאט בענין עלות ינהל (ישעי׳ מ׳ י״א), נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא

לשבעה

תרגום אשכנזי

ויגש מו

פֿיעה. (יח)אַלס ריעועם יאַהר
צו ענדע וואַר, קאַמען זיא צו
איהם אים צווייטען יאַהרע,
אונד שפראַכען: וויר קאָמענען
עם מיינעם העררן ניכט פֿער-
בערגען: דאַס אַללעם גאַלד
אונד אַללעם פֿיעה דאַהין איזט
צו מיינעם העררן! עם איזט
פֿאָר מיינעם העררן ניכטס
מעהר איבריג, אַלס אונזער

ר ש "י

כ"ג):(ח) נשנה השנית. לשני הרעב: כי לא
תם הכסף. כי לשבר תם הכסף והמקנה
וגם הכל לא יד לדוני: בלתי אם גויתנו.

תרגום אונקלוס

הַהֲוָא: (יח) וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא
וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ
לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם
הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי
לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־

גויתנו

בְּכָל גֵּיחֵיהוֹן בְּשַׁתָּא הַהִיא: (יח) וּשְׁלֵימַת
שַׁתָּא הַהִיא וַאֲתוֹ לְוָתֵיהּ בְּשַׁתָּא תִּנְיֵתָא
וַאֲמָרוּ לֵיהּ לָא נְכַפֵּי מִן רִבּוֹנִי אֱלָהִין שְׁלִים כַּסְפָּא וְגֵרֵתִי
בְּעִירָא לְוָת רִבּוֹנִי לָא אִישְׁתְּאַר קֳדָם רִבּוֹנִי אֱלָהִין גְּוִיתָנָא וְאַרְעָנָא:

למא

באור

לשנעה כרחוי בשני הענין: (יח) בשנה השניה, לשני הרעב, ולא"י שאמר יוסף ועוד חמש
שנים לשבר לין מרים וקליר מכיון שבא יעקב למלרים נתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה
הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה, לשון רש"י, והרמב"ן ז"ל[ל"ת כ"ת ע"ד הפשט לקט יוסף
כל הכסף הנמלא בארץ מלרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה, כי לוא יתכן
שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת לבל הכסף הפשיק להם כל חמש שנים כי בן הדבר במנהגו
של עולם ובעבור שלא ינחדש ונשתנה דבר לאחד־בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק
וילקט יוסף את כל הכסף וגו', ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף וקיה זה בשנה הששית
ונתן להם במקניהם לחם רק שהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותחם השנה ההיא לשבר
נדר להם להלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה מנית לה ואמרו
לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השניעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה
יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקליר וזה
טעם ויכלכל יוסף וגו' לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי לרכם לחם לפי הטף ירמוז
כן, (הרמב"ן), וכן פי' ר"ע שפורנו כי בשנה ההיא היא השנה הששית לשני הרעב, ובשנה
השנית פירושו שנית לה שהיא השניעית לשני הרעב: נכחד, ענין הסתר והעלמה, וכן ת"י
ויב"ע והמתרגם התשנוי: כי אם תם הכסף, מלת אם תפושה בנמה ענינים, רובם לתנאי,
ויש לשאלה, ויש במקום כאשר, ויש במקום אמת, כאשר הניח הרל"ק בשרשיו שרב אם פשוקים
רבים לבל לאחד ולאחד, יעוין שם כי לא לעתיקם פה לירחת האריכות. והנה רש"י פי' כי אם
תם, כי לשבר תם, ואין הלשון מיושב לפי פירושו, כאשר תמה ע"ז הרל"ם ז"ל ולא ידע ליישבו,
וב"ע תרגם לרוס אין שלים, תרגם מלת כי ומלת אם כפשטם בכל מקום ואינו מיושב פה,
לבל הבין בעיני פי' הרל"ק בשרשיו שאשר זה עם המפורשים בלשון אמת כאו אם רבן לדני
את לבת בנות לון (יחזקי' ד' ל'), פי' בלשון רבן, הפכנם אם באמר היכר יחזב (שם כ"ט
ט"ז), כי' בלשון באמר היכר יחזב הפכנם לפני שהוא נקל בעיני להפוך לאחנם, כמו שנקל
ליכר להפוך האמר מבלי לבלי, וכן כי אם יש לאחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ג י"ח),
ר"ל כי בלשון יש לאחרית ותקוה למעניך הטובים, ורבים כן, ונתב כי המפורשים בלשון אמת
יהיה שרשם לשון ותפשר הנו"ן בדרכה לפעמים וכמו שתאשר במלת אמת: ומקנה הבהמה אל
אדני, שעורו כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה, וגם הכל ליד אדני: בלתי אם גויתנו, מלת
בלתי פירושה לפעמים לא, ושעורו פה אם לא גויתנו, וכאלו כתובה לשר מלת לא, והכוונה

ויגש מז

גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ (יט) לָמָּה נָמוּת
לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ
קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם
וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים
לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִהְיֶה וְלֹא
נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם׃

ויקן

תרגום אונקלוס

(יט) לְמָא נְמוּת לְעֵינָךְ אַף אֲנַחְנָא אַף אַרְעָנָא
קְנֵי יָתָנָא וְיַת אַרְעָנָא בְּלַחְמָא וּנְהֵי אֲנַחְנָא
וְאַרְעָנָא עַבְדִּין לְפַרְעֹה וְהַב בַּר זֶרַע וְנֵיחֵי
וְלָא נְמוּת וְאַרְעָא לָא תְבוּר׃ (כ) וְקָנָא יוֹסֵף

יח

תרגום אשכנזי שנב

לייב אונד אונזער ערדרייך. (יט) וואַרום זאָללען וויר פֿאָר דיינען אויגען אומקאָממען, זאָ וואָהל וויר אַלס אונזער ערד=רייך? קויפֿע אונז אונד אונזער ערדרייך אום בראָד! וויר אונד אונזער ערדרייך וואָללען דעם פרעה לייבאייגען זיין, גיב אונז נור אויסזאַאט, דאַמיט וויר לעבען, אונד ניכֿט שטערבען, אונד דאַז לאַנד ניכֿט וויסטע

רש"י

כמו אם לא גויתנו: (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעה וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה לא

תבור

באור

אלא או רק, וכן ת"א ויב"ע אלהן, וכן מתורגם בל"א: (יט) גם אדמתנו, האדמה שהיא שוממה היא כמו מתה שאינו מוציאה עשב ועץ פרי כמשפטה, וכן מצאנו ההפך, אתה עשית את השמים וגו' הארץ וגו' הימים וגו' ואתה מחיה את כלם (נחמי' ט' ו'), ששב מחי' על כל הנזכר לפניו: קנה אתנו ואת אדמתנו, הנה אמרו לו שגם גופם יקנה לעבדים לפרעה, וכן אמר הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם, אבל אמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה, והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחדי כן אמר להם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה, לא לעבדים כאשר אמרתם לי, רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לארים, אבל תהיו קנויים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שנדרו לו, והאדמה לא תשם שלא תשם לעולם, ולכן אמרו לו נמצא חן בעיני אדני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שנוכל לחיות בהם, והיינו עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו, (הרמב"ן): אנחנו ואדמתנו עבדים, פי' כי האדמה כעבד לבעלים: ותן זרע, לזרוע האדמה: לא תשם, לא תהי' שממה, ושרש המלה ישם, וצירי התי"ו להמשך יו"ד השרש ומשקלו תדע, והיא מגזרת והבמות תישמנה (יחזקאל ו' ו'), רק ששם האית"ן בחירק להמשך היו"ד כמו איעצך אשר יעשה (במדבר כ"ד י"ד), למה תישן (תהלים מ"ד כ"ד), והיא מענין שרש שמם, כן הוא דעת הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש ישם, ודעת רבי יהודה חיוג המערבי ששרשו אשם שמצאנוהו ג"כ מענין שממה, כמו תאשם שמרון (הושע י"ד א'), ויאשמו יושבי בה (ישעי' כ"ד ו'), ומשפטו תאשם, התי"ו בסגול והאל"ף בח"ם, או האל"ף בשו"א פשוט כמו תאשם, ויאשמו הנזכרים ובאה האל"ף נחה כדרך אותיות אהו"י להיותן נחות, ובא צירי לפניה להמשיכה, כמו מלת לֵאמֹר שהראוי לֶאֱמֹר ואמר במלת תישמנה, שהומרה האל"ף ביו"ד, כדרך אותיות אהו"י להתחלף זה בזה, והסכים עמו המדקדק רבי משה הכהן הספרדי. והרד"ק במכלול (ד' קטן דף קי"ד ע"ב), כתב שיתכן להיות שרשו שמם, ויהי' לפי זה תשם על משקל וַתֵּקֶל גברתה (לעיל ט"ז ד'), יֵמַר שבר לשתיו

ישעי'

תרגום אשכנזי

ווערדע. (כ) יוסף קויפֿטע אַל־לעם ערדרייך פֿאָן מצרים פֿיר פרעה, דען דיא מצרים פֿער־קויפֿטען יעדער זיין פֿעלד; זאָ שטאַרק דריקטע זיא דיא הונ־גערסנאָטה. אַלזאָ געהאֶרטע דאַז לאַנד דעם פרעה. (כא) וואַס דאַז פֿאָלק בעטריפֿפֿט, דיע־זעם פֿערזעטצטע יוסף אין שטעדטע פֿאָן איינעם ענדע דער גרענצען מצרים'ס ביז אַן דעם אַנדערן ענדע. (כב) נור דאַז

ויגש מז

(כ) וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה: (כא) וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ: (כב) רַק

אדמת

רש"י

תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותם גולים: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה:

הכהנים

תרגום אונקלוס

יַת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרָאֵי גְּבַר חַקְלֵיהּ אֲרֵי תְקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוַת אַרְעָא לְפַרְעֹה: (כא) וְיַת עַמָּא אַעֲבַר יָתֵיהּ מִקְרֵי לִקְרֵי מִסּוֹף תְּחוּם מִצְרַיִם וְעַד

סופיה

באור

(ישעי' כ"ד ט'), שהנח הנעלם אחר הצירי הוא תחת הדגש הראוי להיות בפ"פ לחסרון אות הכפל, והנה אם שרשו אשם או ישם, הוא בלי ספק מבנין הקל, והוא פעל עומד, אבל אם שרשו שמם יתכן שיהי' תשם מהקל, כמו ותקל, ימר, לדעת רבי יונה (כפי מה שהביא דעתו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קע"ז ע"א) ע"ש), ויתכן להיות מבנין נפעל כדעת הראב"ע בפרשת לך לך במלת ותקל, ובפירושו לס' ישעי' במלת ימר, וכן נוטה דעת הרד"ק במכלול (שם), ויהיה לפ"ז הנח במקום הדגש הראוי לחסרון נו"ן נפעל, ויש לי עוד דברים בזה, אך לקצר אני צריך: (כ) ויקן וגו' לפרעה, שתהיה קנויה לו מעתה: (כא) ואת העם העביר אתו, בא מלת הכנוי אחר שהזכיר העם בפירוש, וכבר כתבתי פעמים רבות שכל כיוצא בזה בא לחזק הכוונה, ולשלול ההפך, ובעבור שכתוב לפני זה קנה אתנו ואת אדמתנו, אמר אח"ז כי קנה אדמתם לפרעה, ואולם בענין העם עשה זאת, שהעביר אותו לערים, ובזה מבואר כוונת המתרגם האשכנזי: העביר אתו לערים, כמו שעשה סנחריב כדכתיב אל ארץ כארצכם (מ"ב י"ח ל"ב וישעי' ל"ו י"ז), כדי שלא יעצנו כח חזקה איש איש בארצו לאחר מכירה, (הרשב"ם), ורש"י כתב ואת העם העביר אתו, יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה, ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת, אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים, והוא מגמ' דחולין (דף ס' ע"ב), וכן תיב"ע: מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה, (רש"י), הכוונה בזה שאין המאמר הזה נמשך בפרט אל מלת העביר, דהיינו שהעבירם מן הערים שבקצה הגבול אל הערים שבקצה הגבול האחר, ויהי' שעורו העביר אתו לערים אשר מקצה גבול מצרים ועד קצהו, כי הי' לו לומר מקצה גבול מצרים אל קצהו או לקצהו כמ"ש לערים, גם הכוונה לא תסכים לזה, כי לבאור זה אין הפסוק הזה ראוי לאתנח כלל, כנודע לבקי בטיב פסקי הטעמים, אבל באורו העביר אותו לערים, ר"ל מעיר לעיר אפי' סמוכות זו לזו, וזאת עשה בכל הערים שבמלכות מצרים, ותימה על הרא"ם שהעביר

אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק
לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־
חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־
כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃
(כג) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן
קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־
אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע
וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ (כד) וְהָיָה
בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית
לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם
לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר

בבתיכם

תרגום אונקלוס

סוֹפֵיהּ: (כב) לְחוֹד אַרְעָא כּוּמְרַיָּא לָא קְנָא
אֲרֵי חוּלָקָא לְכוּמְרַיָּא מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְאָכְלִין
יַת חוּלַקְהוֹן דִּי יְהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל כֵּן לָא
זַבִּינוּ יַת אַרְעָהוֹן: (כג) וַאֲמַר יוֹסֵף לְעַמָּא
הָא קְנֵיתִי יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין וְיַת אַרְעָכוֹן לְפַרְעֹה הָא לְכוֹן בַּר זְרַע וְתִזְרְעוּן יַת
אַרְעָא: (כד) וִיהֵי בְּאַעוּלֵי עַלְלָתָא וְתִתְּנוּן חָד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע חוּלָקִין
יְהוֹן לְכוֹן לְבַר זְרַע חַקְלָא וּלְמֵיכַלְכוֹן וְלֶאֱנַשׁ בָּתֵּיכוֹן וּלְמֵיכַל לְטַפְלְכוֹן:

ואמרו

תרגום אשכנזי שנג

דאז ערדרייך דער פריעסטער קויפטע ער ניכט, דען דיא פריעסטער האטטען איהר גע־וויסעס פאן פרעה, זיא צעהרטען אלזא פאן דעם, זא איהנען פרעה געגעבען; דארום פערקויפטען זיא איהר ערד־רייך ניכט. (כג) ייסף שפראך צום פאלקע: נונמעהר האבע איך אייך געקויפט אונד אייער ערדרייך פיר פרעה: הייער האבט איהר אויסזאאט! בע־זאעט דאז ערדרייך; (כד) ווען עס צום ערנדטען קאממט, זא זאללט איהר דען פינפטען טהייל דעם פרעה אבגעבען; פיער טהיילע אבער זאללען אייך בלייבען צור אויסזאאט דעם פעלדעס אונד צום עסען

רש"י

(כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חון מאותן שהם ל' גדולה כגון כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה: (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול

באור

כוונת רש"י אל קצה גבול מצרים: (כב) הכהנים, הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חון מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און, (רש"י), וכן ת"א ויב"ע, אבל לפי מה שיצאנו בתוב והכרתי וגו' את שם הכמרים עם הכהנים (צפני' א' ד'), יראה שהכמרים הם כת אחרת ממשרתי הע"ז והכהנים כת אחרת המשרתים באופן אחר, וכתב הרד"ק בשרשים שרש כהן כי הכמרים הם לובשי השחורים מלשון עורנו כתנור נכמרו (איכה ה' י'), שפירושו נשחרו, והכהנים הם שאר עובדי ע"ז שאינם לובשים שחורים, ועיין מ"ש עוד בפרש' מקן על כהן אן (לעיל מ"א מ"ה): כי חק לכהנים, חק קצוב כך וכך לחם ליום: (כג) הא, כמו הנה כמו וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזקאל ט"ז מ"ג): (כד) והיה בתבואה, בעת הכוסת התביאה כמו שת"א באעולי עללתא: חמישית, הוא חלק א' מחמשה: הידת, החלקי': לזרע השדה, שבכל שנה: ולאכלכם, שם, והנפרד אכל, ור"ל ולמאכלכם: ולאשר בבתיכם, ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם, (רש"י), וכן ת"א ולאנש בתיכון, ויב"ע תרגם ולפרנס

בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ (כה) וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃ (כו) וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ (כז) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ

ויפרו

תרגום אשכנזי

פיר אייך אונד אייערע הויזליי־טע אונד קינדער. (כה) זיא שפראכען: דוא האסט אונז ביים לעבען ערהאלטען! לאס אונז פערנער גנאדע פינדען אין דען אויגען מיינעס הערן, זא וואללען וויר גערן לייבאייגען זיין דעם פרעה. (כו) יוסף מאכטע עס צום געזעטץ ביז אויף דיעזען טאג אויף דאז ערדרייך מצרים, דאס דער פינפטע טהייל דעם פרעה גע־האָרען זאלל; נור דאז ערד־רייך דער פריעסטער אלליין געהאָרטע ניכט דעם פרעה. (כז) ישראל בעזעטצטע זיך אל־אָ אים לאנדע מצרים, נעמליך אים לאנדע גשן; זיא ערלאנגטען אייגענטהום דארין, ו־אַ־

תרגום אונקלוס

(כה) וַאֲמָרוּ קַיֶּימְתָּנָא נַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי וּנְהֵי עַבְדִין לְפַרְעֹה׃ (כו) וְשַׁוִּי יָתָהּ יוֹסֵף לִגְזֵירָא עַד יוֹמָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּיהוֹן יַהֲבִין חָד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא דְכוּמָרַיָא בִּלְחוֹדֵהוֹן לָא הֲוַת לְפַרְעֹה׃ (כז) וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן

רש"י

העבדים והשפחות אשר בבתיכם: לטפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גושן שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה:

באור

בתיכון, יראה כוונתו שהוא שאר צרכי הבית כלים ובגדים, כי כלם נכללים במלת פרנסה, ומן הד' החלקים ימכרו לצורך שאר צרכיהם: (כה) נמצא חן בעיני אדני, לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה, להעלות לו המס הזה בכל שנה חק ולא יעבור. (כו) על אדמת מצרים לפרעה לחמש, א"ת על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה, וכ"ת המתרגם האשכנזי, פירשו כי לחמש שב על לפרעה, וכאלו כתוב לפרעה החמש, אבל יב"ע תרגם על ארעא דמצרים לפרעה למיסב חומשא מן עללתא, פי' הכתוב באופן שתיבת לפרעה מוסבת על לחק, ששם החק לפרעה ליקח החומש מן התבואה, וטעם התביר שתחת מצרים המפסיק פחות מן הטפחא שבמלת לפרעה, מסייע ליב"ע כי לפי' האנקלוס ראוי להיות מצרים במפסיק יותר ממלת לפרעה, ובטעמים אלו, וישם אתה | יוסף | | לחק | עד־היום הזה | | | על־אדמת מצרים | | | | לפרעה | לחמש: לבדם, שב על הכהנים ולא על אדמת, כי הי' ראוי לאמר לבדה: (כז) וישב ישראל, הוא כלל שאחר הפרט, וישראל ר"ל בני ישראל וקראם כן דרך כלל, ואמר וישב לשון יחיד כדרך הכתוב בבוא הפעל תחלה, ולכן בפעלים הבאים אחר מלת ישראל אמר בלשון רבים, ויאחזו, ויפרו, וירבו, ובבר כתבתי זאת פעמים רבות: בארץ מצרים, הכוללת ארצות מחולקות, ומפרש אח"ז ואמר ובאיזה ארץ מארצותיה: בארץ גשן, וגם היא נחלקת למחוזות שהן ארצות קטנות, ואחת מהן נקראת ארץ רעמסס, שם ישבו בני ישראל, כמו שמפורש למעלה: ויאחזו בה, שקנו שם אחוזה, נחלת שדה וכרם,

וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃ ° (כח) וַיְחִי
יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה
שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו
שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃
(כט) וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת
וַיִּקְרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ
אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־
נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי
חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי

במצרים

אין כאן פסקא כלל כ״א ריוח אות אחת

תרגום אשכנזי שנד

רען פרוכטבאר, אונד פער־
מעהרטען זיך זעהר.

(כח) יעקב לעבטע אים לאנדע
מצרים זיעבענצעהן יאהרע,
דא וואַרען דיא טאַגע יעקב׳ס,
דיא יאַהרע זיינעס לעבענס
זיעבען יאַהרע, אונד הונדערט
אונד פיערציג יאַהרע. (כט) אַלס
דיא שטערבעצייט יש־אל׳ס
העראַננאַהעטע, ריעף ער זיי־
נען זאָהן יוסף, שפראַך צו
איהם: ווען איך אירגענד גונסט
אין דיינען אויגען געפונדען,
לעגע דאָך דיינע האַנד אונ־
טער מיינע היפטע, אונד ערצייגע מיר דיא גיטיגקייט אונד טרייע, בעגראַבע מיך דאָך
ניכט

תרגום אונקלוס

וְאַחֲסִינוּ בָהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא׃
(כח) וַחֲיָא יַעֲקֹב בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם שְׁבַע
עֶשְׂרֵי שְׁנִין וַהֲווֹ יוֹמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי
חַיּוֹהִי מְאָה וְאַרְבְּעִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃ (כט) וּקְרִיבוּ
יוֹמֵי יִשְׂרָאֵל לִמְמַת וּקְרָא לִבְרֵיהּ לְיוֹסֵף
וַאֲמַר לֵיהּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ
שַׁו כְּעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִי וְתַעְבֵּיד עִמִּי טִיבוּ
וּקְשׁוֹט לָא כְעַן תִּקְבְּרִינַנִי בְּמִצְרָיִם׃

ואשכוב

רש״י

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה
לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו
עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד
שהתחילו לשעבדם. ד״א שבקש לגלות
את הקץ לבניו ונסתם ממנו בב״ר:
(כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי
שנאמרה בו קרבה למות לא הגיע לימי
אבותיו: ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה
יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. והשבע:
חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים
הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום
גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה
להיות

באור

כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל ואחסינו בה אחסנא חקלין וכרמין, וכן מתורגם בלשון אשכנזי:
(כח) ויחי יעקב, עיקר התחלת פרשה זו מן וישב ישראל בארץ מצרים וגו׳, כי עליו מחובר
ויחי יעקב, אלא שלא רצו הקהלות לסיים פרשת ויגש בותהי הארץ לפרעה וסיימוה בוישב ישראל
(הרשב״ם): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות, פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו
ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו, וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויחרון החולשה
ואינו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחרי שוב יוסף למצרים היה
חולה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן ויקרבו ימי דוד למות ושם נאמר
אנכי הולך בדרך כל הארץ (מלכים א׳ ב׳ ב׳), כי ידע בנפשו כן, (הרמב״ן), וכ״מ בל״א:
חסד ואמת, רש״י כתב חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול
עכ״ל, אך לא ידעתי איך יפרש אם ישכם עשים חסד ואמת (לעיל כ״ד מ״ט), האמור אצל
אליעזר עבד אברהם, והנכון כמו שפי׳ שם הראב״ע שחסד הוא דבר שאינו חיוב, ואמת הוא
לקיים דבר החסד ההוא, ועיין מ״ש שם בשם המתרגם האשכנזי: אל נא, אונקלוס תרגם
כען, ויש לפרשו לשון בקשה, וכן מתורגם בל״א: אל נא תקברני במצרים, בתחלה בלל עיקר
תכלית

תרגום אשכנזי

ניכט אין מצרים! (ל) ווען איך צו מיינען פאטערן מיך לעגען ווערדע, טראגע מיך אויס מצרים וועג, אונד לעגע מיך אין איהר בעגרעבנים. ייסף שפראך: איך ווילל נאך דיינען ווארטען האנדעלן. (לא) יענער שפראך: שוואָרע מיר! דיעזער שוואָר איהם. דאַ ביקטע זיך ישראל נעגען דיא קאָפפזייטע דעס בעטטעס.

ויחי מז

בְּמִצְרָיִם: (ל) וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעְשֶׂה כִדְבָרֶךָ: (לא) וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה: פ

ויחי

רש"י

להיות עפרה כנים ושאין מתי ח"ל חיין אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים ע"ז: (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סוכי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני אם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרי' וקברתני בקבורתם ועוד מצינו בכ"מ לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו ואח"כ ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב'): (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידני' סגיד ליה: על ראש המטה. הכך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה. ד"א על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגויים והרי הוא עומד בצדקו:

ויאמר

תרגום אונקלוס

(ל) וְאִשְׁכּוּב עִם אֲבָהָתַי וְתִטְלִינַנִי מִמִּצְרַיִם וְתִקְבְּרִינַנִי בִּקְבוּרַתְהוֹן וַאֲמַר אֲנָא אַעְבֵּד כְּפִתְגָמָךְ: (לא) וַאֲמַר קַיֵּים לִי וְקַיֵּים לֵיהּ וּסְגֵיד יִשְׂרָאֵל עַל רֵישׁ עַרְסָא:

והוה

באור

תכלית הנקשה: (ל) ושכבתי עם אבתי וגו', ופרט ואמר והיאך יהי' זה, כשאשכב עם אבתי [שהיא הגויעה בכל מקום ולא שכיבה ממש שהיא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבתיו (ואחר כך) ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב' י')], אז תשאני ממצרים ותקברני בקבורתם, וזה' הדרך הנהוג בכל המקרא, וכן מתורגם בל"א: (לא) השבעה לי וישבע לו, לא הי' יעקב חושד בנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלו שם, או שיחפץ פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה כבון להעבירו על שבועתו, וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבר את אביך כאשר השביעך (לקמן נ' ו'), (הרמב"ן), וכן פי' ר"ע ספורנו: וישתחו ישראל על ראש המטה, וישתחו ישראל לי סף ממקום שהי' על המטה, (הרשב"ם), וכן פירש"י והראב"ע שחלק כבוד למלכות, והרד"ק פירש השתחוה לאל על ראש המטה שהי' שוכב עליה, וגם רש"י חזר ופי' כן, וכן פירש ר"ע ספורנו, וכתב וז"ל, וישתחו ישראל, להודות לקינו על שחננו להשיג זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' (לעיל כ"ד נ"ב) עכ"ל, וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו, אמנם מ"ש לחזק הפי' הזה בעבור שאיננו מפורש למי השתחוה ואין זה כהשתחוית אברהם, כי שם מפורש לבני חת, אין דבריו נראין בעיני, כי מצאנו פעמים רבות שאיננו מפורש ואיננו לשם, כמו יסגדו אף ישתחוו (ישעי' מ"ו ו'), והוא לאל אחר מעשה ידיו, ואם יאמר שנכון הוא לפי מחשבותיהם, מה יענה על ההשתחויות של לאה והשפחות ויוסף ורחל (בפ' וישלח),

שלא

ויחי מח

מח (א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם: (ב) וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־

המטה

תרגום אונקלוס

מח (א) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אָבוּךְ שָׁכִיב מְרָע וּדְבַר יַת תְּרֵין בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ יַת מְנַשֶּׁה וְיַת אֶפְרָיִם: (ב) וַחֲוֵי לְיַעֲקֹב וְאָמַר הָא בְרָךְ יוֹסֵף אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל עַרְסָא:

ואמר

תרגום אשכנזי שנה

מח (א) נאַך דיעזען בעגע-בענהייטען וואור-דע דעם יוסף בעריכטעט: זיע-הע! דיין פאַטער איזט קראַנק! ער נאַהם זיינע צווייא זאָהנע מיט זיך, נעמלך מנשה אונד אפרים. (ב) מאַן בעריכטעטע עס דעם יעקב, אונד שפראַך: זיעהע! דיין זאָהן יוסף קעממט צו דיר! דאַ מאַכטע זיך ישראל שטאַרק, זעטצטע זיך אויף

רש"י

מח (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר וי"א אפרים היה רגיל לפני יעקב בחלמיד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פיר' מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ שהוא בני

באור

שלא פורש שם למי, ואולי יאמר שאין צורך, כי ממילא נשמע ששב על עשו הנזכר לפני זה, גם פה כן שב על יוסף הנזכר, לכן לא יגהה ממנו מזיר לפירוש הב', אבל נכון הוא בעצמו מבלי ראי' אחרת: הַמִּטָּה, הרד"ק בשרשים מסתפק אם שרשו מטט, והמ"ם שרשית, ודגש הטי"ת לחסרון הכפל, ומשקלו פִּלָּה ובתשלומו מִטְּטָה בפלס שִׂמְחָה, שִׂמְלָה, או שרשו נטה, והמ"ם נוסף ודגש הטי"ת לחסרון נו"ן פ"פ, ומשקלו מִעָה ובתשלומו מִנְטָה ע"מ מִצְוָה, מִרְמָה ולכן הביאו בשרש מטט ובשרש נטה, אמנם דעתו נוטה ששרשו נטה, ונגזר השם מן הפעל הזה, לפי שהאדם שוכב עליה ופושט עצמו ונשען עליה מענין כנחלים נטיו (במדבר כ"ד ו'), שהוא ענין פשיטה ומתיחה, וראש המטה הוא המקום אשר ראש האדם שוכב עליו, והושאל ממנו אל המטה:

מח (א) ויאמר ליוסף, האומר, ורבים כמוהו, והנה יב"ע תרגם ואיתאמר ולא תרגמו כהוראת בנין הקל, רק כהוראת בנין נפעל (כי בנין נפעל מתורגם בארמי בבנין התפעל), וכוונתו בזה למלאות החסרון, ולכוונה זאת מתורגם בל"א (וואורדע דעם יוסף בעריכטעט): ויקח את שני בניו עמו את מנשה וג', שהם מנשה ואפרים, וכן מתורגם בל"א, ולקחם עמו כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד ליעקב, המגיד, ויב"ע תרגם ותניאו, בלשון רבים, והוא מלשון סיפור (ערצעהלען), ולא מלשון אמירה, (זאַגען), ובל"א מתורגם (אאַן בעריכטעטע), ויתישב על פיהם קצור לשון הכתוב, וגם כפל הלשון ויגד ויאמר, כי כבר כתבנו בהקדמה כי ענין ההגדה הוא רק הודעת הדבר ולא יורה על לשונו ממש שהודיע בה, רק על כלל ההודעה, אבל ענין האמירה הוא ספור הדברים של המודיע בלשונו ממש, ולכן לא ישובח האומר ויגד ליעקב היה בנך יוסף בא אליך, כי ויגד הוא רק הודעת הענין ולא יובלל בו הודעת הלשון ממש, אמנם המליצה הנכונה היא ויגד ליעקב כי בנו יוסף בא אליו, אולם בהוספת מלת ויאמר באה המליצה נכונה בדרך כלל ופרט, בתחלה יכלול הודעת הדבר, ואח"ז יפרש הלשון ממש שהודיע, וכתוב כלל זה על לוח לבך, כי במחשבי הספקות יאיר לך: ויתחזק ישראל, לחלוק כבוד למלכות, כפי האפשר לו אז (כי לא יכול לעמוד) וההפך ולא קם ולא זע ממנו (אסתר ה' ט'). (ר"ע ספורנו): וישב על המטה, היו רגליו

הַמִּטָּה: (ג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי: (ד) וַיֹּאמֶר
אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ
וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ
אֲחֻזַּת עוֹלָם: (ה) וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ
הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־

באי

תרגום אשכנזי

אים בעטטע, (ג) אונד שפראַך
צו יוסף: גאָטט, דער אַלל־
מעכטיגע ערשיען מיר צו לוז
אים לאַנדע כנען, אונד זעגנע־
טע מיך, (ד) שפראַך צו מיר:
איך ווילל דיך פרוכטבאַר מאַ־
כען, פערמעהרען, אונד צו
איינער מענגע פעלקער מאַ־
כען, זאָדאַן ווילל איך דיינעם
זאַאמען נאַך דיר דיעזעס לאַנד
איינגעבען אַלס איין אייגענ־
טהום אויף עוויג. (ה) נון זאָל־
לען דיינע ביידען זאָהנע, וועל־
כע דיר געבאָרען וואָרדען אים
לאַנדע מצרים, בעפאָר איך צו

רש"י

מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין
כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות
וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אלי' וישנם
מתניו וגו': (ד) ונתתיך לקהל עמים.
בשרני שעתידים לכאת ממני עוד קהל
ועמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גויס
גוי אמר לי על בנימין קהל גויס הרי
שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן
למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה
אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים
לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר

תרגום אונקלוס

(ג) וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִיתְגְּלִי לִי
בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וּבָרִיךְ יָתִי: (ד) וַאֲמַר
לִי הָא אֲנָא מַפֵּישִׁינָךְ וְאַסְגִּינְךָ וְאֶתְּנִינָךְ
לְכִנְשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ
בַּתְרָךְ אַחֲסָנַת עֲלָם: (ה) וּכְעַן תְּרֵין בְּנָךְ
דְּאִיתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתִי

לותך

באור

למטה לארץ ולכך כתוב לפנינו ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו וגם להגיד חזקו של יעקב שכל דברי צוואתו עשה בישיבה ורגליו על הארץ עד שסיים כל דבריו ואח"כ ויאסף רגליו אל המטה (לקמן מ"ט ל"ג), הכניסם אל המטה, כמו ואספתו אל תוך ביתך, (דברים כ"ב ב'), ואין איש מאסף אותי הביתה (שופטים י"ט י"ח). (הרשב"ם): (ג) אל שדי נראה אלי בלוז, בשובי מפדן ארם, שנאמר שם אני אל שדי (לעיל ל"ה י"א): ויברך אתי, כמ"ש שם ויברך אתו (שם ט'): (ד) הנני מפרך והרביתך, כמ"ש שם פרה ורבה (שם י"א): ונתתיך לקהל עמים, כמ"ש שם גוי וקהל גויס יהי ממך (שם): ונתתי את הארץ הזאת לזרעך וגו', כמ"ש שם ולזרעך אחריך אתן את הארץ (שם י"ב), ושם נכפל הלשון לך אתננה ולזרעך אחריך אתן וגו', ומתורגם שם בל"א אתננה (געבען), לשון מתנה שנתנם לו להיות שלו, אבל יכול להיות עדיין מחוסר גוביינא, ואתן מתורגם (אייגגעבען), שהוא לשון כיבוש ונתינה ממש לרשותו, וזאת לא תהיה רק לזרעו באי הארץ, אמנם פה קיצר הכתוב ולא כתב נתינה ראשונה רק האחרונה שהיא הכיבוש אשר לזרעו שהיא העיקרית, והיא לא תהיה עד אשר תפרה אז ונחלת את הארץ, ולכן מתורגם פה (זאָדאַן), היינו אחר שיהיו לקהל עמים, אז ונתתי את הארץ וגו', ומתורגם (אייגגעבען), שהוא הכיבוש: (ה) ועתה שני בניך וגו', כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים ולכך שני בניך יטלו כנגד ראובן ושמעון, [ועיין מ"ש בפ' ויצא (שם ל' ה')]: עד באי, לפני בואי, כדכתיב וליוסף ילד שני בנים בטרם

ויחי מח

בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: (ו) וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ

על

תרגום אשכנזי שנו

דיר נאַך מצרים געקאָממען בין, מיין זיין! אפרים אונד מנשה זאָללען מיר געהאֶרען וויא ראובן אונד שמעון; (ו) דיא קינדער אַבער, דיא דוא נאַך איהנען ערצייגט האַבען ווירסט, זאָללען

תרגום אונקלוס

לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִינוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קָדָמָי: (ו) וּבְנִין דִּי תוֹלִיד בַּתְרֵיהוֹן דְּלָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן

יתקרון

רש"י

שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא

באור

תבוא שנת הרעב (שם מ"א נ'), כלומר קודם שבאתי מצרימה. (הרשב"ם): לי הם, בחשבון שאר בני הם: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם, רש"י והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש ילד פי' אשר תוליד ובא עבר במקום עתיד בדרך זרות ולא נמצא רק מעט במליצות שאינן נבואיות רק סיפורים, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע דתוליד, ומ"ש הראב"ע ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה עכ"ל, אין תשובתו מספקת, כי מדוע לא נזכרו בדברי הימים שהזכיר שם עוד כמה דורות שאין הכוונה שם בעבור הירושה והנחלה, כ"א להתיחש, וכן הזכיר שם בריעה אשר נולד לאפרים בזקנותו ולא הוזכר בתורה ורבים כמוהו, אבל באמת אין צורך להשיב על הטענה הזאת, כי באור אשר הולדת, אם תוליד, ולא בעבור שאמר לו כן הוא חיוב שיוליד, ומצאנו רבים שבא אשר במקום אם, וגם הרמב"ן פי' לשון עתיד בשם אנקלוס וחזק דבריו באמרו כי דברי הנביא לא יהיה לריק, אבל לא ידעתי איך יהיו לריק אם לא התנבא בלשון ברור שיוליד, אבל אמר אם יוליד, יקראו על שם אחיהם, ואין בלשון זה חיוב או הבטחה או נבואה, ואחר זה פי' מדעתו שהוא עבר ממש כפי' הרשב"ם שאעתיק עוד, אמנם הרשב"ם מפרש הולדת עבר ממש, וז"ל ומולדתך, בניך או בני בניך שנולדו לך אחרי באי באילו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים כי אם בתי אבות כי כל שבעים נפש שהיו בשעת ביאת יעקב בין בנים בין בני בנים היו בתי אבות ולהם נתחלקה הארץ כדאמרינן בבבא בתרא, וכדכתיב בפנחס אפי' בבני פרץ לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי (במדבר כ"ו כ"א), וכן בבני בלע ארד ונעמן וגו' (שם מ'), וכתיב לבסוף לאלה תחלק הארץ בנחלה וגו' (שם נ"ג), לשמות מטות אבתם ינחלו (שם נ"ה) וכן בני בניו של יוסף שנולדו אחרי כן יקראו על שם אחיהם בנחלתם והיו בתי אבות כדכתיב בפרשת פינחס עכ"ל, וגם לפירושו יקשה מדוע לא נזכרו שמותם בכל המקרא, ואף לא בד"ה, אמנם המתרגם האשכנזי עשהו זמן מורכב מעבר ועתיד, וז"ל המעיין יראה שכפי הכוונה הזמן מורכב מעתיד ועבר (ערצייגט האַבען ווירסט), שבעת שירדו בניו לנחלה אז תהיה ההולדה עברה, לא עתידה, לפיכך אמר בלשון עבר הולדת אחריהם, ביוצא בזה איש וגו' ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' (ויקרא י"ז ד'), הזמן הזה מורכב מעבר ועתיד (ווירד ניכט געבראַכט האַבען), ר"ל שבעת הזביחה תהיה מניעת ההבאה עברה, לפיכך אמר בלשון עבר הביאו, ואילו אמר יביאו היה משמע לאחר הזביחה, ואינו כן שבעת הזביחה צריך שתהיה ההבאה אל פתח אהל מועד בעבר כבר עכ"ל המתרגם האשכנזי: לך יהיו, לא יהיו

במנין

תרגום אשכנזי

לען דיין זיין, זיא זאָללען נאַך
דעם נאַמען איהרער ברידער
בענאננט ווערדען אין איהרעם
ערבטהיילע. (ז) אַלס איך פֿאָן
פרן צוריק קאַם, שטאַרב מיר
רחל אים לאַנדע כנען אויף
דער רייזע, דאַ נאָך איינע שטרעקקע לאַנדעס וואַר נאַך אפרת הינצוקאָממען, אונד
איך

ויחי מח

עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם:
(ז) וַאֲנִי ׀ בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי
רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד
כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה
ואקברה

רש"י

יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ
שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב
לרב תרבה נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה
חוץ מן הבכורות מכ"מ לא נקראו שבטים
אלא אלו: (ז) ואני בבאי מפדן וגו'.
ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר
בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה
כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה
בחברון

תרגום אונקלוס

יִתְקְרוּן בְּאַחֲסַנְתְּהוֹן: (ז) וַאֲנָא בְּמֵיתִי מִפַּדָּן
מִתַּת עָלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּאוֹרְחָא
בְּעוֹד כְּרוּב אַדְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וּקְבַרְתָּהּ
תמן

באור

במנין בני אלא בחשבון בניך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם, בתוך שבטי אפרים ומנשה
יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואעפ"י שנחלקה הארץ למנין גלגלתם
כדכתיב לרב תרב' נחלתו (במד' כ"ו נ"ד), וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מ"מ
לא נקראו שבטים אלא אלו, (רש"י), וראיתי בתנ"ך כת"י על קלף ישן נושן נכתב בשנ'
רמ"ט עם פי' רש"י הוספת דברים אלו (לענין פרים שהקריבו הנשיאים וזהו על שם אחיהם),
ועיין בהרמב"ן והרא"ם שמנצחין זה לזה בהלכה בדברי רש"י אילו, ואין רצוני להאריך בזה
כפי כוונת החיבו': (ז) ואני בבאי מפדן, באותו הדרך לאחר שברכני הקב"ה: מתה עלי
רחל, הנכון כמאמרם ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה, ועלי כמו לי, וכן מתורגם בל"א:
בדרך, בסתח לידיעה באותו הדרך עצמו שנראה אלי השם: בעוד כברת ארץ לבא אפרתה,
מקרא קצר, והראוי בהיות עוד כברת ארץ וגו' כמ"ש למעלה ויהי עוד כברת הארץ וגו' (ל"ה
ט"ז), וכבר כתבתי שם באור כברת ארץ ע"פ דעת המפרשים ואת היותר נראה אלי שהוא
שיעור קטן ממדת ארץ קרוב למיל ע"ש, וכוונת המאמר הזה פי' המפרשים שהוא התנצלות
מיעקב לפני יוסף על שקברה שם, ורש"י כתב וז"ל ואקברה שם, ולא הולכתי' אפי' לבית
לחם להכניסה לארץ עכ"ל והתעורר עליו הרמב"ן להקשות עליו, כי הלוח מפורש פה מתה
עלי רחל בארץ כנען, ושם נקברה, וכבר ייסב הרא"ם את דבריו שר"ל לעיר ולארץ נושבת,
ואף שדחיק הוא, מ"מ בלי ספק כוונתו כן, אולם מה שהוקש' לי הוא זה, מה צורך להתנצלות
על שלא הוליכה לעיר ממש לקברה שם, הלא דרכם הי' לקבור מתיהם במקום המיוחד
לבית הקברות חוץ לעיר או במערה חוץ לעיר כאשר הוא המנהג עוד היום, וגם אברהם
אשר קנה את מערת שדה המכפלה, לא היתה בעיר ממש רק בקצה שדהו כמפורש בכתוב
וכן כתוב ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו ובל העץ
אשר בשדה וגו' (שם כ"ג י"ז), וגם המקום שנקברה בו רחל הי' סמוך לעיבורה של עיר בחוץ
התחום במקום שדרכם לקבור מתים, ואפי' אם היתה מתה בתוך העיר לא היתה נקברת
שם רק חוץ לעיר, ולכן נראה לי שעקר ההתנצלות הי' על שלא הוליכה לחברון אל מערת
שדה המכפלה, וכן פי' הרמב"ן וז"ל ועל דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר
ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם וכאשר קבר שם את לאה ולכך
אמר לו בי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהי' קבורת מצרים ליעקב ומתה
בדרך

ויחי מח

וְאֶקְבְּרָה שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם: (ח) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־
בני

תרגום אונקלוס

תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם: (ח) וַחֲזָא
ישראל

וידעתי שים בלבך עלי לבל דע לך שע"ם הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבנים בגיבלה חוטם נגיחר לדן והיו עוברים דרך שם יצחק רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם (ירמי' ל"ח) ותרגום כרוב לארעא כדי שעור מרחשת יום ואומר לבני שהיה להם קלב שהיו קורין לותו כדי מחרישה תחת קורי"ל דלא בלעז בדאמרינן ברוב ומני כמה דמסיק תעלא מני ברבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. נקט לגרכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לגלות מאפרים ויהוא ובניו ממנשה:

ויאמר

תרגום אשכנזי שנז

איך בעגרוב זיא דאזעלבסט אויף דעם וועגע נאך אפרת; דיא שטאדט הייסט נון בית לחם. (ח) אלס ישראל יוסף'ס קינ־

רש"י

נחנון את הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ותקברה שם. ולא הולכתיה לפני לבית ל־ם להכניסה לארץ

באור

בדרך נפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים למנע מותה וזה טעם עלי ואע"פי שמערת המכפלה לויה רחוקה משם רק כחלי יום ה' יעקב נגד מאד בחקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו עב"ל, ונראה לי כי הקפידו להקבר דוקא במערת שדה המכפלה כדי להקבר בקרקע שלהם, כי אע"פי שאין ה' להם את הארץ, מ"מ היתה עדיין מחוסרת גוביינא להם, ולא היו רצחים לקחת בחוקה עד בוא הזמן המובטל, והסבה בזיקר השם בעלמו במראה בין הבתרים באמרו ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה (שם ט"ו י"ו), ולכן לקח מברהם את מערת המכפלה לקבורת אשתו בנסף מלא, והי' זה אחר מראה בין הבתרים, ושמה קובר מברהם וגם יצחק, ולא הוצרך יצחק לכוות לבניו על זה כי מת שם נחנון כפורש בפ' ויצא, וגם יעקב הוצרך לקנות חלקת השדה אחר עם שכם במאה קשיטה, ולכן יעקב שמת במצרים הוצרך לצוות לשאת אותו לשם תיכף אחר עבור ימי בניתו ולקברו דוק' במער' ההיא, ולא רוה לקברו בחלקת השדה אחר עם שכם שהית' שלו, אולי ה' מתיירא פן יתגרו בם מלחמה מכל העיר על אודות שמעון ולוי שהרגו כל הזכרים לפנים, גם לפי שהי' רוצה להקבר דוקא עם אבותיו בחמרו קברו אתי אל אבתי (לקמן מ"ט כ"ט), ולפי שידע יעקב שים סיפוק ביד יוסף להוליכו שם מיד כי הוא מושל בכל בטצרים לכן השביעו להוליכו מיד אחרי מותו, אבל יוסף שידע שאין לאל יד אחיו להוליכו אחר מותו מיד לא"י ואולי יעכבו המצרים על ידם, לכן לא רוה להם להוליכו מיד אחר מותו רק אחר להם, פקד יפקד אלהים אתכם (בשיגלו ימי העינוי אחר נגזר עליכם והעלה אתכם אל הארץ, לז) והעלתם את עצמתי מזה (שם נ' כ"ה), ולפי שאז יבטחו את כל הארץ בנען לבן לא הקפיד לומר להם לקברו דוקא במערת שדה המכפלה, כי כל הארץ שלהם היא, גם לא רוה להם לקברו שם למען יקבר עם אבותיו, לפי שאחב אולי תפול מבורה והמערה בחלק אחר השבטים ולא יניחו לקברו שם, או הוא עצמו לא הי' רוצה להקבר בחלק אחיהם לבניו, כאחב ה' נאמת אחנחון נפלה בחלק יהודה, ועצמותיו קברו בשכם נמ"ם וחת עצמות יוסף אחר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אחר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהיו לבני יוסף לנחלה (יהושע כ"ד ל"ב), הנוונה בסוף המאחר ויהיו לבני יוסף לנחלה לבאר מדוע קברוהו שם, כ"ז נ"ל: (ח) וירא ישראל את בני יוסף, ולהלן אומר לא יוכל לראות, רק בחורו שלא יוכל לראות היטב פניהם, אבל רחה דמות אבשים, כי ים רואה דמות אדם ואינו מבי־

דמות

בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃
(ט) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם
אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר
קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃ * (י) וְעֵינֵי
יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל
לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק
לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃ (יא) וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא
פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים

גם

תרגום אשכנזי

קינדער געוואַהר וואַרד, שפראַך ער: ווער זינד דיעזע? (ט) יוסף אַנטוואָרטעטע זיינעם פֿאַטער: מיינע זאֶהנע זינד עס, וועלכע מיר גאָטט אַללהיער געשענקט האַט. יענער שפראַך: פֿיהרע זיא דאָך צו מיר הער, דאס איך זיא זעגנע. (י) ישראל'ס אויגען וואַרען דונקעל פֿאָר אַלטער, זאָ דאַס ער ניכֿט גוט זעהען קאַננטע; יוסף בראַכֿטע זיא צו איהם הין. ישראל קיסטע זיא, אונד אומאַרמטע זיא, (יא) אונד שפראַך צו יוסף: איך האבע ניכֿט געדאַכֿט, דיין אַנגעזיכֿט וויעדער צו זעהען, נון אַבער לעסט מיך גאָטט אויך נאָך דיינען זאַאמען זעהען

רש"י

ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקדש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זהו שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו (הושע י"א) תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי. לשון מחשבה כמו הביאו עצה עשו פלילה:

ויוצא

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל יַת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין׃
(ט) וַאֲמַר יוֹסֵף לְאָבוּהִי בָּנַי אִינוּן דִּי יְהַב לִי
יְיָ הָכָא וַאֲמַר קָרִיבִינוּן כְּעַן לְוָתִי וְאֵבָרֵכִינוּן׃
(י) וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יְקָרָן מִסֵּיבוּ לָא יְכִיל
לְמֶחֱזֵי וְקָרִיב יַתְהוֹן לְוָתֵיהּ וְנַשֵּׁיק לְהוֹן
וְגַפֵּיף לְהוֹן׃ (יא) וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף לְמֶחֱזֵי
אַפָּךְ לָא סְבָרֵית וְהָא אַחֲזֵי יָתִי יְיָ אַף יַת

בנך

באור

דמות פניו: (ט) בזה, במקום הזה, וכן לא היתה בזה קדשה (לעיל ל"ח ל"ב), שבו נא בזה (במדבר כ"ב י"ט), כן פי' הרשב"ם והרד"ק וכן תרגם אנקלוס, הכא, וכן מתורגם בל"א, אבל הרמב"ן כתב ח"ל לא הי' יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי בשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים, ונראה לי כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך וכן ובזה הנערה באה [illegible] המלך (אסתר ב' י"ג), ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה עכ"ל, וכן פי' ר"ע ספורנו מלת בזה: קחם נא אלי, הקריבם לפני, או הוליכם אלי, וכן תרגם אנקלוס, וכן מתורגם בל"א: (י) לא יוכל לראות, היטב, כן פי' הרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו, וכן מתורגם בל"א: (יא) ראה, מקור, כמו ראות, ובא שלא במנהג נחי למ"ד ה"א שבא המקור ממנו בהשתנות הה"א לתי"ו, ולפי דעת קצת הוי"ו הנחה היא במקום הה"א והתי"ו נוספת, ובא כאן בלי השתנות כמו למען עשה ביום הזה (לקמן נ' כ'): לא פללתי, מהנ"י אברבנאל

פי'

גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃ (יב) וַיּוֹצֵא יוֹסֵף
אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו
אָרְצָה׃ (יג) וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם
אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל
יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ
מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃
(יד) וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ

וישת

תרגום אונקלוס

בְּנָךְ׃ (יב) וְאַפֵּיק יוֹסֵף יַתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי
וּסְגֵיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ (יג) וּדְבַר יוֹסֵף
יַת תַּרְוֵיהוֹן יַת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ מִסְּמָאלָא
דְיִשְׂרָאֵל וְיַת מְנַשֶּׁה בִסְמָאלֵיהּ מִימִינָא
דְיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ׃ (יד) וְאוֹשִׁיט יִשְׂרָאֵל

ית

תרגום אשכנזי שנח

הען. (יב) יוסף פֿיהרטע זיא
פֿאָן זיינען קניען הערפֿאָר,
אונד ביקטע זיך פֿאָר איהם
צור ערדע. (יג) זאָדאַן נאַהם
זיא יוסף ביידע, אפרים אין זיי=
נער רעכֿטען, אַלזאָ צור לינ=
קען ישראל'ס, מנשה אַבער
אין זיינער לינקען, אַלזאָ צור
רעכֿטען ישראל'ס. אינד פֿיהר=
טע זיא צו איהם הין (יד) ישראל
שטרעקטע זיינע רעכֿטע, אונד

לעג=

רש"י

(יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם
הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי לישב' זה
לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם
ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו
מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו
משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו
כנגד שמאל חבירו וכיון שהוא הבכור

מזומן

באור

פי' מלשון תפל', ור"ל לראות פניך לא הייתי מתפלל עליו להיותו בעיני תפלת שוא, והנה
עם שפירושו נכון בעניינו, אמנם איננו כהוראת המלה, כי לא מצאנו הפעל משרש הזה על
ענין תפלה כ"א בבנין התפעל, אבל רשב"ם וראב"ע ורד"ק (בשרשים שרש פלל) פי' מלשון
דין ומשפט, מן ונחן בפללים (שמות כ"א כ"ב), וכן פי' שם הרד"ק פסוק הביאי עצה עשי
פלילה (ישעי' י"ו ג'), מלשון משפט, שהוא כפל לשון עצה, כדרך הנבואות, וכן פירש"י שם,
ופה העתיקו רש"י בפי' לענין המחשבה שהוא משפט הנפש בין דבר והפכו (אורטהייל בל"א),
והכוונה לא שפטתי בעצמי שאוכל עוד ראה פניך, וכן ת"א לא סברית, וכן תרגם יב"ע לא
חשיבית, וכן מתורג' בל"א: (יב) ויוצא יוסף אתם, לאח' שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו
כדי לישבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם, (רש"י), והראב"ע כתב
שצריך להיות מאוחר, ור"ל אחר וישם את אפרי' לפני מנשה (פסוק כ'), שאז הוציאם וישלחם
לביתם אחר שברכם, ולא העמידם עתה לימין ולשמאל ישראל, רק מתחלה כשהגישם אליו
לחבקם ולנשקם העמידם בין ברכיו זה לימין וזה לשמאל, ואז יעקב שכל את ידיו וברכם, ואח"ז
הוציאם יוסף מעם ברכיו וילכו להם, ועפ"ז הוצרך ג"כ לדחוק ולפרש, ויקח יוסף את שניהם,
וכבר לקח כשהגישם אליו, ולא ידעתי מי הכריחו לכל אלה הדוחקים, אבל הנכון כפשוטו כי
כשהגישם אליו לקחם יעקב בין ברכיו ממש כדרך המחבקים, ולא הקפיד אז על סדר עמידתם
כי לא ברכם עדיין, ואח"ז כשראה יוסף שרוצה לברכם לקחם מעם ברכיו והעמידם לצדדיו
על הסדר הבכור לימין והצעיר לשמאל, וכדע' רש"י ז"ל: מעם ברכיו, מלת עם פירושה לפעמים
סמוך, כמו מעם השלחן (שמואל א' כ' ל"ד), הם עם יבוס (שופטים י"ט י"א), פי' סמוך
ליבוס, והכוונה פה מבין ברכיו: (יג) את אפרים בימינו, (שהוא) משמאל ישראל, כן תרגם
יב"ע, וכן מתורגם בל"א, כי הבא לקראת חבירו ימינו כנגד שמאל חברו וכוון שיהא הבכור
מיומן לברכה: ויגש אליו, שעורו ויגישם אליו, וכן מתורגם בל"א:

שכל

ויחי מח

וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא
הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ
מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה
הַבְּכוֹר: (טו) וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף
וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ
אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק
הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־

היום

תרגום אשכנזי

לעגטע זיא אויף אפרים'ס הויפט, דער דאָך דער ייננסטע וואַר, זיינע לינקע אַבער לעגטע ער אויף מנשה'ס הויפט; ער לעגטע זיינע הענדע מיט בעדאַכט (דען אייגענטלך וואַר מנשה דער ערשטגעבאָרנע), (טו זעגנעטע יוסף, אונד שפראך: דער גאָטט, פאָר וועלכעם מיינע פאָטער אברהם אונד יצחק געוואַנדעלט האַבען, דער מיך געוויידעט האַט, זייט דעם איך

תרגום אונקלוס

יַת יְמִינֵיהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וְהוּא
זְעֵירָא וְיַת סְמָאלֵיהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה
אַחְכְּמִינוּן לִידוֹהִי אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא: (טו) וּבָרִיךְ יַת יוֹסֵף וַאֲמַר יְיָ
דִּי פְלָחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ דְּזַן יָתִי מִדְּאִיתָנִי עַד

יומא

רש"י

מזומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינן בהשכל ואחכמה השכיל את ידיו לכך

באור

(יד) שכל את ידיו כי מנשה הבכור, הרשב"ם פי' מלשון סכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל, כמו סכל נא את עצת אחיתפל (שמואל ב' ט"ו ל"א), גי הסמ"ך והשי"ן השמאלית יהיו זה תחת זה, וכן פי' הרלב"ג והכוונה שעוות את ידיו ושם ימינו לפאת שמאלו ושמאלו לפאת ימינו, אמנם רש"י והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש שכל פירשו מלשון חכמה ועל דרך המליצה אמר כן כאילו שם חכמה בידיו לעשות כן בהשכל ודעת מה שעשו, וכן ת"א אחכמינון לידוהי אבל שעורו נתן ידיו בהשכל, וכן מתורגם בל"א: כי מנשה הבכור, הראב"ע פי' אעפ"י שמנשה הוא הבכור כמו כי עם קשה ערף הוא (שמות ל"ד ט'), אבל הרד"ק פי' בפשוטו נתן ידיו בשכל כי מנשה הבכור והיה לו לתת ימינו על ראשו אם לא ששכל והבין ברוח נבואה כי היה קטן בברכה וזהו טעם שכל כי אם היה נותן ימינו על ראש מנשה מה שכל היה בזה כן הוא דרך העולם, וכן פי' רש"י בפשוטו השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואעפ"כ לא שת ימינו עליו, וכן ת"א, ארי, וכן מתורגם בל"א: (טו) ויברך את יוסף ויאמר, ר"ע ספירנו פי' שהם שני דברים שבתחלה ברך את יוסף עצמו, ולא פירש בפסוק הברכה, ואח"ז אמר האלהים אשר התהלכו וגו', וברך את בניו, והוא דחוק כי מדוע יברכו עכשו, הלא ברכו אח"ז בין יתר בניו, והנכון כי כוונת ויברך את יוסף על בניו כמ"ש הרשב"ם כי ברכת הבנים היא ברכת האב, וכן פי' הרמב"ן: האלהים אשר התהלכו וגו', עד סוף הפסוק, כל המאמר הזה הוא נושא בלתי נשוא כי לא נאמר כאן לא מעשה ולא תפלה, ואם הוא שב על פסוק שלאחריו, הנה בפסוק שלאחריו נזכר נושאו בפני עצמו, המלאך הגאל וגו', שאיננו רק שליח השם, והמפרשים לא פירשו דבר זה, לכן נראה לי שהוא מקרא קצר, ושעורו בשלומו כן הוא, האלהים אשר התהלכו וגו' עד היום הזה, ישלח את המלאך הגאל אתי מכל רע שיברך את הנערים, והוא כענין שאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו, ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת, הוא ישלח מלאכו לפניך וגו', ואח"ז מצאתי שגם ר"ע ספירנו פי' כן: הרעה אתי, לשון מרעה, ולא נמצא בכל המקרא רק בבנין הקל חוץ פעם א' בהפעיל, וַיַּרְעֵם כתם לבנו (תהלים ע"ח

ויחי מח

הַיּוֹם הַזֶּה׃ (טז) הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל
אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים
וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי
אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב

הארץ

תרגום אונקלוס

יוֹמָא הָדֵין׃ (טז) מַלְאָכָא דִי פְרַק יָתִי
מִכָּל בִּישָׁא יְבָרֵךְ יַת עוּלֵימַיָּא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן
שְׁמִי וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי
יַמָּא יִסְגּוֹן בְּגוֹ בְנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא׃

וחזא

תרגום אשכנזי שנט

בין, ביז אייף דיעזען טאַג,
(טז) דער ענגעל, דער מיך
פֿאָן אַללעם איבעל ערלאָזט
האַט, זענגע דיעזע קנאַבען!
דורך זיא ווערדע מיין נאַמע
אונד דער נאַמע מיינער פֿאָ-
טער אברהם אונד יצחק גע-
נאננט, אונד זיא זאָללען זיך
שטאַרק פֿערמעה־ען אים

רש"י

לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור
ואף על פי כן לא שת ימינו עליו:
(טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל
להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר
אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו'
אנכי האל בית אל: יברך את הנערים.
מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים

באור

ע"ב) (וגם שם חילוק נוסחאות יש, כי בקצתם נקוד וַיִּרְעֵם, וכן הסנים בעל מנחת שי,
ודבריו נאמנו מאד ע"פ ספרים כ"י מדוייקים, וכן מצאתי בתנ"ך ישן נושן כ"י על קלף,
ובתנ"ך ד' אמשטרדם של יוסף עטיאש, ובתנ"ך ד' ברלין שנת תנ"ט). וגם אם יהיה שם
נקוד פתח, אפשר שהוא מבנין הקל כחבריו, ולא יהיה בודד, והפתח להרחבת הרי"ש, כי יש
לה ג"כ לפעמים דין הרחבה, וכן משמע מרד"ק בשרשים שרש רעה, ועל כל פנים גם הקל
ממנו פעמים פעל עומד כמו יהיו רעים במדבר (במדבר י"ד ל"ג), לרעות בגנים (ש"ה ו'
ג'), ופעמים יוצא כמו לרעות את צאן (לעיל ל"ז י"ב), וכן כאן הוא יוצא: מעודי, מורה
על הזמן שבתחלת ההוי' או אם הוא על עשיית איזה דבר מורה על זמן התחלת העשי',
ובאורו פה מזמן היותי: (טז) ויקרא בהם שמי, לשון הרמב"ן אמר ר"א שנקראו ישראל על
שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב, ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם
והנה לא נקראו על שם מנשה ואולי בעבור שיקראו בית יוסף (ולפי דעתי ג"ז איננו נכון כי
לא נקראו בית יוסף רק י' השבטים, ושנים האחרים נקראו יהודה, גם לא הותחל להם
השם בית יוסף רק אחר שמלך ירבעם הרשע ע"ש שהיה משבט אפרים והי' המלך הראשון
להם, ובלי ספק לא כוון יעקב בברכתו ע"ז, כי לא לברכה יחשב להם חלוקת המלכות,
אך בעבור עינם הי' להם זאת, ונשפך עי"ז דם אלפים ורבבות מישראל), והוכון שיעמוד
זרעם ושמם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם עכ"ל, וכ"פ הרשב"ם שיחי'
זרעם וזרע זרעם, והיא ג"כ כוונת המתרגם לל"א. ור"ע ספורנו כתב וז"ל ויקרא בהם וגו'
ויצחק, לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהסך
כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשיעא אפילו בר צדיק' רשיעא בר
רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעי' ולכן התפלל עליהם
שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל ית' באופן שיהיו ראוים להתיחס לאברהם וליצחק על דרך
יחד לבבי ליראה שמך (תהלים פ"ו י"א) עכ"ל: וידגו, הענין המורה על דגי הים יש לו שני
שרשים בלש"הק, א' שרש דגה, וממנו כל שם דגה [שהוא שם הכולל כל המין, ונמצא פ"א
לשם פרטי, ממעי הדגה (יונה ב' ב')] הנמצא במקרא, וכל שם דג (שהוא שם פרטי לאחד)
ודגים (שהוא הקבוץ מן השם הפרטי) והראיה ששרשם מנחי ל"ה, מן הסמיכות של דגה ודגים
ומן הכנוים של דגה ש.שתנ' קמץ הפ"א לשו"א, (שלא כמשפט נחי העי"ן בעבור הנח שאחריו
שהוא במקום עי"ן הפעל) כמו מן דגה בִּדְגַת הים (לעיל א' כ"ו וכ"ח), וימת את דְּגָתָם

תהלים

לאַנדע. (יז) אַלס יוסף מערק: טע, דאַס דער פאַטער זיינע רעכטע האַנד אויף אפרים'ס

הָאָרֶץ: *(יז) וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם

הויפט וירע

רש"י תרגום אונקלוס

ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרֵי שַׁוִּי אָבוּהִי יַד יְמִינֵיהּ

ויתמוך על

באור

(תהלים ק"ה כ"ט), ומן דגים נאמר בקבון דְּגֵי הים (לעיל ט' ב'), ומלת וידגו פה הוא פעל נגזר ממנו, ולא נמצא עוד פעל משרש זה, ושרש ב', דוג, וממנו נמצא שם המין, מביאים דאג וכל מכר (נחמי' י"ג י"ו), בהתחלפות האל"ף תחת וא"ו ע"פ, ומן השרש הזה נמצא לְדַוָּגִים רבים (ירמי' י"ו י"ו), כן כתיב, והקרי לְדַיָּגִים, יעמדו על דַּוָּגִים (יחזקאל מ"ז י'), קרי וכתיב בוי"ו, ואנו הַדַּיָּגִים (ישעי' י"ט ח'), קרי וכתיב ביו"ד, והם שמות התאר לתופשי וציידי הדגים, ונמצא גם משרש זה פעל אחד, לְדַוָּגִים רבים נאם ה' וְדִיגוּם (ירמי' י"ו י"ו), והונח על מלאכת צידת הדגים, והנה מלת וידגו פה הוא פעל הנגזר מן שם דג על כוונת הריבוי כמו דגים, כי המין הזה יתרבה בטבע יותר מכל מיני בעלי חיים, ולמ"ד לרוב כמו שכתבנו בהקדמת החבור היא להורות על הפרט שאחרי הכלל, והשעור יהיו כמו דגים בענין הרבוי לבד, אמנם בלשון ארמי לא נגזר פעל משם זה, לכן אנקלוס תרגם וכנוני ימא יסגון, עשה ממנו שם, והוסיף כ"ף הדמיון, ובמלת יסגון כלל גם תרגום מלת לרב, וגם בל"א לא נמצא פעל מן השרש הזה על כוונת הריבוי, כי מלת (פיטען) הנמצא בל"א איננו מורה רק על צידת הדגים ולא על הריבוי, לכן איננו מתורגם בל"א רק לפי כוונת הריבוי הרב מאד: (יז) וירא יוסף כי ישית אביו וגו', א"ת, שוי, בלשון עבר, ובתרגום יב"ע מכוון יותר לפי באור המלה שמתורגם בו, משוי, לשון בינוני, שדרכו לבוא הרבה, פעמים בלשון עתיד, משא"כ עתיד במקום עבר הוא נמצא מעט במקרא, והוצרכו לדחוק ולפרש כן מכח ב', סבות, האחת, לפי שתרגמו, וירא, לשון ראי' ממש, כי א"ת ומזא, ויב"ע תרגם וחמא, והוא איננו נופל רק על מעשה שכבר עבר או לפחות שהותחל קצת ממנו, השנית, כי העשי' הזאת כבר היתה קודם הברכה, וענין זה וירא יוסף וגו' היתה אחר הברכה, כפי ההבנה הפשוטה בפסוק, ולפי הסבה השנית הזאת יצדק יותר תרגומו של אנקלוס משל יב"ע, כי אם הי' ענין וירא יוסף וגו' אחר הברכה, הנה כבר עברה שימת ידיו עליהם כולה, ולא הי' הענין הזה באמצע שימת ידיו. אולם מה נעים פה באור המתרגם האשכנזי, שתרגם וירא לשון הבנה ולא ראי' ממש, כמו שמצאנוהו הרבה על הכוונה הזאת, ומלת ישית עתיד בהוראתו הפשוטה, ויהי' על אופן זה, כי בתחלה בהרמת ידיו של יעקב ובהושטתו אותן טרם הניחן על ראשיהם, הכיר שרצונו להשית יד ימינו על ראש אפרים, ותמן את ידו להסיר אותה מעל ראש הצעיר ולשומה על ראש הבכור, ודבר דבריו אל יעקב, ויעקב השיב לו ידעתי בני ידעתי וגו', והיה כל זה לפני הברכה, אלא שלא להפסיק הענין גמר הכתוב את כל ענין הברכה, ואח"כ חזר לספר את הנעשה מקודם, ויבואו הוראות הזמנים על נכון, ואין זה בכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי הכלל הזה נאמר על שני מעשים מיוחדים שנכתב בראשונה את הנעשה לאחרונה, אבל בסיפור אחד אשר יש בו גם איזה עניינים פרטיים שאינם עקריים כ"כ, דרך המספר הנבון לספר תחלה הדבר העיקרי בדרך כלל, ולא יפסיק בדבריו להודיע בסיפורו הכללי גם את הפרטים ההם, כדי שלא לבלבל דעת השומע, כי אולי לא יכין כוונת המספר איזה הוא הדבר העיקרי אשר כוון עליו המספר, ואח"ז יספר הפרטים אשר נעשו טרם שנעשה הדבר העיקרי שכבר סופר אותו, ולפי באור המתרגם לל"א יתיישב ג"כ ספק עצום כי לדברי המפרשים שהי' זה אחר הברכה, מה ראה יוסף להמתין עד אשר הברכה, ומה יתן ומה יוסיף בהסרתו את ימינו מעל ראש אפרים אחר הברכה בעת שיעקב מעצמו הי' דעתו להסיר ידיו מעליהם, אם כבר נעשה כן בשעת הברכה שהוא הזמן העיקרי אל הוראת ההגדלה לאחד על האחר, וכן פי' הרשב"ם וז"ל כי ישית, קודם שברכם

וראה

ויחי מח

וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו
לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם
עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃ (יח) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף
אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה
הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃
(יט) וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי
בני

תרגום אשכנזי שם

הויפט לענען וואללטע, מיס-
פיעל עס איהם; ער פאסטע
זיינעס פאטערס האנד, אום
זיא פאן אפרים'ס הויפט אויף
מנשה'ס הויפט צו ברינגען,
(יח) אונד שפראך צו זיינעם
פאטער: ניכט אלזא מיין פאַ-
טער! דיעזעס איזט דער
ערשטגעבארענע! לעגע דיינע
רעכטע אויף זיין הויפט! (יט) דער פאטער ווייגערטע זיך, אונד שפראך: איך וויים עס,
מיין

תרגום אונקלוס

עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וּבְאֵישׁ בְּעֵינוֹהִי וְסַעַד
יְדָא דְאָבוּהִי לְאַעֲדָאָה יָתָהּ מֵעַל רֵישָׁא
דְאֶפְרַיִם לְאַנְחוּתָהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה׃ (יח) וַאֲמַר יוֹסֵף לְאָבוּהִי לָא
כֵן אַבָּא אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא שַׁו יְמִינָךְ עַל רֵישֵׁיהּ׃ (יט) וְסָרֵיב אָבוּהִי
ואמר

רש"י

(יז) ויתמוך יד אביו. הרימה מעל ראש
בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי.
שהוא

באור

וראה יוסף ששכל את ידיו (הוא סוף הדבור, ע"ש שנדפס בשבוש, ואח"כ מתחיל ה־בור
בפסוק י"ח), ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי, אין לפרש ולומ' לא יפה אתה עושה אלא
הי' לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים
כמו שאתה סבור שלא דקדקתי להביאם כסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר
לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי עכ"ל: ויתמך יד אביו, הרימה מעל ראש
בנו ותמכה בידו: להסיר אתה מעל ראש אפרים, (כדי לשומה) על ראש מנשה, וכן כל
לשון הסרה כתוב בקוצר, סורה אלי אל תירא (שופטים ד' י"ח), סורה משם לפנות אלי,
ויסרו אליו (לעיל י"ט ג'), סרו משם לבא אליו, (הרשב"ם), ולכן תרגם אנקלוס מעל רישא
דאפרים (לאנחותה) על רישא דמנשה, הוסיף מלת לאנחותה לכוונה הנזכרת, ועל כוונה זו
תרגם המתרגם לל"א במלת (ברינגען) ועי"ז לא הצרך להוסיף תיבה אחרת: (יח) לא כן
אבי, לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך אמר לו יעקב ידעתי בני
ידעתי כי חכם אתה והביאותם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים ימיני על
הבכור אבל אני מתכוין לתת ימיני על הצעיר שהוא לימינך. (הרשב"ם): ימינך, תאר אל היד
שבצדו הימני, וכנה היד בלשון זכר (עם שעל הרוב כנה אותה הכתוב בלשון נקבה), כמו
והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב' ט'), יכתב ידו לה' (ישעי' מ"ד ה'),
וכן נצב ימינו כצר (איכה ב' ד'), או ירצה לומר יד ימינך כלומר יד צדך הימין כמו יד ימינו
(הרד"ק בשרשים שרש ימן), ולי נראה כדבריו האחרונים, כי אם הוא תאר אל היד, ראוי
לחבר הכנוי אל המתואר ולא אל התאר, וראוי להיות במקום יד ימינו, ידו הימנית, ועוד
שראוי להיות התאר בל"נ, ואע"פ שהפעלים או המלות המתלוים אל היד יבואו לפעמים בלשון
זכר, אין זה זרות גמור, כי בהקדים הפעל אל נושא המאמר לא ישמור לא את המין ולא את
המספר כמו ויהי אנשי' (במדב' ט' ו'), ולא אמר ויהיו, ולא נמצא נשים יפות (איוב מ"ב
ט"ו), ולא אמר נמצאו, כי יהי' נערה (דברי' כ"ב כ"ג), ולא אמר תהי', והוא הנקר' בל"א
(ווערבוס חיאפערסחנטלי, עם ווערדען), וכן והנה בו בל"א (עם חיוט דחרין), עם שבא אחר
הנושא, שהענין הזה נקרא בל"א (ניטרוס), ולא נמצא בל"הק, אבל יבוא בל"הק פעם בל"ז,
ופעם בל"נ, ולא יקפיד הכתוב על זה, אבל התואר המתלוה אל העצם בשרש זה יבוא תמיד
בל"נ, ולכן לא מצאנו לעולם ידו הימני או ידו הימי.י, רק ידו הימנית: (יט) ידעתי בני

תרגום אשכנזי

מיין זאָהן! איך וויים עס; אויך ער ווירד צו איינעם פֿאָלקע ווערדען, אויך ער ווירד גראָס זיין, אַלליין זיין קליינער ברו־דער ווירד גרעסער זיין אַלס ער, אונד זיין זאַאמע ווירד זיין פֿאָללער פֿעלקערשאַפֿטען! (כ) ער זעגנעטע זיא אַלזאָ דאַ־מאַלס, אונד שפראַך: דורך דיך ווירד דאַז פֿאָלק ישראל אין צוקונפֿט דען זעגנען ערטהיי־לען

ויחי מח

בְּנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם: (כ) וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר

מלא וי ישמך

רש"י

שהוא הבכור: וגם הוא יהיה לעם ויגדל. שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך

תרגום אונקלוס

וַאֲמַר יָדַעְנָא בְּרִי יָדַעְנָא אַף הוּא יְהֵי לְעָם וְאַף הוּא יִסְגֵּי וּבְרַם אָחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִנֵּיהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא: (כ) וּבָרֵיכִינוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ

באור

ידעתי, שהוא הבכור כפירש"י, או שכוונת להביאם כסדר, כמו שפי' הרשב"ם: גם הוא יהיה לעם וגו', היא ידיעה אחרת, שגם זה ידעתי שיהי' לעם, וטעם הזקף שבמלת ידעתי השנית מסייע לפי' זה, וכן תרגם יב"ע, ידענא דהוא בוכרא אוף חכימנא דאוף הוא יהא לעם רב, וכן מתורגם בל"א: ואולם, ואלא: מלא הגוים, מלת מְלֹא הוא שם, ובכל המקרא הוא סמוך, ולא נמצא המוכרת ממנו, כי קראו אחריך מָלֵא (ירמי' י"ב ו'), עם שהוא מעניינו, מ"מ הוא משקל אחר, ולכן לא נודע אם המוכרת ממנו הוא מָלֵא ע"מ שָׁלוֹם שנשתנה בסמיכות לשוא, שָׁלוֹם אחיך (לעיל ל"ז י"ד), או משקלו גם במוכרת פְּעוֹל בפלס שְׂאוֹר, חֲמוֹר, ויורה בעצם על המלוי, עם שלפעמים אין הכוונה על המלוי ממש, רק על הרבוי המופלג, והושאל אליו השורש הזה להפליג הרבוי ע"ד גו מא עד קצה האחרון כמו מלא ביתו כסף וזהב (במדבר כ"ב י"ח וב"ד י"ג), הכוונה על הרבוי המופלג מכסף וזהב מאפס מקום להניח עוד, ועל כוונה זאת הושאל גם לדברים אחרים, ויפל מלא קומתו ארצה (שמואל א' כ"ח כ'), ונתב הרד"ק בשרשים שרש מלא שכן הושאל לקבון הדברים כי הוא דומה למלוי, אשר יקרא עליו מלא רעים (ושעי' ל"א ד'), אמנם לדעתי מלת יקרא תורה על הקבון, אבל מלת מלא לא יורה רק על הרבוי כמו המון רעים, אך גדול כחו ממלת המון שיורה על הרבוי שאין למעלה ממנו והכוונה פה כי גוים רבים יצאו ממנו, כ"פ הדאב"ע, וכן תרגם יב"ע, וכן מתורגם בל"א, ואנקלוס תרגם ובנוהי יהון שליטין בעממיא, לא תרגם כפי כוונת המלות: (כ) ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך וגו', ב' פעמים לאמר שנאמרו פה לא יתישבו לפי דעת המפרשים לאמר לאחרים, אולם לפי מה שבתבנו באורו בהקדמה, שיורה בכ"מ על לשון האומר ממש יתישבו שניהם, כי הראשון יודיע לשון ברכת יעקב ודבריו ממש ומתחיל בך וגו', והשני ברכת בני ישראל ולשונם ממש ומתחיל ישימך וגו' והנה עיקר המליצה ראוי' להיות כן, ויברכם ביום ההוא וַיֹּאמֶר בך יברך ישראל וְיֹאמְרוּ ישימך וגו', הראשון ל' יחיד על יעקב ולשון עבר לספר מה שנעשה כבר והשני לשון רבים ועתיד להודיע איך שיברכו בימי' הבאים, אך לפי שהמקור בבאו עם אחת מאותיות בכל"ם יבוא במקום העבר והעתיד, ואין בו הוראת המין והמספר, לכן בחר בו המלין העברי להשתמש בו בכל ענייניו, ויובן ענין הזמן והמין והמספר בכ"מ לפי עניינו: ישראל, עם ישראל, כ"פ הראב"ע, וכן מתורגם בל"א, ופי' בך אל יוסף ידבר כי המתברך בזרעם יחשב שמתברך גם בו: בך יברך ישראל, איש איש

יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה
וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃
(כא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה
אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם
וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃
(כב) וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־

אחיך

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְשַׁוִּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה
וְשַׁוִּי יַת אֶפְרַיִם קָדָם מְנַשֶּׁה׃ (כא) וַאֲמַר
יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא מָאִית וִיהֵי מֵימְרָא
דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתֵיב יַתְכוֹן לְאַרְעָא דַאֲבָהַתְכוֹן׃
(כב) וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלַק חַד יַתִּיר עַל אָחָךְ

(יהושע כ"ד): שכם אחד על אחיך. שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה

על

תרגום אשכנזי שסא

לען: גאָטט לאַסטע דיך ווערדען וויא אפרים אונד מנשה! זעטצטע אַלזאָ אפרים פאָר מנשה. (כא) ישראל שפראַך צו יוסף: איך ווערדע נון שטערבען, גאָטט ווירד אַבער מיט אייך זיין, אונד אייך אין דאָז לאַנד אייערער פאָטער צוריק ברינגען; (כב) איך געבע דיר איינען טהייל צום פאָראוס

פאָר

רש"י

את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: ויש את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלי' ובחנכ' הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם

באור

את בנו: לאמר ישמך וגו', כשירצה אחד מישראל לברך את בנו יאמר לו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים לפני מנשה, באמרו ישמך אלהים כאפרים וכמנשה, וכן לשון שימה נופל בדברים, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כ"א א'), וזאת התורה אשר שם משה (דברים ד' מ"ד), שימה בפיהם (שם ל"א י"ט), (הרשב"ם), וכן פי' הראב"ע ורש"י והרמב"ן. ועם שכבר הודיע דבר זה, כלל עוד כל הענין שפרט בסוף דבריו בקוצר דברים, כאשר אמרנו בהקדמה, שכן דרך מליצת הכתובים, ולכן הוסיף המתרגם האשכנזי מלת (אל-זאָ) בתרגומו, שהיא מלה הנופלת בל"א על חזרת הסיפור פעם שנית בסוף בקוצר דברים: (כא) הנה אנכי מת, ויודע אני שאחרי מותי יהי' אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנאמר לאברהם: (כב) ואני וגו', באותה הארץ נתתי לך חלק אחד יותר על אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמרי בחרבי ובקשתי במלחמת יהושע, ואע"פ שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך (יהושע כ"ד י"ב), אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר, וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך (שם), זכותו של יעקב גרם להם, (הרשב"ם). ואני אומר כי אף שפשטות לשון הכתוב יורה כדבריו, עכ"ז הואיל ורוצה להעזר מדברי חז"ל אומר כי הם כנגדו, כי עם שאמרו כי הצרעה לא עברה את הירדן, לא כוונו בזה לומר שלא הזיקה רק את האמורי היושב מעבר לירדן, כי בפי' אמרו שעמדה מצד זה של ירדן וזרקה את האדם לצד האחר, וכן אמרו חז"ל שתי צרעות היו אחת של משה ואחת של יהושע, באופן שהצרעה הזיקה גם את שאר ז' העמים אשר מעבר לירדן מערבה, ויותר מזה כי מצאנו בתורה מפורש הפך זה, ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כ"ג כ"ח), ולכן צריכים אנו לפרש כוונת יהושע באמרו רק שני מלכי האמרי בעבור חזקתם ותקפם יותר מכל ז' העמים, ולולי הצרעה שעזרה לכלותם לא הי' סיפוק בידם לכלותם כמו שהעיד הכתוב ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גב.ו וחסן הוא כאלוניים

תרגום אשכנזי

פֿאַר דיינען ברידערן, רַאז זיך פֿאַן דער האַנד דעם אמורי אַבנענאַממען דורך מיין שוועָרדט, אונד דורך מיינען באָגען.

ויחי מח

אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי: פ

רביעי

ויקרא

ר ש " י

תרגום אונקלוס

על לחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את חמור שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחנך יעקב כלי מלחמה בנגדן. ד"ח שכם לחד הוה הגבורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרגם הם לו דומים במקרא לחלקה שכם כי תזיחמו שכם (תהלים כ"ח) תזית שונאי לשני לחלקים. דרך ירלאו שכאה (יהושע ו') הים חלקי. לעבדו שכם לחד (לשני ג'): לחד לקחתי מיד האמורי. מיד עשו שעשה מעשה לאמורי. ד"ח שהיה לד לחניו בלחמי סיו: בחרבי ובקשתי. היא תפלתו ותחלתו:

ב א ו ר

(עמוס ג' ט'), גם כוונת לא בחרבך ולא בקשתך לומנה כלבריו שלא לחזו חרב וקשת בידם, רק הלרעה כלתה לותם, כי הוא נגד פשוטו של מקרא, ויצחק שיתן את כל עמו וילא לקראת ישראל המדברה וינא יהלה וילחם בישראל, ויכהו ישראל לפי חרב (במדבר כ"ח כ"ג וכ"ד), הנה נלחר בפירוש לפי חרב, וכן בעוג נלחר ועשית לו כלחר עשית לסיחן מלך האמרי (שם ל"-), לכל הכוונה לא בחרבך ולא בקשתך כאו שני: שם הרד"ק וז"ל פירוש אם לא הי' עזר האל והוא ע"ד כי לא בקשתי לבטח וחרבי לא תושיעני (תהלים מ"ד ז') עכ"ל, ויהיה שם הכוונה על הסכה לא בסבת חרבך וקשתך, ואם הכוונה על העזייה כי בחמת היתה מלחמתם בחרב וקשת, והרלב"ע מפרש שהזכיר האמרי בעבור שלין בשבעה גוים חזק כמוהו, הלא תרלה שלחר שנהרגו שני מלכי האמרי הגדולים לחר יהושע לת לחנו ביד האמרי (יהושע ז' ז') עכ"ל, לכל היטיב מכולם הרמב"ן ז"ל ועשם מיד האמרי כי ישראל לקחו האחן תחלה מיד האמרי כי סיחן ועוג שני מלכי האמרי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בשנוי האחן היתה לשניו שלי יוסף עם האמרי היא מלחמת יהושע עמם (שהי' מזרעו), וכן נעשה הנס הגדול בהכתיב לז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' לת האמרי לפני בני ישראל וגו' (שם י' י"ב), ומיד האמרי הי' מלך ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילמו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש לת האמרי לשר בה (במדבר ל"ב ל"ט), וגם בני לפרים נחלו בגבול האמרי כמו שכתוב ויושל האמרי לשבת בהר חרס בחילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס (שופטים ל' ל"ה) עכ"ל, היולא מכל זה כי הרמב"ן והרשב"ם והרלב"ע פי' כוונת הפסוק על חלק הגבורה לשר נתן לו, וגם רש"י פי' בלחרית דבריו כן, ושכם לשון חלק כמו לחלקה שכם (תהלים ס' ח' וק"ח ח'), ובחב הרד"ק בשרשים ורך שכם שזיל מענין על שכם שניהם (לעיל ט' כ"ג), שהוא החלק מה שעל הכתף שהוא בנגד הלוחר יקרל שכם, כי תזיחמו שכם (תהלים כ"ח י"ג), לגד לחד ולפלה לחת, דרך ירלאו שכאה (יהושע ו' ט'), על דרך לחת ולד לחד, לעבדו שכם לחד (לשני ג' ט'), כלב לחד ובדעת לחת, והכל ענין לחד, כי הכתף נקרל לד ופלה, וכן הפלה נקרלת כתף, ולכתף הזנית (שמות כ"ז ט"ו ול"ח ט"ו), וכן ת"ח חולק חד, וכן מתורגם נל"ח, לפל הבי' של המפרשים על עיר שכם, מלבד שהוא רחוק מפשוטו של מקרא, הנה גם מלת לחד לת זיך לחריו, כי שם עלם פתוח לת יחשבו עם שם המספר, ולין לפרש בי לחד שם על חלק שנחשב בכתוב ולת על מלת שכם, כפי הנראה מלשון ח' של רש"י, ויהי' שעמו נתתי לך שכם, חלק לחד על לחיך, דחם כן רחוי להיות שכם נטעם מפסיק: נחתי, נת ענין במקום ביעוני כדרך הכתוב וכחירו הנני נותן לך: אחד, נת נפתח גם בלת סמיכות, לך תמיד יהי' בחמלע המחמר, ומלת אֶחָד תנח בסוף המחמר לף בלת לם"ף, ועיין הקדוקו ומזקלו בפסיק בחלד מאמו (לעיל ג' כ"ב), ובפרשת תולדת בפסוק כמעט שכב לחד העם (שם כ"ו י'): על אחיך, יחר על לחיך: אשר לקחתי, כת ענין במקום עתיד, כן פי' הרלב"ע והרשב"ם, והרלב"ע כתב עוד ז"ל ולל תתמה על מלת לקחתי כי לחזר שהשם ירצה נשה לקנרשם הם יחשבו שהיא שלהם וכן לחזר ליעקב לך לתינה ולזרעך (שם כ"ח י"ג):

ויחי מט

מט (א) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: (ב) הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי

יעקב

תרגום אשכנזי שסב

מט (א) יעקב ליעס זיינע קינדער רופען, אונד שפראך: פערזאממעלט אייך! איך ווילל אייך אנצייגען, וואס אייך אין דען שפעטעסטען צייטען בעגעגנען ווירד! (ב) קאממט צוזאממען, אונד האֶרט, קינדער

תרגום אונקלוס

מט (א) וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנָּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יַת דִּי יְעַרַע יַתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא: (ב) אִיתְכַּנָּשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב

רש"י

מט (א) ואגידה לכם. בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים: ורא"ש

באור

בחרבי ובקשתי, הרשב"ם והרמב"ן והראב"ע פי' כפשוטו, והכוונה על חרב וקשת של הלוחמים בעת כיבוש הארץ, וכן מתורגם בל"א:

אמר שלמה המבאר:

הואיל וראיתי בפ' זאת כי רבו בה עניני דקדוק המלות, גם בענין הכוונה חלק לכם של מפרשי הפשט זה בכה וזה בכה, ואנכי לרגל המלאכה אשר לפני לברר דעת המתרגם לל"א, בהכרח אצטרך להביא גם דעת מפרשי הפשט המתנגדים לבאורו, וכדי שלא לבלבל דעת הקורא ראיתי לחלק באור הפ' הזאת לשנים, באחד יתבאר דעת המתרגם ללשון אשכנז בקוצר מלין, ובשני יתבאר בו דקדוק המלות ודעת שאר המפרשים, וסבת בחירת המתרגם הנזכר בבאורו זה, וזה החלי בעזר השם:

באור הקצר

מט (א) ויקרא יעקב, שלח בשבילם: ואגידה לכם, אודיעכם, וזהו ענין ההגדה בכל מקום הודעת הענין ולא ספור הדברים והוא בל"א (בעריכטען, אנצייגען): יקרא אתכם: יארע לכם בענין גבורתכם במלחמה ובענין נ"לתכם בארץ: באחרית הימים, בימים הבאים לזמן רחוק בין בימות המשיח בין קודם לזה: בכרי

יתר הבאור

מט (א) האספו, כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשו עם רב: את אשר יקרא אתכם, ענין מקרה, כי מצאנו השרש הזה באל"ף בסוף, כמו וקראהו אסון (לעיל מ"ב ל"ח), שתים הנה קראתיך (ישעי' נ"א י"ט), וגם בה"א בסוף, כמו וקרהו אסון (לעיל מ"ד כ"ט), היקרך דברי (במדבר י"א י"ג), וענינם אחד: באחרית הימים

המעמר

מט (א) אמר המעמר: יען כי הגדיל הרב המבאר להגדיל בפירוש הפרשה הזאת, לכן אמרתי מה יוסיף ומה יתן לי אם אלקט שבלים אחרי עמרי חכמתו, הן באלה לא ימלא המעמר חצנו, ולא יאמרו העוברים ברכת ה' אליך, לכן שמתי יד לפי, ואך אעירך על ההבדל שבין ברכת יעקב וברכת משה ואומר: הנה ברכת יעקב נבדלת מברכת משה משתי בחינות, האחת מפאת הכוונה אשר שם הנביא למטרת חפצו, כי מגמת יעקב היתה לא לבד להגיד לבניו אשר יקרה לבניהם אשר יקומון תחתיהם עד דור האחרון, אבל גם רצה להיכיח את בניו הנצבים עליו קודם מותו, להצדיק את הצדיק בהם ולהלל אותו נגד אחיו, וליסר בדברי ריבות לאותם אשר הרשיעו לעשות, אבל אדוננו משה אשר דבר לדור אחר, לא חפץ להזכיר עון אבותם, ואדרבה יען היתה כל ישעו כי כל העם יהיה באגודה אחת, ולא לתת יתר שאת לשבט אחד מזולתו (רק שבט לוי לבד לפי שהוא בחיר ה' וכאשר נבאר), לזה

לא

תרגום אשכנזי

דער יעקב'ס! אונד האֶרט אייערעם פאַטער ישראל צו! (ג) דוא ראובן! ביזט מיין ערשטגעבאָרענער, מיינע קראַפט אונד איין ערשטלינג מיינעס

ויחי מט

יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם:
(ג) רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית

אוני

רש"י

(ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו

תרגום אונקלוס

וְקַבִּילוּ אוּלְפַּן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן: (ג) רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִּי לָךְ הֲוָה חָזֵי

יתר הבאור

הימים, הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו וכו' כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם (הרמב"ן), אבל כבר הוכחתי בקונ' עלים לתרופה (שכבר נדפס) בפ' בלק (שם כ"ד י"ז), כי כלל זה לאו דוקא, אבל מליצת באחרית הימים תורה על הזמן הרחוק בין לימות המשיח או קודם להם ע"ש, ואוניח גם מן הפרשה שלפנינו כדברי, כי התנבא בפי' על זבולן ואמר וירכתו על צידן (להלן פסוק י"ג), וכן היה באמת סוף גבולו אצל צידן בחלוקת הארץ שבימי יהושע, אבל בחלוקת הארץ אשר תהיה בימות המשיח לא יהי' גבולו שם, כמפורש בספר יחזקאל (סימן מ"ח מן פסוק א' עד פסוק ל'), כי שבעת השבטים דן אשר נפתלי מנשה אפרים ראובן יהודה ינחלו נחלתם לצפונה של העיר ירושלים והמקדש, כל אחד רצועה ארוכה לאורך א"י מן הירדן עד הים הגדול, ורוחב הרצועה שוה לכל א' וא' חלק כחלק, וחמשת השבטים בנימן שמעון יששכר זבולן גד ינחלו נחלתם לדרומה של ירושלים והמקדש, דהיינו בנימן אצל עיר ירושלים ולהלן ממנו לצד דרום, שמעון ואחריו יששכר ואחריו זבולן ואחריו גד במיצר הדרומי של א"י, ולפי זה א"א שיגיע גבול זבולן לעתיד עד צידן שהיא סמוכה לגבול צפון של א"י, אלא וודאי שנבואתו על זבולן לא היתה רק על חלקו שבזמן כיבוש הארץ בימי יהושע, והוא קרא לכל בניו ואמר להם אשר יקרא אתכם באחרית הימים, וכלל גם זבולן עמם, זה יורה שהמליצה הזאת תסבול גם זמן אחר רחוק קודם ימות המשיח, וכן כתב מהר"י אברבנאל כי ע"ד הפשט באחרית

באור הקצר

(ג) בכרי אתה, מלת אתה מושכת בכחה כל התארים שבפסוק, אתה בכרי ואתה כחי ואתה ראשית אוני, ואולי גם ראשית מושכת אחרת עמה, ויהי' ענינו, ראשית כחי וראשית אוני, והוא כפול כדרך לשון הנבואה והענין אחד:

יתר

המעמר

לא רצה להרים קרן איש מעל אחיו כי מגמתו היתה שיבינו כי העדה כולם קדושים שבטי יה, אין בהם נקלה ופחוח, גם לא מובחר ומעולה, מלבד כהני ה'. והבחינה השנייה היא מפאת איכות הנבואה הכלולה בהם, כי יעקב התנבא עד סוף כל הדורות, כמ"ש אשר יקרא אתכם באחרית הימים, ונבואת משה לא הגיעה כזה עד אחר ירושה וישיבה, והטעם יראה לי, כי יעקב לא דבר רק לבניו והם היו קדושי עליון, בחירי ה', לכן ראוי להביאם בסוד אלהים, ולרמוז להם מה יען אל, אבל משה שם דברתו לכל קהל ישראל, ולא רבים יחכמו להבין הדברים הסתומים והחתומים האלה הבנה אמתית, לכן לא חשף להם מצפוני העתים, אלא דבר מענין נחלתם וחלקם בארץ כאשר אבאר, למען ידעו כי משפט הגורל אשר יעלה להם מאת ה' יצא. ואחר ההצעה הזאת אערוך ברכות יעקב ומשה אלה לעמת אלה, ויאמנו דברי: (ג) ראובן, הנה יעקב הוכיח אותו על פניו על המרי אשר עשה, אבל משה התפלל בעדו ואמר יחי ראובן ואל ימות וגו', וזה מלבד כאשר בארנו שם בהמעמר לפי שהיה מן החלוץ, והיה הראשון בעורכי מלחמה, עוד נראה כי יען לקחו ראובן וגד חלקם בעבר הירדן מזרחה, רחוק מגבול אחיהם, והיו פעמים לשלל אויביהם, וכמפורש במלכים ב' (י' ל"ב ול"ג), לכן התפלל בעדו כי יגן ה' עליו. [ומדי דברי בענין ראובן לא אוכל אתאפק מהעירך בשם רעי רי"וו נ"י על תרגום פחז כמים על דאזלתא לְקַבִּיל אַפִּךְ הא כמיא, שכבר עמד עליו אחד

ממבארי

אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז: (ד) פַּחַז

כמים

תרגום אונקלוס

לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכִירוּתָא כְּהוּנְתָא וּמַלְכוּתָא: (ד) עַל דַּאֲזַלְתָּא לְקָבֵיל אַפָּךְ

הא

תרגום אשכנזי שכג

פֿערמעגענס, פֿאָרציגליך אַן ווירדע אונד פֿאָרציגליך אַן מאַכֿט; (ד) אַבער דיא איבער-

רש"י

שלו שלא ראה קרי מימיו: אוני. כו"י כמו מלאתי און לי (הושע י"ב) מרוב אונים (ישעי' מ'). ולאין אונים: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה ל' נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו ויתן עוז למלכו (שמואל א' ב'). ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם

באור הקצר

יתר שאת, לשון נשיאות וגדולה ורוממות, וכלל בו ענין הבכורה והכהונה שהם מעלה ונשיאות: ויתר עז, הכוונה בו על המלוכה, כי המלך צריך עוז ותוקף כמ"ש ויתן עז למלכו (שמואל א' ב' י'), והכוונה בכלל הכתוב בעבור שאתה בכורי ראוי לך היתרון על אחיך, בין היתרון של הנשיאות והמעלה, ובין היתרון של המלכות: (ד) פחז

כמים

יתר הבאור

באחרית הימי' רומז לאיזה זמן ארוך שהוא באחרי' הימים בערך אל ימי המדבר: (ג) אוני, כוחי, והבכור יקרא ראשית און, כמו ויך כל בכור במצרי' ראשית אונים באהלי חם (תהלים ע"ח נ"א), והמליצה כפולה כדרך המליצות הנבואיות: יתר שאת, תשא, כלומר ראוי לך לשאת, כי הפעל בכח השם ובפרט במאמרי השיר והנבוא' שהם מאמרי' קצרי', וכן ויתר עז, תעוז, והכווני' על ג' המעלו', בכורה וכהונה ומלכות, כמו שתרגם אונקלוס ויב"ע ותרגום ירושלמי, ולכן שנה ושלש, בכרי, כחי, ראשית אוני: והנה שרש יתר הונח על ענין השאר והנשאר, כמו ומיתר השמן (ויקרא י"ד י"ז), והנותר בשמן (שם י"ח), ובל"א (דאַז אַיבריגע), וכן הפעל ממנו, אשר הותיר הברד (שמות י' ט"ו), ויסתעף ממנו ענין החשיבות והמעלה, אשר לדבר על דבר, כי אם תחסר מעלת הא' ממעלת הב', וישאר לב' עוד מעלה יהי' לב' יתרון המעלה, או מותר, והוא בל"א (פֿאָרצוג), כמו ומותר האדם מן הבהמה אין (קהלת ג' י"ט), וכן מצאנו הפעל ממנו והותרך ה' לטובה (דברים כ"ח י"א), ובל"א (עַר זוירד דיך פֿאָרציעהען), וכן הותר בני תמותה (תהלים ע"ט י"א), יהי' פירושו מענין זה, וכן הוא באור השרש הזה פה, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי: ומלות יתר פה שמות המקרה, כדעת הרד"ק בשרשים שרש יתר ושרש נשא: שאת, מקור בחסרון נו"ן פ"פ ובתוספת תי"ו, ובא שאת בשוא להקל על קריאת האל"ף, כי משפטו על משקל האחרים חסרי הפ"א שֶׂאֶת ע"מ גֶּשֶׁת: עז, שם, והרד"ק בשרשים שרש עזז פי' שהוא תאר, עם שמדבריו בשרש נשא ובשרש יתר לא נראה כן: (ד) פחז, שם ממשקל פֶּעֶל, ונפתחו הפ"א והעי"ן להרחבת אות הגרון, ולכן הנגינה מלעיל, ואם היה פעל היתה הפ"א קמוצה והנגינה מלרע, והוא ענין קלות, כלומר תנועה וקלות היצר הי' לך כמים הקלים הנגרים, וכן מצאנו אנשים ריקים ופחזים (שופטים ט' ד'), פי' נמהרים וקלי הדעת, וכן נביאיה פוחזים (צפני' ג' ד'), וכן בשקריהם ובפחזותם (ירמי' כ"ג ל"ב), ר"ל בקלות דעתם, ולא נמצא עוד השרש הזה במקרא, אבל חז"ל השתמשו בו לרוב על ענין זה, כמו שאמרו נסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי (נדרים דף ט' ע"ב) וכו', כ"כ הרמב"ן, וכן פירשו רש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש פחז, וכתב עוד הרמב"ן שיתכן שהוא הפוך מן חפזון, כמו כשב כבש, שמלה שלמה, ודומיהם, וגם במליצה הזאת יהי' הפעל בכח השם, ושעורו, פחז פחזת כמים. והגאון רב סעדי' פירש אפילו דבר ריק וקל

כמים

המעמר

ממבארי התרגום ופירש אַפָּךְ כמו אַבָּךְ ורצה לומר הלכת נגד רצון אביך, ומלבד שזה התרגום אינו מכוון ללשון פחז, גם היה ראוי להיות אָבוּךְ ולא אַבָּךְ, כתרגום משכבי אביך אבוך, אמנם העיקר בזה הוא כמו שנתב רש"י הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו וכו', וזה ענין דאזלתא לקביל (כלומר למול) אפך ע"כ].

תרגום אשכנזי

איילונג וואַר שנעלל וויא וואַס-
סער, דאַרום ערהעלטסט דוא
קיינען פֿאָרצוג; דען דוא האַסט
בעשטיעגן דאַז עהעבעטט דיי-
נעם פֿאַטערס; דאַ האַסט דוא
דען ענטווייהט, דער מיין רו-
העבעטט בעשטיעג.

ויחי מט

כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ
מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי
עָלָה: פ

שמעון

רש"י

למרוצתם לכך. אל תותר. אל תרבה
ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך
ומהו הפחז אשר פחזת. כי עלית משכבי
אביך אז חללת. אותו שעלה על יצועי
שם שכינה שהיה דרכו להיות עולה על
יצועי: פחז. שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה ל' עבר היה נקוד חציו קמץ
וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע"ש שמציעים אותו ע"י לבדין וסדינין. והרבה דומים
לו

תרגום אונקלוס

הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר
לָא תִסָּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אָבוּךְ
בְּכֵין אֲחֵילְתָּא לְשִׁוּוּיֵי בְּרִי סְלֵיקְתָּא:

יתר הבאור

כמים לא יהי' לך יתרון על אחיך, ויהי' לדעתו
ג"כ מגזרת אנשים רקים ופחזים, ולא יחסר
הפעל לדעתו, וכן פי' הראב"ע בפירושו הב',
והמתרגם האשכנזי תרגם כפי' רוב המפרשים:
תותר, מבנין הפעיל, והראוי תותיר, ובא פת"ח
להרחבת הרי"ש, כי יש בה ג"כ דין הרחבה
לפעמים, כמו ויסר הערב (שמות ח' כ"ז),
ויכר אתו בחרט (שם ל"ב ד'), ודומיהם, כמו
וַיּוֹדַע וַיּוֹכַח, להרחבת אות הגרון, ונמצא בפתח גם באות אחרת, זכור מלחמה אל תוסף
(איוב מ' ל"ב), ובא פתח בזקף, לפי שהי' מבלי הפסק בצירי, או יהי' מבנין הפעל, ומשפטו
בשורק, ובא החולם תמורתו, כמנהגם להתחלף זה בזה. והרד"ק בשרשים שרש יתר כתב ב'
הדרכים בלי הכרעה, אולם לדעתי הדרך הב' הוא הנכון, כי בכל מקום שבא השרש הזה
בהפעיל הוא יוצא כמו והותרך ה' לטובה, וגם מה שהוא לשון השארה הוא יוצא בבנין זה,
וכאן הוא המקבל, ופירושו לא יהיה לך יתרון מאתי, ולכן אם היה מן ההפעיל היה ראוי
שיסובב הדבור אל יעקב לומר לא אותירך. והראב"ע כתב ב' הדרכים, ולכן פי' בב' אופנים,
לא יהיה לך יתרון, ושב על קבלת היתרון, ואז הוא מן ההפעל, ואח"ז פי' אל תבקש לך
יתרון, ויהי' הוא הפועל המבקש, והיתרון הפעול המבוקש, ועל פי' זה כתב שיהיה משקל
תותר כמשקל זכור מלחמה אל תוסף, מן ההפעיל: משכבי, בא לשון רבים אף שהמשכב אחד,
וכן ואת זכר לא תשכב משכבי אשה (ויקרא י"ח כ"ב), ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה
(שם כ' י"ג): אז חללת יצועי עלה, הרד"ק בשרשים שרש עלה פי' לשון הפסק וכריתה, כמו
אל תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב כ"ה), ועוד רבים, ובאורו מאז שחללת (משכבי), יצועי עלה,
נפסק ונכרת, שלא הייתי עוד עם בלהה, וכן פירש הראב"ע, כאלו אמר עלה מעלי, וזהו
על דעת המפרשים וישכב את בלהה וגו' (לעיל ל"ה כ"ב) כפשוטו, וחוללה בביאתו, אבל לדעת
קצת רבותינו ז"ל שלא חטא ראובן רק בבלבול יצועי אביו, לא יתכן לפרש כן, גם הוא נביאות
שלא נזכר בכתוב שלא שכב עוד עם בלהה, עוד כתב הרד"ק (בשרש הנזכר) שיתכן לפרש עלה
כפשוטו מלשון עלייה ממש, ויהי' דבק עלה לפחז כמים, אותו זרם כמים עלה וגבר עליך,
וכמוהו הנה מים עלים (ירמי' מ"ז ב'), מתגברים, וכן פי' הרמב"ן ז"ל אז חללת, אותם
(ר"ל את משכבי אביך), כאשר יצועי עלה הפחז שלך שהוא כמים העולים ושוטפים וזה בל' הכתוב
במים, הנה חדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים וגו' ועלה על כל אפיקיו והלך על כל
גדותיו

באור הקצר

כמים אל תותר, הפחז אשר הוא כמים הממהרים
למרוצתם אשר היה לך, גרם לך שלא תזכה אל
היתרונות האלו, ומפרש מה עשה בפחזותו
ואמר: כי עליח משכבי אביך, שעלית במקום
שהיה לאביך למשכב פעמים רבות: אז חללת
יצועי עלה, בעת ההיא חללת כבוד האיש אשר
עלה

(ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס
מכרתיהם

תרגום אונקלוס

(ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אָחִין גַּבְרִין גְּבָרִין בְּאַרַע
הוחבוחהון

סכס ועל יוסף ויאמרו לים לל לחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הס ל"ת רחובן לויהודה הרי לת הסכימו בהריגתו ל"ת בני הטפחות הרי לת היתה שלחן שלמה שיאמר והוא נער לת בני בלהה ולת בני זלפה יעשכר וזבולן לת היו מדברים בפני לחיהם הגדולים מהס ע"כ שמעון ולוי הס שקראס לניהס לחיס: כלי חמס. לומנות זו של ליליה ממס הוא בידיהס מברכת

עשו

תרגום אשכנזי שסד

(ה) שמעון אונד לוי זינד בליי
5ע ברידער, וועדקציגע דער
געוואלטטהעטיגקייט זינד איהר

רע

ר ש"י

לו סס לעלה על ערס יצועי (תהלים קל"ג). לס זכרתיך על יצועי (שם ס"ג): (ה) שמעון ולוי לחיס. בעלה לחת על

עלה חמיד על יצועי, ועל עלמו כוון זלת והיה לו לומר לז מללת נבודי, רק שדרך המדבר העברי לדבר כן, כמו ולל משה לאמר עלה לל ה' (שמות כ"ד ל'), משפטו חלי, ושמולל עלמו לאמר בתוכחתו ויעלס ה' לת ירבעל ולת בדן ולת יפתח ולת שמולל (שמולל ל' י"ל), ולל לאמר ולת יפתח ולותי, ויאמר המלך להס קחו עמכס לת עַבְדֵי לדוניכס (מלכים ל' ל' ל"ג), ולל לאמר לת עֲבָדַי ומכ"ש כאן שרלה נכוון לדבר בלשון נסתר להסתיר חילול כבודו: (ה) שמעון ולוי אחים, הנס נחמת כל בניו לחיס היו, רק שכוון שהיו דומים לחיס נעלחס ונמעשיהס, וירמוז על מעשה שכס: כלי חמס
מכרתיהם

סיסגול ג' הכירושים לס הכינה נפי' רס"י ע"פ רז"ל, לו יעקב נפי פשוטו של הכתוב נפי' הרמב"ן ז"ל: יצועי, לשון משכב, על שם שמליעין לותו ע"י לבדין ומדינין, והרבה דומים לו, לס זכרתיך על יצועי (שם ס"ג ז'), לס לעלה על ערס יצועי (שם קל"ג ג'), (רש"י): (ה) שמעון ולוי אחים, לחיס גמורים דומים ומתלחי' זה לזה נעלחס ומעשיהס, (הרמב"ן), וכן מתורגם נל"ת:

גדותיו, ומלף ניהודה שטף ועבר (יעשי' ח' ז' וח'), זרגותינו לומרים לז מללת יצועי עלה, שכינה שדרגה לעלות על יצועי, והנחוש לומר ונחללו יצועי לביו (ד"ה ח' ה' ח'), שהיצוע הוא המחולל (ר"ל וזהו מורה שלין הפי' כדעת רגותינו), ולולי יכוה לותו שם (יפרש כן לדעת רגותינו שכוה שם להסתיר חילול כבודו), ולס בדרך נבוי יתכן שיהיה העולה יעקב עלמו כלשון לס לעלה על ערס יצועי (תהלים קל"ב ג'), ויאמר לז מללת לותי רק דבר נוסתר דרך כבוד, וכן ובחללו יצועי לביו, נבוי, בחללו העולה על יצועי לביו עכ"ל נקלת תוספת נאור, וכן תרגם המתרגם החשכנזי שלז מללת שב על יצועי עלה, והכוונה לת העולה על יצועי, לבל שלם מי הוא העולה, בחופן

ה מ ע מ ר

(ה) שמעון ולוי, הנה יעקב שלא נהס חרון לפו על כי הרעו לעשות נמעשה שכס, ולדעת מז"ל גם נמכירת יוסף כי ידס היתה נמעל רלשונה (ולין זה רמוק, כי כבר למרתי שיעקב ידע לח"ב לת כל ענין מכירתו, עיין נהמעמר לפרשת ויגש), לך משה לא הזכיר לת שמעון בכל על דבר פעור שנפל עס רב מיזרלל בפשע זמרי בן סלוא נשיא שמעון, וכמ"ש הרלב"ע, גם למרנו שם נהמעמר שבכל זלת בכל לותו עס יהודה, כי שמעון ויהודה נועדו יחדיו ללחום מלחמותיהס (נעזבי בשופטים ח'), לולס בלוי לחבר בו בחר ה' לעמוד ולשרת לפניו, הגדיל מאד לספר בשבחו, ולהרלות לין הפך ה' לו קללת יעקב לברכה, שלא גס ילחקיים בו לחלקס ביעקב ולפילס בישרלל, כי לין לו חלק ונחלה בתוך בני ישרלל, הנס לברכה ולא לקללה נחשב לו זאת, כי ה' הוא חלקו ונחלתו.

תרגום אשכנזי

רע פֿערוואַנרשאַפֿט. (ו) אין אײהרען ראַטה קאָממען ניכט,

מיי

ר ש ' י

וואו היא זו לומנות אלו היא ואחס המסחס לותה הימנו: מכרותיהס. לשון בלי זיין הסייף בלשון יווני מכי"ר תגומת"ך מכרותיהס בארץ מגורחס נהגו עלמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך (יחזקאל י"ו) ותרגם של אונקלוס: (ו) בסודס אל תבא נפשי. זס מעשה זמרי כשנתקנאו שנטו אל שמעון להניח

ויחי מט

מְכֵרֹתֵיהֶם: (ו) בְּסָדָם אַל־תָּבֹא

נפשי

תרגום אונקלוס

תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְּבוּרָא: (ו)בֶּרְזֵיהוֹן לָא הֲוַת

נפשי

יתר הבאור

מכרתיהם, רבו הפירושים נמלה זאת, לפל לכלס דין כוונת סוף הפסוק דומה לכוונת תחלתו, והוא שלח כדרך המליצות הנבואיות שחצלמה בפולות בענין ובמלות שונות, ולכן הענין זה בדעת מנחס שהניח רש"י ביחזקאל (ט"ז ג' וכ"ט ל'), שהוא לשון תולדה, וכן חנר אליהם מכרותיהם, והיא ג"כ דעת הרשב"ם ז"ל פה וז"ל מכרתיהם, לחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי לחיס כלומר שמעון ולוי לחיס היו לרעה, כלי חמס היתה לחותם, מכרתיך ומלדתיך (שם ט"ז ג'), לשון קרובים, לפל מכרתיהם משקל דגש הוא, כמו מסבותיהם, לשון קירבה, לפל בעבור הרי"ם במקום החירק נהפך לצירי הוא, כמו בָּרוּךְ תחת בָּרֵךְ. אָבַד וְשָׁבַר (ליכה ג'ט'), וכן חֻרַף ה' (תהלים ע"ד י"ח), ושרת את לחמי (במדבר ח' כ"ו), כלס משקל דגש, מכרתיהם, לורפרנטיי"ם בלע"ז בע"ל, ובל"ק (חיהרע פֿערמַחפֿט), ויהי' לפ"ז סוף הפסוק נאור תחלתו, שחמר שהס לחיס דומים בטבעם, ומבאר שלחותם וקירבתם היא בענין כלי החמס, וכן מתורגם בל"ק. לפל בענין דקדוק המלה נראה שדעת הרשב"ם היא שהם שני שרשים מענין הקירבה, מנרתיך שרשו נור, ומכרתיהם שרשו כרר, ולירי הכ"ף במקום הדגש הראוי לביא בריי"ם שחינו מקבלתו, ולדעתי לין לורך לזה, רק שניהם מנחי העי"ן, והלירי להמשיך היו"ד שהיא נמקום ויו"ו ע"פ. ובנאור הקלר בחרתי עוד שיתכן לפרש שכלי החמס הם קרובים להם ע"ש: (ו) בסדם אל תבא נפשי, הרמב"ן פי' על הענר וכתב כי יעקב קלף על שמעון ולוי בהרגם לנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל (ר"ל לנשי העיר, רק שכם בן חמור, ואילו לא פי' ביד לנשי העיר למחות לו), ובאו בנדית ונמולו ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל לנשי בית לנרהם ומן הנפש לשר עשו, ועוד תרה לו שלא יאמרו כי בעלתו נעשה הדבר ויהי' מלול הסס שיעשה בניא חמס ושוד, וזה טעם בסדם אל תבא נפשי התנללות שלא היה בסודם בענותם במכמה ובקהלם לא נחיחד בשבתו על העיר והרגום, ולבן יקלל לחסם ועברתם, וכן תרגם לונקלוס נרזיהן לא הות נפשי ובחיתבוסיהון למהך וכו' עכ"ל, הנה פירש תבא ותחד עתיד במקום עבר, וכן פי' המ"י (ובלי ספק הוא מדברי הרד"ק בפירושו לספר נרחשית, שבא לילון), ועם כי לינו רחוק ובפרט בשליות הנבואיות, לחנם מלת אל לא תבא לעולם על העבר, רק על העתיד אם לקללה או לנקשה או לנווי, כמ"ש הרשב"ם פס, והרחב"ע (בפסוק ד') על אל תותר [עם שמלא לחד הסך כלל זה ע"ד זהות, והוא ודרך נתינה אל מות (משלי י"ג כ"ח)], ורש"י פירש על העתיד, לפל דרך דרש ע"פ ג"ר על מעשה זמרי ומעשה קרח, והנכון לפי פשוטו כמו שבחרתי בקלורי, שלינו שם על לישה מעשה מיוחד, רק נרלותו לספר

תכונתם

באור הקצר

מכרתיהם, סוף הפסוק מפרש לת תחלתו, ולומר שלחוותיהם וקירבתם יותר משאר החיים היתה בענין כלי החמס שניהם היו ממהרים להשתמש נהם יותר משאר החיים, ויתכן לדעתי שמכרתיהם שב על כלי חמס, שהכלים ההם הס קרובים להם בעבור השתמשם נהם, ורשות הוא לל המלין העברי לדבר כן ולייחס להם לחיבות גופניות, כאשר מלאנו שהניח ע"ד המליצה ידבר לל החרב, כמו הוי חרב לה' עד תנח והשקטי החספי לל תערך הרגעי ודמי (ירמיה מ"ז ו'), והנה הרמב"ן מפרש מכרתיהם מגורותיהם פי' חייהם מלשון ימי שני מגורי (לעיל מ"ז ט'), ולומר כי כלי החמס עלמם הס מגוריהם כי נס יחיו, ויחס ג"כ לחיבת החיים חליהם: (ו) בסדם אל תבא נפשי, מדבר לל נפשו ולל כבודו ולומר להם, לת נפשי!

נעת

ויחי מט

נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי

באפם

תרגום אונקלוס

נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן לִמְהַךְ לָא נְחָתִית מִן

יקרי

תרגום אשכנזי שכה

מיינע זעעלע! אין איהרע פערזאַמטלונג ווערדע ניכט מיט איינגעשלאָסעז, מיינע עהרע! דען אין איהרעם צאָרן

רש"י

אח המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת א"ת אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתיב בן יעקב: בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. שם אל יתיחד עמהם שמי שנאמר קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתייחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי. כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמם כמו לא תחד אחם בקבורה (ישעי' י"ד): כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש

באור הקצר

בעת נוסדו יחד להמתיק סוד אף כי לא ידעתי מה הוא, לא תבא שם, להתחבר עמם בעצתם, כי בלי ספק עצתם לעשות חמס: בקהלם אל תחד כבדי, ואתה כבדי! בעת יקהלו מהם קהל לשבת יחד, לא תתיחד עמהם, ואם שרשו אחד, באורו לא תהיה עמהם כאחד, ואם שרשו יחד, גם זה נכון, ויהיה באורו לא תשב יחד עמהם, והוא הכפל של בסדם אל תבא נפשי כי כבדי הוא הנפש ונקראת כן בעבור שהיא כבוד הגוף ויקרו: כי באפם הרגו איש, איננו עבר, רק

יתר הבאור

תכונתם ומזגם אמר כ"כ ידעתים עד שאומר אל נפשי תמיד אל תבא בסודם, ואל כבדי אל תתיחד עמהם לבא בקהלם, כי בלי ספק הוא לעשות חמס: בקהלם אל תחד כבודי, לשון רש"י כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמם כמו לא תחד אחם בקבורה (ישעי' י"ד כ') עכ"ל, ויראה מלשונו שהלחן דחקו לפרש כן, ולכן אמר ע"כ אתה צריך וכו', כי לחלו המאמר האח' בסדם אל תבא נפשי, שיפורש תבא לנסתרת, כי מלת נפש עם שבאה בלשון זכר כשתפורש על הגוף, מ"מ כשתפורש על הנשמה תבוא בלשון נקבה (כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש נפש), ואם יהי' מאמר בסדם אל תבא נפשי לנוכח הנפש, היה צריך לומר תבאי, ולכן יפרשו רש"י לנסתרת, והי' ראוי לפרש גם מאמר בקהלם אל תחד כבדי לנסתרת, לולי שכבוד לשון זכר ויפורש על כרחו לנכח, ולפ"ז אין ב' המאמרים האלו דומים, כי הא' לנסתרת והב' לנכח, ומ"י מפרש תחד לשון נקבה כי הכבוד הוא הנפש, וא"כ יפרש שניהם לנסתרת, אבל כל הכתובים יכחישוהו, כי בכל מקום שבא כבוד בכתוב, ואף על הוראת הנפש, ינונה בלשון זכר, וקרוב יותר שישמש הכתוב במלת נפש בל' זכר לזווג המאמרים, אחרי שמצאנו המלה הזאת לפעמים בלשון זכר, כאשר תורה על כללות הגוף והנשמה, בל"א (פערזאָן), ובזה בחר המתרגם האשכנזי, ופחר שניהם לשון קריאה, כמדבר אל הנפש ואל הכבוד, כי זהו תפארת המליצה: תחד, לדעת הרד"ק בשרשים שרש אחד שרשו אחד, וכ"ה דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל (כפי מה שהביאו הראב"ע), וכן אמר על והאדמה לא תשם (לעיל מ"ז י"ט), ששרשו אשם, ובא הצירי להמשיך היו"ד במקום האל"ף, כדרך אותיות אהו"י שמתחלפות זו בזו, ולדעת הראב"ע שרשו יחד, ובא על משפטו ע"מ תדע, וכ"כ הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קי"ב ע"ב) בדרך אפשר, ולפי הפשט שניהם נכונים, כמו שכתבתי בקצורי, ודעת רש"י כפי' הב', ואונקלוס תרגמה בכוונה רחוקה מענין הוראת השרש, והמתרגם האשכנזי תרגמה באופן שחסבול א' מב' הפירושים: כי באפם הרגו איש, רש"י פי' לפי מדרשו שכוון על שכם וחמור ואנשי עירם ואינם חשובים כולם אלא כאיש אחד (ר"ל לפי גבורתם), וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד (שופטים ו' ט"ז), וכן במצרים סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו א'), וכתב עוד ופשוטו, הרבה אנשים קורא איש כל

תרגום אשכנזי

ערווירגטען זיא דען מאן, אונד אין איהרעם מוטהווילליגען לעהמטען זיא דען אָכסען.

ר ש " י

ויחי מט

בְּאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר

תרגום אונקלוס

יְקָרִי אֲרֵי בְּרוֹגְזֵהוֹן קְטָלוּ גֻּבְרָא וּבְרַעוּתְהוֹן חַרְעוּ

כלים לחד וכן הוא לומר בנדעון והכית את מדין כלים לחד (שופטים ו'). וכן במלכים סום ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו הרבה לנשיס קרוי לים כל לחד לעצמו בלשון הרגו בל לים שנעשו עליו וכן וילמד לערף מרף לדם לבל (יחזקאל י"ט): וברצונם עקרו שור. לכו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו: עקרו לשרי"טר בלעז לשון את סוסיהם תעקר (יהושע י"ל): לחרוש

יתר הבאור

כל לחד לעצמו בלשון הרגו בל לים שנעשו עליו, וכן וילמד לערף טרף לדם לבל (יחזקאל י"ט ג') עכ"ל, והוא גם לפי פשוטו כוון רש"י על מלחמתם עם לנשי שכם, בענין שנאמר הרגו בלשון עבר, ולפי מה שכתבתי בקוצרי תהיה הכוונה לספר תכונתם, והוא לישוני שדרכו לבוא פעמים בלשון עבר ופעמים בלשון עתיד, לבל יהמה על המלחמה ההיא: וברצונם עקרו שור, הרלב"ע פי' שור, קומה, והחולם במקום השורק, כדרכם להתחלף זה בזה, וכן פיר' הרד"ק בפירושו (בפי מה שהניחו המ"י) וברשים שרש שור, וכתב הרמב"ן וחמר לנקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות לעדה עלי שור (לקמן בסוק כ"ב), ותרגם בו שור סנאה מן ותבט עיני בשורי (תהלים ל"ב י"ב), והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה לחרי הרגם לנשיה ויהיה עקרו מן ועקרון תעקר (לפני' ג' ד') וכו' עכ"ל, וחולם בפי הנרחה הלי חין לשון עקירה נופל על ענין מרכן הערים והחרכות, כי הפעל מן השרש הזה נמלח ז"פ, ח' מענין הקל, ועת לעקור נטוע (קהלת ג' ב'), ונחמר על עקירת החילנות, וח' מענין נפעל ועקרון תעקר, ונחמר על החרבת העיר, וה"פ מענין הכבד, ט' זה שנעשין, נ' את סוסיהם תעקר (יהושע י"ח ו'), ג' את סוסיהם עקר (שם ט'), ד' ויעקר דוד את כל הרכב (שמואל ב' ח' ד'), ה' תגרו בד"ה (ח' י"ח ד'), ובכל מלו הה' נחמר לחריסת הפ-ול שהם הבהמות, ולכן חין להוליח זה מכלל חבריו, ויהי' כל הנחמר בענין הכבד על ענין לחד שהוח עקירת רגלי הבהמות וכל הנחמר ממנו בקל על עקירת החילנות, ולדעתי גם הנפעל לח יחמר בשם רק על עקירת החילנות בלחודיו הקל, כי כמו שנוכל לומר על הפועל לעקור נטוע, כן נחמר על המקבל הפעולה הנטוע נעקר, ומלילת ועקרון תעקר חיננה עלמית רק שחולה בדי להיות לשון נופל על לשון, לבל המלילה העלמית היח ועקרון תחרב, כנהוג בבל המקרח על הערים והחרבות, כמו והעיר

באור הקצר

רק בינוני לספר בבשם, ולים שם המין כמו ולים ישרלל וגם (שמואל ח' כ"ב י"ד), ויהי לי שור וחמור (לעיל ל"ב ו'), והכוונה כי בלחם יהרגו בל לים שבשם עליו: וברצנם, הפך החף כמו כי רגע בלחו חיים ברלונו (תהלים ל' ו'), בלומר בל בך רגילים הם לעשות רע, עד שבנוח בעסם לח יבוחו בשרל זה מלהזחיק, והם עוקרים לת השור להזחיקו, וב"ל יחמר (מוטהווילליגן) על התכונה בעסם לעשות הרע לח מחוך בעס, כי לם מחוך שירות הלב, ובחור עקרו שור, הוח שהיה דרכם לפנים במלחמה לגזר פרסות הבהמה של שונחו הבלחם לחתו מן התרכובה ולמטה ולח תמות הבהמה גזה הדבר לחח שלח תובל לבלת ולח תמלח מרעה במקומה תחיה, זהו המליצה הפשוטה בפסוק זה, לבל בלי ספק רמז על מלחמתם עם בני שבם, דחל"ה מדוע בעם עליהם, לבל מלחמתם עם לנשי שבם מבחנו שהיתה בגד רבונו בם"ש ויחמר

הערה

(1) עקרו, לועז בם"י מחריט"ר, ומחנ הרב המבחר שהוח חֶסאריטיר (ריח זעהנען חַם פֿוסע רוכ־טנייידען), ולימו כן, כי לם בם שבחרתי והעתקתי ניהושע י"ח ט"ו שבן לועז בם"י שם ובנ ק ת מיחרטי"ר ופי' שהוח לשון בריתה, והבלע"ז הוח חֶסחַרטיר (חויזגרייטען, חויזגרייסען), וזהו ענין פעל ע ק ר. (ד"ה).

שׁוֹר: (ז) אָרוּר אַפָּם כִּי עָז
וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם
בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל: פ

יהודה

תרגום אונקלוס

תְּרָעוּ שׁוּר סַנָּאָה: (ז) לִיט רוּגְזֵיהוֹן אֲרֵי תַקִּיף
וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אֵפַלְגִּינוּן בְּיַעֲקֹב
וְאֵיבַדְּרִינוּן בְּיִשְׂרָאֵל:

יהודה

תרגום אשכנזי שסו

(ז) פֿערפֿלוכֿט זייא איהר צאָרן, דען ער איזט העפֿטיג, אונד איהר גרים, דען ער איזט שטאָרריג; איך ווילל זיא צערטהיילען אין יעקב, אונד צערשטרייען אין ישראל.

רש"י

(ז) ארור אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. ד"א אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד:

יהודה

באור הקצר

ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עברתם אתי (לעיל ל"ד ל'): (ז) ארור אפם כי עז, הוא מלסבלו, ולכן איני רוצה בקהלם ובחבורם יחד: אחלקם ביעקב, שלא יווסדו יחד: ואפיצם בישראל, שלא יקהלו, ויהי להם כן כי נחלת לוי ארבעים ושמנה עיר ערי מקלט היו מנופצות ומפוזרות בין נחלת שאר השבטים, ונמצא נשאר שמעון לבדו ולא לוי והרי הם חלוקים, ויראה לי שחשש יעקב אולי ידמה טבע זרעם לאבותם באף ועברה, נחלקם והפיצם עתה בנבואתו, למען יבצר מהם לעשות אשר יחשובו:

יהודה

יתר הבאור

והעיר הזאת תחרב (ירמי' כ"ו ט'), ועריהם החריב (יחזקאל י"ט ז'), אשר ירושלים חרבה (נחמי' ב' י"ז), ודומיהם רבים, וכן פירש"י מלת עקרו וז"ל עקרו אֶטְאַרְיטיר בלע"ז עכ"ל, ובל"א (דיא זעהנען אַן פֿוסע דורכֿשניידען), והנה אם המליצ' הזאת חוזרת על המלחמה שעם אנשי שכם, כמו שפי' המפרשים, גם עקרו שור ישוב על המלחמה ההיא, שבעת מלחמתם לא השיבו ידם מבלע, אנשים עם בהמותיהם, אולם לפי מה שבארתי בקצורי איננו מאמר החלטי, רק ספור תכונתם וציור מזגם, ואף שיתכן שמעולם לא עשו כן בפועל, יספר כי כן מדתם (כפי מה שהכירם אביהם), כי בעת אפם לא ישקוטו ולא ינוחו עד שפכם חמתם באנשי ריבם, לא יחמלו על איש, ובהמתם לא ירחמו: (ז) ארור אפם, דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת האריכה מגרעת, (הראב"ע), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ארר, והרשב"ם כתב ארור אפם, לא יכליחו באפם להנקם ולעשות רעה ולכן איני חפץ בקהלם ובחיבורם יחד: עז, תאר. אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, הראב"ע כתב ששב על כל א' לבדו כי מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבקות זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה, גם לוי שהיו לו מ"ח עיר והן מפוזרות בינות השבטים עכ"ד, ומהר"י אברבנאל קיבל דבריו בלי חקירת מוצא דבריו, ופי' על פיהם בפל הלשון אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, שהא' שב על שמעון והב' על לוי, והוא באמת באור נאות כפי הוראת המלות, שתפוצה יורה על הפיזור יותר מן חלוקה, כמו שלוי היה מפוזר בין כל השבטים, ושמעון לא כן רק נחלתו מחולקת באיזה מקומות בחלק בני יהודה לבד. אולם אני בעניי לא זכיתי לדעת היכן מצא שלא היו ערי שמעון דבוקות זו לזו, ואדרבה כי המעיין ביהושע בערי יהודה (בסימן ט"ו), ובערי שמעון (בסימן י"ט) (שכפי הסברא נכתבו על הסדר), ימצא שהיו ערי בני שמעון סמוכות זו לזו, ואם לא נאמרו על הסדר, עדיין מנין לו שלא היו סמוכות זו לזו, והנה מצאנו גם בבני דן שהיו קצת עריו מערי בני יהודה, גם לא היה חלקם במקום אחד, כי קצתם נחלו בגבול בני יהודה קרוב לדרומית מערבית לא"י, וקצתם כבשו את העיר לשם שהיא בכפונית

מזרחית

ויחי מט

(ח) יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ

בראש עמוד בי"ח שמ"ו סימן בע"ף

תרגום אונקלוס

(ח) יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָא וְלָא בְהֵיתְתָא בָךְ יוֹדוּן אָחָךְ יָדָךְ תִּתְקֵיף עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ

יתבדרון

תרגום אשכנזי

(ח) אַבער דוא יהודה! דיר ווערדען דיינע ברידער הול־דיגען, דיינע האַנד אַן דעם

רש"י

(ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם: ידך בעורף אויביך.

יתר הבאור

מזרחית לא"י, ולכן כשירצה הכתוב להגיד גבול א"י מקצה ועד קצה יאמר מדן ועד באר שבע, שהוא מתחלת רוח צפונית ששם היה לשם שכבשו בני דן עד באר שבע אשר ליהודה שנטל חלקי בנגב א"י, גם בני מנשה נחלקה נחלתם בעבר הירדן מזרחה ובעברו המערבי, אף שלא אררם יעקב, גם מדוע הוא ברשות אחר, ולא במתנה נתן לו יהודה חלקו, רק ע"פ הגורל נפל לו חלקו שם, וכל אחד יעשה בשלו וימשול על חלקו, ולכן הנכון כפי' רש"י והרשב"ם שאחלקם ואפיצם שבים על שניהם, שאחלקם זה מזה, שמעון מלוי, כי לוי נתפזר בין כל הי"ב שבטים ונמצא שמעון לבדו בלא לוי והרי הם חלוקים: (ח) יהודה אתה, כשמך וכן יודוך אחיך, (הראב"ע), ונכון הוא לפי דרך מליצת לשון הקדש להיות לשון נופל על לשון, אבל אין צורך למלת אתה להורות ע"ז, כי באמרו יהודה יודוך אחיך תושלם המליצה הנאותה ההיא, וכבר כתבתי בקצורי הבאור הנכון בזה ובכיוצא בזה בבוא מלת הכנוי לפני השם או הפעל המחובר עם הכנוי או לאחריו, ועפ"ז מתורגם בל"א (אַבער דוא יהודה), ואוסיף כאן באור יותר מדוקדק לפי דעת בעל הטעמים שהטעים יהודה ברביעי שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שבמלת אתה, והיה ראוי לחבר יהודה עם אתה בטעם, ולכן נראה דעתו שאין אתה מלת הקריאה פה, כי הקריאה נשלמת במלת יהודה, ומלת אתה חוזרת למטה, והיא כפילת הכנוי של יודוך במלה שלאחריה, והראויה להיות אותך יודוך אחיך, אלא שכן משפט הלשון בהכפלת הכנוי', כמו ופגריכם אתם (במדבר י"ד ל"ב), שהוא כמו ופגריכם אשר לכם, וכן אף אני בחלומי (לעיל מ' ט"ז): יודוך, הרד"ק בשרשים שרש ידה פי' יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם, אבל הרשב"ם כתב וז"ל המפרש ישבחוך אחיך שטות היא בידו, אלא לפי שגינה את הראשונים ונטל מלכות מראובן ופיזר שמעון ולוי אמר ליהודה אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות כמו שמוכיח סוף הפסוק וישתחוו לך בני אביך, וכן ונתתה מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'), תן לו משירותיך בחייך, וכן בדניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות (דניאל י"א כ"א), וכן בשלמה כתיב הוד מלכות ויתן עליו הוד מלכות בדברי הימים (א' כ"ט כ"ה), יודוך, ימליכוך, כמו יהודוך, כדכתיב על כן עמים יהודוך (תהלים מ"ה י"ח), וכן יושיע כמו יהושיע (שמואל א' י"ז

באור הקצר

(ח) יהודה אתה יודוך אחיך, כתבתי בהקדמה כי מלת אתה או אתם או אני ובדומה הבאה קודם הפעל או השם המחובר עם הכנוי ההוא בעצמו, או אחריו, איננו כמו שחשבוהו המדקדקים לזר ושפת יתר, רק יורה על הפך הענין הקודם לו, ובאורו כמו אבל, או על הפך הענין שאחר זה, כמו וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם

המעמר

(ח) יהודה, הנה אם גם בל אכריע כדעת רש"י כי מטרף בני עלית נאמר על מכירת יוסף [יען לפי דעתי אם גם ידע כבר יעקב את כל זאת כאשר אמרנו, מ"מ יראה שלא רצה להזכיר זה בפירוש בפני יוסף שהי' עומד עליהם שלא לעורר שנאתו], בכל זה נראה לי כי יען ידע שיהודה חפץ להצילו, וגם שם נפשו בכפו בעבור בנימין (כי גם זה לא נעלם מעמו), לכן הלל אותו ושם מבטו מרחוק כאשר יקום שבט מיהודה וישתחוו לו בני אביו, אבל משה לא רצה לעורר קנאה בין השבטים, ולשלח מדנים בין אחים, לזה לא הזכיר מזה דבר, אך התפלל עליו, שמע ה' קול יהודה וגו', והוא כאשר אמרנו שם בהמעמר כי אחר ששב החלוץ אל ארץ אחוזתו, הי' יהודה יוצא ובא לפני עם המלחמה כמבואר בשופטים, והי' צריך יותר לעזרת ה' אשר לו העוז.

ויחי מט

בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי

אבך

תרגום אונקלוס

יִתְבַּרְרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְרִין קְדַל קֳדָמָךְ
וִיהוֹן מְקַדְמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי

תרגום אשכנזי שסז

נאַקען דיינער פֿיינדע, פֿאַר
דיר ניגען זיך דיא קנדער
דייי

רש"י

בימי דוד ואויבי תתה לי עורף (שמואל
ב' כ"ב): בני אביך. ע"ש שהיו מנשים
הרבה לא אמר כדרך שאמר יצחק:

באור הקצר

מאסתם בה, ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה (במדבר י"ד ל"א ול"ב), באורו בניכם יבואו אל הארץ, אבל אתם לא כן, כי אם פגריכם יפלו במדבר הזה, וכן והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט ה' וו'), תבא מלת ואתם ואחריה תי"ו לנוכח, ויהיה באורו כי לי כל הארץ (כל העמים שלי הם ואנכי בראתים) אבל אתם (אינכם כמותם כי בכם בחרתי) שתהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכן כאן יהיה פירושו, הנמשך הפך הקודם, כי אמר לראובן פחז כמים אל תותר, שלא תאות לך המלוכה כי אתה נמהר במעשיך, ואל למלכים קלות הדעת ותפזון המעשה, פן בחפזו יכזב משפט צדק ויבולע לעם, ואחריו היה ראוי המלוכה לשמעון ואחריו ללוי הגדולים מאחיהם שאחריהם אך ראה אפם ועברתם, ולא רצם פן באפם חמס יעשו, ובעברתם נקי וצדיק יהרוגו, ולזה אמר אל יהודה, אבל אתה יהודה אינך כמוהם, ולך תאות מלוכה לכן יודוך אחיך, וזהו ג"כ כוונ' רש"י בשם הב"ר וז"ל יהודה אתה יודוך אחיך, לפי שהוכיח את הראשוני' בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם עכ"ל, ולמד דבריו אלה ממלת אתה היתירה כי כבר בא כ"ף הכנוי במלת יודוך, והנה ראובן היה ראוי לכהונה ובכורה ומלכות, ונטלם הימנו, ולא פירש למי יתנם רק במלוכה פירש, ויהיה זה לפי דעתי, כי הבכורה כבר פירש שנתנה ליוסף טרם שקרא לבניו בעת שברך את אפרים ומנשה, ולכן בברכת יוסף להלן בפ' בן פרת יוסף, לא הוצרך להזכיר ענין הבכורה, אמנם הכהונה לא הזכיר שתהיה ללוי, כי לא זכה בה עדיין עד אחר עשיית העגל, ואם לא עשו ישראל את העגל לא זכו בה הלוים אף שנטלה מראובן אבל המלוכה זכה בה יהודה תיכף ויעד לו פה בברכתו כי לו המלוכה: יודוך אחיך, ימליכוך, ויתנו עליך הוד מלכות: ידך בערף איביך, שינוסו לפניך כענין ונתתי את כל איביך אליך ערף (שם כ"ג כ"ז), כי הנס מלפני אחר מחזיר ערפו אליו: ישתחוו לך בני אביך,

כמו

יתר הבאור

י"ז מ"ז, ותהלים קט"ז ו'), הוד מלכות, אין ה"י עיקר אלא מגזרת חטופי פ"א פעל הוא של אות יו"ד כמו ישב יצא, שיאמר הוציא הושיב, וכן מן ירה בים (שמות ט"ו ד'), הורה, וירו הירים (ד"ה ב' ל"ה כ"ג), וכן ואיש לא הונה (יחזקאל י"ח ט"ז), מגזרת לא תונו (ויקרא י"ט ל"ג), וכן יאמר הודו לה' (ישעי' י"ב ד', וגם בתהלי' ובד"ה כמה פעמי'), יודו לה' (תהלי' ק"ז ח' וט"ו וכ"א ול"א), הוגה ורחם (איכ' ג' ל"ב), כלם עיקרם בראשם אות יו"ד ונופלת לפרקים ובאה אות וא"ו במקומ' עכ"ל, ואין המדקדקי' מודים לו כי אמרו שמל' הוד היא שם עצם פרטי, ושם נרדף להדר ותפאר' אבל גם דעתו לא רחוק' היא מדרך הדקדוק, כי יאמר שמלת הוד נגזרת משרש ידה, והה"א מן ההפעיל, ואח"ז נעשתה שם עצם פרטי להוד המלכות, והה"א נתחבר' אל השם להיות כמו שרשית, וה"א למ"ד הפעל נפלה ואח"ז נגזר ממנו הפעל יהודוך, כאשר נמצא בדברי חז"ל שהשתמשו בשרש תרם, שעשאו התי"ו שרשית, ועיקרה איננה רק נוספ' בשם תרומה ששרשו רום, כמ"ש הרמב"ם בפי' המשניות ברים מס' תרומות, וכן מצאנו בל' הקדש שמן השרש ידה נגזר שם עצם פרטי יהודה, וממנו נגזר שם היחס יהודי יהודים לעם העברי', ושם תאר ללשון עברי, ואל תדבר עמנו יהודית (מלכים ב' י"ח כ"ו), ויקרא בקול גדול יהודית (שם כ"ח וישעי' ל"ו י"ג), ובעלי הלשון האחרונים כמרדכי ועזרא ונחמיה וסיעתם עולי הגולה עשו ממנו פעל, מתיהדים (אסתר ח' י"ז), ולפי שאין הה"א שרש אמתי בשם הוד, לכן כשנעשה ממנו פעל תפול לפעמים ואמרו יודוך, עם שהה"א השרשית בעצם לא תפול לעולם כשהיא פ"פ, כ"ה דקדוק המלה הזאת לדעת הרשב"ם, והפסוקים שהביא הם ראיות נכוחות לפירושו, גם באור הפסוק שלפנינו נכון הוא מאוד ומקושר היטיב לשלפניו וגם תחלתו אל סופו, לכן בחר בו המתרגם האשכנזי ותרגם יודוך (הולדיגען), והנה גם יב"ע תרגם יודוך כמו יהודוך, אבל לכוונה אחרת, כי תרגם לך יהודין אחך ויתקרון יהודאין על שמך, וכ"ת הירושלמי: בערף, הוא אחורי הפנים, וכן אמרו רז"ל עורף דלהדי

פנים

תרגום אשכנזי

ויחי מט

דיינעם פאַטערס. (ט) יונגער לעוו ביזט דוא יהודה! מיין זאָהן, ווען דוא פאַם רייבע דעם ערויף קעמפסט; ער קניעט הין, לענט זיך אויף זיינע פיסע, ווי אַלטער לעוו אונד

אָבִיךָ׃ (ט) גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא

רש"י

(ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה גור נהיות אזהל מלך עלינו אתה היית המוליך והמביא לת ישראל (ש"ב ה') ולנסוף אריה בהמליכוהו עליהם וזהו אתרג'קוסים אלטין יהי בזיויך נתחלת: מטרף. ממה אחזדתיך בטרף טרף יוסף היה רעה לכלתהו וזהו יהודה אנמאל לאריה: בני עלית. סלקת לת עלמך ואזרת מה בצע וגו'. וכן

תרגום אונקלוס

אָבוּךְ׃ (ט) שַׁלְמוֹן יֶהֵי בְּשֵׁירוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבֵּא מַלְכָּא מְדַבֵּירַת יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֵיקְתָּא יְנוּחַ יְשָׁרֵי בְּתֻקּוֹף כאריא

יתר הבאור:

פניס (חולין דף י"ט ע"ב): (ט) גור אריה יהודה, לפי פשטות הלשון נראה לי שהוא ענין לחד, ולפי שרלה להמשילו לאריה שהוא החזק שבחיות, וגם כיון לדמותו לאריה קטן לקלותו וחריזותו יותר מאריה גדול, לכן תפס בלשונו ב' הדמות, כי גור לבד יאמר גם על שאר החיות בהיותם קטנים, כאשר מלאנו גם תינן חלנו זד פוניקו גוריפן (לינה ד' ג'), ואתיה הכוונה מה גור שבמין האריה, והוא סמוך, וכן תרגם יב"ע והירושלמי מדמי לגוף לך יהודה גרי לגור בר לריוון, וכן פירש הרשב"ם, וכן מתורגם בלשון לעזנו, והמ"י כתב שאסר הר"ף בגור אריה, לפי זין לורך לפי המליצה הנאותה ובפרט בעניני הזיוים, וכ"ה כוונת הרמב"ן שכתב וזין בו ב"ף הדמות כמו ועיר פרא (לזיב י"ג י"ב): מטרף בני עליה, לחה יהודה בניו: לשון שעלית מלטרוף טרף בלומות ותכרע ותשכב בעיבך לת יבא לויב להחריבך ולהקימך ממקומך, זהו עיקר פשוטו, והמפרשו במיבית יוסף לת ידע פשוטו של פסוק ולת בחילוק טעמים כלל, (הרשב"ם), והנה רש"י ז"ל פי' כן, וז"ל מטרף, ממה אחזדתיך בטרף טרף יוסף היה רעה לכלתהו וזהו יהודה אנמאל לאריה, בני עלית, סלקת לת עלמך ואזרת מה בצע וגו', הרי שזי' הכתוב על מכירת יוסף, ולפ ע"פ כן הוא נקי מתלונת הרב. "ס כי אבר בני לאמה לל עלית ולת לל מטרף, והרלב"ע כתב ולפ נפרשנו על דבר יוסף כי' רלוי שיהיה תזת עלית העלית כי עלית פועל עומד, ורש"י ז"ל נאמר גם מזה כי לינגו מפרש עליה שהעלה לת יוסף, כי אם סלקת לת עלמך, והוא פעל עומד, וכ"ת יב"ע סליקתא נפשך, והנה לפטת רש"י ז"ל יהיה המשך הכתוב על הדרך הזה, יהודה דומ' לאדי טורף, והוא נורע ורובן כאריה וכלביא מי יקימנו, לבל עם כל זה נקי הוא מטרף יוסף שחזדתי לומו בו, כי סלק לת עלמו ממנו, ויהי' מטרף בני עלית, כמו מלמר מוסגר בין שני מלמרי' מקוצרי' ולכך בת החתוך בסופו כחיתו: והרשב"ם ז"ל נרלוה לפרש המשך הכתוב ע"פ דרכו כתב לאמר יהודה בני לאחר שעלית מלטרוף טרף בלומות ותכרע ותשכב בעיבך לת יבא לויב להחריבך ולהקימך ממקימך עכ"ל (ובן בי' הרל"ק בשרשים שרש עלה בפירושו הב'), הנה הוא בעלמו כותב בפסוק זה שהמפרשו על יוסף לת ידע בחילוק טעמים, ועכ"ז מפרש פה נגד חילוק הטעמים, שיש במל' עלית לחתך, והוא מחזרו לאחריו, מלבד שהוא נגד טעם הל' לפנו' המליכ' במלמר לזד מנוקד לפסוק, עם כי לינגו לאוק במליצת הזיוים בב' מלמרים סמוכים, ולכן הנאות הנכון בזה כפי' הרלב"ע שזכר לפנינו, דמית לגור אריה לאחר אתה בני עולה מטרף, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: כרע, הוא לדעתי רק בב' הרגלים על הפרטים: רבץ, הוא שזוכב על שרבע רגליו, ולפי שטרס יכרן יכרע, לכן הוא מוכיר בתחלה כרע ואח"כ רבן: כאריה

באור הקצר

כמו למלך, ועל פס שהיו מנשים הרבה לא לאמר כדרך שאמר יצחק בני אתה: (ט) גור אריה יהודה, אתה יהודה, דמית לגור אריה, שהוא האריה הקטן בהיותו נער: מטרף בני עליה, בלאר אתה בני עלית מטרף, נדמית לגור אריה, ולפי שהוא קל ונבור יותר מאריה זקן המשילו אליו: כרע רבץ כארי', כן דרך העזור העברי לדבר פעם בלשון נוקב ופעם בלשון נסתר, ואמר כרע רבן יהודה

וְכָלְבִיאמִי יְקִימֶנּוּ׃ (י) לֹא־יָסוּר
שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין
רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ
יקהת

שען זיינען פֿיסען (פֿאָן זייענען כּאַקאַמאָרען), ביז ער, (יהודה כּעמעלך) נאָך שילה קעמט,
אונר

תרגום אונקלוס

כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכוּ דְתִתְעַתְּעִינֵיהּ׃
(י) לָא יַעְדֵי עֲבִיד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה
וְסַפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עַלְמָא עַד דְּייֵתֵי
מְשִׁיחָא דְּדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יְשְׁתַּמְּעוּן
עממיא

שהמלוכה שלו. וכן תרגמו לונקלוס. ומדרש תנחומ[ן] אי לו שנאמר יבילו אי למורש (תהלים ע"ו

תרגום אשכנזי שסח

אינר לעווין, ווער ווילל איהן רייטצען אויף צו שטעהען?
(י) דער צעפטער ווירר ניכט וויכען פֿאָן יהודה, דער נע־
זעטצנעבער ניכט פֿאָן צווי־

ר ש"י

בהריגת תמר שהודה לקח ממני לגדי כרע שכב וגו' כימי שלמה לים תחת גפנו וגו' (מלכים ג' ד'): (י) לא יסור שבט מיהודה. מדוד ולילך חלו רחבי גליות שבכל ארודים את העם בשבט שמונים ע"פ המלכות: ומחוקק מבין רגליו. תלמידים חלו בשילי ת"י: עד כי יבא שילה. מלך המשיח

באור הקצר

יהודה לבטח נתן מקריב כמו הקרי' שהוא הזכר, והלביא שהיא הנקבה, בהיותם שוכבים על רגליהם, מהמון רועים לא יחת, וכן קשת לא יכרעו, כן יהודה בהיותו בארצו במנוחה לא יכא לויב להזריזו ולהקימו ממקומו: (י) לא יסור שבט מיהודה, המלכות שניתן לו להשתחוות לו כל לחיו שנים עשר לא תפסוק ממנו כל ימות הגדולה ולא מחוקק ומורה מזרעו עד כי יבא יהודה (הנזכר אל עיר) שילה, כלומר עד כי יבא מלך יהודה הוא רחבעם בן שלמה שבא לחדש המלוכה בשילה שהיו קריב לשבט שכל לו יהיו עשרת השבט ממנו וימליכו את ירבעם ולא נשאר לרחבעם בן שלמה רק יהודה ובנימין. (הרשב"ם): שבט, דרך המושל להיות בידו שבט או מטה, בל"ש (לעשטער), והיה שימן הכח והממשלה יהיה לו לעמוד את האומרים כן: ומחוקק, סופר מותן הזקי' כארצו, ויקרא כן גם המושל והצוער בעמו על פי החקים שקבועים להם: מבין רגליו, מזרעו, כמו ובשליחת היולת מבין רגלים (דברים כ"ח נ"ז):

יקהת

יתר הבאור

ובלביא, הרד"ק בשרשים שכתב לבא לא פירש כן רק שהוא הקרי, לפי שראה מן הכתוב מה לומר לבניו בין לקריות הבאה בתוך כפרים הנתה גוריה (יחזקאל י"ט ב'), ומן הכתוב לקריה טרף בני גרותיו ומחנק לקבתיו (נחום ב' י"ג), שהקריה הוא הזכר במינו ולבניה הנקבה, וכתב הראב"ע ושמש כרע רבן כקריה שמהפך הקריה לשון שטרף יבא על כרעיו וירבץ ולולי היה עיבר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיכרת עכ"ל, ונראה לי לפי שמעלת הקריה הזקן גדולה-מן הרך בשיים בנבורה, ומעלת הרך בשנים גדולה בקלותו וזריזותו על הזקן, לכן ברכו יעקב בשניהם, ואת' לגור קריה דמית כשתלך לטרוף טרף בזריזות ולא בעצלתים, ולקריה ולביא דמית בגבורתך בעת תשכון בקרבך, כי בלם יפחדו להקימך ולעוררך למלחמה: (י) לא יסור שבט מיהודה, בבאורי הקצר הצעתי מי' הרשב"ם עם קצת תוספת נשור על הפסוק הזה, כי סוף היותר מתישב מכל הנשורים שנאמרו בו, ויהיה עד כי יבא שילה כמו לשילה, כי תשבו הל"ה לשעמים, כמו ויכיאם ירושלם (ד"ה ב' י"ח ז'), ויכיאם בבל (ירמי' כ"ד ה' וכ"ח ג'), ודומיהם, ועיין בפי' הראב"ע ומה שכתבו עליו הרשב"ן בדברים נכוחים, ואין רצוני להאריך פה:

יקהת

תרגום אשכנזי

אונד פֿעלקער זיך צו איהם פֿערזאַמעלן. (א) ער בינדעט אַן דען וויינשטאָק זיין

ויחי מט

יִקְהַת עַמִּים: (יא) אֹסְרִי לַגֶּפֶן

עירה

תרגום אונקלוס

עַמְמַיָּא: (יא) יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא

יבנון

רש"י

ע"ו): ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שהיו"ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך ואלף שבאחותי באזניכם (איוב י"ג) ושבאבחת חרב (יחזקאל כ"א) ואסוך שמן. אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו (ישעי' י"א) ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם (משלי ל') לקבון קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי וקמקוו אקהתא בשוקי דנהרדעא במס' יבמות ויכול היה לומר קהיית עמים: (יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין

א"ש

יתר הבאור

יִקְהַת שם בפלס דִּבְרַת בני האדם (קהלת ג' י"ח), ודגש הקו"ף לתפארת כדגש מִקְדָּשׁ ה' (שמות ט"ו י"ז), וכן ותבז ליקהת אם (משלי ל' י"ז) וכו', ופירוש שניהם משמעת וקיבול המצוה, ופירוש ולו יקהת עמים אליו ישמעון העמים לקבל עליהם מה שיצום, ופירוש ליקהת אם למשמעת אם כלומר עין שתבוז למשמעתה ולמה שתצוה עליו יקרוה ערבי נחל, ודמה רבי יונה המלה הזאת לערבי בזה הענין, (הרד"ק בשרשים שרש יקה), וכ"ת אנקלוס ולי' ישתמעון עממיא, וכן פי' הראב"ע, אלא שכתב שהיו"ד משרת לעתיד, ולא ידעתי מה יאמר במלת ליקהת אם, שא"א להיות עתיד בעבור הלמ"ד שלא תשמש בעתידים, והוא מפרש שם לחבור אם, ולדעת רש"י ז"ל ג"כ שרשו יקה וקראו יסוד נופל כנו"ן של נוגף ושל נושך, והוא לדעתו שם המקרה, ופירושו אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו (ישעי' י"א י'), ומפרש ליקהת אם לקבון קמטים שבפניה מפני זקנתה, ובגמרא דיתבי וקמקוו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות (דף ק"י ע"ב), ויכול היה לומר קהיית עמים עכ"ד, וכן פי' הרשב"ם קבוצת האומות, עם שלא כתב דקדוק המלה, וכן מתורגם בל"א: (יא) אסרי לגפן עירה וגו', אנקלוס תרגם זה בב' אופנים כמו שהביאו רש"י ז"ל ופי' דבריו, אבל לפי ששניהם רחוקים מפשט הכתוב לכן נטה רש"י מפירושיו פה ופי' באופן אחר, וז"ל נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם, והנה אף שדבריהם נכונים ומיושבים בכוונת כלל הענין, שהברכה הזאת היא על טוב ארצו ברבוי היין, אבל עדיין לא נתישבה מליצת המאמר, כי אסרי לגפן לא יסבול כוונת הטעינה מגפן אחת, ויוכל לאסור העיר לגפן אחת ולהטעינו מכמה גפנים הסמוכים, ולכן הבאור הנכון הוא כפי מה שבארתי בבאורי הקצר, שהכוונה היא שתהיה ארצו מלאה גפנים, עד שהרוכב בדרך אם ירצה לנוח ולירד מן בהמתו, וירצה לקשרה באיזה אילן, יקשרנה לגפן, וכן פי'

הראב"ע

באור הקצר

יקהת עמים, קבוצת האומות שהיו כפופים תחת שלמה אביו כדכתיב כי הוא רדה בכל עבר הנהר (מלכים א' ד' כ"ד), נתקבצו שם להמליך רחבעם כדכתיב וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו (ד"ה ב' י' א'), ושכם אצל שילה כדכתיב ביהושע ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה (יהושע כ"ד א'), וכל הפרש', ולבסוף מפרש כל אילו הדברים היו לפני ה' בשילה (איננו מפורש שהיה בשילה, אך כתוב ויקח אבן גדולה ויקמה שם תחת האלה אשר במקדש ה' (שם כ"ו), ומקדש ה' היה אז בשילה כמפורש ביהושע ושופטים), וגם בשופטים הנה חג ה' בשלו וגו' למסלה העלה מבית אל שכמה וגו' (שופטים כ"א י"ט), וגם בירמיה ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון (ירמיה מ"א ה'), וקרקע חלקה היתה בשכם סביב האלה אשר עם שכם הראוי' להתקבץ שם בני אדם ולכבוד משכן ה' אשר בשילה הסמוך שם, ויעקב עיקר הגדולה של יהודה שמדוד עד רחבעם פירש אבל חוסר הגדולה לא רצה לפרש אלא מכללו של מקר' אתה מדקדק שמשילה ואילך נתמעטה. (הרשב"ם): (יא) אסרי לגפן עירה, עד הנה ברכו במלוכה וגדולה שתהיה לו על אחיו, ועתה ברכו בארץ מבורכת, ואמר אסרי לגפן

עירה

עִירָהּ וְלַשְׁרֵקָה בְּנֵי אֲתָנוֹ כֻּבֵּס
בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֵהּ׃

עירו קרי. סותו קרי חכלילי

תרגום אונקלוס

יְכִבּוּן הֵיכָלֵיהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר לֵיהּ
וַעֲבָדֵי אוֹרַיְתָא בְּאוּלְפַּן עַמֵּיהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טַב
לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵיהּ מֵילָח (מֵילָת) צְבַע זְהוֹרִי
וְצִבְעוֹנִין

לוסרי. כמו לוסר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים (תהלים קי"ג) וכן בני לתונו בעון זה. ולנקלים תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל ולשוני נטעתיך

תרגום אשכנזי שסט

פיללען, אונד אן דיא רעבע זיינער עזעלין זאהן: ער וואשט זיין קלייד אין ווין, אין בלום דער טרויבען זיין געוואנד.

ר ש "י

לים יהודה יאסור לגפן עיר לאחד ויטענו מגפן לאחת ומשורק לאחד בן לאתון לאחד: שורקה. זמורה לרוכס קורי"ח בלעז: בגפן בעין. כל זה ל' רבוי יין: סותה. לבוש מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: לוסרי. כמו לוסר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים (תהלים קי"ג) וכן בני לתונו בעון זה. ולנקלים תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל ולשוני נטעתיך

באור הקצר

עירה, שמרוב הגפנים יקשור הרוכב על העייר (שהוא החמור הזכר הרך בגפנים) את עירו אל הגפן לאחר בדרך, בעת ינוח וירד מן־החמור, והכווני בזה לב' דברים, א' שיהיה הדרך מלא מגפנים עד שבכל מקום שירצה לקשור בהמתו בהיזה לילך ימצא גפנים לקשרה שם, ב' שמסיבת ריבוים לא יחוסו שם תלמי הבהמה: ולשרקה בני אחנו, אל הזרק (שהוא הטוב ממין הגפנים שהענבים לא ימלא בהם חרסן) יקשור את בן האתון (שהוא העיר הזכר), והוא כפל לשון במלות שונות, ומלת לסרי מושכת עלמה ואחרת עמה: בבם בין לבשו, לאחר שגלגל הענבים ודורכין אותם בגיתו' מתלכלכין בגדיהם בדריכו' היינות, כדכתיב מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת (ישעיה ס"ג ב'), וכתיב שם וכל מלבושי אגאלתי (שם ג'): ובדם ענבים, דמהו לדם בעבור שיתלכלכו וגם הוא מין כתום בחרסן כמו הדם הכתום בגידין: סותה, בגדו

יתר הבאור

הרא"ע ובעל מכלל יופי, והכוונה לב' דברים, כמ"ש בקלורי, ומלת לסרי היא בינוני [ובא במקום העתיד, שלא כמנהג, לו שהבניין יעמיד עלמו בשלו הוא בזמן ההוא, והוא בינוני ממש בזמן הדבור, והבנין שתחסר מלת ההרבנה, ועניינו יהיה לוסר, כמ"ש בפ' מקץ (לעיל מ"ג ל')] עם ו"ד נוספת, וכן היא נוספת במלת בני, וכן הוא"ו נוספת במלת לתנו, כמו מקימי מעפר דל (תהלים קי"ג ז'), והפני הלוך וגו' למעינו מים (שם קי"ד ח'), ולסרי מושך עלמו ואחר עמו, לסרי לגפן, ולסרי לשרקה: עירה, הוא החמור בעודו קטן, והם"ל במקום וא"ו הכווי לנסתר כמו כי פרעה להרן (שמות ל"ב כ"ה), ונסכה יין (ויקרא כ"ג י"ג), ודומיהם: ולשרקה, הה"ל נוספת, כי נמלא ויטעהו שרק (ישעי' ה' ב'), וכתב הרד"ק בשרשים שרש שרק שהוא המשובח ממיני הגפן, וכתב הרב לבן גילת שהוא מין הטוב מן הגפנים שהענבים לא ימלא בהם חרסן, ורש"י כתב שרקה, זמרה לרוכה קורייר"ח בלע"ז עכ"ל, ויראה שהי"ר ווירייח"רה, כמ"ש רש"י על שריגים (למעלה מ' י'), והוא בל"ח (רעבע, רוזשהע) ע"ש: בני אחנו, הוא העיר, והאתון היא הנקבה ממין החמור, ובן האתון הוא הקטן הזכר שכריך אחר אמו, ובא כפל לשון במלות שונות: בבם, המכנם: ביין לבשו, הרא"ע פי' כי מרוב היין ינבקו לבושיהם ביין תחת מים, והוא על דרך משל כמו יטפו ההרים עסיס (יואל ד' י"ח), ולדעתי לשונה מלילה נאותה לפי שאין דרך לכבס ביין כי לא ינקה הנגד, ולא תבא לעולם הפלגת המלילה בתופן כזה, והנכון כמ"ש בקלורי שהכוונה היא על דריכת היינות, והוא מפי' הרשב"ם: סותה, אין לו דיוע במקרא, ורש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש סות פי' בגד, ונלי שפק בן סות כי הוא כפל לשון של לבוש: חכלילי

המעמר

(יא) שורקה, לועז רש"י קורייר"ח והרב המבאר תיקן ווירייח"רה, והיכון כמו שהוא נמוסם דפום פרלאג שנת רל"ג קרויי"ח, וכמו שהעתקתי במרפא לשון בערות נ"ם ת' ד"ה לולבי גפנים. (ר"ה)

אשכנזי תרגום

(יב) רעטהליך אום דען אויגען פֿאָן וויין, אינד אום דען צאֶהנען וויים פֿאָן מילך. (יג) זבולון ווירד אַם אופֿער דער מעערע וואָהנען, ער ווירד אַם האַפֿען

ויחי מט

(יב) חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב: פ

(יג) זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן

והוא

רש"י

נטעתיך שורק (ירמי' ב'): בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר יחזקאל ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו כדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן ע"ש רוכבי אתונות כחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב שכיבועו דומה ליין ולבעונין הוא בלשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא ל' הסתת שכרות במס' כתובות ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה: (יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים (משלי כ"ג) שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי כאן. וכן פי' המקרא אדום עיני' יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עיני' לשון הרים שמשם כופים למרחוק. ועוד תרגומו בפני' אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים נעווהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא בגמ' נעוא ארתחו. יחוורן בקעתי' תרגום שנים ל' שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו. חוף כתרגומו

ספר

תרגום אונקלוס

וְצִבְעוֹנִין: (יב) יְסַמְּקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמָר יְחַוְּרָן בִּקְעָתֵיהּ בְּעֵיבוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא: (יג) זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְמַיָּא

ישרי

יתר הבאור

(יב) חכלילי, שרשו חכל, והלמ"ד כפולה, ומשקלו פַּעְלִיל, ויו"ד אחרונה נוספת ליחס, ופירושו לדעת רש"י והרשב"ם והראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חכלל שהוא לשון אדמימות, וכן למי חכללות עינים (משלי כ"ג כ"ט), רק שחכליל או חכלילי הוא שם תאר, וחכללות הוא שם המקרה, וכל המפרשים הנזכרים מפרשים עינים ממש, כי החכלילות יראה בעינים משכרות היין, אבל המ"י מפרש עינים לשון מראה וגוון כמו ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א ז'), כי דרך שותי יין שכל פניהם מאדימין, ובאורו אדום הגוון יהיה מרוב יין, אבל המאמר הב' ריעו ולבן שנים מחלב, הנאמר על אבר פרטי יורה שגם עינים הוא אבר פרטי ובאורו עינים ממש, וכן מתורגם בל"א עינים ממש. והנה הזכיר הענין כסדרו, גדול הגפנים, ואח"ז דריכת הענבים, ואח"כ שתיית היין, כ"כ הרשב"ם, והרמב"ן מפרש חכלילי באופן אחר וז"ל והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך (יחזקאל כ"ג מ'), ונכפלה בו הלמ"ד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול העיני' מן היין כי כאשר אחרי' כוחלי' אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרי' מלבני' שניה' בתמרוקי' כן ילבן אותם בחלב, והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אנקלו' וכו' עכ"ל, ויתכן שגם הפוך יקרא כחול בעבור האדמימות שבו, ויהיה כחול הפוך מן חכל, וישובו לפי זה שני הפירושים להיות אחד: ולבן שנים, תאר, והנפרד לָבָן, ובסמיכות ראוי להיות לְבֵן כמו מן חָלָב, חֲלֵב גוים (ישעי' ס' ט"ז), ובא בסגול בעבור הסמיכות: שנים, נקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היות שתי מערכות. (הראב"ע): (יג) לחוף, שרשו

חפף

באור הקצר

בגדו: (יב) חכלילי עינים מיין, לשון אדמימות, ור"ל אדום עינים (יהי' כל איש מאנשי ארצו), מרוב שתיית יין שכן דרך שותי יין שעיניהם מאדימין כדכתיב למי חכלילו' עינים למאחרים על היין (משלי כ"ג כ"ט ול'), והיה זה בימי שלמה כדכתיב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו (מלכים א' ד' כ"ה): ולבן שנים, יהיה כל איש מאנשי ארצו: מחלב, מרוב חלב שישתה, והוא על דרך משל על הפלגת טוב ארצו שיהיה שם מרעה טוב לעדרי כאן, ואילו השנים יין וחלב נזכרו לרוב במקרא יחד, כמו שתיתי ייני עם חלבי (ש"ה ה' א'), וכן בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב (ישעיה נ"ה א'): (יג) זבולן לחוף ימים ישכן, התנבא כי זבולן יהיה חלקו בא"י על שפת

הים

ויחי מט

וְהוּא לְחוֹף אֳנִיּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן: פ

תרגום אשכנזי, שע

פֿען זיין, וואָ שיפֿפֿע ליעגען, אונד זיינע זייטע ביז גען צידון.

יששכר

תרגום אונקלוס

יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מָחוֹזִין בִּסְפִינַן וְטוּב יַמָּא יֵיכוֹל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן:

יששכר

רש"י

ספר מרק"א בלעז והוא יהיה מצוי תדיר על חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקי' בתורה הוא שאמר משה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך (דברים ל"ג) זבולון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון. סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו

באור הקצר

הים: והוא לחוף אנית, והוא יהיה מצוי תמיד אצל החוף שהאניות יוצאות ובאות לשם, והוא הנמל שקורין בל"א (האַפֿען): וירכתו, סוף גבולו שהוא פאת ארצו יגיע להיות אצל צידון, והנה בהסתכל בהמשך הפסוק גם בכפל המאמרים לחוף ימים ישכן ושוב והוא לחוף אנית יפלא בעיני לכאורה, גם מאמר וירכתו על צידון מיותר כי לא הודיע יעקב בשום אחד מבניו סוף גבולו רק בזבולן, ואם רצה להודיע בו מדוע לא הודיע רק קצה אחד, גם עדיין לא ידענו באיזה צד יהיה תחומו אצל צידון אם בדרום ואם בצפון, ואם נאמר כי לא כוון להודיע מקום נחלתו רק גודל חלקו שתגיע עד צידן, הנה גם זה לא נדע, כי לא הודיע תחלת גבולו, ואשר יפלא יותר בעיני הוא זה, הלא גם מקצת שאר השבטי' לקחו נחלת' על שפת הים, כי כל גבול מערבי של א"י הוא הים הגדול, ולא לקח זבולן חלקו על פני כל רחב הים מנחל מצרים עד הר ההר, לכן נראה לי כי כוונת יעקב היתה לפי שברך את יהודה שלפניו שיתעשר ע"י נצוחו במלחמות, גם ע"י ארצו שתהיה מבורכת להוציא יין הרבה ודי חלב עזים, גם בירך את בניו שלאחריו קצתם בזה וקצת' בזה וקצתם בשניה', חון מראובן שמעון ולוי שלא רצה לברכם כלל, לכן לפי שראה שזבולן לא יהיה איש מלחמה כאחיו, גם לא תהיה ארצו טובה כשל אחיו כי ישכן לחוף ימים, ברכו שיתעשר ממשאו ומתנו שעיקרו הוא על מבואות ימים, במקום שיש נמל לספינות, ולכן אף שגם קצת שאר השבטים לקחו נחלתם על שפת הים, אפשר שלא היה שם נמל טוב לספינות כמו בחלק הים של זבולן, וכן לא מצאו החלזון שצובעין מדמו צבע התכלת רק בחלקו, והוא היה חשוב משאר צבעים להשתמש ממנו למלכים, וכן אמרו חז"ל בשבת (דף כ"ו ע"א) יוגבים אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה, וב' אלו המקומות היו מקומות של נמל בים המערבי כנגד חלקו של זבולן וזה שמם עוד היום, וכן היו מסתחרים במין דג הנקרא טרית, שלא היה נמצא רק בחלק הים שנפל בגורלו, גם החול שבשפת הים שבחלקו היה חשוב ומובחר משאר חולות וראוי לזכוכית לבנה, כמ"ש חז"ל בספרי (פ' הברכה) על פסוק ושפני טמוני חול (דברים ל"ג י"ט), וכ"ה במגילה (דף ו' ע"א), וכתב שם רש"י טרית, דג שקורין טוני"נא,

יתר הבאור

חפף, והוא ענין כסוי כמו חפה, והוא הנמל, ונקרא כן לפי שנסתרים בו הספינות מפני הרוחות, והוא מגזרת חפף עליו כל היום (דברים ל"ג י"ב), כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח, כן פי' הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חפף, ולשון רש"י חוף, כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז עכ"ל, ובל"א (גרענצע): וירכתו, פאת ארצו, ולא נמצא הנפרד היחיד משם זה שהוא בה"א הנקבה בסוף המשתנית לת"יו ברבוי ובכנוים, כמו בירכתים (שמות כ"ו כ"ג ול"ו כ"ח ויחזקאל מ"ו י"ט), וכן בסמיכות הרבים, ולירכתי (שמות כ"ו ב"ב ול"ו כ"ז), וכן בכנויי היחיד כמו כאן, אבל נמצא היחיד ירך, וממנו נאמר לרבים, ירכים (שם כ"ח מ"ב), ובכנוים ירכי ירכה, והנה שם ירך הושאל ג"כ אל פאת הדבר, כמו ירך המזבח צפנה (ויקרא א' י"א ומלכים ב' ט"ז י"ד), ירך המשכן תימנה (במדבר ג' כ"ט), ולדעתי יש איזה הפרש בענין בין שם ירך ובין שם הנקבה ממנו הבא בה"א בסוף, ויתבאר בקונ"א אי"ה: על צידן, כמו עד, וכן על המעברות (יהושע ב' ז'), וכן חיב"ע והמתרגם האשכנזי, וי"א פעמים נמצא עד במקום על, על פי המסורה, ועיין בת"ס שלי שנראה שט"ס הוא במסורה וכ"ל ט':

חמר

וברכו

(יד) ישששכר איזט איין בייא נערנער עזעל, דער נערן צווישן שען

(יד) יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין

ר ש " י

המשפתים

תרגום אונקלוס

כמו ולירכתי המזבח: (יד) יששכר חמור גרם. חמור נעל עלמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין לותו משלוי כנד: רובץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רובץ לנוח רובץ

(יד) יִשָּׂשכָר עַתִּיר בְּנֻכְסִין וְאִתְחַסַּנְתְּהִיה בֵּין

תחומיא

יתר הבאור

(יד) חמר גרם, מלת חמר סמוכה, כלומר כחמור נעל עלם כנד וחזק: גרם, עלם בלשון ארמי, ונמלא לזה פעמים גם במקרא, והרד"ק בשרשים שרש גרם פי' נשם רבי יונה גרם, שכור שאינו יכול לזוז ממקימו מן ועלמתיהם יגרם (במדבר נ"ל ח'), ולדעתי אין נכון לפרש כן, כי נראה כי פעל יגרם הוא מן הפעלים הנזכרים מן הנמות ומורים על הפך הפעולה והפך הורלת השם, כמו מן שרש ישרש, שפירושו עקירת השרשים, ומן שעיף משעף, שהכוונה הסרת השעיפים, ודומיהם, והפעלים ההם יבאו בבנין הנבר, ולכן לפי שם יגרם שהוא מבנין הנבד מורה על שבירת הנמות וחולשתם, אין השם גרם מורה כן, רק על הפכו

באור הקצר

ונראו יעקב ע"ה ית"ש, לפי שם לא תהיה חלקו בארץ טובה כחלקי אחיו לענין שדות וכרמים, ועל כוונה זאת אמר ג"כ וירכתו על כידן לפי שהם היו נודעים אז לסוחרים גדולים, כדכתיב סחר כידון עברים מלאוך (ישעיה כ"ג ג'), וכתיב בוזי כידון כי אמרים מעוז היס וגו' (שם ל'), וכן נראו משה ואמר שמח זבולן בצאתך (דברים ל"ג י"ח), גיס לסחורה, גם אמר כי שפע ימיס ינקו ושפני טמוני חול (שם י"ט), לפי הוכרך להזכיר לזר לכוונ' זאת, כי היה היתה בחמלא גבולו, אבל כידון הוא לבד לפון ח"י להלאה מציר, יאמר שגם היה תסחר עמו כי סיף גבולו יהיה אכלה, ויהיה ח"כ מאמר אחל' הפסוק זכרון רוע חלקו לענין שדות וכרמי, ימאמר שאחריו שבח לענין הסחורה, וזהו שיעור הכתוב, זבולן (עם יהוח) לחוף ימיס (לנד) ישכון [והיינו שחף גיס לו שדות וכרמים אין חשובות כ"כ

כמ"ש חז"ל במגילה (דף ו' ע"ח) אמר זבולן לפני הקב"ה רבש"ע לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות לאחיי נתת להם אכלות ולי נתת ימיס ונהרות ע"ש], (לא כאחיו שוכני היס אבר לא יס שדות וכרמים טובים ג ענ"ז) והוא (לבדו) לחוף אניות (ישכן), כי ישכן שנאמר רחצון מושך עכמו ואל ער עמו) וירכתו על כידן (בלופן שמאמ' האניות הרבות אשר יבואו לאכלו יתעבר), ויהיה תרגומו בל"ח לפ"ז כן (זבולן ווירד לווחר כור מץ אופער דער מעערע וואהנען, ער ווירד מבער חץ החפען זיין. ווען טיפפע ליעגען, אוכד זייכע זייטע ביז גען כידן), ותבה גם הרשב"ם זיער נוונת סוף הפסוק וירכתי על כידן, לענין הסחור', לך כוונת הפסוק בנללו לפי' כן, ונראה לי עוד בכוונת מלת ימיס ל' רבים, לפי שאשר השבטים עם שלשך המערב היה היס גבולם, עכ"ז לשך מזרח לא היה להם יס, רק הירדן יגבלם, לכל זבולן לשך מזרח הנה ים כינרת יגבלהו: (יד) יש שכר חמר גרם, יתבאר הוא כחמור נעל עלם ונעל לסבלים חזק, וסובל משא גדול, וזה הוא שאמר ויט שכמו לסבל: רובץ בין

המעמר

(יד) יש שכר וזבולן, נרכת שני השבטים הזה בחיכותם בפי המברכים יעקב ומשה, רק שיעקב פרט גבול ארץ זבולן וירכתו על כידון, וכן ביתבאר אשר חמור גרם רובץ בין המשפתים, ומשה רמז רק לזה בחמרו שמח זבולן בצאתך ויתבאר בחלוק, ולדעתי לכוונה מיוחדת לא רצה משה לדבר בפרטיות מגבולי ארצות השבטים, כי אם גם בחבר אמרנו מקץ להודיע כי הגורל על פי ה' יצא בכל זאת לא רצה לפרש ביחוד חלק שבט מן השבטים, פן יאמרו בני ישראל אח"כ, מה לנו לגורל הלא בכר נדע אין יעלה הגורל, לכן סתם דבריו ולא בחר בחיזה מחוז על חוף היס יהיה חלק זבולן. ומה שבח יס ודרוש ירשה אלל נפתלי (שם כ"ג), הנה גם שם לא נודע מקומו היה. ואל תתיבני מה הועיל משה בזה, והלא בכר נודע מברכת יעקב, כי ידעתי זבולן על לידון? כי דע שברכת יעקב לא היתה שגורה בפי הכמון, ואך ומידי סגולה אבר אמרו הדבר בקבלה

הַמִּשְׁפְּתָיִם: (טו) וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי
טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה
וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־
עבד

תרגום אונקלוס

תְּחוּמַיָּא: (טו) וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טַב וְיַת אַרְעָא
אֲרֵי מְעַבְדָּא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מָחוֹזֵי עַמְמַיָּא
וִישֵׁיצֵי יַת דַּיָּרֵיהוֹן וּדְאִישְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ
פלחין

תרגום אשכנזי שעא

שען שטאללען ליגט. (טו) ער זאה וויא אנגענעהם דיא רוהע, וויא ליבליך דאז לאנד זייא, דא נייגטע ער זיינע שילטער הין צום טראגען, אונד וואַרד דיענסטבאַר צום

רש"י

רובן בין התחומין בתחומי העיירות שמוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול. עול תורה ויהי לכל אחיו ישראל למס
עובד

באור הקצר

בין המשפתים, שרש שפת, ענינו הערך והסדר, ה' תשפת שלום לנו (ישעיה כ"ו י"ב), תערוך, וכן שפות הסיר (יחזקאל כ"ד ג'), ערוך אותה על הכירים (כ"ב הרד"ק שרש שפת), ודעת המתרגם האשכנזי שמלת משפתים כנוי למערכות העדרים בנוחם אצל השקת על מי מנוחות, והשכיבה בין המשפתים או השפתים כנוי למנוחה והשקט בלי לכת אנה ואנה לרעות בשדה מרעה, יאמר למה ישבת בין המשפתי' לשמע שרקות עדרים (שופטים ה' ט"ז), הכוונה על ראובן שלא הלך עמם למלחמה, וכן אם תשכבון בין שפתים (תהלים ס"ח י"ד), השעור אם תנוחו ממלחמה ותשבו אצל העדרים להשקותם ולנהלם, אף כאן אמר כמו חמר גרם, עצל ללכת אנה ואנה, ואוהב לרבוץ בין המשפתים, על רגליו, כן יששכר לא בחר במעשה זבולן להיות עובר ימים, אף לא יאהב לצאת למלחמה, כי אם לשקוט בארצו לחרוש ולעבוד אדמתו, כמו שמפרש והולך שבראותו מנוחה כי טוב והארץ כי נעמה נטה שכמו לסבול עול אחרי' עליו ולתת מס שלא לעזוב מקום מנוחתו, וכן אמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך (דברים ל"ג י"ח): (טו) וירא וגו', יששכר מנוחת האדמה כי טוב יותר מלצאת למרחקים: ואת הארץ כי נעמה, ומצלחת כדכתיב אל המנוחה ואל הנחלה (שם י"ב ט'): ויט שכמו לסבל, עול של מלכי ישראל, כחמור שסובל ונושא משאו: ויהי למס
עבד

יתר הבאור

הפכו שהוא חוזק העצמות: (טו) וירא מנחה כי טוב, בא על דרך זרות תאר הזכר על שם הנקבה, והראוי כי טובה והוא פעל עבר לגזרת פעול ע"מ יכול, כמו מה טבו אהליך (שם כ"ד ה'): נעמה, פעל עבר לגזרת פָּעֵל, כמו ושמעו אמרי כי נעמו (תהלים קמ"ח ו'), וכ' הפעלים האלו טוב ונעמה, עם שהם פעלים לפי משקלם [ובפרט מלת נעמה שאיננו בינוני לנקבה לגזרת פָּעֵל כי היה ראוי להיות הנגינה בה מלרע, כמו ובנפש חֲפֵצָה (ד"ה א' כ"ח ט')], עכ"ז אין בהם כי אם הוראת התואר, כי הם ממין הפעלי' המקריי' שאין בהם לא פעול' ולא הפעל' כמו ה' אלהי גדלת מאד (תהלים ק"ד א'), פי' גדול אתה, וכן שרש חשך, טמא, טהר, קדש, ודומיהם רבים מהפעלי' המקריים, יפורשו כמו תאר, כאשר זכרנו בהקדמת הספר: ויט שכמו, השפיל שכמו, כמו ויט שמים (ש"ב כ"ב י' ותהלים י"ח י'), הטו אזנכם (ישעיה נ"ה ג' ותהלי' ע"ח א'). (רש"י): לסבל, הוא מקור ויחסר השם אבל הוא בכחו, וענינו לסבל עול או משא, והכוונה כמ"ש בבאורי הקצר עול מלכי ישראל, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע וענין הווי"ן וירא וגו' ויט וגו', הוא לחבר המאמרים המתיחסים בסבה, וכשראה וגו' אז הטה שכמו וגו': ויהי, ענינו ונעשה אחר שראה וכו',
כמ"ש

המעמר

בקבלה ידעו מזה ידיעה ברורה, אך יתר העם ביודאי לא ידעו עוד ידיעה נאמנה מתובן הברכות בפרטית, והנה מה שנאמר שם בוזאת הברכה (ל"ג י"ט) עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק, אין הכוונה לדעתי כמו שפירשו המפרשים שיקראו שם עם ישראל לעלות על הר ציון, כי כבר אמרתי שמשה לא ניבא בברכותיו לעתים רחוקים, אך לפי מחשבתי הענין במלת
הר

תרגום אשכנזי

מריבוט. (נז) דן ווירד זיינע נאַמע

ר ש י

עובד לספק להם הורמות אל תורה וסדרי עבורין שבת' ומצוי יעשכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל רחמיהם מלחים רחמי שהדרכות העמיד ואל לחיהם על פיהם: ויט שמו. הפיל שמו כמו ויט שמים הטו חזיונם. ותקלום תרגמו נפנים לחרים ויט שמו לשון מלחמות ולכנוד מאזנות שהם יושבים על הספר ויהיה הלויב כנוס תחתיו למם עובד: (טו) דן ידין עמו. יקום נקמת עמו

וי ח י מט

עָבֶד: ס (טז) דָּן יָדִין

עמו

תרגום אונקלוס

פַּלְחִין וּמַסְקֵי מֵיסִין: (טז) מְהֵבִית דָּן יְחַבַּר

ויקים

יתר הבאור

כמ"ש הרשב"ם בפסוק וטעמו כלפיות בדבש (שמות ט"ז ל"ח), ובפסוק והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'), שענין המלה הוחת הוא על החלוף והשנוי שנשתנה לחר זה ממה שהיה קודם זה, וכן תרגם פה המתרגם האשכנזי (וואַרד) ולא (וואַר), ונראה לי כי השנוי הזה לא על דרך המליצה לבד נאמר פה בדברי השירים, רק שהיה כן בפועל, כי מלחמו שהיו בתחלת ימי השופטים לחנים גבורים למלחמה, לא לחמו מנוחה, כאשר שנחה לחותם בשירתה, ושרי יששכר עם דברה ויעשכר כן נרק בעמק שלא ברגליו (שופטים ה' ט"ו), לולם לחז"ל כאשר רחו המנוחה כי טובה היא, חזרו לנחור בה, ולכן בימי דוד לא נאמרו לחנמי מלחמתו, ועל כן בספר ד ה (ח' י"ג) שנאמרו שם לחני חיל מכל שבטי ישראל שנאו לדוד חברונה להסב אליו מלכות שחול, נאמר שם בכל השבטים חלרי לחני לבא הולכי בקרב, כמו בני יהודה נשאי לנה ורמח וגו' (שם כ"ד) מן בני שמעון גבורי חיל לבא וגו' (שם כ"ה), ומן בני לפרים וגו' גבורי חיל וגו' (שם ל'), מזבלון יולאי לבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה וגו' (שם ל"ג), ומנפחלי שרים אלף ועמהם בלנה וחנית וגו' (שם ל"ד), ומן הדני ערכי מלחמה וגו' (שם ל"ה), ומאשר יולאי לבא לערך מלחמה (שם ל"ו), ומעבר לירדן מן הרחובני והגדי וחלי שבט מנשה בכל כלי לבא מלחמה וגו' (שם ל"ז), אבל כיששכר לא נאמר שם חלר לחני מלחמה, רק ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל וגו' (שם ל"ב), עם שנראה מפשט הכתוב שהכוונה היא יודעי בינה לחת עלם הוגנת בעניני המלחמה, כמו שמפורש שם בפירוש המיוחס לרש"י ז"ל, עכ"ז נראה מלשון הכתוב שלא היו רק יועלי המלך ולא פלגו במלחמה בעלמם, ח"כ נעתקו בימי דוד לו לזה זמן קודם לליו, מן דרכם הרחשון שהי' להם בזמן חחלת השופטים לחפון מלחמה, לל הדרך האחרון לחהוב מנוחה, ולחת לנפש לל המובללות: (טו) דן ידין עמו, כמו כי ידין ה' עמו (דברים ל"ב ל"ו ותהלים קל"ה י"ד), לרי ידין ה' דינו דעמיה, כלשון שפטני אלהים וריבה ריבי מנוי לא חסיד (תהלים מ"ג א'), וריב אלמנה (ישעי' א' כ"ג), יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד, והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים, כי בימי שמגר בן ענת החלו ובימי יפתח ביתוב וימכרם ביד פלשתים וגו' (שופטים י' ז'), לחרי עבדון בן הלל ויקנם ה' ביד פלשתים לרבעים שנה (שם י"ג א'), ולא היה בשופטים מי שהכניעם

באור הקצר

עבד, לחת למלכים עיבור תבואותיו כדכתיב וזרעיכם וכרמיכם יעבר (שמואל א' ח' ט"ו), ובשורת עובר הוא לשבט יששכר, גם בשורת חלק טוב שיהיה לגורלו בארץ: (טו) דן ידין עמו

המעמר

הר על ההרים הגבוהים על חוף ימים ורחציהם ירחו עד למרחוק (פאָלקעבירגע), והכוונ' כי עובדי מרחות ימים שם יגיעו למחוז זבולן יקיאו הר כלומר החת, רחינו חרן, (דיא פעלקער וואָרפֿן דען דאָרט צוזאַמען ! רופען), ושם יזבחו זבחי לדק, כלומר זבחי תודה כל ח"ם לאלהיו, כי הניחם אל מחוז חפלם, וכמו שמלינו ביונה (א' מ"ז) ועיין שם בנחור. (טו) דן, הנה נרחת יעקב רמזה לשמשון כמו שפירשו רש"י והרמב"ן (עיין בימ הנחור), אבל מזה לא בוון רק על נחלת השבט, וכמו שכתבנו שם המפרשים (עיין רש"י ונחור שם).

ויהי מט

עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: (יז) יְהִי־
דן

תרגום אשכנזי שעב

נאַציאָן ריכטען, וויא איינער דער איבריגען שטעממע ישראל'ס. (יז) דן ווירד זיין
איי.

תרגום אונקלוס

וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרֵיק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: (יז) יְהֵי
גברא

רש"י

עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא
נבואה

באור הקצר

עמו כאחד שבטי ישראל, דן ישפוט את עמו, כמו אחד משאר שבטי ישראל: (יז) יהי
דן

יתר הבאור

או שנלחם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הנקר (שם ג'ל"א), איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתוב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתי' (שם י"ג ה'). ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי הי' הנוקם הזה שופט לא מלך, ואפשר שזה דעת אנקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה, ויתכן שיהי' כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בערף איביך (לעיל פסוק ח'), כי גם זה יגבר על אויביו וינלחם, (הרמב"ן), וכן פירש"י ז"ל. והרשב"ם כתב המפרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל, וכי יעקב בא להתנבאות על אדם שנפל ביד פלשתים וינקרו את עיניו ומת עם פלשתים בענין רע, חלילה וחלילה, אך על שבטו של דן נתנבא שהיה מאסף לכל המחנות, וגם ביהושע כתיב והמאסף הלך אחרי הארון (יהושע ו' ט'), ולפי שהיה הולך כל הימים בין בימי משה בין בימי יהושע אחר כל הדגלים, והיה צריך להלחם עם כל האומות הרודפים אחריהם לזנב כל הנחשלים אחריהם בדרך ולהנקם מן האומות כי גבורים היו, לכך אמר יעקב דן ידין עמו, ינקום נקמת עמו כאחד כל שבטי ישראל היה נוקם נקמתם ומשמרם מרודפיהם כמו כי ידין ה' וגומר, דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו (דברים ל"ב מ"ג), וכמו ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה (תהלים ק"י ו') עכ"ל, והנה בפי' מלת ידין נשתוו רש"י והרמב"ן והרשב"ם לפרשה ינקום, עם שנחלקו בכלל כוונת הנבואה הזאת, וכן נראה כוונת אנקלוס כמו שהבין בו גם הרמב"ן, אבל הראב"ע כתב דן ידין עמו, רמז שיהי' בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה בקצין על כל עם מהשפחות עכ"ל, הנה מפרש ידין, ישפוט, וכן תיב"ע מלת ידין (עם שבכוונת הנבואה נראה שמפרש גם הוא על שמשון, לא כהראב"ע), מדבית דן עתיד דייקום גברא דידון ית עמיה דינין דקשוט, וכן תרגם המתרגם האשכנזי מלת ידין, אבל בכוונת הענין בכללו סתם דבריו, ויוכללו בו כל הפירושים הנזכרים: כאחד שבטי ישראל, לדעת הראב"ע שפי' כאחד בני הגבירות, תהיה הכ"ף לדמיון, כפי רוב שמושה, וכ"ה לדעת רש"י והרמב"ן בפירושם הב', אבל לדעתם בפירושם הא' שפירשו כל שבטי ישראל יהיו כאחד עמו, יראה לכאורה שאיננה לדמיון, אבל אחר ההסתכלות היטיב היא ג"כ לדמיון, כי מלת אחד היא תאר לאיש הנחסר בכתוב, ושעורו שידין את שבטי ישראל כאיש אחד, כמ"ש כל איש ישראל וגו' כאיש אחד חברים (שופטים כ' י"א), ונמצאו רבים בכתוב שבא התאר בלי המתואר, והוא מובן מענינו, וכ"ה לדעת הרשב"ם ות"א ויב"ע, אבל ממה שבאה מלת כאחד פתוחה יראה שהנכון לפרשה כאחד של שבטי ישראל כהראב"ע, כי לדעת רש"י והרמב"ן ישוב שבטי ישראל על מלת ידין, ומלת כאחד מקומה אחר שבטי ישראל, כאלו אמר ידין שבטי ישראל כאחד, וראוי להיות כְּאֶחָד, כמו ואתם תלקטו לְאַחַד אֶחָד בני ישראל (ישעיה כ"ז י"ב), שפירושו ואתם בני ישראל תלקטו לאחד אחד, ועיין מה שבארתי כוונת ב' המלות האלו ודקדוקן בפ' בראשית (ג' כ"ב), ובפ' תולדת (לעיל כ"ו י'), כי אֶחָד יבוא לעולם בסוף המאמר, ואַחַד באמצע המאמר, ואף שאיננו סמוך סמיכות אמתי, ואין הנגינה מכרעת פה כי גם אם מלת כאחד סמוכה ראוי' לטעם מפסיק, כמשפט ב' מלות הסמוכות

תרגום אשכנזי

וויח מט

דָּן נָחָשׁ עֲלִי־דֶּרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלִי־
אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְבֵי־סוּס וַיִּפֹּל
רכבו

אייגע שלאַנגע אויף דעם וועג, אייגע אָטטער אויף דעם פֿוסשטייגע, דיא דעם פֿערד עס אין דיא פֿערזע בייסט, דאס זיין רוידער פֿעלט.

תרגום אונקלוס

גַּבְרָא דְּיִתְבַּחַר וְיִקּוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְחֵיהּ תְּרַתֵּי עַל עַמְמַיָּא וּמָחֲרֵיהּ תְּחֻקִּיף בְּפִלְשָׁתָאֵי כְּחֵיוֵי חוּרְמָן יְשֵׁרֵי עַל אוֹרְחָא וּכְפַחֲנָא יְכֵמוֹן עַל שְׁבִילָא יְקַטֵּיל גַּבְרֵי מַשְׁרַיִת פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרְשִׁין עִם רְגָלָאִין יַעֲקַר
סוסוון

רש"י

נ"א לה זו ועוד יש לפרש כאחד מהני יזרעאל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפון. הוא נחש ואומר לני שקרוי כן על שם שהוא נוטף ואתה תשופנו עקב (בראשית ג') : הנושך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפול רוכבו לאחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מלינו בשמשון ויפלפל את שני עמודי התוך וגו' (שופטים ט"ז) ועל הגג מתו. ותרגום אונקלוס תרגם בחיוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא לפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרס. וכפתנא כמו פתן. יכמון יאורב: ליעועתך

יתר הבאור

הסמוכין אל הג', שהרשונה תמיד נעשם מפסיק, והב' כמצרת, כמבואר בהקדמה: (יז) דרך, הוא רמז לעוברים בעגלה, ובאורחי נקרא לורחא, ואורח הבא בעברי הוא דרך לר להולכי רגל, ונקרא בלשוני שבילא, וכן תרגמם המתרגם התשבנזי: שפיפון, לדעת הרד"ק בשרשים שרשו שפף, והוא שם נשקל ישימון מן יסף, ועוד נתב בשרש שפה שפשר שיהיה שפיפון מן השרש הזה ועי"ן הפעל כפולה כמו הגיגי מן הגה ולפי שפף שהר בעלי חיים נקרא כן מן הוא יסופך רחם (שם ג' ט"ו), ויהי' סוף ושפה בענין אחד, והוא מענין ושפו עלמתיו (לעיל ל"ג כ"ם), וכ"ה דעת הרמב"ן: עקבי, כתב הרד"ק במכלול (דפוס קטן דף ד' ע"ב) ו"ל וכן דרכם לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק, והוא שתהיה האות שוחית, כמו מְקֻדָּשׁ (שמות ט"ו י"ו), ואֶדְרַח לי (הושע ג' ב') וכו', עִקְבֵי סוס עכ"ל, ושם (דף ר"ג ע"ב) במשקל פֶּגֶל בתב ו"ל וכן המקבן בלשון זכרים (ר"ל ממשקל זה) בסמוך הפ"ח בחירק לו בפתח לפי היות גרונית, שְׁכֶנִי. חֲבֵרִי, כל דְּשֶׁנִי תרגם (תהלים כ"ב ל') וכו' עִקְבֵי סוס וכו' עֲרֵלֵי לב (ירמי' ט' כ"ה), ונח עקבי סוס הפ"ח בחירק לע"פ שהיא גרונית, ודגש הקו"ף לתפארת עכ"ל, וענין הכתוב בכללו פירש רש"י על שמשון, וכן פירשו הרמב"ן ו"ל, ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון נח על לויבו במלחמה בשאר הפופטים לו המלכים רק הוא לבדו יולא עליהם כמו לפעוני היולא ממאורתו על הולכי דרך לו המין הקטן שבנחשים (הוא הפיפון) שאינו ניכר כלל להולכי דרך, ועשה הנשך עקבי רמז לשני העמודים לשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים לשר על הגג הם הרובב הנופל לאחור בשבר יסוד הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס רגליו הרשוניות ויפול רוכבו לאחור עכ"ל, וכן תרגמו אונקלוס וי"ע והירושלמי על שמשון, אולם לדעת הרשב"ם אין ענין הכתוב רק להודיע גבורתו ולהמשילה לגבורת הנחש, וכ"ה דעת הרמב"ן, ולדעתי דמהו לנחש בעבור ערמתו שהוא ערום מכל חית השדה, וכן הי' דן במלחמתו, כי לא לגבורים המלחמה, כי לריך עלה ותחבולה למלחמה: ויפל, הוא ענר נמקום ניצוני, כי אז על הנשך שהוא ניצוני: ליש עתך

באור הקצר

דן נחש עלי דרך, יהי שבט דן כמו נחש עלי דרך להרוג לת הלומות, והוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא לפעוני ולכל רופלי הערב נקרא חורמן כי למנם לפעוני למד ימית רבים בהנטתו ונקולו שיבלא על חגבים רבים: שפיפון, הוא נחש דק, כלומר ז"ל כיוון השערה הוא ועליו ספרו הרופלים שהוא נוחש בחילגות לירות עלמו בתן על יתר בעלי חיים: ויפל רכבו לחור

ויחי מט

רֹכְבוֹ אָחוֹר: (יח) לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי
יְהוָה: * ס (יט) גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ
והוא

תרגום אשכנזי שעג

דאַס דער רייטער ריקווערטס פֿעללט. (יח) אויף דיינע הילפֿע האָפֿפֿע איך, עוויגער! (יט) דעם גד ווירד מאַנכֿע שאַאר. אינס לאַנד שטריי.

תרגום אונקלוס

סוּסָוָון וּרְתִיכִין וִימַגֵּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא: (יח) לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ: (יט) מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרִיַּת מְזַיְּינִין כַּד יַעַבְרוּן יַת יַרְדְּנָא קָדָם
אחיהון

רש"י

(יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שיוקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגו' (שם): (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין יש לומר
גדוד

באור הקצר

אחור, אף שלא נגע בו: רכבו, רכב בו או עליו: (יח) לישועתך קויתי ה', המפרשים פירשו כל א' ע"פ דרכו, ויתכן כי חזק החולי על יעקב והתפלל אל ה' ואמר לישועתך קויתי ה', שתושיעני עוד לחזק כחי עדי אברך גם שאר בני: (יט) גד גדוד יגודנו, יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופשט
גדוד

יתר הבאור

(יח) לישועתך קויתי ה', לא הי' בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתיב והי' ה' עם השפט והושיעם מיד איביהם כל ימי השופט (שופטים ב' י"ח), והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי כך אושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים, (הרמב"ן), וכן פירש רש"י וכן תיב"ע והירושלמי, ואונקלוס סתם כוונתו כי לא תרגם פה רק המלית: (יט) גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב, לדעת כל המפרשים גדוד ויגודנו ויגד לשון גדוד הם, ויגודנו ויגד שרשם גוד מנחי העי"ן, והם ב' שרשים וענינם אחד, וכמוהם רבים, ואולי גם הם משרש גדוד ויהי' הנח תמורת אות הנפל, ויש לפרשם ענין כריתה מלשון ארמי גדו אילנא (דניאל ד' י"א), והוא יגד עקב, כלומר לסוף, ואמרו לסוף עקב לפי שהעקב סוף הגוף, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש גוד ובשרש עקב, והוסיף בעל מ"י (ובלי ספק הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית) ואמר, גדוד יבא שיגודנו, והוא יגודנו בסוף בד"ה (א' ה' י"ט וי"ט וכ' וכ"א וכ"ב), ואע"פ שנזכרו תחלה (ר"ל מלחמת ההגריאים בספור בני ראובן שעשו עמם מלחמה, ונזכר בפרשה קודם זה), כי על ספור בני גד בא זה הענין כי בזכרו ספור בני ראובן בתחלה זכר המלחמה שעשו הם עם ההגריאים, אם כן המלחמה הזאת היתה לבני גד וזכר ראובן וחצי שבט מנשה עמהם כי עזרים עכ"ל, ורש"י ז"ל כתב ג"כ ששרש כלם גדד, אבל הוא מפרש יגודנו יגוד ממנו, כמו בני יצאני (ירמי' י' כ'), פי' יצאו ממני, וכתב שהכוונה היא על מלחמת בני ישראל בא"י שיעברו בני גד את הירדן כל חלוץ מהם למלחמה, ומפרש והוא יוד עקב, כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו להם בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש, עקב, בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו (תהלים ע"ז כ'), וכן בעקבי הצאן (ש"הש א' ח'), בלשון לע"ז טרציא"ם עכ"ל, ובל' אשכנז (טפורען, פוסטטפפען), וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע והירושלמי ענין הפסוק וגם מלת עקב על החזרה לארצם, והרשב"ם הבין גם הוא עוין הפסוק על מלחמת יהושע, ומפרש גדוד יגודנו על גדודי ישראל שילכו אחריו והוא יעבור לפניהם כאשר התנו, ומפרש יגודנו יגוד אחריו,
ופי'

המעמר

(יט) גד, אם גם יש דמיון בין ברכת יעקב ומשה בזה, מכל מקום המה נבדלים באיכותם, כי יעקב התנבא על מה שיקרה לשבט הזה אחר שנות דור ודור (עיין ביתר הבאור) ובמשה היה לדעתי רק תפלה כמו יחי ראובן, כי גם גד לקח נחלתו מעבר לירדן, ועל זה אמר ברוך מרחיב גד וגומר פירוש ברוך ה' אשר ירחיב לגד, ובבר בארנו זה שם בהמעמר:

תרגום אשכנזי

פֿען, ער אַבער ווירד צוריק
אין איהרע לענדער פֿאַללען.
(כ) וואַס פֿאָן אשר קעמט,
האַט פֿעטטע שפייזע, ער
ברינגט קעניגליכֿע וואָללוסט.

ויחי מט

וְהוּא יָגֻד עָקֵב: ס (כ) מֵאָשֵׁר
שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־
מלך

רש"י

גדוד שם דבר צריך שני דלת"ין שכן דרך
תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין
יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר בכפור
לנוד (משלי כ"ז) מגזרת שבעתי נדודים
(איוב ז') שם נפל שדוד (שופטים ד') מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם
וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד ינוד ירום ישוד יסוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים
הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד (תהלים קמ"ו)
לשובב יעקב אליו (ישעי' מ"ט). משובב נתיבות. יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו
יגוד הימנו כמו בני יצאני יצאו ממני גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם
למלחמה כל חלון עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו
בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו
(תהלים ע"ז) וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי"אס. (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו
של

תרגום אונקלוס

אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן
לְאַרְעֲהוֹן: (כ) דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא
מרביא

יתר הבאור

ופי' יגד עקב שבשובם מן המלחמה ישובו בני
גד אחר עקיבן של ישראל, כי כן דרך היוצאין
תחלה יחזרו אחרונים לשמור את השבטים מן
המלחמה פן ירדפו האויבים אחריהם, וכבר
ידעת פירוש הרד"ק על מלת עקב שפירושו
לבסוף, וכן פי' הראב"ע, אבל לא פי' על איזה
מלחמה התנבא כי כתב ואנחנו לא נדע היום
כל התלאות העוברות על אבותינו, והמתרגם
האשכנזי בחר פה בבאור הרמב"ן אשר העתקתי
לשונו בבאורי הקצר, אבל סתם ולא באר כוונת
הפסוק, ולשון הרמב"ן, וזה פירוש נאה למדתיו
מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד
יגודנו גייסא אתי מגיסתא והוא מגיים לה,
לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו,
והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצם, ואולי
ירמוז הנביא על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני
עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ
בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי
גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותו ואת
עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין ההוא
גם גדול הזכירו הנביא באשר הזכיר דבר שמשון עכ"ל: (כ) מאשר שמנה לחמו, הראב"ע
כתב יש אומרים כי המ"ם נוסף (ר"ל בעבור הכנוי הנזכר במלת לחמו), והנכון בעיני שמארץ
אשר

באור הקצר

גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקבו שיתגבר
עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם, שבח
אותם בגבורה ונצוח כל הבאים עליהם למלחמה
וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד
כלביא שכן (דברים ל"ג כ'), בעבור שירש ארץ
רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו
באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו
הרעים התובעים בנחלה ופושטים עליהם והוא
כלביא שכן על טרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא
יחת, ובאור הכתוב פה, גד גדוד (של אויבים)
יגודנו (יבואו עליו תמיד) והוא יגוד עקב (יקבץ
גדודיו ויחזור על עקבם ליפול בארצ'): (כ) מאשר
שמנה לחמו, מ"ם מאשר לדעת המתרג' האשכנזי
היא מ"ם מן, ושעור הכתוב כל היוצא מאשר הנה
לחמו שמנה, ולחם הוא כולל כל המאכלים, והיו
בארצו זיתים הרבה וכן שאר פירותיו היו שמנים,
וכן ברכו משה ואמר וטבל בשמן רגלו (שם כ"ד):
והוא יתן מעדני מלך, והוא אָשֵׁר יתן מארצו
מעדנים

המעמר

(כ) מאשר, ברכת יעקב ומשה שוים בחומרם בזה, אבל נבדלים בצורת המליצה.
נפתלי

מֶלֶךְ: ס (כא) נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־

שפר

תרגום אונקלוס

מְרַבְיָא בְתַפְנוּקֵי מַלְכִין: (כא) נַפְתָּלִי בְּאַרַע טְבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחֲסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מְעַבְדָּא

פירין

תרגום אשכנזי שעד

נעריכטע. (כא) נפתלי איזט איינע פליכטיגע הינדין, ער ברינגט פארטרעפליכע רעדען

הער.

רש"י

של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן ברכו משה ויעבל בשמן רגלו. כמו ששנינו במנחות פעם אחת הוצרכו אנשי לודק"יא לשמן וכו': (כא) אילה שלוחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה באילה זו שהיא קלה לרון. אילה שלוחה אילה משולחת לרון: הנותן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א של מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפים איש

מבני

באור הקצר

מעדנים טובים הראוים למלך, וכל מבקשם, בארצו ימצאם: (כא) נפתלי אילה שלחה, גבורי' קלים באילים כדכתיב וכצבאים על ההרים למהר (ד"ה א' י"ב ח'), וכדכתיב זבלון עם חרף נפשו למו' ונפתלי על מרומי שדה (שופט' ה' י"ח), כדרך הצבאים הרצים על מרומי הרים: הנתן אמרי

שפר

יתר הבאור

אשר יבא לחם ושמן (ר"ל כי הוי"ו של לחמו נוסף כוא"ו למעינו מים (תהלים קי"ד ח'), ועוד רבים), ופה לחם לשון נקבה, וכן בית ומקום ויד ואש ועין ורוח וארן וארון ועם (ר"ל כל אלו השמות באים פעמים בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה) עכ"ל, והמ"י כתב (בנראה הוא מפי' הרד"ק לס' בראשית) באמרו מאשר במ"ם נראה כי על מקצת ארצו אמר שתהיה שמנה ולחמו הוא ארצו כי היא המוציאה הלחם, והלחם כלל לכל מאכל כלומר מאשר תצא ברכה לעולם כי שמנה תהי' לחמו כלומר ארצו המוציאה לחמו תהיה דשנה ושמנה כן פי' בשרש מן ובשרש שמן עכ"ל, וכוונתו במה שפי' לחמו ארצו, היא בעבור תאר הנקבה על לחם שהוא זכר, אבל ארן הוא לשון נקבה, וכן ת"א דאשר טבא ארעיה, ובשרשים שרש לחם פירש או אומר שמנה על לחמו וירצה בו עוגה או חלה שהוא לשון נקבה, ובבאורי הקצר כתבתי דעת המתרגם האשכנזי בבאור המ"ם, וכוונת הפסוק מפורשת שהיא על ברכת הארץ: מעדני מלך, תענוגי, וכן ת"א והירושלמי תפנוקי, והרשב"ם כתב והוא יתן מעדני מלך, מס של שמן היו גובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם כדאמרינן במנחות (דף פ"ו ע"א) אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש, ולמה גובין (בגמרא שם הנוסחא למה סכין אותו) אותם שמשיר את השער ומעדן את הבשר, כמו היתה לי עדנה (לעיל י"ח י"ב), בשר חלק: (כא) נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי שפר, הנכון כמ"ש בבאורי הקצר שהוא פי' הרשב"ם שכוונת אילה שלחה על קלותם וזריזותם למלחמה, ורמז על מלחמתם עם סיסרא שכתוב שם ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' (שופטים ד' ו'), והלכו שם בזריזות, וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו (שם ה' ט"ו), וכן פי' רש"י בפירושו הב', והנתן אמרי שפר, לדעת כל המפרשים שב על נפתלי שבתחלת הפסוק, לא על האילה שהיא לשון נקבה, ופי' הרשב"ם שהכוונה על בשורות טובות שיבשרו בשובם מן המלחמה, ויותר נראה כפי' מהר"י אברבנאל שהכוונה שיצאו ממנו בעלי צחות הלשון, ורמז לשירת דבורה וברק שהי' מקדש נפתלי, ואין ספק שהיה ברק משבטו, כי איך יתישב איש משבט זה בחלקו של שבט אחר, וכן פירש רש"י

בפירושו

המעמר

(כא) נפתלי, גם פה חומר הברכה שוה, כמו שתראה מתרגום אונקלוס שהשתדל להשוותה כמו שאר הברכות עם ברכת משה, ובפרט אם נפרש אילה שלוחה כד"ק ע"ד אֵילָה שלוחה, ואמרי שפר מענין אָמִיר, ור"ל אֵילָה המשלחת אמיר וענף עד למעלה ראש, וכן נאמר שם ומלא ברכת ה', אך לדעת יתר המפרשים שיעקב כוון אל מלחמת סיסרא ושירת דבורה, יש

תרגום אשכנזי

הערפאָר. (כב) יוסף איזט איין גרינעס רייז, איין גרינעס רייז אַם קוועלל, שפרעסלינגע

שרייי

ויחי מט

שָׁפֶר: ס (כב) בֵּן פֹּרָת
יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת

צעדה

רש"י

מבני נפתלי וגו' (שופטים ד') והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו: הנותן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו

תרגום אונקלוס

פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן: (כב) בְּרִי דְיִסְגֵי יוֹסֵף בְּרִי דְיִתְבְּרַךְ כְּגוֹפֶן דִּנְצֵב עַל

עינא

על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה. ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריין נמטייה לר' שמעון בסוף בבא מציעא: בן פירת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות

צעדה

יתר הבאור

בפירושו הב', וכן פי' הראב"ע בסוף דבריו, ומצאתי שגם יב"ע בתרגומו פי' מאמר זה על כחות הלשון ונועם המליצה שהי' לאנשי שבטו, כי תרגם וכל הוה פתח פומיה בכנישתא דישראל למשבחא מבחר מכל לשניא, וכן תרגם הירושלמי, והוא הדרך אשר בחר בו המתרגם האשכנזי: שפר, ל' יופי, ונמצא פ"א פעל משרש זה על הכוונה הזאת, אף נחלת שפרה עלי (תהלים ט"ז ו'), ובארמי נמצא הרבה, יפת תאר (לעיל כ"ט י"ז), ת"א שפירא בריווא, וכן בארמי של דניאל, מלכי ישפר עליך (דניאל ד' כ"ד): (כב) בן פרת יוסף וגו', רבו הפירושים בפסוק הזה, כי הוא נראה סתום וחתום, והדקדוק בו קשה עד מאד, ואחרי העיון בדברי המפרשים ז"ל נראה שהיותר מכוון לפשטות המקרא, והיותר נאות לתפארת המליצה הוא הפי' המלוקט מכלם, מזה דבר ומזה דבר, והוא הדרך אשר הלך בו המתרגם האשכנזי, בן מענין סעיף או ענף, כמו ועל בן אמצת לך (תהלים פ' ט"ז), שהוא מלשון הזה, כאשר יורה ע"ז מליצת כל המזמור ההוא, ובבאור מלת פרת יש שלש מחלוקות, ולכל הפנים יש פה זרות קצת נגד כללי הדקדוק: קצת המפרשים (ר' יונה ור' יהודה המדקדקים, כפי מה שהביאם הרד"ק בשרשים שרש בן) אמרו שהוא שם מן ותארכנה פארתיו (יחזקאל ל"א ה'), אלא שלא נשתוו בשרשן, ששרש פרת פרה, ושרש פארתיו פאר, ולדרך הזה כ"ל שבן פרת סמוך, וענינו בן נטע שיש לו פארות וסעיפים, וזה לא יתכן כי בן נקוד בצירי, ואלו היה סמוך היה נקוד בסגול כמשפטו, או נפרש בן פרת כמו שמות נרדפים, כאלו אמר בן ופרת, הכוונה שהוא נטע רך ואעפ"כ נבר הוציא פארות וסעיפים, ויהיה חסר וא"ו העטיף כמו שמש ירח עמד זבלה (חבקוק ג' ט"ז), ועוד רבים. ורש"י פירש פרת לשון חן, לקוח מלשון הגמרא, ועיין בפי' הרמב"ן מה שטען עליו. והרד"ק בשרשים שרש הנזכר ובפירושו לס' בראשית אמר שפרת תואר לבן, מל' פרו ורבו (לעיל א' כ"ח וט' א'), והתי"ו במקום ה"א, כי התאר או הבינוני לזכר הוא פרה בסגול, ולנקבה פרה בקמץ הרי"ש, כמו וקראת אתכם (דברים ל"א כ"ט),

במקום

באור הקצר

שפר, אמרים נאים, הכוונה שיצאו ממנו בעלי כחות ומליצ (כב) בן פרת יוסף, בן מצאנו שיאמר על הענף של אילן והסעיף כמו ועל בן אמצת לך (תהלים פ' י"ו). ופרת תאר לבן מל' פרו ורבו (לעיל א' כ"ח), ובאורו כענף אשר יפרה, כן יהיה יוסף: בן פרת עלי עין, כענף אשר יפרה, בהיותו על עין המים: בנות צעדה עלי שור, יגדל עוד

עד

המעמר

הבדל רב בין ברכתו לברכת משה. ובענין יס ודרום ירשה עיין אצל יששכר. (כב) יוסף, גם פה ברכות שניהם עולות כמעט בקנה אחד, רק שיעקב כוון ביותר אל יוסף להלל מעשיו בשערים, ולנשאהו מעל אחיו, ומשה ידבר אך מברכת השבט וחתם והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הזכיר רבבות אפרים לכבוד משרתו יהושע (עיין שם בהמעמר), ואלפי מנשה בעבור חצי השבט שהיה מן החלון.

צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוֹר: (נג) וַיְמָרְרֻהוּ

ורבו

תרגום אונקלוס

עֵינָא דְמַיָא תְּרִין שִׁבְטִין יְפָקוּן מִבְּנוֹהִי וְיַקְבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחֲסָנְתָּא: (נג) וְאִתְמְרִרוּ יְחֵיוֹהִי

ונקמו הי

תרגום אשכנזי שעה

שרייטען איבער דיא מויער.

(נג) זיא פיינדען איהן אַן,

ער־

רש"י

לעדה עלי שור. בנות מלכים היו לועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות סרכה לעדה כל לחת ולחת במקום אחוכל לרחותו משם: עלי שור. על רחייתו כמו תשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד).

ומ"ל יש רבים וזה נוטה לייחס המקרא. פרת תי"ו שבו הוא תיקון הלשון כמו על דברת בני הלדס (קהלת ג'): שור. כמו לשור. ד"ל עלי שור. בשביל לשור ותרגום של אונקלוס בנות לעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' ונתב בנות מבשה בנות ללפחד שבטלו חלק בשני עברי הירדן ברי דיסני יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מדרשי אגדה בו המתיחסים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בגלן קדמו התאהות ללבת לפניהם להשתחות וברחל בתיב בגד יוסף ורחל וישתחוו. לומר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו בחמי יפה וזרבב קומתו לכשיתה והוא שברבו מכיו בן פרת הגדלת עלמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות כעדה עלי שור. להסתכל בך בלחך על מכרים. ועוד דרשוהו לשנין שלא יפלוט בזרעו עין הרע. ולא כשנדך מנשה ואפרים נרכם כדגים שתין עין הרע שולטת בהם: (נג) וימררוהו ורבו.

וימררוהו

באור הקצר

עד שהיה לשעיפים וענפים רבים, וכל לחת מהן תגדל בגובה עד שתגבהה על החומה המקפת לותן, וספר בזה גדולתו שבר הוא לשר גדלה למעלה לחר לרותיו, ויורה על זה בסוק שלחריו וימררהו ורבו יגו', ויהיה לפ"ד עיקר התחל הכרוב על העתיד מן משל לכיך וגו', ועד שם הוא ספר נרוזיו לשר ענרו עליו ומשלתו לת"ז, וע"ז לא שעיקר הג' הפסוקים הרלשונים הם על העבר, ירמוז ג"כ על העתיד שיפרה וירבה, ולמר בן ולת"ז בנות, בעבור שעם שהוא לו בן לחד בין בניו, יתחלק לב' שבטים ויהבב בב' בנים, ובפסוק ותהב בלחיתן קשתו וגו' ירמוז על בלוח מלחמותיו בת"י, ולא שנלחמו בל' עבר, בשר כתבתי בשה פ' מיס כי בן הוא דרך לשון הבוללה, ולפ"ז תהיה ברבת יעקב מעין ברבת משה שברבו ג"כ בשתי ההללות בנילוח המלחמה ובברבת הארץ בלמרו וליוסף לומר מברבת ה' לרלו וגו' (דברי' ל"ג י"ג), ולמר וקרני רלם קרניו בהם עמים ינגח יחדו לפסי לרץ וגו' (שם י"ז), ויעקב בלהבתו לותו מכל בניו ברבי בשתיהן כמו שברך לת יהודה בשתיהן בעבור שהוא מלך ולריך לנלוח מלחמות וגם לעובר הבלה מברבת הארץ לשר גם הוא גלרך לשלחן מלכים, בל"ל: (נג) וימררהו, וימררו חייו, לחיו

ולחת

ודומיהם רבים, עיין מ"ש בפרשת שלח בהקדמת שירת הים) המוליך בדים וסעיפים רעננים ותרוכים עד שיעלו על החומה הבנוהה, רמז בזה על בני יוסף שילאו ממנו שני שבטים, והם גדלו והלליחו, והיו לעם רב: שור, בשורק ועניבו חומה כי תרגום חומה שור: (נג) וימררהו, רש"י פי מלשון וימררו לת חייהם (שמות ל' י"ג), וכן ת"ל ויכ"ע, והרל"ק

יתר הבאור

בשקיש וקריאה, ורבים בן (וכן פי' הרלב"ע, רק שחשב שהתי"ו ובוונה בלי חלוף כי ינלו הבינוני על ב' דרבים במו לויבה גם לויבת, וכן פורה ופורת, ולולם לל מלינו זה בי לם בשלמים, לל בנחי למ"ד ה"ל), ויפי' בו זרות קלת שבל תולר הנקבה על בן שהוא זבר, ולפשר שיהי' בן בלשר יורה על סעיף, מלשון נקבה, לו יפול בו התלר לנקבה, לע"ם שהוא לשון זבר, לפי שיקרל גם פלרה שהוא לשון נקבה, ומלחנו דוגמת הדקדוק הזה בנתוב, ובגות ג"כ מל' בד וסעיף, ויתבן שיהיה מן בן ברבוי סימן הנקבות, במו שינל סעפותיו מן סעיף, בסעפתיו קננו (יחזקלל ל"ל ו'), לל דמו לל סעפתיו (שם ח'), ולמר בנות לשון רבות ולעדה ל' יחידה דרך קלרה, והבוונה על בל לחת מהבנות, ובמוהו רבים בבתוב, לו בלשר נרלה מל' הרמב"ן ז"ל שיהי' לעדה לפנמים יולל, וישוב על הבן לו על המרת הבזברת, והבוונה שהפלרה ההיל תוביל ותשלח בדיה על השור, שהוא החומה הבבוה, ושעור הבתוב בך הוא, יוסף דומה לנטע הגדל על עין המים שלל יבול עליהו (ובפל מלי המלמר, בדרך השירים, במו בשתו בהרות ה' בשתו בהרות קולם (תהלים ל"ג ג'), בי הוא חיבך ה' בי הוא חיבך יחבלו (שם ל"ב י'),

תרגום אשכנזי

ויחי מט

ערערנען שטרייט, זיא האסען איהן, דיא פפֿיילשיטצען.

רש"י

תרגום אונקלוס

וְרָבוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים:

וימררוהו לחיו. וימררוהו פוטיפר ואחיו לאחרי לשון וימרו את חייהם: ורבו. נעשו לו לאחיו לאנשי ריב ואין הל' הזה ל' פעלו אל"ף הי' לו ליוקד ורבו כמו המה מי מריבה לאחר ורבו וגו'. ואף אם ל' רבייה חלים הוא כן הי' לו ליוקד לימי לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא ל' הוספה וכן רמו מעט שהוא ל' הורמו אלא שלשון הורמו והוספה על ידי לאחרים ול' שמו רמו מאליהם הוא משוממים לת עלמם נתרוממו מעלמם נעשו לאנשי ריב. וכן דומה יוצאי לי כמו נדמו. וכן תרגם לונקלוס ונקמוהי: בעלי חלים. שלשוים כתן. ותרגומו לשון ותהי המחלה לותן שהיו רלויים לחלק עצמו

וימררוהו פוטיפר ואחיו לאחרי לשון וימרו את חייהם: ורבו. נעשו לו לאחיו לאנשי ריב ואין הל' הזה ל' פעלו אל"ף הי' לו ליוקד ורבו כמו המה מי מריבה לאחר ורבו וגו'. ואף אם ל' רבייה חלים הוא כן הי' לו ליוקד לימי לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא ל' הוספה וכן רמו מעט שהוא ל' הורמו אלא שלשון הורמו והוספה על ידי לאחרים ול' שמו רמו מאליהם הוא משוממים לת עלמם נתרוממו מעלמם נעשו לאנשי ריב. וכן דומה יוצאי לי כמו נדמו. וכן תרגם לונקלוס ונקמוהי: בעלי חלים. שלשוים כתן. ותרגומו לשון ותהי המחלה לותן שהיו רלויים לחלק עצמו

יתר הבאור

בזרעים שרש מרר פי' מלשון יסף לאחר מרירי (לעיל ט"ז י"ג), שהוא כים המרה, וכן פי' הרלב"ע בשם הנגיד שפירושו שמו מרירתו כמו מטרה ולח"ב יורו בעלי חלים וכמה השמיעו לל בגל רבים (ירמי' נ' כ"ט), וכטעם וימררהו יסנו עלי רביו בסוף יסף לאחר מרירי, והמתרגם לאשכנזי תרגום כפי המוונה ולא כהורלת המלה: ורבו, רש"י ז"ל פירש נעשו לו לאחיו בעלי ריב, ואינו לשון פעלו (ר"ל מהקל שהוא לנ), דל"ב היה לו ליוקד ורבו כמו המה מי מריבה לאחר רבי וגו' (בסדבר כ' י"ג), ולף אם הוא לשון רבייה חלים היה לו ליוקד "בן, אינו אלא לי פועלו (ר"ל כבנין נפעל המקבל הפעולה, לך מהמין שהוא נהתפעל שאינו מקבל מאחרים, רק נעשה בעלמו), כמו שמו שמים (ירמי' ג' י"ב), שהוא לשון הוספו, וכן רמו מעט (לעיל כ"ד ל"ד), שהוא לשון הורמו, אלא שלשון הורמו והוספו על ידי לאחרים ולשון שמו רמו מאליהם הוא, משוממים לת עלמם נתרוממו מעלמם, נעשו לאנשי ריב, וכן דמו יצאי לי (יעש' כ"ג ג') כמו נדמו, וכן תרגם לונקלוס ונקמוהי, ולא ירדתי לסוף דעתו, כי אם הוא מלשון מריבה אין לורך לדגש הבי"ת, ואינו דומה אל הרלוית שהניח כי בולם הם מן הכפולים, שמם, רמם, דמם (גם רלייתו מונקלוס נראה שהיא בנגדו, כי הוא לא תרגם פה כהורלת המלה לא מענין רבייה חלים ולא מענין מריבה, כי אף יתורגם נאחרמי ג"כ בזרע זה, כמו אח"ת ויע"ש רבה קצת (לעיל ל"ח כ'), והנ' יתורגם נאחרמי בזרע נלה, אבל ענין הנקמה לינהו תרגים אל ורבו לפי הורלת המלה לא' מב' הענינים, רק שתרגם לפי הכוונה, ולכן יותר נראה שכוון לנאר ורבו מעניין רבייה חלים, שהיא הנקמה בעלמה, ולא מענין מריבה שאינה הנקמה, רק סבה אל הנקמה, גם לדעת רש"י שענינו כמו נפעל לא שייך בו הכוונ, והנה לונקלוס שתרגם ונקמוהי, הוסיף בו הכוונ, לכן נראה שכוונתו על רבייה חלים, ובאלו אמר ורבו בו), וכבר הרגיש בזה הרשב"ם וכתב ורבו כפל לשון אל חלים שבפסוק כמו יסנו עלי רביו, חליו, ולכן הוא נדגש, אבל מגזרת מריבה יאמר לשון רבו בני ישראל, כמו מן קם קמו מן שב שבו, כן יאמר מן הרב רב עם ישראל (שופטים י"ח כ"ה), רבו, ומדמה הפסוק לשון הרע אל פוטיפר לחלים כדכתיב תן שחוט לשונם (ירמיה ט' ז'), וידרכו את לשונם קשתם שקר (שם ג'), ורבו מגזרת רבב, כמו סבו מן שבב, להלי ורבי (יעש' י"ב ו'), מן רבן, רבו, שיטרו"ם בלע"ז [ובשב"ם כ"י לונטב"יטרע ז"י, בל"ת (זיה החבבן זיך חויפֿגעבראכט, עכטריבטעט)], עכ"ל, ודבריו נכונים, אך עדיין לא יצא י"ח בדקדוק המלה נמה שדמה ורבו שהוא ענר למלת סבוּ שהיא לווי לרבים שאספה נחולם, אבל הענר ממנה הוא סַבּוּ, לולם היטיב לרחות הרד"ק בשכלול (ד' קטן דף קע"ה ע"ב) ובזרעים שרש רבב שאמר שהוא ענר לגזרת פָּעוֹל בשקל רַמּוּ מעט, והוא מבנין הקל, ומשפטו בתלומו רַבּוּבוּ כמו להוליח לת הכנים ולא יָכְלוּ (שמות ט' י"ז), ורבי יהודה כתב כי ורבו מפועל הכבד המרובע ומשפטו רִבְּבוּ עכ"ד, ונראה לי לפי דעת הרד"ק (שהוא ענר מהקל לגזרת פָּעוֹל), שלכן דבר בו בעל הלשון לגזרת פעול להפרידו מענין לחר שבזרע זה שהוא ענין הרבוי שים בעיניו ב' זרעים, רבה גם רבב, כמו מה רַבּוּ לרי (תהלים ג' ב'), והמתרגם האשכנזי תרגם גם מלה זאת לפי הכוונה, ועוד יש לדעת כי יחסר נה הבנוי שענינו ורבו נו עליו, ואולי כי בנוי וימררהו מוסף עוד לחר בנומו: וישטמהו, מוקדם קודם וימררהו נאלו אמר ובבר שטמוהו, וזה רמז על קפיו שמבררוהו. (הרלב"ע): בעלי חצים, לונקלוס

באור הקצר

ולחת פוטיפר ופוטיפר, לו וימררהו שמו מרירתו במטרת לחן: ורבו, ויורו עליו חלים: וישטמהו, ע"י

ויחי מט

(כד) וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֻזוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב
משם

תרגום אונקלוס

פַּלְגוּתָא: (כד) וְתָבַת בְּהֹון נְבִיאוּתֵיהּ עַל דַּקְיֵימִין אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בְּחוּקְפָּא רוּחֲצָנֵיהּ בְּבֶן יְתֶרְמָאֵ דְּהַב עַל דָּרְעוֹהִי וְאַחֲסִין מַלְכוּתָא וְתֶקֶף דָּא הֲוַת לֵיהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא
דיעקב

תרגום אשכנזי שעו

(כד) אבער זיין באָגען זיטצט פֿעסט, ארמע אונד הענדע זינד איהם נעלענק: פֿאָן דען הענדען רעם שטארקען גאָט־טעם יעקב (הַאָט דוס דיעזעם),

רש"י

נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישנה בחוזק: קשתו. חזקו: ויפוזו זרועי ידיו. זו היא נתינת טעמת על ידו לשון זכר מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא לאביר יעקב ומשם עלה להיות רועה לאבן ישראל עקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ותקלום לף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה החלומות

לאבר חלם להם על דקיים תוריית בסתרת תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשבי' שאיתנו של הקב"ה היתה

באור הקצר

ע"י שעשמוהו בעלי חלים הזכרים, ובעלי חלים שב על כל הפעלים הזכרים בפסוק (כד) ותשב באיתן קשתו, הקשת החזק שהוא מחוסת שקורין פלכלט"ר"ת מושיבין קותו על עץ לישן וחזק שקורין פורק"ח והמושך בקשת ההיא לא הוא לדם חזק מאד מושך לת יתר הקש' בזרועותיו בכח גדול עד שיתקרבו רגלי הקשת זו לזו, וע"י זה כאבר יתרחקו לחרי כן בחוזק רב, יור' החץ למרחוק, וכן פי' המקרלות, מלרים ירו בו חלים ונתנוהו בבית הסוהר ועמו בכבל רגלו והוא ילא ומלך עליהם כי קשת שלו היה חזק ולישן משלהם ולשבר בכחניב לאשר שריו בנפשו (תהלים ק"ה כ"ב): ויפוו זרעי ידיו, זרועיו מתנועעים בקלות, ומושכים לת יתר הקשת בלי עמל ויגיעה, כי לא כאפוזי' במשל, לף שהמל לכה קשה עד מאוד לכפוף קשת נחושה ולקבע רגליה לחת לל לחת, כענין שנלמר ונתתה קשת נחושה זרועותי (שם י"ח ל"ה): ויפוו, כמו ותרף לת המלך דוד מפוז ומכרכר (שמואל ב' ו' י"ו), התנועה המסודרת לקול השיר, פוזו בידיים, כרכור ברגלים: מידי אביר יעקב, מידי הקב"ה

יתר הבאור

תרגם בעלי פלגותא, ויפרש חלים מן ותהי המחלה (במדבר ל"ו ל"ו), ור"ל לחיו לותן שהיו רחוין לחלק עמו נחלה, כן פי' רש"י דכריו, לכל דבר הכל"י יורה שהנפרד מן שבראו חלק כמו מן לב לבו ומן חן חנו, שבראם לבב חנן, וכן פי' רש"י והרלב"ע והרשב"ם מלשון חן, וכן תרגם יב"ע והירושלמי גירין, וכן מתורגם בל"ו, ואולי תהיה כוונת תקלום פלגותא מלשון פליג עליה שבתלמוד שהוא לשון מריבה, ויתרגם לפי הכוונה שהמה מריבה לחן, ע"ד חן שחוט לשונם (ירמיה ט' ז'), ופי' בעלי חדוני, כי כל שהוא לחון הדבר נקרא כן, ופירושו לדני חלים: (כד) באיתן, הוא לשון חוזק, ולדעת רש"י הוא שם המקרה שבתב ותישנה בחזק, וכ"ה דעת תקלום ויב"ע והירושלמי, ולדעת הרד"ק בשרשים שרש לית והרלב"ע הוא תחר, ועניינו במקום לישן, וכ"ה לדעת הרשב"ם שהעתקתי פירושו בנתוחי הקבר, והמתרגם החשבוני תרגמו ג"כ כשם המקרה, ושרש המלה לית והנו"ן נוספת כנו"ן פִּיתָם, והיא ממשקלו, ולף שזה בלירי הפ"ל וזה בחירק, ויתכן שהנו"ן שרשית והיו"ד נוספת, ויהיה משקלו פֵּיעֵל

נפלם היקל הַיָּדַד, כ"כ הרד"ק בשרש הנזכר: ויפוו, ת"ת לשון זהב מופז (מלכים ת' י' י"ח), וכן פי' רש"י, ויותר מתיאב לענין דריכת קשת להיות מל' מפוז ומכרכר (שמואל ב' ו' ט"ז), כפירוש הרשב"ם שהעתקתי בנתוחי הקבר, גם לא נמלא פעל ממלת פז רק מופז, ולכן לא נודע שרשה, ואולי יהיה שרשה פוז מנחי העי"ן, ויהיה הניוני פעול מההפעיל ממנה ג"כ מופז, תולם ויפוז הוא ודאי מהכפולים בעבור דגש הזי"ן, לבן טוב לפרשו מענין מפוז שהוא מן הכפולים, וכ"ת המתרגם התשבנזי, והרלב"ע והרד"ק בשרשים שרש פוז פירש נתחזקו, וקרובים דברי תלו להיות בדברי הרשב"ם: אביר, לשון עוכס ותוזק, ולא נמלאת מלה זאת

תרגום אשכנזי

פֿאָן דאַהער ביזט דוא איין הירטע דעם שטאַמעס ישראל׳ס. (כה) פֿאָן דעם גאָט׳

ר ש ״ י

לו לקצת ולמנטע נכן יתרמח להב על דרעוהי לנך ויפוזו זרועי ידיו. לצון פז: לחן יצחק. לצון גוטריקין לא ונן פנהן ונגין יעקבו ניו:(כה)מאל אביך-היתי

ויחי מט

מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל: (כה) מֵאֵל

אביך

תרגום אונקלוס

דְּיַעֲקֹב דְּכֵמֵימְרֵיהּ זַן אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל: (כה) מֵימַר אֱלָהָא דַּאֲבוּךְ יְהֵי

יתר הבאור

רק ה״פ, ובולן סמיכות, ד״פ אל יעקב ופ״ק אל ישראל, והיא ממשקל קל, ולא נודע הסס הנפרד ממנה אס הוא אָבִיר בפלס תֶּם ד, שנסמיכות יחתה הקמץ לצוש, או משקלו גס בנפרד אֲבִיר בפלס גְּבִיר, ומה שנכתב ויפזרו אַבִּיר (לעיל ל״ד נ׳), הוא משקל לאחר ממשקלים הנגדיים אלא יחתנו בסמיכות ובנגויים כמו אַבִּיר הרעי׳ (שמואל ב׳ כ״ג ח׳), דהרות אַבִּירָיו, (שופטים ה׳ כ״ב): משם רעה אבן ישראל, הרד״ק בשרשים שרש שם נתב כי מלה זאת נופלת על המקום ועל הבלי ועל הזמן וגס כן על האדם, ונראה מדבריו שרוצה לפרש פה על הזמן ופי׳ משם מאז, והוא הפי׳ שאמר פה הרמב״ן באמרו כי בזה לא מלאנוהו בכל המקרא, ובאמת הקלר בארתי כי יורה על המקום שנפל בו לגודע והוא הבור לאשר שהוזכר בו, וא״כ יחזור על הפסוק שלפני זה, וכלל המאמר פי׳ רש״י משם עלה להיות רועה לאן ישראל עקרן של ישראל לשון הארמי הרועה (זכרי׳ ד׳ ז׳), לשון מלכות, ובמרומת הפסתבלו׳ נראה כוונתו כי משם הוא הנוצח, ורעה אבן ישראל הנצוח, ורעה אבן ישראל אשר לכל ישראל בלשון קו-ליעקב וכניו, למנס פירושו זה הוא נגד הנקוד גס נגד הנגינה, כי לפי פירושו יהי׳ רעה סמיך, ורלוי להיות העי״ן נרויה, כמו רֵעֶה ישראל האזינה (תהלי׳ פ׳ ב׳), גס ראוי להיות מלת משם בז״ג שהוא מפסיק יותר מן הטפחא שנמלת רעה, ולכן נראה לי שבאור הכתוב לאשר בעל הטעמים שאין רעה סמיך לאבן ישראל, רק שהוא אחרים ליוסף, ותאחר וא״ו הפעוף כמו שמצינו עוד זולה (חבקוק ג׳ י״ח), ותהיה מלת משם מוזכת עומה ואחרת עמה, וענינו, משם (ועשה יוסף) רעה (וגס משם נעשה) אבן ישראל, ואין הכוונה באחר רעה דוקא רעה ישראל, כי באמת היה רועה ומכלכל כל אנשי ארץ מלרים, כאמור פרעה ועל פיך ישק כל עמי (לעיל מ״ז מ׳), וכמו שאמרו אנשי מלרים לאחר שנקנו ממנו ואת זרע (שם מ״ז י״ט), ונתן להם, אמרו החייתנו (שם כ״ה), ולכן תלמו בשני אחרים אלו, רעה שהיה מכלכל כל אנשי ארץ בחכמתו, ואבן ישראל בעבור אחיו שהוא היה עקרן ומעמדן בתוך פנה שנקרן זוית של האומה שהוא מעמיד כ׳ כותלי האומה, כן הצמיד הוא את כל משפחתו ובית אביו במלרים. ואחרי ההסתכלות היטיב בלשון רש״י יהיו לדברי בכלל דבריו, רק שבריכין לשים נ׳ נקודות בין מלת רועה ובין מלת אבן, ואבן ישראל הוא ליון לאחר שהוא מפיין בכתוב לפרש כוונת מלת אבן, ובפי׳ רש״י כ״י יש על קלף מצות רמ״ט נמצא הלשון ומשם עלה להיות אבן ישראל עיקרן של ישראל וכו׳ ע״כ, והוסמט מלת רועה מכוון למה שבחתי להסב אבן על יוסף. והרשב״ם מפרש אבן לשון אב ומשפחה, והנו״ן נוסף כנו״ן של שגעון ועורון, והוא מפרש רעה תאר ליוסף, ואבן ישראל למשפחת אביו, שבלבל לותם, וכן המתרגם האשכנזי תרגם בפירוש הרשב״ם רועה תואר ליוסף, ואבן לשון משפחה והוא תאר ליעקב וכניו, ולדעת בעל הטעמים יש לתרגמו בלופן זה (פֿאָן דאַהער ביזט דוא מיין הירטע (רעם גאַנצען גאַנדעם מצרים) אויך דער שטאַמאָפֿאַטער ישראל׳ס): (כה) מאל

אביך

באור הקצר

הקב״ה שהוא אביר יעקב נתן לו זאת הממלכה והגלגון: משם רעה אבן ישראל, נראה לי כי מלת משם תור׳ על המקום שכל אחיריו שנמקרא, ויהיה פירושו משם, מניח האמורים יען למלוך ולהיות מושל במלרים ולהיות רועה ומפרנס משפחת ישראל שנלכל את אחיו ואת אחיו, ועד הנס דבר מלרותיו וגדולתו אשר עברו עליו, ורמז גס על נלחונו העתיד שכנוס הארץ בדמיב ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרי׳ ולמנשה לאמר עס רב אתה וגס גדול לך לא יהיה לך גורל אחד, כי הר יהיה לך כי יער הוא וברחתו והיה לך תלחתיו כי תורים את הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא (יהושע י״ז י״ז וי״ח): (כה) מאל אביך ויעזרך

ויחי מט

אָבִיךָ וְיַעְזֶרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעַל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם: (כו) בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת

הורי

תרגום אשכנזי שעז

טע דיינעם פֿאַטערס, דער דיר העלפֿען ווירד, פֿאָן דעם אַלל־מעכֿטיגען, דער דיך זעגנען ווירד, מיט זעגען דעם הימ־מעלס פֿאָן אָבען, מיט זעגען דער טיעפֿע, דיא אונטען ליעגט, מיט זעגען אַן ברי־סטען אונד מוטטערלייבע. (כו) דיא זעגען דיינעם פֿאַטערס איבערטרעפֿפֿען דיא

תרגום אונקלוס

בְּסַעֲדָךְ וְיַת שַׁדַּי וִיבָרְכִינָךְ בִּרְכַן דְּנַחֲתָן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא בִּרְכַן דְּנַגְדַּן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְּתָא דְאָבוּךְ וּדְאִמָּךְ: (כו) בִּרְכְּתָא דְאָבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל בִּרְכְּתָא

דילי

רש״י

לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב״ה היה לבך בשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדו' שיהיו הזורעי' מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחן: (כו) ברכות אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקדוש ברוך הוא גברו והלכו על הברכות שברך את הורי:

באור הקצר

ויעזרך, מאל אביך בא לך כל זה אשר הוא יעזרך עוד: ואת שדי ויברכך, מ״ם של מאל משרת עצמו ואחר עמי, יבאורו ומאת שדי היה לך זה אשר עוד יברכך: ברכת שמי' מעל וגו', ויברכך בברכות שהן מן השמים מעל, שירדו גשמים ממעל בארצו, ובברכות שהן מן התהום שהיא רבצת מתחת בארץ, שירבו המעיינות ונחלים בארצו והוא מעין ברכת משה ליוסף, מברכת ה' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת (דברים ל״ג י״ג): ברכת שדים ורחם, ובברכות של שדים, שלא יהיו השדים צומקים ולא ימותו הילדים מחוסר חלב, ובברכת רחם שלא ימותו העוברים בהיותם ברחם אמם, ומצאנו הפך זה לענין הקללה תן להם רחם משכיל ושדים צמקים (הושע ט' י״ד), אמר בתחלה רחם משכיל שלא יולדו, ואף כשיולדו יהיו השדי' צומקים: (כו) ברכת אביך, הברכות שאני אביך מברך אותך: גברו על ברכת הורי, גברו ועצמו

על

יתר הבאור

אביך ויעזרך, הוא״ו כעין שי״ן השמוש ופירושו מאל אביך בא לך זה התוקף שיעזרך והוא מה שספר למעלה ותשב באיתן קשתו אומר כל זה הטוב בא אליך מאל אביך שיעזרך ומאת שדי שיברכך, כן פי' הרד״ק בשרשים שרש מן, אבל אין למאמר שאחריו ברכת שמים וגו' קישור לשלפניו, גם איננו מובן בעצמו כי יחסר הפעל, אם לא שנא' שמן ברכת שמים וגו' ואילך יוסב על מאמר תהיין לראש יוסף וגו', והוא רחוק, לכן הנכון הוא כפירוש רש״י והרשב״ם והראב״ע מאל אביך היה לך כל הטוב הנזכר, והוא יעזרך עוד להבא בברכת שמים וגו', וכן מתורגם בל״א: ברכת תהום רבצת תחת, אמר כי ארצו תהיה מלוחלחת מהמים שתחת הארץ עד שלא תהיה יבשת לאחד מן העשבים והעצים שיצמחו בה אפילו בעת שלא ירד הגשם, ואמר הראב״ע גם תהום לשון נקבה וכן תהום רממתהו (יחזקאל ל״א ד'), ור״ל כי במקום אחר נמצא בלשון זכר, תהום אל תהום קורא (תהלים מ״ב ח'): ברכת שדים ורחם, אונקלוס תרגם ברכתא דאבוך ודאמך, כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרי' מזריעים טפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן, שדים, ירה יירה (שמות י״ט י״ג), מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחן, כן פי' רש״י ז״ל, והרד״ק בשרשים שרש שד כתב כי פירושו ברכת שמים וארץ כי השמים בתתם המטר כמו השדים והארץ בהוציאם הפירות כמו הרחם (וכן פי' הראב״ע), וכתב עוד הרד״ק שם ולפי דעתי כי היא ברכת הבנים והנולדים הפך רחם משכיל ושדים צמקים (הושע ט' י״ד), וכן תרגם יב״ע והירושלמי חדייא ומעייא, עם שהסבו הכוונה לדרך אחר, וכן מתורגם בל״א: (כו) ברכת אביך גברו על ברכת הורי, גברו כמו יגברו, ורבים כמוהו עבר במקום עתיד ובדברי הנבואה

תרגום אשכנזי

זעענען מיינער פאָרעלטערן (אָדער: איבערטטייגען דען זעע=גען דער בערגע), ביז אַן דיא גרענצען עוויגער הינעל; זיא

ויחי מט

הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם

תהיין

רש"י

עד תאות גבעות עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא

תרגום אונקלוס

דִילִי בָּרִיכוּ אֲבָהָתַי דַּחֲמִידוּ לְהֶן רַבְרְבַיָּא

דמן

יתר הבאור

יותר אמר ברכותי שאני מברך אותך יגברו על ברכות הורי שברכו אותי, והורי פירוש אבותי והם אברהם ויצחק, והאב יקרא הורה כמו האם כי שניהם שותפים בהריון האב נותן ההריון והאם מקבלת אותו, כן פי' הרד"ק בשרשים שרש הרה עם תוספת מהמ"י, והנה שם ברכה יתיחס לפעמים אל המקבל הברכ', כמו והנה עתה לקח ברכתי (לעיל כ"ז ל"ו), פי' הברכה שאתברך, ולפעמים אל המברך, כמו וצויתי את ברכתי לכם (ויקרא כ"ה כ"א), הברכה שאברך ולכן המ"י והראב"ע פי' פה ברכ' אביך שברכתיך, ברכת הורי שברכוני, ביחס אל המברכים, וכן ת"א ויב"ע. ורש"י פי' ברכת אביך וגו', הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי, ביחס אל המתברכים. והרשב"ם פירש ברכת אביך ביחס אל המקבל, רק ברכת הורי פי' על ברכות הרים, ולכן המת"א תרגם גם ע"פ אופן זה, אבל עם שהביא הרשב"ם ראי' לדבריו כי הורי הוא כפל לשון של גבעת עולם, מברכת משה שאמר ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דברים ל"ג ט"ו), שכפל ג"כ המליצה במלות הר וגבעה, עכ"ז אין פירושו מיושב היטיב על באור המלה, כי לא מצאנו לעולם לשון הר הה"א בחולם, גם ברכת השני מיותר, וראוי לומר ברכת אביך גברו על הרים: עד תאות גבעת עולם, ענין גבול, כמו והתאויתם לכם (במדבר ל"ד י'), שפירושו והגבלתם, וענינו כאן כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהיינה הברכות לראש יוסף, וזכר הגבעות כי הגבעות וההרים הם הדברים הקיימים יותר בעולם השפל, וכן אמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו' (ישעי' נ"ד י'), כ"כ הרד"ק בשרשים שרש אוה עם תוספת מהמ"י, הנה פי' המאמר על ענין התמידות, ומלת עד מורה על הזמן, וחברו עם תהיין לראש יוסף שלאחריו אבל האתנח שבמלת עולם יורה שהמאמר מחובר לשלפניו, ושב על מלת גברו, ומלת עד מורה על המקום והנה הראב"ע אמר שהטעם שתגבהנה הברכות, ואמר זה בעבור מלת גבעת, ורש"י פי' שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו', פי' כן בעבור מלת תאות שתאמר על גבול האורך והרוחב בשטח האדמה ולא על הגובה, ויתכן לדעתי שיוכללו שתיהם, ולכן תפש הנביא בלשונו ב' המלות תאות גבעת (וכן נראה מלשון הרשב"ם), ומלת גברו תכלול שתיהן ההגברה למעלה ובשטח, ויוכלל גם פי' הרד"ק על הנצחיות בעבור מלת עולם כמו שנפרש: תאות, אשמו"לן כך חברו מנחם בן סרוק, (רש"י), והוא עמו"ליש, בל"א (שפיצען, שערפען), יאמר על גבולי הרום של הרי' וגבעות, והוא לבאורה סותר לדברי רש"י ז"ל, שפי' על גבולי השטח, וברש"י כ"י עם רשב"ם אינו: גבעת, כמו הר, אבל אינה גבוהה כמו ההר: עולם,

אינו

באור הקצר

על הברכות שברכוני הורי, או שעורו ברכות שקבל אביך מאת הקב"ה גברו על הברכות שקבלו הורי (שהם אבותי אברהם ויצחק) ממנו כאשר אפרש, או הורי מלשון הרים, כי לאברהם אמר כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה (לעיל י"ג ט"ו), רק מה שתוכל לראות, ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כ"ו ג'), אבל לי אמר ופרצת ימה וקדמה (שם כ"ח י"ד), נחלה טובה ובלא מצרים, העולה מכל הרי עולם: עד תאות גבעת עולם, עד סוף גבול גבעות עולם, וברכות משה שהיו מעין ברכות יעקב מיכיחין על פסוק זה, כי הורי כפל לשון של גבעות עולם, דכתיב שם ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דברי' ל"ג

תְּחִיֵּין לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר
אֶחָיו: פ ששי

(כז) בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר
יאכל

תרגום אונקלוס

דְּמִן עַלְמָא יֶהֱוֵין כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַּאֲחוֹהִי: (כז) בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא בְּאַחֲסָנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא
בצפרא

תרגום אשכנזי שעח

זאללען אויף דאס הויפט יוסף'ס קאמען, אויף ריא שיטעל דעם געקרענטען אונטער זיינען ברידערן. (כז) בנימין איזט איין רויסענדער וואלף, דעם מאר־
ר ש "י

הרחיו מלך מרן ישראל בלבד. ליתק לומר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות הזאת והקימותי את השבועה ואומר וזהו שאומר יעשיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישעיה נ"ח) ולא לומר נחלת אברהם: תלות. לשמו"ן כך מצינו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורני כמעי אמי כמו הורה גבר: עד קלות כמו והתקוותם לכם לגבול קדמה (במדבר ל"ד) תתלו לבית חמת (שם): תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישת דאחוהי שבגדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל. נזורו אחור. ורבותינו דרשו ותשב בחיתן קשתו על כנית ידיו נחשת אדוניו וקירוי קשת על שם שהזרע יורה בתן. ויפוזו זרועי ידיו. כמו ויפלו שיבת הזרע מבין אבנעות ידיו: מידי אביר יעקב. שברחתה לו אמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה. ותרגום אונקלוס תרגם תחית עולם ל' תלוה ותמדה וגבעות ל' מלוקי ארץ שאמדתו אמו והזקיקתו לקבל: (כו) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטרף נפש על שיהיו עתידין להיות מטבעין ומטבעתם לבני אים לאחיו בפלגש בגבעה (שופטים כ"א) ונפש על שאול שהיה נולד באויביו סביב שנת' ושאול לבד ממלוכה וילחם בחדום ובמואב וגו' (שמואל א' י"ד) ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר
יאכל

באור הקצר

ל"ג ט"ו): תהיין, לותן הברכות: לראש יוסף, על ראש יוסף: ולקדקד, גופה הראש מקום שמוחו על תינוק רופס: נזיר אחיו, לשון עטרה, מעוטר ומוכתר על אחיו, ובלשון זה ממש נרכו משה ואמר תכותתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (שם ל"ג י"ו): (כז) בנימין זאב יטרף, בנימין הוא כמו זאב יטרף, כי גבור היה כאב מלחמו שנלחם לבדו עם כל ישראל בפלגש בגבעה והרג רבים מהם: בבקר
יאכל

יתר הבאור

הגם, ונזיר התואר, ובן מנחתיך כתרגמה וטפסיך בגוב גובי (נחום ג' י"ז), שפירושו הסרים בעלי העטרות, ובתב עוד ותפשר שיהיה מן הענין הראשון (מלשון פרישות), לפי שהיה מופרש מהם, והוה ל"ת פרישת דאחוהי, ובן פי' רש"י ונראה שכוונתם היתה בעבור שלא נמנה התואר על ענין עטרה במשקל זה, אבל נמנה על ענין הפרישות כמו נדר נזיר (במדבר ו' ג'), נזיר אלהים (שופטים י"ג ה' ז'), אבל לדעתי יהיה מענין זה זבו נזיריה משלג (איכה ד' ז'), והוא במשקל זה, ובן פי' שם רש"י בפירושו הת', ובן מתייצב פה יותר שיעקב יזכיר בסוף דבריו מעלתו אבר הוא בם ולא לרותיו, ובן פי' הרשב"ם, ובן מתורגם בל"ת: (כו) ואב יטרף, נתן העתיד במקום הבינוני שהוא תואר ושעורו זאב טורף: בבקר
יאכל

המעמר

(כז) בנימין, לדעת כל המפרשים רמז ליעקב על שאול (ולרש"י גם על מרדכי ואסתר), אבל

תרגום אשכנזי

מאָרגענס פֿערצעהרט ער דען רויב, אונד דעם אַבענדס טהיילט ער בייטע אויס. (כח) דיעזעס זינד צוזאַממען דיא צוועלף שטעממע ישרא"ס אונד אַלזאָ שפּראַך איהר פֿאַ-

ויחי מט

יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל: (כח) כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם

ויברך

רש"י

יאכל עד. לשון בזה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בל' עברית אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת פריקתן וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימן יחלקו את שלל המן שנא' הנה בית המן נתתי לאסת'. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם

ויברך

תרגום אונקלוס

בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקַרְבִין כַּהֲנַיָּא קוּרְבָנָא וּבְעִידַן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְגִין מוֹתַר חוּלַקְהוֹן מִשְׁאַר קוּדְשַׁיָּא: (כח) כָּל אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עָסָר וְדָא דִי מַלֵּיל לְהוֹן

אבוהון

יתר הבאור

יאכל עד ולערב וגו', אמר ויותר יהיה מהזאב כי הזאב טורף בערב כמ"ש זאבי ערב (צפניה ג' ג'), אבל בנימין בבוקר ובערב יאכל עד אויביו ויחלק שללם (מ"י), הנה יפרש בבקר יאכל עד על בנימין, ויותר נראה שגם זה תאר אל הזאב, כי אין ראיתו מן הכתו' מכרעת שלא יטרוף הזאב גם ביום, ועוד שלא אמר בבקר יטרוף עד, כי אם יאכל עד, ואולי טרפו בלילה: עד, הוא חברו של שלל, כי תרגום שלל עדאה, וכ"כ אז חלק עד שלל, (ישעיה ל"ג כ"ג), וענין הנמשל באחרי בבאורי הקצר:

באור הקצר

יאכל עד ולערב יחלק שלל, תקף הזאב וטרפו הוא בבוקר ובערב עם מעוט האור כאמרו וחדי מזאבי ערב (חבקוק א' ח'), שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפניה ג' ג'), זאב ערבות ישדדם (ירמיה ה' ו'), ועד גם הוא לשון שלל כמו אז חלק עד שלל (ישעיה ל"ג כ"ג) והתנבא עליו שבימי שאול שהיה המלך הראשון של ישראל בעת תחלת זריחתן של ישראל שפשט בכל האומות שסביבותיו ונאמר בו ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' י"ד מ"ז), שחבל בכל האומות, אכל שללם, ולערב, אחר שכבה נר ישראל ונאבדה מלכותם בגלות בימי אחשורוש חלקי שלל המן כדכתיב הנה בית המן נתתי לאסתר (אסת' ח' ז'):

(כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם, לשון הראב"ע על פסוק ויקרא יעקב אל בניו, את אשר יקרא אתכם, דבר הנביא לעתיד, ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אותם ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנביא' אמר וזאת אשר דבר להם אביה' ואחר כך ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות עכ"ל, ואין דבריו נכונים כי מפורש הוא ביוסף ואת שדי ויברכך, ברכת אביך גברו על ברכת הורי, תהיין לראש יוסף, אמנם לדעתי כי הודעת הטובות אשר תבאנה עליהם גם היא בכלל הברכה, כאשר מצאנו בברכות בלעם שלא התפלל עליהם רק הודיע הטובות העתידות לבוא עליהם כאמרו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וגו' (במדבר כ"ד י"ז), והכתוב קוראם ברכות כמ"ש כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל (שם א'), לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך (שם י'), ועכ"ז טוב עין (כיעקב) הוא יברך ויודיע להם הטובות העתידות

המעמר

משה ע"פ דרכו לא דבר רק על נחלתו אשר שפרה עליו, כי חלקו הי' באמצע הארץ ומסביב לו יהודה (ונכלל בו שמעון כידוע) והם היו גבורי חיל כמפורש גם עליו, חונה רבבות אפרים נושקי קשת, והם הגינו בעדו, ועל זה אמר ידיד ה' ישכון לבטח, וכאלו ה' חופף עליו וישכון בין כתפיו להצילו מכל צר ואויב, ולהגן בעדו תמיד.

ויחי מט

תרגום אשכנזי שעמ

וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם: (כט) וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרֹן הַחִתִּי: (ל) בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־

טער מיט איהנען, אונד זע־
נעטע ויא, יעדען נאך דעם
זעגנען, דער איהם געוואָר־
דען, זעגנעטע ער ויא. (כט) ער
גאב איהנען אויך ויינען לעטצ־
טען בעפעהל, אונר שפריך:
איך ווערדע צו מיינעם פאלקע
אינגעטהאן, בענראבט מיך
בייא מיינען פאטערן, אין דער
האהלע, ווועלכע אין דעם

פני

פעלדע דעם חתין עפרון ליענט, (ל) אין דער האהלע, ווועלכע אים פעלדע מכפלה

איזט

תרגום אונקלוס

ר ש ״ י

אֲבוּהִין וּבָרִיךְ יַתְהוֹן גְּבַר דִּי כִבְרָכְתֵיהּ בָּרִיךְ יַתְהוֹן: (כט) וּפַקֵּיד יַתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכַּנֵּשׁ לְעַמִּי קִבְרוּנִי לְוַת אֲבָהָתָי בְּמְעָרְתָּא דִּי בַחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה: (ל) בְּמְעָרְתָּא דִּי בַחֲקַל

וינרך לותם. והלא יש מהם שלא נרכם אלא קיטרן אלא כך פירושו ואת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין. יכול שלא נרך לרחבן שמעון ולוי ת״ל וינרך לותם כלם במשמע: אשר ברכתו. נרכם העתידה לבא על כל אחד ואחד נרך לותם לא היה לו לומר אלא איש אשר ברכתו נרך לותו מה ת״ל נרך לותם לפי שנתן ליהודה גבורת מלחמה ולבנימין מטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת״ל נרך לותם: (כט) ואסף אל עמי. ע״ש שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש לאמיות נלטון עפרי שהוא שלי הכנסה כגון ואין איש מאסף לותי הביתה. ואספתיו אל תוך ניתך. נאספכם את תבואת הארץ הנאספת לבית מפני הגשמי. נאספכם את מעזיכם. וכל לאסיפה האמורה נמיתה לא היא לשון הכנסה: אל אבותי. עם אבותי:

ויאסוף

ב א ו ר

העתידות לבא עליהם, ועם זה יתפלל שלא יגרום החטא לסלקן מעליהם, ולכן מתורגם בל״ת פעם במלת (ווירד) שהיא עתיד, ופעם במלת (זָקוּ) שהיא תפלה, כמו לא יסור שבט מיהודה ודעד לעפטער ווירד כיכט ווייכען פאן יהודה), יהי דן נחש (דן ווירד זיין אויינע טוטענגע), תהיין לרחש יוסף (זיין זָקוּען אויף דאס הויפט יוסף׳ם קאפענען): איש אשר כברכתו, העתידה לבא כמו שאמר למעלה אשר יקרא לאחד מהם באחרית הימים, (הרשב״ם), וכן פי׳ רש״י והרא״ם מפרש בחזר בלה לכל אחד מהברכות (ר״ל בחזר מפורש למעלה) נרך לותם, וכן מתורגם בל״ת: (כט) ויצו אותם, הלותה האחרונה: נאסף, נקיון שהוא ניווני, וענינו פינוי נפ׳ מיי שרש (לעיל כ״ה מ׳): קברו אתי אל אבותי, למעלה נענין השנועה לא השניע רק לת יוסף שהוא העיקר ויש סיפוק בידו שהוא המושל, ממנו פה לוה לכל בניו שילכו עמו לקברו, כן פי׳ הראב״ע, והרמב״ן כתב וזה לשונו ולא היה יעקב לריך לכך מכל לוה לנולם עמה שיקברו לותו אל המערה בחזר השניע ליוסף כי פחד לולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב בחרבו והלא תראה שהולרך יוסף לחלות פני בית פרעה שיבקשו עליו מפרעה שילך והוא ענה בחזר השניעך כי בעבור השבועה יתרלה בזה עכ״ל: אל אבותי, עם אבותי, וכן ואסה אל אחתה לא תקח (ויקרא י״ח י״ח) פי׳ עם אחתה: אל המערה, במערה, וכן ואל הארן תתן את העדת (שמות כ״ה כ״א), כמו בארון כן פי׳ הרד״ק. והרמב״ן פי׳ שיתכן שיהיה המקרא הזה קלר קברו לותי ושלותי אל אבותי אל המערה כי כן אמר ונשלחתי ממלרים, ויעלו אתו בניו, ופ״ת אל אבותי

פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה
אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן
הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר: (לא) שָׁמָּה
קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֶת שָׂרָה
אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֶת
רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־
לֵאָה: (לב) מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת: (לג) וַיְכַל
יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף
רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף
אֶל־עַמָּיו: נ (א) וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־
פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ:

ויצו

אַנגעזיכט זיינעם פאַטערס, ווײַנטע איבער איהן, אונד קיסטע איהן. (ב) יוסף

ר ש "י

(לג) ויאסוף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ולמדו רבותינו יעקב לא מת: לתנוח

תרגום אונקלום

בְּפוֹלְחָנָא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דְּכְנַעַן
דִּי זְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא מִן עֶפְרֹן חִתָּאָה
לַאֲחֻסָּנַת קְבוּרָא: (לא) תַּמָּן קָבְרוּ יָת אַבְרָהָם
וְיָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ תַּמָּן קָבְרוּ יָת יִצְחָק וְיָת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ וְתַמָּן קָבַרִית יָת
לֵאָה: (לב) זְבִינֵי חַקְלָא וּמְעָרְתָא דִּי בֵיהּ מִן בְּנֵי חִתָּאָה: (לג) וְשֵׁיצִי יַעֲקֹב
לְפַקָּדָא יָת בְּנוֹהִי וּכְנַשׁ רַגְלוֹהִי לְעַרְסָא וְאִיתְגְּנִיד וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ:
נ (א) וּנְפַל יוֹסֵף עַל אַפֵּי אֲבוּהִי וּבְכָא עֲלוֹהִי וּנְשַׁק לֵיהּ: (ב) וּפַקֵּד יוֹסֵף

ב א ו ר

לחנתי, לות לחנתי, לשון חנה, אל המערה, נמערתא, כהרד"ק ובן מתורגם בל"ז: (ל) אשר קנה אברהם, מפני שיצאו בארץ לחברת ימים וצוה הודיעם לת קנין לחנרם לתחזת קבר מלת עפרון ומלת בני חת ובכבר קדמו זה הוא ובני דורות קודמים בלתי יובל לחדם לערער. (ר"ע ספורנו), וכן פי' הרשב"ם: (לב) מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת, פשוט הכתוב כן הוא, השדה והמערה לחזר בו, מקנה הוא מלת בני חת, וכן מתורגם בל"ז: (לג) ויכל יעקב וגו', לחזר כלה יעקב לצות לת בניו, ויאסף רגליו וגו', וכן מתורגם בל"ז: ויאסף רגליו, הכניסן למטתו כי עד עתה יצא על המטה ורגליו תלויות לו שומדות על הארץ:

ב (א) וישק לו, לדעת הרלב"ע בתחלת פירושו על ס"ה ולעיל נפ' תולדת (כ"ז ל"ו), ים הגדל בל"ק בין נשיקה עם למ"ד לנשיקה עם מלת לת, שהנשיקה עם לת היא נפה, ועם למ"ד היא ניד לו על הלז, וזה נפות כך בלעזון, ואולם המתרגם החבמי לא

(ג) וַיֶּצַו יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־
הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ
הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל: (ג) וַיִּמְלְאוּ־
לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי
הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם
שִׁבְעִים יוֹם: (ד) וַיַּעַבְרוּ יְמֵי
בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית
פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה
לֵאמֹר: (ה) אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר

הנה

תרגום אשכנזי שפ

בעפאהל זיינען דיענערן, דען ערצטען, זיינען פאַ־טער איין צו באַלזאַמירען; דאַ באַלזאַמירטען דיא ערצטע דען ישראל איין; (ג) זיא ליעסען איהם פיערציג טאַגע פער־שטרייכען, דען זאָ פיעל טאַגע מיסען דען איינגעבאַלזאַמיר־טען פערשטרייכען, אונד דיא מצרים בעוויינטען איהן זיע־בענציג טאַגע. (ד) אַלס דיא צייט, איהן צו בעוויינען, פאָר־בייא וואַר, שפראַך יוסף צו דען הויזלייטען פרעה'ס: האַ־בע איך געוואָגענהייט אין איי־ערן אויגען געפונדען, זאָ ברינגט דעם פרעה פאָלגענ־דעם פאָר: (ה) מיין פאַטער האַט מיך בעשוואָרען, אונד געשפראָכען: איך שטער־

תרגום אונקלוס

יַת עַבְדּוֹהִי יַת אַסָּוָתָא לְמֶחְנַט יַת אָבוּהִי
וְחָנָטוּ אַסָּוָתָא יַת יִשְׂרָאֵל: (ג) וּשְׁלִימוּ לֵיהּ
אַרְבְּעִין יוֹמִין אֲרֵי כֵּן שְׁלִימוּ יוֹמֵי חֲנָטַיָּא
וּבְכוֹ יָתֵיהּ מִצְרָאֵי שַׁבְעִין יוֹמִין: (ד) וְעָבְרוּ
יוֹמֵי בְכִיתֵיהּ וּמַלֵּיל יוֹסֵף עִם בֵּית פַּרְעֹה
לְמֵימָר אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימָר: (ה) אַבָּא

רש"י

נ (ב) לחנוט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום. ויבכו אותו מצרים ע' יום. מ' לחניטה ושלשים לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין

באור

מצא בלשונו ההבדל הזה, והוצרך לתרגמו כמו וישק אותו, ועיין מה שכתבתי דעתי בענין זה בפ' תולדת בפסוק ושקה לי (שם): (ב) לחנט, הוא ענין מעשה סמים שעשו למת בימי' ההם, כדי שיעמוד בשרו ימים רבים שלא יסרח ושלא ירקב, ועוד היום ימצאו מן החנוטים ההם, ששמרו תמונתם ולא נרקבו ברוב הימים שעברו עליהם מאז ועד עתה, והם קשים כאבן ושחורים עד מאוד, נקראים בל"א (עגיפטיטע מומיע): (ג) וימלאו לו ארבעים יום, דרך החונטים למשוח הגוף במיני סמים ובשמים מדי יום ביומו ארבעים יום רצופים, ומלת וימלאו לשון השלמה, והוא קרוב לענין מלוי ממש, והנה לשון מלוי נמצא בבנין הקל פעמים עומד ופעמים יוצא, כמו כי מלאה הארץ חמס (שם ו' י"ג), עומד, ומלאו את המקום הזה דם נקים (ירמי' י"ט ד'), יוצא, ולכן גם פה יוכל להתפרש שהוא עומד כתרגומו ושלימו כמו כי מלאו ימי (לעיל כ"ט כ"א), ויוכל להתפרש שהוא יוצא ושב על הרופאים שהם השלימו מעשה החניטה בארבעים יום, וכן נראה דעת רש"י שכתב השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום עכ"ל, וכן מתורגם בלשון אשכנזי: שבעים יום, ארבעים לחניטה ול' לבכי, כמו שעושים לכל אדם גדול כמו שמצאנו באהרן ובמשה רבינו אבל אותם עשו אחר קבורה וליעקב אבינו עשו קודם קבורה כי חנוט היה: (ד) בכיתו, שם והנפרד ממנו בְּבִית, ע"מ שְׁבִית חֲנִית בְּרִית, ולא נמצא עוד על משקלו זה: באוני פרעה לאמר, בלשון זה כאלו הוא המדבר כמו שאמור אבי השביעני וגו': אבי השביעני לאמר, אבי השביעני ויאמר:

הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר
כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָה
תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא
וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה:
(ו) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־
אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ: (ז) וַיַּעַל
יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ
כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל
זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם: (ח) וְכֹל בֵּית
יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם

וצאנם

בע! אין מיינעם גראַבע, דאַז איך מיר אים לאנדע כנען גע־גראַבען, דאַ זאָללסט דוא מיך בעגראַבען! נון מעכטע איך אַלזאָ הינויף ציעהען, מיינ־נען פֿאַטער בעגראַבען, אונד וויעדער צוריק קאָממען! (ו) פרעה ליעס זאַגען: ציעהע הינויף, אונד בעגראַבע דיי־נען פֿאַטער, וויא ער דיך בע־שוואָרען האַט, (ז) אַלזאָ גינג יוסף הינויף זיינען פֿאַטער צו בעגראַבען. מיט איהם גינ־גען אַללע בעדיענטען פרעה'ס, דיא עלטעסטען זיינעס הויזעס, אונד אללע עלטעסטען אויס דעם לאַנדע מצרים, (ח) יוספֿס הויזלייטע, זאָ וויא זיינע ברידער אונד דאַז געזינדע זיינעס פֿאַטערס; נור איהרע קינדער,

רש"י

מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש. ומדרשו עוד מתישב על הל' כמו אשר קניתי. אמר ר' עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר א"כ אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקדש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא

תרגום אונקלוס

קַיֵּים עָלַי לְמֵימַר הָא אֲנָא מָאִית בְּקִבְרִי
דִּי אַתְקֵנִית לִי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרִינָנִי
וּכְעַן אֶסַּק כְּעַן וְאֶקְבַּר יַת אַבָּא וְאֵיתוּב:
(ו) וַאֲמַר פַּרְעֹה סַק וּקְבוֹר יַת אָבוּךְ כְּמָא
דִי קַיֵּים עֲלָךְ: (ז) וּסְלֵיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר יַת
אָבוּהִי וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה סָבֵי
בֵיתֵיהּ וְכֹל סָבֵי אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (ח) וְכֹל
בֵּית יוֹסֵף וַאֲחוֹהִי וּבֵית אָבוּהִי לְחוֹד טַפְלְהוֹן

וענהון

באור

הנה אנכי מת, ואתה תקברני בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען, זהו שעור הכתוב לפי דעת בעל הטעמים שהעמיד סגולתא במלת מת, וכן מתורגם בל"א: כריתי, הראב"ע פי' לשון חפירה כמו כי יכרה איש בר (שמות כ"א ל"ג), וכן פי' רש"י והרד"ק, וכן תרגם יב"ע דחפרית, וכן מתורגם בל"א, כי יתכן שיעקב אבינו כרה וחפר קברו בחייו, וא"ת דאתקנית, תרגם לפי הכוונה כמנהגו ולא כהוראת המלה, ועוד פי' הרד"ק שי"מ אותו לשון קנין כמו וגם מים תכרו מאתם (דברים ב' ו'), ואף על פי שאברהם קנה אותו הרי הוא כאלו קנהו או מפני שקנה חלק עשו בנזיד עדשים, וכן פי' רש"י בשם הב"ר, אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה: ואשובה, אל ידאג שאני מניח את ארצו לגמרי: (ו) ויאמר פרעה, לעבדיו שיאמרו ליוסף עלה וגו', כי עמהם דבר, וכן מתורגם בל"א (פרעה ליעס זאַגען): כאשר השביעך, ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך: (ז) כל עבדי פרעה, כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים, להיותו נחשב

ויחי נ

הרגום אשכנזי שפא

וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃
(ט) וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים
וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ (י) וַיָּבֹאוּ
עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד
מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת
ימים

אי׳ר קליינעם אונד גראָסעם פֿיעה, ליעסען זיא אים לאַנדע גשן. (ט) מיט איהם צאָגען הינויף זאָ וואַגען אַלס רייטערייא, אונד וואַר איין זעהר גראָסעם לאַגער. (י) אַלס זיא אַן דיא איינגעציינטע טענג קאַמען, וועלכע אַן דער זייטע דעס ירדן׳ס ליעגט, זאָ היעלטען זיא דאַזעלבסט אייניע זעהר גראָסע אונד העפֿטיגע קלאַגע, אונד ער שטעללטע איבער זיינען פֿאַטער אייניע טרויער פֿאָן זיעבען טאַגען

חרגום אונקלום

ר ש ׳ י

וַעֲנָדָן וְחוֹרָיהוֹן שָׁבָקוּ בַּאַרְעָא דְּגֹשֶׁן׃
(ט) וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ אַף רְתִיכִין אַף פָּרָשִׁין וַהֲוַת
מַשְׁרִיתָא סַגִּיאָה לַחֲדָא׃ (י) וַאֲתוֹ עַד בֵּית
אִידֵּרֵי דְאָטָד דִּי בְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּסְפָדוּ תַמָּן
מְסֵפֶד רַב וְתַקִּיף לַחֲדָא וַעֲבַד לַאֲבוּהִי אֵבְלָא

במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף לטדין היה. ורבותינו דרשו על שם המלחמה שנלחמו כל מלכי כנען ונפילתי יסמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בחרונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתריס כגורן

המוקף

באור

למכס בעיני מצרי הדור כלומרו וזקניו יחכם (תהלים ק״ה כ״ב): (ט) ויעל עמו, העלה יוסף עמו גם רכב גם וכו׳, כמו ויעל עלת (לעיל מ׳ כ׳), לשון מפעיל, (הרשב״ם), ולפי לשון לפי׳ זה כי בנגין הקל מלשונו בפתח בחית״ן בעבור לות הגרון שחזרו כמו ויעל מצם (שמות כ״ד ט״ו), ולפי שעבור שכח לשון יחיד על רכיס, הנה כבר פתנו כי בנוף הפעל ברחשונה לא יבוא לא על המשבר ולא על הסיון, ועוד שהוא מוסב על הרכב המוכר רחשונה שהוא לשון יחיד, ולכן ת״ם ויכ״ע ושליקי, כפי שכוונה על העולים ושינו מלשון יחיד ללשון רבים, ולפי זה׳ מענין השעיל היו כריכים לתרגם ותשיק עמיה, וכן מתורג׳ בלשון לשבנו מן הקל על העולים: גם רכב גם פרשים, לכנודו, וכ׳ מלות גם סנלים בכל המקרא, כל אחד לא לרבות על חברו לפי ענין דבר מוקדם בענין הכוונה לפיכך יאמר גם עם הזולם כי יכבד היותו לחרון וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכ״ף השמוש בלשונו כמוך בפרעה (לעיל מ״ד י״ח), כלומר זה כזה וזה כזה: ויהי המחנה כבד מאד, לשון רבוי והוא גם ת״ל סגיאה, וכן מתורגם בל״ם (גרסעם): (י) גרן האטד, מוקף לטדין היה, והוא מין ממיני הקוליס, וקין והדדר (שם ג׳ י״ח), ת״ל וכובין ולטדין, ובכ״ר והדדר זו קודם שהוא עבוי דרין דרין, ופי׳ הערוך קודם בלעז קרדו״ן, ונקרא כן גם בלעזין יוני ורומי וזרעים בנוות ורחבם עבוי דרים דרים והם לאחבל, ובל״ם נקרא (ריסטעל): מספד גדול וכבד מאוד, פה ת״ם ובכד, ותקיף, לפי ענינו, וכן מתורג׳ בל״ם (העפטיג): ויעש לאביו אבל שבעת ימים, לשון סרחב״ע לחר שקברהו כאחר לחרו קדמונינו ז״ל עכ״ל, והוסיף לפרש בעל לחל יוסף לחר ז׳ ימים שקברהו, כאחר לחרו קדמונינו ז״ל בשבת מועד קטן אחין האבילות חל עד שיסתום הגולל עכ״ל לחל יוסף, ולא ידעתי מי הכריחו להוסיף עוד על דברי חז״ל ולומר לחר ז׳ ימים שקברוהו ולדבריהם חל האבילות תיכף לחר הקבורה, והנה בלי ספק יפרש הרחב״ע בי הי׳ זה לחר שחזר מקברון ובחזרתו בשבח חל המקום הזה עשה לו בן כאחר לוס ויעשו לחתו בניו לרלה בנען

ויקברו

יָמִים: (יח) וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן: (יט) וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם: (כ) וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי

על

תרגום אשכנזי

אַן. (יח) אַלס דער כנעני, איינ= ווּאָהנער דעם לאַנדעם, דיע= זע טרויער אויף דער איינע= ציינטען טעננע זאַה, שפּרא= כּען זיא: דיא מצרים האַבען היער גרָאסע טרויער! דאַרום נעננט מאַן זיא טרויערפלאַטץ דער מצרים, אַן דער זייטע דעם ירדן׳ס. (יב) זיינע זאָהנע טהאַטען איהם, וויא ער א׳ה= נען בעפֿאָהלען האַטטע, (יג) נעמליך זיינע זאָהנע פֿיהר= טען א׳הן אין דאָס לאַנד כנען, אונד בעגרובען א הן אין דער האָהלע דעם פֿעלדעם מכּפּלה, ווָאָ אברהם דאָס פֿעלד נעקויפֿט האַטטע צום ערבּבענרעבנים פֿאַן דעם חתין עפרון פֿאָר

ר ש "י

המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צוה אותם. מהו לאחר מיתה: (יג) ויעשו לו בניו. אותו בניו. ולא בני בניו שכך היה יעקב מבקש מהם מלבי ולא לאחד מבניהם שהם מבנות כנען חלל ואסף וקבע להם מקום שלשה למזרח וכן לד׳ רוחות וכשדרן למסע מחנה של דגלים ונקבעו כאן. לומר לא יפה שהות עתיד לצאת לא החרון. ויוסף לא יפה שהות מלך. מנשה ואפרים יהיו תחת יוסף והוא היה על דגלו בשהות בשות במסר

תרגום אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין: (יח) וַחֲזָא יָתִיב אַרְעָא כְּנַעֲנָאָה יָת אֵבְלָא בְּבֵית אִידֵּרִי דְאָטָד וַאֲמָרוּ אָבֵל תַּקִּיף דֵּין לְמִצְרָאֵי עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵהּ אָבֵל מִצְרַיִם דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא: (יט) וַעֲבָדוּ בְנוֹהִי לֵיהּ כֵּן כְּמָא דִי פַקֵּידִינוּן: (כ) וּנְטָלוּ יָתֵיהּ בְּנוֹהִי לְאַרְעָא דְכְנַעַן וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בְּמְעָרַת חַקַל כָּפֵלְתָּא דִי זְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה עַל אַפֵּי

לזרן

באור

ויקברו אתו וגו' ואח"ז ויעל יוסף מלרימה וגו', ומה שרולה להעיר מדברי קדמונינו, הנה מפורש להפך בדברי ק"ל בסוטה (דף י"ג ע"ח), שפירשו גרן האטד על שם המלוע שנאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמ' וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו זו בתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים ע"כ, הרי מפורש שהי' נשואם החרון ולא נחזרה, אם לא שיפרש שהשם' שבתחלת הפסוק הי' נשואם לארן והשל שבסוף הפסוק הי' נחזרה, ויפסוק לפסוקין נפשיטא מריפא, וע"ד שהרי אמר וירא יושב הארן הכנעני את האבל בגרן האטד, ולא אמר את השם, והיכן שהי' נשואם החרון קודם הקבורה כמו שהיה הל' של נכי במרים קודם הקבורה שלא במהרגלו היום שהם לאר שבעת ימי האבלות, כי מניע הי', ולא יסרס: (יא) וירא יושב הארן הכנעני, כלומר וירא הכנעני שהות יושב הארן ההיא, (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"ת, ושעור הכתוב, וכאשר ראה הכנעני שהות יושב הארן ההיא את האבל בגרן האטד, אמרו אבל כבד (הות) זה למלרים, וכן מתורגם בל"ת: (יב) ויעשו בניו לו כן כאשר ליום, כלל ופרט וכלל: (יג) וישאו וגו', שנשתהו

עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ (יד) וַיָּשָׁב יוֹסֵף
מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים
אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ
אֶת־אָבִיו׃ (טו) וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף
כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ
יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת
כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃
(טז) וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ
ציה

ממרא. (יד) נאַכדעם יוסף זיי־
נען פאַטער בעגראַבען האַט־
טע, קעהרטע ער נאַך מצרים
צוריק, ער אונד זיינע ברידער,
אונד אַללע, דיא מיט איהם
הינויף געצאָגען וואַרען, זיי־
נען פאַטער צו בעגראַבען.
(טו) אַלס נון דיא ברידער
יוסף'ס ערוואָגען, דאַס איהר
פאַטער טאָד וואַר, שפראַ־
כען זיא: ווען נור יוסף אונז
ניכט גראַם איזט, אונד אַללעס
באַזע וויעדער פערגעלטען
ווירד, דאַז וויר איהם אַנגעטהאַן! (טז) זיא ליעסען דעם יוסף ענטביעטהען: דיין פאַטער האַט

תרגום אונקלוס

מַמְרֵא: (יד) וְתַב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא וַאֲחוֹהִי
וְכָל דִּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ לְמִקְבַּר יַת אָבוּהִי בָּתַר
דִּקְבַר יַת אֲבוּהִי: (טו) וַחֲזוֹ אֲחֵי יוֹסֵף אֲרֵי
מִית אֲבוּהוֹן וַאֲמָרוּ דִּלְמָא יִטַּר לָנָא דְּבָבוּ
יוֹסֵף וַאֲתָבָא יָתֵיב לָנָא יַת כָּל בִּישְׁתָּא דִּי
גְמַלְנָא יָתֵיהּ: (טז) וּפַקִּידוּ לְוַת יוֹסֵף לְמֵימָר
אבוך

רש"י

שמסר להם אביהם לישא מטתו: (יד) הוא
ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן כאן
הקדי' אחיו למצרים העולי' אתו ובהליכתן
הקדים מצרים לאחיו שנא' ויעלו אתו כל
עבדי פרעה וגו' ואחר כך כל בית יוסף
ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי
כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב
נהגו בהם כבוד: (טו) ויראו אחי יוסף
כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו
אבל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שולחנו
של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן: לו ישטמנו. שמא ישטמנו לו מתחלק
לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדבריך לו שמעני ולו הואלנו לו
מתנו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו. לו הקשבת למצותי. ולו אנכי שוקל על כפי. ויש
לו משמש בלשון שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה
אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי. אולי ישיב ה' אותי הרי הוא
כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אם אולי יש חמשים צדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצוס

באור

לארץ כנען וקברוהו במקום שצוה להם: (יד) וישב וגו', שעור הכתוב, ואחרי קבור יוסף את
אביו, שב מצרימה, הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבר את אביו, וכן מתורגם בל"א: (טו) ויראו
אחי יוסף וגו', כשראו אחי יוסף שמת אביהם אמרו לו ישטמנו וגו': לו ישטמנו, לשון שמא,
שמא יטור לנו איבה, ומלת לו בוי"ו שורק מתחלק לענינים הרבה, יש משמש בלשון בקשה
והלואי כמו לו ישמעאל יחיה לפניך (לעיל י"ז י"ח), לו יהי כדברך (שם ל' ל"ד), ויש משמש
בל' אם כמו לו החיתם אותם (שופטים ח' י"ט), לוא הקשבת למצותי (ישעי' מ"ח י"ח), ויש
משמש בל' שמא כמו לו ישטמנו יוסף, ואין לו דומה במקרא: גמלנו, זה ל' המתרגם האשכנזי
כל גמול ענינו התחלת הטוב' או הרע', וגדרו הנהגת בעל הבחירה עם רעהו לעזור אותו
אל ההצלחה האמתית או למנעה ממנו, וכאשר ישיב לו רעהו הטובה או הרעה ההיא יאמר
עליו שהוא משיב גמול או משלם גמול או עושה לו כגמולו אשר גמל עליו, ולא תמצא במקרא
ענין הגמול על תשלום הטובה או הרעה מבלי שיחובר אליו בפירוש פעל ההשבה או התשלום,
ובל"א התחלת הטובה (גוטעס ערלייגען או חכטוהן), ותשלום הטובה (גוטעס פערגעלטען)
עכ"ל, ותבין מזה נוונת תרגומו: (טו) ויצוו אל יוסף, כמו ויצוס אל בני ישראל (שמות ו'

ויחי נ

צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: (יז) כֹּה־
תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע
אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ
וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי

אביך

תרגום אשכנזי

פאר זיינעם טאדע בעפאהלען, (יז) זא זאללט איהר צו יוסף שפרעכען: ליעבער! פערצייהע דאך דאז פערברעכען דיינער ברידער אונד איהר פערשולדען, דאס זיא זא איבעל אן דיר געטהאן! נון א! פערצייהע דאך דאז פערברעכען דער דיענער דעס גאטטעס

תרגום אונקלוס

אָבוּךְ פַּקִּיד קֳדָם מוֹתֵיהּ לְמֵימָר: (יז) כְּדֵין
תֵּימְדוּן לְיוֹסֵף בְּבָעוּ שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי אֲחָךְ
וּלְחַטָּאֵיהוֹן אֲרֵי בִישְׁתָּא גְּמָלוּךְ וּכְעַן שְׁבוֹק
כְּעַן לְחוֹבֵי עַבְדֵי אֱלָהָא דְאָבוּךְ וּבְכָא יוֹסֵף

במללותהון

רש"י

אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה: אביך צוה. שנו בדבר השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו: (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך

באור

י"ג), צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל, אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן: לאמר, יש בפסוק הזה ב' פעמים לאמר, ואח"ז מתחיל עוד כה תאמרו, ויובן לפי כוונתנו שהמלה הזאת תורה על לשון האומר ממש, ולכן בכל מקום אחר לשון אמירה מסב הדבור אליו כאילו בעצמו ידבר, ולא כאיש אחר המודיע רק כוונת האומר ולא לשונו ממש, ועפ"ז אין שום יתור פה בפסוק, כי הראשון יורה על לשון השליח ששלחו אל יוסף שהתחיל במלת אביך, ויראה ששלחו איש אי אנשים אחרים ולא אחד מאחיהם לכן אמר אביך ולא אבינו, ורש"י פי' ששלחו את בני בלהה, ויב"ע בתרגומו אמר כי את בלהה שלחו, ולשון אביך ולא אבינו מורה יותר כדבריו, והשני יורה על לשון יעקב בצוותו שהתחיל במלת כה תאמרו, וכה תאמרו יורה על לשון המצווים מאת יעקב שיתחילו ממלת אנא, ושעור הכתוב כן הוא, ויצוו (אל שלוחם שילך) אל יוסף וְיֹאמֶר: אביך צוה לפני מותו וַיֹּאמֶר: כה תאמרו וגו', והכתוב השתמש במקור עם למ"ד, שהוא מלת לאמר, כדרך הלשון בכל מקום בבוא פעל אחרי פעל, כאשר לא תושלם הפעולה המכוונת אליה באחד מהם, שיבא השני בלי הוראת הזמן והגוף והמין, כי אם במקור עם אחת מאותיות בכל"ם השיינות לו, כמו לא יוכל הנער לעזב (לעיל מ"ד כ"ב), לא תספון לראות (שם כ"ג), ויבלא העם מהביא (שמות ל"ו ו') (עיין הקדמת הספר), אף כאן ויצוו לאמר, אביך צוה וגו' לאמר, ובפסוק הבא ששם התחלת הדבור של המצווה, ואין שם התנאי שזכרנו שהוא פעל אחרי פעל, לא הי' ראוי להשתמש במקור, לכן פתח כה תאמרו: (יז) אנא, המלה הזאת נמצאת בה"א בסוף, אָנָּה, ותורה על שאלת המקום, ועקרה אן, כמו אן הלכתם (שמואל א' י' י"ד), והה"א נוספת, ונמצאת באל"ף בסוף, אנא, ועקרה נא, והאל"ף שבראש נוספת, כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש נא, וכתב שם עוד שיתכן שהיא שרשית, וכ"כ בשרש אן, והוא לעולם מלעיל, כי האל"ף קמוצה, והנו"ן דגושה, ותורה על התחנה והבקשה והפיוס, ונמצאת ו' פעמים בה"א בסוף על ההוראה הזאת, ונמנו במסורת: שא נא, בא בענין המחיל' כי סליחת הפשע היא נשיאתו ונטילתו מן האדם: ועתה שא נא, עד כאן הי' מאמר יעקב ששם בפיהם לפני מותו (כפי מה שאמרו), וממלת ועתה ואילך הוא מאמר השלוחים עצמם, ומדוקדק מלת ועתה, ר"ל ועתה אחר שראית שהוא רצון אביך למחול חטאתם, אל תמנע מלעשותו: לפשע, הלמ"ד מורה לפעמים על העצם עצמו כמו מלת את ויספיק הענין זולתה, כמו הרגו לאבנר (שם ב' ג' ל'), אנוש לשברך (ירמי' ל' י"ב), ודומיהם רבים: עבדי אלהי אביך, אפילו לא היו אחיך, מאמונת

אביך

אָבִיךָ וַיֵּבֶךְ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו׃ (יח) וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֵּנוּ לְךָ לַעֲבָדִים׃ (יט) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי׃ (כ) וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ * (כא) וְעַתָּה אַל־

תירא

תרגום אשכנזי שפג

דיינעס פאַטערס! יוסף וויינטע, אַלס מאַן זאָ מיט איהם שפראַך. (יח) הערנאַך גינגען אויך זיינע ברידער, פיעלען פאָר איהם הין, אונד שפראַכען: וויר וואָללען דיינע שקלאַפען זיין! (יט) יוסף אַבער אַנטוואָרטעטע איהנען: פירכטעט אייך ניכט! בין איך דען אַן גאָטטעס שטעללע? (כ) האַבט איהר גלייך דיא אַבזיכט געהאַבט, מיר באָזעס צו טהון, זאָ האַט דאָך גאָטט צור אַבזיכט געהאַבט, עס צום גוטען צו לענקען, אום דאַז אויסצופיהרען, וואַס יעטצט געשיעהט: איין גראָסעס פאָלק צו ערהאַלטען! (כא) זאָ פירכטעט

תרגום אונקלוס

בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִמֵּיהּ׃ (יח) וַאֲזָלוּ אַף אֲחוֹהִי וּנְפָלוּ קֳדָמוֹהִי וַאֲמָרוּ הָא אֲנַחְנָא לָךְ לְעַבְדִּין׃ (יט) וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף לָא תְדַחֲלוּן אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אָנָא׃ (כ) וְאַתּוּן חֲשַׁבְתּוּן עָלַי בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ אִתְחַשְׁבַת לְטָבָא בְּדִיל לְמֶעְבַּד כְּיוֹמָא הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי

רש"י

מת אלוהו קיים והם עבדיו: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה

באור

אביך הם, ואתה והם אחים באמנה, ויש לכם לאהוב זה את זה ולסלוח זה לזה: בדברם אליו, מכאן נראה כי יותר מאחד שלחו אליו, ואפשר תהיה הכוונה על אחיו, בדבר אֶחָיו אליו ע"י השליח: (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) התחת אלהים אני, וכי במקומו אני שאוכל להרע לכם אף אם הייתי רוצה להרע לכם: (כ) ואתם חשבתם וגו', מחובר לפסוק של מעלה, הלא תראו שכלכם חשבתם עלי לעשות לי רעה, ולא יכולתם כי אלהים חשבה להיות עשייתכם לטובה לכל העם, ואיך אוכל אנכי לבדי לעשות לכם רעה נגד רצון האלהים, כן פי' רש"י. והרשב"ם פי' שהוא התנצלות על הרעות אשר גמלוהו אשר התנצל יוסף בעדם, מלבד מה שאמר בתחלה, התחת אלהים אני, שלא אוכל להרע לכם, אמר עוד ואף גם שאתם לא פשעתם בי בדבר מכירתכ' אותי מצרימ' כי הקב"ה גרם לכם ולטובתכם נתכוון, ובא כאן מלת הנוכחים ואחריו הפעל לנוכחים, ואתם חשבתם, כדרך הלשון בכל מקום שיש התנגדות במאמר, כי מאמר ואתם חשבתם מתנגד למאמר אלהים חשבה הבא אחריו, ושעורו הן אמת שאתם חשבתם או אע"פ שאתם חשבתם, לרעה, האלהים חשבה לטובה, וכן תרגם המתרגם האשכנזי: חשבתם עלי רעה, חשבתם עלי (לעשות לי) רעה: אלהים חשבה לטבה, אלהים חשב להפכה שתצא ממנה טובה, וכן מתורגם בל"א: למען עשה כיום הזה, כדי לעשות כדבר שנעשה בעת הזאת שאתם רואים, שהוא להחיות עם רב, וכן מתורגם בל"א הלשון הקצר הזה: עשה, מקור שלא כמנהג חבריו בעלי הה"א באחרונה שתשתנה לתי"ו, ודומה לו ראה פניך (לעיל מ"ח י"א): כיום, יאמר לפעמים על העת והזמן כמו ביום הכתי כל בכור (במדבר ח' י"ז), פי' בעת הכתי, כי בלילה מתו

תרגום אשכנזי

טעט אייך ניכט! איך ווילל אייך פערפפלעגען אונד אייערע קינדער! ער טרעסטעטע זיא, אונד שפראך איהנען מוטה איין. (כב) יוסף וואהנטע אלזא אין מצרים, ער אונד זיינעס פאטערס הויז. יוסף לעבטע הונדערט אונד צעהן יאהרע. (כג) יוסף זאה נאך אורענקעל דעם אפרים; אויך דיא קינדער מכיר'ס, מנשה'ס זאהנעס, וואורדען געבארען אונד ערצאגען אויף דען קניען יוסף'ס. (כד) יוסף שפראך צו

ויחי נ

תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־
טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־
לִבָּם: (כב) וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם
הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה
וָעֶשֶׂר שָׁנִים: (כג) וַיַּרְא יוֹסֵף
לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי
מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי
יוֹסֵף: (כד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו

אנכי

תרגום אונקלוס

(כא) וּכְעַן לָא תְדַחֲלוּן אֲנָא אֵזוֹן יַתְכוֹן וְיַת
טַפְלְכוֹן וְנַחֵם יַתְהוֹן וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל
לִבְּהוֹן: (כב) וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית
אָבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין: (כג) וַחֲזָא
יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אַף בְּנֵי מָכִיר
בַּר מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף: (כד) וַאֲמַר
יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַיְיָ מִיְדַכַּר דְּכִיר

רש"י

רעה והקב"ה חשבה לטובה והאיך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. ד"א י' נרות לא יכלו לכבות נר א' וכו': (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

באור

הבכורים ולא ביום: (כא) וידבר על לבם, דברים המתקבלים על הלב: (כג) בני שלשים, לשון הראב"ע בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים עכ"ל, ור"ל כי פירושו בנים של שלשים והם רבעים כי הסמיכות יורה על הקיין לדעת המדקדקים, אבל המתואר לא יסמך אל התאר, ולכן אם הי' שלשים תאר אל בני ראוי להיות בנים שלשים, ולדעת הרד"ק בפסוק בני רבעים (מלכים ב' י' ל') הוא כמו בנים רבעים, בא הסמיכות במקום הנפרד, והענין אחד, כי נכדי האדם הם הדור השלישי לו, ויקראו בני השניים, שהם בני הדור השני, או בנים שניים, שבניו הם הבנים הראשונים, וכן בני נכדיו הם הדור הרביעי לו, ויקראו בני השלישיים או בנים שלשים (ואין מקום לתפיסת בעל אבל יוסף על הראב"ע, מן פסוק בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (הנזכר לעיל), ואדרבה זכרי' הי' הדור החמישי ליהוא, כי מלכו אחריו יהואחז ויואש וירבעם וזכרי', והי' א"כ זכרי' אחד מן בני הדור הרביעי לדעת הראב"ע, או אחד מבנים רבעים לדעת הרד"ק ז"ל), והנה בנים שלשים בל"א (אורענקעל): גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף, התוספת של גם יורה לענין מה שאמר ילדו, כי פי' ילדו ענין התרבות והגדול, ולפי שהי' אפרים צעיר ממנשה, לא גדלו נכדיו על ברכי יוסף רק שזכה לראותם בעודם קטנים בחיק אמותם, אבל מנשה שהי' הבכור גודלו בני בניו על ברכי יוסף והכוונה שרבה וטפח אותם על ברכיו, וא"ת אתילידו ורבי יוסף לא תרגם מלת ברכי רק לפי הכוונה, והמתרגם לל"א תרגם מלת ילדו (געבאהרען אונד ערצאגען), כי מלת ילד כוללת שתי הענינים הלידה והגדול, ובפרט בהסמכה אל על ברכי, ותרגם על ברכי כהוראת המלה: בני מכיר, אף שלא נזכר לו בפ' פנחס רק בן אחד והוא גלעד, עכ"ז בלי ספק הי' לו עוד בנים, כי כן תוב שם בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד לגלעד משפחת הגלעדי (במדבר כ"ו כ"ט), הרי מבואר שמשפחת מכיר לבד ומשפחת

אָנֹכִי מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב: (כה) וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה: (כו) וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם:

תרגום אשכנזי שפד

זיינען בריידערן: איך שטערבע! נאָטט ווירד אייך בעזוכן, אונד אייך אויס דיעזעם לאַנדע הערויף פֿיהרען אין דאָז לאַנד, וועלכעם ער דעם אברהם יצחק אונד יעקב צוגעשוואָרען. (כה) יוסף ליעס דיא קינדער ישראל שוואָרען אויף דיעזע וואָרטע: נאָטט ווירד אייך בעזוכן! זאָ זאָללט איהר מיינע געביינע פֿאָן היער מיט הינויף נעהמען. (כו) יוסף שטאַרב הונדערט אונד צעהן יאַהרע אַלט; מאָן באַלזאַמירטע איהן איין, אונד ער וואורדע אין איינע לאַדע נעלעגט אין מצרים.

חזק

תרגום אונקלוס

יַתְכוֹן וְיֵסֵף יַתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דִי קַיֵים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: (כה) וְאוֹמִי יוֹסֵף יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר מְיַדַּכַּר דְּכִיר יְיָ יַתְכוֹן וְתַסְקוּן יַת גַּרְמַי מִכָּא: (כו) וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וְחַנְטוּ יָתֵיהּ וְשַׁמוּהִי בְּאָרוֹנָא בְּמִצְרָיִם:

באור

גלעד לכך, והיינו לפי שנלעד הי' למשפחה רבה נחזנו בניו למשפחה בפ"ע על שמו, ומאיר לחזיו שלח הולידו הרבה נחזנו כלם למשפחה לחת ע"ש לחניו, וכן פי' רש"י שם: (כה) וישבע וגו' פקד יפקד וגו' והעלתם וגו', כנר הולידע בפסוק הקודם שפקד יפקד לותם, לכל שעורו פה, כאשר פקד יפקד אלהים לתכם לז והעלתם לת עלמתי מזה לתנם, וכן מתורג' נל"ל: (כו) ויחנטו, הרופאי': וַיִּישֶׂם, לדעת הרלב"ע שרשו יסם והוא פעל יוצא מבנין פקל, על משקל וַיִּיצֶר ה' לאלהים (לעיל ב' ז') (וכן וַיִּיצֶק נח (שם ט' כ"ד), וַיִּיצֶק דם המנה (מלכים ל' כ"ב ל"ה), שלח שמלות וייקן ויצק הם פעלים עומדים), ויהי' הזרע שוא ויסם בעניו ל', ושעורו פה וייסם המצים, וחוננו זרות נפי מנהג לשון המקרא שיסשר הפועל לרוב, שך זרות לחרת יש פה כי תחסר מלת לותו, או הכנוי ויסימוהו, כאשר נאמת מנקלוס שחרגם כפי דעת הרלב"ע הוסיף בו הכנוי וסמוהי, וכן תרגם יב"ע ושוין יתיה, הוסיף בו מלת יתיה המורה על הפעול, לכן מנכי לקרב לת שאר רשק הרלב"ע והיא דעת רבי יונה המדקדק שהאלה מן ההפעל, ושל החיבק תחת השורק, כמו על כשר שלש לא יִיסַךְ (שמות ל' ל"ב), (שהוא מן שורש סוך לדעת רבי מרינוס שהוא המדקדק רבי יונה הנזכר, ושל במקום יוסך), והרחוי וַיִּישֶׂם, ושרשו שם, ויהין לורך להרנות בשרשים ללא לורך. ונחת הרד"ק בשרשים שרש שהוא שנא פתח קטן תחת פתח גדול (ר"ל שגול שנקרא לכל הקדמונים פתח קטן במקום פתח שקראוהו פתח גדול), וכן דעתי ג"כ כאשר מלאנו וייקן נח, ויצק דם המנה, שנא השגול במקום פתח, ועם שהרד"ק בשרשי שרש הנזכר הביא ב' הדיעות ולא הכריע להיכן דבתו נוטה, מ"מ נם' המגלול (ד' קטן דף קל"ח ע"ח) כתב שהנכון שהוא במקום ויוסם, ועם שלא הודיע טעמו, ירלה שהוא לפי שלא מלאנו שורש יסם בשין שמלית בכל המקרא; בארון, בקמלית הנ"ת, המורה על הידוע הוא החרון שהכין לעלמו טרם מותו:

סכים פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה א"ך
ל"ך סי': וחציו ועל חרבך תחיה ופרשיותיו י"ב. זה שמי לעולם סי':
וסדריו מ"ג. גם ברוך יהיה סי': ופרקיו נ'. יי חננו לך קוינו סי':
מניין הפתוחות שלשה וארבעים והסתומות שמנה וארבעים
הכל תשעים ואחת פרשיות. צא אתה וכל העם אשר ברגליך סי':

סימני הקביעות והפסקות

סימני הקביעות	ענין הפרשיות וחיבוריהן והפרדתן	סימני הפסקות
	בירעת סימן השנה בשנים פשוטות	
בחג	כולן מחיברות חוץ מחקת ובלק:	בו
בשה	כולן מחוברות:	דד
גבה	כולן מחוברות:	דד
הכו	כולן מחוברות חוץ מחקת ובלק נצבים וילך:	וביו
השא	כולן מחוברות חוץ מויקהל ופקודי חקת ובלק נצבים וילך:	זטו
זחא	כולן מחוברות חוץ מחקת ובלק נצבים וילך:	זטו
זשג	כולן מחוברות חוץ מחקת ובלק:	בו
	בשנים המעוברות	
בחה	כולן נפרדות חוץ מחקת ובלק מטות ומסעי נצבים וילך:	דד
בשו	כולן נפרדות חוץ ממטות ומסעי:	וביו
גכז	כולן נפרדות חוץ ממטות ומסעי:	וביו
החא	כולן נפרדות:	זטו
השג	כולן נפרדות חוץ מנצבים וילך:	בו
זחג	כולן נפרדות חוץ ממטות ומסעי נצבים וילך:	בו
זשה	כולן נפרדות חוץ מחקת ובלק מטות ומסעי נצבים וילך:	דד

סדר

הפטרות

לספר בראשית

והפטרות למחר חדש לשבת ר"ח ולב' שבתות חנכה

עם פירוש רש"י ובאור ותרגום אשכנזי

והוספנו גם

קריאת המפטיר לשבת ראש חדש ולב' שבתות חנכה.

שנת ת"ק"צ"ו לפ"ק.

HAPHTAROTH.

פראג
דרוק אונד פערלאג פון משה הלוי לנדא.
מט 49

ברכות ההפטרה

נוסח קדוש קריאת ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר
בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ
וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

נוסח לאחר קריאת ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־
הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר
וְעוֹשֶׂה. הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם. שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:
נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר
אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ
נֶאֱמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו:
רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ
בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:
שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת
בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ
לֹא יֵשֵׁב זָר. וְלֹא־יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ.
כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם
וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד: ע"כ נתענית נמנחה.

בשבת מוסיפין זה

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם
הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה
לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים
לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד
לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

(בשמואל א' סימן כ'.)

(ה) וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפָּקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ: (ו) וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֶד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל: (ז) וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צָרָה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה: (ח) וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ

(ה) יהונתן זאגט צו אים (לדוד): מארגען, אלס אם נייאמנדסטאג, גוירסט דוא פערמיסט ווערן, דאס דיינע שטעלע אין פלון בלייבט; (ו) איבערמארגען נון נעהסט נאך טיעפער הי, נאכ, ביז דוא אן דען ארט קאממסט, ווא דוא שאן אם מאגע יענער בענעבענהייט דיך פערבארגען גע־האט, און ווילע דאזעלבסט בייא דעם שטיינע אול. (ז) איך ווערדע אן דעסטען דייטיג דרויא פייל אבשיעסען אלס

מצא

ווי אלטע איך מיך אים ציעלטרעפען איבען, (ח) אונד דען קנאבפען אבשיקקען, אום דיא

פייל.

ר ש " י

(א) **מחר** חדש. ודרך כל לוכלי שולחן המלך לבוא ביום מועד אל השולחן: **ונפקדת**. לחני יפקדך ויחסל היכן לחתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך תכר שלחה יושב בו כן תרגם יונתן ותיחבעי לכרי יהא מרוח בית משכרותך: ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: (ב) ושלשת. שלשת ימים ולא תרד מאד שלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקום סתר ותחבוא הרבה כי מלא יבקשוך ובאת אל המקום הסתר הזה תבוא לחתה כשהיו שם ימים שהוא יום מעשה מלחמה וכן תרגם יונתן ביומא דמולת שלוחו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר: האבן האזל. לחני שהיא לחות להולכי דרכים: האזל. הולכי הדרך וכן תירגם יונתן לחן לחתך לחן הלחות: (ג) לדעה חורה. לך מפיק ה"ל ופתרון לדעה כמו לפד כל חיטה שלריבה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"ל בסופה בנד לחותה לחן חורה חנים למטרה כדי שלא יהיו הנער וזה סימן יהיה לך לניחום שם לחתה לריך לבחוץ: (ד) והנה תשלח וגו'. ודרך המבקש מן הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לבוין יפה פעמים שהוא מחפש

באור

(ב) ושלשת, תספיר שלשת ימים ולא תרד מאד להחבא יותר במקום סתר מבחתה בו בשני הימים הרחשונים, כדכתיב ושלחתני ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית (ל"ל כ' ה'), ולהלן נחמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר, ויונתן ת' תתעי לחדש, כחלו כתיב תקקד מחד, ואינו נכון לפי ההמשך: ביום המעשה, כלומר יום שהיה מעשה השנועה שנשנע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה (רד"ק) כנזכר בפרשה י"ט: האבן האזל, לחן שהיא לחות להולכי דרכים, וכן ת"י לחן לחתך (מרש"י): (ג) צרה, קלחתה שהיה יונתן עושה מנד החנן, והיה מורה החנים מעט והלחה, ובזה היה נקל לדוד לשמוע הקריאה לחבר יקרוב יהונתן לנערו, ולא כמו שחשבו המפרשים, שהחנן היתה המטרה, כיצד היה מן הרחוי כלל לשלוח הנער כל כך למקום המחנה, מן נחמצו החנים יענוד לת המקום וירחה לת הנסתר ובשרע כשהוא חומר הנה החנים ממך והלחה, חלת הנכון ממנו שחמרנו, ושעשם בחה בשדה שלא החנן, ולח שנחסר מפיק, הנה לזן זה מן הנמנע בידוע למדקדקים. ולדעת קנת המפרשים בדה תורה נעשם חילת שבית, ואינו נכון, כי לוך לא יזכור לחיזה גד וזרה, והכתוב בדברים י"ג, ויונתן לת ר' שלח בדה בלי וכתב מפתיה מלה מחרת. חלת גילין נקצתת תבדי: לישלח

מְצָא אֶת־הַחֲצֵים אִם־אָמֹר אֹמַר
לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה
קָחֵנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין
דָּבָר חַי־יְהוָה: (ה) וְאִם־כֹּה אֹמַר
לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה
לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה: (ו) וְהַדָּבָר
אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאַתָּה הִנֵּה יְהוָה
בֵּינִי וּבֵינֶךָ עַד־עוֹלָם: (ז) וַיִּסָּתֶר
דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב
הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל:
(ח) וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ
כְּפַעַם וּ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר
וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד

שאול אל קרי

פֿיילע וויע־ער אייפֿציזופֿען. שפּרעכט איך נין צום קיאפּ־פֿען, אונד זאַגע: „דיא פֿיילע לעגען יא נעהער ה׳ער, העד״, זאָ נים דיעס פֿיר איין צייכען, דאס דוא קאָמסט קאַננסט, דען דוא ביזט ז׳לער, אונד האסט, ביא גאָטט! נ לטם צו פֿירלטטען. (ה) שפּרעכט איך אבער צום קנאפּפֿן אל־זא: „דיא פֿיילע ליענע יא ווי־טער הין״, זא נעהע, דען דער הערר האָט דיך ענטקאָמסען לאַססען. (ו) אונד דיא זאַכע, דיא וויר מיט איינאַנדער פֿער־אברעדעט האָבען — זיהע דער עוויגע איזט צייגע צווישען אונז כיידען — כלייבט עיוינליך. (ז) דוד ה עלט זיך אַלזאָ אים פֿעלדע פֿערבאָרגען, דער נייאָמאָנדסטאָג קאָם הערבייא, אונד דער קעניג זעטצטע זיך צום עססען הין. (ח) דער קעניג זעטצטע זיך אויף זיינע געווענהנל־כע שטעללע אָבען אָן, אָן דער וואַנד; יהונתן בליעב שטעהען, ביז אבנר נעבען שאול

ר ש "י

מחפזו והמן להלן ממנו פעמים זהות הולך להלן מן החן וממהר והנחת הזם יהיה לך: לא לאמור לומר לנער וגו' קחנו ובואה. לא תאמר בעצמך ממקום מחבוא וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב"ה אמר זתהא כאן ולא תירא ואפילו שמעתי מחבא רעה: (ה) ואם כה אמר וגו' לך כי שלחך. הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט: (ו) והדבר אשר דברנו. ברית שכרתנו ימי הנה ה' ביני וביניך עד עולם: (ח) אל מושב הקיר. נרחב המטה אצל הקיר: ויקם יהונתן. עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו שדרכן היה לאכול

באור

לי, להושיעי, ונמו שתרגמתי: (ה) קחנו ובואה, פירש הריק"ס, קח זה הסימן ובוא, וכן תרגמתי: ואין דבר, רע, וכ"י ולית מלעם נים: (ח) כי שלחך ה', כלומר יש לך להודות לה' שאבר נתן בלבבך העלה הזאת לנסות את לבי, ולהמלט טרם בלתה עליך הרעה מאתו: (ו) והדבר אשר דברנו, להיותנו הברית לאבד כרתנו היה תקוס עד עולם, ומחמת חזק ההתפעלות יבוא בתמצע הדבור בין הנושא והנשוא כעין מאמר מושבר: הנה ה' וגו', כת"י הא מימרא דה' ביני וביניך שהיה על עלמא: (ח) ויקם יהונתן, עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו, ודוד היה מיסב בין יהונתן ובין שאול עבדיו שלא בא לוד לא הסיב יהונתן על שיסב אבנר מלד שאול ואחר כך יסב יהונתן אצל אבנר, ואם תאמר לא יסב כלל הרי הוא אומר להלן ויקם יהונתן מעל השולחן

שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד: (ט) וְלֹא־
דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא
כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר
הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר: (י) וַיְהִי
מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד
מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי
גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם:
(יא) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל
נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם:
(יב) וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח
מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה
לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן

בעיניך

שאול פלאַטץ געגאַמען, אַבער
זאָ, דאַס דוד'ס שטעללע אפֿ-
פֿען בליעב. (ט) שאול זאַגט
אַן דיעזעם טאַגע ניכט דאַז מיני-
דעסטע היעריבער; דעי ער
דאַכטע, עס איזט איהם פֿיעל-
ליכט איינע אונריינקייט צ-
געשטאַסען, פֿאַן דער ער זיך
נאַך ניכט גערייניגט האַט.
(י) אַלס אַבער אויך אַם מאָר-
גענדען טאַגע דאַרויף, אַלס
דעם צוויי־טען נייאָמאָנדסטאַ-
גע, דוד'ס שטעללע נאָך אי־
מער אונבעזעצט בליעב, דאַ
זאַגטע שאול צו זיינעם זאָהנ
יהונתן: וואַרום קאַם דער זאָהן
ישי'ס וועדער געסטערן נאָך
הייטע צום מאַהלע? (יא) יהונתן
אַנטוואָרטעטע דעם שאול:
דוד האַט זיך פֿאָן מיר אורלויב
נאַך בית להם אויסגעבעטען,

(יג) אונד געזאַגט: לאַס מיך דאָך הינרייזען, דען־ווייל האַבען איין פֿאַמיליענפֿעסט אין דיעזער שטאַדט, וועלכעם מיר מיין ברודער אַנזאַגן לאַסכען, וויען איך נון גנאַדע אין דיינען אויגען גע-
פֿונ-

ר ש"י

לאפול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול ענטיו שלא בא דוד לא היה יהונתן עד שיסב לחנר מלד שאול ולח"כ יסב יהונתן מלד לחנר ולא תאמר לא יסב כלל הרי הוא לומר ויקם יהונתן מעל השולחן מכלל שיסב: (ט) מקרה הוא. קרי רלה בלתי טהוי הוא ועדיין לא טבל לקריו שלילו טבל לקריו לין לריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נחינת טעם לדבר ולפי שלינו טהור לפיכך לא בא שלח יטמא את הסעודה: (י) ממחרת החדש. ממחרת מידוע הלבנה: השני. ניסן שני לחדש: (יב) והוא לוה לי לחמי. גדול הבית לוה

ב א ו ר

השולחן נתרו לף מכלל שיסב (מרש"י). לאמ' טעם ויקם יהונתן כאן לינו שעמד ממקומו, כי בלא ידע שדוד לא ינוח אל השולחן, וא"כ למה יסב מתחלה? אבל הטעם שעמד במקומו על רגליו עד שיסב לחנר, כי כן מלינו לשון ויקם שהוא ענין התמדה בדבר (בלייבען), כמו ויקם שדה עפרון (בראשית כ"ג): וישב אבנר מצד שאול, לאמרם שלפיכך נפקד מקום דוד, וטעם אחר, שנעשר שלא היו מפסיק בינו ובין שאול, אבל הי' הדיוט ביניהם: (ט) מקרה הוא וגו', כלומר לולי מקרה בלתי טהור קרה לו, כי לא טהור כלומר והוא לא טהור עדיין מלוחם העומלה: (י) ממחרת החדש השני, ר"ל ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש, ויונתן תרגם נומא דבתרוהי דהוא עבור ירחא תניינא (כרל"ק), ונרלה כדעת יונתן מדכתיב להלן ניום המדש השני, ולא ניום השני לחדש: (יב) והוא צוה לי אחי, כלו' הדבר הזה שים לנו זבח משפחה לנו לחמי כלומ' לוה לי לחמי לי, כדי שתהוה שכ, וכן וילנו

חל

בְּעֵינֶיךָ אֶמְלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־
אֶחָיו עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן
הַמֶּלֶךְ׃ (יג) וַיַּחַר־אַף שָׁאוּל
בְּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת
הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בְחֹרְךָ
אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת
עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ (יד) כִּי כָל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה
לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה
שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת
הוּא׃ (טו) וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל
אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת
מֶה עָשָׂה׃ (טז) וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־
הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן

כי

פֿונדעז האבע, זא מיעבטע איך
אין זועניב הינאיילעז, אינד
כיינע אנפֿערוואנדטען בעזו־
כען; ראהער איז ער גיבט
צום קעניגליכען טיש געקאכ־
מעז. (יג) דא ענטבראננט
דער צארן שאול'ס איבער דען
יהונתן, אונד ער זאגטע צו
איהם: אויסגעארטעטער, ווי־
דערשפענסטיגער זאהן! וויים
איך'ס דען גיבט, דאס דוא אן
דען זאהן ישי'ס גנעפֿאללען פֿת־
דעסט צו דיינער שאנדע, אונד
צור שאנדע דיינער לייבליכען
פֿוטטער? (יד) וואהרליך! וא
לאנג דער זאהן ישי'ס לעבט,
ווירסט וועדער דוא נאך דיינע
הערשאפֿט בעשטעהען קען־
נען; דארום שיקקע נאך איהם,
אונד שאפֿע מיר איהן צור
שטעללע, דען ער האט דען
טאד פֿערשולדעט. (טו) יהונתן
אבער ערווידערטע זיינעם
פֿאטער שאול, אונד שפראך:
וואדרום זאל ער שטערבען? וואס האט ער דען פֿערבראכען? (טז) דא וואדף שאול
דען שפיעס נאך איהם, אום איהן צו טרעפֿען. יהונתן מערקטע נון, דאס עס פֿאן

זיי־

ר ש " י

לוה לי שהיה שם יהוה לחי חליחב: למלטה. לישקחיל"ר נלע"ז (מלה ונזנח עשיטער ענטטויפֿטען
פֿוטטוויכען, עיין בבחור החדש לס' שופטים ג' נ"ו ובהמעמר לס' נרחשית י"ט י"ז) חלך יום לחד
יחנוח: (יג) נעות המרדות. לשון נוע תשה ועדה יולינוית כחשר חחמר זעוה מן זע כן
חחמר נעוה מן נע ובחי"ו מן הדיבוק שהוח דבוק למרדית: המרדות. שהיח רחויה לרדות ולייסר.
ד"ח כשחטפו נרי בנימין מנשות שילו שילחו לחול בכרמים היה שחול בייחן ולח רלה לחטף על
בנחתה היח עלמה והעיזה פניה ורדפה חחריו: נעות. ע"ש הכרמים והוח גח כמו נעוה לרחתה־

יטופין

ב א ו ר

לל יוסף למחר (נרחשית ג' ט"ז), מי' שנו חל שלוחם לחמר ליוסף, וטעם והוח לוה במקום ויחיו
לוה, כטעם ולמח גם הוח במקום ולמח גם לו, שנח היינו במקום הניטה: אמלטה נא, פי'
פ' ישעי' למהר ללמח ולחזור: (יג) בן נעוה המרדות, בן סמוך לנעות ונעות סמוך למרדות,
וטעם בן בטעם בן מית הוח, וטעם נעות ל' עוזי ועקום, כלומר משוה מדרך הפשוט, דהיינו
שחנחג המרדות שהוח נוחר בנן יפי לחיכו הוח משינה מנ' טעמים, ח' כמה שהבן מורד בהחב,
ב' שחין ילדים מורדי בלחדנו כי חם להסב המלונה לעלמו, וחלרבה מלטומו לחתכון כל הימים

תבר

כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית
אֶת־דָּוִד: (ז) וַיִּקְרָם יְהוֹנָתָן מֵעִם
הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אַף וְלֹא־אָכַל
בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֳם כִּי נֶעְצַב
אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלְמוֹ אָבִיו: (ח) וַיְהִי
בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה
לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ:
(ט) וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא
אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אֲנֹכִי מוֹרֶה
הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחִצִּי
לְהַעֲבִרוֹ: (י) וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־
מְקוֹם הַחִצִּי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן
וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר

ויאמר

תרגום אשכנזי ד

זיינעם פֿאַטער בעשלאָסבען
זייא,דוד צו טערטן, (ז) שׁמאַנד
פֿאָלל פֿערריסעם פֿאָם טישׁ
אויף, אונד נאַהם דיזען נאַנצען
צוויטען נייאָמאָנדסטאָג קיינע
שפּייז צו זיך, וויל עם איהם
דוד'ס וועגען זעהר לייד וואַר,
אונד איהן זיין פֿאַטער וואָ בע־
ש מפּפֿט האַטטע. (ח) אַם אי־
דערן מאָרגען ניננ יהונ תן
אויפֿם פֿעלד הינוים נאַך דעם
אויפֿגענטהאַלטע דוד'ס הון,
אינד איין קלייענער קנאַבע בע־
גל יטעטע איהן. (ט) צו דיעזעם
זאַגטע ער: לויף, האָלע מיר
דיא פֿפֿיילע וו עדער, דיא איך
אַבשיעסע. דער קנאַפּפע לויף,
אונד ער שׁאָם דען פֿפֿייל איהם
פֿאָרבייא. (י) וויא נון דער קנאַפּ־
פע אַן דיא שטעללע דעם
פֿפֿיילעם קאַם, דען יהונתן אב־
געשׁאָסבע, ריף איהם דיזער

נאַך

ר ש " י

ישופין נעזוהי נחמר ולא מן הסם: (יז) נשבע אל דוד. משניל דוד: כי בכלמו אהבו. משניל דוד: (יח) למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: (יט) להעבירו. הכלי ענר את הנער:

מלכים

באור

אשר בן יצי חי, וזה אומר לנשחך, שיאמרו עליך שאתה עושה "מעשה שנעון, ולנושא ערות אמך שיאמרו שזנתה תחת אביך, ואין לאתה בני, וזה אחרנם יונתן בר סרנימתא דמרדותא קטילת: (טז) כי כלה, נגמר הדבר בלב אביו להמית את דוד (רד"ק): (יז) ולא אכל וגו', מג' סבות, מ' כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה (מרד"ק): (יח) למועד דוד, רבים פרשו למועד אשר קבע לו דוד, ואינו נכון, כי הוא אמר אליו בערב והוא הלך בבקר, אלא טעם למועד למקום המיועד אשר נסתר שם דוד, ורבים כן: (יט) להעבירו, לאמרו בטעם להעניר החבן שהיא המטרה, וזה אינו נכון, כי לא ירחק בהכרח הנסתר מלחוריה, ובמו שבבר

הערנו לעיל, ועודים בזה ליזו תערובות, מתחלה אמר מלא את החצים, משמע שרבים ירה, ואח"כ אמר והוא ירה החצי לבדו יחיד, ואח"כ ויבוא הנער עד מקום החצי, משמע שהי' שם אחת, ויהונתן אמר הלא החצי ממך והלאה ואח"כ שוב וילקט את החצים לשון רבים. ולכן נראה לע"ד שהענין כך הוא שמתחלה אמר לנערו שיכון פעם אחר פעם למצוא את החצים שיורה, והנה הוא מורה חצי אחד והנער רץ לקחתו, וירה והונתן מיד עוד חצי אחר להעניר את הנער ממקום החצי הראשון, ולכן כשבא הנער עד מקום החצי הראשון ויאמר יהונתן הלא החצי ממך והלאה של השני שירה, ויקח הנער את שניהם ויבוא אל אדוניו, ואולי שאלת החצים ירה בזה המקום זה אחר זה, שיעבור תמיד המחזיק את הראשון ותמיד בשבא הנער עד

וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֲצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה:
(כא) וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר
מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט
נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֵא אֶל־
אֲדֹנָיו: (כב) וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה
אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר:
(כג) וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־
הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ
ג הָבִיא הָעִיר: (כד) הַנַּעַר בָּא וְדָוִד
קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו
אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים
וַיִּשְׁקוּ ו אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ
אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל:
(כה) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ
לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ
אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה
יִהְיֶה ו בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין
זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם:

חַחְצִים קרי

תרגום אשכנזי

נאַך, אונד זאַגטע: דער
פּפֵייל ליעגט יאַ ווייטער הין;
(כא) אונד ריעף איהם פּער־
נער נאַך: פּאַרט! איילע!
האַלטע דיך ניכט אויף. דער
קנאַפּפּע יהונתן'ס לאַז דיא
פּפֵיילע אויף, אונד קאַם דאַ־
מיט צו זיינעם העררן. (כב) דער
קנאַפּפּע וואוסטע פּאָר ניכטס,
נור יהונתן אונד דוד וואוסטען
אום דיא זאַכע. (כג) יהונתן
גאַבדעם קנאַפּפּען פּפֵייל אונד
באָגען, אונד זאַגטע צו איהם:
געהע! ברינגע דיעזעס נאַך
דער שטאַדט. (כד) דער קנאַפּ־
פּע גינג. אונד דוד קאַם הינ־
טער דעם שטיינע הערפּאָר,
פּיעל אויף זיין אַנגעזיכט צור
ערדע, אונד ביקטע זיך
דרייאמאַהל. זיא קיבטען
איינער דען אַנדערן, ווייניטען
איינער מיט דעם אַנדערן,
בעזאָנדערס אַבער ווייניטע דוד
זעהר. (כה) ענדליך זאַגטע
יהונתן צו איהם: ציעהע אין
פּריעדען! וואַס ווייר ביידע ביים
נאַמען דעס עוויגען בעשוואָ־
רען האַבען, אונד געזאַגט:
גאָטט זייא צווישען מיר
אונד דיר, צווישען מיינען

נאַכקאָמען אונד דען דיינען! דאַז בלייבט עוויגליך.

ר ש "י

(כד) מאצל הנגב. מסטר לחן לחת דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרגה לבנות: (כה) לך לשלום. והשבועה לאחר נשבענו כ' יהיה עד עליה עד עולם:

באור

הקודש במקום קרא יהונתן הלא וגו'. בזה יתיישבו כל הפסוקים על נכון: (כג) כליו, קשתו וחליו (רד"ק): (כד) מאצל הנגב, ת"י מסטר לחן לחת דלקביל דרומא, ויהיה ק"כ השיקר חסר מן הכתוב, גם לך ידעתי לכון הטעם לפי שהיה מנגב לו מלפון, ומפרתי לפני בלבי, לולי שם הנגב בנוי לחתן בעבור יבשותו, ע"ד לחן הנגב נתתני, ועניינו כמו מאצל החתן: עד דוד הגדיל, לבנות יותר מיהונתן (רש"י ורד"ק): (כה) אשר נשבענו וגו', הוא יהיה עד עולם, ובדלעיל, אלא שהכפילה כאן על השבועה, ולהגיד על הבנות:

קריאה למפטיר בשבת וראש חדש

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד: וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

הפטרת שבת וראש חדש

(בישעי' סימן ס"ו.)

(א) כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: (ב) וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה

(א) זאָ שפריכט דער עוויגע: דער היממעל איזט יאַ מיין טהראָן, דיא ערדע מיינער פיסע שעממעל. וואָצו איינען טעמפעל מיר ערבויען? וואָצו איינען אָרט, וואָ מיינע הערר־ליכקייט רוהען זאָלל? (ב) פירוואָהר מיינע מאַכט ער-

ידי שוף

רש"י

(א) השמים כסאי. איני צריך לבית המקדש שלכם: אי זה בית, אשר הוא כדאי לשכינתי; (ב) ואת כל אלה. השמים והארץ ידי עשתה ואת אשר צימצמתי שכינתי בתיכבם בהיותכם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ

באור

(א) השמים כסאי, ע"ד שאמר שלמה הנה השמי' ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי, ולא שיהיה הוא ית' גוף יושב בכסא, אלא ד"מ כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומצוה על עמו מה יעשו (מרד"ק)! אי זה בית אשר תבנו לי, כלומר וכי סבורים אתם שהבי' אשר אתם מביאים שם הזבחים שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף, אלא אני לא צויתי על הבית כ"ז בדי שיכינו ישראל לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבוא שם להתפלל ולהעלות הקרבנות

הפטרת שבת ראש חדש

יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־
יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי
וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃
(ג) שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֶּה־אִישׁ
זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה
מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה
מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ
בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם
חָפֵצָה׃ (ד) גַּם־אֲנִי אֶבְחַר
בְּתַעֲלוּלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא

להם

תרגום אשכנזי

שיף דיעם גראָסע אַלל, דורך מיין געטטליך וואָרט ענטשטאַנדען אַללע וועזען. דאַרום בליקקע איך הולדרייך אייף דען דעמוטהספאָללען נור, דער צערשלאַגנען געמיטהם מיינען אויסשפרוך ציטטערנד עהרט. (ג) וויא! היער שלאַכטעט מאַן איינען שטיער—דאָרט ווירד איין מענש געווירגט; אָפפערט היער איין שאַאף—בריכט דארט איינעם הונדע דאַז געניק; ווייהט שפייזע-אָפפער היער — דאָרט דער זויען בלוט; רייכערט ווייהרויך היער—בעטעט דאָרט דען

געטצען אַן? וועהלען זיא זאָ איהרע וועגע, האַט אַן זאָלכעם גרייל איהרע זעעלע לוסט? (ד) אָ! זאָ וועהלע אויך איך פערהעהנונג, דער איהר' גען גלייך, ברינג' אונגליק

אי.

רש"י

חפץ בכם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני בעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר. והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרתה והיתה ללחם לאזכרה: (ג) מברך און. מברך אותי בתשורת אונם מברך און מתשיר אונם זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשורה שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וכאו אלי: גם המה בחרו בדרכיהם. הם חפצים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפץ בתעלוליהם ואם תאמר מהו גם. כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחיר גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם. להתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורתם. מה

שהם

באור

הקרבנות לעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולשרפם כדמות הדבר הנשרף על המזבח, א"כ אם אתם עושים הרע ובאים לביתי וזובחים לפני הפסדתם הכוונה ואין אתם עושים בזה רצוני אלא ההיפוך, ובזה אתם מכעיסים אותי (מהנ"ל): (ב) ויהיו כל אלה נאם ה', נראה טעם הכתוב לאמר, הוית כל אלה הדברים היה נאום ה', כאמרו בדבר ה' שמים נעשו: וחרד על דברי, ממהר ומשתדל לעשותו, כמו הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת (מ"ב ד' י"ג): (ג) שוחט השור, כלומר הכי זה ירצה לפני אם על מזבחי ישחט שור, ועל מזבח האלילים זובח גם אדם, ואם הוא מקריב שה לשמי, ועורף כלב לשם ע"ז, מעלה מנחה על שולחני הטהור ומעלה דם חזיר על במות השקוצים, מזכיר לבונה לפני, ומברך און, שם עבודה זרה, על דרך הכתוב, ואון ותרפים הפצר, הנה בזה יחלל שמי ב' פעמים, א) במה שיתן כבודי לפסילי', ב) במה שישחית כוונת הקרבן ויחשוב בלבו לתת לי שוחד בהם, כאשר יחך לאלילו: גם המה, מוסב למטה כלומר גם המה בחרו, גם אני אבחר: (ד) בתעלוליהם, להתעולל בם, לשון כי התעללת בי (רש"י), ושעור הכתוב על דרך הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם, ומזה הטעם הוא מתורגם: ומגורתם, מה שהם יראים ממנו, והוא החרב

והרעב

לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹוֶה
דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע
בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃
(ה) שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים
אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה
וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃
(ו) קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל
קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃
(ז) בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם
יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃
(ח) מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה

כאלה

איבער זיא, דאז לאַנגע זיא
געפֿירכטעט; דען אומזאנכט
ריעף איך, קיינער ווילל פֿער-
נעהמען, איך רעדעטע אומ-
זאָנכט, ניעמאַנד האָרכט אויף;
אימער טהאטען זיא, וואַס
מיר מיכפֿיעל, ערוועהלטען
אימער דאז, וואַס איך פֿער-
וואַרף. (ה) הערט גאָטטעס
אויסשפרוך, דיא איהר זיין
וואָרט עהרפֿורכטכפֿאָלל פֿער-
עהרט. אייערע ברידער נענ-
נען זיך אייערע פֿיינדע, פֿער-
שטאָכען אייך אום מיינעס נא-
מענס ווילען. אַבער פֿער-
הערליכט ווירד דער עוויגע
זיין! ווירד זיכטבאַר זיין צו איי-
ערער פֿריידע, אונד זיא —
טיעף בעשעמט! (ו) האָרך,
וועלך געטיממעל פֿאָן דער
שטאַדט? וואַס האַללט פֿאָם טעמפֿעל וויעדער? יאַ! עס איזט דעס עוויגען שטיממע,
ער פֿערגילט זיינען פֿיינדען! — (ז) זיא אַבער (ציון) קיים האַט זיא וועהען — אונד
זיא געבעהרט; אָהנע געבורטכעמפֿפֿינדונג — גענעזעט זיא מעננליכער קינדער.
(ח) וועסען אָהר האַט עס פֿערנאָממען? וועסען אויגע האַט עס געזעהען?
וואור.

רש"י

שהם יראים: יען קראתי. שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה. לאמר שמעתי: (ה) החרדים
אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם. פושעי ישראל
הנזכרים למעלה: שונאיכם מנדיכם. האומרים קרב אליך אל תגש בי: ד"א אמרו אחיכם בני
עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד ה'. בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו
קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו. הרביא אומר אבל לא כן הוא בדבריהם
כי בשמחתכם נראה והם יבושו. למה: (ו) כי כל שאון שלהם בא לפני הקב"ה ממה שעשו בעירו
וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו: (ז) בטרם תחיל.
ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה
והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום לתוכה: והמליטה זכר.
כל

באור

והרעב, מלשון ויגר מואב: (ה) אמרו וגו', שעור הכתוב לדעתי כך הוא, הנה אמרו אחיכם
שהם שונאיכם ומרחיקים אתכם למען שמי, ע"ד הכתוב כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מ"ד
כ"ג), אמנם חבוא עת שיכבד ה' בגלוי ונראה לכל בשמחתכם והם יבושו אז: (ו) קול שאון, באזני
הנביא כאלו כבר באה עת הישועה הזאת: (ז) בטרם תחיל, ציון חיל היולדת ילדה את בניה
כלומר יתקבצו לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה, והרי הוא כאלו יולדתן עכשיו בלא חבלי
יולדה, כי כל האומות יביאום לתוכה (רש"י): והמליטה, כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה
(הנ"ל)

כְּאֵלֶּה חֻיְוחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד
אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה
גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ: (ט) הַאֲנִי
אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה
אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר
אֱלֹהָיִךְ: (י) שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם
וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ
מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ:
(יא) לְמַעַן תֵּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשַּׁד
תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֻצוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם
מִזִּיז כְּבוֹדָהּ: (יב) כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה
הִנְנִי נוֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם
וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם
עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם

חשעשעו

תַּשַּׁעְשָׁעוּ: (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְנַחֲמֶנּוּ כֵּן אֲנִי אֲנַחֶמְכֶם
וּבִירוּשָׁלַם תְּנֻחָמוּ: (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם
כַּדֶּשֶׁא תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו:
(טו) כִּי הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב
בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי אֵשׁ: (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט
וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה: (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים
וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בְּתוֹךְ הָאֹכֵל בְּשַׂר הַחֲזִיר
וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יִסָּפּוּ נְאֻם־יְהוָה: (יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם
וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ
וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי: (יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשָׁלַחְתִּי מֵהֶם
פְּלֵטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל
וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ
אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם: (כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־
אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבָאֲפִרְיוֹנִים
וּבְפִרְדִּים וּבִרְכָשִׁים עַל־הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר
יָבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה: (כא) וְגַם
מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה: (כב) כִּי כַּאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם
הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־
יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם: (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ
וְשַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה:
(כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא
תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר:

ר ש "י

כל יכולת דבר בלוע קרוי המלטה. והמליטה לישקומלי"ר בלע"ז (מלה נוצרת עיין בהפטרת מחר מדפסוק י"ב): (ח) היוחל ארץ ביום אחד. הינח חיל ליולדה לילד מלא חרון בניס ניוס תחד: (ט) האני אשביר ולא אוליד. פליני לגיח רח החזה על המשבר ולא לחתח רחמה להוליח עוברה כלומר אמח לחתיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד לח כל היולדת ועכשיו אמח עלתתי בתמיה: (יא) מזיז כבודה. לי שיים: תמולו. אמולי"ר בלע"ז, (זוסע"ר, חויסגוינגען), חייכוויגען; מזיז כבודה, מכבוד גדול הזז וממשם לבוח לנו, ז"ז לישמוביימ"ט בלע"ז (עיין למטה בבלוך): (יב) וכנחל שוטף. לחני נוטה חליה כבוד גויס: על כד, על

באור

(הג"ל): (ח) היוחל ארץ, היבוא חיל ליולדת לילד מלוא חרון בניס ניוס אחד (הג"ל): כי חלה, כאשר בא חליה גם ילדה: (ט) האני אשביר ולא אוליד, כלומר אמת אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור (הג"ל): (י) שמחו את ירושלים, עם ירושלים, ולולי כן היה הפ"פ נקודה פת"ח, והעד שיהו אתה: (יא) משד, כמו ושוד מלכים תינקי, והוא כמו שד בפת"ח, ועל ד"מ ר"ל תענוג (רד"ק): חמוצו, מפעלי הכפל, ונעשם מליצה בפל ענין שד תינקו במדרגה יתירה מעט: מזיז כבודה, מכבוד גדול הזז וממשם לבוח לה: זין, לישמוביימ"ט בלע"ז רס"י, ל"ל (עמופענטנג, ובל"ק

חֻשָּׁעֲשָׁעוּ׃ (יג) כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֲמְכֶם וּבִירוּשָׁלַ͏ִם תְּנֻחָמוּ׃ (יד) וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִּפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ (טו) כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ (טז) כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ (יז) הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמְטַהֲרִים

וויעגט וויא אויף מיטטערלי־
כעם שאָסע. (יג) פֿילוואַהר!
וויא איינע מוטטער איהרען
זאָהן טרעסטעט, זאָ טרעסטע
איך אייך, יאַ אין ירושלים
זאָללט טראָסט איהר פֿינדען.
(יד) איהר זאָללט עס איננע
ווערדען, וויא פֿרייד עייער
הערץ ע־פֿיללט, וויא יעדע
קראַפֿט גליך צאַרטעם גראַ־
זע אויפֿם נייע בליהט, זאָ ווירד
גאָטטעס מאַכט אַן זיינען
קנעכט ען, זיין גרים אַן זיינען
פֿיינדען אָפֿענבאַר. (טו) זעהט,
וויא דער עוויגע אין פֿלאַממען־
דעם פֿייער ערשיינט, זיין
פֿרעכטוואָגען אין דיסטערן
וועטטערוואָלקען, אַללעס
הויכט דעם צאָרנעם גלוטה,
זיין שעלטען קינדען ליכט
אל

פֿלאַממען׃ (טז) יאַ דער עוויגע ריכטעט דורכס פֿייער, ריכטעט דורכס שווערדט אַללע ווועלט — דער גאָטט גערעכטען זיגד פֿיעלע. (יז) יענע, דיא הויליגקייט ערהיכלן, מיט

פֿיער.

ר ש " י

על לדי לומניכם. על ניסכון: תשעשעו, תהיו מתועדעין כלך שמשעשעין לת התינוק לישכניי"ר נלע"ו. (וזה פעל נוטן פל"ל עשפֿחמיער, ערגעטצלען, בעוטטיגען, קורצווייל מחפֿען, ועיין בהמעמר לם' במדבר י"ח ח', ועיין בנלורי לם' יעשי') : (יד) ונודעה יד ה'. נתודיתו נקמותיו ונורלותיו ידעו עבדיו לת כח גבורת ידו: (טו) כי נלה יבא. נחמת לה יבא על הרשעים: להשיב. לכריו בימה לת חפו: (טז) כי בלה. של ניסכון ה' נשפט עם כריו ולפי שהוא נעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שלף הוא טוען טענותיו למשוך עונש ופדגס וכן ונשפטתי לתו. הגי נשפט לותך ל' ויכוח הוא דורשניי"ר נלע"ו (וזהו דיסקרנע"ר חוכטערשיידען, בעשטיאָען, חורטחייליען, ועיין בהמעמר לם' שמות כ"ח ט"ו, ועיין ישעיה ט"ו ג'). ופשוטו כי בלה ה' ומרבו נשפט כל נשר וכן רבים מסורסים במקרלות: (יז) המתקדשים. המזמנים לתי ולתה נלך ליוס סלוני לעבוד עבודת ללילים

ב א ו ר

ונל"ח בעווענגונג), ובענין הזה הוא מתורגם: (יב) חשעשעו, תהיו מתועדעים כלך שמשעשעין לת התינוק, לישכנייר נלע"ו (רש"י), נ"ל (עסכנחייער) ונל"ח (חוכטער מחפֿען) ומתורגם (זאָכטט וויעגען) בפי ענין הסעדיא הגאון על הנרגים: (יד) ועצמותיכם כדשא תפרחנה, היפך ורוח נכאה תיבש גרס, כי כמו שהלחה והיגון יבשו עלמותיכם נגלות, כן כשתוב לירושלים השמחה והשזון יפריחו עלמותיכם (רד"ק): את עבדיו, עם עבדיו שתהיה יד ה' עמהם לטובה ועם חויניו לרעה (הג"ל): (טו) להשיב, פי' הריק"ש להנעיר מן שניב לת, והוא על משקל להקל כל נכבדי לרן, וכם זה בשירק וזה נעירי לחד הוא כמו למדקדקים: (טו) נשפט, נפעל עומד, כמשפט ונשפטתי לתו בלכי וב"ם דיחזקאל, ועיינו שיכנם עמו; במשפט, וכן נלחום נלחמתי: (יז) המחקדשים, מרלים עלמן בקדושים והם טמאים, כן הוא הענין בהתפעל, כמו והתנרך בלבני, מתנכד ומסר לזה (רד"ק): והמטהרים, דימו מטהרים, כי הוא ג"כ מענין

אֶל־חַנְנוֹת אַחַר אֶחָד בְּתוֹךְ
אָכְלִי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ
וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יִסָּפוּ נְאֻם־יְהוָה׃
(יח) וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם
בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃
(יט) וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי
מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ
פּוּל וְלוּד מְשְׁכֵי קֶשֶׁת תּוּבַל וְיָוָן
הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ
אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי
וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃
(כ) וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־
הַגּוֹיִם ו מִנְחָה ו לַיהוָה בַּסּוּסִים

אחת קרי — וברכב

פֿיר־שטעלטער רוינהייט אין
געטטען שלייפֿען, דאָרט אין
איהרער מיטטע (העם אונ־
זיעוען) צו פֿרעהנען, יענע,
דיא אם פֿלייש דער זויא, אַן
גרויעל, אַן מויזע איהרע לימטע
כיסען, אללע זאללען זיא פֿער־
געהען, שפריכט דער עווינע.
(יח) אוך דער טהאָט אונד
גידאנקע הורכשויעט, (פֿער־
קינדע), עס איזט צייט פֿעלקער
אונד נאציאָנען צו זאמטעלן,
דאָס זיא קאָממען, אונד דיא
מאיעסטעט ערקענענ;(יט)אוך
מאכע ויא דורך צייכען קענט־
ליך—פֿאָן דען עררעטטעטען
אונטער איהנען זענדע איך
צו דען פֿעלקערן נאך תרשיש,
פול אונד לוד—דען באָגען־
שיטצען, נאך תיבל אונד יון,
נאך דען פֿערנסטען קיסטען,
דיא פֿאָן מיינעם רופֿע ניע גע־
הערט, ניע דיא מאיעסטעט
גישויעט, דאָס זיא מיינע
העררליכקייט יענען נאציאָנען פֿערקינדען. (כ) אוים אללען פֿעלקערשטעממען פֿיהרען
זיא דאָן איערע ברידער הער—איינע אָפּפֿערנאבע דעם עווינגען! — אויף ראָס אונד ווא־
גען

ר ש " י

פלונית: לכל הגמות. שורעין שם ירק וכשם היו מצמידין ע"ז: לזר לחד. כמה שתרגם יונתן פיעה נתר פיעה מתקדשים ומטהרים לענוד פיעה לחר שגמרה חבירתה לת עבודתה: בתוך. בחמצע הגינה כך היה דרכם להעמידה: (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם נלה ונומר. ואנכי מה עלי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם נלה לי והיה תזקיקני לקבץ לת כל הגויס ולהודיע מעשיהם לכל ומחשבותם שהם חושבין למען שמי יכבד ה' יכינו שה ל שקר ויכין הוא לותו קיכין פוח פחסיף שנכח זכריה וחסרתי לת כל הגויס לל ירושלים: ורלו לת כבודי. כהלחמי כהם בחכת ממק בשרו ועיניו ולשונו: (יט) וממתי בהם לות וגו'. פליטים יהללו מן המלחמה ולני תחזירם לדי ליולך לגשר לחייס מרחוקים לת כבודי לחר שלו נמלחמה ולף נלוחם פלטים לחני לחלת מן המלחמות שילדונו מבריחם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו שנגפו הגוחים על ירושלים:

ונלכים

ב א ו ר

התפעל, מרחים עלמם טהורים ולינס, שהם מטהרים גופותם ורוחלים עלמם תמיד, והם עתחים בשעריהם פרשים ומטונסים (הל"ל): אחד אחר בתוך, לחת לחת בהחדות בתוך הגן (מכ"ל): החויה והשקץ והע־בר, חגב הוקבב לחלילים: (יח) ואנכי וגומר, מחר ו

קלב

וּבָרֶכֶב וּבַצִּבִּים וּבְפָרָדִים
וּבְכַרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם
אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר
בֵּית יְהוָה: (כא) וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח
לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה: (כב) כִּי
כַּאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים
לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם
וְשִׁמְכֶם: (כג) וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ
בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא
כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר
יְהוָה: (כד) וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי

האנשים

גען, אין זענפַּטען, אויף טויל.
טהירען אונד דראָממערַאַרען,
הין צו מיינעם הייליגען בערגע,
נאַך ירושלים, שפריכט דער
עוויגע. — זאָ בראַכטען דיא
קינדער ישראל׳ס פַּאָרמאַהלס
אָפּפַּערגאַבען אין אונענטוויי.
העטען געפַּעסען דעם עוויגען
דאַר. — (כא) אונד אויך פַּאָן
דיעזען וועהלע איך אוים, זאָ
פריעסטער אַלם לעוויטע,
שפריכט דער עוויגע; (כב) דען
וויא דער הימעל אימער
נייא אונד דיא ערדע אימער
נייא, נאַכדעם איך וויא ערשאַפּ,
פַּען, פַּאָר מיר דויערן, שפריכט
דער עוויגע, זאָ דויערט אייער
שטאַם אונד אייער נאַמע אימ־
מער פַּאָרט. (כג) מיט יעדעם
זיך ערנייענדען מאָנדע, מיט
יעדעם וויעדערקעהרענדען רו־
העטאַגע ערשיינען אַללע וועל־

זען, מיך אַנצובעטען, שפריכט דער עוו גע. (כד) וויא געהן דאַן, אונד בעטראַכטען דיא לייכ־

נאַ־

ר ש " י

(ב) ונלבים. הם עגלות מטוקסות במוט לות ואהל ודומה לו בב עגלות לב: וכברכות. בשיר מחזקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר. טריפי"ר בלע"ז (בל"ק שפריבגען, ועיין מרפק לשון עירונין כ"ח ד"ה מעשם). ומנחם פירשו ל' כבש כמו שלחו כר מושל תרן: כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: (כא) וגם מהם אקח לכהנים ללויס. מן הגוים המביאים אותם ומן המובחים אקח כהנים ולויס שמטומעים עתה בגויס מתמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלויס שנהם ומכור אותן מתוכן ויהיו שמשין לפני תמר ה' וסיכן תמר הנסתרות לה' תלהינו כך מפורש בקבלת תהלים:

תולעתם

ב א ו ר

קלר ושעור הכתוב לגבי מאר ידעתי בל מעשיהם ומחשבותיהם הנני אומר כי בא לקבץ וגו', וכת"י וקדמי גלן עובדיהן ועצתוניהן עתידנא לכנשא וגו': (ב) ובצבים, מלשון בב עגלות לב, והם כלים מחוברים מעלים שנושאים בהם בני אדם ועושים אותם מכפנים בנגדים נחים (רד"ק): ובכרכרות, הם הגמלים או אחר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמו שהם מרקדים, לפיכך נקראו כרכרות, כמו ודוד מכרכר (בס"ל): (כא) וגם מהם, מלות הגוים המביאים אזכר יקח לבהנים וללויס, כי בלם יהיו קדושים לה', וזה שקראם לעיל בלי טהור, ודמה בני ישראל המובאים בידי בלו הגוים לה', כמנחה שהביאו בני ישראל לפניו בכלי טהור, ושמר המשל הזה הוא כעין מאמר מוסגר: (בב) השמים החדשים והארץ החדשה, תרתם חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ניוס שנברא׳ן הם היום (רד"ק): (בג) מדי חד ש בחדשו, בשו מפרש לאדם, ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק (הנ ל:

הָאֲנָשִׁים הַפְּשִׁעִים בִּי כִּי תְוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דְרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

נאמע יענער אבטריננינען מענ־ שען, דערען וואורם ניט ער־ שטירבט, דערען פֿייער ניט ערלישט, איין שייזאל יעדעם שטערבלי־כען!

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

קריאת התורה למפטיר לשבת חנוכה

לפי מנהג יוסף ליתן למנוכה בשבת קודם פרשה זו׃

וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־הַפְּקֻדִים׃ וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלַת צָב וּשְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר׃ קַח מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֻדָּתוֹ׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ אֵת ו שְׁתֵּי הָעֲגָלוֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֻדָּתָם׃ וְאֵת ו אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֻדָּתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־

קרבנם

ר ש " י

(כד) תולעתם, רמה האוכלת את בשרם: ודשם. גיהנם. דראון. לשון בזיון ויונתן תרגם כמין זתי תיבות די רחיי' עד דייאזרון עליהון לדיקיא מיסת חזיכת׃

באור

(כד) תולעתם, רמה האוכלת את בשרם (רש"י): דראון, ענין מחום, וכן לדראון עולם (רד"ק): לכל בשר, תצר יגונו להשתחות לפני ה', כמו שזכר בספוק הקודם׃

קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ וְקָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמְאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם וּמְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַּשָּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן בֶּן־
עַמִּינָדָב׃ פ

ליום שני לחנכה נשנת קורין פרשה זו׃

בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר נְשִׂיא יִשָּׂשכָר׃ הִקְרִב
אֶת־קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמְאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם וּמְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַּשָּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ פ

ליום שלישי לחנכה נשנת קורין פרשה זו׃

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמְאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם וּמְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַּשָּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתּוּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב
בֶּן־חֵלֹן׃ פ

ליום רביעי לחנכה נשנת קורין פרשה זו׃

בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמְאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד

קריאת התורה למפטיר לשבת חנכה

כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ו מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיצוּר
בֶּן־שְׁדֵיאוּר: פ

מס חל יום שני לחנוכה נוסף (זהוי שר"ח וחנוכה) קורין נס"ת נוסף פרשת מקץ ובשני קורין למחרון וכיום הוסף ובוחני מהפטיר לעיל דף ס' ובשליחי קורין למפטיר פרשה זו:

בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמְאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ו מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־
דְּעוּאֵל: פ

מס חל יום שניני לחנוכה נוסף קורין פרשה זו:

בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד:
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמְאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ו מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע
בֶּן־עַמִּיהוּד: פ

הפטרה לשבת חנכה

(נתרי עשר בזכריה סימן ב'.)

(ו) רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־
בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־
יהוה

(ו) פרֹאהלאקקע אינד זינגע
טאכטער ציון!
דען זיהע, איך קאמע, אונד
האלטע רעזידענץ אין דיר,
שפרוכט

יְהוָֹה׃ (ב) וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־
יְהוָֹה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם
וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָֹה
צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ׃ (ג) וְנָחַל
יְהוָֹה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת
הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלִָם׃
(ד) הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָֹה כִּי
נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃ (ה) וַיַּרְאֵנִי
אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד
לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָֹה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד
עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃ (ו) וַיֹּאמֶר
יְהוָֹה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָֹה בְּךָ
הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָֹה בְּךָ הַבֹּחֵר
בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל
מאש

שפריכט דער עוויגע. (ב) אונד האַלטען זיך גלייך פֿיעלע נאַציאָנען צוב עוויגען אַן דיעזעם טאַגע, אונד זינד מיין פֿאָלק, זאָ טהראָנע איך דאָך אונטער דיר; דאַן ערקעננסט דוא, דאַס דער עוויגע צבאות מיך צו דיר געזאַנדט האַט. (ג) דער עוויגע ניממט דאַן זיין ערבטהייל וויעדער איין, יהודה אויף הייליגעם באָדען, אונד ערוועהלט ירושלים אַבערמאַהלס. (ד) אין עהרפֿורכֿטס פֿאָללער שטיללע האַררט יעדע קרעאַטור דעם הערַרן ענטגעגען, ווען ער זיך רעגט אויס זיינעם הייליגען וואָהנזיטצע. — (ה) מאַן צייגטע מיר דען האָהען פריעסטער יהושע שטעהענד פֿאָר דעם ענגעל גאָטטעס, אונד דער אַנקלעגער שטאַנד צו זיינער רעכֿטען, ווידער איהן צו צייהען.

(ו) אַבער דער עוויגע ליעס דעם אַנקלעגער זאַגען: עס וועהרטס דער עוויגע דיר, אַנקלעגער! דיר וועהרטס דער עוויגע, דער ירושלים זיך ערקאָר; איין לעשבראַנד איזט דיעס, אויס דעם

רש"י

(ב) **ונלוו**. ונתחברו: (ג) ונחל ה' את יהודה. לנחלתו ולחלקו: (ד) הס כל בשר. כל שאר האומות: כי נעור. ל' הערה והקלה: (ה) לשטנו. להשטינו על שהיו בניו נשואות נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימלא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק: (ו) יגער ה' בך השטן. יגער הקב"ה בך אתה השטן וחוזר וגוער בך הוא הבוחר בירושלם שלא תכנס לפניו לקטרג הכדיק הזה הלא ראוי היא וזכה לכך שהוצל מאש השריפ': הלא זה אוד מוצל מאש. מפורש באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: לבוש

באור

(ב) **ונלוו** גוים רבים, ואעפ"כ ושכנתי בתוכך: (ג) יהודה חלקו, יהודה שהוא חלק האל יתברך אז ינחל אותו האל ית' שיצא מהגלות ויהי' נחלת האל על אדמת הקדש, מענין כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (מרד"ק): (ד) הס, ענינו שתיקה, והטעם מפני יראת כבוד: נעור, מלשון אם תעירו ואם תעוררו, והוא מבנין נפעל: (ה) על ימינו לשטנו, אולי שכן היה בימים ההם שהמקטרג עמד במקום המשפט מימין הנרשע, כי כן כתיב ושטן יעמוד על ימינו (תהלים ק"ט): (ו) ויאמר ה', ע"י המלאך העומד שם, כטעם ויאמר ה' לה לרבקה: אוד מצל מאש, כמו אוד הדולק שיסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד וכן זה הוצל מאש הגלות לבוא

מֵאֵשׁ: (ז) וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבוּשׁ
בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי
הַמַּלְאָךְ: (ח) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־
הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ
הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֹנֶךָ
וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת: (ט) וָאֹמַר
יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ
וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ ש
וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה
עֹמֵד: (י) וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה
בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: (יא) כֹּה־אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ

ואם

תרגום אשכנזי

דעם פֿייער נערעטטעט. (ז) יהושע אַבער שטאַנד פֿאָר דעם ענגעל אין אונזויבערן קליידע־ן אַנגעטהאַן. (ח) דאַ ערהוב דיעזער זיינע שטיממע, אונד זאַגטע צו דען אומשטעהענדען: נעהמעט דיא אונזויבערן קליידער איהם אַב! אונד זאַגטע פֿערנער צו איהם זעלבסט: זיעה! היערמיט ציעהע איך דיר דיינע זינדען אויס, אונד בעקליידע דיך מיט עהרענקליידערן. (ט) דאַ דאַכטע איך: מעכטע מאַן אויך איינען ריינען בונד זעטצען אויף זיין הויפט; אונד זיא זעטצטען איינען ריינען בונד איהם אויף דאַז הויפט, אונד צאָגען איהם דיא קליידער אַן אין אַנוועזענהייט דעם ענגעל נאָטטעס. (י) דאַרויף פֿערמאַהנטע דער ענגעל נאָטטעס דען יהושע מיט פֿאָלגענדען וואָרטען: (יא) זאָ שפריכט דער עוויגע צבאות, ווען דוא אין מיינען וועגען וואַנדעלסט, מיינען

רש"י

(ז) לבוש בגדי' צואים. כתרגומו הוו לי' בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: (ח) הסירו הבגדי' הצואים מעליו. יבדילו בניו את נשותיהם וימחל לו: מחלצות. חליפות בגדים נאים כלומר זכיות. ולפי שדימה העון לבגדים צואים דימה הזכות למחלצות בגדים נאים ולבנים: (ט) ואומר. אני זכריה: ישימו צניף טהור וגו'. בקשתי רחמים עליו: (י) ויעד. ל' התראה כמו ואעידה בם את השמים וגו': (יא) אם בדרכי תלך. וגם

באור

לבוא לירושלים ולבנות הבית ולכהן בו (רד"ק). והמשל יפה עד מאוד, וכאלו אמר ה' אל השטן, אל תשטן אותו בעבור הכתמים אשר אתה רואה בו, כי הן הן הנשארים עוד מימי הגלות ואני אטהר אותו מהם, וכדמפרש ואומר ויהושע היה לבוש וגו': מוצל, כל הכלה לשון הסרה, כדכתיב ויכל אלהים את מקנה אביכם: (ז) לבוש בגדים צואים, משל לעונות וכדמבאר בפסוק שלאחריו, וכת"י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא, וכן כתיב בעזרא וימצא מבני הנהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני יושע בן יהוצדק ואחיו, וזה בודאי עון שהסב הגלות: (ח) הסירו הבגדים הצואים, רמז שיבדילו מהנשים הנכריות (רד"ק): מחלצות, משל על הזכיות, כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות, וכן ת"י אלבש יתך דכוון (הנ"ל): (ט) ואומר, חשבתי בלבי כמה היה נאה אלו היה צניף טהור על ראשו ורואיתי שנתקיימה מחשבתי (מראב"ע) וטעם הצניף הטהור שימלא ידו לכהונה: (י) ויעד, לשון

וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־
אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר
אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים
בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה: (יב) שְׁמַע־
נָא יְהוֹשֻׁעַ ׀ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה
וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי
מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־
עַבְדִּי צֶמַח: (יג) כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן
אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן
אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ
פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי
את

נען דיענסט בעאָבאַכטעסט, מיינעם הויזע רעכטל ך פאָר־שטעהסט, אונד מיינען האָף אין עהרען העלטסט, זאָ גע־בע איך איינסט צוטריטט דיר אונטער דענען, דיא היער שטעהען. (יב) הערע עס יהושע, האָהער פריעסטער! דוא אונד אַללע דיינע פריינדע, דיא בייא דיר זיטצען, דיעזע אויס־געצייכנעטען מעננער אַללע! איך ברינגע איהן מיינען דיע־נער, יענען געליבטען שפרעס־לינג. (יג) דען זעהעט דיעזען שטיין, דען איך פאָר דען יהושע לעגע, זיעבענפאַך זאָלל בעוואַכט ער ווערדען דיעזער איינציגע שטיין; יאַ איך זעלבסט! שפריכט דער עוויגע צבאות, גראַבע דען שפרוך איהם איין: איך שאַפפע אַל־לעס

רש"י

וגם אני זאת אעשה לך: אתה תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ובאחיות מתיא אחיינך ואתן לך ריגלין דמהלכין בין שרפיא אילין ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד: העומדים. שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: (יב) אתה ורעיך. חנניה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת. גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח. כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחכר המלך אני מצמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והו' זרובבל כדאמרי' בסנהדרין: (יג) כי הנה האבן. יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת ז' עיני'. סופו להרחיב על אחד ז' וכן ת"י על אבנ' חדא ז' עינין אחזייאן ליה ולשון עיני' ל' מראית ולי נראה ז' עיני' על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבוא' זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו: הנני מפתח פתוחה. מתיר קישוריה מפיר עצת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי

באור

לשון הזהרה, כמו העדותי בכם היום (רד"ק): (יא) בין העומדים האלה, הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם רצה לומר תלך ביניהם, וזה רמז לנשמתו בהפרדו מהגוף (רד"ק): (יב) אנשי מופת, המובדלים משאר האנשים במדרגתם ובמעלתם, ובדמתורגם בל"א: צמח, מענין ויצא חוטר מגזע ישי, והטעם על זרובבל שעדיין היה בשער המלך: (יג) כי הנה האבן, שישימו תחלה לבנין הבית, ואשר תושם על ידי זרובבל לפני יהושע, כמ"ש למטה והוציא את האבן הראשה, על האבן הזאת יהיו שבעה עינים ר"ל שמירות רבות מאת האל יתברך מפני הצרים החושבים להשבית מלאכתם, ושבעה הוא סך החשבון על הרוב בידוע (מרד"ק): מפתח פתוחה, מלשון פתוחי חותם, והענין כי כן היה נהוג בימים הקדמונים, וגם

אֶת־עֲוֹן הָאָרֶץ הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ (יד) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ (טו) וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃ (טז) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ (יז) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃

וָאֹמַר קרי ואען

לעם אינגליק דיעזעם לאַנדרעם אין איינעם טאַגע וועג. (יד) אַן דיעזעם טאַגע, שפריכט דער עוויגע צבאות, לאַרעט איהר דאַן וויעדערום יעדער זיינען פֿרײַנד אונטער דעם ווײַנשטאָקם, אונטער דעם פֿייגענבוימם שאַטטען הין. (טו) דאַ־רײַף וואַנדטע זיך דער רעדענדע ענגעל צו מיר, אונד וועקטע מיך אויף, גלייך אײַנעם, דען מאַן אוים דעם שלאַפֿ ערוועקט, (טז) אונד פֿראַגטע מיך: וואַם זיהסט דוא? איך אַנטוואָרטעטע: איך זהע אײַנען לייכטער גאַנץ פֿאָן גאָלד, אַן דעססען אָבערן טהיל איין בעקקען, אַן וועלכעם זיעבען לאַמפּען זינד, אונד יע זיעבען אונד זיעבען רעהרען, דיא צו יעדער פֿאָן דרען לאַמפּען פֿיהרען, וועלכע אום דאַז בעקקען הערום זיטצען. (יז) אויך צוויא אֶהלבוימע גזעבען איהם, אײַנער צור רעכטען אונד אײַנער צור לינקען דעם בעקקענם.

דאַ־

ר ש "י

ומזתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי לאיזה יום: (טז) וגולה על ראשה. כמו גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: וז' נרותיה. כמין זיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר בתין ז' לנרות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך חומן מוצקות לכל נר ונר: (יז) ושנים זיתים עליה. תלוה שני לילנות שהזיתי' נדליס בהם: אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה וגו'. וכתן לא פי' על שני לנתרות זהב החמורות למטה בפרשה והם כמין עריבו' ועדשים של בית הנד שהם עומדים תכל הזיתים והזיתים נמצטים מתיליהם לתוך הלנתרות מתחממות בנמצטן ונעלרי' מן נבית הנד והשמן נוכל לתוך הלנתרות ומהלנתרות לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והנרות תרבעים

ותזע

ב א ו ר

וגם נהוג עוד בימינו, לפתח על התבן הרתבה שיעשו בניין גדול ומפואר, מאחר מליצי מכוון לתותו הבנין, ולפי זה יהיה טעם המאמר בתלו הקב"ה בניכול יפתח בעלמו ובבנינו על התבן הזתת מאחר ומזתי את עון התרץ ההיא ביום אחד: עון, מלשון כי לא שלם עון התמורי כלומר שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל נרה ויהיו בשלוה (רד"ק): (טז) וגולה על ראשה, כמו גולת עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול (רש"י): שבעה ושבעה מוצקות, לכל נר ונר בתין שבעה לנרות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך לותן מוצקות לכל נר ונר (הנ"ל) בדי שלא יבלר מהן השמן בשום לופן, ובטעם שבעה שניים על תבן אחת למעלה: (יז) ושנים זיתים עליה, לילנות שהזיתים גדלים בהם, והם נתבטים מתיליהם תל מוך הגולה, והשמן

(יח) וַאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ (יט) וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ (כ) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (כא) מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישׁוֹר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ׃

תרגום אשכנזי יב

(יח) דאַ הוב איך נון וויעדערום אַן, אונד פֿראַגטע דען ענגעל, דער מיט מיר שפּראַך: וואַס בעדייטעט דיעזעס מיין הערר? (יט) דער ענגעל ערוויעדערטע מיר: מערקסט דוא דען ניכֿט, וואַס דיעזעס בעדייטען זאָלל? איך זאַגטע: ניין מיין הערר! (כ) דאַ אַנט וואָרטעטע ער מיר פֿאָלגענדער מאַסען: זאָ וויססע! דען שפּריך גאָטטעס בעדייטעט עס, פֿערקינדעט דעם זרובבל, זאָ הייסט עס: ניכֿט דורך געוואַלט, ניכֿט דורך מאַכֿט (ווילדט וויסגעפֿיהרט), זאָנדערן דורך מיינען וויללען בלאָס, שפּריכֿט דער עוויגע צבאות. (כא) ווער ביזט דוא גראָסער בערג? דעם זרובבל איינע עבנע נור. שאָן האַט דען עקשטיין ער געלעגט אונטער הייפֿיגען גליקווינשען דער יויכֿצענדען מענגע.

רש"י

ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבוא. אור החמה יהי' שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: (יח) מה אלה אדני. מה זה שהזיתי' נמסקים מאיליהם והשמן בא אל הנרות מאיליו: (כ) זה דבר ה' אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועצים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: (כא) מי אתה הר הגדול. שרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנוותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוצי' את האבן הראשה. האדריכל יקח את האבן הבדיל בידו להיו' אדריכל בראש הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין נאה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי ע"י אבן המשקולת הזאת תשואות חן כמו תשואות נוי כמו תשואות מליאה עיר הומיה קול שאון כולם לשון השמעת קול הם:

באור

יוצא משם מעצמו דרך המוצקות אל הנרות (מהנ"ל): (כ) זה דבר ה', זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שלכם תעשו את בנין ביתי כי אם ברוחי (מהנ"ל): (כא) מי אתה הר הגדול, אמר כנגד השוטנים אם תהיו כהר הגדול לפני זרובבל תהיו למישור ולא תוכלו לעמוד נגדו להשביתו ממלאכתו (מרד"ק): והוציא את האבן הראשה, כלומר וכמו שהוציא את האבן הראשה כשהחל הבנין כן ישלים המלאכה (מהנ"ל): הראשה, במפיק ואיננה לנקבה נסתרת, וכמוהו וגלה דלעיל וכבכורה בטרם קין: תשואות חן חן לה, כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם איתה בתשואות והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה להאבן הזאת מאת האל יתברך, והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק (רד"ק):

קריאת התורה למפטיר לשבת שנייה שבחנכה

בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר:
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל
בֶּן־פְּדָהצוּר: ס

בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי: קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַּשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־
גִּדְעֹנִי: ס

בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: ס

בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן:
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־עִזִּים

אֶחָד לְחַטָּאת: וְלִזְבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל
בֶּן־עָכְרָן: פ

בַּיּוֹם שְׁנַיִם עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן:
קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם וּמְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַּשָּׁמֶן לְמִנְחָה: כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פַּר
אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: שְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת: וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: פ

זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל
קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה: שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים
הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֶּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ: כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה
הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה: כָּל־הַבָּקָר
לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת: וְכֹל
בְּקַר זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים
עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ: וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ
וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן
הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו: פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת:
וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־
יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה: פ

הפטרת שבת שנייה שבחנכה

(במלכים א' סימן ז').

(א) וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־
הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת
וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל
הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה: (ב) עַמֻּדִים
שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־
רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת
שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻלּוֹת
הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
הָעַמּוּדִים: (ג) וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע
מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־
טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת
לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻלֹּת הַכֹּתָרֹת
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמֻּדִים: (ד) וְאֶת־
הַמְּכֹנוֹת עָשָׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת
עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת: (ה) וְאֶת־
הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־
עָשָׂר תַּחַת הַיָּם: (ו) וְאֶת־הַסִּירוֹת
וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת

כל

(א) חירום פערפערטיגטע פערנער דיא אַשטעפפע, שויפעלן אונד בעקקען, אונד היערמיט בעשלאָס ער דיא גאַנצע אַרבייט, וועלכע ער פיר דען קעניג שלמה אים טעמפעל דעם הערן צו מאַכען האַטטע. (ב) (דיעזע אַרבייט וואַר) צווייא זיילען מיט צווייא קראָנאַרטיגען קנייפען דאַרויף נעבסט דען ביידען לויבווערקען, אום דיא קנייפען צו בעדעקקען, (ג) פיער הונדערט גראַנאַטאָפפעל צום לויבווערק, וואָפאָן צווייא רייהען גראַנאַטאָפפעל אויף איין לויבווערק קאָממען, אום דיא קנייפען, וועלכע אויף דען זיילען וואַרען, צו בעדעקקען; (ד) צעהן געשטעללע אונד צעהן וואַשבעקקען, דיא אויף דיא געשטעללע רוהעטען; (ה) איין גראָסעס וואַסער־בעהעלטנים אונד צוועלף רינדער, דיא דאָסזעלבע טרוגען. (ו) אַשטעפפע, שויפעלן אינד בעקקען, אונד אַללע דיעזע נע־

רש"י

(ג) שני טורים רמונים. מאה רמונים בטור ארוזים בשרשרות: (ו) הסירות. של נחשת לדשן את

באור

(א) הכירות, הרכון בו הסירות וכן אמר אחר זה ואת הסירות ואת היעים (מרלב"ג) וכן הוא בד"הי (ב' ד' י"א): ויכל חירם, כפי הנראה ממשמעות המקרא לא עשה חירם למלך רק הכלים מנחושת, ולכן אמר כה ויכל חירם לעשות את המלאכה: (ה) חים, כיור גדול מאוד

כָּל־הַכֵּלִים הָאֵהֶל אֲשֶׁר עָשָׂה
חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה
נְחֹשֶׁת מְמֹרָט: (ז) בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן
יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין
סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן: (ח) וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה
אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד
לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת:
(ט) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים
אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֶת מִזְבַּח הַזָּהָב
וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם
הַפָּנִים זָהָב: (י) וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת
חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי
הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת
וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב: (יא) וְהַסִּפּוֹת
וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת

הָאֵלֶּה קרי והמחתות

תרגום אשכנזי יד

נערעטהע, דיא חירם דעם קענינג שלמה פֿיר דען טעמפּעל מאַכטע, וואַרען אוים פּאָליערטעם קופּפֿער: (ז) אים קרייוע דעם ירדן'ס ליעם דער קענינג זיא אין דער האָהלען ערדע גיעסען, צווישען סכות אונד צרתן. (ח) שלמה לעגטע אַללע דיעזע געפֿעסע וועג, אָהנע זיא פֿאָרהער צו וו"ע גען, וועלכעם וועגען דער נאַר צו גראָסען מענגע קופּפֿערס ניכט גוט געשעהען קאָננטע. (ט) נון ליעם שלמה אַללע איבריגען נערעטהע, דיא צום טעמפּעל דעם עווי־גען געהאָרטען, פֿערפֿערטי־גען; דען נאָלדענען אַלטאַר, דען נאָלדענען טיש, וואָרויף דאַז שויאבראָד לאַג, (י) דיא לייכ־טער פֿאָן דעגען פֿינף צור רעכטען אונד פֿינף צור לינ־קען פֿאָר דעם קאָהרע שטאַנ־דען, אוים פֿיינעם גערייגע־נען נאָלדע, זאַממט אירען נאָלדענען בלומען, לאַמפּען אונד צוועגליין; (יא) שאַלען, מעסער, בעקקען, לעפֿפֿעל

אונד

ר ש "י

את המזבח: היעים. מגרפות של נחשת שקורין ווידל"ש בלע"ז (לקמ"ט בחריזע, טויפעל, טיפפע, עיין מרפק לעזן מגינה כ' ח' ל"ה ומגריפה) לחתות בהן לתת בתוך הסירות: (ז) יקקם. התיכם והליקם בתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגיסתא: (ח) וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים החלה מרוב מאד ואחר לספור משקלם: (י) חמש מימין וחמש משמאל. ח"ח לומר ממש מימין כפתח וחמש משמאל כפתח ח"כ מלינו מנורה בלפון והתורה תמיה על יחד במשכן תימנה תלת של מזה בתחלע חמש מימי ה וחמש משמאלה: והפרח. של מנורה: והנרות. נזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחים. שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן: (יא) והספות. כלי של מיני זמר הוח וכן מזמרות: והמזרקות. לקבל דם: והכפות.

ב א ו ר

מלוד לרחלה נו: (ז) במעבה האדמה, מכר בעובין האדמה לורת הדפוסים להתיך כל הכלים החלה, כי מרוב גדלם לח היו יכול לעשות דפוסים בחוץ להם: (ח) וינח שלמה, נחסר במקרא בנית ה', ובשורו הכיחם בבית ה'. ולח"כ ספר מרוב הכמותם לח נמקר משקלם, ורב"י ואחר מפרשים פרשוהו, שלמה הניח ואחר מלשקול הכלים החלה. בין כך ובין כך הגזינה זרה נאלוד בם. ובל"ה נכתב הפסוק הזה בחוץ לאר: (יא) מסות, כמו שומרי הסף: מזמרות, לדעתי

תרגום אשכנזי

אונד פפאַננען, אַללעס אויס ריינעם גאָלדע; יאַ זאָגאַר דיא טהיראַנגעלן אַם הייליגען זאָ וואָהל אַלס אַם אַללערהייליג־סטען, וואַרען פאָן גאָלד.

הפטרת שבת שנייה שבחנכה

וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב:

הפטרת בראשית

(בישעיה סימן מ"ב.)

ואם אל בו ערב ראש אדש מפטירין מחר חדש לעיל דף ב.

(א) כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ: (ב) אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם: (ג) לִפְקֹחַ עֵינַיִם

עורות

(א) זאָ שפריכט דער אַללמעכ־טיגע, עווינע! ער, דער דען היממעל שוף, אונד אויס־דעהנטע, דיא ערדע אויס־ברייטעטע אונד איהר פפלאַנ־צענרייך! ער, דער זעעלע גיבט דעם זיא בעוואָהנענדען פאָלקע, גייסט איינהויכט דעם ערדען־וואַללער: (ב) איך — דער עווינע! — ריעף דיך גנאַדענפאָלל, ערגריף דיינע האַנד, אונד בעוואַהרע דיך; זייא איין פאָלקסבונד־שטיפטער, איין ליכט דען נאַציאָנען! (ג) עפפנע דיא ערבלינדעטען

אוי־

רש"י

לבזיכי לבונה: והמחתות. לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת: והפתות. מפתחות שמעתי שמפתין בהם את המנעול: לדלתות הבית. שהוא קדש קדשים: לדלתי הבית. שהוא להיכל כל פתחיהן היו זהב:

(א) כה אמר האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים: בורא השמים. תחלה כמין פקיע של שתי ואח"כ נטה אותם כדאי' במסכת חגיגה: וצאצאיה. ובורא את היוצאים ממנה: נותן נשמה. נשמת חיים: לעם עליה. לכולם בשוה: ורוח. קדושה: להולכים בה. למתהלכים לפניו: (ב) קראתיך. לישעיה הוא אומר: ואצרך. כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתשב את עמי לבריתי ולהאיר להם: לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנא' גוי וקהל גוים: (ג) לפקוח עינים עורות. שאינ' רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי:

להוציא

באור

לדעתי אחר שנכתב אצל הבלים האלה פרושו כמו וכרת הזלזלים במזמרות (ישעיה י"ח ה' ועניינו סכינים:

(ב) אני יי קראתיך וגו', מאמר השם ב"ה אל הנביא;

הראשונות

עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר
מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ: (ד) אֲנִי
יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר
לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים:
(ה) הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת
אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה
אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם: (ו) שִׁירוּ לַיהוָה
שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ
יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם:
(ז) יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים
תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע
מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ: (ח) יָשִׂימוּ
לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים
יַגִּידוּ: (ט) יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא

כאיש

אויגען, בעפרייא אויס קער־
קער דיא געפעסטעלטען, אויס
געפענגנים, דיא אים דונקעל
האַררען! (ד) איך — דער עווי־
גע! — דיעס איזט מיין נאַמע —
טהיילע דיא מאַיעסטעט ניכט
מיט פרעמדען וועזען, מיינען
רוהם ניכט מיט געטצען־ביל־
דערן! (ה) איינגעטראָפפען
איזט דאַז פאָרהער פערקינ־
דיגטע, נון זאַגע איך נייע טהאַ־
טען אַן, נאָך עהע זיא אויפ־
קיימען, מאַכ' איך זיא קונד!
(ו) זינגט איין נייעס ליעד דעם
עוויגען! זינגט איהם לאָב פאָן
דער ערדען ענדע, איהר, דיא
איהר דאַז מעער בעשיפפט!
איהר, דיא דאַז מעער איהר
פיללט, פערנע אינזעלן אונד
בעוואָהנער! (ז) וויסטע אונד
הירטענשטאַדט פראָהלאָקט
מיט דערפערן, וואָ קאַדערע־
נער וויילען! פעלזענבעוואָה־
נער, יויכצט! פאָן בערגע־ גיפפעל האַלל' עס וויעדער! (ח) פערברייטעט אַללע גאָט־
טעס מאַיעסטעט, מאַכט זיינען רוהם אויף פערנען קיסטען קונד! (ט) ער שרייטעט דאַ־
הער

רש"י

להוציא ממסג' אסיר. וע"י שיתפקחו עיניה' יצאו אסירי' ממסגיר. ד"א לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת ממנה: (ד) הוא שמי. הוא מפורש בלשון אדנות וכח ועלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהיו עובדי אלילים מושלים בעמי עולמית ויאמרו יד אלהיהם רמה: (ה) הראשונות. שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים וגם את הגוי וגו': הנה באו. שמרתי הבטחתי. ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה: (ו) תהלתו מקצה הארץ. על כרחם כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל יודו כל האומות כי אלהים אני: יורדי הים. פורשי בספינות: ומלואו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ויני"צייא: (ז) ישאו מדבר. קול בשיר: חצרים תשב קדר. מדבר קדר שהם דרים עתה באהלי' יהיו ערים וחצרים קבועים: יושבי סלע. המתים שיחיו כן ת"י: מראש הרים יצוחו. מרום טוריהון ירימון קלהון:

החשתי

באור

(ה) הראשונות וגו', מאמר הנביא אל העם: (ו) יורדי הים, ישירו לה' וגם מלואו ישיר לה', וכן איים ויושביהם: (ז) ישאו מדבר ועריו, קול רנה: מראש הרים יצוחו, יושבי הרים

תרגום אשכנזי

הפטרת בראשית

כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה
יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו
יִתְגַּבָּר: (י) הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם
אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה
אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד: (יא) אַחֲרִיב
הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ
וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים
אוֹבִישׁ: (יב) וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים
בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־
יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ
לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים
לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם
וְלֹא עֲזַבְתִּים: (יג) נָסֹגוּ אָחוֹר
יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל
הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ:
(יד) הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהָעִוְרִים

הביטו

הער, דער עוויגע; וויא איין
העלד, וויא קריענסגענאָס
פֿאָן ראַכ' ענטפֿלאַממט, ער
יויכֿצט, ער ברילל̇ט שרעק=
ליך, איזט זיינען פֿיינדען מעכֿ=
טיג איבערלעגען. (י) „איך
„שוויעג לאַנגע צייט! — זאָלל
„איך איממער שווייגען? אימ=
„מער אַן מיך האַלטען? נור
„וויא איינע געבעהרערין ווינ=
„זעלן? ניין! איך פֿערוויסטע,
„צערשטערע אַללעס!
„(יא) פֿערוויסטע בערג' אונד
„היגעל, איהר גראַז פֿער=
„דאָררט, וואַנדלע שטרעמ'
„אין דיררעס לאַנד, איך
„טראָקנע זעען אויס! (יב) דאַן
„לייטע איך בלינדע אויף אונ=
„בעקאַננטע פֿפֿאַדע, לאַס
„זיא וועגע וואַנדעלן, דיא זיא
„ניע געקאַננט, פֿינסטערנים
„ווירד איהנען ליכֿט, קרומ=
„מער וועג צו גראַדער באַהן!
„יאַ דיעזע טהאַטען פֿאָללציע=
„הע איך, איך, דער זיא ניע
„פֿערלעסט. (יג) דאַן ווייכֿען
„צוריק מיט שאַאם בעדעקט, דיא געטצען פֿערטרויעטען, דיא צו געגאָסענען בילדערן
„שפּראַכֿען: איהר זייד אונזערע געטטער! (יד) דיא טויבען האָרען עס, בלינדע שוי=
ען

רש"י

(י) החשתי מעולם. זה ימים רבים החשתי על חורבן ביתי ותמיד אחריש ואתאפק לשון הווה עד עתה הליקתני רוחי ומעת' כיולד' אפעה: אשום. אתבהל: ואשאף. ואתאוה להשמי' הכל יחד כל אויבי: (יא) אחריב הרים וגבעות. אהרוג מלכים ושלטונים: וכל עשבם. כל הנלוים עליהם: אוביש. לשון יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות: (יב) והולכתי. ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה: עשיתים. אעשה כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי: (יד) החרשים והעורים. על ישראל הוא אומר

באור

הרים, ויהיה כפל ענין של יושבי סלע או שהוא משל אחד, שתהיה קול הצוחה מראש ההרים נולדת ע"י רנת יושבי סלע, וכדמתורגם בל"א: (ט) כאיש מלחמות, אשר יעיר קנאה ואשר יריע אף יצריח: (י) החשתי וגו', מאמר השם ע"פ הנביא: (יב) ולא עזבתים, העורים שזכר. ואולי שגם טעם עשיתים עשיתי להם כמו היקרך דברי:

הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ (טו) מִי עִוֵּר כִּי
אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי
אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר
כְּעֶבֶד יְהוָה׃ (טז) רָאִית רַבּוֹת
וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא
יִשְׁמָע׃ (יז) יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן
צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃
* (יח) וְהוּא עִם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ
בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים
הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל
מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃

רָאוֹת קרי * הספרדיים מסיימין כאן מי

„ען אונד זעהן. (טו) אַבער
„אַך! ווער איזט בלינדער אַלס
„מיין קנעכט? טויבער אַלס
„דער, דעם איך באָטען זענ-
„דע? ווער בלינדער אַלס,
„דער פֿאָללקאָממען, אַלס,
„דער דיענער דעם עוויגען זיך
„נעננט? (טז) יאַ! דוא זאַהסט
„פֿיעל — אַכטעסט עס ניכט,
„דיא אָהרען געעפֿפֿנעט —
„מערקסט דוא ניכט אויף!"
(יז) דאָך איזט דער עוויגע דיר
גנעדיג זיינער גיטע ווילען,
דער לעהרע ווילען, דאַס זיא
גראָס אונד הערדליך ווערדע!
(יח) איין בערויבטעס, געפלינ-
דערטעס פֿאָלק איזט עס, אין
האֶהלען פֿערשטריקקעט אַל-
לעזאַממט אין קערקערן פֿער-
שטעקט: זיא זינד צום רויבע
וואָרדען — ניעמאַנד רעטטעט; צור בייטע — ניעמאַנד שפריכט: „געבט זיא צוריק!"
ווער

רש"י

אומר: (טו) מי עור. בכם אין א' כי אם עבדי הוא העור שבבולכם. וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות: מי עור כמשולם. מי שהי' עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויצא נקי: (טו) ראות רבות. ראיות הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי: פקוח אזנים. אני עסוק לפקוח אזניכם ע"י נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון הוה הוא: (יז) ה' חפץ. להראותכ' ולפקוח אזניכ' למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאדיר לכם תורה: (יח) והוא. העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישי' על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב: הפח בחוריים כולם. בחוריהם פחי נפש כולם. (תו' ד"א הפח בחוריים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחוריים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא): ואין אומר השב. כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באמתחותנו הוא דגש:

באור

(טו) עבדי, זה ישראל המכונה בשם עם ה' וסגלתו: כמלאכי אשלח, כלומר כזה אשר מלאכי אשלח לו: כמשלם, מלשון שלימות, כלומר כזה אשר ראוי להיות שלם עם ה' אלהיו, באשר יקרא שמו עבד ה': (יז) יי חפץ וגו' לפי דעת מתקן ההפטרה זה מאמר הנביא לנחם את ישראל, כלומר שבכל זה שזכר בפסוקים הקודמים, הנה ה' חפץ בעמו למען צדקו, כלומר טובו, ולמען תורתו אשר חפץ להגדילה ולהאדירה: (יח) והוא וגו', ישראל הוא עם בזוז, שבוזזים אותם אויביהם, ושוסים אותם תמיד (רד"ק): הפח בחוריים כלם, כמו (למעלה מזה י"א ח') על חור פתן, אומר, כי בחוריים, אשר התחבאו שם, יפיחו אותם אויביהם, כלומר ילכדו אותם בפח שלהם, ובאמרו חוריים רוצה לאמור מערות, ואמר חוריים על דרך גנאי, כמו שאמרו פלשתים (שמואל א' י"ד) הנה עברים יוצאים מן החוריים אשר התחבאו שם (הנ"ל): ובבתי כלאים החבאו, אמר, כשילכדום אויביהם, יחביאום בבתי כלאים, ובכל הרע הזה,
ובכל

תרגום אשכנזי

(יט) ווער אונטער אייך פֿער־
נימֿמט דיעס? האֶרעט אויפֿ־
מערקזאַם דיא צוקונפֿט? —
(כ) ווער ליעס יעקב צור ביי־
טע ווערדען? גאַב ישראל דען
רייבערן פריין? — איזטס ניכֿט
דער עוויגע? — יאַ, זיא זינ־
דיגטען איהם, וואָללטען אויף
זיינען וועגען ניכֿט וואַנדעלן,
נעהאָרכֿטען זיינער לעהרע
ניכֿט! (כא) דאַ נאָס ער זיינען
גרימֿמיגען צאָרן איבער זיא,
אונד דעס קריעגעס מאַכֿט,
פֿייער לאָדערטע רינגס אומ־
הער, זיא מערקטען ניכֿט דאַ־
רויף; עס פֿערצעהרטע זיא —
זיא נאַהמען'ס ניכֿט צו הער־
צען. — (כב) דאָך נון שפריכֿט
דער עוויגע, דיין שעפֿפֿער,
יעקב! דיין ערהאַלטער, ישראל!
פֿירכֿטע ניכֿטס! איך ערלאָזע
דיך, איך ערנעננע דיך נאַמענטליך: דוא ביזט מיין! (כג) וואַטעסט דוא דורך וואַס־
סער

הפטרת בראשית

(יט) מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁיב
וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר: (כ) מִי־נָתַן
לִמְשׁוֹסָה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים
הֲלֹא יְהוָֹה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־
אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ
בְּתוֹרָתוֹ: (כא) וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה
אַפּוֹ וְעֶזּוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ
מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ
וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב: (כב) וְעַתָּה
כֹּה־אָמַר יְהוָֹה בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב
וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי
גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־
אָתָּה: (כג) כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם

לִמְשִׁיסָה קרי

אתך

רש"י

(יט) יאזין. לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב: לאחור. יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן ת"י לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא: (כ) זו חטאנו לו. זו היא שגרמ' את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו: ולא אבו. אבותינו בדרכיו הלוך: (כא) ותלהטהו מסביב. הבאתי פורענות על אומות מסביב כדי שיראו ישראל ויקחו מוסר כענין שנאמר הברתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראו וגו': ולא ידע. יודע הוא אלא שדש בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו: ותבער בו. אחר פורענות האומות שמסביב בערו בעצמו: (כב) ועתה. אף על כל זאת כה אמר ה' אל תירא: (כג) כי תעבר במי'. כשעברת בים סוף אתך הייתי:

ובנהרות

באור

ובכל הבזיון הזה לא ישיבו אל לבם, בעוונינו הוא זה (הנ"ל): (יט) מי בכם יאזין זאת וגו', זאת התוכחה, מי בכם, שיאזינה ויקשיבנה, וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים, זהו לאחור (הנ"ל): (כ) הלא ה', מסדר הטעמים הפריד המלות האלה בטעם אתנח, ועל פיו תרגמתי אשכנזית: זו חטאנו לו, מן קדם דחבו קדמוהי (הכשדי), וכן מתורגם בל"א: (כא) וישפך וגו', ושפך עליהון חימת רוגזיה, ותקוף עבדי קרבא איתי עליהון (הנ"ל): ותלהטהו, אש המלחמה, ולהבת אף ה': (כב) ועתה וגו', אמר הנביא, אחרי שאתם מודים, עתה יגאלכם השם (ן' עזרא): קראתי בשמך, מעלה גדולה, כמו (שמות ל"א ב') ראה קראתי בשם, והמעלה היא, שאתם שלי (מדברי הנ"ל). וכן אמר הכשדי, רביתך בשמך, ועל פי זה תרגמתי אשכנזית: (כג) כי תעבור וגו', הכתוב ידמה השרים לנהרים, גם אש כמו

במדבר

אִתְּךָ אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ
כִּי־תֵלֵךְ בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה
וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר־בָּךְ׃ (כד) כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם
כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃ (כה) מֵאֲשֶׁר
יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ
וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים
תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ (כו) אַל־תִּירָא כִּי־
אִתְּךָ אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ
וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָ׃ (כז) אֹמַר
לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי
הביאי

סער — איך בין מיט דיר, דורך שטראָמע — זיא פֿיהרען דיך ניכֿט הינוועג; געהסט דוא דורך פֿייער, דוא ווירסט ניכֿט געבראַננט, פֿלאַממע זענגעט דיך ניכֿט אַן; (כד) דען איך, דער עוויגע, דיין גאָטט, ישראל'ס הייליגסטער, רעטטע דיך, געבע מצרים, כוש אונד סבא צור פֿערזאָהנונג פֿיר דיך הין. (כה) דוא ביזט ווערטה געאַכֿטעט אין מיינען אויגען, דאַרום ווירסט דוא אויך פֿערהערר־ליכֿעט; איך ליעבע דיך, געבע מענשען שטאַטט דיינער, נאַציאָנען שטאַטט דיינער זעעלע הין. (כו) פֿירכֿטע ניכֿטס, דען איך בין מיט דיר; ברינגע פֿאָן אָסטען דיינע נאַכֿקאָממען, זאַממלע אויס וועסטען דיך! (כז) איך בעפֿעהלע דעם נאָרדען: „גיב הער!" דעם זידען: „האַלטע ניכֿטס צוריק! ברינגע

רש"י

ובנהרו' לא ישטפוך. גרתה בין המצריי' והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות: כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור שאקדיר חמה על הרשעי' וליהט אותם היום הבא גם שם לא תכוה: ולהבה. שתשרף את האומות כמה שנאמר והיו עמים משרפות סיד גם היא לא תבער בך: (כד) נתתי כפרך מצרים. והם היו לפדיון לך שבבוריהם מתו ואתה בני בכורי נצלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמר ביחזקאל ואומר לשפוך חמתי עליה' בארץ מצרים: (כה) ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בכך: (כז) אומר לרוח צפון תני. הגליות שבצפון: ולתימן. שהיא רוח חזקה אל תכלא מלנשב בחזקה להביא גליותי וכן עורי צפון ובואי תימן מתוך שהרוח

באור

(במדבר נ"א כ"ח) אש יצאה מחשבון, והטעם, כי תעבור במים על מדי ופרס, כאשר ילכדו בבל (הנ"ל): כי תלך וגו', כד תהכון לביני עממיא, דתקיפין כאשתא, לא יכלון לכון, ומלכוון, דחסינן כשלהוביתא, לא ישיצון יתכון (הכשדי): (כד) כפרך, ענין פדיון, כמו (משלי וי"ו) פני כל כופר, והדומים לו, וכן אמר הכשדי, חליפך, ועל פי זה מתורגם בל"א: מצרים וגו', שמלכי מדי יעשו להם רעה (ן' עזרא): (כה) מאשר וגו', דברי השם אל ישראל, יקר בעיני אתה מאוד, ועל כן אתנך לכבוד ולתפארת בבל העמים: ואתן וגו', ומסרית עממיא תחותך (הכשדי): אדם, שאני בראתים, כאשר בראתיך (ן' עזרא): (כו) ממזרח, היא בבל (הנ"ל): וממערב, היא מצרים ואשור, ובתוב (עזרא וי"ו כ"ב) יהסב לב מלך אשור וגו' (הנ"ל): (כז) תני, בני (הנ"ל): ולתימן, ימין, והנה יקבצם מארבע כנפות הארץ (הנ"ל): אל תכלאי, ענין מניעה ועצירה, כמו (תהלים מ' י"ב) לא תכלא רחמיך,

תרגום אשכנזי

„ברינגע מיינע זאֶהנע אויס
„דער פֿערנע, מיינע טעכֿטער
„פֿאָן דער ערדען ענדע!
„(כח) אַללע, דיא נאַך מיינעם
„נאַמען גענאַננט ווערדען, דיא
„איך צו מיינער פֿערהערר לי=
„כֿונג שוף, בילדעטע אונד צו=
„בערייטעטע.“ (כט) לאַסט
הערפֿאָר טרעטען דאַז בלינ=
דע פֿאָלק, דאַז איינגען האַט!
דיא טויבען, דיא אָהרען האַ=
בען! (ל) לאַסט דיא פֿעלקער
אַללע פֿערזאַממעלן, דיא נאַ=
ציאָנען צוזאַממען קאָממען!
ווער פֿאָן איהנען פֿערקינדעט
דיעס? ווער ליעס דאַז איינגעטראָפֿפֿענע פֿאָרהער אונז האֶרען? — לאַסט זיא איה=
רען צייגען שטעללען, אונד גערעכֿט ערשיינען! מאַן האֶרע עס, שפֿרעכֿע: „עס איזט

הפטרת בראשית

הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה
הָאָרֶץ: (כח) כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי
וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף־
עֲשִׂיתִיו: (כט) הוֹצִיא עַם־עִוֵּר
וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ:
(ל) כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו
וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד
זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ
עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ
אמת

ר ש " י

שהרוח כפונית חלשה כריכה חיזוק לכך כתיב עורי תני אבל דרומית שאינה כריכה חיזוק כתוב
באי כמות שהיא וכן אל תכלאי: (כח) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הכדיקים
הנקראי' בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תכנתיו בכל הכריך לו והכנתי הכל
כלומ' אע"פ שאבדו בגולה ובצרה כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם: (כט) הוציא עם
עור. הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שנעשו כעורים ועינים להם ולא ראו:
(ל) כל הגוים נקבצו. אם כל הגוים נקבצו יחדו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידות וכיוצא
בה מפי טעותם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו:
יתנו עדיהם. ששמעו שנבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי

באור

ודומיו, וכן אמר הכשדי: לא תעכב, וכן מתורגם בלשון אשכנז: בני ובנותי, אנשים
ונשים (בן עזרא): (כח) כל הנקרא בשמי, יש אומרים, כי נקרא כמו קורא, ואיננו
נכון, רק הוא כמשמעו, כל הנקרא בשמי, שהם עם ה' (הנ"ל), ועל פי זה תרגמתי:
ולכבודי, להיות כבוד לשמי (הנ"ל): בראתיו, זה העם (הנ"ל): יצרתיו וגו', כל לשון
בריאה הוא התחדש הדבר וצאתו מאין ליש, וכן אמר תחלה בראתיו, הוצאתי אותו מאין
ליש, ואף על פי שנברא מן האדמה, כיון שלא נברא מכמותו, שהוא בשר, כאלו נברא מאין,
ואחר כך יצרתיו, שהעמדתיו על תכונת הצורה, ואחר כך עשיתיו, שפירושו תקנתיו, כי
לשון מעשה הוא תקון הדבר והשלמתו, רוצה לומר, תקון מזונותיו וצרכי גופו, לפיכך אמר,
אף עשיתיו (ן' מלך). וראה בביאור רמב"מן זצ"ל לספר בראשית (ב' ד'): אף עשיתיו, הטעם,
ותקנתיו, ורבי שלמה, בעל השירים השקולים, ז"ל, פירש בו, כי זה סוד העולם, ואיננו
דבק בטעם הפרשה (ראב"ע), וכפי הנראה כוון הרב־ז"ל בזה על ארבע עולמות אצילה,
בריאה, יצירה, עשיה, הידועים למארי קבלה, ושלשה האחרונים רמוזים בפסוק זה, במלות
בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ואין להאריך: (כט) עם עור, שהיו כן בתחלה, ואף על פי
שיש להם עינים, והנה כל הפרשה דבקה (ראב"ע): (ל) כל הגוים נקבצו, עבר במקום
עתיד, יאספו הם וחכמיהם (רד"ק): מי בהם, שיגיד זאת העתידה (הנ"ל): וראשונות
ישמיעונו, ישמיעונו אותם טרם היותם, כמו שהשמעתים אני על ידי נביאי (הנ"ל): יתנו
עדיהם, שאמרום טרם היותם (הנ"ל): ויצדקו, נאמר עליהם, כי צדיקים הם במאמרם,
ונאמנים בדבריהם (הנ"ל): וישמעו וגו', ישמעו העדים, ויאמרו אמת, כך היא (ראב"ע).

הפטרת בראשית

אֱמֶת: (לא) אַתֶּם עֵדַי נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה:

תרגום אשכנזי יח

וואַהר! " (לא) איהר זייד מיי־נע צייגען, שפריכט דער עווי־גע; אונד מיין קנעכט דען איך ערוועהלטע, אויף דאַס איהר וויססעט, מיר גלויבעט, אונד בעגרייפעט, דאַס איך עס בין! פאָר מיר וואַר קיין גאָטט, אונד נאַך מיר ווירד קיינער זיין.

הפטרת תולדות נח

(בישעיה סימן נ"ד.)

ואם הוא שבת ראש חדש מפטירין כה אמר וגו' השמים כסאי לעיל דף ה'.

(א) רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יהוה

(א) פראָהלאָקקע, אונפרוכט־באַרע! דיא דוא ניע גע־באָרען, בריך אין יובעלליע־דער אויס, אונד יויכצע דיא דוא מוטטערוועהען ניע גע־פיעהלט! דיא קינדער דער פערלאַסענען איבערטרעפפען איינסט דער פערמעהלטען קינדער, שפריכט דער

רש"י

שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו: (לא) ועבדי. יעקב: אשר בחרתי. גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי: למען תדעו וגו'. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי:

(א) רני עקרה. ירושלם אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. לשון לידה הוא שהיולדה על ידי

באור

ועל פיו ז"ל תרגמתי אשכנזית: (לא) אתם עדי, אמר לישראל (רד"ק): ועבדי אשר בחרתי, הוא הנביא, אמר, אתם עדי, כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב, על הרעה שעשה לכם, ועל מפלתו, הכל אמרתי לכם על ידי הנביא, קודם שיהיה, וכן הנביא עד שאמר לכם בשמי, כאשר אמר, כן היה (הנ"ל): כי אני הוא, זה הייחוד, שאין למעלה ממנו, כי כל יש איננו הוא בעצמו (ן' עזרא): לפני לא נוצר אל וגו', יש אומרים, לפני מעמד הר סיני, ואחרי, אחרי המעמד, ואין צורך, רק הוא, אין לפני אל, וכן אחרי לא יהיה, והטעם, כי הוא ראשון ואחרון, ונזכר נוצר עם אל, כי אין אל מבלעדיו, כי אם נוצר, ועורי לב יחשבו, שיצא מדברי הנביא, שהשם נוצר, חלילה חלילה, רק לא יבינו האמת (הנ"ל), ועל פיו תרגמתי בל"א. וכתב רד"ק ז"ל: „הדבר הזה קשה למפרשים, בעבור שאמר לפני ואחרי, והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית, ועוד שאמר נוצר, לפיכך פירשו מקצתם נוצר כמו יצר, ורוצה לומר, לפני שיצרתי היצירות, לא יצר אל זולתי שום יצירה, ואמר זה על האלילים, ואחרי שיצרתי גם כן לא יצר אל זולתי שום יצירה, ואדוני אבי ז"ל פירש נוצר כמשמעו, נפעל, ופירשו סמוך, כי הוא פתוח, רוצה לומר, לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי לפי שהיו נוצרים היצירות על ידי, וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר, גם כן, כלומר אחר שנוצרו על ידי, לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל:"

(א) מבני בעולה, כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה, והפוכה האלמנה והשכולה שהיא

יְהוָה׃ (ג) הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֶךְ
וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־
תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ
חַזֵּקִי׃ (ג) כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול
תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים
נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ (ד) אַל־תִּירְאִי
כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־
לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ
תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא
תִזְכְּרִי־עוֹד׃ (ה) כִּי בְעֹלַיִךְ עֹשַׂיִךְ
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃
(ו) כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ
קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי
תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ (ז) בְּרֶגַע
קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים

אקבצך

עוויגע. (ב) ערווייטערע דיי־
נעם צעלטעם רוים, שפאַננע
זיא אויס, דיינער וואָהנונג
טעפּפּיכ, אונטערלאַססע
נ כטס, פּערלענגערע דיא זיי־
לע, בעפּאַסטינע דיא פּזלעק־
קע; (ג) דען דוא בריייטעסט
דיך אויס צור רעכטען אונד
צור לינקען; דיינע נאַקאָמ־
מען ערבען נאַציאָנען, בעפּעל־
קערן אֶרע שטעדטע. (ד) זייא
ניכט באַנגע! דוא ווירסט ניכט
צו שאַנדען; זייא ניכט בע־
שעמט! דוא זאללסט ניטמער
ערראַטהען; דעם יוננפּריילי־
כַען־שטאַנדעם שאַם זייא־
פּנרנעססען, דעם ווייטווען־
שטאַנדעם שמאַך ווערדע ניע
נעראַכט.(ה)ער, דיין שעפּפּער,
איוט דיין נעמאַהל, עוויגער
צבאות! זיין נאַמע, ישראל'ס
הייליגסטער דיין ראֶכער, אַל־
לער לעגדער נאָטט! נעגאַננט!
(ו) וויא פּערלאַססענער, טיף
נעקרענקטער פּרויא, רופּט
דער עוויגע דיר צו! וויא צו
יונגנרליכעם עהענאָם, פּערַאַכטעט איינסט, שפּריכט דיין גאָטט צו דיר! (ז) איינען קליי־
נען אויגענווינק פּערליעס איך דיך, ערבַארמונגפּאָלל נעהמע איך דיך וויעדער אויף.

אין

ר ש " י

חיל וחכלים ילדת: מכני נעולה. את חדוס: (ב) יטו. למרחוק: מיתריך. הס חכלים דקים התלויים בשולי לחליס וקשורי' בתיתדו' שקורין קניל"ס בלע"ז (עיין בשורי לשופטים ד' כ"ח) ותיקרין בזרן: (ג) תפרוצי. תגברי: (ד) עלומיך. נעוריך: (ו) כי תאזם. כשתאזם

ב א ו ר

שומם יהיצם על ירושלים שסיח כשלמנה (מרד"ק): (ב) הרחיבי וגו', ל"מ שתרזיב מזכנך כדי שתכיל רוב הבניס שתלד: (ד) כי בושת עלומיך, טרס שנכחרס לעם סגלה, וימי מנורתם נמנרים: ותרזב אלמנותיך, לזרי שחעזו ונלו: (ו) כי תאזם, כשתאזם, פעמים שכועס עליה מעט (רש"י). ומזי שזומר הנעל לאשה הזאת, ברגע קטן וגו': (ז) ברגע קטן, יפה אמר הרמב"ן ז"ל יש מפרש בשיכועו מלמון רוגע היס וגליו ומעד וברחמים ע"כ, ולפ"ז יתורגם הכתוב בל"א (אין קולענע מוכווילען פּעדסטיעם איך דיך, חופר איט גרעסער ניעבע נעהאע

איך

אֲקַבְּצֵךְ: (ח) בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי
פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם
רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה: (ט) כִּי־
מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן
נִשְׁבַּעְתִּי מִקְצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעַר־בָּךְ:
(י) כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת
תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־
יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט
אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה: *(יא) עֲנִיָּה
סְעָרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אֲנֹכִי
מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ
בַּסַּפִּירִים: (יב) וְשַׂמְתִּי כַדְכֹד

*הספרדים מסיימין כאן שמשחיך

תרגום אשכנזי יט

(ח) אין קורצעם נרים פֿער־
היללטע איינע ווייל איך מיין
אַנטליטץ דיר, אַבער איינער
עווינקייט דויער וואָהרט מיי־
נע גנאַדע! שפריכט דיין רעט־
טער, דער עוויגע. (ט) וויא
צו נה'ס צייטען, זאָ זייא דיינע
רעטטונג! שוואָר דאַמאַלס
איך, ניע זאָלל פֿלוטה ווידער
דיא ערדע איבערשטרעמען!
זאָ שוואָרע איך איטצט, ניע
וויעדער דיך צו צירנען, דיך
צו שעלטען! (י) נעבירגע מאָ־
גען וויכען, הינעל זיך אויפֿ־
לאָזען! מיינע הולד וויכט פֿאָ־
דיר ניע! מיין פֿריערענסבינד
וויכט ניע אויפֿנעלאָזט! זאָ
שפריכט דער אַללערבאַרמער,
דער עוויגע. (יא) אַרמזעליגע,
דעם שטורם פֿרייז נעגעבענע,
אונגעטראָסטעטע שטאַדט!
זיעהע! איך (גאָטט) בעלעגע
מיט ערלער פֿאַרבע דיינע שטיינע, גרינדע דיך אויף סאַפֿירען. (יב) דורך קריסטאַללע
זאָלל

ר ש "י

כשחמלתי פעמים שכועס עליה מעט: (ח) בשלף קלף. מנחם פתר מרי לף ודונש לתר כמעט קלף כמו נרגע קטן עזנתיך וכן תירגום יונתן: ובחסד עולם. שיתקייס עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שכועה בידי והולך ומפרש לנרו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (י) כי ההרים ימושו. לף לא תבלה זכות אבות וחמות חסדי מאתך לא ימוש: (יא) סוערה. שלנה סוער נרוב נרות: מרביץ בפוך. רולף רלפתך בשחכני נופך: (יב) כדכד. מין אבן טובה:

ב א ו ר

חיך דיך וויעדער חויך) כי ים רחמים שהוא לשון אהבה כידוע: (ח) בשצף קצף, מנחם פתר מרי לף ודונש לתר כמעט קלף כמו נרגע קטן. וכן תרגם יונתן בשעה זעירא סלקית לפי שכנתי זמן זעירא מיכך (רש"י), וכן פי' הריק"ס והרלנ"ע. לולס בשעה זעירא הוא תרגום נרגע קטן ולא תרגום בשלף קלף, גס לזיך יתכן בפילת מלת זעירא בתרגום הנ"ל, ובלתת נוסף התרגום שלפנינו משובש הוא, כי לא מלינו בו תרגום בכתוב נרגע קטן וגו' מכל וכל, ונראה בלו נתערבב תרגום אלו ב' הכתובים לאחד, תחלתו מפסוק הרחמן וסופי מפסוק הנ'. לתנס היותר נראה לפי' הכתוב הוא שטעם שצף, בלל"י הוא כטעם שטף בט"ית, להיותם לותיות מתחלפות, נידוע לבעלי המבטא. ולתר שהקלף לא בא כי לס בשטיפה מהירות, ובאשר בא כן יבא, לבל התסר שבא בתדתם הרחמים והחמלה רחקועה בלבו הוא יתקייס לעולם יהיה תרגום בשלף קלף בל"א (אוך חויסברוך דעם לאָרכם): (י) כי מי נח, יש מחלוקת בספרים בתלה הזאת. ברוב הספרים הם שתי מלות ויש ספרים שהיא תלה לתת כמו כימי בדת דותה. וכן תרגם יונתן כיומי נח, מ"מ הענין לתד (מרד"ק): (יא) סוערה, בסער הגלות. והפרשה

שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח
וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ: (יג) וְכָל־
בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם
בָּנָיִךְ: (יד) בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי
מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי
לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: (טו) הֵן גּוֹר
יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גֹר אִתָּךְ
עָלַיִךְ יִפּוֹל: (טז) הִן* אָנֹכִי בָּרָאתִי
חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאִשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא
כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי
מַשְׁחִית לְחַבֵּל: (יז) כָּל־כְּלִי יוּצַר
עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־

הִנֵּה קרי אתך

זאָלל דאַז זאָננענליכֿט דיר שיי־
נען, פֿאָם געשטיין, פֿייער־
פֿאַרבען ערבויע איך דיא טהאָ־
רע, דען נאַנצען אומקרייז פֿאָן
עדלען שטיינען דיר. (יג) אַל־
לע דיינע קינדער זאָללען דעס
עוויגען לעהרלינגע, אונד דיע־
זער קינדער גליק גראָס זיין.
(יד) דורך טוגענד בעשטעהסט
דוא — פֿערנע זייא דיר יעדער
רויב — דוא האַסט ניכֿטס צו
פֿירכֿטען, פֿערנע יעדע אונ־
טערדריקקונג — דיר נאַהט זיך
קיינע. (טו) ווער ווילל זיך צו־
זאַממען ראָטטען אָהנע מיינען
בעפֿעהל? ווער זיך ווידער
דיך ראָטטעט, אונטערליעגט
דיר. — (טז) זיעהע! איך שוף
דען וואַפֿפֿענשמיעד, איהן,
דער צו גלוטה דיא פֿלאַממע
בלעזט, אום פֿערדע־בליך ווערקצייג צו פֿערטיגען, איך שוף יעדע פֿערהעערענדע
קראַפֿט — (יז) אַבער ווערקצייג ווידער דיך געפֿערטיגט, געדייהט ניכֿט! יעדע צונגע
גע־

רש"י

שמשותיך. יונתן תירגם אעך ומנחם חברו עם ישמשוניה ויש פותרין לשון שמש חלונו' שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחיל' במיני זכוכית לבעים לנוי. ומדרש תהלים פותר שמשותיך ושמש ומגן שיני החומה: לאבני אקדח. יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבני' טובות בוערות כלפידים והוא קרבונ"קלא (קאַרפֿונקעל) לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזית והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני צורך: (יד) רחקי מעושק. כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך: (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא ייראו ויגור מגזרת רעות אותו שאין אני עמו הוא עשו: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך. ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בענייתך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל: (טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלומר אני הוא שגריתי בך את האויב ואני הוא שהתקנתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לצורך גומרו כל צורכו: (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי

באור

הזאת מחוברת לפרשה שלמעלה שמדבר שם אל ירושלים החריבה: (יד) רחקי מעשק, כמו תרחקי וכן ומות בהר כמו ותמות, (מרד"ק), ושעורו העושקים אותך עד הנה יתרחקו ממך: (טו) גור יגור, לשון אסיפה הוא כמו יגורו עלי עזים: אפס מאותי, שלא במצותי (רד"ק): עליך יפול, כלומר אותן אשר יגורו אתך, יפלו תחתיך. ויש אומרים שמלות מי מושך אחרת עמה ושעורו מי גר אתך מי עליך יפול, כמו על פני כל אחיו נפל שהוא גם כן כלשון גר, והוא דרך שאלה: (טו) הן אנכי, שעורו כמו שכתב רש"י ורד"ק כיון שאני עשיתי העושה ואני

אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת
נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם
מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה: (יז) הָוֹי כָּל־
צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ
כֶּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וְאִכֵלוּ וּלְכוּ
שִׁבְרוּ בְלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר
יַיִן וְחָלָב: (יט) לָמָּה תִשְׁקְלוּ־
כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא
לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־
טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם:
(כ) הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ
וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם
בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים:

הן

נעוועטצט ווידער דיך, פֿער־
דאַמסט דוא אים גערעכט—
דיעם איזט ערבטהייל דער
גאָטטעסריינער, איהר טו־
גענד־לאָהן פֿאָן מיר, שפּריכט
דער עוויגע. (יח) וואָהלאַן!
איהר דורשטיגען, נעהערט
אייך דעם וואַסער! איהר גע־לר־
אַרמען! קאָממט, ערווערבט
אונד גענוסט. יאַ קאָממט, ער
ווערבט אָהנע געלד אונד אָה־
נע פּריז ווין אונד מילך!
(יט) ווארום געבט איהר אייער
זילבער פֿיר אונבראָד[1], אי־
ערע אַרבייט פֿיר אונזעטי־
גענדעס הין? אָ האָרכט,
האָרכט דאָך אויף מיך! גע־
נוסט דעס גוטען, דיא זעלע
לאַבע זיך אַן וואָהללוסט! (כ) נוי־
געט דאָך אייער אָהר, אונד
קאָממט צו מיר! געהאָרכט,
אונד אייער גוסט ווירד זיך
ערקווויקקען; אין מאַל מיט

אייך אוינען עוויגען בונד אויף טרייע הולדפֿערזיכערונגען, דעם דוד צוגעזאַגט.

ועהט

ר ש ״ י

זיין מאַר ילטעזוהו ויחדלוהו בסנילך להלחם בך. יוכר לשון מרגות לוריס. לף תשיג לור מרגו: (יח) הוי כל למ. הוי זה ל׳ קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא הוי הוי ונוסו מלרן לפון: לכו למים. לתורה: שברו. לשון לשבור בר. קנו: יין וחלב. לקח טוב מיין וחלב: (יט) למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לחויבי׳ בלא לחם: (כ) חסדי דוד. שמגמול

ב א ו ר

כרחתי המשחית לחבל, כן נידי להגין עליך לבלתי תמוגה חליך כל רע: (יח) לכו למים, כנוי על התורה ועל מלות ה׳. ואמר למה תשקלו בלא לחם, כוונתו על עבודת אלהים מחרים אחר המה לא אלהים, כדמיון לא לחם:

---

[1]) דיעזע לזשמאנזעטצונג מיזט מיך דייטטען מונגעווהנליך, דאָך האָבט מיך זיא גענוסט, וויל קיין מענדעס וואָרט דען בעגריף זיך קורץ מונד זיך דייטליך מויסדריקט. מענדעלסזאָהן מיבערזעטצט לא־עם עבעגפּאַנגס מויל דיעזע מרט: מונפאָק. מויסער דיעזער מויטאָריטעט, מיזט דיזע לזשמאנזעטצונג כיכט טפרחאַכוירדיג, דח דיא פּאַרטיקעל מ ו כ, פֿערכייכענדע קרחפט בעדייטעט מונד מיינעטליך דיא חבווזעהייט דעמיעניגען בעגריפֿעס בעלייכעט, וועלכען דחז וואָרט מיט וועלכעם זיא לזשמאנזעטצט מיזט, מויסדריקט. (זיעהע מרעלונג) דוד פ״ל

(כא) הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד
וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים: (כב) הֵן גּוֹי לֹא־
תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ
יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ:

(כא) זעהט! דען פֿעלקערן איין גראָסער צייגע איזט ער בערופֿען, ער בלייבט איהנען פֿירשט אונד נעביעטהער. (כב) פֿיר־וואַהר! איין דיר אונבעקאַנט־טעס פֿאָלק ווירסט דוא הערר־וּפֿען, נאַציאָנען, דוא דיך ניכֿט קעננען, איילען צו דיר הין, אום דעס עוויגען, דיינעס גאָטטעס וויללען, דעס הייליגען ישראל'ס וויללען, דער דיך פֿערהעררליכֿט.

רגש א"ש

הפטרת לך לך

(בישעיה סימן מ'.)

(א) לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר
יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי
מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר:
(ב) הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ
אֱלֹהֵי עוֹלָם יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת
הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר
לִתְבוּנָתוֹ: (ג) נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין
אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה: (ד) וְיִעֲפוּ
נְעָרִים וְיִגָּעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל
יִכָּשֵׁלוּ: (ה) וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ

(א) וואַרום זאַגסט דוא, יעקב! שפריכֿסט דוא, ישראל: דעם עוויגען איזט מיין וועג פֿערבאָרגען, מיינעם גאָטט ענטגעהט מיין רעכֿט! ?(ב) ער־קעננע עס דאָך ווען דוא עס ניע געהערט, דאַס דער וועלטענ־הערר, דער עוויגע, דער ערדען גרענצען שעפֿער ניע ער־שלאַפֿפֿט, ניע ערמידעט, אונד דאַס זיינע ווייזהייט אונער־פֿאָרשליך איזט. (ג) ער פֿער־לייהעט אַבער דען ערשלאַפֿפֿ־טען קראַפֿט, גיבט דעם אָהנ־מעכֿטיגען נייע שטערקע. (ד) קנאַבען ערשלאַפֿפֿען אונד ערמידען, יינגלינגע שטרויכֿעלן אונד פֿאַללען; (ה) אַבער דיא אויף גאָטט פֿערטרויען ערנייען איהרע קראַפֿט, גלייך דעם אַד־לער

כריך לקרות הכרי תחת היו"ד יעלו

רש"י

שאגמול לדוד חסדיו: (בא) עד לאומי'. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: (כב) הן גוי לא תדע תקרא. לשימושך אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך: (א) למה תאמר. עם יעקב ותדבר בגלות: נסתרה דרכי מיי'. העלים מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עלינו אות' שלא ידעוהו: ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהי' לו לשלם לאנותינו ולנו: (ב) בורא קצות הארץ וגו' אין חקר לתבונתו. ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהחם את החטאת על ידי היסורין: (ג) נותן ליעף כח. וסופו להחליף כח לעייפותכם: (ד) ויעפו נערים. גבורת אויביכם המנוערים מן המצות תיעף: ובחורים כשול יכשלו. אותם שהם עכשיו גבורי' וחזקים יכשלו ואתם קווי ה' תחליפו כח חדש וחזק:

יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא
יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ: (ו) הַחֲרִישׁוּ
אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ
יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט
נִקְרָבָה: (ז) מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח
צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו
גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר
חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ: (ח) יִרְדְּפֵם
יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא
יָבוֹא: (ט) מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא
הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן
וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא: (י) רָאוּ

איים

לער געוויננען זיא נייע שווינ-
גען. זיא לויפען, ערמידען
ניכט; זיא געהען, ערשלאפ-
פען ניכט. (ו) האָרכט אויף,
אינזעל-בעוואָהנער! פעלקער
מיט שטערקע גערים טעט! לאַס-
סעט זיא זיך נעהערן אונד רע-
דע; אַללעזאַממט פאָר גע-
ריכט פערזאַממעלט. (ז) ווער
וועקט פאָן מאָרגען איהן,
דעם הייל יעדען שריטט ענט-
געגען קעממט? ווער גיבט נאַ-
ציאָנען פאָר איהם הין, אונ-
טערווירפט איהם קעניגע? ווער
גיבט זיא זיינעם שווערדט
וויא שטויב, זיינעם באָגען וויא
שטאָפפעלן הין. (ח) ער פער-
פאָלגט, זיכער-וואַנדעלדען
שריטס, בעטריטט ניע בע-
טרעטענע פפאַדע. (ט) ווער
טהאַט, פאָללפיהרטע דיס? — דער קאָממענדע געשלעכטער הערפאָררופט! איך דער עווי-
גע, פאָן אַנבעגין אונד ביז דער צייטען ענדע דערזעלבע. (י) אינזעלבעוואָהנער זעהען

ר ש " י

(ה) אבר. כוף: (ו) החרישו אלי. לשמוע דברי: איים. אומות: יחליפו כח. יתקשטו ויתחזקו בכל
גבורתם אולי יעמדו בדין בכח: יגשו. הלים. ואז משיגשו ידברו: למשפט נקרבה. להוכיחם על
פניהם: (ז) מי העיר ממזרח. אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם להביאו מארם
שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך: יתן לפניו גוים. מי
שהעירו ממקומו להסיעו הוא נתן לפניו ארבעה מלכים וחיילותיה': ירד. ירדה: יתן כעפר
חרבו. רמה כעפרא קטולין קדם חרביה נתן את חרבו ועושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן
מרבה הרוגים ונופלים כקש נדף: (ח) ירדפם יעבור שלום. הלך כל מעברותיו בשלו' לא נכשל
ברודפו אותם: אורח ברגליו לא יבא. דרך אשר לא בא בה קודם לכן ברגליו. לא יבא לא היה
רגיל לבא: (ט) מי פעל ועשה. לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש. לאדם הראשון הוא
עשה לאברהם גם את זאת: אני ה' ראשון. להפליא פלא ולעזור: ואת אחרונים אני הוא. אף
עמכם בנים אחרונים אהיה ואעזור אתכם: (י) ראו איים. עובדי ע"א הגבורות שאעשה וייראו:

קרבו

ב א ו ר

(ו) החרישו אלי איים, הנה בפסוקים הראשונים אמר שהכל בידי ה', ועתה בא לאמת
אותו במופת ממה שקרה לדורות הראשונים ואמר מי העיר וגו', הכונה כפי דעתם ז"ל על
אברהם שכבש מלכים עצומים ממנו על אשר בחר ה' בו בעבור צדקתו: (ז) מי העיר ממזרח,
זה האיש אשר צדק קרהו לרגלו, כלומר שהצליח בכל אשר הלך, ומי נתן לפניו גוים ומלכים
ירד, ויתנם כעפר לפני חרבו, וכקש נדף לפני קשתו, עד אשר ברדפם עבר בשלום אע"פ
שהלך באורח אשר לא בא עוד ברגליו? מי פעל ועשה כל זאת? הלא הוא הקורא הדורות
מראש אני ה' וגו'. כן הוא שעור המקראות, וכבר אמר הרד"ק וז"ל יקראהו יתן ירד ירדפם
יעבור יבא כלם עתיד במקום עבר הם ורבים כמוהם ע"כ: (י) ראו איים וגו', ואעפ"ב איש

תרגום אשכנזי

אונד פֿירכֿטען, דיא פֿערנסטען נאַציאָנען ערציטטערן, נעהערן זיך זינד דאַ. (יא) יעדער ווילל דעם נעכֿסטען העלפֿען, רופֿט דעם ברודער: זייא געטראָסט! (יב) בילדערשניטצער ערמונ=טערט דען גאָלדשמיעד, האַמ=מער=גלעטטער דען אַמבאָס=שמיעד; געלונגען איזט דיא לעטונג זאַגטע ער, בעפֿע=סטיגט מיט נעגעלן, נוקאיזט'ס אונפֿערגענגליך. (יג) ניכֿט זאָ דוא ישראל מיין קנעכֿט, יעקב מיין אויסערקאָהרנער, נאַכֿ=קאָממע אברהם'ס מיינעס ליעב=

הפטרת לך לך

אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ
קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן: (יא) אִישׁ אֶת־
רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק:
(יב) וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק
פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר
לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ
בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט: (יג) וְאַתָּה
יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי:

אשר

רש"י

קרבו ויאתיון. זה אצל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה: (יא) איש את רעהו וגומר. יאמרו חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם: איש את רעהו יעזרו. זה עוזר את זה בברכות ברוך אברם וזה עוזר את זה במתנות ויתן לו מעשר מכל: (יב) ויחזק חרש. נוסך הפסל: את צורף. המרקעו בזהב: מחליק פטיש. באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה: את הולם פעם. הוא המתחיל בה כשהוא עשת ומכה בכל כחו: אומר לדבק טוב הוא. על אותן שהיו מחזרים אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל: דבק שולדו"רא בלע"ז (וזהו סודורע, דיא לע=טונג, עיין מ"ל ברכו' ו' ב' ד"ה לצוות): ויחזקהו. לצלם: במסמרי' לא ימוט. כולם יחזקו זה את זה: ויחזק חרש. זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתיבה: את צורף. זה אברהם שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה: את הולם פעם. זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת: אומר לדבק טוב הוא. טוב לידבק באלוה של זה: ויחזקהו. שם לאברהם להיות דבק בהקדוש ברוך הוא ולא ימוט: (יג) ואתה ישראל עבדי. ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו ומדרש אגדה בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם. ראו איים אותה מלחמה וייראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם משם: איים. כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסויימין בעולם: ואתה ישראל עבדי. אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת. ואתה ישראל עבדי הקנוי לי משני אבות: זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה:

אשר

באור

את רעהו יעזורו לעשות הפסילים ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר באברהם, אם לא שהאל אשר דבק בו הוא עזרהו, ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו עוד יותר בפסיליהם, ואמרו בפחדם וביראתם נתחזק ונתאמץ בעבודת אלהינו כל אחד בפסלו והם יעזרונו (מרד"ק): (יב) ויחזק חרש, חרש עצים עושה תחלה הפסל מעץ, ומחזק בדבורו את צורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף מהרה ויצפנו (הנ"ל): מחליק פטיש, מענין ואנכי איש חלק ופירושו להכות ולרקעות בו את הטסין, וטעם פעם הוא הסדן, מה שקורין בל"א (אַמבאָס): אומר לדבק וגו', דבר הנביא דרך התול כנגד עובדי האלילים, שיחזקו אלהיהם במסמרות כדי שלא ימוטו: (יג) ואתה ישראל עבדי, אינך כאלו עובדי האלילים, כי אם

עבדי

(יד) אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת
הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ
וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ
וְלֹא מְאַסְתִּיךָ: (טו) אַל־תִּירָא
כִּי־עִמְּךָ אָנִי אַל־תִּשְׁתַּע כִּי־אֲנִי
אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ
אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי: (טז) הֵן
יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ
כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ:
(יז) תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי
מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי
מִלְחַמְתֶּךָ: (יח) כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ
אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ: (יט) אַל־
תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל
אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: (כ) הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ

למורג

ליעבלינגס! (יד) איך בינס דער דיך לייטעט פֿאָן דער ערדע ענדען, דער פֿאָן איהרען גרענצען דיר צוריעף, צו דעם איך שפּראַך: דוא ביזט מיין קנעכֿט, איך וועהלע דיך, פֿערוועַרפֿ' דיך ניע; (טו) זייא ניכֿט באַנגע, איך בין מיט דיר, פֿערצאַגע ניכֿט, איך בין דיין גאָטט; איך שטערקע דיך אונד העלפֿע דיר, אונטערשטיטצע דיך מיט מיינער טרייען רעכֿטען. (טז) זיעהע! דיא דיר צירנטען ווייכֿען מיט שפּאָטט אונד שאַנדע, דיא מיט דיר האַדערן פֿערגעהען, ווערדען פֿערניכֿטעט. (יז) דוא זוכֿסט זיא, דיא ווידערוועַרטיגען, פֿינדעסט זיא ניכֿט; דיא דיך בעשטריטטען זינד דאַהין אונד פֿערגאַנגען. (יח) דען איך דער עוויגע דיין גאָטט! איך פֿאַסע דיינע רעכֿטע, דער דיר צוריעף: זייא ניכֿט באַנגע, איך העלפֿע דיר! (יט) יאַ לאַס דיר ניכֿט באַנגע זיין ווירמכֿען יעקב! אַרמער הויפֿע ישראל! בין איך דאָך דיין העלפֿער, שפּריכֿט דיין גאָטט אונד ראֶכֿער, ישראל'ס הייליגסטער. (כ) זיעהע, איך מאַכֿע

רש"י

(יד) אשר החזקתיך. לקחתיך לחלקי כמו וישלח ידו ויחזק בו: מקצות הארץ. משאר האומות: ומאציליה. מן הגדולים שבהם: קראתיך. בשם לחלקי בני בכורי ישראל: ולא מאסתיך. כעשו שנא' בו ואת עשו שנאתי. (טו) אל תשתע. אל ימס לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה שי"ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם. וישתמר חקת עמרי. תשתכרין. תשתפך נפשי: (יט) תולעת יעקב. משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה. תולעת ווירמי"נא בלע"ז (ווערמינ"ע. געוזירם): מתי ישראל. מספר ישראל:

למורג

באור

עבדי אתה אשר בחרתי בך, לפי שאתה זרע האיש הזה שאהבני ודבק בי: (טו) אל תשתע, פי' הרי"קס מלשון שעו ממני שפירושו הרפו, ויהיה טעמו אל תתרפה מענין אל ירפו ידיך:

ואתה

תרגום אשכנזי

דיך צור נייגעשערפֿטען פֿיעל-שניידיגען דרעשוואלצע, דוא שטאמפֿפֿעסט בערגע צו שטויב, צערמאלמסט היגעל וויא שפרייא. (כא) שטרייעסט זיא היז, וועג טרעגט זיא דער ווינד, איין ווירבעל פֿערוועהט זיא; דוא אבער פֿרייעסט דיך דיינעס גאטטעס, ריהמסט דיך דעם הייליגען ישראל'ס.

הפטרת לך לך

לְמוֹרַג חָרוּץ חָדֶשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת
תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ
תָּשִׂים: (כא) תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם
וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל
בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל:

הפטרת וירא

(במלכים ב' סימן ד').

(א) דיא פֿרויא איינעס דער פֿראָפֿעטען = שילער יאַמ=מערטע געגען דען אלישע, אונד שפֿראך: דיין דיענער, מיין מאַן איזט געשטאָרבען; דוא ווייסט, וויא גאָטטעס=פֿירכטיג ער לעבטע. אונד נון קאָממט דער שולד = איינפֿאָר=דערער מיר מיינע צווייא קינ=דער אַלס זיינע שקלאַפֿען וועג צו פֿיהרען. (ב) אלישע ערוויע=דערטע איהר: וואַס זאָלל איך דיר טהון? דאָך זאַגע אַן,

(א) וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־
הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע
לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה
יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה
וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי
לוֹ לַעֲבָדִים: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ
אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי

מה

רש"י

(ב) למורג חרוץ כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצין חריצין כעין כלי נפחי' של ברזל שקירין לימ"א בלע"ז (בל"ל ליאע ובל"איט ליאח, פֿיילען, עיין ש"א י"ג כ"א). וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק: חדש. כשהו' חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו: בעל פיפיות. הם חידודי החריצין: תדוש הרים. מלכים ושרים: (כא) תזרם. תזרה אות' כבמזרה לרוח והרוח תשאם מאליהם לגיהנם:

(א) מנשי בני הנביאי' אשת עובדי' היתה כל בני הנביאי' שבמקרא תרגומו תלמידי נבייא: והנושה. הוא יורם בן אחאב שהיה מלווה ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו. מדרש תנחומא. לכך נאמר (לקמן ט' כ"ד) ויך את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית: אסוך

באור

(כא) ואתה תגיל בה', וי"ו המורה על ההפוך, בראיות כפילת הכנוי:

(א) מנשי בני הנביאים, כל בני הנביאים שבמקרא תרגומו תלמידי נבייא (רש"י): (ב) מה אעשה לך, כלומר אין לי להושיעך כי אם על דרך נסי הגידי לי מה יש לך בבית, ואדעה במה

מַה־יֶּשׁ־לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין
לְשִׁפְחָתְךָ כֹּל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ
שָׁמֶן׃ (ג) וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ
כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכִי
כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃
(ד) וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ
וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים
הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ (ה) וַתֵּלֶךְ
מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד
בָּנֶיהָ הֵם מַגִּישִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא
מֹיצָקֶת׃ (ו) וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים
וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי
עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד
כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ (ז) וַתָּבֹא וַתַּגֵּד
לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי

לָךְ קרי. שְׁכֵנָיִךְ קרי. מוֹצָקֶת קרי. את

וואַס האַסט דוא עטוואַ אים הויזע? אונד זיא אַנטוואָר־טעטע: דיינע מאַגד האַט ניכֿט דאַז מינדעסטע אים הויזע, אויסגענאָממען דען איינע קליינע נייגע אֶהל. (ג) אונד ער שפראַך: געהע! באָרגע דיר געפֿעסע אויסער דעם הויזע פֿאָן אַללען דיינען נאַכֿבאַרן, לעערע געפֿעסע, זאָ פֿיעל דוא איהרער נור בעקאָממען קאַננסט; (ד) קאָממע דאַן, אונד שליעסע דיא טהירע הינטער דיר אונד דיינען זאֶהנען צו, אונד גיעסע (פֿאָן דעם אֶהלע) אין אַללע דיעזע געפֿעסע, אונד זאָ וויא איינס פֿאָלל איזט, לאַס עס וועג זעטצען. (ה) זיא, גינג פֿאָן איהם וועג, (באָרגטע זיך געפֿעסע), אונד שלאָס דיא טהירע צו, הינטער זיך אונד איהרען זאֶהנען. דיעזע רייכֿטען איהר צו, אונד זיא גאָס איין. (ו) אַלס ענדליך דיא געפֿעסע פֿאָלל וואַרען, אונד זיא צו איהרעם זאָהנע זאַגטע: גיב דאָך נאָך איין געפֿעס הער! ער אַבער אַנטוואָרטעטע: עס איזט קיינעס מעהר פֿאָררעטהיג! דאַ האָרטע דאַז אֶהל אויף, צו פֿליעסען. (ז) זיא גינג דאַרויף, אונד בעריכֿטעטע עס דעם געטטליכֿען מאַננע, אונד דיעזער שפראַך צו איהר: געהע הין, פֿער־

רש"י

(ב) אסוך שמן. כדי סיכת שמן והאל"ף בתיב' מן היסוד כמו אל"ף של ואחותי באזניכם (איוב י"ג ז') והאל"ף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א ב'): (ד) וסגרת הדלת, כבוד הנס הוא לבא בהכנע. והמלא תסיעי. מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו. וכלוחי' השמן לא תזוזי ממקומו לפי שהקב"ה עושהו כמעין ואין דרך מעין לזוז ממקומו מדרש אגד' שמעתי: (ה) הם מגישים אליה. הכלים: (ו) ויעמוד השמן. מלבא עוד ומ"א בב"ר הוקיר שער השמן: (ז) ותבא ותגד וגו'. באת לטול עצה אם למכור אם להמתין עד שיוקיר עוד אמר לה לכי מכרי כי

באור

במה שיחול הנס: אסוך שמן, כדי סיכת שמן ואל"ף בתיבה מן היסוד (מרש"י), ר"ל שהיא נוספת ואינה לשמוש. ויתכן גם היותה אל"ף של אית"ן, והטעם אין לי כי אם כדי שאסוך בו פעם אחת, והענין אחד: (ו) ויהי כמלאת הכלים, והיא אמרה אל בנה הגישה לי עוד כלי

תרגום אשכנזי

פֿערקויפֿע דאַז אֶהל, אונד בע-
צאַהלע דיא שולדפֿאָרדערונג!
פֿאָן דעם איבעררעסטע ווירסט
דוא דיך אונד דיינע זאֶהנע
ערהאַלטען קאֶננען. (ח)איינסט
רייזטע אלישע דורך שונם,
וואָזעלבסט איינע פֿאָרנעהמע
פֿרויא וואָהנטע, אונד דיעזע
נעטהיגטע איהן, בייא איהר
מאַהלצייט צו האַלטען. זאָ
אָפֿט ער נון פֿאָן דער צייט אַן
דורך דיעזע שטאַדט רייזטע,
פפֿלעגטע ער דאַזעלבסט איינ-
צוקעהרען, מאַהלצייט צו
האַלטען. (ט) זיא אַבער זאַג-
טע צו איהרעם מאַננע: זיעהע!
איך ווייס, דאַס דיעזעס איין
הייליגער מאַן גאָטטעס איזט,
אונד ער רייזט אָפֿט בייא אונז
פֿאָריבער; (י) לאַסטען ווירַ
איהם איינע קליינע וואָהנשטו-
בע צורעכֿט מאַכֿען, אונד איהם
בעטט, טיש, שטוהל אונד
לייכֿטער הינין זעטצען, דאַ-
מיט, ווען ער וויעדער צו אונז
קעממט, ער דאַזעלבסט אַב-
טרעטען קאֶננע. (יא) אַלס
ער נון וויעדער דאַהין קאַם, טראַט ער אין דיעזע שטובע אַב, אונד איבער
נאַכֿטעטע דאַזעלבסט; (יב) דאַרויף זאַגטע ער צו זיינעם דיענער גחזי: רופֿע
מיר דיא שונמיטערין! אונד ער ריעף זיא, אונד זיא קאַם פֿאָר איהן.

הפטרת וירא

אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי
וְאַתְּ *בָּנַיִכִי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר: (ח) וַיְהִי
הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם
וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ
לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֹר
שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם: (ט) וַתֹּאמֶר
אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי
אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר
עָלֵינוּ תָּמִיד: (י) נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־
קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה
וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ
אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה: (יא) וַיְהִי הַיּוֹם
וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה
וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה: (יב) וַיֹּאמֶר אֶל־
גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת
וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו:

נִשְׁיֵךְ קרי. וּבָנַיִךְ קרי. ויאמר

רש"י

כי יש די לכל נשייך ולחיות את ובניך בנותר עד שיחיו המתים: (ח) ושם אשה גדולה. חשובה ורגיתי בפרקי דר"א אחותה של אבישג השונמית הית': ויהי מדי עברו. באותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם: יסור. לשון הווה היה סר שם: (ט) הנה נא ידעתי. שלא ראתה זבוב על שלחנו וקרי על סדינו: (יא) ויהי היום. ויהי יום אחד:

באור

כלי, והוא השיב לה אין עוד כלי, אז פסק השמן, כן הוא שעור הכתוב: (ח) ויהי היום, ויהי יום אחד (רש"י): גדולה, חשובה: ותחזק בו, ותפצר בו, וכן יאמר בל"א על הקריאה לאכל לחם (נעטהיגען): יסור, לשון הוה, היה סר שם (רש"י), וכבר מבואר במ"א הרבבת הזמן הזאת מהיה ועתיד, שתרגומו בל"א (פפֿלעגטע): (ט) קדוש הוא, העמיד בעל הטעמים המתנח במלת הוא, להיות שעור הכתוב הנה ידעתי שאיש אלהים קדוש הוא, ושהוא עובר עלינו תמיד הנה זה ידעת גם אתה: (י) עליה קיר, עליה בנויה בקירות אבנים לא במחיצות

קנים

(יג) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֲלִיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ וְאֶלִינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֵיֵשׁ לְדַבֵּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת: (יד) וַיֹּאמֶר וּמָה לַעֲשׂוֹת לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אַבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן: (טו) וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח: (טז) וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ: (יז) וַתַּהַר הָאִשָּׁה

אַתְּ קרי ותלד

(יג) דַא שפּראַך ער צו זיינעם דיענער: זאַגע איהר: זיעהע! דוא האַסט דיר אונזערטוועגען זאָ פֿיעלע אונרוהע געמאַכט: וואָס קאָננטע מאַן וואָהל פֿיר דיך טהון? איזט עטוואָ דיר נעטוועגען מיט דעם קעניגע צו שפּרעכען? אָדער מיט דעם פֿעלדהעררן? אונד זיא אַנטוואָרטעט: איך וואָהנע (פֿריעדליך) אונטער מיינען מיטבירגערן! (יד) ער אַבער זאָגטע (חלם זיא וועג וואָר, חַבערמאָלם זו זייכעק-דיענער): וואָס וואָרע דאָך פֿיר זיא צו טהון? אונד נחוי ערוויעדערטע: פֿירוואַהר! זיא האַט קיינען זאָהן, אונד אִהר מאַן איזט אַלט. (טו) יענעֶר זאָגטע: רופֿע זיא צוריק! ער ריעף זיא, אונד זיא שטעללטע זיך אין דיא טהיר. (טז) דַא שפּראַך אלישע: איבערם יאָהר אום דיעזע צייט אומפֿאַסעסט דוא איינעֶן זאָהן! אונד זיא ערוויעדערטע: ניכט דאָך, מיין הערר! געטטליכער מאַן! מאַכע דיינער מאַגר מיינע טריגלכע האָפֿפֿנונג! (יז) אַבער דיא פֿרויא וואַרד שוואַנגער, אונד גע־

ר ש "י

(יג) חרדת אלינו. בזבילנו: את כל החרדה הזאת. לשוס אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי (ישעי' ס"ו ב') זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו: מה לעשות לך. מה את לריב' שנעשה לך שבזבילו עסק' כל זה: בתוך עמי. בתוך קרובי אין לאדם מזיקני אימי לריבה למלך ולא לשר הצבא: (יד) ויאמר. אליטע לגיחזי: ומה לעשות לה. נגד הטובה הזאת: (טו) למועד הזה כעת חיה. כמו שאת קיימת היום ולבלוס כך תהי קיימת למועד הזה וחובק' בן: אל אדני. אל תאמ' חובקת בן מה לי חבוקו לסוף סופי לקיבדו. וזה שאמרה לו בשמת הלא אמרתי לא תשלה לאמתי: אל תכזב. אל תרחני דבר שיפסוק ים ביניך לבקש רחמים וינתן לי בן לך בנקבה ממך לא תתן לי אלא בן שאל קיימת: אל תכזב. כמו לא יכזבו מימיו (ישעי' י"ח ז"ל):

באור

קניס והוליס (ר"ש ן' מלך): (יג) חרדת אלינו, לשון תנועה והזדעזעות על הדבר, וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו (רד"ק): בתוך עמי אנכי יושבת, בתוך קרובי, אין לאדם מזיקנו ואיני לריבה למלך או לשר הצבא (רש"י): (יד) אבל בן אין לה, מענין לאבל תמים תאמנו כלומר בתמת מע"ם שאמרה שאינה לריבה לשום דבר, מ"מ רצוי לך לעשות דבר מה לטובתה כי בן אין לה ואישה זקן, וימת מהר ותשאר מ"כ בלי שום גואל לכלכל את שיבתה: (טו) אל

תרגום אשכנזי

הפטרת וירא

וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה
אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃
(יח) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא
אֶל־אָבִיו אֶל־הַקְּצִרִים׃ (יט) וַיֹּאמֶר
אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר
אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃
(כ) וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ
וַיֵּשֶׁב עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם
וַיָּמֹת׃ (כא) וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־
מִטַּת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ
וַתֵּצֵא׃ (כב) וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ
וַתֹּאמֶר שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־
הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה
עַד־אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃
(כג) וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אַתְּי הֹלֶכֶת
אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת
אתּ הלכת קרי ותאמר

געבאָר איינען זאָהן, איבערם יאָהר אום עבען דיא צייט, דיא אלישע בעשטימט האָטטע.
(יח) דער קנאבע ווּאוכס הערַאָן, אַלס ער נון איינעם טאָגעם צו זיינעם פאָטער הינום גינג צו דען שניטטערן, (יט) קלאָגטע ער זיינעם פאָטער: מיין קאָפף! מיין קאָפף! אונד דיעזער זאָגטע צו איינעם דיענער: טראָגע איהן צו זיינער מוטטער! (כ) דער דיענער טרוג איהן, אונד בראָכטע איהן צו זיינער מוטטער; דאָ זאָס ער אויף איהרעם שאָאסע ביז מיטטאָג, אונד שטאָרב. (כא) דאָרויף טרוג זיא איהן הינוף, אונד לענטע איהן אויף דאָז בעטט דעם געטטלי־כען מאָנגעם, גינג הינום, שלאָס איהן איין, (כב) ליעס איהרען מאָן רופען, אונד זאָגטע: שיקקע מיר דאָך אייגען פאָן דען דיענערן אונד אייגע עזעלין, איך ווילל נור צו דעם מאָנגע גאָטטעם הין אייליען, אונד באָלד ווידער צוריק זיין. (כג) דיעזער פראָגטע: ווארום רייזעסט דוא דען הייטע צו איהם הין, דאָ ווערער נייאמאָנד נאָך פעסטטאָג

איזט

ר ש " י

(יז) כעת חיה. כעת הזאת שהיתה נחיים ונשלום ולכך נקוד כעת: (יט) רחצי רחצי. הגני חול' נרחצי: ויאמר. אניו אל אחד מן הנערים שהיו אל אמו:

נהג

באור

חכזב בשפחתך, שעורו אל תסב לי תוחלת נכזנה: (יז) אשר דבר אליה אלישע, לו שעור הכתוב שהולידה למועד הזה אחר דבר לה אליעע שאלל, לו השעור שהולידה למועד הזה כעת חיה כלומר לתקופת השנה לחזרי אחר דבר ה' אליעע ובתורה נאחר למועד אחר דבר אחר אלהים, והוא ולקי מהשעור הרחצון: (יט) ראשי ראשי, לרך הכואנים לו הנוהים לנפיל דבריהם, וכן מעי מעי אוחילה (ירל"ק): (כא) ותשכבהו על מטת איש האלהים, חזנה שנזכות הנביא יהיה הילד יותר נשאר עם (ירלב"ג): (כג) לא חדש ולא שבת, כל המועדים יקרו אז שנת ניצור השניתה מאליהם, וכן כתיב ניום הרחמן שנתן וניום השמיני שנתן, וכן לזמרו מכאן שאסיב אדם לקבל פני רבו נרגל. והרי"קם פי' לא ענר עליון חודש ותפילו

שבוע

וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם: * (כד) וַתַּחֲבֹשׁ
הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג
וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־
אָמַרְתִּי לָךְ: (כה) וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא אֶל־
אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל
וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אוֹתָהּ ה
מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה
הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז: (כו) עַתָּה רוּץ־נָא
לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ
הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד
וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם: (כז) וַתָּבֹא אֶל־
אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק
בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר ג
אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־
נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעֱלִים
מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי: (כח) וַתֹּאמֶר

*הספרדיים מסיימין כאן השאלתי

איזט? אונד זיא אַנטוואָרטע־
טע: עס איזט אַללעס גוט!
(כד) זאַטטעלטע דאַרויף דיא
עזעלין, אונד זאַגטע צו איהרעם
דיענער: פֿיהרע זיא, אונד
נעהע איממער צו, אונד האַל־
טע מיינעטוועגען ניכֿט אַן, ביז
איך עס דיר הייסע. (כה) זיא
רייזטע אַלזאָ צו דעם געטטלי־
כֿען מאַננע נאַך דעם בערגע
כרמל, אַלס דיעזער זיא פֿאַן
פֿערנע ערבליקטע, זאַגטע
ער צו זיינעם דיענער גחזי:
זיעהע! דאָרט איזט יאַ דיא
שונמיטערין! (כו) לויף איהר
דאָך ענטגעגען, אונד פֿראַגע
זיא: ביזט דוא וואָהלאויף? איזט
דיין מאַן וואָהלאויף? דאַז קינד
וואָהלאויף? זיא אַנטוואָרטע־
טע (מזיך מַלעם): וואָהל!
(כז) דאַ זיא גון אויף דעם בער־
גע בייא דעם מאַננע גאָטטעס
אַנגעלאַנגט וואַר, אומפֿאַס־
טע זיא זיינע פֿיסע, אונד גחזי
טראַט הינצו, זיא אַבצוהאל־
טען; אַבער דער געטטליכֿע
מאַן זאַגטע: לאַס זיא, דען איהר געמיטה איזט זעהר בעטריבט, דער עוויגע אַבער
האַט מיר דיא אורזאַכֿע פֿערהאָהלען, אונד ניכֿט אַנגעצייגט. (כח) דיא פֿרויא שפּראַך:
האַ־

רש"י

(כד) נהג ולך. מהר: אל תעצר. אל תעכב על ידי את הרכיבה: (כו) ותאמר שלום. הרי
זה

באור

שבוע שראית אותו: (כד) נהג ולך, יש מפרשים כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שינהג האתון במתג למהר ללכת, ופירש אל תעצר לי לרכוב, אל תעצר האתון בעבורי ללכת בנחת, אלא אם אומר לך כן. ויש מפרשים כי היא היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון ולא יעצור אותה כדי שתרכב היא עליה אם לא תאמר לו (מרד"ק). והראשון נראה יותר נכון, כי בודאי שהיא היתה ממהרת ללכת: (כו) ותאמר שלום, הרי זה מקרא קצר, שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום (רש"י): (כז) להדפה, בעבור כבודה שלא
תשק

הֲשָׁאַלְתִּי בֵּן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא
אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי:
(כט) וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ
וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי
תִמְצָא־אִישׁ לֹא תְבָרֲכֶנּוּ וְכִי־
יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ
מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר:
(ל) וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה
וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
אַחֲרֶיהָ: (לא) וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם
וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי
הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב
לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא
הֵקִיץ הַנָּעַר: (לב) וַיָּבֹא אֱלִישָׁע

הביתה

תרגום אשכנזי

האבע איך דען איינען זאהן פאן מיינעם הערדן געפאר־דערט? האבע איך ניכט פיעל מיהר געזאגט: פיהרע מיך ניכט איררע? (כט) דא זאגטע ער צו גחזי: גירטע דיך, נים מיינען שטאב אין דיא האנד, אונד געהע — ווען דיר יעמאנד בעגעגנעט, זא גריסע איהן ניכט, אונד ווען דיך יעמאנד גריסט, זא דאנקע איהם ניכט — אונד לעגע מיינען שטאב אייף דעם קנאבען אנגעזיכט. (ל) אבער דיא מוטטער דעס קנאבען זאגטע: זא יואהר דער עווינע לעבט, אונד בייא דיינעם לעבען! איך ווערדע דיך ניכט פערלאסען! דא מאכטע ער זיך אויף, אונד פאלגטע איהר. (לא) גחזי וואר איהנען אינדעסען פארויס גערייזט, אונד האטטע דען שטאב אויף דאז אנגעזיכט דעס קנאבען געלעגט; עס ערפאלגטע אבער וועדער לויט, נאך צייכען פאן געפיהל. ער קעהרטע אלזא צוריק, זיינעם הערדן ענטגעגען, אונד בעריכטעטע איהם, דער קנאבע זייא ניכט ערוואכט. (לב) אלס

אלישע

רש"י

זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום: (כח) הלא אמרתי. לך אל תכזב בשפחך: לא תשלה. לא תשגה אותי על דבר טעות: (כט) לא תברכנו. לא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר רבי

שלחני

באור

תשק רגלי הנביא, או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו (רד"ק): (כח) השאלתי בן, היא היתה סבורה שהנביא כבר יודע מיתת בנה ע"י נבואה, ולכן לא זכרה מזה מאומה, אבל פתחה מיד ואמרה השאלתי בן מאת אדוני: הלא אמרתי, אל תכזב בשפחך, וזה לא תשלה אותי, כלומר לא תשגה אותי (מרש"י), כלומר קויתי שיהיה לי בן משיב נפשי בזקנותי ועתה תוחלתי נכזבה: (כט) חגיר מתניך, כדי שיוכל לרוץ יותר, כי התגורה תמנע תנועת האברים הפנימיים, ולזאת הסבה ג"כ מנעו שלא יברך איש מהאנשים שימצא בדרכו וגם לא יענה למברכים אותו כדי שלא יעכב בדרך (רלב"ג): (לא) ואין קשב, לשמוע, כי אלו היה שומע ולא היה יוכל לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו, אבל לא היה בו לא זה ולא זה (רד"ק): (לב) ויבוא אלישע הביתה, כבר מבואר במ"א שהשם בית נופל לפעמים גם על החדר, וכן

הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב
עַל־מִטָּתוֹ׃ (לג) וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת
בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃
(לד) וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם
פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו
עַל־כַּפָּו וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר
הַיָּלֶד׃ (לה) וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת אַחַת
הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו
וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־שֶׁבַע פְּעָמִים
וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃
(לו) וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי וַיֹּאמֶר קְרָא
אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ
וַתָּבֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר שְׂאִי בְנֵךְ׃
(לז) וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו
וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא אֶת־בְּנָהּ
וַתֵּצֵא׃

כַּפָּיו קרי

אלישע דאַרויף אינז צימער טראַט, אונד דען קנאַבען נאָך טאָד אויף זיינעם בעטטע ליעגענד פאַנד, (לג) פערשלאָס ער דיא טהירע הינטער זיך ביידען, אונד פלעהטע צים עוויגען, (לד) וואַרף זיך דאַן איבער דאַז קינד הין, אונד לעגטע זיינען מונד אויף דען זייניגען, זיינע אויגען אויף דיא זייניגען, זיינע הענדע אויף דיא זייניגען, זאָ דאַס ער זיך גאַנץ איבער איהן אויסשטרעקטע, וואָדורך דעס קינדעס קערפער ערווערמט וואורדע, (לה) קעהרטע אַלסדאַן אום, גינג אים צימער אויף אונד אב, וואַרף זיך אַבערמאַלס הין, אונד שטרעקטע זיך אויס איבער דאַז קינד; עס ניעסטע זיעבען מאַהל, אונד שלוג ענדליך דיא אויגען אויף. (לו) דאַ ריעף ער דען גחזי, אונד זאַגטע: רופע מיר דיא שונמיטערין. דיעזער ריעף זיא, זיא קאַם צו איהם, אונד ער שפראַך: נים דיינען זאָהן! (לז) דאַ פיעל איהם דיא פרויא צו פיסען, ביקטע זיך צור ערדע, נאַהם איהרען זאָהן אויף, אונד גינג הינויס.

ר ש״י

שלחני להחיות את המת: (לד) ויגהר עליו. ת״י ושלהי עלוהי היא לשון עיפות. ויש דוגמתו בברייתא דהאזינו ובספרי ומנחם פתר ויגהר פתרון המל׳ כפי עניינ׳ נשתטח עליו: (לה) ויזורר. נתעטש:

באור

הענין כאן שבא אלישע אל העליה אשר גר שם מדי עברו בשונם, והעד והנה הנער משכב על מטתו: (לד) ויעל, על המטה, כי כן דרך הלשון כאמרו עלית משכבי אביך: וישם פיו וגו׳, אפשר שעשה כן להנשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו, כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם (רד״ק): ויגהר עליו, ענין פשוט הגוף כלו עליו (ר״ש ן׳ מלך): (לה) אחת הנה ואחת הנה, אין הטעם שהלך דווקא פעם אחת לצד זה ופעם אחת לצד אחר ולא יותר, כי אם הטעם על סדר זה ההליך מצד אחד לשכנגדו המכוון זה כנגד זה, הליכה אחת לכאן והליכה אחת לכאן, גם אם יתרבו כהנה וכהנה, בל״א (אויף אונד אַבגעהען): ויזורר הנער, ר״ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על הילד להתמודד עליו עד שעשה זה שבע פעמים ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחייה (רלב״ג):

הפטרת חיי שרה

(מלכים א' סימן א').

(א) וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים
וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ:
(ב) וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ
לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה
וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ
סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי
הַמֶּלֶךְ: (ג) וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה
בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־
אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבֹאוּ אֹתָהּ
לַמֶּלֶךְ: (ד) וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־
מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת
וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ:
(ה) וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא
לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ
רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים

לפניו

(א) דער קעניג דוד וואַר נונ־
מעהר אַלט אונד בע־
טאַגט, אונד מיט זאָ פֿיעל גע־
ו ענדערן מאַן איהן אויך צו־
דעקטע, קאָננטע ער זיך דענ־
נאָך ניכֿט ערווערמען. (ג) דאַ
שפּראַכֿען זיינע האָפֿבעדיענ־
טען צו איהם: מאַן זאָללטע
פֿיר אונזערן קעניגליכֿן הערן
איין יונגעס אונפֿערהייראַטע־
טעס מעדכֿען אויסזוכֿען, דיא
דעם קעניגע אויפֿוואַרטע, איהן
פֿפֿלעגע, אונד אין זיינען אַר־
מען רוהע, אום אונזערן הערן
דען קעניג צו ערווערמען.
(ג) מאַן זוכֿטע דאַרויף אים
גאַנצע געביטהע ישראל'ס איין
שענעס מעדכֿען אויס, פֿאַנד
דיא אבישג אויס שונם; אונד
פֿיהרטע זיא פֿאָר דען קעניג.
(ד) דאַ זיא איבעראויס שאָן
וואַר, וואַרד זיא אויך דעם
קעניגס פֿפֿלעגערין, אונד וואַר־
טעטע איהם אויף; דער קעניג
אַבער האַט איהר ניע בייאגע־
וואָהנט. (ה) אדוניהו זאָהן
דער חגית (איינער פֿרויא דוד'ס) בעריהמטע זיך עפֿפֿענטליך: איך ווערדע קעניג ווער־
דען, שאַפֿפֿטע זיך אויך וואַגען אונד רייטער אַן, אונד היעלט זיך פֿינפֿציג טראַבאַנטען, דיא
פֿאָר־

רש"י

(א) ולא יחם לו. אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את
כנף המעיל לשאול. ומ"א אמר ר' שמואל בר נחמני כשראה דוד את המלאך עומד
בירושלים וחרבו בידו נלטנן דמו מיראתו: (ב) בתולה. בתוליה מחממין את בשרה: סוכנת.
מחממת וכן ובוקע עליה יסכן בם (קהלת י' ט'): (ד) לא ידעה. שהבתולה יפה לחמם מן
הבעול'. ורבותינו אמרו משו' לא ירבה לו נשים (דברים י"ז י"ז) וכבר היו לו י"ח: (ה) מתנשא.
מתפאר: וחמשי' איש. נטולי טחול וחקוקי כפות רגלי':

ולא

באור

(א) ולא יחם לו, מחמת הזקנה וחולשת גופו: (ב) סוכנת, מועלת, כלומר שיהיה למלך
תועלת בה, (רד"ק). ותרגומו בענינו: (ה) רכב ופרשים, ראוי שתדע שמלכי ישראל לא היתר
להם הרבות סוסי' ולזה לא היה הענין הזה דהיינו רכב ופרשים דבר קטן אלל מלכי ישראל (מרלב"ג):

עצבו

לְפָנָיו: (ו) וְלֹא־עָצַב אָבִיו מִיָּמָיו
לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־
הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה
אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם: (ז) וַיְהִיוּ דְבָרָיו
עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר
הַכֹּהֵן וַיְעֻזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה:
(ח) וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־
יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי
וְרֵעִי וְהַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא
הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ: (ט) וַיִּזְבַּח
אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם
אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין
רֹגֶל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי
הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי
המלך

פּאָר איהם הערגינגען. (ו) זיין
פּאַטער האַט איהן ניע בעי
טריבען מעגען, ניע צו איהם
געזאַגט: וואַרום טהאַטעסט
דוא דיעם? דאַבייא וואַר ער
אויך זעהר שׂאָ פּאָן פערזאָן,
אונד פּאָלגטע אין דער געבורט
גליך אויף אבשלום. (ז) ער
היעלט נון עפּטערע אונטער.
רעדונגען מיט יואב דעם זאָהן
צרויה'ס אונד מיט דעם פריע.
סטער אביחר, דיא איהן אין
זיינעם אונטערנעהמן אונטער.
שטיטצטען. (ח) דער פריע.
סטער צדוק אַבער, בניהו זאָהן
יהוידע'ס, דער פראָפּעט נתן,
שמעי, רעי אונד דיא איבריי.
גען קריגס־אָבערן דוד'ס הילי.
טעוּעס ניכט מיט דעם ארוניהו.
(ט) אייגנסט ליעם ארוניהו צו
אבן זוחלת, דאַז בייא עין רוגל
ל־ענט, פּיעל שאָפּע, רינ־
דער אונד נעמעסטעטעם פּ־עה
שלאַכטען אונד לוד אַללע זויי.
נע פרינצליכען ברידער, וויא אויך אַללע לייטע אוים דעם שטאַם יהודה, דיא אים קע־
נינ.

ר ש ׳ י

(ו) ולא עצבו. לא הכעיסו למלך שהמונע תוכחה מגיעו מביאו לידי מיתה: וגם הוא טוב תואר. כאבשלום שנא' ובכל־הארץ לא היה איש יפה (שמואל ב' י"ד) היא גרסה להם שנתגלו: ואותו ילדה אמו אחרי אבשלום. כלומר גדלתו אחר תרבות שגדל' אמו של אבשלום: (ז) עם יואב בן צרויה. לפי שהיה יודע שבלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שילוה את בנו המולך תחתיו עליו. לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויתהנו: ועם אביתר הכהן. שנסתלק מן הכהונה משברת דוד מירושלים מפני אבשלום שנתל בתורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר (שמואל ב' ט"ו כ"ד) והיה מבני בניו של עלי וידע שלא יעמד בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי (שמואל א' ב' ל"ה) והיה חפץ שיעמוד זה על ידו: (ח) וצדוק הכהן. שנתן הנביא לדוד שלמה ימליך כמו שנאמר בדברי הימים (א' כ"ט ט') ושלמה יהיה שמו: (ט) ומריא. שור של פטם: אבן זוחלת. אבן גדולה שהיו הבאורים מונחים בה לת בחס להעיז' ולגרד' לפון מיס זוחלין וזוחלי עפר (ויקרא ל"ג כ"ד) ויונתן תרגם לפן סכותה שעומדין עליה וטופיס למרחוק: עין רוגל.

ב א ו ר

(ו) עצבו, מלשון עצב, כלומר לא הקניטהו לפניו בעשותו דברי נערות, כלהנתו לאותו, ואומרו מ"ל למה כל המונע תוכחה מביאו לידי מיתה: וגם הוא, כלומר טוב תואר שבלבו שימלוך לפי שהניח לאחיו במשך, ובלעדי זאת חשב בעבור טוב תארו שראוי הוא למלכות ואותו ילדה, נאסר אמו, ואחרי אבשלום בנר את חשב הוא שהוא הקודם: (ט) ומריא

הַמֶּלֶךְ׃ (י) וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא
וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־
שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ (יא) וַיֹּאמֶר
נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה
לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ
אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאֲדֹנֵינוּ דָוִד
לֹא יָדָע׃ (יב) וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ
נָא עֵצָה וּמַלְטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־
נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃ (יג) לְכִי וּבֹאִי
אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו
הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ
לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה
בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־
כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ׃
(יד) הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־
הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ
וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ׃ (טו) וַתָּבֹא
בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה
וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג

השונמית

נוגליכען דיענסטע שטאַנדען, דאַצו איין. (י) נור דען פראָפעטען נתן, בניהו, דיא איבריגען קריגס-אָבערן, אונד זיינען ברודער שלמה ליעס ער ניכט איינלאַדען. (יא) דאַ שפראַך נתן צו בת־שבע, דער מוטטער שלמה׳ס: האַסט דוא׳ס עטוואַ אויך שאָן געהערט דאַז אדוניהו צור רעגיערונג געלאַנגט? דוד אונזער הערר אַבער ווייס ניכטס דאַפאָן. (יב) דאַרום ווילל איך דיר איינען ראַטה געבען, וואָדורך אַלליין דוא דיין לעבען אונד דאַז לעבען דיינעס זאָהנעס שלמה ווירסט רעטטן קעננען. (יג) געהע הין צום קעניג אונד זאַגע איהם: מיין הערר אונד קעניג! האַסט דוא ניכט דיינער מאַגד מיט פאָלגענדען וואָרטען צוגעשוואָרען: געוויס היין זאָהן שלמה זאָלל נאַך מיר רעגיערען אונד מיינען טהראָן בעשטייגען; וואַרום ווירפט זיך דען נון אדוניהו צום קעניגע אויף? (יד) אונד וועהרענד דוא נאָך זאָ מיט דעם קעניגע שפריכסט, ווערדע אויך איך הינקאָממען, אונד דיינע וואָרטע בעשטעטיגען. (טו) בת־שבע גינג אַלסבאַלד צום קעניגע אינס ציממער, (דער קעניג וואַר (זעהר טאָן געדאַכט) זעהר אַלט אונד אבישג פאָן שונם

ר ש״י

תירגם יונחן עין קלדא הוא כובס שמתקן בגדי למר ברגליו על ידי בעיטה: (י) ואת שלמ׳ אחיו לא קרא. שיודע הי׳ שהתנב׳ עליו הנבי׳ למלוך: (יב) ומלטי את נפשך. מן המחלוק׳ לאח׳ מות המלך שירלה בוך למלוך כמה שהבטיחו הקב״ה:

ב א ו ר

כתרגומו ופטימין: (יב) ומלטי את נפשך, כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית בת שבע ובנה כדי שלא יהיה לו ערעור במלכות (מרד״ק): (יד) ומלאתי את דבריך, כתרגומו ואקיים ית פתגמייכי: ועתה

הַשּׁוּנַמִּית מִשָּׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ׃
(טז) וְתִקַּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ
לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ׃
(יז) וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ
בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה
בְּנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־
כִּסְאִי׃ (יח) וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה
מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא
יָדָעְתָּ׃ (יט) וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־
וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי
הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְלִיוֹאָב
שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא
קָרָא׃ (כ) וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד
לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־
הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ (כא) וְהָיָה כְּשָׁכַב
אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי
אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים׃

שונם האטטע דיא אויפֿוואר־
טונג בייא איהם). (טז) נייגטע
זיך, אונד וואַרף זיך הין פֿאַר־
דען קעניג; דער קעניג פֿראַג־
טע זיא: וואַס איזט דיין אַנ־
ליגען? (יז) אונד זי׳א אַנט־
וואָרטעטע איהם: מיין הערר!
דוא האַסט דיינער מאַגד בייַם
עוויגען דיינעם גאָטטע צוגע־
שוואָרען: געווים דיין וואָהן
שלמה זאָלל נאַך מיר רעג־ע־
רען, אונד אויף מ׳ינעם טהראָן
ויטצען. (יח) אונד נון, זיע־
ה העֿ! ווירפֿט זיך אדוניהו צום
קעניגע אויף; וויא וואָהל דוא
מיין קעניגליכֿער הערר עם
ניכֿט וויסט! (יט) חייטע לעסט
ער רינדער, שאַפֿע אונד
נעמעסטעטעם פֿיעה אין מע־
גע שלאַכֿטען, וואָצו ער אַל־
לע קעניגליכֿע פרינצען, זאַמטט
דעם פריעסטער אביתר אונד
דען פֿעלדהעררן יואב אינלאַ־
דען לאַסטען, נור דיינען דיע־
נער שלמה ניכֿט. (כ) אויף
דיך אינדעם אָ הערר אונד קע־
ניג! זינד דיא אויגען דעם גאַנ־
צען פֿאָלקעם געריכֿטעט, איה־
נען אַנצוצייגן ווער דען טהראָן
מיינעם קעניגליכֿען העררן נאַך

והנה

איהם בעשטייגען זאל. (כא) ויען נון אבער מיין קעניג (אָהנע עטוואָס בעשטימט צו האַבען)
בייא זיינען פֿאָטערן רוהט; זאָ ווערדע איך אונד מיין זאָהן שלמה געמיסהאַנדעלט

ווער־

ר ש ״ י

(כא) חטאים. מסרים ומנועים מן הגדולה כמו לכל הצערם ולא יחטיא (זפטים כ׳ י״ח):
חתם

באור

(יח) ועתה אדוני, נמסר עליו בסוף שהוא בעי״ן ולהלן פסוק כ׳ ואתה לדוני המלך נמסר
שהוא בחל״ף, ומתרגם הכא לשון להסך: (כ) עיני כל ישראל, כמו אבל עיט על הפרים:
(כא) חטאים, יש מפרשים במשנתנו, ורש״י פרשוהו מסרים ומנועים מדבר יפה, כמו קולע
חל הצערם ולא יחטיא ו׳. ונצור המקרא לפי שכבר לדוני המלך מכלי קודיע לנו מקודם מי
ימלוך

(כב) וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־
הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא׃
(כג) וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה
נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה׃
ג (כד) וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי
וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ (כה) כִּי
ב יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־
וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ
וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן
וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו
וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ׃
ד (כו) וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן
וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה
עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ (כז) אִם מֵאֵת
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה
וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּיֶךָ מִי יֵשֵׁב
עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃
(כח) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר
קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי

עַבְדְּךָ קרי המלך

ווערדען. (כב) אַלס זיא נאָך
זאָ מיט דעם קעניגע שפראַך,
קאַם דער פראָפֿעט נתן אַן.
(כג) מאַן מעלדעטע איהן דעם
קעניגע מיט דען וואָרטען:
דער פראָפֿעט נתן איזט דאַ!
אונד דיעזער קאַם אונד וואַרף
זיך פֿאָר דען קעניג הין מיט
דעם אַנגעזיכֿט צור ערדע.
(כד) אונד שפראַך: הערר
אונד קעניג! האַסט דוא דען
אויסשפרוך געטהאַן, אדוניהו
זאָלל נאַך מיר רעגיערען, דער
ב זאָלל מיינען טהראָן בעשטייגען? (כה) דען ער איזט הייטע
הינגעגאַנגען אונד ליעס איינע
מענגע שאַאפֿע אונד רינדער
אונד געמעסטעטעס פֿיעה
שלאַכֿטען, וואָצו ער אַללע
פרינצען, אַללע פֿעלדהעררן
זאַממט דעם פריסטער אביתר
ד ביטטען לאַססען; דיעזע עססען אונד טרינקען נון בייא
איהם, אונד רופֿען לויט: עס
לעבע דער קעניג אדוניהו!
(כו) נור מיך דיינען קנעכֿט,
דען פריעסטער צדוק, בניהו
זאָהן יהוידע'ס אונד דיינען
דיענער שלמה האַט ער ניכֿט
איינלאַדען לאַססען. (כז) זאָללטע דיעזעס דען ווירקליך פֿאָן
מיינעם קעניגליכֿען הערר זאָ
פֿעראָרדנעט זיין, אָהנע דאַס
דוא דיינעם קנעכֿטע העטטעסט וויכסען לאַססען, ווער מיינעם קעניגליכֿן הערר אויף זיינעם טהראָנע פֿאָלגען זאָלל?
(כח) אונד דער קעניג דוד פֿינג אַן אונד שפראַך: רופֿט מיר דיא בת שבע, דיעזע קאַם אונד

רש"י

(כד) אתה אמרת - בתמי': (כה) כי ירד היום. שהעיר היתה גבוה ואבן הזוחלת למטה בגיא:

באור

ימלוך נהיה אני ובני חטאים, כי בוודאי ימלוך אדוניהו: (כח) קראו לי לבת שבע, כאשר

הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ (כט) וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ (ל) כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה׃ (לא) וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעוֹלָם׃

אונד טראַט פֿאָר דען קעניג הין. (כט) דאַ שוואָר דער קעניג אונד שפראַך: זאָ וואַר דער עוויגע לעבט, דער מיך אויס זאָ פֿיעלען נעטהען ערעטטעט האַט. (ל) זאָ געוויס ווערדע איך נאָך הייטע דאַז פֿאָללפֿ הרען, וואַס איך דיר ביים עיו גן דען גאָטט ישראלים אונטער פֿאָלגענדען וואָרטען ציגעשוואָרען האַבע: יאַ! דיין זאָהן שלמה זאָלל נאַך מיר רעגיערען, אונד אַן מיינער שטאַטט אויף מיינעם טהראָנע זיטצען. (לא) בת שבע נייגטע דאַרויף איהר אַנגעזיכֿט צור ערדע, וואַרף זיך פֿאָר דען קעניג הין אונד שפראַך:

אָ דאַס מיין הערר, דער קעניג דוד נאָך לאַנגע לעבע!

הפטרת תולדת

(בתרי עשר במלאכי סימן א').

ואם חל בו ערב ראש חדש מפטירין מחר חדש לעיל דף ב'.

(א) מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃ (ב) אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יעקב

(א) פֿאָרטראַג דעם וואָרטעס גאָטטעס אַן ישראל דורך מלאכי: (ב) איך ליעבטע אייך, שפריכֿט דער עוויגע; פֿראַגט איהר: וואָדורך צייגטעסט דוא דיעזע ליעבע? איזט עשו ניכֿט יעקב'ס לייבליכֿער ברודער? ערוויעדערט דער עוויגע:

רש"י

(א) משא דבר ה'. פור פור"ט בלע"ז (פֿאָר פֿאָרט, איין עפֿפֿענטליכֿער פֿאָרטראַג, וענין מלת פֿאָר בל"ל הישנה בארתי במ"א עיין בהמעמר תהלי' ב' ב' ד"ה נוסדו, ול"ד ד' ד"ה תתהלל) דבר הנמס' למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל: ביד מלאכי. כבר היה מסור בידו זה ימי' רבים מכאן דרשו רבותינו בברייתי' דמכילתא שכל הנביאי' עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן (ישעי' מ"ח) אומר מעת היותה שם אני ועתה ה' אלהים שלחני: (ב) ואהב את יעקב. לתת

באור

-נראה מהמקרא הלכה בת שבע לדרכה כאשר בא נתן הנביא אל המלך, והכתוב החסיר כי סמך על המבין: (לא) לעולם, כדרך לשון בני אדם:

(א) משא דבר ה', פור"פור"ט בלע"ז (ל"ל רעפֿפֿאָרט), דבר הנמסר למלאכי לשאת אותו אל

יַעֲקֹב: (ג) וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי
וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־
נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר: (ד) כִּי־
תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְנוּ וְנָשׁוּב
וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס
וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם
אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם:
(ה) וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם
תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל
יִשְׂרָאֵל: (ו) בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד
אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי
וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים
בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ

אח

נע: יעקב ליעבע איך, (ג)אונד האַסעס דען עשו; איך פּער־
ווייסטעט זיינע בערגע, פּער־
וואַנדעלטע זיין רייך אין שיים־
ליכע וויסטענייען. (ד) אדום
מאַג איינוועגרען: ווען גליך
וויר נעוינקען זינד, ווערדען
וויר דעננאָך אויז ער־האַלען,
אונר דיא טרימער ווידערר
אויפּבויען! אַללייין דער עווינע
צבאות שפּריכט: לאַס זיא
אימסער בויען, איך רייסע
דאַרניעדער! עווינגליך נעננט
מאַן עס: נעביעטה דעס לאַנ־
כטערס! פּאָלק פּאָם העררן
אין עווינקייט פּערווינשט!
(ה) אייערע אויגען זאָללען דעס
צייגען זיין, איהר אַללעזאַממט
ווערדט רופּען: האָבּנעלאָנט
זייא דער עווינע, דער ישרא׳ם
גרענצען שיטצט!

* * *

(ו) דער זאָהן עהרט זיינען פּאַ־
טער, זיינען העררן דער
קנעכט; בין איך פּאַטער, ווא
איזט דיא עהרע? בין איך
הערר, ווא דער נעהאָרזאַם? שפּריכט דער עווינע צבאות צו אייך, איהר פּריעסטער! דיא
איהר מיינען נאַטען ענטווייהעט, אונד פּראַגט נאָך: וואָדורך ענטווייהען וויר דיינע

נא־

ר ש ״ י

לו את הרן חמדה לבני לבחות גוים (ירמיה ג׳) הרן שבניין כל בניות הגוים בה: (ג) ואת עשו שנאתי. לשונאי את הרן מפני יעקב אחיו ובנוסג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבניר הוא נותר לו מנה יפה: ואשים את הריו שממה. לתון לומין להרי ישראל: לתנות מדבר. מעון תנים: (ד) כי תאמר אדום רשששנו. ואם אמר אדום מתחלתינו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלם. ונשוב ונבנה חרבות שלנו. כה אמר ה׳ וגו׳: (ה) יגדל ה׳ מעל לגבול ישראל. יראה גדולתו מעל לגבולינו להודיע כי לנחמנו עמד. וי״ת יסגא יקרא דה׳ ותפיס תחום הרעא דישראל: (ו) בן. ים עליו לבנך אב ובן עבד לאדוניו ואת׳ קדויין בניס ועבדי׳ ועתה אם אב אני לכם איה כבודי: אמר ה׳ לבהות לכם. לאם הבהניס הבוזים את שמי: ואמרתם במה בזינו.

כלומר

ב א ו ר

בני ישראל (רש״י), בל״א (פּטרטרגג, ח ווי פּטרגג): (ג) לחנות מדבר, למעון תנים, מקום תחניה וילנה: (ה) מעל לגבול ישראל, בל מר מבר האת מוכן מעל לגבול ישראל ועיניכם לוחות

תלין

אֶת־שְׁמֶךָ: (ז) מַגִּישִׁים עַל־
מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם
בַּמֶּה גְּאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן
יְהוָה נִבְזֶה הוּא: (ח) וְכִי־תַגִּישׁוּן
עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ
פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ
נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא
פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (ט) וְעַתָּה
חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וְיחָנֵּנוּ מִיֶּדְכֶם
הָיְתָה זֹאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (י) מִי גַם־
בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ
מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם

אמר

נאמען? (ז) בעזודעלטעם בראָר לעגט איהר אויף מיינען אַלטאַר, אונד פֿראַגט נאָך, אינרעם איהר'ס ציינט, וויא גליכֿנילטינג אייך דעם עווינען טיש וויא: דורך וואָס האָבּען וויר דאָך הערַאַבגעוועטצט? (ח) וואָן איהר בלינדעם פֿיהה צום אָפּפֿער ברינגט, איזט דיעם ניכֿט אונרעכֿט? לאָהעם אונד זיעכֿעם פֿיהה דאָר־ברינגט, איזט דיעם קיין איי־בעל? ברינגע דאָך זאָ וואָס דיינעם פֿירשטען, וועהע, אָב ער דיר גנעדיג זיין, אָב ער דיך גוט אויפֿנעהמען וועירד! שפּריכֿט דער עווינג צבאות. (ט) נון פֿלעהט דען הערען, דאָס ער אונזערער זיך ער־בארמע! איהר האָבט מיך וואָ בעהאַנדעלט, שפּריכֿט דער עווינג צבאות, אונד וואָלט וואָהלגעפֿאַללען פֿינדען? (י) וואָ־רע דאָך נור איינער אונטער אייך, דער דיא פֿפֿאָרטען פֿערשלאָסע, דאָס מיין אַל־טאַר ניכֿט פֿערגעבענס בעליכֿטעט וועירדע! איך האָבּע קיינען געפֿאַללען אַן אי'ך,

שפר כֿט

ר ש "י

כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזינו. הרי הכתוב. (ז) מגישים על מזבחי וגו' ואמרתם. כלומר ואם תאמרון במה גאלנוך. לית לכם מזבח לתי מגיש לכם כי נזקת גאלתם לותי באמרכם שלחן ה' נבזה הוא נוהים היו לאכול לחם בלחיו במנחו' ונקדשים ואומר מאחר שהוא אסור לנו לאכול מנחה בנגד מנחה וזבח בנגד זבח טורח ועמל הוא לאכול כל מנחה ומנחה בפניל בזית או בפיל המגיע לכל אחד ואחד: (ח) אין רע. וכי אין דבר זה רע: (ט) ועתה חלו נא פני. ועתה אתם הכהנים העומדי' הרעה הזאת איך יעלה בלבבכ' להיות שלוחי ישראל לבקש עליה' רחמים הרי מידכם היתה זאת הרעה: היפך. את פניכ' לשמוע תפלה מפיכם ולאחון את שלומיכם: (י) מי גם בכם ויסגור דלתים. הלואי ויקם לים טוב בכם וייסגו' דלתי מקדשי לבלתי הניח אש קרבן מתוענה הזה: ולא תאירו את מזבחי חנם. בחיטים שאיני מתרצה בכם שהרי אין לי חפץ

בכם

ב א ו ר

אליו תשיב לפנין עליו: (ז) באמרכם, יפרש איש לפיהה בפיזה ע"י הענין הנעשה, ופשוטו הכתוב כזה, אתה מגישים על מזבחי לחם מגואל. וכזה תאמרו בלומר מפשוטיכם לאמר שולחן ה' נבזה הוא, ואותו הזמן עצמו הלא אתם לומדים בפה בפה גאלנוך, הלא בלב ולב תדברו: (ט) ועתה חלו וגו', מאחר שנדיח בעם הענין אל הכהנים דרך התול, בלומר איך תפלל בפשכם לחלות פניהו של ה', הלא הוא יעיב לכם, מידכם היתה זאת לי, בלומר זה הגלול שנכר, ואיך תבא מכם פנים: (י) דלתי, דלתי העזרה: ולא תאירו, לא תתן

קור

תרגום אשכנזי

שפריכ̄ט דער עווינע צבאות, מאַג קיין אָפּפ̄ער אויס אייערן הענדען; (יא) דען האָכ̄נעפריע־זען איזט מיין נאַמע אונטער דען נאַציאָנען פ̄אָן זאָננענאויפ̄־גאַנג ביז צום אונטערגאַנג, אַללענטהאַלבען ווירד מיינעם נאַמען געאָפּפ̄ערט אונד נעריי־כ̄ערט אונד מיט אַנדאַכ̄ט גע־אָפּפ̄ערט, דען מיין נאַמע איזט גראָס אונטער דען היידען! שפריכ̄ט דער עווינע צבאות; (יב) איהר אַבער ענטווייהעט איהן, דורך אייער רעדען איזט דעם הערן טיש בעזודעלט, דורך אייער וואָרט זיין אָפּפ̄ער הערא̄ב געווירדיגט; (יג) דען איהר זאַגט: היער איזט דיא לאַסט! ראַפ̄ט אויף, וואַס איהר בעקאָממט, שפריכ̄ט דער עווי־נע צבאות, ברינגט דאַהער גע־שלעפט גערויבטעס, לאַהמעס אונד זיעכ̄עס פ̄יעה, אונד רייכ̄ט עס צום אָפּפ̄ער דאַר, אונד דיעס זאָללטע איך מיט וואָהלגע־פ̄אַל־

הפטרת תולדת

אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־
אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם: (יא) כִּי מִמִּזְרַח־
שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי
בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ
לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל
שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת:
(יב) וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם
שֻׁלְחַן יְהוָֹה מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ
נִבְזֶה אָכְלוֹ: (יג) וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה
מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר
יְהוָֹה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל
וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה
וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה

אותה

ר ש"י

בכם. ורבותינו דרשו בת"כ אדם אומר לחבירו הגף לי את הדלת הזו אין תובע עלי' שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא הארתם מזבחי חנם ק"ו שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: (יא) גדול שמי בגוים. אמרו רבותינו דקרו ליה אלהא דאלהיא אפי' מי שיש לו ע"א מכוכבים ומזלות יודע (שיש) שהוא על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי. ורבותינו פירשו אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום וכן כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מקום הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת"י וכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל כלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וכלותכון כקרבן דבאי קדמי וכן פירש המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוי' ואני אהבתי וחבתי עליכם שבב"מ שאתם מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה. היא לי כי על ידיכם שמי נורא בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי: (יב) וניבו נבזה אכלו. ניבו של מזבח השגור בשפתותיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרים עליו כלומר כבר הוכאתם עליו דבה זו וניב זה החזקתם למזבחי: אכלו. מאכלו: (יג) ואמרת' הנה מתלאה. בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים וכן ת"י הא דאייתינ' מליאותנא: והפחתם אותו.

זו

באור

אור: (יב) ואתם מחללים, וי"ו המורה על ההפוך, בגוים גדול שמי, אבל אתם הכהנים מחללים אותו, כי באמרכם, כלומר בהדבו שאתם אומרים, הנה שלחן ה' מגואל על ידו, וע"י בניו של כהן המקריב נבזה אכלו, כלומר קרבנו, וזהו מה שאתם אומרים, הנה מתלאה

הפטרת תולדת

אוֹתָהּ מִוֶּדְכֶם אָמַר יְהוָֹה׃ (יד) וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחַת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ (טו) וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ (טז) אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָֹה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃ (יז) הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם

ונשא

תרגום אשכנזי לא

פאללען אויס אייערן הענדען נעהמען? שפריכט דער עוויגע. (יד) פלוך דעם נייצהאלזע, דער אין זיינער העערדע איינען נעזונדען ווידדער האט, איין געלובדע טהוט, אונד איינען פערשטיממעלטען דעם הערן אפפערט! איך בין איין מעכטינער קעניג, שפריכט דער עוויגע צבאות, נעעהרפירכטעט איזט מיין נאמע אונטער דען נאציאנען! (טו) אייך, איהר פריעסטער! וואר דיעזע פפליכט אויפגעטראגען; (טז) איהר אבער נעהארכעט ניכט, אונד אכטעט ניכט דארויף, מיינען נאמען נעביהרליך צו עהרען, שפריכט דער עוויגע צבאות, זא ווילל איך דען פלוך איבער אייך שיקקען, אייערן זעענען אין פלוך פערוואנדעלן. יא דער פלוך איזט אויסגעשפראכען, דען איהר אכטעט מיינע עהרע ניכט. (יז) זעהט! איך פערדערבע אייך דיא אויסזאאט, פערבריטע אונראטה אויף אייערע פלורען פאם קאטהע אייערער אפפערטה יערע, דאז

מאג

רש"י

זו אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרים הפחתם אותו אותי נכתב אלא שבינה הכתוב ובתבו אותו והפחתם והדאבתם לשון מפח נפש (איוב י"א): (אותי. את שולחני): (יד) נוכל. מתנכל במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר. איל ההגון לעולה והוא נודר זבח: משחת. בעל מום כמו (ויקרא כ"ב) משחתם בהם: (טו) אליכם. הכהנים אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלה על מזבחי: (טז) וארותי. וקללתי את ברכותיהם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר: וגם ארותיה. ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא ישמע כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה: (יז) וזריתי פרש. של בהמות חגיכם על פניכם כלומר לא תקבלו

שכר

באור

וגו': (יד) נוכל, מלשון בנכליהם אשר נכלו לכם: (טו) המציה הזאת, לתת כבוד לשמי: (טז) וארותי את ברכותיכם, מפרש המאמר הקודם ושלחתי בכם את המארה דהיינו שיהפוך את ברכותיהם אשר הם מברכים את העם לקללה: וגם ארותיה, ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא תשמעו, כי ידעתי שלא תשמעו, לפיכך אני מעתה ארותיה (רש"י), ובדרך הזה הוא מתורגם בל"א: (יז) וזריתי פרש על פניכם, ענינו על פני שדמותיכם, כלומר אתם תראו בחוש שאהפוך הברכה לקללה, כי מטבע הפרש והדומן שידשן את האדמה ותרבה התבואה ובפרש קרבנותיכם יהיה להיפך שישרוף את האדמה ולא יעלה כל עשב כי אם קון ודרדר

וְנִשָּׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ (יח) וְיִדַּעְתֶּם
כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֶת הַמִּצְוָה
הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (יט) בְּרִיתִי
הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם
וָאֶתֵּן־לוֹ מוֹרָא וַיִּרְאֵנִי וּמִפְּנֵי
שְׁמִי נָחַת הוּא׃ (כ) תּוֹרַת אֱמֶת
הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא
בִּשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ
אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן׃ (כא) כִּי־
שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה
יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־
צְבָאוֹת הוּא׃

מאַנ אייך דען אויפמערקזאם
מאַכען, (יח) דאַס איהר איינ־
זעהעט, דאַס איך אייך דיע־
זעס געבאָט ערטהיילט, וויל
איך מיט לוי מיין בינדנים ער־
ריכטעט, שפריכט ער עווי־
גע צבאות. (יט) יאַ פֿעסט וואַר
מיין בונד מיט אהם, לעבען
אינד גלוקזעלינקיט נאַב איך
פֿיר עהרפֿורכט אים, דען
ער עהרפֿורכטעט מיך, בייג־
טע פֿאָר מיינעם נאַמען זיך;
(כ) טרייע לעהרע טרוג ער אין
זיינעם מונדע, ניע וואַר פֿאלש
אוף זיינען ליפּפען, פֿריער־
ליך אונד רעכטשאַפֿען וואַנ־
דעלטע ער פֿאָר מיר, אונר
בראַכטע פֿיעלע פֿאָם וינדעג־
ווענ צוריק. (כא) אוממער
זאָללטען זיך רעם פּריעסטערם
וואָרטע קענטניס אויכבע־
האַלטען, דיא לעהרע, דיא פֿאָן זיינעם מונדע מאַן פֿאָרלערט, דאַ איין אַבנאָרדנע־
טער רעם עוויגען צבאות ער איז.

ר ש " י

סגר מלתי כי אם לרעה ולבצע ותגעור לכם את זרע הבהמה: ונצל לתתם עליו. פרש בהמות קיבני תיהם ישלי לתתם עליו ונזיש נמוהו: (יח) להיות בריתי את לוי. אחני מפן שתקיימו (לתי) בריתי שכרתי לשבט לוי: (יט) החיים והשלום. שנאמר לפנחס את בריתי שלום (במדבר כ"ה) והוכיח לו ולזרעו אחריו הרי שיהיו זרעו נחיים: ואתנם לו. שיקבל׳ נמורא וכן עשה וירחני: נחת. לשון אחת נחירה: (כ) בשלום ובמישור הלך אתי. לאהרן ולאלעזר ופנחס וכן במעשה העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנ׳ ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב): (בא) כי שפתי כהן. עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכשר דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג): כי מלאך. שלוחו של הקב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו ולינגש לפניו בשמיעתו:

ב א ו ר

יפאיה, ועי"ז תבינו כי מידי היתה זאת לכם על אשר חללתם את שמי, וזה ונצל לתתם עליו כלומר העונש הזה יבוא את לבבכם אל הענין שזכרתי לתת כבוד לשמי, וכמו שמוסיף ומאחר וידעתם וגו׳: (יח) להיות, לפ"ד התכלית, למען היות בריתי לתו כאשר היתה בימי קים: (ט) ואתנם לו, החיים והשלום מלף המירת אשר ירחני: נחת, לשון השתחויה: (בא) כי שפתי כהן, כי כן ילות לכל כהן שישמרו שפתיו דעת והתורה אשר יבקש העם מפיהו, כי אם לא יהיה תורת אמת בפיהו ועולה ימצא בשפתיו, הנה הוא מחלל את שמים בפרהסיא, נהיות כי מלאך ה׳ לשלות הוא:

(הפטרה סימן י"ג פסוק י"ג ויברח יעקב.

והיא הפטרת וישלח כמנהג אשכנזים, ויש מתחילים לומר מהושע י"ב פסוק ז' ועמי).

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם:
אֵיךְ אֶתְּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתְּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ
כִּצְבוֹאִים נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי: לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן
אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרַיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ
קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר: אַחֲרֵי יְהוָה יֵלֵכוּ כָּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־
הוּא יִשְׁאַג וְיָחֵרְדוּ בָנִים מִיָּם: יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה
מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה: סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ
אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־
קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן: אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב
וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל: וְרִיב
לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ:
בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים: וַיָּשַׂר אֶל־
מַלְאָךְ וַיּוּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֵנוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ:
וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ: וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָּשׁוּב חֶסֶד
וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד: כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה
לַעֲשֹׁק אָהֵב: וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־
יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חֵטְא: וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עוֹד אוֹשִׁיבְךָ בָּאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד: וְדִבַּרְתִּי עַל־
הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה: אִם־
גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שֻׁוָרִים זִבְּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם
כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי:

(ז) וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר:

(ז) יעקב פלאָה נאך ארם'ס געפֿילדע, ישראל מוסט ניט דיענען אום איין וויב, אום איין וויב הורט ער ניין: (ב) ראך ליעם

ובנביא
ר ש "י

(א) ויברח יעקב שדה ארם וגו'. כלום שמור נחזור על הראשונות שדברנו למעלה ויצא לכל המלאך ועוד ושרית עם אלהים ותוכח עם ידעתם חוק אמרתיו: ונאמר שמר.

באור

(א) ויעבוד ישראל באשה, כל כך קטן היה מתחלה, ומעש"ה הגדילהו ה' לאותם המדרגה שנגבית

(ג) וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־
יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר:
(ג) הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו
עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ
אֲדֹנָיו: (ד) כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת
נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל
וַיָּמֹת: (ה) וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא
וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם
כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים
כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם

ליעס נאָטט איהן אויס עניפטען דורך פראָפֿעטען פֿיהרען, דורך פראָפֿעטען איהן בעוואַכֿען. (ג) אַבער אפרים ענטריסטעטע איהן דורך ביטטערעס טראָטצען; דאַז זאָלל ער נון מיט זיינעם כלוטע ביסען, זיינע שאַנדטהאַטען ווירד דער הערר אייף איהן צוריק פֿאַללען לאַסען. (ד) זאָנסט ווען אפרים שפראַך, בעבטע אַללעס; דען גראָס וואַר ער אין ישראל, ער זינדיגטע דורך בעל, אונד זאַנק דאַהין. (ה) איממער נאָך הייפֿען זיא דער זינדען צאַהל, מאַכֿען עהערנע בילדער זיך, נעטצען פֿאָן זילבער נאַך איהרער איינבילדונג געפֿאָרמט, לויטער פֿיינע קינסטלעראַרבייט, מיט רעכֿט הייסט'ס פֿאָן איהנען: זיא אָפֿפֿערן מענשען אונד קיסען קעל-

עגלים

ר ש י

את הלאן: (ב) ובנביא העלה ה' וגו'. ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגומר: (ג) הכעיס אפרים. לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו: תמרורים. הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישראל להלמד לעבודה זרה והמחטיא את האד' קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למדין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להלמד לבעל פעור וענשן הכתוב יותר ממלרי ואדומי שטבעום בנהר ויצאו בחרב לקראתם: עליו יטוש. עליו יטילם הקב"ה: וחרפתו. שחרף את שלמה כענין שנאמר וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק: ישיב לו אדוניו. הקב"ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו: (ד) כדבר אפרים רתת. כשקינא ירבעם למקום ודבר כנגד שלמה דברים קשי' וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה: נשא הוא בישראל. משם זכה להנשא להיות מלך ישראל: ויאשם בבעל. כיון שעלה לגדולה ויאשם בע"א: וימת. נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב. וי"ת כד ממליל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעיתא מתקטלין: (ה) ועתה. בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטא: כתבונם. כתבניתם: זובחי אדם עגלים ישקון. כומרי המלך אומרים לישראל מי שזובח בנו לע"א כדי הוא

ב א ו ר

שבנביא העלהו ממצרים: (ב) ובנביא נשמר, דרך מליצי נגד ובאשה שמר: (ג) תמרורים, יש לפרשו לשון מרורים ופירושו כעס תמרורים כלומר כעס רע ומר (רד"ק): ודמיו עליו יטוש, כלומר על הדבר הזה שזכר יטוש אותו דמיו, כלומר יעזוב אותו, מלשון כי לא יטיש ה' את עמו, והענין כדמתורגם בל"א: (ד) כדבר אפרים, מתחלה קודם שחטא אפרים היה מוראו על העמים אשר סביבותיו, כי בדברו היה אותו רתת ורעדה השומע אותו, והיה רם וגדול בשבטי ישראל, וכיון שאשם בבעל מת, כלומר נגף לפני אויביו (מהנ"ל): (ה) כתבונם, כמו שהתבוננו בדבר איזה צורה, כלומר כפי מחשבתם ודמיונם, ומלת כתבונם על משקל זכר מן תבונה, וכן וצורם לבלות שאול שהוא כמו וצורתם (מהנ"ל): מעשה חרשים כלה, אמר כן דרך התול, שהאלהים האלה אינם פחותים כי אם כלם מלאכת חורש וחושב מעשי ידי אמן: להם הם אומרים, בני אדם להתל מהם כי הם מנשקים לעגלים וזובחים בני אדם,

עֲגָלִים יִשָּׁקוּן: (ו) לָכֵן יֶהֱיוּ כַּעֲנָן
בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ
יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה:
(ז) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם וֵאלֹהַּ זוּלָתִי לֹא תֵדָע
וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי: (ח) אֲנִי
יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאוּבוֹת:
(ט) כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם
לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי: (י) וָאֶהְיֶה
לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ
אָשׁוּר: (יא) אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל
וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם
כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם:

שהתך

קעלבער. (ו) דאַרום וואַללען זיא דער מאָרגען וואָלקע גליי־כען, דעם טהויא דער אין דער פֿריהע שאָן פֿערשווינדעט, וויא שפֿרייא אויס דער טענענע פֿער שטיבט, וויא אויס דער לוק־קע וואַללענדער רויך. (ז) וואַר זיט עגיפטען = לאַנדע הער איך ניכט שאָן דער עוויגע פֿרייַן גאָטט? דיא וואָללטעסט אויסר מיר קיינען גאָטט ערקעננען, דאַ ניעמאַנד הילפֿט אויסער מיר. (ח) אין דער וויסטע האַ־בע א יך דיך פֿערזאָרגט, אין יענעם דיררען לאַנדע. (ט) אַל־ליין זיא פּפֿלענטען זיך אוף פֿיסטער וויידע, וואירען אי־בערואַטט, דאַרוך עמפֿער־טע זיך איהר הערץ, אונד זיא פֿערגאַסען מיך. (י) דאַרום ווילל איך איהנען זיין וויא יונגר לייא, וויא לויערענדער טיגער אַם וועגע; (יא) ווילל אַנפֿאַללען זיא וויא וויטהענדער באָר, אויפֿרייסען איהר פֿערשטאָקטעס הערץ, וויא לעאָפּאַרד זיא פֿערצעהרען, וויא ווילדעס טהיר צערפֿליישט. (יב) עס

ואַר

ר ש "י

להיות נוסק ענל שהרי דורון מכיר הקרוב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן: (י) וכטל משכים הולך. וכטלי דמוהי פסיק: כמון יסיער מגורן. כמולח דנשבת רוחא מלידתא יסויר לחד סערה תשתנו: (ז) ואנכי ה' אלהיך. ולא היה לך למרוד בי: (ח) אני ידעתיך. נתתי לב לדעת לרוך ולפקחתיך: תלאובות. אין לו דמיון ופירושו לפי ענייני תל שחונין בו כל טוכא ואין מוכלין: (ט) כמרעיתם. כאחר בעל לאחן מרעיתם והיו שביעים לא שבעו וירם נמטה (שמות ז') לשון מרים. דבר אחר וירם ויגבה היה עלמו: (י) על דרך משור. כל לשון שנמקרא דגם וזה רבי שלמה אם מקום אלא לאחרוב ולשקוד כמו לשורנו ולא קרוב: (יא) בדוב שכול. כמו שוכל כאחר תאמר מנון ורחוס כך שכול בלומר כלו לבנים שכולי ומוכן לשכל לשבים: ואקרע סגור לבם. כדרך הדוב לאחז בפורניו בחזה וקורע על הלב. ל"ח מת

באור

הפך כל אדם, כי האדם יפך להעבר ויזמן העגלים למאכלו (מדאב"ע): (ו) ואנכי ה' אלהיך, ולא היה לך למרוד בי (רש"י): ואלהים זולתי לא תדע, לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראה כי אין מושיע בלתי (רד"ק): (ח) תלאובות, ארץ ליה ולמח וכנה בלשון ישמעאל (ראב"ע וריק"ס): (ט) כמרעיתם וישבעו, בלומר ממנס הטובה היה בעלמה היתה נרעתם, כי כאחר שבעו כן הרימו לבם שכחוני: (יא) כגיר לבב, את לבם

תרגום אשכנזי

וואַר דיין פֿערדערבען ישראל דאס אין מיר איממער הילפֿע דוא פֿאַנדעסט. (יג) ווא איזט דיין קעניג דאָך, דאַס ער דיר אין אַללען דיינען שטעדטען העלפֿע? וואָ דיא ריכֿטער? דוא שפּראַכֿסט יאַ איינסט: גיב קעניג מ ר אונד פֿירסטען! (יד) יאַ מיט ווידערווילַלען גאַב איך דען קעניג דיר, אונד מיט צאָרן נעהמע איך איהן וויע־ד ר. (טו) דיינע לאַסטער, אפ־יב! זינד געזאַממעלט, דיי־נע זינדען אַללע אויפֿבע־וואַהרט. (טז) שאָן איבער־ כעללט איהן דיא אַנגסט, איי־נער געבעהרערין גלייך; אָ דעס אונווייזען זאָהן! דיא צייט איזט דאַ, ער איבערשטעהט

הפטרת ויצא

(יב) שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ (יג) אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ (יד) אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ (טו) צָרוּר עֲוֹן אֶפְרַיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ (טז) חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ (יז) מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל

נחם

ניכֿט דיא געבורט. (יז) ווערדע איך פֿאָן דער העללען גרופֿט זיא בעפֿרייען? פֿאָם טאָ־דע זיא ערלעזען? [ניין!] וואָ זינד דיינע פעסטען, טאָד! וואָ דיינע זייכֿען אַללע, אָ העל־

רש"י

לבם הסגור מלהבין לשוב אלי: (יב) שחתך ישראל. חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעזרך ומקרא קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב: כי בי. כי ביהיה המרד אשר מרדת ואם תאמ' מה איכפת לך בעזרך מרדת כשמרדת בי: (יג) אהי מלכך איפא. י"ת איה מלכך. ואני אומר איני צריך לעקרו ממשמעו אהי עומד מנגד לראות איפה מלכך שאעשה עצמי רואה מה אחריתך איפה מושיעך: (טו) צרור עון אפרים. לא ויתרתי עליו כפון הוא אתי: (טז) כי עת. צרה באה לו אשר לא יוכל לעמו' ולהתקיים: במשבר בנים. שהיולדות יושבות עליו לילד ובלע"ז קורין למשבר שי"לא (סעללע. לייבשטוהל, געבעהר שטוהל). במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים: (יז) מיד שאול אפדם. אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי

באור

הסגור מלהבין לשוב אלי (רש"י): (יב) שחתך ישראל, כלומר זה השחיתך ישראל שבכל עת מצאתני מוכן לעזרך, וכמו שזכר לעיל, כי בזה חשבת שיהיה כן תמיד ולא יאונה לך כל רע: (יד) אתן לך, נתתי לך מלך באפי, כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם (מרד"ק): (טז) כי עת, כלומר בא עת הפקידה: לא יעמוד, בסכנה זאת כי אם יאבד, וכמו שאומרים בל"א (איבערשטעהען), ואמר במשבר בנים בעבור שזכר חבלי יולדה: (יז) מיד שאול אפדם, דרך תמיה, אחר שאמר לא יעמוד במשבר בנים הוסיף לאמר למה לא יעמוד, כי האם אנכי אגאלם ממות אחר שעשו כל אלה? לא כי אם אקרא לשאול ולמות לכלותם, איה דבר שלך, מות! איה קטב שלך שאול! כי כל נוחם ישתר מעיני, שם מענין יחד נכ.רו

נחומי

נַחַם יִפְתַּר מֵעֵינָי: (יח) כִּי הוּא בֵּין
אַחִים יַפְרִיא בָּא קָדִים רוּחַ
יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וַיֵּבוֹשׁ מְקוֹרוֹ
וַיֶּחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יְשִׁסֶּה אוֹצַר
כָּל־כְּלֵי חֶמְדָּה: (יט) תֶּאְשַׁם
שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב
יִפֹּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיוֹתֶיהָ
יְבֻקָּעוּ: (כ) שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ:
(כא) קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־
יהוה

העללע! ווען יערעם ערבאר־
מען פֿאַן מיינעם אַנגעזיכט.
(יח) אונד זאַללטע ער אויף
וואַסערריכען ווינטען גרינען,
זאַ ווירד שרעקליך הייסער
אָסטווינד אויפֿשטיינען פֿאַן
דער וויסטע הער, זיינען
קוועלל פֿערטראַקנען, זיי־
נען ב־ונגען פֿערזיגען; אונר
זאַ דען שאַטץ ווינער לעטצטען
קאָסטבאַרקייטען איהם רוי־
בען. (יט) זאַ ווירד שומרון
פֿערהעערט, ריא וויל עם
זיינעם נאַטטע טראַטצטע; זיא
פֿאַללען דורכס שווערט, דיא
זיינלינגע צערשמעטטערט,
דיא שוואַנגערן אויפֿגע־

שליטצט. —— (כ) אָ ישראל! קעהרע צוריק צו דיינעם נאַטט דעם העררן! דען ריא ביזט
דורך דיינע זינדע גענונקען. (כא) ברינגט נור געבעטהע מיט, אונר וועגדעט אייך צום
העררן

ר ש "י

לחי דכתך מות לחיים עלמי לדבר עליך דברי מות להיי קוטע עליך נזרת גלות: נוחם יפתר מעיני. לפי שנחם על הרעה הזאת. נוחם לשון ניחום והמ"ם מצורף כמו מ"ם של נועם שהרי הענין למעלה והזי"ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ"ם מסמנו כ"ל רבים היה נ נמוז תחת החי"ת ונקודה קמץ נוחם רוחם: (יח) כי הוא בין לחים יפריח. ת"י לחי לחינן מתקריין בגין יעובדין מתקלקלין לסגיולו. לחים לשון דבר רע כמו לח עשויה לברק ולחמר לח שלא כל תוגבות. יפריח ל' פורה רחש ולענה. ולחי לומר לחים לשון ותרענה בלחו בין לחי' יפריח מפריח ובומז בלחו בין לחים בין הגדל בפלגי מים לשר תמיד יפריח ולפי שדימהו לאחו הוא לומר יבש קדים ויבוש מקורו. ד"ת כי הוא בין לחים יפריח יבבע' הוא בן שהפריח לחוזקן של ישראל על ידו נחלקו לשתי מחלבו'. יפריח ל' פרח לחש: יבש קדים. מלך תקיף כרוח קידומת בלשון' דה' מחורף מדברת יסק: הוא יפשה. לותו המלך יפשה לולרות כל ממדתו: (יט) תאשם שומרון. מעשה תגלה לשמחה: והריותיו. נשים מעוברות שבתוכה: (כ) שובה ישראל. שנאמרן יהודה בן יקים לחתם בשמרון לכך נסמכו הענינים משל למלך שמרדה עליו מדינה שלא המלך פולימרכוס ואמר להחריב' היה לותו פולימרכוס בקי ומיומב לומר להם עלו לכם ימים ואם לאו לחי עושה לכם כדרך שעשיתי למדינ' פלונית ולחנרותיה ולאפרכית פלוני' ולזכרותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך כדאיתא בספרי נפר' ויבן ישראל בעטים: עד ה' אלהיך. תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד שלא יתעניד סניגורי' קטיגורים: כי נפלת. נאו לך מבעולי' בעד עוניך:

כל

ב א ו ר

נחמי לעציל: (יח) כי הוא בין אחים יפריא, כלומר ואם הוא גם בהלקה גדולה מאוד כל זה לא יועיל: אחים, מלשון ותרעינה בחזו: יפריא, כמו יפרה, וכנים כן: (יט) תאשם, תהיה שממה: וחריותיו, אף שהמלה לשון נקבה לא חסר לומר יבוקעו כדרך אם תעירו ואם תעוררו (רשב"ם): (כ) עד ה', כמו אל ה', והעד עדיך כל בשר יבואו: (כא) קחו עמכם דברים,

תרגום אשכנזי

הפטרת ויצא

יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן
וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים
שְׂפָתֵינוּ: (כג) אַשּׁוּר וֹלֹא יוֹשִׁיעֵנוּ
עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר
עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־
בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם: (כד) א�ֶרְפָּא
מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב
אַפִּי מִמֶּנּוּ: (כה) אֶהְיֶה כַּטַּל
לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ
שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן: (כה) יֵלְכוּ
יוֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ
כלבנון

הערן: שפרעכט: „דוא!
„דער דוא אללער זינדען פער-
„ניבסט, נים אויך אונזערע
„בעסערונג אן, ווייר וואללען
„שטאטט דער פארערן דאנק
„דיר אפפערן. (כג) אשור
„זאלל אונזערע צופלוכט ניכט
„מעהר זיין, זיינע רעססע
„וואללען ווייר ניכט בעשטיגען,
„אייגענעם הענדעווערק, ניכט
„מעהר אונזערע גטטער
„נענגען. דען נור בייא דיר פינ-
„דעט דאז פערוואיזטע פאלק
„ערבארמען." (כג) דאז
(טפריכט גאטט) ווערדע איך
זיא פאן איהרען אויסשווייף-
פונגען היילען, זיא הולד-
רייך ליעבען, ווען מיין צארן
בעזענפטיגט איזט. (כד) וויא
טהויא ווערדע איך ישראל זיין, עס ווירד וויא ראזע בליהען, וואורצעל שלאגען וויא
לבנון'ס וואלד. (כה) זיינע שפרעסלינגע ברייטען זיך אוים פראכטפאלל וויא דער אהל-
בוים

ר ש " י

(כא) כל תשא עון. כל עונותיו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב. ד"ח מעט מעשים טובים קח נידך ומפטנו לתריסם וכן דוד לומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים. ד"ח וקח טוב וקבל הודייה מפתנו שנאמר טוב להודות לה': ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם לותם נדילוי שפתינו: (כב) אשור לא יושיענו. עוד זאת לומרו לפניו לא ננקם עוד עזרת קדם לא מאשור ולא ממלכים: על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מלכים שהיו סולמים להם סוסים כמו שאמרו ליעציה לא כי על סוס נגוס ועל קל נרכב: ולא נאמר עוד. למעשה ידינו שהם אלהינו: אשר בך. לנדך תהי תקוותינו המרחם יתומים: (כג) ארפא משובתם. לומר הנניח בך לומר לי רוח הקדש מקודם שיאמרו לפני כן ארפא משובתי ויהיהנם נדבת רוחי מע"פ שאינן ראויין לאהבה' אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו: (כד) ויך. הטל לת שרשיו ויללי' כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולי': (כה) ילכו יונקותיו. יסגון בניו

ב א ו ר

לויני שואל מנם לא נסף וזהב ולא עולות, אלא תשובה ודברי רצוי נלבד: כל השא עון, הסוך כל עון תשא וכן מקוס שם קנד (מרד"ק): וקח טוב, מעט הטוב שבידינו שאנו מתודים על מטאינו ומנקשים סליחה עליהם: ונשלמה, תחת פרי קרבנות חטאות וזבחי תודות, ולוי תודת שפתינו: (כב) על סוס לא נרכב, זהי עזרת מצור ומצרים שהיו סולמים להם סוסים כמו שאמרו ליעצי' לא כי על סוס נגוס ועל קל נרכב (מרד"י): אשר בך, כלו' כי בך לבד ירוחם יתום ולא בזולר. יש תבר הרבה שהוא נמקום כי. וטעם יתום דרך כלל על כל הבריך לעזרה, ונפרט על עם ישראל שמדובר בו עתה: (כג) ארפא משובתם, ולא תחס תעשו כן הוא יענה לתכם תרפ"ז וגו' (מרד"ק): אוהבם נדבה, לוהבם לתבת נדבה מלב טוב (הג"ל)

כַּלְּבָנוֹן: (כו) יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ
יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין
לְבָנוֹן: (כז) אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד
לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי
כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא:
(כח) מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם
כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים
יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם:

תרגום אשכנזי לה

בוים, וויא לבנון דופטענד. (כו) אַללע קאָממען זיא צוריק דיא עהעדעם אין זיינעם שאַטטען לאַגערטען, לעבען אויף וויא גרינעם קאָרן, בליהען וויא וויינשטאָק וויא לבנון'ס וויין האָכבערימט. (כז) אפרים! בעדאַרפס נעבען מיר דער געטצען נאָך? איך אַלליין ערהערע, בעוואַהרע דיך, בין דיר איין שאַטטען, רייכער בוים, אונד טראַגע פריכטע דיר. (כח) ווער ווייזע איזט דער מערקט עס וואָהל, ווער פערנונפט האַט דער זיעהט איין וויא גערעכט דעם הערן וועגע זינד; געטראָסט וואַנדעלן פראָממע דאַרויף איינהער, נור פרעפלער פינדען אַנשטאָס דאָרט.

רש"י

בנין ובנן ויהי כזיו מנרת' דקודשא זיויהון וריחהון כריח קטרת בוסמיא: כלבנון. כבית מקדשא: (כו) ישובו יושבי בצלו. אותן שהיו כבר יושבי' בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש עכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר: (כו) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישוב מע"א אני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה: (כח) מי חכם ויבן אלה. מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהם כן ת"י:

באור

(הנ"ל): (כו) זכרו, ריחו כמו אזכרתה לה' (הנ"ל), והעקר שהוא מורכב מב' הענינים יחד, שיהיה ריחו נודף בכל מקום, כזכרון ושם יין לבנון ההולך למרחוק בעבור טובו, (ועיין מה שכתב הרמב"מן ע"פ וירח ה' את ריח הניחוח): (כז) מה לי עוד לעצבים, כלו', הכי אני צריך לעזרת העצבים אם ארצה להטיב לך, הלא אני לבדי עניתי ואשורנו ואין עמי אל נכר, וזה טעם כפילת הכנוי אני עניתי: ואשורנו, אשים עיני בו לטובה: אני כברוש רענן, לך לגנותך תחת כל ענפי, וגם אני אשביעך, מפריי שיהיו נמצאים לך די והותר. ומה שאמר פריך, כלומר הנצרכות לך: (כח) מי חכם ויבן אלה, כי ישרים דרכי ה', ושהצדיקים ילכו בם, ושהפושעים יכשלו בם, כי בסכלותם יתלו התקלה בם לאמר אין מסדר ומנהיג העולם, ולפיכך אינם שבים ויאבדו. אבל לו היו דרכי ה' באופן שהיו כלם מוכרחים ללכת בטוב דוקא כאשר חפץ כאשר איננו חפץ, הנה היתה הבחירה נמנעת, וטוב המעשה בנפש משכלת אינו טוב מוסרי, וזה העקר כידוע לבעלי החכמה והמוסר:

הפטרת וישלח

(בתרי עשר בעבדיה סי' א').

(א) חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִֹה לֶאֱדֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת
יְהוָֹה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ
וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה: (ב) הִנֵּה
קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה
מְאֹד: (ג) זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי
בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר

בלבו

(א) פראָפֿעצייהונג עובדיה'ס. זאָ שפראַך נאָטט דער עוויגע, פֿאָן אדום: (פֿאָם עוויגען הערטען וויר דיא נאַכ־ריכֿט, איין העראָלד ערשיינט דען פֿעלקערן: „אויף! וויר ריסטען אונז צום קאַמפֿפֿע ווי־דער איהן.") (ב) זיעהע, צור גערינגסטען דער נאַציאָנען זעטצע איך דיך איין, זעהר גרינגגעשעטצט וואַרסט דוא; (ג) דאָך בריסטעסט דוא דיך מיט פֿרעכֿעם שטאָלצע, וואָהנסט אויף פֿעלזיכֿטען אַנהעהען, אויף ערהאַבענעם זיטצע; וועהנכט אים הערצען:

ניע־

רש"י

(א) חזון עובדיה. מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שי רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם: (ב) הנה קטן נתתיך. כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדיל אמר הקב"ה לפני קטן הוא. רבותינו דרשו קטן שלא היה להם לא כתב ולא לשון: בזוי. שלא היו מעמידי' מלך בן מלך: (ג) שוכני בחגוי סלע. סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו. חגוי כמו והית' אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעי' י"ט י"ז) (ברייטנ"א בלע"ז והוא בריטאַכט, קליפפען, הערפֿאָרראַגענדע פֿעלזענטטיקע, פֿעלזענריטצע) ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קצוי (תהלים ס"ה) וכוי"ו של מטחוי (בראשית כ"א

באור

א (א) חזון, הוא א' ממליצת הנבואה המבואר ות היטב בהקדמה לת"ע: עבדיה, דורו לא ידעוו בבירור. ודעת חז"ל (פ' אחד דיני ממונות) כי הוא הנזכר בס' מלכים (א' י"ח ג'). ושאלת הראב"ע איך יקראנו הכתוב שם ירא ה' ולא יקראנו נביא, כבר התיר הרדי"א ז"ל שהרי הכתוב בעצמו העיד שהיה מבני הנביאים. ותוכן כללות הנבואה הוא להגיד חורבן אדום, על שהרעו לישראל אחיהם, הן בהיותם יושבים על אדמתם, הן בזמן החרבן ע"י נבובדנאצר ובזמנים רבים אחריהם. ויודיע הנביא מפלתם, אם שתהיה ע"י נ"נ אחר גלות ירושלים כדעת הראב"ע, אם ע"י הורקנוס המלך בימי החשמנאים לדעת קצת, אם בזמן הגאולה העתידה כדעת הרד"ק והרדי"א. ואין לנו להכריע בין הדעות האלה, רק תרגמנו באופן שיהיה התרגום סובל הדעות כלם והבוחר יבחר: לאדום, בעבור אדום, כמו אמרי לי אחי הוא (רד"ק): שמועה שמענו וגו', לדעתי המאמר הזה הוא דברי הנביא בעצמו שהקדים לנבואתו כמאמר כללי, וענינו ששמע השמועה מאת ה', כי ציר בגוים שולח לאמר להם שיקומו ויכינו א"ע למלחמה על אדום, וכנוי הרבים במלת שמענו, על שהנביא כלל עצמו תוך שאר הנביאים שהתנבאו ג"כ על אדום, והמה ישעיה עמוס יחזקאל, וירמיה נבא ממש באותו סגנון שנבא עובדיה (עיין ירמיה מ"ט י"ד): (ב) הנה קטן נתתיך בגוים, שעורו קטן בגוים נתתיך, כלומר הפחות והבזוי שבגויה: (ג) זדון לבך השיאך, ובכל זאת הטעך גאון לבך וזדונך להגדיל פה ולבעט: שכני בחגוי סלע, כי בטחת באיתן מושבך, שתשכון בהר שעיר ותחשוב להיות נשגב בו: שכני, כמו שכן הי"ד נוספת כמו היושבי בשמים (רד"ק): בחגוי, כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ברייטיי"נא

בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִידֵנִי אָרֶץ׃ (ד) אִם־
תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים
שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־
יְהוָה׃ (ה) אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ
אִם־שֹׁדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה
הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ
לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃
(ו) אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃
(ז) עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי
בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי
שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ

ניעמאַנד פֿערמאַג מיך הינאַב
צור ערדע צו שטירצען!
(ד) שווינגטעסט דוא דיך אויך
עמפּאָר, גלייך אַדלער, ניס-
טעטעסט דיך בייא דען שטער-
נען; אויך פֿאָן דאַ שטירצע
איך דיך הערא̄ב. — (ה) „וויא?
וואַרסט פֿאָן דיעבען דוא אי-
בערפֿאַללען, פֿאָן נעכֿטליכֿער
באַנדע; וואַרום ביזט דוא דען
זאָ גאַנץ צערניכֿטעט? זיא
ווירדען יאַ נור איהרע רויבבע-
גיערדע געזעטטיגעט האַבען.
זינד'ס ווינצער, דיא דיך אי-
בערפֿיעלען? דיעזע פֿפֿלעגען
יאַ דער טרייבליין צו שאָנען.
(ו) וויא וואורדעכט דוא, עשו!
דאָך זאָ גאַנץ ענטבלעסט, וויא
אין
יעדער געהיימע ווינקעל דורכֿשפּעהט! — (ז) (ניין) פֿאָן אייגנען בונדעסגענאָסען
וואַרדסט דוא הין אַן יענע גרענצע צערשטרייעט, פֿאָן טרויטען פֿריינדען געלאָקט אונד
איבערליסטעט, פֿאָן פֿאַלשען פֿפֿלעגגענאָסען שמערצהאַפֿט פֿערוואונדעט. אָ, וועלכֿע
אונ-

רש"י

כ"א) שאין יסוד בתיבה אלא טי"ת וחי"ת: (ה) באו לך. עליך: איך נדמיתה. למה נרדמת
דומס עד שגנבו כל רכונס: הלא ישאירו עוללות. הבוצרים. ואלה לא ישאירו לך כלום כי יחפשו
ויגלו וידרשו מצפוניך: (ו) נבעו. תרגם יונתן איתגליין. ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם
תבעיון בעיו (ישעי' כ"א): (ז) עד הגבול שלחוך. אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולוך
עד גבול ארצך עד הספר ששם באו עליך למלחמ' ובזאת השיאוך והכליחו: יכלו לך. לפתותך
לצאת ושבו מאחריך: לחמך ישימו מזור תחתיך. אף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן
לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה: מזור. חולי:

וחתו

באור

בלע"ז (צ"ל ברעיעט, טפחוטע בל"א) (רש"י), ולדעת רד"ק הוא כמו חוג הארץ וענינו ראש
הסלע. וכן תרגמתי: (ד) אם תגביה, שבתך כנשר המגביה עוף: ואם בין כוכבים, ע"ד
הפלגה: שים, כמו תשים וכן עלה ומות בהר כמו תמות: (ה) אם גנבים, הנכון כדעת
הרד"ק שהנביא יספר דברי הרואים חרבן אדום ויאמרו דרך תימה איך היה זה אם ע"י גנבים
שודדי לילה, זה אי אפשר, כי א"כ איך נדמית כלומר נכרת, להיות אפס: הלוא יגנבו דים,
כי דרך הגנבים לגנוב דים ויניחו השאר: אם בצרים באו לך, זה ג"כ נמנע, כי הלוא ישאירו
עוללות שהן נסתרות תחת עלי גפן: (ו) איך נחפשו, וא"כ איך נתגלו מטמוני מסתרים:
נחפשו עשו, חסר מצפוניו, וסומך על הקרוב לו: נבעו, מלה ארמית והוא ענין בקשה
ודרישה, וכן אם תבעיון בעיו (ישעי' כ"א י"ב): (ז) עד הגבול שלחוך, אין זה כ"א שאנשי
בריתך שהבטחת במו, המה שלחוך וגרשוך עד הגבול מקום המלחמה: לחמך, כמו אוכלי לחמך:
ישימו מזור תחתיך, פי' חולי ומכה: אין תבונה בו, בעשו שלא הבין מה שהיו עושים לו א"ש

בריתו

תרגום אשכנזי

אונפערנינפט! —" (ח) יאַ
וואָהל שפר כט דער עוויגע,
אַן דיעזעם טאַגע ראָטטע איך
קריעגספערשטענדיגע אויס
אדום, ווייזען ראַטה פאָם גע-
בירגע עשו'ס אויס. (ט) אויך
דיינער טאַפפערן מוטה, אָ,
הימו! זאָלל זינקען; אויף דאַס
ניכט איין מאַן ענטקאָממע,
ביים געמעטצעל אייף דעם
געבירגע עשו'ס—. (י) אָב דער
פרעפעלטהאַט, אַן דיינעם
ברודער יעקב פערא יבט, זאָלל-
טע שאַאם דיין אַנגעזיכט דעק-
קען: דאַרום ווירסט דוא
אויסגעראָטטעט ווערדען אויף
איממערדאַר. (יא) צו יענער
צייט, דאָ אין דער פערנע דוא שטאַנדעכט, אינדעם באַרבאַרען זיינע גיטער רויבטען,
וויטהריכע אין זיינע פפאָרטען דראַנגען אונד אום ירושליב לאָאזטען — אויך דוא ביזט
דער

הפטרח וישלח

אֵין תְּבוּנָה בּוֹ: (ח) הֲלוֹא בַּיּוֹם
הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי
חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר
עֵשָׂו: (ט) וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן
יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל:
(י) מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ
בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם: (יא) בְּיוֹם
עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים
חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו וְעַל־
יְרוּשָׁלַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד

שְׁעָרָיו קרי

מהם

רש"י

(ט) וחתו גבוריך תימן. יחתו ויפחדו לנוס אל ארץ ישמעאל. וי"ת ויתבדרון גבוריך יתבי ארעא דרומא: למען יכרת. כל איש גבור: מהר עשו מקטל. מרוב הרג שיבא עליכם: (י) מחמס אחיך יעקב. בשביל חמס שעשית ליעקב: (יא) ביום עמדך מנגד. שלא באת לעזור לו: גם אתה כאחד
מהם

באור

בריחו (רד"ק). עד הנה דברי הרואים: (ח) הלוא, מעתה חוזר הנביא לדברי ה' לאמר הלא באמת יסבב ה' ביום ההוא כי תאבד חכמה מאדום: (ט) וחתו גבוריך תימן, גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום (הראב"ע): למען יכרת איש, חתת אלהים תהיה בגבורי החיל, למען יכרת כל איש מהר עשו: מקטל, מהרג רב שיהיה בה. קטל, מלה ארמית, וכן הן יקטלני לו איחל (איוב י"ג ט"ו): (י) מחמס, יזכור הנביא סבת עונשם על שהתאכזרו נגד בני יעקב אחיהם, וטעם הכתוב מהחמס הנעשה לאחיך יעקב ע"י שאר הגוים שהרעו להם, היה לך להתכסות בושה וכלימה, כדרך האח הישר המרחם על כרת אחיו ומתביים ומכטער במפלתו, ואתה לא כן עשית, כ"א אדרבא היית עוזר לרעתו: תכסך, מבנין התנאי קאָנ-יונקטיף): ונכרת לעולם, לכן יהיה עונשך שיכרת שמך וזכרך לעולם: (יא) ביום עמדך מנגד, יבאר ענין התאכזרו, ביום שהיית עומד מנגד ולא באת לעזור לו ע"ד לא תעמוד על דם ריעך: ביום שבות זרים, המה אם חיל בבל שהחריבו ירושלים בחרבן ראשון, כדעת הראב"ע, וכמו שאמר המקונן זכור ה' לבני אדום האומרים ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז ז'), אם חיל הרומיים שהחריבו בית שני לדעת הרד"ק ושאר המפרשים. וכבר הערנו לעיל (א) שאין בידינו להכריע בין דעות מי שקדמו לנו, ואולי כוונת הנביא על שני הזמנים יחד: שבות, מקור מן הקל, שרשו שבה, ועינינו ביום ששבו זרים חילו ונכסיו (מרד"ק): ידו גורל, מטעם הפלה, כמו לידות את קרנות הגוים (זכריה א' כ"א), וכתב הרד"ק וז"ל אפשר ששרשו ידד בשקל רבו מארבה או שרשו ידה מן לידות וגו' ומשפטו יידו בשני יודי"ן והוא איתן מן הדגוש וכשהפילו יו"ד השורש מפני כובד קריאת שני יודי"ן הטילו תנועת יו"ד השורש שהוא פתח ביו"ד האית"ן להורות עליה ע"כ: גם אתה, עשו, כאחד מהם להפיל גורלך בתוכם:

מֵהֶם: (יג) וְאַל־תֶּרֶא בְיוֹם־ אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־ תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה: (יג) אַל־ תָּבֹוא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֶּרֶא גַּם־אַתָּה בְרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ: (יד) וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־ תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה: (טו) כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־ כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ: (טז) כִּי

דער טיראַנען איינער. (יג) נ׳כט זאָלטע דיין בליק זיך ווידען אַן דעם אונגליקקע דיינעם ברודערס אַם טאָג זיין נער פֿערבאַננונג, נ׳כט פֿראָה לאָקקען איבער יהודה׳ס זאָה־ נע׳ אַם טאָג איהרעם שטורצעס, נ׳כט גראָסשפרעכען אַם אונגליקסטאָג; (יג) אין מיינעם פֿאָלקעס שטאָרט נ׳כט איינדרינגען, אַם טאָג זיינעם אונפֿאַללס, זיין מיסגעשיק נ׳כט שאַדענפֿראָה אַנזעהען, אַם אונהיילשוואַנגערן טאָג, נ׳כט זעלבסט האַנד אַנלעגען אַן זיין גוט, אין דער לויפענ־ פֿאָללען צייט; (יד) נ׳כט אַם שיידעוועג האַררען, זיינע פֿליכטלינגע ניעדערצוהויען, נ׳כט זיינע גערעטטעטן אויס־ לויפֿערן, אַם טאָג דער

כאשר
נאָטה. — (טו) נאַהעט נון דער ראַכעטאָג דעם עוויגען פֿיר אַללע נאַציאָנען, זאָ גע־ שיהט אויך דיר, וויא דוא געטהאַן, נאַך אייגענעם טהון ווירד דיר פֿערגאָלטען. (טז) יאַ

וויא

ר ש "י

מהם. מעלה אני עליך כאילו אתה מן הנחים עליהם: (יב) ואל תרח ביום אחיך. לא הי׳ לך להביט ולעמוד מנגדו: ביום נכרו. ביום הסגרו ביד לויב וכן הוא אומר בשחיל (שמואל א׳ כ״ג) נכר אותו אלהים בידי הסגירו אותו בידי: (יג) ואל תשלחנה בחילו. אל תשלח ידך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וכיוצא להוסיף עליו ידך: (יד) ואל תעמוד על הפרק. מקום שהנוכחים

ב א ו ר

(יב) ואל תרא, מענין התנאי והמסופק (קאָנדיציאָנאַלית) וכן כל הפעלי׳ בפסוקים האלה עד פסוק ט״ו. וענינו שהנביא יוכיח אותו בשבט מיסור לאמר לא הי׳ לך לראות ולשמוח ביום אחיך בעת שהתנכרו האויבים אליו, וזהו ביום נכרו, ר״ל ביום שהתנכר מאהבו: ואל תשמח וגו׳, לא הי׳ ראוי לך לשמוח על חגדון בני יהודה ולהגדיל פיך עליהם: (יג) ואל תשלחנה, ידיך, בחילו: (יד) ואל תעמד על הפרק, מקו׳ שהנוכחים יוכלים דרך שם להמלט, ובלע״ז קורלים לאותו מרוח (והוא מרוח, ואח, שפאנוק בל״ת) (רמ״י). ומקרא בל״ע פרק, שהוא מקום שמתפרקי׳ הדרכים שם מלשון ופרסיהן יפרוק (זכרי׳ י״ח י״ז) שהוא ענין חלוק ופיכוד: ואל תסגר שרידיו, עיין עמוס (ח׳ ו׳): (טו) כי קרוב יום ה׳, לא״פ שהיה רחוק מיום הנבואה, כתב הרד״ק, ונד האל ית׳ המדבר הוא קרוב. ויתכן עוד ענינו בעת שיקרב יום ה׳ על כל הגוים, בחיזה זמן שיהיה, לז יעשה גם לך בחצר עצית, וכן תרגמתי: (טז) כי באשר שתיתם, אתה עצו וכל הגוים בהר קדשי שעתם ושתיה על תרגנו

כן

כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי
יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ
וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ: (יז) וּבְהַר צִיּוֹן
תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ
בֵּית יַעֲקֹב אֶת מוֹרָשֵׁיהֶם:
(יח) וְהָיָה בֵּית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית
יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ
וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־
יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה
דִּבֵּר: (יט) וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־
הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים
וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֶת
שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד:

ווּא איהר דען וואָללוסטבע, כַּער לעערטעט אויף מיינעם היליגען בערגע, זָאָ לעערען נון דען טוימעלקעלך אַללע דיעזע נאַציאָנען איממערווּעה, רענד, שלירפֿען איהן אויס, טוימעלן הין אונד ווערדען אַלס וואָרען זיא ניע געווּעזען. (יז) דאָך אויף דעם בערגע ציון הערשט רעטטונג, דאָרט וואָ מיין היילינטהום זיין ווירד; דאַן ווערדען דיא אוים יעקב'ס הויזע איהרע פֿאָריגען בעזיטצונגן ווידער עראָבערן. (יח) יאָ פֿייערסגלוטה איזט דאַז הויז יעקב'ס, העללע פֿלאַממע הויז יוסף'ס, הויז עשו'ס — דיר, רע שטאָפּפעלן, פֿאָן יענען אומלאָדערט אונד פֿער, צעהרט; ניכט איינער בלייבט איבריג פֿאָם הויזע עשו'ס. וגלת

דיעם איזט דעם עווּיגען אויסשפרוך. (יט) בעזיטצען ווערדען דאַן דיא זידליכֿען בעוואָהנער (ישראל) דאַז נעבירגע עשו'ס, דיא בעוואָהנער דעם ניעדערלאַנדעס, דאַז לאַנד דער פלשתים, ואַמט אפרים'ס אונד שומרון'ס געפֿילדע; זָאָ ווּיא דיא פֿאָם שטאַממען בנימין געלר'ס

ר ש " י

שהגורמים יולחים דרך שם לימלט ונלע"ז קורים לזותו טרו"נ (עיין נגזור): (טו) כאשר שתיתם על הר קדשי. כמה דקליתון על מקח טורח דקודשי: ולעו. כתרגומו ויסתלעמון ל' מהומ' וממין וטירוף דעת לזסטורדי"סון בלע"ז (וזהו עטאָחוכרימסטעאענט, בעטייבונג, טוויכדעל, עיין המעמר תהלי' ל"ח ז', ומ"ל יומח פ"ג ק' ד"ה תוגנח): (יו) לח מורשיהם. נכסי עממיח דהוו מחסנין ל הון: (יח) כי ה' דבר. והיכן דבר (נחמנר כ"ד) וירד מיפקב והלניד שריד וגו': (יט) וירשו הנגב. ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו לח הר עשו שהוח נחלח נחלה דרוש ובני השפלה ירשו לח ארץ פלשתים ולח הר לפרים ולח הר שומרון: ובנימין לח הגלעד. ובני

ב א ו ר

כן יעשו לז כל הגויים החלה כוס פורענות תמיד, כלומר בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבהם: ולעו, כת"י ויסתלעמון, לשון מהומה וטרוף הדעת לישטור דיסון בלע"ז (כ"ל עטורדיסאנט, בעטייבונג בל"ח) (רש"י): (יו) ובהר ציון תהי' פליטה, וי"ו מעורר הספק, ר"ל כל הגויים יהיו בלח היו אבל בהר ציון תהיה פליטה לשארית ישראל הנשארים בגלותם: והיה קדש, ההר ההוח קדוש יאמר לו: וירשו את מורשיהם, מה שירשו מקודם גלותם. והנפרד מורשה והרחוי מורשיהם ונפלה הס"ח ונבלעת בגירי הצי"ן: (יח) והיה בית יעקב, כאש לוכלת, ובית יוסף כלהבה כפל הענין במ"ש: ובית עשו, ידמה לקש הנאכל מדלקת האש של יעקב ויוסף עד שלח יהיה שריד ולח יהיה נשאר גם ח' מהם: (יט) וירשו, יושבי הנגב, ר"ל ישראל שהיו יושבים בדרומה של ח"י ירשו לח הר עשו שהוח נחלח דרום, ויושבי השפלה לח ארץ פלשתים כשכנה להם: וירשו, ג"כ לח שדה אפרים ושדה שמרון. ובנימין שהיה גבולו נוגע בירדן, יכם

הפטרת וישלח

(כ) וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ (כא) וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

תרגום אע כנזי לח

ן גלעד'ס געביטה. (כ) יענעס אויסגעוואַנדערטע דעער דער איבריגען קינדער ישראל'ס אַ־בער ווירד דאַ, וואַס צום כנעניטער לאַנדע געהערט, ביז הין נאַך צרפת, זאָ וויא דיא אויסגעוואַנדערטען ירושלים'ס דיא אין ספרד צערשטרייעט זינד, דיא זידליכען שטעדטע בעזיטצען. (כא) ערערעטער ווערדען דאַן הינויף וואַללען דען בערג ציון, אום דאַז געבירגע עשו'ס צו ריכטען; אַלס־דאַן ווירד דיא רעגיערונג וויעדער דעס עוויגען זיין. —

רש"י

מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלאה לגבולותיה של ארץ ישראל במזרח: (כ) וגלות החל הזה. תרגם יונתן עמא הדין: החל. לשון חיל כמו (ישעיה ל") ויבא ירושלימה בחיל כבד רבשקה אלא שזה חסר יו"ד. ויש עוד לפר' החל הזה גלות הגיא הזה: לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת. גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מי' השבטים לארץ כנענים עד צרפת: וגלות ירושלים אשר בספרד. שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל. ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז. ספרד תרגם יונתן אספמיא: (כא) ועלו. שרי ישראל: מושיעים בהר ציון לשפט את הר עשו. ליפרע מהר עשו אשר עשו לישראל. לשפוט יושטצ"ייר בלע"ז (ריכטען, דאַז אזרטהייל פאָללייעהען): הר עשו. ית כרכא רבא דעשו: והיתה לה' המלוכה. לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מאויביו.

באור

אז את הגלעד שהיה מקדם לבני מנשה בארץ המישור שהוא מעבר לירדן, כי מנשה יתפשט גבולו משם והלאה, (מדברי המפרשים): (כ) וגלת החל, חסר יו"ד והוא כמו החיל, וענינו חיל שאר בני ישראל אשר המה בגלות חוץ לארצם: אשר כנענים עד צרפת, לדעת המפרשים רוא לתוספת באור, כלומר אשר גלו לארץ הכנענים עד צרפת, והוא המלכות שקורין פרנ"צא (פראַנקרייך), ולדעתי יותר יתכן לאמר כי מלת ירשו שבסוף המקרא מוסב למעלה וט"ס הכתוב שאנשי הגולה של שאר ב"י ירשו הארץ אשר לכנענים תחשב עד צרפת והוא עיר גבולית של א"י בקצה ארץ צדון והיא הנזכרת במלכים (כ"ד ז'); וגלת ירושלים אשר בספרד, ת"י דבספמיא, והוא (שפאַניען בל"א), ר"ל בני ירושלים שגלו לארץ ספרד ומשם נתפרדו לשאר ארצות כנודע, ירשו את ערי הנגב של א"י, כן הוא דעת המפרשים. ואם כוונת הנביא על ממשלת החשמונאים בימי הורקים, נוכל לכוון המלה על שם עיר סאפארים במדינת גליל (גאַלליעאַ) אשר שמה בערבית ספרד, כי בארץ ההיא הרבו החשמונאים לנצח את אויביהם כנזכר בספר יוסיפון. ולזה יהיה טעם ירשו את ערי הנגב, על ערי ארץ ערב (אַראַביען) אשר המה מפאת נגבה של א"י: (כא) ועלו מושיעים, המה גדולי ישראל ושריו: לשפוט את הר עשו, לקחת משפט מאת יושביו על כל אשר הרעו להם: והיתה לה' המלוכה, ואז תהיה המלוכה לה' לבדו, כי כל הגוים יודו במלכותו (רד"ק). וכבר הערנו פעמים הרבה, כי הנביאים ע"ה היה רגיל בפיהם לדבר תמיד אחרי יעוד החרבן והמפלה של האומות, מן התכלית הראשי המושג ע"י זה, שהוא התפשטות הכרת האמת ועבודת האל ית' האמתית על כל הארץ:

הפטרת וישב

(בתרי עשר בעמוס סי' ב').

ואם אל בו שבת חנכה מפטירין רני ושמחי לעיל דף ט' ע"ב.

(א) כֹּה אָמַר יְהוָֹה עַל־שְׁלֹשָׁה
פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־
אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם
בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר
נַעֲלָיִם: (ב) הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־
אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים
יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־
הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם
קָדְשִׁי: (ג) וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ
אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים

ישתו

(א) זאָלל איך ישראל ניכט פערגעלטען דען דרייא־אונד פיערפאַכען פרעפעל? שפריכט דער עוויגע! דאַ זיא פערקויפען דען אונשולדיגען אום געלד, דען דירפטיגען אום גערינגע שוהע, (ב) געלי־סטען נאַך דעם שטויבע אויף דעם הויפטע דער אַרמען (אימ־געכנען אויהנען דען עלענדען אַקקער, דער איהר הויפט בע־טטייבט), פערריקקען דען וועג דער גוטמיטהיגען, אונד כוהלען, זאָהן אונד פאַטער, בייא איינער דירנע מיינען הייליגען נאַמען צו ענטווייהען; (ג) שטרעקקען אויף פער־פפענדעטען טעפפיכען זיך צו דען פיסען איהרער אַלטאָרע אויס. אונד צעכען אין איהרער

געט־

רש"י

(א) על מכרם בכסף צדיק. הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו: ואביון בעבור נעלים. תרגם יונתן בשני מקומות בדיל דיחסנון. ואומר אני שכך פירושו מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטל' בדמי' קלים כדי לגדור ולנעיל כל שדותיו יחד ולא יפסי' ביניה': (ב) השואפים על עפר ארץ. על עפר הארץ שהם הולכי' עליה כל שאפם וכל מחשבות' בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלה'. שאיפה גולש"ר בלע"ז (גאָמזלער, גיעריג ניין, גיעריג פערטליכגען, עיין בהמעמר תהלים נ"ו ב'.) ודרך ענוים יטו וגומר. החלשים נוטי' מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר (איוב כ"ד) יטו אביונים מדרך: אל הנערה. המאורסה: (ג) ועל בגדים חבלים יטו. ת"י על מטות שוויין דמשכון מסתחרי' וזוקפין מלוה על העניים וממשכנים אותם ועושים בגדיה' מצעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם: יטו. מל' מסיבה שכל מסיבת סעודה בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו: ויין ענושים. שעונשים אותו ממון ושותים

באור

(א) על שלשה פשעי ישראל, דרך תמיה העל אלה לא אפקוד יאמר ה', וטעם שלשה וארבעה לאו דוקא כדרך הכתוב, לאמר שהרבו לפשוע: אשיבנו, אשיב לו כדרכיו: בעבור נעלים, אפילו בדבר מועט כזה: (ב) השאפים, כלומר המתאוים לגזול מן הדלים נחלתם המצערה, ואפילו מעט האבק הנלוה בראשם מעפר ארצם, והוא דרך גוזמא למשל: ודרך ענוים יטו, שיטו דינם במשפטיהם, ודרך פירושו משפט ועסק האדם (מרד"ק): (ג) ועל בגדים חבולים יטו, זוקפין מלוה על העניים וממשכנים אותם ועושים בגדיהם מצעות ומסבין עליהן בהטיה בעת סעודתם (רש"י), ופי' יטו יטו עצמם, וההסבה נקראת הטיה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב, וכן במשנה יטו ויקראו (רד"ק): ויין ענושים ישתו, שעונשים אותם ממון ושותים בו

יין

יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ (ד) וְאָנֹכִי
הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם
אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן
הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ
מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ (ה) וְאָנֹכִי
הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים
שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃
(ו) וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִאִים
וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־
זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃
(ז) וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־
הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא
תִנָּבְאוּ׃ (ח) הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק
תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה
הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ (ט) וְאָבַד מָנוֹס

מקל

תרגום אשכנזי לט

געטצען טעמפעל פאָם וויינע דער ביסענדען, (ד) זיא, פאָר דענען איך דען אמורי אויסגעראָטטעט, נאַציאָנען, וויא צעדערן האָך, וויא אייכען פעסט, דעסען פרוכט פאָם האָהען וויפפעל, דעסען וואורצעלן אויס טיעפעם באָדען איך פערטילגטע, (ה) פיר אייך, דיא אויס מצרים איך געפיהרט, אונד אין דער וויסטע פיערציג יאַהרע געלייטעט האָבע, דאַס איהר ענדליך דיעזעס לאַנד דער אמוריטער אין בעזיטץ נעהמט; (ו) האַבע אויס אייערן קינדערן פראָפעטען אויפגעשטעללט, אויס אייערן יינגלינגען גאָטטגעווייהטע; איזט דיעס עטוואַ ניכט, איהר קינדער ישראל'ס? שפריכט דער עוויגע. (ז) אַבער איהר ליעסט וויין טרינקען דיא געווייהטען, אונד בעפאַהלט דען פראָפעטען: פראָפעצייהעט ניכט! (ח) נון זאָ ווילל איך אייך דען צוזאַממען דרענגען, וויא דער גאַרבען-בעלאַסטעטע וואַגען דען באָדען אונטער זיך צוזאַממען דרענגט; (ט) דאַס דער פליכטיגע ניכט ענטקאָממען, דער

רש"י

ושותים בו יין: בית אלהיהם. בבית ע"ז שהיתה להם אכל מזבח: (ד) כאלונים. קיי"שנש בלע"ז (אייכען, עיין הושע ד' י"ג): ואשמיד פריו ממעל. שרים העליונים: ושרשיו מתחת. שרים התחתוני'. ד"א הכרעה היתה מסמא עיניהם מלמעלה ומסרסתן מלמטן: (ו) לנזירים. ת"י למלפין שהיו פרושין מדרכי ע"ה ועוסקין בתורה אין נזירה בכ"מ אלא לשון פרישה: האף אין זאת. בתמיה כלומר כלום אתם יכולים להכחיש את זאת: (ז) ותשקו את הנזירים יין. תרגם יונתן ואטעיתון ית מלפיכון בחמרא: ותשקו את הנזירים יין. שלא יורו אתכם שהשיכור אסור להורות: לא תנבאו. לעמוס כוה כן אמליה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה: (ח) מעיק. תרגום של מליק: תחתיכם. את חנייתכם: תעיק העגלה. מכובד משא שעליה:

באור

יין (רש"י ורד"ק): (ד) ואנכי השמדתי את האמורי, מפני החוקית הרעות האלה, והעליתי אתכם, אשר הרגלתי בחוקיתי הטובים לרשת את ארצם: (ו) האף אין זאת, בתמיה, כלום אתם יכולים להכחיש את זאת (רש"י): (ח) הנה וגו', ת"י הא אנא מיתי עליכון עקא ומעיק לכון באתרכון כמא דעיקא עגלתא דטעינה עמירא: מעיק, ענין לוקה וכרה וכן מפני עקת

הפטרת וישב

מִקָּל וְחָזָק לֹא־יַאֲמִץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר
לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ: (י) וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת
לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט
וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ:
(יא) וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם
יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה:
(יב) שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: (יג) רַק
אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת
הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם
אֶת כָּל־עֲוֹנֹתֵיכֶם: (יד) הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם
יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־נוֹעָדוּ: (טו) הֲיִשְׁאַג
אַרְיֵה בַּיַּעַר וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן
כפיר

תרגום אשכנזי

דער שטאַרקע זיינע קראַפֿט
ויכֿט ברויכֿען, אונד דער העלד
זיין לעבען ניכֿט ערהאַלטען
קאַנגע. (י) ניכֿט בעשטעהען
ווירד דער באָגענשיטיע, ניכֿט
ענטפֿליעהען דער שנעללפֿיסי=
גע, ניכֿט דאַז לעבען רעטטען
דער ראָסבעשטיינער, (יא) אונד
דער מוטהיגסטע אינטער דען
העלדען נאַקט דאַפֿאָן איילען
אַן דיעזעם טאַגע, שפריכֿט
דער עוויגע. (יב) האָרט עס,
וואַס דער עוויגע פֿערקינדעט
איבער אייך, איהר קינדער
ישראל'ס! דאַז זעממטליכֿע
געשלעכֿט, דאַז אויס מצרים
איך הערויסגע פֿיהרט! (יג) עבען
ווייל איך אייך אויס אַללען גע=
שלעכֿטערן דער ערדע ערזע=
הען האַבע, ווערדע איך אויך
אַהנדען אייערע לאַסטער אַל=
לע! — (יד) ג הן וואָהל איה=
רער צווייא איינעס וועגעס צו=
זאַממן, אָהנע זיך פֿאָרהער בע=
שטיממט צו האַבען? (טו) ברילעט דער לעווע, ווען קיינען רויב ער האַט? ערהעבט יונ=
גער

ר ש " י

(י) וקל ברגליו לא ימלט. את נפשו: (יא) ערום ינוס וגו'. ערטילאי בלא כלי זיין: (יג) רק אתכם ידעתי. אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגו'. ורבותינו דרשו לכל אחר במסכת ע"א: (יד) הילכו שנים יחדיו. שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אא"כ נכטוו כלום דברי' נעשי' אלא על פי דרכם: בלתי אם נועדו. אא"כ קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני; (טו) הישאג אריה ביער וטרף אין לו. כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו
שואג

ב א ו ר

רשע, תרג' כרם עקתא (רד"ק): (יא) ערום ינוס, שיפשוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינס קל מהרה (הנ"ל): (יב) על כל המשפחה, הגוי כלו נקרא משפחה, וכן ואם משפחת מכרים לא תעלה (הנ"ל): (יג) רק אתכם ידעתי, לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם וידעת' את כל אותותי ואת אשר הטבתי לכם (מהנ"ל): (יד) אם נועדו וגו', עד ועם לא יחרדו, כל המאמרים האלה הם המשל, ואם תהיה רעה וגו' היא הנמשל, כלומר כמו שאי אפשר בכל המשלים האלה שזכר שיהיה המסובב בלי הסבה אי הסבה בלי המסובב, כן אי אפשר שתהיה רעה בעיר אם ה' לא עשה, והרבה במשלים ליופי המליצה: (טו) הישאג אריה וגו', אמרו שלא ישאג האריה בקול רם כי אם
אחרי

כְּפִ֣יר קוֹלוֹ֮ מִמֶּ֣נָּתוּ֒ בִּלְתִּ֣י אִם־
לָבָ֑ד׃ (טז) הַתְפֹּ֤ול צְפוֹר֙ עַל־פַּ֣ח
הָאָ֔רֶץ וּמוֹקֵ֖שׁ אֵ֣ין לָ֑הּ הֲיַעֲלֶ֥ה־
פַ֛ח מִן־הָאֲדָמָ֖ה וְלָכֹ֥ד לָא֖וּ לְכֽוּד׃
(יז) אִם־יִתָּקַ֥ע שׁוֹפָ֖ר בְּעִ֑יר וְעָ֖ם
לֹ֥א יֶחֱרָ֛דוּ אִם־תִּֽהְיֶ֥ה רָעָ֖ה בְּעִ֑יר
וַיהוָ֖ה לֹ֥א עָשָֽׂה׃ (יח) כִּ֣י לֹֽא־יַעֲשֶׂ֤ה
אֲדֹנָי֙ יְהוִ֣ה דָּבָ֔ר כִּ֖י אִם־גָּלָ֣ה סוֹדֹ֑ו
אֶל־עֲבָדָ֖יו הַנְּבִיאִֽים׃ (יט) אַרְיֵ֥ה
שָׁאָ֖ג מִ֣י לֹ֣א יִירָ֑א אֲדֹנָ֥י יְהוִ֖ה דִּבֶּ֥ר
מִ֖י לֹ֥א יִנָּבֵֽא׃

תרגום אשכנזי מ

גער לייא אוים דער אֶהלע זיינע שטימע, וועו ער קיינע בייטע ערהאַשט? (טז) פֿעללט איין פֿענליין בעשט־יקט צור ערדע, וואָ קיינע פֿאַללע איזט? ערהעבט פֿאָם בּאָדען זיך דיא שלינגע, וועו קיין פֿאַנג נעשע־הען? (יז) ערשאַללט פֿאָווינען־רוף אין דער שטאַדט, אונד דאַו פֿאָלק אייליטע ניכט בע־שטירצט הערבייא? עבען זאָ וועניג ענטשטעהט יע אונגליק אין דער שטאַדט, דאַו ניכט דער עווינע געטהאַן. (יח) אוך האַט גאָטט, דער הערר, קיי־נע זאַכע נאָך פֿאָללפֿיהרט, ער האַבע דען ראַטהשלוס דען צופֿאָר זיינען דיענערן אָפּפֿענ־באַרט, דען פּראָפֿעטען. (יט) דער לעווע בריללט! ווער ווילל פֿורכטלאָו בלייבען? גאָטט דער הערר שפריכט: ווער וואָללטע ניכט פּראָפֿעציהען?——

ר ש "י

שוקג לח"כ לכך וכן הוא לומר יצחק כנפירים וינהו' ויחמז טרף וכן כחזר יהגה הכפיר וכמריה על טרפו: (טז) התפול לפור על פח הארץ ומוקש אין לה. נפח שנפלה עליו ומוקש אין לה: היעלה פח מן האדמה. ממקום שהוטל שם לח"כ נחמז בו העוף כשהוא רולה לנערות עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ומותו שעה כדי גלגד: (יז) אם יתקע שופר. שהלופס רואה גייסות בחים נעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלא לדברי משל ודמיון: היצחק חריה. הוא נבוכר נחצר. ד"א הנביאים מדמין את רוח הקדש הבא עליהם לשחנת חריה כמו שאמור למטה חריה יצחק מי לא יירא וכאן זה פירש הדוגמא שהניא רוח הקדש נפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא אם כן הפורענות נגזר מלפניו זה הטרף. היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לבד אחבא במוקש עון. התפול לפור על פח ואין הפח מכשילה כלומר וכי אפשר שאחם עוברים עבירו' ולא יהיה לכם למוקש. היעלה עונותינם למעלה ולא ילכדו אחכם. אם יתקע שופר בעיר בך היה לכם היותכם מרידים אל דברי הנביאים שהם נופים לכם למלט אחכם מן הרעה אלא אחכם וכשאחכם לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על אלא נזהרתם בנביאיו: (יח) כי לא יעשה אדני ה' דבר. אח"כ גלה סודו לעומו סוד אל עבדיו הנביאים: (יט) אריה יצחק מי לא יירא. כך הקב"ה דבר אל הנביאים להגיד מי לא יגיד:

ויקץ

ב א ו ר

אחרי טרוף טרף ונעמת הנקיפו, ואם יהיה כן או לימו הנה הגיזי ידבר כפי המקובל, כחזר בנבר העיר כ' יוחנן ברי"ל במאמר במו שבלול תמים יהלוך (חהלים נ"ח): (טו) היעלה פח מן האדמה, ממקום שהוטל שם אלא אם כן נחמז בו העוף וכשהוא רולה לנערות עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ומותה שעה כדי גלגד (רש"י): (יז) ועם לא יחרדו, ענין תנועה מהירית. היה מנהג בימים ההם להזהיר את העם ולהקהילם מהר בזמן שבנה פתאומית ע"י תקיעת שופר, במו שאנו עושים היום ע"י הכלכול בהמ:דלים: (יח) כי לא יעשה וגו', כלומר ואלבד

הפטרת מקץ

(במלכים א' ס' י' ג').

ואם אל בו שבת חנכה (או שר"ח וחנכה) מפטירין רני ושמחי לעיל דף ט' ע"ב אבל אם הוא זאת חנוכה מפטירין ויעש חירום לעיל דף י"ג ע"ב.

(א) וַיִּקַּץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא
יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת
וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־
עֲבָדָיו׃ (ב) אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם
נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה
לְפָנָיו׃ (ג) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת
בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת
בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃
(ד) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי
וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ
יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי
שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ (ה) וַיָּמָת
בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר

שכבה

(א) אַלס שלמה פֿאָן זיינעם טרוימע ערוואַכֿט וואַר, גינג ער וויעדער נאַך ירושלים, שטעללטע זיך הין פֿאָר דיא בונדעסלאַדע דעס עוויגען, אונד בראַכֿטע גאַנצע־אָפפֿער דאַר, אויך פֿריידען־אָפפֿער, וואָבייא ער אַללען זיינען האָפֿ־בעדיענטען איין גאַסטמאַהל גאַב. (ב) אום דיעזע צייט קאַ־מען צווייא הורען צום קעני־גע, טראַטען פֿאָר איהן הין; (ג) אונד איינע דערזעלבען שפּראַך: אום פֿערצייהונג הערר! איך אונד דיעזע פֿרויא בעוואָהנען איין הויז, אונד אין דיעזעם הויזע קאַם איך מיט איינעם קינדע דאַרניע־דער. (ד) דרייא טאַגע נאַך מיינער ניעדערקונפֿט וואַרד אויך דיעזע פֿרויא ענטבינ־דען, וויר בעוואָהנען אַבער דאַז הויז גאַנץ אַלליין, אונד איזט אויסער אונז קיין פֿרעמ־דער דאַרין. (ה) נון שטאַרב דער זאָהן דיעזער פֿרויא דעס נאַכֿטס (פֿערמוטהליך דאַס

רש"י

(א) ויקץ שלמה והנה חלום. והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מכפלף ומבין לשונו כלב נובח ומבין לשונו: ויעש משתה. משמחת לבו שהבין שחלומו אמת:

באור

שלא תהיה רעה בעיר אם ה' לא עשה הנה ג"כ לא יעשה ה' שום דבר כי אם גלה מתחלה סודו פירוש עצתו, אל עבדיו הנביאים. וכמו שאם אריה שאג מי לא יירא, כך אם הקב"ה מדבר אל הנביאים להנבא, מי לא ינבא, ועתה איך תאמרו ותצוו על נביאכם לאמר לא תנבאו, כמו שזכר לעיל, זה טעם ההמשך:

(א) ויקץ שלמה, למעלה ספר הכתוב את חלומו כי נראה ה' אליו ושאל אותו מה יתן לו ובקש המלך ממנו לב חכם ונבון שומע לשפוט את עמו, ויאמר ה' אליו עשיתי כדברך ועתה ממחרת נתן ה' לו אות שהקים את דברו. ומדכתיב כאן ויקץ שלמה, ובפרשת מקץ נאמר ויקץ פרעה תקנו להפטיר הפרשה הזאת לפרשת מקץ: (ב) זונות, כמשמעו, והעד ואנחנו

יחדיו

שָׁכְבָה עָלָיו׃ (ו) וַתָּקָם בְּתוֹךְ ת
הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי
וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ
וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃
(ז) וָאָקָם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי
וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר
וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃
(ח) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא ת
כִּי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת
אֹמֶרֶת לֹא כִּי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי
הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃
(ט) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת
זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת
אֹמֶרֶת לֹא כִּי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי
הֶחָי׃ (י) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ לִי־
חָרֶב וַיָּבִיאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃
(יא) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד
הַחַי לִשְׁנַיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי
לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃

ותאמר

זיא איהן ערדריקטע). (ו) דאַ שטאַנד זיא מיטטען אין דער נאַכט אויף, נאַהם מיר מיין קינד, אַלס איך דיינע מאַגד נאָך שליעף, פֿאָן דער זייטע וועג, לעגטע עס אין איהרען שאָאס, אונד לעגטע דאַז טאָדטע קינד דאַפֿיר אין מיינען שאָאס. (ז) וויא איך נון דעס מאָ־נענס אויפֿשטאַנד מיינען זאָהן צו זייגען, פֿאַנד איך איהן טאָדט; אַלס איך איהן אַבער ביים טאַגעסליכט גענויער בעטראַכטעטע, זיעהע דאַ! זאָ איזט עס גאַר ניכט מיין זאָהן דען איך געצייגט האַבע. (ח) היערויף שפראַך דאַז אַנדערע ווייב: עס איזט ניכט אַלזאָ; זאָנדערן דאַז לעבענדיגע קינד געהערט מיר אונד דיין זאָהן איזט טאָדט; יענע אַבער שריע: ניין! דיר געהערט דאַז טאָדטע קינד אונד מיר דאַז לעבענדיגע; זאָ שטריטטען זיא זיך פֿאָר דעם קעניגע. (ט) דער קעניג וויעדערהאָלטע! דיעזע שפריכט: מיין זאָהן לעבט אונד דיינער איזט טאָדט; אונד דיעזע זאַגט: ניין! דיין זאָהן איזט טאָדט אונד מיינער לעבט. (י) אונד שפראַך: האָהלעט מיר איין שווערדט, אַלס מאַן דאַז שווערדט פֿאָר דען קעניג געבראַכט האַטטע, (יא) שפראַך ער: טהיילעט דאַז לעבענדיגע קינד אין צווייא גלייכע טהיילע, אונד געבעט יעדער פֿאָן איהנען איינע זאָלכע העלפֿטע.

ר ש"י

(ו) ואתבונן אליו. נתתי לב להסתכל בו:

באור

יחדיו וגו': (ה) אשר שכבה עליו, נראה כי מפני ששנבה עליו מת, כי לא קדמו חולי: (ח) לא כי, לא כן: (ט) ויאמר המלך, הכפיל את דבריהן כאלו לא ידע מה לעשות. וחז"ל אמרו מכאן שצריך הדיין לשנות טענות הבעלי דינין כדי שיראו אם הבין טענותיהם ועליהם ישפוט:

תרגום אשכנזי

(יב) דאַ שריע נון דיא פרויא, דער דאַז לעבענדיגע קינד ווירקליך צוגעהערטע, אונד דערען צערטל כקייט געגען איהר קינד ענטבראַננטע, צום קעניגע: איך ביטטע, הערר! מאַן געבע איהר דאַז לעבענדיגע קינד, נור טעדטע מאַן עס ניכט; יענע אַבער שפראך: וועדער מיר נאָך דיר זאָלל עס געהערען, מאַן טהיילע עס. (יג) דאַ נאַהם דער קעניג וויעדערום דאַז וואָרט, אונד שפראַך: געבט יענער דאַז לעבענדיגע קינד, אונד טעדטעט עס ניכט, דיעס איזט זיינע מוטטער! (יד) גאַנץ ישראל הערטע דאַז אורטהייל, דאַז דער קעניג געפעללט האַטטע, אונד עהרפירכטעטע איהן; דיאווייל זיא זאַהען דאַס ווייזהייט גאָטטעס אין איהם וואָהנע, רעכט אונד גערעכטיגקייט צו איבען. (טו) שלמה וואַר אַלזאָ קעניג איבער גאַנץ ישראל.

הפטרת מקץ

(יב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ
הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ
עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־
לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־
תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־
לָךְ לֹא יִהְיֶה גְזֹרוּ׃ (יג) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי
וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃
(יד) וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ
מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת
אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃
(טו) וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

רש"י

(יג) היא אמו. בת קול הופיע ואמרה היא אמו: (טו) מלך על כל ישראל. משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו:

באור

(יב) כי נכמרו, או שהוא מאמר מוסגר, או שטעם כי כמו אשר: ותאמר, הכפיל בעבור שהפסיק כדרך הכתוב: גם לי וגו', כי לא מפני אהבתה את הילד בחרה בו, כי אם בעבור קנאתה בחברתה, ואחרי כי אין לזאת עוד חלק בו רצתה יותר שלא לטפל בילד: (יד) וישמעו וגו', נראים נכונים דברי הר"י אברבנאל, ששלמה השיג אמתת הדבר קודם הבחינה והנסיון הזאת, מהכרת פני הנשים ואופן דבריהם ותנועותיהן, וגלה ליושבים לפניו תוכן הענין, וכדי לאמתו להם עשה הבחינה והנסיון ההוא עד שהם כלם הסכימו עליו, ועל זה אמר כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו, רוצה לומר שחכמת אלהים המיוחדת אליו יתברך, והוא לבחון לבות ולחקור כליות, היא בקרב שלמה:

הפטרת ויגש

(ביחזקאל בסימן ל"ז).

(א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: (ב) וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו: (ג) וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ: (ד) וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָךְ: (ה) דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה אֲנִי

חֲבֵרָיו קרי. חֲבֵרָיו קרי. לקח

(א) דעם עוויגען, ווארט ווארד מיר וויא פאלגט: (ב) דוא, א מענשענזאהן! נים דיר איינען שטאב, שרייבע דארויף: פיר יהודה אונד דיא קינדער ישראל'ס זיינע בונדעסגענאסען. איינען אנדערן שטאב נים אונד שרייבע דארויף: פיר יוסף דער שטאב אפרים'ס אונד דאז גאנצע הויז ישראל'ס זיינער בונדעסגענאסען. (ג) פיגע איינען צו דעם אנדערן, דאס זיא איין שטאב ווערדען, אונד אין דיינער האנד איינן איינצוגען נור אויסמאכען. (ד) ווען דאן דיינע לייטע דיך פראגען ווערדען זאגע אונז דאך וואס דיעס. דא בעדייטען זאלל? (ה) זא זאגע איהנען, זא שפריכט גאטט דער הערר: זעהט, איך

רש"י

(א) ויהי דבר ה' אלי לאמר (ב) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגומר וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חביריו. ארבע תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימן שנלוה עליו וקח עץ אחד וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרים ושאר תשעת שבטים שהיו אחר ירבעם שהיה משבט אפרים: (ג) והיו לאחדים. אני אחברם לשני העצים שיהא עץ אחד בידך: (ה) הנה אני לוקח

באור

(א) ויהי, בהיות פרשת ויגש ספור ביאת בני ישראל למצרים ע"י יוסף ומשם נסתבב שעבוד מצרים והגאול' ונחלת הארץ אשר נתן האלהים לזרע אברהם, מפטירין בפרשה זו: (ב) קח לך עץ, בנבואות הנביא'ם הקדושים השתמשו בשלשה אופנים למען דבר אל העם את העתיד להיות, א', המעשה לעיני העם כמו אכיל' המגלה, והקיקת הלבנה וקיחת חרב חדה ותער וכהנה, למאן יראה העם וישאל על הטעם ואז יודיע להם הנביא רצון ה'. וזה היה הדרך להשתמש בו להמון העם אשר לא יבון חדה ולא ידע משל. הב' היה השמוש במשל וחדה, כמו הנשר הגדול גדול הכנפים, ובמו הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש וגו', והוא היה לאנשים אשר השכילו לדעת חדה, למען יתנו לב ויסכילו על כוונתו. והג' היא הנבואה הפשוטה ויעוד הדברים אשר יקרה אותם באחרית הימים, אשר לפעמים דבר אותם לנגד העם בלי משול משל וחוד חדה, ולפעמים דבר תחלה בלשון חדה ואחרי זה בא לפרש דבריו, וכאן הראה להם תחלה את מעשה הכתיבה על העצים והאחדם יחד. ועל שאלתם מה אלה בידך? השיב להם בלשון המשל, העצים המה החוטרים אשר נפרדו לשנים ואני הדבקתים יחד, להורות כי יהיו לעץ אחד, ולכן תרגמתי את העצים אשר כתב עליהם (שטעבע) ובמענה הנביא בשם האלהים (פסוק ה') הנה אני לוקח את עץ יוסף, תרגמתי

לֵקַח אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־
אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו
וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה
וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד
בְּיָדִי: (ו) וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר
תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם:
(ז) וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה הִנֵּה אֲנִי לֵקַח אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־
שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב
וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם:
(ח) וְעָשִׂיתִי אוֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ
בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה
לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לִשְׁנֵי
גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי
מַמְלָכוֹת עוֹד: (ט) וְלֹא יִטַּמְאוּ
עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם
וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם
מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ
בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם
וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים:

חֲבֵרָיו קרי · יִהְיוּ קרי ועבדי

נעהמע דען שטאַם יוסף'ס (דער איינגעגטליך אין אפרים'ס מאַכט איזט) מיט איהם דיא שטעממע ישראל'ס זיינע בונדעסגענאָסען, פיגע איהנען דען שטאַם יהודה בייא, מאַכע זיא צו איינעם בוימע, אונד זיא בלייבען אימטער איינעם אין מיינער האַנד. (ו) דיא שטעבע וואָרויף דוא געשריעבען האַסט, העלטסט דוא פאָר איהרען אויגען אין דער האַנד; (ז) אונד רעדעסט צו איהנען, זאָ שפריכט גאָטט דער הערר: זיהע, איך נעהמע דיא קינדער ישראל'ס אויס דען פעלקערן וואָהין זיא געגאַנגען; האָהלע זיא פאָן אַללען זייטען הער צוזאַממען, אונד ברינגע זיא נאַך איהרעם פאַטערלאַנדע צוריק; (ח) מאַכע זיא צו איינער נאַציאָן אים לאַנדע אויף דען געבירגען ישראל'ס; איין קעניג זאָלל זיא אַללעזאַמט בעהערשען, ניע זאָללען זיא מעהר צווייא פעלקער אויסמאַכען, ניממערמעהר אין צווייא רייכע צערפאַללען. (ט) זאָללען זיך אַן איהרען געטצען, גרייעלן אונד פרעפעלטהאַטען ניע מעהר פעראונרייניגען; איך ווענדע זיא וועג פאָן אַללען דען אָרטען וואָ זיא געזינדיגט האַבען, רייניגע זיא, זיא ווערדען מיר איין פאָלק, איך איהנען איין גאָטט

ר ש"י

לוקח את עץ וגומר. שלא יהיו עוד לשתי ממלכות:

באור

עץ (טטאַם) והמה החוטרים אשר גדולן בארץ, ובמאמר ועשיתים לעץ אחד, תרגמתי עץ (בוים) והוא להורות את תוכן המליצה, והמשכל יבין: (ט) והושעתי, שרגו ישע והוא קרוב לשרש שעה, כמו כל ישעי (א יגע ווענדונגען), ולפ"ז תרגמתי, כי הוא כבון אל הענין:

(י) וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה
אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ
וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם:
(יא) וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ
אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה
וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם
וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם:
(יב) וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית
עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים
וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־
מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם: (יג) וְהָיָה
מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם
לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם:
(יד) וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת
מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:

תרגום אשכנזי מג

זיין. (י) מיין קנעכט דוד איזט קעניג איבער זיא, איין הירט פיר אללע, זיא וואנדעלן נאך מיינער פארשריפט, בעאבאכטען מיינע געזעטצע אונד איבען זיא אויס. (יא) זיא וואהנען אין דעם לאנדע וועלכעס איך מיינעם קנעכטע יעקב געגעבען, אונד וועלכעס איערע פארעלטערן בעוואהנטען, זיא, איהרע קינדער, אונד קינדסקינדער בעזיטצען עס אויף עוויג, אונד מיין קנעכט דוד איזט פירשט איבער זיא עוויגליך. (יב) איך שטיפטע מיינען פריעדענסבונד מיט איהנען, ער בלייבט איהנען עוויגער בונד, איך לאססע זיא גראס אונד מעכטיג ווערדען, זעטצע מיין הייליגטהום אויף עוויג אונטער זיא. (יג) מיינע רעזידענץ איזט אונטער איהנען, איך בין איהנען איין גאטט, זיא מיר איין פאלק. (יד) דיא פעלקער זאללען עס איינזעהן דאס איך דער עוויגע ישראל הייליגע, דא מיין הייליגטהום אונטער איהנען איזט, אויף עוויגען צייטען!

הפטרת ויחי יעקב

(במלכים א' בסימן ב').

(א) וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו
אֶת־שְׁלֹמֹה בְּנוֹ לֵאמֹר:
אנכי

(א) אלס דיא שטערבעצייט דוד'ס העראן נאהעטע, עמפפאהל ער זיינעם זאהנע שלמה פאלגענדעס: (ב) איך

(יא) לעבדי ליעקב. כעין סנתתים ליעקב בלא מכרים:

תרגום אשכנזי

הפטרת ויחי

(ב) אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ
וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ (ג) וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו
מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֹתָיו כַּכָּתוּב
בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת
כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
מ תִּפְנֶה שָׁם׃ (ד) לְמַעַן יָקִים יְהוָה
אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר
אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם
לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם
וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת
לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ (ה) וְגַם
אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי
יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־
א שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־
נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם
וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן

דמי

געהע נון דען וועג אַללער איר־
דישען ; פֿאַסַסע אַלזאָ מוטה,
אונד זייא איין מאַן! (ג) בע־
אָבאַכטע דען דיענסט דעס
עוויגען דיינעס גאָטטעס, אין
זיינען וועגען צו וואַנדעלן, אונד
זיינע געבאָטע, געזעטצע,
רעכטע אונד צייגניסַסע צו בע־
פֿאָלגען, זאָ וויא זיא אין דעם
בוכע משה'ס געשריעבען זינד,
זאָ ווערדען אַללע דיינע האַנד־
לוונגען ווי זע, אַללע דיינע ווע־
גע בעגליקט זיין: (ד) דאַן ווירד
מיר אויך דער עווינע יענע
פֿערהייסונג ערפֿיללען, דיא
ער מיר מיט פֿאָלגענדען וואָר־
טען האַט זאַגען לאַסַסען: ווען
דיינע זאָהנע פֿאָן גאַנצעם
הערצען אונד גאַנצער זעעלע
דער וואַהרהייט טרייא וואַנ־
דעלן פֿאָר מיר, זאָ זאָלל עס
דיר ניע אַן איינעם נאַכפֿאָל־
גער אויף דעם טהראָנע
ישראל'ס פֿעהלען, (ה) אויך
איזט דיר וואָהל בעוואוסט,
וואַס מיר יואַב, דער זאָהן
צרויה'ס, געטהאַן, וואַס ער
נעמליך דען ביידען העערפֿיה־
רערן ישראל'ס געטהאַן, דעם
אבנר, זאָהן נר'ס, אונד דעם עמשא, זאָהן יתר'ס, דיא ער מייכעלמערדעריש אומגע־
בראַכט, אונד איהר פֿריעדליכעס בלוט וויא צו קריעגסצייט פֿערגאָסַסען, אונד מיט דיע־
זעם

רש"י

(ה) את אשר עשה לי. שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא: דמי מלחמה בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרי' ממנו:

באור

(ב) בדרך כל הארץ, אנשי הארץ, כמו וכל הארץ באו: (ג) תשכיל, כולל כן ענין ההשכלה במעשה כן ענין ההכלחה (עיין מה שכתב ר"י ברי"ל במאסף לחודש שבט תקמ"ד):
(ד) לאמר, הדבר אשר יקים ה' הוא מאמר לא יכרת לך וגו', וכיון שהפס ק במאמר התנאי אם ישמרו וגו', לכן הכפיל מלת לאמר: (ה) אשר עשה לי, דהיינו אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל, כי אחרי שבאו במלות דוד והבטחתו, היה הרוגתם חרפה רבה לדוד: וישם דמי מלחמה בשלום, ר"ל הדמים אשר לא היה ראוי לשפוך כי אם במלחמה שפך אותר

דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר
בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו:
(ו) וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד
שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל: (ז) וְלִבְנֵי
בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ
בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי
בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ:
(ח) וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־
הַיְמִינִי מְבַחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי
קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם
וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן
וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־
אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב: (ט) וְעַתָּה אַל־
תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ
אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־
שיבתו

זעם בלוטע דען גורט אום זיינע לענדן אונד דען שוה אַן זיינעם פּוסע בעפּלעקט האַט. (ו) פּער־פּאַה־ע נאַך דיינער קלוג־הייט מיט איהם, אונד לאַס זיין גרויעס הויפט ניכט פּריעד־ליך צור גרופּט פּאַהרען. (ז) דען קינדערן דעם ברזילי אויס גלעד אַבער ערצייגע גנאַדע, אונד ציעהע זיא אַן דיינען טיש, דען אויך זיא קאַמען מיר מיט פּיע־לער גיטע צופּאָר, אַלס איך פּאָר דיינעם ברודער אבשלום פּלאָה. (ח) דוא האַסט אויך דען שמעי, זאָהן גרא'ס, פּאָן דעם שטאַממע בנימין, אויס בחורים בייא דיר; ער שמעהע־טע מיך מיט דען העפּטיגסטען פּליכען, אַלס איך נאַך מחנים מיך פּליכטעטע, קאַם מיר אַבער דאַרויף ביים ירדן וויע־דער ענטגעגען, וואָ איך איהם דען ביים עוויגען שוואָר: גע־וויס! איך טעדטע דיך ניכט!

(ט) דאָך לאַס דוא איהן ניכט אונבעשטראַפּט! דוא ביזט יאַ איין קלוגער מאַן, אונד ווירסט אַלזאָ מיט איהם דערגעשטאַלט צו פּערפּאַהרען וויסען, דאַס זיין גרויעס הויפט בלו־

רש"י

בחגירתו אשר במתניו. שחגר חרבו מלומדת על מתניו שלא כדרך החגורים בלאחו לקראת עמשא ופיה למט' כדי שתפול כמה שנאמר והוא יכא ותפול ובשנפלה ונטלה כסבור עמשא שלא נטלה אלא להגביה מן הארץ ולא נשמר מחרב אשר ביד יואב: ובנעלו אשר ברגליו. את אבנר הרג בערמה ששאלו גידמת היאך חולכת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי לשון של נעלך: (ו) ולא תורד שיבתו בשלום שאול. אל תניחהו למות מיתת עכמו וליפול בגיהנם: (ח) קללה נמרצת. מפורשת כמו מה ימריצך. מה נמרצו כמו מה נמלצו: (ט) כי איש חכם אתה. תן לבך למצוא לו עון מות בשביל דבר אחר וזהו וידעת את אשר תעשה לו:

באור

בהיותם עמו בשלום (אברבנאל): בחגורתו אשר במתניו וגו', כלומר נתן דמי מלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים לכל המלחמה בלל (רלב"ג) שעורו שלא נהג מעשה גבור חיל, כי אם מעשה רוצח: (ז) ולבני ברזילי, וי"ו המורה על ההפוך: כי כן, שעשו ג"כ עמדי חסד והיו מגישים לי לאכול: (ח) אם אמיתך, לשון שבועה, כמו אם ירא האנשים האלה: (ט) ועתה, בהיותי מת ואינני צריך לשמור שבועתי, אתה אל תנקהו כי אם תתעולל עליו עלילות להפילו

בחרב

תרגום אשכנזי

בלוטיג צור גרופֿט פֿאַהרע. (י) דוד ענטשליעף צו זיינען פֿאָטערן, אונד וואורדע אין זיינער רעזידענץ = שטאַדט בע= גראַבען. (יא) ער רעגיערטע אין אַללעם פֿיערציג יאַהרע אי= בער ישראל, אין חברון נעמ= ליך זיעבען יאַהרע, אונד אין ירושלים דרייא אונד דרייסיג יאַהרע. (יב) שלמה בעשטיעג דאַרויף זיינען פֿאָטערליכֿען טהראָן, אונד זיין רייך וואַר פֿעסט געגרינדעט.

הפטרת ויחי

שֵׁיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל: (י) וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד: (יא) וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים: (יב) וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד:

רש"י

(יב) ותכון מלכותו מאד. אף על העליונים:

באור

בחרב. ולפי הפירוש הזה אין אנו צריכין כלל להגהת קצתן לאמר ואתה אל תנקהו: (י) בעיר דוד, היא ציון: (יב) ושלמה ישב, כבר ישב בחיי אביו, וכבר היתה הממלכה נכונה בידו:

מודעה רבה לקורא משכיל להתבונן. אחרי שדבר הכרחי להאריך תנועות המבטא במקום הנחת הטעם. ואין כל פסקי טעמי המקרא ננקדות במקום שראוי להאריך שם תנועות המבטא כמו תלישא גדולה שהיא לעולם בראש התיבה אף היות שמשפט המלה מלרע. ותלישא קטנה. וזרקא. וסגולתא. המה תמיד בסוף התיבה אף היות שמשפט המלה מלעיל. וטעמי הנחתם שלא במקום הראוי להם המה טעמי נסתרות נעלמיות ע"פ סודות התורה כידוע ליודעי חן. וכן תמצא בגליון אות אחת בטעם פשטא גם זה בא להראו' מקום הנגינה. כמו בתיבת נח וכיוצא בו שמחק האור תורה פשטא ראשונה ואין לשנו' וכדי לידע מקו' הנגינה הצגנו בגליון האות מהמל'שכריך הקורא להאריך בה הנגינה מהטעמים הנזכרים. גם נגינות הטעמים של עשרת הדברות ראשונות ואחרונות טעם שקורין בצבור וטעם שקורין ביהיד עשינו לכל אחד מדור בפני עצמו בסוף ספר שמות ובסוף ספר דברים למען ירון הקורא בו ויקוים ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים ובזכות זה יבא לכיון גואל ויבנה בית מקדשנו ב"ב אמן:

